UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01479742 7

University of Toronto.
King Alfred Library of History
Founded by
Goldwin Smith and Harriet Smith
1901

CÆSARIS BARONII

ANNALES ECCLESIASTICI

TOMUS QUARTUS

Cet ouvrage, par les corrections et les additions considérables qui ont été opérées, est devenu la propriété de l'Editeur, qui se réserve tous ses droits. Toute contrefaçon ou imitation, quelle que soit la forme sous laquelle elle se présente, sera poursuivie rigoureusement, conformément aux lois.

Hoc in opere tam multa sunt aut correcta aut addita, ut id suum editor reddiderit et, quidquid sui juris sit, sibi vindicet. Itaque, si quis idem aut furto ediderit aut quoquo modo erit imitatus, in crimine erit et de injuria postulabitur.

CÆSARIS S. R. E. CARD. BARONII

OD. RAYNALDI ET JAC. LADERCHII

CONGREGATIONIS ORATORII PRESBYTERORUM

ANNALES

ECCLESIASTICI

DENUO EXCUSI ET AD NOSTRA USQUE TEMPORA PERDUCTI

AB AUGUSTINO THEINER

EJUSDEM CONGREGATIONIS PRESBYTERO, SANCTIORUM TABULARIORUM VATICANI PRÆFECTO, ETC., ETC.

TOMUS QUARTUS

318-359

BARRI-DUCIS, LUDOVICUS GUÉRIN, EDITOR

Parisiis, IN EADEM OFFICINA, 11, GRENELLE-S.-GERMAIN. — **Bruxellis,** ROIDOT, 7, NOTRE-SEIGNEUR

M DCCC LXV

BR
145
B37
1864
t.4

EDENDIS BARONII ANNALIBUS

Multi nomen dedere stipemque contulere per bibliopolas : quorum nomina, simul atque erunt cognita, editor proferet[1].

AD EDENDOS BARONII ANNALES PECUNIAM MUTUAM DEDERUNT[2].

DD. VATHELET, professor in collegio Sancti Desiderii (Haute-Marne)	1000 fr.
LOUIS, parochus in loco dicto Kédange (Moselle)	500
CHAMPIGNEULLES, professor in minori seminario Metensi (Moselle)	1000
GUEPRATTE, canonicus honorarius Metensis, Bidisci (Moselle)	1000
X*** (Bas-Rhin)	1000
RUS, parochus in pago dicto Ungersheim (Haut-Rhin)	1000
ZIEGLER, vicarius in pago gallice dicto Soultz (Haut-Rhin)	1000
DELAUNEY, parochus decanus in urbe dicta Mortrée (Orne)	1000
Prior collegii anglici Sancti Edmundi, Duaci (Nord)	1000
ETIENNE, superior in congregatione Missionis, Parisiis (Seine)	1000
MAGNIER, professor in minori seminario Rotomagensi (Seine-Inférieure)	1000
ROUX, vicarius in pago dicto Virieux (Isère)	1000
GERMAIN, R. P. superior S. Benedicti monachorum Sacratissimi Cordis Jesu, in loco gallice dicto Sainte-Marie-de-la-Pierre-qui-vire (Yonne)	1000
DD. GOURMAND, parochus in loco dicto Rebousseaux (Yonne)	1000 fr.
X*** (Yonne)	1000
X*** (Gard)	500
X*** (Gard)	500
RR. DD. COUSSEAU, episcopus Engolismensis (Charente)	1000
FRUCHAUD, episcopus Lemovicensis (Haute-Vienne)	1000
DD. CORRIHILLON, vicarius, Lemovici (Haute-Vienne)	500
X*** (Haute-Vienne)	1000
MIRABEL, vicarius in urbe dicta Chalançon (Ardèche)	1000
VARENNE, director in majori seminario Avenionensi (Vaucluse)	1300
FEDERY, vicarius in urbe nominata Combourg (Ille-et-Vilaine)	1000
GUÊTRE, professor in collegio Sancti Martini, Rhedonis (Ille-et-Vilaine)	1000
X*** (Sarthe)	600
GIRAUD SAINT-ROME, vicarius generalis, Massiliis (Bouches-du-Rhône)	1000
DUMONT (A.), parochus in urbe dicta Rosay (Jura)	3000
ROBERT, presbyter, Tutelæ (Corrèze)	1000

[1] In voluminibus sequentibus hoc album describetur.

[2] Iis, qui ei, ut tantum inceptum prospere succedat, pecunia mutuo data in subsidium veniunt, Ludovicus Guerin quinto aut sexto abhinc anno ad assem reddet; quod spectat ad usuras, videbunt commodatores utrum nummos (scilicet 5 0/0), an libros, qui jam ex ejus officina emissi fuerint, scilicet 10 0/0, accipere maliut. Hoc modo jam 145,581 fr. commodavere.

ERRATA

Quoties, quod efflagitamus, mendæ nobis erunt notatæ, statim ex nostris fixis litteris tollemus, ut nova deinceps exemplaria emendata edantur. Quin etiam cuique volumini, quum hujusce voluminis, tum superiorum voluminum errata inscribemus, ut ipse suum exemplarium, quum charta non sit bibula, atramento lector possit corrigere, textumque quam emendatissimum habeat.

TOMUS TERTIUS

pag.	*col.*	*lin.*	*pro*	*lege*
3.	1.	40.	quod ne	quot ne
5.	1.	37.	significavit officium	significavit. Officium
18.	2.	1.	sacrificio	sacrificia
43.	1.	39.	in constantiam	inconstantiam
45.	1.	20.	consilia	consilio
50.	2.	21.	plurium	plurimum
66.	1.	3.	Felicissimus illi	Felicissimus ille
68.	2.	50.	plena delectione	plena dilectione
69.	1.	9.	Ecclesiæ proposito	Ecclesiæ præposito
69.	1.	56.	ut eadem	ut eamdem
106.	2.	25.	presse	præesse
115.	1.	5.	cum in schismate	eum in schismate
129.	2.	38.	κατὰ καρκεδόνα	κατὰ Καρκεδόνα
137.	1.	20.	proprius	propius
138.	1.	10.	Persecutionis	Persecutiones
141.	1.	53.	et terra	et tetra
150.	2.	22.	electos a Deo	electus a Deo
191.	2.	47.	sic hanc rem adolescentula	sic hanc rem; adolescentula
192.	1.	22.	hominum captivorum interfectorum	hominum, captivorum, interfectorum
195.	1.	24.	nihil dum	nihildum
200.	2.	22.	invito? a Deo	invito, a Deo
207.	2.	20.	nos his	nos hic
229.	1.	23.	funderunt	funderent
293.	1.	42.	virtutem nomine	virtutem nominis
293.	2.	18.	omnibus	amnibus
293.	2.	20.	Tota fere anno	Toto fere anno
309.	2.	23.	multis	multi
327.	1.	12.	respondit. Longius	respondit : Longus
327.	2.	15.	exercitium	exercitum
328.	2.	20.	fustigibus	fustibus
333.	1.	4.	contentos	contemptos
337.	2.	27.	tyrannus	Tyrannus
346.	1.	38.	quoniam	quonam
348.	2.	59.	pravæ	parvæ
355.	2.	57.	libris	liberis
361.	1.	25.	penura	penuria
362.	2.	46.	angeatur	augeatur
373.	2.	8.	concessus	consessus
379.	1.	26.	mandata	mandato
379.	1.	51.	viri speciem	veri speciem
381.	1.	53.	Victoria Garbe	Victori a Garbe
384.	1.	18.	filiam	filium
400.	2.	16.	Mercellinus	Marcellinus

SUMMARIUM

TOMI IV.

CCCXXVIII. 1-5. Athanasius diœcesim visitat. 6-33. De magno Antonio, monachorum parente.

CCCXXIX. Arianis in Athanasium insurgentibus, per epistolas præsto est Constantinus.

CCCXXX. 1-26. Dedicatio urbis Constantinopolitanæ. 27-31. Senatus et magistratuum creatio. 32-48. De tributis. 49-55. Expeditio in Scythas per Gallicanum. 56, 57. Donatistarum et Arianorum flagitia.

CCCXXXI. 1-5. Hæretici contra Athanasium agunt. 6-12. De Donato et ejus sectatoribus. 13. Maximus episcopus Hierosolymitanus. 14, 15. Leges civiles.

CCCXXXII. Athanasio irrogata de cæde Arsenii criminatio eluitur.

CCCXXXIII. Constantinus per litteras gratulatur de Athanasii innocentia.

CCCXXXIV. 1-5. Hæreticorum fraudibus commovetur Constantinus contra Athanasium. 6-10. Dolosa Concilii convocatio.

CCCXXXV. 1-26. Conciliabulum Tyrium adversus Athanasium. 27-35. Legatio hæreticorum in Ægyptum in causa Athanasii. 36-40. In Athanasium ab Eusebianis sententia lata. 41-46. Dedicatio basilicæ Hierosolymitanæ. 47-57. De Arianis in Synodo receptis. 58, 59. Sylvestri papæ obitus et præconia.

CCCXXXVI. 1. Marcus papa. 2-8. Eusebiani per Constantini litteras vocati, se conferunt Constantinopolim. 9-22. Athanasius iteratis agitatus calumniis exilio mulctatur. 23-28. De Constantini filiis. 29-37. Conventus episcoporum Hierosolymitanus in causa Marcelli. 38-44. Constantini fides catholica defenditur. 45-59. Miserrimus Arii finis. 60-62. De epistola Marci papæ ad Athanasium. 63-67. Marci res gestæ et obitus. 68, 69. Constantini expeditio in Persas. 70-74. Apostolorum templum extruitur. 75, 76. Leges Constantini.

CCCXXXVII. 1-37. Constantini obitus, ubi multa de ejus actis et moribus. 38-50. Viri illustres sub Constantino. 51, 52. Divisio imperii. 53-55. Constantius furit in suos. 56-59. Educatio Galli et Juliani. 60-62. Albavii exitus infelix. 63-66. Aulicis delectis arianis, hæresis invalescit. 67-79. Synodus Romana.

CCCXXXVIII. 1-5. Athanasius restituitur Alexandriam. 6-9. Arianorum legatio contra Athanasium. 10-17. Inter Spiridionem et Constantium habita negotia. 18-22. Saporis regis Persarum clades. 23-27. De Jacobo episcopo Nisibis. 28, 29. Constantii leges.

CCCXXXIX. 1-11. Arianorum rursus in Athanasium insurgentium diluuntur accusationes ab episcopis Ægypti. 12-16. Utriusque partis legati coram Romano Pontifice. 17-19. Visio Antonii de Arianis. 20, 21. Leges.

CCCXL. 1-3. Romana Synodus in causa Athanasii. 4-10. Athanasius Romæ. 11-15. De symbolo Athanasii. 16-20. Sedem Constantinopolitanam, mortuo Alexandro, obtinet Paulus, usurpat Eusebius. 21-28. Eustathii episcopi Antiocheni ab Eusebianis exagitati exilium et obitus. 29-33. Successio episcoporum Antiochiæ. 34-36. Terræmotus in Oriente. 37-42. Eusebii Pamphili obitus, et de eo judicium. 43. Constantinus Junior occiditur. 44. Bellum Persicum. 45. Leges.

CCCXLI. 1-7. Conciliabulum Antiochenum occasione dedicationis templi. 8-11. Eusebius Emisenus. 12-17. Gregorius pseudoepiscopus Alexandrinus. 18-45. Acta circa fidei symbolum in Synodo Antiochena. 46-49. Synodus Romana Athanasium absolvit, qui revertitur Alexandriam. 50-53. Causa Marcelli aliorumque cognita in Synodo Romana. 54-59. Julius per litteras objurgationibus Eusebianorum occurrit. 60. Rescriptum contra idololatras.

CCCXLII. 1-25. Athanasii epistola de clade Alexandrinæ Ecclesiæ, quam Gregorius invaserat. 26-34. Julius, re cognita, Concilium Romæ habet; cum Eusebianis per epistolas agit. 35-38. Gregorius quandiu sederit. 39-42. Athanasius iterum Romæ. 43-48. Eusebio Nicomediensi defuncto, Paulus eligitur episcopus Constantinopolitanus, qui per Macedonii fautores pulsus Romam venit. 49. Photinus hæresiarcha. 50. Scelus nefandum lege punitur.

CCCXLIII. 1-9. De obitu Pauli primi eremitæ; ubi de ejus vita a Hieronymo scripta. 10-17. Persecutio Christianorum in Perside. 18, 19. De Ecclesia Neocæsariensi.

CCCXLIV. 1-13. Concilium Antiochenum secundum Arianorum, qui omnigenis malis artibus utuntur ad hæresim validandam. 14-33. Secundus annus persecutionis in Perside, ex qua plura millia martyrum.

CCCXLV. 1. Constantii bellum in Persas. 2-11. Galli et Juliani pueritia.

CCCXLVI. 1, 2. Consules. 3-6. Athanasius Mediolani coram Constante. 7-9. De Concilio Agrippinensi. 10-12. Constantii rescriptum de templorum ædibus.

CCCXLII. Concilium œcumenicum Sardicense, et singula ejusdem acta.

CCCXLIII. 1-16. Legatio ex Concilio Sardicensi ad Constantium. 17-44. Synodus Carthaginensis, dicta prima, contra Donatistas.

CCCXLIX. 1-7. Obitus Gregorii, et Athanasii per Constantium restitutio. 8-10. Julii epistola ad Alexandrinos de reditu Athanasii gratulantis. 11-21. Athanasius Antiochiæ coram Constantio. 22-26. Athanasius Laodiceæ in Syria Apollinarem convenit. 27, 28. Constantii leges.

CCCL. 1-8. Constante cæso, cujus laudes referuntur, Magnentius et alii insurgunt tyranni. 9-11. Constantius per litteras suffragatur Athanasio. 12-15. Concilium Hierosolymitanum. 16-18. Felix Athanasii

ANNALES ECCLESIASTICI.

SILVESTRI ANNUS 5. — CHRISTI 318.

1. *Bellum Licinianum instauratur, in quo pluries victus Licinius tandem perimitur.* — Trecentesimo decimo octavo Domini anno, jam pace composita inter Licinium et Constantinum, datum est eidem Licinio quintum adire consulatum una cum Crispo Cæsare filio Constantini ; ut plane appareat, ab eodem Constantino nullum esse officium prætermissum, quo hominem demereretur, et in pace, quam firmaverat, contineret. Sed nihil profecit, dum Licinius, rupto fœdere, adversus Constantinum iterum in Thracia bellum parat, quod secundum in ea provincia gestum est. Culpa datur ab historicis [1] Licinio, qui sæpius fortunam tentavit ; ac propterea infidus, tandem et navalibus et terrestribus prœliis victus, deditionem Nicomediæ fecit : hæc Lætus et alii ; at præcessisse iteratum terrestre prœlium, Eusebius disertis verbis ostendit ; sed et Eutropius [2] post victum secundo prœlio Licinium hæc ait : « Varia deinceps inter eos bella, et pax reconciliata ruptaque est ; postremo Licinius, navali et terrestri prœlio victus, apud Nicomediam se dedidit. » Hæc autem omnia anni hujus exordio perfecta fuisse, Constantini rescriptum ad Florianum de indulgentia veteranorum, cujus anno superiore facta est mentio, significare videtur, cum ait de iisdem a se dimissis apud Nicomediam, qua jam potitus erat ; sic enim habet [3] : « Veteranis, qui ex die quinta nonarum, Juliarum cum prima per Thraciam victoria universo orbi illuxit, et qui postea apud Nicomediam nostram missionem meruerunt, » etc. Datumque ponitur ipsum rescriptum hoc anno, quarto idus Aprilis iisdem consulibus Licinio quintum ac Crispo Cæsare. Quamobrem cum multa post primum certamen in Thracia facta reperiantur, quæ tam paucorum mensium spatio claudi posse nequaquam videntur ; ex eis aliqua anno præterito facta jure putantur : cæterum quod ea nulla sint temporum discriminatione distincta ; hoc anno ipsa referre, quo absoluta sunt, haud videtur incongruum. Licinianum autem bellum non excessisse biennium, imo annum, et menses octo tantum perdurasse, Cedrenus affirmat [1], qui tamen in eo corrigendus est, quod ait hæc contigisse anno decimonono imperii Constantini ; cum hoc ipso anno decimo tertio ejus imperii absolutum fuisse, irrefragabilis ejusdem imperatoris rescripti auctoritas indubitatam in omnibus fidem faciat ; qua pariter ratione alii quoque omnes, qui in aliud tempus Licinianum bellum retulerunt, manifesti arguuntur erroris. Hæc de iis quæ ad tempus spectant ; rem autem gestam Eusebius [2], his verbis describit, jam ante de Licinii animi obstinatione locutus :

2. « Cum animum ejusmodi obstrinxisset sceleribus, seque in exitii tanquam barathrum detrusisset, Constantinus, qui secundo jam bellum necessario gerendum animadverteret, Salvatori suo preces fundendi tempus vacuum et solutum dicavit ; et crucis tabernaculo extra castra etiam longissime fixo, ibi sinceræ et piæ meditationi se dedens, more veteris illius Dei prophetæ, quem extra castra tabernaculum fixisse, divina confirmant oracula, Deum orare cœpit. Nonnulli etiam, quos ipse ob fidei et pietatis studium satis spectatos habuit, in idem munus cum eo una incumbebant ; hocque etiam alias exequi, erat ei in more positum, cum bello cum hoste decertare constituerat. Nam sicut propter securitatem tardior in rebus gerendis fuit, sic Dei consilio omnia administrare, consultum statuit. Et cum jam animo vacuo attente Deo preces adhibebat, semper divina aliqua visione dignatus fuit ; ac post illud tanquam divino instinctu impulsus, exiliit e tabernaculo, et derepente exercitum

[1] Pomp. Lætus in Licinio. — [2] Eutrop. lib. x. — [3] L. i. de Veteran. Cod. Theod.

[1] Cedr. in Annal. — [2] Euseb. Vit. Const. lib. ii. c. 1. 2. 13. 14.

incitare cœpit, mandavitque ut nulla mora interposita ipsam gladiorum aciem experirentur; qui ex improviso hostes adorti, homines cujusque ætatis occiderunt, atque interdum puncto fere temporis parta victoria, trophæa contra hostes insignia statuerunt.

3. « In hunc modum imperator etiam jam antea in prœliis committendis, et se ipsum gerere, et exercitum regere consuevit: quin etiam Deum suæ ipsius animæ præponere, et illius consiliis omnia transigere, diligentemque adhibere cautionem, ne inter dimicandum fieret multorum cædes; unde non magis suorum, quam hostium saluti prospexit. Quapropter suos, cum fuissent in pugna victoriam adepti, hortari solebat, ut captivorum misererentur, et cum homines essent, naturæ humanæ nequaquam eos caperet oblivio: atque si aliquando militum animos ferociores cerneret, auri munusculo eos refrenare, præcipereque, ut, qui aliquem ex hostium numero vivum cepisset, aliqua certa auri summa remuneraretur. Atque hanc veluti illecebram, ad hominum conservationem, imperatoris excogitavit prudentia; adeo ut infiniti etiam ex ipsis barbaris incolumes evaserint, imperatore vitam ipsorum auro redimente. Quemadmodum igitur hæc et infinita his similia etiam alias imperator facere consueverat; sic in præsentia de more suo ante initum prœlium, in tabernaculo separato, tempus precibus ad Deum fundendis liberum addixit: ab omni licentia et vitæ ratione luxu defluente se revocavit, inedia et corporis afflictatione se ipsum coercuit, uti Deum sibi cum precationibus supplicibus placatum, tum benignum adjutorem haberet, eaque perageret, quæ esset Deus illius animo injecturus. Porro autem, utpote natura vigilans et attentus, permagnam Reipublicæ curam suscepit, nec magis pro suorum quam hostium salute precatus est. » Hæc Eusebius, moxque pergit de pace inter eos iterum stabilita narrare. Equidem Constantiam Augustam Licinii conjugem, Constantini vero sororem, fuisse hujuscemodi sæpe pacis inter eos reconciliandæ sequestrem, putamus; at nisi hæc sit recapitulatio præcedentis certaminis, tertio in Thracia victum esse Licinium, et his inter ipsum et Constantinum esse icta pacis fœdera, dicendum est.

4. « Postquam igitur, inquit Eusebius [1], Licinius, qui paulo ante se fugæ mandaverat, rursum amicitiæ fœdera jungere sibi esse in optatis, simulatione præ se tulit; hic noster præscriptis illi pactionum formulis ad vitam cujusque accommodatis utilibusque, fœdera cum eo ferire non dedignatus est. Quibus quidem pactionibus quanquam tyrannus, quem supra memoravimus, lubens obsecundare prætexuit, fide jurejurando confirmata, tamen ex occulto armatorum hominum manum iterum cogere, et de integro bellum pugnamque renovare, barbaros homines ad societatem adsciscere, deosque alios (utpote a prioribus in fraudem inductus) circumcirca quæsitum cursitare cœpit, et eorum verborum, quæ non ita pridem de diis habuerat, nullam omnino tenuit animo memoriam; neque Deum Constantini propugnatorem cognoscere voluit, sed plures et recentiores deos cum irrisione omnium conquirere laboravit. Postea cum revera intelligeret, quanta, quam divina, quamque inexplicabilis esset in salutari Christi passionis trophæo vis (qua quidem roboratus Constantini exercitus in bello superior esse consueverat), milites circum se hortatus est, ne huic ex adverso irent, caverentque ne fortuito aut per imprudentiam in illud oculos conjicerent. Nam et virtute valere plurimum, et sibi adversarium infestumque esse affirmavit, et propterea debere declinare eam quæ contra idem instituitur, dimicationem.

5. « Iis rebus sic constitutis, cum eo qui propter clementiam ipsum expugnare tardaverat, et mortem ejus distulerat, prœlio contendere aggreditur. Itaque ut hujus milites multitudine deorum, et ingenti copiarum militarium numero confisi, simulacra hominum extinctorum, quos pro diis colebant, hostibus velut propugnacula objicere, sicque manu confligere cœperunt; ita Constantinus lorica pietatis obseptus, salutare crucis et vitale signum tanquam quoddam terriculamentum adversariorum, et munimentum ad mala propulsanda firmissimum, hostium multitudini opposuit. Attamen principio a bello ad tempus abstinuit; et misericordia commotus, neutiquam prior iniit prœlium, ne amicitiæ fœdera, quæ pactus erat, violaret. Verum ubi adversarios constanter in instituto perstare, jamque gladiorum aciem experiri cernebat; ægre sane et graviter ferens, sublato clamore, omnes hostium copias momento temporis pedem referre coegit, simulque contra inimicos et dæmones victoriam reportavit. Deinde impium tyrannum una cum suis belli jure condemnatum debito addixit supplicio. Qui vero prœlii contra Deum suscipiendi auctores fuissent, pariter cum tyranno ad locum supplicii abducti sunt; et ibi meritas justasque persolventes pœnas, misere interierunt. Qui quidem sicut ante spe in diis vanis locata insolenter se efferebant; sic paulo post, Constantini Deum, qualis et quam admirabilis esset, reipsa intellexerunt, et hunc jam verum et solum Deum se agnoscere confessi sunt. » Hucusque Eusebius, qui et alibi ait in eodem adversus Licinium bello Crispi Cæsaris filii Constantini virtutem enituisse, quem ad debellandum tyrannum secum duxerat; hæcque testatur his verbis [1]:

6. « Simul cum filio Crispo imperatoris humanissimo, salutari dextera omnibus, qui prope peribant, porrecta et ostentata, contra tyrannum proficiscitur: pater simul ac filius Deum Patrem rerum omnium rectorem, et Dei Filium, omnium Salvatorem, ducem, auxiliatoremque adepti, undique acie contra impios circumjecta et disposita, perfacilem reportant victoriam; hostesque universos in dimica-

[1] Euseb. Vit. Const. lib. XVIII. c. 15. 16. 17. 18.

[1] Euseb. lib. X. c. 9.

tione illa, Dei ope, ex animi sententia profligant; quocirca derepente, et pæne dicto citius, qui heri et nudius tertius mortem terroremque spirabant, non amplius superfuerunt, imo ne minimam quidem nominis sui memoriam post se reliquerunt; tituli autem eorum et honoris insignia debita ignominiæ labe aspersi. » Hæc generatim ab Eusebio recensentur, nec nisi ea quæ conferunt ad insinuandam ejusdem Constantini pietatem, ac de navali prœlio nihil prorsus. Atque idem hucusque suam produxit historiam; nec in aliis suis de Constantini vita scriptionibus quicquam amplius de Crispo Cæsare, quem hic cum gloria voluit sepelisse, prædicans pietate patri non imparem : abstinuit posthac ab ejus mentione, ne ipsius nece patris gloriam obscuraret, cui tantum visus est hisce suis lucubrationibus studuisse. Quod vero ad præsens bellum confectum pertinet, a Zozimo [1], quonam modo utroque prœlio, eodem ferme tempore, Licinius terra marique victus sit, prolixius enarratur : quæ ne subtraxisse lectori invidiose videamur, quod ethnici hominis hostisque Christianorum scriptio sit, hic describemus, sed et digna censura notabimus.

7. « Thessalonicam, inquit, accessit, et portu confecto, qui antehac ibi nullus erat, rursum ad gerendum bellum contra Licinium separabat. Naves enim, quæ singulæ triginta remis agerentur, ducentæ instruebantur, et onerariæ plures quam bis mille, peditum quoque centum et viginti, navalium et equestrium copiarum ad decem millia cogebantur. Licinius, audito Constantini apparatu, dimissis ad nationes hinc inde nuntiis, idoneas bello naves, et equitum peditumque copias instrui jubebat : sine mora missæ sunt ab Ægyptiis octoginta triremes, a Phœnicibus totidem, ab Ionibus et Doriensibus Asiaticis sexaginta : Cyprii triginta, Cares viginti, Bithyni triginta, Africani quinquaginta suppeditabant. » Hæc de classium apparatu ac numero Zozimus, qui mendax plane convincitur manifeste, dum Africam ait suppeditasse Licinio triremes quinquaginta; cum ex mille locis superius recitatis satis perspicue sit demonstratum, statim post debellatum Maxentium, cessisse Africam Constantino.

8. Sed prosequitur Zozimus de apparatu Licinii orationem : « Peditum habebat ad centum et quinquaginta prope millia, equitum quindecim millia, quos Phrygia et Cappadocia præbebat. Et Constantini quidem classis erat in Pyræo, Licinii naves ad Hellespontum. In hunc modum constitutis ab utroque nauticarum ac terrestrium copiarum rebus, Hadrianopoli in Thracia castra Licinius habebat : et Constantinus e Pyræo suas naves e Græcia majorem partem collectas accersebat. Simul terrestri cum exercitu Thessalonica progressus, propter ripam fluminis Hebri, qui ad lævam Hadrianopolim alluit, castra faciebat; cum et Licinius suos instruxisset a monte, qui oppido imminet, ad ducenta usque stadia, ubi.... fluvius Hebrus conjungitur : compluribus diebus adversis utrinque castris exercitus substiterunt.

9. « Sed animadverso Constantinus qua parte flumen esset arctissimum, tale quiddam machinatur. Tigna de monte comportare jubet exercitum, funesque nectere, quasi pontem supra flumen facturus esset, ac per eum copias suas transportaturus : qua quidem re deceptis opinionibus hostium et colle quodam conscenso, qui silvas habebat densas, et abditis per eas tegendis idoneas; peditum ibi sagittariorum quinque millia cum equitibus octoginta collocabat; deinde sumptis secum duodecim equitibus, per fluminis angustias, qua transjici facillime poterat, Hebro superato, improvisus in hostes irruit. Tum vero quidam cædi, quidam toto impetu terga dare; alii casu inopinato territi, ore diducto consistere propter hostis inexpectatam hanc transjectionem. Cum interim et equites cæteri toto cum exercitu securi ad alteram ripam evasissent, ingens hominum cædes accidit; nam ad triginta quatuor millia hominum ceciderunt. Sub occasum solis castra Constantinus cepit; Licinius autem suis, quotquot sane poterat, recollectis, per Thraciam properabat, ut ad classem perveniret. Cum illuxisset, omnes Licinii milites, qui arrepta fuga, vel in montem forte, vel in convalles se contulerant, Constantino in fidem se tradiderunt una cum iis, quos Licinius fugiens a tergo reliquerat. Eo Byzantium fuga delato, Constantinus hominem persequens, Byzantium obsedit. Jam Constantini classis (ut diximus) e Pyræo solverat, et in Macedonia stationem habebat; itaque navarchos accersit, navibus ad ostium Hellesponti adesse jussis. Ubi classis præsto jam esset, veluti imperatum fuerat, Constantini duces octoginta duntaxat expeditissimis navibus, quæ triginta singulæ remis impellerentur, dimicandum censuerunt, quod is locus propter angustias magno navium numero esset opportunus. Abantus autem Licinianæ classis imperator ducentis navibus invehebatur, et hostilium navium paucitatem vehementer contemnebat, quas ab omni parte se nullo negotio putaret inclusurum.

10. « Sublatis utrinque signis, et porrectis in adversos tendentibus, Constantini navarchi sic suas agebant naves, ut hostem composite adorirentur. Abantus autem nullo ordine in adversos impetum faciens, naves suas ob multitudinem in arctum coactas inter se collidebat, quodamque modo demergendas et varie perdendas hosti præbebat. Denique multis militibus in mare præcipitatis, nox superveniens navale prœlium diremit; et alteri quidem ad Eleuntem Thraciæ appulerunt, alteri portum Æantium ingressi sunt. Postridie ejus diei, cum vehementes Aquilonis flatus essent, Abantus egressus Æantio portu, navalem ad pugnam se parabat. Sed quod eæ triginta remorum naves, quæ ad ostium Hellesponti substiterant, jam mandato ducum Eleuntem se contulissent; Abantus navium multitudine territus, de invadendis hostibus animi dubius hærebat. Circa meridiem flatus aquilonaris remittebat, et exortus Auster vehemens Licinii clas-

[1] Zozim. lib. II.

sem ad littus Asiaticum repertam partim in ipsum littus ejecit, partim saxis impegit, partim cum vectoribus demersit; ita quidem, ut hominum quinque millia, naves cum hominibus centum et triginta perirent, quibus e Thracia partem exercitus in Asiam Licinius propterea transmiserat, quod obsessis cum eo Byzantium præ multitudine nimis arctum fuisset.

11. « Cum autem in Asiam navibus quatuor Abantus aufugisset, et navale prœlium hoc modo pugnatum esset, jamque naves ad Hellespontum appulissent, quæ varias merces et maximam commeatus copiam Constantini ducibus attulerant; universa illi cum classe solvebant, ut se cum iis, qui Byzantium obsidebant, conjungerent, et urbem mari quoque cingerent. Licinii pedites, cum ne conspectum quidem nauticarum illarum copiarum sustinuissent, navigia nacti, Eleuntem discesserunt. Constantinus obsidionem urgens, cum aggerem paris cum muro altitudinis excitasset, et turres ligneas ipso muro sublimiores in aggere constituisset, de quibus muri defensores telis petebantur, ut arietes aliæque machinæ muro citra periculum admoverentur, urbem omnino capere cogitabat.

12. « His Licinius ad inopiam consilii redactus, statuit, deserto Byzantio, et ibidem exercitus infirmiori parte relicta, cum maxime idoneis, qui et benevolentiam ei suam probaverant, Chalcedonem Bithyniæ quam primum se recipere. Nam fieri posse credebat, ut rursus ex Asia collecto exercitu dimicaret: quamobrem navigio Chalcedonem delatus, adjunctum sibi socium periculi Martinianum, qui ordinum Palatinorum dux erat (Romani magistrum officiorum vocant) Cæsarem dicit, et cum exercitu Lampsacum mittit, impediturum quominus hostes e Thracia transirent ad Hellespontum; ipse copias suas in collibus et sitis ad Chalcedonem faucibus collocat. His rebus intento Licinio, Constantinus, qui et onerariarum et bellicarum navium ingentem numerum haberet, et per has adverso littore potiri vellet, veritus inaccessas onerariis præsertim navibus Bithynici littoris oras, celoces, et cymbas quam citissime struit, et iis ad Promontorium Sacrum, quod dicitur, ad ostium Ponti situm, quodque Chalcedone ducentis stadiis abest, navigat; et expositis ibi copiis, quosdam in colles ascendit, ac in iis aciei struendæ locum capit.

13. « Licinius, quanquam ab hoste Bithyniam teneri cerneret, tamen ut vir omnibus periculis exercitus, Lampsaco Martinianum accersit; et milites cohortatus, quibus se præiturum diceret, ordines ad pugnam instruit; oppidoque egressus, hostibus jam paratis occurrit. Acri pugna in locis Chalcedoni et Fano interjectis inita, longe Constantini pars superior erat; quæ hostes ingenti cum impetu adorta, tantam cædem edidit, ut de centum et triginta millium numero vix triginta millia evaderent. Cum primum hæc evenissent, Byzantii Constantinum portis apertis excipiebant: idem et Chalcedoniis factitantibus, Licinius victus Nicomediam cum equitibus reliquis et paucis peditum millibus contendit. » Inter hæc auctor tradit a Constantino exceptum Hormisdam regio sanguine procreatum fugientem e Perside; atque mox subdit:

14. « Cum autem Constantinus etiam Nicomediæ Licinium obsideret; rebus ille desperatis, quod etiam sciret nullas sibi restare justas et satis amplas ad dimicandum copias, egressus urbe, supplex Constantino factus est, et ad eum allata purpura, imperatorem ac dominum clamabat, veniamque præteritorum poscebat: nam vitam sibi certo pollicebatur, cujus nomine jusjurandum uxori ejus a Constantino præstitum fuerat. Martinianum Constantinus satellitibus suis occidendum tradidit; Licinio Thessalonicam ablegato, velut istic secure victuro: neque multo post ei, violata jurisjurandi religione (quod quidem Constantino non insolens erat), laqueo vitam ademit. » Hæc Zozimus, pergens alias coacervare in eumdem Constantinum contumelias, de quibus suo loco dicturi sumus. Cæterum de nece Licinii causam illam plures numero et digniores fide auctores afferunt, sic eum contra pacta conventa necari jussum, quod idem Licinius, ut sæpe fecerat, res novas, sollicitans barbaros, clanculum moliretur.

15. Hic non prætermittendum de divino favore dicere, qui in cunctis prœliis manifestis signis Constantino jugiter aspiravit. Zonaras [1] enim de his agens, hæc ait: « Ferunt Constantinum in prœliis cum Licinio et Maxentio commissis vidisse armatum equitem signum crucis pro vexillo ante aciem suam præ se ferentem; ac rursus Hadrianopoli duos ei visos adolescentes, qui hostium phalanges cæderent; item circa Byzantium noctu, omnibus dormientibus, conspectum ab eo ignem, qui fulguris instar vallum exercitus sui collustraret; quibus ostentis in eam sententiam adducebatur, ut crederet successus illos rerum et victorias sibi divinitus offerri. » Hæc Zonaras. Plurimum contulisse ad Christianam religionem latius dilatandam tot tamque præclaras Constantini victorias, testatur Sozomenus [2]; utpote quod non tam imperatores, quam contrariæ inter se religiones viderentur bellum suscepisse, cum quisque eorumdem imperatorum e sua quam colebat veramque putabat, divinum numen sibi affore propitium, jugibus expeteret votis ac precibus.

16. Licinii rebus finem impositurí, de nece ejus ac tempore, quo regnavit et vixit, quid scribat Aurelius Victor [3], his addamus, moresque ejus ab eodem recensitos, tanquam dignum homine epitaphium: « Hic, inquit, Licinius annum dominationis fere post XIV vitæ proxime LX occiditur, avaritiæ cupidine omnium pessimus, neque alienus a luxu venereo, asper admodum, haud mediocriter impatiens, infestus litteris, quas per inscitiam immodicam virus ac pestem publicam nominabat, præcipue fo-

[1] Zonar. Annal. tom. III. — [2] Sozom. lib. I. c. 7. — [3] Aurel. Victor. in Constant.

rensem industriam: agrariis plane ac rusticantibus, quia ab eo genere ortus altusque erat, satis utilis, ac militiæ custos ad veterum instituta severissimus, spadonum et aulicorum omnium vehemens domitor, tineas soricesque palatii eos appellans. » Hæc Victor. Sed et Julianus Apostata in Cæsaribus, cum de Licinio agit, tradit eum ob multa atque turpia scelera, quæ patravit, a deorum et bonorum principum consortio exclusum fuisse.

17. Quod vero pertinet ad annos ejus imperii, Victor cum ait imperium propagasse usque ad annum decimum quartum, in dubium nonnihil revocari posse videtur; nam cum ex iis quæ superius dicta sunt, constet eum imperare cœpisse anno secundo imperii Constantini, Domini vero trecentesimo septimo; cumque certum sit, ipsum hoc anno apud Nicomediam victum; nonnisi ejus imperii annos undecim numerare licet, et fortasse duodecimum inchoatum. Nec assentimur iis qui eum usque ad annum decimum sextum supervixisse putarunt. Et alia prorsus ac plane diversa ratio est, numerare annos, quibus vixit imperator factus, licet ab imperio depositus, usque ad obitum, vel quibus imperavit. Ex iis insuper quæ dicta sunt, colligere æque licet, quam mendosum sit Eusebii Chronicon in fine, cum ibi ponatur bellum Cybalense adversus Licinium anno septimo imperii Constantini, undecimo vero ejusdem habeatur persecutio ipsa a Licinio excitata, quam tamen suo loco positam non negamus.

18. De Licinii autem exitu diversa plane scripta habentur a Joanne presbytero Nicomediensi, qui his ipsis temporibus vivebat: ipse enim in Historia, quam scripsit de rebus gestis et martyrio S. Basilei episcopi Amaseni, de eodem Licinio hæc habet [1]: « Licinium vero cum fere ad mortem usque imperator Constantinus castigasset, regali et quacumque alia principatus potestate privatum in Galliam demandavit, ut in illa regione habitaret: eo enim quod ejus affinis erat, illum morte punire noluit, qui jure millies mori debebat. Ei autem, toto audiente senatu, dixit: Luge et pœnitentiam age ob ea quæ ausus es; bonisque operibus studens, ab illis nunquam desiste: fortasse Deus propitius et benevolus tibi erit, qui omnis benevolentiæ expers et insidiator fuisti; fortasse et sempiternæ pœnæ sententiam aufugies: hæc tunc ipse. Nihilominus tamen divina pœna vehementer illum exagitavit. In ea enim regione, ad quam missus est, difficilia quædam ulcera, remedia ejus malitiæ congruentia, similem illi quam Maximinus passus fuerat, plagam intulerunt. Cum autem graviter ingemisceret, et solum ac verum Deum a se reprobatum fuisse confessus esset, ex hac vita miser avulsus fuit. » Hucusque ibi de Licinii exitu vita anteacta digno. Cæterum (quod dictum est) omnes testantur, eum a Constantino esse necatum contra jusjurandum ipsi præstitum, ut privatam vitam agere sineretur.

[1] Apud Sur. die 26 April.

Quoto autem anno imperii Constantini Licinius (utcumque acciderit) ex hac vita migrarit, nullibi certa est mentio, nisi apud Eusebii Chronicon, in quo longe post bellum Cybalense, anno decimooctavo Constantini occisus ponitur: a Victore [1] autem et a Socrate [2] haud multo post ab eo tempore, quo victus est, traditur eum esse necatum.

19. Quid autem post Nicomediense postremum adversus Licinium certamen contigerit Constantino in expugnatione Byzantii, Nicephorus [3] narrat his verbis: « Nicomedia solvens Constantinus, bellum eis intulit: Byzantii porro cum cervicem ei submittere et tributum pendere nollent, procaciterque Romanæ servitutis jugum excuterent, res ad manus pervenit; ac prœlio commisso, sex millia primo in Constantini exercitu, deinde conflictu altero tria alia rursum millia hominum cæsa sunt. Quo fortunæ successu Byzantii sublati, ut copias Romanorum omnes concidérent, dispiciebant. Pauci namque eo tempore cum imperatore milites erant, omnibus fere, exiguo excepto numero, ad præsidium Romanæ ditionis, quod de Persarum expeditione et incursione nuntiatum esset, missis. Vespera diei erat, et imperator languidus et mœstus, inopia consilii, continuo oculos ad cælum intendit; atque ibi rursum, itidem ut Romæ, cum contra Maxentium bellum gereret, scripturam stellarum ordine atque distinctione conformatam vidit, hoc significantem: Invoca me in die tribulationis; eruam te, et liberabo te, et glorificabis me. Stupore igitur percitus, rursus oculos in cælos sustulit, et iterum crucem stellis sicuti antea effigiatam in cælo, et inscriptionem circum eam conspexit, cujus hæc verba erant: In hoc ipso signo hostes omnes vinces. Et confestim in memoriam ei, quæ ante acciderant, venere. Postridie ergo classicum canere jussit, prœliumque rursum cum Byzantiis commisit; et quod trophæum et signum crucis præferri in acie mandasset, fortiter illos vicit, simulque urbem ipsam cepit. Victoriæ autem ejus trophæum et signum eo loco statuit, ubi nunc porphyretica ejus columna in magnam amplitudinem ampliter excurrit. » Hucusque Nicephorus. De Byzantiis vero, quam ægre tulerint semper Romanorum jugum, et quam munitissima esset urbs, diutina ejus obsidio et oppugnatio a Severo imperatore olim facta certam fidem faciunt. Liberæ enim conditionis quondam civitas ad libertatem consequendam semper aspirare consuevit. Tot autem tantaque de cælestibus visionibus Constantino ibi ostensis a Nicephoro recitatis maluissem ab eodem recentiore auctore antiquorum testificationibus confirmata; scimus tamen Eusebium in oratione habita de Constantini laudibus constanter affirmare, divinas illi visiones non semel, sed (ut ait) sæpenumero illuxisse.

20. *In imperii unitate optime consulit Christianis Constantinus.* — Quomodo autem, extincto

[1] Victor. in Const. — [2] Socr. lib. I. c. 2. in fin. — [3] Niceph. lib. VII. c. 47.

Licinio, sub uno christiano imperatore omnes Romani imperii populi coeuntes tranquillissimo rerum statu potiti sint, Eusebius narrat his verbis[1]: « Porro impiis hominibus e medio sublatis, et potestate tyrannica deleta, mundus de reliquo veluti solis claritate collustratus fuit; universæque orbis terræ partes, quæ Romanorum parebant ditioni, in unum coaluerunt: quin etiam dum gentes quæ Orientem occupabant, alteri parti adjicerentur, et uno generali principatu tanquam capite quodam totum corpus adornaretur, unius imperii potestas per omnes pervasit: illustres præterea lucis ex pietate nascentis splendores, iis, qui antea in tenebris et mortis umbra consedissent, et lætos et serenos dies impertierunt; neque erat ulla amplius præteritorum malorum recordatio; quippe omnes ubique victorem hymnis celebrabant, hucusque conservatorem solum Deum se agnoscere fatebantur. Iste imperator universo pietatis genere eximius et victor egregius (hanc enim appellationem, cognominis loco, victoriæ sibi a Deo contra hostes et inimicos donatæ maxime proprie convenientem invenit) Orientem recuperavit; et unum conjunctum cohærentemque principatum, more veteri Romanorum, sibi ipsi subjecit; ac non modo Deum omnibus qui in imperii sui finibus continebantur, palam prædicare cœpit; verum etiam universum mundum gubernaculis singularis potestatis, quæ Romanorum ditionis erat propria, præclare admodum administravit. Malorum porro, quæ antea cunctos mortales oppresserant, metus sublatus fuit; et qui ante fracto animo et demisso fuerunt, hilari vultu, obtutuque læto alter alterum aspexerunt. Tum choreis et hymnis primum Deum summum omnium regem esse prædicarunt, deinde victorem Constantinum, ejusque filios modestissimos, Deoque caros Cæsares acclamationibus continuis extulerunt. Erat jam veterum malorum et impietatis cujusque oblivio, jam suavis præsentium bonorum usus et delectatio, jam jucunda futurorum expectatio. » Hucusque Eusebius.

21. Quibus vero legibus exulem religionem Christianam Constantinus restituerit, Orientatemque Ecclesiam dira persecutione prostratam erexerit, idem auctor fusius enarrat his verbis[2]: « Jam apud nos, sicut etiam pridem apud eos qui alteram orbis partem obtinent, imperatoris decreta plena humanitatis divulgata; jam leges, quæ et claram sanctimoniæ erga Deum significationem dare, et non obscura bonorum cujusque generis indicia cujusque oculis subjicere videbantur; neque solum provincialibus cujusque nationis ea quæ erant ad vitam accommodata utiliaque largitæ sunt; sed etiam Dei Ecclesiis, quæ convenientia putabantur, rite præscripserunt.

22. « Nam primum omnium illos qui a præfectis cujusque provinciæ, propterea quod idolis immolare recusaverant, e patriæ finibus pulsi, inque exilium ejecti fuissent, domum revocaverunt; deinde eos qui variis eamdem ob causam essent adjudicati ministeriis, liberârunt; præceperuntque, ut qui fuissent facultatibus spoliati, eas denuo reciperent. Quin etiam qui tempore persecutionis animi tolerantia in tormentis pro Deo perferendis nobilitati, aut metallis excruciandi addicti, aut ad insulas incolendas condemnati, aut ad publica imperii opera obeunda vi compulsi fuissent, per easdem leges ipsis omnibus miseriis ex insperato fuere liberati. Eos etiam qui propter constantem pietatis confessionem essent de militaris dignitatis gradu dejecti, benignitas imperatoris ex ea contumelia rursus evocavit, libera optione data vel ædes recipiendi, et prioribus honoris ornamentis potiundi cum dignitate, vel vita tranquilla contentis ætatem ab omnibus ministeriis vacuam degendi. Eos item qui fuissent ad muliebria officia serviliter obeunda, quo dedecore et ignominia afficerentur, condemnati, pari ratione atque cæteros, liberavit. Atque ista fuerunt de iis hominibus, qui incommoda hæc sustinuissent, imperatoris edicto sancita.

23. « De facultatibus autem piorum, qui in persecutione mortem obiissent, definite etiam præscripsit[1] imperatoris lex. Nam sanctorum Dei martyrum fortunas, qui in fidei confessione supremum vitæ diem egissent, a cognatis possideri præcepit. Quod si nullus ipsis superesset sanguinis communione conjunctus, ut Ecclesiæ eorum hæreditates adirent. Porro autem, quæ bona Christianorum antea in ærarium relata, et ex eo aut venditione aut gratuito ad aliorum usum abalienata fuissent, quæve in illo ipso adhuc reperta essent, dominis denuo reddi debere, munificum imperatoris edictum in mandatis dedit. Atque benignæ imperatoris leges passim divulgatæ non solum Ecclesiæ Dei et populo christiano tot tantaque beneficia præstiterunt, verum etiam infidelibus populis et cunctis gentibus, alii præterea multitudini prope infinitæ imperatoris magnificentia elargita est. Unde omnes, qui in nostris regionibus auditione solum accepissent ea quæ jam antea fuerant in altera parte Romani imperii gesta; eosque qui istis affecti fuissent beneficiis, beatos putarent, optarentque ut ipsi tandem paribus potirentur; cum eadem ipsis etiam ante oculos versarentur, se quoque in beatorum numero duxerunt; et sunt ingenue confessi, tantum tamque præclarum imperatorem tanquam rem quamdam novam et prope inauditam (qualem nulla ætas, quam sol viderit aliquando, cognovit) mortali hominum generi apparuisse. Atque isti hoc animo fuerunt.

24. « Postquam vero omnes gentes Dei Patris virtute imperatori subjectæ fuerunt, bonorum sibi suppeditatorum largitorem omnibus palam prædicavit; eumque victoriarum, quas esset consecutus, auctorem, et non se ipsum, agnoscere, constanter testificatus est; hocque ipsum per edicta, quæ latinis græcisque litteris mandata erant, et ad omnes gentes

[1] Euseb. Vit. Const. lib. II. c. 19. — [2] Idem ibid. c. 20.

[1] Euseb. Vit. Const. lib. II. c. 21. 22. 23.

missa, manifesto denuntiavit. Atque nostram orationem hac de re institutam veram esse, si in ipsa edicta forte incideris, facile cognoscas licet. Duo quidem erant, alterum Ecclesiis Dei, et populo christiano, alterum populis infidelibus singulas civitates incolentibus missum. Quod quidem, utpote ad præsens argumentum valde accommodatum, hoc loco recitare consentaneum arbitror, ad eum sane finem, uti ejus formula historiæ monumentis prodita maneat, reserveturque ad posteritatem; quandoquidem et ad veritatis plurimum, et ad nostræ orationis confirmationem non minus afferre videtur adjumenti. Descripta est enim ex primo exemplari ipsius edicti auctoritate imperatoris confirmati, et ejus dextra subscripti, eaque tanquam sigillo ad fidem huic nostro sermoni faciendam obsignati; quod quidem exemplar apud nos custoditum est. » Edictum autem ejusmodi ponitur [1] :

VICTOR CONSTANTINUS MAX. AUG. PROVINCIALIBUS PALÆSTINÆ S.

25. *Edictum Constantini post victum Licinium.* — « Quanquam erat olim, veterum memoria, apud eos qui recte et sincere de Deo optimo maximo sentiebant, evidens et perspicua differentia, quæ omnem dubitationem longe ab hominum mentibus dispulit, quæque etiam quantum intersit inter eos qui augustissimam Christi religionem studiose observant, et eos qui eamdem oppugnant atque adeo despicatui ducunt, accurate distinguebat; tamen jam et argumentis illustrioribus, et splendidioribus rebus gestis, tum hujus dubitationis inscitia, tum quæ sit præpotentis Dei vis perspicue patetit. Quando quidem hos qui fideliter sanctissimam Christianorum legem et disciplinam colant, nullumque illius præceptum violare audeant, magna bonorum affluentia, et robur firmissimum ad præclaros conatus cum bona spe suscipiendos accommodatum; illos autem qui impia mente imbuti sunt, eventus etiam ipsorum institutis consentanei sequuntur. Quod si quisquam, qui neque Deum bonorum auctorem agnoscere, neque officia honestati congruentia colere, in animum induxerit, aliquid boni sit consecutus; eventa rerum ab ipso gerendarum fidem orationi nostræ facile facient. Ac si quis superiora tempora hucusque continuata animo percurrat, et priores res gestas acie ingenii contempletur; reperiet, omnes qui fundamentum rerum gerendarum in justitia et bonitate posuerint, conatus suos ad felicem exitum perduxisse, et tanquam ex suavi quadam radice dulcissimum fructum percepisse; at qui iniqua facinora edere aggressi sint, et nullam piam sanctamque cogitationem erga humanum genus aliquando susceperint, sed homines exilio mulctare, illis contumelias facere, bona publicare, cædes et multa ejus generis mala inferre effrenate moliti sint, et neque illos aliquando pœnituerit, neque mentem ad meliora converterint, supplicia apposite ipsorum sceleribus respondentia subiisse. Atque ista neque temere, neque sine ratione eveniunt.

26. « Qui autem animo recte ex justitiæ regula instituto ad res gerendas se conferunt, et timorem Dei optimi maximi assidue animo complectuntur, et firmam erga ipsum fidem retinent; et errores periculaque, quæ in præsenti vita objiciuntur, spe illa de rebus futuris ostentata, posteriora ducunt; hi, licet ad tempus adversis rebus, et incommodis affligentur, tamen quia pro certo persuasum habent, honores sibi multo majores in posterum reservatos, casus qui incidunt fortuito neutiquam ægre et graviter ferunt; sed quo asperioribus divexantur molestiis, hoc illustriora gloriæ insignia assequuntur. Qui vero, justitiæ norma cum dedecore rejecta, Deum optimum maximum non agnoverint; et eos qui illum sunt fideliter consectati, contumeliæ et supplicio intolerabili objicere non dubitarint; neque illorum gratia, quibus ob talem causam pœnas irrogassent, se quidem miseros, illos autem felices et beatos (utpote qui, etiam dum tam dira tormenta subibant, pietatem erga Deum firme retinerent) judicarint; istorum certe copiæ complures conciderunt, multæ in fugam conversæ sunt, omnis denique bellica expeditio ab his suscepta ad extremam cladem prolapsa.

27. « Ex hujusmodi sceleribus bella pestifera exorta, ex hujusmodi vastitates perniciosæ; inde etiam diminutiones rerum ad vitæ usus necessariarum, inde malorum ejusmodi nequitiam insequentium multitudo; inde duces tantæ impietatis editi, qui quidem vel extremis ærumnis exantlatis, extremam miseriam perpessi sunt; vel vitam turpissimam degentes, eam postea cum supplicia suis nequitiis apte et æqualiter convenientia sustinerent, morte graviorem esse, facile agnoverunt; nam quo vehementius quisque eorum, temeritate quadam inductus, ad divinam Christianorum legem et disciplinam expugnandam (sic enim putabat) vehementius acriusque incubuit, hoc certe plus hausit calamitatis; usque adeo, ut singulis ipsorum non modo hujus vitæ acerbitates, sed etiam gravissimus ille metus suppliciorum, quæ se expectarent apud inferos subituros, maximam sane afferret molestiam. Proinde cum tanta et tam gravis impietas per humanas res permanaret, et Respublica velut a morbo quodam pestifero in periculum funditus intereundi venisset, et ob eam causam magna eaque salutari curatione egeret; quodnam, quæso, remedium divinum numen (illud quidem omnino numen putandum, quod solum et reipsa est, et universo temporis spatio satis virium ad opem ferendam in se continet), quod, inquam, remedium, aut quam rationem ad orbem terrarum ex his malis eripiendum excogitavit? Dicam equidem; quippe beneficia a Deo optimo maximo in nos collata ingenue agnoscere, eaque egregie prædicare, revera gloriosum est. Deus quidem certe, cum meum ministerium accurate quale esset explorasset, idemque ad ipsius voluntatem

[1] Apud Euseb. in Vit. Const. lib. II. c. 25. usque ad 41.

explendam idoneum censeret, eodem utens, et a mari Britannico, illisque partibus, ubi sol rato cursu confecto, necessario occidit, initium faciens; eximia quadam potentia et virtute omnia mala, quæ homines premebant, profligavit, et e medio prorsus sustulit; adeo ut mea opera ac diligentia tum humanum genus ad cultum augustissimæ legis et disciplinæ revocatum esset, tum fides sanctissima permagnas, ipso Deo duce, faceret progressiones.

28. « Idcirco cum exploratum habeam, eum hoc ministerium omnium facile præstantissimum mihi tanquam quoddam suæ singularis erga me benevolentiæ indicium commisisse; non me ipsum dissolutum in eo sedulo exequendo, quo illi gratiam referam præstabo. Et propterea ad regiones in Oriente sitas (quæ quidem orbis pars quo asperioribus calamitatibus implicata tenetur, eo majus firmiusque auxilium a nobis implorat) iter jam suscipere animus est. Quippe universam omnino vitam, et id totum quo spiritum duco, atque adeo omnes animi vires, quæ in intimo pectore insident, Deo optimo maximo a me deberi, pro certo persuasus sum. Et quanquam profecto non sum inscius, eos qui spem in rebus cælestibus vere et ex animo ponant, hominum benevolentia neutiquam indigere; et qui eam in Dei domicilio constanter et firme collocarint, quique quo magis se a rerum caducarum fragilitate sceleribusque omnibus sejunxerint, hoc plus dignitatis adepturi sint; tamen graves necessitates ad tempus eorum cervicibus impositas, et supplicia parum hominum naturæ consentanea, ab eis qui nec culpæ alicujus affines, nec criminis cujusquam rei sunt, quam longissime depellere, nostrarum partium in primis esse statuo. An non absurdum est maxime, ut cum eorum animi tolerantia et constans robur per illos, qui sint eos divini cultus et religionis causa acerrime persecuti, satis explorate cognitum sit; eorum gloria a me, qui Dei obsequio me totum dicaverim, non ad clarissimum augustissimumque splendorem extollatur?

29. « Omnes igitur, sive qui crudelibus judicum sententiis subjecti quibuscumque temporibus illud ipsis contigerit, patriam cum exilio ideo commutare coacti fuerint, quod ad honorem erga Deum et fidem, cui totis animæ viribus se consecraverant non neglexerunt; sive qui inter curiæ ministros numerati sunt, cum in eorum numerum non jure fuissent antea relati; omnes, inquam, isti tum patriis sedibus, tum otio consueto restituti, Deo omnium liberatori gratias agant; sive præterea qui rebus suis fuerint privati, et fortunarum omnium amissione oppressi, hucusque vitam abjectissimam degerint; isti quoque domiciliis pristinis, familiis, et facultatibus redditi, Dei optimi maximi beneficentia læti fruantur. Quin etiam eos, qui in insulis inviti detinentur, istius provisionis et sollicitudinis nostræ beneficio potiri mandamus; ut scilicet cum hactenus angustis montium recessibus et maris fluctibus circumjectis undique conclusi fuerint, jam acerba illa solitudine, et a natura hominum penitus alienata liberati, desiderio rerum ab ipsis optatarum satiato, se ad amicissimos recipiant: cumque longo temporis spatio in squallore et sordibus odiosis vixerint, reditum velut prædam repentinam minime expectatam nacti, curis præterea molestiisque in posterum erepti, vitam metus expertem sub nostro traducant imperio; qui quidem nos Dei famulos esse et gloriamur, et pro certo persuasi sumus; quique ei quod a ratione alienissimum est (præterea cum nostrum sit aliena peccata corrigere) ne aures quidem patefacere debemus, nedum fidem adhibere.

30. « Quicumque porro aut ad metalla effodienda condemnati sint, aut ad publicorum operum ministeria obeunda addicti; hi continuis laboribus cum grato otio commutatis, facilius et lenius vitæ genus libera cum potestate agant, immoderatis laborum asperitatibus in placidam animi remissionem conversis. Atque si qui de libertate quæ est omnium communis, exciderint, et ignominia affecti fuerint; isti cum solida lætitia priorem dignitatis gradum, tanquam diuturna peregrinatione ab ipsis abalienatum, recuperantes, in suam ipsorum patriam mature se recipiant. Illis item, qui jam olim honoribus militaribus donati, ab iisdem injusta et iniqua de causa sunt dejecti (nempe quod confessionem in Deo vere agnoscendo illis dignitatis ornamentis longe prætulerunt), libera detur optio, vel rei militari se dedendi, quo in pristino vitæ modo permaneant, vel cum honorata libertate libere et pro arbitratu vitam degendi. Rectum est enim et rationi consentaneum, ut qui in periculis ipsis illatis tam egregiam animi magnitudinem ac tolerantiam declaraverint, integram habeant potestatem tum otio, tum dignitate libere, pro animi sui sententia, perfruendi. Porro autem qui nobilitatis suæ amplitudine vi dispoliati, talem quamdam judicum sententiam subierunt, ut vel in gynæcea, vel in textrinas intrusi, durum et miserum laborem sustinerent, vel ut cellæ pœnariæ ministri fierent, quo nihil superior illorum ortus ipsis afferret subsidii; hi quoque honoribus, quibus ante fruebantur, et libertatis beneficio potiti, et ad pristina dignitatis ornamenta restituti, deinceps hilari ac læto animo vitam degant.

31. « Qui item de libertate sit in servitutem datus, quique se iniqua et inhumana civis alicujus vecordia ministeria ipsi insueta obire coactum esse, secum admodum deploret, et se ipsum pro libero servum ex improviso factum intelligat; is in libertatem priorem nostro edicto vindicatus, se parentibus similem efficiat, exerceatque labores libero homine dignos; et cogitationem servilium illorum munerum parum sibi accommodatorum, quæ antea perpessus fuerit, penitus ex animo deleat.

32. « Porro illud nobis videndum est, ut facultates, quibus singuli variis de criminibus sibi falso objectis orbati fuerint, restituantur; nempe si qui splendidissimum divinissimumque martyrii certamen invicto et constanti animo sustinuerint, et propterea rerum suarum amissionem tolerarint, et

confessores constituti spem perpetuam in cælo sibi compararint; qui item non modo solum vertere coacti, sed fortunis etiam privati fuerint, quod neutiquam fidem prodendo persecutoribus cesserunt; istorum, quotquot vita defuncti sunt, hæreditates cognatis impertiri mandamus. Omnino autem quibus hæreditates illæ debeantur, est cognitu perfacile; cum leges, eos qui genere propius accedunt, præcipiant hæredes fore; et quod ratione etiam oportet eos succedere, qui sint domestica consuetudine conjunctiores, constat : præsertim cum illi ipsi martyres non criminis ullius convicti, sed sua inducti voluntate, mortem oppetiverint. Quod si nemo de cognatis supersit, qui ulli vel martyrum, vel confessorum, vel exulum quos diximus, qui ejusmodi de causa solum verterint, hæres ratione succedat; ut Ecclesia semper cujusque loci hæreditatem adeat, ratum esto. Neque erit omnino molestum iis qui decedunt e vita, ut eam, cujus gratia omnes suos labores susceperint, hæredem felices assequantur.

33. « Præterea hoc necessario proponi debet, quod si qui eorum, quos supra memoravimus, aliquid de fortunis suis, quibus visum fuit, donaverint, his possessio jure stabilis et firma permanere debeat. Et ne quis error appareat in edicto, sed ut quid vere voluerit, omnibus ad cognoscendum in proclivi sit; sciant omnes, si agrum, si domum, si hortum, si quid eorum, quæ paulo ante posui, teneant; ipsis et honestum et utile esse, ut non ea confiteantur solum, sed omni abjecta cunctatione restituant. Quapropter licet maxime videantur quidam ex injusta illorum possessione maximos fructus cepisse, et nos, ut isti repetantur, minime æquum judicemus; tamen illi ipsi plane confiteantur, et quos habuerint fructus, et unde eos collegerint, hujusque peccati veniam sibi a nobis concedi postulent; ut non modo avaritia antegressa, tali adhibita correctione, a nobis remittatur, verum etiam Deus optimus maximus istud pœnitentiæ loco excipiens, benignus et clemens erratis veniam det.

34. « At dixerint fortasse qui hujusmodi facultatum domini (si modo istud nomen in illis valere, vel debet, vel potest) facti sunt, excusatione pro se allata, quod fieri non poterat, ut se ab illis rebus abstinerent, cum tam varium et multiplex miseriarum cujusque generis spectaculum palam esset positum; quo quidem tempore extiterunt crebræ perditæque proscriptiones eorum qui nihil commeruissent, eæque temere inconsiderateque factæ, crudeles etiam et insanabiles persecutiones, injustæ denique facultatum venditiones. Quod si hujusmodi verbis quidam se defendere contendunt, et admonitiones continuas expectant, ne existiment se illud impune laturos; præsertim cum ista a nobis tam sedulo administrentur, quo Deo optimo maximo debitum præstemus obsequium. Quæcumque enim antehac gravis et damnosa necessitas accipere coegerit, ea in præsentiarum retinere nonnihil periculi habet; ac necessum est, insatiabiles cupiditates omnibus modis, id est rationibus et exemplis imminuere. Neque enim si quid ærarium earum rerum, quas ante posuimus, possideat, firme retinere, illi liberum erit; imo vero contra sacrosanctas Ecclesias nihil omnino dicere audeat; et quas res ad tempus per injuriam possederit, eas Ecclesiis jure restituat. Omnia igitur, quæ recte vereque ad Ecclesias pertinere videantur, sive domus, sive agri, sive hortus, vel si quæ sunt alia ejusdem generis, quæ in alicujus possessionem venerint; quo jus nullius qui ad Rempublicam, id est, ad Ecclesiam spectat, violetur, sed omnia sincera et simplicia maneant, restitui mandamus.

35. « Quin etiam loca illa, quæ martyrum corporibus honorata sunt, et memoriæ gloriosæ illorum e vita discessionis, quis dubitet quin ad Ecclesias spectent? imo vero etiam quis non potius istud præciperet? quippe cum neque munus præstantius sit, neque labor Deo gratior, vel quod plus habeat utilitatis, quam, divino Spiritu adhortante, in his rebus diligentem operam et studium collocare. Quæ etiam iniquis de causis ab improbissimis hominibus ablata fuerint, ea, ut æquitas postulat, restitui, sanctisque denuo Ecclesiis integra reddi, jubemus. Cæterum quoniam perfectæ et singularis providentiæ est, ne istos quidem silentio præterire, qui aut justa emptione aliquid ab ærario acquisiverint, aut gratum concessum retinuerint, et ad hujusmodi res occupandas cupiditate quadam inexplebili temere ruerint; sciant quicumque fuerint de genere illo, sibi (quanquam harum rerum causa quas coemere ausi sunt, nostram erga ipsos benevolentiam maxime abalienare laborarunt) a nobis, quantum ratio commode ferre poterit, benigne prospectum iri.

36. « Hæc igitur hactenus sermone nostro provecta sint. Verum quoniam virtus Dei omnipotentis evidentissimis argumentis manifestissimisque sese ostendit, cum ad optima cohortando, tum benigne mea causa adeo firma apportando subsidia, ut iis acerba calamitas, quæ cunctas res humanas antea districtas tenuit, jam ex omni mundo radiis solis collustrato, prorsus exempta sit; universi simul et singuli accurata cura et cogitatione circumspicere debetis, qualis tandem illa potestas fuerit, quæ semen (ut ita dicam) perditissimorum hominum deleverit labefactaveritque, bonorum autem lætitiam quasi denuo revocatam in omnes regiones affatim fuderit, et omnibus concesserit potestatem tum officia divinæ legi et disciplinæ consentanea cum omni observantia præstandi, tum illis qui se huic consecraverunt, honesta virtutis munera sedulo excolendi; qui quidem tanquam ex crassa caligine emergentes, quia eximia sunt sacrarum litterarum cognitione imbuti, de cætero debitum cultum erga Deum, et honorem pium eique congruentem declarabunt. » Hactenus Constantini imperatoris edictum ab Eusebio recitatum; porro non tantum in Palæstinæ provinciam, ubi ipse agebat, atque descripsit, sed per totum fuisse promulgatum Orientem, ditionemque omnem Licinio olim subjectam,

certissimum est; cum quos æqua persecutio afflixisset atque prostrasset, par quoque beneficium sublevare atque erigere debuisset.

37. De tempore autem ejusmodi promulgationis edicti, non est qui jure dubitare possit, tunc editum esse, cum prorsus debellato Licinio, una cum victoria toto orbi Orientali optata diu pax Ecclesiæ primum illuxit. Quod vero ad locum pertinet, ne quis errore ducatur, ut existimet illud esse datum in Occidente, cum reversus est, eo quod in eodem (ut dictum est) idem testetur imperator se habere in animo proficisci in Orientem; nam positus ipse in Thracia vel Bithynia boreali orbis parte, instituens profectionem in Asiam atque Syriam, jure se in Orientem profecturum, usitato more esse locutus apparet. Id quidem sic accipiendum esse, ejusdem Constantini imperatoris verba declarant in ea epistola, quam eodem plane anno (ut dicemus) scripsit ad Alexandrum et Arium, eamque Eusebius recitat, ubi hæc verba leguntur [1] : « Non ita pridem ad Nicomediensium civitatem adventans, extemplo iter versus Orientem mature facere constituebam. Ac me quidem ad vos citato gradu properantem, cum majorem itineris partem confecissem, et prope jam vobiscum esse viderer, litterarum istarum nuntius in contrariam partem compulit, ne oculis ea videre cogerer, quæ ne auribus quidem tolerare me posse plane existimabam. » Hæc ipse, quando auditis ecclesiasticis dissensionibus in Orientali Ecclesia occasione Arii concitatis, eo proficisci induxit in animum. At de his agemus inferius, hujus anni extremo loco; hoc namque tantum anno, et fortasse sequentis exordio, Constantinus constitit in Oriente; inde enim recedens mense Aprilis Sirmii in Pannonia, Augusti vero mense Romæ egisse, data ab eodem rescripta significant; sed de his inferius.

38. *Idololatriæ pessumdatio.* — Sunt hæc plane illa tempora optatissima ac felicissima Christianis, cum episcopi suis singuli Ecclesiis restituti egregiam navarunt operam, ut idolorum cultum prorsus abolerent et unam, veram, sanctamque religionem Christianam quam latissime propagarent. Et haud dubium, eosdem qui iisdem locis præfecti essent, ubi Christiani plurimum abundarent, et longe numero plures essent quam Gentiles ibi degentes, in delubra deorum injecisse manus, et idola in eis posita demolitos esse. Hæc quidem unius Nicolai Myræ in Lycia civitatis episcopi magni nominis exemplo, de reliquis quoque opinari posse conceditur; sic enim habent ipsius Acta [2] antiquitus scripta de promulgato a Constantino decreto, quo ipse Nicolaus solutis vinculis, quibus religionis Christi causa detinebatur in carcere, liberatus est.

39. « Cum hoc ergo decretum omnem ejus imperio subjectam comprehendisset regionem, in suam patriam revertebantur omnes Christi confessores. Suum itaque Nicolaum pontificem civitas suscepit Myrensium, instituto quidem ac voluntate martyrem et incruentum victorem. Ille autem a Deo datis omni ex parte florens donis, et morbos omnes curabat, et fuit brevi clarus et gloriosus non solum apud fideles, sed etiam apud multos infideles, habebaturque in omnium animis in majori admiratione quam quæ possit verbis exprimi. Et ideo cum videret adhuc restare multas aras simulacrorum, et magnam dæmonum catervam in eis habitare, et non paucos perdere ex Myrensibus; divino zelo animo incensus, exsurgit fortissime, et omnem illorum obiens regionem, si in aliquam aram aliquando incidisset, humi dejiciebat, et in pulverem comminuebat; et sic procul expellens dæmonum multitudinem, effecit, ut grex pace tranquilla frueretur.

40. « Cum sic bellum gereret sanctus adversus spiritus improbitatis, fit quædam a superis inspiratio et divinior cogitatio, ut ne a Dianæ quidem templo abstineret, sed ipsum quoque aggrederetur, et ei idem faceret quod prioribus; erat enim id et pulchritudine admirabile, et alia superans magnitudine et jucundissimum dæmonibus habitaculum. Cum ergo major adversus hoc templum eum subiisset impetus, isque juvenilior et acrior esset; non solum diruit omnia, quæ super terram eminebant, et ea humi dejecit; sed etiam totum convulsit ab ipsis fundamentis; et ad summum templi quidem, quæ erant in aere sublimia, humi dejecit; quæ autem erant sub terra, projecit in aerem. Mali vero dæmones ne advenientem quidem sanctum ullo modo poterant sustinere, sed etiam vocem emittebant, fugientes; et affirmabant se ab ipso magna affici injuria, et invitos a rebus suis excedere. » Hucusque de Nicolai hujus temporis rebus gestis; reliqua vero ejus Acta, quæ ad Annales ecclesiasticos spectare noscuntur, certis annis, suis locis inferius consignabimus, ab aliis abstinentes, quæ omnibus prope perspicua, nostri instituti quoque terminos videntur excedere.

41. Quod autem pertinet ad studia Christianorum in comminuendis idolis, ad statuas quoque imperatorum persecutorum excidendas eadem progressa sunt, et præcipue in simulacra Maximini, qui omnium acerbissimam, quarum esset memoria, persecutionem in Oriente excitarat; « cujus (inquit Gregorius Nazianzenus [1]) signa plagæque ob eam rem acceptæ, imagines et statuæ ferunt, publice adhuc prostantes, fœdamque corporis mutilationem sempiterna infamia notantes. » Hæc ipse. Sed jam inchoatam ab Eusebio orationem de Constantini legibus prosequamur; ait enim [2] : « Istud primum imperatoris edictum ad nos missum ista præcepit. Statim vero, quæ lege fuere scripta, reipsa processerunt; et omnia contraria iis, quæ paulo ante a crudelibus tyrannis patrata fuissent, gesta sunt; imperatorisque beneficiis potiebantur ii, quibus ea tribui, lege sancitum fuit. » Ita Eusebius. Sed qui mox subsecutus his temporibus fuerit Orientalis Ecclesiæ status, dicendum est.

[1] Apud Euseb. in Vit. Const. lib. II. c. 70. — [2] Recitat Metaphr. die 6 Decemb.

[1] Greg. Naz. orat. I. in Julian. — [2] Euseb. in Vit. Const. l. II. c. 42.

42. *Arius turbat Ecclesiæ pacem, faventibus quibusdam episcopis.* — Cum jam ex victoria Constantini, editisque ab eo pro pietate legibus superius recitatis fulgentissimus illuxisset illi (ut dictum est) pacis radius : hostis humani generis, quod sibi ex animo accidisse senserat in Ecclesia Occidentali, cum, per eumdem Constantinum collocata Ecclesia in summa pace, gloria, atque splendore, eam schismate scindere ac turpiter labefactare conatus est, dum per Donatistas in Africa schismaticos turbas pæne incredibiles concitavit; idem plane iniens consilium, eadem et arma sumens, tanta Christi gloria livore tabescens, incensum semel in Ario ignem impietatis, valido flatu perflans, vehementes inde flammas eduxit, quæ non solum Ægyptum ac Libyam, sed longe lateque diffusæ atque expansæ undique omnes propemodum Orientis Ecclesias inflammarent. Qui enim olim (ut demonstravimus suo loco superius) accensus ex Arii hæresi in Ægypto ignis erat, ipso ab Alexandro episcopo Alexandrino e presbyterii loco submoto, etsi non penitus extinctus, compressus tamen nonnihil videri poterat, et superveniente eodem tempore persecutione Licinii consopitus, idem intus vehementioribus ardoribus æstuans, mox ut licuit, reddita per Constantinum Ecclesiæ pace, validioribus flammis erupit, Ethnæ instar, immensos ignium globos evomens.

43. De his enim post recitatas dictas litteras Constantini Eusebius agens hæc ait [1] : « Talem sermonem imperator tanquam eximius Dei præco provincialibus omnibus per litteras suas communicavit, quo subjectos sibi tum a diabolico errore depelleret, tum ad verum Dei cultum sectandum exhortaretur. Ad quem iis rebus jam egregie nobilitatum rumor de tumultu quodam non exiguo illo quidem in Ecclesiis concitato perlatus est; cujus auditione perculsus, ei cœpit remedium cogitare. Tumultus ille talis fuit; dum populus Dei gloriabatur, rerumque honestarum actionibus sese efferebat; metusque qui extrinsecus aliquid molestiarum facessebat, erat ablatus; et Ecclesia illustri quadam (ut ita dicam) et tranquilla pace undique cœpta muniebatur; invidia nostris bonis insidias struens, callide irrepsit, inque media episcoporum frequentia primum tripudiare cœpit, eosque divinorum decretorum discutiendorum causa in seditionis conjecit certamen, deinde quasi ab exigua scintilla ingens incendium excitavit.

44. « Quod quidem ab Ecclesia Alexandrina, tanquam e summo capite (nempe Orientalis Ecclesiæ) exorsum, omnem Ægyptum, Libyam, et Thebaida deinceps peragravit. Jam vero per reliquas provincias et civitates eo usque diffudit sese, uti non modo Ecclesiarum præsides verborum contumeliis se mutuo concidere, sed etiam reliquorum hominum multitudinem diverse distractam (dum hi in istorum, illi in aliorum sententiam inclinarent) cernere licuisset. Eo porro turpitudinis rerum gestarum spectaculum prolabebatur, ut jam in mediis infidelium theatris sacrosancta divinæ nostræ doctrinæ instituta turpissimi ludibrii notam subirent. Nonnulli in ipsa Alexandria de summis religionis Christianæ mysteriis juveniliter et inconsulte digladiari; alii per universam Ægyptum et superiorem Thebaidem de controversia quadam jampridem inter ipsos concitata decertare cœperunt (erant hi Meletiani, de quibus plura superius), adeo ut ubique Ecclesiæ in varias partes dirimerentur. Et quoniam universum Ecclesiæ corpus his rebus laborabat, tum vehementer tota Libya iisdem afflictata fuit, tum reliquæ exterarum provinciarum partes pariter in morbi societatem venerunt. Nam qui Alexandriæ dissidebant, ad episcopos aliarum provinciarum, alii ad alios legatos mittebant; illi autem in alterutram partem divulsi, simili seditionis flamma incendebantur. » Hæc Eusebius.

45. Antequam autem reliqua ab ipso his annexa tractemus, quænam fuerint ejusmodi legationes, quas ab utraque parte missas ait, in medium adducamus. Exutus (ut suo loco dictum est) Arius ab Alexandro episcopo Alexandrino munere quo fungebatur presbyteratus, atque tam ipso, quam sociis ipsius, in Concilio Alexandrino centum episcoporum, excommunicatis; cum Alexandriæ nihilominus (ut demonstratum est ex Epiphanio) longo tempore permansisset, tandem ab eo extra urbem quoque ejectus est; qui tantum abfuit, ut sic humiliatus quieverit, quin majores turbas in Dei Ecclesiam concitarit; nam profectus in Palæstinam, ab Eusebio Cæsariensi, ac Paulino Tyri et Patrophilo Scythopolitano per legatos petiit, licere sibi una cum suis publicos, ut agebat Alexandriæ, conventus agere. Illi cum aliis episcopis in Palæstina in unum congregati, postulationi Arii suffragati sunt; jusseruntque, ut primum ipsi inter se conventus quidem agerent, sed interim studerent pacem inire cum Alexandro, cui et se subjicerent; sed hæc pluribus Sozomenus [1].

46. At nec his acquievit Arius, qui majori fretus potentia, graviores tumultus excitat, usus vafer ingenio, et callidus in actionibus, potentissimo administro Eusebio episcopo Nicomediensi, suis moribus non impare, et impietate nulli secundo, forensique potentia (ut videbatur) omnium principe; quippe qui insinuaverat se in amicitiam Constantiæ Augustæ Constantini sororis; de quo hæc Socrates [2]: « Quanquam multi alii perversa Arii opinione et errore implicati tenebantur; Eusebius tamen (non Cæsariensis ille, sed alter qui fuerat Ecclesiæ Berytensis episcopus, id temporis autem ad episcopatum Nicomediæ urbis Bithyniæ callide arrepserat) illi cum primis mordicus adhæsit. Quæ cum accepisset Alexander (hic erat episcopus Alexandrinus) resque gestas oculis cerneret, iracundia cœpit excandescere; ac Concilio multorum episcoporum convocato, Arium et ejus opinionis fautores presbyterii

[1] Euseb. in Vit. Const. lib. II. c. 60.

[1] Sozom. lib. I. c. 54. in fin. — [2] Socrat. hist. lib. I. c. 13.

gradu abdicat; qua de re ad episcopos cujusque civitatis scripsit ad hunc modum, » etc.

47. Verum, quod dicit de abdicatione a presbyterio et excommunicatione, id antea accidisse, superius dictum est; nam litteræ quas recitat, non ex eo Concilio datæ sunt, sed postquam, excommunicatis Ario atque Arianis, Eusebius Nicomediensis palam impudenterque patrocinium illorum suscepit, prout eædem litteræ Alexandri, quas recitat Socrates, declarant his verbis : « Ario igitur et ejus fautoribus, qui ista asserunt, et de eisdem tam impudenti ore loquuntur, una cum illis qui ejus opinioni assentiuntur, nos cum aliis fere centum Ægypti et Libyæ episcopis in unum convenientes anathema denuntiavimus. Cæterum Eusebius eos ad se admittit, operamque sedulo dat, ut mendacium cum veritate, et cum pietate impietatem commisceat, » etc. Ecce tibi (ut demonstratum est) tunc apparet ab Alexandro dictas scriptas fuisse litteras, cum jam illi antea excommunicati ad Eusebium confugerant, ille ad se eos admiserat, et pro illis impigre laborabat. Hæc autem ad rectam rationem temporis consignandam sint dicta.

48. Quod vero ad Arium pertinet (de his enim in primis agendum est), quasnam litteras tum ipse scripserit ad Eusebium, recitant eas Epiphanius [1] et Theodoretus [2], ex quo ipsas describimus :

« Eusebio domino suo amantissimo, homini Dei, fideli orthodoxo, Arius, quem Alexander papa injuste insectatur ob veritatem, quæ vincit omnia et quam tu strenue propugnas, in Domino S.

« Cum pater meus Ammonius Nicomediam iter faceret, officii mei ratio postulare videbatur, ut te per eum compellarem, simulque etiam amorem tibi insitum et benevolum animum, quo fratres propter Deum et Christum ejus complecti soles, tibi in memoriam propterea revocarem, quod episcopus Alexander graviter nos oppugnare, persequi, et omnem (ut dicitur) rudentem contra nos movere cœperit, eo quidem animo, ut nos velut homines impios a civitate ideo expellat, quod ei minime assentimur publice prædicanti in hunc modum : Semper Deus, semper Filius : simul Pater simul Filius, simul cum Deo Patre ingenito Filius est, semper genitus est, ab ingenito genitus est; et tamen neque cogitatione, neque individuo aliquo temporis puncto Deus Pater Filium antegressus est ; sed semper Deus Pater, semper Filius; ex ipso Deo Patre existit Filius. Ac quoniam Eusebius frater tuus episcopus Cæsareæ, Theodotus, Paulinus, Athanasius, Gregorius (Georgius), Actius, et omnes denique Orientales affirmant Deum Patrem Filium sine principio antegressum ; anathema illis denuntiatum est, exceptis solum Philogonio, Hellanico et Macario hæreticis, qui de fide minus recte instituti sunt; quorum unus Filium eructationem, alter productionem, tertius eum una cum Patre ingenitum asserit; quas impietates ne audire quidem possumus, etiamsi hæretici mille mortes nobis minarentur.

49. « Nos autem, quæ sit nostra sententia, sensusque, et docuimus et docemus; Filium nimirum neque ingenitum esse, neque Patrem ingeniti ullo modo, neque ex ullo subjecto, sed voluntate, et consilio ante tempora, et ante sæcula plenum Deum extitisse, unigenitum, immutabilem; et antequam gigneretur, aut conderetur, aut præfiniretur, aut fundaretur, non fuisse; nam ingenitus non erat. Exagitamur igitur, quod Filium principium habere, Deum Patrem carere principio, dicimus. Atque tum hac de causa, tum quod dicimus eum ex nihilo constare, nos persequuntur adversarii. Istud vero sic ideo asseruimus, quod non sit pars Dei Patris, neque ex ullo subjecto existat. Hac de re nos insectantur; nosti tu ipse cætera. Te, Eusebi, qui non immemor es nostrarum afflictationum, quique vere collucianista es, opto in Domino valere plurimum. » Hucusque Arius ad Eusebium.

50. Quarumnam autem civitatum episcopi fuerint, quos secum sentire Arius gloriatur, Theodoretus subdit his verbis [1] : « In numero eorum, quos iste recensuit, erat Eusebius episcopus Cæsareæ, Laodiceæ Theodotus, Paulinus Tyri, Anazarbi Athanasius, Gregorius Berythi, et Ætius Lyddæ episcopus; est autem Lydda civitas, quæ jam vocatur Diospolis. » Hæc Theodoretus. Sed et totum Orientem secum sentire, mendaciter gloriabatur Arius, omnesque suos habuisse communicatores, præter quos recensuit Philogonium episcopum Antiochiæ, Macarium Hierosolymitanum, et Hellanicum episcopum Tripolis. Porro quod dicit, nominatis episcopis suæ factionis anathema ab Alexandro dictum esse, non sic accipiendum est, ut eos singulos nominatim idem antistes perculerit excommunicationis sententia; sed cum Alexander in ipsum Arium ejusque fautores intorserit anathema, ipsos pariter ea sententia adstrictos esse dicebat, provocans ea quoque via odium multorum in Alexandrum. Verum cum extent litteræ ipsius Alexandri, quibus nominatim fautores Arii expressi habentur, et nulla de recensitis superius mentio reperiatur; in eam cogimur ire sententiam, dictos episcopos haud palam, sicut Eusebium Nicomediæ, fuisse cognitos impios Alexandro, nec, ut illum, adeo impudenter in certaminis campum progressos esse, iis præsertim rerum exordiis, cum ab Alexandro Ariana hæresis impugnabatur.

51. Scripsisse autem hæc Arium, cum profectus esset in Palæstinam, et explorasset voluntatem assentientium sibi episcoporum, existimandum est. Quam quidem epistolam cum accepisset Eusebius, impigre negotium curat; et quem videbat Paulinum episcopum Tyri, licet cum Ario sentientem, haud tamen audentem scriptis prodere quod sentiret, ut fecerat Eusebius, Palæstinæ; ad eumdem, ut propugnaret totis viribus impietatem cohortans, scribit his verbis,

[1] Epiph. hæres. 69. — [2] Theod. lib. I. c. 5.

[1] Theod. lib. I. c. 5.

ipse quoque (ut ait Theodoretus [1]) impietatis suæ virus evomens :

« Neque studium domini mei Eusebii pro veritatis defensione susceptum, neque tua de eadem re, domine mi Pauline, reticentia in silentio quidem jacet, sed ad nostras usque aures utrumque perlatum est. Atque plane uti erat consentaneum, de Eusebio quidem domino meo magnam lætitiam, de te autem dolorem non mediocrem cepimus; præsertim cum conjectura auguraremur, hujusmodi viri silentio nos prorsus causa casuros esse. Quapropter obsecro te, ut cum scias, quam virum prudentem dedeceat, ea quæ sunt a veritate aliena tueri, quæ autem vera, ea reticere; ad scribendum, ubi rationem Spiritu divino ad eam rem præparaveris, te ponas de hac quidem materia, quæ et tibi possit esse et tuis auditoribus emolumento, præsertim si sacram Scripturam, et verborum illius et sententiarum quasi vestigia sedulo sequens, ad scribendum animum induxeris.

52. « Neque enim de duabus ingenitis nos audivimus, neque unum in duo divisum, neque illud ullam corpoream affectionem subiisse didicimus credidimusve, domine mi Pauline, sed unum ingenitum, unum ex eo vere, sed non ex substantia ejus genitum, naturæ ingeniti omnino et ejus essentiæ expers; atque quod genitum erat, natura et facultate prorsus diversum, factum tamen ad perfectam affectionis et facultatis procreatoris similitudinem; cujus principium non modo non posse verbis exprimi, sed ne cogitatione quidem non dicam humana, sed ne eorum quidem omnium, qui longe supra hominem putandi sunt, comprehendi credimus. Atque ista sane non e nostris rationibus deprompta esse, sed ex sacris litteris nos didicisse, affirmamus; indeque cognovisse, Filium essentia sua conditum, fundatum, genitum, natura esse immutabili inexplicabilique, et similitudine procreatoris sui, ut ipse Dominus ait [2] : Deus condidit me in initio viarum suarum, et ante sæcula fundavit me, et ante omnes colles genuit me.

53. « Quod si Filius ex Patre est, hoc est, vel ut pars ipsius, vel ut ex fluxione essentiæ; quod si ita esset, neque conditus, neque fundatus amplius diceretur; quod te revera, domine Pauline, minime fugit. Nam illud quod existit ab ingenito, non amplius vel ab alio, vel ab eodem condi aut fundari potest, cum sit ab initio ingenitum. Quod si, quia genitus dicitur, indicio ulli sit, quod ex paterna essentia genitus est et quod ex eo habeat eamdem cum eo naturam; pro certo scimus, Scripturam non de eo solo, sed de aliis rebus omnino natura disparibus hanc vocem, Genitum, usurpare solere : nam de hominibus quoque sic loquitur [3] : Filios genui et exaltavi, et ipsi spreverunt me. Et rursum [4] : Deum, qui te genuit, dereliquisti. Alio item loco sic ait [5] : Quis est qui genuit stillas roris? Quibus in locis non naturam ex natura procreatam ostendit, sed singulas res genitas ex voluntate ipsius ortum habuisse. Nam nihil ex ejus substantia gignitur; sed unumquodque voluntate ejus genitum, sicut genitum est, existit. Ipse enim Deus; illa autem quæ sunt ad similitudinem ejus creata, Verbo illius similia futura sunt, et ipsius voluntate genita, omniaque per ipsum a Deo Patre facta sunt, omnia denique ex Deo. Quas rationes cum acceperis, easque pro gratia, quæ tibi divinitus suppetit, expoliveris, fac ut domino Alexandro scribas; nam persuasum habeo, si ad illum scripseris, te eum de sententia deducturum. Saluta omnes fratres in Domino. Divina gratia te, ut pro nobis ores, domine mi, diu valentem servet. » Hactenus Eusebius Nicomediensis ad Paulinum Tyri episcopum.

54. Præstitisse autem id quod postulavit ab eo Eusebius, Paulinum, opinamur; sicut constat fecisse alios superius nominatos episcopos, nempe Eusebium Cæsareæ Palæstinæ et Athanasium episcopum Anazarbi, S. Athanasio [1] id ipsum testante. Porro Eusebii Cæsariensis ad Alexandrum litterarum fragmenta recitantur in Nicæno Concilio secundo [2]; his primum verbis Eusebius multis testificationibus patronus Arii demonstratur. Simili modo et in epistola ad B. Alexandrum, magistrum et doctorem Athanasii, cujus initium : « Quanto labore et diligentia in has litteras inciderim, hic apertissime blasphemans sic ait : Arium ejusque studiosos ac eusant hæ litteræ, quod Filium ex non ente, instar unius omnium factum esse dixerint. Illi vero epistolium attulerunt, quod ad te scripserunt, in quo fidem suam exponentes, his verbis confitentur quæ sentiunt : legis, prophetarum, et novi Testamenti Deum ante sempiterna sæcula sibi Filium unigenitum generasse, per quem et sæcula et omnia fecit. Generasse autem non videtur, sed in veritate propriæ voluntati substituisse immutabilem et inalterabilem creaturam Dei perfectam, veruntamen non ut unam creaturarum. Tua vero epistola accusat eos, quasi dixerint, quod Filius factus, tanquam unus omnium; cum tamen hoc non dixerint, sed aperte pronuntient, non ut unam creaturarum. Vide ne dederis statim illis occasionem, ut ea etiam calumnientur, et assumant quæcumque voluerint. Iterum accusas eos, quod dixerint, quod qui est, non existentem genuit. Miror sane si quispiam aliter dicere poterit. Nam si unus est qui est, manifestum est, quod ex eo genitum est omne quod est, estque id post illum. Si vero qui est, non unus sit; sed et Filius sit, qui est; quomodo eum qui est, qui est genuit? Sic enim qui est, duo fuerint. Et hæc quidem Eusebius ad gloriosum Alexandrum. Feruntur ejus ad eumdem gloriosum virum et aliæ epistolæ, in quibus variæ sunt blasphemiæ, dum Arium defendere conatur. Eodem modo in epistola ad Euphrasionem (Euphranorem) blasphemus est; initium ejus epistolæ est : Domino meo cum omni gratia confiteor, etc. Non enim

[1] Theod. lib. I. c. 5. 6. — [2] Prov. VIII. — [3] Isaiæ I. — [4] Deut. XXXII. — [5] Job XXXVIII.

[1] Athan. lib. de Synod. Arian. — [2] Nicæn. Conc. secund. Act. VI.

Filium Patri coexistere dicimus, sed Patrem ante Filium fuisse; » et reliqua, quæ in ea sunt scripta, atque in dicta Synodo recitata; ubi idem Eusebius in aliam altissimam erroris foveam demersus fuisse, ex suis ipsius scriptis ibidem demonstratur. At de Eusebio alias pluribus.

55. Sed et Athanasium Anazarbenum, faventem Ario, pro eo scripsisse ad eumdem Alexandrum episcopum Alexandrinum, S. Athanasius testatur his verbis [1] : « Athanasius ex Anazarbo hæresin adhuc nudius retexit, unum ex centum illis ovibus Filium Dei appellans. In scriptis enim suis ad episcopum Alexandrum ausus est dicere : Quid obtrectas Arianis, si dicunt, ex non entibus Filium ut creaturam conditum esse, unumque ex rerum universitate esse ? nam ille unus est ex centum ovibus, quæ per parabolam repræsentant omnes res creatas; » etc. Et post nonnulla de eo locutus, hæc idem Athanasius de Georgio episcopo Laodiceno, qui ad eumdem Alexandrum pro Ario scripsit : « Georgius vero qui nunc Laodiceæ est, et per id tempus presbyter Alexandrinus erat, et Antiochiæ commorabatur, ita ad Alexandrum episcopum scripsit : Conquereris de Ario, cum dicit : Erat, quando non erat Filius. Certe Isaias filius fuit Amos, Amosque prius fuit, quam gigneretur Esaias, » etc. Hi igitur et alii ex nominatis vehementissime patrocinati causæ Arii ad Alexandrum scripsere.

56. Verum et idem ipse Arius atque qui cum eo erant clerici Alexandrini, itemque ex Ægypto et Libya episcopi litteras scripserunt ad eumdem Alexandrum, turpiter mentientes, se prædicare doctrinam, quam a majoribus accepissent, et ab ipsomet Alexandro publice docente audissent; idque totum eo consilio molientes, ut omnium in eumdem invidiam concitarent. Recitat eas Epiphanius sic dicens [2] :

« Beato Papæ et episcopo nostro Alexandro presbyteri et diaconi in Domino gaudium :

« Fides nostra ex majoribus ac progenitoribus nostris, quam etiam a te didicimus, beate papa, hæc est : Novimus unum Deum solum ingenitum, solum sempiternum, solum sine principio, solum bonum, solum immortalitatem habentem, solum sapientem, solum summum, solum Dominum, solum judicem omnium, gubernatorem, œconomum, immutabilem et inalterabilem, justum et bonum, legis, prophetarum, ac novi Testamenti. Hunc Deum genuisse Filium unigenitum ante tempora æterna, per quem et sæcula et reliqua fecit; genuisse autem non in apparentia, sed veritate; substitisse vero propria voluntate immutabilem et inalterabilem, creaturam Dei perfectam, sed non velut unam ex creaturis; fœturam, sed non velut unam ex fœturis, sive genituris; neque velut Valentinus, emissionem, fœturam, sive genituram Patris asseruit; neque sicut Manichæus, partem coessentialem Patris, fœturam introduxit; neque sicut Sabellius, qui unitatem dividens, Filium Patrem dixit; neque velut Hierax, lucernam a lucerna, aut faciem in duas, neque prius existentem, postea genitum, aut creatum esse in Filium; quemadmodum etiam tu ipse, beate papa, in media Ecclesia ac consessu eos qui talia introduxerunt refutasti; sed sicut dicimus voluntate Dei ante tempora et ante sæcula creatum esse, et vivere ac esse a Patre accepisse, ita ut Pater simul substituerit ipsi glorias. Non enim Pater, data ipsi omnium hæreditate, privavit se ipsum, ut ne ingenito modo habeat in se ipso; fons enim est omnium.

57. « Quare tres sunt substantiæ, Pater, Filius et Spiritus Sanctus; et Deus quidem causa omnium existens, est sine principio solus; Filius autem sine tempore genitus a Patre, et ante sæcula creatus ac fundatus, non antequam gigneretur, sed sine tempore ante omnia genitus solus a solo Patre substitit. Neque enim est sempiternus, aut consempiternus, aut congenitus Patri; neque simul cum Patre ipsum esse habet, velut quidam de his, quæ ad aliquid appellantur, dicunt, duo ingenita principia introducentes : sed sicut unitas principium omnium, ita Deus præ omnibus est; quapropter et ante Christum est, velut a te didicimus in media Ecclesia prædicante. In quantum igitur a Deo ipsum esse habet ac vivere qui et glorias et omnia ipsi exhibuit; juxta hoc principium ipsius est Deus. Principium enim ipsius est velut Deus ipsius, et qui ante ipsum est, eo quod ex se ipso est. Et si illud, Ex utero, et hoc, Ex Patre exivi et venio, velut pars coessentialis et velut emissio a quibusdam intelligitur; compositus erit Patre et divisibilis et mutabilis, et corpus secundum ipsos et quæ ad corpus consequuntur patiens incorporeus Deus, quantum sane in ipsis est. Opto te valere in Domino, beate Papa. Arius, Aeithales, Achitlas, Carponas, Sarmatas presbyteri; Euzoius, Lucius, Julius, Menas, Helladius, Gaius diaconi; episcopi, Secundus Pentapolis, Theonas Libs fidelis, quem constituerunt in Alexandria Ariani. » Hucusque Arii et collegarum epistola ad Alexandrum.

58. *Alexandri episcopi Alexandrini pro tuenda fide catholica labores ejusque litteræ encyclicæ.* — Hujus autem tanti viri labores pro Filii Dei divinitate tuenda suscepti, haud fuerunt ejusmodi, quos quis facile cogitatione, nedum scriptis assequi posset; unde merito de eo hæc Athanasius [1] : « Quod si res quoque nostri temporis contemplandæ sunt; nostis quomodo beatus Alexander usque ad mortem contra hanc hæresim depugnarit, et quot tribulationes quantosque labores, quanquam jam senex, in decrepita ætate sustinuerit; qui et ipse ad Patres suos appositus est. » Hæc ille. Equidem erigens primus omnium vexillum catholicæ confessionis, et ante alios prima acie pugnans, primus excepit ab impiis intorta jacula impietatis. Quod igitur dictæ litteræ cum ab Ario, tum ab aliis hæresis ejusdem patronis sic ad ipsum Alexandrum sint scriptæ, ut tamen earum exemplaria essent encyclica, ac longe

[1] Athan. lib. XVI. de Synod. Arian. — [2] Epiph. hær. LXIX.

[1] Athan. orat. I. contra Arian.

lateque ubique cunctis palam innotescerent; opus fuit eidem Alexandro contrarias illis pariter reddere litteras circulares; quas omnes ab eo conscriptas numero fuisse septuaginta, Epiphanius tradit, cum agit de fuga Arii in Palæstinam: « Quo, inquit [1], cum pervenisset, singulos episcopos adiit cum blanditiis et adulatione, ut sibi multos faceret cooperatores; et suscipiunt quidem ipsum aliqui, alii vero repulerunt. Postea vero ad aures episcopi Alexandrini devenit, et scribit epistolas encyclicas, hoc est, orbiculares, sive per circuitum, quæ sane apud studiosos adhuc servantur, omnes numero septuaginta, » etc.

59. Porro constat in primis eumdem Alexandrum de iis quæ ab ipso gesta essent contra Arium scripsisse litteras ad primariæ sedis episcopum Silvestrum Romanum pontificem, quæ omnino perierunt; viget tantum earum memoria in Liberii papæ epistola [2] ad Constantinum imperatorem, in qua hæc habentur: « Manent litteræ Alexandri episcopi olim ad Silvestrum sanctæ memoriæ destinatæ, quibus significat, ante ordinationem Athanasii, undecim tam presbyteros, quam etiam diacones, quod Arii hæresin sequerentur, se Ecclesia ejecisse, » etc. Hæc ibi. Quomodo autem Silvester de iis admonitus, ad componendas hasce controversias legavit Osium episcopum Cordubensem, clarissimum fama virum, et Constantino (ut vidimus) probe notum, dicemus suo loco.

60. Ex numero autem septuaginta illarum Alexandri epistolarum duæ tantummodo a temporis injuria vindicatæ supersunt; quarum alteram recitat Socrates [3]; alteram Theodoretus [4] historiæ quam scripsit, intexuit. Quæ vero a Socrate recitatur, est hujuscemodi:

« Clarissimis honoratissimisque fratribus, qui ubique gentium sunt nobiscum in Ecclesiæ ministerio conjuncti, salutem.

« Cum in sacris litteris sit unum corpus Ecclesiæ Catholicæ nobis traditum, et præceptum ut concordiæ ac pacis vinculum firmum teneamus, consentaneum est, uti per litteras colloquamur inter nos, aliique alios mutuo de rebus, quæ apud singulos geruntur, certiores faciamus; quo sive unum ex membris patitur, sive lætatur, nos inter nos vel patiamur una, vel una lætemur. In nostra quidem provincia prodierunt jam viri, qui leges rescindunt, Christum ipsum impugnant, animos hominum ad defectionem (quæ quidem prænuntia et quasi præcursor Antichristi, non sine causa et existimari, et appellari possit) docere nituntur. Ac mihi certe in animo erat de illo facinore penitus reticuisse, ut ejus labes, si quo modo fieri potuisset, inter illos solum qui ab Ecclesia desciverant, deleri quivisset, ne in alia loca evagata simplicium quorumdam aures suis sordibus inficeret; verum quoniam Eusebius qui nunc Nicomediæ episcopus est, quique totum Ecclesiæ statum in sua manu positum arbitratur; cum a nemine, quod Ecclesiam Beryti deseruerit, quodque oculos cupiditatis atque ambitionis suæ ad episcopatum Ecclesiæ Nicomediensis obtinendum adjecerit, in se animadversum esse videat; istorum etiam, qui ab Ecclesia defecerunt patrocinium suscipit; et ad omnes, qui ubique gentium sunt, litteras scribere conatur, eosque in iisdem commendat plurimum, quo imperitos quosdam in gravissimam hæresim Christoque penitus adversariam rapiat; necesse habeo, idque sententia quadam, quæ in lege scripta est inductus, silentium rumpere, remque vobis omnibus indicare; quo non modo eos qui defecerunt a Christo, execrabiliaque verba, quæ illorum hæresis usurpat, cognoscatis; verum etiam, si forte Eusebius litteras scripserit, ad eas animos minime attendatis; nam inveteratam suam malevolentiam silentio ad tempus obruptam jam per istos renovare studet; et licet simulatione quadam præ se ferat eorum causa litteras scribere, re tamen ipsa declarat perspicue se in rem suam serio istud ipsum agere. » Habes, lector, ex sententia episcopi Alexandrini, non Arium, sed Eusebium Nicomediensem episcopum fuisse primum Arianæ impietatis fautorem; ut non mireris, si sæpe contingat, eosdem quos dicimus Arianos, ab antiquis Patribus esse dictos Eusebianos.

61. Sed rursum epistola: « Qui autem defecerunt ab Ecclesia, sunt, Arius, Achillas, Æithales, Carponas, Arius alter, Sarmatas, Euzoius, Lucius, Julianus, Menas, Helladius, Gaius, Secundus item et Theonas, qui dicti sunt olim episcopi. Quænam vero isti contra Scripturas excogitarint, temereque effutiverint, sic accipitote: Deum non semper Patrem fuisse, sed tempus aliquando extitisse cum Deus non esset Pater; non ab æterno Verbum Dei fuisse, sed ex nihilo ortum esse; nam Deum qui est, eum cum non erat, ex eo quod non est, procreasse; et propterea tempus fuisse aliquando cum non esset. Creatum enim et factum esse Filium, neque essentia Patri similem, neque natura verum Patris Verbum, neque veram ejus Sapientiam esse, sed per abusionem Verbum et Sapientiam dici; ipsum factum esse proprio Dei Verbo et Sapientia, quæ in Deo est, per quam cum cætera omnia, tum illum ipsum fecit Deus. » Vides plane ex his, Arium sensisse, aliud esse Dei Verbum, aliud Dei Filium, quem vult non esse Verbum, sed qui sit factus per Verbum, ipseque nonnisi abusive sit Verbum. Ad hæc spectat, quod Athanasius postquam plura verba Dei poni ab Arianis demonstravit, sic ait [1]: « At illi porro, quin sit Dei Verbum, non inficiantur, sed id pro Dei Filio non agnoscunt, » etc., aliud nimirum jactantes esse Filium Dei Christum a Verbo Dei. Et Ambrosius [2] eamdem suggillans sententiam: « Nonnulli etiam, inquit, aliud Dei Verbum, alium verum Dei Filium crediderunt. » Sed hæc iidem Patres pluribus.

[1] Epiph. hæres. LXIX. — [2] Extat tom. IX. Biblioth. sanct. — [3] Socrat. lib. I. c. 3. — [4] Theod. lib. I. c. 4.

[1] Athan. cont. hæres. Arian. decret. — [2] Ambr. de Incarn. Domin. cap. 6.

62. Verum subdit epistola de eadem falsa sententia de Filio Dei: « Et ob eam causam posse natura sua converti et mutari, sicut animantia omnia ratione utentia: Verbum esse peregrinum, alienum et sejunctum a Sapientia Dei; Patrem a Filio minime explicari posse; nam Filium neque Patrem plane et accurate cognoscere, neque exquisite cernere posse. Etenim suam ipsius essentiam, ut est, Filium non percipere; quippe Filium nostra causa factum esse, ut Deus per ipsum tanquam instrumentum nos crearet; neque extitisse aliquando, nisi Deus nos creare in animum induxisset. » Cum enim negare non posset Arius, per Verbum omnia facta esse, sic Filium Dei Verbum esse asserebat, ut tamen per Verbum aliud factum esse diceret. Plura namque Verba excogitasse Arium, et sua cantilena occini voluisse, idem qui supra Athanasius tradit, cum ait [1]: « Arius in suis cantiunculis et Convivialium libro per speciem subdubitandi fabulatur, Multa, inquiens, Verba profert Deus. Quodnam igitur ex istis Verbis Filium et Verbum unigenitum Patris esse recipiemus? » Rursus Alexander: « Quæsitum est igitur ab illis, utrum Dei Verbum possel mutari, quemadmodum diabolus mutatus est. Et non veriti sunt respondere: Certe potest. Cum enim et gigni et mutari possit, ejus naturam posse mutari.

63. « Ario igitur et ejus fautoribus, qui ista asserunt, et de iisdem tam impudenti ore loquuntur, una cum illis qui ejus opinioni assentiuntur nos cum aliis fere centum Ægypti et Libyæ episcopis in unum convenientes, anathema denuntiavimus. Cæterum Eusebius eos ad se admittit, operamque sedulo dat, ut mendacium cum veritate et cum pietate impietatem commisceat. Verum ad hoc præstandum non satis habet virium. Nam vincit veritas, et nulla est societas luci cum tenebris, nulla consensio Christi cum Belial. Quis enim unquam talia audivit? Aut quis est, qui, si jam audiret, non ea tanquam insolita et peregrina obstupesceret, auresque obturaret, ne ejusmodi verborum sordes in audiendi sensum illaberentur? Aut quis est, qui cum Joannem audiat dicentem [2]: In principio erat Verbum, non istos condemnaverit, dicentes: Erat tempus aliquando, cum non esset? Aut quis est, qui cum audiat in Evangelio: Unigenitus Filius; et, Per ipsum facta sunt omnia; non istos odio habuerit, affirmantes Filium unam esse ex creaturis? Aut qui poterit ipse esse similis illarum rerum, quæ per ipsum factæ sunt? Aut quemadmodum Unigenitus, si (ut illorum fert opinio) cum aliis rebus universis numeretur? Aut quomodo ex nihilo factus est, cum Pater dicat [3]: Eructavit cor meum Verbum bonum; et [4]: Ex utero ante Luciferum genui te? Aut qua ratione essentia Patri dispar ac dissimilis, cum sit perfecta imago et splendor Patris [5]; cumque ipse dicat [6]: Qui videt me, videt et Patrem?

64. « Aut quo pacto, si Verbum et Sapientia sit Dei Filius, erat tempus aliquando cum non esset? nam perinde est, ac si diceret, Deum aliquando, et Verbo et Sapientia caruisse. Aut quo pacto converti mutarive potest, cum ita loquatur de se [1]: Ego in Patre, et Pater in me est: et, Ego [2] et Pater unum sumus, et per Prophetam [3] etiam: Videte me, quia ego sum Deus et non mutor? Et quanquam hoc dictum ad ipsum Patrem referri potest, tamen aptius et magis proprie de Filio Verbo jam dicitur, quod cum sit homo factus, non mutatus est; sed ut Apostolus [4] ait: Christus heri et hodie, idem ipse et in sæcula. Quid igitur illos in hanc perduxit sententiam, eum scilicet propter nos factum esse, cum tamen Paulus scribat [5]: Propter quem omnia, et per quem omnia?

65. « Quod autem falso calumniati sunt, Filium non plene et perfecte Patrem novisse, nemini mirum videri debet; nam cum semel statuissent contra Christum bellum gerere, rejecerunt penitus voces ipsius Domini dicentis [6]: Sicut novit me Pater, et ego cognosco Patrem. Quod si ex parte Pater cognoscit Filium, perspicuum est, Filium etiam ex parte Patrem cognoscere. Verum si hoc dictu nefas est, et Pater plene Filium cognoscit; constat, quod sicut Pater cognoscit suum ipsius Verbum, sic et Verbum suum ipsius Patrem cognoscit, cujus est Verbum. Cæterum quanquam ista recensendo, atque adeo sacras et divinas Scripturas aperte explanando, eos sæpenumero convicimus; tamen illi rursus velut chamæleontes sese mutant; dictumque illud Sapientis in sua ipsorum capita torquere magnopere contendunt videlicet [7]: Impium, cum in profundum malorum venerit, contemnere. Ac tametsi complures certe hæreses ante illorum ætatem exortæ erant, quæ quidem extra modum audacia evagatæ ad extremam dementiam sunt tandem prolapsæ; isti tamen, qui omni suo sermone Verbi divinitatem tollere moliuntur, utpote ad Antichristi tempora propius accedentes, illas hæreses præ suorum errorum impietate justas esse quodammodo declarant.

66. « Quapropter illis Ecclesia interdictum est, atque adeo anathema denuntiatum. Et quanquam de eorum exilio permagnum animis dolorem capimus, et maxime quod Ecclesiæ instituta aliquando agnoverant, jamque ab illis exciderunt; de illis tamen non magnopere miramur; idem namque non Hymenæo solum et Phileto contigerat, sed Judæ etiam ante illos, qui Salvatoris discipulus fuit, postea autem proditor et desertor illius factus. Atque istarum rerum neutiquam ignari extitimus. Dominus enim prædixerat [8]: Videte ne quis vos seducat; nam multi venient in nomine meo dicentes [9]: Ego sum, et tempus appropinquavit, et multos seducent, ne eatis post illos. Paulus [10] etiam cum ista a Salvatore didicisset scripsit, quod in novissimis temporibus quidam deficerent a fide sana, attendentes spiri-

[1] Athan. in decret. Nicæn. Syn. contr. hæres. Arian. — [2] Joan. I. — [3] Psalm. XLIV. — [4] Idem CIX. — [5] Hebr. I. — [6] Joan. XIV.

[1] Joan. XIV. — [2] Idem X. — [3] Malach. III. — [4] Hebr. XIII. — [5] 1. Cor. VIII. — [6] Joan. X. — [7] Prov. XVIII. — [8] Luc. XXI. — [9] Matt. XXIV. Marc. XIII. — [10] 1. Tim. IV.

tibus erroris, et doctrinis dæmoniorum veritatem aversantium.

67. « Jam vero cum et Salvator noster Jesus Christus hoc præceperit, et per Apostolum de ejusmodi hominibus significarit nos certe, quoniam illorum impietatem nostris ipsorum auribus accepimus, non sine causa ejus generis hominibus (sicut antea diximus) anathema denuntiavimus, eosque ab Ecclesia Catholica fideque alienos palam declaravimus, vestramque pietatem fecimus certiorem, carissimi et honoratissimi fratres, qui estis nobiscum in Ecclesiæ ministerio conjuncti, ut si forte quidam ex illis temeritate impulsi ad vos venire non vereantur, ne eos admittatis, neve Eusebio vel alteri cuipiam, qui eorum causa ad vos scribat, omnino attendatis. Nam par est, ut nos qui sumus christiani, omnes qui contra Christum loquantur, animoque sint ab eo abalienato, tanquam Dei hostes et corruptores animorum devitemus; neque id genus hominibus (sicuti præcepit beatus Joannes [1]) vel Ave dicamus, nequando illorum peccatis communicemus. Salutate qui apud vos sunt fratres. Qui mecum sunt, vos itidem salutant. Hactenus epistola encyclica Alexandri, quam et libellum illum esse existimamus, cui subscripsisse alios Catholicos episcopos, ab eodem Alexandro in aliis encyclicis litteris memoriæ proditum est: ut appareat, has ante alias fuisse conscriptas; sed de illis suo loco agemus. Addit præterea Socrates [2], quæ sunt deinde subsecuta :

68. « Cum Alexander litteras hujusmodi ad episcopos passim in singulis civitatibus scripsisset, latius propterea serpebat malum, quod hi qui erant de illis litteris certiores facti, contentionis et discordiæ incendiis inter ipsos conflagrare cœperunt; nam alii litteris suffragari, iisdemque subscribere, alii penitus adversari, maxime vero omnium Eusebius Nicomediensis episcopus ad dissensionem incitari, quod Alexander ejus nomen suis litteris gravius perstrinxerat. Atque id temporis Eusebius plurimum poterat, quod tunc Nicomediæ, ubi Diocletianus paulo ante palatium ædificaverat, imperator versabatur; ob quam causam multi episcopi Eusebii paruere sententiæ. Is autem tametsi ad Alexandrum litteras scribere non destitit, ut controversiam inter ipsos ortam missam faceret, Ariumque cum suis in Ecclesia reciperet: alios tamen qui alias quasque civitates incolebant, cohortatus est, ut Alexandri voluntati prorsus refragarentur. Unde tumultus ingens nusquam non concitatus est. Nam videre licebat, non modo Ecclesiarum præsides maledicis et contumeliosis verbis alium ab alio vexatos, verum etiam populi multitudinem in duas partes diremptam, quarum altera in horum, altera in illorum sententiam inclinavit. Itaque res est eo sceleris et turpitudinis prolapsa, ut Christiana religio palam in ipsis theatris omnium irrisione luderetur. Ab his vero qui Alexandriæ habitabant, de summis religionis nostræ dogmatibus juveniliter et non absque petulantia certatum est : ab iisdem ad reliquos cujusque provinciæ episcopos missa legatio. Isti in alterutram partem divisi, non dissimilem contentionem excitarunt. » Hæc Socrates.

69. Alexander autem cum a catholicis episcopis diversarum provinciarum, nempe Ægypti, Thebaidis, Libyæ, Pentapolis, Syriæ, Lyciæ, Pamphyliæ, Asiæ, Cappadociæ, et aliarum quoque his finitimarum provinciarum, adversus Arium scriptas accepisset epistolas, iidemque contra Arianos conscripto libello fidei subscripsissent; optans hæc eadem præstari a reliquis, encyclicam rursus aliam scripsit epistolam, cui et exemplaria dictarum epistolarum adjunxit, deditque eas Apioni diacono perferendas, eorumdemque episcoporum appositas libello fidei subscriptiones. Extat ejusmodi epistola circularis Alexandri; recitat illam Theodoretus ad verbum; quæ licet (ut præ se fert titulus) ad Alexandrum Constantinopolitanum episcopum data dicatur; apparet tamen ex iis quæ eadem epistola continentur, ipsam inscriptionem ab aliquo superadditam, minusque ejusdem auctoris esse germanam; siquidem in ea demonstrat auctor, se non ad unum episcopum, sed ad plures eas litteras scribere, utpote encyclicas. Rursum vero cum has constet scriptas esse litteras, antequam Constantinus imperator ad ipsum Alexandrum et Arium suas quas proxime recitaturi sumus, dedisset, atque liqueat illas ipsas ab eodem hoc anno datas, quo ad provinciales recitatas superius litteras scripsit (nam in utrisque de instituta ab ipso Constantino profectione in Orientem mentio habetur), falsa esse omnino convincitur illa in titulo apposita nomenclatura, qua dicitur Alexander episcopus Constantinopolitanus; cum nondum, sed post multos annos (ut demonstrabimus) Byzantium fuerit in Constantinopolim commutatum. Equidem puto inde erroris occasionem fluxisse, quod cum eadem epistola (ut dictum est) fuerit communis ad omnes episcopos, ejusdem ab ipso descriptæ exemplar (ut par erat) inter Alexandri episcopi Constantinopolitani monumenta repertum, eo titulo fuerit pariter consignatum. Sed missis his, reddamus hic eas litteras saltem ex parte, cum multa in iis habeantur consideratione maxime digna; sunt vero hujusmodi :

70. « Est [1] quidem propositum hominibus improbis, in quorum animis inexplebilis honoris et pecuniæ cupiditas insita est, ut Ecclesiis, quæ videntur plus habere dignitatis, ex occulto insidientur; qui per varias et multiplices vias sinceram Ecclesiæ pietatem oppugnare non cessant. Nam impulsu diaboli, qui vim suam in eorum animis exercet, in furorem acti, ad voluptates, quæ forte se offerunt, feruntur præcipites, atque ab omni pietate refugientes timorem divini judicii proterunt. De quibus ego, qui inde non parum acceperim incommodi, necesse habui vestræ pietati significare, ut id genus homines sedulo devitetis : ne forte quisquam illorum au-

[1] 2. Joan. — [2] Socr. eod. lib. I. c. 3.

[1] Apud. Theod. lib. I. c. 4.

dacia fretus, vel per se ipsum (præstigiatoribus enim nunquam deest ad fraudem faciendam simulatio), vel per litteras, quæ erant ita tepide et eleganter aspersæ, ut hominem qui simplici ac sinceræ fidei se addixerit a veritate abstrahant, in vestras Ecclesias erroris sui imprimat vestigia. Nam Arius et Achillas nuper facta conjuratione, dum Colluthi ambitionem imitari studebant, eum in eo vitiositatis genere longe superarunt. Ille enim quanquam eas ipsas res, quas isti, coarguere conabatur, tamen improbi sui instituti causam saltem simulatam habuisse visus est; hi autem cum illius nundinationem, qua Christum ipsum vendidit, animadverterent, non amplius Ecclesiæ legibus subjecti esse sustinuerunt; sed speluncis latronum sibi constructis, conventus in illis sine intermissione agere, noctes diesque Christo et nobis maledice obtrectare, omnem apostolicam et piam doctrinam criminari, simulatione Judaica officinam ad Christum oppugnandum instruere, divinitatem salvatoris nostri inficiari, eum cæteris hominibus nihilo præstantiorem prædicare; vocibusque omnibus, que pro ejus salutari in carne œconomia et abjectione sui nostra causa suscepta, ex sacris litteris selectis, eisdem impiam suam prædicationem corroborare; et verba, quibus æterna ejus divinitas et gloria una cum Patre ineffabilis confirmatur, adversari nituntur. Quippe impiam Gentilium et Judæorum de Christo opinionem defendentes, suam ipsorum laudem (quantum fieri potest) venari, et in quibus eis ludibrio sumus, omnia enixe consectari student.

71. « Seditiones porro in nos quotidie concitare, graves ciere persecutiones, et interdum lites per mulierculrum impurarum sermones, quas ipsi in fraudem impulerunt, intendere. Nonnunquam religionem Christianam, suas tenellas meretriculas per singulas plateas turpiter circumducentes, gravissimis contumeliis afficere; quin etiam inconsutam et indissolubilem Christi tunicam, quam tortores noluerunt discindere, hi discerpere non dubitarunt. » Quas hic Alexander tenellas Arianorum meretriculas nominat, erant hæ illæ septingentæ professæ virgines Ecclesiæ Alexandrinæ, quas (ut vidimus ex Epiphanio [1]) Arius seduxit ac circumduxit. At quos non pellexisset hisce deliciarum illecebris perditissimus hæresiarcha, virginum examina circumducens? Sed rursum Alexander:

72. « Nos igitur, sicut scelerata eorum vita et conatus execrabilis postulat, suffragiis omnium tandem, licet sero propter rei ignorationem, id sumus aggressi Ecclesia, quæ Christi divinitatem sancte adorat, ejecimus. Itaque hi circumcursare hac illac, quo nobis obtrectent; deflectere ad collegas nobiscum in eadem fide consentientes; specie quidem pacis et concordiæ simulata, veniam petere præ se ferre; sed revera motiri, ut per sermonis lenocinia nonnullos eorum in sui morbi contagionem pertrahant; litteras quoque ab illis blandiores petere, ut coram iis, quos errore implicarint, eas depravate legentes, suæ prolapsionis impœnitentes reddant, jam ad impietatem assuefactos, quasi episcopos suæ sententiæ et opinionis consentientes haberent. Non enim confiteri volunt ea, quæ tam nefarie impieque apud nos cum docuerunt, tum fecerunt, quorum gratia Ecclesia pulsi sunt; sed vel silentio tegere, vel partim sermonibus commentitiis, litteris partim veteratorie scriptis obscurare nituntur, quo eos dolo deludant. Quapropter colloquiis tum probabilitate, tum facetiis dicacibus refertis perniciosam suam doctrinam tanquam velis obtendentes, hominem simplicem et fraudi expositum in suum errorem rapiunt; quin etiam ab nostræ sanctæ piæque religioni apud omnes obtrectando haudquaquam se abstinent. Unde fit, ut nonnulli, qui eorum litteris subscribunt, in Ecclesiam recipiantur; quod factum, mea quidem sententia, maximam infamiæ notam nostris collegis, qui illud ausi sunt, inussit; qui non modo id, quod canon Apostolicus permisit, non faciunt; sed conatum eorum contra Christum, plane diabolicum, qui illis inest, vehementiorem efficiunt. »

73. Quem citat Alexander Apostolicum canonem, plane cognoscitur esse trigesimus tertius ordine, quo præcipitur, ne clerici a suo episcopo excommunicati, ab alio episcopo recipiantur; cujus hæc sunt verba: « Si quis presbyter aut diaconus per episcopum a communione exclusus sit, hunc neutiquam ab alio fas esto suscipi, quam ab eo qui ipsum a communione exclusit; nisi forte episcopus, qui ipsum a communione segregavit, defunctus sit. » Hæc Apostolicus canon, quem novit quoque Nicænum [1] magnum Concilium, eumdem confirmans atque declarans, cum sic statuit: « Servetur et ista sententia, ut hi qui ab aliis excommunicantur, ab aliis ad communionem non recipiantur, » etc. Ut plane appareat sanctissimos Patres ejusmodi lege iterum repetita communire voluisse Ecclesiam Dei; qua semel in Ario et Arianis contempta, patuisse constat humani generis hosti ad eam invadendam atque perdendam latissimam viam. Rursus autem idem Apostolicus canon repetitus habetur in Concilio Antiocheno [2]. Hæc vero ad auctoritatem antiquorum Apostolicorum canonum comprobandam dicta sunto, de quorum fide secundo Annalium tomo prolixiorem habuimus orationem.

74. His autem Alexander hæc addit: « Quocirca, fratres carissimi, abjecta cunctatione, ingenii mei vires, quo istorum infidelitatem vobis significarem, excitavi, qui asserunt tempus aliquando fuisse, cum non esset Filius Dei, » etc. Positiones Arianorum recenset, non obducto lenocinio verborum, sed prout ab iisdem Alexandriæ commorantibus ex ore eorum acceperat; longioremque texit adversus easdem disputationem, quam lectori apud Theodoretum ipsum inspiciendam relinquimus; ne hic eadem sæpius repetendo, ex nimia satietate fastidium in-

[1] Epiph. hær. LXIX.

[1] Nicæn. Conc. c. 5. — [2] Conc. Antioch. c. 6.

geramus. Post igitur patefactas et confutatas Arii et Arianorum impias circa Christi divinitatem sententias, hæc de iisdem subdit Arianis : « Verum quamvis de hac re multa habeam dicere, carissimi fratres, tamen ea missa propterea facio, quod absurdum putem, doctores fidei doctrina consentientes pluribus admonere; quippe cum ipsi sitis docti a Deo, et non ignoretis tum Ebionis, tum Artemæ doctrinam, quæ non ita pridem veram Ecclesiæ pietatem oppugnare cœpit; tum pestiferum studium Pauli Samosateni episcopi Antiochiæ, qui Concilio omnium ubique episcoporum, atque adeo judicio, Ecclesia ejectus est; cujus perversæ doctrinæ Lucianus successor factus, multorum annorum spatio, hoc est, tantisper dum tres episcopi alius post alium Ecclesiam illam rexere, exclusus ab Ecclesia mansit. »

75. Hæc dum scribit Alexander de Luciano, cum multa sint a nobis de eodem conscripta tum in Notis ad Romanum Martyrologium, tum superius cum de ejus martyrio prolixius actum est, quæ sanctissimi martyris vitam ab omni hæresis labe prorsus liberam fuisse declarant: modo autem cur hæc de eo dicendi Alexandro occasio data sit, est exactius disquirendum. Meminisse itaque in primis debemus, quæ a nobis superius dicta sunt eidem Luciano Antiocheno presbytero contigisse, quæ nuper acciderant Dionysio Alexandrino; uterque namque adversus Sabellianos certamen iniit; Lucianus enim Pancratium Antiochenæ Ecclesiæ presbyterum, Sabellianæ hæresi addictum, infestissimum habuit adversarium; ac proinde accidit, sicut Dionysius Sabellium urgens, ita iste Pancratium Sabellianum exagitans, visi ut sint ambo prima facie ipsorum doctrinam spectantibus, et ejus sensum haud penitus assequentibus, in contrariam partem paulo licentius inclinasse, atque personas distinguentes in sanctissima Trinitate, quodammodo ipsam quoque substantiam separasse.

76. At sicut Dionysio illi (quod pluribus diximus secundo Annalium tomo) ea de causa negotium est exhibitum ab episcopis Libyæ; adeo ut causam deferri oportuerit ad Romanum Pontificem ejusdem nominis Dionysium, a quo, inspecta accuratius veritate, fuit penitus absolutus, atque omni suspicione purgatus; ita et Lucianus pariter eadem ex causa exagitatus (quod testatur Alexander) a tribus sibi invicem succedentibus episcopis Antiochenis, ab iisdem fuit ex Ecclesia simul ejectus; quod haud dubium ab aliis sibi adversantibus episcopis Dionysius quoque passus esset, si licuisset eis, inconsulta prima sede, secundum dignitate damnare Alexandrinum episcopum. Sed quid accidit? Dum suam Lucianus causam agens, scriptis sæpe libellis fidei, suam integritatem, sinceramque fidem catholicam omnibus conatur reddere manifestam; persecutione Maximini, doto adversarii Sabelliani hæretici, interceptus (quod ejusdem martyrii Acta declarant), summa cum laude martyrium consummans, magnam est inde gloriam consecutus; qua abusi complures ejus discipuli jam errore lapsi, Arianam hæresim consectantes, magistri gloria exultantes, se ipsos (ut ex litteris Arii vidimus) Collucianistas nominabant, turpiter mentientes, ea se docere, quæ accepissent a Luciano. Qua de causa Alexander, cum res adhuc recens esset (nam novissimo persecutionis tempore ille martyrio est vita perfunctus), inexploratis adhuc lucubrationibus Luciani, quod ferebat fama, ipsorum Arianorum ubique ore vulgata, vehementius in eum justo zelo commotus, ea quæ vidimus, de ipso testatus est.

77. Cæterum scriptis Luciani percognitis, ipsisque præsertim libellis fidei, quos sanctus Hieronymus eum scripsisse tradit [1], exactius disquisitis, tantum abest, ut de violata fide catholica negotium aliquod factum eidem fuerit, ut Alexandri ipsius successor Athanasius [2] (quod superius dictum est) cum digno præconio celebret. Sed et cum idem ipse Athanasius Arianæ hæresis principia repetit, nunquam Luciani mentionem vel levem habet, sed Pauli Samosateni. Et cum etiam multæ altercationes mutuæque disceptationes inter Catholicos et Arianos circa Nicæni Concilii tempora intercesserint, a nullo tamen Arianorum apparet fuisse Luciani citata sententia veræ fidei adversaria : certe quidem non abstinuissent, si nobilissimi martyris, tunc temporis Helenæ Augustæ munificentia ubique celebris, potuissent vel uno verbo suam hæresim confirmare. Accidit vero postea, ut ex Nicæno Concilio stabilita fidei Catholicæ forma, cum Ariani causa penitus cecidissent, multo tempore interlapso, favore Constantii pugnam iisdem denuo instaurantibus, refossa quædam fuerit ab eis Luciani fidei formula, quam ediderunt in Concilio Antiocheno Arianorum opera convocato; cum tamen se detestari Arium præ se ferrent, ea arte, ut Nicænum Concilium abrogarent, nomenque consubstantialitatis omnino proscriberent, in reliquis cum Catholicis consensuri.

78. Sed quænam hæc esset Luciani fidei professio, Sozomenus [3] narrat his verbis: « At vero cum eos istius formulæ postea (ut est verisimile) pœniteret; aliam præterea rursum ediderunt, quæ in aliis quidem rebus, mea quidem sententia, fidei Nicæni Concilii (nisi quidam forte sensus a me minime intellectus in verbis obscure inclusus sit) penitus consentit; sed his verbis, Filium Patri consubstantialem esse, rejectis. Pro illis, Ejus divinitatem nec converti posse, nec mutari, dixerunt, Eumque essentiæ, consilii, potentiæ, et gloriæ Patris conformem imaginem esse, et primogenitum omnis creaturæ. Hanc fidei formulam his verbis scriptam dixerunt se comperisse Luciani fuisse formulam, viri spectatissimi et in sanctis litteris summe eruditi, qui Nicomediæ martyrio occubuit. Vera ne ista sint, an propriam ac suam fidei formulam titulo martyris insignire laborarint, non habeo equidem dicere. » Hæc Sozomenus; eadem quoque Nicephorus [4], qui eamdem

[1] Hier. de Script. Eccl. in Lucian. — [2] Athan. de Synod. Arian. et aliis in locis. — [3] Soz. lib. III. c. 5. — [4] Niceph. lib. IX. c. 5.

Luciani formulam integram recitat. Sed esto, Luciani sit ipsissima; quid habet (quod et Sozomenus intellexit) nisi quod fides Nicæna prædicat? Quod etsi cavillari Ariani potuerunt, non idem esse dicere, Filium imaginem substantiæ Dei, atque ipsam divinam substantiam; certe quidem ante Nicænum Concilium nihil præterea exigebatur a fidelibus. Quod autem postea additum est ab eodem Nicæno Concilio verbum Consubstantiale, ad novam hæresin emergentem confutandam fuit appositum. Sic itaque nihil est quod de fide violata Lucianus a quopiam jure in crimen adduci potuerit. Cum vero plures fidei formulas a Luciano scriptas esse testetur sanctus Hieronymus [1], alias sane hac deteriores minime fuisse, par est credere: nam eas Ariani libentissime in suæ hæresis testimonium protulissent. At de his modo satis.

79. Sed rursus hæc suis litteris Alexander de Arianis [2]: « Istorum hæreticorum impietatis fæces, hi qui modo in lucem editi Filium Dei ex nihilo ortum asserunt (quippe sunt velut stolones occulti ex illis nascentes) animis hauserunt; Arium dico, Achillam, et reliquam improborum illis adhærentium turbam; quin etiam tres episcopos in Syria, nescio quomodo ordinatos; qui quoniam istorum errores suo consensu approbarunt, videntur eorum amentiam, velut facibus novis admotis, magis incendisse. In quos quidem accurate inquirendi potestas vestro judicio permissa est. » Inter hos tres Syriæ episcopos Ario inhærentes puto adnumeratum Eusebium Cæsariensem, Syriæ Palæstinæ episcopum: verisimile enim videtur nonnisi malis artibus arripuisse episcopatum tam nobilis Ecclesiæ, totius Syriæ Palæstinæ metropolis, qui tempore persecutionis timore pœnæ (quod suo loco dictum est superius) excidisset a fide.

80. Post hæc vero Alexander cum de captiosis eorumdem hæreticorum in citandis divinæ Scripturæ locis, ac subdolis artibus, multa locutus esset, hæc de ipsorum arrogantia subdit: « Qui etiam neminem volunt ex antiquis Patribus sibi comparari; neque illis, quibus nos ab ineunte ætate usi sumus præceptoribus, se pares existimari sinunt, imo vero ne unum quidem collegarum nostrorum vel ad mediocrem sapientiam pervenisse censent; sed se solos sapientes, solos egestatem voluntariam sectantes, solos dogmatum inventores, et sibi solis ea doctrinæ patefacta esse mysteria, quæ in nullius unquam sub sole cogitationem in mentem venerint, arbitrantur. O impiam arrogantiam! o insaniam immensam! o inanem gloriam cum furore conjunctam! o spiritus plane satanicos, qui impiis eorum animis velut callum malitiæ obduxere! Non divina veterum Scripturarum claritas ullum ipsis inussit pudorem; non consentiens collegarum et pia de Christo doctrina eorum audaciam repressit: quorum scelus nefarium ne dæmones quidem (quippe qui sedulo caveant, ne ullam omnino maledicam et contumeliosam vocem contra Filium Dei eloquantur) omnino ferre videntur. » Hæc quidem Alexander; qui dum Arianorum effigiem vivis hisce coloribus reddit, omnium plane Novantium hæreticorum veram certamque imaginem repræsentat; ut plane appareat, vultu simillimos, fratres esse germanos, qui eodem sunt geniti ex patre diabolo [1], atque uni eos parere domino, nempe illi, qui est rex super omnes filios superbiæ, ejusdemque legibus vivere, atque denique idem impietatis insigne expressum in fronte gestare bestiæ characterem [2].

81. At rursum de ipsis hæc Alexander: « Ista a nobis pro virili nostra parte in præsentia allata sunt ad eos coarguendos, qui in tam inepta contra Christum disputandi materia tanquam in pulvere se exercent, et nostræ erga illum pietati falso obtrectare nituntur. Nam isti ridicularum fabularum inventores asserunt nos, dum blasphemiam illam impiam et a nemine unquam litteris proditam, nimirum quæ Christum Filium Dei ex nihilo ortum docet, aversamur, duo Ingenita tradere. Atqui quæ est eorum inscitia, dicunt necesse esse alterum de duobus hisce statuere; nempe vel eum ex nihilo creatum, vel omnino duo esse Ingenita. Siquidem propter inertiam ignorant prorsus, quantum intersit inter Patrem, qui ingenitus est, et res ab eo conditas ex nihilo, sive rationis sunt participes illæ quidem, sive expertes; interque duo natura unigenita media interposita, per quam Pater Dei Verbi hanc universitatem ex nihilo fabricavit, ex ipso, qui Pater est, genita fuit, sicut ipse Dominus quodam in loco testatur his verbis [3]: Qui diligit Patrem, diligit quoque Filium, qui ex eo genitus est. » Hæc prælocutus Alexander, mox his jungit Catholicæ et Apostolicæ fidei confessionem; quam hic describere haud molestum erit, atque in medium ponere tanquam potens pharmacum, quo exposita Ariana venena absque offensa contrectare possimus. Addit igitur :

82. « De quibus nos sic credimus, uti Apostolicæ placet Ecclesiæ: In unum quidem ingenitum Patrem, qui nullam habet causam suæ essentiæ, qui nec converti nec mutari potest, qui semper similiter et eodem modo se habet; qui neque accessionis, neque decessionis capax est; qui leges, prophetas, et Evangelia nobis tradidit; qui denique patriarcharum, Apostolorum, et omnium sanctorum Dominus est. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, genitum quidem non ex eo quod non est, sed ex eo qui Pater est; neque id quidem more corporeo, per incisionem, aut divisionem, fluxiones (uti Sabellio et Valentino visum est), sed modo quodam qui verbis explicari exprimive omnino non potest, secundum illam Prophetæ vocem quam supra posuimus [4]: Generationem ejus quis enarrabit? cum ejus subsistentia a nulla natura mortali pervestigari queat; quemadmodum neque ipse Pater a quoquam indagari; propterea quod natura humana rationisque particeps cognitionem divinæ a Patre

[1] Hier. de Script. Eccl. in Luc. — [2] Apud Theod. lib. I. c. 4.

[1] Joan. VIII. — [2] Apoc. XVII. — [3] 1. Joan. V. — [4] Isai. LIII.

generationis comprehendere nequit. Quas res non par est, ut viri Spiritu veritatis incitati a me perdiscant; præsertim cum vox Christi de hac re vestris auribus circumsonet et doceat; nimirum, quod [1] nemo novit quis sit Pater, nisi Filius; et nemo novit quis sit Filius, nisi Pater. Hunc præterea agnoscimus, perinde atque Patrem, nec converti, nec mutari posse, nullius rei indigentem, perfectum Filium similem Patri, et ab eo, solum quia ingenitus sit, discrepantem; nam est accurata et expressa Patris imago; atque constat imaginem complecti debere eas omnes res, quibus exemplar ipsum, quod majus est, perfectius exprimatur, sicut ipse Dominus docuit : Pater major me est. Atque hac ratione inducti, Filium a Patre semper existere credimus. Est [2] enim splendor gloriæ et figura paternæ substantiæ. At nemo hanc vocem, *semper*, sic intelligat, ut per eam Filius ingenitus existimetur, sicut isti putant, qui sensus animorum habent plane obcæcatos. Nam neque cum dicimus, Erat semper et ante sæcula, idem est, quod, *Ingenitum*. Imo vero neque ulla vox, quam mens humana conetur effingere, exprimere potest illud, *Ingenitum :* adeo ut vos quoque ipse, fretus vestro recto de omnibus rebus judicio, eodem modo illud ipsum accipere confidam; quandoquidem hæ voces vim hujus verbi, *Ingeniti* nullo modo exprimunt. Nam hæ tanquam temporum quidem productionem videntur in se complecti; divinitatem autem Unigeniti, et (ut ita dicam) antiquitatem, pro dignitate explanare nequeunt. Unde evenit, ut sancti viri cum hoc mysterium explicare singuli pro viribus enixe contendant, veniam petant ab auditoribus, et apud illos non sine causa se excusare conentur his fere verbis : Eatenus de his rebus instituimus, quatenus mentis nostræ vis consequi potest.

83. « Si qui sunt, qui expectent vocem ullam perfectiorem ore humano efferri, quam captus fert humanus, dicantque ea quæ fuerant ipsis ex parte cognita, jam obscurari; est sane perspicuum, quod illud, *Erat semper, et ante sæcula*, longe abest ab eo quod illi expectant; quæ quidem, cujuscumque generis sint, non sunt idem cum Ingenito; ac propterea et dignitas, quæ est Ingeniti, propria ei servanda est; dicendumque nullam ipsi esse ejus essentiæ causam; et honor Filio ei debitus tribuendus, assignandaque illi generatio a Patre initio carens. Et cum hunc illi honorem, quantum in nobis est, tribuimus, has voces, *Erat semper, et ante sæcula,* pie et sancte, cum de eo loquimur, proferimus; non tamen ut quicquam de ejus divinitate detrahamus, sed ut exquisitam omnino imagini et figuræ Patris attribuamus similitudinem, et Ingeniti vocabulum Patri, utpote ejus solum proprium, adscribendum propterea existimemus, quod Salvator ipse dicit [3] : Pater major me est. » Adduci consuevit a majoribus ejusmodi textus Evangelistæ in eamdem sententiam Alexandri, ut non de humana, sed de divina dictum

[1] Luc. x. — [2] Hebr. i. — [3] Joan. xiv

intelligatur generatione, quatenus ipse Pater principium, fons, et origo quædam dicatur in Trinitate. Citant ea verba et eodem sane modo intelligunt Hilarius [1], Nazianzenus [2], Basilius [3], Cyrillus [4], et Chrysostomus, dum eumdem locum pluribus explicant, necnon S. Augustinus [5] : communior tamen sensus ac præsertim recentiorum est, ut de humana generatione sit dictum. Sed pergit Alexander :

84. « Ac præter istam piam de Patre et Filio sententiam, unum præterea Spiritum sanctum, sicut nos docent sanctæ Scripturæ, confitemur, quod non modo sanctos homines veteris Testamenti, sed etiam divinos novi Testamenti doctores innovavit. Ecclesiam porro unam solam Catholicam et Apostolicam agnoscimus : quæ sicut nunquam expugnari potest, etiamsi totus mundus eam oppugnare instituat, sic omnem impiam hæreticorum incursionem evincit ac profligat; quandoquidem ejus Dominus nos efficit satis animosos, dum clamat [6] : Confidite, ego vici mundum. Quin etiam credimus ex mortuis resurrectionem, cujus primitiæ fuit Dominus noster Jesus Christus, qui corpus non specie adumbratum, sed verum ex Deipara Maria sumpsit; qui in fine sæculorum inter homines ad delenda peccata versatus est : qui crucifixus est et mortuus sine ulla ipsius divinitatis imminutione ; qui resurrexit a mortuis, ascendit ad cælos, et sedet ad dexteram majestatis Dei.

85. « Ista quidem aliqua ex parte epistola complexus sum; quandoquidem singula accurate litteris prosequi, absurdum ideo (ut dixi) sum arbitratus, quod eædem res vestras pias ac studiosas mentes minime fugiant. Ista docemus; ista prædicamus : ista sunt Apostolicæ Ecclesiæ dogmata, pro quibus mortem oppetere non dubitamus; neque quicquam moramur de illis qui nos ad hæc ejuranda compellere student; et licet nos tormentis cogere aggrediantur, non tamen spem, quæ animis nostris insita est, abjiciemus. Cui doctrinæ Arius, Achillas, et reliqui pariter veritatis hostes refragati, Ecclesia exturbati sunt; quippe cum sint a pia nostra doctrina prorsus aversi, juxta illam beati Pauli sententiam [7] : Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit, licet angelum de cælo se esse simulet. Quin etiam si quis aliud doceat, ac non accedat sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, et doctrinæ quæ secundum pietatem est; is inflatur nihil sciens, et quæ sequuntur. Istos vero a fratribus anathemati addictos nemo vestrum accipiat, neque eorum verba vel scripta audire sustineat; omnia enim non aliter atque præstigiatores ementiuntur, veritatem loqui nolunt : nam per urbes circumcursant, non alio quidem studio adducti, quam ut amicitiæ et pacis nomine litteras per simulationem assentationemque dent accipiantque, quo per illas in errorem mulierculas paucas peccatis onustas, quas dolo deceperint, facilius inducant.

[1] Hilar. lib. IX. de Trinit. et lib. de Synod. — [2] Naz. orat. IV. de Theolog. — [3] Basil. lib. I. in Eunom. — [4] Cyril. lib. Thesaur. c. 3. — [5] Aug. lib. de Trinit. II. c. 7. — [6] Joan. XVI. — [7] Galat. I.

86. Quapropter istos qui tot scelera contra Christum edere ausi sunt; qui religionem Christianam partim maledictis palam concidere, partim in judiciis contumeliæ exponere; qui tempore pacis (quantum in illis est) persecutionem contra nos concitare; qui denique arcanum Christi generationis mysterium enervare impense laborarunt; istos, inquam, fratres carissimi, et fide nobiscum consentientes, aversati, una nobiscum contra insanam eorum temeritatem ferte suffragia, non aliter atque alii collegæ nostri, qui rem ægre ferunt, qui epistolas contra istos scriptas ad me miserunt, qui libello adversus eos edito subscripserunt. Quæ omnia per filium meum Apionem diaconum ad vos misi, atque primum epistolas collegarum qui sunt in Ægypto et Thebaide, deinde eorum qui Libyam, Pentapolim, Syriam, Lyciam, Pamphyliam, Cappadociam, et alias regiones hisce finitimas incolunt; quorum exemplum vos imitantes, persuasum habeo, ad nos itidem daturos litteras. Et cum multæ aliæ curationes ad eos sanandos, qui hoc errore vulnerati sunt, suppetebant; tum istud etiam remedium ad medicinam populo ab his decepto faciendam inventum est, si modo obtemperare voluerint, et, cum consensum collegarum nostrorum intelligant, eorum hortatu ad pœnitentiam serio se recipere. Salutate vos mutuo una cum fratribus qui vobiscum sunt. Opto vos, fratres carissimi, tum in Domino valere plurimum, tum fructum ex vestro pio in Christum animo percipere. Sunt autem hæretici anathemate damnati ex numero presbyterorum Arius, ex diaconorum autem Achillas, Euxoius, Æithales, Lucius, Sarmatas, Julius, Menas, Arius alter, et Helladius. » Hucusque litteræ Alexandri circulares ad omnes episcopos; in quibus cum tantum Arius nominetur presbyter, reliqui vero diaconi, error in eas irrepsisse videtur; nam in litteris Arii et sociorum, non Arius tantum, sed et Achillas, Æithales, Carponas, et Sarmatas presbyteri recensentur; et in litteris Alexandri ad Silvestrum Romanum pontificem, non unus, sed plures dicuntur fuisse Arii tunc sectatores presbyteri. Sed hactenus, quod ad epistolam encyclicam Alexandri.

87. At post hæc alias quoque apparet ipsum adversus Arium dedisse litteras ad diversos episcopos in Orientis provinciis; nam eumdem scripsisse, ait Epiphanius [1], « ad Eusebium Cæsareæ, ad Macarium Hierosolymorum, Asclepium Gazæ, Marinum Janniæ, Longinum in Ascalone, et ad alios, et in Phœnice ad Zenonem quemdam antiquum, et in Tyro, simulque in Cava Syria. Cum igitur missæ essent epistolæ reprehendentes eos qui ipsum Arium suscepissent; unusquisque rescripsit beato Alexandro seque purgavit. Et alii quidem per ironiam scripserunt, alii in veritate, partim dicentes se illum non excepisse, partim per ignorantiam suscepisse; alii vero responderunt, se per susceptionem studuisse, ut ipsum lucrifacerent; et varia fuerunt de his argumenta. Postea vero ubi cognovit Arius, quod epistolæ allatæ essent episcopis undequaque, et de cætero undique expelleretur, et non amplius quisquam eum suscipiebat, quam ipsius cooperatores : Eusebius enim Nicomediensis antiquus senex totus ipsius erat, qui cum Luciano in Nicomedia convixerat, sed et Leontius Apocopus in Antiochia nondum episcopatum sibi commissum habens, et alii quidam. » Hucusque Epiphanius; quæ autem subdit de litteris Arii ad Eusebium, hæc antea contigisse diximus.

88. *Silvester legatum Osium mittit.* — In hunc igitur modum Orientali Ecclesia Arii hæresi ubique concussa ac vehementer exagitata, cum omnes (ut nuper vidimus) diversarum provinciarum episcopi orthodoxi, pro fide Catholica contuenda, propugnatori ejus primario Alexandro suppetias laturi surrexissent, ac pari consensu fidei catholicæ libello æque subscripsissent, atque singulis suis epistolis prolixius scriptis fidem catholicam testatam obsignatamque reddidissent; haud par est credere, Silvestrum Romanum pontificem, litteris (ut diximus) Alexandri de cunctis rebus gestis certiorem redditum, quievisse : sed quod ejus muneris præcipue esset, obortas hæreses condemnare, et discordias inter fratres coepiscopos conciliare (dicente ad Petrum Domino : Tu aliquando conversus confirma fratres tuos), nequaquam id agere prætermisisse, sed egregiam in his componendis discordiis, et erroribus pullulantibus evellendis, navasse operam, æquum quidem est existimare, imo etiam omnimode affirmare, tum certo exemplo, tum etiam ex rebus postea gestis certo argumento deducto. Nam (quod latissime dictum est secundo Annalium tomo) cum inter Libyæ, et finitimarum regionum episcopos atque Dionysium Alexandrinum antistitem ob catholicam fidem gravissimæ, et contentiosissimæ controversiæ versarentur, apud Dionysium Romanum episcopum causa delata et cognita, illis cum accusantibus, ipso vero se defendente; idem Romanus pontifex cum judex, tum etiam conciliator et sequester mutuæ concordiæ inter Patres accessit, adeo ut turbæ in immensum concitatæ jam fuerint penitus consopitæ : hoc itaque exemplo quid egerit ejusdem sedis summus antistes Silvester, facile possumus intelligere; cum præsertim id sibi facilius esse sciret sub pio principe Constantino, cujus auctoritate nuper Donalistæ in Occidentali Ecclesia tumultuantes compressi essent. Sed et legatio Osii per Silvestrum missa in Orientem sollicitum ejus studium ad comprimendam hæresim emergentem commendat. Misit enim tunc Osium episcopum Cordubensem Silvester papa legatum in Orientem, qui primum omnium Constantinum agentem in Bithynia conveniret; cujus quoque auxilio, acceptis ab eo litteris, cum illis in Ægyptum proficiscens, vel alio, ubi opus esset, excitatum per Arium incendium posset extinguere.

89. At unde tibi, inquies, tota hæc de missa a Silvestro ad Constantinum primo, inde in Ægyptum legatione catastrophe? Audi, quæso. A quonam dicendum legatum esse Osium episcopum Corduben-

[1] Epiph. hæres. LXIX.

sem, clarissimum confessione et eruditione virum, ad Constantinum imp. in Orientem? Rursum vero, a quonam affirmandum, missum esse legatum eumdem Osium Alexandriam ad Alexandrum, tantaque auctoritate, ut Synodum habuerit generalem (eo namque nomine eam dictam esse, suo loco demonstrabimus), nisi quod eo ipse profectus fuerit Apostolicæ Sedis legatus? Nec est quod dici possit Osius a Constantino missus esse legatus in Ægyptum ad sedandos concitatos ibi tumultus: nam in litteris ea de causa Constantino tunc scriptis nulla prorsus ipsius Osii nominis mentio aliqua habetur, neque de misso a se legato ad ipsos conciliandos; quod necessum fuerat expressisse, ut in omnibus legationibus contingere solet, nempe ut exprimantur in litteris nomina legatorum. Insuper quid est (nam ex rebus postea gestis, quæ antea facta sunt, possumus certius intueri), quid, inquam, est, quod in Nicæno Concilio Osius primo loco, et ante illos qui tunc ad ipsum conventum legati Apostolici convenerunt, chirographum subscriptionis apposuit, nisi quod ipse eodem munere legationis apostolicæ fungeretur, et longe ante ipsos eam functionem primitus accepisset? Tot igitur expressis notis legatio Osii a Silvestro Romano pontifice satis redditur manifesta; licet qui hæc minus attenderint, nonnisi a Constantino Osium missum tradant; Eusebius vero Osii nomen silentio omnino condemnet, utpote fautor Arii, Catholicis infensus, et parum æquus. Hic igitur a Silvestro missus est primo ad Constantinum, ab ipso accepturus litteras in Ægyptum.

90. *Constantini litteræ ad Alexandrum et Arium.* De eodem enim Osio hæc Socrates habet [1]: « De his rebus cum certior factus esset imperator (nempe de turbis inter episcopos Arii occasione concitatis, mutuisque eorumdem legationibus missis, et concertationibus agitatis) incredibilem animo hausit dolorem; perturbationemque illam, suam ipsius calamitatem esse censuit. Extemplo illud discordiæ incendium quo inter ipsos effervescebant, restinguere serio aggreditur; litterasque per virum spectatum et fidelem, Osium nomine, episcopum Cordubæ, quæ est civitas Hispaniæ (hunc enim imperator singulari amore complexus est, et honore summo prosecutus) ad Alexandrum et Arium mittit. Quarum litterarum partem aliquam (sunt namque integræ in libros Eusebii de Vita Constantini illigatæ) hoc loco citare, non incommodum existimavi. » Ita Socrates: nos vero eas ex Eusebio hic reddemus; sed ab Ariano homine recitatæ, an in omnibus fideles existant, nullaque ex parte violatæ, dicere non auderem; cum aliqua præsertim in se habeant, quæ dignæ sint subjicienda censuræ. Sunt autem hujusmodi litteræ Constantini [2] ab ipso Eusebio perperam ea arte in medium adductæ, ut obortæ controversiæ atque dissidii culpa rejiceretur in Alexandrum:

« Victor Constantinus Max. Augustus Alexandro et Ario. » Expunxisse in iis Eusebium in Alexandro nomen episcopi, quis dubitat? Est autem earumdem exordium:

91. « Ipsum, ut par est, meorum institutorum adjutorem et conservatorem omnium Deum testem adhibeo, istarum rerum, quas mihi reipsa obeundas suscepi, duplicem causam extitisse: primum enim, ut omnium gentium de numinis cultu opinionem ad unius habitudinis ritusque formam traducerem; deinde quod in animo habebam corpus totius mundi tanquam gravi aliquo morbo acerbe vexatum, ad sanitatem restituere. Quæ sane accurata ratione considerans, alterum eorum interiore mentis acie, id est, consilio efficiendum statuebam; alterum autem copiarum militarium subsidio et viribus, quoad poteram, præclare gerere conabar; persuasum habens, si omnes veros Dei cultores communi concordiæ vinculo (sicut mihi in optatis erat) devincire possem, universæ nostræ Reipublicæ cives se ad pia eorum instituta brevi conversuros. Proinde cum insania quædam intolerabilis propter temerariam levitatem quorumdam religionem a populo observatam in varias sectas discindere molientium, universam Africam occuparet; hunc morbum cum ipse levare cuperem, nullum aliud remedium ei curando satis idoneum inveniebam, quam ut quosdam ex vestrum numero adjutores ad conciliationem hominum inter se dissidentium mitterem, quo invidia communis totius orbis inimica, quæ sacris nostris conventibus adversatur, penitus restingueretur.

92. « Et quoniam veri luminis vis, et sacræ religionis disciplina, quæ Dei optimi maximi beneficio ex quibusdam Orientis quasi finibus egressa est, universum simul orbem terrarum suo splendore collustravit; non sine causa vos eam religionem profitentes, quos tanquam quosdam gentium duces ad salutem fore existimo, non modo propenso animi studio, verum etiam exquisito oculorum obtutu investigare conabar. Nam simulac illustri contra hostes parta victoria vere triumphassem, illud potissimum conquirere instituebam, quod omnium facile præstantissimum judicarem. Sed, o præclarissimam, et vere divinam providentiam! quale et quam lethale vulnus auribus meis, imo vero ipsi animo, inflictum fuit, cum audivissem seditionem inter vos concitatam multo plus habere acerbitatis, quam eas res, quas ibidem ante gestas fuisse cognovimus! adeo ut jam vestræ Ecclesiæ membra, ex quibus sperabam aliis medicinam petendam fore, multo majore curatione egeant. Ac mihi de principio et causa istarum rerum accurate cogitanti, valde exilis et neutiquam tanta contentione digna visa est. Quapropter ad hanc epistolam scribendam necessitate adductus, non solum ad vestrum utriusque prudentiam scribo, sed etiam divinam providentiam in hac re adjutricem fore obtestor; meque etiam communem vestræ mutuæ dissensionis arbitrum, tanquam pacis moderatorem, non sine causa adhibeo. Quandoquidem Deo optimo maximo mihi opem ferente, quamvis major esset dissentiendi occasio; tamen

[1] Socr. lib. I. c. 4. — [2] Euseb. in Vita Const. lib. II. c. 63.

spero, oratione piis audientium mentibus adhibita, quemque ad id quod sit utilius, facile me posse traducere. Quapropter cum causa tam exigua sit, illa quidem quæ totius vestræ Reipublicæ commoda impedire videatur, quid est quamobrem non expeditiorem et multo faciliorem dissidii correctionem spondeat?

93. « Inde igitur præsentis controversiæ fundamentum intelligo jactum esse, quod tu, Alexander, a presbyteris de loco quodam in sacris litteris scripto quærebas; imo vero de inani quadam quæstionis particula sciscitabaris, quid quisque illorum sentiret; tuque, Ari, istud quod neque initio animo complecti, at cum fuisses complexus, silentio præteriisse debebas, inconsiderate effutivisti. Unde discordia inter vos concitata, tum conventus qui in Ecclesia fieri solet, impeditus, tum populus sanctissimus, varie in utramque partem distractus, ex totius corporis Ecclesiæ compage divulsus est. Proinde uterque vestrum vicissim veniam alteri tribuens, illud approbet, ad quod non sine causa vester conservus vos cohortatur. At quid est istud, ut de rebus ejusmodi nec omnino rogetis, nec ad rogatum respondeatis? Tales enim quæstiones, quales nulla lex canonve ecclesiasticus necessario præscribit, sed inanis dissoluti otii certatio proponit, licet ad acumen ingenii exercendum instituantur; tamen interiore mentis cogitatione continere debemus, et neque in publicos populi conventus temere efferre, neque vulgi auribus inconsulto concredere. Quotus enim quisque est, qui rerum tam gravium, tamque obscuritate involutarum vim vel satis accurate pervidere, vel pro dignitate explicare valeat? Quod si quisquam sit, qui istud se facile efficere et consequi posse confidat; quota, quæso, est illa multitudinis pars, quam possit efficere, ut idem ipsum intelligat? Aut quis tandem est, qui in curiosa quæstionum ejusmodi pervestigatione extra prolapsionis periculum possit consistere?

94. « Quocirca in talibus rebus loquacitas coercenda est, ne vel cum nos, præ nostri ingenii imbecillitate, quod propositum est, explicare non possimus, vel auditores inter docendum, præ intelligentiæ tarditate, ad accuratam sermonis instituti comprehensionem pervenire non queant; ex re alterutra populus aut in blasphemiæ aut in dissensionis necessitatem incurrat. Quare et interrogatio temeraria et inconsulta responsio veniam utrique vestrum ab altero impetrare debet. Neque enim de summo in sacris litteris præcepto vobis ansa ad digladiandum oblata est, neque novus ullus de religione divina introductus error; sed unam eamdemque tenetis de fide sententiam, ita ut facile possitis ad ipsum communionis consensum venire; nam non est consentaneum, ut propter vestram imprudentem de adeo parvis exiguisque rebus mutuo concertationem, tanta populi multitudo ad dissensionem rapiatur; imo vero non modo non est consentaneum, sed omnino nefas esse existimatur. »

95. Antequam autem quæ reliqua sunt Constantini epistolæ prosequamur, hic accurate lector attendat, alterum de duobus evenisse, vel quod Eusebius arianus homo parum fideliter eamdem epistolam Constantini descripserit, attexueritque Vitæ ipsius, quam in gratiam Constantii Augusti pariter ariani conscripsit, ac proinde ea minus digna tanto pontifice ab eo jactata confinxerit; aut si revera sic se habebat germanum exemplar (quod non credimus) ejusdem epistolæ Constantini; illud necessario affirmandum est, argumentum ejus scribendæ epistolæ suppeditatum esse tunc, cum Nicomediæ ageret ab Eusebio ejusdem civitatis episcopo, omnium Arianorum facile principe, a quo complura fuerunt coagmentata mendacia; ut cum in primis potior culpa rejicitur in Alexandrum, quod importune nimis de re difficillima sciscitatus sit presbyteros Alexandriæ, ex quo totius discordiæ fomes emerserit. At nonne antequam Synodus cogeretur Alexandriæ, ubi primo quid sentiret ab Alexandro Arius interrogatus est, ipse Arius plures seduxerat, et hæresin propalaverat (quæ omnia Epiphanius [1] exacte conscripsit) ut nullus amplius dissimulationi locus esset? An non quamplurima Arii impia facta præcesserant, quæ sunt superius recensita; ut necessario ejus causa fuerit cogenda Synodus, et hæresis furtim serpens cum auctoribus condemnanda? Rursum vero, a quonam induci potuit Constantinus, ut ea tanti momenti controversia levissima putaretur, cum in ea potissimum versaretur summa fidei christianæ; nempe divinitas Filii Dei; et ut inanis parvifacienda esset, ac pariter contemnenda? Et quonam pacto, quæso, dici potuit, Alexandrum et Arium unam eamdemque tenere de fide sententiam, ita ut et conciliari discordiæ facile possent; cum alter ipsorum Filium Dei Patri esse coæternum, alter vero diceret fuisse tempus quando non erat? Hæc igitur nonnisi ex Arianorum officina oportuit prodiisse, nempe, ut vel (quod dictum est) ab Eusebio Cæsariensi epistolæ superaddita, sive mutata, a nequiore illo ac veternoso serpente Eusebio Nicomediensi Constantino fuerint persuasa.

96. At quæ sunt reliqua ejus epistolæ percurramus: « Verum, inquit, ut rem breviter exemplo quodam animis vestris mecum recognoscatis, dicam. Non vos præterit, opinor, philosophos ipsos unius quidem disciplinæ professione omnes inter se consentire; sæpe tamen in aliqua parte opinionum, quas asseveratione affirmant, discrepare solere; qui licet disciplinæ causa, quam quisque illorum tuetur, dissentiant; tamen ob professionem, qua conspirare videntur, denuo inter ipsos in gratiam redeunt. Quod si ita se res habet; quid est, cur non sit multo convenientius, ut qui famuli præpotentis Dei constituti sumus propter ipsum religionis institutum, quod profitemur, consentientibus animis inter nos ipsos concordemus? Cæterum accuratiore cogitatione consideremus, et mente attentiore hoc quod a me dicetur jam circumspiciamus, num recte se habeat,

[1] Epiph. hæres. LXIX.

ut per levem et inanem verborum contentionem fratres fratribus reluctentur, et eximia concordia, impia simultate per nos, qui de rebus tam exiguis minimeque necessariis inter nos confligimus, misere discerpatur? Popularia quidem sunt ista, et puerili inscitiæ magis, quam sacerdotum et prudentium hominum sapientiæ congruentia. Nostra igitur sponte diabolicas tentationes evitemus.

97. « Et quoniam Deus optimus maximus conservator omnium communem suæ gratiæ lucem omnibus porrexit, idcirco mihi ejus famulo, quæso, per vos liceat, ut illius providentiæ subsidio adjutus, meum conatum ad eam lucem propagandam susceptum, feliciter ad exitum perducam, atque etiam, ut ipsum populum tum verbis compellendo, tum ministerium diligenter erga eum præstando, tum acriter admonendo, ad mutuam concordiam traducam. Et cum (ut dixi) una sit vobis fides, unaque de nostra religione sententia, unum denique legis ac disciplinæ institutum (quod quidem cum suis partibus universum Ecclesiæ corpus consentiente animorum concordia et proposito devincit), istud quod inter vos non mediocrem contentionem excitavit, quoniam nullam rem gravem in nostræ religionis quasi ambitu comprehensam attingit, non est cur distinctionem aliquam animorum aut discordiam in vobis pariat. Atque hæc dico, non ut cogam vos in hac levicula et stulta quæstione (qualiscumque tandem illa fuerit) penitus eamdem sententiam sequi. At tametsi vos inter vos vicissim de re quapiam minimi momenti dissentitis (siquidem neque omnes de omnibus rebus idem sentimus, neque una eademque in nobis indoles aut mens versatur), tamen fieri poterit, ut eximia concordia sincere integreque servetur, et una inter omnes animorum conspiratio custodiatur: verum de divina providentia una vobis sit omnino fides, unus animorum consensus, una de Deo sententia. Atque levissimis istis quæstionibus inter vos argute et subtiliter exquisitis, licet non in eamdem sententiam tanquam pedibus eatis; ea tamen intra cogitationis vestræ quasi fines continere debetis, intimo mentis domicilio recondita. Communis autem amicitiæ bonum, vera fides, reverentia erga Deum, et legis observatio stabilis firmaque apud vos maneat. Redite in gratiam, et mutuam inter vos necessitudinem colite, universoque populo suos mutuos complexus reddite, ipsique vestris ipsorum animis contentionis labe purgatis, iterum amice et benevole vos alterutrum excipite; nam sæpenumero post inimicitias depositas amicitia iterum conciliata plus solet habere jucunditatis.

98. « Date igitur mihi dies tranquillos et noctes curæ ac molestiarum expertes, ut voluptas, quæ tum ex sincera concordiæ luce, tum ex vita quieta capi solet, mihi integra in posterum conservetur. Quod quidem si minus contingat, necesse est ingemiscere, lacrymis et mœrore omnino confici; nec fieri potest, ut vitæ cursum de reliquo tranquille et sedate transigam. Nam quandiu Dei populus (eum dico, qui communi mecum erga Deum obsequio fungitur) tam iniqua perniciosaque contentione ab se mutuo dissidet, quomodo fieri potest, ut ipse animo tranquillo consistam? Atque ut incredibilem hujus doloris morsum intelligatis, sic accipite. Non ita pridem ad Nicomediensium civitatem adventans, extemplo iter versus Orientem mature facere constituebam. Ac me quidem ad vos cito gradu properantem, cum majorem itineris partem confecissem, ut prope jam vobiscum esse viderer, litterarum istarum nuntius in contrariam cogitationem compulit; ne oculis ea videre cogerer, quæ ne auribus quidem tolerare me posse plane existimabam. Deinceps igitur vestra concordia patefacite mihi ad Orientem aditum, quem vos vestris dissidiis ultro citroque ferventibus interclusistis; et efficite brevi, ut cum vos pariter, tum reliquum universum populum lætitia gestientem cernam; et omnes una pro communi omnium concordia et libertate, consentientibus laudis præconiis, debitas gratias Deo optimo maximo agamus. » Hactenus epistola Constantini hoc eodem anno scripta, quo datæ sunt litteræ ad universas gentes: nam in utrisque eumdem habet (ut dictum est) de instituta in Orientem profectione sermonem. Addit autem ad hæc Eusebius [1]: « Ad hunc modum igitur Deo carus imperator, iis quæ ad pacem Ecclesiæ facere videbantur, per epistolam missam diligenter prospexit; ille vero bonus et spectatus nuntius, non solum litteris fideliter perferendis, sed etiam imperatoris mittentis voluntati pro virili sua parte inservivit. Et quanquam omnino pius vir fuit, sicut supra diximus, tamen hoc majus quiddam erat, quam quod per litteras administrari posset; quippe magis magisque dissentientium lis accrevit, et universas Orientis provincias mali illius impetus invaserat. Invidia igitur et perditus dæmon, qui semper Ecclesiæ commoda ægre et iniquo animo fert, ista admisit. » Hucusque de his Eusebius; quæ vero post hæc acta sint per Osium legatum et Alexandrum, dicemus anno sequenti.

99. *Severæ Constantini leges, unde florescit Ecclesia.* — Iisdem consulibus, hoc anno Constantinus imperator statutam olim legem adversus parricidas, quam excrescens crudelitas in veræ pietatis cultores converterat, nempe horrendum supplicium cullei, in eosdem, quorum causa statuta fuerat, nova edita sanctione convertens, in pristinum velut alveum revocavit, sic rescribens ad Verinum Africæ vicarium [2]: « Si quis in parentis, aut filii aut omnino affectionis ejus, quæ nuncupatione parricidii continetur, fata properaverit, sive clam, sive palam id fuerit enisus: neque gladio, neque ignibus, neque ulla alia solemni pœna subjugetur; sed insutus culleo et inter ejus ferales angustias comprehensus, serpentum contuberniis misceatur; et ut regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel amnem projiciatur; ut omni elementorum usu vivus carere incipiat, ut ei cælum superstiti, terra

[1] Euseb. in Vita Constantini lib. II. c. ult. — [2] L. I. de parricid. Cod. Theod.

mortuo auferatur. Dat. XI kal. Decembris, Licinio quintum et Crispo Cæs. coss. » Porro de ejusmodi supplicio atrocissimo consule quæ a nobis notata sunt in Romanum Martyrologium [1].

100. Nec quis miretur, imperatorem, qui christianam mansuetudinem una cum fide susceperat, tantæ severitatis leges propemodum consopitas, in ejusmodi facinorosos homines denuo excitasse; siquidem tot annorum persecutione, cum in eos quos impios dicerent (erant sic ab illis nominati Christiani, quod non colerent deos) legum sævitia tantummodo vigilaret, atque in eosdem solum acerbissima quæque essent conversa tormenta: Gentilium vitiositas impunis grassabatur soluta legum habenis, quam severioribus oportuit disciplinæ vinculis cohiberi. Pace igitur reddita, compressis ubique tyrannis, adversus scelestos turpesque homines eorumque inolitos pravos ac detestabiles mores bellum erat Constantino ubique gerendum. Tunc quidem in Oriente, ut Romæ antea accidisse videtur, quod S. Hieronymus [2] testatur, ab eodem Constantino penitus sublatos esse greges illos puerorum, ad nefandam turpitudinem exercendam publice comparatos; idque non Romæ vel in aliis angustioribus civitatibus tantum, sed ubique gentium totoque orbe Romano fuit ejus legibus emendatum; quod et sæpe alias attigisse meminimus. De ejusmodi quoque lege Constantini imperatoris visus est Sozomenus meminisse, cum ait [3]: « Quanquam in omnibus rebus, quas moliebatur, divinum cultum impense curabat; in legibus autem colendis vel maxime. Qua causa inductus, intemperantes et libidinosos concubitus antea minime vetitos coercuit; quemadmodum ex legibus de illis latis, si cui sit curæ istud cognoscere, facile potest intelligi. » Hæc Sozomenus.

101. At sicut ejusmodi pax imperio Romano restituta bellum fuit coalescentium et ubique regnantium vitiorum, ita extitit omni ex parte morum optimorum conciliatrix et altrix: etenim non tantum civitates exultæ christianis legibus ab omni turpitudine emundatæ, redditæ sunt pulchriores; sed et deserta loca repleta sanctorum coloniis sunt mirifice illustrata, cum et divina illa per Isaiam prænuntiata oracula atque miracula cernerentur impleta [1]: « Lætabitur deserta et invia, et exultabit solitudo et florebit quasi lilium. » Quæ enim paucorum antea Deum colentium virorum frequentabantur accessu, reddita jam Ecclesiæ plena pace, sub duce Antonio Magno, referta sunt agminibus monachorum. Tunc etiam qui postea fama celeberrimus in Thebaide claruit Pachomius abbas, cum militaret tyro in castris Licinii imperatoris, annos viginti natus, devicto a Constantino Licinio, dimissis ab eo Thebæis tyronibus, ipse mox christianæ militiæ nomen dedit, et sub abbate insignis nominis Palæmone profiteri cœpit vitam anachoreticam; cujus Acta clarissima fusius scripta extant [2]. Incolebat tunc quoque temporis eamdem solitudinem Paphnutius, qui effossis pro Christo oculis sub Maximiano persecutore, gloria confessionis illustris, fama omnium celebris erat; sed et Ammon, qui a pueritia ad senectutem usque magna vitæ sanctitudine vixerat; aliique complures, quorum cum in rebus gestis Antonii, tum etiam Pachomii et aliorum, præclara mentio est. At de his alias pluribus dicturi sumus; nunc autem ad sequentis anni res gestas orationem novarum rerum cupidam convertamus.

[1] Die 3 April. c. — [2] Hieron. in Isai. cap. 2. — [3] Sozom. lib. I. cap. 8. in fine.

[1] Isai. xxxv. — [2] Apud Metaph. die 14 Maii.

Anno periodi Græco-Romanæ 5811. — Olymp. 274. an. 2. — Urb. cond. 1071. — Jesu Christi 318. — Silvestri papæ 5. — Constantini 13. Licinii 12.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 20. Coss. *Licinius Aug.* V, et *Crispus Cæsar.* Consulatus Crispi juxta priorem regulam, Licinii juxta tertiam, ut ejus nempe collega esset. Quo ex consulatu liquet primo, *Crispum* anno præcedenti nuncupatum esse Cæsarem: et secundo, *Constantinum* inter et *Licinium* hoc tempore pacem viguisse; alioquin Crispi Cæsaris Licinius Augustus in eodem consulatu collega esse noluisset.

2. *Epocha posterioris belli Liciniani.* — Secundum Constantini et Licinii bellum anno trecentesimo vicesimo tertio inchoatum, sequentique absolutum. Primo, quia Cedrenus scribit, illud durasse « annum atque octo menses. » Quare cum anno CCCXXIV profligatum fuerit, anno antecedenti cœperat. Secundo, Victor de Cæsaribus de Licinio scribit: « Quo sane variis prœliis pulso, cum eum prorsus opprimere arduum videretur, simul affinitatis gratia recepti consortio, adscitique imperio Cæsarum communes liberi, Crispus Constantinusque Flavio geniti: Licinianus Licinio. Quod equidem vix diuturnum: neque his assumebantur, felix fore, defectu solis fœdato iisdem mensibus die, patefactum. Itaque sexennio post rupta pace apud Thracas, Lici-

nius pulsus Chalcedona concessit, » etc. Illa Cæsarum nuncupatio anno præcedenti facta, ut suo loco demonstratum, eodemque sol defecit die vicesima Decembris, feria sexta, hora diei nona circiter, ut observavit Petavius in Paralipomenis librorum de Doctrina Temp., pag. 860. Rupta itaque pax anno CCCXVII qui sextus est a nuncupatione Cæsarum et a narrata eclipsi; cujus Idacius in Fastis hoc anno meminit, dum ait : « His conss. tenebræ fuerunt inter diem hora IX. » Sed calculus mathematicus suffragatur Victori, et Idacium rem anno non suo recitare, quod non raro ei accidit, demonstrat.

3. *Causa posterioris belli Liciniani.* — Tertio, anonymus Valesianus hujus belli causam aperit; ex qua in cognitionem temporis, quo cœpit, pervenimus : « In Orientis partibus, Licinio, Constantino » scilicet consulibus, anno CCCXIX quo Constantinus Aug. V, et Licinius Cæsar consules fuerunt « repentina rabie suscitatus Licinius omnes Christianos a palatio jussit expelli. Mox bellum inter ipsum Licinium et Constantinum efferbuit. Item cum Constantinus Thessalonicæ esset, Gothi per neglectos limites eruperunt. Tum Constantini terrore et impetu repressi, captivos illi impetrata pace reddiderunt. Sed hoc Licinius contra fidem factum questus est, quod partes suæ ab alio fuerint vindicatæ. Deinde cum variasset inter supplicantia et superba mandata, iram Constantini merito excitavit. Per tempora, quibus nondum gerebatur bellum civile, sed item parabatur, Licinius scelere, avaritia, crudelitate, libidine sæviebat : occisis ob divitias pluribus, uxoribus eorum corruptis. » Sirmondus in margine Codicis impressi, qui extat Parisiis in bibliotheca collegii Ludovici Magni, propria manu ex fide codicis Ms. post hæc verba, « Gothi per neglectos limites eruperunt, » ista addidit : « Et vastata Thracia et Mœsia, prædas agris ceperunt. » Quæ verba notanda ob martyres tunc in Mœsia passos, de quibus anno CCCXVI egi.

4. *Gothi Romanis infesti.* — De hac *Gothorum eruptione* loquitur etiam Zozimus, lib. 2, pag. 680. Quod factum mense Februario docent *ludi Gothici*, qui a die quarta usque ad nonam ejusdem mensis exhibebantur, ut videre est in veteri Kalendario a Bucherio publicato. Sed non alio anno quam trecentesimo vicesimo tertio, ut notavit Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani, ex eo quod eo anno *Constantinus* disciplinam militarem erecturus, custodiæque limitis Thracici et Mœsiæ adversus Barbarorum incursiones et deprædationes deinceps provisurus, qui negligentia militum limitaneorum proditus fuerat, Constitutionem emiserit IV kal. Maii anni CCCXXIII, cujus sunt partes lex 1 Codicis Theodosiani *De re militari* et lex 1 ejusdem Codicis *De commeatu*. Priori lege decernit *Constantinus*, ut si quis cum quibuslibet hostibus prædas egerit, aut prædam cum prædonibus diviserit, incendio concremetur. Jam itaque eo anno Barbari Romanos vexabant. In posteriori *Constantinus*, confecto jam et patrato hoc bello Gothico, *Barbarorum* incursionibus deinceps obviam iturus labantem disciplinam militarem retinere voluit, commeatu militibus deinceps denegato et severissima simul pœna indicta Romanis, qui *Barbaros* in Romanos concitassent. Captivos *Gothorum* per urbes distributos fuisse et *Constantinum* Thessalonicam sese recepisse, testantur Zozimus loco laudato et Eusebius lib. 4, de Vita Constantini, cap. 5 et 6, si tamen Eusebius, qui generatim loquitur, de his Gothorum incursionibus intelligendus sit.

5. *Bellum Licinianum anno* CCCXXIII *inceptum.* — Post Gothos devictos, cœptum est *bellum Licinianum*, a Zozimo et anonymo Valesiano egregie descriptum, et nonnisi anno trecentesimo vicesimo quarto confectum. Idacius enim in Fastis, sub consulatu Crispi Cæsaris III et Constantini Cæsaris III, anno nempe CCCXXIV, ait : « Bellum Hadrianopolitanum die V nonas Julias, et bellum Chalcedonense XIV kal. Octobris. » Idem habet auctor Chronici Alexandrini, nisi quod loco *V nonas Julias*, mendose habet, *V kal. Julias*, et hæc anno CCCXXV gesta tradat, in quo sine dubio hallucinatur. Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani Licinium prope Hadrianopolim et Chalcedonem, anno tantum trecentesimo vicesimo tertio debellatum contendit; innixus rescripto ejusdem Codicis *De infirmandis his, quæ sub tyrannis*, anno trecentesimo vicesimo quarto XVI Junii die dato. Existimat enim illud nonnisi post victum Licinium emissum esse, cumque mense Septembri apud Chalcedonem *Licinius* superatus fuerit, ait, Idacium deceptum, perperamque eam victoriam, quæ ad annum CCCXXIII pertinet, sub anno CCCXXIV recitare. Sed Licinii post Maximinum in fugam conjectum lex 2 Codicis Theodosiani *De censu* missa ad Eusebium V. P. præsidem Lyciæ et Pamphyliæ data kalend. Jun., anno CCCXIII, hanc Gothofredi conjecturam plane evertit. Quemadmodum enim ea promulgata est a Licinio prima die mensis Junii, postquam initio mensis Maii Maximinum, qui tamen usque ad mensem Augustum vixit, fudisset : ita et laudatum rescriptum *De infirmandis his, quæ sub tyrannis*, XVI kal. Junii anni trecentesimi vicesimi quarti datum duas ultimas de Licinio victorias a Constantino reportatas præcessit, nec nisi post eas datas Licinius in Constantini potestatem venit; ideoque non bene ex ea lege Gothofredus in Commentario legis 1 Codicis Theodosiani *De veteranis* deducere conatur, Licinianum bellum anno CCCXXIII ineunte cœptum esse, felicibusque victoriis continuatum, initio anni CCCXXIV finem accepisse.

6. *Licinius ante Synodum Nicænam victus.* — (1) Gothofredi tamen opinio Papebrocio in Vita

(1) Calendarium Lambecianum ad V non. Julii assignat fugam Licinii. Igitur illud *Evictio tyranni* quæ in eodem Kalendario legitur ad V kal. Novembris non ad Licinium, sed ad Maxentium pertinere videtur. Licet autem victoria illa de Maxentio non quidem V kal. Novembris sed VI kal. ejusdem mensis relata fuisse videatur, ut probat egregie Pagius ad A. 306, 13, et 312, 5, atque hic demum confirmat; fieri tamen potuit

S. Athanasii, cap. 2, num xxxvi, perplacuit, quod non videantur tam multa intra arctum septem aut octo mensium spatium potuisse compingi; quæ nempe a victo Licinio ad initium Nicænæ Synodi a Constantino et Hosio gesta; cum contra si annus adjiciatur, omnia commode fluant. At cum hæc opinio subsistere non possit, ut mox magis videbitur, dicendum, Licinium die V *kalend. Novemb.* anni cccxxiv victum, et sequenti Constantinum victorem Nicomediam ingressum esse. In Kalendario enim Lambeciano ad V kal. Novemb. habetur: EVICTIO TYRANNI; ad diem vero IV kalend. Novemb. ADVENT. DIVI. Quæ priora verba cum de Maxentio intelligi non possint, ut anno cccvi, num. 12, ostendi, ea de Licinio omnino interpretanda. Ea in urbe dum Constantinus moratur, atque in Orientis partes progredi festinat, nuntium accipit de Alexandrinæ Ecclesiæ totiusque Ægypti dissidio ob *Arii* dogma et *Meletianorum* turbas, ut ipsemet scribit in epistola ad Alexandrum et Arium. Ac primo quidem *Hosium* cum litteris suis Alexandriam misit, qui eos tumultus auctoritate sua componeret. Verum *Hosius*, cum aliquanto egisset Alexandriæ, re infecta ad Constantinum reversus est. Quæ omnia intra mensium circiter trium spatium perfici potuerunt. Sed, cum Constantinus malum quotidie ingravescere cerneret, generale episcoporum Concilium indicere decrevit, ut eo modo pacem Ecclesiæ restitueret. Eam in rem veredarios seu agentes in rebus per omnes provincias direxit, qui episcopos *Nicæam* Bithyniæ convocarent. Veredarii mense Martio imperatoris litteras ad singulos episcopos perferre potuere, et episcopi ab ultimis tam Orientis, quam Occidentis partibus ante mensem Julium in Bithyniam venire, idque pedestri itinere, ut tradit Euseb. in lib. 3 de Vita Constantini, cap. 6. Græci Dominicam septimam post Pascha, eam sc. quæ Pentecosten proxime antecedit, vulgo vocant « Dominicam Sanctorum Patrum. » Ex quibus Valesius in Notis ad lib. 3 Vitæ Constantini, cap. 15, recte deducit, Concilium Nicænum non esse celebratum die xx mensis Maii, sed die xix Junii, ut infra ostendemus; alioquin nimis angustum spatium relinqueretur ad eas res gerendas, quas Constantinus post debellatum Licinium egit. Concilio igitur Nicæno in eum diem rejecto, omnia quæ historici acta referunt, sine incommodo fieri potuere.

7. *Licinio vita donatur.* — *Licinius* anno quidem cccxxiv debellatus, sed nonnisi anno cccxxv Constantini jussu occisus. Nam, ut scribit Zozimus, postquam Byzantii et Chalcedonenses Constantino portas aperuissent, *Licinius* victus Nicomediam cum equitibus reliquis et paucis peditum millibus contendit. Cum autem Constantinus etiam *Nicomediæ* eum obsideret, rebus desperatis egressus urbe supplex Constantino factus est, postquam *Constantia* ejus uxor et soror Constantini venisset ad castra fratris, et marito vitam poposcisset et impetrasset, inquit anonymus Valesianus, qui addit: « Ita Licinius privatus factus est, et convivio Constantini adhibitus: et Martiniano, » quem Licinius Cæsarem fecerat, « vita concessa est. Sed Herculii Maximiani soceri sui motus exemplo, ne iterum depositam purpuram in perniciem Reipublicæ sumeret, tumultu militari exigentibus in Thessalonica, jussit occidi Martinianum in Cappadocia. » Ubi auctor ille anonymus Cæsaris nomine Augustum intelligit, ut quandoque alii Historiæ Augustæ scriptores. Sic Constantinum Eboraci omnium militum consensu Cæsarem creatum, et Licinium a Galerio Cæsarem factum scribit; cum tamen uterque tunc imperator et Augustus dictus fuerit. Porro *Martinianum* a Licinio Augustum renuntiatum, liquet ex nummis apud Mediobarbum, in quibus legitur, D. N. MARTINIANUS P. F. AUG.

8. *Quot annis Licinius regnarit.* — Interfectus Licinius apud *Thessalonicam*, ut non tantum anonymus Valesianus et Zozimus, sed etiam Eutropius Victor in Epitome, Eusebius in Chronico et Idacius in Fastis. Quare, ut jam monui, Acta S. Basilei Amasenorum episcopi, quæ sub Joannis Nicomediensis presbyteri nomine circumferuntur, quibusve Baronius fidem præstitit, suppositionem suam manifeste produnt, cum Licinium in Galliis occisum volunt. Interemptus autem *Licinius* anno trecentesimo vicesimo quinto, ut diserte Idacius in Fastis testatur, et indicat anonymus Valesianus quando ait, Licinium regnasse annos xix. Imperium enim inierat mense Novembri anni trecentesimi septimi. Quare anni illi utrinque incompleti numerandi, et interitus Licinii anno cccxxv omnino consignandus. Idacio enim in Fastis suffragatur Victor in Epitome, ubi inquit: « Hic Licinius annum dominationis fere post quintum decimum, vitæ proxime sexagesimum occiditur. » In Historia Miscellæ, lib. ii, ubi hic Victoris locus adducitur, habetur: « Annum fere post quartum decimum. » Sed prior lectio præferenda, annique illi xv utrinque incompleti intelligendi, et a morte Galerii Maximiani, quæ anno cccxi contigit, illorum initium repetendum. Ex quo apparet, verum esse quod alibi monstravi, Historiæ sc. Augustæ scriptores numerantes annos imperatorum, qui per hæc tempora regnarunt, imperium eorum quandoque exordiri ab obitu imperatoris illius, qui primum inter eos locum obtineret; non vero ab eo tempore, quo ipsimet vel Cæsares vel Augusti nuncupati fuissent. Verum Licinium anno tantum cccxxv morte affectum ex iis, quæ mox de Constantini monarchia dicemus, magis confirmabitur.

9. *An Licinius christianus fuerit.* — Quæri hic potest, an *Licinius* aliquando christianus fuerit. Hanc quæstionem agitat card. Norisius in Dissert. de Numismate Licinii, cap. 5, respondetque, non existimare se, Licinium Christianæ religioni nomen de-

ut victoriæ die præcedenti relatæ solemnis memoria ad sequentem diem differretur, tum ob alias probabiles causas (quod persæpe accidisse ex pluribus vetustis Kalendariis inter se collatis intelligimus, in quibus imperatorum natalia alibi quidem una die citius, alibi una serius consignantur), tum etiam quod dies quinta kalendarum apud Romanos sacra speciali religione habebatur, adeoque ad eam diem translatum forte voluerunt solemne de relata insigni adeo victoria festum et memoriam. MANSI.

disse; sed ethnicorum erroribus, et quidem semper, adhæsisse; quod nummi ejus ab eo tempore, quo Asiam obtinuit, hac subscriptione obsignentur: IOVI CONSERVATORI; et certum sit, Licinium persecutionem adversus Christianos instituisse. Præterea Eusebius in lib. 2 Vitæ Constantini, cap. 5, recitat orationem, quam Licinius ad milites habuit in secundo bello contra Constantinum gesto, priusquam aciem contra hunc instrueret. « Viri, inquit, amici et commilitones; siquidem quos colimus, et quos ab ultimis usque majoribus colendos accepimus, dii sunt patrii. Iste vero, qui adversarum nobis partium copias ducit, moribus institutisque majorum violatis ad impiam nullos credentium deos opinionem descivit, peregrinum quemdam nescio unde quæsitum temere amplectens Deum. » Ex quibus patet, Licinium deorum cultui a majoribus accepto semper adhæsisse. Ita card. Norisius.

10. *Licinius christianus usque ad ultimum ejus bellum.* — Sed Licinium ante ultimum illud bellum christianum fuisse diserte testatur Sozomenus in lib. 1, cap. 7, ubi postquam superiori capite de priori bello Liciniano locutus est, ait: « Licinius, qui ante religionem Christianam coluerat, post cladem illic acceptam animo mutatus, multos sacerdotes, qui in suis partibus degebant, graviter afflixit. » Addit Sozomenus: « Præterea cum iterum pugnaturus esset adversus Constantinum, victimis et divinationibus ad futurum bellum se præparabat, seductusque a quibusdam, qui victoriam ipsi pollicebantur, ad Gentilium superstitionem descivit. » Ad hæc, Licinius post dictum Maximinum infensissimum christiani nominis hostem, « cum Antiochiam venisset, in Jovis Philii sacerdotes severe animadvertit, ac omnes qui adversus religionem nostram insolenter debacchati fuerant, » inquit Eusebius lib. 9, cap. 2. Insuper orator in dedicatione celeberrimi templi Tyri anno Christi CCCXV pro concione tum Constantinum, tum Licinium, cui ea urbs parebat, concelebrans, ait apud Eusebium lib. 10, cap. 14: « Adeo ut, quod nunquam antea contigerat, summi imperatores honoris illius, quem Dei beneficio acceperunt, sibi conscii, jam in mortuorum simulacrorum faciem conspuant, et profanos dæmonum ritus conculcent, ac vetustum errorem a majoribus traditum irrideant; unum verum Deum cum erga omnes, tum in se ipsos maxime beneficum agnoscant, etc. Christum Dei filium universorum regem esse profiteantur. » Profecto vix mihi persuadere possum, Eusebium vel quemlibet alium (hujus enim orationis auctor incertus, quidquid Valesius in Notis dicat) hæc coram numerosa Pastorum corona proferre ausum fuisse, nisi *Licinius* tunc Christianam religionem eo modo, quo Constantinus nondum catechumenus, professus esset.

11. *Ex nummis Licinii ejus religio certo deduci non potest.* — Denique Tristanus, tom. 3 Commentarior., nummum *Licinii* exhibet, in quo cernitur labarum seu vexillum militare cum hinc inde prostratis captivis, in cujus summa extat crux, et in labaro hi characteres: VOT. XX. Existimat autem Tristanus, Licinium in Constantini gratiam labarum et crucem usurpasse. Patinus tamen in Numismatis Impp., pag. 459, simile numisma exhibet, sed non crucem in eo, verum tres veluti globules cerni dicit superiorem pali partem in cuspidis figuram ornantes. Additque plura ejusmodi vexilla in nummis Licinii repræsentari absque cruce. Nummi, in quibus vexilla absque cruce signata, percussi videntur, postquam *Licinius* Christianam religionem deseruit; alii vero ante illud tempus. Idem Patinus *Licinii Junioris* nummum profert, in quo sunt hi characteres: P. TR. id est, *percussus Treviris;* circum legitur: VIRTUS EXERCIT. In ima labari parte sunt duo captivi, et in labaro legitur, VOT. XX, cruce super labarum depicta. Cusus hujusmodi nummus in urbe Trevirensi quæ Constantino parebat, idque vel anno CCCXVII quo Licinius Junior a Constantino Cæsar dictus est; vel anno CCCXXI aut insequenti, quo ille quinquennalia celebravit. Et tamen jam ab anno CCCXIX quo cœpta persecutio Liciniana, Constantinum inter et Licinium pax rupta erat. Quare sicut Licinii Junioris numismata crucem præferunt, etiam postquam pater a fide descivit, sic et in Licinii numismatis, etiam quando Christianis favebat, percussis, legitur: IOVI CONSERVATORI. Quæ inscriptio a Licinio usurpari potuit in gratiam subditorum maxima parte Gentilium. Demum, si *Licinius* christianus non fuit, religionem tamen Christianam dolose simulavit; quæ sententia fuit Theophanis in Chronico anno XII Constantini. Neque enim aliquid hac in re certi.

12. *Constantini monarchia.* — Ad num. 20 et seqq. *Monarchia* Constantini male dicitur a Baronio hoc anno inchoata. Verum quemadmodum Licinianum imperium aliquot annis mutilare coactus est, morte ejus in præsentem annum collata, ita et *Constantini* monarchiam citius quam par erat inchoavit; neque enim ea ab alio anno quam CCCXXV initium duxit; ex quo et magis confirmatur quod supra diximus, Licinium nempe usque ad eum annum vitam protraxisse. Victor enim de Cæsaribus ait, Constantinum e vivis excessisse « anno imperii tricesimo secundoque, » utroque nempe extremo incompleto pro integro numerato, « cum totum orbem tredecim tenuisset. » Tota difficultas esse potest, an Constantinus anno trecentesimo vicesimo quarto, an vero trecentesimo vicesimo quinto totius orbis Romani imperium adeptus fuerit, cum ab utroque anno ad Constantini obitum anni tredecim numerari possint. Gothofredus in Chronologia Codicis Theod. ubi Licinium anno CCCXXIV et debellatum et occisum dicit, ab eo etiam anno Constantini *monarchiam* auspicatur. Quam sententiam amplecti coguntur, quicumque cum illo Licinii excidium anno CCCXXIV contigisse putant.

13. *Anno* CCCXXV *inchoata fuit.* — Verum tam Constantini monarchia, quam Licinii interitus ad annum CCCXXV certo pertinent, quod liquet ex loco Theodoreti lib. 1, cap. 1, deducto, neminique huc usque observato: Εὐσέβιος μὲν οὖν ὁ Παλαιστίνου θεόφιλος

βασιλείας, τὰ ταῖς Ἐκκλησίαις συμβεβηκότα συνέγραψεν, ἐγὼ, etc., id est, « Eusebius quidem Palæstinus a sanctissimorum Apostolorum temporibus exorsus, res in Ecclesiis gestas usque ad Deo acceptum Constantini principatum perscripsit: ego vero a fine Historiæ illius initium operis mei sumam. » Quare cum Eusebius Historiam usque ad annum trecentesimum vicesimum quintum continuet, ab eodemque Theodoretus suam auspicetur, ut suis locis evidenter ostendam, principatus de quo loquitur Theodoretus, alius esse non potest, quam ejus monarchia, quæ ideo anno CCCXXV inchoata fuit. Præterea anno CCCXXV auctor Chronici Alexandrini scribit : « Eodem anno Constantinus imperator totius imperii Romani solus omnia ubique idola dejecit. » Ab hac monarchia aliqui Constantiniani imperii annos numerant, uti Nicetas, Seidus, Græcus Schismaticus, qui de patriarchatus Constantinopolitani institutione loquens, inquit : « Tum demum omnium postremus thronus Constantinopolitanus instituitur, anno secundo imperii Magni Constantini, » id est, anno Christi trecentesimo vicesimo sexto. Seidus enim et alii quidam Græci Constantinopolitanum patriarchatum paulo post Concilii Nicæni celebrationem institutum esse persuasum habent. Quod cum Allatius lib. 1, cap. 14, de Consensione Ecclesiæ Occidentalis et Orientalis non intelligeret, suggillat Nicetam, quasi locutus fuerit de anno Christi trecentesimo septimo, quo secundus imperii Constantini cœptus est; licet de secundo ejus monarchiæ anno Christique trecentesimo vicesimo sexto Græculus ille intelligendus sit.

14. *Initium monachatus ætati Constantini imputandum.* — In Actis *S. Pachomii* a monacho supparis ævi scriptis capite primo dicitur : « Cum finem accepisset persecutio, regnavit Constantinus M. imperatorum Romanorum primus christianus; et adversus tyrannum quemdam bello contendens multos etiam tirones conquiri jussit : quos inter ipse quoque in militiam abreptus est Pachomius, vicesimum tunc circiter agens ætatis suæ annum; » et deinde ait Pachomium sub Palæmone in Ægypto monachatum amplexum esse. Hactenus ignoratum de quo tyranno ibi sermo fiat. Baronius quidem *Licinium* intelligit : alii *Maxentium*, alii *Achillem*, qui Diocletiano imperante tyrannidem in Ægypto arripuit. Sed quidquid sit, recte Holstenius in præfatione ad Regulas veterum monachorum, ætati Constantini M. vitæ regularis initia imputat : illi enim consentit Actorum S. Pachomii auctor, cum dicit in prologo, quod extremæ persecutionis tempore, sc. Diocletianeæ, « tunc et monasteria cœpta sunt extrui, et ascetarum habitacula in vitæ innocentia et rerum omnium abdicatione fundari ; » idque, ut ait ipse, exemplo potissimum « S. Antonii, ascetæ clarissimi et in omni virtutum genere excellentis, cujus ea fuit vitæ ratio, quam et Magnus Elias et Elisæus et Joannes Baptista quondam tenuerunt. »

15. *S. Pachomius primus institutor cœnobitarum.* — Hinc in iisdem Actis, num. LXXVII, ipsemet S. Antonius Pachomium cœnobitarum auctorem et primum institutorem facit : « Quo ego primum tempore monachum cœpi agere, nullum uspiam extabat cœnobium, in quo de aliorum salute cura aut metus cuiquam erat : sed quisque antiquorum monachorum persecutione jam finita, privatim in vita sese monastica exercebat. Postea vero pater vester » Sacchæum alloquitur, Pachomii discipulum « tantum bonum, Deo adjuvante, effecit. Alius quidem ante, cui Aotæ nomen, voluit tale ministerium suscipere : verum quia non ex toto corde ei rei studuit, successu conatus ille caruit. » Videnda Vita S. Pachomii die XIV Maii in Actis SS. Bollandianis illustrata.

16. *Eusebius Cæsariensis Arianus.* — Quid *Eusebius Cæsariensis* episcopus ad propagandum dogma Arianum egerit, et an ipsemet Arianus post Concilium Nicænum, sicut antea, fuerit, pluribus discutit Hankius in libro de Scriptoribus Græcis rerum Byzantinarum, parte prima, cap. 1, qui hac de re legendus.

17. *Theodotus Laodicenus inter Arianorum duces.* — Baronius in Martyrologio Romano, die secunda Novembris, meminit *Theodoti* episcopi Laodicensis, qui tamen ex iis, quæ ipsemet hoc anno in Annalibus habet, inter præcipuos Arianorum duces numeratur, tam a Theodoreto lib. 1, cap. 5, quam ab Epiphanio, hæresi 69, præterquam quod extat apud Gelasium Cyzicenum epistola Constantini M. ad Theodotum specialim scripta post Concilium Nicænum, ex qua liquet, eum *Eusebii* et *Theognii* præcipuorum Arianæ sectæ fautorum complicem fuisse. Ad hæc, post eam epistolam scriptam, *Theodotus* a Theognio et Eusebio Antiochiam tanquam consiliorum socius et particeps ductus est, ut ejus ope sanctum *Eustathium* Antiochenum sede sua deponerent, teste eodem Theodoreto lib. 1, cap. 21.

18. *Erat antea præsul illustris.* — Decepere martyrologos laudes, quas Eusebius Cæsariensis lib. 7, cap. ultimo (ubi loquitur de præcipuarum Ecclesiarum præsulibus, qui immediate ante persecutionem Diocletianeam Ecclesias Orientis regebant), Theodoreto Laodiceno tribuit. Sed distinguenda erant tempora : *Theodotus* enim ante natam hæresim Arianam magnus præsul extitit; sed postea in eam misere prolapsus est, ut tradunt scriptores citati, omnibus martyrologis antiquiores, quique non multo post Theodotum vixere. Porro Theodotus ante Concilium Hierosolymitanum anno CCCXXXVI celebratum, diem functus est, cum illi Concilio Georgius pariter Arianus Laodiceæ episcopus interfuerit, ut testatur Sozomenus lib. 3, cap. 5. Scripsit Georgius Vitam Eusebii Emiseni, ut discimus ex Socrate lib. 2, cap. 9, cujus ideo mentio facienda erat a Gerardo Joanne Vossio in opere de Historicis Græcis, licet liber ille amplius non extet.

19. *Hosius ad componenda dissidia inter Arium et Alexandrum missus.* — Cum *Constantinus* Orientis imperio potitus tantum sit anno trecentesimo vicesimo quarto, ante eum annum componendis

Alexandrum inter et *Arium* dissidiis, missis etiam ad eos litteris per *Hosium* Cordubensem episcopum, incumbere non potuit. Quare quæ hic a Baronio narrantur, ad eum annum differenda. Præterea Hosius non a Silvestro Romano pontifice legatus Alexandriam missus, sed a Constantino. Licet enim Eusebius lib. 2 de Vita Constantini, cap. 62, virum a Constantino missum ob tumultus ab Ario Alexandriæ excitatos non nominet, illum tamen Hosium fuisse, Socrates lib. 1, cap. 4, et Sozomenus lib. 1, cap. 15, diserte testantur. Quibus adde Photium in Bibliotheca, codice 266. « Quibus Constantinus auditis, inique ferens, mittit Alexandriam Hosium nomine et re sanctum, quem Hispaniæ civitas Corduba episcopum habebat. Tradidit autem ei epistolas ad archiepiscopum Alexandrum et Arium hæreseos fontem. » Nec refert, quod Hosius Alexandrinam Synodum convocarit, eique præfuerit. Verisimile enim est, illum Alexandrinæ Synodo præfuisse, omnibus Ægypti episcopis et ipso in primis Alexandro Alexandriæ patriarcha primas ipsi deferentibus. Viro namque celeberrimo ab imperatore misso, ipsique carissimo, qui pacis arbiter ab ipso constitutus esset Alexandrum inter et Arium, hunc facile honorem detulere, tum propter imperatoris reverentiam, tum propter nominis et meritorum amplitudinem : tum quod Alexander illi Concilio præesse congrue non posset; cum in his Arianæ hæreseos incunabulis causa Alexandri et Arii potius, quam Ecclesiæ Catholicæ, agi videretur.

20. *Et quidem a Constantino imp.* — Nec refert, quod in epistola tunc a Constantino ad Alexandrum et Arium scripta, nulla prorsus Hosii mentio habeatur, cum tamen in litteris legationis nominari legatos solemne sit. Aliæ enim fuere litteræ legationis Hosii ab ea epistola. Cum enim non solum ad conciliandam pacem inter eos, qui in Ægypto de fide dissidebant, missus esset, sed etiam inter eos, qui in Oriente de festo Paschatis dissentiebant, ut testatur Sozomenus; necesse erat, ut litteræ legationis quibus ea commendata *Hosio* provincia et commissa potestas exprimebatur, non ad duos tantum viros, sed ad universos illarum regionum episcopos dirigerentur. Periere itaque litteræ Constantini quibus legatio Hosii ad Alexandrum et Arium continebatur.

SILVESTRI ANNUS 6. — CHRISTI 319.

1. *Barbaræ gentes a Constantino devictæ.* — Christi anno trecentesimo decimo nono Constantinus imperator quintum adiit consulatum, collegamque sibi adjunxit sororis Constantiæ Augustæ filium Licinium (Licinianum) Juniorem; id plane fecit, cum indulgendi causa sorori, ut accipere illa videretur in filio, quod amisisset in viro, tum etiam ut tyrannidis suspicione careret; sicque eumdem Licinium Juniorem non tantum passus est retinere Cæsaris nomen ac dignitatem, sed etiam sibi adscivit consulem ordinarium.

2. Quo anno Barbaros, qui visi sunt tumultuari adversus imperium Romanum in Oriente, compressit : fuerunt ii Sarmatæ, quos putant a Sozomeno et ante eum Eusebio Sauromatas nominatos. De his enim hæc ipse Sozomenus [1] : « Porro imperator post bellum cum Licinio gestum tam secundo fortunæ statu in prœliis contra alienas exterasque gentes faciendis usus est, ut tum Sauromatas, tum Gothos subjugaret; et ad extremum, quo aliquid beneficii eis afferre videretur, fœdera cum illis percussit. Ista quidem gens tunc temporis trans Istrum fluvium habitavit; quæ cum esset tum propter multitudinem, tum propter corporum magnitudinem bellicosissima, et in re militari assidue exercitata, alios quidem Barbaros devicit, Romanos autem solos habuit qui ipsam bello æquarent strenueque resisterent. Dicitur præterea Constantino in hoc bello vel maxime per signa ac somnia declaratum, quam sedulo Deus sua providentia ipsi prospexisset. Quare cum in omnibus bellis suo tempore gestis victoriam esset consecutus, velut gratiam Christo redditurus, veram religionem summo studio excolere, subjectosque ad eam solam sancte observandam et salutarem ducendam hortari cœpit. » Hucusque Sozomenus.

3. Eusebius vero in fine Vitæ Constantini, dum Barbaros ab eo domitos simul recenset, de Sauroma-

[1] Sozom. lib. I. c. 8.

tis et Scythis, quos Sozomenus Gothos appellat, hæc ait [1] : « Jam vero quid attinet illa minime necessaria recensere, quemadmodum barbaras et immanes gentes sub Romanum imperium subjecerit; et ut Scytharum et Sauromatarum nationes, qui nunquam parere imperio Romano didicerant, primus is sub jugum miserit, coegeritque eos vel invitos profiteri Romanos esse rerum dominos? Nam cum superiores imperatores vectigalia Scythis persolverent, ipsique Romani a Barbaris servitute pressi quotannis tributa penderent; cum hæc conditio imperatori minime ferenda videretur, alienumque existimaret ab omnium gentium victoris dignitate, perinde ut majores suum tributum pendere, Salvatoris sui ope præsidioque confisus, triumphale illud signum contra istos etiam obtendens, brevi spatio omnes superavit; et reluctantes quidem armata manu coercens, reliquos prudentibus legationibus placans, ab inculta et fera vita ad humanam civilemque traduxit: atque ita tandem aliquando Romanis Scythæ parere didicerunt.

4. « Sauromatas vero Deus ipse imperatoris pedibus substravit; quos barbara superbia elatos hoc modo fregit et compressit. Cum a Scythis Sauromatæ invaderentur, servosque suos cogerentur armare, ut eorum vim et impetum repellerent; postquam penes servos victoria constitisset, iidem jam eadem arma, quibus contra hostes usi sunt, in dominos convertunt, omnesque suis sedibus et domiciliis deturbant. At domini salutis portum, præter Constantinum, reperiebant nullum. Is cum solitus esset salutem dare miseris, omnibus in Romanam religionem receptis, quos idoneos reperiebat, in suorum militum ordines referebat; reliquis vero ad necessarios vitæ usus agros ad colendum dividebat; ut fortunate ac feliciter hanc sibi calamitatem accidisse faterentur, quando immanem feritatem cum Romana libertate commutassent. Sic Deus immanium barbarorum universas gentes imperatori parere fecit. » Hæc Eusebius. Sed non hoc uno anno ea omnia gesta sunt; siquidem de Sauromatis pulsis a servis S. Hieronymus refert in Chronico anno vicesimo octavo ejusdem Constantini imperatoris, nummus autem pervetus, hoc anno post Licinium expugnatum, quinto consulatu ipsius Constantini devictos ab eo Sarmatas, expressis hisce notis significat : CONSTANTINVS AVGVST. SARMATIA DEVICTA P.L.C.V. habetque expressam Victoriam alatam et stolatam, gradientem, sinistra palmam gestantem, cum captivo humi procumbente. Ponitur ab Adolpho, sed haud recte, sub Constantino Juniore. Accepimus hoc numisma Romæ ex Antiquitatum promptuario D. Lælii Pasqualini Canonici S. Mariæ Majoris. Cæterum non semel, sed sæpius Sarmatas a Constantino esse superatos, habet Porphyrius in Panegyrico eidem Constantino oblato, in quo inter alios hi leguntur versus :

Tantorum merita statues captiva trophæa
Victor Sarmatiæ totiens, en accipe clari
Ductor ubique tuis votorum reddita felix
Debita

5. Zozimus [1] et ipse de Sauromatis iisdem a Constantino superatis agens eodem ferme tempore, quo bellum vigebat adversus Licinium, confectum hoc esse ab eodem Constantino tradit, quod et his verbis enarrat : « Cum autem Constantinus audisset, ad Mæotidem paludem habitantes Sauromatas, Istro navigiis trajecto ditionem suam aggredi, copias in eos duxit. Itidem Barbari cum Rausimodo rege obviam ei profecti, primum oppidum quoddam tentabant satis magno præsidio munitum : cujus ea pars muri, quæ a terra surgebat in altum, erat opere lapideo facta, pars superior ligneo. Quamobrem arbitrati Sauromatæ, facillime se potituros oppido, si quicquid esset in muro ligneum exussissent, ignem admovebant, et consistentes in muro telis petebant. Sed cum murorum propugnatores telis ac lapidibus ex loco superiore dejectis Barbaros interficerent, jamque Constantinus advenisset, in Barbaros impetu facto, de loco superiore multos occidit, plures vivos cepit, reliquis fuga sibi consulentibus. Rausimodus, majori parte copiarum amissa, naves ingressus, Istrum trajecit, cum haberet in animo ditionem Romanam populari. Quod ubi Constantinus compeerisset, et ipse trajecto Istro insequitur, ac fuga quemdam ad collem silvis densis delatos adoritur et multos interficit, quorum in numero Rausimodus erat; multisque vivis captis, residuam multitudinem, quæ manus porrigebat, in fidem recepit; eoque pacto magna cum multitudine captivorum in prætorium reversus est. » Hucusque de bello adversus Sauromatas gesto Zozimus; quod ejus sententia anno præterito potius, quam præsenti fuerat collocandum; nos vero Sozomenum sequentes et antiquiora monumenta, hoc anno posuimus. Cæterum alias sæpe cum Barbaris Constantino fuit tempore sui imperii confligendum.

6. Quod autem ad res spectat ecclesiasticas, cum Constantinus imperator (ut superiore anno dictum est) eas ad Alexandrum et Arium litteras de mutua reconciliatione scripsisset, quibus et in Alexandrum se nonnihil exacerbatum, falsis persuasus relationibus, demonstraverat; quid deinde ipse Alexander ad Constantinum rescripserit, haud constat; scripsisse tamen ad eum, auctor est Epiphanius [2]. Cæterum Arium liquet ad Constantinum reddidisse litteras parum officiosas, minusque tam sublimi imperatoria majestate dignas; quibus acceptis, Constantinus ad eum rescribere non est dedignatus; sed plane tales dedit, quales decebat accipere insanum hæresiarcham. Meminit harum litterarum Epiphanius [3], et pauca quædam ex eis recitat, cum ait: « Attamen rex zelo ductus, epistolam magnam ad totam Romaniam (hoc interdum nomen usurpatum invenimus

[1] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 56.

[1] Zozim. lib. II. — [2] Epiph. hæres. LXIX. — [3] Idem ibid.

pro Catholica Ecclesia) contra Arium scripsit, eamque fide et omni sapientia ac veris verbis refertam, sicut et hæc hodie apud studiosos servatur, hoc principium habens : Constantinus Augustus Maximus Ario et Arianis : Malus interpres et (ut ita dicam) imago et statua diaboli est. Deinde inter alia, et post multam contra ipsum ex divinis Scripturis productam contradictionem, etiam ex Homeri versibus quemdam, contra ipsum invehens, miseriæ gratia apposuit; quem ipsum etiam hic apponere, necessarium duxi, et hic est : Age sane, urge, Ari, scutis opus est ; ne tu hoc facias, rogamus ; cohibeat te saltem Veneris conversatio. » Hucusque Epiphanius. Hæc plane epistola illa est, cujus Socrates meminit dicens [1] : « Alias quoque litteras imperator contra Arium et ejus opinionis fautores magis populari et fusa scribendi ratione composuit; quas quidem, quo ejus amentiam salsius morderet, et tepida dissimulationis specie acrius pungeret, in singulis civitatibus passim divulgandas curavit. » Porro epistolam ipsam integram accepimus ex Vaticana Bibliotheca ; quam latinitate donavit R. P. Petrus Morinus, vir cum aliarum disciplinarum, tum græcarum facultatum peritia clarus, mihi vero (quod magni facio) amicitia et usu rerum ecclesiasticarum conjunctissimus. Nos autem eam, ut egregium antiquitatis monumentum, hic describentes, appositis interdum notulis, pro viribus elucidabimus, quibus eam germanam esse constabit. Et quod primum occurrit, eumdem dicendi characterem in his exprimi, atque in aliis Constantini litteris, qui eas accurate intuetur, intelliget; licet pro diversorum interpretum varietate, varius quoque, etsi non in sententiis, tamen in verbis stylus appareat. Rursum vero et ex titulo atque exordio ejusdem epistolæ, eam plane esse, quam Epiphanius signat, perspicue demonstratur; hujusmodi vero est :

7. « Constantinus Augustus Ario et Arianis.» Licet autem Ario et Arianis habeatur inscripta, Constantinus tamen voluit eam esse publicam; nam (ut in fine ipsius patebit) eamdem suo ipsius chirographo consignatam ad Alexandrinos misit, et publice recitari statuit. Porro hanc ipsam epistolam scriptam esse hoc tempore ante Nicænum Concilium, nulla est apud me dubitatio; quod in catholica Filii Dei divinitatis assertione, vocis *Consubstantialitatis*, quæ postea apposita est in Nicæno Concilio, nulla sit mentio, nec ipsius magnæ Synodi memoria aliqua. Epistola autem sic se habet:

8. « Malus interpres, negotium est diaboli, ejusque effigies ac imago. Nam quemadmodum illum callidi opifices ad escam fraudis effingunt, decorem ei pulchritudinis molientes, qui natura est turpissimus, ut miseros mortales perdat, iis errorem prætendens ac propinans, sic (ut arbitror) is facit, cui id tantummodo dignum studio videtur esse, suæ audaciæ venena, nemini parcendo, offerre. Et quidem novam, quæque ex quo tempore nati homines sunt nunquam extiterat, infidelitatis fidem inducit. Quare id verum esse experimur, quod divino eloquio definitum est [1], nempe quod ad malum sapientes sunt. Atque illud dici potest, eum quod consilii capiendi gratiam amiserit, nullam amplius opem expetere sublevandi sui. » Hæc prælocutus imperator, ad Dominum Jesum Christum convertit magna emphasi orationem, atque ait :

9. « Cur igitur, Christe, Christe, Domine, Domine, cur nos quotidie impium hoc latrocinium sauciat? Stat ex adverso violenta quædam audacia, rugit stridens dentibus, deformis jam præ ignominia variisque percussa criminibus. Hæc igitur in lege et prædicatione nominis tui, Christe, quasi quibusdam procellis ac malorum fluctibus huc atque illuc fertur, exitiabiles eructans sermones, eosque scribendo edit, quos non tu, qui Patri æterno tui ipsius fonti coexistis, sententiis tuis definisti. Colligit autem ac congerit perniciosa quædam et atrocia scelera, modo linguas vibrans, modo vero miserorum studiis elata, quos ipsa præsentes licenter decipit ac interimit. Jam autem volo ejus, qui tanti sceleris præsul est, naturam expendere. » Pergit post hæc respondere ad ea quæ ad ipsum Arius scripserat : si enim ipsæ extarent Arii litteræ, facilis redderetur sensus verborum imperatoris, qui videtur obscurus; nam se habet sermo ejus ut dialogismus, dum modo ab Ario dicta recenset, modo ad ea respondens sua subnectit; ideo subdit :

10. « Quid enim dicit? Aut teneamus id, inquit, cujus jam compotes fuimus; aut ita sit, ut ipsi volumus.» Hæc quidem Arius. Ad quæ sic imperator lætans eum cecidisse : « Cecidit, ac cecidit, interfectus. » Rursum Arius : « Dolo, inquit, aut sagaci calliditate, nihil differt. » Imperator : « Id solum grave ac probandum ducit, quod improba excogitatione ad eum influxerit. » « Multitudinem, inquit, habemus. » Respondet imperator : « Ipse igitur exiguus propius accedam, ut insanorum bellorum spectator sim, ego ipse, inquam, prorsus accedam qui hominum dementium bella sedare consuevi. » Illudit procaci homini ironia et Homericis salibus ex nomine occasione captata, Arium exagitat ut furentem hominem, et nihilominus Veneri inhærentem, alludens nimirum ad virgines, quas (ut dictum est superius) seductas secum ductabat; recitat enim Homeri hunc versum ex Iliade [2] :

Ἆρες, Ἆρες βροτολοιγὲ, μιαιφόνε, τειχεσιπλῆτα,

hoc est :

Mars, Mars, hominum pernicies, inquinate cæde, murorum oppugnator :

verba sunt Palladis : idemque versus inferius eodem libro ab Apolline repetitur : pervulgatum carmen ob licentiam Græcorum poetarum, de quo Martialis [3] de Earino Domitiani sic :

[1] Socrat. lib. I. c. 6. in fin.

[1] Hier. IV. — [2] Iliad. V. prope princip. — [3] Mart. lib. IX. Epigr.

Sed Græci, quibus est nihil negatum,
Et quos Ἄρες Ἄρες decet sonare :
Nobis non licet esse tam disertis,
Qui Musas colimus severiores.

11. Constantinus autem illudens Ario, Homericum carmen sic usurpat : « Agedum, Mars, Ari, clypeis sane utendum est. Ne hoc, quæsumus, facias; cohibeat te saltem Veneris congressus. Atque utinam sicuti armis egregie instructus videris, ita pietate erga Christum floreres ! » Rursus imperator recitat verba Arii humiles spiritus simulantis; sunt vero hæc : « En rursum supplex venio; et armorum copia præpollens, pugnare nolo, sed Christi munitus fide, tibi atque aliis volo mederi. » Quem Constantinus ludens, quod Mars simulet lenitatem, subdit : « Cur autem ea te facere dicis, quæ tuis moribus non conveniunt? At cum quali quiete, dic, quæso, aut quibus fretus copiis, vel potius quo temeritatis progressus? O audaciam dignam quæ fulminibus deponatur! Audite enim, quæ nuper mihi significavit, calamo virus instillante scribens : Sic, inquit, credimus. Tum nescio quæ adjungens accurate atque ad fastum meditata, ulteriusque procedens, nihil mali reticuit, sed universum (ut ita dicam) amentiæ thesaurum exprompsit : Expellimur, inquit : recipiendi nos potestatem auferunt. Sed nondum hæc ad rem; cætera attendite; ejus enim verbis utar.

12. « Postulamus, inquit (si quidem in eadem sententia episcopus Alexandriæ maneat), potestatem nobis posthac ex legis constitutione dari, legitima et indeprecabilia officia Deo persolvendi. O gravem impudentiam, quam studio veritatis redargui conveniebat! quod enim ipsi cordi erat, id brevitate sermonis expressit. Quis locus sermoni tuo est? putrem fractamque quasi navim mentem tuam nobis apponere moliris, dissidium speciosum? eosque qui tibi in malum adhæserunt, perdere studes? Quid igitur, inquis, faciam, si nemo recipere me dignatur? hoc enim sæpe nefariis faucibus exclamas. Ego vero contra rogabo te : Ubinam apertum sententiæ tuæ signum ac testimonium ostendisti? quam te divinis humanisque actibus explicasse ac declarasse oportuit; idque minime, quod venenati serpentes tunc magis efferantur, cum se in profundos latibulorum secessus abdiderint. Hoc autem illius valde scitum est, quod magno studio silentium, quasi sub quadam verecundiæ persona, simulet; te ipsum placidum ac lenem simulationis artificio præbes : fallit autem plerosque animus tuus sexcentis intus malis atque insidiis scatens. O insignem calamitatem! Sic Malus, ut voluit, Arium nobis exhibuit scelerum officinam.

13. « Dic jam mihi, in medium progressus, fidei tuæ argumenta et indicia noli reticere; o qui os perversum, naturam proclivem ad omne genus improbitatis habes. Unum dicis Deum; habes ejusdem me sententiæ; sic igitur sentias. Ejus essentiæ verbum, et principii, et finis expers, Verbum esse dicis; eo contentus sum; ita crede. Si quid præterea adjungis, id tollo. Si quid ad impiam separationem fraudulenter consuis, id nec videre nec intelligere me confiteor. Si hospitium corporis assumis ad divinorum operum dispensationem, non improbo. » Hæc pie interpretanda, non distorquenda ad Nestorii impiam sententiam; reperimus enim veteres scriptores ita nonnunquam esse locutos, quamvis sentirent Christi Dei et hominis unam esse personam : « Si spiritum æternitatis in supereminenti Verbo genitum dicis, accipio. De Verbo hæc interpretanda sunt, non de Spiritu sancto, quem nemo unquam dixit genitum, sed procedentem a Patre atque Filio. His subdit : Quis Patrem novit, nisi qui venit a Patre? Quem novit Pater, nisi quem ab æterno ac sine principio ex se genuit? Tu quidem hypostasin peregrinam ac nobis inauditam subjicere putas oportere, male utique credens. Ego vero potestatis superpræcellentis et ad omnia permanentis plenitudinem Patris et Filii essentiam unam esse judico. » Quod hic habet textus, plenitudinem græce πλήρωμα legitur, quod eam significat plenitudinem, quæ contineat plures personas, et opponitur singularitati, quam sancta Trinitas explodit. Sed rursum post hæc imperator : « Si igitur aufers quidem ab illo, a quo separari ne cogitatione quidem contentiosorum unquam potuit; additionis autem characterem præstruis ac præmunis, et penitus notas ac signa quæstionum disterminas; illi totam ex se æternitatem dedit, cogitationem vero integram ac incorruptam, immortalitatemque per se, et Ecclesiæ attribuit fidem. » Quæcumque enim Verbum habet, a Patre accepit, a nativitate æterna; cogitatio quidem non cadit in Deum proprie, sed Christo ut homini convenit. Sunt hæc igitur pie intelligenda; sed pergit imperator :

14. « Depone igitur, depone hanc sceleris amentiam, o prædite urbanis moribus, et clara voce, et ad insipientium perfidiam mala decantans. » Alludere Constantinus videtur ad Taleiam Arii, obscœnum poema scilicet, Sotadicis rhythmis attemperatum, quo suam hæresin canebat, et aliis dederat publice concinendum; de quo alias pluribus. Sed subdit : « Tuo te merito Malus subvertit per malitiam suam (ac nonnullis fortasse jucundum hoc videtur), sic enim te ipsum comparasti; est autem usquequaque perniciosum malum. Agedum igitur ab absurditatum palæstra discedens, audi, egregie Ari (te enim appello), An non sentis te ab Ecclesia Dei utique abdicatum? scias te periisse, nisi ad te respiciens, amentiam tuam damnes.

15. « At dices magnum hominum numerum tecum facere, et sublevare curas tuas. Audi et parumper aures præbe, nefarie Ari, intellige dementiam tuam. Tu vero, Deus, qui omnium curam habes, propitius esto sermoni, si fidem teneat : ego enim homo tuus, o misericors, qui providentia tua defendor, ac e Græcorum Latinorumque vetustissimis scriptis insaniam Arii aperte demonstrabo ante tria millia circiter annorum ab Erythræa præsignificatam ac prædictam; sic enim fata est : Væ tibi Libya in maritimis posita locis; tibi enim veniet tempus, quo una cum populis ac filiabus tuis grave

certamen, et crudele, et perdifficile subire cogeris; ex quo fidei pietatisque judicium in omnes dimanabit; tu vero ad extremum vergis exitium; vos enim cælestium florum receptaculum convellere, morsuque dilacerare ausi estis, atque adeo ferreis dentibus temerastis. » Peculiare fuit Constantino, scriptis suis oraculum aliquod interserere, ut in edicto vidimus ad Provinciales dato [1], et in oratione illa ad S. Cœtum conscripta. Rursus in eumdem :

16. « Quid igitur, versutissime, ubi nunc terrarum esse te fateris? ibi videlicet; tuas enim habeo litteras, quas ad me insano calamo exarasti, quibus affirmas omnem Libyæ populum tibi ad salutem scilicet assentiri. Sin hæc ita esse negabis, Deum jam testor, me quidem vetustissimos Erythrææ pugillares, græca lingua scriptos, Alexandriam mittere, quo citius pereas. » Tum vero ad Arii verba respondens ait : « Deinde tu sine peccato? gemina insignis galea; an non aperte periisti? o miser, tanto malo circumventus! scimus, scimus conatum tuum. Quæ cura, quinam te perturbat metus? id non fallit nos, o infelix et calamitose, o hebetem mentem tuam! qui ne morbum quidem tuum animumque incertum premere ac tegere potes scelestе; qui veritatem variis sermonibus lædis ac subruis : cumque hujusmodi sis, non te pudet vituperare nos : modo redarguens, ut quidem tibi persuades; modo commonens, quasi fide doctrinaque superior. A quo miseri quidam homines opem sibi parare gestiunt? tametsi oportebat omnes et congressum tuum et sermonem fugere, nisi forte quis in fraudulentis hujus verbis recte vivendi spem moderatis hominibus positam esse putat. Sed non ita est, longe abest. Quod autem verum (o vestram, qui hujus consuetudine utimini, dementiam!) quæ vos coegit insania, hujus acerbam linguam et aspectum perferre? Sed jam ad te sermonem convertam, o qui insano animo es, lingua blanda, infida mente. Da sermonem non ancipitem ac volubilem, sed cujus orbem circumscriptum noscamus; non putidum ac infirmum, sed robustum et solidum, o scelerate ac nequissime, et mente obscura; cogor enim hæc dicere; quin imo jam tibi laqueum injiciam, teque ratione compeditum in medium adducam, ut improbitatem tuam populus omnis intelligat. Jam ad rem veniam.

17. « Ablutæ utique manus sunt; accedamus ad preces. » Hæc cum ipse dicat, ad antiquum illum morem alludit, quo consueverant fideles precaturi Deum, antea manus abluere, juxta illud Apostoli ad Timotheum [2] : « Lavantes puras manus sine ira et disceptatione. » Nisi potius verbis illis allusisse voluit ad animi sui innocentiam de impio judicantis, secundum ea quæ dicta sunt primo Annalium tomo. Sed rursum epistola : « Invoca Deum; vel potius morare paulisper, ac dic, quem, o fervidissime, Deum in auxilium advocabis? Verum quiescere non possum, Domine, qui rerum omnium potestatem habes, o potentiam solus obtinens Pater, hujus nefarii hominis causa, opprobria, et dolores, et vulnera Ecclesia tua sustinet. Arius tibi locum jam accommodat, admodum scilicet convenienter, in quo Concilium sibi constituens, Christum Filium tuum ex te natum, ducem salutis nostræ, Filium adoptionis lege arrogat, ac tenet; audi, obsecro, mirabilem fidem; te locali motu, Domine, moveri existimat; audet te definitæ sedis orbe circumscribere. Nam ubi præsentia tua non adest? aut ubi tuam non omnes operationem atque efficaciam sentiunt, ex tuis quaquaversum permeantibus legibus? Omnia enim ipse contines; extra te nec locum nec quicquam aliud cogitare fas est : ita tua potestas efficaciter est infinita. Tu ergo audi, Deus; vos vero, populus omnis, mentem attendite. Nam hic inverecundus et nequam ad summam improbitatem et iniquitatem progressus, pietatem simulat ac religionem obtendit. Apage (inquit), nolo videri Deum passione contumeliarum teneri; atque ideo suppono ac fingo mirabili quidem fide, quod Deus novellam nuperque conditam Christi substantiam fabricatus, auxilium sibi comparavit, ut mihi quidem videtur : quod enim, inquit, abstuleris, eo id minus quid fecisti.

18. « Tua igitur, o pernicies ac lues, est fides hæc? Tu ex hypothesi figmentum sumis eum, qui Gentium figmenta condemnavit? Tu adscititium eum vocas ac tanquam officiorum ministrum, qui sine cogitatione et ratiocinatione, quod Patris æternitati coexistat, omnia effecit? Accommoda jam, si audes; accommoda, inquam, Deo et præcautionem et timorem, et spem eventuum, et cogitationem, et ratiocinari; et quod considerans, sententiam pronuntiat, ac decernit, et delectatur, ridet, dolet. Quid igitur ais? o miseris omnibus miserior! o Nestor, ipsum malitiæ negotium intellige, si potes, quod tua ipsius malitia et astutia improbus consumeris. Christus (inquit) propter nos passus est. At ego jam dixi, quod forma corporis missa est. Sane, inquit; sed metuendum, ne eum aliquatenus imminuere videamur. Deinde, o ferarum mediator, cum hæc dicas, non insanis? aperte furiatus. Ecce enim mundus ipse forma sive figura est; et astra characteres suos ostendunt; ac omnino spiritus hujus globosi orbis, species est eorum, quæ sunt, et veluti formatio. Attamen Deus ubique adest. Ubinam igitur in Deo contumeliæ sunt? aut ullatenus minuitur Deus? O æquitatis parricida! Ex te ipso conjecturam capiens, considera et cogita, si peccatum videtur esse, in Christo adesse Deum. Ille quidem vidit sermonis ignominiam, nec tarde pœnas irrogavit. Præterea quotidie fere in mundo peccata committuntur; et tamen Deus adest; nec iis diu supplicium debetur, tandemque luitur; an ideo minuitur potestatis ejus amplitudo? si quæ ubique patrantur sentit? non opinor. Mundi enim mens per Deum est; per eum omnis stabilitas et permansio; per eum omne jus, omnis pœna. Christi fides ex ipso est sine principio; denique universa Dei lex Christus est, per ipsum infinitam vim et indesinentem habens.

[1] Apud Euseb. Vit. Const. lib. II. c. 47. — [2] I. Tim. II.

19. « Sed de his ex te exque modulo tuo cogitas; o incredibilem insaniam! In exitium jam tuum converte gladium diaboli. Videte omnes, videte, ut lamentabiles prætendat voces, viperæ morsu læsus; videte, ut venæ ejus, ut carnes veneno occupatæ acerbos moveant cruciatus; ut corpus ejus tabe diffluxerit, ut attenuatum, et squallore sordibusque obsitum, lamentatione, pallore, horrore, infinitisque malis conficiatur, misereque strigosum sit; ut deformis illuvie sordibusque capillus; videte seminecem, obtutu jam languido, vultu exsangui, mœsto, tabido; cernite, ut ad eum propter mali diuturnitatem confluxerint furor, insania, vanitas, eumque immanem ac ferum reddiderint; ne sentit quidem, quibus sit in malis. » Sane quidem quantumlibet Libya et Ægyptus monstrorum ferax complura et varia portenta genuerit, nunquam certe deformius et humano generi perosius, quam Arium, monstrum protulit. Describitur etiam ac pingitur quasi coloribus Arii deformis monstri vultus turpissimus, et corporis habitus ab Epiphanio his verbis [1]: « Erat, inquit, statura valde longus, subtristi specie, figuratus velut dolosus serpens, qui decipere posset omne innocens cor per versutum suum prætextum, dimidium enim pallium hic semper indutus et stolam, dulcis erat in colloquio, persuadens semper animas et blandiens. » Hæc Epiphanius, qui eum sæpius vidisse potuit, utpote (quod et ipse testatur [2]) adolescens in Ægypto versatus. Sed respondens rursus ad Arii verba, hæc subdit: « Effert me, inquit, voluptas, tripudio, exulto gaudio, in altum quasi pennis attollor. Rursum invidus admodum et ferox: Heu! inquit, periimus. Hoc quidem solum verum: tibi enim soli studia conatusque suos malitia largiter præbuit: quodque magno pretio emerat, tibi facillime donavit. Agedum jam dic; ubi egregia tua monita? Elue, quæso, mala tua Nili aquis, si fieri potest, o plene absurdissimo stupore; et quidem universum orbem sceleribus tuis conturbare studuisti. Nonne intelligis, quod omnia, qui Dei homo sum, ego scio? At jam dubito, utrum manere an abire oporteat; nec enim possum respicere, et peccatum erubesco. Nos, Ari, videlicet, Ari, in luce collocasti; te ipsum vero infelix in tenebras conjecisti; hic laborum tuorum finis.

20. « Sed eo redeo, quod multitudinem jactas hominum circum te vagantium: par est, opinor; hos recipe, recipe, inquam; sese enim lupis ac leonibus devorandos addixerunt: quin imo eorum unusquisque additamentum est decem capitum, ac tanto numero oppressus valde sudabit, nisi quamprimum ad salutarem accurrens Ecclesiam, charitatis pacem studio concordiæ suscipiat: de cætero enim a te non decipientur ob malam conscientiam condemnato; neque funditus perire sustinebunt, sceleratis tuis quæstionibus implicati. Aperta et nota omnibus sunt imposterum quidem captionum tuarum sophismata; nihil tibi procedet; sed incassum figuris te involves, æquitatem et sermonum lenitatem assimulans, ac simplicitatis (ut ita dicam) personam extrinsecus suscipiens: artificia tua vanescent; cito enim te veritas circumvallabit, cito flammas tuas divinæ potentiæ (ut ita dicam) imber extinguet. Et quidem socios ac suffragatores tuos, qui curiæ se jam obstrinxerunt, publicorum munerum curæ excipient, nisi quamprimum, evitata consuetudine et congressu tuo, incorruptam fidem sequantur. Tu vero ferrea mente vir, da aliquod mihi specimen tui propositi, si tibi confidis; si fretus es stabilitate fidei, ac puram omnino habes conscientiam. Veni ad me, veni, inquam, ad Dei hominem; crede quod interrogationibus meis cordis tui abdita scrutabor. Ac si quidem in te furor insedisse videatur, divinam implorans gratiam, a virulento morsu te melius curabo. Sin mente sana videberis, veritatis in te agnoscens lumen, et Deo gratias habebo, atque agam, et mihi cæterique manui, quæ opem attulerit pietati, gratulabor; » et alia manu: « Deus autem, dilectissimi, vos custodiat. »

21. « Per Synclitium et Gaudentium magistros hæ allatæ sunt, cum esset Paterius præfectus Ægypto, et in palatio recitatæ sunt. Erant hi palatini magistri tabellariorum, qui etiam postea detulisse leguntur ejusdem Constantini litteras ad Athanasium; quod ipse in sua apologia testatur, cum ait [1]: « Pars autem epistolæ sic se habet, quam detulerunt palatini Synclitius, Gaudentius, etc. » Cæterum quo testatum redderet Constantinus animum suum in Arium Alexandrinis, has ad ipsum Arium scriptas a se litteras Alexandriam perferendas curavit, atque publice recitari, quibus et suo chirographo salutationem apposuit.

22. *Synodus Alexandrina præside Osio legato.* — Sed jam ad Osium Cordubensem episcopum redeamus, quem legatum missum diximus in Ægyptum ad componendas turbas causa Arianorum atque schismaticorum conflatas, ut Alexandrinæ Catholicæ Ecclesiæ laboranti suppetias ferret. Quid igitur Osius cum a Silvestro Romano pontifice ad hujusmodi Orientalis Ecclesiæ rixas sedandas missus est munitus Constantini litteris, quas superius recitavimus, egerit, pervestigandum nobis est. Constat quidem Athanasii testificatione, eum in Ægyptum profectum esse, et ibi generale Concilium celebrasse; sic namque illud Athanasius [2] nominat; quod præsente Apostolicæ Sedis legato, omnes episcopi illarum provinciarum quæ parebant antistiti Alexandrino, fuerint ad Synodum convocati.

23. Quæ autem in eo gesta fuerint, cum exciderint ipsius Acta, perpauca quædam tantum supersunt, et illud in primis, quod duobus locis Athanasius attestatur, in eodem Concilio Colluthum presbyterum Alexandrinum (de quo superius mentio facta est), quod, cum non esset, episcopum tamen ageret, et plurimos ordinasset, fuisse in ordinem redactum: sunt hæc verba Athanasii [3] loquentis de Ischyra ab eo ordinato presbytero: « Cum Ischyram quemdam

[1] Epiph. hæres. LXIX. — [2] Idem LXVI.

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Idem ibid. — [3] Idem ibid.

subornassent, quem secum adduxerunt, hominem minime presbyterum, tametsi se eo nomine jactitet, quippe ordinatum a Colutho quodam non vero, sed imaginario episcopo, cui in generali Concilio ab Osio et a cæteris episcopis, qui una aderant, jussum fuit, ut se pro presbytero, qualis antea fuerat, haberet; atque ideo omnes ab illo constitutos in veterem suum ordinem recurrisse, inter quos etiam Ischyras numerandus est, » etc. Hæc ibi Athanasius; et ne quis putet, cum generalem Synodum dicit, Nicænam intelligere, idem ipse Athanasius celebratam eam esse Alexandriæ demonstrat his verbis de eodem Ischyra sermonem habens [1] : « Idemque cum talem sibi titulum vindicasset in Alexandrina Synodo, in præsentia Patris nostri Osii depositus est, et cum laicis in ordinem redactus, atque in eo statu reliquum tempus permansit. »

24. Rursum vero in hac eadem Synodo Alexandrina tradit Socrates [2] Osii legati studium in eo maxime versatum esse, ut perversum dogma Sabellii, quod in illis regionibus plurimum invaluerat, prorsus exploderet; quod enim ille trium personarum distinctionem non reciperet in Trinitate, et in unam eas omnes essentiam indistincte confunderet, factum est in eadem Synodo, ut in sanctissima Trinitate sicut una prædicaretur οὐσία, id est, essentia, ita tres dicerentur subsistentiæ, nempe ὑποστάσεις : sed cum hæc vox apud nonnullos acciperetur pro substantia, inde major oborta est controversia, num recte dicerentur tres esse in Trinitate substantiæ; sed de his suis locis agendum pluribus.

25. Ex his igitur, quæ in ea Synodo adversus Colluthum gesta sunt, et contra Sabellii hæresin definita, facile possumus intelligere cætera, quæ sunt de eodem Concilio oblivione sepulta, de rebus gestis adversus Arium, et Arianos, atque Meletianos, quorum causa potissimum missus Osius videbatur. Qui quidem quod jugiter legatum ageret Apostolicæ Sedis urbis Romæ, non in ea tantum, quam diximus, hoc anno celebrata Synodo Alexandrina, sed et in aliis multis, quæ diversis in locis eadem quoque ex causa, vel aliis emergentibus coactæ sunt, principem locum obtinuit; unde de eodem hæc alibi idem Athanasius [3]: « In qua enim Synodo ille non dux et antesignanus fuit? Quem non ille recta tuendo in sententiam suam pertraxit? Quæ Ecclesia illius præsidentiæ non pulcherrima monumenta retinet? » etc.

26. Cum igitur ex his manifeste appareat, Osium habuisse in Ægypto Synodum tam celebrem, et in ea quoque cognovisse controversias atque causas Meletianorum et Colluthianorum schismaticorum; satis significatum videtur, functum esse ipsum Osium legatione ab Apostolica Sede; nam cum in Constantini litteris nonnisi de componendis dissidiis inter Arium et Alexandrum mentio habeatur, quorum tantum causa litteras illas ab eo accepisse diximus; ut ipse præterea schismaticorum causas agnosceret, ab alio quam a Constantino id ei oportuit imperatum; porro non ab alio id potest dici vel fingi, quam ab ipso Romano Pontifice, qui Alexandri litteris, ut de cæteris (quod dictum est superius), de his fuerat interpellatus : qui ad hoc potissimum delegit Osium, virum cum eruditione tum confessione clarissimum, Constantino præsertim in Donatistarum causa notissimum, ac pariter (ut demonstratum est superius) acceptissimum. Quantum autem temporis in his Osius legatus insumpserit, haud liquet; sed quantum conjectura assequi licet, diu multumque cum his de causis in Ægypto moratum esse, intelligere possumus; cum tria obiret negotia difficillima atque inter se diversa, et cum diversis hominibus, has nempe causas, Arianam, Meletianam et Colluthianam : eosdem vero hæreticos atque schismaticos omnes refractarios et obstinatos in omnibus extitisse, quæ sunt de eis superius enarrata, et quæ inferius dicentur annis singulis declarabunt. Quamobrem, quæ hoc anno cœpta diximus per Constantinum, in plures annos esse pariter propagata, certum est : non tamen semper in Ægypto detentum Osium existimamus, quem et eadem legatio in componendis Asianorum Syrorumque dissidiis occasione Paschatis celebrandæ diei obortis postea occupavit.

27. *Philogonii episcopi Antiocheni obitus.* — Hoc eodem anno, secundum Nicephori Chronicon, Philogonius Antiochenus episcopus, cum sedisset annos quinque, ex hac vita discessit; inque locum ejus Paulinus est suffectus (licet alicubi Paulus legatur) qui totidem sedit annos. De Paulini suffectione in locum Philogonii non tantum citatus auctor est, sed et S. Hieronymus in Chronico : ex quibus redarguitur Theodoretus [1], qui ponit Eustathium Philogonio subrogatum, nulla de Paulino penitus habita mentione. Quod autem ad Philogonium spectat, quem hoc anno vita functum diximus, is ea claruit vitæ sanctimonia, ut inter sanctos relatus sit episcopos, et anniversaria ejus memoria in Ecclesia ageretur vicesima die mensis Decembris, qua tabulis ecclesiasticis annotatur : qua die S. Joannes Chrysostomus [2] habuisse reperitur ex more in laudem tanti antistitis Panegyrin, quam in hunc ferme modum exorsus est : « Ego quidem et hodie destinaveram adversus hæreticos luctaturus vestem exuere, quodque restabat debiti, vobis persolvere; verum beati Philogonii dies, cujus hodie memoriam celebramus, ad ipsius benefactorum enarrationem linguam nostram evocavit : et omnino parendum est, » etc. Hæc enim perpauca ex multis recitasse voluimus, ut antiquæ consuetudinis memoria saltem teneatur, Sanctorum videlicet natalitia ea industria et diligentia in Ecclesia celebrari solita, ut quamvis magni momenti negotium intercederet, tamen nonnisi in Sancti, cujus ageretur natalis dies, laudibus fas esset episcopum et clericos atque populum occupari.

28. *Constantinus adversus aruspices.* — Hoc eodem anno Constantinus imperator, licet instituisset

[1] Athan. eadem Apolog. II. — [2] Socrat. lib. III. c. 5. — [3] Athan. in Apolog. de fuga sua.

[1] Theod. lib. I. c. 7. — [2] Chrys. tom. III. ad fin.

profectionem in Orientem, ob Barbaros tamen rursum turbas concitantes revocatur in Occidentem. Recedens itaque, in Mysiam inferiorem atque Pannoniam descendit, ubi Sirmii cum esset, ad Ruffinum præfectum prætorio scripsisse reperitur [1]; at quomodo anno sequenti ad Occidentem pervenerit, suo loco dicemus: adversus autem tumultuantes Alemannos præmisit Crispum Cæsarem filium, quem postea secutus ipse est in Gallias; sed de his anno sequenti. Hoc itidem anno, iisdemque consulibus, idem Constantinus imperator adversus aruspices, qui privatorum domos adire solerent, et cuncta solita superstitione miscere, atque ita clandestine idololatriæ venena instillare in hominum mentes; ne id amplius usurparent, ad Maximum rescripsit. Præfectum urbis hunc fuisse hoc anno, iisdemque consulibus, Græcorum tabulæ fidem faciunt, in quibus sub eodem consulatu inscriptus reperitur [2] Valerius Maximus Basilius præfectus Urbis, cujus præfectura usque ad annum quartum propagata est; verba autem rescripti hæc sunt [3] :

29. « Nullus haruspex limen alterius accedat, nec ob alteram causam; sed hujusmodi hominum, quamvis vetus, amicitia repellatur; concremando illo aruspice, qui ad domum alienam accesserit; et illo qui eum suasionibus vel præmiis evocaverit, post ademptionem bonorum, in insulam detrudendo : superstitioni enim suæ servire cupientes, poterunt publice ritum proprium exercere. Accusatorem autem hujus criminis, non delatorem esse, sed dignum magis præmio arbitramur. PP. kalendis Februarii, Romæ, Constantino Aug. quintum et Licinio Cæs. coss. » Sed et ad gentilem adhuc populum in hæc tunc item verba rescripsit [4] : « Aruspices et sacerdotes, et eos qui huic ritui adsolent ministrare, ad privatam domum prohibemus accedere, vel sub prætextu amicitiæ limen alterius ingredi : pœna contra eos proposita, si contempserint legem. Qui vero id vobis existimatis conducere, adite aras publicas atque delubra, et consuetudinis vestræ celebrate solemnia. Nec enim prohibemus præteritæ usurpationis officia libera luce tractari. Dat. idib. Maii, Constantino Augusto quintum et Licinio coss. »

30. *Idem pro clericis rescribit.* — Iisdem quoque consulibus, idem imperator pro clericorum immunitate hæc ad Octavianum rescripsit [1] : « Qui divino cultui ministeria religionis impendunt, id est, hi qui clerici appellantur, ab omnibus omnino muneribus excusentur, ne sacrilego livore quorumdam a divinis obsequiis avocentur. Dat. XII kal. Novembr. Constantino Aug. quintum et Licinio Cæs. coss. » Addit autem hæc his Sozomenus [2] : « Illud porro, quod est plane maximum reverentiæ imperatoris erga religionem argumentum, quod clericos ubique per legem ob eam rem conditam immunitate donari voluit; quodque illis, qui erant in judicium vocati, dedit potestatem, si modo in animum inducerent civiles magistratus rejicere, ad episcoporum judicium provocandi; atque eorum sententiam ratam esse, et aliorum judicum sententiis plus habere auctoritatis, tanquam ab ipso imperatore prolatam, statuit. Quin etiam jussit, ut magistratus res judicatas reipsa exequerentur, militesque eorum voluntati inservirent; præterea ut Conciliorum decisiones firmæ et immutabiles existerent. » Hucusque Sozomenus de immunitatibus clericorum. Rescripsit quoque hoc anno imperator ad Verinum vicariam præfecturam in Africa agentem, adversus eos qui famosos libellos scripsissent [3]; sed et contra ambientes magistratus, ad Leontium [4]; iisdem enim consulibus hujus anni data habentur ejusmodi rescripta, quorum alterum publicatum habetur Hierapoli quinto idus Julii, Carthagine alterum kal. Aprilis. Notæ enim illæ, PP., quæ interdum in fine rescripti reperiuntur, publicationem significant; quas qui ignorant, in multos errores ferri necesse est, existimantes sæpe datas esse leges illas, ubi sunt publicatæ.

[1] L. I. de Sponsal. Cod. Theod. — [2] Apud Cusp. comment. in Cassiod. consul. — [3] L. I. de Malefic. Cod. Theod. — [4] L. II. eod. Cod.

[1] L. II. de Episc. et cler. Cod. Theod. — [2] Sozom. lib. I. c. 9. — [3] L. I. de famos. libel. Cod. Theod. — [4] L. I. de numerariis Cod. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5812. — Olymp. 274. an. 3. — Olymp. 274. secundum Baronium. — Urb. cond. 1072. — Secundum Baronium 1070. — Jesu Christi 319. — Silvestri papæ 6. — Constantini 14. Licinii 13.

1. *Consules.* A num. 1 ad 6. Coss. *Constantinus Aug. V*, et *Licinius Cæsar.* Quo ex consulatu manifestum fit nondum *Licinium* Augustum fuisse profligatum, cum ejus filius consul processerit. Secundo, nuncupationem Cæsarum anno tantum CCCXVII factam fuisse, ob idque Licinium Cæsarem juxta primam regulam, collega Constantino Augusto juxta tertiam, consulatum iniisse.

2. *Quindecennalia Licinii Aug.* — *Quindecennalia* imperii Cæsarei Licinii Aug. quorum indicium persecutio adversus Christianos excitata, ut anno CCCXVI ostendimus.

3. *Bellum Sarmaticum.* — Bellum adversus *Sarmatas* hoc anno tribusque consequentibus gessit Constantinus, de quo bello Eusebius in Vita Constantini, lib. 4, cap. 5 et 6, Sozomenus lib. 1, cap. 8, Zozimus lib. 2, et Porphyrius in Constantini Panegyrico, cap. 19, 21 et 23. Ad illud Constantinus filios veteranorum evocavit, ut docet L. 1 Cod. Theod. *De filiis milit. apparit.*, quorum multi per Italiam militiam detrectavere, ut et proximo anno lex 2 *De Veteranis*. Quod et alias sæpe factum, ut notat Gothofredus in Comment. ad eas leges.

4. *Litteræ Constantini ad Alexandrum episc. Alex. et ad Arium.* — A num. 6 ad 27. Cum *Licinius* anno trecentesimo vicesimo quarto debellatus fuerit, et ante eum annum Constantinus neque Ægyptum neque Orientem obtinuerit, hujus litteræ ad Alexandrum episcopum Alexandrinum et Arium, Hosii legatio, et Concilium Alexandrinum, eo præsidente, celebratum, anno CCCXXIV aut insequentis initio collocanda. Nec *Hosius* in Oriente aut Ægypto diu commorari potuit, cum anno CCCXXV, mense Junio, Synodo Nicænæ interfuerit.

5. *Synodus Gangrensis* (1). — Si *Hosius* Synodo Gangrensi præfuit, ut existimavit Baronius, ea ante annum CCCXXIV celebrari non potuit; cum eo tantum anno *Constantinus*, cujus subditus erat Hosius, Oriente potitus fuerit. Verum *Dium* præstantissimum præsulem hujus Synodi præsidem fuisse, docet libellus Synodicus; *Hosium* autem eidem duntaxat adfuisse, recte deducit Marca in Dissert. de veteribus Collectionibus Canonum, cap. 2, quod recenseatur quidem in epistola Synodica, sed permixtus aliis episcopis, et inter ultimos; quod cum Sedis Apostolicæ dignitati non congruat, dici non potest legatione Romana *Hosius* in ea functus. Quod si *Symmachus* papa in Synodo Romana habita anno DIV Synodi Gangrensis canones duos citet, asseratque, « Apostolica auctoritate hos canones conditos esse, » factum id, quia etsi provincialis Synodus Gangrensis esset, tamen cum auctoritate Sedis Apostolicæ jam esset in Occidente recepta, perinde erat ac si ab initio eadem auctoritate canones illos constituisset. Cum vero *Hosius* sub Constantino imperatore vita excesserit, et ut suo loco videbitur, anno CCCLVIII in Hispaniam reversus sit, liquet, ante eum annum hanc Synodum congregatam. Valesius in Notis ad Socratem, lib. 2, cap. 43, perperam scribit, hoc Concilium ante Valentis imperatoris tempora congregatum non esse, quia divus Basilius in epistola LXXIV, quam ad Occidentales sub Valente contra *Eustathium* Sebastenum dedit, Gangrensis Concilii nullam mentionem facit; argumentum enim ab auctoritate negativa petitum, infirmum. Recte tamen Valesius observat, *Eustathium* illum, qui in Synodo Gangrensi damnatus est, diversum non esse ab *Eustathio* Sebasteno; quod tamen Baronius nullius auctoris testimonio nixus affirmavit. Baronii etiam conjecturæ de *Eustathii* monachatu et de monachis in Armenia parum faciendæ; cum Sozomeno Socrates et Nicephorus a Baronio laudati suffragentur. Porro tam Epiphanius in hæresi Arianorum, quam divus Basilius in citata epistola, testes sunt, *Eustathium* Sebastenum hæreticum fuisse, et in Arianæ hæresis defensione ad obitum usque perseverasse.

6. *Error libelli Synodici circa Synodum Gangrensem.* — In libello Synodico *Synodus Gangrensis* inter tertiam Romanam Synodum Damasi anno CCCLXXIV celebratam, et Romanam quartam Damasi paulo post Valentis imperatoris mortem recitatur. Quod esse non potuit, cum *Hosius*, ut diximus, Synodo Gangrensi interfuerit, et ad Valentis tempora non pervenerit. Quæ de hac Synodo libellus Synodicus habet, referuntur tomo II Conciliorum editionis Labbeanæ, pag. 428. Sed cum in libello Synodico collocetur post Nicænam, et proxime ante Tyriam, miror, Labbeum lectorem non monuisse, ex mente auctoris libelli Synodici eam inter III Romanam Damasi et IV Romanam ejusdem Pontificis collocandam fuisse. Porro extat libellus Synodicus in Bibliotheca Juris Canonici tomo 2. De Concilio Gangrensi vide quæ infra dicam.

7. *Obitus S. Philogonii Antiocheni episc.* — Ad num. 27. *S. Philogonius*, qui in Martyrologio Romano et Menæis die XX Decembris colitur, mortuus est anno circiter CCCXXI. Theodoretus enim in lib. 4, cap. 8, tradit, eum « pro veritatis defensione singulare studium Licinii temporibus » declarasse; Liciniana autem persecutio hoc tantum anno cœpta. Præterea Theodoretus ibidem, cap. 4, recitata Alexandri episcopi Alexandrini epistola Synodica ad Alexandrum episcopum CP. adversus Arium, ait : « His consona scripsit ad Philogonium Ecclesiæ Antiochensis antistitem. » Ea autem Synodica anno sequenti, vel anno CCCXXI scripta. Quis quove tempore Philogonio successerit, valde obscurum. Sozomenus in lib. 1, cap. 2, ait : « Consulibus Crispo et Constantino Cæsaribus, » anno sc. CCCXXI, « Antiochiæ nemo adhuc post Romanum constitutus fuerat episcopus, persecutionibus, ut verisimile est, ordinationem fieri prohibentibus. Sed non multo post episcopi apud Nicæam congregati, cum episcopus esset » nempe Eustathius « vicinæ urbi Berrœæ, illum inde Antiochiam transtulere. » Nicetas in Thesauro Orthodoxæ Fidei, lib. 5, cap. 5, scribit, Paulinum Phi-

(1) Si quid sapio, Gangrensis Synodus post Nicænam I constituenda est, quidquid reclamet fragmentum illud, quod laudat D. Constantius in Præfatione ad Epistolam Romanorum Pontificum; nam in canonum collectionibus semper post Nicænos Concilii hujus canones recensentur, etiam in vetustissima Collectione canonum Ecclesiæ universæ, quam citat Concilium Chalcedonense, extatque integra in Biblioth. Jur. Can. Justelli, t. I. Quin et in ea Collectione postponuntur quidem Nicænis canones Neocæsarienses et Ancyrani, sed admonentur lectores id factum esse propter dignitatem Concilii œcumenici, quod tamen non admonetur in Gangrensibus. Adde in Codice Ecclesiæ Orientalis Tiliano, qui probatus videtur Patribus Trullanis (A. 680), exprimi claris verbis Gangrensem Nicæna posteriorem esse. Neque etiam satis exploratum est interfuisse Concilio illi Hosium; quanquam enim ejus nomen legitur in Synodica Collectione postrema Veneta Labbeana t. II, tamen non legitur in Codice Ecclesiæ Orientalis, in Nomocanone vulgato a Cotelerio, *Græc. Monom.* t. I, p. 136. Nec videtur id nominis legisse pariter auctor Synodici, de quo hic Pagius n. 6, alioqui enim hanc Synodum inter tertiam et quartam Romanam non constituisset. MANSI.

logonio successisse et Paulino *Romanum*. Nicephorus etiam, sicuti Theophanes, et Zonaras, et Hieronymus in Chronico, Paulinum Philogonii successorem faciunt. Imo Theodoretus in Indiculo episcoporum, qui magnis urbibus præerant, quando Historiam suam absolvit, episcopos Antiochenos hoc ordine recenset : « Vitalis, Philogonius, Eustathius. » Et in lib. 1, cap. 7, ait etiam Eustathium Philogonio successisse. Præterea in controversia versatur, an Paulinus, qui Eustathium præcessit, sit Paulinus ille, qui e Tyri sede ad Antiochenam assumptus, an vero is eidem Eustathio successerit; ita ut hic inter duos Paulinos sederit.

8. *Ei Paulinus successit.* — Qua in re non parum intricata dicendum existimo, Paulinum illum, qui Philogonio successit, diversum esse a Paulino, qui e sede Tyria ad Antiochenam translatus est. Prior itaque Paulinus, ut laudati auctores testantur, Philogonio successit; sed ob pravos mores dignitate motus est, ut docet epistola Synodica Concilii Serdicensis anno CCCXLVII celebrati, in qua et dicitur : « Usque in hodiernum diem in apostasia permanens, cum concubinis publice et meretricibus fornicatur. » De quo Paulino mentio etiam apud Sozomenum in lib. 3, cap. 2, de iis loquentem, quæ in Synodo Serdicensi acta sunt. Sozomenus autem et Nicetas *Romanum* Philogonio successisse scribunt, quia, ut conjicere licet, post Paulini abdicationem Ecclesiam Antiochenam pastore destitutam rexit. Fallitur autem Valesius in Notis ad lib. 1 Sozomeni, cap. 2, ubi existimat Sozomenum et Nicetam loqui de *Romano* diacono Cæsareæ, cujus martyrium recitat Eusebius in Appendice de Martyribus Palæstinæ, cap. 2. Is enim anno primo persecutionis Diocletianeæ morti traditus est. Quare Sozomenus et Nicetas de alio *Romano* hoc tempore vivente intelligendi. Nicephorus autem aliique annos quinque Paulino tribuunt, quia ab hujus electione ad Eustathii initium anni quinque fluxere.

9. *An unus Paulinus vel plures.* — *Hankius* in libro de Byzantinarum rerum Scriptoribus Græcis, cap. 1, num. CCXLIII et seq., difficultatem hanc examinavit, conclusitque, unicum admittendum esse *Paulinum*, qui Tyro Antiochiam post Philogonii obitum translatus fuerit, et ante Concilium Nicænum e vivis excesserit. Addit, Eusebium eidem *Paulino* Tyriorum episcopo decimum Historiæ suæ librum dicasse. Sed hæc opinio stare non potest. Quis enim sibi in animum inducet, *Eusebium* librum illum viro ob crimina episcopatu dejecto nuncupasse ? Præterea anno trecentesimo vicesimo quinto, quo Hankius Eusebium Historiam suam absolvisse et ante celebratam Nicænam Synodum publicasse arbitratur, non Tyri, sed Antiochiæ episcopus *Paulinus* Eustathio successerit. Denique anno CCCXLVII Paulinus quondam Antiochenus episcopus adhuc in vivis erat, ut mox dixi. Quare si unicus Paulinus admittendus sit, ut vult Hankius, is non nisi post Eustathium depositum Antiochenam sedem obtinuit, et præterea ante Synodum Nicænam Tyriorum episcopus fuit.

10. *Constantinus laborat ut mores populi Rom. in melius vertat.* — Ad num. 28 et seqq. *Constantinus* hoc anno et tribus proximis nunquam in Gallia constitit, verum semper in Pannonia *Sirmii* aut *Sabariæ*, vel in Dacia *Serdicæ*, aut *Naisso* ferme, nisi quando proximam Pannoniæ *Aquileiam* divertere libuit; bello enim *Sarmatico* occupatus fuit. Aquileiam autem aliquandiu substitisse docent leges Codicis Theod. 9, *De appellationibus*, et 6, *De Decurionibus*, mense Junio Julioque datæ. Interim tam hoc anno, quam tribus consequentibus *mores populi Romani* in melius variis rationibus vertere, atque ad pietatem, humanitatem, pacem et concordiam traducere instituit, tum edictis *ad populum* emissis, Romæque propositis, tum constitutionibus *ad Bassum* Maximumque præfectos Urbi datis, quæ in id consulendæ sunt omnes per hoc quadriennium. Cui alioquin rei fidem quoque faciunt Porphyrius in panegyrico carm. 6, et Nazarius in panegyrico, capite 38.

11. *Prohibet aruspicinam.* — Inter alia vero Romæ, quæ veteris superstitionis retinentior erat, *aruspices* privatim consulendi potestatem inhibuit, publice consulendi potestate adhuc facta. Unde tamen non recte collegit Baronius, Constantinum hoc tempore visum esse in deterius lapsum. Verum, quia evellendæ e Gentilium animis *aruspicinæ* par nondum erat Constantinus et Romæ quidem ac per Italiam, quam *aruspicinæ* nominatim fidem maximam habuisse scribit Herodianus lib. 8, cap. ideo satis habuit Constantinus suæ interim saluti et publicæ quieti leg. 2 Cod. Theod. *De maleficis et mathematicis* ea ratione consuluisse, prohibitis sacrificiis domesticis, et privatarum ædium ingressu aruspicibus interdicto. Vice versa sicut *aruspicinam* privatim exerceri Constantinus vetat, ita publice eam exerceri permittit, scilicet apud aras publicas et delubra, et retento more veteris observantiæ. Quare per hæc *reformationis*, si ita loqui fas est, initia, delubra omnia et aræ inviolatæ stabant. Quin et leg. 1 ejusdem Codicis *De Paganis* aruspicinam in publicis quoque causis a senatu Urbicisque magistratibus Romæ usurpari Constantinus concessit; sic tamen ut ad se responsa aruspicum referri vellet, de cujus rei ratione anno CCCXXI quo hæc lex data, agemus. Quæ omnia accurate a Gothofredo in Commentario legis 1, *De maleficis et mathematicis*, observata. Hinc in arcu Constantini in ejus decennalibus erecto sculpta sacrificia, ut videre est anno CCCXII, num. 9, propter rationem scilicet a Gothofredo insinuatam, licet Eusebius in Vita Constantini, cap. 48, de Constantini decennalibus scribat : « Dum in hoc statu esset, decimus imperii ejus annus evolutus est. Cujus rei causa festis diebus per universum orbem Romanum celebratis, preces cum gratiarum actione tanquam puras victimas, ignis et nidoris expertes, Deo omnium regi obtulit. » Hæc enim cum sacrificiis in arcu Constantiniano sculptis non pugnant.

SILVESTRI ANNUS 7. — CHRISTI 320.

1. *Quinquennalia Cæsarum.* — Annus vicesimus supra trecentesimum consularibus Fastis habetur adscriptus consulatu sexto Constantini imperatoris una cum Constantino Juniore Cæsare collega, quo celebrata sunt Romæ Cæsarum quinquennalia, in quibus Nazarius [1] celebris horum temporum orator panegyrin habuit, absente tamen Constantino imperatore, qui (ut dicemus) agebat in Galliis, cum Crispus ejus filius, Cæsarum natu major, Alemannos bello compressit. Hæc quidem ex ejusdem Nazarii panegyrico facile erit demonstrare. Ac primum quod ad quinquennalia Cæsarum spectat, id ipse suæ orationis ingressu egregie profitetur, cum paulo post subdit : « Quintum decimum annum maximus princeps salutaris imperii degit ; sed auguramur jam vicennalia, et venturi fidem superiorum felicitate sentimus. Quinquennalia beatissimorum Cæsarum occupatos in gaudiis habent, sed in destinatis decenniis jam vota properantia et spes volucres constituerunt. » At de absentia Constantini idem orator his verbis : « Quis, oro, Constantine Maxime (præsentem enim mihi alloqui videor), qui etsi a conspectu abes, revelli tamen mentibus non potes, » etc.

2. Porro hæc gesta esse post Licinium et Barbaros superatos, idem auctor paucis complectens, agensque de liberata Urbe ab ipso a Maxentii tyrannide, alias eam victoriam ait præcessisse felicissimas expeditiones, alias vero postea subsecutas, intelligens plane de victoriis adversus Licinium atque barbaros comparatis : nam post debellatum Maxentium, nulla alia intercessisse bella, est memoria apud historicos, nisi adversus Licinium atque Sauromatas. Quod vero ad Crispi victoriam spectat hoc anno de Alemannis obtentam, idem Nazarius his paucis attingit, cum agit de consulatu Constantini Cæsaris, qui hoc anno contigit : « Nobilissimorum quoque Cæsarum laudes exequi velle, studium quidem dulce, sed non et cura mediocris est, quorum in annis pubescentibus non eruptione virtutis tumens germen, non flos præcursor indolis bonæ lætior quam uberior apparet, sed jam facta grandifera et contra rationem ætatis maximorumque fructuum matura perceptio. Quorum alter, » nempe Crispus major natu, « jam obterendis hostibus gravis, terrorem paternum, quo semper Barbaria omnis intremuit, derivare ad nomen suum cœpit : alter » Constantinus scilicet « jam consulatum, jam venerationem sui sentiens, si quid intactum aut parens aut frater reservet, declarat mox victorem futurum, qui animo jam vincit ætatem. » Barbaros autem a Crispo devictos Alemannos fuisse, docent antiquorum nummorum inscriptiones, ut illa [1] : FL. JUL. CRISPUS NOB. CÆS., parte adversa adstat figura nuda et radiata, dexteram elevans, sinistra globum tenens, atque hæ litteræ : ALEMANNIA DEVICTA SIRMI., et alius sic : ALEMANNIA CAPTA : alius item Labarum habet cum duobus captivis, atque has litteras : VIRTUS EXERCITUS. VOT. X. S. C.

3. Rursum vero de ejusmodi votis Crispo nuncupatis ejusque victoria, hæc ibidem Nazarius : « Declarant ecce rationem cupiditatemque votorum facta Crispi Cæsarum maximi, in quo velox virtus ætatis mora non retardata, pueriles annos gloriis triumphalibus occupavit ; cujus ita jam uberes scatent laudes, ut plenæ possent videri, nisi cœpisse et patrem cogitaremus. Qui quidem nunc nobilissimus Cæsar venerandi patris, fratrum suorumque omnium fruitur aspectu, seque fruendum omnibus præbet : cruda adhuc hieme, iter gelu intractabile, immensum spatio, nivibus infestum, incredibili celeritate confecit ; ut intelligamus alacritatibus nihil asperum, qui ipsam, quam a suis petebat, tam laboriosam instituerit voluntatem. Quæ tuum, Constantine Maxime, mite pectus inundavit gratulatio, cui tanto intervallo videre filium licuit, et videre victorem? Narravit utique exhausta bella, et hoc ad suam gratiam, non ad sui ostentationem, qualis excipiendo hoste quam resistenti vehemens, quam facilis supplicanti. Audivit frater intentus, et puerilem animum spes læta et blanda gaudia titillarunt ; cumque miraretur fratrem, etiam sibi favit, quod ex annis ejus, quam proximus tantæ gloriæ esset, agnovit. » Hæc Nazarius. At alio ac plane diverso oculorum obtutu Crispum Cæsarem aspexit Fausta Augusta noverca, quæ in eum oculos conjiciens impudicos, adolescentuli victoris capta forma, turpem mox inde hausit amorem, ut eum misera deperiret, novaque Phædra novum in Crispo renovavit Hippolytum. Sed de his inferius suo loco.

[1] Nazar. Paneg. Const. III.

[1] Recenset has omnes Adolph. in lib. imp. Roman. numism.

4. *Constantini lex de cœlibatu.* — Quod autem dictum est superius, hoc anno Constantinum in Galliis egisse, edictum ejus de immunitate veteranis concessa declarat his verbis [1] : « Idem Augustus cum introisset principia, et salutatus esset a præfectis et tribunis et viris eminentissimis, acclamatum est : Auguste Constantine, dii te nobis servent; vestra salus, nostra salus; vere dicimus, jurati dicimus. » Sic legitur in Codice Theodosiano; in Justinianeo [2] vero non dii, sed, « Deus te nobis servet. » Atque demum post immunitates veteranis concessas, quas ad nos referre non spectat, eodem in Codice Theodosiano hæc leguntur in fine : « Dat. kal. Martii in civitate Velovocorum, Constantino Aug. VI et Constantino (Constantio) Cæs. coss. » Apparet igitur ex his Constantinum cum Cæsaribus filiis egisse in Galliis : hinc eodem panegyrico Nazarius precatur, ut cum illis se Romam conferat; hæc enim habet ad calcem : « Unum modo est, quo fieri possit Roma felicior, maximum quidem, sed tamen solum, ut Constantinum conservatorem suum, ut beatissimos Cæsares videat, ut fruendi copiam pro desiderii modo capiat, et nos (vos) alacris excipiat; et cum Reipublicæ ratio digredi fecerit, receptura dimittat. » Hucusque Nazarius.

5. Quod autem ad sanctissimas leges christiano imperatore dignas pertinet hoc eodem anno ab ipso Constantino promulgatas; ad populum edidit sanctionem, qua leges adversus cælibatum statutas voluit abrogatas : siquidem illæ jure olim sancitæ leges (ut contestatus est Augustus oratione apud Dionem [3]) adversus turpem, fictum et sterilem cælibatum, injuste a Gentilibus conversæ essent contra verum, sanctum, atque fecundum christianorum hominum cælibatum, divinis oraculis præcognitum atque laudatum [4], Domini sententia comprobatum [5] et apostolico [6] testimonio firmiter stabilitum. Harum igitur legum injuriam Constantinus penitus abolevit, cum sic ad populum scribit [7] :

6. « Qui jure veteri cælibes habebantur, imminentibus legum terroribus liberentur; atque ita vivant, ac si numero maritorum matrimonii fœdere fulcirentur; sitque omnibus æqua conditio capessendi, quo quisque mereatur. Nec vero quisquam orbus habeatur; proposita huic nomini damna non noceant. Quam rem et circa feminas æstimamus, earumque cervicibus imposita juris imperia velut quædam juga solvimus promiscue omnibus ; verum hujus beneficii maritis et uxoribus inter se usurpatio non patebit, quorum fallaces plerumque blanditiæ vix etiam opposito juris rigore cohibentur, sed maneat inter istas personas legum prisca auctoritas. Dat. prid. kal. Feb. Serdicæ (Sardicæ) P. P. Romæ, Constantino sextum et Constantio (Constantino) Cæs. coss. » Descripsimus hanc legem ex Codice Theodosiano, ut antiquiore, et e fonte petivimus; quæ in Codicem Justinianeum derivata [1], aliis ab his diversis habetur notata consulibus, nec ipsa integra recitatur, qua imperator ea ex parte voluit legem Papiam suas habere vires; illa enim inter alia decernebatur, ut ejus quod vir relinquebat uxori liberos non habenti, deberetur decima fisco, et contra; quod tamen postea, lata ab Honorio imperatore lege contraria, fuit penitus antiquatum, qua hæc sancita sunt [2] : Inter virum et uxorem rationem cessare ex lege Papia decimarum; et quamvis non interveniant liberi, ex suis quoque eos solidum capere testamentis (nisi lex alia imminuerit derelicta) decernimus. Tantum igitur posthac maritus vel uxor sibi invicem derelinquant, quantum superstitis amor exegerit.

7. Meminit ejuscemodi Constantini legis Eusebius his verbis [3] : « Quemadmodum etiamsi quis recensere cupiat, quot leges ad majorem æquitatem traducens, e veteribus novas fecerit, et quomodo id fecerit, exempli causa facile aliquis possit paucis verbis demonstrare. Quibus nulli essent liberi, hos veteres leges fecundorum successionis ademptione plectebant. Dura sane contra infecundos lex, quæ illos tanquam scelus aliquod admisissent, gravi supplicio afficiebat. His ille sublatis legibus sanxit, ut ad propinquos hæreditas deveniret; summam in hoc corrigendo moderationem et æquitatem secutus; cum ita sentiret, qui voluntario scelere se implicassent, digno supplicio coercendos esse : at multis liberos non voluntatem suam multorum liberorum cupidam, sed naturæ imbecillitatem denegasse; alios sine liberis vixisse, non quod sobolis propagationem successionemque abhorrerent, sed quod acerrimum philosophiæ amorem muliebri connubio anteponerent. Præterea castitatem et inviolatam virginitatem multas mulieres sacris dicatas constanter retinuisse, cum omni puritate et sanctitate perfusa vita, se totas corporibus et animis Deo consecrarent. Quid ergo? Supplicione hoc dignum existimari debet, an potius admiratione quadam et approbatione? Etenim propensa ad hoc genus vitæ voluntas magni facienda est; sed eam recte factis tueri, et usque ad extremum, longe supra naturam. Quibus igitur non ipsorum voluntas, sed naturæ imbecillitas liberos denegavit; eos misericordia, non supplicio dignos esse; at divinioris vitæ amatores non aliqua pœna afficiendos, verum incredibili admiratione suspiciendos esse. Atque isto modo imperator legem hanc summa æquitate emendabat. » Hæc Eusebius.

8. Agens quoque Sozomenus de eadem Constantini lege, has speciales partes contra cælibatum antiqui juris Romanorum attingit, cum ait [4] : « Vetus erat apud Romanos lex, quæ vetuit cælibes, si annum ætatis vicesimum quintum præteriissent, paribus cum iis, qui nuptias contraxissent, privilegiis frui; jussitque præter alia multa, etiam ut nihil commodi, etiamsi genere proximi essent, ex testamento suorum caperent. Quin etiam eos qui nullos

[1] L. II. de Veteranis Cod. Theod. — [2] L. I. de Veteranis Cod. Justin. lib. XI. — [3] Dio hist. lib. LVI. Tacit. lib. III. — [4] Isai. LIV. LVI. — [5] Matth. XIX. — [6] 1. Cor. VII. — [7] L. I. de infirm. pœnis cæl.

[1] L. II. C. de infirm. pœn. cælib. — [2] Ibid. — [3] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 26. — [4] Sozom. lib. I. c. 9.

habebant liberos, dimidia parte bonorum, quæ erant reliqua, mulctavit. » Præscripti erant a lege Papia viro anni viginti quinque, feminis viginti procreandi liberos, ut capere possent hæreditatem integram, prout Ulpianus [1] docet in titulo de solidi capacitate. Cur autem hæc olim statuta fuissent, idem Sozomenus declarat, sic dicens : « Hæc lex a veteribus Romanis sancita fuit eo consilio, ut non urbem Romanam solum, verum etiam cæteram suam ditionem hominum multitudine complerent; quandoquidem haud longo tempore ante legem latam quamplurimos bellis intestinis ac civilibus amiserant. » Hoc quidem (ut superius dictum est ex sententia Dionis [2] et Taciti) ab Augusto lege Papia factitatum est.

9. Tum subdit : « Quare imperator cum videret eos qui et virginitatem colere, et sine liberis esse propter amorem in animum induxissent, hac de causa deteriores esse conditione, stultum plane censuit, ut homines suum genus sua ipsorum sollicitudine ac studio augere conarentur, præsertim cum natura semper secundum divinam moderationem humano generi tum interitum afferat, tum incrementum. Itaque legem plebi promulgavit, quæ jubet, ut tum cælibes, tum liberis carentes, pari jure cum cæteris omnibus fruerentur. Imo vero etiam decrevit, ut qui castimoniæ et virginitati se consecrassent, privilegio quodam præ cæteris donarentur; deditque tum masculis, tum feminis potestatem, etiamsi adhuc impuberes essent, testamenta contra consuetudinem communiter in Republica Romana servatam faciendi : nam illam recentissimam omnium revera voluntatem censuit, divinum numen semper colere, et pium vitæ genus exercere. Siquidem ob hanc causam veteres quoque Romani lege sanciverunt, ut virgines vestales etiam ad sextum ætatis annum testamentum componerent. » Hæc de his Sozomenus.

10. Porro nihil ferme contra mentem legislatoris Constantinus innovasse videtur; nam patet ex Dione Augustum insectatum esse fictum cælibatum, eos nempe qui sic carebant uxore, ut turpissimam libidinibusque sordidam vitam agerent; quos vero constaret revera cælibatum excolere, earumdem immunitatum, quibus conjugati uterentur, voluit esse participes. Hæc ex Dione, nosque suo loco, tempore latæ legis diximus primo Annalium tomo. Sed illa ex Tertulliano suboritur dubitatio: Quid reliquum fuit Constantino, ejusmodi contra cælibes legem Papiam abrogare, quam (ut ipse ait) constat a Severo imperatore sublatam : cum enim agit de antiquis legibus, novis superinductis, solitis ab imperatoribus antiquari : « Nonne, inquit [3], vanissimas Papias leges, quæ ante liberos suscipi cogunt, quam Juliæ matrimonium contrahi, post tantæ auctoritatis senectutem heri Severus constantissimus principum exclusit? » Ad hæc vero in primis dicimus, legem Papiam fuisse amplissimam, multaque capita continuisse, eademque a diversis imperatoribus paulatim temporibus variis amputata. Testatur id Justinianus Augustus, qui novissimus omnium ad excisam multis ramis ingentem arborem legis Papiæ securim admovit, caduca cædens, dum de caducis tollendis lege Papia introductis edidit sanctionem, qua ait [1] : « Et quemadmodum in multis capitulis lex Papia ab anterioribus principibus emendata fuit et per desuetudinem abolita, ita et a nobis circa caducorum observationem invidiosum suum amittat vigorem, » etc.

11. Qui autem primus ramum præcidit legis Papiæ, fuit Tiberius imperator, de quo Suetonius [2] inquit : « Capiti Papiæ Poppææ legis a Tiberio Cæsare, quasi sexagenarii generare non possent, edicto abrogavit. » Sed et Claudius statuit adversus eamdem legis Papiæ partem senatusconsultum Claudianum appellatum, quod citatur ab Ulpiano in fragmentis, titulo de solidi capacitate; ex eo scilicet concessit solutum pœnis legis Papiæ, si major sexagenario duxerit minorem quinquagenaria, et perinde habeatur ac si minor sexaginta annorum duxisset uxorem. Rursum vero idem Claudius aliquid immutavit; nam de eodem sic idem auctor Suetonius [3] : « Constituit pro conditione cujusque civis vacationem legi Papiæ Poppææ. » Sed hoc indultum certis personis certa de causa fuit.

12. Severus tertius numeratur, quem apparet in eo, quod Tertullianus scribit, correxisse legem Papiam, in quo adversari videbatur legi Juliæ; nam cum utraque lex cælibatum insectaretur, utraque tempus præstituerat, annos viginti quinque viris, feminis viginti; sed Papia, ut ea ætate haberent liberos : Julia, ut matrimonium contraherent; atque ea ex causa vanissimam appellat legem Papiam, cum cogeret quoslibet habere liberos, cum lege Julia nonnisi contrahere matrimonium cogerentur. Putavit Cujacius [4], Severum ad liberos procreandos terminum præscripsisse annum unum et menses sex, non autem cælibatus et orbitatis pœnam sustulisse. Pamelius autem ejus visus est esse sententiæ, ut Severus legem Papiam pœnas inferentem in cælibes et orbos penitus abrogarit; sed id citato nuper auctori non placet. Quamobrem nos sumus ejus sententiæ (quod conjectura res agatur, cum nihil appareat de lege Severi contra legem Papiam promulgata), ut ipse Severus eam tantum partem legis Papiæ abrogavit, quæ orbos exagitabat, utpote ad perpetranda adulteria incentivum; cum amore prolis, quæ ex marito non gignerent liberos, ut vitarent pœnam legis, aliis appeterent se viris adjungi. Severus igitur cum (ut secundo Annalium tomo dictum est) severissimus fuerit in plectendis adulteris, ea ex parte voluit legem Papiam amputasse, qua adulterandi manare videretur non levis occasio. Sed ipso Severo defuncto, eadem lex fuit in vigorem pristinum restituta.

[1] Extat post Cod. Theodos. — [2] Dio hist. lib. LVI. et Tacit. lib. III. — [3] Tert. Apolog. c. 4.

[1] L. I. §. et quemad. C. de ead. tollend. — [2] Suet. in Claud. c. 3. — [3] Ibid. c. 19. — [4] Cujac. in Paratit. Cod. lib. VIII. tit. 58. et sup. lib. VI. tit. 51.

13. Quartus vero Papiæ legis adversarius fuit (ut diximus) Constantinus, qui illam ea ex parte, qua cœlibatum exagitabat, penitus abrogavit. Sed et qui numerandus est quinto loco Honorius imperator in eo Papiam legem succidit, quo illa jubebat persolvi decimam de donationibus inter virum et uxorem a lege permissis. Justinianus vero in iis quæ ad caduca tollenda pertinebant, eamdem legem visus est magna ex parte sustulisse. Sed erant et alia legis Papiæ capita ad jura patronorum spectantia. Verum ex his plane intueri licet, quanti Constantinus fecerit cœlibatum, dum ejus causa illas sustulit leges, quæ præ cæteris in Romano imperio custodiebantur, nempe Juliam atque Papiam, de quibus auctor in Panegyrico habito ad Maximianum et Constantinum hæc loquitur : « Leges hæ, quæ mulcta cœlibes notaverunt, vere dicuntur esse fundamenta Reipublicæ : quia seminarium juventutis, et quasi fontem humani corporis semper Romanis exercitibus ministrarunt. » Hæc ibi.

14. Cæterum maxime falli eos, qui ex sancto cœlibatu Christianorum putarunt exhauriri hominum prole Romanum imperium, S. Ambrosius [1] quod experimento didicit, his verbis significat : « Si quis igitur putat consecratione virginum minui genus humanum, consideret, quia ubi paucæ virgines, ibi etiam pauciores homines; ubi virginitatis studia crebriora, ibi numerum quoque hominum esse majorem. Discite quantas Alexandria, totusque Oriens et Africana Ecclesia quotannis sacrare consueverint. Pauciores hic homines prodeunt, quam illic virgines consecrantur. Ex ipsius igitur orbis terrarum usu non inutilis virginitas existimatur; præsertim cum per virginem salus venerit orbem fecundatura Romanum. » Hæc Ambrosius. Sed quod ad Constantinum spectat decurtantem legem Papiam, magnum temperati ab avaritia animi id indicium fuit. Erat plane lex Papia fiscale rete, quo ingens thesaurus quotibet anno in ærarium inferebatur. Ut ex his quoque liceat redarguere Zozimum impium suggillantem avaritiam imperatoris. Nam hæc omnia contempsit christianus imperator, ut qui sciret sanctum cœlibatum in Ecclesia Dei magnæ fuisse semper æstimationis et gloriæ. Sed jam de his satis.

15. *Aliæ leges.* — His autem narratis ab Eusebio de lege Papia adversus cœlibes abrogata, hæc subdit [2] : « Præterea cum veteribus legibus cautum esset, ut qui e vita excederent, ipso extremo fere spiritu certis et conceptis verbis testamenta componerent, atque adeo leges ipsæ, quibus ea sententiarum formulis, quibusque verbis scriberentur, definirent, eaque res non minimæ esset fraudi testatorum jam morientium voluntati; prudenter hæc animo complectens imperator, legem ipsam abrogavit, statuitque ut moriens nudis verbis et fortuita oratione voluntatem suam testaretur, et quovis scripto sententiam suam ederet, aut, si mallet, sine scripto testaretur, adhibitis ad eam rem idoneis testibus, quique fidem sine fallacia servare possent. » Hæc Eusebius. Extat ipsa quidem lex [1] ibidem loci ubi superior, nempe Sardicæ, itemque ad populum data postridie ejus diei. Sed dum legitur Constantio et Constante coss., sicut in priori superius recitata, error irrepsisse videtur ; nam horum consulatus post Constantini imperatoris obitum contigit; est illa sane digna quæ Annalibus intexatur, utpote quæ multiplicium litium abstulit seminarium ; sic enim se habet :

16. « Quoniam indignum est, ob inanem observationem irritas fieri tabulas et judicia mortuorum, placuit, ademptis iis, quorum imaginarius usus est, institutioni hæredis verborum non esse necessariam observantiam, ut cum imperativis et directis verbis fiat aut inflexis. Nec enim interest si dicatur : Hæredem facio, vel instituo, vel volo, vel mando, vel cupio, vel esto, vel erit; sed quibuslibet confecta sententiis, vel in quolibet loquendi genere formata institutio valeat, si modo per eam liquebit voluntatis intentio; nec necessaria sunt momenta verborum, quæ forte semineeis et balbutiens lingua profudit. Et in postremis ergo judiciis ordinandis amota erit solemnium verborum necessitas; ut qui facultates proprias cupiunt ordinare, in quacumque instrumenti materia conscribere, et quibuscumque verbis uti, liberam habeant facultatem. S. D. kal. Feb. Sardicæ, Constantio A. et Constante A. CC. coss. » Est tamen ex his corrigendus Eusebius, dum ait constituisse pariter imperatorem, testatorem posse sive scripto, sive sine scripto, ultimam voluntatem suam testatam reddere; nam non eo usque progressa est lex ; sed tantum ut in quacumque materia scriptum reperiretur testamentum, sive in chartis sive in papyro, vel membranis, illud firmum ratumque habendum esset; cum olim tabulæ ligneæ usitatius adhiberi solerent in testamentis conscribendis, atque inde, quod ligneæ essent, bonorum possessio contra tabulas, contra lignum vulgo dari dicebatur. Verum, licet non esset necesse, ut in ligneis vel eburneis tabulis scriberetur ultima testatoris voluntas ; tamen in quacumque materia haberetur memoriæ commendata, nihilominus ex sententia Ulpiani [2] testamentariæ tabulæ dicebantur.

17. Eodem quoque hujus anni die, iisdemque consulibus, ad populum Constantinus rescripsit de abrogandis pœnis adversus debitores, qui solvendo non essent, antiquitus solitis irrogari ; quam autem severæ illæ fuerint, primo Annalium tomo diximus. Constantinus igitur misertus hominum paupertatis, quæ etiam absque aliqua culpa quamplurimos subsequatur, quod humanissimum decuit principem, de illis hæc statuit [3] : « Nemo carcerem, plumbatarumque verbera aut pondera, » quæ autem qualesve ejusmodi pœnæ essent, diximus in Notis ad Romanum Martyrologium appositis, « aliaque ab insolentia judicum reperta supplicia in debitorum solutionibus,

[1] Ambr. de Virg. lib. I. — [2] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 26.

[1] L. quoniam. C. de testament. — [2] L. I. ff. de honor. poss. secund. tab. — [3] L. III. de exact. Cod. Theod.

vel a perversis, vel ab iratis judicibus expavescat : carcer pœnalium, carcer hominum noxiorum est officialium, et cum denotatione eorum judicum, quorum de officio coerciti citatiores esse debebunt qui contra hanc legem admiserint ; securi juxta eam transeant solutores. Vel certe si quis tam alienus ab humano sensu est, ut hac indulgentia ad contumaciam abutatur ; contineatur aperta, et libera, et in usus hominum constituta custodia militaris, si in obdurata nequitia permanebit ; ad res ejus omnemque substantiam cives ejus accedant, solutionis obsequio cum substantiæ proprietate suscepto ; qua facultate præbita, omnes fore credimus proniores ad solvenda ea, quæ ad nostri usus exercitus pro communi salute poscuntur. Dat. kal. Februarii Constantino A. VI, et Constantio Cæsare coss. »

18. Ex his plane apparet ipsum hæc statuisse pro fiscalibus debitoribus. Ex quibus quidem perspicue aperti mendacii redarguitur impius Zozimus, dum hæc ait de tributorum exactionibus per Constantinum quolibet quadriennio fieri solitis [1] : « Quoties quartus quisque annus appeteret, quo vectigal illud pendendum erat, meras per universam Urbem lacrymas et ploratus ; ubi vero jam advenisset, nonnisi flagra tormentaque corporibus eorum adhibita, qui propter paupertatem extremam damnum hoc sustinere non possent ; quin et liberos ipsæ matres distrahebant, et patres filias prostituebant, ex harum quæstu chrysargyri exactoribus pecuniam offerre coacti. » Hæc ipse. At de eo tributo aliisque ejusdem auctoris in eum calumniis, fusius suo loco dicemus. Ex his perpende, lector, quanti facere debeas reliquas Zozimi in Constantinum calumnias.

19. Quod rursum spectat ad leges a Constantino hoc anno hisque consulibus promulgatas, cum (ut diximus anno superiori) immunitatem clericis concessisset, ut ab omnibus muneribus excusarentur ; illud accidit, ut decuriones atque eorum filii, necnon prædivites nonnulli, non religionis amore, sed ut ea amplissima potirentur immunitate, sese ad clerum transferrent ; quamobrem cum videret Constantinus ejusmodi homines ex religione quæstum quærere, nec recto pede (quod ait Apostolus [2]) ingredi in Evangelium veritatis, non puto sine episcoporum consilio, legem sanxit, qua prohiberet ejusmodi curiis obligatos vitandi oneris causa ad clericatum confugere. Qua lege cum teneri nollet qui antea clericalem vitam professi essent, utpote qui divini Spiritus instinctu se ecclesiasticæ militiæ addixissent, ejusmodi superaddidit sanctionem, in hæc verba rescribens [3] ad Bassum PP :

20. « Cum constitutio emissa præcipiat nullum deinceps decurionem, vel ex decurione progenitum, vel etiam instructum idoneis facultatibus, atque obeundis publicis muneribus opportunum, ad clericorum nomen obsequiumque confugere ; sed eos de cætero in defunctorum duntaxat clericorum loca subrogari, qui fortuna tenues, neque muneribus civilibus teneantur obstricti ; cognovimus illos etiam inquietari, qui ante legis promulgationem clericorum se consortio sociaverint. Ideoque præcipimus, his ab omni molestia liberatis, illos qui post legem latam obsequia publica declinantes ad clericorum numerum confugerunt, procul ab eo corpore segregatos, curiæ ordinibusque restitui, et civilibus obsequiis inservire. PP. XV. kal. Aug. Constantino A. VI et Constantio Cæsare coss. »

21. Vix credi potest quantum vitare consueverint olim homines militaria sacramenta, adeo ut, ne id facerent, non timuerint sua atque suorum membra secare. Et ut omittamus dicere de Caio Vectieno vulgatum exemplum apud Valerium [1] ; Suetonius [2] in Octavio meminit Romani equitis, qui duobus filiis adolescentibus, detrectandi causa sacramenti, pollices amputavit ; idque ipsum factitatum his temporibus, Constantini leges [3] ab eo adversus ejusmodi promulgatæ fidem certam faciunt. Erant haud levia decurionum munera, ad quæ præstanda compellebantur qui militare nollent, vel voluntario impedimento non possent [4] ; ut non mirum sit, si eorum vitandorum gratia se glomeratim transferrent ad clerum ; quos ut probaret imperator, sic in clerum eos recipi voluit, si antea renuntiassent patrimonio.

22. Unde S. Ambrosius, agens adversus Symmachum, hæc habet, scribens ad Valentinianum imperatorem : « At contra nobis etiam privatæ successionis emolumenta recentibus legibus denegantur, et nemo conqueritur. Non enim putamus injuriam quia dispendium non dolemus. Si privilegium quærat sacerdos, ut onus curiale declinet ; patria atque avita, et omnium facultatum possessione cedendum est. Quomodo hanc Gentiles, si haberent, ingravarent querelam, quod sacerdos ferias ministerii sui emat totius patrimonii sui damno, et privatus universæ commoditatis dispendio usum publici mercetur obsequii ? prætendens communis salutis excubias, domesticæ inopiæ se mercede solatur ; quia ministerium non vendidit, sed gratiam comparavit. » Hæc ipse ; sed de his alias pluribus.

23. Rursum vero idem imperator hoc item anno, iisdemque consulibus, ad coercendam procacem facinorosorum audaciam, adversus virginum ac viduarum raptores severissimam legem edidit, in hæc verba rescribens ad populum [5] : « Si quis nihil cum parentibus puellæ ante depactus, invitam eam rapuerit, vel volentem abduxerit, patrocinium ex ejus responsione sperans, quam propter vitium levitatis et sexus mobilitatem atque consilii, a postulationibus, et testimoniis, omnibusque rebus judiciariis antiqui penitus arcuerunt ; nihil ei secundum jus vetus prosit puellæ responsio, sed ipsa puella potius societate criminis obligetur. Et quoniam parentum sæpe custodiæ, nutricum fabulis et pravis suasionibus de-

[1] Zozim. lib. II. — [2] Galat. II. — [3] L. III. de Episc. et cler. C. Theod.

[1] Val. lib. VI. c. 3. — [2] Suet. in Octavio. c. 24. — [3] L. I. de fil. milit. C. Theod. et lib. IV. de tyran. eod. cod. — [4] L. I. II. de fil. mil. C. Theod. — [5] L. I. de raptor. virg. Cod. Theod.

luduntur; his primum, quarum detestabile ministerium fuisse arguimus, redemptique discursus pœna immineat; ut eis meatus oris et faucium, qui nefaria hortamenta protulerit, liquentis plumbi ingestione claudatur. Et si voluntatis assensio detegitur in virgine, eadem qua raptor severitate plectatur; cum neque his impunitas præstanda sit quæ rapiuntur invitæ; cum et domi se usque ad conjunctionis diem servare potuerint, et si fores raptoris frangerentur audacia, vicinorum opem clamoribus quærere seque omnibus tueri conatibus; sed his pœnam leviorem imponimus, solamque eis parentum negari successionem præcipimus. » Hæc lex; quæ quidem quantumlibet severa videatur, hac tamen ex parte, qua ad virginem invasam et non clamantem pertinet, longe mitius agit, quam lex divina [1], qua jubetur utrumque lapidibus obrui : « Lapidibus, inquit, obruatur puella, quia non clamavit cum esset in civitate. » Unde bene visa est consuluisse sibi Susanna, cum ab adulteris circumdata [2] exclamasse dicitur voce magna. Sed rursum lex:

[1] Deuter. XXII. — [2] Dan. XIII.

24. « Raptor autem indubitate convictus, si appellare voluerit, minime audiatur. Si quis vero servus raptus facinus dissimulatione præteritum aut pactione transmissum detulerit in publicum, latinitate donetur; aut, si latinus sit, civis fiat Romanus; parentibus, quorum maxime vindicta intererat, si patientiam præbuerint ac dolorem compresserint, deportatione plectendis. Participes etiam et ministros raptoris citra discretionem sexus eadem pœna præcipimus subjugari. Et si quis inter hæc ministeria servilis conditionis fuerit deprehensus, citra sexus discretionem eum concremari jubemus. Dat. kal. April. Aquil. Constantino A. sextum, et Constantio (Constantino) Cæs. coss. » Constantinus [1] autem filius Constantini ejusmodi legis severitatem temperavit, capitalem tantum sententiam raptoribus ac complicibus irrogans; ne (quod ait) sub specie atrocioris judicii aliqua in ulciscendo crimine dilatio nasceretur; in servos autem eodem jure manente.

[1] L. II. de raptor. Cod. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5813. — Olymp. 274. an. 4. — Urb. cond. 1073. — Jesu Christi 320.
— Silvestri papæ 7. — Constantini 15. Licinii 14.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 5. Coss. *Constantinus Aug. VI*, et *Constantinus Cæsar.*

2. *Quindecennalia Constantini.* — Consulatus *Constantini Cæsaris* juxta priorem regulam; tres enim Cæsares anno CCCXVII creati deinceps consules fuere. *Constantini* vero *Augusti* consulatus juxta secundam; in hunc enim annum imperii ejus Cæsarei *quindecennalia* incidunt.

3. *Quinquennalia Crispi et Constantini Jun.* — Existimavit Baronius, Crispum et Constantinum Cæsares anno currenti quinquennalia celebrasse, qui error ex alio natus, quod nempe utrumque cum Licinio Licinii Augusti filio anno trecentesimo decimo quinto Cæsares nuncupatos fuisse crediderit. Sed hanc dignitatem anno trecentesimo decimo septimo illis concessam suo loco demonstravi : Crispum vero et Constantinum ejus fratrem anno tantum sequenti, quo secundum consulatum gessere, quinquennalia exhibuisse, indicant eorum numismata mox referenda, in quibus uterque Cæsar cum habitu consulari repræsentatur et hæc vota diserte memorantur. Rem magis certam redderet numisma a Patino in Numismatis Imperatorum relatum, in quo Crispus dicitur *consul II* CRISPUS N. C. COS. II; in postica : BEATA TRANQUILLITAS; et in basi : VOTIS XX. Verum in Crispi Cæsaris nummis aliorumque imperatorum, aut Cæsarum, qui per hæc tempora vixere, consulatus nunquam cum numerali nota legitur, ideoque nummus ille male descriptus. Ea *quinquennalia* anno sequenti edita, Constantino M. absente et apud eum constitutis Crispo et Constantino filiis, ut testatur Nazarius in panegyrico in hac festivitate dicto.

4. *Quindecennalia Constantini M.* — Constantinum vero Magnum præsenti anno quindecennalia dedisse indicat ibidem Nazarius, cap. 2, quando ait : « Quintum decimum maximus princeps salutaris imperii degit, sed auguramur jam vicennalia, et venturi fidem superiorum felicitate sancimus. Quinquennalia beatissimorum Cæsarum occupatos in gaudiis habent, sed in destinatis decenniis jam vota properantia et spes volucres constiterunt. » Quare anno trecentesimo vicesimo primo, quo eam orationem recitatam certum, Constantinus Augustus jam quindecennalia peregerat et vota vicennalia, ut moris erat, susceperat : Nazarius enim de quinquennalibus filiorum et vicennalibus patris æquabili ratione loquitur, seu de votorum quinquennalium

solutione et de vicennalium nuncupatione post vota quindecennalia soluta. Quod si kalendis Martiis anni CCCXXI, quo die ea quinquennalia edita, Constantinus Augustus vota vicennalia nondum nuncupasset, sed octavo kalendas Augusti, imperii natali, nuncupaturus fuisset. Nazarius non diceret, « venturi fidem superiorum felicitate sancimus. » Significat enim, se ex felicitate, qua per annos jam quindecim Romani potiti essent, futuri quinquennii felicitatem augurari. Nec vota vicennalia in laudato Crispi Cæsaris nummo expressa referuntur ad Constantini patris vicennalia, quæ solutis votis quindecennalibus is suscepturus erat; quia, ut dixi in parte II Dissert. Hypat., cap. 7, num. 17, votorum nondum nuncupatorum rationem aliquam habitam verisimile non est. Certe vota vicennalia ab imperatoribus qui soli regnarunt, ipso imperii initio aliquando nuncupata, ut ostendit nummus Probi suo loco recitatus, in cujus postica legitur : VOTIS X. PROBI AUG. et XX. Neque enim dici potest, hunc nummum in decennalibus cusum, aut in ejus quinquennalibus; cum Probus septimum tantum imperii annum attigerit, et ante Constantinum Magnum quinquennalia in nummis expressa non fuerint. Quamobrem sicut Probi nummus de propriis ejus votis, ita et Crispi explicandus videtur.

5. *Crispus in aliquibus nummis cum veste consulari, in aliis sine ea.* — Papebrocius tamen in Actis sanctorum mensis Maii ad diem XXI Constantini Magni Vitam illustrans, refert ejus ac filiorum nummos consulares ab Alexandro Witthemio illustratos, inter quos habetur nummus Crispi inscriptus : JUL. CRISPUS NOB. CAES., in postica, BEATA TRANQUILLITAS, in laurea, VOTIS XX, et alter nummus Constantini Junioris inscriptus : CONSTANTINUS IUN NO, cum eadem postica, utroque Cæsare in habitu consulari repræsentato. Ex quibus infert Wilthemius, Constantinum M. anno trecentesimo vicesimo quarto, quo Crispus et Constantinus Junior Cæsares tertium consulatum gessere, paternorum vicennalium eo anno Nicomediæ, ut ipse putat, editorum, honori in nummis participasse, dante hoc Constantino liberorum suorum consulatui, ut cohonestaretur pompa et celebritate vicennalium suorum. Animadvertit enim Wilthemius, Crispum Cæsarem in aliquibus nummis votis XX insignitis habitu consulari efformari; in aliis vero, quibus eadem vota vicennalia inscripta, ornamentis consularibus carere; indeque deduci autumat, priora vicennalia esse Constantini M. *Nicomediensia*, cum consul esset Crispus, et posteriora esse vicennalia paterna *Romana*, quibus consul erat ipse Constantinus pater. Sed, præterquam quod Constantinum M. vicennalia *Nicomediensia* anno trecentesimo vicesimo quinto post Concilium Nicænum habitum celebrasse certum indubitatumque sit, ex nummo *Probi* vota vicennalia propria nummis imperii initio cusis aliquando inscripta fuisse jam ostendimus, patetque ex Constantini Junioris Cæsaris nummo, in quo cernitur cum habitu consulari, et vota vicennalia notantur, in quinquennalibus ejus mentionem factam esse votorum vicennalium propriorum suo tempore solvendorum. Denique infra visuri sumus, Crispum et Constantinum Cæsares non anno trecentesimo vicesimo quarto, quo consulatum gessere, sed anno trecentesimo vicesimo quinto, quo privati, Probus nempe et Paulinus, annum aperuere, decennalia sua dedisse. Quare Wilthemii explicatio rejicienda.

6. *Quinquennalia filiorum in nummis patrum et e contra repræsentata.* — Cæterum, ut rem hactenus valde obscuram magis explicem, vota quinquennalia patrum nummis filiorum, et e contra filiorum quinquennalia et id genus vota patrum nummis aliquando inscripta fuisse, multi nummi demonstrant. De votis fratrum vel filiorum liquet ex numismate *Decentii* Cæsaris Magnentii tyranni fratris, quod extat apud Baronium, in quo legitur : DN. DECENTIUS NOB. CÆS. in postica : VICTORIA DD. NN. AUG. et CÆ. VOT. V. MULT. X. Cusus ille nummus postquam *Magnentius* tyrannidem arripuit, et *Decentius* Cæsar nuncupatus quinquennalia vota suscepit post quintum annum solvenda. Testatur enim Zozimus lib. 2 *Decentium* Cæsarem renuntiatum non esse, nisi postquam *Vetranio* jam Augustus dictus fuerat. Ad hæc, Occo exhibet Maxentii tyranni nummum in aversa parte inscriptum : VICTORIA DD. NN. AUG. et CÆS. VOT. V. MULT. X. Percussus is nummus non ipso imperii Maxentiani initio, sed eo tempore, quo jam victoriis inclytus *Romulum* filium Cæsarem appellavit, in cujus nummis vota quinquennalia jam a se, cum imperium arripuit, emissa, repræsentari voluit; qua in re postea eum *Magnentius* secutus est, ut ex *Decentii* fratris nummo relato discimus. Ex quibus intelligimus, vota patrum, etiamsi nondum soluta fuissent, modo emissa essent in nummis filiorum aliquando expressa, perperamque a Wilthemio scriptum, Constantinum M. vicennalia Nicomediensia anno trecentesimo vicesimo quarto celebrasse, quod in nummis Crispi et Constantini Cæsarum filiorum ejus vota vicennalia paterna, ut ipse putat, repræsententur; cum ipso imperii eorum Cæsarei initio, vel anno, quo quinquennalia exhibuere, similes nummos percuti in more positum fuerit. Interim ex nummo *Maxentii* constat, *Romulum* ejus filium Cæsarem renuntiatum non esse ante annum CCCVIII cum anno insequenti consul iterum processerit, ejusque secundi consulatus nulla alia ratio reddi possit, nisi quæ ex ejus nuncupatione petitur.

7. *Constantinus hoc anno in Galliis non fuit.* — Existimavit Baronius, hoc anno Constantinum in Galliis fuisse, quod lex 2 Codicis Theod. *De Veteranis* dicatur data « kalend. Mart. in civitate Velovocorum, Constantino A. VI et Constantio Cæs. conss.» Velovocorum enim nomine *Belovacorum* in Gallia urbem, ut alii passim, intelligit. Verum loco *Velovacorum* rescribendum, *Velacorum*, ut observat Gothofredus in illius legis commentario. Ea enim urbs in Mœsia superiore fuit, et quidem interior seu mediterranea, non ad Danubium sita, sed ab eo

dissita, teste Ptolomeo lib. 5, cap. 9, et media quidem inter Serdicam, cui etiam propior, et Sirmium. Neque enim Constantinus hoc tempore in Gallia substitit, sed vel in Pannonia, vel in Mysia aut Dacia, Sirmii aut Serdicæ, ut ex legibus Cod. Theod. deducitur, idque propter bellum Sarmaticum. Hæc porro lex 2 *De Veteranis*, qua varia privilegia tam iis, quam eorum filiis largiuntur, ad quinquennalia Constantini M. referenda. Errore autem qui sæpe in Codice Theod. occurrit, dicitur ea data, « Constantino et Constantio coss., » ubi secundus consul Constantinus Cæsar, non vero Constantius frater, qui nondum Cæsar erat, intelligendus. Eorum etiam quindecennaliorum occasione varia privilegia a Constantino concessa, ut videre est in Codice Theod.

8. *Silvanus in exilium missus.* — Hoc anno *Silvanus* donatista Cirtensium episcopus in exilium missus, quod pacem Ecclesiæ Africanæ assiduis factionibus perturbasset, ut videre est anno CCCVI, quo cum Baronio, loco non suo, hac de re egimus.

SILVESTRI ANNUS 8. — CHRISTI 321.

1. *Donatistæ relaxati ab exilio.* — Trecentesimus vicesimus primus Cristi annus adest, duorum Cæsarum Crispi et Constantini secundo consulatu in Fastis adscriptus; prorogatus est horum consulatus ordinarius usque in id. Martias, quibus postea ex more alii suffecti consules sunt subrogati; habetur de his vetus monumentum hujusmodi verbis [1] : DD. NN. CRISPO ET CONSTANTINO JUN. NOBB. CÆSS. ITERUM COSS. IN IDUS MART. COLONI COLONIÆ CONCORDIÆ ULPIÆ TRAJANÆ. AUG. etc.

2. Hoc anno imperator Constantinus Donatistarum precibus fatigatus, quos ex illis in exilium ante annos quatuor condemnavit, indulgens relaxat, Deo relinquens puniendos, quos nulla vel pœna correpsisset, vel ejusdem principis clementia emolliisset. Quod ad tempus spectat, id hoc anno contigisse, sanctus Augustinus [2] aperte demonstrat, sic dicens : « Idem imperator ad Valerium vicarium de illorum exilio soluto, et eorum furore Deo vindici dimittendo, litteras dedit, Crispo et Constantino iterum consulibus, tertio nonas Maias, id est, post quartum annum et mensem ferme sextum. » Hæc ipse. Sed Verinum, pro Valerio, legendum puto; tum quod in Codice Theodosiano [3] plura ejusdem imperatoris ad Verinum vicarium in Africa rescripta data diversis temporibus reperiantur (plures enim annos ipsum in eo magistratu egisse apparet), tum quod idem S. Augustinus ad populum factionis Donatistarum rescribens ex Cirtensi Concilio, Verinum, non Valerium eumdem nominat, dicens [4] : « Tertio protulerunt litteras ejusdem Constantini ad vicarium Verinum datas, ubi eos graviter detestatur, et propterea dicit sic exilio relaxandos et furori suo dimittendos, quia jam cœperat Deus in illos vindicare. » Hæc ibi. At quænam fuerit vindicta a Deo in eos immissa, haud habetur expressa. Idem de iis ipsis litteris hæc alibi [1] : « Recitantes ipsius Constantini litteras scribentis ad Verinum vicarium, ut libero eos dimittat arbitrio, se jussisse insinuans, ut de exilio remearent. In quibus litteris Constantinus sic eos detestatur, ut nihil illa indulgentia possit deformius inveniri. » At quid post hæc Donatistæ tentarint, dicendum.

3. *Donatistarum fraudes explausæ.* — Cum enim jam diutius apud Constantinum clamoribus egissent, et nihil sibi profuisse experimento sensissent, omniaque sua ipsorum studia prorsus irrita reddita esse, atque in caput (quod dicitur) suum esse conversa; novum ineunt consilium, novasque artes moliuntur, nempe silentio rem agere, atque latenter serpere adnitique totis viribus, ut, quod deesse videbatur, nomen sibi catholicum compararent. At quoniam scirent apud omnes exploratissimum esse, et in universa Catholica Ecclesia in confesso haberi, nonnisi ex communicatione cum Romano Pontifice quempiam nancisci posse catholicum nomen; ut id etsi non vere, ficte tamen, et velut quadam imposita larva, mentite saltem assequerentur; eo stultitiæ adacti sunt, ut statuerint ex suis quempiam creare episcopum, quem Romam amandarent, ut illic ageret, ibique suæ communicationis homines colligeret, ac sic gloriarentur se Romæ habere episcopum,

[1] Apud Cæs. expr. habetur formis Plantin. pag. LXIX. n. 12. — [2] Aug. post collat. lib. I. c. 33. — [3] L. I. de famosis libel. C. Theod. et aliis. — [4] August. epist. CLII.

[1] August. in Brev. coll. die 3. c. 22.

ac proinde nomen catholicum promereri, eo namque prætextu, quod quidam Africani suæ communicationis homines Romam transmigrassent ac petiissent, sibi mitti qui eos colligeret episcopum, sed revera ut Romano Pontifici communicatione esse conjunctos, se jactare, vel specie tenus possent, id totum sunt operati. Vides, lector, tanquam in orchestra ludentes mimos, quos cuperem a Novantibus serio inspici, atque ab iisdem rem attentius considerari, et quid in his reseret antiquitas veneranda, exacte disquiri; ubi, inquam, et penes quam Ecclesiam sit fons catholici nominis; cum et perditissimi licet homines atque impudentissimi, non tamen eo prorsus dementiæ venerint atque procaciæ, ut aliunde catholicum nomen sibi petendum esse putarent, quam ab ipsa Romana Ecclesia; licet fodientes cisternas dissipatas, illud sibi adsciscere satagerent, et quomodocumque subripere atque nomine tenus saltem e Romano solo in Africam derivare.

4. Soluti igitur ab exilio Donatistarum principes, iis ipsis (ut par est existimare) Silvestri papæ temporibus Romam miserunt Victorem quemdam Garbiensem, qui episcopum ageret, cui atius post alium, usque ad ea tempora quibus Optatus Milevitanus contra Parmenianum scribebat, suffecti sunt quinque, nempe Bonifacius, Encolpius, Macrobius, Lucianus, ac novissime Claudianus, qui tunc sedebat; cum Siricius (nisi textus sit depravatus) Romæ pontifex esset; ab hocque tempore sicut sex numerantur catholicæ communionis Romanæ Ecclesiæ episcopi sibi invicem succedentes, ita totidem recensentur schismatis Donatistarum in Urbe episcopi, sed verius Antichristi, qui vel ex Africa mittebantur ordinati antistites, vel (quod ait S. Augustinus [1]) ex Africa alii episcopi donatistæ ad eum ordinandum Romam pergerent. At Optatus ipse omnem horum machinationem instar turris Babel in excelsum erectæ (nam et Montenses dici voluerunt) una argumentatione dissolvit funditusque disjecit, ostendens non habere solidum, quo subsisteret, fundamentum, nec supra petram esse ædificatam, dum nullam haberet manantem a Petro successionem, ex quo Catholica Ecclesia veræ unitatis soliditate compaginata omnibus innotesceret. Sic igitur Parmenianum compellat [2] :

5. « Videndum est, qui et ubi prior cathedra sederit : si ignoras, disce; si nosti, erubesce. Ignorantia tibi adscribi non potest; restat ergo, ut noveris. Scientem errare, peccatum est; nam ignorantibus nonnunquam solet ignosci. Igitur negare non potes, scire te, in urbe Roma Petro primo cathedram episcopalem esse collatam, in qua sederit omnium Apostolorum caput Petrus, unde et Cephas est appellatus (a græca voce deducta interpretatione, a syriaca vero petram durissimam sonat), in qua una cathedra unitas ab omnibus servaretur, ne cæteri apostoli singulas sibi quisque defenderet; ut jam schismaticus et peccator esset, qui contra singularem cathedram alteram collocaret. Ergo cathedra unica, quæ est prima de dotibus, sedit prior Petrus, cui successit Linus, Lino successit Clemens, Clementi Anacletus, » etc., sic numerans usque ad novissimum tunc sedentem Syricium, « qui, inquit, noster est socius; cum quo nobis totus orbis commercio Formatarum in una communionis societate concordat. » At de ipsis mox subdit :

6. « Vestræ cathedræ vos originem reddite, qui vobis vultis sanctam Ecclesiam vindicare. Sed et habere vos in urbe Roma partem aliquam dicitis; ramus est vestri erroris, protentus de mendacio, non de radice veritatis. Denique si Macrobio dicatur : Ubi illic sedeat? numquid potest dicere: In cathedra Petri? quam nescio si vel oculis novit, et ad cujus memoriam non accedit, quasi schismaticus contra Apostolum faciens, qui ait [1] : Memoriis sanctorum communicantes. Ecce præsentes sunt ibi duorum memoriæ apostolorum : Dicite, si ad has ingredi potuit, ita ut obtulerit illic, ubi sanctorum memorias esse constat. Ergo restat, ut fateatur socius vester Macrobius, se ibi sedere, ubi aliquando sederit Encolpius. Si et ipse Encolpius posset interrogari, diceret se ibi sedere, ubi ante sedit Bonifacius Ballitanus. Deinde, si et ipse interrogari potuisset, diceret, Ubi sedit Victor Garbiensis, a vestris jamdudum de Africa ad paucos erraticos missus? Quid est hoc, quod pars vestra in urbe Roma episcopum civem habere non potuit? Quid est, quod toti Afri et peregrini in illa civitate sibi successisse noscuntur? Non apparet dolus? non factio, quæ mater est schismatis? Interea Victor Garbiensis, ut hinc prior mitteretur (non dico lapis in fontem, quia nec valuit puritatem catholicæ multitudinis perturbare) sed quia quibusdam Afris urbica placuerat commoratio; et hinc a vobis profecti videbantur; ipsi petierunt, ut aliquis hinc, qui illos colligeret, mitteretur. Missus est igitur Victor. Erat ibi filius sine patre, tyro sine principe, discipulus sine magistro, sequens sine antecedente, inquilinus sine domo, hospes sine hospitio, pastor sine grege, episcopus sine populo; non enim grex aut populus appellandi fuerunt pauci, qui inter quadraginta, et quod excurrit basilicas, locum ubi colligerent non habebant. Sic speluncam quamdam foris a civitate gradibus sepserunt, ubi ipso tempore conventiculum habere potuissent; unde Montenses appellati sunt. Igitur, quia Claudianus Luciano, Lucianus Macrobio, Macrobius Encolpio, Encolpius Bonifacio, Bonifacius Victori successisse videntur, si Victori diceretur, ubi sederit? nec ante se aliquem illic fuisse monstraret, nec cathedram aliquam nisi pestilentiæ ostenderet; pestilentia enim morbis extinctos homines ad inferos mittit; qui inferi portas suas habere noscuntur, contra quas portas claves salutares accepisse legimus Petrum, principem scilicet nostrum, cui a Christo dictum est [2] : Tibi dabo claves regni cælorum, et portæ inferorum

[1] Aug. de hæres. c. 69. — [2] Optat. lib. II.

[1] Rom. XII. — [2] Matth. XVI.

non vincent eas. Unde est ergo, quod claves regni vobis usurpare contenditis, qui contra cathedram Petri vestris præsumptionibus et audaciis sacrilegio militatis?» Hæc et alia plura in eum; atque demum: «Jamne vides, frater Parmeniane, jamne sentis, jamne intelligis, te argumentis tuis contra te militasse? cum probatum est, nos esse in Ecclesia sancta Catholica, apud quos et symbolum Trinitatis est; et per cathedram Petri, quæ nostra est, et cæteras dotes, apud nos esse etiam sacerdotium.» Hæc Optatus. Iisdem plane argumentis, nempe ex successione cathedræ Petri, et ex usu Formatarum cum Romana Ecclesia, S. Augustinus eosdem confutat Donatistas, scribens ad Generosum [1] atque Eleusium et alios, contra Fortunatum donatistam [2].

7. Quod igitur conarentur Donatistæ aucupari nomen catholicum ex communicatione cum episcopo Romæ agente, haud vulgares personas Romam mittebant episcopos, sed quos scirent inter se esse omnium disertissimos, quique vitæ sanctimoniam præ se ferrent; quod possumus intelligere ex uno illorum sex superius recitato, Macrobio, de quo ita Gennadius [3]: «Macrobius presbyter et ipse (ut ex scriptis Optati cognovimus) Donatista, et suorum postea in urbe Roma occultus episcopus fuit; scripsit, cum adhuc in Ecclesia Dei presbyter fuisset, ad confessores et ad virgines librum unum moralis quidem, sed valde necessariæ doctrinæ et præcipuæ, ad custodiendam castitatem aptissimis valde sententiis communitum. Claruit inter nostros primum Africæ, et inter suos, id est, Donatianos sive Montenses, postea Romæ.» Hæc ipse.

8. Quod vero ad Montensium nomen spectat, primam originem nominis hujus deprehendimus in Felicissimo schismaticorum antesignano tempore Cypriani, de quo secundo Annalium tomo: ex eo diximus et manasse Novatum; indeque putamus accidisse, quod sanctus Epiphanius [4] Novatianos, Montenses Romæ vocatos ait. Quorum igitur æmulati sunt in schismate studia, et in rebaptizatione impietatem, eorumdem quoque nomen fuerunt consecuti, ut et ipsi Montenses sint dicti; a loco pariter ejusmodi nomenclaturam captantes, dum exclusi ab Urbe, in montibus proximis agerent, atque conventicula celebrarent. Eodem quoque nomine sanctus Hieronymus, nempe Montenses, Donatistas appellat, dum hæc ait [5]: «Nuper, cum Rheticii Augustodunensis episcopi, qui quondam a Constantino imperatore sub Silvestro episcopo ob causam Montensium missus est Romam, commentarios in Canticum Canticorum perlegissem,» etc. Quod autem ab aliquibus creditum est, sanctum Hieronymum memoria lapsum, dum quod factum est sub Melchiade (ut superius apertissime cum ex Optato, tum etiam ex Augustino demonstravimus) ad Silvestri tempora refert, non adeo leviter id admitterem; cum facile potuerit contigisse, eumdem iterum Romam sub Silvestro missum fuisse; cum præsertim Melchiadis tempore nondum Donatistæ fuerint appellati Montenses, sed tunc primum cum Romæ cœperunt habere episcopum. Quos igitur idem S. Hieronymus Montenses nominat Donatistas, eosdem alibi, agens adversus Luciferianos [1], Campitas appellat, quod in campis suos colligerent; cæterum eosdem quoque Donatistas Romæ agentes S. Augustinus [2] non tantum Montenses, sed Rupitanos a rupe nominat, licet alias [3] mendose Cuzupitas legatur, pro Corrupitas. Imperatorio item edicto [4] iidem Donatistæ Montenses sunt appellati.» At de nomine satis.

9. Constat insuper, infelicissimos ac perditissimos homines, qui ex traditoribus (quod diximus) schismatici facti sunt, in deterius prolabentes, hæreticos evasisse, et cum Novatianis iterum baptizasse, quod et Optatus objicit in Parmenianum [5]. Fuit et illa peculiaris Donatistarum hæresis, qua assererent Ecclesiam ibi esse non posse, ubi peccatum est; cui quidem positioni cum ex illis unus adversaretur Ticonius acris ingenii et excultæ eruditionis vir, affirmans nullius hominis quamvis immane et sceleratum facinus fidem christianam et sanctam Ecclesiam maculare posse; ab eorum episcopo Parmeniano primum epistola scripta correptus, deinde ab eisdem Donatistis fuit coacto Concilio condemnatus; quæ omnia pluribus reserat Augustinus [6], qui et de eorum dogmatibus copiosius agens, hæc ait [7]: «Post causam cum eo dictam (Cæciliano videlicet) atque finitam, falsitatis rei deprehensi, pertinaci dissensione firmata, in hæresin schisma verterunt; tanquam Ecclesia Christi propter crimina Cæciliani, seu vera, seu (quod magis judicibus apparuit) falsa, de toto terrarum orbe perierit, ubi futura promissa est, atque in Africa Donati parte remanserit, in aliis terrarum partibus quasi contagione communionis extincta. Audent etiam rebaptizare Catholicos, ubi se amplius hæreticos esse firmarunt; cum Catholicæ Ecclesiæ universæ placuerit, nec in ipsis hæreticis baptisma commune rescindere.»

10. Subdit de eorum coryphæo Donato episcopo Carthaginensi, qui de sanctissima Trinitate haud recte senserit, quod ex ejus scriptis elicuit; id enim nec ignoravit S. Hieronymus, de quo sic scribit [8]: «Extant ejus multa ad suam hæresin pertinentia, et de Spiritu sancto liber, Ariano dogmati congruens. Verum, inquit Augustinus [9], in hunc, quem de Trinitate habuit, ejus errorem, Donatistarum multitudo intenta non fuit; nec facile in eis quisquam, qui hoc illum sensisse noverit, invenitur;» et paulo post: «Ad hanc hæresin in Africa et illi pertinent, qui appellantur Circumcelliones.» At de his suo loco dicendum; de aliis rebus gestis a Donatistis, qui multis sæculis obstinatiori in dies animo Dei Eccle-

[1] August. epist. CLXV. — [2] Idem epist. CLXIII. — [3] Gennadius de Scr. Eccl. c. 5. — [4] Epiph. in Anchorato, et hæresi LIX. in fin. — [5] Hieron. epist. CXXXIII.

[1] Hier. advers Lucifer. in fin. — [2] Aug. de unit. Eccl. c. 3. tit. 7. — [3] Idem de hæres. c. 69. — [4] L. XLIII. de hæret. Cod. Theod. — [5] Optat. lib. II. — [6] August. contra ep. Parmen. lib. I. c. I. — [7] Aug. de hæres. c. 69. — [8] Hieron. de Scriptor. Eccles. in Donato. — [9] Aug. de hæresi c. 69.

siam Catholicam infestarunt, singulis annis quibus contigerunt agemus.

11. *De feriatione diei Dominici sanctio.* — Hoc eodem anno, iisdemque consulibus, Constantinus imp. de feriando die Dominico ejusmodi edidit sanctionem[1]:

« Sicuti indignissimum videbatur, diem Solis venerationis suæ celebrem, altercantibus jurgiis et noxiis partium contentionibus occupari; ita gratum ac jucundum est, eo die, quæ sunt maxime votiva, compleri. Atque ideo emancipandi atque manumittendi die festo cuncti licentiam habeant, et super his rebus actus non prohibeantur. PP. quinto nonas Junii, Caralis, Crispo secundo et Constant. secundo coss. » Ac rursus de eodem die[2]: « Omnes judices, Urbanæque plebes, et cunctarum artium officia venerabili die Solis quiescant. Ruri tamen positi agrorum culturæ libere libenterque inserviant; quoniam frequenter evenit, ut non aptius alio die frumenta sulcis aut vineæ scrobibus mandentur; ne occasione momenti pereat commoditas cælesti provisione concessa. Dat. non. Martii, Crispo secundo et Constantino secundo coss. »

12. Quod autem eumdem diem non ecclesiastico more Dominicum appellat, sed more Gentilium Solis, inde colligi potest, non Christianis solum, sed Gentilibus eamdem legem ab ipso præscriptam, ob idque usum esse illis peculiari nomenclatura. Testatur enim Eusebius[3], eamdem feriationem diei Dominici fuisse quoque Gentilibus militibus imperatam; at non illum tantum diem, sed ut etiam in honore haberent eum qui sabbatum præcedit, statuisse, idem auctor affirmat, atque in primis hæc ait[4]: « Idoneum vero precationi tempus salutarem diem Dominicum constituebat; quippe qui tum vere præcipuus est, tum haud dubie primus; » ac paulo post : « Satellites etiam fidi corporis custodes benevolentia erga principem et fide armati, regem ipsum piorum morum præceptorem sequebantur; cum ipsi perinde salutarem et Dominicum diem venerarentur, et preces ab imperatore descriptas eodem die persolverent. Hoc idem ut facerent, omnibus persuasit beatus princeps, quasi huc preces suas retulisset, ut sensim et pedetentim mortales omnes ad Dei cultum traduceret. Quapropter statuit, ut cuncti Romano imperio parentes, diebus de Salvatoris nomine nuncupatis ab omni opere feriarentur; ut etiam dies qui sabbatum antecederent venerarentur, ob memoriam (ut mihi videtur) earum rerum, quæ iis diebus a communi omnium Salvatore fuerunt gestæ.

13. « Cumque hunc salutarem diem, quem Lucis vel Solis diem appellamus, universum exercitum omni studio colere docuisset, iis qui divino instinctu fidem secuti erant, otium fecit, ut libere possent Ecclesiam Dei frequentare, quo sine ullo impedimento preces Deo persolverent. Sed aliis, qui nondum divinam gustarant doctrinam, alia quadam lege mandavit, ut Dominicis diebus in patentes suburbiorum campos exirent, atque ut ibi eadem precationis forma, dato ab uno aliquo signo, omnes simul ad Deum uterentur. Non enim oportere, aiebat, hastis uti, et rerum suarum spem in armis aut corporum viribus ponere; sed universitatis Deum, rerum omnium bonarum et ipsius victoriæ auctorem agnoscere; cui oportere, pansis in cælum manibus, et sublatis altissime ad Deum cælestem Regem mentis oculis, constitutas preces reddere; ut illum victoriæ largitorem et conservatorem, custodem nobis adjutoremque precibus imploremus. Formulam vero precandi ipse omnibus militibus præscripsit, mandavitque ut Romana lingua ita omnes precarentur.

14. « Te solum Deum agnoscimus; te regem profitemur; te adjutorem invocamus, per te victorias consecuti sumus; per te hostes superavimus; abs te et præsentem felicitatem consecutos fatemur, et futuram adepturos speramus; tui omnes supplices sumus. Abs te petimus, ut Constantinum imperatorem nostrum una cum piis ejus liberis quam diutissime nobis salvum et victorem conserves. Ejusmodi fere sanciebat a militibus Solis die fieri, talesque ab eis voces in divinis precibus adhiberi. » Hucusque Eusebius. Porro quod spectat ad ejus diei feriationem et cultum in Ecclesia antiquissimum fuisse, dictum est primo Annalium tomo, ubi plura de die Dominico.

15. Quod autem ait Eusebius, ab eodem imperatore statutum, ut diem, qui sabbatum præcedit, populus veneraretur; de die Veneris, quam sextam feriam dicimus, ferianda esse intelligendum, admonet Sozomenus, qui cuncta hæc paucis perstringens sic refert[1]: « Legem etiam tulit, ut tum die Dominico, quem Hebræi appellant primum diem hebdomadæ, vel sabbati, Græci autem Solis nomine nuncupant, tum die Veneris omnes a judiciis dandis et aliis obeundis negotiis vacarent, precibusque et obtestationibus Deum colerent. Diem autem Dominicum veneratus est, utpote in quo Christus resurrexerit a mortuis; diem vero Veneris, utpote in quo cruci suffixus fuerit; nam sanctæ cruci plurimum tribuit honoris, tum propter subsidia in bello contra hostes gerendo ex ejus virtute sibi allata, tum propter divinam sibi de ea oblatam visionem. » Hæc de his Sozomenus; reliqua autem ad pium quoque ritum spectantia ab eodem statuta, inferius dicenda sunt.

16. *Legibus urget maleficos imperator.* — Rursum hoc eodem anno, iisdem consulibus Crispo et Constantino (licet mendose legatur, Constantio), adversus maleficos et incantatores Constantinus imperator ad Bassum præfectum prætorio in hæc verba rescripsit[2]:

« Eorum est scientia punienda et severissimis merito legibus vindicanda, qui magicis accincti arti-

[1] L. III. C. de feriis. — [2] L. I. de fer. Cod. Theod. — [3] Euseb. in vita Constant. lib. IV. c. 19. — [4] Euseb. ubi supra c. 18.

[1] Sozom. lib. I. c. 8. — [2] L. IV. C. de malefic.

bus, aut contra salutem hominum moliri, aut pudicos animos ad libidinem deflexisse detegentur. Nullis vero criminationibus implicanda sunt remedia humanis quæsita corporibus, aut in agrestibus locis innocenter adhibita suffragia; ne maturis vindemiis metuerentur imbres; aut ventis grandinisque lapidatione quaterentur, quibus non cujusquam salus aut æstimatio læderetur, sed quorum proficerent actus, ne divina munera et labores hominum sternerentur. Dat. X kalend. Jul. Aquileiæ, Crispo et Constantio (Constantino) coss. » Habet autem ejusmodi subobscurum rescriptum in Codice Theodosiano hanc dilucidam antiquam interpretationem [1] : « Malefici, vel incantatores, vel immissores tempestatum, vel hi qui per invocationem dæmonum mentes hominum turbant, omni genere pœnæ puniantur. »

17. *Bonis aucta Ecclesia.* — Insuper vero idem Augustus pro Christiana religione in libertatem vindicanda, quæ hactenus gentilium imperatorum pressa tyrannide fuerat et servitute, ad populum Romanum scribens, ejusmodi edidit sanctionem [2] ad ampliandas Ecclesiarum facultates accommodatam :

« Habeat unusquisque licentiam sanctissimo catholico venerabilique Concilio decedens bonorum quod optavit relinquere; non sint cassa judicia. Nihil est quod magis hominibus debetur, quam ut supremæ voluntatis, postquam aliud jam velle non possunt, liber sit stylus, et licens, quod iterum non redit, arbitrium. PP. V non. Julii, Rom. Crispo II et Constantino II Cæs. coss. » Appellat Concilium, Ecclesiam; eo enim nomine antiquitus in rebus ecclesiasticis ipsam Ecclesiam usurpari solitam, pluribus diximus in nostris Notis [3]. Mirum dictu relaxata semel libertate fidelium in relinquendis ultima voluntate suis bonis catholicæ professionis Ecclesiis; adeo auctæ sunt illarum divitiæ, ut posteriores imperatores, veriti ob eam causam Reipublicæ detrimentum et paupertatem, conati sint iterum ejusmodi profusis largitionibus cohibere fideles; sed hi quinam fuerint, et quando id acciderit, suo loco dicturi sumus; est enim de his justa querela S. Ambrosii agentis adversus Symmachum ad Valentinianum Augustum.

18. *De Constantini lapsu circa aruspices.* — Sed quem hactenus tot tantaque adeo insignia pro Christiana religione hoc anno atque superioribus temporibus statuisse vidimus, tum ex scriptis hisce ab eo legibus, tum ex aliis citatis auctoribus; in fine tamen ejus ipsius anni (o dolendum facinus!) minus plane dignum, atque adeo abhorrens a christiano imperatore rescriptum dedisse ad Maximum præfectum Urbis apparet, quo aruspices consulendos esse decernit; extat illud in Codice Theodosiano his verbis conscriptum [4] :

[1] Post legem III de malefic. Cod. Theod. — [2] L. IV. de Episc. et cler. C. Theod. — [3] Not. ad Rom. mar. die 23 Jun. c. — [4] L. I. de Pagan. C. Theod.

19. « Imperator Constantinus Augustus ad Maximum : » erat hic præfectus Urbis, ut ex Græcis præfectorum Indicibus constat [1]; sed rescriptum sic se habet : [2]

« Si quid de palatio nostro aut cæteris operibus publicis degustatum (devastatum) fulgore (fulgure) esse constiterit, retento more veteris observantiæ, qui portendat, ab aruspicibus requiratur, et diligentissime scriptura collecta, ad nostram scientiam referatur; cæteris etiam usurpandæ hujus consuetudinis licentia tribuenda, dummodo sacrificiis domesticis abstineant, quæ specialiter prohibita sunt. Eam autem denuntiationem atque interpretationem, quæ de tactu amphitheatri scripta est, de qua ad Heraclianum tribunum et magistrum officiorum scripseras, ad nos scias esse perlatam. Dat. XVI kal. Jan. Serdicæ (Sardicæ) Acc. VIII id. Mart. Crispo II et Constantino II CC. coss. » Positi consules ad datam potius, quam ad acceptam referendi sunt. Remansit ejusmodi rescriptum posteris, Constantini perperam facti notis expressum.

20. Ex quo puto persuasum Zozimum [2] aperte testari, Constantinum usque ad hæc tempora gentilitiam superstitionem esse sectatum, licet invitum, nempe ut senatui morem gereret; sed reddamus hic verba ejus in ipsum obloquentis : « Posteaquam, inquit, universum imperium ad unius Constantini potestatem rediisset; non jam amplius insitam a natura malitiam tegebat; sed indulgens animi libidini, omnia pro imperio agebat. Et patritis adhuc sacris utebatur, non tam honoris causa, quam necessitatis; quo fiebat, ut et ariolis (si qui essent experientes) fidem haberet; veluti qui vera ei de rebus omnibus feliciter gestis prædixissent. At ubi Romam venit, omnis arrogantiæ plenus, ab ipso lare sibi sumendum impietatis exordium putavit, » etc. pergit narrare de nece Crispo illata, de quo suo loco dicturi sumus.

21. At quam procul a scopo veritatis aberret, dum sive rerum gestarum ignoratione, sive privati affectus amaritudine, quo ethnicismo studens in eum ut avitæ superstitionis desertorem, omne malevolentiæ virus evomuit, cum ait eum ad hæc tempora gentilitiam superstitionem sectatum esse : innumeræ plane leges et edicta singulis propemodum annis superius recitata, et quæ ab Eusebio atque cæteris Græcorum antiquorum historicis, aliisque probatæ antiquitatis monumentis sunt crebrius recensita, plane exploratissimam fidem sinceræ veritatis faciunt. Atque ut vel unum tantum hic revocem in memoriam, ipso ejus exordio susceptæ fidei, ante annos propemodum decem, cum interpellatus est judex a Donatistis in causa Cæciliani, ad eos hæc verba respondit [3] : « Petitis a me in sæculo judicium, cum ego ipse Christi judicium expectem. » Suntne hæc verba Gentilium sacra peragentis, et idolorum cultum sectantis ? Potuitne pollui Gentilium sacrifi-

[1] Apud Cuspin. de Consul. hoc anno. — [2] Zozim. lib. II. — [3] Optat. lib. II.

eis, qui ab initio suæ conversionis ad Christum, signo crucis et Christi nomine præcipuum militiæ signum, Labarum dictum, ornatum gestabat? At quis ignorat ab eo tempore felicioribus atque amplioribus quoque progressibus eum Christianam religionem excoluisse, cum et ex ea augustiora in dies (quod ipse fatetur in recitatis edictis) debellatis hostibus perceperit beneficia? Sed in his probandis non immoramur, quæ satis superque perspicua omnibus facta sunt ex eis quæ annis singulis usque in præsentem diem enarravimus. Potuit tamen Zozimo non ex rescripto tantum nuper recitato Constantinus minime christianus videri, sed etiam quod nondum esset Christianæ religionis mysteriis initiatus, nempe sacro baptismate, quod suscepisse sciret post necem suis illatam, de quo suo loco dicemus.

22. At sicut omnino negarim, Constantinum (quod ait Zozimus) patritis sacris usque ad hæc tempora usum esse, ita consenserim, eum cum senatu populoque Romano atque provincialibus gentilibus, ne sibi illos prorsus infensos redderet, magna adhibita circumspectione egisse, et sic Christum coluisse, ut deos colentes non fuerit aversatus; ac precibus potius, quam imperio usum esse, cum rogaret, non cogeret quemquam invitum fieri christianum; sed et interdum ad conciliandos infensos sibi Christianæ religionis causa illorum animos, aversam alias ab eorum superstitione mentem (ut vidimus fecisse superiori rescripto) de consulendis aruspicibus inflexisse. Ex quibus redarguitur pariter Zozimus in eo quod dicit, tamdiu eum usum esse patritis sacris, quandiu universum imperium sub dubia alea esset; quo plane obtento, ab illis postea desiisse; cum appareat penitus contrarium, nimirum bello adhuc Liciniano flagrante, nihil ab eo gestum, quod superstitionem gentilitiam redoleret; eumdem vero imperio libere potientem, atque secure absque adversario tyranno illud administrantem, ea, quæ diximus christiano imperatore indignissima de aruspicibus rescripsisse.

23. Sed unde tam turpis rei gerendæ potuit occasio emanasse? Id exquiramus. Meminisse debemus, ante proxime elapsum annum, Constantino quintum et Licinio Juniore consulibus, eumdem imperatorem iterum adversus aruspices rescripsisse[1], qui privatæ in alienis domibus aruspicinam exercerent, pœna incendii ipsos plectendos esse, et qui eos vocassent, proscriptione et deportatione in insulam condemnandos; qua de re suspicio non levis videbatur gentilibus Romanis illata, Constantinum paulatim ritus patrios antiquare in consilio habuisse; ac proinde (ut accidit) magnopere tumultuatos esse. Quam obortam suspicionem ut aboleret imperator, de consulendis aruspicibus, ea quæ dicta sunt rescripsit, quibus cum declaraverit, se id ipsum peragendi licentiam tribuere, dummodo a privatis sacris et domesticis sacrificiis abstinerent; plane significavit, aliquo alio ab eo edicto rescripto, aruspicinam quoque publicam fuisse vetitam; quod illorum animos mirum in modum exacerbasse, et ad res novas moliendas concitasse, videri poterat. Maximæ enim omnium æstimationis et auctoritatis aruspicina Romæ erat, cum ipsa Urbe simul exorta, lege duodecim Tabularum firmiter stabilita, et usu inviolabili quibusque sæculis summa observantia custodita. In lege enim duodecim Tabularum hæc de auguriis:

24. « Interpretes Jovis Opt. Max. publici augures signis et auspiciis postea vidento; disciplinam tenento. Sacerdotes vineta virgetaque, et salutem populi auguranto; quique agent rem duelli, quique populare auspicium, præmonento; olliquc obtemperanto: divorumque iras providento, iisque parento, cælique fulgura regionibus ratis temperanto. Urbemque, et agros, et templa liberata et effata habento. Quæque augur injusta, nefasta, vitiosa, dirave dixerit (defixerit), irrita infectaque sunto, quique non paruerit, capitale esto. Fœderum, pacis belli, induciarium oratores, fæciales, judices sunto. Bella, disceptatio, prodigia, portenta ad Hetruscos, et aruspices, si senatus jusserit, deferunto; Hetruriæque principes disciplinam docento. Quibus divis creverint, procuranto; iidemque fulgura atque obstita (obscina) pianto. »

25. Hæc lex vetus de aruspicibus a Cicerone in libro secundo de Legibus recitatur, qui de iis agens, sic ait: « Maximum autem et præstantissimum in Republica est jus augurum, cum est auctoritati conjunctum. Neque vero hoc, quia sum ipse augur, ita sentio, sed quia sic existimare nos est necesse. Quid enim majus est, si de jure quærimus, quam posse e summis imperiis et summis potestatibus comitia tollere, et concilia, vel instituta dimittere, vel habita rescindere? Quid gravius, quam rem susceptam dirimi, si unus augur aliter dixerit? Quid magnificentius, quam posse decernere, ut magistratu se abdicent consules? Quid religiosius, quam cum populo, cum plebe agendi jus aut dare, aut non dare? Quid legem, si non jure rogata est, tollere? » etc. Vides igitur quanti ponderis apud Romanos aruspicina esset; ut non mireris, si ejus causa conservandæ potuit tumultuatus esse senatus ac populus; quorum placandorum ergo ea Constantinus in gratiam ipsorum voluit rescripsisse.

26. Sed hæc quidem cum in homine qui Christi militiæ nomen dedisset, et in catechumenorum ordinibus militaret, minime recta vel pia probentur; quæ post peccatum ultio divina secuta est, eum gravissime deliquisse, perspicue declaravit: siquidem quod hactenus ejus imperium omni ex parte cum amplissimum, tum etiam florentissimum extitisset, oborto ex insperato bello domestico, est plane redditum infelicissimum; cum præter alios complures nobilissimos in palatio militantes cæde sæve mulctatos, parricidales quoque manus inferre compulsus sit in filium amantissimum primum natu, atque Cæsarem primo creatum, ipsum, inquam, Crispum delicias orbis, pace belloque spectatum, et victoriis exornatum, necnon in Faustam Augustam carissi-

[1] L. 1. II. de malefic. Cod. Theod.

mam conjugem, de quibus suo loco dicturi sumus. At plane apparuit in primo christiano imperatore, quam vana, quam fallax ac prorsus mendax regnandi ratio illa sit, quæ religionis offensa, contempto numine, a quibusvis et quovis modo quæritur comparari. Sed de his modo satis.

Anno periodi Græco-Romanæ 5814. — Olymp. 275. an. 1. — Urb. cond. 1074. — Jesu Christi 321. — Silvestri papæ 8. — Constantini 16. Licinii 15.

1. *Consules.* — Ad num. 1. Coss. *Crispus Cæsar II*, et *Constantinus Cæsar II.*

2. *Quinquennalia Crispi* et *Constantini Junioris.* — Hic consulatus juxta secundam regulam ab utroque sumptus, ob *Quinquennalia* nempe imperii Cæsarei ab utroque hoc anno edita, ut anno antecedenti ostendimus, utrumque anno CCCXVII nuncupatum fuisse Cæsar demonstrat. Si Constantinus M. duo quindecennalia exhibuit, posteriora ad hunc annum spectant.

3. *Donatistis libertas religionis suæ exercendæ concessa.* — Ad num. 2 et seq. Relaxatio *Donatistarum* ab exilio horum quinquennalium effectus. Annis enim quibus id genus solemnia celebrata et indulgentia criminum et indulgentia debitorum, ut antiqui vocabant, concedi solita. His itaque consulibus episcopi partis Donati libellum dederunt Constantino, poscentes ut *Silvanum* et collegas ab exilio revocaret, neve ad communionem *Cæciliani* cogerentur. Rescripsit Constantinus ad *Verinum* vicarium Africæ, se jussisse significans, ut Donatistæ de exilio remearent. Baronius hoc rescriptum quidem commemoravit; sed nullam mentionem fecit libelli Donatistarum : cum tamen eo rescripto Constantinus libello Donatistarum responderit; propterea quod Baronius capita Gestorum Collationis tertiæ Carthaginensis non legerat, in quibus id diserte scriptum habetur, ut notat Valesius in Dissert. de Schismate Donatistarum, cap. 17. Hæc Augustini verba in c. 544 : « Prosecutio Donatistarum, qua principi Constantino libellum asserunt proprios dedisse majores et eo principem motum tum agendi eis dedisse licentiam. Recitatio libelli, etc. Prosecutio Catholicorum, qua asserunt pro se facere libellum, quem recitaverunt Donatistæ. Interlocutio Catholicorum dicta confirmans, et rescriptum Constantini præcipiens recitari. Ubi recitatur epistola Constantini ad Verinum vicarium destinata, qua libertatem agendi » quod vulgo dicere solemus libertatem conscientiæ « tribuit Donatistis. Prosecutio Catholicorum, quæ dicit pro se magis facere epistolam Constantini, quia non de Cæciliano aliquid judicatum est, sed furori suo ipsi permissi sunt. Ubi Donatistæ petunt, ut judex de permissa sibi a Constantino arbitrii libertate pronuntiet. »

4. *Constantinus in deterius non est prolapsus.* — Ad num. 18 et seqq. Existimavit Baronius, Constantinum M. præsenti anno in deterius prolapsum esse, quod edictum pro *aruspicina* emiserit. Sed cum nullus ex antiquis hujus edicti occasione Constantinum reprehenderit, quod a religione defecerit aut ad avitam superstitionem redierit, jure merito Gothofredus in Commentario L. 1 Codicis Theod. *De Paganis*, et ex eo Morinus in Historia Gallica de liberata Ecclesia per Constantinum, lib. 2, hujus imperatoris defensionem suscepere. *Constantinus* itaque ea lege licentiam tam senatui, quam privatis facit *aruspices* Romæ consulendi, ac nominatim de fulguris tactu; unde etiam *fulguratores* aruspices dicti, quorum scientia circa hæc tria versabatur, circa exta, fulgura et omina, teste Cicerone lib. 2 de Divinat. Hæc et ante biennium ferme quoque mens eidem Constantino fuit, ut liquet ex lege 1 et 2 Codicis Theod. *De maleficis.* Verum quæ in illis omnibus legibus constituuntur, non fuere Constantini *aruspicinam* probantis, sed tantum in aliis hactenus permittentis, quod ei nempe tum abolendæ par nondum esset. Hoc enim aperte hæc Constantini verba in lege 1 *De maleficis* ad Maximum præfectum Urbis manifeste indicant : « SUPERSTITIONI enim suæ servire cupientes, poterunt publice ritum proprium exercere. » Vides *superstitionem* hanc a Constantino vocari, qui et dicta lege 2 ad populum ait : « Quid vero id vobis EXISTIMATIS conducere, adite aras publicas atque delubra : et CONSUETUDINIS VESTRÆ celebrate SOLEMNIA. Nec enim PROHIBEMUS PRÆTERITÆ USURPATIONIS officia libera luce tractari. » Quæ Constantini fidem animumque ab omni superstitione aversum manifeste produnt.

5. *Constantinus Ecclesiæ favet.* — Et sane quæ Constantinus mox hoc ipso anno Ecclesiæ bono fecit lege 4 Codicis Theod. *De Episcopis* hanc suspicionem eluunt : quæ, inquam, constituit de testamenti factione passiva Ecclesiis tributa, et quidem edicto ad populum Romanum emisso, unde opes potissimum in Ecclesiam confluxerunt. Quod quidem edictum hoc anno III *non Jul. Rom.* propositum, datum fuit post hanc legem *De Paganis.* Hinc Constantino jam merito accepta feruntur bona Ecclesiæ, non tantum

quæ ipse donavit, verum etiam quæ ut donare liceret, concessit : ut recte censet Sirmondus ad Aviti epist. XXIX, ubi Avitus episcopus Viennensis ad Gundabaudum regem Burgundiæ : « Quidquid habet Ecclesiola mea, imo omnes Ecclesiæ nostræ, vestrum est, de substantia, quam vel servastis hactenus, vel donastis. » Præterea Constantinum ab anno CCCXIX usque ad sequentem Sarmatico bello ferme illigatum, atque in Pannonia, Dacia, Mysia, vel etiam Aquileiæ consistentem, frequentibus non tantum constitutionibus, sed etiam edictis ad *populum* emissis Romæque propositis, mores populi Romani in melius ad humanitatem omnem pietatemque flectere conatum esse, docent variæ Constitutiones per illud quadriennium ab eo latæ. Constantinus itaque, ut Gentilibus religionis suæ exercitium per imperii sui initia relinquere coactus fuit, antiquandis videlicet illis simul et semel longe tum impar; ita aruspicinæ quoque conservandæ ac nominatim Romæ hac lege potestatem adhuc fecit.

6. *Quibus conditionibus aruspicina a Constantino permissa.* — Ne autem hoc libertatis obtentu, veloque illicitis opera daretur, in suam videlicet, vel Reipublicæ perniciem, duabus rationibus suæ et Reipublicæ saluti et securitati consultum ivit; quemadmodum ut magicis artibus permissis, privatorum saluti prospexit lex 3 Cod. Theod. *De maleficis*. Primum enim tam hac lege, quam lege 1 et 2 *De maleficis*, *publice* tantum apud aras publicas et delubra, liberaque luce hæc tractari, seu *aruspices* consuli, eosque respondere voluit, ac non etiam intra domos seu limina privata. Secundo, *scripturam collectam*, id est, responsa, denuntiationes, interpretationes aruspicum de publicis fulgoribus consultorum *ad suam scientiam*, seu ad se referri voluit Constantinus, non quasi his quidquam delaturus, fidemque habiturus, quod male Zozimus lib. 2, pag. 685, scribit, verum ut hac ratione suæ ac Reipublicæ saluti consuleret, videretque, num quid *aruspices* hisce responsis suis in suum vel Reipublicæ detrimentum consultoribus responderent. Nam præterquam quod genus hoc hominum sperantibus fallax, potentibus infidum esse solet, peculiares causas eos vel suspectissimos habendi *Constantinus* habuisse videtur; nempe Gentilibus ob profectum religionis Christianæ ubique indolentibus et ingemiscentibus. Constantinus igitur non quasi aruspicinam ipse probaret, fidemque ei accommodaret, sed probandæ ipsorum fidei ad suam scientiam aruspicum responsa referri voluit. Denique ipsemet postea fidentior *aruspicinam* penitus sustulit, ut testantur Zozimus citatus pag. 686, Eusebius in Vita Constantini, lib. 2, cap. 4, et Sozomenus lib. 1, cap. 8. Quæ omnia in defensionem Constantini a Gothofredo laudato in medium adducta.

7. *Concilia adversus Arium.* — Hoc anno celebrata duo Concilia Alexandrina adversus *Arium* errorem spargere incipientem, ut anno CCCXV ostendimus.

SILVESTRI ANNUS 9. — CHRISTI 322.

1. *Constantinus munificus et indulgens.* — Christi annus trecentesimus vicesimus secundus notatur in consularibus Fastis Petronio Probiano et Anicio Juliano consulibus. Extat vetus horum consulum monumentum his verbis [1] : PETRONIO PROBIANO ET ANICIO JULIANO COSS. PRID. KALENDAS APRILES COLONI ET COLONIÆ ÆLIÆ HADRIANÆ, etc. Hos autem consules ambos, vel alterum saltem, nempe Anicium Julianum, christianum fuisse existimo; siquidem cum Prudentius Romanum senatum conversum jam ad Christum recenset, de Anicio illud habet [2];

> Fertur enim ante alios generosus Anicius Urbis
> Illustrasse caput; sic se Roma inclyta jactat.

Sed de Aniciorum familia martyribus illustrata, ac sæpe consularibus fascibus atque imperatoria dignitate clarissima reddita, hisque omnibus aucta ob Christianam religionem susceptam, diximus in nostris [1] Notis. Petroniam quoque familiam, cujus germen erat alter consulum hujus anni, ex Christiana religione summam esse claritudinem consecutam, cum agemus inferius de Petronio Probo longo tempore prætorii præfectura potito, atque aliis ejusdem familiæ viris insignibus, aperte constabit.

2. Iisdem consulibus, datum Constantini rescriptum ad Menandrum extat, pro sublevandis pauperibus fame pereuntibus; quod est hujusmodi [2] :

« Provinciales egestate victus atque alimoniæ

[1] Habetur excusum formis Plant. pag. 69. num. 13. — [2] Prud. advers. Symmach. lib. I.

[1] Not. ad Rom. Mart. die 31 Maii. — [2] L. II. de alim. Cod. Theod.

inopia laborantes, liberos suos vendere et oppignerare cognovimus. Quisquis igitur hujusmodi reperietur, qui nulla rei familiaris substantia fultus est, quique liberos suos ægre ac difficile sustentet, per fiscum nostrum, antequam fiat calamitati obnoxius, adjuvetur; ita ut proconsules, præsidesque et rationales per universam Africam habeant potestatem; et universis, quos adverterint in egestate miserabili constitutos, stipem necessariam largiantur; atque ex horreis substantiam protinus tribuant competentem. Abhorret enim a nostris moribus, ut quemquam fame confici, vel ad indignum facinus prorumpere concedamus. Dat. prid. non. Jul. Romæ, Probiano et Juliano coss. » Ex his plane perspicue vides, lector, patentes Zozimi calumnias in Constantinum, dum (quod superius quoque sæpe attigimus) ait [1], eumdem imperatorem in exactione tributorum adeo tenacem, ut passus sit ob solutionem eorum, parentes filios distraxisse atque filias prostituisse. Quonam modo hæc tam sordida atque sæva tali adscribuntur imperatori in tributis exigendis, qui ut egentibus provincialibus subveniret, ne quid hujusmodi perpetrare cogerentur, proconsulibus ac præsidibus præcepit ex horreis publicis alimenta illis suppeditari ? Hæc et alia superius certis testificationibus consignata velim attendisse ejus patronum, qui tantopere pro defendendo impio et mendacissimo homine laboravit.

3. Hoc ipso item anno idem Constantinus indulgentiam impartitus est reis ob partum Crispi et Helenæ, dum ad Maximum PP. (P. V.) in hæc verba rescripsit :

[1] Zozim. lib. II.

« Propter [1] Crispi et Helenæ partum omnibus indulgemus, præter veneficos, homicidas et adulteros. Acc. III kalendas Novembris Romæ, Probaiano (Probiano) et Juliano conss. » Subobscurus videtur sensus, qui bifariam accipi possit ; ac prior quidem ille germanus magis apparet, nempe Crispum et Helenam, licet diverso partu et diversis matribus natos, tamen uno eodemque recurrente die editos esse ; atque ita unum eumdemque etiam amborum diem natalitium celebrari ; vel dicas Crispum et Helenam filios Constantini fuisse gemellos, eademque die uno partu editos esse, unum eumdemque amborum diem natalitium celebratum; qua ratione erroris arguendi essent, qui Helenam filiam Constantini, quam postea Julianus imperator accepit conjugem, existimarunt fuisse filiam Faustæ posterioris conjugis Constantini, nam Minervinæ, ex qua etiam natus est Crispus, eam fuisse filiam, dicere opus esset. Posterior vero ille sensus est, ut dies ille natalis celebris indicatur, quo ex Crispo Helena peperit filium : sed plane latuerunt hæc omnes historicos, qui nec si Crispus aliquando uxorem habuerit, unquam sciverunt. Ex quibus sane tres Helenæ ponendæ essent, senior et mater Constantini Magni, eademque Augusta, alia Crispi uxor, et tertia ejusdem Constantini filia, quæ virgo nupta est Juliano Apostatæ, ut auctor est Marcellinus [2]. Porro tum hujus, tum sequentis anni res gestæ scriptorum inopia obscuræ admodum relictæ sunt.

[1] Lib. I. de ind. crim. Cod. Theod. — [2] Ammian. Marcellin. lib. XV.

Anno periodi Græco-Romanæ 5815. — Olymp. 275. an. 2. — Urb. cond. 1075. — Jesu Christi 322. — Silvestri papæ 9. — Constantini 17. Licinii 16.

1. *Consules.* — Ad num. 1 et seqq. Coss. *Petronius Probianus* et *Anicius Julianus*, ex inscriptione a Baronio relata.

2. *Quinquennalia Licinii Junioris.* — *Quindecennalia* imperii Augustei tam Constantini Magni, quam Licinii Augusti hoc vel præcedenti anno acta, quemadmodum et quinquennalia Licinii Cæsaris, cujus nummum Cangius tabula 7 *Constantinopolis Christianæ* recitat, in postica inscriptum : VIRTUS EXERCIT. in labaro, VOT. XX, qui nummus vel in ejus quinquennalibus, vel ejus imperii Cæsarei initio cusus, cum decennalia non celebrarit.

3. *Crispus Cæsar Romam venit.* — *Crispus* Cæsar cum *Helena avia* sua a patre *Constantino* e Pannonia digressus Romam venit. Quare propter hunc Crispi et Helenæ *paratum*, vel *apparatum*, ut legendum censet Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani indulgentiam criminum Constantinus dedit, sicut liquet ex lege 1 ejusdem Codicis *De indulgentia criminum*, quam pluribus Gothofredus explicat.

SILVESTRI ANNUS 10. — CHRISTI 323.

1. *De vexatione Christianorum et de Silvestri papæ latebris.* — Annus qui sequitur Christi trecentesimus vicesimus tertius, consulatu Severi atque Ruffini in Fastis adscriptus habetur; quo imperator Constantinus pro Christianis alicubi vexatis, scribens ad Elpidium ejusmodi edidit sanctionem [1]:

« Quoniam comperimus quosdam ecclesiasticos et cæteros catholicæ sectæ servientes a diversarum religionum hominibus ad lustrorum sacrificia celebranda compelli, hac sanctione sancimus: Si quis ad ritum alienæ superstitionis cogendos esse crediderit eos qui sanctissimæ legi serviunt; si conditio patiatur, publice fustibus verberetur; si vero honoris ratio talem ab eo repellat injuriam, condemnationem sustineat damni gravissimi, quod rebus publicis vindicabitur. Dat. VIII kal. Jun. Sirmii, Severo et Ruffino coss. » Sed unde, quæso, post tot pro Christianis edicta, tot leges, denuo oportuit nova iterum edita sanctione Christianos reddi securos, ne (quod tempore urgentis persecutionis accidere solebat) cogerentur ad sacra Gentilium peragenda? En quam egregie respondent hæc his, quæ dicta sunt anno trecentesimo vicesimo primo, quo illud de aruspicibus consulendis ad Maximum Constantinus rescripsit. Siquidem hac in re illud affirmare compellimur, nimirum cum visus esset Constantinus ipse publico rescripto consulens augures a Christiana religione descivisse, et ad relictam avitam superstitionem rediisse; Gentiles elatos in Christianos insolenter egisse, atque invitos pertrahere studuisse ad ejusmodi sacrificia lustri, quæ, cum Urbs ob præcedens prodigium aliquod ex responsis augurum lustranda esset, aut exercitus, peragi solita erant. At tunc quidni responderint ex more augures, Christianos ad lustri sacrificia compellendos?

2. Cum igitur ex his appareat, aliqua vexatione a Gentilibus exagitatos esse Christianos, ut oportuerit eam imperatoris auctoritate restingui, quis est, qui juste mirari possit his temporibus Silvestri papæ latebras ad montem Soracten Urbi proximum contigisse? Equidem si alicubi excitatæ tunc sunt adversus Christianos turbæ Gentilium; Romæ, ubi præsertim vigebat jus augurum, e quorum officina hæc omnia manare videbantur, id vehementius actitatum, ubi et majori odio in Christianos flagrabant Gentiles pro diis patriis pugnacius altercantes, credi potest; ibique in ipsum totius Christianæ religionis antistitem, tanquam in adversariæ partis antesignanum, retentum diu ac metu compressum furorem magno impetu erupisse, quis poterit dubitare? quorum impetuoso aggressui ad tempus esse cedendum, Silvester consultius fuerit arbitratus. Æstimata fuit ab aliquibus brevis hæc persecutio esse per Constantinum illata, cujus de captandis auguriis et aruspicibus consulendis edictum fuerat promulgatum, quasi illis inhærens, a concepta christiana fide desciverit; verum edita hoc anno, quam recitavimus, sanctione, a quorum partibus staret, voluit omnibus innotescere. Silvester igitur, quod imperator procul esset ab Urbe (Sirmii enim ea scripserat pro Christianis) ad ejus adventum in Urbem reditum distulit, in Soracte commorans. Quid autem post hæc contigerit inter ipsum et Constantinum, cum in Urbem reversus est, dicemus anno sequenti.

3. Hoc eodem anno decimo octavo imperii Constantini, apud Eusebii Chronicon ponitur Licinius, olim imperator, sed in privatam vitam redactus, jussus occidi Thessalonicæ ab eodem Constantino contra jus sacramenti; licet Victor et Socrates (quod dictum est) id factum tradant a Constantino haud longe post eum superatum, cum privatam illi vitam præscripsit; sed quæ anno sequenti secuta est mors Licinii Junioris per eumdem Constantinum illata, et leges ab eo promulgatæ contra ea quæ a Licinio olim imperatore statuta essent, in hunc usque annum obitum Licinii dilatum esse persuadere forte possunt. Cum enim Constantiæ sororis Constantini, ejus vero uxoris, intuitu esset permissus cum quiete privatam vitam agere, juramenti securitate munitus; quod sollicitaret occulte barbaros adversus Romanum imperium, ab eo est jussus necari; magnam sane putandum est causam intercessisse, ut nulla habita jusjurandi præstiti ratione, contemptisque Constantiæ sororis Augustæ ejusdemque Licinii conjugis pro viro precibus exhiberi solitis, Constantinus in eum lege agendum esse præceperit; nisi potius de Licinii obitu magis vera censenda est recitata superius historia Joannis Nicomediensis, qui eum morbo absumptum affirmat. Sed de his superius pluribus actum est. Jam ad anni sequentis res gestas progrediamur.

[1] L. v. de Episc. C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5816. — Olymp. 275. an. 3. — Olymp. 275. secundum Baronium. — Urb. cond. 1076. — Jesu Christi 323. — Silvestri papæ 10. — Constantini 18. Licinii 17.

1. *Consules.* — Ad num. 1 et seq. Coss. *Severus* et *Rufinus*. Anno cccxxv Acilius Severus præfectus Urbi fuit, ex libello de Præfectis Urbi, qui ideo videtur hoc anno consulatum gessisse.

2. *Christiani ad lustrorum sacrificia non compellendi.* — Nullam verisimilitudinem præ se fert sententia Baronii existimantis, Gentiles hoc tempore elatos in Christianos insolenter egisse, atque invitos ad *Lustrorum* sacrificia pertrahere studuisse, occasione sanctionis Constantinianeæ anno præcedenti datæ, legis, inquam, Codicis Theodosiani 1 *De Paganis*, qua Constantinus Romæ aruspicum consulendorum facultatem fecerat. Perperam enim omnino id inde colligitur, quasi scilicet visus fuerit *Constantinus* rescripto illo ad avitam superstitionem rediisse. Neque enim lex illa est Constantini *aruspicinam* probantis, sed eam tantum Romæ Gentilibus tum adhuc indulgentis. Ita hoc anno Constantinus legem 5 Codicis Theodosiani *De Episcopis* emisit, qua iisdem lustrorum sacrificia concessit; ad quæ celebranda ritumque Gentilitiæ religionis servandum, cum ecclesiasticos et fideles compellerent, ea lege id vetuit Constantinus sub gravissima fustuarii supplicii pœna, vel gravissima mulcta. Hanc legem egregie illustrat Gothofredus in suo Commentario. Observat enim, Gentiles, ubi potiores loco sese crederent, in Christianos audere solitos; veluti ad templorum solemniumque templorum curam subeundam, de quo est Theodosii Magni lex Codicis Theodosiani 112 *De Decurionibus*. Idem ad convivia et specula gentilitia celebranda, de quo sunt Canones Africani. Ex quo patet, jam Christianos ultro ab hujusmodi ritus gentilitii participatu abhorruisse, quos Gentiles huc compellere vel adigere niterentur, ut vel ita consectaneos sibi redderent. Quare, etsi res Christiana in dies magis invalesceret, proque ea propaganda multa jam Constantinus molitus fuisset, sanxissetque, nondum tamen gentilitii ritus omnes, nondum sacrificia prohibita erant: quod posterius factum. Sed et senatorum magistratuumque quamplurimi, ut et curiæ civitatum corporatique ferme tum Gentiles adhuc erant. Unde veniebat, ut alicubi prævalentes, vim hanc Christianis adhiberent; de quo querelæ ad Constantinum perlatæ: cui ideo intercedere, hac lege 5 *De Episcopis* visum.

3. *Propter bellum Gothicum et Licinianum sacrificia lustrorum celebrata.* — Sacrificia Lustrorum, de quibus in ea lege, videntur propter ingruentem hostem celebrata. Hic enim annus duobus rebus insignis fuit: nam *Gothi* per neglectos limites erupere, vastataque Thracia et Mœsia prædas egere, quos *Constantinus Magnus* repressit. Et præterea exortum est bellum Licinianum, ut anno cccxviii explicavimus. Quare videntur Romani lustrorum sacrificia celebrasse pro hostium illorum strage, et pro imperii Romani securitate, ac Constantini salute et victoria. Cumque Gentiles tum temporis Christianos ad nefandos gentilitiæ superstitionis ritus execrandasque hostiarum immolationes compellere non possent, ad lustrorum sacrificia eos jure cogi posse putarunt. Quæ conjectura est Gothofredi citati, apud quem hac de re plura.

4. *Persecutio adversus Christianos commentitia.* — Existimavit Baronius, vehementiorem aliquam, licet non diuturnam, persecutionem in Christianos hoc anno excitatam fuisse, etsi tot legum promulgatione post victum Maxentium satis muniti essent. Verum quando nec unus quidem martyr nominatur tunc Romæ passus, nec alterius Romani pontificis invenitur exemplum qui sævientibus tyrannis Urbem dimiserit, non videtur verisimile, periculum tantum fuisse, ut compulerit *Silvestrum* pontificem Romanum ad quærendas latebras in monte *Soracte* xviii P. M. ab urbe Roma. Lepra etiam, quæ Constantinum coegerit pontificem revocare in Urbem, sanitatis per baptismum ab eo accipiendæ causa, fictitia. Ipsemet enim Baronius fatetur, Acta S. Silvestri papæ, ut quidem nunc habentur, *depravata in nonnullis* esse, imo absurdissimis farta figmentis antiqua tamen, et quæ Gelasius papa annis post Constantini Magni obitum duntaxat clviii a multis in urbe Romana Catholicis legi testatur, quod « pro antiquo usu multæ imitentur Ecclesiæ. » Non tamen ex hinc recte deducitur, ea Acta Gelasii ætate iisdem quibus nunc vitiis, non laborasse. Nam etiam *Scripta de inventione sanctæ crucis* immediate post Acta Silvestri nominata a Gelasio, ut quæ *nonnulli Catholici tunc legebant*, non minus tunc fabulosa erant, ut patet ex auctiori Chronico Pontificum Romanorum paulo post Gelasii pontificatum collecto.

5. *Acta S. Silvestri supposititia.* — Qui Actis S. Silvestri credidisse videtur Gregorius Turonensis, aliique post illum, similiter scriptis de inventione crucis crediderunt: nec quicquam potest excogitari verisimilis rationis pro unis, quod non etiam possit aptari aliis eodem jure; sic ut eatenus nihilo plus

credi unis, quam alteris possit, contra evidentem auctorum antiquiorum et in ipsis rebus proprius versatorum consensum. Nec refert, quod recentiores Græci sæculo Ecclesiæ nono aut decimo siverint se in sententiam Occidentalium adduci, tunc passim credentium baptismi Constantiniani Romæ facti monumentum esse Baptisterium Constantinianeæ basilicæ S. Salvatoris, palatioque nominis ejusdem conjunctum. Facile enim fuit occasione nominis vulgo usurpati invalescere opinionem, quasi fuerit baptizatus Constantinus in porphyretico labro, quod ibi extat, quod tamen nec ipse quidem Baronius credit, Hæc Papebrocius tomo v mensis Maii, ubi de S. Constantino Magno agit.

6. *Constantius fit Cæsar.* — Hoc anno *Constantius* Constantini Magni filius Cæsar nuncupatus est, ut ostendo anno CCCXXV, num. 49.

SILVESTRI ANNUS II. — CHRISTI 323.

1. *De Crispi et Faustinæ nece.* — Sequitur annus Domini trecentesimus vicesimus quartus, quo creati sunt tertio simul consules Crispus et Constantinus Cæsares, idemque infelicissimus habitus, sanguine duorum Cæsarum et aliorum optimorum virorum cruentatus, et nece Faustæ Augustæ infaustus redditus. Hæc autem, ut primum, ex more, tesseræ temporum admoveamus, recitanda antea sunt, quæ apud Eusebii Chronicon in fine sic leguntur: « Crispus filius Constantini, et Licinius Junior Constantiæ Constantini sororis et Licinii superioris filius, crudelissime interficiuntur, anno imperii sui nono. » Ex quo nimirum creati sunt Cæsares; quorum decennalia anno sequenti, si vixissent, fuissent celebranda; nam si (ut dictum est suo loco superius) tunc eorumdem celebrata sunt quinquennalia, quando Constantinus decimum quintum annum agebat in imperio; hic plane annus perspicue demonstratur esse eorumdem Cæsarum nonus, quo dicuntur esse necati, sed perperam in eodem Chronico positus sub ejusdem imperatoris Constantini anno vicesimo; hæc quo ad rationem temporis rata sunto.

2. Quod autem ad res gestas hoc anno pertinet, unde tantum prodigium, et quæ tanta præcesserit causa, ut humanitas maxime pii principis in immanitatem plane tyrannicam sit ex improviso conversa, Orosius [1] antiquus historicus latere significat, dum ait: « Sed inter hæc latent causæ, cur vindicem gladium et destinatam in impios punitionem Constantinus imperator etiam in proprios egit affectus. Nam Crispum filium suum et Licinium sororis filium interfecit. » Hæc ipse. Accidit quidem, ut (quod ex iis omnibus, quæ superius dicta sunt, exploratum cunctis esse potest), dum Constantinus a suscepta semel christiana pietate nunquam deflexit, ei omnia ex sententia evenirent, ita ut nullum unquam fuerit felicius cujusquam imperium; cui adeo divina opitulata est gratia, ut duos immanissimos eosdemque fortissimos tyrannos abstulerit, alterum Occidentale, Orientale alterum possidentem imperium, simulque Barbaros, quotquot insurrexerunt in ipsum Romanum imperium perdomuerit, atque demum (ut uno verbo dicam) cuncta ei prospera atque felicia et ex animi sententia contigerent: cum vero sui ipsius, nescio qua incuria, prorsus oblitus, augurum responsa captare cœpisset, ac perinde atque non esset Deus in Israel (quod est in divinis Scripturis [1] misisset ad consulendum Beelzebud deum Accaron; atque velut Saul [2] (venia ejus id dictum sit) cum abstulisset magos et ariolos de terra, et interfecisset eos qui pythones haberent in ventre, post modicum temporis spatium pythonissam ipse consulens, Dei vindictam in se concitavit, ita et Constantinus cum adversus aruspices atque magos, quas recitavimus leges tulisset, idem ipse de iisdem aruspicibus consulendis ad præfectum Urbis scripserit; Dei patrocinium a se, quo sustentabatur, averterit, et ejus indignationem adeo acerbam promeruerit, una cum imperio funditus periturus, nisi cito Christianæ religionis remedio facinus expiasset.

3. At quomodo hæc gesta sint, dicendum est; et a Licinio Juniore tragœdiam auspicabimur. Cur autem hic Constantini Magni sororis Constantiæ filius auctus (ut vidimus) ab eo consulari dignitate (nam in suo quinto consulatu adscivit eum sibi collegam) cur, inquam, hic ab eodem Constantino sit jussus occidi, causam nemo prodit. Sed si verum est quod

[1] Oros. lib. VII. c. 28. in fin.

[1] 4. Reg. 1. — [2] 1. Reg. XXVIII.

habet Eusebii Chronicon, ipsum Licinium patrem inter privatos vitam agentem, anno præterito, nempe decimo octavo Constantini, ab eodem jussum esse necari, quod adversus ipsum aliquid diceretur machinatus esse cum Barbaris, ejusdem criminis complicem fuisse, vel saltem suspectum habitum esse Licinium Juniorem par est existimare. Unde et illud accidit, ut quod hactenus Licinii Senioris nomen amore sororis Constantiæ et Licinii Junioris in antiquis legum monumentis fuerit conservatum, hoc ipso anno cuncta ab eo decreta sint jussa deleri. Sic enim de his hoc anno idem Constantinus rescripsit ad Constantinum præfectum prætorio [1] :

4. « Remotis Licinii tyranni constitutionibus et legibus, omnes sciant veteris juris et statutorum nostrorum observari debere sanctionem. PP. XVII kal. Jun. Crispo III et Constantino III Cæs. coss. » Sequenti vero anno sanioris mentis effectus sic temperavit edictum, ut si quæ ab eo legitime statuta fuissent, evertenda non essent, sic rescribens ad universos provinciales [2] :

« Tyranni et judicum ejus gestis infirmatis, nemo per calumniam, vel id quod ipse sponte fecit evertere, nec quod legitime gestum est... dat. prid. id. Febr. Paulino et Juliano coss. » Rursum vero post sequentem annum hæc edixit [3] :

« Quæ tyrannus contra jus rescripsit, non valere præcipimus, legitimis ejus rescriptis minime impugnandis. Dat. VIII id. Julii Rom. Constantino A. VII et Constantio Cæs. coss. »

5. Quod autem ad Crispi et Faustæ necem spectat, parum quidem fidelis historici numeros explesse Eusebius visus est, hæc prætermittens in Vita Constantini quam scripsit, imitatus in multis in ea potius Xenophontem; qui (ut de eo testatur Cicero [4], Vitam Cyri non tam ad historiæ fidem conscripsit, quam ad effigiem justi principis exhibendam; nam nonnisi felicia Constantini egregiaque facta, dicta, vel scripta prosecutus est, cum legis divinæ præscripto certum sit, non esse hominem qui non peccet [5], et si exemplo quoque agendum sit, David, quem regem sanctissimum prædicamus, Deoque carissimum hominem, non levibus fuit sordibus peccatorum aspersus; quod non veriti sunt suis scriptis memoriæ commendare, qui divino afflati Spiritu res ab eo gestas sincere atque fideliter sunt prosecuti : cum tamen alias ipse idem Eusebius optimi historici functus officio, hujus facinorum meminisse in Chronico non prætermiserit; ut plane ex his perspicue demonstretur, quanti momenti sit, historicum liberos affectus habere ; nam in Constantini Vita, quam tempore Constantii, Constantini filii, ariani hominis, scripsit in eo tantum argumento apparet esse versatus, ut in gratiam principis ea solum attigerit Constantini, quæ laudabilia et imitanda omnibus principibus viderentur ; atque adeo ex hoc intelligatur, ejusdem Constantini encomium ea ex parte texuisse potius, quam rerum cunctarum ab eo gestarum historiam.

6. Sed quod deterius est, hac etiam ex parte inofficiosi quoque, vel dixerim potius invidi ac plane illiberalis silentii damnandus est ; quippe cum multa suppeterent argumenta Constantini laudandi de rebus in Urbe atque toto Occidente optime præclareque gestis, ea propemodum omnia sic silentio obvoluta reliquerit, ut post paucis narratam obtentam de Maxentio tyranno victoriam, perinde ac si nunquam amplius idem Romæ fuisset, vel aliis in locis orbis Occidentalis, nusquam illorum meminerit. Qui enim semel expertus est sibi inhærenti Ario adversariam Romanam Ecclesiam, adeo aversatus est eam, ut ea ex parte delegerit potius a Constantini laudibus abstinere, quam ulla ex causa de ea velle bene mereri. Innatum est autem hoc hæreticis, ut non tantum contraria sibi catholica dogmata oderint, sed personas ea defendentes, et loca ipsa, tanquam firma veritatis propugnacula, summo odio prosequantur.

7. Verum quod pertinet ad Crispi necem per Constantinum illatam ; admiratione quidem digna est in hoc stupiditas incredibilis Sozomeni [1], qui, ut neget Crispum occisum a patre, eo uno utitur argumento, quod Crispus vivens ad vicesimum usque patris imperii annum pervenerit, multas interea leges cum eo statuens ; quasi non potuerit utrumque verum fuisse, eamque ætatem vixisse, et a patre necatum esse. Profitemur namque nos id ipsum ; Crispum, qui hoc anno tertium gessit consulatum, quo imperator Constantinus annum agebat in imperio decimum nonum, pervenisse ad vicesimum Constantini annum, sed exclusive ; hoc enim potius anno quam sequenti putamus extinctum : vel si demus sequenti anno ex hac vita sublatum, nihil est quod historiæ veritati afferat præjudicium. At de iis quæ idem addit de Sopatro, agemus hoc eodem anno inferius.

8. Sed et magis admiramur Evagrium [2], qui etsi aliter juste in Zozimum excanduerit, ut pote qui odii concitatus affectu multa calumniose in Constantinum coacervarit (cum et nos multo plura quam ipse in eo mendacii arguamus) tamen in his quæ spectant ad Crispi et Faustæ necem, haud jure in eum invehitur. Excusatione fortasse Evagrius dignus esset, si hæc tantum apud Zozimum legerentur. Cur ergo Eusebii, cujus silentium testem adhibuit, Chronicon non inspexit, ubi non solum (ut vidimus) Crispi et Faustæ, sed et Licinii Junioris ponitur disertis verbis a Constantino imperatore procuratus interitus? Sed et si consuluisset latinos historicos eadem pariter attestantes, a sententia sua equidem discessisset. Aurelius Victor [3], et Eutropius [4] (licet et ipsi gentiles sint), de propinquorum nece a Constantino perpetrata æquissimi astipulatores sunt.

9. Quin etiam si christianos antiquos scriptores

[1] L. I. de infirm. his quæ sub tyran. Cod. Theod. — [2] L. II. Cod. C. — [3] I. lib. III. eod. Cod. — [4] Cicer. ad Quintum fratrem I. — [5] I. Reg. VIII. et I. Joan. I.

[1] Sozom. lib. I. c. 5. — [2] Evagr. lib. III. c. 40. 41. — [3] Victor. in Vita Constant. — [4] Eutrop. X.

exquisisset, eosdem quoque ejusdem veritatis assertores sincerissimos invenisset, nempe Paulum Orosium [1] quem citavimus, et Sidonium Apollinarem [2] auctorem gravissimum, qui et illorum temporum, et præcipui apud Constantinum viri testificationem perspicuam cunctis affert, cum hæc obiter ait, dum agit de Ablavii consulis disticho : « Ut mihi non figuratius Constantini domum vitamque videatur vel pupugisse versu gemello consul Ablavius, vel momordisse, disticho tali clam palatinis foribus appenso :

> Saturni aurea sæcla quis requirat?
> Sunt hæc gemmea, sed Neroniana,

quia scilicet prædictus Augustus iisdem ferme temporibus extinxerat conjugem Faustam calore balnei, filium Crispum frigore veneni. » Hæc Sidonius. His addenda certa testificatio Artemii martyris ex confessione ipsius sincerissima, facta coram Juliano Apostata ; sed eam paulo post recitabimus. Si vero de recentioribus historicis agamus, adjungendus esset Gregorius Turonensis [3], qui ait ideo eos occisos, quod proditores regni fuissent ; sed et alii tam Latini quam Græci exquisitæ solertiæ his conjungendi essent, qui non, sicut Sozomenus et Evagrius, in re tam aperta oculis caligarunt, vel cæci potius facti sunt, ut ex Græcis inter alios accurate Zonaras [4] licet Nicephorus [5] Sozomeni lethargo consopitus appareat.

10. Quod autem ad eorumdem necis causam spectat, cum Crispi obitum a Fausta noverca procuratum omnes affirment, Zozimus [6] certam afferens causam, rem gestam in hæc verba describit : « At ubi Romam venit, omnis arrogantiæ plenus, ab ipso lare sibi sumendum impietatis exordium existimavit. Nam Crispum filium, Cæsaris (ut antea dictum est) ornatum titulo, quod in suspicionem venisset, quasi cum Fausta noverca consuesceret, nulla ratione juris naturalis habita, sustulit. Cumque Constantini mater Helena tantam calamitatem ægro ferret animo, et intolerabilem ex cæde juvenis dolorem perciperet ; quasi consolans eam Constantinus, malum malo majori sanavit. Nam cum balneum accendi supra morem jussisset, eique Faustam inclusisset, mortuam inde extraxit. » Hæc ille. Ammianus [7] tamen Polæ in Istria Crispum esse necatum affirmat ; sed quod hoc eodem anno Constantinus animi imbutus sævitia Romam se contulerit, necem Crispi, sicut aliorum, ipse Zozimus Romæ contigisse putavit, nisi potius Ammianum errasse velimus.

11. Artemius præfectus augustalis, idemque martyr, cum christianitatis reus causam ageret coram Juliano Apostata, deroganti illi Constantino, multaque in eum objicienti, ac præsertim propinquorum necem, hæc tunc in eum pro Constantino respondit [1] : « Ille autem, inquit, uxorem Faustam juste admodum interfecit, ut quæ priscam Phædram esset imitata, ejusque filium Crispum calumniata, quod ejus amore captus esset, et vim ei conatus esset afferre, sicut etiam illa Hippolytum Thesei filium. Atque primum quidem qui sic in matrem insanierat (ut volebant ejus verba), ille cum esset maritus, punivit. Postea autem cum scivisset esse mentitam, ipsam quoque occidit, in eam ferens sententiam omnium justissimam. » Hæc Artemius ad Julianum ; id ipsum de Crispo filio affirmat S. Hieronymus [2] in Lactantio ejus magistro : habent hæc eadem Zonaras et alii recentiores ipsorum interitum asserentes. Nec prætermittendus Suidas [3], qui eamdem Crispi atque Faustæ necis causam affert ; licet ipse dubitet, id ne ante ipsius Constantini baptismum, an vero postea factum sit. Sed accidisse ante baptismum, quæ dicta sunt manifeste declarant. At Gregorius Turonensis [4] aliam ab his diversam, cujus ante meminimus, de Crispi et Faustæ interitu solum causam adducit, quod regni proditores extitissent ; sed non probatur ; fortasse enim ipsa Fausta, ut tantum regnarent filii a se geniti, hæc una cum aliis in Crispum privignum objecit.

12. Sed et illud considerandum, affirmare Eutropium [5] innumeros quoque amicos tunc esse interfectos a Constantino ; quod quidem etsi testis alicujus careret auctoritate, absque aliqua alia assertione verisimile declaratur, non abstinuisse a familiarium nece, qui propinquis adeo intimis non pepercit ; nam multorum exemplo exploratum habetur, cum imperatoris gladius in affines exeritur, in eorumdem domesticos atque intimos familiares, et quoscumque vel levissima suspicio macularit, et sæpius in insontes atque justissimos furere solere, et severum vindicem progredi. Merito igitur hæc omnia a Juliano Apostata objecta Artemius martyr non negavit, sed (quatenus licuit) potius excusavit. Quamobrem haud mentitum esse dices Ablavium consulem, qui hæc omnia præsens spectans, palatinis foribus affixo illo disticho, testatus publico scripto est, in aureo sæculo Neroniana tempora rediisse.

13. Quod vero ad Crispum filium spectat, constat ab omnibus esse laudatum ; quem etiam Julianus Apostata [6] virum frugi ac bonum prædicat ; fuisse quoque religione Christiana imbutum, multa suppetunt argumenta ; par enim est credere, eamdem cum patre religionem esse sectatum, et ad hanc ipsam a puero ab avia institutum ; quin et una cum patre Constantino baptizatum, Nicephorus [7] tradit. Vidimus prægrande antiquum numisma id ipsum perspicue demonstrans ; sed quod ejus fides haud omnibus rei antiquariæ peritis probata fuerit, noluimus hic illud describere.

14. Hæc quidem nos in prima editione professi

[1] Oros. lib. VII. c. 29. — [2] Sidon. lib. V. epist. VIII. — [3] Greg. Turon. hist. Franc. lib. I. c. 36. — [4] Zonar. Annal. tom III. — [5] Niceph. lib. VII. c 35. — [6] Zozim. lib. II. — [7] Ammian. lib. XIV.

[1] Ex Metaphr. apud Sur. die 20 Octobr. tom. V. — [2] Hier. de Script. Eccles. in Lactantio. — [3] Suid. Verb. Κρίσπος. — [4] Gregor Turon. hist. lib. I. c. 36. — [5] Eutrop. lib. X. — [6] Julian. in Cæs. — [7] Niceph. ib. VII. c. 33. in fine.

sumus, dum de germanitate numismatis quæstio verteretur; in qua tutiorem illam partem existimavimus, qua omnis licet levissimæ imposturæ suspicio penitus tolleretur. Cum sic igitur in ea editione hujus tomi Romana nobilissimum Crispi numisma [1] omiserimus, quod de ejus sinceritate a quibusdam dubitaretur; modo autem, veluti pulvere omni dubitationis excusso, evicta veluti causa, operæ pretium nos facturos putavimus, si hoc loco illud in secunda editione describendum curaremus; ex eo quod amicissimus meus Fulvius Ursinus, rerum antiquarum solertissimus explorator (ad quem velut Lydium lapidem quæque vetera monumenta probanda elucidandaque afferri solent, cujus et apud me auctoritas plurimum valet) de hac re consultus sæpius, et diligenter inspecto numismate, eoque totis ingenii viribus, omni adhibito experimento, percognito et explorato, præsentibus illis etiam, quos ob singularitatem numismatis nonnihil de impostura pulsari animo senserat, nullam prorsus in eo fraudem inesse affirmavit; sed sicut ab omni prorsus imposturæ suspicione ostensum numisma scitis probatisque rationibus vindicavit, ita contradicentium animorum latebras palam fecit, ea nimirum ex causa illud ab ipsis improbatum, ut possent viliori emere pretio; quod ipse probe cognitum, examinatum, probatum, omnique ex parte approbatum, ab hæredibus possessoris erogato, quod petierunt, pretio emit, atque ex eo suum nobilissimis monumentis confertissimum musæum exornandum putavit.

15. Dubitandi autem causa inde fluxerat, quod in repurganda tollendaque ferro ærugine, quæ inter litteras altius inhæserat, immutatas esse nonnullas ex eis ab imperito artifice et harum rerum idiota, aliqui existimabant, cum pro R. E. I. fecisset X. R. indeque adulteratum numisma, alioquin antiquissimum, videri posse, in quo ab usitata forma veterum inscriptionum abhorreret, quæ debuerat esse, SALUS ET SPES REIPUBLICÆ; quodque manus ita effigiata, ut benedicentem repræsentaret. Sed quod ad hanc rem spectat, in numismate istud habetur certissimum vetustatis testimonium : nam elevatis manibus Christum Apostolis benedixisse, S. Lucas scribit. De littera item X quod unica ea Christi nomen indicari ignoraretur, non levem etiam quibusdam dubitandi causam dederat : ea ipsa Christum significari, ex Juliano in Misopogone jamdudum docuimus. Hæc vero littera, nempe X in hoc numismate minime fucata sed plane germana, omnique dubitatione prorsus carens, supra ipsum Christi caput ad perpendiculum ita posita est, ut videatur non modo Christi nomen indicare, sed in contextum aliarum recepta significare Christum salutem et spem Reipublicæ esse. Nam ita is titulus explicari debet : SALUS ET SPES CHRISTUS REIPUBLICÆ. Usus postea obtinuit ut X elementum, quod super Christi caput ab antiquioribus apponi soleret ad nomen Christi significandum, idem postea fuerit eadem ex causa in diademate collocatum, eoque modo aptatum, ut crucis formam exprimeret, cum alioqui in antiquioribus Salvatoris nostri imaginibus parvum absque aliquo signo diadema in modum sphæræ inveniatur expressum, cum additamento tamen juxta posito nominis Christi; quo si careat, tunc illud in diademate hoc modo invenitur per X notam appositum.

16. Cum itaque constet ex Damaso et aliis, Constantinum imperatorem Christi imaginem in sella seu throno sedentem ex argento Laterani dedicasse, verisimile est Crispum ejus filium eamdem in hoc numismate exprimere voluisse; quem una cum patre baptizatum fuisse (ut dictum est) Nicephorus affirmavit; quorum imagines a dextera lævaque Salvatoris hoc in numismate expressas esse non dubites; licet ambos Cæsares Constantini filios, Crispum et Constantinum filium eas imagines præ se ferre, nihil est quod dici posse prohibeat. Crispum igitur nobilissimum Cæsarem Christiana religione imbutum, præclaris victoriis auctum, rebus fortiter gestis vere magnum, spe autem futurorum, si licuisset, maximum, spectata castitate cæterisque moribus insignem, furore tyrannicæ patriæ potestatis sublatum in ipsius præsertim adolescentiæ flore, Helena avia (ut tradunt) inconsolabiliter flevit.

17. *De Constantini baptismo quæstiones dilucidatæ.* — Verum quid post tot tamque immania scelera perpetrata, jam resipiscens suique compos factus Constantinus egerit, accuratius investigemus. Prosecuti sunt ea Zozimus atque alii, licet ethnici; quorum fidei non est propterea derogandum, quod gentiles sint, cum ea præsertim scribant quæ potius Christianis faveant, quam patrio ipsorum cultui. At ipsum Zozimum audiamus [1] : « Horum, inquit, ipse sibi conscius, et propterea contemptæ sacramentorum religionis, ad flamines accedens, admissorum lustrationes poscebat. Illis respondentibus, non esse traditum lustrationis modum, qui tam fœda piacula posset eluere, quidam Hispanus genere, cui nomen esset Ægyptius Romam delatus, palatinisque mulierculis familiaris factus, et ad Constantini colloquium admissus, sententiam doctrinæ Christianorum habere vim abolendi quodcumque peccatum confirmavit, et id ipsum adeo polliceri; nimirum acceptantes eam homines impios, mox omni delicto liberari. Eam orationem cum non gravate Constantinus accepisset, ac patrita missa faceret, perceptis iis quæ hic Ægyptius offerebat, principium impietatis hoc dedit, ut divinationem suspectam haberet. Nam quod ei multæ res prosperæ per hanc prædictæ fuissent, eventumque reipsa sortitæ, verebatur, ne itidem aliis adversus ipsum hanc consulentibus, id quod futurum esset, prædiceretur; atque hoc consilio impulsus, ad hujusmodi abolenda se convertit. » Hucusque Zozimus.

18. Quibus quidem non obscure significat, Constantinum divinationem augurum primitus detesta-

[1] Extabat numisma ex ære apud Horatium Tigrinum de Mariis, dum viveret.

[1] Zozim. lib. II.

tum, cujus impulsu a Deo antea descivisset, et in tam enormia peccata prolapsus esset; cum et christiana lex imperet, sacro baptismate initiandum, ante omnia satanæ et operibus ejus renuntiare debere; ac proinde dum ait Constantinum tam immanibus criminibus lege christiana expiatum, haud aliud significare potuit, quam ipsum hisce sordibus suscepto baptismo esse dilutum: cum omnes sciant, accedenti impio ad Ecclesiam, nullis aliis ritibus remissionem peccatorum solere conferri. Nec mirari quis debet, si subobscure neque adeo dilucide ethnicus scriptor mysteria nostra sit prosecutus; cum id ipsum sit observare in cæteris scriptoribus gentilibus omnibus, qui rerum Christianorum meminerunt; nam eadem obscure, concise, dubie et haud usquequaque fideliter, in omnibusque vere referre consueverunt, ut Suetonius, Tacitus, Lucianus, et alii, de quibus diximus, vel præter Zozimum, de quo agimus, Ammianus Marcellinus, de quo dicturi sumus: sed prudens lector, cum in ejusmodi eorumdem scripta inciderit, quasi per transennam ea quæ foris minus apparent, intus esse perspicue intuebitur.

19. At non Zozimus tantum hæc, quæ retulimus scriptorum monumentis testata reliquit, sed et alii quoque gentiles historici, quorum meminit Sozomenus [1]; qui minus prudens (ut vidimus) dum eorum de Crispi nece assertionem confutare studet, ejusmodi de re ab eis scriptam narrationem instituit: « Non sum, inquit, equidem nescius, memoratum a Gentilibus Constantinum tum genere sibi conjunctissimos trucidasse, tum ad necem filio suo Crispo inferendam operam contulisse. Quorum facinorum cum eum postea pœniteret, cum Sopatro philosopho, qui id temporis in scholam philosophiæ, cui antea præfuerat Plotinus, magister successerat, de eorum expiatione communicasse: eum autem respondisse, nullam esse ejusmodi delictorum expiationem. Qua inficiatione imperatorem valde perturbatum, forte incidisse in episcopos, qui pœnitentia, et lavacro baptismatis se eum omni peccato expiaturos pollicerentur. Quos cum ex animi sui sententia dixisse intelligeret; eorum responso magnopere delectatum, cœpisse illorum religionem habere in admiratione, Christianum fieri, et suos subjectos ad eamdem religionem pellicere. » Hæc de his, quæ a Gentilibus scripta, Sozomenus, ac plane diversa in nonnullis ab eis, quæ ex Zozimo recitavimus; ne credas eum ab eodem Zozimo hæc hausisse, sed plane ab alio, imo aliis, nempe pluribus, quod testatur: ut fides tot testium contra se ipsos testantium nonnisi certa exploratаque omnibus haberi debeat.

20. Verum quid adversus hæc ipse? « At mihi, inquit, sane ista ab illis qui studio ducuntur Christianæ religioni obtrectandi, videntur esse conficta. Nam Crispus, propter quem memorant Constantinum expiationem quæsivisse, vicesimo anno imperii paterni mortem obiit; qui, dum viveret, multas leges cum patre una (utpote qui secundas imperii partes, Cæsar enim erat, obtinuisset) pro Christianorum libertate sancivit; cui rei etiamnum testimonio esse poterunt tum tempora, quæ ipsis legibus scripta sunt, tum legumlatorum nomina. » Hæc ipse, non admittens omnino Crispum a Constantino jussum occidi; nisi magis ad Sozomeni excusationem dicere velimus, non eo tendisse argumentum ipsius, ut neget Crispi necem a patre Constantino inferri jussam, sed magis, cum scriptores gentiles dicerent, ex nece Crispi evenisse Constantini ad Christi conversionem; ipse Sozomenus, ut hoc impugnaret, utpote commentum eorum, probare visus sit, longe ante Crispi obitum, Constantinum jam fuisse christianum, ipsumque Crispum plures vixisse annos, postquam pater religionem amplexus est Christianam, qui una cum eo pro Christianis rescripta dedisse inveniretur, superstes ipse usque ad annum vicesimum Constantini. Quod vero ad leges pertinet consignatas Crispi nomine; nisi velimus auctorem esse mentitum, dicendum est, ipsum in Codice Theodosiano atque Justinianeo prætermissum; nisi potius affirmandum est, Constantini leges nonnullas inveniri notatas consulatu Crispi Cæsaris; sed est id aliis quoque commune. Tum subdit Sozomenus:

21. « Quod autem, inquit, ad Sopatrum attinet; primum non est verisimile, eum in colloquium venisse Constantini, qui soli illi imperii parti, quæ est versus Oceanum et ad Rhenum pertinet, præfuit. Nam propter dissidium cum Maxentio ætatem in Italia degente, imperium Romanum seditionibus exarsit: neque facile erat cuiquam, illo tempore, ad Gallos, Britannos, et reliquos illius orbis partis incolas (apud quos liquido constat inter omnes Constantinum primo Christiana religione imbutum esse) ante iter facere, quam Constantinus adversus Maxentium bellum gessisset, peragrasset Italiam, et Romam usque venisset. Cujus rei testes denuo sunt tum tempora, tum leges pro pia religione promulgatæ. Quod si demus etiam (uti facile possumus) imperatorem cum Sopatro coram collocutum, vel per litteras, quæ volebat ab eo didicisse; non tamen probabile est philosophum ignorasse, quomodo Hercules Alcmenæ filius, tum post trucidatos liberos, tum post cædem Iphiti, quem (utpote hospitem, et amicum) injuste peremerat, cæteris sit expiatus mysteriis. Verum sint hæc quæ diximus satis, tum ad ostendendum quod Gentiles ejusmodi delictorum expiationem profiterentur, tum ad eos mendacii convincendos, qui Sopatrum ei rei contradixisse commenti sunt. Nam non equidem affirmarim, philosophum, qui apud Gentiles ob exquisitam doctrinam id temporis facile præclarissimus habitus est, illum expiandi modum ignorasse. » Hucusque Sozomenus.

22. Qui quidem dum primo in eo versatur, ut neget Sopatrum consuetudinem habuisse, imo nec locutum esse cum Constantino, dum in Galliis ageret, nec cum Maxentium expugnasset; quid hoc

[1] Sozom. lib. I. c. 5.

insulsius, aut ineptius (pace sua dixerim) potuit ad ea de Sopatro confutanda in contrarium adduxisse? perinde ac si Crispi et aliorum propinquorum necem quis dicat accidisse ante victum Maxentium; cum Zozimus et alii omnes quos vidimus, non solum post debellatum Maxentium, sed post superatum quoque Licinium, cum summa rerum unus ipse Constantinus potiretur, affirment id contigisse. En in quos errorum anfractus ipsum ignoratio rerum gestarum conjecit et temporum. Miramur insuper græcum auctorem præteriisse Eunapium Sardianum, res gestas philosophorum hujus sæculi accurate scribentem; et tractaturum ipsum de Sopatro, res Sopatri non ab eo exacte pervestigasse. At quid Eunapius, sui sæculi res gestas conscribens, de Sopatro posterorum memoriæ commendarit, audiamus. Primo enim multa locutus de Sopatri magistro Jamblicho, hæc postea de ipso Sopatro subtexit[1]:

23. « At Sopater cæteris eloquentior, natura sublimium honorum appetens, animoque magnus et ferox, aspernatus reliqua in turba ætatem degere, magna celeritate ad aulam imperatoriam accurrit, quasi Constantini propositum atque impetum domiturus, et ratione superaturus. Certe eo existimationis potentiæque pervenit, ut imperator delinitus captusque ab homine, assessorem eum ad dexteram publice habuerit; res auditu visuque incredibilis. Proceres aulici invidia dirupti, quod regia philosophiam jam sero disceret, Cecropum occasionem captabant, non Herculem modo somno oppressum, sed brutam illam nunc vigilem fortunam comprehensuri. Quocirca clam concilia, et cætus agitare, nihil omittere, quod tollendis insidiis commodum foret. » Hæc Eunapius, qui deinde narrat, quomodo idem Sopater, cum summam inter aulicos sibi gloriam comparasset, a Constantino jussus fuerit insidiis æmulorum occidi; additque eumdem eo claritudinis provectum esse, ut superaret Ablavium præfectum prætorio, penes quem fuisse summam imperii, veteres scriptores affirmant. Ex quibus plane apparet, quantopere hallucinatus sit Sozomenus, qui et negare visus est Sopatrum cum Constantino nunquam locutum fuisse.

24. His confutatis, quæ tam leviter de Sopatro et Sozomeno allata sunt, reliquum est, ut videamus, an verum sit, quod ipse idem negat dici potuisse a Sopatro Constantino, nullam esse expiationem admissi facinoris; quandoquidem (ut ait) Herculem filiorum interfectorem constet sacris Cereris esse purgatum. At non animadverlit Sozomenus, vel mente excidit, quod dixerat Sopatrum platonicum fuisse philosophum, atque magistrum præfectum scholæ Plotini. Porro Platonis illud dogma erat[2], quod, divina justitia in homines invigilante, qui cædem patrassent, non aliter a diis veniam consecuturi essent, nisi ipsi eamdem, quam aliis intulissent, paterentur; quamobrem si absque tali expiatione animæ solverentur a corporibus, eas apud inferos suppliciis affici, atque iterum detrudi in nova corpora, ut necessario idem subituri essent, quod antea in alios perpetrassent. In eo tamen a Plotino cæteri Platonici discrepabant, quod cum ille diceret in bruta quoque corpora peccantium animas interdum immitti solere; isti nonnisi in humana eas ad luenda supplicia migrare juberi. Sic igitur jure ex Platonis omniumque Platonicorum sententia respondit Sopater Constantino, nullam reliquam esse tanti facinoris expiationem; sed hoc quod ad purgationem plenariam parricidii, non autem quod ad publici status censuram, ex qua certa pro delictis puniendis statuta erant ab eodem Platone supplicia. At non requirebat hæc Constantinus, cum solutus legibus divinas tantum iras extimesceret.

25. Sed quod idem affert Sozomenus Herculis exemplum sacris Cereris expiati, a proposito procul abhorret; siquidem ille in furorem conversus, immissa in eum a Junone insania, nesciens uxorem occidit et filios; ob idque nullius criminis reus, nulla indigebat expiatione; unde (quod tradit Julius Higynus[1]) menti redditus, de purgatione cum Apollinem consuleret, nullum accepit ab eo responsum; ob quod indignans ejus tripodem sustulit. Imo idem auctor refert ab eodem Hercule tunc occisum Neleum cum decem filiis, quoniam is eum purgare seu lustrare voluit, cum Megaram suam uxorem, et filios Theremarchum et Ophitem interfecisset. Hæc quidem Julius Higynus; quæ licet in fabulis sint, haud tamen aptari Constantino possunt, etiamsi ex Sozomeni præscripto res gestæ essent; nam Constantinus nulla tactus amentia, sed sciens et volens facinus perpetravit.

26. At non inficias imus, fuisse penes Gentiles eorum ritibus pro justis cædibus institutas purgationes, unde illud Virgilii[2]:

> Me bello e tanto digressum, et cæde recenti,
> Attrectare nefas, donec me flumine vivo
> Abluero.

Fiebat quoque aspersione aquæ lustralis; unde et apud eumdem Virgilium[3]:

> Ter socios pura circumluit unda
> Spargens rore levi.

Porro discrimen inter ablutionem et aspersionem fuisse Macrobius[4] accurate declarat. Sed et fieri quoque solebat triplex purgatio, nempe aqua, sulphure, atque igne; unde Ovidius:

> Terque senem flamma, ter aqua, ter sulphure lustra.

Tradit et Plinius[5] suffitus lauri adhiberi solitos in purgatione a cæde hostium. Erant et aliæ ejusmodi apud eos purgationes, sed a parricidio nulla prorsus. Nam de Nerone, cum matrem occidit, hæc habet Suetonius[6]: « Sæpe confessus agitari se materna

[1] Eunap. Sard. in Vita Philosoph. — [2] Plato de Leg. lib. XXXIII. dial. 9. et Marsil. Ficin. ibid.

[1] Jul. Higyn. Fab. c. 31. 32. — [2] Virgil. II. Æneid. — [3] Virgil. VI. Æneid. — [4] Macrob. Saturnal. lib. III. c. 1. — [5] Plin. lib. XV. c. ult. — [6] Suet. in Ner. c. 34.

specie, verberibus furiarum ac tædis ardentibus Quin et facto per magos sacro, evocare manes et exorare tentavit. Peregrinatione quidem Græciæ Eleusiniis sacris, quorum initiatione impii et scelerati voce præconis submoverentur, interesse non ausus est. » Hæc cum dicat Suetonius, plane significatur, nullas fuisse penes Gentiles parricidii expiationes; quibus, ut ea quæ patiebatur a se averteret, Nero non caruisset; nam tantum abfuit, ut iltis aliquando purgatus esset, quin potius ab Eleusiniis excludi ea de causa metuerit. Apparetque ex iisdem tantum abesse, ut sacris Cereris ejusmodi facinus purgaretur; ut tales facinorosi procul ab illis arcerentur. Jure igitur constat, non Sopatrum tantum (quod testatur Sozomenus) sed et flamines respondisse Constantino (ut scribit Zozimus) non esse traditum lustrationis modum, qui tam fœda piacula posset eluere.

27. Vides ergo hæc omnia tum ex Zozimo, tum ex Sozomeno recitata, sed a Gentilibus (quod ait) scripta, esse in omnibus consentanea veritati, atque digna quæ sua integritate recipiantur a cunctis veritatem exactius exquirentibus atque colentibus. Sed quod subdit Zozimus : « Quidam Hispanus genere, cui nomen esset Ægyptius, Romam delatus, palatinisque mulierculis familiaris factus et ad Constantini colloquium admissus, sententiam doctrinæ Christianorum habere vim abolendi quodcumque peccatum, confirmavit, » etc. Habet verborum textus magnam obscuritatem ad intelligendum quisnam fuerit homo ille Hispanus genere, nominatus Ægyptius, Romam delatus. At ex Evagrio emendandus est textus Zozimi ; non enim (quod vertit latine interpres) habet Zozimus illa sic posita verba : « Quidam Hispanus genere, cui nomen esset Ægyptius. » Sed (ut ex eodem Zozimo legit Evagrius) : « Quidam Ægyptius ex Iberia venerat, » ex Hispania scilicet. Atquænam hæc connexio, Ægyptius ex Hispania, vel, Hispanus Ægyptius ? Hic considerare debemus, apud nonnullos scriptores hoc nomen, Ægyptius, idem importare quod magus; sic namque ea vox in divinis Scripturis [1] interdum usurpata reperitur, necnon a Josepho [2], Porphyrio [3], et aliis. Quamobrem res in unum idemque recidunt, ut sive dicas cum Zozimi lectione latina, « Quidam Hispanus Ægyptius, » sive cum Evagrio : « Quidam Ægyptius ex Hiberia ; » idem sit, ac si diceretur : « Quidam magus Hispanus sive magus veniens ex Hispania ; » sed quod moris est Gentilibus, Christianorum sacrificos appellare magos, in eam plane sententiam imus, ut ejusmodi hominem magum Hispanum nullum alium existimemus, quam Osium Cordubensem episcopum, fama notissimum ; cum namque qui talia suasit Constantino, fuisse unum ex Christianorum episcopis, quæ sunt a Sozomeno recitata, satis aperte declarant. Nisi et vocem illam, « Ægyptius, » quis putaverit restituendam : « Ex Ægypto, » ut illa sit connexio verborum : « Quidam Hispanus ex Ægypto Romam delatus ; » meminisse enim debemus, Osium a Silvestro legatum missum fuisse in Ægyptum. Osius igitur episcopus Cordubensis ex suscepta legatione in Ægyptum, Romam reversus, nactus tam immania scelera a Constantino patrata, quod illi esset (ut dictum est superius) summa familiaritate conjunctus, eum id exposcentem docuit, peccata non aliter expiari posse, quam ex Christiana religione petito remedio, nempe sacro baptismo ; quod illi facile persuasit, homini præsertim catechumeno et de christiana pietate optime merito. Quod autem non Romanum antistitem, sed peregrinum hominem ejus rei suasorem et impulsorem iidem tradant ; ex iis certiores atque evidentiores videri possunt latebræ Silvestri Romani pontificis, de quibus superius mentionem habuimus, atque proxime dicturi sumus.

28. Hæc igitur cum sint in primis gentilium scriptorum testificatione firmata, atque exacta insuper adhibita examinatione probata, certa veraque cognita, quomodo etiam antiquis Christianæ religionis monumentis firmiora reddantur, rem sedulo pervestigantes, intelligamus : quæ enim ex gentilium scriptorum attestatione præmisimus, rem ipsam accurate consideranti lectori, ad veritatem penitus consequendam haud dubia præambula sunt, sed via recta ac certa manu ducens prævia dispositio. Siquidem ex iis explorata prorsus habentur admissa dira ac parricidalia Constantini delicta, ab eodemque ad ea abluenda quæsita remedia, nec ea apud alios quam Christianos inventa ; ac proinde (quod ex necessaria assumptione deducitur) ad ea purganda esse adhibitum ex more sacrum baptisma.

29. Hæc, inquam, ex veteribus ecclesiasticis monumentis perspicua magis magisque redduntur, et in primis ex Romano Concilio, hoc anno coacto sub Silvestro ; nam ad ejus finem habetur, hujus anni consulibus celebratum, nempe Crispo et Constantino tertium consulibus ; licet depravati codices, loco Crispi, habeant Priscum : irrepsit idem error in Acta quæ citavimus Artemii martyris, Juliani temporibus ; in quibus cum mentio fit de Crispo Constantini filio, Priscus nominatus reperitur ? sed et apud Suidam pro Crispo Priscus legitur : quod minus considerans quidam, imprudenter nimis visus est eamdem Synodum respuisse. In ejus vero Concilii exordio hæc narrantur de causa cogendi ejusmodi episcoporum conventus : « Eodem tempore, cum multi nobiles gauderent, quod Constantinus rebaptizatus a Silvestro episcopo urbis Romæ, et mundatus fuisset a lepra ; pro hoc beneficio, quod accepit a Domino nostro Jesu Christo per Silvestrum episcopum, cœpit integre prædicare Dominum Jesum Christum et confiteri ejus beneficia. Silvester igitur episcopus urbis Romæ congregavit fratres, compresbyteros, coepiscopos, et diaconos suos, et cives Romanos. Et quoniam (quem) mater Ecclesia genuerat filium carissimum Constantinum, etc. » De iis enim quæ ad idem Concilium spectant, agemus inferius. Nam cum ejusmodi Ro-

[1] Act. XXI. — [2] Joseph. Antiq. lib. XX. c. 6. et de bell. Jud. lib. II. c. 12. — [3] Porphyr. in Vit. Plotini.

mana Synodus, ut legitima, in compluribus antiquis codicibus scripta habeatur, exhibeatque illam ipsam antiquissima Cresconiana Collectio; non est quod quis suspicari possit, humanum esse commentum.

30. Hujus quoque, puto, auctoritate Concilii Anastasius Bibliothecarius in Chronico perbrevi, quod scripsit, recenset Constantini baptismum Romæ habitum anno decimo octavo ejus imperii, nempe sub his ipsis consulibus hoc anno, quo absolvitur ejusdem imperatoris annus decimus octavus, et inchoatur decimus nonus. Atque hæc satis de iis quæ ad tempus spectant. Quibus in primis erroris arguuntur, qui Constantini baptismum ad illud tempus referunt, quo expugnato Maxentio, primum ingressus est Romam; sed et illi pariter, qui eum tempore mortis tradunt baptizatum Nicomediæ, adversus quos prolixior paulo post disceptatio erit. Extrema igitur hæc declinantes, sententiam sequimur de baptismi Constantini tempore, quam novimus illorum præcipue assertione probatam, qui cum gentiles sint, neutrius opinionis inter fideles versantis affectione tenentur; sed quæ noverunt, libere professi sunt; quam et sacri Romani Concilii Actis intelligimus confirmari, et Anastasii scriptoris accuratissimi testificatione insuper roborari. His adde quæ de Constantini lepra et curatione per baptismum facta futuris sæculis credita sunt, atque absque ambiguitate recepta. Unde Gregorius Turonensis [1], cum agit de baptismo Clodovei Francorum regis, hæc ait: « Procedit novus Constantinus ad lavacrum, deleturus lepræ veteris morbum, sordentesque maculas gestorum antiquorum recenti latice deleturus. » Eadem quoque habet Hincmarus in Vita quam scripsit S. Remigii.

31. Verum quonam modo hæc se habuerint, ut in re permagni ponderis, singula exactissime disquiremus. Præstant hæc quidem Acta Silvestri; quæ cum antiquitus Romæ a Catholicis legi solita et antiquo usu a nonnullis aliis Ecclesiis idem factitari consuevisse testetur Gelasius [2]; quis tam exploratæ antiquitatis exactissimus ac severissimus censor ea omnino spernenda esse atque rejicienda decernat, nisi qui tumido fastu neget (quod est in divinis Scripturis [3]) esse in antiquis sapientiam; et superbe super alios se ipsum extollens, Davidicum illud usurpet [4]: « Super senes intellexi? » Si igitur de antiquo usu lectionis Actorum Silvestri Gelasius testis est, cum ab hoc tempore usque ad ejus sedem nonnisi centum et sexaginta octo anni intercedant; plane significatur eodem hoc ipso Silvestri sæculo eadem legi solita, ac proinde nonnisi vera existimata, quæ ab ejusdem sæculi hominibus potuissent argui falsitatis. Nec est quod tergiversari quis jure debeat, ea apud Gelasium de Actis Silvestri desiderari in aliquo codice; nam quotquot reperiri possunt codices Cresconianæ Collectionis, quæ cæteris habetur antiquior, in iis omnibus atque aliis ejusdem venerandæ antiquitatis ponitur disertis verbis eadem Gelasii de Silvestri Actis sententia. Quoniam vero quæ extant eadem Silvestri Acta tum apud Græcos, tum etiam Latinos in nonnullis depravata esse superius demonstravimus; reliquum est, ut illa ab antiquioribus ac majoris fidei auctoribus primum accepta, quæ ex iis vera quæve ambigua vel falsa omnino esse noscuntur, ad Lydium allata lapidem, diligenti habita investigatione quæramus.

32. Quæ ergo ad Constantini baptismum spectant, citantur ea ac pariter recitantur ab Hadriano papa qui non ut apocrypha dubiave refert, aut ea prodit coram domesticis arbitris, et in causa cujus nulla esset controversia agitata, sed ad Orientis imperatores scribens, eoque potissimum tempore, quo ejus dogmatis causa altercationes frequentissimæ atque acerbissimæ essent; ut facile intelligas, non levia quæque et nullius ponderis atque auctoritate carentia testimonia adversus pugnacissimos adversarios esse producta, sed quæ essent ictibus impugnantium ex adverso omni ex parte solide constantia, atque firmiter consistentia. Sunt autem hæc Hadriani verba [1]: « Ex eo enim, quo Christi Dei nostri Ecclesiæ, tempore quietis et pacis, apertæ sunt fores, hactenusque depictæ ecclesiæ imaginibus sunt ornatæ, beato atque sanctissimo papa Silvestro testante. In ipsis enim exordiis Christianorum, cum ad fidem converteretur pius imperator Constantinus sic legitur: Transacta die, nocturno regi facto silentio, somni tempus advenit; et ecce adsunt sancti Apostoli Petrus et Paulus dicentes: Quoniam flagitiis tuis posuisti terminum, et effusionem innocentium sanguinis horruisti; missi sumus a Christo Jesu Domino dare tibi sanitatis recuperandæ consilium. Audi ergo nostra monita, et fac omnia, quæ indicabimus tibi. » Sed elucidanda sunt hæc antequam ulterius progrediamur; indigne quippe patimur, assectantem lectorem nostra vestigia, dubitatione cunctantem, de recto quo perducatur itinere, ancipitem reddi.

33. Habent Acta Silvestri (licet in diversis antiquis codicibus scriptis paulo diversa ferantur; et quæ pariter sunt typis excusa, in nonnullis sint, ut superius diximus, corrigenda) habent, inquam, Constantinum imperatorem adhuc patrita sectantem, persecutionem adversus Dei Ecclesiam concitasse; quam ut Silvester evitaret, una cum aliquibus suis petiisse secreta montis Soractis: Constantinum vero interea fuisse a Deo, ob admissa flagitia, lepra percussum, accepisseque ab aruspicibus responsum, eam sanguine infantium esse curandam. Quæsiti sunt e vilioribus personis infantes ad necem; cum infelicium matrum planctus aera undique verberantis misertus Constantinus, a nece eorumdem abstinendum præcepit, et matres cum caris pignoribus auctas muneribus ad propria hilares redire jussit. Quo humanitatis digno expleto munere; cu-

[1] Greg. Tur. hist. lib. II. c. 31. — [2] Gelas. in Conc. Rom. de lib. authent. et apocryph. — [3] Job. XII. — [4] Psalm. CXVIII.

[1] Concil. Nicæn. II. Act. I. et tom. II. ep. Decret.

banti illi, in visu (ut dictum est) apparuerunt Apostoli; et cætera quæ dicuntur. Hæc, inquam, cum ad summam cuncta ferme, quæ in diversis codicibus extant Acta Silvestri habeant, multa tamen a diversis sunt superaddita, quæ rem veram in discrimen possent adducere : unde et factum est, ut fidei illorum haud parum fuerit derogatum.

34. At quod ad hæc, quæ summatim recitata sunt, pertinet, qui mente recolit, Constantinum imperatorem tam sublimi vocatione ostenso illi cælitus signo crucis, a Deo esse vocatum, eodemque signo feliciter usum in bello; quique cæteras ab eo res gestas ante et post debellatos primo Maxentium, ac deinde Licinium, legit; quidve ab eodem cum episcopis adversus Donatistas atque Arium actum sit, in mentem revocat; præstantissimarumque legum annis prope singulis sancitarum pro Ecclesiæ statu felicissimo meminit; qui, inquam, hæc et alia pia Constantini gesta ante hæc tempora mente perlustrat, plane animo exhorrescit, cum audit ipsum esse persecutum Ecclesiam; et obstupescit, cum intelligit Silvestri atque suorum fugam et latebras in Soracte, sed et Constantini lepram attonitus intuetur. Verum non puto sic illos affici, qui cunctarum rerum seriem ordine temporum, quo contigerunt, et a nobis singulis annis sunt recensitæ didicerit. Quisnam, obsecro, inficias ire poterit, Constantinum avitam superstitionem aliqua saltem ex parte resumpsisse, cum ex recitato superius ipsius rescripto constet eum aruspices consuluisse? Et quid putandum infensissimos Christianæ religionis hostes eidem tanquam e numine respondisse? cum tam opportunam nacti esse viderentur occasionem, qua Constantinum erga Christianam religionem propensiorem, ab ea penitus revocarent; cum certum sit, ejusmodi hominum genus nunquam desiisse adversus Christianos oblatrare, exclamareque eos omnium malorum auctores; hocque non olim tantum sub tyrannis Christianorum persecutoribus (ut Patrum adversus eos Apologiæ palam testantur), sed etiam post hæc temporibus christianorum principum id facere non sint veriti, ut locuples testis est S. Augustinus; qui ad horum procaciam retundendam eximios illos de Civitate Dei commentarios scripsit; horum, inquam, suasionibus potuit Constantini mens his temporibus parum constans ab instituto de Christiana religione suscipienda facile deflecti.

35. Quod etsi postea reperiatur pro Christianis rescripsisse, ex ipso nihilominus rescripto (quod superius demonstratum est) potest satis intelligi, licet non ab ipso, tamen a Gentilibus præter spem fideles fuisse vexatos atque invitos ad eorum sacra pertractos; ut plane appareat, persecutionem aliquam ex insperato fuisse tunc in eosdem obortam, ex qua Silvestri suorumque fuga et latebræ contingere potuerunt. At quomodo dixerimus, eam ex Constantini recitato rescripto cessasse, si mox sunt infelicissima tempora subsecuta, atque ea plane, quæ ore domesticorum suorum meruerunt Neroniana vocari? Quam facile fuit, fluctuantem Constantini animum in deteriora propelli, et si non fidei causa, aliis tamen innumeris plane prætextibus et levissimis suspicionibus, in quosque optimos agitari; adeo ut si deploratissimis hisce temporibus carissimus filius, Cæsarum primus, amantissima uxor Augusta, et alii complures necem ab irato principe subire coacti sunt; quid mirum si Romanus Pontifex fugam capessere adactus sit, vel in ea quam antea ob furorem Gentilium (ut dictum est) captasset, sese cum suis hactenus continuerit? Tempora plane (ut eadem sæpe repetamus, quæ Ablavius testatus est) Neroniana erant; ergo sive Silvestro, sive aliis, pluribus ex causis potuit suboriri dignus fugæ prætextus; adeo ut non mereantur hæc amplius in dubitationem adduci. Cæterum non deest, qui ex græcis historicis [1] affirmet Constantinum, postquam summa rerum potitus est, segniorem factum, tandem Faustæ uxoris impulsu ad patrium deorum cultum rediisse; quando a Deo lepra percussus, in se reversus, a Silvestro baptizatus, lepra simul et impietate liberatus fuerit. Est hic Glyca, qui in suis Annalibus ejusmodi narrationem intexuit : « Constantinus post devictum Maxentium negligentior factus, ubi rursum in hostem prorupisset, victus est; quo detrimento accepto, quemdam in mœrorem incidit, et consopitus est. Hic per quietem visus est sibi nares virga quadam verberari; moxque de naribus sanguis promanans, in veste linea notam crucis expressit. Qua re conspecta, pœnitudine sui delicti ductus est; ideoque hostibus suis superior evadit. Secundum hæc denuo per uxorem Faustam ad deastrorum cultum exorbitantem, Deus per lepram retraxit, » etc. Pergit de curatione ejus morbi per baptismum facta, de qua nos inferius.

36. Quod vero ad lepram spectat; quid tam humanum, quam quod mortalis quis, licet regiis infulis decoratus, ea potuerit passus esse, quæ cæteros hominum pati contingat? cum præsertim ejusmodi morbo Deus consueverit peccata [2] ulcisci, ac potissimum superbientium regum [3]. Sane quidem ubi morbus iste frequentior erat in Ægypto, regias personas ea tangi consuevisse, auctor est Plinius, qui et testatur eosdem reges morbo elephantico laborantes (sic ibi appellari solita lepra est) curari ex humano sanguine confecto balneo; ut nihil sit quod mireris ad curationem lepræ Constantinum jussum esse præparare solia infantium sanguine redundantia. Sed quo hæc certiora tibi fiant, accipe verba Plinii [4] : « Ægypti peculiare hoc malum, et, cum in reges incidisset, populis funebre; quippe in balneis solia temperabantur humano sanguine ad medicinam eam. » Hæc nos de Constantini lepra, et adhiberi solita regibus medela, elucidasse voluimus; ne quid de hoc reliquum sit, quod fidem lectoris retardare possit; ad quam augendam si pertinere putas, adde, ejusdem Constantini filiam Constantiam ejusmodi quoque lepræ tabe affectam, ipsius Acta testari,

[1] Mich Glyc lib. I. hist. — [2] Num. XII. 4. Reg. V. — [3] 2. Par. XXVI. — [4] Plin lib XXVI. cap. I.

itemque Joannis et Pauli scripta a Terentiano; sed et pervetusta Acta Liberii (de quibus inferius) idem affirmant. Attigimus hæc eadem de Constantini baptismo in nostris ad Romanum Martyrologium Notis; verum multa ibi ex his, quæ hic accuratius exposuimus, emendanda erunt; sed jam ipsorum Actorum, quæ reliqua sunt prosequamur, prout inveniuntur ab Hadriano papa descripta, qui verba Apostolorum cum pergit recitare, hæc ex iisdem Actis addit fuisse ab illis Constantinum admonitum.

37. « Silvester episcopus civitatis Romæ, ad montem Soraclen persecutiones tuas fugiens, in cavernis petrarum cum suis clericis latebras fovet; hunc cum ad te adduxeris, ipse tibi piscinam ostendet, in quam dum tertio merserit, omnis te valetudo (mala val.) deseret lepræ, quod dum factum fuerit, hanc vicissitudinem Salvatori tuo compensa, ut omnes jussu tuo per orbem totum Romanæ (Romanum) ecclesiæ restaurentur. Tu autem in hac parte purifica te, ut, relicta omni superstitione idolorum, unum Deum, qui verus et solus est, adores et excolas, et ad ejus voluntatem attingas. » Quod jubetur de restauratione ecclesiarum, illud per ea verba Apostoli voluisse significare videntur, ut (quod postea egregie præstitit Constantinus) ecclesiæ in augustiorem amplitudinem ejus munificentia instaurarentur. Idemque jubetur omnem penitus relinquere superstitionem, qua scimus ea saltem ex parte, quod aruspices consuluit, labefactatum esse; cætera autem, quæ non sunt scriptis prodita, ei non audemus impingere. Sed quid post hæc Constantinus? Tradunt his verbis eadem Acta ab Hadriano recitata.

38. « Exurgens itaque a somno, statim convocat eos qui observabant palatium, et secundum tenorem somni sui, misit ad montem Soractem, ubi sanctus Silvester cum suis clericis receptus, lectionibus et ordinibus insistebat. At ubi a militibus se conventum vidit, credidit se ad martyrii coronam evocari; et conversus ad clerum omnem, qui cum eo erat, dixit [1]: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Profectus itaque (ut dictum est) pervenit ad regem; cui nuntiatus, cum tribus presbyteris et duobus diaconis introivit. Ingressus dixit: Pax tibi, et victoriæ de cælo ministrentur. Quem cum rex alacri animo et vultu placidissimo suscepisset; omnia illi, quæ facta, quæ dicta sunt, quæ etiam revelata sunt, secundum textum superius comprehensum, exposuit. Post finem vero narrationis suæ percunctabatur, qui essent dii Petrus et Paulus, qui illum visitarent ob causam salutis suæ, et ejus latebras detexissent. Silvester respondit: Hi quidem dii non sunt, sed idonei servi Christi, et apostoli electi ab eo, et missi ad invitationem Gentium, ut credentes salutem consequantur. » Sed hic siste gradum, lector, quod te videam subcunctantem sequi.

39. Hæc autem Constantini de Apostolis interrogatio: Quinam dii essent, non eo quidem sensu accipienda est, ut qui tot annis erga Christianam religionem visus est esse propensior, et ejus elementis imbutus, quinam essent Apostolorum principes ignoraret. Sed licet Apostolos optime ipse noverit fuisse homines; quiddam tamen super humanum eo visu de eis mente concepit; quod in facta divinitus apparitione spirituum beatorum sæpe contingere soleat, tanta superni luminis claritudine videri coruscos, ut supra humanum et angelicum, divinum quid, qui eos vident, in eis fuerint meditati; ut de Manue Sampsonis patre testatur divina Scriptura, cum ait [1]: « Statimque intellexit Manue angelum Domini esse; et dixit ad uxorem suam: Moriemur, quia vidimus Dominum. » Quonam modo nominat Dominum, quem novisse ait esse angelum Domini; nisi quod quiddam supra angelicam naturam eidem inesse fuerit arbitratus? Sed et quod ad defunctorum animas spectat; vide, quid de anima Samuelis habeatur in Regum primo [2]: « Ait mulier ad Saul: Deos vidi ascendentes de terra. Dixitque ei Saul: Qualis est forma ejus? Quæ ait: Vir senex ascendit, » etc. Si unus ex diis, licet perperam, credita est anima Samuelis, hominis nuper defuncti, et facie visuque notissimi; quid adeo mirum, si Constantinus in ea divinitus facta visione conspiciens Petrum et Paulum non de terra surgentes, sed de cælo venientes, et cælestis gloriæ fulgore clarissimos, deos esse putaverit? Non quidem, quod ignorarit, et oblivione deleverit quod didicerat et in edictis sæpe professus fuerat; unum tantum esse Deum in Christiana religione credendum, deos autem Gentium esse dæmonia; sed quod (si quid Constantini tyrocinio condonandum putamus) sicut sciebat apud Gentiles inferiorem quemdam esse deorum ordinem, quos dicerent Heroas, omnium hominum præstantissimos, ita inter Christianos fuisse aliquos, qui essent hujusmodi dii ob egregiam eorum præstantiam nominandi, existimaverit; quod nec a divinæ Scripturæ phrasi procul abhorret; unde si quis eum Christiana religione apprime imbutum esse contenderit; tunc dixerimus, eum homines quos sciret, appellasse deos ex divinæ legis præscripto secundum illud Davidicum [3]: « Ego dixi, dii estis, et filii Excelsi omnes, » et alia alibi multa id genus. Nam alias idem Constantinus (ut suo loco dicetur) ipsos episcopos qui Nicææ convenerant ad Concilium, deos itidem, ex præscripto divinæ Scripturæ, nominavit. Sed jam reliqua prosequamur.

40. Quidnam autem Silvestrum Constantinus posthæc rogarit, eadem Acta recitata ab Hadriano sic referunt: « Cumque et his similia Augusto diceret Papa; interrogare cœpit Augustus utrumnam istos Apostolos haberet aliqua imago expressos, ut ex pictura disceret hos esse, quos revelatio docuerat. Tunc S. Silvester, misso diacone, imaginem Apostolorum sibi exhiberi præcepit; quam imperator aspiciens, ingenti clamore cœpit dicere, ipsos esse quos

[1] 2. Cor. VI.

[1] Judic XIII. — [2] 1. Reg XXVIII. — [3] Psal. LXXXI. et Joan. X.

viderat; nec debere jam differre Spiritum sanctum ostensionem piscinæ, quam istos promisisse suæ saluti memorabat. » Hucusque Hadrianus ex Actis Silvestri ad confirmandum sacrarum antiquum usum imaginum. Porro quod spectat ad venerandas imagines Petri et Pauli, atque in primis Salvatoris nostri Jesu Christi, ad sua quoque tempora esse in Ecclesia conservatas; seque eas aspexisse, testatur Eusebius hisce verbis[1]: « Cum et nos Petri et Pauli apostolorum, et Christi etiam ipsius imagines in picturis colorum varietate expressas, conservatasque aspexerimus, » etc. Quod si ejusmodi Apostolorum principum extabant imagines, et visebantur in Palæstina tot prœliis sæpe devastata, quanto magis Romæ eædem integræ atque sinceræ eorumdem vultus accuratius exprimentes asservari potuerunt, ubi iidem Apostoli diutius vixerunt, et tandem martyrium passi sunt, ubi ars excultior et custodia diligentior sit adhibita? Cæterum eadem ipsa tabula, tunc a Silvestro imperatori Constantino ostensa, hactenus magna veneratione asservatur in ejusdem Petri basilica Vaticana; cujus quidem exemplar formis æreis affabre expressum, Romæ editum vulgatumque omnibus, haud necessario existimavimus hic exprimendum. Refert sane idem exemplum, quo S. Augustinus[2] ait pingi consuevisse simul imagines Salvatoris et apostolorum Petri et Pauli. At quæ de Constantino et Silvestro hactenus dicta sunt, cum a recentioribus Græcis, tum etiam a Latinis pariter confirmari, omnes norunt; quorum numerum recensere piget; quod nec magni facimus, cum non nitamur ex more in re antiqua, nisi antiquorum testificationibus, nec facile credamus aliis, qui de rebus antiquis absque veterum assertione scripserint quæ vera esse putaverint.

41. Sed quod ad ipsum baptismum spectat per Silvestrum papam Constantino collatum, quæ eorumdem Actorum antiquioribus monumentis consignata habentur, hic describamus. At quoniam eadem in diversis codicibus paulo diverse narrantur, non verba singula, in quibus haud semper conveniunt, sed res ipsas summatim recensuisse sit satis. Nimirum, assentientem imperatorem se ex ritu Christianæ religionis per baptismum patratis facinoribus ablui et expiari, jussum esse a Silvestro, ex more, septem saltem diebus, deposita regia corona, in pœnitentia solitarium agere, seque his præviis religionis officiis ad plenissimam illam per baptismum faciendam purgationem paratum reddere. Paruit imperator, acturusque privatæ pœnitentiam, coronam deposuit atque simul splendidam vestem imperatoriam. Certe quidem auctor est Aurelius Victor in Constantino, eum habitum regium gemmis et caput exornare consuevisse perpetuo diademate; quibus hisce catechismi diebus carere voluit, cum ipsum ad fidem instrueret summus Pontifex, et catechista Silvester, qui et indixit publicas pro imperatore preces atque jejunium. Sabbato autem adveniente, et fonte ex more precibus benedicto, in eumque Constantino simul ingresso et baptizato, affulsisse cælitus divinum splendorem, eadem Acta testantur; imperatoremque redditum christianum, et a lepra simul esse mundatum; confessumque palam, eo fulgore sibi manum porrigentem Christum vidisse. Quædam vero Acta de Christo apparente nihil, sed de manu ad eum extenta desuper, attestantur. Hæc sunt, quæ contigisse dicuntur tum in baptismate; quæ autem ab eodem acta sint, postquam sancto lavacro plene initiatus Christiana religione perfecte christianus evasit, paulo post dicturi sumus.

42. At quod ad hæc pertinet, non contemnenda prorsus ducimus, licet multis obsita mendis, quæ veneranda præstant antiquitate, Acta Liberii, a majoribus non omnino neglecta, quæ a Cresconio in sua Collectione vetusta admodum sunt intexta. In ipsis, inquam, Actis expressum habetur[1] ex libro quodam, qui ibi citatur Silvestri, Constantinum a lepræ morbo in baptismo crucis signaculo liberatum: indignatum vero esse Constantium ejus filium longe post mortem patris, quod Liberius sparsisset in vulgus, Constantinum a Silvestro lepra mundatum olim sacro baptismate; ob eamque causam gravia in eum comminatum fuisse. Opinamur equidem accidisse, tunc edita esse a Liberio quæ scripta erant de Constantini lepra atque baptismo, cum ab Eusebio antea elucubrata Constantini Vita in lucem edita ac pervulgata esset, ubi de Constantini baptismo in fine suscepto inerat falsa narratio; Constantium vero conficti mendacii architectum in Liberium fuisse ea ex causa commotum. Ex quibus intelligas pervetustam esse de Constantini baptismate quæstionem. Sed cuinam, rogo, summone sacerdoti ea prodenti ex scriptis Silvestri, an ariano imperatori furenti major est adhibenda fides? verum neminem puto id jure in dubium revocaturum. Ex iis quoque et illud possumus intelligere, Constantinum lepra deformem haud de curatione sua publicum voluisse exhibere spectaculum, ac spectante Urbe suscepisse baptismum, sed paucis duntaxat arbitris id fieri voluisse intra palatium Lateranense, ubi hactenus ejus visitur baptisterium; curatum autem se (quod dictum est) conspectui omnium reddidisse, locumque illum illustrasse postea augustissimis monumentis, de quibus agemus inferius.

43. Quoniam vero iis quæ dicta sunt de Constantino Romæ a Silvestro papa sacro baptismate initiato complures adversantur, iidemque antiqui scriptores, hic de his disserere pernecessarium ducimus. Primus omnium contrariæ sententiæ assertor, quem et inconsulte (eorum pace dixerimus) complures secuti sunt, esse reperitur Eusebius Pamphili episcopus Cæsareæ Palestinæ; sed Arianorum (ut cum Hieronymo[2] asseram) signifer, qui in gratiam Constantii imperatoris ariani hominis, et Arianorum patroni hæc ipsa conscripsit; cujus de rebus

[1] Euseb. lib. VII. c. 14. in fine. — [2] Aug. de consen. Evangel. lib. I. c. 10.

[1] Act. lib. c. 1. in fin. et c. 6. — [2] Hier. in Chron. et alibi.

Constantini Romæ gestis affectatum silentium indicat quo fuerit animo et affectu compositus erga primam sedem, quod et superius est a nobis facile demonstratum. Ut videas hominem Ariana hæresi simul imbutum imbibisse pariter cum impietate dolos ad concinnanda quotquot posset ea occasione mendacia. Si enim conscripsisset Constantinum Romæ a Silvestro pontifice in fide catholica baptizatum, quid aliud erat, quam impietatis et apostasiæ redarguere filium ejus Constantium imp. paternæ fidei desertorem et transfugam? At quoniam ea est mendacii natura, ut quantumlibet omni ex parte excogitatis diligenti arte præsidiis roboretur et adminiculis fulciatur, nihilominus, quod firmitatis careat fundamento veritati subnixo, corruere necesse sit atque prosterni, juxta illud Psalmistæ [1] : « Mentita est iniquitas sibi : » age jam exquiramus, quæ ea de re ipse conscribat, an solida firmitate firmaque soliditate constant.

44. Eusebius [2] igitur in Vita quam scripsit ipsius Constantini, cum de morbo ejus atque obitu agit, de baptismo tunc quoque accepto ejusmodi instituit orationem : « Cum primum oborirctur ei quædam corporis inæqualis intemperies, ad eamque jam vehementior dolor accessisset, ad calida civitatis balnea proficiscitur, et inde ad civitatem matris suæ cognominem (nempe Helenopolin) ubi in martyrum sacra æde diu versatus, supplices preces et vota publica adhibuit Deo. Ut vero ei in mentem venit extremus ejus vitæ dies, existimaretque hoc tempus opportunum esse ad delenda illa errata, quæ (quoniam mortalis erat) admiserat, crederetque arcanorum mysteriorum efficacia et salutaris lavacri initiatione mentem expiari; hæc, inquam, cum ei in mentem venirent, humi procumbens genibus, et in ipsa martyrum æde errata sua confessus, supplicem se Deo offerebat. » Nunquam ne antea, rogo, ex quo christianus esse cœpit, post viginti sex annos Constantinus in morbum incidit, ut expiandi per baptismum peccata oportuerit eum iniisse consilium? Sed esto. Potuitne homo tot parricidiis cruentatus sic inexpiatus ad extremam usque senectutem sponte perdurasse, conscientia interea penitus consopita, ne dicam emortua?

45. At Eusebius hæc probe intelligens, eam dilati baptismi in hanc diem causam ostendit ; quam ut majorem sibi fidem conciliet, ab ipso Constantino tanquam oraculum quoddam vult confirmatam reddi, his scilicet verbis, cum ait : « Ubi primum manuum per precationem impositione dignus est habitus ; inde discedens, ad suburbana Nicomediæ civitatis pervenit; et convocatis episcopis, ita fere ad eos locutus est : Quam ego, fratres, avida mente omnibusque votis a Deo salutem multis hisce annis deprecatus sum, eam nunc hodiernus dies a me vehementer expectatus attulit. Tempus igitur est, ut tandem insigni illo, per quod immortalitatem adipiscemur, perfruamur. Quod ego etsi in illius Jordani gurgitibus in quibus Salvator noster ad nostrum exemplum baptizatus esse memoratur, facere constitueram ; tamen Deus, quod mihi maxime accommodatum est cernens, hoc in loco iisdem mysteriis dignatur. Omnis igitur amoveatur dubitatio, » etc. Et quando id, quæso, ipse facturus? Jam agebat annum ætatis sexagesimum tertium, jamque parabat expeditionem in Persas, et alias sæpe ante adversus hostes certamen inierat; hac ergo ex parte (si hæc vera essent) pietate Constantio filio longe impar Constantinus fuisset; ille enim adversus Magnentium pugnaturus, ne lixam quidem voluit, nisi ante baptizatum, in hostem proficisci. Et quonam, quæso, exemplo majorum Constantinus persuasus ad decrepitam senectutem baptismum dilaturus erat, quem nonnisi urgente morte suscepit? Nam etsi posthac penes nonnullos (ut dicturi sumus) ejusmodi de dilatione baptismi pravus usus invaluit; nullum antehac ea de re præcessisse reperitur simile factum. Verum si (quod ait) in optatis erat, in Jordane flumine baptizari : quando opportunius id facere potuisset, quam anno ante obitum, cum Hierosolymam (ut ipsemet testatur Eusebius [1]) ex omnibus Orientis partibus ab eo vocati ad templi dedicationem episcopi convenere ; cum præsertim tricennalia instarent imperii, digna quæ hujuscemodi solemniis præcipue agerentur; cum et imminens in Persas [2] (quod dictum est) profectio ad id eum impellere debuisset?

46. Sed audiamus rursum Eusebium hæc demum per Constantinum perorantem : « Quod si is in cujus arbitrio mors et vita consistunt, vitam inter vos longiorem vivere permiserit, et hæc ejus menti sententia steterit, ut posthac aliquando communes cum populi Dei grege preces in Ecclesia conjungam ; vivendi leges mihi, quæ servo Dei conveniant, ponere haudquaquam differam. Atque hæc quidem ille. » Oblitus videtur Eusebius antehac talibus præconiis Constantinum celebrasse, ut non tantum, quod pertinet ad vitæ institutum, erga se ipsum omnibus excultum virtutibus, quibus inter omnes facile excelleret, mirifice prædicarit, sed quod erga alios talem se exhibuerit, ut quibuslibet sanctissimis episcopis non minora præstaret, magnopere commendarit, quodque se ipsum pro impenso religionis studio nominasse aliquando episcopum, tradiderit [3]. At quid demum de consummatione baptismi Eusebius addat audiamus : « Illi vero (nempe, episcopi qui aderant), sacrorum religione consummata adhibitisque statis divinæ institutionis cærimoniis, arcanorum mysteriorum eum participem faciunt, certa quædam, quæ oportebat, præfinientes. Et sane ex omnium imperatorum memoria solus Constantinus in Christi confessionibus renatus, et sacris initiatus, divinoque sigillo donatus, et spiritu lætitiam concipiens, prorsusque novus redditus, ac divina oppletus luce, per immensitatem fidei incredibiliter quidem

[1] Psal. XXVI. — [2] Euseb. lib. IV. c. 61. 62.

[1] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 43. — [2] Idem lib. IV. c. 56. 57. — [3] Idem lib. IV. c. 24.

animo gestiebat, sed ad clarissimam et evidentissimam vim divinæ majestatis obstupescebat. » Hæc de ejus baptismate tunc suscepto Eusebius, plane immemor, quod in Historia [1] dixerat, Philippum imp. christianum fuisse, et quod ingressus ecclesiam, cum particeps fieri vellet, ob perpetrata delicta a Fabiano papa rejectus fuerit, et in pœnitentium classem redactus, non recipiendus antequam peccata confessus fuisset. Sed missa istæc.

47. Rogo eum, quinam erant illi qui aderant episcopi, et a quonam illorum baptizatus est! Reticuit hæc ipse quidem, ne penitus erubesceret; sed ex loco, ubi constiterat, possumus et personas pariter intelligere, et initiantem sacris imperatorem cognoscere. Agebat (ut ait) in suburbiis Nicomediæ; præerat illis Eusebius Nicomediensis Arianorum antesignanus acerrimus, ejusdem hæresis cum Ario idem auctor et propugnator insignis, adeo ut sicut ab Ario Ariani, iidem ab Eusebio denominati sint Eusebiani, quorum vis magna erat (ut dicemus) apud domesticos imperatoris. Si igitur in Nicomediæ suburbiis, nec ab alio aliquo, quam ab ejusdem civitatis episcopo appareat, assertione Eusebii, baptizatus; consequentia illa deducitur necessaria, Constantinum in Arianorum perfidia baptizatum, vel potius (si verum est quod asserit) rebaptizatum; Arianos enim baptizatos in fide Catholica, rebaptizare consuevisse, exemplis mille ac testibus exploratissimum est. Interfuisse tunc ibi Eusebium Nicomediæ episcopum, Theodoretus [2] affirmat; sed et ab ipso item Eusebio Constantinum baptizatum, habent S. Hieronymi et Isidori Chronica. Quamobrem si Eusebio ea asserenti credimus, necesse erit affirmare, Constantinum in extremo vitæ cursu ab ariano episcopo baptizatum, impium ex hac vita migrasse, ab Ecclesia Catholica penitus alienum.

48. Sed quoniam Græcorum Ecclesia eumdem imperatorem sanctum prædicat atque Apostolis proximum; imo et universalis Ecclesia semper eumdem ut pium habuit, dum ejus nomen ex sacris diptychis una cum aliis orthodoxis semper publice recitare consuevit; et nullus unquam repertus est auctor, qui eum vita functum nota impietatis sugillet; necessario affirmandum est Eusebium esse mentitum. De cultu Constantini imp. Græcorum perantiqua Menologia fidem faciunt. De antiquis vero diptychis ecclesiasticis, Nicolaus Romanus pontifex scribens ad Michaelem imperatorem, sic ait: « Quanta autem Dei cultorum Augustorum, qui Ecclesiam Dei exaltaverunt, et præcipue Romanam, Constantini videlicet, et Constantis, Theodosii quoque Majoris, et Valentiniani, et cæterorum laus in universali Ecclesia polleat, et eorum præconia ubique personent, et nomen eorum inter sacra mysteria impætermisse commemoretur, attentius et sedulo recordamini, sicque nos audire illos imitantes satagite. » Hæc de fide publica diptychorum. Sed et ex Actis pariter Concilii Chalcedonensis, quantæ religionis extiterit Magnus Constantinus, apparet, dum Marcianus imperator principum religiosissimus, Novus Constantinus acclamatur; hæc ex Actis publicis. Prætermittimus hic recensere innumera diversorum Patrum de sincera pietate Constantini testimonia. Quamobrem cum res in eo statu sit posita, ut alterum de duobus oporteat affirmare, vel Eusebium turpiter esse mentitum, vel Constantinum ab ariano episcopo baptizatum, inter impios recensendum; cum evidenter appareat eum a Catholica Ecclesia summopere commendatum; necessario dicere compellimur, Eusebium dolo malo esse de Constantino tam falsa locutum.

49. Sed et his addimus ex abundanti, in eo quoque refelli commentum ab eodem homine ariano excogitatum. Quonam modo, quæso, potuit Constantinus imperator nondum plene christianus, sed catechumenus, sacris interesse mysteriis ipso sacratissimi Paschatis tempore? ipse enim sæpe testatur [1], nec quicquam minus fidelibus cæteris eidem in eis licuisse, nec ut decet catechumenum, audito tantum Dei verbo, cum reliquis ejusdem classis fidelibus per diaconum abire jussum esse, sed usque ad sacratissimæ oblationis finem perseverasse; id, inquam, idem ipse illis verbis significare videtur, quibus ait [2]: « Magna autem agebatur diei Paschæ eo tempore celebritas; et imperator cum cæteris pernoctans vota precesque Deo persolvebat. » Vel cum superius ait [3]: « Sed hanc religionis exercitationem salutaris festi temporibus augens omnibus viribus tum animi tum corporis, divinos sacrorum ritus obibat. » Vigebat præterea illa ecclesiastica disciplina, qua catechumeni, antequam sacerdos sacra auspicaretur, extra ecclesiam mittebantur. Rursus vero ante paucos annos Neocæsariensis fuerat Synodus celebrata, cujus (ut vidimus) nonnulli episcopi præsentes quoque fuerunt Nicæno Concilio sequenti anno celebrato; in quo quidem sacro conventu hæc de catechumenis decreta habentur [4]: « Catechumenus si ingrediatur ecclesiam, in ordinem eorum qui instruuntur, assistat. Hic autem si deprehensus fuerit peccans; siquidem genu flectit, audiat, ut non delinquat ulterius; si vero audiens et peccaverit, expellatur vi. » Quonam pacto igitur potuit Constantinus tot immanium cædium reus absque pœnitentia in Ecclesia, vel cum catechumenis stetisse? toleraturine id fuissent sanctissimi illi in diversis locis episcopi? Vel quonam modo potuit interesse, et sedem (ut ipse ait Eusebius) cum episcopis in sacrosancto Nicæno Concilio habuisse, si inter catechumenos Constantinus in Ecclesia tantummodo militabat? Laturine id essent beatissimi illi catholicæ professionis antistites, quorum ingens erat numerus egregia sanctitate, vigore disciplinæ et eruditione præstantium? At quomodo longe evidentius ex suis ipsius scriptis convincitur Eusebius affirmare Constantinum longe ante

[1] Euseb. lib. VI. c. 27. — [2] Theod. lib. II. c. 32.

[1] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 22. et 57. — [2] Eod. c. 57. — [3] Ibid. c. 22. — [4] Conc. Neocæs. c. 5.

obitum sacro baptismate initiatum fuisse, suo loco dicturi sumus, cum agemus de mysticis atque symbolicis imaginibus ab eodem imperatore in regiæ vestibulo collocatis, ab ipso vero Eusebio declaratis. Sed neque hic prætermittimus dicere, Dalmatianum[1] episcopum Cyzicenum, qui collegit Acta nonnulla Nicæni Concilii, recitare orationem Constantini tunc coram Patribus habitam, qua sæpius profitetur, se plane christianum esse, sacroque baptismate initiatum.

50. Hæc a nobis adversus ariani hominis imposturam dicta sint atque evidentissime demonstrata; quo obstructo, vel potius exsiccato primario ejusmodi fonte mendacii; qui ex eo in diversa rivi fluxisse reperti sunt, pariter exhausti esse noscantur; nec fidem apud lectorem inveniat, si a quovis id tradi reperiat, cum nullus alius præcesserit præter Eusebium; a quo id quisquam acceperit, auctor. Hæc dixerimus, quod sanctus Ambrosius obiter, fidem secutus Eusebii, in oratione habita in funere Theodosii, ita de ipso Constantino ait: « Cui licet baptismi gratia in ultimis constituto omnia peccata dimiserit; tamen quod primus imperatorum credidit, et post se hæreditatem fidei principibus dereliquit, magni meriti locum reperit. » Quid si potius quis velit ipsum allusisse ad ægritudinem, qua Romæ (ut dictum est) detinebatur, in qua omni medicorum arte frustrata, in ultimis constitutus quodammodo videbatur, cum baptizatus atque sanatus est a Silvestro? Certe omnis Ambrosii verborum sensus exquirendus et accipiendus est potius, quam contra Ecclesiam Catholicam assentiendum Constantinum decessisse arianum, apostatam a fide catholica; quod nec ipsi quidem Ariani, alioquin procacissimi, ausi sunt aliquando dicere; quodque pateat ipsum sibi Ambrosium eodem verborum contextu contrarium loqui; nam quomodo magni (ut ait) meriti Constantinus est, si ab Arianis baptizatus decessit? Sed et venia ab eo rogata, sit dictum; haud mirum videri debet, ipsum in hujusmodi recensendis errare potuisse in his quæ sunt facti; qui et in eo, quod post hæc accidit, nempe de inventione crucis, paulo inferius contra omnium Latinorum et Græcorum, ab omnibusque receptam sententiam, dicat crucem Christi a latronum crucibus ex titulo ei affixo esse cognitam; cum omnes testentur, titulo seorsum posito, ex miraculo esse demonstratam.

51. Sed et quod apud Hieronymi Chronicon hæc scripta habeantur ultimo anno ejus imperii: « Constantinus, extremo vitæ suæ tempore, ab Eusebio Nicomediensi episcopo baptizatus, in arianum dogma declinat, a quo usque in præsens tempus Ecclesiarum rapinæ et totius orbis est secuta discordia. » Quis putet esse tantæ id auctoritatis et fidei, et non potius credat ab alio esse appositum, quam a S. Hieronymo positum, quod totius Ecclesiæ Catholicæ consensione et usu continuato constat esse improbatum atque rejectum; ut ex iis, quæ nuper de sincera fide catholica Constantini dicta sunt, constat? Sed et ipse Hieronymus se a tanta calumnia vindicet: qui agens contra Vigilantium, sacrarum reliquiarum cultum spernentem, hæc ait: « Ergo sacrilegi sumus, quando Apostolorum basilicas ingredimur? Sacrilegus fuit Constantinus imperator, qui sanctas reliquias Andreæ, Lucæ et Timothei transtulit Constantinopolim, apud quas dæmones rugiunt?» etc. Certe sacrilegus dicendus fuisset, nec in exemplum adducendus esset, qui ab Ecclesia Catholica descivisset. Scimus apud Luciferum Calaritanum[1] Constantinum imperatorem infamia hæresis laborasse, quod S. Athanasium exulare jussisset. Verum magis ipsi credimus Athanasio, qui eum sæpe excusat, et post obitum Constantinum pium, felicis memoriæ atque religiosissimum non raro nominat[2]. Sed de his suo loco uberius.

52. At postremum, respondeamus ad illud, quod cæteris fortius potest objici de baptismo Constantini paulo ante obitum ministrato testimonium, non unius vel alterius testis, sed totius Concilii Catholicorum episcoporum, qui edicto Constantii compulsi Ariminum convenere, manifesta ipsorum testificatione per epistolam scriptam ad Constantium facta, in qua tum apud Theodoretum[3], tum apud Socratem[4] atque Sozomenum[5], qui eam recitant, hæc ipsa verba leguntur, dum agunt de rebus gestis usque ad illud tempus in Occidente. « Cum igitur, inquiunt, intelligamus Constantinum principem certe omnium posterorum memoria post mortem celebrandum, diligenter elaborasse, ut fides illa Nicææ litteris prodita accuratissime perquisita, exploratаque esset; absurdum sane videretur, eo jam post acceptum baptismum vita defuncto, et ad tranquillitatem sibi debitam profecto, aliquid in ea novare, et tot sanctos confessores et martyres, qui hujus doctrinæ auctores inventoresque fuerunt, quique, ut vetus Ecclesiæ Catholicæ poscebat institutum, omnino senserunt, in eoque perstiterunt perpetuo, prorsus contemnere. » Hæc in ipsorum Synodica.

53. Quis hæc audiens, vel attente perlegens, non statim intelligat causam Eusebio adjudicandam, nec ullum reliquum esse defensioni locum, ac proinde nos causa turpiter cadere, postquam videbamur adversariis superatis jam recessisse victores? Daremus plane manus, nisi ex falsa scriptorum editione nos manifestas pati calumnias sentiremus, integraque nobis ex lege Cornelia esset actio; siquidem tam apud Theodoretum, quam Socratem, atque Sozomenum, sive alios qui ex iisdem exscripserunt, non tam mendose, quam mendaciter atque falso legitur, Constantinus, loco, Constantis; cujusnam vero culpa id factum sit, vel ipsorum auctorum, vel librariorum, nostra non interest ut quæramus; sed nostrarum tantum partium est, ut de falsa lectione doceamus.

[1] Dalm. lib. II. Act. Nicæn. Concil.

[1] Lucif. lib. I. pro Ath. et de Regibus apostat. — [2] Athan. orat. I. advers. Arian. et in Apolog. ad Constantin. — [3] Theod. lib. II. c. 29. — [4] Socrat. lib. II. c. 29. — [5] Sozom. lib. IV. c. 17.

Ad hæc igitur elucidanda, ad solidiora monumenta et antiquiorem atque graviorem auctorem provocamus lectorem; sanctus enim Athanasius in commentario illo quem de Synodis [1] scripsit, eamdem ipsam recitat episcoporum epistolam ad Constantium scriptam, in qua loco Constantini, Constantem habet, atque ibi his verbis eadem sententia recitatur: « Fuitque proinde nobis persuasissimum, iniquum esse, cum imperator Constans, ab obitu suo dignus omni memoria, hanc fidem omni cura et diligentia conscriptam promulgarit, tunc demum ex quo ille baptizatus, ex hominibus in requiem sibi debitam translatus est, aliquid novi in ea fide moliri velle, et tot sanctos confessores et martyres hujus placiti scriptores auctoresque contemnere, qui pro veteri lege rituque Ecclesiæ in ea sententia permansere, etc. » Hæc ibi ex græco reddita fidelissime, prout quæ dicemus manifeste declarabunt.

54. Porro hæc omnia Constanti merito jureque conveniunt. Nam quod ad baptismum pertinet, constat eumdem Constantem imperatorem paulo post susceptum baptismum fuisse a Magnentio tyranno necatum; unde alibi idem Athanasius [2] ad Constantium scribens, hæc de Constantis nece habet: « Nihil eam necessitudinem, cum ante oculos versaretur, reveritus, nihilque gratiam beato tuo fratri in baptismate donatam respiciens, veluti dæmon et furia infernalis in eum insiluit; atque ita sanctissimus ille vir martyrium assecutus est. » Hæc Athanasius, qui eum fortissimum propugnatorem Nicænæ fidei ita sublatum vehementer ingemuit; ejus namque opera, Sardicensi congregato Concilio, Nicæna confessio fuerat stabilita, et ipse Athanasius ab exilio revocatus, omniaque ad rectam fidem spectantia promulgatis a se legibus confirmata. Duplici igitur catholici episcopi, qui eam ad Constantium scripserunt epistolam, utuntur ad firmandam catholicam fidem exemplo; Constantini patris in primis, cujus præsentia Nicæna confessio fuerat roborata; et Constantis imperatoris, cujus ope eadem catholica fides in Sardicensi Concilio fuerat confirmata, et ante in Concilio Mediolanensi, cujus ibidem mentio habetur, adversus arianos legatos defensa et roborata; in quo (ut dicetur inferius) mira ejusdem Constantis virtus enituit. Merito igitur in ea epistola Patres primo Constantini Magni, deinde res gestas in Concilio Mediolanensi, atque testimonium Constantis miro rerum ordine ad insinuandam catholicam veritatem scripsere ad Constantinum imperatorem. His igitur confutatis, reliquis quoque auctoribus, qui eadem quæ Eusebius de Constantini baptismo et ipsi scripsere, ut Theodoretus [3], Sozomenus [4], et si qui alii, ex iisdem quæ adversus eumdem Eusebium disseruimus, sit satisfactum; qui et falsa lectione citatæ superius episcoporum epistolæ, in ea sententia confirmati, illa de Constantini baptismo in extremo vitæ cursu collato scripserunt.

[1] Athan. de Synod. Arim. — [2] Athan. Apolog. ad Constant. — [3] Theod. lib. I. c. 32. — [4] Sozom. lib. II. c. ult.

55. *Constantini baptisterium Romæ.* — Elucidatis igitur jam locis obscuris Actorum Silvestri, dilutisque contrariis quæ adversari iisdem videbantur, ipsoque Constantini baptismo Romæ collato gentilium pariter scriptorum testificatione firmato, reliquum est ut et de loco, in quo Romæ Constantinus baptizatus est, agamus; ipso, inquam, fonte, in quo eidem imperatori visibile divinum numen cælesti fulgore coruscum apparuit, cum purgata anima peccatis admissis, atque simul corpus lepra mundum est redditum: quem, ut spiritualis natalis solum et infantiæ Christianæ cunabula, idem Constantinus mirifice illustravit. Remanent in hanc diem tam nobilis antiquitatis vestigia: vestigia plane dixerim (licet insignis satis locus appareat) respectu augustæ summæque illius munificentiæ, qua ab eodem imperatore fuerat exornatus; quam vix in chartis modo nobis antiquitas repræsentat, Anastasii Bibliothecarii industria, qui tam memorabile monumentum ab injuria temporis vindicatum memoriæ prodidit, una cum aliis ab eodem imperatore illustribus Romæ exædificatis ecclesiis. Sunt autem hujusmodi, quæ nimia vetustate obsita, prout licuit ex mendoso codice, haud ipsius stylo expolita, sed rudia, habeantur tamen fideliter edita [1]:

56. « Fontem sanctum, ubi baptizatus est Augustus Constantinus, ex lapide porphyretico et ex omni parte coopertum intrinsecus et foris et desuper, et quantum aqua continet, ex argento purissimo (pensantem librarum) libras tria millia et octo. In medio fontis columna porphyretica, quæ portat phialam ex auro purissimo, pensantem libras quinquaginta, ubi ardent balsami libræ ducentæ, annexum (myxum) ex stipa (stupa) amianti. » Jam occurrunt, lector, quæ valde admirari incipias. Nam quod ad balsamum spectat, abutebatur Heliogabalus, profusissimus principum, balsamo summi pretii oleo, et (quod scribit Lampridius [2]) in lucernis exhibuit; sed per Constantinum primo invenitur cultui sacræ religionis applicitum. Quod autem ad sacrum chrisma conficiendum eodem uti soleret Ecclesia, inde accidit, ut idem balsamum diceretur oleum crucis; sic enim S. Gregorius illud nominat [3], dum ad Leontium scribens, hæc ait: « Oleum quippe sanctæ crucis et aloes lignum suscepimus; unum quod tantum benedicat, aliud quod incensum redoleat. »

57. Sed ad baptisterii descriptionem redeamus: « In labro fontis agnum ex auro purissimo fundentem aquam, pensantem libras triginta. Ad dexteram agni Salvatorem ex argento purissimo in pedibus quinque, pensantem libras centum septuaginta. In læva agni B. Joannem Baptistam ex argento in pedibus quinque tenentem titulum scriptum, qui hoc habet [4]: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi; pensantem libras centum. Cervos ex argento septem, fundentes aquam, pensantes singulos libras

[1] Tom. I. Conc. in Silvestro. — [2] Lampr. in Heliogabalo. — [3] Greg. lib. VII. epist. XXXIV. — [4] Joan. I.

octingentas (octoginta); thymiamaterium ex auro purissimo, pensans libras decem cum gemmis prasinis et hyacinthinis undique, numero gemmæ quadraginta duæ. » Hæc est descriptio sacri fontis; quæ autem eidem dona contulerit Constantinus, ibidem describuntur his verbis, hoc præmisso titulo :

DONUM SANCTO FONTI.

58. « Massa Festi ex territorio Prænestino, præstans solidos trecentos. Massa Gaba (Gabia) ex territorio Gabinensi, præstans solidos ducentos et duos. Massa Pictas ex territorio supradicto, præstans solidos ducentos quinque. Massa Statiliana ex territorio Sorano (Corano), præstans solidos trecentos. Massa intra Siciliam, Taurana, ex territorio Parentiensi (Parthenicensi), præstans solidos quingentos. Intra urbem Romam domus vel horti præstantes solidos bis mille trecentos. Fundus Bassi, præstans solidos centum viginti. Massa Laninas (Lavinus) ex territorio Carsiolano, præstans solidos ducentos. Fundus Catulli ex territorio Nomentano, præstans solidos quinquaginta. Massa Statiana ex territorio Sabinensi, præstans solidos trecentos quinquaginta. Massa Murina ex territorio Appiano Albanensi, præstans solidos trecentos. Massa Virginis ex territorio Sorano, præstans solidos ducentos.

59. « Transmarina intra partes Africæ. Massa Vincis ex territorio Mucario (Musciano), præstans solidos octingentos. Massa Capsis ex territorio Capsitano (Caput Ciliani), præstans solidos sexcentos. Massa Varia Sardana, præstans solidos quingentos. Massa Camaras ex territorio Curta lupi (Cirta), præstans solidos quadringentos quinque. Massa Nummas ex territorio Numidiæ, præstans solidos sexcentos quinquaginta. Massa Sulphurata ex territorio Numidiæ, præstans solidos septingentos viginti. Massa Baldarioliaria ex territorio Numidiæ, præstans solidos octingentos et decem. In Græcia Massa Cephalenia, præstans solidos quingentos. In Mengaulo (Megalula) Massa Amazon, præstans solidos ducentos viginti duos. » Hucusque ibi de baptisterio Constantini et rebus ab eodem ei largitis.

60. *Erectio basilicarum in Urbe.* — His autem de loco enarratis, jam ad reliqua a Constantino Romæ hoc anno, postquam baptizatus est, gesta orationem convertamus; habentur ea in iisdem Silvestri, quæ dicuntur, Actis expressa, sed pro exemplarium diversitate inter se paulo diversa. Siquidem quæ singulis diebus illis septem, cum esset in albis, ab eo pro Christiana religione sancita fuerint, in aliquibus eorum narrantur hoc ordine : « Prima die baptismi sui hanc legem dedit : Christum esse Dominum verum, qui se mundasset a lepra, et hunc ab omni orbe Romano coli debere. Secunda vero die pœnas decrevit adversus omnes qui in Christum blasphemias inferrent vel deriderent. Addidit tertia die pœnam in eos qui cuipiam Christianorum contumeliam irrogassent. Quarta vero die imperatoriis privilegiis Romanam Ecclesiam præ cæteris voluit illustrare.

61. « Rursum vero quinta die concessam esse ab eodem imperatore immunitatem ecclesiis, ibi traditur, ut ad eas confugientes securi in omnibus essent. Sexta vero et septima illud decretum ne absque licentia Romani Pontificis alicubi construerentur ecclesiæ, et de exsolvendis decimis, edidit. Sed et hæc duo ultima, quod desint in græcis exemplaribus, superaddita fuisse putantur, cum præsertim utraque jure antiquiori videantur eidem Ecclesiæ esse debita. Quid autem ab eodem imperatore octava die sit factum, eadem Acta his ipsis verbis significant :

62. « Octava die processit, albis depositis, totus mundus et salvus, et veniens ad confessionem beati Petri apostoli, ablatoque diademate capitis, exuens se chlamyde, et accipiens bidentem, terram primus aperuit ad fundamenta basilicæ construendæ. Dehinc ob numerum duodecim Apostolorum, duodecim cophinos terra plenos, suppositis humeris bajulans asportavit; et ita gaudens et exultans, in carruca sua cum episcopo sedens, ad palatium rediit. » Imitatus videtur Constantinus, a quo genus ducebat, Vespasianum imperatorem, de quo Suetonius [1] : « Ipse restitutionem Capitolii aggressus, ruderibus purgandis manus primus admovit, ac suo collo quædam extulit. » Hæc de Vespasiano Suetonius. Debuitne prætermisisse Constantinus pro cultu veræ religionis præstare, quod ipso major ejusdem familiæ Flaviæ illustrator pro superstitione avita officium exhibuerat? Sed quæ affixa parieti sculpta marmore periit vetus inscriptio tunc apposita, antiquæ reddidere [2] membranæ, in quibus ejusmodi in basilica Vaticana repertum inscriptum distichon legitur :

QUOD DUCE TE MUNDUS SURREXIT IN ASTRA TRIUMPHANS,
HANC CONSTANTINUS VICTOR TIBI CONDIDIT AULAM.

Quod ad eamdem basilicam pertinet, minime prætermittendum esse putamus, quod hisce diebus post primam tomi hujus editionem oculis nostris Romæ spectare licuit, dum in Vaticano longe augustiore erecta S. Petri basilica, veteris a Constantino erectæ partem illam, quam majores apsidem dixere, cæmentarii demolirentur, inventos esse in structura parietum quamplurimos quadratos lateres ejus generis, quod a duorum mensura palmorum δίδωρον appellabatur, habentes in medio signum in tigtina impressum, in quo ipsius basilicæ conditoris Constantini nomen litteris legeretur.

63. Sed antequam ulterius progrediatur oratio ad ea quæ reliqua sunt Actorum recitanda, describere hic opportunum erit, quæ ab eodem imperatore ipsi basilicæ Petri apostoli in Vaticano erectæ collata sunt dona; extant ea diligenter recensita in citato superius libello de Munificentia Constantini, a Bibliothecario ex archivis S. R. E. in lucem edito, ubi hæc conscripta reperiuntur: « Eodem tempore

[1] Sueton. in Vespas. c. 8. — [2] Antiq. lect. tom. VI. pag. 411.

Constantinus Augustus fecit basilicam beato Petro apostolo in templo Apollinis; cujus locum, cum corpus S. Petri recondidit, undique ex ære Cyprio conclusit, quod est immobile. Ad caput pedes quinque, ad pedes pedes quinque, ad latus dextrum pedes quinque, ad latus sinistrum pedes quinque, subter pedes quinque, supra pedes quinque: sic conclusit corpus beatri Petri apostoli et recondidit, et exornavit super columnas porphyreticas, et alias columnas tres thyneas, quas de Græcia perduxit. Fecit autem cameram basilicæ ex crimma (crimmo) auri fulgentem, et super corpus beati Petri. » Sed et de Petri apostoli sepultura S. Gregorius [1] papa in epistola ad Constantiam (al. Constantinam) Augustam tradit, ad quindecim pedes extra Petri sepulcrum fuisse desuper locum illum argento contectum; quod cum ipsius decessor mutare voluisset, apparente signo quodam, non parvo terrore absterritum, ab hujusmodi consilio destitisse. At rursum hæc in libello :

64. « Super os quo conclusit illud, fecit crucem auream purissimam, pensantem libras centum quinquaginta, ubi scriptum hoc est: Constantinus Augustus et Helena Augusta hanc domum regali simili fulgore coruscantem auro circumdant. Scriptum est ex litteris nigellis in cruce. Fecit autem candelabra ex aurichalco in pedibus decem, numero quatuor, argento conclusa cum sigillis argenteis, unde Actus Apostolorum cernebantur, pensantia singula libras trecentas. Calices autem tres, cum gemmis prasinis quadraginta quinque, pensantes singulos libras duodecim. Metretas argenteas duas, pensantes libras ducentas. Calices argenteos viginti, pensantes singulos libras decem. Amas aureas duas, pensantes singulas libras denas. Amas argenteas quinque, pensantes singulas libras viginti. Patenam auream cum turre (turture) et columba ex auro purissimo, ornatam gemmis prasinis et hyacinthinis, et margaritis (smaragdinis) numero ducentis et quindecim, pensantem libras triginta. Patenas argenteas quinque, pensantes singulas libras quindecim. Coronam auream ante corpus, quæ est pharus cantharus, cum delphinis quingentis, pensantem libras triginta quinque. Pharos argenteos in gremio basilicæ cum delphinis, pensantes singulos libras decem. Ad dexteram basilicæ pharos argenteos triginta, pensantes singulos libras octo. Ipsum altare ex auro et argento, clausum cum gemmis prasinis et hyacinthinis et albis ducentis decem, pensans libras trecentas quinquaginta. Thymiamaterium aureum cum gemmis undique exornatum, pensans libras quindecim. » Hucusque de vasis et ornamentis. Hæc sunt illa ipsa basilicæ S. Petri sacra vasa, quæ post octoginta sex annos, cum ab Alarico Urbs capta est, occultata apud sacram Virginem, et inventa (ut tradit Orosius [2]), præ magnitudine, pulchritudine, pondere, et diversitate, Gothos reddiderunt attonitos, et ab eisdem, sic numine disponente, cum honore eidem basilicæ restituta sunt. Quod spectat ad redditus, hæc sequuntur :

65. « In redditibus domum quod obtulit Constantinus Augustus beato Petro apostolo per diœceses in Oriente. In civitate Antiochia domum Daciani, præstantem solidos ducentos quadraginta. Domunculam Nicænam, præstantem solidos viginti et tremissem. Cellas in Aphrodisia, præstantes solidos viginti. Balneum in Cerethea, præstans solidos quadraginta duos. Pistrinum ubi supra, præstans solidos viginti tres. Popinas ubi supra, præstantes solidos decem. Hortum Maronis ubi supra, præstantem solidos decem. Hortum ubi supra, præstantem solidos undecim. Sub civitate Antiochena possessionem Sibyllinam donatam Augusto, præstantem solidos trecentos viginti duos, cartadecadas centum quinquaginta, aromatum libras ducentas, balsami libras triginta quinque. Sub civitate Alexandrina possessionem Timialicam donatam Augusto Constantino ab Ambronio, præstantem solidos sexcentos viginti, cartadecadas trecentas, olei Nardini libras trecentas, balsami sexaginta, aromatum libras centum quinquaginta, storacis Isauricæ libras quinquaginta. Possessionem Entimi Caduci, præstantem solidos quingentos, cartadecadas septuaginta. Per Ægyptum sub civitate Armeniæ, possessionem Agapii, quam donavit Constantino Augusto. Possessionem Panopoliten (Cynopoliten), præstantem solidos octingentos, cartadecadas quadringentas, piperis medimnos quinquaginta, croci libras centum, storacis libras centum quinquaginta, aromatum casiæ libras ducentas, olei Nardini libras trecentas, balsami libras centum, lini saccos centum, caryophyllorum libras centum quinquaginta, olei Cyprini libras centum, papyri cannas mundas mille. Possessionem, quam donavit Constantino Augusto Ibronius (Trobonius), præstantem solidos quadringentos quinquaginta, cartadecadas ducentas, aromatum casiæ libras quinquaginta, balsami libras quinquaginta. In provincia Euphratensi sub civitate Cyro possessionem Armanazon, præstantem solidos trecentos octoginta. Sub Tarso Ciliciæ insulam Cordionum (Corycorum), præstantem solidos nongentos. » Hucusque ibi de donis tunc oblatis a Constantino imperatore ad luminarium impensam, et alia divini cultus Vaticanæ apostoli Petri basilicæ, cujus S. Paulinus [1], qui hoc eodem sæculo vixit, ad Alethium scribens, his verbis meminit : « Quanto ipsum apostolum attollebas gaudio, cum totam ejus basilicam densis inopum cœtibus stipavisses; vel qua sub alto sui culminis mediis ampla laquearibus longum patet, et apostolico eminus solio coruscans ingredientium lumina stringit, et corda lætificat. » Alludit enim ad id quod dictum est, nempe ejusdem basilicæ cameram, quam nominamus aliter apsidem, ex crimmo auri fulgentem. Sed post Paulinus de porticibus : « Vel qua sub eadem mole tectorum geminis utrinque porticibus latera diffundit, quave præ-

[1] Gregor. ep. XXX. lib. III. — [2] Oros. lib. VII. c. 39.

[1] Paulin. epist. XXXI.

tento nitens atrio, fusa vestibulo est, ubi cantharum ministra manibus et oribus nostris fluenta ructantem fastigiatus solido ære tholus ornat et inumbrat, non sine mystica specie, » etc. Verum jam de basilica Petri satis.

66. De basilica vero Pauli apostoli hæc ibidem leguntur : « Eodem tempore Constantinus Augustus fecit basilicam beato Paulo apostolo ex suggestione S. Silvestri episcopi, cujus corpus sanctum ita recondidit in ære et conclusit, sicut beati Petri, et dona obtulit. Nam omnia vasa sacra aurea, vel argentea, vel ærea ita posuit, sicut in basilica beatri Petri apostoli; et ita beati Pauli apostoli ornavit, sicut illam. Sed et crucem auream super loculum beati Pauli apostoli posuit, pensantem libras centum quinquaginta. Sub civitate Tyria possessionem Comitam, præstantem solidos quingentos quinquaginta. Possessionem Formimusa, pensantem solidos septingentos. Possessionem Timiam, præstantem solidos ducentos quinquaginta, olei nardini libras septuaginta, aromatum libras quinquaginta, cassiæ libras quinquaginta. Sub civitate Ægyptia possessionem Cyreos, præstantem solidos septingentos decem, olei nardini libras septuaginta, balsami libras triginta, aromatum libras septuaginta, storacis libras triginta, stactes libras centum quinquaginta. Possessionem basilicam, præstantem solidos quingentos quinquaginta, aromatum libras quinquaginta, olei nardini libras sexaginta, balsami libras viginti, croci libras sexaginta. Possessionem insulæ Machabæ (Macariæ), præstantem solidos quingentos decem, papyri racanas (cannas) mundas quingentas; lini saccos trecentos. » Hucusque de basilica Pauli, quæ cum esset ædificata ubi corpus ejus positum erat, inter viam Ostiensem et Tiberim angustia loci interjacentis, haud potuit, ut par erat, amplioribus spatiis ædificari : Valentinianus autem Junior imperator, prætergressus viam illam, amplissimam reddidit, ut suo loco dicemus. Sed quod vetus inscriptio de utraque basilica Petri et Pauli elegans habet tetrastichon, hic describendum curavimus [1] :

JANITOR ANTE FORES FIXIT SACRARIA PETRUS,
QUIS NEGET HAS ARCES INSTAR ET ESSE POLI?
PARTE ALIA PAULI CICUMDANT ATRIA MUROS,
HOS INTER ROMA EST, HIC SEDET ERGO DEUS.

67. At quid post hæc Acta? « Altera vero die Constantinus similiter intra palatium suum Lateranense basilicæ fabricam cœpit, lege pariter sanciens atque promulgans, adeo se Christianæ religionis profiteri velle culturam, ut Christo Deo vellet intra palatium templum erigi, ubi christiani conventus agerent : utque iis qui christiani fieri vellent et pauperes essent, præstarentur ex largitione fiscali affatim alimenta, eisdemque in primis in baptismate candida vestimenta et solidi viginti, dum tamen afferrent pro tessera episcopi Romani chirographum.»

[1] In App. ad Antiq. Inscript. pag. 1170. num. 8.

Quod autem spectat ad basilicam Lateranensem, quam tunc temporis Constantinus ædificare cœpit in monte Cælio in ædibus amplissimis Laterani : fuisse quidem eas magnificentissimas testatur Julius Capitolinus in Marco et Victor in Severo. Sed de his superius. Cesserat eas Constantinus Faustæ Augustæ, ac demum (ut suo loco dictum est supra) Melchiadi papæ; in iisdemque (ut vidimus) sub eodem Melchiade collecta est Synodus in causa Cæcitiani. Verum quibus ornamentis eam illustraverit Constantinus et opibus auxerit, citatus ille de Munificentia Constantini libellus in omnibus fidelissimus narrat his verbis :

68. « Hujus temporibus (nempe Silvestri) fecit Constantinus Augustus basilicas istas, quas et ornavit. Basilicam Constantinianam, ubi posuit dona ista. Fastigium argenteum habens in fronte Salvatorem sedentem in sella, quinque pedum, pensantem libras centum viginti; et duodecim Apostolos, habentes singulos quinos pedes, pensantes libras nonaginta; cum coronis ex argento purissimo, pensantibus libras centum quadraginta; et angelos quatuor ex argento in quinis pedibus, qui pensant singuli libras centum quindecim, cum gemmis Alabandenis. Fastigium ipsum pensat libras duo millia viginti quinque. » Ab ejusmodi tam celebri Salvatoris imagine, cui et basilica dicata est, dicta fuit basilica Salvatoris potius, quam Constantiniana, ad differentiam alterius basilicæ ejusdem nominis publicis negotiis mancipatæ, quæ posita erat in regione tertia apud templum Pacis, ut habent Sextus Rufus et Publius Victor.

69. Sed quod rursum spectat ad munera tunc oblata, hæc ibidem leguntur : « Item a tergo respicientem in apside Salvatorem sedentem in throno, in pedibus quinque (hoc est, altitudinis pedum quinque, et sic in reliquis). Coronas quatuor ex auro purissimo, cum delphinis viginti, pensantes singulas libras quindecim. Pharum ex auro purissimo, cum delphinis quingentis (quindecim) cum catena, qui pensat libras viginti quinque. Cameram basilicæ ex auro pensantem in longum et in latum libras quingentas. Altaria septem ex argento purissimo, pensantia libras ducentas. Patenas aureas septem, pensantes singulas libras triginta (tres). Patenas argenteas sexdecim, pensantes singulas libras triginta. Scyphos ex auro purissimo septem, pensantes singulos libras decem. Scyphum singularem ex metallo, corallo ornatum, et undique de gemmis prasinis et hyacinthinis, auro interclusum ex omni parte, qui pensat libras viginti et uncias tres. Scyphos argenteos viginti, pensantes singulas libras quindecim. Amas ex auro purissimo duas, pensantes singulas libras quinquaginta, portantes singulas medimnos tres. Amas argenteas viginti, pensantes singulas libras decem, portantes singulas medimnos singulos. Calices minores aureos purissimos quadraginta, pensantes singulos libras singulas. Calices minores ministeriales quingentos, pensantes singulos libras duas.

70. « Ornamenta autem basilicæ. Pharum cantharum ex auro purissimo ante altare, in quo ardet oleum nardinum pisticum, cum delphinis octoginta, pensantem libras triginta. Pharum cantharum argenteum cum delphinis viginti, qui pensat libras quadraginta, ubi ardet oleum nardinum pisticum. Pharos cantharos argenteos in gremio basilicæ quadraginta quinque, pensantes singulos libras triginta, ubi ardet oleum suprascriptum. In parte dextera basilicæ pharos argenteos quadraginta, pensantes singulos libras viginti. Pharos cantharos in læva basilicæ argenteos viginti quinque, pensantes singulos libras viginti. Cantharos cerostratos in gremio basilicæ argenteos quinquaginta, pensantes singulos libras viginti. Metretas tres ex argento purissimo, pensantes singulas libras trecentas, portantes medimnos decem. Candelabra ex aurichalco numero septem, quæ habent pedes denos cum ornatu ex argento, interclusa sigillis prophetarum, pensantia singula libras trecentas.

71. « Quæ constituit in servitio luminum. Massam Gargillanam in territorio Suessano, præstantem solidos quadringentos. Massam Bauronicam in territorio Suessano, præstantem solidos trecentos sexaginta. Massam Aurianam in territorio Laurentino, præstantem solidos quingentos. Urbanam in territorio Antiano, præstantem solidos ducentos quadraginta. Massam in Castis (Capris) in territorio Catanensi, præstantem solidos mille. Massam Trapeas in territorio Catanensi, præstantem solidos mille sexcentos quinquaginta. » Quæ autem sequuntur, putamus esse jungenda iis, quæ de ornamentis et vasis superius dicta sunt, hæc nempe: « Thymiamateria duo ex auro purissimo, pensantia libras triginta. Donum aromaticum ante altaria singulis annis libras centum quinquaginta. » Hactenus de basilica Lateranensi. Ex quibus omnibus plane apparet, hac quoque ex parte, novissimæ domus [1], nempe Ecclesiæ gentium, esse gloriam majorem, quam primæ; cum superet numerus et pretium vasorum Romanæ Ecclesiæ (ut prætermittam de cæteris ubique locorum in orbe diffusis ecclesiis), vasa templi a Salomone collata vel denuo restituta, cum illud iterum fuit ædificatum. Nec est, quod hæc quis revocare possit in dubium; nam ut unius tantum templi ab eodem imperatore postea Hierosolymis ædificati singula describeret collata ab eodem ornamenta, Eusebius [2] separatum se volumen scripsisse testatur, cum ait: « Quale vero Salvatoris templum, quale item Salvatoris antrum fuerit, atque etiam quam præclari conatus imperatoris; quanta autem in ipso templo donorum turba ex auro, argento, pretioso lapide; separatim suo, quoad ejus fieri potuit, volumine conscriptum imperatori dedimus. » Si ergo unius templi dona uno explicata volumine tot tantaque erant, quid mirum, si plurium basilicarum munera ab eodem illis donata perbrevi videantur coangustata libello potius, quam descripta?

[1] Aggæi II. — [2] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 46. in fin.

Quis non putet Constantinum conatum esse, ut constructæ Romæ ecclesiæ celebriores apparerent Jovis Capitolini aliorumque deorum templis; cum præsertim consuevissent (ut vidimus) exprobrare Gentiles Christianis cultum Dei ipsorum abjectum nimis et humilem atque nullius splendoris, nec celebrem, nec illustrem? Potuitne hæc pati Constantinus, dæmonum delubra Romæ tot publicis donis aucta, Christi vero ecclesias hac ex parte illis inferiores haberi? Et non potius justa æmulatione compulsus, quo minus poterat structura templorum (id enim non ferebat temporis angustia), ornamentis saltem fana Gentilium superaret?

72. Et quid adeo mirum, si tot tantaque contulit veræ religionis cultui Constantinus, qui olim falsorum deorum cultor immensis donariis replerat illorum templa? Unde orator ille in Panegyrico [1]: « Merito igitur, inquit, augustissima illa delubra tantis donariis honestasti, ut jam vetera non quærant, jam omnia te vocare ad se templa videantur. » Hæc ille. At qui meminisset, se tanta profudisse in deos, quos jam modo intelligebat esse prava dæmonia, quo pacto potuit esse remissior munificentia ipsius in exornandis veri Dei, quem coleret, templis? Hinc illæ gentilium historicorum in Constantinum querelæ, cum eum nimiæ profusionis redarguunt. Nam de eo Aurelius Victor [2]: « Unde, inquit, proverbio vulgari, Tracala decem annos præstantissimus, duodecim sequentibus latro, decem novissimis pupillus ob profusiones immodicas nominatus. » Est eadem quoque Zozimi querela [3] in eum exclamantis, non satis illi fuisse ad largitiones immoderatas totius imperii Romani divitias, sed opus fuisse nova eademque dura provincialia præscribere vectigalia.

73. Sed tamen in eo tum Constantini, tum nonnullorum aliorum christianorum imperatorum commendanda modestia est, quod cum possent ipsa deorum templa referta divitiis spoliare, prout fecerant (ut vidimus) nonnulli ex ethnicis imperatoribus, abstinuerunt nihilominus; cum alioqui summo jure id facere potuissent, tum quod dæmonum nullus prorsus cultus esse deberet, tum etiam quod ex illis compensari poterant rapinæ, quas tam in rebus publicis, quam privatis, trecentis jam propemodum annis, Christiani ab idolorum cultoribus passi essent. Attamen ab iis Constantinus se continuit et successores; quod S. Ambrosius [4], agens adversus Symmachum, testatur his verbis: « Dicant et ipsi, quis templis dona detraxerit, quod factum est Christianis; quæ si facta essent Gentilibus, redderetur potius, quam inferretur injuria. Nunccine demum justitia prætenditur, æquitas postulatur? Ubi tunc erat ista sententia, cum direptis Christianorum omnium facultatibus, ipsos vitales anhelitus spiritus inviderent, et nullis usquam denegata defunctis inhiberent supremæ commercia sepulturæ? Quos Gentiles præcipitarunt, maria reddiderunt. Fidei ista victoria est,

[1] Paneg. IV. — [2] Aurel. Victor. in Constant. — [3] Zozim. lib. II. — [4] Ambr. epist. XXXI.

quod et ipsi jam facta majorum carpunt suorum. Sed quæ melioratio, ut eorum munera petant, quorum gesta condemnant? Nemo tamen donaria delubris, et legata aruspicibus denegavit; sola sublata sunt prædia, quia non religiose utebantur iis, quæ religionis jure defenderent. » Sed hæc de prædiis, quæ Valentinianus, non Constantinus abstulit. Cesset ergo Zozimi querela, vel in eo potius Constantinum redarguat, quod maluerit nova vectigalia populis imperare, quam deorum templa locupletissima divitiis injuste possessis spoliare. At hæc Romæ præstita sunt a Constantino; in Oriente autem, ubi cessabat senatus invidia, ab eodem secus actum esse, ex Eusebio dicturi sumus inferius. Sed ad Acta rursum.

74. *Constantini salubres leges et acta.* — Reperiuntur hæc etiam in græcis exemplaribus tunc ab eodem Constantino fuisse statuta, ut, qui vellent fieri christiani, id eis facere liceret absque aliquo impedimento. Sancivit hæc rursum, ne filii familias, vel servi, sub qua nati essent superstitione, tenerentur inviti. Quamobrem magnam factam esse accessionem ad christianam fidem, eadem Acta testantur. Addit his Nicephorus[1], eodem anno Romæ fuisse baptizata supra duodecim millia virorum, præter feminas atque parvulos. Quod vero idem ait, Crispum Cæsarem una cum patre Constantino baptizatum fuisse, quam errore labatur atque prorsus hallucinetur, quæ hoc eodem anno superius dicta sunt, manifeste declarant.

75. Sed quid idem auctor de senatu populoque Romano ab eodem imperatore tunc in basilica Ulpia collecto tradat, videamus: « Porro senatu in basilicam, quæ dicitur Ulpia, convocato (erat hæc in foro Trajano, dicta aliter basilica Trajani a Publio Victore), sincera mente sanxit, ne de cætero dii esse vel dicerentur vel crederentur; non deos hominum esse, sed potius homines illorum esse dictitans. Et cum se ipsum ea in re apertum manifestumque haberent exemplum, ut Dominum nostrum Jesum Christum ut Deum verum certumque in cælis regnantem adorarent et colerent; ne quis aliquid veteris erroris apud se habere suspicari posset, sinceritatis suæ indicium, templum in palatio quod erigebat, ostendit. Populus vero hujusmodi imperatoris dictis applaudens, quadragies Christianorum Deum verum Deum esse exclamavit. Constituit præterea, voluntarium et non coactum baptismum esse, neque metu humano ad Christianorum cultum quemquam accedere; verum volentem, casto maturoque consilio, sacro illorum numero aggregari debere. Itaque incredibilis in populo fuit lætitia, lege ea publicata. » Hucusque ex Actis S. Silvestri græce conscriptis Nicephorus.

76. Sed præstat, cuncta quæ tunc idem imperator coram senatu populoque Romano peroravit, et in iisdem Actis latine scriptis extant, hic recitare. Porro senatus populique Romani cogendi causa hæc ibi primo describitur: « Igitur cum senatorum nullus omnino huic religioni sanctæ fidem adhiberet, nec ob hoc alicui Augustum irasci papa permitteret, præcepit sibi in basilica Ulpia in excelsum tribunal statui; illicque omnes senatum et populum Romanum his verbis affatus est, » etc. Hæc quidem optime consentiunt cum iis, quæ a Zozimo eodem argumento scripta habentur[1]; nempe, senatores ipsos summopere adversatos Constantino, cum eum penitus viderent esse religionis patriæ desertorem, inter Christianos publice profitentem: quos cum imperator demulcere nullatenus posset, Urbem deserendi et aliam illi non imparem civitatem erigendi consilium iniit. Sed de his postea. At ipsam jam Constantini coram senatu populoque Romano concionem habitam audiamus, quæ his scilicet verbis in iisdem Actis latine scriptis reperitur:

77. « Profanæ dissensiones mentium ideo nulla ratione salubre consilium sumunt, quia profundæ ignorantiæ circumdatas caligine, nullus eas clarus ac serenus veritatis splendor illustrat. Aperiendi sunt ergo oculi animarum, et diligenti est examinatione tenendum, istos deos nec dici debere nec credi, qui facti ab hominibus cognoscuntur; homines magis eorum deos esse, quos ipsi plasmaverunt. Denique si aliquo casu aliquid in iis læsum fuerit, homines qui sua eos arte fecerunt, eadem eos nihilominus arte restaurant. Sunt ergo homines (ut dixi) dii illorum; quos et dum non essent, fecerunt ut essent; et dum fuerant læsi, restaurant. Quod in me quoque factum ipsi adspicitis et probatis; nisi enim ipse esset Dominus Christus, qui nos fecit, non utique quod ab alio factum fuerat, restaurare valeret. Probatur ergo humanum genus hujus Dei esse figmentum, qui restaurat lapsum, fractum solidat, sublevat elisum. Sed universa idola ista, quæ hominum figmenta sunt, hominum, cum læsa fuerint, auxilio reparantur.

78. « Habeant itaque, habeant finem isti errores; abdicetur ista superstitio, quam ignorantia concepit, et stultitia nutrivit et aluit. Adoretur Dominus solus, qui unus et verus regnat in cælis. Desinamus hos colere, a quibus salvari non possumus, et quos læsos ipsi salvamus. Cessemus ab his flagitare nostri custodiam, quos nostra custodia contuemur. Quid miserrimi in his, nisi æs et lapides adoramus et ferrum? Hactenus surdis diximus ut audiant, cæcis ut respiciant. Sit itaque omnibus ratum, quod ab isto errore, ipso Deo Christo auxiliante, cessavimus. Et quoniam sapientia Romana non fallitur, istum Deum excolat, a quo ipsa custodiatur, non quem ipsa custodiat. Verum ne longa vos oratio intentos extendat, quod constituendum censemus, breviter pandam. Patere volumus Christianis ecclesias, ita ut privilegia, quæ sacerdotes templorum habuisse noscuntur, antistites christianæ legis assumant. »

79. Passurusne Constantinus æquo animo esset (ut eadem iterum arguamus, et per eamdem lineam,

[1] Niceph. lib. VII. c. 34. in fin.

[1] Zozim. lib. II.

ut aiunt, serram reciprocemus) idolorum Christianis semper adversarios sacerdotes honorum gloria superextolli, Christianæ vero religionis antistites, quibus ipse caput subjiceret, et ut pro ipso ad Deum preces funderent, precibus interpellaret, humi jacere depressos, et nullius gloriæ fulgore conspicuos ignobiles apparere? Sed quæ erant privilegia, quibus templorum sacerdotes a majoribus traditis fruerentur? Inter eos eminebat rex sacrorum, qui in conviviis super omnes excubare solebat: erat et pontifex maximus, arbiter humanarum atque divinarum rerum omnium: quod breviter narratum habes ex Festo [1]. Quanta autem esset potestas in augure, qui comitia irrita reddere et abdicare etiam consules magistratu valeret, quæ paulo ante recitavimus ex Cicerone, declarant. Vetitum eis erat (ait Plutarchus [2]) equo vehi; sed uti carpento pro amplissima dignitate soliti erant. Sacerdotum peculiaris mos erat (quod affirmat Tacitus [3]) carpento Capitolium ingredi. Sic et videas Romanos pontifices (quod tradit Ammianus [4]) per Urbem carrucis vehi: «Procedunt, inquit, vehiculis insidentes circumspecte vestiti.» Sed et magna illa dignitas esse videbatur, quod (ut idem ait) nunquam pileum, insigne flaminum, deponebant; cum (ut idem testatur Plutarchus [5]) cæteri solerent occurrentibus caput detegere. Observat hoc ipsum in hanc diem Romanus Pontifex. Refert idem [6] etiam dialis flaminis immunitatem, ut jurare ei minus liceat, quod non conveniat de rebus parvis fidem eidem non haberi, cui res sacræ et maximæ concreditæ sint. Sunt et alia plura, quæ recitant Gellius [7] et alii, a quorum nonnullis ut superstitione infectis christiani pontifices abstinere consultius judicarunt. Rursum vero deorum sacerdotes purpuram induebant, eamdemque pretiosam, nempe bis tinctam, ut indicat [8] Ciceronis locus ille inter multos alios, qui menti primus occurrit, quo de Vatinio strumoso in sacerdotem allecto ait: «Denique Vatinii strumam sacerdotii διβάφῳ (hoc est bis tincta purpura) vestiant.» Mos quoque erat, cum dedicaretur summus sacerdos, vitta et corona aurea caput ornari. Unde Prudentius, eorumdem ritus reserans, hæc inter alia [9]:

> Mire infulatus, festa vittis tempora
> Nectens, corona tum repexus aurea,
> Cinctu Gabino sericam fultus togam.

Sed summos christianæ legis antistites longe ante tempora Constantini, ipsos, inquam, sanctissimos Christi apostolos, laminam auream in sacris gestare consuevisse, primo Annalium tomo dictum est, deque pretiosis sacerdotum coronis suo pariter loco superius. At quæ reliqua sunt Constantini orationis, prosequamur:

80. «Ut autem, inquit, notum sit universo orbi Romano, vero Deo Christo nos inclinasse cervicem, intra palatium nostrum ecclesiam Christo arripui construendam, ut universitas hominum comprobet nullum dubietatis in corde nostro vel præteriti erroris remansisse vestigium. Cumque in isto verbo finisset eloquium, vox populorum per duarum ferme horarum spatium hæc fuit: Qui Christum negant, male pereant; dictum est tricies. Item dictum est quadragies: Unus Deus Christianorum. Item: Templa claudantur et ecclesiæ pateant; dictum est decies. Item: Qui Christum non colunt, inimici Augustorum sunt: dictum est quaterdecies. Item: Qui Christum non colunt, hostes Romanorum sunt; dictum est decies. Item: Qui salvavit Augustum, ipse est Deus; dictum est quadragies. Item: Qui Christum colit, semper vincet; dictum est quinquagies. Item: Sacerdotes templorum Urbe pellantur; dictum est tricies. Item: Qui adhuc sacrificant, Urbe pellantur; dictum est terdecies. Item: Jubete, ut hodie Urbe pellantur; dictum est quadragies.

81. «Ad hanc vocem imperator silentium petiit; quo facto, iterum sic allocutus est populum: Inter divina et humana servitia hoc interest, quod humana servitia coacta sint, divina autem voluntaria comprobentur. Deus enim quia mente colitur, et sincero hominis veneratur (retinetur) affectu, spontanea ejus debet esse cultura. In hoc enim apparet, quia Deus verus est, quod per tanta sæcula contemptoribus suis non iratus finem imposuit, sed propitium se etiam qui coli debeat demonstravit; indulgendo crimina, et salutem animabus et corporibus conferendo. Sit ergo omnibus notum, non necessitate coactos, sed suo judicio liberos posse fieri Christianos; nec humanum metuentes imperium, ad Dei culturam accedere aliquos oportere, sed rationabili consideratione magis rogare, ut Christianorum numero applicentur ab iis, qui huic sacratissimæ legi deserviunt. Justum etenim verumque conspicimus, ut sicut petentibus culpa est, si negetur, ita non petentibus, si tradatur (tribuatur), iniquum. Sed nec hoc aliqui metuant, quod a nostra gratia divellantur, si christiani esse noluerint. Nostra enim clementia talis est, ut in bono (ut a bono opere non mutetur) opere nos imitentur. Unde hoc considerandum est magis, quod nobis adhærebunt in amicitiis, qui spontanei ad christianam legem venire voluerint. Tunc omnibus christianis et infidelibus hanc legem laudantibus, et vitam Augusto optantibus, finis ejus rei factus est. Et revertente Augusto ad palatium, tota civitas cereis lampadibusque repleta, coronata (comitata) est.» Erant ejusmodi obsequia procedentibus solita impendi Romanis principibus; nam de Cæsare Suetonius [1]: «Ascenditque Capitolium ad lumina, quadraginta elephantis dextera atque sinistra lychnuchos (lychnos) gestantibus.» Et Herodianus [2] demonstrat insignia fuisse Augustorum, ut faces eosdem progredientes

[1] Fest. in verbo Ordo. — [2] Plutarch. qq. Rom. q. 40. — [3] Tacit. lib. XII. — [4] Ammian. lib. XXVII. — [5] Plutarch. qq. Rom. q. 9. 10. et Valer. lib. V. c. 2. exempl. 9. et lib. VIII. c. 5. 6. — [6] Plutarch. qq. Rom. q. 44. — [7] Gell. lib. X. c. 15. Alex. ab Alex. c. 2. et c. 8. — [8] Cic. ad Attic. lib. II. epist. XXIV. — [9] Prud. Peristeph. hymn. X.

[1] Suet. in Jul. c. 37. — [2] Herod. lib. I.

prosequerentur, cum ait de Martia : « Præter ignem omnes honores velut Augustæ ei tribuerentur. » Et de Heliogabalo : « Discurrente etiam cum facibus utrinque populo. » Et de Gordiano : « Ignis de more præferebatur. » Sed hæc tandem Acta rursus habent :

82. « Erat enim omnibus gaudium, quod lex talis processerat, quæ nullum ad culturam impelleret, et nullum a cultura repelleret Christi. Fit vox lætitiæ per universas ecclesias : honorantur omnia sepulcra sanctorum ; omnesque confessores, qui exilia passi erant, ad propria jam revocati, amici facti sunt regis. » Secundum autem ea quæ Constantinus in basilica Ulpia, præsente senatu populoque Romano pro concione locutus est, scripsit edictum, quod non tantum Occidentalibus populis, sed Orientalibus quoque voluit innotescere ; quo cum in primis susceptæ a se Christianæ religionis prædicet veritatem, et omnes pariter ad eam capessendam hortetur, neminem tamen ad eam vi inducendum, sed sponte accedentes suscipiendos esse, licet omnes optare se dicat ut id faciant, contestatur. Recitat ejusmodi imperatoris sanctionem Eusebius[1], hæc præmittens: « Præterea, inquit, imperator, cum sacrosanctam disciplinam, quæ ad Dei cultum pertinet, augere studeret, omnibus provincialibus cujusque nationis, qui falso idololatriæ errore ante ipsius ætatem implicati fuissent, litteras dedit, prudentique persuasione exhortatus est eos qui ipsius parebant imperio, ut Deum omnium auctorem agnoscerent, et ipsum Christum palam et perspicue suum Salvatorem esse profiterentur. Atque istas litteras imperatoris ipsius manu scriptas ad præsentem hanc nostram historiam necessario arbitramur adjungendas, uti audire imperatorem videamur, idem illud hoc modo quasi omnium hominum auribus inculcantem : »

VICTOR[2] CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS PROVINCIALIBUS ORIENTEM INCOLENTIBUS S. Sic inscriptum habetur apud Eusebium ad Orientales, non quod non fuerit generale, sed quod missum in Orientem sit ab ipso descriptum. Ipsum autem edictum sic se habet :

83. « Quæcumque firmissimis summisque naturæ legibus continentur, ea omnia providentiæ et divinæ solertiæ per ipsorum descriptionem divinitus ordinatam satis illustre specimen omnibus dant. Neque ulla existet dubitatio, quin accurata sinceræ rationis et rerum simul in cernendi sensum incurrentium comprehensio, uno veræ et perfectæ virtutis subsidio adjuncto, sit eos (quorum animus scientiæ quasi vestigiis recta insistens, ad illum finem fertur) tandem ad Dei cognitionem deductura. Quapropter quis vir prudens non aliquando animo conturbetur, cum multos animadvertat contraria vitæ instituta consectari ? Virtutis enim decus in occulto lateret, si non vitiositas vitam perversam et insolentem illi tanquam ex adverso respondentem opponeret. Verum quod et virtuti corona sit proposita, et judicio Dei summi omnium moderatoris coerceatur vitiositas : ego, quoad fieri potest, juxta eam spem, quæ ea de re meo animo insidet, perspicue vobis omnibus aperire conabor.

84. « Imperatores qui ante hoc tempus ad Reipublicæ gubernacula sederunt, propter agrestes, credo, et inhumanos mores exhæredati sunt. Atque ut pater meus admirabili cum pietate in omnibus suis rebus gerendis, Deo Patre invocato, solus clementiæ opera executus est, sic reliqui omnes insano animo et furioso affecti, ad immanitatem potius, quam humanitatem suas curas et cogitationes contulerunt ; quæ sane illis regnantibus, vera religione eversa, vehementer crevit. Crudelis enim eorum nequitia usque eo exardescere cœpit, ut cum omnes res divinæ pariter atque humanæ pacatæ et tranquillæ consisterent, intestina persecutionis bella ab illis excitarentur.

85. « Apollinem autem id temporis ex antro quodam et tenebricoso recessu, non ex sacerdotis ore, hoc oraculum edidisse ferunt : Justos qui in terris versabantur, impedimento ipsi fuisse, quominus vera loqueretur ; et propterea falsa oracula ex tripode edita esse ; indeque etiam factum esse, ut comam demitteret. Oraculo igitur hoc modo exagitato, hominum malitia de ea re conqueri cœpit. Sed videamus ista ad quem exitum venerint.

86. « Te jam Deum altissimum testor, me verum dicturum. Audiebam, cum jam puer admodum essem, eum qui illo tempore principem locum inter Romanos imperatores obtineret, miserum, plane miserum, errore cæcatum, a satellitibus suis curiose inquirentem rogasse, quinam essent illi in terris justi ? quemdamque ex vatibus suis responsum dedisse, eos esse christianos. Tyrannum autem responsum illud tanquam mel ore avide arripientem, gladios, qui erant ad injuriam ulciscendam excogitati, contra sanctos viros omni labe et reprehensione carentes intentasse. Extemplo igitur mandata crudelibus sicariis, quorum manus erant cæde et sanguine respersæ, data esse ; judicesque missos, ut celeres animi motus a natura datos ad acerbiora suppliciorum genera invenienda intenderent. Licuerat tum, licuerat, inquam, cernere, quanta cum animi alacritate egregii pietatis athletæ in crudelitate continua non vulgares, sed novas in dies singulos afflictationes pertulerint. Quippe modestia, quam nullus hostis aliquando læserit, furorem iracundorum, et amentiam civium multo efficit truculentiorem.

87. « Quæ incendii flamma fuit, quis cruciatus, quod tormentorum genus, quod non fuerit omnium sanctorum corporibus, nulla ætatis ratione habita, irrogatum ? Eo tempore terra revera lacrymas effudit ; mundus res universas suo complexu coercens, tabido cruore inquinatus, fletum edidit ; dies etiam ipsa præ lugubri prodigii calamitate obscurata est. Sed quid ista commemorem ? Barbari inde jam gloriantur ; qui quidem eos, qui per idem tempus

[1] Euseb. Vita Const. lib. II. c. 46. 47. 48. — [2] Apud Euseb. Vit. Const. lib. II. c. 47.

a nobis aufugerent, in tutelam receperunt; et licet illos timuerint ut captivos, tamen humanissime tractarunt. Nam non solum in ea securitate collocarant, ut salutem, sed etiam ut religionis suæ instituta et ritus retinere possent. Et jam Romani hanc maculam ad longinquum tempus continuatam sustinent, quam Christiani eis imprimebant eo tempore, quo ex eorum ditione ejecti ad Barbaros confugerunt. Sed quid attinet pluribus mœrores illos et communem totius orbis luctum persequi? Sceleris vero auctores, præterquam quod in Acherontis barathrum ad perpetuum cruciatum detrusi fuerunt, turpem præterea vitæ exitum, quo misere interierunt, sunt consecuti; nam bellis intestinis mutuo extincti, nec nominis nec generis sui vestigium reliquerunt. Quod plane non obtigisset illis, nisi impia illa oraculorum Apollinis divinatio vim quamdam adulterinam et adumbratam, qua in fraudem inducebantur, in se fuisset complexa.

88. « Te jam Deum optimum maximum oro obtestorque, sis Orientis incolis clemens et propitius, et omnibus provincialibus diuturna calamitate contritis per me famulum tuum curationem adhibeas. At ista non sine causa, o omnium Domine et sancte Deus, abs te postulo; tuo enim impulsu res salutares et aggressus sum et confeci; tuoque vexillo ubique hostibus opposito, exercitum ab illis triumphantem duxi. Quin etiam, si aliquando Reipublicæ usus postulat, illa ipsa tuæ virtutis et potentiæ insignia sequens, contra hostes audacter procedo. Et propterea etiam tibi animum meum amore et timore rite sincereque temperatum totum dedo. Nam nomen tuum ingenue amplector; virtutem tuam, quam multis argumentis declarasti, quaque meam fidem firmiorem reddidisti, sancte veneror. Meos igitur humeros huic operi subjicere equidem maturo, ut tuam augustissimam sanctissimamque domum, quam nefarii illi et impii gravi vastationis scelere labefactarunt, in integrum restituam. Populum tuum pacem colere, et a seditione liberum vacuumque esse, pro communi totius orbis et cunctorum hominum emolumento, exopto. Qui autem errore ducuntur, parem cum fidelibus pacis et tranquillitatis oblectationem læto animo capiunt. Ipsa enim recta communitatis et societatis humanæ moderatio etiam ad illos ad rectam viam deducendos valebit plurimum. Nemo alteri exhibeat molestiam. Quod cujusque animus vult, hoc quisque transigat.

89. « At vero recte de Deo sentientibus penitus persuasum esse debet, ipsos solos quos ipse vocas, ut in sacratis tuis legibus acquiescant, sancte et incorrupte vitam traducturos. Qui vero se ipsos inde abstrahunt, commentitii erroris delubra pro arbitratu habeant; nos autem splendidissimum tuæ veritatis domicilium, quod natura nobis largitus es, teneamus. Hoc etiam illis optamus, ut videlicet per communem concordiam lætitiam animo percipiant. Quod vero ad hoc nostræ religionis institutum attinet, non novum aut inauditum esse credimus, sed te ex eo tempore, quo hæc universarum rerum fabrica firme coagmentata fuit, idem ipsum cum tuo venerando cultu observandum præcepisse. Cæterum humanum genus hallucinatum est, variis errorum opinionibus a veritate abductum. At tu per Filium tuum, ut perversitas illa non in dies magis magisque ingravesceret, puro lumine porrecto, omnes in tui memoriam revocasti.

90. « Tua potentia nos innocentes et fideles reddit; tuæ res gestæ ista confirmant; quippe sol et luna ratum suum et legitimum cursum tenent, neque sidera absque ordine totius mundi orbem lustrant; temporum vicissitudines certa lege revolvuntur; solida terræ stabilitas tuo verbo continuatur; ventus præstituto tempore motum ciet; aquarum lapsus præcipitans immenso quodam et infinito cursu fertur; mare immobilibus terminis circumcluditur; quodcumque per terram perque oceanum fusum est, hoc universum ad mira quædam et singularia hominum commoda fabricatum est. Quæ res nisi voluntatis tuæ nutu atque arbitrio administrarentur, sine controversia tanta discrepantia et tam magna potentiæ, quæ in illis cernitur, dissensio, universæ vitæ humanæ esset rebusque omnibus vastitatem allatura; nam ipsæ inter se confligentes multo gravius cum humano genere confligerent, quod etiam faciunt, licet oculis non cernantur. Deus optime maxime et omnium Domine, tibi maxima habeatur gratia; nam quanto magis humana natura variis et discrepantibus studiis opinionibusque duci intelligitur, tanto pluris apud eos qui recte sentiunt, quique curam veræ et perfectæ veritatis gerunt, divini Verbi disciplinæ æstimantur. At vero si quis sit, qui se sanari non sinat; alteri, qui sanari vult, non vitio vertat. Nam medendi facultas, quæ morborum curationibus præest, omnibus in medio proposita est. Tantum cavendum, ne quis istud religionis institutum violet, quod res ipsæ purum et integrum esse commonstrant. Fruamur igitur omnes boni illius communione, quod nobis datum sit, hoc est, pacis; nostraque mens ab omni, quod illi adversetur, sit omnino separata.

91. « Attamen, quod quisque sibi persuadeat satis probum et spectatum esse, in hoc alteri ne sit offensioni; imo vero quodcumque alter vel norit vel intellexerit, illo quidem proximum, si fieri potest, juvet; sin fieri non potest, missum faciat. Aliud est enim certamen pro immortalitate sponte suscipere, aliud supplicii metu cogi. Hæc dixi, hæcque pluribus, quam id quod erat tenuitati meæ propositum postulabat, propterea persecutus sum, tum quod veram fidem occultare nolueram, tum maxime omnium, quod jam nonnullis (ut audio) in ore est, templorum ritus sublatos, hoc est, ut ego dico, tenebrarum erroris in falsis diis colendis potestatem prorsus abrogatam esse. Quod plane omnibus hominibus, credo, penitus persuasissem, nisi quod violentus perversi erroris impetus ad Reipublicæ evertendæ periculum præter modum in quorumdam animis penitus inhæserit. » Hucusque imperatoris Constantini ad Orientales scriptis allocutio commendata. Paria sunt hæc

iis, quæ etiam Romæ nuper edixisse meminimus; quamobrem constat hallucinari eos, qui a Constantino clausa templa deorum et eorum sacra omnino proscripta confirmant.

92. At licet Constantinus neminem vi ad religionem Christianam amplexandam se compulsurum esse sæpius fuerit contestatus, tamen, cum erga Christianos se propensiorem demonstraret, et insigniores provinciarum præfecturas illis crederet, et aliis officiis de iisdem optime mereri studeret, qui ex adversa parte religionis erant Gentiles, hac arte allici magnopere videbantur. Magistratibus autem ex gentilibus delectis vetuit diis publice sacra facere. His addidit duas leges; quarum altera divinationes vetuit, de qua queritur Zozimus [1]; altera, ut, quod Romæ cœperat, toto orbe Romano ecclesiæ amplioribus spatiis ædificarentur, mandavit. Horum omnium meminit Eusebius, cum ait [2]:

93. « Ex his vero rebus imperator abiens, alias res illustres et magni momenti cœpit aggredi. Ac primum Gentibus per varias provincias dispersis præfectos, qui maximam partem salutari Christi fidei se addixissent, misit; qui vero Gentilium consuetudinem ac ritus imitari visi sunt, iis, ne sacrificia idolis immolarent, interdixit. Eadem lex ab eo lata fuit de illis dignitatis gradibus, qui præfectorum honores suos splendore superabant. Aut enim si Christiani erant, ita se gerere præcepit, ut appellationis ipsorum dignitas postulabat; aut si aliter animo affecti, mandavit ne idolis hostias offerrent.

94. « Deinceps duæ leges in eamdem sententiam promulgabantur; altera quæ vetuit detestabilia idololatriæ scelera, quæ jam olim in quaque civitate et regione fieri consuevissent; et ne quisquam vel statuas erigere, vel curiosas et supervacaneas divinationes moliri, vel denique sacrificare auderet; altera qua jussit templa exædificari, denique ecclesias tum longitudine, tum latitudine ampliores effici; ut in posterum omnes homines (ut complectar brevi) insano illo et superstitioso multorum deorum colendorum ritu e medio sublato, Deo optimo maximo reconciliarentur. Talia enim tum animo instituere, tum iis qui provinciis præfuerunt per litteras significare, imperatorem sua ipsius erga Deum sanctimonia incitavit. Lex præterea illud est in se complexa, ut pecuniis largiendis non parceretur, sed a thesauro regio promerentur ad parandas res illis institutis necessarias. Quin etiam ad Ecclesiarum præsides passim de ejusmodi rebus litteras dare dignatus est, hasque primas ad me misit:

« Victor Constantinus Max. Augustus Eusebio S.

95. « Quemadmodum ad hoc usque tempus ob impiæ voluntatis institutum, et gravem tyrannidem servos Dei persequentem, pro certo cognovi et satis persuasum habui omnium ecclesiarum ædificia vel negligentia corruisse, vel impendentis periculi metu minime, prout debuerant, refecta fuisse, frater carissime; si nunc enim libertas omnibus restituta sit, et draco ille, Dei optimi maximi providentia nostroque ministerio, de communi Reipublicæ administratione depulsus, arbitror equidem, et virtutem ac potentiam divinam omnibus satis constare; et eos qui vel timore vel infidelitate in peccata lapsi sunt, cum illud quod revera bonum est, satis perspiciant, in veram et recte vivendi viam redituros. Quibuscumque igitur ecclesiis vel ipse præsis, vel alii episcopi, presbyteri et diaconi ubicumque terrarum quos nosti præficiantur, vobis omnibus videndum est, ut earum ædificia sedulo accurentur, quo vel ea quæ remanent reficiantur laxioraque fiant, vel ubi necessitas postularit, de integro exædificentur. Quæ vero res ad ædificationem necessario requiruntur, eas quidem cum ipse, tum alii tuo nomine a præfectis et magistratibus provinciarum petent. Hisce enim per litteras a me significatum est, ut omni studio et propensione animi ea quæ fuerint a tua sanctitate perscripta subministrent. Deus te, frater carissime, diu florentem servet. » Hactenus epistola Constantini; subdit his Eusebius:

96. « Ista litteris prodita, quibusque Ecclesiarum præsidibus in singulis nationibus ætatem degentibus missa fuere; ea quoque sedulo exequi, quæ erant his congruentia, provinciarum præfectis mandatum; ac quæ legibus erant sancita, illa etiam revera magna cum celeritate confecta. » Hucusque Eusebius. Hæc sunt quæ Constantinus post baptismum Romæ decrevit; ac primum quæ est ipse eadem auspicatus in Urbe, in cunctis Romani orbis provinciis per præsides expleri mandavit, omniaque consentanea sunt iis, quæ ex Silvestri papæ Actis superius recitavimus. Quomodo autem, cum ab eo patria superstitio hunc in modum proculcari videretur, senatus in eum excanduerit, conflatisque mutuis odiis, Constantinus derelinquendæ Urbis et alterius illi non imparis excitandæ consilium inierit, suo loco narrabimus.

97. *De dracone commentum.* — Quam vero habent appendicem Acta Silvestri de disputatione cum Judæis habita Constantino et Licinio quartum consulibus, suo loco de ea meminimus; appendicem porro eam jure dicimus, cum ad Acta legitima superius recensita præter ordinem temporis ea illic inserta esse videatur. Eodem quoque jure censenda putamus, quæ ad eadem Acta latine scripta post disceptationem cum Judæis habitam sunt apposita; nempe post aliquot dies nuntiatum relatione pontificum idolorum Constantino de dracone in specu morante, et lethali halitu homines enecante, cujus postea clauserit ora Silvester; et æreis quibus claudebatur januis, signo crucis obsignatis, perpetuo eum ergastulo manciparit. At sicut rem gestam veram credimus, ita hac quoque ex parte Acta ipsa nonnihil corrupta esse et aliquibus superadditis depravata putamus, cum nonnulla mendaciter scripta habeant, veritati historiæ superapposita atque conficta, quod nemo jure inficias ire poterit. Nam primo si tempus spectes, ea die ipsa accidisse dicuntur, qua scripta

[1] Zozim. lib. II. — [2] Euseb. Vit. Const. lib. II. c. 43. 44. 45.

ibi lex ponitur a Constantino, nempe Constantino quintum et Crispo consulibus. Sed nullus reperitur in consularibus Fastis consulatus Constantini cum Crispo, recte vero Licinii quintus consulatus gestus habetur cum Crispo. Verum hæc levia, quæ fortasse dici possent librariorum errore contingere potuisse, ut loco Licinii, Constantini nomen sit positum, vel ab aliquo imprudenter odio in Licinium factum sit.

98. At nec illud ulla ex parte consistit, quod dicitur kalendis singulis eidem bestiæ a vestalibus virginibus suppeditari solita alimenta; quod penes gentiles scriptores, qui res Romanas prosecuti sunt, nemo unquam puto reperiet. Sed ad alias virgines, quæ non essent vestales, hæc esse referenda, suo loco dicemus. Sunt et alia superaddita, et quidem levia, quæ cætera veritate quidem fidelia labefactant. Ut inter alia quod ibidem affirmatur, ad ipsum usque diem judicii obseratas a Silvestro fores, quibus draco coercebatur, nunquam fore reserandas, ad illud usque plane tempus immortale animal permansurum, demonstrari velle videtur; quo nihil fabulosius effingi posse certum est. Cæterum in reliquis haud putamus historiam esse penitus contemnendam, quæ complures habet latinorum et græcorum scriptorum assertores. Et ut prætermittamus Latinorum omnium prolixam nimis seriem recensere, qui cæteris habetur antiquior et eruditione clarior, Venantius Fortunatus episcopus Pictaviensis, poeticis et rhetoricis litteris celebris, qui vixit ante mille et quadraginta annos, nempe sub Justiniano atque Justino Juniore imperatoribus, in rebus gestis S. Marcelli Parisiorum episcopi ad S. Germanum ejusdem sedis antistitem, dum in fine habet de immani serpente ab eodem superato, hæc addit [1] : « Si sanctorum virorum ex factis merita conferantur, miretur Marcellum Gallia, dum Roma Silvestrum ; nisi hoc distat in opere, quod draconem sigillavit ille, iste jactavit.» Præter Cedrenum et recentiores alios Metaphrastes [2] ejusdem rei assertor est; at licet ante baptismum Constantini accidisse dicat, draconemque illum latuisse sub Capitolio, fortasse in Favissis Capitolinis; erant enim inaccessi subterranei quidam specus atque cisternæ, dictæ Favissæ Capitolinæ [3]; quæ opportuna potuerint esse hujuscemodi draconi latibula; licet ad radices Palatini ea parte, quæ spectat Capitolium, haud longe a tribus illis columnis erectis, super quas olim equestrem statuam Domitiani collocatam esse Statius docet, sedem serpentis illius fuisse tradant. At de loco, ubinam id acciderit, nihil penitus apud Acta latine conscripta.

99. Quod autem omnes asserant ejusmodi serpentem apud Romanos sacrosanctum fuisse, illum in memoriam revocant ex Epidauro olim in Urbem legatione publica allatum ad pestem evertendam, Æsculapio consecratum; quem licet, tot intercurrentibus sæculis, extinctum fuisse oportuerit, Plinius tamen testatur suo tempore fuisse superstitem, et sobole mirifice propagatum; sunt hæc ejus verba [1] : «At qui anguis Æsculapius Epidauro Romam advectus est, vulgo pascitur et in domibus; ac nisi incendiis semina exurerentur, non esset fecunditati eorum resistere.» Quem Plinius dicit anguem, Festus draconem appellat.

100. Sane quidem ejusmodi colubri, quem Romani colerent, cellam fuisse ad extinctionem superstitionis obseratam a S. Silvestro, perfacile credi potest; cum posthac nulla penitus horum colubrorum adeo fœtibus excrescentium sit memoria; nisi quod Gentiles deo suo carere nolentes, quem fame extinctum nossent (nam idem tradit Festus [2], eum nonnisi canis uberibus nutriri solitum), ex ligno aliave materia fabricarunt, atque in alio specu pariter posuerunt, tanquam vivum atque aspectu terribilem; qui sic mansit usque ad Honorium imperatorem, cum iterum per sanctum monachum impostura detecta atque penitus demolita, caruere penitus superstitionis alumni avito deo suo; rem gestam S. Prosper, quæ accidit Romæ suo tempore, narrat his verbis [3] : « Apud urbem Romam specus quidam fuit, in quo draco miræ magnitudinis, mechanica arte formatus, gladium ore gestans, oculis rutilantibus gemmis, metuendus ac terribilis apparebat. Huic animæ devotæ virgines floribus exornatæ eo modo in sacrificio dabantur; quatenus insciæ, munera deferentes gradum scalæ (quo tota illa diaboli arte draco pendebat) contingentes, impetus venientis gladii perimeret, ut sanguinem funderet innocentem. Et hunc quidam monachus, bene ob meritum cognitus Stilichoni tunc patricio, eo modo subvertit; bacula manu singulos gradus palpando inspiciens, statim ut illum tangens, fraudem diabolicam respexit, eo transgresso descendens, draconem scidit, misitque per partes ; ostendens, et hic deos non esse, qui manu fiunt.» Hucusque Prosper. At quid opus fuit draconem effingere, si viventem ex more colere potuissent? Verum si nec ille, neque ejus numerosi fœtus et inextinguibiles prorsus extabant, a quonam penitus sublatum et extinctum oportuit, quam a superstitionis gentilitiæ adversario, et summæ auctoritatis homine? Fuit hic certe ipse Silvester; nam alium quem dicamus, cum nulla prorsus de alio sit memoria? Optime quidem hac ex parte etiam respondent Acta illa, licet corrupta Silvestri, quibus (ut vidimus) dicitur a vestalibus virginibus solita fuisse ministrari bestiæ alimenta; addidit, puto, librarius, vestales, voci, virgines; ut plane per rimulas quasdam liceat intueri draconem illum viventem a Silvestro extinctum, cujus imagini tanquam viventi hujuscemodi virgines ministrarent.

101. At nec prætermittimus dicere, præter Æsculapii serpentem interdum a natura partum aliquod reptile monstrum, quod boam nominatum testatur Plinius, cum ait [4] : « Faciunt his fidem in Italia appellatæ boæ, in tantam magnitudinem ex-

[1] Extat apud Sur. tom. VI. die 1 Novemb. — [2] Metaphrast. in Silvestro. — [3] Fest. verbo Favissæ. Gell. lib. II. c. 10.

[1] Plin. lib. XXIX. c. 4. — [2] Festus verb. infula Æscul. — [3] Prosp. Aquitan. de Prædict. par. III. c. 38. — [4] Plin. lib. VIII. c. 14.

euntes, ut divo Claudio principe occisæ in Vaticano, solidus in alvo spectatus sit infans.» Sed et Dio in Augusto meminit, tunc temporis in Hetruria visum esse draconem bicipitem longitudinis pedum octoginta quinque. In aliis quoque provinciis ejusmodi immanes colubros fuisse conspectos, eosdemque tempore Christianæ religionis a sanctis viris necatos, constat; refertæ sunt ejusmodi exemplis antiquæ sanctorum virorum historiæ; siquidem a sancto Arsacio apud Nicomediam fuisse draconem extinctum, auctor est Sozomenus[1]; de S. Hilarione id ipsum affirmat S. Hieronymus[2]; itemque de S. Donato episcopo in Epiro, idem qui supra tradit Sozomenus[3]; de S. Theodoro Metaphrastes; de S. Marcello Fortunatus; de S. Crescentino martyre Urbini patrono ejus Acta fidem faciunt; et alii de aliis. Sed illud proximum atque domesticum exemplum, quod Bibliothecarius narrat de Leone IV Romano pontifice, qui dirum serpentem Romæ in caverna apparentem apud S. Luciam, in Orphea dictam, et ipso halitu homines enecantem, publicis indictis precibus, ad locum procedens, penitus effugavit, ut amplius non sit visus.

102. Quod autem ad Silvestrum spectat, ejusmodi trophæo victoriæ de extincto dracone imagines in ecclesiis pingi solitæ erant, nimirum cum dracone ad pedes ejus victo. Quæ quidem, antequam eadem nobis de superato dracone recitata historia probaretur, S. Silvestri depicta effigies quid mysticum præ se ferre videbatur instar imaginis Constantini, quam tradit Eusebius[4] pictam fuisse cum cruce super caput sita, et sub pedibus ejus dracone confosso, tanquam hieroglyphicum quoddam de superato crucis virtute humani generis hoste, extinctis jam omnibus persecutoribus Ecclesiæ regibus; idemque redderetur in imagine S. Silvestri cum insignibus victi draconis; sed magis effigies illa veritatem historiæ repræsentat, ut de aliis compluribus his similibus accidit. At de his, quæ pertinent ad Silvestri Acta, satis.

103. *Publicis operibus et maxime ecclesiis condendis et ornandis studet imperator.* — Jam vero quæ reliqua sunt de ecclesiis a Constantino Romæ constructis historiam prosequamur, de quibus diximus librum fuisse conscriptum, sed valde succinctum ac brevem, utpote quo ornamenta tantum, atque ad luminarium usum redditus elargiti narrentur, nihil autem de ipsarum ecclesiarum structuris habeatur expressum. In quo quidem illud animadvertendum est, quod quæ tunc Romæ sunt constructæ basilicæ, subitario opere a Constantino erectæ fuerunt; ipsa enim earum structura quæ hactenus cernitur, id aperte declarat, cum videre sit bases columnis subnixas non omnes ejusdem esse operis, ipsasque columnas ex diverso confectas marmorum genere variique ordinis capitellis desuper coronatas; sed et alia complura disparia in aliis ecclesiæ membris esse cernuntur, ut in columnarum epistyliis, ac portarum liminaribus, et aliis; quæ (ut taceamus de cæteris) cernuntur in ea parte quæ superest basilicæ Vaticanæ; ut plane appareat, basilicas illas ex aliorum ædificiorum ruinis esse opere extemporali constructas; quod secus ostenditur factum in basilica Pauli apostoli, quæ a Valentiniano cœpta, ab Honorio imperatore multorum annorum spatio postea perfecta fuit. At non patiebatur tarda molimina vehemens ille spiritus, quo Constantini animus exæstuabat; summa enim celeritate ædificia ipsum confici voluisse, quæ ad Menandrum rescripsit, demonstrant his verbis[1]:

104. « Propter negligentiam judicum, qui imperialia præcepta differunt, ad diversas provincias diversos misimus, qui ad scientiam nostram referant, quæ vel diligentia promota viderint, vel desidia corrupta culpaverint. Monendi autem judices sunt, qui instaurare publica opera debent, ut de effectis eis potius quam inchoatis ad nostram scientiam referant: nisi forte justa ratione petendum sit aliquos, si forte defuerint, impensarum titulos provideri. De rebus autem præcipuis maximisque, non de quibuscumque vilissimis, nostrum debent interpellare consilium. » Hactenus Constantinus ad Menandrum, quibus apparet, quam studuerit maturari opera quæ ædificanda mandasset; ut nuntiari voluerit, ea esse potius consummata, quam cœpta. Deerant plane architecti ad multitudinem operum; quorum inopiam ægro ferens animo Constantinus, pro illis comparandis ad Felicem in hæc verba rescripsit[2]: « Architectis quamplurimis opus est; sed quia non sunt, sublimitas tua in provinciis Africanis ad hoc studium eos impellat, qui ad annos ferme duodeviginti nati liberales litteras deguslaverint. Quibus ut hoc gratum sit, tam ipsos, quam eorum parentes ab his quæ personis injungi solent, volumus esse immunes; ipsisque qui discent, salarium competens statui. PP. VI kal. Septemb. Carthag., Optato et Paulino coss. » Sed tanta in construendis operibus publicis celeritas Constantini iisdem parum proficua cessit; nam Zozimus eam ipsi vitio vertit, dum ait[3]: « Cumque pecuniam publicam in plurimas inutiles structuras impenderet (talem impius æstimavit ædificationem ecclesiarum), quædam ædificavit non multo post diruta, quod ob festinationem durabilia non essent. » Hæc ipse.

105. At non tantum quæ recensitæ sunt basilicæ Romæ a Constantino erectæ fuerunt, sed et aliæ plures, quarum in eodem libello habetur mentio; non puto tamen eas omnes eodem tempore ædificatas, verum usque dum vixit, diversis (ut accidit) permotus occasionibus. Namque in Atrio Sessoriano apud Veneris et Cupidinis templum, eo diruto post inventam crucem, nobilem erexit ecclesiam, eidem sanctissimæ crucis signo dicandam, cui præclaras quas fuerat diversis temporibus consecutus victorias fere-

[1] Sozom. lib. v. c. 35. — [2] Hier. in Hilarione. — [3] Sozom. lib. vii. c. 35. — [4] Euseb. Vit. Const. lib. iii. c. 3.

[1] L. ii. de operib. pub. Cod. Theod. — [2] L. i. de excus. artif. Cod. Theod. — [3] Zozim. lib. ii.

bat acceptas; in qua et inventæ Christi Redemptoris nostri crucis partem cultu religiosissimo collocavit. At quid apud fanum Veneris et Cupidinis templum crucis? ut scilicet juste ulcisceretur immane scelus, quod a Gentilibus in crucis odium fuerat perpetratum, dum in sancto Golgotha, in Crucis rupe (quod testatur S. Hieronymus [1]) fuerat impudicæ Veneris statua collocata, et locus ipse crucis titulo adeo illustratus, ab eisdem Venerarium appellatum; quamobrem quod celebre erat Veneris templum Romæ (de aliis modo sileo) dignum visum est, ut cum ignominia eversum, sanctissimæ cruci cederet; quæ proculcatis impudicitiis, virtutum omnium splendore nitesceret.

106. Sed quid in eodem libello de eadem ecclesia scriptum habeatur, quæve ei a Constantino fuerint collata donaria, videamus; hæc enim ibi narrantur: « Eodem tempore fecit Constantinus Augustus basilicam in palatio Sessoriano, ubi de ligno sanctæ crucis posuit, et in auro et gemmis conclusit; ubi et nomen ecclesiæ dedicavit, quo nominatur usque in hodiernum diem, Hierusalem. In quo loco constituit dona ista: Candelabra ante lignum sanctum lucentia argentea quatuor, secundum numerum quatuor Evangeliorum, pensantia singula libras octoginta; pharos cantharos argenteos quinquaginta, pensantes singulos libras quindecim; scyphum aureum purissimum, pensantem libras decem; calices ministeriales quinque pensantes singulos libras singulas; scyphos argenteos tres, pensantes singulos... libras octo; calices ministeriales argenteos decem, pensantes singulos libras duas...; patenam argenteam auro inclusam cum gemmis, pensantem libras quinquaginta; altare argenteum, pensans libras ducentas quinquaginta; amas argenteas tres, pensantes singulas libras viginti. Et omnes agros circa palatium ecclesiæ dono dedit. Possessionem ad Sponsas via Lavicana, præstantem solidos ducentos sexaginta tres. Sub civitate Laurento possessionem Patras (Petras), præstantem solidos centum viginti. Sub civitate Nepesina possessionem Aghesis (Agnetis) » retinet hodie idem nomen, ut dicatur Agnetis « præstantem solidos ducentos quinquaginta. Sub civitate suprascripta possessionem Terega, quæ præstat solidos centum sexaginta. Sub civitate Falisca possessionem præstantem solidos centum quindecim. Item sub civitate Falisca possessionem Herculis, quam... donavit Augusto, et Augustus obtulit Ecclesiæ Hierusalem, præstantem solidos centum quinquaginta tres, » etc. Sed hæc omnia (ut dictum est) post S. crucem inventam, de qua suo loco.

107. Ac mox subdit: « Eodem tempore fecit basilicam S. martyris Agnetis, ex rogatu filiæ suæ, et baptisterium in eodem loco, ubi baptizata est soror ejus Constantia, una cum filia Augusti; » Constantia hæc eadem dicta, sed quando baptismum susceperint, non constat, nec etiam quoto anno ecclesia illa a Constantino erecta fuerit; qua autem visione admonita ibi Constantia filia sit baptizata, apud Ambrosium [1] res gesta ab incerto auctore in hæc verba narratur: « Erat enim ipsa Constantia regina virgo prudentissima, sed ita obsessa vulneribus, ut a capite usque ad pedes nulla membrorum pars libera remansisset. Accepto autem consilio, spe recuperandæ salutis, venit ad tumulum martyris nocte (nempe Agnetis de qua mira relatu audierat), et licet pagana, tamen credula animi intentione preces fideliter fundebat. Quod dum faceret, repentina somni suavitate corripitur, et vidit per visionem beatissimam Agnem talia sibi monita proferentem: Constanter age, Constantia, et crede Dominum Jesum Christum Filium Dei esse Salvatorem tuum, per quem modo consequeris omnium vulnerum, quæ in corpore tuo pateris, sanitatem. Ad hanc vocem Constantia evigilat sana, et sic sana, ut nec signum in ejus membris alicujus vulneris remaneret. Reversa igitur ad palatium sanissima, facit gaudium et patri suo Augusto, et fratribus suis imperatoribus. Coronatur civitas tota; fit lætitia militantibus, atque privatis, et universis audientibus hæc. Infidelitas Gentium confundebatur, et fides Dominica lætabatur (dilatabatur). Interea patrem et fratres Augustos rogat, ut basilica beatæ Agnetis construeretur, et sibi illic mausoleum collocari præcepit. Currit hæc opinio ad omnes; et quotquot credentes ad ejus tumulum advenissent, sanabantur, quacumque fuissent infirmitate detenti; quod facere Christum nullus dubitat usque in hodiernum diem. Perseveravit autem Constantia Augusti filia in virginitate, per quam multæ virgines, et mediocres, et nobiles, et illustres sacra velamina susceperunt. Et quia fides mortis damna non patitur, usque ad hodiernum diem multæ virgines Romanæ Agnem beatissimam, quasi in corpore manentem, attendunt. » Hæc ibi, sed perperam Ambrosii nomine consignata; cætera autem de eadem Constantia inferius.

108. Cæterum certo scito, quod licet jam usu receptum, et scriptis firmatum, sacrisque lectionibus proditum, ut ubique et ab omnibus Constantia dicatur, quæ S. Agneti basilicam erexit, tamen proprio nomine dicenda fuerat Constantina. Vetera namque id monumenta suadent, imo fateri cogunt. Sic enim se habebat vetus inscriptio affixa ejusdem sanctæ Agnetis basilicæ apsidi, cujus modo marmoreæ tabulæ vix fragmentum superest, stratum in ingressu atrii recens restituti a S. R. E. cardinali Medicæo archiepiscopo Florentino, nuper in Romanum pontificem electo, vocatoque Leone XI qui eamdem basilicam collabentem restituit et exornavit. Porro vetus inscriptio illa, quæ erat in marmore sculpta, jam confracta tabula perdita, remansit Deo volente in membranis exarata integra, atque jam typis excusa his [2] characteribus perseverat, vindicata penitus ab injuria temporis:

[1] Hier. ep. XIII.

[1] Apud Ambr. sermon. de pass. Agnetis. — [2] Antiq. Inscript. Appen. p. 1161. n. 9.

CONSTANTINA. DEUM. VENERANS. CHRISTOQUE. DICATA
OMNIBUS. IMPENSIS. DEVOTA. MENTE. PARATIS.
NUMINE. DIVINO. MULTUM. CHRISTOQUE. JUVANTE
SACRAVIT. TEMPLUM. VICTRICIS. VIRGINIS. AGNES.
TEMPLORUM. QUAE. VICIT. OPUS. TERRENAQUE. CUNCTA
AUREA. QUAE. RUTILAT. (Rutilant) SUMMI. FASTIGIA. TECTI.
NOMEN. ENIM. CHRISTI. CELEBRATUR. SEDIBUS ISTIS.
TARTAREAM. SOLUS. POTUIT. QUI. VINCERE. MORTEM
INVECTUS. CAELO. SOLUSQUE. INFERRE. TRIUMPHUM
NOMEN. ADHUC. REFERENS. ET. CORPUS. ET. OMNIA. MEMBRA
A. MORTIS. TENEBRIS. ET. CAECA. NOCTE. LEVATA.
DIGNUM. IGITUR. MUNUS. MARTYR. DEVOTAQUE. CHRISTO.
EX. OPIBUS. NOSTRIS. PER. SAECULA. LONGA. TENEBIS
O. FELIX. VIRGO. MEMORANDI. NOMINIS. AGNES.

Ita quidem vetus inscriptio tabulæ incisa marmoreæ, quam ab ipsa positam Constantina illis verbis penultimo versu recitatis apparet, EX OPIBUS NOSTRIS. Et ne quid dubites de nomine Constantinæ, contestem adducimus virum integrum id ipsum manifestissime profitentem suis scriptis, quibus suffragatur apertissime veritati, sanctum, inquam, Althelmum Anglorum episcopum, qui in carmine [1], quod scripsit de laude virginum, eamdem filiam Constantini Constantinam nominat, non autem, ut in usum est conversum, Constantiam, versibus istis :

Nam Constantinam sanavit tumba sepulcri,
Et sarcophagus qua pausant membra puellæ
Ut merito posset regnantis filia regis,
Æterno Regi regum, qui regnat in æthra,
Reddere magnificas pro vita sospite grates;

et inferius :

Nobilis in Roma vixit pulcherrima virgo
Constantina, novæ præbens spectacula vitæ
Omnibus, integre qui conversarier optant,
Lurida linquentes veteris contagia vitæ.
Hæc, inquam, virgo cælesti freta patrono,
Contempsit mundum felix cum flore virentem,
Arida ceu paleæ projecta peripsema squallent.
Utque magis stupeas, rumorem adverte parentum :
Nam pater auguste regnorum sceptra gubernans,
Imperium mundi, Christo regnante, regebat,
Qui Constantinus nomen sortitur in ævum.
Hic sobolem sanctam miro dilexit amore;

et quæ sequuntur, spectantia ad historiam Gallicani, inferius suo loco recitandam. Quod autem sive ab ipsa Constantina, sive a patre Constantino diverse narratur basilica illa esse constructa, verum utrumque esse posse, nihil est quod impediat, nimirum ut pater expensas ad structionem contulerit ejus, quam filia erigendam suscepit ecclesiam. Sed major inde oritur difficultas, quomodo Constantina ista prædicetur virgo Deo dicata, filia Constantini, quæ, Ammiano [2] teste, duos viros habuit, priorem Hannibalianum, posteriorem Gallum Cæsarem; quæ nec talis extitit, ut sanctitatis ullo titulo meruerit insigniri, utpote femina crudelitatis face incensa furens, nova Megæra ab eodem auctore nominata. Quod igitur aliam Constantinam Constantini filiam non invenimus appellatam, si hanc velimus struxisse basilicam Sanctæ Agnetis; tum verba illa primo versu epigrammatis recitata, CHRISTOQUE DICATA, non erunt interpretanda, ut voverit virginitatem quam non excoluit, sed quod relicto gentilitio cultu, effecta fuerit christiana. Quam nec Romæ, sed in Bithynia in Oriente defunctam esse, fratri Constantio infensam redditam, idem Ammianus affirmat. Quod si hanc quæ Constantina dicta fuit, sanatam a sancta Agnete, et virginitatem Deo dicasse dixerimus, ut metro cecinit Althelmus episcopus; nequaquam illa esse potuit conjux Galli, filia Constantini, cujus meminit Ammianus, sed potius Constantini Magni soror, filia Constantii, germana Constantiæ Augustæ Licinii imperatoris uxoris. Nam præter Constantiam ipsum alias genuisse filias, nempe Eutropiam et Anastasiam, quæ et Constantina cognomine dici potuit, satis liquet. Quod vero non Constantina, sed Constantia veneratione colitur apud eamdem basilicam Sanctæ Agnetis, si ita res est, nullam aliam invenimus esse potuisse, nisi quam ferunt Acta martyrum Joannis et Pauli, desponsatam Gallicano filiam Constantini Constantiam; nam quæ ejusdem nominis, soror ejusdem Constantini fuit, nupta Licinio, in Arianismum lapsa Constantinopoli vixit, indigna prorsus, quam aliquo cultu venerationis Romana Ecclesia fuerit prosecuta: at de feminis Constantinis atque Constantiis hactenus.

109. Porro, quæ idem Constantinus memoratæ ecclesiæ dona contulerit, his verbis in eodem libello narrantur : « Patenam auream pensantem libras viginti; calicem aureum pensantem libras decem; coronam, pharum cantharum ex auro purissimo, cum delphinis triginta, pensantem libras quindecim; patenas argenteas duas, pensantes singulas libras viginti; calices argenteos quinque, pensantes singulos libras decem; pharos cantharos argenteos triginta, pensantes singulos libras octo; pharos æreos ex aurichalco quadraginta; cerostratos ex aurichalco argento clusos quadraginta sigillatos; lucernas aureas duodecim mixta (tychnorum) super fontem. In redditibus. Circa civitatem Fidenas omnem agrum, præstantem solidos centum (mille) sexaginta. Via Salaria sub Parento undique omnem agrum, præstantem solidos centum (mille) quinque. Agrum Marci (Mutii), præstantem solidos octoginta. Possessionem in vico Pisonis, præstantem solidos ducentos quinquaginta. Agrum Casulas, præstantem solidos centum. » Hucusque ibi.

110. Quod vero ad Constantiam alteram spectat, Constantini sororem, relictam Licinii, de qua sæpe superius mentio facta, hæc aliquando Nicomediæ cum ageret, titulo Augustæ clarissima, miro ardore succensa videndi Christi humani generis Redemptoris quem Deum colebat, imaginem, ut voti compos fieret, ad Eusebium Pamphili Cæsareæ totius Palæstinæ, in qua Christus versatus erat, metropolitanum episcopum litteras dedit; cum ille hoc facile

[1] Tom. v. Antiq. lect. pag. 851. 852. 853. — [2] Ammian. lib. XIV.

præstare potuisset (nam testatur [1] ipse se aspexisse imagines Christi, et Petri ac Pauli apostolorum, coloribus expressas ac fideliter conservatas), nihilominus, quod non Arianam tantum hæresim imbibisset, sed et Theopaschitarum vesania imbutus esset, hunc in modum ad ipsam rescripsit [2]:

111. « Quoniam autem de Christi imagine ad me scripsisti, ut tibi mitterem, velim mihi significes, quamnam putes Christi imaginem; utrum illam veram et incommutabilem, naturæ illius characteres ferentem, aut hanc, quam propter nos assumpsit, servilem formam pro nobis induens. Sed sane de divina forma non arbitror etiam ipse ego te esse sollicitam, cum fueris ab illo [3] edocta, neminem Patrem cognovisse præter Filium, neque ipsum Filium condigne quempiam cognovisse, nisi qui illum genuit Pater. » Et post alia: « Si omnino servi requiris imaginem formæ, et carnem quam propter nos induit; sed et hanc gloria deitatis suæ commixtam esse didicimus, et passam mortuamque. » Et post pauca: « Quis igitur gloriæ ejuscemodi et dignitatis splendores lucentes et fulgurantes effigiare mortuis et inanimatis coloribus et umbratili pictura posset? cum neque divini illius discipuli [4] in monte illum contemplari quiverint, qui cadentes in faciem suam, non posse se hujusmodi spectaculum inspicere, confessi sunt. Igitur si carnis illius figura tantam ab inhabitante in ea divinitate accepit potentiam, quid oportet dicere tunc, cum immortalitatem exuit, et corruptionem abluens, formam servi in Domini et Dei gloriam transtulit, post mortis scilicet victoriam, post ascensum in cælos, post cum Patre regio in throno a dextris consessum, post requiem in ineffabilibus et innominandis sinibus Patris, in quam ascendentem et desidentem cælestes potestates illi benedictis vocibus acclamabant, dicentes [5]: Principes, tollite portas vestras, aperimini portæ cælestes, et introibit Rex gloriæ? » Hucusque ex Eusebii epistola recitata sunt in secundo Nicæno Concilio imaginum cultui adversario Gregorio Neocæsareæ episcopo.

112. Adversum hæc autem cum ibi multa fuerint ab Epiphanio recensita, et in auctorem ipsum Eusebium, utpote arianum hominem, inclamata, ista demum, quod ad hanc spectat epistolam, posita sunt de sententia Eusebii aliorumque Arianorum: « Opinantur autem Christum Dominum nostrum carnem sine anima assumpsisse, addentes in salutari illius dispensatione divinitatem implevisse animæ consilia motionesque, nimirum quo passionem (ut ait Gregorius) divinitate circumscribant, et ob id vere Theopaschitæ sunt; qui autem hujus sententiæ sunt, imaginem non habendam censent, quemadmodum impius Severus, Petrus Fullo, Philoxenus Hieropoleos episcopus, et omnis denique illa multi capitis et sine capite hydra contendit. Hujus igitur societatis existens et Eusebius (quemadmodum ex illius epistolis et historicis commentariis demonstratum est), imaginem Christi Theopaschitarum more rejicit; qua de causa et Constantiæ Licinii uxori scribit, apud se imaginem non reperiri. Nam et in eadem epistola dicit, quod illius incarnata forma in deitatis naturam mutata sit. Nemo tamen sanctorum Patrum nostrorum sic sensit aut docuit; neque enim veritas sic se habet, » etc. Constantia igitur Augusta his ab Eusebio Pamphili epota venenis, et ab ipsomet Ario et Eusebio Nicomediensi Arianæ perfidiæ aconito infelix imbuta, sinceræ fidei candoris, quem Romæ apud S. Agnetis basilicam in baptismate susceptisset, dispendium passa Arianorum furva fuligine, facta est hæresis illius sectatrix, imo fautrix atque patrona: de qua S. Hieronymus ad Ctesiphontem [1]: « Arius, ut orbem deciperet, sororem principis ante decepit. » At de Constantia modo hactenus, ad quam occasione S. Agnetis basilicæ, et suscepti in ea baptismatis, digressi sumus. Sed jam ad alias basilicas Romæ a Constantino erectas iterum redeamus.

113. « Eodem tempore, inquit libelli auctor, Constantinus Augustus fecit basilicam beato Laurentio martyri via Tiburtina, in agro Verano, supra arenariam cryptæ; et usque ad corpus S. Laurentii martyris fecit gradus ascensionis et descensionis. In eo loco construxit apsidem, et ornavit marmoribus porphyreticis, et desuper locum conclusit argento, et cancellis de argento purissimo ornavit, pensantibus libras mille; et ante ipsum locum in crypta posuit lucernam ex auro purissimo lychnorum decem, pensantem libras viginti; coronam ex argento purissimo, cum delphinis quinquaginta, pensantem libras triginta; candelabra ærea duo, in pedibus denis, pensantia singula libras trecentas. Ante corpus beati Laurentii martyris argento clusit sigilla passionum ipsius, cum lucernis in nixis (myxis) argenteis, pensantibus singulis libras quindecim. » Et in fine: « Pharos argenteos triginta, pensantes singulos libras octo. » Hæc vero habet de redditibus: « In eodem loco possessionem cujusdam Quiriacetis (Cyriacæ) religiosæ feminæ, quam fiscus occupaverat tempore persecutionis, etc. » Loca autem ubi poni solita erant martyrum corpora, quæ appellamus usu prisco Confessiones, sumptuosissime exornari solita: non tantum, quæ de loco dicta sunt ubi conditum erat S. Laurentii corpus, sed et de S. Hippolyti martyris Confessione haud procul sita docet Prudentius, qui eam vidit, his versibus [2]:

Ipsa illas animæ exuvias quæ continet intus
Ædicula argento fulgurat ex solido.
Præfixit tabulas dives manus æquore levi
Candentes, recavum quale nitet speculum.
Nec Pariis contenta aditus obducere saxis,
Addidit ornando clara talenta operi.

114. Ex his plane vides, cum primum a persecutionis angustiis in latum libertatis campum ecclesia prosiluit, quæ olim in cœmeteriis ipsis, antris

[1] Euseb. lib. VII. c. 14. — [2] Apud Nicæn. Conc. II. Act. VI. — [3] Matt. XI. — [4] Idem XVII. — [5] Psal. XXIII.

[1] Hieron. advers. Pelag. ad Ctesiphontem. — [2] Prud. Peristeph. hymn. XI.

et recessibus subterraneis, sanctorum martyrum cultum (ut vidimus) dignis officiis, pro temporis ratione, frequentare solebat: constructis jam in ipsorum memoriam basilicis, translatisque in eas eorum corporibus, et in thecis argenteis et argento tectis cellulis collocatis, auro gemmisque fulgentibus vasis ad usum luminarium comparatis, eadem ipsos summa gloria celebrare ac venerari cœpisse.

115. Rursus vero hæc de reliquis basilicis ex eodem libello: « Iisdem temporibus Constantinus Augustus fecit basilicam via Lavicana inter duas lauros beato Petro et Marcellino martyribus; et mausoleum, ubi beatissimam Augustam matrem suam posuit in sarcophago porphyretico. » Sed id postea; verum hæc ibidem subduntur: « Ubi donavit patenam auream ex auro purissimo, pensantem libras triginta quinque; candelabra argentea auro inclusa, in pedibus duodecim, quatuor pensantia singula libras ducentas; coronam auream, quæ est pharus cantharus, cum delphinis centum viginti, pensantem libras triginta; calices aureos tres, pensantes singulos libras decem, cum gemmis prasinis et hyacinthinis; amas aureas duas, pensantes singulas libras quadraginta; altare ex argento purissimo, pensans libras ducentas; pharos cantharos argenteos viginti, pensantes singulos libras viginti; item altare ex argento purissimo, pensans libras ducentas; patenas ex auro purissimo duas, pensantes singulas libras quindecim; patenas argenteas duas, pensantes singulas libras quindecim; scyphum majorem ex auro purissimo, ubi nomen Augusti designatur, pensantem libras viginti: scyphum aureum minorem, pensantem libras decem; scyphos argenteos quinque, pensantes singulos libras duodecim; calices ministeriales argenteos viginti, pensantes singulos libras tres; amas argenteas quatuor, pensantes singulas libras quindecim; annis singulis olei nardini pistici libras nongentas (nonaginta), balsami libras centum, aromatum in incensum sanctis martyribus beato Marcellino et Petro libras centum. » Hæc ibi; quibus et redditus subsequuntur.

116. Mentio ibidem habetur de basilica Ostiensi in honorem sanctorum apostolorum Petri et Pauli et Joannis Baptistæ, alia Albanensi in memoriam S. Joannis Baptistæ, Capuana Apostolorum, et Neapolitana in honorem (ut ait Ado) itidem Apostolorum et martyrum ab eodem Constantino erectis. Vasorum autem omnium, quorum mentio facta est, quædam inserviebant ad luminaria incendenda, ut cerostrata, candelabra, phari canthari, et coronæ cum delphinis; quædam vero ad usum sanctissimæ Eucharistiæ, ut calices, patenæ, amæ, metretæ; ad baptismum alia, ut pelves et scyphi; thymiamateria autem erant ad suffitus parandos. Sed et in pluribus aliis quoque Italiæ civitatibus viget adhuc memoria aliarum ecclesiarum ab eodem imperatore summa impensa constructarum; verum et in aliis etiam provinciis itidem factum esse constat; et inter cæteras nobiles ab eo jussas ædificari basilicas meminit Gregorius Turonensis [1] de ea sanctissimæ Dei Genitricis Mariæ ab eodem in Gallia excitata, in cujus erectione ejusmodi insigne miraculum accidisse testatur: « Maria vero, inquit, gloriosa Genitrix Christi, ut ante partum, ita Virgo creditur et post partum; quæ (ut supra diximus) angelicis choris canentibus in paradisum, Domino præcedente, translata est. Cujus basilica ab imperatore Constantino admirabili opere fabricata renidet; ad quam adductæ columnæ cum præ magnitudine levari non possent, eo quod esset circuitus earum sexdecim pedum, ac diebus singulis casso labore fatigarentur; apparuit artifici sancta Virgo per visum, dicens: Noli mœstus esse; ego enim tibi ostendam, qualiter hæ queant elevari columnæ. Et ostendit ei, quæ aptarentur machinæ, qualiter suspenderentur trochleæ, atque funes extenderentur; illud addens: Conjunge tecum tres pueros de scholis, quorum hoc adjutorio possis explere. Quod cum ille vigilans, quæ præcepta fuerant, coaptasset, vocatis tribus pueris ab scholis, erexit summa velocitate columnas. Præstitum est populis spectare miraculum admirandum, ut quod multitudo virorum fortium levare nequiverat, tres puerulі absque virtute perfecti operis sublevarent. » Hæc Gregorius. De aliis autem ecclesiis ab eodem in Oriente ædificatis suo loco referemus.

117. Hæc vero omnia (ut diximus) nequaquam hoc ipso anno a Constantino perfecta sunt, sed potius cœpta tantum ex iis nonnulla, reliquis quibus vixit annis absoluta fuerunt; a nobis autem hæc simul omnia hoc anno relata sunt, quod certis quibus possent annis adscribi singula, incertum penitus sit. Sed illud memoria dignum est, quod cum tam celebres et insignes memorias in honorem Dei atque Sanctorum tum Romæ, tum in aliis plurimis orbis Romani locis Constantinus erexerit, in nulla ipsarum modestissimus imperator reperitur sui nominis memoriæ titulum insculpsisse, contempsisseque christianissimum principem, quod alii ante eum imperatores magno studio affectassent, quorum qui omnium optimus a Gentilibus habebatur Trajanus, quod in operibus singulis a se erectis affixisset titulum sui nominis, idem noster Constantinus (ut auctor est Aurelius Victor) illum eo dicterio lepide quidem et urbane derisit dicens, Trajanum esse herbam parietinam, nimirum quod, sicut illa, passim reperiretur muris inhærens.

118. *De donatione Constantini.* — Jam vero reliquum foret, ut enarratis et elucidatis hisce de Actis Silvestri, et de erectis ab imp. Constantino in Urbe alibique basilicis, collatisque eisdem ab ipso donis; de vulgata illa omnium ore ageremus ejusdem Constantini donatione tot tantisque controversiis agitata; sed parcimus, quod nihil præter illa, quæ ab aliis dicta sint, afferre possumus, et eadem repetere, sit onerosum atque pariter otiosum; cum liberum sit cuique, quæ eo argumento a pluribus sunt scripta, consulere. At illud modo hic satis sit

[1] Greg. Tur. De gloria Mart. c. 9.

obiter attigisse; neminem veri amantem et antiquarum litterarum studiosum negaturum, primum omnium christianorum imperatorum, eumdemque maxime pium ac pariter munificentissimum, ore quoque Gentilium prædicatum, Christianam religionem, quam, avita superstitione relicta, primus ferme omnium Augustorum (quod pro rei novitate visum est esse portentum) præter sententiam senatus et populi amplexatus est, cunctis quibus valuit officiis coluisse, atque muneribus frequentasse. Ad quæ præstanda cum pietas eum impelleret, et æmulatio ex antiqua gloria adversariæ religionis urgeret, atque stimulus ea de causa (ut ait Zozimus) hoc tempore infensi sibi atque palam jam obtrectantis senatus exagitaret; ut non tantum paria (quod dictum est superius) gentilium sacerdotum concesserit Christianæ religionis antistitibus privilegia, et majoribus auxerit eos atque Christi templa donariis; sed ipsam potissimum Romanam Ecclesiam, in qua sciebat totius Christianæ religionis vigere principatum, atque cardinem verti, eamque in medio æmulantium, lacessentium, atque oblatrantium hostium collocatam, in ipsorum odium et invidiam amplissimis donasse muneribus, summaque potentia communisse atque juribus stabilisse. Quorum aliquibus licet modestia Romanorum Pontificum non sit usa, non tamen ea ratione negari possunt esse collata; sicut nec quis jure inficias ire poterit, tributas esse olim ab Augusto senatui (quod Dio testatur [1]) Africam, Asiam, Numidiam, Epirum, Græciam, Dalmatiam, Macedoniam, Bithyniam, Pontum, Cyrenen, Siciliam, Sardiniam, et Hispaniam Bæticam, licet eisdem posteriores imperatores pro arbitrio usi sint. Magnum plane est de collatis illis Romanæ Ecclesiæ a Constantino muneribus argumentum, quod Francorum christianissimi principes suis ipsorum diplomatibus ea a Longobardis ablata, se Romanæ Ecclesiæ restituere professi sunt.

119. Si enim Romana Ecclesia ante collata illa a Francorum regibus privilegia (quod suo loco pluribus demonstrabitur) jam potiebatur rerum dominio, unde illud sibi nisi jure debitum potuit vindicasse? cum certum sit nulla id factum armorum vi atque violenta grassatione; silentibus præsertim, nec minimum quidem reclamantibus, qui illis temporibus regnabant in Oriente, imperatoribus, alioqui in Romanam Ecclesiam parum æquis, quam et ausi fuerunt (quod queritur sanctus Gregorius [2]) redigere sub tributo. Cæterum justa possessio (quam, si careret humano, divino saltem jure, quo subordinata sunt divinis terrena rerum dominia, Romana Ecclesia legitime sibi vindicat, ac posteriores reges et imperatores amplissimis privilegiis ratam habuere, eamque illibatam stabilemque servatam voluerunt) a Joanne diacono ex depravato illo a Græcis mutuato donationis edicto ambigua redditur potius quam probatur; quod cuique rem perspicacius intuenti redditur manifestum. Sic enim Græci donant, ut surripiant potiora; de quibus poeticum illud modo sit nobis merito usurpandum [1]:

> Quicquid id est, timeo Danaos et dona ferentes.

120. Non enim eo erga Romanam Ecclesiam studio tenebantur, ut quæ ejus gloriæ esse viderent et honoris, sollicite curarent; cujus excellentiam superbe admodum æmulati, notam eidem inurere potius semper studuerint quam gloriam comparare; est enim ejus rei (ut de reliquis taceam) locuples testis Theodorus Balsamon, atque reliqua schismaticorum colluvies. Quis non credat, ab ipsis ex eodem edicto majestatem Romanæ Ecclesiæ prædicari; cum ex eo hæc quæ sequuntur proferant [2] a Constantino verbis illis fuisse statuta? « Decernentes statuimus, ut Romana Ecclesia habeat principatem potestatem, et sit caput quatuor sedium, sedis Alexandrinæ, Antiochenæ, Hierosolymitanæ et Constantinopolitanæ, et (ut semel dicam) omnium totius orbis Ecclesiarum. » Absit a Romanæ Ecclesiæ amplitudine et dignitate, ut ab homine ejusmodi sibi vindicet potestatem, et non potius a Christo per Petrum. Annon sæpius demonstratum est secundo Annalium tomo, Romani Pontificis super omnes ubique Ecclesias earumque præsules fuisse auctoritatem, etiam cum ipsa regina provinciarum esset sub tributo, cum scilicet tyrannorum persecutionibus Ecclesia vexaretur? Turpe plane est atque admodum indignum, acceptum ferre mortali, quod ab ipso Deo et Domino nostro Jesu Christo constat eidem in Petro esse collatum.

121. Sed nec illud ipsum eidem a Constantino gratis donatum volunt, verum, ut id totum in Ecclesiæ Constantinopolitanæ convertatur emolumentum, nempe, ut hac techna inter sedes antiquas patriarchales enumeretur Constantinopolitanæ Ecclesiæ sedes. Testis Græcus (vetus hæc parœmia) satis est. Appello clarissimum oratorem de his pro Flacco [3] disserentem; qui tamen excipit ab ejusmodi inusta antiquitus nota bonos, doctos, atque prudentes; ac multo magis nos Christianæ religionis præclarissimos atque sanctissimos viros, Catholicæ pietatis et unitatis cultores, ab ea contumelia censemus absolvendos ac penitus liberandos: cæterum quos semel hæresis labefactavit, vel schisma divisit, ethnicis deteriores effectos esse, semper agnovimus. Sed mirati sumus vehementer, Zonaram aliquid sibi de Constantinopolitanæ Ecclesiæ patriarchatu amplius arrogasse, dum non tam eam dignitatem a Constantino tradit fuisse collatam, quam potius restitutam; cum sic ait [4]: « Constantinus Magnus cum aliis multis Urbem adornavit, tum Byzantium, quod prius Thraciæ Heracleæ episcopatus erat, a Severo Perinthiis post captivitatem subjectum (ut in Severo expositum est), in patriarchatus dignitatem restituit.» Hæc ipse.

[1] Dio hist. lib. LIII. — [2] Greg. in 4. Psal. pœn. vers. Tota die expr.

[1] Virg. Æneid. II. — [2] Theod. Bals. in Nomoc. Phot. tit. 8. — [3] Cic. orat. pro Flac. juxta princ. — [4] Zonar. Annal. tom. III.

122. At quonam modo Constantinus vel contulit, vel reddidit Constantinopolitanæ Ecclesiæ jura patriarchatus, si post Concilium Chalcedonense solutum, cum legati Apostolici recessissent, Anatolius Constantinopolitanus episcopus cum collegis nonnullis quasi appendicem superaddens œcumenicæ Synodo, id sibi tentavit arripere, sicut et Juvenalis hoc ipsum tunc sedi Hierosolymitanæ conferri enixius laboravit? Cui nefariæ utriusque præsumptioni quantum restiterit S. Leo Romanus episcopus, litteræ ipsius tunc ad eos scriptæ significant. Sed et præsumptæ temeritati quantopere adversati fuerint Romani Pontifices successores, Gelasius papa amplissimam fidem facit, cum sedes patriarchales relegens, tres tantummodo enumerat, Romanam scilicet, Alexandrinam, et Antiochenam [1], et obnitens Acacii Constantinopolitani episcopi petulantiæ, eum non nisi parochiæ Heracliensis Ecclesiæ episcopum esse docet [2]. Quando unquam mentio a curiosis atque procacibus adversariis facta vel saltem obiter de ejusmodi Constantinopolitanæ Ecclesiæ Constantini privilegio collato? Vel quando hæc ab imperatore decerni potuisse ausi sunt affirmare? cum potius honesto, sed mentito titulo Concilii Constantinopolitani primum, ac deinde Chalcedonensis, id sibi adsciscere conati sint? Sed hæc tam perspicua clariora reddentur ex iis quæ inferius annis singulis, quibus ejusmodi agitatæ sunt controversiæ, narrabuntur.

123. Rursum vero (ex quo semel adversus eos sermo institutus est) si quarta die post Constantini baptismum (quod habent latina exemplaria) ejusmodi edictum factum est, quomodo potuit in eo imperator meminisse Constantinopolitanæ sedis, si nec nomen quidem Constantinopolis tunc erat exortum? et eo minus si ad consules provocemus, quibus datum edictum inscribitur, nempe sub consulatu Constantini Augusti quarto, qui decem ferme annos antequam Byzantium in Constantinopolim mutaretur, in Fastis consularibus descriptus habetur, non tamen (ut ibi perperam ponitur) Constantini consulatus cum Gallicano, sed cum Licinio, cum nequaquam Gallicano cum imperatore contingere potuerit esse consulem. Testatur enim Ammianus Marcellinus [3], a tempore secundi consulatus Diocletiani cum Aristobulo, usque ad consulatum Juliani Apostatæ cum Sallustio, nunquam accidisse, ut imperator consulatum gesserit cum privato. Hæc adversus Græcos dicta sunto. Jam cætera prosequamur.

124. *Synodus Romana.* — Hoc eodem anno post baptizatum Constantinum collecta est Romæ Synodus a Silvestro, tertio kalendas Junii, Crispo et Constantino tertium consulibus, ut ejusdem Synodi vicesimus canon significat. Pro Prisco autem, quem habet, Crispum restituendum esse, et ante Constantinum Cæsarem tertium consulem ponendum, ipsi Fasti consulares docent. Sed quid mirum, si in his editio depravata cognoscitur, cum vix sit reperire versum, in quem mendum non irrepserit? Verum non eam ob causam, quod Crispus tertium consul ponitur, existimet quispiam vivente adhuc Crispo celebratum esse ejusmodi Concilium; nam (quod sæpe superius dictum est) iisdem consulibus quibus aperiebatur atque denominari pariter incipiebat annus, iisdem quoque usque ad finem perseverabat; licet iis defunctis, vel aliter se abdicantibus, alii in locum ipsorum suffecti fuissent. Porro idem Concilium habet vetus Cresconiana Collectio, ex qua cæteri descripsisse videntur, capitibus viginti distinctum. Collectum autem fuisse in Thermis Trajani, in gremio sedis suæ, in primo capite reperitur expressum. Erat locus ille titulus a Silvestro nuper erectus, quem Constantinus imperator donis pluribus exornavit, atque redditibus locupletavit.

125. De eo enim his verbis mentio habetur in superiori recitato libello de erectis basilicis, et collatis in easdem donis a Constantino: « Eisdem temporibus constituit B. Silvester in urbe Roma titulum suum in regione tertia, juxta Thermas Domitianas, quæ cognominantur Trajanæ; ubi donavit Constantinus Augustus patenam argenteam, pensantem libras viginti; scyphos argenteos duos, pensantes singulos libras octo; amam argenteam, pensantem libras decem; pharos cantharos argenteos decem, pensantes singulos libras quinque; cantharos cerostratos æreos sexdecim, pensantes singulos libras quadraginta fundum; » etc. Multa illic habes de redditibus; sed ne longior sit digressio, omittimus singulos recensere. Convenisse autem ad Synodum episcopos ducentos octoginta quatuor, produnt Acta quæ habentur typis excusa; Cresconiana tamen Collectio ducentos et triginta episcopos duntaxat memorat, ac de episcopis Græcis ne verbum quidem; haud enim temporis idoneum spatium intercessisse potuit, ut e remotioribus regionibus episcopi vocarentur, sed tantum a Silvestro Italiæ episcopos fuisse credimus Romam ad Synodum convocatos; quibus omnibus a Constantino suppeditata sunt vehicula et annona, ut in ipso Synodi exordio declaratur. Fuerunt hæc veluti quædam christianæ pietatis encænia de primo christiano imperatore summo omnium gaudio celebrata, et publica quædam pro accepto munere gratiarum actio, prout in ejus primo capite, licet subobscure, significatur.

126. His vero solemniter ex more perfunctis muneribus, adstantibus Constantino et Helena, atque Calfurnio christiano homine Urbis præfecto, in Silvestri titulum convenerunt episcopi; quorum consessus sic ibi [1] describitur, ut Romæ presbyteri atque diaconi et reliquus clerus starent a tergo sedentium episcoporum; episcopos enim tantum sedisse, stantibus cæteris, ibidem declaratur. Sed id puto tunc modestiæ causa; cum alioqui Romanæ quoque Ecclesiæ consuetudinis esse affirmare videatur S. Hieronymus, ut coram episcopis diaconi tantum stent, presbyteri vero sedeant; nam ad Evagrium

[1] Gelas. in Conc. Rom. decret. de l. apocryph. — [2] Gelas. ep. ad Anast. Imp. — [3] Ammian. lib. XXIII. in princ.

[1] Conc. Rom. c. 1.

scribens sic ait [1] : « Cæterum etiam in Ecclesia Romæ presbyteri sedent, et stant diaconi; licet paulatim, increbrescentibus vitiis, inter presbyteros, absente episcopo, sedere diaconum viderim. » Hæc ipse. Sed et in Concilio Carthaginensi quarto id statutum, sancito canone, reperitur [2] : « Ut episcopus in quolibet loco sedens, stare presbyterum non patiatur. » Ac rursum [3] : « Ut episcopus in Ecclesia in consessu presbyterorum sublimior sedeat, intra domum vero collegam presbyterorum se cognoscat. »

127. In eum igitur modum consessu disposito, præloquente Silvestro de servanda Dei Ecclesia libera ab hæreticorum incursu, damnavit primæ actionis exordio Hippolytum diaconum Valentinianæ hæresis sectatorem, Callistum Sabellii hæresi maculatum, et Victorinum episcopum, qui receptos ab Ecclesia Paschales cyclos redarguere præsumpsisset. Indigne sane passi sumus (quod et secundo Annalium tomo diximus, cum egimus de Victorino martyre episcopo Pictaviensi) ab eo qui post duas editiones hujus Synodi tertiam conflavit [4], cum de Victorino antistite agitur, additum esse absque alicujus vetusti exemplaris fide, *Pictaviensem;* nam mendaciter admodum sic nobilissimum infamat antistitem, qui sub Diocletiano martyrium consummavit, et ab Optato Milevitano [5] ut insignis debellator hæresum commendatur. Sed sicut longe alius hic Victorinus antistes est a Victorino episcopo Pictaviensi, ita et plane diversus ab illo Victorino, seu potius Victorio dicto, qui nullius sedis fuisse episcopus reperitur, de quo Gennadius [6] tradit claruisse sub Hilario papa, et ab eo invitatum post Prosperum ultimum calculatorem, prosequi futuri temporis Paschales cyclos; licet adversus eum, Victorem episcopum Capuanum scripsisse ferant [7]. Quisnam autem hic fuerit, qui damnatus in hoc Romano Concilio est, Victorinus, ignoratur, sicut Hippolytus et Callistus hæretici.

128. Mirabitur fortasse aliquis, cur in hac Synodo nulla fiat mentio de Ario et Ariana hæresi, quæ (ut superius demonstratum est) plures ante annos totam Orientalem exagitavit Ecclesiam. Sed illud videtur tum a S. Silvestro, tum etiam a Constantino imperatore initum esse consilium, ut sequenti anno majori apparatu totius orbis episcoporum in Oriente, ubi mortali odio et obstinata pertinacia ab Arianis digladiatum esset, ibi adversus eos sanctorum episcoporum cœtus, sacrosancta Dei castra, ad oppugnandam impietatem firmiter collocarent. Hæc igitur de Nicæno congregando sequenti anno Concilio inter Silvestrum et Constantinum esse communicata, examinata, ac pari consensu firmata, quis audebit dubitare? Potuitne hoc Silvestrum præteriisse, qui (ut superius traditum est) ante aliquot annos Alexandri episcopi Alexandrini litteris permotus, Osium Cordubensem episcopum ad ejusmodi consopiendos tumultus, et pacem inter dissidentes episcopos conciliandam, legavit in Orientem? vel prætermisisset facere Constantinus, qui per eumdem Osium tam præclaras, quas recitavimus, litteras ad Arium et Alexandrum dederat? Quin et legationem episcoporum ex Rhinocolura, quæ est in Ægypto civitas, quorum in hac Romana Synodo libellus recitatus est, Arianæ cladis credi potest refricuisse ibi memoriam; licet de ejusmodi legatione in eadem Synodo perobscura mentio habeatur. Ut in re igitur maximi omnium momenti solertia utriusque, Silvestri atque Constantini, versavere consilia, et invigilavit cura propensior; atque ex communi sententia stabilitum, ut sequenti anno Nicææ in Bithynia sacrosanctum œcumenicum Concilium cogeretur.

129. Sed quod pertinet ad cæteras res gestas in hoc, de quo agimus, Romano episcoporum conventu, post damnatos Hippolytum, Callistum, et Victorinum, nonnulla sunt ad disciplinam pacemque ecclesiasticam conservandam instituta; nempe, ne clerici inferioris gradus eos qui essent superioris ordinis accusare præsumerent. Citatur ac recitatur idem canon iisdem ferme verbis a Nicolao Romano Pontifice scribente ad Michaelem imperatorem. Sed et recta ibidem disposita sunt ea quæ ad optimam œconomiam spectare videbantur [1]; nimirum, ut de Ecclesiæ redditibus, quibus jam incipiebat affluere, pars una pontifici cederet, alia vero clericis, tertia Ecclesiarum fabricis servaretur, quarta autem esset in pauperes eroganda. Illud insuper ad sacra pertinens additum est, ne presbyter, sed episcopus chrisma conficeret [2]. Et quod ad ordinationem atque numerum ministrorum [3], ne in parochiis amplius quam duo diaconi essent; septem vero Urbis, nempe regionarii, diaconi cardinales. Sed et S. Synodus, cum ipsorum, tum etiam cæterorum clericorum hierarchicum ordinem, ex antiquo instituto Apostolorum, rite disposuit, quorum subdiaconis nuptias penitus interdixit. Vasa sacra inhibuit tangenda ostiariis atque lectoribus; et acoluthum interdixit sacramentorum ministerio. Itemque sacrandis virginibus et monasticam vitam profitentibus certam præscripsit ætatem; hæc omnia prima die in sancta Synodo constituta sunt.

130. Sequenti vero die (Actio hæc secunda describitur), eodem convenientibus cum Silvestro papa iisdem, qui primæ actioni præsentes fuerunt, episcopis quod septenario diaconorum numero duo deerant, existentibus tantum quinque, nempe Fabiano, Marco, Liberio, Archidamo, et Julio, ordinati sunt ab eodem Silvestro papa Priscus et Theodorus [4]. Sed quanto tempore quis in singulis ordinibus ministrare deberet, ut ad altiorem gradum provehi posset, edito canone Synodus declaravit [5]. Verum multa in annorum numerum menda irrepsisse, facile possumus

[1] Hier. epist. LXXXV. — [2] Conc. Carthag. IV. c. 34. — [3] Eod. Conc. c. 35. — [4] Sur. tom. I. Concil. — [5] Optat lib. I. — [6] Gennad. de Vir. illustr. c. 88. — [7] Ado in Chron. anno 530. Bed. de rat. tempor. et de sex ætat. Marian. Scot. an. 560.

[1] Conc. Rom. c. 4. — [2] Ibid. c. 5. — [3] Ibid. c. 6. 7. 8. — [4] Ibid. Act. II. — [5] Ibid. c. 11. 12 usque 20.

intelligere. Rursum vero publicæ pœnitentiæ ætatem et baptizandi certos solemnes dies placuit definire. Itemque de testimonio clericorum adversus laicos non ferendo, nec clerico publice, sed tantum in Ecclesia examinando, neque in curiam ingrediendo, nec cædendo; rursumque ne turpis criminis diaconus accusaret presbyterum; sed et ne presbytera die suscepti gradus presbyterii conjugium inire deberet, statutis certis pœnis non parentibus, jussum est. Verum quod ait de non ineundo conjugio, non de ducenda uxore est intelligendum (nam id etiam in eodem Concilio subdiaconis fuisse vetitum, dictum est), sed de vitando cum femina contubernio.

131. Ultimo vero loco ejusmodi in eadem Synodo lex reperitur esse sancita : « Nemo etiam dijudicet primam sedem, quoniam omnes sedes a prima Sede justitiam desiderant temperari. Neque quoque ab Augusto, neque ab omni clero, neque a regibus, neque a populo judex judicabitur. » Hæc in fine posita sunt, velut totius Synodi corollarium. Hunc procul dubio citasse visus est canonem Nicolaus Romanus Pontifex, cum inter alia, quibus temeritatem Michaelis imperatoris redarguit, sic ait : « Consonat huic necessariæ sententiæ S. Silvester et Magni Constantini baptizator, dicens : Neque ab Augusto, neque ab omni clero, neque a populo judex judicabitur, haud dubium quin ecclesiasticus. » Scimus autem quemdam citari canonem [1] quasi ex Concilio Carthaginensi de decreto Silvestri, et quædam ex epistola dicta Clementis papæ ad Jacobum fratrem Domini, nec non Callisti papæ, sed cui jure multa objici possint. Subscripsisse vero sacris legibus ecclesiasticis non tantum Silvestrum, et episcopos atque presbyteros, et diaconos qui præsentes fuerunt, sed etiam Constantinum imperatorem et Helenam matrem Augustam, satis liquet; quod in fine ultimi canonis ejusdem Synodi expressum habetur.

132. *Præclara religionis officia a Constantino exhibita.* — Ex hoc jam tempore Constantinus imperator, qui interdum visus est antea fluctuasse, se in omnibus, ac coram omnibus, maxime vero Gentilibus, perfectissimum christianum exhibuit, et in propaganda christiana fide ardentissimum animum declaravit, omnia plane contraria persecutoribus imperatoribus officia explens; quod et mille plane argumentis apertissime demonstravit; ut merito de eo hæc scribat Eusebius [2] : « Quemadmodum probitatis hostis dæmon gravi in prosperum Ecclesiæ statum exardescens invidia, tempore pacis et lætitiæ, seditionis procellas et tumultus intestinos contra illum excitavit; sic imperator Deo carus Constantinus, ea quæ ad suum spectabant officium, minime neglexit, sed omnia contraria his quæ antea a tyrannica crudelitate admissa instituit, et quemque Ecclesiæ hostem inimicumque facile devicit. Atque ut illi, qui a vero Deo abscesserant, homines ad deos qui non sunt colendos variis necessitatis viis coegerunt, ita hic cum et re et verbo eos non deos coarguisset, ad eum qui solus Deus est, cognoscendum cohortatus est. Quin etiam illi contumeliosis et maledicis verbis Christum Dei deridere non sunt veriti; hic in eximio passionis trophæo mire gloriatus est; quod licet impii maximis gravissimisque conviciis afficere studerent, iste tamen salutis propugnaculum esse illud ipsum agnovit. Illi Christi famulos domiciliis et laribus orbatos in exilium ejicere; hic eos omnes domum revocare, et propriis sedibus restituere.

133. « Illi eos ignominiis appetere, hic honoratos et in omnium conspectu illustres reddere. Illi piis viris vitam eripientes, inique eorum bona publicare; hic illos pluribus muneribus benigne et liberaliter excipiens, ad pristinum statum reducere. Illi per scripta decreta palam contra Ecclesiarum præsides divulgata falsis calumniis eos objectare; hic contra viros eosdem ad gloriam efferre, apud se ad altum dignitatis gradum tollere, et edictis ac legibus multo clariores efficere. Illi sacras ædes precibus destinatas funditus evertere, easque e sublimi disjectas solo æquare; hic tum eas quæ supererant, altius erigere, tum novas, sumptu ex ipsis regiis thesauris suppeditato, magnifice extruendas sancire. Illi mandare, ut libri divinitus inspirati in ignem injecti, penitus delerentur; hic ut iidem ex ærario regio et ornarentur magnifice, et numero augerentur, decernere. Illi jubere, ne episcopi usquam conventus cogere aggrederentur; hic eos ex omnibus gentibus ad se convocare, intromittere in palatium, sinere in ejus intimas partes penetrare, et laris sui mensæque regalis compotes esse.

134. « Illi dæmones monumentis et imaginibus honorare, hic eorum fraudem patefacere, et materiam ex qua erant illorum simulacra conflata, male et inutiliter collocatam, his qui ea rectius norunt uti, distribuere. Illi delubra dæmonibus magnifice exornare jusserunt ; hic eadem ipsa suis quibus nitebantur fundamentis deturbare, illaque maxime, quæ apud superstitiosos erant, maximi æstimata. Illi Dei servos fœdis addicere suppliciis; hic eos qui hæc patrassent, persequi, pœnaque debita Dei ope inflicta, ad meliorem mentem traducere; sanctorum Dei martyrum memoriam hic etiam colere non destitit. Illi pios viros ex ædibus regiis exigere, hic iisdem ipsis maxime fretus, eos præter cæteros sibi et benevolentiores et fideliores esse, pro certo persuasum habuit. Illi pecunia victi animum Tantalicæ cupiditati in servitutem dare; hic regali magnificentia omnes thesauros reserans, liberali et magnifica largitione eosdem dispertire. Illi infinitas cædes facere, quo facultates interemptorum rapinæ et publicationi paterent; sed toto illo tempore quo regnabat Constantinus, dum populus cujusque nationis et cives paternis potius gubernati legibus, quam necessitate adducti parebant; gladius quisque, quo judicum sententia supplicium de maleficis sumi solet, otiosus suspensus fuit.

135. « In quas quidem res oculis conjectis, di-

[1] Concil. Carthag. III. in fin. et dist. LXXXII. c. presbyt. — [2] Eus. Vit. Const. lib. III. c. 3.

xerit aliquis merito, novum quemdam et inusitatum mundi statum modo apparuisse, insolito quodam lucis splendore, velut post crassam caliginem mortali hominum generi elucente; fatendumque universum hoc opus ipsius Dei esse, qui imperatorem tam pium impiorum multitudini adversarium opposuerit. Cum enim tales essent hi, quorum similes non aliquando visi fuerunt, et talia facinora contra Ecclesiam ederent, qualia ex omni sæculorum memoria non sunt audita : Deus non sine causa principem quemdam admirabilem in lucem extulit; cujus opera, ea quæ nec percepta auribus, nec sub oculorum aspectum subjecta fuerint, effecit. Hic imperator, virtute tam eximius, ex Dei sapientia mortali hominum generi donatus fuit, tanquam res quædam peregrina, quæ homines in admirationem traduceret. Hic enim Christum Dei libero ore et sermone in omnes divulgavit; neque salutarem eam appellationem, quam obtinuerat, erubuit; sed ipsa professione gloriatus, se in luce et omnium oculis collocavit, atque interdum vultum salutari illa passionis signavit nota, nonnunquam trophæo illo victorioso plurimum se extulit.

136. « Quin etiam in tabula depicta, quam in sublime ante palatii vestibula suspenderat, se omnium oculis contemplandum proposuit, salutareque passionis insigne supra caput ipsius locatum in pictura exprimendum; inimicam autem illam et hostilem belluam, quæ Ecclesiam Dei impiorum tyrannide oppugnasset, in altum demersam, draconis specie et figura describendam curavit. Sacra enim oracula in Dei prophetarum libris eum draconem et tortuosum serpentem nuncupant. Et propterea imperator, quo cultum humani generis hostem diabolum (quem ipsius salutaris trophæi capiti ejus imminentis virtute ad extremum exitum prolapsum significavit), tum sub suis, tum suorum pedibus conculcatum perspicue indicaret, draconem medio ventre transfixum, et in profundos maris fluctus præcipitatum subtili et artificiosa pictura sub omnium aspectum ad contemplandum subjecit. Atque istæ quidem res in imagine scite depicta variis quibusdam flosculis significabantur. Unde permagna de imperatoris acumine atque solertia me cepit admiratio, quomodo divino afflatu pulsus eadem ipsa figuravit, quæ vocibus prophetarum ita de illa bestia pronuntiantur : Deum gladium ingentem et terribilem contra draconem et serpentem fugientem illaturum, et draconem in mari interfecturum. Istarum rerum igitur imagines imperator formavit, voces illas prophetarum adumbratione quadam imitatus. » Hucusque Eusebius. Locus hic est Isaiæ, quod dicitur [1] : « In illa die visitabit Dominus in gladio suo duro, et grandi, et forti super Leviathan serpentem vectem, et super Leviathan serpentem tortuosum, et occidet cetum, qui in mari est. »

137. Sed dicam Eusebio : Quonam modo possunt Constantino hæc applicari, si nondum ex ipsius sententia baptizatus erat? siquidem omnis catechumenus est energumenus, et tantum abest, ut ipsum fuget et occidat serpentem, quin potius ab eo possideatur, quippe qui nonnisi per baptismum (quod est mare, in quod serpens demergitur enecatus) a catechumeno penitus expellatur. Unde S. Cyrillus [1] : « Tyrannus ille ad mare usque veteres persequebatur; iste vero impudens improbitatis princeps dæmon ad ipsas usque salutares undas te sequebatur. Ille in mari submersus est : iste in aqua salutis suffocatur. » Ecce tibi tuis ipse verbis convinceris profiteri Constantini baptismum, quem nonnisi obitus tempore alibi calumniaris eidem esse collatum. Sed dissimulare non potes, vere Romæ baptizatum esse, quando de dracone victo et in mare demerso nobile trophæum cunctis spectandum pro palatii foribus (quod ais) erexit; cum diabolum vincere, nonnisi perfecti christiani sit opera.

138. Quid propterea egerit, cum adhuc Romæ Constantinus esset, qualeve specimen absolutissimi omnibus numeris christiani, cum idololatriæ summam arcem, ipsum nempe Capitolium invasit, ediderit, cujus rei causa Gentilium omnium in se odium concitavit, Zozimus narrat his verbis [2] : « Cum autem dies quidam, more patrio, festus appetiisset, quo die in Capitolium exercitui ascendendum erat; eum ascensum verbis contumeliosis impudenter insectans, re divina proculcata, senatus atque populi odium incurrit. Cumque profectas ab omnibus, prope dixerim, execrationes haud ferret, urbem quamdam Romæ parem quærebat, in qua palatium ipse sibi conderet, » etc. Prosequitur narrationem de migratione ejus ab Urbe Byzantium, de qua nos proxime dicturi sumus. Hic interim rem consideratione dignam accuratius intuendam proponimus; quanta in Constantino ac quam repentina morum mutatio facta sit; qui enim hoc ipso anno adeo truculentus extitit atque inhumanus, ut filio, uxori, atque familiaribus necem intulerit; jam initiatus sacro baptismate, exuens veterem hominem, novum induens, ipsum, inquam, virtutibus contextum vestiit habitum, ac præcipue Christi mansuetudinem, cum in gentiles senatores oblatrantes non gladio egerit, non Syllanam tabulam scripserit, nec aliquem proscripserit, neque bonis aliqua saltem ex parte mulctasse voluerit, quod fecerant ferme omnes prædecessores imperatores; sed christianæ legi, qua apprime imbutus erat, obtemperans, dans iræ locum, alio commigrandi consilium iniit; id æquius sibi ratus, quam assidua senatorum strage, levia ulcisci verba et sanguine civium superstitionem obruere, pacis legem velle sancire gladio; atque regnum vitæ suorum morte, infelici auspicio, facere manifestum.

139. *Nova civitas ædificanda Byzantium eligitur.* — Quamobrem de nova Roma ædificanda omnis idololatriæ prorsus experte mente decernit, antiquumque Ilium cogitat; eoque profectus, dum parat opus, absterretur a numine, a quo et Byzantium

[1] Isai. XXVII.

[1] Cyril. Catech. mystag. I. — [2] Zozim. lib. II.

petere suadetur. Hæc autem quomodo se habuerint, Zozimus [1] docet his verbis: « Cumque profectas ab omnibus, prope dixerim, execrationes haud ferret, urbem quamdam Romæ parem quærebat, in qua palatium ipse sibi conderet. Itaque cum esset inter Troadem et priscum illud Ilium, invento loco condendæ urbis idoneo, fundamenta jecit, et muri partem aliquam in altum egit, quam adhuc videre est, si qui versus Hellespontum navigant. Sed quod cum hujus operis instituti pœnituisset, eo relicto, ut erat imperfectum, Byzantium concessit; cujus urbis situm admiratus, eam quam maxime statuit amplificandam et efficiendam idoneam, ut principis in ea domicilium esset. » Hæc Zozimus.

140. Sed priusquam certam causam, cur Ilium cum Byzantio commutaverit, afferamus, de tempore in primis, quo Roma in Orientem sit profectus, disserendum putamus. Hoc ipso anno, antequam penitus intercluderetur hieme navigatio, Constantinum ab Urbe recessisse atque Ilium navigasse intelligere possumus. Cum enim constet, ipsum anni sequentis exordio in Oriente egisse, atque cuncta, quæ opus forent ad cogendum magnum Concilium Nicææ in Bithynia præparasse (quod non esset fluctuantis animi et vagantis per incerta negotium, sed mentis omni ex parte quietæ et firmo proposito stabilitæ), satis affirmari posse videtur, non sequenti, sed præsenti potius anno Constantinum ab Urbe recessisse atque in Orientem profectum. His accedit, quod in Codice Justinianeo de falsa moneta inest Constantini Constitutio [2] data decimo quinto kalend. Decemb. Constantinopoli sub hujus anni consulibus, nempe Crispo et Constantino Cæsaribus tertium, licet in Codice Theodosiano Romæ data scribatur.

141. Quonam pacto autem, relicto Ilio, Byzantium delegerit, Sozomenus narrat his verbis [3]: « Ubi omnia ei ex sententia succederent, et exteros partim bello, partim fœderibus sibi adjunxisset, constituit Urbem extruere; quam et suo nomine appellare, et Romæ honore parem efficere in animo habuit; atque profectus ad campum pro Ilio situm non longe ab Hellesponto paulo supra Ajacis tumulum (quo in loco, fertur, Achivos qui olim Trojam oppugnabant et navale et castra habuisse), urbis formam et magnitudinem descripsit; inque præcelso et abdito loco portas extruit, quæ adhuc etiam e mari illac navigantibus cernuntur. Ei vero ista molienti Deus noctu visus alium locum quærere jubet, atque cum Byzantium Thraciæ oppidum ultra Chalcedonem Bithyniæ urbem situm in memoriam ei redegisset, eam ut habitatoribus complendam, quippe quæ nomen Constantini curaret, admonuit. Itaque Dei verbis obsecutus, oppidum, quod Byzantium vocabatur, dilatare, et maximis amplissimisque mœnibus erigere cœpit. » Ita Sozomenus. Ferunt [4] illud divinæ voluntatis index accidisse prodigium, ut ædificantium apud Ilium urbem instrumenta, nulla hominis arte, in adversum littus reperirentur esse translata; aquilam vero sustulisse funiculum cæmentariorum, et juxta Byzantium dejecisse illum, testatur Zonaras [1]; de lapidibus idem Cedrenus [2] affirmat; qui et non unum, sed plura ferunt mutata a Constantino adhuc ancipite urbis condendæ loca.

142. Addit ad hæc Nicephorus [3]: « De ea illud quoque memoriæ proditum est, ut imperator ipse pedibus hastam manu tenens, ambitum et mœnia ejus definiens, circumiit; quod comitibus ejus ulterius quam conveniret, pomœria urbis proferre videretur quemdam ex eis ad eum accessisse rogasseque: Quousque tandem, here? illumque diserte respondisse: Eousque dum, qui me præcedit ductor, constiterit. Unde satis constabat, cælestem quampiam ei præiisse virtutem, quæ eum, quod fieri deberet, instrueret. » Ad hæc fortasse allusit Justinianus imperator [4], dum ait, Constantinopolitanam urbem melioribus auspiciis esse ædificatam, quam veterem Romam. Fertur et alia visio Constantino apparuisse, de anicula coram ipso in juvenculam mutata, et ab eo diademate insignita, quæ novam Romam ex vetere factam prænuntiaret: ibi et de angelo equum ducente cum situs ejus circumscriberetur; reperiuntur hæc fusius enarrata in Appendice ad Acta Silvestri, sed credimus imposturam, quod illic mentio habeatur de Sisinnio tunc episcopo Constantinopolitano, cum nullus ejus nominis episcopus ei sedi præfectus esset, nisi tempore Theodosii, et ille quidem ex parte Novatianorum antistes.

143. Cæterum quod ad Byzantium spectat, nequaquam erat antehac ignobilis civitas, cujus clarissimorum auctorum scriptis memoria celebratur; nam ut prætermittamus, quæ a cosmographis de ea habentur summa cum gloria posteris commendata; Cicero ea oratione quam habuit de provinciis consularibus, magna cum laude ejusdem meminit, liberam eam prædicat civitatem Romanis fidelissimam, ornatissimam, atque signis refertissimam, egregiis nobilitatis monumentis. Sed multis postea est exagitata cladibus et jactata naufragiis. Fuit enim a Vespasiano (ut Suetonius [5] tradit) libertate privata, a Pescennio Nigro tyranno deinde occupata, et a Severo diu obsessa, et nonnisi fame capta: urbs (ut ait Herodianus [6]) aliarum omnium in Thracia maxime felicissima, viribus et opibus ea tempestate florens: quam et Severus indignans (ut dictum est superius) redegit in vici formam, tamen benignitate imperatoris Antonini Caracallæ, qui (ut auctor est Spartianus [7]) vetera jura reddidit, in pristinum restituta est; Gallieno vero imperante, iterum pessumdatam esse testatur Trebellius [8] cum ait: « Ne quid mali deesset Gallieni temporibus Byzantiorum civitas elata navalibus bellis, claustrum Ponticum, per ejusdem Gallieni milites ita omnis vastata est, ut prorsus nemo super-

[1] Zozim. lib. II. — [2] L. I. C. de fals. monet. — [3] Soz. lib. II. c. 2. — [4] Bed. de loc. sanc. c. ult. Glyc. lib. IV.

[1] Zonar. Annal. tom. III. — [2] Cedren. in Comp. an. 18. Constant. — [3] Niceph. lib. VIII. c. 4. — [4] C. de veteri jure enucleando. §. sed et si quæ. — [5] Suet. in Vespas. c. 8. — [6] Herod. lib. V. — [7] Spart. in Caracalla. — [8] Trebellius in Gallieno.

esset; denique nulla vetus familia apud Byzantios invenitur, nisi qui peregrinatione vel militia occupatus evasit, qui antiquitatem generis nobilitatemque repræsentet. » Hæc ipse. Restauravit autem eamdem Gallienus per Cleodamum et Athenæum Byzantios, atque munivit, a quibus et victi sunt Barbari. Porro in bello Liciniano Byzantium fortissimum propugnaculum redditum expugnare nunquam potuit Constantinus; sed propugnatoribus sponte, Licinio victo, se dantibus, eo potitus est, ut superius est enarratum. Hanc ergo civitatem antiquitate et rebus præclare gestis egregie nobilitatam Constantinus mirifice auxit et illustravit; quibus autem ornamentis suo loco referemus, cum de ejus dedicatione prolixior sermo erit. Hic tantummodo meminisse oportuit, quæ alias tomo secundo sub Severo imperatore dicta sunt, fuisse nempe eamdem civitatem Christianis quoque refertam, ad quos in illo exitu Byzanceno (ut ait Tertullianus [1]) Cæcilius Capella dirus persecutor exclamavit : « Christiani, gaudete. » Tantæ posterioris claritudinis omen.

144. *De turbis Antiochiæ excitatis in creatione Eustathii episcopi.* — Jam vero reliquum est, ut ad præsentis anni rerum gestarum absolutionem, quinam hujus temporis status esset Orientalis Ecclesiæ, oratione prosequamur, atque primum turbas Antiochenas hic describamus. Hoc enim ipso anno defuncto Paulino episcopo Antiocheno, post multas disceptationes ad ejus sedis regimen accersitur ex sede Berœensi Eustathius ob insignem vitæ in fide catholica defendenda constantiam. Licet autem Theodoretus [2] (quod demonstratum est superius) velit Eustathium suffectum fuisse in locum Philogonii; tamen cum S. Hieronymus in Chronico, tum Nicephorus, subrogatum ponunt Eustathium Paulino ejus sedis quinquenni administratione perfuncto. Cæterum secundum Nicephori Chronicon, numerantis annos Antiochiæ episcoporum sub Constantino, apparet non hoc anno, sed ante biennium, nempe Christi trecentesimo vicesimo secundo, creatum esse Eustathium episcopum Antiochenum; eumdemque sedisse annos decem et octo, sicque anno Christi trecentesimo quadragesimo fuisse depositum. Ad illum namque annum pervenisse cum sede Eustathium, ibidem nos perspicue demonstravimus; ubi pariter diligenti habita pervestigatione probavimus, turbas illas Antiochenas descriptas ab Eusebio in creatione novi episcopi, cum Constantinus imperator Eusebium suis litteris eligendum proposuit, non accidisse (ut plures existimarunt) tempore quo depositus est Eustathius, sed quando creatus. Cui huic nostræ sententiæ cum sciamus complures adversari, de hoc agamus hic breviter, ubi agitur de Eustathii electione. Scimus ejus sententiæ, ut quæ sunt scripta ab Eusebio de turbis Antiochenis, contigerint in depositione, non autem creatione Eustathii ejus episcopi, fuisse Socratem [3], Theodoretum [4], atque Sozomenum [5], contra quos antiquos historicos uno consensu conspirantes obniti, summæ esse dementiæ facile quisque sapiens dixerit, nisi antiquiores et præstantiores contingeret nos testes habere, qui contrariæ sententiæ adstipulantur, et fortiores nactos esse rationes et plane invincibiles demonstrationes, quibus affirmari possit, non in depositione Eustathii, sed in creatione ipsius easdem perturbationes Antiochenas scriptas ab Eusebio contigisse. Propter Eustathium enim eas factas esse, testatur Eusebius, præfixo titulo suæ narrationis ejusmodi [1] : « De tumultu propter Eustathium Antiochiæ suscitato. » Ut igitur crederentur ista contigisse tempore depositionis Eustathii, illud induxit, quod Eusebius in Vita Constantini de his longe post Nicænum Concilium agit, cum tamen satis aperte constet ex ipsis Actis Nicæni Concilii Eustathium ante ipsum Concilium creatum fuisse Antiochenum episcopum, quippe quod ipse reperiatur interfuisse eidem Concilio, et sacerdotales functiones obiisse; quod negari non potest. At vero, ut ita ibi ageret de turbis Antiochenis Eusebius, non tam temporum, quam locorum ratio persuasit; utpote quod agens de Syriæ locis per Constantinum imperatorem ab idolorum superstitione purgatis, mox ad hos tumultus Antiochenos ibidem in Syria propter Eustathium suscitatos convertit orationem. Quos quidem non in depositione Eustathii, sed in creatione excitatos esse, pluribus ostendimus in depositione ipsius Eustathii, anno Redemptoris trecentesimo quadragesimo : ex quibus illud unum hic satis præponere argumentum, videlicet impossibile esse, ad tempus depositionis Eustathii has recitatas ab Eusebio sub Constantino turbas Antiochenas posse referri, cum constet depositionem Eustathii non sub Constantino sub quo narrantur, sed sub Constantio contigisse, id disertis verbis testante S. Athanasio [2], qui spectabat hæc oculis, et S. Hieronymo [3], qui quod ab eo accepit, scriptis credidit. Quod cum tantorum auctoritate virorum, tum etiam aliis subsistat ibi propositis rationibus confirmatum, ut suo loco ibidem videre poteris; omnis prorsus cessat de tempore turbarum propter Eustathium dubitatio; nimirum quod cum certum sit, teste ipso qui narrat Eusebio, eas tempore contigisse Constantini viventis, et non mortui, referenda esse ea omnia ad tempora creationis Eustathii, non autem ad ejus depositionem, quam fieri contigit sub ejus successore Constantio. At hæc et alia prolixius suo loco, nempe (ut diximus) quadragesimo anno post trecentesimum, quo Eustathius redactus in ordinem, exulavit. Sic igitur rursus admonendum lectorem putamus, ab Eusebio lectionem Eustathii, et turbas Antiochenas ejus causa excitatas, nequaquam secundum ordinem temporum recitari; nam longe post narrationem de Nicæno Concilio ejusmodi de Eustathio res Antiochiæ gestas aggreditur; cum omnium testificatione perspectum

[1] Tert. ad Scapul. c. 3. — [2] Theod. lib. I. c. 7. — [3] Socr. lib. I. c. 18. — [4] Theod. lib. I. c. 21. — [5] Soz. lib. II. c. 17. 18.

[1] Euseb. Vit. Const. lib. III. c. 57. — [2] Athanas. epist. ad Solit. — [3] Hier. de Script. Eccles.

habeatur, eumdem Eustathium jam creatum episcopum Antiochenum magnæ illi Synodo interfuisse, et in ea sacris itidem peractis, eidem pariter subscripsisse.

145. Sed unde tam præpostera rerum narratio? Videor plane mihi quasi per transennam inspicere incredibilem vafri viri versutiam; nimirum qui acceperat ex ariana impietate inustam notam in Nicæno Concilio, post illud contexuisse voluit laudum suarum præconia ex litteris Constantini; quas si in suo loco, ut oportuit, recitasset, obscuranda illa forent ex rebus postea gestis in dicta Nicæna Synodo, in qua omnium orthodoxorum sententia cognitus est Arianus; ponendo vero eas post Nicænum Concilium perinde ac si nunquam deliquisset, summæ se apud imperatorem et alios æstimationis fuisse voluit demonstrasse. Quod vero ad Antiochenas spectat controversias, scissam in duas partes apparet fuisse eam Ecclesiam, quarum altera ab Arianis labefactata, Eusebio episcopo Cæsariensi studebat, ut Antiochenæ sedis ordinaretur antistes; cujus rei, si minus voti compos fieri valuisset, Euphronius et Gregorius ariani presbyteri ab eisdem eligendi, scriptis ad imperatorem litteris, ab eodem nominantur. Cæterum cum longe superior Catholicorum pars esset, nec effectum consecutura, quæ ab ipso proposita essent, facile posset existimari; Eusebius præ se ferens inviolabilem apostolicæ traditionis observantiam, ne a sede in aliam transferretur episcopus, summæ continentiæ specimen edere præ se tulit, ob quam a Constantino meruit litteris commendari, quas ostentans ipse, easdem integras in Vita Constantini a se conscripta recensuit. Verum quod nondum habitum esset Nicænum Concilium, quo discriminarentur Catholici ab Arianis, cum omnes æque se esse catholicos affirmarent, Constantinus tum ad ipsum Eusebium, tum ad eos qui illi studebant, scribens, eosdem perinde ac Catholicos allocutus est; ut ex eis spectare licet, quæ ex eodem Eusebio recitabimus.

146. Sed primum quomodo ejusmodi Antiochenæ discordiæ ab ipso Eusebio[1] describantur, audiamus: « Verum, inquit, interea temporis, cum omnes vitam jucundam degerent, et Ecclesia Dei passim apud omnes gentes omni ratione esset tanquam in sublime sublata, rursus invidus dæmon, qui solet rebus honestis insidiari, ob tantam bonorum prosperitatem ad bilem commotus est; ac quoniam suspicabatur ipsum imperatorem nostro tumultu et perturbata omnium rerum confusione exulceratum, abalienato animo in nos futurum: idcirco dissensionis face accensa, Ecclesiam Antiochenorum sic tragicis dilaceravit calamitatibus, ut parum abesset, quin universa civitas funditus esset excisa. In duas enim factiones populus Ecclesiæ divisus est; quippe plebs, et magistratus, et milites præsidiarii more hostium usque eo concitati fuerunt, ut, si non quædam Dei providentia metusque ab imperatore ipsorum animis incussus multitudinis impetus compressisset, et iterum ejusdem lenitas, instar conservatoris et medici animorum, orationis suavitate illis contentionis morbo divexatis medicinam attulisset, gladios ipsi in se mutuo distrinxissent.

147. « Quapropter ex illis viris, qui et propter virtutem satis spectati erant, et propter præstantiam honore comitum affecti, unum fidelissimum legatum misit, quo lenius et benignius cum populo ageret; litterisque eos adhortatus est, ut in eas res, quæ ad pacem inter ipsos mutuo facerent, attenta cogitatione incumberent; quin etiam quo pacto pietatis officia decenter exequerentur, perdocuit. Persuasit etiam illis, imo per litteras ad eos scriptas deprecatus est, uti ipse seditionis causam audire possit. Quas quidem litteras (quæ et singularis doctrinæ plurimum, et utilitatis non minus continent), si non calumniæ notam iis qui erant in crimen vocati inussisse videri potuissem, in præsentem historiam contulissem. Quocirca istas missas faciam; quippe cum malorum memoriam minime refricandam putem, easque solum in hunc sermonem includam, quas quidem imperator, utpote ex hominum concordia permultum animo capiens voluptatis, perscripsit; in quibus Antiochenos cohortabatur, ut episcopum alterius Ecclesiæ, sub quo pacem facerent, appetere neutiquam in animum inducerent; sed Ecclesiæ instituto et more eum sibi deligerent pastorem, quem communis omnium Salvator illis commonstraret. Ad populum igitur Antiochiæ et episcopos separatim, quæ sequuntur, epistolas scripsit :

« Victor Constantinus Max. Aug. populo Antiocheno S.

148. « Vestra concordia aliis omnibus, qui consilio et sapientia multum pollent, pergrata futura esset, tum mihi in primis, qui partim lege divina, et vestra piæ vitæ ratione, partim vestris erga me studiis provocatus, vos fratres sempiterna benevolentia complexus sum. Et cum hoc sit revera verum, a rebus honestis fructum percipere, nimirum, ut in omnibus, quæ quisque molitur, recta et integra animi cogitatione utatur; quid, quæso, est, quod tantopere vobis possit convenire? Nec cuiquam mirum videatur, si veritatem vobis dixero, quæ amicitiam potius erga me, quam odium in vestris animis parere debet. Atque inter vos, fratres, quos una eademque animorum affectio sinceraque mens, recto itinere quasi digito demonstrato, ad Deum deducit, et in puram sanctamque ejus Ecclesiam velut cives adscribit, quid præstabilius esse poterit, quam ut, cum omnes res nobis prospere et ad voluntatem fluant, concordiam et animorum tranquillitatem egregie amplectamini? idque maxime, cum et divinæ legis disciplina vestram voluntatem ad vitam recte honesteque moderandam impellat, et nos tam vehementer expectamus vestrum judicium sic ratione confirmare, ut de omnibus rebus vere sincereque decernatis?

149. « At fortasse vobis nonnihil videtur afferre admirationis, quid tandem hoc orationis meæ initium voluerit. Idcirco causam illius dicendo explicare

[1] Euseb. Vit. Constant. lib. III. c. 57.

nec recuso, nec inficior. Fateor equidem me litteras quasdam perlegisse, in quibus ex illustri laudum et testimoniorum præconio, quo tantopere extulistis Eusebium episcopum Cæsareæ (quem etiam ipse eruditionis et modestiæ causa plurimi faciendum jam diu existimavi), plane animadvertebam, vos magno studio erga illum incendi, et velle libenter eum vestræ urbis episcopum constituere. Quantum putatis me animo agitasse; quam curam, ut vestro studio satisfactum esset, suscepisse; dum ad optimum virum conquirendum, qui vestrum episcopatum capesseret, accurata cogitatione incumberem? Te, o fides, quæ quidem ex verbo et doctrina Salvatoris tanquam exemplar sancte sincereque vivendi nobis proponis, quæque etiam perægre vitiosis hominibus ipsa resisteres, si non tua virtus talis esset, ut nullo modo potestatem cuiquam facias ea ad quæstum perdite abducendi; te, inquam, in hac causa testem cito. Mihi sane is potissimum in hac controversia victoriam consequi videbitur, qui pacis et concordiæ studio flagrat maxime; quippe cum neminem reperias, qui non ex pace, ubi eam nihil indecori afferre putet, magnam animo capiat oblectationem.

150. « Proinde istud a vobis quæso, fratres, ut quoniam pro cupiditate rerum a nobis expetitarum explenda, aliis etiam e fratribus ignominiæ et contumeliæ nota inusta est, idcirco deinceps illa consectemur, quæ fidem nostram omni suspicione et infamia penitus liberent. Ego vero quanquam hominem, qui a vobis et tantis honoris ornamentis decorandus, et tanto amore ac benevolentia complectendus judicatur, laudo plurimum; tamen Ecclesiæ canon, qui singulis ratus et stabilis debet manere, non ob eam causam infringendus aut debilitandus est, ut singulorum sententiis separatim satisfactum sit, et universi, quod expectant, assequantur. Sed in ancipiti et controversa disceptatione, in qua viri hujus virtutes cum aliorum comparantur, non unum, sed plures libere, quid sentiant, eloqui oportet: propterea quod cum honores ecclesiastici in eo loco et statu sint, ut in illis mandandis nihil insit vel perturbationis, vel discordiæ, omnium suffragia similiter sunt et ex æquo omnino expetenda. Neque profecto rationi consentaneum est, ut propositum vestrum, susceptumque de Eusebio deligendo consilium, præjudicium contra alterum fiat; quippe cum nulli, sive abjectiores illi sunt, sive illustriores, qui sincere et ex animo similiter divina præcepta ac disciplinam approbant observantque, ulla in re, per communem ejus disciplinæ legem, aliis inferiores putari debeant.

151. « Porro autem, si id quod plane verum est, ingenue fateri volumus, concedendum est necessario, quod Eusebium non ipsius voluntate vobis acquirere, sed vi potius a Cæsarea abducere conamini: quod profecto violentiæ potius est quam electionis legitimæ. Atque sive isto modo, sive secus multitudo sentit, ipse libere et audacter affirmare audeo, hanc rem non levem et exiguum tumultum illum quidem excitaturam, sed eam contentionis subministraturam materiam quæ efficiet, ut unus vestrum alteri crimina objectare magnopere laboraverit; nam perinde facitis atque oves, quæ cum ob consuetam pastoris curationem per negligentiam ad deteriorem partem prolapsam, priore educatione destitutæ sunt, fruges vastare, et ita perspicue, quid dentium suorum natura et vis valeat, ostendere solent. Quæ num ita se habeant, et nos neutiquam opinione fallamur, vestrum est, fratres (multa enim et magna ipsa prima deliberatione animis vestris se offerent), vobiscum diligenter considerare. Ac primum omnium, ecquid de ingenio et mutuo inter vos amore detractum videatur; deinde, quod qui consentientibus hominum prudenter de ipso deligendo deliberantium suffragiis ad episcopatus dignitatem ascendat, divino judicio veros ex ea fructus percepturus est, atque adeo non vulgare beneficium consecuturus, quod vestro omnium consensu illustre probitatis testimonium sibi tributum habeat: postremo et vos, sicut vestræ consuetudinis est, æqua et incorrupta mente in homine conquirendo, qui vobis opus fuerit, diligentem operam navetis, omni seditioso et turbulento tumultu compresso. Nam tumultus semper iniquus est; et ex odiosa variorum hominum inter se comparatione non scintillæ exiguæ, sed magna invidiæ incendia excitari solent.

152. « Verum, ut tandem dicendi finem faciam, ita Deo placeam, et ita vestrum causa, uti optatis, vita mihi suppetat, sicut et vos amo, et tranquillum pacis quasi portum, in quo animi vestri conquiescant, vobis exopto. Ex quo portu sordibus seditionis præteritæ ejectis, pacato mentis statu concordiam in earum locum inducite; vexillum quoque firmæ dilectionis in navigio animorum vestrorum erigite; et cursum cælestem ad lucem æternitatis, gubernaculis (ut ita dicam) ferreis robustisque rectum tenete. Atque ea ratione illud integrum et incorruptum deinceps fore putatote, quod discordia erat antea labefactatum. Nam sordes seditionis, quæ navem ante prope corruperant, universæ ex animis vestris, tanquam ex sentina, jam spero exhaustæ sunt. Quocirca jam consilio providete, ut is rerum omnium status sit, uti nihil in posterum, quod ex usu Ecclesiæ non sit, inconsulta et vana contentione, vel suscipiatur, vel ratum fiat. Deus vos, carissimi fratres, servet incolumes. » Subdit deinde Eusebius epistolam ejusdem Constantini ad se scriptam, hoc præfixo eidem titulo :

153. « Imperatoris epistola ad nos de episcopatu Antiocheno a nobis repudiato.

« Epistolam tuam legi diligentissime, ex qua Ecclesiæ canonem exquisite abs te servatum intellexi. In his namque persistere, quæ Deo grata, quæque traditioni apostolicæ consentanea videntur, permagnæ pietatis est. Ac sic putato, te in hoc ipso plane beatum, quod totius prope dixerim orbis terrarum testimonio dignus judicatus sis, qui universæ Ecclesiæ episcopatu perfungaris; et huic tuæ felicitati revera quasi accessionem adjunctam, quod omnes ea tui cupiditate ducantur, ut te velint esse apud se. »

Nominat Constantinus Antiochenæ Ecclesiæ curam, episcopatum universæ Ecclesiæ, quod metropolis esset totius Orientis; sed sic pergit : « Porro abs te prudenter factum est, quod et Domini mandatum apostolicumque Ecclesiæ canonem servare decrevisti, episcopatum Ecclesiæ Antiochenæ prorsus repudiando, et in episcopatu fungendo permanere laborasti, quem ab initio Dei voluntate susceperisses. Hac de re litteras dedi tum ad populum, tum ad alios Ecclesiæ ministros, qui quidem de eadem etiam ipsi scripserant ad me, suamque sententiam declaraverant. Quas quidem litteras cum tua sanctitas perlegerit, facile intelliget, me, cum justitia ipsa illis contradicere videretur, divina quadam impulsione ad eos rescripsisse; quorum consilio tuam interesse prudentiam, opus est, ut hoc, quicquid sit negotii, in Antiochena Ecclesia recta ratione transigatur. Deus te, frater carissime, conservet. » Hucusque Constantinus. At quod ad ipsum Eusebium pertinet, noluit prudens historicus, quomodocumque occasione captata, laudes suas præteriisse silentio, cum tamen imperatoriis litteris earum contemptor voluerit callide apparere in repudiando episcopatu Antiocheno; sed subdit his ipse alias ejusdem Constantini litteras ad episcopos scriptas, qui convenerant Antiochiæ, ut novum deligerent antistitem.

154. « Victor Constantinus Max. Aug. Theodoto, Theodoro, Narcisso, Ætio, Alpheo, et cæteris episcopis qui sunt Antiochiæ, S.

« Litteras a vestra prudentia ad me scriptas perlegi, et prudens Eusebii collegæ vestri institutum ac sententiam in eisdem a vobis declaratam admodum approbavi; quæque gerebantur omnia, partim ex vestris, partim ex Acacii et Strategii clarissimorum comitum epistolis cognovi. Ac cum rationem mecum accurate inivissem, ad populum Antiochenum, quid Deo acceptum, quidque Ecclesiæ consentaneum foret, epistolam scripsi, cujus exemplar his litteris subjungendum præcepi; uti vos intelligatis, quid tandem ipse juris æquitatisque causa adductus, ad populum Antiochenum scripserim. Ac cum litteræ vestræ hoc complectebantur, ut cum populi, tum vestro prudenti consilio et instituto Eusebius, sanctissimus Cæsariensis Ecclesiæ episcopus, Antiochenæ præsideret Ecclesiæ, ejusque curam susciperet : oportebat et Eusebii litteras, qui decretum Ecclesiæ maxime observare videbatur, et meam simul sententiam vestræ prudentiæ ostendere.

155. « Et quoniam Euphronius presbyter ex urbe Cæsarea Cappadociæ ortus, et Georgius Arethusiorum itidem presbyter (quem Alexander ad presbyterii ordinem Alexandriæ evexerat), viri propter fidei integritatem plane spectatissimi, ad me forte fortuna venerant, idcirco rectum videbatur, non solum hos, qui sunt ad episcopatum petendum designati, sed alios etiam, quos vos ipsi ad episcopatus honorem capessendum dignos judicaveritis, vestræ prudentiæ significare, uti decernatis ea, quæ cum Apostolorum traditione penitus consentiant. Quibus hominibus vobis jam opportune et commode suppeditatis, vestra prudentia ex Ecclesiæ canone et traditione Apostolica ita vestram poterit electionem moderari, uti ecclesiasticæ disciplinæ ratio præscribit. Deus vos, fratres cari, diu servet incolumes. Ista (subdit Eusebius) cum imperator Ecclesiarum præsidibus præcepisset, hortatus est, ut omnia ad laudem divini Verbi illustrandam exequerentur.» Hæc ipse, et quidem stomachatus ob Eustathii electionem, silentio omnino eam condemnans; nam quid Antiochiæ post has datas litteras statutum sit, ne verbum quidem protulit; ut ex his intelligas, quam obsit in historia conscribenda privatus affectus.

156. Quod autem in iisdem litteris sæpe mentio habeatur de apostolica traditione atque mandato, ne unius Ecclesiæ episcopus in aliam transferatur, egregie probatum habes canonem illum Apostolorum, quo sic dicitur [1] : « Episcopo non licere alienam parochiam, propria relicta, pervadere, licet cogatur a plurimis; nisi forte quis cum rationabili causa compellatur, tanquam qui possit ibidem constitutis plus lucri conferre, et in causa religionis aliquid profectus prospicere; et hoc non a semetipso pertentet, sed multorum episcoporum judicio et maxima supplicatione perficiat. » Hæc canon.

157. Cujus quidem sic habita ratio est, ut a catholicis episcopis electoribus, ob viri præstantiam, et Ecclesiæ illius ab Arianis appetitæ opportunitatem, Eustathius (ut dictum est) Berœensis sedis episcopus ad Antiochenam Ecclesiam regendam transferretur; de quo Theodoretus [2] : « Eustathius ille magnus, qui Philogonio, cujus supra mentionem feci, ex hac vita ad meliorem translato, episcopatum Ecclesiæ Antiochenæ obtinuit : quippe hunc episcopi, et sacerdotes, et universus populus Christo deditus, communibus suffragiis invitum Ecclesiam illam pro Philogonio pascere coegerunt. » Ita de ipso Theodoretus; sed et de ejus excellentia Athanasius [3]: « Fuit, inquit, Eustathius episcopus Antiochiæ vir confessione clarus, religione pius, quem magno studio pro veritate stantem, et Arianam hæresin odio prosequentem, aversantemque homines Arianæ opinionis, ita apud Constantium ficta calumnia accusarunt, » etc. Sed hæc postea. S. Hieronymus itidem, ad Evagrium scribens [4], in hunc modum de Eustathio : « Primus, inquit, Antiochenæ Ecclesiæ episcopus contra Arium clarissima tuba bellicum cecinit. » Cæterum Philogonium, qui eum præcessit, ejusdem sedis episcopum, id ipsum adversus Arium egregie præstitisse, superius est demonstratum. Verum sic inter Arianæ impietatis expugnatores primæ sunt Eustathio deferendæ, quod cum adhuc Berœensis esset antistes, adversus eam prima acie ante alios cum Philogonio verbi gladium exercuerit; ad quos pro pietate certantes sanctum Alexandrum episcopum Alexandrinum litteras dedisse, Theodoretus affirmat [5]; sed de eo alias sæpe inferius.

[1] Can. Apost. XIV. — [2] Theodor. lib. I. c. 7. — [3] Athan. epist. ad solitar. — [4] Hieron. epist. CXXVI. — [5] Theod. lib. I. c. 4. in fine.

158. *De dissensionibus variarum Ecclesiarum Synodum Nicænam præcedentibus.* — Non tantum autem ejusmodi Antiochiæ dissensiones turbantes Ecclesiæ pacem in Oriente, sed et rixæ inter Ægyptios atque Thebanos (hi erant schismatis Meletiani) præcesserunt Nicænum Concilium sequenti anno celebratum; de quibus hæc Eusebius [1] : « Quibus ex rebus ad exitum perductis, licet non parum ceperit voluptatis, tamen invidiæ flamma, quæ Ecclesiam Alexandrinam graviter perturbabat, et pestiferum schisma, quod inter Thebanos et Ægyptios versabatur, ipsius animum non parum commovit; quippe in singulis civitatibus episcopi cum episcopis dissidere, et populus contra populum tumultus ciere, et impetu quodam repentino instar Symplegadum, et mutuis pugnis se ipse concidere cœpit, usque eo, uti animis insanis ac desperatis impia scelera aggredi et imperatoris imagines contumelia afficere non dubitarent. Verum imperatorem non tam ad iram, quam ad immensam animi ægritudinem, qua furiosorum amentiam supra modum deploravit, incitarunt. » Hucusque verba Eusebii.

159. Addit ad hæc S. Joannes Chrysostomus [2] pro concione disserens coram populo Antiocheno ex oratione Flaviani, quæ recitat : « Fertur beatus Constantinus, effigie sua quandoque lapidata, multis ipsum instigantibus ad supplicium de auctoribus contumeliæ sumendum, et dicentibus, quod omnem ipsius faciem saxis convulnerarint, manu faciem palpans et leniter ridens, dixisse : Ego vero nusquam vulnus in fronte factum video, sed sanum quidem caput, sana vero et facies tota. Illi vero reveriti et confusi, ab hoc iniquo destitere consilio. Et hoc verbum hactenus canunt omnes, nec tantum temporis labefecit, aut hujus sapientiæ memoriam extinxit. Quot non sit hoc trophæis splendidius ? Multas urbes ille condidit, et multos Barbaros superavit; sed meminimus illorum nihil; hoc autem verbum usque in præsentem diem canitur, et posteri nostri, et posteri illorum omnes id ipsum audient; nec hoc solum est admirandum, quod audient, verum quod laudibus et faustis verbis prosequentur, dicentesque laudabunt, et audientes grate suscipient; nec ullus est, qui hæc audiens, silere possit, quin pariter exclamet, et talia dicentem laudet, et innumera ipsi vel defuncto bona precetur : quod si propter illud verbum apud homines tanta potitus est gloria, quot apud benignum Deum coronas assequatur ? » Hæc Joannes Chrysostomus, imo Flavianus episcopus Antiochenus, revocat in memoriam ministris Theodosii imperatoris, paratis ulcisci scelus Antiochenorum, de statuis ipsius ab eis prostratis atque confractis. Sed hæc eo magis admiratione digna sunt in Constantino; quod qui ante susceptum sacrum baptismum animo ferox, et ingenio truculentus, parcere nescius, de sanguine intime sibi conjunctis supplicium sumpsit, ac tempore summæ pacis (ut vidimus) tempora Neroniana reddidit, simulac sacramento baptismi initiatus est, mox tantam fuit gratiam impertitam sibi cælitus consecutus, ut tam atrox majestatis crimen reliquerit impunitum, imo despexerit et risu fuerit insectatus. Agebantur hæc in Ægypto, cujus gens quam prona esset ad rixam, quamque furens in rixando, quam obstinata ac pertinax in moriendo, quæ dicta sunt de eadem superius tomo secundo [1], amplissimam fidem faciunt.

160. Sed et Asiæ populos hoc quoque tempore magnopere inter se conflixisse occasione diversitatis rituum in celebrandi sacri Paschatis die, Eusebius subdit [2] : « Morbus porro, inquit, alius longe gravissimus istas res antegressus est, qui longo tempore Ecclesiæ multum exhibuisset molestiæ; dissensionem dico de salutari Paschatis festo ortam. Etenim alii Judæorum ritum sequendum asseruerunt, alii temporis quidem articulum in eo festo celebrando accurate observandum esse affirmarunt, non tamen imitandam consuetudinem eorum, qui errore cæcati, alieni a gratia Evangelii esse viderentur. In hac igitur controversia, cum prolixo jam temporis spatio populus ubique admodum dissensisset, divinæque leges et instituta confusione quadam essent permixta, ita ut temporis in uno eodemque festo observando varietas et discrepantia maximam discordiam Paschatis solemnitatem celebrantibus excitaret (quippe eodem tempore alii jejuniis et corporis afflictione se exercebant, nonnulli se tradebant otio et remissioni animorum), quanquam nemo certe erat qui huic malo remedium invenire potuerit, præsertim cum contentio dissidentium animos ex æquo exagitaret : Deo tamen qui omnia potest, istis rebus mederi erat perfacile. Ex hominibus autem, qui adhuc in terris ætatem degebant, solus restare videbatur Constantinus, qui recte factis sedulo operam daret, qui quidem, simulatque rerum istarum commemoratarum fama ad ipsius aures permanavit, intellexitque litteras ad Alexandrinos a se missas nihil habuisse ponderis, novum consilium animo cœpit agitare, inquiens : Alio prœlio contra occultum illum et clandestinum hostem, Ecclesiæ statum perturbantem, de integro decertandum. » Hucusque Eusebius, qui ejusmodi Constantini consilium declarat fuisse cogendi universalis Concilii, de quo anno sequenti agendum.

161. Addit ad hæc Sozomenus [3], ad hujusmodi de Paschate sedandas populorum controversias missum antea fuisse Osium episcopum Cordubensem, qui etiam (ut dictum est) legatus fuerat ad componendas dissensiones inter Arium et Alexandrum episcopum Alexandrinum obortas; una tamen legatione, diversa negotia, diversis in locis obiisse Osium a Silvestro papa Roma legatum, superius dictum est. Quinam autem essent populi, qui a Catholicæ Ecclesiæ communi usu dissentirent atque ob eam causam turbas cierent, S. Athanasius [4] tra-

[1] Euseb. Vit. Const. lib. III. c. 4. — [2] Chrys. hom. X. ad popul. Antioch.

[1] Tom. II. 2. annal. an. 251. — [2] Euseb. in Vita Const. lib. III. c. 5. — [3] Sozom. lib. I. c. 15. — [4] Athan. lib. de Synod.

dit, nempe fuisse Cilices, Syros, atque Mesopotamos. Nec enim ejusmodi sæpe compressa tempore Victoris Romani pontificis, ac sæpius pullulans, adeo levis videbatur esse controversia, ut brevi temporis spatio per transitum ab Osio transigi potuisset, sed quæ multo tempore indigeret; cum nec (ut dictum est) unam Asiæ provinciam tantum, sed et Syriam atque Mesopotamiam magna ex parte ejusmodi tabes confecisset, et ob id magna Synodo opus haberet, de cujus indictione agemus anno sequenti.

162. Sed jam præsenti anno figamus terminum, qui multiplicitate et prolixitate rerum atque elucidatione quamplurimarum obscuritatum ulterius, quam par erat, progressus videtur: hoc enim res Romæ gestas a Constantino ante baptismum, baptismi tempore, ac postea, prosecuti sumus; cum recedens idem Augustus ab Urbe, de his quæ spectarent ad œcumenicum convocandum Concilium, una cum S. Silvestro Romano pontifice consilio communicato, et quæ agenda forent, firmiter stabilitis, profectus est in Orientem, civitatem suo nomine conditurus, consulturus pariter afflictatæ Orientali Ecclesiæ hæresibus atque schismatibus laceratæ. Sed quonam monitore novus christianus recens baptizatus tanta molitur, atque rem aggreditur maximi omnium momenti, in quo totius catholicæ fidei cardo verteretur, colligendo tanti ponderis episcoporum conventu? quonam, inquam, potius auspice atque impulsore, quam ipso S. Silvestro, a quo nuper fuerat (ut demonstratum est) baptizatus, tam salubre consilium iniisse atque felicissime perfecisse putandus? At quod hæc omnia qui veritatis amator est, et veri accuratus inspector haud ingratus vel invitus Silvestro feret accepta; agedum cuncta, ut se habuerunt, et ordine temporis quo gesta sunt, sequenti anno, Deo duce, narremus.

Anno periodi Græco-Romanæ 5817. — Olymp. 275. an. 4. — Urb. cond. 1077. — Jesu Christi 324. — Silvestri papæ 11. — Constantini 19.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 118. Coss. *Crispus Cæsar III*, et *Constantinus Cæsar III.* Sumptus hic ab utroque consulatus juxta secundam consulatuum Cæsareorum regulam, ob eorum nempe decennalia, quæ tamen anno tantum sequenti, qui quintus eorum imperii Cæsarei erat, celebrata sunt, ut ostendunt nummi duo a Wilthemio in nummis consularibus Constantini ac filiorum producti. In priori legitur : IUL CRISPUS NOB. C. In postica circum lauream : CAESARUM NOSTRORUM, in laurea, VOT. X. In altero : CONSTANTINUS JUN. NOB. CA. In postica, CAESARUM NOSTRORUM : infra utramque posticam, STR. id est, *Signata moneta Treviris.* In utroque nummo spectantur hi principes absque cultu consulari, argumento evidenti eos decennalia nonnisi anno sequenti, quo consules non processere, exhibuisse. Wilthemius ibidem refert aliud *Crispi* numisma, in cujus antica habetur : CRISPUS NOB. CAES. In postica : D. N. CONSTANTINI MAX. AUG. circa lauream; in laurea : VOT. XX. infra ST. id est, *Signata Treviris.* Ubi clare inscribuntur *Vota vicennalia Domini nostri Constantini Maximi Augusti.* Addit Wilthemius penes se esse ejusdem formæ ac figuræ numisma Constantini Junioris nobilis Cæsaris, cui inscripta pariter *Vota vicennalia Domini nostri Constantini Maximi Augusti*, utroque Cæsare sine ornamentis consularibus efformato. Arbitratur Wilthemius, utrumque nummum anno trecentesimo vicesimo sexto percussum, eodemque anno Crispum et Constantinum Juniorem celebrasse et vicennalia patris Romana, participes honoris paterni, et propria decennalia sua, cusa in hujus rei memoriam ea pecunia absque habitu consulari, eo quod non ipsi tunc, sed Constantinus pater et Constantius frater eorum consulatu emicarent. Et ratio est, inquit, quia annus decimus inchoatus, a quo Crispus et Constantinus Junior Cæsarum titulo condecorati sunt, respondet anno CCCXXVI paternis vicennalibus Romanis claro. Hæc ille.

2. *Decennalia ab ultimis id genus festis semper deducta.* — Sed fallitur; ut enim in secunda parte Dissert. Hypaticæ demonstravi, decennalia et id genus festa nonnisi remote priori imperii anno respondent, proximeque ab ultimis solemnibus a Romanis semper repetita, ut innumeris exemplis constat. Quare cum certum sit, *Crispum* et *Constantinum* Cæsares anno trecentesimo vicesimo primo quinquennalia dedisse, eorum *Decennalia* in annum CCCXXV aut CCCXXVI inciderunt. Ea autem anno trecentesimo vicesimo quinto acta, ineunte nempe decimo imperii Cæsarei anno, indicat consulatus ab utroque Cæsare hoc anno susceptus, et certum facit Porphyrius in Panegyrico Constantini, ut suo loco videbitur. Vicennalia vero Constantini Magni in præfatis nummis expressa Nicomediensia sunt, non vero Romana, cum in iis *Constantinus* sine habitu consulari repræsentetur. Quamobrem Crispus et Constantinus Junior tam in suis decennalibus, quam in suis quinquennalibus, patris vicennalia in suis nummis expresserunt, ut ex mox recitatis liquet; sed non eodem anno, quo is vicennalia Nicomediensia, ipsi decennalia peregere,

ut Willhemius male ex iis deduci putat. Neque ea decennalia in annum CCCXXVI dilata, cum eo anno, ante kalendas Martii imperii eorum Cæsarei natale, *Crispus* perierit, uti numero sequenti ostendo. Nec denique uterque Cæsar paterna vicennalia edidit : hoc enim inauditum et hactenus non somniatum.

3. *Crispi Cæsaris cædes.* — *Licinii Junioris* et *Crispi* Constantini M. filii interitus anno tantum trecentesimo vicesimo sexto, et quidem prioribus illius anni mensibus contigit. Idacius enim in Fastis *Crispi* cædem eo anno consignat; cumque tam Orosius, quam Hieronymus in Additamento Chronici Eusebiani, Licinium Juniorem eodem ac Crispum tempore occisum referant, ad eum etiam annum *Licinii Junioris* mors revocanda. Præterea Zozimus lib. 2 scribit, Crispum interfectum, cum Constantinus jam Licinio Augusto Licinii Junioris patri vitam ademisset, universum imperium ad unius potestatem rediisset, ipseque Constantinus M. Romam profectus esset. Certum autem ex dictis, Licinium Augustum anno trecentesimo vicesimo quinto periisse, eo etiam anno Constantini monarchiam inceptam; annoque trecentesimo vicesimo sexto Constantinum posteriora vicennalia edidisse Romæ, ubi anno trecentesimo vicesimo sexto VIII idus Julias emisit legem 3 Codicis Theod. *De infirmandis his, quæ sub tyrannis;* insuper *Crispum*, anno sequenti post celebratum Concilium Nicænum, in vivis adhuc fuisse et decennalia sua, cum pater vicennalia, exhibuisse evincit Porphyrius in Panegyrico Constantini in illis vicennalibus recitato; ait enim :

> Sancte Pater, rector Superum, vicennalia læta
> Augusto et decies crescant solemnia natis,

id est, Crispo et Constantino Juniori Cæsaribus.

4. *Locus ejus cædis ac imperium Cæsareum.* — Ad hæc *Polæ* in Istria interfectum Crispum testatur Ammianus lib. 14, cap. 11; at *Pola* proxima Aquileiæ, ubi anno trecentesimo vicesimo sexto, *pridie nonas Aprilis*, Constantinus M. dedit legem unicam, *Si quis eam cujus tutor,* ut observat Gothofredus in Chronologia Codicis Theod. Ex quo apparet, Crispum prioribus illius anni mensibus occisum. Quibus adde, Sozomenum lib. 5, cap. 5, scribere, Crispum « anno imperii patris sui vicesimo » mortem obiisse, et Hieronymum in Additamento Chronici Eusebiani hæc tradere : « Crispus filius Constantini, et Licinius Junior Constantiæ Constantini sororis, et Licinii superioris filius, crudelissime interficiuntur anno imperii sui nono. » Nonus vero imperii Crispi annus cum mense Februario anni trecentesimi vicesimi sexti expiravit. Quapropter nisi Hieronymus nonum illum annum a kalendis Octobribus cum anno populari inchoet, Crispus ante mensem Martium morte affectus. Denique cum *Constantinus M.* neque præsenti, neque insequenti anno Romæ fuerit, Crispi mors ad neutrum annum pertinere potest. Interim obiter observandum Hieronymum in præfato Additamento memorare imperium Cæsareum tam Crispi, quam Licinii Junioris; ideoque graviter errasse, qui Cæsares nullo imperio potitos arbitrati sunt.

5. *Controversia de baptismo Constantini.* — Antiqua est de tempore baptismi *Constantini M.* controversia, num sc. Romæ a S. Silvestro currenti anno, ut Baronius aliique plures scripsere, vel sub mortem Nicomediæ ab Eusebio Nicomediensi episcopo baptizatus fuerit, ut Lambecius in fine tomi V bibliothecæ Cæsareæ, et Papebrocius in tomo 5 Actorum Sanctorum mensis Maii in Vita sancti Constantini M. pluribus probarunt. Certe præter Eusebium, Socratem, Sozomenum, Hieronymum in Chronico, aliosque antiquos, Constantinum in ultimis constitutum baptizatum esse scribit Ambrosius in funere Theodosii M. « Nunc sibi rex est augustæ memoriæ Theodosius, quando in regno Domini Jesu Christi est.... quando ei Placilla sua adhæret, quando adhæret Constantino, cui licet baptismatis gratia in ultimis constituto omnia peccata dimiserit, tamen quod primus imperatorum credidit, et post se hæreditatem fidei principibus dereliquit, magni meriti locum reperit. » Hieronymum porro et Ambrosium habuisse Eusebio fidem, nihil ultra indagantes in re tali, etsi difficile creditu sit (cum ambo diu Romæ habitarint, et contrarium, si verum erat, centies audisse debuerint), credamus tamen, inquit Papebrocius, ex quo sequentia exscribo. Credamus etiam, S. Athanasium adeo sagacem exploratorem omnium, quæ a suis et Ecclesiæ hostibus mala fide agebantur, in hoc puncto velut ad se minus spectante, incuriosum plane fuisse. Quis credat, integram Synodum Occidentalium episcoporum Arimini congregatorum idem dicturam fuisse de Constantini baptismo, si is non primum Nicomediæ, sed diu antea Romæ, fuisset peractus ?

6. *Baptismus Constantini ex Synodo Ariminensi probatur.* — Non producenda Synodi verba, ut apud Theodoretum, Socratem et Sozomenum leguntur (excipit enim contra eos Baronius), sed ex Athanasio in libro de Synodis, apud quem ea putat integre ac sincere legi : sic autem leguntur absque ullo discrimine in octo Codicibus Mss. ex quibus concinnata est græco-latina editio anni millesimi sexcentesimi : « Indecens et injustum videtur immutare aliquid eorum, quæ recte ac juste definita sunt, atque Nicææ communiter constituta coram gloriosissimo Constantino patre tuo » Constantium alloquuntur « et imperatore....... » Deinde iterum : « Cum sciamus etiam Constantinum, post mortem quoque memoria dignum, conscriptam cum omni diligentia deliberationem, neque fidem exposuisse, atque adeo absurdum fore, postquam ille migraturus baptizatus est, et ad debitam sibi requiem transiit, innovare quidpiam. » Hæccine, inquies, sic apud Athanasium ? « Quis » ergo, vel ipso judice Baronio, « non intelligat, causam Eusebio adjudicandam, nec ullum reliquum esse defensioni locum ? » Hæc tamen, ut dixi, Athanasius in octo græcis Mss. quorum tria, nec alia, habuit interpres Nannius in sua latina editione. Sed is, nescio qua so-

cordia prolapsus, secundo loco *Constantem* nominavit pro *Constantino*; fortasse suspicatus efficacius fore, si post patris exemplum, Constantio proponeretur etiam exemplum fratris, licet junioris; neque considerans, huic parum congruere verba Synodi, qui violenta morte sublatus, et fortasse diu ante baptizatus. Nec est quod dicas, supervacaneam fore iteratam Constantini mentionem. Primo enim ejus auctoritas prætenditur resolutioni Arimini formatæ; deinde ratio redditur antea Actorum in Concilio Mediolanensi contra Ursatium et Valentem ex eodem respectu Constantini, Nicænæ fidei, mox atque baptizatus erat, immortui. Interim Baronio ignoscendum, quod objectæ ex Ariminensi illa epistola auctoritati, alias, ut fatetur, peremptoriæ, congruam in Athanasio responsionem nactum se esse, dicenti Nannio crediderit, cum ipse fortassis exemplaria græca ad manum non haberet, quæ sibi in linguam latinam vertenda curaret.

7. *Lepra Constantini fictitia.* — Vide nunc an ea, ex quibus creditur diu antea Romæ baptizatus a S. Silvestro *Constantinus*, vel auctoritate, vel antiquitate cum Eusebio possint conferri, eique adstipulantibus ejusdem ac sequentis sæculi testibus, latinis ac græcis. Primum, in contrarium afferuntur Acta S. Silvestri papæ, ut quidem nunc habentur, ipsomet sæpius fatente Baronio depravata in nonnullis, ut anno trecentesimo vicesimo tertio diximus. Certe lepra quæ Constantinum impulerit ad baptismum accipiendum, ut ab ea sanaretur, antiquioribus scriptoribus ignota, eoque magis sit incredibilis, quo Julianus Apostata fidentius objecit Christianis, quod eorum « baptisma lepram leprosi non aufert. » Si enim adeo recenti memoria leprosus Constantinus lepræ sordes baptismo detersisset, Cyrillo Alexandrino id refutaturo lib. 7 contra Julianum illius successorem ac generum, ecquid poterat offerri speciosius, atque ad illius convictionem potentius? Nihil tamen hujusmodi Cyrillus; sed cum Christus etiam leprosos mundasse dixisset, excusat baptismum ejus ad emundandas sordes non corporis, sed animi, institutum esse. Quod in Collectione Canonum Cresconiana circa annum DCC scripta, ex nescio quibus Liberii Actis dicitur hic venisse in odium Constantii, quia dixerat, patrem ejus fuisse a lepra mundatum, dum baptizaretur a Silvestro, id tanto minus credibile, quanto ex melioribus auctoribus certius scimus causam persecutionis Liberio motæ: et suspectus merito est *liber Silvestri*, cui talia Liberii Acta dicuntur intexta.

8. *Zozimi fabula circa Constantini baptismum.* Secundo dicit Baronius, ethnicos ipsos baptismum a Constantino Romæ susceptum non obscure significare. Zozimus enim lib. 2, postquam Crispi et Faustæ necem Constantini M. jussu patratam retulit, ait: « Horum ipse sibi conscius et contemptorum insuper sacramentorum, accessit ad sacerdotes, postulans piacula criminum. Sed his respondentibus, quod nullus traditus inveniatur expiationis modus, quo tanta crimina possint expurgari, Ægyptius quidam ex Iberia delatus Romam, palatinisque in ulieribus factus familiaris, in Constantinum incidit, eique affirmavit Christianorum fidem expurgativam esse peccati cujuslibet, quippe cui promissum esset, quod etiam impii eam suscipientes continuo extra omnis culpæ reatum ponerentur. Hunc sermonem cum facile suscepisset Constantinus, et patria quidem sacra dimisisset, iis vero se tradidisset, quæ docebat Ægyptius, principium impietatis fecit habere divinationem suspectam. Nam quia multæ res prospere per eam sibi fuissent prædictæ, eventumque reipsa sortitæ, verebatur ne aliis quoque, ipsam contra se consulturis, quod futurum erat prædiceretur: ideoque convertit sese ad abolenda hujusmodi omnia. »

9. *Refellitur.* — Sed hanc Zozimi narrationem Socrates, lib. 1, cap. 5, falsitatis convincit, ostenditque eam velut in Christianæ religionis odium ab ethnicis confectam: « Sopatrum, inquit, primo quidem haudquaquam verisimile est in colloquium venisse cum Constantino, qui tunc temporis in illis duntaxat partibus, quæ circa Oceanum ac Rhenum positæ sunt, imperio potiebatur.... haudquaquam etiam credibile est, cum ignorasse, Herculem Alcmenæ filium, post cædem liberorum, et post necem Iphiti, quem licet amicum atque hospitem inique interfecerat, Cereris sacris Athenis expiatum fuisse. Gentiles igitur hujusmodi scelerum expiationem pollicitos esse, ea quæ dixi, satis evincunt, simulque eos mendacii coarguunt, qui Sopatrum affirmant contraria pronuntiasse: neque enim ausim dicere ista nesciisse philosophum, qui eruditionis causa apud Gentiles ea ætate nobilissimus habebatur. » Respondet Baronius, ex illis Zozimi verbis, *ex Iberia Ægyptium advenam*, liquere, advectum fuisse ex Hispania Hosium Cordubensem episcopum, *Ægyptium*, id est, magum Gentilibus creditum, qui suaserit baptismum a Silvestro petere. Quare Sozomenum « incredibilis stupiditatis » arguit, qui « Crispum occisum a patre neget, eo uno argumento, quod Crispus vivens ad vicesimum usque patris imperii annum pervenerit, multas interea cum eo leges statuens. » At de Crispi cæde Sozomenus non videtur dubitasse; sed ex legibus, quas illo tempore cum patre condidit, rectissime argumentatum contra Gentiles, mutandæ religionis eam causam Constantino non fuisse, cum diu antea christianus probaretur. Argumentatum, inquam, contra Gentiles, non contra eos, qui ab initio quidem christianum fuisse Constantinum dicerent: diu autem post susceptam fidem denuo ad Gentilium ritus, imo et ad Christianos persequendos reversum esse, illius infelicis facinoris horrore adductum ad expetendum baptismum eatenus dilatum. Tales enim futuros aliquando non potuit divinare Sozomenus, qui de Romano illo baptismo nihil audiverat, aut saltem nihil credebat.

10. *Zozimus et Sozomenus de baptismo Constantini diverso tempore scripsere.* — Miseratur deinde Sozomenum Baronius Zozimo opponentem, quod non

potuerit cum Constantino tam procul agente colloqui Sopater, quasi Zozimus dixerit, tunc Crispum occisum, qui expresse id refert post victum Licinium, et « En, » inquit, « in quos errorum anfractus ipsum ignoratio rerum conjecit et temporum. » Sed quid magis vanum, quam Sozomenum Zozimo respondentem fingere, qui eodem, quo ille tempore, diversa in regione vivens ac scribens, Zozimi fortasse nec nomen audivit unquam; et Sopatrum Zozimo ignotum nominans, ea refutat, quæ Gentiles vulgo narrare solitos palam erat, non quæ legerat apud aliquem. Nam præter Zozimum prudentius melitum tempora, nemo scitur scripsisse talia de conversione Constantini, non magis in hoc fide dignus, quam in eo quod mentitur, eum ad id usque tempus divinationibus usum.

11. *Sozomenus a Baronio non bene confutatus.* — Deinde Baronius inadvertentiæ vel oblivionis accusat Sozomenum, in eo quod Plotinianæ scholæ magistrum appellans Sopatrum, non cogitaverit, eam scholam ex Platonis disciplina tenuisse: « Quod, divina justitia in homines invigilante, qui cædem perpetrassent, non aliter a diis veniam consecuturi essent, nisi ipsi eamdem, quam aliis intulissent, paterentur. Quamobrem si absque tali expiatione animæ a corpore solverentur, eas apud inferos supplicia perpeti, atque iterum detrudi in nova corpora, ut necessario idem subirent, quod antea in alios patrarant. » Sed hæc Sozomeno improperans Baronius non animadvertit, paucis lineis ante ex Eunapio se scripsisse de Sopatro, quod « natura sublimium appetens, animoque magnus et ferox, aspernatus reliqua in turba ætatem agere, magna celeritate ad aulam imperatoris accurrit, quasi Constantini propositum et impetum domiturus ac ratione superaturus: certe eo æstimationis potentiæque pervenit, ut imperator delinitus captusque ab homine assessorem eum ad dexteram publice habuerit: res auditu visuque incredibilis. » Hunc talem credere potuit Baronius adeo fuisse scrupulosum, ut illud suæ unius scholæ peculiare dogma non fuerit simulaturus, oblata occasione tam cupita tamque certa revocandi ad patrias superstitiones imperatoris? Adeo etiam parum politicum, ut non viderit, quam facile posset ex sublimi illo favoris gradu deturbari, si duriori responso principem contristaret; cum « proceres aulici invidia disrupti, quod regiam philosophiam disceret, nihil omitterent, quod ei per insidias tollendo commodum foret? » Idem de idolorum sacerdotibus, quorum meminit Zozimus, multoque majori jure dictum crede, quo absque controversia expiationem desideratam et suis ritibus familiarem continuo promisissent, si eum fuissent requisiti. Interim valde incongruum videtur, quod is qui tam insigne crucis in cælo Christique per visum apparentis miraculo adductus fuit ad fidem christianam, in eadem colenda factus languidior, vel potius ab eadem apostatans auctoribus talibus fuerit quasi compellendus ad eamdem redire. Quod fuerat considerandum Baronio, priusquam pro Zozimo in aliis multis Constantinum respicientibus manifeste mendaci tantopere contenderet contra Sozomenum.

12. *Constantinus crudelitatis immerito accusatur.* — Jam quod exaggeratam adeo Constantini ab optimis principiis nimium quam deficientis crudelitatem attinet, quam etiam in Christianos cadere potuisse ac debuisse Baronius contendit, quæque occasionem alicui dedit vulgandi mordacissimum hoc epigramma:

> Augusti aurea secla quis requirat?
> Sunt hæc gemmea, sed Neroniana.

Fuerit hæc Gentilium petulantia domesticos luctus Constantino improperantium, quia dolebant sacra sua sub eo aboleri. Christiani vero excusent imperatorem christianum cum Eusebio lib. 4, cap. 14, et dicant, quod « insita ei humanitas ac bonitas et fidei morumque sinceritas eo ipsum adduxit, ut crederet fictæ in speciem pietati hominum illorum, qui vel pro christianis habebantur, vel sinceram erga ipsum benevolentiam callida mente simulabant. Quibus ille cum semel ipse credidisset interdum, fortassis in ea quæ parum decora erant, impegit maligni dæmonis invidia hanc velut maculam reliquis laudibus ejus adspergente. » Et hæc quidem Eusebius universim de cunctis, in quibus Constantinus utcumque culpabilis videbatur aliquibus; de cædibus autem, si rationem in particulari reddere voluisset, dixisset forsitan cum ipsomet Baronio, Licinium Juniorem ex sorore Constantia natum, etsi causa vulgo ignoraretur, verisimiliter tamen complicem patri suo fuisse; in Crispo filio infelicem magis quam reum; in Fausta conjuge etiam justum judicem appellandum. *Numerosos amicos*, quos successive interfectos scribit Eutropius lib. 10 juxta editionem anni 1545, quosque Baronius (exerrante, ut credibile est, per imprudentiam calamo) *innumeros* appellat, credendum, plerosque id commeritos, quod nimia principis facilitate tandem deprehenderentur fuisse abusi « ob suam exuberantem malitiam, » ut loquitur Eusebius, « insatiabilem cupiditatem, » qualis procul dubio fuit *Sopater* ille philosophus, tandem Ablavio agente interfectus; idque justa Dei dispensatione, quia Constantinum conatus a vera religione abalienare. Sed ex illis paucissimi forsan, aut etiam nemo illo anno mortem subiit, quo sæviisse magis Constantinus prætenditur; verum, ut dixi, successive sublati de medio sunt etiam diu post mortem Crispi atque Faustæ, et eum, qui prætenditur, Romanum baptismum: neque enim tempus Eutropius signat. Et si plures quam alias tunc fuissent ea ratione occisi, quid hoc ad fidem christianam spectat, impingendumque Constantino nomen persecutoris, quandiu nec unus quidem nominatur, cui ea causa vel pilus capitis tactus fuerit?

13. *Ex pietate Constantini tempus ejus baptismi deduci non potest.* — Præterea Baronius in medium adducit locum Theophanis in Chronico, ubi ait: « Quod si non erat in Nicæna Synodo baptiza-

tus Constantinus, ergo nec divinorum participator mysteriorum, nec orabat cum sanctis Patribus. » Hoc autem ei videtur nequissimum et dicere et sentire. Addit Baronius, ipsiusmet etiam Eusebii testimonio non uno utrumque refelli. Verum ex omnibus, quæ allegantur, capitibus, nihil aliud potest confici, quam quod pius imperator, qui militibus nondum initiatis formam comprecationis communis præscripserat, ad quam diebus Dominicis convenire deberent in patentes suburbiorum campos, idem in suo palatio, ut legitur lib. 4, cap. 17, Vitæ ejus, instruxerit formam aliquam Ecclesiæ Dei, ubi omnibus secum congregatis diligentia et alacritate præibat, et sumptis in manu libris, sacrorum verborum considerationi applicabat animum, deinde solennes cum iis, qui regiam domum implebant, persolvebat preces. Ibi, ut dicitur cap. 22, statis quotidie temporibus solus cum solo Deo agebat, οἷά τις μέτοχος ἱερῶν ὀργίων, « velut aliquis qui divinorum mysteriorum revera particeps foret, » ut Eusebius paraphrasticōs dicit. Ibi ergo celebritatem Paschæ agebat, eo quo sequenti capite narratur modo : nusquam autem invenire est verbum, quo ad sacros ecclesiarum conventus (quamvis etiam hi, excepto sacrificii tempore, non initiatos admittebant) incessisse se intelligatur. Quod ad Nicæni Concilii conventus pertinet, ad quos etiam gentiles philosophos admissos novimus, cur a fundendis secum ibi precibus eum exclusissent Patres, qui eis et hanc conveniendi facultatem et ferendæ sententiæ libertatem faciebat, suoque etiam zelo ad fidem stabiliendam præibat : testatur hoc apud Gelasium Cyzicenum illius oratio ad conventum habita, quæ tamen immerito objicitur, quasi in ea plus dicat, quam se christianam tenere et prædicare fidem, cui omnem suam felicitatem acceptam referat, et cujus stabiliendæ causa istuc pariter cum illis convenerit : propter quod etiam christianus passim et credebatur et dicebatur, sicut revera erat, firmum propositum habens suscipiendi tempore opportuno baptismi.

14. *Quomodo intelligendus Hieronymus, quando ait Constantinum in Arianum dogma declinasse.* — Quoad Hieronymum, qui suo asperiori stylo utens, in Chronico scribit, quod « Constantinus extremo vitæ suæ tempore, ab Eusebio Nicomediensi episcopo baptizatus, in Arianum dogma declinavit, » nihil aliud significat Hieronymus, quam Constantinum inclinare visum esse in eorum sententiam, qui ὁμοουσίου vocabulo abstinendum censebant, non ut hæretico, sed ut novo, ideoque scandalum generante apud eos, qui Nicænæ fidei omnino se adhærere profitebantur, persuadebantque imperatori ut crederet, eos qui vocabantur *Ariani*, voce illa suppressa, ad concordiam redituros. Talium enim, non vero ipsorum *Arianorum* tunc princeps erat *Eusebius* Nicomediensis, post obitum Constantini duntaxat ad Arianorum partes apertius transgressus. Simili modo alibi Hieronymus scribit, propter receptam Valentis et Ursatii confessionem in specie catholicam, quod « ingemiscens orbis terrarum miratus est se esse Arianum. » Eusebius quidem Cæsariensis nominatim non exprimit Constantiniani baptismi ministrum, sed Photius in Bibliotheca codice 88, velut ex Gelasii Cyziceni Historia refert, Constantinum moriturum « baptismate tinctum ab orthodoxo sacerdote, sacroque ritu, non ut quidam crediderunt, ab hæreticorum aliquo. » Verum demus Nicomediensem episcopum, in cujus diœcesi res agebatur, ideoque ad ipsius jus res ea spectasse videbatur, fuisse sacramenti ministrum, non tamen id contaminasset baptizatum, quandoquidem tunc communicare cum Eusebio non erat adhuc communicare cum hæretico.

15. *Rejicitur rebaptizatio Constantini.* — Neque audiendi, qui utramque de Constantini baptismo sententiam conciliaturi, Romæ quidem a Silvestro baptizatum esse dicunt, sed Nicomediæ rebaptizatum ab Eusebio. Nam rebaptizationem ab Arianis ante Vandalicæ persecutionis tempora tentatam nemo cum fundamento dixerit, nec debet, tota antiquitate silente, recipi : multo minus eam jam a tempore Constantini imperatoris usurpatam. Quis enim eo vivente ausus fuisset Nicænæ fidei professores, quam ille semper et ubique spectabat, et omnino sartam tectam volebat, affirmare hæreticos, quorum proinde baptismus invalidus crederetur? ut autem *Ariani* jam tunc tale quidpiam clam ausi essent, needum posset dici, quod *Eusebius* Arianismi notam conatu omni a se tunc adhuc amoliri studens, partem habuerit in ea impietate, ut ait Papebrocius in Vita S. Constantini M. die XXI mensis Maii, ex quo hæc de Constantini baptismo exscripsi, ne acta agerem.

16. *Donatio Constantini supposititia.* — A num. 117 ad 123. *Donatio* Constantini prorsus supposititia, ut fere inter eruditos convenit. Ea tamen a Græcis non conficta, ut putavit Baronius, sed ab aliquo latino, ut Marca lib. 3 de Concordia sacerdotii et imperii, cap. 12, recte observavit; quod ex eo patet, quod sedi Constantinopolitanæ ultimum duntaxat locum tribuat, cui homo schismaticus et græcus secundum aut primum tribuisset, et quod primatum Romani Pontificis a Christo institutum extollat. Neque etiam verum quod addit Baronius, hanc *donationem* post annum Christi millesimum fabricatam. Idem enim Marca lib. 6, cap. 3, § 6, ostendit, eam ævo Hadriani primi et Caroli Magni fuisse in rerum natura. Videtur itaque *donatio* illa ab Isidoro Mercatore cum veterum Pontificum pseudographis epistolis supposita. Convenit enim Isidori ingenio, stylo, et characteri scribendi plane squalido, ac denique rationi temporis, quo primum audita, Carolo sc. Magno imperante; cum laudetur ab *Hincmaro* episcopo Rhemensi, qui tunc floruit. Existimavit quidem Joannes Morinus, Joannem Romanæ Ecclesiæ diaconum hujus commenti architectum fuisse; Petrus vero de Marca citatus illud edictum pia quadam industria Romanorum Pontificum jussu procusum esse. Sed utriusque conjecturæ jam a viris doctis dissolutæ.

17. *Synodus Romana fictitia.* — A num. 123 ad

131. Synodus Romana, quæ in Actis Silvestri «tertio kalendas Junii» post baptizatum Constantinum eo præsente collecta dicitur, est etiam supposititia, Hincmaro Rhemensi, Petro de Marca, Labbeo, Lupo, aliisque viris eruditis testibus. Quomodo enim die trigesima mensis Maii ea Synodus Romæ præsente *Constantino* celebrari potuit, qui toto hoc anno et aliquot mensibus præcedentis bello Liciniano occupatus in Oriente versatus sit, ut demonstravi anno CCCXVIII, ubi dixi bellum Licinianum anno præcedenti cœptum, et usque ad Octobrem currentis anni continuatum? Quomodo *Constantinus* ipso fine mensis Maii Romæ baptizari, Synodo Romanæ interesse, et memoratam donationem facere potuit, qui in Thracia prope Hadrianopolim *V non. Julii* contra Licinium pugnavit, egregiamque de eo victoriam retulit? Quomodo denique exeunte mense Maio Romæ esse potuit Constantinus, qui VIII idus Mart. Thessalonicæ legem 4 Codicis Theod. *De Naviculariis*, et VI idus April. legem ejusdem Codicis *De his qui veniam ætatis* in eadem Urbe emisit?

18. *Ejus suppositio magis confirmata.* — Schelstratius in parte 2 Antiquit. Illustratæ, Dissert. 3, cap. 8, alia refert suppositionum capita. In brevi enim epilogo de gestis S. Silvestri excerpto et huic Concilio prætixo habetur, per Concilium Nicænum damnatos Arium, Photinum et Sabellium; et tamen ex Actis Sirmiensis Concilii Photinum longe post hæc tempora damnatum constat. Secundo, canone tertio statuitur, majorem a minori accusari non posse, quod adeo cunctis canonibus adversatur, ut Hincmarus metropolita Rhemensis Nicolai primi tempore suppositionem olfecerit: «Cæterum, inquit epistola VII, quoniam quidam quasi in auctoritatem referunt, S. Silvestrum papam decrevisse talia, quæ Catholica Ecclesia inter Synodalia decreta non computat; quæ majores nostri inde nos tenenda suis posteris reliquerunt, hic necessarium ponere duximus: scriptum namque est in quodam sermone sine exceptoris nomine de gestis S. Silvestri excerpto, quem Isidorus episcopus Hispalensis collegit, cum epistolis Romanæ Sedis Pontificum a S. Clemente usque ad B. Gregorium, eum S. Silvestrum decrevisse, ut nullus laicus crimen clerico audeat inferre, etc., quæ dicta quam aversa a sanctis canonibus, a sacris legibus sint, nemo est qui dubitat, qui hæc dicta cum ratione attenderit, et sacras regulas ac leges diligentius legit.» Pluribus id probat Hincmarus antiquorum testimoniis, et majorem a minore accusari posse res ipsa clamat. Tertio, canone vicesimo statuitur, neque a regibus judicem supremum judicari, cum tamen reges tunc in orbe Romano nulli fuerint. Unde Marca lib. 1, cap. 2, ait: Ariolos oportuit esse episcopos, qui non solum ab Augustorum consistorio, qui Romæ tempore Silvestri imperabant, sed a regum judiciis Romanum Pontificem immunem esse decreverunt, cum reges Romam non tenuerint, nisi ducentis fere post hæc annis. Denique hoc Concilium suppositum esse liquet, quod non solum Dionysius Exiguus viginti ejus canones omiserit, falsam consulum citationem ac *Helenæ* subscriptionem, contra omnium sæculorum praxim, quæ mulieres ab episcoporum Conciliis et multo magis ab eorum subscriptionibus excludit, præferat, sed etiam varia alia falsa contineat.

19. *Annus Constantinopoleos fundatæ.* — A num. 139 ad 143. *Constantinopoleos* fundamenta anno tantum sequenti jacta. Socrates enim lib. 1, cap. 16, scribit, Constantinum celebratis vicennalibus suis statim ad ecclesiarum instaurationem omne studium suum contulisse, et Constantinopolim condidisse, quod Sozomenus, Nicephorus et Cedrenus confirmant, licet hi duo ultimi conditum urbis et ejus dedicationem imperite confundant; urbes vero in vicennalibus et id genus festis de more conditæ. Quare *Constantinopolis* vel in vicennalibus Nicomediensibus anno sequenti celebratis, vel in vicennalibus Romanis quæ ad annum CCCXXVI pertinent, extructa. Sed eam in prioribus vicennalibus conditam ostendit Julianus imperator orat. 1, dum ait: «Posteaquam vero dominus omnium est constitutus,» quod anno sequenti post debellatum Licinium contigit, «cum ex immoderata ejus cupiditate qui ante dominabatur, velut siccitate quadam summa esset pecuniarum inopia, ac cum omnes in palatii penetralibus congestæ ac reconditæ forent, ille claustris submotis, repente omnes effudit. Tum sui nominis urbem infra decem annos extruxit.» Hæc de Constantino Julianus, qui rei gestæ tempus ignorare non potuit, quique, dum ait, eam *infra decem annos* constructam, infra illud tempus perfectam intelligit, ut colligo ex Philostorgio lib. 2, cap. 9, cujus verba doctorum virorum ingenia non parum cruciarunt. Ait Philostorgius, Constantinum «octavo et vicesimo imperii sui anno ex Byzantio Constantinopolim condidisse.» Annus vicesimus octavus Constantini anno Christi trecentesimo trigesimo quarto mense Julio absolutus est, ideoque et Constantinopolis perfecta, ut Nicephorus libro 8, capite 4, etiam indicat: «Dicitur, inquit, eam urbem condi cœpisse a mundo creato quinquies millesimo octingentesimo vicesimo quinto,» qui kalendis Septembribus anni Christi trecentesimi decimi sexti inchoatur, «imperii ejus decimo; absolutam autem prorsus esse ejusdem imperii vicesimo octavo, qui incidit in conditi mundi annum quinquies millesimum octingentesimum quadragesimum tertium,» incipit is mundi annus kalendis Septembribus anni Christi trecentesimi trigesimi quarti, «sive, ut alii tradunt, trigesimum octavum,» kalendis Septembris anni Christi trecentesimi vicesimi noni inceptum. Ex quibus intelligimus, Nicephorum dedicationem *Constantinopoleos*, quæ anno Christi trecentesimo trigesimo mense Maio peracta, cum ejus conditu perperam confundere, cum ait, fuisse annum mundi 5838, quando ea urbs fundata, decem annos a Juliano imperatore memoratos de decimo imperii Constantinianei anno, qui anno Christi CCCXVI absolvitur, imperite interpretari, sed laudatum Philostorgii locum probe intellexisse, quando scribit, anno imperii ejus vice-

simo octavo perfectam et absolutam fuisse. Porro insinuat Julianus annos illos decem, quibus absoluta est, integros et completos non fuisse. Ait enim οὐδὲ ὅλοις ἔτεσι δέκα, id est, *annis decem non integris*. Denique dici non potest, *Constantinopoleos* fundamenta anno, quo Constantinus Romæ vicennalia dedit, jacta esse; cum auctor Chronici Alexandrini scribat, anno Christi trecentesimo sexagesimo encænia magnæ ecclesiæ Constantinopolitanæ *die XV Februarii* esse celebrata « anno tricesimo quarto plus minus, quam fundamenta Constantinus Victor Augustus jecerat. » Si autem a die XV Februarii anni Christi CCCLX per annos triginta quatuor ac menses tres aut quatuor retrocedas, pervenies ad mensem Novembrem anni trecentesimi vicesimi quinti, quo ea primum condita.

20. *Constantinopolis mense Novembri condita.* — Mense enim Novembri *Constantinopoleos* fundamenta jacta testatur Codinus in libro de Constantinopoli; cujus tamen locus corruptus, qui sic restituendus est: « Anno mundi » secundum Constantinopolitanos « 5837, » legendum 5834, « Septembri mense, » legendum *Novembri mense*, « die quarta, cum sol in Sagittarii signo versaretur horoscopante Cancro, primo anno CCLXV Olympiadis, » legendum CCLXXVI *Olympiadis*, « jacta sunt fundamenta. » Sic enim Codinus intelligendus.

21. *Constantinopoleos conditus tardius a Petavio consignatus.* — Petavius in Notis ad Julianum, et lib. 2 de Doct. Temp., cap. 42, agit de conditu *Constantinopoleos* ejusque encæniis, contenditque, eam urbem anno tantum trecentesimo vicesimo octavo reædificatam, annoque trecentesimo trigesimo septimo Constantino M. emortuali absolutam esse *infra annos decem;* sic enim Juliani verba laudata explicat; ita ut biennio promota fuerit ædificatio, et anno, quo dedicata est, trecentesimo nempe trigesimo, absoluta fuerit, et incoli ac frequentari potuerit. Quam in rem adducit Chronicon Alexandrinum, ubi, Januario et Justo consulibus, anno sc. Christi CCCXXVIII, legitur: « His consulibus Constantinus laudatissimus imperator Roma profectus, et Nicomediæ Bithyniæ metropoli moratus, sæpeque Byzantium profectus, primum Byzantii murum instauravit, magnamque partem ad veterem murum adjecit, novumque cum eo conjunxit, urbemque ipsam Constantinopolim dixit. Circum novis ex ære statuis exornavit, omnique arte tribunal, ubi imperator spectacula faceret, ad Romani theatri formam perfecit. Regiam porro proxime circum condidit, » etc. Verum licet plures Petavii opinionem secuti sint, ea tamen ex dictis corruit constatque, decem illos annos a Juliano memoratos ab anno CCCXXV inchoandos, et cum anno CCCXXXIV absolutos fuisse, quod ante me viderat Nicephorus citatus. Quoad Chronici Alex. locum, Gothofredus in Commentario leg. 3 Codicis Theod. *De infirmandis his quæ sub tyrannis*, datæ Romæ VIII id. Jul. anni Christi CCCXXVI, docte animadvertit, illius Chronici auctorem metachronismi biennio peccare, et moram Constantini Romæ non Januario et Justo consulibus, sed Constantino Aug. VII et Constantio Cæsare coss., anno sc. Christi CCCXXVI, contigisse, ideoque quod in Chronico Alexandrino de Constantinopoli dicitur, ad annum illum CCCXXVI retrahendum esse; cum certum sit, anno CCCXXVIII Constantinum Romæ non fuisse, sed tantum anno CCCXXVI, quo posteriora sua vicennalia ibidem exhibuit. Annis autem hujusmodi solemniis destinatis nova nomina sæpe urbibus imposita in dubium revocari non potest.

22. *Sicuti et a Cangio.* — Cangius in lib. primo *Constantinopoleos Christianæ* hujus urbis conditum in annum trecentesimum vicesimum sextum conjicit, innixus his verbis Themistii orat. 13, quæ in nova Themistii editione quarta ordine est: Βασιλεῖ δὲ εἰκότως συναυξάνεται πόλις ἡ τῆς βασιλείας ἡλικιῶτις. Πυνθάνομαι γὰρ ὡς καὶ ἠμφίασεν ὁμοῦ ὁ γεννήτωρ τό τε ἄστυ τῷ κύκλῳ, καὶ τὸν υἱέα τῇ ἁλουργίδι, id est: « Cum imperatore vero merito sane patria iisdem incrementis augescit, quæ ætate imperii hujus æqualis est. Audio enim uno eodemque tempore patrem illius et urbem murorum ambitu, et filio purpuram circumdedisse. » Cum itaque, inquit Cangius, ea oratio in Constantium imperatorem, qui urbem amplificabat, sub imperii ejus finem recitata fuerit, isque ex omnium fere scriptorum consensu anno trecentesimo vicesimo sexto Cæsar renuntiatus fuerit, liquet, non alio anno Constantinopolim conditam. Ita vir clarissimus. Verum *Constantium* anno CCCXXIII Cæsarem a patre dictum fuisse, jam ostendi in Dissert. Hypat., part. II, cap. VI, num. 4, quam cum ipse legit, priorem suam opinionem retractavit in Notis ad Chronicon Alexandrinum pag. 556, me, ut moris ejus est, non nominato. Hanc eamdem sententiam quam antequam eamdem Dissertationem publicarem, videbam ab omnibus recentioribus oppugnatam, postea in hac critica ita valide confirmavi, ut non existimem fore imposterum, qui eam in dubium revocaturus sit. Benigne itaque locus Themistii explicandus, advertendumque Constantinum anno CCCXXII, die VI Novembris, *Constantium* filium *Cæsarem* renuntiasse, annoque CCCXXIV, die XXVII mensis Octobris, Licinio a se devicto, urbem de suo nomine condere decrevisse, nondum elapso anno a Cæsarea dignitate in filium collata. Quare, cum nuncupatio illa Constantii et condendæ urbis consilium pertineant ad eumdem annum, Themistius nihil aliud significat, quam urbis conditum et Constantii imperium coætanea esse, seu, ut ipse eloquenter dicit, circumdatum « eodem tempore a patre urbi murum, filio purpuram. » In prima quidem hujus tomi editione τὸ ἁλουργὸς seu purpuræ vocem de purpura consulari interpretatus sum; sed postquam legi accuratas observationes illustriss. ac omni laude majoris Spanhemii ad Juliani imp. orationem 1, pag. 69 et seq., nullo modo dubitavi quin ea vox ibi, quemadmodum et in oratione V ejusdem Themistii, intelligenda sit de purpura Cæsarea seu imperiali.

23. *Constantinopoleos conditus ex Cod. Theod. probatus.* — Cæterum nostram de anno Constanti-

nopolis conditæ sententiam subscriptiones legum Codicis Theod. anno trecentesimo vicesimo sexto emissarum indubitatam reddunt, simulque Cangii opinionem evertunt. Nam illius anni initio *Constantinus* in Thracia vel Macedonia constitit; inde in Italiam perrexit, menseque Julio Romam pervenit. Ibi trimestre ferme fuit, nempe Julio, Augusto, et Septembri. Deinde ex urbe Roma Italiaque Illyricum pergens in Pannoniam venit, Sirmiique *pridie kal. Januar.* legem 1 Cod. Theod. *De jure fisci* dedit. Cum itaque Constantinopoleos fundamenta non alio mense quam Novembri jacta fuerint, ut Codinus laudatus testatur, id de mense tantum Novembri anni trecentesimi vicesimi quinti, quo certum est, Constantinum in Oriente fuisse, intelligendum. Unde lex 1 Cod. Theod. *De erogat. milit. ann.* quæ data dicitur *Paulino et Juliano coss.*, anno sc. trecentesimo vicesimo quinto, *XIV kalend. Novemb. Aquis*, ostendit, eo die eoque anno Constantinum M. fuisse in Thracia, ubi Byzantium situm. *Aquæ* enim illæ a Gothofredo in Chronologia Cod. Theod. male explicatæ de *Aquis*, quæ in Mysia erant, non procul a Naisso, quarum mentio in Itinerario Peutingeri et Antonini. Ex dictis enim apparet, legem illam datam *Aquis Calidis*, quæ urbs in Thracia posita, cujus meminit Itinerarium Peutingeri.

24. *Opinio Gothofredi confutatur.* — Gothofredus in Chronologia Codicis Theodos. in Petavii sententiam concedit, et Constantinopolim anno CCCXXVIII constructam credit. Imo in Dissertationibus in libro 2 Philostorgii anno trecentesimo vicesimo octavo illius urbis fundamenta jacta contestatissimum esse asserit. Sed post ea, quæ hac de re scripsi, ea opinio omni probabilitate destituta penitusque, ni fallor, eversa. Illud Gothofredo aliisque viris doctis recte observatum, Constantinopolim perfectam, cum annona civica gratuita his, qui eam incolerent, destinata fuit; quod factum anno trecentesimo tricesimo secundo, ut auctor Chronici Alex. testatur: cum operibus publicis, et ut annona sufficiens ad tantam multitudinem alendam a *Constantino M.* enixe cautum fuit; quod factum annis CCCXXXII, CCCXXXIII et CCCXXXIV. Quam in rem legenda lex prima Codicis Theod. *De excusatione archit.* et lex 6 et 7 ejusdem Codicis *De navicularis*, ubi in lege septima anno CCCXXXIV data, illa verba observanda : « Pro commoditate urbis quam æterno nomine, Deo jubente, donavimus. »

25. *Refellitur opinio Baronii.* — Ideo porro Baronius currenti anno Constantinopoleos fundamenta posita existimat, quod Zozimus lib. 2 scribat : « Appetente autem patrio quodam festo, quo oportebat ire exercitum in Capitolium, ejusmodi ascensum impudenter explodens, » nempe Constantinus, « et sacram religionem conculcans, incurrit odium senatus populique. Non ferens autem omnium in se propemodum jacta convicia, quærebat urbem Romæ æquandam, in qua palatium sibi constitueret, etc. Byzantiumque concessit. » Quare cum crederet Baronius, Constantinum præsenti anno Romæ fuisse ibique baptismum suscepisse, ac Synodo Romanæ interfuisse, tunc illud, quod Zozimus narrat, contigisse arbitratus est. Sed non male Photius in Bibliotheca Zozimum « piorum principum calumniatorem » vocavit, ideoque his quæ contra Constantinum scripsit, fides non adhibenda. Si tamen verum est quod in præfato loco tradit, illud ante præsentem annum accidit, et concilium tunc a Constantino initum, anno tantum trecentesimo vicesimo quinto executioni mandatum. Constantinum enim currenti anno Romam non venisse certum videtur.

26. *Eustathius sine tumultu creatus episcopus Antiochen.* — A num. 143 ad 157. Hieronymus in Chronico meminit quidem *Paulini* episcopi Antiocheni, sed quot annis sederit, non memorat. Quod si recte conjecimus, cum de hujus initio locuti sumus, postquam episcopatu depositus est, sub Constantio Augusto adhuc in vivis fuit. Sed quicquid hac de re sit, *Eustathius* anno tantum sequenti episcopus Antiochenus dictus, cum Theophanes de Synodo Nicæna loquens dicat : « Vidua pontifice Antiochiensium Ecclesia, Synodus Eustathium confirmavit Berœæ in Syria episcopum, » quod ante Theophanem Sozomenus lib. 1, cap. 2, in litteras miserat. Neque in ejus creatione tumultus aliquis factus, ut perperam credidit Baronius (n. 143 et seqq., et anno 340. n. 21 et seqq.); sed tantum cum post triennium ab Arianis depositus est, ut Eusebius lib. 3 de Vita Constantini, capite 59, Socrates, Sozomenus et Theodoretus a Baronio laudati scripsere. His adde Philostorgium qui apud Suidam in voce Ἀέτιος diserte habet, Constantino adhuc imperium gubernante, e sede Antiochena *Eustathium* pulsum fuisse.

27. *Sub Constantino*, *non sub Constantio in exilium missus.* — Baronius tamen certissimis, ut ipse putat, rationibus *Eustathium* non sub Constantino, sed sub Constantio, ejus filio et successore, ex Antiochena sede dejectum esse, citatosque historicos hallucinatos esse contendit. Quam in rem primum affert Athanasii locum ex epistola ad solitarios sub initium : « Fuit, inquit, quidam Eustathius episcopus Antiochiæ, vir confessione clarus, etc., quem homines arianæ opinionis ita apud Constantium ficta calumnia accusarunt, quasi in matrem principis contumeliosus fuisset. » Sed, ut recte observat Valesius in Notis ad laudatum Eusebii locum, pro *Constantio* in epistola ad solitarios *Constantinum* scribendum; in auctoribus enim græcis Constantii et Constantini, Maximiani et Maximini nomina plerumque confunduntur, ut mille exemplis liquet. Hanc autem eo in loco emendationem confirmat Valesius ex iis quæ de imperatoris matre mox subjiciuntur. *Helenam* enim Athanasius indicat non quæ in Orientem circa hoc tempus advenerat, ut non bene scribit Valesius : ea enim anno CCCXXVI demortua, et Eustathius post biennium vel circiter depositus : Helenam itaque intelligit Athanasius, quam dum viveret, *Eustathius* dicebatur offendisse. Neque Hieronymi locus ex lib. de Scriptorib. Ecclesiast. a Baronio citatus aliquid facit pro ejus opinione; cum in antiquis

editionibus, teste eodem Valesio, de Eustathio scriptum sit : « Sub Constantino principe missus est in exilium. » Neque etiam tanti motus in creatione Eustathii esse potuere, de quibus in epistola Constantini fit mentio, ut ad eos sedandos mittendus fuerit comes, totque epistolas ab imperatore scribi oportuerit. Adde, quod *Constantinus* in sua epistola ait se coram audivisse eum qui totius seditionis auctor extiterat; Eustathium sc. quem ad comitatum venire jussum in Thraciam relegavit.

28. *Ea opinio magis confirmata.* — Baronius alterum argumentum in medium adducit, deductum ex iis, quæ Theodoretus lib. 1, cap. 21, scribit : « Si enim, inquit Baronius, quod ipse testatur, non antea Eustathius e sede fuit expulsus, quam Eusebius episcopus Nicomediæ in episcopatum Constantinopolitanum, ejecto Paulo, translatus est; quomodo ad tempora Constantini rejicienda est Eustathii depositio, cum ex ipsis Socrate et Sozomeno constet, non ante hunc annum, » sc. CCCXL, « Paulum loco Alexandri sedere cœpisse? » Verum, ut recte Valesius in Notis ad eum Theodoreti locum, is historicus male scripsit, Eusebium Constantinopoleos episcopum fuisse, tunc cum *Eustathium* Antiochenum e sede sua exturbavit. Nam Eusebius in episcopatu Nicomediensi usque ad Constantini obitum perseveravit: quippe qui Constantinum ante mortem baptizavit Nicomediæ, cum adhuc esset illius urbis episcopus, si Hieronymo in Chronico hac in re fides adhibenda. Ea certe nullo modo deneganda Ammiano, lib. 22, ubi scribit *Julianum* Nicomediæ educatum fuisse ab Eusebio episcopo ejusdem loci, quem genere longius contingebat. Atqui *Julianus* natus est anno Christi CCCXXXI, ut suo loco demonstrabo : quomodo igitur educari potuit Nicomediæ ab Eusebio, si is jam ante illum Christi annum, relicto Nicomediæ episcopatu, ad Constantinopolitanam sedem transierat? Anno CCCXL ostendam, Eusebium eo duntaxat anno ad Constantinopolitanum episcopatum evectum fuisse. Denique Valesius ad lib. 3 Vitæ Constantini, cap. 59, Baronii sententiam hoc etiam argumento refellit, quod *Flaccillus* seu *Placillus*, qui post Paulinum et Eulalium Eustathio successit, inter episcopos qui Tyrensi Synodo anno CCCXXXV celebratæ interfuerunt, memoratur ab Athanasio in Apologia ad imperatorem Constantium, quod ante Valesium notarat Gothofredus ad lib. 2 Philostorgii. Plura hac de re, cum de Eustathii depositione sermo erit.

SILVESTRI ANNUS 12. — CHRISTI 325.

1. *De tempore Concilii Nicæni celebrationis.* — Trecentesimus vicesimus quintus Christi Redemptoris nostri agebatur annus, consulibus Paulino et Juliano, cum sacrosancta œcumenica Synodus Nicææ in Bithynia celebrata est. Antequam autem narratione prosequi aggrediamur rerum gestarum historiam, more nostro, de tempore disseremus; quo jacto veritatis solido fundamento, deinceps superædificanda moles stabili firmitate consistat. His igitur consulibus Paulino et Juliano, celebratum esse Nicænum Concilium, Acta Synodi Chalcedonensis manifeste testantur; dum enim Nicænum fidei Symbolum ibidem recitatur, hæc ex eodem Concilio præmittuntur [1] : « Consulatu Paulini et Juliani virorum clarissimorum coss., anno post Alexandrum sexcentesimo trigesimo sexto, mensis secundum Græcos Desii die nono decimo, quod est tertio decimo kal. Juliarum, in Nicæa metropoli provinciæ Bithyniæ. Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, » etc.

[1] Concil. Chalced. act. II.

2. Sed hac in re illud magnopere considerandum est, ejusmodi inscriptionem, qua tam exacte duplici chronographia, nempe consulibus et annis Alexandri, atque una simul certo mense et die tempus describitur, nequaquam ipsi Nicænæ confessioni (ut illic se habet) fuisse præpositam, at ipsi œcumenicæ Synodo; siquidem, ut fidei professio sub die et consule ederetur, non Catholicorum, sed hæreticorum tantum fuisse consuetudinem, S. Athanasius, harum omnium rerum, quibus præsens fuit, optime conscius, testatur his verbis [1], cum ejusmodi primum cogendæ Synodi causas affert : « Nicæna, inquit, Synodus non temere habita est, ut quæ habeat gravissimos usus et legitimam rationem. Syri etenim, Cilices, Mesopotamiani in causa festi claudicabant, atque una cum Judæis Pascha celebrabant : et jam tum Ariana hæresis, quæ contra Ecclesiam insurrexerat, suos propugnatores habebat, qui ipsam defenderent, et qui piis insidias facerent, Eusebianos scilicet. Atque ea causa fuit, cur universus orbis

[1] Athan. de Synod.

in Concilium coiret, ut et eodem die ubique festum celebraretur; et hæresis, quæ suppullulaverat, anathemate percuteretur; quod et factum est, nam et Syri in aliorum sententiam traducti sunt, et Arianam hæresim decreverunt pro Antichristi præcursatrice habendam esse, et scriptis contra eam editis placita sua promulgarunt. Sed tamen cum tot et tanti viri essent, nihil tale, quale isti, qui nonnisi tres aut quatuor sunt, ausi fuerunt facere; siquidem nec consulem, nec mensem, nec diem addiderunt, » etc.

3. Ex his igitur perspicue declaratur, recitatos diem et consules non fuisse (ut in aliis accidit) ad Nicænam confessionem inditos in inscriptione, vel additos ad appendicem, sed ipsius potius extitisse Concilii inscriptionem; sicut et in aliis quoque œcumenicis Synodis primum omnium quo anno, mense, et die fuerint celebratæ, solitum fuit inscribi. Certis quidem monumentis, quo tempore eadem celebrata sit Synodus, declaratum oportuit, adeo ut nulla posteris de re perspicua potuerit dubitatio suboriri: siquidem edicta imperatoris Constantini, quæ vel Synodum præcessere, vel eamdem sunt subsecuta, necesse fuit consulibus consignari. Etenim jam antea ab ipso Constantino emanarat constitutio [1], qua caverat, ut constitutiones et edicta postinde deprehensa absque die et consule, auctoritate carerent. Quamobrem intrepide Socrates [2] de Synodi tempore hæc locutus est: « Quod autem ad tempus Concilii attinet, coactum quidem fuit (sicut ex Annalium commentariis constat) Paulino et Juliano consulibus, undecimo kal. Junii, anno sexcentesimo trigesimo sexto post regnum Alexandri regis Macedonum. » Sic ipse. Sed quod diversa dies et mensis positus habeatur, cum in Chalcedonensi Concilio signetur XIII kalend. Juliarum, apud Socratem vero XI kal. Juniarum, nisi error irrepsit vitio librariorum, affirmare necesse est, id ex diversis Synodi Actionibus (cum singulæ suis diebus consignari consueverint) accidisse; vel, si carerent Synodi Actis, ex diversis Constantini litteris tunc scriptis diversos dies esse notatos.

4. Cum autem hæc de consulibus constent, corrigendum in primis est, quod in fine mendose habet Eusebii Chronicon, decimo quinto imperii Constantini, et Domini trecentesimo vicesimo quarto, cum ex emendatioribus fastis necesse sit sub iisdem consulibus numerare Constantini annum vicesimum, Christi vero trecentesimum vicesimum quintum. Ipsis quidem Constantini vicennalibus celebratum fuisse Nicænum Concilium, Eusebius non obscure testatur, cum ait [3]: « Quibus ad exitum perductis (nempe Actis Nicæni Concilii), secundam istam victoriam imperator se contra Ecclesiæ hostem consecutum affirmavit; et propterea festum triumphale ad Dei honorem illustrandum egit. Eodem tempore vicesimus ejus regni annus completus est. » Itemque alibi [4] agens de Constantio creato Cæsare: « Secundus, inquit, filius Constantini, avi nomine appellatus Constantius, vicesimo fere imperii paterni anno, quando publicus solemnisque omnium hominum conventus agebatur, renuntiatus est Cæsar. » Ac rursum inferius [1]: « Ille Nicænus, triumphi nomine, vicesimo imperii anno constitutus in urbe Nicæa, νίκην, id est, præclaram de hostibus victoriam reportabat. »

5. Sic igitur, cum liqueat quibus S. Synodus sit celebrata consulibus, et quoto imperii Constantini anno, corrigendum pariter est Cassiodori Chronicon, in quo ponitur Nicænum Concilium sub Januarii et Justi consulatu, quo numeratur annus Constantini vicesimus tertius, Christi vero trecentesimus vicesimus octavus. Quomodo autem Cassiodorus in re tam perspicua fuerit hallucinatus, aperiam. Cum enim ex Eusebii tribus citatis locis acceperit, Concilium Nicænum esse habitum anno vicesimo imperii Constantini; id non accidisse putavit sub consulatu Paulini et Juliani, sed post annos tres, Januario et Justo consulibus: tot enim numerantur anni ab eo tempore, quo ipse ponit Constantini exordium, nempe a Diocletiani consulatu decimo, et Maximiani septimo; et deducit annorum numerum illum usque ad dictum Januarii atque Justi consulatum. Porro Constantii patris obitum et ingressum Constantini in imperium contigisse sub consulatu Constantii, et Maximini sexto, superius manifeste demonstratum est, ut nullus videatur esse relictus dubitationi locus. Quot ergo erravit in numerando annos ab exordio imperii Constantini, totidem oportuit errasse in statuendo certo Nicæni Concilii anno, quod ipsius vicennalibus celebratum fuisse constat.

6. Hæc non attendentes complures tam latini [2], quam græci scriptores, in eam sententiam abierunt, Nicænum Concilium triennio perdurasse, cœptumque esse dictis consulibus Paulino et Juliano, ipsumque perductum usque ad consulatum Januarii atque Justi; imo incertus auctor apud Metaphrastem [3] profitetur perdurasse Concilium sex etiam menses ultra triennium; quod sibi vindicat testimonio Alexandri, quem ait scripsisse Acta Synodi; sunt vero hæc ejus verba: « Cœpit enim quinto decimo Aprilis; finita autem Synodus est, cum triennium rursus pervenisset ad Aprilem, et excurrisset usque ad Septembrem: sic enim sapiens adnotavit Alexander qui scripsit Acta Synodi. » Hæc ille; sed quisquis fuerit, mendaciorum concinnator extitit; quod inferius suis locis continget demonstrari. Ejusdem quoque sententiæ assertor visus est esse Nicephorus [4]; at graviora coagmentat mendacia; nam dum consentit celebratam esse Synodum Paulino et Juliano coss., itemque anno vicesimo Constantini, ex quo in Britannia creatus est imperator: addit, decimo tertio anno, postquam idem imperator venit Byzantium, et vicesima tertia (fortasse legendum, decima tertia) indictione,

[1] L. 1. de const. Prin. C. Theod. — [2] Socrat. lib. I. c. 9. in fine. — [3] Euseb. Vit. Const. lib. III. c. 14. — [4] Idem lib. IV. c. 40.

[1] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 47. — [2] Covar. lib. IV. Var. lect. c. 15. et Joseph. Scal. de em. temp lib. V. cap. de indictionibus. — [3] Apud Lip. tom. VI. — [4] Niceph. lib. VIII. c. 26. in fin.

undecima mensis Maii cœptam esse, durasseque annis tribus paulo amplius: ex quibus videas, haud aliqua temporis et rerum gestarum habita exacta ratione, quæ superaddidit, leviter effutiisse, cum nulla prorsus ex parte subsistant. Sed non tam miramur Nicephorum errore lapsum, quam apud aliquos fidem invenisse: cum tam evidenter ab Eusebio in primis, qui præsens fuit, mendacii arguatur, dum in locis superius recitatis testatur, ipsis Constantini vicennalibus absolutam fuisse Synodum. Quæ igitur cœpta dicitur Paulino et Juliano consulibus, et absoluta anno Constantini vicesimo, utique affirmandum est, uno eodemque anno fuisse inchoatam ac pariter consummatam.

7. Cæterum sicut manifesto errare deprehenduntur, qui dicunt Synodum sub dictis consulibus et anno vicesimo cœptam, sed ad triennium propagatam; ita etiam qui tradiderunt ante triennium cœptam, absolutam vero nominatis consulibus, et anno eodem imperatoris: quorum sententia plane dicendum esset (quo nihil stultius effingi potest) tempore Nicæni Concilii Constantinum imperatorem Romæ Crispum Cæsarem filium, fratres et uxorem occidisse, et Neroniana tempora reddidisse: hæc enim omnia hisce tribus superioribus annis gesta esse, quæ superius enarrata sunt. et diligenti examinatione discussa, absque ulla ambiguitate confirmant; affirmareque eumdem imperatorem eodem tempore Nicænæ interfuisse Synodo, ac Romæ itidem commoratum esse, et ea quæ dicta sunt ibidem peregisse: risu digna sunt hæc atque sibilis explodenda. Quamobrem sicut quatuor, quæ subsecuta sunt Concilia œcumenica, Sardicense, Constantinopolitanum, Ephesinum et Chalcedonense, paucorum mensium spatio, eodem quo cœpta anno, fuerunt pariter absoluta; ita et Nicænum Concilium hoc ipso, quo inchoatum anno, est ad exitum perductum; nec apud antiquiores reperitur exemplum, quod ultra annum Synodus perdurarit, licet œcumenica fuerit, et in eam episcopi ab omni orbis parte convenerint.

8. Extant in pervetusta Cresconiana Collectione post Marcellini papæ Acta, in nostro autem codice pagina ducentesima vicesima, columna tertia, verba hæc scripta: « Factum est Concilium apud Nicæam metropolim Bithyniæ a die XVIII kal. Julias; quod tenuit usque ad diem VIII kal. Septembr., Paulino et Juliano consulibus, qui est apud Græcos XVIII die mensis (Δεσίου) eorum dies secundus, Alexandri anno sexcentesimo trigesimo sexto. Et alia manu: Atticus episcopus Ecclesiæ Constantinopolitanæ dixit: Edidi canones sanctorum Patrum, olographa, manu mea subscriptos. Amen. » Sequitur in codice conficiendæ formatæ ex eodem Nicæno Concilio forma præscripta. Porro cuique recte intuenti perspicue constare potest, hæc quæ recitata sunt, fuisse appendicem ad Nicænos canones, ab eodem Attico ad Africanos episcopos, cum ab illis de iis esset interpellatus, missos; ipsos autem Nicænos canones qui præcedebant in volumine, fuisse ab antiquario sive ab ipso collectore prætermissos, quod descripti superius haberentur in Nicæno Concilio. Ex Synodo enim sexta Carthaginensi hujusmodi rogatio facta erat [1]: « Unde petimus venerationem tuam, sancte papa Aureli, ut quia hoc authenticum Concilium Nicænum in urbe dicitur esse Constantinopolitana, aliquos cum scriptis tuæ Sanctitatis mittere digneris, » etc. Missa namque fuit legatio ad Atticum episcopum Constantinopolitanum, qui rescribens ad Aurelium antistitem Carthaginensem et collegas, canones per Marcellum legatum misit; extat ipsius epistola, nosque eam inferius suo loco ponemus.

9. Inscriptio autem illa, quæ præfixa legitur sacris Nicænis regulis, qua per æram tempus Synodi definitur, licet ea ex parte vera consistat, cum celebrata ponatur, æra trecentesima sexagesima tertia; tamen cum Synodum habitam dicat, vivente adhuc Licinio Juniore, haudquaquam probari potest; sed et in annis ab Alexandri regno numeratis depravata esse dignoscitur; sic enim se habet: « Itaque cum convenisset hoc sanctum et magnum Concilium apud Nicæam Bithyniæ civitatem, Constantino Augusto et Licinio Cæsare, consulatu Paulini et Juliani, decimo tertio kal. Juliarum, qui est apud Græcos decimus nonus dies mensis eorum Δεσίου, secundum Alexandriam triginta unum.., æra trecentesima sexagesima tertia, statuta sunt ab episcopis, quæ infra scripta sunt, et ex græco in latinum versa sermonem. Et placuit, ut hæc omnia mitterentur ad episcopum urbis Romæ Silvestrum. » Ita ibi. Forlasse Osius, quod Hispanus esset, Cordubensis episcopus, apposuit æræ numerum, quæ est peculiaris numerandi ratio Hispanorum.

10. Sed quod ad tempus itidem spectare videtur, quidnam est, cum tam perspicue constet eamdem S. Synodum celebratam esse sub Silvestro Romano pontifice, id quidem manifeste profitentibus legatis suis ipsorum subscriptionibus, quidnam est, inquam, quod Sozomenus sub Julio papa celebratum affirmat, nam ait [2]: « Julius autem episcopus Romanus, ætate quidem ingravescente præpeditus, abfuit; sed Vitus et Vincentius, ejusdem Ecclesiæ presbyteri, pro illo adfuere. » Hæc ipse. Secutus est Nicephorus [3] quoque Sozomenum tam turpiter errantem. Sed quanam occasione ille prior tam clara luce lapsus impegit? Equidem arbitror, Julii papæ sententiam ab eo minus exacte percognitam errandi offendiculum ipsi fuisse. Recitat S. Athanasius [4] ejusdem Julii papæ epistolam, in qua scripta ista leguntur: « Nostri presbyteri, qui tunc in Nicæno Concilio aderant, de ipsius recta fide contestabantur. » Hæc, puto, verba legens Sozomenus, firmiter asseverare non est veritus, sub Julio Nicænum Concilium celebratum, et legatos illos ab eodem Julio missos esse. Sed sic ipsum dixisse: « Nostri presbyteri, » constat, quod Romanæ Ecclesiæ ministri essent, sed ab ipso Silvestro Romano pontifice missi; nec alius potest esse verborum illorum sensus. Potuit etiam ex mendoso,

[1] Conc. Carthag. VI. c. 4. — [2] Sozom. lib. I. c. 16. — [3] Niceph. lib. VIII. c. 14 — [4] Athan. Apolog. II.

ne dicam mendaci, Eusebii Chronico idem Sozomenus decipi, dum dicto Constantini anno ponitur ingressus Silvestri Romani pontificis, cui duo tantum anni tribuuntur; cum liqueat, longe post ipsum sedere cœpisse, et adhuc anno ejusdem imperatoris nono sub consulatu Volusiani Melchiadem fuisse superstitem (ut ex iis, quæ tum ex Optato, tum etiam Augustino dicta sunt, constat), atque insuper annos propemodum novem post Nicænum Concilium Silvestrum supervixisse; quod inferius anno ejusdem obitus apparebit.

11. Sed enormior Photii[1] error est, qui eamdem Nicænam Synodum sub Sylvestro et Julio Ecclesiæ Romanæ pontificibus tradidit celebratam. At quare non sub Marco etiam, qui medius intercessit inter Silvestrum et Julium? Quod si cœptam vult esse sub Silvestro, absolutam vero sub Julio, certe quidem ad annorum duodecim spatium perdurasse eam oportuit: quo insulsius nihil posset excogitari. Vide, obsecro, in quot deformes ferantur errores, qui semel rectam regulam temporis transgrediuntur. Sed ad dictorum omnium græcorum auctorum excusationem dici posse existimavit doctissimus Jacobus Dauy episcopus Ebroicensis, librariorum potius fuisse vitium, qui pro Ἰούλιος (quod est senex) πολιὸς scripserint, dixisseque Photium Silvestrum senem mutuatum a Sozomeno nomen (licet ipse neminem proprio vocet nomine), atque librarius itidem, quod duo putavit esse illa nomina propria, pluralem addiderit numerum dixeritque: Romanæ Ecclesiæ pontificibus, ita ipse pio semper animo quærens quomodo quemque excuset, magis quam erroris arguat. Sed hæc de tempore coactæ Synodi satis.

12. *Causa Concilium cogendi.* — Causa autem cogendi hujus ex universo christiano orbe episcoporum Concilii, tum ex iis, quæ in fine anni superioris dicta sunt, tum etiam ex iis, quæ hujus anni exordio ex Athanasio recitavimus, manifesta redditur; nimirum ut Orientali Ecclesiæ duabus præcipue infestatæ cladibus ex Arianorum hæresi, quæ nimium invalescebat, et Quartadecimanorum secta, quæ compressa sæpius iterum reviviscebat, iidem episcopi opem ferrent. Erant et aliæ turbæ Alexandrinam Ecclesiam exagitantes, schisma nempe Meletianum et Colluthiana factio; qui postea Arianis dantes manus, perinde ac rivi in flumen semel immissi, desierunt antiquo nomine percenseri, et nova sunt Arianorum appellatione nuncupati.

13. Cum igitur (ut dictum est) interpellato Arianorum potissimum causa Silvestro papa ab Alexandro episcopo Alexandrino, ab eodem Osius Cordubensis legatus missus esset in Ægyptum, ac postea in Orientem eodem munere functus, ut qui discesserant populi ab Ecclesia ob causam Paschatis, revocaret: utroque labore ob repugnantium pertinaciam casso reddito, opus esse, ad tot tantaque ecclesiastica dissidia componenda, universali Synodo, eidem Romano pontifici visum est, quod et ab eodem imperatori Constantino tum Romæ agenti fuit facile persuasum. Alexandrum quoque, quem diximus, episcopum Alexandrinum, de hac ipsa re litteris apud eumdem imperatorem egisse, Epiphanius tradit[1]. Hinc est, quod Ruffinus ait[2], ex sacerdotum sententia Constantinum Nicænum convocasse Concilium; sed et redeuntem ex legatione Osium ipsum id præstitisse, Sozomenus demonstrare videtur his verbis[3]: « Verum ubi contra quam expectabat, res succederet, et contentio reconciliationem concordiæ impediret, Osiusque ad pacem faciendam missus, re infecta, reverteretur: Constantinus indicit Concilium Nicææ urbis Bithyniæ, scribitque ad omnes Ecclesiarum præsides, ut ad diem præstitutum adsint. » Hæc Sozomenus, qui sic dicit a Constantino indictum esse Concilium, quod litteris imperatoris episcopi convocati fuissent. Cæterum, quod religio esset, absque Romani pontificis auctoritate universale Concilium congregare, quod (ut ait Socrates[4]) id ecclesiasticus canon omnino prohiberet, « quo, inquit, vetitum erat, ne decreta absque sententia episcopi Romani Ecclesiis sanciantur: » ac subinde eo inconsulto nequicquam tractare liceret; interpositam esse Silvestri auctoritatem nemo jure poterit dubitare, idque cogente antiqua Ecclesiæ traditione: quod enim non alicujus specialis Concilii, sed absolute citetur a Socrate canon ecclesiasticus, plane declarat id firma regula in Ecclesia Catholica inviolabiliter servari solitum. Præcessisse igitur ante omnia Silvestri papæ auctoritatem, plane dignum atque æquum est existimare, imo et affirmare necessarium: actum namque de his anno præterito inter Silvestrum et Constantinum, cum idem imperator Romæ esset, superius dictum est.

14. *Constantini studium in convocandis et honorandis episcopis.* — Quale autem studium quantamve diligentiam Constantinus imperator ad tam egregium opus præstandum adhibuerit, Eusebius declarat his verbis[5]: « Deinceps igitur Concilium generale tanquam quemdam Dei exercitum intruens, in unum locum coegit, et episcopos undique per litteras honorifice scriptas, ut eo maturarent, accivit. Neque mandatum duntaxat erat ad hanc rem datum, sed in ea peragenda multum attulit subsidii auctoritas imperatoris ac nutus, qui nonnullis fecit potestatem equis publice ad iter celeriter conficiendum dispositis utendi: aliis permagnum jumentorum, stratorum, quibus veherentur, numerum suppeditavit. Civitas autem Bithyniæ, quæ Nicæa ἀπὸ τῆς νίκης, id est, *a victoria* nomen traxit, Concilio celebrando admodum idonea, designata fuit. Ubi autem edictum in quaque provincia divulgatum erat, omnes simul cum animorum alacritate, tanquam e carceribus ad cursum emissi, propere ad-

[1] Phot. lib. de septem Concil.

[1] Epiph. hæresi LXVIII. — [2] Ruffin. lib. I. c. 1. in fine. — [3] Sozom. lib. I. c. 16. — [4] Socrat. lib. II. c. 13. — [5] Euseb. in Vita Constant. lib. III. c. 6. 7. 8. 9.

volarunt. Nam bonorum spes ipsorum mentibus injecta, vel potius pacis fruendæ potestas, et novi ac peregrini cujusdam miraculi spectaculum, quod in tali imperatoris vultu ostendebatur, eos allexit plurimum. Postquam autem omnes in unum convenerunt, opus illud divina providentia factitatum, pro certo jam intellectum fuit. Nam non solum qui animorum dissensione erant, sed etiam qui corporibus, regionibus, locis, gentibus longissime disjuncti, unum in locum aggregati sunt; atque una civitas eos omnes, tanquam maximam sacerdotum coronam ex multiplici nitidorum flosculorum varietate contextam, excepit. Ex omnibus namque Ecclesiis, quæ frequentes in tota Europa, Africa et Asia extiterunt, Dei ministri, qui facile primas ferre putabantur, in unum convocati.

15. « Templum etiam Nicææ, velut Dei nutu amplificatum, intra parietes suos Syros pariter, et Cilices, Phœnices, Arabes, et Palæstinos, Ægyptios porro, Thebanos, Afros, aliosque ex Mesopotamia profectos recepit. Aderat etiam una in Concilio Persidis episcopus, nec ab hoc choro Scytha abfuit. Pontus item, Galatia, Pamphylia, Cappadocia, Asia et Phrygia viros apud se electissimos suppeditarunt. Quin etiam Thraces, Macedones, Achæi, Epirotæ, et quorum domicilia multo longiore intervallo distabant, eo adventarunt. Ex ipsis Hispaniis unus nominis et famæ celebritate insignis cum aliis multis in consessu illo adfuit. Et quanquam urbis illius, penes quam imperium est, episcopus, ingravescenti ætate præpeditus abfuit, ejus tamen presbyteri, qui aderant, illius locum suppleverunt. Talem coronam solum ex omni præteritæ ætatis memoria unus imperator Constantinus pacis vinculo ad Christi gloriam devinxit, et quo Salvatori suo gratias ageret, eximium istud victoriæ ab hostibus et inimicis partæ monumentum obtulit, effigie chori apostolici pulchre in hoc nostro conventu expressa. Nam dicitur in sacris litteris [1], illorum temporibus viros pios ex omni natione, quæ sub cælo est, in unum convenisse, inter quos erant Parthi, Medi, Elamitæ, et qui incolunt Mesopotamiam, Judæam, et Cappadociam, Pontum, et Asiam, Phrygiam, et Pamphyliam, Ægyptum, et partes Libyæ, quæ est circa Cyrenen, et advenæ Romani, Judæi, et proselytæ, Cretes et Arabes. Verum hoc illis defuit, quod non omnes, qui eo convenerunt, ex Dei ministrorum numero erant illi quidem : sed in hoc præsenti choro fuit episcoporum multitudo ad numerum ducentorum quinquaginta et amplius; presbyterorum autem, diaconorum, acoluthorum, et aliorum qui istos comitabantur turba ne enumerari quidem potest. Atque ex his Dei ministris alii prudenter et diserte dicendo, alii vitæ gravitate et constanti rerum arduarum perpessione, nonnulli, quasi media inter istos interjecta vivendi consuetudine eximii, præclara laudis insignia adepti sunt. Erant inter hos etiam non pauci, qui propter longinquum temporis spatium, quo vixerant, multum honorati fuerunt; multi qui in ipso ætatis flore propter ingeniorum acumen magnum splendorem sunt consecuti; quidam modo in ministerii quasi cursum ingressi. Quibus quidem omnibus cibaria in singulos dies imperator large et liberaliter suppeditari mandavit.» Hucusque Eusebius.

[1] Act. II.

16. Addit Gregorius presbyter Cæsariensis [1] : « Cum sancti Patres, non secus ac quædam apes operariæ ex floridis pratis, unusquisque ex propriis Ecclesiis surgentes, perveniunt Nicæam, locum qui componit alvearia orthodoxæ opinionis : divinus Constantinus cum audisset sacram et angelis reverendam sanctorum Patrum venisse præsentiam, statim ex vestibulo convenientibus eos prosequitur honoribus. » Quinam vero esse solerent ejusmodi, quos Gregorius dicit, convenientes honores, quibus Constantinus ad se accedentes suscepit episcopos, declarat ex Eustorgio Suidas, cum agit de Leontio Tripolis Lydiæ episcopo ab Eusebia Augusta fastuosa muliere accersito; ad quam hæc ille respondit [2] : « Si me vero ad te venire volueris, debita episcopis reverentia conservata, ego quidem ingrediar; tu autem statim de sublimi isto solio descendens reverenter mihi obviam procedas, et caput meis manibus supponas, benedictionem acceptura : ac deinde ego sedeam, tu verecunde adstes, cum jussero dato signo, sessura. Si hæ, inquam, tibi conditiones placuerint, veniam ad te : sin alio modo, non tam multa dabis, tam magna non poteris, ut nos, honore episcopis conveniente neglecto, divinum sacerdotii institutum violemus. » Hæc Leontius, quem ob exactam rerum et ecclesiasticorum rituum observationem nonnulli Ecclesiæ regulam nominabant.

17. Quod si hæc tanquam debita sacerdotio sibi vindicat episcopus licet a catholicæ communionis consortio exclusus; quanto æquius exhibenda orthodoxo erunt episcopo? At ne quis putet, Dei sacerdotes ejusmodi honores indebite sibi usurpare; hic obiter de divino hac in re judicio meminisse sit satis, cum Valentiniano dedignanti assurgere S. Martino episcopo, e sella egressus est ignis, qui eum non assurgere modo compulit, et viro occurrere, atque manibus ejus caput submittere, sed et ad genua accidere, coegitque prosterni vestigiis; de quo Venantius Fortunatus hisce carminibus præclare admodum [3] :

> Hinc celer exiliit rapiens se Cæsar, et ardens
> Martini genua amplectens pedibusque volutans :
> Sicque superbum hominem se agnoscere pœna coegit,
> Vilia regna probans, et celsa cacumina curvans,
> Imperiale caput sancti ad vestigia subdens.

At de his alias; ad Patres nunc veluti postliminio revertamur.

18. *Nomina et numerus episcoporum Nicæni Concilii.* — Quod ergo Eusebius recensens episcopos, qui ad Concilium convenerunt, dicit ad numerum

[1] Apud Metaph. die 10 Jul. — [2] Suid. in Leontio. — [3] Venant. Fortun. de vita S. Mart. lib. III.

ducentorum quinquaginta et amplius pervenisse, attentius est exquirendum : videtur enim in numeri notam irrepsisse mendum ; nam Socrates [1], Eusebii verba recitans, ait ad trecentorum numerum et amplius eo convenisse. Itemque depravatum putamus locum epistolæ Eustathii Antiocheni episcopi, qui Synodo interfuit, quam recitat Theodoretus [2] : ubi scribitur numerus ducentorum septuaginta episcoporum Nicæni conventus. Sed præstat his omnibus Athanasii sententia, quæ purior relicta, ac proinde verior, duobus in locis eadem reperitur, cum in epistola ad Jovianum imperatorem, tum in disputatione adversus Arium scripta, in quibus trecenti decem et octo episcopi Synodo interfuisse dicuntur. Profitetur id ipsum bis Epiphanius [3], Hilarius [4] itidem, Ruffinus [5], et Theodoretus [6]; sed et Sozomenus [7] idem significasse visus est, cum ait eidem Concilio præsto fuisse episcopos circiter trecentos atque viginti : Marius Victorinus [8], qui eodem ferme vixit tempore, trecentos quindecim numerat. Porro ea sententia cæteris prævaluisse visa est, qua dicitur trecentos decem et octo eidem magno Concilio interfuisse episcopos ; quam quidem usus probasse videtur ; nam quotiescumque contingit citari Nicænum Concilium, et de episcoporum numero mentionem haberi, totidem recensentur trecenti decem et octo Patres, adeo ut stultum plane sit, ne dicam temerarium, id iterum in controversiam revocare. Nec quemquam de hac re ambiguum reddat longe minor his episcoporum numerus, quo modo reperiuntur esse subscripti ; si quidem ex immenso atque irreparabili Nicænorum Actorum naufragio, eos ibi conscriptos haberi, pro miraculo pæne censeri posse existimarim. Deesse enim in ea scriptione quamplurimos, ex eo quoque quis conjicere poterit, quod cum nonnullarum provinciarum longe positarum, ut Palæstinæ, Phœnices, Cœtesyriæ, Ægypti, et aliarum, episcopi plurimi subscripti reperiantur, aliarum tamen minori spatio distantium perpauci tantummodo recensentur.

19. Priusquam autem res in Nicæno Concilio gestas oratione prosequamur, consiste, obsecro, ac conquiesce mecum hic paulisper, amice lector, donec nobilissimi sanctorum cœtus florentissimæ Patrum coronæ et celeberrimi conventus sanctissimorum antistitum, qui cæteris fama præstantiores atque eminentiores elucere videntur, attentius una spectemus, quos aliqua antiquitatis memoria in tanta rerum obscuritate illustriores reddit. Qui primus omnium se oculis offert, duplici legatione conspicuus, est Osius episcopus Cordubensis, Hispaniarum episcoporum vicem, atque (ut dictum est) Silvestri Romani pontificis personam gerens, et collegarum legatorum primarius.

20. Accidit enim ei, perinde ac postea Cyrillo Alexandrino episcopo, qui, quod ipsi delegasset vices suas Cælestinus Romanus antistes, in Concilio Ephesino locum primum inter alios deinde missos legatos tenuit. At quænam ratio, ut Osius primo loco ante collegas legatos, et secundæ sedis, et tertiæ, Alexandrinæ et Antiochenæ episcopos, et ante totius Africanæ Ecclesiæ primatem Cæcilianum (ut de aliis taceam) ipse subscripserit, nisi locum teneret et personam repræsentaret amplissimæ omnium potestatis ? Præter autem episcoporum subscriptionem, quam citavimus, de legatione Osii a Romano pontifice expresse testari videtur ipsorum legatorum epistola ad Silvestrum ; quæ licet in multis mendosa ac depravata penitus habeatur, hæc tamen pura verba in ea relicta extant ipsius exordio : « Beatissimo papæ urbis Romæ omni reverentia colendo Silvestro Osius episcopus provinciæ Hispaniæ, civitatis Cordubensis, Victor et Vincentius presbyteri urbis Romæ ordinati ex directione tua, » etc. Sic pariter videas in Concilio œcumenico Sardicensi, primo loco Osium subscripsisse, ac post eum deinceps Archidamum et Philoxenum legatos Romanos presbyteros, ut ex Actis ejusdem Concilii ab Athanasio [1] recitatis apparet : confirmat hoc ipsum de Osii legatione, quod S. Leo et alii Romani pontifices tres fere legatos ad œcumenica Concilia ex antiquo usu mittere consueverunt, et ex eis unum saltem episcopum. Nihil hac de re dubitarunt græci scriptores, qui de Synodo magna Nicæna tractarunt, ut Dalmatius Cyzici episcopus, qui Osium inter legatos apostolicos numerat. Sed et Photius [2] id ipsum visus est affirmasse, cum Victori, seu Vito, atque Vincentio legatis Apostolicæ Sedis adjungit ipsum episcopum Cordubensem. Sed et Hadrianus papa in Epitome Canonum ad Carolum Magnum absque controversia Osium ab Apostolica Sede una cum Victore et Vincentio presbyteris destinatum ad Nicænum concilium affirmat. Delectus hic fuit inter omnes Occidentalis Ecclesiæ episcopos, quorum præclara eruditio erat, spectataque vitæ sanctimonia, ob singularem quamdam tum doctrinæ, tum virtutum præstantiam, et admirabilem in rebus agendis dexteritatem atque prudentiam ; quem et tempore Maximiani imperatoris confessionis gloria effulsisse, satis superius dictum est : quamobrem Athanasius eum Magnum Osium nominare consuevit ; sed de eo plura inferius. Porro ex Romanis presbyteris delectos fuisse ad id muneris obeundum præstantiores, quis dubitet ?

21. Qui vero primus omnium adversus grassantem Arii impietatem sublime vexillum erexit, et Synodo interfuit, Alexander episcopus Alexandrinus extitit, Catholicæ Ecclesiæ præclarissimum decus et ornamentum ; qui innumeris ferme sanctorum elogiis prædicatur, ac denique anniversaria memoria in S. Ecclesia celebratur [3]. Sed et qui præ meritorum excellentia ex Berœensi ad Antiochenam Ecclesiam (ut diximus) translatus est Eustathius, eidem magnæ Synodo præsto fuit, qui ex tot tantis-

[1] Socrat. lib. I. c. 5. — [2] Theod. lib. I. c. 8. — [3] Epiph. hæres. LXIX. et in Ancorato. — [4] Hilar. lib. contra Constant. — [5] Ruffin. lib. I. c. 1. — [6] Theod. lib. I. c. 7. — [7] Sozom. lib. I. c. 16. — [8] Mar. Victorin. advers. Arium lib. II. prope finem.

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Phot. de 7. Synodis. — [3] Martyrol. Rom. die 16 Febr.

que sanctissimis episcopis delectus est, ut in eodem sacro Concilio publicas Deo gratias ageret: hunc Athanasius, ad solitariam vitam agentes scribens, confessione clarum fuisse tradit. Verum ad anteactæ vitæ gloriam incomparabilem, futuris certaminibus, cum pro pietate exilium subiit et exul occubuit, mirificam superaddidit claritudinem; cujus memoria pariter in Ecclesia Catholica die anniversaria reviviscit [1]. Macarius item Ecclesiæ Hierosolymitanæ venerandus antistes interfuit; cui satis ad laudem, quod hostes ipsi catholicæ fidei, Ariani, illum sibi præcipue adversatum esse, suis ipsorum litteris testati sunt [2]; ob idque idem Athanasius[3] adnumerat eum inter præclarissimos fidei defensores, ceu plane dignum, qui sacris tabulis cum sanctis viris adscriberetur, et nomen ejus annuatim in Ecclesia audiretur [4]. Porro horum omnium res gestas suis locis opportunius dicturi sumus.

22. Duxit secum Alexander episcopus Alexandrinus eximios quosdam, et qui præ cæteris in Ægypto videbantur effulgere pietate, sacros antistites, quos sacra stigmata decorabant, atque adeo ut quisque eorum ad confutandam Arianam impietatem posset apostolicum illud ore libero intonare [5]: « De cætero nemo mihi molestus sit; ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto. » Quot enim erant eorum cicatrices obductæ, tot esse ora videbantur aperta, quæ Christi Filii Dei divinitatem, pro qua testanda vulnera illa magna constantia acceperant, jugiter glorioso præconio proclamarent. Quorum duo tantum nobis noti sunt nomine, Potamon atque Paphnutius, ille Heracleæ in Ægypto, hic vero Thebaidis Superioris (ut Socrates tradit [6]) episcopus; reperitur ille subscriptus Nicæno Concilio una cum aliis Ægypti episcopis, hic autem secus; ut plane vel hoc saltem exemplo intelligas, multos in serie illa episcoporum desiderari; cum hic, cujus celebris est mentio apud omnes, et testificatio non obscura, interfuisse ipsum Nicæno Concilio, inter illos tamen minime numeretur. Quod autem ad Potamonem spectat, jam diximus, hunc in persecutione Maximini ob egregiam Christi nominis confessionem, altero oculorum, effosso illo, privatum: quo tempore Eusebius Cæsariensis concaptivus hoc ipsum sibi metuens, præsidi parens, evasit [7]. Sprevit iste Meletium, simulac malam causam eum fovere cognovit; et Alexandro inhærens, inter primos adversus arianam hæresin decertavit; cujus causa (ut S. Athanasius [8] auctor est, nosque suo loco dicemus) sub Philagrio sævissimo præside ariano, infracto animi robore, martyrium consummavit; quo summæ gloriæ titulo descriptus habetur in ecclesiasticis monumentis [9].

23. Paphnutius, et ipse orbatus oculo, ac poplite insuper excisus, eadem urgente persecutione, sic clarius videns, et recto pede incedens in Evangelium, in acie adversus Arium inter primos comparuit, qui antea in eremo sub Magno illo Antonio militaverat. Athanasius in rebus gestis ejusdem Antonii, hunc non oculo, sed oculis, fidei causa, sub Maximiano orbatum tradit, hisque stigmatibus insignitum vixisse monachum apud Antonium; sed puto errorem interpretis, cum omnes de uno tantum effosso oculo affirment; hunc pariter una cum Potamone junctis manibus adversus Arianos strenue decertasse, indicat epistola quadraginta septem Ægyptiorum episcoporum scripta ad Conciliabulum Tyri habitum, cui inter alios sanctos episcopos mox post Potamonem Paphnutius subscriptus habetur [1]. Affirmat Ruffinus [2], hunc claruisse miraculis; de eo enim sic scribit: « Fuit præterea in illo Concilio et Paphnutius homo Dei, episcopus ex Ægypti partibus, confessor ex illis, quos Maximinus dexteris oculis effossis, et sinistro poplite succiso, ad metalla damnaverat. Sed in hac tanta virtutum inerat gratia, ut signa per eum non minus, quam dudum per Apostolos fierent. Nam et dæmones verbo tantum fugabat, et ægros sola oratione curabat; sed et cæcis dicitur visum reddidisse, et paralyticos ad stabilitatem corporis revocasse. Quem Constantinus in tanta veneratione et affectu habuit, ut sæpius eum intra palatium evocatum complecteretur, et oculum illum, qui in confessione fidei evulsus fuerat, avidioribus osculis demulceret. » Hæc Ruffinus. Porro natalis ejus dies anniversaria memoria celebris est in Ecclesia [3].

24. At ne quis Paphnutii pulchro nomine decipiatur, scire debet, hoc eodem tempore alterum vixisse Paphnutium, eumdemque apud suos clarum confessionis gloria, professione monachum, sed ex Meletii schismate faventem Arianis; cujus epistolam cum recitat Athanasius, a quorum partibus steterit, manifeste declarat [4]. Meminit ejusdem Epiphanius [5], et ipsum non confessorem tantum, sed et filium feminæ quæ confessionem fecerat, tradit, missumque legatum cum aliis a Meletianis ad Constantinum, quando illi cum Eusebio Nicomediensi amicitiam inierunt, et ariana hæresi infecti sunt, de quorum legatione suo loco dicetur. Ab adversariis autem Epiphanium de Meletianis mutuatum esse historiam illam diximus.

25. Inter alios porro catholicæ fidei coryphæos enituit in sacro illo Patrum consessu Paulus Neocæsareæ Euphratesiæ episcopus, qui et ipso persecutionis tempore multa atque gravia perpessus, de impietate prostrata victoriæ trophæa secum gerebat; de quo hæc Theodoretus [6]: « Paulum præterea episcopum Neocæsareæ (est hoc quidem castellum ad Euphratis littora situm) Licinii rabies tunc acerbe torserat; nam primum ambæ manus ei colligatæ erant; deinde ferrum candens illis admotum, quo

[1] Mart. Rom. die 16 Julii. — [2] Apud Epiph. hæres. LXIX. — [3] Athan. orat. cont. Arian. — [4] Martyrol. Rom. die 10 Martii. — [5] Galat. VI. — [6] Socrat. lib. I. c. 5. 6. — [7] Epiph. hæresi LXVIII. — [8] Athan. epist. ad solitar. — [9] Martyr. Rom. die 18 Maii.

[1] Apud Athan. apolog. II. — [2] Ruffin. lib. I. c. 4. — [3] Martyrol. Rom. die 11 Septemb. — [4] Athan. apolog. II. — [5] Epiph. hæresi LXVIII. — [6] Theod. lib. I. c. 7.

nervi, quibus articuli commoveri solent, contracti labefactatique fuerunt. » De eodem quoque Gregorius presbyter [1] : « Neocæsareæ Euphratesiæ S. Paulus genitalia membra igne amisit, Licinii insaniæ effectus ludibrium. » Causam autem, cur sic eum Licinius mulctarit, superius attulimus.

26. Sed et omnibus spectatissimus in eodem conventu præclarus eluxit Jacobus Nisibis in Mesopotamia episcopus; subscriptus enim et ipse habetur inter Syriæ episcopos, de quo Theodoretus [2] : « Jacobus episcopus Antiochiæ urbis Mygdoniæ (hanc autem Syri et Assyrii Nisibin appellant) vixit id temporis; qui et mortuos excitavit, inque numerum vivorum restituit, et infinita alia edidit miracula, quæ in hoc rursum opere inserere, supervacaneum arbitror, præsertim cum ea sint a me in historia, quæ Philotheus inscribitur, commemorata. » Quantum hic ipse præterea fuerit divinis litteris imbutus, Gennadius [3], recensens ab eo scriptos commentarios, ostendit, qui et de adventu ejus ad Nicænum Concilium meminit, sicut et alii plures; iste autem secundo loco subscriptus reperitur inter provinciæ Mesopotamiæ episcopos. Viget in Ecclesia ejusdem memoria annua celebritate solemnis [4], titulo confessoris insigniti ob certamen fidei exantlatum tempore Maximini. Sed de eo inferius sæpe.

27. Ex Superiore Armenia advenit magnus ille Arostanes episcopus; successit hic insigni atque celebris famæ viro Gregorio Armeno, qui Majoris Armeniæ regem (ut dictum est) ad Christi fidem convertit, qui pari studio cum Constantino ad propagandam Christianam religionem et idololatriam destruendam incubuit. Ambo hi novi principes christiani litteris se mutuo solabantur. In Actis enim ejusdem Gregorii hæc leguntur [5] : « Erant autem hi, Constantinus, inquam, et Tyridates, tanquam lucidæ stellæ, alter quidem Occidentem, Constantinus scilicet (respectu enim Majoris Armeniæ Occidentem versus situm est Romanum imperium), alter vero Orientem, lustrantes, honesteque et suaviter resplendentes. Evaserat Tyridates pietate ferventissimus, et nulli jejuniis et oratione, ne monachis quidem cedens, qui in his se exercent monasteriis. In hac ergo sacra Synodo, et alter alterum juverunt reges, et tum alio honore se invicem affecerunt, tum etiam per litteras collætati sunt sententiæ communione et vera pietate. Porro autem accessit etiam Armeniæ episcopus Arostanes, cum imperator Constantinus eum accersisset, qui ipse quoque fuit pars sacri cœtus. » Hæc ibi. Reperitur et ipse subscriptus, sed depravata voce Aristeus, seu Acrites, vel Aristarces dictus. At manifesti erroris arguitur Nicephorus [6], cum ait interfuisse Nicænæ Synodo hujus prædecessorem Gregorium, quem longe antea constat esse defunctum. Minoris autem Armeniæ, hoc eodem tempore Constantini, rex erat Arsaces, qui tributum pendebat eidem Constantino imperatori, a quo tamen eum absolvit, sic rescribens ad Probianum [1] : « Præter privatas res nostras, et ecclesias catholicas, et domum clarissimæ memoriæ Eusebii ex consule et ex magistro equitum et peditum et Arsacis regis Armeniorum, nemo ex nostra jussione præcipuis emolumentis familiaris juvetur substantiæ, etc. » Sed prosequamur episcoporum seriem, qui virtutum præstantia celebrioris sunt nominis.

28. Adstitit et inter alios ille toti Orienti conspicuus, nunquam satis laudandus Leontius Cæsareæ in Cappadocia episcopus, quem Gregorius presbyter [2] angelis parem appellat : « Cujus, inquit, multi quidem, etiam antequam veniret ad Nicænam Synodum, emanarunt sudores propter fidem ; multi autem per ipsum martyres et victores athletæ prostraverunt adversarium; multique usi vitæ ejus doctrina, cives evasere cælestes ; ex eis enim unus quoque est Gregorius Magnus inter victores athletas, qui invenit reliquias sanctorum martyrum Ripsimes et Gainæ, et impudicum Tyridatem prius quidem evertit, deinde etiam usque ad fidem convertit. » Hæc Gregorius de Leontio, qui Magnum illum Gregorium Majoris Armeniæ (ut dictum est superius) ordinavit episcopum. Ejusdem quoque summa cum laude meminit S. Gregorius cognomento Theologus, dum de patre suo agit, qui ad Christi fidem capessendam (gentilis enim erat) inductus, baptizatus est coram ipso ac collegis episcopis. Contigit id hoc ipso anno, cum Cæsarea discedens, venturus ad publicum Patrum conventum Nicænum, Nazianzo transiens, apud eumdem divertit. Rem gestam haud silentio prætereundam, hic ipsius Gregorii Nazianzeni verbis, qui accurate eam prosecutus est, intexere, dignum existimavimus. Recensitis enim impensis a pia matre officiis, ut virum adhuc gentilitio errore detentum ad salutarem Christianam religionem perduceret; quomodo tandem hoc anno facta sit voti compos, luculenter enarrat his verbis [3] :

29. « Huic autem (nempe parenti) ad salutem adipiscendam adjumento erat, cum ratio ipsa curationem paulatim admittens, tum insomniorum etiam visio, quibus animam salute dignam plerumque Deus beneficio afficit. Sed quæ tandem fuit ista visio? Neque enim quicquam in tota narratione mihi perinde jucundum videtur. Putabat se, quod nunquam fecerat (quamvis uxor in oratione frequens esset), ex Davidis psalmis eam partem canere [4] : Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi : in domum Domini ibimus. Novus erat et insuetus hic cantus; simulque cum cantu cupiditas ingreditur. Quod ubi mulier intellexit, voti jam compos facta, oblatam occasionem arripit, visionem in hanc jucundissimam partem interpretans, beneficiique magnitudinem animi lætitia declarans, salutemque adurgens; ne quid, quod vocationi obstaret, intercederet, negotiumque

[1] Apud Lipoman. tom. VI. — [2] Theodoret. lib. I. c. 7. — [3] Gennad. de vir. illustr. — [4] Mart. Rom. 15 Jul. — [5] Apud Metaph. die 29 Septemb. et Lipom. tom. VI. — [6] Niceph. lib. VIII. c. 14.

[1] L. I. de Annon. et tribut. Cod. Theod. — [2] Extat apud Lipom. tom. VI. — [3] Greg. Orat. in funere patris. — [4] Psalm. CXXI.

abrumperet, in quod tanto studio incubabat; ac proinde cum res ita nata fuisset, ut ad profligandum nuper exortum Arii insanum dogma, quo Divinitas scindebatur, permulti episcopi Nicæam properarent; Deo sese veritatisque præconibus tradidit, ac desiderium confitetur, communisque salutis auxilium ab iis poscit; in quibus illustris quoque Leontius erat, qui metropolim tum nostram moderabatur.

30. « Miraculum autem, quod hic quoque divina gratia editum est, si reticuero, male certe de ipsa gratia meritus videri possim. Hujus porro testes sunt non pauci. Spirituale quoddam erratum exactæ disciplinæ magistri committunt; idque quod futurum erat superna gratia præsignat, et sacerdotii forma cum christiana institutione miscetur. O initiationem minime spontaneam! etenim in genu flexus, fidei elementis imbuitur; adeo ut multi non perspicaciores tantum, sed etiam minore ingenii acumine præditi, non obscuris signis confirmati, quod postmodum evenit, prædicerent. » Hæc in catechesi acciderunt, cum in solemnibus quibusdam verbis mutata forma est, ut non quæ ad initiandum sacro baptismate, sed quæ ad imbuendum aliquem sacerdotio solent dici, fuerint errore prolata, futuri ejus præsagium sacerdotii. Sed quod accidit divinitus ostensum prodigium, dum baptizatus est, idem subdit his verbis :

31. « Non multum temporis interfluxerat, cum huic miraculo miraculum aliud adjungitur; hunc autem sermonem piis auribus commendabo; nam apud profanas animas nulla res præclara fidem invenire potest. Ad eam regenerationem, qua per aquam et Spiritum renascimur, accedit, per quam christiani nominis creationem atque consecrationem, terrenique ad spiritualem immutationem transitumque profitemur : et quidem cum ardenti cupiditate et luculenta spe accedit, nimirum pro viribus ante perpurgatus, atque tum animo, tum corpore majori cura diligentiaque lustratus, quam qui olim a Moyse tabulas accepturi erant[1] : illis enim non ultra vestem exiguamque ventris compressionem ad brevem quamdam et extemporalem corporis castimoniam lustratio sese porrigebat; huic vero ad divinam illuminationem omnis intermedia vita præparatio quædam fuit, et purgationem præcedens purgatio, cælesti dono securitatem afferens, ut baptismus vitæ puritati tuto committeretur, minimeque periclitaretur bonum illud in animi habitudine adversus gratiam audace. Egressum vero ex aqua lux et gloria eo animi affectu, cum quo ad fidei donum accessit, digna circumfulsit, nonnullis quidem etiam aliis perspicua, qui tum miraculum illud apud se continebant; idcirco efferre non ausi, quod unusquisque visionem hanc sibi obtigisse crederet; sed aliquanto post illud inter se disseminarunt; ei autem qui baptistæ et initiatoris munere fungebatur, ita clara et perspicua, ut ne mysterium quidem pectore clausum tenere potuerit; sed eum, quem inungebat, sibi in episcopatu successurum, palam publiceque clamaverit. » Hucusque Gregorius de parente hoc anno sacro initiato baptismate.

[1] Exod. XIX.

32. Cæterum accidit, ut paulo post sanctus ille episcopus, qui eum baptizaverat, ex humanis sublatus sit, et vacante diu cathedra illa, tandem idem pater ipsius ad sacerdotium et episcopatus munus fuerit assumptus, ut idem declarat his verbis : « Cum silvosam et agrestem accepisset Ecclesiam, non ita pridem ab episcopis gubernari solitam, sed quæ ab uno tantum ex antecessoribus suis exornata fuisset, viro ut eximiis atque angelicis moribus prædito, ita simpliciori quam sint qui hac tempestate opulo præsunt; eoque etiam celerrime rebus humanis exempto, perdiu neglectam, et, quia nullius antistitis cura excolebatur, desertam, et in vepres redactam; eam, inquam, cum talem accepisset, primum ferinos hominum mores haud magno negotio mitigavit, » etc.

33. Sed jam unde occasione Leontii digressa est oratio, paulo latius pervagata ad ea quæ ab ipso in itinere gesta sunt, ad propria revocetur. Hunc ipsum Magnus Athanasius [1] inter illos recenset, qui hoc tempore in Ecclesia videbantur esse columnæ; cujus et celebre nomen in ecclesiasticis tabulis hoc laudum titulo celebratur [2] : « Hic sub Licinio adversus Gentiles, et sub Constantino adversus Arianos plurimum decertavit. » Illud vero monendum putamus : cum omnes affirment citati auctores, Leontium Cæsareæ in Cappadocia episcopum interfuisse Nicæno Concilio, cui et subscriptus inter alios reperitur in calce, ut nulla de his possit suboriri dubitatio; putatur S. Basilius (quod humanum est) memoria lapsus esse, cum Leontii successorem Hermogenem sedisse ait cum Patribus in Nicæno Concilio, sic dicens [3] : « Hermogenes ex diametro hostis erat Arii improbatæ opinionis, quemadmodum manifestum est ex fide, quæ primum ab illo viro Nicææ pronuntiata est. » Alio loco idem Basilius [4] nominat eumdem Hermogenem episcopum Cæsareæ Cappadociæ civitatis.

34. Ex nobili autem urbe Amasena Eutychius advenit episcopus, successor martyris Basilei, qui secundum præcedentes prophetias ob egregia virtutis merita hunc ipsum designavit eligendum successorem episcopum, ut ejusdem Basilei Acta testantur superius magna ex parte recitata : subscriptus hic reperitur Nicæno Concilio inter episcopos Majoris Armeniæ. Recensetur præterea a Sozomeno [5] inter celebriores sanctitate antistites, qui sacrosancto huic Concilio interfuerunt, Amphion episcopus Epiphaniæ urbis Ciliciæ, qui eidem Synodo subscriptus habetur, clarus et ipse perenni memoria confessionis sub Maximino [6]. Tantæ vero æstimationis in tam celebri Patrum conventu hic fuit, ut (quod dicetur suo loco pluribus) deposito antesignano Arianorum

[1] Athan. orat. I. contra Arian. — [2] Martyrol. Rom. die 13 Januar. — [3] Basil. epist. LXXXII. — [4] Idem ep. LXXIV. — [5] Sozom. lib. I. c. 20. — [6] Martyrol. Rom. die 12 Junii.

Eusebio Nicomediensi, in locum ejus fuerit ex omnium sententia subrogatus [1].

35. Provinciæ vero Thraciæ clariores enituerunt Alexander episcopus Constantinopolitanus, de quo plura superius, et inferius de eodem rursum dicturi sumus. Magnæ quoque famæ fuit Hypatius Gangrensis episcopus, qui et auctus est (ut suo loco narrabitur) corona martyrii : tali enim præconio eum Græci in primis celebrant bis in Menologio [2], necnon Latini, cum anniversariam ejus natalem diem commemorant [3]. S. Athanasius [4] agens contra Arianos, quosdam recenset sanctos episcopos magni nominis viros apostolicos, fidei catholicæ defensores acerrimos, inter quos numerantur Eupsychius episcopus Tyanensis in Cappadocia, Longinus episcopus Neocæsariensis in Ponto, Protogenes Sardicensis, quem (ut vidimus) Constantini quoque imperatoris illustrat edictum ; sed et Pistus episcopus Atheniensis : hos autem et alios quos nominat, ejusmodi esse tradit, ut nihil sit quod in eorum scriptis suspicari quis possit erroris : « Sincera enim , inquit, et simplicia apostolicorum virorum ingenia sunt. » Qui omnes subscripti pariter leguntur eidem Nicæno Concilio.

36. Inter tot plane rutilantia cæli astra, ceu fulgentissimum sidus apparuit Nicolaus episcopus Myræ in Lycia ; quod ejus Acta testantur tum a Methodio, tum etiam ab aliis scripta. Porro quanta fuerit ejusdem sanctissimi viri excellentia, innumera prope miracula, quibus et vivens et post obitum claruit, satis aperte significant ; sed de eo rursus inferius.

37. Præterea vero huic non impar eluxit in Nicæno conventu Spiridion episcopus Trimituntis in Cypro, et ipse unus ex illis nobilissimis confessoribus, quos Maximinus, dextero item effosso oculo, et sinistro poplite succiso, ad metalla damnaverat ; ejuscemodi enim gloriæ titulo, tam in Græcorum, quam Latinorum tabulis descriptus habetur. Quod autem de eo hic obiter Ruffinus scribit [5], et nos describamus ; ait enim : « Ex eorum numero (et si quid adhuc eminentius) fuisse dicitur etiam Spiridion Cyprius episcopus, vir unus ex ordine prophetarum, quantum etiam nos eorum, qui eum viderunt, narratione comperimus. Hic pastor ovium etiam in episcopatu positus permansit. Quadam vero nocte, cum ad caulas fures venissent, et manus improbas, quo aditum educendis ovibus facerent, extendissent , invisibilibus quibusdam vinculis restricti usque ad lucem, veluti traditi tortoribus permanserunt. Cum vero oves ducturus ad pascua , matutinus se ageret senior, videt juvenes absque humanis vinculis in caulis pendere districtos. Cumque causam noxæ comperisset, absolvit sermone, quos meritis vinxerat ; et ne eis inanis nocturna cederet occupatio , Tollite, inquit, o juvenes , unum vobis arietem, ne sine causa venisse videamini ; quem melius prece, quam furto quæsisse convenerat.

38. « Tradunt de hoc etiam illud factum mirabile. Filiam habuit Irenem nomine ; quæ ei cum bene ministrasset, virgo defuncta est. Post ejus obitum venit quidam dicens, se ei quoddam depositum commendasse ; rem gestam ignoraverat pater. Perquisitum in tota domo, nusquam, quod poscebatur, inventum est. Persistebat tamen ille qui commendaverat, et fletu ac lacrymis perurgebat ; vitæ suæ quoque se illaturum exitium, nisi commendata reciperet, testabatur. Permotus lacrymis ejus senex ad sepulcrum filiæ properat, atque eam ex nomine clamitat. Tum illa de sepulcro : Quid vis, ait, pater ? Commendatum, inquit, illius ubi posuisti ? At illa locum designans : Illic, ait, defossum invenies. Regressus domum, rem sicut filia de sepulcro responderat, repertam tradidit reposcenti. Sed et multa alia feruntur gesta mirabilia, quæ etiam nunc ore omnium celebrantur. » Hucusque Ruffinus : eadem quoque Socrates recitat [1]. Cæterum res ab eo gestas Triphyllium episcopum ejus olim discipulum fuisse iambicis prosecutum, Suidas affirmat, quæ exciderunt : soluta enim tantum oratione leguntur hodie res ab eo gestæ [2], nosque de eodem sæpe agemus inferius. Desideratur Spiridionis nomen in serie subscriptorum antistitum, sicut et aliorum plurium interlapsum, cum tamen testificatione omnium ipsum sacræ Synodo interfuisse exploratissimum sit : prout etiam ibi nec reperiuntur nomina Herpocrationis atque Cynonis, quos ex libello Synodico Athanasii recenset Theodoretus inter celebriores ejus conventus episcopos. Porro citatus a Theodoreto Synodicus Athanasii liber, in quo inter alia episcoporum omnium, qui Synodo interfuissent, nomina scripta erant, excidisse videtur ; nam in ejusdem auctoris libro illo, qui de Synodis Arimini inscribitur, et aliis, nihil prorsus de his habetur. Celebris item fama fuit Theodoretus Tarsensis episcopus, Auxentii episcopi frater, de quo suo loco superius mentio facta est ; præcessit hunc Lupus episcopus, qui ob fidei integritatem ab Athanasio commendatur. Cæterum habuit Theodorus successores hæreticos, Antonium, deinde Silvanum, episcopos arianos : diversus plane hic Theodorus ab illo ejusdem nominis episcopo Heracleæ, qui hoc eodem tempore vixit, de quo agit S. Hieronymus [3].

39. Magni quoque nominis atque meriti pro universa Ecclesia Africana interfuit Cæcilianus Carthaginensis episcopus ; quem a factione improborum Donatistarum, tot annis, in tot judiciis, calumniis frustra exagitatum innocentia exhibuit semper innoxium, et veritas toti orbi clariorem reddidit ; ut merito ab Athanasio inter apostolicos hujus temporis episcopos et veritatis catholicæ primarios defensores collocetur [4]. At Occidentalium episcoporum , qui pro cæteris legatione functi sunt, memoria prope

[1] Athan. Apol. II. et Theod. lib. I. c. 20. et alii. — [2] Menolog. die 29 Mart., et 14 Nov. — [3] Mart. Rom. die 14 Nov. — [4] Athan. orat. I. contra Arian. — [5] Ruffin. lib. I. c. 5.

[1] Socrat. lib. I. c. 8. — [2] Apud Metaphr. die 12 Decemb. — [3] Hieron. de Script. Eccl. in Theod. — [4] Athan. orat. I. contra Arian.

excidit; et qui descripti habentur, codicum vitio obscuri admodum magno dispendio antiquitatis remanserunt : quis enim dubitet, nonnisi eos a collegis esse delectos, qui præstarent cæteris sanctimonia et eruditione præcellerent? Ad summam (sic claudam orationem Theodoreti [1] sententia) videre ibi licebat martyrum multitudinem in unum coactam. Addam insuper illud ex Mario Victorino, hujus item sæculi homine [2] : « Fuerant in ea Synodo totius orbis lumina. » Id et reliqui omnes antiqui ac fide digni profitentur auctores. Quod adeo perspicuum cunctisque perspectum fuit, ut nec qui steterint a partibus Arii, ipsi dissimulare potuerint. Eusebius enim Cæsariensis Arianorum fautor, veritate quidem manifesta compulsus, hæc memoriæ prodidit illis verbis [3] : « Ex omnibus namque ecclesiis, quæ frequentes in tota Europa, Africa, et Asia extiterunt, Dei ministri, qui facile primas ferre putabantur, in unum vocati sunt. » Ex quibus plane retunditur petulantis Macedoniani hominis arrogantia, Sabini, inquam, Heracleæ episcopi, qui veritus non est tam purulentum mendacium effutire, ut diceret, magnum illum Nicænum conventum ex indoctis et rerum ignaris hominibus fuisse collectum, quos et probris homo contumeliosus affecit [4]. Sed in mendacissimum hominem alii antiqui scriptores omnes pariter declamarunt.

40. At sicut olim (quod apud Job describitur [5]) cum venissent filii Dei, ut assisterent coram Domino, affuit inter eos etiam Satan, ita prorsus in sanctissimo hoc Patrum consessu adstitit diabolus in membris suis : « Siquidem, inquit Theodoretus [6], divinus iste et venerandus cœtus hostibus Dei non caruit; sed aderant quidam, licet pauci numero, iique veteratores, qui maris brevia imitati, calliditatem suam occultarunt. » Nam licet eadem sentirent cum Ario, tamen a parte Catholicorum se stare simulabant, tempori inservientes : alii vero sub vexillo impietatis, sicut turpiter, ita et aperte profitebantur. Erant horum omnium duces Eusebius Nicomediensis episcopus, alterque Eusebius præsul Cæsareæ Palæstinæ, Paulinus episcopus Tyri, Menophantes Ephesi, Theogonius (al. Theognis) Nicænus antistes, Patrophilus Scythopolitanus, Narcissus Nerodiadis episcopus, Theonas Marmaricæ, Theodotus Laodiceæ, Athanasius Anazarbi, Gregorius Beryti, Aetius Lydæ, Mares Chalcedonensis, Secundus Ptolemaidis, Paulus Larandis, et si qui alii iisdem inhærentes; quorum Eusebius Nicomediensis, Mares Chalcedonensis, Theognis Nicænus, inter illos discipulos Luciani connumerati habentur, qui tempore persecutionis, tyranni crudelitati cedentes, a fide ad superstitionem Gentilium deflexerant [7], sed per magistrum Lucianum postea revocati sunt. Recensentur et alii, qui pariter deinde Ario adhæserunt, ut Antonius qui post hæc episcopus Tarsi factus est ab Arianis, Leontius præfectus deinde ab iisdem Ecclesiæ Antiochenæ, Numerius, Eudoxius, Alexander, et Asterius Cappadox, de quo inferius dicturi sumus. Vides ex schola apostatarum Arii doctrinam invaluisse; nam et de Eusebio Cæsariensi eodem crimine asperso superius dictum est : at quam dispares hi ab illis, qui traditam a majoribus veritatem de Filii Dei divinitate tutati sunt! Verum horum perfidia eo detestabilior est, quod cum in Constantini gratiam, non veritatis amore, eidem Nicænæ fidei subscripserint (nam in hanc diem reperiuntur esse subscripti), tamen e vestigio prævaricati, Arium secuti sunt.

41. *Fraudes Arianorum retundit Constantinus.* — Horum autem illud fuisse studium apparet, ut simulac ad Synodum pervenirent, spreto judicio ecclesiastico, et tantorum judicum reverendo quoque angelis tribunali (quod malæ causæ diffiderent), singuli adversus collegas episcopos Constantino imperatori libellos offerrent. Hos vero fuisse Arianos, inde certam ducimus conjecturam, quod religio esset, id inter Catholicos factitari, ut dictum est superius : fuisseque hæreticorum atque schismaticorum, judicio prætermisso episcoporum, sæcularem adversus antistites potestatem implorare, non semel est demonstratum : præstiterant id olim sæpius Donatistæ. Nefas est igitur id de Catholicis suspicari, qui adversus ejusmodi temerariam præsumptionem, ut immane scelus, semper consueverint declamare, et in hæc præsumentes acerrime invehi.

42. Hisce artibus Arianos pertentasse putamus, Catholicos qui majoris essent nominis, infensos reddere Constantino; quo ad expugnandam catholicam fidem, his prostratis et calumniis circumventis, faciliorem sibi aditum aperirent. Porro non vanos esse nos conjectores, facillime declarant quæ postea subsecuta sunt, cum adversus Eustathium Antiochenum episcopum, Athanasium Alexandrinum, et alios, tot extruxere calumnias, quibus tandem eumdem Constantinum, invitum licet, compulerunt tamen, ut eos e sedibus ejiceret et in exilium amandaret. At qui ex Donatistarum causa diutius ventilata prudentior erat redditus Constantinus, a libellorum prorsus abstinuit lectione; quos omnes igne cremandos ac sic penitus abolendos curavit. Rem vero ante Synodum gestam Sozomenus narrat his verbis [1] : « Multi autem ex sacerdotum numero, qui (uti evenire solet) tanquam ad causas suas ac privatas disceptandas in unum convenerant, tempus opportunum sibi jam oblatum putarunt ad res eas corrigendas, quæ ipsorum animos offendissent. Itaque singuli libellum de criminibus, quæ aliis objicerent, imperatori offerre, et peccata in se admissa jam ante exponere cœperunt. Cum autem illud in dies fere singulos accideret, dat mandatum imperator, ut singuli crimina, quæ aliis objicere constituerant, ad certum diem proponerent. Ubi dictus dies venit, imperator oblatis sibi libellis acceptis : Istæ, inquit, criminationes

[1] Theod. lib. I. c. 7. — [2] Mar. Victor. advers. Arium lib. I. — [3] Euseb. Vit. Const. lib. III. c. 7. — [4] Socr. lib. I. c. 5. — [5] Job. I. — [6] Theod. lib. I. c. 7. — [7] Niceph. lib. VIII. c. 31.

[1] Sozom. lib. I. c. 16.

tempus quidem sibi præstitutum habent, diem videlicet magni judicii, judicem autem, qui sit tum de omnibus sententiam pronuntiaturus; mihi vero non est fas, cum homo sim, ejusmodi causarum cognitionem arrogare, præsertim cum et qui accusant, et qui accusantur, sacerdotes sint. Nam non deberent se tales præbere, ut ab altero judicentur. Age igitur deletis criminibus, exemplum divinæ clementiæ in danda mutuo venia imitati, jungamus amicitiæ fœdera : et fidei negotia, quæ vos in hunc locum convenire compulerunt, serio pertractemus. Hac habita oratione, imperator jubet tum criminationes illatas nullius momenti esse, tum libellos comburi: diemque præstituit, ad quem de rebus fidei vocatis in controversiam decideretur. » Hucusque Sozomenus de rebus gestis, antequam sacra comitia de iis, quæ ad fidem pertinent, haberentur.

43. Describit eadem Ruffinus [1], eamdemque ipsam citat historiam S. Gregorius papa scribens ad Mauritium imperatorem [2], et Nicolaus item Romanus pontifex, dum litteris monuit Michaelem Augustum, cum iidem præter jus fasque sibi adversus viros ecclesiasticos potestatem arrogassent. Referunt ea ex Ruffino accepta, ac potissimum quæ tunc a Constantino ad episcopos dicta narrantur, nimirum : « Deus vos constituit sacerdotes, et potestatem dedit de nobis quoque judicandi : et ideo nos a vobis recte judicamur; vos autem non potestis ab hominibus judicari; propter quod Dei solius inter vos expectate judicium; et vestra jurgia, quæcumque sunt, ad illud divinum reserventur examen. Vos autem nobis a Deo dati estis dii; et conveniens non est, ut homo judicet deos, sed ille solus, de quo scriptum est : Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos discernit. » Hæc ex Ruffino, quæ in Sozomeno desiderantur. Sed et Theodoretus ista addit [3], Constantinum jurejurando adjecto dixisse, se ne verbum quidem inscriptum perlegisse : « Nam sacerdotum, inquit, vitia non sunt populo aperienda; ne ille, inde causa offendiculi arrepta, licenter peccare aggrediatur. Quin etiam eum hoc quoque adjecisse memorant : Si suis oculis episcopum alienæ uxori stuprum inferre forte videret, facinus illud nefandum suo paludamento se obtecturum ; ne facinoris aspectus eos, qui id ipsum cernerent, ulla ex parte fœderet. » Hæc Theodoretus; quæ tamen in fine Synodi recenset, sed nos ex plurium sententia et verisimili conjectura ante Concilium gesta fuisse putamus.

44. Ad hæc Gregorius addit : « In qua tamen sententia, pie domine, sibi magis ex humilitate, quam illis aliquid præstitit ex reverentia impensa. Ante eum quippe Pagani in Republica principes fuerunt, qui verum Deum nescientes, deos ligneos et lapideos colebant : et tamen eorum sacerdotibus honorem maximum tribuebant. Quid ergo mirum, si christianus imperator veri Dei sacerdotes dignetur honorare, dum pagani (ut prædiximus) principes honorem impendere sacerdotibus noverunt, qui diis ligneis et lapideis serviebant? Hæc ergo pietati dominorum non pro me, sed pro cunctis sacerdotibus suggero; ego enim homo peccator sum, » etc. Certe quidem tantam fuisse, superius diximus ex eorum auctoribus, pontificum augurumque potestatem, et jus in omnes, ut etiam consules a consulatu abire jubere possent, et ab imperio deponere magistratus; quod ne contingere sibi posset, imperatores iidem cum imperio sacerdotium arrogarunt, ut essent ac dicerentur pontifices maximi. At de his alias pluribus actum est; jam vero reliqua prosequamur.

45. *Gentiles philosophi ad Concilium.* — Verum non tantum Nicæam confluxerunt episcopi litteris accersiti, sed et ex gentilibus plerique philosophicis imbuti facultatibus, ut tanquam in publico quodam certaminis campo atque universi orbis theatro, cunctis spectantibus, ingenii vires ostentarent, et agminibus Dei viventis insultarent; cum non deessent ex nostris, qui hac quoque ex parte nequaquam essent inferiores, parati cum illis congredi ac publice redarguere : sed diremit curiosum ad ostentationem, non autem ad veritatem indagandam comparatum certamen vir quidem simplex, et sermone imperitus, verum divina apprime imbutus sapientia. Rem gestam Socrates narrat his verbis [1] : « Paulo antequam episcopi in locum unum convenerant, dialectici in quibusdam disputandi tanquam prælusionibus adversus plerosque se exercuerunt. Ac cum nonnulli quasi illecebris ad disserendum traherentur, laicus quidam ex confessorum numero, simplici ac sincero animo præditus, cum dialecticis illis congreditur, sicque contra illos verba facit : Christum certe et Apostolos artem disserendi neutiquam nobis tradidisse, neque inanes fallacias, sed mentem apertam et simplicem, quæ fide et operibus integra servari solet. Quæ cum dixisset, cum alii omnes qui aderant et eum admirati sunt, et illius approbaverunt sententiam; tum dialectici, ut primum sincerum veritatis sermonem audierant, æquo animo et placido conquievere. Sic igitur tumultus ille ex disserendi facultate concitatus tandem penitus repressus est. » At id quidem non absque divina virtute, cum haud facile videri potuerit, compescere petulantiam sophistarum. Hæc autem pridie ejus diei, quam Synodus inchoaretur, facta esse, idem auctor affirmat.

46. Cæterum diversam ab hac disceptationem philosophi adversus episcopos recitant Sozomenus [2] atque Ruffinus [3]. Ille igitur exordiens narrationem de instituto et concilio philosophorum Nicæam tunc adventantium, hæc ait : « Quidam præterea, qui apud Gentiles pro sapientibus habiti erant, disputationibus in hoc Concilio agitatis, dedita opera interfuerunt; quorum nonnulli, quænam tandem esset christiana doctrina, admodum scire avebant; alii odio in Christianos propterea inflammati, quod superstitiosa Gentilium religio nuper antiquari cœpta

[1] Ruffin. lib. I. c. 2. — [2] Gregor. lib. IV. epist. LXXV. — [3] Theod. lib. I. c. 11.

[1] Socrat. lib. I. cap. 5. — [2] Sozom. lib. I. c. 17. — [3] Ruffin. lib. I. cap. 5.

erat, quæstionem de fide christiana propositam ad inanem quamdam verborum concertationem deduxerunt; adeo ut ipsi inter se digladiari et secum pugnare viderentur. Fertur igitur, quod cum quidam illorum præ insolenti dicendi arrogantia se inaniter jactaret, et sacerdotes petulanter irrideret, senex quidam simplex ex illustrium confessorum numero superbiam ejus non tulit; qui tametsi ineptæ subtilitatis et præstigiarum penitus expers erat, tamen cum eo disputare cœpit. At cum hæc res petulantibus, qui confessorem hominem simplicem esse cognoscebant, risum moveret quidem, at modestis injiceret timorem, qui veriti sunt, ne cum viro dicendi perito congressus haberetur pro ludibrio : tamen cum facultas (cui, cum talis et tam provectæ ætatis esset, pudor erat resistere) data esset, libere quæ vellet loquendi, In nomine Jesu Christi, inquit, philosophe, audito. Unus est Deus cœli et terræ, et omnium rerum tam oculis subjectarum, quam eorum aciem fugientium opifex; qui hæc omnia et virtute Verbi fabricatus est, et sacrato Spiritus sancti afflatu stabilivit. Quare hoc Verbum, inquit, quod nos Filium Dei nuncupamus, misertum humani erroris, et belluinæ vivendi rationis, ex Virgine nasci, cum hominibus una versari, proque iisdem mortem oppetere voluit. Est quoque iterum venturus de iis rebus, quas quisque gesserit in vita, dicturus sententiam : ista ita se habere sine ulla alia curiosa indagatione pro certo credimus. Noli ergo in his, quæ fide duntaxat recte intelliguntur, curiose refutandis, laborem frustra consumere, quærereve, qui ista fieri aut non fieri possint. Quod si credis, mihi quidem sciscitanti responde. Quibus obstupefactus philosophus : Credo, inquit; et gratiis illi actis, quod ipsum devicisset, non solum eadem cum sene ipse sentire, verum etiam consilium dare cœpit illis, qui perinde erga fidem christianam, atque ipse ante, affecti erant, ut jam doctrinæ christianæ assentirentur; atque jusjurandum adjecit, se non modo non sine numine divino mutatum esse, sed etiam vi ac virtute quadam inexplicabili ad Christianam religionem conversum. »

47. Sed ad hæc Ruffinus : « Philosophus conversus ad discipulos suos, vel ad eos qui audiendi gratia convenerant : Audite, inquit, o eruditi viri. Donec verbis mecum gesta res est, verba verbis opposui, et quæ dicebantur, dicendi arte subverti; ubi vero pro verbis virtus processit ex ore dicentis, non potuerunt resistere verba virtuti, nec homo adversari potuit Deo. Et ideo si quis vestrum potuit, in his quæ dicta sunt, sentire quæ sensi; credat Christo, et sequatur hunc senem, in quo locutus est Deus. Ita philosophus christianus effectus, tandem se gratulatus est victum. » Hucusque Ruffinus; eadem Gregorius presbyter Cæsariensis, et alii ferme omnes tam græci, quam latini recentiores historici. Addit tamen idem Gregorius [1] Menophantem episcopum Ephesinum philosophicis facultatibus apprime imbutum, sed Arianismo infectum, adeo ex miraculo obstupuisse, ut deserens Arium Concilio Nicæno subscripserit. Quisnam porro iste philosophus fuerit, Dalmatianus in sua Collectione Nicæni Concilii, Phædonem hunc tradit appellatum fuisse, Glycas vero Eulogium nominatum. Sed horum nulla est apud Eunapium Sardianum mentio; qui numerans hujus temporis philosophos, Sopatrum Apamiensem et Eustathium Cappadocem caros aliquando Constantino fuisse tradit.

48. At quinam fuerit episcopus ille, qui christiana simplicitate munitus, tam gloriosa de fastu philosophicæ disciplinæ trophæa erexit; conveniunt in eamdem sententiam scriptores [1], fuisse magnum Spiridionem, de quo nuper mentio facta est, episcopum Trimituntis in Cypro. Hic quidem tenacissimus ecclesiasticæ antiquitatis, custosque paternarum traditionum, nec unius voculæ mutatione passus est eam quavis occasione labefactari; unde accidit, ut cum aliquando gentilem suum Triphyllium Ledrensem in Cypro episcopum, virum (ut testatur S. Hieronymus [2]) omnium suæ ætatis eloquentissimum, in Synodo orantem audiret, et locum illum Marci Evangelistæ citaret [3] : « Tolle grabatum tuum, et ambula; et loco κράββατον, quod habet textus, dixisset σκιμπόδιον, id est, lectum humilem; assurgens Spiridion : Tune, inquit, melior es illo qui τὸν κράββατον dixit, ut ejus verbis uti dedigneris? Quod cum dixisset, exiliit e sede sacerdotali, populo inspectante, atque hoc modo Triphyllium eloquentia se arroganter efferentem ad modestiam erudivit; nam satis in se habuit auctoritatis ad pudorem alteri incutiendum; quippe cum et veneratione dignus esset, et rerum admirabiliter gestarum gloria maxime nobilitatus; quin etiam cum eum et ætate anteiret, et dignitate sacerdotali. » Hæc Sozomenus [4] atque alii. Cæterum Triphyllius, qui diu Beryti jus civile professus erat, admiratus viri egregiæ vitæ institutionem et miraculorum virtute mirifice illustratam, eo licet homine agresti et custode ovium uti voluit præceptore, magnam sibi inde gloriam comparans, quod Spiridionis discipulus effectus esset. Sed ad Sozomenum redeamus, qui post enarratam historiam de philosopho reddito christiano, simile huic exemplum sublexit de S. Alexandro episcopo Constantinopolitano, his verbis rei gestæ seriem narrans [5]:

49. « Fertur item miraculum huic non dissimile ab Alexandro episcopo Constantinopolitanæ Ecclesiæ editum. Nam cum Constantinus forte Byzantium advenit, accesserunt ad eum quidam philosophi criminique illi dedere, quod haud rectam religionem coleret; quodque res divinas mutare, nonnunquam cultum contra instituta cum majorum suorum, tum principum omnium, qui vel Græcis vel Romanis omni sæculorum memoria præfuissent, in Rempublicam introducere studeret. Ro-

[1] Gregor. presb. de Patrib. Nicæn. Synod.

[1] Metaph. die 10 Decemb. Nic. lib. VIII. c. 15. Glyc. in Annal. — [2] Hier. de Script. Eccl. in Triphyl. — [3] Marc. II. — [4] Sozom. lib. I. c. 11. et Niceph. lib. VIII. c. 41. — [5] Sozom. lib. I. c. 7.

gavere item, ut cum Alexandro episcopo de doctrina christiana disputarent. Alexander igitur in eo exercitationis genere haudquaquam exquisite versatus, fortasse etiam vitæ bonitate fretus (erat enim vir perhonesta et spectata vita) imperatoris jussu in disserendi certamen cum illis descendit. Philosophis autem in unum coactis, cum omnes disputare cuperent, postulavit Alexander, ut unum, quem vellent, ad disputandum deligerent, cæterique præsentes audirent cum silentio. Itaque cum unus disputandi onus suscepisset, tum Alexander : In nomine Jesu Christi, inquit, præcipio tibi, ne loquare. Quod ut primum dixerat, homo e vestigio, obstructo ore, conticuit. An non igitur majus miraculum merito censendum est, loquelam homini, eique philosopho, tam facile adimere, atque lapidem manu per verbum quoddam prolatum dividere? quod a quibusdam de Juliano Chaldæo gloriose jactatum audivi. Sed de his quidem hoc modo. » Hæc Sozomenus.

50. *Conventus ante Concilium.* — Quod vero ad causam spectat, qua episcopi Nicæam convocati sunt, nempe de Arii hæresi cognituri : « Simulac Nicæam convenerunt Patres, inquit Ruffinus [1], per dies singulos agebantur conventus, nec facile aut temere de re tanta statuere audebant. Evocabatur frequenter Arius in Concilium, et assiduo tractatu assertiones ejus discutiebantur; et quid adversum hæc teneri deberet aut statui, summa cum liberatione quærebatur. » Sed hæc, antequam comitia illa agerentur, quibus Constantinus imperator interfuit, facta sunt. Cum vero in his certaminibus, tum aliorum multorum eruditorum hominum, tum maxime Athanasii Ecclesiæ Alexandrinæ diaconi in disserendo peritia et acumen ingenii eniteret : præ cæteris ipse Athanasius Arii et Arianorum omnium in se odium atque invidiam provocavit. Cæterum in singulis de fide disceptationibus Catholici illud potissimum contendebant, ne quid ab eo, quod traditum esset, innovaretur, sed in omnibus servaretur antiquitas. Id quidem Sozomenus testatur, cum ait [2] : « Interea temporis episcopi in unum convenientes, accersunt Arium, et opinionibus suis in medio positis, inter se disserere cœperunt. Atque cum disputatio (ut erat verisimile) in varias distraheretur quæstiones, alii eorum, iique potissimum quos morum simplicitas induxit ad fidem in Deum sine curiosa inquisitione amplexandam, nihil novi contra fidem initio temporis Apostolorum traditam moliendum censuerunt. Alii affirmarunt opiniones veterum nullo indicio exploratas neutiquam sequendas esse. » Hæc Sozomenus. Sed ad Athanasium redeamus; quem Ariani cum viderent catholicæ veritatis præ se ferre acerrimum defensorem, quibusdam quæstionibus eum tentare cœperunt; verum et ipse Arius aperto marte ipsum invadens, expugnare conatus est; at incassum tela conjecit in hominem fidei scuto contectum, quo omnes inoffensus ictus excepit, et verbi Dei ancipiti gladio hostes exagitans, oculos cunctorum in se convertit, quod maximam hostium invidiam concitavit; adeo ut manus omnium essent contra eum, et manus ejus adversus omnes strenue dimicarent.

51. Fertur disputatio quædam inter Arium et Athanasium habita in Nicæno Concilio, relata inter commentarios Athanasii : sed ejus præfatio docet eam seorsum potius quam in Concilio habitam; et cum nulla prorsus sit ibi mentio de Nicæno conventu, nequaquam Nicææ habita esse creditur. Rursum vero cum in ipsa Arius acerbissime impugnet divinitatem Spiritus sancti, eum creaturam pariter nominans, arianus potius homo, quam Arius esse convincitur; nam ea sanctorum Patrum, (ut dicemus) sententia est, nihil expressius de divinitate Spiritus sancti, sicut de Filio, in Nicæno Symbolo positum esse, quod nulla ea de re ab Ario quæstio mota esset : quod si ejus divinitatem Arius impugnasset, nequaquam sanctissimi illi prætermisissent, ipsam disertis verbis testatam in omnibusque perspectam, defensamque a cunctis adversarii objectionibus reddere; cum accuratissime id præstare conati sint de divinitate Filii, quam tantum Arius impugnabat. Certe quidem ipse Athanasius in epistola posteriori ad Serapionem scripta, ejusmodi in Spiritum sanctum blasphemias prodiisse tradit ab Arii successoribus, potius quam ab ipso Ario : subinducta autem videtur in ea disputatione persona Arii, potius quam ipse Arius Athanasio credere nescius, qui ibi ponitur Athanasio consensisse. Porro Vigilium episcopum Tridentinum ejusdem argumenti sub nomine Athanasii scripsisse commentarios ipse testatur agens contra Eutychem [1]; sed de eo inferius erit sermo, cum agemus de disputatione alia Athanasii nomine coram Probo contra Arium scripta.

52. *Nicænus consessus et habitæ orationes.* — Hæc autem omnia superius recitata, gesta quidem esse coram Patribus, antequam Constantinus Concilio adesset, Sozomenus post enarrata, quæ de philosophis dicta sunt, tradit, et de controversiis adversus Arium mox hæc subdit [2] : « Episcopi autem, qui intelligendi prudentia multum valebant, Ario in medium adducto, accurate ea quæ erant ab eo proposita, inquirere cœperunt : caveruntque sedulo, ne in alterutram partem temere sententiam pronuntiarent. Ubi autem venit præstituta dies, in qua constitutum erat de rebus controversis decidere, episcopi in palatium conveniunt, ut decreverat imperator, uti consilium una cum illis de rebus iniret, » etc. At ipse episcoporum consessus ab Eusebio, qui præsens erat, in hunc modum describitur [3] : « Die autem Concilio, quo res in controversiam vocatæ dirimerentur, præstituta, singuli parati erant in ipsa media regalis palatii aula, quæ amplitudine cæteris facile præstabat, illud celebraturi. Ac compluribus sedibus in utroque aulæ latere ordine dispositis, qui

[1] Ruffin. lib. I. c. 5. — [2] Sozom. lib. I. c. 16.

[1] Vigilius contra Eutych. lib. V. — [2] Sozom. lib. I. c. 18. — [3] Eus. Vit. Const. lib. III. c. 10.

erant accersiti, intus præsto fuerunt, et sedem, quæ quemque decebat, capiebat quisque. Atque cum universus ministrorum Dei conventus decenti ordine collocatus esset, propter imperatoris adventum, qui jam erat in expectatione, omnibus silentium fuit. Ac primum unus ex principis familia, denique alter ac tertius ingreditur : imperatorem antecedunt alii non ex armatis et satellitibus, qui ei adesse consuevissent, sed ex amicis solum, qui Christi fidem amplexarentur. Signo vero dato, quod imperatoris introitum indicabat, consurrexisse omnes dicuntur. Imperator deinde tanquam quidam cælestis Dei angelus purpureo vestitu et nitido velut claro luminis fulgore splendescens, coruscantibusque illius radiis illustratus, et conspicuo auri lapidumque pretiosorum nitore pulchre adornatus, per medium consessum intrat. Atque hæc sunt, quæ ad corporis decus spectant.

53. « Quod autem ad animum attinet, eum timore Dei et vera pietate insigniter decoratum constat, quas quidem res oculi demissi, vultus pudor, et incessus moderatio satis indicabant. Quin etiam reliqua formæ species et proceritas, tum pulchritudinis excellentia, tum magnifica totius corporis conformatione, tum invicti roboris firmitate eximia, facile omnem omnium suorum præstantiam superavit. Quæ certe cum morum modestia et mansuetudinis vere regiæ suavitate temperata, singularem mentis indolem, quæ nulla dicendi facultate explicari potest, declarabant. Simulac vero ad summum locum venit, primum in medio conventu erectus constitit, ac cum parva quædam sella ex auro fabricata illi esset loco posita, non prius consedit, quam episcopi ad id innuissent, idemque omnes post imperatorem factitarunt. »Hæc Eusebius, Socrates [1], Theodoretus [2], Sozomenus [3], et alii nihil ab invicem discrepantes affirmant. Commendatur etiam in eo potissimum a S. Ambrosio [4] de rebus gestis in Nicæno Concilio Constantini modestia, quod libera in omnibus esse voluit de fide disserentium suffragia sacerdotum ; quam scribens ad Valentinianum imperatorem, eidem proposuit imitandam, cum ait : « Si conferendum de fide, sacerdotum debet esse ista collatio, sicut factum est sub Constantino augustæ memoriæ principe, qui nullas leges ante præmisit, sed liberum dedit judicium sacerdotibus. » Sed ad Eusebium redeamus qui subdit [5] :

54. « Episcopus autem, qui in dextro ordine primam sedem occupabat, assurgens, perbrevi oratione imperatorem affatus est, hymnumque quo Deo omnipotenti gratias ageret recitavit.» Quisnam episcopus iste fuerit, qui ab Eusebio tam ingrato silentio condemnatur, Sozomenus arbitratus eumdem Eusebium modestiæ causa de se ipso dicere,siluisse, eum fuisse ipsum Eusebium, absque aliqua controversia confirmavit, aitque [6] : « Cum vero omnes consedissent, surrexit Eusebius, cognomento Pamphilus, ac imperatorem oratione compellavit, hymnumque recitavit, quo ejus causa Deo gratias ageret. » Sed parum Sozomenus mores Eusebii perspectos visus est habuisse ; qui nullam unquam occasionem prætermisit honorifice de se dicendi, ea tantum silentio obvoluta relinquens, quæ suam ipsius turpitudinem potuissent arguere, quod superius est sæpius demonstratum. At satis perspicuum redditur, ipsum absque invidia reticuisse nomen episcopi, qui in magnificentissimo illo consessu in dextero latere locum primum tenebat, et primus omnium ea oratione affatus est imperatorem. Fuit autem hic ille magnus Eustathius episcopus Antiochenus, in sede illa (ut enarratum est) ipsi prælatus Eusebio ; quod non ignoravit Theodoretus, qui ait [1] : « Statim ut sessum est, Eustathius ille magnus, qui Philogonio, cujus supra mentionem feci, ex hac vita ad aliam meliorem translato, episcopatum Ecclesiæ Antiochenæ obtinuit ; quippe hunc episcopi, et sacerdotes, et universus populus Christo deditus, communibus suffragiis invitum Ecclesiam illam pro Philogonio pascere coegerunt ; ille, inquam, Eustathius imperatorem laudibus insignibus ornare, et ei pro singulari suo studio erga res sacras eximia gloriæ præconia tribuere cœpit. » Hæc de oratione Eustathii Theodoretus. Porro Cassiodorus conciliare conatus est Sozomenum cum Theodoreto, dum ait, post Eustathium Eusebium perorasse ; cum tamen ipse Eusebius nonnisi ab uno oratum esse testetur, nec post eum aliquem eodem munere in Synodo functum. Eam vero ab Eustathio habitam orationem perbrevem recitat Gregorius presbyter Cæsariensis his verbis [2] :

55. « Deo agimus gratias, o optime imperator, qui terrarum tibi regnum dirigit, qui errorem simulacrorum per te abolevit, et infidelium animis tranquillitatem collocavit. Cessavit nidor dæmonum ; multiplicis deorum cultus soluta est falsa religio ; expelluntur tenebræ impietatis ; luce divinæ cognitionis orbis terrarum illustratur ; Pater glorificatur, Filius simul adoratur, Spiritus sanctus annuntiatur. Trinitas consubstantialis, una divinitas in tribus personis et hypostasibus prædicatur. Per eum, o imperator, tibi munitur tuæ pietatis potentia. Eam nobis serva integram et inviolatam. Nullus hæreticus subiens Ecclesiam de Trinitate unum aliquid auferat, reliquum quod restat affectum ignominia. Arius nobis, qui a furore accepit denominationem, orationis causa est et conventus ; qui nescio quomodo allectus in presbyteratum Ecclesiæ Alexandrinæ nos latuit, cum esset alienus a doctrina beatorum Apostolorum et prophetarum. Unigenitum enim Filium et Verbum Patris non veretur privare eadem et æquali cum Patre substantia, et Creatorem cum creatura, creaturæ cultor contendit connumerare. Eum autem persuaseris, imperator, mutata sententia, non repugnare doctrinæ apostolicæ ; aut si vanæ opinio-

[1] Socrat. lib. I. c. 5. — [2] Theod. lib. I. c. 7. — [3] Sozom. lib. I. c. 18. — [4] Ambros. epist. XXXII. — [5] Euseb. Vit. Const. lib. III. c. 11. — [6] Sozom. lib. I. c. 18.

[1] Theod. lib. I. c. 7. — [2] Gregor. presb. orat. de sanct. Patrib. Nic. Concil. apud Lip. tom. VI.

nis, cujus est convictus, persliterit in impietate, cum de Christi et nostro cœtu funditus sustuleris, ne suis turbidis verborum blanditiis venetur animas simpliciorum. » Hucusque oratio Eustathii episcopi Antiocheni a Gregorio recitata. Ad hæc contra Arium fortasse S. Hieronymus allusit, cum ad Evagrium scribens ait [1] : « Hic primus Antiochiæ episcopus contra Arium clarissima tuba bellum cecinit. » Hæc quidem ad alia tempora nequaquam referri possunt, cum (ut antea diximus) ante ipsum ejusdem sedis episcopus Philogonius adversus Arium valide decertaverit. Verum de his superius pluribus.

56. Sed priusquam cætera prosequamur, de loco Eustathii nodus ille solvendus se nobis offert : Quidnam est, quod ipse tertiæ sedis episcopus in dextero episcoporum ordine primo loco sedet, cui præponendus fuisset Alexander episcopus Alexandrinus, et ante eum tres legati Apostolicæ Sedis urbis Romæ, Osius, Vitus atque Vincentius? Existimavi aliquando, quod de eo scribatur, hymnum Deo cecinisse, quo illi gratias egit, Eustathium in sacro illo conventu, ob eam causam primum, qui videbatur, omnium locum nactum esse. Sed nec tanti ponderis æstimo hymni eucharistici recitationem, ut propterea in tanto consessu locum principem obtineret. Verum nec quod ibidem publice perorarit, primariam illum sedem decuit occupasse. Rursum vero nec dicere possumus ipsum primo loco sedisse tanquam patronum Synodi, cujus partes erant singulorum rogare sententias, ut suo loco dicemus. Nam cui magis credendum de Eustathio, quam sibi ipsi de se testanti; nempe præter illa, quæ de fide catholica adducta essent in controversiam, reliqua adeo neglexisse, ut nec quot in Synodo congregati essent episcopi, scire curarit? At reddam ipsius verba [2] : « Nicæam, inquit, adventavit maximus episcoporum cœtus, numero ducentorum et septuaginta ad minimum in unum coactorum; nam propter ingentem eorum multitudinem nihil certi de hoc numero scribere possum, quandoquidem in eo curiose investigando minime laboravi. » Hujusmodi quidem haud sunt verba hominis Synodo præsidentis, et cui ex officio hæc et alia exacte scire necessario incumberet.

57. Sed ad hæc cognoscenda nulla verior poterit ratio suffragari, quam quæ petitur exemplo rerum gestarum in aliis sacrosanctis Synodis œcumenicis : ex quatuor namque illis antiquioribus Conciliis generalibus solius Chalcedonensis Acta integra extant; in cujus prima actione qualisnam esse soleret episcoporum consessus in Synodo, perspicue demonstratur, dum hæc ibi scripta leguntur [3] : « Residentibus magnificentissimis et gloriosissimis judicibus et amplissimo senatu in medio ante cancellos sanctissimi altaris; et in læva quidem parte sedentibus sanctissimis et reverendissimis episcopis et vicariis Deo amicissimis sanctissimi et reverendissimi Leonis antistitis priscæ urbis Romæ, et Anatolio religiosissimo archiepiscopo Constantinopolitanæ regiæ civitatis, et Maximo religiosissimo episcopo Antiochiæ, » etc. Anatolius ibi est superadditus, cum nulla esset ratio, qua Antiocheno episcopo præferri deberet. Et paulo post : « Ex dextera vero parte similiter considentibus Dioscoro religiosissimo episcopo Alexandrino et Juvenali religiosissimo episcopo Hierosolymorum, » etc. Hæc cum situ et sessionis ordine in Synodo Chalcedonensi disposita inveniantur, et haud dubium ex antiquo et usitato rerum ordine, nempe quod factum Patres scissent in Nicæno Concilio, Constantinopolitano pariter et Ephesino; quis non intelligat, locum sinistrum ab illis sanctiorem et digniorem esse existimatum? Nam cum Dioscorus episcopus Alexandrinus hæresis infamatus, cujus causa in Synodo examinanda erat, primum locum dexteræ partis tenuerit, legati vero Apostolicæ Sedis primum lævæ, plane absque aliqua ambiguitate perspectum, notumque redditur, sinistram partem dextera digniorem esse existimatam.

58. Quod duplici ratione potuit contingere, sive quod (ut dixisse quoque meminimus secundo Annalium tomo) apud Romanos in sacris potior locus semper sinister sit habitus, dexter vero posterior; sive quod in Ecclesia Christi ex benedictione illa patriarchali [1] in Ephraim atque Manassem mutatæ sint rerum vices et ordo; ut quæ sinistra esset, in dexteram, et dextera in sinistram dignitatis et benedictionis ordine mutaretur. Id quidem tam in Orientali, quam in Occidentali Ecclesia usu receptum esse, prisca docent exempla. Etenim de Orientali Ecclesia fidem facit Sophronius Hierosolymitanus episcopus in homilia ad populum habita, ex qua hæc recitata leguntur in posteriore Nicæno Concilio : « Ecce, inquit, imaginem maximam et mirificam vidimus repræsentantem in medio quidem picturam Domini nostri Jesu Christi, matrem autem Christi et dominam nostram Deiparam semper Virginem Mariam a sinistris, a dexteris Baptistam Salvatoris nostri præcursorem, etc. » Et de Occidentali Ecclesia atque ipsa Urbe id ipsum manifeste illud demonstrat, dum olim cum in basilicis distincta essent loca feminarum atque virorum, in dextera parte collocatæ erant mulieres, in sinistra vero viri, ut ejusdem Ecclesiæ vetustissima monumenta docent, quorum alibi meminimus. Hinc et ille veterrimus usus, ut in sacris diptomatibus a dexteris Paulus, Petrus vero a parte læva collocaretur.

59. Hac igitur ratione affirmandum est, in hoc Nicæno sacro episcoporum consessu a læva parte sedisse Osium, Vitum, atque Vincentium missos a Silvestro legatos a latere, moxque assedisse Alexandrum episcopum Alexandrinum, ac reliquos suo ordine; a dexteris vero primum (ut visum est) obtinuisse locum episcopum Antiochenum. Rursum vero in medio ejusdem consessus (ut habent Acta dictæ Synodi Chalcedonensis [2] et aliorum Concilio-

[1] Hier. epist. CXXVI. — [2] Apud Theodor. lib. I. c. 8. — [3] Concil. Chalced. Act. I. tom. I. Concil.

[1] Gen. XLVIII. — [2] Concil. Chalced. ead. act. I. paulo inferius.

rum) poni solitum erat sacrosanctum Evangelium, in quod vultus omnium conversi essent. At quid hoc mysticum significaret, S. Cyrillus Alexandrinus declarare videtur, dum ait in Apologia : « Sancta Synodus» nempe Ephesina « in sancta ecclesia, quæ Mariana vocatur, congregata est; Christumque assessorem capitis loco adjunxit; venerandum enim Evangelium in sancto throno collocavit, tantum non in aures sacerdotum clamans : Justum judicium judicate, etc. » Liber igitur ille in sede regia collocatus, divinam præ se ferebat personam, secundum illud Psalmi [1] : « Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat. » Sed ad ipsa Nicæna Acta revertatur oratio. Quid autem actum sit postquam peroravit Eustathius atque hymnum absolvit, Eusebius, institutam semel prosecutus orationem, narrat, sic dicens [2] :

« Postquam ille assederat, omnibus aciem oculorum in imperatorem acriter intendentibus, silentium factum est. Imperator vero primum alacri obtutu, et placidos oculos in omnes conjiciens, suæque ipsius mentis et ingenii vires colligens, sedata ac leni voce hoc modo apud eos dicere ingressus est: Quoniam mihi admodum in optatis fuit, amici carissimi, isto vestro consessu aliquando frui, jam vero potitus, regi et moderatori omnium Deo ideo me gratias agere debere fateor, quod mihi præter cæteros largitus est, ut istud quod omnium fere bonis antecellit, nempe vos in unum convocatos, unanimque omnium et consentientem esse voluntatem, oculis tandem aspiciam. Nolite ergo pati, ut ulla invidiæ tempestas nostris rebus prosperis inimica istud bonum labefactet; neque cum tyrannorum dimicatio contra Deum suscepta jam Dei Salvatoris virtute profligata sit, ut denuo perditus dæmon divinam Christi disciplinam et religionem malevolorum obtrectationibus lacerandam objiciat : quandoquidem intestina seditio in Ecclesia Dei conflata multo plus molestiarum et acerbitatis, quam quodvis bellum pugnave, videtur mihi in se complecti; atque istæ res ad animum spectantes, longe plus, quam quæ ad corpus pertinent, doloris afferre videntur. Cum igitur Dei Opt. Max. nutu victoriam ab hostibus reportassem nihilque amplius mihi reliquum esse putarem, quam ut tum Deo gratias agerem, tum una cum his, qui, Deo opem ferente, per me essent in libertatem vindicati, communem lætitiam animo perciperem : ut primum dissensio vestra ad aures meas præter omnem spem pervenit, rumorem illum de ea allatum non plane negligebam; sed optans in primis, ut huic rei mea opera et sedulitate remedium inveniretur, omnes vos absque mora accersebam. Attamen lætor equidem vehementer, cum jam vestrum consessum intueor : tunc tamen arbitror rem me maxime ex animi sententia gessisse, ubi vos animorum conjunctione colligatos, et unam eamdemque communem inter omnes et tranquillam concordiam (quam quidem vos, cum sitis Deo consecrati, aliis etiam a Deo impetrare, consentaneum est) vigere florereque intellexero. Itaque ne ulla sit, quæso, in vobis mora, o carissimi, ne gravemini, o sancti Dei ministri, et spectati communis omnium nostri Domini ac Salvatoris famuli; ne gravemini, inquam, deinceps causas dissensionis inter vos grassantis jam penitus tollere; primoque omnium operam detis, ut omnia vincula, quibus constricta tenetur controversia, pacis legibus omnino dissolvantur. Sic enim estis et Deo omnium gubernatori rem gratam facturi, et mihi vestro in Domino conservo maximum præstaturi beneficium. Hic ista latino sermone, altero eadem interpretante, locutus, sermonem omnem deinceps Concilii præsidibus concessit. »

60. Cur autem latino magis, quam græco sermone usus sit, cum, teste eodem Eusebio [1], idem græcam linguam calleret; ea potissimum ratio redditur, quod ob majestatem Romani imperii, nec inferiores quidem judices decebat interloquendo, et sententiam ferendo, peregrina uti dialecto, sed tantum Romana, quod fusius nos dixisse alia occasione meminimus primo Annalium tomo. Porro eamdem Constantini ab Eusebio recitatam orationem referunt Sozomenus atque Gregorius [2] in eamdem ferme sententiam. Dalmatianus vero episcopus Cyzicenus, qui tempore Zenonis imperatoris collegit (ut profitetur) Acta Nicæni Concilii, longe prolixiorem ab his recitat Constantini in Synodo orationem, qua inter alia imperator opportuna occasione se sacro initiatum esse baptismate profitetur, quam facilioris fuit negotii ab Eusebio prætermitti; de cæteris scriptoribus eamdem orationem omittentibus nulla est suspicio doli, cum sive rem ipsam, sive verba, non alia quam quæ ab Eusebio scripta esse repererint, memoriæ commendasse intelligantur.

61. *Acta in Concilio Nicæno.* — Quæ autem post hæc in Synodo gesta sint, utinam integrum esset hic integra Acta describere, singulorumque sanctorum Patrum sententias tanquam monilia quædam attexere. Sed quoniam ea deperdita esse noscuntur, ex fragmentis hinc inde collectis opus haud ingratum compingere satagemus. Fuisse quidem Acta Nicæna accuratissime scripta, sanctus Athanasius auctor est in libro de Synodis : verum injuria temporis et Arianorum conatibus passa esse naufragia certum est. Cæterum scimus, nonnullos, qui longe post Nicænum Concilium vixere, profiteri Acta Nicæna reperiri : siquidem testatur Photius se legisse Acta Nicæna tribus distincta voluminibus a Gelasio quodam scripta; non tamen (ut ait) ipsa vere Synodi Acta, verum de rebus gestis in Synodo historiam, humili quidem sermone, sed diligenti, tractantem quæ in Synodo contigerunt. Adstruere videtur id ipsum Theodorus Balsamon ejus interpres. Ex nostris Latinis Isidorus, non ille Hispalensis episcopus (ne quis pulchro nomine decipiatur), sed ille cogno-

[1] Psal. LXXXI. — [2] Euseb. in Vit. Const. lib. III. c. 11. 12.

[1] Euseb. in Vit. Const. lib. III. c. 13. — [2] Greg. presb. orat. de patrib. Nicæni Concilii.

mento Mercator, haud tantæ fidei auctor (ut experti sumus in multis), hæc de his tradit [1]: « Nobis autem, inquit, quidam e consortio fratrum nostrorum Orientales testati sunt, se vidisse Concilium Nicænum, habens potiorem quam quatuor Evangeliorum magnitudinem, continens in se sessiones episcoporum, et introductiones, judiciaque querimoniarum, atque definitiones, et constitutiones, necnon et subscriptiones eorum; ad cujus similitudinem magnum Chalcedonense Concilium conscriptum esse confirmarunt. » Hæc ipse. Sed et qui nostro sæculo vixit, et ante paucos annos ex hac vita decessit, D. Franciscus Turrianus, dignæ memoriæ vir, asseverare non dubitat, eamdem hodie reperiri Alexandriæ apud illius sedis, qui illic moratur, episcopum. Credidit ipse aliis istæc referentibus. Alios audivi affirmantes eadem Acta apud Arabes asservari.

62. Sed, ut libere dicam, somnia puto hæc omnia: utinam falsus conjector inveniar! nam illud scimus omne sæculum, quod ab eo tempore ad nostram usque ætatem interlapsum est, cupidissimum fuisse tam egregiæ atque omnium nobilissimæ antiquitatis, nec tamen ea hominum quemquam potitum esse. Nec ignoramus in compluribus Conciliis œcumenicis, in quæ ex omnibus Orientis atque Occidentis provinciis eruditi episcopi convenere, cum sæpius Nicænorum Actorum peropportuna mentio se offerret, ab aliquo illorum nomine tenus cognita vel citata. Nec nos latet, sub Honorio imperatore, cum de Nicæno canone controversia fuisset exorta, publica legatione Africanorum episcoporum ad Orientalium sedium præcipuos antistites missa, esse omnium Ecclesiarum archiva reserata, atque abdita quæque penetralia diligentissime pervestigata; nec quicquam præter illa, quæ hodie habentur, de Nicæno Concilio inventum esse. Quamobrem, missis his (quod nostrarum partium est), in illud potissimum incumbamus, ut quoniam ubertas messis deest, et pinguis vindemiæ nulla spes reliqua, spicas colligamus atque racemos; quæ, inquam, diversis in locis sparsa atque dispersa inveniri possunt, relegentes, suo ordine disponamus.

63. Illud quidem memoria dignum in primis accidit; cum ex consuetudine scripta Arii de hæresi quam protulerat legerentur, sanctissimos Patres illos adeo exhorruisse blasphemiam, ut mox aures obstruxerint. Testatur id quidem S. Athanasius, cum adversus Arianos agit his verbis [2]: « Ego certe, vel solum inter scribendum, cum et ejus impietatum recordarer, verumque de religione sensum retinerem, non potui hominem non execrari. Nam et in Nicæno conventu omnes quotquot ibi aderant episcopi, aures suas ad ista verba obturaverunt, etc. » Lectæ sunt et litteræ Eusebii Nicomediensis, totius satanicæ molitionis præcipui architecti. Quid autem tunc a Patribus de his scriptis actum sit, Eustathius, quem diximus, episcopus Antiochenus narrat his verbis, quæ recitat Theodoretus [1]:

64. « Ubi his de causis Nicæam adventavit maximus episcoporum cœtus. » Et paulo post: « Ubi etiam de fidei modo quæri cœptum est, Eusebii blasphemia per suas ipsius litteras satis perspicua deprehensa fuit. Quæ quidem litteræ ubi fuere perlectæ, sicut auditoribus immensum dolorem propter ejus de Ecclesia decessionem, sic earum auctori insanabile dedecoris vulnus intulerunt. Ac tametsi jam impia Eusebii officina patefacta erat, et nefariæ ejus litteræ in omnium conspectu discerptæ, tamen quidam fraudulenter, nomine pacis simulato omnes qui præclarissime concionari solebant, silere compulerunt. Qui autem aperte Arii insaniam sectabantur, ii veriti, ne auctoritate tanti Concilii in unum coacti, in exilium ejicerentur, procedentes in medium ipsi vetitum Arii dogma damnant, anathemate et litteris de fide omnium consensu compositis, sua manu subscribunt. » Hæc de his modo Eustathius. Fuit plane arianorum episcoporum istiusmodi sponte facta deditio persimilis fugæ Parthorum; sic enim contra Arium scribunt, ut in sedibus suis relicti, inde pro Ario (quod fecerunt) validius dimicarent. Verum scriptio ista atque subscriptio secuta est postea. Versemur nunc in his, quæ ipsius Synodi exordio facta sunt.

65. Cum enim adversus Arium et Arianos diutius ante Nicænum Concilium olim Synodus a Catholicis, ac præcipue a legato Sedis Apostolicæ Osio episcopo Cordubensi, et Alexandro episcopo Alexandrino, Alexandriæ (ut suo loco dictum est) collecta fuisset: placuit sanctis Patribus Nicææ collectis, ut ejusdem Synodi ante habitæ Acta producerentur in medium; id quidem testatur S. Julius papa in epistola apud Athanasium his verbis [2]: « Quocirca episcopi in magna Synodo Nicææ congregati non sine Dei consilio permiserunt prioris Synodi Acta in alia Synodo examinari; ut et illi, qui judices erant, præ oculis habentes secundum de ea ipsa re judicium futurum, cum omni diligentia causam expenderent, et illi qui sententiam acceperant, certo cognoscerent, se non per simultatem priorum judicum, sed jure et merito condemnatos esse. » Hæc Julius. Porro de altercatione tunc habita inter hæreticos atque Catholicos, sanctus Athanasius, qui interfuit, et ad Alexandri episcopi sui jussa pro defensione fidei præsto erat, hæc ait [3]: « Ita enim in Nicæna Synodo cum Eusebio ejusque gregalibus actum est: Cum principio in hæresi sua contumaces bella pugnasque in Deum meditarentur (nam quæ ab illis proferebantur, hæresis impietate scatebant), episcopi contra qui convenerant (erant autem illi plus minus trecenti) placide et humaniter postulabant, ut suorum dictorum rationes redderent, seque non impi s esse demonstrarent. Illi autem vix inceperant hiscere, cum jam et improbarentur; et ipsi quoque inter sese depu-

[1] Isidorus in præfatione Concilii. — [2] Athanas. orat. I. contra Arian.

[1] Theod. lib. I c. 8. — [2] Extat apud Athan. Apolog. I — [3] Athan. epist. cont. hæres. Arian. decr.

gnarent, agnitaque suæ hæreseos perplexitate, muti prorsus reddebantur; ipsoque silentio suæ opinionis vitia flagitiaque prodebant. Episcopi igitur, sublatis Eusebianorum vocabulis, istam formulam sanæ fidei conceperunt, omnibusque subscribentibus, subscripserunt, et ipsi Eusebiani iis verbis, quæ nunc culpant; loquor autem de vocabulis SUBSTANTIA ET CONSUBSTANTIALITATE; approbantes Dei Filium nullo modo facturam aut creaturam esse; sed fœtum et Verbum ex Patris substantia. » Sed hæc postea.

66. Cæterum antequam ad ista devenirent Eusebiani et alii Ariani, ut catholicæ fidei subscriberent, et detestarentur sententiam Arii, quam ante defenderant; explosa jam atque penitus confutata hæresi, inter Patres nonnihil laboratum est, qua potissimum voce divinitatem coæqualem paremque Filii Dei cum Patre possent exprimere, quo omnis illorum impietas remaneret prorsus extincta. « Nam cum, inquit Athanasius [1], Synodus in hoc esset, ut Arianorum impia vocabula tolleret, et voces adhibere vellet, quæ sine controversia sacrarum litterarum essent, nimirum eum Filium esse, et nequaquam ex non entibus esse, sed ex Deo, eumque Verbum esse et Sapientiam, ac nequaquam creaturam aut facturam, sed germen proprium sui Patris; Eusebiani pro inveterata sua et prava opinione volebant illud, Ex Deo esse, commune esse et ad homines quoque pertinere, neque quicquam Christum eo nomine a nobis differre. » Et paulo post: «Ibi Patres animadversa illorum fraude et impietatis vafritie, coacti sunt clarioribus verbis exponere quid sit, Ex Deo esse; et scribere Filium ex substantia Dei esse; ne, Ex Deo esse, et commune et æque ad Filium et creaturas pertinere existimaretur. » Et inferius:

67. « Episcopis rursum affirmantibus et hoc quoque scribi debere, Eum veram esse potentiam et imaginem Patris, et similem Patri, et immutabilem per omnia, et inconvertibilem, et æternum, et indivisum in Patre subsistere; nunquam enim non erat, sed semper erat, subsistebatque perpetuo apud Patrem, ut splendor lucis. Ista quidem eatenus sustinebant Eusebiani, nihil ausi contradicere, ob probrum quod in dictis suis refutatis passi erant; sed ita tamen, ut deprehenderentur inter sese mussitare, nutus conferre, oculisque sibi invicem applaudere. Quasi illud, Simile esse, et In eo esse, et Ejus potentiam esse, communia Filio nobiscum essent, neque obstaret quidquam quo nobis ea ipsa quoque adaptarentur, eo quod de similitudine nostra cum Deo scriptum habeatur, hominem esse et imaginem et gloriam Dei, » etc. Paulo vero post : « Cæterum, inquit, episcopi, considerata illorum hypocrisi et vafritie (prout Scriptura dicit : Dolus in cordibus fabricantium mala), ipsi quoque necessitate coacti sunt sententiam earum rerum ex Scripturis colligere, et quæ prius dixerant, apertioribus verbis repetere, et scribere, Filium consubstantialem esse Patri; ut non solum similem similitudine, sed eumdem ea voce, qua ex Patre esse dicitur, significarent, » etc. Multa de his ibi Athanasius. De qua quidem voce Marius Victorinus [1] cum pluribus agit, hæc ait : « Hoc uno, id est, ὁμοούσιος, omne venenum Ariani dogmatis interneca[t]ur. O docti episcopi, o sancti, o fidem spiritu confirmantes, o verbum; vere verbum Dei, quo Deus et Λόγος ostenditur ex æterno, et semper eademque substantia. Dictum igitur latine est ὁμοούσιον, unde necessario etiam græce ponendum atque tractandum.» Hæc ipse.

68. Porro vocem hanc acceptam tunc fuisse ex Eusebii Nicomediensis litteris in Synodo (ut vidimus) recitatis, testatur S. Ambrosius, qui in libro de Fide ad Gratianum imperatorem sic ait [2] : « Auctor ipsorum Eusebius Nicomediensis epistola sua prodidit dicens : Si verum (inquit) Dei Filium increatum dicimus : HOMOUSION, Consubstantialem cum Patre, incipimus confiteri. Hæc cum lecta esset epistola in Concilio Nicæno, hoc verbum in tractatu fidei posuerunt Patres, quod viderunt adversariis esse formidini, ut tanquam evaginato ab ipsis gladio ipsum nefandæ caput hæresis amputarent. » Hæc Ambrosius. Cæterum quod calumniarentur Ariani vocem esse exoticam, nec reperiri in divinis Scripturis, ejus tamen significationem ex sacris litteris esse, nomenclaturamque non nuper inventam, sed a sanctissimis quoque Patribus usurpatam, ab ipso præsertim sancto Dionysio Romano pontifice, Dionysio Alexandrino episcopo, et ante hos a Theognosto, antiquo theologo, Athanasius pluribus docet [3].

69. Hanc autem traditionem plane esse apostolicam, ut tres personas in una substantia, eamdemque unam substantiam in tribus personis distinctam Catholica profiteatur Ecclesia, externi etiam et impii produnt fidemque faciunt; ut illud Luciani [4] (quod suo loco diximus) dum, licet irridens, christianum ducit catechizantem ethnicum, de tanto mysterio sic paucis docens : « Rogante ethnico christianum, atque dicente : Quemnam igitur tibi jurabo? Triephon respondit : Deum alte regnantem, magnum, æthereum atque æternum Filium Patris, et Spiritum sanctum ex Patre procedentem; unum ex tribus, et ex uno tria (tres) : hæc tu Jovem puta; hunc Deum existima; » sic apud Lucianum. Sed unde hæc blasphemo veritas, nisi ex iis, quæ ipse a Christianis, sive Apostolis, sive eorum discipulis accepisset de fide sanctissimæ Trinitatis, qua omnes qui credituri essent imbuebantur? ut vel hoc uno argumento ex veteri traditione, atque adeo Apostolorum, deprompto, omnis impietas convicta prorsus remaneat et extincta. Nam quomodo tres unum sunt, nisi in communicatione substantiæ? et quonam pacto unum tres, nisi in distinctione personarum? Ita enim Ecclesiam fideles docuisse tempore Apostolorum, etiam (ut vides) Christianæ religionis hostes affirmant.

70. Cum igitur patroni arianæ hæresis se causa

[1] Athan. ubi supra.

[1] Mar. vict. advers. Arium lib. II. prope fin. — [2] Ambr. de fide ad Grat. lib. III. c. ult. — [3] Athan. in ep. decr. Nicæn. concil. contra Arian. hær. — [4] Lucian. in Philop. prope fin.

cadere cernerent, et contra catholicam veritatem obniti posse ulterius desperarent; de ingenito Patre addidere propositionem, nempe, ut Pater tantum diceretur ingenitus, ut deducere possent in consequentia, ipsum Filium factum atque creatum. Sed sancta Synodus sic Filium genitum nominavit, ut tamen ad eludendam illorum imposturam adderet, NON FACTUM; sicque GENITUM, NON FACTUM, adjecerit Symbolo. Hæc enim ex Athanasio deducuntur [1] Porro istæc de rebus gestis in Synodo adversus arianam hæresim ab Athanasio scripta, Theodoretus [2] omnia ferme recitat ex ejusdem Athanasii epistola ad Africanos, sed brevitatis causa (ne eadem iterum repetamus) omittimus. Controversias enim in Synodo, de his quæ spectarent ad fidem inter Catholicos et Arianos agitatas ipse Athanasius prolixiore oratione prosecutus est eo commentario seu epistola, quam inscripsit : « De iis quæ decreta sunt contra hæresim arianam. » Fuit enim in his quæ ad mutuas conflictationes pertinent, Athanasius pars magna Synodi, libera ei concessa licentia adversus Arianos agendi.

71. Quid autem inter disceptandum præstiterit Constantinus, Eusebius [3] narrat his verbis : « Cum igitur multa essent ex utraque parte proposita, magnaque controversia ipso disputationis ingressu concitata, imperator toleranter ac placide omnibus animum attendere, studio acri prolatas sententias sensim excipere; vicissim ferre opem utrique disceptantium parti : eos magna cum contentione digladiantes paulatim reconciliare; conferre cum singulis comiter et benigne sermonem : græce (nam ne ejus quidem linguæ ignarus fuit) quid ipse sentiret, eloqui; suavis fuit et dulcis, dum aliis persuadere, alios sermone lenire, alios qui diserte dixissent collaudare, omnes denique ad concordiam reducere contendebat; usque eo uti tandem eos in omnibus rebus, quæ in quæstionem aliquando venissent, tum conspirantes animis, tum opinionibus adeo consentientes redderet, ut non modo concors fides inter eos vigeret, sed etiam unum idemque tempus in salutari festo Paschatis celebrando observandum ab omnibus concederetur. Jam vero quæ erant communi omnium sententia decreta, cujusque manu subscripta, fuerunt in commentarios relata. » Hucusque Eusebius, paucis perstringens quæcumque in Synodo gesta essent, evitans syrtes ac scopulos de se vel sociis ne verbum quidem effandi, ut sic suæ suorumque turpitudini consultum silentio foret.

72. Cæterum de Constantino illud verum : ipsum egisse, ut qui hactenus Arii sententiam defendissent, assentientes catholico dogmati sacræ fidei regulæ in Concilio editæ se subscriberent, inter quos ipse Eusebius hoc idem præstitit. Sed declaravit rerum futurarum eventus, Arianos non amore catholicæ disciplinæ, sed privatis commodis studentes (ut dictum est) et in Constantini gratiam, inservientes tempori, hæresin condemnasse fidemque catholicam comprobasse : siquidem ab ea confestim resilierunt, et acriore sunt eam odio persecuti. Habes rursum ex Eusebio satis expressum, quæ fuerint partes imperatoris in Synodo assidentis, nempe attente audire, studere paci, favere veritati, et fovere concordiam, tumultus comprimere, discrepantes a veritate ad rectæ fidei semitam revocare, et in omnibus de fide catholica bene mereri; non autem ferre suffragium, vel causam sententia definire, vel quampiam ad eam rem pertinentem, inconsultis Patribus, legem ferre. At nec certe majorem hac sibi vindicare potuerunt auctoritatem, qui alias, absente imperatore, loco ipsius interfuere Synodo judices cognitores : laici enim cum essent, sic præesse judices consueverunt, non ut definirent quidpiam, sed cognoscerent, et interloquendo paci consulerent et quieti. At de ejusmodi functione alias suo loco opportunius; nunc autem ad res gestas in Synodo redeamus.

73. Consentientibus catholicis episcopis, et arianis pariter assentientibus, concepta est catholicæ fidei formula, qua omnia Arianæ hæresis capita truncarentur; fuit autem ejus formandæ Osius in primis sapientissimus architectus, de quo hæc S. Athanasius [1], cum scribit in Arianos, ex verbis ipsorum in eumdem Osium apud Constantinum conclamantium : « Hic princeps est Synodorum; et, si quid scribit, ubique auditur; hic formulam fidei in Nicæna Synodo concepit, et Arianos ubique pro hæreticis traduxit. » Porro ipsa sacra fidei formula tunc scripta, quam Nicænum Symbolum appellare fideles consueverunt, cum pluribus in locis scripta habeatur, nos hic describemus eam ex epistola ejusdem Athanasii ad Jovianum imperatorem [2] :

« Credimus in Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium creatorem. Et in Dominum Jesum Christum Filium Dei, natum ex Patre et unigenitum, hoc est, ex substantia Patris, Deum ex Deo, lumen de lumine, Deum verum ex Deo vero, genitum, non factum, et consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt tam in cælis, quam in terra. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit, et incarnatus est, et homo factus est, passus est, et resurrexit tertia die, et ascendit in cælos, venturus inde ad judicandum vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. » Hæc est regula catholicæ fidei; quæ vero sequuntur, anathematismi sunt pronuntiati adversus omnes impias Arianorum positiones, ne ulla ex parte hæresis consistere posset; quos idem sic subdit : « Eos autem qui dicunt : Erat, quando non erat; et antequam fieret, non erat, aut ex non entibus extitit ex alia substantia subsistentiaque; aut creatum, aut convertibilem, aut alterabilem dicentes Filium Dei : hos anathemate ferit catholica et apostolica fides. » Hucusque Nicænum Symbolum, quod secundum diversas translationes in latinum factas, interdum

[1] Athan. in epist. decr. cont. Arian. hæres. — [2] Theod. lib. I. c. 8. — [3] Euseb. Vit. Const. lib. III. c. 13.

[1] Athan. epist. ad solitar. — [2] Athan. ad Jovian. de fide.

aliquibus diversis verbis scriptum habetur, ut in Synodo Chalcedonensi [1], et apud S. Basilium [2], aliisque in locis.

74. Cum autem ad adstruendam Spiritus sancti divinitatem nihil præterea addidisse reperiatur Nicænum Concilium Symbolo Apostolorum, id eam ob causam accidisse S. Basilius ait, quod nulla tunc ea de re controversia mota esset [3]; sic enim ait, postquam Nicænum Symbolum recitavit : « Quoniam igitur in hac fide reliqua quidem satis diligenter determinata sunt, alia ad correctionem noxiorum, alia ad præmunitionem contra ea quæ in futuro suboriri possunt; sententia vero de Spiritu sancto in transcursu sine omni diligentia posita est, propterea quod nondum mota esset ista quæstio, sed adhuc credentium mentibus securus ac nullis objectus insidiis inesset de Spiritu sancto intellectus; paulatim vero perversa impietatis semina sese exeruerunt; quæ quidem primum ab Ario hæresis auctore seminata, postea vero ab illis, qui impia Arii commenta susceperunt, ad perniciem Ecclesiarum nutrita sunt. » Hæc S. Basilius. In eamdem sententiam item S. Hieronymus [4] adversus objectionem illam pro Origene allatam : « Quidam constantius aiunt : Quomodo damnabimus, quos Synodus Nicæna non tetigit ? Quæ enim damnavit Arium, damnasset utique et Origenem, si illius dogmata reprobasset. Scilicet uno medicamine omnes simul morbos debere curari, et idcirco Spiritus sancti neganda majestas est, quia in illa Synodo super substantia ejus silentium fuit. De Ario tunc, non de Origene quæstio fuit; de Filio, non de Spiritu sancto. Confessi sunt quod negabatur : tacuerunt de quo nemo quærebat. » Ita Hieronymus.

75. Sed et satis expressam esse Spiritus sancti divinitatem in Nicæno Symbolo, S. Epiphanius docet [5] dum in eo posita illa sunt verba : « Et in Spiritum sanctum : » Sicut dixerant : « Credimus in Patrem et in Filium, in unam ipsorum (ut ait) glorificationem, in unam Deitatis unitatem, in unam coessentialitatem, in tria perfecta, unam vero Deitatem, unam essentiam, unam glorificationem, et unam dominationem, a voce tertio repetita, CREDIMUS, et CREDIMUS, et CREDIMUS. » In hunc modum Epiphanius. Verum et dilucidius idem qui Synodo interfuit Athanasius, scribens libellum Nicænæ fidei ad Jovianum imperatorem, post recitatum Nicænum Symbolum hæc subdit [6] : « Sed nec alienavit Spiritum sanctum a Patre et Filio, sed eum una glorificavit cum Patre et Filio, et in una sancta Trinitatis fide, eo quod sit una in sancta Trinitate Deitas. » Hæc ibi; rursumque scribens ad Africanos [7] : « Eadem, inquit, illa Synodus blasphematores Spiritus sancti, dicentesque eum creaturam esse, subvertit. Nam cum Patres statuissent de fide in Filium, id statim adjectum voluere : Credimus et in Spiritum sanctum; ut perfectam et plenam de S. Trinitate fidem confessionesque absolventes, formam ejus, quæ in Christo est, fidei, et doctrinam Catholicæ Ecclesiæ exhiberent; cum et vobis et omnibus sit notum, nemini que unquam Christianorum dubium fuerit, nos in Deum, non in creaturam habere fidem : Deum, inquam, Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium conditorem; et in unum Dominum Jesum Christum Filium ejus unigenitum; et in Spiritum sanctum : unum Deum in sancta et perfecta Trinitate cognoscentes, in qua baptizamur, et in quam cooptamur, Deitate. » Hactenus Athanasius.

76. Conscripta igitur sacrosancta fidei regula, singulorum episcoporum chirographo munienda fuit. Subscripserunt Catholici omnes et Ariani, qui et hactenus in episcoporum subscriptione positi leguntur, nempe Eusebius episcopus Nicomediensis, primarius Arii propugnator, Eusebius Pamphili Cæsareæ in Palæstina episcopus, Mares Chalcedonensis, Theognis Nicænus, Narcissus Neroniadis, Asclepius Gazæ, Patrophilus Scythopolitanus, Gregorius Beryti, Aetius Lydæ, Secundus Ptolemaidis, Theodorus Heracleæ, et Menophantes Ephesinus. Cum autem (ut dictum est) omnes ii subscripti reperiantur Nicæno Concilio, quonam modo Socrates ex his quatuor non subscripsisse testatur, et quintum quem addit, Theonam Marmaricæ præsulem? Ait enim [1] : « Hanc fidem approbaverunt trecentum decem et octo episcopi, omnesque ei assensi sunt; et (uti scriptum est apud Eusebium) consentientibus animis opinionibusque eidem subscripserunt, quinque solum exceptis, qui hanc vocem ὁμοούσιον, id est, CONSUBSTANTIALE, repudiarunt, Eusebio videlicet Nicomediæ episcopo, Theognide Nicææ, Mare Chalcedonis, Theona Marmaricæ, Secundo Ptolemaidis. » Et paulo post : « Proinde et vocem illam, CONSUBSTANTIALE, vehementer irriserunt, et abdicationi Arii subscribere noluerunt. Ob quam causam Concilium non solum Ario et omnibus ejus opinionis fautoribus denuntiavit anathema, verum etiam vetuit, ne Alexandriam Arius omnino adventaret. » Hæc Socrates.

77. Sed hac in re diversa sunt tempora consideranda, atque illud primum, cum regula fidei scripta est; tunc enim accidit, ut iidem a Socrate recensiti resilierint et subscribere recusaverint; paulo vero post oblato libello recantantes palinodiam, iis quæ de fide decreta fuerant, subscripserunt. At post hæc a S. Synodo in Arium, damnata jam ejus hæresi, anathema inflictum est, quod a sententia non discederet. Tunc subscribentibus omnibus episcopis Arii anathemati, duo tantum id facere renuerunt, nempe Eusebius Nicomediensis episcopus, et Theognis Nicænus : quando iidem cum Ario a Synodo damnati sunt, et privati sedibus, in locum ipsorum Nicomediæ Amphione suffecto, et Chresto Nicææ.

[1] Synod. Chalcedon. act. II. — [2] Basil. epist. LXXVIII. — [3] Idem ead. epist. LXXVIII. — [4] Hieron. epist. LXV. — [5] Epiph. hæres. LXXIV. prope fin. — [6] Athan. ad Jovian. de fide. — [7] Athan. ep. ad Afric. in fin.

[1] Socrat. lib. I. c. 5.

Porro decreta sunt hæc quidem a Synodo; sed Constantinus ab Eusebio ipso rogatus intercessit, quominus isti in eos statuta executioni penitus mandarentur, neve subrogati in locum ipsorum episcopi sedes illorum capesserent; testatur id quidem ipse suis litteris, quas postea ad Nicomedienses dedit, nosque inferius eas suo loco ponemus : egitque imperator, ut iidem, quos S. magna Synodus condemnasset, recantarent palinodiam, et ipsi sacro Patrum conventui pœnitentiæ libellum mitterent. Quamobrem hallucinati esse videntur, qui putant, Arium, Eusebium Nicomediæ, et Theognidem Nicænum, hoc ipso anno ejus Concilii sententia privatos sedibus exulasse, atque diu post restitutos fuisse. Quando autem exilium eorumdem episcoporum contigerit, suo loco dicturi sumus. Extat ipse libellus ab eisdem Eusebio et Theognide ad Patres missus; recitatur a Socrate, illumque nos ob evidentiorem rerum gestarum certitudinem hic describemus; est enim hujus modi[1] :

78. « Tametsi cum antea a vestra sanctitate essemus condemnati, nostrum fuisset, ea quæ erant a vobis sancte et religiose judicata, tacite et cum silentio tulisse : tamen quoniam absurdum erat, ut nos silentio nostro contra nos opinionem aliis afferremus, nos plane calumniatores esse, idcirco vobis significavimus, nos fidei decisioni consensisse, atque vi et notione verbi CONSUBSTANTIALIS diligenter considerata, paci nos totos addixisse, atque nullum errorem secutos esse : sed tum quo Ecclesiarum securitati proinde consuleretur, ea quæ in nostram cogitationem venerant, vobis suggessisse; tum quo illos, qui nostro consilio et sententiæ acquiescere deberent, certa persuasione confirmaremus, fidei illi subscripsisse; anathemati autem Ario a Concilio denuntiato non ob eam causam non subscripsisse, quod fidem illam incusaremus, sed quod minime crederemus, eum, qui erat accusatus, hominem ejus generis fuisse : præsertim cum ex illis, quæ privatim ad nos ab eo tum per epistolas relata erant, tum per ejus sermonem coram habitum declarata, pro certo essemus persuasi, ipsum longe alium esse. Quod si sanctum vestrum Concilium nostris verbis voluerit fidem adhibere, illa quæ vestro judicio decreta sunt, non contradicendo impugnare, sed consentientibus animis confirmare decrevimus; et hoc libello consensum illum roboramus : non huc inducti, quod exilium graviter et iniquo animo ferimus, sed quod libenter cupimus hæresis vitare suspicionem. Nam si nos jam in vestrum conspectum venire permiseritis; comperietis nos vestris decretis omnino suffragaturos. Et quoniam vestræ reverentiæ visum est, illum, qui rerum istarum reus agitur, humanitus excipere et ad vos accersere; est plane a ratione alienum, ut cum is, qui crimine tenetur implicatus, accersitus sit, illisque quæ ipsi objiciuntur responderit, nos reticendo nosmetipsos culpæ convincere videamur. Ne gravemini igitur (sicut vestram benignam decet reverentiam) sanctissimum nostrum imperatorem de nobis in memoriam redigere, nostra postulata illi exponere, et mature ea quæ sunt prudentiæ vestræ consentanea de nobis statuere. » Hucusque libellus eorum; qui ab eis scriptus esse putatur, cum sententiam depositionis et exilii accepissent, nondum tamen ad locum exilii pervenissent.

79. Subdit his Socrates : « Ex hujus libelli verbis conjecturam facio, tum istos (quanquam fidei in Concilio decretæ subscribebant) abdicationi Arii suffragari noluisse, tum Arium ante istos accersitum fuisse : verum licet hoc ita se habere videatur, Ario tamen interdictum esse ne Alexandriam accederet : quod plane constat ex illis rebus, quas postea excogitavit, ut per falsam et commentitiam pœnitentiæ speciem (sicut loco a nobis dicetur idoneo) reditum sibi ad Ecclesiam et urbem Alexandrinam patefaceret. » Hæc ipse. Porro hæc omnia, durante adhuc Synodo, gesta esse, et Arium accersitum ad Synodum palinodiam recantasse, ex his quæ S. Hieronymus[1] scribit in dialogo, in quo cum Luciferiano agit Orthodoxus, affirmare necesse est : cujus verba hic describere opportunum existimamus : « Cum, inquit Orthodoxus, in Synodo Nicæna quæ propter arianam perfidiam congregata est, octo episcopos arianos susceptos sciamus (plures tamen his superius numerati sunt), et episcopus jam in mundo nullus sit, nisi quos Synodus illa ordinavit; quomodo potuerunt adversum eam facere, propter quam exilium sustinuerunt? LUCIFERIANUS dixit : An tandem et tunc recepti sunt Ariani? Quinam, quæso? ORTHODOXUS dixit : Eusebius episcopus Nicomediensis, Theogonius (Theognis) episcopus Nicænus, Saras tunc presbyter Libyæ, Eusebius episcopus Cæsareæ Palæstinæ, et reliqui, quos enumerare longum est; ipse quoque caput horum, et causa malorum Arius presbyter, et Eusoius diaconus, qui post Eudoxium Antiochenus episcopus fuit, et Achillas lector : hi quippe tres Alexandrinæ Ecclesiæ clerici auctores hujus hæreseos extiterunt. LUCIFERIANUS dixit : Si quispiam eos negasset fuisse susceptos, quomodo revincetur? ORTHODOXUS dixit : Supersunt adhuc homines, qui illi Synodo interfuerunt; et si hoc parum est, quia propter temporis antiquitatem rari admodum sunt, et in omni loco testes adesse non possunt ; legamus Acta et nomina episcoporum Synodi Nicænæ; et hos, quos supra diximus fuisse susceptos, subscripsisse, HOMOUSION, inter cæteros reperiemus. » Hucusque ex Hieronymo.

80. Cum igitur tam constanter affirmet Arium pœnitentem a Synodo cum aliis fuisse receptum, plane rem hunc in modum esse gestam ex iis quæ paulo ante sunt dicta, potest intelligi; ut primum ejus hæresis, ac subinde ipse a Synodo damnatus sit, et a Constantino in exilium missus : quem postea Synodus receperit pœnitentem; sic tamen, ut ad evitandas turbas atque tumultus, abstineret a ci-

[1] Socr. lib. I. c. 10.

[1] Hieron. adv. Luc.

vitate Alexandrina. Quod vero spectat ad damnationem primitus factam, una cum ipso etiam ejus scripta fuisse damnata, Sozomenus tradit his verbis [1]: « Concilium autem tum Arium, tum suæ opinionis fautores pariter abdicavit, decrevitque ne veniret Alexandriam; quin etiam et verba, quibus ejus explicabatur opinio, et librum quem de eadem ediderat inscripseratque Thaliam, legi vetuit; cujus libri stylus (uti audivi, nunquam enim illum legere contigit) ita dissolutus est, ut præ mollitie, qua diffluit, Sotadicis cantibus similis videatur. » In hunc modum Sozomenus de facta a Synodo damnatione Arii et scriptorum ejus. Sed quod ad Thaliam Arii pertinet, de eadem hæc Athanasius [2], cum loquitur de Ario: « Hæresinque Thalia effeminatis ridiculisque numeris ad similitudinem Ægyptii Sosadæ conscripta in lucem promulgarit. » Locus hic noscitur depravatus, cum habeat, Ægyptii Sosadæ, pro Sotadæ. Cæterum (ut hæc obiter dicam) non fuit Sotades Ægyptius, sed ipse Arius ob contumeliam Sotades Ægyptius dictus est. Suidas enim de Sotade hæc refert [3]: « Fuit Sotades Cretensis Maronita a dæmonio vexatus; iambographus scripsit Phlyacas sive Cinædos lingua Ionica. » Poeta turpissimus, ut merito dicat de eo Athanasius [4]: « Nescio quis Sotades reperitur, homo apud Ethnicos ridiculus. » Sed quot quibusve pedibus constaret Sotadeum carmen, conscripsit Attilius Fortunatianus [5]. Verum de eodem commentario alibi idem Athanasius his verbis [6], paulo fusius agens de Arianis ejusmodi scenicis scriptis utentibus:

81. « Quomodo de numero Ecclesiæ Catholicæ habeantur, qui apostolicam fidem excusserunt, et novarum pestium inventores se præbent? qui, relictis Christi eloquiis, θαλείας Arii, hoc est, Crapulas, titulo novæ sapientiæ cohonestant, ac bono jure eum titulum usurpant? novam enim hæresin annuntiant. Quapropter non sine admiratione est, nusquam in multis multorum operibus et sermonibus tum in vetus, tum in novum Testamentum conscriptis, inter titulos libro rum, θαλείας, hoc est, Crapularum nomen reperiri, imo ne apud ethnicos quidem frugi et temperantes, sed apud istos duntaxat, qui istiusmodi res inter pocula ad risum captandum per plausum, jocum lasciviamque decantant. At eximius ille Arius, cum nihil aut sanctum aut grave imitandum desumeret, securus negligensque istiusmodi probitatis, depeculatis aliorum hæresibus, æmulum se in ridiculis uni Sotadæ præbuit. » Et paulo post: « Ita quoque fucatus et Sotadicus Arius simulat se quidem de Deo loqui, cum interponat verba sacrarum litterarum; deprehenditur tamen undecumque atheos, dum Filium negat, et illum rebus conditis adnumerat. » At quodnam qualeve esset Arii Thaliæ exordium, idem reddit his verbis, quæ tamen non ad numeros metricos translata esse reperiuntur; ait ergo:

82. « Tale igitur exordium Crapularum Arii, et vaniloquentiæ, moribus numerisque effeminatum invenias: Ex secundum fidem electis Dei, peritis Dei, pueris sanctis, rectigradis, qui sanctum Dei Spiritum acceperunt, ista didici ego ex sapientiæ consortibus, ab hominibus Dei discipulis, per omnia sapientibus: horum per vestigia cum eadem dogmatum opinione incessi. Ego ille perinclytus multa passus propter meam de Deo existimationem: a Deo autem sapientiam condidici, et cognitionem cognovi.» Hucusque ex Thaliæ principio Athanasius recitat. Comparat eadem quoque oratione superius Thaliam ipsam filiæ Herodiadis saltatrici; utpote quæ lascivo solutoque numerorum gressu hinc inde saltans ludensque se verteret, ut posset illi intendentes simplices quoque mulcendo decipere. Sed cum justa querela Athanasii illa sit de nefandi hæresiarchæ procacia, dum titulum illum operi excogitavit, qui nec apud ethnicos, qui frugi essent et temperantes, usurpatus inveniretur, his addimus amplius, ea molli enervata, atque diffracta Arium in Thalia esse usum Sotadica cantione, quam et solutus ille atque obscœnus quoque poeta vitasset, nempe Martialis, qui ad Classicum ita scribit [1]:

Quod nec carmine glorior supino,
Nec retro lego Sotadem cinædum.
Nusquam græcula quod recantat echo:
Nec dictat mihi luculentus Attis
Mollem debilitate Galliambon (Choliambon).
Non sum, Classice, tam malus poeta, etc.

En vides, lector, perditissimum Arium ea non veritum esse adhibere in summis theologicis assertionibus, quæ poeta gentilis, idemque turpis, ut nimis effeminata vitasset. Potuitne divino Spiritu esse ebrius, qui hujuscemodi putidam crapulam ex alieno vomitu haustam adeo obscœne atque turpiter eructavit? Siccine divina protervus, furore arreptus, pravoque dæmone agitatus homo tractavit? ut vel ex hoc uno nomen ejus atque doctrinam, ut portentum atque monstrum aliquod, sapiens quisque exhorrescere merito debuisset.

83. *Constantini edictum ubi de Porphyrio.* — Quid autem tam de Ario, quam de ejus Thalia Constantinus edixerit, Sozomenus tradit his verbis [2]: « At vero imperator non Arium solum mulctavit exilio, verum etiam episcopis omnibus et populis edictum scriptum misit, ut tum illum, tum ejus opinionis fautores impiorum numero ducerent; et si qui liber reperiretur ab illis scriptus, in ignem conjicerent; quo neque ipsius, neque opinionis, cujus auctor fuerat, ullum monumentum extaret. Quod si quis aliquem librum ejus occultare deprehenderetur, ac non illico in publicum productum incenderet, ut capitis mulctaretur supplicio. Quin etiam epistolas ad civitates singulatim scriptas misit, quibus Arium ejusque fautores damnabat. Extat de his

[1] Sozom. lib. I. c. 20. — [2] Athan. de sentent. Dionysii. — [3] Suid. in verbo Sotades. — [4] Athan. orat. II. contra Arian. — [5] Vide in Thesaur. Sotadeum carmen. — [6] Athan. orat. contra Arian.

[1] Mart. epigr. lib. II. — [2] Sozom. lib. I. c. 20.

Constantini edictum, nempe de Ario et ejus scriptis, in hæc verba [1] :

VICTOR CONSTANTINUS MAX. AUG. EPISCOPIS ET POPULO S.

84. « Cum Arius scelestorum et impiorum hominum consuetudinem imitetur, eamdem cum illis ignominiæ et turpitudinis notam merito subire debet. Quemadmodum Porphyrius capitalis pietatis hostis, qui nefarios libros contra religionem Christianam nuper edebat, mercedem dignam laboribus recepit, et ejusmodi quidem, ut apud posteriora sæcula non ipse solum maximis probris vexatus fuerit, et turpissima infamiæ labe aspersus, verum etiam impia ejus scripta deleta penitus et extincta : sic etiam visum est, Arium et ejus sectatores, Porphyrianos nuncupare ; ut quorum secuti sint mores, eorum etiam nomen habeant. Quin etiam, si quod opus ab Ario scriptum reperiatur, illud cremandum esse ; uti non modo execrabilis ejus doctrina funditus tollatur, sed etiam nullum monumentum ejusdem omnino relinquatur ad posteritatem. Illud etiam mandamus, ut si quis librum ab Ario compositum occultasse deprehensus sit, et eum non statim in medium adductum igne combusserit, morte mulctetur : nam mox ut comprehensus fuerit, plectatur capite. Deus vos servet incolumes. » Hucusque edictum. Hujus Constantini sanctionis meminit Theodosius Junior in edicto quod promulgavit adversus Nestorium, cum ait [2] : « Quemadmodum Ariani lege divinæ memoriæ Constantini ob similitudinem impietatis Porphyriani a Porphyrio nuncupantur, sic ubique participes nefariæ sectæ Nestorii, Simoniani vocentur, » etc.

85. Quod autem cum Arium, tum Arianos, ipse imperator Porphyrianos dici voluerit, ut cujus secuti sint mores (ut ait) ejus quoque nomine censerentur; cur potius Porphyrio similem dicit Arium, quam reliquis impiis ? num ob dogmatis similitudinem, quod Arius instar Porphyrii Dei Verbum Patre minorem diceret ? Sed hac ex parte Arius non tam Porphyrio, quam reliquis Platonicis comparandus fuisset. An vero quod, sicut Porphyrius, adversus Christianam religionem tot volumina edens, eam prorsus destruere, idololatriam vero in omnibus integram conservatamque reddi volebat; ita et Arius impia hæresi id ipsum præstare, licet alia ratione conatus sit ? Equidem hac quoque ex parte magna intercedit similitudo Ario cum Porphyrio; quippe qui enixe studuerit, ut iste abolita fidei veritate, idololatriam in Ecclesiam introducere. At quonam modo Athanasius egregie docet [3]; cum enim sic ille prædicet unum Deum ingenitum, ut ejus Filium creaturam dicat, manifestum est, instar Gentilium creaturam adorandam exponere conatum esse in Ecclesia, ac proinde creaturæ cultores Christianos omnes efficere. Sed ipsum Athanasium audiamus.

[1] Apud Socrat. lib. I. c. 6. — [2] L. ult. de hær. C. Theod. — [3] Athan. contr. Arian. serm. IV.

86. « Cum, inquit, Ariani ejusmodi sententiæ sint, vitari omnino non potest, quin plura numina consocient ; id enim facinus eorum qui ab uno Deo desciscunt. Cur igitur Ariani, cum hoc sensu sint, sese non adnumerant Gentilibus : siquidem ambo, omisso Creatore Deo, creaturæ inserviant. Sed illi ad circumveniendos simpliciores vocabulum Ethnicorum subterfugiunt, similem tamen cum illis sententiam fovent. Etenim sophisma illud, quod soliti sunt dicere, » non proferimus duo ingenita, « id deprehenduntur ad simpliciorum imposturam dicere. Nam cum inquiunt, se non duo ingenita statuere, duo numina constituunt, eaque diversæ naturæ, alterum increatum, alterum creatum. Jam si Ethnici uni increato inserviunt, et multis creatis ; isti autem uni increato, et alteri creato ; ne ita quidem quicquam discriminis inter ipsos et Ethnicos fuerit ; cum is qui ab ipsis creatus censetur, unus sit ex multitudine Gentilium deorum, et vicissim Gentiles dii eamdem cum isto unico naturam possideant. » Sunt hæc plane admiratione digna, quibus sinuosis spiris atque mæandris veternosus serpens, humani generis hostis diabolus, cum videret magno suo damno idololatriæ jacturam pati, colentibus jam et ipsis imperatoribus Christum, iterum eamdem christiano nomine contectam, larva pietatis apposita, per Arium restituere conatus sit.

87. Sed et admiratione res digna est, considerare quibus dolis atque vafritie idem Christianam religionem, quam opera tot imperatorum extinguere non potuerat, unius hominis arte pessumdare ac penitus abolere studuerit, dum divinum mysterium, baptismum, inquam, quo omnes consignantur ac nominantur pariter Christiani, Arii hæresi auferre molitus est. Athanasii enim hæc justa est querela, dum ait [1] : « Ariani autem in periculum veniunt, ne amittant integritatem mysterii ; loquor autem de baptismate. Si enim in nomine Patris et Filii datur perfectio, plenaque initiatio ; Patrem autem verum illi non pronuntiant, eo quod negent aliquid ex ipso existere et similem esse illius substantiæ ; negantque verum Filium, aliumque ex non entibus conditum sibi comminiscentes in baptismate proferunt ; qui, quæso, igitur, non plane vanum ac inutile fuerit baptisma, quod ab illis datur, cum nonnisi species sit et inane simulacrum, ipsique ea re nihil solidæ opis afferant ad pietatem ? Non enim in Patre et Filio tribuunt baptisma Ariani, sed in Creatore et creatura, in Factore et factura, etc. » En vides quibus cuniculis una simul et idololatriam in Ecclesiam introducere, et ab ea auferre sacrum baptisma per Arium hostis humani generis nisus sit ; ut merito fuerit Porphyrio comparandus; nisi quod in hoc Arius illo deterior, dum Porphyrius aperte comparatis undique muralibus machinis quatere tentavit Christianam religionem ; hic vero proditione sub nomine christiano dolose eam prorsus perdere conatus est.

[1] Athan. cont. Arian. serm. III.

88. Sed quod ad Porphyrium spectat, qui adversus Christianam religionem tot tantasque blasphemias effutisset et ipsum imperatorem contumeliis proscidisset, cum inter alia (quod testatur Gildas[1]) dixerit etiam in ipsius odium, Britanniam fertilem tyrannorum provinciam esse; dignam laboribus mercedem eum recepisse Constantinus cum tradat; non tantum quod libri ejus fuerint incendio condemnati, sed et quod exilio mulctatus sit, id affirmasse videtur : ac plane insinuat, eumdem Porphyrium adhuc eo tempore, quo hæc contra Arium scribebat, fuisse superstitem; quem ex testificatione S. Hieronymi[2], abhinc post triennium, nempe anno vicesimo tertio ejusdem Constantini imperatoris, misso ad eum insigni (ut ait) volumine, ab exilio liberatum apparet. Exemplo illum puto Arii ductum, quem recantata palinodia ab imperatore receptum audierat; unde et ipse quoque decrepita senectute, exilii pertæsus, volumen adversarium iis quæ superius scripserat, ad Constantinum misit, quo ab exilio liberationem est consecutus. Et licet S. Hieronymus minime dicat, quo argumento fuerit conscriptus liber ille Porphyrii; tamen quod pro mercede testetur solutionem ab exilio obtinuisse, quo ob nefarios contra Christianam religionem scriptos libros fuerat condemnatus, satis perspicuum perspectumque reddi videtur, nonnisi confutationem eorum quæ scripserat, insigne volumen illud continuisse, quod sane periisse, dolendum. Ad hæc plane allusisse colligitur Eunapius Sardianus[3], dum ait ab eo in senecta nonnulla scripta fuisse contraria iis quæ prius ediderat; qui et de ætate et obitu ejus nulla de eo locutus, hæc dicit in fine : « Videtur extremam senectam attigisse; qua factum, ut multas reliquerit observationes libris prius ab se editis repugnantes, de quibus non possum aliter existimare, quam quod ætatis progressu sententiam mutarit. Romæ vitam cum morte commutasse dicitur. » Hæc Eunapius ipse gentilis; sed ea frigide nimis in gloriam Christi vertentia, enarrasse satis habuit. Magna quidem hac ex parte Christianæ religioni gloria comparatur, cum in ea oraculum illud divinum videatur impletum[4] : « Et inimici ejus terram lingent : » et illud[5] : « Venient ad te curvi qui humiliaverunt te; et adorabunt vestigia pedum tuorum, qui detrahebant tibi; et vocabunt te civitatem Domini. »

89. Quod vero ad Porphyrii ætatem pertinet, cum ad extremam senectutem (ut ait Eunapius) pervenerit, Libanius[6] sophista eum Tyrium senem appellat, cum de Juliano Apostata scribente adversus Christianos, illum commendans, sic dicit : « Qua in re sapientiorem se Tyrio sene præstitit. Ex his autem arguendus est Suidas, qui eum usque ad Diocletiani tempora vixisse tradit, cujus imperii anno decimo nono Porphyrium attigisse annum ætatis suæ sexagesimum octavum diximus; anno vero decimo Gallieni imperatoris implesse annum ætatis trigesimum, idque ex ejusdem Porphyrii scriptis. Ex quibus omnibus certa annorum Porphyrii ratione deducta, affirmandum est hoc anno eumdem pervenisse ad annum ætatis nonagesimum primum. At de Porphyrio hactenus, in cujus narrationem incidimus occasione edicti Constantini imperatoris, cum Arianos Porphyrianos nominari præcepit. At hæc de Porphyrio philosopho scripta ex recens editis veterrimis monimentis libenter corrigimus, ut non de ipso S. Hieronymus dixerit, sed de Publilio Optatiano Porphyrio poeta; qui cum exul esset, panegyricum carmen artificiosissimum, sicut et laboriosissimum in figuris variis extremis, et aliis concinnatum elementis, ad Constantinum misit, in quo præter imperatoris et Crispi filii laudes, nonnulla etiam de Christiana religione intexuit, ejusque libri beneficio revocatus est. Extat Panegyricus ipse editus primum a Pithœo, deinde auctior a M. Velsero, in cujus præfatione meminit exilii sui, et liberationem postulat a Constantino; quæ sic se habet :

Quæ quondam fueras pulchro decorata libello,
  Carmen in Augusti ferto Thalia manus;
Ostro tota nitens, argento auroque coruscis
  Scripta notis, picto limite dicta notans.
Scriptoris bene compta manu, meritoque renidens,
  Gratifici Domini visibus apta sacris.
Pallida nunc atro chartam suffusa colore,
  Paupere vix minio carmina dissocians.
Hinc trepido pede tecta petis venerabilis aulæ,
  Horrida quo nimium sit tua mundities.
Hos habitus vatis præsentia fata merentur,
  Vix locus hoc saltem præbuit unde venis.
Suppliciter tamen ire potes, dominumque precari :
  Squallor et hæ sordes conveniunt miseris.
Cum dederit clemens veniam, natumque laremque
  Reddiderit, comptis ibis et ipsa comis.
Purpureo fulgens habitu radiantibus intus
  Ut quondam scriptis ambitiosa tuis;

et de exilio quod pateretur hæc inferius :

Respice me falso de crimine, maxime rector,
  Exulis afflictum pœnæ.

Extat et in fine epistola ejusdem Constantini ad ipsum Porphyrium, qua se gratum habuisse significat, quod missum ab eo acceperat laboriosum opus :

90. « Invictus Constantinus Maximus Augustus. Si tantum pondus et gravitas expectarentur in carmine, græca post Chium Mæoniumve vatem, et latina post rusticum Mantuanum eloquentia vilesceret; nec frustra culpabiles forent, qui sibi materias pro ingeniorum qualitate sumentes inani opere sudassent; cum penes primos facundiæ conditores gloria tota resederit, frater carissime. Sed quoniam semper in propatulo usus istius fuit, nec ulli negatum est id ex ea dicere, quod possit, illos etiam quos posterius ævum tulit, non penitus a fructu favoris exclusit, qui relictis gravioribus sonis, modos ad leviora flexerunt. Illigavit alter cothurnos, alter prope quotidianis ac moralibus verbis allectus hominum, comœdiis locutus est, quibusdam inæquali pede elegiaca cantata sunt; multorum digitos semiloquaci-

[1] Gil. de excid. Brid. — [2] Hieron. in Chron — [3] Eunap. Sard. Vit. Philosoph. — [4] Psal. LXXI. — [5] Isaiæ LX. — [6] Socrat. lib. III. c. 19. Niceph. lib. X. c. 36.

bus chordis amor lyræ jucundus inseruit. Pro qualitate modulaminis ad singulos quosque expeditæ laudis gratia redundavit. Defuit quorumdam ingeniis temporum favor, qui non secus doctrinæ deditas mentes rigare atque alere consuevit, quam si clivosi tramitis supercilio rivus elicitus scaturientibus venis arva arentia temperaverit. Sæculo meo scribentes dicentesque haud aliter benignus auditus, quam lenis aura prosequitur. Denique etiam studiis meritum a me testimonium non negatur. Liber assiduæ cursus orationibus fuit. Eos vero qui versibus dicerent, certis finibus lex metris statuta continuit. Quare non immerito illud usus invenit, ut in hoc genere dicturis, Heliconis aut Parnassi sacra peterentur cum mortalis ingenii deficiente substantia, necessaria viderentur auxilia divina. Gratum mihi est, studiorum tuorum facilitatem in illud exiisse, ut in pangendis versibus, dum antiqua servaret, etiam nova jura sibi conderet. Vix hoc custoditum pluribus fuit, ut nodis quibusdam arctis innexi, citra interventum vitii inculpatum carmen effunderent. Tibi nominum difficultate proposita, numero litterarum, distinctionibus versuum, qui ita medium corpus propositi operis intermeant, ut oculorum sensibus interstincta colorum pigmenta delectent, hoc tenere propositum, ut hæsitantia carmina multiplex legis observantia non separaret. Gratum igitur hoc mihi dictationis tuæ munus fuit, exercitatio mentis, et naturæ facilitas comprobata... Si tu cum videas operis tui gratiam, quam ex meis petiveras auribus... non petis, sed proventu præsentis temporis exultare debebis, et non indebitam laudem ingenii exercitatione captare. » Jam ad Acta Nicæni Concilii redeamus.

91. Damnato Ario, non hæc tantum ad omnes Christi fideles Constantinus scripsit, sed et ad Ecclesiam Alexandrinam, quam ille diu hæresi infestarat, has litteras dedit [1] :

« Constantinus Augustus catholicæ Alexandrinorum Ecclesiæ.

« Salvete plurimum, fratres carissimi. Permagnum certe et singulare beneficium a divina providentia in nos collatum est, quod omni errore liberati, unam eamdemque fidem agnoscamus. Non est profecto diaboli insidiis contra nos intentatis de cætero quicquam loci relictum : nam quicquid est per fraudem in nos molitus, illud funditus sublatum est. Dissensiones autem animorum, schismata, tumultus illos et lethalia discordiarum (ut ita dicam) venena veritatis splendor, juxta Christi monitum, penitus obruit delevitque. Unum igitur Deum omnes et nomine veneramur, et esse credimus. Ut autem istud Dei admonitione ad exitum perduceretur, magnam episcoporum turbam ad urbem Nicæam accersivi, quibuscum ego (qui unus ex vestrum numero sum, quique eidem obsequio una vobiscum libentissime me ipsum totum addico) operam dedi, ut veritas diligenter investigaretur. Proinde omnia quæ aut controversiæ aut dissensionis materiam præbere videbantur, accurate excussa et exagitata sunt. Quanta et quam execrabilia probra (o bone Deus, sis nobis clemens et misericors!) nonnulli in venerandum nostrum Salvatorem, in spem et vitam nostram, scelerate nefarieque jecerunt; et Scripturis divinitus inspiratis fideique sacrosanctæ contraria non modo impudenter effutiverunt, sed se ita credere palam confessi sunt! Nam cum trecenti amplius episcopi, viri propter animi modestiam et solertiam admirabiles, unam eamdemque fidem, quæ et veritate et exquisitis legis divinæ testimoniis vera fides esse confirmatur, constabilivissent; solus Arius inventus est, qui vi ac fraude diabolica victus, ab ea penitus desciverit, quique impia animi impulsione incitatus, hanc erroris labem primum apud vos, deinde apud alios sparserit. Quocirca eam quam omnipotens Pater nobis tradidit, doctrinam amplexemur; ad fratres nostros carissimos, a quibus nequam et impudens diaboli minister nos segregavit, redeamus; ad commune corpus Ecclesiæ et ingenua nostra membra toto pectore (ut dicitur) revertamur; istud enim vestræ prudentiæ, fidei, et sanctitati in primis consentaneum est; ut errore illius, qui se hostem veritatis constituerit, penitus depulso, ad Dei gratiam et voluntatem vos denuo recipiatis. Nam quod trecentis episcopis visum est, non est aliud putandum, quam Dei sententia, præsertim cum in talium et tam præclarorum virorum mentibus sacer insideret Spiritus, qui illis divinam voluntatem aperuerit. Quapropter nemo vestrum hæsitet, nemo moram interponat, sed omnes lubentibus animis ad viam veritatis redite; ut, simulatque ipse ad vos adventavero, debitas gratias Deo, qui omnia lustrat, una vobiscum agam, quod non modo fidem sinceram vobis patefecerit, verum etiam claritatem, quæ omnibus optanda erat, bene largitus sit. Deus vos, fratres carissimi, diu servet incolumes. » Hactenus Constantini litteræ ad Alexandrinos scriptæ, mox ut, stabilito fidei Symbolo, damnatus est Arius; nam cum nulla in his de terminata de Paschate controversia mentio habeatur (quæ quidem haud levis erat), neque de damnato Meletiano schismate, quod magnopere vexavit Ægyptum, ea omnia post Arii damnationem postque has scriptas litteras contigisse significantur.

92. *Eusebii Pamphili res gestæ in Synodo Nicæna.* — Visis igitur hactenus quæ jam ante et post scriptum Symbolum acta sunt ab Ario et Eusebio Nicomediæ episcopo in Nicæno Concilio, non prætermittendæ sunt res gestæ ab Eusebio Pamphili Cæsareæ Palæstinæ episcopo. De eo enim in primis Athanasius [1] tradit, ipsum prima die admodum restitisse fidei regulæ a Patribus decretæ, postridie vero assensum præbuisse; quæ omnia Socrates narrat his verbis [2] : « Per idem tempus Eusebius cognomento Pamphilus, Cæsareæ Palæstinæ episcopus, in illo Concilio, cum paulisper hæsitavisset, secumque attenta cogitatione expendisset, num illam de fide

[1] Socrat. lib. I. c. 6.

[1] Athan. contr. hæresin. Arian. decr. — [2] Socrat. lib. I. c. 5.

decisionem deberet admittere, sic tandem una cum reliquis universis eam et approbavit, et subscriptione ratam fecit; et populo, cui ipse præerat, eamdem scriptis proditam misit; vocemque CONSUBSTANTIALE illi interpretatus est, ne cujusquam animo de ipso injiceretur suspicio, quod in eo aliquantum hæsitavisset. » Sic plane ipsum excusat Socrates; sed ex multis ejus epistolis, quam fuerit Ario addictus, superius est enarratum. Epistolam vero ab eo ad suos Cæsarienses scriptam idem auctor ad verbum recitat, quæ est ejusmodi [1] :

93. « Etsi verisimile est, fratres carissimi, ea quæ de fide ecclesiastica in amplo et frequenti Concilio Nicææ coacto tractata sunt, ad vos antehac perlata esse, præsertim cum fama ipsa accuratam rerum gestarum narrationem sua celeritate superare soleat; tamen ne veritas, si auditione solum ea acceperitis, contra ac se habeat, vobis nuntietur; primum eam fidei formulam, quæ a nobis Concilio proposita est, deinde alteram, quam episcopi, ubi nostris verbis pauca adjecerint, ediderunt, ad vos mittere, necesse putavimus. Nostra vero formula, quæ tum coram imperatore nostro sanctissimo perlecta est, tum recte se habere pro certo explorata, ad hunc modum se habet :

94. « Sicut ab episcopis, qui nos antegressi sunt, accepimus, sicut cum fidei fundamenta in nostris animis primum jacta essent, cumque lavacro baptismatis abluti essemus, audivimus, sicut a divinis Scripturis didicimus, et sicut cum fungeremur presbyterio, et cum episcopatum obtineremus, credidimus et docuimus : sic etiam jam credentes nostram fidem vobis patefacimus, quæ ejusmodi est : Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, visibilium omnium et invisibilium creatorem. Et in unum Dominum Jesum Christum Dei Verbum, Deum de Deo, lumen de lumine, vitam de vita, Filium unigenitum, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia sæcula ex Deo Patre genitum, per quem omnia facta sunt. Qui propter nostram salutem incarnatus est, et inter homines versatus; qui passus est et resurrexit tertia die; ascendit ad Patrem, et iterum venturus est judicare vivos et mortuos. Credimus etiam in unum Spiritum sanctum. Et ipsorum quemque esse et existere credimus, Patrem vere Patrem esse, Filium vere Filium, et Spiritum sanctum vere Spiritum sanctum; sicut Dominus noster, cum discipulos suos ad prædicandum mitteret, locutus est [2] : Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. De quibus confirmamus, nos hoc animo esse, sicque sentire, et sic etiam sensisse, et ad mortem usque sic sensuros esse, in hac perseveraturos fide, anathemate impiæ hæresis cuique denuntiato. Atque de istis rebus omnibus nos sincere et ex animo ita sensisse, ex quo nosmet noscere poteramus, et jam etiam vere tum sentire, tum dicere, Deum omnipotentem et Dominum nostrum Jesum Christum coram testamur; certaque demonstratione ostendere possumus, vobisque ratione persuadere, nos temporibus præteritis ita credidisse, et huic fidei a nobis expositæ congrua prædicasse, neminemque posse nobis in hac re contradicere. Quin etiam imperator noster sanctissimus hanc nostram fidei veritatem in se complecti, primus omnium testificatus est, seque eodem animo esse, constanter asseruit; præcepitque ut omnes ei assentirentur, decretis ejusdem subscriberent, congruerentque cum iisdem, dummodo una vox, CONSUBSTANTIALE videlicet, adscriberetur : »

95. Hanc quam ostentat Eusebius fidei suæ confessionem, si quis fœtui efformato in matris utero comparaverit, cui nondum sit anima rationalis infusa; minime a scopo veritatis erraverit; utpote quæ plane imperfecta esse ostendatur et informis, quæ et nec Arii excludat impietatem, et nihil penitus habeat de coæqualitate, coæternitate, et essentia Filii cum ipso Patre; ac proinde ejusmodi esse, qua Arius uti posset et Ariani. Quamobrem ad eludendam (ut dictum est) vafritiem et subdolum consilium ariani hominis, vocem illam, CONSUBSTANTIALE Verbum Patri, jure meritoque Patres addendam putarunt, quo sicut anima rationalis infusa corpori perfectum hominem format, ita vox illa perfectum Deum æqualem Patri demonstret Filium Dei. Sed addit Socrates :

96. « Quam quidem vocem, CONSUBSTANTIALE, ille ipse explicavit in hunc modum : CONSUBSTANTIALE de corporis affectionibus non posse intelligi, neque Filium Dei vel divisione vel desectione (ut ita dicam) ex Patre constare; nam non posse fieri, ut natura quæ materiæ expers est, quæ sola intelligentia percipitur, quæ corpore vacat, corpoream ullam affectionem in se excipiat, sed ejusmodi res nos divinis et arcanis verbis debere complecti, sapientissimus quidem et pius noster imperator de his isto modo philosophatus est. » Hæc ipse dicens, humili plane sensu enervat vocis istius potentissimam energiam. Recitato autem ab ipso Nicæno Symbolo, ista subnectit, quæ ab eo in Synodo actitata esse tradit :

97. « Cum ista formula ab illis præscripta esset, illud, EX SUBSTANTIA PATRIS esse, et illud, PATRI CONSUBSTANTIALEM esse, quomodo essent intelligenda, ab eis diligenter quærere cœpimus. Unde quæstiones et responsa nata sunt, rationeque accurate pervestigatum, quæ illis verbis subjecta esset sententia. Fatebantur illi, EX SUBSTANTIA esse, idem significare, quod, EX PATRE esse, non tamen partem Patris esse. Ista sane nobis videbantur pulchre consentire cum piæ illius doctrinæ sententia, quæ docet, Filium ex Patre esse, non tamen partem substantiæ illius esse. » O versipellis et impudens, qui ejusmodi vocis interpretationem non erubescit ad suos scribens, impingere toti illi sacro Patrum Concilio! Sed et subdit : « Quapropter huic sententiæ etiam a nobis assensum est; neque vocem, CONSUBSTANTIALE, rejecimus, propterea quod pax tanquam scopus ad intuendum ante oculos nostros versabatur, et cautio erat a nobis adhibita, ne recta fidei sententia excideremus.

[1] Socrat. lib. I. c. 5. — [2] Matth. XXVIII.

98. « Pari ratione GENITUM, non factum approbavimus. Nam, FACTUM, Verbum cum cæteris creaturis, quæ per Filium factæ sunt commune esse dixerunt ; nec Filium earum simile quicquam habere, ac propterea eum non esse creaturam illarum similem, quæ ab ipso factæ sunt, sed præstantioris esse substantiæ, quam qua ulla creatura prædita sit, quam quidem ex Patre genitam esse sacræ litteræ perdocent; quippe cum modus ejus generationis a nulla mortali natura vel verbis exprimi, vel cogitatione comprehendi possit. Eodem modo et illud, FILIUM CONSUBSTANTIALEM esse, ratione et exquisitum est et probatum, non more corporeo debere intelligi, neque simile habere quicquam cum mortalibus animantibus; nam neque divisione substantiæ, neque desectione, neque mutatione paternæ essentiæ et facultatis posse constare; ingenitam enim Patris naturam ab his omnibus prorsus alienam esse; et hoc, PATRI CONSUBSTANTIALEM esse, nihil aliud ostendere, quam Filium Dei ad reliquas creaturas nullam habere similitudinem, sed unius Patris, qui illum genuit omnino similem esse, neque ex alia quam ex Patris substantia et essentia genitum. Quod quidem sic expositum rectum videbatur assensione approbare. Nam nonnullos veteres episcopos et scriptores, viros sane disertos atque illustres, in Patris et Filii divinitate explicanda, hoc verbo, CONSUBSTANTIALI, usos fuisse cognovimus. Sed de fide in Concilio Nicæno exposita et divulgata, hæc hactenus. Cui quidem omnes ad unum assensi sumus, non temere et inconsulto, sed secundum sententias coram ipso sanctissimo imperatore propositas discussasque, et communi omnium consensu propter causas, quæ superius memoratæ sunt, approbatas.

99. « Quin etiam anathematis formulam, quæ post fidem explanatam ab illis proposita est, approbandam quoque putavimus; propterea quod vetet, ne quisquam vocibus a Scriptura abhorrentibus (ex quibus in Ecclesias omnis fere confusio et discordia invecta est) omnino utatur. Etenim cum nulla Scriptura divinitus inspirata his vocibus usa sit, Filium Dei ex nihilo ortum esse, et tempus fuisse aliquando cum non esset, et quæ sequuntur in eamdem sententiam, minime consentaneum videbatur, eas vel proferre, vel docere; quandoquidem nunquam antehac istiusmodi verba usurpare consuevimus. Ista ad vos, fratres carissimi, necessitate coacti misimus, non solum uti vobis decretum, quod nostram disquisitionem et assensionem secutum est, planum faceremus, verum etiam ut intelligeretis, quod primo, dum ea quæ aliter ab aliis scripta erant, animum nostrum offendere videbantur, in una eademque sententia (sicut ratio postulabat) ad extremam usque horam perstitimus. Verum postea facile sane et sine ulla contentione ea, quæ nullam habebant offensionem, tum demum amplexati sumus, cum nobis verborum sensum et sententiam æquis animis disquirentibus, illa quæ exposita erant, consentire viderentur cum his, quæ in fidei formula ante proposita a nobis concessa et approbata fuerant. Ista Eusebius Pamphilus ad Cæsaream, quæ est Palæstinæ civitas, misit. » Et ut apparet, ob eam causam, ut se excusaret apud suos, si aliam ab ea, quam docuerat, fidei formulam suscepisse videri posset : in quibus quidem conscribendis (ut libere dicam) sic se superinduisse novum vestimentum demonstrat, ut tamen vetus nequaquam abjecerit, atque ulcus non curatum obduxerit.

100. Sed de eo quid S. Athanasius scribat [1], videamus : « Quodque, inquit, majoris admirationis est, Eusebius ex Cæsarea Palæstinæ, quam pridie abnegasset, in eam tamen sententiam postridie subscripsit ; quam etiam Ecclesiæ legendam misit, dicens eam esse Ecclesiæ fidem et Patrum traditionem ; omnibusque manifesto apparuit, cum prius et temere errasse, et frustra contra veritatem pugnasse. Nam tametsi eum puduit scriptis errorem fateri, et, ut potuit, se Ecclesiæ excusavit, in epistola tamen, in qua Dei Filium consubstantialem et ex substantia Patris existere non inficiatur, clare se in errore fuisse demonstrat; miserque prorsus in eo fuit, quod, ut se purgaret, coactus sit Arianos accusare; quod illi scriptum reliquissent, non fuisse filium antequam gigneretur; indeque ratiocinari vellent, cum ne ante quidem carnis nativitatem extitisse. Et hoc ipsum scit Acacius, nisi et ille quoque nunc metu temporum id dissimulandum putet, veritatemque inficiari velit. Certe, et is in fine subjunxit epistolam Eusebii, etc. » Hæc Athanasius, in eo versatus, ut demonstraret etiam arianæ hæresis assertores subscripsisse Nicæno Symbolo. At qualis fuerit ista Eusebii pœnitentia, exitus demonstravit; nam soluto Nicæno Concilio, eodem cum Ario et Arianis perseverante fœdere amicitiæ, in fidem catholicam structa acie, paribus cum illis studiis, dimicavit; quod multis argumentis inferius apparebit.

101. Sic etiam (quod dictum est superius) ariani episcopi, imo et ipse Arius recantarunt palinodiam, ut extiterint postea etiam arianæ hæresis defensores; cum et inter hæc plures alii reperirentur, quorum ope damnata ariana hæresis fulciebatur; qui quod essent privatæ personæ, sicut non accesserunt ad Synodum, ita nec Synodo innotuerunt; inter quos ille apostasiæ macula aspersus Asterius erat, de quo hæc Athanasius [2] : « Asterius Cappadox sophista multiceps, unus ex sociis Eusebianis, quoniam idolis in priori persecutione, quæ fuit sub avo Constantii, » Maximiano Herculio scilicet, « immolaverat, et propterea nequiret in clerum cooptari ; de sententia Eusebii opusculum fecit, quale et ipse volebat, et quod sceleri immolationis magnitudine responderet, in quo locustam et erucam cum Christo comparat, imo Christo anteponit, aliamque quam Christum in Deo sapientiam collocat Christi et mundi conditricem. Obambulat ille per Syriam et per alias Ecclesias ex commendatione Eusebii, ut semel Christum negare doceat, atque ea sævitie contra veritatem utitur. Ascendit igitur homo audacissimus in loca minus sibi licita; sedensque in gradibus clericorum, pu-

[1] Athan. contr. hær. arian. decr. — [2] Athan. de Synod.

blice suum opusculum, quanquam id multi graviter ferrent, recitavit, etc. » Hæc de Asterio Cappadoce Athanasius. Vides ex quali improborum fæce prodierint, nempe ex apostasia et Christi negatione, qui huic scelestissimæ hæresi patrocinati sunt; quibus quidem sordibus aspersum quoque fuisse Eusebium Cæsariensem, ex testificatione Potamonis, sanctissimi episcopi et confessoris, superius dictum est; eadem quoque labe inquinatum Eusebium Nicomediæ, et alios, jam ante meminimus.

102. *Quæstio de Paschate.* — Terminatis vero illis in Synodo, quæ ad Arium et arianam hæresim spectare videbantur; quæstio illa, cujus quoque causa Concilium præcipue coactum diximus, de tempore Paschatis celebrandi, reliqua erat. Vetus hæc controversia fuit, jam (ut narratum est secundo Annalium tomo) Polycarpi tempore in Asia agitata, sub Victore autem Romano pontifice celebrato in Palæstina Concilio definita. At quoniam ejus sectatores traditionem de ea re apostolicam prætexebant, hac de causa factum est, ut licet quamplurimi resipuerint, ingens tamen adhuc multitudo in eadem perstare sententia, sicque in schismate infeliciter permanerent. Erant hi ex provincia Syriæ christiani qui in his quæ ad tempus spectant, more Judæorum, die decima quarta lunæ sanctum Pascha celebrarent, non autem die Dominico post dictam lunam, ut cæteræ omnes Ecclesiæ agerent. Haud tamen facile erat, eos qui contrariam tuebantur opinionem, quam a patribus atque avis et proavis accepissent, et in ea pariter consenuissent, ab ea deducere, et in communem cum cæteris sententiam de Paschate una die celebrando perducere. Fuit (ut patet ex litteris Constantini ad Eusebium) magno cum labore eadem causa ad finem ducta; quamobrem controversia illa apertissime cognita et declarata; qui hactenus a cæteris divisi erant diverso ritu Paschatis celebrandi, sponte ad Catholicæ Ecclesiæ consortium redierunt, qui et pro Ecclesia adversus Arianam hæresin magnis animis pugnavere. Testatur hæc de iis S. Athanasius, cum ait [1]: « Syri in aliorum sententiam traducti sunt, et arianam hæresin decreverunt pro Antichristi præcursatrice habendam esse; et scriptis contra eam editis, sua placita promulgarunt. »

103. Compositis duabus hisce in Synodo controversiis, diversa diverso modo concepta de singulis placuit edi decreta; nimirum, cum Symbolum fidei scriptum est, nullam notam temporis, diei, vel consulis ad certum tempus consignandum adhibendam esse, Patres (ut diximus) existimarunt, quod scilicet ea non esset recentis fidei constitutio, sed profiterentur eamdem semper in Ecclesia viguisse, nec a se, sed ab Apostolis Ecclesiæ traditam; quam etiam ob causam nec illa verba in cæteris Synodicis decretis adhiberi solita voluerunt præfigi Catholico Symbolo: VISUM EST; ne videretur recens elaborata fidei confessio. Non sic quidem factum est in illa constitutione de Paschatis tempore a Synodo edita, cui voluerunt diem apponi, et consules, et cætera quæ spectant ad certum tempus definiendum. Testatur id quidem S. Athanasius [1] in eodem libro de Synodis, ubi cum agit de Nicæno Symbolo: « Nec consulem, inquit, nec diem, nec mensem addiderunt; sed in negotio Paschæ non abhorruerunt ab istiusmodi appendice; ibi enim placuit, ut adderetur, VISUM EST, ut omnes obtemperarent. De fide vero non scripserunt, VISUM EST, sed, AD ISTUM MODUM CREDIT CATHOLICA ECCLESIA: et statim ipsa confessio credendi adjuncta est, ut ostenderent, eam non esse novam sententiam, sed apostolicam, et quæ ipsi scripsissent, non esse sua inventa, sed Apostolorum documenta. » Hæc Athanasius.

104. At sicut fecisse vidimus Constantinum damnationem Arii et arianæ hæresis a Concilio suis quoque esse litteris publicis prosecutum, ita pariter statutum decretum consensione totius Concilii de tempore sacri Paschatis celebrandi, suis litteris ad omnes Ecclesias datis, voluit innotescere [2], ne scilicet episcopi illi (erant hi Syri) qui ea longa consuetudine tenerentur, nec ad Concilium convenissent, sancto pioque Synodi decreto adversarentur, ac proinde in schismate remanerent. Ut igitur omnes assentirentur iis quæ magna consideratione in sancta Synodo definita essent, idem imperator ad omnes Ecclesiarum episcopos humanitate ac pietate plenas litteras dedit hujusmodi [3]:

105. « Constantinus Aug. Ecclesiis S.

« Cum ex florenti et prospero Reipublicæ statu, quanta sit divinæ virtutis erga nos benignitas, compertum haberem, istud omnium maxime mihi propositum putavi, ut in sanctissima Ecclesiæ Catholicæ multitudine una fides, sincera charitas et consentiens erga Deum omnipotentem religionis cultus servaretur. Verum quoniam istud non poterit in loco tuto firmoque collocari, nisi vel omnes episcopi, vel maxima eorum pars in unum convenisset, singulique suum judicium de rebus ad sacratissimam religionem pertinentibus interposuissent, eam ob causam cum cœtus (quantum fieri poterat) maximus coactus esset, ipse tanquam unus e vestrum numero una adfui. Neque enim recusabam (ex qua re jam maximam capio lætitiam) me vobiscum in eo ministerio conjungere. Atque usque eo de rebus omnibus accurate quæsitum est, quoad sententia Deo omnium contemplatori grata acceptaque propter concordiam et animorum consensum palam pronuntiata esset; sic ut nihil, quod vel ad discordiam, vel ad fidei controversiam spectaret, omnino in posterum reliquum fieret.

106. « Ibi cum de sanctissimo festo die Paschatis disceptaretur, commune omnium sententia rectum esse videbatur, ut omnes ubique uno eodemque die illud celebrarent. Quid enim præstabilius, quidve augustius esse poterat, quam ut hoc festum, per quod spem nobis immortalitatis ostentatam habe-

[1] Athan. de Synod. Arim.

[1] Athan. eod. lib. de Synod. — [2] Apud Theod. lib. 1. cap. 10. — [3] Apud Socrat. lib. 1. c. 6.

mus, uno modo et ratione apud omnes continenter observaretur? Ac primum omnium indignum plane videbatur, ut sacratissimum istud festum, Judæorum ritum et consuetudinem imitantes, ageremus, qui quidem quoniam suas ipsorum manus detestabili scelere polluerunt, merito, ut scelestos decet, cæco animorum errore irretiti tenentur. In nostra enim situm est potestate, ut, illorum more rejecto, veriore et magis sincero instituto (quod quidem usque a prima passionis die hactenus recoluimus) hujus festi celebrationem ad posterorum sæculorum memoriam propagemus. Nihil igitur sit nobis commune cum Judæorum turba omnium maxime odiosa; aliam enim viam, qua insistamus, a Salvatore didicimus; proponitur namque sanctissimæ nostræ religioni cursus quidam legitimus et decorus.

107. « Hunc igitur consentientibus animis mordicus tenentes, fratres honoratissimi, ab illa nefaria Judæorum opinione nos ipsos removeamus; est enim revera absurdissimum, ut illi insolenter se jactent, nos absque ipsorum disciplinæ subsidio istas res nullo modo posse observare. Quid tandem est, de quo illi recte sentire queant, qui post necem Domino illatam, post parricidium illud nefarium, ex mentis statu deturbati, non ratione ulla, sed intolerabili animorum impetu, quocumque insita ipsis et innata insania rapiat, feruntur? Hinc etiam existit, quod ne in hac quidem parte veritatem perspiciant; quippe præ errore extra exquisitam temporis in hoc festo celebrando observationem longissime evagati, eodem anno alterum Pascha celebrant. Proinde quid est, cur istos imitemur, quos gravis erroris morbo laborare constat? Eodem namque anno idem festum denuo recolendo renovari non permittimus. Verum quamvis ista non a me fuissent proposita, tamen vestræ solertiæ esset, cum diligentiam adhibere, tum precibus semper optare, ut nulla de causa vestrorum animorum integritatem nequam hominum moribus admiscere cogamini. Porro illud etiam facile potest intelligi, maximum nefas esse, uti in tanto et tam solemni religionis nostræ festo regnet dissensio. Unum enim libertatis nostræ diem festum, hoc est, sanctissimæ passionis, Salvator noster nobis tradidit, unamque Ecclesiam Catholicam esse voluit; cujus quidem membra, tametsi in multa et varia loca dispersa sint, tamen uno spiritu, hoc est divina voluntate et nutu, coalescunt. Vestræ igitur sanctitatis prudentia accurate secum consideret, quam grave, imo quam indecorum sit, ut iisdem diebus alii jejuniis vacent, alii agitent convivia, ac post dies Paschatis alii in festis et animorum remissione versentur, alii præscriptis jejuniis se dedant. Quapropter istud rectius instituendum est et ad unam formam et modum redigendum; hoc enim (sicut omnes vos satis animadvertere existimo) divina providentia vult.

108. « Et quoniam istud ita via et ratione gerendum erat, ut nihil nobis cum consuetudine parricidarum et eorum, qui necis Domini auctores extiterunt, esset commune; et modus ille decorus eximiusque servandus esset, quem omnes Ecclesiæ totius orbis partes, vel versus Occidentem, vel versus Meridiem, vel versus Septentrionem incolentes servant, ac nonnullæ quoque, quæ in locis ad Orientem spectantibus habitant; idcirco omnes in præsentia hoc recte se habere arbitrati sunt. Ipseque etiam in me recepi, vestram sapientiam facile assensuram, ut quod in urbe Roma, in Italia, in Africa, in tota Ægypto, Hispania, Gallia, et Britannia, in Libya et universa Græcia, in diœcesi Asiatica et Pontica, in Cilicia denique una et consentiente sententia conservatur, hoc a vobis quoque lubentibus animis approbaretur; illud sedulo reputantibus, non solum in locis, quæ modo citavi, majorem Ecclesiarum numerum existere, sed etiam sanctissimum institutum esse, ut omnes communi consilio id ratum cupiant, quod accurata et recta ratio postulare videtur, quodque nihil cum Judæorum perjurio habet commercii.

109. « Verum ut summam rei breviter complectar, visum est communi omnium judicio, sacratissimum Paschatis festum uno eodemque die celebrandum esse; neque enim in re tam sancta atque solemni ulla dissensio debet existere; imo vero hanc sequi sententiam, cui nullus a fide alienus error, nullumve vitium omnino admixtum sit, multo maximam habet commendationem. Quæ cum ita se habeant, lubentes hoc decretum, tanquam donum Dei et mandatum revera cælitus demissum, amplexamini. Nam quicquid in sanctis episcoporum Conciliis decernitur, id universum divinæ voluntati debet attribui. Quamobrem vos, ubi omnibus dilectis nostris fratribus res in hoc Concilio gestas, sententiam jam decretam, et sanctissimi festi observandi modum denuntiaveritis; eadem ipsi approbare riteque disponere debetis; ut simulatque vestram rectam omnium rerum dispensationem jampridem a me desideratam me plane perspicere contigerit, uno eodemque die vobiscum una sacrosanctum festum recolere possim, ut simul omnium causa permagnam animo capiam voluptatem: quod quidem fiet, cum intellexero non solum diabolicam crudelitatem per vestra recte facta, divina virtute opem ferente, penitus profligatam esse; verum etiam fidem nostram, pace et concordia conciliata, ubique egregie florere. Deus vos, fratres carissimi, servet incolumes. » Hucusque Constantini litteræ.

110. Cæterum quod spectare videbatur ad paschales cyclos conficiendos, quibus quo potissimum die singulis annis sanctum Pascha celebrandum esset, ostenderetur; haud levioris negotii videri potuit esse opus, cum non omnes eamdem inirent computi rationem; periculumque illud immineret ex diversa temporum supputatione, ut licet fideles omnes die Dominico celebraturi Pascha forent, tamen diversis id facturi essent diebus Dominicis. Quamobrem quod omnibus constaret, ex antiquissimo tempore Ægyptios hanc peculiarem sibi vindicasse scientiam, ut anni tempora, solis et lunæ cursum pervestigarent; placuit sanctæ Synodo in Alexandrum Ecclesiæ Alexandrinæ episcopum hanc curam conjicere; qui, adhibitis secum viris calculandi peritissimis, credi-

tum sibi munus diligenter exsolvit : sed et successorum Alexandrinæ Ecclesiæ episcoporum S. Synodus voluit esse officii, ut quo potissimum die singulis annis celebrandum Pascha foret, Romanæ Ecclesiæ episcopis primum significarent, a quibus reliquæ omnes Ecclesiæ certiores redderentur ; quod diu multumque servatum est.

111. Hæc autem ne absque majorum auctoritate leviter dicta videantur, S. Leo Magnus locuples testis accedat, qui scribens ad Marcianum imperatorem hæc ait[1] : « Paschale etenim festum, quo sacramentum salutis humanæ maxime continetur, quamvis in primo semper mense celebrandum sit, ita tamen est lunaris cursus conditione mutabile, ut plerumque sacratissimi diei ambigua currat electio, et ex hoc fiat plerumque, quod non licet, ut non simul omnis Ecclesia, quod nonnisi unum esse oporteat, observet. Studuereque sancti Patres occasionem hujus erroris auferre, omnem hanc curam Alexandrino episcopo delegantes ; quoniam apud Ægyptios hujus supputationis antiquitus tradita esse videbatur peritia, per quam, qui annis singulis dies prædictæ solemnitatis eveniret, Sedi Apostolicæ indicaretur, ut hujus scripti ad longinquiores Ecclesias judicium generaliter percurreret. » Hæc S. Leo. Proterius vero episcopus Alexandrinus scribens ad eumdem S. Leonem, magna animi submissione profitetur, omnia se accepta ferre Romanæ Ecclesiæ, cum scilicet ea omnia Petrus Marcum docuerit, cum eum Alexandriam episcopum misit. Habentur hæc ex S. Leonis scripta epistola ad Proterium, cujus fragmentum in hujusmodi verba recitatur a Beda[2] : « Lætificaverunt me litteræ dilectionis tuæ, quas frater et coepiscopus noster Nectarius pio adportavit officio. Oportebat enim, ut ab Alexandrinæ Ecclesiæ præsule talia scripta ad Sedem Apostolicam mitterentur, quæ ostenderent magisterio beati Petri apostoli hoc ab initio per beatum Marcum ejus discipulum didicisse Ægyptios, quod constat credidisse Romanos.

112. Perseveravit mos iste diu in Ecclesia Alexandrina, ut ejus sedis episcopus paschales (quas vocabant) daret epistolas ; sed interceptum ejusmodi fuit officium postquam eidem Ecclesiæ hæresiarchæ præsidere cœperunt episcopi, cum, licet illi darent litteras, nemo tamen ab eis acciperet, quibus in fide minime communicarent : porro quandiu catholicæ communionis in Ecclesia Alexandrina sederunt episcopi, vigebat ejusmodi observantia. Qualesnam vero esse solerent ejusmodi paschales epistolæ, quæ adhuc extant Theophili episcopi Alexandrini, quas S. Hieronymus in latinum vertit[3], docere possunt ; de quibus suo loco pluribus agendum erit. Cognito igitur primum ex episcopi Alexandrini litteris, quoto anni die celebrandum Pascha esset, eoque Apostolicæ Sedis litteris omnibus Ecclesiis promulgato, sacro Epiphaniæ die diaconi in singulis ecclesiis inter sacra missarum solemnia annuntiare consueverant.

[1] Leo ep. LXIV.— [2] Apud Bed. de ration. temp. cap. 42.— [3] Extant tom. I. Bibl. Sanct.

Verum et antehac vigebat antiquus in Ecclesia usus, ut a Romano Pontifice quæreretur Paschalis dies ; quod habetur expressum in Arelatensis Concilii primi canone primo, dum his verbis Synodus scribit ad Silvestrum : « De observatione Paschæ Domini, ut uno die et tempore per omnem orbem observetur, et juxta consuetudinem litteras ad omnes tu dirigas. Porro subscriptione formatarum a primatibus cæteris inferiorum sedium episcopis quid nuntiandum, Carthaginense Concilium monuit[1].

113. Cum vero hæc de Paschate in Nicæno Concilio disceptarentur, ea occasione factum est, ut ad facilius inveniendum cujuslibet anni Paschalem diem constitueretur numerus ille, qui aureus nuncupari consuevit, decem et novem annorum periodum continens, id quidem S. Ambrosius, ad episcopos provinciæ Æmiliæ scribens, testatur his verbis[2] : « Non mediocris esse sapientiæ, diem celebritatis definire Paschalis, et Scriptura divina nos instruit, et traditio majorum ; qui convenientes ad Synodum Nicænam, inter illa fidei, ut vera, ita admiranda decreta, etiam super celebritate memorata, congregatis peritissimis calculandi, decem et novem annorum collegere rationem, et quasi quemdam constituere circulum, ex quo exemplum in annos reliquos gigneretur ; hunc circulum Enneadecaterida nuncupaverunt. » Hæc S. Ambrosius. Cujus sententia cum reddatur exploratissimum, non alium quempiam, quam illos, quibus a Synodo delegatum est ejusmodi negotium, fuisse ejus numeri inventores, atque ad opus conficiendum requisitam præcipue industriam episcopi Alexandrini, quidnam est, quod Beda[3] et alii post eum, qui ab eo acceperunt auctorem circuli novennalis Eusebium Pamphili fuisse dixerunt? Decepti hi esse videntur, quod constet Eusebium scripsisse librum de Paschate, quem obtulit Constantino. Sed ex litteris imperatoris ad eum redditis, cujusnam argumenti fuerit commentarius ille, perspicue declaratur. Verum reddamus hic ipsius verba, quibus hæc idem præfatur Eusebius[4] : « Cum nos, dedicato illi libello, arcanam hujus festi rationem retexeremus, quemadmodum nos compensarit, honorificeque responderit, quivis ex ejus ad me litteris potes facile intelligere.

VICTOR CONSTANTINUS MAX.
AUG. EUSEBIO S.

114. « Difficillimum sane opus est, et supra omnem orationis facultatem positum mysteria Christi pro dignitate explicare, et institutam de Paschate controversiam, unde orta, et quomodo laboriose quidem, sed utiliter ad exitum adducta sit, congruenti oratione exponere. Nam numinis magnificentiam ne illi quidem, qui eam mente cogitationeque assequi queunt, satis pro dignitate sua ulla orationis facultate explicare possunt. Veruntamen incredibili voluntatis et studii tui magnitudinem admirans, cum ipse

[1] Conc. Carthag. c. 7. — [2] Ambros. ep. ad episc. provinc. Æmil. — [3] Bed. de ration. tempor. c. 42. — [4] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 34. 35.

libellum tuum libenter legi, tum etiam, ut is pluribus divinarum rerum vere studiosis ederetur, quoniam ita voluisti, edicto mandavi. Quapropter cum animadvertas quanta aviditate ista tam præclara munera abs tua prudentia accipimus; vide ut quibus ipse te præceptionibus educatum esse fateris, his nos, et quidem frequentioribus, alacriores reddas. Te vero (quod vulgo dici solet) sponte currentem, ad usitata tua curricula adhortor; quandoquidem hæc tua fiducia ostendit, dignum te invenisse lucubrationum tuarum interpretem, qui illas in nostram linguam convertat: quamvis nulla sane queat elocutio tam præclararum rerum consequi dignitatem.» Hucusque Constantini ad Eusebium epistola; ex qua videas Eusebii lucubrationem in scribendo de Paschate, non esse versatam circa Paschalem computum, sed in antiquo ritu diei Paschatis celebrandi.

115. Statuto igitur a S. Synodo de celebranda uno eodemque die, itemque Dominico solemnitate Paschali, ad decretum appendix illa addita est, ut æquis ritibus omnes sanctum diem Dominicum agerent; qui enim luna decima quarta celebrabant Paschale festum, nulla penitus Dominicæ diei, quæ repetendæ resurrectionis Domini causa memoriæ qualibet hebdomada iteratur, apud illos cura erat. Ea igitur S. Synodus occasione compulsa, quod Quartadecimani ejus diei nullam rationem habentes, in communibus precibus perinde ac in reliquis diebus genua flecterent, hæc omnibus æque observanda constituit, videlicet [1]: « Quoniam sunt quidam in die Dominico genua flectentes, et in diebus Pentecostes, ut omnia in universis locis consonanter observentur, placuit sancto Concilio, stantes Domino vota persolvere. »

116. *Causa schismatis Meletiani.* — His autem de sancti Paschatis die ab omnibus æque servando a S. Synodo constitutis, causa Meletii schismatici, qui Ecclesiam in Ægypto positam a temporibus S. martyris Petri Alexandrini episcopi vehementer exagitavit, in Synodum allata est; qua (ut par erat) diligenter expensa, ob Ecclesiæ pacem sic cum eo transactum est atque indultum, ut nomen tantum ipse episcopi retineret, munera autem obire cessaret, et ab eo ordinati sic in officio permanerent, ut tamen cum in ordinatione confirmati essent, illis inferiores esse deberent, qui ab Alexandro ordinati fuissent. At hæc fusius explicata habentur in Synodicis litteris ab ipso Concilio ad Alexandrinos datis: cum nondum tamen absoluta Synodus esset, ut ex iisdem litteris colligi potest: recitat eas Theodoretus, sed ante hæc præfatur [2]: « Quoniam autem Meletius, qui non multo ante tempus, quo insanus Arii error cœptus est, episcopus delectus fuerat; quique postea ob quasdam nefarias opiniones a sanctissimo Petro episcopo Alexandrino, cui corona fuit donata martyrii, refutatus erat et episcopatu abdicatus; quoniam, inquam, abdicationis non acquievit sententiæ, sed Thebaidem et Ægyptum ei finitimam tumultu ac procellis contentionis refersit et tyrannidem contra primatem Alexandrinum exercuit; idcirco episcopi scripsere epistolam ad Ecclesiam Alexandrinam, qua plane, quid de isto Meletio novas res moliente statuissent, significarunt; cujus exemplar infra posuimus.

117. « Sanctæ eximiæque Dei gratia Ecclesiæ Alexandrinæ, et dilectis fratribus Ægyptum, Libyam et Pentapolin incolentibus, episcopi Nicææ coacti, et ad amplum sanctumque Concilium convocati in Domino salutem.

« Quoniam Dei gratia et mandato sanctissimi imperatoris Constantini, qui nos ex variis provinciis et civitatibus in unum congregavit, magnum et sanctum Concilium Nicænum coactum est; necessarium videtur, ut a toto sancto Concilio litteræ ad vos mittantur, ex quibus possitis intelligere tum ea quæ in controversiam adducta et exquisite disceptata sunt, tum quæ decreta et constabilita. Primum impia et perversa dogmata Arii, eorumque qui ejus sectam sequuntur, coram sanctissimo imperatore Constantino perquisita sunt; unde placuit Concilio, communibus suffragiis anathema denuntiare ejus nefariæ opinioni, et verbis sententiisque execrabilibus, quibus usus est ad Filium Dei blasphemiis afficiendum; nimirum eum ex nihilo ortum esse, nec fuisse antequam natus esset; fuisse tempus aliquando cum non esset; Filium Dei, libera voluntate et arbitrio, vitii et virtutis capacem esse, creaturam esse, factum esse. Quibus omnibus sanctum Concilium indicit anathema; imo vero ne pati quidem potest, ut vel impia ejus opinio, vel insolens ipsius amentia, vel verba plena blasphemiæ ad aures perveniant. Quin etiam ea quæ ad istum pertinent, quem sint exitum consecuta, omnino vos vel audivistis, vel saltem a nobis audietis; ne nos hominem, qui debitam mercedem suæ culpæ acceperit, temere et sine causa insectari videamur. Eo usque certe ejus prorupit impietas, ut Theonam Marmaricæ episcopum, et Secundum Ptolemaidis ad exitium secum perduceret: nam easdem cum illo pœnas ipsi luebant. Verum cum Ægyptus non modo illa opinionis perversitate, impietate et blasphemia, sed etiam certis hominibus, qui in populo vitam ante illud tempus pacate et tranquille degente seditionem et discordiam concitare non veriti essent, Dei gratia penitus liberata esset; tamen adhuc pertinax inscitia tum Meletii, tum eorum quibus honores ecclesiasticos detulerat, restabat. De qua re quid Concilium decreverit, fratres carissimi, sic habetote.

118. « Concilium clementius aliquanto in Meletium commotum (nam si accurate in eum inquisitum fuisset, nihil certe commeruisset veniæ) decernit, ut in propria ac sua civitate remaneat, nullamque habeat potestatem, vel cuiquam manus imponendi, vel quemquam ad aliquod munus ecclesiasticum deligendi, vel in alienam regionem civitatemve ejus rei gratia commeandi, sed ut solum dignitatis et officii nomen retineat. Illi autem qui ab eo presby-

[1] Conc. Niceph. c. 20. — [2] Theod. lib. i. c. 9.

teri designati sunt, simulatque sanctiore ordinatione confirmati fuerint, hac conditione in Ecclesiæ communionem admittantur; nimirum ut ecclesiasticæ dignitatis et ministerii gradum habeant illi quidem, sed tamen omnibus presbyteris in singulis provinciis et Ecclesiis versantibus, qui sunt ab honoratissimo viro et collega nostro Alexandro ordinati, sint omnino inferiores. Quin etiam ut nulla illis potestas sit, eos ministros Ecclesiæ designandi, qui ipsorum probentur arbitrio: neque nominationem penes se habeant eorum qui sint ad Ecclesiæ munera obeunda deligendi; neque quicquam absque consensu episcoporum Catholicæ et Apostolicæ Ecclesiæ, quæ sub ipso Alexandro sunt, omnino transigant. Hi autem, qui Dei gratia et vestris precibus adjuti, ad nullum schisma deflexisse comperti sint, sed se intra Catholicæ et Apostolicæ Ecclesiæ fines ab erroris labe vacuos continuerint, auctoritatem habeant tum ministros ordinandi, tum eos, qui clero digni fuerint nominandi, tum denique omnia ex lege et instituto ecclesiastico libere exequendi. Quod si quis forte eorum qui Ecclesiæ fungantur muneribus, diem suum obibit; tum unus ex illis qui nuper in Ecclesiam adsciti sunt, modo idoneus videatur, et populus illum eligat, episcopusque Alexandriæ ei suffragetur, atque adeo populi electionem confirmet, in locum succedat demortui. Atque sit istud aliis quidem omnibus concessum.

119. « De Meletio autem nominatim aliter decisum est; ut videlicet, cum propter insolentem audaciam, quæ antea Ecclesiæ statum perturbaverit, tum propter temeritatem et mentis inscitiam, quam palam ostenderit, nulla potestas auctoritasve ei tribuatur; quippe cum is homo sit, qui eamdem perturbationem in Ecclesiam denuo possit inducere. Atque ista decreta ad Ægyptum et sanctissimam Ecclesiam Alexandrinam proprie ac separatim referuntur. Quod si aliud præterea quippiam, dum honoratissimus dominus collega et frater noster Alexander una adest, sancitum et statutum fuerit: ipse, utpote qui rebus decisis cum præfuerit, tum communicaverit, vobis accurate renuntiabit.

120. « Quod autem ad omnium consensum de sacratissimo festo Paschatis celebrando attinet, scitote, quod vestris precibus, controversia ea de re suscepta, prudenter et commode sedata est; ita ut omnes fratres, qui Orientem incolunt, quique Judæorum consuetudinem ante in eo festo observando imitari solent, jam Romanos nos et omnes vos, qui eumdem morem quem nos in illo recolendo a primis temporibus tenuistis, sint consentientibus animis in eodem celebrando deinceps sedulo secuturi. Quocirca vos cum ex his rebus tam prospere gestis, tum ex pace et concordia communiter inter omnes constituta, tum denique quod omnes hæreses quasi fibræ radicitus extirpatæ sunt, lætitiam capientes, majore honore et amore ardentiore Alexandrum collegam nostrum et vestrum episcopum complectimini, qui dum aderat, nobis permagnæ voluptati fuit; permultumque laboris (ut in ea ætate) suscepit, quo Ecclesiæ vestræ statum ad tranquillitatem traduceret. Pro nobis omnibus etiam preces ad Deum fundite, ut quæ rite constituta et decreta sint, ea rata stabiliaque permaneant, Dei Patris omnipotentis, et Domini nostri Jesu Christi auxilio, una cum Spiritus sancti gratia. Cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. » Hucusque Synodalis epistola ad Alexandrinam Ecclesiam; recitat eamdem quoque Socrates [1]. Addit post hæc omnia Theodoretus [2]: « At quanquam divinus ille episcoporum cœtus morbo, quo Meletius laborabat, hanc adhibuit curationem, tamen in hodiernum diem illius stupiditatis reliquiæ remanent, suntque in illis locis quædam monachorum turbæ, quæ non sanæ assentiuntur doctrinæ, sed vitæ rationem inanibus quibusdam institutis informatam sequuntur, et insaniæ Samaritanorum et Judæorum dementiæ se addicunt. » Hæc Theodoretus. Quonam pacto autem Meletiani Arianis adversus Athanasium manus dederint, suo loco dicturi sumus. Vix namque interlapsus est annus, cum ipsi ab Eusebio sollicitati, rursum perturbare Ecclesiam aggressi sunt; quod Athanasius dira passus ab illis affirmat [3].

121. Sed quod ad Nicæna de Meletianis decreta spectat, his a Synodo constitutis, suspectam habens Meletii calliditatem Alexander episcopus Alexandrinus, ne mentitos novos tanquam a se ante ordinatos superinduceret suæ communionis episcopos, presbyteros et diaconos, petiit a Meletio sibi dari indiculum omnium. Hoc autem (inquit Athanasius [4]) ideo Alexander fecit, ne Meletius per Ecclesiam securitati restitutos titulos plurimos venderet, et mendacio quotidie novos tanquam a se creatos subjiceret. Breviarium igitur (nempe indiculus ipse) quod fecit Meletius, tale est, cui præfixa erat ejusmodi inscriptio:

« Breviarium Meletii episcopo Alexandro datum.

122. « Ego Meletius in Lyco, Lucius in Antinoo, Phasilæus Hermopoli, Achillas Chysis, Ammonius Diospoli in Ptolemaide, Pachimes Tetyris Maximianopoli, Theodorus in Copto, in Thebaide Cales in Hermete, Calathus in Superiori Cyno, Pelagius in Oxyrincho, Petrus Heracleæ, Theon in Nelmpe, Isaac in Lætо, Heraclides in Nycio, Isaac in Cleopatride, Melas in Arsenoite, in Ilio Amos in Leontis, Ison in Atribia, Harpocration in Bucalto, Moses in Phascusis, Callinicus Pelusii, Eudemon in Taneæ, Ephraim in Thmui, in Sai Hormæon, in Cyno et Busiride, Syntericus in Serbennito, Pininnutes Phethænegi, Chromus in Metole, Agatammon in Alexandrinorum agris, in Memphi Joannes jussus ab imperatore, ut esset una cum archiepiscopo: et hi quidem Ægypti præsules. Cleri autem Alexandrini isti fuere, Apollonius presbyter, Irenæus presbyter, Tyrannus presbyter. Diaconi vero, Timotheus, Antinous, Ephestion, et Macaris presbyter παρέμβολες;

[1] Socrat. lib. I. c. 6. — [2] Theod. lib. I. c. 9. — [3] Athan. Apolog. II. — [4] Athan. ubi supra.

illos etiam præsente episcopo Alexandro tradidit. » At nec sic quidem vitare potuit Alexander, quin progrederentur insani, qui se Meletii clericos esse jactarent, inter quos fuit Ischyras, qui se Mareote presbyterum esse mentitus fuit; quem sibi diutius adversantem Athanasius (ut dicemus) expertus est.

123. *Canones Concilii Nicæni.* — Hujus rei gratia S. Synodus sextum canonem edidit, quo secundum antiqua privilegia Ecclesiæ Alexandrinæ vetuit, ne in Ægypto, Libya vel Pentapoli aliquis ordinaretur episcopus absque ipsius metropolitani scientia, quod etiam tertiæ sedi, nempe Antiochenæ, veteri consuetudine debitum, voluit custoditum. Quoniam vero ex varia translatione et diversa editione idem canon redditur nonnihil obscurus, hic ipsum integrum describemus, ut pariter elucidemus. Si fidelitas atque peritia in transferendo, et sinceritas in edendo quam maxima requiratur, nulla exquiri potest editio exactior atque fidelior, quam quæ elaborata est a magno illo, sed cognomento Exiguo Dionysio, cujus eximiam in utraque lingua peritiam et morum egregiam probitatem Cassiodorus dignis laudibus mirifice prædicat [1]. Sed nec quidem purior atque sincerior ea editione afferri posse videtur, quæ in œcumenica Synodo Chalcedonensi in amplissimo Patrum consessu ab Apostolicæ Sedis vicario Paschasino episcopo est recitata. Porro ab uno eodemque exemplari tam Dionysium transtulisse, quam Paschasinum edidisse, apparet, cum utriusque eadem ferme sit verborum complexio atque sententia; nisi quod Dionysius, qui postea vixit, eo liberius atque tutius antiquum secutus est exemplar, quod consentaneum esse novit editioni a Paschasino in Synodo œcumenica factæ; quæ in eodem Concilio Chalcedonensi [2] ab eodem Apostolicæ Sedis legato recitata sic proponitur : « Gloriosissimi judices dixerunt : Utraque pars canones proponant. Paschasinus vir reverendissimus episcopus vicarius Sedis Apostolicæ recitavit. »

TRECENTORUM DECEM ET OCTO SANCTORUM PATRUM CANON SEXTUS :

124. « Quod Ecclesia Romana semper habuit primatum, tenuit autem et Ægyptus, ut episcopus Alexandriæ omnium habeat potestatem, quoniam et Romano episcopo hæc est consuetudo. Similiter autem et qui in Antiochia constitutus est, et in cæteris provinciis primatus habeant Ecclesiæ civitatum ampliorum. Per omnia autem manifestum sit, ut si quis præter voluntatem metropolitani episcopi fuerit ordinatus, hunc (quia statuit hæc S. Synodus) non debere esse episcopum. Sane si communi consensu rationabiliter probato, et secundum ecclesiasticam regulam statuto, duo aliqui aut tres per contentionem suam contradicunt; illa obtineat sententia, in qua plures fuerint numero sacerdotes. Quoniam vero mos antiquus obtinuit, et vetusta traditio, ut Æliæ, id est, Hierosolymorum episcopo deferatur, habeat consequenter honorem suum, sed et metropolitano sua dignitas salva sit. » Hucusque canon sextus, verum et septimus secundum Græcorum editionem in Africam missam : cum alias non careat suspicione doli ejusmodi unius canonis in duos facta partitio, quod aliquis e vicenario antiquo numero sublatus sit, ille nimirum citatus a Zozimo papa de appellatione ad Romanum Pontificem ; sed de ea re suo loco pluribus opportunius.

125. Quod vero idem canon sextus sui exordio mutilatus sit, in illis scilicet verbis : « Quod Romana Ecclesia semper habuit primatum, » et fine truncatus in iis, quæ de Hierosolymitana Ecclesia statuta sunt, ex codice archidiaconi Ecclesiæ Constantinopolitanæ, æque falsitatis suspectus redditur recitatus ex eodem codice ibidem canon nomine primæ Synodi Constantinopolitanæ de primatu Ecclesiæ ejusdem post Romanam ; quem perspicue falsum esse, non tantum Lucentius Sedis Apostolicæ legatus ibidem in Synodo publice declaravit, sed et sanctus Leo litteris [1] tum ad Anatolium episcopum Constantinopolitanum totius doli fabricæ architectum, tum ad Pulcheriam Augustam datis manifeste redarguit. Probasse autem judices lectionem Nicæni canonis allatam ab Apostolicæ Sedis legato, ex eorum interlocutione intelligi potest, cum dixerunt : « Perpendimus omnem quidem primatum et honorem præcipuum secundum canones antiquæ Romæ Deo amantissimo archiepiscopo conservari. Per canones intelligentes, duos ibi recitatos, alterum verum certumque ex Nicæno Concilio (ut dictum est), alterum ex Concilio Constantinopolitano prætensum.

126. Si vero in omissione canonis hujus exordii in aliis editionibus dolum abfuisse velimus, tunc illud est verisimile accidisse, ut verba illa : « Quod Romana Ecclesia semper habuit primatum ; » non esse canonis, sed titulus fuerit existimatus, atque ideo prætermissus, quod desiderarentur in reliquis canonibus affixi tituli; ob idque videretur superflue superadditus. Sed perperam quidem et injuria; non enim censendus est ille titulus, sed ipsius sexti canonis esse verba; nam absque eo exordio redditur sensus plane obscurus ac mutilatus, obque sui ambiguitatem a novantibus in diversa distractus, et a Catholicis diversimode interpretatus. Si autem secundum lectionem propositam a legato in Concilio Chalcedonensi legatur : « Quod Romana Ecclesia semper habuit primatum ; » et his jungatur quod sequitur, sive, ut Dionysius e græco sic in latinum convertit : « Ecclesia Romana semper habuit primatum, mos autem antiquus perduret, » etc. Erit ejus canonis sensus haud abstrusus. Ex priori quidem lectione illud significatum fuisse videtur, quod ex Romanæ Ecclesiæ primatu subortum fuerit, ut Ægyptus sedem habeat et primatem episcoporum ; inde evenisse, ut episcopus Alexandriæ omnium Ecclesiarum, quæ sunt in Ægypto, quæ continet Libyam et Pentapolin, habeat potestatem, quoniam et Romano episcopo hæc est consuetudo ; redditur

[1] Cassiod. Instit. divin. lect. — [2] Conc. Chalc. Act. XVI.

[1] Leo ep. LIII. et LV.

enim causa, ut episcopus Alexandrinus, qui a Romano, nempe a Petro per Marcum primatum obtinuit, habeat totius provinciæ episcopos sibi subjectos; quoniam sic fuit moris Romano episcopo illi concedere. In id ipsum recidit Dionysii editio, ut demonstretur ex Romanæ Ecclesiæ primatu pendere ac firmari primatum episcopi Alexandrini.

127. Nec quemquam moveat, si in editione Nicæni canonis ex Romanæ Ecclesiæ archivo producta nonnisi de Ægypto mentio habeatur, in aliis autem communioribus editionibus etiam Libyæ et Pentapolis; nam Ægyptus in quantum est Augustalis præfectura, has sub se provincias continet, quas omnes simul Ægyptum, sive Ægyptiacam diœcesim moris erat appellari; ita Gratianus [1] et Zeno [2] imperatores nominant. Erant in his decem metropolitani, qui parebant Alexandrino, ut constat ex epistola Theodosii Junioris ad Diodorum [3]. Imo ipsa Augustalis præfectura (ut habet Notitia provinciarum) continebat sub se Ægyptum, Thebaidem, Libyam Inferiorem et Superiorem, quæ alio nomine Cyrenaica vel Pentapolis dicta reperitur, Augustanicam et Arcadiam, cum tamen ab antiquis cosmographis triangulus ille, Delta dictus, qui a Nilo flumine constituitur, Ægyptus nuncupari soleret; recentiori vero et communiori usu omnes provinciæ, quæ (ut diximus) Ægypti præfecto Augustali parebant, eædemque episcopo Alexandrino subditæ erant : hinc S. Epiphanius [4] : « Hic enim, inquit, mos obtinet, ut Alexandriæ episcopus totius Ægypti et Thebaidis, Mareotæ et Libyæ, Ammoniacæque et Mareotidis, ac Pentapolis ecclesiasticam habeat administrationem. » Quæ omnes vel una Ægyptus dici solitæ erant, vel cum Ægypto Libya atque Pentapolis : sed cum in alias provincias partiebantur, decem metropoles constituebant, quæ omnes parebant Alexandrino, de quibus in Concilio Chalcedonensi habetur [5], ut omnis Ægyptiaca provincia sequeretur archiepiscopum Alexandrinum : quæ ipsa Ægyptiaca diœcesis (ut dictum est) vocabatur Ægyptus.

128. Sed iterum ad sensum canonis. Legitimam atque germanam illam esse hujus interpretationem apparet, ut sancta Synodus voluerit demonstrare ratam firmamque esse auctoritatem Ecclesiæ Alexandrinæ in omnes Ægypti provincias, quam (ut superius est declaratum) Meletius schismaticus impugnabat : idque ex primatu Romanæ Ecclesiæ, ex quo ea omnia Alexandrinus præsul acceperat : quod et res ipsæ postmodum gestæ ac majorum scripta declarant. Quidnam est, rogo, quod de Julio papa cum scribit Theodoretus, eum vocasse Romam Arianos negotium facessentes Athanasio, necnon Athanasium, sic ait [6] : « Ille (nempe Julius) Ecclesiæ canonem secutus, et eos jussit Romam venire, et divinum Athanasium, quo pro se in judicio ipse responderet, vocavit. » Nonne ex his perspicue demonstratur, ex Romanæ Ecclesiæ auctoritate subsistere primatum Ecclesiæ Alexandrinæ, dum Athanasius ejus episcopus calumniis Arianorum circumventus, et eorum judicio condemnatus, confugit ad Julium Romanum pontificem; et ille ad dicendam causam, scriptis litteris, eosdem Arianos Romam convocat? Vel cum Constantinopolitanum episcopum Anatolium usurpantem sibi jura Ecclesiæ Alexandrinæ et Antiochenæ commentitiis canonibus, Leo papa, pluribus datis litteris [1], retudit, atque ejus audacem impetum fregit; ubi et crebrius est iterata querela de hujus Nicæni canonis violatione, quo ait Alexandrinæ sedis secundam dignitatem, Antiochenæ vero tertiam esse cognitam atque probatam, sed eam antea ab Ecclesia Romana collatam; nam scribens [2] ad Anatolium alienorum jurium invasorem, citato sæpius eodem Nicæni Concilii canone : « Non convellantur, inquit, principalium jura primatuum, nec privilegiis antiquitus institutis metropolitani antistites fraudentur. Nihil Alexandrinæ sedi, ejus, quam per sanctum Marcum evangelistam B. Petri discipulum meruit, pereat dignitatis. Antiochena quoque Ecclesia, in qua primum prædicante B. apostolo Petro christianum nomen exortum est, in paternæ constitutionis ordine perseveret, et in gradu tertio collocata, nunquam se fiat inferior. » Hæc eadem ipsa inculcat scribens ad Marcianum imperatorem, et aliis litteris ad Pulcheriam Augustam datis et Julianum. Si enim alius esse posset ejusdem canonis germanus sensus, tota illa argumentatio Leonis papæ corrueret, et ab adversariis solvi facile potuisset atque frustrari; cum tamen appareat ex iis Anatolii temerarium ausum esse perfractum [3], eumque a petitione repulsum.

129. Nec ab his diversam rationem patriarchalium sedium Gelasius Romanus pontifex iniisse reperitur, dum in eo Romano Concilio, in quo actum est de librorum censura, tres numerans ab ipso Petro, vel Petri nomine institutas sedes, tradit Romanam, Alexandrinam, et Antiochenam sedes esse Petri, earumque præcipuam esse Romanam, reliquas huic subjectas vicem ipsius in suis provinciis repræsentare, in quarum exemplum cæteras posteriores sedes patriarchales postea ex privilegio, id ab ipsa Romana Ecclesia consecutas esse eodem modo, quo institutæ reperiuntur antiquæ, sicque in novarum institutione sedium intelligantur, quæ fuerint in antiquis servata; ex quibus etiam verba illa, de quibus est controversia, intelligi facile possint. Exempli causa, reperitur Novella constitutio Justiniani imp. centesima trigesima prima de ecclesiasticis titulis, ibique capite tertio, ubi agitur de erectione Ecclesiæ primæ Justinianæ in sedem patriarchalem; hoc ipsi ex more legitur privilegium datum, ut in subjectis sibi provinciis locum obtineret Sedis Apostolicæ Romanæ; hæc, inquam, exempli causa inducta aperiunt satis sensum verborum illorum : « Quod Romana

[1] L. CVII. de Decur. Cod. Theod. — [2] L. unic. C. de privat. carcer.
[3] Conc. Chalc. Act. I. ex II. Conc Ephes. — [4] Epiph. hæres. LXVIII.
— [5] Conc. Chal. Act. IV. — [6] Theod. lib. II. c. 4.

[1] Leo epist. LIII. LIV. LV. LVI. — [2] Idem epist. LIII. — [3] Idem epist. LIX.

Ecclesia semper habuit primatum, » etc. cum scilicet ipsa ex parte aliqua in alias propaget Ecclesias, quas constituit patriarchales, quod accepit per Petrum a Christo.

130. Qui autem sensum hunc minus exploratum habuerunt, delira quædam et somniis simillima locuti sunt, ut voluerint, S. Synodum ex verbis illis, quæ habentur in vulgatioribus editionibus : « Quia urbis Romæ episcopo parilis mos est, vel similis, » exæquatum declarasse jus et potestatem Alexandrinæ Ecclesiæ cum Romana; cum etsi deessent aliæ testificationes atque jura deficerent, facta tamen ipsa ex adverso clament, dum constat ex iis, quæ pluribus dicta sunt secundo Annalium tomo, Dionysium episcopum Alexandrinum ab episcopis Libyæ accusatum esse apud Dionysium Romanum pontificem, apudque eum causam dixisse, atque ab eodem, causa demum cognita, absolutum; sed et idem æque demonstrant, quæ post Constantinum sub Constantio contigerunt, nempe cum Julius papa Arianos et Athanasium ipsum sedis Alexandrinæ episcopum Romam ad judicium citavit, atque causam judicavit. Sed omittimus in his adeo claris atque perspicuis addere alia sexcenta propemodum loca hæc ipsa testantia.

131. Sed illud absurdius : quod enim in eodem canone mentio habeatur de Romana Ecclesia; nescio quonam pacto vel ratione in mentem venire potuerit aliquorum, quos tetra nubes odii sic excæcavit, ut palpent (quod dicitur) in meridie, dicantque Romanam Ecclesiam a Nicæno Concilio privilegia, quibus potitur, esse sortitam. Qui hæc effutiit, fuit inter alios Theodorus Balsamon, qui tunc ait institutum esse Romanum patriarchatum, atque tres alios: quo nihil insulsius dici potuit. At licet multa tomo primo de privilegiis Romanæ Ecclesiæ, unde manarint, a nobis sint enarrata; tamen quid hac de re professus sit Gelasius in nuper citato Romano Concilio, sic accipe : « Quamvis, inquit, per orbem Catholicæ Ecclesiæ unus thalamus Christi sit Sancta tamen Romana, Catholica, et Apostolica Ecclesia nullis Synodicis constitutis cæteris Ecclesiis prælata est, sed evangelica voce Domini et Salvatoris nostri primatum obtinuit : Tu es Petrus, inquientis, et super hanc petram, » etc. Idipsum quoque reliqui omnes, cum de his agendi necessitas incubuit. Sed et quid præsertim Nicolaus papa scribat [1] ad Michaelem imperatorem, Romanæ Sedis ejusque primariæ dignitatis acerbissimum adversarium, audiamus; sic enim ait : « Ecclesiæ Romanæ privilegia, Christi ore in beato Petro firmata, in Ecclesia ipsa disposita, antiquitus observata, et a sanctis universalibus Synodis celebrata, atque a cuncta Ecclesia jugiter venerata, nullatenus possunt minui, nullatenus infringi, nullatenus commutari; quoniam fundamentum, quod Deus posuit, humanus non valet amovere conatus; et quod Deus statuit, firmum validumque consistit; illeque potissimum peccat [2], qui Dei ordinationi resistere tentat. Privilegia, inquam, ejus Sedis vel Ecclesiæ perpetua sunt, divinitus radicata atque plantata sunt; impingi possunt, transferri non possunt; trahi possunt, evelli non possunt. Quæ ante imperium vestrum fuerunt, et permanent (Deo Gratias) hactenus illibata, post vos, et quousque christianum nomen prædicatum fuerit, illa subsistere non cessabunt immutilata.

132. « Ista igitur privilegia huic sanctæ Ecclesiæ a Christo donata, a Synodis non donata sed solummodo celebrata et veneratione habita, per quæ non tam honor quam onus nobis incumbit, licet ipsum honorem non meritis nostris, sed ordinatione Dei gratiæ per beatum Petrum et in beato Petro simus adepti, nos cogunt nosque compellunt omnium habere sollicitudinem Ecclesiarum Dei. » Et inferius de duabus Ecclesiis Alexandrina et Antiochena : « Sicque demum Alexandrinam Ecclesiam suam fecerunt Petrus et Paulus per B. Marcum unius horum filium ac discipulum : hæreditas quippe filii in potestate patris existit, et gloria discipuli ad magistrum sine cunctatione refertur. Fecerat autem beatissimus Petrus præsentia corporali et Ecclesiam Antiochenam jam suam, quæ (sicut B. papa dicit Innocentius) urbis Romæ sedi non cederet, nisi quod illa in transitu meruit, ista susceptum (quippe B. Petrum) apud se consummatumque gauderet. Per has igitur tres præcipuas Ecclesias omnium Ecclesiarum sollicitudo beatorum Apostolorum principum Petri ac Pauli proculdubio moderamen expectat. » Ac paulo post :

133. « Hæredes quippe horum effecti, facultatem potestatis, quam a Domino perceperunt, et onus sollicitudinis nihilominus capessere nos oportet. Proinde animadvertendum est, quia non Nicæna, non denique ulla Synodus quicquam Romanæ contulit Ecclesiæ privilegii, quæ in Petro noverat eam totius jura potestatis pleniter meruisse, et cunctarum Christi ovium regimen accepisse, sicut beatus præsul Bonifacius attestatur universis episcopis per Thessaliam constitutis scribens. Institutio universalis nascentis Ecclesiæ de beati Petri sumpsit honore principium, in quo regimen ejus et summa consistit. Ex ejus enim ecclesiastica disciplina per omnes Ecclesias, religionis jam crescente cultura, fons emanavit. Nicænæ Synodi non aliud præcepta testantur, adeo ut non aliquid super eam ausa sit constituere, cum videret nihil supra meritum suum posse conferri. Omnia denique huic noverat Domini sermone concessa; si omnia ergo nihil defuit, quod illi non cesserit; denique si instituta Nicænæ Synodi diligenter inspiciantur; invenietur profecto, quia Romanæ Ecclesiæ nullum eadem Synodus contulit incrementum; sed potius ex ejus forma, quod Alexandrinæ Ecclesiæ tribueret, particulariter sumpsit exemplum.» Hactenus de his ipse. Alia item complura addenda essent; sed parcimus, ne ab instituto longius digredi videamur. Ex his pariter illud considera, quam procul abhorreat ut Romani Pontifices Romanæ Ecclesiæ privilegia accepta tulerint Constantino;

[1] Nicol. ad Mich. imp. epist. tom II. Concil. — [2] Rom. XIII.

cum nec ab ipsis œcumenicis Synodis aliquid illi impartitum esse dici, æquo passi sint animo, a Christo duntaxat per Petrum sibi (ut par est) omnia vindicantes.

134. At nec dissimulandam putamus perperam factam a Ruffino hujus canonis interpretationem, dum Nicænos canones non levi præjudicio in compendium redegit, et de canone sexto sic ait [1] : « Ut apud Alexandriam et in urbe Roma vetusta consuetudo servetur, ut vel ille Ægypti, vel hic suburbicariarum Ecclesiarum sollicitudinem gerat.» Quorum verborum nec ullus quidem sensus elicitur. Quamobrem sunt qui legendum velint absque geminata illa alternativa, « vel ; » ut dicat : « Apud Alexandriam, et in urbe Roma vetusta consuetudo servetur, ut et ille Ægypti, ut hic suburbicariarum Ecclesiarum sollicitudinem gerat. » Sed et hæc contra canonem ; ubi non legitur, *ut*, comparationem significans, sed, *quoniam*, causam insinuans. Anfractus hosce Ruffini nobis considerantibus opportune in mentem hic veniunt verba S. Hieronymi, Ruffini imperitiam suggillantis, cum post multa sic ait [2] : « Denique et ego scripta tua relegens, quanquam interdum non intelligam quid loquaris, et Heraclitum me legere putem ; tamen non doleo, nec me pœnitet tarditatis; id enim in legendo patior, quod tu pateris in scribendo. » Et alibi [3] : « Tantam habes græci et latini sermonis scientiam, ut Græci te latinum, et Latini græcum putent. Omittimus de eo hic referre recentiorum querelas de translatione Eusebii ab ipso perperam facta, in sugillationem hominis ignorantiæ et nimis licentiosæ libertatis, cum addiderit, quæ voluit, et alia ex animi voluntate deleverit; parcerem libenter ipsi, nisi de re omnium gravissima quæstio verteretur.

135. Novantes vero hæretici captantes atque arripientes qualemcumque sibi putant oblatam occasionem, et ex aliorum erroribus proficere se existimantes, hanc nacti interpretationem Ruffini, magno tripudio gestierunt, velut hoste penitus prostrato triumphantes, quasi ex Nicæno magno Concilio definita fuerit Romanæ Ecclesiæ jurisdictio, ut tantum præsit suburbanis Ecclesiis; atque hac ex parte sit amplior a Synodo circumscripta diœcesis Ecclesiæ Alexandrinæ et Antiochenæ, quam Romanæ ; imo ex ejusmodi perperam facta interpretatione Ruffini verborum, quilibet metropolitanus ditione præstare videatur Romano Pontifici, cum ille uni provinciæ, hic vero suburbanis tantum præesse videatur Ecclesiis. Sed reddam verba unius ex ipsis, nempe illius jurisconsulti a Catholica Ecclesia apostatæ defensoris [4], qui ait : « Ruffinus (ut apparet) fines Romanæ provinciæ suburbanarum tantum urbium terminos a Nicæna Synodo circumscriptos testatur. » Hæc ipse. At qualisnam iste jurisconsultus qui nec (ut cognoscitur) voces legum intelligit? Miratus sum hominem non tantum mendaciter reddentem verba Ruffini, sed et perperam interpretantem, dum putat per suburbicarias Ecclesias, quas Ruffinus dicit, suburbanas intelligi civitates, ac proinde idem esse suburbicarium, quod suburbanum, non intelligens ex principum rescriptis vim vocis hujus. Nam etsi interdum urbicarium idem sit quod urbanum; hincque dictæ inveniantur præfecturæ urbicariæ a Valentiniano [1] et sociis, necnon a Zenone imperatoribus; ampliorem tamen esse constat hujus vocis significationem, quam ut his limitibus coarctetur ; idque aperte diversis principum rescriptis manifestum reddi.

136. Atque illud in primis, idem esse urbicarium et suburbicarium, satis expresse potest intelligi ex iis quæ habentur [2] in Notitia provinciarum, ubi agitur de dispositione comitis rerum privatarum. Rursum vero apparere liquet, adeo amplam esse harum vocum significationem, ut non tantum excedat loca prope Urbem posita, sed etiam plures contineat provincias, tam in Italia, quam etiam extra Italiam sitas, et interdum etiam transmarinas. Unde Julianus imperator rescribens ad Taurum [3] ait : « Non enim per Italiam tantum, sed etiam per urbicarias regiones et Siciliam patrimonialium et emphyteuticorum fundorum vires servandas esse perspeximus. » Sed et Gratianus Augustus cum Valentiniano et Theodosio imperatoribus sic ad Probum [4]: « Igitur sinceritas tua id ipsum per omnem Italiam, tum etiam per urbicarias Africanasque regiones, ac per omnem Illyricum prælata oraculi hujus auctoritate firmabit. » Ex quibus plane intelligas, urbicarias regiones aliquas fuisse extra Italiam positas. Inter Italiæ autem regiones urbicarias, esse nominatas invenimus Picenum et Tusciam [5]. Sed unde id, quæso, nomen, et quænam, et cur dictæ reperiuntur etiam extra Italiam positæ urbicariæ regiones? Res est haud facilis exploratu : ex eo tamen quem invenimus dictum canonem urbicarium, possumus etiam intelligere regiones urbicarias : sunt enim hæc veluti cognata. In duabus constitutionibus [6] Arcadii et Honorii imperatorum mentio habetur de canone urbicario, debitum fuisse quoddam diversarum provinciarum, quo tenerentur conferre in Urbem annonam : obstrictæ autem erant ad ejusmodi collationem aliquæ Italiæ provinciæ, itemque Sicilia, Africa et Ægyptus, et si quæ aliæ. Quæ igitur provinciæ tenebantur ad præstandum canonem urbicarium, ad inferendam scilicet annonam in Urbem, eædem dicebantur regiones atque provinciæ urbicariæ sive suburbicariæ nominatæ ; quo sensu, sicut illæ dictæ sunt provinciæ urbicariæ, quæ Urbi debentes annonam, eidem peculiari nexu tenebantur obstrictæ ; ita eodem exemplo constat esse pariter appellatas a Ruffino Ecclesias subur-

[1] Ruffin. histor. lib. I. c. 6. — [2] Hier. Apolog. I. advers. Ruffin. — [3] Hier. Apolog. III. — [4] Suggillat auctor defensorem Molinæi, adversus quem etiam scripsit eruditè Remundus Rufus.

[1] L. II. III. C. ubi senatores. — [2] 12. et 14. de indulg. debit. Cod. Theod. — [3] L. IX. de extraord. mun. C. Theod. — [4] L. I. si per obrep. Cod. Theod. — [5] L. XII. De indulg. debit. C. Theod. — [6] L. III. et VI. de canone frumentario urbis Romæ. Cod. Theod. et Justin. eod. tit. lib. II. et III.

bicarias, quæ Romanæ Ecclesiæ diœcesi peculiariter præ cæteris viderentur esse subjectæ; quo etiam jure episcopus Alexandrinus moderaretur omnes subditas sibi Ægypti provincias: hæc ex sensu Ruffini, sed canonis aliam fuisse sententiam diximus. At de his hactenus.

137. Parce, lector, si interdum duceris per hujuscemodi perdifficilium quæstionum anfractus: ex his plane tenebris veritate in lucem vindicata, majorem capies animi voluptatem. Jam perspicue, puto, intelligis ex his, quæ dicta sunt, quam a scopo veritatis aberrent, qui perperam factam a Ruffino sexti canonis Nicæni compendiosam translationem deterius interpretantur, cum errores erroribus attexentes adeo monstruosas deformitates compingant atque deformia monstra effingant, dum suburbanis tantum civitatibus ex Nicæni canonis præscripto volunt diœcesim Romani Pontificis definitam, quæ sui amplitudine toto est christiano orbe diffusa; quandoquidem tum ex his, quæ superioribus tomis Annalium dicta sunt, tum etiam ex aliis, quæ singulis ferme annis dicentur inferius, omni probationum genere remanent consignata; ut plane intelligas nonnisi erroris spiritu exagitari, qui tam obstinate contra apertissimam veritatem insurgunt. Cæterum quod rursus spectat ad ejusdem sexti canonis interpretationem, ab aliis levioribus hæreticorum calumniis vindicatam eam habes a plerisque eruditissimis viris [1], ut non sit nobis in his amplius laborandum.

138. Sed quid post hæc de Hierosolymitana Ecclesia statuerit eodem canone [2] sancta magna Synodus, accipe: « Quoniam mos antiquus obtinuit et vetusta traditio, ut Æliæ (id est Hierosolymæ) episcopo honor deferatur, habeat consequenter honorem, manente tamen metropolitanæ civitatis propria dignitate. » Hæc Patres de Ecclesia Hierosolymitana. Mira quidem in hujus canonis interpretatione detegitur Theodori [3] stupiditas; dum hoc atque superiore canone, nempe sexto et septimo, statutos tradit a sanctis Patribus quatuor patriarchas, Romanum videlicet, Alexandrinum, Antiochenum atque Hierosolymitanum; quem meminisse oportuit, id primum tentatum esse a Juvenale episcopo Hierosolymorum post Chalcedonense absolutum Concilium, ut ejusmodi honoris insignia Hierosolymitana Ecclesia obtineret, cum ei restitit vehementer S. Leo Romanus pontifex: quod ipse Nicænorum canonum observantissimus minime ausus fuisset, si id illi Ecclesiæ a magna Synodo collatum accepisset; sed et Juvenalis, vir solertissimus, id a Nicæna Synodo Ecclesiæ illi collatum, tunc magnifice ostentasset.

139. Cæterum tantum abest, ut hujus canonis auctoritate Hierosolymitana Ecclesia aucta fuerit patriarchatu, ut nec exempta fuerit, quin Ecclesiæ Cæsariensi subjecta esset totius Palæstinæ metropoli; quod quidem ita se prorsus habere, verba S. Hieronymi ad Joannem Hierosolymorum episcopum, qui post Cyrillum eidem Ecclesiæ præfuit rexitque eam, cum S. Hieronymus degeret Bethlehem, manifeste declarant. Scripserat enim idem Joannes ad Theophilum episcopum Alexandrinum Apologiam de qua epistola agens S. Hieronymus, in eum sic invehitur [1]: « Tu, qui regulas quæris ecclesiasticas et Nicæni Concilii canonibus uteris, et alienos clericos et cum suis episcopis commorantes tibi niteris usurpare, responde mihi: ad Alexandrinum episcopum Palæstina quid pertinet? Ni fallor, hoc ibi decernitur, ut Palæstinæ metropolis Cæsarea sit, et totius Orientis Antiochia. Aut igitur ad Cæsariensem episcopum referre debueras, cui, spreta communione tua, communicare non noveras; aut si procul expetendum judicium erat, Antiochiam potius litteræ dirigendæ. » Sic igitur dum S. Hieronymus tradat ipsum interpellari potuisse judicium Cæsariensis episcopi, plane apertissime ipse significasse visus est eidem metropolitanæ Ecclesiæ Cæsariensi subjectam fuisse Hierosolymitanam Ecclesiam. En vides testificatione tanti patris ibidem Hierosolymis habitantis, quam procul abhorreat, ut a magna Synodo Nicæna eadem patriarchatu sit aucta. Sed et jurisdictionem Cæsariensis episcopi in Ecclesiam Hierosolymitanam, eo quoque facto, hoc etiam sæculo habes expressam, dum Joannes episcopus Cæsariensis scribit ad Prailium, alias Cyrillum Hierosolymitanum episcopum, ut mittat ad se Porphyrium illius Ecclesiæ presbyterum, quem Gazæ crearet episcopum; quod minus licuisset ab aliena Ecclesia clericum divellere (ipsis Nicæni Concilii institutis repugnantibus), nisi Ecclesiæ Cæsariensi totius Palæstinæ metropoli Hierosolymitana quoque Ecclesia subjecta fuisset. Scribit hæc Marcus diaconus, fidelissimus historicus rerum gestarum ejusdem Gazensis episcopi, cui ipse diaconus ministravit.

140. Quid ergo contulit magna Synodus ipsi Hierosolymorum Ecclesiæ? Nihil prorsus: nequicquam enim in ea Synodo statutum est, nisi ut qui ex antiquo usu deferri solitus erat honor ei Ecclesiæ, sic deferretur, ut tamen salva in omnibus jura essent Ecclesiæ metropolitanæ: adeo ut ex Synodo prospectum potius habeatur Ecclesiæ Cæsariensi, quam Hierosolymitanæ, ne scilicet ex honore illi exhiberi solito quicquam derogatum videretur primariæ Ecclesiæ, ejus provinciæ metropoli, Cæsareæ Palæstinæ. Quod enim Hierosolymitana, attenta ejus origine, mater sit dicta omnium Ecclesiarum (nam sic nominatur in epistola Synodali Concilii Constantinopolitani œcumenici ad Damasum papam scripta, quam recitat Theodoretus [2]), inde accidit ut ipsius civitatis episcopus eum antiquitus honorem sit consecutus, ut inter Apostolicarum Ecclesiarum antistites consideret, et in litteris quoque ita nominaretur; unde etiam evenit, ut in ejusdem magnæ

[1] Alanus Copus II. dial. Turrian. advers. Magdeburg. lib. I. c. 15. Remund Rufus advers. Patronum Molynæi. Bellarmin. Controvers. tom. I. lib II. de Rom. Pontific. c. 13. — [2] Eod. can. 6. Nicæn. Conc. — [3] Theod. Bals. in Nomoc. Photii.

[1] Ep. LXI. — [2] Theod. lib. I. c. 9.

Synodi litteris ad Silvestrum (licet depravatæ admodum reperiantur) post Osium Macarius episcopus Hierosolymitanus inscriptus habeatur ; quamvis excusus codex perperam legat, Macarius Constantinopolitanus. Rursum vero in Concilio Chalcedonensi juxta episcopum Alexandrinum consedisse legitur episcopus Hierosolymitanus ante omnes metropolitanos. Inde fertur [1] Polychronio ejus sedis episcopo pravam illam inhæsisse ex ambitione sententiam, ut ausus sit dicere Hierosolymorum Ecclesiam locum principem obtinere, et dignitate reliquas sedes apostolicas antecellere. Sic igitur optime consultum a Patribus hujus magnæ Synodi fuit, dum ita voluerunt consuetum exhiberi honorem illi esse servatum, ut tamen nihil imminueretur dignitatis Ecclesiæ metropolitanæ. Intelligis jam, lector, quam procul abhorreat Theodorus ab hujus canonis germano sensu. Unde et illud hic obiter admonendum putamus, quod ad eumdem canonem sextum spectat ; longe quoque errare, qui existimarunt ex Nicæni Concilii decreto factam esse divisionem provinciarum, et certos limites sedibus diœcesibusque præfixos : id quidem Ecclesiarum institutoribus Apostolis ex Tertulliani [2] sententia tribuendum est, et S. Basilius [3] ab antiqua hoc sibi vindicat consuetudine, eaque ex sanctorum Patrum communi concordique proveniente sententia; quibus penitus inhærendum affirmat.

141. Sed rursus ad Theodorum. Rogo modo ipsum, si (ut vult) in decreto donationis Constantini una ex quatuor sedibus patriarchalibus Constantinopolitana Ecclesia nominatur ; cur in Nicænis his canonibus nulla de ea mentio, sicut de cæteris. Erubescens hoc ipse, et omni se probatione destitui sentiens, ac proinde irrita reddi quæ in eo decreto de sede Constantinopolitana habentur apposita (nam in magna Synodo, cui intererat Constantinus auctor decreti, hæc a Patribus inculcanda et confirmanda fuissent), erubescens, inquam, quid ait? « De Constantinopolitano patriarchatu in aliis canonibus tractabitur. » Perbelle sane sic vitans verbera, quæ sibi a certa veritate ex Synodo infligebantur. Nam ubi, quæso, magis necessarium, ut decreta ab imperatore de prærogativis Ecclesiarum magnæ Synodi approbarentur assensu? et ubi etiam opportunius, quam cum de primis sedibus mentio haberetur? ac denique ubi utilius, si tantæ Synodi auctoritate peragi potuisset, quod diversis postea temporibus ejusdem sedis episcopi tot studiis perficere conati sunt? Sed facessant hæc tam insana atque delira ; et jam quæ sunt reliqua magnæ Synodi decretorum breviter absolvamus. Ne quis, rogo, dum hæc fusius explicamus, existimet nos potius interpretem agere, quam historicum ; sciat namque ejusmodi historiæ esse connexa, sed aliorum incuria erroribus adeo undique obvoluta et tenebris offusa, ut nisi exactius explicentur et dilucidius elucidentur, in mille alia sit necesse impingere portentosa mendacia, et a veritate historica longius aberrare. Ejusmodi enim esse solet christianarum rerum historia ; ut quæ sæpius de veritate dogmatum, Ecclesiarum jurium, sacrorumque Conciliorum habeat narrationem connexam, magno periculo talia pertractentur, nisi de his omnibus consideratio exactissima habeatur.

142. Post hæc autem sancta Synodus, ne quid relinqueret intentatum, sed quoscumque a catholica communione alienos errare conspiceret, ad Ecclesiam revocaret ; Novatianos antiquitus (ut dictum est) diro schismate primum ac demum hæresi ab Ecclesia separatos studuit communioni catholicæ restituere ; sed frustra laboravit, resistente Acesio eorum episcopo, quem et Constantinus imperator officiis atque blanditiis incassum delinire conatus est : de eo enim hæc habet Sozomenus [1] : « Fertur item imperatorem, quo omnium Christianorum provideret concordiæ, Acesium episcopum Ecclesiæ Novatianorum ad Concilium convocasse; ostendisseque ei Concilii de fide et festo Paschæ decisionem, quæ jam tum episcoporum subscriptionibus confirmata fuerat, percunctatumque esse, utrum ille eorum approbaret sententiam ; respondisse autem Acesium, nihil novi decisum esse, Conciliique decretum laudasse ; sic namque se ab ineunte ætate didicisse tum credendum, tum festum agendum esse. Cui imperator : Cur ergo, inquit, cum eadem sentias quæ cæteri, te ab eorumdem communione segregas? Cum vero in medium proferret Acesius dissensionem, quæ regnante Decio inter Novatianum et Cornelium intercesserat, et quomodo qui post baptisma peccato illo, quod peccatum ad mortem sanctæ Scripturæ vocant, se obstringerent, mysteriorum communione indigni essent (nam non in sacerdotum, sed in Dei solius situm esse potestate illud peccati genus ignoscere), imperator, accepto sermone, dixit : Erigito tibi scalam, Acesi, et tu solus in cælum ascendito. Quæ quidem arbitror imperatorem Acesio dixisse, non quo eum laudaret, sed quo homines existimarent, se minime a peccati labe vacuos esse. » Hactenus Sozomenus : eadem quoque Socrates [2] narrat, qui istæc addit : « Ipse hæc a viro minime vano, qui ætate admodum provecta erat, atque ea, quæ in Concilio gesta ipse viderat, commemorabat, equidem accepi. »

143. At sancta Synodus, quantumlibet Acesii Novatianorum episcopi duritiem diu tentatam satis exploratam haberet, tamen apertam voluit, statuto canone, Novatianis januam reliquisse, si ad Catholicam Ecclesiam redire vellent. Quibusnam autem conditionibus excipiendi essent, ejusmodi decreto edito significavit [3] :

« Si qui voluerint venire ad Ecclesiam Catholicam ex Novatianis, placuit S. Concilio, ut ordinentur, et sic maneant in clero. Ante omnia autem hanc

[1] Nicol. Pap. epist. ad Mich. imp. — [2] Tertul. de Præscript. — [3] Apud Gregor. Nazianz. orat. in laud. Basil.

[1] Sozom. lib. 1. c. 21. — [2] Socrat. lib. 1. c. 7. — [3] Conc. Nicæn. cap. 8.

habeant ab eis confessionem (quam per scripturam exigi oportet), ut fateantur se cum omni consensu Ecclesiæ Catholicæ statuta observaturos, id est, communicaturos se, et iis qui forte secundas nuptias experti sunt, vel his qui persecutionis tempore lapsi sunt; quibus tamen lapsis pœnitentiæ modus et tempus adscriptum est: ut in omnibus sequantur ea quæ in Ecclesia Catholica observantur. Et sicubi iidem ipsi fuerint inventi, sive in vicis, sive in urbibus clerici ordinati a Catholicis, sic etiam in clero persistant, unusquisque tamen in suo ordine. Si vero episcopus vel clericus Ecclesiæ Catholicæ fuerit, ad quem aliqui ex his accedunt, certum est, quod episcopus quidem catholicus suam habeat dignitatem; similiter autem presbyteri et diaconi habeant. Hi vero qui ab istis veniunt, si forte episcopus fuerit, habeat sacerdotii dignitatem; nisi forte placeat catholico episcopo concedere ei etiam episcopalis nominis honorem; si vero non placuerit, inveniet ei locum, ut sit in parochia chorepiscopus, aut in clero presbyter, ut in una civitate non videantur duo episcopi esse; et ille omnimode in clero permanere videatur. » Hucusque canon de Novatianis recipiendis statutus. Ad hanc fortasse ultimam partem canonis, qua de iis, quæ decreta essent, ea redditur ratio, ne in una civitate duo episcopi esse videantur, allusisse voluit S. Augustinus in Actis substitutionis Eradii, cum ait [1]: « Adhuc in corpore posito beatæ memoriæ patre et episcopo meo sene Valerio, episcopus ordinatus sum, et sedi cum illo; quod Concilio Nicæno prohibitum fuisse nesciebam, nec ipse sciebat. » Existimant autem aliqui canonem ab Augustino citatum specificam de ea re tractationem habuisse pluribus, ac dilucidius explicatam, qui tamen canon cum aliis nonnullis exciderit. Eumdemque Nicæni Concilii canonem visus est citasse Innocentius Romanus pontifex in causa S. Joannis Chrysostomi adversus eos qui in locum viventis Joannis alium creassent episcopum; recitat eam Innocentii epistolam Sozomenus [2].

144. Rursum vero de hæreticis Paulianistis, a Paulo Samosateno sic dictis, necnon Cataphrygis (de quibus omnibus tomo secundo fusius actum est) ad Ecclesiam Catholicam venire cupientibus, sancta Synodus, edito canone, hæc decrevit [3]: « Si quis confugit ad Ecclesiam Catholicam de Paulianistis et Cataphrygis, statutum est, rebaptizari eos debere. Si qui vero clerici erant apud eos, siquidem inculpati fuerint et irreprehensibiles, rursus etiam ordinentur ab episcopo Catholicæ Ecclesiæ. Si vero examinati, minus fuerint apti deprehensi, deponi eos oportet. Similiter autem et circa diacones, et de omnibus qui in eo clero inveniuntur, eadem forma servabitur. Commemoravimus autem diaconissas, quæ in hoc ordine inventæ sunt, quæ nec manus impositionem aliquam habeant, et omni modo inter laicas habeantur. Similiter autem diaconissæ, quæ in cathotico canone non habentur, simili loco, id est, laicæ, tanquam non consecratæ, deputentur. » Hæc de his sancta Synodus. Causa autem cur iterandum esset baptismum collatum a Cataphrygis, allata est secundo Annalium tomo.

145. Quoniam autem præter illa quæ de fide in eodem Concilio recte statuta sunt (inquit S. Basilius [1]), alia ad correctionem noxiorum, alia vero ad præmunitionem contra quæ in futuro suboriri possent, a sanctis illis Patribus instituta fuerunt; ad emendationem delictorum illa plane statuta fuisse videntur, quæ de iis qui persecutionis Licinianæ tempore lapsi, quibus præviis pœnitentiis recipiendi forent, sancitis canonibus constituta essent [2], quorum a nobis superius mentio facta est. Porro huic illud præcedit decretum in hæc verba [3]: « Si qui presbyteri sine examine sunt provecti, vel cum discuterentur peccata sua confessi sunt, et homines contra canones commoti manus confessis imponere tentaverunt; tales regula non admittit, quia quod irreprehensibile est, Catholica defendit Ecclesia. » Ac rursum post hæc: « Quicumque de lapsis ad ordinem cleri promoti sunt per ignorantiam, vel per ordinantium dissimulationem; hoc ecclesiasticæ non præjudicat regulæ, cogniti namque deponantur. » Sed et illud [4]: « De lapsis qui ad exitum veniunt, etiam nunc lex antiqua regularisque servabitur, ita ut, si quis egreditur de corpore, ultimo et necessario viatico minime privetur. Quod si desperatus et consecutus fuerit communionem, oblationisque particeps factus iterum convaluerit, sit inter eos qui communionem orationis tantummodo consequuntur. Generaliter autem omni cuilibet in exitu posito, et poscenti sibi communionis gratiam tribui, episcopus probabiliter ex oblatione dare debebit. » Hæc una cum aliis Osius, temperans quæ severa nimis, ipso præsente, statuta fuerant in Concilio Eliberino. Sed quod ad lapsos pariter spectat, hæc ibidem de catechumenis decrevit S. Synodus [5]: « Placuit hoc sancto et magno Concilio, de catechumenis qui lapsi sunt, ut tribus annis inter audientes verbum sint tantummodo, post hæc vero orent cum catechumenis. » Qua quidem pœna plectendus fuisset ipse Constantinus imperator, nisi post lapsum baptizatus jam interfuisset eidem Nicæno Concilio; nam inter lapsorum catechumenorum classem ipsum, quod consuluisset aruspices, rejiciendum fuisse, quæ superius dicta sunt, manifeste declarant.

146. Ad hanc quoque partem emendationis delictorum pertinet quod statutum est de his qui se sponte absciderunt; adversus quos primus ordine positus canon a Patribus habetur conscriptus. Non erat plane concedendum (quia exemplo Origenis penes nonnullos error invaluerat) ut prætextu quodam edomandæ libidinis, fideles sic sibi ipsis geni-

[1] Aug. epist. CX. — [2] Sozom. lib. VIII. c. 26. — [3] Concil. Nicæn. cap. 19.

[1] Basil. epist. LXXVIII. — [2] Concil. Nicæn. c. 11. 12. — [3] Concil. Nicæn. c. 9. 10. — [4] Concil. Nicæn. c. 13. — [5] Concil. Nicæn. c. 13. vel 14.

talia excidendo (de quibus pluribus dictum est tomo secundo) victores certaminis existere viderentur.

147. Recens sane facinus Leontii, qui postea ab Arianis creatus est episcopus Antiochenus, canonis sanciendi causam dedisse videtur; de quo in primis hæc S. Athanasius [1] : « Leontius enim accusatus de commercio cujusdam juvenculæ mulieris, jussusque proinde ab Eustathio (Antiocheno episcopo scilicet) ut ab ejus contubernio abstineret, se ipsum castrandum dedit, quo ita libere ejus commercio uti posset; neque tamen vel ita suspicionem abluere potuit, quominus, cum presbyter esset, deponeretur. » Et alibi [2], nec ad laicam quidem communionem ob eam causam admittendum esse, adversus Arianos proclamat; illam vero, Eustolium dictam fuisse nomine, tradit; eadem quoque de Leontio Socrates [3] et Theodoretus [4]. Adversus igitur abscissos agens sancta Synodus, illos excepit, quos non voluntas, sed necessitas fecisset eunuchos, sic statuens [5] :

148. « Si quis a medicis propter languorem desectus est, aut a barbaris excisus, hic in clero permaneat. Si quis autem se ipsum sanus abscidit, hunc et in clero constitutum abstinere convenit, et deinceps nullum debere talium promoveri. Sicut autem hoc claret, quod de his qui hanc rem affectant, audentque semetipsos abscindere, dictum sit; sic eos quos aut domini castraverunt, si inveniuntur alias dignissimi, tales ad clerum suscipit regula. » Hæc Patres. Porro Leontius infelix sic presbyterii gradu depositus, defecit ad Arianos, apud quos ex impietate magnum consecutus est nomen; de eo enim sæpe inferius dicendum est.

149. Inde quoque occasio fluxisse videtur, ut eadem magna Synodus canone sancito voluerit, ne quis quovis prætextu apud se subinductam mulierem retineret, hæc decernens [6] : « Interdixit per omnia magna Synodus, non episcopo, non presbytero, aut diacono, nec alicui omnino qui in clero est, licere subintroductam habere mulierem, nisi forte aut matrem, aut sororem, aut amitam, vel eas tantum personas, quæ suspiciones effugiunt. » Cum hæc in celeberrimo illo episcoporum conventu actitarentur, opportuna (ut videbatur) emersit occasio, ex quo semel de clericorum cælibatu et mulierum vitando contubernio agi cœptum est, ut de illis quoque clericis ageretur, qui, antequam ordinarentur, conjugati essent, num initiati postea sacris ordinibus cum iisdem consuetudinem habere possent. Quid autem de his a Patribus statutum fuerit, non apparet; de ejusmodi vero rogatione hæc recitat Sozomenus [7] : « Dum, inquit, est de hac re deliberatum, aliis visum est, legem introducere, quæ juberet, ut episcopi, presbyteri, diaconi, et subdiaconi cum uxoribus, quas ante duxissent, quam essent sacris initiati, neutiquam dormirent. At Paphnutius confessor, in medio consessu surgens, illi legi contradixit; nuptiasque honorabiles, et consuetudinem virorum cum suis uxoribus, continentiam vocavit. Postremo Concilium hortatus est, ut talem legem minime promulgaret; nam rem esse ad ferendum difficilem, et fortasse causam illorum uxoribus fore, ut non satis caste vitam traducant; ac veterem Ecclesiæ traditionem esse, ut qui cælibes gradum sacerdotalem consecuti fuissent, postea minime uxores ducerent; qui autem post nuptias, vel ad eum ordinem vocati essent, hi ab uxoribus, quas habebant, minime separarentur. Atque ista quidem, licet conjugii expers, suasit Paphnutius; cujus sententiam approbavit Concilium, et de hac re nullam legem tulit, sed eam in cujusque arbitrio, non in necessitate poni voluit. » Hæc Sozomenus atque etiam Socrates [1].

150. Habes, lector, ex his in primis veterem in Ecclesia traditionem fuisse, eamdemque cum in Oriente, tum in Occidente ubique servatam, ut cælibes ordinati nullo modo possent denuo sperare conjugia. Id quidem in Ecclesia Dei semper observatum esse, primo tomo [2] fusius disseruimus, cum et hujus a Sozomeno et Socrate recitatam historiam discussimus, et ut adulterinam excussimus; utpote quæ cum primis Nicæno nuper recensito canoni adversari videatur. Nam cum expressæ habeantur in eo feminæ, quibuscum permittantur clerici habitare, nec de uxore ulla prorsus mentio facta sit, plane ipsa esse explosa conspicitur; quod enim ea in re dubitatum esset, plane uxoris nomen ante alias fuerat exprimendum, quod silentio omnino censeretur exclusum. Nec veritati consentaneum est, quod dicit Sozomenus, nullum a Patribus ea de re sancitum esse canonem, ob id quod non cogere vellent quemquam, sed relinquere cuique, quod vellet facere, liberum; nam id necessario scripta lege sanciendum erat, cum scriptus canon his contrarius militaret, quo personæ illæ fuerant definitæ, quibus cum clericis liceret habitare.

151. Sed et quomodo sine decreto scriptis prodito potuit sancta Synodus antiquam a temporibus Apostolorum consuetudinem in Ecclesia abrogare, quæ ordinatos conjugatos a sacris arcebat, si se iterum uxoribus miscuissent? Est enim hujus veterrimi usus locuples testis S. Hieronymus, cum ad Pammachium scribens hæc ait [3] : « Apostoli vel virgines, vel post nuptias continentes; episcopi, presbyteri, diaconi, aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post sacerdotium in æternum pudici. » Et adversus Jovinianum agens, id ipsum nec cælibatus impugnatores negare audere tradit, cum inquit [4] : « Certe confiteris, non posse esse episcopum, qui in episcopatu filios faciat; alioquin si deprehensus fuerit, non quasi vir tenebitur, sed quasi adulter damnabitur. » Nec est quod quis possit objicere, de consuetudine Occidentalis Ecclesiæ hæc ab ipso dici; nam adversus Vigilantium agens : « Quid, inquit, facient Orientis Ecclesiæ? quid Ægypti, et Sedis Apo-

[1] Athan. Apolog. de fug. sua in fin. — [2] Athan. epist. ad solitar. — [3] Socrat. lib. II. c. 21. — [4] Theod. lib. II. c. 24. — [5] Nicæn. Concil. c. 1. — [6] Concil. Nicæn. c. 3. — [7] Sozom. lib. II. c. 22.

[1] Socrat. lib. I. c. 8. — [2] Annal. Eccles. tom. I. anno Domini 58. — [3] Hier. epist. L. in fine. — [4] Hieron. advers. Jovinian. lib. I.

stolicæ, quæ aut virgines clericos accipiunt, aut continentes, aut si uxores habuerint, mariti esse desierunt? et qui (ut alibi ait [1]) se norunt hostias offerre non posse, si operi inserviant conjugali. » Sed etsi non tantum de Orientali Ecclesia testimonium, verum et testem ejusdem Ecclesiæ quæris, habes S. Epiphanium qui hæc tradit [2] : « Sanctum sacerdotium ex virginibus quidem ut plurimum procedens; si vero non ex virginibus, at ex solitariam vitam degentibus; si vero hi non suffecerint ad ministerium, hi qui continent a propriis uxoribus, accipiantur, » etc.

152. Vides igitur ex testibus, qui vixerunt eodem sæculo quo sacrosanctum Nicænum Concilium celebratum est, quorum tempore (ut idem refert S. Hieronymus [3]) nonnulli superstites erant, qui eidem Nicæno conventui interfuerunt, testatum reddi, non modo minime liberum cuique relictum uti uxoribus post susceptos sacros ordines, sed fuisse id expresse vetitum, et absque controversia ab omnibus observatum. Sed et illud quoque Synodicis decretis cautum constat in Arelatensi Concilio, neminem assumendum ad sacerdotium conjugii vinculo obligatum, nisi spopondisset conversionem, continentiam scilicet ab uxore [4]; licet sicut mater, et avia, soror, vel filia, conversa uxor cum viro caste habitare ab eodem permissa sit [5]; sed id præter consuetudinem ecclesiasticam, de qua Gregorius Turonensis sic testatur [6] : « Apud Arvernum post Astremonium episcopum primus fuit Urbicus ex senatoribus conversus, uxorem habens; quæ juxta consuetudinem ecclesiasticam, remota a consortio sacerdotis, religiose vivebat. » Quando autem id usurpari sit cœptum a Græcis, ut conjugati ordinati contra jus fasque suas penes se in usum conjugii retinerent uxores, alibi dictum est [7]. Cæterum quod ad Nicænum canonem spectat, eum Patres inviolate observatum custodierunt; unde S. Basilius [8], hujus potissimum canonis nisus auctoritate, non permisit septuagenarium senem habitantem secum habere mulierem: « Sed, inquit, ejice illam ex ædibus tuis, et trade in monasterium. Sit illa cum virginibus; tu inter viros ministra. » Idque ex præscripto Nicæni canonis; nam ait: « Lege canonem a sanctis Patribus nostris in Nicæna Synodo constitutum, qui manifeste interdixit, ne quis mulierculam subintroductam habeat. »

153. Pertinet quoque ad præteritorum pravorum morum correctionem quod sancta Synodus adversus clericos fœnus exercentes constituit [9]. Rursum vero emendavit pravum illum qui penes aliquos abusus irrepserat, quo diaconi Eucharistiam porrigebant presbyteris: ne id usquam fieret, vetuit sancta Synodus, simulque prohibuit, ne diaconi sederent coram presbyteris. Porro ex administratione rerum temporalium adeo crevit diaconorum fastus in locupletibus præsertim ecclesiis, postquam sub christianis imperatoribus sunt auctæ divitiis, ut sedere cœperint coram presbyteris, absente episcopo, et alia sibi illicita usurpare, quæ S. Hieronymus scribens ad Evagrium damnat [1]. At de his alias pluribus.

154. Sed et prava illa quoque consuetudo sublata est [2] qua episcopi, presbyteri, atque diaconi de ecclesia, in qua ordinati sunt, in aliam transferebantur. Ut autem id corrigeret sancta Synodus, turbæ Antiochenæ, cum ex Ecclesiis externis sibi postulassent episcopum, aliis Eusebium Cæsariensem antistitem expetentibus, aliis vero Eustathium pontificem Berœensem, occasionem dedisse videntur. Quod plane intelligendum est, quando id affectent episcopi, vel studia populorum et clericorum sibi invicem dissidentia et mutuo altercantia æmulatione procurent; nam cum vehemens id aliqua ratio persuadeat, nempe ut alicui sedi ab hæreticis pessumdatæ insignis aliquis alterius Ecclesiæ præficiatur episcopus, id sancta ac magna Synodus exemplo docuisse videtur, cum depositis (ut dictum est) insignioribus arianis episcopis, Eusebio Nicomediensi et Theognide Nicæno, in sedem ipsorum aliarum sedium antistites suffecerunt. His addidit sancta Synodus [3], ne quis alterius Ecclesiæ aliquem ordinaret clericum absque consensu illius Ecclesiæ episcopi.

155. Cæterum quod ex distinctione S. Basilii non tantum ad correctionem præteritorum noxiorum, sed ad præmunitionem quoque eorum quæ suboriri possent, canones statuerit sancta Synodus, ad hæc in primis spectat quod decretum est, ne recens baptizati in episcopos assumerentur, vel presbyteri ordinarentur; ejusmodi enim constitutio sic se habet [4] : «Quoniam plura aut per necessitatem, aut alias cogentibus hominibus, adversus ecclesiasticam facta sunt regulam, ut homines ex gentili vita nuper accedentes ad fidem et instructos brevi tempore mox ad spirituale lavacrum perducerent, simulque ut baptizati sunt ad episcopatum vel presbyteratum promoverent; optime placuit, nihil tale de reliquo fieri; nam et tempore opus est ei qui catechizatur, et post baptismum probatione quamplurima. Manifesta est apostolica scriptura, quæ dicit [5] : Non neophytum, ne in superbiam elatus in judicium incidat et in laqueum diaboli. Si vero processu temporis aliquod delictum animæ circa personam reperiatur hujusmodi, et a duobus vel tribus testibus arguatur, a clero talis abstineat. Si quis autem præter hæc fecerit, quasi contra magnum Concilium se efferens, ipse de clericatus honore periclitabitur. » Hæc Patres. Cæterum ob insigniorem personam aliquam, et ad sedandos concitatos tumultus, tum in Ambrosio, tum in Nectario fuit canoni derogatum.

156. Sed quod ad episcoporum pariter ordina-

[1] Hieron. ad Pammach. epist. L. — [2] Epiph. in Compend lib. III. — [3] Hieron. advers. Lucifer. — [4] Conc. Arelat. II. c. 2. — [5] Eod. Conc. c. 3. — [6] Gregor. Turon. hist. Franc. lib. I. c. 44. — [7] Annal. tom. I. an. Dom. 58. — [8] Basil. epist. XVII. ad Pareg. in addit. — [9] Conc. Nicæn. c. 17.

[1] Hier epist. LXXXV. — [2] Conc. Nicæn. c. 15. 16. 17. — [3] Conc. Nicæn. c. 17. — [4] Conc. Nicæn. c. 2. — [5] I. Tim. III.

tionem spectat, quomodo facienda esset, hæc ibidem sunt a Patribus definita [1] : « Episcopum convenit maxime quidem ab omnibus qui sunt in provincia episcopis ordinari. Si autem hoc difficile fuerit, aut propter instantem necessitatem, aut propter itineris longitudinem, tribus tamen omnimodis in idipsum convenientibus, et absentibus quoque pari modo decernentibus et per scripta consentientibus, tunc ordinatio celebretur. Firmitas autem eorum, quæ geruntur, per unamquamque provinciam metropolitano tribuatur episcopo. » Citatur hic canon in Synodali epistola sanctorum Patrum, qui convenerunt ad sacrosanctum Constantinopolitanum Concilium œcumenicum, ad Damasum, cum hoc additamento : « Ut singularum provinciarum antistites una cum finitimis, modo ipsis ita visum fuerit episcopis, » etc. Quæ verba in dicto canone desiderantur : recitat eum Theodoretus [2]. Quo insuper forma rataque concordia perduraret inter episcopos, illud his additum [3], ut excommunicatus ab uno, ab altero non recipiatur episcopo ; utque [4] bis in anno antistites Concilia celebrarent, ad quæ causæ deferrentur eorum, qui ab episcopo se injuste passos aliquid conquererentur ; delecta vero ad Concilia celebranda anni sunt tempora ante Quadragesimam et in autumno.

157. Sunt autem canones omnes quos recensuimus, viginti numero, non eadem tamen partitione et ordine ubique dispositi, sicut nec eadem versione latinitati redditi ; quarum duæ auctore incerto extant tomo primo Conciliorum, aliæ præterea Dionysii, qui collegit græcos canones et in latinum convertit, tradiditque Stephano episcopo Salonitano : habetur et alia sub Attico antistite Constantinopolitano, elaborata a Theilone et Thearisto, quando ab eodem Attico iidem canones missi sunt ad Concilium Carthaginense sextum, cui annexi fuerunt et hactenus extant [5]; in quibus omnibus editionibus viginti tantummodo canones enumerantur, qui licet a Ruffino [6] viginti duo recenseantur, iidem tamen esse noscuntur, cum ab eo duo ex illis in duas secti partes effecerint quatuor. Sed et Theodoretus viginti tantum canones in magna Synodo statutos affirmat [7] ; totidemque repertos esse in archivis Alexandrinæ, Antiochenæ, et Constantinopolitanæ Ecclesiæ, cum illi magna diligentia perquisiti sunt ab episcopis Africanis, dictæ Synodi sextæ Carthaginensis acta et epistolæ ea de causa tunc scriptæ certissimam fidem faciunt.

158. Cæterum Nicænos canones aliquod passos esse naufragium tabulæ, quæ hinc inde dispersæ reperiuntur, manifeste significant. Quis neget, imo quis auctoritate sancti Hieronymi non affirmet atque tuto confirmet, in eadem magna Synodo de divinis Scripturis authenticis editum esset canonem ? Ipse enim sic præfatur in Judith [8] : « Apud Hebræos liber Judith inter hagiographa legitur; cujus auctoritas ad roboranda illa, quæ in contentionem veniunt, minus idonea judicatur ; Chaldæo autem sermone conscriptus, inter historias computatur. Sed quia hunc librum Synodus Nicæna in numero sanctarum Scripturarum legitur computasse, acquievi postulationi vestræ, » etc. Nemo igitur inficias ire poterit, ejusmodi canonem, quo libri canonici numerati erant (nescio quo casu), penitus excidisse. At hæc quantumlibet jure dici posse videantur, tamen considerando, quod qui post Nicænum Concilium scripti reperiuntur canones sacrorum librum catalogum continentes, ut a Concilio Laodiceno sive a Patribus, ut Athanasio, Gregorio Nazianzeno, Amphilochio, vel aliis, in illis liber Judith inter hagiographa non numeretur ; haud affirmandum omnino existimarem canonem de libris sacris statutum esse a Nicæno Concilio, a quo neminem ausum fuisse recedere, jure debet existimari. Sed non ex canone de sacris libris confecto id asseruisse S. Hieronymum, verum potius ex Actis ejus, in quibus obiter citatus idem liber inventus fuerit. Nisi dixerimus librum, quem apud Occidentales in canone sacrorum librorum invenerit, cum aliis hagiographis annumeratum, existimaverit ex Nicæni Concilii fonte manasse.

159. Rursum vero de bigamis non ordinandis Nicænum canonem citat S. Ambrosius [1], qui pariter desideratur ; ait enim : « Sed prius cognoscamus, non solum hoc Apostolum de episcopo et presbytero statuisse, sed etiam Patres in Concilio Nicæno tractatus addidisse ; neque clericum quemquam debere esse, qui secunda conjugia sortitus sit. » Hæc ipse. At quis, rogo, tam perfrictæ frontis homo tot tantosque Patres mendacii adeo impudenter redarguerit, et affirmare ausit eos esse mentitos, quod hi duo canones extra numerum illorum viginti positi videantur ? Qua pariter ratione falsarius haud dicendus est sanctissimus ille Zozimus papa [2], quod citaverit Nicænum canonem de appellatione ad Apostolicam Sedem, qui tamen inter viginti illos nequaquam numeratus habetur, neque apud Græcos invenitur, sicut nec duo alii superius recensiti; cum tamen Theodoretus illum ipsum digito signet, dum scribit Athanasium Arianorum calumniis circumventum et illorum judiciis exagitatum in Occidentem venisse, et Arianos litteris contra eumdem causam prosecutos esse ; quando inquit de Julio [3] : « Ille Ecclesiæ canonem secutus, et eos jussit Romam venire, et divinum Athanasium, quo pro se in judicio ipse responderet, vocavit. »

160. Sed quinam iste Ecclesiæ canon ? non certe Sardicensis Concilii, quod (ut idem demonstrat auctor sequenti capite) nondum fuerat celebratum. Compelleris ergo fateri, per Ecclesiæ canonem non alium significatum esse, quam citatum Nicæni Concilii canonem de appellando ad Romanum Pontificem, quem Athanasius (ut suo loco pluribus declarabimus) adversus Arianorum judicia contra se lata legi-

[1] Concil. Nicæn. c. 4. — [2] Theod. lib. v. c. 9. — [3] Concil. Nicæn. c. 5. — [4] Eod. c. 5. — [5] In princ. Concil. VI. Cart. — [6] Ruffin. lib. I. c. 6. — [7] Theod. lib. I. c. 8. in fin. — [8] Hier. epist. CXI.

[1] Ambros. epist. ad Vercellen. Eccles. — [2] Concil. Carthag. VI. c 3. — [3] Theod. lib. II. c. 4.

time appellaverat. Cum vero constet longe graviori ex Ariana hæresi tempestate jactatam esse Orientalem, quam Occidentalem Ecclesiam, haud mirum sit, Hieronymum, Ambrosium et Zozimum papam, ex Romanæ Ecclesiæ archivis, atque aliunde petitos alios præter viginti illos, novisse Nicænos canones; quod intelligentes Patres catholici, qui Sardicam ad œcumenicum Concilium convenere, complures ex canonibus Nicææ in magno Concilio editis, tanquam in recentiori theca recondentes, decretis [1] Sardicensibus, additis quibusdam aliis, intexuere. Sed de his velim consulas, quæ dicta sunt quinto Annalium tomo suo loco, cum de eadem controversia inter Romanam et Africanam Ecclesiam actum est.

161. Insuper, quod quæ antea adversus Arium in Concilio Alexandrino gesta essent, cognita sunt etiam in eodem Nicæno Concilio; ille itidem a Patribus canon sancitus est, quo cautum fuit, ut res cognitæ in minori Synodo, in majori iterum examinari atque tractari possent. Hujus quidem canonis meminit Julius papa in epistola ad Arianos, recitata et intexta ab Athanasio in Apologia secunda, in qua hæc verba leguntur : « Episcopi in magna Synodo Nicææ congregata non sine Dei consilio permiserunt prioris Synodi Acta in alia Synodo examinari. » Et paulo post : « Quod si istiusmodi consuetudo olim fuit, ejusque memoria renovata est, et scripto prodita in magna Synodo, eamque apud vos valere non sinitis, rem profecto indecoram facitis. » Hæc Athanasius. At quidem sicut cuncta ista superius recitata, ex Nicæno prodiisse Concilio, dubitandi locus nullus relictus esse videtur, tantis testibus id asserentibus; ita certos de his sancitos fuisse canones, et non magis ex ejusdem Concilii Actis prodiisse, haud adeo facile affirmandum putarem.

162. Cæterum nec ipsi Græci, quantumlibet austeri et tenacissimi Nicænorum canonum numeri vicenarii custodes et judices, negare usquam potuerunt, nihil præterea in magna illa Synodo esse statutum, quod extra viginti illos canones inveniatur : cum ab Attico ipso episcopo Constantinopolitano editum sit exemplar Formatæ scribendæ, cujus communicatione (ut tomo secundo dictum est pluribus) universa compaginari deberet Ecclesia; quod excusum habetur post Concilium Chalcedonense, sed in Cresconiana Collectione sub ejusdem Attici titulo descriptum reperitur in hæc verba :

163. « Græca elementa litterarum numeros etiam exprimere, nullus, qui vel tenuiter græci sermonis notitiam habet, ignorat. Ne igitur in faciendis epistolis canonicis, quas mos latinus Formatas appellat, aliqua fraus falsitatis temere præsumeretur, hoc a Patribus trecentis decem et octo Nicææ congregatis saluberrime inventum est et constitutum : ut Formatæ epistolæ hanc calculationis seu supputationis habeant rationem; id est, ut assumantur in supputationem prima græca elementa Patris, et Filii, et Spiritus sancti, hoc est, π, υ, α, quæ elementa, et octogenarium, et quadringentesimum, et primum significant numerum : Petri quoque apostoli prima littera, id est, π, quæ numerum octoginta significat: ejus quoque qui scripsit epistolam, prima littera; cui scribitur, secunda littera; accipientis tertia littera; civitatis quoque, de qua scribitur, quarta; et indictionis (quæcumque est) ejusdem temporis, idem qui fuerit numerus assumatur. Atque ita his omnibus græcis litteris, quæ (ut diximus) numeros exprimunt in unum ductis, unam, quæcumque fuerit, summam epistola teneat. Hanc qui suscipit, omni cum cautela exquirat expresse. Addat præterea separatim ἀμήν, Amen, quod in epistola nonagesimum et nonum numerum secundum græca elementa significat. Valete in Domino. » Hactenus ex Collectione Cresconiana, quæ hæc habet amplius : XLVIII. L. « Nam numerus noster non tenetur in epistola græcus, sed latinus explanatur, quæ directa unanimiter ab episcopo Osio, et Victore, et Vincentio presbyteris ad episcopum urbis Romæ Silvestrum; per quorum nomen servantes gremium direximus Sedi Apostolicæ. » Hucusque ibi, ut se habent in nostro codice, quibus quidem manifesti erroris redarguuntur illi; a quibus in Formatæ canone vox, ἀμήν, prætermittitur, cum ex ipso textu liqueat easdem græcas litteras reddere numerum nonagesimum nonum. Quamobrem ad canonis hujus elucidationem hic describenda putamus, quæ ex Ivone leguntur his verbis [1]:

164. « Græca elementa litterarum numeros etiam exprimere, nullus qui vel tenuiter græci sermonis notitiam habet, ignorat. Ne igitur in faciendis epistolis canonicis, quas mos latinus Formatas appellat, aliqua fraus falsitatis temere præsumeretur, hoc a Patribus trecentis octodecim Nicææ congregatis saluberrime inventum est et constitutum, ut Formatæ epistolæ hanc calculationis seu supputationis suæ habeant rationem; id est, ut assumantur ad supputationem prima græca elementa Patris, et Filii, et Spiritus sancti, id est π, υ, α, quæ elementa octogenarium, quadringentesimum, et primum servant numeros : Petri quoque apostoli prima littera, id est, π, quæ numerum octogesimum significat : ejus qui scribit epistolam prima littera; cui scribitur secunda; accipientis tertia; civitatis quoque, de qua scribitur, quarta; et indictionis (quæcumque est) illius temporis numerus assumatur.

165. « Atque his ita omnibus græcis litteris, quæ (ut diximus) numeros exprimunt, in unum ductis, unam quæcumque collecta fuerit, summam epistola teneat. Addat præterea separatim in epistola etiam nonagenarium et nonum numeros, qui secundum græca elementa significant ἀμήν. Tres igitur prædictæ litteræ græcæ, id est, π, υ, α, et prima littera ex nomine Petri, id est π, quingentesimum, sexagesimum, et unum faciunt numeros : π enim prima, quæ est in nomine summi Patris, 80 numerat; υ vero, quæ est prima in nomine Filii, 400 numerat;

[1] Nicæn. Concil. c. 5. Sardic. c. 16. 17. Nicæn. c. 16. 17. Sardic. c. 18. 19.

[1] Ivo de caus. Cler. par. VI. cap. 433.

α vero, quæ prima est in nomine Spiritus sancti, unum indicat. Si addas π, quæ est in nomine Petri prima, id est 80, reperies 561; ἀμήν vero, quod in prædictæ epistolæ fine scriptum est, 99 indicat; α enim unum; μ quadraginta; η octo; ν quinquaginta numerum, qui nonaginta novem efficiunt numeros. Si vero totam summam simul jungas, 660 epistola numeros tenet. » Hucusque ipse.

166. Sed hic illud animadvertendum est, quod habetur in canone, id inventum a Patribus, ne (quod ait) aliqua fraus falsitatis temere præsumeretur. Non video quomodo quilibet impostor non valuerit ejusmodi litteras fingere; nempe si exempli causa dicamus aliquem arianum cupientem videri catholicum, hoc perlecto canone, ad ejus præscriptum, iisdem signatas elementis litteras exarasse. Ut cum finxerit eas datas ab Athanasio Alexandria ad Julium Romanum pontificem per Serapionem diaconum, addita Indictione, exque singularum vocum primis græcis elementis numerum collectum conscripserit : quid hoc, quæso, tanti negotii opus, ut non valuerit ab impostore quolibet factitari, et hæretico homine, vel schismatico fingi ? At quonam pacto potuerunt, publica lege conscripta regula Formatarum, secreta fieri litterarum commercia, quæ vix secretioribus notis et singulis inter paucos mutuo assensu contesseratione condicta perfici solent?

167. Quamobrem in eam sententiam imus, ut existimemus ejusmodi canonem nequaquam esse cum cæteris editum, sed penes episcopos catholicos retentum esse secretum : atque illud ne ejusmodi formula Formatarum fuisse Patrum consilium, ut dantibus et accipientibus communicationis catholicæ tesseram hisce elementis exprimerent : nempe ut qui fidem et communicationem catholicam his elementis significatam scriberet, vel deferret, censeretur esse catholicus, sicque ut catholicus inter Catholicos mereretur catholica communicatione recipi : nam hujus rei causa in usu fuisse Formatas, nempe ut qui has scriberet vel afferret existimaretur esse catholicus, secundo Annalium tomo dictum est. Quoniam vero ad catholicam communicationem, ut alicui impertiri posset, duo potissimum esse necessaria videbantur, nimirum ne hæresi vel schismate ab Ecclesia Catholica divisus esset; ea de causa talis formula fuit a sanctis Patribus præscripta Formatis, qua utrumque significaretur, nempe qui daret et deferret epistolam, de fide recte sentire, et communicatione Ecclesiæ Catholicæ inhærere.

168. Sic igitur quod in hac Formata tribus illis prioribus elementis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, perfectæ et sanctissimæ Trinitatis nomina adnotarentur; veluti symbolicis formulis adversus ipsos, qui tunc insurrexissent hæreticos Arianos, fides Nicæna eademque catholica videbatur esse descripta. Quod vero non solum in rectæ fidei confessione, sed et ex vera cum Ecclesia Catholica communicatione probari deberet qui recipiendus esset; inde additum est a sanctis Patribus primum illud quod sequitur elementum, π, nominis Petri; idque ea de causa, quod in sede Petri vigeret totius Ecclesiæ Catholicæ principatus; adeo ut ille probaretur vere esse catholicus, qui Petri successori esset communione conjunctus; quo quidem perspicuo argumento probat (prout superius dictum est) Optatus Milevitanus, se catholicum, Parmenianum vero, et alios Donatistas, adversus quos agit, esse schismaticos, dum enumerans seriem Romanorum Pontificum qui sederunt (ut ait) in cathedra Petri, ad Siricium usque descendens, de eo addit : « Hic noster est socius, cum quo nobis totus orbis commercio Formatarum in una communionis societate concordat. » De Donatistis vero subdit, procul abesse ut Formatis communicent cum cathedra Petri.

169. Vides ex his manifeste, lector, ad quid nomen Petri potius, quam (si sanctioris personæ ponendum fuisset) Dei Genitricis Mariæ, vel Joannis Baptistæ; aut si π littera ad constituendum certum numerum requireretur, magis ipsius Petri, quam Pauli Vasis electionis et Doctoris Gentium nomen, post trium personarum sanctissimæ Trinitatis nomina, statim habeatur expressum; nempe ob communicationem cum cathedra Petri, per quod signum, qui esset catholicus, posset aperte significari. Exarabantur autem in Formata quatuor hæ litteræ, quæ nunquam a quovis mutari deberent π, υ, α, π, id est, Pater, Filius, Spiritus sanctus, Petrus; et quod adjiciebatur in fine, ἀμήν, Amen. Reliquæ autem, quibus indicabantur nomina scribentis, afferentis, recipientis, temporis quo scripta, et loci ex quo data Formata erat, pro occasione diversarum personarum, locorum, et temporum mutabantur. Inhærebant itaque dicta elementa cuique Formatæ immutabilia; quibus hæ voces (ut dictum est) PATER, FILIUS, SPIRITUS SANCTUS, PETRUS, AMEN, eo modo primis litteris haberentur inscriptæ; idque Apostolorum exemplo; nam vidimus Paulum solitum pro signi nota (ut ait [1]) apponere illas voces, GRATIA DOMINI, etc., sanctum vero Ignatium has, AMEN, GRATIA, ut superius primo et secundo Annalium tomis pluribus est explicatum.

170. Porro quod eædem græcæ litteræ numerum significarent, in hoc potuit aliquod latere secretum, ut scribendo etiam (si placeret) latini numeri elementis numerum illum expressum in canone græcis litteris, quid intelligeretur, haberetur incognitum; ut in appendice ejusdem Formatæ apud Cresconium his notis XLVIII et L idem est quod AMEN. Et sive græce scriberentur, numeri potius esse crederentur, quam voces; reipsa autem voces, reique maximi ponderis significativæ : licet sciamus, etiam Latinos græcis uti solitos characteribus, quod complura exempla declarant. Sicque sive latine ex græcis, sive græce notæ numeri scriberentur, nomina et voces illæ, quæ communicationis catholicæ erant indicativæ, nonnisi ejus tesseræ consciis fierent manifestæ, cæteris autem extra Ecclesiam positis (nisi

[1] 2. Thess. III.

proditio aliqua intercederet) occultæ essent. At de his hactenus; quæ fortasse prolixius, quam par erat, sunt pertractata, sed plane necessitate cogente, quod neminem reperimus, qui istæc de Formatis ita ex Concilio Nicæno præscriptis elucidarit.

171. Post vero descriptum canonem de Formatis in dicta Cresconiana Collectione, postque recitatam brevem illam appendicem, mox subjiciuntur S. Synodi litteræ ad Silvestrum Romanum pontificem; quas, collatione habita cum aliis exemplaribus (ut licuit) paulo emendatiores reddidimus, relicta in margine varia lectione; sunt autem hujusmodi :

« Beatissimo papæ urbis Romæ cum omni reverentia colendo Silvestro, Osius episcopus provinciæ Hispaniæ civitatis Cordubæ, Macarius episcopus Ecclesiæ Hierosolymitanæ (Constantinopolitanæ), Victor (Vitus) et Vincentius presbyteri urbis Romæ ordinati ex directione tua, et cæteri episcopi CCCXVIII, in Domino salutem. Quoniam omnia corroborantur (corroborata) divinis mysteriis ecclesiasticæ utilitatis causa; quæ ad robur pertinent S. Ecclesiæ Catholicæ et Apostolicæ, ad Sedem tuam Romanam explanata, et de græco redacta scribere confitemur; nunc itaque ad veræ fidei (vestræ sedis) augmentum (argumentum) accurrimus roborari. Itaque censeat vestra apostolica doctrina, episcopos totius vestræ apostolicæ urbis in unum convenire, vestrumque habere Concilium (consilium); sicut docet mystica veritas, confirmet (ut firmet) nostra sancita (sanctimonia), ut gradus fixos connexa (contexta) ordinationi tuæ sanctimoniæ nostra possit habere regula; quoniam decet numerum dictorum coepiscoporum a te discere gradus conformes conscendere Verbi (fornices consternere Urbi). Quicquid autem constituimus in Concilio Nicæno, precamur vestro oris consortio confirmetur. Oret beatitudo tua pro universo Concilio. Dat. VIII kalend. Julias. Accept. XIII kal. Novemb. Paulino et Juliano summis coss. » Huic habetur conjuncta Silvestri epistola ad Synodum, sed mendosissima, quæ et ob consules perperam positos commentitia reputatur, utpote quæ data et accepta habeatur sub consulatu Constantii quarto cum Constantini octavo sive septimo, qui est ab hoc annus quintus. Porro cum his litteris missum æque fuisse decretum fidei, et reliqua in Synodo gesta, certum est. Testatur Felix papa tertius in epistola quarta, quæ est Synodalis, ipsum Concilium Nicænum tunc temporis accepisse confirmationem ab Apostolica Sede; sunt hæc enim verba ipsius : « Domino ad beatum Petrum apostolum dicente : Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam; eam vocem sequentes trecenti decem et octo sancti Patres apud Nicæam congregati, confirmationem rerum atque auctoritatem sanctæ Romanæ Ecclesiæ detulerunt. » Hæc Felix papa cum Romana Synodo, cui præerat.

172. Cæterum quod ad magnæ Synodi confirmationem spectat, etiamsi dicta epistola non extaret, vel omnino rejiceretur ut spuria, quis ignorat antiqua ecclesiastica jura, quibus traditum et observatum est, omnia decreta Synodica ab episcopo Romanæ Ecclesiæ accipere firmitatem? unde apud Socratem [1] : « Canon ecclesiasticus vetat ne decreta absque sententia episcopi Romani Ecclesiis sanciantur. » Sed quinam iste canon, qui in re tanta tanta decernat, ut inviolabiliter et semper fuerit ubique servandus? non equidem in Synodo aliqua reperitur esse sancitus, sed potius antiquo usu, uti apostolica institutio, ad posteros jugi observatione omnium appareat stabilitus; quod et superius demonstratum est.

173. Sed quod rursus ad Nicæna pertinet instituta, non prætermittimus dicere, indicare videri Sozomenum [2], ex instituto Nicæni Concilii, secundum traditam in eo fidei formulam, hymnos cani consuevisse, cum agens de Leontio ariano episcopo Antiocheno, ait eum passum esse catholicos hymnis fidei Concilii Nicæni consentientibus Deum laudare. Etenim Ariani sicut baptismi formam, ita quoque glorificationis hymnum corruperant, ut dicerent, « Gloria Patri per Filium in Spiritu sancto; » Catholici vero more usitato et antiquitus tradito canerent: « Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto; » idque ex præscripto verborum Domini ad suos dicentis [3] : « Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. » At ex Concilio Nicæno (ut dicemus) ad ejusmodi hymnum glorificationis illud accessit additamentum, ut post « Gloria Patri, » etc. diceretur : « Sicut erat in principio, et nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen. »

174. Sed ad hæc omnia certius exploranda illud in primis monendum putamus, ejusmodi hymnum glorificationis sic a majoribus dictum, nequaquam (ut aliqui putant) inventum esse a Nicæno Concilio; sed ab ipsis Apostolorum temporibus fideles, cum in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti baptizarentur, easdem tres personas sanctissimæ Trinitatis ejusmodi hymno conglorificare cœpisse. Quod quidem ex majorum traditione, absque aliquo scripto, sibi Ecclesiam vindicare pluribus affirmat S. Basilius [4] ad Amphilochium scribens de Spiritu sancto, ut cum ait : « Proinde quod a majoribus nostris dictum est, et nos dicimus, gloriam esse communem Patri cum Filio: quapropter et glorificationis hymnos Patri simul cum Filio offerimus. » Sed et cœptam esse in Ecclesia Dei ejusmodi glorificationem ex eo tempore quo ab Apostolis promulgatum est Evangelium, et cum (ut diximus) sacrum baptismum ab eisdem jussu Domini in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti collatum est, a fidelibus occini cœptam, et absque scripto fidelibus traditam, pluribus idem inferius docet [5], eamdemque pronuntiandam esse monet, ut a Domino accepit Ecclesia, licet ab aliquibus CUM, pro ET, dictum reperiri tradat; nam ait [6] : « Dictum est igitur, nihil referre ad sensum, sive dicas, Gloria Patri et Filio cum Spiritu sancto;

[1] Socrat. lib. II. c. 13. — [2] Sozom. lib. III. c. 19. in fin. — [3] Matt. ult. — [4] Basil de Spir. sanct. c. 7. — [5] Basil. de Spir. sanct. c 27. 29. — [6] Id. c. 27. in fin.

sive dicas, Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto. Non igitur fas est cuipiam syllabam, ET, ex ore Domini profectam rejicere, aut aliter scribere. » Hæc et alia hujusmodi Basilius de hujus glorificationis ab Apostolis Ecclesiæ traditæ usu; quam tanti ponderis esse noverunt Patres, ut cum postea in Constantinopolitano Concilio firmanda esset adversus hæreticos Spiritus sancti negantes divinitatem regula fidei, hujuscemodi conglorificationis testimonium in ipsa intextum voluerint, atque scriptum illud de Spiritu sancto : « Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur. »

175. Porro quod attinet ad decreta Nicænæ Synodi, sicut nullo modo dicendum est glorificationis sanctissimæ Trinitatis hymnum ab ea primum inventum, ita nec ut in fine cujusque psalmi caneretur, esse statutum putamus. Equidem si magna Synodus id statuisset, uniformem regulam (sicut in cæteris) Ecclesiis omnibus pariter præscripsisset, a qua nullus unquam deviare, vel latum unguem præterire aliquando præsumpsisset, cum tamen videamus diversas ea de re fuisse diversarum Ecclesiarum consuetudines ritusque dissimiles; sic namque Cassianus ait[1] : « Illud etiam (quod in hac provincia vidimus), ut uno cantante, in clausula psalmi omnes adstantes concinant cum clamore : Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto, nusquam per Orientem audivimus : sed cum omnium silentio ab eo qui cantat, finito psalmo, orationem succedere; hac vero glorificatione Trinitatis tantummodo solere antiphonam terminari. » Hæc ipse; ex quibus etiam, sicut ex multis aliis, commentitia plane detegitur epistola illa Hieronymi nomine ad Damasum consignata, quæ merito ab eruditis, Hieronymi res accuratius expendentibus, ut adulterina jure exploditur, in qua hæc leguntur[2] : « Precatur ergo cliens tuus, ut vox ista psallentium in sede tua Romana die noctuque canatur, et in fine psalmi cujuslibet, sive matutinis sive vespertinis horis, conjungi præcipiat apostolatus tui ordo : Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto, sicut erat in principio, » etc. Si enim in Oriente nusquam se audisse inquit Cassianus, ut in fine psalmi diceretur, « Gloria Patri, » etc. quomodo ex Orientis more de ejusmodi psallendi genere Hieronymus potuit Damasum monuisse, cum antea tam in Occidentali Ecclesia, quam in Orientali, ejuscemodi psallendi usum viguisse, idem affirmet? Qui tamen eidem epistolæ fidem adhibuerunt, ex S. Hieronymi monitu id sancitum a Damaso existimarunt.

176. Quod igitur ante Nicænum Concilium, ex traditione (ut vidimus) Apostolorum, vigeret usus in Ecclesia, ut a fidelibus glorificationis dictus hymnus occineretur ubique, licet diverso ritu alia occasione recens accepit additamentum. Nam cum Ariani blasphemantes dicerent Filium a Patre in tempore factum, et fuisse tempus quando non erat; placuit sanctæ Synodo adversus ejusmodi hæresim addi ad antiquum glorificationis hymnum, « Gloria Patri, » etc. illam appendicem, qua dicitur : « Sicut erat in principio, » etc. Testatum habetur id ex Concilio Vasensi, ubi hæc reperiuntur expressa[1] : « Et quia non solum in Sede Apostolica, sed etiam per totum Orientem, et totam Africam, vel Italiam, propter hæreticorum astutiam, qua Dei Filium non semper cum Patre fuisse, sed a tempore cœpisse blasphemant, in omnibus clausulis post : GLORIA PATRI ET FILIO, ET SPIRITUI SANCTO, SICUT ERAT IN PRINCIPIO, ET NUNC, ET SEMPER, ET IN SÆCULA SÆCULORUM, AMEN, dicitur : etiam et nos in universis Ecclesiis nostris hoc ita dicendum esse decernimus. »

177. Hic autem illud lectorem admonendum putamus, canones Concilii Vasensis primi confusos existere cum illis Vasensis secundæ Synodi, huncque recitatum hic canonem esse Vasensis primæ, quæ paulo post Nicænum Concilium celebrata est temporibus Constantii imperatoris, cum S. Nectarius episcopus Viennensis sederet, qui eidem Synodo interfuit, de quo sic Ado ejusdem Ecclesiæ episcopus[2] : « Florebat, inquit, et tunc temporis, » quo Maximinus episcopus Trevirensis, hospes Athanasii, « Nectarius Viennensis episcopus in doctrina fidei eximius; qui in Vasensi illa Synodo venerabili primus interfuit, et Patris, et Filii, et Spiritus sancti unam esse naturam, et potestatem, et deitatem, et virtutem, in Ecclesia publice prædicavit et docuit. » Hæc Ado. Quamobrem qui subscripti episcopi ibi in fine ponuntur, alterius Vasensis Synodi esse oportuit, illic vero (quod etiam accidit de Arelatensibus Synodis) per errorem appositos. Sic igitur, quod dicitur a Sozomeno, cani hymnos a Catholicis Nicænæ fidei consentientes, de glorificationis antiquo hymno, tunc vero eo additamento aucto, debere intelligi, potius assentimur. At de his modo satis.

178. Putarunt nonnulli, ut sicut hujuscemodi sic auctus glorificationis hymnus ad confutandam grassantem publice in Ecclesia hæresim arianam, ut frequentius caneretur, ex hoc tempore Nicæni Concilii fuerit a Patribus laudabili consuetudine introductum, ita pariter, ut Nicænum fidei Symbolum in Ecclesia publice concineretur. Verum ejusmodi institutionis antiqua vestigia in Ecclesia Orientali facilius reperio; nam ubi Arii hæresis magis invaluit, ibi potissimum ejusmodi Symbolum in sacris solemnibus publice debuit frequentari. De his enim hæc testatur Theodoretus lector[3]: « Timotheus (erat hic Constantinopolitanus episcopus) ab amicis rogatus, Symbolum fidei trecentorum decem et octo Patrum per singulas synaxes dici curavit, ad reprehensionem videlicet Macedonii, quasi ille Symbolum hoc non receperit; cum antea semel tantum in anno, in Parasceve scilicet Dominicæ Passionis, tempore quo episcopus catechizabat, recitatum esset. » Ita Theodorus.

[1] Cassian. lib. I. c. 8. — [2] Habes eam tom. I. Concil. in rebus Damas.

[1] Conc. Vasen. in fin. c. 5. tom. I. Conc. — [2] Ado in Chron. an. Dom. 337. — [3] Theod. Lect. lib. Collectaneorum Biblioth. sanct.

179. In Romana autem Ecclesia secus accidit, quippe quæ custos tenacissima ac fidelissima antiquitatis, quod didicerat ab Apostolis, nullo penitus aucto additamento seu elucidatione, Symbolo diutius usa est. De ea enim Ruffinus [1] hæc tradit, Symbolum explicans : CREDO IN DEUM PATREM OMNIPOTENTEM. « Verum, inquit, priusquam incipiam de ipsis sermonum virtutibus disputare, illud non importune commonendum puto, quod in diversis Ecclesiis aliqua in his verbis inveniuntur addita; in Ecclesia autem urbis Romæ hoc non deprehenditur factum; quod ego propterea esse arbitror, quod neque hæresis ulla illic sumpsit exordium, et mos ibi servatur antiquus, eos, qui gratiam baptismi suscepturi sunt, publice, id est, fidelium populo audiente, Symbolum reddere; et utique adjectionem unius saltem sermonis eorum qui præcesserunt in fide, non admittit auditus. In cæteris autem locis, quantum intelligi datur, propter nonnullos hæreticos addita quædam videntur, per quæ novellæ doctrinæ sensus crederetur excludi. » Hucusque Ruffinus. De usu vero Symboli Constantinopolitani suo loco dicendum.

180. Quod autem rursum spectat ad numerum Nicænorum canonum, quod illi in epistola quadam, Marci nomine, septuaginta recenseantur, atque nonnulli ex iis in litteris, quæ Julii et Felicis papæ dicuntur, descripti habeantur; quod insuper Dalmatius episcopus Cyzicenus quasdam constitutiones ejusdem Synodi ad recte vivendi formam præscriptas ferri tradat, ex eisque novem recitet; quodque demum Turrianus profiteatur, octoginta Nicænos canones arabica lingua scriptos inventos se latinitate donasse, secundum epistolam illam nomine Athanasii ad Marcum editam, de octoginta pariter capitulis in eadem (ut ibi dicitur) Synodo constitutis, et in septuaginta redactis : quoniam hæc ignorasse majores visi sunt, quando oborta controversia in Ecclesia Africana, de iis mentio necessaria incubuisset; hæc libentius aliis disserenda relinquemus; cum tamen nullo pacto inficias ierimus, ex iis quæ dicta sunt, canones Nicænos numerum vicenarium excessisse.

181. His omnibus in sacrosancta Synodo absolutis, consecuta est subscriptio Patrum; qui tum fidem catholicam Symbolo illo, quod recensuimus, explicatam, tum etiam sancitos canones singuli suo chirographo munierunt, omnes simul trecenti decem et octo; numerus videlicet in magno illo, Patre fidei dicto, Abraham consecratus, cum totidem ex suis vernaculis adversus quinque reges, quos et vicit, armasset [2]; eodem quippe numero Patrum certatum est non tantum adversus Arium et Arianos, sed quotquot antea extitissent, Filii Dei divinitatis impios adversarios; obtentaque est victoria in civitate Victoriæ, Victore atque Vincentio una cum Osio primariis ducibus pietatis; ut et in his nominibus quoque intelligas admirabile sacramentum. Quid autem mirandum acciderit de duobus episcopis nuper, antequam subscriberent, vita functis, cum narrent Gregorius presbyter Cæsariensis atque Nicephorus, et si qui alii ex recentioribus (apud antiquiores enim id frustra quæritur), hic describemus, ne quid temere aut inconsulto prætermisisse videamur potius quam probasse.

182. Gregorius igitur in ea oratione, quam de Nicæna magna Synodo habuit, hæc ait [1] : « Duo sancti episcopi, Chrysanthus et Musonius, cum nondum decisioni suas adjecissent subscriptiones, accidit ut divina providentia ab humanis excederent. Divini ergo Patres, cum venissent ad communem locum, in quo dormiebant, cumque simul cum eis essent, et quæ dicebantur, audirent : O Patres, dixerunt, et fratres, præclarum certamen nobiscum decertastis, cursum perfecistis, fidem servastis. Si ergo quod factum est, Deo gratum judicastis (nunc enim purius cernitis), ne quid sit impedimento, quominus vos quoque decisionem subsignetis. Hæc simul et dixerunt, et signata decisione sanctorum Patrum loculo imposita, totam illam noctem insomnem peragunt in oratione. Die autem sequenti, cum venissent ad loculum, solutis, quæ erant imposita, signaculis, cum sanctam revolvissent decisionem, invenerunt sanctorum Patrum ad eos adjectas subscriptiones; adeo ut citra dubitationem unusquisque, etiam ex eis qui erant extrinsecus, fateretur sanctum illum sanctorum Patrum chorum constare præsentia et ope sanctissimæ Trinitatis, eamque suam ostendere defensionem iis qui digni habentur, ut videant. » Hæc Gregorius : addit his Nicephorus [2] eorumdem subscriptionem in hujusmodi verba : « Chrysanthus et Musonius, qui cum Patribus omnibus in sancta prima œcumenica Synodo consensimus : quamvis corpore translati, manu tamen propria nos quoque libello subscripsimus. » Hæc ille; quorum omnium fides sit apud auctores, cum tantæ rei nullum vestigium sit reperire penes Athanasium, Hilarium, et alios, qui nihil plane reliquere intactum, quo insultantem arianam hæresim oppugnare potuissent. Sed nec fuit moris, fidem inter fideles velle miraculis probatam reddere, cui suffragarentur firmiores divinæ Scripturæ sermones.

183. *Nicæni Concilii præconia.* — At Nicæni Concilii hic finis esto; cujus quidem singularem cum primis excellentiam, ac venerandam insuper eximiamque majestatem, vix credi potest, quot laudibus atque præconiis prosecuti sint sanctissimi Patres; quorum unius S. Leonis papæ scribentis tum ad Anatolium Constantinopolitanum episcopum, tum ad Pulcheriam Augustam, hic satis sit elogia sane præclarissima recitare, cum inquit [3] : « Nulla sibimet de multiplicatione congregationis Synodalia Concilia blandiantur; neque trecentis illis decem atque octo quantumlibet copiosior numerus sacerdotum, vel comparare se audeat, vel præferre; cum tanto divinitus privilegio Nicæna sit Synodus conse-

[1] Ruffin. in exposit. Symb. apud Cypr. — [2] Genes. XIV.

[1] Apud Lipom. tom. VI. — [2] Niceph. lib. VIII. c. 23. — [3] Leo epist. LIII.

crata, ut sive per pauciores, sive per plures ecclesiastica judicia celebrentur, omni pæne auctoritate sit vacuum, quicquid ab illorum fuerit constitutione diversum. Nimis ergo hæc improba, nimis sunt prava, quæ sacratissimis canonibus inveniuntur esse contraria. » Et inferius : « Sancti illi ac venerabiles Patres, qui in urbe Nicæna, sacrilego Ario cum sua impietate damnato, mansuras usque in finem mundi leges ecclesiasticorum canonum condiderunt, et apud nos in toto orbe terrarum in suis constitutionibus vivunt; et si quid usquam aliter, quam illi statuerunt, præsumitur, sine cunctatione cassatur : ut quæ ad perpetuam utilitatem generaliter instituta sunt, nulla commutatione varientur; nec ad privatum trahantur commodum, quæ ad bonum sunt commune præfixa. »

184. Idemque ad Pulcheriam Augustam in hæc verba [1] : « Contra statuta paternorum canonum, quæ ante longissimæ ætatis annos in urbe Nicæna spiritualibus sunt fundata decretis, nihil cuiquam audere conceditur ; ita ut si quis diversum aliquid decernere velit, se potius minuat, quam illa corrumpat; quæ si (ut oportet) a cunctis pontificibus intemerata serventur, per universas Ecclesias tranquilla erit pax et firma concordia. » Et in calce : « Consensiones vero episcoporum sanctorum canonum apud Nicæam conditorum regulis repugnantes, unita nobiscum vestræ fidei pietate, in irritum mittimus, et per auctoritatem beati Petri apostoli generali prorsus definitione cassamus, in omnibus ecclesiasticis his legibus obsequentes, quas ad pacificationem omnium sacerdotum per trecentos decem et octo antistites Spiritus sanctus instituit; ita ut, etiam si multo plures aliud, quam illi, statuere decernerent, in nulla reverentia sit habendum, quicquid fuerit a prædictorum constitutione diversum. » Hactenus Magnus Leo, horribilis deserti immanes belluas ferasque sævissimas rugitus sui terrore concutiens, juxta propheticum epiphonema illud [2] : « Leo rugiet; quis non timebit? »

185. At sicut cum divina illa Arca [3] mansit tribus mensibus in domo Obededom Gethæi, magnam inde ille benedictionem consecutus est, ita Nicæna civitas, licet antea non ignobilis, longe clarior atque celebrior reddita est totidem mensium magni illius Concilii incolatu, admirandis quibusdam sibi divinitus impertitis potita beneficiis, quæ Gregorius presbyter recenset, his annectens, quæ sua quoque ætate peracta sunt; ait enim [4] : « Cum Patres postridie essent precaturi Salvatorem universorum pro suo domum reditu, et pro ea quæ illos excepit civitate : accidit, ut in eo qui dicitur μεσόμφαλος, id est, medius umbilicus, ingressus Orientalis, scaturirent fontes circa medium apsidis, circa quam constiterat sanctorum chorus; qui quidem in hodiernum usque diem apparens, ostendit orationum fructuosos effectus; et nunc apud omnes celebratur et nominatur Nicæa. Quantum autem illi pro ea laboraverint, et quantam ejus curam gesserint, conjicere licet ex ea re admirabili, quæ nostra ætate facta est. Nam cum ingrati fuissent Assyrii, et per quod eis parta est salus, Romanum imperium depopulati essent et vexassent, omniaque barbarica consumerent insolentia; remansit intacta omnino a Babylonica contumelia; ut quæ nec igne, nec gladio, virorum, aut mulierum, aut infantium senserit captivitatem, cum eam sæpe clanculum et aperte adorti essent. Dicitur autem superbum quoque quemdam ex ejus exercitu tribunum militum impudenter audax cœptum aggressum esse, nempe ut magiæ illic execranda piacula faceret; nocturna autem visione (quæ illi soli apparebat) et diurnis terroribus ei incussum esse timorem, ut acerbe periret; adeo ut mutatus sceleratus, templum vel potius templi habitatorem Christum verum Deum nostrum honoraret, et lucernis accensis placaret; atque ex eo tempore omnem Babylonicum exercitum a sancto templo arcuisse, et hospitalem mansuetudinem barbaricæ ferociæ minime respondentem, iis qui in ipsa civitate vitam agerent, ostendisse. » Hæc Gregorius, qui et multa addit de incorruptione, qua donatæ sunt sacræ illorum Patrum reliquiæ, qui magnæ synodo interfuerunt, quorum memoriam Orientalis Ecclesia quinto kalendas Junii (ut Græcorum indicat Menologium) celebritate anniversaria consecravit.

186. Quid autem, absoluta magna Synodo, egerit Constantinus, sic Eusebius tradit [1] : « Quibus ad exitum perductis, secundam istam victoriam imperator se contra Ecclesiæ hostem consecutum affirmavit; et propterea festum triumphale ad Dei honorem illustrandum egit. Eodem tempore vicesimus ejus regni annus completus est, in quo conventus celebres etiam apud reliquas gentes agitabantur. » Vicennalia enim cum agerentur, tum ob solutionem publicorum nuncupatorum pro imperatore votorum, tum et in novis iterum nuncupandis festi dies in exhibitione munerum agebantur. Sed et hæc Constantini vicennalia, aucta creatione novi Cæsaris, nempe Constantii, augustiora atque celebriora reddita sunt.

187. His quippe vicennalibus creatum fuisse Constantium Cæsarem, testatur idem Eusebius, cum alibi ait [2] : « Secundus avi nomine appellatus Constantius, vicesimo fere imperii paterni anno, quando publicus solemnisque omnium hominum conventus agebatur, renuntiatus est. » Eadem in oratione habita de laudibus Constantini in tricennalibus, ubi nulla prorsus de Crispo Cæsare creato memoria; quem Eusebius (ut dictum est) ne videretur patris sævum facinus refricare, silentio condemnavit, tantum de tribus filiis mentionem faciens, tribus decenniis Cæsaribus omnibus creatis. Habuit in his vicennalibus Eusebius ipse Cæsareæ Palæstinæ episcopus in laudem imperatoris orationem, ut ipsemet

[1] Leo epist. LV — [2] Amos III. — [3] 2. Reg. VI. — [4] Gregor. presb. orat. de Patribus Nicæni Concil. apud Lipomau. tom. VI. die 10 Julii.

[1] Euseb. Vit. Const. lib. III. c. 14. 15. — [2] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 40.

testatur, cum sic præfatur in libros Vitæ ejusdem Constantini, quos scripsit: « Quemadmodum universum hominum genus illustrem et præpotentem nostrum imperatorem ad decimum quemque imperii annum ratis conversionibus iterum ac tertio revolutum, diebus festis epulisque solemnibus magnifice celebravit; ita nos quoque non solum cum jam viginti annos regnasset, multisque victoriæ trophæis esset nobilitatus, illum amplo ministrorum Dei consessu stipatum, divinis laudibus ad cælum usque extulimus; verum etiam cum triginta annos modo in hoc imperandi munere confecissel, » etc. Desideratur hæc Eusebii oratio, ejus enim illa tantum extat in tricennalibus habita. Studuisse plane vafrum hominem, græcanicæ eloquentiæ lenociniis imperatorem demulcere, sibique conciliatum in omnibus reddere, quis poterit dubitare, cum ipse testetur se eum illa oratione divinis laudibus in cælum evexisse? Sed quid tum in ea celebritate cum Patribus Constantinus? Hæc in loco antea citato habentur [1].

188. « Inter Dei ministros jam pace conciliata, ipse imperator convivium celebrare cœpit, et hoc tanquam sacrificium Deo valde accommodatum per illorum præsentiam obtulit: neque quisquam ex episcoporum numero ab illo regali epulo abfuit. Istud porro, quod ibi factitatum est, omnem dicendi facultatem superat. Satellites enim armati districtis gladiis undique regia vestibula observabant; per quorum mediam turbam sancti Dei homines absque formidine ingressi sunt, et ad interiores palatii ædes perrexerunt. Ex quibus alii deinde una cum imperatore accumbere, pars prope triclinii valvas utrinque assidere; regni Christi effigies ea in re adumbrari videbatur; quam rem somnii similius, quam rei gestæ, aliquis existimare potuerit. Ubi autem convivium magno cum splendore venit ad exitum, illud præterea quo omnes magnificentius et liberalius exciperentur, accessit; quisque nimirum pro dignitate muneribus honorifice donatus fuit. De hoc porro Concilio imperator illos etiam, qui ei neutiquam interfuissent, certiores fecit per litteras; quas quidem in hanc nostram historiam, tanquam in columellam quamdam, inscribam; quæ ita se habent, » etc. Describuntur mox ab eo litteræ datæ a Constantino de iis quæ in Synodo gesta essent de Paschatis festi celebratione ab omnibus una eademque die ubique servanda; quæ quidem a nobis suo loco opportunius sunt recitatæ.

189. Sed non cesso Eusebii calliditatem vehementius admirari, dum ipse relexens historiam de Nicæno Concilio, nihil prorsus habet de Arii atque Arianorum damnatione, nec quicquam meminit de datis litteris adversus Arium et scripta ipsius; atque perinde ac in magna Synodo nihil præterea gestum fuisset, quam de Paschate obortam dirimere controversiam, amplissimas illas Constantini ea de re scriptas litteras ad verbum recitat. Jam quid post eas subinferat, cum ad propria dimisit, hic reddamus: « De cætero autem, inquit [1], ubi Concilium erat dimittendum, sermonem apud episcopos de rebus ordine dispensandis instituit. Omnibus igitur uno eodemque die in unum convocatis, eos, cum adessent, admonuit sedulo, ut pacis inter ipsos mutuo colendæ diligentem curam adhiberent, et contentiosas lites averterent; et si quisquam inter illos ex sapientiæ præstantia multum laudis adeptus fuisset, nulla in illum flagrarent invidia, sed virtutis unius commune bonum esse censerent; qui autem præstabiliores viderentur, non adversus tenuiores se insolenter efferrent: Nam qui, inquit, sint revera bonitate superiores, divini numinis est decernere.

190. « Dixit porro, oportere eos propter animi lenitatem et indulgentiam se inferiorum imbecillitati submittere; rarum esse illud, quod sit expletum omnibus suis numeris et partibus; et propterea inter ipsos, iis qui leviter peccant, veniam debere tribuere, benigne gratificari, et quæ humanæ sunt fragilitatis, condonare; concordem animorum consensum in primis colere; ne ipsi inter se concertantes, illis qui ad obtrectandum verbo Dei parati sunt, ansam eidem illudendi præberent: quam rem omnium maxime præcaveri debere; posse autem facile præcaveri, dummodo quæ apud nos sunt, illis admiratione digna videantur. Neque cuiquam nostrum obscurum esse, utilitatem quæ ex sacris litteris capitur, non omnibus conferre solere: alios enim deliciis ad tempus oblectari; nonnullos in eorum familiaritatem, qui aliquem dignitatis gradum adepti sunt, se callide insinuare; complures, eos qui humanitus et benigne ipsos excipiunt, amplexari; multos muneribus donatos ad diligendum compelli; sed paucos admodum veræ doctrinæ amore flagrare, et amicum veritatis perraro reperiri. Quare omnibus esse in primis consentaneum, ut ea quæ ad salutem utilia sunt, quisque alteri instar medici suppeditet, ad eum plane finem, ut apud omnes omnino salutaris disciplina magno in honore habeatur. Ista cum primis adhortatus est imperator.

191. « Ad extremum etiam illud adjecit, ut pro ipso ad Deum preces obnixe funderent. Cum igitur his præceptis eos instruxisset, omnibus fecit potestatem ad sua domicilia revertendi. Illi lætitia gestientes redierunt. Ad hunc modum cum illi propter dissentientes opiniones longo quasi intervallo ab se mutuo divulsi fuerant, tanquam in unum corpus essent denuo coagmentati, deinceps una apud omnes viguit sententia, ipsius imperatoris consensu confirmata. Proinde imperator de prospero rei eventu lætus, illis qui Concilio neutiquam interfuissent, per litteras fructum ejusdem uberem præbuit; populoque universo cum per agros tum per civitates disperso ingentem pecuniæ vim distribui mandavit: sicque festum diem ad recolendam vicesimi anni sui memoriam celebratum cohonestavit. » Hucusque Eusebius; eadem quoque Sozomenus [2]. Theodo-

[1] Euseb. ubi supra lib. III. c. 14.

[1] Euseb. Vit. Const. lib. III. c. 20. — [2] Sozom lib. I. c. ult.

retus insuper de convivio et donis collatis hæc addit [1] :

192. « Jussit ut sedes multæ pararentur, quo illis pariter omnibus epulum daret; qui autem erant illustriores, eos suæ ipsius mensæ fecit participes, alios vero ad alias dimisit mensas. Et cum videret dextros oculos quibusdam effossos, intellexissetque quod constantia pro pietate eam cladem illis attulisset; labra vulneribus admovit, pro certo persuasus, osculo se benedictionem inde hausturum esse. » Ejusmodi insigne Constantini pietatis officium iterum ab eo exhibitum tum in adventu ipsorum episcoporum, tum cum iidem postea recessuri essent, ab Eusebio silentio fuit prætermissum; quod Arianus ipse, utpote nequam oculus, orthodoxorum constantiæ invideret, quæ præsertim suggillasset ipsius ignaviam, quod in persecutione negasset. Sed prosequitur Theodoretus :

193. « Convivio tandem peracto, alia dona rursus illis distribuit; quin etiam litteras ad provinciarum præfectos dedit, mandavitque, ut certus frumenti numerus viduis, et iis quæ perpetuam servant virginitatem, quin etiam illis qui divinis ministeriis obeundis consecrati sunt, in singulis civitatibus quotannis suppeditaretur; eumque non tam egentium necessitate, quam sua ipsius munificentia mensus est. Hujus congiarii adhuc tertia pars suppeditatur; quippe impius tyrannus Julianus totum penitus abstulerat ille quidem; sed qui ei successit in imperio, hoc quod jam suppeditatur, donari mandavit; fames enim, quæ tum grassabatur, subsidia quæ talibus tribui consueverant, exigua admodum effecerat. Quod si congiarium, quod id temporis a Constantino donatum erat, triplo majus fuit, quam quod jam datur, facile inde quisque, si modo voluerit, imperatoris magnificentiam poterit perspicere. » Hæc Theodoretus; quod autem subdit de combustis ab eo in episcopos querelarum libellis, id primitus accidisse, superius dictum est.

194. At quidni daret clericis singulis congiarium Constantinus, cum gentilium deorum sacerdotibus sæculi principes ex publicis horreis victum affatim suppeditarint? Etenim ait divina Scriptura [2] : « Ægyptiis sacerdotibus, præter terram quæ a rege illis tradita fuerat, statuta cibaria ex horreis publicis præbebantur. » Et apud Judæos, præter civitates sacerdotales, et aliarum civitatum suburbana, quæ sacerdotum erant, de omnibus iidem accipiebant decimam, et ab hominibus quoque ex legis præscripto pecunias exigebant. Gentilium vero sacerdotes cum multiplicis et diversi generis essent, ut de propinquioribus Bithyniæ regionibus agamus, nempe Ponticis, quorum exemplo idem Constantinus permoveri potuisset, apud eos sacerdotes summo honore habebantur; atque adeo ut eorum pontifex gestaret regium diadema certis diebus, et secundus a rege honore haberetur; cujus sacerdotii erant sex millia servorum sacrorum, quibus et ager publicus

[1] Theodor. lib. I. c. 11. — [2] Genes. XLVII.

suppeditabat impensas : tradit hæc Strabo [1]; additque tantæ fuisse æstimationis Comanense sacerdotium, ut Pompeius Magnus Asia potitus, Archelao regi pro magno munere et honore illud ipsum contulerit sacerdotium, auxeritque agrum sacerdotalem.

195. De Romanis, penes quos nihil antiquius cultu deorum, sacerdotes, qui apud eos amplissimi erant honoris et potestatis (ut alias diximus), ex publica pecunia accipere consueverunt stipendia et rerum sacrarum impensas; quæ omnia tandem Gratiani imperatoris edicto ablata sunt, et fisco arcæque publicæ vindicata [2]. Quid, inquam, mirum, si cum tot tantaque ubique gentium sacerdotes e publico accipere consueverint, Constantinus perpetuum tribuerit sacris ministris, virginibus, ac viduis congiarium? Sed illud plane miramur, quod cum hæc scribat Theodoretus, S. Ambrosius tamen agens adversus Symmachum, nequicquam hujusmodi factum fuisse affirmare videatur, cum sic ait [3] : « Ponamus tamen subsidia largitatum conferenda virginibus; quæ Christianis munera redundabunt? quid tantas opes sufficiet ærarium? » Istæc idcirco, quod tam immensa erat ubique in Ecclesiis sacrarum virginum multitudo, ut imperii divitias vix sufficere existimaret, si, sicut olim vestales, ita christianæ Deo dicatæ virgines fuissent alendæ publico sumptu. Verum nec sacerdotibus christianis quicquam præstari ex ærario, imo potius demi, justæ sunt ejusdem Ambrosii ibidem ad Valentinianum imperatorem querelæ. Sed de his alias.

196. *Synodi decretorum promulgatio.* — Post hæc autem, rogatu Constantini, Patres, qui magno Concilio interfuere, Constantinopolim perrexisse, eamque civitatem ex Byzantio novam Romam, Constantinopolim cognominasse, atque dedicasse Dei Genitrici Mariæ, Nicephorus [4] tradit. Cæterum Eusebius, qui de ejus urbis dedicatione agit [5], de accessu episcoporum nihil penitus; sed ait eam ab eodem imperatore memoriis martyrum illustratam, et Deo martyrum consecratam; nec alius quispiam antiquiorum de adventu Patrum post Nicænum Concilium Constantinopolim meminit : incertus tamen auctor [6] narrat, illos eo migrasse, Metrophanemque ejus civitatis episcopum convenisse, atque ab imperatore de successore sibi nominando rogatum, sibi suffici Alexandrum petiisse : hæc ibi, et alia, quæ quidem fide carent, cum longe ante Nicænum Concilium Metrophanem defunctum esse, et in ejus locum Alexandrum subrogatum, ex certa Sozomeni [7] assertione superius sit demonstratum. Sed et probatione deficiunt, quæ a Nicephoro vel a quovis alio recentiore de ejus civitatis dedicatione sunt tradita. Siquidem ex certis manifestisque testificationibus constat, ejus civitatis dedicationem post

[1] Strab. lib. XI. — [2] Ambros. epist. ad Valent. Imp. ante relationem Symmachi. — [3] Ambros. ad Valent. Imp. adversus Symmachum. — [4] Niceph. lib. VIII. c. 16. — [5] Euseb Vit. Const. lib. III. c. 47. — [6] Apud Metaph. die 10 Julii. — [7] Sozom. lib. III. c. 3.

annos quinque ab hoc tempore contigisse, nosque suo loco de ea fusius disseremus, et cum Nicephorum, tum alios ea in re plane hallucinatos esse perspicue demonstrabimus.

197. Sic igitur absoluta Synodo, episcopi qui ex diversis regionibus Nicæam in unum convenerant, inde recedentes, veluti ex fonte exuberante largissimi rivi in diversa diducti, universam Dei Ecclesiam catholicæ doctrinæ laticibus copiosissime irrigarunt : quam enim acceperant a SS. magna Synodo orthodoxæ fidei regulam a Romano Pontifice confirmatam, cæteris episcopis, qui non interfuerant, et fidelibus populis communicarunt. Etenim metropolitani colligentes sub sua diœcesi constitutos episcopos et antistites sibi subjectos clericos, et illi plebem sub se positam; quæ decreta fuissent trecentorum decem et octo Patrum consensione, edicta promulgant, et in Albo ecclesiastico cunctis inspicienda proponunt. Et inter alia perlata quoque fuisse in Africam statuta Nicæni Concilii per Cæcilianum episcopum Carthaginensem, qui eidem interfuit, Concilium sextum Carthaginense palam testatur [1].

198. Dum vero fidei formam perlegunt, eamque in omnibus consentientem iis quæ hactenus credidissent, intelligunt, licet verbis pluribus declaratam, nihil tamen penitus immutatam; immensas sanctissimæ Trinitati, cujus in sacro baptismate signaculum suscepissent, gratias agunt, seque omnes ejusdem custodes fidelissimos exhibent, quam in omnibus integram illibatamque servare contendunt. Tunc et Alexander episcopus Alexandrinus cum eamdem sartam tectam et in omnibus cuperet custoditam, præcavens in futurum, illud in ea Ecclesia statuit esse servandum, ne scilicet ibi, quantumlibet amplissima civitate, populum fidelem alius quispiam, licet presbyter, sed ipse tantum doceret episcopus; de quo quidem instituto sic tradit Sozomenus [2] : « Apud Alexandrinos vero solus civitatis episcopus docet : aiunt tamen hanc consuetudinem non prius inolevisse, quam ex quo Arius presbyter de doctrina disserens, insolitam introduceret. » Hæc ipse : sed cum sciamus, peregrinum episcopum, Paulum Emesenum legatum, rogatum a S. Cyrillo [3], ad populum de fide catholica publice sermonem habuisse; munus prædicandi verbi Dei Alexandrinis presbyteris tantum inhibitum fuisse, dici posse videtur.

199. *Romanum Concilium.* — Perlatis autem Romam decretis SS. magnæ Synodi, atque litteris quas superius recitavimus, Silvester collegit ex Italia episcoporum Concilium, cujus hæc tantum fragmenta supersunt : « Silvester episcopus sanctæ et Apostolicæ Sedis urbis Romæ dixit [4] : Quicquid in Nicæa Bithyniæ constitutum est, ad robur sanctæ matris Ecclesiæ Catholicæ et Apostolicæ a sanctis sacerdotibus trecentis decem et octo nostro ore conformiter confirmamus. Omnes qui ausi fuerint dissolvere definitionem sancti et magni Concilii, quod apud Nicæam congregatum est sub præsentia piissimi et venerandi principis Constantini Augusti, anathematizamus. Et dixerunt omnes : Placet. » Hic admonemus lectorem, eum qui hujus Synodi fragmentis præfixit titulum, in eo esse hallucinatum, quod præsente Constantino Augusto, hoc a Silvestro Romæ Concilium celebratum tradit, deceptus nimirum ex recitatis primi capitis verbis, quibus de Constantino habetur mentio : quæ cum referenda essent ad ea quæ præcedunt de Nicæno Concilio, cui interfuit Constantinus : ille imprudens, ad ea quæ sequuntur, eadem verba retulit, ut dictum putarit a S. Silvestro : « Anathematizamus sub præsentia Constantini. »

200. Addidit ad hæc Silvester de Paschate : « Omnibus episcopis et presbyteris præceptum est, Paschæ observantiam custodire a luna decima quarta usque ad vicesimam primam, ita ut Dominicus dies coruscet. Et dixerunt episcopi : Placet. » Rursus ad eos Silvester dixit : « Robustius duximus consilium (si placet) ut omnis episcopus qui convenit ad Concilium fidem suam (suo) chirographo confirmet : ut deinceps rediens ad parochiam suam, compaginem nostræ salutationis plebi suæ innotescat, ut, fide Concilii declarata, intemeratus ordo servetur. Et dixerunt episcopi : Placet. » In hac item Synodo idem Silvester pontifex, de clericis, ne judicent publice sæcularia, nec coram judice sæculari causam dicant, statuit his verbis : « Nulli omnino licere clerico causam quamlibet in publico examinare; nec ullum clericum ante judicem laicum stare. Et dixerunt episcopi : Placet. » Sunt alia ibi statuta, quæ lector, si cupit, inspiciet. Consuevisse enim, quæ decreta essent in œcumenica Synodo ad Romanum Pontificem confirmanda deferri, et ab eo ad alias deinde Ecclesias mitti, cum ea quæ sunt hactenus dicta demonstrant, tum etiam gesta postea, absoluto Concilio Ephesino, declarant; quando a S. Leone papa de his quæ acta essent, redditi sunt absentes episcopi certiores ; et illi coacta Synodo, et consignata fide chirographo, ad eumdem Pontificem rescripserunt [1].

201. Quod autem post dictum Concilium Romæ habitum de confirmatione Nicænorum decretorum, in codice aliud attexatur Romanum Concilium ab eodem Silvestro pontifice celebratum (ut illic dicitur) eodem tempore, quo Nicææ magnum Concilium ageretur, XIII kalendas Julii, haud certa fide et ratione consistere posse videtur. Nam quod ibi habetur, Nicææ, tunc non tantum Arium, sed Photinum quoque fuisse damnatum, eumdemque in ea tunc Romæ Synodo habita pariter condemnatum : hoc uno mendacio tota illa narratio suspecta redditur ac fide infirma : siquidem Photinus (ut suo loco dicemus) longe post hæc vixit. Reliqua autem, quæ ibi reperiuntur esse posita, a vero Romano Concilio putantur esse desumpta, atque in compendium re-

[1] Concil. VI Carthag. c. 9. — [2] Sozom. lib. VII. c. 19. — [3] Cyrill. Alexan. hom. 7. et 8. — [4] Extat tom. I. Conc.

[1] Apud S. Leonem post epist. LII.

dacta, quibus tamen incertus auctor et mendax præfationem affixerit.

Cæterum nec illud dicere prætermittimus, tria illa Romana Concilia sub Silvestro ordine præpostero esse in edito codice posita; cum quod habetur ordine tertium, illud ante Nicænum Concilium (ut suo loco demonstratum est) celebratum fuisse constet, ac proinde primo loco ponendum.

202. *Piæ Constantini leges et statuta.* — Quod vero ad Constantinum imperatorem spectat, compositis in Nicæno Concilio rebus ecclesiasticis, quæ ad politicum statum recte disponendum pertinere viderentur, sollicite procuravit. Quoniam autem quales in Republica principes ac magistratus, tales et reliqui illis subjecti esse soleant: cum de se ipso optimi principis in omnibus specimen ederet, de magistratibus ac sibi ministrantibus aulicis recte moderandis ac disponendis subiit eum potissimum cura : quamobrem ut eos in omni probitatis officio contineret, adversus ipsos ejusmodi edidit sanctionem [1], sic ad universos provinciales scribens :

203. « Si quis est cujuscumque loci, ordinis, dignitatis, qui se in quemcumque judicum, comitum, amicorum, vel palatinorum meorum aliquid veraciter et manifeste probare posse confidit, quod non integre atque juste gessisse videatur; intrepidus et securus accedat, interpellet me. Ipse audiam omnia, ipse cognoscam. Et si fuerit comprobatum, ipse me vindicabo. Dicat securus et bene sibi conscius dicat. Si probaverit (ut dixi), ipse me vindicabo de eo, qui me usque ad hoc tempus simulata integritate deceperit. Illum autem qui hoc prodiderit et comprobaverit, et dignitatibus et rebus augebo. Ita mihi summa Divinitas semper propitia sit, et me incolumem præstet, ut cupio felicissima efflorente Republica. PP. XV kal. Octobr. Nicomediæ, Paulino et Juliano coss. » Hucusque sanctio, et quidem sanctissima Constantini, digna sane quæ ad velum cujusque principis pro foribus affigatur : cum sæpe contingat, bonos principes aulicorum ministrorum et magistratuum perperam gestis rebus enormiter infamari. Sed præstitit reipsa quæ comminatus est Constantinus, qui in præcipuos domesticos viros, et inter alios gratia apud eum præ cæteris pollentem Sopatrum jussit animadverti. At de his suo loco opportunius agendum erit.

204. Rursus vero hoc eodem anno cruenta gladiatorum spectacula, lege sancita, antiquari jussit, sic de his rescribens ad Maximum præfectum prætorio [2] : « Cruenta spectacula in otio civili et domestica quiete non placent. Quapropter qui omnino gladiatores esse prohibemus, eos qui forte delictorum causa hanc conditionem atque sententiam mereri consueverant, metallo magis facies inservire ; ut sine sanguine suorum scelerum pœnas agnoscant. PP. Beryti, kal. Octob. Paulino et Juliano coss. » Cæterum haud valuit, ejusmodi Constantini lege edita, ludus gladiatorius penitus tolli, sed nec legibus Constantii ejus filii potuit omnino abrogari, quin perseverarit diutius sub christianis quoque imperatoribus : quando autem et qua occasione prorsus sublatus fuerit, suo loco dicemus. Verum ab horum plane sanguine temperatum voluit imperator, quem furor inhumanus, non autem ab illo quem juste exertus gladius magistratus effunderet, ut de clarissimo viro nuper dicto (etsi de aliis taceatur) exemplum testatur. Quamobrem sicut mendacii ita turpis adulationis Eusebius arguendus est, dum tradit fuisse Constantini imperium sine sanguine, cum in primis sic ait [1] : « Toto illo tempore quo regnabat Constantinus, dum populus cujusque nationis, et cives paternis potius gubernati legibus, quam necessitate adducti parebant ; gladius quisque, quo judicum sententia supplicium de maleficis sumi solet, otiosus suspensus fuit. » Ac deinde [2] : « Cum imperator se totum ad humanitatem et misericordiam dedisset, et qui singulis provinciis præerant, nullum prorsus de maleficis supplicium sumerent : res hæc universæ administrationi non minimam reprehensionem peperit; quæ sive justa, sive secus, judicet quisque pro sua voluntate : mihi liceat, quæ vera sunt, monumentis mandare. » Hæc Eusebius, scilicet, ut quas silentio obvolutas reliquit, de Crispi filii, uxoris, et aliorum domesticorum cædibus conceptam suspicionem quamcumque supprimeret.

205. At quod etiam commendat imperatoris humanitatem, illud est, quod sicut gladiatorum supplicium a legibus irrogari solitum sustulit, ita et supplicium crucis penitus abdicavit: de his enim hæc tradit Sozomenus [3] : « Postremo supplicium crucis, a Romanis olim decretum maleficis, lege sustulit. » Sed et sanctus Augustinus [4] : « Christus ipse quia ipse honoraturus erat fideles suos in fine hujus sæculi, prius honoravit crucem in hoc sæculo, ut terrarum principes credentes in eum prohiberent aliquem nocentium crucifigi. » Affirmant id ipsum alii complures. Verum sciendum est, haud statim post debellatum Maxentium a Constantino (quod putant aliqui) sublatum fuisse crucis supplicium ; imo in servos accusantes dominos irrogatum esse ex rescripto ejusdem Constantini ad Maximum constat, dato anno nono ejus imperii, Volusiano et Aniano consulibus ; cum ait de ejus criminis reo [5] : « Denegata audientia, patibulo affigatur. »

206. Sed ad Sozomenum redeamus, qui ita subdit : « Quin etiam suam imaginem Constantinus, seu in nummis expressam, seu depictam in tabulis, jussit semper hoc quoque divino signo inscribi consignarique ; cujus rei adhuc testimonio sunt imagines ejus hac figura descriptæ. » Ita ipse.

Quod autem spectat ad Constantini imagines in nummis cusas, ac (ut ait Sozomenus) effigiatas divino signo ; tum numismata superius formis expressa, tum alia complura ære, argento, vel auro formata,

[1] L. IV. de accus. C. Theod. — [2] L. I. de gladiat. C. Theod.

[1] Euseb. Vita Const. lib. III. c. 1. in fin. — [2] Lib. IV. cap. 31. — [3] Sozom. lib. I. c. 8. in fine. — [4] Aug. in Matt. serm. 18. et serm. 2. in Parasceve. — [5] L. unic. ad legem Juliam Majest. in fin. C. Theod.

quæ Romæ præsertim apud viros antiquariæ facultatis peritos inveniuntur, aperte demonstrant. Habet Romæ Angelus Breventanus Papiens. nummum æreum qui eamdem ferme refert imaginem, quam testatur Eusebius [1] in tabula pingendam effingendamque ante vestibulum palatii Constantinum curasse, nempe draconem medio ventre cruce transfixum, hac Christi virtute penitus superatum : cujus rei analogiam idem Eusebius ex Constantini ipsius mente (ut vidimus superius) declaravit, nempe crucis Christi virtute draconem illum, qui in ea specie humanum genus superavit, jam penitus esse prostratum ; unde salus et spes publica parta est. Porro posteriores Augusti, æmuli gloriæ Constantini, nomen Christi et signum crucis non tantum in labaris (ut vidimus) atque armis, galeis, et clypeis expresserunt, verum etiam superati humani generis hostis ejusmodi hieroglyphicum in compresso dracone æque reddere cupierunt, ut Majoriani Aug. numisma [2] egregio declarat exemplo. In quo vides in primis clypeum Christi nomen et crucem simul exprimente signo decorum, et imperatorem cruce potentem dextero pede caput nefandi percalcare draconis.

207. *De nummis aliis a Constantino cusis.* — Rursum vero, quod spectat ad insignem Constantini, de quo agimus, pietatem, nummorum signis variis modis expressam, hæc his idem Eusebius addit : « Quanta autem fidei vis divino quodam instinctu in ejus animo defixa fuerit, vel ex eo intelligi potest, quod in aureis nummis imaginem ita insculpi curavit, ut pansis manibus instar precantis cælum contueri videretur : quod genus nummi hac effigie sculpti per omnes Romani imperii gentes volitabat. » Cæterum nullum hactenus (etsi sollicite exquisierimus) invenire licuit nummum tali forma, quam describit Eusebius, cusum : si quis autem ex iis aliquem, quem et germanum esse noverimus, suppeditabit, in alia editione hic exprimendum curabimus. Sed rursum de ejusdem imaginibus Eusebius [3] : « Jam in ipsis regiis per quasdam januas in tabellis, quæ summis vestibulorum partibus affixæ erant, erecto statu pingebatur, sursum in cælum contemplans, et precantis forma manus sursum tollens. Hoc modo cum in tabellis se Deo supplicantem repræsentasset, lege cavit, ne ipsius effigies in idolorum templis poneretur; ne ipsa tabella, vel minima lineamentorum parte, propter vetitorum idolorum errorem labem aliquam contraheret. » Hucusque Eusebius. At nec illud ad postremum ejusdem imperatoris pietatis insinuandæ causa, his addere prætermittimus, eumdem Constantinum Augustum lanceam etiam, qua uti soleret in prœliis, in similitudinem crucis elaborandam curasse, eam vero a successoribus imperatoribus hæreditario jure possessam, ad Henricum quoque imperatorem et Othonem ejus filium pervenisse, ac magno in pretio habitam esse constat [1].

208. *Diversæ legationes ad Constantinum.* — Quod rursum pertinet ad anni hujus Constantini Magni res gestas, hoc potissimum anno (postquam omni ex parte pacatissimum redditum est Romanum imperium), quo et vicennalia festa solemnia toto orbe Romano celebrata sunt, et Constantius ejus filius creatus est Cæsar, accidisse putamus, quod scribit Eusebius complures ex diversis provinciis extra Romanum quoque imperium positis ad Constantinum missos esse legatos ; ait enim [2] : « Indeque factum est, ut frequentes undique ex omnibus gentibus legati adessent, secumque pretiosa dona ad imperatorem afferrent, ita ut, qui fortuito ad vestibulum regiarum portarum accederent, claras et illustres Barbarorum personas quasi ordine quodam dispositas animadvertere possent; quibus vestis non eadem formarum species dispar, coma vero tum capitis tum genarum valde dissimilis; vultus ipse truculentus, barbarus, horribilis; corporum incredibilis pæne magnitudo; jam aliis ora rubebant, aliis nive erant candidiora, nonnullis mediocri colore imbuta : nam Blemyum et Indorum legati, Æthiopumque simul, quorum jacet extima tellus, in ista hominum serie conspiciebantur. Ii singuli tanquam in tabulis depicta honoraria munera ad imperatorem deferebant : coronas hi aureas, illi ex pretiosis lapidibus diademata. Jam alii flavam comam, alii auro et floribus contextas barbaricas vestes, equos alii, alii clypeos et longas hastas, et sagittas, et arcus : quibus imperatori, si ita ei videretur, et officium et societatem in omnibus bellis se offerre significabant. Quæ postquam accepisset imperator, suumque singulis tribuisset locum, vicissim eos tantis muneribus donisque ornabat, ut eodem puncto et momento temporis legati locupletissimi evaderent. In quibus etiam nonnullos cæteris clariores et nobiliores Romanis honoribus sic illustrabat, ut plerique obliti ad patrios lares reversionis genus hoc vitæ amplexi sint. » In hunc modum de legatorum vario genere Eusebius, qui hoc anno, cum Nicæam ad Concilium venit, eos, quos tam exacte describit, vidisse potuit; qui et de Persis hæc subdit [3] :

209. « Cum vero etiam Persarum rex Constantino per legatos notus esse cuperet, eique dona quædam mitteret, tanquam fœderis et amicitiæ signa : cum hoc quoque se imperator societate et fœdere junxit, et incredibili quodam studio perfecit, ut a quo ipse primum honorum præmiis provocatus esset, eumdem refundendis honoribus et præmiis longe superaret. Idemque cum accepisset apud Persas frequentes esse Dei ecclesias, et infinitum pæne populum Christi gregibus contineri, non mediocri ex hac fama affectus voluptate, utpote quem communis quædam omnium cura tangeret, de iis

[1] Euseb. Vit. Const. lib. III. c. 3. — [2] Num. aureus D. Lælii Pasqualini Rom. Canonic. S. Mariæ Majoris. — [3] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 15. 16.

[1] Vide Act. S. Gerardi Abb. apud Sur. tom. V. die 3 Octobr. — [2] Euseb. in Vit. Const. lib. IV. c. 7. — [3] Euseb. ibid. cap. 8.

etiam sollicitus erat. » Hæc Eusebius. Joannes enim Christianorum, qui in Perside erant, episcopus, cum hoc anno ad Nicænum magnum Concilium venit, ut par est credere, de Ecclesia quæ erat in Perside Constantinum certiorem reddidit, ab eoque ipse imperator persuasus dedit litteras ad regem Persarum (Sapores is erat), quibus Christianos omnes, qui agebant in regno illi subjecto, magnopere commendavit. Porro epistolam ad eum tunc scriptam Eusebius ad verbum recitat, quæ est hujusmodi [1] :

210. « Divinam fidem conservans, veritatis luce perfruor; et hujus veritatis luce ductus divinam fidem intelligo. His igitur (ut res ipsæ confirmant) sanctissimum Dei cultum percipiens, hanc colendi rationem quasi magistram me habere profiteor ad cognitionem sancti Dei. Hujus Dei vim et potentiam auxiliatrices meorum bellorum nactus, ab ipsa ultimi Oceani ora exorsus, universum inde orbem firma et salutari spe erexi; ita ut omnes gentes, quæ tot tyrannorum dominatu oppressæ, dum quotidianis calamitatibus cederent, prope extinctæ essent, mea opera meisque laboribus ad commodiorem statum revocatæ sint. Hunc Deum immortali memoria me honorare profiteor; hunc liquida et pura mente celsissima in sede locatum avidissime contemplor; hunc humi procumbens invoco, omnem sanguinem execrandum et odores ingratos ac detestandos abhorrens, omnem terrestrem e sacrificio flammam fugiens; quibus omnibus turpiter pollutus, nefandus, et inexplicabilis error multas gentes et totas fere nationes ad profundissima tartara projecit. Nam quæ hujus universitatis Deus ad humanæ providentiæ necessarium usum benignitate quadam sua in lucem edidit, hæc ad cujusque cupiditatem rapi nullo modo patitur; puram solummodo mentem et animum omni labe vacantem ab hominibus flagitat, quibus ille virtutis et pietatis actiones ponderat. Bonitatis enim et mansuetudinis officiis placatur, complectens mites, turbulentos aversans, amans fidem, coercens infidelitatem, omnemque cum superbia junctum dominatum perrumpens, arrogantium vim reprimens: quos fastus extulit de solio deturbans; humiles et injuriarum perferentes justis præmiis afficiens; eodem modo justum etiam imperium magni faciens, suis subsidiis et opibus communit, regiamque prudentiam pacis tranquillitate conservat.

211. « Minime sane errare mihi videor, frater mi, si hunc solum Deum profiteor omnium ducem et parentem; quem multi hic, cum imperium tenerent, insanis erroribus agitati, respuere et aspernari conati sunt. Sed horum jam acerbus exitus fuit; ut omnium mortalium judicio illorum calamitates exempli loco proponerentur similia scelera persequentibus. In hoc numero illum unum fuisse arbitror, qui divina ira tanquam aliquo fulmine ex hoc loco dejectus, in vestras oras delatus est, patefacto de famosa sua turpitudine triumpho nostro (vestro). Sed illud bene accidit, quod nostris potissimum temporibus in ejusmodi sacrilegos tale supplicii exemplum editum est. Nam et mihi contigit nonnullorum exitus animadvertere, qui paulo ante populum Deo consecratum nefandis edictis perturbaverant. Quapropter immortales Deo gratias ago, quod singulari providentia erga universum hominum genus, qui divinam legem colunt ac venerantur, restituta pace, incredibili lætitia et voluptate afficiuntur; ex quo facile mihi persuadeo, optimo tutissimoque statu omnia collocata esse; cum per eorum castam et acceptam Dei colendi rationem, et ipsorum inter se de divina natura consensionem, omnes ad se Deus rapere et colligere dignetur. Hunc præclarum hominum cœtum, Christianorum, inquam, de quibus omnis est a me suscepta oratio, cum audiam etiam Persidis potissimam partem (quod mihi sane est gratissimum) exornasse; quanta me putas perfundi voluptate? Tecum igitur præclarissime agitur, et cum illis etiam : quoniam utrique vestrum hæc felicitas communis est. Isto enim modo Deum hujus universitatis dominum ac parentem propitium et placatum habebis. Hos igitur, quoniam hac dignitate es, tuæ fidei commendo; hos eosdem propter insignem tuam pietatem tibi in manus trado; hos, ut decet humanitatem tuam, complectere et ama; sic enim et tibi et nobis ista tua fide immensum beneficium præstabis. » Hucusque epistola Constantini ad Saporem regem Persarum. Meminit hujus etiam Sozomenus [1] ; sed plane errare videtur, dum putat eam scriptam esse, postquam Sapores aggressus est Christianos persequi, cum nulla prorsus mentio in ea de persecutione habeatur, quæ multos abhinc annos cœpta est sub Constantio imperatore.

212. De propagatione autem christianæ fidei ad Persas, Armenos, aliasque finitimas gentes, hæc idem Sozomenus ait [2] : « Deinceps autem religio Christiana ad gentes finitimas permanavit, et in multos diffusa est. Armenos autem jam antea se ad fidem Christi recepisse accepi. Nam fertur, Tyridatem, qui tunc huic genti præerat, admirabili quadam et divina visione, quæ circa illius ædes forte apparuerat, non modo ad Christianam religionem vocatum esse, verum etiam edicto omnibus subjectis imperasse, ut fidei Christi se addicerent : postea vero ad vicinas gentes eadem pervasit religio, et ad multos vagata est. Quod ad Persas spectat, ex illis etiam initio christianos arbitror factos fuisse nonnullos, qui propter consuetudinem quam habebant cum Osroenis et Armenis, in colloquium (ut verisimile est) cum divinis viris, qui ibi erant, venerant, et virtutis eorum periculum fecerant. » Hæc Sozomenus. At de Tyridate et Christianis Majoris Armeniæ a nobis superius actum est: Persas vero complures longe ante hæc tempora accepisse Evangelium, quæ de Persis martyribus secundo tomo dicta sunt, fidem faciunt. Quamobrem Iberorum conversionem per

[1] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 9.

[1] Sozom. lib. II. c. 14. — [2] Idem lib. II. c. 7.

christianam feminam factam, quam ante hæc idem auctor recenset, postea contigisse, suo loco dicemus.

213. *De Eusebii et Hieronymi Chronico.* — At demum ad hujus anni res gestas coronidem apponamus, quæ ad exactam explorandam temporum rationem plurimum confert. Eusebius, qui historiarum libros usque ad Licinium extinctum perduxit, Chronicon in hunc annum Constantini vicesimum propagavit, cui sanctus Hieronymus (ut ipsemet testatur [1]) appendicem addidit usque ad consulatum Valentis sextum, et Valentiniani iterum. Sic enim habent Chronica recte disposita veluti bases quædam et fundamenta; super quæ universa construendæ historiæ moles consurgat: quamobrem quæ reperimus in eis interdum nutantia et infirma, solidioribus ac firmioribus curavimus suffulciri repagulis. Fuit in his sane nobis magnopere insudandum, quod Hieronymi lucubrationes, librariorum negligentia, non in omnibus integræ atque sinceræ, ut ab ipso elaboratæ, nobis sunt redditæ: ut qui ista exactius non consideret, ei plane accidat (quod ipse ait, cum præfatur in Eusebii Chronicon), ut vitia librariorum ad auctorem facile referantur. Ne igitur tum Eusebius, tum Hieronymus hanc injuste calumniam patiantur, neque nos temeritatis leviter arguamur, cum interdum diversam ab ea, quæ in eorum Chronico habetur, ineamus temporis rationem; hic quadam veluti necessitate compulsi, repetere cogimur, quæ idem ipse Hieronymus in Eusebii Chronicon inter multa alia, quæ hanc tantum rem spectant, præfatus est; sic enim ait:

214. « Ut autem manifesto cognoscatur indicio, ad quem numerum historia quæque pertineat, has distinctiones positas lector advertat.

« Ut si ad primum numerum regni primitus adnotati historia referenda est, primam litteram in explicatione historiæ contempletur; et si quidem eam ex minio viderit, illi tempori applicandam vel anno sciat, quem suggesserit numerus similiter eodem minio figuratus.

« Si vero numerum non puro minio, sed mixto nigro notatum esse perviderit, secundæ lineæ numero debetur historia.

« Si autem tertio numerorum ordini applicandum est, quod fuerit adscriptum, medium puro minio numerum, et partem reliquam ex solo nigro expressam conspicabitur.

« Quarta numeri linea nihil habebit ex minio, sed indicio erit, quod sibi historia debeatur cum minio facta littera in principio enodationis historiæ, quæ etiam superioribus signis subdenda est; nihilo minus apparebit nullo superius memoratorum in numeris respondere.

« Sin vero non minio, sed mixtim nigro rubroque littera fuerit expressa, refulgens ex rubro numerus in quinta numerorum linea poterit adverti; et ita sexta linea numeri ut secunda, septima ut tertia designabitur, octava quoque ut quarta, apparente littera bicolori.

« Cum vero nec in numeris, nec in explicatione historiæ ullum illorum, quæ prædiximus, signorum fuerit, non linea quod adnotatum fuerit vindicabit. Non tamen omnia hujusmodi requirenda sunt necessario, cum minor est numerus linearum.

« Unde propemodum puto, ut, prout quoque scripta sunt, etiam colorum diversitates serventur; ne quis irrationabili existimet voluptate oculis tantum rem esse quæsitam; et dum scribendi tædium fugit, labyrinthum erroris intexat. Id enim elucubratum est, ut regnorum tramites, qui per vicinitatem nimiam pæne mixti erant, distinctione minii separarentur, et eumdem coloris locum, quem prior membrana signaverat, ex adverso positi numeri retinerent, vel etiam posterior scriptura servaret. » Hæc ipse: ac plane accidit, quod antea dixerat, ut pæne difficilius esset legendi ordinem discere, quam ad lectionis notitiam pervenire.

215. *Eusebii Chronicon corruptum.* — Quam vero diversum ab his sit Eusebii ac Hieronymi Chronicon, quod habetur typis excusum, vel scriptum in antiquis codicibus, nemo non videt: ut plane appareat, librarios pertæsos ejusmodi linearum et litterarum distinctionum, et colorum varietates, in aliam ac plane diversam redegisse formam, Eusebii atque Hieronymi Chronicon, multa (ut puto) ex eodem subducentes: nam si nonnisi quæ extant, fuerant ordine temporum disponenda, cur adeo fuit Hieronymo laborandum, ut tot litterarum, linearum, et colorum adhibitis differentiis, lectorem inutiliter fatigaret? cum tamen ea omnia adeo necessaria fuisse testetur, ut librarius, si tædio victus aliquid prætermiserit, intexeret non tam Chronicon, quam (ut ait) labyrinthum erroris. Quamobrem ob paulo prolixiorem rerum gestarum narrationem, quam simplex Chronicon postulat, ejusmodi opus Eusebii idem Hieronymus in exordio suæ appendicis, Historiam nominat, cum ait: « Hucusque Historiam scribit Eusebius Pamphili martyris contubernalis, cui nos ista subjecimus. » De Chronico enim hæc ipsum loqui, non autem de libris decem Historiæ, certum est, cum illi Licinii exitu terminentur. Nominat etiam alibi idem Hieronymus ejusmodi opus, Historiam distinctam plane a decem libris illis, quibus indidit titulum, *Historia Ecclesiastica;* nam sic ait [1], dum ejusdem Eusebii lucubrationes recenset post alias: « Ecclesiasticæ Historiæ libri decem, Chronicorum canonum omnimoda Historia, et eorum ἐπιτομή. » Hæc ipse: cujus labores non in Epitome, sed in Chronicorum historia adhibitos esse, ex iis quæ nuper recitavimus ex ipsius præfatione, satis expresse intelligi potest, atque pariter cognosci, Chronicon quod extat, non esse illam ab Eusebio confectam Epitomen, sed Chronicon historiæ mutilatum. At minime recens Eusebii Chronicon ejusmodi vulnus accepit, quod librariorum negligentia

[1] Hieron in præfat. ad Eusebii Chronicon.

[1] Hier. de Script. Eccl. in Euseb.

decurtatum conqueritur S. Augustinus [1]. Qui igitur Eusebii et Hieronymi Chronicon sic decurtavit et in aliam formam temere commutavit, cum ipsos auctores in erroris sæpe culpam adduxit, tum nobis de his disserendis, arguendis erroribus, iisdemque confutandis, atque emendandis et restituendis, plane incredibiles labores peperit. Hinc et in eodem opere inter alia in annis Christi inconstantia orta est, dum quos ad rectæ chronographiæ ordinem dispositos esse superius demonstravimus, postea a justa linea effluere videas, et enormiter aberrare: nam et præsens annus, qui est Constantini vicesimus anno Domini trecentesimo vicesimo quinto consignatus, apud Eusebii Chronicon annotatur anno Domini trecentesimo atque trigesimo; qui quidem error si non corrigatur, alios pariat, et immensas gignat difficultates.

216. Sed quæ partes fuerint S. Hieronymi in tradendo latinitati Eusebii Chronicon, atque suum addendo, ipsummet audi, qui ait [2]: « Sciendum etenim me esse et interpretis, et scriptoris ex parte officio usum; quia et græca fidelissime expressi, et nonnulla, quæ mihi intermissa videbantur, adjeci in Romana maxime historia, quam Eusebius hujus conditor libri non tam ignorasse, utpote eruditissimus, quam ut græca scribens, parum suis necessarium perstrinxisse, mihi videtur. Itaque a Nino et Abraham usque ad Trojæ captivitatem pura græca translatio est. A Troja usque ad vicesimum Constantini annum nunc addita, nunc mixta sunt plurima, quæ de Tranquillo et cæteris illustribus historicis curiosissime excerpsimus. A Constantini autem supradicto anno usque ad consulatum Augustorum Valentis sextum, et Valentiniani iterum, totum meum est. Quo fine contentus, reliquum tempus Gratiani et Theodosii latioris historiæ stylo reservavi, non quo de viventibus timuerim libere et vere scribere (timor enim Dei hominum timorem expellit), sed quoniam debacchantibus adhuc in terra nostra Barbaris, incerta sunt omnia. » Hucusque Hieronymus; ex quo quidem perspicuum redditur, ipsum edidisse Chronicon Gratiani et Theodosii imperatorum temporibus. At licet hujuscemodi lucubrationis non fecerit mentionem in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis, cum sua in fine operis recenset scripta; idem tamen ipse in epistola ad Oceanum de optimo genere interpretandi ingenue profitetur, dum et dictæ præfationis suæ præpositæ Eusebii Chronico meminit, et ex ea aliqua recitat; nam ait [1]: « Cum Eusebii Cæsariensis χρονικὸν in latinum verterem, tali inter cætera usus sum præfatione: Difficile est alienas lineas insequentem, etc. Citat in commentariis in Danielem idem Eusebii Chronicon a se translatum [2]. » Hæc igitur de Eusebii et Hieronymi Chronico disseruisse adstrictos nos necessitate quadam oportuit, adversus eos qui majorem nomini (minus re ipsa perspecta) quam veritati tribuunt auctoritatem: ut et intelligat ex his lector, nobis immensos ac plane incredibiles opus fuisse subire labores, ad res ecclesiasticæ historiæ per annos singulos scite et congrue disponendas.

[1] Aug. de Civit. Dei lib. XI. c. 31. — [2] Hieron. in ead. præfatione.

[1] Hieron. epist. CI. — [2] Hieron. in Daniel. c. 9.

Anno periodi Græco-Romanæ 5818. — Olymp. 276. an. 1. — Urb. cond. 1078. — Jesu Christi 325. — Silvestri papæ 12. — Constantini 20.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 13. Coss. *Anicius Paulinus*, et *Anicius Julianus*, ut colligitur ex libello de Præfectis Urbi. Iste Anicius Paulinus fuit patruus Anicii Paulini anno CCCXXXIV consulis, Junioris dicti, ut ab isto distingueretur, ut videre est apud Reinesium in Familia Aniciana, pag. 67.

2. *Vicennalia Constantini, et decennalia Cæsarum.* — Crispus et Constantinus Junior Cæsares imperii Cæsarei decennalia dedere, ut anno præcedenti ostendimus occasione consulatus ab utroque ob ea solemnia sumpti. Quare nummi Crispi et Constantini Junioris, in quibus vota vicennalia leguntur hoc anno percussi, si uterque in iisdem sine consulari cultu repræsentetur; sed si cum consulari habitu ibidem exprimatur, non dubium, quin hujusmodi nummi anno trecentesimo vicesimo primo, quo uterque Cæsar consul etiam fuit, et quinquennalia peregit, cusi fuerint, ut ex iis, quæ jam dixi, colligere est. Vota vero vicennalia tam anno quinto, quam anno decimo imperii de more sculpta, suo loco explicavi. Denique Cæsarei imperii Constantini vicennalia hoc anno exhibita.

3. *Concilium Nicænum.* — Celebrata *Nicæna Synodus* anno Seleucidarum Alexandræo DCXXXVI, ut habet Socrates lib. 1, cap. 13, sed non « die XI kalendas Julias, » ut ibidem idem historicus vitioso, ut videtur, codice usus scripsit, sed die XIX mensis Dæsii, « quem Romani Junium vocant, » die nempe

« XIII kalendas Julias, » ut legitur in Collectione Græca, quam Tilius edidit. Quod confirmant auctor Chronici Alex., Concilium Chalcedonense, ac Collectio Latina, quam Baronius *Cresconianam* vocat. Annus autem Seleucidarum DCXXXVI kalendis Septembris anni Christi præcedentis inchoatus est. Certe, si Concilium Nicænum die XI kalendas Junias seu vicesima die mensis Maii congregatum fuisset, Constantino ad ea, quæ post debellatum Licinium gessit, agenda tempus non suppetiisset, ut anno CCCXVIII, num. 5, demonstravi. In eadem Collectione Cresconiana asseritur, durasse Concilium « a die XIII kalend. Julii usque ad diem octavum kalendas Septembris, » quibus ex verbis Synodi Nicænæ initium ea in Collectione accurate consignatum fuisse elicio. Prodit enim Sozomenus lib. 1, cap. ultimo, Constantini M. vicennalia, quæ in diem VIII kalendas Augusti imperii ejus natalem incidebant, cum Concilii fine concurrisse : « Cum hæc a Concilio ita decreta essent, forte accidit, ut vicennalia Constantini eodem tempore celebrarentur. Est enim hic mos Romanis, ut decimo quoque anno uniuscujusque imperatoris publicam agant festivitatem. Commodum igitur adesse tempus existimans imperator, episcopos, qui Synodo interfuerant, ad convivium invitavit, donisque convenientibus honoravit. » Eadem Nicephorus lib. 8, cap. 26, tradit, et quod magis est, Eusebius, qui Concilio interfuit, lib. 3 de Constantini Vita, cap. 14, 15, 16 et 22.

4. *In vicennalibus Constantini M. terminatum.* — Porro in Dissert. Hypat. part. 2, cap. 2, num. 8, observavi, vicennalia et id genus festa, quæ de more die natali imperii celebrabantur, si differrentur aut anticiparentur (quod aliquando contingebat), in similem alterius mensis diem translata fuisse : ut si, v. g. imperator tertio idus Octobris imperium suscepisset, eodemque die post decennium decennalia exhibere non posset, non alio die quam tertio idus alterius mensis ea solemnia repræsentasse, uti anno CCLXXXIV, num. 12, jam monstravimus. Quare cum Constantinus ipso Concilii fine vicennalia Nicomediæ celebrarit, apparet, Atticum Constantinopolitanum episcopum, seu alium quemcumque, qui Cresconii Africani episcopi Conciliorum antiquæ Collectioni hæc verba adscripsit : « Concilium tenuit usque ad diem VIII kalendas Septembris, Paulino et Juliano coss., » accurate Nicænæ Synodi tempus designasse, et Constantinum vicennalia hoc anno a die VIII kalendas Augusti imperii sui natali, ad diem VIII kal. Septembris, diem nempe similis denominationis cum eo, quo imperium inierat, transtulisse ; non vero, ut perperam discurrit Hankius lib. de Byzantinarum rerum Scriptoribus Græcis, parte prima, cap. 1, num. 86, Concilium Nicænum, post vicennalia, id est, post Julii diem XXV per integrum mensem ad Augusti XXV diem durasse. Quomodo enim hoc verum esse potest, cum vicennalia a Concilii fine inceperint, illudque die vicesima quinta Augusti absolutum fuerit? Nihil igitur verius, quam Constantinum vicennalia per mensem distulisse, Conciliumque Nicænum usque ad diem XXV Augusti continuatum fuisse.

5. *Vicennalia Constantini Nicomediensia.* — Wilthemius in Nummis consularibus Constantini ac filiorum existimavit Constantinum vicennalia Nicomediensia anno præcedenti celebrasse, et præsenti quidem, quo annus vicesimus imperii ejus cœptus, preces et vota, quod tradit Eusebius, ob illum annum oblata, sed quæstionem esse, « non de votis precibusque toto orbe terrarum variis locis atque temporibus ob vicennalia Constantini oblatis ; sed de votis solemnibus illis, quæ deinde in Annales publicos et in fastos æternæ memoriæ causa referrentur, quæ fuerunt Nicomediensia illa et Romana, de quibus in libris de Vita Constantini non agit Eusebius. » Sed valde hallucinatur Wilthemius ; Eusebius enim diserte de festo vicennalium agit, illudque non tantum Nicomediæ, sed et in provinciis celebratum fuisse asserit : « Tanto igitur successu, inquit Eusebius, imperator exhilaratus iis, qui Synodo minime interfuissent, gratissimum fructum per li teras præbuit. Sed et universis populis, tam iis qui per agros, quam qui in urbibus habitabant, magnam pecuniæ vim distribui jussit ; publicam festivitatem ob vicesimum imperii sui annum hac ratione concelebrans. »

6. *Ab hoc anno divelli non possunt.* — Ita Eusebius, cap. 22, neque vicennalia et id genus festa in Annales publicos alio anno, quam quo edita erant, referebantur, neque alio anno ab imperatore, alio in provinciis celebrabantur. Quare non erat cur vir doctissimus ab omnibus antiquis hac in re recederet, cum nummi filiorum Constantini cum habitu consulari repræsentatorum non anno præcedenti, quo tertium consulatum gessere, sed anno CCCXXI, quo secundum consulatum iniere, et quinquennalia peregere, percussi fuerint. Epiphanius in hæresi LXX, quæ Audianorum fuit, ait, hos hæreticos hæc Catholicis exprobrasse : Ὅτι ὅτε τὰ γενέθλια τοῦ Κωνσταντίνου, τότε μεταποιήσασθαι, φησὶ, τὸ Πάσχα : id est : « Et cum natalis, inquiunt, Constantini celebraretur, Paschatis rationem immutastis. » Petavius in Notis ad illum locum ait : « An nativitatis diem, an imperii natalem intelligat, dubitari potest? » Verum ibi de natali imperii ac vicennalibus Constantini Nicomediensibus agi certissimum, cum in concilio Nicæno de Paschatis celebratione sermo fuerit ; eo absoluto, Constantinus vicennalia peregerit, et genuinum hujus imperatoris natale vel « III. kal. Martii, vel pridie kalend. Aprilis » contigerit, ut alibi diximus ; ac denique vicennalia et hujusmodi festa *natalis* nomine ab antiquis non raro designentur. De Constantini vicennalibus rursus infra.

7. *Tempus celebrati Concilii Nicæni.*—Gothofredus in Chronologia Cod. Theod. existimat, Concilium Nicænum celebrari cœptum esse mense Maio, die nempe XI kal. Jun., quia X kal. Jun. Constantinus Nicææ dedit legem 3 Codicis Theodosiani, *De diversis rescriptis*. Quam subscriptionem velut singularem notandam dicit, « utpote cum ea et annum et mensem, quo Synodus habita, egregie stabiliat. » Sed fallitur vir

doctissimus: *Constantinus* enim ante celebrationem Concilii Nicææ aderat, et tam Eusebius in Vita Constantini lib. 3, cap. 10, quam Socrates lib. 1, cap. 8, solum scribunt, episcopos omnes unum in locum convenisse, et imperatoris processum exspectasse: hunc autem post illos in locum Concilii advenisse, et postquam ad caput subselliorum fuisset, primum medium stetisse, ac non prius assedisse, quam episcopi ei innuissent. Constantinus itaque ultimus quidem in mediam ædem palatii, ubi Synodus habenda erat, venit, non vero ultimus Nicæam, ut male Socratem et Eusebium Gothofredus interpretatus est. Ex laudata itaque subscriptione illud discimus, *Constantinum* jam die vicesima tertia mensis Maii Nicææ fuisse, quod ab historicis observatum non fuit, licet Concilium ante diem decimam nonam mensis Junii inchoatum non fuerit, ut supra monstravimus.

8. *Constantinus Synodum Nicænam convocavit.* — A num. 13 ad 19. Nicænam Synodum a *Constantino* imp. convocatam esse docent Eusebius lib. 3, de Vita Constantini, cap. 6, Socrates, lib. 1, cap. 5, Theodoretus, lib. 1, cap. 7, et in Vita S. Jacobi Nisibensis, Sozomenus, lib. 1, cap. 16, Gelasius Cyzicenus, lib. 2 de Actis Nicæni Concilii, cap. 5, et Nicephorus lib. 8, cap. 14. His adde epistolam Synodicam Nicæni Concilii ad Ecclesiam Alexandrinam, quam descripsit Theodoretus lib. 1, cap. 11, Metrophanem et Alexandrum in Actis Nicænæ Synodi apud Photium in Bibliotheca codice CCLVI, Epiphanium hæresi LXIX, Justinianum imp. Collatione 1 Concilii V generalis, Gregorium presbyterum Cæsariensem Oratione in Nicænos Patres, et Ephesinam Synodum Collatione 1, in relatione ad Theodosium et Valentinianum impp. de abdicatione Nestorii, ubi dicitur: « Fides a trecentis decem et octo Patribus in metropoli Nicæna a sanctæ memoriæ Constantino congregatis exposita. » Hinc tamen inferri non potest, auctoritatem convocandi Concilia œcumenica ad Romanum Pontificem non pertinere; cum Ecclesia eam in Romanis Pontificibus agnoverit, eamque ei attribuant Patres secundi Concilii œcumenici Constantinopoli habiti in epistola Synodica ad Damasum, quam Theodoretus refert lib. 5, cap. 9, ubi ad litteras Romani Pontificis Concilium indicentis se convenire debere episcopi Orientales agnoscunt, adduntque: « Nunc vero postquam Synodum Romæ nutu Dei congregantes, nos etiam pro fraterna erga nos charitate vestra, tanquam membra propria, per religiosissimi imperatoris litteras evocastis. » Quare fatentur, Romanum Pontificem potuisse Romæ indicere Concilium generale, ad quod ne convenirent, angustiam duntaxat temporis velut excusationis legitimæ rationem protulerunt. Præterea inferri non potest, jus convocandi Concilia œcumenica ad Romanum Pontificem non pertinere, ex eo quod Nicænum convocarit Constantinus; cum is absque assensu Silvestri pontificis maximi Concilium Nicænum non convocarit. Quod constat ex eo quod legatos Silvester miserit, qui suo nomine Concilio præfuere. Hinc Synodus VI generalis, actione 18, in sermone acclamatorio, Silvestrum cum Constantino Nicænam Synodum congregasse diserte asserit: « Arius, inquit, divisor et partitor Trinitatis insurgebat, et continuo Constantinus semper Augustus et Silvester laudabilis magnam atque insignem in Nicæa Synodum congregabant. »

9. *Concilia Ecclesiæ consensu ab imperatoribus convocata.* — Respondet Launoius, part. 6 Epistolarum in Epist. ad Ludovicum Habertum Mommorium, hæc non a Synodo, sed in Synodo dicta esse ab eo qui acclamationem recitavit: rem non esse, de qua Synodi Patres sigillatim pronuntiaverint: quare relata verba illius esse tantum, qui Constantino imp. acclamavit, anno post Nicænam Synodum CCCLV. Verum, etsi præfata verba Synodi sextæ non sint, ea tamen probando sua fecit, nec est necesse ut Patres hac de re sigillatim pronuntiaverint: ridiculum est enim id exigere in rebus quæ fidei dogmata aut Ecclesiæ disciplinam non spectant, sed historiam et facta singularia. Satis est, ut id in Concilio dictum sit, reclamante nemine, ut hanc fuisse sententiam Concilii constet, ut jam viro docto observatum, qui et contra se ipsum objicit ex octava Synodo œcumenica, actione 5, in qua vicarii Orientalium sedium dixerunt: « Scitis quia in præteritis temporibus imperatores erant, qui congregabant Synodos, et ex toto terrarum orbe vicarios ad dispositionem hujusmodi causarum colligebant, quorum more et Dei cultor imperator noster universalem hanc Synodum non in obstruso, neque in clandestino, sed evidenter ac manifeste fecit, videlicet sanctissimorum vicariorum senioris Romæ nostrumque collegium. » Ex quibus verbis colligi videtur, Nicænam Synodum Constantinum et alias Synodos œcumenicas Orientis alios imperatores pari jure convocasse. Ad quam auctoritatem ipsemet respondet, imperatores convocasse quidem Concilia, sed ex Ecclesiæ consensu, non vero summo jure, vel potestate præsidii, non vero potestate regiminis. Duplex enim auctoritas in Conciliorum convocatione concurrere potest, ecclesiastica et civilis: ecclesiastica, ut damnentur hæreses, extinguantur schismata, sacri canones ad sanciendam condantur disciplinam; civilis, ut canones a Concilio constituti in forensi etiam judicio vim legis obtineant, et per omnes imperii provincias executioni tradi possint, et ut hæreticorum contumacia regia etiam auctoritate comprimatur.

10. *Sed auctoritate præsidii non regiminis.* — Indixerunt igitur Synodos Romani Pontifices, vel convocando episcopos, vel eorumdem convocationi assensum suum præbendo, quod fecit S. Silvester, quia « Generalium Synodorum convocandarum auctoritas Apostolicæ Sedi B. Petri singulari privilegio tradita est, » ut ait Pelagius II. Indixerunt easdem Synodos imperatores, ut Ecclesiæ laboranti suppetias ferrent, ut ipsi opitularentur, ut canonum se executores ac tutores demonstrarent. Quare ob auctoritatem non regiminis, sed præsidii Constantinus M. indixit Nicænam Synodum, ut quæ pacem Ecclesiæ spectabant, procuraret,

« tanquam communis episcopus, » ut eum vocat Eusebius. Necesse autem erat prioribus Ecclesiæ sæculis christianorum imperatorum auctoritatem ad Synodorum convocationem concurrere, ob alias etiam rationes. Primo, quia Ecclesia temporale dominium non habebat, neque alicujus urbis aut provinciæ obtinebat imperium, neque tunc Respublica erat in Ecclesia, sed Ecclesia erat in Republica, ut ait Optatus; adeoque necesse erat, ut imperatores locum aliquem et urbem imperii sui assignarent ad celebrationem Concilii. Secundo, quia publicis expensis deducebantur, reducebantur, alebantur episcopi, indeque litterarum *tractoriarum* usus. Tertio, quia legibus cautum erat, ne conventus fierent absque imperatorum licentia. Quare nunquam coacta sunt Concilia ab imperatoribus, ut auctoritatem suam ab illis mutuarentur, unde merito exclamat Athanasius in epist. ad solitariam vitam agentes : « Quando unquam judicium Ecclesiæ ab imperatore auctoritatem habuit ? » sed ut ab eis protectionem obtinerent, ac eorum potestate freti antistites, hæreticorum facilius frangerent contumaciam. Quo pacto Nicænum Concilium Constantinus M. convocavit. Qua de re fusius ab aliis actum.

11. *Præsides Synodi Nicænæ.* — A num. 19 ad 62. Nicæno Concilio præfuerunt *Hosius* Cordubensis episcopus, *Vitus* et *Vincentius* presbyteri, Silvestri pontificis Romani, cujus legati erant, nomine, ut liquet ex Gelasio Cyziceno lib. 2 Historiæ Concilii Nicæni, cap. 5, ubi ex tertio libro Eusebii de Vita Constantini, cap. 7, se ista transcripsisse profitetur : « Ipse etiam Hosius ex Hispaniis, nominis et famæ celebritate insignis, qui Silvestri episcopi maximæ Romæ locum obtinebat, una cum Romanis presbyteris, Vitone et Vincentio, cum aliis multis in consessu illo adfuit. Urbis autem illius, penes quam imperium est, episcopus, Metrophanes nomine, ingravescente ætate præpeditus abfuit; sed presbyteri ejus qui aderant, illius locum suppleverunt. » Eadem refert Photius, cap. 88. Verum est, Eusebii textum nunc ea non habere quæ ex eo Cyzicenus refert; sic enim solum apud ipsum legitur loco laudato : « Ab ipsa quoque Hispania vir ille multo omnium sermone celebratus, una cum reliquis aliis consedit. Aberat quidem regiæ Urbis antistes ob senilem ætatem : sed præsto erant presbyteri, qui vices ejus implerent. » Ita etiam hunc locum refert ad verbum Socrates lib. 1, cap. 5, sed mutilum esse in vulgatis editionibus Eusebii notavit Marca. Quis enim erit Hispanus ille, quamvis famæ celebritate conspicuus, si nomen ejus silentio damnetur ? Porro si consulatur Gelasii Codex, statim lacuna illa detegitur : verbis enim illis generalibus Eusebii statim subjicitur *Hosii* nomen et legatio : cujus nisi jam meminisset Eusebius, scopum suum non attigisset. Recensere namque voluit provincias, quæ episcopos suos ad Nicænam Synodum miserunt, et nihilominus in illa tam accurata relatione Italiam et urbem Romam omisisset : quod absurdum fuisset. Itaque non tantum ex Cyziceno, sed et ex Eusebio constat, *Hosium* cum Romanis presbyteris Vitone et Vincentio, S. Silvestri nomine, Concilio Nicæno præfuisse. Cæterum fallitur Petrus de Marca, dum scribit, *Alexandrum* Constantinopolitanum tunc tantum presbyterum fuisse, quando Nicæna Synodus habita est, eumque a *Metrophane* ad illam missum esse. Nam jam hoc tempore *Metrophanem* demortuum, Baronius recte ostendit.

12. *Hosius Synodo Nicænæ præfuit.* — Respondet Launoius in epistola ad Raimundum Formentinum, ex ecclesiasticis aliquibus monumentis colligi quidem, *Vitum* et *Vincentium* gessisse vices Silvestri, atque ita Concilio Nicæno adfuisse, non vero præfuisse. Non enim omnis, qui præsens adest Concilio, huic præsidet : alioqui tot essent Concilii præsides quot episcopi Concilio præsentes adessent. Verum, ut jam viris doctis observatum, turpiter hallucinatur Launoius. Quamvis enim adesse Concilio et præesse non sit idem, tamen adesse Concilio, Romani Pontificis nomine, et vices illius ibi gerere, idem est quod illi præesse. Qui enim Romani Pontificis in Synodo vices gerit, eum in Synodo locum tenet, muniaque illa obit, quæ obiret Pontifex Romanus, si inibi præsens esset. Quod confirmat duplex locus S. Leonis, quo Launoius abutitur. Primus habetur epist. 47 ad Synodum Chalcedonensem : « Amplectendum, inquit, clementissimi principis plenum religione consilium, quo sanctam fraternitatem vestram ad destruendas insidias diaboli et ad reformandam ecclesiasticam pacem voluit convenire, beatissimi Petri apostoli jure atque honore servato, adeo ut nos quoque suis ad hoc litteris invitaret, ut venerabili Synodo nostram præsentiam præberemus; quod quidem nec necessitas temporis, nec ulla consuetudo poterat permittere : tamen in his fratribus Paschasino et Lucentio episcopis, Bonifacio et Basilio presbyteris, qui ab Apostolica Sede directi sunt, me Synodo vestra fraternitas existimet præsidere. » Præsentiam igitur suam exhibuit Synodo S. Leo per præfatos legatos, qui præterea Synodo ejus nomine præfuerunt. Alter locus habetur in epist. 49 ad Marcianum Augustum, juxta etiam veterem ordinem : « Fratrem et coepiscopum meum Paschasium de ea provincia, quæ videretur esse securior, evocatum, qui vicem præsentiæ meæ possit implere, direxi, Bonifacio fratre nostro et compresbytero sociato, et his, quos antea miseramus, adjunctis, consortem illis fratrem quoque meum Julianum addentes episcopum....... Quia vero quidam de fratribus contra turbines falsitatis non valuere catholicam tenere constantiam, prædictum fratrem et coepiscopum meum vice mea Synodo convenit præsidere. » Quare idem est præsentiæ Pontificiæ vicem implere, et Synodo illius vice præsidere ; ac proinde cum *Vitus* et *Vincentius* Silvestri vice Nicænæ Synodo adfuerint et ejus præsentiam suppleverint, illi quoque Nicæno Concilio Silvestri nomine præfuerunt.

13. *Celebritas Hosii.* — Quod spectat Hosii προεδρίαν, fatetur Launoius illum e Nicænæ Synodi præsidibus unum fuisse, sed negat, præfuisse Romani

Pontificis nomine. Præfuisse fatetur, cum propter celebritatem nominis, tum propter exantlatos, satagente Constantino, in defensione fidei labores, non propter Romani episcopi vices ipsi demandatas. Verum nominis celebritas non est solida ratio, cur *Hosius* mediocris Ecclesiæ in Hispania episcopus, et Hispalensi metropolitæ immediate subjectus, ac per appellationem patriarchæ Occidentis, in Oriente ante legatos Apostolicæ Sedis, ante Alexandrinum et Antiochenum patriarchas, ante totius Africanæ Ecclesiæ primatem *Cæcilianum*, in aliena provincia, Concilio œcumenico prætuerit, nisi locum teneret et personam gereret amplissimæ omnium potestatis. Cum præsertim in ipsis Hispaniis, in Concilio Illiberitano ex XIX episcopis coacto, secundo tantum loco sederit, ut notat Garsias Loaisa in Collectione Conciliorum Hispanicorum; nec in Arelatensi ex ducentis conflato episcopis inter primarios recenseatur a S. Augustino lib. 2 contra Parmenianum. Secundo, si Hosio Romanæ legationis dignitas adimatur, sequitur, sedium patriarchalium jura, quæ Synodus Nicæna confirmavit et illibata servari voluit, violata esse, et Alexandrinum episcopum non secundum locum sibi juxta mores antiquos decretum, sed tertium duntaxat obtinuisse.

14. *Causa non fuit cur prior sederit in Concilio.* — Præterea, misso patriarcharum jure, quomodo *Theognis* Nicænæ civitatis, in qua celebrabatur Synodus Nicæna, antistes, et *Eusebius* Nicomediensis, totius Bithyniæ metropolita, et imperatoriæ urbis episcopi, homines ambitiosissimi et ariani sese non opposuissent præsidentiæ *Hosii*, quem suæ infensissimum hæresi noverant, si legatione *Silvestri* functus non fuisset? Quomodo, inquam, non intercessissent eadem ratione, quæ metropolitanarum sedium patriarchæ Constantinopolitano subjacentium antistites reluctati sunt *Fortunio*, Carthaginensium episcopo et totius Africæ primati, qui ante ipsos in Concilio œcumenico sexto sedere contendebat? Quomodo tandem tum hi, cum alii episcopi ariani, qui post Constantini et Constantis obitum, imperante Constantio Arianorum fautore, nullum non moverunt lapidem, ut Conciliorum Nicæni et Sardicensis auctoritatem infringerent, eam non objecissent nullitatis causam, quod *Hosius* irregulari plane modo et Ecclesiæ moribus repugnante, illis Synodis præfuisset, si alia ratione extitisset illarum præses, quam ut gerens vices Silvestri, ad quem præsidendi jus attinebat?

15. *Hosii præsidentia male etiam ab ejus meritis deducta.* — Denique ob meritorum præstantiam *Hosius* Concilio Nicæno præsidere non potuit. Merita enim ejus ipsi quidem venerationem maximam conciliarunt, sed ipsi principatum in Concilio œcumenico, in quo hierarchicus ordo promicare in primis debet, non tribuerunt. Quid quod, nec meritorum primas in celeberrimo illo consessu tulit *Hosius*. Enimvero si de persecutionibus propter fidem toleratis agatur, nonne ibi aderat *Paphnutius* confessor, ex illis quos Maximianus dextris oculis effossis, et sinistro poplite succiso, ad metalla damnarat? Quem *Constantinus* in tanta veneratione et amore habuit, ut sæpius illum complecteretur, et oculum, qui ipsi in confessione fidei fuerat avulsus, avidioribus osculis demulceret, teste Rufino lib. 1, cap. 4. Nonne ibi aderat *Potamon* Heracleæ in Ægypto episcopus, et ipse sacris stigmatibus in persecutione decoratus, quem S. Epiphanius *magnum episcopum* et *confessorem* vocat hæresi LXVIII? Nonne aderat *Paulus* Neocæsareæ Euphratesiæ episcopus, cui in persecutione Licinii ambæ manus colligatæ fuerant, deinde ferrum candens illis admotum, quo nervi contracti labefactatique fuerant, teste Teodoreto lib. 1, cap. 7? Si de prophetiæ et miraculorum donis sermo sit, nonne ibi aderat *Spiridio* episcopus Tremituntis in Cypro, quem Rufinus lib. 1, cap. 4, vocat « virum ex ordine prophetarum? » Nonne aderat et *Jacobus* Nisibis in Mesopotamia episcopus, qui suscitavit mortuos, et innumera alia edidit miracula, teste Theodoreto lib. 1, cap. 7? Nonne aderat et *S. Nicolaus* Myræ in Lycia episcopus, vir apostolicorum et morum et miraculorum? Si de gratia et auctoritate apud imperatorem sit contentio, nonne *Eusebius* Cæsariensis in hoc Hosium vel superabat, vel certe æquabat? ille, inquam, *Eusebius*, quem Constantinus impense laudavit, quod Antiochenum episcopatum recusasset, et quem dignum totius orbis testimonio judicatum esse ait, qui universæ Ecclesiæ episcopatu fungeretur, ut legitur apud ipsummet Eusebium lib. 3 de Vita Constantini, cap. 59. Si doctrinam desideremus, ejusdem Eusebii Cæsariensis scientia ipsi Constantino fuit admirationi, ut constat ex epistola Constantini ad ipsum data, quam Eusebius describit lib. 4 de Vita Constantini, cap. 35. Nonne aderat *Eustathius* Antiochenus episcopus, qui orationem habuit in Concilio, quemque Sozomenus eloquentia admirandum jure scribit lib. 2, cap. 10? Nonne aderat *Alexander* Alexandrinus patriarcha, quem Theodoretus lib. 1, cap. 26, « admirabilem et excellentem episcopum » vocat? Quare *Hosius* ob solam meritorum præstantiam Nicæni Concilii præses esse non potuit.

16. *Nec melius a legatione ei a Constantino commissa.* — Neque ut Constantini legatus præfuit, cum præsens esset Constantinus, qui jus illud præsidendi sibi non competere professus est, quique infra episcopos sedit, nec sedere prius voluit, quam id innuissent, ut testatur Eusebius lib. 3 de Vita Constantini, cap. 10, quæ omnia jam a viro doctissimo ante me contra Launoium observata.

17. *Quo pacto Eustathius primas in Concilio tenuisse dicatur.* — Neque dicas, episcopum qui in dextro ordine primam sedem occupabat, perbrevi oratione imperatorem affatum esse, teste Eusebio lib. 3 de Vita Constantini, cap. 11, illum autem, qui orationem habuit, fuisse *Eustathium* Antiochenum patriarcham, ut constat ex Theodoreto lib. 1, cap. 7, ideoque primum locum habuisse in Concilio Eustathium, atque ipsi præfuisse: hincque factum,

ut Proclus episcopus Constantinopolitanus in Synodicis ad Orientales litteris apud Facundum Hermianensem lib. 8, cap. 1, ipse Facundus lib. 11, cap. 1, et Felix III in epist. ad Zenonem imp. sancto Eustathio primas in Nicæna Synodo tribuant. Jam enim Baronius aliique ex eo responderunt, primum in dextro ordine locum honoratiorem non fuisse, sed primum in ordine sinistro : quod probatur exemplo Concilii Chalcedonensis, cujus in prima actione ita dispositus legitur episcoporum consessus, ut a sinistra parte Sedis Apostolicæ legati, et post ipsos patriarchæ Constantinopolitanus et Antiochenus, a dextris vero *Dioscorus* Alexandrinus, quamvis proxime damnandus, et *Juvenalis* Hierosolymorum, sederent. Cujusmodi procul dubio consessus ex solemni præcedentium Conciliorum more desumptus fuit. Id autem, inquit Baronius, duplici ratione potuit contingere; sive quod in Ecclesia Christi ad imitationem patriarchalis benedictionis Jacob, mutato rerum ordine, dextra in sinistram dignitatis causa mutaretur; sive quod apud Romanos pars sinistra melioris esset auspicii, ut Varro aliique scripsere, ac proinde dignior haberetur : sed illud in sacris tantummodo atque divinis, quod, ut aiunt, sinistra nostra numinis dextera censeatur. Quamvis igitur primus a dextris sederit *Eustathius* in Nicæna Synodo, non sequitur quod præfuerit. Deinde, cum in medio consessus episcoporum sacrosancta Evangelia in sublimi solio collocarentur, quæ typum Christi Domini gererent, ex eo intelligimus, illos, qui a parte sinistra sederent, a dextris Christi fuisse, eos vero qui in parte dextera, Christo fuisse a sinistris. Quo etiam respicit vetus ordo Romanus, in quo hæc de consessu in Ecclesia leguntur : « Sedebunt ea locali dispositione, ut intrantibus ecclesiam episcopi sint ad sinistram, presbyteri vero ad dexteram : ut quando pontifex sederit et ad eos respexerit, episcopos ad dexteram, presbyteros contueatur ad sinistram. » Qua ratione sinistra honoratior dextera in ecclesiasticis conventibus habebatur; indeque Conciliorum præsides non a dextris, sed a sinistris sedebant.

18. *Præsidentia Concilii magis explicata.* — Ad testimonia Procli, Felicis III et Facundi respondet vir eruditus, ipsos *Eustathio* primas deferre doctrinæ et eloquentiæ, non auctoritatis; et significare, eum fuisse inter primos antistites, utpote tertiæ sedis patriarcham, non vero fuisse absolute primum : nam Alexandrinus potius præfuisset qui Antiocheno prior erat. Certe præfuisse dicuntur Concilio a nonnullis auctoribus omnes primarum sedium episcopi, nec tamen omnes prærogativa suffragii in Concilio potiti sunt, cum Alexandrinus ante Antiochenum, Antiochenus ante Hierosolymitanum sederit, suffragatus fuerit, subscripserit. Sic Nilus metropolita Rhodius, in libello de Synodis, de Synodo Nicæna loquens ait : « Præerant Synodo Silvester Romæ, Alexander Constantinopolis, Alexander Alexandriæ, Eustathius Antiochiæ, et Macharius Hierosolymorum episcopi. »

19. *Synodus Nicæna in ecclesia habita.* — Eusebius libro 3 de Vita Constantini, cap. 10, ait, Synodum habitam in palatio fuisse : qui vero græcos capitum titulos composuit, ejus verba de palatio accepit, ait enim : Σύνοδος ἐν παλατίῳ οἷς ὁ Κωνσταντῖνος εἰσελθὼν συνεκαθέσθη : id est, « Synodus habita in palatio, quo ingressus Constantinus cum episcopis resedit; » cum tamen Eusebius in eodem capite tantum dicat : Ἐν αὐτῷ δὴ τῷ μεσαιτάτῳ οἴκῳ τῶν βασιλείων, id est, « in media æde palatii; » et voce græca utatur, quæ tam de palatio imperatoris, quam de ecclesia promiscue usurpatur. Scriptorem illum anonymum secutus est Christophorsonus, imo et Sozomenus lib. 1, cap. 18, et Theodoretus in lib. 1, cap. 7, Nicænam Synodum in palatio habitam fuisse scribunt, ubi Constantinus imperator sedes ac subsellia episcopis jusserat præparari. Theodoreti verba exscripsit etiam Nicephorus in lib. 8. Sed, ut notavit Valesius in Notis ad citatum Eusebii locum, nequaquam verisimile est, Nicænam Synodum in palatio habitam. Certe Eusebius in lib. 10 Historiæ Ecclesiasticæ βασιλείων οἶκον de ecclesia dicit. Multum certe de auctoritate illius Concilii detraheretur, si in palatio imperatoris illud habitum esse crederemus. Adde, quod ipse Eusebius huic sententiæ apertissime refragatur : nam eodem libro, cap. 7, diserte scribit, unam ecclesiam seu basilicam cunctos diversarum gentium episcopos ambitu suo esse complexam : Εἷς τε οἶκος εὐκτήριος, ὥσπερ ἐκ Θεοῦ πλατυνόμενος, ἔνδον ἐχώρει κατὰ τὸ αὐτὸ Σύρους ἅμα καὶ Κίλικας, etc., id est : « Una ædes sacra, omnipotentis Dei nutu quodammodo dilatata, ambitu suo complexa est Syros simul et Cilices, » etc. Quid his verbis potest esse manifestius? Annon ex illis certissime conficitur, Nicænam Synodum in ecclesia habitam fuisse? Affirmat enim Eusebius, omnes pariter episcopos unius ecclesiæ ambitu comprehensos fuisse (1).

20. *Finita in palatio coram Constantino.* — Sed et verba quæ in eodem capite 10 is historicus subjungit, id satis innuunt. Scribit enim : Ἐν αὐτῷ δὴ τῷ μεσαιτάτῳ οἴκῳ τῶν βασιλείων, ὃς δὴ καὶ ὑπερφέρειν ἐδόκει μεγέθει τοὺς πάντας, id est : « In ipsa media regalis palatii æde, quæ reliquas omnes amplitudine superabat. » Ait Eusebius, ædem illam omnium, quæ ubique essent, maximam et amplissimam fuisse. Atqui hoc de palatio urbis Nicææ dici non potest. Nam, ut concedamus, in illa urbe fuisse palatium, illud certe omnium ubique palatiorum maximum esse non potuit. Vale-

(1) Si quid valeret auctoritas scriptoris ætate plurimum a Concilio Nicæno remoti, constaret utique aptissimo testimonio Nicænos PP. in ecclesiam, non in palatium convenisse. Nam Michael Syncellus Hierosolymitanus, qui ætate Ludovici Pii florebat, in suo libello de Fide Orthodoxa vulgato a P. Montfaucone in *Bibl. Coislin.* p. 90, amplecti se profitetur Nicænam synodum CCCXVIII Patrum in templo S. Sophiæ. Suspicor scriptum illud præcedere A. 787, cum inter Concilia Nicænum II non memoret, quanquam in confessione venerari se imagines auctor ejus profiteatur, quod demonstrat sævisse tunc Iconoclastas. MANSI.

sius itaque, qui hanc difficultatem primus omnium movit, censet, episcopos quidem primum in ecclesia convenisse, ibique de Arii dogmate et de regula fidei plurimis diebus tractavisse; tandem vero die ad finiendum negotium constituto, convenisse in palatium, ut coram imperatore sententiam dicerent, et contentioni finem imponerent. Atque ita tollitur omnis difficultas. Certe Eusebius Valesii sententiam omnino confirmat. Ait enim, episcopos die constituto, quo controversiis finem imponi oportebat, omnes in palatium venisse. Statimque progresso ad Synodum imperatore, cuncta coram illo fuisse dicit constituta. Ex quibus manifeste apparet, Eusebium cap. 10 citato loqui de ultimo Concilii die, seu de postrema sessione, cum res in pluribus antea episcoporum consessibus discussa fuisset ac ventilata. Neque enim tot tantæque res, quæ in illa Synodo gestæ, unius diei spatio examinari ac diffiniri potuere. Idem quoque antea factum fuerat in Synodo Antiochena adversus Paulum Samosatenum, ut docet Eusebius in lib. 7 Hist. Ecclesiast. Hæc omnia docte Valesius.

21. *Quis primus in Concilio Constantinum allocutus sit.* — Theodoretus lib. 1, cap. 6, scribit, *Eustathium* Antiochenum in Concilio imperatori panegyricum dixisse. Theodoreto subscribit Gregorius Cæsariensis in Cappadocia presbyter, in oratione, quam de Nicæni Concilii Patribus conscripsit, cap. 5 et 6. Contra nec Eusebio, nec Eustathio, sed Alexandro Alexandrinorum episcopo sermonem illum primum adscribit Theodorus Mopsuestenus, ut Nicetas in Thesauro de Orthodoxa Fide lib. 5, cap. 7, refert. Epiphanius Scholasticus in Historia Tripartita, quam Cassiodorus in epitomen redegit, lib. 1, cap. 5, Eustathium quidem prius, Eusebium vero deinde laudes imperatoris extulisse commemorat; cui suffragium suum addit Nicephorus lib. 8, cap. 16. Sed quid obstat, inquit Hankius in lib. de Byzantinarum rerum Scriptoribus Græcis, parte prima, cap. 1, num. XCII, quominus credamus honores illos in tot episcopis et primario loco sedentis, et oratione prima Deo Constantinove gratias agentis, Eusebio nostro singularem et eruditionem et eloquentiam comparavisse; cum ipsemet Eusebius, lib. 3 de Constantini Vita, se primum in Synodo verba fecisse testetur?

22. *Eusebius in Vita Constantini decennaliorum ordinem servavit.* — At hallucinatur Hankius, cum ait, id Eusebium alio loco innuere videri : « Nam cum in ipsis, inquit vir doctissimus, Constantini Magni vicennalibus Concilium habitum sit, verisimillimum ab Eusebio intelligi orationem illam, de qua loquitur, cum indicat orationes, quas in Constantini laudes habuit, lib. 1 de Constantini Vita cap. 1. » Sed præterquam quod vicennalia, nonnisi absoluto Concilio Nicæno, a Constantino Nicomediæ exhibita, Eusebius eo in loco eas tantum orationes enumerat, quas in vicennalibus et in tricennalibus, præsente Constantino, habuit, ut innuat, quemadmodum tunc in gestis hujus imperatoris recensendis non alium quam decennaliorum ordinem servavit; sic in ejus Vita conscribenda alium se non servaturum ordinem, ut in Dissertationis Hypat. parte 2, cap, 2, num. XIX, a me explicatum. Denique Eusebius in lib. 3 de Vita Constantini, cap. 2, dicit, se in Concilio modica oratione imperatorem allocutum esse; initio vero ejusdem Vitæ sermonem habet de prolixis orationibus, quas in vicennalibus et tricennalibus Constantini recitarat. In eadem tamen salebra hæsit Valesius in Notis Eusebianis ad lib. 3 Vitæ Constantini, cap. 2, ab eoque Hankius, ut videtur, deceptus.

23. *Concilii Nicæni Acta.* — Ad num. 62 et seq. Scripta fuit in Synodo Nicæna fidei formula et canones cum epistola Synodica, et omnia singulorum episcoporum subscriptionibus firmata, ut insinuat Eusebius, lib. 3, de Vita Constantini, cap. 14. Sed Acta Synodi scriptis mandata non sunt. Nam, ut inquit Valesius in Notis, Eusebius diserte testatur, nihil scriptis traditum esse, præter ea, quæ communi consilio decreta fuerant : eaque ab omnibus subscripta dicit. Baronium, qui contrarium sensit, decepit latina interpretatio Athanasii in lib. de Synodis, quæ sic habet : « Quod si ad hanc rem usus Synodi desideratur, supersunt Acta Patrum. Nam neque hac in parte negligentes fuere, qui Nicææ convenerunt, sed ita accurate scripserunt, » etc. In græco tamen nulla Actorum mentio, sic enim legitur : Ἔστι τὰ τῶν Πατέρων. id est, « Supersunt Patrum scripta, » fides scilicet, et canones, et epistolæ Synodicæ. Est et alius Athanasii locus in epistola de decretis Nicænæ Synodi, pag. 250, ex quo colligit Valesius, nulla fuisse Acta. Sic enim loquitur : « Quandoquidem, inquit, tua dilectio ea nosse desiderat, quæ in Synodo gesta sunt, minime cunctatus sum : sed statim tibi significavi quæcumque ibi acta sunt, » etc. Quod si Acta a notariis excepta fuissent, satis habuisset Athanasius ea ad amicum transmittere. Scripsit quidem Historiam *de Actis Nicænæ primæ Synodi* Gelasius Cyzicenus Cæsareæ in Palæstina episcopus, sed, præterquam quod hic auctor multa habet parum verisimilia, vixit tempore Basilisci, qui anno CDLXXVI imperium Orientis arripuit, ut in præfatione ipsemet Gelasius testatur. Huc referenda professio fidei quam Baronius attribuit Synodo Antiochenæ adversus Paulum Samosatensem, ut ostendi anno CCLXXI, num. 6.

24. *Nicænum Symbolum.* — A num. 74 ad 123. Mox a Nicæna Synodo omnes Græcorum Ecclesiæ assumpsere Nicænum Symbolum, tanquam novam christianæ professionis tesseram, Catholicos ab Arianis discreturam, ut convictus arianus haberetur, quisquis illud non admitteret. Sed ubi prodiit *Constantinopolitanum*, ab omnibus Græcorum Ecclesiis, nomine tamen minime mutato, in Nicæni locum statim suffectum. Omnes porro Constantinopolitana posteriores Synodi et Patres, quoties de Nicæno Symbolo loquuntur, passim intelligunt Constantinopolitanum : neque tamen Constantinopolitanum vocant, sed *Nicænum*. Etiam hodie nos, quod ad

missarum solemnia cantamus, Nicænum dicimus, cum tamen sit Constantinopolitanum, ut observavit Lupus tom. I Conciliorum, cap. 4, ubi de auctoritate Concilii Nicæni agit, qui addit ex Rufino Aquileiensis Ecclesiæ presbytero, in Symboli Apostolici Expositione ad Laurentium episcopum, in Ecclesia urbis Romæ morem servatum fuisse antiquum, quod nulla hæresis ibi sumpserit exordium. « In cæteris, inquit Rufinus, locis, quantum intelligi datur, propter nonnullos hæreticos addita quædam videntur, per quæ novellæ doctrinæ sensus crederetur excludi. » Eodem jure Symbolum apostolicum sine additamento retinuerunt Ecclesia Africana, Italica, Gallica, Latinæ omnes, ut liquet ex Augustino, Chrysologo, Maximo Taurinensi, aliisque latinis episcopis, qui istud solum legun ur catechumenis tradidisse. Theodoreto, Sozomeno atque Socrate testibus, ariana hæresis Illyrici fines transire nunquam valuit; atque ita apud Europæos nova professionis tessera opus non fuit. Excipe tamen Hispaniarum Ecclesias, quæ a Gothis arianis, Vandalis et Suevis pervasæ ac possessæ, sicuti trinam baptismatis mersionem in unicam, ita apostolicum Symbolum in Nicænum mutaverunt, id est, Constantinopolitanum, ut clare habetur in tertia Synodo Toletana. Hæc Lupus, qui tamen in ea enumeratione prætermisit Visigothos in Septimania, et Burgundos in Burgundia regnantes, qui arianam hæresim profitebantur.

25. *Symbolum Nicænum non statim in omnibus ecclesiis cantatum.* — Ex iisdem rationibus aliæ ecclesiæ citius, aliæ serius cœperunt Symbolum publice in missarum solemniis dicere aut cantare. E latinis prima id æmulata est Hispaniarum Ecclesia ex consilio Richaredis regis, novellos suos Gothos in fide Romana firmare cupiens, ut legitur in tertia Synodo Toletana, in qua statuitur : « Ut per omnes ecclesias Hispaniæ et Galliciæ secundum formam Ecclesiarum Orientalium Concilii Constantinopolitani Symbolum recitetur, » etc. Imitatæ id postmodum sunt quædam sub Carolo Magno Gallicanæ ecclesiæ, aliæ tamen, ac ipsa capella regia, imitari non sunt ausæ; ideoque a Leone III pontifice veniam impetrarunt. Fecit id *Carolus*, ut Francos in reparata jam christianitate figeret. Ad Bernardum autem Wormatiensem, ac Jesse Ambianensem episcopos, necnon ad abbatem Corbeiensem Caroli legatos dixit Leo III : « Quod asseritis ideo vos cantare Symbolum, quoniam alios in istis partibus vobis priores audistis cantasse, quid ad nos? Nos enim ipsum non cantamus. » Quin et eamdem cantandi consuetudinem omitti suasit : « Quia et in nostra Ecclesia non cantatur. » Romana Ecclesia necdum sub Joanne VIII videtur cantasse. Etenim Methodium Moravorum ac Bohemorum episcopum rogavit is Pontifex, « si orthodoxæ fidei Symbolum ita crederet, et intra missarum solemnia cantaret, sicut sanctam Romanam Ecclesiam tenere constat. » Non rogat quomodo Romana Ecclesia tenet et cantat, sed solum quomodo tenet, quia nempe illa necdum cantabat. Cantabat Methodius, utpote Græcus, more græco. Tandem et Romana cantare cœpit, ne a subditis sibi Hispaniarum et Galliarum ecclesiis morem deponere nolentibus dissonaret. Hæc Lupus citatus.

26. *Subscriptio fidei Nicænæ.* — Sozomenus lib. I, cap. 21, scribit, fidei formulam approbasse *Eusebium* Nicomediæ, *Theognium* Nicææ, *Marim* Chalcedonis, *Patrophilum* Scythopoleos, et *Secundum* Ptolemaidis in Libya episcopos; quos tamen Socrates lib. I, cap. 8, fidem a Concilio Nicæno scriptam improbasse tradit. Verum hæc ita conciliari possunt, inquit Valesius ad laudatum Sozomeni locum, si dicamus, episcopos illos initio quidem formulam fidei Nicænæ penitus rejecisse : postea tamen metu principis, qui contradicentibus exilium minabatur, eam comprobasse. Atque id plane confirmant Theodoretus et Hieronymus in Dialogo adversus Luciferianos. Certe inter episcopos, qui Concilio subscripserunt, horum etiam nomina leguntur. Ex quo apparet, omnes omnino episcopos, qui Synodo Nicænæ interfuerunt, ejus fidei subscripsisse, sive sincere et ex animo, sive subdole ac ficte. Licet enim *Eusebius* ac *Theognius* condemnationi Arii initio subscribere noluerint, tamen post ærumnas exilii, libello oblato, condemnationi ejusdem Arii sese consentire professi sunt. Duos excipe, *Secundum* sc. ac *Theonam* episcopos, qui nec fidei Nicænæ, nec damnationi Arii subscribere voluerunt, ut testatur epistola Synodica Patrum Concilii Nicæni, Theodoretus et Philostorgius.

27. *Libellus satisfactionis in Synodo Nicæna oblatus non est.* — Valesius tam in Notis ad Socratem lib. I, cap. 14, quam in Notis ad Sozomenum lib. 2, cap. 16, observat, Baronium reprehendere Socratem ac Sozomenum, qui dixerint, *Eusebium* ac *Theognium* paulo post Synodum Nicænam missos esse in exilium : deinde aliquot post annos, misso satisfactionis libello ad nobiliores episcopos, ab exilio esse revocatos. At Baronius contendit, hunc libellum ab Eusebio oblatum esse episcopis in Synodo Nicæna. Primum enim regulam fidei ait scriptam fuisse, cui *Eusebius* Nicomediensis cum aliis quatuor episcopis subscribere recusarit; eumdem tamen postea, oblato satisfactionis libello, iis quæ decreta fuerant, subscripsisse. Post hæc vero, cum Synodus *Arium* anathemate damnasset, *Eusebium* ac *Theognium* huic anathematismo noluisse subscribere : eamque ob causam damnatos ac depositos esse a Synodo, et *Amphionem* ac *Chrestum* in eorum locum subrogatos; Constantinum tamen imperatorem intercessisse, ne sententia executioni mandaretur, egisseque, ut *Eusebius* ac *Theognius*, oblato pœnitentiæ libello, susciperentur a Synodo. Hæc Baronii sententia.

28. *Eusebius et Theognius in Synodo Nicæna depositi non sunt.* — Sed primum in eo peccat Baronius, quod duos libellos ab Eusebio oblatos esse dicit. Nam de priore illo libello nemo unquam mentionem fecit. Deinde quod ait de depositione ac damnatione *Eusebii* atque *Theognii* facta in Conci-

lio Nicæno, ejus rei nullum auctorem citat. Certe Constantinus in epistola ad Nicomedienses id tunc factum esse non dicit, sed tantum ait, metuisse Eusebium ne id fieret. Denique quod scribit, libellum pœnitentiæ ab Eusebio oblatum fuisse in Synodo Nicæna, id ex ipso libello manifeste refellitur. Oblatus est enim hic libellus, a Socrate laudato recitatus, cum esset in exilio, ut estatur his verbis : « Consentientes iis, quæ a vobis decreta sunt, etiam hoc libello consensum nostrum confirmamus; non quidem tædio exilii, sed ut suspicionem vitemus hæreseos. » Præterea missus est hic libellus, cum jam Arius ab exilio esset revocatus. Id enim testantur hæc verba : « Porro absurdum fuerit, cum is, qui reus esse videbatur, revocatus sit, seque de illis, quæ ipsi objiciebantur, purgaverit, nos silere, et argumentum adversus nosmetipsos ultro suppeditare. » Porro Arius satis diu post Synodum Nicænam a Constantino revocatus est.

29. *Eusebius et Theognius in privata Synodo depositi.* — Cum vero *Eusebius* ac *Theognius* in exordio epistolæ a Socrate relatæ dicant, se damnatos ab episcopis, quæri potest, ubi et quando fuerint condemnati. Baronius quidem eos in Synodo Nicæna damnatos esse dicit atque depositos. Sed contra est auctoritas B. Hieronymi, qui in Dialogo adversus Luciferianos diserte testatur, Eusebium ac Theognium cum aliis episcopis arianæ factionis a Nicæna Synodo susceptos fuisse. Idque probat tum ex testimonio eorum qui Synodo interfuerant, tum ex Actis ipsis Synodi Nicænæ, in quibus inter nomina episcoporum qui Synodo subscripserant, Eusebius et reliqui, quos dixi, recensebantur. Idem quoque testatur Philostorgius, qui tribus circiter mensibus elapsis post Nicænam Synodum Eusebium ait esse relegatum. Cum igitur *Eusebius* ac *Theognius* se damnatos ab episcopis esse fateantur, id autem in Nicæna Synodo factum non esse constet, necesse est ut in alio quopiam episcoporum conventu id gestum sit. Quam ob causam Synodum aliquot episcoporum fieri jussit Constantinus, a quibus *Eusebius* ac *Theognius* damnati sunt atque depositi; ipse vero eos in exilium misit : idque aperte confirmat Athanasius in lib. de Synodis, et Theodoretus lib. 1, cap. 19.

30. *Arius missus fuit in exilium.* — Baronius arbitratus est, *Arium* nunquam in exilium missum esse, sed simulata pœnitentia expositioni fidei tandem subscripsisse, atque ita a Synodo esse susceptum. Cujus rei auctorem citat Hieronymum in Dialogo contra Luciferianos. Verum, ut notavit Valesius in Notis ad lib. 2 Sozomeni, cap. 16, Hieronymus memoriæ vitio lapsus est hoc loco, dum *Arium* a Concilio Nicæno susceptum esse dicit. Factum id enim non in Concilio Nicæno, sed in Hierosolymitano. Certe ex epistola Synodica Concilii Nicæni facile est Hieronymum refellere. Aiunt enim sanctissimi Patres in dicta epistola, primum quidem Arii opinionem discussam esse atque examinatam coram sacratissimo imperatore, omnesque episcopos uno consensu anathema dixisse impiis verbis ac sententiis Arii atque sociorum. Quid autem ipsi factum sit, et quem exitum sortitus fuerit, nolunt ipsi proferre, ne videantur insultare hominis calamitati. Quibus verbis tacite indicant sanctissimi Patres pœnam exilii, quæ *Ario* ab imperatore fuerat irrogata. Ubi obiter observanda est modestia atque humanitas antistitum Nicænorum; qui cum Arii opinionem damnarent, non tamen ipsi *Ario* nominatim anathema dixerunt, sed generaliter cunctis, qui impia illa dogmata profiterentur. Anathematismus enim ita concipitur, τοὺς δὲ λέγοντας, etc. suppresso *Arii* nomine. Deinde cum Arius una cum *Theona* et *Secundo* episcopis a Constantino relegatus fuisset ob contumaciam, eo quod universali Concilio assentiri noluissent, id ipsi nuntiare Alexandrinis clericis et totius Ægypti Ecclesiis detractant, ne videantur insultare hominum calamitati. Tantum abest, ut ipsi apud imperatorem egerint, ut illi in exilium deportarentur; quin potius testantur iis verbis, se hominum illorum vicem dolere. Ea tamen quæ sequuntur in dicta epistola a Socrate lib. 1, cap. 9, recitata, satis ostendunt, tres illos in exilium missos esse : « Tantam vero vim habuit ejus impietas, ut Theonam Marmaricæ, et Secundum Ptolemaidis episcopum, secum in exilium pertraxerit. Nam et in istos, eadem quæ in illum, lata sententia est. Sed quoniam omnipotentis Dei gratia, pravitate illius quidem opinionis et impietate atque blasphemia, et iis hominibus, qui in populo antehac pacato turbas ac dissidia concitare ausi fuerant, vos jam liberavit. » Quid aliud, quæso, innuunt hæc verba, quam exilium Arii ejusque consortium ? inquit ibidem Valesius.

31. *Eusebius et Theognius anathematismo non subscripserunt.* — Eusebius et Theognius in laudato libello Pœnitentiæ apud Sozomenum lib. 2, cap. 16, aiunt, se « fidei quidem subscripsisse, anathematismo vero noluisse subscribere : non quod fidem reprehenderemus, sed quia minime credebamus, illum qui accusatus fuerat, ejusmodi esse; cum partim ex iis quæ ad nos per litteras scripserat, partim ex ejus sermonibus in conspectu nostro habitis compertum haberemus, illum talem non esse. » Hinc quæri non immerito potest, ait Valesius in Notis, quomodo Eusebius ac Theognius fidei quidem Nicænæ subscripserint, anathematismo vero nequaquam. Atqui anathematismus conjunctus erat formulæ fidei, et una cum expositione fidei a Patribus editus, quemadmodum videre est tum apud Socratem, tum in vetustis canonum collectionibus. Baronius quidem primum fidei formulam conditam esse scribit a Nicænis Patribus, cui Eusebius ac reliqui, cum initio subscribere recusassent, tandem metu compulsi subscripserunt, postea vero condemnationis sententiam in *Arium* latam esse; et *Eusebium ac Theognium*, cum isti condemnationi subscribere pertinacissime recusassent, a Synodo esse depositos, aliis episcopis in eorum locum subrogatis : Constantinum tamen imperatorem eo tempore intercessisse, ne sententia executioni mandaretur. Baronii opinionem secutus est Petavius in

parte 2 Rationarii temporum. Verum hæc opinio nequaquam probabilis videtur. Sic enim duæ fuissent subscriptiones episcoporum Synodi Nicænæ : prior, qua fidei, posterior, qua condemnationi Arii consensissent. Hodie tamen unica hæc extat subscriptio singulorum episcoporum. Atque id merito. Fides enim cum anathematismo qui ei subjicitur, unum idemque est monumentum, uno spiritu unoque tenore continuatum. Sic enim incipit anathematismus, τοὺς δὲ λέγοντας, etc. Deinde falsum est quod Baronius eumque secuti affirmant, primum fidei formulam conditam esse a Synodo Nicæna : postea vero quæsitum de Ario. Id enim manifeste refellit epistola Synodica, in qua diserte scribitur, ante omnia quæsitum esse de Arii opinione, eamque coram principe diligenter examinatam atque damnatam. Quæ circa probabilius quod scribit Valesius, Eusebium ac Theognium Nicænæ fidei decretis semel subscripsisse, perinde ac reliquos episcopos, sed in subscribendo distinctionem adhibuisse inter fidem atque anathematismum, hoc sc. modo : Eusebius Nicomediæ, suprascriptæ fidei consentio et subscribo : anathematismo non item. Quo vero anno ab exilio tam Arius, quam Eusebius ac Theognius revocati fuerint, infra dicetur.

32. *Eusebius modo Arianis, modo Orthodoxis accessit.* — Certum quidem, *Eusebium* Cæsariensem episcopum ante Synodum Nicænam ad Arianos, in Synodo autem ad Orthodoxos accessisse, ut docte ostendit Hankius in lib. de Byzantinarum rerum Scriptoribus Græcis parte 1, cap. 1, a num. LXXVI usque ad num. XCIX. Sed prorsus incertum, an Arianis vel Orthodoxis annumerandus sit. Hankius ab eo numero ad CXLVI refert auctorum aut quorum loca, qui eum post Concilium Nicænum tam Orthodoxis quam Arianis adscribunt; tandemque concludit, via tutissima videri illos incedere, qui post Synodum Nicænam Eusebium arianum fuisse, neque negantibus, neque affirmantibus accedentes, judicium suum suspendunt. Tot ambagibus hæc quæstio intricata est (1).

33. *Porphyrius ad hoc tempus non pervenit.* — Anno Christi CCCII, num. 9 et seqq., locutus sum de *Porphyrio*, ostendique eum ad præsentem annum vitam producere non potuisse, quod tamen Baronius putavit innixus edicto Constantini Magni apud Socratem lib. 1, cap. 6, adversus Arianos emisso. Nam cum prius imperator scripsisset, « Porphyrium religionis hostem pravis quibusdam commentariis contra pietatem editis dignam invenisse mercedem ; » ne quis de exilio aliove supplicii genere explicaret, subjungit : « Ac talem, ut ipse quidem infamis apud omnem posteritatem maximo opprobrio et dedecore compleretur, impia autem ejus scripta plane delerentur. » Quibus manifestum est, nihil aliud imperatori propositum fuisse, quam ut publico edicto eamdem probrosi nominis infamiam *Ario* ejusque sectatoribus inureret, qua Porphyrium flagrare videbat, et pari exemplo quo Porphyrii libros extinxerat, impia eorum scripta supprimeret, inquit Holstenius in libro de Vita et scriptis Porphyrii.

34. *De terminis Romani patriarchatus variæ opiniones.* — A num. 123 ad 186. Probavit sacra Synodus Nicæna vetustam regiminis ecclesiastici disciplinam canone 6, his verbis : « Antiqua consuetudo servetur per Ægyptum, Libyam et Pentapolim, ita ut Alexandrinus episcopus horum omnium habeat potestatem, quia et urbis Romæ episcopo parilis mos est. » Ubi diœcesis Alexandrinæ termini assignantur, sed de Romanæ diœcesis terminis nihil statuitur. Hinc variæ natæ opiniones de hujus patriarchatus terminis, ob perplexam præsertim *Rufini Aquileiensis presbyteri* interpretationem, qui tempore D. Hieronymi, lib. de Hæres., cap. 6, canones his verbis exposuit : « Ut apud Alexandriam et in urbe Roma vetusta consuetudo servetur, ut ille Ægypti, vel hic suburbicariarum ecclesiarum sollicitudinem gerat. » Hinc origo controversiæ *de suburbicariis* in Gallia hoc sæculo natæ, de qua Launoius in Dissert. de recta Nicæni canonis 6 Intelligentia. Valesius in ecclesiasticis Observationibus ad Socratem et Sozomenum, Marca lib. de Concordia sacerdotii et imperii, capite 3, aliique, quorum opiniones Schelstratius parte 1 Antiqnt. Illustr., Dissert. 2, accurate examinavit, ex qua Dissertatione sequentia exscribenda duximus. Salmasius eruditus calvinista, anno MDCXVIII, suppresso nomine libellum scripsit, in quo duo pro canonis Nicæni cum Rufino conciliatione excogitavit. Primo, hoc canone nullam juris patriarchici mentionem fieri, sed tantum Alexandrinum et Antiochenum episcopos in iis, quæ ad jus metropoliticum pertinent, cum Romano conferri. Alterum, metropolim Romanam *Rufini* temporibus, circa annum scilicet CD, iis provinciis definitam (Piceno nempe, Tuscia et Valeria), quæ *suburbicariæ* dicebantur, quod a jurisdictione præfecti Urbi penderent, et ad centesimum ab Urbe lapidem porrigebantur. Eodem anno prodiit « Censura conjecturæ anonymi scriptoris de suburbicariis regionibus et ecclesiis, » auctore Jacobo Sirmondo, qui in ea refellit tam anonymi, Salmasii scilicet, sententiam de ipsius præfecti Urbi in suburbicaria jurisdictione, quam ejusdem comparationem cum Romano Pontifice.

35. *Opinio Salmasii refellitur.* — Quoad primum, ostendit, præfectum Urbi non habuisse diœcesim intra centesimum ab Urbe lapidem ; cum Notitia declaret tantum, XIII diœceses sub quatuor præfectis prætorio a Constantino imperatore fuisse

(1) Eusebium Cæsariensem reipsa arianæ sententiæ favisse etiam post Synodum, docet inter cæteros Photius in suis Amphylochianis, cujus excerpta vulgavit D. Montfaucon *Biblioth. Coislin.* p. 348. Ibi quidem laudatur epistola Eusebii ad Cæsarienses, in qua aiebat se convenire cum assertoribus consubstantialitatis (quamvis nomen illud nunquam admittere sustinuit) Verum, addit Photius, « quod usque in finem a tuenda opinione ariana non destiterit, multi probe sciunt et multis ex partibus argui potest. » Addit insuper aspersum illum fuisse erroribus Origenianis · « Maxime circa communem hominum resurrectionem. » MANSI.

institutas, et inter illas nullam præfecti Urbi esse cognitam, neque esse potuisse; cum *diœcesis* plures provincias contineat, et plures provinciæ intra centum passuum millia nullatenus extiterint. Ait itaque Sirmondus, præfectum Urbi nec diœcesim habuisse, nec provinciam; sub ejus dispositione administrationes varias fuisse, sed nullam provincialem; et suburbicarias ad alium pertinere. Quod magis exponens, meminisse oportet, inquit, vicarios præfecti prætorio in Italia duos fuisse, vicarium urbis Romæ, et vicarium Italiæ. Vicarii urbis Romæ sedem Romam fuisse compertum est, vicarii Italiæ Mediolanum, ut ex Paulino presbytero in Ambrosii Vita intelligimus, et ex Marcellino, lib. 27, cum de tribus apparitoribus potestatis vicariæ per Italiam Valentis imp. jussu cæsis agit, et Mediolani locum, ubi sepulti sunt, *Ad Innocentes*, appellari scribit. Inter hosce duos vicarios divisæ omnes Italiæ regiones ac provinciæ fuerunt, hoc discrimine appellationis, quod quæ sub vicario erant Italiæ, præcipuo titulo *Italicæ regiones et provinciæ* vocabantur; reliquæ urbicariæ et suburbicariæ, quia in vicariæ urbis erant potestate. Quænam autem hæ fuerint, quæ urbanæ vicariæ parerent, indicat Notitia his verbis: « Sub dispositione V. S. vicarii urbis Romæ provinciæ infra scriptæ: Consulares, I Campaniæ, II Tusciæ et Umbriæ, III Piceni suburbicarii, IV Siciliæ. Correctores. I Apuliæ et Calabriæ, II Brutiorum et Lucaniæ. Præsides, I Samniæ, II Sardiniæ, III Corsicæ, IV Valeriæ. »

36. *Provinciæ suburbicariæ male ad quatuor redactæ.*—Ex quo colligit Sirmondus, reliquas provincias, quæ vicario Italiæ suberant, fuisse Venetias et Istriam, Æmiliam, Liguriam, Flaminiam, et Picenum Annonarium; et urbicarias regiones ac suburbicarias appellari eas consuevisse, quæ Urbis vicario parerent; idque declarare Valentiniani legem, in qua per urbicarias regiones inhibitum a se usum equorum scribit, quem per Apuliam et Calabriam, per Brutios et Lucaniam atque Samnium vetuerat, quæ omnes provinciæ erant vicariæ Urbis. Ex quibus concludit, quam male Salmasius regiones suburbicarias ad hasce quatuor redigat, Tusciam suburbicariam, Picenum suburbicarium, Latium vetus, et Latium novum.

37. *Episcopi Romani diœcesis male a Salmasio imminuta.* — Quoad alterum caput, *Salmasium* explodit Sirmondus, quod episcopi Romani diœcesim cum præfectura Urbana intra centesimum ab Urbe lapidem coarctaverit, additque Marca lib. 1, cap. 3, § 12, contra Salmasii de mente Rufini conjecturam, velare Notitiam illam Vaticanam veterem (apud Baronium ad annum MLVII), quæ LXIX episcopatus, ex quibus Romana provincia conflata erat, nobis exhibet; quæ quidem non solum Latinam regionem, seu Campaniam recentiorem ad Sinuessam, Marsos seu Valeriam, Picenum et Tusciam suburbicariam complectebatur; sed etiam Tusciam Annonariam, Umbriam, et Picenum Annonarium comprehendit. Hinc Baronius loco citato ex antiquo Vaticano codice describit formam tempore divi Petri Damiani, hoc est, anno MLVII observatam: et enumeratis ecclesiis titularibus Cardinalium, XXII Urbis abbatibus addit suffraganeos Romani Pontificis nulli alteri primati vel archiepiscopo subjectos, et frequenter ad Synodos Romanas vocatos ex Campania X, ex Marsis VI, ex Tuscia XXI, ex Umbria, Marchia, Spoleto XXIV, simul LXI episcopos ex pluribus, quam Salmasius citaverat, provinciis suburbicariis. Unde recte colligitur, Salmasium Rufini mentem non esse assecutum.

38. *Sextus canon Nicænus de ordinatione episcoporum intelligendus.* — Alium itaque sensum per suburbicarias intendisse Rufinum, ac canonem Nicænum recte exposuisse ut probet Marca, supponit Alexandrini episcopi auctoritatem hoc canone potissimum comparari cum Romani in jure ordinandorum episcoporum, eo quod episcopi Alexandrini auctoritas in ordinandis omnibus Ægypti episcopis adversus *Meletianos* hoc canone sexto Nicæno statuta sit. Conditus est enim canon ad reparanda Ecclesiæ Alexandrinæ patriarchica privilegia per Meletium Lycopolitanum episcopum invasa, læsa et mutilata. *Meletius*, ut legitur in secunda Apologia S. Athanasii, ob idololatricum in Diocletiani Augusti persecutione lapsum, et excessus alios a S. Petro Alexandrino patriarcha synodaliter damnatus schisma conflavit, neque tantum obedientiam excussit; sed etiam, teste Theodoreto lib. 1, cap. 4, « exercuit tyrannidem contra primatem » Alexandrinum; juxta Gelasium Cyzicenum, « contra prærogativas sedis Alexandrinæ; ambitione, » inquit Athanasius, « ut rebus præesset. » Thebaidis ac vicinæ Ægypti provincias, omneque illud jus patriarchicum invasit, novum se illic ostentavit patriarcham: firmandi sui causa conjurationem iniit cum Arianis antea inimicis. Graves hac de re querelas ad Synodum deposuit *Alexander patriarcha*, eisque datus est præsens canon patriarchicam potestatem illius plene restaurans, ut patet ex epistola Synodica Concilii Nicæni ad ecclesias Ægypti, Libyæ et Pentapolis, in qua legitur: « Quæ per petulantiam Meletii gesta sunt, et eorum, qui ab eo sunt ordinati, etiam ex hac parte quæ placuerunt Synodo, ipsis insinuantur, Meletium nimirum manere quidem in propria civitate, nullam vero omnimodis habere potestatem neque eligendi, neque ordinandi, nec in provincia, nec in qualibet civitate videri, purumque nomen tantummodo possidere. Eos autem, qui ab ipso sunt constituti, mystica ordinatione firmatos habere honorem et ministerium, ut tamen sequentes sint modis omnibus, universorum in singulis parochiis et ecclesiis, a carissimo et comministro nostro Alexandro consecratorum, ut his nulla potestas sit, placitos sibi eligere, aut nomina eorum præferre, aut omnino aliquid agere præter voluntatem Ecclesiæ Catholicæ Præsulis Alexandri. Gratia namque Dei et orationibus vestris, in nullo schismate repertos, sed sine macula in Catholica et Apostolica Ecclesia permanentes, dignum est, potestatem habere eligendi quemlibet et nomina

eorum dandi, qui clero sunt digni, et absolute facere omnia secundum legem et sanctionem Ecclesiæ. Si quem vero contigerit requiescere in Ecclesia, tunc provehi in honorem defuncti eos, qui nuper assumpti sunt, solummodo si videantur digni, et populus eos elegerit, condecernente simul et designante maxime Alexandriæ civitatis episcopo. Hoc itaque aliis quidem concessum est omnibus : in persona vero Meletii nequaquam eadem placuerunt propter priorem indisciplinationem ejus, et propter procacitatis ejus ac petulantiæ voluntatem, ne ulla daretur auctoritas vel potestas homini, qui posset rursus easdem indisciplinationes instruere. Hæc sunt præcipua et competentia Ægypto et sanctissimæ Alexandrinorum Ecclesiæ. » Ita litteræ Synodicæ Concilii Nicæni apud Theodoretum lib. 1, cap. 6, quas integras recitat Baronius. Ex quibus liquet, hæc canonis verba : « Consuetudo servetur per Ægyptum, Libyam et Pentapolim, ita ut Alexandrinus episcopus horum omnium habeat potestatem, » potissimum de ordinatione episcoporum intelligenda, ut etiam observarant Allatius lib. 1 de Occidentalis et Orientalis Ecclesiæ Consensione, capite 12, et Lupus parte 1, in canonis sexti explicatione.

39. *Episcopi regionum suburbicariarum ad Romani Episcopi ordinationem pertinent.* — Hoc probat Marca ex veteris disciplinæ axiomate, ut ejus Synodo sese sisterent episcopi, cujus arbitratu ordinati erant, unde profectum est, ut « pertinere ad alicujus Concilium vel ad consecrationem » promiscue et passim dicantur episcopi, qui a primatibus suis pendent. Et hinc esse illud Justiniani, qui constituit Novella 137, cap. 4, « convenire apud beatissimos patriarchas illos, qui ab illis ordinati sunt, et qui non habent jus alios episcopos ordinandi : ut apud sanctissimos metropolitas cujusque provinciæ eos, qui ab eis sunt ordinati. » Quam Constitutionem ita Photius in Nomocanone titulo 8, cap. 8, interpretatur, ut metropolitanorum Synodos apud patriarchas, et episcoporum apud metropolitas, cogendas esse statuerit. Jam vero omnium regionum urbicariarum episcopos ad Romani episcopi Concilium et ejusdem ordinationem pertinere, patet ex Celestino pontifice, qui Apuliæ et Calabriæ ordinationes sibi arrogat, dum universis episcopis per Apuliam et Calabriam constitutis scripsit : « Audivimus quasdam propriis destitutas rectoribus civitates episcopos sibi petere velle de laicis, tantumque fastigium tam vile credere, ut hoc his, qui non Deo, sed sæculo militaverunt, æstiment nos posse conferre, non solum male de suis clericis, in quorum contemptum hoc faciunt, judicantes, sed de nobis pessime, quos credunt hoc posse facere, sentientes. » De Campania et Brutiis inculcat Athanasius in epistola ad Solitarios, ubi de episcopis, qui ex Synodo Romana secum communicabant : « E magna Roma, Italiaque universa, ex Calabria, Apulia, Campania, Brutiis. » Idem de episcopis metropolitis Sardiniæ et Siciliæ elucet ex datis ad eos per Gregorium Magnum litteris, et sic de aliis.

40. *Sententiæ Rufini de suburbicariis.* — Ex his tandem omnibus hæc infert Marca : « Ut explicatio canonis 6 in pauca contrahatur, rectissime et usu recepto Rufinus, componi inter se Alexandrinum et Romanum episcopum in eo scripsit, quod ille Ægyptiacæ diœceseos ἐξουσίαν habere debeat eodem jure, quo Episcopus Romanus utebatur in diœcesi urbicaria, seu, ut Rufinus elegantissime loquitur, in ecclesiis suburbicariis, id est, in iis ecclesiis quæ decem provinciis suburbicariis continebantur. Earum enim provinciarum et Synodus, et ordinatio, et plena liberaque administratio ad Episcopum Romanum pertinebat, ut episcopo Alexandrino in Ægyptiaca diœcesi, et Antiocheno in Orientali. Sapienter autem Rufinus comparatione his finibus coercuit, quia scilicet uberiori jure fruebatur Romanus Pontifex, quam cæteri diœceseon exarchi. Etenim et plures majoresque diœceses tenebat, ut cum Synodo Arelatensi loquar, et principatum totius Ecclesiæ gerebat. In quibus duobus capitibus duos illos patriarchas cum Romano non componi, Rufinus censuit, sed tantum ratione habita ecclesiarum suburbicariarum. » Hæc Marca.

41. *Diversimode intellecta.* — Verum, cum Rufinus generaliter dicat, canone Nicæno sexto statutum, « ut apud Alexandriam et in urbe Roma vetusta consuetudo servetur, ut ille Ægypti, et hic suburbicariarum ecclesiarum sollicitudinem gerat,» neque ullatenus limitet ad ordinationum jura, hæc non potest esse mens Rufini. Hinc Valesius in Observationibus ecclesiasticis in Socratem et Sozomenum lib. 3 recte scribit, doctissimos homines de ecclesiis ac regionibus suburbicariis acrius inter se contendentes, Rufini interpretationem potius, quam canonis ipsius verba exposuisse. Si itaque suburbicarias decem provincias in Notitia enumeratas a Rufino intellectas volunt, hunc Nicæni Concilii mentem nullatenus attigisse docte demonstravit Valesius ibidem. Interpretatio enim Rufini verius paraphrasis quam versio est : hæc quippe verba canonis juxta versionem Dionysii Exigui : « Antiqua consuetudo servetur per Ægyptum, Libyam, et Pentapolim, ut Alexandrinus episcopus horum omnium habeat potestatem ; quia et urbis Romæ episcopo parilis mos est. Similiter autem et apud Antiochiam cæterasque provincias suis privilegia serventur ecclesiis. Illud autem generaliter clarum est, quod si quis præter metropolitani sententiam fuerit factus episcopus, hunc magna Synodus definivit episcopum esse non oportere. » Quid hic urbicaria et suburbicaria somniamus, de quibus nec vestigium est in verbis Concilii, inquit Allatius lib. 1 de Consensione Orient. et Occident. Ecclesiæ capite 12, num. 4. Duo ergo præcipue in hoc canone notanda sunt. Primum est, hic agi de patriarchis. Alterum est non de sola ordinatione, sed de omni jure patriarchico hic sermonem haberi. Ac prius quidem ita demonstratur. Patres Concilii Nicæni, cum ecclesiarum quieti prospicerent, in canone quarto sanxerunt, quo ritu celebrandæ essent episcoporum electiones, easque a

metropolitanis episcopis confirmari voluerunt. Cum igitur potestas metropolitanorum in capite illo quarto abunde stabilita esset, quid opus erat rursus in sexto de metropolitanis dicere? Prorsus inanis ac superflua esset hæc repetitio, quæ in viros tam graves cadere non posset. Præterea in hoc capite sexto agitur de episcopis, qui regunt diœcesim, non autem de his, qui regunt unicam provinciam. Atqui metropolitani unam duntaxat provinciam regunt; singuli enim præsunt episcopis suæ provinciæ: patriarchæ vero diœcesim, id est, multas simul junctas provincias administrant, et subjectos sibi habent multos metropolitanos. De his ergo intelligendus est hic canon, non de simplicibus metropolitanis. Alioquin manca atque imperfecta esset constitutio Patrum Nicænorum. Cum enim episcoporum ordinationi abunde prospexissent, quam a metropolitanis confirmari sanxerunt, restabat ut de metropolitanorum ipsorum ordinatione statuerent: id autem diserte faciunt hoc canone sexto, illos a patriarchis ordinari jubentes, qui sunt metropolitani metropolitanorum. Ita omnino hæc canonis verba intelligenda: « Illud autem generaliter clarum est, quod si præter metropolitani sententiam fuerit factus episcopus, hunc magna Synodus definivit episcopum esse non oportere. » Certe Zonaras metropolitanos hoc loco interpretatur patriarchas, qui sunt majores metropolitani. Nam cum Alexandria metropolis sit totius Ægypti, et cum Antiochia ab antiquis dicta sit metropolis totius Orientis, episcopi illarum civitatum metropolitani jure dici possunt. Cumque patriarcharum nomen nondum usurpari cœpisset, pro patriarchis Nicæni Patres *metropolitanos* videntur posuisse, quod perperam negavit Launoius in libro de recta Interpretatione sexti canonis Nicæni. Fusius hac de re Valesius laudatus.

42. *In* VI *canone Nicæno agitur etiam de jure patriarchico.* — In eodem autem canone sexto non de sola ordinatione agi, sed de omni jure patriarchico, ita capite quinto Valesius probat. Si Patres Nicæni Concilii de sola ordinatione agere voluissent, nomen ordinationis omnino posuissent in hoc capite, et reliqua omnia excepissent. Id enim ratio postulat. Atqui ordinationis nullam prorsus mentionem fecere, sed generaliter locuti sunt. Enimvero et ordinationis nomen addi debuerat in canone, si ad mentem Rufini interpretandus fuisset de potestate ordinationum in suburbicariis tantummodo provinciis; cum autem nihil limitet, sed e contra universaliter statuat, quis non videt, occasione desumpta ex usurpata per *Meletium* auctoritate in patriarchatu Alexandrino, generaliter provisum fuisse omni juri patriarchico, ne ulli patriarcharum vel majorum sedium in minimo aliquid juris periret? Et hoc ipsum patet ex Antiocheno episcopo, et aliis trium Autocephalicorum sedibus, quibus, licet nihil commune habebant cum schismate Meletiano, tamen sua quæque decreta fuerunt privilegia antiquitus observata. Quare, ut capite sexto notat Valesius, cum Nicæni Patres antiquas consuetudines in Ægypto firmaverint, apparet, eos non de sola ordinatione locutos esse, sed de omnibus ecclesiasticis negotiis. Omnes certe Ægypti episcopi ita semper hunc canonem intellexerunt: quemadmodum discimus ex Concilio Chalcedonensi, Actione 4, ubi Hieracius episcopus Ægypti nomine episcoporum totius provinciæ ita dicit: « De epistola autem sanctissimi et Deo amicissimi archiepiscopi Romani Leonis, sciunt omnes sanctissimi Patres nostri, quia in omnibus exspectamus sententiam sanctissimi archiepiscopi, et petimus vestram clementiam exspectare præsidis nostri præsentiam, quia eum in omnibus sequimur. Nam et sancti Patres, qui in Nicæa congregati sunt CCCXVIII, hanc regulam dederunt, ut sequatur omnis Ægyptiaca diœcesis archiepiscopum magnæ urbis Alexandrinæ, et nihil absque ipso agatur ab aliquo ei subjacente episcopo. » Hæc aliaque Valesii argumenta tantum valuerunt, ut Launoius in altera Dissertatione sæpius confessus sit, se nunquam dixisse, Nicænos Patres in canone sexto de ordinatione sola locutos esse, sed de toto patriarchico jure etiam statuisse, ut quoque jam Petrus de Marca observarat.

43. *Rufini expositio rejicienda.* — Quibus suppositis, manifeste sequitur, errare eos, qui canonem sextum Nicænum interpretantur de potestate Sedis Romanæ in suburbicarias tantum ecclesias, quæ continentur decem provinciis in Notitiis expressis. Licet enim occasionem decreto dederit invasio juris Alexandrini per *Meletium*, ostendimus tamen, canonem de jure trium sedium patriarchalium contra omnes invasiones futuras statuisse. Et cum jura patriarchalia tam Antiocheni quam Alexandrini episcopi sese in plures provincias late diffunderent, quis unquam dicet, jura patriarchalia Romani Antistitis intra decem provincias aut regiones, quæ fere Italia continentur, fuisse conclusa? Nemo ergo Nicænum Concilium jure interpretabitur de potestate patriarchali Pontificis intra suburbicarias tantummodo ecclesias, quarum Synodus Nicæna nec meminit; tantum abest, ut de iis aliquid statuerit. Quod si Synodus Nicæna agens de pleno jure patriarchico Romano, intelligi non possit de suburbicariis ecclesiis, tanquam illius juris localibus terminis, quomodo Rufini Expositio prudens censeri potest et recta?

44. *Quo sensu admitti possit.* — Quod si tamen aliquis Rufini Expositionem vindicandam contenderet, juxta mentem Nicæni Concilii antiquam Ecclesiarum consuetudinem ex instituto apostolico ortam confirmantis, intelligendus esset Rufinus. Apostolorum princeps Petrus, qui juxta Innocentium I cunctas Occidentis instituit Ecclesias, in metropoli regni Ægyptiaci Alexandria majorem sedem instituendam duxit. Hinc sanctus Marcus divi Petri discipulus ex ejusdem auctoritate Alexandriam pergens, ad exemplar Sedis Romanæ patriarchatum instituit, unde Nicænum Concilium canone sexto ait: « Antiqua consuetudo servetur per Ægyptum, etc., » ac si diceret: Sedes patriarchalis Alexandrina

instituta est ad exemplar Sedis patriarchalis Romanæ, sed Sedes Romana habet potestatem super omnes provincias totius Occidentis juri suo patriarchico subjectas; itaque et Alexandrina potestatem habere debet supra Ægyptum, Libyam et Pentapolim suo juri patriarchico subjectas. Et juxta hunc genuinum canonis sensum interpretandus est Rufinus, ut per suburbicarias intellexerit totius Occidentis Ecclesias, speciali jure episcopo Romano subditas. Per suburbicarias enim, inquit Valesius capite 7, eas Ecclesias Rufinus intelligit, quæ sunt sub episcopo urbis Romæ. Nam suburbicariæ ecclesiæ eodem modo dicuntur, quo suburbicariæ provinciæ. Ut ergo suburbicariæ provinciæ appellantur, quæ erant sub vicario urbis Romæ, sic ecclesiæ suburbicariæ dicuntur a Rufino, quæcumque subjacebant episcopo urbis Romæ. Et quemadmodum provinciæ suburbicariæ peculiarem constituebant diœcesim vicarii urbis Romæ, ita ecclesiæ suburbicariæ diœcesim constituunt episcopi Romani. Verum qui fuerint termini hujus diœceseos temporibus Concilii Nicæni, haud facile fuerit affirmare, inquit Valesius ibidem, ubi plura de hujus sexti canonis Concilii Nicæni expositione. Legendus est et Lupus ad hunc canonem et Schelstratius parte 1 Antiquit. Illustr., Dissert. 2, cap. 2.

45. *Canones Arabici Concilii Nicæni.* — Franciscus Turrianus 80 canones Nicænos ex antiquo exemplari Arabico exscriptos publicavit. Post aliquot annos prodiit alia versio Abrahami Ecchelensis Maronitæ, in qua LXXXIV canones Nicæni cum multis ejusdem Synodi statutis exhibentur. Verum canones omnes illi, quos cunctæ Orientis sectæ, scilicet Melchitæ, Jacobitæ, Nestoriani, Cophtæ, Abyssini, Armeni, Græci et Maronitæ, ut legitimos Nicæni Concilii canones agnoscunt, supposititii sunt; cum varia contineant, quæ contra omnem antiquitatem, imo contra Nicænum Concilium pugnant. Sunt illi quidem antiqui, ut ostendit Ecchelensis, sed post Concilium Chalcedonense conficti; cum in eis sæpius *patriarchæ* nomen legatur, quod tamen tunc primum audiri cœpit. Somniabat itaque Ecchelensis, quando scripsit, existimare se, canones illos auctorem habere « Jacobum Nisibensem » in Mesopotamia episcopum; quasi vero aliquis ex Nicænis Patribus canones collegerit, qui ipsius Concilii menti adversentur, inquit Schelstratius in secunda parte Antiquit. Illustr., Dissert. 2, cap. 4, ubi plura de illis habet.

46. *Glorificationis hymnus tarde usurpatus.* — Concilium Arelatense, in quo canon Vasensis concilii antiquum *Glorificationis* hymnum, nempe *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*, exprimens citatur, neque sub Constantino Magno, ut aliqui putarunt, neque sub Constantio ejus filio, ut credidit Baronius, celebratum, sed post annum Christi quadringentesimum quinquagesimum, ut infra ostendetur. Præterea non tria, sed duo tantum Concilia Vasione in Gallo-Provincia congregata fuere, ut suo loco demonstrabitur. Concilium itaque Vasense secundum, quod perperam *tertium* dicitur, habitum est anno quingentesimo vicesimo nono, *Decio Juniore V. C. consule*, ut habent Acta. Quinto ejus canone statuitur, ut in universis ecclesiis post *Gloria*, dicatur, *Sicut erat in principio*, adversus eos, qui *Dei Filium* a tempore cœpisse blasphemant.

47. *Vicennalia Nicomed ensia Constantini M.* — Ad num. 186 et seq. *Constantinus M.* VIII kalend. Aug. anni CCCVI dictus est imperator, ideoque eodem die Cæsarei imperii vicennalia de more celebranda fuissent. Sed, cum Eusebius aliique scribant, nonnisi absoluta Synodo Constantinum ea solemnia edidisse, liquet, hanc triumphalem festivitatem dilatam esse in diem VIII kalend. Septembris, quo Synodus Nicæna absoluta, ut fuse hujus anni initio probavimus. Futile et vanum est, quod Spondanus ex Gordono refert, vicennalia nempe fuisse quidem in procinctu, quando celebratum est Concilium Nicænum, sed peracta tantum anno sequenti. Nam vicennalia anno sequenti Romæ edita ad Augusteum Constantini imperium referenda; quæ vero præsenti anno Nicomediæ exhibita ad Cæsareum pertinent, neque hæc duo solemnia diversis annis, et ob diversa imperii initia acta, in unum confundenda.

48. *Decennalia Crispi et Constantini Junioris Cæsarum.* — Vicennalium hoc anno celebratorum occasione *Publius Optatianus Porphyrius* poema composuit, quod adhuc extat, in quo cum *Crispum* Constantini Magni filium laudibus ornet, liquet, hunc currenti anno die XXV Augusti, quo hæc vicennalia Constantinus pater dedit, adhuc in vivis fuisse. Exaratum illud elogium in laudem Constantini Augusti ejusque filiorum, in quo rubris characteribus scribitur: AUG. XX. CAESS. X. id est, *Augusti vicennalia, Cæsarum decennalia.* Quibus ex verbis manifestum fit, Crispum et Constantinum Juniorem Cæsares imperii Cæsarei decennalia, cum pater vicennalia Nicomediensia dedit, exhibuisse, et quidem, ut existimo, uno eodemque tempore. Extant enim numismata apud Mediobarbum, tam Crispi quam Constantini Junioris, in quorum aversa parte legitur, CAESARUM NOSTRORUM; circa lauream, VOT. X. In alio Crispi nummo visitur figura sedens, quæ clypeum tenet cum his verbis, VOT. XV. scilicet nuncupata: Mediobarbus ea decennalia anno insequenti data existimat. At, cum jam Crispus anni CCCXXVI initio peremptus fuerit, non dubium, quin Crispus et Constantinus Junior currenti anno Nicomediæ decennalia vota ediderint et vota quindecennalia nuncuparint.

49. *Constantius quo anno Cæsar creatus.* — Annus quo Constantius tertius Constantini Magni filius Cæsar dictus est, hactenus in magnam controversiam vocatus fuerat. Sed in Dissertatione Hypatica ostendi, hanc dignitatem Constantio collatam esse anno trecentesimo vicesimo tertio, idque VI *idus Novemb.* Diem nos edocent Idacius in Fastis, auctor Chronici Alexandrini, et Kalendarium Lambecianum. Ex quo et ratio eruenda, cur in annum sequentem, scilicet CCCXXIV, secundum primam consulatum

Cæsareorum regulam consul designatus non fuerit. Cum enim *Crispus* et *Constantinus* Junior Cæsares Constantii fratres jamdiu ante mensem Novembrem consules dicti essent, consulatus Constantii necessario differendus fuit, idque in annum CCCXXVI, quo pater ad posteriora vicennalia edenda consul VII procedere debebat. Constantinus enim Magnus nunquam cum privatis consulatum gessit. Constantium vero anno tantum CCCXXIII Cæsarem nuncupatum esse, manifestum reddunt quæ anno CCCLXI de ejus morte loquentes dicemus, et præterea consulatus ab eo ad decennalia aliaque id genus festa repræsentanda assumpti, annique, quibus ea dedit. Quare recte Prosper in Chronico eam nuncupationem cum consulibus anni CCCXXIII copulavit; quod ex Eusebio in Chronico exscripsit. Cæsares quidem annis decennalibus et id genus festis destinatis creabantur; sed aliquando hæc inauguratio, licet rarius, aliis annis acta, ob peculiares scilicet rationes, quibus movebantur imperatores, ut eam accelerarent.

50. *Ludi gladiatorii in Oriente prohibiti.* — Ad num. 204. Gothofredus in Commentario legis 1 Codicis Theodosiani *De Gladiatoribus* observat, Baronium et communiter alios hallucinari, qui arbitrati sunt, Constantinum Magnum illa lege, quæ dicitur *PP. Beryto kalend. Octob. Paulino et Juliano coss.*, gladiatorium ludum sustulisse et prohibuisse et per totum orbem Romanum, seu e Republica Christiana : aboleti enim tantum in Oriente nominatim *Beryti* in Syria Phœnice, ubi hæc lex proposita est. Attamen alibi usurpati deinceps hi ludi, et quidem in proxima Cœle-Syria Antiochiæ; cujus rei testis Libanius Antiochenus libro de Vita sua, pag. 3, ubi ludorum gladiatoriorum meminit, quibus ipse quindecim annos natus, anno scilicet CCCXXVIII, quatuor post hanc legem annis, spectandis Antiochiæ nuntium remiserit cum omnium admiratione. Editi et in Italia, quod docet Ambrosius libro 2 Officiorum, cap. 21. Romæ quoque gladiatorium deinceps munus stetit ludique pœna, uti docet exerte Constantii lex 2 *De Gladiatoribus*, et Honorii lex 3. Hinc Augustinus lib. 6 Confessionum, cap. 8, « Alypium gladiatorii spectaculi inhiatu incredibiliter abreptum » scribit. Modum tantum quemdam huic rei adhibuere christiani principes, quibus alioquin gladiatorium nomen detestandum esset, l. 2 ejusdem Codicis *De Gladiatoribus*, et in his Constantius et Valentinianus senior, prohibito tantum certo hominum genere in ludum gladiatorium auctorari damnarive, puta christianis et palatinis, dicta l. 2. Non recruduere itaque ii ludi Romæ post *Constantinum*, neque ante *Honorium* aliquis ex imperatoribus gladiatorios ludos Romæ legibus vetuit, ut ex infra dicendis constabit.

51. *Eusebii Chronicon.* — Ad num. 213 et seqq. *Eusebium* Chronicon suum usque ad præsentem annum, cum exceptione vicennalium, quæ Hieronymi additamentum videntur, perduxisse, non videtur dubitandum. Quin et illud præsenti anno publicasse existimo, ut anno sequenti videbimus. Porro quia Baronius non observarat, Eusebium et Hieronymum in Chronicis annum a kalendis Octobris more Syrorum et maxime Cæsariensium, qui menses Julianos usu communi et vulgari adhibebant, inchoare, et dignosci non possit, quo Christi anno res ab utroque narratæ contigerint, nisi ad annum Abrahami, quem usurpant, respiciatur, nihil certi quoad chronologiam ex utroque deducere solet, quia scilicet præterquam quod annum ab autumno in utroque Chronico usurpari non animadvertit, ad solos annos imperatorum in margine notatos, non vero ad epocham Abrahamiticam animum advertit. Baronium alii passim secuti sunt : qui mos abjiciendus, ut certo nobis constare possit, quibus annis uterque gesta a se narrata consignarit. Cæterum, magnam a litteratis gratiam is iniret, qui novam Chronici Eusebiani editionem adornaret, illudque cum variis antiquis exemplaribus Mss., quæ adhuc Parisiis alibique supersunt, conferret, additis in margine periodi nostræ annis; cum ea non tantum æras mundanas Orientalium, sed etiam æram christianam, qua Latini utuntur, in minori numero, quando ad illam pervenitur, exhibeat, dummodo numeri septem eidem addantur. Editio enim tam Pontacena, quam Scaligeriana valde imperfecta, ut viris in chronologia exercitatis notum.

SILVESTRI ANNUS 13. — CHRISTI 326.

1. *Defuncto Alexandro sufficitur Athanasius episcopus Alexandriæ.* — Trecentesimus vicesimus sextus, qui sequitur, Christi annus, consulatu Constantini Aug. septimo cum collega Constantio Cæsare antiquis Fastis adscriptus habetur : quo anno moritur S. Alexander episcopus Alexandrinus, et in

locum ipsius Athanasius ejusdem Ecclesiæ diaconus subrogatur. Ætate longævum et in assiduis laboribus vita perfunctum eum decessisse, Athanasius verbis illis ipse testatur, quibus ait [1] : « Quod si res quoque nostri temporis contemplandæ sunt, nostis quomodo B. Alexander usque ad mortem contra hanc hæresim depugnarit, et quot tribulationes quantosque labores, quanquam jam senex, in decrepita ætate sustinuerit; qui et ipse ad patres suos appositus est. » Quod autem spectat ad tempus obitus ejusdem Alexandri, ut hoc potissimum anno eum contigisse dicamus, Athanasiumque suffectum esse, Theodoreti testificatio persuadet, sic scribentis [2] : « Cum episcopus ille egregius Alexander, qui tam strenue contra Arii blasphemiam decertaverat, quinque menses post Concilium Nicææ celebratum finem vivendi fecisset, Ecclesiæ Alexandrinæ episcopatum capessit Athanasius, » etc. Hæc Theodoretus, cujus exploratior fides redditur ex iis, quæ Athanasius ipse in Apologia secunda scribit de Synodo Nicæna, dum ait [3] : « Cæterum ea in Synodo anathemate damnata est hæresis ariana, Arianique rejecti sunt : Meletiani aliquo modo recepti sunt (neque necessum est ut ejus rei causam dicam), nondum quinque menses prætererant, cum B. Alexander mortem obiit. » Ita Athanasius. At nec contrarium est, quod Epiphanius tradit [4], eodem anno, quo a magna Synodo damnatus est Arius, decessisse e vita Alexandrum; nondum enim anni spatium fuerat evolutum, circulus scilicet duodecim mensium, cum id fieri contigit, licet anno sequenti a Nicæno Concilio, nempe sub hujus anni consulibus, id ponatur.

2. His hunc in modum de tempore obitus Alexandri et subrogatione Athanasii stabilitis, quomodo ejusmodi electionem fieri obtigerit (quod diversæ hac de re inveniantur scriptæ sententiæ), accurate est perquirendum. Primum omnium Sozomenus, non aliunde puto, quam ex Arianorum calumniis, atque officina Sabini, de electione Athanasii hujusmodi historiam recitat [5] : « Ariani, inquit, dicunt, quod Alexandro mortuo, quinquaginta quatuor episcopi, qui partibus Alexandri et Meletii favebant, ex Thebaide et Ægypto in unum coacti, communicarunt inter se de episcopo creando; et dato jurejurando, communibus suffragiis consenserunt de uno eligendo, qui Ecclesiæ Alexandrinæ gubernacula susciperet : sed septem eorum, violato jurejurando, contra omnium voluntatem clam Athanasium episcopum ordinasse; et propter eam causam multos tum ex populo, tum ex clericis Ægypti ejus vitasse communionem. » Istæc cum Ariani dicerent, deque his scriberent ad imperatorem, Synodus Alexandriæ celebrata ab omnibus Ægypti, Libyæ, Thebaidis, atque Pentapoleos episcopis, ejusmodi apertissime calumniam refellens, ita de Athanasii electione encyclica epistola inter alia conscripsit [1] :

3. « Aiunt igitur post obitum episcopi Alexandri, cum paucissimi essent, qui Athanasii mentionem facerent, sex aut septem episcopos clanculum et in loco obscuro eum in præsulem elegisse; hæc eadem illi, quibus nullum mendaciorum genus reformidandum videtur, imperatoribus scripsere. Nos autem contra cum tota civitate et universa provincia testamur, omnem multitudinem populumque Catholicæ Ecclesiæ in unum coactum, quasi in speciem unius corporis et animæ, clamoribus vociferationibusque postulasse Athanasium Ecclesiæ episcopum dari, idque publicis votis a Christo expetiisse, nosque ut faceremus, per multos dies et noctes jurejurando obtestatos fuisse, cum interea nec ipsi ab Ecclesia discederent, neque nobis discedendi facultatem permitterent. Hoc nostrum totiusque civitatis et universæ provinciæ testimonium, nec mali quicquam de eo, quod ab illis fit, pronuntiamus; sed optima quæque prædicamus, bonum illum esse religiosum, christianum, devotarium, et vere episcopum. Porro quod nostrum plerique sub omnium oculis exclamationibusque Athanasium episcopum crearint, nos ipsos in testes offerimus; quibus, ut creationis auctoribus, major quam istis, qui tunc aberant et nunc mentiuntur, fides haberi debet. » Et post multa : « Fingunt fuisse (scilicet in Athanasii introitu) seditiones, luctus, populorumque lamentationes, indigne ferentium illius creationem. Nihil ibi tale contigit, sed potius omnia contraria, gaudia scilicet, animorumque alacritates, et populorum desiderio videndi hominis accursus, ubique per ecclesias lætitiæ et gratulationes ad Dominum. » In hunc modum episcopi ex Concilio Alexandrino.

4. Hæc cum Synodus generalis dicta amplissime testata sit, nescio unde acceperit Epiphanius, subrogatum fuisse in locum Alexandri a Meletianis Theonam, eumque post tres menses vita functum; ait enim [2] : « Mortuus est autem Alexander episcopus Alexandriæ post Synodum Nicænam : non aderat autem Athanasius post Alexandri mortem; erat enim diaconus illo tempore sub Alexandro, et missus fuerat ab ipso ad comitatum. Cum autem Alexander præcepisset, nullum præficiendum esse nisi Athanasium, velut ipse, et qui de regula erant, ac tota Ecclesia confitebantur : qui Meletium Ægypti episcopum sequebantur, arrepta occasione, episcopo Alexandriæ non præsente (nunquam enim Alexandria duos episcopos habuit velut aliæ urbes), constituerunt pro Alexandro Theonam quemdam nomine, qui mensibus tribus peractis mortuus est. Et non longe post accessit Athanasius, post Theonæ obitum, et undiquaque congregatus est orthodoxorum conventus, et sic ejus institutio facta est, et traditus est ipsi thronus digno, et cui præparatus erat juxta Dei voluntatem, et juxta beati Alexandri testi-

[1] Athan. orat. I. contra Arian. — [2] Theodor. lib. I. cap. 26. — [3] Athan. Apolog. II. — [4] Epiphan. hæresi LXIX. — [5] Sozomen. lib. I. c. 16.

[1] Apud Athan. Apol. II. circa principium. — [2] Epiphan hæresi LXVIII.

monium ac præcepta. » Alibi autem alia addit [1]; nempe post Alexandri obitum, cum Theonas a Meletianis creatus esset, ab orthodoxis fuisse suffectum Achillam, quod Athanasius non adesset; nam mos in illa Ecclesia erat, non cunctari post obitum episcopi successoris electionem; ne scilicet contentiones in populo fierent, eo quod factiosissima gens sit, et ad capessenda atque fovenda diversorum studia valde propensa. Ne igitur turbæ exorirentur, neve schismaticus electus a Meletianis sedem invaderet, jussum esse sedere Achillam; ipsum vero post menses tres, Athanasio adveniente, illi thronum cessisse.

5. Quæ autem contigerint de facta divinitus Athanasii in episcopum electione, per præcedentes more apostolico prophetias ostensa, Sozomenus ex Apollinario narrat, cum ait [2]: « Eodem tempore Alexander episcopus Alexandrinus, cum jam de vita discessurus esset, suum in episcopatu successorem Athanasium reliquit, divina quadam impulsione, mea quidem sententia, ad ei suffragandum inductus. Siquidem ferunt, illum, cum conatus esset aufugere, invitum ab Alexandro ad episcopatum illum capessendum compulsum fuisse. Cujus rei testis est Apollinarius Syrius, qui sic scribit: Neque postea a bello destitere impii; sed uti in initio adversus beatum hujus viri magistrum arma sumpserant, et ipse non aliter atque filius patri, ei advocatus aderat; ita post in hunc ipsum, ut primum in episcopatum successerat, impetum fecere. Qui tametsi aufugerat, ne in illo gradu locaretur, divinitus tamen denuo repertus est; quandoquidem divinis quibusdam indiciis præsignificatum fuerat beato illi viro, qui episcopatum administraverat, non alium quam hunc ei successorem fore. Nam cum ex hac vita vocaretur, essetque jam morti vicinus, Athanasium, qui neutiquam aderat, nominatim appellat. Atque ubi ejus gentilis, qui forte aderat, cum nomen illud audiret, respondisset; obticuit ille, quasi eum non vocasset. Rursum vocat Athanasium; et quia hoc sæpius fecisset, ille alter Athanasius qui aderat, deinceps silentio usus est; siquidem ille qui aberat, significabatur. Quod etiam beatus ipse Alexander more prophetæ aperte indicavit, cum diceret: Athanasi, putas te posse effugere? non tamen effugies. Quibus verbis ostendit, eum ad certamen vocatum esse. Hæc de Athanasio scribit Apollinarius. » Captasse visus est Athanasius eundi ad comitatum occasionem, cum jam Alexander senio et morbo gravatus, crederetur e vita proxime migraturus; quem absentem et quasi fuga lapsum idem Alexander moriens interpellarat. Rediens autem omnium consensu, legitime riteque, magno universorum desiderio et exspectatione, creatus est episcopus Alexandrinæ civitatis; de cujus electione hæc Gregorius Nazianzenus [3]: « Sic igitur atque eas ob causas, totius populi suffragiis, non autem secundum perversum exemplum, quod postea inolevit, neque per vim ac cædem, sed apostolice et spiritualiter in Marci thronum evehitur, non minus pietatis, quam primariæ sedis successor. » Primariam sedem vocat Ecclesiam Alexandrinam, quod primatum haberet omnium, quæ sunt recensitæ superius, provinciarum.

6. Sic igitur creatus episcopus Alexandrinus, sedit annos quadraginta quinque; pervenit namque (quod tradit Socrates [1]) usque ad consulatum Gratiani secundum et Probi: « Cujus quidem, inquit Ruffinus [2], tanti in Ecclesia pro fidei integritate agones fuerunt, ut etiam de hoc videatur dictum esse quod scriptum est [3]: Ego enim ostendam ei, quanta eum pati oporteat pro nomine meo. In hujus etenim persecutiones universus conjuratus orbis, et commoti sunt principes terræ: gentes, regna, exercitus coierant adversus eum. Ille autem divinum illud conservabat eloquium, dicens [4]: Si consistant adversus me castra, non timebit cor meum, » etc. At non tantum simulac Athanasius creatus est episcopus Alexandrinus, ab Arianis est certaminibus appetitus; sed jam antea, vivente Alexandro, cui veluti Jonathæ armiger accedebat, acerbissima illorum in se concitata odia et simultates expertus est. Testantur id quidem Ægypti omnes episcopi in dicta Synodali epistola circulari, quam scripserunt ex Concilio Alexandrino, cum inter alia multa de Athanasio hæc habent [5]: « Cum autem Arius, unde Ariomanitarum hæresis conflata est, ab Ecclesia per beatum Alexandrum episcopum ejectus esset, Eusebiani discipuli pariter et socii impietatis, semetipsos ejectos esse arbitrantes, multis adhortationibus Alexandro scripserunt, ne Arium extra Ecclesiam relinqueret. Alexandro autem, ob pietatem in Christum, hominem impium non recipiente, in Athanasium ejus diaconum iras convertunt; et quia eum assiduum esse apud Alexandrum et in pretio haberi curiose animadverterent, et quia jam antea ejus pro Christo pietatem in Synodo Nicæna, ubi magna cum libertate contra arianam hæresin disseruerat, experti essent, in gravissimum odium exarserunt. Ubi autem Deus eum ad episcopatum provexit, veterem jam olim malitiam refoventes, veriti illius orthodoxam mentem, et in resistendo contra impietatem robur, conscientia vecordes, omnibus rationibus conjurationes in eum coquebant, princepsque hac in re Eusebius fuit conscientiæ suæ furiis agitatus præceps, » etc. Quibus autem certaminibus eum Ariani primo impetu appetiverint, suo loco dicemus.

7. *Meletiani cum Arianis conjuncti plura moliuntur in Athanasium.* — At quid inter hæc Meletiani, qui (ut vidimus) summa Patrum humanitate, pacis Ecclesiæ confovendæ causa, honestissimis conditionibus recepti fuerunt in Nicæno Concilio, Athanasius narrat his verbis [6]: « Nondum quinque menses prætererant (a Nicæno Concilio scilicet, in quo

[1] Epiphan. hæresi LXIX. — [2] Sozomen. lib. II. c. 16. — [3] Greg. Nazianz. orat. in laud. Athanas.

[1] Socrat. lib. IV. c. 16. — [2] Ruffin. lib. I. c. 14. — [3] Act. VII. — [4] Psalm. XXVI. — [5] Apud Athan. Apolog. II. — [6] Athan. Apolog. II.

Meletiani recepti sunt), cum beatus Alexander mortem obiit : Meletiani autem, quos et quietos et gratos esse oportuit, quod aliquo saltem modo recepti essent, more canum, non obliti vomitus sui, rursum Ecclesias perturbare cœperunt. » Sed quonam modo, Sozomenus sic tradit [1] : « Meletius Alexandro in Ægyptum reverso ex Nicæno Concilio, ecclesias, quas inique occupasset, reddidit; ipse in Lyco jam ætatem degit; tamen non multo post, cum erat e vita migraturus, Joannem unum ex familiaribus suis contra decretum Nicæni Concilii in suum locum suffecit; sicque Ecclesias denuo conturbandi auctor et causa extitit. » Ordinavit pariter Meletius contra decreta Nicæna Arsenium episcopum Hypsepelitarum, quibus ipse Meletius (ut ait Athanasius [2]) aliquando præfuit. Hæc quidem Meletio vivente : eo vero defuncto (hoc eodem, ut videtur, anno) Meletiani scissam a Meletio rursum Ecclesiæ pacem turpius lacerarunt; nam præter Theonæ ordinationem, cujus meminit Epiphanius, Athanasio electo episcopo Alexandrino, rebelles ac contumaces, omnia pro arbitrio voluntatis agentes, magnas iterum turbas excitarunt in Ægypto : quando Eusebius Nicomediensis (ut Athanasius inquit [3]) propugnator arianæ hæreseos, re cognita, ad illos litteras dat, magnisque promissis societatem et amicitiam clanculum iniit, sibique ipsius rebus agendis tempus constituunt. Sed quænam juncti Meletianis Ariani in Athanasium moliti sint, dicemus inferius.

8. Cum igitur ex his omnibus constet, coisse cum Arianis Meletianos post Meletii obitum et Alexandri, plane erroris arguuntur, qui antea hæc accidisse tradunt [4], nempe Meletianos tunc occasione legationis, quam ad Constantinum imperatorem susceperant Nicomediam, ab ejus civitatis episcopo Eusebio persuasos mutuo inter se iniisse fœdus. Sic et Socrates [5] pariter hallucinatur, dum ait, ante Nicænum Concilium eam inter Meletianos et Arianos initam concordiam; cum instar omnium habendus sit Athanasius, qui (ut vidimus) contrarium asserit.

9. Epiphanius Meletium ante Alexandrum mortuum esse tradit, qui ex Meletianorum fautore (ut superius dictum est) mutuatus historiam, totam culpam convertens in Alexandrum, hæc ait [6] : « Jam vero beatus Alexander in Alexandria post obitum Meletii prædicti confessoris, zelo contra sectam ac dissidium Ecclesiæ assumpto, undique privatim inter communitatem habentes, et a Meletio relictos turbare videbatur, continereque ac cogere, ne ab una Ecclesia dissentirent. Illi vero non volentes, turbam movebant ac tumultus excitabant : et cum sic premerentur ac continerentur a beato Alexandro, aggrediuntur quidam ex ipsis principes ac primas ferentes tum in pietate, tum in vita, et proficiscuntur ad comitatum colloquii gratia, quo assequantur, ut et offerant, et communionem habeant privatim, et non impediantur. Erant autem Paphnutius quidam magnus vir anachoreta, et ipse filius feminæ quæ confessionem fecerat, imo etiam ipse aliquo modo confessionem attigerat; et Joannes episcopus ipsorum, vir et ipse venerandissimus, et Callinicus in Pelusio episcopus, et alii quidam qui hoc fecerunt; qui sane profecti ac delati ad regem repellebantur ac rejiciebantur; qui enim in palatio erant, audito Meletianorum nomine, et ignorantes quidnam esset tale, non permittebant ipsis colloqui regi. Et in hoc contigit, ut Paphnutius, et Joannes, ac reliqui multum temporis tererent in partibus Constantinopolis et Nicomediæ. Tunc vero in amicitiam veniunt cum Eusebio Nicomediæ episcopo, et causam suam ad ipsum deferunt. Noverant enim ipsum dicendi libertatem apud regem Constantinum habere; rogantque ipsum, ut regi per ipsum noti fiant. Hic vero postquam promisisset, se ad regem delaturum esse ipsos, et negotium quod petierant, curaturum; petit vicissim ab ipsis hanc petitionem, ut suscipiant Arium secum in societatem, nimirum qui simulate et per ironiam pœnitentiam egerat. Hi vero pollicentur, se suscepturos esse ipsum. Atque hinc defert ipsos Eusebius ad regem et causam ipsorum regi exponit : et conceditur Meletianis, ut ex eo tempore per se communitatem habeant, et a nullis impediantur. Atque utinam iidem Meletiani, qui summam justitiam veritatis demonstrabant, cum lapsis post actam pœnitentiam communionem habuissent potius, quam cum Ario et sectatoribus ejus : contigit enim ipsis juxta hoc proverbium : Fugientes fumum, in ignem inciderunt. Neque enim Arius potuisset habere statum, et dicendi libertatem, nisi per hujusmodi occasionem : quæ mala conjunctio contigit ipsis usque in hanc diem : permixti enim sunt hi, qui quondam pure degebant, et summe justi erant, ac fide Meletiani cum Arii discipulis, et plerique jam imitati sunt mala Arii a fide emoti in his temporibus : quidam vero, etiamsi manserint in vera fide, non tamen alieni sunt a cœnosis sordibus propter societatem cum Ario et Arianis. » Hucusque Epiphanius de conjunctione Meletianorum cum Arianis.

10. Meminisse debet lector, quod superius perspicue demonstravimus, S. Epiphanium historiam de Meletio et Meletianis a parum fideli auctore sumpsisse, qui cum illi, tum ipsis magnopere faveat; hominesque tempore persecutionis fidei desertores obstinatosque schismaticos nimis laudet, et indignis eos titulis prædicet. Sed et intolerabilis plane est nota ista, quam idem hanc historiam recensendo inurit Constantino imperatori, cum ait, ab illo iis fuisse concessum, ut seorsum ab episcopo Alexandrino colligerent agerentque synaxes. Absit ut tantus imperator tam leviter voluerit abrogare, quæ de illis in sacrosancto Concilio Nicæno fuerant firmata decreta. Porro ab hac tanta calumnia suis ipsius litteris Constantinus, quibus, quo esset animo adversus Meletianos, postea scripsit ad Athanasium,

[1] Sozomen. lib. II. c. 20. — [2] Athan. Apolog. II. — [3] Athan. ibid. — [4] Epiphan. hæresi LXIV. — [5] Socrat. lib. I. c. 3. — [6] Epiphan. hæresi LXVIII.

omnino purgatur, cum ait [1] : « De illis autem omni execratione dignis Meletianis, immanibus, inquam, et nefariis hominibus, qui quasi apoplexia icti stupent, et solummodo invidia, et æmulatione et tumultibus ad scelera motum habent, » etc.

11. Sed et Eusebius auctor est (cum alioqui ob hæresin Arianam posset esse suspectus), in his controversiis in Ægypto post Nicænum Concilium exortis et agitatis, Constantinum imperatorem humanitus cum illis agentem, conatum esse ad concordiam revocare, studuisseque in primis, ut Nicæna decreta in suo vigore ac robore permanerent : sunt enim hæc verba Eusebii [2] : « Verum cum, absoluto Nicæno Concilio, inter omnes pax esset conciliata, solos Ægyptios seditiosa contentio mutuo inter ipsos distraxit; ita ut imperatori de integro nonnihil negotii facesserent illi quidem, sed tamen bilem ei minime commoverent : quippe eos ut patres, imo vero ut Dei prophetas omnino honorifice reverens, illos secundo accersere dignatus est : se rursus non invitum, tanquam arbitrum, eorum controversiis interponere, illis iterum munera honorifice impertire; arbitrium suum et sententiam per epistolam significare, et Concilii decreta suo sigillo rata facere : hortari etiam ut concordiæ adhærescerent, ut non distraherent Ecclesiam, dirimerentque consensum, sed divini judicii recordationem intima cogitatione complecterentur. Ista per litteras imperator illis significavit. Alia item infinita his similia scripsit; vixque dici potest, quot et quam multas epistolas exaravit, interdum episcopis ea quæ ad Ecclesiarum Dei commodum spectabant præscribendo, interdum etiam cum ipsa multitudine per litteras colloquendo, et, ut beatum decet, singulos e populo fratres et conservos appellando. » Hucusque Eusebius.

12. Sed quod spectat ad tres illos Meletianorum insigniores ab Epiphanio nominatos legatos, Joannem, Paphnutium, et Callinicum ; erat Joannes qui in locum Meletii in episcopatu subrogatus est, de quo supra ex Sozomeno [3], cujus et Athanasius meminit [4], nominans eum histrionem Arianorum, nempe ad fabulam de nece Arsenii simulata repræsentandam præcipuum simulatorem. Paphnutius vero teterrimus ille monachus, cujus extat epistola apud Athanasium, qui et de fabricandis iisdem in Athanasium dolis cum illis ante conniverat, longe alius fuit a Paphnutio illo Antonii Magni discipulo, quem ipse Athanasius summis laudibus celebrat [5]; atque rursum longissime diversus ab illo Paphnutio, qui interfuit et in omnibus egregie spectatus est in Nicæno Concilio. Sed et de Callinico ejus doli telæ textore idem quoque meminit Athanasius [6]. At hi ac reliqui omnes Meletiani, non novi atque recentes Ecclesiæ hostes, sed (ut dictum est ex Synodo Alexandrina [7]) vetusti jam olim a temporibus beati Petri, cui insidias posuerunt; et Achillæ ejus successoris quem calumniati sunt, et Alexandri, quem usque ad tribunalia Cæsaris calumniis persecuti sunt : et postremo ita meditandis calumniis exercitati, Athanasium invaserunt, nihil alienum a sua malitia facientes. Hæc ex Synodo Ægypti episcopi.

13. Callide igitur atque vafre admodum Ariani (ut dictum est) ad invadendam rursum Ecclesiam Meletianos sibi conciliarunt, quos ante sibi ob hæresin experti essent infensos; sed et hi flagrantes odio vehementissimo in Athanasium, cum inimicis fœdus inierunt, et in Ecclesiæ damnum Alexandrinæ eosdem sibi adsciverunt commilitones; de quibus hæc idem Athanasius [1] : « Qui (nempe Ariani et Meletiani) cum ad ea inter se contentiosi essent, nunc ut Herodes et Pontius in blasphemias adversus Christum consentiunt. Quapropter merito quis eos exosos habeat, quod cum de privatis rebus inter se simultates gerant, odio tamen inimicitiaque communi adversus veritatem conspirent, et in impietate adversus Deum fœdera conglutinent, seseque mutuo amplexentur, securi quidvis facere et pati, modo id quod semel animo conceperint, tueantur. Meletiani quidem tum ambitione, ut rebus præsint, tum insano avaritiæ studio : Ariani vero ultro sua ipsorum impietate incitantur, ut hujusmodi conspirationibus mutuo invicem animi sui pravitatem promoveant. Et isti quidem horum impietatis personam induunt; hi vero illorum malitiæ accedunt et adstipulantur, ac in commune scelera sua veluti Babylonis poculum commiscentes, insidias illis nectunt, qui recte pieque de Domino nostro sentiunt. » Et paulo post de Arianis, quod nihil præterea ex Meletianorum conjunctione intenderent, nisi ut hæresim propagarent, docet his verbis : « Cæterum ex iis quæ nunc fecerunt, clara jam in reliquum tempus documenta data sunt, eos non alia de causa tum contra nos, tum reliquos orthodoxos episcopos jam ab initio insidias tetendisse, nisi ut impietatis suæ hæresin propagarent. » Hæc ipse.

14. Porro Meletianis ad Constantinum accedendi inde putatur oborta occasio, quod sanctus Athanasius, cum Alexandrinus episcopus creatus est, sollicitus pro custodia magnæ Synodi decretorum, quæ Meletius vivens solvisset, episcopum Joannem sui successorem ordinando; ut cæteros Meletianos rursum schismate divisos revocaret ad Ecclesiæ unitatem, magnopere studuisset, et legibus ecclesiasticis eos obtemperantes reddere compulisset : de eo enim hæc habet Epiphanius [2] : « Cum igitur venisset Athanasius, et confirmatus esset, qui circa fidem magnus zelotes erat, et pro Ecclesia afficiebatur; cum jam congregationes et avulsiones undique fierent a Meletianis nominatis ob eam causam, quam in tractatione de Meletio supra declaravi ; et vellet conjunctionem Ecclesiæ facere, conquerebatur, et minabatur, admonebatque ac nihil efficiebat, nemoque advertebat, unde omnia contra ipsum commota

[1] Apud Athan. Apolog. II. — [2] Euseb. Vita Const. lib III. c. 22 et 23. — [3] Sozom. lib. II. c. 20. — [4] Athan. Apolog. II — [5] Athan. in Vit. Ant. — [6] Athan. Apolog. II. — [7] Apud Athan. Apolog. II.

[1] Athan. orat. I. cont. Arian. — [2] Epiph. hæresi LXIX.

ex superexcellente de ipso divinitus zelo facta sunt atque constructa, » etc.

15. Hujus igitur rei causa cum Meletiani (ut dictum est) abiissent ad Constantinum expostulaturi adversus Athanasium, Eusebius et qui cum eo erant Ariani, oblatam sibi optatam occasionem arripientes, adversus Athanasium commovere imperatorem conati sunt: « Quare, inquit Sozomenus [1], cum apud Constantinum ut seditionis et tumultus in Ecclesia auctorem falso insimulant, et quod plerosque in Ecclesiam ingredi cupientes prohiberet, cum liceret concordiam inter omnes constitui, si istud unum permitteretur. Quas criminationes contra eum confictas, multi episcopi et clerici qui cum Joanne conspirabant, quique continenter fere ad imperatorem accedebant, veras esse confirmavere; atque adeo dixerunt, se orthodoxos esse: et tum eum, tum episcopos sibi subjectos, cædis, vinculorum, plagarum injuste inflictarum, vulnerum et incendii ecclesiarum accusavere. Ubi vero Athanasius etiam significasset imperatori iniquas Joannis et episcoporum sibi faventium ordinationes, et non ea solum, verum etiam innovationem decretorum Concilii Nicæni, fidem corruptam, seditiones, et contumelias orthodoxis impositas, criminis loco illis objectasset; imperator deinceps non habebat cui crederet, » etc. Quæ autem subdit Sozomenus scripta a Constantino ad Athanasium de recipiendo Ario et aliis in Ecclesiam, hæc postea contigerunt: egisse enim primo Constantinum blanditiis, ut Ægyptiacos ejusmodi tumultus compesceret, jam ex Eusebio superius demonstratum est. At de rebus Meletianorum et Arianorum, quæ pertinent ad hunc annum, hactenus; quas vero simul adversus Athanasium calumnias concinnarint, suo tempore dicturi sumus.

16. *Constantini decreta in hæreticos.* — Quod autem spectat ad Constantinum, quos obstinatos in schismate Meletianos esse cognosceret, et hæreticos post Nicænum Concilium in hæresi permanere; eos primum, quos humanitas atque benignitas non curasset, privilegiis reliquis christianæ legis cultoribus concessis, hoc anno edita sanctione privavit, et aliis oneribus obligavit; quæ est ejusmodi [2]:

« Privilegia, quæ contemplatione religionis indulta sunt, catholicæ tantum legis observatoribus prodesse oportet. Hæreticos autem atque schismaticos non tantum ab his privilegiis alienos esse volumus, sed etiam diversis muneribus constringi et subjici. PP. kal. Septemb. Generasto, Constantino A. VII et Constantio coss. » De Novatianis autem ad Bassum hoc eodem anno hunc in modum rescripsit [3]:

17. « Novatianos non comperimus prædamnatos, ut iis, quæ petiverunt, crederemus minime largienda; itaque Ecclesiæ suæ domos et loca sepulcris apta sine inquietudine eos firmiter possidere præcipimus, ea scilicet, quæ ex diuturno tempore vel ex empto habuerunt, vel qualibet quæsiverunt ratione: providendum erit ne quid sibi usurpare conentur ex iis quæ dissidium ad Ecclesias perpetuæ sanctitatis pertinuisse manifestum est. Dat. nono kalend. Octobr. Spoleti, Constantino A. VII et Constantio coss. »

18. At quid est, quod ait: « Novatianos non comperimus prædamnatos? » Numquid non Nicænum Concilium cum agit de Novatianis ad Ecclesiam Catholicam venire volentibus, demonstrat eos extra Ecclesiam Catholicam positos? Sed fortasse dici potuit, eos connumerandos fuisse inter schismaticos, non autem inter hæreticos, quod de Christi persona atque natura cum Catholicis recte sentirent. Hæreses enim a schismate S. Basilius [1] ad Amphilochium scribens sic distinguebat: « Schisma est in pœnitentia aliter se gerere, quam qui sunt Ecclesiæ: hæresis autem est ut Manichæorum, Valentinianorum, et Marcionitarum, et horum ipsorum Pepuzenorum. » Et S. Augustinus [2] hæreticos ait esse ab Ecclesia fide divulsos, schismaticos charitate ab eadem separatos. At S. Ambrosius [3] nec fidem schismaticis tribuit. Cæterum quod spectat ad Novatianos, non tantum invenimus numeratos inter schismaticos, sed inter hæreticos recensitos; quippe qui etsi de sanctissima Trinitate recte sentirent, in nonnullis tamen a sinceris sanisque Ecclesiæ dogmatibus longius aberrarent, ut, cum de eis superius locuti sumus secundo Annalium tomo, plenius demonstravimus. Quamobrem consultius sane idem Constantinus imperator in alia prolixiore sanctione, quam adversus hæreticos edidit, primo loco Novatianos posuit: recenset eam Eusebius, hæc ante præfatus [4]:

19. « Postquam Ecclesiam Dei, sublatis e medio discordiis, in tranquillo statu Constantinus imperator collocaverat, inde aliud impiorum hominum genus tanquam latens venenum humanæ vitæ paratum, comprimendum censuit. Isti corruptores quidem erant, qui honestatis specie et simulatione civitates labefactabant: eos vero pseudoprophetas et lupos rapaces Salvatoris vox divinitus vaticinando nuncupavit in hunc modum [5]: Attendite a falsis prophetis qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces; a fructibus eorum cognoscetis eos. Edictum igitur imperatoris, quod ad provinciarum præfectos missum fuit, universum illud hominum genus graviter insectatum est. Et præter ipsum edictum imperator etiam salutarem admonitionem illis ipsis proposuit, hortatus admodum, ut mature resipiscerent. Nam asseruit, illos Ecclesiam Dei salutis portum habere, quo se reciperent. Attende ergo quo pacto cum illis per litteras sermonem contulerit.

VICTOR CONSTANTINUS MAX. AUG.

HÆRETICIS.

20. « Cognoscite jam per legem hanc, quæ a me sancita est, o Novatiani, Valentiniani, Marcionitæ, Pau-

[1] Sozom. lib. II. c. 21. — [2] L. I. de hæretic. C. Theod. et Justin. eod. tit. — [3] L. II. Cod. eod.

[1] Basil. epist. canon. ad Amphilochium. — [2] Aug. de serm. Dom. in mont. lib. I. c. 9. et 24. quæst. 1. c. ubi sana. — [3] Ambros. orat. in funere Satyri fratris, et 24. q. 1. c. advocavit. — [4] Euseb. Vit. Const. lib. III. c. 61. 62. — [5] Matth. VII.

liani, quique Cataphrygum nomen usurpatis, et omnes omnino qui per conspirationes a vobis conflatas, hæreses ac sectas etiam atque etiam augere conamini; cognoscite, inquam, quibus mendaciis vestræ doctrinæ inanitas implicata teneatur, et quatenus pestiferis quibusdam venenis vestra usque eo inficiatur disciplina, ut per eam integri ac valentes ad morbum, vivi autem ad sempiternum interitum abstrahantur. O veritatis inimici, hostes vitæ, internecionis auctores et consiliarii! omnia apud vos veritati contraria, turpibus consentientia maleficiis, ineptiis, et commentitiis fabulis exultantia, quibus certe mendacia struitis, premitis insontes, fidelibus veritatis lucem denegatis. Nam falsa visione et specie pietatis semper delinquentes, omnia contagione vestra contaminatis, conscientias integras et labe vacuas lethalibus plagis vulneratis; ipsum diem (pæne dixerim) hominum oculis adimitis. At quid attinet singula persequi, cum de vestris flagitiis, sicut eorum natura postulat, dicere, neque temporis angustia, neque occupationes, quibus districti sumus, sinant? Nam scelera vestra adeo grandia, adeo immensa sunt, adeo etiam turpia, et omni crudelitate redundantia, ut dies integer ad ea explicanda non sufficeret. Imo vero ab hujusmodi rebus aures abducere oculosque avertere convenit, ne singulorum explanatione sincera et incorrupta fidei nostræ professio commaculetur. Quid ergo? Patiemurne ejusmodi malorum contagionem longius serpere, præsertim cum longa dilatio faciat, ut sani ac valentes ea tanquam pestifero morbo inficiantur? Cur igitur non cum maxima celeritate ejusmodi pravitatis (ut ita dicam) radices animadversione et pœna publica amputamus?

21. Atque quo ista vestræ pestis pernicies longius grassari impediatur, per hanc legem mandamus, ne quis vestrum posthac conventus cogere audeat. Et propterea etiam jubemus, ut universæ ædes vestræ, in quibus congressus illos celebrare consuevistis, penitus evertantur. Et hæc cautio eo vim suam porrigat, ut non modo non in publicis, sed ne in privatis quidem ædificiis, aut in locis ullis separatis hujus vestræ superstitiosæ amentiæ factiones coeant. At vero, quod multo præstabilius est, si qui vestrum veræ et sinceræ religionis curam habeant, ad Catholicam Ecclesiam revertantur, et ejus sanctitatis sint participes, per quam poterunt ad veritatem pervenire; fraudulenta vestræ perversæ mentis astutia, hoc est, scelerata et perdita hæreticorum et schismaticorum seditio, omnino ab hac prospera temporum nostrorum conditione sejungatur. Nostræ enim prosperæ ac beatæ vitæ rationi, qua Dei beneficio fruimur, est admodum consentaneum, ut qui ætatem bona spe sustentatam degant, ab omni vago et cæco errore ad rectam viam, a tenebris ad lucem, ab inscitia ad veritatem, a morte denique ad salutem traducantur. Ac quo provisio hæc in curandis erroribus robur et firmitatem sibi necessariam assequatur mandavimus (ut supra dictum est), ut omnia superstitionis vestræ loca, in quibus convenire solebatis, omnia dico hæreticorum templa (si modo templa appellare convenit) sine recusatione aut controversia diruantur, et diruta absque mora Catholicæ tradantur Ecclesiæ, reliqua loca publica Reipublicæ usui addicantur, ne ulla in posterum vobis conventus celebrandi relinquatur facultas. Sit igitur hoc ratum statutumque, ut post hunc diem nullo in loco, vel publico, vel privato nefarii vestri conventus in unum coire audeant. » Hucusque Constantini imperatoris edictum.

22. Sed miramur, quomodo inter recensitos superius hæreticos Ariani, quorum præcipua mentio habenda fuisset, utpote qui totum pæne Orientalem orbem exagitassent, reperiantur omissi. Quocirca suspecta redditur perfidia Eusebii, hominis ariani, recensentis edictum, potius quam revocari possit in dubium Constantini pietas. Quod si dolum malum abfuisse ab Eusebio quis velit, ad ejus excusationem fortasse posset afferre, quæ tradit Sozomenus, dum ejusmodi edicti visus est meminisse, sic dicens [1]: « Dogma autem Arii, quamvis illud quidem per disceptationes a plerisque laboratum esset, nondum tamen peculiari alicui populo separatim attributum est, aut nomine inventoris appellatum; sed omnes simul conventus egerunt et communicarunt inter se, exceptis solum Novatianis, Cataphrygis, Valentinianis, Marcionistis, Paulianis, et si qui alii alias jam inventas hæreses consectarentur. Nam contra istos omnes legem tulit imperator mandavitque, ut templa ipsis adimerentur, ecclesiisque adjungerentur; et neque in ædibus privatorum, neque in loco publico conventus haberent. Quin etiam illis exposuit, quod præstaret cum Ecclesia Catholica communicare, atque ad eam accedere hortatus est. » Sed haud possumus Sozomeno consentire, dum ait nomen arianum nondum inditum fuisse Arii sectatoribus: nam ex mille pæne locis superius citatis liquet, statim promulgata ab Ario hæresi, ejus sectatores nuncupatos esse Arianos. Quamobrem dolum malum in Eusebio supprimente in edicto nomen arianum fuisse putamus. At post hæc addit Sozomenus:

23. « Hac lege promulgata, istarum sectarum memoria magna ex parte deleta est. Nam dum superiores regnarent imperatores, omnes qui Christum colebant, tametsi opinionibus dissentirent, tamen eodem in numero ac loco habebantur a Gentilibus, et pari ratione torquebantur: nec poterant præ communibus calamitatibus curiose in se ipsi inquirere. Et propterea singuli seorsum per se facile in unum convenire, conventus agere, crebro in mutuum venire colloquium solebant: et licet essent numero pauci, non tamen disjuncti sunt. At hac lege sancita, hæretici, propter episcopos et clericos qui eos assidue observabant, facultatem minime habuerunt, vel palam vel in occulto conventus peragendi. Qua de causa complures eorum admodum perterriti, se Ecclesiæ Catholicæ addixerunt. Alii autem, qui in

[1] Sozom. lib. II. c. 30.

eadem perstabant sententia, quoniam neque in unum convenire permissi erant, neque poterant sine metu suæ opinionis fautores docere, idcirco nullis suæ sectæ successoribus post se relictis, e vita exiverunt. Siquidem aliæ omnes fere sectæ initio perpaucos habebant æmulos, vel propter perversitatem dogmatum, vel propter inventorum et auctorum suorum improbitatem.

24. « At Novatiani, tum quod duces suæ opinionis viros bonos sunt consecuti, tum quod eamdem quam Ecclesia Catholica de Deo doctrinam tuebantur, ab initio permulti extiterunt, et manserunt hactenus, nec multum incommodi ex hac lege acceperunt. Nam imperator, mea quidem sententia, dum institueret subditis suis non exitio esse, sed terrori solum, de legis severitate sua sponte nonnihil remisit. Quin etiam Acesius, qui id temporis Constantinopoli sectæ Novatianæ episcopus fuit, quoniam propter vitæ integritatem imperatori carus erat, non parum (ut est verisimile) suæ Ecclesiæ attulit præsidii. Cataphrygæ autem eadem afficiebantur pœna, qua cæteri hæretici imperio subjecti; exceptis solum illis, qui Phrygiam incolebant, et in reliquis gentibus illis finitimis ætatem degebant. In quibus locis permulti Cataphrygæ, et a temporibus Montani extiterunt, et adhuc sunt. » Hæc Sozomenus, et ipse idem sectæ Novatianorum addictus. Quæ autem isthæc fuerint subsecuta, Eusebius narrat his verbis [1] :

25. « Ad hunc modum occultæ quasi latebræ et recessus eorum, qui alienam ab Ecclesia Catholica doctrinam et opinionem tenebant, imperatorio edicto evoluti patuerunt : bestiæ etiam immanes, quæ hujus erant impietatis auctores, exactæ. Ex illis vero qui essent istorum impulsu in fraudem et errorem inducti, alii imperatoris minis perterriti, fallaci et fucata specie in Ecclesiam obrepere cœperunt, temporum conditioni callide et dissimulanter cedentes. Ac quoniam lex hominum libros perscrutari jusserat, tandem manifesto deprehensi fuerunt ii, qui vetitas et interdictas illas artes ad hominum perniciem comparatas consectati fuissent : qua de re omnibus (ut dicitur) opibus viribusque elaborabant, ut simulatione salutem sibi adipiscerentur. Alii forte ad spem, quæ in Deo optimo maximo poni debet, vere et ex animo se transferre. Quos cum Ecclesiarum præsides internoscere studerent, alteros ovium pellibus obtectos, adumbrata specie se insinuare conantes, procul amandarunt ; alteros vero, qui idem integra et incorrupta mente instituerent, ubi temporis longinquitate explorando, de illis satis exquisite periculum fecissent, in multitudinem adscititiorum adscripserunt. Hoc modo cum illis, qui alienam ab Ecclesia opinionem et doctrinam sequebantur, actum est. Alios autem, qui, dum in eorum dogmatum disciplina versabantur, nihil concepissent impietatis, sed schismaticorum culpa se temere a communi Ecclesiæ congregatione et frequentia sejunxissent, abjecta omni cunctatione, in Ecclesiam receperunt. Hi igitur gregatim tanquam ex colonia revertentes, suam recuperarunt patriam, et matrem Ecclesiam agnoverunt, a qua diu aberrantes, cum gaudio et lætitia ad eam redierunt, membraque communis corporis fuere in unum coagmentata, et concordiæ quasi compagibus firme copulata : solaque Dei Ecclesia in se coalescens tum resplenduit, cum nusquam gentium vel hæreticæ, vel schismaticæ factionis vestigium reliquum quidem esset. Cujus præclari facinoris causam imperator Deo (cui solus ex omnibus imperatoribus, qui aliquando extitissent, curæ erat) acceptam plane tulit. » Hactenus Eusebius. Sed illud plane per hyperbolem, cum ait, industria Constantini ne vestigium quidem hæreticæ vel schismaticæ pravitatis relictum fuisse : nam ex rebus gestis singulorum annorum sequentium satis apparet, nunquam intermissum esse temporis spatium, quin ab hæreticis atque schismaticis, nempe Arianis atque Meletianis, negotium Catholicis fuerit facessitum.

26. *Loca sacra venerantur et ornant sacris ædificiis Constantinus et ejus mater Helena.* — Sed laudanda plane est in omnibus Constantini pietas, qui stabilita anno superiore in Nicæno Concilio fide catholica, et hæresibus atque schismatibus (quantum licuit) legibus profligatis ; ad extirpandum idolorum cultum, et Dei Ecclesiam in Oriente (quod in Occidente fecerat) ædificiis illustrandam, animum adjecit. Quam porro nullus in his fuerit ethnicus auctor, christianis rebus infensus, Eunapius Sardianus [1] testatur, cum de Ædesio sic scribit : « Fieri namque potest, ut istud occultum habuerit Ædesius, ob temporum iniquitatem ; quod tum Constantinus imperium regeret, qui fana toto orbe celebratissima evertebat, et Christianorum ædificia extruebat. » Hæc quidem hoc anno gesta esse, postquam de conciliandis schismaticis in Ægyptum litteras scripserat, Eusebius auctor est : sed et alii quoque antiqui historiarum ecclesiasticarum scriptores eadem facta referunt statim post Nicænum Concilium : ait enim Socrates [2] : « Imperator post confectum Concilium in magna lætitia ætatem degit ; et simul ut festum solemne ad vicesimum annum imperii sui, ut assolet, celebraverat, nulla interposita mora, ad ecclesias construendas omne suum studium contulit. » Hæc ipse. Quænam autem fuerint istæ, primum ex Eusebio aggrediamur enarrare, qui sic exorditur [3] :

27. « His rebus hunc in modum constitutis, aliud quoddam opus maxime memorabile apud Palæstinorum gentem divinus iste imperator efficere aggressus est. Et quodnam, quæso ? Sanctissimum illum salutaris Christi resurrectionis locum Hierosolymis existimavit ita a se illustrari debere, ut in omnibus eximius et veneratione dignus videretur. Idcirco mandavit, in eo statim templum construi : neque istud opus aggredi absque divino impulsu,

[1] Euseb. Vita Const. lib. III. c. ult.

[1] Eunap. Sard. de Vit. Philosoph. in Ædesio. — [2] Socrat. lib. I. c. 12. — [3] Euseb. Vit. Const. lib. III. c. 24. et seq.

imo vero ipso Salvatoris Spiritu incitatum, in animum induxit. Olim enim viri impii, imo vero istorum subsidio universum dæmonum genus omni studio incubuit, ut divinum illud immortalitatis monumentum tenebris obrueret, oblivioneque penitus deleret : ad quod quidem angelus de cælo delapsus, luminis claritate refulgens, non solum lapidem revolvebat ab illis, quorum animi instar lapidis obdurnissent ; verum etiam quem ipsi inter mortuos adhuc versari putabant cum mulieribus vivere annuntiavit ; et ad vitam et resurrectionem illius, qui quærebatur, illustrandam, incredulitatis lapidem ab eorum mentibus amovit. Istud Salvatoris sepulcrum impii quidam et scelerati homines ex hominum memoria delere cogitabant, et (quæ eorum inscitia fuit) censebant veritatem ad hunc modum se posse occultare.

28. « Itaque primum permultum capere laboris cœperunt in terra aliunde et extrinsecus invehenda, qua locum universum obducerent. Deinde cum molem terræ in immensam altitudinem erexissent constravissentque lapidibus, divinum sepulcrum, ingenti aggere superinjecto, obtegere. Post cum nihil jam illis ad opus explendum deesset, super illum terræ cumulum nefandum revera et execrabile bustum animarum construere, et recessum lascivæ Veneris dæmoni una ædificare, simulacrisque mortuis complere ; tum detestabiles ibi victimas super impuras aras et omni nequitiæ labe pollutas immolare. Nam non aliter illud, quod instituerant, se putabant ad exitum posse perducere, quam ut per ista nefanda scelera salutare illud sepulcrum penitus obruerent. Verum miseri illi neutiquam illud poterant intelligere, quod sol ipse (modo terram suo splendore collustrare, et consuetum sibi cursum in cælo obire pergeret) non posset præclarum illud facinus Christi, qui contra mortem tam præclara victoriæ trophæa fuisset adeptus, ita in obscuro relinquere, illudque universum hominum genus prorsus celare. Imo vero salutaris et divina hujus rei potentia et virtus, quæ non corpora, sed animos hominum maxime solet illuminare, suæ lucis fulgore universum orbem terrarum complevit. Verumtamen impiorum et nequam hominum molitiones contra veritatem paratæ longinquo temporis spatio processerunt. Nemo enim, vel ex præfectis, vel ex ducibus, vel ex ipsis imperatoribus ad eorum conatus evertendos satis idoneus repertus est, præter unum solum; qui quidem, utpote Deo omnium gubernatori carus, et divino ejus afflatus Spiritu, locum illum qui supra est demonstratus, per fraudulentos hostium conatus omni impura materia obductum, et oblivione ignorationeque obrutum iri non passus est, neque auctorum ejus facinoris cessit malitiæ ; sed, Deo adjutore invocato, illam terræ particulam hostium scelere contaminatam, in primis purgari jussit : quam quidem censuit admirabili et singulari Dei optimi maximi beneficio per illum potiri debere.

29. « Confestim igitur ejus mandato machinamenta ad homines in errorem inducendos comparata de sublimi ad solum prosternere, et ædificia falso cultui consecrata una cum statuis et dæmonibus disturbare diruereque cœpit. Neque his rebus gestis alacre imperatoris studium acquievit, sed de integro mandatum dedit, ut materia eorum, quæ erant dejecta, sive lapidea esset, sive lignea, tolleretur penitus, et quam longissime extra loci fines ejiceretur : cui quidem mandato rei exitus plane respondebat. Neque satis habebat imperator in istis solis rebus expediendis progredi ; sed rursum divini numinis instinctu impulsus, jubet ut ipsum solum ad ingentem altitudinem defossum (quippe impura dæmonum contagione infectum erat) foras procul cum ipso aggere exportaretur ; quod e vestigio effectum est. Simulatque vero solum terræ oppletum sordibus egestum fuit, et aliud solum, id est, locus ille monumenti, ex abditis terræ sedibus eminebat, ipsum etiam venerandum et sacrosanctum salutaris Christi resurrectionis monumentum præter omnium spem una emersit ; et sepulcrum, quod merito sanctissimum appelletur resurrectionis Salvatoris apte propterea expressit effigiem, quod post tenebrarum caliginem, quibus quasi sepultum jacuisset, in lucem denuo prodiit, et illustrem sane miraculorum ibi editorum visum (qui revera omni voce clarius Salvatoris resurrectionem testificatus est), sub aspectu eorum, qui ad illud ipsum contemplandum veniebant, subjecit.

30. « His rebus in hunc modum confectis, extemplo imperator non modo sacratis legibus sancivit, ut templum augustum circa salutare illud antrum extrueretur ; verum etiam subsidiis ad eam rem suppeditatis (quippe hoc opus longo jam tempore apud animum proposuerat, attentioreque cogitatione prospexerat quod erat futurum), illud magnifice ac splendide exædificandum curavit. Gentium igitur præfectis Orientem versus habitantium mandat, ut, adjumentis necessariis abundanter et copiose subministratis, opus eximium, amplum, et magnificum fabricandum curarent. Quin etiam ad episcopum, qui id temporis Ecclesiæ Hierosolymitanæ præerat, tales misit litteras, quales sinceram et salutarem de fide nostra doctrinam plane et apertis verbis complexæ sunt ; sic enim scribit :

VICTOR CONSTANTINUS MAX. AUGUST.
MACARIO S.

31. « Tanta Salvatoris nostri erga nos benignitas declarata est, ut nulla tam accurata dicendi ratio et vis sit, quæ præsens miraculum pro dignitate explicare posse videatur. Nam ut insigne illud sanctissimæ illius passionis monumentum, quod terræ visceribus abditum, tot tamque multis annorum conversionibus jam delituisset, tum illucesceret servis Dei, cum illi, hoste devicto, in libertatem essent vindicati ; omnem profecto hominum admirationem longe superat. Etenim si omnes, qui in universi orbis terræ ambitu sapientes videntur, in unum locum congregati, aliquid pro rei dignitate dicere aggrederentur,

nec minimæ hujus parti oratione ex æquo satisfacere possent: miraculi enim magnitudo tanto plus universum humanæ rationis et naturæ captum vincit, quanto res cœlestes et divinæ humanis sunt valentiores. Quapropter hoc mihi unum in primis propositum sit ad dicendum, quod sicut vera fides se ipsam quotidie novis miraculis patefacit, sic nostri omnium animi omni modestia et concordi alacritate ad sanctas Evangelii leges colendas attentiores fieri debent. Præterea illud quod cuique perspicuum esse arbitror, pro certo tibi in primis persuasum esse velimus, hoc nobis præ cæteris rebus omnibus maximæ curæ esse, ut locus ille sacer, quem Dei jussu turpissima simulacrorum mole tanquam quodam gravi onere imposito purgavimus, quemque ut primis mundi temporibus, ipsius Dei judicio sanctum habitum esse, et postea etiam, quia fidem passionis Salvatoris tanquam e tenebris in lucem evocarit, multo clariorem sanctitatis suæ significationem dedisse cognovimus, præclara ædificiorum structura exornetur. Par est igitur, ut tua prudentia ita opus disponat, ut provide res quasque accuret necessarias; quo non modo sanctuarium templi reliquis omnibus quæ ubique sunt, pulchritudine antecellat, sed etiam cæteræ ejus partes tales sint, ut omnia templa, quæ in singulis civitatibus primas tenent, hujus ædificii dignitate longe superentur. Ac de parietibus erigendis exquisitoque artificio expoliendis, tum Draciliano amico nostro, qui nonnullas aliarum provinciarum partes administrat, tum vestræ etiam provinciæ præfecto, scito a nobis curam esse impositam. A nostra enim benignitate illis imperatum est, ut qui artifices, qui operarii, quæve res aliæ fuerint ad illud ædificium necessariæ, a tua prudentia discant, ac statim ipsorum provisione eo mittantur.

32. « Quod autem attinet ad columnas cæterasque partes marmore conficiendas, quas ipse existimaveris vel ad decus illustriores, vel accommodatiores ad diuturnitatem fore; cum eas quasi summatim tecum consideraveris, fac ad nos diligenter perscribas; ut cum ex litteris tuis, quibus rebus opus fuerit, intellexerimus, undique eædem illo comportari possint: nam locus ille, qui totius orbis terrarum facile primas fert, omnibus ornamentis merito illustrandus est. Testudinem vero sanctuarii laqueatamne facere, an alio quodam fabricæ genere extruere placeat, abs te certior fieri velim. Quod si fiat laqueata, scite quoque inaurari poterit. Restat igitur, ut tua sanctitas illis, quorum judicio (ut supra dictum est) rem permisimus, quibus operariis, quibus artificibus, quibus denique sumptibus opus fuerit, quam celerrime significet. Quin etiam nos non solum de columnis aliisque partibus ex marmore conficiendis, verum etiam de testudinis laquearibus (si modo illud fabricæ genus pulchrius esse censeam) quamprimum facias certiores. Deus te, frater carissime, diu servet incolumem. » Hactenus Constantinus ad Macarium. Dracilianus autem iste, cui de templi constructione Constantinus mandatum dedit, ille ipse est, ad quem idem imperator (ut dictum est) adversus hæreticos rescriptum dedit. At quid post hæc factum sit, Eusebius subdit.

33. « Ista, inquit, ab imperatore præscripta fuerunt; rerumque, nulla interposita mora, prospere successit eventus. Atque ad illud salutare Christi monumentum nova Hierusalem ædificata est e regione veteris illius, quæ hominum sermone jam diu celebrata fuisset, quæque post cruentam cædem Domini ad extremam vastitatem prolapsa pro impietate civium eam incolentium pœnas dederit. Imperator itaque huic ex adverso salutare victoriæ Christi contra mortem comparatæ monumentum (quæ fortasse recens est illa et nova Hierusalem, prophetarum oraculis prædicata, de qua vaticinationes pluribus verbis explicatæ plurima Spiritus sancti instinctu canere videntur) liberali et abundanti sumptus magnificentia erigendum extruendumque curavit. Et primum omnium sacrum antrum, divinum illud videlicet monumentum, ad quod olim angelus fulgore enitens delapsus, spem regenerationis, quæ est a Salvatore nobis illic ostentata, omnibus annuntiavit: primum, inquam, omnium imperatoris magnificentia istud, velut totius ædificii caput, eximiis columnis illustrare, et ornatu splendido maximoque decorare, atque adeo variis cujusque generis insignibus illuminare cœpit.

34. « Deinde ad amplissimum templi locum libero cælo patentem exornandum se contulit; cui et solum lapide eximio constratum, et porticus longis ambulacrorum spatiis ex tribus lateribus circumdati permultum decoris attulerunt. Adverso autem lateri antri, quod solem orientem spectabat, regale et augustale sanctuarium adjunctum fuit, opus plane eximium ad infinitam altitudinem erectum, longitudine et latitudine immensa patens. Cujus ædificii partes interiores marmoris versicoloris materia incrustatæ; exterior autem parietum superficies politis lapidibus, qui commissuris quibusdam inter singulos interjectis colligabantur, exornata, singularem quamdam pulchritudinis speciem, eamque non minus ad aspectum illustrem, quam si marmore obducta fuisset, præbuit. Quod autem ad ipsa tecta in sublimi posita attinet, exteriores eorum partes plumbea obtexit materia, quæ tanquam firmum munimentum tempestuosos imbres depelleret. Interiores vero cælatis laquearibus affabre inter se compactæ, et tanquam vastum quoddam pelagus per universum sanctuarium coagmentationibus quibusdam inter se continenter cohærentibus, diffusæ dilatatæque, et fulgente auro passim coopertæ, totum templum, velut lucis claritate, mire illuminarunt. Duabus porticibus partim subterraneis, partim supra terram eminentibus, xysti gemini ex utroque latere adjecti in longitudinem sanctuarii porrigebantur: quorum testudines erant auro insigniter et vario artificio illustratæ; ex quibus altera fronte inferioris templi columnis ingentibus suffulciebatur, altera intro spectans, substratis postibus, magno extrinsecus or-

natu decoratis, erigebatur: tres portæ ad orientem solem apte et eleganter dispositæ multitudini ingredientium patuerunt. Istis ex adverso erat fornix dimidiati universi cæli circuli speciem adumbrans in summo sanctuario in orbem ductus; quem duodecim columnæ, Salvatoris Apostolis numero pares, tanquam corona, cingebant, crateribus ex argento confectis circa fastigia concinne expolitæ, quas imperator Deo illic pro monumento pulcherrimo dicavit. Inde ad introitus pro templo locatos accidentibus area patuit.

35. «Erant inibi utrinque primo atrium, deinde porticus, ad extremum atrienses portæ; post quas in ipsa media platea e foro eo deducente totius ædificii vestibula perpolite constructa iter illac facientibus admirabile visu spectaculum, quod rerum intus fabricatarum pulchritudinem quodammodo monstrabat, exhibuerunt. Istud vero templum, quo tanquam testimonio salutaris Domini resurrectio illustris et nota fiebat, extruxit imperator; et quo totum illud magnifico et regali ornatu decoraret, insignibus, quæ oratione explicari nequeunt, et monumentis auri, argenti, et lapidum pretiosorum materie distinctis, et quasi depictis, quæ erant numero fere infinita, adornavit Quorum apparatum tum magnitudine, tum multitudine, tum varietate, denique adeo artificiose elaboratum, singillatim jam oratione prosequendi otium non datur.» Hucusque Eusebius de templo Hierosolymitano. Fuisse autem operis architectum Eustathium presbyterum Constantinopolitanum, S. Hieronymus in Chronico tradit [1]. Porro ipsum absolutum dedicatumque esse anno trigesimo Constantini maxima omnium celebritate, suo loco dicturi sumus.

36. Cæterum, quod ad nomen templi hujus spectat, Cyrillus Hierosolymitanus [2] scribit nominatum fuisse MARTYRION, hoc est, *Testimonium*, nempe Christi resurrectionis monumentum et testem, idque (ut ait) ex prophetarum oraculo. Dictum idem reperitur ab aliis pluribus basilica Constantiniana; quam inter complura ornamenta fuisse etiam sacris picturis decoratam, et inter alias Deiparæ imagine, Acta Mariæ Ægyptiacæ fidem faciunt, quæ recitantur in Nicæno Concilio [3] et a Joanne Damasceno [4]. Eusebius ea oratione quam in Constantini tricennalibus habuit in laudem imperatoris, tria ab eo tradit Hierosolymis templa erecta esse, cum ait [5]: «Quæ autem sequuntur, in Palæstina ab eo etiam gesta fuere. In media urbe, quæ apud Hebræos primas obtinet, non modo ecclesiam amplissimam, quæ ad memoriam Christi passionis ædificata fuit, verum etiam templum sanctum salutari signo crucis dedicatum magnificis sumptuosisque insignibus exornavit: quin etiam monumentum Salvatoris, quod sempiternæ memoriæ commendandum est, illiusque trophæa contra mortem statuta, ornamentis, quæ dicendo exprimi non possunt, cohonestavit.» Sed et de aliis meminit; at de his inferius.

37. Subdit Eusebius [1], eumdem Constantinum in matris suæ memoriam, ejus scilicet nomine, duo alia celeberrima templa ibidem ædificari jussisse; Bethlehem, ubi Christus natus est, alterum; alterum vero in vertice montis Oliveti, ubi idem Dominus ad cælos ascendit; ait enim: «Eodem tempore, cum alia duo loca, quibus duo abdita et quasi mystica antra multum honoris et dignitatis afferebant, reperisset, ea magnifico apparatu sumptuque honestare instituit. Ac primum illud, in quo primum Salvator noster divini numinis virtute in carne apparuit, honoribus decenter affecit; deinde alterum, quod fuit in cælos ascensionis monumentum, in summo montis vertice situm, præclaris ornamentis illustravit: atque ista tam splendide decoravit loca, quo matris suæ memoriam, quæ tantum benignitatis hominum vitæ detulisset, immortalitati commendaret.» Ipsam namque divino instinctu, licet senio prægravatam, pietatis ergo Hierosolymam petiisse, idem Eusebius narrat his verbis:

38. «Illa enim cum Deo omnium gubernatori debitum piæ mentis et affectionis munus impertire in animo haberet, et pro filio suo tanto et tam præclaro imperatore, proque liberis ejus Cæsaribus Deo carissimis, suis nepotibus, gratias per preces agendas esse putaret, ætate jam ingravescente, singulari quodam consilio et provida animi cogitatione vereque regia adducta, propere instar adolescentulæ venit, tum sacrosanctam terram oculis lustratura, tum gentes Orientem incolentes, plebemque pariter ac populi multitudinem conspectura. Ac postquam locis, in quibus Salvatoris erant impressa vestigia, debitam venerationem adhibuerat, idque convenienter prophetico sermone dicente [2]: Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus: pietatis suæ monumenta, quibus post se relictis posteris hominibus prodesset, statim fabricare aggreditur.

39. «Jam Deo, quem adoraverat, duo dicavit templa; quorum alterum ædificavit in monte ubi ascenderat, alterum ad obscurum illud antrum nativitatis ejus. Etenim nobiscum Deus in terris nasci (locus autem illius nativitatis proprio nomine apud Hebræos Bethlehem appellatur) pro nobis sustinuit. Ac propterea imperatrix sanctissima Deiparæ partum eximiis monumentis exornare, et sacrum illud antrum variis cujusque generis insignibus illustrare studuit. Imperator autem paulo post eumdem locum ornamentis regalibus ornare, et monumentis ex auro, et argento, variisque aulæis matris suæ magnificentiam adaugere cœpit. Rursus ejus mater, quo omnium nostri Salvatoris in cælos ascensionis memoriam celebraret, excelsa quædam ædificia in monte Olivarum extruere parat. Ac primum in summo totius montis vertice sanctuarium Ecclesiæ Dei erexit: templumque inferius etiam ædificavit in eo ipso antro, in quo (ut vera et sacra Dei testan-

[1] Hier. in Chron. an. 30. Const. Imper. — [2] Cyrill. Catechesi XIV. — [3] Nicæn. Conc II. Act. IV. — [4] Joann. Damas. de Imag. lib. III. — [5] Euseb. orat. in laud. Const.

[1] Euseb. Vita Const. lib. III. c. 40. et seq. — [2] Psalm. CXXXI.

tur eloquia) discipuli et Apostoli a Salvatore omnium arcanis mysteriis initiati fuerunt. Imperator quoque ibidem variis monumentis et insignibus Regem magnum Deum veneratus est. Ista igitur duo templa memoria perpetua celebranda, augusta et eximia, in duobus obscuris quasi antris et mysticis Helena Augusta, pii imperatoris pia mater, suæ piæ mentis tanquam indicia Deo salvatori fundavit, filio suo ei opem per regiam suam potentiam et auctoritatem porrigente.

40. « Itaque illa neque adeo multo post præmia digna laboribus reportavit. Nam cum jam plene grandis esset, inque omnium bonorum affluentia omne vitæ suæ tempus ad extremam usque senectutem obiisset; et tum verbis tum rebus ipsis veros pietatis fructus, quos præcepta Salvatoris præscribunt extulisset, atque ita vitam suam florentem et expertem cujusque molestiæ, valenti corporis simul et animæ virtute, transegisset; deinceps eximium pietatis suæ exitum et præclaram recte factorum a Deo remunerationem etiam in hac vita consecuta est. » Hæc Eusebius. At priusquam cætera ab eo narrata de rebus ab ipsa Helena gestis prosequamur; quæ ab aliis antiquis et spectatæ fidei auctoribus de templo in montis vertice tunc erecto scripta sunt, et a nobis primo Annalium tomo descripta, hic brevi compendio repetamus. Hieronymus [1] in primis, Paulinus [2], atque Severus [3] tradunt in loco illo montis Oliveti, ubi Dominus, videntibus discipulis, elevatus ascendit in cælum, impressa remansisse ejus vestigia cunctis perspicua, eademque divino miraculo indelebilia facta esse, locumque illum absque pavimento relictum, quod solum ipsum excuteret quicquid ad ornatum loci desuper poneretur: insuper et qua recta linea cælum aspicitur, partem aeris, qua Dominus transiit, concamerari minime fornice potuisse, sed sic patentem esse relictam, indicem semitæ Domini ascendentis in cælum; de qua Cyrillus Hierosolymitanus episcopus [4]: « Stat, inquit, ad hodiernum usque diem mons Olivarum, qui ascendentem in nube oculis fidelium modo commonstrat, et portam, qua ascendit in cælum, indicat. »

41. Quod vero ad basilicam ad Domini præsepe structam pertinet, fuisse locum illum, in quo Dominus natus est, tectum auro atque argento, eodem tomo superius dictum est auctoritate Chrysostomi [5]. Demum Eusebius brevi compendio singulas basilicas tunc ibi ædificatas recensens, sex videtur enumerasse in ea oratione, quam habuit de laudibus Constantini, cum ait, primam erectam esse in memoriam Christi passionis, secundam dedicatam in memoriam sanctissimæ crucis, tertiam exæditicatam in loco ubi sepultus est; quibus recensitis, hæc addit [6]: « Tria præterea loca, tribus mysticis nostræ salutis antris nobilitata, amplis et eximiis illustravit

¹ Hier. de locis Hebraic. in Act. Apost. — ² Paulin. ad Sever. epist. XI. — ³ Sever. hist. lib. II. — ⁴ Cyril. Catech. XIV. — ⁵ Chrys. in Luc. c. 2. — ⁶ Euseb. orat. in laud. Const.

ædificiis. Primum illi antro, in quo Christus mundo primum apparebat, debitum decus impertiit. Deinde ad illius antri memoriam, ubi postremo assumptus est, in montis jugo monumentum præclarum extruxit. Ad extremum, antrum illud inter hæc duo interjectum, ubi Salvator totius suæ passionis quasi certamen obibat, victoriamque mundo salutarem ab hostibus reportabat, templo extructo, illustre reddidit. » Hæc Eusebius; quæ quidem loca dilucidius distinguuntur, ac pariter describuntur ab illis, qui de locis sanctis tractationes scripsere.

42. *De Dominicæ crucis inventione.* — Sed magna plane tenet omnes admiratio, quid sit quod Eusebius ædificationem omnium harum basilicarum relegens, et de Helena prolixiorem mentionem faciens, de cruce ab ea inventa ne verbum quidem: cum eam repertam esse sub Constantino, nulli sit dubium, sic scribente Cyrillo episcopo Hierosolymitano ad Constantium Constantini ipsius filium imperatorem: « Tempore quidem, inquit, Deo dilectissimi et beatæ memoriæ Constantini patris tui salutare crucis lignum Hierosolymis repertum est, » etc. Scimus tamen eumdem Eusebium inventionis S. crucis in Chronico meminisse, sed alio (ut videtur) tempore, nempe anno decimo quinto imperii Constantini, ubi hæc ait: « Helena Constantini mater divinis admonita visionibus, beatissimum crucis lignum, in quo mundi salus pependit, apud Hierosolymam reperit. » Cæterum quod Eusebii Chronicon a librariis admodum esse depravatum, in fine anni superioris evidentissime demonstraverimus; et in eodem Chronico appareat, etsi in numero annorum Constantini sit error, tamen constare ibi positam crucis inventionem anno sequenti post Nicænum Concilium: non immerito sane ab antiquis omnibus græcis auctoribus hoc anno, nempe sequenti a Nicæno Concilio, adventus Helenæ Hierosolymam et crucis inventio poni videtur. At non audiendus omnino Zonaras [1], dum ait, Helenam post baptizatum Constantinum, adscito sibi comite S. Silvestro, Hierosolymam profectam esse: commentum enim jure dicendum est, quod nulla vel majorum traditione probatur, vel antiquorum scriptorum auctoritate fulcitur. Sed et alia complura minus solidæ veritatis itidem in historiam inventionis sanctissimæ crucis non nuper, sed antiquitus irrepsere, quæ Gelasius Romanus pontifex sic reliquit dubia atque incerta, ut in arbitrium prudentis lectoris rejiciat, qui separare sciat pretiosum a vili, et verum a falso; ut, æqua lance cunctis examinatis, recto libramento omnia judicet. Verum reddamus hic verba Gelasii [2]: « Item scripturam, inquit, de inventione crucis Dominicæ, et aliam scripturam de inventione capitis Joannis Baptistæ, novellæ quædam revelationes sunt, et nonnulli eas Catholici legunt; sed cum hæc ad Catholicorum manus adveniunt, beati Pauli apostoli præcedat sententia [3]: Omnia

¹ Zonar. Annal. tom. III. — ² Gelas. in Rom. Conc. de libris auth. et apocryph. — ³ 1. Thess. V.

probate, quod bonum est tenete. » Hæc ipse. Nos autem ex more, quæ novimus antiquioribus Patribus esse probata, omniumque fide recepta, hic describemus, cætera vero legentium arbitrio relinquentes.

43. Ambrosius igitur rem gestam coram amplissimo magistratus consessu sic pro concione recensuit[1], cum laudes Theodosii imperatoris defuncti egregia prosecutus est oratione : « Venit ergo Helena, cœpit revisere loca sancta; infudit ei Spiritus, ut lignum crucis requireret. Accessit ad Golgotham, et ait : Ecce locus pugnæ; ubi est victoria? Quæro vexillum salutis, et non invenio. Ego, inquit, in regnis; et crux Domini in pulvere? Ego in aulis; et in ruinis Christi triumphus? Ille adhuc latet; et latet palma vitæ æternæ? Quomodo me redemptam arbitror, si redemptio ipsa non cernitur? Video quid egeris, diabole, ut gladius, quo peremptus es, obstrueretur. Sed Isaac obstructos ab alienigenis puteos eruderavit, nec latere aquam passus est. Tollatur igitur ruina, ut vita appareat. Promatur gladius, quo veri Goliæ caput est amputatum. Aperiatur humus, ut salus fulgeat. Quid egisti, diabole, ut absconderes lignum, nisi iterum vincereris? Vicit te Maria, quæ genuit triumphatorem, quæ sine imminutione virginitatis edidit eum, qui crucifixus vinceret te, et mortuus subjugaret. Vinceris et hodie ut mulier tuas insidias deprehendat. Illa quasi sancta Dominum gestavit: ego crucem ejus investigabo. Illa generatum docuit, ego resuscitatum. Illa fecit ut Deus inter homines videretur; ego ad remedium peccatorum divinum de ruinis elevabo vexillum.

44. « Aperit itaque humum; decutit pulverem : tria patibula confusa reperit, quæ ruina contexerat, inimicus absconderat. Sed non potuit oblitterari Christi triumphus. Incerta hæret ut mulier; sed certam indaginem Spiritus sanctus inspirat, eo quod duo latrones cum Domino crucifixi fuerint. Quærit ergo medium lignum ; sed poterat fieri, ut patibula inter se ruina confunderet, casus mutaret et inverteret. Redit ad Evangelii lectionem ; invenit quia in medio patibulo prælatus titulus erat, JESUS NAZARENUS REX JUDÆORUM. Hinc collecta est series veritatis, titulo crux patuit salutaris. Hoc est quod petentibus Judæis Pilatus respondit[2] : Quod scripsi, scripsi; id est, non ea scripsi quæ vobis placerent, sed quæ ætas futura cognosceret : non vobis scripsi, sed posteritati; propemodum dicens : Habeat Helena quæ legat, unde crucem Domini recognoscat; invenit ergo titulum; Regem adoravit, non lignum, quia hic gentilis est error, et vanitas impiorum; sed adoravit illum qui pependit in ligno scriptus in titulo; illum qui sicut scarabeus clamavit, ut persecutoribus suis peccata donaret. Avida mulier festinabat tangere remedium immortalitatis, metuebat calcare sacramentum salutis. Læto corde et trepidante vestigio, quid faceret nesciebat. Perlendit tamen ad cubile veritatis. Lignum refulsit, et gratia micuit. » Hucusque de crucis inventione : quæ autem subdit de clavis, paulo post dicturi sumus.

45. Quod vero ait S. Ambrosius, S. Helenam, tribus inventis crucibus, ad discriminationem crucis Domini ab illis quæ latronum essent, usam esse titulo indice : discrepant plane (ut dictum est alias) ab eo cæteri omnes antiqui scriptores, et inter alios ejusdem sæculi auctores, S. Paulinus Nolanus episcopus, atque Ruffinus. Ille enim ad Severum scribens, nonnulla alia habet quæ in Ambrosio desiderari videntur : ea ergo a nobis hic describantur : sic enim exorditur[1] : « Sed in historia crucis accipite magnum et vere divinum miraculum. Regina illa venerabilis ut venit Hierosolymam, diligenter et pie locis illis, et circa omnibus, divinorum curiosa insignium, et oculis haurire gestiens fidem, quam piis auribus litterisque perceperat, crucem Domini studiosissime perquirere adorsa est. » Et inferius : « Itaque non solum de Christianis doctrina et sanctitate plenos viros, sed et de Judæis peritissimos, ut propriæ, qua miseri et gloriantur, impietatis indices exquisivit, et accitos in Hierosolymam congregavit. Tum omnium una de loco testificatione confirmata, jussit illico, urgente sine dubio conceptæ revelationis instinctu, in ipsum locum operam fossionis accingi. » Par est credere ex iis quæ tradit Paulinus, rabbinos illos in consilium adhibitos traditionem Judæorum reserasse, cujus meminimus primo Annalium tomo; nimirum moris fuisse, instrumenta, quibus sonti alicui illata mors esset, juxta eum consepeliri : quamobrem cum constaret de loco ubi sepultus Dominus esset, omnium sententia fuisse decretum, ab eodem proximo loco terram effodere.

46. Sed subdit Paulinus : « Parataque mox civium pariter et militari manu, brevi laborem istius molitionis hausit; et contra spem omnium, sed secundum tantum ipsius reginæ fidem alta egestione reseratis terræ sinibus, abditæ crucis arcana patuerunt. Sed cum tres pariter cruces, ut quondam fixæ Domino et latronibus steterant, repertæ fuissent, gratulatio repertarum cœpit anxia dubitatione confundi justo piorum metu, ne forsitan aut per crucem (pro cruce) Domini patibulum latronis eligerent, aut salutare lignum pro stipite latronis abjiciendo violarent. Respexit pias fideliter æstuantium curas Dominus, et ipsi potissimum, quæ tam piæ sollicitudinis princeps erat, hujus consilii lumen infudit, ut aliquem recens mortuum inquiri et inferri juberet. Nec mora, verbum factum, cadaver illatum est; deponitur; jacenti una de crucibus admovetur, sed earum ligna mors sprevit. Postremo Dominicam crucem prodit resurrectio; et ad salutaris ligni tactum morte profuga, funus excussum et corpus erectum est; tremefactisque viventibus, stetit mortuus, et funebribus, ut Lazarus quondam, vinculis expeditus, illico inter expectatores suos redivivus incessit. Ergo crux Domini tot operta ætatibus, et Judæis in

[1] Ambr. orat. in fun. Theod. — [2] Joan. XIX.

[1] Paulin. epist. XI. tom. IX. Bibl. sanct.

tempore passionis abscondita, neque gentibus in ædificatione fani, terram sine dubio ad ipsam fabricam egerentibus, revelata est : nonne divina manu latuit, ut nunc inveniretur, cum religiose quæreretur? Ita (ut crucem Christi decuit) experimento resurrectionis inventa et probata crux Christi est, dignoque mox ambitu consecratur, condita in passionis loco basilica, quæ auratis corusca laquearibus, et aureis dives altaribus, arcano positam sacrario crucem servat; quam episcopus urbis ejus quotannis, cum Pascha Domini agitur, adorandam populo princeps ipse venerantium promit. » Hucusque de crucis inventione Paulinus. Confirmat id ipsum Severus, qui et ex resurrectione extincti cadaveris cruci admoti crucem Christi innotuisse testatur [1].

47. Ruffinus autem non mortuum revocatum ad vitam, sed seminecem feminam restitutam tradit incolumitati, cum ait [2] : « Accidit in eadem urbe, primariam quamdam loci illius feminam gravi ægritudine confectam, seminecem jacere. Macarius per idem tempus Ecclesiæ illius episcopus erat. Is ubi cunctantem reginam, atque omnes pariter qui aderant, videt : Afferte, inquit, huc totas quæ repertæ sunt cruces; et quæ sit quæ portaverit Dominum, nunc nobis aperiet Deus. Et ingressus cum regina pariter et populis ad eam quæ decumbebat, defixis genibus, hujuscemodi ad Deum precem profudit : Tu, Domine, qui unigenitum Filium tuum salutem generi humano per passionem crucis conferre dignatus es, et nunc in novissimis temporibus adspirasti in corde ancillæ tuæ perquirere lignum beatum, in quo salus nostra pependit : ostende evidenter ex his tribus, quæ crux fuerit ad Dominicam gloriam, vel quæ extiterit ad servile supplicium; ut hæc mulier, quæ semiviva decumbit, statim ut eam lignum salutare contigerit, a mortis januis revocetur ad vitam. Et cum hæc dixisset, adhibuit primo unam ex tribus, et nihil profecit; adhibuit secundam, et ne sic quidem aliquid actum est : ut vero admovit tertiam, repente adapertis oculis mulier consurrexit; et stabilitate virium recepta, alacrior multo, quam cum sana fuerat, tota domo discurrere et magnificare Dei potentiam cœpit. Sic evidenti indicio regina voti compos effecta, templum mirificum eo in loco, in quo crucem repererat, regia ambitione construxit. » In hunc modum de inventa cruce Ruffinus : eadem quoque Theodoretus [3], Socrates [4], atque Sozomenus [5]. Sed et utrumque miraculum accidisse, Nicephorus [6] tradit, cum subdit : « Dicunt quoque, postea mortuo prorsus crucem impositam, in vitam illum repente revocasse. »

48. Addit ad hæc Sozomenus, in altera parte antri illius, in quo sepulcrum Domini inventum fuit, tres illas esse cruces repertas, et tabellam tituli seorsum positam : ut non sit mirum, si post trecentos septem minus annos cruces subtus terram absconditæ non penitus emarcuerint; nam (ut taceamus de ligno crucis Christi, quam a putrefactione potuit miraculum præservasse), quod aliæ duæ integræ sint repertæ, non potuit alia ratione contingere : sic etiam nec eas fuisse ex diversa ligni materia, sed et sicut illam, ex ligno, quod cariem non admitteret, possumus intelligere. Rursum vero apparet nec fuisse figura distinctas, quas oportuit discriminari miraculo, sed eamdem omnes tres illas imaginem reddidisse, quæ a S. Irenæo [1] de Christi cruce loquente his verbis describitur : « Ipse habitus crucis fines et summitates habet quinque, duos in longitudinem, et duos in latitudinem, unum in medio, in quo requiescit qui clavis affigitur. » Nam si aliter contigisset, ex crucis figura quam Irenæus expressit, qui longe ante hæc tempora scripsit, satis crux Christi quæ esset, intelligi absque experimento miraculi potuisset.

49. Crucis autem inventæ partem alteram Hierosolymis esse relictam, alteram vero ad Constantinum allatam, idem Sozomenus affirmat [2], necnon Theodoretus [3] : « Quam, inquit Socrates [4], ubi Constantinus accepisset, ratus civitatem, in qua illa servaretur, omnino salvam et incolumem fore, in suam ipsius inclusit statuam, quæ Constantinopoli in foro, quod ab ipso Constantino nomen traxit, super columnam ingentem ex lapide porphyrite confectam collocata est. Istud quanquam ipse auditione solum accipiens, scriptis mando; tamen omnes fere, qui Constantinopolim incolunt, verum esse affirmant. » Hujus quoque tunc factæ crucis divisionis Ruffinus [5] meminit. Cæterum haud magna potuit esse crucis portio illa quæ aliquo statuæ membro includeretur; sed particula aliqua ibi recondita, reliquam constat Romam esse perlatam, et in basilica ad Atrium Sessorianum, de qua diximus, collocatam.

50. At non hanc tantum passa est crux ipsa divisionem, sed ut de partibus aliis et ex aliis subdivisis dicere prætermittamus, ex maxima illa omnium portione quæ Hierosolymis relicta erat, fidelibus eo peregrinantibus, pietatis ergo, et pro mercede longi itineris, aliquid ex Dominicæ crucis ligno sibi impertiri obnixe petentibus, a loci episcopo erat solitum frustum concedi; sed operante divina virtute jugi miraculo (quod ait S. Paulinus [6] et nos alibi diximus), « Crux in materia insensata vim vivam tenens, ita ex illo tempore innumeris pæne quotidie hominum votis lignum suum commodat, ut detrimenta non sentiat, et quasi intacta permaneat, quotidie dividuam sumentibus, et semper totam venerantibus : sed istam imputribilem virtutem et indetribilem soliditatem de illius profecto carnis sanguine bibit, quæ passa mortem, non vidit corruptionem. » Ita Paulinus. Sed et S. Cyrillus Hierosolymitanus antistes, qui his temporibus vixit et interfuisse potuit ejusdem crucis inventioni (nam sub Constantio filio

[1] Sever. hist. lib. II. — [2] Ruffin. hist. lib. I. c. 17. — [3] Theod. lib. I. c. 18. — [4] Socrat. lib. I. c. 13. — [5] Sozom. lib. II. c. 1. — [6] Niceph. lib. VIII. c. 29.

[1] Iren. lib. II. c. 42. — [2] Sozom. lib. II. c. 1. — [3] Theod. lib. I. c. 18. — [4] Socrat. lib. I. c. 13. — [5] Ruffin. lib. I. c. 8. — [6] Paulin. epist. XI.

Constantini eidem sedi post Maximum Macarii successorem fuit præfectus episcopus), de crucis innumerabiles fere per partes facta divisione hæc habet Catechesi quarta : « Ligno crucis universus terrarum orbis per partes repletus est. » Ac rursum Catechesi decima tertia : « Per particulas ex hoc loco per universum orbem sparsum est. » Qui item de multiplicatione in crucis divisione divinitus impartita, quam Paulinus testatur, testis fidelis accedere videtur, cum ait [1] : « Quinque panes testantur in quinque millia multiplicati ; lignum crucis testatur, ad hodiernum diem apud nos apparens, et apud eos qui secundum fidem ex illo capientes, hinc universum orbem fere jam repleront. » Hæc igitur a Cyrillo tertium repetita, et a S. Paulino disert s verbis asserta, ora obstruunt subsannantium hæreticorum, atque adeo objectantium, quomodo fieri possit, ut crux una tot in partes toto reperiatur orbe diffusa. Sed quod rursus ad crucis inventionis narrationem spectat, circumfertur historia, in qua inter alia narratur de Judæo quodam, Juda nomine, qui secretum locum, in quo crux haberetur abscondita, revelavit ; eumdemque virum redditum christianum, nominatum fuisse Cyriacum, cujus etiam mentio cum in libro de Romanis Pontificibus [2], tum etiam apud Gregorium Turonensem habetur [3].

51. Quod autem ad repertos clavos pertinet, eos non fuisse tam longa temporis diuturnitate consumptos rubigine, sed eodem in antro in monumento positos et inventos, testatur Socrates [4] ; adeo ut non opus fuerit eosdem ab aliis alio miraculo discriminari, ut vidimus factum de cruce. De inventione vero eorumdem clavorum iidem omnes citati superius auctores affirmant ; et, quem primum ordine posuimus, Ambrosius hæc de his tradit [5] : « Quæsivit clavos, quibus crucifixus est Dominus, et invenit. De uno clavo frenos fieri præcepit, de altero diadema intexuit ; unum ad decorem, alterum ad devotionem vertit. Visitata est Maria, ut Evam liberaret ; visitata est Helena, ut imperatores redimerentur. Misit itaque filio suo Constantino diadema gemmis insignitum, quas pretiosior ferro innexas crucis redemptionis divinæ gemma connecteret : misit et frenum ; utroque usus est Constantinus, et fidem transmisit ad posteros reges. Principium itaque credentium imperatorum, sanctum est, quod super frenum ; ex illo fides, ut persecutio cessaret, devotio succederet. » Et paulo post : « Recte in capite clavus, ut ubi sensus est, ibi præsidium ; in vertice corona, in manibus habena. Corona de cruce, ut fides luceat ; habena quoque de cruce, ut potestas regat, sitque justa moderatio, non injusta præceptio. » Ac post multa eodem argumento tractata : « Quid ergo, inquit, aliud egit Helen e operatio, ut frena dirigeret, nisi ut omnibus imperatoribus sancto dicere Spiritu videretur : Nolite fieri sicut equus et mulus : sed in freno et camo maxillas eorum constringeret, qui se non agnoscerent reges, ut regerent sibi subditos? » Alludit et inter alios Theodoretus [1] de clavo in freno posito, ad id quod olim per Zachariam prophetam [2] prænuntiatum fuerat : « In die illa erit quod super frenum equi est, sanctum Domino. » Sed hoc S. Hieronymo [3] explicanti verba prophetæ parum arridet.

52. Cum autem tres saltem clavos, quibus cruci affixus est Dominus, esse oportuerit (cujus crucifixionis speciem exhibent hodie ejusdem Christi crucifixi imagines), ex illorum duobus frenum esse confectum tradunt (licet frenos quasi plures Ruffinus [4] dicat), tertio autem regium diadema compactum. Verum quatuor potius fuisse clavos, Gregorius Turonensis, qui ante mille et centum propemodum annos vixit, constanter affirmat ; et de singulorum usu hæc scribit [5] : « Speciosi autem omnique metallo nobiliores Dominicæ crucis clavi, qui beata membra tenuerunt, ab Helena regina post ipsius sacræ crucis inventionem reperti sunt ; et de duobus quidem frenum imperatoris munivit, quo facilius, si adversæ gentes restitissent principi, hæc virtute fugarentur, de quibus non est ignot m Zachariam vaticinasse prophetam, » etc. Ac mox subdit de usu clavi tertii : « Eo enim, inquit, tempore Hadriaticum mare magnis fluctibus movebatur ; in quo cum frequentia erant naufragia et demersio hominum, ut vorago navigantium diceretur ; tunc provida regina condolens excidia miserorum, unum ex quatuor clavis deponi jubet in pelagus, confisa de Domini misericordia, quod sævas fluctuum commotiones facile posset opprimere. Quo facto, redditur mare quietum, tranquillaque deinceps navigantibus flabra præstantur. Unde usque hodie nautæ sanctificatum mare venerantur, et cum ingressi fuerint, jejuniis, orationibus, et psalterio vacant. Clavorum ergo Dominicorum gratia, quod quatuor fuerint, hæc est ratio : duo sunt affixi in palmis, et duo in plantis. » Hæc ipse ; nonnullæ enim antiquæ Christi Domini cruci affixi imagines id quidem exprimunt, ut seorsum pedes singuli cruci habeantur affixi ; licet aliæ eædemque frequentiores (quod recentior usus id recepisse videatur) pedum plantis invicem superpositis, unico tantum clavo prominentiori suppedaneo ligno cruci inhærenti confixis, ubique visantur ejusdem crucifixi imagines sculptæ vel pictæ.

53. De quarto autem clavo Gregorius ait ipsum in galea statuæ Constantini fuisse positum ; testaturque post alios id ipsum Zonaras [6]. At cum omnium sententia constet, clavum positum in corona, qua ipse uti soleret Constantinus, puto potius coronam simulacro impositam, ad illius, quam gestare soleret imperator, exemplum, esse compositam, quam illam revera alio clavo crucis ornatam fuisse. Sed quæ Gregorius scribit de freno ex duobus clavis affabre facto, hæc idem habet, dum res gestas enarrat quæ

[1] Cyril. Catech. x. — [2] In Eusebio papa. — [3] Greg. Tur. hist. lib. i. c. 36. — [4] Socrat. lib. i. c. 13. — [5] Ambros. orat. in fun. Theod.

[1] Theod. hist. lib. i. c. 18. — [2] Zach. xiv. — [3] Hier. in Zach. c. ult. — [4] Ruffin. hist. lib. i. c. 8. — [5] Greg. Tur. de Glor. mart. cap. 6. — [6] Zonar. part. 3. Annal.

sub Justino imperatore, eodem quo auctor vixit sæculo, contigerunt : « Magnam, inquit [1], ferunt virtutem esse hujus freni ; quod ambigi nequaquam potest, quod Justinus imperator publice expertus est, ac suis omnibus patefecit. Illusus enim a quodam mago propter pecuniam, emissas sibi a dæmonis umbra intolerabiles per duarum curricula noctium sustulit insidias ; sed cum tertia nocte frenum capiti collocasset, locum insidiandi inimicus ultra non habuit ; repertumque auctorem insidiarum gladio percutit. » Hæc Gregorius.

54. Quod vero clavi, quibus cruci suffixus est Christus, plures diversis in locis hodie reperiri dicantur, nihil est quod pluribus quam tribus, vel ad summum quatuor, Christi manus et pedes confixos esse putemus : licet multa extent exempla sanctorum martyrum, et inter alia quod S. Ambrosius recitat [2] de martyre multiplicibus clavis affixo patibulo. Ait enim ipse, cum agit de inventione Agricolæ martyris crucifixi : « Nos legimus martyris clavos, et multos quidem ; et plura fuerunt vulnera quam membra. » Sed fortasse accidit, ut ex aliquo clavorum Christi modica singulis accesserit ferri portio, vel potius, deperditis antiquioribus rem testantibus monumentis, clavi illi, quibus compacta sunt ligna sanctissimæ crucis, crediti ipsi fuerint, quibus Christi membra cruci fuerunt infixa : nisi forte alicubi accidit, ut clavus aliquis inter sacras reliquias asservatus, quo mystica membra Christi, nempe martyr quispiam confixus est, idem unus ex ipsis passionis Christi clavis fuerit existimatus. Quicquid sit, fides (quod ait Ambrosius) purgat facinus : cum nemo fidelium ferrum colat, sed Christi potius passionem veneretur et adoret in ferro. Sed ad Helenam redeamus.

55. *Pia Helenæ monumenta.* — « Reliquit Hierosolymis etiam, inquit Ruffinus [3], indicium hoc religiosi animi regina venerabilis : Virgines, quas ibi reperit Deo sacratas, invitasse ad prandium, et tanta eas devotione curasse dicitur, ut indignum crederet, si famularum uterentur officiis ; sed ipsa manibus suis, famulæ habitu succincta, cibum apponeret, poculum porrigeret, aquam manibus infunderet, et regina orbis ac mater imperii famularum Christi se famulam deputaret. » Ita Ruffinus. Porro tantam rem græcorum quoque scriptorum monumentis esse proditam et egregie testatam relictam scimus, nempe a Theodoreto [4], Socrate [5], atque Sozomeno [6] ; omittimus recensere innumeros pæne alios recentiores ejusdem gestæ rei egregios laudatores. Coluisse plurimum et ejus filium Constantinum sanctas Dei virgines, easque ex publico aluisse, præter illa quæ superius dicta sunt, Eusebius [7] testatur his verbis : « Maximis autem eos honoribus prosequebatur, qui vitam suam cælesti philosophiæ dedicassent. Sanctissimum ergo perpetuarum virginum cœtum constanter colebat, quod in earum mentibus Deum ipsum, cui se consecrarant, inhabitare crederet. » Rursum vero de eadem Helena hæc idem habet Eusebius [1] :

56. « Porro autem dum regiarum opum magnificentia instructa omnem Orientem peragrat, cum universo populo quasque civitates incolenti simul, tum privatim singulis eorum qui ad ipsam accedebant, infinita munera largita est : infinita etiam ordinibus militaribus quasi plena manu distribuit. Quæ vero pauperibus, omnibus rebus nudatis, omnique ope et auxilio destitutis dispertierit, vix enumerari possunt : quippe in alios grandem pecuniarum vim conferre, aliis corporis tegumenta prolixe et largiter suppeditare, vinculis eripere alios, alios tum laboribus in metallis effodiendis afflictatos, tum fraude et injuria oppressos liberare, denique ab exilio alios in patriam revocare dignata est. Quæ quidem, licet ejusmodi rebus esset insigniter nobilitata, alia tamen in Deum pietatis munera minime neglexit. Nam ubique cernebatur in ecclesiam Dei intrare, templaque splendidis exornare monumentis ; inque ædes sacras vel in minimis urbibus extructas suam benignitatem ostendere licebat : præterea eam et decoro eximioque apparatu admirabilem videre sæpe versari cum multitudine, et verum cultum erga Deum omnibus piis vitæ officiis declarare. » Hæc Eusebius.

57. Reliquit in ea peregrinatione S. Helena et illud pietatis suæ nobile monumentum, nempe egregiam memoriam Luciani martyris Drepani in Bithynia regia munificentia excitatam. Recens quippe erat in mentibus hominum tanti martyris certaminis recordatio, et insigne quod post martyrium fuerat de corpore ejus in mare demerso subsecutum miraculum, cum delphinorum dorso delatum esset ad littus, quando (ut ferebat iniqua temporis conditio) Drepani fuit humili sepultura donatum. Hæc igitur omnium ore vulgata cum S. Helena percepisset, quæ erat sanctorum martyrum studiosissima, digno trophæo triumphum martyris ornare decrevit ; atque illic, ubi Drepani est collocatum ejus corpus, sumptuosam desuper basilicam erigendam curavit. Testantur hæc ejusdem Luciani Acta martyrii antiquitus scripta, in quibus isthæc in fine leguntur [2] : « Postea autem quam nobis salutarem Domini restituit crucem, quæ Magnum inter claros imperatores genuit Constantinum, veneranda Helena, quando revertebatur Hierosolymis, locum honorans, et in eo condidit civitatem, convocatis habitatoribus ex iis quæ circumcirca erant regionibus, et effectis operis participibus, et validis eam cinxit mœnibus, et martyri templum ædificavit maximum, quod nunc quoque insigne et pulchre extructum cernitur ab iis qui et terra et mari ingrediuntur ac navigant. »

58. *Civitas Helenopolis.* — Filius autem, qui ad

[1] Greg. Tur. de Glor. mart. ubi supr. — [2] Ambros. ad Virg. exhort. — [3] Ruffin. lib. I. c. 8. — [4] Theod. lib. I. c. 8. — [5] Socrat. lib. I. c. 13. in fin. — [6] Sozom. lib. II. c. 1. — [7] Euseb. Vita Const. lib. IV cap. 28.

[1] Euseb. Vit. Const. lib. III. c. 43. 44. — [2] Recitat Metaph. die 7 Januar. apud Sur. tom. I.

omnia sumptus copiosissimos suppeditabat, Constantinus, voluit a matris nomine civitatem, redditam ampliorem, Helenopolim appellari: quod Sozomenus [1] atque alii post eum affirmant. Sed et Pontum ipsum, Polemaicum antea dictum, a matre sua Helenopontum voluit nominari: testatur id Justinianus in Novella constitutione, cum ait [2]: « Ab omnibus Helenopontus nuncupatur; quod illi nomen a pientissimo principe Constantino impositum est, occasione honestissimæ suæ matris, Helenæ scilicet pientissimæ mulieris; quæ nobis etiam sacrum Christianorum lignum invenit. Vetus enim illud nomen Polemonis, quo plerique in Ponti tyranno usi fuerunt, dehinc quiescito: primum, quia tyranni extitit; secundo, quia de suo nomine urbem appellatam habet, scilicet Polemonium; tum etiam, quia pulchrius fuerit regiones Christianorum et regum nominibus designare, quam iis quæ Polemi, hoc est, belli et tumultus, notionem præ se ferunt. » Hæc ibi. At non unam tantum, sed duas civitates a Constantino erectas Helenæ matris nomine, Sozomenus [3] affirmat; alteram nempe, de qua actum est, in Bithynia, alteram vero in Palæstina; sed repugnant iis quæ tradit Socrates his verbis [4]: « Quod autem imperator in condendis urbibus multum studii posuerit, quod ex nonnullis vicis civitates effecerit, ut Drepanum matris nomine appellarit, ut Constantiam sororis Constantiæ nomine nuncupatam in Palæstina ædificarit, litteris in præsentia mandare, minime opportunum arbitror. » In hunc modum Socrates; quod et verius esse probatur, cum civitas nulla reperiatur in Palæstina, quæ fuerit Helenopolis appellata. Fuit autem apud Antiochiam ad Daphnidis lucum celebris memoria Helenæ, dicta Augustale, ubi idem Constantinus imperator Helenæ suæ matris statuam collocavit. Hæc apud Suidam [5].

59. *Helenæ mors et sepulcrum.* — At quæ de Helenæ obitu Eusebius et alii veteres narrant, his intexamus; cum enim quoto potissimum anno Domini defuncta ipsa fuerit, incompertum penitus habeatur, neque obitum ejus certis consignare consulibus concessum sit; hic ubi de rebus ab ea gestis agitur, ejus quoque beatum finem annectere, haud erit incongruum; cum tamen affirmare non dubitemus aliquot illam amplius vixisse annos, utpote quæ octogenaria ætate ex hac vita decessit. De ea enim Eusebius hæc narrat [6]: « Demum vero cum naturam vivendi satietate explevisset, et ad meliorem statum evocaretur, octogesimumque fere ætatis suæ annum confecisset, et ad extremum vitæ exitum prope venisset; decrevit secum statuitque coram imperatore filio suo, unico principe mundi potentissimo, hujusque liberis Cæsaribus nepotibus suis, testamentum suum facere; et sigillatim nepotibus suas, quæ sibi in toto orbe terrarum suppeterent, facultates dispertire. Quibus rebus hunc in modum constitutis, suo filio tanto et tam eximio imperatore ipsi præsto assistente, sedulo inserviente, et manus illius tenente, finem ita vivendi fecit, ut beatissima quidem jure optimo non mori prudentibus videretur, sed vitam caducam et fragilem cum cælesti et æterna revera commutare. Anima igitur corporis compagibus soluta, ad immortalem et angelicam naturam, atque adeo ad ipsum Salvatorem assumpta est.

60. « Ejus autem tabernaculum splendidis exequiis decoratum; nam maxima satellitum turba ad civitatem, quæ principem locum tenet imperii, deportatum fuit, ibique regali sepulcro conditum. Sic igitur imperatoris mater diem suum obiit; quæ quidem est immortali plane memoria celebranda, non modo propter pia vitæ officia, sed etiam propter eximium illud et admirabile germen ab ea editum, Constantinum dico; quem quidem cum ob cæteras res omnes, tum ob pietatem in parentem et procreatricem suam, beatum judicare, par est; qui illam, cum jam antea pietate minime esset imbuta, ita piam reddidit, ut a primo tempore ætatis ab ipso communis omnium Salvatoris ore instituta fuisse videretur; ita etiam honore regio exornavit, ut cum apud omnes gentes, tum apud eos qui in aliquo gradu militari collocati essent, Augusta et imperatrix nuncuparetur, aureaque numismata ejus imprimerentur effigie. Jam vero thesauro regio pro arbitratu utendi, proque animi sententia, et ut sibi commodissimum fore putaret, singula libere dispensandi, filius ei liberam fecit potestatem, quo etiam in his omnibus eam et splendore eximiam, et amplitudine admirabilem efficeret. Quare inter ea, quæ ad ejus memoriam illustrandam faciunt, ista etiam non sine causa repetita sunt; quæ dum propter singularem pietatis præstantiam in matre colenda exercebat, præcepta etiam divina, quæ honorem parentibus decenter impertiendum tradunt, accurate explevit. » Hucusque Eusebius de obitu Helenæ, et pietate ipsius, et Constantini in ea officiis frequentanda sedulitate. Addit Theodoretus [1], morientem Helenam plurima de pia vivendi ratione filio præcepta dedisse, eumdemque benedictionibus munivisse.

61. Quod autem spectat ad numismata ejus effigie (quod tradit Eusebius) jussa formari, nummus æreus extat Romæ apud R. D. Lælium Pasqual. Canon. S. Mariæ Majoris; idem apud Angelum Breventanum Papiensem. Porro quatuor elementa, DN MR, Domini nostri Matrem, nempe Helenam significare, antiquariæ rei peritorum eadem est sententia. Cur autem sic velamine eædem imagines cernantur obductæ, dicturi sumus inferius, dum de nummis Constantini eo modo post obitum consignatis agemus; sed jam de ejusdem Helenæ sepultura disseramus.

62. Ubinam autem ea sepulta sit, ex Eusebii

[1] Sozom. lib. II. c. 1. in fin. Niceph. lib. VIII. c. 31. — [2] Collat. XIV. constit. XXVIII. incip. Quod pulchre. — [3] Soz. lib. II. c. 1. in fin. — [4] Socrat. lib. I. c. 14. — [5] Suid. in verb. Augustale. — [6] Euseb. in Vit. Const. lib. III. c. 45. 46.

[1] Theod. lib. I. c. 18.

verborum recta interpretatione exquirendum est; cum enim ait, delatam ad civitatem, quæ principem locum tenet imperii, Socrates, Eusebium perperam interpretatus, ita scribit [1] : « Corpus ejus ad Constantinopolim, quæ Nova Roma appellata erat, deportatum, regali sepulcro conditum est. » Hæc Socrates, existimans Constantinopolim ab Eusebio verbis illis esse descriptam, Eusebii phrasin (ut apparet) minus exploratam habens : nam urbem Romam iisdem verbis eumdem intelligere consuevisse, quod alibi, dum agit de legatis ad Nicænum Concilium missis, ait, aperte declarat, cum in significanda Roma utitur eadem nomenclatura, sic dicens [2] : « Et quanquam illius urbis, penes quam imperium est, episcopus, » etc., intelligens de Romanæ urbis episcopo Silvestro. Cum autem agit de Constantinopoli, urbem ejus nomine appellatam nuncupare solitus est. Nicephorus [3] non Romæ tantum eam esse sepultam, sed et defunctam affirmat, translatam vero post biennium Constantinopolim; sic enim tradit : « Cum autem ei finis vitæ instaret, cum celeberrima memoria Romæ decessit, undeoctogesimum agens annum. » Et paulo post : « Extra urbem Romam sepulta, in templo rotundo, marmorea urna deposita; atque biennio post una cum urna Constantinopolim deportata est. Princeps ipsa in imperialia monumenta ædis sanctorum Apostolorum illata, lætisque posthac atque etiam nocturnis memoriis (ut par erat) est celebrata. Hierosolymis autem venerandæ illæ virgines, quibus veluti quædam ancilla inservierat, præcipuis eam sunt memoriis solemniter prosecutæ. » Hæc Nicephorus. Sed et citatus superius Anastasii liber de Munificentia Constantini erga Urbis ecclesias, cum agit de basilica sanctorum martyrum Marcellini et Petri via Lavicana inter duas lauros posita, hæc habet de Constantino [4] : « Et mausoleum condidit, ubi beatissimam Augustam matrem suam posuit in sarcophago porphyretico. » Romæ igitur cum sepulta dicatur, de translatione facta Constantinopolim penes antiquos nulla mentio est, imo Sigebertus [5] ab Urbe translatam tradit in Galliam. Constat tamen fuisse Constantinopoli sacram ædem S. Helenæ, quæ (ut testatur Justinianus imp. [6]) sanctissimæ majori ecclesiæ copulata erat.

63. Quod vero testetur Eusebius, Constantinum matris obitui fuisse præsentem, dicendum est, cum, postquam in Orientem profectus est, iterum rediisse in Occidentem; et quidem verisimile est, ipsum modo huc, modo illuc (ut ferebat occasio) esse profectum. De Helena quidem in Occidentem reversa satis constat, cum ex his quæ modo dicta sunt, tum etiam cum de maris tempestate, quam passa est, quando Hadriaticum mare navigans, in illud crucis clavum ad sedandos turgentes ipsius fluctus projecit, ut superius dictum est. Adveniens autem ipsa in Urbem, in basilica, dicta Heleniana, partem quam secum vexit sanctissimæ crucis, et alias inde secum allatas reliquias, ut titulum ejusdem crucis, et unum ex clavis, religiosissime collocavit.

64. In eadem basilica, in basi statuæ in ejusdem Helenæ Augustæ memoriam erectæ, ejusmodi inscriptio legitur :

DOMINÆ NOSTRÆ FL. IVL. HELENÆ PIISSIMÆ AVG. GENETRICI. D. N. CONSTANTINI MAXIMI VICTORIS CLEMENTISSIMI SEMPER AVGVSTI AVIÆ CONSTANTINI ET CONSTANTI. BEATISSIMORVM AC FLORENTISSIMORVM CÆSARVM IVLIVS MAXIMIANVS V. C. COMES PIETATI EIVS SEMPER DICATIS.

Huic persimilis extat inscriptio Neapoli in Montano sedili his verbis exarata :

PIISSIMÆ AC VENERABILI DOMINÆ NOSTRÆ HELENÆ AVGVSTÆ MATRI DOMINI NOSTRI VICTORIS SEMPER AVG. CONSTANTINI ET AVIÆ DD. NOSTRORVM BEATISSIMORVM CÆSARVM ORDO ET POPVLVS NEAPOLITANVS.

At de S. Helena hactenus. Reseratis Constantini et Helenæ opera Hierosolymis locis sanctis, et Christi passionis instrumentis adinventis, vix credi potest, quæ fuerit omnium fidelium frequentia e remotioribus quoque orbis partibus Hierosolymam confluentium; cum alioqui nec cum loca ipsa terræ oppleta essent aggere, et superstitione polluta Gentilium, deessent qui religionis ergo (quod secundo Annalium tomo diximus) Hierosolymam peterent. At de peregrinatione ad eadem loca sancta primo etiam tomo actum est, et inferius de ea dicendi passim se dabit occasio.

65. *Gentilium res et loca sacra destruit Constantinus.* — Quod rursum spectat ad basilicas a Constantino imperatore (ut ad institutam orationem redeamus) in Oriente erectas, inter alias plurimas diversis in locis, quas tradit Sozomenus esse ab eo ædificatas ecclesias, excelluit basilica Antiochena, dicta a majoribus ob sui mirificam in omnibus excellentiam, Dominicum aureum; cui præter augustissimam ejus structuram accessit in sacris ex auro confectis vasis effusa Constantini munificentia; sed de his alio loco dicendum. Ipsum autem templum ab Eusebio paucis describitur, cum ait [1] : « Civitates item quæ apud cæteras gentes videbantur, vel maxime propter splendorem excellere, templis egregiis magnificisque curavit exornandas; sicut ex præcipua urbe totius Orientis, quæ nomen traxit ab Antiocho, constare poterit. In qua, tanquam in civitate illius gentis ac regionis primaria, ecclesiam tum propter amplitudinem, tum propter pulchritudinem maxime eximiam Deo dicavit. Quippe universum templum longis porticibus extrinsecus adjectis circumdedit, sanctuarium autem interius ad infinitam erexit altitudinem; quod qui-

[1] Socrat. lib. I. c. 13. in fin. — [2] Euseb. Vita Const. lib. III. c. 7. — [3] Niceph. lib VIII. c. 31. — [4] Tom. I. Conc. in Silvestro. — [5] Sigebert. an. Dom. 849. — [6] Authen. Coll. I. tit. 3. ut determinat. constit. 3. c. 1.

[1] Euseb. in Vit. Const. lib. III. c. 49. et orat. de laudib. Const.

dem ad speciem solii octangularis fabricatum, multis ædiculis exedrisque undique constructis, compluribus item tabulatis super terram eminentibus, denique fornicibus subter eamdem abditis ex omni parte circumsepta fuit. Quam etiam permagna auri ærisque copia, et reliquæ pretiosæ materiæ ornamentis decoravit. » Hæc ipse, qui et sumptuosissimum quoque ab eo erectum fuisse Nicomediæ templum in Bithynia tradit, sed et de aliis ecclesiis ab ipso exædificatis Constantinopoli meminit; nos vero de eisdem agemus in dedicatione ejusdem ab eo extructæ suo nomine civitatis. At de templis hactenus.

66. Jam autem ad fana gentilium, cloacas omnium turpitudinum, ab eodem diruta, narrationem convertamus, atque illa ipsa quæ ab Eusebio ejus provinciæ archiepiscopo sunt memoriæ commendata, ejusdem insistentes vestigiis, assectemur, qui ait [1]: « Ista quidem erant augustissima templa ab imperatore hactenus consecrata. Verum ut audierat, ipsum Salvatorem, qui nuper in mundo versatus fuisset, etiam olim sanctis viris ex Palæstina prope quercum Mambre (sic enim appellabatur) divinitus apparuisse, ibi quoque, Deo viso, templum exædificari mandat. Gentium ergo præfectis imperatoris voluntas per litteras ad singulos scriptas significata est, quæ eos admonuit, ut, quod esset imperatum, illico ad exitum perduceretur. Nobis etiam, qui hanc historiam litteris mandamus, epistolam accuratius scriptam misit, cujus exemplar mihi consentaneum videtur huic præsenti sermoni annectere, quo imperatoris sanctissimi studium et diligentia plenius intelligatur. Proinde quo libere pro his, quæ gesta acceperat, nobiscum expostularet, ista totidem verbis perscripsit. » Quæ vero subsequitur Constantini epistola, cum ad Macarium episcopum Hierosolymitanum habeatur inscripta, non autem ad Eusebium, expunctum putamus Eusebii nomen; nisi dixerimus eamdem ad utrumque missam, imo (ut præ se fert titulus) ad omnes Palæstinæ episcopos; est hujusmodi [2]:

« VICTOR CONSTANTINUS MAX. AUGUST. MACARIO et cæteris Palæstinæ episcopis S.

67. « Est hoc unum maximum meæ sanctissimæ sollicitudinis erga vos beneficium, ut quorumdam nefandorum hominum amentiam, quæ hactenus apud vos in obscuro latuerit, per litteras vobis significem; quo licet mihi quidem sero, necessario tamen, erratum segnitie neglectum, diligentia recte probeque corrigatur. Permagna enim profecto impietas est, ut loca sancta nefandorum scelerum maculis contaminentur. At quidnam est, fratres carissimi, quod cum vestram solertiam præterierit, mea etiam, quam dixi, sollicitudo propter observantiam, qua Deum veneror, possit silentio prætermittere? Locum qui prope quercum Mambre dicitur, in quo Abrahamum domicilium habuisse cognoscimus, variis modis a quibusdam superstitioni deditis inquinari ferunt; idola enim quæ nullo non vastationis genere deleri debent, in illo erecta esse, et altare prope locatum, et impuras victimas sine intermissione immolari. Quapropter cum illud et ab imperio nostro alienum, et indignum loci sanctitate videatur; vestram gravitatem certiorem fieri velim, a nobis per litteras Acacio illustrissimo comiti amico nostro significatum esse, ut absque cunctatione et idola, quæ in loco prædicto reperta fuerint, ignis tradantur incendio, et altare sedibus convulsum evertatur. Quin etiam neminem non, qui post nostrum mandatum aliquid impietatis in ejusmodi loco audeat admittere, supplicio coercendum statuimus; quem sane locum decrevimus eximia templi structura adornare, ut consessus dignus sanctis viris in eo deinceps existat. Quod si quicquam contra hoc mandatum committi acciderit, par est, ut absque mora, nostra clementia per vestras litteras certior fiat; quo nostro mandato, qui illud violasse deprehensus fuerit, summo afficiatur supplicio. Non enim ignoratis, illic primum Deum omnium rectorem tum apparuisse Abrahamo, tum cum eo sermonem contulisse [1]; illic enim primum sacrosanctæ legis cultum et observationem initium habuisse: illic primum Salvatorem ipsum cum duobus angelis se ipsum clementer et benigne Abrahamo ostendisse; illic Deum cœpisse ab hominibus videri; illic prædixisse Abrahamo de semine suo futuro, ac confestim promissum præstitisse; illic prædicasse, eum plurimarum gentium patrem futurum. Quæ cum ita sint, æquum est, meo quidem judicio, vestra cura et diligentia provideri, ut tum locus iste purus et integer a labe conservetur, tum ad pristinam revocetur sanctimoniam, quo aliud nihil in eo præter cultum Deo omnipotenti moderatori omnium et Salvatori nostro decorum et consentaneum peragatur. Quod quidem studiose et decenter a vobis observari convenit; siquidem vestra gravitas (sicut mihi pro certo persuasum habeo) ea quæ cum vero cultu et religione in primis cohærent, alacri studio explere desiderat. Deus vos, fratres carissimi, incolumes servet. » Hactenus Constantini litteræ; quibus subdit Eusebius [2]:

68. « Ista omnia imperator ad salutaris Dei virtutis gloriam illustrandam perficere admodum elaboravit; hocque pacto non solum Salvatorem suum magno affecit honore, verum etiam superstitiosum gentium errorem omnibus modis coarguit. Itaque quorumdam delubrorum vestibula ejus mandato in quaque civitate nudata, portæque dirutæ, aliorum tectum cum laquearibus, regulis ablatis, deturbatum; aliorum insignia monumenta ex ære fabricata (in quibus veterum error longo jam temporis spatio se insolenter jactasset) in foro civitatis imperatoris nomine nuncupatæ omnibus palam proposita, ut intuentium oculis pro turpi spectaculo subjicerentur. Hic Pythius, illic Sminthius, in ipso circo tripodes Delphici, Heliconides Musæ in palatio. Quin

[1] Euseb. in Vita Const. lib. III. c. 50. — [2] Idem ibid. c. 51.

[1] Gen. XVIII. — [2] Euseb. in Vita Const. lib. III. c. 52.

etiam eadem ipsa civitas imperatoris nomine (ut modo dixi) nuncupata, tota simulacris, quæ erant apud quasque gentes diis consecrata, et ex ære artificiose elaborata, passim referta fuit. Atque his ipsis simulacris deorum nomine erectis, quibus homines erroris morbo oppressi infinitas hecatombas victimasque igne crematas frustra obtulissent, seroque tandem sapere didicissent, tanquam ludicris rebus ad risum jocumque spectatorum imperator usus est. In statuis vero aureis aliam quamdam viam et rationem secutus est : nam ut primum intellexit, multitudinem, instar stultorum infantium, illas erroris tanquam larvas ex aurea argenteaque materia effictas, temere extimescentem; eas e medio penitus tollendas, velut lapides ante pedes incedentium in tenebris ad impingendum projectos, putavit; viamque regiam, quæ plana et æqualis est, omnibus in posterum patefaciendam.

69. « Ista igitur animo complexus, non armata manu aut ingenti exercitu ad eas res corrigendas sibi opus esse, sed unum et alterum ex illis, quos spectatos habebat, ad hoc munus subeundum satis habere virium arbitratus est; quos una eademque auctoritate donatos ad singulas gentes misit. Illi autem tum singularis imperatoris sanctimonia, tum sua ipsorum in Deum pietate freti, per mediam plebem perque medium populum multitudine infinitum proficiscentes, in singulis urbibus regionibusque errorem longinquo tempore inveteratum omnino profligarunt : ac primum ipsos idolorum sacerdotes magna cum irrisione et turpitudine suos ipsorum deos ex tenebricosis recessibus in lucem proferre mandarunt : deinde exteriori illorum effigie detecta, etiam interioris formæ colore obductæ deformitatem ante oculos omnium statuerunt : tum illis abrasis, materiæ partem, quæ videbatur habere aliquid bonitatis, fornace et igne probarunt, eamque reservarunt in tuto collocatam : quæ vero vilis erat, et ad nullam rem utilis, superstitiosis ad memoriam suæ turpitudinis largiti sunt. Porro autem hoc quod sequitur, non multum huic dissimile ab isto imperatore admirabili gestum fuit. Postquam vero simulacra mortua ex pretiosa materia conflata, ad hunc modum, quem dixi, expoliaverat, reliqua ad perpetuandam hominum memoriam erecta, quæ ex ære fabricata erant, aggressus est; deosque quos veteres fabulæ celebrant, funibus ex pilis contextis constrictos, abstrahendos curavit.

70. Præterea [1] regio suo obtutu, tanquam clara face accensa, sedulo lustravit, ne ullæ erroris reliquiæ uspiam delitescerent : quemadmodum enim aquila, in superiora aeris loca subvolans, res in terra longissimo intervallo ab se distantes acutissime cernit, sic iste dum in regali palatio, quod in præclara illa urbe ab ipso ædificata situm est, versabatur, ex eo velut specula periculosum quoddam rete, quo hominum animæ illaqueabantur, in gente Phœnicum latitare despexit, nemus videlicet et delubrum turpi et flagitioso Veneris dæmoni dedicatum, non in media aliqua civitate, non in foro, non in plateis (ut multa quæ in urbibus ornatus gratia magno splendore decorantur), sed extra semitam, extra trivia, extra viam publicam, in summo vertice montis Libani inter arbusta collocatum. Erat tanquam schola quædam nequitiæ iis qui erant libidini dediti, quique nimia licentia corpus labefactaverant suum corruperantque. Nam quidam molles et effeminati viri, non viri revera, pudore prorsus exuto, instar mulierum turpissima contagione se ipsi inficientes, dæmonem placabant. Scelerati præterea et nefarii mulierum congressus, clandestinæ falsorum connubiorum corruptelæ, infanda et turpia facinora in eo delubro, utpote in loco impuro et fœdo, admissa erant. Nec quisquam fuit, qui in hæc scelera animadverteret, propterea quod ex viris gravibus et honestis nemo illic audebat accedere. Verum imperatorem eximium turpia facinora illic edita latere non poterant; quibus quidem regia sua providentia indagatis erutisque, indignum censuit, ut solis splendor hujusmodi delubrum intueretur; proinde universum illud cum ipsis statuis et monumentis funditus deleri jussit. Extemplo igitur imperatoris mandato machinamenta, quibus petulans et lascivus error propugnabatur, penitus eversa sunt; quippe militum manus loco purgando operam navavit. Qui autem ad hoc usque tempus luxuria diffluxissent, imperatoris minis perterriti, continentiam deinceps modestiamque colere didicerunt : non dissimili ratione etiam superstitiosi Gentiles, qui erant opinione sapientes, reipsa suam ipsorum inanitatem animadvertere cœperunt.

71. « Ubi namque error eorum, qui inter Cilices sapientissimi videbantur, in dæmone ibi colendo longius serpsit, infinitis super eo tanquam conservatore et medico propterea in admirationem traductis, quod interdum dormientibus apparuit : nonnunquam ægrotantium corpora morbis relevavit (erat hic sine dubio animarum corruptor, quippe qui homines incallidos a vero Salvatore abstraxisset, et res verisimiles efficiendo, ad impiam perversitatem rapuisset), imperator, qui Deum zelotem, vere Salvatorem sibi ad defensionem semper proponebat, istud delubrum Æsculapii apud Ægeas dejici soloque æquari mandavit. Ac res illa admiranda nobilium philosophorum celebrata sermonibus, quæ latebris abdita, non dæmonis neque Dei, sed erroris cujusdam speciem plurimis et diuturnis temporum curriculis hominum animos in fraudem illicientis perspicue repræsentavit, solo nutu et significatione, manu militari disturbata humique prostrata jacuit. Qui enim deus alios malis eripere et calamitate levare simulaverat, non magis jam remedium ad sui propugnationem reperire potuit, quam cum (ut in fabulis est) fulmine percussus interiit. »

72. Agens de iisdem Sozomenus, tam de Æsculapii templo in Ægeis, quam Veneris in Libano, sic ait [1] :

[1] Euseb. in Vit. Const. lib. III. c. 53.

[1] Sozom. lib. II. c. 4.

« Erant ambo quidem fana illustrissima, et magna veneratione a veteribus dignata : quandoquidem Ægeatæ gloriabantur, hominum corpora apud se vi et potestate dæmonis noctu ibi apparentis, medicinamque illis facientis morbis liberata esse. In Aphacis autem memorant ignem per quamdam invocationem certo die, tanquam stellam, a summo vertice Libani percurrentem in vicinum fluvium se immersisse; quem ignem Uraniam (hoc enim nomine nuncupabant Venerem) esse dixerunt. » Hæc Sozomenus; qui et superius tradit, Pan illum multorum ore celebratum, quem Pausanias Lacedæmonius et civitates Græciæ post bellum contra Medos dedicaverunt, a Constantino sublatum esse, ejus autem simulacrum deductum Constantinopolim : sed subdit de dicto Æsculapii templo Eusebius [1] : « Verum præclara officia, quæ in hac re imperator noster ad Dei gloriam obiit, non inter fabulas adnumeranda sunt; siquidem illustri et testata Salvatoris ipsius virtute delubrum illud radicitus sic eversum fuit, ut insaniæ amentiæque, quæ illic antea oberraverat, ne vestigium quidem jam relictum esset.

73. « Ex omnibus igitur, qui ante illud tempus se superstitione obligassent, cum errorem suum patefactum et perspicue refutatum oculis cernerent, cumque delubrorum et statuarum ubique vastitatem reipsa intuerentur; alii ad salutare Dei Verbum se totos conferre; alii licet non illud ipsum agerent, patriam tamen et avitam inscitiam improbare, et quos olim deos existimaverant, risu et ludibrio insectari cœperunt. Ac quidnam, quæso, ita in animum inducerent, cum immensam illam nequitiam interius latentem exteriore quadam statuarum specie obductam satis manifesto perspicerent? Aut enim extinctorum cadaverum ossa, exsiccatæque calvæ versutis præstigiatorum dolis callide objectæ, aut sordidæ laceratæque vestes horrida et impura fœditate farcitæ, aut congeries ex fœno et stipula collecta suberant. Quæ cum in simulacra inanima congesta conspicarentur vehementer, et suam et patrum suorum amentiam incusarunt, præsertim cum plane intellexissent, neminem in illis abditis recessibus, aut in ipsis statuis, vel dæmonem, vel ariolum, vel deum, vel vatem, sicut sibi antea persuaserant, tanquam habitatorem considere, imo vero ne obscurum quidem et umbratile spectrum superesse. Quapropter illis qui erant ab imperatore ad id negotii delegati, ad omne obscurum antrum, omnemque latentem et apertum recessum facilis patebat aditus. Quinetiam adyta, ad quæ accedere fas non erat, et intima sacraria pedibus militum proterebantur : adeo ut mentis cæcitas, quæ longinquo temporis spatio universos Gentiles occupavissel, horum opera et labore perspicue deprehensa, in omnium oculis detegeretur.

74. « Atque [2] ut ista imperatoris præclare recteque factis accepta referri debent, sic ea quoque quæ particulatim apud singulas gentes ab ipso erant administrata; ut illud quod Heliopoli Phœniciæ factum est : in qua urbe nonnulli obscœnam et libidinosam voluptatem pro dea venerantes, simulatione religionis, uxoribus et filiabus stupri admittendi facultatem, nulla habita pudoris ratione, concesserunt. Cæterum jam lex nova plena modestiæ et castimoniæ ab imperatore promulgata est, quæ jubet ne quis eorum ullum flagitium ibi in more positum usurpatumque deinceps audeat committere. His rursus documenta scriptis mandata proposuit, quasi fuisset ob hanc causam potissimum a Deo missus, ut omnes homines temperantiæ legibus institueret. Quamobrem non est dedignatus cum his per litteras suas familiariter colloqui, eosque cohortari, ut se ad Dei optimi maximi cognitionem mature transferrent. Atque in eo loco etiam ejus dictis facta vere et apposite responderunt : quippe apud istos etiam templi amplissimi fundamenta jecit; ita ut, quod ab omni sæculorum memoria non sit auditione acceptum, hoc jam ipsa re perfectum esset : nimirum ut civitas eorum, qui superstitione fuissent excæcati, Dei efficeretur ecclesia, presbyteris diaconisque compleretur, et episcopus Deo omnium rectori consecratus illis præsideret. Præterea imperator animo sedulo prospiciens, uti quamplurimi ad Dei verbum se conferrent, ea quæ ad sublevandos pauperes pertinebant, copiose suppeditavit. Atque hac ratione ad salutarem Christi disciplinam eos se propere recipere impulit, verbis fere cum Paulo dicente [1] consentiens : Sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur. » Hucusque Eusebius.

75. Qui tamen cum ait, ubique sacra Gentilium et idolorum fana una cum idolis ab imperatore Constantino esse sublata, hyperbolice plane locutus esse videtur; cum longe lateque per orbem complura eademque famosissima remanserint templa ab eo intacta penitus, ut Romæ, Alexandriæ, Gazæ in Palæstina, Apameæ in Syria, imo et in vicis et aliis nonnullis in locis, quæ postea ab iis qui eum secuti sunt imperatoribus (quod suis dicemus temporibus) prostrata penitus et solo æquata sunt. Nam Theodoretus [2], dum agit de idolorum demolitione per Theodosium facta, hæc scribit de Constantini adversus cultum Gentilium rebus gestis : « Constantinus Magnus omnibus laudis præconiis merito efferendus, qui primus imperium vero Dei cultu exornare studebat; videns adhuc orbem terrarum cæco errore furentem, tametsi vetuit omnino dæmonibus immolare hostias, non tamen eorum delubra demolitus est, sed mandatum solum dedit, ne quisquam ad ea accederet : quin etiam istius filii sunt paterna diligenter secuti vestigia. » Hæc Theodoretus. Sed et Paulus Orosius [3] : « Tum deinde primus Constantinus justo ordine et pio vicem vertit edicto; siquidem statuit citra ullam hominum cædem Paganorum templa claudi.

76. Constantini quidem edicto prohibita fuisse

[1] Euseb. in Vit. Const. lib. III. c. 54. 55. — [2] Ibid. c. 56.

[1] Philipp. I. — [2] Theod. lib. V. c. 20. — [3] Oros. lib. VII. c. 28. in fin.

sacrificia diis offerri, ejusdem filii rescriptum ad Magdalianum testatur, cum ait [1] : Cesset superstitio, sacrificiorum aboleatur infamia. Nam quicumque contra legem divi principis parentis nostri, et hanc nostræ mansuetudinis jussionem ausus fuerit sacrificia celebrare, competens in eum vindicta, et præsens sententia exeratur. » Ita Constantius, qui et post hæc de claudendis templis deorum rescripsit ad Taurum [2]; ut plane intelligas, nequaquam ea omnia fuisse a Constantino dejecta. Sed et his consentientia de statutis ab eo adversus Gentiles legibus hæc ipse Eusebius tradit [3] : « Hac autem ratione adductus est, et recte sane, ut frequentibus legibus et edictis præciperet omnibus ne idolis immolarent, nec oracula curiose sectarentur, nec statuas dedicarent, nec occulta sacrificia facerent. » Et alibi [4] : « Omnino omnibus Romano imperio subjectis gentibus et legionibus idololatriæ fores clausæ erant, repressumque quodvis idolis sacrificandi genus. » Istæc autem cum Eusebius tradat, revocari tamen possunt in dubium, verane omnino sint, an ejusmodi de non sacrificando edictum generale fuerit: constat enim diu post Constantinum fuisse hostias immolatas : Romæ siquidem gentilitiæ superstitionis cultores mordicus patrita sacra retinebant, vixque tandem tempore Theodosii Senioris imperatoris idolis immolari sacrificia Romanis penitus prohibita fuisse noscuntur. Unde Prudentius ad Honorium imperatorem [5] :

> Quodque patris superest, successor laudis habeto.
> Ille Urbem vetuit taurorum sanguine tingi :
> Tu mortes miserorum hominum prohibeto litari.

77. Quod vero ad templorum ruinas pertinet, sicut Constantinus non dicendus omnium idolorum templorum eversor, ita nec ab ipsorum ruina abstinuisse affirmandus est. Quantum enim ex his, quæ dicta sunt, intelligi potest, idem Constantinus imperator, cum esset pudicitiæ et honestatis amantissimus, in ea potissimum deorum delubra, ut diruerentur, mandato egit, quæ essent omnium turpitudinum promptuaria; sed et eorum cultores severissimis legibus constat exagitasse: nam præter illa, quæ eodem argumento sunt enarrata superius, et paulo ante hoc eodem anno ex Eusebio recensita, idem auctor in loco nuper citato hæc subdit [6]: «Cum autem apud Ægyptios et Alexandriæ patrio more fluvius quidam ab hominibus mulierosis coleretur, ad hos etiam perlata lex est, qua cautum, ut omnis hæc androgynorum gens tanquam adulterina et spuria e vita tolleretur, nec cuiquam liceret, vel oculis intueri impura hac lascivia ægrotantes. » Putamus hos illos fuisse, qui Antinoalia sacra peragerent. Tum addit :

78. « Sed cum superstitiosi existimarent, minime deinceps fluvium pro consuetudine sua in agros suos effluxurum : Deus favens imperatoris legi, longe secus, quam illi expectaverant, uberrimum flumen reddidit. Nam cum impura illa fæx, quæ suis sordibus civitatem turpificasset, prorsus esset sublata : fluvius, quasi expurgata expiataque tota regione, majore quam ante cursu ferebatur, et magnis ac abundantibus gurgitibus intumescens, omnes agros quaquaversum irrigabat ; tanquam reipsa demonstraret, homines impios et sceleratos removendos esse, et ad Deum solum omnis salutis auctorem omnium præclararum rerum causam esse referendam. Sed hujus generis cum pæne infinita ab imperatore singulis in provinciis gesta sint, magno sane otio est ei opus et vacuo tempore, qui singula litterarum monumentis persequi velit. » Hæc Eusebius.

79. Quod porro ad Constantini adversus idololatras in Ægypto res gestas spectat, ejusdem quoque tunc opera fuit, ut Serapidis cubitus, Nili excrescentiæ index, a deorum templo sublatus, in ecclesiam Christianorum Alexandriæ inferretur : id quidem Socrates docet his verbis [1] : « Cum gentiles affirmarent, Serapidem esse, qui Nilum ad agros Ægypti irrigandos introduceret, propterea quod ulna quædam, id est mensura aquæ inundantis, quam πῆχυν vocant, in templum Serapidis esset deportata, imperator ulnam illam ad ecclesiam Alexandrinam transferri jubet. Cum autem sermo percrebresceret, Nilum præ Serapidis ira deinceps minime inundaturum, non modo flumen anno sequenti extra ripas, ut solet, diffluit, inque posterum diffluxit, verum etiam inde reipsa planum factum est, Nilum non propter ejusmodi superstitiosam religionem, sed propter divinæ providentiæ decreta inundare consuevisse. » Hæc Socrates. Porro ipsum templum Serapidis sub Theodosio imperatore dirutum est.

80. Quid insuper in ora littoris Palæstinæ ad navale Gazæ fecerit Constantinus, Sozomenus narrat his verbis [2] : « Navale urbis Gazæ, quod Majumam appellant, quodque valde superstitioni deditum esse, et ante veteres ritus in diis colendis cum primis admirari consueverat, subito universum ad religionem Christianam conversum est : cujus habitatores, quo eos pietatis causa remuneraretur, magno honore affecit ; et locum illum, qui civitas non erat, civitatem effecit, et nomine filii, qui summum inter filios honoris gradum obtinuit, Constantiam nuncupavit, illamque dignitatem propter religionem ei tribuit. » Verum Eusebius [3] et Socrates (ut dictum est) sic appellatam esse a Constantia sorore imperatoris affirmant ; sed subdit idem Sozomenus : « Simili etiam de causa Constantinam urbem Phœniciæ imperatoris nomine appellatam cognovi. Sed singula litteris persequi magni laboris esset : nam aliæ urbes quamplurimæ eodem tempore sua sponte ad religionem Christianam se transtulere, et suapte voluntate, absque ullo imperatoris mandato, fana quæ apud se erant et simulacra deturbavere, sa-

[1] L. II. de Pag. Cod. Theod. — [2] L. IV. de Pagan. C. Theod. — [3] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 25. — [4] Idem. ibid. c. 23. — [5] Prud. advers. Symmach. in fin. — [6] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 25.

[1] Socrat. lib. I. c. 14. — [2] Sozom. lib. II. c. 4. — [3] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 38.

crasque extruxere ecclesias. » Sed Majuma navale Gazæ sub Juliano Apostata iterum ad pristinum impietatis et obscœnitatis usum revocata civitas fuit, at sub Theodosio denuo liberata.

81. Cæterum sicut Constantinus hujuscemodi templa impudicitiarum officinas una cum eorum sacrificiis atque cultoribus penitus evertenda atque abolenda curavit, ita a reliquis templis visus est quievisse, nec aliud nisi in illis offerri consueta sacrificia vetuisse: nam cætera donaria in ea inferri permissa fuisse videntur, eisdemque integra conservata, ut ex verbis illis Ambrosii intelligi potest, cum adversus Symmachum agens sic ait : « Dicant et ipsi (Gentiles scilicet) quis templis dona detraxit ? » Et inferius : « Nemo tamen donaria delubris et legata aruspicibus denegavit. » A nonnullis tamen illorum Constantinum simulacra sustulisse, et ex eisdem aliqua evertisse, superius dictum est. Exhorruit et illud Constantinus, imaginem suam in templis idolorum appendi; legeque sancita vetuit ne id fieret [1]. Exhibebant illi ejusmodi officia, non tam Constantini honorandi gratia, quem odio prosequebantur, quam ut ejusmodi imagines loco alicui affixæ se haberent tanquam tituli, qui eum ab omni injuria tutarentur. Quibus autem in locis imagines imperatorum poni concederentur, Theodosius declaravit [2] : qualiter item Constantinus ipse pingi voluerit, superius dictum est.

82. Quod etiam pertinet ad amplificandum Christianæ religionis cultum, idem Constantinus imperator non modo (quod diximus) quamplurimas ubique locorum, atque in iis potissimum locis ubi magis gentilitia superstitio vigebat, ecclesias erigendas curavit, et sanctorum martyrum memorias exstruxit, sed et eorum natales voluit celebrari : de his enim hæc Eusebius [3] : « Iidem consecratos martyribus dies honore prosequebantur, et festorum solemnitates in ecclesiis celebrabant : quæ omnia secundum imperatoris voluntatem gerebantur. » Hæc Eusebius.

83. *Constantini edictum de clericis.* — Hoc item anno, quo imperator Constantinus publicas libidinum scholas (ut diximus) deturbavit, sanctione edita [4] occultas quasque etiam turpitudines insectatus est, nimirum ut si quæ ingenua mulier proprio servo se occulte miscuisset, capitaliter puniretur, servus autem ignibus exureretur : deditque potestatem cuicumque accusare volenti, etiamsi servi vel ancillæ forent, apposito præmio consequendæ libertatis, si probassent : his et aliis pœnis excrescentem ubique libidinem sedulo coercere studuit : quod alii complures superiores imperatores frustra tentarant. Sed et adversus virginum raptores hoc pariter anno rescripsit [5] : nam Constantinus pro Constantio ex Fastis consularibus restituendus est in lege illa ; et loco Constantii, ponendus Constantinus.

[1] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 16. — [2] L. IV. c. de spect. lib. XI. — [3] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 23. — [4] L. I. de mulierib. quæ ser. C. Theod. — [5] L. I. de rapt. Cod. Theod.

84. Rescripsit idem imperator hoc anno ad Ablavium præfectum prætorio de nobilibus, qui ad evitanda militiæ munera, et ut fruerentur privilegiis ab eodem ministris Christianæ religionis concessis, sese haud recta mente in clericatum obtrudebant : quos repellendos esse (non sine episcoporum, puto, consilio) existimavit, rescribens adversus ejusmodi, quos et superius (ut vidimus) alio exagitarat edicto. Rerum quidem ecclesiasticarum tanta gloria (ut dictum est) erat, ut nobilissimi decuriones cuperent in clerum adscribi, cum præsertim ex clericatu vacationem a muneribus consequerentur. At vero his omnibus obvians Constantinus ejuscemodi edidit sanctionem [1] :

« Constantinus imperator Ablavio PP.

85. « Neque vulgari consensu, neque quibuslibet petentibus, sub specie clericorum a muneribus publicis vacatio deferatur : nec temere et citra modum populi clericis connectantur : sed cum defunctus fuerit clericus, ad vicem defuncti alius allegetur (eligatur), cui nulla ex municipibus prosapia fuerit, neque ea est opulentia facultatum, quæ publicas functiones facillime queat tolerare. Ita ut si inter civitatem et clericos super alicujus nomine dubitetur ; si eum æquitas ad publica trahat obsequia, et progenie municeps vel patrimonio idoneus dignoscetur, exemptus clericis, civitati tradatur. Opulentos enim sæculi subire necessitates oportet, pauperes ecclesiarum divitiis sustentari. PP. kal. Jun. Constantino Aug. VII. et Constante (Constantio) Cæs. coss. » Hæc Constantinus ad Ablavium præfectum prætorio ; de quo magistratu eidem collato meminit Ammianus Marcellinus [2] : « Augustus, inquit, summam commisit rerum Constantinus ad Ablavium præfectum prætorio. » Verum quod spectat ad ejusmodi ab eodem imperatore ad ipsum datum rescriptum : quamlibet id Constantinus decernere æquum existimaret, haud tamen valuit hæc constitutio posterioribus temporibus suo vigore subsistere, eamdem ipso populo irritante ; cum sæpius contingeret, nobilissimos viros atque eos etiam qui gererent in provinciis amplissimos magistratus, invitos licet, a populo ad episcopatum compelli : innumera enim de his exempla suppetunt inferius suis prodenda temporibus.

86. *Ablavio prætorii præfecto, S. Nicolai res mirandæ.* — Cum autem ex nuper recitata Constantini imperatoris sanctione constet, hoc anno Ablavium, ad quem scripsit, prætorii præfecturam gessisse : quid mirandum sub ejusdem magistratu Constantinopoli contigerit divina virtute fieri a S. Nicolao Myrensium episcopo fama notissimo, temporis ratio et argumenti dignitas, ut hic accurate describamus, exposcit. Scripserunt ex antiquioribus monumentis Acta S. Nicolai Methodius, Joannes diaconus et Metaphrastes : hujus quidem et Methodii habentur typis excusa, atque latinitate donata : Joannis vero diaconi, qui latine ea conscripsit, lucubratio conti-

[1] L. VI. de Episc. et cler. Cod. Theod. — [2] Amm. Marcel. lib. XVII.

netur adhuc in libris antiquitus scriptis, et in nostra bibliotheca exlat exemplar, cujus præfationis exordium est: « Sicut omnis materies si ab imperfecto artifice, etc. » Horum nos potius affectantes vestigia, quam recentioris auctoris, qui haud in omnibus nobis probatur, rem gestam sic describemus.

87. Exoritur in Phrygia Superiori seditio a populo, qui Athaiphi (Thaiphali) dicebantur, qui defectionem fecerant ab imperio. Hæc cum ad Constantinum perlata essent, evestigio tres militiæ principes, quos antiquitas consuevit nominare tribunos, ad eos coercendos cum copiis misit: fuerunt hi Nepotianus, Ursus, et Herpalio; qui navali apparatu profecti, ventorum vi per Carpatium mare delati in Lyciam, vix ad navale Myrensium, cui nomen Andriaces, jactis anchoris, consistere valuerunt. Accidit post hæc, ut e navibus egressi milites emendi causa cibos, pervenirent ad locum ubi nundinæ agebantur, qui Placomata vocabatur; et inter mercandum, quod quædam sibi plus debito vindicarent, non levis tumultus exoriretur, et seditio conflaretur. Quod cum celeri nuntio Nicolaus episcopus Myris agens audisset, ad navale, quod tribus a civitate milliaribus distat, festinus advenit, convenitque tribunos atque rogat ut militum coerceant insolentiam. Reveriti illi sanctissimi viri veneratione summa dignam præsentiam, ejusdemque oratione quid divinum spirante suasi, coercitis militibus, episcopum ad hospitium invitati secuti sunt.

88. Cum in hujuscemodi suscipiendis omnia humanitatis et christianæ charitatis officia Nicolaus abundanter exhibuisset, jamque hospites ad suos reditum properarent, a lugentibus civibus ex improviso quæritur enixisque rogatur precibus, ut quam citissime innocentibus pereuntibus opem ferat: erant hi tres cives, qui iniquissima Eustathii proconsulis auro corrupti capitali sententia condemnati, magno omnium concivium luctu ducebantur ad necem. Nec mora, Nicolaus dicto citius iter arripit; sequuntur eum tres illi hospites tribuni militum; pervenit ad locum, cui nomen Leonti; interrogat de damnatis; accipit apud Dioscoros pervenisse, jamque expectare securim. Erat locus ille, Dioscoros appellatus, non ob Dioscoros illos sic dictos Castorem atque Pollucem, ut recentior male putavit Nicolai Actorum paraphrastes [1]; sed quod vetusta citata superius Acta testantur, ob proximam illic positam memoriam martyrum Dioscori atque Crescentii, qui pro Christo passi sunt, Dioscorus locus ille est appellatus: hi enim celebres inter martyres, reddita Ecclesiæ pace, a Myrensibus Christianis celebri Ecclesia illic superædificata, fuerant honorati: quorum natalis dies una cum Paulo et Helladio tam græcis, quam latinis adscriptus tabulis ecclesiasticis celebris perseverat quinto kal. Junii [2]. Cum autem Nicolaus ad Dioscoros pervenisset, non invenit; sed audivit eos extra civitatis portas progressos ad Birram ubi erat locus supplicii damnatorum, perduci. Festinans ad locum pervenit eodem prope articulo temporis, quo carnifex vibraturus ictum securim acceperat, compositis damnatorum cervicibus ad ferrum excipiendum; cum Nicolaus inclamans, sistere carnificem jubet: et divino actus numine, de manu ejus magnanimus securim in terram excussit, vinctosque solvit.

89. Quod enim Constantini lege liceret episcopo perperam latas a præsidibus provinciarum sententias retractare, promulgata ab eo (ut dictum est superius) sanctione; id agendi fiducia crevit episcopis, quos amplissimi magistratus etiam eam ob causam magnopere venerari atque timere solerent; eos præsertim quos æqui amantissimos esse scirent, et ipsorum actuum pro defensione oppressorum solertissimos inspectores. Sed accidit postea, ut cum eo usque prolapsa res esset, ut etiam inferiores clerici, imo et monachi cœnobitæ ejusmodi damnatos ultimo supplicio sententia præsidum, vi etiam publica ab apparitoribus auferre solerent, Arcadius et Honorius imperatores, ne in posterum id fieret, vetuerint, remedium tamen appellationis ipsis damnatis humanitus concedentes [1]. Sed de his suo loco plenius.

90. Solutis injuste damnatis, Nicolaus cum illis properat ad prætorium; quod cum accepisset Eustathius proconsul, quamprimum occurrit; quem ad pedes ejus accidentem repellit episcopus, hominem dire objurgans, quod innoxiorum sanguinem corruptus muneribus condemnasset: sed rejecit ille culpam in Eudoxium atque Symonidem primaries civitatis. Ne autem hæc per Nicolaum Constantino imperatori (quod minabatur) innotescerent, per tribunos militum, qui aderant, episcopum rogat. Impetrata ergo proconsuli venia, tribuni facinus constantissimum ac pientissimum admirantes, ad suos in naves redeunt, ac benedictione precibusque viri sanctissimi comitati, quo tendebant, proficiscuntur in Phrygiam: ubi feliciter gesto negotio, sedatisque omnibus, reversi sunt Constantinopolim; et ab imperatore, quasi e bello revertentes victores, magna sunt excepti lætitia et honore. Cum autem ob rem præclare gestam, summam tribuni apud imperatorem sibi gratiam comparassent, atque proinde multorum in se invidiam concitassent: ex iisdem quidam præfectum adeunt (hunc fuisse Ablavium Methodius habet), in ejusque aures adversus tribunos insusurrant, dolos consuunt, atque calumniam struunt, crimenque majestatis impingunt: eumdemque præfectum vi auri corruptum impellunt, ut deferat ad imperatorem, ipsos moliri res novas, ac adversus eum junctis animis conspirare; remque haud dissimulandam esse, cum facile possent exercitum sibi conciliare, eumque a fide imperatoris avertere.

91. Cum autem in ejusmodi rebus levissimæ quæque suspiciones minime contemnantur, sed perinde ac manifesta crimina molestias regibus inferre

[1] Leonard. Just. corrigitur. — [2] Menol. et Martyr. Rom. ea die.

[1] L. XXVI. de pœnis C. Theod.

soleant : delatis hisce summo doli artificio concinnatis calumniis ad imperatorem, per talem præsertim tantumque virum Ablavium, qui (ut tradit Eunapius [1]) apud ipsum imperatorem inter aulicos omnes et magistratus locum sibi principem vindicabat : jubet Constantinus in carcerem detrudi tribunos. Sic illis custodiæ mancipatis ; quod res jam, vinctis illis, videretur in tuto reposita, nec ullum instare posse periculum : idem Constantinus, de eis quid agendum esset, decernere negligit, et humanitatis obtutu dissimulat, ægro ferens animo in clarissimos militiæ tribunos de salute Romani imperii optime meritos lege agere. Sed calumniarum artifices ad malum vigiles, moræ pertæsi, denuo Ablavium adeunt, novis fucant coloribus technam, arescentemque jam longo tempore intermissam in tribunos calumniosam delationem, recentioribus mendaciorum foliis superinductis, reddunt viridem atque ad persuadendum adeo præpotentem, ut Ablavii animum magnopere sollicitum anxiumque reddiderint : qui, majori sollicitudine de eisdem concepta, omnia defert ad imperatorem, remque haud diutius dissimulandam esse confirmat ; ad sumendumque tandem supplicium de majestatis reis animum ipsius adegit ; qui in eos capitalem sententiam protulit.

92. Quid inter hæc accidit? Dum securim carnifex parat, Hilarianus carceris custos dolens mœrensque sententiam ab imperatore prolatam tribunis annuntiat. Insperato illi nuntio consternantur, inopsque consilii ratio absorpta mœrore tabescit, omnique spe destituta torpescit : sed inter hæc, quos nuntium repentinum oppresserat, erigit innocentia et fiducia in Deum corroborat, unique ipsorum in mentem revocat similem suo casum, quem oculis spectasset Myris, cum tres illos innocentes cives Myrenses sub securi positos S. Nicolaus divina virtute pollens fortissime liberarat : egregiumque facinus, quasi præsens, mentis contemplans obtutu videbatur sibi Nicolaum videre præsentem, seque ex illorum numero unum, qui sub carnifice mortem operiretur : quamobrem illud ipsum factum, quod ejus versabatur in mente, in sociorum memoriam pariter repræsentat ; cum omnes simul ad Deum conversi, Deum Nicolai, voce, suspiriis atque fletibus invocant, et clamoribus interpellant ; ipsumque denique Nicolaum, ut præsto esset, enixius rogant : id genus verba jungentes, quæ ipse Spiritus postulans pro eis gemitibus inenarrabilibus potuit efformasse.

93. Cum Deus optimus maximus, qui non relinquit virgam peccatorum extendi super sortem justorum [2], mirabile dictu, ingenti edito miraculo, vinctos educit liberos e custodia ; et quonam modo? Quiescentibus noctis tempore singulis in lectis suis, Ablavio præfecto prætorio et Constantino, visus est vir imaginem præ se ferens episcopi, aspectu gravi vultuque severo eos acriter objurgantis de iniquissima in insontes prolata sententia, ac pariter comminantis, se affore a Deo missum ultorem, nisi a cœptis omnino desisterent. Sed et quinam esset, eodem pariter minaciter admonente, significatum est, nempe se esse Nicolaum Myrensem episcopum, missum a Deo ejusmodi sceleris vindicem. Tali visu ambo perterriti, reliquum noctis ducunt insomnes : cum primo diluculo Constantinus Ablavium accersiri jubet ; quem advenientem de ea quam accepit visione reddidit certiorem : cum ille admirans ab imperatore referri, quæ ipse solum se vidisse putabat ; de iisdem, quæ illi simillima accidissent, Constantinum admonuit : præ stupore eadem secum repetunt, et sermone versant, atque de advocandis ad se tribunis una consentiunt, subdubitantes ne quid ab illis esset arte magica comparatum, qua utriusque mens dormientis esset elusa.

94. Perductos ad se vinctos Constantinus de arte magica exagitat quæstionibus : cum ipsi verbis illis, quæ libera innocentia libere loqui dedit, se excusantes, omnem de magia suspicionem ab animo imperatoris amovent. Tum ille eosdem de Nicolai episcopi nomine percontatur, si nossent hominem, et quinam esset : licet alii dicant, de Nicolai nomine, dum eum invocarent illi, mentionem obiter incidisse. Quicquid sit, de rebus Myris gestis S. Nicolai Constantinus certior redditus, in omnibus persuasus, facti pœnitens, officiis compensare festinans, quod nesciens deliquisset, vinctos liberat et in pristinam restituit dignitatem ; quos et ad sanctum virum jussit abire legatos, ut de accepto ab eo beneficio gratias agerent : quibus hæc ad eum perferenda munera dedit, opertum auro evangelium, vas ad sacra mysteria aptum aureum gemmis ornatum, atque duo candelabra aurea ad usum ecclesiæ, cui S. Nicolaus præesset episcopus (ponunt alii et aureas chirothecas), ac dedit ad eum litteras, et quidem officiosissimas. Obeunt ipsi hilares munus ab imperatore mandatum ; profectique Myras, Nicolao summas gratias agunt, et allatas litteras et munera offerunt : suscepit ille, deque omnibus Deo immensas una cum eis rependit gratias. Cum hæc igitur non in angulo, sed in ipsa regia et in florentissima ac frequentissima civitate facta sint, Nicolai virtus et nomen redditum est omnibus celeberrimum ; nam illorum exemplo fideles admoniti, cum aliqua pulsarentur adversitate, eum licet longe positum, quasi præsentem ut præsto esset, precibus jugiter efflagitabant, ac voti compotes efficiebantur.

95. At non post hæc diu sanctissimus vir ille vinculis carnis exutus, quibus tamen nunquam sic fuit obstrictus, ne animo versaretur in cælis, in bona senectute et pace reddidit Deo spiritum, relinquens uberem gratiarum fontem, unguentum, inquam, jugiter ex ossibus ejus scatens, quod et in hanc usque diem manare non desinit : de quibus consule notata a nobis in Romano Martyrologio. Addimus ad hæc appendicem, nempe quæ de ejus vultus effigie sunt in Nicæno secundo Concilio recitata his verbis [1] :

[1] Eunap. in Vit. Philosoph. in Ædesio. — [2] Psalm. CXXIV.

[1] Nicæn. Concil. II. Act. IV.

« Theodorus Myrorum episcopus dixit : Ego quoque iis non multum dissimilia passus sum. Nam cum aliquando ab aulicis quibusdam injuria essem affectus, venit ad me diaconus meus, vir pius et timens Deum, retulitque in somnis sibi visum metropolitanum nostrum pollicentem negotiis meis expectatum finem et successum. Ibi mihi inquirenti, qua effigie visus sibi esset patriarcha, respondit : Facie rubicunda et capite cano. Inquam ego, non esse eam patriarchæ similitudinem, sed sancti Nicolai imaginem, quemadmodum fertur. Respondit tum is mihi, me recte dixisse; sic enim circumfertur ejus imago passim expressa, quemadmodum mihi in somnis adstitit. Mox itaque confisus sermonibus, in sacram et regiam urbem profectus, res quæ ad episcopatum meum pertinebant, ex animi sententia composui. » Hæc ibi.

96. Sed quod ad Ablavium pertinet, cujus præfecturæ prætoriæ hujus anni occasione ad ea de S. Nicolao narranda divertimus ; homo erat auri cupidissimus, qui et auro corruptus adeo præclaris viris de imperio optime meritis necem inferre pro viribus studuit. Hunc et illum puto ab Eusebio intelligi, dum agit de pio officio Constantini in curandis suorum aulicorum morbis, atque ait[1] : « Fertur præterea cuidam ex suis ab se aliquando prehenso dixisse : Quousque tandem, o bone, inexplebilem hanc avaritiam cumulamus? Deinde cum corporis humani perfectæ ætatis circumscriptam mensuram, hasta, quam manu tenebat, humi impressisset : Omnes, inquit, vitæ divitias et totius orbis opes si domi haberes, tamen plus hoc a me circumscripto loculo non possidebis, si et illud forte possederis. Hujusmodi dictorum et factorum modum sibi nullum statuebat beatus imperator; resque ipsæ persuadebant, imperatoris hæc quasi divinitus edita præcepta, non nudis verbis, sed divinis oraculis similia esse. » Hæc Eusebius, ac probe quidem secundum illud divinæ Scripturæ[2] : *Divinatio in labiis regis:* nam Constantinus de Ablavio vera vaticinatus est, cum finem infelicissimum sit consecutus; in morem enim pecudis frustatim dissectus, incertum est an vel ubi fuerit humili saltem sepultura donatus. Sed de his, cum ea contigerint sub Constantio Constantini filio, suo loco plurimus agemus.

97. Rursum vero ad compescendam magistratuum avaritiam idem imperator diversas sanxit leges; sed adversus advocatorum rapinas hunc in modum hoc anno ad Bassum rescripsit[3] : « Advocatos, qui consceleratis depactionibus suæ opis egentes spoliant atque denudant, non jure causæ, sed fundorum, pecorum, et mancipiorum qualitate rationeque tractata, dum eorum præcipua poscunt, coacta sibi pactione, transcribi; ab honestorum cœtu judiciorumque conspectu segregari præcipimus. PP. VIII id. Mart. Constantinopol. Constantino VII et Constantio coss. » Sed et superiore anno, consulibus Paulo et Juliano, adversus eosdem aliam edidit sanctionem[1]. Est præterea in eumdem Ablavium vehemens Eunapii Sardiani querela de nece Sopatri hujus temporis inter philosophos Platonicos facile principis, de quo superius mentio facta est; quem plurimum laudat, et apud Constantinum præcipuum ferme locum obtinuisse tradit; cujus felicitate Ablavium livore exæstuantem hac arte machinatum illi esse necem affirmat[2] :

98. « Constantinopolis, inquit, vetusto nomine Byzantium, antiquitus suppeditabat Atheniensibus annonam, fidemque omnem excedebat frumenti inde advecti vis; at nostro sæculo neque onerariæ naves, quas Ægyptus mittit, totaque Asia cum Syria et Phœnice, neque frumentariæ copiæ ex aliis provinciis vectigalibus comportatæ explere valent, aut satiare circumfluentem et copiosam populi multitudinem, quam Constantinus e debellatis urbibus Byzantium transtulit, ac circum se habere voluit ad captandos in theatro a temulentis et crapulam rejectantibus plausus; ambiens scilicet a titubante populo laudari, nominarique ab his qui difficulter nomen sonant, nisi ex usu. Accidit forte, ut cum Byzantii situ male conveniret navium appellentium accessus, ni secundus purusque auster afflaret; quod cum ob montium naturam usu veniret, tuncque frequentius malum illud occurreret; plebs stimulante fame incensa ad theatrum convenit; ingens raritas laudum ebrii populi stuporem imperatori incusserat : interea invidi opportunum cum primis tempus se invenisse rati : Sopater, inquiunt, tantis per te honoribus cumulatus, beneficio summæ peritiæ, quæ te quoque laudatorem habet, et per quam imperatorio in solio residet, ventos vinxit, magica nimirum arte. Quo audito, credulus Constantinus securi virum percuti mandat; malevoli dicto citius exequi jussa festinant. Istius mali auctor fuit Ablavius prætorii præfectus, qui a Sopatro claritate superabatur. » Hucusque Eunapius; ex quibus pariter videas Constantinum imperatorem magos vehementer insectatum esse. At digna plane retulit Sopater de impietate præmia, et temerario ausu, dum eo consilio transtulerat se in regiam, ut Constantinum a pietatis instituto revocaret.

99. Ad eumdem Ablavium præfecturam prætoriam hoc anno agentem extat sanctio ejusdem Constantini imperatoris de episcopali judicio et testimonio, quod ratum firmumque in omnibus et ab omnibus voluit custoditum. Cum enim ea, quæ in eadem causa idem imperator ante rescripserat, jam propemodum exolevissent; Ablavius præfectus prætorio, sic, ut dictum est, per visum territus a S. Nicolao, graviora timens, si episcoporum judicia parvipenderet, consuluit ea de re Constantinum imperatorem ; qui et ipse non immemor eorum, quæ per visum passus esset, ad eumdem Ablavium, ut par erat, rescripsit; nempe ut eorum judicia servarentur in omnibus inconcussa, et summo honore haberentur ab uni-

[1] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 29. in fin. et 30. — [2] Prov. XVI. — [3] L. I. de postul. C. Theod.

[1] L. V. c. de postuland. — [2] Eunap. vit. phil.

versis. Constitutio autem imperatoris sic se habet[1]:

100. « Imper. Constantinus A. Ablavio præf. præt.

« Religionis est, clementiam nostram sciscitari voluisse, quid de sententiis episcoporum, vel ante moderatio nostra censuerit, vel nunc servari cupiamus, Ablavi parens carissime. Itaque quia a nobis instrui voluisti, olim prærogatæ legis ordinem salubri rursus imperio propagamus. Sanximus namque, sicut edicti nostri forma declarat, sententias episcoporum, quolibet genere prolatas, sine aliqua ætatis discretione inviolatas semper incorruptasque servari: scilicet, ut pro sanctis semper et venerabilibus habeatur, quicquid episcoporum fuerit sententia terminatum. Sive itaque inter minores, sive inter majores ab episcopis fuerit judicatum; apud vos qui judiciorum summam tenetis, et apud cæteros omnes judices ad executionem volumus pervenire. Quicumque itaque litem habens sive possessor, sive petitor erit, inter initia litis, vel decursis temporum curriculis, sive cum negotium peroratur, sive cum jam cœperit promi sententia, judicium eligit sacrosanctæ legis antistitis; illico sine aliqua dubitatione, etiam si alia pars refragabatur, ad episcopum cum sermone litigantium dirigatur. Multa enim quæ in judicio captiosæ præscriptionis vincula non patiuntur, investigat, et promit sacrosanctæ religionis auctoritas. Omnes itaque causæ, quæ vel prætorio jure, vel civili tractantur, episcoporum sententiis terminatæ, perpetuo stabilitatis jure firmentur. Nec liceat ulterius retractare negotium, quod episcoporum sententia deciderit; testimonium etiam ab uno licet episcopo perhibitum omnes judices indubitanter accipiant; nec alius audiatur, cum testimonium episcopi a qualibet parte fuerit repromissum: illud est enim veritatis auctoritate firmatum, illud incorruptum, quod a sacrosancto homine conscientia mentis illibatæ protulerit. Hoc nos edicto salubri aliquando censuimus, hoc perpetua lege firmamus, malitiosa litium semina comprimentes; ut miseri homines longis ac pæne perpetuis actionum laqueis implicati, ab improbis petitionibus vel a cupiditate præpropera maturo fine discedant. Quicquid itaque de episcoporum sententiis clementia nostra censuerat, et jam hac sumus lege complexi, gravitatem tuam et cæteros pro utilitate omnium latam in perpetuum observare conveniet. Dat. III non. Maii, Constantinopoli. » Vides igitur nulli summorum etiam magistratuum tantum deferri, duplici lata lege voluisse Constantinum, ac episcoporum ecclesiastico tribunali. Atque jam, quod ad res gestas præsentis anni, hic finis esto.

Anno periodi Græco-Romanæ 5819. — Olymp. 276. an. 2. — Urb. cond. 1079. — Jesu Christi 326. — Silvestri papæ 13. — Constantini 21.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 16. Coss. *Constantinus Aug. VII*, et *Constantius Cæsar*, non vero *Constantinus Cæsar*, ut perperam Baronius aliique quidam, quos in Dissertatione Hypatica refelli. Uterque etiam consul in Fastis Græcis Theonis nuper a Dodwello viro clarissimo publicatis hoc modo legitur: Κωνσταντῖνος τὸ ζ', καὶ Κωνστάντιος τὸ α', id est, *Constantinus VII, et Constantius I*, cum tamen Constantini Cæsaris quartus hic consulatus fuisset.

2. *Vicennalia Romana Constantini M.* — *Constantii* consulatus juxta primam regulam, ut anno superiori, num. 49, ostendi; *Constantini* vero juxta secundam ob vicennalia nempe Augustei imperii hoc anno Romæ celebrata. Falsa est enim vulgaris opinio, quæ docet, Constantini Magni vicennalia anno præcedenti Nicææ exhibita, currenti Romæ repetita fuisse. Ut enim in Dissertatione Hypatica ostendi, nullus ex Cæsaribus aut ex imperatoribus decennalia aut vicennalia semel edita iterum repræsentavit. Quod si id a Constantino Magno factum esset, non dubium, quin multi hac in re eum imitati essent; et tamen nullum similis repetitionis in tota antiquitate vestigium exlat. Numismata, quæ apud Cangium V. C. in Familiis Byzantinis extant, in quibus hic imperator cum consulari habitu visitur, votaque vicennalia exprimuntur, hoc anno cusa; ea vero, in quibus sine illo sculpitur, ad vicennalia Nicomediensia referenda.

3. *Athanasius fit episcopus Alexandriæ.* — Obiit sanctus *Alexander* episcopus Alexandrinus *die XXII Bermudæ, die lunæ*, inquit auctor Historiæ patriarcharum Cophtitarum, qui Baronii tempore non extabat, id est, die decima septima mensis Aprilis (1), qui hoc anno cum feria secunda concurre-

(1) Obiter hic adnoto diem 17 Aprilis hoc anno non quidem in feriam secundam, sed in Dominicam incidisse, qua die ex auctoritate Chronici Orientalis Alexander minime obiit; quod et ante me animadvertit P. Sollerius in Historia Chronologica patriarcharum Alexandrinorum præfixa tomo 5 Junii. MANSI.

bat, festum tamen ejus die XXVI Aprilis, quo Henschenius ejus elogium historicum exhibet, celebratur; sive quia eo die ordinatus fuerat, sive ob aliquam ejus translationem. Divus Athanasius Alexandri successor in Apologia secunda, et Theodoretus in lib. 1, cap. 26, tradere videntur, eum mortuum esse post menses quinque a Concilio Nicæno absoluto. Sed signantius tempus exprimit auctor libelli Synodici in Synodo Cæsariensi, dum ait : « Alexandro papa Alexandriæ, quinto post mense, quam Nicæa domum reversus esset, ad Dominum digressus, Athanasius præsulatum merito accepit. » Quo pacto Alexander in suam Ecclesiam initio hiemis pervenit, et die XVI Aprilis defunctus est. Quæ Athanasii laudati sententia fuisse videtur. Hæc enim ejus verba : Οὔπω δὲ πέντε μῆνες παρῆλθεν, καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτηκεν, id est, « nondum quinque menses, » scilicet ab adventu Alexandri in Ecclesiam suam « præterierant, cum Alexander mortem obiit. » Quod eo magis dicendum, quod divi Athanasii ordinatio nonnisi sub hujus anni finem peracta est; cum anno trecentesimo septuagesimo tertio, die secunda mensis Maii, ad Deum migrarit, et, ut testatur Cyrillus Alexandrinus, annos quadraginta sex integros sederit (1). Quare non dubito, quin ea ordinatio *VI kalend. Januarii*, uti ad genuinum Bedæ Martyrologium additur in manuscripto ecclesiæ Vaticanæ Sancti Petri, die videlicet XXVII mensis Decembris, sancto Joanni evangelistæ sacra, facta sit, et hucusque sancti Athanasii initium hujus anni principio perperam consignatum fuerit, prætermissa vacatione sedis per aliquot menses, cujus causa fuisse videtur fuga Athanasii.

4. *S. Athanasius fugit episcopatum.* — Nam ut ait Sozomenus lib. 2, cap. 17, « Etenim Athanasius ipse fugam paravisse dicitur, et per vim ab Alexandro coactus esse ut sacerdotium susciperet. Cujus rei testis est Apollinaris Syrus, ita dicens : Post hæc vero impietas bellum inferre non cessat. Sed primum contra beatum hujus viri, » Alexandri nempe, « doctorem armatur : et hic tanquam filius patri adjutor aderat Deinde vero contra hunc ipsum, tunc cum ad episcopatus successionem venit, fuga quidem diu multumque usus. » Quid manifestius? Vita sancti Athanasii, quæ lingua gallica nuper scripta est ab Hermantio doctore Sorbonico, et a Papebrocio in tomo 1 Sanctorum mensis Maii lingua latina, ex variis a nobis in medium afferendis non parum illustrari poterit.

5. *Patriarchæ in Synodis ordinari soliti.* — Divus Epiphanius hæresi LXVIII ait, episcoporum Synodum ad ordinandum *Athanasium* congregatam fuisse, quod verum esse non dubito; cum patriarchæ in Synodo episcoporum ordinari soliti essent, et tamen in Collectionibus Conciliorum nulla hujus Synodi mentio. Post mortem patriarchæ, ut notat Valesius in Observat. ecclesiast. ad Socratem et Sozomenum lib. 3, cap. 14, multi tam metropolitani, quam provinciales episcopi ad patriarchalem ecclesiam conveniebant, tum funeris celebrandi, tum patriarchæ in mortui locum substituendi causa; quo et illius sepultura et hujus ordinatio esset illustrior. Ita Joannes Chrysostomus, sic ante illum Nectarius, et reliqui fere post illum episcopi Constantinopolitani in Synodo episcoporum ordinati leguntur, ut videre est in Annalibus. Simul autem atque ordinati fuerant, Synodicas litteras mittebant ad reliquos patriarchas, quibus et ordinationem suam illis nuntiabant, et fidei suæ formulam exponebant, poscentes ut ab illis vicissim litteras pacificas seu communicatorias acciperent. Quin et episcopus Romanus postquam ad pontificatus apicem evectus fuerat, ejusmodi litteras ad reliquos patriarchas collegas suos mittere consueverat, fidem suam eis exponens, petensque, ut eorum precibus et consilio adjuvaretur. Hujusmodi extat epistola *Gregorii papæ* scripta eodem exemplo ad omnes patriarchas, in libro primo ejus epistolarum.

6. *Patriarchæ post suam ordinationem Synodicam suam mittebant.* — Duæ simul mittebantur epistolæ Synodicæ. Nam et episcopi, qui ad ordinationem novi patriarchæ convenerant, Synodicam suo nomine ad omnes patriarchas epistolam scribebant, quæ patriarchæ recens ab ipsis ordinati præconium continebat : et is qui creatus fuerat patriarcha, Synodicam suam seorsim mittebat ad reliquos collegas suos. Cujus rei illustre exemplum habemus in *Epiphanio* patriarcha Constantinopolitano. Nam cum episcopi, a quibus ordinatus fuerat patriarcha, Synodicam suam scripsissent ad *Hormisdam* papam, ipse peculiarem Synodicam ad eumdem Hormisdam per legatos suos direxit. Ac prior quidem illa proprie Synodica fuit, quippe quæ a Synodo scripta esset, et præfixa haberet nomina omnium episcoporum, qui Synodo interfuerant, præterquam ipsius Epiphanii. Posterior vero nonnisi improprie Synodica dici potest. Utraque harum epistolarum habetur in Annalibus.

7. *Missarum solemnia a patriarchis simul celebrata.* — Illud præterea ibidem Valesius observat, legatos patriarcharum, qui Synodicas litteras deferebant, una cum patriarcha, ad quem missi fuerant, ad altare procedere, et missarum solemnia celebrare solitos esse, quod indicium erat mutuæ inter patriar-

(1) Pagium hic arguit, et merito quidem quantum capio, P. Sollerius, dum reputat S. Athanasium ordinatum fuisse episcopum in anni hujus exitu, die scilicet VI kal. Januarii, nec nisi per errorem huc usque anticipatam fuisse hanc ordinationem ad priores anni hujus menses, quibus desiit Alexander. Nec enim excogitari potest ratio, quare tamdiu ordinatio novi episcopi dilata fuerit. Nec valet, quam ex Sozomeno adducit Pagius, fuga Athanasii; nam, ut recte idem Sollerius demonstrat, Clerus Alexandrinus in Epistola sua a Papebrocio in Vita S. Athanasii, n. 42, relata, asserit, quo tempore de ordinatione hac agebatur, nec « episcopos ab Ecclesia discessisse, neque clero permisisse discedendi facultatem. » Ex quo intelligimus neque Athanasii fugam, neque de ordinatione ejus tractationem ad plures menses protractam fuisse. Quod vero ait Pagius, S. Athanasium die 2 Maii anni 373 post evolutos annos sedis 46 integros ad Deum migrasse, unde infert præsenti anno exeunte initiatum fuisse, id peræque dubium est et ambiguum ac ipsa ejus ordinatio. MANSI.

chas communionis. Cujus rei habemus testimonium Liberati diaconi, qui in cap. 18 Breviarii, de Miseno et Vitale legatis Ecclesiæ Romanæ ad Acacium Constantinopolitanum episcopum, ita scribit : « Itum est Constantinopolim. Et supradicti episcopi in custodiam sunt redacti, chartis sublatis, ne Catholicis, quibus scriptum fuerat, redderentur. Quos iterum Acacius post hæc de custodia ejiciens, secum fecit procedere, ut quasi confirmato Petri sacerdotio dimitterentur; » ubi verbo *procedere* Liberatus intelligit missarum solemnia celebrare, ut liquet ex altero testimonio Gregorii Magni in epistola 31, lib. 6, ad Eulogium Alexandrinum et Anastasium Antiochenum episcopos. Denique ipsi patriarchæ, si forte in unum convenissent, missarum solemnia simul celebrabant. Sic, imperante Basilio porphyrogenito, « Agapius archiepiscopus Seleuciæ in Syria, factus Hierosolymorum patriarcha, cum Constantinopolim venisset, missarum solemnia celebravit una cum patriarcha Constantinopolitano Nicolao, et cum sacra Synodo, » ut legitur in libro 4 Juris Græco-Romani, pag. 294. Plura hac de re Valesius.

8. *Hæretici exclusi privilegiis clero concessis.* — A num. 16 ad 30. Constantinus l. 1 Codicis Theodosiani *De Hæreticis* privilegia clericis concessa ad Catholicos solos pertinere, non vero ad hæreticos et schismaticos declaravit; quæ lex, ut recte conjecit Baronius, spectat ad *Arianos* et *Meletianos*, quod ipsa ratio temporum suadet; superiore enim anno utrique in Concilio Nicæno damnati. Deinde conjunctio utrorumque, puta hæreticorum et schismaticorum, hic spectanda est. Nam Alexandro episcopo Alexandrino mortuo, Meletiani Ecclesias rursum turbare cœperunt, ut liquet ex Athanasii Apologia 2, et Sozomeno lib. 2, cap. 20; et ab Eusebio Nicomediensi illecti in societatem cum Arianis coiere, de quo præter Athanasium videndus Epiphanius hæresi 68, quæ est Meletianorum. *Athanasius*, qui ipso anni currentis fine Alexandro suffectus fuerat, ab his apud imperatorem Constantinum variis criminibus appetitus est, et Athanasius vicissim apud imperatorem in hæreticos et schismaticos sese extulit, ipsomet imperatore pacis nequicquam auctore et suasore, ut Eusebius in lib. 3 de Vita Constantini scripsit. Hac lege, inquit Gothofredus in ejus Commentario, aperte refutatur Arianorum et Meletianorum mendacium apud Epiphanium hæresi 68, quod etiam tanto post reponit Philostorgius lib. 2, cap. 1, qui sparsere, *Constantinum* post Concilium Nicænum opinioni *Arii* jam favisse, Arianisque et Meletianis concessisse uti separatim in cœtum coirent. Quam calumniam alioquin revincunt ipsæmet Constantini litteræ apud Athanasium Apologia 2, et lex citata. Præterquam quod Athanasius in epistola ad Solitarios, Epiphanius hæresi 69, et Theodoretus lib. 2, cap. 5, diserte testantur, Constantinum semper in fide integra integrum mansisse.

9. *Lex adversus Novatianos.* — Lege 2 Cod. Theodos. *De Hæreticis* hoc anno data, *Novatianis* suas ecclesias suaque cœmeteria Constantinus reliquit, at non etiam eas, quæ ad ecclesias catholicas aliquando et ante schisma, quod jam per annos circiter LXXX durabat, pertinuerunt; cum alias hæretici ecclesias fabricare vel habere vetarentur. Rationem simul et occasionem præmittit his verbis in ea lege Constantinus : « Novatianos non comperimus prædamnatos, ut iis, quæ petiverunt, minime largienda crederemus. » Nempe inquietare hoc tempore *Novatianos* nonnulli instituerant, verum illi conquesti apud *Constantinum* sibi sua relinqui petiere, neque enim se prædamnatos, ita ut sua sibi non relinquerentur. Et fidem habuit Novatianorum allegationi Constantinus, cum dicat, « Novatianos non comperimus prædamnatos. » Quæ impostura videtur, qua Constantini circumventa religio. Baronius ait, Novatianos forte non fuisse prædamnatos ut hæreticos, sed ut schismaticos. Sed verius est quod idem mox fatetur, Novatianos inter hæreticos jam censitos, et sic damnatos. Atque etsi ut schismatici tantum damnati fuissent, an ideo minus prædamnati? An ideo minus his Ecclesiæ suæ detractæ, hisve coeundi libertas facta a Constantino? Quare Gothofredus in hujus legis commentario vocem *prædamnatos* attendi vult, et illa potius continuo filo ita legi, *prædamnatos, ut*, etc. Nempe non negat Constantinus, antea damnatos Novatianos, verum ita damnatos, adeo exosos, ut propterea his sua adimi debeant : *prædamnatos* igitur, *ut*, etc. id est, tam atroci antea stylo et sententia confossos, ut ad hæreticorum aliorum instar et exemplar revocandi sint.

10. *Novatianorum sub Constantino melior fuit conditio quam aliorum hæreticorum.* — Hinc Sozomenum lib. 2, cap. 32, hæreticorum comparationem instituens, diserte ait *Novatianorum* aliam et meliorem sub Constantino Magno fuisse conditionem, quam aliorum hæreticorum; in quos neque lex Constantini exercita fuerit. Quare ait, *Novatianos*, tum quod duces probos consecuti essent, et circa divina fidemque eadem cum Ecclesia sentirent, non multum incommodi ex superiore Constantini lege tulisse : partimque imperatorem, qui subditis suis non tam exitio, quam terrori esse instituisset, de legis severitate aliquid ultro remisisse : partim *Acesium* hac tempestate Novatianæ sectæ episcopum Byzantii, quod ob vitæ integritatem imperatori carus esset, Ecclesiæ suæ præsidio fuisse. Hoc igitur est, quod nunc Constantinus ait, se *non comperisse* Novatianos ab Ecclesia adeo prius damnatos, ut æqua cum cæteris lege et severitate, puta Cataphrygibus, Valentinianis, Marcionitis, habendi videantur : quidquid ipse ad terrorem potius antea constituisset. Nam hæc causa procul dubio est, inquit Gothofredus in hujus legis Commentario, non quam Sozomenus putat, cur in illa, quam memorat, Constantini Constitutione, nulla Arianorum mentio fiat.

11. *Novatianorum status Romæ diu pacatus fuit.* — Et proinde nullus dolus malus hac parte in Eusebio, ubi de Vita Constantini agit, putandus est, quasi ex ea Constitutione Arianorum nomen suppresserit; quod tamen Baronii judicium est. De

Novatianorum statu Romæ pacato usque ad Innocentium hujus nominis primum, hunc egregium Socratis locum lib. 7, cap. 2, indicat Gothofredus : « Etenim, inquit Socrates, ad id usque temporis Novatiani Romæ plurimum floruerant, cum multas ibi ecclesias possiderent, et maximam populi multitudinem in eis colligerent. » Antea cap. 9 Socrates scripserat : « Anastasium deinde excepit Innocentius; qui quidem primus Novatianos Romæ degentes persequi cœpit, multasque eis ecclesias ademit. » Porro imperatores, annis vicennalibus et id genus festis destinatis leges in Ecclesiæ favorem emittere solitos, multis exemplis liquet.

12. *Martyrium Hierosolymitanum et Anastasis unica basilica, non duæ.* — A num. 30 ad 66. Extructæ et variæ ecclesiæ a *Constantino* suorum vicennalium occasione, et inprimis nobilissimum *Resurrectionis* templum in Palæstina. Valesius in calce Notarum ad Eusebii Historiam subnectit epistolam ad amicum scriptam, de *Anastasi et Martyrio Hierosolymitano*, in qua refellit Sirmondum, qui existimavit, Constantinum M. diversis in locis basilicas duas erexisse : unam in loco *Passionis*, quæ *Martyrium* et *Crux* dicta est ; alteram in loco *Resurrectionis*, quæ *Anastasis* et *Dominicum* dicebatur. Nam unicam basilicam a Constantino M. Hierosolymis ædificatam esse produnt non tantum Eusebius, tum in Oratione de Laudibus Constantini, tum in lib. 3 et 4 de ejus Vita, sed etiam Socrates in lib. 1, cap. 13, Sozomenus, auctor Itinerarii Hierosolymitani, Eucherius in libello de Situ urbis Hierosolymitanæ, et Antonius martyr in Itinerario. Neque obstat, quod Hieronymus in epistola ad Pammachium dicat : « Cum de Anastasi pergeretis ad crucem. » Nam idem prorsus est, ac si dixisset, cum de monumento pergeretis ad Golgotha, in quo erat rupes crucis. Hieronymus quippe paulo ante sepulcrum Domini appellaverat, quam ibi Anastasim dicit. Interdum tamen Anastasis strictius sumitur, et separatur a martyrio seu basilica Constantini : ac pro sepulcro Domini, seu potius pro ædicula sepulcro superstructa ponitur, ut videre est apud Hieronymum et Eucherium. Qua de re plura Valesius citatus.

13. *Ea basilica hoc anno constructa.* — Cum vero Constantinus in epistola ad *Macarium* episcopum Hierosolymitanum, quam refert Eusebius lib. 3 de Vita Constantini, cap. 31, dicat, se basilicæ illius excitandæ negotium *Draciliano* agenti vices præfectorum prætorio commisisse, et præsenti anno ad Dracilianum directa sit lex 1 Cod. Theodos. *De hæreticis*, de qua supra et anno præcedenti lex 1 ejusdem Codicis *De usuris*, ad Dracilianum agentem vicem præfecti prætorio inscribatur, liquet, hujus basilicæ ædificationem recte hoc anno consignatam esse. Hanc porro *Resurrectionis* ecclesiam anno CCCXXXV tricennalibus Constantini M. insignito dedicatam infra videbitur, multisque exemptis patebit, ecclesias, quæ in quinquennalibus v. g. construi cœperant, in decennalibus vel id genus festis dedicatas esse, id est, post quinquennium aut post decennium.

14. *Helena obit.* — « Eodem quoque anno matrem Helenam, mulierem divino sensu præditam, coronavit Constantinus, et ut imperatrix monetam suo charactere cusam distribueret, donavit, » inquit Theophanes de rebus anno præcedenti gestis loquens. Ut enim in Dissertatione Hypatica dixi, matres, uxores et sorores imperatorum *Augustæ* in vicennalibus et id genus festis de more nuncupatæ. *Helenæ* porro obitus hoc anno contigit, ut recte notat Theophanes citatus. Quod etiam ostendit consulatus Flavii Valerii Constantini, Constantini Magni fratris, anno sequenti gestus. Cum enim *Helena* nepotes suos Constantini M. liberos summo amore prosequeretur, id ante omnia providit, ne quis ex Constantii liberis, Constantini fratribus, imperium eis subriperet. Quare illos velut exules quoad vixit, semper detinuit, nunc Tolosæ in Gallia, ut scribit Ausonius, nunc Corinthi, quemadmodum prodit Julianus in epistola ad Corinthios, cujus fragmentum extat apud Libanium in Oratione pro Aristophane Corinthio, pag. 217, ubi Libanius testatur, *Helenæ* consilio et novercalibus odiis Constantium Juliani patrem hac et illac traductum fuisse. Cum itaque Constantinus Constantini M. frater, ut Zonaras prodit, anno sequenti consul processerit, non dubium, quin post matris mortem hunc in fratrem honorem Constantinus M. contulerit.

15. *Idque in urbe Roma.* — Denique *Helena* Roma obiit, ut Eusebius docet, idque inter filii ac nepotum complexus, die XVIII Augusti. Constat enim ex chronologia Codicis Theodosiani, Constantinum M. hujus anni initio constitisse in Thracia vel in Macedonia *Heracleæ*, ubi *III nonas Feb.* data lex 2 *De custodia reorum*, inde in *Pannoniam* profectum esse ; ubi *Sirmii idibus Martiis* dedit legem 1 *De integri restitutione*. E Pannonia in Italiam venit, et *Aquileiæ* mense Aprili legem emisit, *Si quis eam cujus tutor*. Dein *Mediolanum* profectus, ubi mense Julio lex 3 *De falsa moneta* emissa. Hinc Romam eodem mense Julio pervenit, ibique vicennalia magnifice edidit, teste Hieronymo et Idacio in Chronicis, quæ in diem XXV Julii Constantini M. natalem incidebant. Data ibidem lex 3 *De infirmandis his, quæ sub tyrannis*, *VIII idus Jul.* Hinc et recitata in palatio, Constantino scilicet præsente, mense Augusto, lex 3 *De bonis vacantibus*, eodemque mense Augusto Romæ *Helena* mortua et sepulta. Quæ omnia Gothofredo in eadem chronologia recte observata, qui addit, falli eos, qui alio quam currenti anno Helenam mortuam volunt, hancque Constantini Magni Romæ moram ultimam esse, quæ senatum populumque Romanum ei inconciliavit, propter eradicandæ videlicet in ea superstitionis gentilitiæ studium, hincque ornamentorum ex urbe Roma postea translationem, et populi Romani in eum convicia, de quibus Libanius Oratione 13 ad Theodosium, pag. 412, Constantinus Roma, ubi constiterat trimestri ferme, Julio, Augusto, Septembri, in Pannoniam reversurus *Spoletum* venit, ubi ab eo data lex 2 *De hæreticis*, indeque in Pannoniam, ubi data ab

eo *Sirmii* lex 1 *De jure fisci*, *pridie kal. Jan.* ultimo scilicet hujus anni die.

16. *Constantini M. Romam adventus.* — Dies, quo *Constantinus* Romam hoc anno adventavit, notatus videtur in Kalendario Lambeciano, in quo ad XII kalend. Augusti legitur, ADVENTUS DIVI. Idem tempus indicat Zozimus lib. 2, pag. 865 et 866, ubi Constantini moram Romæ in diem, quo *Transvectio* equitum in Capitolium, seu Probatio equitum Romæ celebrabatur, incidisse, nuncupatis verbis prodit. Qui dies erat IDUS JULIÆ, ut ex Livio, Valerio, Plutarcho, Plinio, et auctore de Viris Illustribus contestatissimum est. Imo in præfato Kalendario temporibus filiorum Constantini M. scripto ad idus Julias habetur, EQUIT. R. PROB. id est, *Equitum Romanorum Probatio.* Hinc lex 3 Codicis Theodosiani *De infirmandis his quæ sub tyrannis*, dicitur *data VIII id. Jul. Romæ*, et lex 4 ejusdem tituli dicitur *data id. Jul.* ipso nempe die *Transvectionis*, quæ vicennalium Constantini occasione gesta est. Auctor Chronici Alexandrini sub Januarii et Justi consulatu anno CCCXXVIII hæc refert, quæ ad præsentem annum revocanda esse contendit Gothofredus in Commentario præfatæ legis 1 « De infirmandis his, quæ sub tyrannis. His coss. Constantinus laudatissimus imperator Roma profectus, et Nicomedia Bithyniæ metropoli moratus, sæpeque Byzantium profectus primum Byzantii murum instauravit, magnamque partem ad veterem murum adjecit, novumque cum eo conjunxit, urbemque ipsam Constantinopolim dixit; » posteaque alia ædificia a Constantino ibidem constructa ait. Verum, cum sub hujus anni finem Constantinus Sirmii fuerit, ut cum ipsomet Gothofredo supra observavimus, quomodo hoc anno vel Byzantii vel Nicomediæ esse potuit ? Imo neque anno sequenti Constantinus Nicomediæ aut Byzantii fuit, ut eo anno videbimus. Quare auctor Chronici Alexandrini hac in re non redarguendus, eaque narratio cum anno CCCXXVIII copulanda, ut recte præstiterat ipsemet Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani.

17. *Helenopolis condita.* — Auctor Chronici Alexandrini sub anni sequentis consulibus ait : « Constantinus instaurata Drepani urbe in Bithynia ad cultum sancti Luciani martyris illam a matre sua Helenopolim nuncupavit, donata civitati in martyris honorem, quo usque patet ante urbem prospectus, immunitate vectigalium ad hodiernum usque diem. » Helenopolim etiam Hieronymus in Chronico anno sequenti conditam scribit, ideoque et post Helenæ mortem, et in quinquennalibus Constantii Cæsaris.

18. *Eusebius Historiam suam publicat.* — Eusebius Cæsariensis episcopus Historiam ecclesiasticam hoc anno publicavit. In capite enim ultimo postremi libri, narrato Licinii interitu, qui anno præcedenti contigit, ait : « Constantinus vir omnibus religionis virtutibus ornatus, et Victor Maximus, una cum filio Crispo Cæsare Deo carissimo, et patri undequaque simillimo, Orientem suum recepit; et imperium Romanum, sicut olim fuerat, in unum corpus redegit. » Quare, cum Crispus currenti anno a Constantino patre occisus fuerit, uti suo loco ostendi, Eusebius ante præsentem annum Historiam suam in Oriente publici juris non fecit; saltem antequam de hujus cæde in Occidente patrata, nuntium in Palæstinam, ubi is historicus agebat, pervenisset. Nam tantum abest, ut de *Crispo* jam mortuo ita locutus esset Eusebius, ut ne quidem illius meminisset; cum in Oratione in tricennalibus Constantini habita, cap. 3, de aliis tribus Constantini liberis mentionem faciat, de Crispo vero a patre perempto taceat; quod etiam silentium servat in Vita Constantini, lib. 4, cap. 40, quando de Constantini filiis sermonem habet.

19. *Varii errores de anno ejus publicationis corriguntur.* — Ex quibus deducitur primo, Hankium in libro de rerum Byzantinarum Scriptoribus Græcis parte 1, cap. 1, hallucinatum, quando Eusebium Historiam suam ante Nicænam Synodum in lucem emisisse tradit. Secundo hallucinatos etiam eos, qui Crispi mortem anno præcedenti contigisse scripsere. Tertio, audiendos non esse Valesium, qui in Dissert. quam de Vita et scriptis Eusebii composuit, putat Historiam hanc aliquot annis post Concilium Nicænum esse absolutam : Blondellum, qui anno circiter CCCXXX editam autumat in Apologia pro Hieronymi sententia de episcopis et presbyteris, sectione II, cap. 19, et Dallæum, qui eodem anno conscriptam censet lib. 1 de Pseudoepigraphis Apostolicis, cap. 4. Mors enim *Crispi*, quæ post annum CCCXXVI differri nullatenus potest, eorum errorem manifestum reddit. Præterquam quod *Paulinus* episcopus Tyri, cui decimum librum dicat Eusebius, anno CCCXXVIII obiit, ut infra videbitur. Historiam autem illam occasione vicennaliorum Romanorum Constantini hoc anno publicavit, quod indicat Gennadius in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis, ubi de Theodoreto loquens ait, incepisse eum *a fine librorum Eusebii, id est, a vicennalibus Constantini*, a vicennalibus nempe Nicomediensibus. Sed, cum in ea Historia Chronicon suum citet et corrigat, liquet, anno præcedenti Chronicon, currenti vero Historiam in lucem emissam.

SILVESTRI ANNUS 14. — CHRISTI 327.

1. *Studia Eusebii Nicomediensis pro Ario, quibus resistit Athanasius.* — Christi annus trecentesimus vicesimus septimus Constantini Cæsaris quarto et Maximi consulatu descriptus reperitur in Fastis, licet perperam apud Cassiodorum ejusdem Constantini Cæsaris quintus hic consulatus dicatur : sed inde manavit error, quod non Constantius, verum idem Constantinus Cæsar anno superiore cum patre quartum consul ponatur. Quo quidem tempore Arii et Arianorum falsæ pœnitentiæ male obducta cicatrix iterum recrudescit, et palam, quam diu occultarant, erumpit insanies. Cum enim (quod pluribus dictum est superius) tum Arius, tum Ariani, simulata pœnitentia, dolose palinodiam recantantes, quam antea profitebantur damnassent hæresin; ipseque Arius sic receptus a S. magna Synodo esset, ut tamen ab Alexandrina civitate, in qua tot dissidia una cum hæresi propagarat, omnino abstineret : qui ei patrocinabantur Eusebiani atque in primis dux omnium Eusebius Nicomediensis, inito cum Meletianis fœdere, de restituendo Arium Alexandriam consilium ineunt, et ut perficiant, magno studio collaborant; id quidem hoc anno factum esse, quæ S. Athanasius tradit his verbis, insinuant[1] : « Eusebius igitur propugnator arianæ hæreseos, re cognita, ad Meletianos litteras dat (quinque post menses, ut paulo superius ait, ab obitu Alexandri episcopi Alexandrini) magnisque promissis amicitiam et societatem clanculum init, sibique invicem rebus gerendis tempus constituunt. Quapropter primum ad nos litteras hortatorias scribit de Ario recipiendo ; sed ita, ut sine scripto minaretur, scriptis autem speciem rogantis præ se ferret. Verum ubi illi responsum esset, hæreseos inventores veritati infestos et damnatos ab universi orbis Concilio minime recipiendos esse; Cæsarem beatæ memoriæ Constantinum inducit, ut mihi cum minis scriberet, ea nos expectare debere, quæ et nunc et antea passi sumus, nisi Arium reciperem : pars autem epistolæ sic se habet, quam detulerunt palatini Synclitius et Gaudentius. » Sed hæc de epistola ad Athanasium a Constantino scripta postea colligerunt, nosque eam suo loco ponemus.

2. Incredibile dictu est, quibus se artibus Eusebius in aulicorum intruserit amicitiam, atque Constantinum contra Athanasium commoverit. Jam diu ante, cum Eusebius ageret Nicomediæ, Constantia Augusta, Licinii imperatoris uxor, in ejus (ut diximus) amicitiam se magnopere insinuaverat, qua apud Constantinum præcipua utebatur administra in omnibus quæ adversus Athanasium moliretur : curavitque pariter, ut erga Arium eamdem redderet propensiorem : quod intercurrentibus mutuis inter eos litteris ex animi sententia factum est, ut omnia reginæ studia in favendo Ario conversa essent. Unde egregie illud S. Hieronymi ad Ctesiphontem : « Arius ut orbem deciperet, sororem principis ante decepit. » Quod defuncta Helena, ejus matre, facilius est consecutus; ait enim Ruffinus[1] : « Postquam religiosi principis mater Helena, summis Romani regni honoribus affecta, ex hac luce discessit, Constantia tunc Licinii relicta, fratris Augusti solatiis utebatur. Huic accidit presbyterum quemdam venire in notitiam, latenter Arii partibus faventem. Sed is primo nihil omnino de his apud sororem principis aperire; ubi vero multa familiaritas copiam tribuit, paulatim cœpit sermonem aspergere, invidiam dicens Ario generatam, et pro simultatibus privatis episcopum suum rem contentiose exagitasse, æmulationis stimulo confixum, quod Arius apud plebem satis carus haberetur. Hæc atque hujusmodi alia frequentius suggerens, animos Constantiæ suos efficit. Quæ cum diem obitura visitaretur a fratre, atque ab eo blande religioseque compellaretur, extremam ab eo dicitur gratiam poposcisse, ut presbyterum in familiaritatem reciperet, et quæ sibi ab eo pro spe et salute suggererentur audiret; se quidem jam ex hac luce discedentem nihil curare, pro fratris vero statu esse sollicitam, ne forte pro innocentium pœnis regni sui pateretur excidium. Quibus ille monitis a sorore susceptis, et fidelem pro se germanæ sollicitudinem credens, accommodavit aurem presbytero, et interim accersiri de exilio Arium jubet, » etc. Quæ enim sequuntur, alio postea tempore acciderunt.

3. Horum omnium fuisse Eusebium Nicomediæ episcopum architectum, testatur Socrates[2]; verum nihil prorsus de Arii exilio, ad quod perperam putant nonnulli eumdem Arium in Nicæno Concilio fuisse damnatum; quem scimus, auctore S. Hiero-

[1] Athan. Apolog. II.

[1] Ruffin. lib. I. c. 11. — [2] Socrat. lib. I. c. 19.

nymo [1], pœnitentiam simulantem subscripsisse cum aliis Nicæno Concilio; sed tantum illum esse prohibitum, ne rediret amplius Alexandriam : nec Athanasius quicquam uspiam de Arii exilio; imo nec Constantini litteræ, quibus ad se Arium accersivit, eum ab exilio revocasse demonstrant [2]. Ea enim de recantata in Synodo Nicæna ab Ario palinodia, ex Actis Nicænis prodere se idem S. Hieronymus profitetur, qui et ait ejus rei viventes adhuc testes exstare. Quamobrem ut ne latum quidem unguem ab historiæ veritate recedatur, totam ipsam rei gestæ seriem ex Athanasii scriptis, omnia publice testantis, petendam esse putamus : hæc enim nos præfatos esse voluimus, quod sciamus eadem de exilio Arii ex dictis auctoribus complures alios pariter testatos esse, ut inter cæteros incertus auctor præfationis illius, quæ eam præcedit disputationem, quæ fertur Athanasii cum Ario [3], de qua suo loco dicturi sumus. Quod insuper (ut superius ex Athanasio vidimus) Eusebius Nicomediensis ad ipsum Athanasium dedisset litteras de Ario recipiendo in Ecclesiam Alexandrinam, plane significatur, ipsum non fuisse exilio relegatum : nam non erat unius Athanasii facultas, eum ab exilio solvere, quod imperator Constantinus ex Synodo statuisset. Quod præterea idem S. Athanasius (ut ipse testatur [4]) rescripserit ad Eusebium, hæreseos inventores ab œcumenico Concilio condemnatos, minime recipiendos esse; haud potuit hæc intellexisse de hæresiarcha non pœnitente, cum quivis gregarius hæreticus nunquam in Ecclesiam absque pœnitentia consueverit admitti. Nec Athanasius ejus erroris erat, ut negaret Ecclesiam hæreticis pœnitentibus, qui de his scribens ad Antiochenos hæc ait [5]: « Omnes igitur, qui vobiscum pacifice agere volunt, in primis autem illos qui in veteris Ecclesiæ communione fuerunt, deinde qui ab Arianis fuerunt, allicite ad vos, eosque ut patres assumite, et ut magistri et tutores recipite, coaptantes vos interim dilecto nostro Paulino ejusque sociis : nihilque amplius ab illis exigatis, quam ut execrentur Arianorum hæresim, confiteanturque sanctorum Patrum in Nicæa fidem. » Hæc ipse; quibus videas, quantum abhorreret ut noluerit suscipere hæreticos pœnitentes. Sic itaque cum ille negarat recipere Arium Alexandriam, eam reddidit causam, quod esset hæresiarcha, cui, quantumlibet pœnitenti, haud indulgendum esset ut cæteris : non enim inventores hæresum iisdem cum aliis in Ecclesia Dei pœnis affici consueverunt, sed gravioribus.

4. Eusebius igitur Nicomediæ cum videret (ut dictum est) se frustra pro restitutione Arii apud Athanasium agere; Constantinum imperatorem adiens, in Athanasium recentem episcopum multa oblocutus, ejusdem privatos affectus adversus Arium criminatus, alias in eum calumnias corrogans, atque Arium vere pœnitentem affirmans, eo animum imperatoris in eumdem Athanasium concitavit, ut Constantinus plane indignans, minaces ad Athanasium litteras scripserit : id quidem Athanasius ipse illis testatur verbis, quibus ait de Eusebio [1], postquam eum in recipiendo Ario renitentem expertus fuerat : « Cæsarem beatæ memoriæ Constantinum induxit, ut mihi cum minis scriberet, ea nos expectare debere, quæ et nunc et antea passi sumus, nisi Arium reciperem. » Hæc tunc molitus est Eusebius Nicomediensis episcopus in Athanasium; qui ejusdem Constantini ad se scriptæ epistolæ fragmenta recitat, cum subdit : « Pars autem epistolæ sic se habet, quam detulerunt palatini Syncletius et Gaudentius : Cum igitur mentis meæ sententiam intelligas, omnibus qui in Ecclesiam intrare postulant aditum inoffensum præbebis. Quod si prohibueris quempiam, qui se Ecclesiæ participem esse vult, aut si excluseris ab ingressu; mittam continuo cum meis mandatis, qui te deponant et in alium locum deportent. » Hæc quidem et alia ad Athanasium Constantinus, ab ariano homine, qui se dolose catholicum profitebatur, Eusebio, ira percitus atque valde commotus conscripsit.

5. Athanasius autem, his acceptis litteris, sic rescripsit ad eum quæ veritati consentanea essent, ut animum ejus placaret : nimirum isthæc omnia ab illo agi, ut damnatam arianam hæresin iterum occulto tramite restitueret, cum alioqui nec Arius vere pœnitens erroris esset : hæc et alia ipse id genus multa, quibus Constantini animus ante concitatus quievit. Cum vero intelligeret Eusebius nunquam Alexandriam Arium habiturum accessum, donec Athanasius præesset Ecclesiæ Alexandrinæ : ut eum e sede depellat, cum Meletianis consilium agitat, quo calumniarum artificio, confictis in Athanasium criminibus, eumdem reddant Constantino infensissimum, atque hac via e sede deturbent : hæc quidem omnia paucis his in superius citato loco Athanasius demonstrat, cum subdit : « Hic cum ego Cæsari persuasissem, nullam esse debere Ecclesiæ Catholicæ cum hæresi Christi oppugnatrice communionem : tum demum tempus obvenisse arbitratus Eusebius, quod cum Meletianis constituerat, litteras ad eos scribit, ut scelera de nobis confingerent, » etc. Quasnam autem illi in Athanasium calumnias excogitarint, trademus anno sequenti.

6. Porro non aliud egisse Eusebianos, Athanasium insequendo, nisi ut Arium restituerent, et per eum damnatam hæresin restaurarent, idem ipse Athanasius disertis plane verbis affirmat, hæc dicens [2] : « Siquidem eo ipso, quod dicerent, depulsam esse omnem invidiam, et quia post Athanasii exilium scribebant, Arium cum suis recipiendum esse satis indicarunt, sese non alia causa Athanasio cæterisque episcopis, quos sibi refragatores sentiebant, insidias struxisse, quam ut Arium reducerent et hæresin introducerent. » Hæc Athanasius, qui easdem alibi [3] repetit querelas. Ex quibus errare

[1] Hier. adv. Luc. — [2] Apud Socr. lib. I. c. 19. — [3] Extat apud Ath. in disp. Athanasii cum Ario coram Probo. — [4] Athan. Apolog. II. — [5] Athan. ad Antiochen.

[1] Athan. Apol. II. — [2] Athan. de Syn. Arimin. — [3] Athan. Apol. II.

convincuntur, qui Arium mox post Nicænum Concilium tradunt [1] Alexandriam reversum, et diu ibidem commoratum. Sed et Constantini epistola ad Arium scripta, quam recitat Socrates [2], non cum primum actum est de ejusdem Arii restitutione, ab eo data est, verum longe postea, et paulo ante Arii obitum, ut suo loco perspicue demonstrabimus.

7. Vix equidem credi potest, quod perplexitatibus involuta, et obscuritatibus obtenebrata, notissima omnibus habeatur historia de Arii rebus gestis post Nicænum Concilium : adeo ut ad rectam temporis regulam et veritatem ea omnia congrue disponendo, non mediocriter nobis fuerit laborandum. Affirmat quidem Socrates [3], Arium post Nicænum Concilium versatum diu Alexandriæ, sed per Tyriam Synodum plenius restitutum, ac demum anno trigesimo Constantini Dei vindicta periisse. Sozomenus [4] vero tradit, restitutum Arium per Concilium Hierosolymitanum, additque Tyri Concilium ab Arianis post Hierosolymitanum celebratum fuisse. Theodoretus [5] autem coitionem Arianorum cum Meletianis post Arii obitum recenset. Ruffinus [6] ejusdem Arii interitum ponit post Constantini obitum, atque confuse nimis Conciliabulum Tyrium factum putat sub Constantio imperatore. Epiphanius [7] vero his omnibus senior, qui et his temporibus, quibus hæc agitabantur, juvenis erat, affirmat Arii obitum contigisse vivente adhuc Alexandro episcopo Alexandrino, antequam etiam cogeretur Nicænum Concilium. In tanta igitur auctorum diversitate atque rerum difficultate unus nobis sit instar omnium Athanasius, qui ea cuncta spectavit, atque pro rerum et temporum occasione conscripsit, protulitque eadem ipsis hostibus examinanda, cum adversus eos Apologias composuit; ne quis putet ipsum ea in angulo oblocutum, nemine arbitro vel contradictore. Ex cujus quidem testificatione constat, primum omnium pro restitutione Arii Alexandriam, Eusebium Nicomediensem et Arianos plurimum laborasse, et acres litteras a Constantino ad Athanasium extorsisse : et cum ne sic quidem profecisse se aliquid intellexissent, ad exturbandum e sede eumdem Athanasium cum Meletianis conspirasse. Quæ autem, eodem Athanasio auctore, post hæc accidisse noscuntur, eo, qui sequitur, anno dicturi sumus.

8. *Evangelii ad Indos propagatio.* — His ipsis primordiis Athanasii sacerdotii, quem anno superiore vidimus in locum Alexandri subrogatum fuisse, hæc de propagatione Evangelii ad Indos contigisse Ruffinus [8] narrat : « In ea, inquit, divisione orbis terræ, quæ ad prædicandum verbum Dei sorte per Apostolos celebrata est, cum aliæ aliis provinciæ obvenissent, Thomæ Parthia, et Matthæo Æthiopia, eique adhærens citerior India Bartholomæo dicitur sorte decreta. Inter quam Parthiamque media, sed longo interior tractu India ulterior jacet, multis variisque linguis et gentibus habitata; quam velut longe remotam nullus apostolicæ prædicationis vomeri impresserat : quæ tamen temporibus Constantini tali quadam ex causa semina fidei prima suscepit. Metrodorus quidam philosophus, inspiciendorum locorum et orbis perscrutandi gratia, ulteriorem dicitur Indiam penetrasse. Cujus exemplo etiam invitatus Metropius quidam Tyrius philosophus, simili ex causa, adire Indiam voluit, habens secum duos puerulos, quos liberalibus litteris utpote propinquos instituebat. Quorum unus, qui erat junior, Ædesius, alter Frumentius vocabatur. Igitur pervisis et in notitiam captis his quibus animus pascebatur, cum philosophus redire cœpisset, aquæ vel cæterorum necessariorum causa ad portum quemdam navis, qua vehebatur, applicuit. Moris est inibi Barbarorum, ut si quando fœdus sibi cum Romanis turbatum vicinæ nuntiaverint gentes, omnes qui apud eos ex Romanis inventi fuerint, jugulentur. Invaditur navis philosophi, cuncti cum ipso pariter perimuntur. Pueruli reperti sub arbore meditantes, et lectiones suas parantes, Barbarorum miseratione servati, ducuntur ad regem. Horum ille alterum, id est, Ædesium, sibi pincernam fecit; Frumentio vero, quem quasi perspicacem deprehenderat et prudentem, rationes suas scriniaque commisit; ex quo et in honore magno apud regem habiti et in amore.

9. « At vero moriens rex uxorem cum parvulo filio regni dereliquit hæredem; adolescentibus autem quid vellent, agendi dedit liberam facultatem. Quos tamen regina suppliciter exorat, tanquam quæ nihil haberet in toto regno fidelius, ut secum, usquequo adolesceret filius, regendi regni sollicitudinem partirentur, et præcipue Frumentium, cujus prudentia ad moderandum sufficeret regnum; nam alius fidem puram et sobriam mentem simpliciter exhibebat. Idque dum agerent et regni gubernacula Frumentius haberet in manibus, Deo mentem ejus et animos instigante, requirere sollicitus cœpit, si qui inter negotiatores Romanos christiani essent, et ipsis potestatem maximam dare, ac monere, ut conventicula per loca singula facerent, ad quæ Romano ritu, orationis causa, confluerent : sed et ipse multo magis eadem facere, et ita cæteros cohortari, favore et beneficiis invitare, præstare quicquid opportunum fuisset, loca ædificiis, aliaque necessaria præbere, et omnino gestire, ut Christianorum ibi semen exsurgeret.

10. « Sed cum regius puer adolevisset, qui procurationem regni gerebant, expletis omnibus et ex fide traditis, multum licet detinentibus et rogantibus ut manerent, regina vel filio, ad orbem tamen nostrum revertuntur. Et Ædesio festinante Tyrum, parentes propinquosque revisere; Frumentius Alexandriam pergit, dicens, æquum non esse, opus occultare Dominicum. Igitur rem omnem, ut gesta est, exponit episcopo, ac monet ut provideat virum

[1] Theod. lib. I. c. 14. — [2] Socr. lib. I. c. 19. — [3] Idem lib. I. c. 20. 21. 22. — [4] Soz. lib. II. c. 25. 26. 27. — [5] Theod. lib. I. c. 14. et 26. — [6] Ruffin. lib. I. c. 11. 12. 13. 16. — [7] Epiph. hæres. LXIX — [8] Ruffin. lib. I. c. 9.

aliquem dignum, quem congregatis jam plurimis Christianis, et ecclesiis constructis in barbarico loco, episcopum mittat. Tum vero Athanasius (nam is nuper sacerdotium susceperat) attentius et propensius Frumentii dicta gestaque considerans in Concilio sacerdotum ait : Et quem alium inveniemus virum talem, in quo sit Spiritus Dei, sicut in te, qui hæc possit implere? Et tradito ei sacerdotio, redire eum cum Domini gratia, unde venerat, jubet. Qui cum episcopus perrexisset ad Indiam, tanta ei data esse a Deo virtutum gratia dicitur, ut signa per eum apostolica fierent, et infinitus numerus Barbarorum converteretur ad fidem. Ex quo in Indiæ partibus et populi Christianorum et ecclesiæ factæ sunt, et sacerdotium cœpit. Quæ nos ita gesta, non opinione vulgi, sed ipso Ædesio, Tyri presbytero postmodum facto, qui Frumentii comes prius fuerat, referente, cognovimus. » Hactenus de his Ruffinus; eadem Socrates [1] ex eodem Ruffino recitat, itemque Theodoretus [2] atque Sozomenus [3]. At vero nulla de Metrodoro atque Meropio philosophis memoria est apud Eunapium Sardianum, utpote Christianis ab eo neglectis; de Metrodoro tamen mentio habetur apud Hieronymi Chronicon.

11. *Iberi ad Christum conversi.* — At de Iberis quam his Ruffinus [4] subnectit historiam recenseamus : eam enim a certo homine, Bacurio comite, ejus gentis rege fidelissimo viro, se accepisse testatur : « Per idem, inquit, tempus etiam Iberorum gens, quæ sub axe Pontico jacet, verbi Dei fœdera et fidem futuri susceperat regni. Sed hujus tanti boni præstitit causam mulier quædam captiva; quæ apud eos reperta, cum fidelem ac sobriam satis duceret vitam, totisque diebus ac noctibus obsecrationes Deo pervigiles exhiberet, in admiratione esse ipsa rei novitas Barbaris cœpit; et quid hoc sibi velit, curiosius perquirebant. Illa, ut res erat, simpliciter Christum se Deum hoc ritu colere fatebatur. Nihil ex hoc amplius Barbari præter novitatem nominis mirabantur. Verum (ut fieri solet) ipsa perseverantia curiositatem quamdam mulierculis inferebat, si quid emolumenti ex tanta devotione caperetur. Moris apud eos esse dicitur, ut si parvulus ægrotet, circumferatur a matre per singulas domos, quo scilicet si quis experti aliquid remedii noverit, conferat laboranti. Cumque mulier quædam parvulum suum per omnes circumtulisset ex more, nec aliquid remedii, cunctas domos lustrando, cepisset; venit etiam ad captivam, ut si quid sciret ostenderet. Illa se humani quidem remedii nihil scire testatur; Deum tamen suum Christum, quem colebat, dare ei desperatam ab hominibus posse salutem, confirmat. Cumque cilicio suo parvulum superposuisset, atque ipsa desuper orationem fudisset ad Dominum, sanum matri reddidit infantem.

12. « Sermo autem defertur ad plures, factique fama magnifici usque ad aures reginæ perlabitur; quæ dolore quodam gravissimo corporis afflicta, in desperatione maxima erat. Rogat ad se captivam deduci. Illa ire abnuit, ne præsumere amplius aliquid, quam sexus sineret, videretur. Ipsam se regina deferri ad captivæ cellulam jubet; quam similiter supra cilicium suum positam, invocato Christi nomine, continuo post precem, sanam et alacrem facit exsurgere : Christumque esse Deum, Dei summi Filium, qui salutem hanc contulerit, docet : eumque quem sibi auctorem suæ sciret esse incolumitatis et vitæ, commonet invocandum : ipsum namque esse, qui et regibus regna distribuit, et mortalibus vitam. At illa cum lætitia domum regressa, marito percontanti, causam tam subitæ sanitatis aperuit : quique cum pro salute conjugis lætus, mulieri munera deferri juberet, illa : Horum, inquit, o rex, nihil captiva dignatur, aurum despicit, argentum respuit, jejunio quasi cibo pascitur; hoc solum ei muneris dabimus, si eum, qui me, illa invocante, sanavit, Christum Deum colamus.

13. « Ad hoc tunc rex segnior fuit, et interim distulit, sæpius licet ab uxore commonitus : donec accidit quadam die, venante eo in silvis cum comitibus suis, obscurari densissimis tenebris diem, et per tetræ noctis horrorem, luce subducta, cæcis iter gressibus denegari; alius alio diversi ex comitibus oberrant; ipse solus densissima obscuritate circumdatus, quid ageret, quo se verteret, nesciebat; cum repente anxios salutis desperatione animos cogitatio talis ascendit : Si vere Deus est Christus ille quem uxori suæ captiva prædixerat, nunc se de his tenebris liberet, ut ipsum ex hoc, omissis omnibus, coleret. Illico ut hæc nondum verbo, sed sola mente devoverat, reddita mundo dies regem ad urbem perducit incolumem. Quique reginæ rem protinus, ut gesta est, pandit. Evocari jamque captivam, et colendi ritum, ut sibi tradat exposcit, neque se ultra alium Deum, quam Christum, veneraturum esse confirmat. Adest captiva, edocet Deum Christum; supplicandi ritum venerandique modum, in quantum de his aperire feminæ fas erat, pandit. Fabricari tamen ecclesiam monet formamque describit.

14. « Igitur rex, totius gentis populo convocato, rem ab initio, quæ erga se ac reginam gesta fuerat, exponit, fidemque edocet, et nondum sacris initiatus, fit suæ gentis apostolus. Credunt viri per regem, feminæ per reginam; cunctisque idem volentibus, ecclesia instruitur instanter; et elevato jam perniciter murorum ambitu, tempus erat, quo columnæ collocari deberent. Cumque erecta prima vel secunda ventum fuisset ad tertiam, consumptis omnibus machinis et boum hominumque viribus, cum media jam in obliquum fuisset erecta, et pars reliqua nullis machinis erigeretur, repetitis secundo et tertio ac sæpius viribus, ne loco quidem moveri, attritis omnibus, potuit. Admiratio erat totius populi; regis animositas hebescebat : quid fieri deberet, omnes simul latebat. Sed cum interventu noctis omnes abscessissent, cunctique mortales et ipsa opera

[1] Socr. lib. I. c. 15. — [2] Theod. lib. I. c. 23. — [3] Soz. lib. II. c. 23. — [4] Ruffin. lib. I. c. 10

cessarent; captiva sola in oratione pernoctans mansit intrinsecus. Cum ecce matutinus et anxius cum suis omnibus ingrediens rex, videt columnam, quam tot machinæ et tot populi movere non quiverant, erectam, et super basim suam librate suspensam, nec tamen superpositam, sed quantum unius pedis spatio in aere pendentem. Tunc vero omnes populi contuentes et magnificantes Deum, veram esse regis fidem et captivæ religionem, præsentis miraculi testimonio perhibebant. Et ecce jam mirantibus adhuc et stupentibus cunctis, in oculis eorum sensim supra basim suam, nullo contingente, columna deposita, summa cum libratione consedit. Post hoc reliquus columnarum numerus tanta facilitate suspensus est, ut omnes, quæ superfuerant, ipsa die locarentur.

15. « Postea vero quam ecclesia magnifice constructa est, et populi fidem Dei majori ardore sitiebant, captivæ monitis, ad imperatorem Constantinum totius gentis legatio mittitur. Res gesta exponitur; sacerdotes mittere oratur, qui cœptum erga se Dei munus implerent. Quibus ille cum omni gaudio et honore transmissis, multo amplius ex hoc lætatus est, quam si incognitas Romano imperio gentes et regna ignota junxisset. Hæc nobis ita gesta fidelissimus vir Bacurius gentis ipsius rex, et apud nos domesticorum comes, cui summa erat cura et religionis et veritatis, exposuit, cum nobiscum Palæstini tunc limitis dux Hierosolymis satis unanimiter degeret. » Hucusque Ruffinus de Iberis illis ad Christum conversis; eadem quoque Socrates [1], Sozomenus [2], atque Theodoretus [3], et alii recentiores, qui ex eisdem descripserunt. Fuerunt Iberi, sive dixerimus Iberes (ut monet Plinius [4]), populi prope Albaniam et Colchos positi, non longe a mari Caspio et Caucasis montibus. Cæterum partem illam Iberiæ, quæ vergit ad mare Ponticum, Colchicam dictam, olim sub Trajano imperatore prædicatione S. Clementis papæ Evangelium suscepisse, superius dictum est; et Irenæi quoque testificatione constat, longe ante hæc tempora Iberos christianam fidem amplexatos esse. Qui autem juxta Caucasum incolunt Iberi inferiores vergentes ad mare Caspium, ii putantur sub Constantino Christi fidem sectati esse.

16. Certe quidem occasione bellorum et persecutione imperatorum gentilium magnam factam esse ad fidem christianam accessionem, dum Christiani, vel ducerentur a Barbaris captivi, vel metu tormentorum illuc confugerent, testatur Sozomenus, dum ait [5]: « Cum vero ad hunc modum per universum imperium Romanum se dilataret Ecclesia, Christiana religio etiam ad ipsos Barbaros pervasit. Nam gentes circa Rhenum accolentes fidei christianæ se dediderant. Celtæ enim et populi Galliæ ultimi, qui proximi ad oceanum habitant, Gothi etiam et gentes illis finitimæ, qui ante ad ripas Istri habitaverant, jampridem fide in Christum recepta, se ad cultum et humanitatem civiliorem converterant. Causa autem cur omnes fere Barbari Christianam religionem amplecti cœperint, fuere bella variis temporibus (utpote regnante Gallieno et imperatoribus, a quibus ei successum est) a Romanis et exteris hominibus administrata: nam cum infinita fere et promiscua gentium multitudo ex Thracia in Asiam trajecisset, eamque incursionibus factis occupasset, aliique Barbari in aliis locis Romanis sibi finitimis idem præstitissent, multi sacerdotes Christi pariter captivi a Barbaris abducebantur. Qui quidem cum homines in illis locis morbis afflictatos sanarent, et dæmonibus occupatos, solo nomine Christi Filii Dei invocato, liberarent, et sincerum præterea ac pium vitæ genus colere, et virtutum præstantia obtrectatorum ora penitus obturare viderentur; Barbari eos, cum vitæ, tum factorum admirabilium causam magnopere admirari, et valde prudentes esse; et se, si tam præstabiles hominum mores imitarentur, numenque divinum ad eorum exemplum colerent, Deum sibi propitium habituros. Itaque ab illis, quid sibi agendum sit, doceri constituunt: discunt fidei nostræ præcepta, baptismum recipiunt, et conventus more Christianorum celebrant. » Hactenus Sozomenus; quæ tamen haud in omnibus probamus; nam longe ante Gallieni tempora Christianam religionem propagatam esse ad Barbaros remotissimos, dictum est superiore tomo Annalium [1], testificatione Irenæi, Justini martyris, Tertulliani, et aliorum.

17. Ut vero ad Bacurium Iberorum regem, quem tradit Ruffinus ab imperatore creatum comitem domesticorum, redeamus, quem et fidelissimum testem citat: illum nos esse existimamus, quem Ammianus [2] item Bacurium nominat, alias Baturium Iberum, qui in exercitu Romano (ut ait) ducebat ordines scutariorum et sagittariorum; quem etiam creatum dicit ab imperatore comitem domesticorum. Sublimiorum quidem magistratuum hic erat ordo, cum alioqui (ut Eusebius [3] auctor est) comites triplicis ordinis esse solerent. Porro comitatus nobilissima dignitate consuevisse Constantinum imperatorem insignire sublimes ac nobiles viros illos, qui, spretis patriis ritibus, se ad Christianam religionem conferrent, cum agit de Josepho Judæo, S. Epiphanius [4] testatur, quem inter Judæos primarium eadem comitatus dignitate donatum tradit, quando post multos variosque casus, magna Dei clementia, Christianam religionem professus est. At cum in his versemur, nempe in propagatione fidei mirabili Dei consilio diversis in locis facta, et tempus hoc a nobis exigat, quod evenisse id constet sub eodem Constantino imperatore; ea omnia, quæ ea de re ab eodem auctore scite fideliterque sunt memoriæ commendata, ipsius verbis narratione hic prosequi, operæ pretium esse ducimus.

18. *Josephus quidam ex Judæo christianus.* —

[1] Socr. lib. I. c. 16. — [2] Soz. lib. II. c. 24. — [3] Theod. lib. II. c. 6. — [4] Plin. lib. VI. c. 10. — [5] Soz. lib. II. c. 5.

[1] Annal. tom. II. an. Dom. 140. et aliis in locis. — [2] Ammian. Marcel. lib. XXXI. — [3] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 1. — [4] Epiph. hæresi XXX.

« Erat, inquit, ex Judæis quidam Josephus (non scriptor est historiographus ille vetus, sed a Tiberiade), qui temporibus felicis Constantini imperatoris illius Senioris vixit, et ab ipso imperatore comitum dignitatem assecutus est, et potestatem accepit ædificandi ecclesiam Christo in eadem Tiberiade, et in Diocæsarea, et in Capharnaum, et aliis civitatibus : qui et multa passus est ab ipsis Judæis, priusquam imperatori manifestaretur. Hic Josephus inter dignitate præstantes viros apud ipsos connumeratus erat. Sunt autem hi post patriarcham Apostoli appellati, assidentque patriarchæ, et cum ipso sæpe assidue in nocte ac die degunt consulendi gratia, et ut referant ad ipsum ea quæ sunt in lege. » Bene conveniunt hæc, quæ de nominibus magistratuum Judæorum Epiphanius tradit, cum ejusdem Constantini imperatoris rescriptis [1], quibus eisdem indulget privilegia, in quibus exprimuntur hæc eorum nomina magistratuum, patriarchæ, presbyteri, hieros, archisynagogi : et in rescripto Arcadii imperatoris [2] nominantur Apostoli, qui ad exigendum aurum et argentum a patriarcha certo tempore diriguntur : quos et morum inquisitores et moderatores apud eos fuisse, alias diximus. Sed subdit Epiphanius :

19. « Patriarcha vero illo tempore Hellel nomine erat ; arbitror enim Josephum sic nomen ejus dixisse, si non ex tempore fallor. Ex genere vero Gamalielis erat, qui apud ipsos patriarcha fuit. Ratiocinari autem licet (veluti etiam alii prodiderunt) hunc esse generis illius primi Gamalielis, qui temporibus Salvatoris vixit, et secundum Deum consilium dedit, ut abstinerent ab insidiis contra Apostolos struendis [3]. Cum autem morti vicinus esset Hellel, cupivit episcopum vicinum urbi Tiberiadis ad se venire, et accepit ab ipso sacrum lavacrum in excessu per medicæ curationis prætextum. Ipsum enim per prædictum Josephum, velut quod medicus esset, accersivit : et omnibus a se remotis, episcopum rogavit, dicens : Largire mihi signaculum in Christo. Ille vero accersitis ministris, præcepit aquam parari, velut qui morbi gratia auxilium aliquod adhibere vellet per aquas, cum patriarcha graviter ægrotaret. Ministri autem fecerunt jussa : non enim noverunt, cum patriarcha pudoris gratia omnes a se removisset. Quare sic sacro lavacro et sanctis mysteriis patriarcha dignus evasit.

20. « At vero Josephus mihi ipsi hæc retulit : ex ore enim ipsius hæc omnia audivi, et non ab aliquo alio, in senecta ipsius, circa septuagesimum ætatis ipsius annum, aut etiam ultra. Ab ipso enim perductus sum Scythopolin. Cum enim migrasset a Tiberiade, possessiones illic in Scythopoli præclaras acquisivit. Nam in domo ipsius beatus Eusebius in Italia episcopus Vercellensis, a Constantio ob fidem catholicam fugatus, hospitio exceptus erat : et ad hujus visitationem ego et alii fratres illuc profecti, etiam ipsi apud eum divertimus. Ex conversatione vero ipsius Josephi intra ædes ejus, et de rebus ipsis percontantes et cognoscentes, quod ex illustribus apud Judæos fuit, exquirentesque ipsius propositum, et quomodo ad christianismum devenit, hæc omnia clare audivimus, et non ex auditu alterius cujusdam. Unde etiam memoratu digna ad credentium ædificationem opinati ea quæ circa virum transacta sunt, propter ea quæ in hebraicam linguam translata, in gazophylacio ejus reperta sunt, non incassum omnem rem prædicti Josephi apposuimus ; erat enim vir qui non solum christianus fidelis fieri dignus factus est, sed qui etiam Arianos valde notavit. In illa enim civitate, Scythopoli, inquam, solus hic orthodoxus fuit, omnes vero alii Ariani. Et nisi comes fuisset, et comitis dignitas Arianorum persecutionem ab ipso prohibuisset, non sustinuisset hic vir in urbe morari, præsertim sub Patrophilo ariano episcopo ; qui multum potens fuit et divitiis et auctoritate, et apud regem Constantium notitia et dicendi libertate. Erat porro et alius quidam junior in urbe ex Hebræis rectam fidem habens, qui non ausus fuit in aperto, sed occulte nos visitabat. Verisimile vero quiddam et ridiculum Josephus narrabat, et puto etiam hæc ipsum vera dixisse. Dicebat enim, quod mortua ipsius conjuge, veritus fuerit, ne ipsum raperent Ariani et clericum efficerent : sæpe enim blanditi ipsi fuerant, et, si hæresi ipsorum cohæreret, polliciti majores profectus, vel etiam episcopatum. Qua de causa dicebat se alteri uxori conjunctum esse, quo ipsorum electionem effugeret.

21. « Verum redeo ad narrationem argumenti de patriarcha et ipso Josepho ; ut, si qui legere velint, per illius verba a me relata id ipsum exacte clarum faciamus. Et jam (velut ille narrabat) patriarcha lavacrum suscipiente, per commissuras in foribus introspiciens, inquit, considerabam quæ ab episcopo et patriarcha fiebant, menteque recondebam, et apud me ipsum reponebam. Et idem patriarcha auri molem quamdam satis magnam in manibus habens, extenta manu, episcopo dabat dicens : Offer pro me : scriptum est enim, per sacerdotes Dei ligari ac solvi in terra, et erunt eadem soluta et ligata in cælo. Cum igitur hæc facta essent, inquit, et apertæ essent fores, interrogabatur patriarcha a visitantibus, quomodo per auxilium se haberet : et confitebatur, se optime habere : etenim norat quod dicebat.

22. « Postea vero cum episcopus per duos aut tres dies ipsum visitaret sub medici prætextu, obdormivit patriarcha cum bono deposito, tradito proprio filio valde puero ipsi Josepho, et alteri cuidam æquissimo. Omnia itaque peragebantur per hos duos, propterea quod patriarcha adhuc puer et infans esset, et in manibus ipsorum educaretur. In hoc tempore cum mens Josephi sæpe vexaretur propter mystica, quæ facta erant in lavacri tractatione, considerabat quidnam faceret. Et erat quædam gazophylacii domus conclusa (Gaza autem interpretatur hebraica lingua thesaurus). Cum itaque multi multa cogitarent de hoc gazophylacio propter conclusionem

[1] L. II. et III. de Judæis Cod. Theod. — [2] L. XIV. de Judæis Cod. Theod. — [3] Act. III.

per sigillum : Josephus clandestine ausus id aperuit, et pecunias nullas reperit, verum libros pecuniis præstantiores. Legens autem inter hos (velut jam dixi) Evangelium secundum Joannem de græca lingua in hebræam translatum, invenit etiam Acta Apostolorum, quin et Evangelium secundum Matthæum, hebraicam plantam. Et his perlectis, rursus animo vexabatur, tristatus quodammodo de fide Christi. Jam vero ex duobus argumentis compunctus, nimirum et librorum lectione, et mystico patriarchæ ductu ac imitatione, et tamen corde indurabatur, qualia fieri solent.

23. « Cum autem in his attereretur, adolescit puer relictus ab Hellel, qui in patriarcham educabatur : nemo enim alius rapit principatus apud Judæos, sed filius patri succedit. Ubi igitur ad vigorem ætatis adolescens pervenisset, corrumpebant ipsum quidam coætanei otiosi et assueti malis : fortassis autem (ut puto) Judas vocabatur hic recens patriarcha, non tamen certo scio, propter tempus. Transtulerunt itaque coætanei juniores ad multa mala studia, ad corrumpendas mulierculas et scelestas libidines; ita ut per magicas quasdam incantationes conarentur ipsi opitulari ad protervitatem, illecebras quasdam perficiendo, et per præstigias cogendo liberas mulieres, ut necessario perducerentur eo, ut ab illo corrumperentur. Josephus autem, et ille alter cum ipso senex, necessario puerum comitantes, ægre ferebant, et sæpe reprehendebant ipsum, atque verbis admonebant. Ille vero magis adolescentibus obediebat, occultans turpia, et negans : neque enim audebat Josephus aperto sermone eloqui illius facinora, sed velut per scientiam exhortabatur.

24. « Proficiscuntur itaque ad Gadara, ad aquas calidas, quo loco singulis annis conventus celebrabatur; accedunt enim undique qui lavare volunt ad dies aliquot, morborum videlicet curandorum gratia; id quod diabolicum est stratagema. Ubi enim miracula a Deo facta sunt, ibi adversarius perniciosa sua retia ponere anticipavit : nam et viri et feminæ illic lavantur. Juxta Sycyriam vero femina quædam libera in balneo erat, formæ pulchritudine excellens; et adolescens ille protervitatis suæ consuetudine illectus, deambulans ad auram, latus suum ad feminæ latus affricuit. Illa autem signavit se in nomine Christi, ut quæ christiana esset : cui neque necessarium erat delinquere, et inter viros et feminas lavari : contingunt autem hæc simplicibus et idiotis hominibus, qui per præceptorum negligentiam non sunt muniti doctrina. Et tamen, ut ostenderet Deus sua miracula, adolescenti suus conatus non successit, ipsi, inquam, patriarchæ. »

25. At quoniam de balneis Gadarensibus incidit mentio, antequam de Josepho relatam ab Epiphanio historiam ulterius prosequamur, quæ scribat Eunapius Sardianus de Jamblico fama insigni philosopho ad eadem balnea accedente, consentientia his quæ scribit Epiphanius de diaboli præstigiis, enarrandi opportune se offert occasio : ait igitur [1] : « Aliquanto post tempore placuit cunctis, stato anni tempore accedere Gadara, qui locus est thermarum in Syria, secundas a Baiis in Romano imperio obtinens, quibus nullæ balneæ calidæ comparari possunt. Istic cum lavaret, pariterque cæteri darent lavationi operam, nata de balneis disceptatione, subridens Jamblicus, Tametsi religione, inquit, impediar, quominus ista aperiam, vestra tamen causa id fiet. Simulque jussit discipulos sciscitari a popularibus indigenis, quibus jam olim nominibus donati fuissent duo e calidis fonticulis minores, sed cæteris elegantiores venustioresque. Illi postquam imperata fecissent, negarunt se causam nominum posse rescire, uni tamen Amori nomen esse, alteri Anteroti deo amantium injuriæ vindici. Confestim ipse contacta manu aqua (sedebat enim forte in crepidine fontis, ubi depletur ac superfunditur alveus), paucis admurmuratis verbulis, de fontis imo pusionem excivit candidum, commoda statura, capillitio in fulvum aurum tincto, dorsi cute nitida, qui totus lavanti aut loto assimilis erat.

26. « Attonitis rei novitate comitibus : Transeamus, inquit, ad proximum fonticulum : simulque exsurgens præcedebat, in cogitatione defixus, ac suspenso vultu; ibique eadem, quæ prius peragens, alterum Amorem evocavit, prioris per omnia similem, extra comas nigrantes huic magis, et rutilas, et per collum sparsas. Ambo puculi circumfusi arctis complexibus Jamblico velut naturali patri inhærebant : quos ille in proprias suas sedes evestigio restituit, lotusque excessit, obstupefacto comitum et familiarium cœtu, qui ab eo tempore scrutari quicquam desierunt, et argumentis et signis, quæ viderant, tanquam validis habenis pertracti, in omnibus credulos se præbuerunt. Ferebantur de illo in vulgus et alia fidei absona monstrique similia, quorum ego nihil scriptis mandare volui, ratus in parum tutum esse Deoque invisum, si quis historiæ veraci et solida fide nixæ fabulas inanes, commentitias, et fluxas inserat. Quid quod et hæc ipsa scribo non sine religione quadam, metuens ne rumores sint et fictæ auditiones; nisi quod viros sequor, qui fidem non adhibentes aliis, rei visæ sensu permoti fuerunt ? » Hæc Eunapius, quæ ab Ædesio inter primos Jamblici familiares se accepisse testatur. Ista quidem acciderunt his ipsis prope temporibus : nam (quod et Suidas habet) clarud Jamblicus sub Constantino, ad ultimamque senectutem eum pervenisse idem Eunapius tradit. En vides (quod sæpius dictum est superius sancti Augustini testificatione) philosophos ferme omnes, qui renuerunt inter Christi discipulos profiteri, sectatos esse improbatæ magicæ artis studia.

27. Sed ad cœptam narrationem de adolescente patriarcha redeamus; qui etsi vires magicæ imposturæ irritas redditas videret in christiana femina, haud tamen a cœptis destitit, verum majora tentavit, et quænam, hæc subdit Epiphanius : « Misit enim ad ipsam et munera constituit. Illa vero nuntiis contumelia affectis, non flectebatur protervi illius inani

[1] Eunap. in Vit. Philosoph. in Jamblico.

opera. Hinc auxiliarii ejus, cognito adolescentis dolore, quem ex femina illa conceperat, aggrediuntur majores quasdam præstigias construere, velut ipse Josephus mihi per longum clare exposuit. Abducunt enim miserum illum adolescentem post occasum solis in propinquas tumbas (sepulcra autem sic appellantur, speluncæ videlicet in petris effossæ ac constructæ), illuc abducunt prædictum adolescentem præstigiatores qui cum eo erant, et incantationes, ac ejurationes, et studia impietatis plena in ipsum faciunt, et in nomen prædictæ feminæ.

28. « Cæterum ex voluntate Dei hæc in mentem veniunt alterius senioris, qui cum Josepho erat; et ille quidem sentiens, quæ fiebant, ea Josepho communicat; et primum quidem miserum se ipsum prænuntians, dixit : Miseri nos, o frater, et perditionis vasa, cui assidemus? Josephus autem causam percontatus, non prius audivit ex ipso per sermones, quam ubi senex correptum ipsum manu abduxisset eo, ubi conventum perditi illi cum adolescentulo in monumentis incantationis gratia faciebant : et pro foribus quidem stantes, quæ ab illis fiebant, auscultabant; illis vero ingredientibus, secedebant : nondum enim multa vespera erat, sed velut esse solet ad solis occasum, oculo adhuc obscure videre potente. Post exitum igitur impiissimorum e monumento, ingressus est Josephus, ac deprehendit etiam alia quædam curiositatis studia humi prostrata; quibus ubi urinam et sanguinem adjecissent, et pulverem admiscuissent, illi egressi sunt, velut ille dixit. Cognovit autem insidias, ob qualem feminam hæc ab illis malefice perpetrata essent, et observabant an prævalerent. Ubi igitur non prævaluerunt præstigiatores (nam per signaculum Christi et fidem femina auxilium percepit), cognovit adolescentem per tres noctes tolerare, et expectare feminæ accessum : deinde vero pugnare adversus eos qui hanc curiositatem fecerant (sic magiam Judæi appellare consueverunt, secundum illud Actorum[1] : *Qui fuerant curiosa sectati*, etc.), quod assecutus illam non esset. »

29. Hucusque prosecutus est Epiphanius de Juda novo patriarcha Judæorum historiam; post hæc autem de Josepho comite, quomodo post multa signa ad Christum conversus sit, narrationem instituit, atque ait : « Tertium hoc instructionis ad fidem opus Josepho contigit, quod non valuit incantationis vis, ubi erat Christi nomen et signaculum crucis; non tamen persuasus est, ut christianus fieret. Postea vero apparet illi in somnis Christus dicens : Ego sum Jesus, quem parentes tui crucifixerunt : verum crede in me. Ille vero needum persuasus incidit in morbum magnum et desperatum. At Dominus rursum apparet ipsi, jubens, ut credat in ipsum, et sanitatem assecuturum esse promittens. Ille vero promissione facta, rursus resiliit et in duritia permansit. Recidit autem secundo in morbum, eumque similiter desperatum : relictusque velut moriturus

[1] Act. XIX.

a cognatis suis Judæis, quod mystice ab ipsis semper fieri solet, id ab eis audivit, nam vir quidam senior legis peritus ad eum accedens, in aurem insusurravit, dicens : Crede in Jesum crucifixum sub Pontio Pilato præside, qui Filius est Dei, et ex Maria postea natus est, et Christus Dei est, et ex mortuis resurrexit : nam ipse veniet judicare vivos et mortuos. Hæc ipsa Josephus palam mihi recitavit, id quod vere dicere possum.

30. « Sed et ab alio quodam tale quid audivi, qui adhuc Judæus erat propter metum Judæorum, sed inter Christianos sæpe versabatur, et Christianos colebat ac diligebat, atque mihi comes erat in deserto Bethel et Ephraim, dum ad montanam regionem ascenderem a Hierichunte, et objicerem ipsi de Christi adventu, ipso nihil contradicente : cum autem admirarer, et interrogarem ipsum causam (erat enim legis peritus et contradicere potens), cur non contradiceret, sed persuaderetur tot et talia de Christo nostro audiens; revelavit mihi etiam hic, quod morti vicinus audierit ab ipsis susurrum in aurem, nimirum; Jesus Christus crucifixus Filius Dei de te judicaturus est. Verum hæc mihi de his, et circa hunc sermonem hoc loco, velut quæ revera audivi, apposita sunt.

31. « Josephus autem adhuc ægrotabat; et cum audivisset a seniore (velut dixi) cum aliis, Jesus Christus te judicaturus est, adhuc obdurabatur. At Dominus rursum ex benignitate sua per somnii visum : Ecce, inquit, sano te; sed tu, ubi surrexeris, crede. Ubi autem convaluisset rursus a morbo, non credidit. Itaque sano ipsi rursus Dominus apparet per somnium, conquerens de ipso, quam ob causam non crederet : et promittit ipsi Dominus dicens : In fidei certitudinem, si quod volueris signum divinum in nomine meo operari, invoca me, et ego faciam. Erat autem quidam insanus in civitate, qui nudus per urbem circuibat, in Tiberiade videlicet, et cum sæpe ipse veste indueretur, eam dilaniabat, veluti tales facere solent. Josephus igitur volens experiri visionem, dubitans autem adhuc, verecundia detinebatur. Assumit autem hunc intro, et præclusis foribus, acceptaque aqua in manum, eaque crucis signaculo signata, insanum hominem respersit, ac dixit : In nomine Jesu Nazareni crucifixi, egredere dæmonium ab ipso, et sanus fiat. Homo vero magno clamore edito, in humum prolapsus, et multa spuma ab ore demissa lancinatus, ad multum tempus immotus permansit. » Quis miretur hæc a Josepho tentata, cum testentur Acta Apostolorum[1], eadem actitata a filiis Scevæ principis sacerdotum? licet res illis haud ita feliciter acciderit ac Josepho.

32. « Qui autem putabatur esse mortuus, » subdit Epiphanius, « post tempus, perfricta facie surrexit, et conspicatus suam nuditatem se ipsum occultavit; et manus pudendis prætendit, non amplius sustinens propriam nuditatem videre. Itaque amiculo ex his, quæ apud ipsum Josephum erant,

[1] Act. XIX.

indutus, ad statum prudentiæ ac modestiæ devenit, ipsique viro ac Deo magnas gratias egit, sciens quod per ipsum salus sibi contigisset : et virum per urbem prædicabat. Et hoc sane signum notum factum est Judæis qui illic erant, et multus rumor sequebatur ex his qui dicebant : Josephus gazophylaciis apertis, et invento nomine Dei scripto, eoque lecto, magna signa facit. Erat autem verum, quod ab his dicebatur, sed non sic veluti ipsi suspicabantur. Adhuc vero permansit Josephus obduratus corde : sed benignus Deus occasiones semper præbens salutis bonas iis qui ipsum diligunt, eas exhibet hominibus qui digni facti sunt vita æterna.

33. « Accidit enim, ut postquam adolevisset Judas patriarcha, de quo antea diximus, præmium ac remunerationem apostolatum Josepho daret. Et hic cum epistolis ablegatur in Ciliciam terram : illincque reversus, ab unaquaque Ciliciæ civitate decimas ac primitias de iis, qui in provincia Judæorum sunt, exegit. In hoc autem tempore propius se Ecclesiæ applicat (haud scio in qua civitate) in amicitiamque venit ejus loci episcopi, qui clandestine ab ipso Evangelia petivit ac legit. Quandoquidem igitur, velut apostolus (sic enim apud ipsos, veluti dixi, dignitas appellatur) potentissimus esset, et ad constitutionem bonæ disciplinæ legis (sic enim se facere prætendebat) multos male constitutos synagogæ principes, et sacerdotes, ac presbyteros, et Azanitas, quos ipsi diaconos aut ministros interpretantur, deponeret et a dignitate amoveret, in multorum invidiam devenit; qui velut ulcisci in ipsum conantes curiose hunc observare, et quæ ab ipso fiebant, investigare non parum studebant. Et ob hanc sane causam curiosiores acervatim in domum ipsius irruerunt, et deprehenderunt ipsum Evangelia perlegentem; librumque occupant, et virum rapiunt, humi trahentes, acclamantes, et non vulgares torturas ipsi inferentes : et abducunt quidem in synagogam, et flagris ipsum cædunt; et per legem hoc certamen primum ipsi contigit. Institit autem episcopus civitatis, et abstulit ipsum.

34. « Aliquando vero deprehendunt ipsum in itinere quodam (velut ipse nobis narravit) et projiciunt ipsum in Cydnum fluvium (est amnis in Cilicia, de quo plura apud Quintum Curtium [1] et alios). Cum autem a fluctibus raperetur, cogitarunt ex conjectura, ipsum submersum esse ac periisse. Verum ipse paulo post sacro lavacro adhibetur; servatus enim fuit. Ascendit autem ad comitatum, et Constantini regis amicus evadit, et obtulit atque exposuit omnem ipsi suarum rerum statum, quomodo eminentissimam apud Judæos dignitatem habuisset, et quomodo visiones Dei sibi pariter apparuissent, Christo ipsum vocante ad sanctam vocationem, et salutem fidei ac cognitionis suæ. At bonus ille rex, cum Christi servus esset in veritate, et zelum Dei inter reges post Davidem et Ezechiam ac Josiam haberet, honorem dat ipsi (velut jam dixi) dignitatis in regno suo : comitem enim ipsum constituit, jussitque insuper petere quicquid vellet. Josephus autem nihil petiit, præterquam ut maximum hoc beneficium a rege consequeretur, ut permitteretur ei per mandatum regium, quo Christo ecclesias ædificaret in civitatibus ac vicis Judæorum, ubi nunquam quisquam potuit ecclesias construere, propterea quod neque græcus, neque samarita, neque christianus inter ipsos esset, et hoc maxime in Tiberiade, et in Diocæsarea (quæ et Sepphurin appellatur), et in Nazareth, et in Capharnaum : observatur enim apud ipsos, ut non sit aliquis inter eos alterius gentis. » Quando autem et a quo imperatore concessum sit Judæis habitare in aliquibus locis Palæstinæ, et nec alios alterius gentis inter eos commorari posse, plane incompertum habetur; ab ea enim provincia eosdem ignominiose sæpe ejectos fuisse, superius dictum est.

35. Porro occasione, puto, Josephi, adversus Judæos lex olim lata Murgilli in Pannonia sub consulatu quarto Constantini atque Licinii, postea Constantinopoli, ad cohibendos Judæos qui agebant in Oriente, iterum sancita reperitur, his verbis eodem imperatore ad Evagrium rescribente [1] : « Judæis, et Cælicolis, et majoribus eorum, et patriarchis volumus intimari. Quod si quis post hanc legem aliquem, qui horum feralem fugerit sectam et ad Dei cultum respexerit, saxis aut alio furoris genere (quod nunc fieri cognovimus) ausus fuerit attentare, mox flammis dedendus est, et cum omnibus suis participibus concremandus. D. XV kal. Novemb. Constantinopoli, Constantino Aug. VIII et Constantio VI coss. » Est is annus post sequentem; licet ex germanis Fastis, Constantino quartum, pro Constantio sextum (numero depravato), sit restituendum. Sed jam cœptam historiam prosequamur. Subdit autem hæc Epiphanius :

36. « Josephus itaque, acceptis litteris et potestate una cum dignitate, in Tiberiadem venit habens etiam epistolas, ut de regiis impensis sumptum faceret : imo etiam ipse stipendiis a rege honoratus erat. Incipit autem a Tiberiade ædificare. Templum autem maximum prius in urbe fuit, et puto Hadrianum hoc esse vocatum. Cum vero hoc Hadrianum imperfectum permansisset, cives ad publicum balneum id instaurare conabantur. Quo comperto, Josephus ex hoc occasionem habebat : et ubi invenisset id per lapides quatuor cubitorum et quatuor pedum ad aliquam altitudinem evectum, hinc incipit facere ecclesiæ structuram. Erat autem opus calce et alia materie : caminos itaque extra urbem multos facere jussit, forte septem numero, fornaces autem vernacula lingua vocant. At vero callidi et omnia facere audentes Judæi a præstigiis apud ipsos fieri solitis non abstinuerunt : incantationibus enim quibusdam ac curiosa sedulitate ignem ligare ac disperdere generosi illi aggressi sunt : sed non perfecte potuerunt : cessabat enim ignis, et non operabatur,

[1] Q. Cur. lib. III. Just. lib. XI. et alii.

[1] L. II. C. de Judæis.

sed extra propriam (ut ita dicam) naturam constitutus erat. Ubi autem ii qui combustibilem materiam igni addere jussi erant, ligna videlicet sive sarmenta, nihil effecissent, Josepho rem ipsam significarunt.

37. « Commotus igitur vir ipse, et zelo erga Dominum correptus, extra civitatem cucurrit; et ubi aquam in vase afferri jussisset, accepto aquæ vase coram omnibus (multitudo enim ingens Judæorum confluxerat ad spectaculum, eventum videre cupidi, et quid Josephus facturus esset), magna voce crucis signaculum proprio suo digito vasi imposuit, et, invocato nomine Jesu, sic dixit : In nomine Jesu Nazareni, quem crucifixerunt patres mei, et omnium horum circumstantium, fiat virtus in hac aqua ad reprobationem omnis incantationis atque magiæ, quam hi fecerunt, et ad efficaciam potentiæ ignis, et ad perficiendam domum Domini. Et sic accepit aquam in manum, et de aqua singulas fornaces respersit; et dissoluta sunt incantamenta, et ignis coram omnibus emersit. Turbæ vero præsentes, clamore edito, Unus Deus qui auxiliatur Christianis, secesserunt. Porro cum sæpe illi viro molesti essent, postea parte aliqua templi in Tiberiade extructa, et parva ecclesia absoluta, sic illinc discessit. Ad Scythopolim vero digressus, illic permansit : verum in Diocæsarea et aliis quibusdam urbibus perfecte ædificavit. Hæc autem facta a me hic relata sunt librorum interpretationis gratia, quomodo a græca lingua in hebraicam Evangelium translatum est, itemque Acta Apostolorum. Et sit hic hujus historiæ ac narrationis finis. » Hactenus de his Epiphanius; cui gratias agimus, quod tam egregiam historiam, adeoque certa et firma fide testatam, scriptorum monumentis, posterorum memoriæ commendarit.

Anno periodi Græco-Romanæ 5820. — Olymp. 276. an. 3. — Secundum Baronium 276. — Urb. cond. 1080. — Jesu Christi 327. — Silvestri papæ 14. — Constantini 22.

1. *Consules.*—A num. 1 ad 8. Coss. *Flavius Valesius Constantinus*, et *Maximus :* qui Constantinus, vel filius alterius Constantini fratris Constantini imperatoris, ut credit Onuphrius, vel ipsemet Constantini frater, ut Zonaras tradit. De hoc consulatu pluribus egi in secunda parte Dissertationis Hypaticæ cap. 13. Baronius proponit hoc anno Constantinum Cæsarem IV et Maximum ; sed perperam, ut anno CCCXXIX videbimus.

2. *Quinquennalia Constantini Cæsaris.* — Constantini Cæsaris *quinquennalia* hoc anno peracta, Constantini consulatus indicare videtur.

3. *Arius exilio solutus.* — *Arius* hoc anno ab exilio revocatus fuit. Hunc enim a Constantino relegatum fuisse ostendimus anno CCCXXV, num. 30. Rediit autem antequam *Eusebius* et *Theognius* in exilio adhuc agentes libellum satisfactionis a Socrate lib 1, cap. 14, recitatum, quemadmodum et a Sozomeno lib. 2, cap. 16, misissent episcopis, ut ibidem diximus num. 27 et seq. Præterea Philostorgius lib. 1, cap. ultimo, dicit, *Secundum* et Eusebium « tribus mensibus post Synodum exactis » relegatos esse : et lib. 3, cap. 7, testatur Eusebium, Marim et Theognium *post biennium* Constantini imperatoris jussu ab exilio revocatos. Quare hi post Arium exilio soluti. Verum non est quod Baronius scribit (anno 330, n. ult.), Eusebium et Theognium anno CCCXXX ab exilio rediisse, quod ideo Spondanus in Epitome prætermittendum censuit. Tres annos, quibus Arius in exilio fuit, incompletos fuisse, manifestum facit Synodus Antiochena, hoc anno vel sequenti adversus sanctum Eustathium episcopum Antiochenum congregata, in qua is ab Eusebio Nicomediensi sociisque falsis impositis criminibus, depositus fuit. Baronius eam Synodum in annum CCCXL conjecit ; sed, ut eo anno dicetur, per hæc tempora celebrata fuit. Hæc exilii solutio videtur effectus quinquennalium Constantii Cæsaris. Quemadmodum enim Donatistæ in quinquennalibus Crispi et Constantini Junioris Cæsarum exilio liberati sunt, ut suo loco dixi, ita Arius ejusque consortes in quinquennalibus Constantii Cæsaris eorum fratris.

4. *Quo pacto Arius ab exilio revocatus.* — Arius porro ab exilio revocatus est, eo prorsus modo, quo Eusebius ac Theognius, misso scilicet ad episcopos satisfactionis libello, cum rogasset episcopos, qui in comitatu erant, aut qui vicini erant urbi regiæ, ut pro ipso apud principem intercederent. Quod colligitur ex verbis, quæ in libello Eusebii et Theognii extant, ubi de Ario aiunt : « Quando et eum ipsum, qui ob ista accusabatur, placuit reverentiæ vestræ humaniter tractare, et ab exilio revocare. » Cum igitur id Ario prospere successit, Eusebius ac Theognius, quorum consilio, ut videtur, Arius libellum satisfactionis miserat episcopis, ipsi quoque idem tentarunt pari successu ; quæ conjectura Valesii est in Notis ab lib. 2 Sozomeni, cap. 16.

5. *Eusebius et Theognius exilio soluti.* — Philo-

storgius lib. 2, cap. 7, ait, « Eusebium, Marim, et Theognium post triennium Constantini imperatoris jussu ab exilio revocatos, symbolum hæreticæ fidei edidisse, et quaquaversum misisse ad eversionem Synodi Nicænæ; Alexandrum quoque episcopum Alexandriæ ab iisdem depositum esse et excommunicatum, eo quod ad consubstantialis fidem denuo reversus esset : sed et Eustathium Antiochensem episcopum perinde ab iisdem depositum esse, cum puellæ cujusdam stuprum ac fœdæ libidinis crimen ei objecissent. Imperator vero eum exilio mulctavit et in Occidentis partes relegavit. Cæterum in hoc illegitimo Concilio episcopos numero ducentos et quinquaginta sedisse scribit, et malorum omnium officinam illis fuisse Nicomediam. » Philostorgius num. præcedenti dicit, *Eusebium* et socios *post biennium* exilio solutos, hic vero post triennium; ex quo intelligimus, hoc triennium integrum non fuisse. Sed quod de Alexandro scribit, prorsus falsum. Quando enim Eusebius et socii ab exilio reversi sunt, mortuus erat Alexander, et Athanasius Ecclesiam Alexandrinam regebat. Illud tamen verum, Eusebium, Marim et Theognium ab exilio reduces orthodoxos episcopos persequi cœpisse, et inter alios Athanasium et Eustathium. Sozomenus lib. 2, cap. 22, narrat, Eusebium ac Theognium apud Constantinum accusasse Athanasium, quasi seditionum in Ecclesia auctor esset, multisque in Ecclesiam ingredi cupientibus aditum intercluderet : Constantinum vero, cui cura erat concordiæ populorum, scripsisse Athanasio, « ut nemo aditu Ecclesiæ prohiberetur : » Eusebium, ut eum e medio tolleret, Meletianorum opera ei crimen intendisse, quod linearum tunicarum tributum Ægyptiis imposuisset, et « hujusmodi collationem ab ipsis accusationibus exegisset. » Baronius hæc, quasi diversis annis gesta essent, recitat partim hoc anno, partim anno cccxxix, in quo manifeste labitur et dissentit ab Athanasio, quem tamen in omnibus sequi se profitetur. Etenim Athanasius in Apologia secunda, loco a Baronio citato, statim post litteras Constantini et repulsam Arii, crimina illa a Meletianis delata esse scribit ad imperatorem, ut observat Valesius in Notis ad lib. 1 Socratis, cap. 27, ubi tamen male ea in annum cccxxx conferenda censet.

6. *Athanasii causa quo anno agitata.* — Papebrocius die secunda Maii in Vita S. Athanasii, cap. 4, tardius hæc contigisse credit, anno scilicet trecentesimo trigesimo primo, sed perperam. Cum enim Socrates lib. 1, cap. 27, testetur, Constantinum M. de præfata Athanasii causa cognovisse primum *Nicomediæ*, ac mox *Psammathiæ* Nicomediæ suburbano; quod et ipsemet Athanasius in Apologia secunda indicat; et ex auctore Chronici Alexandrini anno cccxxiv, num. xxi, citato constet, *Constantinum* anno cccxxviii *Nicomediæ* moratum esse, apparet, præfatas calumnias eo anno Athanasio fuisse intentatas, et quidem circa illius anni initium : jam tum enim Constantinum Nicomediæ fuisse discimus ex lege unica Codicis Theodosiani *De mensis oleariis*, kalendis Martiis Nicomediæ data. Quare videtur ibidem eo anno Constantinus ecclesiam illam ædificasse de qua Eusebius in Vita Constantini lib. 3, cap. 50, ut Gothofredus in Chronologia Cod. Theodos. observat. Certe, cum ex subscriptionibus legum Codicis Theodosiani pateat, anno cccxxix *Constantinum* in Dacia, Pannonia, et Thracia, anno vero cccxxxi Constantinopoli constitisse; neutro anno Athanasii causa Nicomediæ agitari cœpta, quemadmodum nec anno currenti, quo Constantinum Nicomediæ non fuisse subscriptiones legum Cod. Theod. ostendunt.

7. *Indiam citeriorem seu Æthiopiam cum India Orientali confundit Baronius, et duos Frumentios distinguit.* — A num. 8 ad 16. In Martyrologio Romano ad diem xxvii Octob. legitur : « Apud Indos sancti Frumentii episcopi, qui ibi primum captivus, deinde episcopus a sancto Athanasio ordinatus, Evangelium in ea provincia propagavit; » ubi Baronius in Notis habet : « Vixit iisdem temporibus alius Frumentius episcopus Auxumeos in Ægypto, ordinatus a sancto Athanasio, confessione clarus; multa etenim passus est ab Arianis ob tuendam catholicam fidem : in quem data epistola tyranni extat apud Athanasium in Apologia ad Constantium, » seu potius epistola ad tyrannos Auxumitarum. Hanc sententiam Baronius, neque hoc anno, quo Frumentii apostoli Indiarum ab Athanasio ordinati, neque anno ccclvi, num. 18 et 24, ubi Frumentii episcopi Auxumitarum mentionem facit, retractavit, e prætercea Indiam citeriorem seu Æthiopiam, pro India Orientali perperam usurpavit. Hunc Geographicum errorem Holstenius in Notis ad geographiam Sacram Caroli a sancto Paulo ad paginam 267, num. vi, egregie refellit.

8. *India citerior et Æthiopia solo nomine differunt.* — Ait itaque Holstenius : Athanasius in epistola ad episcopos Africanos pro Nicæno Concilio adversus Ariminenses scripta, « Nicænam, inquit, Synodum noverunt etiam Indi, et quotquot apud alios Barbaros sunt Christiani; » ubi cum Indos hosce supra Æthiopiam, aut ipsam potius Æthiopiam intelligere, dubitari non potest; Barbaros quoque non alios quam qui extremam Æthiopiæ oram accolunt : horum enim regio proprie *Barbaria* Arriano, aut quisquis ejus Peripli auctor. Tum Holstenius num. vii etc. fallitur, fallitque in hujus Indiæ nomine et situ explicando (sc. Carolus a Sancto Paulo) sicuti etiam Baronius ad Martyrologium Rom. die xxvii Octob. Nam India illa, in quam Frumentius missus est a sancto Athanasio, est Æthiopia sub Ægypto, cujus metropolis celeberrima fuit Auxumis : et sic Indiam illam Æthiopiæ finitimam vocat Socrates, quæ toto cælo ab Asiatica sive Gangetica distat. Paulo post : Socrates totam hanc narrationem a Rufino accepit, sed neuter Gangem nominat, ut de Indis intra vel extra Gangem sitis hic locus accipi possit. Nam cum interiorem Indiam ratione citerioris appellent, interior hic necessario pro exteriore sive pro India extra Gangem accipienda foret, quia India extra Gangem nobis citerior est :

atque hoc absurdum et contra omnem veræ geographiæ rationem. Itaque cum citeriorem Indiam hic appellent eam, quæ Æthiopiæ adhæret, in qua Bartholomæus Evangelium prædicavit, quam Æthiopiam sub Ægypto esse nemo dubitavit (quia Rubrum mare attingit, ad Adulin et ostium sinus Arabici), India interior nulla alia intelligi potest præter Æthiopiam interiorem, cujus metropolis erat *Auxumis*, quo antea nemo præconum Christi penetraverat.

9. *Antiqui huic sententiæ non adversantur.* — Scriptores antiqui, cum de regionibus rebusque longinquioribus obscurius loquuntur, benigna interpretatione juvandi sunt. Arrianus, aut quisquis auctor est, in Periplo maris Rubri *Auxumin* octidui itinere ab Adulitico portu in Mediterraneam Æthiopiæ remotam scribit. Sanctus Hieronymus etiam periculosam et longam navigationem Rubri maris ad urbem Auxumin describit epist. IV ad Rusticum monachum, ubi hactenus insigni errore *urbem maximam*, pro *urbem Axumin* vel *Axumam* editum legitur. Locus ille ad Rufini narrationem intelligendam unice facit. Adde quod superioris sæculi navigationibus compertum fuit, *sanctum Thomam*, non in Parthia solum et exteriori India, sed in intima ultra Taprobanam Evangelium prædicasse, ubi corpus ejus in Malapur oppido ad Gangeticum sinum repertum fuit : ita ut *Frumentius* horum Indorum apostolus appellari non possit. Ita docte Holstenius, qui in Notis ad Martyrologium Romanum etiam observat, ipsos quoque Æthiopas, qui nunc *Abyssini* dicuntur, sese Indos vocare, et apostolum gentis suæ *Frumentium* agnoscere.

10. *D. Thomas apostolus in India citeriori seu Æthiopia martyrium passus non est.* — Fallitur tamen in eo quod asserit divum *Thomam* apostolum in ultima India ultra Taprobanam insulam martyrium fecisse, et Christianos vulgo sancti Thomæ appellatos originem ducere ex hujus sancti apostoli discipulis. Hi enim Christiani origine Chaldæi sunt, et utuntur Scriptura sacra, lingua chaldaica scripta, quam etiam in officiis divinis usurpant. Ortum itaque trahunt a Babyloniis et a Syriis, et quemadmodum illi sectam Nestorianam profitentur, quia patriarcha nestorianus Babylonis olim ecclesias non solum in Æthiopia, sed etiam in Tartaria et in Sinarum regione instituerat, missis in illas partes suæ sectæ hæreticis. Soliti sunt enim sectarii hoc plausibili nomine, quod sectatores Apostolorum existant, suos errores tegere ac velare. Fraus hæc Chaldæis seu Nestorianis Indiarum Orientalium percommode cessit adversus Lusitanos, cum post varias ibidem relatas victorias, eos, ut in Ecclesiæ sinum redirent, adigere voluere. *Malıapur* urbs in qua legendarii sanctum Thomam apostolum decessisse tradunt, geographis veteribus incognita fuit. Ejus martyrium apud Parthos et Medos, Indos etiam nuncupatos, contigit, et sacrum ejus corpus *Edessam* translatum, ut testantur Rufinus, qui in Syriam anno CCCLXXI profectus est ibique per annos XXV permansit, in lib. 2, cap. 5, Socrates lib. 4, cap. 14, Sozomenus lib. 6, cap. 18, et plures alii his historicis recentiores, quibus suffragantur varii Martyrologi : indeque Indiarum Nestoriani, qui sancti hujus Apostoli corpus usque ad sæculum elapsum sese conservasse effutiere, valide confutantur. Quare Lusitani, uti Osorius Silvensis, episcopus lib. 3 Rerum Indic., quem Baronius anno LVII, num. 113 et seqq., et Holstenius citatus secuti sunt, parum caute Nestorianis credidere : cum in rebus ad religionem spectantibus diffidendum illis fuerit.

11. *Æthiopes ex Indis Orientalibus originem ducunt.* — Cæterum verissimum est quod retulimus ex Holstenio, universam scilicet Æthiopiam supra Ægyptum sitam Indiarum nomine olim comprehensam fuisse. His solum addo Philostratum lib. 3 De Vita Apollonii, cap. 6, scribere Æthiopes ex Indis Orientalibus originem ducere, indeque Æthiopia ab antiquis India vocata. Insuper Lucianus in Vita Alexandri pseudoprophetæ, pag. 492, prodit : « Cum adolescens amne adverso in Ægyptum navigasset ad inundationem usque, subducto navigio persuasus est, ut pariter in Indiam navigaret. » Lapsus est Erasmus in versione horum verborum ἄχρι τοῦ κλύσματος, ad inundationem usque. Neque enim inundatio locus est, quo pertingi possit, aut qui meta sit navigationis supra Nilum factæ. Præterea Κλύσμα non est Clysma urbs Ægypti ; hæc quippe ad mare Rubrum, non vero ad Nilum posita erat, et etiamnum Clysma, vulgo *Colzom*, quæ vox ex græco corrupta, appellatur, indeque Arabes mare Rubrum, Bahar Ehkolzom, gallice *Mer de Kolzom*, vocant. Κλύσμα itaque designat Catadupa, seu cataractam ac locum abruptum et præcipitem in flumine, unde ruit potius quam fluit, indeque Lucianus addit, navem delatam esse supra πλοίου ἀναγομένου, quod in occursu hujusmodi locorum fieri necesse est. Vox κλύσμα derivatur a verbo κλύζω, quod inter varias alias significationes denotat sonitum aquarum in rupes cadentium seseque violenter impellentium, ut ostendit Henricus Stephanus in Thesauro linguæ græcæ, auctoritate Eustathii in lib. 23 Iliadis. Cataractæ Nili vocabantur *Catadupa* καταδούποια, a sonitu scilicet, δοῦπος enim sonum significat. Ita illas Cicero in Somnio Scipionis num. 19 appellat; et Plinius lib. 5, cap. 9, Nilum describens ait : « Vectus aquis properantibus ad locum Æthiopum, qui Catadupi vocantur, novissimo cataracte inter occursantes scopulos non fluere immenso fragore creditur, sed fluere. » Quare manifestum est, Lucianum eam regionem, quæ supra Catadupa sunt, Ἰνδίαν appellare. Virgilius lib. 4 Georgic., vers. 285, clarissime hac in re loquitur :

Nam qua Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena,
Et diversa ruens septem discurrit in ora,
Usque coloratis amnis devexus ab Indis;

ubi vides populos, quos Nilus alluit, Indos nuncupari.

12. Unde *Auxumitæ* qui horum pars extant, Indi sunt, horumque apostolus sanctus Frumentius fuit. Urbs *Axuma* antiquum suum nomen servavit, hodieque in ea Ecclesia visitur, ubi *Negus* Abyssinorum coronatur; sed oppidum illud a Mahumetanis eversum fuit, ut discimus ex Relationibus Lusitanorum collectis in Æthiopia a Balthazare Tellez, Ulissipone anno MDCLX lingua lusitana editis.

13. *S. Frumentius Evangelium in Æthiopia seu in India citeriori prædicavit.* — Venio nunc ad duos Frumentios a Baronio invectos, quos evertit vel sola epistola Constantii imp. ad principes Axumitarum missa, quæ extat apud Athanasium in Apologia ad Constantium, et recitatur a Baronio anno CCCLVI, num. 23 et seqq., cum in ea principibus Axumitanis mandet imperator, ut « Frumentium episcopum quam primum in Ægyptum dimittant. » Inde enim manifestum fit, *Axumam* urbem fuisse extra Ægyptum positam, in qua nunquam urbs extitit *Axumis* aut *Axomis* nuncupata; cum contra Ptolomaeus lib. 4, cap. 8, scribat Axume urbem Æthiopiæ fuisse, « et procul inquit a fluminibus, mediterraneæ civitates sunt Axume, in qua regia. » Sed loco *fluminibus*, legendum, *flumine*, seu Nilo; in græco enim legitur : Καὶ ἄποθεν μὲν τοῦ ποταμοῦ, etc. Missionem *Frumentii* in Indiam citeriorem seu in Æthiopiam primus scripsit Rufinus lib. 1, cap. 9, et ex eo Socrates, Sozomenus, Theodoretus, aliique mutuati sunt; sed cum eam uno tenore retulerit, dum de rebus a Constantino Magno gestis agit, hinc factum, ut Baronius sub finem imperii Constantini Magni hæc contigisse crediderit, Valesius vero in Notis ad lib. 1 Socratis, cap. 19, sub Constantio ejus successore.

14. *Synopsis historiæ conversionis Æthiopum.* — Verum Valesium summopere hac in re hallucinatum, et Rufinum quoad rei gestæ tempus non errasse, facile est demonstrare. Hæc ejus narrationis summa. In divisione orbis per Apostolos celebrata, « Thomæ Parthia, et Matthæo Æthiopia, eique adhærens citerior India Bartholomæo dicitur sorte decreta. Inter quam Parthiamque media, sed longo interior tractu India ulterior jacet. Metrodorus quidam philosophus, inspiciendorum locorum et orbis perscrutandi gratia, ulteriorem dicitur Indiam penetrasse. Cujus exemplo etiam invitatus Meropius quidam Tyrius philosophus simili ex causa adire Indiam voluit, habens secum duos puerulos, » quorum junior Ædesius, alter Frumentius vocabatur. Sed cum in reditu ad portum quemdam navis, qua vehebatur, applicuisset, a Barbaris perimitur, et duo pueruli ad regem ducuntur. Is *Ædesium* pincernam fecit, et *Frumentio* rationes suas scriniaque commisit, moriensque uxorem cum parvulo filio regni reliquit hæredem. Utrumque rogavit regina, ut secum, donec adolesceret filius, regendi regni sollicitudinem partirentur; qua occasione Frumentius bene usus, negotiatores Romanos, qui christiani essent, monuit, ut conventicula per loca singula facerent, ipseque aliquas ecclesias construxit, quo Christianorum inibi semen exsurgere posset. Postquam regius puer adolevit, Ædesius et Frumentius ad orbem nostrum reversi sunt, et Frumentius Athanasium episcopum Alexandrinum monuit, ut jam plurimis ecclesiis in barbarico solo ædificatis illuc aliquem episcopum mitteret.

15. *Quo tempore S. Frumentius et Meropius in Æthiopiam profecti.* — Athanasius, qui *nuper sacerdotium* susceperat, illuc Frumentium episcopum ordinatum redire jubet; « ex quo in Indiæ partibus et populi Christianorum, et ecclesiæ factæ sunt, et sacerdotium cœpit. » Ita Rufinus. Cum vero sanctus Athanasius mense Decembri anni CCCXXVI episcopus Alexandrinus renuntiatus fuerit, liquet hoc circiter tempore, ut recte vidit Baronius, Frumentium episcopum in Æthiopiam, Indiam a Rufino appellatam, missum esse, Meropiumque cum Ædesio et Frumentio ejus propinquis anno Christi circiter trecentesimo decimo sexto peregrinationem illam suscepisse, et uno aut altero antea anno Metrodorum, cujus exemplo invitatus fuit, veram Indiam, quam Rufinus perperam citeriorem vocat, penetrasse. Neque enim parvum tempus in eundo, et redeundo, et ibidem commorando, donec filius regis adolesceret, Ædesio et Frumentio consumendum fuit.

16. *Errores Rufini et Cedreni in hac historia narranda.* — Non itaque contra chronologiam, sed contra geographiam Rufinus peccavit. Is enim Historiam suam ecclesiasticam in Italia scripsit post annum Christi quadringentesimum, ut alibi ostendi, ideoque cum *Parthia* limes fuerit imperii Romani, mediaque inter duas Indias, India, quam citeriorem appellat Rufinus, India ulterior fuit, et quam ulteriorem dicit, citerior appellanda erat. Præterea fallitur in eo quod *Metrodorum*, Indiam, quam ulteriorem appellat, seu Æthiopiam hodiernam, penetrasse scribit. Metrodorus enim non Æthiopiam seu Indiam respectu nostro citeriorem, sed veram Indiam seu Indiam ulteriorem (ut a viro qui in imperio Romano scribebat, vocari debuit) perlustravit. Recte enim Cedrenus ad annum Constantini M. XXI tradit : Metrodorus quidam Persa, sub prætextu philosophandi, in Indiam se ad Brachmanes contulit. Sed perperam addit Cedrenus, Metrodorum ex India redeuntem per Parthiam transiisse, multosque lapides pretiosos et margaritas attulisse. In India enim interiori, seu Æthiopia, ubi prædicavit *Frumentius*, nunquam fuerunt lapides pretiosi aut margaritæ. Balthazar Telezius in Historia Æthiopiæ lingua lusitana anno MDCLX scripta ex Relationibus virorum pietate et eruditione illustrium, qui diutius in Æthiopia commorati fuerant, docet Æthiopiæ patriarcham dono dedisse *Nego* (ita Abyssini seu Æthiopes regem suum nuncupant) coronam unionibus ac gemmis exornatam, eamque principi gratissimam fuisse, quod ejus decessores nunquam similem vidissent aut tulissent. Cum itaque *Meropius* dicitur Metrodori exemplo invitatus ad longinquam peregrinationem suscipiendam, hoc minime intelligendum de peregrinatione aliqua in Æthiopiam, Indiam tunc vocatam, ut per-

peram intellexit Rufinus, sed simpliciter et absolute de peregrinatione ad orbem terrarum lustrandum instituta.

17. *Origo erroris Rufini.* — Dicit Rufinus in fine suæ Relationis : « Quæ nos ita gesta, non opinione vulgi, sed ipso Ædesio Tyri presbytero postmodum facto, qui Frumentii comes prius fuerat, referente cognovimus. » Verum Ædesius non dixit Rufino Meropium Metrodori exemplo in Indiam seu in Æthiopiam profectum esse, sed tantum ad Indiam perlustrandam, et longinquam peregrinationem suscipiendam, Metrodori exemplo motum; et quod de peregrinatione illa in genere retulit *Ædesius*, Rufinus speciatim de peregrinatione in Indiam Æthiopicam, ad quam perrexit Meropius, perperam intellexit. Quare Sozomenus lib. 2, cap. 24, nulla Metrodori mentione facta scribit, Meropium secutum esse exemplum Platonis, Empedoclis, Democriti Coi, et aliorum innumerabilium philosophorum græcorum, quibus curæ fuit, « urbes ac regiones ignotas perlustrare. »

18. *Metrodorus causa non fuit ruptæ pacis inter Constantinum et Persas.* — Cedrenus laudatus, qui illum Rufini errorem recte emendavit, falsum vero miscuit, remque fabulæ simillimam narravit. Ait enim Metrodorum, dum in India esset, in vera nempe India, lapides pretiosos a rege Indorum accepisse, quos dono imperatori ferret, sed Byzantium reversum eos Constantino suo nomine obtulisse, et asseruisse margaritas alias aliaque dona, quæ afferebat, sibi a Persis adempta : « Itaque Constantinus,» subdit Cedrenus, « severe Sapori scribit, mitti sibi ea postulans, et accepta non remisit. Ideo pax dissiluit. » Verum hæc sub Constantio, non vero sub Constantino contigere; pax enim Romanos inter et Persas anno CCCXXXVI rupta occasione irruptionum Persarum in Mesopotamiam, et in regiones Orientales imperii, ut diserte docent Eusebius in Vita Constantini lib. 4, cap. 56 et seq., Eutropius in Historia, Victor de Cæsaribus, et Rufus in Breviario. Et tantum abest, ut *Sapor* Persarum rex accepta non remiserit, et Constantino non fecerit satis, ut Eusebius citatus, testis oculatus, qui in hac re falli non potuit, prodit Persas, postquam in ditiones imperii irrupere, cum Constantino congredi vehementer reformidasse; missis legatis pacem ab eo postulasse, et imperatorem pacem et amicitiam cum eis libenter pepigisse. Legenda quæ Baronius de hoc bello ac pace refert anno CCCXXXVI, num. 66 et seq., ubi etiam hanc fabulosam Cedreni narrationem refellit, et quæ eodem anno num. 10 diximus.

19. *Valesius tam in Rufino reprehendendo quam in Cedreno sequendo peccavit.* — Valesius tamen tam in Notis ad locum citatum Sozomeni, quam in Notis ad Ammianum lib. 25, cap. 4, Cedreni narrationem veram esse censet, et Rufinum in eo tantum reprehendit, quod scripserit, Constantino Magno imperante et initio episcopatus sancti Athanasii Indorum seu Æthiopum, conversionem per Frumentium factam esse : qua etiam in re alios auctores, qui eum secuti sunt, falsos esse existimat. Quia, inquit, *Meropius* cum Frumentio nonnisi Metrodori exemplo ad lustrandam Æthiopiam invitatus est ; et Metrodori meminit Hieronymus ad annum Constantini XXI, ideoque post annum Christi CCCXXIV Meropius cum Frumentio et Ædesio peregrinationem illam suscepit ; cumque Frumentius et Ædesius diutius in Æthiopia commorati fuerint, et Metrodorus causam præbuerit bello Persico, Frumentius nonnisi circa annum CCCXLI reversus est Alexandriam, quo tempore Constantius imperabat, et Athanasius annum XV episcopatus excesserat.

20. *Constantio regnante Æthiopiam fidem amplexam esse Valesius perperam credidit.* Verum *Frumentius* vir egregie orthodoxus Constantii tempore in Æthiopiam mitti non potuit ; cum is propagando arianismo et orthodoxis extinguendis totus intentus fuerit. Hinc ad conversionem Homeritarum, qui Æthiopiæ confines sunt, Theophilum monachum arianum : non vero aliquem catholicum delegavit, ut infra monstrabitur. Et idem Constantius in epistola ad Aizanam et Sazanam tyrannos Auxumis (sic enim reges suos Auxumitæ vocabant, ut testatur Arrianus in Periplo moris Erythræi) illis præcipit ut Frumentium episcopum Alexandrinum mittant ad Georgium, quem illius urbis episcopum arianum constituerat, ut ab eo veræ fidei doctrinam accipiat. Quare anno CCCLVI, quo ea epistola data, ut videre est apud Baronium, Auxumitæ catholici et orthodoxi erant, eosque Constantius hæresi ariana imbuendos volebat, cui ideo Auxumitarum conversio immerito attribueretur.

21. *Cedrenus et Valesius Metrodoro philosopho et Constantino attribuunt quod ad alterum Metrodorum et ad Constantium pertinet.* — Quoad Hieronymum a Valesio laudatum, is de Metrodoro qui cyclum annorum DXXXII, teste Photio in Biblioth., composuit, non vero de Metrodoro philosopho, ut ipsemet Valesius suspicabatur, sermonem habet. Hieronymus enim in Chronico clarorum scriptorum, non vero viatorum mentionem facere in more positum habet. Quare Metrodorus philosophus ex India circa finem anni CCCXXXVI aut sequentis initio redux asseruit Constantio, cui, tam vivente patre, quam eo mortuo Oriens paruit, munera sibi a rege Indorum data quæ ad eum deferret, a Persis sibi adempta fuisse, indeque bellum Romanos inter et Persas ab obitu Constantini Magni statim renovatum, et pax cum eodem Constantino peracta, dirempta fuit. Id manifeste indicat Ammianus loco laudato, qui culpam suscepti belli Persici a Juliano imp. gesti in Constantium transferens, ait : « Et quoniam eum obtrectatores novos bellorum tumultus ad perniciem rei communis insimulant concitasse, sciant docente veritate perspicue non Julianum, sed Constantinum ardores Parthicos succendisse, cum Metrodori mendaciis avidius acquiescit, ut dudum retulimus plene. » Libri illi in quibus Ammianus hæc narraverat, ad nos non pervenere; viderat tamen illos Cedrenus, sed magno errore unum Metrodorum cum

alio confudit, et Constantinum pro Constantio sumpsit. Ad quod cum Valesius animum non advertisset, putavit eo in loco Ammianum de Constantino loqui, ejusque explicationem uni Cedreno deberi; cum tamen ipsemet Valesius ibidem Constantium, non vero Constantinum legat, neque ipse, nec Lindebrogius, qui ante eum Ammianum Notis illustravit, diversam aliquam aliam lectionem in medium adducant.

22. *Æthiopia India interior a Rufino et aliis vocata.* — Rufinus itaque, quem Sozomenus et Socrates exscripsere, Æthiopiæ conversionem Constantino M. imperante, et Athanasio recens episcopo Alexandrino factam esse, accurate notavit, et in eo tantum peccavit, quod Metrodorum in Indiam Æthiopicam profectum esse scripserit, et in re geographica parum versatus, Æthiopiam Indiam ulteriorem vocarit. Quod vero ei Indiæ nomen indiderit, hoc præstiterunt ante eum alii, et Indorum nomine tunc Æthiopes audiebant. Porro Rufinus non solum Æthiopiam Indiam ulteriorem, sed etiam Indiam interiorem appellat, ad discrimen veræ Indiæ, quam citeriorem perperam nominat. *Interioris* nomine utuntur etiam Socrates et Sozomenus, isque juxta Valesii versionem suam de Æthiopum conversione narrationem his verbis exorditur: « Ultimus eorum, quos vulgo Indos appellamus, a Frumentio sacerdote et sacrarum disciplinarum doctore Christianam religionem accepisse comperimus. » Ubi Valesius Christophorsonum sequitur, qui ait, « Indos interiores » sic enim nostra memoria appellantur « a Frumentio, » etc. Verum hæc versio mihi non videtur litteralis et genuina. Textus græcus habet: Καὶ τοὺς ἔνδον τῶν καθ' ἡμᾶς, sed hæc verba τοὺς καθ' ἡμᾶς nude sumpta significant, « qui sunt vel qui vivunt nostra ætate, » non vero qui appellantur, quasi Sozomenus dicat, qui degunt juxta nos e regione orbis nostri, nempe Romani. Regio a geographis Nubia appellata pars est Indiæ, seu Æthiopiæ Indicæ, ditioni Romanorum proxima, et cum Ægypto contermina. Illuc *Pantænus* aliique Evangelium prædicarunt. Verum Æthiopia Indica, seu ut nunc loquimur, Abyssina, quæ regio est, in qua Frumentius verbum Dei disseminavit, licet contigua sit Ægypto, ea tamen magis remota, ideoque interior a Sozomeno appellata, seu ἔνδον τῶν καθ' ἡμᾶς Ἰνδῶν, id est, Nubiensium vel Indorum Æthiopum supra Ægyptum. Sed utraque regio unicam Indiam Æthiopicam constituit.

23. *Errores geographici Rufini.* — Non hinc discedam quin monuero, non opera veræ geographiæ Rufinum ejus parum peritum, sed propriis ejus verbis, cum antiquis collatis, intelligendum esse; præcipue autem Rufinus hallucinatur et sibimet contradicit; ait enim divum Matthæum sortitum esse Æthiopiam, id est Æthiopiam Ægypto vicinam, seu Nubiam modernorum geographorum, non vero Abyssiniam. Addit sanctum Thomam prædicasse in Parthia, et S. Bartholomæum in India citeriori, ac præterea inquit: « Inter quam Parthiamque media, sed longo interior tractu India ulterior jacet. » Hoc in loco Rufinus omnia turbat; regio enim quæ inter Æthiopiam et Parthiam seu Persiam jacet, est Arabia Felix, seu Sabæorum terra, quæ est adhærens Æthiopiæ, appellatæ etiam Indiæ, et media inter Indiam istam et Parthiam, ut chartæ geographicæ ostendunt. Arabia vero Felix India interior vocabatur, ut discimus ex Philostorgio lib. 2, cap. 6, ubi narrat Indos a Bartholomæo conversos fuisse: « Interiores Indos, » qui secundum geographos idem sunt ac uberiores, « quotquot Christum colere ex Bartholomæi apostoli institutione didicerunt........ Hos autem Indos, olim quidem Sabæos ait » Philostorgius « esse dictos ab urbe Saba, quæ caput est totius gentis; nunc vero Homeritas vocari. » Sabæi isti ulteriores erant et interiores respectu Ægypti, si compararentur Æthiopibus Indis vocatis qui usque ad Catadupas seu cataractas Nili extendebantur.

24. *Deteguntur et corriguntur.* — Quare hoc loco Rufinus dupliciter errat; primo Indiam Orientalem, quo *Metrodorus* profectus est, cum Sabæa seu India ulteriori, in qua *Bartholomæus* Evangelium prædicavit, confundit, et Indiam citeriorem seu exteriorem eidem apostolo attribuit, ex imperitia geographiæ. Etiamnum aliqui viri doctissimi in hac geographiæ parte graviter errant. Verum *Abyssina*, præcipueque regnum Tigridis limitaneum Arabiæ seu Æthiopiæ sub Ægypto, jungi possunt cum Sabæis, quia constat eorum incolas descendisse ab istis, qui mare Rubrum trajecere et in Æthiopia sedem fixere. Indeque qui regnum Tigridis inhabitant lingua loquuntur ab arabica manifeste deducta, et quæ in nullo convenit cum aliorum Æthiopum linguis, eaque litteralis est, et in officio divino usurpatur, ac in libris scribendis adhibetur, licet a populo non intelligatur.

25. *Præsens status urbis Axumarum.* — Sed, ut huic de Frumentio et conversione Æthiopum narrationi finem tandem imponam, regia Habessinorum urbs totiusque regni metropolis *Axuma* sensim decrevit, ex quo a regibus suis, aula procul abscedente, deserta fuit. Eam pulcherrimis structuris, basilica, obeliscis, epitaphiis, aliisque ædificiis regiis ornatam olim fuisse, aliqua *litteris ignotis* inscripta, quæ adhuc visuntur, argumento sunt; at bellis dejecta, vel vetustate exesa. Urbs ipsa diruta et pago similior est, et ut ait Ludolfus in Historia Æthiopica lib. 2, cap. 11, ita invasione Turcarum vastata fuit, ut hodie vix centum colonis habitetur, et urbem magnam fuisse rudera tantum ostendunt. Sita est in decimo quarto et dimidio gradu latitudinis septentrionalis, campis circum fertilibus iisque amœnis, atque regiæ urbi convenientibus. Quadraginta quinque leucis Lusitanicis, sive sex vel septem dierum itinere ob interjacentes montes difficili a mari Rubro distat. Auspicia regni eo in loco capessere soliti sunt prisci reges, sed præter Axumam nullæ in Habessinia urbes et pauca oppida sunt. Ædificia ob vilitatem facile deseruntur et desolantur, quippe vicatim habitant Habessini, de quibus plura idem Ludolfus. Quæ ad supplendos Annales hic fusius explicanda fuere.

SILVESTRI ANNUS 15. — CHRISTI 328.

1. *Athanasius diœcesin visitat.* — Christi Domini annus trecentesimus vicesimus octavus consulatu Januarii atque Justi reperitur Fastis adscriptus : quo S. Athanasius, qui ante superiorem annum creatus episcopus Alexandrinus, mox lacessitus Meletianorum calumniis, conniventibus Eusebianis, anno proxime elapso (ut vidimus) laborantibus iis pro restitutione Arii Alexandriam, in præsentem usque annum dire exagitatus est, repulsis his, persuasoque Constantino, tandem quievit : nactusque nunc primum hosce tranquillitatis dies Alcyonios diutius expectatos, ut susceptum episcopale munus, uti par erat, obiret; quod magis sibi necessarium visum est, opus aggreditur, perdifficile quidem, nempe ut universam eamdemque amplissimam Alexandrinæ Ecclesiæ subjectam perlustrando diœcesin, quod hæresis et schisma pravique mores in Ecclesiis corrupissent, vigilantissimo studio restauraret, restitueretque in eis fidem et pacem exulem, moresque corruptos ecclesiastica disciplina componeret. Jam tertius agebatur annus, ex quo, Alexandro prædecessore defuncto, Alexandrinæ Ecclesiæ gubernacula susceperat ; cum visitans ecclesias peragravit Ægypti provincias, Alexandrinæ subjectas Ecclesiæ.

2. Hujus quidem peregrinationis ex episcopali susceptæ munere idem ipse meminit [1], cum quid tunc sibi contigerit in emendatione temeritatis Ischyræ pseudopresbyteri narrat his verbis : « Mareotis regio quædam Alexandrina est, ubi quondam Meletius schisma inducere non potuit. Cum igitur ibi ecclesiastici certas suas sedes obtinerent, et presbyteri synaxes in Ecclesia celebrarent, populusque in quiete esset : Ischyras quidam, ut nequaquam clericus, ita moribus improbissimus, conatus est sui pagi incolas decipere, jactans sese clericum esse. Id ubi rescivisset ejus loci presbyter, mihi tum ecclesias perlustranti renuntiavit. Ego igitur illum ipsum cum Macario presbytero ablego ad Ischyram accersendum ; quem cum morbo decumbentem in cubiculo invenissent, patri injunxere, ut filio denuntiet, ne tale quid, quod de eo ferebatur, tentaret. Ille autem ubi a morbo surrexisset, et ab amicis atque adeo suomet ipsius patre coerceretur, ad Meletianos confugit, » etc. Quomodo vero hinc Meletiani in Macarium calumniam de fracto calice compararint, et novas easdemque enormes accusationes adversus Athanasium concinnarint, suo loco dicturi sumus : relegamus modo pacifice iter ejus, de prœliis acturi postea.

3. Cum igitur S. Athanasius cunctas ex officio visitaret ecclesias, non in civitatibus tantum, oppidis, atque vicis positas, sed et quæ in solitudinibus desertisque locis penes sanctos monachos erant, invisit. At quo pacto visitatione eadem ad monasterium S. Pachomii pervenerit, sic habent Acta ipsius [1] : « Hoc autem tempore venit ad Alexandrinum episcopatum sanctissimus Athanasius ; qui cum magno studio cuperet superioris Thebaidis et Syenes Dei Ecclesias videre, et eas per spiritualem suam doctrinam confirmare, prætemavigavit Tabenise. Cum autem hoc cognovisset Pachomius, egressus est cum fratribus in gaudio et exultatione animi, cum psalmis et hymnis, ut susciperent pontificem : erat autem circa eum magna turba fratrum, Deum laudantium propter ejus adventum. Pachomius vero non aperiebat se ipsum, sed se subtrahebat et occultabat in fratrum multitudine : Tentyrorum enim Ecclesiæ episcopus pro ipso rogabat S. Athanasium, dicens : Habeo patrem monachorum in locis mihi subjectis, virum admirabilem et magnum, et vere hominem Dei : quamobrem rogo tuam sanctitatem, ut eum constituas patrem omnium monachorum, cum susceperis jam munus pontificatus. Et ideo se subtrahebat senex et celabat inter fratres, donec venit Athanasius. Audiens autem ejus ex Deo zelum, et vitam quam agebat in virtute, et persecutiones quas sustinuit pro Salvatore in fide veræ confessionis, et ejus quidem charitatem in omnes, præcipue autem in fratres, valde gaudebat, et eum quidem amplectebatur, Deum laudans. » Hæc de his ibi.

4. Qui igitur anno primo belli Liciniani Pachomius natus erat annos viginti, eo anno scilicet, qui Domini numeratur (ut dictum est superius) trecentesimus decimus sextus, erat hoc anno ætatis annorum triginta duorum, habens monasticæ institutionis annos duodecim. Quamobrem quod ipse in Actis illis senex sit dictus, veneratione potius quam ætate sic nominatus apparet, utpote quod pater multorum monachorum effectus erat, qui et ipsi egregia flo-

[1] Athan. Apolog. II.

[1] Vita S. Pachomii Sur. tom. III.

fuerunt sanctitate. Sed præter monachorum monasteria, sanctorumque virorum cœtus in unum ibi collectos, cum ejus soror ad ipsum venisset et ejusdem vitæ genus arripuisset, sanctarum quoque virginum cœnobium crevit : quod senioris atque sanctioris monachi curæ subjectum, velut cælestium spirituum absque carne degentium habitatio factum est; de his enim præclara admodum scriptorum monumentis consignata sunt. Acceperat S. Pachomius, veluti alter Moyses, in deserto divinas leges, quibus suos ad vitam in terris perfectam beatamque ducendam imbueret.

5. At ad Athanasium universas Ægypti ecclesias et ipsa monasteria perlustrantem redeamus : qui enim Pachomium invisit, magnum quoque Antonium monachorum omnium fama celeberrimum, utpote antiquiorem, et vitæ præstantia sanctiorem, atque cœnobitarum omnium auctorem et principem, quocum ab adolescentia assueverat, et (ut ipse in ejus Vita a se scripta testatur) inservierat, visitavit, ad eumque benedictionis gratia duo pallia attulit, quorum altero (ut auctor est S. Hieronymus [1]) Pauli primi eremitæ corpus, cum ex hac vita migrasset, ejus rogatu, festine allatum involvit : alterum idem Antonius moriens, eidem, qui dederat Athanasio, ultimo legavit elogio, dicens [2] : « Melotem et pallium tritum, cui superjaceo, Athanasio episcopo date, quod novum ipse detulerat. » Cum vero illud ab eo ad se allatum, non missum dicat, plane significat, Athanasium S. Antonium visitasse nec ipsum modo, sed et monachos ejus discipulos, Ecclesias atque monasteria in eremo posita episcopali munere perlustrasse. Cæterum ipse Athanasius in præfatione testatur, se Antonium sæpe visitasse, imo et olim eidem aquam ferentem sedulo officio ministrasse. Sed admiranda plane in his quoque elucet Athanasii in omnibus spectata modestia : quippe qui res gestas Antonii scribens, nunquam de ejusmodi congressu cum eodem vel verbum facit : verum et quæ tum cum ipso, tum cum aliis viris sanctissimis transacta fuerint, haud dubium memoria digna, silentio obvoluta reliquit; ne videretur, dum aliorum præclaras res gestas contexeret, suarum ipsius laudum prædicator existere; malens recte factorum periclitari memoriam, quam modestiam.

6. *De magno Antonio monachorum parente.* — Sed ex quo Athanasii assectantes vestigia pervenimus ad Antonium, hic paululum subsistemus. His quidem temporibus ejusdem percelebris fama adeo percrebuerat, ut esset ubique terrarum diffusa : nam cum Alexandria existeret (ut ex Dione diximus) totius orbis emporium; quæ natio potuit ignorasse, quæ ibidem fuissent ore omnium pervulgata ? Sed et quod Constantinopolim ejusdem fama pervasit, et in ipsa regia Constantini summo honore nomen Antonii haberetur, aliis quoque colendi ubique hominem amplissimus patuit omnibus aditus : quod idem ejus Vitæ scriptor Athanasius admirans ait [1] : « Hoc etiam, fratres, quod per omnes provincias amor ejus et fama volitavit, quem nec librorum disseminatorum oratio luculenta, nec mundanæ sapientiæ disputatio, nec generis nobilitas, nec opum infinita congestio commendavit; cui omnium ore est adscribendum, nisi Christo, cujus hoc donum est; qui devotos ejus animos erga suam prævidens majestatem, hominem alio pæne orbe celatum, inter tantas positum solitudines, Africæ, Hispaniæ, Galliæ, Italiæ, Illyrico, ipsi etiam, quæ urbium caput est, Romæ, ut in exordio promiserat, demonstravit ? » At vero quonam modo non solum Antonii nomen, sed et ejusdem ad summam perfectionem compositum vitæ genus toto christiano orbe fuerit propagatum, paulo inferius suo loco dicetur.

7. Antonii igitur virtutum vehementi fama commotus, atque in omnibus persuasus Constantinus imperator religiosissimus, atque filii ejus Cæsares, ad eum pietatis ergo, officii, et amoris plenas litteras dedere; ut quem tam longe positum non liceret aspicere atque præsentem alloqui, internuntio litterarum inviserent, et cum eo pariter loquerentur. Testatur id quidem ejus res gestas relegens S. Athanasius dicens [2] : « Hoc in eo viro admirabile est, ut hominem in extremo mundi limite conditum, et principum favor, et omnis celebraret aula regalis. Nam et Constantinus Augustus, et ejus liberi Constans atque Constantius, talia cognoscentes, crebro ad ipsum quasi ad patrem missis litteris, obsecrabant, ut reciprocis se scriptis exhilararet. At ille ejusmodi manens, qualis antequam litteræ ad eum venirent fuerat, nec salutatione principum movebatur, et tanquam non acceptis litteris, convocatis monachis, aiebat : Reges sæculi ad nos miserunt epistolas. Quæ hic Christianis adhibenda admiratio est ? Licet enim diversa sit dignitas, attamen eadem nascendi et moriendi conditio est. Illa sunt omni veneratione percolenda, illa toto animi affectu retinenda sunt, quod hominibus Deus legem scripserit, quod per Filium suum propriis Ecclesias ditarit eloquiis. Quæ monachis ratio est cum regum epistolis ? Cur accipiam litteras, quibus consueta nesciam reddere salutationis obsequia ? Igitur rogatus ab universis fratribus, ut christianos reges suis litteris refrigeraret, ne scilicet per silentium ejus exasperarentur, ad susceptas litteras convenientia rescripsit. Laudavit primum, quod Christum colerent; deinde salutaria persuasit, ne magnam putarent regiam potestatem; ne præsentis carnis imperio tumentes, se homines esse nescirent, et a Christo judicandos obliviscerentur. Ad postremum clementiæ circa subjectos et justitiæ, curæ quoque inopum admonuit; atque unum sempiternum esse regem omnium sæculorum Christum Jesum, epistolis testatus est. His principes susceptis vehementissime lætabantur, » etc.

[1] Hier. in Vita Pauli primi eremitæ. — [2] Athanas. in Vita Anton. in fin.

[1] Athan. in Vit. Anton. in fine. — [2] Athan. in Vtia Anton.

8. Cæterum non Christum colentes tantum, sed et Gentiles, et qui inter eos præ cæteris in Christianam religionem oblatrare consueverunt philosophi Antonium invisere, et cum eo sermones conferre cupierunt : etenim moleste ferebant, illitteratum hominem tam eximio ferri præconio, quasi summum philosophiæ verticem attigisset. Quorum cum ipso congressum ab Athanasio conscriptum hic intexere dignum existimamus. Si enim victorias ex hostibus armatis, crucis virtute partas, superius enarrasse, pergratum fuit; quanto jucundius accipi debet, absque armis hostes Christi insuperabiles, potentia crucis penitus demonstrare superatos? Audiamus igitur Athanasium isthæc ipsa diserte admodum scribentem [1] : « Erat, inquit, valde sapiens; et hoc in se mirabile habebat, quia, cum litteras non didicisset, ingeniosissimus et prudentissimus, immobilis et mansuetus erat. Aliquando enim philosophi duo gentiles venerunt ad eum, putantes Antonium se posse decipere : erat vero in superiore monte. Quos cum vidisset, paganos esse intellexit ex vultu, et procedens ad eos per interpretem ita cœpit loqui : Quare tam longe ad stultum hominem venire sapientes se vexare voluerunt? Illis dicentibus, non esse illum stultum, sed et nimium sapientem, vigilanter respondit : Si ad stultum venistis, superfluus est labor vester : si autem putatis me sapientem esse et sapientiam habere, bonum est : imitamini quod probatis, quia bona convenit imitari. Si ego ad vos venissem, vos imitarer; sed quia vos ad me, quasi ad sapientem venistis, estote, sicut ego sum, christiani. Abscesserunt philosophi, utrumque mirantes, et acumen ingenii, et dæmonum expulsiones.

9. « Alios quoque similiter mundi sapientes, qui eum irridere cupiebant, quia litteras ignoraret, tali disputatione colligavit, dicens : Respondete mihi, quid prius, sensus an litteræ? et quid cujusque exordium? sensusne ex litteris, an litteræ oriuntur ex sensu? Illis asserentibus quod sensus esset auctor atque inventor litterarum, ait : Igitur cui sensus incolumis est, hic litteras non requirit. Quis præsentium post hanc colluctationem non exclamarit, cum obstupuerint, et ipsi victi sint, tantam in imperito sagacitatem animi admirantes? Neque enim ut in solitudine et montibus versatus atque omnem ibidem exigens vitam, agrestis et rudis erat, sed jucundus atque affabilis : sermonem secundum Apostoli præceptum divino conditum sale proferebat, ita ut invidia careret, et amore omnium potiretur. Inter hæc, quasi parum esset, bis gentilitatem fuisse superatam, et tertio venerunt viri ad eum omnis sæcularis prudentiæ nube cæcati, atque universis philosophiæ studiis artium suarum æstimatione doctissimi.

10. « Hi cum rationem ab eo exigerent fidei, quam in Christo habemus, et niterentur argula sophismatum interrogatione de divina cruce eum illudere, in silentium paululum voce compressa, primo eorum misertus errorem est; deinde per interpretem, qui ejus verba in græcum diligentissime solebat exprimere, sermonem ita exorsus est, dicens : Quid pulchrius est, quidve honestius, crucem colere, an adulteria, parricidium, vel incestum his assignare quos colitis? cum in altero sit contemptus mortis, insigne virtutum; in altero turpis religio, obscœnitatis magistra. Quid melius, dicere, quod Dei Verbum manens ut erat ob salutem nostram humanum corpus assumpserit, ut societate immortalitatis nos eveheret ad cælum, participesque naturæ cælestis efficeret; an, ut ipsi asseritis, divinæ mentis haustum ad terrena veneranda caput submittere, et pecudum atque serpentum formis cæleste nomen (numen) includere? » Erant hi (ut apparet) Platonici philosophi, qui aiebant animam esse divinæ mentis manationem atque substantiam. Sed subdit :

11. « Quo ore Christianorum credulitatem audetis irridere, dicentium Christum Filium Dei sine sui detrimento et cœpisse esse quod non erat, et mansisse quod fuerat; cum ipsi animam de cælestibus detrahentes, non hominum tantum, sed et pecudum soleatis sepelire corporibus? Christiana credulitas pro salute mundi Deum suum venisse testatur; vos vero innatam animam prædicantes, ultro citroque transfertis. Christiana fides, quæ omnipotentiam Dei clementiamque veneratur, consequenter dicit incarnationem Deo fuisse possibilem, ita tamen, ut non evacuaverit dignatio dignitatem. Vos autem, qui animam ex splendidissimi Dei fonte manantem turpiter decidisse jactatis, qui mutabilem et convertibilem eam post sui diminutionem audetis asserere, jam illam quoque naturam dominam sæculorum per animæ contumelias impia lingua temeratis : imagine enim, quæ secundum nos naturalem similitudinem sui retinet auctoris, cui una est ex quo defluit eademque substantia, humilitates proprias et injurias consequenter ad suam remittit originem. Igitur animadvertite contumelias animarum ad patrem (ut appellatis) earum per vestram blasphemiam redundare. » Argute quidem retorquet illorum de Verbi incarnatione derisionem; nam cum unam tantum Christiani credant Dei incarnationem, et eamdem absque Verbi aliqua mutatione vel injuria; illi vero, quot homines, quotque bestiæ unquam fuerint, tot Dei factas esse fateri conabantur incarnationes, cum dicerent animas divinam esse substantiam, easdemque turpes fieri, et ignominiosas, atque peccatis obnoxias. Sed et ad id, quod objiciebant illi de cruce Christi, respondit, hæc subdens :

12. « Crux Christi Domini Dei nostri hic nobis ingeritur. Rogo, quæ hæc est religionis obscœnitas? Nonne potius est, crucem attollere, aut alicujus alterius generis mortem ab iniquis hominibus illatam patienter sustinere, quam Isidis plangere post Osyrim vagos incertosque discursus? Pudeat vos, quæso, insidiarum Typhonis; pudeat Saturni fugæ, et devorationis crudelissimæ liberorum. Erubescite parricidium Jovis et incestum; erubescite raptum ejus et coitum mulierum et puerorum, » etc. Multa subdit

[1] Athan. in Vit. Anton.

gentilitiæ superstitionis deorum turpia et obscœna, ac demum pulchro hoc dilemmate philosophos urget: « Æquo (deprecor pro vestra salute) nostra dicta pensate judicio. Cuncta, an nihil, libris credenda sunt christianis? Si nihil, nec crucis quoque, cui detrahitis, nomen agnoscitis. Si universa credenda sunt, cur, cum in iisdem libris cruci resurrectio copuletur, passionem divinam stolido laceratis eloquio, et non statim jungitis cæcorum visum, surdorum auditum, claudorum gressum, lepræ emundationem, serviens ambulanti Deo suo mare, dæmonum fugas, resurrectionem mortuorum, et defunctorum ab inferis reditus? » His dictis, et illa confutavit quæ illi dicere potuissent de allegoriis, quibus iidem contegere solerent pudenda deorum, et cuncta referre ad cælestia corpora et naturæ diversos motus; ostendens magna affici ignominia Creatorem, si debitum sibi honorem et gloriam, non ipsi, sed impendant homines creaturis.

13. Demum ab opere et experimento ipso veræ fidei atque religionis probationem adducit, et consentientibus illis, ipsa facta esse verbis potentiora, et virtutem sermone præstantiorem, hæc adjicit: « Nos Christiani mysterium vitæ nostræ non in sapientia mundi habemus repositum, sed in virtute fidei, quæ nobis a Deo tributa per Christum est. Hanc orationis meæ veritatem, quotidie quæ geruntur, ordo commendat. Nobis imperitis et litterarum vestrarum ignaris, ad dignationem ejus solum verba sufficiunt. Ecce nos tot gentilitatis gregibus abstracti, in universum orbem quotidie propagamur; vobis vero post adventum Domini nodosæ sophismatis defecerunt versutiæ. Ecce nos simplicem Christi fidem edocti, idololatriam debellavimus; et per prædicationem ignominiosæ crucis aurata templa conciderunt. Vos, si potestis, ostendite, qua contextione verborum gentilitatem Christo præponere suaseritis. Per omnes jam terras Deus Dei Filius Christus est agnitus; nihil eloquentia sophismatum, nihil disputatio philosophiæ multitudini potest obesse credentium. Crucifixum nominamus; et universi dæmones, quos vos ut deos colitis, rugiunt, atque ab obsessis corporibus ad primum Dominicæ crucis signum fugantur. Ubi sunt illa fabulosa oracula? ubi Ægyptiorum incantationes? quo magorum profecta sunt carmina? Certe nunc vastata sunt omnia, cum de sua cruce mundo Christus innotuit. Nihilominus vos, prætermissis debilitatorum catervis, gloriosam Jesu Christi mortem irridere conamini.

14. « Illud autem quale est, quod nunquam regio furore concussa gentilitas, imo sæculo cara, et hominum præsidiis fulta, jam corruit: nos Christi famuli quo plus premimur, eo magis assurgimus et floremus? Vestra simulacra ornatis quondam septa parietibus, jam vetustate collapsa sunt: Christi vero doctrina, quæ vobis stultitia videtur et ludus, licet tyrannica persequentium principum tentamenta pertulerit, licet variis sit incursata terroribus, nullo tamen terrarum orbe concluditur, nullo barbararum gentium fine prohibetur. Quando tot simul in se convenere virtutes? continentia in matrimonio, virginitas in Ecclesia, floret martyrum pro Domino suo gloriosa constantia, quorum omnium crux Christi principium est.

15. « Cum interim vos inter tantos virtutum choros syllogismorum retia tenditis, et veram rerum lucem tenebrosis conamini argumentationibus obvolvere: ecce vos (ut dixit Doctor noster [1]) non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in fide apertissima suademus, quæ verborum affirmationem prævenire consuevit. Adsunt quippe patientes a dæmonibus vexati. Quos cum in medium produxisset, verba repetivit, dicens: Nunc vos collectionibus vestris, et quo vultis malefico carmine, deos vestros, quos putatis, expellite. Sin autem non potestis, victas submittite manus, et ad Christi trophæa confugite, et statim Crucifixi fidem majestatis potentia prosequetur. Dixit et invocato Jesu nomine, cum vitale signum in sacro numero Trinitatis pressisset in frontibus; una cum expulsis dæmonibus vana præsentium philosophorum confutata sapientia est: expaverunt enim, stupentes hominem, cui post tantum ingenium affluxerat signorum divinorum largitio. At ille universa Christo, qui curaverat, adscribens, usus est affatu reciproco, et ait: Nolite putare me his sanitatem dedisse; Christus per servos suos facit ista miracula; credite, et vos videbitis, quia devota Deo fides, non eloquentiæ vanus tumor talia signa mereatur. Confugite ad Crucifixi legem, nosque ejus imitamini famulos, et hac scientia contenti sitis, et nulla deinceps sæcularis impudentiæ argumenta quæratis. Hactenus Antonio dicente, miro philosophi stupore perculsi, cum honorifico salutatu ab eo recedentes, multum ejus sibi fatebantur profuisse conspectum. » Hucusque de his Athanasius.

16. Cum vero (ut idem auctor testatur) ex omni hominum genere ad eum invisendum confluerent, et ab eodem ad contemptum sæculi et perfectæ vitæ studium arripiendum sedulo invitati, idem vivendi genus et institutum capesserent; complura condidit monasteria, cœnobiticæque ipse primus vitæ jecit in eremo fundamenta; adeo ut cœnobitarum monachorum idem institutor sit habitus, vel potius restitutor, si Essenorum, qui in Ægypto sub Marco primo Alexandrinorum episcopo floruerunt, ratio aliqua habenda esse videatur: quos christianos fuisse, suo loco superius perspicue demonstravimus. Porro gravioribus persecutionum procellis obortis, quibus non Christiani tantum simul agentes, et conventus publice celebrantes, sed et latentes in penetralibus aliisque latibulis, quæsiti abriperentur ad necem, intermitti illud cœleste vivendi genus oportuit: quod S. Antonius non modo restituit, verum longe lateque in christianum orbem copiosissimo fœtu propagavit.

17. Erant quidem ante Antonium qui timore persecutionis civitatibus derelictis, sive ruri, sive in desertis locis abditi, angelis similem vitam duce-

[1] I. Cor. II.

bant; quorum nonnullos ex Eusebio diximus fuisse martyrio coronatos: reperit et horum aliquos ipsemet Antonius, cum ut illatam Ecclesiæ persecutionem vitaret (ut dictum est) in desertum locum secessit, et ab uno illorum prima rudimenta monasticæ institutionis accepit; quæ perfecit delitescens in solitudine: cum postea divino afflatus numine monachos in unum collegit, et in diversa loca, tanquam in diversis alveariis apum examina, distribuit, qui sub ejus disciplina a sæculi abdicatione ad monasticam professionem amplexandam fuerant persuasi. De his enim sic Athanasius [1]: « Erant in monte monasteria, tanquam tabernacula, plena divinis choris psallentium, legentium, orantium: tantumque jejunandi et vigiliarum ardorem cunctorum mentibus sermo ejus afflaverat, ut futuræ spei aviditate ad mutuam charitatem et misericordiam indigentibus exhibendam jugi studio laborarent, qui infinitam regionem quamdam et oppidum a mundana conversatione sejunctum plenum pietatis et justitiæ videbantur incolere, » etc. Quam autem illustrata esset Ægypti eremus sanctorum monachorum classibus, S. Joannes Chrysostomus narrat his verbis [2]: « Denique si quis nunc ad Ægypti veniat solitudines, paradiso quovis omnem illam videbit eremum digniorem, et innumerabiles angelorum cœtus in corporibus fulgere mortalibus, » etc. Sed quonam modo in immensum auctus et dilatatus sit monasticus ordo, institutam prosequamur orationem.

18. Qui igitur Antonium adeuntes, eidem se subjecere discipuli, ex iis alii in eisdem cum illo montibus monasticam exercuere disciplinam: alii vero eadem ex palmita palmites succidentes, et in diversis provinciis complantantes, brevi tempore factum est, nempe hoc ipso sæculo, ut replerint terrarum orbem tam sancta propagine, nimirum Palæstinam, Syriam, Asiam Minorem, Cappadociam, Pontum, Armeniam, Mesopotamiam, et boreales regiones, usque ad latrones Bessas et Dacos; de quibus S. Paulinus hæc cecinit [3] in reditu S. Nicetæ viri sanctissimi, a quo accepit quod scribit:

O vices rerum bene versa fama!
Invii montes prius et cruenti,
Nunc tegunt versos monachi latrones
Pacis alumnos.

Sanguinis quondam, modo terra vitæ est;
Vertitur cælo pia vis latronum,
Et favet Christus supera occupanti
Regna rapinæ.

Mos ubi quondam fuerat ferarum,
Nunc ibi ritus viget angelorum,
Et latet justus, quibus ipse latro
Vixit in antris, etc.

Sed et de Bessis meminit S. Hieronymus [4] cum scribens ad Heliodorum hæc ait: « Indus, Persa, Gothus, Ægyptius philosophantur: Bessorum feritas, et pellitorum turba populorum, qui mortuorum quondam in feriis homines immolabant, stridorem suum in dulce crucis fregerunt melos: » et ad Lætam [1]: « De India, Perside, Æthiopia monachorum quotidie turmas suscipimus: » eorum scilicet qui ad loca sancta visenda pietatis ergo ventitabant.

19. Non est igitur quod quis hujuscemodi vitæ instituti Basilio primas tribuat, quæ debentur Antonio: Basilius enim imitator potius accessit, quam inventus sit auctor; qui nec aliud profitetur, cum ad Neocæsarienses adversus subdolos operarios, eos subvertentes, scribit his verbis [2]: « Accusamur vero et hujus, quod homines habeamus monachos pietatis studiosos, qui mundo renuntiarint, et universis sæculi istius curis, quas Dominus comparat spinis fertilitatem verbi impedientibus. Qui hujusmod sunt, mortificationem Jesu in corpore circumferunt, ac cruce quisque sua accepta, Deum sequuntur. Ego vero omnem vitam meam impenderem, ut mihi possent talia impingi delicta, haberemque apud me viros, qui, me doctore, hoc pietatis studium amplexi hactenus fuerint. Nunc autem in Ægypto quidem audio talem esse virorum quorumdam virtutem, et forsan in Palæstina quoque sunt qui ad Evangelii normam vitæ suæ conversationem perfectam reddant. Audio et in Mesopotamia viros esse perfectos atque beatos. Nos vero perfectis collati, pueri sumus. Sunt autem et feminæ evangelicam vitam amplexæ, quæ virginitatem quidem nuptiis præferunt, sensum vero carnis servituti subjiciunt, et beato luctui immorantes, beatæ sunt ex proposito, ubicumque terrarum degant. Apud nos vero ista, qui primis adhuc elementis ad pietatem instituimur et initiamur, minuta sunt ac rudia. » Hæc Basilius.

20. Sed et Joannes Chrysostomus [3], agens de clarissimis viris qui in Ægypti solitudine floruerunt, de feminis etiam idem vitæ institutum arripientibus, isthæc subdit: « Atque hæc non in viris solum, verum etiam in feminis splendere conspicias. Nam illæ quoque non minori, quam viri, virtute decorantur; non clypeo arrepto in equum insilire callentes, ut honestissimi illi ac sapientissimi Gentilium jubent magistri; sed multo certe vehementius bellum gerentes. Communis enim illis ac viris adversus diabolum pugna est, contraque hujus mundi potestates: nec uspiam teneritudo sexus his congressibus impares facit; non enim natura corporis, sed voluntate animi exercentur ista prœlia: propterea sæpe in hujusmodi acie fortius viris feminæ decertarunt, ac trophæis insignibus claruerunt. Non ita variis astrorum choris cælum refulget, ut Ægypti eremus innumeris monachorum ac virginum distinguitur atque illustratur habitaculis. » Hactenus Chrysostomus. Sed nec caruit hoc sæculum cœnobiis sanctarum virginum orbis Occidentalis: at de

[1] Athan. in Vit. Anton. — [2] Chrysost. hom. 8. in Mat. c. 2. — [3] Paul. in car. ult. de reditu Nicetæ ad Natal. S. Felicis. — [4] Hier. epist. III.

[1] Hier. epist. VII. — [2] Basil. epist. LXIII. — [3] Chrysostom. in Matt. hom. 8.

his inferius dicturi sumus; sæpe enim accidet, ut de hujusmodi vitæ professoribus se offerat scribendi occasio; nunc autem hæc de Ægyptiis et Orientalibus monachis libasse sufficiat: de Occidentalibus vero pauca tantummodo summatim subdidisse satis erit; nimirum certum exploratumque esse, ejus orbis provincias ferme omnes una cum insulis hoc eodem sæculo fuisse refertas agminibus monachorum. Licet enim nunquam antea defuerint viri sancti, qui seorsum ab aliis agerent solitarii, atque persecutionum ingruentium occasione potissimum laterent (quod de his similibus loquitur Apostolus [1]) « in speluncis et cavernis terræ, circuientes in melotis et pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus. » Ut tamen esset tam virorum, quam mulierum cœtus, qui monasticam exercerent disciplinam, id primum accepit Roma ab Antonio isto Magno per Athanasium episcopum Alexandrinum; a Romana vero Ecclesia, velut e promptuario disciplinæ, aliæ omnes Occidentalis orbis Ecclesiæ mutuatæ sunt, omnes ex more cupide amplexantes, quod vidissent Romam esse secutam.

21. Sed de instituto monastico ab Ecclesia Romana suscepto, inferius suo loco dicturi sumus; modo autem illud satis præstitisse hoc amplius cæteris Romanam Ecclesiam, ut ipsa prima voluerit etiam intra Urbem et in suburbiis cœnobia monachorum: quod quidem æmulatæ sunt nobiliores Ecclesiæ, ut Mediolanensis, quæ primum monasterium juxta civitatem positum habuit, ut S. Augustinus testatur [2], qui de his quæ tum Romæ, tum Mediolani viderat, hæc tradit [3]: « Vidi ego diversorium sanctorum Mediolani non paucorum hominum, quibus unus presbyter præerat, vir optimus et doctissimus. Romæ etiam plura cognovi, in quibus singuli gravitate atque prudentia et divina scientia præpollentes cæteris secum habitantibus præsunt christiana charitate, sanctitate, et libertate viventibus. Ne ipsi quidem cuiquam onerosi sunt, sed Orientis more, et Pauli apostoli auctoritate, manibus suis se transigunt. Jejunia etiam prorsus incredibilia multos exercere didici, non quotidie semel sub noctem reficiendo corpus, quod est usquequaque usitatissimum; sed continuum triduum, vel amplius sæpissime sine cibo ac potu ducere: neque hoc in viris tantum, sed etiam in feminis, quibus item multis viduis et virginibus simul habitantibus, et lana ac tela victum quæritantibus, præsunt singulæ gravissimæ probatissimæque, non tantum in instituendis componendisque moribus, sed etiam instruendis mentibus peritæ atque paratæ. » Hæc Augustinus. Tam avide enim Occidentales Ecclesiæ ejusmodi sanctissimæ vitæ genus sunt amplexatæ, ut et clerici idem ipsum fuerint æmulati, in suis Ecclesiis ita degentes; et in Ægypto monachi, in desertis solitudinibus habitantes.

22. Qui vero in orbe Occidentali monachismum conjunxerit clericatui, prædicatur a sancto Ambrosio S. Eusebius episcopus Vercellensis, qui apostolica (ut dicemus) legatione perfunctus, in Ægyptum profectus est, et Alexandriæ adversus Arianos Concilium habuit, sanctorumque monachorum institutum (ut par est credere) diligentius perquisivit, et studuit clericali vitæ conjungere: hæc enim inquit Ambrosius [1]: « Primus in Occidentis partibus diversa inter se Eusebius sanctæ memoriæ conjunxit, ut et in civitate positus, instituta monachorum teneret, et Ecclesiam regeret jejunii sobrietate; » et post aliqua: « Hæc igitur patientia in S. Eusebio monasterii coaluit usu, et durioris observationis consuetudine hausit laborum tolerantiam. Namque hæc duo in attentiore Christianorum devotione præstantiora esse quis ambigat, clericorum officia et monachorum instituta? » etc. Quod ipsum præstantissimum vitæ genus S. Martinus episcopus Turonensis transvexit in Gallias, et S. Augustinus in Africam: qui admirabili quadam connexione duo hæc (ut dictum est) omnium perfectissima vitæ genera, clericorum et monachorum, in unum pariter conjungentes, tanquam lucidissimis astris, ut olim martyres tempore persecutionis, in pace, Christi Ecclesiam exornarunt.

23. At parum visum est Athanasio monachorum instituta in clerum civitatis Ecclesiarum transferre; sed ipsos sanctissimos monachos, quos cæteris nosset moribus et peritia antecellere, in episcopos diversarum Ecclesiarum adscivit, quod fortissimos hos fore sciret adversus ingruentem Arii hæresin pugnatores, et quasi munitissimas turres contra Meletianos schismaticos. Quinam vero hi essent, qui ad episcopale munus obeundum fuerint ab eo postea accersiti, hocque visitationis tempore diœcesi cogniti atque delecti; idem ipse Athanasius ad Dracontium monachum scribit, quem contentiosius reluctantem ad idem ministerium suscipiendum expertus, his monet post multa [2]: « Neque enim tu solus ex monachis es constitutus, » episcopus scilicet, « neque solus monasterio præfuisti, neque solus a monachis delectus es. Nosti enim Serapionem monachum esse, et quot monachorum præfectum. Neque a te ignoratur, quot monachorum pater fuerit Apollonius. Nosti Agathonem, neque ignotum habes Aristonem. Memor es Ammonii cum Serapione peregre profecti. Fortassis etiam audisti de Cue in superiori Thebaide: poteris etiam resciscere de Paulo, qui est apud Latos, et de aliis multis: et tamen isti episcopi constituti, non contradixerunt; sed habentes pro exemplari Eliseum, et conscii quid Elias egerit, et eruditi quid discipuli Christi Apostolique fecerint, susceperunt hanc curam, neque ministerium hoc aspernati sunt: neque propterea se ipsis deteriores facti sunt; sed et laboris mercedem expectant, proficientes ipsi, aliosque proficere adhortantes. Quot ab idolis converterunt? Quot a furiosa et dæmo-

[1] Hebr. XI. — [2] Aug. Confess. lib. VIII. c. 6. — [3] Aug. de morib. Eccl c. 33.

[1] Ambros. ad Vercell. lib. X. epist. LXXXII. — [2] Athan. epist ad Dracontum.

niaca consuetudine suis admonitionibus compescuerunt? Quot adduxerunt Christo servos? adeo ut qui ista signa conspiciant, admirentur. An, quæso, non ingens signum puellam inducere, ut virgo maneat etadolescentiorem adhuc, ut sit continens, et idolotatram, ut cognoscat Dominum?» Et post aliqua, quod non sit impedimento cura episcopalis monasticæ observantiæ, hæc subdit:

24. «Quapropter cum istiusmodi habeas exempla, dilectissime Draconti, ne dicas, nec dicentibus credas, episcopatum esse causam peccati, aut quod inde nascantur occasiones delinquendi: licebit tibi in episcopatu esurire, sitire cum Paulo: licebit vinum non bibere, sicut Timotheus fecit, et jejunare frequenter, ut Paulus solitus, ita ut secundum illum jejunans, alios sermonibus nutrias; et sitiens abstinendo a potu, aliis, docendo, potum præbeas. Ne igitur talia objiciant consiliarii tui: novimus enim episcopos jejunantes, et monachos comedentes,» etc. Hæc et alia plura id genus Athanasius ad Dracontium, quem tandem persuasisse constat; et pro fide catholica strenue certantem, cum aliis orthodoxis sanctis episcopis pro ipsa fide exilium subiisse, idem Athanasius tradit [1]; sed de his inferius.

25. Negari quidem non potest, fuisse monachismum seminarium in Ecclesia Dei sanctissimorum episcoporum, ex quo Basilii, Gregorii, Chrysostomi, et alii tam in Oriente, quam in Occidente viri spectatissimi prodiere; quorum omnium qui Antonium Magnum dixerit patriarcham, veritatis scopum attinget: in quo mille signis atque virtutibus quam sit Deo gratum, relicto sæculo, et quæ sæculi sunt vitæ concupiscentiis, monasticam vitam deligere ac profiteri, fuit evidentissime declaratum, et in aliis ejusdem genus vitæ agentibus Domini calculo firmissime stabilitum, ut in Pachomio, Hilarione, Macariis, Joanne, Ammone, et aliis ferme innumeris his similibus, in quibus sunt innovata antiqua miracula Prophetarum et Apostolorum.

26. Cæterum degentium in Ægypto monachorum non idem erat genus omnium et institutio, atque vitæ perfectio: dum nonnulli declinantes ab Antonii institutis, aliam inierunt vitæ rationem. Quamobrem Hieronymus de his pluribus agens, hæc ait ad Eustochium scribens [2]: «Tria sunt in Ægypto genera monachorum: primum Cœnobitæ, quod illi, Sauses, gentili lingua vocant; nos, in communi viventes, possumus appellare. Secundum Anachoritæ, qui soli habitant per deserta, et ab eo quod procul ab hominibus recesserint, nuncupantur. Tertium genus est, quod Remoboth dicunt, deterrimum atque neglectum, et quod in nostra provincia aut solum, aut primum est:» de quibus ultimo loco, quid scribat S. Hieronymus, dicturi sumus.

27. Quænam vero esse soleret institutio cœnobitarum, idem inferius his verbis narrat: «Prima apud eos confœderatio est, obedire majoribus, et quicquid jusserint, facere. Divisi sunt per decurias atque centurias: ita ut novem hominibus decimus præsit, et rursum decem præpositos sub se centesimus habeat. Manent separati, sed junctis cellulis. Usque ad horam nonam (ut est institutum) nemo pergit ad alium, exceptis his decanis, quos diximus; ut si cogitationibus forte quis fluctuet, illius consoletur alloquiis. Post horam nonam in commune concurritur, psalmi resonant, Scripturæ recitantur ex more: et completis orationibus, cunctisque residentibus, medius, quem patrem vocant, incipit disputare: quo loquente, tantum silentium fit, ut nemo alium respicere, nemo audeat excreare: dicentis laus in fletu est audientium, tacitæ volvuntur per ora lacrymæ, et ne in singultus quidem erumpit dolor. Cum vero de regno Christi, et de futura beatitudine, et de gloria cœperit annuntiare ventura, videas cunctos moderato suspirio, et oculis ad cælum levatis, intra se dicere [1]: Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam? Post hæc concilium solvitur, et unaquæque decuria cum suo parente pergit ad mensam, quibus per singulas hebdomadas vicissim ministrant. Nullus in cibo strepitus est, nemo comedens loquitur. Vivitur pæne leguminibus et oleribus, quæ sale solo condiuntur: vinum tantum senes accipiunt, quibus et parvulis sæpe fit prandium, ut aliorum fessa sustentetur ætas, aliorum non frangatur incipiens. Dehinc consurgunt pariter, et hymno dicto ad præsepia redeunt: ibi usque ad vesperam cum suis unusquisque loquitur et dicit: Vidistis illum et illum? quanta in ipso sit gratia, quantum silentium, quam moderatus incessus? Si infirmum viderint, consolantur; si in Dei amore ferventem, cohortantur ad studium.

28. «Et quia nocte extra orationes publicas in suo cubili unusquisque vigilat, circumeunt cellas singulorum, et aure apposita, quid faciant diligenter explorant: quem tardiorem deprehenderint, non increpant, sed dissimulato, quod norunt, eum sæpius visitant; et prius incipientes, provocant magis orare, quam cogunt. Opus diei statum est; quod decano redditum, fertur ad œconomum: qui et ipse per singulos menses Patri omnium cum magno tremore reddit rationem: a quo etiam cum cibi facti fuerint, prægustantur. Et quia non licet dicere cuiquam: Tunicam et sagum, textaque juncis strata non habeo: ille ita universa moderatur, ut nemo quid postulet, nemo non habeat. Si quis vero cœperit ægrotare, transfertur ad exedram latiorem, et tanto senum ministerio confovetur, ut nec delicias urbium, nec matris quærat affectum. Dominicis diebus orationi tantum et lectionibus vacant: quod quidem et omni tempore completis opusculis faciunt. Quotidie aliquid de Scripturis dicitur. Jejunium totius anni æquale est, excepta Quadragesima, in qua sola conceditur districtius vivere. A Pascha ad Pentecosten cœnæ mutantur in prandia, quo et traditioni eccle-

[1] Athan. in Apolog. de fuga sua. — [2] Hieron. epist. XXII.

[1] Psalm. LIV.

siasticæ satisfiat, et ventrem cibo non onerent duplicato. » Hucusque de his S. Hieronymus, qui hos similes tradit Essenis a Philone atque Josepho descriptis, de quibus suo loco fusius actum est. Sed hæc quidem generatim ipse complexus est, cum alioqui extent prolixiores de institutis cœnobitarum antiquorum formæ conscriptæ a Pachomio, Basilio, Cassiano, Climacho, atque demum in Occidente a S. Benedicto et aliis recentioribus sanctissimis viris, de quibus singulis suo loco opportunius.

29. Quod vero spectat ad cœnobitas moniales, quarum superius mentio facta est, isthæc habet S. Augustinus [1] : « Hæc est etiam vita feminarum, Deo sollicite casteque servientium, quæ habitaculis segregatæ ac remotæ a viris quam longissime decet, pia tantum illis charitate junguntur, et imitatione virtutis : ad quas juvenum nullus accessus est, neque ipsorum quamvis gravissimorum ac probatissimorum senum, nisi usque ad vestibulum, necessaria præbendi, quibus indigent, gratia. Lanificio namque corpus exercent atque sustentant, vestesque ipsas fratribus tradunt, ab iis invicem, quod victui opus est, resumentes. » Sed et de Ægypti feminarum monasteriis hæc Hieronymus ad Sabinianum [2] : « Moris est, inquit, in Ægypti et Syriæ monasteriis, ut tam virgo, quam vidua, quæ se Deo voverint, et sæculo renuntiantes, omnes delicias sæculi conculcarint, crinem monasteriorum matribus offerant desecandum, non intecto postea contra Apostoli voluntatem incessuræ capite, sed ligato pariter ac velato. » At de institutis sanctarum virginum monialium plura idem Hieronymus ad Eustochium [3], S. Basilius, S. Ambrosius, et alii.

30. De anachoretis autem Hieronymus hæc tantum : « Hi exeunt de cœnobio, et excepto pane et sale, ad deserta nihil perferunt amplius. Ipsius vitæ auctor Paulus, illustrator Antonius, et ut ad superiora conscendam, princeps Joannes Baptista. » Et deinde : « Horum laborem et conversationem in carne non carnis, alio tempore, si volueris, explicabo. » Porro quod ait Antonium illustrasse vitam anachoreticam, sic accipiendum est, quod idem Antonius primo illud genus vivendi exercuit, qui postea cœnobiticam vitam excoluit, et rursus ad anachoreticam rediit, licet suorum curam non dimiserit : cujus exemplo contigit, reciproco quodam ordine, anachoretas generare cœnobitas, et cœnobitas vice versa parere anachoretas; qui scilicet sic voluntate patris omnium præsidis agere solitarii permittantur, ut tamen vinculo quoque obedientiæ astringantur, cum alioqui non defuerint viri sanctissimi, qui ipso primo ingressu vitæ monasticæ, eremum petentes, solitariam vitam sectati sunt. Habet ferme eadem Epiphanius [4] et S. Augustinus.

31. Sed quod ad monachorum tertium genus spectat, quod respectu optimi atque perfecti idem S. Hieronymus appellat deterrimum : hæc de his ait : « Hi bini, vel terni, nec multo plures simul habitant suo arbitratu ac ditione viventes; de eo quod laboraverint, in medium partes conferunt, ut habeant alimenta communia : habitant autem quamplurimum in urbibus et castellis ; et quasi ars sit sancta, non vita, quicquid vendiderint, majoris est pretii. Inter hos sæpe sunt jurgia ; quia suo viventes cibo, non patiuntur se alicui esse subjectos : revera solent certare jejuniis, et rem secreti victoriæ faciunt. Apud hos affectata sunt omnia, laxæ manicæ, caligæ follicantes, vestis crassior, crebra suspiria, visitatio virginum, detractio clericorum ; et si quando dies festus venerit, saturantur ad vomitum. » Ita de his S. Hieronymus; a quibus paulo diversi erant, quos Cassianus Sarabaitas nominatos esse tradit [1], de quibus ait : « Emersit istud Sarabaitarum genus, qui ab eo quod semetipsos a cœnobiorum congregationibus sequestrarent, ac singillatim suas curarent necessitates, Ægyptiæ linguæ proprietate, Sarabaitæ nuncupati sunt. » Hæc ipse, agens tamen pluribus de iisdem.

32. At ne monachorum quidem nomine digni, sed plane pseudomonachi appellandi sunt illi, quos S. Augustinus describit his verbis [2] : « Tam multos hypocritas sub habitu monachorum usquequaque dispersit, » hostis scilicet humani generis, « circumeuntes provincias, nusquam missos, nusquam fixos, nusquam stantes, nusquam sedentes. Alii membra martyrum, si tamen martyrum, venditant : alii fimbrias et phylacteria sua magnificant : alii parentes vel consanguineos suos in illa regione se audisse vivere, et ad eos pergere mentiuntur : et omnes petunt, omnes (ab omnibus) exigunt aut sumptus lucrosæ egestatis, aut simulatæ pretium sanctitatis : cum interea ubicumque in factis suis malis deprehensi fuerint, vel quoquomodo innotuerint, sub generali nomine monachorum vestrum propositum blasphematur, tam bonum, tam sanctum, quod in Christi nomine cupimus, sicut per alias terras, sic per totam Africam pullulare. » Hactenus Augustinus ; cujus etiam hic sententia illa plane aurea recitanda est, qua dicit [3] :

33. « Simpliciter autem fateor charitati vestræ coram Domino Deo nostro, qui testis est super animam meam; ex quo Deo servire cœpi, quomodo difficile sum expertus meliores, quam qui in monasteriis profecerunt ; ita non sum expertus pejores, quam qui in monasteriis reciderunt : ita ut hinc arbitrer in Apocalypsi scriptum [4] : Justus justior fiat, et qui in sordibus, sordescat adhuc.» Quod exemplo in primis demonstrari potest in nonnullis Ægypti monachis, qui a recto disciplinæ tramite deviantes, Meletianis schismaticis adhæserunt et Arianis, ac monstruosas quidem calumnias adversus S. Athanasium suum ipsorum episcopum construxerunt : ex iisdem pariter prodiere complures hæresiarchæ,

[1] Aug. de moribus Eccl. c. 31. — [2] Hieron. epist. XLVIII. — [3] Idem, epist. XXII. et Basil. de Virgin. — [4] Epiph. hæresi LXXX. et Aug. de Morib. Eccl. cap. 31.

[1] Cassian. Col. 18. c. 7. — [2] Aug. de Opere Monachor. c. 28. — [3] Aug. epist. CXXXVII. — [4] Apric. XXII.

ex quibus denominati hæretici Euchaitæ, Æriani, Eustathiani, Massaliani, Anthropomorphitæ, Jovinianei, Origenistæ, Eutychiani, Severiani, et alii quamplurimi usque ad præsens sæculum, quo quidem nullum unquam fuit fecundius desertoribus regularis et monasticæ disciplinæ, iisdem jam in hæresiarchas in diaboli conflatoria officina transfusis; utpote ad tam deformia effigianda monstra, idonea delecta materia, nempe ex argento purissimo scoria rejectanea. At de his hactenus, in quæ divertimus occasione Athanasii peragrantis Ægyptum, et monachorum cœnobia invisentis.

Anno periodi Græco-Romanæ 5821. — Olymp. 276. an. 4. — Urb. cond. 1081. — Jesu Christi 328. — Silvestri papæ 15. — Constantini 23.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 7. Coss. *Januarius* et *Justus.*

2. *Athanasii causa agitata.* — Athanasii ab Eusebianis accusati causa Nicomediæ hoc anno agitata, ut anno superiori, num. 6, dixi.

3. *Vita S. Antonii et S. Syncliticæ.* — Scripsit sanctus Athanasius Vitam sancti Antonii abbatis, quam Evagrius latinam reddidit; idque extremis suæ ætatis annis, dum Alexandriæ *Athanasius* tranquille resideret. Sed an is auctor sit etiam Vitæ sanctæ *Syncliticæ*, quam periisse credebat Baronius, quamque ad quintum Januarii diem Bollandus refert, jure merito dubitat Papebrocius in Vita S. Athanasii tomo 1 Sanctorum mensis Maii, cap. 32, ejus Vitæ maxime ob ingentem inter sanctæ Syncliticæ et sancti Antonii Vitam diversitatem. Cotelerius hujus Sanctæ Vitam, quam tantum latinam habebamus, græcam dedit tomo 2 Monumentorum Ecclesiæ Græcæ. Sed is de ejus auctore etiam dubitat.

SILVESTRI ANNUS 16. — CHRISTI 329.

1. *Arianis in Athanasium insurgentibus, per epistolas præsto est Constantinus.* — Trecentesimus vicesimus nonus Christi annus Constantino Aug. VIII et Constantino Cæs. IV coss. adnotatur : quando Meletiani ex Athanasii visitatione, qua ille omne adhibuit studium, ut eos sub jure et obedientia ipsorum primatis episcopi Alexandrini redigeret, nonnihil in ipsum commoti, iterum cum Eusebianis icto fœdere, novis calumniis adversus eum apud Constantinum imperatorem agere moliuntur. Certiorem ante fecerat Athanasius imperatorem de eorum schismate iterum acrius recrudescente : quando his acceptis idem Constantinus imperator eos ad se accersit : id ipse suis testatur litteris ad Nicomedienses scriptis, quas paulo post, hoc eodem anno, descripturi sumus. Arripiunt autem Eusebiani libenter occasionem, quam magna industria conquisissent. Siquidem experti fuerant, sedente Athanasio, nullam fore Ario spem reliquam Alexandriam redeundi, neque hæresis propagandæ. Meletiani igitur, communicato simul consilio, mittunt ad imperatorem Isionem, Eudæmonem, et Callinicum, qui et Athanasium calumniis infamarent, nempe indixisse Ægyptiis tributum de pendendis Ecclesiæ linteis, atque illud pariter exegisse. Secunda hæc fuit Meletianorum ad imperatorem missa legatio cum accusationibus in Athanasium : sed qui alia occasione præsentes tunc aderant duo presbyteri Alexandrini, Apis atque Macarius, illatum majestatis crimen in Athanasium facile diluerunt, et (ut existimo) de re per Athanasium gesta Constantinum reddidere certiorem ; non fuisse (quod calumniabantur adversarii) ejusmodi indictionem et tributi exactionem, sed Athanasii rogationem ad populum, seu

collectam Christianorum more fieri solitam ad ecclesiarum ornamenta, et Dei cultum amplificandum de contribuendis linteaminibus factam : populi vero fuisse non coactam, sed liberam collationem spontaneamque oblationem, idque sibi Athanasio ex more et instituto apostolico vindicante ; Paulus enim Græciæ et Asiæ etiam pecuniarum collectam indixit, sed ea moderatione, ut a sponte dantibus vellet accipere, non autem quemquam cogeret ad præstandum, ut ipse ad Corinthios [1] scribens pluribus monet.

2. Agit de his S. Athanasius, rem paucis perstringens, cum in Apologia retexens quæcumque passus esset ab Eusebianis, eadem, prout gesta sunt, ordine temporum recensens, sic ait [2] : « Cum ego Cæsari persuasissem, nullam esse debere Ecclesiæ Catholicæ cum hæresi Christi oppugnatrice communionem; tum demum tempus obvenisse arbitratus Eusebius, quod cum Meletianis constituerat, litteras ad eos scribit, ut scelera ea de nobis fingerent, et fama spargerent, quibus se adversus Petrum, Achillam, et Alexandrum prædecessores episcopos Alexandrinos exacuerant. Sed cum plurima captantibus nihil reperiretur, ex Eusebianorum sententia tale crimen per Isionem, Eudæmonem, et Callinicum de ordinariis linteis ementiuntur, quasi ego canonem istiusmodi tributi Ægyptiis indicerem, et primus omnium exigerem. Sed id frustra fuit : presbyteri enim nostri Apis et Macarius, qui ibi forte præsentes aderant, eos audiente imperatore, de calumnia vicerunt. » Hæc Athanasius : eadem quoque Sozomenus [3] : qui tamen loco linteorum, quæ ponit Athanasius, habet vestes lineas, quibus in sacris ministri Ecclesiæ uti solerent.

3. Cæterum consuevisse fideles linteaminibus ecclesias exornare, eaque ecclesiis offerri solita, S. Paulini [4] versus illi testantur in natali die S. Felicis, quibus una cum aliis oblationibus a Christianis ecclesiæ tribui consuetis sic de linteis seu velis :

> Cedo, alii pretiosa ferant donaria, meque
> Officii sumptu superent, qui pulchra tegendis
> Vela ferant foribus, seu puro splendida lino,
> Sive coloratis textum fucata figuris.

Ut velis exornarentur ecclesiæ, diutius perseveravit usus. Habes de Rusticiana patricia, misisse ad ecclesiam S. Petri Romam vela [5]. Monet hoc ipsum querela illa [6] ad S. Gregorium papam de natali episcopo Salonitano perlata, quod vasa sacra et velamina suis dedisset affinibus ; et de Fusco abbate, qui sacros codices et vela secum asportasset [7]. Sed sunt de his innumera plane exempla.

4. Ejusmodi autem purgata calumnia, haud quieverunt Athanasii adversarii : siquidem Eusebiani Meletianos licet victos non permiserunt abire, verum ad novas consarciendas calumnias conducunt perditos homines; qui in primis adversus Macarium presbyterum, qui apud imperatorem defenderat Athanasium, scelus effingunt, quod vas sacrum confregerit : Athanasium autem, ut infensissimum reddant imperatori, majestatis rursum reum constituunt, accusantes nimirum, ingentem auri vim misisse cuidam Philumeno, qui adversus imperatorem rebellaverat : quam ob causam, quod gravis admodum hæc accusatio videretur, ab eodem Constantino imperatore Athanasius Constantinopolim accersitur. Testatur isthæc quidem ipsemet, qui et patefacta sua innocentia Constantino, imperatoriis litteris suæ integritatis testibus acceptis, Alexandriam se reversum tradit, cum ait [1] : « Imperator damnato Isione prioris calumniæ delatore, me istiusmodi litteris ad se accersit : re cognita, Eusebius iis auctor est, ne loco se moveant : ex ejus enim consilio rem apud Cæsarem novis criminibus tentant, accusantes Macarium de calice : mihi autem non quodvis crimen, sed quod maximum est omnium imposuere, quasi hostis imperatoris crumenam auri cuidam Philumeno misissem. Psammathiæ causa audita, illos quidem merito, ut calumniosos, rejecit ; nos autem in patriam redeuntes cum istiusmodi epistola ad populos remisit :

« Constantinus Maximus Augustus populo Catholicæ per Alexandriam Ecclesiæ.

5. « Dilecti fratres, saluto vos, invocans Deum summum meæ voluntatis testem, et nostræ legis unigenitum Creatorem, qui omnium vitæ præsidet et discordias odit. Verum quidnam potissimum dicam? An scilicet nos bene valere? Verum id quidem : sed multo felicius agere liceret, si vos mutuo, excussis odiis, amaretis : rixosorum enim hominum procellis occurrere debemus, quod portus dilectionis a vobis relictus sit. O rem absurdam ! Vah quantæ quotidie calamitates per invidiam omnia miscentem existunt ! unde fit, ut populus Dei infamia laboret. Quo igitur justitiæ fides recessit, cum tantarum tenebrarum caligine obvolvamur? neque id tam ex errore, qui multiplex est, quam malignorum hominum vitiis, dum et propugnatores verecundiæ sustinemus, et eos qui æquitatem et veritatem profligant, etiam cum id sensibus nostris percipiamus, negligendos putemus. Quodnam id genus nostræ perversitatis, si inimicos non reprehendimus, sed latrocinio nos comites damus? Unde fit, ut viam quamdam sibi facillime straverit, nemine repugnante, perniciosissima fraus. Nullusne tandem sensus est, ne pro dotibus quidem communis omnium naturæ, si legis præcepta contemnenda duximus? Sed dixerit aliquis : Saltem charitas, prout ductus naturæ est, reperitur. Admodum scilicet, qui et Dei lege et bono ingenio instructi, toleremus tamen inimicos turbationum et tumultuum facibus quasi incendia miscere : idque neque oculis præditi cernimus, neque legis sententia imbuti sentimus. Quantus igitur stupor nostram vitam incessit, cum nostrimet tam incurii simus, etiam Deo admonente?

[1] I. Cor. XVI. — [2] Athan. Apolog. II. — [3] Soz. lib. I. c. 21. — [4] Paul. Natal. VI. S. Felic. — [5] Greg. epist. XXXVIII. lib. IX. — [6] Idem epist. XIV. lib. II. — [7] Idem epist. XV. lib. VIII.

[1] Athan. Apolog. II.

6. « Quid igitur? num id mediocre aut tolerabile malum est? Num pro hostibus habendi sunt? Nonne in domum et populum Dei ante oculos nostros per sævitiam debacchantur, et probra jaciunt scelerati illi? Jam quanta id cum vesania faciant, vobis ipsis cogitandum relinquo. Stulti enim illi in lingua sua sitam habent malitiam, plumbeasque iras ita secum circumferunt, ut se ipsos mutuis vicibus feriant, et nos secum ad auctarium sui supplicii abstrahant: interim qui recta docet, hostis judicatur : qui autem invidiæ vitium præ se fert, populum mansuetum (quod minime oportuit) invadit, vastat, absumit, et semetipsum ultro corrumpit, gloriatur, extollit, veritatem subvertit, et fidem circumvenit, donec suæ conscientiæ cavernam et latibulum quæritando inveniat. Ferocitas igitur agrestis eos miseros facit, qui ita temere se ipsos, cum indigni sint, efferant inclamantes : Hem scelera, illene presbyter est, aut illene puer? Mea existimatio attingitur, mihi hoc ipsum debetur, ab illo ablatum est. Ego igitur, omnibus spoliatis, pro viribus nocebo. Luculentum insaniæ tumultum dicas, si acies, conciliabula, aut comitia istorum importunissimorum conventuum videas. O nostram in Ecclesiam Dei perversitatem, spectaculumque maligni et dementis animi! Nunquamne tandem pudefient? Nunquamne semetipsi improbabunt? Nunquamne in animo morsus sentient, ut vel nunc saltem contra imposturam, et rixas dignum aliquid animo concipiant, et sentire videantur? Vis sola invidiæ est, suis fucis et pigmentis innitens. Sed tamen nihil mali isti adversus episcopum vestrum potuere. Mihi credite, fratres ; nihil aliud studio habent, quam afflictis nostris temporibus nullum sibi locum pœnitentiæ in hac vita relinquere.

7. « Ipsi igitur vobismetipsis auxilio estote (obtestor charitatem vestram), ipsi vos invicem diligite, et omni ope pro vestra concordia istos prosequimini, qui vestram concordiæ gratiam demoliri student: Deumque præ oculis habentes, in mutua charitate consistite. Ego enim episcopum vestrum Athanasium libenter recepi, cumque ut virum Dei allocutus sum. Vestri autem est, non mei judicii, ea de re cognoscere. Quantum autem attinet ad officium salutationis colloquiique cum reverendissimo Athanasio, idoneum eum necessariumque arbitratus sum, qui vobis in sacris minister esset : ea est hominis in æquitate tuenda sedulitas; non indigna profecto, nec inepta nostræ pacificæ religioni, utque dotes salutaris sententiæ semper foveat, et rationis adhortamenta sequatur; Deus vos conservet, dilecti fratres. » Hucusque Constantinus.

8. Intelligis, puto, lector, modestiam christianissimi principis, qui cum accusatorum nequitiam plus certo exploratam habuisset, innocentiamque Athanasii in omnibus dilucide comperisset, quem et suis litteris honorificentissimis comitatur Alexandriam redeuntem, tamen non suæ jurisdictionis esse fatetur de his cognoscere atque sententiam ferre; quod res ecclesiastica inter ecclesiasticos agenda esset. Verum quod ait : « Vestri autem est, non mei judicii, de ea re cognoscere. » Ad comprovinciales episcopos cognitionem causæ remittit, ut non Athanasii modo, sed et Macarii presbyteri de fracto calice accusati causam ipsi pervestigent. Sed cum hæc omnia adversus Athanasium Constantinus intelligeret actitari ab Eusebio Nicomediensi, qui Constantinopolim venientes susceperat Meletianos, et Theognide episcopo Nicæno, damnatis atque depositis jam in Nicæno Concilio, at simulate palinodiam recantantibus ab eodem Concilio Constantini precibus restitutis : adversus eos vehementer commotus, ut sedibus pellerentur, secundum priorem Synodi sententiam, data ad Nicomedienses epistola, aperte declaravit, quam Theodoretus recitat sic scriptam [1] :

9. « Quis innocentem multitudinem ista docuit ? Eusebius videlicet tyrannicæ crudelitatis administer. Nam quod tyranni partibus penitus adhæserat, » nempe Licinio, « ex multis illius rebus gestis facile potest intelligi ; siquidem istud partim episcoporum eorumque vere episcoporum, cædes testantur, partim crudelissima Christianorum persecutio palam clamat. Conspirasse quidem cum Licinio in persecutione adversus episcopos commovenda, suggillat Constantinus Eusebium, quem tempore superioris persecutionis a fide in Christum defecisse, superius dictum est. Sed subdit Constantinus : Neque certe de injuriis illius, quibus me affecerit, hoc loco verba faciam, per quem adversariorum contra me concursus, quantum fieri poterat, maxime procurabantur. » Significat plane his verbis Constantinus, Eusebium una cum Licinio Barbaros sollicitasse adversus eum ; ac proinde addit : « Qui et oculis tanquam speculatoribus me observavit ; quin etiam ministerio prope militari, quo tyranno opem ferret, perfunctus est. At nemo existimet, me imparatum minusque instructum esse etiam ad istas res, si opus fuerit, certissimis argumentis confirmandas : verissime enim ostendi potest, tum presbyteros, tum diaconos a me manifesto deprehensos, qui Eusebium assidue stipabant. Sed missa isthæc facio, quæ non dicuntur a me, quod ipse ea graviter et inimico animo feram, sed quo eos suæ ipsorum pudeat inscitiæ.

10. « Illud solum metuo, illudque animum meum cura implicitum tenet, quod vos video in hujus criminis societatem vocari : nam improba Eusebii institutione, et perversa doctrina conscientia vestra a veritate deflexit. Verum hujus rei expedita est et facilis curatio, si modo episcopum fidelem et animo simplici ac sincero nacti, oculos ad Deum denuo convertere volueritis : quod quidem in præsentia est in vestra situm potestate, quodque etiam dudum penes vestrum judicium fuerat, nisi aut Eusebius ipse, de quo dixi, aut alius quidam eorum quibuscum conventus agere solet, huc præceps ruisset, et rectum eligendi ordinem conturbasset. » Porro hunc locum perperam valde interpretatus Theodoretus [2], dicit tum scriptam esse hanc a Con-

[1] Theod. lib. I. cap. 20. — [2] Idem lib. I. cap. 19.

stantino epistolam, cum Eusebius Nicomediensis episcopus, mortuo Alexandro antistite Constantinopolitano, intrudere se conatus est in Constantinopolitanam sedem: nam post annos decem ab obitu Constantini (ut diximus ex Sozomeno, et suo loco pluribus aperiemus) Alexander episcopus Constantinopolitanus ex hac vita decessit. Sed et errasse quoque liquet, dum has titteras post Arii obitum datas affirmat; atqui certum annum obitus Arii suo loco manifeste signabimus. At rursum Constantini epistola:

11. « Sed quoniam mihi de hoc ipso Eusebio pauca ad vos dicenda sunt: non vos præterit Concilium Nicææ celebratum, cui ipse (sicut conscientiæ meæ munus postulabat) interfui, non alio sane animo, quam ut tum concordiam inter omnes constituerem, tum maxime omnium eam Ecclesiæ perturbationem, quæ ex Arii Alexandrini amentia exorta est, reprimerem, penitusque inde submoverem. Quæ quidem perturbatio illico ex absurdo et pernicioso conatu Eusebii vires collegit. Nam quanta concursione, amantissimi honoratissimique fratres, Eusebius iste, utpote ipsa conscientia convictus, quanta cum ignominia mendaciis undique deprehensis, aggressus est, primum certos quosdam homines subornare, qui pro eo deprecarentur; deinde a me auxilium petere, ne tanti sceleris damnatus, honoris sui gradu dejiceretur? » Intelligit Constantinus de studio quo eidem Eusebio apud Patres Nicæni Concilii præsto fuit, ne a sede penitus pelleretur; sed subdit: « Hujus rei testis est mihi Deus, qui tum mihi, tum vobis benignus perpetuo adsit: quod et meum pervertit judicium, et turpiter a veritate abduxit, quod vobis etiam planum faciam. Nam tum omnia ideo gesta sunt ex ejus sententia, qui perniciem plane pestiferam adhuc intra cogitationis suæ domicilium occultam tenuit.

12. « Ac primum ut cætera illius nequitiæ facinora taceam, audite, quæso, quid sceleris cum Theognide, quem suæ socium habet amicitiæ, consciverit. Ipse forte quosdam Alexandrinos qui a fide nostra defecerant huc mitti jusseram; quandoquidem eorum opera dissidii flamma incensa erat. » Meletianos intelligit, quos diximus venientes Constantinopolim, accusatores egisse contra Athanasium. At de Eusebianis eos suscipientibus hæc adjicit: « Sed isti honesti bonique scilicet episcopi, qui vera Concilii dijudicatione ad pœnitentiam agendam reservati sunt, non solum eos admiserunt ad se et secum in tuto collocaverunt, verum etiam illorum depravatis moribus communicarunt. Quamobrem erga istos ingratos aliquod supplicium censui statuendum, et propterea mandatum dedi, ut a suis abrepti sedibus quam longissime ablegarentur. Jam jam vestrum est, ea fide in Deum aciem mentis vestræ intendere, in qua vos semper mansisse constat, et in qua manere omniaque pietatis officia exequi consentaneum est. Quod si ita fiat, ut episcopos tum vitæ integritate, tum sana doctrina, tum benignitate, in omnes eximios habeamus, jure lætari debemus. Sin autem quisquam temeritate et audacia accensus, eas Ecclesiæ pestes vel memoria vel laudibus celebrare aggrediatur, confestim opera et diligentia famuli Dei (me ipsum dico) pœnas suæ inscitiæ dabit. Deus vos, fratres carissimi, incolumes servet. » Hactenus Constantini epistola. Porro non integram scias recitatam a Theodoreto epistolam Constantini, sed fragmentum duntaxat ex ea.

Cæterum reperimus integram una cum alia epistola ab eodem Constantino ad Alexandrinos missam, quas nactas Justinianus imperatore græco in latinum translatas misit ad Vigilium papam; nos accipimus eas a viro doctissimo Nicolao Fabro Parisiensi, quam hic tibi licet mendosam nonnihil, Constantini nominis reverentia eudendam suoque loco restituendam integram curavimus.

13. « Constantinus Augustus Catholicæ Ecclesiæ Nicomediensium.

« Dominum Deum, et Salvatorem Christum subtiliter omnes cognoscitis, dilecti fratres, Patrem et Filium esse, Patrem dico sine principio, sine fine, generatorem sæculi ipsius; Filium autem, hoc est, voluntatem Patris, quæ nec per cogitationem aliquam recepta est, nec ad perfectionem operum per aliquam exquisitam substantiam deprehensa est. (Impropriis verbis usus adhuc neophytus Constantinus.) Qui (non) nam hoc et intelligit et intellexerit, iste habebit ad omne genus pœnæ inlassabilem patientiam. Sed enim Dei filius Christus opifex omnium, et ipsius immortalitatis dator genitus est, quantum pertinet ad fidem cui credimus, natus est. Magis autem processit ipse, qui et semper in Patre est ad condecorationem illorum, quæ ab ipso facta sunt. Genitus est igitur individua processione. Voluntas enim et in habitaculo suo simul fixa est, et ista, qua diverso indigent cultu secundum uniuscujusque qualitatem, et agit, et administrat. Quid igitur? est aliquid inter Dominum Patrem et Filium? Nihil scilicet: ipsa enim rerum plenitudo sensu accepit voluntatis præceptum, non autem divisam ex Patris substantia voluntatem separavit. Quid autem ista sequitur, quid est qui Christi mei Domini sequax per reverentiam magis vel stultitiam reformidat? Igitur non patitur nomen cum venerabilis corporis habitatio ad cognitionem suæ sanctitatis ruit, vel tactui succedit illud, quod corpore superius est; nomine distat hoc, corporis humilitati ablatum est: non autem vivimus, licet ad mortem anima et gloria corpus advocaverit.

14. « Quid igitur hic illæsa et sincera fides dignum dubitatione occupavit: an non videtis, quod venerabilissimum corpus Deus elegit, per quod et fidei argumenta, et propriæ virtutis exempla manifestare futurus esset, et jam confusam exitiali errore humani generis perditionem expellere, et novam religionis dare doctrinam, et castitatis exemplo indignos mentis actus expurgare, deinde autem mortis quidem tormentum dissolvere, immortalitatis autem præmia pronuntiare? Sed vos, quos jam, fratres, communio charitatis, merito ex me appellari facit,

non ignoratis me vestrum conservum, non ignoratis vestræ munimen salutis, cujus curam diligenter suscepi, et per quod inimicorum nostrorum non solum arma expugnavimus, sed etiam vivos adhuc anima inclusimus ad manifestandam veram fidem clementiæ. Sed ego super istis donis propter renovationem maxime orbis terrarum gaudebam. Etenim dignum erat vere miraculo, in concordiam tot gentes adducere, quæ paulo ante ignorare Dominum dicebantur : tamen quid haberent istæ gentes cognoscent, quæ nullam certaminis curam susceperunt? Quid igitur intelligitis, dilecti fratres ? nam vos ipsos accuso, christiani sumus, et mediocri affectu dissentimus. Hæc inest nostra fides, hæc sanctissimæ legis doctrina, sed quæ causa est, propter quam præsentis mali exitium suscitatum est? O flagitium! o odium supra modum omnis indignationis magnitudinem superans! quæ istius latrocinii atrocitas extitit, quæ Filium Dei abnegat ex individua Patris substantia processisse? nonne ubique est Deus, cum certe istum semper nobis adesse sentimus? nonne per ejus virtutem omnium decoratio constat, cum certe separatione dissipationis careat?

15. « Num igitur vobis aliquid actum est? O dilecti fratres, considerate modo, deprecor, tormenta præsentis doloris, confessores vos esse istius promittebatis, quem esse denegatis. In hoc vobis doctore persuadente in omnibus perdito [1], supplico, quis est qui ista docuit ita simplicem multitudinem? Eusebius scilicet, qui tyrannicæ crudelitatis conscius est; quod enim ubique tyranni factus est cliens, ex multis est pervidere. Jam enim cædes episcoporum testantur, sed vere episcoporum, quam sævissima Christianorum persecutio manifesta clamat; nihil enim de factis in me injuriis modo dicam, per quas cum maxime adversarum partium festinaverunt concursiones istæ, et oculos speculatores contra me submittebat, et per me etiam armato tyranno ministeria conferebat; nec me quidam esse arbitretur ad istorum probationem imparatum. Argumentum enim subtile est, quod presbyteros et diaconos, qui Eusebium assequebantur, manifeste a me compressos esse constat. Sed ista quidem prætermitto, quæ nunc non indignationis causa, sed ad illorum confusionem a me probata sunt. Illud autem solum timeo, illud cogito, quod vos video ad criminis vocari communionem : nam per Eusebii conversationem et perversionem conscientiam suscepistis a veritate separatam. Sed est non tardum remedium, si episcopum fidelem et integrum, vel nunc accipientes ad Dominum respiciatis, quod in præsenti in vobis est. Et jam pridem oportebat a vestro pendere judicio, nisi prædictus Eusebius cum turbulenta multitudine eorum qui eum sequebantur, huc pervenisset, et ordinis rectitudinem impudenter conturbasset. Sed jam de ipso Eusebio ad vestram charitatem pauca oportet dicere.

16. « Meminit vestra patientia in Nicæna civitate factum esse Concilium, cui et ego ipse decenter aderam servitute conscientiæ meæ; nihil alterum volens, quam concordiam omnibus operari, et ante omnia convincere, et hanc causam depellere, quæ initium quidem ceperat per Arii Alexandrini insolentiam : corroborata est autem statim per Eusebii flagitiosam et perniciosam festinationem. Sed iste ipse Eusebius, amicissimi et carissimi, cum quanta putatis concursione (quando ab ipsa conscientia vincebatur), cum quanta autem confusione undique convictus falsiloquium defendebat, submittens quidem mihi diversos pro ipso supplicantes, postulans ex me aliquid auxilii, quatenus vel in tanto convictus delicto non ejiceretur honore quem habebat. Testis mihi est in hoc Deus ipse, qui mihi et vobis benignus permaneat, quoniam et me ille pervertit, et indecenter subripuit, quod et vos cognoscitis. Omnia enim tunc acta sunt, sicut ipse desiderabat, cum quodlibet malum in sua mente abscondens absconderet. Sed primum, ut cætera ejus pravitatis prætermittam, quid maxime cum Theognio, quem dementiæ consortem habet, peregerit, audite supplico. Alexandrinos quosdam, qui a nostra fide recesserunt huc jussi transmitti, quia per istorum ministerium ignis discordiæ surgebat. Sed isti boni et benigni episcopi, quos semel Concilii veritas ad pœnitentiam servabat, non solum illos susceperunt et apud se servaverunt, sed etiam consortes morum fecerunt eorum pravitatis. Propter quod circa istos ingratos hoc agere censui : raptos enim eos jussi quam longissime exterminari. Nunc vestrum est, ad Deum fide illa respicere, qua semper et fuisse constat, et esse decet, et sic peragere, ut episcopos castos, et orthodoxos, et clementes habentes gaudeamus. Si quis autem vel ad pestiferorum memoriam illorum, vel ad laudem inconsulte exardere audeat, confestim a sua audacia per operationem servi Dei, hoc est per me ipsum, compescetur. Deus vos conservet, fratres dilectissimi. » Posthæc ista subjiciebantur in codice :

17. « Hæc exemplaria duarum epistolarum dominus imperator Justinianus beatissimo papæ Vigilio translatas de græco in latinum direxit, die quinto kalendarum Juniarum, sexies post consulatum Basilii viri clarissimi. » Erat alia Constantini epistola ad Alexandrinam Catholicam Ecclesiam, quæ integra cusa habetur superius hoc tomo, anno Domini trecentesimo vicesimo quinto. Sed jam prosequamur reliqua. Subdit his mox Theodoretus :

18. « Isti igitur quanquam tum et honorum gradibus abdicati, et civitatibus ejecti erant, et Nicomediæ episcopatum Amphion, Nicææ autem Chrestus obtinuit; tamen rursus machinis, quibus ante uti consueverant, usi, et imperatoris facilitatem velut subsidium ad fraudem faciendam nacti, certamine reintegrato, priorem suam recuperaverunt potestatem. » Quod putamus accidisse sequenti anno, cum quinquennalia Constantii Cæsaris agerentur, et civitas Constantinopolitana pariter dedicaretur : id enim

[1] Ex hoc loco usque in finem recitatur a Theodoreto lib. I. c. 20.

in his celebritatibus obtinuisse Constantium Cæsarem, qui semper studuit Eusebianis, par est credere. Cæterum quod spectat ad Constantinum, non novam in episcopos depositionis et exilii sententiam protulit; sed quam sciebat olim latam a Nicæno Concilio, suis vero precibus revocatam, voluit iterum validari; depositos hos namque in Nicæno Concilio constat tum ex his quæ superius suo loco sunt dicta, tum etiam ex his, quæ habentur in epistola Synodali Concilii Alexandrini; ubi hæc leguntur [1], postquam de Eusebio ac Theognide arianis episcopis depositis in Nicæno Concilio plura Patres locuti fuerant : « Bene siquidem cognitum habetis, Amphionem Nicomediæ, Chrestum vero Nicææ in eorum locum ob impietatem et communionem, quam cum Arianis a Concilio Nicæno reprobatis habuerunt, episcopos constitutos esse ; hanc igitur Synodum perditam cupientes, » etc.

19. Sed præter communicationem cum Meletianis, quam in Eusebio et Theognide tantopere Constantinus est execratus, addidisse eosdem deterius scelus, quam ob causam imperator commotus fuerit, ut eisdem exilium decerneret, Sozomenus declarat his verbis [2] : « Quin etiam cum in aliis urbibus, tum maxime in Bithyniæ et Hellesponti civitatibus, tum Constantinopoli quoque dogmata Arii de integro accensa. Denique fertur, Eusebium Nicomediæ episcopum, et Nicææ Theognidem, cum falsa persuasione eum, cui imperator libellum de Actis Concilii Nicæni custodiendum commiserat, circumvenissent, suas in eo subscriptiones delevisse : jamque conatos palam docere, non existimandum Filium Patri consubstantialem esse. De qua re Eusebium, cum esset accusatus, aperte ac libere respondisse imperatori; atque veste quadam, qua induebatur, demonstrata, dixisse : Si vestis illa, se inspectante, divideretur, se tamen nunquam affirmaturum, utramque ejus partem unam eamdemque essentiam habere. Quibus verbis valde graviter commotus est imperator : nam cum persuasum haberet, tales quæstiones post Nicænum Concilium penitus compressas fore, præter spem eas denuo excitatas vidit. Maxime autem omnium ejus animum offenderant Eusebius et Theognis, quod cum quibusdam Alexandrinis, quos, ut parum recte de fide sentientes, ad pœnitentiam agendam Concilium conservarat, communicassent; quam ob causam eos, veluti dissidii auctores, exilii causa solum vertere imperavit. A nonnullis enim imperatorem hac de re iracundia accensum, Eusebium et Theognidem exilio addixisse, memoratum est. » Hactenus de his Sozomenus, qui post hæc de horum molitionibus adversus Athanasium pertentatis orationem aggreditur : nos autem eas cœptas esse paulo post Athanasii creationem, antea diximus, ipsius Athanasii auctoritate. Cæterum nec quod Sozomenus tradit, tam Eusebium, quam Theognidem palam aversatos esse Nicænum Concilium, et formam fidei conatos esse convellere, satis liquet; nam Eusebianorum neminem, nec ipsum licet Arium ausum esse, vivente Constantino, in Nicænum Concilium vel quicquam mutire; sed se ejus professores cum dicerent, nonnisi occulto tramite illud aggredi enixe studuisse constat; ut gesta ab eis in Hierosolymitano Concilio, quæ nos dicemus inferius, manifeste significabunt.

20. Hoc eodem quoque anno Constantinus imperator, cum propensiori studio esset non tantum ad pravæ religionis cultum abolendum, sed etiam ad inolita vitia extirpanda, edita sanctione, concubinatum penitus sustulit, sic rescribens ad populum [1] : « Nemini licentia concedatur, constante matrimonio, concubinam penes se habere. Datum XVIII kal. Jul. Constantinis patre et filio coss. »

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Sozom. lib. II. cap. 20.

[1] L. I. C. de concub.

Anno periodi Græco-Romanæ 5822. — Olymp. 277. an. 1. — Urb. cond. 1082. — Jesu Christi 329. — Silvestri papæ 16. — Constantini 24.

1. *Consules. Constantini Cæsaris quindecennalia.* — Ad num. 1 ad 8. Coss. *Constantinus Aug. VIII*, et *Constantinus Cæsar IV*, non vero V, ut perperam Baronius. Hunc enim Constantini Junioris consulatum quartum tantum ordine esse demonstravi in secunda parte Dissertationis Hypaticæ cap. 13, num. 5. Ex quo sequitur præcedentes ejusdem Constantini Junioris consulatus recto ordine a nobis collocatos.

2. *S. Athanasius accusatur.* — *Athanasius* anno præcedenti accusatus, quod indixisset Ægyptiis tributum de pendendis ecclesiæ linteis, ut anno CCCXXVII ostendi.

3. *Eusebius Nicomediensis in exilium missus.* — Ad num. 8 et seqq. Baronius recitat hoc anno in Annalibus epistolam integram Constantini Magni ad Nicomedienses, in qua is imperator Eusebii Nicomediensis perversionem et fraudes exponit, eumque

a se in exilium missum dicit. Sed ea epistola anno tantum trecentesimo vicesimo quinto, antequam Eusebius ac Theognius in exilium mitterentur, exarata, ut observat Valesius in Notis ad lib. 1 Theodoreti, cap. 19. Scripta est enim ante utriusque exilium, quod contigit tribus jam mensibus elapsis a Synodo Nicæna. Prætera scribit Baronius, se eam epistolam integram una cum alia Constantini ad Alexandrinos scripta reperisse, quas nactas Justinianus imperator e græco in latinum translatas misit ad Vigilium papam. Quæ secunda Constantini epistola, qua Arii damnationem significat, anno etiam cccxxv data, quemadmodum Baronius annotavit (an. cccxxv, num. 91). Utraque itaque ad eumdem annum pertinet.

4. *Constantinus queritur de Arianis, non vero de Meletianis.* Quoad Alexandrinos qui a fide defecerant, quos Constantinus in ea ad Nicomedienses epistola queritur, Eusebianos secum in tuto collocasse, et illorum depravatis moribus communicasse, ii non erant Meletiani, ut Baronius et Spondanus exponunt, sed Ariani, ut animadvertit Valesius in Notis ad lib. 2 Sozomeni, cap. 21, et probat ex epistola Synodica episcoporum Ægypti, quæ refertur ab Athanasio in Apologia 2 contra Arianos : « Quomodo igitur vel ipse, » nempe Eusebius, « vel Theognius alium deponere potuerunt, cum ipsi depositi fuerint, et ordinationibus in ipsorum locum factis convincantur? Probe enim nostis, Amphionem quidem Nicomediæ, Chrestum autem Nicææ eorum loco ordinatos esse; tum ob privatam eorum impietatem, tum ob communionem cum Arianis, qui a generali Synodo fuerant reprobati. » Vides, ut episcopi Ægypti egregie consentiant cum imperatore Constantino, in assignanda causa depositionis Eusebii tribus mensibus post Nicænam Synodum. Sed et verba quæ sequuntur in epistola Constantini ad Nicomedienses, satis indicant, Alexandrinos illos Arianos fuisse, non Meletianos : « Alexandrinos quosdam, qui a nostra fide desciverant, istuc abduci præceperam, propterea quod eorum opera ac ministerio discordiæ fax excitabatur. Verum isti egregii scilicet episcopi, quos Synodi clementia ad agendam pœnitentiam servaverat, » Eusebius scilicet ac Theognius « non solum istos susceperunt, et apud se tutos degere jusserunt, sed etiam malitiæ illorum socios se ac participes adjunxerunt. » Quod Arianis quidem optime convenit, de Meletianis vero dici non potest; quippe qui schismatici tantum essent, non autem hæretici; et quo tempore hæc epistola scripta est, nondum Arianis sese adjunxissent. Quæ observatio Valesii est in Notis ad lib. 1 Theodoreti, cap. 20. Est et alius error Baronii a Valesio in Notis ad lib. 1 Theodoreti, cap. 19, detectus. Reprehendit enim Baronius Theodoretum, quod hanc ad Nicomedienses epistolam a Constantino scriptam esse crediderit, postquam Eusebius Nicomediensis, mortuo Alexandro, Constantinopolitanam sedem occupasset. Atqui Theodoretus non id dicit; sed tantum ait, *Eusebium* jam pridem relicta *Beryto*, cujus erat episcopus, ad Nicomediensem Ecclesiam transiliisse, et ex ista Nicomediensium sede postea dejectum esse; quod Constantinum ait testari in epistola ad Nicomedienses.

5. *Variæ Constantini peregrinationes.* — Constantinus Magnus his consulibus in Dacia, ubi Serdica; in Pannonia, ubi Sirmium; et rursum in Dacia Naissi Serdicæque ; tandem et in Thracia Heracleæ substitit ; in quibus civitatibus variæ leges hoc anno ab eo datæ in Codice Theodosiano referuntur.

SILVESTRI ANNUS 17. — CHRISTI 330.

1. *Dedicatio urbis Constantinopolitanæ.* — Trecentesimo trigesimo Christi anno, Gallicano secundum et Symmacho consulibus, quo celebrata sunt quinquennalia Constantii Cæsaris, ipsa civitas Constantinopolitana a Constantino imperatore Deo dicata fuit. Quoniam vero in his, quæ ad tempus spectant, diversæ sententiæ reperiuntur, et falsa interdum adstruitur magno præjudicio cum rerum gestarum, tum temporis chronologiæ, ex qua sæpius complures posteriora consueverunt tempora numerare : quænam verior sit, ab antiquis probata, est diligentius perquirendum. Fuit ea quorumdam sententia (haud tamen antiquorum [1]) eo ipso anno, quo magnum Nicænum Concilium absolutum est, nempe consulibus Paulo et Juliano, Constantini anno vicesimo, factam ejusmodi dedicationem a sanctis Patribus qui Nicææ convenerunt; dicentes, absoluta Synodo, invitatos esse episcopos ad novæ encænia

[1] Niceph. lib. VIII. c. 26. et Greg. presb. in orat. de Nicæn. Concil.

urbis; quæ quidem sententia cum ex iis, quæ superius dicta sunt, cum actum est de Nicæno Concilio, tum etiam ex iis, quæ modo dicentur, erroris arguitur.

2. Rursum vero apud Cassiodori Chronicon ejusmodi facta dedicatio reperitur, Pacatiano et Hilariano coss., qui numeratur a Nicæno Concilio annus septimus. Cæterum si numeres annos Constantini ex Chronico Cassiodori, invenies dedicationem ejus civitatis incidere in annum vicesimum quintum imperii Constantini, qui præsens annus est. Quamobrem Cassiodorus occasionem errandi inde sumpsisse videtur, quod perperam numerat annos imperii Constantini, et (quod superius est demonstratum) duos præteriens annos, ejus vicennalia ponit sub consulatu Januarii et Justi, quæ sunt celebrata duos ante annos, nempe sub consulatu Pauli et Juliani; quo errore semel illapso, qui hoc anno sub dictis consulibus ponere debuisset dedicationem ejusdem urbis, eam collocat post duos annos. Sed cum quinque annis post vicennalia Constantini civitatem dicari contigisse dicat, plane consentit hoc ipso anno eam dedicationem factam esse : quod constat etiam ex Hieronymi sententia, in cujus Chronico habetur ejus dedicatio urbis facta anno vicesimo quinto imperii Constantini : verum cur posita ibi chronologia de annis Domini huic nostræ minus respondeat, consule quæ ea de re superius dicta sunt, scilicet in fine anni Domini vicesimi quinti supra trecentesimum. Huic quoque sententiæ assentitur Anastasius Bibliothecarius, qui in brevi memoria temporum, quam elucubravit, sub præsenti anno eamdem celebritatem collocasse reperitur. Nec aliud plane ab his sensisse majores, ex eo certum deducitur argumentum, quod cum Marcellinus Comes in suo Chronico numeret ab anno regiæ urbis conditæ usque ad consulatum Mavortii, quo Justinus obiit et cœpit imperare Justinianus, annos centum nonaginta septem; liquido constat, ab hoc anno eum numerare cœpisse. Rursum vero cum Suidas [1] dicat, novam Romam conditam a Constantino anno ab Augusti monarchia trecentesimo sexagesimo ; hoc plane anno conditam, nempe absolutam et dedicatam, affirmare videtur. Cæterum tunc cœptos esse numerari annos ab urbe condita, cum eadem dedicata est, quæ et anniversaria celebritate populo recurrere consuevit, nulli dubium est. Sed cum ibi Suidas ab eo anno usque ad imperium Basilii et Constantini Porphyrogenitorum subdat numerari annos trecentos et octo, apparet omnino in notas numeri mendum irrepsisse, cum iidem imperare cœpisse reperiantur anno Domini nongentesimo nonagesimo septimo; atque ob eam causam numerandi essent anni sexcenti sexaginta septem.

3. His igitur de anno quo Constantinopolis dedicata est elucidatis, dies ipsa dedicationis publicis perpetuisque monumentis commendata est, ut anniversaria die natalis novæ Romæ, sicut antiquæ, celebraretur : extat de his sanctio imperatorum, in qua, cum de feriis agitur, hæc habentur [1] : « His adjicimus natalitios dies urbium maximarum, Romæ atque Constantinopolis, quibus debent jura deferre, quia et ab ipsis quoque nata sunt. » Porro in Menologio decima die mensis Maii, natalis dies novæ Romæ Constantinopolis in ecclesia publice annis singulis recitandus descriptus reperitur; licet apud Zonaram [2] undecima mensis Maii eadem fuisse absoluta legatur.

4. Quod vero ad dedicationem spectat, eam a christianissimo imperatore nonnisi christianis ritibus oportuit esse dicatam. Cum agit de his Nicephorus [3], affirmat eam incruento sacrificio, precibus votisque fuisse Dei Genitrici Mariæ consecratam. Cæterum quod dedicatio ad cultum latriæ Deo tantum debitæ pertinet; nonnisi Deo dedicari consuevisse a Christianis ecclesias, S. Augustinus [4] sæpe testatur : verum sicut constat eodem auctore, dedicari Deo ecclesias in memoriam martyrum, ita etiam potuit accidisse, ut Constantinopolis Deo consecraretur in memoriam sanctissimæ Virginis Dei Genitricis Mariæ : Deo autem omnino dicatam esse, Eusebius tradit [5].

5. Sed quod ad ejus urbis extructionem pertinet, quæ de ea re in primis Zozimus scripserit, ut eadem dilucidemus, sunt recitanda : nisi enim quis ex aliis Zozimo antiquioribus ac magis probatis historicis cunctarum rerum perspectam habuerit veritatem, existimare fortasse posset Constantinopolim totam factam esse deorum sedem et domicilium; sed re accurate percognita, aliter sentiet. Post igitur descriptum ab eodem situm urbis illius, cum agit de ædificiis publicis ab imperatore in ea constructis, hæc ait [6] : « Constantinus autem eo loco, quo porta quondam erat, extructo foro rotundo, quod porticibus distentis inclusit, fornices duos e marmore Proconnesio maximos fecit oppositos sibi, per quos ire licet in Severi porticus et urbe prisca egredi : cumque longe majorem urbem efficere vellet, eam ultra veterem murum decem et quinque stadiis muro novo circumdedit, qui totum isthmum a mari ad mare complecteretur. Hoc modo cum urbem priorem multo majorem reddidisset, palatium quoque condidit Romano non multum cedens. Itidem circum ad omnem elegantiam perpolivit, cujus partem fecit Castoris et Pollucis ædem, quorum simulacra nunc etiam in circi porticibus stantia videre licet. Statuit et quadam in parte circi Apollinis Delphici tripodem in se continentem ipsius Apollinis simulacrum. Cumque Byzantii forum maximum esset, quatuor porticibus inclusum, ad extremas partes unius ex hisce porticibus, ad quam gradus non pauci sursum ducunt, ædes duas extruxit, collocato in harum altera Matris deum Rheæ simulacro; quod in monte Dindymo, qui oppido Cyzico imminet, olim illi constituerant, quos Jason navigationis socios ha-

[1] Suid. in verbo Constantinop.

[1] L. II. de feriis. C. Theod. — [2] Zonar. Annal. par. 3. — [3] Niceph. lib. VIII. c. 26. — [4] Aug. de Civ. Dei lib. XXII. c. 10. et aliis in locis. — [5] Euseb. Vit. Const. lib. III. c. 47. — [6] Zoz. lib. II.

buit. Et aiunt, cum hoc quadam ex vecordia nihili faciente res divinas mutilasse, leonibus utrinque sublatis, et manuum figura mutata : nam cum olim tenere leones videretur, nunc speciem precantis exhibet, urbem inspectans et observans : in altera Fortunæ Romanæ simulacrum posuit. Præterea quibusdam Roma secutis eum senatoribus domos ædificavit. » Hactenus de structura Zozimus.

6. At quis, hæc audiens, non putet S. Augustinum esse mentitum, dum Constantini felicitatem recensens, hæc ait [1] inter alia : « Cui etiam condere civitatem Romano imperio sociam, veluti ipsius Romæ filiam, sed sine aliquo dæmonum templo simulacroque, concessit Deus? » At veritati per omnia consentanea S. Augustinum esse locutum, quæ Eusebius et alii historici scribunt, satis aperte declarant. Ea enim cum ornatus causa, veluti de devictis hostibus erecta victoriæ trophæa, in loco conspicuo collocata, tum præcipue ad derisionem deorum gentilium a Constantino fuisse in locis publicis posita, Eusebius illis verbis superius recitatis, hic autem necessario repetendis ostendit, quibus ait [2] : «Aliorum insignia monumenta ex ære fabricata (in quibus veterum error longo jam temporis spatio se insolenter jactasset) in foro civitatis imperatoris nomine nuncupatæ omnibus palam proposita, ut intuentium oculis pro turpi spectaculo subjicerentur : hic Pythius, illic Sminthius, in ipso circo tripodes Delphici, Heliconides Musæ in palatio. Quin etiam civitas ipsa imperatoris (ut modo dixi) nomine appellata, tota simulacris, quæ erant apud quasdam gentes diis consecrata et ex ære artificiose elaborata, passim referta fuit. Atque his ipsis simulacris deorum nomine erectis, quibus homines erroris morbo oppressi infinitas hecatombas victimasque igne crematas frustra obtulissent, seroque tandem sapere didicissent, tanquam ludicris rebus ad risum jocumque spectatorum imperator usus est. » Hactenus Eusebius, qui mox subdit de statuis deorum aureis et argenteis ab eodem imperatore conflatis atque in massam redactis.

7. Quid insuper idem auctor tradat de sacris memoriis in eadem civitate erectis, hic describamus [3] : « Civitatem, inquit, ipsius nomine nuncupatam eximio splendore illustrare instituens, permultis templis, hoc est præclarissimis ecclesiis in honorem martyrum illustrissimisque ædibus sacris adornavit, quæ partim in suburbiis erant, partim in ipsa urbe, quibus tum martyrum celebravit memorias, tum ipsam urbem martyrum Deo consecravit. Ad summam, cum sapientia divina esset imbutus, civitatem quam sui nominis appellatione donandam statuerat, primum omni idolorum cultu purgari debere censuit; ut nusquam in illa vel statuæ eorum, qui dii putantur, in templis honoratæ, vel altaria impura cruoris contagione inquinata, vel hostiæ ignis incendio penitus exustæ absumptæque, vel festa dæmonum nomine celebrata, vel aliud quicquam eorum, quæ apud superstitiosos usurpari soleant, omnino apparerent. Videas etiam adhuc licet, apud fontes in medio foro positos, pastoris præclari symbola, illis qui sacris litteris eruditi sunt satis cognita ; Danielem quoque cum leonibus in ære incisum aurique laminis splendescentem. Tantus idem et tam divinus amor imperatoris animum complexus est, ut in ipso palatii introitu, in ædificio omnium excellentissimo, in medio tecti laqueari inaurato, in tabula maxima explicata, salutaris Passionis insigne ex lapillis pretiosis cujusque modi auroque multo polite elaboratis confectum, figendum curaverit. Istud imperatori sanctissimo regni firmum videbatur esse propugnaculum. His igitur ornamentis suam illustravit civitatem. » Hactenus Eusebius; eadem de statuis ornamenti causa locatis testantur Socrates [1] et Sozomenus [2].

8. Quod autem ad novum civitatis nomen spectat, ut eadem ab imperatoris nomine nuncupata, Nova Roma diceretur, Constantinum lege publica statuisse, idem Socrates tradit, cum ait [3] : « Illam civitatem Constantinopolim nuncupavit; lege denique sancivit, ut secunda Roma vocaretur; quæ lex est in columna lapidea incisa, atque adeo publice apud prætorium prope ipsius imperatoris statuam equestrem collocata. » Sane quidem non nomine tantum, sed reipsa conatus est Constantinus, civitatem illam alteram Romam facere, quæ in omnibus ex æquo, si liceret, veteri Romæ responderet : nam ut illam, in quatuordecim primum regiones divisit, Capitolium erexit, milliarium aureum collocavit, circum maximum, amphitheatrum, fora, porticus, et alia publica Romæ instar ædificia, idque (ut ait S. Hieronymus [4]) omnium urbium nuditate; cum, quicquid nobile in aliis antiquioribus totius Orientis civitatibus inveniretur, a Constantino Constantinopolim inferretur; cum et inter alia priscorum regum Ægypti, quod integrum supererat clarissimum monumentum, obeliscum illum omnium maximum, qui Thebis erat immensæ molis opus, Alexandriam vehendum curavit, ut navi impositum deferret Constantinopolim; sed ante præventus est morte, quam ingens opus ac plane admirabile absolvere valuisset : quomodo autem ab ejus filio Constantio imperatore tandem perlatum sit Romam, suo loco dicemus.

9. Quod vero ad urbis amplitudinem pertinet, et eamdem incolentium frequentiam, hæc Zozimus [5] : « Constantinopolim ad amplitudinem urbis longe maximæ tam feliciter auxit, ut plerique post eum principes ibidem constituto domicilio, majorem, quam usus poscat, hominum multitudinem eo pellexerint, quæ undique terrarum istuc, vel militiæ, vel mercaturæ, vel aliorum negotiorum causa confluit. Quapropter et muris longe capacioribus, quam essent ii quos Constantinus struxit, eam circumdederunt, et ædificia tam esse contigua permiserunt, ut habita-

[1] Aug. de Civit. Dei lib. v. c. 25. — [2] Euseb. in Vita Const. lib. III. c. 52. — [3] Idem ibid. lib. III. c. 47. 48.

[1] Socrat. lib. I. c. 12. — [2] Soz. lib. II. c. 4. — [3] Socr. lib. I. c. 22. — [4] Hier. in Chronic. hoc an. 25. Constantini. — [5] Zoz. lib. II.

tores ejus sive domi se contineant, sive in compitis sint, arctentur, nec sine periculo propter ingentem hominum et animalium copiam incedant : nec pars vicini maris exigua solo cessit, undique defixis palis et ædificiis in eos impositis, quæ seorsum ad complendam urbem amplam sufficerent. » Hæc Zozimus de ædificata a Constantino et aucta ab aliis civitate Constantinopolitana. Aperuerat autem ille ad ampliandam eam ædificiis civitatem hujuscemodi viam, cum annonam publicam viritim omnibus eamdem habitantibus distribuerit, quam et ad posteros transmitti voluerit ; ediditque de his omnibus sanctionem, cujus Theodosius imperator in rescripto ad Proculum præfectum Urbis meminit his verbis [1] :

10. « Annonas civicas non tam titulis dignitatum, quam singulorum viritim meritis attributas, divi Constantini liberalitate sat claruit : ideoque nihil ex his scholarum nomine vindicetur, sed pro uniuscujusque merito, quæ sunt concessa, serventur : ut quicumque perceptarum annonarum emolumenta, vel in hæredes proprios jure sanguinis transfuderunt, vel in extraneos distractionis titulo transcripserunt ; maneat quod gestum est, vel hæreditatis merito, vel venditionis arbitrio. » Hæc ibi Theodosius. Sed quanam ex causa ad hujusmodi effusam et perpetuam largitionem præstandam impulsus Constantinus fuerit, quidque præstari voluerit ab accipientibus annonam, idem Theodosius imperator alio ad Aurelianum rescripto declarat his verbis [2] : « Annonas civicas adhuc militaribus viris beneficium divale distribuit, ut, qui emolumenta perciperent, ædificandi studio magnitudinem urbis augerent. Ac proinde ne frustra deputatis commodis perfruantur, quorum ope incrementa mœnium non juvantur, id super his annonis, quæ scholis erogari solent, servandum est ; ut hi tantum, qui domos habent, deputata suo nomini commoda consequantur, » etc.

11. Sed et Arcadius imperator ad Africanum [3] : « Eos, inquit, quos in hac urbe domos non habere cognoveris, annonis novis quolibet titulo acceptis privari, tua magnitudo præcipiet, nec ullis emolumentis civicis adjuvari. Neque enim fas est, ut qui urbis affectum domus indicio monstrare neglexerint, ejus commodis perfruantur. Sin vero quisquam est qui se ædes spondeat habiturum ; nisi intra sex menses instruxerit, nequaquam publicarum annonarum modum potiatur. » Hæc ibi. Solitam vero fieri ejusmodi erogationem in pane cocto, et magnæ fuisse impensæ, eamdemque a Theodosio auctam esse, inviolabiliterque præstari solitam, Theodosii Junioris constitutio declarat his verbis [4] : « Nulli, ne divinæ quidem domui nostræ, frumentum de horreis publicis pro annona penitus præbeatur, sed integer canon mancipibus consignetur, annona in pane cocto domibus exhibenda : ita enim debet canon ab inclytæ memoriæ Constantino præstitutus, necnon a divo pietatis meæ avo auctus, expendi, » etc. Meminit et Zozimus ejusmodi munificentiæ Constantini, cum ait [1] : « Populo Byzantino publicam annonam distribuit ; quam et hactenus ille semper habuit. » Hæcque omnia ille (ut vidimus) ampliandæ urbis causa.

12. Quantum autem augmenti atque decoris consecuta fuerit urbs Constantinopolitana, opera ac studio Theodosii Senioris, Themistius philosophus sexta oratione declarat, ubi post multa hæc ad postremum habet : « Quod si quotidie rex hujus desiderio magis ac magis accendatur, futuro anno majore certe ambitu opus est nobis. Quod si factum fuerit, jam in controversiam veniet, utra urbs major ac illustrior sit : illane, quam Theodosius civitati Constantini adjunxit, an illa quam Constantinus addidit ei quæ Byzantis opera fuit extructa. Ego certe, o viri optimi, si mihi per ingravescentem jam ætatem liceat, diuturniore vita frui vellem ; neque id sane fruendæ alicujus voluptatis causa ; jam enim omnes evanuerunt, id quod mihi perjucundum est : sed ut tertiam urbem spectarem, quam princeps noster non multo post tempore priori adjunget. » Hæc et alia Themistius. Porro persolvisse opus quod cœperat Theodosius, possumus intelligere ; nam multos annos post eam Themistii orationem in imperio vitam propagavit. Tres vero civitates unam urbem appellat Themistius, nempe vetus Byzantium, Constantinopolim a Constantino illi additam, et quam numerosa tum publicarum, tum privatarum ædium ædificatione Theodosius imperator adjecit.

13. Cæterum quantumlibet cum ipse, tum alii certaverint eodem studio posteriores imperatores Orientalis orbis, ut æmulam Romæ Constantinopolim illi æqualem redderent, et, si possent, clariorem efficerent : tamen quamvis omnem ad id perficiendum conatum atque laborem insumpserint, hoc perficere minus licuit. Id quidem, quæ hactenus præ manibus habetur, excusa in Notitia provinciarum, urbs Constantinopolitana in quatuordecim regiones distincta, et quibus essent singulæ publicis ædificiis exornatæ, accurate descripta, omni ex parte quam minor hæc esset, facile monstrat : unde verissima comprobatur illa de hac re Suidæ sententia, qua dicit [2] : « Constantinopolis tanto est aliis omnibus urbibus major, quanto Roma esse minor videtur, a qua secundam numerari longe mihi certe quidem videtur esse melius, quam cæterarum omnium primam existimari. » In hunc modum Suidas. Ex quibus jure redarguitur Sozomenus, qui cum veterem Romam nunquam inviserit, novam antiquæ prætulit, dicens de Constantino [3] : « Denique in omnibus rebus urbem illam suo nomine nuncupatam, Romæ quæ est in Italia, parem studuit efficere : neque certe suus eum fefellit conatus. Nam virgula divina (quod aiunt) tantum crevit, ut tum frequen-

[1] L. X. de Annon. civit. C. Theod. — [2] L. XI. tit. eod. C. Theod. — [3] L. XIII. Cod. eod. — [4] L. II. de frumento urbis Constantin. C. Theod.

[1] Zoz. lib. II. — [2] Suid. in historic. verb. Constantinop. — [3] Soz. lib. II. c. 2.

tia hominum, tum pecuniæ et divitiarum abundantia Romam omnium consensu longe superaret. » Hæc Sozomenus. Infrenanda pariter ex his S. Gregorii Nazianzeni hyperbole, dum in carmine de civitate Constantinopolitana ait, tantum excellere Constantinopolim pulchritudine inter cæteras omnes urbes, quantum cælum terræ præstat; nec enim ipse Romanam invisit urbem.

14. Sed et (quod dolendum est) æmulatio illa principum dimanavit in recentiores postea sacerdotes, cum ejus Ecclesiæ episcopi malis artibus, quod jure non possent (ut suo loco dicetur) nomen sibi œcumenicum arrogarint; ut merito Nicolaus papa Michaeli imperatori exprobret, solam Constantinopolim spoliis et opibus, quas violenter abstulit, esse ditatam: unde jure illud infelix elogium propheticum [1] sit tandem experta: « Væ, qui prædaris, nonne et ipse prædaberis? cum consummaveris deprædationem, prædaberis. »

15. At quod rursum ad Constantinum spectat, hæc insuper addit Zonaras [2] : « Denique teretem illam columnam porphyreticam, Roma (ut ferunt) allatam, in foro lapideis tabellis instrato (unde a Græcis Placoton nominatur) erexit: juxtaque simulacrum æneum tum artificio mirabili antiquæ manus, pæne viventis instar, expressum, tum magnitudine insigni spectabile dedicavit: eam statuam Apollinis esse ferunt, Ilio Phrygiæ translatam. Sed divinus imperator ille nomen suum ipsi indidit, clavis quibusdam capiti insertis, qui corpus Domini salutiferæ cruci affixerant. Ea ad nostram quoque ætatem permansit integra columnæ insistens: sed sub Alexio Comneno vehementis venti impetu dejecta concidit: nec ipsa solum comminuta est, sed multos etiam, qui casu illic aderant, contrivit. Palladium item Troja in forum Placoton transtulit. » Isthæc ipse. Addit his Nicephorus [3], in ejusdem statua super porphyreticam columnam collocata positum in dextera malum aureum, cui veneranda crux erat superposita, cum tali inscriptione : TIBI CHRISTE DEUS URBEM HANC COMMENDO. Sed et de sacris reliquiis in basi ejusdem columnæ collocatis hæc subdit : « Quatuor autem solidis firmisque apsidis pulchre circumcirca basi columnæ fundata, sub ea ipsa basi duodecim cophinos, et septem sportas, nec non reliquias septem panum, quibus benedictione sanctificatis Christus multitudinem pavit: præterea dolabram Noe, qua ille arcam construxit, manibus ipse suis imperator sigillo suo ea omnia obsignata reposuit: quæ ad nostra usque tempora etiamnum urbi ipsi, intactus inviolatusque thesaurus, permanent. » Cedrenus de eadem columna porphyretica verba faciens, hos in ea versus incisos fuisse testatur [4] :

Tibi, Christe, mundi Domine, rectorque optime,
Urbem hanc, tibi quæ serviat, modo subdidi,
Et sceptra, Romanamque omnem potentiam;
Hæc tu malis defendes semper ab omnibus

Subter eam jacent duodecim corbes.

16. Rursum vero Nicephorus agens de ejusdem Constantini erectis Constantinopoli pietatis monumentis, sic ait [1] : « Ad imitationem igitur triplicis istius visionis, tres ex ære fieri curavit cruces, eisque sacra hæc imposuit nomina, ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΝΙΚΑ, JESUS CHRISTUS VINCIT. Ex his, cui nomen Jesus inditum, auro per omnes partes diffuso ornata, collocata est super fornicem seu arcum triumphalem in foro, ut obscuriore significatione ardorem pietatis ipsius indicaret : potentia namque roboris ejus græcam superstitionem debellavit. Alteram vero venerandam sacramque crucem, Christi nomen præferentem, in porphyretica Romana statuit columna, in loco qui Φιλαδέλφιον, hoc est fraternus amor, dicitur. Tertiam vero, quam Constantinus Νίκη, id est, Victoriam vocavit, Heraclius autem Ἀνίκητον, hoc est, Invictam, in alta columna marmorea posuit, in loco cui nomen Ἀρτοπώλιον, id est, Forum panarium : ad quam multæ etiam supra opinionem hominum virtutes sunt editæ; atque in primis, si qui rigore inflammationis vexarentur, et oculorum doloribus et suffusionibus premerentur, sanati sunt : de qua factum quoddam, quod admodum in admiratione fuit, exponam. Ne vero quisquam narranti mihi fidem non habeat; nihil enim tam præter opinionem et præter fidem est, quod Deus non perficiat; neque etiam quicquam, quod Deus velit, impossibile est.

17. « Dicitur namque et vere dicitur, cum ad eam angelus Domini, ter quotannis per altissimum intempestæ noctis silentium, perinde atque micans quoddam cælitus fulgur, cum splendore insustentabili venit, crucem eum circumire, suffitum facientem; suavique voce quasi cujusdam tenuis indicis, præsentiam suam illis, qui puritate vitæ a vitiis abhorrentes, talia et videre et audire idonei sunt, insinuare : atque ubi cantu ineffabili divinum carmen tersancti hymni psallens concinuerit, rursum illum veluti stellam magnifice micantem ad munia redire sua. Hanc vero venerandam Domini crucem, longo post tempore, decimum octavum annum Mauritio imperante, quod immenso terræmotu corruerat, ferreis quibusdam operibus Heraclius firmavit, et in basi ejus hujusmodi incidit inscriptionem : OPUS DEO ACCEPTUM IMPERATORIS MAGNI HERACLIUS FIRMAVIT; quæ inscriptio ad mea usque tempora duravit; hæc de tribus crucibus a Constantino constructis. » Atque hucusque Nicephorus.

18. De cruce rursum super triumphalem fornicem posita Cedrenus meminisse visus est, cum ait [2] : « Supra milliarii fornicem duæ sunt statuæ, Magni Constantini et matris ejus, et in harum medio crux. » Porro idem auctor recenset alia ejusdem urbis nobilissima simulacra a viris clarissimis elaborata, non a Constantino tantum, sed a Theodosio quoque imperatore illuc e diversis locis translata, quæ gentes potissimum colebant, sed ea prætermittimus. At de bovis ænei simulacro memoria non prætereat; utpote

[1] Isai. XXXIII — [2] Zonar. Annal. par. 3. — [3] Niceph. lib. VII. c. 49. — [4] Cedren. in Compend.

[1] Niceph. lib. I. c. 32. — [2] Cedren. in compend. in Theod.

nece sanctissimi martyris sanctificato : Pergami in Asia illud erat, instar Phalaridis tauri ad miserorum necem compositi, quod illud ipsum fuisse Cedrenus tradit, in quo Antipas testis fidelis, cujus clarissima mentio est in Apocalypsi [1], martyrium subiit : translatum autem ejusmodi bovis æneі simulacrum positum fuit in Vaderina regione, in qua erat templum Apostolorum.

19. Quod pertinet ad ecclesias ab eodem Constantino erectas Constantinopoli, auctor est Eusebius [2], ipsum primum omnium aggressum esse templa quæ illic erigenda erant; meminit de duobus tantummodo Socrates [3], nempe de ecclesia Apostolorum, et altera pacis dicta, quæ et alio nomine, Sapientia, nominata reperitur. Sed et martyrum has constat ibidem fuisse erectas memorias, nempe Mocii, Agathonici, Mennæ [4], et Acacii, quæ extant in regione decima. Omnes vero ecclesiæ ibi ædificatæ, usque ad Arcadii et Honorii imperatorum tempora, in descriptione citata superius urbis Constantinopolitanæ numero sunt quatuordecim. Sed hac quoque ex parte intueri licet quantum Roma vetus novæ præstaret, cum in ea reperiri quadraginta basilicas et amplius Optatus affirmet [5]. Illam insuper ecclesiam ibidem extra urbem ab eodem imperatore ædificatam in honorem S. Michaelis archangeli, satis celebrem fuisse, Sozomenus tradit, qui et divinas virtutes in ea perfici jugiter consuevisse narrat his verbis [6] :

20. « Hanc igitur civitatem Constantinus suo appellatam nomine, et velut recens ad Christi honorem extructam, multis maximisque ecclesiis exornavit; cujus propensiori studio Deus ipse opem tulit; et visionibus quibusdam confirmavit, ecclesias in ea urbe ædificatas, sanctas et salutares esse. Ex quibus eam quæ est in loco qui Ἑστία, id est, Vestæ sacer olim dicebatur, sita, in maximo honore tum a peregrinis, tum a civibus ex illo tempore habitam fuisse constat. Idem tamen locus jam Michaelium nominatur, estque navigantibus ex Ponto Constantinopolim ad dexteram positus; atque abest ab urbe si nave trajicias, triginta quinque stadia; sin autem sinum, qui interjacet, pedibus aut equo undique circuire velis, septuaginta. Loco vero istud nomen eo impositum est, quod pro certo crederetur divum Michaelem archangelum ibi apparuisse : quod etiam ipse quidem, non parvum eodem in loco beneficium adeptus, verissimum esse confiteor : atque id ita se habere, argumento præterea esse possunt multæ aliæ res, quas compertum est ibidem gestas esse. Nam nonnulli in graves casus et pericula, e quibus nullo modo possent emergere, alii in morbos aut perturbationes corporis incognitas delapsi, simulac in eo loco Deum precati essent, calamitatibus, quibus premebantur, penitus liberati sunt. Verum quo pacto ista, et quibus hominibus evenerint, sigillatim persequi, longum esset. Attamen quid Aquilino nobiscum etiamnum ætatem degenti, et in eodem foro causas agenti, eodem in loco acciderit, partim ut ab eo audivi, partim ut ipse conspicatus sum, jam opportune commemorabo.

21. « Cum enim vehemens febris, eaque paulo ardentior ex flava bile orta eum occupasset, medici dederunt illi bibere medicamentum ad alvum purgandam; quod quidem evomuit; atque simul cum vomitione bilis in omnes corporis partes diffusa, cutis extremitatem coloris specie sibi simili tinxit : ex quo factum est, ut omnem cibum et potum evomeret. Ubi autem longo temporis spatio istud perpessus fuerat, et nihil alimenti in stomacho conquiescebat, de morbo curando medici desperare cœperunt. At cum semimortuus esset, dat suis mandatum ut eum in ecclesiam deportent, affirmatque se ibi aut mortem obiturum, aut morbo liberatum iri. Cui in ecclesia jacenti de nocte visio quædam divina objecta jubet, ut cibum potione, quæ ex melle, vino, et pipere pariter mixtis conficeretur, tingeret : quæ quidem potio cum esset calidissima, quamvis medicis, ex artis ratione eam considerantibus, morbis e flava bile contractis contraria videretur, hominem tamen morbo recreavit.

22. « Accepi porro, Probianum unum ex satellitibus qui imperatorem in palatio stipabant, cum dolore pedum graviter affligeretur, eo in loco etiam cruciatu levatum, et admirabili quadam ac divina visione dignatum fuisse. Nam iste cum in initio gentilis esset, postea tamen christianus factus, quanquam omnia alia religionis nostræ instituta probabilia putabat, sanctam tamen crucem salutis omnium causam extitisse neutiquam admittere voluit. Cui sic animo affecto, visio divinitus oblata, quamdam crucis effigiem, quæ in altari illius ecclesiæ statui solet ante oculos proposuit, declaravitque manifesto, res, quæcumque a tempore quo Christus in crucem actus erat, vel ad utilitatem humani generis communem, vel ad privatam quorumdam, seu a divinis angelis, seu a piis et perfectis hominibus gestæ fuerunt, non sine virtute crucis salutaris recte gestas esse. Sed quoniam tempus opportunum minime suppetebat ad ea omnia recensenda, quæ in hoc templo accidisse cognovi, ista solum commemorare consilium fuit. » Hactenus Sozomenus; eadem Nicephorus [1], qui Probianum hunc medicum fuisse imperatoris affirmat; locum vero, in quo ecclesia S. Michaelis fuit ædificata, nominatum esse tradit Sosthenium, sic dictum a salute, ubi imperator invenisset viri simulacrum alatum, quod præ se ferret speciem (qua soleret effigiari) Michaelis archangeli; cujus apparitione facta per visum, templum illud extruere aggressus esset. Equidem divino quodam consilio accidit, ut quo tempore Constantinus abstulisset deorum quæ viderentur celebriora templa, ac potissimum Æsculapii, qui Gentilium sententia morbis hominum mederetur, in ecclesiis Christianorum

[1] Apoc. I. — [2] Euseb. orat. de laud. Const. — [3] Socr. lib. I. c. 12. — [4] Niceph. lib. VII. c. 49. in fine. — [5] Opt. lib. II. — [6] Soz. lib. II. cap. 2.

[1] Niceph. lib. VII. c. 50.

longe majora atque certiora, divina virtute, in curandis morbis miracula ederentur.

23. At quod rursum spectat ad ecclesias Constantinopoli a Constantino erectas, easdem omnes regiis donariis iisdemque varii generis ac magni pretii exornasse, ex aliis in diversas ecclesias ab eo collatis, quivis existimare facile potest. Sed et illud iisdem ecclesiis summa diligentia præstitisse, ut divinæ Scripturæ libris ad divina officia celebranda abundarent, Eusebius auctor est. Inter alios autem ejusmodi negotium ab eodem imperatore injunctum esse ipsi Eusebio episcopo Cæsareæ Palæstinæ, ut codices sacri exacte describerentur, idem ipse testatur; qui et litteras a Constantino ad se eo argumento conscriptas recitat; quæ sic habent [1]:

VICTOR CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS EUSEBIO.

24. « Cum Dei Salvatoris nostri providentia factum sit, ut in hac urbe nostri cognomine infinita fere multitudo sanctissimæ se Ecclesiæ consecret; æquum sane in primis esse videtur, ut universo eorum cœtu mirabiliter aucto, ecclesiæ quoque plures in ea instituantur. Quapropter, quid nobis videatur, accipe. Visum est hoc significare prudentiæ tuæ, ut quinquaginta illarum Scripturarum volumina, quarum et apparitionem et usum maxime Ecclesiæ necessarium cognoscis, quæque præterea facile legi et circumferri queunt, ab artificibus scite scribendi peritis politiori membrana describi cures. Nostra clementia ad provinciæ præfectum litteras dedimus, penes quem totius administrationis summa est, ut quæ ad eas conficiendas necessaria videantur, omnia summa diligentia suppeditari curet. Nam ut scripti codices quam celerrime apparentur, tuarum id partium est. Ad eos vero perferendos vehicula duo publica nostræ hujus epistolæ auctoritate accipies; ita enim, quæ pulchre descripta sunt, etiam ad nostrum conspectum facillime perferentur, si ad hoc munus obeundum aliquem ex tua Ecclesia ministrum delegeris: qui, ut ad nos venerit, nostram erga seipsum humanitatem sentiet. Deus te conservet, frater dilecte. » Hactenus Constantini epistola; subdit his Eusebius [2]: « Hoc imperatoris mandatum res ipsa celeriter consecuta est, cum in membranis curiose elaboratis terniones et quaterniones mitteremus. » Ut autem Eusebii operam hac in re requisierit Constantinus, inde accidisse putamus, quod, unde emendatiores libri exscribi possent, apud eum fideliora esse vetusta exemplaria viderentur, utpote hæredem bibliothecæ Pamphili martyris, quæ nullam in persecutione jacturam (ut dictum est superius) passa esset: ac præterea cum versipellis homo palinodiam recantasset in Concilio Nicæno, cum talem perseverare, Constantinus existimaret.

25. Quod insuper ad perfectionem conditæ urbis videbatur requiri posse; scientiarum scholas, in quibus docerent præstantissimi viri, in ea imperator ædificavit; laudantur illæ a sancto Gregorio Nazianzeno [1], quas ait excellentissimis oratoribus atque philosophis fuisse refertas, in eisdemque S. Basilium tyrocinium exegisse tradit, unde profectus Athenas, magistri potius, quam discipuli specimen ediderit. Testatur Aurelius Victor [2] de Constantino, fuisse ipsum nutritorem bonarum artium, ac fovisse præcipue studia litterarum: demonstrant hoc ipsum privilegia, quibus eorum professores munitos voluit esse, atque in primis illa ad Volusianum edita constitutio [3]: « Medicos, grammaticos, et professores alios litterarum, immunes esse cum rebus, quas in civitatibus suis possident, præcipimus, et honoribus fungi; in jus vocari eos, vel pati injuriam, prohibemus; ita ut si quis eos vexaverit, centum millia nummorum ærario inferat; a magistratibus, vel quinquennalibus exactus (exactis), nec ipsi hanc pœnam sustineant. Servus eis si injuriam fecerit, flagellis debeat a suo domino verberari coram eo cui fecerit injuriam, vel si dominus consensit, viginti millia nummorum fisco inferat, servo pro pignore, donec summa hæc exolvitur, retinendo. Mercedes eorum et salaria reddi præcipimus. Quoniam gravissimis dignitatibus, vel parentes, vel domini, vel tutores esse non debent: fungi eos honoribus volentes permittimus, invitos non cogimus. » Hæc ipse, qui et de his alias eadem rescripsit ad populum [4].

26. Quod autem spectat ad litterarum gymnasia, quæ Constantinus erexit Constantinopoli, perseverarunt eædem eruditionis scholæ usque ad impium Leonem imperatorem cognomento Isauricum, qui eas memorias abolendas curavit [5]. Constantini quoque Magni opus fuisse putatur bibliotheca ibidem ædificata, ab aliis vero aucta libris, ita ut numerum centum viginti millium librorum expleret, quæ tempore Basilisci imperatoris diro illo incendio [6] conflagravit. Zozimus [7] autem tradit, a Juliano imperatore in regia porticu erectam esse bibliothecam, in eaque collocasse libros quos habebat. At de ædificiis novæ Romæ per Constantinum erectis jam satis, qui tamen et in eo magnam ex christiana mansuetudine sibi gloriam comparavit, quod cum vetera ædificia ejus civitatis angustiora in omnibus reddidisset, et nova longe ampliora erexisset, carcerem tamen, ut se habebat, humilem atque depressum, paucorum hominum capacem, nullo auctum additamento reliquit; quem nec posteri mutare ausi sunt imperatores usque ad Phocam, qui eum reddidit ampliorem, ut Glycas testatur [8].

27. *Senatus et magistratuum creatio.* — In hunc modum Byzantio in Constantinopolim commutato, atque reddito nova Roma, nova quoque Romanorum civium christianorum, ex quibus coagmentatus est senatus amplissimus, facta fuit colonia:

[1] Euseb. in Vita Const. lib. IV. cap. 36. — [2] Idem ibid. lib. IV. cap. 37.

[1] Greg. Naz. orat. in laud. Basilii. — [2] Aurel. Vict. in Const. — [3] L. I. de medic. et profess. C. Theod. — [4] L. III. C. Theod. — [5] Paul. Diacon. in Miscel. lib. XXI. in Leone Isaurico. — [6] Zon. III. par. Ann. in Basilisco. — [7] Zozim. lib. III. — [8] Gli. lib. IV.

quamplurimi enim antiquæ Romæ senatores imperatorem ab Urbe secuti fuerant; quibus ait Zozimus Constantinum domos ædificasse curiamque tribuisse; de qua Sozomenus [1] : « Curiam item magnam, quam senatum nominant, in ea constituit : ejusque senatoribus eosdem honores, eosdem dies sacros qui Romanis veteribus tribui solent, assignavit. » Recensentur aliquorum ex iis hæc nomina [2], nempe Olybrius, Verus, Urbicius, Eugenius, Eubulius, Florentius, Callistratus, Marianus, Severus, Isidorus, et Zoticus; licet cum hujus, tum Eubulii, Isidori, et Callistrati, Græcorum potius, quam Romanorum nomina esse noscantur : quamvis nec Romæ veteri deessent ex Oriente cives allecti atque adsciti in senatum.

28. De Zotico autem clara est memoria in tabulis [3] ecclesiasticis tum græcis, tum latinis, utpote homine, qui miseratione in pauperes aliisque virtutibus enitens, egregia claruerit sanctitate : in Menologio vero his verbis ejus anniversaria memoria in Ecclesia celebrari solita reperitur : « Commemoratio S. Zotici orphanorum nutritoris, qui claris parentibus ortus ex urbe Roma a Constantino Magno in civitatem Constantinopolitanam cum aliis quibusdam nobilibus ductus est. » Sed et in constitutione Leonis et Antemii Augustorum Zoticus hoc præconio commendatur [4] : « Zotici beatissimæ memoriæ, qui hujuscemodi pietatis officia invenisse dicitur. « Constantinopoli enim ipsum primum omnium erexisse xenodochium pauperibus creditur : exciderunt autem ejus vitæ Acta, quibus admiranda ipsius opera scriptis mandata habebantur. At de xenodochiorum aliis in locis primis institutoribus, consule quæ in Romano Martyrologio adnotavimus [5]. Sed et Mariani, cujus mentio facta est, celebris est memoria apud Eusebium [6] : verum de eo suo loco dicemus.

29. Sic disposito a Constantino sacro senatu, politicum statum magno consilio in meliorem ordinem volens reformare, complures novos magistratus instituit, et veteres magna ex parte mutavit. Est de his querela impii Zozimi cuncta quantumlibet recte gesta Constantini carpentis : « Conturbavit, inquit [7], et magistratuum officia jam olim instituta. Nam cum duo essent præfecti prætorio, qui hoc officium communiter gerebant; non palatini tantum ordines eorum cura potestateque gubernabantur, sed etiam ii quibus Urbis erat commissa custodia, et quotquot in omnibus limitibus erant collocati. Hic enim præfectorum prætorio magistratus, qui post imperatorem secundus existimabatur, et annonas erogabat, et contra militarem disciplinam admissa convenientibus pœnis corrigebat.

30. « Constantinus autem recte constituta turbans, unum hunc magistratum in quatuor imperia discerpsit. Nam uni præfecto prætorio totam Ægyptum cum Libyæ Pentapoli, et Orientem ad Mesopotamiam usque, et præterea Cilices, Cappadoces, Armenios, oramque maritimam totam a Pamphylia Trapezuntem usque, et usque ad castella prope Phasidem sita, tradidit, eidem et Thracia commissa, et Mysia, Asemi (Hæmi, est restituendum; sic l. cum appellatio C. de appellationibus, et in Notitia provinciarum), ac Rhodopes, ac Toperi (Bobeti) oppidi finibus circumscripta; præterea Cyprum adjecit, et Cycladas insulas, Lemno, et Imbro, et Samothracia acceptis. Alteri Macedones attribuit, et Thessalos, et Cretenses, et Græciam, et circumjacentes insulas, et Epirum utramque, et Illyricos, et Dacos, et Triballos, et Pannonios, ad Valeriam usque, et Mysiam superiorem. Tertio totam Italiam, et Siciliam, et circumjacentes insulas, et Sardiniam, et Corsicam, et Africam a Syrtibus Cyrenem usque. Quarto Transalpinos, Celtas, et Hispanos cum insula Britannica commisit. Hac ratione diviso præfectorum imperio, studiose conatus est aliis quoque modis eorum potestatem imminuere. Nam cum præessent ubique locorum militibus non modo centuriones et tribuni, verum etiam duces (sic enim appellabantur, qui quolibet in loco prætorum vicem obtinebant), magistris militum institutis, altero equitum, peditum altero, et in hos translata potestate militum ordinandorum, et coercendi delinquentes, hac etiam in parte præfectorum auctoritati detraxit. » Hactenus Zozimus de magistratuum mutatione.

31. At hæc de quatuor præfectis prætorio felicius explicata habes in Notitia illa pervetusta provinciarum [1], in qua plura invenies, ex quibus Zozimus sit augendus, et interdum etiam corrigendus; ibi et cæterorum magistratuum nomina insunt, qui miro quodam ordine dispositi esse videntur; ut plane appareat Zozimum privato mali animi affectu potius, quam jure hac quoque ex parte in Constantinum invehi. Sicut et ejusdem illa manifesta calumnia est adversus eumdem imperatorem, quod milites subduxerit a præsidiis limitaneis; unde factos dicit audentiores Barbaros, ut in solum Romanum irruerent : cum tantum absit, ut in his coercendis se desidem exhibuerit Constantinus, ut pontem saxeum (quod tradunt Victor [2] atque Nicephorus) sicut et Trajanus olim fecerat, super Istrum ædificaverit, quo ad invadendos Barbaros facilis pateret accessus.

32. *De tributis.* — Sed quod magis magisque admireris, eo usque progressus est livor hominis et odium in Constantinum, ut cum etiam sua ipsius sententia, adeo de Byzantio sit bene meritus, ut illud reddiderit Romam alteram, et aliarum provinciarum spoliis atque divitiis locupletaverit; quoddam tamen sibyllinum oraculum a se (ut ait) inventum, pluribus scriptum carminibus recitet, in quo per lupos qui potituri essent urbe illa, Constantinum, et qui eum sunt secuti imperatores, interpretatur, ob eam scilicet causam, quod gravi tributorum onere gen-

[1] Sozom. lib. II. c. 2. — [2] Glyc. lib. IV. — [3] Menol. die ult. Decemb. Martyrol. Rom. ead. die. — [4] L. omnia privilegia C. de Episc. et cleric. — [5] Die ult. Decemb. g. — [6] Euseb. lib. IV. c. 44. — [7] Zozim. lib. II.

[1] Habes eam post C. Theod. recentioris edition. Rovil. — [2] Victor in Constantino et Niceph. lib. VII. c. 49.

tem illam afflixerint; totamque culpam in Constantinum rejicit, qui novo tributi genere subjectas imperio gentes exagitaril; ut vel ex hoc ejus interpretatio reddatur omnino vana, dum quod de Byzantio prædictum ait, non Byzantio solum, sed universo Romano imperio accidisse tributorum vexationem, sua ipsius quoque testificatione exploratum reddatur. Cum alioqui tam ipse Constantinus (ut pluribus demonstratum est) quam alii posteriores imperatores non cessarint civitatem illam omni genere honoris et gloriæ locupletare; nam, ut de aliis modo taceam, Theodosius imperator sanctione firmavit [1], ut urbs Constantinopolitana non solum juris Italici, sed etiam Romæ veteris prærogativa potiretur. Quod si quis obscurissimum oraculum ad tempora Christianorum putaverit prospexisse; ad Turcas Orientale imperium invadentes, sedemque regiam Constantinopoli collocantes, esse referendum, prudens quilibet æquius judicabit.

33. Sed quænam sit Zozimi querela de duris exactionibus Constantini, ab ipso audiamus; et quam æqui ponderis sit ejusmodi accusatio, prudentiorum justa judicii lance expendatur. Ait ergo [2]: « Cæterum Constantinus, his ita perfectis, exhaurire non desinebat vectigalia largitionibus; quæ non ubi par erat, sed in homines indignos ac nullius pretii fiebant; et collatoribus quidem tributorum gravis erat: illos autem cumulabat opibus, qui nulli esse usui poterant; nam prodigalitatem pro munificentia ducebat. Idem et auri et argenti collationem imposuit omnibus ubique terrarum negotiationes exercentibus, et Dardanariis oppidorum, ad vilissimos usque, ne miseris quidem meretriculis hoc incommodo liberatis. Itaque videre erat, quoties quartus quisque annus appeteret, quo vectigal illud pendendum erat, meras per universam urbem lacrymas et ploratus; ubi vero jam advenisset, nonnisi flagra tormentaque corporibus eorum adhibita, qui propter extremam paupertatem damnum hoc sustinere non possent. Quin et liberos ipsæ matres distrahebant, et patres filias prostituebant, ex harum quæstu chrysargyri (quasi dicas aurargenti) exactoribus pecuniam offerre coacti.

34. « At quam calumniosum hoc sit, quod dicitur de sævis exactionibus, satis aperte superius est demonstratum, cum legibus ejusdem imperatoris, his plane contraria ab eo fuisse statuta, omnibus perspicuum factum est; adeo ut nullus tergiversationi locus possit esse relictus. Siquidem illis vetuit [3], ne debitores experiri cogerentur carcerem, vel pœnas aliquas corporales, quibus antea affligebantur; et licet fisci debitores essent, nonnisi in eorum bona agi permisit [4]: qui de fiscalibus debitoribus ad Ælianum hæc quoque rescripsisse [5] reperitur: Exactionem sine omni fieri concussione oportet; ita ut si quis in judicio quæstus, quod indebite exactus est, vel aliquam inquietudinem sustinuit, hoc ipsum probare poterit, severa in exactores sententia proferatur. » At quonam modo rursum passus est imperator Constantinus ob tributorum exactiones distrahere parentes liberos suos, et filias prostituere; si, ne id cogerentur agere inopes, iisdem ut de publico ærario suppeditaretur victus atque vestitus, lege cavit [1] atque pariter indulsit [2], ut pauperes vacationem haberent a muneribus personalibus? Ut ex his atque aliis perspicue appareat, nihil apud Constantinum antiquius fuisse humanitate, et in pauperes commiseratione, et liberalitate erga omnes.

35. Sed rursum ille subdit: « Cumque splendidioris etiam fortunæ hominibus excogitare quiddam vellet, quod eos morderet; quemlibet horum ad præturæ dignitatem evocabat, et honoris prætextu magnum pecuniæ pondus exigebat: idcirco quoties ad urbes venissent qui hujus rei mandatum habebant, erat videre fugam omnium, et profectionem ad extraneos, metuentium ne cum patrimonii sui detrimento dignitatem hanc adipiscerentur. » Sed cur non memorat etiam leges Zozimus a Constantino statutas adversus magistratus injustum aliquid in quemlibet decernentes, quarum aliæ sunt superius recensitæ, aliæ vero suo loco ponentur inferius? certe quidem invenisset hac in re, quid in eo primum commendare debuisset. At in eumdem rursus: « Habebat autem, inquit, descripta virorum clarissimorum patrimonia, quibus et tributum imposuit, quod ipse Follem nuncupavit; quibus sane collationibus urbes exhausit. Nam cum longo tempore post Constantinum duraret earum exactio, paulatim exhaustis oppidorum divitiis, ab habitatoribus complura deserta sunt. » Hactenus injustissimæ Zozimi querelæ; ex quibus arguendus esset oscitantiæ Julianus Apostata, qui cum in Cæsaribus coram diis (quod fingit) reum habitum recitet Constantinum, nequicquam penitus tale a Sileno in eum objectum tradit, sed tantum quod deliciis deditus esset: haud certe pepercisset Apostata Constantino infensissimus, quem minime tot tantaque latere valuerunt, quæ oculis potuit inspexisse, et certiora habere atque recentiora, quam Zozimus, qui post Honorium imperatorem vel ipso adhuc vivente (quod putat Evagrius [3]) scripsit.

36. Cæterum, quod de tributis a Constantino impositis extet adversus eum querela Zozimi, sunt hæc accuratius examinanda; quod enim ait, auri argentique collationem impositam negotiatoribus omnibus; Dardanariis, nempe fraudulentis venumdatoribus annonæ, atque personis quibuscumque vilissimis, ac meretricibus, confundit plane diversa tributorum genera: nam quod impositum erat negotiatoribus, proprie auri et argenti erat, dictumque chrysargyrum, diversumque ab eo quod pendere consueverant lenones, meretrices, et exoleti; quod quidem tantum abest ut a Constantino christiano

[1] L. unic. de privil. urbis Const. C. lib. XI. — [2] Zozim. lib. II. — [3] L. III. de exaction. C. Theod. — [4] L. IV. de exaction. Cod. eod. — [5] L. II. de exaction. Cod. eod.

[1] L. de aliment. Cod. Theod. — [2] L. unic. de his qui numero lib. Cod. eod. — [3] Evagr. lib. III. c. 41.

principe impositum fuerit, ut etiam longe ante Alexandri imperatoris tempora Romæ exigi consueverit; quod idem imperator æquissimus, cum ex turpi lucro colligeretur, vetuit in ærarium inferri, non tamen abstulit, sed ad publicas fabricas deputavit; testatur id quidem Lampridius in Alexandro, cum ait : « Lenonum vectigal, et meretricum, et exoletorum in sacrum ærarium inferri vetuit, sed sumptibus publicis ad instaurationem circi amphitheatri deputavit. » A Caio Caligula ejusmodi tributi genus excogitatum esse, atque auctum aliis probrosis exactionibus, tradit Suetonius [1]. Hæc igitur cum ita se habeant, plane confutatur Zozimi in Constantinum calumnia, quod meretricibus tributum imposuerit, cum longe ante (ut dictum est) Constantini imperium ejusmodi tributi pensitatio Romæ vigeret; quamobrem nihil est quod dicat Zozimus, inventum illud fuisse a Constantino; qui si forte non ademit, saltem ea ex parte minuit, quæ ad exoletos pertinet, quos, ne essent, lege lata proscripsit.

37. Rursum vero, quod spectat ad auri et argenti tributum, tantum abest ut indictum illud fuerit meretricibus, vel humilis status personis, iisdemque pauperibus, ut cum a negotiatoribus solum exigendum illud esse statuerint [2] principes, immunes ab eo esse voluerint etiam rusticanos atque colonos, vel alios omnes, qui victum manu quærerent. Cæterum eo obligari quoscumque mercaturam exercentes, etiam si decuriones essent aut clerici, ex compluribus legibus sub titulo De Lustrali collatione positis apertissime demonstratur [3]. Sed nec quisquam ejusmodi tributum esse inventum a Constantino poterit affirmare; cum aurum negotiatorium, sicut et coronarium pendi soleret Alexandri temporibus; quod illum remisisse aliquando, non autem abstulisse, Lampridius tradit [4]. Quod vero tunc tantum imperatum aurum, sub Constantino autem aurum et argentum pendi jussum sit; id factum a Constantino, nemo poterit demonstrare. At si demus ejusmodi ab ipso negotiatorum auctum esse tributum, jam si id conferas cum illis ab ethnicis imperatoribus indictis, levissimum debet existimari. Annon, qui modestissimus habetur inter eos, Alexander ad thermas conficiendas tributum exegit a brachariis, linteonibus, vitrariis, pellionibus, plaustrariis, argentariis, aurificibus, ac cæteris omnibus artibus? Quod tamen non damnat, sed commendat Lampridius, pulcherrimum vectigal id nominans; qui item ait, eumdem imperasse vectigalia civitatibus ad publica earum opera conficienda. Qua quidem ex parte quanto potior Constantini causa, qui tot publica ædificavit monumenta? Nam ut prætermittamus dicere de sacris ubique toto pæne orbe terrarum erectis ædificiis, et civitate instar Romæ constructa; quis satis poterit numerare incredibiles impensas illas ad pontem super Danubium ex lapide extruendum? Legat Dionem [1], qui hæc cupit exactius intueri, cum agit de alio ponte a Trajano imperatore super eumdem vastissimum et rapidissimum amnem constructo; ac plane inveniet quod in Constantino maxime admiretur. Omittimus dicere de publicis thermis ab eodem Romæ ædificatis, et basilica ad negotia obeunda apud forum erecta; quæ, licet augustissima fuerint ædificia, respectu tamen aliorum ut humilia, remanserunt pæne oblivione sepulta.

38. Sed ut ad chrysargyrum redeamus, jure refellit et Evagrius [2] Zozimi calumniam de eo tributo falso Constantino adscripto; quod ait postea ab Anastasio imperatore sublatum. Porro quale illud fuerit, quod Anastasius abolevit, describit his verbis Zonaras [3] : « Cumque vectigal, quod aurargenteum dicebatur, subditos premeret, abolevit; hujusmodi autem illud erat : Omnes mendici et pauperes, omnes meretrices, omnes liberti in agris et urbibus annum fisco tributum pendere cogebantur. Exigebatur tributum de equis, mulis, bobus, asinis et canibus; de unoquoque homine nummus argenteus; de equo, mulo, et bove tantumdem, de asino sex folles (nummi genus est), et de cane totidem; quo tributo attriti homines, ubique lamentabantur. Eo igitur abrogato, Anastasius commentarios illos in hippico, spectante populo, concremavit. » Hæc Zonaras. At quid hoc cum illo, de quo agitur, chrysargyro, commune habet? hoc enim annuum fuisse tradit; Zozimus vero illud quolibet quarto adveniente anno consuevisse persolvi : istud quoque mendicis ait imperatum fuisse; illud nonnisi negotiatoribus impositum, ex scriptis legibus manifeste vidimus, adeo ut nullum aliud pertingeret genus hominum. Vel quomodo dictum ait Zonaras ejusmodi tributum chrysargyrum, si non aurum, sed nummus tantum (ut tradit) pendebatur argenteus? ut plane appareat, improprie ac nomine tenus, non autem reipsa illud appellatum esse chrysargyrum.

39. Qua in re illud in primis intelligendum est, sic ejusmodi descriptum a Zozimo tributum, dictum esse chrysargyrum sive aurargenteum, quod utraque species penderetur, aurum scilicet et argentum; efformari enim solitos nummos, sive aureos, sive argenteos, juxta pondus indicti tributi, diximus superius ex Lampridio in Alexandro, distinctamque plane fuisse pensitationem auri ab argento : adeo ut cum auri tributum indictum esset, non penderetur argentum; nec vice versa, si argentum imperatum esset, soleret aurum tantæ æstimationis pendi. Ut autem argenti pretium in auro persolvi posset, Arcadius et Honorius primi statuisse reperiuntur, sic rescribentes ad Eutychianum præfectum prætorio [4] : « Jubemus, ut pro argenti summa, quam quis thesauris fuerat illaturus, inferendi auri accipiat facultatem; ita ut pro singulis libris argenti quinos solidos inferat. » Habes ex his pretium auri illius

[1] Sueton. in Calig. c. 40. — [2] L. x. de lustral. collat. C. Theod. — [3] L. III. IV. X. XI. de lustral. collat. C. Theod. — [4] Lamprid. in Alexand.

[1] Dio in Trajano. — [2] Evag. lib. III. c. 39. 40. 41. — [3] Zonar. tom. III. — [4] L. unic. de argenti pret. Cod. Theod.

temporis, sed et pondus solidorum; cum constet ex Constantini ad Euphraxium rationalem rescripto [1], singulos solidos continuisse quaternos scrupulos, septemque solidos appendisse auri unciam; nam ait : « Si quis solidos appendere voluerit auri cocti, septem solidos quaternorum scrupulorum nostris vultibus figuratos appendat pro singulis unciis, quatuordecim vero pro duabus, juxta hanc formam omnem summam debiti illaturus; eadem ratione servanda, et si materiam quis inferat, ut solidos dedisse videatur. » Sed et quod sequitur, æquissimum principis animum etiam in minimis intentissimum demonstrat, dum quomodo appendendum sit aurum ad fraudem arcendam lege præscribens, hæc subdit : « Aurum vero, quod infertur, æqua lance et libramentis paribus suscipiatur; scilicet ut duobus digitis summitas lini retineatur, tres reliqui liberi ad susceptorem emineant, nec pondera deprimant, nullo examinis libramento servato, nec æquis ac paribus suspenso stateræ momentis, » etc.

40. Porro solidos omnes unius esse ponderis consuevisse, idem Constantinus ad Leontium præfectum prætorio declarat his verbis [2] : « Omnes solidi, in quibus nostri vultus et veneratio una est, uno pretio æstimandi sunt atque vendendi, quanquam diversæ formæ mensura sit; nec enim qui majore habitu faciei extenditur, majoris est pretii; aut qui angustiore expressione concluditur, minoris haberi credendus est, cum pondus idem existat. » Sed et illud postea statutum est a Valentiniano imperatore [3]; ut, quoniam quamplurimi adulterini solidi essent, cusi; qui pro tributo tot solidos pensuri essent, totidem persolverent redactos in massam, sic ut libram auri in massa inferret, qui septuaginta duos solidos solvere teneretur; hæc quod ad solidos aureos. Quod autem pertinet ad argenteum nummum, consuevisse libram unam argenti in argenteos sexaginta dividi, constitutio imperatorum declarat [4], adeo ut quinque argentei unciam explerent argenti. Erat insuper et tributum, quo jubebatur æs solvi; quod si quis auro redimere voluisset, statuit Arcadius imperator [5], ut unus solidus penderetur pro viginti libris æris.

41. Quod igitur spectat ad chrysargyrum, quod pendebatur collatione lustrali; tributum erat hujusmodi, quo negotiatores tantum (quod sæpe diximus) inferre in ærarium tenerentur auri summam et argenti; quota autem hæc esset, nusquam expressum reperimus. Cæterum ejusmodi indicendi tributi ratio æquissima erat; si enim agros possidentes ex eis pendere solerent imperatori partem mediæ quantitatis, interdum vero tertiam, ut ex rescripto Theodosii imperatoris ad Isidorum apparet [6] : cur lucrantes ex negotiatione, mercatura scilicet, a tributi solutione esse deberent immunes, cum illa præsertim ex agricultura tributi pensio annis singulis præstari soleret, hæc autem quolibet quadriennio ? At de chrysargyri tributo satis ad refellendam Zozimi calumniam.

42. Sed cum idem rursum ex eo etiam insectetur Constantinum, quod clarissimis quoque viris tributum imposuerit, idemque follem ipsum nominasse tradat; quodnam esset ejusmodi tributi genus, primo exquirendum putamus; ac demum vindicare a Zozimi hac quoque calumnia Constantinum; haud enim erit otiosa ejusmodi pervestigatio, cum ex his complura tum in historia, tum etiam in aliis sanctorum Patrum scriptis, et diversarum facultatum memoriis, loca veniant elucidanda; et licet sciamus Alciatum [1] atque Cujacium [2] jurisconsultissimos in his dignoscendis non modicum laboris insumpsisse; haud tamen rem obscurissimam ita vindicarunt in lucem, ut adhuc lucerna minus egeat, et supervacaneus sit omnis labor superimpensus, utpote qui se conjectura nisos esse profiteantur : at ubi inest opinandi diversa ratio, diversam quoque sententiam subsequi necesse est; atque ob id præstat audire omnes.

43. Duplicis igitur generis follem fuisse, Epiphanius docet his verbis [3] : « Follis quod et talantium vocatur, duplex est, ex duobus argenteis compositum, et fiunt ducenti et octo denarii, et folles duo minuta juxta denarismum, non juxta argentismum. » Hæc ipse. Qua ratione cum dictum sit quamlibet argenti libram continuisse sexaginta denarios; quilibet follis prioris generis tres libras et semis, minus duobus denariis, continebat argenti, solidos vero decem septem et semis; et hic quidem follis erat majoris pretii. De folle autem alterius generis posito ab Epiphanio, paulo post dicemus, quem tertio loco ponimus; sed modo de secundo genere follis agamus.

44. Rursum vero aliud genus follis reperiri videtur minoris pretii, nempe trium nummorum argenti, ut colligitur ex Constantii rescripto ad senatum, juncto simul illo Gratiani ad eumdem senatum [4] dato. Priori enim dicitur, a Constantiniana prætura conferri solere editionis munerum causa viginti millia follium, et quadraginta libras argenti. Quod autem hujusmodi collatio nimia videretur, posteriore rescripto temperata est, ut duæ præturæ simul junctæ tantumdem solverent, quantum una conferre soleret : « Sicque, inquit [5], præturæ duæ, Constantiniana et Constantiana conferrent argenti libras mille. » Et in fine : « Ac bini, inquit, posthac incipiant agnoscere, quod singuli antea transigebant. » Cum igitur, quod duæ penderent simul, ejusdem esse dicatur quantitatis, et tot libras continerent duæ, quot illa una : ac proinde, quod Constantiniana et Constantiana prætura simul penderent mille argenti libras, tantumdem esset, quantum

[1] L. I. de ponderatoribus C. Theod. — [2] L. unic. si quis solidi circulum Cod. Theod. — [3] L. XIII. de susceptorib. C. Theod. — [4] L. I. de expens. lud. Cod. Theod. — [5] L. unic. de collat. æris C. lib. X. — [6] L. XXXIII. de annon. et tribut. C. Theod.

[1] Alciatus de Præt. et præt. honore. — [2] Cujac. in eumd. tit. lib. II. — [3] Epiph. de mensur. et pond. — [4] L. V. de Prætorib. C. Theod. — [5] L. XXV. Cod. eod.

una ex ipsis antea conferebat, nempe viginti millia follium, et quadraginta libras argenti; opus est dicere, tantæ æstimationis fuisse viginti millia follium et quadraginta libras argenti, quantæ essent argenti libræ mille : qua ratione dicendum quamlibet argenti libram viginti folles paulo minus continuisse. Cum vero argenti libra hujus temporis esset sexaginta nummorum, affirmandum est quemlibet follem fuisse pretii nummorum trium, atque illius generis, quod a Romanis (inquit Marcellinus Comes in Chronico) nominatum erat terentianum, seu potius restituendum tertianum seu tertiarium, quod tres nummos contineret.

45. Tertium follis genus erat minimi pretii, quod Epiphanius ait continuisse duo minuta denarii. Suidas [1] vero follem obolum appellat, quorum ducenti et decem efficerent staterem aureum : « Porro Justinianus (inquit ipse) privati emolumenti studio tantum centum octoginta dari jussit, sexta stateris aurei parte subtracta. » Octogesimam vero partem unciæ obolum argenteum continuisse, Epiphanius tradit [2]. Cæterum hujuscemodi minimi pretii folles fuisse olim æreos, Lampridii locus in Heliogabalo significare videtur, dum ait, centum aureos mille argenteos, centum folles æris habuisse in sorte Heliogabalum. Secundum hanc autem minimi pretii follium rationem intelligendum est Juliani Apostatæ rescriptum ad Apronianum, quo prohibet, ne quis carnis porcinæ libram ultra sex folles venderet; item quod S. Augustinus [3] ait, venditum piscem trecentis follibus : juxta vero summi pretii folles illos putamus intelligendos, quos Constantinus imperator numero trium millium misit ad Cæcilianum episcopum Carthaginensem erogandos in ministros Ecclesiarum Africæ, Numidiæ et Mauritaniæ, ut superius ex Eusebio [4] enarravimus. Ut ex his locis elucidatis, aliis vero elucidandis, haud ingratus tibi, lector, hac in re susceptus labor noster videri possit.

46. Quod vero ad nomen spectat, Marcellinus Comes testari videtur fuisse nomen peculiare Græcis potius quam Latinis; nam ait [5] : « Nummis, quos Romani terentianos, Græci follerales vocant, Anastasius princeps suo nomine figuratis, placabilem plebi commutationem distraxit. » Hæc Marcellinus. Cum igitur follis vox græca esse dicatur, et apud Græcos φολὶς et φολὸ nonnisi squamma interpretetur, sive piscis, sive anguis, et interdum æris; fortasse accidit, ut excusus nummus argenteus tenuissimus, dictus obolus ab Epiphanio ubi supra, ob sui exiguitatem squammarum speciem præ se ferret; ac proinde ejusmodi pecunia minutissima dicta sit folles (follis), seu pholes; utroque enim modo scripta reperitur hæc vox. Porro cum horum summa in unum congesta conficeret numerum ducentorum et octo denariorum, secundum Epiphanii calculum, nominabatur quoque talentum, græce τάλαντον : ut autem eadem diceretur et folles, ex eo potuit contigisse, quod eadem summa pelliceo sacculo, nempe crumena includeretur, atque quot numerarentur sacculi, tot folles esse dicerentur : sic enim veteres appellabant saccos ex corio factos, ut citat Nonius, ex Lucillo : quo sensu et Vegetius saccos pecuniæ militaris folles nominat [1]. Accidisse autem propemodum videtur in folle : quod in sestertio, ut una eademque ferme vox longe inter se diversam summam contineat. At de follibus hactenus.

47. Sed quod ad Zozimum pertinet, demus verum esse quod ait, Constantinum imposuisse tributum senatoribus follem : si eum velimus esse summi pretii, quid demum? annon tolerabilis videbatur ejusmodi tributi exactio? Oportuisset quidem ipsum meminisse Augusti imperatoris, de quo tradit Dio [2], tam grave tributum senatoribus indixisse, ut complures eorum coacti fuerint e senatu migrare. Cæterum hac ex parte magnam sibi laudem comparasse Constantinum, quod non tantum nova non imposuerit, sed nonnulla ex impositis ab aliis indicta abstulerit, quæ superius a nobis allata sunt, fidem faciunt : nam etsi non aliud, certe legis Papiæ ex ea parte detruncatio, ex qua ingentem pecuniarum vim corradere potuisset, magnum ejus largitatis et a populorum vexatione continentiæ fuit experimentum. Quibus omnibus optime suffragantur ea, quæ ab Eusebio eodem argumento de Constantino traduntur, cum ait [3] :

48. « Quanto autem studio curaverit, ut plebem et inferiorum hominum animos exhilararet, vel ex uno exemplo, quod erat et ad vitam commodissimum, et ad omnes etiam perveniebat, hodieque durat, facile perspicere licet. Nam cum annua ei tributa agrorum nomine penderentur, quartam his detractam partem agrorum possessoribus donavit; ut annuam detractionem ad calculum revocanti facile appareret, frugum dominos quarto quoque anno a pendendo tributo fore levatos; id quod etiam lege firmatum et in omne reliquum tempus stabilitum, non viventibus solum, sed etiam eorum liberis et successoribus indelebilem et perennem beneficentiam præstitit. Cum vero nonnulli agrorum metationes a superioribus imperatoribus factas reprehenderent, hisque fines suos premi quererentur; hic rursum arbitros misit, qui, re diligenter inspecta, postulantes illæsos præstarent. Cæterorum causas pecuniarias ipse imperator audiens, cum minime vellet, ut, qui causa cecidissent, deteriori conditione discederent; libenter eis ex suis bonis nonnunquam agros, aliquando pecunias largiebatur; ut judicio convictus, quoniam dignus habitus est, ut in conspectum imperatoris veniret, non minore cum lætitia discederet, quam qui causam erat adeptus. Etenim cum non decere existimaret, ut qui coram tanto imperatore compareret, demisso et lugubri

[1] Suid. verb. κέρματα. — [2] Epiph. de Mens. in fine. — [3] Aug. de Civit. Dei lib. XXII. c. 8. — [4] Euseb. lib. X. c. 6. — [5] Marcellin. in Chron.

[1] Veget. lib. II cap. 20. — [2] Dio Histor. Rom. lib. LIII. — [3] Euseb. Vit. Constant. lib. IV. c. 2. 3. 4.

animo dimitteretur; ista ratione perfecit, ut utraque pars placido et sereno vultu judicio liberaretur. Ita accidit, ut ad hanc animi imperatoris celsitudinem omnes admirarentur. » Hactenus de his Eusebius.

49. *Expeditio in Scythas per Gallicanum.* — Hisce autem enarratis, mox subinfert idem [1] auctor una simul Constantini bella adversus Scythas atque Sauromatas gesta, quæ ex Zozimi sententia diversis temporibus accidisse videntur; ac primum quidem Sauromaticum bellum adversus Rausimodum ipsorum regem, de quo et nos superius egimus; postea vero ait Scythas, Thaifale eorum duce, Romanorum ditionem invadere ausos esse, cum Constantinus otiose ageret quietus ab omni belli tumultu; quod his ipsis temporibus, quibus nova Roma Constantinopolis ab eo ædificaretur, contigisse, Zozimus tradit [2]; quo prœlio Constantinum majorem exercitus partem amisisse et sibi consuluisse fuga testatur: cum tamen Eusebius, et alii omnes qui prosecuti sunt res Constantini, affirment, ipsum Scythas superasse, Romanumque imperium a vectigali, quod illis pendebat, prœlio redemisse, ac denique (quod nemo antea fecerat) sub tributo etiam redegisse. Hæc quidem his plane temporibus contigisse, cum extructo ponte super Istrum, eo transmisso, Scythas debellavit, Cedrenus quoque testatur [3]; hosque eos putamus esse, quos S. Hieronymus Gothos vocat [4]. Declarat hoc ipsum antiquum numisma, quod invenitur in divite antiquitatum promptuario D. Lælii Pasqualini canonici S. Mariæ Majoris in Urbe. Porro ejusmodi bellum, quo devicti sunt Scythæ iidemque Gothi, et sub tributo redacti, gestum esse a Gallicano viro clarissimo, qui ea ex causa promeruit consulatum, Acta sanctorum martyrum Joannis et Pauli testantur, quæ feruntur a Terentiano conscripta; commendavit memoriæ ille quidem eorumdem martyrum sub Juliano Apostata passionem, quam ipse judex martyribus intulit; quæ autem interseruntur de Gallicano, dilucidatione indigere videntur: multa enim habent, quæ fidem possent retardare lectoris, idque nos pro facultate præstabimus.

50. Bellum quidem Scythicum a Constantino per Gallicanum feliciter confectum habetur ibi, cum ille victor rediens (quod antea ab eo promissum erat) consul creatus est. Cæterum duo reperiuntur consulatus Ovinii Gallicani, alter cum Basso anno undecimo Constantini, alter vero una cum Symmacho hoc ipso anno ejusdem imperatoris vicesimo quinto. Priori quidem consulatui ea de bello Scythico minime aptari posse videntur; siquidem tunc in Thracia, ubi ait auctor bellum esse confectum, regnabat Licinius, et nihil ad Constantinum res Scythicæ. Sed et cum auctor tradat Gallicanum se a consulatu abdicasse, et curiæ nuntium penitus remisisse, atque amplexatum esse humile, Christi causa, vivendi genus, in eoque usque ad Julianum perseverasse; nihil est quod hæc ad priorem consulatum aptari possint, post quem eum senatu et curia constat usum et iterum consulem creatum esse. Quamobrem ea omnia de Gallicano ad secundum hunc ejus consulatum præsentis anni esse referenda, affirmare necesse est; consentiunt his quæ nuper ex Zozimo et aliis dicta sunt, his scilicet temporibus bellum Scythicum accidisse, et licet annus certus non describatur, tamen quod ibi dicatur post victoriam Gallicanum creatum esse consulem; confectum illud oportuit anno superiore, dum (ut ibidem ponitur) Constantinus Romæ ageret, et S. Helena Augusta ejus mater adhuc superstes esset: eam enim post Nicænum Concilium aliquot annos vixisse, ex Eusebio et aliis superius diximus; et Constantinum, licet Constantinopolim migrasset, antiquam Romam interdum repetiisse, pariter demonstratum est; quem tamen hoc anno ad novæ Romæ dedicationem Constantinopoli fuisse, in dubium revocari minime posse videtur.

51. Quod autem habeant Acta, Gallicanum adhuc gentilem et diis immolantem perseverasse usque ad annum superiorem, haud mirum videri debet; cum liqueat, complures ex senatoribus et ex familiis senatoriis Romæ adhuc ethnicos perseverasse, immolasse diis, atque etiam deorum templa ibidem aperta mansisse, licet alibi multis in locis essent clausa, sicut sub Constantio quoque, qui (ut auctor est Symmachus [1]) sacerdotia replevit nobilibus, et cæremoniis non negavit impensas. Scimus tamen his de Gallicano adversari nonnulla, quominus ad perfectos et undique absolutos veritatis numeros ejusmodi in omnibus reduci possit historia; nam testatur Eusebius [2] in primis Constantinum imperatorem vel christianos homines ad magistratus gerendos assumpsisse, vel cum ad ejusmodi munus gentiles adscivisset, eis, ne hostias diis immolarent, vetuisse. Rursus vero idem cum agit de bello Scythico, Constantinum ipsum ad bellum profectum esse, et prævio signo sanctissimæ crucis adversus eos pugnasse, atque feliciter hostes superasse, confirmat [3]. Quamobrem de Ovinio Gallicano historiam illam ab aliquo depravatam et nonnullis auctam (ut moris fuit quorumdam, qui de re magna brevis pertæsi narrationis, multa periphrastice, ut eis opinari contigit, cumularunt), facile existimare possumus; nisi velimus Eusebium potius esse mentitum.

52. Nos autem ea hic tantum reddemus, quæ ibi invenimus de victis ab eo Scythis, et Romam reditu, atque abdicatione facta a consulatu, et exhibito ab eodem pio pauperibus ministerio, iisdem verbis quibus in ipsis Actis scripta leguntur. Post enarrata ibi sponsalia Constantiæ filiæ Constantini cum Gallicano, et conversionem Acticæ et Artemiæ virginum ejusdem Gallicani filiarum, hæc de parta ab eodem Gallicano victoria sic recensita habentur [4]: « Cum Scythica gens me in Thraciarum Philippopoli con-

[1] Euseb. Vit. Constant. lib. IV. c. 5. — [2] Zozim. lib. II. — [3] Cedren. an 25. Constantini. — [4] Hieron. Chron. an. 27. Const.

[1] Symm. relatio ad imp. Val. apud S. Ambros. — [2] Euseb. Vit. Const. lib. II. c. 49. — [3] Ibid. lib. IV. c. 5. — [4] Apud Sur. et alios die 26 Junii.

clusisset, stragesque nostrorum plurimas edidisset: formidante me cum illis confligere, quod exigua esset mihi militum manus, illorum autem innumera multitudo; insistebam sacrificiis, et varias Marti victimas offerebam; et quid multis moror? Crevit tandem obsidio, et omnes tribuni et milites mei se hostibus dedidere. Cum autem ego cuperem fugæ aditum reperire, Paulus et Joannes, quorum alter præpositus, alter primicerius est dominæ meæ, filiæ pietatis vestræ Constantiæ Augustæ, dixerunt mihi: Nuncupa votum Deo cæli, si te liberaverit, fore te christianum; sicque eris victor amplius quam fuisti. Fateor, sacratissime imperator, simulatque votum hoc ore meo prolatum est, apparuit mihi juvenis statura excelsus, ferens in humero crucem, et dicens: Sume gladium tuum et sequere me. Cumque ego sequerer illum, apparuerunt mihi hinc inde milites armati, confirmantes me atque dicentes: Nos tibi præstamus officium; tu ingredere castra; et dextera lævaque tenens gladium evaginatum, respice, donec ad regem ipsum pervenias. Ad quem cum pervenissem, prostratus ille ad pedes meos, rogavit, ut sanguini ipsius parcerem. Ego flexus pietate, nullum penitus ex illis occidi, nec occidi jussi ab aliis. Atque ita universa Thracia a Scythis liberata est, et Scythæ facti sunt tributarii. Tribuni omnes, qui cum suis militibus ad me reverti voluerunt, nisi fierent christiani, a me minime recipi potuerunt: eos autem, qui in id consensere, gradu sublimiori affeci, cæteris militia privatis.

53. « Porro me ipsum jam christianum effectum ita Deo devovi, ut etiam a conjugio promiserim abstinere. En habes quadruplicatumexercitum, habes Scythas tributarios, et omnem Thraciam in libertatem vindicatam. Mihi, quæso, propitii succedi jubete, ut libere possim vacare religioni, quam didici, et in veritate perstare, quam profecto cognovi. Hæc dicente Gallicano, imperator misit se in amplexus ejus, referens quæ gesta erant circa filias ejus, quemadmodum virgines Christo consecratæ essent, et per illas sua gratia Christus alias duas acciverit, utque doctrinæ summam complexæ ad perfectionem contenderent, et inter ipsa rudimenta, quæ perfectionis sunt, consectatæ sint. Deinde cum Augusto Gallicanus intravit in palatium; cui beata Helena cum Constantia et duabus ejus filiabus occurrit: fundebanturque lacrymæ gaudiis plenæ. Nec permittebatur in domum suam redire Gallicanus, sed quasi gener Augustorum in palatio morabatur, cernens filias suas flentes in laudibus Dei.

54. « Cum autem vellet privatus abscedere, rogatus ab Augustis, consul processit, et in fascibus positus quinque millia servorum libertate donavit, et cives Romanos fecit, prædia quoque et domos eis largitus est, omnesque facultates suas, iis exceptis quæ filiarum erant, distrahi et pauperibus erogari jussit: manensque in urbe Ostiensi, sancto viro Hilariano se adjunxit, ejusque ædes auxit ad suscipiendos peregrinos, quos multos recipiebat. Adhæserunt autem ei multi ex servis suis, quos manumiserat; divulgataque est fama ejus per totum orbem; ita ut ab Oriente et Occidente venientes viderent virum ex patricio et consule, qui esset Augustis amicissimus, lavantem pedes, ponentem mensam, aquam manibus effundentem, languentibus sollicite ministrantem, et cætera sanctæ servitutis officia exhibentem. » Hæc ibi; quæ quidem hic voluimus descripsisse, quod ab ecclesiasticis monumentis sibi fidem vindicent, et de Gallicani ad Ostia Tiberina exhibita omni officio hospitalitate, vetera quæque antiqua Martyrologia [1] testentur, et Ado [2] eamdem quam recensuimus historiam ad verbum recitet. At Eusebius quamvis de Gallicano nullam prorsus habeat mentionem, tamen quod more suo omnia Constantino tribuat, Scythas crucis potentia superatos esse tantum affirmat [3]. Zozimus vero cum dicat majorem Romani exercitus partem apud Scythas esse amissam, licet de victoria nihil scribat, quam a Romanis obtentam constat; isthæc visus est aliqua saltem ex parte signasse. Cæterum, ut vir post imperatorem et Cæsares omnium clarissimus, et a christiana fide alienissimus, tam repente ex insperato non christianus tantum evaserit, sed et a senatu discesserit, seque consulatu abdicaverit, atque adeo humile arripuerit vitæ institutum; haud potuit contigisse absque aliquo Christianæ religionis veritatis admirando signo atque certissimo argumento.

55. Extat præterea de ejusdem Gallicani munificentia in superius citato libello Anastasii de ecclesiis a Constantino erectis ejusmodi monumentum [4]: « Itemque obtulit Gallicanus basilicæ supra scriptæ Ostiæ a Constantino ædificatæ sanctorum apostolorum Petri et Pauli, et Joannis Baptistæ; obtulit autem hæc: Coronam argenteam cum delphinis, pensantem libras viginti: calicem argenteum anaglyphum, pensantem libras quindecim: amam argenteam, pensantem libras decem et octo: massam Mallianam in territorio Sabinensi, præstantem solidos centum quindecim et tremissem: fundum Picturas in territorio Veliterno, præstantem solidos quadraginta tres: fundum Surorum via Clodia in territorio Veientano, præstantem solidos quinquaginta sex: massam Gargilianam in territorio Suessano, præstantem solidos sexcentos quinquaginta sex. » Hactenus ibi. Hæc contulit Gallicanus ecclesiæ a Constantino ædificatæ. Quæ vero suæ ibidem in memoriam S. Laurentii erectæ donaverit (quod citata Acta testantur), licet minime reperiantur memoriæ commendata, ex iis tamen quæ dicta sunt, facile possumus intelligere. Quomodo autem postea idem Gallicanus ab Apostata Juliano imperatore fuerit exagitatus, suo loco dicemus.

56. *Donatistarum et Arianorum flagitia.* — Hoc eodem anno, iisdem consulibus, datum reperitur rescriptum Constantini imperatoris ad Valentinum consularem Numidiæ pro clericis catholicis molestiis et injuriis affectis a Donatistis. Qui enim

[1] Rom. Martyrol. Bed. et Usuard. die 25 Junii. — [2] Ado eadem die. — [3] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 5. — [4] Tom. I. Concil. in Silvestro.

semel cœperant apud Constantinum causam Cæciliani deferre, reliquos quoque clericos catholicæ communionis iisdem pressuris vexare non destitere, trahentes eos ad sæcularium magistratuum tribunalia; quod ne quis ulterius tentare præsumeret, ad eumdem Numidiæ præfectum imperator in hæc verba rescripsit [1]: « Lectores divinorum apicum, et hypodiaconi, cæterique clerici, qui per injuriam hæreticorum ad curiam devocati sunt, absolvantur. Et de cætero, ad similitudinem Orientis, minime ad curias devocentur, sed immunitate plenissima potiantur. Dat. non. Februar. Sardicæ, Gallicano et Symmacho coss. » Frequens hæc est querela cum Optati, tum etiam Augustini, de Donatistis ad imperatorem, et ejus magistratus, relicto tribunali ecclesiastico, provocantibus; quæ cum vera sint, hic tamen per curiam nequaquam sæcularia fora intelliguntur; sed ipsi ordines municipiorum, curialesque dicti, qui munera publica sustinere cogebantur, ad quæ capessenda hæreticorum delatione clerici Ecclesiæ Catholicæ, ut imperator ait, devocabantur; quod ne amplius fieret in Ecclesia Occidentali, Orientalis exemplo prohibuit, volens omnino ab ejusmodi oneribus clericos esse liberos.

57. Hoc pariter anno, quo quinquennalia Constantii Cæsaris celebrata sunt, in gratiam ipsius exules ariani episcopi Eusebius Nicomediensis, et Theognis Nicææ, ab exilio relaxati esse putantur. Quibus favit Constantia Augusta Licinii olim conjux, soror Constantini imperatoris, persuadens id eidem Constantio ex quodam conficto somnio (ut Nicephorus tradit [1]), quasi innoxii homines injuste exilio damnati essent. Quid autem impii postliminio restituti adversus Athanasium moliti sint, dicemus anno proximo.

[1] L. VII. de Episc et cler. C. Theod

[1] Niceph. lib. IX. c. 21.

Anno periodi Græco-Romanæ 5823. — Olymp. 277. an. 2. — Urb. cond. 1083. — Jesu Christi 330. — Silvestri papæ 17. — Constantini 25.

1. *Consules.* — Ad num. 1. Coss. *Gallicanus*, et *Symmachus.*

2. *Quinta quinquennalia Constantini M.* — Constantinum Augustei imperii quinta quinquennalia edidisse demonstrat dedicatio urbis Constantinopoleos, de qua mox; urbes enim annis hujusmodi solenniis addictis dedicari, aut novis nominibus insigniri, aut reædificari jam multoties insinuavi.

3. *Constantii quinquennalia.* — Cum *Constantius* Constantini Magni filius anno CCCXXIII Cæsar nuncupatus fuerit, ut Eusebius in Chronico secundum editionem Scaligeri, Hermannus Contractus, et Prosper in auctiori Chronico testantur, jam diu ante præsentem annum quinquennalia exhibuisse necesse est.

4. *Encœnia Constantinopoleos.* — A num. 2 ad 19. Quoad encænia Constantinopoleos, ea recte hoc anno a Baronio recitata. Idacius enim in Fastis ad hos consules ita scribit: « His cons. dedicata est Constantinopolis die V idus Maias, die scilicet undecima mensis Maii. Auctor Chronici Alexandrini ad eosdem consules hæc refert: « Anno CCCI post assumptum in cælum Dominum, XXV imperii ipsius, Constantinus religiosissimus, Constantini Junioris Augusti et Constantii atque Constantis Cæsarum pater, urbem maximam illustrem et beatam condidit, senatu illustravit, et Constantinopolim appellavit, V id. Maias, feria II, indictione III. » Et quidem recte, hoc enim anno feria secunda cum die undecima Maii concurrit. Passionem et ascensionem Christi auctor Chronici Alexandrini cum anno XXX æræ vulgaris copulat, ideoque secundum eam sententiam est hic annus ab ascensione Christi CCCI.

5. *Templum Pacis a templo Sapientiæ diversum.* — Ad num. 19. Baronius confundit templum *Pacis*, quod Constantinus Constantinopoli ædificavit, cum templo *Sophiæ* seu Sapientiæ; quæ tamen duo templa diversa fuere, ut testantur Origines Constantinopolitanæ, in quibus de Constantino dicitur: « Ædificavit sanctam Pacem, et sanctam Sapientiam, et sanctum Agathonicum, et sanctum Acacium Magnus Constantinus, » etc. De hoc et aliis templis ab hoc imperatore Constantinopoli constructis legendus Cangius in *Constantinopoli Christiana*, ubi fuse de illis agit.

6. *Constantinus non est auctor chrysargyri.* — A num. 36 ad 42. Calumnia Constantino M. a Zozimo lib. 2 intentata, quod scilicet *chrysargyri* auctor fuerit, recte a Baronio confutata, nisi quod male scribit, chrysargyrum tributum fuisse de negotiatoribus, non de mendicis, non de meretricibus, non de rusticanis, et Zozimum plura eo in loco tribula confundere. Tradit enim Evagrius lib. 3, cap. 39, *chrysargyrum* non tantum meretricibus impo-

situm, verum et mendicis qui stipem colligerent, itemque scortatoribus. Ait itaque Zozimus, Constantinum chrysargyrum hoc lustrale singulis lustris solvendum imposuisse negotiatoribus ad vilissimos usque, imo et meretricibus. Quod utrumque falsum esse demonstrat Baronius, et post eum Gothofredus in Commentario legis 1 Cod. Theod. « De lustrali collatione, » ex quo hæc de chrysargyro meretricio excerpsi. Lustralem præstationem a lenonibus pensitatam, Constantinopoli nominatim, et quidem *Veterum* incuria testis est Theodosius Junior, qui eam Constantinopoli abrogavit, Florentio præfecto prætorii auctore, qui ne ærario quid deperiret, ut paria faceret, prædia sua invicem tributo subsignavit. Novella illa de lenonibus, quæ titulo est 18 emissa anno CCCCXXXIX, qua Theodosius Florentii munificentiam amplectitur, et lenones procul a Constantinopoleos finibus, postquam gravissime verberati fuerint, pellit. Hæc de lustrali collatione eorum qui lenocinium fecissent, silet Zozimus, et de lustrali tantum collatione his quæ meretricium fecissent, a Constantino M. imposita invidiam facit; cum tamen Suetonius in Caligula cap. 40 testetur, a *Caligula* ex empolis seu captura prostitutarum et lenonum quæstum exactum, quem tamen ærario inferri noluit *Alexander Severus*, sed sartis tectis publicorum operum destinavit, ut notat Baronius ex Lampridio in ejus Vita. Constat igitur de lenocinio lustrali ex dicta Novella Theodosii, qua illud abrogavit : de meretricio chrysargyro lustrali seu quadriennali longe ante Constantinum M. invento, et longo temporis spatio continuato, liquet ex Lampridio laudato. Istud ab Anastasio imperatore in decennalibus suis abolitum suo loco ostendemus.

7. *Folles duplicis generis.* A num. 42 ad 49. Scribit etiam Zozimus laudatus, *Constantinum* clarissimis viris tributum imposuisse, *follem* ab ipso nominatum, docetque Epiphanius libro de Mensura et Ponderibus duplicis generis folles fuisse. Observat autem Petavius in Notis ad eum Epiphanii librum quicquid de folle ab antiquis proditum et ab recentioribus adnotatum, ad duo ferme capita revocari, vel ad summam et collectionem pecuniæ, vel ad certum aliquem nummum designandum; quæ duo fuse ac docte explicat, apud ipsum videnda.

8. *Bellum Scythicum.* — A num. 49 ad 56. De bello a Constantino adversus Barbaros post dedicatam Constantinopolim gesto varii auctores loquuntur, variisque eos nominibus appellant. Zozimus lib. 2, pag. 687, eos *Thaïfalos* vel Taiphalos nationem Scythicam appellat. Eusebius in Vita Constantini lib. 4, cap. 5, *Scythas* vocat. Socrates lib. 1, cap. 18, et Sozomenus lib. 1, cap. 8, *Gothos* nominant; quia nempe Romani gentes omnes Trans-Istrianas, uti Gothi et Thaïfali, Scytharum nomine comprehendebant, græcique scriptores Scythas vocare solent, quos Latini Gothos. Verum bellum istud anno tantum CCCXXXII gestum, ut eo anno videbimus. Certe Hieronymus in Chronico bellum Gothicum eo anno consignavit, licet in editionibus Scaligeri et Pontaci anno uno tardius per errorem referatur : et Zozimus ad annum CCCXXXII bellum illud pertinere docet, quando eo narrato ait : « A bellorum curis vacuus, voluptariæque vitæ deditus plebi Byzantinæ publicam annonam distribuit. » Scribit autem auctor Chronici Alexandrini sub Pacatiani et Hilariani consulatu anno CCCXXXII gesto : « His coss. XVIII Maii cœpit annona distribui civibus Constantinopolitanis. » De qua annona gratuita ab hoc consulatu Constantinopolim inhabitantibus a Constantino M. data legendus Gothofredus in Notis ad Philostorgium lib. 2, cap. 9. Quare cum Idacius in Fastis scribat, eodem consulatu Gothos XII kal. Maii a Romanis victos, cujus verba anno CCCXXXII referemus, liquet paulo post eam victoriam illam annonæ distributionem factam, et perperam hoc anno recitari in Annalibus num. 9 et seqq.

9. *Acta SS. Joannis et Pauli fratrum spuria.* — Ideo Baronius *victoriam Gothicam* hoc anno consignavit, quia Acta sanctorum martyrum Joannis et Pauli fratrum a Surio die XXVI Junii recitata tradunt, *Gallicanum* postquam Gothos seu Scythas superasset, consulem a Constantino M. creatum fuisse, eumque antea Constantiam Constantini M. filiam uxorem duxisse. Gallicani autem consulatum præsenti anno gestum esse inter omnes constat. Verum præterquam quod ipsemet Baronius fateatur, historiam illam de Ovinio Gallicano ab aliquo depravatam et nonnullis auctam, non dubito, quin Acta illa, in quibus hæc historia inserta, commentitia sint. Quæ si vera essent, victoria Gothica non hoc anno, sed præcedenti, quo Gallicanus consul designatus est, consignanda foret. Sed quis ferat, quod ibidem dicitur, beatam *Helenam* occurrisse Gallicano in palatium imperatoris ingredienti, cum constet, Helenam ante aliquot annos vita functam? Præterea nullus ex Byzantinæ historiæ scriptoribus meminit Constantiæ Constantini M. filiæ Gallicano nuptæ, ideoque Actorum illorum ratio non habenda. Denique in iisdem Actis dicitur, utrumque sanctum Romæ passum, cum ibi Julianus imperator adesset, et tamen constat, Julianum postquam imperavit, Romam non venisse, ac præterea cum in Oriente fuisse, quando persecutionem adversus Christianos excitavit. Mitto alia falsitatis indicia quæ in iis habentur.

10. *Immunitas clericis concessa.* — Ad num. 56. Constantinus lege 2 Codicis Theodosiani *De episcopis*, immunitatem concessit clericis etiam inferioris ordinis a muneribus curialibus per Numidiam constitutis. Nempe, inquit Gothofredus in Commentario, cum hæretici tot jam Constantini Magni Constitutionibus repressi, catholicos antistites et sacerdotes ad curiam et curialia munera vocare amplius non possent, iidem per Numidiam (procul dubio Donatistæ, quod Baronius indicavit, quemadmodum et Hieronymus in Chronico, ubi ait : « Donatus hæresiarches sexto post Arium anno unitatis vinculum rumpit ») clericos attentandos atque ad curiam vocandos credidere : quasi immunitas clericis data a

Constantino Magno ad sacerdotes tantum pertineret. Verum *Constantinus* immunitatem ad hos pariter pertinere vult, per Numidiam nominatim provinciam ; idque ad similitudinem Orientis, ubi videlicet ea immunitate ex Constantini procul dubio expresso indulto constanter clerici ex æquo fruebantur. Sed quod toties hæretici tentaverant, id tandem perfecit Apostata Julianus, ut in Annalibus legitur.

11. *Immunitas Judæis concessa.* — Data et hoc anno a Constantino lex 2 Codicis Theodosiani *De Judæis*, qua præsidentes legi Judaicæ veluti archisynagogos, patriarchas, presbyteros, aliosque ab omnibus omnino muneribus civilibus et personalibus atque a curiali functione immunes declarat; quod ab aliis postea imperatoribus confirmatum. Meminit hujus legis Baronius anno cccxv. Sed hanc ad hunc annum referendam, et præposterationem a Theodosiani Codicis conditoribus admissam ostendit Gothofredus in Commentario. Primo, quia inscripta est ad *Ablavium* præfectum prætorio, qui ea dignitate functus est circa hæc tempora, ut ex variis Theodosiani Codicis legibus liquet, qui tamen illis temporibus nonnisi vicarius fuit, ut constat ex lege 1 ejusdem Codicis *De alimentis quæ inopes parentes* Constantino IV et Licinio IV coss., anno scilicet cccxv data. Secundo dicitur lex data Constantinopoli, cujus utique encænia, antea nuspiam, in hunc annum incidunt. Plura Gothofredus ibidem.

SILVESTRI ANNUS 18. — CHRISTI 331.

1. *Hæretici contra Athanasium agunt.* — Sequenti anno Domini trecentesimo trigesimo primo, Ovinius Bassus iterum et Ablavius Ægyptius consules creati sunt; quo tempore S. Athanasius episcopus Alexandrinus ab Eusebianis atque Meletianis iterum novis excogitatis calumniis exagitatur. Quievit ipse aliquantisper, donec scilicet Eusebius Nicomediæ episcopus ab Ecclesia ejectus una cum Theognide Nicæno episcopo exulavit : iisdem autem Constantii Cæsaris opera (ut creditur) anno superiori, quo ejus sunt quinquennalia celebrata, et novæ Romæ urbis Constantinopolitanæ dedicatio facta est, ab exilio ad proprias Ecclesias revocatis, nova rursus adversus Athanasium ab iisdem per Meletianos certamina concitantur. Sed qua occasione, memoria repetens, quod ante annum proxime elapsum gestum est, idem ipse testatur, dum in secunda Apologia, recitatis litteris Constantini ad Alexandrinos ante superiorem annum scriptis, quas superius suo loco posuimus, hæc mox subdit : « His ita actis, cum aliquantisper quievissent Meletiani, denuo infestius insurgentes consilium tale inierunt, » etc. Recenset enim quæ contigerunt, cum suam diœcesin visitaret, quæ a nobis suo loco sunt descripta, ut de Ischyra qui agebat presbyterum cum non esset, de quo hæc subdit[1] : « Ille (nempe Ischyras) ubi a morbo surrexit, et ab amicis atque adeo suomet ipsius patre coerceretur, ad Meletianos confugit; qui, re cum Eusebianis communicata, istiusmodi calumniam composuerunt : Calicem a Macario fractum, Arsenium autem episcopum a me interfectum esse. Arseniumque (ut calumnia succederet) in abditis habent, quo, si nusquam appareret, occisus esse crederetur : interim illi manum cujusdam tanquam ex ejus corpore recisam ad ostentationem circumferre; Ischyram, quem non noverant, ut presbyterum celebrare; ut, cum de calice loqueretur, auctoritate tituli commodior ad fraudem esset. » Hæc de veteri instaurata calumnia et nova superinducta habet Athanasius.

2. Cum isthæc autem per totam Ægyptum opera Meletianorum et Eusebianorum spargerentur in vulgus atque ubique diffamarentur : qui Ischyram noverant auctorem calumniarum, quibus factum esset, ut tanti Patris nomen male audiret, eum convenientes, amice redarguerunt, atque adeo efficaciter, ut suaserint viro a societate perditorum hominum illorum omnino recedere, et ad Ecclesiam Catholicam se conferre, veniamque ab Athanasio postulare : quibus cum ille persuasus Athanasium adiret, ab eo objurgatus, rejectus est, utpote indignus qui reciperetur, nisi de admissis sceleribus pœnitentiam agens, quas concinnasset calumnias, easdem publica in facie Ecclesiæ facta confessione destrueret; quod ipse facere non prætermisit. Hæc quidem omnia idem recenset Athanasius, dum eamdem prosecutus, de his quæ accidissent, narrationem hanc subdit[1] : « Ubi cum Ischyras a suis reprehenderetur, ad nos lamentabundus accessit, nihil quicquam inquiens tale factum esse a Macario, qua-

[1] Athan. Apolog. II.

[1] Athan. Apolog. II.

lia jactitabant, sed se subornatum a Meletianis ad istud flagitium comminiscendum: quapropter et ista quoque scriptis protulit:

« Beato præsuli Athanasio Ischyras in Domino salutem.

3. « Quia me, domine præsul, te adeundo, ut in Ecclesiam reciperer, objurgasti, quod istiusmodi locutus essem, quasi ego ultro hoc fecissem, ac non vi potius huc adactus essem: ideo hanc satisfactionem tibi scripto porrigendam putavi, ut cognosceres vim mihi factam esse tum ab Heraclide; ab Isaac porro Letois, et a sociis ejus etiam verberibus cæsum esse. Ego autem, Deo in testem adhibito, pro excusatione mea dico me nihil eorum, quæ illi a te facta jactitant, conscium esse, neque ullum calicem confractum scire, aut mensam subversam esse, meque ad ista omnia calumnianda eorum vi adactum esse. Hanc autem pro me excusationem facio, tibique eam scripto trado, optans me unum eorum esse qui ad tuos conventus pertinent et tuis judiciis parent. Valere te in Christo exopto. Tradidi autem manu mea tibi episcopo Athanasio in præsentia presbyterorum Ammonis, Dicettæ, Heraclidis, Pasci, Bocchonis, Chenebri, Achillæ, Myrsenes, Didymi, Taphrosieris, et Justi ab Comatheo; diaconorum autem eorum qui Alexandrini erant, Pauli, Petri, et Olympii; Mareoticorum vero Olympii, Ammonii, Pisti, Demetrii, et Caii. » Hæc Ischyras.

4. At tantum abest ut Meletiani confessione Ischyræ repressi fuerint, ut etiam acrioribus odii stimulis exagitati, prosecuturi in Athanasium et Macarium accusationes, ad Constantinum Constantinopolim proficisci decreverint. Quid autem, his auditis, imperator rescripserit, idem Athanasius narrat his verbis [1]: « Hæc cum ita confessus esset Ischyras, æque tamen illi istiusmodi crimina passim jactitarunt, remque ad imperatorem Constantinum detulerunt. Cæterum ille antea Psammathiæ de hoc calice audierat, cum nos ibi præsentes essemus; quapropter repudiata adversariorum sycophantia, Antiochiam litteras ad Delmatium (Delmatianum) censorem (Cæsarem) misit, ut cognosceret de causa homicidii. » At quid qualeve ea de re fuerit Delmatii judicium, sequenti anno, quo illud contigisse, ex iis quæ dicenda sunt inferius, potest intelligi, dicturi sumus.

5. Horum autem omnium scelerum, quæ Meletiani in Athanasium moliti sunt hactenus, et in posterum ardentioribus in dies studiis prosequi non desierunt, auctor et promotor fuit (quod sæpe demonstratum est) Eusebius Nicomediæ episcopus: nam Ischyram non ad Meletianos tantum, sed et per eos profectum esse Nicomediam ad Eusebium, a quo de concinnandis calumniis optime instructus fuerit, testantur Socrates [2] et Sozomenus. Porro maximo omnium malo fuisse eumdem Eusebium in sedem Nicomediensem restitutum, etiam portento cælitus est declaratum, dum hoc vel sequenti anno basilica Nicomediensis recens extructa, tacta fulmine conflagravit [1]. Proteus iste ad decipiendos homines egregie comparatus, pallio pietatis decepit sæpius Constantinum; quippe cum Ario faveret intrinsecus, Nicænam tamen fidem coram ipso ardenter profitebatur; et cum Athanasium acerbissimo odio insectaretur, ipse tamen quasi rerum ignarus confidere visus, aliorum opera utebatur: et, quod maximum attulit Ecclesiæ detrimentum, insinuavit se in Constantii Cæsaris amicitiam, cui pater Constantinus latioribus regiminis uti permisit habenis, quod Orientalis imperii eum hæredem relinquere (quod et fecit) in animo haberet.

6. *De Donato et ejus sectatoribus.* — Hoc pariter anno Domini trecentesimo trigesimo primo S. Hieronymus inter alia hæc habet in Chronico: « Donatus agnoscitur, a quo per Africam Donatiani. » Ita ipse, licet chronologia imperatoris ibi perperam consignetur ejusmodi annus vicesimus secundus imperii Constantini. Fuit hic Donatus partis schismaticorum episcopus Carthaginensis post Majorinum, de quo superius pluribus actum est: quo autem potissimum anno ille decesserit, hic vero fuerit subrogatus, haud liquet: potuit hoc anno contigisse quo eum innotuisse S. Hieronymus tradit: cognitus est autem haud dubium, cum fuit factus episcopus, et suæ partis homines a se denominatos voluit Donatistas seu Donatianos appellari; quod sub Constante imperatore accidisse, idem S. Hieronymus tradit [2]; quem et ex libris quos edidit, inter suos fuisse celebris famæ, testatur, cum addit: « Extant ejus multa ad suam hæresin pertinentia opuscula, et de Spiritu sancto liber, ariano dogmati congruens. »

7. Certe quidem qui eum præcesserunt episcopi Donatistæ, quantumlibet audacissimi, visi sunt comparatione Donati hujus, de quo agimus, frigidi. Eo enim procaciæ atque superbiæ iste pervenit, ut perinde ac Deus esset, per nomen sui ipsius tanquam numen suos jurare pertulerit: de cujus incredibili fastu ac mentis elatione hæc Optatus ait [3]: « Extulit cor suum, ut nullum hominem sibi comparandum arbitraretur, et de tumore mentis suæ altior visus est esse; quia quicquid est supra homines, jam quasi Deus est. Deinde cum episcopi Deo debeant famulari, tantum sibi de episcopis exegit, ut eum omnes non minori timore venerarentur, quam Deum: hoc est, quod sibi Deus visus est. Et cum per solum Deum soleant homines jurare, passus est homines per se sic jurare, tanquam per Deum. In quo si unusquisque hominum erraverat, ipse prohibere debuerat; cum non prohibuit, Deus sibi visus est. » Hæc Optatus; qui subdit de ejus nomine, quod impertitus est suis, ut dicerentur ab omnibus Donatistæ, non autem Christiani.

8. Rursum vero, ad conciliandam sibi apud suos majorem fidem, callidissimus homo locutum

[1] Athan. ubi supra Apolog. II. — [2] Socrat. lib. I. c. 20. et Sozom. lib. II. c. 22.

[1] Cedren. Compend. an. 26. et 27. Constant. — [2] Hier. de Script. Eccl. in Donato. — [3] Optat. lib. III.

sibi de cælo Deum effinxit; quod S. Augustinus ita testatur [1] : « Hæc quidem jactabantur a suis : Donatus oravit, et respondit ei Deus de cælo. » Eo insuper arrogantiæ venit, ut præfectos contumeliis lacesseret, et in imperatores convicia et probra conjiceret. De præfectis quidem Optatus recitat de Gregorio [2] : « Ad quem, inquit, sic scribere minime dubitavit : Gregori, macula senatus et dedecus præfectorum; et cætera talia cui Donato præfectus patientia episcopali rescripsit. » Hunc ipsum opinor esse Gregorium, ad quem extat datum Constantini rescriptum in Codice Theodosiano [3].

9. Quænam autem postea effutierit in Constantem imperatorem, suo loco dicturi sumus, cum agemus de legatione Pauli atque Macarii ab eo in Africam missa. Sub eodem Donato, ipso docente, puto, et hortante, oborti sunt in Africa Circumcelliones, vulgo dicti Circelliones, de quorum nomine hæc S. Augustinus [4] : « Quid sibi vult nomen Circellionum ? Sed non, inquiunt, vocantur Circelliones; forte corrupto sono nominis eos appellamus. Dicturi sumus vobis integrum nomen ipsorum ? Forte Circumcelliones vocantur, non Circelliones. Plane si hoc vocantur, exponant quid sint; nam Circumcelliones dicti sunt, quia circum cellas vagantur. » In hunc modum Augustinus. At de eo quod spectat ad nomen, eos tamen a Donato Agonisticos, et eorum præfectos, duces sanctorum nominatos esse, Optatus testatur [5] : erant hi sectæ defensores, qui auderent præfectis quoque resistere, quique per nundinas, villas, vicosque circumvagantes, præ se ferebant, se esse publicæ justitiæ vindices; quo prætextu et servos vocabant ad pileum, et oppressos ære alieno a creditoribus liberabant, minaces litteras ad eos scribentes, quibus mortem minarentur, nisi expungerent eorum debita, atque chirographa delerent, quibus tenebantur adstricti. Omnia hæc Optatus [6], et frequentius Augustinus, ex quo potissimum immania scelera ab iisdem adversus Catholicos perpetrata, suis locis, ordine temporum quibus sunt gesta, narrabimus. Porro ejusmodi grassatores sub Donato exortos et propagatos, duodecimo vero Constantis anno per Paulum atque Macarium legatos nonnihil fuisse repressos, eodem anno dicturi sumus.

10. Ad hos autem coercendos ante dictorum legationem, constat ex Optato et Augustino esse missos primo Leontium, deinde Ursacium ; de quibus Optatus [7] : « Querelam per ordinem deponitis, sub Leontio, sub Ursacio injuriatos esse quamplurimos. » Post hos vero apparet Paulum et Macarium esse legatos, anno quo diximus duodecimo ejusdem Constantis imperatoris. De eodem Ursacio est mentio apud Augustinum [8] ex Petiliano, qui ejus interitum Christianis exprobrabat, dicens : « Periit Macarius, periit Ursacius, cunctique comites vestri Dei pariter vindicta perierunt. Ursacium namque barbarica pugna prostratum, sævis unguibus alites, caninique avidi dentes morsibus discerpserunt. » Hæc ille, non sic quidem post Macarium Ursacium nominans, quasi post eum vixerit, quem ipsum Macarium præcessisse Optatus docet. Cæterum consuevisse ea de causa Donatistas appellare Catholicos, Macarianos, non autem Ursacianos, quod ipsius Ursacii vexatio nequaquam usque ad alicujus ex illis necem progressa fuerit, Augustinus tradit, cum omnia Petiliano objecta fortiter confutat.

11. Sub tali igitur tantoque doctore adeo superbo, tumido et insano, Donato, crevit Donatistis pariter cum furore stultitia : nam eo dementiæ pervenerunt, ut quasi martyrum gloriæ cupidi, novum excogitarint genus martyrii, se ipsos scilicet necantes præcipitio, aqua, vel igne, vel alios ad inferendam sibi ipsis necem cogentes ; quos ita vita functos insana Donatistarum turba colligere, et loco digno martyre condere, atque honore martyribus congruo venerari soleret : hæc quidem de eorumdem amentia Optatus meminit [1], et Augustinus innumeris pæne locis ; de quibus nos sæpe inferius dicturi sumus : hic autem modo satis attigisse ipsorum originem. Ante quidem primum Carthaginense Concilium, quod celebratum est Macarianæ legationis temporibus, in hæc tam immania atque stulta facinora Donatistas schismaticos progressos esse, ejusdem Concilii [2] canon contra ejusmodi pseudomartyres editus fidem facit. Atque ista modo satis de Donato et Donatistis usque ad duodecimum annum Constantii et Constantis imperatorum.

12. Vides, lector, quos semel vel hæresis, vel schisma a Catholica Ecclesia, ubi divina veraque sunt dona Spiritus, separat, per quæ abrupta loca, et Gentilibus quoque, qui Deum ignorant, invia et inaccessa, a malo dæmone impellantur. Vix apud ethnicos (ut fabulas taceamus) unum Empedoclem, vel alterum invenias Peregrinum sese flammis sponte dedentes, qui et ab ipsis tanquam monstra habentur ostentui : apud Donatistas vero horum examina reperias, ab eisdem Donatistis, ut sanctissimos martyres, immensis honoribus cumulatos : hoc enim plane hæreticis omnibus atque schismaticis solet esse commune, ut ipsi in se ipsos existant suæ pravitatis ultores ; et illud in primis, cum sponte a qua essent abjiciendi, se ab Ecclesia segregent, cujus precibus valuissent multipliciter adjuvari.

13. *Maximus episcopus Hierosolymitanus.* — Hoc ipso anno Macarius episcopus Hierosolymitanus cum sedisset annos decem et novem, longævus et plenus Domini benedictionibus, cum tot tantaque a Deo per Constantinum Ecclesiæ Hierosolymitanæ dona collata vidisset, reddidit in pace Deo spiritum; ejusque memoria jugi commemoratione die annua repetita in Ecclesia hactenus perseverat [3]. In ipsius

[1] Aug. in Joan. tract. 13. prope finem. — [2] Optat. lib. III. — [3] L. II. de contrahend. empt. Cod. Theod. — [4] Aug. in psalm. CXXXII. — [5] Optat. lib. III. — [6] Idem ibid. — [7] Idem ibid. — [8] Aug. contra Petilian. lib. II. c 92.

[1] Optat. lib. III. — [2] Concil. I. Carth. c. 2. — [3] Martyrol. Rom. 10 Martii.

vero locum subrogatus est Maximus, de quo hæc habet Sozomenus [1] : « Fama est episcopum Ecclesiæ Diospolitanæ a Macario Maximum ordinatum fuisse, sed a populo Hierosolymitano, ne eam sedem capesseret, impeditum : nam quia confessor erat et vir alioqui spectatus, populi suffragiis decretum fuit, ut post mortem Macarii in illius urbis episcopatum succederet. Itaque cum multitudo ægre ferret se eo privatum fore, cujus virtutem explorate cognitam haberet, et seditio ex ea re oriri videretur ; visum est Diospolitanis alium episcopum eligere, uti Maximus maneret Hierosolymis, et sacro episcopatus munere una cum Macario fungeretur, et post ejus mortem Ecclesiam illam solus gubernaret. Attamen intelligendum est, quod hi qui in hac re cognoscenda accuratius laborarint, affirmant plebem istam omnia de sententia Macarii et fecisse, et summo studio conatam esse : nam eum omni cura incubuisse, ut Maximus post se constitueretur episcopus, memorant, propterea quod mente complectebatur, illum, cum rectam veramque de Deo opinionem teneret, et ob fidei confessionem populo percarus esset, necessario ad sibi succedendum reservandum esse. Siquidem veritus est, ne, se mortuo, Eusebius, Cæsareæ episcopus scilicet, et Patrophilus episcopus Scythopolitanus, sectæ arianæ fautores, tempus idoneum nacti, illam episcopalem sedem alicui suæ opinioni dedito tribuerent : quandoquidem dum Macarius maneret in vita, novis rebus studere cœperunt illi quidem; sed cum ab eo essent ea de causa ab Ecclesia segregati, conquieverunt. » Hæc de Maximi in locum Macarii substitutione Sozomenus : quot vero annis sederit, dicemus in ejus obitu.

14. Quod autem ad civilem statum spectat, hoc item anno, iisdemque consulibus, Constantinus imperator invigilans ex more, ne provinciales a provinciarum rectoribus comprimerentur variis pecuniarum indebitis exactionibus, ejusmodi christiano principe dignam edidit sanctionem [2] :

[1] Sozom. lib. II. cap. 19. — [2] Lib. I. de offic. Rect. provinc. Cod. Theod.

Leges civiles. — « Cessent jam nunc rapaces officialium manus, cessent, inquam : nam si moniti non cessaverint, gladiis præcidentur. Non sit venale judicis velum, non ingressus redempti, non infame licitationibus secretarium, non visio ipsa præsidis cum pretio. Æquæ aures judicantis pauperrimis ac divitibus reserentur. Absit ab inducendo (ob inducendum) ejus, qui officii princeps dicitur, deprædatio. Nullas litigatoribus adjutores eorumdem officii principum concussiones adhibeant. Centurionum, aliorumque officialium, parva magnaque poscentium, intolerandi impetus oblidantur ; eorumque qui jurgantibus Acta restituunt, inexpleta aviditas temperetur. Semper invigilet industria præsidalis, ne quicquam a prædictis generibus hominum de litigatore sumatur. Qui si de civilibus causis quicquam putaverint esse poscendum, aderit armata censura, quæ nefariorum capita cervicesque detruncet : data copia universis qui concussi fuerint, ut præsidum instruant notionem. Qui si dissimulaverint, super eodem conquerendi vocem omnibus aperimus apud comites cunctos provinciarum, aut apud præfectum prætorio, si magis fuerit in vicino : ut his referentibus edocti, super talibus latrociniis supplicia referamus. Dat. kalend. Novembris Constantinopoli, Basso et Ablavio VV. CC. coss. » Sub quibus etiam aliæ imperiales leges datæ habentur, sed nihil ad rem.

15. Porro quod prohibet judicis velum esse venale, adversus eos qui aliquid a litigatoribus exigebant, ut admitterentur ad judicem, pœnam intendit. Vocabantur hi admissionales; unde Lampridius dicit de Alexandro, quod salutaretur quasi unus de senatoribus patente velo (quod Italice *Portiera* dicimus) remotis admissionalibus. Secretarium vero locum fuisse ubi judices causas audirent et cognoscerent, cum ex pluribus legibus, tum etiam ex Actis martyrum superius recitatis, perspicuum redditur. Cæterum ejusmodi vitium haud penitus valuit extirpari : nam sæpe post hæc sub Constantini successoribus impp. christianis est invenire pretio vela redempta, vel admissionalibus aliquid sponte solutum.

Anno periodi Græco-Romanæ 5824. — Olymp. 277. an. 3. — Urb. cond. 1084. — Jesu Christi 331. — Silvestri papæ 18. — Constantini 26.

1. *Consules.* — Anni m. tad G. Coss. *Bassus*, et *Ablavius*.

2. *D. Athan. vexatus.* — Divus Athanasius anno CCCXXVIII ab Eusebianis vexatus, ut supra diximus.

3. *Macarii episc. Hierosolymitani obitus.* — Ad num. 13. Sanctus *Macarius* Hierosolymitanus episcopus anno tantum CCCXXXV e vivis excessit. Primo quia auctor Chronici Alexandrini Dalmatio et Paulino coss. anno nempe CCCXXXIV ait : « His coss. de-

dicatum est templum S. Crucis a Constantino, episcopo Macario, XVII Septemb., unde incepit dies festus Inventionis S. Crucis. » Vivebat itaque Macarius anno CCCXXXV, quo illud templum dedicatum, ut infra videbimus. Nam auctor Chronici Alexandrini tam in die, quam in anno hujus dedicationis erat. Secundo, Nicephorus in Chronico annos XX Macario assignat. Quare ad annum CCCXXXV pervenit. Non audiendus itaque Papebrocius in Historia Patriarcharum Hierosolymitanorum, ubi mortem ejus consignat anno CCCXXXIV.

SILVESTRI ANNUS 19. — CHRISTI 332.

1. *Athanasio irrogata de cæde Arsenii criminatio eluitur.* — Qui sequitur annus Christi trecentesimus trigesimus secundus, consulibus Ovinio Pacatiano et Mecilio Hilariano annotatus est Fastis. Quo tempore cum imperator Constantinus Delmatio delegasset causæ cognitionem, qua S. Athanasius episcopus Alexandrinus a Meletianis reus homicidii fuerat constitutus, ipse judex impigre negotium gerens, Athanasio scripsit, ut se ad defensionem pararet : qui tandem rem tantam minime negligendam existimans, Thebaidem, ubi esse Arsenium audierat, quem a se occisum Meletiani, duce eorum primo episcopo Joanne, fuerant calumniati, diaconum suum exploratum misit. Hæc quidem ipse Athanasius recenset his verbis [1] : « Delmatius censor (Cæsar) igitur mihi perscribit, ut me pararem ad criminis defensionem. Ego autem, litteris acceptis, principio ejus rei nullam curam feci, eo quod mihi conscius essem, nihil veri ab illis dici : sed tamen quia imperator commotus erat, certiores ejus rei facio comministros nostros in sacris per Ægyptum ; et diaconum amando, qui de Arsenio cognosceret, quem intra quinque vel sex annos prorsus non videram. Is, ut compendio loquar, primum quidem in Ægypto, dum ibi occultaretur, repertus est. » Hæc ipse. Quomodo autem repertus sit vivere, idem inferius declarat ex Meletianorum litteris, quibus isthæc præmittit : « Jam ideo eum occultatum fuisse, ut cædem verisimilem facerent, testantur ejus familiares : quorum Pinnes, reperto tandem post longam investigationem Arsenio, ad Joannem histrionem istius sycophantiæ in hunc modum scripsit :

« Dilecto Patri Joanni, Pinnes presbyter domicilii Ptemengyris, quæ est in Antæopolitæ Nomo.

2. « Scire te volumus Athanasium misisse Thebaidem diaconum suum, ut omnia scrutaretur ad Arsenium quærendum. Primum autem obvii reperlique Pecysius presbyter, Silvanus Heliæ frater, Tapena cerameus, et Paulus monachus, Hypseles, confessi sunt eum apud nos esse. Id cum rescisceremus, curavimus illum in navem conjici, ut ad partes inferiores cum monacho Helia aveheretur. Non ita diu post diaconus cum quibusdam superveniens, Arseniumque quærens, in nostras ædes irrupit : verum illum ablegatum jam ad partes inferiores (quemadmodum dixi) non invenerunt; me autem cum monacho Helia, qui Arsenium avexerat, secum Alexandriam deportaverunt, ducique nos obtulerunt : ibi mihi minime licuit inficias ire, sed confessus sum eum vivere et interfectum non esse : eadem quoque monachus, qui eum avexerat, fassus est. Hæc ideo tibi significavi, Pater, ut scires Athanasium tibi accusandum non esse : dixerunt enim eum vivere, et apud nos in abditis haberi; resque innotuit universæ Ægypto, neque celari potest. Paphnutius monachus ejusdem domicilii hanc epistolam scripsi. Plurimum te saluto et valere opto. » In hunc modum illi, cum coram judice Alexandrino rem ut se habuisset confessi essent.

3. Cum vero hæc scisset Joannes episcopus et Meletianorum caput, Arsenium, quem navigio in inferiorem Thebaidis partem diximus amandatum, per Nilum ad mare perductum, in externas regiones compulit navigare. Appulit navis Tyrum, ubi sese iterum occultavit. Athanasius autem vigilantissimo studio, cujus semel vestigia invenisset, exploratores perinde ac venaticos canes post eum misit; et cum illum solvisse audisset a Nili ostiis, ne sic quidem e spe eum inveniendi atque comprehendendi excidit; sed cum navim illam Tyrum appulisse intellexisset, suos illuc misit. Hi vero tandem quæsitum diu Arsenium episcopum invenerunt, inventumque stiterunt judicio Pauli ejus civitatis episcopi catholici : ubi rogatus causam dicere, se Arsenium vere esse confessus est, et totam de simulatione suæ necis ex Eusebii Nicomediensis consilio fabulam pandit. His igitur rebus gestis, Athanasius tanta calumnia liber,

[1] Athan. Apolog. II.

litteras dedit ad Constantinum imperatorem, quibus totius commenti catastrophen declaravit. Isthæc omnia idem Athanasius in Apologia citata superius sic summatim enarrat [1] :

4. « Is, nempe Arsenius (ut compendio loquar) primum quidem in Ægypto, dum ibi occultaretur, repertus est; postmodum eumdem Tyri se abstrudentem nostri invenerunt. Et, quod mireris, repertus deprehensusque noluit se agnoscere Arsenium esse, nisi in judicio a Paulo ejus loci episcopo convictus : ab eo enim tempore pudore impeditus, se ipsum negare non est ausus. Id autem ideo faciebat, quod pacta Eusebio servata cuperet; ne, se reperto, argumentum fabulæ dissolveretur. » Sed quomodo his omnibus ad veritatis lucem perductis Athanasius cum hisce testificationibus et Arsenii confessione Macarium diaconum suum Constantinopolim ad imperatorem miserit; et ille, re comperta, publicis litteris toti orbi voluerit Athanasii innocentiam innotescere, dicemus anno sequenti; in his enim præsens annus, et eo amplius, insumptus esse putatur.

5. Porro quod ad Arsenium spectat hallucinati plane de eo esse reperiuntur, qui eum clericum lectorem vel presbyterum nominant [2]; nam cum et Athanasii testimonio pluribus in locis, et ipsiusmet Arsenii professione in epistola quam post hæc ad Athanasium scripsit, luce clarius, eum episcopum fuisse, reddatur; de his nullus est locus vel minimum dubitandi. Addit quoque Sozomenus [3] de Arsenio, ipsum, ob perpetratum olim immensum quoddam facinus, sese ab Athanasii oculis subduxisse; ex cujus latebris, ad struendam Athanasio de homicidio calumniam, occasionem sumpsisse Meletianos, illaque usos esse, imo etiam magicarum præstigiarum eumdem Athanasium accusasse; quod ea de causa Arsenium interfecisset, ut ejus brachio ad incantationes uteretur : sed de magia calumniæ postea emersere. Cum autem complures ejusmodi historiam de Athanasio Meletianorum atque Eusebianorum calumniis circumvento sint prosecuti, nos ea potissimum conscribemus, quæ ipsemet Athanasius publico scripto, nempe Apologia, tanquam patentibus litteris ab omnibus inspiciendis complexus est : quamobrem jure respuimus quæ ab aliis scripta repugnant historiæ ab ipso Athanasio enarratæ, utpote contraria veritati : cujusmodi illa esse videntur, quæ a Socrate [1] de inventione Arsenii facta Tyri his verbis enarrantur :

6. « Factum est Dei providentia, ut Arsenius etiam Tyrum adventaret : nam neglectis mandatis, quæ calumniatores, qui ei pecunias largiti fuerant, dedissent, ex occulto ad res quæ ibi gererentur cognoscendas accedit. Evenit, ut famuli Archelai viri consularis in taberna ex quorumdam sermone intelligerent, Arsenium, quem rumor erat interfectum esse, illic in hominis cujusdam ædibus clam delitescere : quæ cum accepissent, eosque qui narrabant, diligenter notassent; ea quæ audierant, ad dominum suum referunt. Ille extemplo, omni abjecta cunctatione, hominem conquirit, conquisitum invenit, inventum in loco tuto concludit; Athanasio significat, ut bono animo sit, » etc. Attamen utcumque demus utrumque accidere potuisse, ut exploratores ab Athanasio missi per famulos Archelai Arsenium invenerint : certe quidem id contigisse, cum Tyri Concilium haberetur (quod abhinc tertio anno, Athanasii testificatione, celebratum constat), a veritate prorsus alienum est : id enim, et quæ singulis annis dicentur inferius, manifeste declarabunt. Sicut et ab omni prorsus scopo veritatis abhorret, quod apud Epiphanium legitur [2], post Constantini imperatoris obitum temporibus Constantini, Constantii, et Constantis filiorum Augustorum, Arsenium esse repertum. Hæc igitur, nisi recta temporum ratione distinguantur, quantumlibet appareant veritate perspicua, redduntur tamen varia scriptorum narratione obscura admodum atque perplexa. At prosequamur cætera ab eodem Athanasio quo sunt ordine recensita.

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Sozom. lib. II. c. 22. et alii eum secuti. Epiphan. hæresi LXVIII. — [3] Sozom. ubi supr.

[1] Socrat. lib. I. cap. 21. — [2] Epiph. hæresi LXVIII.

Anno periodi Græco-Romanæ 5825. — Olymp. 277. an. 4. — Secundum Baronium 277. — Urb. cond. 1085. — Jesu Christi 332. — Silvestri papæ 19. — Constantini 27.

1. *Consules.* — Ad num. 1 et seqq. *Pacatianus* et *Hilarianus.* Constantii Cæsaris decennalia hoc anno, ut videtur, facta sunt.

2. *Synodus Cæsariensis anno præcedenti indicta.* — Socrates lib. 1, cap. 27, prodit, *Constantinum* judicium, quod coram *Dalmatio censore* in causa sancti Athanasii agebatur, repressisse, quod jussisset episcopos ad dedicationem Ecclesiæ Hierosolymitanæ convenire, et priusquam illuc pervenirent, causam Athanasii obiter Tyri ventilare. Theo-

phanes vero habet, Constantinum, quod Dalmatio commiserat judicium, Cæsaream transtulisse; quo cum propter Eusebium Cæsareæ episcopum venire recusasset Athanasius, diem ei esse dictum Tyri. Res itaque sic se habuit. Postquam Constantinus ad Athanasium scripsisset, ut *Meletianorum insidias pro nihilo duceret*, et Meletiani timore perculsi aliquantisper quievissent, ut ait Sozomenus lib. 2, cap. 24, rursus adversarii *accusatorum multitudinem adversus eum* excitarunt. Quare imperator apud Cæsaream *Synodum fieri jussit*, ad quam cum Athanasius venire compelleretur, triginta circiter mensium spatio profectionem suam distulit. Ita Sozomenus cap. 25, et Nicephorus lib. 8, cap. 49. *Dalmatius* itaque a causa Athanasii cognoscenda anno præcedendi cessavit, eodemque, vel circiter, novæ illæ insidiæ Athanasio structæ, et Synodus Cæsariensis indicta : triginta enim menses illi ab indictione hujus Synodi inchoati, et anno CCCXXXIV, quo ea celebrata, absoluti. Certe in Synodali epistola pseudo-Synodi Sardicensis anno CCCXLVII scripta legitur : « Asclepas ante decem et septem annos episcopatus honore discinctus est, » ideoque anno CCCXXXI aut CCCXXX. Erat Asclepas episcopus Gazæ, de quo Theodoretus lib. 1, cap. 29, ait : « Cum episcopi Tyri convenissent, » anno scilicet CCCXXXV, « eo accesserunt tum alii quidam, qui ob perversam doctrinam accusabantur; ex quorum numero fuit Asclepas episcopus Gazæ; tum admirandus Athanasius. » Cum igitur in Synodo apud Tyrum celebrata tam Asclepiadis, quam Athanasii causa discussa fuerit, apparet, utrumque etiam anno CCCXXXI fuisse accusatum, ac utriusque causam ad Synodum Cæsareæ, indeque ad Tyrianam remissam, et Synodum Cæsariensem anno CCCXXXI indictam esse. Sed cum post triginta circiter mensium spatium neuter Cæsaream adventaret, utriusque causa ad Synodum Tyrianam rejecta fuit. Porro Sozomenus loco laudato Socratis narrationem emendavit, cujus etiam sicuti et Theophanis error notandus. Aiunt enim, Dalmatium fuisse filium Dalmatii censoris, Constantini Magni fratris; cum tamen ipsemet Athanasius in Apologia ad Constantium, pag. 782, ubi rem gestam narrat, affirmet, fuisse ipsummet *Dalmatium censorem*, non vero Dalmatium ejus filium, qui, ut infra videbimus, Cæsar postea creatus est.

3. *Gothi a Constantino victi.* — Hoc anno *Gothi*, *Sarmatis implorantibus*, victi ab exercitu Romano per Constantinum Cæsarem, ut docet Idacius, qui sub hujus anni consulibus habet : « His conss. victi Gothi ab exercitu Romano in terris Sarmatarum die XII kal. Maii. » Ad hæc anonymus Valesianus, postquam locutus est de Constantinopolis dedicatione, scribit : « Deinde adversum Gothos bellum suscepit, et implorantibus Sarmatis auxilium tulit. Ita per Constantinum Cæsarem centum prope millia fame et frigore extincta sunt. » Certe ipso mense Aprili Constantinus M. *Martianopoli* egit, ut docet lex Cod. Theod. 4 *De sponsalibus*, quæ urbs fuit Mysiæ secundæ in vicinia Gothorum et Sarmatarum : qua etiam ipsa lege agitur de milite sponso absente a sponsa per biennium expectando. Sed et ejusdem Constantini M. lex 4 ejusdem Codicis *De filiis militar. apparitor.* eodem mense jam antea III idus April. data, procul dubio ad apparatum istius belli Gothici pertinet : utpote qua veteranorum filii ad militiam cogi jubentur. De cujusmodi edicto videndus et Severus in Vita sancti Martini cap. 1. Hæc Gothofredus in Chronologia Cod. Theod. Legenda quæ de hoc bello anno 330, num. 8 et 9, dixi.

4. *Quatuor præfecti prætorio, sed qui militibus non præerant.* — Auctor Chronici Alexandrini sub hujus anni consulibus scribit : « XVIII Maii cœpit annona distribui civibus Constantinopolitanis; » de cujus publicæ annonæ distributione postquam mentionem fecit Zozimus, Constantino Magno de more parum æquus, lib. 2, pag. 687, subjungit : « Conturbavit et magistratuum officia jam olim instituta. Nam cum duo essent præfecti prætorii, qui hoc officium communiter gerebant, non palatini tantum ordines eorum cura potestateque gubernabantur, sed etiam ii quibus Urbis erat commissa custodia, et quotquot in omnibus limitibus erant collocati. Hic enim præfectorum prætorii magistratus, qui post imperatorem secundus existimabatur, et ANNONAS EROGABAT, et contra militarem disciplinam admissa convenientibus pœnis corrigebat. Constantinus autem recte constituta loco movens, unum hunc magistratum in quatuor imperia discerpsit, » etc. Paulo post : « Hac ratione diviso præfectorum magistratu, studiose conatus est aliis quoque modis eorum potestatem imminuere. Nam cum præessent ubique locorum militibus non modo centuriones et tribuni, verum etiam duces (sic enim appellabantur), qui quolibet in loco prætorum vicem obtinebant : magistris militum institutis, altero equitum, peditum altero, et in hos translata potestate militum ordinandorum, et coercendi delinquentes, hac etiam in parte, præfectorum auctoritati detraxit. Id vero tam pace, quam bello, detrimentum rebus attulisse, me protinus indicante patebit, » etc. Hæc mutatio novaque institutio dignæ quæ suis annis reddantur, ut varia in Annalibus Ecclesiasticis sparsim narrata melius percipiantur. Præfecti itaque prætorio non amplius posthac fuere *comites* Augustorum *per omnes expeditiones eorum*, ut vocantur in inscriptionibus, nec Cæsareorum exercituum supremi magistri, sed publici status administri ac supremi judices, quorum officium egregie describit Cassiodorus lib. 6, formula 3, quæ est præfecturæ prætorianæ.

5. *Trevirensis civitas sedes præfecti prætorio Galliarum.* — Quas regiones quælibet præfectura complecteretur, discimus ex Notitia imperii, quam exhibui anno Christi XXXVII, ex qua liquet, præfecto prætorii Galliarum non tantum Gallias, sed etiam Hispanias et magnam Britanniam fuisse subditas. Cum vero urbs *Trevirensis* sedes imperatorum extiterit, ut docet auctor græcus anonymus, qui paulo ante annum trecentesimum quinquagesimum scri-

psit; cujus verba anno CCCLXIX recitabo, non videtur dubitandum, quin eadem urbs præfectura prætoriana etiam cohonestata fuerit. Divus Athanasius in epist. ad Solitarios, de sancto Paulino anno CCCLV in exilium misso loquens, ait : « Paulinus episcopus Trevirorum, quæ Galliarum metropolis est, » metropolis nempe civilis, ac princeps urbs omnium Galliarum, non vero metropolis ecclesiastica in Galliis, ut ab aliquibus creditum. Quemadmodum enim Eusebius lib. 5, cap. 1, de Martyribus, Marco Aurelio imperante, in Gallia passi sermonem habens, de ea scribit : Ἧς μητροπόλεις ἐπίσημοι καὶ παρὰ τὰς ἄλλας τῶν αὐτόθι διαφέρουσαι βεβόηνται, Λούγδουνος καὶ Βίεννα : id est, ut vertit Valesius : « In hac duæ præ cæteris insignes præstantesque urbium matres celebrantur, Lugdunum ac Vienna; » seu ut habet versio purior et simplicior interpretis Nicephori : « In qua præter cæteras celebres duæ sunt metropolitanæ urbes, Lugdunum et Vienna : » quemadmodum, inquam, hæc Eusebii verba de metropolibus civilibus et politicis, non vero de metropolibus ecclesiasticis intelligenda sunt; ita et laudata Athanasii verba nonnisi de dignitate urbis Trevirensis in statu civili explicari debent. Nec audiendus Baronius (anno 355, n. 24), qui ait, *Athanasium* loqui de urbe Trevirensi, tanquam de una ex metropolibus Galliæ et de Mediolanensi, tanquam de una ex metropolibus ecclesiasticis Italiæ. Athanasius enim ex ipsomet Athanasio explicandus. Hæc ejus verba : « Ex quorum numero clarissimæ sunt confessionis viri religiosi et episcopi boni, Paulinus episcopus Treverorum, quæ Galliarum metropolis est : Lucifer metropolitanus Sardiniæ : Eusebius Vercellis civitate Italiæ : Dionysius Mediolani, quod et ipsum est Italiæ metropolis. » Sicut itaque Mediolanum civilis metropolis erat totius Italiæ, prout a provinciis urbicariis et suburbicariis distinguebatur, ut anno CCCXXV, num. 34 et seqq., exposui, ita et urbs Trevirensis metropolis erat omnium Galliarum, licet tam in Galliis, quam in diœcesi Italica variæ essent metropoles, tam civiles, quam ecclesiasticæ.

6. *Metropolis Galliarum.* — Athanasium, eo quo diximus modo, intelligendum docet Theodoretus lib. 2, cap. 15, ubi, citato Athanasio, ait : Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης Λιβέριος, καὶ Παυλῖνος ὁ τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλλιῶν, καὶ Διονύσιος ὁ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰταλίας, καὶ Λούκιφερ ὁ τῆς μητροπόλεως τῶν κατὰ Σαρδανίαν νήσων, καὶ Εὐσέβιος ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, etc., id est, ut vertit Valesius : « Liberius episcopus urbis Romæ, Paulinus metropolis Galliarum, Dionysius metropolis Italiæ, Lucifer metropolis Sardiniæ insulæ, et Eusebius ab Italia, probi omnes episcopi et veritatis præcones rapiuntur, et in exilium deportantur; » seu ut Christophorsonus vertit : « Episcopus Romæ Liberius, et Paulinus primariæ urbis Galliarum, et Dionysius primariæ urbis Italiæ, et Lucifer primariæ urbis insulæ Sardiniæ episcopus, et Eusebius episcopus etiam Italiæ. » Theodoretus itaque ad Athanasii sensum penetravit, quando solo Galliarum metropoleos nomine *Treverim*, et solo metropoleos Italiæ nomine *Mediolanum* exprimit, quia scilicet utraque urbs princeps et primaria erat; hæc in diœcesi Italica, illa in diœcesi Gallica. Translata postea præfectura Galliarum Arelatem ab Honorio imperatore, qui hanc urbem *matrem omnium Galliarum* vocavit, ut legitur in supplici libello episcoporum Gallorum ad S. Leonem papam, id est, Galliarum metropolim, ut ea verba explicat Marca, lib. 6 de Concordia, cap. 17, num. 6. Sed de hac translatione rursus infra.

SILVESTRI ANNUS 20. — CHRISTI 333.

1. *Constantinus per litteras gratulatur de Athanasii innocentia.* — Christi anno trecentesimo trigesimo tertio, Delmatius atque Zenophilus consules creati sunt : quo S. Athanasius cum de invento Arsenio episcopo, quem ab ipso occisum calumniati fuerant adversarii, cuncta exacte explorata liquidoque probata habuisset; mittit Macarium suum presbyterum Constantinopolim, qui Constantinum imperatorem, ea de re gravissime antea commotum, reddat de omnibus certiorem. At imperator, his acceptis, Delmatium, ad quem jam scripserat, a causæ cognitione cessare fecit, accusatores abire jussit, et pro Athanasio dignas litteras scripsit. Hæc autem ipse Athanasius brevi compendio in eadem Apologia his prosecutus est verbis [1] : « Cum enim scripsissem Cæsari, Arsenium repertum esse, et in memoriam revocassem quæ de Macario Psammathiæ audierat; inhibuit judicium censoris (Cæsaris), litterasque misit, quibus nostri calumnias improbabat; Eusebianosque ad se in Orientem contra nos venientes, re

[1] Athan. Apolog. II.

infecta, abire jussit. » Quas vero tunc idem imperator Constantinus ad Athanasium litteras dederit, ipse recitat, easque intexuit in eadem Apologia; quæ sunt hujusmodi [1] :

« Victor Constantinus Max. Augustus papæ Athanasio.

2. « Litteris tuæ prudentiæ perlectis, in eam veni sententiam, ut putarim te rescriptis nostris adhortandum, ut populum Dei ad modestiam et misericordiam adduceres. Meo enim in animo hæc inter præcipua habeo, ut et veritatem colam, et in mente semper justitiam conservem, iisque potissimum gaudeam, qui recta via incedunt. De illis autem omni execratione dignis Meletianis, immanibus inquam et nefariis hominibus, qui quasi apoplexia icti stupent, et solummodo invidia, et æmulatione, et tumultibus ad scelera motum habent, nefariam suam mentem declarantes, ista mihi dicenda puto. Vides enim homines illos, quos ipsi ferro interfectos aiebant, in medio versari et vita frui; quo ipso nullum unquam fuerit gravius præjudicium, quodque tam clare eorum causam oneret, quam eos, quos ipsi necatos asseverabant vivere, et luce frui, qui ipsi pro se causam dicere possunt. Deinde et id quoque additum fuit Meletianorum criminibus; te nefario impetu irrumpentem, rapientem que poculum, quod in sacratissimo loco repositum erat, confregisse; quo scelere nullum unquam profecto gravius esse posset, si quidem id ita factum et contestatum esset. » Apparet ex his plane calumniam, quam Meletiani in Macarium diaconum Athanasii conjecissent, cum ille Ischyræ (ut vidimus) aperta testificatione purgatus esset, illos eamdem in Athanasium convertisse, eumque calicis perfractorem inclamasse.

3. Vides insuper, lector, quantam adhiberi solitam esse vasis sacris reverentiam et honorem imperator demonstret; ut quantumlibet ea schismaticorum essent, tamen, quod sacro usui inservirent, tanta in æstimatione habenda esse putarit, ut facinus nullum hoc gravius admitti potuisse testetur. Sed subdit in eadem epistola Constantinus : « At quodnam hoc genus criminationis ? quæve ista desultoria personarum transmutatio et reorum diversitas, ut nunc in hunc, nunc in alium crimen conferant ? quæ res ipsa luce lucidior est, ipsos tuæ prudentiæ insidias tetendisse. Denique quis jam deinceps homines istos tam multa ad noxam fingentes sequi velit? maxime cum ipsi se ipsos in barathrum ducant; cumque in conspectu sit, eos fictarum et falsarum rerum accusatores esse. Ut iterum dicam : Quis eos sequi velit, et iter exitii præceps inire, in quo illi soli mortalium spem salutis auxiliique constituunt ? Si enim pura vellent conscientia ingredi, et bonæ mentis meminisse, et sanum animum induere, facile intelligerent, nullam ipsis opem a Dei providentia expectandam esse, cum se talium rerum æmulatores ad suam perniciem præbeant. Hanc igitur, quam denuntio, non asperitatem, sed severitatem jure appellavero.

4. « Postremo etiam illud adjungimus, ut operam des, quo ista quæ scripsimus, subinde ad populum recitentur : ut res ad omnium notitiam veniat: et præcipue, ut illi qui ita agunt, et ad istum modum conversantur, resciscere possint, quod ista, quæ nunc a nobis emendationis causa dicuntur, reipsa et factis demonstrantur vera esse. Jam cum in hoc negotio tanta sit malitiæ importunitas, certum habeant, me ita decrevisse, atque hujus esse sententiæ : si quid tale iterum moverint, non pro more Ecclesiarum, sed legibus publicis mea ipsa opera causæ cognitionem suscepturum : ac deinde cognoscent, se non solum humani generis, sed etiam divinæ disciplinæ latrones esse. Deus te servet, frater dilecte. » Hactenus Constantini litteræ.

5. Alias quoque ejusdem imperatoris id genus litteras datas esse cuique patentes, epistola Alexandri episcopi Thessalonicensis, Athanasio adgratulantis, ad ipsum missa testatur; scripsit ad eum ipse, cum per Macarium diaconum Athanasii legatum de rebus gestis Constantinopoli certior redditus esset : recitat easdem Athanasius, hæc præmittens [1]: « Quod autem me de cæde Arsenii accusarint : ne multorum scriptis ad eam rem probandam utar ; sufficit si unam duntaxat Alexandri Thessalonicensis episcopi epistolam, unde et cæterorum existimes, apposuero. Ille enim cum sciret, quæ de cæde Arsenii adversum nos vulgo sparsa essent, non ignarus Arsenium vivere, istiusmodi epistolam scripsit :

6. « Domino dilecto filio unanimi, et suo in sacris collegæ Athanasio, Alexander episcopus in Domino salutem. » Filium nominat Athanasium senior Alexander ætatis causa, quem tamen patriarcham sciret esse totius Ægypti. Sed ad ipsam epistolam accedamus :

« Congratulor optimo Serapioni ita se sacris moribus exornare satagenti, et patris memoriam laudabiliorem efficienti. Consummatus est enim ille (ut alicubi dicit Scriptura sacra) et non mortuus est : reliquit enim vitæ suæ monumentum. Quo igitur nos affectu esse erga eum, qui ita virum memoria dignum in se conservat, existimas ? quam tu, domine, et sacram ejus viri memoriam, et recentioris humanitatem cognitam habeas, per quem unam solum a tua reverentia epistolam accepi ? Significavi igitur hoc ipsum tibi, ut scire posses, domine, dilectum nostrum et diaconum Macarium, litteris Constantinopoli huc ad me missis, ingenti me gaudio affecisse, dum mihi scriptis suis referret opprobrium dedecusque Achabis sycophantæ de calumnia convicti, quod hominem vivum quasi interfectum sermonibus apud omnes divulgasset. Condignam autem eum sua audacia mercedem a justo judice cum sua cohorte relaturum esse, sacræ litteræ mentiendi nesciæ satis prædicant. Om-

[1] Apud Athanas. Apolog. II.

[1] Athan. Apolog. II.

nium Dominus te virum optimum quam diutissime conservet. » Hæc Alexander.

7. Ejusmodi autem adversus Athanasium ab adversariis contextam calumniam, et probatam Athanasii innocentiam commemorat post alios Cyrillus episcopus Alexandrinus in sua ad Theodosium imperatorem Apologia, ubi ait [1] : « Perseverarunt hoc pacto seducentes multo tempore; donec Arsenius ille, qui absconditus fuerat, adhuc vivus deprehenderetur; atque ita vix tandem improbitatis ipsorum deprehensus est conatus. Erat enim sycophantia ista animis liberis, bonamque conscientiam habentibus, molesta et acerba, consideratque vehementer animus eorum quibus ista acciderant; et molestissimum erat indubitato frustra hos, qui nihil læserant, insidias passos esse. » Cæterum tam immane scelus bonum illud plane incomparabile subsecutum est, ut cum Arsenius ipse episcopus, tum etiam Joannes antistes Meletianorum antesignanus, facti pœnitentes, supplices pro venia consequenda Athanasio litteras dederint, atque a schismate recedentes eidem se catholica communione conjunxerint. Extant adhuc ejusdem Arsenii episcopi litteræ ad Athanasium, qui eas recitat in Apologia his verbis conscriptas [2] :

8. « Athanasio beatissimo pontifici Arsenius episcopus civitatis Hypselitarum, cui aliquando præfuit Meletius, una cum presbyteris et diaconis in Domino S. P. D.

« Et nos quoque diligentes pacem et unanimitatem cum Ecclesia Catholica, cui tu per Dei gratiam præfectus es, volentesque ecclesiastico canoni pro veteri instituto subjici, scribimus tibi, pontifex dilecte, promittimusque in nomine Domini nos deinceps non communicaturos cum schismaticis, aut cum iis, quibus nondum pax est cum Ecclesia Catholica, sive episcopi sint, sive presbyteri, sive diaconi : neque cum illis in consilio coituros, neque litteras pacatas ad eos daturos, neque invicem ab illis recepturos, neque citra tuam metropolitani episcopi sententiam ullum de episcopis, aut alio dogmate communi et ecclesiastico decretum edituros, sed cessuros canonibus ante susceptis, ad exemplar et modum episcoporum Ammoniani et Tyranni, et Plusiani, et reliquorum episcoporum. Præterea obsecramus tuam humanitatem, ut nobis quamprimum rescribas, et de nobis ad nostros in sacris collegas; indicesque nos jam stare pristinis decretis, pacemque agere cum Ecclesia Catholica, et regionum istarum episcopis counitos esse, credimusque tuis precibus, ut gratis et efficacibus apud Deum, istam pacem firmam indissolubilemque perpetuo futuram secundum Dei voluntatem Domini omnium per Jesum Christum Dominum nostrum. Totum cœtum sacrorum virorum, qui sub tua jurisdictione est, nos, et qui nobiscum sunt, salutamus : et cum primum Deus permiserit, excurram ad tuam humanitatem. Valere te exopto multis temporibus, pontifex beatissime.» Sed rursum idem Athanasius.

9. Majus autem et liquidius argumentum nos calumniis impetitos fuisse, Joannis pœnitentia demonstrat, cujus testis fuit ipse Deo gratissimus beatæ memoriæ imperator Constantinus : qui cum sciret qualia crimina Joannes ad se detulisset litterasque ejusdem jam pœnitentiæ accepisset, in hunc modum scripsit :

« Constantinus Maximus Augustus Joanni. » Erat hic (ut sæpe dictum est) post Meletii obitum princeps Meletianorum, et illi in episcopatu successor.

« Ex animo mihi gratæ fuere tuæ prudentiæ litteræ; judex enim didici, quæ desiderabam scire, omnem te malitiam animi deposuisse, et cum Ecclesia, ut par erat, communicasse, et cum Athanasio episcopo reverendissimo quam maxime in concordiam venisse. Certum igitur habeas, te a nobis collaudari, quod relicta omni conserendæ manus cupidine, id quod Deo gratum erat feceris. Ut igitur, quæ concupisti, assecutus esse videaris, tibi permittendum putavi, ut ascenso publico vehiculo ad nostras stationes venias. Restat igitur ut nihil cures, cum hæc epistola tibi facultatem publici vehiculi præbeat, ut quam celerrime ad nos pervenias : et votis tuis implearis, nobisque conspectis, congrua fruaris lætitia. Deus te conservet, frater dilecte. Hæc Constantinus. Habuit conspiratio finem hunc. Meletiani igitur cum pudore recesserunt. » Hactenus de his Athanasius. Quomodo autem per Eusebianos rursus inversus fuerit ac perturbatus rerum status, dicemus anno sequenti.

[1] Cyril. Apol. ad Theod. Imp. in fin. — [2] Athan. Apolog. II.

Anno periodi Græco-Romanæ 5826. — Olymp. 278. an. 1. — Urb. cond. 1086. — Jesu Christi 333.
— Silvestri papæ 20. — Constantini 28.

1. *Consules.* — Ad num. 1. Coss. *Fl. Valerius Julius Delmatius*, et *M. Aurelius Zenophilus*. Erat Julius Delmatius Hannibaliani, Delmatii etiam dicti, filius; Hannibalianus vero Constantini Magni ex patre tantum frater, ut docet anonymus Valesianus.

2. *Vicennalia Constantini Junioris.* — Constantini Junioris Cæsaris vicennalia hoc anno edita consulatus iste demonstrat. Si enim annis hujusmodi solemniis dicatis imperatores vel Cæsares consules non procederent, dignitas illa in personas illustriores de more translata. Præterea Idacius in Fastis hoc anno habet : « His conss. levatus est Constans die VIII kal. Januar., » cui suffragatur Eusebius in Chronico secundum editionem Pontaci, qui eam nuncupationem confert in annum Abrahami 2350, qui kalendis Octobris anni Christi CCCXXXIII inchoatur. Baronius quidem eam factam scribit anno CCCXXXV (n. 41), sed nullo teste. Cæsares vero in decennalibus aut id genus festis de more creati. Erat porro *Constans* tertius Constantini M. filius, qui post hujus mortem Augustus est appellatus.

3. *Macarius Constantinopolim missus.* — *Athanasius*, post inventum Arsenium episcopum, quem ab ipso occisum calumniati fuerant Eusebiani, Constantinopolim ad imperatorem misit *Macarium*, qui eum de omnibus certiorem redderet. Verum, non hoc anno *Macarius* presbyter ad Constantinum missus, sed anno trecentesimo trigesimo primo, aut tardius, insequenti, ut ex iis, quæ anno præcedenti dixi, manifestum est.

4. *Templa Gentilium everti cœpta.* — *Constantinus* hoc anno Constantinopoli degit, ubi datæ ab eo leges tres in Codice Theodosiano recitatæ. Templa et idola Gentilium celeberrima, una cum superstitionis gentilitiæ ornamentis hisce potissimum coss. ab eo everti jussa, et exinde eversa, opesque et redditus templis detracti, de quo videndus Julianus Orat. 7, pag. 424; Eunapius in Vita Ædesii, pag. 37; Libanius in Orat. Apolog. 26, pag. 531, et Orat. pro Templis pag. 9, Theodoretus lib. 5, cap. 10. Hieronymus et Cedrenus in Chronico id nominatum factum aiunt XXV, XXVI et XXVII imperii Constantini anno, id quod his consulibus congruit. Idque etiam diserte de *sepulcrorum* nominatim seu monumentorum demolitione his coss., indicium facit lex 2 Codicis Theodosiani *De sepulcris violatis.* In ea enim lege, quam *Constans* Augustus anno trecentesimo quadragesimo nono dedit, mulcta imponitur iis, « qui de monumentis columnas vel marmora abstulerunt, ex consulatu scilicet Dalmatii et Zenophili. » Qui quidem consulatus, inquit Gothofredus in Commentario illius legis, et temporis characterismus diligenter notandus, et hac observatione Annales Ecclesiastici illustrandi. Nempe hoc illud omnino tempus est, quo Constantinus Magnus aras, idola, et templa everti jussit. Ab hoc itaque anno, ut in templa, ita et in sepulcra sævitum ; et Christianæ religionis obtentu atque eradicandæ gentilitiæ superstitionis ararum et idolorum (quæ in sepulcris) specie, sepulcra passim destructa, ornatus his detractus. Hæc Constantini Junioris Cæsaris vicennalium indicia.

5. *Privilegia litteratis concessa.* — Referenda et ad eamdem lex 3 Codicis Theodosiani « De Medicis et professoribus, ad populum, » in qua Constantinus ad Constantinopolim multitudine hominum replendam, studiisque et litteratis illustrandam, medicis et professoribus litterarum, eorumque uxoribus et liberis plenam ab omnibus muneribus immunitatem, jam ante principum beneficiis sancitam Constantinopoli publicavit, exemplo Julii Cæsaris, qui teste Suetonio in ejus Vita, cap. 42, ut exhaustæ Urbis frequentia suppeteret, omnes medicinam Romæ professos et liberalium artium doctores, quo libentius et ipsi Urbem incolerent et exteri appeterent, civitate donavit.

SILVESTRI ANNUS 21. — CHRISTI 334.

1. *Hæreticorum fraudibus commovetur Constantinus contra Athanasium.* — Sequitur trecentesimus trigesimus quartus Domini annus, Optato et Paulino consulibus consignatus : mentio est horum consulatus apud Julium Firmicum Maternum, cum ait sub iisdem contigisse solis eclipsim. Quo ipso anno Eusebiani bellum adversus Athanasium, jam pœnitentia Meletianorum præcipuorum episcoporum aliquantulum consopitum, instaurant ; de quo Athanasius [1] post enarratum exitum Meletianæ conspirationis hæc subdit : « Eusebiani autem ne ita quidem quiescere potuerunt, eo quod ipsis non Meletiani, sed Ariani curæ essent. Veriti igitur, ne, Meletianis conquiescentibus, destituerentur hujusmodi calumniæ histrionibus, denuo eos in nos exasperant. Iterum imperatori Synodum Tyri indicendam per-

[1] Athan. Apolog. II.

suadent, » etc. Accessu enim illo Joannis ad imperatorem, cum ab eo anno superiore (ut dictum est) evocatus fuit, occasio data est Eusebio atque aliis cum eo iterum agendi : tunc enim ipsum Joannem jam reconciliatum Athanasio iterum persuadent ab eodem resilire, et cum veteres calumnias instaurare, tum novas excogitare. Quid plura? talia tantaque Eusebiani commenti sunt in Athanasium; atque adeo admiranda structura dolos et fraudes sibi invicem junctas concinnarunt atque prætexerunt pietatis tegumento, ut Constantinum alioqui erga Athanasium ipsum propensiorem, hominisque studiosissimum, a proposito mentis, velut incantatione magica quadam averterent, illique eum suspectum redderent, et plane dignum qui coram Synodo episcoporum reus constitutus causam diceret; ac proinde de Tyrio Concilio indicendo eidem persuaserint.

2. Non possum vero non mirari nimiam Constantini animi facilitatem (sic dixerim potius, quam levitatem) quippe cum tot tantisque perspicuis omnibus jam redditis argumentis, adversariorum Athanasii calumnias compertas habuerit, utpote ipsorummet confessione sæpe testatas; adhuc tamen præbuerit aures scelestissimis illis, quos suæ ipsorum imposturæ crebro reddidissent infames : ut hac ex parte nihil propemodum sit, quo eum digne justeque valeam excusare. Certe quidem nec laudator ejus Eusebius Cæsariensis episcopus id potuit præteriisse silentio, qui, dum ejus humanitatem commendat, hæc ait [1] : « Pari ratione animus ei ad summum omnis humanæ perfectionis fastigium ascendit, omni virtutum genere exornatus, præcipue vero humanitate; quæ tamen propter improborum hominum in scelere licentiam a multis reprehensa est, cum in eis peccandi causam imperatoris lenitati assignarent. Et quidem certe nosmetipsi comperimus duo non ferenda vitia temporibus illis viguisse : primum corruptelam vanam inexplebilium quorumdam et sceleratorum hominum, qui reliqua vita dissoluti erant : deinde aliorum inexplicabilem simulationem, qui specie quadam ficta prætextuque christiani nominis in Ecclesiam surrepebant. Imperatoris vero humanitas, bonitas, sincera fides, et morum constantia, ac veritas facile eum adduxerant, ut fidem haberet huic istorum in speciem fictæ professioni, qui opinione tantum christiani sunt habiti : maxime quod iidem veram erga illum benevolentiam, sed falsis ac fallacibus animis, conservare simularent; quibus cum se credidisset, ejusmodi fortasse calumniis, longe aliter quam par erat infamabatur; invidia scilicet hanc labem reliquis ejus immiscente virtutibus. Sed hos non multo post divinitus immissa pœna consumpsit. » Hæc Eusebius. At quinam hi fuerint, quos ait divina vindicta consumptos, haud facile est divinare.

3. Cæterum quantumlibet eam Constantini animi facilitatem, qua facile improbi abuterentur, bonitati ipsius adscribat; haud tamen in principe, cum præsertim eadem utitur in rebus gravissimis, commendatione digna est, sed improbanda penitus, cum ex ea hæreticis atque schismaticis in Ecclesiam Dei virosque sanctissimos debacchandi ansa tribuatur; ut factum vidimus a Donatistis, quos contra jus fasque omne sæpius appellantes semper audivit, et nunc ferme idem in causa Athanasii actitari videmus; quem cum iterum adversariorum calumniis manifeste noverit circumventum, et perspicue notum habuerit innocentem, quod et datis a se litteris publicis firmiter est contestatus atque professus : nihilominus tantum abfuit ut calumniantes Athanasium digno supplicio afficiendos curaverit, ac detestandos homines procul (ut par erat) ab humano consortio separaverit; quin potius iisdem in eumdem rursum insurgentibus aures accommodaverit, atque ex eorumdem sententia, quicquid petiissent illi, decerneret, nempe Tyrium conciliabulum, cui præsiderent omnes qui Ario olim manifeste favissent, modo autem pœnitentiam simularent, in quo pariter detestabiles Meletiani sæpe convicti agerent accusatores et testes : hæc autem laudet qui velit in Constantino; nos quidem certe commendare non possumus : sic enim comparati sumus, ut in historia veritatem potissimum excolamus, abhorreamusque ab Eusebii instituto, qui ut ariano principi adularetur, nempe Constantio, de ejus patre Constantino, cum Vitam ipsius scripsit, laudibus dicendis totus intentus, multa (quod suis locis demonstravimus) turpiter mentitus est. At de Tyrio hæreticorum conventu sequenti anno, quo celebratum esse liquet, dicturi sumus.

4. Quid autem auribus Constantini insusurrasse potuerint Eusebiani, postquam audissent Meletianorum principem Joannem facti pœnitentem cum Athanasio inivisse concordiam; aliud quod existimem nihil est, nisi ipsos jactasse Joannem ab Athanasio blanditiis delinitum, pollicitationibus pellectum, et pecuniis etiam forlasse corruptum, ut a criminum objectorum prosecutione desisteret; imo (quod significant Constantini litteræ de cogenda Synodo, paulo post recitandæ) Meletianos omnes Athanasii potentia esse compressos, et in magno periculo constitutos, ut nec fari præ timore auderent : rursum eosdem inculcasse quæ propalata erant de invento Arsenio, stropham esse, ab Athanasioque suppositum hominem, qui nomen assumeret et referret Arsenii personam : hæc et alia plura ab impostoribus in Athanasium coagmentata, et miro artificio concinnata, credita verisimilia Constantino, reddiderunt animum ejus ancipitem, ac de Athanasii innocentia fluctuantem; quem et levi negotio ad illud primum impulerunt, ut eumdem Joannem, a quo cuncta esset exploraturus, quantocius, publico impertito vehiculo, accerseret, datis ad eum litteris illis, quæ superius sunt recitatæ.

5. Cum vero Constantinopolim ille ad imperatorem venisset, ab Eusebianis, quid transactum cum eodem Constantino, admonitus fuit : quem et iidem

[1] Euseb. in Vit. Const. lib. IV. c. 54.

rogarunt ut omnia iisdem consentientia, vocatus ab eo, firmiter diceret et affirmaret. Ut autem id faceret, pristinum initum inter ipsos adversus Athanasium fœdus iidem in memoriam revocasse putantur, et alia complura admiscuisse, quibus male obductam in Joanne cicatricem confricantes, animum ejus in Athanasium acrius concitarint : accidisseque tandem ex sententia, ut titubantem animum Constantini, ad id quod videbatur honestum, induxerint, nempe (quod dictum est) ut sacer episcoporum cogeretur conventus, ubi præsente sancto antistitum cœtu, more majorum, quæ objicerentur in Athanasium accusationes, proferrentur in medium ; ipse vero judicandus, si bonæ causæ fideret, præsens assisteret ; hæc plane illi. Sed qualem delegerint illi locum ad episcoporum conventum, et qui apostatarum et Ario faventium cœtus accurrerit, ac quinam fuerint qui isthæc imperatori suggesserint, Theodoretus in primis narrat his verbis [1] :

6. *Dolosa Concilii convocatio.* — « At ne sic quidem impios Arianos puduit, sed aliam talem de integro texere fabulam aggressi sunt, qualem nemo veterum tragicorum comicorumve aliquando effinxerit. Nam accusatoribus ex sua ipsorum factione conductis, eos deducunt ad imperatorem. Illi clamant, Athanasium virtutis athletam multa infanda scelera conscivisse. Horum causam tutatus est Eusebius, Theognis, et Theodorus Perinthius (Perinthus autem hoc tempore Heraclea nominatur) : dicunt istas res adeo indignas intolerabilesque, ut hominum aures eas audire refugiant. Proinde persuadent imperatori, ut Cæsareæ Palæstinæ (ibi enim erant complures Athanasio infesti) Concilium convocetur, juberetque in ea urbe judicium de Athanasio exerceri. Imperator autem illis, utpote sacerdotibus, obsecutus (siquidem ignorabat penitus fraudulentos eorum conatus), quod postulaverant, fieri mandavit. Verum sanctus Athanasius, intellecto judicum odio, ad Concilium non venit. Ariani igitur, ansa inde ad calumniandum arrepta, et bello contra veritatem suscepto, præter alia nefanda facinora, tyrannidis præterea et contumaciæ eum coram imperatore insimulant. Neque certe spes eorum frustrata est ; nam imperator alioqui mansuetissimus, eorum verbis ad iracundiam provocatus, scripsit ad Athanasium epistolam, qua et bilem suam aperuit, et ei, ut Tyrum peteret, mandavit. Etenim quoniam suspicabatur (quemadmodum ego censeo) Athanasium Cæsareæ, propter illius urbis antistitem, minime velle comparere, idcirco jussit, ut Concilium Tyri cogeretur. » Hoc plane anno, qui præcessit Conventum Tyrium, ex imperatoris mandato jussum esse convocari Concilium Cæsareæ Palæstinæ, Athanasium vero, licet litteris imperatoris accersitum, ire noluisse, quod detrectaret subire judicium Eusebii ejus civitatis episcopi et aliorum Arianorum, Sozomenus affirmat [2].

[1] Theod. lib. I. c. 28. et Sozom. lib. II. c. 24. — [2] Sozom. lib. II. c. 24. in princ. et in fine.

7. Cogendi autem Tyri Concilium illam quoque causam prætexerunt, nimirum, ut basilicam famosissimam Hierosolymis erectam episcopi dedicarent : quod testatur Eusebius ; dum illud Conciliabulum malignantium perinde ac œcumenicum quoddam Concilium celebrans, ait [1] : « Sed virtutis hostis invidia et am hac in re quasi tenebricosam nebulam clarissimis solis luminibus offundens, per controversias quasdam, turbatis denuo Ægyptiis Ecclesiis, institutæ hujus celebritatis splendorem obscurare conata est. » Nempe tricennalium solemnitatem, quæ sequenti anno trigesimo Constantini celebrata est ; quo anno ipsum (ut dicemus) contigit Tyrium Conventiculum peragi. Subdit autem : « Sed imperator, omni cura et cogitatione in Deum defixa, collegit ex omni Ægypto, Asia, Africa, Europa frequentem episcoporum cœtum ; eumque tanquam Dei exercitum armis contectum objecit huic invido diabolo : mandavitque primum, ut quam celeriter renovatæ contentionis finem facerent ; deinde ut martyrum domum, de qua dixi, consecrarent ; obiterque, ut in Phœniciæ metropoli conceptas rixas delerent. Non enim licere sententiis et opinionibus dissentientes ad divinum cultum adesse ; quod in divina lege disertis verbis editum sit [2], non debere secum discordantes munera prius sua offerre, quam, amicitia reconciliata, ad mutuam pacem gratiamque redierint. His salutaribus præceptis imperatoris animus intus cum recrearetur, omni ut consensione concordiaque institutum persequerentur, litteris suis in hanc fere sententiam significavit [3] :

« Victor Constantinus Maximus Augustus ad sanctam Synodum Tyri congregatam.

8. « Erat fortasse consentaneum et ad præsentis temporis opportunitatem maxime accommodatum, carere omni contentione Ecclesiam Catholicam, et Christi servos ab omnibus rixis solutos ac liberos esse. Sed quoniam nonnulli sceleratæ cujusdam contentionis furore incitati, ac (ne quid gravius dicam) vitam sua professione indignam agentes, omnia turbare et miscere conati sunt (quod scelus super omnem calamitatem mihi sane positum esse videtur), propterea vos vestra (ut est in proverbio) sponte currentes hortor, ut nulla interposita mora, sed omni qua possitis celeritate, in unum locum confluentes, Synodum instituatis, et egentibus opem feratis, in periculo positis fratribus medicinam adhibeatis, divulsa membra ad consensionem revocetis, errata omnia interea emendetis, dum ipsum tempus ferat : ut hisce tantis provinciis, quæ maxime decet, concordiam restituatis, quam (o futiles ineptias!) paucorum hominum delevit arrogantia. Nam hoc et Deo totius hujus universitatis Domino gratum, et nobis quavis re vel optatissima magis jucundum, et vobis ipsis, si concordiam et pacem revocaveritis, magnæ gloriæ, vel omnium mortalium judicio consensuque futurum, plane arbitror. Nolite igitur

[1] Euseb. Vita Const. lib. IV. c. 41. — [2] Matth. V. — [3] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 42.

cunctari, sed acerrimo studio his quibus decet terminis præsentes controversias definite; utpote qui cum omni puritate et fide coistis, quam in omni cœtu prope clarissima voce Salvator noster, cui servimus, in primis flagitat. Nihil vero, quod est nostrarum partium nostræque prudentiæ, deerit : nam quæ litteris mihi vestris significastis, omnia curavi; scripsi ad quos volebatis episcopos, ut vestras curas et sollicitudines præsentia et laboribus suis adjuvarent.

9. « Misi etiam Dionysium consularem, ut omnium rerum gerendarum eos admoneat, qui vestræ Synodo adesse debent; maxime vero, ut idem animadversor sit et custos conservandæ æquabilitatis et ordinis. Quod si quis (quod quidem non futurum arbitror), rejecto et spreto mandato nostro, adesse noluerit : delegabimus aliquem, qui regia illum auctoritate in exilium ejectum docebit, hominem minime decere summi imperatoris præceptionibus ad tuendam veritatem editis repugnare. De cætero vestræ sanctitatis partes sunt, non odio vel gratia ulla, sed consentientibus studiis, secundum ecclesiasticam et apostolicam regulam omnibus erratis errore aliquo admissis propriam curationem adhibere : ut omni aliena contumelia Ecclesiam liberetis, et meas curas allevetis; et rebus turbatis per vos constitutis, maximam vobis ipsis gloriam comparetis. Deus vos conservet, fratres dilecti. » Hactenus Constantini epistola de convocanda Tyri Synodo apud Eusebium : recitat eamdem Theodoretus [1]. Quinam vero convenerint, quotve numero, et reliqua Acta Synodi, anno sequenti, quo celebrata fuit, dicemus.

10. Iisdem consulibus quamplures a Constantino leges sancitæ reperiuntur, et inter alias illa pro miserabilibus personis, pupillis, viduis, debilibus, et ægrotantibus, ne ab ullo judice compelli possent [2] imperatorem adire. Favit et militibus in expeditione positis in testando; ut eorum ultima voluntas rata habenda esset, licet in vagina, vel clypeo, vel in pulvere scripta foret [3]. At nos ecclesiastica prosequamur.

[1] Theod. lib. I. c. 29. — [2] L. II. de offic omn. Jud. Cod. Theod. — [3] L. XV. C. de test. mil.

Anno periodi Græco-Romanæ 5827. — Olymp. 278. an. 2. — Urb. cond. 1087. — Jesu Christi 334.
— Silvestri papæ 21. — Constantini 29.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 10. Coss. *L. Acontius Optatus*, et *Anicius Paulinus Junior*, ut liquet ex inscriptionibus ab Onuphrio in Fastis recitatis, in quarum altera *Anicius Paulinus Junior* appellatur, argumento manifesto eum ex eadem familia fuisse, ac *Anicius Paulinus*, qui anno CCCXXV Fastis nomen dedit. Animadverti enim post hæc tempora viros eodem nomine donatos, si ejusdem familiæ essent, *Junioris* epitheto plerumque distingui ; quod multis infra exemplis patebit. Vide dicta anno CCCXXV, num. 1.

2. *Synodus Cæsareæ ad hunc annum pertinet.* — Sozomenus lib. 2, cap. 25, narrata *Athanasii* e sede Alexandrina depositione, ait episcopos ad hujusmodi sententiam in eum ferendam hisce causis adductos se fuisse docere : « Primum quod ægre ferrent, quod cum imperator anno præterito, » currenti nempe, « jussisset, ut Orientales episcopi Cæsaream ejus causa convenirent, ipse non occurrisset, longi temporis mora fatigatam Synodum cernens, et imperatoris præcepta despiciens. » Papebrocius tomo I Sanctorum Maii in Vita sancti Athanasii cap. 5, num. 67, et cap. 9, num. 102, dicit, jam novum annum fluere cœpisse a Septembri anni Christi CCCXXXV, a quo mense Græci annum CCCXXXVI inchoaverant; ideoque episcopos, qui post eum mensem litteras encyclicas contra Athanasium scripsere, significare *Concilium Cæsareense* indictum fuisse anno æræ Dionysianæ CCCXXXV, qui ipsis erat a Septembri CCCXXXVI. Verum epistolæ consulum ordinariorum nominibus consignari solebant; ideoque annus in eis expressus intelligitur a kalendis Januariis, non vero a kalendis Septembribus inchoatus. Nec refert, quod in litteris plurimis per hæc tempora datis consulum nomina non exprimantur. Nam nulla ratio dari potest, cur in quibusdam epistolis annus intelligatur inceptus a Januario, in aliis a Septembri. Hoc porro tempore invaluisse usum, ut consulum nominibus litteræ notarentur, liquet ex epistola, quam, durante adhuc conciliabulo Tyri, presbyteri ac diaconi Mareotici dederunt, « Consulibus Julio Constantio illustrissimo patricio fratre religiosissimi Constantini Augusti, et Rufino Albino, clarissimis et Deo gratissimis viris. »

3. *S. Athanasius ad illam tarde venit.* — Cum episcopi apud Sozomenum laudatum dicant, *Athanasium* diuturna sui expectatione Concilium fatigasse, ostendunt, verum esse quod scribit Sozomenus lib. 2, cap. 25, et post eum Nicephorus lib. 8, cap. 49, Athanasium triginta circiter mensium spa-

tio profectionem suam distulisse, nempe Cæsaream venire, non vero Tyrum. Hallucinatus enim est Baronius, quando scribit, locum illum Sozomeni depravatum esse; et loco *triginta circiter mensium spatio*, restituendum, *trium circiter mensium spatio* Athanasium remoratum esse, ne veniret ad Synodum Tyri. Nam præterquam quod in omnibus Sozomeni exemplaribus ita legitur, triginta illi menses ad Synodum Cæsareæ indictam, non vero ad Tyriam, referuntur, ut diserte Sozomenus habet. His adde, episcopos conciliabuli Sardicensis anno CCCXLVII celebrati, loquentes de Athanasio ac de Concilio Cæsariensi, scribere: « Post alterum annum in Tyro propter ejus facinora, » scilicet Athanasii, « necessario iterum celebratur Concilium. » Quare a Concilio Cæsariensi ad Tyrium annus effluxit.

4. *Constantinus pauperum curam gerit.* — Ad num. 10. Dedit hoc anno Constantinus legem 2 Codicis Theodosiani *De officio judicum omnium*, qua prohibet pupillos, viduas et ægrotos trahi ad comitatum et extra provinciam suam. Cujus evocationis in pupillorum favorem exemplum exhibet Theodoricus rex apud Cassiodorum lib. 4, epist. 9. Sic olim in Gallia pupilli et viduæ adversarios suos ad curiam *christianitatis*, ut vocabant, id est, ad curiam ecclesiasticam, evocare poterant: quod abrogatum, agente Petro de Cuneriis regio in Parlamento Parisiensi advocato. Plura Gothofredus in illius legis commentario.

5. *Sarmatæ a Constantino recepti.* — Sarmatarum servis contra dominos rebellantibus (hi Limigantes postea dicti, de quibus Ammianus lib. 17 et 19), Constantinus Magnus pulsos dominos his consulibus excepit, « et amplius trecenta millia hominum mixtæ ætatis et sexus per Thraciam, Scythiam, Macedoniam Italiamque divisit, » inquit anonymus Valesianus; quod sub hujus anni consulibus factum docet Idacius in Fastis: « His conss. Sarmatæ servi universa gens dominos suos in Romaniam expulerunt. »

SILVESTRI ANNUS 22. — CHRISTI 335.

1. *Conciliabulum Tyrium adversus Athanasium.* — Trecentesimus trigesimus quintus Christi annus Constantio et Albino consulibus annotatur, celebris tricennalium Constantini imperatoris solemnitate, quo ab Eusebianis adversus Athanasium episcopum Alexandrinum Tyri in Phœnicia Conciliabulum celebratum est, conspirantibus una cum eis schismaticis Meletianis. Conciliabulum plane dixerimus atque conventum malignantium, non ex nostra tantum, sed majorum sententia, atque Synodali testificatione sanctorum Patrum: in litteris enim Concilii Alexandrini paulo post celebrati hæc scripta leguntur apud S. Athanasium [1]: « At præclari Eusebiani, quo veritatem scriptaque sua oblitterent, nomen Synodi suis Actis prætexunt, cum res ipsa negotium imperatorium, non Synodale haberi debeat; quippe ubi comes præsideat et milites episcopos suo satellitio cingant; et imperatoria edicta, quos ipsi volunt, coire compellant: » et paulo post: « Si enim veluti episcopi sese judices volebant esse, quid opus erat vel comite, vel militibus, aut edictis ad coeundum imperialibus? Quod si Cæsare indigebant, et ab eo Acta robur accipere voluerunt, quo jure ipsi judicium Cæsaris irritum fecere? aut qua de causa, cum Cæsar Meletianos, et calumniatores, et nefarios non sine detestatione ob cædem de vivo homine confictam, Athanasium vero innocentissimum suis scriptis pronuntiarit, ipsi Meletianos verum dicere, et Athanasium reum esse definiunt? » Hæc ibi; quæ ante omnia pro foribus synagogæ Satanæ tanquam nobilem de rebus in ea gestis titulum voluimus affixisse.

2. Rursum vero de eodem acturi Concilio, quod ad rectam temporis rationem consignandam ex more pertinet, hoc ipso anno ejusmodi conventum malignantium fuisse collectum, Eusebii in primis auctoritate probatur, dum ait [1], ipsis tricennalibus imperatoris, tum Tyri, tum etiam Hierosolymis eosdem episcopos convenisse, tum (ut dictum est) dedicationis ecclesiarum occasione, tum etiam componendi (ut ait) discordias obortas inter Ægyptios. Rursum autem id etiam compertissimum redditur ex epistola Ecclesiæ Mareoticæ in Ægypto, dum Tyri Synodus ageretur, data sub hujus anni consulibus; nam in fine isthæc habet [2]: « Consulibus Julio Constantio illustrissimo patricio, fratre religiosissimi Constantini Augusti, et Ruffino Albino, clarissimis et Deo gratissimis viris. »

[1] Athan. Apolog. II.

[1] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 41. — [2] Apud Athanas. Apol. II.

3. His igitur de certo Synodi anno exploratis redditis, de numero episcoporum et ipsis qui interfuerunt episcopis agendum est. Nullus certus numerus ab Eusebio definitur; sed res suas atque suorum ostentare solitus, dum ait illuc convenisse episcopos ex Asia, Africa, et Europa, visus est demonstrare ejusmodi fuisse conventum amplissimum, atque propemodum Concilio Nicæno non imparem; cum tamen nonnisi sexaginta omnes numero fuisse testetur Socrates [1], nec inter eos ex Occidentalibus aliquem, sed illos tantum præsto fuisse episcopos, quos Eusebius et Eusebiani advocandos esse, Constantino persuaserunt: nam ipse ad eos litteris superius recitatis: « Scripsi, inquit, ad quos volebatis episcopos, ut vestras curas et sollicitudines præsentia et laboribus suis adjuvarent. » At quinam fuerunt hi? Omnes prope qui Ario studuissent tempore Nicæni magni Concilii, vel postea ejus fautoribus inhæsissent, sententia Ariani; qui tamen (quod deterius erat), ut deciperent imperatorem, se catholicos et hostes arianæ hæreseos atque aliarum omnium, et Ecclesiæ pacis studiosissimos esse profiterentur: pulchro enim pacis nomine et concordiæ catholicæ optata spe pellexerant Constantinum, non tantum ad ejusmodi Synodum congregandam, sed ad cuncta, ne quid accidere in ea posset, quod pacem, quam pollicebantur, perturbaret, ex sua ipsorum sententia facienda. Qui autem Tyri convenerunt Eusebiani, Arium intra animum habentes inclusum, ab Athanasio [2] atque Theodoreto [3] nominantur; Eusebio Nicomediensis, totius impietatis choreæ ductor; ejus gentilis Eusebius Cæsariensis, illi perfidia atque astu non impar: præsidebant hi synagogæ Satanæ veluti judices audituri accusationes in Athanasium; quibus inhærebant Theognis Nicænus, Mares (Maris) Chalcedonensis, Asclepius Gazæ, Theodorus Laodiceæ, Patrophilus Scythopolitanus, Narcissus Ptolemaidis, Valens et Ursacius episcopi in Pannonia, Macedonius, Flacillus, et Georgius, qui ab Alexandro episcopo Alexandrino ob scelus perpetratum fuerat depositus a sacerdotio, et alii ex Meletianorum factione selecti, quos ad expugnandam aditu clandestino fidem catholicam Eusebii impietatis tuba collegerat.

4. Ex eorum quoque voluntate factum est, ut prætextu quodam comprimendi tumultus, et imperandi, cum opus esset silentii, coercendæque procaciæ insolentium, missus fuerit ab imperatore cum militari manu Dionysius comes; revera ut expugnaret innocentiam, et cum ea innocentes opprimeret, et secretum aditum Athanasii hostibus ad oppugnandam fidem catholicam aperiret. Hunc illum puto Dionysium, ad quem Tyri publicatum extat Constantini rescriptum de famosis libellis [4]: diu enim ibi ipsum versatum cum Paulino Tyri episcopo Arii fautore assuevisse, opinio est, delectum plane hominem qui ejusdem cum ipsis sententiæ foret, et in idem facinus conspiraret. Archelaum quoque Orientis comitem eo missum esse, qui cum Dionysio Concilio præsideret, Ruffinus est auctor [1], sed de eo nihil apud Athanasium aliosve antiquos scriptores.

5. Cæterum sic cuncta ex Arianorum voluntate composita atque disposita sunt, ut non episcoporum Concilii, sed fori præsidis præ se ferret imaginem, et speciem repræsentaret apparituræ fiscalis: stipabant omnia armati satellites, catenarumque audiebatur stridor, hostium quoque auribus permolestus. Perductus est enim illuc Macarius Alexandrinæ Ecclesiæ diaconus, qui et alicubi presbyter legitur, antea missus (ut dictum est) Constantinopolim legatus ab Athanasio; et ipse ad id prædonum conventiculum minacibus litteris accersitus vinctus adducitur. Id quidem Athanasius ipse testatur his verbis [2] post recitatam Meletianorum resipiscentiam: « Denuo eos (nempe Meletianos) Ariani in nos exasperant, iterum imperatori Synodum Tyri indicendam persuadentes, ad quam et comes Dionysius missus est, Eusebianisque satellitium militare additum: eodem Macarius, sed vinctus, per milites deductus est; mihi scribitur, ut adsim; atque adeo necessitas veniendi injungitur, ut, nisi venirem, invitus adducerer. » Hæc ipse.

6. Qui igitur imperatoris litteris fuerat convocatus S. Athanasius episcopus Alexandrinus non ut Synodo præsideret, ut par erat, utpote secundæ sedis episcopus, et dignitate omnium qui aderant primus, sed ut reus ad dicendam causam, sententiam expectaturus astaret; venire ne deberet diu multumque animo et mente versavit. Cæterum, quod apud Sozomenum legitur [3], Athanasium licet graviter urgeretur, profectionem distulisse usque ad triginta menses circiter; textum esse depravatum existimo, atque restituendum, ad tres circiter menses fuisse remoratum: nam hoc ipso anno Synodum cœptam esse atque pariter absolutam, inde vero Hierosolymam evocatam ad templi dedicationem, omnes affirmant: et licet (quod ait Sozomenus) primo jussus esset idem Athanasius ad Synodum proficisci Cæsaream, tamen cum nec id potuerit nisi anno superiori contigisse, quo eadem indicta Synodus fuit; nihil est quod quavis ratione ab Athanasii vocatione usque ad ejus Tyrum adventum possit intercludi spatium triginta mensium. Venerunt pariter cum Athanasio Ægypti episcopi quadraginta septem, quorum nomina subscripta habentur in fine epistolæ ipsorum, quam, cum Tyri essent, scripserunt, et ab Athanasio in sua Apologia intexta est [4]; inter quos et magnus ille Potamon episcopus confessor, de quo superius dictum est, legitur, necnon celebris ille nomine Paphnutius, et ipse confessione spectatus.

7. Accessit igitur Tyrum Athanasius, ne, si abesset, videretur causæ diffidere, et adversariis ansam præberet in ipsum vehementius insultandi,

[1] Socrat. lib. I. cap. 20. — [2] Athan. Apolog. II. — [3] Theod. lib. I. c. 28. — [4] L. IV. de famos. libel. Cod. Theod.

[1] Ruffin. lib. I. c. 16. et 17. — [2] Athan. Apolog. II. — [3] Sozom. lib. II. cap. 24. — [4] Athan. Apolog. II.

et persuadendi imperatori, ipsum sibi male conscium judicium Synodi subterfugisse. Cum vero illuc pervenisset et in Synodum ingressus esset, nullus ei penitus, ubi sederet, datus est locus, cui primus omnium ob Alexandrinæ sedis prærogativam debebatur; sed tanquam reus (proh scelus !) coram accusatoribus jussus est stare. At S. Potamon id minime passus, sed in Eusebium Cæsariensem episcopum, sedentem ut judicem, magna libertate invectus est : rem vero tum gestam S. Epiphanius narrat his verbis[1] : « Jubet autem (Constantinus nempe) vocari Synodum in Phœnice in urbe Tyro ; et jussit judicare hanc causam Eusebium Cæsareæ episcopum, et alios quosdam : erant autem hi quodammodo magis inclinati ad Arianorum vanitatem. Et vocati sunt episcopi Ægypti catholici, et sub Athanasio principes quidam ac majores, et in Deo illustrem vitam habentes, inter quos erat beatus Potamon, magnus ille Heracleæ episcopus et confessor ; sed et ex Meletianorum partibus, hi qui Athanasium accusabant.

8. « Cum autem zelotes esset pro veritate et recta fide prædictus beatus Potamon, liberum habens os, et qui nunquam personam alicujus suscepit ; oculo enim in persecutione propter veritatem orbatus erat : cum vidisset Eusebium sedentem et judicantem, et Athanasium stantem, superatus tristitia, et lacrymans ob ea quæ adversus veritatis professores fiunt, invectus est voce magna contra Eusebium et dixit : Tu sedes, Eusebi, et Athanasius innocens stans a te judicatur ? quis tulerit talia ? Dic mihi tu : Nonne mecum fuisti in carcere tempore persecutionis ? Et ego quidem oculum amisi pro veritate ; tu vero nihil mutilatum in corpore habere videris, neque testimonium propter confessionem tribuisti, sed stetisti vivens, nulla parte detruncata. Quomodo discessisti e carcere, nisi quod promisisti iis, qui necessitatem nobis persecutionis intulerunt, id quod nefarium est, te facturum esse, aut sane fecisti ? Hæc ubi audisset Eusebius, indignatione quidem commovebatur, et surrexit, ac dissolvit judicium dicens : Si huc venistis, et contra nos talia dicitis, profecto vera dicunt accusatores vestri. Si enim hic tyrannidem exercetis, multo magis in patria vestra hoc facitis. » Hucusque Epiphanius ; quæ autem post hæc subdit, postea (ut dicemus suo loco) contigerunt.

9. Mentio quoque est apostasiæ Eusebii Cæsariensis in epistola Synodali episcoporum Ægypti, cum de conventu Tyrio agentes Patres illi sanctissimi, qualis ille fuerit, sic describunt[2] : « Quis enim ibi conventus episcoporum, aut consessus veri studiosus ? Quis non ex plerisque noster inimicus ? Nonne Eusebius Eusebianique studio arianismi ad id Concilium perrexerunt, reliquis ejusdem secum sententiæ adductis ? Nonne et nos contra eosdem homines eo nomine, quod arianæ opinionis essent, scripta evulgavimus ? Nonne Eusebius Cæsariensis de immolatione idolorum a nostris confessoribus accusatus fuit ? Numquid non de Georgio probatum fuit, cum ab ordine sui sacerdotii a beato Alexandro ejectum fuisse ? Nonne cæteri de aliis atque aliis criminibus notam censuramque passi sunt ? Quo jure igitur isti contra nos Synodum ullam constituere potuerunt ? Aut qua fronte talem conventum Synodum appellare audent, cui comes præsedit, et ubi spiculator apparebat, et commentariensis sive carcerarius pro diaconis Ecclesiæ adventantes introducebat ? ubi comes verba faciebat, cæteri præsentes in silentio erant, vel potius comiti obsequium suum accommodabant ? ubi quod communiter episcopis placuit, ab illo impediebatur ? ille imperio utebatur : nos a militibus ducebamur, vel potius jussis Eusebianorum sententiisque ipse comes inserviebat ? In summa, dilectissimi, quæ species ibi Synodi, ubi vel cædes, vel exilium, si Cæsari placuisset, constituebatur ? » In hunc modum de conventiculo Tyrio Alexandrina Synodus orthodoxorum Patrum : sed ad ipsa Acta Tyria redeamus.

10. Ingressus (ut diximus) Synodum Athanasius, et cum eo Ægypti episcopi, ipse nomine omnium de suspectis judicibus conquestus, ac pariter contestatus est non debere deligi in causa inimicos judices : testati enim sunt hæc iidem catholicæ communionis episcopi eo libello, quem postea Synodo obtulerunt[1], quem suo loco ponemus : quin et ipse de iisdem in secunda Apologia : « Ita, inquit, insidias inter se partiti sunt, ut isti (nempe Meletiani) accusationem, isti (nempe Eusebiani) officium judicandi sibi vindicarent. Nos igitur Eusebianos, ut inimicos nobis ob hæresin, ab hac lite rejecimus, » etc. Sed cum minime audiretur, et Meletiani accusatores judicum favore audentiores facti, in medium prodeuntes, in Athanasium accusationes inferrent ; ipse veritate fretus, et alii orthodoxi qui aderant certi de innocentia ejusdem Athanasii, etiam coram hostibus talia judicari passi sunt ; existimantes, quantumlibet inimici essent, non tamen in publico conventu (qui utcumque esset, retineret saltem nomen Concilii) judices grassaturos fore more latronum, sed manifestissima dilutione objectorum criminum rubore suffundendos, et cum eis pariter Dionysium comitem confundendum, si quid modo a natura insitæ quibuscumque hominibus æquitatis eorum animis insideret. Sed quænam crimina in Athanasium objecta tum fuerint, videamus.

11. Veteres in primis accusationes illæ, quæ adversariorum quoque confessione calumniosæ fuerunt comprobatæ, et litteris Constantini imperatoris adeo improbatæ atque rejectæ, iterum afferuntur in medium. At quisnam primus prodiit accusator ? famosus ille Ischyras, qui redargutus quondam fuerat ab Athanasio, quod, cum presbyter minime esset, presbyterum tamen ageret ; et conductus a Meletianis de fractura calicis testimonium ferre adversus Macarium diaconum Athanasii, atque in

[1] Epiph. hæresi LXVIII. — [2] Apud Athan. Apolog. II.

[1] Athan. Apolog. II.

ipsum Athanasium, facti demum pœnitens, supplicem libellum, veniam deprecans, obtulerat eidem Athanasio : hic, inquam, impudens conventus iterum ab adversariis, spe polliciti episcopatus illectus, inexpectatus prodiit accusator. De cujus gradu male præsumpto Athanasius primum omnium evidenter demonstravit ex catalogo clericorum omnium Meletianorum a Meletio ipso confecto post Concilium Nicænum, et tradito Alexandro tunc episcopo Alexandrino, in quo de Ischyra presbytero nulla prorsus mentio esset : « Verum, inquit Athanasius[1], ea res nihil remorata est inimicos, cum et presbyter fingeretur qui presbyter non erat, et comes vim adhiberet, et milites nos traherent : sed tamen Dei gratia victoriam retuli; neque enim de calice Macarium convincere potuerunt. » Sic ipse. Cum hæc autem pluribus discuterentur, Ægyptiique episcopi rerum omnium optime conscii pro Athanasio starent atque Macario; ab Eusebianis sæpe interpolati atque repulsi sunt, qui intentabant etiam minas judicibus illis, qui, re evidenter perspecta, erga Catholicos propensiores essent. Id quidem ipsi suo ipsorum libello significant, cum dicunt[2] : « Hic tamen nos veritate freti, ubi Meletianorum calumnias refellere cuperemus, nescio quibus artibus Eusebiani nostros conatus interturbare studuerunt, magnamque operam impendere, ut nostra dicta rejicerentur, nunc sincere judicantibus interminantes, nunc etiam nonnullis contumeliam inferentes, non alio scopo, quam ut id quod contra nos molirentur, progressum haberet.

12. Sed hæc (ut ipse Athanasius ait[3]) fusius prosecuti sunt episcopi ex Concilio Alexandrino, in quorum Synodali epistola isthæc leguntur[4] : « Jam si quid in accusando sit actum quæras, longe majori admiratione capieris. Arsenium quemdam occisum ab Athanasio criminabantur, et poculum mysticum fractum esse. At Arsenius iste in vita superest, et placet sibi de vestra communione, neque aliunde testimonia expectat, ut vivus esse doceatur, sed ipse sese confitetur vivere; idque in litteris suis ad episcopum nostrum Athanasium perscripsit, quem isti Arsenii interfectorem asseverabant. Nec puduit impios, hominem tanta intercapedine locorum et itineribus terra marique disjunctum, ab eo occisum comminisci, cujus per illa tempora locus, ubi agebat, nemini mortalium cognitus fuit; adeo ille nullo dum attactus malo ab accusatoribus celabatur; quem, quoad licuit, in alium orbem transtulerant, occisuri eum libenter; ut homine vere extincto, Athanasium quasi de certa cæde convictum occidere possent. Sed divinæ hic providentiæ gratiæ agendæ sunt, quæ nihil injusti invalescere sinit, Arseniumque sub omnium oculos vivum produxit, dilucide sua præsentia calumnias eorum et figmenta retegentem. » Hæc de his illi. Sed et S. Athanasius[5] ipse : « Imo, inquit, et Arsenius quem divulgaverant a nobis interfectum esse, vivus adstabat, et eorum sycophantiam claram evidentemque faciebat. »

13. Quod rursum ad eamdem de Arsenio occiso causam spectat, undenam manarit occasio, ut quem vivere certo certius etiam adversariorum litteris (ut vidimus) fuerat divulgatum; tam stupide, vel temere, aut potius dicendum audacter atque procaciter iterum de occiso ab Athanasio Arsenio accusationem in Synodo illa proposuerint? Non aliunde quidem, nisi quod Arsenius, sibi timens, se iterum occultasset. Nam sicut Judæi impii Dei hostes resuscitatum Lazarum in odium Christi interficere quærebant, ita pariter Eusebiani atque Meletiani, cum viderent quem occisum prædicassent, iterum apparuisse, et in eorum summam infamiam adhuc vivere, studiose pervestigarunt eumdem perimere, conatique sunt eidem necem inferre (id enim innuunt quoque Synodales litteræ de Arsenio superius recitatæ); quod persentiens ille, mortem metuens delituit; sed tandem palam in Tyrio conventu se prodidit. Sozomenus autem de Arsenio testatur[1], sponte se, ut Athanasium periclitantem eriperet, Synodo obtulisse; ait enim : « Arsenius iste seu divina impulsione motus, seu (ut fertur) ab Athanasii insidiatoribus occultatus; forte fortuna, cum quidam ei nuntiasset, episcopum ejus causa in periculum incidisse, de nocte inde discessit, et pridie quam judicium de Athanasio exerceretur, Tyrum appulit. » In hunc modum Sozomenus. Theodoretus vero hæc addit[2] : « Ibi, inquit, tum manus illa ad hanc tragœdiam comparata (nempe, quod ait superius, sale condita et in capsa reposita) coram judicibus proferebatur. Istum Arsenium Athanasii necessarii conquirunt, adducunt, cogunt in diversorio parumper latere. » At istæc de causa Arsenii postea gesta sunt : ejusmodi enim quæstionem accusatio illa præcessit, quam idem Theodoretus recenset his verbis :

14. « Interim illustris ille Athanasius primo mane venit ad Concilium : ad quem accusandum introducta est muliercula libidinosa ac petulans. Clamat impudenter, se professam esse virginitatem, sed ab Athanasio, quem hospitio exceperat, per vim compressam et invitam stupratam fuisse. Quæ cum dixisset, ingreditur Athanasius, quem accusaverat, presbytero perquam laudato, cui Timotheus nomen erat, comitatus. Ubi autem a judicibus imperatum Athanasio fuit, ut crimini responderet, obticuit ipse perinde ac si Athanasius non esset; atque Timotheus sic mulierculam alloquitur : Egone tecum aliquando rem habui? egone in tuas ædes ingressus sum? Tum illa impudentius petulantiusque clamare, digladiari cum Timotheo, manum educere, ostendere annulum, ac dicere : Tu mihi abstulisti virginitatem; tu castitate me spoliasti : et alia, quæ impudentes meretrices propter intemperantiæ exuberantiam loqui solent. Ad hunc modum igitur tum iis qui fabulam texuerant, ignominiæ, tum judicibus qui facinoris conscii erant, pudoris inusta nota, mu-

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Apud Athanas. Apolog. II. — [3] Athan. Apolog. II. — [4] Apud Athanas. Apolog. II. — [5] Athan. Apolog. II.

[1] Sozomen. lib. II. c. 24. — [2] Theod. lib. II. c. 30.

liercula educta est e Concilio. Tum magnus ille Athanasius : Non est, inquit, dimittenda mulier, sed inquirendum in eam, cognoscendumque quis hæc crimina confinxerit.

15. « At Ariani vociferati, alia contra eum multo graviora restare crimina, quæ nulla dicendi arte acumineve dilui possent; de quibus cum proferrentur, non audiendi, sed cernendi sensus judicium faceret : quæ cum dixissent, capsam, de qua tam creber sermo fuit, ostendunt, et manum sale conditam detegunt. Tum singuli, qui eam conspicabantur, clamorem tollere; ac pars eorum scelus vere admissum esse putabant, pars rem fictam falsamque esse sciebant, et Arsenium adhuc occultatum latitare arbitrabantur. Atque vix momento temporis silentium fuit, cum Athanasius, cui crimen intendebatur, sciscitatus est a judicibus, ecquis inter eos Arsenium nosceret? Cum a multis responsum esset, se accurate hominem noscere, eum introduci jubet; ac rursus sic percontatur : Hiccine est Arsenius, a me quidem interfectus, ab istis autem quæsitus, post cædem affectus contumelia, et dextera manu privatus? Ubi vero assensum est, illum ipsum esse, Athanasius exuit eum pallio, et utramque manum tum dexteram, tum sinistram ostendit, aitque : Aliam manum nemo, opinor, quæret : nam amplius quam duas manus ab universitatis conditore accepit nemo. Quibus rebus in hunc modum patefactis, cum oporteret et accusatores, et judices, qui facinoris erant conscii, præ pudore se in latebras abdere, optareque ut tellus sibi dehisceret; Concilium tumultu ac seditione complere, veneficumque appellare Athanasium, eum hominum oculos præstigiis fefellisse, affirmare cœperunt : quin etiam qui eum paulo ante cædis reum egerant, iidem ipsi hominem discerpere mactareque aggrediuntur. Verum quibus negotium ab imperatore dabatur, ut paci ac tranquillitati providerent, cædem prohibuerunt. Nam Athanasium, qui in causæ disceptatione superior discesserat, hostium manibus ereptum, in scapham curaverunt imponendum, sicque ejus saluti consuluerunt; qui recta ad imperatorem profectus, totam tragœdiam, ut gesta est, ei narrat. » Hæc Theodoretus, nec non Sozomenus [1], et Socrates [2]. Verum accessus Athanasii ad Constantinum postea accidit.

16. Quod denuo ad ejusdem Arsenii causam spectare videbatur, hæc ab adversariis Sozomenus tradit fuisse tunc superaddita, dicens : « Quod autem ad posterius attinet, accusatores pro suis partibus defendendis satis putabant dicere, Plusianum (Pelusianum) unum ex episcopis qui Athanasio parebant, mandato ejus, Arsenii domum incendisse, ipsum alligasse ad columnam, loris verberasse, in ædiculam denique compegisse; at Arsenium per fenestram inde aufugisse; ac cum esset conquirendus, aliquandiu abditum delituisse; et quia non comparebat, hominibus opinionem fuisse, non sine causa allatam, eum mortem obiisse; quam ob causam episcopos, qui partibus Joannis favebant, illum ut virum illustrem et confessorem quæsivisse, rem detulisse ad magistratus. » Hæc Sozomenus, qui et multa alia in Athanasium objecta tradit, quæ ab aliis sunt prætermissa, nec quidem ab ipso Athanasio ponuntur, vel Synodus Alexandrina illa epistola, qua adversariorum calumnias et accusationes in eum, atque ea potissimum, quæ Tyri sunt gesta, prosecuta est, recenset. At quænam prodantur a Sozomeno, hic ejus verbis describamus; ait igitur [1] :

17. « Callinicus episcopus et Ischyrion quidam, ex factione Joannis, eum accusaverant, quod calicem mysticum fregerat, quodve solium episcopale deturbarat; ipsumque Ischyrionem, qui erat presbyter, sæpe in carcerem concluserat; quin etiam quod nomine ipsius ad Hyginum Ægypti præfectum falso delato, quod videlicet in imagines imperatoris lapides conjecerat, vinculis constringendum curaverat; itemque quod Callinicum episcopum Ecclesiæ Catholicæ, quæ est in Pelusio, et conventum cum Alexandro agentem, propterea abdicaverat, quod noluit alia conditione cum eo communicare, nisi de calicis mystici fractura, de qua erat in suspicionem vocatus, verum pro certo cognosceret. Præterea quod Marco cuidam, qui fuerat presbyterio abdicatus, Ecclesiæ Pelusianæ gubernationem commiserat, ipsumque Callinicum a militibus custodiri, verberibus cædi, et in judicium abduci fecerat. Porro Euplus, Pachomius, Isaac, Achilles, et Hermæon episcopi factionis Joannis illum insimularunt, quod ab eo vapularant. Denique omnes communiter ei objectabant, quod quorumdam perjurio ad episcopatum ascenderat : idque cum universi episcopi asseverassent, neminem debere prius ordinari, quam crimina sibi illata diluerit; seque ita in fraudem inductos, propterea ab illius communione abstinuisse. Eum autem dedignatum esse causam suam persuadendo obtinere; sed vi cogendo homines, et in vincula conjiciendo, suam in sententiam perducere laborasse. » Et paulo post : « Quin etiam tabulæ legebantur, in quibus scriptæ fuerunt populi contra eum vociferationes, perinde quasi plebs Alexandrina propter eum ad conventus in Ecclesia agendos venire renuisset. » Hucusque Sozomenus : quæ cum sint prætermissa (ut dictum est) ab ipso Athanasio, et a Concilio Alexandrino cuncta in Athanasium objecta crimina epistola sua contexente; in eam interdum venimus opinionem, hæc a Meletianis sive Eusebianis fuisse superaddita Actis Tyriis. Sed utcumque demus vere in Athanasium hæc tunc fuisse conjecta, ex aliis gravioribus his satis conjicere licet, cujus fidei istiusmodi accusationes fuerint.

18. At cum de duabus tantum queretis ab Ischyra et aliis Meletianis in Athanasium in eodem Tyrio conventu illatis mentio habeatur tum apud

[1] Sozomen. lib. II. c. 24. — [2] Socrat. lib. I. cap. 21.

[1] Sozom. lib. II. c. 24.

Athanasium ipsum, tum etiam apud Synodalem epistolam Alexandrini Concilii, quarum altera erat de nece Arsenii, altera vero de sacri calicis fractura: visis his quæ ibidem gesta sunt in priore atque immaniore crimine diluendo, reliquum est, ut, quæ acta fuerunt de causa fracturæ calicis, hic describamus, quæ et publica testificatione consignata habentur legitimi sacrique episcoporum conventus, nempe ea, quam diximus, Synodali epistola Alexandrini Concilii, de quo etiam suo loco plura dicturi sumus. Hæc enim ibi scripta leguntur [1]: « Poculum autem mysticum, quod, aut quonam in loco a Macario fractum est? Id enim sursum atque deorsum obvolitantes jactant. Atqui Athanasium ne accusatores quidem ausi fuissent ejus criminis incessere, nisi ab ipsis submissi instructique fuissent. Sed tamen illi summam ejus criminis in Athanasium referunt, quod ne in Macarium quidem, qui victus non est, referri debet. Nec pudet eos, coram catechumenis, et, quod pejus est, ethnicis, ita de mysteriis tragice agere; cum oporteat (sicut scriptum est [2]) mysterium regis celare, et, ut Dominus præcipit [3], non esse sancta porrigenda canibus, neque projiciendas margaritas ante porcos: non enim fas est mysteria gentibus prodere, ne per imperitiam ea subsannent, aut catechumeni per curiositatem scandalizentur. Sed tamen quodnam poculum, quo in loco, et apud quos comminuit? Meletiani scilicet sunt, qui hic se accusatores præbent, homines prorsus fide indigni, ut schismatici et hostes Ecclesiæ, neque hi novi aut recentes, sed vetusti jam olim a temporibus beati Petri, cui insidias posuerunt; et Achillæ ejus successoris, quem calumniati sunt; et Alexandri, quem usque ad tribunalia Cæsaris calumniis prosecuti sunt: et postremo ita meditandis criminibus exercitati, Athanasium invaserunt, nihil alienum a sua malitia facientes: ut enim Athanasii antecessores, ita quoque et ipsum Athanasium calumniantur. Quorum calumniæ antea inefficaces, nunc tandem successum habuere, ex quo Eusebianos in gratiam arianæ impietatis socios et patronos adepti sunt; pro qua tuenda, ut in multos alios episcopos, ita quoque in Athanasium conspirationes faciunt.

19. « At qui locus ille, in quo poculum fractum jactant? Ecclesia non erat, neque quisquam presbyterorum ei loco vicinus; nec dies, quo id factum a Macario volunt, Dominica. Cum igitur neque ecclesia ibi esset, neque sacra fierent, neque dies hoc ipsum requireret; quale, aut quando, aut ubi mysticum illud poculum fractum est? Pocula multa passim in ædibus, atque adeo in medio foro haberi, nemini dubium, quæ collisa collidentem non faciunt impium: mysticum autem poculum, quod impium eum reddit, qui id ultro frangit, nusquam nisi apud legitimos ecclesiæ præsides invenies: hic enim unus est usus calicis, et præter eum alius nullus, eoque solo vos legitimo ritu propinatis populo; eumque vos pro canone ecclesiastico accepistis, idemque duntaxat penes eos habetur qui ecclesiis præsunt; solum enim vestrum est propinare sanguinem Christi, et præterea nullius. Cæterum ut impius est qui hunc mysticum calicem frangit, ita multo magis impius est qui sanguini Christi contumeliam facit: contumeliam autem irrogat, qui præter Ecclesiæ institutum calice illo abutitur. Et hæc quidem eo a nobis dicuntur, non quod vel schismaticum poculum Macarius fregerit, sed quod ibi omnino nullum fuerit; qui enim fieri potuit, cum nec locus ipse Dominicus esset, neque quisquam ibi ecclesiasticus, atque adeo ne tempus quidem mysteriorum ageretur?

20. « Presbyter autem qui fingitur adfuisse, ille est toties rumoribus jactatus Ischyras, qui neque ab Ecclesia electus est presbyter, neque cum a Meletio constitutos presbyteros Alexander in Ecclesiam recipiebat, in eorum numero unquam habitus fuit, aut ab eo creatus. Quo pacto igitur presbyter Ischyras? aut quo tandem auctore constitutus? numquid a Colluthо? id enim restat. Atqui Colluthum in gradu presbyterii mortuum, omnemque ejus manuum impositionem rescissam, omnesque ab eo constitutos in laicorum ordinem redactos esse, et sub nomine laicorum ad synaxin admissos, adeo apud omnes constat, ut nemo ea de re dubitandum putet. Quomodo igitur homo privatus et privatas ædes inhabitans poculum mysticum sibi concreditum habuit? Sed illi hominem privatum, presbyterum appellant, et in nostram injuriam hoc nomen illi indiderunt; eidemque pro mercede calumniarum ædificandæ ecclesiæ potestatem conciliarunt. Qui ergo per id tempus nullam habuit ecclesiam, nunc ad compensationem sceleris obsequiique in accusando præstiti ecclesiam accepit, forsitan etiam episcopatu donandus: id enim passim jactitat, et minis fremit; talia (proh dolor!) præmia deinceps per episcopos accusatoribus et sycophantis deferuntur: neque id immerito: quem enim administrum suæ libidinis habuere, et eum ut rerum consiliorumque socium consimili episcopatu dignum censuere.

21. « Obsecro igitur, ut non hactenus tantum, sed ad sequentia quoque vos attentos præbeatis, ut cognoscere possitis quid deinde ab illis factum sit. Impares ergo veritati, quanquam se omnibus modis communierant; eo quod Ischyras Tyri pro calumniatore habitus, nihil probare posset, et ipsa calumnia sua vanitate corrueret: judicium causæ suspensum voluere, donec de probationibus constaret. Promittunt igitur, se aliquot ex suis Mareotem amandaturos, qui rem curiose scrutarentur; quos vos e vestigio multis de causis rejiciendos docuimus; in primis quod et Ariani essent, et propter arianismum nobis propalam infensi. Verum illi potentia magistratuum freti, clam emittunt Theognidem, Marim, Theodorum, Macedonium annis ingeniisque putidos et venales; his addunt Ursacium et Valentem homines Pannonios, qui ab ultimis illis finibus Tyrum profecti sunt, ut sententiam in adversarium dicerent, » etc. Delecti sunt

[1] Apud Athanas. Apolog. II. — [2] Tob. XII. — [3] Matt. VII.

autem hi ab Eusebianis judicibus præter sententiam omnium orthodoxorum, qui Tyri convenerant ad Concilium; quod cum fieri viderent ex adversariorum sententia, et contra omne jus fasque præsumi, dederunt primo Ægypti episcopi illi quadraginta septem contestationis libellos tum ad Synodum, tum etiam ad Dionysium comitem: addidit deinde eodem argumento et suum Alexander episcopus Thessalonicensis ad eumdem Dionysium: recitat omnes Athanasius in sua Apologia, atque in primis sic ait [1]:

22. « Quæ autem episcopi scripserint, qui mecum ex Ægypto Tyrum convenerant, quæque illi, re animadversa, de illorum conspiratione et insidiis pro testimonio dixerunt, sunt ista:

« Episcopis Tyri congregatis, dominis pretiosissimis, hi qui cum Athanasio ex Ægypto ad Concilium convenere, in Domino S. P. D.

« Non arbitramur ulterius Eusebii, Theogonii (Theognidis), Maris, Narcissi, Theophili et Patrophili conspirationem incertam dubiamque habere. Principio quidem omnes reclamabamus per comministrum nostrum in sacris Athanasium, ne illis, cum adessent, causæ cognitio permitteretur; ut non ignari, vel unius inimici præsentia, nedum plurium, judicia turbari et lædi posse. Neque vobis in occulto est odium eorum non solum in nos, sed in omnes orthodoxos, et quam arianæ rei furioso et immani studio et zelo impiæ ejus doctrinæ omnibus immineant, et adversus omnes conspirent. Hic tamen nos veritate freti, ubi Meletianorum calumnias refellere cuperemus, nescio quibus artibus Eusebiani nostros conatus interturbare studuerunt, magnamque operam impendere, ut nostra dicta rejicerentur, nunc sincere judicantibus interminantes, nunc etiam nonnullis contumeliam inferentes, non alio scopo, quam ut id, quod contra nos molirentur, progressum haberet. Fortasse divina vestra religio, domini honoratissimi, per id temporis ignorabat eorum conspirationem, quam nunc putamus vobis manifesto apparere, cum sese, quales essent, tam clare ostenderint. Quotquot enim ex toto grege suspectissimi erant, Mareoten ablegarunt, ut per nostram absentiam, quibus hic hærendum est, populos perturbent et studia sua perficiant. Ecce enim Arianos, et Colluthianos, et Meletianos hostes Catholicæ Ecclesiæ ideo potissimum emittere studuerunt, ut per præsentiam hostium nostrorum sutelas, quas vellent, adversus nos facerent. Certe Meletiani, qui hic Tyri apud nos sunt, ante quatriduum, quasi certi essent hoc in Concilio decretum iri, quosdam ex suis vesperi per veredarios ablegarunt, qui Meletianos etiam ex reliqua Ægypto Mareoten, cum ibi nulli essent, convocarent, eodemque Colluthianos et Arianos ex aliis locis contraherent, ut eos instruerent quid contra nos dictum vellent. Memores enim estis, ipsum Ischyram confessum esse coram vobis, non plures se habere, quam septem communicantes.

23. « Cæterum quia post sutelas suas submissosque suspectissimos homines audivimus eos singulos vestrum ambientes, postulare vestram subscriptionem, ut omnium vestrum Concilio id actum videri possit: ideo nos et ista scribimus, et pro testimonio dicimus, protestantes conjurationes insidiasque, quas et ab illis et per illos patimur: oramusque ut suscepto Dei timore, indignantesque sine vestra auctoritate illos missos esse, quos ipsi voluerunt, abstineatis a subscriptione; ne quas ipsi per sutelas consumunt, eas tanquam vobis auctoribus factas jactitent: cum deceat homines in Christo non humana respicere, sed veritatem omnibus anteponere; neque minas eorum, aut conspirationem in omnes, sed potius Deum metuere. Æquum certe erat, si quidem legali Mareoten mittendi fuerant, nos quoque una cum illis ibi præsto esse, ad hostes Ecclesiæ indicandos, peregrinosque eliminandos, ut purum istius rei scrutinium haberi possit. Scitis enim Eusebianos suis sutelis curavisse epistolam reddi, quasi a Colluthianis, Meletianis et Arianis contra nos scriptam; neque ignota res est, hostes Catholicæ Ecclesiæ nihil veri de nobis, sed omnia infesta locuturos. Lex autem Dei, inimicum neque testem, neque judicem esse vult. Reliquum est igitur, ut tanquam in die judicii rationem reddituri, accepta hac nostra protestatione, certique fraudis adversus nos institutæ, nostrisque precibus mature admoniti, caveatis quicquam contra nos facere, aut Eusebianorum consilium adjuvare: scitis enim (quemadmodum superius diximus) eos nostros inimicos esse, et cur ita pridem Eusebius Cæsariensis odium in nos susceperit. Valere vos optamus, domini desideratissimi. Adamantius episcopus has litteras dedi. » Subscripserunt huic contestationi episcopi quadraginta septem, quorum nomina ibi sunt expressa, et inter alios magni illi confessores Potamon atque Paphnutius, de quibus sæpe superius.

24. Iidem quoque episcopi publico scripto contestati sunt Dionysium comitem, ne quid amplius ab eo in eadem causa ageretur; sed cuncta, quæ spectarent ad ejusdem causæ cognitionem, reservaret integra cognoscenda per Constantinum imperatorem. Contestatio autem est hujusmodi [1]:

« Episcopi qui Tyri convenerunt ex parte Catholicæ Ecclesiæ, Flavio Dionysio comiti illustrissimo.

« Cum multarum videremus calumniarum consarcinationem, et ex consarcinationibus insidias Eusebii, Narcissi, Flacilli, Theogonii (Theognidis), Maris, Theodori, et Patrophili adversum nos: quos quia principio detrectantes rejicere non licuit: necessario ad hanc protestationem devenimus; præsertim cum animadvertamus, multa ad gratiam Meletianorum, multa rursus ad insidias Catholicæ Ecclesiæ, sub nostri criminibus agitari; necessario ob id quoque libellum hunc tibi porrigimus, cum multis obsecrationibus, ut Dei metu in animo servato, qui

[1] Athan. Apolog. II.

[1] Apud Athanas. eadem Apolog. II.

imperium augustissimi et pientissimi imperatoris Constantini tuetur, cognitionem causarum nostrarum ipsi augustissimo imperatori reserves. Æquum est enim, te ab imperatore missum, negotium hoc integrum imperatori retinere. Quandoquidem tolerare non possumus compositas istas calumnias, quibus insidiose ab Eusebianis premimur; ideoque postulamus, causam istam pientissimo et religiosissimo imperatori reservari, apud quem licebit et jura Ecclesiæ et nostra proponere. Plane enim confidimus, ejus pietatem, cognitis nostris rationibus, nequaquam nos condemnaturam esse. Quapropter denuo te obtestamur, adjuramusque per omnipotentem Deum (ita pientissimus imperator per multos annorum recursus cum liberis suæ pietatis valeat), ut nihil in hoc negotio deinceps facias : neque tibi indulgeas, ut quicquam contra nos in Synodo commoveas, sed reserves rei cognitionem ejus pietati. » Hucusque libellus contestationis; subdit autem hæc Athanasius : « De iisdem rebus etiam dominis nostris episcopis orthodoxis significavimus. Quibus certior factus Alexander episcopus Thessalonicensis (erat hic Tyri cum aliis episcopis in Concilio assidentibus) scripsit ad Dionysium comitem in hæc verba :

« Domino suo Dionysio Alexander episcopus Thessalonicensis.

25. « Clare video Athanasio calumnias strui : omnes enim quos recusavit, nescio quo pacto illi emittere voluerunt, nullo nobis ejus rei indicio facto. Erat enim decretum, ut consultatio haberetur, quosnam eo amandare oporteret. Consule igitur illis, ne quid temere faciant. Venerunt enim ad me turbidi cum his verbis : belluas inhorruisse, et in proximo esse ut exiliant, eo quod sonitu strepituque consternatæ sint, audierintque Joannem nonnullos emisisse. Vide ergo ne antevertant, et ita ut velint, sutelas faciant. Nosti porro Colluthianos una cum Arianis et Meletianis hostes Ecclesiæ esse : istique nunc inter se animo calculisque consociati ingentia mala patrare possunt. Vide igitur quid utile sit, ne quid triste emergat, ne subjiciamur obtrectationi, quasi qui nequaquam juste judicaverimus. Ea autem de illis potissimum suspicio est, ne peragratis ecclesiis, quarum episcopi hic sunt, per metum et vim totam Ægyptum perturbent, ut ita Meletianis ecclesiæ tradantur; quod quidem agitari jampridem animadversum est. » Hucusque ad Dionysium Alexander.

26. Dionysius autem comes, his acceptis contestatoriis libellis, ad Eusebianos totius rei gestæ artifices isthæc tunc scripsit, recitatque eadem in Apologia Athanasius : « Hæc ipsa, inquit, erant, quæ dicebam domino meo Flacillo : Athanasius insurget; dicetque quos ipse ejecerat, eos ad istud negotium submitti ; seque injuria tractari et circumveniri vociferabitur. Hæc quoque eadem illa sunt, quæ dominus animæ meæ Alexander suis epistolis mihi significavit. Verum ut sciretis ratione constare quæ mihi illius humanitate perscripta sunt, ipsius epistolam, ut a vobis quoque legeretur, subjeci. Memores autem estis eorum quæ prius scripsi, cum admonerem vestram bonitatem, legatos communi judicio et suffragio deligendos esse. Videte igitur, ne res ista culpæ obnoxia sit, neve injustam obtrectandi nostri occasionem criminatoribus præbeamus. Ut enim accusantium partem gravari non oportet, ita neque reorum. Arbitror porro non minimam nostri obtrectandi materiam datum iri, si dominus meus Alexander Actis nostris non videatur suffragari. » In hunc modum ad eos Dionysius comes. At cum nequicquam proficeretur, nec ipse Dionysius missam a judicibus arianis legationem revocandam curaret, atque omnia in gratiam fierent Arianorum, qui jam non cum aliis episcopis de rebus consulerent, sed seorsum ab illis agerent conventicula : Athanasius meliorum rerum desperatione recessit Tyro, atque profectus est ad Constantinum imperatorem expostulaturus de his quæ cum ab Eusebianis, tum a Dionysio gesta essent in Tyrio illo conventu. Quid autem egerit his auditis imperator, dicemus inferius suo loco : de sua enim a Synodo profectione idem Athanasius tradit his verbis [1] : « Cum res ita ageretur, tanquam e Concilio injuriosorum recessimus, » etc.

27. *Legatio hæreticorum in Ægyptum in causa Athanasii.* — Interim autem prosequamur res gestas ab arianis legatis in Ægyptum missis : recitantur eædem in eadem epistola Synodali Concilii Alexandrini, his scilicet verbis [2] : « Et post tantum itineris Tyro Alexandriam contenderunt, nullo cum pudore, quod se ex judicibus testes facerent. Quin potius omnibus insidiandi rationibus propalam susceptis, quosvis labores itineraque subiere, ut calumniam semel initam absolverent. Hostes ergo Athanasii, Athanasio peregre detento, Alexandriam in populum ecclesiamque debacchaturi contendunt : imo, quod est absurdius, Ischyra accusatore secum abducto, Macarium reum custodiis Tyri inclusum non permiserunt in comitatu hærere, quem antea sub prætextu ejus criminis sursum deorsumque raptaverant. Soli igitur Alexandriam cum accusatore Ischyra ipsorum contubernali sodale compotore ingressi, assumpto una præfecto Ægypti Philagrio, in Mareoten abscedunt : atque illic soli pro libidine sua cum Philagrio quæstionibus incumbunt, nulla permissa presbyteris simul adeundi facultate, quanquam in multis precibus requirerent. Erant autem illi qui hoc postulabant omnes tum Alexandrinæ civitatis, tum universæ provinciæ presbyteri, petentes ut sibi ostendere liceret, quosnam testes Ischyras subornasset, et quale hoc hominum genus et civitates essent.

28. « Sacrorum igitur ministris exclusis, coram ethnicis hominibus quæstiones de ecclesiis, de calice, de mensa Domini, de sanctis sanctorum habuere : et quod gravius est, ethnicos in quæstione de mystico poculo in testes citaverunt ; et quinam illud ab Athanasio rapuissent, Catholici interpellatione detinie-

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Apud Athanas. Apolog. II.

runt : nec puduit eos, eorum testimonia coram se et solo duntaxat præfecto recipere, qui unde gentium essent ignorabant : nec veriti sunt, eos dicere ab Athanasio occisos, quorum testimoniis adversum Athanasium abusi sunt : quin imo necem Athanasio molientes novis mendaciis fabulam de ementita nece Arsenii imitantur ; eosque qui vivi sunt, mortuos fingunt, et ut interfectos, qui adhuc supersunt, et hominum oculis in suis sedibus apparent, apud vos longe inde semotos miserrime deplorant : ut cum e longinquo petenda sint rerum documenta, nostrum in sacris ministeriis collegam Athanasium calumniari possint, quasi vi et potentia grassantem, cum ipsi per vim et potentiam omnia agant : eadem enim denuo apud Mareoten, quæ Tyri, designata sunt. Ut enim illic comes erat cum militari satellitio, nihil quod ipsis displiceret, aut dici aut fieri permittens : ita quoque et hic præfectus manu militari succinctus, omnes ecclesiasticos terrefaciens, nulli permisit ex vero testimonium dicere ; et quod absurdius est, in ipsis ædibus accusatoris et commorabantur, et quæstionibus operam dandam, prout libuit, decernebant ; eoque tam judices, quam testes, cæterique ejusdem studii, vel (quod deterius est) Eusebianæ factionis administri conveniebant.

29. « Quæ porro Alexandriæ ausi sunt, arbitramur vobis non ignota esse ; cum ea ubique gentium fama divulgata sint, strictos scilicet gladios in sanctas virgines et fratres intentatos, flagella pretiosis apud Deum corporibus incussa, pedesque fustigationibus ad claudicationem illis mutilatos esse, quæ mentem in castitate et in omnibus solidis bonis exercebant, calumnias quoque ubique ingestas fuisse. Gentilium vulgus interim nudare corpora virginum, verberare, libidinari, et virginibus aras idolorum victimasque interminari : adeo ut homo quidam protervus, veluti istiusmodi potestas jam deinceps concessa esset in gratiam episcoporum, virginem manu arreptam ad altare, quod forte obvium erat, protraxerit, necessitatem sacrificandi et vim persecutionis repræsentans. Inter hæc scelera virgines fugere, ethnici Ecclesiæ insultare, episcopis in illis ipsis ædibus, ubi ista perpetrabantur, versantibus ; in quorum gratiam virgines miseræ strictos gladios, omnia genera periculorum et quamlibet contumeliam et debacchationem experiri coactæ sunt. Et hæc quidem passi sunt ipso jejunii die a coepulonibus episcoporum, cum quibus convivium agitabant, episcopis intus epulantibus. Hæc cum futura provideremus, nec vulgarem, sed quasi ex hostili incursu vastitatem, detrectavi, fateor, hoc genus judicii. Ea res igitur cum Alexandri Thessalonicensis episcopi animum permovisset, scripsit ad eos qui Tyri adhuc commorabantur, nihil nisi per conjurationem et calumniam cum Athanasio agi. » Hæc Ægypti episcopi ex Synodo postea Alexandriæ habita.

30. Agens idem ipse Athanasius de eadem legatione ex conciliabulo Tyrio in Ægyptum missa, meminit et de contestatione tunc facta a presbyteris Ecclesiæ Alexandrinæ, et alia habita ab episcopis et universa Ecclesia provinciæ Mareotidis, his verbis ad eosdem legatos Tyro missos descripta [1], cui hæc ipse præfatur : « Presbyteri Alexandriæ et Mareotes, animadversa illorum malitia, ad hunc modum scripserunt et protestati sunt :

« Theogonio (Theognidi), Mari, Macedonio, Theodoro, Ursacio, et Valenti episcopis e Tyro profectis, presbyteri et diaconi sub reverendissimo episcopo Athanasio Catholicæ Ecclesiæ Alexandrinæ.

« Decuit in primis, cum huc veniebatis cum ipso accusatore, adducere quoque vobiscum presbyterum Macarium. Ita enim judicia constitui debent secundum sacram Scripturam, ut reus et accusator simul appareant. Postquam autem nec Macarium adduxistis, neque reverendissimus episcopus noster Athanasius ad judicium receptus est, postulavimus, ut saltem nobis interesse liceret ; ut nobis præsentibus certa inquisitio haberi posset, ut ad istum modum rebus actis, jure fidem vestris judiciis haberemus. Verum et hoc nobis pernegatum, et soli cum præfecto Ægypti una cum accusatore id agitis quod libet. Profitemur igitur nos videre in vestris Actis malitiæ suspicionem ; animadvertimusque vestrum adventum nihil aliud in se habere quam conspirationem et insidias ; eaque de causa epistolam hanc vobis dedimus, monumentum testimoniumque istius rei aliquando futurum in vera et legitima Synodo ; ut omnibus innotescat, quod inaudita altera parte, ea quæ libuit, inter vos egeritis, et nihil studuisse, nisi ut conspiratione nos opprimeretis. Exemplar harum litterarum etiam Palladio dedimus imperatoris curioso, ne celari posset a vobis. Scelera enim, quæ fecistis, talia nos de vobis suspicari cogunt. Dionysius presbyter has litteras dedi, Alexander presbyter, » etc. Omnes presbyteri numero sexdecim, et diaconi quatuor ; eorumque nomina ibidem subscripta habentur. Subdit Athanasius : « Clerici autem Mareotes, qui mores accusatoris norant, et mecum provincias lustrabant, ad ipsum scripserunt, » ad conventum Tyrium scilicet :

31. « Sanctæ Synodo beatorum episcoporum Catholicæ Ecclesiæ, Mareotici omnes et presbyteri et diaconi in Domino S. P. D.

« Nos nequaquam ignari hujus scripturæ, quæ ita dicit : Quod viderunt oculi tui, loquere ; et item illud : Quod falsus testis impunitus non erit ; ea quæ vidimus, testanda arbitramur ; et potissimum, quia testimonium hoc nostrum necessarium reddidit conspiratio adversus Athanasium episcopum nostrum inita. Admiramur autem, quo modo vel ulla tandem ratione Ischyras pro ecclesiastico habeatur ; de qua re primum nobis referendum arbitramur. Ischyras enim nunquam ex sacris Ecclesiæ comministris fuit ; sed primum jactavit se Colluthi presbyterum ; verum ita ut neminem haberet, qui ipsi crederet, exceptis duntaxat cognatis suis, ut qui nec unquam

[1] Athan. Apolog. II.

Ecclesiam obtinuerit, nec clericus ab ullis, nisi qui longius ab illius pago habitarent, unquam sit creditus, solis duntaxat ejus cognatis exceptis. Idemque cum talem sibi titulum vindicasset, in Alexandrina Synodo in præsentia Patris nostri Osii depositus est, et cum laicis in ordinem redactus, atque in eo statu reliquum jam inde tempus permansit : ad istum igitur modum inanis illius fama presbyterii excussa est; nam de moribus ejus loqui supervacaneum, cum ii ab omnibus sciri possint. Cæterum quia calumniam impegit nostro episcopo Athanasio de colliso calice et mensa subversa, de his necessum est ut verba faciam. Ante omnia dicimus illum nullam unquam ecclesiam in Mareote habuisse; qua in re Deum testem facimus, neque calicem ullum confractum esse, neque mensam a nostro episcopo Athanasio, neque a quoquam aliorum qui cum illo degunt, eversam esse; nihilque in istis verbis esse, nisi calumniam. Et ista quidem ut conscii pro testimonio loquimur, utpote qui nec longis finibus ab episcopo distamus, et comites ei in lustranda Mareote adhæsimus. Nunquam enim ille solus visitandi causa itinera obire solet, sed comites secum trahere presbyteros, et diaconos, et non paucos ex plebe : et quia illi per omnia itinera comites fuimus, quo tempore ad nos accessit, ideo hæc vobis pro testimonio dicimus, nec poculum confractum esse, nec mensam subversam, sed omnia Ischyram mentiri, quod et ipse sua manu testatum confitetur.

32. « Nam cum ille post defectionem ad Meletianos nobis reconciliari et conjungi vellet, quemadmodum et Pistus, qui ipse quoque talia de Athanasio in vulgus sparserat; neutrum tamen, quanquam propria manu testarentur nihil tale factum esse, et se subornatos a certis hominibus ut talia dicerent, recipere voluerunt. Ac proinde Theogonium (Theognidem), Theodorum, et Marim, et Macedonium, Ursacium, et Valentem in Mareoten profectos, nulla documenta reatus deprehendere potuisse. Verum cum res eo tenderet, ut illorum sycophantia in Athanasium in apertum proditura videretur, Theognis inimicus Athanasio cognatos suos et quosdam arianos ita instituit, ut quæ ipse vellet pro testimonio loquerentur. Nemo enim ex populo quicquam contra Athanasium locutus fuisset, nisi terrore Philagrii Ægypti præfecti, importunitateque Arianorum vehementer instantium victi coactique essent ad ea facienda, quæ ipsis liberet. Siquidem nos ad calumnias refutandas eo venientes non admiserunt; nobisque rejectis, eos, quos idoneos putaverunt ad calumniam instruendam receperunt, qui metu Philagrii præfecti in partes eorum concesserunt : atque ideo nimirum erat, quod nos submotos volebant; ne scilicet subornatos ab ipsis criminatores aut ecclesiasticos non esse, aut si essent, arianos esse doceremus. Scitis autem, dilecti fratres, in sacris litteris præcipi, non valere inimicorum testimonia. Cæterum a vobis vera dici, attestatur manus ipsa Ischyræ, attestantur quoque ipsorum facta qui nobis nihil istiusmodi criminum consciis, præsidio Philagrii et armorum terrore, ea confecere quæ voluerunt. Hæc ut coram Deo testamur; hæc ut certi de futuro Dei judicio loquimur. Nostra quidem voluntas fuit huc excurrendi; sed tamen in eo acquievimus, ut nonnulli ex nostris isthuc venirent cum litteris nostrorum, qui hic remanserunt; ut ita eorum vicem absentiamque sustinerent et compensarent. Ingenuus presbyter, vos valere in Domino opto, dilecti fratres. Theon presbyter,» atque alii omnes numero quindecim, totidemque diaconi. Iidemque ad Philagrium et alios Constantini magistratus sic scripserunt :

33. « Flavio Philagrio, et Flavio Palladio ducenario palatino curioso, et Flavio Antonino commeatuum præfecto centenario dominorum meorum illustrissimorum præfectorum sacri prætorii, presbyteri et diaconi Mareotici ex regione et Nomo, cujus episcopatum gerit reverendissimus Athanasius, hæc vobis cum subscriptione nostra pro testimonio porrigimus.

« Quoniam Theogonius (Theognis), Mares, Macedonius, Theodorus, item Ursacius, et Valens missi ab episcopis qui Tyri in Concilium coierant, ad nostram parœciam profecti, dixere sese in mandatis habere, ut inquirerent in quædam ecclesiastica facinora, et inter cætera de calice confracto; cum jam antea ad id Ischyram quemdam subornassent, quem secum adduxerunt, hominem minime presbyterum, tametsi eo se nomine jactitet, quippe ordinatum a Collutho quodam, non vero, sed imaginario episcopo, cui in generali Concilio ab Osio et a cæteris episcopis qui una aderant, jussum fuit, ut se pro presbytero, qualis antea fuerat, haberet, atque ideo omnes ab illo constitutos in veterem suum ordinem recurrisse, inter quos etiam Ischyras numerandus est, qui dicit se eam ecclesiam habere, quæ nunquam fuit, quippe quæ domuncula sit in prædiis cujusdam pupilli nomine Isionis : ea res in causa est, ut hoc testimonio utendum putaremus, vos religiose adjurantes per omnipotentem Deum, et per dominos nostros Constantinum Augustum, et liberos ejus illustrissimos Cæsares, ut hæc in cognitionem eorum pietatis referatis. Non enim Ischyras presbyter est Catholicæ Ecclesiæ, neque Ecclesiam habet, neque unquam calix confractus est; sed hæc omnia falsa et conficta sunt. Consulibus Julio Constantio illustrissimo patricio, fratre religiosissimi Constantini Augusti, et Ruffino Albino, clarissimis et Deo gratissimis. » Hæc presbyteri.

34. Quid autem egerint ejusmodi impii et ab impietate directi legati. S. Athanasius [1] narrat; sed primum hæc de illorum perfidia et legum humanarum ac divinarum contemptu : « Quod enim libuit, fecere; sed tamen ea quæ inaudita altera parte fiunt, nihil habere roboris, nemo omnium mortalium ignoraverit. Hoc enim et lex divina præcipit; hoc quoque cum insidias pateretur beatus apostolus, et reus esset, postulabat : Oportebat, inquiens [2], Ju-

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Act. XXIV.

dæos ex Asia coram te adesse, et accusare si quid haberent adversum me. Quo tempore et Festus [1], conantibus Judæis easdem contra Paulum insidias, quales ego nunc patior, ita locutus est : Quia non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, priusquam is, qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad diluenda crimina. Eusebiani autem et legem mutare ausi sunt, et illis ipsis injustissimis Judæis injustiores sese exhibuerunt. Non enim statim a principio ista seorsum sine reliquis agere tentaverunt, sed tum demum, cum coram a me in præsentia refutati succubuissent. Ex eo namque tempore, quemadmodum Judæi consilium seorsum et soli inierunt, ut et nos perderent, et hæresin introducerent; et quemadmodum illi Barabbam postulaverunt, ita quoque et ipsi omnia ob hæresin se facere profitentur.

35. « Et hæc quidem hæc abunde sufficiunt ad defensionem meam, sed tamen ut eorum scelera et veritatis libertas magis appareant; nihil vetat quominus denuo earum rerum mentio fiat, ut pateat ipsos sibimet contraria egisse, et in tenebris consilia sua conflantes, in semetipsos impegisse, et studio nos occidendi, se ipsos (uti insani solent) vulnerasse. Nam de mysteriis inquirentes, Judæos interrogarunt, et catechumenos examinaverunt : Ubinam, inquientes, eratis, cum Macarius accessit et mensam subvertit ? Illique responderunt : Nos intus fuimus. Jam si id verum est, ergo eo tempore oblatio celebrari non potuit, siquidem catechumeni intus erant; æque tamen passim scriptitarunt, stante presbytero et sacrificium faciente, Macarium ingressum subvertisse omnia. Et cum interrogarent quos vellent, ita percunctati sunt : Quo in loco erat Ischyras, cum Macarius superveniret ? illique rursum responderunt : In cubiculo ægrotus decumbebat. Ergo in sacro non stabat, qui per morbum decumbebat; neque oblationem facere poterat, qui in cellula sua ægrotus jacebat. Insuper dicente Ischyra, combustos esse libros a Macario, subornati ad eam rem testes, nihil tale factum esse et mentiri Ischyram asseverarunt. Jam quod admireris, cum litteris suis famam eam spargant, ubique terrarum a nobis sublatos esse, qui conscii testimonium ferre possent; eosdem tamen cum jam appeterent, percunctati sunt, nullo interim pudore tacti, cum se viderent undecumque quadruplatores declarari. Sed tamen quanquam seorsum sine aliorum auctoritate ita pro libidine agerent, nutibusque testes admonerent, præfectus minas jactaret, militesque tela et vulnera intentarent; nihilominus tamen Dominus veritatem patefecit, eosque sycophantiæ coarguit. Illi ergo Actorum monumenta, quæ habebant, suppresserunt. et notariis injunxere, ut ea amolirentur, neque ulla exemplaria evulgari sinerent. Sed frustra hæc omnia. Nam qui ea scripsit, Rufus est, qui nunc in Augustaliana spiculatorem agit, et testis ejus recitari potest. Atque adeo ipsi Eusebiani ea per suos Romam miserunt; eademque illa ab Julio episcopo ad me transmissa sunt. Insaniunt igitur, sua arcana in manibus nostris haberi, et a nobis recitari. His et istiusmodi facinoribus patratis, causam, cur ea facerent, manifestam reddidere. » Hactenus de his Athanasius. Cæterum, quod spectat ad Acta Mareotica ab Eusebianis ad Julium papam missa, hæc longe post contigerunt, post mortem videlicet Constantini imperatoris, cum, sedente eodem Julio, causa ipsa ad Romanam Ecclesiam delata est, ut suo loco dicemus; quando et Eusebiani per Martyriam et Hesychium ad ipsum eadem Acta miserunt, ut idem Julius litteris suis testatur [1], atque multis prosequitur hæc ipsa de Ischyra, et falsis testibus in eamdem causam ab ipsis Eusebianis legatis tunc examinatis ac circumventis.

36. *In Athanasium ab Eusebianis sententia lata.* — Quibus magna celeritate confectis Tyrumque pertatis, secuta est Athanasii, qui Tyro profectus erat Constantinopolim versus ad imperatorem, ex Eusebianorum sententia condemnatio; de qua hæc habet Sozomenus [2] : « Concilium vero eum, indicta causa, condemnat abdicatque episcopatu; decernit denique ne postea Alexandriæ habitet; ne, inquit, tumultus et seditiones, si adsit, cogitare aggrediatur. Joannem autem, et omnes qui ab eo stabant, Meletianos scilicet, uti incommodis per injuriam affectos, in communionem recipit : et quam illorum quisque in clero dignitatem obtinuerat, cuique reddit. Episcopi porro in eodem Concilio coacti, Acta Concilii imperatori significarunt, scripseruntque ad alios omnes ubique episcopos, ut minime cum Athanasio communicent, neve ad eum scribant, neu ab illo litteras accipiant, quandoquidem et criminum, de quibus certiores facti fuissent, convictus erat; et partim fuga, partim quod causam suam judicio agere recusaverat, reus deprehensus.

37. « Præterea per litteras ostenderunt, se ad ejusmodi sententiam contra eum pronuntiandam juramento compulsos, primum quod ægre admodum ferebant, quod cum imperator anno præterito dedisset mandatum, ut episcopi Orientis ejus causa Cæsareæ in unum convenirent, ipse non eo accesserat; idque cum videret Concilium longo tempore ipsum expectando fatigatum, quodque etiam imperatoris mandata contempserat; deinde, quod cum permulti episcopi Tyrum convenissent, hominum multitudine stipatus eo venerat, et turbas et tumultus in Concilio excitarat, modo pro se respondere tergiversando, modo episcopos sigillatim contumeliis onerando, interdum cum vocaretur ab illis, dicto ipsorum minime audiendo; aliquando judicium subire, indigne et graviter ferendo. Quin etiam plane compertum esse, quod calicem mysticum fregerat, declararunt; testesque ad eam rem abduxerunt Theognidem Nicææ episcopum, Marin Chalcedonis, Theodorum Heracleæ, Valentem item, Ursacium et Macedonium; quos quidem se misisse in Ægyptum

[1] Act. xxv.

[1] Apud Athanas. Apolog. II. — [2] Soz. lib. II. c. 24.

dixerunt, eo consilio, ut cum in pagum venirent, ubi calix fuerat confractus, verum elicerent. Hæc scripsere episcopi; singulaque crimina (ut mos forensis fert) perstrinxere; dederequе operam, ut calumniam Athanasio velut arte quadam contexerent. Verum complures sacerdotes, qui aderant in Concilio, hoc judicium minime sincerum esse existimarunt. Et ob eam causam dicitur, Paphnutium confessorem, qui Concilio interfuit, prehendisse manum Maximi episcopi Hierosolymitani, ac monuisse, ut surgeret; nam non oportere se, cum essent confessores, et pro pietate tum oculos effossos, tum pedum flexus debilitatos haberent, Concilio hominum perditorum communicare. » Hæc Sozomenus.

38. Porro hallucinatus est plane Ruffinus [1], dum putat Athanasium e Tyrio conciliabulo fuga lapsum per annos sex delituisse; quæ quidem longe post hæc contigerunt. Quod vero Julius Romanus pontifex in epistola quam scripsit ad Arianos (recitatur ea ab Athanasio in secunda Apologia) dicat ipsum Athanasium nequaquam Tyri condemnatum esse; intelligendum putamus a majori et saniori parte ipsius Concilii ibidem celebrati; siquidem qui ibi aderant pietatis cultores, a damnatione Athanasii abhorruerunt, Arianisque contradixerunt, atque inde penitus discesserunt; cum Eusebiani seorsum ab iis coeuntes, in Athanasium, quæ sibi visa sunt, decreverunt. Sunt autem hæc verba Julii : « Athanasii quoque sinceritas in tuenda fide spectata fuit; qui nec Tyri condemnatus est, nec Mareote præsens fuit, ubi contra eum absentem in lite processum est. »

39. Addidisse ad hæc Eusebianos, ut apud imperatorem agerent de erigenda ecclesia Ischyræ accusatori, idem tradit Athanasius; ait [2] enim : « Cæterum præmia redemptarum calumniarum multo adhuc magis eorum malitiam et impium propositum declarant. Mareotes enim (ut dixi) ager est Alexandriæ; quo in loco nunquam episcopus fuit, imo ne chorepiscopus quidem, sed universæ ejus loci Ecclesiæ episcopo Alexandrino subjacent, ita tamen ut singuli pagi suos presbyteros habeant. Sunt autem pagi isti maximi decem numero, aut aliquando plures. Pagus autem, ubi habitat Ischyras, minimus est et paucissimorum hominum, adeo ut non ibi, sed in proximo pago ecclesia constituta sit. Nihilo tamen minus hominem, qui ne presbyter quidem erat, hujus pagi præter majorum traditionem, episcopum scilicet appellaverunt; non quidem ignari ne ipsi quidem, quam hoc absurdum esset; sed promissis redemptæ calumniæ adacti, etiam illud sustinendum putaverunt; ne maligne habitus sceleratissimus Ischyras veritatem enuntiaret, Eusebianorumque malitiam proderet. Verum ille neque ecclesiam, neque populum sibi obedientem habet, atque ut canis ab omnibus agitatur. Eusebiani autem imperatori auctores fuerunt litterarum mittendarum ad Colluthum (adeo omnia illis licent), ut juberet Ischyræ ædificari ecclesiam, ut auctus ea dignitate, fide dignus habeatur in suis de calice et mensa calumniis. Statim igitur curavere, ut episcopus nominaretur; eo quod si nec ecclesiam possideret, neque presbyter esset, pro sycophanta necessario haberetur et mentiri videretur. Ille tamen cum nec populum habeat, nec suos sibi obsequentes, quemadmodum inane nomen episcopi, ita quoque epistolam illam imperatoriam sine ullo fructu detinet : quippe quæ argumentum sit ipsius Eusebianorumque teterrimæ et intentionis et voluntatis. » Hucusque de rebus Ischyræ Athanasius. Sequitur post hæc epistola Colluthi presbyteri exarchon Mareotes. Porro longe hic alius a priori illo Colluthо, ex quo Colluthiani dicti sunt : nam ille se gerebat episcopum, hic autem presbyter nominatur; decessit enim ille longe ante hæc tempora, ut dictum est. Sed extat ibi epistola ipsa perbrevis his verbis :

40. « Ad preces Ischyræ presbyteri pietati dominorum meorum Augustorum et Cæsarum supplicantis, ut sibi in loco Pacis Secontaururi ecclesia ædificaretur; decrevit divinitas illorum, ut id quamprimum fieret. Cura igitur, exemplaribus istius divini diplomatis, quod primo loco positum est, nostræque sanctitatis monumentis perlectis breviterque perlustratis, ut in negotio procedatur, et quæ divinitus constituta sunt, ad effectum perduci queant. » Hactenus de ecclesia Ischyræ ædificanda. Sed observa, lector, Arianorum dicendi consuetudinem et in adulando blasphemiam, quæ cum hic, tum etiam in compluribus aliis locis sæpius demonstrari continget, dum qui negarent divinitatem Filii Dei, iidem tamen imperatores divinitatis consortes non erubescerent appellare, ut cum habet Colluthus in hac epistola : « Decrevit divinitas illorum, » nempe imperatorum; et : « Divinum diploma; » et alia id genus, quæ inferius crebrius etiam impudentiusque dicta reperiuntur. Sed institutam prosequamur orationem.

41. *Dedicatio basilicæ Hierosolymitanæ.* — His igitur in hunc modum ex sententia Eusebianorum in Athanasium Tyri confectis; qui remanserant ibi episcopi, ex jussione Constantini imperatoris, qui (ut superius ex Eusebio [1] recitavimus) mandaverat, ut quam celeriter altercationibus episcoporum sine imposito dedicarent basilicam Hierosolymis erectam, ritu id ecclesiastico solemniter perfecerunt. De qua quidem dedicatione extat ejusdem Eusebii oratio ab eodem collocata in decimo suarum Historiarum libro, quam ob nimiam prolixitatem recitare hic omittimus. Quomodo enim Constantini imperatoris jussu, iidem qui Tyri Synodum celebrarunt episcopi, magna celeritate profecti sint Hierosolymam, ibique eximium templum illud cæteris augustius, quod idem imperator erexerat, dedicarint, jam dicendum est; et illud in primis quod ad tempus spectat certa fide consignandum; illud factum esse hoc ipso anno trigesimo Constantini, ipsis tricennalibus imperatoris, quibus Constans minimus natu filiorum ejus ab

[1] Ruffin. lib. I. c. 8. — [2] Athan. Apolog. II.

[1] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 41.

ipso creatus est Cæsar, Eusebius testatur his verbis [1] : « Tertius filius Constans fuit, qui ipso nomine et appellatione præsens constansque tempus perspicue præ se ferens, trigesimo paterni regni anno ad honorem Cæsaris evectus est. Ita cum triplicem assimilatione ad Trinitatem liberorum fœtum Deo gratum acceptumque procreasset, eumdemque decimo quovis anno regia dignitate decorasset; extremum trigesimum annum accommodatissimum tempus sibi oblatum esse putavit, in quo omnium regum Regi grates persolveret; quo tempore etiam optimum existimavit, martyrum domum incredibili et optimo studio ab se Hierosolymis coædificatam consecrare. » Id quidem factum esse mox post conventum Tyrium, idem auctor inferius affirmat, cum ait [2] : « Interea vero dum hæc ab imperatore demandata gererentur, alter ab eodem nuntius festinans supervenit, qui Synodum imperatoriis litteris commonet, ut celeriter et sine procrastinatione Hierosolymas proficiscerentur.

42. « Cum igitur omnes Phœnicum episcopi publicis vehiculis ad constitutum locum contenderent, celeriter totus ille locus frequentissimo Dei cœtu refertus est, confluentibus nimirum eodem tempore Hierosolymas cujusque provinciæ episcopis. Nam Macedones suæ metropolis episcopum legabant. » Hic erat Alexander antistes Thessalonicensis, de quo plura superius. Addit Eusebius : « Pannonii et Mysii suum etiam juventutis florem, tanquam Dei impuberem cœtum, miserant. » Hi erant Valens et Ursacius, quos veluti in ariana impietate collegas auctor commendat. Tum subdit : « Aderat ex Persiæ episcopis divinum monumentum vir summus, et in sacris Scripturis exercitatissimus.» Milles hic nominatus erat, qui (ut auctor est Sozomenus [3]) ad invisenda loca sancta Hierosolymam se contulit; hic autem postea in persecutione adversus Christianos in Perside excitata martyr occubuit; sed de eo suo loco dicendum pluribus. Rursum Eusebius : « Jam Bithyni et Thraces Synodi frequentiam sua præsentia ornabant, nec deerant lectissimi quique Ciliciæ; sed et ex Cappadocia, qui doctrina et eruditione præcipui videbantur, medii inter eos collocati enituerunt. Præterea omnis Syria, et Mesopotamia, Phœnicia, Arabia, Palæstina, Ægyptus etiam, et Africa, et Thebanæ gentis episcopi magnificum illum Dei cœtum simul omnes implebant, quos innumerabilis pæne ex omnibus provinciis multitudo sequebatur. » Hic vides, Eusebium Eusebianorum conventiculum tantopere ostentare, quo Arii confessio ibi probata majorem sibi fidem vindicaret, et Arianorum in eo facta restitutio firma rataque ab omnibus haberetur. Nam etsi aliqui magni nominis ibi fuerunt orthodoxi episcopi ad dedicationem basilicæ convocati, seorsum tamen ab illis Eusebianos convenisse, vel post illorum discessum, certum est : etenim Eusebianorum conventus potius, quam legitima Synodus, ille æstimatus est. Sed rursum Eusebius :

43. « Hisce vero omnibus præsto fuerunt certi ministri; nam ex curia ipsa delegati erant spectata probitate viri, qui imperatoris sumptibus celebritatem hanc illustrarent; sed horum facile princeps Marianus fide et prudentia, vel ipsi imperatori perquam necessarius; cui, quod sacrarum Scripturarum singularem usum haberet, et professione veræ religionis diris illis tyrannorum temporibus clarus evaserat, non sine causa rerum istarum dispositio data est. Is vero se imperatoris voluntati castissimum et integerrimum ministrum præbens, cum grata quadam et suavi humanitate, tum splendidis conviviis, et lætis compotationibus cœtum illum honorifice tractabat. Jam pauperum nudis corporibus, et cæterorum tum virorum, tum feminarum infinitæ pæne multitudini, in summa victus inopia et reliquarum opportunitatum egestate positæ, prolixe et abundanter pecunias et vestes largitus est. Templum vero omne magnificis regiisque donis ornaverat. Atque hic quidem hoc officii genere perfunctus est.

44. « Interea sacerdotes et precibus et disputationibus hanc celebritatem ornabant. Jam alii divini Regis præclaram in Salvatorem benignitatem prædicabant; simul etiam oratione prosequebantur summam sacræ martyrum ædis magnificentiam. » Sic nominat auctor templum illud sumptuosissimum, quod (ut superius dictum est) S. Cyrillus Martyrion nominat; sed pergit : « Alii celebri divinarum rerum apparatu, qui de sacris monumentis depromebatur, præsentibus convivium, quo et animos et aures dapibus et reliquo deliciarum genere pascerent, instruebant. Alii sacras lectiones interpretantes, abditos et occultos sensus in lucem proferebant. Alii, qui horum nihil poterant efficere, incruentis sacrificiis et mysticis consecrationibus divinum numen placabant, et supplices Deo preces pro communi pace, pro Ecclesia Dei ipsoque imperatore harum præclarissimarum rerum auctore, proque ejus Deo caris liberis, offerebant. Quo etiam in loco nosmetipsi, cui multa supra nostram dignitatem tributa sunt, publicis iisque sane variis orationibus celebritatem illam exornabamus; cum aliquando quæ magnifice ab imperatore gesta essent, scriptis ederemus; aliquando propheticos sensus propositis quibusdam evidentibus signis explicaremus. Hoc modo hujus martyrii dedicationis consecrationisque celebritas, ipso trigesimo imperatoris regni anno, summo omnium gaudio ac lætitia consummata est.

45. « Quale vero Salvatoris templum, quale item Salvatoris antrum fuerit, atque etiam quam præclari conatus imperatoris, quanta etiam in ipso templo donorum turba ex auro, argento, pretioso lapide, separatim suo, quoad fieri potuit, volumine conscriptum imperatori dedimus ejusque nomini dedicavimus; quod etiam cum videbitur, et absoluto quod in manibus est opere, edemus; simul etiam adjungentes trigesimi anni imperatoris laudationem, quam

[1] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 40. — [2] Euseb. eod. lib IV. c. 44. 45. 46. — [3] Sozom. lib. II. c. 13.

paulo post Constantinopolim profecti (secundum scilicet hoc tempus nacti, quo in ipsa regia regum omnium Deum gloriose prædicaremus) coram ipso imperatore recitavimus, quam is vere amicus Dei cum audivisset, nimia lætitia gestienti similis visus est; idque reipsa paulo post declaravit, cum omnes episcopos convivio exciperet, maximumque eis honorem deferret. » Accessus iste Eusebii Constantinopolim contigit anno sequenti, quo ipsius et collegarum calumnia decretum fuit Athanasio exilium; agemus de his suo loco pluribus. Sed rursum ipse de conventu Hierosolymitano [1] :

46. « Hunc secundum conventum, quem equidem scimus maximum post illum Bithyniæ celebratum clarissimum Nicænum, imperator Hierosolymis collegit. Sed ille Nicænus triumphi nomine vicesimo imperii anno constitutus in ipsa urbe Nicæa, νίκην, id est, præclaram de hostibus victoriam reportabat : hic vero Hierosolymitanus trigesimum ejus imperii annum decorabat, in quo imperator martyrium consecrans circa ipsum Salvatoris monumentum quasi domum quoddam pacis Deo omnium bonorum largitori offerre visus est. » Hucusque de his Eusebius. Addit ad hæc Sozomenus [2], non solum templi ipsius, sed et vasorum ministerialium consecrationem factam esse secundum Christianæ religionis antiquum ritum ; ac demum subdit : « Ex quo tempore Hierosolymitana Ecclesia quotannis diem festum splendide admodum celebrat, adeo ut in eo initiationes sacrorum peragantur, et dies octo deinceps conventus fiant; compluresque ex omnibus totius orbis terræ partibus, qui undique ad sacra loca visenda confluerent, tempore quo dies festus celebrabatur, eo convenerunt. » Hæc Sozomenus ; quibus adeo manifeste declaratur, non ecclesiarum tantum et sacrorum vasorum consecrationem, sed et anniversariam templi dedicationem solemni ritu celebrari solitam, cujus rei frequentem in Ecclesia Catholica usum hodie esse videmus.

47. *De Arianis in Synodo receptis.*— Rursum vero quod ait Eusebius [3], ejusmodi celebritatem disputationibus quoque exornatam fuisse, ad hoc spectat, quod in eodem conventu de recipiendis ad suas Ecclesias Arianis pœnitentiam præ se ferentibus actum est. Sed et quod iidem recepti fuerint, atque Ecclesiæ conciliati, inde est quod idem Eusebius ait [4], per ejusmodi episcoporum Concilium donum quoddam pacis per imperatorem Constantinum Deo esse oblatum ; Arium enim veram certamque simulantem pœnitentiam antea receptum ab eodem Concilio fuisse susceptum, et Alexandrinæ Ecclesiæ restitutum, Socrates [5] quoque auctor est, cum ait : « Solemne festum ob locorum illorum consecrationem celebratur. Arius cum suis in Ecclesiam recipitur ; nam dicebatur ab episcopis, se in ea re litteris imperatoris obtemperasse, quibus illis significaverat, se fidem Arii et Euzoii penitus perspectam habere. Quin etiam ab episcopis litteræ Ecclesiæ Alexandrinæ dabantur ut, omni invidiæ flamma extincta, res suas pacate et tranquille administraret; referebatur item, Arium erroris sui pœnituisse, veritatem agnovisse, de cætero Ecclesiæ velle adhærere, et propterea ab ipsis merito receptum esse, Athanasium autem communi consensu relegatum (sed hoc de Athanasio in Tyri Concilio actum est). De his etiam ipsum imperatorem certiorem faciunt. » Hæc Socrates; eadem quoque Sozomenus [1], qui et litteras recitat Arii atque Euzoii ad Constantinum imperatorem, quibus se cum Ecclesia Catholica sentire mentiebantur; reddemus hic ipsas.

48. Sed illud hoc loco admonendum putamus, nequaquam, ut ait, Arium hoc tempore fuisse ab exilio relaxatum, quem constat ex his, quæ S. Hieronymus [2] testatur, in Nicæno Concilio palinodiam recantasse, atque receptum fuisse; non tamen ut Alexandriam redire posset, sed et Eusebianos (ut superius vidimus) nisos esse itidem litteris Constantini eumdem Alexandriam revocare ; verum obnitente Athanasio, id minime concessum fuisse; quam ob causam tot tantæque molitiones ab eis de pellendo ab Ecclesia Alexandrina Athanasio sunt comparatæ. At quomodo dicendum est exulasse Arium, quem ante hæc, suadentibus Eusebianis, Constantinus scriptis ad eum libere agentem litteris, cur non ad se venerit, admirari se dicit? et eum quamprimum venire, concesso regio diplomate pro viatico, jubet, hoc ipso anno, cum Hierosolymitana Synodus agenda esset? quando auditis tandem Ario et Euzoio, et eorum fidei professione scriptis prodita simul accepta, ambos una cum ipsorum libello fidei Hierosolymam ad Synodum judicandos misit. Sed reddamus hic cuncta eodem quo gesta sunt ordine, ac primum epistolam Constantini, qua honorifice Arium ad se accersit ; sic enim se habet [3] :

49. « Jamdudum tuæ gravitati significatum est, ut ad mea castra venires, quo posses nostro aspectu frui; unde vix satis mirari possumus, cur hoc abs te non extemplo factum fuerit. Jam igitur, publico curru conscenso, nostra castra adire propera, ut nostram benignitatem et studium erga te expertus, in patriam redire queas. Deus te conservet, carissime. Data ad quintum kalend. Decembris. » Persuasus enim ab Eusebianis Constantinus Arium priorem vere mutasse sententiam, et catholicam fidem profiteri, hæc ad illum scripsit; cum ipse una cum Euzoio ad imperatorem veniens, eidem fidei suæ libellum obtulit, qui a Sozomeno recitatur in hæc verba [4] :

50. « Religiosissimo sanctissimoque domino nostro imperatori Constantino Arius et Euzoius.

« Nos quidem, sicut singularis tua erga Deum pietas, domine imperator, in mandatis dedit, fidem nostram scriptis prodidimus, et de Deo cum ipsi,

[1] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 47. — [2] Sozom. lib. II. c. 25 — [3] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 45. — [4] Euseb. ibid. c. 47. — [5] Socrat. lib. I. c. 22.

[1] Sozom. lib. II. c. 26. — [2] Hieron. advers. Luciferianos. — [3] Socrat. lib. I. c. 19. — [4] Sozomen. lib. II. c. 26.

tum cæteri, qui nobiscum sunt, ita credere confitemur ut sequitur.

« Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, et in Dominum Jesum Christum Filium ejus ex ipso ante omnia sæcula genitum Deum Verbum, per quem omnia facta sunt, tum quæ in cælis, tum quæ in terris; qui descendit, et incarnatus est, et passus est, et resurrexit, et ascendit ad cælos, et iterum venturus est judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum; in carnis resurrectionem; in vitam venturi sæculi; in regnum cælorum; in unam Catholicam Ecclesiam Dei, ab una orbis terrarum ora ad alteram usque se porrigentem.

51. « Hanc fidem a sacrosanctis Evangeliis accepimus, ipso Domino suis discipulis dicente : Euntes [1], docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Si vero ista non credimus, sicut universa Catholica Ecclesia et Scripturæ docent, quibus quidem omnino fidem adhibemus; judex noster Deus sit et in præsentia, et in futuro judicio. Quapropter tuam pietatem obsecramus, imperator sanctissime, ut quoniam viri ecclesiastici sumus, et sensum tum Ecclesiæ, tum sacrarum litterarum tenemus; nos pro tua sanctimonia, quæ et pacem conciliat et Deum auguste veneratur, controversiis omnibus et inanibus argutiis sublatis, matri nostræ, Ecclesiæ scilicet, adjungas; uti et nos et Ecclesia tranquille vitam degentes, inter nos mutuo pro pacato et pio regni tui statu, et pro universo hominum genere omnes communiter consuetas preces peragamus. » Hactenus libellus; subdit his Sozomenus :

52. « Hanc fidei formulam nonnulli ita callide compositam esse dicebant, ut verbis solum ab ariana doctrina discrepare, reipsa cum eadem consentire videretur; quandoquidem voces in ea positæ talem facultatem dabant in utramque partem ambigendi, ut sensus uterque tum Orthodoxorum, tum Arianorum, ex illis colligi posset. Verum imperator Arium et Euzoium eadem cum episcopis in Concilio Nicæno coactis sentire arbitratus, re admodum delectabatur; attamen sibi non tantum sumpsit auctoritatis, ut eos ante in communionem reciperet, quam causa ab illis, penes quos esset potestas, sicut Ecclesiæ norma postulat, et dijudicaretur et diligenter examinaretur. Itaque illos mittit ad episcopos Hierosolymis id temporis convocatos, scripsitque ut formulam fidei ab istis editam accurate expenderent, atque ut Concilium benignam de illis pronuntiaret sententiam; si vel recte de religione sentire videantur, perque invidiam structæ sint insidiæ; vel cum nihil causæ habeant, cur factum jam de se judicium incusent, resipiscere velint. Ex quibus litteris illi qui istorum causæ studebant, occasionem denuo nacti, eos in communionem receperunt. Atque cum hoc fecissent, litteras dedere imperatori; scripsereque tum ad Ecclesiam Alexandrinam, tum ad episcopos et clericos Ægypti, Thebaidis et Libyæ, eos cohortati admodum, ut Arium et Euzoium lubentibus animis reciperent : quippe tum eorum fidem veram esse, testimonio imperatoris confirmatam fuisse (quam quidem fidem suis litteris subjunxerunt), tum Concilium judicio imperatoris suffragatum esse. Atque hæc quidem in hunc modum Hierosolymis Arianorum studio facta esse cognovimus. » Hactenus Sozomenus, eademque ferme Socrates [1].

53. Recitat S. Athanasius [2] scriptam ab eis tunc Synodalem epistolam de rebus in Synodo gestis, atque ait : « Coeunt igitur (Eusebiani scilicet) Hierosolymis, et istiusmodi scribunt :

« Sancta Synodus Hierosolymis coacta, Ecclesiæ Dei quæ est Alexandriæ, et per Ægyptum, Thebaida, Libyam, Pentapolim, reliquisque per orbem episcopis, presbyteris et diaconis in Domino salutem.

« Omnibus nobis ex diversis provinciis in unum congregatis ad panegyrin celebrandam pro dedicatione martyrii Salvatoris, quod religiosissimus imperator Deo omnium regi et Christo ejus ædificavit; majorem nobis animorum lætitiam, Dei gratia, litteræ ejusdem religiosissimi imperatoris præbuerunt; quibus nos ad ea quæ oportuit instigans, omnem invidiam ab Ecclesia Dei expellit, et omne odium procul abigit, per quæ Christi membra jampridem dissidebant; auctorque fuit, ut simplici et placido animo reciperemus Arianos, quos aliquandiu improba invidentia extra Ecclesiam detinuit, et viris istis de rectitudine fidei in litteris suis testimonium præbet, quam cum antea fama audiverat, ipse eamdem ex viva eorum voce cognovit, cognitamque approbavit, eamque rem nobis manifestam reddidit; eo quod litteris suis orthodoxas eorum virorum opiniones scripto comprehensas subjunxerit, quas omnes agnovimus sanas et ecclesiasticas esse. Quapropter jure admonuit, ut viri isti reciperentur et coadunirentur cum Ecclesia Dei, ut vos ex epistolæ ejus exemplaribus cognoscetis, quæ nos ad pietatem vestram misimus. Credimusque vobis ipsis veluti propria membra vestri corporis recuperantibus, magnum ex ea re gaudium lætitiamque oborituram; dum ipsi viscera vestra, fratres scilicet et patres agnoscitis et recipitis, non solum presbyteris arianis, sed universo populo cum omni multitudine vobis restituto, quæ ob causam istorum virorum longo jampridem tempore a vobis dissidebat : decetque, vos, cognitis quæ hic acta sunt, quodque viri isti nobiscum communicaverunt, et a tanta Synodo recepti sunt, quam promptissime eos, ut membra Ecclesiæ coeant et in pace sint, consalutare; maxime, quod promulgata et publice edita eorum fides indubitatam et apud omnes approbatam apostolicam traditionem et doctrinam complectatur. » Hactenus Synodalis epistola Hierosolymitani Concilii.

54. Recitatur pars ejusdem epistolæ ab eodem Athanasio in sua Apologia, ubi hæc subdit [3] : « Certe ipse imperator religiosissimus suo testimonio isto-

[1] Matth. XXVIII.

[1] Socrat. lib. I. c. 19. — [2] Athan. de Synod. — [3] Athan. Apol. II.

rum virorum rectigradam in fide ambulationem commendat, eamque ex eorum viva voce cognitam approbavit; et nobis eam significavit, certamque et indubitatam reddidit litteris suis, subjecta eorum virorum orthodoxa mente, quam scripto ediderant. Quis igitur, auditis istis, fabricas eorum et technas non perspiciat? Non enim dissimulaverunt quod ipsis in animo fuit, et fortasse etiam inviti veritatem confessi sunt. Nam si ego is eram qui Arianos ab Ecclesia arcebam; Arianique, me oppresso, recepti sunt; quid aliud intelligas quam omnia in gratiam Arianorum facta esse, omniaque contra me instituta esse, tam calumniam poculi confracti, quam Arsenii cædem, ut et hæresin in Ecclesiam immitterent, et ipsi interim hæreseos damnati non haberentur? Id profecto erat, quod antea imperator mihi per minas scripserat, nec verentur in dictis suis eos affirmare recte sentire, quos universum orbis Concilium anathemate damnavit; neque timuerunt, tam præclaram Synodum (nempe Nicænam), quantum in ipsis est, in angulis demoliri, homines quidvis temere et dicentes et facientes. » Hæc Athanasius, quibus plane intelligas, ea professione fidei Arium (quam jure ambiguam dicit Sozomenus) nihil aliud efficere conatum esse, quam ut abolito ex Nicæna fide verbo, CONSUBSTANTIALI, tota pariter extructa a sanctis Patribus sinceræ fidei machina corrueret: nam (ut superius late disputatum est) omnia quæcumque a Catholicis ad destructionem arianæ hæresis afferrentur, haud satis esse videri poterant, quæ omnes illorum tergiversationes dolosas captiosasque technas penitus tollerent; nisi verbum, CONSUBSTANTIALE, ad fidei confessionem adderetur; quamobrem eam vocem reticuisse, idem videri poterat, quod arianam hæresin ipsos instaurasse. Rursum vero ex iisdem Athanasii verbis, cum ait Eusebianos conatos esse in angulis demoliri magnam Nicænam Synodum, intelligas plane detegi sic Hierosolymis actum esse, ut peracta templi dedicatione, dimissoque cœtu, ipsi tantum Eusebiani relicti convenerint, Ariique fidem probarint, ac tum ipsum, tum alios recipiendos esse statuerint. Qui enim fieri potuit, ut, si orthodoxi simul ea de causa coivissent episcopi, nullus ex eis Nicænam fidem convelli penitus reclamaret, deque vi illata cunctas Catholicorum moneret Ecclesias?

55. Rursus vero agens Athanasius de eodem Eusebianorum conventiculo, quod unum idemque existimatum est cum Tyrio conciliabulo, utpote quod eodem ferme tempore et ab iisdem Eusebianis episcopis fuerit celebratum, ipsum exordium Synodorum Arianorum nominat, cum ait [1], post recitatam ab eo scriptam epistolam Synodalem: « Tale Synodorum exordium fuit, in quo quam celerrime sua studia, quæ ulterius dissimulare nequibant, comprodidere; siquidem eo ipso, quod dicerent, depulsam esse omnem invidiam; et quia post Athanasii exilium scribebant, Arium cum suis recipiendum esse; satis indicarunt, sese non alia de causa Athanasio cæterisque episcopis, quos sibi refragatores sentiebant, insidias struxisse, quam ut Arium reducerent et hæresin introducerent. » Hæc ipse, qui mox agere pergit de Antiocheno conventu ab eisdem Eusebianis eadem encæniorum occasione postea Constantii imperatoris auctoritate collecto.

56. Quod autem hic Athanasius ait, post sui ipsius exilium ab Eusebianis tractatum de Arii restitutione, plane declaratur, non statim atque Arius receptus est Hierosolymis, ab Eusebianorum Concilio actum esse de restitutione ejusdem Alexandriam, sed tum demum id fuisse tentatum, cum ipse Athanasius in Gallias amandatus est, quod Socrates quoque affirmat [1]: quamobrem sicut de exilio Athanasii, ita etiam de Arii restitutione Alexandriam agendum erit anno sequenti. Quod igitur tum Sozomenus [2], tum alii quoque tradunt, post Hierosolymitanum Concilium restitutum esse Arium Alexandriam; non sic accipiendum est, ut statim Hierosolymis eo fuerit missus, sed postquam Eusebianis profectis Constantinopolim, nova inventa calumnia, novisque secum adductis testibus, Athanasius ibi agens, sed inauditus, jussus est solum vertere et in Gallias proficisci. Quod rursum ait Socrates [3], cuncta hæc gesta esse anno trigesimo Constantini imperatoris; non sic intelligenda sunt, ut hoc anno Domini trecentesimo trigesimo quinto absoluta fuerint; siquidem alia ratio est annorum imperii Constantini ab annis Domini, ut superius demonstravimus; non enim cum ipsis kalendis Januarii inchoantur, sed octavo kalendas Augusti, quo pater ejus Constantius mortuus est, vel alia ejusdem anni die ex diversorum sententiis: quamobrem multa, quæ facta dicuntur ipsis Constantini tricennalibus, rejicientur in annum sequentem usque ad exitum ejusdem Constantini anni trigesimi. Cæterum quod ex sententia omnium et testificatione Eusebii, qui interfuit, dicatur Concilium Hierosolymitanum celebratum ipsis tricennalibus Constantini imperatoris; haud necesse est, ut spatio præsentis anni Domini includatur, cum ipsa tricennalia in sequentem quoque annum prorogentur; et ipsum Tyrium Conventum, ob legationem Mareoten missam, tam cito haud potuerit absolvi. Hæc de his quæ ad temporis rationem spectant, ad ea quæ superius dicta sunt, addidisse oportuit.

57. Quod rursum pertinet ad res gestas, in eodem Hierosolymitano conventu causam Marcelli episcopi Ancyrani in Galatia, et Asterii Cappadocis, tractatam fuisse, tradit Socrates [4]; sed quod eamdem repetitam dicit in Synodo Eusebianorum sequenti anno Constantinopoli celebrata; agemus de iis suo loco; sicut et Sozomenum fecisse vidimus, qui ait [5], Marcellum ad Hierosolymitanum conventum vocatum, accedere contempsisse.

58. *Silvestri papæ obitus et præconia.* — Hoc eodem anno, pridie kalendas Januarii, S. Silvester

[1] Athan. de Synod.

[1] Socrat. lib. I. c. 25. — [2] Sozom. lib. II. c. 28. — [3] Socrat. lib. I. c. 25. — [4] Idem lib. I. c. 24. — [5] Sozom. lib. II. c. 31.

Romanus pontifex ex hac vita migravit, cum sedisset annos viginti unum, menses undecim, uno minus die. Quod autem sciamus Silvestri annos a diversis scriptoribus diverso numero consignatos; cum sint alii qui ejus sedi tribuerint annos viginti quatuor, et menses aliquot atque dies; rursus etiam apud Nicephori Chronicon legantur ejus sedis anni viginti octo; et ex depravata Eusebii chronographia, cum additamento Hieronymi, annos tantum reperiatur sedisse decem et novem; ut nos ejusmodi inierimus rationem annorum Silvestri, illud potissimum persuasit, quod cum in libro de Romanis Pontificibus ponatur ingressus Silvestri sub consulatu Volusiani, tempore Constantini (sic legendum est, non sub consulatu Constantini et Volusiani), rursum vero Marci successoris Silvestri subrogatio ponatur anno sequenti, sub consulatu Nepotiani atque Secundi : præsentem annum nequaquam potuit excessisse Silvester. Porro in eodem commentario hæc scripta de ipso habentur : « Silvester fecit ordinationes sex per mensem Decembrem; ordinavit presbyteros quadraginta duos, diacones viginti sex, episcopos per diversa loca sexaginta quinque, alias triginta sex. Hic sepultus est in cœmeterio Priscillæ via Salaria apud Urbem milliario tertio, pridie kal. Januarii; qui catholicus et confessor quievit. Cessavit episcopatus ejus diebus quindecim. » Hæc ibi. De S. Silvestro illud habetur expressum in epistola Hadriani papæ, ecclesias Urbis mira amplitudine a Constantino erectas exornasse sacris picturis, sive musivo opere, sive coloribus. De eodem etiam Silvestro non prætermittimus ejus plantationem fuisse nobilissimam virginem, Romanam nomine, filiam Calpurnii præfecti Urbis, cujus habetur mentio in Concilio Romano superius recitato : baptizata hæc enim ab eodem S. Silvestro perpetuam coluit virginitatem; cujus natalis dies septimo kalendas Martii adscriptus [1] tabulis ecclesiasticis, anniversaria commemoratione in Ecclesia perseverat, coliturque Tuderti præsertim, ubi ejus venerandæ reliquiæ asservantur.

59. At ex plurimis vix pauca, injuria temporis, tanti Pontificis memoriæ commendata reperimus. Verum ejus præclaræ res gestæ, licet in terris nobis obscuræ, Deo tamen, angelis, et hominibus satis perspicuæ atque conspicuæ in cælis apparent : quarum Ecclesia Catholica bene conscia, solemni celebritate, anniversaria commemoratione recolit nomen ejus utpote sacerdotis vere magni, pontificis maximi, principis episcoporum, hæredis Apostolorum, qui et primatu alter Abel, gubernatu Noe, patriarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, auctoritate Moyses, judicatu Samuel, potestate Petrus, ac denique extitit auctoritate Christus, cujus dignitatis magnus propugnator enituit ac propalator eximius : cui merito post Petrum ejusdem dogmatis primum ac præcipuum assertorem tantum debeat Ecclesia, quantum alii de ea quam optime merito : ac propterea dignus existit, ut et in ejus memoriam non Romæ modo, hoc est, in primaria Urbe ipsius patria, verum in omnibus christiani orbis civitatibus ad ipsos usque extremos antipodas, insignes basilicæ erectæ, vel oratoria, atque sacella, et aræ Deo dicentur. Jam vero ultimo clauso die anni hujus tanti Patris glorioso natali, finem pariter anni præcedentis rebus gestis feliciter imponentes, ad anni sequentis Acta enarranda progrediamur.

[1] Martyr. Rom. ea die.

Anno periodi Græco-Romanæ 5828. — Olymp. 278. an. 3; secundum Baronium 278. — Urb. cond. 1088. — Jesu Christi 335. — Silvestri papæ 22. — Constantini 30.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 41. Coss. *Julius Constantius*, et *Ceionius Rufius Albinus*. Prior non Constantini imperatoris fratris filius, ut perperam Onuphrius in Fastis, sed frater ipsius Constantini M., ut patet ex subscriptione anno præcedenti num. 2 recitata.

2. *Tricennalia Constantini M.* — Tricennalia Constantinus Magnus his coss. edidit *die VIII kal. Aug.*, ut diserte tradunt Idacius et auctor Chronici Alexandrini. Addit hic, celebrata esse *Constantinopoli quam magnifice*. Sunt hæc tricennalia Augustei imperii. Anno vero præcedenti imperii Cæsarei tricennalia dedit.

3. *Oratio ab Eusebio in tricennalibus habita.* — *Constantis* Constantini Magni filii nuncupatio ad annum CCCXXXIII pertinet, ad vicennalia nempe Constantini Cæsaris fratris, ut ibidem ostendimus. Porro Eusebius Cæsariensis episcopus egregiam orationem, quæ adhuc extat, de laudibus hujus imperatoris in ejus tricennalibus habuit, quam in Vita Constantini lib. 4, cap. 46, ait, se Constantinopoli coram ipso imperatore recitasse. Sed tollendus hic error vulgaris, eam nempe recitatam esse ab Eusebio in ipsa tricennalium festivitate, seu die XXV Julii, qua tricennalia acta. Eusebius enim contrarium ostendit, cum loco laudato cap. 45 tradat, se encæniis eccle-

siæ Hierosolymitanæ die xiii Septembris, ut mox videbitur, celebratis interfuisse; et cap. sequenti subjungat: orationem de tricennalibus « paulo post profecti Constantinopolim coram ipso imperatore recitavimus. »

4. *Sed post mensem Augustum.* — Non itaque die xxv Julii, quo tricennalia edita, sed post mensem Augustum et Eusebii Hierosolymis Constantinopolim reditum ea oratio habita. Quod ex ipsis etiam orationis verbis ostendi potest. Nam capite ejus tertio dicit Eusebius, *Constantinum* singulis decennalium periodis unum ex suis liberis ad imperialis throni consortium promovisse: « Cumque jam quartus volvi cœperit circulus, » ipso nempe tricennalium die inchoatus, « copiosa generis societate, et Cæsarum nuncupationibus imperium amplificans, » etc. Ubi Eusebius intelligit, Dalmatium, Dalmatii censoris et fratris Constantini M. filium, hoc anno *VIII kal. Octobris*, ut habet auctor Chronici Alexandrini, vel *XIV kal. Octob.*, ut prodit Idacius in Fastis, Cæsarem renuntiatum, et Hannibalianum, quem hoc etiam anno Constantinus M. « regem nominatum purpura induit, et Cæsaream Cappadociæ amandavit, » ut inquit auctor Chronici Alexandrini. Addit Eusebius in laudata oratione: « Fortissimos deinde quatuor Cæsares, quasi quosdam equuleos uno imperialis quadrigæ copulant jugo, ipse sublimis velut auriga incitat atque impellit. » Eusebius, inquit Valesius in Notis, tres Constantini filios et Dalmatium Cæsarem quatuor equis comparat, qui uno jugo copulati imperialem currum trahebant, cui auriga præerat Constantinus. Recte quidem; sed quomodo hoc verum esse potest, si eam orationem die xxv Julii imperii Constantinianei natali recitaverit? Quare, cum *Dalmatius* mense Septembri Cæsar dictus fuerit, manifestum est, eam orationem non in ipsa triennalium festivitate, seu mense Julio, sed post mensem Augustum dictam esse. Neque verisimile est, Eusebium, qui Concilio Tyri paulo ante basilicæ Hierosolymitanæ encænia celebrato interfuit, die xxv Julii Constantinopoli esse potuisse, cum gesta in Concilio Tyri, illud circa mensem Julium inceptum fuisse, ac per aliquot menses durasse, insinuent. Et tamen initio Septembris, ut minimum, Eusebius et reliqui episcopi, Tyro relicto, Hierosolymam petierunt; cum die decima tertia Septembris basilicæ Hierosolymitanæ encænia celebrarint. Constantinum sub hujus anni finem Constantinopoli fuisse ostendunt leges Codicis Theodosiani 5 « De Judæis, » et 1 « Ne christianum mancip. XI kal. Novemb. dat. Constantinop. »

5. *Synodus Tyria.* — Menses triginta, quibus profectionem suam distulit *Athanasius*, ad Concilium Cæsareæ, non vero ad Tyrianum referuntur, ut anno cccxxxii, num. 2, ostendi; ideoque Sozomeni locus, ubi de triginta illis mensibus, minime depravatus, ut existimabat Baronius.

6. *Encænia Ecclesiæ Hierosolymitanæ.* — Ad num. 41 et seq. Dedicatio Ecclesiæ Hierosolymitanæ peracta *idibus Septembris*, id est, die xiii Septembris, ut docent Nicephorus lib. 8, cap. 30, Typicum sancti Sabæ, Menologium Græcorum, ac Sophronius in oratione de Exaltatione sanctæ crucis. Ecclesia tamen tam Occidentalis quam Orientalis festum exaltationis S. crucis celebrat die xiv Septembris, sive quia eo die crux inventa, sive ob aliam rationem hactenus ignotam. Porro eam ecclesiam aliquando sanctæ *Crucis*, aliquando *Resurrectionis*, aliquando *Anastasim* ac *Martyrium* appellatam, ostendi anno cccxxvi, num. 12. Idus Septembris seu dies xiii illius mensis concurrit hoc anno cum sabbato, ut Methodus cyclica docet. Quare nondum mos invaluerat, ut ecclesiæ die Dominica dedicarentur: quemadmodum nec ut Cæsares eodem die nuncuparentur; cum *Dalmatius* Cæsar factus fuerit, vel die xviii vel die xxiv Septembris, quorum neuter hoc anno cum Dominica concurrit.

7. *Obitus Silvestri papæ.* — Ad num. 58 et seq. in Catalogo Damasi legitur: « Silvester annis viginti uno, mensibus undecim. Fuit temporibus Constantini, a consulatu Volusiani et Anniani, ex die pridie kalendas Februarii, usque in diem kalendarum Januariarum, Constantino et Albino coss. » Ubi loco *Constantini*, legendum, *Constantii*, ut recte exemplar, quo Cuspinianus usus est. Porro, quia in Martyrologio Hieronymiano ad diem xxxi Decembris legitur, « Depositio S. Silvestri episcopi, » Papebrocius in Conatu Chronico-Historico ad Catalogum Pontificum Romanorum existimat, in Catalogo Damasi legendum, « usque in diem pridie kalendarum Januariarum. » Nihil tamen mutandum, cum Cuspiniani exemplar etiam habeat, « usque in diem kalendarum Janu. » et *Silvestrum* die xxxi Decembris mortuum esse ostendat etiam libellus Depositionis Episcoporum apud Bucherium, in quo legitur: « Pridie kalendas Januarii Sylvestri in Priscillæ. » Auctor itaque præfati Catalogi excludit diem kalendarum Januariarum, non vero includit: qui loquendi modus aliquando occurrit. Silvestro *Marcus* succedit, sed anno sequenti, ut tunc videbitur.

8. *Quomodo imperium Constantini tempore rectum.* — Hoc modo per hæc tempora imperium Romanum regebatur. Gallias *Constantinus Junior* regebat; Orientem *Constantius*, qui tamen Galliis antea puer adhuc præfuerat, teste Juliano Orat. 1, pag. 34 et 40; Africam, Illyricum et Italiam *Constans;* ripam Gothicam (imo Mesopotamiam, ut docet auctor Chronici Alexandrini anno cccxxxvii) *Dalmatius* tuebatur, ut docet anonymus Valesianus; Pontum, Cappadociam et Armeniam Minorem *Hannibalianus* rex, quem auctor Chronici Alexandrini testatur hoc anno regem nominatum purpura indutum fuisse, et Cæsaream Cappadociæ amandatum. Qua de re etiam legendus Victor in Epitome.

MARCI ANNUS 1. — CHRISTI 336.

1. *Marcus papa.* — Christi anno trecentesimo trigesimo sexto, Nepotiano atque Facundo consulibus, decimo septimo kalendas Februarii, Marcus Prisci filius, natione Romanus, in locum Silvestri subrogatus est Romanæ Ecclesiæ Pontifex, seditque annos duos, menses octo, et dies viginti unum. Hæc ex libro de Romanis Pontificibus. Cæterum de ratione annorum sedis ipsius dicemus in ejus obitu.

2. *Eusebiani, per Constantini litteras vocati, se conferunt Constantinopolim.* — Quo ipso anno cum Athanasius episcopus Alexandrinus ex Tyrio Eusebianorum conventiculo se abstrahens Constantinopolim profectus esset ad Constantinum imperatorem (quod dictum est anno superiore), ipsumque acerrimis querimoniis ob toleratas ab Eusebianis calumnias adversus eos interpellasset; illud obtinuit, ut iidem Eusebiani, qui ipsius causam Tyri judicassent, Constantinopolim se conferrent; dedit enim ad eos ea de re litteras Constantinus, quas ipse S. Athanasius [1] recitat, his præmissis : « Nos autem, adito principe, qui Synodum indixerat, in qua ipsius comes præsederat, Eusebianorum scelera patefecimus; quibus ille auditis graviter commotus, in hæc verba scripsit :

« Victor Constantinus Magnus Augustus.

3. « Ego ignoro, quid sibi velint ista, quæ a vestra Synodo per tumultum et tempestatem judicata sunt. Mihi sane videtur, nescio quo pacto, veritas per immodestiam opprimi, dum per vestram contentionem, quam invictam cupitis, ea quæ Deo placent, non consideratis. Sed erit divinæ providentiæ officium, et explorare scelera istius contentionis, et explorata dissipare; vobisque clare ostendere, quantam in vestro congressu veritatis curam habueritis, et an vestra judicia citra gratiam et odium calculum suum prompserint. Quocirca festinanter ad meam pietatem accurrite, ut rerum istarum excussam exactamque fidem coram me in præsentia ipsi præsentes doceatis. Quare autem ista scribere voluerim, et quapropter litteris meis vos accersendos putaverim, ex sequentibus cognoscetis.

4. « Ingredienti mihi cognominem ac felicem patriam meam Constantinopolim (eram autem in equo) subito Athanasius episcopus in media via cum nonnullis aliis, quos circum se habebat, ita inexpectatus occurrit, ut non levem mihi causam admirationis præberet. Testis mihi Deus omnium speculator, me, quisquis esset, primo aspectu cognoscere nequivisse, nisi nostrorum quidam, quisnam ille et quamnam injuriam passus esset, jam antea auditam (ut fieri solet) mihi indicasset. Ego igitur per illud temporis verba cum illo non habui, neque colloquium miscui. Cum autem ille se audiri postularet, et hoc recusarem, et propemodum eum submoveri juberem, magna libertate nihil aliud postulavit, quam ut vos huc evocari juberem; quo vobis præsentibus, quæ per vim passus esset, conqueri posset, quod cum mihi æquum et temporibus meis congruum videretur, scripto vobis denuntiatum volui, ut quotquot Synodum Tyri absolvistis, sine omni tergiversatione ad prætorium nostræ clementiæ conveniatis; reipsa, quantum sinceritatis integritatisque sit in vestris sententiis, coram me ipso sincero famulo Dei (quod ne ipsi quidem abnegaveritis) declaraturi. Certe per meum erga Deum cultum observantiamque jam ubique terrarum pax est, et a Barbaris ipsis nomen Dei sincere benedicitur, qui hactenus veritatem ignorabant. Nihil dubii autem est, eum qui veritatem ignorat etiam Deum ignorare; sed tamen (ut antea dixi) Barbari per me sincerum Dei famulum Deum agnoverunt et jam metuere didicerunt; ideo quod illum mihi protectorem esse, meique curam gerere, reipsa experti sint; atque ita in nostris rebus Deum agnitum, nostri formidine, Barbari reverentur. Nos contra, qui mysteria clementiæ ejus ostentare et præferre videmur (non enim dixerim tueri), nos, inquam, nihili facimus, nisi ea quæ ad discordiam et odium pertinent, et ut semel dicam, quæ ad humani generis perniciem referuntur. Quapropter vos meo prætorio sistite, quemadmodum dixi, et festinate huc quam celerrime; certique sitis, me omni ope studioque adnisurum, ut ea quæ sunt legis Dei, quam maxime inoffensa illabefactaque serventur, quibus nullum nec probrum nec infamia affini possit, profligatis scilicet et contritis semel inimicis legis, qui, sub specie sancti nominis, multiplices et diversas blasphemias afferunt. » Hæc Constantinus.

5. Ex his in primis videas, quam septa undique atque vallata fuerit ipsa Constantini regia Eusebianorum fautoribus, ut nunquam patuerit tanto episcopo ad imperatorem aditus, quin etiam necesse

[1] Athan. Apolog. II.

habuerit in via illi obequitanti occurrere; et quam male persuasus ipse de Athanasio fuerit Constantinus, ut neque occurrentem in via sibi siverit res suas, ut par erat, prolixiore prosequi oratione, vel in palatium cum secum duxerit, vel postea venire jusserit, quo ab eo singula, quæ adversum ipsum gesta Tyri vel in Ægypto essent, audiret : ex quo enim (ut diximus superius) Constantius creatus est Cæsar, adeo vires Eusebianorum invaluerunt, ut Catholicis ad Constantinum aditus pæne omnis interclusus esse videretur, patuerit vero tantummodo nebulonibus illis Ario occulte faventibus. Ea enim est aulicorum natura, ut respiciant (quod aiebat Tiberius[1] imperator) in solem orientem potius, quam occidentem; nempe ut iidem magis Constantio filio juniori, jam Cæsari, futuro mox post obitum parentis Augusto, quam senio confecto, et haud post multum temporis ex hac vita recessuro Constantino imperatori obsequi et officiis præsto esse satagerent, ad ejusque arbitrium cuncta peragerent, et quos illum velle scirent, ad imperatorem admitterent vel rejicerent. Considerare pariter ex his quæ Constantinus scripsit ad episcopos qui Tyri convenerant, ejus amantissimum æqui animum licet : quippe qui, quantumlibet erga Athanasium minus videretur propensus, tamen eidem, quod postulasset, indulsit, et ex ejus sententia litteras illas dedit de evocando Tyrio conventu Constantinopolim.

6. Qui autem venerunt Constantinopolim, hi fuerunt, nimirum Eusebius Nicomediæ, et alter Eusebius episcopus Cæsariensis, Theognis Nicænus, Patrophilus Scythopolitanus, Valens atque Ursacius episcopi in Pannonia et Mysia : quod constat Athanasii[2] testimonio, cujus causa agebatur. Sed et Eusebius ipse Cæsareæ episcopus ejusdem sui Constantinopolim adventus meminit, quem non ante absolutum Hierosolymitanum conventum contigisse affirmat[3]; ut nulla esse possit de his dubitatio. Etenim ipse petiturus Athanasii caput (instar Herodiadis, saltatricem filiam præmittentis, quæ saltationis illecebris animum regis ad concedendum quæ vellet sibi devinciret), orationem de imperatoris laudibus recitavit, cujus auditione (ut ipse testatur[4]) summa ille affectus est voluptate. Excuset licet se ipsum; quo tamen animo fuerit in demulcendo Constantino, et ad sua vota trahendo, exitus declaravit. Hæc enim quæ dicimus, jam et tunc ore piorum omnium ferebantur; unde ad suam excusationem tunc ipse sibi visus est hoc modo in ea oratione præfari[5] :

7. « Causa mihi in hunc locum veniendi, amici et sacerdotes Dei, non fuit illa quidem, ut fabularum commentis, aut sermonis elegantia ad auras capiendas conquisita, tanquam suavi syrenarum cantu vestros animos permulcerem; aut in aureis poculis (ut poetice loquar), id est, nitidis orationis flosculis, concinna verborum structura collustratis, voluptatis lenocinia his qui ejusmodi rebus oblectantur, proponerem; sed partim, uti vos, qui sapientum consilio inducti, sancti Dei Verbi ministri estis, commonefacerem, in concionando, ut tum a tritis illis rhetorum viis deflectatis declinetisque, tum sedulo caveatis, ne vestrum sermonem ad imperitæ multitudinis accommodetis arbitrium; partim ut novo orationis genere apud vos imperatoris laudes percelebrarem, » etc. Videas hominem in adulando profusum, miro quodam artificio, pietatis coloribus undique comparatis conatum esse laqueos Athanasio fabricatos intus contegere; cum nimirum sic suis laudibus veluti vinculis quibusdam irretire animum studuit Constantini, ut sic devinctum postea ad necem Athanasio inferendam impelleret; licet, quod ad ipsum imperatorem spectat, ab eodem Eusebio ejus modestia commendetur, animique submissio in laudibus contemnendis; nam postquam de recitata a se coram eo oratione in Vita ipsius mentionem habuit[1], hæc subdit[2] :

8. « Hisce jam rebus omnibus absolutis atque confectis, cum per omnium ora de maximi imperatoris virtute fama volitaret, ausus est e sacerdotibus aliquis illum in os beatum dicere, quippe qui tum in hac vita dignus esset qui summam rerum omnium potestatem haberet, tum vero in futura una cum Filio Dei regnaret. Sed is cum hæc se moleste audire significasset; hortatus etiam est, ne auderet aliquando ejusmodi vocem usurpare, sed a Deo potius precibus contendere, ut et in hac vita et in futura Dei famulatu dignus videretur. » Hæc ipse. Sed expende, quæso, diligenter Ariani proculdubio hominis laudem; nam bene precari Constantino, ut in futura vita regnaret cum Filio Dei, nihil est in his verbis, quod vitio verti possit, cum omnes fideles id expectent et expetant, cujus rei gratia omnes dicant : « Adveniat regnum tuum; » secundum illud Apocalypsis[3] de justis dictum : « Regnabunt in sæcula sæculorum una cum Deo in gloria sempiterna : » et alia multa id genus in divinis Scripturis. Sed quod id respuerit Constantinus, et ut dictum minus se dignum exhorruerit; haud dubium adulantis hominis fuit illa laudatio, qua dignum diceret Constantinum in terris omnium rerum summa potiri, et æquali cum Filio Dei in cælesti gloria conregnare : etenim fuit hæc ariani hominis precatio de Filio Dei humiliter sentientis atque creaturam dicentis, consueto Arianorum (ut dictum est) loquendi more.

9. *Athanasius iteratis agitatus calumniis exilio mulctatur.* — Quænam autem post hæc Eusebianorum fraude secuta aspera atque acerba, Orthodoxis omnibus maximum luctum intulerunt; S. Athanasius, post recitatam Constantini ad Eusebianos epistolam, mox subdit his verbis[4] : « Quibus, inquit, cognitis, conscii suorum facinorum, cæteris episcopis a profectione retentis, soli Eusebius, Theognis,

[1] Dio lib. LIX. in fine. — [2] Athan. Apolog. II. — [3] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 46. — [4] Euseb. eod. cap. 46. — [5] Euseb. orat. de laud. Constant.

[1] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 46. — [2] Euseb. eod. lib. c. 48. — [3] Apocal. XXII. — [4] Athan. Apolog. II.

Patrophilus, et alter Eusebius, Ursacius, et Valens principem adierunt absque omni mentione calicis aut Arsenii; deerat enim illis ejus rei fiducia; sed aliud crimen commentitium detulerunt; Athanasium scilicet minatum esse, se impediturum, quominus frumentum ex Alexandria in patriam Cæsaris, nempe Constantinopolim, deveheretur, idque episcopos Adamantium, Anubionem, Agathammonem, Arbetionem, et Petrum præsentes ex eo audivisse. » Hæc ipse de accusatione recens allata, et cæteris omnibus ad commovendum imperatoris animum magis accommodata; sed et quod ejusmodi esset, quæ in reliquis omnibus veritatis imaginem præ se ferret, utpote a testibus fide dignissimis, iisdemque catholicis episcopis, imo et defensoribus alias Athanasii, et ex illis qui in Tyrio conciliabulo adversus Eusebianos pro illo stetissent atque viriliter egissent : hi enim ex illorum quadraginta septem Ægyptiorum numero esse noscuntur, qui in eo conventu contra Eusebianos atque Dionysium comitem injuste agentes in Athanasium, publicas contestationes scriptis editas obtulerunt; quibus iidem subscripti reperiuntur; licet apud Athanasium mendose Ambius scribatur, pro Anubion, ut est apud Socratem [1]; in dicta enim contestatione primo loco subscribitur Adamantius, atque tres reliqui inter alios nominati, nempe Petrus, Anubion, Agathammon, et Arbetion.

10. Hos namque, vel comitis blanditiis, vel aliis Eusebianorum fallaciis deceptos, a sanctis collegis avulsit impietas, et adversus eorum primatem Athanasium hostes instruxit, atque ad expugnandam innocentiam Eusebianis adjunxit; qui adeo forti et valido stipati cuneo, relictis collegis cæteris, et ablegatis omnibus aliis accusationibus, pro quibus struendis adeo laboraverant, ut de fracto calice, et Arsenii nece calumniis, novæ recentique uni huic, et quidem vehementi accusationi intendunt, quam in ipsius imperatoris majestatis offensionem, detrimentum totius imperii et jacturam amplissimæ civitatis vergere intelligerent : nam alias occasione retardati frumenti, ex imaginaria tantum causa vulgi ore jactata, idem Constantinus (quod superius dictum est) Sopatrum philosophum amicissimum sibi hominem securi percuti jusserat [2]. Quomodo igitur idem parceret Athanasio, id præsertim suis atque adeo sibi carissimis adversus eum testantibus patronis episcopis? Quid itaque tunc, auditis his, ipse imperator, cum accusatores præsentes se ab Athanasio ea testarentur audisse? idem plane Athanasius subdit, cum ait [3] : « Emicuit ibi Cæsaris ira, adeo ut post tot atroces minas, et tantopere damnatas Eusebianorum injurias, inaudita causa, evestigio efferbuerit, et omisso judicio, quod in expectatione erat, nos in Gallias relegarit. » Hæc ipse, qui quidem infracto animi vigore, ea libertate, quæ episcopum decet catholicæ fidei defensorem, adversus Constantinum adeo injustam sententiam proferentem non veritus est divinum comminari judicium. « Tum enim Constantino imperatore indignante, inquit Epiphanius [1], papa Athanasius gravem sermonem adversus regem protulit, nempe : Judicabit Dominus inter me et te, quoniam tu consentis calumniatoribus modestiæ nostræ. » Sic igitur traditus est Athanasius militibus, qui ad locum exilii eum in Gallias perducerent.

11. Porro tanti viri exilio universa Dei Ecclesia Catholica, veluti ingenti terræmotu concussa, contremuit; tum et sol ille, qui pietatis radiis totum terrarum orbem hactenus illustrabat, ipse, inquam, imperator Constantinus, deliquium passus, visus est obscurari, magno omnium mœrore spectantium. Cæterum ejusmodi tam immane Constantini facinus Alexandrinum Concilium excusat, cum scriptis publicis de Arianorum impietate litteris, ist hæc inter alia de eorumdem immanitate testatur [2] : « Tota enim eorum accusatrix epistola nihil aliud nisi necem spectat; aut necem moliuntur, si ipsis liceat, aut saltem exules facere, quod et impetraverunt ab ipso Cæsarum patre; qui iras suas offensasque cum supplicium capitale posceretur, exilio damnatorum explevit. » In hunc modum Synodus intelligens etiam cum Athanasio alios pariter in exilium missos : nam in eadem Synodali epistola Alexandrini Concilii hæc habentur [3] : « Et eodem tempore quatuor presbyteros Alexandriæ, quanquam Tyrum non venerant, e finibus suis exterminaverunt. » Macarius vero diaconus (*alias* presbyter) nequaquam exulasse reperitur, qui Constantinopoli inventus est tempore mortis Arii; quod ipse Athanasius in epistola ad Serapionem testatur. Sed et in eadem nuper citata Synodali epistola, de ea ipsa Athanasii causa tunc acta, iidem hæc inferius : « Nihil hoc Athanasio profuit, qui oppressus calumnia, quasi verus homicida, ab illis in exilium actus est; non enim parens imperatorum, sed horum calumniæ illum in exilium exterminarunt. Animadvertite, quæso, num ita se habeant, ut dicimus. Et post narrata brevi compendio, quæ Tyri idem passus est Athanasius, et adventum ejus ad imperatorem, de recentiore calumnia, qua circumventus in exilium actus est, addunt :

12. « Eusebiani autem ubi comparuissent, nihil inter accusandum de objectis Tyri criminibus meminere; sed frumentum ab Athanasio navesque detentas calumniati sunt; eumque gloriatum esse dixere, quod frumenti deportationem ex Alexandria Constantinopolim impedire posset. Hæc nonnulli ex nostris, qui in Synodo erant, ex imperatore admirationis pleno audierunt. Hic cum Athanasius ad tantas calumnias ingemisceret, affirmaretque eas falsas esse, nec fieri posse, ut homo privatus et pauper tantum virium haberet : Eusebius, ne publice quidem detrectans calumniatoris munus, dejeravit, Athanasium perquam opulentum esse, et satis vi-

[1] Socrat. lib. I. c. 23. — [2] Eunap. in Vit. Philosoph. — [3] Athan. Apolog. II.

[1] Epiph. hæresi LXVIII. — [2] Apud Athanas. Apolog. II. — [3] Apud Athan. ubi supra.

rium atque auctoritatis ad ista omnia patranda habere, ut ita verisimiliter calumnia videretur. Ad istum modum res actæ sunt per sanctos illos et venerandos sycophantas episcopos; sed Dei gratia plus in hoc negotio valuit, quam illorum scelerata malitia, quæ principis animum religiosum ad clementiam retraxit; ut satis haberet, pro morte exilium irrogare. » Hæc Patres ex Synodo Alexandrina.

13. Quin et ipsemet Athanasius in ea epistola, quam scripsit ad solitariam vitam agentes, eumdem Constantinum excusat, egregium plane edens exemplum christianæ modestiæ de facinoribus principum excusandis : ait enim [1] : « Siquidem pater, nempe Constantinus, calumnia Eusebianorum Athanasium in Gallias ad tempus amandavit, quo liber esset ab eorum crudelitate, qui illi per insidias imminebant : hoc enim a beato Constante ejus fratre post mortem fratris scriptum fuit, ut ex litteris illius patet. » Sed et Constantinus Junior, Majoris filius, isthæc suis litteris ad Alexandrinos postea datis [2] : « Ad hanc igitur feritatem eludendam, tot faucibus inhiantium Athanasius subtractus, ut sub me ageret jussus est; atque ita in hac urbe (nempe Treveris) commoratus est, ut omnibus rebus necessariis abundaret. » Addit et paulo post, consilium Constantini parentis fuisse, ut eum ad suam Ecclesiam restitueret; sed et morte præoccupatus, quod animo conceperat, implere haud valuit.

14. Unus tantum Lucifer Calaritanus, libris illis, quos ad Constantinum Augustum pro Athanasio scripsit, culpam omnem in Constantinum rejicit, et quidem injuste, utpote quæ ab eo longe longius abhorruerit : nam ait [3] : « Quod enim propter fidem quam semper tenuit Ecclesia, et tenet, quod eam damnare noluerit, missus fuerit ad exilium, quia videlicet noluerit esse arianus; idcirco namque Athanasium perosum habitum a patre tuo, non te fugit, quandoquidem et tu in ea eum digneris persequi causa, in qua fuerit et tuus pater persecutus. » Hæc ille, sed injuria sane, quod et abhorret penitus a veritate : siquidem nec ipsemet Athanasius, neque defensores ejus episcopi qui convenerant ad Synodum Alexandrinam, et alii plures ejusdem propugnatores innocentiæ, quicquam ejusmodi in Constantinum objiciunt; sed tantum, quod deceptus fraudulentis Eusebianorum commentis, exilii sententiam in Athanasium tulerit : id quidem rei gestæ series cum ex ejusdem Athanasii scriptis, tum etiam ex Synodali epistola Concilii Alexandrini collecta (ut omittamus alios testes adducere) patenti veritate declarat. Porro rerum tunc gestarum prorsus ignarus ille; quod scisset, Constantinum Eusebianorum persuasione, itidemque Arianorum, Athanasium in exilium in Gallias amandasse; credidit omnino id factum, quod Constantinus transisset ad arianam hæresin : idque in eum, inconsulte nimis, declamare non destitit : hocque ipsum Constantium profiteri faciens, personam inducit, cum ait [1] : « Nisi pater meus beneficisset, conferre se ad Arianos, non ejus filii regnaremus. » Hæc et alia ipse multa id genus, sed plane falsa, quæ omni probationis genere refellantur : at de fide recta Constantini paulo inferius iterum pluribus.

15. Cæterum non quantum voluerunt, licuit Eusebianis. Cum enim viderent Athanasium in exilium missum, et Alexandrinam Ecclesiam scirent destitutam esse pastore, sollicite et ad hoc Constantinum impellere sategerunt, ut alium in locum Athanasii eidem Ecclesiæ ordinatum episcopum mitteret : sed restitit ille, nec cessit eorum libidini : quod idem ipse Athanasius tradit in loco superius citato epistolæ ad Solitarios, cum subdit [2] : « Sed tamen illi quidem non persuasum est ab Eusebianis, ut in Athanasii locum episcopum, quem ipsi postulabant, submitteret : imo eos, qui id moliebantur, compressit, et eam rem ipsam conantes gravibus minis deterruit. » Hæc ipse : ex quibus plane intelligi potest, Constantinum non fuisse penitus animo ab Athanasio aversum, ac proinde neque a fide catholica alienum.

16. Rursus vero de eodem Constantino in fraudem ab Arianis allecto, hæc ad ejus excusationem haud incongrue Theodoretus affert [3] : « Nemini, inquit, certe mirum videri debet, quod imperator in fraudem illectus tam illustres viros solum vertere coegit. Nam fidem adhibuit episcopis, qui occultare studebant veritatem, illustrem quamdam vitæ speciem præ se ferentes, qua imperatorem dolo deluserunt. Neque sane eos fugit, qui sunt in sacris litteris eruditi, Davidem prophetam revera deceptum fuisse : quem non pontifex, sed verna et verbero (Sibam dico, qui falsum crimen contra Miphiboseth detulit ad regem, illiusque agrum suum ita reddidit) veteratorie circumvenit [4]. Atque ista quidem dico, non quo Prophetam insimulem, sed quo pro imperatore respondeam, ostendamque humanæ naturæ imbecillitatem; et doceam simul non solis accusatoribus credendum, quamvis digni videantur quibus sit habenda fides, sed alteram aurem integram servandam reo. » Hæc Theodoretus.

17. Cum autem de rebus Constantinopoli gestis esset perlatum nuntium Alexandriam et in totam Ægyptum, atque id quoque monachi percepissent : quid tunc Alexandrini et monachorum princeps Antonius egerint, Sozomenus docet his verbis [5] : « Cum populus Alexandrinus continenter vociferaretur, et precibus Deum sollicitaret pro Athanasii reditu, et magnus ille Antonius monachus de eo persæpe ad imperatorem scriberet, obsecraretque eum, ut Meletianorum sententiæ minime assentiretur, sed eorum criminationes calumniarum loco duceret : imperator tamen neutiquam suaderi potuit, sed scripsit ad Alexandrinos litteras, eisque criminis loco pertina-

[1] Athan. ad Solitar. — [2] Apud Athan. Apolog. II. — [3] Lucif. pro sancto Athan. lib. I.

[1] Lucif. pro sancto Athan. lib. I. — [2] Athan. epist. ad Solitar. — [3] Theod. lib. I. c. 33. — [4] 2. Reg. 16. et 19. — [5] Sozom. lib. II. cap. 29.

ciam et turbulentum animorum motum objectavit: deditque etiam mandatum clericis et sanctis virginibus, ut quiete se gererent: quin etiam constanter asseruit, se neque destiturum de sententia, neque Athanasium, utpote seditiosum et judicio ecclesiastico condemnatum, revocaturum. Rescripsit præterea Antonio, se non posse sententiam Concilii contemnere. Nam et si pauci vel ad odium vel ad gratiam judicare solent, tamen non esse probabile, ut tanta illustrium et spectatorum episcoporum multitudo in simili errore versaretur. Athanasium autem contumeliosum esse, arrogantem, dissidii et seditionis auctorem. Etenim qui erant animo ab Athanasio abalienato, hæc vitia potissimum ei falso objecerant; propterea quod satis certo sciebant, imperatorem ejus generis homines supra modum detestari.

18. « Porro cum accepisset imperator Ecclesiam (Alexandrinam scilicet) in duas partes diremptam, atque alteram Athanasium, Joannem alteram cum admiratione colere: iniquo animo tulit, et Joannem mulctavit exilio: hic Joannes Meletii successor fuit, jussusque a Concilio Tyri habito Ecclesiæ communicare, et ut tum ipse, tum omnes ejusdem cum eo sententiæ fautores, honores suos in clero capesserent. At quamvis istud, nempe de exilio Joannis, minime ex sententia adversariorum Athanasii evenerit, tamen factum est. Verum decreta episcoporum Tyri congregatorum nihil omnino Joanni profuere: nam imperator neque precibus, neque ullo postulationis genere induci poterat, ut benevolo erga eum animo esset, quem suspicaretur multitudines populi christiani ad tumultum et discordiam excitaturum. » Hactenus Sozomenus.

19. At non Athanasium tantum, sed et illi communione inhærentes Ægypti episcopos e sedibus suis expulsos esse et exulare jussos, ipsimet testantur epistola Synodali ex Concilio Alexandrino, celebrato post reditum ab exilio, in qua hæc leguntur[1]: « Cur, inquiunt, qui alios calamitates miserorum lacrymis prosequi oportere docent, ne ab exilio quidem nostro se quieti tradunt? Publica enim omnium episcoporum profligatio ex suis sedibus exterminatioque facta est; qui ut nos antea pro exulibus habuerunt, ita nunc cum Athanasio patriæ redditi, pro superioribus doloribus, lacrymisque quibus ejus vicem miserabamur, maximam vicissim hilaritatem et gaudium recepimus. » Isthæc ipsi, qui ea passi sunt. Eusebiani enim sicut in Athanasium, ita pariter in alios illi communicantes Ægypti episcopos visi sunt damnationis sententiam irrogasse, et ut consortes criminum cum Athanasio, ab imperatore, ut in exilium pellerentur, itidem petiisse.

20. Cæterum, quod rursum ad Constantinum pertinet, dicere æquum est, de damnatione episcoporum, ipsum excusando, illud sibi videri potuisse jure prætexere, quod non ipse damnarit episcopos, sed a Concilio prædamnatos jusserit exilio solum vertere; utpote qui optime sciret, non esse imperatorum in episcopos ferre sententiam, sed tantum a Concilio ante latam executioni mandare. In Joannem vero schismaticum et Nicænorum decretorum contemptorem ex Athanasii sententia jure agere visus est; idque præstitit, ut aliqua ex parte leniret Catholicæ Ecclesiæ mœrorem, cum adversarium Athanasii pari cum illo pœna mulctavit; existimans hac via Ecclesiarum paci consultum fore, si ambo, quorum causa videbantur esse turbatæ, simili sententia exilii perculsi, sic e medio tollerentur. Verum quod ad Athanasium spectat, æquiorem se postea erga eum exhibuit Constantinus, qui sequenti anno, quo et obiit, Athanasium Alexandriam revocare in animum induxit; fecissetque, si vita comite licuisset; id quidem de restituendo eo ab exilio, cum litteræ Constantini Junioris suo loco recitandæ, tum ipsius Athanasii testificatio manifeste confirmant; ait enim ipse[1]: « Quamvis tum religiosissimus imperator Constantinus curam egerit, ut pacifice in patriam et ad bonam Ecclesiam deduceremur, et in primis rationem concordiæ populorum habuerit, » etc.

21. Treviros ad destinatum exilii locum cum tandem Athanasius pervenisset, nequaquam, ut exulem sententia imperatoris affectum eumdem populus christianus excepit; sed ut egregium fidei athletam, qui semper adversus Arii impietatem strenue pugnasset, atque ejus causa ab Eusebianis innumeras insidias passus, denique exilium subiens, clarissimus confessor effectus esset. Talis est virtutis summa potentia, ut quo magis videtur esse depressa atque compressa, eo lucidiore fulgore coruscet. Suscepit illum Treviris sanctus Maximinus ejus civitatis episcopus, et ipse sincera fide præclarus, et gloria sanctitatis illustris, de quo hæc sanctus Hieronymus[2]: « Maximinus Trevirorum episcopus clarus habetur; a quo Athanasius Alexandriæ episcopus, cum a Constantino quæreretur ad pœnam, honorifice susceptus est. » Isthæc ipse; sed perperam interpretatus est ea verba Lupus auctor, qui res gestas Maximini contexuit, dum existimavit tunc Treviros Athanasium concessisse, cum fuga lapsus a Constantio imperatore Constantini filio ad pœnas expeteretur; cum ex iis quæ dicta sunt superius, luce clarius appareat, adventum ejus Treviros contigisse, cum exulare jussus est a Constantino; eamque civitatem non fuisse Athanasii latebras, sed exilium. Sicut pariter reperitur hallucinatus Ruffinus, dum Athanasii absconsionem, cum sex annis delituit, statim post Concilium Tyrium evenisse putavit[3]. At observatione quidem digna res est, Athanasii exilium haudquaquam impunitum a Deo esse relictum; imperium siquidem hactenus felicissimum, invasione Persarum cœptum est perturbari; et imperator ipse, cui Eusebius jam quadricennalia fuerat illa oratione auguratus, sequenti anno ex hac vita subtractus est; quantumlibet videri posset penes homines excusatus.

[1] Apud Athan. Apolog. II.

[1] Athan. or. I. contra Arian. — [2] Hier. in Chron. — [3] Ruffin. l. I. c. 18.

22. Ariani autem, sublato jam de medio Athanasio, Arii adversario acerbissimo, agunt apud Constantinum de restitutione ejusdem Arii Alexandriam: id non ipse tantum Athanasius [1], sed et Socrates [2] atque etiam Sozomenus [3] testantur. Porro Arius tum Eusebianorum, tum etiam imperatoris litteris communitus, non est receptus ab Alexandrinis, ut Socrates narrat his verbis: « Dum hæc geruntur, trigesimus annus regni Constantini ad exitum venit. Arius cum suis Alexandriam reversus, eam civitatem universam de integro in magnas turbas conjecit. Populus Alexandrinus acerbe et graviter tulit, tum quod Arius cum suis redierat, tum quod significatum erat Athanasium suum episcopum in exilium ejectum esse. Ubi autem imperator acceperat de perversa Arii mente et instituto; eum denuo Constantinopolim accersiri jubet, rationem de tumultu et seditione, quam concitare aggressus erat, redditurum. » Quid autem actum sit, cum Arius Alexandria Constantinopolim reversus est, dicemus inferius; nunc vero, quæ læta tunc evenisse Eusebius tradit, his attexamus.

23. *De Constantini filiis.* — « Confecto igitur, inquit [4], trigesimo imperii anno, quoniam jam multo ante grandiorem natu filium in matrimonio collocasset, secundo filio suo, nempe Constantio, nuptias apparabat, in quibus omnium lætitia celebrata fuere convivia, cum ipse imperator sponsum filium manu deduceret, conviviumque splendide et magnifice instrueret; cumque separatim virorum cœtus, separatim mulierum choros, præterea universos populos et civitates satis large et prolixe muneribus afficeret.» Juncta est Constantio matrimonio Eusebia, quæ, inquit Zozimus [5], « summa præstabat eruditione, supraque muliebrem sexum prudens erat. » Fuit tamen sterilis, et aliarum partui insidiatrix (ut tradit Ammianus [6]), et invida: sed, quod deterius est, ariano infecta contagio.

24. Verum ad Eusebium. « Eodem, inquit, fere tempore aderant ab Indis Orientalibus legati, qui dona imperatori afferebant, in quibus erant omnia prope clarissimarum et pretiosissimarum gemmarum genera, animantia etiam tota natura ab hisce nostris discrepantia: quæ omnia ad imperatorem deferebant, ut significarent ejus imperium usque ad ultimam oceani oram pertinere; principesque Indorum, picturarum et statuarum muneribus declarare, se illum summa cum potestate omnium imperatorem et regem agnoscere et profiteri. Ita accidit, ut ei primum ad imperium venienti, initio Britanni ad ultimas fere Occidentalis solis oras oceano cincti parerent, nunc vero postremum Indi in extremis Orientis partibus siti.

25. « Ut vero ultimis orbis terrarum finibus victorias suas terminasset, universum imperii statum tribus suis filiis partitus est, quod tanquam hæreditatem paternam pius pater carissimis liberis assignabat: cum avitam sortem grandiori natu filio Constantino; Orientis partes huic, nempe Constantio, natu proximo; quod vero inter hæc medium interjacebat, tertio filio, Constanti nimirum, tribueret. Sed cum vellet hanc eis fortunam feliciter cedere, et ex animorum salute esse; pietatis etiam in eis semina sparsit, cum suis divinis præceptionibus tum magistrorum diligentia, quos omnibus virtutibus insignes eis præfecerat: quemadmodum etiam et in aliis disciplinis eos adsciverat, qui essent in suo genere consummatissimi: nam alii eos bellicis disciplinis exercebant, alii præceptis de Republica imbuebant, alii legum peritos efficiebant. Jam apparatus et splendor singulis regius tributus est, armati, satellites, stipatores, et omnis generis ac ordinis milites, tum horum antesignani, manipulares, duces, ordinum præfecti, quorum ipse pater et rei militaris usum et constantem erga ipsos benevolentiam expertus esset.

26. « Igitur dum jam Cæsares essent, sed ætate adhuc tenera, dabantur eis, quorum et ope et opera publicas res administrabant. Sed ad virilem ætatem maturescentibus, paterna institutio satis erat, qui præsentes eos ad paterna studia extimulavit, et ad imitandam pietatem ejus instituit: absentes autem regiis litteris compellans, salutaria præcepta tradidit. In quibus istud maximum et præcipuum fuit, ut Dei, qui rerum omnium Dominus est, cognitionem et sanctam erga illum religionem omnibus opibus atque adeo ipsi regno anteponerent. Jam aliquando liberum eis fecit, ut per se aliquid ad Reipublicæ utilitatem gererent: in primis vero hortabatur, ut summa cura afficerentur erga Ecclesiam Dei; præcipiebatque, ut plane et sine fuco christiani essent. Atque eos quidem pater sic instituebat. Cæterum hi maturo judicio sensuque præditi cum essent, non jam ejus admonitionibus, sed sua ipsorum diligentia nixi, patris exhortationes longe superabant, mentes semper ad pietatem intentas habentes, et Ecclesiæ ritus in ipso palatio cum suis omnibus observantes. Sed illud quoque paterna cura sollicitudoque providit, ut tum filiis suis contubernales adhiberentur hi, qui vera religione pietateque pollerent; tum magistratuum primores, quorum fidei rerum publicarum cura delegata foret, ejusdem generis essent omnes. » Hactenus de his Eusebius.

27. Quod vero dicatur [1], iisdem Constantini tricennalibus Delmatium ab eo creatum esse Cæsarem: filius hic erat Delmatii Constantini fratris; verum nec quicquam tale apud Eusebium legitur, qui de tribus tantum Cæsaribus meminit: nam in oratione de laudibus Constantini, cum de tribus Cæsaribus agit, quolibet ipsorum interstitio decem annorum creato, mox addit: « Nunc vero si imperium ad ejus annum quadragesimum propagetur, ut Dei nutu temporis spatium crescit, sic numerosa sobole imperium erit amplificatum, Cæsarumque declaratione

[1] Athan. de Synod. — [2] Socrat lib. I. c. 25. — [3] Sozom. lib. II. c. 28. — [4] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 49. 50. 51. — [5] Zozim. lib. III. — [6] Ammian. lib. XVI.

[1] Hier. in Chronico.

prophetarum vaticinationes expletæ, quæ jampridem et olim sic palam prædicabant. » Hæc Eusebius, more suo ex divinis quoque Scripturis comparans sibi adulandi materiam : sed (ut diximus) extitit plane falsus vates, dum cui auguratur annum imperii quadragesimum, anno sequenti ex hac vita sublatus est. Cæterum, quod ad Delmatium spectat, Eusebii de eo silentium (quod Victor et Eutropius dicunt), creato Cæsare, me in suspicionem adduxit, ut aliquando existimarim errore factum, ut loco censoris dictus sit Cæsar. Censorem quidem fuisse a Constantino creatum, ejusdem imperatoris rescriptum ad eum datum, atque superius recitatum, quo demandata est illi accusationum cognitio in Athanasium objectarum, fidem facit. Inter tot Cæsares alium addere fratris filium, haud satis persuasibile videri posset : siquidem si fratrum filiorum habenda ratio fuisset, erant duo alii ex Constantio fratre geniti Gallus et Julianus, quos optima disciplina tradidit imbuendos. Verum cum fere omnes de dignitate Cæsaris Delmatio collata affirment, et nummi id ipsum habeant, sic conciliandi hi sunt cum Eusebio, nimirum ut tres tantum in successione at ue administratione imperii creati Cæsares fuerint, Constantinus filius, atque ejus fratres Constantius et Constans, Delmatius vero titulo tenus eam dignitatem fuerit consecutus, sicut et pater ejus et patruus; idque ex sententia Zozimi, dum ait [1] : « Erant et imperii quodammodo participes Delmatius a Constantino Cæsar dictus, et Constantius ejus frater, et Annibaltianus, qui purpurea et aureis ornata limbis veste utebantur, dignitatem nobilissimatus (ut vocant) ab ipso Constantino propter agnationis reverentiam consecuti. » Hucusque Zozimus; ex quo et illud considerandum, potuisse in Constantini rescriptum irrepsisse mendum, ut Delmatius loco Cæsaris censor habeatur inscriptus.

28. Quod vero in prima editione hunc ipsum Delmatium modo Annibalfiani, modo autem Delmatii diximus fuisse filium, ne putes ex inconstantia vel lapsu memoriæ accidisse, sed factum scias ex sententia rei antiquariæ peritissimorum. Panvinus [2] enim et Adolphus [3] existimasse visi sunt unum eumdemque esse Annibaltianum cum Delmatio, dictumque Annibaltianum Delmatium patrem Delmatii Cæsaris; idemque sensisse apparet Zonaram [4], dum nulla de Delmatio habita mentione, Annibaltianum dicit fuisse filium Constantii Senioris; sed et Cedrenus [5] id ipsum existimavit, nempe unum eumdemque Delmatium cum Anniballiano, ipsumque patrem Delmatii Cæsaris. Ex horum, inquam, sententia, Delmatius Cæsar modo Annibaltiani, modo vero Delmatii dictus est filius. Cæterum ex auctoritate Zozimi [6] distinctos inter se videas Delmatium et Annibaltianum : id ipsum præstant Acta Artemii [7] martyris; quibus si assentiendum putas, tunc dicendum, Delmatium Cæsarem non Annibaltiani, sed Delmatii fratris ejus fuisse filium; tum ex nomine id argumentari licet; tum etiam, quod Victor, cum ait, Delmatium filium fratris Constantini Cæsarem fuisse consanguineum Annibaltiani, patruum potius significat, quam patrem. Corrigendi sunt autem illi qui confundunt patrem Delmatium cum Delmatio filio, ob idque putarunt, qui traditur creatus Cæsar a Constantino fuisse Delmatium fratrem Constantini (ut Zozimus), et non fratris filium; cum expresse constet auctoritate Hieronymi [1], Victoris [2], et Orosii [3], Delmatium Juniorem, nempe filium fratris Constantini, creatum fuisse Cæsarem. At de his satis.

29. *Conventus episcoporum Hierosolymitanus in causa Marcelli.* — Nunc vero ad res ecclesiasticas redeamus. Substiterunt Eusebiani Constantinopoli, Arium expectantes, quem imperator Constantinus cum non receptum audisset ab Alexandrinis eam ob causam, quod a fide catholica alienus esset, ad explorandam rursus ejus fidem, Constantinopolim acciverat; ubi propinquorum episcoporum conventus collectus erat, ex maxima tamen eorum parte qui Eusebianis studebant. Hujus autem cogendi Concilii fuit illis causa Marcellus Ancyræ episcopus. Meminit ejusdem conventus Ruffinus [4] quoque, licet ordine præpostero, dum nulla penitus habita temporis ratione, ante Athanasii episcopatum ponit; ait enim : « Arium nequicquam apud Alexandriam commorantem venire facit imperator, et imperialibus edictis Concilium denuo Constantinopolim convocari; quo convenere illi maxime qui Arium atque Eusebium sectabantur, quique sæpe cum Alexandro congressi, ut Arium susciperet. » Constat quidem ex iis quæ dicenda sunt, ejusmodi Concilium Constantinopoli celebratum fuisse statim post Concilium Hierosolymitanum, de quo superiore anno actum est. Ejusdem Synodi mentio habetur in Synodali Arianorum epistola, qui postea sub Basilio ejus civitatis episcopo Ancyræ convenerunt (recitat eam S. Epiphanius [5]), habitaque dicitur propter Marcellum. Hunc quidem senserant Ariani in Nicæno Concilio Ario acerbissimum adversarium, ut testatur Julius papa in epistola ad Arianos, quam S. Athanasius in secunda sua Apologia intexuit; in ea enim hæc leguntur [6] : « Quinam igitur sunt qui Synodum vituperant (nempe Nicænam), et trecentorum Patrum calculos pro nihilo habent, et impietatem pietati anteponunt, nisi Ariani ab omnibus ubique episcopis condemnati et abdicati? Athanasius contra et Marcellus episcopi plurimos habent, qui verbis scriptisque suis eorum innocentiam tuentur. Marcelli enim fides confessioque Nicææ spectata est, cum Arianis contradiceret : ibidem quoque Athanasii sinceritas in tuenda fide spectata fuit. » Hæc ibi.

30. Cum igitur hos duos sibi infensissimos esse

[1] Zozim. lib. II. — [2] Panv. Rom. Prin. lib. 1. idqu. tertium et comment. Fast. in consulatu Delmatii. — [3] Adolph. lib. Numism. iterum. — [4] Zonar. Annal. tom. II. ad finem. — [5] Cedren. in Constantio Chloro. — [6] Zoz. lib. II. — [7] Apud Metaph. die 20 Oct. habet Sur. tom. V.

[1] Hier. in Chron. — [2] Victor epitom. — [3] Oros. lib. VII. c. 28. — [4] Ruffin. lib. I. c. 12. — [5] Epiph. hæresi LXXIII. — [6] Apud Athanas. Apolog. II.

sensissent Eusebiani, in utrumque potissimum jacula direxerunt; quorum altero, Athanasio scilicet, jam in exilium pulso, ut Marcellus modo eadem percellatur sententia, viribus omnibus collaborant. Accesserat recens in Marcello causa, quam illi oblatam sponte arripuere; nimirum quod ad encænia vocatus Hierosolymam, cum Eusebianis communicare noluerit, sed inde recesserit; vel quod alii tradunt, accedere noluerit, affectis hunc in modum injuria Eusebianis, qui rem ad imperatorem detulere, cujus auctoritate Constantinopolim causam dicturus coram Synodo convocatur; scilicet ex scriptis quibusdam ejusdem Marcelli ansam sumentes eum ut hæreticum condemnandi; de his enim sic Sozomenus [1]: « Hos (nempe Eusebianos), inquit, ei graviter succensuisse, quod neque in Concilio Tyri urbis Phœniciæ habito ipsorum decretis consentiret, neque Hierosolymis de Ario in Ecclesiam admittendo concederet, neque consecrationi magni templi ibi a Constantino ædificati interesse vellet; idque non alia de causa, quam ut ipsorum vitaret communionem. Denique scripsere isti ad imperatorem, hæcque ad calumniam probandam ei detulere, quod ipsum quoque Marcellus ideo contumelia affecerit, quod dedignatus esset consecrationem templi Hierosolymis extructi sua præsentia honorare. » Hæc in Marcellum primo objecta sunt, aliaque rursum addita, sed per calumniam ex ejusdem Marcelli scriptis comparata, de qua mox idem subdit Sozomenus :

31. « Causa autem cur Marcellus accusatus sit, fuit Asterius quidam sophista Cappadociæ, qui cum libros de Christiana religione opinioni Arii consentientes scripsisset, per oppida circumcursare, eosque episcopis demonstrare cœpit. Conciliis denique ubique convocatis interfuit. Cui Marcellus contradicens, in opinionem Pauli Samosateni, seu sponte, seu imprudens, nescio, delapsus est. Verum postea cum in Concilio Sardicensi ratione ostendisset, se haudquaquam ita sensisse, ad episcopatum denuo restitutus est. » Hactenus Sozomenus; quæ quidem ut apertius intelligantur, præter illa quæ de Asterio a nobis ex Athanasio dicta sunt, quæ de eodem habet Socrates, ac de Marcello calumniam passo de errore Pauli Samosateni, hic reddamus [2] :

32. « Episcopi, inquit, qui id temporis Constantinopoli congregati erant, Marcellum etiam episcopum Ancyræ urbis, quæ est in Galatia, tali de causa episcopatu abdicarunt. Asterius quidam, qui in Cappadocia litteras humaniores docuisset, illis relictis, Christi fidem profiteri cœpit, et libros scribere aggressus est, qui ad hodiernum usque diem hominum habentur in manibus; illorum autem testimoniis Arii dogma confirmatur, Christum videlicet eodem modo virtutem Dei esse, sicut apud Moysen dicitur, locustam et bruchum virtutem Dei esse, et alia his similia. Assidue cum episcopis, illisque potissimum, a quibus Arii opinio minime rejecta erat, versabatur Asterius, atque adeo ad eorum conventus accedebat, magno desiderio flagrans ad episcopatum alicujus civitatis arrependi. Cæterum quoniam tempore persecutionis sacrificaverat idolis, ne ad sacerdotis quidem munus obeundum admissus est. Per urbes Syriæ undique vagatur; libros, quos confecerat, ostendit. Marcellus autem de his certior factus, dum Asterio ex adverso se opponere volebat, in contrarium errorem ipse dilapsus est; nam Christum, sicut Paulus Samosatenus, solum hominem esse non dubitavit asserere. » Hæc ipse.

33. At quomodo in tam profundum hæresis barathrum, oppugnans Asterium, potuit Marcellus esse delapsus, qui Nicænæ fidei erat propugnator acerrimus, et ob eam causam cum Arium, tum Eusebianos adeo immense detestabatur? Sed subdit Socrates : « Quæ cum episcopi Hierosolymis convocati intellexissent, Asterii nullam rationem duxerunt; quandoquidem in numerum sacerdotum non erat adscriptus : » perinde ac si errantes laici non essent ad rectam credendi normam sollicite reducendi : sed verior illa fuit causa, quod Asterius Arii favebat errori, cujus ipsi patrocinium suscepissent. Imo iidem ipsi Eusebiani, quod sibi non liceret palam Arii hæresin promulgare ac propugnare, ejusmodi laicum hominem quocumque vagantem constituerunt hæresis præconem atque patronum; hinc sanctus Athanasius ait [1] : « Inde nimirum est quod Asterium immolatorem dæmoniorum et sophistam impietatis antesignanum faciunt, ut nihil parcat contra Dominum loqui, aut simpliciores eloquentia seducere. Verum ignorant stolidi id sese in suam noxam facere; fœtor enim victimarum idolis cæsarum in antesignano suo, istam hæresin Christo hostilem et perduellem esse, evidentius demonstrat. » Hæc de Asterio Athanasius. At subdit Socrates [2] : « Sed a Marcello, utpote sacris initiato, libri ab eo conscripti rationem poposcerunt. »

34. Quæ autem his addit Socrates, ex falsis Arianorum Actis mutuatus creditur, cum ait : « Ut primum compererant eamdem cum Paulo Samosateno opinionem tueri, præceperunt ut mutaret sententiam. Ille ad pudendum inductus, librum se combusturum promittit; ubi vero Concilium cum festinatione dimissum erat (imperator enim episcopos Constantinopolim accersiverat), tandem de Marcelli causa Constantinopoli coram Eusebio et aliis episcopis, qui cum eo erant, denuo disceptatum est. Simulatque vero Marcellus recusaverat, sicut antea erat pollicitus, librum illum tam inconsiderate scriptum comburere; episcopi, qui aderant, eum de gradu episcopatus dejiciunt; Basilium ejus loco Ancyram mittunt. Quin etiam librum illius Eusebius tribus libris confutat. » At hæc Marcello falso fuisse adscripta ab Arianis, tum Julius Romanus pontifex, tum etiam Synodus Sardicensis, Acta Marcelli diligenter examinantes, intellexerunt; unde et Socrates subdit : « Marcellus postea in Concilio Sardicensi, cum librum a se editum neutiquam intellectum

[1] Soz. lib. II. c. 31. — [2] Socr. lib. I. c. 24.

[1] Athan. de Synod. — [2] Socr. lib. I. c. 24.

esse, et ob eam causam se in suspicionem vocatum, quod cum Paulo Samosateno sentiret, episcopatum recuperavit : sed quid nos de isto auguremur, dicemus suo loco. » Hucusque Socrates.

35. Verum et de Marcelli exilio et calumnia ab Eusebianis adversus eum conflata, hæc Athanasius [1] : « De Marcello autem episcopo Galatiæ supervacuum fuerit fortasse mentionem facere; cum nulli non constet, Eusebianos ab eo de hæresi reprehensos, hæreseos recriminationem pro talione illi vicissim impegisse, senemque hominem in exilium ejecisse. Ille autem Romam profectus, sese innocentem docuit, et, ut jussus ab illis fuerat, scripto suam fidem, quam Sardica Synodus amplexa est, edidit. » Hucusque ex Athanasio. Sic igitur cucurrit fama Marcelli Ancyrani usque ad tempora Julii et Sardicensis Concilii ; quomodo autem postea mutatæ fuerint vices ejus, et iterum suspectus sit redditus et accusatus Sabellianismi, suo loco dicemus; atque etiam de infelicissimo Asterio, qui, vindice Dei ira, precibus Juliani anachoretæ extinctus est, suo pariter loco agemus.

36. Cæterum quod non Athanasio tantum atque Marcello, sed et aliis episcopis fuerunt exilia irrogata ab Eusebianis contra jus fasque, more prædonum, non expectata sententia Sedis Apostolicæ, Julius papa alia occasione postea jure conquestus est ad eosdem Arianos alia ex causa scribens; quæ hic intexere, quod eadem causa et de iisdem quoque personis vertatur, dignum existimamus. Ait [2] ergo de iisdem denuo a sedibus suis abreptis : « O dilecti, non jam ulterius Ecclesiæ judicia secundum Evangelium, sed vel ad exilium, vel ad mortem instituuntur. Nam si, ut dicitis, omnino in culpa fuerunt, oportuit secundum canonem, et non isto modo judicium fieri; oportuit scribere omnibus nobis, ut ita ab omnibus, quod justum esset, decerneretur. Episcopi enim erant, et non vulgaris Ecclesiæ, qui ista patiebantur, sed quam ipsi Apostoli sua ope ad fidem instruxerunt. Cur igitur et in primis de Alexandrina civitate nihil nobis scribere voluistis? An ignari estis hanc consuetudinem esse, ut primum nobis scribatur; ut hinc, quod justum est, definiri possit? » Hæc Julius papa.

37. Quod vero Constantinus imperator non Athanasium tantum et alios ei conjunctos communicatione Ægypti episcopos (ut vidimus), sed et Marcellum Ancyranum episcopum, tunc magni nominis virum, lata in eum ab Eusebianis sententia, exulare jusserit; plane accidit, ut apud nonnullos ejusdem Constantini optima fama catholici nominis periclitaretur ; hinc de eo illud Severi [3] : « Imperator etiam depravatur; dumque sibi religionis officium videtur implere, vim persecutionis exercuit; actique in exilium episcopi, sævitum in clericos, animadversum in laicos, qui se ab Arianorum communione secreverunt. » Hæc ipse. Et Ruffinus [4], post condemnatum ab Eusebianis Athanasium : « Et gesta, inquit, in hunc modum ficta per orbem terræ mittentes, ad sceleris sui consensum, imperatore cogente, cæteros episcopos pepulerunt. » Lucifer Calaritanus sæpius (quod diximus, dum de exilio Athanasii sermonem habuimus) arianæ hæreseos Constantinum insimulat. Sed et apud Hieronymi Chronicon [1] pariter legitur in obitu Constantini, ipsum in dogma arianum declinasse.

38. *Constantini fides catholica defenditur.* — At (pace horum omnium dictum sit) longe a rerum gestarum certa explorataque scientia aberrarunt : hi enim ob id, quod Constantinus ex Eusebianorum sententia cum Athanasium, tum Marcellum, Nicænæ fidei defensores acerrimos, exilio condemnarit, et Arium atque Arianos æque restituendos esse scripserit, quodque (si quis tamen his fidem adhibuit) voluerit in extremo vitæ articulo constitutus ab Eusebio Nicomediensi baptizari; his, inquam, complures persuasi, putarunt Constantinum in Arianorum hæresim lapsum esse. At licet ea quæ a nobis dicta sunt superius, cum egimus de Constantini baptismo, vel quæ paulo ante, cum de Athanasii exilio actum est, satis esse possint ad refellendam falsam illorum opinionem, qui existimarunt ipsum Constantinum a fide catholica ad arianam hæresin defecisse ; tamen, quod res magni momenti agatur, alia his, quæ diximus, addere, ad probandam ac plane demonstrandam ejusdem imperatoris catholicam fidem integram, haud putamus esse supervacaneum, imo maxime necessarium; ne vel levissima saltem suspicio cujusvis animum pulset, quod non vulgares auctores aliter sensisse conspexerimus.

39. Hæc igitur ut cunctis reddantur perspicua, illud in primis intelligendum est, Eusebianos, usque dum vixit Constantinus, cui semel subscripsissent, Nicænæ fidei professores forinsecus præ se tulisse ; et si quod bellum Catholicis intulerunt, nequaquam ut Ariani, at potius ut bonorum morum vindices præstiterunt, sed et ecclesiasticæ disciplinæ custodes, cum Athanasium damnaverunt ; vel cum damnantes Marcellum ob hæresin, se exhibuerunt fidei catholicæ acerrimos defensores. Quibus persuasus Constantinus, cum illis iisdem in rebus favit, sibi visus est tum catholicæ fidei, tum etiam ecclesiasticis institutis integre conservandis religioso officio præsto fuisse : de quo et illud evidens ac plane apertissimum specimen edidit, dum (quod fusius dicetur paulo inferius) haud assensit in Catholicam Ecclesiam esse Arium admittendum, nisi juratum, et abdicata penitus sua hæresi, ex animo professum fidem catholicam, quam et ab eodem exegit scripto editam.

40. Rursum vero, quod commendat fidem Constantini, illud plane est, quod, quousque ipse vixit, Eusebiani nequicquam adversus Nicænæ fidei regulam mutire saltem ausi sunt; quod quidem Athanasii testificatione certum redditur et exploratum,

[1] Athan. epist. ad Solitar. — [2] Apud Athanas. Apolog. II. — [3] Sever. lib. II. — [4] Ruffin., lib. I. c. 17. in fine.

[1] Hieron. in Chron. an. 31 Constantini.

dum in libro de Synodis id ab eis cœptum agi tradit in Concilio Antiocheno, cum illic convenerunt episcopi sub Constantio imperatore, occasione dedicationis ejusdem civitatis augustissimi templi; ubi præter illam fidei regulam, Nicææ a Patribus traditam, aliam constituerunt; sed ita tamen, ut haudquaquam se Arium sequi contestarentur publicis scriptis litteris, quas ibidem ipse Athanasius recitat, cum sic in eis præfati sunt [1] : « Nos certe Arii acoluthi, id est, sectatores non sumus; nec, cum simus episcopalis ordinis, presbyterum sequimur, neque aliam fidem præterquam ab initio traditam recipimus, » etc. Sed etsi (quod vult Sozomenus) aliquam interpretationem fidei Nicænæ Symbolo, eodem tempore, cum Marcelli causa ageretur, addiderunt; verbum tamen illud CONSUBSTANTIALITATIS, in quo tota vis erat et robur catholicæ sententiæ, quoad vixit Constantinus, quem scirent, acerrimum Nicænæ fidei professorem et defensorem, a Synodi Nicænæ Symbolo nequaquam demere tentaverunt; testatur id quidem Sozomenus cum ait [2] :

41. « Sub idem tempus Eusebius episcopus Nicomediæ, et Theognis Nicææ episcopus, scriptis cœperunt formulam fidei a Nicæno Concilio editam innovare : ac tametsi non auderent palam denegare Filium Patri consubstantialem esse (pro certo enim sciebant imperatorem ita sentire), aliam tamen formulam composuerunt; verbaque fidei in Concilio Nicæno editæ ab episcopis Orientis, interpretationibus quibusdam additis, recepta esse, omnibus indicarunt. Quæ quidem formula et sensus ejusdem effecerunt, ut superior controversia in disceptationem rursus vocaretur; et cum jam videretur sedata esse, de integro agitaretur. » Hæc Sozomenus. Verum illa de nova ab eis excogitata fidei formula, non sub Constantino facta esse, sed sub Constantio in Synodo Antiochena; quæ suo loco dicturi sumus, manifestius declarabunt. Adeo igitur, vivente Constantino, Eusebiani abhorrere præ se ferebant ab ariana hæresi, ut nec ipso defuncto, sub Constantio eorum licet patrono, auderent, cum tamen impii essent, se Arianos publice profiteri. Si ergo Eusebiani ipsi, regnante Constantino, et diu postea sub Constantio, se Arii sectatores esse, nec dici, nec velle videri passi sunt; quomodo ipsum Constantinum in arianam hæresim ab his seductum fuisse dixerimus? Tantum itaque abest, ut Constantinus ab his deceptus potuerit lapsus esse in hæresin arianam, ut nec ipsi qui talia agerent Eusebiani, ipsum veriti, Arianos se esse voluerint demonstrare. Vim rationis expende, lector, quæ plus satis tibi videri poterit ad declarandam exploratam in omnibus fidem catholicam Constantini.

42. His consentiens accedit ipsius Athanasii testimonium, cum adversus ejus filium Constantium imperatorem agens, quod patris vestigia pietatis impressa non consectetur, sed ab hæreticis se patiatur seduci, conqueritur, ubi ait [3] : « Idem Constantinus ob sceleratam et Christo odiosam hæresin, nec quid juris sit, novit, et erga fratres se inofficiosum præbet, propter quam nec patris quidem sui voluntatem integre observari permittit; sed quod volupe est hæreticis, observat : quod autem illis grave est, ibi nequit patris sui reverentiam tueri. Siquidem pater ex calumnia Eusebianorum Athanasium in Gallias ad tempus amandavit, quo liber esset ab eorum crudelitate, qui illi per insidias imminebant : hoc enim a beato Constante ejus fratre post mortem patris scriptum fuit. » Et paulo post : « Quod si, inquit, pater ejus Arium sub oculos suos admisit, cum tamen cum perjurum ac proinde effusis visceribus disruptum jacere cognovisset, nulla benevolentia prosecutus est; sed eum, re cognita, damnatum et pro hæretico habuit. » Hactenus Athanasius.

43. Sed et Epiphanius [1], cum agit de eodem Constantio filio Constantini, hæc ait : « Constantius rex in aliis quidem omnibus mitis et bonus, veluti filius magni et perfecti Constantini pii, qui rectam fidem integre servavit; sed et ipse Constantius pius fuit et bonus juxta multos modos; verum in hoc solum, quod non secundum fidem parentis processit, deviavit, atque deliquit, non ex sui causa, sed ab his qui rationem reddituri sunt in die judicii, qui in apparentia quidem episcopi dicuntur, veram autem Dei fidem corrumpunt. » Quin etiam et de catholica fide Constantini testata ex Constantii impietate, certum deducimus argumentum ex S. Hilario, cum in eumdem Constantium acrius invectus sic ait [2] : « Audi hæreticæ damnationis publicum sensum, et intellige te divinæ religionis hostem et inimicum memoriis sanctorum, et paternæ pietatis hæredem rebellem, » etc. Id ipsum quoque magis exploratum redditur ex iis quæ ipse Athanasius post obitum Constantini Constantem filium adiens rogavit eum, et, ut vindex et custos esset paternæ fidei, hortatus est, cum de Arianorum insidiis apud ipsum conquestus est.

44. « Rem gestam Theodoretus sic narrat [3] : Athanasius vero ad Constantem accedens de factionis arianæ insidiis conqueri, bellum contra fidem catholicam excitatum lamentari; et tum patris, tum magni Concilii Nicæni, quod ille convocaverat, eum in memoriam reducere cœpit; quin etiam decreta Patrum, quibus ille una interfuerat, ab eo lege confirmata fuisse. Talia cum gemitu et lacrymis apud Constantem imperatorem elocutus, eum ad patrem æmulandum excitavit. Nam simulatque ista audivit, litteras scripsit ad fratrem, nempe Constantium, uti hæreditatem pietatis paternæ integram inviolatamque servaret. » Hæc Theodoretus : quibus omnibus luce clarior testata redditur fides catholica Constantini usque ad vitæ exitum illibate servata; unde universa Catholicorum posteritas, ipsaque publica Synodalia Acta, magno præconio ex fide catho-

[1] Apud Athan. de Synod. — [2] Soz. lib. II. c. 30. in fin. — [3] Athan. ad Solit.

[1] Epiph. hæresi LXIX. — [2] Hilar. ad Constantium lib. I. — [3] Theod. lib. II. c. 5.

lica potissimum comparato, consueverunt ipsum laudare, quod et superius dixisse meminimus.

45. *Miserrimus Arii finis.* — Sed jam cætera, quæ spectant ad dictum Constantinopolitanum Concilium, in causa Marcelli congregatum Constantinopoli, prosequamur. Arius ergo quem diximus ab Alexandrinis minime fuisse receptum, quod dicerent eadem illum tunc sentire de fide, quæ prius; et ob eam causam Constantini litteris vocatum Constantinopolim : cum eo venisset, num reverà, abjecta penitus antiqua perfidia, eadem cum cæteris orthodoxis crederet, magna diligentia ab eodem imperatore explorari jubetur; cum ille Eusebianorum consilio ad horam profiteri catholicam Nicænam fidem, in promptu habuit, quam suo chirographo scriptam atque subscriptione munitam obtulit Constantino. At quomodo ejus perfidiam atque perjurium ultus est Dominus, et quemadmodum cuncta ad ejus usque exitum se habuerint, ea tum ab Athanasio, tum etiam ab aliis ejusdem sæculi scriptoribus memoriæ commendata, hic describamus; quæ enim idem Athanasius acceperat a Macario presbytero, qui tunc præsens rei gestæ fuit, Constantinopoli existens, scribit ad Serapionem hæc rogantem. Putamus hunc illum fuisse Serapionem fama celebrem, Thmuis episcopum, de quo apud eumdem frequens mentio est : « De tertio, inquit [1], capite (nimirum de morte Arii) multa mecum perpendi; metuens, ne si id agerem, hominis morti insultare viderer. Verumtamen quia disputatio apud vos de hæresi habita in hanc quæstionem desiit, an communione celebrata cum Ecclesia, diem suum obierit Arius; ut quæstio de ejus morte dissolvatur, dicam quod res est, in pari numero collocans et rem gestam indicare, et contentiosos compescere. Persuadeo enim mihi, cognito mortis ejus miraculo, non ausuros esse qui prius dubii erant, rem denuo in dubium vocare, sitne ariana hæresis Deo odiosa, an non. »

46. Alibi quoque idem Athanasius pro concione disserens adversus Arianos, necessitate quadam, eadem imbutus christiana verecundia, sic præfatus est [2] : « Omnibus quidem hominibus communis vitæ exitus mors est, neque ulli defuncto tametsi inimico insultandum, cum incertum sit, num ante vesperam ipse quoque a morte sis apprehendendus; sed tamen exitus Arii, quia non vulgaris est, operæ pretium est, ut enarretur. » At quid mirum si hæc Athanasius, cum nec apud Gentiles quidem fas esset in defunctos obloqui? Vetus quidem proverbium erat, NON FAS MORTUIS, ex Homeri Odyssea acceptum, οὐχ ὁσίη φθιμένοισιν ; usurpat eamdem quoque parœmiam ex eodem auctore Cicero [3]; adeoque ea ore omnium versabatur, ut non licere putaretur in defunctum insultare, nec quidem si pessimus extitisset, ut Nero; unde et audita morte ipsius Neronis, Musonius ita ad Menecratem [4] : « Sed ne gloriemur : nam mortuis (ut aiunt) non decet conviciari. » Si isthæc philosophus Epicureus, quanto magis oportuit id præstitisse christianum episcopum, ut ea enarrare compulsus ad dogmatis veritatem insinuandam, eadem semper præfando præmitteret? Sed rursum idem hæc ad Serapionem :

47. « Ego quidem non aderam, cum ille vita defunctus est. Aderat autem Macarius presbyter, ut ex ejus relatu didici. Accersitus autem erat ab imperatore Constantino Arius, opera et studio Eusebianorum; quem ingredientem imperator interrogavit, an fidem Ecclesiæ Catholicæ servaret. Ille autem se recte credere jurejurando affirmavit, suppressis iis ob quæ ab Ecclesia ejectus erat per Alexandrum pontificem; adductis in speciem verbis Scripturæ. Illum igitur ita juratum, se nihil eorum, ob quæ ab Alexandro ejectus erat, fecisse, absolvit imperator cum his verbis : Si recta est tua fides, bene jurasti : si autem impia est et tamen jurasti, Deus te pro juramento condemnet. » His quæ dicit S. Athanasius (antequam ulterius progrediamur) reliqua hic attexamus, quæ tum ipse alibi, tum vero Socrates tunc facta tradunt. In oratione enim adversus Arianos idem Athanasius ait [1], ab eo scriptis proditam catholicæ veræque fidei confessionem : « Jussus, inquit, ut scripto ederet fidem suam, callide per dolum, suppressis suis impietatibus, prolatisque uti diabolus solet, sacrarum litterarum simplicibus, uti scripta erat, verbis, formulam suæ fidei conscripsit. Deinde ab Augusto interrogatus, nihilne aliud in animo haberet, et an vere sentiret quod profiteretur, Dominum enim perjurii vindicem futurum, miser jurejurando respondit, se nihil habere præter ea quæ scripto edidisset, neque dixisse aliter, neque cogitasse. » Socrates autem tradit, hæc minime facta esse in conventu episcoporum, sed cum seorsum in palatium a Constantino vocatus est; nam ait [2] :

48. « Imperator autem opinionis Arii periculum facere cupiens, illum ad palatium suum accersit; rogat, utrum Concilii Nicæni decretis consentiret. Ille sine mora, alacri et prompto animo, coram imperatore subscribit; cum tamen ea quæ in Concilio de fide decisa erant, astute et veteratorie ludificatus sit. Imperator hoc admiratus, illum etiam ad jusjurandum adigit. Ille simulate et fallaciter istud quoque præstitit. Fucata vero ratio, qua ad fraudem in subscribendo usus sit (sicut ipse audivi), ejusmodi fuit. Arius suam ipsius opinionem in charta, quam habebat, conscribit; eam sub ala gestat. Jurat se vere et ex animo sentire, quemadmodum scripserat. Istud ita factum esse, fama solum et auditione accipiens, litteris mando; verum quod jusjurandum subscriptioni adjiciebat, perspicue ex imperatoris litteris colligo. Imperator illi fidem adhibens, dat mandatum Alexandro episcopo Constantinopolis, ut in communionem eum recipiat. » Ante enim valde restiterat, atque omnino id facere recusaverat. « Nam, inquit [3] idem auctor superius, Alexander in grave

[1] Athan. ad Serap. — [2] Athan. orat. I. contra Arian. — [3] Cic. ad Atticum lib. IV. epist. VII. — [4] Lucian. in Menecrate.

[1] Athan. orat. I. contra Arian. — [2] Socrat. lib. I. c. 25. — [3] Idem lib. I. c. 25.

certamen devenit, idque maxime quod Eusebius Nicomediæ episcopus sæpe et graviter illi interminatus fuisset, se quamprimum eum episcopatu abdicaturum, si non Arium cum suis in communionem reciperet. At Alexander non tantum de abdicatione laborabat, quantum de doctrina Concilii Nicæni, quam omni cura et studio evertere contendebant. Nam cum se patronum decretorum illius Concilii duceret, omnibus viribus sibi nitendum censuit, ne illius formulæ et præscripta ullo modo labefactarentur.

49. «In hac igitur concertatione constitutus, dialecticæ argutias penitus missas facit, ad Dei auxilium confugit, in jejuniis assiduis se attente defigit, nullam precandi formam prætermittit, tale denique obsequii genus studiose amplexatur. Itaque in ecclesiam, quæ Pacis nomine nuncupata est, se solum occludens, ea quæ sibi videbantur convenientia peregit; ad altare progressus, humi coram sacra mensa se in faciem prostravit, cum lacrymis Deum oravit, per multas noctes diesque continuos in iis rebus versatus est; nam a Deo opem postulavit; postulationis compos factus est. Postulatio enim talis fuit : O Deus, inquit, largire, ut si Arii opinio vera est, ipse diem disceptationi præstitutam neutiquam videam; sin autem fides quam ego teneo, vera est, Arius malorum istorum omnium auctor debitas suæ impietatis pœnas luat.» Hucusque Socrates. At ejusmodi apud Deum Alexandri contestationem aliis et ab his diversis verbis atque sententia conceptam fuisse, quæ de his inferius dicemus ex Athanasio, demonstrabunt.

50. Porro non Alexandrum tantum de imminenti periculo fuisse sollicitum, sed et pios cunctos ingenti mœrore affectos et timore perculsos, tradunt; cum audirent juratum Arium esse, invito et renitente Alexandro, introducendum fore in Ecclesiam. Aderat tunc quoque Constantinopoli magnus ille Jacobus Nisibis episcopus, de quo superius, cum egimus de Nicæno Concilio, facta est mentio, qui Alexandro, ad resistendum Arii præsumptioni, magno fuit adjumento. «Hic enim, inquit Theodoretus [1], tunc hortatus est omnes, ut septem dies et jejunio se macerarent, et in orationem pariter incumberent, Deumque rogarent, ut id fieri juberet, quod utile futurum esset Ecclesiis. Probato igitur ab omnibus viri sancti consilio (norant enim illum apostolica gratia præditum), confestim jejunio junctæ sunt preces. Quamobrem Ecclesiis omnibus a supremo earum rectore id consultum est, quod eis erat utile et salutare.» Quæ autem post hæc subsecuta sint, dicemus paulo inferius.

51. Jam quæ de ejusmodi re gesta ab Athanasio ad horum confirmationem scripta sunt, cœptam ab eo narrari historiam prosequamur : prioribus enim hæc addit [2] de Ario post præstitum dolose de professione fidei juramentum : «Ita eum digressum a principe voluerunt Eusebiani solita sua vi in Ecclesiam introducere. Sed contra dicebat Constantinopolitanus episcopus beatus Alexander, non debere, inquiens, hæresis inventorem in communionem recipi. Ibi jam minabundi Eusebiani : Quemadmodum, inquiunt, eum, vobis invitis, curavimus ab imperatore evocari; ita crastino die, etiam si vobis minime ex sententia sit, in communionem Ecclesiæ adducemus. Sabbatum autem erat, cum hæc loquerentur. Quibus auditis, Alexander magno cum mœrore ecclesiam intravit, et porrectis ad Deum manibus lamentatus est, pronus in vultum cadens; humique jacens ita oravit : aderat enim cum eo Macarius socius orationis, qui ejus verba excepit. Postulabat autem alterutrum : Si Arius, inquiens, crastina die in synaxim introducetur, nunc dimittas, quæso, servum tuum, Domine; et non pium cum impio perdas. Sin autem Ecclesiæ tuæ parces (scio autem quod parces), respice in verba Eusebii, neque des in exitium et vituperium sortem tuam; et tolle Arium, ne eo recepto in ecclesiam videatur simul cum eo hæresis recipi, neve deinde impietas pro pietate habeatur.

52. «Hæc precatus episcopus, plurimum cogitabundus et anxius inde recessit; et res mira incredibilisque evenit. Eusebianis minantibus episcopus orabat. Arius autem Eusebianis fretus, multa blaterans, in secessum abiit, quasi ad usum alvi, et derepente (juxta quod scriptum est) pronus factus, medius crepuit, humique expiravit, utroque et vita et communione fraudatus; hic finis Arii. Eusebiani autem magnopere confusi, socium conjurationis sepelierunt : Alexander vero, gaudente Ecclesia, cum pietate et sana fide communionem celebravit una cum omnibus fratribus, Deum, gratias agendo, magnopere glorificans, non quod de morte hominis lætaretur, absit (omnibus enim hominibus constitutum est semel mori), sed quod ea res humana judicia superaverit. Ipse siquidem Dominus judicem se præbens minis Eusebii, et Alexandri precibus, arianam hæresin condemnavit, ostendens eam indignam esse Ecclesiæ communione; omnibusque manifestum reddidit, eam, tametsi ab imperatore et omnibus mortalibus adjuvetur, ab Ecclesia tamen damnatam esse : declaratumque est, officinam Arianorum non Deo gratam, sed impiam et inimicam esse.

53. «Certe plurimi ex iis, qui ante decepti erant, conversi sunt; ideo nimirum, quod non quivis alius, sed ipse Dominus blasphemiis impetitus condemnaverit hæresin adversus se conflatam; et manifesto docuit, etiamsi nunc Constantius episcopos vi compellat, illam tamen esse ex sese incommunicabilem Ecclesiæ et cælo alienam. Quamobrem apud vos hæc jam deinceps quæstio consopiatur (id enim in pactis fuit), nemoque adjungatur hæresi, sed qui recepti sunt resipiscant : quam enim Dominus reprobat, quis approbabit? et quam ipse incommunicabilem reddidit, quomodo qui eam recipit non ingens piaculum commiserit, et palam se Christo hostem

[1] Theod. in lib. sanct. Patrum c. 1. in Jacobo Nisib. ex versione Lipom. apud eum tom. II. — [2] Athan. epist. ad Serapion.

declaraverit? Hoc igitur sufficit ad cohibendos contentiosos. Ista ergo illis, qui tum hanc quæstionem moverant, recitentur una cum his quæ in compendio de hæresi hac ad monachos scripta sunt; ut inde docti magis ac magis impietatem et malitias Arianorum reprobent. » Hactenus ex Athanasio.

54. Hæc quidem cum tam Græcorum, quam etiam Latinorum historici omnes affirment, illud modo de Athanasio elucidandum est, quod alibi ait [1] : « Nondum sol exortus erat, cum necessitas Arium in eum locum detraxit, ubi collapsus est. » At hæc quidem verba nequaquam sic accipienda sunt, ut id acciderit Ario, domi cum esset, et necessitas purgandi ventris eum, antequam egrederetur foras, ad secretum locum impulerit : longe enim aliter se res habuit. Summo quidem mane (ut Ruffinus [2] atque alii tradunt) ab Eusebianis episcopis educitur domo, ut antequam ecclesia ab Alexandro præoccuparetur, eam invaderent; atque in via positus, cum perurgeretur ea alvi exonerandi necessitate, paulo divertens a via, eo miserando interitu extinctus est. Ruffinus, inquam, sic rem gestam aggreditur enarrare : « Eusebius cum suis omnibus, velut hæretici belli signifer, domum Arii matutinus ascendit, eumque propere sequi ad ecclesiam jubet, » etc. E domo vero imperatoris eductum Arium, Socrates tradit [3]. Evenisse autem facile potuit, ut qui alias publicis vehiculis (quod paucis concedi solebat) ab eodem Constantino Arius accersitus esset, idem imperator in domo quoque regia eum hospitari voluerit. Ubi autem in via posito Ario id acciderit, ex Socrate audiamus.

55. « Postquam enim aula imperatoris egressus est Arius, Eusebii fautoribus stipatus, magna cum celeritate et pompa per mediam urbem incedit. Simulatque forum Constantini (sic enim appellatum est) appropinquaverat, in quo columna ex porphyrite locata est, timor ex conscientia sceleris exortus Arium opprimit, cujus vi laxatur alvus; rogat utrum latrinæ essent in proximo; cum pone forum Constantini unas esse didicisset, recta eo se confert. Hominem igitur animi defectio occupat, ac simul cum excrementis anus subito delabitur, magna sanguinis copia sequitur, viscera tenuia pariter effluunt, sanguis cum ipso splene et jecore effunditur; mortem continuo oppetit. Latrinæ illæ ad hoc usque tempus Constantinopoli, prope forum (ut dixi) Constantini, et macellum in porticu cernuntur; omnesque qui illac transeunt, digitum ad locum intendunt, quo commemorabilem mortis rationem, qua Arius ibi occubuerit, demonstrent. » Addit his Sozomenus [4] : « Fama est, neminem eas latrinas, in quibus moriebatur, longo tempore post frequentasse; sed cum jam ad eum locum visendum, utpote usu publicum, homines confertim, ut in multitudine fieri solet, ruerent; cumque introeuntes se mutuo cohortarentur, ut ab illis latrinis caverent; locus posteris detestabilis factus est, propterea quod in eo Arius debitas impietatis suæ pœnas persolvisset. Verum ubi multum jam temporis prætererat, vir quidam locuples et potens, sectæ arianæ fautor, dedit operam sedulo, ut locum illum a Republica emeret; quem cum emisset, priore ejus forma deleta, ædes in illo extruxit, eo consilio, ut apud populum veniret in oblivionem, et Arii mors neutiquam loci recordatione deinceps carperetur. » Hæc ipse.

56. Quæ quidem non ante hunc annum gesta esse, sed post elapsum trigesimum imperii Constantini annum, cum ex iis quæ dicta sunt facile potest intelligi, tum etiam auctoritate Socratis [1] comprobatur. Quamobrem errore lapsos esse constat, tam qui statim post Nicænum Concilium ea accidisse putarunt, quam eos qui ante vel postea sub Constantio vel alio quovis tempore posuerunt. Cum enim liqueat, tempore Concilii Hierosolymitani, quod celebratum est ipsis tricennalibus imperatoris, ejusdem Synodi decreto Arium in Ecclesiam receptum et Alexandriam restitutum; nihil est dubii, quin ejus probrosus exitus hoc ipso, sed in ejus tamen fine, acciderit anno : siquidem misso prius Athanasio in exilium et restituto Ario Alexandriam, et inde demum Constantinopolim revocato, atque ibi iterum causa ejus discussa, hæc oportuit contigisse, ejusdem scilicet anni exitu; nisi forte sequentis exordio, quo pariter obiit Constantinus, eum esse extinctum, magis verisimili conjectura quis affirmandum putet.

57. « Hac igitur re gesta, inquit Socrates [2], ingens terror et exanimatio Eusebianæ factioni incussa est; fama rei non solum per totam civitatem, sed etiam per universum prope dixerim orbem terrarum permanavit. Imperator vero hac ratione christianæ fidei firmius adhæsit, fidem Concilii Nicæni auctoritate et nutu divino revera confirmatam asseruit; et propterea exitu illo Arii magnopere lætatus est. » Ex quibus plane apparuit, cujus sententiæ essent Eusebiani, qui eidem Ario propensiore studio, ac plane dixerim animo obstinato favissent. Hinc etiam et unius ex illis, nempe Eusebii Cæsariensis, detegas imposturam, dum (quod pluribus demonstratum est superius) in gratiam Constantii imperatoris ariani Constantinum fingit baptizatum paulo ante obitum, qui contigit anno sequenti, apud Nicomediam ab loci illius episcopo : cum ex recenti memoria ignominiosæ mortis Arii, quisque vel leviter tantum pietate tinctus exhorrescere ac penitus execrari debuisset omnes Ario familiaritate et communicatione conjunctos. Qui igitur Arii et Arianorum detestatus est imperator, tanto prodigio persuasus, errorem, se ipsum quoque arguit levitatis ob missum Athanasium in exilium; quem revocandum Alexandriam destinavit, sed obitu præventus non perfecit; id quidem (ut dictum est superius) ipsemet testatur Athanasius [3]. Ex his sane modicum temporis

[1] Athan. orat. I. contra Arian. — [2] Ruffin. lib. I. c. 12. — [3] Socrat. lib. I. c. 25. — [4] Sozom. lib. II. c. 28. in fine.

[1] Socrat. lib. I. c. 25. — [2] Idem eod. c. 25. — [3] Athan orat. I. contra Arian.

spatium intercessisse videri potest inter mortem Arii atque obitum Constantini : quippe morte præoccupatus, quod animo statuerat de restitutione Athanasii, perficere minime valuit. Unde (quod nuper diximus) sequenti potius anno quam præsenti accidisse obitum Arii possumus opinari.

58. Hunc plane finem, numine ulciscente, sortitus est Arius Judæ simillimum; eidem enim jure a sanctis Patribus comparatur, quorum sententias hic veluti digna ejus sepulturæ elogia intexemus, et in primis, quod S. Gregorius Nazianzenus ait [1] : « Arius petulantis et effrenatæ linguæ pœnas dedit in obscœnis et impuris locis extinctus; atque orationis non morbi viribus oppressus, ac Judæ instar disruptus in eadem Verbi proditione. » Et ex Latinis S. Ambrosius [2], qui hæc de eo ad Gratianum imperatorem : « Cui ergo credimus, Joanni in Christi pectore recumbenti, an Ario inter effusa sua viscera volutanti? ut agnosceremus similem Judæ proditoris Arii quoque fuisse perfidiam, quem similis pœna damnavit : effusa sunt enim et Arii viscera, pudet dicere ubi; atque ita crepuit medius prostratus in faciem, ea quibus Christum negaverat, fœda ora pollutus; crepuit enim, sicut etiam de Juda Petrus apostolus dixit [3]. » Et paulo post : « Non est fortuita mors, ubi in sacrilegio pari pœnæ parile processit exemplum. » Hæc Ambrosius. Et illius æqualis S. Gaudentius [4] : « Execrabilis Arius, qui principis Constantini temporibus, cum venenato corde catholicæ fidei confessionem simularet, ambiens in amicitiam regis, et in gradum presbyterii, unde merito pulsus fuerat, revocari ; ad similitudinem Judæ traditoris crepuit medius, et effusa sunt omnia viscera ejus, ne sub tegumento ovis lupus ad devorandum gregem Domini introiret. » Ita ipse ad Paulum diaconum. Et ne quid desit ad laudem ejus, hæc christianus ille poeta his versibus :

Ruit Arius alvo
Infelix plus mente cadens, lethumque peremptus
Cum Juda commune tulit, qui gutture pendens
Visceribus curvatus obit, nec pœna sequestrat,
Quos par culpa ligat, qui majestatis honori
Vulnus ab ore parant; hic prodidit, ille diremit
Sacrilega de voce, etc.

Jam vero de Arii probroso exitu satis.

59. At contra, quam nobilissimo epitaphio egregium facinus Alexandri episcopi Constantinopolitani in resistendo Ario a S. Gregorio Nazianzeno [5] remansit posterorum perpetuæ memoriæ consignatum ! Cum enim pro concione Constantinopolitanos cives alloquitur, isthæc habet : « Dicam enim, quod res est; siquidem egregii illius Alexandri discipuli estis, magni Trinitatis propugnatoris et præconis, qui et verbis et rebus impium errorem depulit ac profligavit. Neque enim memoria vobis excidat apostolica illa oratio, quæ impietatis auctorem atque antistitem sustulit, idque in locis impurissima lingua dignis, ut nimirum contumelia contumeliam ulcisceretur, ac justa morte mors animarum injusta sempiterno dedecore inureretur. » Hæc Gregorius. At de ipso Alexandro alias sæpe inferius.

60. *De epistola Marci papæ ad Athanasium.* — Hoc anno iisdem consulibus, decimo kalendas Novembris, data legitur [1] Marci nomine epistola ad S. Athanasium episcopum Alexandrinum, et ad cæteros Ægypti episcopos, cujus argumentum ex scripta superius ibi posita epistola Athanasii, et aliorum ejusdem provinciæ episcoporum ad eumdem Marcum facilius intelligitur : nempe Ægyptios dira Arianorum persecutione vexatos, inter alia dispendium passos esse Nicænorum canonum, qui una cum omnibus aliis libris ab iisdem incensi fuerint ; quorum exemplar a Romana Ecclesia, iisdem datis ad Marcum papam litteris, postulant impertiri. Quibus quidem litteris tum Ægyptiorum, tum Marci, Nicænorum canonum numerus definitur; nimirum ab eadem magna Synodo statuta fuisse septuaginta, secundum (ut aiunt) numerum discipulorum, capitula.

61. Mirum certe, cum diu multumque inter Ecclesiam Africanam [2] et Romanos pontifices Zozimum ac Bonifacium agitata sit controversia de numero Nicænorum canonum, ipsos ejusmodi epistolas præteriisse. At mercatoris merces nonnihil suspectæ redduntur, utpote quæ germano rectæ rationis temporis signo minime inveniantur esse signatæ. Quonam pacto, quæso, sub dictis consulibus potuit Athanasius Alexandria ad Marcum scripsisse, qui jam exul hoc anno agebat in Galliis? Et quænam sub Constantino grassatio Arianorum contigit in Ægypto, cum non Marci tempore, sed multo post, quando Constantius Georgium in locum Athanasii subrogavit, passa sit Ecclesia Alexandrina violentam Arianorum vastationem? Sed et quonam pacto Marcus potuit decimo kalendas Novembris scripsisse ad Athanasium, cum hoc ipso anno nonis Octobris reperiatur esse defunctus? Eum quidem nonnisi octo menses sedisse, S. Hieronymus testatur in Chronico. Videat hæc, qui eas citat, Marianus Scotus, et pariter contendit, nonnisi octo mensibus sedisse Marcum : quonam modo fieri potuit, eam datam esse ab ipso Marco epistolam, si jam ante ipse ex humana vita desierat ?

62. Quicquid sit, unum eumdemque esse putamus auctorem, qui has concinnavit litteras, cum eo qui finxit epistolam illam Bonifacii papæ ad Eulalium episcopum Alexandrinum de restituta communione Ecclesiæ Africanæ, de qua consule, quæ diximus in nostris ad Romanum Martyrologium Notis [3]. Voluit ille sapiens architectus bene esse consultum assertioni Zozimi et Bonifacii de Nicæno canone extra numerum vicenarium allegatum ; homo ille

[1] Greg. Naz. in laud. Athan. — [2] Ambr. de fide ad Gratian. lib. I. c. 9. — [3] Act. II. — [4] Bibl. sanct. tom. VII. — [5] Greg. Naz. orat. de se ipso quod cathedram Const. non affect.

[1] Tom. I. Concil. in Marco. — [2] Concil. VI Carth. c. 1. — [3] Die 16 Octob.

ad fictionem confugit, qui ignoravit ex apertissima veritate solutionem afferre; de quo superius dictum est, cum egimus de numero Nicænorum canonum. Procul absit ab ecclesiastico tractatore omnis turpis suspicio fictionis et imposturæ, qui pura luce tantummodo gaudeat veritatis : præstat enim ingenue ignorantiam fateri magis, quam ex mendaciis emendicatam scientiam affectare.

63. *Marci res gestæ et obitus.* — Quod autem ad Marci papæ annos spectat, cum S. Hieronymus disertis verbis eum octo tantum mensibus sedisse affirmet; cumque etiam de ipso testetur Sozomenus [1], ad exiguum tempus sedem tenuisse; sed et auctor libri de Romanis Pontificibus, de Julio papa habeat, ipsum sedere cœpisse consulibus Feliciano et Maximo, nempe anno sequenti, quo numeratur primus Julii sedis annus : hoc potius anno quam sequenti, vel quod alii dicunt post biennium, defunctum esse putamus; ob eamque causam totum illud de duabus ab eo habitis ordinationibus mense Decembri, annis singulis, evanescere : adstipulantur huic de tempore sedis Marci cum Marianus Scotus, tum alii recentiores [2], qui rem accuratius scrutati sunt. Qui igitur sedere cœpisse reperitur decima sexta die Januarii, et diem obiisse septima mensis Octobris, qua anniversaria ejus natalis memoria ex antiquiore usu in Ecclesia agitur; dicendum est, eum in pontificatu vixisse menses novem, minus diebus novem.

64. De eodem Marco hæc in eodem libro de Romanis Pontificibus leguntur : « Hic constituit, ut episcopus Ostiensis, qui consecrat episcopos Urbis, tunc pallio uteretur, et ab eodem Urbis episcopus consecraretur. Hic fecit constitutum de omni ecclesiastico ordine. Hic fecit duas basilicas, unam via Ardeatina, ubi requiescit, et aliam in urbe Roma, juxta Palatinas. » Eas redditibus a Constantino locupletatas esse, et pretiosis vasis ornatas, ibidem traditur. Quod autem dicitur institutum a Marco, ut Ostiensis episcopus Romanum Pontificem consecraret, antiquior fuisse videtur ejus rei usus : nam Dionysius papa a Maximiano Ostiensi episcopo consecratus habetur; meminit quoque S. Augustinus [3] ejusmodi vetustissimi ritus, agens adversus Donatistas.

65. Quod vero ad pallium spectat, eo donatum a Marco Ostiensem episcopum haud inficias imus. Primo autem hic mentio in Rebus gestis Romanorum Pontificum habetur de pallio summi honoris, et potestatis plenitudinis indice; idemque dictum reperitur Phrygium, quod potissimum esset Pontificis Romani insigne ab eodem metropolitanis aliquando solitum impertiri. Collatum fuisse ejusmodi Phrygium a Cælestino Romano pontifice Cyrillo episcopo Alexandrino, cum eidem vices suas delegasset, Græci [4] testantur. Cur autem Phrygium, quod crucibus intextum est, pallium appellaretur; cum veteris pallii forma longe diversa esset et amplior (ut quæ superius dicta sunt tam in primo, quam secundo Annalium tomo de pallio, satis docent), haud arbitror me rem penitus habuisse compertam; dicam tamen quæ conjectura suggesserit, atque in primis illud : Sicut olim in sacerdotio Hebræorum [1] erat summi sacerdotis superhumerale insigne, quod nefas esset aliquem alium sacerdotum vel pontificum indui, de quo etiam primo tomo sæpe locuti sumus, ita in Christianæ religionis sacerdotio genus illud indumenti, quod pallium dicimus, summi tantum Pontificis cessit usui, ab eo tamen compluribus episcopis magna ex causa communicatum : Phrygium idem dictum, quod Phrygionum opere crucibus contexi soleret.

66. Quod vero inhæreret, dum Pontifex sacra ageret, indumento illi, quod (ut primo tomo demonstratum est) pallii præ se ferebat imaginem, nos autem nunc planetam seu casulam dicimus; inde fortasse accidit, ut Phrygium ipsum præcipuum sacerdotalis pallii ornamentum itidem pallium appellaretur : cum alioqui pallii nomine omne operimentum in rebus sacris significari soleret; hinc est, quod vela oblata sanctæ cruci in ecclesia a Gregorio Turonensi episcopo erecta Venantius Fortunatus pallia appellat, quæ et ipsa crucum imaginibus essent contexta, ut ipse declarat his versibus [2] :

> Denique sancta cruci hæc templa Gregorius offert,
> Pallia dum operit signa gerendo crucis.
> Dona repente dedit divina potentia Christi :
> Mox fuit et voti causa secuta pii.
> Pallia nam meruit, sunt quæ cruce textile pulchra :
> Obsequiisque suis crux habet alma cruces :
> Serica cui niveis agnata est bractea telis,
> Et textis crucibus magnificatur opus.
> Sic cito Pontifici dedit hæc devota voluntas,
> Atque dicata cruci condita vela placent.

At quod ad sacerdotale pallium pertinet, cur e lana confici soleret, ex Isidoro Pelusiota secundo Annalium tomo diximus. Sed isthæc obiter : de pallio enim sæpe inferius continget haberi sermonem.

67. Rursum vero de Marco hæc in eodem commentario in fine leguntur : « Sepultus est in cœmeterio Balbinæ, via Ardeatina, quod ipse constituens fecit pridie nonas Octobris. » Extat ejusdem S. Marci epitaphium a Damaso papa conscriptum, quod nuper in lucem emissum, hic tibi reddendum curavimus, utcumque vindicatum ab injuria temporis [3] :

> Vita fuit Marci quam novimus omnes
> Ore Dei posset qui temnere mundum
> Oravit populus quod disceret omnis
> Honor vitæ grandis contemptus habendi
> Virtus tenuit penetralia cordis
> Te custos Christi perfectus amicus
> Et Damasus tumulum cum reddit honorem.
> Hic Marcus Marci vita fide nomine consors
> Et meritis.

« Cessavit episcopatus ejus dies viginti. » Sic igitur vicesima sexta ejusdem mensis Octobris creatur Ro-

[1] Soz. lib. II. c. 19. — [2] Panvin. et alii ante ipsum plures. — [3] Aug. in Brevic. Collat. diei III. c. 16. — [4] Theod. Bals. et alii.

[1] Exod. XXVIII. — [2] Venant. Fortunat. lib. II. epigram. 3. de S. Cruce. — [3] Antiq. Inscript. in Appendic. pag. 1171. num. 12.

manus pontifex Julius civis Romanus Rustici filius : quantum autem temporis sederit, in obitu ejus, ex more, dicemus.

68. *Constantini expeditio in Persas.* — Hoc eodem anno Constantinus adversus Persas expeditionem paravit; sed pace consopita, ad extruendam Apostolorum ecclesiam, in qua sepeliretur, adjecit animum. De his autem hæc Eusebius [1] : « Simul etiam illud memoratu dignum, quod hoc ipso fere tempore, cum de tumultu quodam Orientalium Barbarorum audivisset, hanc sibi postremam de illis victoriam reliquam esse affirmans, exercitum contra Persas educere properaret. Nam cum id plane secum statuisset, militares ordines eduxit, et de expeditione cum episcopis, quos secum habebat, communicabat, existimans oportere, ex his aliquos ad pietatis officia maxime idoneos perpetuo sibi adesse. Illi vero libenter quidem secuturos se, nec vestigium ab eo discessuros, sed una militiam obituros, et apud Deum supplicibus votis se pugnaturos recipiebant. Hac ille voluntate et studiorum professione vehementer delectatus, totius expeditionis quasi vestigia eis expressit; ac ad bellum illud suscipiendum tabernaculum interim ad ecclesiæ similitudinem magnificentia faciendum curavit, in quo Deo victoriarum datori ipse cum episcopis supplicaret. Interea vero Persæ, cum imperatoris animum de movendo bello fama intellexissent, ac pugna cum illo congredi metuissent, oratores ad eum de petenda pace mittebant. Ille vicissim (ut erat pacis amantissimus) legatos obviis ulnis excepit humanissime, porrectaque dextera amicitiæ cum illis fœdus lubens inivit. Magna autem agebatur diei Paschæ eo tempore celebritas; et imperator cum cæteris pernoctans, vota precesque Deo persolvebat. » Hæc Eusebius de expeditione adversus Persas, et pace cum iisdem composita; quæ quidem accidisse anno ultimo Constantini, Hieronymus testatur in Chronico.

69. Hujus belli motus causa, verum inanis prorsus illa ponitur a Cedreno, nempe a rege Persarum Metrodorum philosophum gemmis spoliatum fuisse, quas ex Indiis ad Constantinum ferebat. Sed ex his quæ scribunt Ruffinus [2] et Socrates [3], mendax arguitur; dum longe ante hæc tempora peregrinationem Metrodori contigisse significant ex rebus gestis Meropii, qui eum est imitatus, et secum pueros duxit Ædesium et Frumentium, qui ætate provectus, ipso exordio Athanasii sedis fuit ab eo ordinatus episcopus. At nec persecutio aliqua a rege Persarum adversus Persas christianos sub Constantino (quod falso idem auctor putat) excitata est, sed sub Constantio ejus filio, ut constabit ex iis quæ suo loco dicemus.

70. *Apostolorum templum extruitur.* — Cæterum jam quæ a Constantino gesta sunt post initam pacem cum Persis, hic ex Eusebio [4] describamus : « Ubi, inquit, hæc peracta fuerunt omnia, Apostolorum templum in urbe sui cognomine ædificare cœpit. Illud vero cum in infinitam extruxisset altitudinem, lapidumque omnis generis ac crustarum varietate ab ipso solo ad superiorem contignationem collustrasset, summo artificio factis lacquearibus tectum intus complexus est, auroque universum contexit : supra vero pro tegula inductum æs a toto opere imbrium injurias arcebat; quod ipsum etiam multo auro fulgebat; ita ut longe contemplantibus per reciprocatos solis radios incredibilis splendor effundi videretur. Interiorem ædis partem undique in ambitu circumductam, reticulari opere ex ære et muro affabre facto convestivit : ac templum quidem hunc in modum permagna imperatoris et cura et studio exornatum est. Huic autem atrium ingens et subdiale circumdatum, in apertum purumque aerem explicabatur. Hujus per quatuor latera porticus erant dispositæ, quæ medium atrium cum templo ipso complectebantur. Porticibus accommodabantur regia domus, deambulatoria, aliæque habitationes plurimæ, ad necessitatem illorum, qui locum custodirent, constructæ : hæc omnia dedicavit imperator, ut Salvatoris nostri Apostolorum memoriæ apud omnes gentes æternitatem compararet. Attamen in ipsa coædificatione etiam illud quiddam spectabat, quod primis temporibus obscurum, ad extremum ab omnibus manifeste deprehensum est.

71. « His igitur in opportunum venturæ mortis diem hic locum sibi provida dispensatione designavit; incredibili fidei propensione providens, cum jam corpus suum communem cum Apostolis appellationem post mortem participaret, fore ut defunctus quoque, precationum, quæ ibidem essent, ad Apostolorum gloriam offerendæ, particeps efficeretur. Quare cappas, θήκας, illic duodecim, quasi sacras quasdam columnas, ad apostolici collegii honorem memoriamque attollens, medium inter ipsos conditorium suum locabat, quod utrinque seni claudebant Apostoli : sano certe (ut dixi) consilio præcogitans, quod mortui corporis tabernaculum ibi digne decenterque quiesceret. Atque hæc ille longo ante tempore cogitatione cum depinxisset, ecclesiam Apostolis dedicavit, quam plurimum utilitatis illorum memoriam animæ suæ conciliaturam existimans. Neque sane vota ejus expectationemque fefellit Deus. Nam ut primas Paschalis celebritatis exercitationes explesset, ipsumque salutarem diem cum sibi ipsi carum et illustrem egisset, tum aliis omnibus omni cum lætitia celebrem reddidisset; cum eodem tempore et extremum diem obiret, et has celebritates curaret : Deus, cujus nutu hæc omnia gesta sunt, hoc peraccommodato tempore ad meliorem cum vita conditionem divinitus transferre voluit. » At de ejus obitu anno sequenti. Vides Constantinum a sanctis episcopis institutum in fide, ea de causa sibi in ecclesia Apostolorum delegisse sepulturam, ut defunctus particeps fieret precum, quæ ibidem peragi solerent : optime sciens in Ecclesia Catholica illud ratum ac firmum ha-

[1] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 56. 57. — [2] Ruffin. lib. I. c. 19. — [3] Socr. lib. I. c. 15. — [4] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 58. 59. 60.

beri, animas defunctorum vivorum precibus adjuvari.

72. Addit Socrates [1] ædificatum a Constantino templum illud, ne Apostolorum reliquiis imperatores destituerentur : illuc enim postea transferri jussa esse Andreæ apostoli, Lucæ evangelistæ, et Timothei Pauli discipuli corpora satis liquet. Ait enim Procopius [2], cum agit de eodem templo a Justiniano imperatore restituto : « Erat antiqua apud Byzantium ædes Apostolis consecrata, longitudine temporis jam emota, et quæ (ut suspicabatur) amplius stare non poterat : hanc instauravit pro dignitate. Ubi latomi et artifices, effosso fundamento, invenerunt ligneas arcas tres, insculptis litteris indicantes, trium scilicet Apostolorum esse corpora, Andreæ, Lucæ, et Timothei : quæ rex ipse et omnes Christiani maximo cum fervore conspexerunt, et conspecta rursum terra occuluerunt. » Hæc Procopius.

73. Extant apud Dungalum adversus Claudium Taurinense recitati S. Paulini versus complures ex natali (ut citat) XI S. Felicis de translatione facta per Constantinum imp. sanctorum Andreæ atque Timothei Constantinopolim, qui sic se habent :

Nam Constantinus proprii dum conderet urbem
Nominis, et primus Romano in nomine regum
Christicolam gereret, divinum mente recepit
Consilium, ut quoniam Romanæ mœnibus urbis
Æmula magnificis strueret tunc mœnia cœptis,
His quoque Romuleam sequeretur dotibus Urbem;
Ut sua apostolicis (muniret) numeret mœnia lætus
Corporibus, tunc Andream (devexit) deuxit Achivis,
Timotheumque Asia; geminis ita turribus extat
Constantinopolis magnæ caput æmula Romæ.
Verius hoc similis Romanis culmine muris,
Quod Petrum Paulumque pari Deus ambitione
Compensavit ei, meruit quia sumere Pauli
Discipulum cum fratre Petri. Nam quanta per istam
Sanctorum per longa viam divortia terræ
Creverit utilitas ad nostræ munia vitæ,
Ipsa docent hodieque loca, in quibus illa beati
Rheda capax oneris posita statione resedit,
Omnibus in spatiis, quacumque aut mansio sanctis
Corporibus, requiesque fuit vectantibus illos
Sacratos cineres miris clamantia signis.
Nam divina manus medica virtute per omnes
Est illic operata vias, qua corpora sancta
Impressere sacro vestigia viva meatu.
Inde igitur suadente fide, data copia fidis
Tunc comitum studiis, quædam ut sibi pignora vellent
Ossibus a sanctis meruit decerpere fructum,
Ut quasi mercedem officii, pretiumque laboris
Præsidia ad privata domum sibi quisque referret,
Ex illo sacri cineres quasi semina vitæ
Diversis sunt sparsa locis, quæcumque ex osse minuto
De modica sacri stipe (corporis) capens exiguus ros
Decidit ingentes illic pia gratia fontes.
At fluvios vitæ generavit gutta favillas :

Hucusque S. Paulinus apud Dungalum. Quæ accepi a viro doctissimo Nicolao Fabro Parisiensi una cum aliis fragmentis ejusdem auctoris, quæ extent. Tribuit eamdem translationem S. Hieronymus in Vigilantium eidem Constantino imp., alii autem Constantio, de quo dicetur inferius anno Christi trecentesimo quinquagesimo nono.

[1] Socrat. lib. I. c. ult. — [2] Procop. lib. I. de ædific. Just. imp.

74. Fuisse autem eamdem ecclesiam imperatorum sepulcrum, S. Joannes Chrysostomus testari videtur, dum ait [1] : « Et Constantinopoli reges nostri magnam gratiam putant, non si prope Apostolos, sed si vel extra eorum vestibula corpora sua sepeliantur, fiantque piscatorum ostiarii reges. Neque hinc in morte confunduntur, sed honestantur et ipsi, et eorum nepotes et pronepotes. » Hæc Chrysostomus. Ex quibus quoque intelligas, non intra ipsam basilicam, sed in atrio ipsius ecclesiæ imperatores sepeliri consuevisse; quod alibi idem auctor expresse de sepulcro Constantini testatur, nosque suo loco dicemus, cum sequenti anno de ejus obitu agemus atque sepulcro.

75. *Leges Constantini.* — His quoque consulibus Constantinus imperator christianæ modestiæ amantissimus, ne cujusvis zeli prætextu eadem a fidelium animis periclitaretur, ad Felicem præfectum prætorio, ne conversi ad fidem ex Judæis in Judæos persecutionem excitarent, rescripsit his verbis [2] :

« Eum qui ex judæo christianus factus est, inquietare Judæos non liceat, vel aliqua pulsare injuria; pro qualitate commissi, istiusmodi contumelia punienda, etc. Dat. XI kal. Novemb. Constantinopoli, PP. octava idus Maii, Nepotiano et Facundo coss. » Rursum vero ad eumdem Felicem de Judæis, ne christianum mancipium possiderent, in hæc verba rescripsit [3] : « Si quis Judæorum christianum mancipium vel cujuslibet alterius sectæ mercatus circumciderit, minime in servitute retineat circumcisum : sed libertatis privilegiis, qui hoc sustinuerit, potiatur. Dat. XI kalend. Maii Constantinopoli Nepotiano et Facundo coss. » Et ad Evagrium [4] : « Si quis Judæorum mancipium sectæ alterius seu nationis crediderit comparandum, mancipium fisco protinus vindicetur; si vero emptum circumciderit, non solum mancipii damno mulctetur, verum etiam capitali sententia puniatur. Quod si venerandæ fide conscia mancipia judæus mercari non dubitet, omnia quæ apud eum reperiuntur, protinus auferantur; nec interponatur quicquam moræ, quin eorum hominum, qui christiani sunt, possessione careant. » Meminit ejusdem legis Eusebius [5], quam et commendat sic dicens : « Sanxit etiam ne christianus quisquam serviret Judæis. Etenim nefas esse, ut qui prophetas trucidassent, et Dominum ipsum crudeliter mactassent, hi Domini Salvatoris sanguine redemptos servitutis jugo subjicerent. » Hæc ipse. Iisdem quoque consulibus legem [6] tulit adversus spurios, ne quid caperent ex patris ultima voluntate.

76. Sed et illud sane memoria dignum statuit et primus auctor fuit, ut ad corpora defunctorum humanda corpus constitueretur ex nongentis et quin-

[1] Chrys. adversus Gentiles quod Christ. sit Deus tom. V. — [2] L. V. de Judæis C. Theodos. — [3] L. I. et II. ne Christ. mancip. C. Theod. — [4] L. II. tit. eod. C. Theod. — [5] Euseb. Vit. Const. lib. IV, c. 27. — [6] L. I. C. de natur. lib.

quaginta diversorum collegiorum et artium officinis, qui huic muneri mancipati essent ad efferenda atque curanda defunctorum cadavera : hos vero ad hoc opus delectos voluit ab omnibus publicis muneribus esse immunes et in vectigalibus liberos : testatur id quidem Justinianus imperator in Novella constitutione quadragesima nona, De impensis quas fieri oportet in defunctorum funeribus, cum ait : « Princeps Constantinus recte excogitatum disposuit, et postmodum Anastasius pientissimus princeps confirmavit, adjecto insuper et reddilu. Id nos ruinam minitans, reparare simul et undique ad stabilitatem redactum convenientibus adstringere juramentis properamus, efficientes ea re ut immortale permaneat. Nam cum pientissimus princeps Constantinus nongentas quinquaginta officinas ex diversis collegiis hujus almæ urbis sacrosanctæ majori ecclesiæ cum immunitate dederit : Anastasius quoque item pientissimus princeps non solum officinis centum quinquaginta alias apposuerit, sed etiam pro liberalitate sua per duas pragmaticas formas certum redditum constituerit, » etc. Idemque imperator rursus in Novella constitutione De officinis (est numero signata quadragesimo tertio decimæ collationis) hæc de iisdem ait : « Quoniam potentiæ nostræ subditi nostri sive vivant, sive moriantur, curæ sunt, ne vel graves ipsis sepulturæ, vel defuncti cognatis damnosæ existant; propterea et hæc, quæ eorum sepulturam concernunt, quo convenit modo disposuimus. Et quia tam divæ memoriæ Constantinus amplæ hujus nostræ urbis conditor, quam etiam pientissimus princeps Anastasius lecticariorum sive decanorum (ut vocant) numerum ad certam mensuram redegerunt, mille et centum tantummodo decanis totidemque officinis definitis. » Et infra declarat quomodo hi subjecti essent Ecclesiæ et immunes a vectigalibus. Opus igitur pium ac religiosum inventum a Constantino, majore augmento inde auctum est a posteris imperatoribus, sed jam abolitum et antiquatum, hoc nostro sæculo Romæ sanctioribus legibus et institutis instauratum est, et in diversas catholici orbis Ecclesias propagatum ejusmodi piorum virorum collegium, mortis confraternitas nominatum christianæ pietatis dignum exemplar.

Anno periodi Græco-Romanæ 5829. — Olymp. 278. an. 4. — Urb. cond. 1089. — Jesu Christi 336. — Marci papæ 1. — Constantini 31.

1. *Consules.* — Ad num. 1. Coss. *Nepotianus*, et *Facundus*.

2. *Marcus fit papa.* — In Chronico Damasi legitur : « Marcus menses octo, dies viginti. Fuit temporibus Constantini, Nepotiano et Facundo consulibus, ex die XV kalendas Februarias, usque in die nonarum Octobrium consulibus ss., id est, suprascriptis. » Sed loco *in die*, legendum, *in diem*, ut Cuspianus in suo exemplari invenit. Marcus itaque ordinatus est hoc anno pontifex Romanus die decima octava Januarii, die Dominico et festo cathedræ sancti Petri Romæ insignito. Vacavit ergo sedes dies septemdecim, non dies quindecim, ut habet Baronius ex Anastasio.

3. *In tricennalibus multæ orationes habitæ.* — Ad num. 6 et seq. *Eusebius*, non hoc anno, sed præcedenti orationem habuit in laudem Constantini, qui jam ab aliquot mensibus *tricennalia* celebrarat, ut ibidem ostendimus. Nam præter orationem, quæ in ipsa tricennalium et id genus solemnium festivitate recitabatur, toto anno aliæ orationes, vel a civitatum legatis, vel ab aliis in laudem imperatoris fieri solebant; quod ex verbis, quæ in prologo orationis in tricennalibus ab Eusebio dictæ habentur, deduco. Ait enim Eusebius : « Accessit, ut imperatorias laudes novo quodam carminis genere præcinerem. Quamvis vero infiniti pæne alii eamdem mecum viam carpere conantur, ego tamen hominum vestigia vitans, ut ait ille, viam ingredior minime tritam, quam illotis pedibus ingredi nefas est. » Alludit Eusebius ad hos Lucretii versus lib. 4 :

> Peragro loca, nullius ante
> Trita solo : juvat integros accedere fontes
> Atque haurire; juvatque novos decerpere flores.

Plures itaque coram *Constantino*, ipso tricennalium anno, ante Eusebium orationes habuerant; indeque inferendum, hoc in more positum fuisse, licet paucæ ex illis orationibus ad nos pervenerint. Ad majorem horum tricennalium explicationem notanda Eusebii in Vita Constantini lib. 4, cap. 47, verba, dum de Synodo Hierosolymitana loquitur : « Hanc secundam Synodum, omnium, quas quidem novimus, maximam, imperator Hierosolymis congregavit, post primam illam, quam in urbe Bithyniæ nobilissima collegerat. Sed illa quidem triumphalis erat, in imperii vicennalibus preces ac vota pro victoria de hostibus parta, in urbe Victoriæ cognomine persolvens. Hæc vero tricennalium festivitatem ornavit, cum imperator Deo omnium bonorum auctori mar-

tyrium, velut quoddam pacis donarium, in ipso Servatoris nostri monumento dedicaret.» Ex quibus intelligis, nihil prætermisisse imperatores, ut annos, quibus hujusmodi festa edebant, memorabiles redderent. Hinc Constantini vicennalia Synodus Nicæna, ejus tricennalia Hierosolymitana ornarunt. Hinc annis quibus ea solemnia exhibita, urbes ecclesiæque constructæ ac dedicatæ, et immortalitati principis variis modis consultum.

4. *Synodus Constantinopolitana adversus Athanasium.* — A num. 9 ad 68. Celebrata hoc anno Constantinopoli Synodus ab Eusebianis, Eusebio Nicomediensi præside, in qua *sanctus Athanasius* Treviros in exilium missus est, aliique quidam episcopi orthodoxi depositi. Horum nomen recitat auctor libelli Synodici in hujus Synodi compendio. Neque dubitandum, quin ea habita fuerit, cum in epistola Synodica, quam Concilium Alexandrinum in causa Athanasii post paucos annos scripsit, id diserte asseratur : « Imperator rei indignitate motus scriptis suis accusatores citat, suamque ipsius audientiam promittens, simulque Synodum indici jubet,» etc. Celebratæ Synodi simulque exilii Athanasio irrogati tempus deduco ex epistola Constantini junioris ad populum Alexandrinum scripta, quando Athanasium patriæ restituit anno Christi trecentesimo trigesimo octavo. Data enim est *Treveris XV kalend. Jul.*, ut docet Athanasius in Apologia 2 adversus Arianos, pag. 805. Cum itaque Theodoreto teste lib. 2, cap. 1, post annos duos et menses quatuor Athanasius in suam Ecclesiam remissus fuerit, apparet, currenti anno, mense circiter Februario, eam Synodum coactam, et *Athanasium* Constantini M. jussu in Galliam relegatum.

5. *Actum etiam in ea de Marcello Ancyræ episcopo.* — Hujus Synodi meminit etiam Eusebius Cæsariensis episcopus in lib. 2 contra Marcellum, cap. 4, quod opus ab eo post Constantini Magni obitum conscriptum, ut loco citato ipsemet Eusebius fatetur. De Marcello enim Ancyrano episcopo loquens ait : « Hæc in illum commoverunt sacrosanctam illam Synodum, quæ de diversis adeo provinciis, Ponto, Cappadocia, Asia, Phrygia, Bithynia, Thracia, et ulterioribus regionibus in regiam urbem » scilicet Constantinopolim « convenerat, et, ut scripto in illum » nempe Marcellum « inveherentur, Patres vel invitos coegerunt. » Fuit itaque Concilium illud numerosissimum; quod etiam testantur Patres conciliabuli Sardicensis anno CCCXLVII celebrati in sua Synodica, in qua de Marcello loquentes aiunt : « Condicitur in Constantinopolim civitatem sub præsentia beatissimæ memoriæ Constantini imperatoris Concilium episcoporum, qui ex multis Orientalium provinciis advenerunt, » etc. Ubi et insinuant, diu illam Synodum durasse. Meminit et hujus Constantinopolitanæ Synodi Philostorgius lib. 2, cap. 12, ubi postquam de Tyria locutus est, ait, imperatorem alteri episcoporum Synodo mandasse, ut Athanasii causa examinaretur. Baronius et Conciliorum collectores de ea tanquam contra Marcellum Ancyræ episcopum, non vero contra Athanasium habita agunt; cum tamen ex his, quæ modo dixi, manifestum fiat, causam *Athanasii* in ea etiam fuisse agitatam.

6. *Synodus eadem adversus Marcellum.* — Synodus Constantinopolitana, in qua Marcellus Ancyræ episcopus depositus est, de qua mentio apud Rufinum lib. 1, cap. 12, Socratem lib. 1, cap. 36, Sozomenum lib. 2, cap. 33, et in epistola Synodi Philippopolitanæ, diversa non est ab ea, de qua numero præcedenti actum, in qua Athanasio exilium irrogatum. In libello enim Synodico postquam de exilio Athanasii actum, dicitur : « S. etiam Cimatem et Euphratem Antaradi, Euprepium Adrianopolis, et Lucium confessorem qui in vinculis mortuus est, et Marcellum Ancyræ tanquam homini-cultorem deposuerunt Eusebiani. » Athanasius in epistola ad Solitarios, et in Apologetico de fuga sua, universos episcopos, qui Constantino Magno regnante per fraudem Arianorum in exilium pulsi sunt, recensens, eosdem numerat, aitque, *Cymatium* fuisse Antaradi episcopum (quæ urbs sita dicitur a geographis in ora Phœniciæ), *Euphrationem* Balanearum (urbs est etiam Phœniciæ), et *Eutropium* episcopum Hadrianopoleos, qui perperam, ut videtur, ab auctore libelli Synodici Euprepius appellatur. Nec aliud in eo conciliabulo factum scimus. Athanasius in epistola ad Solitarios dicit, *Marcellum* ab Eusebianis in exilium missum, postquam nempe episcopatu pulsus est. Episcopi vero Alexandrini in sua Synodica anno CCCXL scripta inquiunt : « At præclari Eusebiani, quo veritatem scriptaque sua oblitterent, nomen Synodi suis Actis prætexunt, cum res ipsa negotium imperatorium, non Synodale haberi debeat; quippe ubi comes præsideat, et milites episcopos sub satellitio cingant, et imperatoria edicta, quos ipsi volunt, coire compellunt. »

7. *Synodus hæc per multos menses continuata.* — Causa *Arii* in memorata Synodo Constantinopolitana agitata. Licet enim Synodus mense Februario coacta, ut supra dixi; *Arius* vero nonnisi completo trigesimo imperii Constantini anno, ut testatur Socrates lib. 1, cap. 37, Alexandria Constantinopolim evocatus sit ab imperatore; et annus XXX Constantini die XXIV Julii absolutus sit, et post illum mensem, Athanasio jam in exilium misso, Marcelloque deposito, *Arius* Constantinopolim venerit, et turbas adversus Alexandrum Constantinopolitanum episcopum excitarit, Synodus tamen adhuc durabat. Sozomenus lib. 2, cap. 29, tradit, Arium Constantinopolim evocatum, et Eusebianos *ad celebrandam Synodum* se parasse, ac frustra Alexandrum Constantinopolitanum episcopum *Synodum dissolvere* conatum esse. Idem produnt Nicephorus lib. 8, cap. 51, et Zonaras. Auctor libelli Synodici unius Synodi Constantinopolitanæ meminit, quam diu durasse supra diximus. Apparet itaque, Synodum Constantinopoli hujus anni initio inchoatam, post mensem Julium adhuc continuatam esse.

8. *Constantio Cæsari tres uxores fuere.* —

Constantinus Constantio filio Cæsari uxorem hoc anno dedit, ut habet Eusebius lib. 4 ejus Vitæ, ubi ejusdem uxoris nomen tacet. Baronius existimat, eam fuisse *Eusebiam*; sed manifeste labitur. Scribit enim Julianus imperator in oratione ad eamdem Eusebiam, Constantium jam et imperii ac totius orbis fere compotem, post vindicatam de injusto tyranno, Magnentio nempe, ditionem suam, *Eusebiam* sibi conjugem adscivisse. Quare non ante annum CCCLIII, quo Magnentius victus et Constantii monarchia cœpta, *Eusebia* huic desponsata. Porro Constantium plures uxores habuisse docet Victor in Epitome. Eum maritum fuisse filiæ Constantii patrui ex Galla Juliani noverca, testatur ipsemet Julianus in Epistola ad senatum populumque Atheniensem. Hancque primam fuisse Constantii Constantini Magni filii uxorem suspicatur Cangius in *Familiis Byzantinis Augustis*. Tertia ejus uxor *Faustina* fuit, ut liquet ex Ammiano lib. 26, cap. 6. Ex hac nata *Constantia* posthuma, quæ postea Gratiano nupsit.

9. *Dalmatius dictus Cæsar.* — *Constantinus* non hoc anno, sed præcedenti *tricennalia* celebravit, ut jam diximus, ideoque Dalmatius, seu *Flavius Julius Valerius Dalmatius* anno præcedenti Cæsar a Constantino Magno appellatus. Mediobarbus multa numismata exhibet, in quibus Dalmatius Cæsar nuncupatur. Erat autem filius Dalmatii Constantini Magni fratris, ut docet anonymus Valesianus. *Hannibalianus* Dalmatii Cæsaris frater uxorem duxit Constantianam filiam Constantini Magni. Sed de ejusdem Constantini M. familia legendus Cangius in *Familiis Byzantinis Augustis*.

10. *Bellum Persicum.* — Per annos quadraginta Romanos inter et Persas pax viguit, ab anno nempe ducentesimo nonagesimo septimo usque ad sequentem, ut eo anno ostendimus. Ea enim paulo ante Constantini Magni obitum rupta. Memorabilia sunt verba Rufi Festi in Breviario : « Constantinus rerum dominus extremo vitæ suæ tempore expeditionem paravit in Persas. Toto enim orbe pacatis gentibus, et recenti de Gothis victoria gloriosior, multis in Persas descendebat agminibus : sub cujus adventum Babyloniæ in tantum regna trepidarunt, ut supplex ad eum legatio Persarum accurreret, et facturos se imperata promitterent. Nec tamen pro assiduis eruptionibus, quas sub Constantio Cæsare, » ex quo liquet, hunc Orienti a patre præfectum fuisse, « per Orientem tentaverant, veniam meruerunt. » Eusebius tamen in Vita Constantini scribit, pacem a Persis per legatos petitam et impetratam. Post Constantini Magni mortem bellum renovatum, et per multos annos Romanos inter et Persas pugnatum, ut infra videbimus. Porro bellum Persicum anno duntaxat sequenti inchoatum, tuncque expeditionem a Constantino susceptam adversus eos, testatur auctor Chronici Alexandrini.

11. *Epistolæ Athanasii supposititiæ.* — Tomo 2 operum S. Athanasii, pag. 623 et seq., referuntur epistolæ duæ, quarum prior hunc titulum præfert : « Epistola Athanasii et Ægyptiorum episcoporum ad Marcum papam pro exemplaribus Concilii Nicæni, quia Ariani eorum exemplaria incenderant. » Posterioris titulus est : « Rescriptum Marci papæ de missione capitulorum Nicæni Concilii, Athanasio et omnibus Ægyptiorum episcopis. » Sed utraque purum ac putum figmentum est, ut recte vidit Baronius n. 58. Optandum, ut prodeat nova aliqua editio operum S. Athanasii, iis quæ hactenus editæ, accuratior, in qua genuina et legitima ejus opera a spuriis accurato criterio discernantur.

12. *Marci PP. obitus.* — In Chronico Damasi legitur, sedisse Marcum *menses* VIII, *dies* XX, *ex die XV kal. Februarii* currentis anni usque in diem nonarum Octobrium. Hujus Chronici verba supra retulimus. Obiit itaque Marcus die septimo Octobris quo colitur, et ad quem in Martyrologio Hieronymiano legitur : « Romæ via Appia depositio sancti Marcelli et Marci episcopi. » Cumque die decima octava Januarii pontificatum inierit, recte in eo Chronico menses et dies, quibus sedit, numerati. Auctioris Chronici veterum Pontificum auctor, ex eoque Anastasius et alii, cum dicunt de S. Marco, quod *sepultus est in cœmeterio Balbinæ via Ardeatina pridie nonas Octobris*, intelligendi sunt de aliqua ejus translatione; alioquin Marcus supra menses octo dies tantum XIX sedisset. Post Marci obitum cessavit episcopatus non dies viginti, ut habet Anastasius, quem secutus est Baronius, sed menses tres, dies viginti novem. Ut enim ex Chronico Damasi discimus, *Julius* Marci successor ordinatus tantum fuit anno sequenti, idque die sexta Februarii quæ in Dominicam incidebat. Quare perperam in Annalibus *Julii* initium currenti anno die XXVII Octobris consignatum.

13. *Christiani a Judæorum injuriis vindicati.* — Ad num. 71. *Constantinus* emisit hoc anno legem 5 Codicis Theodosiani, qua ab injuria Judæorum Christianos per Africam vindicat. Inscripta est enim ad Felicem PF. P. id est, *præfectum prætorio*, Italiæ scilicet, in qua præfectura Africæ erat, ut diserte ostendit lex 21 ejusdem Codicis *De Decurionibus*. Eosdem proselytos, id est, ex Judæis Christianos factos a Judæorum contumelia vindicarat Constantinus lege 1 ejusdem Codicis *De Judæis* data anno CCCXV. Fallitur enim Baronius, qui contrarium plane sensum legi huic præsenti anno datæ affingit, quasi a proselytorum injuria Constantinus Judæos hac lege vindicaret, cujus rei factique ut nulla ratio fingi potest, cur videlicet conversi ad fidem ex Judæis, persecutionem in Judæos excitare voluerint, ita refutat Baronium, quod Epiphanius hæresi 30 Ebionitarum de Josepho quodam sub Constantino Magno scribit, quemdam nempe *Josephum* ex apostolo Judæorum ad Christianam religionem inclinantem, mox et conversum, variis appetitum a Judæis injuriis. Facit etiam ad hoc lex 1 ejusdem Codicis hoc anno data, *Ne christianum mancipium Judæus habeat*, qua scilicet Judæus servi dominus christianum mancipium, vel cujuslibet alterius sectæ circumcidere

prohibetur. Ex qua lege, cum prima *De Judæis* conjuncta, de Constantini mente satis liquere potest. Baronium in errorem induxit insolens constructio quæ habet : « Eum qui ex Judæo christianus factus est, inquietare Judæos, non liceat. » Sed hæc constructio nihil vitii continet, modo debita interpunctio adhibeatur, et verba, *non liceat*, impersonaliter accipiantur, quomodo Virgilius lib. 5 Æneid., « Me liceat casum miserari insontis amici. » Cujus rei alia non desunt exempla. Hæc Gothofredus in illius legis commentario.

JULII ANNUS 1. — CHRISTI 337.

1. *Constantini obitus, ubi multa de ejus actis et moribus.* — Christi annus trecentesimus trigesimus septimus Feliciani et Titiani consulatu adnotatur in Fastis tam latinis, quam græcis; licet in Commentario de Romanis Pontificibus, et in Romana Synodo sub Julio loco Titiani, ponatur Maximinus, sive Maximianus. Sanctiones autem Constantini imperatoris, hoc anno datæ, dictis consulibus Feliciano et Titiano consignatæ [1] reperiuntur. Quo quidem anno Constantinus imperator ex hac vita discessit, ut Socrates disertis verbis affirmat, dum chronologia tum consulum tum Olympiadum rem testatam reddit : « Vixit, inquit, imperator Constantinus annos sexaginta quinque; triginta unum regnavit; mortem obiit Feliciano et Titiano consulibus ad undecimum kalendas Junii, anno secundo septuagesimæ octavæ Olympiadis. » Consentit his S. Hieronymus, dum Constantini obitum trigesimo primo ejus imperii anno ponit; Ruffinus [2] etiam atque Sozomenus [3], qui sexaginta quinque annis eum vixisse pariter affirmant ; Eutropius [4] autem, cum itidem triginta et unius anni ejus imperii sit assertor, sexaginta tamen et sex annorum ætatem egisse tradit. Qui ergo Socrati consentientes, hujus anni consulibus Feliciano et Titiano, Constantinum dicunt esse defunctum, sic eos oportuit affirmasse eumdem annos triginta et unum regnasse, ut tamen ultimum non absolverit, tantumque defuerit ad anni ejus consummationem, quantum intercurrit temporis ab XI kal. Junii, quo defunctus est, usque ad VIII kal. Augusti, quo ipse Constantio patri successit.

2. Eusebius [5] autem, Epiphanius [6], Victor [7], Zonaras [8], et si qui alii sunt ex recentioribus, triginta duobus annis Constantinum dicunt imperasse; ait enim Eusebius : « Duos igitur et triginta annos, extra paucos menses et dies, cum imperio fuit, eumdemque annorum numerum vita duplicabat; quo omni tempore corpus ei præclare constitit, sine morbo, sine dolore, nulla conspurcatum labe, quovis juvenili corpore valentius, aspectu pulchrum, et ad omnes functiones obeundas, ad quas viribus esset opus, robustum. Itaque facile se exercere, equitare, itinera conficere, bellorum periculis se objicere, trophæa de hostibus constituere, et illas (quibus plurimum uti solebat) sine sanguine, sine cæde de hostibus victorias reportare. » Hæc Eusebius; cujus quidem sententia dicendum esset, pervenisse Constantinum usque ad sequentem annum, atque ad consulatum Ursi ac Polemii, decessisseque dicta die XI kal. Juniarum.

3. Cæterum, ut consignatæ a Socrate de Constantini obitu chronographiæ hujus anni consulibus Feliciano et Titiano consentiamus, illud in primis maxime persuadet, quod leges posthac datæ nominibus Constantii et aliorum novorum imperatorum reperiuntur inscriptæ potius, quam Constantini. Extant de his plura exempla, ut in Codice Theodosiano titulo *de Annona et Tributis*, ubi quarta constitutio data legitur a Constantio VIII idus Decembris, Thessalonicæ Feliciano et Titiano consulibus. » Sed et in titulo *De distrahendis pignoribus* habetur rescriptum Constantii Augusti ad Egnatium Faustinum [1] datum iisdem consulibus, pridie idus Decembris. Rursus vero eodem in Codice titulo *de Honorariis codicillis*, sub sequentis anni consulibus Urso atque Polemio, XVII kalendas Junii extat data Constantii constitutio ad Asconium Africæ vicarium ; quæ quidem omnes leges, sicut aliæ a Constantino latæ, inscribendæ erant titulo Constantini, si fuisset superstes et in sequentem annum vitam propagasset; verum quod ex hac vita migrarit, ejus filii Constantii Augusti nomine notatæ habentur. Sed et quod leges a Constantino sancitæ, in hunc usque annum datæ repe-

[1] L. I. de contrahenda empt. Cod. Theod. et aliis ll. — [2] Ruffin. lib. I. c. 11. — [3] Sozom. lib. II. c. ult. — [4] Eutrop. lib. X. — [5] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 53. — [6] Epiph. l. de mensur. — [7] Victor. in Const. — [8] Zonar. 3. par. An.

[1] L. II. de distrahend. pign. Cod. Theod.

riantur, erroris arguuntur qui tradiderunt eum anno imperii sui trigesimo obiisse.

4. Quamobrem inhærentes iis quæ a Socrate et ab aliis antiquis nuper citatis auctoribus de annis triginta et uno Constantini imperii dicta sunt, affirmamus cum ipsis, Constantinum hoc anno XI kalendas Junii e vita decessisse, Feliciano ac Titiano consulibus, Olympiade ducentesima septuagesima octava, anno (ut ait Socrates) secundo, sed juxta Eusebii supputationem anno ejusdem quarto; hacque habita ratione dicendum imperasse annos triginta et unum, minus mensibus duobus atque diebus tribus. Sed et quod Eusebius ait, eumdem, quo imperavit, annorum numerum vivendo duplicasse extra paucos menses et dies, dicendum est, cum ex hac vita decessisse anno suæ ætatis sexagesimo secundo, vel sexagesimo tertio exacto, secundum ejusdem Eusebii sententiam, asserentis eum imperasse (ut diximus) annos triginta duos præter paucos menses et dies. His igitur de tempore Constantini obitus elucidatis, jam quæ Eusebius ad eum spectantia narrat, hic recitemus; atque in primis, quæ de ejusdem vitæ institutis ad obitum usque servatis et mala corporis valetudine ipse præmittit, dum ait [1]:

5. « Imperator autem usque adeo mente rationisque viribus constabat, ut usque ad ultimam senectutem pro consueto more orationes conscriberet, solitos cum amicis congressus faceret, et dignas homine christiano disciplinas auditoribus suppeditaret. Assidue etiam leges ferebat, aliquando de rebus civilibus, aliquando de bellicis; omnia vero quæ ad vitam degendam essent necessaria, mente et intelligentia comprehendebat. Jam illud dignum sane sempiterna memoria est, quod cum ejus extremus prope vitæ dies adesset, recitabat funebrem quamdam orationem, eo ipso fere loco quo dicere consueverat; in qua etiam multa disputabat perpetua oratione de animorum immortalitate, deque his qui vitam pie sancteque egissent, et de præmiis quæ bonis et gratis acceptisque Deo hominibus apud ipsum Deum reposita essent: ad hæc etiam, quem finem habituri essent, qui contrariam partem sequerentur, copiosa et longa oratione demonstrabat, impiorum eversionem et interitum præsentium auribus obiter inculcans. Hæc ille cum constanter et graviter contestaretur, ita visus est domesticos quosdam suos tangere, ut ex eis aliquis qui sapiens haberi volebat, interrogatus, quid sibi videretur de imperatoris oratione, licet invitus, responderet tamen: Vera quidem illum sibi videri dicere, atque adeo vehementer laudare, quæ contra numerosam deorum turbam ab imperatore disputata essent. Hæc ille cum familiaribus suis paulo ante mortem commentans, visus est genere hoc sermonis viam sibi ad meliorem vitam mollem atque æquabilem præstruere. » His præmissis et aliis de Apostolorum templo et sepultura sibi in eo condita, hæc subdit [2]:

6. « Cum primum oboriretur ei quædam corporis inæqualis intemperies, ad eamque jam vehementior dolor accessisset, ad calida civitatis balnea proficiscitur, et inde ad civitatem matris suæ cognominem, nempe Helenopolim in Bithynia; ubi in martyrum sacra æde diu versatus, supplices preces et vota publica adhibuit Deo. » Hæc de Constantino Eusebius, qui de suscepto ab eodem in suburbano Nicomediæ baptismo narrationem subinfert: quæ quidem sunt a nobis superius recitata et confutata; eaque in gratiam Constantii imperatoris, ejus filii, hæreticorum Arianorum fautoris, ab ipso fuisse conficta, atque dolo malo composita, cum de Constantini baptismo Romæ suscepto est fusius disputatum, aperte nos demonstrasse existimamus. Sed etsi cæteris omnibus destitueremur probationibus et verisimilibus conjecturis, satis hæc vel ex eo infirma, fide dubia et labefactata reddi videntur, quod ab Arianorum omnium callidissimo homine, et in præsidium hæresis arianæ, atque ad Arianorum patroni, ipsius scilicet Constantii imperatoris nutum ostendimus esse conscripta, ab Eusebio, inquam, illo, qui in his, quæ spectant quovis prætextu ad causam Arianorum adversus Catholicos confovendam, quam egregius semper extiterit mendaciorum concinnator, Acta Tyria atque Constantinopolitana contra sanctum Athanasium superius recensita locupletissimam fidem faciunt. Tacuit Eusebius, quod de Constantini obitus causa pervulgatum fuit; nempe ipsum a fratribus suis (hi erant Constantius et Annibaliianus) potatum esse veneno; ob eamque causam a Constantino datas esse Eusebio Nicomediensi litteras ad Constantium filium, ut caveret sibi a patruis. Isthæc verane sint, et quibus ferantur auctoribus, dicemus inferius, cum de eorumdem nece agemus. At quid post hæc addat Eusebius, eodem quo ea texit ordine, hic reddamus [1]:

7. « Cum vero, inquit, centuriones et duces militares intromissi casum suum deplorarent, quod deinceps se orbos fore lugubri voce testarentur, longioremque ei vitam optarent; etiam his respondit: Se nunc veram vitam adeptum esse, seque ipsum solum intelligere, cujus felicitatis particeps factus sit; ac propterea festinare, nec migrationem ad Deum suum procrastinare. Deinde quæ videbantur, extrema quasi voluntate sua disponebat; ac Romanos, qui regiam civitatem incolebant, annuis pensionibus honorifice donabat; liberis vero suis regni hæreditatem, tanquam patrimonium, relinquebat; cæteraque omnia quæ ei videbantur, expresse discertisque verbis describebat. Hæc sigillatim omnia gesta et consummata sunt maxima illa celebritate venerandæ et sacræ Pentecostes, quæ septem continuas hebdomadas omnibus honoribus decorata, ad extremum unitatis numero consignata est; quo tempore, sacræ litteræ testantur, et communis nostri Salvatoris in cælos ascensum, et sancti ad homines Spiritus descensum accidisse. Hujus celebritatis extremo fere die (quam si quis omnium celebritatum prin-

[1] Euseb. Vit. Const. lib. IV. c. 55. — [2] Euseb. in Vit. Const. l. IV. c. 61.

[1] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 63. 64.

cipem et maximam vocet, haud aberraverit) omnia ista consecutus imperator ipso meridie ad Deum suum assumptus est, partem sui mortalem mortalibus cognatam relinquens humi, sed animi partem intelligentem et divinam Deo conjungens suo. Hic Constantini extremus vitæ dies fuit. » Hactenus Eusebius, historiam prosecutus usque ab obitum Constantini. Prænuntiam vero Constantini obitus apparuisse in cælo crinitam stellam, quæ inusitatæ magnitudinis diu refulsit, auctor est Eutropius[1].

8. Quæ autem ad Constantini pertinent testamentum, Ruffinus hæc addit[2] : « Venerabilis Augustus Constantinus in suburbana villa Nicomediæ trigesimo et primo imperii sui anno defunctus est, liberis de successione Romani orbis testamento hæredibus scriptis. Quo in tempore, quoniam quidem Constantius, cui Orientis regnum decreverat, præsens non erat, dicitur secreto accersiens presbyterum, quem a sorore commendatum supra diximus, et exinde familiariter habitum, tradidisse ei testamentum quod scripserat, et obtestatus sub sacramento, ne ulli, nisi Constantio, cum venisset, in manus traderet. Cui etiam quod eunuchi qui erant in palatio favebant, arte, indicio de imperatoris morte suppresso usque ad Constantii præsentiam, multis nova tentantibus oppressis, res tutæ integræque remanserunt. Cum vero Constantius adfuisset, depositum presbyter restituit. Cujus beneficii gratia, imperator regni cupidus, ita ei devinctus est, ut qui imperare cunctis ambierit, ab illo sibi imperari æquanimiter pateretur; ex quo devincto sibi imperatore, cœpit de Arii restitutione suggerere, et nolentes acquiescere sacerdotes uti cogeret, persuadet. » Hæc Ruffinus; sed in his quæ de tractata Arii restitutione dicit post obitum Constantini, ex iis quæ superius ea de re omni ex parte testata, perspicua reddita sunt, omnino refellitur. Eadem quoque de concredito testamento presbytero illi, affirmant Socrates[3] atque Sozomenus[4]. Spectare etiam jure dixerimus ad Constantini testamentum, quod declaravit ultima voluntate, Athanasium in suam esse restituendum Ecclesiam; quod superius, dum de ejus exilio actum est, pluribus demonstravimus.

9. Quisnam autem fuerit presbyter ille, qui primo apud Constantiam Augustam, deinde apud Constantinum imperatorem, ac denique penes filium ejus Constantium tantæ fuit existimationis, quem et dicunt secta fuisse arianum, nemo unquam (quod sciam) scriptis prodidit; conjectura tamen si res agitur, videtur hic ille fuisse Acacius Luscus presbyter, qui in sede Cæsariensi Palæstinæ metropoli successit, cum defunctus est Eusebius Pamphili. Ut autem id existimemus, illud magnopere persuadet, quod dicant hunc imperasse Constantio imperatori. De Acacio tradit S. Hieronymus[5], ea claruisse fama sub Constantio, ut ipse Romæ in locum Liberii papæ Felicem episcopum constitueri; quod ei haud facere quidem, sed nec tentare licuisset, nisi summa præ cæteris apud Constantium ipsum gratia, amicitia, atque etiam sacerdotali auctoritate plurimum valuisset. Sed de his liberum esto cuique, ut vult, opinari.

10. Cæterum nullius commoveat animum, et in suspicionem adducat de catholica fide Constantini intimus ejusmodi amicitiæ usus et consuetudo cum presbytero ariano; cum ille nequaquam se proderet, qualis esset; qui ad omnem perfectæ vitæ integritatem ex industria mores componens, summum de se ederet omnibus in rebus ad decipiendum imperatorem specimen sanctitudinis; sed et, sicut Eusebianos omnes fecisse narratum est, nequaquam se manifestaret arianum; licet, sicut illi, Arium gestaret intrinsecus; vivo enim Constantino, omnes quantumlibet arianæ hæresis studiosissimos, in gratiam imperatoris se exhibuisse catholicos; sed et Arium ipsum, suo damno, id juramento quoque affirmare conatum esse, satis superque est superius demonstratum, cum de Eusebianis egimus, ad circumveniendum imperatorem ea arte optime comparatis. Quod vero idem Ruffinus hæc narrando dicat, eunuchorum opera Constantini obitum usque ad Constantii imperatoris adventum silentio fuisse suppressum, inde puto accidit, ut apud ipsum Constantium imperatorem magno in pretio et æstimatione eunuchi fuerint; cujus rei causa idem Constantius pessime semper audivit; cum tamen apud Constantinum, ejus patrem, ejusmodi genus hominum humili loco contineri soleret; quod Lampridius[1] tradit in Alexandro, cum ait: « Scio, imperator Constantine, quo periculo ista dicantur apud imperatorem qui talibus servit; sed salva Republica, posteaquam intellexisti quid mali clades istæ habeant, et quemadmodum principes circumveniant, et tu eos eo loci habes, ut nec chlamyde uti jusseris, sed necessitatibus domesticis delegaris. »

11. Sed jam quæ sunt Constantini funeris prosequamur. Eusebius itaque res gestas post ejus obitum sic subdit[2] : « Satellites igitur et universus stipatorum cœtus, dilaceratis vestibus, corporibusque ad pavimenta projectis, et collisis ad solum capitibus, lugubres voces cum magno luctu et clamoribus edebant; cum identidem dominum, principem, imperatorem, et tamen non ut dominum et tyrannum, sed ut patrem pii liberi et germani inclamarent; centuriones vero manipulares servatorem, custodem, beneficum prædicarent; totus exercitus cum omni reverentia, tanquam ovium greges, pastorem suum desiderarent; populus omnis per omnem urbem volitaret, occultum animi vulnus apertis vociferationibus et clamoribus contestans; reliqui demisso vultu tanquam obstupefacti incederent; singuli eam sibi calamitatem præcipue accidisse putarent, seque ipsos quasi communi humanæ vitæ salute orbatos miserabiliter affligerent.

[1] Eutrop. lib. x. — [2] Ruffin. lib. I. c. 11. — [3] Socr. lib. I. c. 26. — [4] Sozom. lib. II. c. 32. — [5] Hier. de Scrip. Eccl. in Acacio.

[1] Lamprid. in Alexand. in fine. — [2] Euseb. Vita Const. lib. IV. c. 65. 66.

12. « Hic milites arreptum cadaver aurea capsula includunt, et undique purpurea veste contectum, Constantinopolim perducunt. Ibi tum in omnium magnificentissimis imperatoriis ædibus, celso atque edito loco, deponunt; luminibusque circum funus aurea super candelabra accensis, admirabile spectaculum intuentibus præbebant, et sane hujusmodi, quale nunquam in terris ullum a condito mundo sub sole visum est. Nam intus in ipso fere medio regii palatii, excelsa et aurea capsula inclusum imperatoris corpus, imperiali apparatu, id est, purpura et diademate ornatum, permulti circumfusi vigiles die noctuque asservabant. Jam totius exercitus duces et comites, omniumque principum cœtus, quibus antea in more fuit imperatorem venerari, pristinum morem et consuetudinem conservantes, statis temporibus introeuntes, imperatorem in capsula jacentem tanquam vivum etiam post mortem humi procumbentes salutabant. Horum reverentiam eodem pietatis officio subsecutus est senatus et omnes reliqui magistratus. Tunc vero cujusque ordinis hominum, etiam muliercularum et puerorum, infinita turba ad idem spectaculum confluebat. Hæc per multos dies factitata, quod exercitus consistere funus eo loco et per se asservari constituerat, quoad ejus filii reversi, efferendo paterno per ipsos funere, patrem suum honorassent. Solus vere iste beatus imperator etiam mortuus regnavit; cum ei soli post hominum memoriam, vel ipso Deo auctore, omnes qui solebant honores tanquam superstiti tribuerentur. Nam cum is solus ex omnibus imperatoribus regem omnium Deum et Christum ejus omnibus vitæ actionibus pie sancteque coluerit; jure sane etiam hunc honorem solus adeptus est, ut Dei voluntate, quod in eo morte sepultum erat, tamen apud homines regnaret: ut ista scilicet ratione nobis Deus significaret, animorum regnum his qui non prorsus obduruerunt, nunquam consenescere, nunquam emori. Atque hæc quidem isto modo.

13. « Interea [1] duces selectos quosdam e toto exercitu, homines quorum aliquando erga principem fides et benevolentia perspecta fuit, ad Cæsares mittunt, qui omnem rem gestam eis nuntiarent. Id quod illi cum diligenter fecissent, cumque statim quasi diviniore quodam afflatu cunctæ per omnes oras sparsæ legiones de imperatoris morte audivissent; eodem animo et consensione statuunt, se perinde atque si adhuc sibi magnus imperator Constantinus viveret, neminem præter ejus filios Romani imperii principem agnituros. » De concordia autem militum, eorumdemque christianorum erga Constantium Cæsarem, qui prope aderat, numisma extat apud Lælium Pasqualinum Romæ, quo potissimum Christianæ religionis insignia enitescunt, nempe labara signo crucis et Christi nomine insignita. Quem vero intueris Constantium Cæsarem tantum nuncupatum, et absque diademate, plane præsentis temporis indicat ejus statum; nam paulo post tum ipsum, tum fratres ejus, Augusti sunt appellati; » subdit enim Eusebius: « Ac non multo post non jam eos Cæsares solum, verum etiam Augustos omnes nuncupari volebant; quæ vox maximæ cujusdam dignitatis plena, celsissimi imperii propria nota est. Hæcque omnium copiarum, quocumque loco essent, una eademque consensio, vel ipso temporis momento ad omnium aures pervenerat, cum ipsi sua decreta et sententias vicissim secum per scripta communicarent; » et paulo inferius:

14. « Hic [1] honor ei a legionibus, homini ab ipso Deo honorato, delatus est. Sed minor natu filius ad patris funus accedens, idemque princeps efferendi funeris, in urbem id deduxit. Præibant turmatim militum cohortes, infinita hominum turba sequebatur. Imperatoris funus hastatis et armatis militibus cingebatur. Ut vero ad Salvatoris nostri Apostolorum ædem ventum est, funus deponunt. Sic adolescens Constantius imperator, cum præsentia sua, tum reliquis rebus tanto homine dignis, omnia patri pietatis officia præstabat. Sed cum is jam cum reliquis militum cohortibus secessisset, aderant Dei sacerdotes circumfusi turba, ac universo pietatis studioso populo, a quibus divinus per preces cultus adhibitus est. » Vides pium fidelium ritum fuisse, prosequi precibus animas defunctorum. Sed de hoc ipso rursum, cum subdit: « Hoc igitur loco excelso solio jacens beatus princeps gloriose prædicabatur.

15. « Jam populus frequens una cum sacerdotibus non sine lacrymis, et sane magno cum gemitu preces pro anima imperatoris Deo fundebant, in quo et illi gratum atque optatum pio principi officium præstabant, et Deus ipse singularem benevolentiam erga famulum suum ostendit; quod post mortem caris ejus ac germanis filiis, patris sui successoribus, imperium donasset: et, quem votis expetivit, locum una cum Apostolorum memoria consecutus est. Nam adhuc quidem licet contemplari ter beatæ animæ tumulum apostolici nominis appellatione decorari, et ad Dei populum aggregari, divinisque cæremoniis, et mystico sacrificio, sanctarumque precationum societate perfrui, atque etiam post mortem cum imperio esse, tanquam jam in filiis reviviscens, summam imperii administraret. Victor, Maximus, Augustus ipsa appellatione vocitatus.

16. « Neque tamen ita, ut Ægyptia illa avis, nempe Phœnix, quam aiunt, cum naturæ providentia unica sit, sibi ipsi mortem consciscentem in aromatum acervo emori, ex cineribus vero ejus reviviscere, et excitari aliam ejusmodi, qualis ipsa fuit: sed Salvatoris sui exemplo, qui pro uno fere tritici semine, benedicente Deo, spicam multis seminibus refertam exhibuit, suoque fructu universum orbem complevit; ita is ter beatus per trium liberorum successionem, pro uno multiplex redditus est, ita ut in imaginibus et picturis apud omnes gentes una cum liberis suis eumdem honorem adeptus sit,

[1] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 68.

[1] Euseb. lib. c. 70. 71. 72. 73. 74. 75.

et Constantini nomen etiam vita functus retineat. Jam[1] vero in ipsis nummis exsculptæ formæ, quæ una parte beatum hunc nostrum obvoluto capite repræsentabant; altera parte quadrigis instar aurigæ insidentem, demissa illi cælitus manu dextera exceptum.

17. « Hæc exempla cum omnium mortalium Deus in solo Constantino, qui ex omnibus christianis maxime tandem aliquando christianus declaratus est, nostris oculis proponeret; nimirum ostendere voluit quantum inter eos intersit, qui ipsum Christumque suum colere vellent, quique contrariam sectam sequerentur, id est, qui Ecclesiæ ejus bellum inferentes, ipsum sibi hostem et inimicum redderent; cum cujusque vitæ exitus manifestum argumentum præberet suæ cum Deo inimicitiæ; quemadmodum Constantini extremus dies, quanta pietate Deum coluisset, aperte demonstrabat. Solus enim ex omnibus Romanis imperatoribus Deum omnium regem incredibili pietatis studio honoravit; solus omni cum libertate vocis et linguæ Christi verbum personuit; solus, ut ita dicam, Ecclesiam ejus præter cæteros ab omni ævo honoribus affecit; solus impium multorum deorum fictitium cultum sustulit, omnesque vias idololatriæ refutavit; solus igitur, et dum viveret, et postquam mortuus est, his honoribus cumulatus est, quales neminem aliquando nec apud Græcos, nec Barbaros, sed ne antiquissimis quidem Romanorum temporibus (cum neminem cum isto conferendum ulla unquam sæculorum memoria nobis profuderit) adeptum esse, quisquam commemorare potest. » Hactenus Eusebius.

18. Quod vero spectat ad cusos nummos, quorum Eusebius meminit, qui Constantinum altera parte capite obvolutum reddant, altera vero instar aurigæ, quem insidentem quadrigæ demissa manus in cælum accipiat, vidimus ex eis plures ejusdem generis; et extant apud Horatium Tygrinum de Mariis, Romæ.

19. Sed cur operto capite, imo et tota velata Constantini effigies post mortem, cum ad superos transit, expressa habetur? Num more Gentilium, quod Romani deos adeuntes (quod ait Plutarchus[2]) eo signo animi demissionem profiterentur, velatoque capite numina venerari solerent? sicque Constantinum relatum inter divos, mortalem inter mortales, eo habitu submissionem animi præ se ferentem, æquum fuerit demonstrari? cum id præsertim nec a christiano ritu procul abhorrere videretur, quod de Elia[3] divinis litteris proditum sit, transeunte Domino, pallio vultum operuisse. An quod sicut velo obducta Æternitas effigiari soleret, ita Constantinus, post obitum in cælum receptus, æternam gloriam sit consecutus? Vel dicemus potius, quod veli appositio hieroglyphicum apud Gentiles esset noctis, ac vitæ humanæ termini, ultimique ejus finis? ipsamque quadrigam summa actam velocitate, totius vitæ hominis per quatuor anni tempora significare curriculum? prout in antiquis sepulcris hæc omnia egregie expressa cernuntur quorum illud in exemplum adducimus, quod est perspicuum omnibus in ecclesia S. Laurentii in agro Verano, ad cœmeterium Cæriacæ, in cujus ingressu a dextris sepulcrum adest his signis nobiliter sculptum: ubi in vitæ cursus fine, quadrigæ equis in proclive deorsum ad inferna loca labentibus, Noctis inest simulacrum velum obtendentis, per quod finis temporum designatur; quod et in alio sarcophago egregia sculptura celebri visitur in ædibus V. I. Tiberii Cenli in atriolo ad secundum scalarum ordinem posito, ubi juxta Cereris quærentis Proserpinam currum Noctis inest simulacrum, nempe alata femina velum prætendens, quo cum diei, tum lucis præsentis vitæ finis significatur.

20. Sic igitur cum veli superinductio esset hieroglyphicum noctis, simulque mortis indicium; æque congruere videri potest, ut, quas cernis imagines Constantini, demonstrent eum vita defunctum, verum nequaquam deorsum ut alios descendentem ad tartara, sed extenta manu cælitus subvectum ad superos. Quod quidem cum de nullo alio imperatorum a senatu patriis ritibus, quos scribit Herodianus[1], inter divos relatorum, sit in numismatibus reperiri; in quibus aliis plane signis ab his longe diversis, eorumdem consecratio habetur expressa: a Christianis potius quam a Gentilibus Constantinum sic post mortem in nummis effigiatum esse, possumus intelligere. Sed et his addimus, quod nec abhorreret a Christianorum more, sic Constantinum post obitum velatum ostendere, quibus solemne erat (ut suo loco superius dictum est) funebri linteo ad opus composito defuncti corpus obvolvere. Cæterum quod tradit Eutropius[2], Constantinum inter divos esse relatum; vel potuit ille intellexisse ejusmodi recensita officia a Christianis eidem post mortem exhibita, vel quid a gentilibus senatoribus more patrio actitatum. Illud quidem notum est omnibus, a Græcis solemni celebritate Constantinum coli ut sanctum, animamque ejus subvectam inter beatos in cælum: inter sanctos enim relatus reperitur in ecclesiasticis eorumdem Græcorum tabulis, qui diem anniversarium natalis ejus religioso cultu hactenus prosequuntur.

21. Porro quod ad locum sepulcri spectat, quantumlibet ipsum imperatorem summo honore funeratum atque sepultum Eusebius prædicet, nequaquam tamen Constantius ejus filius ausus est eum tumulare intra ipsam basilicam Apostolorum, sed foris in atrio. Quod, præter illa quæ dicta sunt superius, accurate considerans S. Joannes Chrysostomus ait[3]: « Hic quoque (Constantinopoli nempe) Constantinum Magnum filius ita demum ingenti honore se affecturum existimavit, si eum in Piscatoris vestibulo conderet; quodque imperatoribus sunt in

[1] Vit. Const. lib. IV. c. 74. — [2] Plutar. qq. Rom. q. 10. — [3] 3. Reg. XIX.

[1] Herod. lib. IV. — [2] Eutrop. lib. X. — [3] Chrys. hom. 26. in 2. epist. ad Corinth.

aulis janitores, hoc in sepulcro Piscatoribus sunt imperatores. Atque illi quidem, velut domini, interiores loci partes obtinent; hi autem, velut accolæ ac vicini, præclare secum agi putarunt, si vestibuli janua ipsis assignetur. » Hæc ipse et alia plura, amplificans gloriam servorum Dei, quos præ cunctis regibus terræ voluit honorari. Eadem quoque concionatus alias [1] : « Nec hoc tantum, inquit, quis Romæ fieri viderit, verum et Constantinopoli; nam et hic Constantinum Magnum ipsius filius in honore magno censuit haberi, si pro foribus Piscatoris paternum corpus collocaret. » In eadem vero Apostolorum basilica non tantum (ut dictum est) imperatores, sed et episcopos sepeliri consuevisse, Sozomenus testatur, cum ait [2] : « Ab eo igitur, tanquam ex ejus rei auctore consuetudine ducta, imperatores christiani ibi sepeliuntur, atque episcopi etiam : quippe cum dignitas sacerdotalis imperii dignitati par sit, imo vero in locis sacris primas partes obtineat. » Sic ipse. Et hæc quidem tum Constantinopoli facta sunt.

22. Sed quanto mœrore ac luctu prosecuta sit vetus Roma Constantini obitum, Eusebius docet hujusmodi narratione [3] : « Ut vero imperatorem vita functum esse, senatus populusque Romanus, ac tota imperatoria civitas accepisset; cum hac fama nihil sibi gravius aut luctuosius accidere posse existimarent : nullum dolori et lamentationi modum statuebant; nam balnea clausa, et fora, publica item spectacula submota, et præterea omnia quæ per vitæ otium et tranquillitatem facere solebat animus pacatus et nulla perturbatione impeditus; nam qui ante lætitiis omnibus affluebant, nunc tristi et demisso vultu in publicum procedebant : et omnes tamen beatum imperatorem, acceptumque Deo, et vere imperio dignum prædicabant. Neque hæc voce tantum et clamoribus significabant, verum etiam reipsa declarabant, cum eum vita functum pictis tabellis tanquam vivum colerent; nam cum cæli effigiem in tabellis propriis coloribus expressissent, depingunt eum super cælestes orbes in æthereo cœtu requiescentem. Jam liberos ejus hi solos rerum dominos et Augustos nuncupabant; adhibitisque supplicibus vocibus, funus imperatoris sui ad ipsos efferre et in imperatoria urbe deponere cupiebant. » In hunc modum Eusebius; atque hactenus de Constantini funere; cujus quidem corporis effigies sic a Nicephoro describitur [4] :

23. « Fuit Constantinus formæ decore nemini secundus; et cum gratiosus maxime fuit, tum decentiæ ipsi magnificentiam conjunxit; statura quoque corporis spectabundus; nam neque nimium procerus est habitus, et exiguam brevitatem longe supergressus est; humeris latis, sensim cervicem crassiorem prætulit; colore corporis rubicundus, minus densum habuit capillum, eumque flavescentem; barba mediocriter tenuis et rara, neque admodum demissa erat; ita ut in pleraque faciei parte succrescere non videretur; oculi quales virum decent et placidi, ex quibus mirifica quædam eminebat gratia, acutioresque illi et grandiores; nasus subaduncus, cui carnosum quiddam insidebat; facies ipsa latior et magnanima admodum. » Hæc Nicephorus.

24. Animæ vero faciem ex rebus gestis facile deprehendes, quam ethnici quoque scriptores perpaucis quibusdam lineamentis sic expressere; etenim Victor [1] hæc de eo : « Commodissimus rebus multis fuit, calumnias sedare legibus sincerissimis, nutrire artes bonas, præcipue studia litterarum; legere ipse, scribere, meditari, audire legationes et querimonias provinciarum. » Ita quidem Victor; sed et Eutropius [2] : « Civilibus, inquit, artibus et liberalibus studiis deditus erat, assectator justitiæ et amoris, quæ omnino sibi et liberalitate et docilitate quæsivit. »

25. Dat tamen crimini Constantino Victor, quod (ut ait) fuerit ultra quam æstimari potest, laudis avidus; verum quod mox subdit, eum derisorem potius, quam appetitorem fuisse laudis, significat, dum illud superius a nobis recitatum inculcat : « Hic Trajanum, herbam parietariam, ob titulos multos in ædibus inscriptos, appellare solitus erat. » Cum certe in tot (ut alias diximus) ubique locorum erectis a Constantino basilicis, cæterisque ædificiis publicis, quæ supersunt, nunquam vel rarissime inveniat quis in aliquo ipsorum Constantini nomen inscriptum; ut ex his saltem ejusdem Victoris testimonio refellere liceat illatam in eum ab ipso calumniam. Sed alterius fortasse generis gloriæ, quæ ex militia comparatur, Constantinum cupidissimum fuisse, Victor voluit significasse, secundum ea quæ de eodem Eutropius affirmat his verbis : « Innumeræ in eo animi corporisque virtutes claruerunt; militaris gloriæ appetentissimus, fortuna in bello prospera fuit, verum ita, ut non superaret industriam. » At hac ex parte laude quoque dignissimus Constantinus fuit; quippe qui secundum illud Apostoli [3] : « Qui gloriatur, in Domino glorietur; » omnes adversus tyrannos et barbaros uni Christo victorias acceptas ferret : quod in omnibus pæne edictis superius recitatis ingenue ac libere profitetur. Non igitur humanæ jactantiæ, sed grato est animo adscribenda cuncta ejus gloriatio in Deum refusa, quem bonorum omnium (ut vidimus) suis scriptis semper prædicabat auctorem.

26. Rursum vero ea fuit Juliani Apostatæ in Constantinum querela, quod magistratus amplissimos contulerit quoque Barbaris. Quod si hoc delictum est, gravius in hoc peccasse ipsum Julianum, idem Ammianus docet his verbis [4] : « Tunc et memoriam Constantini, ut novatoris turbatorisque priscarum legum et moris antiquitus recepti, vexa-

[1] Chrysost. hom. LXVI. ad popul. Antiochenum. — [2] Sozom. lib. II. c. ult. in fine. — [3] Euseb. in Vita Const. lib. IV. c. 69. — [4] Niceph. lib. VIII. c. 55.

[1] Victor in Const. — [2] Eutrop. lib. X. — [3] 1. Cor. X. — [4] Ammi. lib. XXI.

vit; eum aperte incusans, quod Barbaros omnium primus ad usque fasces auxerat et trabeas consulares; insulse nimirum et leviter, qui cum vitare deberet id quod infestius objurgavit, brevi postea Mamertinum ad consulatum evexit, nec vita, nec splendore, nec usu, nec gloria horum cujusquam similem, quibus magistratum detulerat amplissimum Constantinus; contra inconsummatum et subagrestem, et, quod minus erat ferendum, celsa in potestate crudelem. » Hæc Ammianus. At quid adeo novum atque mirandum, si Magnus Constantinus, pressus bellis civilibus, ejusmodi magistratibus barbaros sibi devinxit, cum ex Barbarorum nationibus homines sciverit ad Romanum imperium administrandum jam antea pervenisse, ut Severum ex Africa, Maximinum e barbaris ortum parentibus, quorum alter e Gothia, ex Alanis alter genitus perhibetur, Philippum ex Arabia, e Pannonia Probum, Carum e Gallia Narbonensi, Diocletianum e Dalmatia libertinum, e Dacia vero Ripensi Galerium armentorum pastorem? cum alioqui præter unum Ablavium Ægyptium, quem ex Barbaris crearit Constantinus consulem, invenerimus neminem: verum et ipsos Ægyptios jam inter Romanos cives et senatores allectos ab Antonino Caracalla, ex Dione superius dictum est. Sed prolixi nimis esse videmur in excusando Constantino ab hac Juliani calumnia, in qua, etiam sententia Ammiani ethnici hominis, ejusdem Juliani studiosissimi, ipse accusator tulit posteriores.

27. Sed et gravius urgetur carpiturque etiam Constantinus ab eodem Apostata Juliano, ipsi ob derelictum deorum cultum et Christianam susceptam religionem in omnibus infensissimo; quod voluptatibus atque deliciis deditus fuerit, conviviis tantum et comæ capitis exornandæ intentus; quam ob causam fingit deorum sententia judicatum, ne inter deos, sed cum dea deliciarum ac veste muliebri amictus ageret. Verum et quod solebat (ut Zozimus [1] tradit) femineo amictu ad irrogandam summam ignominiæ notam vestire milites desertores; ea ratione etiam eumdem Constantinum muliebri vestitu, calumnioso stylo contexto, ut deorum desertorem voluit induisse: mirum tamen est, quod non, ut complures alios, ad tartari inferna loca ipsum detruserit; siquidem id quoque facere in fabula, quam commentus est, ex animi arbitrio licuisset. Sed magnæ profecto cedit laudi ipsius Constantini, beneque cum eo actum est, quod ab hoste acerbissimo appetitus, et caninis dilaceratus dentibus, tantum vestis jacturam sit passus, qui ipsos deos eorumque delubra fuerat demolitus, cultumque ipsorum et sacra deturbarat, atque magna ex parte funditus pessumdederat; quodque una illa animadversione ultus in ipsum sit, qui de Jovis manu fulmen excusserat, acu vindicans jacturam fulminis, dum ea vestem illam consuit Constantino: quam tamen ipse, licet nolens et imprudens, exuit atque conscidit, dum fortissimum ducem Constantinum fuisse, vel ex eo cogitur affirmare, quod inter alios ab eo domitos Barbaros, Dacos ait Romano imperio subjugasse, tanto jam ante labore atque prœliis a Trajano tandem vix superatos: quos, superbe excusso e cervicibus jugo Romano, redditos duriores atque acerbiores, post tot imperatores solus Constantinus imperator crucis virtute perdomuit.

28. Sed et indignans Julianus in Constantini comam convertitur stultus, dum iniquo fert animo caprinam barbam suam a Christianis carpi dicteriis atque scommatibus. Quod enim ait, comæ exornandæ fuisse Constantinum intentum, ad illud alludere visus est, quod de eodem ait Victor [1], eidem Juliano addictissimus, a quo consulari præfectura Secundæ Pannoniæ honoratus, et statua ænea (ut auctor est Ammianus [2]) donatus fuit, ipsum exornare caput solitum perpetuo diademate: gemmatum illud erat, corona nimirum auro gemmisque contexta, muliebre præ se ferens ornamentum. Unde inter alia Lampridius [3] Heliogabalo etiam infamissimo principi vitio vertit, quod gemmato diademate uteretur, quo pulchrior appareret.

29. Cur autem Constantinus laureas demum, ipsa nempe lauri folia, in aurum gemmasque mutaverit, existimatur quidem id ipsum pie sancteque fecisse, utpote religiosissimum christianum, qui exhorruerit quod sciret ex Gentilium superstitionis officina manare: nam Apollinem, comitante Victoria, eidem adhuc gentili ministrasse laureas, Gallicanus orator in Panegyrico quarto testatur; indecens enim jam sibi visum ex arbore Apollini dedicata victricia insignia sumere, qui cunctas Christo victorias ferret acceptas; indignumque ratus ornare tempora ex foliis sacratis Apollini, cujus ipse pleraque templa demoliri jussisset, viderique velle ab eo donari corona, cujus virtutem atque potentiam superasset: cum præsertim in divina Scriptura de impio rege damnetur exemplum [4], qui cogebat Judæos hedera coronatos libero circumire. At christianissimus princeps, qui superstitione contextas laureas respuit, et loco foliorum connexas auro gemmas in diademate positas gestare consuevit, nequaquam impurissimum imitatus est Heliogabalum, sed potius Deo carum sanctissimum regem David, ex quo Christus secundum carnem, unde et Christiani omnes sunt dicti; hic enim de se ipso a Deo coronato sic ait [5]: « Posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso: » ut nullus mortalis audeat redarguere, quod constat, consilio atque auctoritate factum esse divina. Si quæ autem reperiuntur numismata Constantini capite laureato, eadem sciat, vel a Gentilibus causa, vel antequam christianus esset, impressa, aut cum Apollinis Daphnem, suo nomine indito, expiavit, ut suo loco pluribus dicturi sumus.

30. Cæterum sic Constantini exemplum secuti sunt posteriores imperatores, ut tamen interdum laureis in numismatibus appareant coronati; quod

[1] Zozim. lib. III.

[1] Vict. in Constant. — [2] Amm. lib. XXI. — [3] Lampr. in Heliogab. — [4] 2. Mach. VI. — [5] Psalm. XX.

scirent ejusmodi de abjiciendis gentilitiis laureis ex scrupulositate Tertulliani [1] Montano jam addicti manasse; quam certo constaret absque veræ pietatis offensa a christianis militibus fuisse jure contemptam, quod suo loco superius pluribus est demonstratum; secundum illud [2] : « Omnia munda mundis : » cum nec desit ex divina Scriptura de eodem David exemplum, qui regium ornare caput consuevit corona illa ex gemmis et auro, quam abstulerat e vertice Melchom [3]. Vidimus enim numismata Constantini Junioris atque Constantii, filiorum Magni Constantini, de quo agimus, in quibus eorumdem imperatorum capita cernuntur laureis redimita.

31. Ad hæc vero digressi sumus occasione Juliani atque Victoris calumniose suggillantium de nimio ornatu capitis Constantinum : cum alioqui omnia ferme ejusdem Juliani numismata ejus vultum reddant, capite sertis contextis ex margaritis ornato.

32. Verum sic Constantino munditiès cordi fuit ut, obduratis jam militia membris, ab effeminatis deliciis abhorreret. Deliciisne vacabat et genio indulgebat homo, cujus labores belli pacisque tempore essent propemodum incredibiles! quique frequenter dicere soleret [4] iis qui eum ab immensis susceptis laboribus avocare tentarent, pro utilitate Reipublicæ imperatores non debere labores recusare. Sed et si quid a bellorum curis et administratione tam vasti imperii toto orbe diffusi otii superesset, illud in scribendo insumere consueverat; elucubrabat enim (ut dictum est) pias sanctasque conciones, quas etiam interdum coram populo recitabat; nec quidem ea in re segnis, sed vigilans ac sedulus apparebat, nam de illo hæc habet Eusebius [5] :

33. « Equidem suam ipsius mentem quodam quasi afflatu et instinctu divinarum rerum exaggerans, totas sæpe noctes sine somno traduxit : et cum per otium liceret, orationes scribens, frequentes cum suis inibat congressus; quod suarum esse partium existimaret, rationis freno imperio suo parentes cogere, atque adeo universum regnum rationis imperio subjicere. Quapropter infinita multitudo solebat ad imperatoris nutum confluere, ut eum philosophantem audiret. Quod si, eo dicente, aliquando aliqua occasio incidisset de theologia loquendi, erecto corpore consistens, contractoque vultu, et depressa voce, adhibita summa prudentia et moderatione, præsentium animos cælesti disciplina initiare et devovere videbatur : quam rem cum sequeretur populi grata acclamatio, solebat nutu significare, ut cælum suspicerent, et venerandis laudibus omnium regem Deum admirarentur et colerent.

34. « Cum vero distribute de pluribus rebus loqui vellet, primum refutabat argumenta, quibus magno errore deorum multitudo introducebatur, probans gentium superstitionem fraudis esse causam, et hujus de Deo erroris propugnaculum. Deinde Deum unum uni imperio præsidentem eis commendabat; cujus de providentia deinceps generatim et particulatim disputabat : indeque ad Salvatoris nostri dispensationem descendens, hanc quoque ostendebat, ut ejus ratio postulabat, necessario extitisse. Ab isto loco digrediens, disputationem movebat de Dei tribunali; quo genere maximo terrore ferire videbatur audientium animos, cum severe reprehenderet raptores, injuriarum auctores, et qui se inexplebili divitiarum aviditati mancipassent. Familiares vero nonnullos suos oratione quasi verberans et flagellans, cogebat aliquando sua ipsorum conscientia perculsos, humi oculos deflectere, cum eis clara voce contestaretur et prædicaret, actionum suarum omnium rationem Deo daturos esse : nam et se terrenum quodvis imperium illius Dei imperio subjicere, eique rationes singularum rerum redditurum esse; cunctos enim mortales magno regi aliquando rationem suæ vitæ relaturos. Hæc ille perpetuo contestabatur, hæc suggerebat, horum magister et auctor fuit.

35. « Sed is quidem veram et minime simulatam fidem peculiari quodam modo retinens, hæc sentiebat, hæc præcipiebat : at illi ad hæc percipienda tardi, et ad præclara ista præcepta obsurdescentes, voce et acclamatione applaudebant; sed inexplebili cupiditate obcæcati, reipsa contemnebant, » etc. Hæc Eusebius, qui et de ejusdem imperatoris lucubrationibus sic paulo post subdit [1] : « Romana lingua orationes imperator conscripsit; quas interpretes quidam, ad quos illud interpretandi munus pertinebat, græce fecerunt. Ex his e latinis græce factis orationibus exempli causa, postquam institutum opus absolvero, attexam orationem illam, quam ipse hoc titulo inscripsit : AD SANCTORUM CŒTUM oratio, quamque præterea Ecclesiæ Dei dedicavit; ne quis meum de eo testimonium vanum et ostentatoriam prædicationem esse judicet. » Ita Eusebius, qui (ut superius diximus) alibi [2] testatur eumdem Constantinum usque ad extremum vitæ tempus orationes conscribere minime prætermisisse; qui et quasi sui proxime futuri exitus præscius, postremam omnium funebrem elaboravit scriptionem. Verum perierunt isthæc nobilissima imperatoris monumenta; quæ si æstimanda sunt comparatione unius quæ superest : *Ad Sanctorum Cœtum* inscripta, talis habendus est Constantinus, ut in eo dicendi genere inter christianos imperatores et complures alios scriptores peritia et facultate scribendi nulli concedat : liberalibus quidem eum studiis deditum fuisse affirmat Eutropius; et legere ac scribere ipsum solitum, Victor tradit.

36. Vindicato igitur a tot tantisque adversariorum calumniis Constantino, sententia bonorum omnium optimum principem fuisse constat, ac plane felicissimum existimandum. Non tam autem ex rerum temporalium affluentia, et debellatis hosti-

[1] Tertul. de cor. milit. — [2] Tit. I. — [3] I. Par. XX. — [4] Pomp. Læt. in Vit. Constant. in fine. — [5] Euseb. in Vita Constant. lib. IV. cap. 29.

[1] Euseb. Vita Const. lib. IV. c. 32. — [2] Euseb. eod. lib. c. 55.

bus, rebusque belli et pacis tempore præclare gestis, christianorum principum felicitatem metiendam esse, quam ex morum præstantia christiana regula docet; nam S. Augustinus hæc ait [1] : « Neque enim nos christianos quosdam imperatores ideo felices dicimus, quia vel diutius imperarunt, vel imperantes filios morte placida reliquerunt, vel hostes Reipublicæ domuerunt, vel inimicos cives adversus se insurgentes et cavere et opprimere potuerunt : hæc enim et alia vitæ hujus ærumnosæ vel munera vel solatia quidam etiam cultores dæmonum accipere meruerunt, qui non pertinent ad regnum Dei, quo pervenient isti. Et hoc ipsius misericordia factum est, ne ab illo ista qui in eum crederent velut summa bona desiderarent. Sed felices eos dicimus, si juste imperant; si inter linguas sublimiter honorantium, et obsequia nimis humiliter salutantium, non extolluntur, sed se homines esse meminerunt : si suam potestatem ad Dei cultum maxime dilatandum majestati ejus famulam faciunt; si Deum timent, diligunt, colunt; si plus amant illud regnum, ubi non timent habere consortes; si tardius vindicant, facile ignoscunt; si eamdem vindictam pro necessitate regendæ tuendæque Reipublicæ, non pro saturandis inimicitiarum odiis exerunt; si eamdem veniam non ad impunitatem iniquitatis, sed ad spem correctionis indulgent; si quod aspere coguntur plerumque decernere, misericordiæ lenitate et beneficiorum largitate compensant; si luxuria tanto eis est castigatior, quanto posset esse liberior : si malunt cupiditatibus pravis, quam quibuslibet gentibus imperare; et si hæc omnia faciunt non propter ardorem inanis gloriæ, sed propter charitatem felicitatis æternæ; si pro suis peccatis, humilitatis et miserationis et orationis sacrificium Deo suo vero immolare non negligunt. Tales christianos imperatores dicimus esse felices, interim spe, postea reipsa futuros, cum id, quod expectamus, advenerit. » Hæc Augustinus; cujus quidem sententiæ calculo, Constantinum felicem fuisse, non dubitamus; quin et felicissimum appellandum; nisi falsorum hominum, hypocritarum, inquam, Eusebianorum, dolosis artibus circumventus, a recto justitiæ tramite nolens abductus, S. Athanasium et alios episcopos mulctasset exilio, licet facti pœnitentia (ut dictum est) facinus diluisset.

37. Cur autem Constantinum imperatorem voluerit Deus adeo prosperis rebus clarescere, idem S. Augustinus ejusmodi rationem affert, cum ait [2] : « Bonus Deus, ne homines qui eum crederent propter æternam vitam colendum, has sublimitates et regna terrena existimarent posse neminem consequi, nisi dæmonibus supplicarent, quod hi spiritus in talibus multum valerent; Constantinum imperatorem non supplicantem dæmonibus, sed ipsum verum Deum colentem, tantis terrenis implevit muneribus, quanta optare nullus auderet. Cui etiam condere civitatem Romano imperio sociam velut ipsius Romæ filiam, sed sine aliquo dæmonum templo simulacroque concessit. Diu imperavit, universum orbem Romanum unus Augustus tenuit et defendit; in administrandis et gerendis bellis victoriosissimus fuit; in tyrannis opprimendis per omnia prosperatus est : grandævus ægritudine et senectute defunctus est; filios imperantes reliquit. Sed rursus ne imperator quisquam ideo christianus esset, ut felicitatem Constantini mereretur; cum propter vitam æternam quisque debeat esse christianus; Jovinianum (Jovianum) multo citius, quam Julianum abstulit. » Hæc Augustinus; atque de his hactenus.

38. *Viri illustres sub Constantino.* — Constantini autem temporibus claruisse Dei Ecclesiam viris doctrina atque sanctitate insignibus, rerum gestarum continuata series, annis singulis digesta, facile demonstravit. Quibus addendi sunt alii, et inter cæteros Parthenius episcopus Lampsaci civitatis in Hellesponto, cujus Acta a Crispino conscripta candido et puro stylo extant [1]; meminit ejusdem quoque Nicephorus, cum ait [2] : « Par istis (nempe Nicolao et Spiridioni episcopis) etiam fuit Parthenius, urbis unius in Hellesponto episcopus, vitæ splendore, humanitate, et prodigiis ingentibus clarus, adeo ut accepta a Deo potestate mortuos excitarit, dæmonibus imperarit, et variorum morborum curator gratuitus et promptus fuerit. » Innotuit autem hic Constantino Augusto, qui ei petenti, ut liceret idolorum templa suæ civitatis evertere, rescripto dato concessit; quin etiam ut ecclesiam erigeret, pecunias suppeditavit. Res gesta sic describitur ab auctore, postquam ejus ordinationem factam ab Ascholio episcopo Cyziceno, ejusdemque prædicationem Evangelii idololatris habitam enarravit :

39. « Cum vero, inquit, vidisset eos proficere in fide et simulacra despicere, voluit idolorum templa diruere, et ædificare ecclesiam in nomine Domini nostri Jesu Christi. Cum se autem sustinuisset, sic statuit; quod, cum imperator sit christianus et pius, jussum sit ejus sententia templorum idolorum fieri demolitionem : hæc cum apud se statuisset Christi servus Parthenius, et solvisset ex civitate Lampsaco, venit in urbem regiam. Forte autem accidit, ut die sequenti pius imperator Constantinus descenderet in vehiculo ad videndos agros. Ad eum itaque accedens vir sanctus exposuit ei suam petitionem : venerandus vero et plane Christi amans imperator Constantinus benigne accepit ejus petitionem, et valde lætatus est, jussitque eum ire in regiam et expectare, donec ipse rediret ab agris. Reversus itaque imperator in palatium, lubenter accepit virum sanctum, et complexus rogavit, ut pro se deprecaretur, et protinus jussit fieri sacrum pro idolorum et eorum templorum demolitione; et cum hoc divinis suis confirmasset syllabis, dat Parthenio cum multo auro ad extructionem sanctæ Dei ecclesiæ, et eum amplexatus misit in pace. » Quid autem

[1] Aug. de Civ. Dei lib. v. c. 24. — [2] Aug. eod. lib. c. 25.

[1] Apud Metaph. die 17 Febr recitat Sur. tom. 1. — [2] Niceph. lib. VIII. c. 42. in fine.

valde admirandum acciderit, cum altare ecclesiæ erecturus esset magnus Parthenius, idem auctor narrat his verbis :

40. « Reversus autem Parthenius in suam civitatem Lampsacum, templa diruit; et cum pulcherrimam et ornatissimam descripsisset Dei ecclesiam, ipse per se assistens operi, magno studio eam curabat excitandam. » Et post enarratum de liberato a dæmone homine miraculum ab eo editum, hæc de ejusdem ecclesiæ construendo altari conscripsit : « Perfecto autem opere ædificationis sanctæ Dei ecclesiæ, studium ponebat homo Dei, ut poneretur mensa, in qua oportebat Domino offerri spiritale et incruentum sacrificium. Cum autem invenisset in quodam loco dedicato idolis lapidem pretiosum et aptum ad sanctæ mensæ concinnandum opus, quod quærebatur, effecit id pulchre elaborari et adaptari ab artificibus. Perfecto vero opere jussit id afferri in ecclesiam. Cum ergo artifices lapides currui imposuissent et boves junxissent, ducebant ad civitatem. Invidens autem et bonorum operum æmulus diabolus, non ferens ignem divini zeli sancti viri, conturbatis bobus, effecit, ut ii repente, impetu qui cohiberi non poterat, excitati supinum in terram projecerint eum qui trahebat boves, nomine Eutychianum; quem excipiens currus per rotam perfregit omnem viscerum ejus compagem, sicque is expiravit.

41. « Cum autem accepisset quod acciderat servus Dei Parthenius, dixit : Hoc satanica plane fecit malitia. Non impedies in hoc, diabole, opus Dei. Et statim assumens secum pios viros, qui cum ipso erant, cucurrit ad locum, et stans prope cadaver, et sancta sua inclinans genua, cum lacrymis intente oravit ad Deum, dicens : Tu, Domine omnipotens, suppeditator vitæ et mortis, non ignoras propter quam causam auctor malorum inimicus machinatus est mortem in tuum figmentum. Sed, o benignissime, nunc quoque ostende inanem ejus conatum : vitæ autem participem fac servum tuum Eutychianum, ostendens iis qui in te credunt, invictam tuam potentiam; quoniam tu es solus Deus, et te decet gloria in sæcula, Amen. Cum autem vir justus Deo emisisset has preces, reversus est mortui spiritus in corpus ejus; et cœpit, qui fuerat mortuus, dicere in conspectu universi populi : Gloria tibi, Christe Deus, qui suscitas mortuos. Et cum protinus surrexisset, et factus esset sanus sicut prius, et accepisset boves, traxit currum usque ad ædem ecclesiæ. » Hæc ibi et alia plura insignia miracula ab auctore fideli narrantur, dignissima quidem quæ hic sigillatim intexerentur, nisi instituti ratio ad alia evocaret. Putamus hunc quoque interfuisse Nicæno Concilio ; sed desiderantur cum ipsius, tum etiam aliorum ejus provinciæ episcoporum nomina in ea, quæ ibi extat omni ex parte decurtata, subscriptione.

42. Sed ex quo opportuna incidit de Lampsacena Ecclesia mentio; dignam hic historiam de Gentilium conversione his temporibus sub diœcesi ejusdem ecclesiæ divina virtute per Abrahamium anachoretam facta, enarrare, jucundum fore et ad institutum valde accommodatum putamus : cum præsertim ab auctore scripta fidelissimo, nempe Ephræm [1] Syro diacono Ecclesiæ Edessæ, certam fidem ab omnibus sibi vindicet. Auctor igitur post complura alia de sanctissimo viro recensita, hujusmodi subnectit orationem : « Lampsaci, quod est oppidum ad Hellespontum, erat quidam magnus vicus, et frequens populo, qui vocatur Tænia. Quoniam autem qui in eo vico habitabant, tenebantur a gravi errore Gentilium, magna quidem multitudo sacerdotum et diaconorum ab episcopo ad eos mittebatur; plurimi quoque ex eis, qui vitam susceperant monasticam, ab eo constituti erant vici magistri; sed nemo eos poterat convertere ab errore; imo piis potius illi inferebant tormenta et supplicia, neque ullum erat pæne genus, quod non terribiliter eis intentaretur. Cum ergo dubitaret episcopus quidnam oporteret facere, ut qui errabant, errorem agnoscerent, et rem aliquando cum suis communicaret : venit eis interim in mentem Abrahamii admirabilis. Tum non expectans ipse aliorum de eo testimonia, eis statim ostendit quid de illo esset sibi persuasum, dicens. Credite mihi, filii, dicturo teste veritate, quod in tota vita nunquam mihi contigit videre talem virum, et qui in tanta virtute viveret et pietate. » Quid plura ? Inito simul consilio de ipso adeundo, atque sacerdote creando, eodemque adscribendo vico illi : perfecit hæc omnia ad eum cum suis accedens episcopus, illo licet invito ac reclamante : qui accepta pecunia ædificavit eo in loco ecclesiam, in qua incruentum Deo sacrificium offerebat, et iteratis precibus pro idololatra populo Deum rogabat : quibus absolutis, privato quodam impulsu divini Spiritus roboratus, idola, quæ apud eos erant, evertit, illis absentibus.

43. « Cum autem post hæc accessissent quidam ex infidelibus, ut illis sacrificarent statuis et eas precarentur, vidissentque gravi casu corruisse, non ignorarunt hostem : statimque correptis lignis ac lapidibus, repente in sanctum virum irruerunt; nec prius cessarunt eum petere et crudelissime percutere quam ipsum vidissent plane defecisse et extremam jam agere animam. Recesserunt enim existimantes eum mox moriturum. Ille autem cum circa mediam noctem recreatus esset ab illis intolerabilibus doloribus, vix tandem surgens in ecclesiam ingressus est; et cum se pronum humi dejecisset, flens graviter et fronte solum verberans, acerrimo et maximo studio fundebat preces pro illorum salute, ut depelleret impietatis nubem, quæ eos detinebat, et pure aspicerent ad radios veritatis. Mane autem cum illi ad ecclesiam accessissent, non gratia orationis (quomodo enim, cum eorum animi fluctuarent adhuc sato impietatis?) sed ad videndam ædificiorum structuram : erat enim templum bene figuratum, et ea, qua par erat, symmetria constructum,

[1] Apud Sur. tom. II. die 16 Martii.

et quod animum et oculos satis poterat lætificare : cum, inquam, venissent ad templum, et offendissent sanctum virum in eo precantem, priorem rursus sævitiam et rabiem in eum ostenderunt; et cum eum rursus variis modis et vehementer cecidissent, vinculis et funibus omni ex parte comprehensum trahunt per medium vicum; et in eum omni ex parte lapides nive cadente densiores conjecerunt; ignorantes stulti, pro quali gratia, pro quali pro ipsis facta precatione, qualem ei redderent remunerationem. Ille ergo tunc quidem ab eis relictus est semimortuus, jam a plagis dissolutus ex in terram sanguinis fluxionibus. Cum autem media nocte ad se rediisset, dicebat : Domine, quousque oblivisceris mei in finem? quousque avertis faciem tuam a me? quousque opera manuum tuarum despicis, quæ pereunt? Hæc Deo dicebat et verba miscebat lacrymis. Deinde autem vix tandem e solo surgit, perinde ac si non esset confectus tot plagis ac vulneribus; et in dictam ecclesiam rursum ingreditur.

44. « Die autem sequenti belluæ illæ Christi inimicæ cum illuc rursum venissent, et eum orantem invenissent, ne tum quidem id ferre potuerunt moderate : sed cum ei plagas priores ac etiam multo majores imposuissent, et eum similibus vinculis alligassent et traxissent, procul a vico projecerunt. In his ergo se tres annos deinceps fortiter gessit Abrahamius, non fractus, non cedens, nec ulli male precans, sed odio charitatem adjungens, iræ mansuetudinem, maledictis benedictiones, admonens, consulens, adhortans senes, adolescentes, omnem (ut semel dicam) ætatem, ut patres et filios, ut fratres; nihilque omnino ostendens, quod sit pusilli et abjecti animi, sed reipsa implens quæ sunt divini Davidis [1], et inter necessitates et afflictiones meditans præcepta Domini. Propter hæc super ipsum floruit ejus sanctificatio [2]. Nam cum repente convenissent illi qui nuper erant impii et infideles (est enim hoc Dei omnino, qui docet [3] hominem scientiam, et illius gratiæ in Abrahamium), omnesque qui illum vicum habitabant congregati essent, et, ut est consentaneum, in cœtu multitudinis sermones omni ex parte haberentur; res Abrahamii in medium adducebatur, et omnium animi adimplebantur admiratione. Itaque cum præ stupore in magnam adducti essent dubitationem: Videtis, dicebant inter se invicem, qualia a nobis facta sunt adversus Abrahamium : ille autem quam benigne et clementer in nos se gerit, quamque fortiter et generose tulit mala quæ sunt ei illata ? Omnino nisi esset vere Deus aliquis æternus et immortalis, qui potest pro laborum meritis reddere remunerationes, non ostendisset tantam pro ipso tolerantiam. Porro autem deorum nostrorum imagines videtis quam facile et citra ullum laborem evertit; neque ullus ex iis diis potuit a se propulsare injuriam.

45. « Hæc ipsi quidem inter se dicebant : Deus autem verbis illis finem imposuit convenientem. Ii enim protinus incitati animis dixerunt : Adeste omnes, ad hujus boni viri genua procidamus, consentientes Deo qui ab ipso prædicatur. Quæ simulatque dixissent, concurrunt protinus ad ecclesiam, tanquam una lingua et anima clamantes : Gloria tibi Deo cæli, qui misisti servum tuum Abrahamium, ut nos a simulacrorum liberaret caligine. Quod quidem cum ille beatus vidisset præter omnem spem, ineffabili in corde repletus lætitia, repente tempus quoque arripit, et ait : O patres in Domino, et filii, et fratres, adeste, et Deo simul reddamus gloriam, qui tam admirabiliter et arcane illuminavit vestros animæ oculos; et accipite signaculum Spiritus [1]. Accedite ad ipsum, et illum inamini, et facies vestræ non confundentur. His verbis conjungit etiam doctrinam veritatis. Et cum, quomodo credere oporteat, verbis esset prosecutus, eos in filiorum adoptionem adscivit per baptismum, cum essent numero circa mille. Et deinceps erat multus in eis quotidie admonendis et docendis. Illi autem, tanquam bona terra et pinguis et aquis irrigua, reddiderunt fructus multiplicatos divinorum seminum. Atque annus quidem in his fuit consumptus ab Abrahamio. »

46. Quomodo autem post hæc redditis illis perfecte Christianis et in Christi fide stabilitis, clam fugam arripiens, reversus sit in solitudinem, et episcopus Lampsacenus, re cognita, ministros illuc miserit, qui eam gubernarent ecclesiam; auctor pluribus prosequitur, et reliquas admirandas sanctissimi viri res gestas usque ad obitum ejus, qui contigit decimo septimo kal. Aprilis, quo die natalis ipsius, tabulis affixus ecclesiasticis, remansit posteris anniversaria commemoratione in Ecclesia redivivus : meminitque ejusdem rursus Ephræm in suo Testamenti libello, quod scripsit. Hæc quidem tum occasione Ecclesiæ Lampsacenæ, tum etiam quod incertum inexploratumque haberetur, quibus potissimum annis imperii Constantini gesta essent, hoc in loco, in fine, inquam, ejus imperii voluimus collocasse cum aliis nonnullis, quibus certa anni sedes præscribi non possit. Intelligis ex his pariter, lector, quæ superius dicta sunt; sic a Constantino jussa esse dirui idolorum templa, atque idola subverti, ut tamen abstinuerit vim inferre nolentibus, et pro suis diis paratis resistere atque arma capessere : quorum vero locorum habitatores facti essent christiani, vel si non omnes maxima tamen ex parte effecti fideles, apud hos templa esse diruta, fano aliquo interdum relicto impiis, multis declaratur exemplis.

47. Rursum vero sub eodem Constantino imperatore claruisse in Galliis, suo loco diximus, S. Rheticium episcopum Augustodunensem, cum sanctitate tum etiam eruditione conspicuum, de quo S. Hieronymus hæc habet [2] : « Rheticius Heduorum, id est, Augustodunensis episcopus sub Constantino celeberrimæ famæ habitus est in Galliis : leguntur ejus Commentarii in Cantica Canticorum, et aliud

[1] Psalm. CXVIII. — [2] Idem CXXXI. — [3] Idem XCIII.

[1] Psalm. XXXIII. — [2] Hieron. de Script. Eccl. in Rheticio.

grande volumen adversus Novatianum; nec præter hæc quicquam ejus operum reperi. » Insignis quoque famæ vixit ejus collega Marinus episcopus Arelatensis, et Maternus Agrippinensis, delecti olim judices in causa Cæciliani; Claudius etiam episcopus Viennensis catholico dogmate (inquit Ado [1]) clarissimus fuit. Sed et sub eodem Constantino vixisse tradit Nectarium ejusdem sedis episcopum (hoc enim ipso anno ejus meminit) cujus superius mentionem habuimus, cum actum est de Vasensi priore Synodo. At non impar his meritis et doctrina effulsit Maximinus episcopus Treverensis, cujus mentio facta est, cum egimus de Athanasii exilio, et inferius item de eo agendum.

48. Sed et S. Evortius Aurelianensis episcopus eximio divinæ gratiæ fulgore cum in sui electione, tum etiam in administratione ejusdem Ecclesiæ coruscavit. Inter illos autem qui eruditione insignes sub Constantino vixerunt, S. Hieronymus Juvencum Hispanum adnumerat, de quo ait [2] : « Juvencus nobilissimi generis Hispanus presbyter, quatuor Evangelia hexametris versibus pæne ad verbum transferens, quatuor libros composuit, et nonnulla eodem metro ad sacramentorum ordinem pertinentia. Floruit sub Constantino principe. » De iisdem libris et Gelasius [3] : « Juvenci laboriosum opus non spernimus, sed miramur. » Inter claros vero oratores qui his Constantini temporibus floruerunt, præter Arnobium atque Lactantium, quorum superius mentio facta est, commendatur a sancto Hieronymo [4] Patherius, qui Romæ docuit; sed et laudatur Nazarii rhetoris filia Eunomia, christiana virgo patri eloquentia haud impar. Perierunt horum lucubrationes, ac proinde iidem auctores obscuri remanserunt.

49. Cæterum in Ægypto prope innumeri claruerunt eminenti sanctitate conspicui sanctissimi monachi magni Antonii collegæ vel discipuli; nam præter illos quorum superius mentionem habuimus, vixit inter eos Ammon ille, de quo hæc S. Athanasius in Antonio [5] : « Alio rursus tempore, cum Antonius sederet in monte, et oculos tetendisset in cælum, vidit nescio quam animam, lætantibus in ejus occursum angelis, ad cælum pergere; cujus spectaculi novitate stupefactus, beatum dixit sanctorum chorum, oravitque ut sibi rei præsentis agnitio panderetur; et statim ad eum vox facta est, inquiens istam esse Ammonis monachi animam, qui Nitriæ morabatur. Erat autem Ammon vir grandævus, qui perseveranter a pueritia usque ad senectutem in sanctitate vixerat. Itinere quoque dierum tredecim spatio a Nitria locus, in quo sedebat Antonius, dividebatur. Videntes autem eum monachi admirantem, qui venerant, deprecati sunt, ut causam hilaritatis ediceret. Quibus ait, modo Ammonem quievisse, quem propter frequentem ejus ad Antonium commeatum, et propter celebritatem indultorum ei a Domino signorum optime noverant. » Et paulo post : « Monachi vero, quibus dixerat Antonius de morte Ammonis, notaverunt diem, et venientibus de Nitria fratribus post dies triginta sciscitantes, repererunt illo die illaque hora dormisse Ammonem, qua animam ejus ferri senex viderat. » Hæc Athanasius, qui et de eodem Ammone insigne illud miraculum narrat, cum ab altera ripa fluminis in alteram absque navigio vel fluctuum calcatione divinitus eodem momento translatus est.

50. At quoniam ex Athanasio Ammonis felicissimum exitum recensuimus, par est etiam, ut ejusdem celsa primordia ex Socrate perbreviter, multis omissis, his adjungamus : ait enim, ipsum invitum ad nuptias inductum, sponsæ suasisse una simul in corporis integritate vitam ducere : « Qua persuasa, ambo, inquit [1], quasi fœdere de ea re pacto, ad montem qui Nitria vocatur, recta se conferunt; ibique ad exiguum tempus in tugurio ætatem degentes, communem vitæ monasticæ disciplinam exercuerunt, nullo virilis aut muliebris sexus discrimine habito; sed unum corpus (ut est apud Apostolum) fuerunt in Christo. Non longo post tempore nova sponsa et virgo incorrupta Ammonem sic affatur : Non te decet, qui temperantiæ et castitati colendæ te totum dedisti, feminam in tantillo domicilio conspicari. Quare, si videtur, quisque nostrum separatim in monastico vitæ genere exercendo se ponat. Hoc itaque de utriusque sententia pactum est; atque alter ab altera segregatus, quod reliquum erat vitæ, eo pacto contrivit. A vino et oleo uterque abstinet, et panem siccum aridumque comedit; idque interdum post unum integrum diem, nonnunquam post duos, aliquando post plures. » Hæc Socrates. At de Ægypti monachis ista libasse, satis; qui plura his cupit, consulat Vitas Patrum; nos autem alio tendimus.

51. *Divisio imperii.* — Jam ad novos imperatores eosdemque christianos, Constantini filios, stylum convertamus : simulatque enim patrem suum ex hac vita sublatum esse audierunt, tum senatus, tum etiam exercitus studio, quisque eorum relictam sibi ex patris testamento imperii partem festinus accepit. Quod autem ad ejus divisionem spectat, sic imperium divisum esse Zozimus tradit [2] : « Primum nationes inter se partiebantur; et Constantinus quidem natu maximus cum minimo natu Constante omnia trans Alpes sita, et Italiam, et Illyricum, sortitus est, præterea Ponto Euxino finitima, et Africæ quicquid ad Carthaginem pertinet; Constantio datum est quicquid esset in Asia, et Oriente, et Ægypto. »

52. Victor [3] autem sic inter tres fratres testatur imperium esse divisum, nempe « accepisse Constantinum cunctas trans Alpes regiones, Constantium a freto Propontidis Asiam et Orientem, Constantem Illyricum, Italiamque et Africam, Dalmatiam, Thraciam, Macedoniamque, et Achaiam : » hæc Victor, sed perperam quidem a ditione Constantii demit

[1] Ado in Chronic. — [2] Hier. de Script. Eccl. in Juvenco. — [3] Gelas. decret. de lib. authen. et apocryph. — [4] Hieron. in Chronico. — [5] Athan. in Vit. Ant.

[1] Socrat. lib. IV. c. 1. — [2] Zozim. lib. II. — [3] Victor. in Const.

Thraciam. Zonaras[1] vero sic : « Inter tres illius filios divisum imperium, vel ab ipso Constantino, ut quidam scribunt, vel eo defuncto ex ipsorum consensu in hunc modum : Constanti tributam esse Italiam et Romam ipsam, Africam, Siciliam cum reliquis insulis, atque etiam Illyricum, Macedoniam, et cum Achaia Peloponnesum : Constantino Alpes Cottias cum Galliis, et tractum Pyrenæi usque ad Mauritaniam oceani angusto freto diremptam ab Hispaniis : Constantio ea obvenisse quæ in Orientali parte Romanæ ditionis erant, et Thraciam cum urbe paterna. » Ita Zonaras. Sane quidem cum avitam sortem Constantino primogenito suo tradidisse Constantinum patrem, Eusebius qui hæc optime nosse potuit, diserte testetur; erroris quidem arguuntur qui dixerunt Italiam et Africam eidem a patre traditas : nam eas provincias Constantius avus cesserat Galerio Maximiano, ut suo loco superius dictum est. Ipsum vero in Galliis et Britanniis imperasse, hancque partem avitam a Constantino Magno Constantino filio traditam Eusebius affirmat; confirmat etiam[2] Theodoretus, qui hæc ait de ipso : « Quo quidem tempore Constantinus filius Constantini Magni antea maximus, qui Galliæ versus Occidentem imperium obtinuit, litteras scripsit. » Sed de his quoque inferius interdum agetur.

53. *Constantius furit in suos.* — Constantius autem cum liberas suæ ditionis habenas nactus esset, sævire cœpit in domesticos Constantini, atque in ipsos præcipue consanguineos. Zozimus rem gestam sic narrat[3] : « Diviso in hunc modum imperio, Constantius, quasi data opera in hoc incumberet, ne impietate a patre superaretur, exorsus ab ipso lare, cognati sanguinis effusione virilem omnibus animum probare voluit, ac primum quidem Constantium patruum a militibus interfici curat; deinde Delmatio Cæsari similes insidias struit; » et paulo inferius : « Ac veluti contra cognationem universam grassatus, etiam his Annibaliianum adjecit, cum subornasset milites, ut acclamarent, alterius neminis imperium se ferre posse, quam Constantini filiorum. » Hæc quod ad affinium neces. De aliis vero clarissimis viris sic idem auctor : « Optatus quoque cum hoc interfectus est, qui patricii dignitatem adeptus a Constantino fuerat; cum honoris titulum primus Constantinus excogitaverat; lataque lege sanxerat, ut qui eum consecuti fuissent, supra ipsos præfectos prætorio sessitarent. » Ita Zozimus. Porro patricii nomen antiquum erat, et cum Romana Republica congenitum; sed ut ea dignitas his aucta privilegiis esset Constantinopoli, Constantinus merito dicendus est auctor. At de patriciis et patricia dignitate consule, quæ a nobis dicta sunt in Notationibus ad Romanum Martyrologium[4].

54. Quod spectat ad Delmatii necem, Eutropius[5] Constantium sic aliqua ex parte excusat : « Verum Delmatius Cæsar prosperrima indole, neque patruo absimilis, haud multo post oppressus est factione militari, et Constantio patruele suo sinente potius, quam jubente. » Sed et vi militum Delmatium oppressum, Victor[1] affirmat; quod alii[2] anno secundo, alii[3] vero tertio Constantii, alii[4] rursum hoc anno sub consulatu Feliciani et Titiani factum tradunt. Causam autem inferendi necem patruis suis Constantio Cedrenus hanc tribuit : « Creditum, inquit, fuit, Constantinum a suis fratribus, exhibito lethali veneno, extinctum fuisse; ideoque cum sua manu scriptis litteris mandasse filio, nempe Constantio, ut a patruis sibi caveret in eosque ulcisceretur; eas litteras Eusebium Nicomediæ episcopum accepisse, et Constantio recens ex Oriente reverso tradidisse, indeque etiam episcopatu Constantinopolitano potitum. Visum autem fuit absurdum patruos istos simul universos velle occidere : ideoque decretum est, rem caute agendam. » Hucusque ex Cedreno. Sed quod ait de episcopatu Constantinopolitano Eusebio collato, id postea accidit. Artemius martyr sic excusat Constantinum de imperata fratrum nece : « Pater tuus Constantius (sic Julianum alloquitur) et ejus fratres priores ei fecerunt injuriam; ut qui ei malum venenum miscuerunt, nulla omnino ab eo affecti injuria. » Hæc coram Juliano Apostata Artemius præfectus Augustalis, quæ et descripta leguntur in Actis[5] ipsius martyrii.

55. Cum Delmatio filio Delmatii, fratris Constantii, pæne periclitati sunt Gallus et Julianus filii Constantii fratris Constantini ex Theodora Maximiani filia geniti; nisi Gallum ægra valetudo corporis, Julianum vero ætas adeo tenera liberasset; sic enim de eis tradit Sozomenus[6] : « Julianus et Gallus patre orbati etiam cum Delmatio in periculum necis inciderunt. Verum Gallum morbus, quo forte vexabatur, insidiis eripuit, propterea quod quamprimum naturali morte occasurum expectaretur; Julianum autem ætas tenera liberavit, quippe qui annum octavum suæ ætatis nondum confecisset. » At quod ad ætatem Juliani pertinet, cum de eo scribat Eutropius, annos triginta et unum vixisse, quem constat occisum esse anno Domini trecentesimo sexagesimo tertio; dicere opus est ipsum natum anno Domini trecentesimo trigesimo secundo, Pacatiano et Hilariano consulibus, sicque hoc anno fuisse tantum ætate quinquennem, Gallum autem natum annos duodecim : etenim cum liqueat ex Ammiano[7] annos vixisse undetriginta, defunctumque anno Domini trecentesimo quinquagesimo quarto; ortum esse oportuit anno trecentesimo vicesimo quinto, Paulo et Juliano consulibus, atque in hanc diem ad duodecim annos vitam propagasse. Cæterum licet eodem ambo patre geniti essent, nempe Constantio majoris Constantii Augusti filio ex Theodora; nequaquam tamen eadem sunt matre nati, sed plane diversa : fuit enim Gallo mater Galla soror Ruffini et Cerealis

[1] Zonar. Ann. tom. III. — [2] Theod. lib. II. c. I. — [3] Zozim. lib. II. — [4] Die 27 Augusti. — [5] Eutrop. lib. X.

[1] Victor. in Const. in fine. — [2] Cedren. in Compend. — [3] Hier. in Chron. — [4] Panv. in Rom. Imp — [5] Apud Metaph. die 20 Octobr. — [6] Sozom. lib. V c. 2. — [7] Ammian. lib. XIII. in fin.

consularium virorum; Julianus vero ortus est (ut testatur Ammianus [1]) Constantinopoli, et (ut alii tradunt) ex Basilina nobilissima femina, quam constat christianam fuisse ac pientissimam : exlat enim ejus mentio in Actis Synodi [2] illius Constantinopoli celebratæ, in qua inter alia sanctus Joannes Chrysostomus judicavit causam episcopi Ephesini : nam in libello accusationis adversus eum oblato hoc quoque scriptum erat : « Quod prædia a Basilina, quæ mater erat Juliani abominandi imperatoris, Ecclesiæ consecrata vendidisset, et pretium sibi usurpasset. »

56. *Educatio Galli et Juliani.* — De eorum autem educatione hæc subdit Sozomenus [3] : « Quibus ita præter omnium opinionem conservatis, dabatur mandatum, ut ætatem degerent in Macello; est locus plane regius ad Argæum montem, non longe a Cæsarea situs, in quo est magnificum palatium, balnea, horti, et fontes perennes. Ubi igitur et cultu et educatione digna principibus dignati sunt, ibi disciplinis et exercitationibus illi ætati accommodatis instructi, ibi denique ab artis dicendi magistris et sanctarum litterarum doctoribus ita instituti, ut in numerum cleri adscriberentur, et libros ecclesiasticos ac divinos populo perlegerent. » Sed et hæc de clericatus initiatione et sacrorum librorum lectione postea.

57. Quod autem spectat ad Juliani, de quo agimus, institutionem a puero, constat summam industriam imperatoris Constantii in hoc ipso invigilasse; etenim de se Julianus, quod philosophicis moribus imbutus fuerit, testatur in Misopogone, ubi hæc ipse ad Antiochenos : « Sæpenumero mihi adhuc puero (testor Jovem et Musas) dicebat præceptor ille : Ne sinas te a tuorum æqualium multitudine in theatra induci ; neque ulla ejus spectaculi cupiditate tenearis. Circenses desideras? apud Homerum eos elegantissime descriptos invenies. » Et paulo post : « Vultis, inquit, illius nomen præceptoris et genus proferam? Homo barbarus mehercle et genere Scytha is erat, eodem nomine cum illo qui Xerxen ad bellum in Græciam nobilesque Argivos induxit, nempe Mardonius. Hoc vero nomen, quod ante vicesimum mensem honoris nunc contumeliæ appellatur, eunuchus erat, sub meo avo educatus, ut matri meæ Homeri atque Hesiodi poemata exponeret. Cumque illa paucis post mensibus mortua esset, meque primum et solum filium reliquisset; cum ego tanquam virgo orba et deserta, multis calamitatibus erepta puella et tenera, post annum septimum ipsi traditus fui. Is ab eo tempore cum me ad magistros duceret, unicam bene vivendi viam esse mihi persuasit. Cumque ille aliam neque scire vellet, neque mihi ingredi permitteret, effecit ut omnium vestrum odium incurrerem, » etc. Pluribus docet se in eo vivendi genere perseverasse, quo sub tali præceptore fuerat institutus a puero : ut non obscure significet deorum cultum, et a Christo discessionem, ab eodem didicisse. Hoc fortasse odoratus Constantius imperator, custodes adhibuit Juliano puero, ne quid minimum a christiana professione deflecteret : nam de ipso hæc ait Eunapius Sardianus [1] : « Decrescente autem ac deficiente Constantini progenie, solus relictus fuit Julianus, ob ætatis teneritudinem et ingenii mollitiem despectui habitus; quanquam eunuchi palatini ministeria illius obirent, adhibitique essent custodes, diligenter observaturi, ne in christiana fide vacillaret. » Hæc Eunapius : quod autem subdit de Maximo philosopho præceptore illi dato, id postea contigit, cum jam adolevisset.

58. Cæterum Juliani præcipua cura Eusebio episcopo Nicomediensi potissimum delegata est, utpote ex materno genere illi propinquo : de cujus quidem sanguinis cum Juliano conjunctione, licet a longe proveniente, testatur Ammianus, cum ait [2] de adventu ejus Nicomediam : « Agnoscebat quosdam ibidem ab Eusebio educatos episcopo, quem genere longius attingebat. » Eidem quoque Eusebio cui plurimum Constantius fideret, cujus institutione et ipse imbutus est arianismo, cum Juliani educatio credita esset; ab eo haud dubium tanquam a studiosissimo impietatis architecto jacta esse videntur fundamenta occultæ Juliani apostasiæ. Qui enim (ut dictum est) persecutionis tempore idolis immolaverat, quique eadem professus est se cum Ario de Christo sentire, ubique impius et scelestus, sic se sub christianis imperatoribus Christi cultorem exhibebat, ut lucrum et honores ex simulata pietate captaret; cum nunquam destiterit, quoties opportuna se dedit occasio, præbere se Christianæ religionis in omnibus perduellem.

59. Quod rursum pertinet ad Constantii excusationem et rationem atque consilium ejus in puerorum educatione, Gregorius Nazianzenus in Julianum hæc ait [3] : « Unum igitur et primum illius est facinus, quod a magno Constantio, qui patri in imperio successerat, salutem consecutus (quo tempore exercitus rerum novarum metu, res novas moliens, adversus eos qui dignitatibus florebant, arma cepit, ac per novos præfectos aula imperatoria constituebatur), et quidem salutem inopinatam et incredibilem cum fratre consecutus, nec Deo ob salutem gratiam habuit, nec imperatori, per quem salutem acceperat : verum utrique malum ac ingratum se præbuit, illi defectionem parturiens, huic rebellionem. Quod autem mihi prius necessario exponendum est, victu et cultu imperatorio in imperatorio quodam loco ab humanissimo imperatore digni habebantur, ac velut generis reliquiæ ad imperium servabantur. Id autem eo consilio faciebat, primum ut se de his rebus, quæ imperii sui auspiciis temere et inconsiderate perpetratæ fuerant, purgaret, velut ex ejus animi sententia minime admissis : deinde, ut iis ad imperii societatem adsciscendis magnitudi-

[1] Ammian. Marcell. lib. XX. — [2] Apud Metaph. in S. Jos. Chrysost. — [3] Sozom. lib. V. c. 2.

[1] Eunap. Sardian. in Vit. Philos. — [2] Ammian. lib. XXII. — [3] Greg. Naz. orat. I. in Jul.

nis animi præstantiæque argumentum ederet : postremo ut principatum his incrementis firmius stabiliret. » Hactenus Gregorius; et inferius addit, eosdem non cogente Constantio, sed sponte seipsos ambos jam grandiores in clericorum ordinem cooptari curasse; quod redditur ex eo quoque verisimile, quod scissent a militibus suos ipsorum parentes occisos esse ea de causa, ut omnis suspicio invadendi imperii tolleretur : ne igitur et ipsi jam provectioris ætatis, concepta eadem suspicione, peterentur ad cædem; clericali professione se ab ea re longius abhorrere significarunt : at de eis rursum inferius.

60. *Ablavii exitus infelix.* — Inter alios quoque clarissimos viros ipso Constantii imperii ingressu necatos, adnumerat Zozimus Ablavium virum consularem, et prætorii præfectura aliisque insignibus decoratum. Equidem recta justaque Dei dispensatione accidisse videtur, ut qui facilitate animi Constantini abusi, nec ejus monitis ad meliorem frugem conversi essent, neque ab immani illa divitiarum aviditate se aliquando temperassent, sed ex nimia principis indulgentia magis magisque delinquendi licentiam arripuissent; iidem ipso defuncto justissime pœnas darent. Eo namque inter illos amplitudinis pervenit Ablavius iste, ut imperatoris socer evaserit : filiam enim suam Olympiadem Constanti Augusto Constantii fratri spopondit uxorem, quam, occiso Constante, Constantius nuptui tradidit Arsaci Armeniæ regi. Testatur id Ammianus cum agit [1] de eodem Arsace dicens : « Olympiadem Ablabii (Ablavii) filiam præfecti quondam prætorio ei copulaverat conjugem, sponsam fratris sui Constantis. » Et hæc quidem, cum ipse humili loco natus, et plane intimo, ad tantam celsitudinem provectus esset, ut merito nominatus fuerit Pila Fortunæ; cum elevatus sublimis deorsum rursus magno ac miserando casu demissus sit; de eo enim hæc Zozimus [2] : « Tunc et Ablavius præfectus prætorio necatus est, ipsa vindicta merita hominem pœna mulctante, qui per insidias Sopatro philosopho mortem machinatus fuisset, dum ei Constantini familiaritatem invideret. »

61. At quo res magis admiranda appareat quæ fertur de ejus exitu, hic etiam ejus natalis repetendus est, qui ab Eunapio [3] sic describitur, cum ejus miserandum casum narrat : « Ablavio Sopatri cædis architecto et machinatori genus fuit obscurissimum, et quoad paternam originem infra mediocritatem abjectum et humile. Vivitque in animis hominum hujusmodi fabula, cui a nemine contradicitur : Ægyptius quidam e tractu qui Mendesius vocatur, Constantinopolim hospes veniens in opiparam cauponam irrumpit (norunt enim Ægyptii, etiam in publico, quoties peregrinantur, turpiter se dare, quibus eos moribus domi imbui verisimile fit), jejunus etiam magno confecto itinere, ac præ siti prope enectus, jussit vinum molle ac conditum aromatibus misceri sibi, adnumerata pecunia. Cauponaria, viso præsenti argento, ministerio se accingebat, et discursabat satagendo (erat autem eadem mulier artis quoque obstetriciæ in puerperiis perita), dumque Ægyptio poculum apponit, et depromptum vinum defundit, ecce e vicinia accurrens una, in aurem illius narrat, sodalem et affinem suam de salute periclitari tertio jam nixu, nisi ocius succurratur. Hoc audiens illa, relicto Ægyptio, priusquam hiscentem et anhelam calida perfunderet, et puerperam a partus laboribus liberavit, et ex usu compositis in eo ministerio rebus omnibus, post elotas prius manus ad hospitem recurrit : quem graviter commotum iraque æstuantem ubi offendit, moræ suæ causam illi aperit. Bonus ille Ægyptius, hoc audito, majore siti narrandi quod infanti divinitus esset eventurum, flagrans, quam suæ siti medendi; confestim tempus diei, et horam observat, et inquirit; claraque voce : Abi, inquit, mulier, et puerperæ dicito quod tantum non imperatorem enixa sit. Hoc elocutus, pleno poculo se proluit, nomenque suum mulieri cognoscendum dedit. Nato infanti fuit nomen Ablavius, qui usque adeo pila et ludus extitit Fortunæ nova semper molientis, ut imperatore plus potuerit : quare et Sopatrum tollendum curavit, causam necis futilem et Socratica vaniorem populo indomito, tunc imperium quoddam obtinenti, afferens. Itaque Constantinus, ob evectum ad amplos honores Ablavium, noxam incurrit, vecordiæque pœnas dedit; de cujus obitu in historia ipsius proditum est. » Ista homo ethnicus infensissimus Constantino in eum effutit; sed hæc de Ablavii nece mox subdit :

62. « Reliquit is filium Constantium Ablavio : qui cum imperium æquo jure regeret, postquam paternum successionis imperium cum Constante et Constantino fratribus suscepisset, de quibus in divinissimo illo Juliano exactius dictum est. Proinde Constantius imperium adeptus, ac sortem suam cuique fratrum partitus, obtinuit quicquid ab Illyrio ad Nisibin usque extenditur. Mox Ablavium imperio exuit, aliosque administratores subrogat. Ille apud extructam sibi olim in Bithynia villam, locum regali otio et secessui dicatum, omnibus rebus affluens substitit, cunctis admirantibus quod imperare nollet. Paulo post ex urbe patris nomen præferente, percussores non paucos submisit, jussis primis litteras dare : qui in genua procumbentes (qui mos inolevit apud Romanos in salutando imperatore) honorarias illi in manum dedere litteras. Ille magno fastu receptis tabulis, metu solutus omni, purpuram advenas poposcit jam severiore supercilio, et aspectantibus formidolosus. At illi nihil se amplius in mandatis habere professi, pro foribus stare quibus tradendæ purpuræ cura incumberet, dixerunt : quos ille insolenti atque elato animo confestim accersi jussit. At hi, injecta manu, virum adorti, pro stola purpurea necem illi purpuream obtulerunt, frustatim dissecto in modum pecudis, quæ publico in epulo conciditur. » Hic finis præpotentis Ablavii.

63. *Aulicis delectis Arianis, hæresis invalescit.*

[1] Ammian. lib. XXII. — [2] Zozim. lib. II. — [3] Eunap. in Vita Philos.

— At utinam qui Ablavium occidi mandavit, cæterosque a patre clarissimis dignitatibus insignitos viros; alios in occisorum locum sufficiendos delegisset his meliores : sed sic se liberare voluit ab illis qui cum patre consenuerant viris insignibus, ne videretur pædagogis indigere, quorum cogeretur revereri præsentiam. Quamobrem Eusebii Nicomediensis episcopi arbitratu, qui (ut diximus) Constantini temporibus in regiam se insinuaverat aulam, et jam ipsius Constantii mille viis fuerat amicitiam aucupatus, viri illi ad magistratus gerendos eliguntur, qui arianæ hæreseos aspersi labe, ejusdem propagandæ suscepturi essent patrocinium. Patet aula cunctis arianæ hæresis sectatoribus; præficiuntur hi quoque cubiculis, qui et aures nacti imperatoris quæ velint illis ingerant, et quos libeat, ad ejusdem aures transmittant : unde manavit malorum omnium in Ecclesiam impetuosus torrens exundans, cujus alluvione fuit diu multumque undique pessumdata. Extitit autem horum princeps Eusebius eunuchus primarius præfectus cubiculi imperatoris, sub se habens eunuchos et alios aulicos ipse arianus ariana labens conspersos, de quo sæpe inferius dicturi sumus. Eusebius igitur Nicomediensis una cum suis jam olim ad propagandam arianam hæresin sacerdotibus comparatis, hisce ad malum potentibus superadditis pugnatoribus semiviris, susdeque omnia commiscens primum illud aggreditur facinus post Constantini obitum, ut per Constantium, quem seduxerat, imperatorem, novus episcopus Alexandriam, qui ejus civitatis sedem occuparet, Athanasio exule, mitteretur. Horum vero ad hæc implenda conatus Socrates narrat his verbis [1] :

64. « Mortuo imperatore Constantino, Eusebius Nicomediensis et Theognis Nicææ episcopus, tempus opportunum se nactos arbitrati, omnes suos nervos contenderunt, ut fidem de consubstantiali confirmatam exturbarent ab Ecclesia, Ariique opinionem in ejus locum introducerent. Verum hoc se minime consequi et efficere posse intellexerunt, si Athanasius rediret Alexandriam. Ista quidem callide aggressi sunt, subsidiis illius presbyteri, quem causam fuisse ante diximus, cur Arius esset revocatus, adjuti. » Et paulo post : « Constantius presbyterum in magno honore habere, multum illi tribuere cœpit libertatis; libere et audacter in regiam ingredi jubet. Quæ quidem libertas illi ab imperatore concessa, tum ad uxoris imperatoris, tum ad eunuchorum ejus familiaritatem aditum cito patefecit. Eodem tempore eunuchus quidam, cui nomen erat Eusebius, primarius fuit imperatoris cubicularius : hic presbyteri suasu perversæ Arii opinioni assensit, reliquosque eunuchos in eamdem induxit sententiam. Quin etiam imperatoris, conjux eunuchorum et presbyteri hortatu et consilio, in Arii errorem prolapsa est Paulo post imperator ipse rem in quæstionem vocavit; pedetentim passim vagari cœpit, ac primum inter satellites, qui palatium frequentabant, deinde per multitudinis animos, quæ urbem incolebat, pervadere. De opinione illa in ipsa regia cubicularii imperatoris cum mulierculis digladiantur, in singulis urbis familiis litigiosa disserendi pugna fuit. Mali igitur illius contagio ad alias provincias et civitates celeriter permanavit; et controversia velut scintilla ex parvis admodum initiis exorta audientium animos ad discordiam concitavit. Nam cuique causam tumultus sciscitanti ansa statim disceptandi oblata est, et quisque non modo de ea rogare, verum etiam pugnaciter disserere voluit. Ita contentionis procella tranquillus rerum status penitus labefactatus et eversus est. Atque istæ quidem concertationes urbes solum ad Orientem vergentes exagitarunt. Nam Illyrium et aliæ regiones versus Occidentem interea temporis pacatæ et quietæ fuerunt; quippe quæ Concilii Nicæni decreta nullo modo perfringere voluerint. Postquam igitur contentionis flamma erat accensa, et in dies magis magisque exardescebat, factio Eusebiana multitudinis tumultum in lucro deputavit; sic enim posse fieri sperabat, ut aliquis Alexandriæ episcopus deligeretur, qui eamdem tueretur opinionem. » Hæc Socrates.

65. Sic igitur videas, cum Eusebianorum secta, tum eunuchorum classe, tum denique feminarum grege, pellectis per hos ad malum Constantio et ejus uxore Augusta, arianam hæresin iterum invalescere atque validius reviviscere. Hoc plane illud tempus est, quod a S. Gregorio Nazianzeno his verbis describitur, cum ejus hæresis ortum atque progressum recenset, ac post alia sic ait [1] : « Rursus malum imperium, et rursum malum recrudescit, atque instar supputridi maleque obducti vulneris aperitur, et foras erumpit; gravesque lupi, alii aliunde nos intercipientes, Ecclesiam discerpunt. Armantur sacerdotes adversus sacerdotes : plebs adversus plebem furibundo impetu fertur; imperator ipse plenam impietati libertatem potestatemque concedit, atque adversus orthodoxam doctrinam leges instituit, iisque præterea qui nec virorum nec mulierum numero censendi sunt, quorum magna erat apud eum auctoritas et potentia. Quis vero temporis illius calamitates pro rei acerbitate commemorare ac deplorare queat ? » etc. Quæ autem is subdit, alio tempore contigerunt, quo et nos recensebimus. Ac rursum ipsius de eisdem eunuchis hæc illa querela : « Ex his potissimum muliebres homines, et inter viros virorum nomine indignos sexuque dubios, impietate autem certos et perspicuos, quibus cum muliercularum cura committatur, haud scio qui fiat ut imperatores Romani eosdem virorum officiis muneribusque præficiant. » Sed et Ammianus [2] de eodem Eusebio cubiculi præposito et collegis spadonibus meminit : « Horum, inquit, ea tempestate plus habendi cupiditas ultra mortalem modum adolescebat inter ministeria vitæ secretioris per arcanos susurros nutrimenta fictis criminibus subserentes. »

[1] Socrat. lib. II. c. 2.

[1] Greg. Naz. orat. in laud. Heronis. — [2] Ammian. lib. XIV.

66. Quantum autem possent hi apud Constantium, et quam numerosus esset eorum grex tunc in aula imperatoris, S. Athanasius declarat his verbis[1] : « Eodem et cæteros quoque spadones provocat ; plerique enim apud Constantium, vel potius omnes eunuchi sunt, omniaque apud illum possunt, et sine illis nihil ibi rerum geritur. » Et inferius : « Eunuchi erant qui ista et reliqua in omnes movebant, et (quod in istis insidiis mireris) ariana hæresis, abnegans Filium Dei, præsidium sibi ex eunuchis comparabat, hominibus ut natura, ita animo ad gignendum sterilibus, et qui proinde ægre patiuntur ullam mentionem de sobole, nempe Filio Dei, fieri. Atque Æthiopicus eunuchus [2], cum non caperet quæ legebat, credidit Philippo de Salvatore docenti : Constantii eunuchi contra, ne Petri quidem de Filio confessionem sustinent ; imo quem Pater declarat sibi esse Filium, aversantur, furuntque in eos qui dicunt illum genuinum ex Patre. Merito lex vetuit eunuchos in Concilium ecclesiasticum assumi ; atqui illi nunc ecclesiasticorum judiciorum principes reputantur ; et, quod ipsis videtur, Constantius judicat ; atque istiusmodi rebus, qui nomen episcopi ferunt, inserviunt. Me miserum, quis hanc historiam describet ? Quis ista renuntiabit generationi alteri ? Quis ista narranti fidem habebit ? Spadones, quibus domorum gubernacula vix creduntur (voluptuarium enim et nequam hoc genus hominum, quibusque nihil tam curæ est, quam illud impedire quod ipsis natura negavit) illos nunc Ecclesiis dominari. His ergo deditus et obnoxius Constantius, omnibus insidias molitus est, » etc. Quæ vero subdit, suo loco dicemus. En apparet, quam degenerarit Constantius a moribus Constantini parentis, qui eunuchos aulicos omnibus exulos voluit nobilitatis insignibus, et a gerendis magistratibus alienos. At quonam pacto, licet conspirantibus his, ut in locum Athanasii in Alexandrina Ecclesia alius sufficeretur episcopus, eisdemque assentiente, imo et connivente imperatore Constantio, minime tamen id impleri valuerit, obnitente Constantino in Galliis imperatore, suo loco dicemus anno sequenti.

67. *Synodus Romana.* — His quoque consulibus, Feliciano et Titiano consignata reperitur Romana Synodus sub Julio papa centum et sexdecim episcoporum ; in qua tamen Maximus consul cum Feliciano ponitur, cum Cassiodori et Græcorum Fastorum consensu Feliciano nonnisi Titianus collega jungatur. Quod autem spectat ad Synodum dictis consulibus annotatam, cum triplici et inter se diversa chronographia signetur, mendum in notas numeri irrepsisse, facile est intelligere : primum enim anno quarto dictorum Augustorum, rursum indictione sexta, atque demum nominatis consulibus ponitur eadem Synodus celebrata. Si igitur moveatur controversia, quænam harum trium chronographia fidelior habenda sit ; mea quidem sententia notatis consulibus potius inhærendum existimarim, illa potissimum inter alias ratione persuasus, quod facilius sit in notas numeri errores illabi, quam in ipsa nomina : quod omnes puto justissime concessuros. Hinc enim est, quod mos inolevit, ut cum vel anni imperatoris, vel indictionis, in legibus ab imperatoribus latis mentio haberetur, consulum quoque nomina adderentur, eam nimirum ob causam, ut Fastorum soliditate, annorum imperatorum numerus, vel indictionis, semper integer servaretur ; vel, si librariorum vitio corrumperetur, ex notatis consulibus restitui perfacile posset. Extant de his complura exempla in Codice Theodosiano, in cujus libro undecimo, titulo vicesimo octavo *De indulgentiis debitorum* multæ insunt leges, in quibus res ab imperatoribus reperies statutas, certo tempore definitas, indictionibus simul atque consulibus consignatas. Sed etsi hac destitueremur ratione, tamen, quia lectionem illam de sexta indictione subsistere nullatenus posse evidentius demonstrabimus, et ea notata annis imperatorum rebus gestis haud satis congrue aptari posse videatur, merito chronologia illa consignata consulibus magis probata videri debet.

68. His igitur rationibus cum eamdem Synodum præsenti anno potius ponendam existimemus, aliis quoque de causis id facere permovemur ; quod scilicet Julius papa ipso sui pontificatus exordio, ut par erat, eodem convocato Concilio, voluerit Nicænam Synodum suo quoque calculo confirmari, damnatamque hæresin iterum excommunicatione percelli. Hoc quidem recens electi pontificis munus esse videbatur, ut fidem catholicam suo ipsius ingressu primum omnium Catholicæ Ecclesiæ publicis monumentis testatam redderet. Rursum vero quod hæc ibi scripta legantur de causa ejus cogendæ Synodi[1] : « Ad hoc convenimus, ut hoc primum secundum Dei voluntatem faciamus, et a fundamento Christi Jesu incipiamus, et denuo pro fratrum oppressione tractantes laboremus ; quia dum illi tam graviter affliguntur, nos nec respirare nec quiescere possumus ; quia dum membra vexantur, corpus reliquum pacem aut quietem minime habere poterit. » Hæc, inquam, cum ibi scripta habeantur, persecutio Eusebianorum in Oriente, qua Athanasius primo, deinde vero Marcellus Ancyranus pulsi fuerant in exilium, insinuari videtur. Sed et quod inferius de Arii interitu, ut re quæ paulo ante contigisset, meminit, plane significat, ipso primo tempore Julii eam Synodum esse habitam ; ait enim : « Ea quidem quæ de illo gesta sunt, qualem terminum habuerint, omnia jam audistis et audietis, ne nos forte videamur viro obloqui propter delictum suum improperia digna portanti. » Hæc ibi ; quibus omnibus persuasi, hoc (ut diximus) anno, secundum nominatos consules, libuit eam Synodum collocasse, de qua nihil præter confessionem rectæ fidei et detestationem arianæ hæresis reperitur.

69. Porro ex centum illis et sexdecim episcopis,

[1] Athan. epist. ad Solitar. — [2] Act. VIII.

[1] Habetur tom. I. Concil.

qui Concilio huic interfuere, hi tantum illic nominati leguntur : Benedictus Aquileiensis episcopus, qui præcessit Fortunatianum ejusdem civitatis præsulem, de quo sæpe inferius; Rufus Carthaginensis, qui successit Cæciliano, et habuit successorem Gratum, qui interfuit Concilio Carthaginensi. Ponitur ibidem Agapitus antistes Ecclesiæ Ravennatis, qui præcessit Severum ejusdem urbis episcopum, qui reperitur interfuisse Concilio Sardicensi post decennium celebrato ; sed in edita serie Ravennatum episcoporum perperam ponitur post Severum Agapitus. Cum enim nihil sit quod dici possit istud Romanum Concilium sexta indictione (ut habet lectio depravata) esse celebratum ; nam sexta indictio sub Constantio imperatore et Julio papa una tantum numeratur, eademque ipso anno Sardicensis Synodi, cui (ut dictum est) non Agapitus interfuit, sed Severus ; luce clarius constat, longe ante celebratum fuisse Romanum Concilium, sub Julio de quo agimus, quam conventum Sardicensem. Sed id quidem ea quoque potissimum satis manifesta ratione probatur, quod Synodo Sardicensi successores horum episcoporum, qui præsentes fuerunt dictæ Romanæ Synodo, subscripti reperiantur ; nempe cum in hac Synodo Romana habeatur interfuisse Benedictus Aquileiæ episcopus, Concilio Sardicensi præsens fuisse reperitur ejus successor Fortunatianus ; et cum in hoc legatur præsto fuisse Rufus Carthaginensis episcopus ; in Sardicensi, qui in locum ejus successit, Gratus inter alios nominatur : atque cum huic pariter habeatur Julius Mediolanensis præsens fuisse ; Synodo tamen Sardicensi hujus successor post Eustorgium ponitur Protasius ; licet in ea quæ perperam deducta est episcoporum Mediolanensium successione, in qua et cujusque eorum sedis tempus temere ponitur [1], Dionysius describatur : cum tam ex Athanasio, quam etiam ex Actis ipsis quæ extant Sardicensis Synodi, nominatus Protasius habeatur. At quisnam fuerit Julius iste Mediolanensis episcopus, qui interfuit cum Agapito Ravennate et aliis huic Romano Concilio sub Julio, paulo post dicemus.

70. Hæc autem de successione Ravennatum episcoporum cum hic, tum etiam in nostris ad Romanum Martyrologium Notis Plantinianæ editionis oportuit prolixius disseruisse, ad confutandum illapsum errorem in seriem eorumdem episcoporum, in quibus Severus ante Agapitum ponitur, eumque sedisse a Valeriani temporibus usque ad Synodum Sardicensem, annos ut minimum sexaginta quatuor. Par erat nostrum Rubeum a nobis de iis amice admonitum, adeo perspicuis omnique ex parte redditis certioribus rationibus acquievisse, atque emendasse in sua ipsius posteriori editione Historiæ Ravennatis : sed, puto, dabit manus, si quæ adstruit de Synodo Romana sub Julio habita, sexta (ut vult) indictione, nulla ex parte posse subsistere demonstrabimus.

71. Uno enim illo nititur ipse potissimum fundamento, ut dicta Romana Synodus non sub nominatis consulibus, sed sexta indictione (quod habet diversa ibi posita chronographia) fuerit celebrata. Incidit ea sexta indictio (quod et ipse testatur) in annum Domini trecentesimum quadragesimum octavum; sed sic tamen (quod ipsum in primis oportuerat animadvertisse), ut eodem anno a mense Septembris indictio septima inchoetur : neque enim aliter quam a dicto mense consuevisse majores auspicari indictionem, nemo est qui dubitet. Quod ergo eadem Romana Synodus (ut ex ejus Actis liquet) cœpta habetur decimo octavo kalendas Octobris, absoluta (ut in fine ejusdem ponitur) ipsis kalendis Novembris; alterum de duobus affirmare necesse est. Aut si vult eam habitam esse anno Domini trecentesimo quadragesimo octavo, quo et Agapitum sexta indictione vult successisse Severo, tunc nequaquam dici potest sexta indictione celebrata esse, sed septima inchoata. Aut si vult eam ad superiorem annum revocare, ut vere sexta indictione esse habita dici possit ; tunc illud in primis falsum erit, quod ait, Agapitum esse creatum episcopum anno Domini trecentesimo quadragesimo octavo, qui jam anno superiori reperiatur præsens fuisse Romanæ Synodo sexta indictione celebratæ, anno trecentesimo quadragesimo septimo. Sed et illud sequeretur absurdius, si dixerimus eamdem Romanam Synodum habitam esse sexta indictione : tunc enim affirmare necesse erit, ipsam eodem anno esse celebratam, quo et Synodus Sardicensis reperitur esse collecta, anno Domini trecentesimo quadragesimo septimo, quo et sexta indictio incipit mense Septembris. At quod monstrum illud erit, ut earumdem Ecclesiarum episcopi diversi nominis habeantur in utrisque Synodis scripti, uno eodemque anno habitis ? Quamobrem cum hæc nulla ex parte subsistant, nec aliqua alia sexta reperiatur indictio sub Julio Romano pontifice, quem ante absolutam illam periodum indictionum constat esse defunctum, jam evanescit omnino illa de sexta indictione argumentatio.

72. Sed ut quid in dubium revocat, num Gratus ipse, cujus est querela illa in Concilio Sardicensi de Africanis episcopis, fuerit episcopus Carthaginensis ? Nam quisnam alius potuit esse episcopus ille Gratus, qui subjectos haberet episcopos Africanos, ut ibi demonstratur, nisi episcopus Carthaginensis ? cum præsertim ex Synodo Carthaginensi prima, quæ (ut suo loco dicitur) anno sequenti a Concilio Sardicensi habita est, certum habeatur, ejus nominis episcopum Carthaginensem Gratum eidem interfuisse, imo et præfuisse Concilio ; in cujus canone quinto mentio habetur de celebrato antea Concilio Sardicensi ; unde ex tam explorata, certa, constantique ratione explodendus est addititius ille eidem Synodo affixus titulus, quo dicitur celebratum illud esse Concilium temporibus Silvestri vel Marci : ex legatione enim illa Pauli atque Macarii, cujus est frequentissima mentio apud Optatum et Augustinum, certum redditur tempus ejusdem primi, sic dicti, Concilii Carthaginensis, quod suo loco constabit.

[1] Apud Panvin. in Fastis.

73. Quod insuper Protasium episcopum Mediolanensem ante Julium ejus civitatis antistitem ponit, errore labitur, secutus Panvinum, quem, reclamantibus omnibus, constat errasse, dum Diocletiani temporibus in laterculo suorum Fastorum habet Protasium, et post eum Maternum, et deinde Eustorgium, post illum vero Dionysium temporibus Concilii Sardicensis; nam ex Actis ejusdem Synodi Sardicensis liquet Protasium eidem præsentem fuisse. Rursumque in re comperta hæsitat, dum Fortunatianum episcopum Aquileiensem, qui Concilio Sardicensi interfuit, Fortunatum potius existimat appellandum, ex quadam sibi (ut ait) cognita lectione: sed si hoc attendendum est, ut cum apud Athanasium recensetur series episcoporum, qui interfuerunt Concilio Sardicensi, legatur perperam, *Fortunatius*, pro *Fortunatianus;* non duo, ut vult, sed tres dicendi sunt eodem ferme tempore præfuisse Ecclesiæ Aquileiensi; Fortunatianus, cujus est mentio quoque apud S. Hieronymum, Fortunatus, et Fortunatius. Sed facessant levia isthæc; unum tantum novit Ecclesia Aquileiensis, et veteres scriptores, Fortunatianum Aquileiensem episcopum; licet mendosi codices, loco *Fortunatiani*, *Fortunatium* habeant, vel *Fortunatum*. At otiose nimis et cum tædio lectoris (ut video) in re adeo perspicua detinemur.

74. Agedum transeamus ad Julium illum episcopum Mediolanensem, qui legitur interfuisse eidem Romanæ Synodo hoc anno sub Julio Romano pontifice celebratæ. Miramur profecto hunc ipsum ab eodem [1] auctore prætermissum, qui (ut apparet) adeo perperam texuit successionem Mediolanensium episcoporum, et ad libitum ex animi sui sententia annos sedis cujusque eorum apposuit; nam si alicujus Ecclesiæ antiqui quærantur episcopi, illi certiores erunt, quos veterum Conciliorum Acta suppeditant. Quamobrem cum Julium hunc ipsum considero, suspicione interdum pulsor, num idem hic sit cum Materno ejusdem civitatis antistite, antiquis scriptis et memoria anniversaria ex tabulis ecclesiasticis celeberrimo, idemque cognominatus fuerit Julius Maternus; atque fortasse idem ille sit, cujus extat nobilissimus commentarius hoc titulo inscriptus [2], « Julii Firmici Materni V. C. De mysteriis et erroribus profanarum religionum ad Constantinum et Constantem Augustos liber. » Nomina quidem probe consentiunt, et tempora æque conveniunt, licet in titulo illo nomen tantum episcopi desideretur, errore forsitan librariorum omissum. Voluimus hæc innuisse solum: prudens vero lector accurate dijudicet.

75. Cæterum quod ad ipsum commentarium pertinet, si quis diligenter ejus argumentum consideret, in eam plane sententiam conspirabit, illum ab auctore conscriptum post Constantini Magni obitum; cum ejus filii Constantinus minor et Constans in Occidentale imperium successissent. Ne igitur illi a paterno deflecterent instituto, et ad avitum idolorum cultum a Gentilibus pellicerentur, qui tunc temporis, quæ de diis scripta essent turpia et obscœna, physica quadam interpretatione honestare studerent: ne, inquam, ipsi seducerentur, sed continerentur in officio pietatis, idem Julius Maternus his occurrit, eo edito, illisque dicato egregio commentario, quo etiam ipsis pluribus persuadet, ut idololatriam funditus pessumdent; in hisque multus est auctor, et in primis cum ait [3]: « Amputanda sunt hæc, sacratissimi imperatores, penitus, atque delenda, et severissimis edictorum vestrorum legibus corrigenda, ne diutius Romanum orbem præsumptionis istius error funestus commaculet, ne pestiferæ consuetudinis convalescat improbitas: quicquid hominem (honorem) Dei conatur perdere, ne diutius in terra dominetur. Nolunt quidam, et repugnant, et exitium suum prona cupiditate desiderant; sed subvenite miseris, liberate pereuntes. Ad hoc vobis Deus summus commisit imperium, ut per vos vulneris istius plaga curetur. Facinoris eorum periculum scimus, erroris notæ sunt pœnæ: sed melius est, ut liberetis invitos, quam ut volentibus concedatis exitium. Ægrotantes contraria delectant; et cum corpus hominis adversa valetudo possederit, contra salutem suam a laborantibus perversa poscuntur. Capta mens languoris vitio morborum semper augmenta desiderat, et medelas artificum aspernata contemnit, respuit remedium medicinæ, et in exitium suum prona animositate festinat. Tunc si malum morbi fortius creverit, majora remedia quæruntur; et pro salute hominis sollicita fortius se medicina opponit: asperi cibi amari potus nolentibus ingeruntur; et si invaluerit malum, et ignis adhibetur et ferrum: sic homo recepta sanitate et salute sibi reddita, quicquid ægrotantis corporis vitio invitus passus est, hoc totum pro utilitate sua factum esse stantis animi judicio confitetur. » Hæc ipse; atque ea quidem ratione his insistit, quod complures gentilium et senatorum Romanorum præcipui pro antiquo deorum cultu certarent; haud patientes patrium superstitionis cultum, nova recepta religione, penitus antiquari: quorum pertinaciam Constantinus Magnus pertæsus (ut dictum est) novam condere civitatem, dæmonum sacrificiorum expertem, quod et perfecit, olim in animum induxit.

76. Ne igitur Constantini morte idololatria sive Romæ, sive alibi, jam prope sepulta, iterum reviisceret, magno studio nisus est auctor iisdem persuadere, ut quod reliquum esset superstitionis gentilitiæ, abolerent; eosdemque ejusmodi interpellans oratione hæc addit [3]: « Vos nunc, Constantine et Constans, sacratissimi imperatores, appello, ut venerandæ fidei vestræ imploranda virtus est, quæ supra homines erigitur, et a terrena fragilitate separatur, cælestiumque se rerum societati conjungit; quæque in omnibus actibus suis, prout potest, Dei

[1] Panv. in Fast. — [2] Extat tom. v. Biblioth. sanct.

[1] Jul. Mater. de Myster. et errorib. profan. relig. tom. v. c. 12. Biblioth. sanct. — [3] Ibid. c. 21.

summi sequitur voluntatem; modicum talium superest, ut legibus vestris funditus prostratus diabolus jaceat, ut extinctæ idololatriæ pereat funesta contagio. Veneni hujus virus evanuit, et per dies singulos substantia profanæ cupiditatis expirat. Erigite vexillum fidei : vobis hoc divinitas reservavit, cujus favore eminentes prostratores estis omnium hostium vestrorum, quorum opera Romanum firmatur imperium. Signum venerandæ legis erigite, sancite, promulgate quod prosit. Sit faustum felixque Reipublicæ, quod tot acervos cæsorum hostium prostravistis exercitum (exercitu). Felices vos quoque gloriæ ac voluntatis suæ Deus fecit esse participes. Idololatriæ excidium, et profanarum ædium ruinas propitius Christus populo, vestris manibus reservavit. Ille spiritualibus armis malos spiritus, vos mala terrena vicistis. Erigite victoriæ trophæa, et proferatur ingens titulus triumphorum. Profanarum rerum strage gaudentes, exultate fortius, exultate fidenter. Felicitas vestra cum Dei virtute conjungitur; pro salute hominum, Christo pugnante, vicistis; » et post nonnulla [1]:

77. « Tollite, tollite securi, sacratissimi imperatores ornamenta templorum. Deos istos aut monetæ ignis, aut metallorum coquat flamma. Donaria universa ad utilitatem vestram dominiumque transferte. Post excidia templorum, in majus Dei estis virtute provecti. Vicistis hostes, propagastis imperium, et ut virtutibus vestris gloria major accederet, mutato ac contempto templorum ordine, hieme (quod nec factum est aliquando, nec fiet) tumentes ac sævientes undas calcastis oceani; sub remis vestris incogniti jam nobis pæne maris unda contremuit, et insperatam imperatoris faciem Britannus expavit. Quid amplius vultis ? Virtutibus vestris victa elementa cesserunt. Quod autem Deus jubeat idola non fieri, sacrosanctæ legis scripta declarant, » etc. Ac post multa adversus idololatriam hæc subdit [2] : « Sed et vobis, sacratissimi imperatores, ad vindicandum, et puniendum hoc malum, necessitas imponitur, et hoc vobis Dei summi lege præcipitur, ut severitas vestra idololatriæ facinus omnifariam persequatur. »

[1] Mater. c. XXIX. — [2] Idem c. 30.

Hæc ibi atque pluribus divinæ Scripturæ testimoniis eos ad id faciendum impellit, ac demum perorans, sic habet :

78. « Misericordiæ suæ vobis, sacratissimi imperatores, Deus summus præmia pollicetur, et amplificationis maxime argumenta decernit. Facite itaque quod jubet, complete quod præcipit. Auspicia vestra majoribus cumulata sunt donis; initio fidei positæ divini favoris incrementa sensistis. Nunquam vos manus Dei veneranda deseruit : nunquam vobis laborantibus denegavit auxilium. Strati sunt adversantium cunei, et rebellantia ante conspectum vestrum semper arma ceciderunt. Missi sunt superbi sub jugum populi, et Persica vota collapsa sunt; nec stare diu contra vos poterit malis suis armata crudelitas. Dei virtutem utrique diverso sensistis eventu. Vobis cælestis victoris (victoriæ) corona collata; et felicitate vestra, nostra relevantur incommoda. Hæc vobis Deus summus, sacratissimi imperatores, pro fide vestra reddidit præmia : his vos iterum remuneratos insignibus, ad arcana venerandæ legis invitat. Pura mente, devota conscientia, incorrupto animo, clementia vestra cælum semper aspiciat; a Deo semper expectet auxilium : Christi venerandum numen imploret; et pro salute orbis terrarum, ac vestra, salutari Deo spirituales offerat victimas. Sic vobis feliciter cuncta provenient, victoriæ, opulentia, pax, copia, sanitas, et triumphi; ut divina majestate protecti, orbem terræ felici gubernetis imperio. » Hactenus Julius Maternus : quæ quidem minime oportuit prætermisisse, cum sæpe de victoriis adversus hostes divina virtute partis mentio habeatur, quarum nulla pæne memoria apud scriptores alios reperitur : contigisse enim ea videntur, cum patre agente in Oriente, ipsi Occidentale administrarent imperium, et Barbaros in Britannia atque aliis in locis rebellantes feliciter compresserunt : sed quoto potissimum anno illa acciderint ignoratur.

79. At quod in veterum scriptorum codicibus minime datur reperire, ære expressum invenimus post primam tomi hujus editionem in antiquo numismate accepto a nobili rerum antiquarum thesauro Lælii Pasqualini, quo apparet Constantinum Juniorem adhuc Cæsarem Alamannos subjugasse.

Anno periodi Græco-Romanæ 5830. — Olymp. 279. an. 1. — Urb. cond. 1090. — Jesu Christi 337.
— Julii papæ 1. — Constantii, Constantini et Constantis 1.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 20. Coss. *Ti. Fabius Titianus*, et *Felicianus*, ex Inscriptione Onuphriana. Constantini Junioris Cæsaris quinta quinquennalia hoc vel sequenti anno edita. Constantii vero Cæsaris quindecennalia in hunc annum inciderunt.

2. *Obitus Constantini Magni.* — « Constantinus Aug. ad cælestia regna ablatus est XI kal. Junias, et

ipso anno nuncupati sunt tres Augusti, Constantinus, et Constantius, et Constans V idus Septemb., » inquit Idacius in Fastis sub hujus anni consulibus. Idem habet quoad diem et annum auctor Chronici Alexandrini, qui addit, ipso S. Pentecostes die Constantinum demortuum, et quidem recte : hoc enim anno festum Pentecostes cum die XXII Maii, seu cum die XI kal. Junias concurrit. Mortuus est absentibus filiis, Constantio tamen non multo post superveniente, ut habet Ruffinus lib. 1, cap. 11, et Julianus Orat. 1, pag. 29. Clarius Socrates : « Porro morti ejus nullus ex filiis interfuit. » Fallitur Gothofredus in Chronologia Cod. Theod., quando ait, Julianum citatum testari, *Constantinum* Constantio filio præsente diem obiisse. Nam Julianus tantum dicit, « quod unus ex illius liberis, cum adhuc superstes foret, » sc. Constantinus M., « et morbo conflictaretur eidem accurristi : eidem vero mortuo amplissimos honores habuisti. » Quæ verba Rufini et Socratis narrationi non adversantur, ut examinanti patet.

3. *Duratio imperii ejus.* — Cum autem regnum inierit Constantinus die XXV mensis Julii anni trecentesimi sexti, liquet, eum imperasse annos XXX et menses X, paucis diebus exceptis. Verum est, Eusebium in Vita Constantini lib. 4, cap. 53, de ejus imperii annis scribere : « Ac imperii quidem curriculum duobus et triginta annis explevit, exceptis mensibus ac diebus paucis. » Sed præterquam quod ipsemet Eusebius in Chronico eum annis triginta et mensibus decem imperasse scribit, in ipso proœmio ejusdem Vitæ docet, se imperii Constantini annos per decennalia, vicennalia et tricennalia numerare : ita ut die XXV mensis Julii anni Christi trecentesimi trigesimi quinti, quo tricennalia dedit, annos triginta numeret Eusebius, qui præfationem illam a morte Constantini inchoans ait : « Nuper quidem universum hominum genus secunda ac tertia magni imperatoris nostri decennalia certis temporum spatiis redeuntia festivitatibus et conviviis celebravit. Nos quoque ipsi nuper eumdem victorem ac triumphatorem cœtu famulorum Dei circumseptum in ejus vicennalibus dicta venerati sumus. Sed et tricennalium orationum coronas ei texentes, nuper in ipso palatio sacrum ejus caput redimivimus. Verum nunc anceps animi hæreo : cupiens quidem aliquid MORE SOLITO proferre, sed quo me vertam prorsus ignarus, inusitatæ rei spectaculo perculsus. » Eusebius itaque, qui in ea Vita conscribenda oratorem magis, quam historicum agit, ut omnibus notum, eam adjungere voluit orationibus, quas in *Constantini* vicennalibus et tricennalibus habuerat, ita ut illa singulis decenniis gesta complecteretur, quæ quasi partes tres ut inter se quodam lepore consentirent æquabili ratione ac uno eodemque genere tractare voluit, ut exposui in secunda parte Dissertat. Hypaticæ cap. 2., num. 19, et notavit etiam Spanhemius V. C. lib. de Præstantia et Usu Numismatum. Quare Epiphanius, Philostorgius, aliique antiqui, qui annos triginta duos imperii Constantini assignarunt, modum loquendi Eusebii non intellexere, vel annos triginta duos utrinque incompletos numeravere. Quæ explicatio certa, decennalia enim aliaque id genus festa epochæ quædam erant, a quibus aliquando tempora ab antiquis computata.

4. *Quot annis vixerit Constantinus.* — Vixit Constantinus *annos sexaginta quinque*, ut testantur Rufinus lib. 1, cap. 12, Socrates lib. 1, cap. ult., Sozomenus lib. 2, cap. pariter ult., et Theophanes ac Cedrenus. Verum est, Hieronymum in Chronico scribere mortuum esse Constantinum *anno ætatis suæ* LXVI. Sed annos utrinque incompletos pro integris recensuit. Nec obstat Eusebius, quando in lib. 4 Vitæ Constantini, cap. 53. scribit : « Ac imperii quidem curriculum duobus et triginta annis explevit, exceptis mensibus ac diebus paucis : vitæ vero spatium duplo fere longius fuit. » Nam ut jam dixi, Eusebius imperii Constantini annos per decennalia, vicennalia et tricennalia modo oratorio numerat : et adverbium *fere* apud Latinos, quemadmodum ἀμφὶ apud Græcos, tam excessum quam defectum significat, et sæpe sumitur pro *circa* vel *circiter*. Quare natus erat Constantinus anno Christi CCLXXII ex Helena priori Constantii Chlori conjuge, quæ cum octogenaria mortua fuerit, annum circiter vicesimum sextum ætatis attigerat, quando Constantinum peperit.

5. *Honores Constantino redditi.* — Ad num. 20. Philostorgius lib. 2, cap. 17, Christianos accusat, « quod imaginem Constantini in porphyretica columna stantem sacrificiis placarent, et lucernis accensis ac suffitibus honorarent, vota etiam facerent ut Deo, et supplicationes ad depellendas calamitates peragerent. » Sed jure merito Philostorgium reprehendit Photius; id enim prorsus commentitium et a religione Christiana alienum. At quod ait Philostorgius, lucernas et cereos ad ejus statuam accensos, precesque ei directas, et morborum curationes ab eo postulatas, id verum, nec reprehendi debuit a Photio ; cum idem testetur Theodoretus lib. 1, cap. ultimo, et ex eo Nicephorus in fine lib. 6, et auctor Chronici Alexandrini anno Christi CCCXXX scribat : « Cum fecisset sibi aliam statuam ex veteri quodam simulacro inauratam, quæ dextra manu gestabat Fortunam urbis Constantinopolitanæ, quæ ipsa quoque erat inaurata, jussit ut eo die, quo circenses ob natalem urbis Constantinopolitanæ edebantur, introiret eadem statua simulacri deducta a militibus lænas et campagos seu calceos habentibus, et cereos albos manu gestantibus : utque currus, quo statua vehebatur, circumiret superiorem campum, et ad scamma procederet ex adverso imperialis solii : utque imperator, qui temporibus illis regnaret, e solio assurgens adoraret statuam ejusdem imperatoris Constantini, et Fortunæ urbis Constantinopolitanæ.» Hæc pompa celebrabatur quotannis die XI Maii, qui natalis erat urbis Constantinopolitanæ, ut tradunt auctor Chronici Alexandrini et Hesychius in Originibus Constantinopolitanis. Hæc Valesio observata

in Notis ad lib. 2 Philostorgii, cap. 17. Denique auctor libelli Synodici in Synodo Nicæna ait : « Constantinus inter christianos imperatores apostolus ; » et in Menæis Græcorum vocatur ἰσαπόστολος, id est, *par Apostolis ;* quod cognomen ob propagatam Christi fidem illi merito delatum, quicquid dicat Scaliger, lib. 5 de Emendat. Temp., p. 510. De his quæ ad Constantini sanctitatem pertinent, legendus Papebrocius die XXII Maii in Vita S. Constantini Magni.

6. *Constantinus post mortem imperat.* — A num. 51 ad 63. Valesius in Notis ad lib. 4 de Vita Constantini, cap. 67, explicans hæc Eusebii verba de Constantino Magno : « Solus post mortem imperavit princeps beatissimus, cunctaque more solito administrata sunt, quasi adhuc in vivis esset (1) ; » dicit post obitum Constantini Magni interregnum fuisse, nec ullum in orbe Romano Augustum imperasse. Quod quidem interregnum ait permansisse usque ad diem V idus Septembris, quo Idacius in Fastis num. 2 a nobis citatus prodit Constantinum, Constantium et Constantem nuncupatos fuisse Augustos. Ex quibus deducit Valesius, toto illo tempore intermedio Constantini filios Cæsares tantum dictos. Quod verum esse existimo, cum Idacius scribat eo die Constantini filios Augustos nuncupatos, et Eusebius libro citato, cap. 71, de Constantino Magno dicat : « Ipse etiam post mortem imperium retinens, quasi redivivus universum orbem gubernans, Victor Maximus Augustus, suo adhuc nomine Rempublicam regeret. » Ad quæ verba Valesius ait : « Ex hoc loco apparet, post obitum Constantini Maximi tribus circiter mensibus, id est toto interregni spatio, leges omnes atque edicta Constantini tanquam superstitis nomine inscripta fuisse ; cum nullus alius esset Augustus in orbe Romano. Potest etiam intelligi hic locus de liberis Constantini Magni, qui eodem titulo et nomine utebantur, et in quibus pater reviviscere videbatur. Quam interpretationem confirmant sequentia. » Sed prior interpretatio præferenda. Nam lex 2 Codicis Theodosiani *De excusationibus artificum*, quæ dicitur data *IV non. Aug.*, *Feliciano et Titiano coss.*, eam confirmat : tribuitur enim Constantino Magno, qui tamen jam a mense Maio obierat. Gothofredus, cui ea explicatio in mentem non venerat, ait, si dies legi subscriptus vitio careat, eam Constantino Magno non esse tribuendam, ac forte legendum in subscriptione, *IV non. April.* Quæ conjectura, posita illa interpretatione, evanescit. Vide quæ anno sequenti dicam, cum de sancti Athanasii restitutione agam. Legendus etiam Eusebius in Vita Constantini lib. 4, cap. 67, cujus titulus est : « Quomodo etiam post mortem a comitibus et reliquis perinde ac vivus honoratus est. » Ibi enim postquam narravit, Constantinum mortuum ab omnibus, *perinde ac vivum et spirantem*, salutatum fuisse, concludit : Solus « denique etiam post mortem imperavit, » ut supra. Quare secunda conjectura Valesii rejicienda, primaque omnino admittenda.

7. *Divisio imperii inter tres Augustos.* — Constantini Magni filii imperium inter se partiti sunt in *Pannonia*, ubi *Constantius* et *Constans* aliquandiu hæsere transigendis quæ opus erant, ut liquet ex oratione I Juliani, pag. 33 et 36. In divisione *Constantino* natu maximo cessit Gallia, Hispania, Britannia et Africa proconsularis ex parte. *Constantino* natu minimo, Italia, Africa reliqua, Illyricum, Macedonia, Græcia, Pontoque Euxino finitima. *Constantio* Mysia (id enim addendum, inquit Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani), Thracia, Constantinopolis, Asia, Ægyptus, Orientisque imperium ab Illyrico ad Nisibim. Eunapius in Edesio, pag. 45, et Zozimus lib. 2, pag. 691. Hæc tamen divisio non omnino placide transacta ; composita tamen a Constantio in Pannonia, ut prædicat Julianus Oratione 3, indeque postea ipse in Syriam profectus est, ut habet Julianus oratione 1, pag. 36. Verum hi tumultus anni sequentis initio accidere ; tandemque de pertinente ad Carthaginem Africa Italiaque dissidium Constantinum inter et Constantem exortum. Quod cum triennium totum fovissent, ipsi demum *Constantino* fatale fuit, ut suo loco dicetur.

8. *Constantii cædes.* — *Delmatii Cæsaris* et aliorum a Constantio occisorum cædes ad hunc annum pertinet, ut ex Theophane aliisque deducitur, et insinuat Julianus, cum in Oratione 1, pag. 36, seditionem castrensem contigisse dicit, antequam Constantius cum fratribus imperium divisisset. Cum itaque, ut habet Hieronymus in Chronico, *Delmatius* triennio regnaverit, liquet tres illos annos incompletos intelligendos, eamque mortem accidisse ante V idus Septemb., quo die imperii divisio facta.

9. *Juliano mors intentata.* — Periit *Julianus* imperator anno ætatis trigesimo secundo inchoato, ut in morte ejus videbitur. Quare in lucem prodierat anno Christi trecentesimo trigesimo primo, idque die sexta Novembris, ut legitur in Laterculo Silvii, et nonnisi mense Novembri insequentis anni octavum ætatis ingressus est. Periculo itaque liberatus *Julianus* octennis anno trecentesimo trigesimo nono, cum Socrates et Sozomenus eum tunc nondum annum ætatis octavum complevisse tradant. Cangius in *Familiis Augustis Byzantinis* scribit, *Julianum* natum esse anno Christi CCCXXXII, opeque Eusebiæ Constantii uxoris servatum. Quam in rem citat ipsum Julianum ad S. P. Q. Atheniensem pag. 501. Sed, ut rursus in Juliani morte dicetur, is anno antecedenti natus erat, et loco laudato loquitur de *Galli* fratris cæde, quæ anno CCCLIV patrata est ac de periculo tunc a se, *Eusebiæ* beneficio, vitato, non vero

(1) Constantii natalem ad VII id. Augusti exhibet Kalendarium Lambecii, ad quam etiam diem Constantini minoris natalem consignat Kalendarium Polemii, a Bollandistis integrum vulgatum *tom.* 1 *Supplement. Junii.* Ea quidem dies pugnat cum die V id Septembris, qua initum a filiis Constantini imperium notat Idacius apud Pagium hic n. 2. Sed forte ita inter se Calendarium et Fasti Idaciani concilientur, quod ea quidem Augusti die ambo filii Constantini imperium post obitum Patris vacuum administrare cœperint, sed Augustorum appellationem nonnisi ad V idus Septembris assumpserint.
MANSI.

de eo quod ei currenti anno intentatum. Neque enim ante annum CCCLIII *Constantius* Eusebiam uxorem duxit, ut suo loco dictum.

10. *Synodus Romana.* — Ad num. 67 et seqq. Synodus Romana sub Julio papa aliud non est quam farrago quædam ab Isidoro Mercatore collecta ex tripartita aliisque, et in formam Concilii redacta ; certe nulla ejus in libello Synodico mentio.

11. *Julius Firmicus floret.* — Ad num. 74 et seqq. « Julii Firmici Materni V. C. liber de Errore profanarum religionum ad filios Constantini Magni Constantium atque Constantem Augustos » scriptus est ab anno CCCXL, quo periit Constantinus Junior Constantini M. filius, ad annum CCCL, quo Constans cæsus. Idem Firmicus nondum christianus ex pervulgata Gentilium superstitione et genethliacorum commentis ad Lollianum V. C. scripsit *Astronomicorum* libros VIII, compositos inter annum Christi CCCXXXIV, quo contigit solis eclipsis ab eo memorata, *Optato et Paulino coss.*, et annum CCCXXXVII Constantini M. emortualem. Is *Julius* diversus est a *Julio* Mediolanensi, quem interfuisse volunt Concilio Romano sub Julio, de quo Concilio numero præcedenti actum. Hæc Labbeus in Dissert. de Script. Ecclesiast. Verum certum quidem, *Julium Maternum* diversum esse a Julio episcopo Mediolanensi, sed an unus idemque Julius Maternus librum de Erroribus profanarum religionum et libros Astronomicorum elucubrarit, hactenus incompertum.

12. *Bellum Britannicum.* — *Bellum Britannicum*, cujus mentio in præfato libro de Erroribus profanarum religionum, ad annum Christi trecentesimum quadragesimum tertium pertinet, ut recte vidit Gothofredus in Commentario Legis 5 Cod. Theod. *De extraordinariis sive sordidis muneribus.* Ait enim Julius Firmicus : « Post excidia templorum, » anno CCCXLI peracta, « vicistis hostes, » Francos nempe, quos Idacius in Fastis anno Christi CCCXLII a Constante victos seu pacatos tradit, « propagastis imperium, et hieme tumentes ac sævientes undas calcastis oceani, et insperatam imperatoris faciem expavit Britannus. » anno scilicet CCCXLIII, quo præfata lex *VIII kal. Feb. Bononiæ* emissa. Docet enim Ammianus, *Lupicinum* a Constantio imperatore in Britanniam missum, Bononiam, nempe Galliarum, *adulta hieme* venisse. Ita ille initio lib. 20, qui et lib. 27, cap. 8, de eadem expeditione loquitur ; de quo etiam legendus Libanius in Basilico.

JULII ANNUS 2. — CHRISTI 338.

1. *Athanasius restituitur Alexandriam.* — Qui sequitur trigesimus octavus supra trecentesimum annus Domini, consulatu Ursi atque Polemii annotatus reperitur in Fastis. Quo major natu fratrum imperatorum Constantinus Augustus, Athanasium, quem vivente patre exceperat Treveris, regio diplomate datis ad Alexandrinos litteris in suam Ecclesiam summo cum honore restituit. At in primis quod ad tempus spectat, sine quo, certo indice, veritatis historiæ intercipitur via : cum testetur Theodoretus eum exulem egisse annos duos et menses quatuor ; et ex his, quæ dicta sunt superius, satis liqueat, ipsum exilii titulo amandatum a Constantino in Gallias anno Domini trecentesimo trigesimo sexto circa vernum tempus : opus est affirmare, cum hoc ipso anno fuisse in suam sedem Alexandrinam restitutum. Theodoretus enim de ejus exilii tempore et reditu in Ægyptum ex Galliis hæc ait[1] : « Divinus ille Athanasius, biennio integro et mensibus quatuor Treveris commoratus, revertit Alexandriam. Quo quidem tempore, Constantinus filius Constantini Magni natu maximus, qui Galliæ versus Occidentem imperium obtinuit, litteras scripsit ad Ecclesiam Alexandrinam. » Meminit earumdem litterarum ipse Athanasius, qui et eas recitaturus hæc præmittit [1] : « Certe quidem beatus Constantinus minor, memor scriptorum patris sui, dum nos patriæ restitueret, in hæc verba epistolam misit :

« Constantinus Cæsar populo Catholicæ
Ecclesiæ Alexandrinæ S.

2. « Neque vestram sacram mentem latere arbitror, ideo Athanasium adorandæ legis interpretem in Gallias missum esse, ne quo tempore sanguinolentorum hostium feritas sacro ejus capiti quam maxime immineret, implicitusque malorum collimitio, aliquid intolerandum, et cui remedium nullum esset, pateretur. Ad hanc igitur feritatem eludendam, tot faucibus inhiantium subtractus, ut sub me ageret, jussus est. Atque ita in hac urbe com-

[1] Theod. lib. II. c. 1.

[1] Athan. Apolog. II.

moratus est, ut omnibus rebus necessariis abundaret : tametsi ejus reverenda virtus, divina ope fretus, onera asperioris fortunæ vilipenderet. Jam cum in primis vestræ in Deum pietati suisque sedibus hunc episcopum dominus noster et pater Constantinus restituere vellet, et humana sorte præventus, antequam hoc votum impleret, requieverit; ego mihi convenire puto, ut, suscepta voluntate sacræ memoriæ imperatoris, id ipsum adimpleam, quod ille non potuit. Cum igitur Athanasius ad vestrum conspectum penetraverit, tunc demum intelligetis, quantæ apud nos reverentiæ fuerit. Neque id mirum videri debet, si quid hujusmodi in ejus gratiam fecerim : ad hoc enim faciendum, meam mentem et vestri desiderii imago et species tanti viri instigavit. Divina providentia vos servet, dilecti fratres. Dat. Treveris, decimo quinto kal. Julias. » Hactenus Constantini Junioris Augusti epistola : recitat eamdem Theodoretus [1], sed alterius translationis, sicut et Socrates [2] atque Sozomenus [3]. Cæterum dum de his agit Socrates [4], Ruffinum jure redarguit temporis ordinem invertentem, cuncta susdeque miscentem, cum conciliabulum Tyrium non sub Constantino, sed Constantio, et sub eodem exilium sive fugam (ut vult) Athanasii accidisse existimavit : verum et deformius erravit, dum, antequam restitueretur Alexandriam idem Athanasius, sexennium interlapsum putat, quod insumptum tradit in latebris; sed illæ longe postea contigerunt. Porro et illud falsum magis, quod apud Epiphanium [5] legitur, ipsum exulem mansisse in partibus Italiæ annos plures quam duodecim, aut quatuordecim : qui enim eum restituit Constantinus, nec quadriennium exegit in imperio, sed et statim post obitum patris sui id effecisse, litteræ ipsius nuper recitatæ non obscure significant.

3. At Constantius imperator licet invito animo ferret Athanasii restitutionem, quod ex Eusebianorum persuasione jam cogitaret de subrogando alium in locum ipsius Athanasii episcopum Alexandrinum: tulit tamen, tum quod ex Magni Constantini litteris id se facere Constantinus Junior profiteretur, tum etiam ne ea occasione, si adversaretur, fratrem natu majorem infensum sibi redderet et inimicum. Lucifer Calaritanus adversus Constantium pro Athanasio cum agit [6], hoc ipsum vehementer exprobrat, quod quem passus est in suam Ecclesiam a fratre restitui, iterum persequatur; atque ait : « Si recte fuerat missus ad exilium, cur eum passus es contra patris tui statuta recipere dignitatem, quam ei se tulisse tuus arbitratus fuerat pater? Sed, inquis, fratris mei Constantini factum est interventu. Sed potuisti occurrere Constanti, dicens : Pater noster quem probavit hæreticum, nisi se correxerit, recipere in partes regni mei non possum. Sed inquis : Timui ne inter nos bella fuissent exorta. Ergo quia Saporinus (Sapores) Persarum rex nunc contra te gerit prœlium ; si tibi dixerit : Suscipe religiones meas, et ero tecum pacatus : te oportet cum omnibus in imperio tuo demorantibus facere transitum ad religionem dæmonum? dæmoniis enim sacrificans est Saporinus. Conspicis enim non te egisse ut Dei servum, suscipiendo eum, et loco revocando suo, quem meminisses in causam fidei deportatum. Primum, quod impotentem judicaveris Deum, tanquam te tueri non potuerit tuentem veritatem, hæreticis resistentem : deinde, quod magis propitium tibi esse volueris Constantem, quam Deum : quem utique Constantem regem si hæreticum factum memineras favendo Athanasio, quem tu jam probatum habebas sacrilegum ; non solum non regnum tuum Deo debueras præponere, sed nec ipsam tuam animam. Tu etenim ipse testis es conscientiæ tuæ : quod enim propter fidem quam semper tenuit Ecclesia ac tenet, quod eam damnare noluerit, missus fuerit in exilium, quia videlicet noluerit esse arianus, » etc. Hæc Lucifer in Constantium; sed dum per Constantem restitutum ait, vel ipse memoria lapsus, vel vitio librariorum accidit, ut Constans pro Constantino positus fuerit : Constans enim haud modo, sed post Concilium Sardicense, cum iterum pulsus esset, Athanasium restituendum curavit.

4. De reditu vero ejus Alexandriam hæc Theodoretus [1] : « Cum istis Constantini litteris sanctus Athanasius redit Alexandriam; quem omnes tum cives, tum rustici, tum nobiles, tum plebeii cupide perlibenterque excipiunt, exceptis solum Arianis, quibus ejus reditus molestiæ et angori fuit. » At quam faustus lætusque acciderit Catholicis omnibus Athanasii Alexandriam reditus, Ægyptii episcopi testati sunt epistola [2] Synodali, in qua isthæc inter alia adversus Arianos calumniantes ejus reditum infaustum fuisse et multorum malorum causam : « Prorsus enim, inquiunt, ejusdem veritatis sunt cum superioribus, quæ nunc fingunt, fuisse scilicet in Athanasii introitu seditiones, luctus, populorumque lamentationes, indigne ferentium illius creationem. Nihil ibi tale contigit; sed potius omnia his contraria, gaudia scilicet, animorumque alacritates, et populorum desiderio videndi hominis accursus : ubique per Ecclesias lætitiæ et gratulationes ad Dominum. Ministri autem et clerici ita eum intuebantur, ut animis gaudium conciperent, et illum diem omnibus faustissimum arbitrarentur : nostram autem, qui episcopi sumus, inenarrabilem lætitiam quid opus est scribere, cum jam antea testati simus, quicquid ei acciderit, nobis videri accidere ? » Hæc ipsi. Cæterum non Athanasius tantum exul, sed et reliqui Ægyptii catholici episcopi ejus causa antea profligati, postliminio reversi, suas receperunt Ecclesias : testantur enim id ipsi in eadem Synodali epistola ex Concilio Alexan-

[1] Theod. lib. I. c. 2. — [2] Socrat. lib. II. c. 2. — [3] Sozom. lib III. c. 2. — [4] Socrat lib. II. c. 1. — [5] Epiph. hæresi LXVIII. — [6] Lucif. Calarit. lib. I. pro Athanas.

[1] Theod. lib. II. c. 2. in fine. — [2] Apud Athan. Apolog. II.

drino, cum aiunt [1] : « Publica enim omnium episcoporum profligatio ex suis sedibus exterminatioque facta est : qui ut nos antea pro exulibus habuere, ita nunc cum Athanasio patriæ redditi, pro superioribus doloribus lacrymisque quibus ejus vicem miserabamur, maximam vicissim hilaritatem et gaudium recepimus : quod utinam Dominus, ne ab Eusebianis subvertatur, nobis incolume servet. »

5. Cum autem Athanasii reditu pariter reddita esset pax Ecclesiæ, Ariani ipsum, licet munitum litteris majoris imperatoris, exagitare nova persecutione non prætermiserunt, cum in alios illi inhærentes furorem convertunt, scribentes ad suos qui in Ægypto erant episcopos : testatur id ipse Athanasius, cum ait [2] : « In istis scribendis secum habent eos qui cum Ario ejecti fuere, nimirum Secundum Pentapoliten, clericosque Alexandriæ repudiatos. Istis Alexandriam scribunt; et, quod mirere, operam dederunt, ut nos, cæterique qui nobiscum sunt, persecutionibus divexaremur. » In hunc modum ipse. Crebræ tunc, cum Athanasius est restitutus Alexandriam, fuerunt apud Constantium imperatorem querelæ, quod ad libitum tantum Constantini absque Synodali decreto idem Athanasius a Synodo Tyria prædamnatus Alexandriam in Ecclesiam restitutus esset : quod quidem Socrates [3] affirmat, sic dicens : « Verum qui in ea urbe labe arianæ opinionis aspersi erant, contra illum conspirarunt. Inde crebræ seditiones ortæ, quæ factioni Eusebianæ ansam ad Athanasium apud imperatorem falso accusandum præbuerunt : eique crimini datum est, quod suo ipsius arbitrio (cum communis episcoporum conventus illud minime decidisset) Ecclesiæ illius administrationem denuo occupasset. » Hæc eadem Sozomenus [4], et alii.

6. *Arianorum legatio contra Athanasium.* — At quoniam revera non sua sponte Athanasius Alexandriam rediisset, sed litteris Constantini imperatoris munitus suam recepisset Ecclesiam; periculosa alea Constantio videbatur eum denuo exturbare, quem sciebat a Constantino Augusto, suo germano, restitutum : haud enim ausus est eum cogere solum vertere, ne in se fratris imperatoris justam iracundiam provocaret : quamobrem quod mente coquebat, dissimulat; cum interim Ariani solitas merces congerunt, novas calumnias comparant, parantque legationem adversus Athanasium ad tres imperatores, ad Constantinum scilicet, qui ejus susceperat patrocinium; ad Constantem, in eumdem quoque propensiorem; et ad Constantium, quem in eum reddiderant infensissimum. At de ejusmodi legatione agemus anno sequenti, quo missa putatur.

7. Quinam vero fuerint Arianorum antesignani, qui isthæc in Athanasium commenti sunt et Constantio detulerunt, præter presbyterum illum, alios recenset Theodoretus, cum ait [5] : « Hoc adjutore usi Eusebius, Theognis, Theodorus Perinthius (erat quidem Theodorus vir doctrina præter cæteros exquisita, scripsitque commentarios in sacra Evangelia, vulgo Heracleotes nominatur) frequenter admodum, quoniam habitabant in proximo, in imperatoris venere conspectum, reditumque Athanasii ab exilio multorum malorum causam extitisse dixere, et non Ægyptum solum, verum etiam Palæstinam, Phœniciam, et alias finitimas gentes turbulentis illorum fluctibus graviter agitari. » Hæc Theodoretus. Quod autem ad Theodorum spectat, agit de eodem S. Hieronymus [1], adnumeratque eum inter scriptores ecclesiasticos, atque ait : « Theodorus Heracleæ Thraciarum episcopus, elegantis apertique sermonis, et magis historicæ intelligentiæ, edidit sub Constantio principe commentarios in Matthæum, et in Joannem, et in Apostolum, et in Psalterium. » Sic ipse, qui eum interdum citare consuevit [2]; dictus vero est quoque Perinthius; nam idem est Perinthus (ut idem ait) cum Heraclea.

8. Fertur et illud factum; nempe hoc anno secundo Constantii imperatoris, scilicet ejusdem jussu de hoc scribentis ad Probum, publice disseruisse Laodiceæ in Syria Athanasium cum Ario. Sed cum illum ante hæc tempora liqueat esse defunctum, alium volunt hunc fuisse Arium, qui se contulerit cum Athanasio. Non inficias imus alterum his temporibus vixisse Arium episcopum, de quo inferius plura ex Actis Concilii Sardicensis. Verum quod in epistola illa Constantii ad Probum, Athanasius diaconus nominetur, et quod in ipso disputationis progressu arguat Athanasius Arium esse Photiniani dogmatis, plane detegitur evidentior error : siquidem longe ante emersit Arii hæresis, quam Photini, et ex Ario potius Photinus, quam ex Photino Arius : de Photino autem, quo tempore innotuerit, suo loco dicemus.

9. Cæterum in ejusmodi argumenti et generis scriptionibus versatum esse Vigilium episcopum Tridentinum, nimirum ut adversus Arium, Sabellium, et Photinum per dialogismum Athanasii nomine scripserit commentarios, ipsemet testatur, cum agit contra Eutychen : cujus verba, ut hæc exploratiora habeantur, hic reddere dignum existimamus; ait enim [3] : « Plenissime in eis libris, quos adversus Sabellium, Photinum, et Arium sub nomine Athanasii, tanquam si præsentes cum præsentibus agerent, ubi etiam cognitoris persona videtur inducta, conscripsimus, » etc. Sive ergo Vigilius, sive alius eodem scribendi genere usus est, cum non tantum Athanasium et adversarium hæresiarcham sic disputantes induxit, sed etiam (quod ait) judicem cognitorem sæpe interloquentem adhibuit, quod in ista vidimus disputatione habita coram Probo; nequaquam Athanasio hæc tribuenda sunt.

10. *Inter Spiridionem et Constantium habita negotia.* — Quod autem spectat ad res Constantii

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Athan. orat. I. in Arianos. — [3] Socrat. lib. II. c. 2. — [4] Sozom. lib. III. c. 2. — [5] Theod. lib. II. c. 2.

[1] Hieron. de Script. Eccles. in Theodor. — [2] Hier. epist. CLII. — [3] Vigil. contr. Eutych. lib V.

imperatoris, ipse hoc anno, iisdem consulibus, Antiochiam se contulit, ob expeditionem adversus Persas parandam, quod et data ab eo ibi rescripta [1] declarant; quando ulcere, incurabili plane morbo affectus et, ut putatur, divinitus immisso, ut a qua deflectere videbatur favens Eusebianis, pietatem ardentius coleret et sollicitius custodiret. Sed plane accidit illi quod Pharaoni, dum percussus a Deo, Moysen lubenter, a quo salutem consequeretur, audivit; verum eum curatus contempsit, susceptæ semel inhærens impietati. Quonam modo autem ægrotantem ibi Constantium imperatorem magnus ille Spiridion, de quo superius mentio facta, ad bonam valetudinem revocarit, ejus Acta significant; quorum licet auctor non prodatur qui scripsit, creduntur tamen ex illis esse deducta et soluta oratione conscripta, quæ ejus discipulus Triphyllius Ledrensis episcopus (ut testatur Suidas [2]) versibus iambicis cecinit. Ait ergo auctor [3] :

11. « Ut autem Antiochia quoque posset videre Spiridionis virtutem et gratiam, et de ea ferre testimonium, hoc quoque fit valde mirabiliter et contra opinionem. Quo modo vero, jam ostendet oratio. Nuper quidem Magnus Constantinus, relicto imperio, e vivis excesserat; id autem filii diviserant. Et Constantius quidem, cui sorte obtigerat, ut teneret imperium Orientis, in magna urbe Cœlesyriæ, nempe Antiochia, versabatur. Eum autem gravis morbus invadit, qui medicorum manus et artem reprobabat. Hac de causa, aliorum omnium spe abjecta, eum precabatur solum, qui potest curare animas et corpora. Cum vero precatione uteretur intentius, noctu in visione ei apparet angelus, ostendens ei chorum sanctorum multorum episcoporum; in quos cum imperator defixisset oculos, in medio quidem eorum videt quosdam duos stantes, qui erant ipsi quoque episcopis similes, videbantur autem esse duces et præsides aliorum; cum eos ipsi ostendisset angelus, solos eos esse dicebat ejus morbi curatores. Cum vero eum dimisisset somnus, considerabat quidem quinam ii essent, non poterat autem somnium conjicere; quomodo enim, cum eorum nec nomen, nec patria ei esset nota? maxime cum alter eorum, qui apparuerat ut episcopus, nondum revera erat factus; sed quod futurum erat, tanquam quod jam factum fuerat, apparuerat.

12. « Cum propter hæc ergo esset animi dubius imperator, et simul quidem visione moveretur, cruciaretur autem doloribus, nesciebat quidnam ageret. Fervor vero fidei illum optime admonebat, non adeo temere illam apparuisse visionem; unde etiam ei persuadet, ut præclarum, et imperatore dignum, et in præsentia quidem sapientia minime vacuum caperet consilium. Quotquot enim episcopi per universum Romanum imperium, sibi scilicet subjectum, vitæ ex virtute agendæ curam gerebant, jussit convenire; non enim omnes accersivit episcopos, sed quos audisset esse virtute præstantes; ut, cum simul omnes convenissent, duo quoque, qui ei apparuerant, noti evaderent. Missæ sunt ergo litteræ per universam regionem sibi subjectam, quibus vocabat episcopos; et quoniam cum alii accessissent, ii qui quærebantur, nequaquam agnoscerentur, mittit etiam in Cyprum insulam, accersens Spiridionem et illius gratiam. Ille autem omnia quidem spiritu præviderat de imperatore : in somnis enim ei singula significabat gratia. Cum vero imperatoris quoque verba ei consentirent, non invitus ad eum proficiscitur, illum quoque virum secum ducens, qui in ea, quæ prius apparuerat, visione, cum illo adstiterat imperatori; ei nomen erat Triphyllius; qui nondum quidem erat adeptus sacerdotium, a superis autem, antequam eligeretur ab hominibus, fuerat designatus.

13. « Cum eo ergo simul ingreditur Spiridion in regiam, tenuiter admodum ornatus et simpliciter; nam vestis quidem erat admodum vilis; in manu autem habebat virgam ex palma, et tiaram gestabat in capite; præterea vasculum quoque quoddam fictile ei pendebat ex collo, ut qui (sicut mos erat iis qui sanctam habitabant civitatem) statuisset ferre oleum sanctæ crucis. Quoniam autem non satis erat, tenuitate et a rebus superfluis aliena simplicitate, sed etiam in ferendis injuriis moderatione suum imitari Dominum; quidam in regia ejus irridens tenuitatem, et indecorum esse arbitrans eum ingredi regiam, qui ita esset vestitus, illi sacræ maxillæ incussit colaphum. Fulmen autem non fuit e cælo missum in eum qui percusserat; sed id omnino passus est, qui ipse quoque in se ipso divine id erat passus. Ille vero (o generosum animum et ad patiendum ambitiosissimum !) ei qui ipsum afficiebat injuria, præbuit et alteram, promptus ad Dominicam legem [1] implendam, et se promptum exhibendo ad patiendum, vincens nimiam illam celeritatem manus simul et impudentiam : hoc illum insolentem et injuriosum cepit hominem, et magno pudore affecit, et maxime quod acceperat eum esse episcopum, qui affectus fuerat injuria : unde etiam mutatus, fit ei supplex, et petit veniam, inconsideratæ lapsum audaciæ curare contendens calore pœnitentiæ. Ille autem (didicerat enim, sicut ferre injurias, ita debita remittere, imo vero eum, qui ipsi molestiam attulerat, remunerari bonis) verbis quibus potuit, eum affecit beneficio paterne consulens, et meliorem ejus reddens animam : quo factum est, ut qui apud imperatorem primos honores obtinebant, eum reverenter prosequerentur, et, ut par erat, ducerent ad imperatorem.

14. « Non sunt prætermittenda, quæ interim evenerunt, quæ sunt studio digna, et quæ possunt magnam afferre utilitatem animis studiosis sapientiæ. Videns ille magnus suum discipulum Triphyllium perfectum mox futurum et ei similem; in

[1] L. IV. de temp. curs. C. Theod. et lib. XXIII. de Decurion. Cod. Theod. — [2] Suid. in Triph. — [3] Apud Metaph. die 12 Decemb. Sur. tom. VI.

[1] Matth. V.

præsentia vero ea quæ in mundo sunt magna, et pro quibus multi esse contendendum existimant, magna esse existimantem, ut qui adhuc esset ætate juvenis, et haberet ætatem ad hoc opitulantem, et ea quidem admirantem quæ erant in regia, vestes, inquam, splendidas, et auri nitorem, et ante omnia quidem ipsum imperatorem, qui in excelso quidem præsidebat, conspiciebatur vero terribilis et specie insignis : cum propter hæc omnia videret eum stare sublimem et erectum, et quasi a se discessisse; ei veluti somnum solvens, et quæ vere habebat somnia manu palpans et depellens : Sed mihi, inquit, Triphylli, illum ipsum ostende imperatorem; neque enim possum scire quisnam sit. Is autem non intelligens quid magnus sibi vellet Spiridion : Hic est, inquit, manu ostendens imperatorem. Quid est ergo, inquit Spiridion, hic aliis admirabilior, nisi eum etiam dixeris justiorem, ob fastum et splendorem ? Non æque ac quivis pauper ignotus moretur, similiter vero sepulturæ mandabitur et interibit, similiter quoque sistetur ante incorruptum judicem ? Cur quæ fluunt, tanquam quæ stabilia sunt, honoras, et quæ nihil sunt, habes in admiratione; cum liceat potius, ea quæ sunt materiei expertia et æterna quærere, et gloriam amare cælestem, in quam non cadit interitus ?

15. « Cum hæc autem diceret Triphyllio, imperator ex tribunali excelso in sanctum conjicit oculos; et primum quidem eum attrahebat habitus et amictus, formæ, quæ visa fuerat, conveniens : sic enim visus fuerat ei adesse in somnis, et erant omnia eadem, virga, tiara, vas e collo pendens et vestis. Eum ergo statim cognovit ex alto; Triphyllium autem non poterat conjicere, neque enim curabat ejus speciem curiose inquirere, quoniam eum non videbat episcopum, sicut somnus ei significabat. Quamobrem statim surgens e sede, vadit ad magnum Spiridionem; desiderium enim recuperandæ sanitatis faciebat eum alia contemnere; splendorem certe imperatorium et imperii magnitudinem postponendos honori magni Spiridionis, se humiliter admodum et abjecte in eum gerit, humilitate captans misericordiam, et ostendens quantum intersit inter regem, qui ad tempus est, et eum qui servit regi æterno. Ille ergo inclinato capite placabat eum lacrymis, et ejus petebat preces, tanquam validissimum aliquod medicamentum, quod omnem molestiam potest facile solvere. Postquam ergo manus illius tetigit caput imperatoris, statim fugatus est morbus, et convaluit imperator.

16. « Quis quæ postea consecuta sunt narrabit, eorum qui aderant, et ipsius imperatoris, quemadmodum toto die festum agebant, et propemodum exiliebant, et neque se præ gaudio poterant continere ? Solus Spiridion erat in labiis omnium, aspiciebatur Spiridion, Spiridion erat id quod studio erat omnibus. Imperatori itaque fuit quidem corpus restitutum sanitati : ut autem sana esset ejus anima, numquid ut parvum et a medico contemnendum fuit despectum ? Ubinam vero hoc fecit sacrosancta illa anima ? Sed ei quoque omnino conveniens adhibuit medicamentum; ut qui suaserit quidem, ut meminisset Dei beneficii; in eos autem qui ejus parebant imperio, iis quidem qui offendebant et aliquam attulerant molestiam, clementem se præberet et misericordem; iis vero qui secus se gesserant, benignum et liberalem; iis autem qui privati erant rebus necessariis, patris et curatoris munus obeuntem, manumque et viscera eis benignissime aperientem. Quantum enim, inquit, præstas cæteris, tantum te esse oportet virtute celsiorem : qui enim non sic est affectus in subjectos, tyrannum oportet eum potius vocare, quam imperatorem, qui non est censendus beatus propter potestatem, sed qui censetur miser et odio habetur propter superbiam. Postremo adhortatus est, ut accurate teneret et observaret ea quæ pertinent ad pietatem, et ne tantillum quidem admitteret, quod non Dei videretur Ecclesiæ. » Hæc quidem ad Constantium Spiridion, probe sciens hominem ad Eusebianos propensiorem, per quos posset induci in arianam impietatem; atque idcirco hæc illi oportuit ab eo instantius ingeri et inculcari. Subdit auctor Spiridionis contemptum auri, quo donatus ab imperatore, et accipere coactus, illud erogavit in aulicos; additque de imperatore ad meliorem frugem reddito, ejusque studio in sublevandis inopum afflictionibus atque molestiis, deque immunitate concessa viris ecclesiasticis, ne quod genus penderent vectigalium, sed in omnibus essent immunes; subditque his quoque de puero defuncto, et ad vitam ibidem, cum esset Antiochiæ, revocato, et post hæc alia plurima ab eo edita signa, cum in Cyprum insulam reversus est.

17. Quod autem spectat ad immunitatem concessam clericis in gratiam Spiridionis, excidit quidem datum de ea re a Constantio rescriptum, cujus tamen mentionem ipse fecisse videtur, cum alias in hunc modum rescripsit ad clericos [1] : « Juxta sanctionem, quam dudum meruisse perhibemini; et vos et mancipia vestra nullis novis collationibus obligabit; sed vacatione gaudebitis. Præterea neque hospites suscipietis; et si qui de vobis alimoniæ causa negationem exercere volunt, immunitate potiuntur. Data VI kalendas Septemb. Placido et Romulo coss. »

18. *Saporis regis Persarum clades.* — Verum haud immuneratam reliquit Deus Constantii munificentiam tum erga pauperes omnes, tum potissimum clericos tunc impensam; sed longe majora rependit, et quidem per alium sanctissimum virum Spiridioni non imparem, per Jacobum, inquam, illum episcopum Nisibis toti Orienti spectatum, de quo sæpe superius mentio incidit opportuna; ex quibus plane innotuit magna Dei providentia erga Constantium quem ut in officio pietatis contineret, modo perterret minis, exagitat plagis, modo vero beneficiis demeretur; quæ per viros pientissimos, atque Catholica religione præstantes, illi voluit exhi-

[1] L. VIII. de Episc. et cleric. C. Theod.

beri : ut ex his saltem perdisceret pietatem colere, et aversari scelestissimos Juseti iacos, ab ea ipsum conantes avertere. At quodnam hoc tandem adeo ingens beneficium per Jacobum episcopum fuit eidem impertitum ? eximium illud sane, atque ita excellens ut vix sit qui digne prosequi valeat oratione. Sapores quidem ille potentissimus Persarum rex, audita Constantini morte, cujus summam potentiam sæpe exercitus haud ausus fuit invadere Romanorum imperium ; eo sublato, tempus idoneum invenisse ratus diutius expectatum, validissimo exercitu comparato, fines Romanorum invadit; et, quæ sibi fortior atque prior occurrit, Nisibin dura atque diutina obsidione perstringit; sed ab uno præstantissimo eodemque Deo carissimo viro Jacobo ejus civitatis episcopo vincitur; confunditur, atque cum ignominia ad propria inglorius redire compellitur; hæc autem quomodo se habuerint, sunt auctore Theodoreto narranda.

19. Sed illud primum, quod ad tempus spectat, ut certiorem statuamus chronographiam : ista quidem accidisse ipso exordio imperii Constantii et collegarum fratrum, S. Hieronymus [1] testatur, cum sic habet primo ipsorum Augustorum anno : « Sapor rex Persarum, Mesopotamia vastata, duobus ferme mensibus Nisibin obsedit. » Hæc, inquam, ipso anno primo Constantii, qui (ut diximus) cœptus anno præterito post obitum patris decimo kalendas Junii, in præsentem usque annum, dicto mense ac die protenditur. Et Theodoretus [2] in Philotheo hæc in eamdem sententiam : « Cum autem aliquantum processisset temporis, imperator quidem magnus et admirabilis (Constantinus scilicet) excessit e vita cum coronis pietatis. Illius autem filii fuere hæredes imperii orbis terræ. Tunc rex Persarum, cui nomen erat Sapores, contemptis filiis, ut quorum potentia non esset patriæ æqualis, bellum movet adversus Nisibin magnis et equitum et peditum copiis ; duxit autem elephantos quoque quamplurimos, » etc. Hæc quidem quod ad tempus pertinet. Res autem quomodo se habuerit, idem Theodoretus narrat his verbis [3] :

20. « Cum Sapores Persarum rex contra Romanos bellum gereret, Constantius collecto exercitu venit Antiochiam. Quo quidem tempore, dum moraretur Constantius Antiochiæ, hostes erant profligati non exercitus Romani viribus, sed virtute Dei, quem pii viri inter Romanos sancte coluerunt. Victoriæ autem rationem ac modum hoc loco exponere decrevi. Nisibis urbs, quam nonnulli Antiochiam Mygdoniæ appellant, in finibus, quibus Romanorum et Persarum terminatur imperium, posita est, cujus episcopus moderator et dux fuit Jacobus, de quo supra mentio facta est; in isto clari gratiæ apostolicæ radii elucebant; cujus mirabilia et multorum celebrata sermonibus miracula, quoniam in historia, quæ inscribitur Philotheus, complexus sum, ea rursus enumerare, ut supervacaneum, sic alienum ab instituto arbitror. Itaque unum duntaxat narrationis propositæ causa commemorabo. Urbem, cui iste episcopus præfuit, Romanorum ditioni subjectam, forte Persarum exercitus obsidebat; quam ad septuaginta dies obsessam, tametsi multas machinas mœnibus admovebat, et eam undique variis bellicis tentabat instrumentis, atque aggere vallo et fossa circumdabat, capere tamen non potuit.

21. « Postea alveo fluvii per mediam urbem labentis, qui Mygdonius vocatur, satis longo intervallo supra urbem obstructo, et ripis ad ingentem altitudinem, uti impetum aquæ inhiberent, exaggeratis; ubi videt tantam aquæ copiam, ut de cætero aggerem inundaret, subito eam velut machinam in murum præcipiti cursu ferri permittit; cujus impetus tam vehemens fuit, ut murus eum non potuerit sustinere, sed in alteram partem inclinatus, ad terram ruerit; eamdem calamitatem altera muri pars, per quam erumpebat fluvius, etiam passa est: quandoquidem cum aquæ violentiam ferre non posset, disturbata concidit. Quod ubi vidit Sapores, spem concepit animo, se nullo negotio reliquam urbem expugnaturum. Atque ille quidem ideo quiescit, ut cœnosa aquæ inundatio aresceret, et flumen vado transiri posset. Postridie autem, ubi cum omnibus copiis urbi appropinquabat, expectabatque per disjectas muri partes in eam ingredi; tum murum utrinque de integro ædificatum, tum laborem a se frustra susceptum videt. Nam divinus ille vir Jacobus, suæ precationis virtute, non solum militum aliorumque incolarum confirmavit animos, verum etiam murum denuo extruxit, et machinis oppositis hostes irruentes repulit : quas res perfecit non accedendo ad mœnia, sed intus in sacrosancto templo Deum precibus enixe sollicitando. Sapores autem non modo ædificandi celeritate obstupefactus est, verum etiam visione quadam perterritus. Etenim vidit in ipso muro quemdam regali plane vestitu amictum, cujus purpura et diadema mire resplendescebant; quem imperatorem Romanum esse suspicatus, minabatur illis mortem, qui nuntiarent eum minime adesse. Qui cum constanter affirmarent, vera esse quæ dixerant, et Constantium imperatorem esse Antiochiæ; intellexit cum visionis significationem, tum Deum pro Romanis (sic enim aiebat) bellum gerere. Itaque miser, rem indignatus, telum conjecit in aerem ; non quod putabat Deum se posse ferire, quem sciebat corporis expertem, sed quod impetum insaniæ suæ sustinere non potuit.

22. « Eodem tempore Ephraim, vir sane admirabilis, et scriptor inter Syros facile excellentissimus, orat Jacobum, ut conscendat mœnia, Barbaros conspicetur, et execrationis tela in eos conjiciat. Cujus postulationi obsecutus sanctus vir, in quamdam turrim ascendit, ac cum videret ingentem eorum multitudinem, non aliud est illis imprecatus, quam ut sciniphes ac culices in eos immitterentur, ut minutarum bestiolarum morsu ejus potentiam, qui ipsis Romanis auxilium tulerat, agnoscerent. Quare

[1] Hier. in Chron. — [2] Theod. in Philoth. in Jacobo Nisibita. — [3] Theod. lib. II. c. 30.

a Deo postulata, statim sciniphum et culicum examina, tanquam nubes, Persarum copiis circumfunduntur; atque tum elephantorum proboscidas, quæ sunt instar fistulæ, tum equorum et aliorum jumentorum aures naresque compleverunt. Qui cum bestiarum morsus ferre non possent, frena rumpere, sessores dejicere, et aciem disturbare cœperunt; ac tandem relicto exercitu, fugiunt quantum possunt. Itaque miserrimus ille rex, cum ex hac levi et clementi castigatione potentiam Dei, curam piorum gerentis perspexisset, inde domum revertitur, ex ea obsidione non victoriam, sed ignominiam consecutus. » Hactenus Theodoretus. Hæc quidem feticia omnia Romanum imperium meruisse per Jacobum ejus loci episcopum, declaravit eventus: nam quoad vixit ipse, licet sæpe munitio illa tentata, nunquam tamen valuit ab hostibus capi; sed et eo ex hac vita sublato, quandiu corpus illius Nisibi mansit (quod validissimum urbi extitit propugnaculum), plane facta est inexpugnabilis civitas illa, et nunquam in Persarum regis manus devenit, quod suo loco dicturi sumus: non enim semel, sed sæpe virtute Jacobi Nisibin liberatam, testatur pariter sanctus Hieronymus in Chronico paucis his: « Jacobus Nisibenus agnoscitur, ad cujus preces sæpe urbs discrimine liberata est. » Ita ipse anno primo Constantii imperatoris.

23. *De Jacobo episcopo Nisibis.* — Hæc quidem satis, et plus quam satis dixerimus, esse poterant Constantio, ad continendum se in fide catholica, a cujus cultoribus Deo carissimis videbat tot tantaque præstari; cum a suis Eusebianis nequicquam tale, imo ne minimum quidem divinæ gratiæ in illis unquam elucescere conspexerit. Fuerunt ambo hi, nempe Jacobus et Spiridion, præsentes sacrosancto magno Nicæno Concilio, suoque ipsorum chirographo fidei Symbolo subscripserunt, cujus semper extiterunt acerrimi defensores: dederant enim hi sibi manus, qui in Ecclesia Dei videbantur esse columnæ; quorum quidem signis atque prodigiis, tanquam a Moyse atque Aaron, potuisset de veritate catholicæ fidei Constantius admoneri; nisi (quod ex suis magis accidit Pharaoni) ab Eusebianorum præstigiis fuisset penitus dementatus. Meminisse quidem debuisset quid ipsius pater sibi dederat in mandatis; nempe ut non Jacobum tantum viventem coleret et observaret, sed ejus quoque cadaver honore prosequeretur; ac proinde non abhorreret a fide, quam sciebat ab eodem sancto episcopo prædicari. At ille sic virum viventem atque def nctum coluit, ut tamen nequaquam ab ariana impietate recederet; atque pro monstro plane sit habitum, illum ab ipso affici honore, a cujus sententia in fide catholica procul abesset; convocavit enim eum post hæc ad encænia Antiochena, ut suo loco demonstrabimus.

24. Gennadius [1] cum de ejus obitu agit, hæc quoque de Constantino atque Constantio in memoriam revocat: « Moritur, inquit, hic vir Constantii temporibus: juxta præceptum patris ejus Constantini, intra muros urbis Nisibenæ sepelitur, ob custodiam videlicet civitatis; quod secundum Constantini fidem evenit. Nam post multos annos ingressus Julianus urbem, et vel gloriæ sepulti invidens, vel fidei Constantini, cujus ob id domum persequebatur, jussit efferri de civitate sancti corporis reliquias; et post paucos menses, consulendi scilicet Reipublicæ causa, Jovianus imperator, qui Juliano successerat, tradidit Barbaris civitatem, quæ usque hodie Persarum ditioni cum finibus suis subjecta servit. » Sed de his suo loco prolixius.

25. Qui vero mirabilium rerum gestarum operatione adeo visus est coruscasse, doctrina quoque et rerum divinarum eruditione haud leviter tinctus, sed apprime imbutus fuit. Cur autem a S. Hieronymo in Catalogo Scriptorum Illustrium minime fuerit recensitus: « Facile, inquit Gennadius, excusabitur, si consideremus, quod ipsos tres vel quatuor Syros, quos posuit, in græcum versos se legisse testetur. Unde constat, cum illo tempore ignorasse Syram (Syriam) linguam vel litteras; et ideo hunc, qui necdum versus est in aliam linguam, nescisse scriptorem. Comprehendit autem omne opus suum in viginti sex libris, De fide, contra omnes hæreses, De charitate generali, De dilectione erga proximum speciali, De jejunio, De oratione, De resurrectione, De vita post mortem, De humilitate, De patientia, De pœnitentia, De satisfactione, De virginitate, De sensu animæ, De circumcisione, De acino benedicto, pro quo in Isaia legitur: Non est exterminandus botrus; De Christo, quod Filius Dei sit, et consubstantialis Patri, De castitate, Adversus gentes, De constructione tabernaculi, De gentium conversione, De regno Persarum, De persecutione Christianorum; composuit et Chronicon minoris quidem quam Græcorum curiositatis, sed majoris fiduciæ; quia divinarum Scripturarum tanta auctoritate conscriptum comprimit ora eorum, qui præsumptuosa suspicione de adventu Christi Domini nostri inaniter philosophantur. » Hæc Gennadius, d m sui commentarii exordium Jacobi hujus illustrat auctoritate atque splendore. Utinam tantum thesaurum Syri Græcis, et hi Latinis communicassent; sicut res ab eo præclare gestas nobiscum participarunt. Porro tanta viri memoria qualibet anniversaria natali die non Syris tantum, sed Græcis atque Latinis cujuslibet anni periodo idibus Julii consummata, expectata revertitur.

26. Cum autem in recitatis superius Actis Jacobi Nisibitæ episcopi facta sit mentio Ephræm diaconi Edesseni tunc Nisibi apud Jacobum adhuc agentis (Nisibi enim et ipse natus est, ut Sozomenus testatur [1]), apparet ipsum eodem Jacobo absque dubio in divinis potissimum lit eris usum esse magistro: etenim quinam alius, quod ad Syram linguam spectat, inventus est hoc tempore Jacobo eruditione præstantior? Num apud alios, quorum nulla fama

[1] Gennad. de viris illustr. c. 1.

[1] Sozom. lib. III c. 15.

extaret, quærendus sibi doctor esset, cum talem tantumque toti Orienti conspicuum, quique cum eximia doctrina vitæ quoque simul in omnibus incomparabilem sanctitudinem conjunxisset, domi paternisque in laribus secum haberet? Dignus plane tanto viro Ephræm discipulus extitit, cujus primordia, qualis quantusve ipse futurus esset, admirandis quibusdam signis divinitus demonstrarunt : quæ ab ipsomet absque jactantia (longe enim ipsum ab omni cupidine humanæ gloriæ abhorruisse, ejusdem plane scripta, si alia deessent testimonia, aperte significant), aliquando amico communicata, a S. Gregorio Nysseno [1] his verbis sunt scriptorum monumentis posteris tradita : « Fertur, inquit, hæc ipse de se dixisse; sibi, cum primum e tenera illa excederet ætate pueritiæ, arcana ejusmodi contigisse visa. Ipsi etenim juxta linguam admodum fructifera enasci videbatur vitis, quæ quidem ita excrescebat, ut universum terrarum repleret orbem; cuncta autem cæli volatilia adventabant, et de fructu ejus comedebant : ipsa autem vitis, quanto plures volucres decerpentes fructus excipiebant, tanto amplius racemis abundabat.

27. « Aliud præterea, quod ad ipsum pertineret, alius quidam se conspexisse testatus est : angelorum scilicet copiam descendentem e cælo, volumen intus ac foris conscriptum detinere manibus; sic vero sanctam illam colloqui visam esse aciem : Quis, putas, volumen istud in manu accipiet? Et hos quidem hunc, alios illum, at os vero alium ex præstantioribus eo tempore hominibus, respondisse. Deinde autem post omnium probationem subjecisse: Isti quidem sancti ac ministri Dei sunt; sed hoc volumen in manus accipere nequeunt. Cumque jam varios ex tunc viventibus nominassent, nec quisquam ex his placuisset; demum communi omnium consensu in eam pariter convenerunt sententiam, ut dicerent, a nullo alio volumen istud in manus posse sumi, præterquam ab Ephræm Syro. Tuncque cælestes angelos idem conspexisse fertur, Ephræm volumen tradere : noctuque surgens, ad ecclesiam, visum illud conspiciens, perrexisse; auditoque ipso Ephræm, qui tunc insignem gratiaque plenam habebat orationem, quid visum illud designaret, cognovisse, Deumque collaudasse, qui tam præclarum dicendi donum viro sancto tribuisset. Tantam enim sapientiæ abundantiam largitus illi Deus fuerat, ut, quantumvis ei perpetui quasi verborum fontes suppeterent, rebus tamen explicandis pares nequaquam essent; illudque non tam linguæ tarditate, quam cogitationis celeritate accidebat. » Hæc Nyssenus de Ephræm adhuc adolescente, qua ætate ipse tum Nisibi (ut dictum est) morabatur, et magno illi Jacobo inhærescebat. At de ipso Ephræm continget sæpe inferius habere sermonem.

[1] Gregor. Nyss. de S. Ephræm.

28. *Constantii leges.* — Quod autem ad politicum statum Romani imperii pertinet, hoc eodem anno iisdemque consulibus Urso atque Polemio, Constantius imperator ad Aconium Catullinum Africæ vicarium adversus honores ambientes sic rescripsit [1] : « Ab honoribus mercandis per suffragia vel qualibet ambitione quærendis, certa multa prohibuit : cui addimus, ut quicumque fugientes obsequia curiarum, umbras et nomina affectaverint dignitatum, tricenas libras argenti inferre cogantur, manente illa præterita illatione auri, qua perpetua lege constricti sunt. PP. V kal. Decemb. Acc. XVII kal. Junii, Thamugadi, Urso et Polemio coss. »

29. Hos autem qui se sic intrusissent, idem honoribus privandos esse censuit, ita ad eumdem iis ipsis consulibus rescribens [2] : « Quoniam emptæ dignitatis obtentu curias vacuefactas esse, non dubium est; placuit ut cuncti qui suffragiis dignitatum insignia consecuti sunt, immeriti honoris splendore privati, civilium munerum solemnitate fungantur. Eorum sane intemeratas concussasque dignitates volumus permanere, qui vel judicio provinciarum in officium legationis electi sunt, vel honestis testimoniis, adminiculis enitentes talium dignitatum privilegia insigniaque meruerunt. Dat. V kal. Novemb. Emesa, Urso et Polemio coss. »

30. Idemque ad Afros hæc de Famosis libellis hoc anno rescripsit [3] : « Libellis, quos Famosos vocant, si fieri possit, abolendis, inclytus pater noster providit : et hujusmodi libellos ne in cognitionem quidem suam vel publicam jussit admitti. Non igitur vita cujusquam, non dignitas concussa his machinis vacillabit. Nam omnes hujusmodi libellos concremari decernimus. Dat. XIV kal. Julii, Urso et Polemio coss. » Sed et illud adversus occultos delatores edixit Reipublicæ utile [4] : « Innocentiam securitate firmantes, et quorumdam audaciam prohibentes, edictum promulgavimus, ne quid occultis delationibus possit in hominum licere fortunas. Dat. prid. id. Jun. Viminaci, Urso et Polemio coss. »

[1] L. II. de honor. cod. C. Theod. et lib. XXIV. de Decur. C. eod. — [2] L. V. de Decur. C. Theod. — [3] L. V. de libel. famos. C. eod. — [4] L. IV. de petit. C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5831. — Olymp. 279. an. 2. — Urb. cond. 1091. — Jesu Christi 338. — Julii papæ 2. — Constantii, Constantini et Constantis 2.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 5. Coss. *Ursus,* et *Polemius.* Quinquennalia imperii Cæsarei Constantis hoc vel præcedenti anno celebrata.

2. *Athanasius quo anno patriæ redditus.* — Valesius lib. 1 Observat. Ecclesiast. in Socratem, cap. 1, contendit, sanctum Athanasium anno elapso patriæ restitutum fuisse, errasseque Theodoretum, cum scripsit, eum biennio et mensibus quatuor in exilio fuisse. « Ego, » inquit Valesius, « anno Domini cccxxxvii, eo ipso, quo mortuus est Constantinus, Athanasium restitutum esse contendo : idque certissimo argumento, ut opinor, evincam. Scribit enim Athanasius in Apologia 2 adversus Arianos, pag. 805, se solutum exilio et patriæ restitutum esse a Constantino Juniore, qui et litteras ipsi dedit ad populum et clerum Ecclesiæ Alexandrinæ. Eas litteras ibidem refert Athanasius, quarum hæc est inscriptio : *Constantinus Cæsar populo Catholicæ Ecclesiæ Alexandrinæ.* « Subscriptio autem est hujusmodi : *Datum Treviris XV kalendas Julias.* Tam inscriptio, quam subscriptio harum litterarum docet id quod dixi, Athanasium scilicet solutum esse exilio statim post obitum Constantini M. anno Christi cccxxxvii. Nam si anno sequente restitutus fuisset, tum Constantinus Junior non Cæsarem se, sed Augustum appellasset. Nec a Constantino Juniore restitutus fuisset Athanasius, sed a Constantio, cui Orientis imperium obtigerat. Quare cum Constantinus ipse in iis litteris Cæsarem tantum se appellet, et cum Athanasius se a Constantino Juniore restitutum esse testetur, apparet id factum fuisse antequam Constantini Senioris filii a militibus Augusti essent nuncupati. Etenim mortuo Constantino interregnum quoddam fuit : orbisque Romanus sine imperatore mansit per tres fere menses, donec fratres, qui Cæsarum nomine diversas provincias regebant, ad dividendam Romani imperii summam in unum coissent. Obiit Constantinus IX kalend. Jun., et ipso anno nuncupati sunt tres Augusti, Constantinus, Constantius et Constans, V idus Septembris, ut legitur in veteribus Fastis, quos falso sub Idacii nomine publicavit Jacobus Sirmondus. Hoc ipsum est quod Eusebius in lib. 4 de Vita Constantini scribit, illum post mortem imperasse, et cuncta diplomata atque edicta ejus tanquam superstitis nomine fuisse insignita. Ob hanc igitur causam Constantinus Junior in suis ad Alexandrinos litteris se duntaxat Cæsarem appellat, quippe qui nondum Augustus fuisset appellatus. Datæ enim sunt litteræ XV kalendas Julias. Augustus autem cum fratribus nuncupatus est V idus Septembres. Porro tunc temporis dum fratres tantum Cæsares vocarentur, summa auctoritas penes Juniorem Constantinum erat, quippe qui fratrum natu maximus foret. » Hæc Valesius.

3. *Constantinus Junior Cæsar dictus in litteris restitutionis Athanasii.* — Verum *Athanasii* restitutio a præsenti anno, quo eam collocavit Baronius, minime removenda. Ideo enim Constantinus Junior Cæsaris tantum nomen in præfata ad populum Alexandrinum epistola sumit, quia Alexandrini suberant Constantio fratri suo. Sic in Actis purgationis Cæciliani coram Æliano proconsule Africæ habitis anno Christi cccxiv, quia Africa Constantino Magno, non vero Licinio parebat, dicitur : « Apud maximos imperatores causa agenda erit, » Constantinum nempe et Licinium ; et inferius : « Constantinus Maximus semper Augustus, et Licinius Cæsar, ita pietatem Christianis exhibere conantur, » etc. Vides, Licinium Augustum vocari tantum *Cæsarem*, quia scilicet judicium illud fiebat in regione ad Constantinum Aug. pertinente. Sic in titulo legis 1 Codicis Theodosiani « De jure fisci, dat. idibus Septemb. Constantino Aug. IV et Licinio IV coss., » anno nempe cccxv, in fronte legitur : *Imp. Constantinus Aug. et Cæs.*, ubi Cæsaris nomine intelligendus Licinius, ut observat Gothofredus in illius legis commentario. Ea enim a Constantino Magno, non vero a Licinio emissa. Præterea Victor in Epitome de Galerio Augusto loquens, ait : « Cæsar quadriennio, » ab anno scilicet cccvii usque ad annum cccxi, « deinde per Orientem Augustus triennio fuit, » ab anno scilicet cccxi usque ad cccxiii. Maximinus quando cum Galerio Maximiano seniori Augusto, longeque se potentiori imperavit, *Cæsar* a Victore appellatur, licet quadriennio illo Augustus fuerit : quando vero Maximiano mortuo partem imperii ejus cum ea, quam jam possidebat, conjunxit, seque seniorem imperatorem credidit, a Victore Augustus dictus est. Quare Constantinus Junior jam Augustus erat, quando citatam ad Alexandrinos fratri suo subjectos epistolam, in qua Cæsarem se appellat, scripsit. Ea quippe Athanasii restitutio per Constantinum Juniorem facta, quia apud Treveros, quæ urbs ipsi parebat, sanctus præsul exulabat. Hoc autem factum inquit Epiphanius in hæresi 68, « dum Constantius esset in Antiochia, atque hoc approbaret. » Constantium

vero præsenti anno Antiochiæ fuisse, ex Annalibus Baronii certissimum redditur. Deinde Athanasius in Apologia ad Constantinum ait, quod ipsum imperatorem fuerit dignatus videre *primum Viminiaci*, qui locus est ad Danubium in Mœsia prima : lex autem 4 Codicis Theodosiani *De petitionibus* dicitur dat. *pr. id. Jun. Viminiaci*, et Constantium atque Constantem auctores habet. Quare his cos., mense Junio, uterque imperator Viminiaci fuit, ibique Constantium Athanasius salutavit.

4. *Alia hujus rei ratio.* — Schelstratius in Dissert. 1 de sacro Antiocheno Concilio, cap. 1, Valesii errorem agnovit, et Athanasium currenti anno restitutum docuit. Sed perperam scripsit, ideo Constantinum Juniorem in laudatis a Valesio litteris, *Cæsarem* se, non *Augustum* nominasse, quia, ut etiam ex Eusebio supra diximus, post Constantini Magni obitum ipsi Augusti titulus mansit. At licet verum sit, omnia edicta usque ad V idus Septembris anni præteriti Constantini M. nomine conscripta fuisse; tamen post illum diem leges omnes trium Augustorum nomine datas esse, liquet ex rescriptis Codicis Theodosiani. Addit Schelstratius, Constantinum Juniorem Cæsaris duntaxat nomen usurpasse, quia consentaneum sibi visum est, ut in litteris quibus voluntatem patris executioni mandabat, non Augusti, sed Cæsaris duntaxat nomen usurparet, quasi pater adhuc viveret. Verum is agendi modus insuetus, et quod sciam, in simili nunquam usurpatus.

5. *Athanasius hoc anno Alexandriam redux.* — Recte tamen observat Schelstratius, Athanasium hoc anno in Ecclesiam suam rediisse, clamare totam Actorum seriem a variis scriptoribus posteritati consecratam. Narrat Eusebius lib. 4 de Vita Constantini, cap. 63, quod Constantinus ante mortem *cuncta, prout ipsi videbatur, constituerit.* Quid vero deposuerit, notat Theodoretus lib. 1, cap. 32 : « Tres quidem imperii hæredes reliquit, Constantinum scilicet, Constantium et Constantem natu minimum. Magnum autem Athanasium Alexandriam redire jussit. » Addit Socrates lib. 1, cap. 39 : « Testamentum commendat presbytero illi, cujus antea fecimus mentionem, per quem Arius ab exilio fuerat revocatus, mandatque ne cuiquam alteri quam filio suo Constantio, quem Orienti præfecerat, illud in manus traderet. Ad hunc modum condito testamento, cum aliquot dies supervixisset, ex hac luce migravit, » die scilicet XXII Maii. Neque statim, ut mortuus est Constantinus, ejus testamentum ad filium ejusdem cognominis Treviros perlatum est, quandoquidem id Constantio duntaxat tradi poterat, qui tum Nicomediæ non aderat, si vera scripsit Socrates, qui ait : « Porro morti ejus nullus ex filiis interfuit. Mittitur itaque protinus in Orientem, qui Constantio patris obitum nuntiaret. » Non scribit Socrates, presbyterum cum testamento ad Constantium profectum, sed nuntium transmissum, quo profecto corpus exanime e lecto in aurea arca depositum fuit, ac Constantinopolim deportatum, ubi teste Eusebio lib. 4 de Vita Constantini, cap. 66, a multis noctu dieque custoditum est, statis horis accedentibus totius exercitus ducibus, comitibus, judicibus et populo, ut imperatorem jam mortuum perinde ac vivum salutarent, « atque hæc, » inquit Eusebius, cap. 67, longi temporis spatio assidue gesta sunt, » ita ut non uno, sed pluribus diebus corpus Constantini insepultum mansisse necesse sit. « Postea namque, » ut scribit Socrates, « cum Constantius ex Orientis partibus advolasset, regia honoratus est sepultura. Ubi autem Constantius ad urbem regiam pervenit, cum verisimile sit presbyterum antea laudatum corpus imperatoris secutum, illa in urbe tunc degisse, et testamentum Constantini ipsius filio Constantio detulisse, potuit primum circa initium mensis Junii innotescere, quid Constantinus ultima sua voluntate disposuerat, adeoque tunc primum scribi ad Constantinum Juniorem, quod pater statuerat, revocandum esse Athanasium. Quod si jam anno CCCXXXVII, XV kalendas Julias, id est, XVII Junii, *Athanasius* restitutus fuerit, nam consideratis supradictis, Constantius nonnisi post octo vel decem dies a morte patris Constantinopolim pervenit, debuisset *Constantius* eodem momento, quo testamentum perlegerat, antequam pater ipsius sepeliretur, sollicitus extitisse de Athanasio, et nuntius quatuordecim dierum spatio ex urbe Constantinopolitana Treviris appulisse, et eodem die, quo nuntium acceperat Constantinus, Athanasium restituisse, ac conscriptis ea de re litteris, Alexandriam remisisse ; quæ parum credibilia.

6. *Athanasius exilio solutus.* — Aliud argumentum deducit Schelstratius ex Epiphanio, hæresi 68, ubi ait : « Athanasius dimittitur a duobus regibus post M. Constantini obitum, dum Constantius esset in Antiochia, atque hoc approbaret. Et novimus sane proprias litteras a tribus imperatoribus scriptas Alexandrinis et ipsi Athanasio. » Athanasium vero a tribus imperatoribus communicato consilio dimissum fuisse, ipsemet Athanasius testis est, quando in epistola ad Solitarios inquit : « Hoc cum viderent tres fratres Constantinus, Constantius et Constans post obitum patris sui, jusserunt quemquam in suam Ecclesiam et patriam reverti, scribentes quidem de singulis ad singulas ipsorum Ecclesias, de Athanasio vero ad istum modum, » etc. Sed nullatenus fieri potuit, ut anno CCCXXXVII, die XV kalend. Julias, tres imperatores ea de re simul contulerint ; cum in confesso sit, post tres menses duntaxat invicem communicasse, ut quod patris testamento dispositum erat, Romani imperii summam dividerent, sicque *Athanasium* ab exilio revocarent. Quare imperii divisio in Pannonia facta, et Athanasii restitutio a Constantio, dum esset Antiochiæ, approbata.

7. *Nisibi obsidio.* — A num. 18 ad 23. *Persæ* pacem cum Romanis fregere paulo ante obitum Constantini Magni. Eodem anno, Christi scilicet CCCXXXVII, *Nisibis* a Persis obsessa, ut habet Theophanes, qui obsidium egregie describit, aitque, *per tres*

et sexaginta dies illud durasse : quot etiam dies civitatem obsessam tradit auctor Chronici Alexandrini anno cccxxxvii. Quare, quando Hieronymus in Chronico secundum editionem Scaligeri eam obsidionem copulat cum anno Abrahami 2354, qui kalendis Octobris anni Christi cccxxxvii inchoatur, de prioribus illius anni mensibus intelligendus ; perperamque Valesius in Notis ad lib. 20 Ammiani, ait Hieronymum tradere, Urbem obsessam currenti anno : quo pacto enim Hieronymum non bene Baronius explicavit, ut auctor Chronici Alexandrini nos dubitare non sinit. Nisibis vero sita erat in Mesopotamia ad Mygdonium fluvium, ut habet Julianus orat. ii, pag. 62, quæ bidui itinere a Tigri fl. distabat, ut notat Spanhemius in Observat. ad orat. 1 Juliani, pag. 189 et seq., ex Procopio lib. 1 Bell. Pers., cap. 9. Hanc denique Nisibenæ civitatis obsidionem refert Baronius ex Theodoreto lib. 2, cap. 30, et alii aliter ex aliis, ut fuse Spanhemius citatus. De secunda ejusdem urbis obsidione infra sermo erit.

JULII ANNUS 3. — CHRISTI 339.

1. *Arianorum rursus in Athanasium insurgentium diluuntur accusationes ab episcopis Ægypti.* —Trecentesimus undequadragesimus Christi annus consulibus duobus Augustis Constantio secundum et Constante tam in græcis, quam in latinis Indicibus reperitur inscriptus. Quo tempore Ariani indigne ferentes Athanasium in Ecclesiam restitutum, ut eum iterum deturbarent, præter veteres in ipsum coagmentatas calumnias, novas illis superaddentes, legationem adversus eum mittunt ad Romanum Pontificem, et ad Occidentis imperatores Constantinum atque Constantem. Testatur id ipse Athanasius in epistola ad solitariam vitam agentes, in qua inter alia hæc leguntur : « Eusebiani igitur, videntes hæresin suam succumbere, et Romam et ad imperatores Constantinum et Constantem contra Athanasium scribunt. » De hisce illorum litteris ad Julium papam, calumniarum plenis, meminerunt episcopi Ægypti ex Concilio Alexandrino in sua ipsorum Synodali epistola, de qua agemus inferius. Legati autem qui Romam ab Eusebianis ad Julium pontificem missi sunt, fuerunt Macarius presbyter, Martyrius et Hesychius diaconi, prout ejusdem Julii papæ litteræ significant. Horum petitio potissima illa fuit, ut Tyri facta Athanasii damnatio rata haberetur; detuleruntque secum legati Acta Tyri ab ipsis Eusebianis tunc ex animi voluntate composita. Quid autem Romæ actum sit, dicemus inferius : quid vero illi apud imperatorem, Athanasius unico verbo absolvit, cum addit [1] : « Sed quia ab Athanasio missi legati mendacia eorum refutabant, ab imperatoribus cum pudore rejecti sunt. » Ita ipse.

2. At quænam hæc fuit legatio, quam ad legatos Arianorum confutandos missam a se dicit ? Non aliam quidem putamus, quam illam missam a Synodo Alexandriæ tunc temporis eadem de causa ex episcopis Ægypti Alexandrinæ Ecclesiæ subjectis congregata ; in qua adversus omnes Eusebianorum accusationes tum veteres Tyri productas, tum etiam ab eisdem recens excogitatas, scripta est Synodalis epistola ad Julium Romanum pontificem, et ad omnes episcopos catholicæ communionis toto christiano orbe diffusos : per ipsam enim egregie confutantur omnes ab eis in Athanasium diversis ex causis comparatæ calumniæ. Est prolixa quidem epistola, ex qua nos ea tantum prosequemur, quæ spectant ad tria illa superaddita ad veteres criminationes capitula : recitatur vero integra ab Athanasio, ipso ferme suæ secundæ Apologiæ exordio [1].

3. Cæterum meminisse debemus Athanasium post reditum Alexandriam tribus ab Eusebianis accusationibus esse vexatum : nimirum, ipsum in suo reditu a populo magno acceptum mœrore, eodemque tempore cædes plurimorum patratas esse : quod insuper, qui a Synodo damnatus esset, absque Synodo sedem recipere temere atque contra canones præsumpsisset : rursum vero quod frumentum, solitum exhiberi ex Constantini imperatoris liberalitate Ægypti ac Libyæ viduis, subripuisset. Porro Synodalis epistola sic se habet :

« Sancta Synodus Alexandriæ congregata ex Ægypto, Thebaide, Libya, Pentapoli, omnibus ubique Ecclesiæ Catholicæ episcopis, dilectis et desideratissimis fratribus in Christo, salutem : » licet autem in hac inscriptione nulla specialis mentio habeatur Julii Romani pontificis ; scriptam tamen esse ad Julium, testatur S. Athanasius in fine ipsius, quam recitat, epistolæ, ubi ait [2] : « Hæc quidem Ægyptii

[1] Athan. epist. ad Solitar.

[1] Apud Athan. Apolog. ii. — [2] Idem. Ibid.

ad omnes, et ad episcopum Romanum Julium scripsere. » Epistola vero sic inchoatur :

4. « Poteramus quidem, dilectissimi fratres, etiam statim ab initio conflatæ in Athanasium criminationis, deinde post ejus Alexandriam ingressum respondere super fictis criminationibus Eusebianorum, eosque de injuriis in comministrum nostrum illatis accusare, simulque ostendere, quam nihil nisi meras calumnias objecissent : sed quia tempora illa nihil tale permittebant ut et ipsi nostis, et quia arbitraremur, post restitutionem episcopi Athanasii, eos vultum submittere, et pudore in tam apertis injuriis suffundi; putavimus rem silentio prætermittendam esse, maxime post tantas ejus viri calamitates profectionesque, et vitam, relicta domo, peregre actam, post tanta pericula, quibus minimo minus perierat, rem urgentibus calumniosis hominibus, nisi humanitas imperatoris obstitisset. » Hæc ipsi dicentes, alludunt ad accusationem illam priorem in Athanasium ad Constantinum delatam criminis majestatis, cum petierunt contra eumdem lege agi : sed subdunt :

5. « Tot malis cum nemo non hostium etiam crudelissimorum exsatiari potuisset, ipsi tamen effrontes insatiabilesque permanent, sæviuntque denuo et in Ecclesiam, et in Athanasium, ægre ferentes illius liberationem, ac proinde atrociora molientes, cupide ad novas criminationes prosiliunt, nec timent illud quod in sacris litteris scriptum est [1] : Falsus testis impunitus non erit; et : [2] Os, quod mentitur, occidit animam. Ideo fit, ut silentium diutius retinere nequeamus. Admiramurque eorum malitiam et insatiabilem in struendis insidiis pervicaciam. Ecce enim, nulla sumpta quiete, rursum imperatoris aures contra nos irritant, neque usquam cessant litteras parricidales scribere, quo Athanasium ipsorum hæresi adversarium e medio tollant. Siquidem jam denuo accusatrices litteras contra Athanasium imperatoribus porrexere, iteratis calumniis homicidia ei objectantes, quæ nunquam facta sunt; ac denuo illum conjurationibus suis opprimere student, imputatis cædibus, quæ nunquam factæ sunt. Et fortasse tunc eum calumniis suis interfecissent, nisi humanum principem nacti fuissemus : eumdemque denuo (ut, quod minimum malorum est, referamus) in exilium protrudere satagunt, et ob id calamitates exulum quasi ab eo factas se deplorare simulant, cum revera plorent, nihil a nobis tale designatum esse. » Et paulo post :

6. « Tot enim cædes hominumque mactationes, quas ne profanus quidem homo et curiosus et consectator criminum in calumniis diceret ; ea ipsi effundere minime veriti sunt, non solum apud præsidem aut alium quemvis magnum virum, sed et apud tres Augustos : neque in eam rem longitudines itinerum illis graves fuere, dummodo omnia majora tribunalia calumniis implerent : calumnia enim est quam tentant, eaque gravissima et maxime omnium capitalis, idque in summis omnium rerum humanarum tribunalibus. Quis enim alius istius quæstionis finis, nisi ut mors ecclesiastico tumultu inferatur? » Et post multa, cum diluunt accusationes in Athanasium congestas, hæc subdunt [1] de iis quæ illi objiciebant, homicidia et cædes hominum perpetrata esse in reditu Athanasii Alexandriam :

7. « Cædes, inquiunt, omnino nulla neque ab Athanasio, neque per Athanasium commissa est : quapropter cum ad hanc inexpectatam defensionem adversariorum iniquitate propellamur, nonnihil indulgendum est necessitati excusationis. Cædes igitur et vincula aliena sunt a nostra Ecclesia : carnifici neminem unquam Athanasius dedidit; neque carcerem, quantum in ipso fuit, vinctis tradendis fatigavit. Sacraque nostra, ut in præsentia, perspicua scilicet, ita etiam semper pura innocentiaque fuere, nonnisi Christi sanguine ejusque cultu sanctificata : neque presbyter, neque diaconus ab Athanasio interfectus est, neque cædem ulli aut exilium irrogavit. Utinam illi, qui veram persecutionem induxerunt, nihil tale contra eum perpetrassent! nullus enim opera ejus patria excidit : ipse autem ab istis in exilium actus est; quem nunc iterum, quia ab ea relegatione liber dimittitur, gravioribus criminibus repetentes, linguam suam ad omnia falsa et crudelia exacuunt. Quin imo judicum Acta et damnatos a præfecto (ut ipsi in suis scriptis fatentur) ad Athanasii culpam transferunt : adeo nihil illos pudet : sævitiæ Athanasii imputant : cum Athanasius per id tempus nondum Alexandriam ingressus fuisset, ut per Syriam in itinere ab exilio reverteretur. Quod si longinqua absentia excusationem affert, ne quis reus habeatur; quin si præses aut præfectus Ægypti aliquid facit, quid Athanasio remotius a crimine? qui si vel in ipsa Alexandria fuisset, quid tamen illi, quæso, cum negotiis præfecti? Atqui in illis locis non erat; neque ad ea, quæ acta sunt a præfecto, res ecclesiasticæ occasionem dederunt : sed unde id natum sit, ex monumentis Actorum intelligetis, quæ nos, cognitis illorum scriptis, et re perquam diligenter explorata, ad vos misimus. » Hæc et alia multa pro defensione Athanasii de cædibus objectis Patres.

8. Postea vero retexunt criminationes in eum in Tyrio conciliabulo proditas; Actaque Tyria inania, dolosa, factiosa, atque tyrannica plane fuisse, pluribus docent; ac proinde inanem reddunt objectionem illam adversariorum dicentium, damnatum Athanasium a Synodo, nonnisi per Synodum restituendum fuisse : dum perspicue demonstrant, nomen non meruisse Synodi, Eusebianorum conventiculum, in quo præfuisset comes, adstaret speculator, appareret commentariensis, et universum officium ad delinquentium quæstiones, et damnatorum pœnas exhiberi solitum, ubi et cuncta per vim publicam atque metum agerentur; prout suo loco superius, ejusdem epistolæ verba recitando, dictum est.

[1] Prov. xv. — [2] Sap. I.

[1] Eadem Apolog. II.

Demum ad tertiam recentem objectionem deveniunt, cum sic aiunt [1] :

9. « Verum quid obtrectationum passus sit Athanasius sacrorum nobiscum comminister, necessarium relatu est; ut vel hinc deprehendatis, nihil illos aliud, nisi cædem viri quærere. Frumentum dabatur a patre imperatorum in alimentum viduarum partim Libycarum, partim Ægyptiarum, quod etiam nunc accipiunt, Athanasio nihil inde nisi operam et laborem referente. Interim dum et illæ perciperent, nec ulla querela esset de non accepto alimento, idque ipsæ faterentur; accusatur per calumniam Athanasius, quod universum frumentum divenditum in suos usus seposuisset: certe hoc imperator, istorum calumniis inductus, in suis litteris conqueritur. » Ac demum ad eamdem calumniam convincendam hæc addunt : « Misimus autem ad vos testimonia comministrorum nostrorum, qui in Libya, Pentapoli, et in Ægypto degunt; ut etiam inde cognoscatis illorum in Athanasium sycophantias; quod ideo faciunt, ut cæteris per metum, qui piæ opinionis sunt, quiescentibus, impia Arianorum hæresis introducatur. Nos autem vestræ prudentiæ gratias agimus, dilectissimi, quod sæpius anathemate Arianos notastis, neque illis locum in Ecclesia dedistis. » Fuisse autem has ipsas accusationes recens excogitatas, ac postea etiam examinatas in Concilio Antiocheno ab iisdem Eusebianis congregato, Socrates [2], Sozomenus [3], et alii [4] quoque testantur. At post hæc iidem Patres addunt [5] :

10. « In proximo autem jam est, ut ex rerum documentis appareat, quales Eusebiani sint. Ecce enim post prima eorum de Arianis scripta, quorum antigrapha ad vos misimus, aperte jam arianos homines, atque eo nomine ab universa Ecclesia anathemate condemnatos contra Ecclesias irritant : episcopumque illis constituunt, divulsis a se ipsis per metum Ecclesiis, quo illis ubique suppetant cooperatores suæ impietatis : ac proinde diaconos suos ad Arianos legant, propalam cum Arianis communione sumpta; litterisque ultro citroque missitatis, Ecclesiam in schisma conjiciunt; eaque passim scribunt, quæ et hæresin commendant, et Ecclesiam conviciis lacerant, ut ex litteris eorum ad Romanum episcopum, et fortasse ad vos ipsos scriptis deprehendere potestis. Quam igitur ista inulta esse non debeant, etiam vos, dilectissimi, animadvertitis : gravia enim sunt, et aliena a Christi doctrina.

11. « Hac certe de causa in publico conventu de consilio omnium has litteras ad vos dedimus, quibus oramus vestram in Christo prudentiam, ut recipiatis hanc de Athanasio contestationem; et commercium communionemque ejus admittite; et zelum indignationemque contra Eusebianos, qui istiusmodi tentant, induite, ne diutius ejusmodi pravitas et malitia contra Ecclesiam invalescat : vos certe vindices hujus injustitiæ imploramus, citantes illud apostolicum verbum [1] : Auferte mala ex vobis. Mala enim revera sunt et indigna communione, quæ ab illis designantur. Ne igitur illis aurem præbueritis, si denuo ad vos contra Athanasium episcopum scribant : quicquid enim ab illis proficiscitur, falsum est, etiam si nostra Ægyptiorum episcoporum nomina epistolis suis adscribant : certum enim est, nos non eos esse, quorum nomina in scriptis subjiciunt, sed meletianos homines perpetuo schismaticos, qui etiam nunc Ecclesias turbant, et seditiones commovent, constitutionesque absurdas et propemodum ethnicas faciunt, eaque designant, quæ quoniam abominamur scribere, ex nostris legatis, qui vobis hanc epistolam afferunt, cognoscere poteritis. » Hactenus epistola Synodalis episcoporum Ægypti, quam (ut dictum est) cum ad omnes dederunt episcopos, tum potissimum ad Julianum Romanum pontificem per legatos misere. Itaque eodem simul tempore legatos Arianorum atque legatos Ægyptiorum catholicæ fidei episcoporum ex Concilio Alexandrino contigit Romæ præsentes esse, et causam, ob quam missi erant, agere coram eodem Julio Romano pontifice.

12. *Utriusque partis legati coram Romano Pontifice.* — Quid autem inter eos actum sit, idem ipse Julius suis litteris, quas postea dedit ad Arianos, his verbis significat [2] : « Legati vestri Macarius presbyter, et Hesiochius (Hesychius) diaconus, nullo modo, cum huc venissent, pares presbyteris ab Athanasio missis fuere : ac semper ab illis convicti refutatique Concilium indici postularunt, litterasque et ad Eusebianos et Athanasium Alexandriam, quibus convocarentur, mitti; ut coram omnibus justo judicio de causa cognosci posset : tum enim se de Athanasio probaturos esse, quod jam nequirent : publice enim coram nobis Martyrius et Hesychius refellebantur, Athanasii presbyteris bona cum fiducia alacriter resistentibus. Martyrius vero cum suis (si vera dicenda sunt) ubique profligabatur, ac proinde Concilium generale postulavit. » Et inferius de iis quæ itidem per legatos Athanasii Romam allata sunt Acta Synodalia de causa ejusdem Athanasii (ut vidimus in superius recitata epistola) mentio habetur, cum agitur de damnatione Athanasii facta Tyri ab iis qui cum Arianis communicabant; atque sic subditur :

13. « Hæc ita esse, ex iis quæ Alexandriæ acta sunt, deprehendimus. Nam Carponas quidam ab Alexandro ob arianam hæresim cum quibusdam aliis ejusdem criminis reis olim citatus huc ad nos venit, missus a Gregorio. Id ipsum quoque ex Macario presbytero, et Martyrio et Hesychio diaconis didicimus (erant hi legati Eusebiani), qui antequam judicio se sisterent Athanasii presbyteri, auctores nobis fuere, ut scriberemus Alexandriam cuidam Pisto : quo tempore etiam tum Athanasius episcopus Alexandriæ versabatur. Hunc autem Pistum Athanasii presbyteri supervenientes docuerunt arianum

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Socrat. lib. II. c. 2 in fine. — [3] Sozom. lib. III. c. 5. — [4] Theod. lib. II. c. 3. — [5] Apud Athan. Apolog. II.

[1] I. Cor. V. — [2] Apud Athan. Apolog. II.

esse, et eo nomine et ab Alexandro, et a Synodo Nicæna reum factum, gradusque ordinis sui a quodam Secundo (erat hic episcopus Pentapolitanus), quem magna Synodus ut arianum rejecerat, accepisse. Videtis igitur vel ex hac causa, qui potius in culpa habendi sunt; nosne, qui persuaderi non potuimus, ut ariano Pisto litteras scriberemus; an illi, qui mihi consilium dedere, ut contempto magno Concilio, ad impios hæreticos veluti ad pios homines litteras darem. » Intelligis plane, lector, solitas exerceri ab hæreticis techuas atque versutias (quod quamplurimis exemplis est frequenter superius demonstratum), conatosque esse eusebianos legatos suffurari communionem Romanæ Ecclesiæ, quo gloriari possent, se haberi catholicos; ob idque nisos esse persuadere Julio papæ litteras Pisto illi, quasi catholico, pacificas dare; quem tamen ex Actis quoque magni Nicæni Concilii arianum esse constaret.

14. Sed quid præterea, cum Pistus Romam vocatus advenerit, factum sit, idem Julius papa in eadem epistola subdit his verbis : « Certe Macarius presbyter cum legatus ab Eusebio venerat, ubi audivit Athanasii presbyteros Pisto obsistere, nosque ejus præsentiam non admittere ; una cum Martyrio et Hesychio, quamvis gravi valetudine, de nocte profectus est : ut non incongrue divinaremus, eum impatientia refutati Pisti fugam arripuisse. » Hæc Julius, hicque finis legationis Arianorum. Porro ejusmodi judicium et causæ examinatio facta ab utriusque partis legatis, quanto temporis spatio fuerit consummatum, licet certum quid definiri non possit, tamen nequaquam hujus anni spatio expleri valuisse videtur; siquidem post alias moras expectandus fuit adventus Pisti Alexandria Romam : dum enim inter utriusque partis legatos causa agitaretur (ut dictum est), mittitur qui Pistum Alexandria Romam citet : sic ille vocatus, contulit se Romam ad judicium, ubi a legatis Athanasii confutatus atque hæresis convictus est arianæ.

15. Sic igitur Synodus a Julio papa ob eamdem causam nequaquam præsenti anno indicta est, sed sequenti; quod ex aliis quoque rationibus suo loco dicendis manifestum omnino reddetur. Julius ergo quantumlibet ex Actis Tyriæ Synodi Romam allatis ab ipsis Eusebianorum legatis, aliisque (ut vidimus) ab adversæ partis legatis missis a Concilio Alexandrino editis causam plenissime cognovisset; atque insuper Eusebianos labefactatos esse Arianorum communione, cum ex testificatione Carponæ, qui et ipse ex Ægypto citatus Romam venit, tum etiam ex Pisto ab Athanasii legatis convicto satis perspectum habuisset; tamen quod legati Eusebianorum generalem Synodum petiissent, id ipsum indulsit, ne quando de iniquo et nimis propere exhibito judicio Romani Pontificis conqueri possent.

16. At licet legati Eusebianorum plane convicti atque confutati, rubore suffusi, clandestine noctu ab Urbe recesserint, veriti nimirum ex Pisti examine sententiam Julii ; tamen allata Romam ab illis Acta Tyria ac Mareotica a missis tunc Tyro legatis olim confecta, ibidem inter alia publica judicii monumenta remansere : id quidem Deo permittente, ne ab illis tam turpia atque deformia, sibique ipsis (ut Athanasius convincit) sæpe contraria, omni dolo atque fallacia Acta contexta, oblivione aliquando (quod ipsi optassent) deleri contigisset. Ex illis enim Eusebianos calumniæ convictos esse in Romano judicio, Julius tunc quoque testatur, cum ait [1] : « Sed ex monumentis Actorum per Martyrium et Hesychium allatis cognovimus : ea enim perlegentes, invenimus accusatorem Ischyram ibi præsto fuisse, » etc. Quorum quidem pudendorum Actorum exemplar idem Julius Alexandriam misit ad Athanasium : testatur id ipse Athanasius, cum de illorum enormi inter se discrepantia turpique inconstantia verba facit, atque ait [2] : « Illi ergo Actorum monumenta, quæ habebant, suppresserunt et notariis injunxere, ut ea amolirentur, neque ulla exemplaria vulgari sinerent; sed frustra hæc omnia : nam qui ea scripsit, Rufus est, qui nunc in Augustalliana spiculatorem agit, et testis ejus recitari potest. Atque adeo ipsi Eusebiani ea per suos Romam miserunt, eademque illa ab Julio episcopo ad me transmissa sunt. Insaniunt igitur sua arcana apud nos haberi et a nobis recitari. » Hæc ipse. Petiisse vero legatos Alexandrinos a Julio eorum exemplar mittendum ad Athanasium (ut in judicio accidit), quo ille pararet se ad dicendam causam, et erroris ea redarguenda in futura Synodo, par quidem est existimare. At quo minus Ariani ratione valerent, eo magis vi sibi agendum esse proponunt; quid autem post hæc moliti sint, dicemus annis sequentibus.

17. *Visio Antonii de Arianis.* — Hic ipse annus est etiam, quo S. Antonius ille Magnus, monachorum pater, divino elevatus Spiritu, horribilem visionem illam de immensa Ecclesiæ clade ab Arianis inferenda prævidit atque prædixit, biennio scilicet antequam fieret : recitat eam S. Athanasius in rebus gestis Antonii his verbis [3] : « Lamentabilis sequitur visio, et omni lacrymarum fonte plangenda. Cum autem cum fratribus circa se confidentibus operaretur, intente fixit oculos in cælum, gemens atque suspirans; et post aliquantum spatium revelationis inceptæ nimio dolore contremuit, et statim fixis genibus ante Dei vultum provolutus oravit, ut clementia sua futurum scelus averteret; succedunt orationi lacrymæ, metus ingens invadit præsentes; obsecrant, ut tantæ calamitatis exponeret visionem. Singultus occupant vocem, lingua fletibus præpeditur, et in medio conatu sermo gemitu interrumpitur. Vix tandem vociferatione fluctuosa ait : Melius erat, o filioli, impendens piaculum cita morte lucrari. Sic incipiens, rursus lacrymis vincitur; et inter ægra suspiria tandem pectori accommodans vocem : Magnum, inquit, quoddam et universis sæculis inauditum imminet nefas. Magno fides catholica turbine subvertetur; et homines jumentis si-

[1] Ep. Jul. apud Athan. Apolog. II. — [2] Athan. Apolog. II. — [3] Athan. in Vita Antonii.

miles Christi sancta diripient. Vidi enim altare Domini mulorum circumdatum multitudine, qui crebris calcium ictibus omnia dissipabant; hæc est causa gemituum meorum, quos audistis. Et facta est vox Domini, dicens : Abominabitur altare meum.

18. « Nec mora, visionem sequitur effectus; nam post duos annos sæva Arianorum irrupit insania. Tunc ecclesiarum fuerunt rapinæ, tunc divinorum temeratio vasorum, tunc pollutis ethnicorum manibus sacra polluta sunt ministeria; tunc paganorum opificum præsidia adversus Christum comparata cum assumptione palmarum (quod idololatriæ apud Alexandriam insigne est), ad ecclesiam pergere compellebantur Christiani, ut Arianorum populi crederentur. Proh scelus! horret animus replicare quæ gesta sunt. Virginum matronarumque ereptus pudor; sanguis ovium in Christi templo effusus veneranda respersit altaria : baptisterium pro voluntate Gentilium pollutum est. Nihil defuit; visionis veritatem monstravit effectus, quod calcitrantium mulorum indisciplinatio Arianorum esset impietas. Sed istam tristitiam consequentis revelationis prosperitate consolatus est, et ait : Nolite, filioli, mœrori vos penitus dare : ut enim iratus est Dominus, sic rursum miserebitur, et suum cito Ecclesia recuperabit ornatum; eosque qui in persecutionibus fidem Domini servaverint, solito videbitis fulgore relucentes; revertentur ad foveas suas serpentes, et religio longius propagabitur; tantum videte, ne fidei vestræ sinceritas labe ariana sordescat : non Apostolorum, sed dæmonum et patris eorum diaboli est ista doctrina : ob id per insipientiam jumentorum similis pecudum eorum expressus est animus. » Hucusque Antonius. Atqui tragica hæc atque lugubria suo loco fusius explicabuntur, cum scilicet agemus de Gregorii facta per Arianos invasione post annos duos in Alexandrinam Ecclesiam.

19. Meminit quoque hujus magnæ visionis Antonio demonstratæ S. Joannes Chrysostomus, cum primum hujuscemodi laudum præconio virum exornat[1] : « Consideret virum per cunctorum usque hodie ora volitantem, quem Apostolis proximum Ægyptus protulit; dico beatum et magnum illum, de quo sæpe audistis, Antonium; et respiciat quod hic quoque illius fuerit regionis indigena, cujus etiam Pharao, sed nihil sit inde vitiatus. Nam et visione Dei dignus est habitus, et talem vitam prorsus ostendit, qualem leges Christi requirunt. Hoc autem facile cognoverit quisquis eum legerit librum, qui vitæ ejus texit historiam, in quo etiam prophetiam lucentem videbit. De his enim quos ariana pestis invasit, manifestissime prophetavit; quantaque Ecclesiis labes ab illis immineret, docuit, Deo utique revelante hæc, et cuncta ante oculos ejus figura pingente. Quod certe vel præcipuum catholicæ fidei documentum est, nullum videlicet hæreticorum talem posse monstrari. Sed ne a me hæc audire videamini, ipsum potius librum legentes, diligentius cuncta discetis, ut maxima inde philosophiæ incitamenta capiatis. » Hactenus ipse. Sed rursum quod ad eam visionem Magno S. Antonio demonstratam spectat, illud etiam admonendum, errare eos qui ipsam illi ostensam putarunt, antequam Arii hæresis exoriretur : non enim emergentis hæresis, sed futuræ cladis per Arianos infligendæ, ea fuit illi visio præmonstrata : nam longe post exortam Arii hæresin id fieri contigit, cum jam antea de cavendis atque vitandis Arianis sæpe suos admonuisset, atque ante hæc quoque scripsisset olim ad Constantinum ac filios, et secessisset in montis interiorem solitudinem : quæ quidem omnia longe post ortam hæresin arianam acciderunt.

20. *Leges.* — Hoc eodem anno, iisdemque consulibus, data lex[1] illa reperitur adversus hæreticos, ut a privilegiis catholicæ legis cultoribus concessis omnino excluderentur; at in Codice Theodosiano[2] tempore Constantini Magni ea data habetur septimo consulatu ipsius, ubi ipsam retulimus. Iisdem consulibus adversus adulteros ab imperatoribus lex sancita est, ad Catullinum sic rescribentibus[3] : « Oportuerat te, publici instituti respectu, confessione detectos legum severitate punire; nec frustra vitam differentium moratorias provocationes admittere : sed delatum adulterii crimen, et quæstionibus adhibitis approbatum, pari sceleris immanitate damnare. Quod deinceps in hujusmodi criminibus convenit observari, ut manifestis probationibus adulterio probato, frustratoria provocatio minime admittatur : cum pari similique ratione sacrilegos nuptiarum tanquam manifestos parricidas insuere culleo vivos, vel exurere, judicantem oporteat. Dat. IV kal. Septemb. Constantio A. II et Constante Cæs. coss. » Cum igitur imperatores nuptiarum corruptores sacrilegos nominant, et tam diro supplicio eos plecti voluerint; plane declaratur, alia ratione habitum Christianorum matrimonium a Gentilium nuptiis, quod, ut Ecclesiæ peculiare sacramentum, iidem sacre religioseque custoditum, tam immanibus pœnis appositis, voluerunt.

21. Oblata rursum querela de emptitiis magistratibus, Constantinus Junior agens Treveris sic ad Celsinum rescripsit : « Rarum Carthaginis splendidissimæ senatum, et exiguos admodum curiales residere conquestus es, dum universi indebitæ dignitatis infulas fœda familiaris rei vexatione mercantur. Igitur istiusmodi viri, demptis honoribus imaginariis, hujuscemodi illi erunt, quos fuerunt consecuti : civicis muneribus subjugentur. Quod equidem per omnem Africam solertissime servari oportet. Dat. VI idib. Jan. Trever. Constantio II et Constante coss. » Ex quo quidem rescripto liquet, in imperii divisione provinciam Africæ cessisse Constantino, non autem Constantio vel Constanti, ut alii

1 Joan. Chrysost. hom. 8. in Matth.

1 L. 1. C. de hæret. — 2 L. 1. de hær. C. Theod. — 3 L. IV. Quorum appel. C. Theod

dicunt; sed Constantino vita defuncto, eadem sub ditionem Constantis redacta, ut suo loco patebit. Hoc pariter anno ad Evagrium Constantius rescripsit, ne sub capitali pœna Judæi christianas feminas ducerent in uxores [1]. At de rebus hoc anno gestis satis.

[1] L. VII. de Judæis C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5832. — Olymp. 279. an. 3. Secundum Baronium 279. — Urb. cond. 1092. Secundum Baronium 1090. — Jesu Christi 339. — Julii papæ 3. — Constantii, Constantini et Constantis 3.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 17. Coss. *Constantius Aug. II*, et *Constans Aug.*, uterque juxta priorem consulatuum Cæsareorum regulam. Nam consulatum uno anno dilatum fuisse non semel contigit.

2. *Eusebiani legatos ad Julium PP. mittunt.* — Socrates lib. 2, cap. 2, exhibitis Antiocheni Concilii Actis de depositione Athanasii, ibidem decreta subdit : « Eusebius vero, cum quæcumque voluerat, perfecisset, legationem misit ad Julium Romanæ urbis episcopum, rogans, ut causæ Athanasii judex ipse esse vellet, et cognitionem negotii ad se traheret. » Sed Valesius in Notis ad illum locum et Schelstratius in Dissert. de sacro Concilio Antiocheno, cap. 2, recte observarunt, hallucinatum esse Socratem, et non post Antiochense Concilium anno CCCXLI celebratum, sed ante illud Eusebium Nicomediensem legatos misisse ad Julium papam, ut eum adversus Athanasium incitaret. Scripsit Julius I post Synodum Antiochenam ad Eusebianos : « Nunc autem nos, quos certiores minime fecerunt, postquam jam egerint quod libuit, suffragatores suæ damnationis, cui non interfuimus, esse volunt. »

3. *Sed novum in causa Athanasii judicium non petunt.* — Quæ verba legens Socrates, existimavit, post Antiochenam Synodum legatos ab Eusebio missos ad Julium papam, ut in causa Athanasii judex esse vellet, et cognitionem rei illius ad se traheret; quod tamen nusquam innuit Pontifex, qui solum asseruit, sese ab Eusebianis expostulatum fuisse damnationis suffragatorem, quod non missis Romam legatis, sed remissis *Julii I* presbyteris per litteras spiritu schismatico conscriptas extorquere conati erant. Meram Actorum subscriptionem, non novum de causa *Athanasii* judicium quærebant post Synodum Antiochenam Eusebiani : idque ne gratis fingi quisquam existimet, en Julium I, qui conqueritur in suis ad Eusebianos responsoriis, ipsos post Synodum Antiochenam noluisse suum in Concilio Romano retractari de Athanasio judicium, conatos hoc schismaticum introducere principium, ut quicquid in Orientali Synodo judicatum erat, nequaquam ab Occidentalibus in alia Synodo examinandum esset : tantum abest, ut Eusebius aut quis ex suæ factionis episcopis post Antiochenum Concilium *Julio I* obtulerit novum de Athanasio judicium.

4. *Judicium causæ Athanasii papæ oblatum.* — Consonant ea, quæ habet Athanasius in Apologia 2 : « Quin et Eusebiani ad Julium litteras misere, et, ut nos terrerent, Synodum jusserunt convocari, et ipsi Julio, si vellet, arbitrium causæ detulerunt. Cum igitur Romam pervenissemus, Julius continuo ad Eusebianos litteras scripsit, missis eo duobus ex suis presbyteris Elpidio et Philoxeno : illi vero, ubi nostram Romæ præsentiam audivissent, plurimum conturbati sunt, quod contra spem eorum me Romam contulissem. Rejecto igitur itinere, futiles inanesque tergiversando causificationes commenti sunt. » Quibus verbis ordo rerum gestarum ab Athanasio exhibetur. Ac primo quidem, Eusebianos ad Julium litteras misisse, quibus causam Athanasii dicebant in Synodo Romana judicandam, *Julio I* arbitrium rei deferentes. Secundo, id detulisse, antequam ipse Athanasius Romam adventaret. Tertio, post adventum *Athanasii* a Julio primo legatos missos fuisse cum litteris ad Eusebianos. Quarto, *Eusebianos* percipientes ex Julii primi legatis, Athanasium se Romam contulisse, turbatos fuisse, et rejecto itinere illas causificationes commentos esse, quæ omni Occidentis Ecclesiæ scandalo fuere. Ex quibus conficitur, et Synodum Antiochenam habitam non ante, sed post delatum Julio I judicium, et causam Athanasii, non post sed ante Synodum Antiochenam ad Julium papam fuisse delatam. Cum enim, teste Athanasio, causa sua per Eusebianorum legatos oblata fuerit Julio I ante suum in Urbem adventum, et Elpidii ac Philoxeni discessum, Athanasius vero Romam adventarit initio anni CCCXLI, et tum quoque Elpidius ac Philoxenus Roma discesserint, debuit profecto Athanasii causa Julio I offerri ante Synodum Antiochenam, quæ initio anni CCCXLI celebrata est.

5. *Post Synodum Antiochenam legati Romam non missi.* — Sed ad errorem vulgarem, qui ex Socratis testimonio ortum habuit, magis evertendum, audiendus insuper Julius I, cujus epistola

responsoria vel sola sufficiens est ad illum convellendum. Scripta est hæc epistola post coactam et absolutam Antiochiæ Synodum, et fatetur in illa Pontifex, se nullam de Athanasio ab Eusebianis epistolam accepisse, quam per legatos ipsorum Macarium presbyterum, Martyrium, et Hesychium diaconos : « Cum non aliunde litteras contra Athanasium accepissem, quam a Martyrio et Hesychio. » Nullos ergo legatos Romam misit Eusebius, quam Macarium cum duobus sociis, nec ullas ab Eusebianis litteras accepit Julius, quam per illos. At certum est, Eusebium hanc legationem non misisse Romam post Antiochenum Concilium, sed longe antea ; certum itaque, post Antiochenum Concilium factum non esse quod scribit de legatione Socrates, et cum ipso testati sunt auctores Actorum Pauli Constantinopolitani apud Photium cod. 257, et Excerptorum Vitæ Athanasii cod. 258, apud eumdem Photium. Nam si post Antiochenum Concilium missa fuisset ab Eusebio Romam legatio, fuisset utique cum illis litteris, quas post cuncta ad libitum peracta Julio I transmisit. At tantum abest, ut legatio aliqua tunc missa fuerit, ut Julius I testetur, se illas litteras recepisse per proprios legatos Antiochia reduces : « Legi epistolam vestram, quam mihi mei presbyteri Elpidius et Philoxenus attulerunt. » Addit Julius, sperasse se, saltem aliquos ex Eusebianis superventuros fuisse, subjungitque : « Cæterum ubi nullus vestrum supervenerat. » Quare nonnisi magno errore scripsit Socrates, post Synodum Antiochenam legatos ab Eusebio missos, qui judicium causæ Julio I offerrent.

6. *Quo anno Eusebiani legatos miserunt.* — Quo vero anno legatio illa ab Eusebio Nicomediensi ad Sedem Apostolicam missa fuerit, a nullo ex antiquis proditum ; eam tamen valde verisimiliter hoc anno consignavit Baronius. Cum enim Athanasius Treviris relictis circa finem anni CCCXXXVIII Alexandriam appulerit, sedique suæ restitutus fuerit, Eusebiani, quibus reditus ille displicebat, adjutore presbytero ariano aures Constantii præoccuparunt, et tum ad duos alios imperatores Constantem et Constantinum litteras miserunt : « Jam denuo accusatrices litteras contra Athanasium imperatoribus porrexere, » uti habetur in Synodica Alexandrina anno CCCXL exarata. Et infra : « Apud tres Augustos calumniari non verentur. » Ex quibus habemus, Eusebianos novas calumnias texuisse, et in Occidentem ea de re non ad imperatores solum , sed et ad Pontificem quoque (omnibus enim illis eodem tempore scripserant), litteras misisse, cum adhuc in vita esset Constantinus Junior initio anni CCCXL occisus, adeo ut Eusebiani medio tempore inter reditum Athanasii et mortem Constantini Junioris legationem suam miserint, ideoque anno CCCXXXIX. Hæc omnia ex Schelstratio loco citato exscripta.

7. *Synodica Alexandrinorum in causa Athanasii.* — Ratio autem cur epistola Synodica Alexandrinorum episcoporum, qua Athanasium adversus inimicos tuentur, anno tantum sequenti consignanda sit, petitur ex eo quod in ea mentio sit translationis Eusebii a sede Nicomediensi ad Constantinopolitanam, ut animadvertit Valesius in Observat. Ecclesiast. ad Socratem et Sozomenum, cap. 5. Hæc episcoporum Alexandrinorum verba : « Quanquam nihil ea re impeditus Eusebius, Athanasii creationem vituperat : homo qui ipse prorsus episcopus creatus non est, aut si unquam jus episcopi habuit, id ipsum rescidit, utpote qui principio Beryti pro episcopo egerit, relictaque Beryto Nicomediam se transtulerit : illam quidem cathedram præter legem destituens, istam vero nulla lege invadens : proprii gregis sine ulla charitate desertor, et alieni nulla rationabili causa occupator, prioris episcopatus charitatem alieni cupiditate aspernatus est. Nec tamen hunc ipsum episcopatum, quem tanta aviditate occupaverat, reservavit. Ecce enim jam quoque inde desiliens, alienum episcopatum denuo obtinet. » Ubi notanda sunt verba græca his ultimis latinis respondentia : Ἰδοὺ γάρ κ' ἐκεῖθεν ἀποστὰς, ἀλλοτρίαν πάλιν κατέχει. Nam vocabulum illud ἰδού, inquit Valesius, translationem hanc Eusebii a Nicomedia Constantinopolim, recens admodum et paulo antequam hæc scriberent, factam esse declarat. Quod si hæc circularis epistola præsenti anno ab Ægypti episcopis, ut censuit Baronius, scripta esset, Eusebii translatio ad sedem Constantinopolitanam vel eodem vel superiori anno contigisset. Et tamen ea anno tantum CCCXL facta, ut ipse Baronius fatetur, qui ideo pugnantia inter se atque contraria hac in re loquitur, ut inquit Valesius citatus. Male itaque Binius et Labbeus in Collectione Conciliorum, et Papebrocius in Vita S. Athanasii, cap. 12, num. 134, Synodum Alexandrinam in causa Athanasii præsenti anno illigarunt. Sulpicius Severus ait, huic Synodo Alexandrinæ octoginta episcopos interfuisse ; Athanasius vero in Apologia 2 : « Judicatum est secundum nos non semel neque iterum, sed sæpius. Primum quidem in nostra provincia, cum ad id coissent propemodum centum episcopi. Secundo Romæ, cum Eusebius litteras scripsisset, et tum ipse cum suis, tum nos in judicium vocati essemus : congregatis illic quoque pluribus quam quinquaginta episcopis. »

JULII ANNUS 4. — CHRISTI 340.

1. *Romana Synodus in causa Athanasii.* — Quadragesimus Christi annus supra centesimum Acindyni et Proculi consulatu adscribitur Fastis; quo a Julio Romano pontifice indicitur Synodus in causa Athanasii, quam (ut vidimus anno superiore) legati ariani visi essent exposcere; licet autem revera ea potius fuerit justa quædam apparens tergiversatio, ut sic vitarent potius adversus se pro Athanasio pronuntiandam a Romano Pontifice sententiam, quam Synodi ex animo postulatio facta, nihilominus, ne quid in eos tyrannicum a Julio papa iidem quererentur perpetratum, indulsit ille benigno animo petitioni ipsorum. De hac quidem indicta Synodo hæc Athanasius habet [1] : « Episcopus autem Romanus Julius Synodum jussit fieri ubicumque vellemus, ut tuto et crimina objicerent, et invicem sibi objecta refutarent; id enim eorum legati, cum se vinci animadverterent, postularunt. » De eadem quoque legatorum postulatione sic idem alibi [2] : « Quin et Eusebiani ad Julium litteras misere, et ut nos terrerent, Synodum jusserunt convocari; et ipsi Julio, si vellet, arbitrium causæ detulerunt. »

2. Cæterum vocandi Eusebianos ad Synodum, ea quoque causa præcessit, quod cum Marcellus episcopus Ancyranus et alii complures ab iisdem Eusebianis injuria affecti venissent Romam, adversus eosdem Julio Romano pontifici accusationum libellos dederant, quibus ut illi satisfacerent, Romam ad Synodum a Julio vocantur: testatur id Julius ipse in litteris postea ad eos scriptis, quibus hæc ait [3] : « Et hæc potissima mihi scribendi causa fuit, ut huc veniretis, quo vobis præsentibus omnia corrigi et sanari possent; ac propterea alacrius a vobis et sine recusatione occurrendum fuit, ne qui hactenus infamia istorum scelerum laborant, contumacia non comparendi in judicio, libellos contra se datos videantur refellere non potuisse. » Hæc Julius, quibus vides, lector, pristinum usum, nimirum passos injuriam ab aliis episcopis, ex Oriente quoque migrare ad Romanam Ecclesiam, ejusque Pontifici dare libellos adversus eos, a quibus vexati essent, consuevisse.

3. Cum hæc igitur præcessissent, citantur a Julio ad Synodum Eusebiani, præscribiturque ab eo

[1] Athan. ad Solit. — [2] Apud Athan. Apolog. II. — [3] Eadem Apolog. II.

certa dies, qua deberent judicio sisti: quod litteræ postea ab eodem ad illos scriptæ aperte significant; quibus pariter declaratur tunc ab ipso Romano Pontifice missos esse legatos Elpidium et Philoxenum. De his enim, præter illa quæ habentur ex dictis Julii litteris, ipse Athanasius meminit, cum ait [1] : « Julius vero presbyteros suos Elpidium et Philoxenum cum litteris ad Eusebianos misit, certum diem definiens, ut aut præsentes se sisterent, aut cognoscerent se omnibus modis suspectos haberi. » Harum litterarum ipse mentionem habet Julius in epistola ad eos postea data, ubi ait [2]: « Tametsi solus sim qui scripsi, non meam tamen solius sententiam, sed omnium Italorum et omnium in his regionibus episcoporum scripsi. » Quibus apparet litteras priores Julii ad eos ad Synodum vocandos ex Synodo esse datas: frequentia enim tunc Concilia cogebantur. Quasnam autem illi sic ad Synodum citati inanes causas falsosque prætextus obtexuerint, ne Romam ad Synodale judicium subeundum venirent, dicemus anno sequenti.

4. *Athanasius Romæ.* — Non sic quidem Athanasius, qui et ipse Romam citatus tanquam reus causam dicturus illuc continuo convolavit, et magna quidem animi alacritate; quod sciret res ecclesiasticas ibi ecclesiastice, non autem tyrannice (quod Eusebianis in more erat), sed secundum canones pertractari. In Urbem igitur Athanasius festinus se contulit, ubi et adversarios, qui eum accusarent, anno integro cum dimidio expectavit: testantur id quidem Julii papæ litteræ postea anno sequenti ad Eusebianos scriptæ, in quibus hæc de his leguntur [3] : « Præter hæc omnia annum totum et integros sex menses Athanasius apud nos hæsit, vestram præsentiam expectans, aut quotquot comparere auderent, suaque præsentia pudefecit omnes: non enim judicio stitisset, nisi fiduciam habuisset; neque sponte, sed litteris nostris ad judicium vocatus comparuisset, quemadmodum vos per litteras citavimus. » Hæc ipse; qui et de episcopis Italiæ ad Concilium convocatis superius meminit in eadem epistola, atque addit: « Certe ad constitutum tempus convenere episcopi, et ejus sententiæ fuere, quam vobis iterum significo. » Ita Julius de indicta Romæ hoc anno

[1] Athan. epist. ad Solit. — [2] Apud Athan. Apolog. II. — [3] Athan. Apolog. II.

Synodo. Cæterum ex longa mora anni unius atque sex mensium Athanasii in expectando ibidem adversarios, tempus ejusdem Synodi magnam quoque partem anni sequentis occupasse constat; quamobrem et nos, quid in ea decretum sit, suo loco dicemus.

5. Quod autem pertinet ad Athanasii Romam adventum, reperimus duxisse secum inter alios Isidorum illum, de quo plura Palladius [1], qui eum mirifice commendat; sed et Ammonium admirandæ sanctitatis virum (alius hic ab illo, quem tempore Constantini in Domino quievisse diximus, nam hic longe post Antonii obitum defunctus est) comitem habuit, de quo sic Socrates [2]: « Alius quidam monachus erat, vir plane admirabilis, qui Ammonius vocabatur; iste adeo parum curiosus fuit, ut cum Romæ una cum Athanasio forte versaretur, nihil ex magnificis Urbis operibus præter templum Petro et Paulo dicatum videre omnino desideraret. » Pervenit iste usque ad Theophili Alexandrini episcopi tempora, a quo creandus episcopus cum Evagrio, auriculam sibi præcidit, ne (quod sibi videbatur) eligeretur indignus.

6. Porro cum Athanasius Romam una cum suis advenisset, a Cæsarianis honorificentissime susceptus est: apud hos enim mansit, qui eum benevolentia et magnis prosecuti sunt officiis. Laudat ipse in Apologia ad Constantium suorum hospitum Romæ erga se exhibita mirifica charitatis obsequia, ubi et agnovit Eutropiam ipsius imperatoris materteram, Constantini Magni sororem, matrem vero Nepotiani, a quo se susceptum hospitio, licet eum non nominet, videtur innuere. Cur autem tantus episcopus tantæ Ecclesiæ apud Julium Romanum pontificem non diverterit, ea causa nota omnibus intercessit; nimirum quod non deceret reum apud judicem hospitari. At de Athanasii hospitibus inferius iterum.

7. Quam vero proficuus fuerit Athanasii Romam accessus, vel ex eo potest intelligi, quod in Urbem invexerit ipse primus Ægyptiorum monachorum institutionem, Vitamque admirandam Antonii Magni, licet adhuc viventis, a se conscriptam detulerit: quod vitæ genus ad omnes evangelicæ perfectionis numeros attemperatum etiam nobilissimæ Romanæ feminæ consectari cœperunt: tradit enim hæc de his S. Hieronymus [3]: « Nulla eo tempore nobilium feminarum noverat Romæ propositum monachorum, nec audebat, propter rei novitatem, ignominiosum (ut tunc putabatur) et vile in populis nomen assumere. Hæc (Marcella scilicet) ab Alexandrinis prius sacerdotibus, papaque Athanasio, et postea Petro, qui persecutionem arianæ hæreseos declinantes, quasi ad tutissimum communionis suæ portum Romam confugerant, vitam beati Antonii adhuc tunc viventis, monasteriorumque in Thebaide Pachomii et virginum ac viduarum didicit disciplinam; nec erubuit profiteri, quod Christo placere cognoverat. » Hæc Hieronymus, quæ et superius alia occasione sunt recensita.

8. At quibusnam persuasa ejusmodi vitæ institutum Deo gratum esse Marcella sensit, nisi ex innumeris pæne miraculis, apostolicis plane signis atque virtutibus, quas cum Antonium, tum alios, divino illis calculo suffragante, assidue operari cognovit? Erat quidem in Oriente summum illud vivendi genus, instar Eliæ ac Joannis Baptistæ, cunctis hominibus etiam ethnicis et imperatoribus ipsis venerandum, sed et impiis quoque hæreticis reverendum, atque adeo cælestibus civibus admirandum; utpote qui se in terris concives habere lætantes, cum eisdem tanquam gentilibus suis amice assiduo versarentur. Factumque feliciter est, ut Athanasio propalante inferretur ac pariter coleretur in Urbe sublime illud vivendi genus, cujus in montibus atque desertis locis tantum cernebantur impressa vestigia; nec detrectavit universus christianus orbis in Occidente sectari, quod sciret in Ecclesia Romana susceptum, quæ hæc omnia accepta fert Athanasio; cum alioqui non defuerint (quod dictum est superius) persecutionis retro temporibus cum in Urbe, tum aliis quoque in locis monachi: illos dixerim, qui in similitudinem Pauli atque Antonii a persecutionibus fugientium, eadem ex causa in cryptis, antris, jugis montium, valliumque convexis recessibus delitescentes, instar Eliæ a facie Achab et Jezabel fugientis, Deum propensius colerent; adeo ut licet monachi nomen visum sit Urbi novum, res tamen ipsa vetus, sed in tanta Ecclesiæ pace legibus quibusdam exculta fœcundiori germine propagata.

9. Donatistæ hæretici, iidem et Circumcelliones dicti, qui his ipsis temporibus adversus Catholicos grassabantur in Africa, primi ausi sunt, non de re ipsa, sed de nomine a piis quærere et dicere (inquit S. Augustinus [1]) consueverunt: « Quid sibi vult nomen monachorum? » Et inferius: « Nobis dicunt: Ostendite ubi scriptum sit nomen monachorum. » Respondit post alia ad hæc ipse: « Quare ergo et nos non appellemus monachos, cum dicat psalmus [2]: Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum? Μόνος enim unus dicitur, et non unus quomodocumque: nam et in turba unus est, sed una cum multis unus dici potest, μόνος non potest, id est, solus: μόνος enim unus solus est. Qui ergo sic vivunt in unum, ut unum hominem faciant, ut sit illis vere quod scriptum est [3]: Una anima et cor unum; multa corpora, sed non multæ animæ; multa corpora, sed non multa corda; recte dicitur μόνος, id est, unus solus. » Et paulo post: « Merito insultant nomini unitatis, qui se ab unitate præciderunt. Merito illis displicet nomen monachorum, quia illi nolunt habitare in unum cum fratribus; sed sequentes Donatum, Christum diviserunt. » Hæc Augustinus.

10. Probe jam vides, lector, a quorum partibus

[1] Pallad. in Lausi. c. 1. — [2] Socrat. lib. IV. c. 18. — [3] Hier. ad Princip. epist XVI.

[1] Aug. in Psal. CXXXII. — [2] Psal. CXXXI. — [3] Act. IV.

stent qui nostro hoc infelicissimo sæculo monachorum nomen adeo execrantur; et quorumnam profiteantur se esse discipulos, cum eorum sectentur impietatem, duplo quam illi plane impii, cum illi (ut ait Augustinus) nomini insultarent monachorum, quod ab unitate catholica defecissent, isti vero duplici apostasia, nempe quod ab Ecclesiæ fide et monastica observantia turpissime defecerunt : tales plane fuerunt qui prima jecerunt fundamenta omnium hæresum, quæ hoc sæculo prodierunt : at non hac tantum ex parte duplo (ut diximus) pejores quam Donatistæ, sed triplo; quippe qui non, sicut illi, de nomine solum moverint Catholicis quæstionem, sed rem ipsam fuerint acerbissimo odio insectati : verum et cum id agant non verbis tantum, sed rebus, moreque prædonum, in monasteria tum virorum, tum sacrarum virginum, ubicumque per vim licuerit, grassati fuerint, et debacchari non cessent, etiam quadruplo deteriores illis habendi sint. Cæterum quod ad alias res spectat, nihil est quod Sacramentarii Donatistis conferri possint : cum hi, paucis quibusdam exceptis, in reliquis omnibus cum Ecclesia Catholica consentirent. At de monachorum origine, quod ad rem ipsam pertinet, satis diximus tomo primo.

11. *De Symbolo Athanasii.* — Jam ad Athanasium redeamus. Hic enim Romæ cum esset, illud quoque insigne fidei suæ reliquit Occidentalibus monumentum, nempe Symbolum, quod hactenus Athanasii nomine in Ecclesia Catholica publice recitatur. Qui enim Romam citatus (ut demonstratum est) se contulit judicandum; quantumlibet ipsius fides catholica omnibus innotuisset, ut nulla penitus potuerit suboriri suspicio, quippe qui ejus defensionis causa ab Eusebianis post tot ærumnas etiam exilium passus esset; tamen quod Romanæ Sedis communicationem haud habere licuisset, et aliorum episcoporum qui ad Synodum convenissent, nec plane audiendus esset qui reus advenerat, nisi edita publice catholicæ fidei professione, eademque ex more, latino sermone coram Pontifice et ei assidentibus recitata : quæ cognita atque suscepta, in Romanæ fuit Ecclesiæ amplissimo archivo una cum Actis Synodi collocata : et aliquando tandem post multa annorum curricula inventa et in lucem edita, ob tanti viri insignem memoriam de fide catholica optime meriti, tradi meruit Ecclesiæ recitanda. Adeo enim post tot tantaque ejus pro recta fide certamina, Athanasii nomen posteris doctrinæ et sanctitatis fulgoribus clarum fulsit, ut quæque ipsius scripta non modo avide legerentur, sed singulari quadam reverentia colerentur; de quibus extat Cosmæ sanctissimi monachi præclarum illud elogium [1] : « Cum, inquit, inveneris aliquid ex opusculis S. Athanasii, nec habueris chartas ad scribendum, in vestimentis tuis scribe illud. »

12. Quod igitur longo tempore inter ecclesiastica vetera monumenta delituerit, inde accidit, ut minime citatum ab antiquioribus nostratibus vel Græcis reperiatur Symbolum illud : cum tamen ad confutandas complures hæreses postinde subortas magna ex eo suppeterent argumenta. Aliquod tamen ejus exemplar delatum esse ad transmarinam Africanam Ecclesiam ab aliquo episcopo Africano, qui (ut frequenter accidere consuevit) tunc Romæ repertus, eidem interfuerit Romanæ Synodo, mihi facile persuadeo : cum illud ipsum S. Augustino videatur innotuisse, cujus scripta verbis quibusdam atque sententiis ejusdem Symboli apparent interdum conspersa. Cum autem e Romanæ Ecclesiæ antiquitatis monumentis veluti eruderata ejusmodi professio fidei Athanasii emersit in lucem, tum a Latinis omnibus, tum a Græcis æque suscepta est, et summa veneratione habita, non ab Ecclesia Constantinopolitana tantum, sed Serviana, Bulgarica, Russica, Moscovitica, et aliis; quod et ipsi fidei hostes, recentiores Ariani, Trinitatis adversarii, non eunt inficias : licet ab iisdem Græcis et superius recensitis Ecclesiis pars illa dempta ab eodem Athanasii Symbolo sit, qua Spiritum sanctum a Patre Filioque procedere expressum habetur, eo falso prætextu, quod superaddita nuper fuerit a Latinis : cum liquido appareat, ante annos nongentos sexaginta, ita ut se nunc habet, legi solere : nam ex eodem Athanasii Symbolo ea verba primi capituli Toletani quarti Concilii deducta noscuntur, quibus dicitur : « Patrem a nullo factum, vel genitum : Filium a Patre non factum, sed genitum asserimus : Spiritum vero sanctum nec creatum, nec genitum, sed procedentem ex Patre et Filio profitemur, » etc.

13. Quæ quidem de processione Spiritus sancti a Patre atque Filio ita se habere in eodem Athanasii Symbolo, Apostolicæ Sedis legati Græcis palam significavere, idque temporibus Gregorii IX, Romani pontificis. Nam ejus apocrisiarii Constantinopolim missi, in decreto seu definitione catholicæ fidei, idem Athanasii Symbolum cum iisdem de processione Spiritus sancti a Patre atque Filio citarunt. Reperitur illa ipsa fidei definitio in bibliotheca Vaticana, necnon Romæ itidem in Sfortiana, quam græce scriptam Vossius noster, utriusque linguæ apprime gnarus, latinitate donavit, atque prælo excusam edidit; leguntur enim hæc ibi : « Propterea quicumque non crediderit Spiritum sanctum a Filio procedere, in via perditionis est. Unde sanctus Athanasius, dum in partibus Occidentalibus exulabat, in expositione fidei, quam latinis verbis reddidit, sic ait : Pater a nullo est factus, » etc. Quod autem ipse exul illud scripsisse tradatur, sic accipiendum, quod omnis Athanasii a sua Alexandrina Ecclesia absentia, occasione suorum hostium facta, tum ab eo, tum ab aliis exilium appellari consuevit; cum revera non exulem, sed reum ipsum tunc contigerit Romæ esse. Quin etiam in decreto Eugenii papæ ad Armenos in Concilio Florentino, ubi ejusdem Symboli Athanasii memoria fit, qui illud compendiosam fidei regulam nominat ab Athanasio editam, ejus quoque processionis Spiritus sancti mentio habetur.

[1] Sophr. in Prato spirit. c. 4.

14. Quod vero ab aliquibus feratur Treveris hoc ipsum Symbolum ab Athanasio in puteo latitante, divino quodam prævio miraculo, esse conscriptum : corruit prorsus fabella hæc, nulla ex parte veritate subnixa. Treveros enim non profugus, sed exul pervenit; tantumque abest ut illic latuerit in puteo sive cisterna, ut a Constantino Juniore (quod litteræ ejus superius recitatæ testantur) honestissime habitus fuerit, et a Maximino ejus loci episcopo (quod suo loco diximus) amantissime susceptus. Rursum vero S. Hilarii [1] testificatione exploratum illud habetur, Ecclesiam Gallicanam sua integritate vigentem, præter Symbolum Apostolorum, quod in baptismo acceptum memoriter retineret, nullam aliam fidei formulam scriptam scisse. Accepimus nuper ab erudito viro ac pio D. Nicolao Serario, Herbipoli disputationes de Symbolo Athanasii nuper editas a D. Petro Clenchero, luculentas quidem atque disertas, hisque nostris consentientes, quibus intexuit recentioris Hermenegildi, illustrissimi, inquam, principis Jacobi marchionis Badeni, ad catholicam fidem conversionem, et fidei causa ex propinato veneno dolose procuratum interitum, plane dignissimum, qui suo loco hisce ecclesiasticis monumentis digno præconio collocetur; simulque ejus nobilissima conjux marchionissa, quam antea adversantem catholicæ fidei, post obitum (quod martyrum est) Christo peperit, fideique catholicæ atque dignissimæ confessionis posthumam reliquit hæredem. Faxit Deus, ut et optata conversio Reccháredi sit locupletatura nostros Annales! Verum qui occasione Symboli Athanasii ad hæc digressi sumus, jam ad reliquas, quæ sunt hujus anni, res gestas orationem revocemus.

15. Hoc eodem anno, iisdemque consulibus, S. Alexander episcopus Constantinopolitanus, magnus pietatis athleta, atque catholicæ fidei defensor, ex hac vita migravit. Colligitur id in primis ex Socrate [2], qui eum diem obiisse demonstrat iisdem Acindyno et Proclo consulibus: idque etiam alia ratione tum ipse, tum Sozomenus non obscure significant, cum aiunt, eum vicesimo tertio suæ sedis anno esse defunctum. Porro Sozomenus de ejus successore Paulo ab eo probato hæc habet [3] : « Cum Alexander annos jam nonaginta octo natus esset, quorum viginti tres in episcopatu præclare ac fortiter gerendo contrivisset; cumque esset de vita discessurus, sciscitantibus suis clericis, cui Ecclesiæ administratio deferenda esset, Si virum, inquit, pietate spectatum aptumque simul ad docendum quæritis, Paulum eligite; sin hominem ad res civiles gerendas et consuetudinem cum principibus habendam idoneum desideratis, Macedonius priores obtinet. Quin etiam fautores Macedonii utrique quidem testimonium ab Alexandro tributum contitentur; sed illud testimonium de rebus civilibus procurandis et de eloquentiæ præstantia Paulo, testimonium autem piæ vitæ Macedonio datum prædicant : nam Paulum vitam delicatam et dissolutam sectatum calumniabantur; ex quorum confessione constat Paulum disertum virum fuisse, et ad docendas Ecclesias præstabilem : quem rerum eventus testificantur neque vitam effusam egisse et intemperantem, neque ad consuetudinem principum aptum fuisse : nam insidias adversariorum (quales verisimile est viros in hujusmodi rebus solertes machinari) ab se minime depulit; imo vero etiam cum multitudini percarus esset, malitia eorum qui id temporis doctrinam fidei in Nicæno Concilio confirmatam rejiciebant, non parum accepit incommodi, » etc. Sed de his suo loco pluribus. At passus est quoque illam calumniam de sua electione Paulus ab Eusebianis, qui dicebant (ut idem auctor testatur) eam sedem ipsum per ambitum quæsivisse contra sententiam Eusebii episcopi Nicomediæ, et Theodori Heracleæ urbis Thraciæ episcopi, penes quos et alios ipsis timtimos stetisse electionem episcopi Constantinopolitani affirmabant. Agit multis quoque Socrates de Pauli electione, deque populo in duas partes diviso, faventibus aliis Paulo, aliis vero Macedonio; atque eidem Paulo studuisse eos tradit, qui erant catholicæ fidei professores, Macedonio autem qui arianismo favebant; prævaluisse tamen Orthodoxos, Paulumque elegisse in ecclesia illa quæ Pacis est appellata.

16. *Sedem Constantinopolitanam, mortuo Alexandro, obtinet Paulus, usurpat Eusebius.* — Sed cum Alexandri episcopi integritatem animi considero, adduci non possum ut credam ab eo Macedonium quoque una cum Paulo ad electionem faciendam episcopi Constantinopolis tum nominatum fuisse : quippe qui studiosissime Eusebianorum partes sectatus esset, ab eisque adversus Athanasium in conventu Tyrio cum aliis legatus delectus; certe quidem qualisnam foret, Alexandrum existimo minime latere potuisse : hæc sane de eo in conventu Tyrio ita se habuisse, Athanasius ex Actis ejusdem in Apologia secunda sæpe demonstrat : quamobrem in eam facile sententiam adducor, ut existimem tum Socratem, tum Sozomenum mutuatos isthæc esse a Sabino illo Macedoniano historiarum scriptore, qui in laudem auctoris sui ea de Macedonii nominatione ab Alexandro facta putatur fuisse commentus : ipsum enim pro suis contexuisse Apologias potius quam historias, et quæ viderentur reprehensione digna in Catholicos rejicere solitum esse, Socrates [1] tradit. Porro Macedonium senem fuisse, idem affirmat; de quo et illud ex Synodo Alexandrina [2], cum agitur de ejus et collegarum legatione ex conciliabulo Tyrio : « Clam emittunt Theognium, Marim, Theodorum, Macedonium, annis ingeniisque putidos et venales. » Sed et eumdem Macedonium adversatum fuisse Paulo, eumque falsis accusationibus exagitasse, Athanasius docet, cum ait [3] : « Episcopum autem Constantinopolitanum Paulum, scilicet. nemini arbitror ignotum esse; quanto enim clarior civitas,

[1] Hilar. lib. de Syn. — [2] Socrat. lib. II. c. 3. in fine et 4. — [3] Sozom. lib. III. c. 3.

[1] Socrat. lib. II. c. 11 et 13. — [2] Apud Athan. Apol. II — [3] Athan. epist. ad Solit.

tanto minus factum celari potest. Etiam huic quoque crimen objectum est; idque falsum fuisse, vel inde colligas, quod qui illum reum fecit Macedonius, nobis in ea accusatione præsentibus, cum reo suo, cujus presbyter erat, communionem sumpsit. » Rogasse enim veniam, et a cœptis tunc desiisse, ut cum eo communicare posset, non obscure demonstrat. Cæterum haud licuit Paulo diu in sede agere: quippe cum ejus fides catholica spectata esset, Arianos omnes, et ipsum in primis Constantium imperatorem in ejus invidiam et odium concitavit, adegitque ut eum e sede pellerent.

17. Quæ vero electionem Pauli subsecuta fuerint, Socrates declarat his verbis [1]: « Non multo post imperatori Constantinopolim adventanti, electio Pauli episcopi non mediocrem bilem movit; atque Concilio episcoporum improbæ Arii opinioni deditorum in unum convocato, Paulum episcopatu abdicandum curat, Eusebiumque Nicomediæ eo traductum Constantinopolis episcopum renuntiat: quibus rebus confectis, imperator Antiochiam iter carpit. Eusebius autem acquiescere non potuit, sed omnem lapidem (ut in proverbio est) movit, uti, quod animo instituisset, ad exitum perduceret. » Nempe ut cogeretur in dedicatione templi Antiochiæ Concilium adversus Athanasium et alios: quod cum sequenti anno factum esse constet, dicendum est, hæc de abdicatione Pauli non multo post suam electionem hoc ipso anno fuisse peracta: meminerunt quoque de ejusmodi Pauli exturbatione Sozomenus [2] et alii.

18. Hæc autem gesta esse adversus Paulum a Constantio imperatore, procurante ipso Eusebio episcopo Nicomediæ, assueto sedem mutare atque majori semper inhiare, epistola Synodalis Concilii Alexandrini [3] his verbis indicat, cum de eodem Eusebio agit: « Creationem vituperat homo, qui ipse prorsus episcopus creatus non est, aut si unquam jus episcopi habuit, id ipsum rescidit, ut qui principio Beryti pro episcopo egerit, relictoque Beryto, Nicomediam se transtulerit; illam quidem cathedram præter leges destituens, istam vero nulla lege invadens, proprii gregis sine ulla charitate desertor, et alieni nulla rationabili causa occupator, prioris episcopatus charitatem alieni cupiditate aspernatus est; nec tamen illum ipsum episcopatum, quem tanta aviditate occupaverat, reservavit. Ecce enim jam denuo inde desiliens, alienum episcopatum arripuit: semper aliorum civitates, oculis per invidiam conjectis, oblimat atque arrodit, persuasus in magnitudine urbium religionem esse sitam; et sortem Dei, secundum quam constitutus ordinatusque est, pro nihilo ducit; ignorans scilicet, Dominum [4], ubi duo vel tres in ejus nomine congregati fuerint, in medio esse; nec secum recogitans illud dictum Apostoli [5], quo profitetur se in alienis laboribus non gloriaturum; neque præ oculis habens illius præceptum [6]: Alligatus es uxori? noli quærere solutionem. Quod si hoc de uxore dictum est, quanto magis de Ecclesia, atque adeo de episcopatu, cui cum quis alligatus est, alium quærere non debet, ne adulter in sacris litteris deprehendatur? » Hæc Patres illi ex Concilio Alexandrino: eadem ferme Athanasius [1], ipsumque Paulum ab Eusebianis relegatum fuisse in Pontum affirmat.

19. Quod autem Theodoretus [2] tradat, Paulum exilio amandatum post Concilium Sardicense Cucusum, sciendum est, ex Athanasii sententia, quartam illam fuisse Pauli relegationem; sic namque ait [3]: « Primum quidem per illum in Pontum relegatus est; postea a Constantio ferro vinctus in Singra Mesopotamiæ deportatus est; rursum inde in Emesam, atque ex Emesa in Cucusum Cappadociæ circa deserta Tauri abreptus est » etc. Sed de his singulis suo loco inferius. Cæterum quod constet, Paulum e sede pulsum, Romam confugisse ad Julium Romanum pontificem: id quidem nequaquam hoc tempore contigit, sed postea cum secundo e sede deturbatus est; quod et Socrates [4] tradit; idque etiam ex Julii papæ epistola, quam recitat Athanasius [5], perspicue colligi posse videtur: nam dum de aliis episcopis ab Arianis vexatis, qui Romam hoc tempore advenerant, agit, cum nominet Athanasium et Marcellum Ancyranum, de Paulo nec verbum quidem, cujus meminisse in primis oportuisset; quippe quod facinus immane videri poterat, eum qui sedere vix cœpit, adeo tyrannice a sede expulsum esse.

20. Sed jam manifestius redditur Eusebianorum consilium illud extitisse, ut præcipuos catholicæ fidei coryphæos et Nicænæ fidei acerrimos defensores ex eorum sedibus ejicientes, inque ipsas, qui suæ ipsorum essent sententiæ intrudentes, liberum esset jam, quod diu ipsis in optatis erat, hæresin Arii, quam foverent, publice prædicare, et in Ecclesias propagare: susceptum vero fuit ab eis primum ejuscemodi certamen in Athanasium; quem cum acriorem sibi adversarium fuissent experti, aggressi sunt etiam posthæc Paulum Constantinopolitanum episcopum: sed quod sciebant, qui præerat Antiochenæ Ecclesiæ, Eustathium eximii nominis virum, in magnoque Nicæno Concilio spectatissimum, ejusdem indefessum ac pervalidum propugnatorem esse; ut hunc quoque e sede deponant, et in exilium ejiciant, collaborant: erat horum antesignanus Eusebius Constantinopolitanæ sedis invasor, perfricta fronte, tanquam alter Nabuzardan [6], nonnisi ad Dei Ecclesiæ incendium comparatus; immaneque scelus meditatur, quod et perficere non detrectat. Quomodo autem ab eo res composita et ad finem usque perducta sit, Theodoretus enarrat [7]. Sed antequam rem ipsam aggrediamur, de tempore, quo id accidit, accuratius disserendum est:

[1] Socrat. lib. II. c. 5. — [2] Sozom. lib. III. c. 4. — [3] Apud Athan. Apol. II. — [4] Matth. XVIII. — [5] 2. Cor. X. — [6] 1. Cor. VII.

[1] Athan. epist. ad Solitar. — [2] Theod. lib. II. c. 5. — [3] Athan. epist. ad Solitar. — [4] Socrat. lib. II. c. 11. — [5] Athan. Apolog. II. — [6] 4. Reg. XXV. — [7] Theod. lib. I. c. 21. 22.

siquidem in his fœde nimis erratum a compluribus, perspicue demonstrari potest.

21. *Eustathii episcopi Antiocheni ab Eusebianis exagitati exilium et obitus.* — Sunt nonnulli, qui Eustathii episcopi Antiocheni ejectionem referant ad tempora Constantini; id ipse, quem diximus, Theodoretus, Socrates [1], Sozomenus [2], atque alii eos secuti. Qui primum ex iis quæ Theodoretus scribit, manifesti redarguuntur erroris; si enim (quod ipse testatur) non antea Eustathius e sede fuit expulsus, quam Eusebius episcopus Nicomediæ in episcopatum Constantinopolitanum, ejecto Paulo, translatus est; quomodo ad tempora Constantini rejicienda est Eustathii depositio, cum ex ipsis Socrate et Sozomeno (quod dictum est nuper) constet non ante hunc annum Paulum loco Alexandri sedere cœpisse? Rursum vero cum Sozomenus [3] affirmet, ea de causa Eustathium esse e sede dejectum, quod fidem Nicæni Concilii approbaret; satis apparet hæc sub Constantino Magno minime contingere potuisse : siquidem ille dum vixit (quod superius demonstratum est) nec mutire saltem adversus Nicænum Concilium licuit, quando et ipsi Eusebiani se quoque ejus esse professores præ se ferebant. His accedit Athanasii testificatio, qui disertis dilucidisque verbis sub Constantio Eustathium damnatum affirmat, cum ait [4] : « Fuit quidem Eustathius Antiochiæ episcopus, vir confessione clarus, religione pius; quem magno studio pro veritate stantem, et arianam hæresin odio prosequentem, aversantemque homines arianæ opinionis, ita apud Constantium ficta calumnia accusarunt, quasi in matrem principis contumeliosus fuisset; nec mora, in exilium ejicitur, et cum eo ingens turba presbyterorum et diaconorum; ac jam deinde eos, quos ob impietatem ne in clerum quidem recipi oportuit, post exilium episcopi non solum in Ecclesiam introduxerunt, sed et plerosque ex illis episcopos crearunt. » In hunc modum Athanasius. S. Hieronymus itidem de exilio Eustathii sub Constantio testis accedit, cum ait [5]: « Eustathius genere Pamphilius, Sidites, primum Berœæ Syriæ, deinde Antiochiæ rexit Ecclesiam, et adversus Arianorum dogma componens multa, sub Constantio principe pulsus est in exilium Trajanopolim Thraciarum, ubi usque hodie conditus est. » Hæc ipse in editione Mariani Victorii, quam consentientem antiquissimis exemplaribus inconsulte nimis aliqui convellere nisi sunt, ut pro Constantio redderent Constantinum. His igitur adeo manifestis rationibus et auctoritatibus plane refellitur illorum error, qui sub Constantino eum e sede pulsum affirmant.

22. Porro Eusebii et Eusebianorum conatus ad exturbandum Eustathium a Theodoreto sic describitur [6] : « Eusebius postquam (ut modo dixi) ad episcopatus Constantinopolitani honorem per vim plane tyrannicam ascendit, majori comparata potentia, tum quod imperatori in proximo habitans, eum frequenter adiret, tum quod ex crebra ejus consuetudine auctoritatem nactus esset, insidias jam veritatis propugnatoribus struere cœpit. Ac primum se magno flagrare desiderio vivendi Hierosolymam simulavit; et cum imperatorem hoc pacto fefellisset (prætexuerat enim se templum ab imperatore ibi extructum, quod omnium sermone celebratum fuit, velle visere), cum maximo honore Constantinopoli decessit; quippe imperator ei rhedas et alias res, quibus eum ornaret, suppeditavit. Eum comitatus est Theognis episcopus Nicææ, suorum perditorum consiliorum (ut dictum est superius) particeps et socius. » Hæc cum scribat Theodoretus de simulato Eusebii prætextu invisendi templum Hierosolymis fabricatum; existimo plane errasse et de dominico aureo Antiocheno potius dicere voluisse : siquidem Hierosolymitanum templum (ut dictum est superius) ipsis Constantini Magni tricennalibus dedicatum fuit, quibus encæniis idem Eusebius tunc interfuit : sed nec ante potuit ejusmodi incessisse desiderium illud adeundi; tum quod nondum fuerat absolutum, tum etiam quod eo brevi dedicationis causa una cum aliis migraturus foret. Nec, si ad hæc tempora referas, potuit ab eo illa de invisendis Hierosolymis causa prætexi, quas jam viderat, diuque cogendo illic episcoporum conventum, permanserat : quamobrem æquius est existimare, profectionem Antiochiam templi causa visendi, et parandi quod ad ejus dedicationem factam anno sequenti, cui interfuit, opus esset, ab eo, ut necessariam, persuasam imperatori : nisi dixerimus ipsum non illo prætextu visendi templi peregrinationem Hierosolymam obtexisse, quod jam viderat; sed potius pietatis ergo, cum frequentes essent undique hoc sæculo ad sancta loca colenda profectiones.

23. Quid autem actum sit, cum Antiochiam pervenisset, idem auctor subdit his verbis : « Cum adventarent Antiochiam, amicitia erga Eustathium vultu et fronte simulata, honorificentissime excepti sunt; nam magnus ille Eustathius, defensor veritatis, fraternam plane illis præstitit benevolentiam. Illi autem ubi convenere ad sancta Hierosolymorum loca, et Eusebium episcopum Cæsareæ, Patrophilum Scythopolitanum, Ætium Lyddæ episcopum, et Laodiceæ Theodorum, suæ opinionis fautores, aliosque quos labes ariana infecerat, viderunt; facinus, quod per insidias molirentur, illis aperuerunt; quibus comitati rediere Antiochiam. Quod autem cæteri episcopi, quos modo nominavi, eo una adventarunt; honoris majoris causa factum esse prætendebatur illud quidem, sed reipsa fraus ad veram pietatem oppugnandam parabatur. Nam cum meretricem, cujus formæ pulchritudo venatis erat, mercede conduxissent, et linguæ suæ operam, ut ipsis locaret, ei persuasissent, primum ad Concilium una veniunt; deinde aliis omnibus inde exire jussis, misellam illam introducunt mulierculam. Illa puero, qui etiamnum ejus sugebat ubera, ostenso, dixit se ex Eustathii concubitu eum concepisse et peperisse;

[1] Socrat. lib. I. c. 18. — [2] Sozom. lib. II. c. 18. — [3] Idem ibid. — [4] Athan. epist. ad Solitar. — [5] Hier. de Script. Eccl. in Eustath. — [6] Theod. lib. I. c. 21.

et ore impudenti vociferata est, illum pueri patrem esse. Itaque Eustathius, cum criminationem istam perspicuo falsam esse pro certo cognosceret, jubet mulierculam, si quem hujus facinoris conscium haberet, in medium adducere. Quæ cum responderet se nullum objecti criminis habere testem, æquissimi illi judices postulant ab ea jusjurandum.

24. « Et quanquam lex palam clamet[1] : In ore duorum vel trium testium stat omne verbum : et Apostolus[2] manifeste præcipiat, nullum crimen presbytero illatum sine duobus aut tribus testibus admittendum : isti tamen, spretis divinis legibus, accusationem contra tam illustrem episcopum, nullo omnino teste adducto, admittere non dubitarunt. Simulatque igitur muliercula, ea quæ dixerat antea, jurejurando confirmaverat, impudenterque clamarat puerum revera Eustathii esse : illico judices illi, veritatis scilicet fautores, sententiam contra eum tanquam adulterum pronuntiavere. Cum autem alii episcopi (aderant enim non pauci doctrinæ apostolicæ propugnatores, quibus fraudulenti Eusebii conatus non erant omnino incogniti) aperte contradicerent, obstarentque quominus magnus Eustathius iniquam illam sententiam exciperet ; facinoris auctores maxima cum celeritate ad imperatorem contendunt (aderat quidem prope ; ipsum namque direxisse iter Antiochiam versus hoc eodem anno, paulo ante dictum est). Cui cum persuasissent crimen Eustathio intentatum verum esse, et æquam abdicationis sententiam, perfecerunt, ut Eustathius, pietatis et castitatis athleta, velut adulter simul et tyrannus in exilium pelleretur. Ille igitur per Thraciam profectus, urbem quamdam Illyrii petivit. » Hactenus de Eustathii depositione Theodoretus.

25. Sed quod spectat ad exilii locum, Trajanopolim eum amandatum esse, ex Hieronymo nuper diximus : qui quidem in Ruffinum agens[3] : « Istæ, inquit, machinæ hæreticorum, id est magistrorum tuorum, sunt, ut convicti de perfidia ad maledicta se conferant. Sic Eustathius Antiochenus episcopus filios, dum nescit, invenit; sic Athanasius Alexandrinæ urbis pontifex tertiam Arsenii amputavit manum ; duas enim, qui mortuus prius fingebatur, vivens postea habere monstratus est. » At quid post hæc Theodoretus[4] de muliercula illa ? Sic subdit : « Sed ut ad miseram illam meretricem redeam, ea in morbum gravissimum maximeque diuturnum delapsa, insidias atque adeo tragœdiam eusebianæ factionis aperuit ; et non duos vel tres sacerdotes, sed quamplurimos de fraudulentis Eusebii conatibus certiores fecit, seque mercede conductam, illud fictum crimen Eustathio intendisse ; et tamen jusjurandum, quo se obstrinxerat, non prorsus falsum esse ; nam Eustathium quemdam fabrum ærarium pueri patrem fuisse. » Atque hæc quidem ab optima illa scilicet factione eusebiana Antiochiæ patrata sunt.

26. At non unam hanc criminationem contra Eustathium intentatam fuisse apparet : siquidem (ut ex Athanasio dictum est) illam quoque ad commovendum adversus ipsum Constantium imperatorem commenti sunt; cum in matrem principis, nempe Faustam, haud integræ famæ feminam verba contumeliosa protulisse. Addunt his quoque Socrates[1] atque Sozomenus[2], Eustathium ab Eusebio Cæsariensi sabellianæ hæresis accusatum esse. Sed peculiare hoc Arianis fuit, ut, qui Filii Dei consubstantialitatem cum Patre assererent, quasi eos simul confunderent, cum unam utriusque substantiam prædicarent, ipsos esse Sabellianos inclamarent : crimen enim sabellianismi objectum Eustathio, et alia plura, Socrates ibi testatur, cum inquit[3] : « Verum quidam prædicant alias causas parum honestas ejus abdicationis extitisse : non tamen eas palam percensent : est enim hoc episcopis in more positum, ut eos qui abdicantur, accusent, impios pronuntient, causas tamen impietatis minime adjungant. Quod autem episcopi Eustathium, ut impiæ Sabellii doctrinæ deditum dignitatis gradu dimoverant, Cyro Berœensi episcopo eum in crimen illud vocante, Georgius Laodiceæ quæ est in Syria episcopus, unus ex eorum numero qui Consubstantiale detestantur, se in laudatione Eusebii Emiseni dixisse scribit. Sed de isto Eusebio Emiseno alias erit mihi locus commemorandi. Scribit Georgius, Eustathium, utpote Sabellii sectæ addictum a Cyro accusatum; et rursus Cyrum ejusdem erroris convictum, de gradu dejectum narrat. At qui fieri potest, ut Cyrus, cum sabelliani erroris labe ipse aspersus esset, Eustathium, utpote eadem infectum, in judicium adduceret? Proinde Eustathius, ut videtur, aliis de causis ab episcopatu abdicatus est. » Hæc Socrates. Quantum vero credendum sit Georgio ariano homini de Eustathio isthæc asserenti, quis non intelligat? Qui enim laudavit panegyrica oratione Eusebium Emisenum arianismo addictissimum, haud potuit ei adversantem Eustathium hæreseos non infamasse.

27. Porro quod ad Cyrum pertinet, bonus ille Georgius scoria Arianorum, ipsum æque ac Eustathium fide catholica eminentem, calumniose criminatur sabellianum fuisse, quem S. Athanasius inter illustres fidei defensores adnumerat, quos ariana sævitia in exilium expulit; cum post recensitam historiam de Eustathio Antiochiæ episcopo in exilium misso, hæc de aliis eadem passis subdit[4] : « Quid? an hic saltem gressum suum represserunt? minime gentium. Eutropius enim Hadrianopolis episcopus, vir bonus et in omnibus perfectus, quia subinde Eusebium coarguerat, et illac transeuntibus auctor erat, ne impiis Eusebii verbis fidem adhiberent, easdem cum Eustathio calamitates patitur, et a civitate sua et Ecclesia propellitur, eo quod Augusta illi graviter succenseat. Euphrasius autem

[1] Matth. XVIII. — [2] 2. Cor. XIII. 1. Tim. VI. — [3] Hieron. Apol. II. adver. Ruffin. — [4] Theod. lib. I. c. 22.

[1] Socrat. lib. I. c. 18. — [2] Sozom. lib. II. c. 17. in fin. — [3] Socr. lib. I. c. 18. — [4] Athan. epist. ad Solit.

Calanis, Cymathius Palthi, alter item Cymathius Larandi, Asclepas Gazæ, Cyrus Berœæ, quæ est in Syria, Diodorus in Asia, Domnen in Siemio, Ellanicus in Tripoli, episcopi visi sunt tantummodo hæresin odisse : et id tanti fuit, ut hos sub specie alicujus causæ illos prorsus sine ulla causatione, diplomate imperatoris exturbatos e civitate, alio transtulerint, suffectis in locum eorum, quos impios noverant. » Hæc Athanasius, qui et alibi [1] recenset eosdem atque alios eadem fidei causa passos : sed loco Cyri, Acyrus mendose legitur episcopus Berœæ, sicut et alia quoque nomina nonnihil depravata esse noscuntur. Exoriuntur hic illa sane tempora, quorum S. Hieronymus in Chronico, anno tamen secundo Constantii, meminit his verbis : « Ex hoc loco ariana impietas Constantii regis fulta præsidio, exiliis, carceribus, et variis afflictionum modis primo Athanasium, deinde omnes non suæ partis episcopos persecuta est. »

28. Cæterum Eustathius episcopus Antiochenus in exilio perseverans, magna cum gloria catholicæ confessionis ibi decessit; cujus natalis dies, revoluto quolibet anni circulo, in universa Ecclesia celebratur [2]. Reliquit post se egregia scriptorum monumenta, sed horum tantum meminit Hieronymus [3] : « Extant, inquit, ejus volumina, De Anima, de Engastrimytho (hoc est, de ventriloquo, qui ex dæmone responsa dabat), adversus Origenem, et infinitæ epistolæ, quas enumerare longum est. » Verum et de ejusdem viri egregiis monumentis Sozomenus [4] cum mentionem habet, in primis hæc ait : « Eustathius autem (uti accepi) falsam sibi objectam criminationem animo quieto et tranquillo ideo tulit, quod illud sibi commodius fore putavit : vir quidem cum in aliis rebus præstabilis et spectatus, tum in eloquentia jure admirandus, quemadmodum ex libris ejus, qui extant, cognosci potest, in quibus et vetus loquendi ratio, sapientes sententiæ, verborum elegantia, et lepos in rebus explicandis non sine magna omnium commendatione elucet. » Ita ipse. Adversus Arianos quoque conscriptus est liber ab eodem Eustathio super illa verba Proverbiorum [5] : « Dominus possedit me ab initio viarum suarum, » etc. Citatur ejusmodi commentarius frequenter a Theodoreto [6], sicut et interpretatio in Psalmos, et alius commentarius, cujus est titulus τῆς σιλογραφίας, liber etiam de Graduum descriptione; quos, inquam, omnes novit et citat idem Theodoretus in suis Dialogis. Latinitas autem, quod sciam, tanti viri lucubrationum prorsus expers atque jejuna fuit. At de Eustathio hactenus.

29. *Successio episcoporum Antiochiæ.* — Quæ vero facta sint Antiochiæ post ejus abdicationem, modo dicendum. In his enim enarrandis plane accidit, ut qui semel errore temporis lapsi sunt, in alia mox mendacia dilabantur; idem autem, quod recensuimus, Theodoretus [1], Socrates [2], et Sozomenus [3], quique ipsos inconsulto secuti sunt, cum in eam abierint sententiam, Eustathium fuisse e sede amotum Constantini temporibus, illud perperam addiderunt, ut dicerent, Antiochiæ tunc digladiantibus inter se mutuo qui erant partis Eustathii, et iis qui arianæ hæresi favebant, de eligendo episcopo successore, partem illam adversam Catholicis delegisse Eusebium episcopum Cæsareæ Palæstinæ, cui etiam imperator Constantinus Magnus fuerit suffragatus, qui et ad Eusebium scripserit, ut votis suorum annueret sedemque Antiochenam capesseret; sed renuisse illum facere, ob eamque causam tunc sedem illam fuisse collatam Euphronio ab arianæ hæresis professoribus. At quis non intelligat, hæc ab iisdem recensitis auctoribus male accepta esse ex ejusdem Eusebii [4] scriptis in Vita Constantini? Sed illas Antiochenas turbas contigisse ante Eustathii electionem, post Pauli sive Paulini obitum superius dictum est. Quibus præterea addas ex Constantini litteris ad episcopos scriptis satis perspicuum reddi, alium illum fuisse conventum episcoporum, ab hoc, cui præfuit Eusebius Nicomediensis, jam factus episcopus Constantinopolis, et alii superius nominati, qui in damnationem Eustathii dixere sententias ; illi autem interfuerunt Theodotus et Theodorus, Narcissus, Ætius, Alphæus, ad quos præsertim inscriptæ habentur Constantini litteræ ; non autem Eusebius Palæstinæ, nisi postquam ad electionem futuri episcopi convocatus est imperatoris litteris, ut ex iisdem constat.

30. Rursus vero Nicephorus in Chronico huic sententiæ adstipulatur, qui texendo seriem Antiochenorum episcoporum, qui sederunt a temporibus Constantini Magni imperatoris, qui imperare cœpit (ut dictum est) anno Domini trecentesimo sexto; ab eo tempore hos numerat episcopos Antiochenos, nempe Vitalem, quem sedisse ait annos sex, Philogonium, annos quinque, Paulum annos quinque, Eustathium vero decem et octo; sicque cum omne horum sedis tempus conficiat numerum annorum triginta quatuor, Domini vero quadraginta supra trecentos, hic ipse demonstratur annus, quo Eustathium a sede depositum esse vidimus; male tamen ibi auctor, dum encænia Antiochena sub Flacillo asserit celebrata, quem præcessisse dicit Eulalium et Euphronium.

31. Quisnam autem post Eustathium sederit, haud facile est invenire, cum de successione Antiochenorum episcoporum diversæ scribantur sententiæ. Apud Hieronymi Chronicon hi post Eustathium suffecti episcopi leguntur, iidemque omnes ariani, videlicet Eulalius, Eusebius, Euphronius, Flacillus, Stephanus, Leontius, et reliqui : Theodoretus [5] item habet Eulalium et Euphronium, et post hos Placen-

[1] Athan. in Apolog. de fuga sua circa prin. — [2] Rom. Mar. die 26 Julii. — [3] Hier. de Scrip. Eccl. in Eustath. — [4] Sozom. lib. II. c. 26. — [5] Prov. VIII. — [6] Theod. hist. lib. I. c. 8. et in immutat. dialog. 1. 2. et 3.

[1] Theod. lib. II. c. 22. — [2] Socr. lib. I. c. 18. in fine. — [3] Sozom. lib. II. c. 18. — [4] Euseb. Vit. Const. lib. III. c. 57. 58. 59. 60. — [5] Theod. lib. I. c. 22.

tium, quem alii Placillum vel Flaccillum nominant, sive Placidum. At Socrates [1] : « Octo, inquit, annos continuos sedes Antiochena dicitur episcopo caruisse; sero tandem, eorum studio et labore, qui fidem in Concilio Nicæno stabilitam evertere nitebantur, Euphronius episcopus designatus est. » Hæc ipse. Sed ista de Euphronii suffectione inde manavit opinio, quod Constantinus alterum de duobus illis eligendum optare se scripserit, vel Euphronium Cappadocem, aut Georgium Arethusium : verum neutrum horum tunc fuisse subrogatum, sed eo tempore ab Orthodoxis electum Eustathium, superius diximus. Quicquid sit de Antiochenis episcopis, quem tuto sectemur, unus est Athanasius, qui in epistola ad solitariam vitam agentes, quam (ut in fine habet) constat esse scriptam post consulatum Arbetionis et Lolliani (est is annus Domini trecentesimus quinquagesimus sextus), expresse testatur, tunc temporis sedisse Antiochiæ Leontium, qui Stephano successerat; namque [2] post enarratam Eustathii damnationem sic ait : « Post exilium episcopi non solum in Ecclesiam introduxerunt arianos clericos, sed et plerosque ex eis episcopos creaverunt, ut eos in sua impietate socios conjuratosque haberent; ex quorum numero est Leontius ille castratus, qui nunc episcopatum tenet, et ante eum eodem in loco Stephanus tenuit. » Hæc Athanasius, qui id ipsum affirmat in oratione prima contra Arianos.

32. Nos igitur, quod incertus sit annus sedis cujusque ipsorum, prætermittimus eorum chronologiam dubii recensere usque ad dictum annum, quo Leontium sedisse constat; cum præsertim, si octo annis eam sedem vacasse dixerimus, haud verisimile videatur, tam brevi temporis spatio tot sedisse episcopos : sed ex iis quæ ex Athanasio recitavimus, mendax pariter convincitur Nicephori chronographia de episcopis Antiochenis : nam secundum ipsum Leontius dicendus esset sedere cœpisse anno Domini trecentesimo sexagesimo sexto; quod pro monstro habendum est, cum non tantum ex Athanasii assertione liqueat, Leontium jam sedisse dicto anno Domini trecentesimo quinquagesimo sexto; sed etiam quod anno trecentesimo quinquagesimo nono, quo celebrata est Synodus Seleuciensis, Eudoxius successor Leontii tunc sedem obtinebat, qui eidem interfuit Synodo episcopus Antiochenus. Porro Leontius ipse sedere cœpit mox post Concilium Sardicense, id decernente Constantio, anno Domini trecentesimo quadragesimo octavo. Stephanus autem episcopus Antiochenus, qui Leontium præcessit et depositus est in Concilio Sardicensi, quando auspicatus sit sedem, ignoramus ; nisi quod S. Athanasius [3] ait, tunc electum esse ab Arianis Stephanum præsulem Antiochiæ, quando Theodorus ab iisdem factus est Heracleæ antistes. De reliquis vero episcopis Antiochenis post Eustathium ab Arianis intrusis, nulla, quod sciam, apud Athanasium extat memoria.

33. « Cæterum cum Antiochenam sedem occupassent ariani episcopi, quamplurimi, inquit Theodoretus [1], tum ex clero, tum ex populo, quibus propositum erat Deum sancte et sincere colere, relictis publicis Ecclesiæ conventibus, separatim per se conventus agere cœperunt ; quos quidem Eustathianos omnes propterea nuncupavere, quod post obitum Eustathii in unum coivissent. » Porro cum professores Nicænæ fidei seorsum conventum agerent, quod jam manifeste in publicis ecclesiis Arii dogma prædicaretur ; satis aperte declaratur, hæc accidisse temporibus (ut diximus) Constantii, non autem Constantini, quando (ut sæpe demonstratum est) qui erant Ario faventes, imo et ipsemet Arius, simulabant se esse Nicænæ fidei professores.

34. *Terræmotus in Oriente.* — Hoc quoque anno quarto Constantii imperatoris, quo aperte jam persecutio ab Arianis adversus Catholicos excitata est, et duo magni illi episcopi Paulus Constantinopolitanus et Eustathius Antiochenus ex suis sedibus ab iisdem exturbati sunt, admirandus plane terræmotus Orientem concussit, certum de offenso numine prodigium ; meminit illius S. Hieronymus, cum in Chronico hoc anno quarto imperatorum sic ait : « Multæ Orientis urbes terræmotu horribili conciderunt. » De quo Orosius, cum de cœpta a Constantio in Orthodoxos persecutione agit, hæc tradit [2] : « De nova nominis electione contenditur, ut Arianorum potius Ecclesiæ, quam Catholicorum sint ; sequitur terræmotus horribilis, qui plurimas Orientis urbes solo stravit. » S. Ephræm [3] ejusdem quoque meminisse videtur, cum hæc ipsa infelicissima describit tempora, dum ait : « Terra tremiscens a facie Domini sub pedibus nostris commovetur, ut nobis metum incutiat ; et nec sic ob nostram duritiam formidamus. Urbes integræ absorptæ sunt, et loca ab ira Domini desolata sunt : et nec sic trepidamus. Sol semel et iterum meridianis horis super nos obscuratus est ; et nec sic corde pavemus. Bella Persarum ac diversarum gentium barbararum commota sunt, et regiones nostras desolaverunt, ut nos metuentes Deum pœnitentiam ageremus, cum indigeamus utique pœnitentia non dierum aut mensium, sed temporum plurimorum ; et nec sic converti volumus. »

35. Idemque alibi [4], dum adversus eos agit, qui terræmotus naturalibus causis tribuunt, et non comminanti Domino, cum admirabiles eorum recenset effectus, hæc inter alia de montibus Armeniæ tunc terræmotu concussis : « At dicite, inquit, nobis rursum modum, quomodo per terræmotum montes Armeniæ ab invicem dissiti in mutuum quasi conflictum impellantur, ita ut ignis videatur excitari plurimumque fumare, ex sic satis etiam longa loci

[1] Socrat. lib. I. c. 18. in fin. — [2] Athan. ep. ad Solit — [3] Id. orat. I. contra Arian.

[1] Theod. lib. I. c. 22. — [2] Oros. lib. VII. c. 29. — [3] Ephræm. in II. l. Vit. SS. Patrum procem. apud Lipom. tom. II. — [4] Id. orat. de terræmot. edition. Vos. tom. I.

intercapedine; rursumque locorum intervallo disjuncti montes, singuli suo ordine ac loco consistant. » Hæc et alia de his multa Ephræm. Porro cum totus Oriens ista passus esse dicatur, ipsa tamen Antiochena civitas, in qua Arianorum sæpe conventus celebrati sunt, et in sanctos episcopos decretæ sententiæ, per annum integrum (ut ait Socrates [1]) terræmotu concussa est : idem quoque affirmat Sozomenus [2], cum inquit : « Pars imperii ad orientem solem spectans maximis terræmotibus concutitur, et maxime omnium Antiochia, hoc Concilio ibidem confecto. » Cœptum quidem esse hoc anno quarto imperatoris Constantii et quinto perseverasse, tradit quoque Cedrenus [3].

36. Hujus etiam terræmotus visus est meminisse Gregorius Nazianzenus, cum res pueritiæ suæ versibus cecinit, sic dicens [4] :

> Nam cum lata gravi quateretur Græcia motu,
> Ulla nec auxilii jam spes aliunde pateret :
> At tremor horribilis gelidos invaserat artus :
> Nondum etenim sacro baptismate pectus habebam
> Imbutum, quando trahi ur lustralibus undis
> Gratia, et eximius splendor, quem Spiritus affert.

Erat hoc tempore Gregorius ipse natus annos sexdecim, secundum initam a nobis rationem annorum vitæ ejus, de qua inferius suo loco dicetur.

37. *Eusebii Pamphili obitus, et de eo judicium.* — Eodem quoque anno Eusebius episcopus Cæsareæ Palæstinæ exaturatus proscriptione Eustathii episcopi Antiocheni, quem habebat ob fidem catholicam adversarium, ex hac luce subtractus interiit : quod quidem hoc ipso anno accidisse illud affirmare compellit, quod Socrates ait, haud diu post ejus obitum imperatorem Constantinum Juniorem esse necatum, hujus anni consulibus Acindyno et Proclo; sunt hæc verba ipsius [5] : « Eodem tempore Eusebius cognomento Pamphilus, Cæsareæ Palæstinæ episcopus, mortem obiit, et Acacius ejus discipulus in illius successit episcopatum ; qui quidem cum alios complures libros, tum librum de Vita præceptoris sui Eusebii scripsit. Non longo post tempore Constantinus Junior, qui nomen a patre traxerat, frater imperatoris Constantii, in fines imperii Constantis fratris sui natu minoris irruptionem faciens, cum ejus militibus manum confligit, ab iisdemque interficitur, Acindyno et Proclo coss. » Hæc ipse; eadem quoque habet Sozomenus [6], contigisse videlicet eodem ferme tempore Eusebii et Constantini obitum.

38. At de ipso Eusebio hic primum agamus. Certe quidem Socrates [7] dealbat Æthiopem, dum nititur ipsum Eusebium ab ariana hæresi excusare, ac plane immunem reddere : ipse enim Eusebius licet tandem, ut imperatori morem gereret, Nicæno Concilio subscripsisset ; iisdem plane sordibus sciens volensque turpius inquinatus est, ut sus lota in volutabro luti, et canis ad vomitum suum reversus; adeo ut qualis ipse fuerit usque ad diem obitus, non sit aliunde quærendum, quam ex rebus post Nicænum Concilium ab eo gestis, singulis ferme annis superius recitatis : ut plane non sit opus verbis agere, cum ipsa facta proclament. Ut autem excuset illum ab ariana hæresi, citat libros ab eo scriptos contra Marcellum Ancyranum episcopum, recitatque ex illis fragmenta quædam, quibus demonstratur eam de Filio Dei Eusebii fuisse sententiam, ut negarit ipsum esse creaturam tanquam unam ex reliquis creaturis, ex nihilo a Deo creatis, sed ante omnes creaturas a Deo quidem non creatum ex nihilo, ut res alias a Deo creatas, sed revera a Patre genitum, Patri similem, propter quod Deus sit, et per quem omnia facta sint.

39. Verum dum ex his nititur Eusebium purgare, aperte significat se Arii et Arianorum hæresis labyrinthum minime penetrasse atque accurate pervestigasse. At sicut juxta sacrum illud proverbium [1] : « Qui navigant mare, enarrant pericula, » ita qui cominus adversus Arianos concertarunt, cuncta illorum latibula, secretos recessus, atque abdita penetralia vigilantissimo studio perscrutati sunt; ut inter alios Athanasius omnium facile princeps, qui in commentario illo de Nicænæ Synodi decretis contra arianam hæresin statutis plane declarat, non satis fuisse magnæ Synodo dicere, Filium nequaquam esse creaturam, et non ex nihilo, sed a Patre genitum, Verbum et Sapientiam ejus, quod Ariani istud ipsum in suam sententiam detorquerent; ac proinde addere opus fuisse Filium ex substantia Patris esse, et illi in omnibus consubstantialem ; per quod significaretur, non tantum Filium ejusdem esse cum Patre substantiæ, sed et illi coextitisse semper; ut ex hoc et illud Arianorum excluderet, quo dicerent, fuisse tempus quando non erat. Nam licet ante tempora et creaturas omnes eum extitisse traderent, per quem creata tempora essent et creaturæ, tamen Patri fuisse coæternum negabant ; repugnare inter se putantes ista, esse Filium a Patre genitum, et illi in principio coexistere ; calumniantes ob id Catholicos duo ingenita dicere. Hæc et alia plura, quibus illi eludere conati sunt catholicam veritatem de eadem Filii cum Patre divinitate atque substantia, tum ipse Athanasius, tum alii omnes qui adversus eos commentarios scripsere, multis prosecuti sunt, quæ et nos superius, cum de Nicæna Synodo egimus, attigisse meminimus, ut non sit opus eadem hic iterum cum lectoris tædio disputare.

40. Cæterum Eusebii Pamphili inconstantiam, et post Nicænum Concilium, cujus fidei regulæ subscripserat, ad errores pristinos reditum suggillat sæpius Athanasius, cujus sententias ea de re superius suo loco texuimus, eumque demonstrat in Nicæno conventu tanquam ludionem in scena lusisse habitu catholico superinducto ; quem, egressus

[1] Socr. lib. II. c. 7. in fin. — [2] Sozom. lib. III. c. 5. — [3] Cedren. in Comp. an. 4. et 5. Constant. — [4] Greg. Nazianz. in carm. de rebus suis. — [5] Socrat. lib. III. c. 3. — [6] Sozom. lib. III. c. 2. in fine. — [7] Socrat. lib. II. c. 17.

[1] Eccl. XLIII.

inde, exuens, personam, quænam esset, in omnibus (ut ait Epiphanius [1]) præ se tulit; adeo ut idem Eusebius Eusebio Nicomediensi conjunctus, biga impietatis effecti ambo, pari cursu et impetu, impulsore nequam spiritu, agitati, in suum ipsorum et aliorum exitium in præceps delati sint; ut non immerito (quod superius dictum est) appellari ipse Eusebius Cæsariensis meruerit a S. Hieronymo [2] et aliis, arianæ factionis signifer, propugnator apertissimus, et inter Arianos facile princeps; cujus et memoriam adeo execrata est Nicæna Synodus secunda, ut plane eum jam defendere velle, nihil aliud existimandum sit, quam Ecclesiam Catholicam impugnare.

41. Unde et pudere Sixtum [3] oporteat, dum adversus omnium antiquorum Patrum sententias ipsum Eusebium catholicum asseverare non dubitat : cum frigide nimis eum excusans, Eusebii Nicomediensis esse tradit, quod erroris adscribitur Eusebio Pamphili; perinde ac si eorumdem Patrum sententiæ de eodem ambiguæ sint, ac de Eusebio Nicomediensi possint interpretari, et absque additamento cognominis Pamphili, et expressione sedis cujus esset episcopus, Cæsareæ Palæstinæ, quemnam significasse voluerint, non coloribus tantum vivis expresserint, sed digito demonstraverint. Utinam vel exiguus saltem ejus excusandi reliquus locus esset : quam libentissime historicus ipse pro historico laborarem; cui (quod magna fiducia ingenue profitemur) vel ea ex parte plurimum Ecclesia Catholica deberet, quod rerum ecclesiasticarum quam multa antiqua monumenta magno labore collecta, scribendo historiam usque ad sua tempora, fideliter posteris tradiderit, ter quaterque felix, tot peregregiis lucubrationibus editis; nisi eum impietas ariana tot tantisque sordibus turpiter aspersisset, et ante, persecutionis tempore, lapsus a fide eumdem tantopere labefactasset. Quod vero [4] simplicitate quadam et rerum inscitia in suo a se scripto Sanctorum Catalogo Petrus inter Sanctos eumdem Eusebium retulit, et errore atque incuria quadam in aliquod Martyrologium [5] irrepsit, nostris ad Romanum Martyrologium Notis pluribus diximus.

42. Quod autem ad Commentarios ab ipso editos spectat, hæc S. Hieronymus [6] : « Eusebius Cæsareæ Palæstinæ episcopus, in Scripturis divinis studiosissimus, et bibliothecæ divinæ cum Pamphylo martyre diligentissimus pervestigator, edidit infinita volumina, de quibus hæc sunt : Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως libri viginti, Εὐαγγελικῆς προπαρασκευῆς libri quindecim, Θεοφανείας libri quinque, Ecclesiasticæ Historiæ libri decem, Chronicorum canonum omnimoda historia, et eorum ἐπιτομή, et de Evangeliorum diaphonia in Isaiam libri decem, et contra Porphyrium, qui eo tempore scribebat in Sicilia, ut quidam putant, libri triginta, de quibus ad me viginti tantum pervenerunt; Τοπικῶν liber unus; Ἀπολογίας pro Origene libri sex; de vita Pamphili libri tres; de Martyribus alia opuscula, et in centum quinquaginta psalmos eruditissimi commentarii, et multa alia. » Hæc ipse. Quinam autem qualesve fuerint ejus Commentarii de Martyribus, in tractatione de Romano Martyrologio diximus. Cæterum postrema omnium ejus lucubratio fuisse videntur libri quatuor, quos scripsit de vita Constantini Magni, haud dubium in gratiam Constantii ejus filii imperatoris, quo utebatur familiarissime ex affinitate pravorum dogmatum, quorum causa nequaquam se (quod ad ea spectare noscuntur) in omnibus fidelem exhibuit. At de Eusebio hactenus; qualem vero sibi non imparem reliquerit successorem, accipe ex Athanasii testificatione, qui paucis his, qualisnam Acacius esset, nobis explicat [1] : « Acacius cum suis immani vecordia audaciaque plane abnegaverunt Nicæni Concilii scripta, ipsam Synodum diffamantes. » Hæc ipse et alia plura; sed de eo sæpe inferius erit sermo. Persolvit magistro Acacius digna præmia : cum de rebus gestis ejusdem Eusebii (ut testatur Socrates) librum conscripsit.

43. *Constantinus Junior occiditur.* — Sed ad Constantinum Juniorem redeamus, quem hoc anno occisum diximus. Ejus necis culpam omnes pæne adscribunt ipsi, quod invadere ausus sit fraternæ ditionis imperium : locus enim in quo occisus est, nempe (ut Victor [2] tradit) apud Aquileiam, ad Alsam fluvium, plane demonstrat ipsum suos excessisse limites jugis Alpium circumscriptos. At Zozimus in Constantem omnem culpam de nece Constantini rejicit, cum ait [3] : « Cæterum controversia mota inter Constantinum et Constantem de pertinente ad Carthaginem Africa, deque Italia; Constans incautum fratrem opprimere volens, inimicitias toto triennio dissimulat; expectatoque tempore, quo per provinciam sibi fidam et benevolam ingressus erat, ablegat milites, specie quidem tenus opem Constantio laturos in gerendo bello Persico, sed reapse Constantinum nihil tale scientem oppressuros : hi perficientes, quæ imperata fuerant, Constantinum occidunt. » Hæc Zozimus de interfecto Constantino; verum major pars antiquorum historicorum in Constantinum invadentem alienum imperium culpam confert : nam Eutropius, S. Hieronymus, Orosius, et alii post eos, bellum illatum a Constantino in Constantem affirmant, et sic a militibus Constantis eum tradunt esse necatum. Sublato autem de medio Constantino, summa totius Occidentalis imperii in Constante Augusto remansit.

44. *Bellum Persicum.* — Invalescebat hoc tempore (ut ex Zozimo patet) bellum Persicum; quod etiam ex Arianorum litteris ad Julium papam scriptis [4] apparet, quibus se excusarunt, vocatos ad Synodum venire detractasse, ob ingruens bellum Per-

[1] Epiph. hæresi LXXIII — [2] Hieron. epist. LV. et adv. Ruffin. et ad Ctesiphontem. — [3] Sixtus Senen. Bibl. in Euseb. Pamph. — [4] Petr. Catal. San. lib. V. c. 134. — [5] Usuard. et Menol. die 21 Junii. — [6] Hier. de Script. Eccl. in Euseb.

[1] Athan. de Synod. — [2] Victor in Annibaliano. — [3] Zozim. lib. II. — [4] Ex ep. Julii apud Athan. Apolog. II.

sicum impeditos; cujus causa (ut vidimus) hoc eodem anno Constantius Antiochiam Syriæ rediit; ubi celebraturus imperii sui quinquennalia constitit anno sequenti, quo facta est magnæ basilicæ dedicatio. Quod vero ad bellum Persicum spectat, hæc summatim Orosius [1]: « Constantius adversus Persas et Saporem, qui Mesopotamiam devastaverant, novem prœliis parum prospere decertavit. »

45. *Leges.* — Hoc eodem anno, iisdem consulibus, lata habetur Mediolani lex [2] adversus eos qui sepulcra demolirentur, indeque saxa, secta marmora, vel columnas auferrent, et ad alium usum eadem sibi vindicarent; est autem hujusmodi: « Si quis in demoliendis sepulcris fuerit apprehensus; si id sine domini conscientia faciat, metallo adjudicetur; si vero domini auctoritate vel jussione urgetur, relegatione plectatur. Et si forte detractum aliquid de sepulcris ad domum ejus villamque pervectum, post hanc legem reperietur; villa, sive domus, aut ædificium quodcumque erit, fisci juribus vindicetur. Dat. VII kal. Jul. Med. Acindyno et Proculo (Proclo) coss. » Porro hujus sanciendæ legis illa causa fuisse videtur, quod cum jam maxima ex parte, qui Romano subjacerent imperio, Christianam religionem profiterentur, et proinde immenso odio prosequerentur execrarenturque omnia in quibus idololatriæ vestigia quælibet apparerent; iidem quæ haberent in fundis majorum sepulcra diis manibus consecrata, tanquam nefas abominantes, eadem demolirentur, et ex eis quæcumque ad ornatum spectarent in alium usum converterent, reliquos vero confractos lapides ad calcem conficiendam adhiberent, prout aliud ibi sequens rescriptum [1] datum declarat. Qua quidem in re etsi laudandus sit pietatis zelus adversus idololatriæ signa in animis Christianorum incensus; id tamen factum constat in magnum antiquitatis dispendium; confractis enim tot sepulcrorum gentilium inscriptionibus, vix ex eis, quæ innumeræ plane ubique visebantur, paucæ quædam superfuerunt, quæ postea e ruderibus emerserunt gravissima legum pœna integræ conservatæ.

[1] Oros. lib. VII. c. 29. — [2] L. I. de sepul. viol. C. Theod.

[1] L. II. cod. tit. C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5833. — Olymp. 279. an. 4. — Urb. cond. 1093. — Jesu Christi 340.
— Julii papæ 4. — Constantii et Constantis 4.

1. *Consules.*—A num. 1 ad 7. Coss. *Acindynus*, et *Proculus*, ut Socrates lib. 2, cap. 5, et Cassiodorus, vel *Acindynus*, et *Proclus*, ut utrique Fasti græci a Dodwello editi, et Chronicon Alexandrinum.

2. *Athanasius Romam a Julio PP. evocatus.* — Valesius in Observat. Ecclesiast. ad Socratem et Sozomenum lib. 1, et Schelstratius in Dissert. 1 de sacro Antiocheno Concilio, cap. 3 et 4, gesta hoc et sequenti anno in causa *sancti Athanasii* egregie explicant, et varios Annalium errores emendant; ex quibus sequentia mutuati sumus. Relata per Eusebianos causa Athanasii ad Sedem Apostolicam, suos quoque ad *Julium primum* legatos transmiserat Athanasius, inter quos dum diu Romæ disputatum fuisset, *Macarius* presbyter et *Hesychius Martyriusque* diaconi ab Athanasii presbyteris convicti et refutati, a Julio I, Concilium indici postularant, « litterasque et ad Eusebianos, et Athanasium Alexandriam, quibus convocarentur, mitti. » Nec dubitari potest, quin *Julius* papa I ad Athanasium litteras miserit. Latent quidem illæ, nec constat per quos legatos Alexandriam transmissæ fuerint. Citabatur tamen per eas *Athanasius*, ut ad judicium Synodicum Romæ habendum occurreret. Præclarum hac de re testimonium habemus Julii papæ in epistola ad Orientales, ubi dicitur: Καὶ γάρ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐλήλυθεν, ἀλλὰ κληθεὶς, καὶ λαβὼν γράμματα παρ' ἡμῶν, καθάπερ καὶ ἡμῖν ἐγράψαμεν. Quæ verba ex antiqua Nannii versione sic Baronius refert: « Neque sponte, sed litteris nostris ad judicium vocatus comparuisset, quemadmodum vos per litteras citavimus. » Ex quibus concludi posset, Athanasium non per litteras, sed sponte sua Romam advenisse. Verum verbum, ἐλήλυθεν, verti debet *comparuit*, ut recte in editione Parisiensi græco-latina Operum divi Athanasii anni 1627 legitur: « Neque enim sponte, sed litteris nostris ad judicium vocatus comparuit. » Hæc enim græci textus propria versio est: « Etenim non a se ipso advenit, sed vocatus, et litteris a nobis acceptis, quemadmodum et vos citavimus. » Ex quibus conficitur, litteras non solum a Julio I Alexandriam transmissas, sed et ipsum Athanasium illis acceptis Alexandria discessisse et Romam venisse.

3. *Quomodo Athanasius dicatur Romam confugisse.* — Verum est, plures scriptores antiquos,

nulla litterarum a Sede Apostolica transmissarum mentione facta, tradidisse, quod Athanasius Romam confugerit : sicque legi apud Hieronymum in epistola 16 ad Principiam : « Alexandrini sacerdotes, papa Athanasius, et postea Petrus persecutionem arianæ hæreseos declinantes, quasi ad tutissimum communionis suæ portum, Romam confugerunt. » Et apud Bonifacium primum epistola inter Holstenianas ordine decima : « Sanctæ memoriæ Athanasius et Petrus, Alexandrinæ sacerdotes Ecclesiæ, hujus sedis auxilium postularunt. » Verum etiam est, ab aliis scriptoribus aliam rationem adventus Athanasii adferri, ac scribere Sozomenum lib. 3, cap. 6, quod peracto Antiocheno Concilio, et Gregorio Alexandrino cum militibus appropinquante, ut sedem invaderet, Athanasium fuga evasisse : « Tunc vero Athanasius per mediam psallentium turbam occultus evasit, et Romam navigio delatus est. » Quod firmatur a Theodoreto lib. 2, cap. 4, « Athanasius cognitis ante insidiis secessit, et in Occidentis partes se contulit ; » et a Celestino papa in epistola ad clerum et populum Constantinopolitanum parte 1 Ephesini Concilii : « Et ejectus illic, et in nostris partibus tutatus est. » Sed ex his omnibus non sequitur, Athanasium a Julio papa per litteras non fuisse evocatum. Potuit enim Julius I ad Eusebianorum instantiam præsenti anno litteras Alexandriam mittere, quibus *Athanasium* pro anno sequente Romam evocaret, et Athanasius Alexandriæ substitisse, donec cognitis Eusebianorum in Antiocheno Concilio insidiis, quid secum agere vellent, percepisset, ac tum fuga evasisse, et Romam, ubi per litteras Pontificias evocatus fuerat, perrexisse. Hoc enim modo non Hieronymi solum aliorumque testimonia veritati consonant, sed et ipsius Julii testimonium, quod non modo Nicolaus I, epistola 8, ad Michaelem imperatorem auctoritate sua confirmavit, sed et Athanasius asserere videtur Apologia 2, dum scribit : « Quin et Eusebiani ad Julium litteras misere, et, ut nos terrerent, Synodum jusserunt convocari, et ipsi Julio, si vellet, arbitrium causæ detulerunt. Cum igitur Romam pervenissemus, Julius continuo ad Eusebianos litteras scripsit, missis eo duobus ex suis presbyteris Elpidio et Philoxeno. » In his enim verbis hæc notanda : Ἡμῶν τοίνυν ἀνελθόντων εἰς τὴν Ῥώμην etc., « Cum igitur Romam pervenissem, » etc. Ac si diceret, primum se per litteras citatum fuisse ad instantiam Eusebianorum. Cum igitur ipse comparuisset, etiam Eusebianos per litteras citari debuisse, prout reipsa citati fuerunt, missis in Orientem duobus presbyteris Elpidio et Philoxeno.

4. *Legati Jul. PP. ad Eusebianos.* — Secunda difficultas est, quandonam Julius papa presbyteros suos Elpidium et Philoxenum in Orientem transmisit, Eusebianos ad Synodum Romanam per litteras apostolicas quas secum ferebant, evocaturos. Baronius n. 3, hanc legationem currenti anno obitam, eodemque Athanasium Romam adventasse existimavit. Verum nec Athanasius Romam appulit ante annum sequentem, post peractam Antiochenam Synodum, nec Elpidius et Philoxenus ad Eusebianos missi sunt, nisi etiam anno sequenti, postquam Athanasius jam Romam advenisset. Theodoretus enim ait, *Athanasium* cognitis insidiis, quas *Gregorius* ipsi struxerat, secessisse; cui consonat ipse Athanasius in epistola ad solitariam vitam agentes. Ibi enim narrat, persecutionem ab Arianis motam nulla alia de causa, quam ut fideles « ad partes Arianorum et Gregorium recipiendum, quem imperator miserat, compellerent. Athanasius autem priusquam ista fierent, semel re cognita, Romam profectus est, non ignarus hæretici furoris. Julius vero presbyteros suos Elpidium et Philoxenum cum litteris ad Eusebianos misit, certum diem definiens, ut aut præsentes se sisterent, aut cognoscerent, se omnibus modis suspectos haberi. » Præclarum est hoc Athanasii testimonium, ex quo habemus primo, persecutionem illam Arianorum in Gregorii intrusione commissam et ab Athanasio fuisse prævisam, ideoque antequam Gregorius instaret, et milites cum multitudine ex forensi vulgo ad cædes parati adessent, prius Athanasium secessisse, id quod, insidiis cognitis, fecisse scripsit Theodoretus. Secundo, tunc Romam profectum ad Julium I, quod præsenti anno fieri non potuit, quo Gregorius in sedem Alexandrinam intrusus non est, utpote qui anno sequenti primum ab Eusebianis Antiochiæ in Synodo adunatis creatus fuit pseudoepiscopus aut patriarcha Alexandrinus, et postea primum militari manu Alexandriam ad sedem Athanasii invadendam missus fuit. Tertio, Athanasio Romam adveniente, Elpidium et Philoxenum missos fuisse ad Eusebianos ; id quod Athanasius Apologia 2 loco superius citato clarius testatur : «Cum igitur Romam pervenissem, Julius continuo ad Eusebianos litteras scripsit, missis eo duobus ex suis presbyteris Elpidio et Philoxeno.» Quarto, Elpidium et Philoxenum discessisse, non hoc anno, ut putavit Baronius, neque sequenti, *paulo antequam Synodus Antiochiæ congregaretur,* ut scribit Valesius citatus cap. 2, sed anno sequenti jam duobus aut tribus mensibus transactis. Cum enim Antiochiæ Synodus habita fuerit initio anni CCCXLI, et Gregorius ab Eusebianis ibidem congregatis episcopus creatus sit, et ex Antiocheno conventu Alexandriam pervenire nequiverit (uti nec Athanasius ante Gregorii adventum Romam profectus ad Urbem venire potuit), nisi duo aut tres ad minimum menses effluxerint ; ita nec Elpidius et Philoxenus post adventum Athanasii Roma discedere potuerunt, nisi mense Martio vel Aprili anni CCCXLI.

5. *Synodus Romana.* — Baronius existimavit, Synodum Romanam in causa Athanasii currenti anno inchoatam sequentique continuatam. Sed, ut suo loco demonstrabimus, ea Synodus ad annum trecentesimum quadragesimum secundum pertinet.

6. *Symbolum fidei male Athanasio attributum.* — A num. 11 ad 15. Joannes Vossius libello de tribus Symbolis Dissert. 2, Quesnellus Dissert. de variis fidei libellis in antiquo Romanæ Ecclesiæ

codice contentis, Usserius, aliique tam ex Protestantibus, quam ex Catholicis, *Symbolum*, quod vulgo dicitur *S. Athanasii*, et quod incipit, *Quicumque vult salvus esse*, sancto Athanasio abjudicant, quia in antiquis et probatæ fidei codicibus Mss. pæne omnibus operum S. Athanasii hoc Symbolum desideratur, et quia stylus sermonisque contextus nequaquam græci hominis est, sed latini. Quod si divus Athanasius latine scripsisset, vix fieri potuisset, ut ipsi græcismus aliquis non excideret, cum nonnisi imperfecte linguam latinam scire potuerit. Præterea, si Symbolum istud Athanasii fuisset, illud laudassent Cyrillus Alexandrinus, Ephesina Synodus, sanctus Leo, et Concilium Chalcedonense, dum contra Nestorianam et Eutychianam hæresim loquuntur. His adde Latinorum contra Græcos silentium post schisma photianum usque ad Gregorii IX tempora, de processione Spiritus sancti disceptantium. Si enim tunc pro certo creditum fuisset, istud Symbolum esse Athanasii, illo usi fuissent contra græcos schismaticos Occidentales : quod non leve pondus habuisset ob summam S. Athanasii in utraque Ecclesia auctoritatem. Et tamen primi, quos hoc argumentum adhibuisse legimus, sunt apocrisiarii Gregorii IX, postquam hæc controversia durasset annis prope quingentis. Denique scriptores omnes ante septimum Ecclesiæ sæculum, ante Augustodunensem in Gallia Synodum sub S. Leodegario episcopo habitam anno DCLXX, de hoc Symbolo Athanasiano silent. In eo vero Concilio hic canon legitur : « Si quis presbyter, diaconus, subdiaconus vel clericus Symbolum, quod sancto inspirante Spiritu Apostoli tradiderunt, et fidem sancti Athanasii præsulis irreprehensibiliter non recensuerit, ab episcopo condemnetur. » Imo et jam ab anno DCXXXIII aliqua ex isto Symbolo descripta aliquibus videntur in ea confessione fidei, quæ edita est a Concilio Toletano quarto. Quare non dubium, quin multis ante Synodum illam Augustodunensem annis compositum esset, et jam olim per totam Ecclesiam celebre evasisset. Nunquam enim sapientissimi præsules id commisissent, ut istam fidei formulam omnium ordinum clericis amplectendam et *irreprehensibiliter*, ut aiunt, recensendam Synodali edicto sub condemnationis pœna præciperent, imo et illam e regione cum Symbolo apostolico ponerent, nisi jam longo usu recepta, approbata et inter germanas magni Athanasii lucubrationes numerata fuisset. Quare jam ante abhinc centum fere annis opus illud Athanasio attributum fuerat.

7. *Evertitur conjectura Baronii.* — Nec admittenda conjectura Baronii hoc Symbolum Athanasio attribuentis, quod scilicet illud a S. Athanasio editum Romæ, et Julio papæ oblatum, quod necesse esset ipsum catholicæ fidei professionem palam edere, ut Romanæ Ecclesiæ communione frueretur : alias enim audiendus non fuisset qui reus advenerat, et multorum criminum ab Eusebianis accusatus. Hæc enim conjectura hoc argumento evertitur, quod S. Athanasius de doctrina non fuerit apud eumdem Pontificem accusatus (Eusebiani enim ejus inimici Nicænæ fidei se assentiri simulabant), sed quod a Synodo damnatus, nec ab ea restitutus, sedem contra canones recepisset : quod ejus Alexandriam reditus multarum cædium causa fuisset : quod denique Ægypti et Libyæ viduis triticum eripuisset Constantini munificentia præberi solitum. Cum itaque non hæreseos, sed aliorum criminum accusaretur S. Athanasius, et Julio Catholicisque omnibus non solum fidei ejus integritas nota esset, non solum perspectum pro Nicæni Concilii defensione studium, sed exploratum plane, ipsum in odium fidei calumniis impetitum, et depositione ac exilio afflictum; incredibile est, quod ab illo fidei professionem, quod tamen Baronius vult, Julius papa exegerit.

8. *Symbolum Vigilio Tapsensi episcopo videtur attribuendum.* — Symbolum istud aliqui Eusebio Vercellensi tribuerunt, alii Athanasio Sinaitæ, alii anonymo theologo Gallo, qui Pipini vel Caroli Magni temporibus floruit, occasionem præbente controversia de processione Spiritus sancti in Gallicis Synodis tunc agitata. Sed standum videtur conjecturæ *Quesnelli* illud Vigilio Tapsensi in Africa episcopo tribuentis, qui sub finem quinti sæculi floruit, quique acerrimus catholicæ fidei defensor fuit. Præterea vivebat *Vigilius* in Africana regione, in qua Vandali ariana peste infecti Catholicos omnes dira persecutione vexabant, ita ut de catholica fide vel verbum proferre crimini verteretur. Eo etiam vivebat tempore, quo Nestoriana et Eutychiana hæreses maximos in dies progressus agebant, præsertim per Orientales Ecclesias, ad quas fugere compulsus est Vigilius ab impio Vandalorum rege extorris factus. Denique, quod magnopere pensandum est hac in dispositione, admodum familiare fuit Vigilio, ut si quæ scriberet opuscula sæviente persecutione, ea non suo, sed sub antiquorum Patrum vel auctorum persona in publicum emitteret, præsertimque sub nomine S. Athanasii. Sic Dialogus adversus Arianos, Sabellianos, Photinianos, vel ipso Vigilio in præfatione Athanasii contra Arium, Sabellium et Photinum coram judice Probo disputantis compositus est; ex quo maximum pondus Quesnelli conjecturæ accedit. Addit vir doctissimus in Addendis in duobus operum S. Leonis voluminibus pag. 913, se absoluta sua Dissertatione invenisse codicem Thuaneum, in quo Dialogus Vigilii Tapsensis adversus Arianos, Sabellianos et Photinianos legitur sub hoc titulo : *Incipit altercatio Athanasii cum hæresibus.* Post hunc Tractatum ait, haberi Symbolum Nicænum et formulam fidei Ariminensis Concilii, quam proxime sequitur Symbolum Athanasii cum hac epigraphe : *Fides dicta a sancto Athanasio episcopo.* Sic enim primitus inscriptam fuisse hanc fidei professionem, constat ex canone Augustodunensi Synodi supra laudato, ex versionibus græcis, et ex Ms. Cassinensis monasterii breviario sexcentorum ferme annorum. Eidem conjecturæ de auctore hujus Symboli *Vigilio* non parum suffragatur; quod in antiquissimo codice illigatum

reperiatur opusculo, cui nomen Athanasii pariter præfixum legitur : sed quod *Vigilii Tapsensis* sit, indubitatum habetur ipsius Vigilii testimonio; siquidem lib. 5 adversus Eutychen, num. 2, hæc scribit : « De Conciliorum diversis sanctionibus et nominum religiose additis novitatibus plenissime in iis libris, quos adversus Sabellium, Photinum et Arium sub nomine Athanasii, tanquam si præsentes cum præsentibus agerent, » ubi etiam cognitoris persona videtur inducta « conscripsimus, a nobis fuit expressum, » etc. Hæc Vigilius. Sed hac de re plura apud Quesnellum laudatum. Bona Cardinalis in lib. de Divina Psalmodia, ubi Baronii opinionem tuetur, observat, Athanasii Symbolum et a Carthusianis et ab Ambrosianis quotidie recitari.

9. *S. Alexandri episcopi Constantinopolitani obitus.* — A num. 15 ad 20. Sancti *Alexandri* episcopi Constantinopolitani obitus accurate a Baronio consignatus. Sedit enim is annos XXIII, ut testantur Socrates, Sozomenus, Theophanes, uterque Nicephorus et Zonaras. Eum principatu Constantii Augusti Paulus excepit. Valesius tamen in Observat. Ecclesiast. ad Socratem et Sozomenum lib. 2 Paulum Constantino Maximo regnante episcopum jam tum fuisse, duobus certissimis argumentis evincere se putat. « Primo enim, inquit, Athanasius in epistola ad Solitarios non procul ab initio, ubi Pauli exilia recenset, ait, illum a *Constantino* primum relegatum fuisse in *Pontum*. Deinde in epistola Synodica Orientalium apud Serdicam episcoporum, quam refert Hilarius in Fragmentis libri de Synodis, diserte scribitur, Paulum in Synodo Tyri una cum reliquis episcopis subscripsisse depositioni Athanasii. Jam tum ergo erat episcopus, cum Synodus Tyri congregata est, quam anno Christi CCCXXXV habitam esse constat, biennio ante obitum Constantini. Verba epistolæ Synodicæ sic habent : *Paulus vero depositioni Athanasii interfuit*, *manuque propria sententiam scribens, cum cæteris cum etiam ipse damnavit.* Scio quid respondeat Blondellus in libro de Primatu papæ in Ecclesia. Ait enim, utrumque testimonium, tam Athanasii, quam Orientalium apud Serdicam episcoporum, de Paulo adhuc presbytero intelligi debere. Verum hæc responsio meo quidem judicio inepta est et futilis. Nam si Paulus adhuc presbyter interfuit Synodo Tyrensi, eique subscripsit, vice episcopi sui Alexandri id illum fecisse oportet. Quod si ita est, non ipse Paulus Athanasium damnasse dicendus est, sed potius Alexander, cujus vices agebat Paulus. Quis vero id credat de Alexandro Constantinopolitano episcopo, cum condemnationi Athanasii subscripsisse? Cum igitur Paulus ipse una cum reliquis episcopis, qui in Synodo Tyri convenerant, Athanasium damnasse dicatur, necessario colligitur, illum jam tum episcopum fuisse. » Ita Valesius citatus, cap. 1.

10. *Non subscripsit condemnationi S. Athanasii.* — Verum Blondelli responsio minime vana et futilis : neque enim ex ea sequitur, Alexandrum Athanasii condemnationi subscripsisse. Paulus quippe in eo conciliabulo in fraudem inductus ab illis, qui fidem in Nicæna Synodo stabilitam rejiciebant. Certe Sozomenus lib. 3, cap. 3, de Paulo ait : « Ad varios fortunæ casus et ad colloquendum cum potentioribus, non recte comparatum illum fuisse, res ipsæ testantur. Nullas enim adversariorum insidias discussit, perinde ac facere solent ii, qui in hujusmodi rebus solertes sunt. » Responderi etiam potest, hanc illi calumniam a Macedonianis intentatam fuisse : ait enim ibidem Sozomenus : « Piæ ac religiosæ vitæ testimonium tribuunt Macedonio, Paulum contra deliciis ac solutiori vita indulsisse calumniantur. » Non itaque magis credendum est episcopis Sardicensibus quando scribunt, Paulum Athanasii condemnationi subscripsisse, quam cum affirmant, Athanasium, adductis Gentilium populis, Dei templum incendisse, altare comminuisse et Alexandrinorum basilicas deprædatum esse : aut quando de Paulo aiunt consecratum Domini corpus palam publiceque profanasse, et virgines Deo dicatas publice in foro, concurrentibus populis, horrenda fœditate nudasse. Quare non videtur dubitandum, quin illa Athanasii a Paulo damnatio mera sit Macedonianorum aut Arianorum calumnia.

11. *Exilium Pauli Constantinopolitani adhuc presbyteri.* — Subjungit Valesius : « Quod spectat ad locum Athanasii, is de Paulo adhuc presbytero intelligi nullo modo potest. Etenim in dicta ad Solitarios epistola Athanasius omnes ab initio recenset episcopos orthodoxos, quos Ariani e suis sedibus expulerant. Ac primo quidem loco nominat Eustathium Antiochenum, deinde Eutropium, Euphrationem, Cymathium, Asclepam, Cyrum, Diodorum, Domnionem, Hellanicum, Marcellum. Postremo de Paulo ita scribit : *De Paulo vero Constantinopolitano episcopo nemini arbitror ignotum esse. Quanto enim clarior civitas, tanto minus factum celari poterit. Etiam huic quoque crimen objectum est. Idque falsum fuisse, vel inde colligas, quod qui illum reum fecit Macedonius, qui nunc illius loco episcopus est ordinatus, nobis in ea accusatione præsentibus, cum reo suo, cujus presbyter erat, communicavit. Sed quoniam Eusebius illuc oculos cupiditatis adjecerat, episcopatum illius urbis rapere festinans* (*eodem enim modo a Beryto transiliit Nicomediam*), *mansit nihilominus criminatio adversus Paulum. Nec ab insidiis destiterunt, sed perseverarunt in calumniando. Et primum quidem in Pontum a Constantino relegatus est, postea a Constantino ferro vinctus in Singera Mesopotamiæ deportatus est, rursum inde in Emesam, atque ex Emesa quarto in Cucusum Cappadociæ circa deserta Tauri abreptus est, quo in loco, ut ab illis renuntiatum est, qui cum illo fuere, laqueo per Eusebianos strangulatus vitam finivit.* Porro subjungit Valesius : Ex hoc loco manifeste colligitur, *Paulum* jam tum episcopum fuisse, cum a Macedonio accusatus est impulsu Nicomediensis Eusebii. Id autem factum esse regnante adhuc Constantino Maximo, docet ipse Athanasius, cum ait, se tum præsentem

fuisse Constantinopoli. Atqui Athanasius nonnisi post Synodum Tyri venit Constantinopolim, cum se factione inimicorum in Concilio illo opprimi videret. Nec post id temporis Constantinopolim venit, Eusebio Nicomediensi superstite. Adde quod Athanasius diserte scribit, Macedonium, qui *Paulum* accusabat, eo ipso tempore cum *Paulo* communicasse, et sub illo fuisse presbyterum. Si *Macedonius* presbyter sub Paulo tum erat, Paulus tum episcopus fuerit necesse est. Ac proinde verissimum est quod dixi, Paulum Constantini Magni temporibus episcopum fuisse urbis Constantinopolitanæ. » Ita Valesius. Verum Athanasius omnes Pauli persecutiones enumerat, sive quas ante episcopatum, sive quas post illum adeptum passus est, aitque, eum, dum adhuc presbyter esset, a Constantino in Pontum relegatum, post Concilium nempe Antiochenum, quo tempore *Eustathius* Antiochenus episcopus, multique cum eo presbyteri in exilium missi, ut paulo antea scripserat Athanasius loco laudato, ubi de Eustathio loquens et de ficta calumnia, qua accusatus est, inquit : « Nec mora, in exilium ejicitur, et cum eo ingens turba presbyterorum et diaconorum. » Inter quos presbyteros Paulum fuisse, sequentia Athanasii verba manifestum faciunt : « Et primum quidem a Constantino in Pontum relegatus est, » circa annum nempe trecentesimum vicesimum octavum, quo Synodus Antiochena celebrata.

12. *Athanasius sedente Paulo Constantinopolim venit.* — Cæterum verum quidem est, Athanasium anno CCCXXXV post Synodum Syriam Constantinopolim venisse. Sed a quo auctore accepit Valesius, illum nunquam deinceps in eamdem urbem rediisse ? Argumento negativo tantum innititur, quod in errorem inducere solet, si alia desint. Ex laudato itaque Athanasii loco intelligimus, Athanasium currenti anno post Alexandrini Constantinopolitani episcopi mortem Constantinopolim venisse : post eam enim ibidem orta seditio propter Pauli ordinationem, « et plebs in duas partes divisa, palam ad opinionum contentiones et ad pugnam usque prorupit. Et Arianis quidem studium fuit, ut Macedonius ordinaretur : Homousiani contra operam dabant, ut Paulus crearetur episcopus; idque tandem prævaluit, » inquit Sozomenus in lib. 3, cap. 4. Athanasius Ecclesiæ ab Arianis defendendæ totus intentus inter illos tumultus, ut ex citatis ejus verbis colligo, Constantinopolim advolavit, sive proprio motu, sive ab Orthodoxis vocatus, eoque Constantinopoli præsente, *Macedonius* Paulum jam episcopum ordinatum, de crimine nescio quo, accusavit : quod certe leve fuisse oportet, cum pendente accusatione cum reo communicaverit accusator. Factum id autem currenti anno, cum sequenti Athanasius Romam navigarit, et initio anni CCCXLII Paulus e sede Constantinopolitana dejectus sit, Athanasio in Occidente agente. Porro verbis, quibus Athanasius utitur, se cum Paulo et *Macedonio* sacrificio interfuisse, designat, juxta id quod suo loco diximus, patriarchas, si forte in unum convenissent, missarum solemnia simul celebrasse. Interim Eusebius Nicomediensis, qui ad sedem Constantinopolitanam oculos cupiditatis adjecerat, ea similibusque calumniis Paulum sede pellendum curavit. Nam, cum Constantinus imperator hoc anno in urbem venit, Synodum convocari præcepit, et « Paulum quidem Ecclesia expulit : Eusebio vero Nicomediæ episcopo sedem Constantinopolitanam tradidit, » inquit Sozomenus lib. 3, cap. 4, cui suffragatur Socrates lib. 2, cap. 7. Dum hæc fierent, Alexandrini, audita Eusebii ex urbe Nicomediensi ad sedem Constantinopolitanam translatione, Synodum celebrarunt, et egregiam illam Synodicam, quam Baronius anno præcedenti perperam collocat, scripserunt, in qua cum dicunt, Eusebianos veritos non esse Athanasium *apud tres Augustos* calumniari, satis indicant, se Constantini Junioris cædem in Occidente hoc anno patratam ignorasse, cum eam Synodicam ediderunt.

13. *Arius in Synodo Hierosolymitana admissus.* — Erravit itaque Valesius, qui *Alexandrum* episcopum Constantinopolitanum ante Synodum Tyriam demortuum voluit. Cum enim constet, *Arium* in communionem receptum in Synodo Hierosolymitana, quæ paulo post Synodum Tyri congregata est, vel potius ab urbe Tyro translata est Hierosolyma anno Christi CCCXXXV, *Alexander* Constantinopolitanus episcopus superstes etiam tum fuerit necesse est. Quippe Alexander aliquanto post *Arium* ex hac luce migravit. Hic enim est Alexander, qui suis precibus a Deo id impetravit, ut Arius, quem Eusebiani postridie in Ecclesiam introducturos se esse minabantur, spe sua frustratus, fœdissimo mortis genere extingueretur, ut testatur Athanasius tum in epistola ad Serapionem *De morte Arii*, tum in circulari epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ, quæ vulgo inscribitur *Oratio prima adversus Arianos*. Ex quo conficitur, Alexandrum anno Christi CCCXXXVI adhuc episcopatum Constantinopolitanum administrasse, ac proinde falsum esse quod scripsit Valesius, Paulum Constantinopolitanum episcopum in Concilio Tyri habito adversus Athanasium subscripsisse. Nec satisfacit vir doctissimus, quando dicit, non Arium ipsum, sed Arianos, id est, *Arii* asseclas, presbyteros scilicet et diaconos civitatis Alexandrinæ, qui Arium secuti fuerant, in illa Synodo admissos esse in communionem. Nam Athanasius de ipso *Ario* loquitur in lib. de Synodis, postquam epistolam Synodicam Concilii Hierosolymitani retulit, quæ data est ad presbyteros et diaconos Ecclesiæ Alexandrinæ : statim enim subjungit, statutum fuisse ab illis episcopis, *Arium* sectatoresque ejus suscipiendos esse.

14. *In Synodica Hierosolym. mentio est Arii.* — Imo in ipsa Synodali epistola de rebus in Synodo Hierosolymit. gestis, relata ab Athanasio in libro de Synodis pag. 890, et in Apologia secunda adversus Arianos mentio est *Arii* hæresiarchæ; aiunt enim Patres in illa Synodica : « Auctor fuit, » sc. Constantinus, « ut simplici et placido animo reciperemus Aria-

nos, quos aliquandiu improba invidentia extra Ecclesiam detinuit, et viris istis de rectitudine fidei in litteris suis testimonium præbet, quam cum antea audiverat, ipse eamdem ex viva eorum voce cognovit, cognitamque approbavit, eamque rem nobis manifestam reddidit, eo quod litteris suis orthodoxas eorum virorum opiniones scripto comprehensas subjunxerit, quas omnes agnovimus sanas et ecclesiasticas esse. » Intelligunt Patres Hierosolymitani, libellum illum fidei, quem Arius et Euzoius Constantino obtulerant, quem Socrates lib. 1, cap. 26, et Sozomenus lib. 2, cap. 27, recitant. Hic enim subdit : « Eos mittit, » sc. Constantinus, « ad episcopos qui tum temporis Hierosolymis erant congregati : scribitque, ut fidem ab illis expositam examinarent,» etc. videlicet libellum illum fidei sibi ab Ario et Euzoio porrectum, ut ipsemet Valesius fatetur in notis ad illum Sozomeni locum. Quare, cum in epistola Synodica Concilii Hierosolymitani diserte memorent Patres libellum fidei ab Ario et Euzoio Concilio oblatum, immerito dicit Valesius, in eo non Arium, sed Arianos in communionem admissos esse. Ipsemet Athanasius post relatam hanc Synodicam in libro de Synodis, de Eusebianis ait : « Et quanquam omnem Arii dementiam in hac Synodo laudassent, et in communionem eos recipiendos esse statuissent, idque jam pridem reipsa præstitissent, tamen Antiochiæ novam Synodum » per causam encæniorum coegerunt. Sed in Synodo Hierosolymitana de ipsomet Ario in speciali actum esse, mox magis videbitur. Denique Socrates lib. 2, cap. 10, refert epistolam Arianorum de fide ab illis editam in Concilio Antiocheno ad encænia, in qua aiunt : « Nos nec Arii sectatores unquam fuimus, nec aliam ullam fidem, quam quæ ab initio edita est, amplexi sumus. Sed ad fidem illius probandam atque examinandam judices constituti, suscepimus illum potius, quam secuti sumus. » Quæ verba Valesius in Notis de alio Ario, quam de hæresiarcha, ac de alia Synodo, quam Hierosolymitana interpretanda esse, eo unico fundamento, quod hæresiarcha ante hanc Synodum interiisset, immerito contendit.

15. *Arius extra communionem Ecclesiæ obiit.* — Ait denique Valesius : « Athanasius in epistola ad Serapionem testatur, se consultum fuisse a Serapione de quadam quæstione, quæ in Ægypto exorta fuerat, utrum Arius in communione et pace Ecclesiæ diem extremum obiisset. Negat id Athanasius in dicta epistola. Quod si Arius ab Hierosolymitano Concilio ad pacem et communionem Ecclesiæ admissus fuisset, nunquam profecto id negasset Athanasius, nec Serapion id ignorare potuisset. Neque enim obscura fuit fama Synodi Hierosolymitanæ, sed longe omnium celeberrima, et cum Nicæna Synodo comparanda, si Eusebio credimus : quippe quæ ex omnibus Romani imperii provinciis ad dedicationem regalis basilicæ a principe esset congregata. Postremo Athanasius in dicta ad Serapionem epistola, mortem Arii commemorans, ait, se quidem tunc temporis non adfuisse Constantinopoli, cum Arius e vivis sublatus est; sed Macarium presbyterum, qui illic aderat, cuncta ad ipsum scripsisse. Atqui Macarius presbyter Athanasii fuit in urbe Constantinopolitana eo tempore, quo Eusebiani conjuratione facta cum Meletianis adversus Athanasium, de lineæ vestis canone eum apud Constantinum imperatorem accusarunt. Testatur hoc Athanasius in Apologia 2 adversus Arianos, pag. 778, et post eum Socrates in lib. 2 Hist. Ecclesiast. Nec post id temporis Macarium Alexandrinum presbyterum Constantinopolim venisse legimus. » Ita Valesius. Verum non negat Athanasius, Arium a Hierosolymitano Concilio ad communionem Ecclesiæ admissum esse, neque id etiam Serapio ab eo petit, sed hæc ejus quæstio est, « An communione celebrata cum Ecclesia diem suum obierit Arius; » quod solum negat Athanasius, non vero quod antea a Hierosolymitano Concilio receptus fuisset : quæ contraria inter se non sunt; Arius enim ad vomitum redierat. Quoad *Macarium*, non tantum Constantinopoli fuit tempore a Valesio memorato, sed etiam anno CCCXXXVI, quo Arius interiit. Athanasius enim in epistola ad Serapionem scribit, Alexandrum Constantinopolitanum episcopum, cum audiret Arium invito se introducendum fore in ecclesiam : pronum in vultum cecidisse, humique jacentem orasse : « Aderat enim, » subdit, « cum eo Macarius socius orationis, qui ejus verba excepit. » Verum est, Valesium inde inferre velle, Arium eo anno demortuum, quo Eusebiani Athanasium de lineæ vestis canone accusarunt, quo anno Macarium Constantinopoli fuisse certum : ideoque Arii mortem ante annum CCCXXX contigisse. Sed mox ostendimus, quam facile in errorem inducantur, qui argumento negativo nimium fidunt.

16. *De Ario hæresiarcha, non de alio Ario agitur in Synodo Hierosolymitana.* — Valesius postquam libros Observationum Ecclesiasticarum in Socratem et Sozomenum composuit, utrumque auctorem notis illustravit, et ad librum 1 Socratis, cap. 33, ubi hic historicus ait : « Statim relicta Tyro Hierosolymam profecti sunt, ubi cum solemne festum ob dedicationem locorum celebrassent, Arium quidem una cum sociis in communionem recipiunt, obtemperare se dicentes imperatoris litteris, quibus certiores ipsos fecerat, fidem se Arii et Euzoii penitus perspectam habere; » Valesius, inquam, scribit, se id intelligendum putare, non de Ario illo hæresiarcha, sed de altero Ario ei cognomine, qui ab Alexandro Alexandriæ episcopo una cum Ario signifero suo damnatus fuerat. « Arius enim hæresiarches, » inquit Valesius, « ante Synodum Hierosolymitanam e vivis excesserat, ut certissimis argumentis probavi in lib. 2 Observationum Ecclesiasticarum, cap. 2. Proinde Arius ille, qui una cum Euzoio libellum fidei suæ obtulit Constantino, alius est ab Ario hæresiarcha. » Verum, cum ex Athanasio in libro de Synodis post relatam Synodicam Hierosolymitanam constet, Arium, de quo in Concilio Hierosolymitano actum, anno trecente-

simo trigesimo sexto, quo Athanasius in exilium missus, in vivis fuisse, conjectura Valesii non admittenda. Hæc Athanasii verba : « Quia post Athanasii Alexandriæ episcopi exilium scribebant, Arium cum suis recipiendum esse, satis indicarunt, » nempe Patres Concilii Hierosolymitani, « sese non alia de causa, Athanasio, cæterisque episcopis, quos sibi refragatores sentiebant, insidias struxisse, quam ut Arium reducerent et hæresim introducerent. » Quis sibi persuaserit, Athanasium, qui nullibi duos Arios memorat, eo in loco de alio Ario, quam de hæresiarcha sermonem habere? Quem cum post suum exilium adhuc vixisse tradat, manifestum est, Valesium summopere hallucinatum, quando Arium hæresiarcham ante Concilium Tyrium mortuum arbitratur. Cæterum ipso arianæ hæresis initio duos hæreticos cognomines fuisse testatur Severus Sulpitius, qui lib. 2 Histor. de exilio S. Athanasii locuturus ait : « Etenim duobus Ariis acerrimis perfidiæ hujus auctoribus, imperator etiam depravatur. » Utriusque Arii etiam meminere Epiphanius hæresi 69, Socrates lib. 1, cap. 6, Sozomenus lib. 1, cap. 15, et Theodoretus lib. 1, cap. 4.

17. *Arius et Euzoius Concilio Hierosolymitano libellum offerunt.* — Hoc secundum Valesii argumentum : « Hic Arius, inquit, qui cum Euzoio libellum obtulit Constantino, ante Synodum Hierosolymitanam, id est, ante annum Christi CCCXXXV, nondum restitutus fuerat, nec Ecclesiæ Catholicæ sociatus. Petit enim a principe in supradicto libello, ut per ejus pietatem, sublatis cunctis altercationibus, uniatur Ecclesiæ Catholicæ. Atqui Arius hæresiarches diu antea revocatus ab exilio et ad communionem admissus fuerat, ut testatur libellus satisfactionis Eusebii ac Theognii. Ibi enim Eusebius ac Theognius diserte scribunt, ipsum auctorem totius controversiæ, Arium videlicet, data satisfactione, in integrum restitutum esse. Eusebius porro ac Theognius cum libellum miserunt episcopis anno Christi CCCXXVIII. Arius igitur hæresiarches ejusdem anni exordio revocatus fuerit necesse est. » Hæc Valesius. Sed si varios Arii lapsus distinguamus, hunc circa annum CCCXXVIII in communionem admissum fuisse, rursumque, cum a via veritatis iterum recessisset, a Concilio Hierosolymitano Ecclesiæ Catholicæ sociatum esse comperiemus. Nec contrarius est huic multiplici Arii in communionem susceptioni libellus ab Ario et Euzoio, Constantino et Synodo Hierosolymitanæ anno CCCXXXV oblatus. Nam in eo uterque hæreticus non simpliciter petunt in Ecclesia recipi, sed « sublatis quæstionibus ac disputationibus superfluis, » ut in eorum libello legitur, Ecclesiæ uniri. Quibus ex verbis colligere est, Arii fidem, cum circa annum CCCXXVIII in sinum Ecclesiæ rediit, ambiguam existimatam, in eamque inquisitum esse. Quod ne iterum fiat in Concilio Hierosolymitano, Arius et socius ejus orant. Pro certo itaque tenendum, hæresiarchen ad annum trecentesimum trigesimum sextum pervenisse, ac sanctum Alexandrum episcopum Constantinopolitanum, qui eidem supervixit, post illum annum mortuum esse, et Paulum hoc anno eidem successisse.

18. *Paulus episcopatu depositus, sed non relegatus.* — Existimavit Baronius *Paulum*, postquam hoc anno episcopus creatus est, agentibus Eusebianis, in Pontum relegatum fuisse, quod Athanasium in epistola ad Solitarios tradere arbitratur. Verum Athanasii locum hoc anno, num. 11, integrum retulimus, ostendimusque primum illud exilium non a Constantio, sed a Constantino Magno Paulo irrogatum fuisse, idque post Concilium Antiochenum, eoque tempore, quo *Paulus* adhuc presbyter erat. Hoc vero anno *Paulus* episcopatu quidem dejectus, sed in exilium non missus, Socrates enim lib. 2, cap. 7, de Pauli ordinatione loquens, ait : « Imperator vero non multo post Constantinopolim ingressus, ob illius ordinationem gravissima exarsit ira. Collectoque Arianorum antistitum Concilio, Paulo quidem episcopatum ademit; Eusebium vero ab urbe Nicomedia translatum, Constantinopoleos episcopum designavit, » ubi Paulum depositum, non etiam relegatum dicit. Valesius in Observat. Ecclesiast. ad Socratem et Sozomenum lib. 2, cap. 4, arbitratur, cum *Paulus* liberam tunc haberet vagandi facultatem, conjunxisse se cum Asclepa, Lucio atque Marcello, quos vixdum restitutos, iterum Ariani suis civitatibus atque Ecclesiis expulerant: his junctum Paulum plurimas urbes ac provincias Occidentalis imperii peragrasse, suffragium ac subsidium episcoporum ubique exquirentem, ut in sedem suam restitueretur. Quod docet epistola Synodica Orientalium apud Serdicam episcoporum, his verbis : « Deinde Paulo et Lucio, et quotquot talibus conjuncti sunt, circumeuntes simul extra regiones, persuadebant judicibus non esse credendum illis, qui in eos digne sententiam protulerunt. » De Marcello loquuntur, Asclepa, et Athanasio. Quod si verum est, Paulum aliquando Romam venisse, hoc tempore id contigisse oportet, cum alio non potuerit. Primus ex Occidentalibus episcopis *Maximinus* Trevirorum episcopus Paulum in communionem recepit, ut testantur Orientales apud Serdicam episcopi in Synodica, in qua de eodem Maximino aiunt : « Paulo Constantinopolitano nefario homini ac perdito primus ipse communicavit. »

19. *Synodus Antiochena Constantino M. imperante coacta.* — Ad num 20 et seqq. Synodus Antiochena, in qua Eusebiani *Eustathium* Antiochiæ episcopum in exilium ab imperatore pelli curarunt, non Constantio, sed Constantino Magno imperante, celebrata, ut suo loco demonstravi; itque manifeste docet Athanasius in epistola ad solitariam vitam agentes, pag. 212, ubi locuturus de episcopis, quos Eusebiani persecuti sunt, initium ducit ab Eustathio, quem cum ingenti turba *presbyterorum* et *diaconorum* in exilium ejectum dicit. Quare Synodus illa ante Tyriam, in qua multi episcopi relegati, congregata, ut alibi fuse ostendi, et omnibus Baronii dubiis satisfeci. Valesius, qui in Notis ab lib. 3 Eusebii de Vita Constantini, cap. 59, hunc Baronii la-

psum animadvertit, ait, manifeste colligi ex Philostorgio, lib. 2, hanc Synodum Antiochenam anno CCCXXIX habitam, cum numero 7 Philostorgius tradat, « Eusebium, Marin et Theognium post triennium, » nempe a celebrata Synodo Nicæna « Constantini imperatoris jussu ab exilio revocatos, Symbolum hæreticæ fidei edidisse, et Eustathium deposuisse; » aut certe coactam esse anno CCCXXX, ut adstruere videtur Theodoretus lib. 2, cap. 31. Hic enim Meletium ad sedem Antiochenam translatum esse scribit triginta annis post abdicationem Eustathii. Meletium porro translatum esse constat anno CCCLX. Hæc Valesius. Existimo tamen hanc Synodum anno Christi CCCXXVII aut ineunte CCCXXVIII coactam esse; ideoque Theodoretum numero, ut aiunt, rotundo locutum; ac triennium exilii Theognii et sociorum exordiri Philostorgium ab anno CCCXXV, et extremos annos incompletos pro integris numerare. Nam Hieronymus in Chronico de Eustathii depositione sermonem habet anno Abrahami secundum editionem Scaligeri 2344, qui kalendis Octobris anni Christi CCCXXVII auspicatur; quo etiam Christi anno tam Hermannus Contractus, quam Marianus Scotus Hieronymi verba in sua Chronica inferunt, manifesto argumento editionem Scaligeri hac in parte Pontacena, quæ annum unum minus habet, accuratiorem esse. Præterea Theophanes, qui per Constantini Magni tempora annum unum minus putat, *Eustathii* depositionem consignat anno Incarnationis secundum Alexandrinos CCCXVIII, qui in anno Christi CCCXXVI desinit.

20. *Ariani omnes Ecclesias Constantinopoleos invadunt.* — A num. 31 ad 37. Hic annus, quo *Eusebius Nicomediensis* Constantinopolim translatus, memorabilis est. Socrates in lib. 5, cap. 7, observat Theodosium Magnum anno trecentesimo octogesimo Constantinopolim ingressum Orthodoxis ecclesias restituisse, cum *quadraginta annis* Ariani eas obtinuissent, hosque ex urbe discessisse *die VI kalend. Decembr.* Marcellinus in Chronico sub ejusdem anni consulibus ait, *annos ferme quadraginta*, id est, circiter XL, Theophanes et Cedrenus *annos quadraginta et amplius*, quia scilicet utrumque extremum annum incompletum numerant. Huc etiam referendum, non vero ad depositionem Eustathii, ut perperam Baronius, quod habet Hieronymus in Chronico : « Ex hoc loco impietas ariana Constantii regis fulta præsidio, exiliis, carceribus, et variis afflictionum modis, primo Athanasium, deinde omnes non suæ partis episcopos persecuta est. » Quare cum ea persecutio ab Eusebii intrusione in Ecclesiam Constantinopolitanam inceperit, ac per annos circiter quadraginta, ad annum nempe Christi CCCLXXX durarit, liquet primo, sanctum Alexandrum episcopum Constantinopolitanum usque ad præsentem annum vixisse. Secundo, Paulum eodem anno eum excepisse. Tertio, translationem Eusebii ad sedem Constantinopolitanam hoc anno peractam; ac denique Concilium Alexandrinum in causa Athanasii, quod habitum fuit, postquam jam Eusebius Constantinopoli sedebat, ad præsentem annum pertinere. Ex annis itaque quadraginta, quibus Ariani Constantinopolitanas ecclesias obtinuerunt, chronologia nostra valide firmata.

21. *Series episcoporum arianorum qui Antiochiæ sederunt.*—Philostorgius lib. 3, num. 15, loquens de *Paulino* Eustathii successore, prodit eum ex episcopatu Tyri ad sedem Antiochenam translatum *post sextum episcopatus sui mensem* mortuum, et Eulalium in ejus locum substitutum. Nullum dubium, quin Paulinus Tyri episcopus Antiochiam translatus fuerit, cum id testentur Eusebius lib. 1 adversus Marcellum, cap. 4, et Suidas in voce ἀέτιος; sed an Paulinus is Eustathium præcesserit, vel ei successerit in magna controversia positum. Paulinum tamen post Eustathii depositionem episcopatum adeptum esse, ostendi anno CCCXXIV, quod etiam ex eo liquet, quod Eusebius qui libros adversus Marcellum Constantini Magni obitum se scripsisse asserit, loco citato dicat, Marcellum irrisisse Paulinum *quiescentem dudumque mortuum*. Mortuus itaque est anno CCCXXVIII, cui successit Eulalius. Hic ut habet Theodoretus lib. 1, cap. 21, *exiguo admodum tempore* supervixit. Theodoretus et Hieronymus in Chronico Paulini Eustathii successoris non meminere, sicuti nec Eulalii Socrates lib. 1, cap. 24, Sozomenus lib. 2, cap. 19, et Mopsuestenus apud Nicætam in Thesauro Orthodoxæ Fidei. Nicephorus in Chronico, ubi *Paulinum* etiam prætermittit, annos tres *Eulalio* assignat, loco trium mensium, errore librarii, ut existimo. Paulini sedis brevitas in causa fuit, cur a laudatis auctoribus memoratus non fuerit.

22. *Alii episcopi ariani Antiochiæ.* — *Eulalium* excepit *Euphronius*, qui, ut testatur Theodoretus loco citato, « anno et mensibus paucis post ordinationem superstes vixit. » Nicephorus in Chronico huic annos VIII tribuit, sed loco ἔτη η', id est, *anni* VIII, legendum, ἔτη ά, id est, *annus unus*. Euphronio substitutus est *Placillus*, seu ut vocant, *Flacillus*, qui circa annum trecentesimum trigesimum primum sedere cœpit. Ab ejus enim exordio usque ad Meletium, qui orthodoxus fuit, quique initio anni trecentesimi sexagesimi episcopus ordinatus est, Nicephorus in Chronico annos undeviginti enumerat. *Placillo* annos duodecim idem Nicephorus tribuit, testaturque Concilio Antiocheno ad encænia interfuisse. Athanasius in Apologia 2 scribit, hunc unum fuisse ex episcopis conciliabuli Tyrii anno CCCXXXV coacti. Obiit autem circa annum CCCXLII, eique subrogatus *Stephanus*, de quo suo loco. Hi omnes episcopi ariani fuerunt.

23. *Obitus Eusebii Cæsariensis episcopi.* — A num. 37 ad 43. Eusebii Cæsariensis episcopi et Historiæ Ecclesiasticæ scriptoris doctissimi obitus recte hoc anno a Baronio consignatur. Mortuo *Agapio* Cæsariensium episcopo, cum persecutio jam sedata et pax Ecclesiæ reddita esset, Eusebius communi omnium consensu in ejus locum substitutus fuerat. Alii successorem *Agapii* ponunt *Agricolam*, qui

Ancyranæ Synodo interfuit, ac subscripsit anno Christi CCCXIV. Ita Baronius ad eum annum, et Blondellus in Apologia pro sententia divi Hieronymi, cap. 19, ubi Eusebium anno Christi circiter CCCXV administrationem Cæsariensis Ecclesiæ post mortem Agricolæ suscepisse scribit. Verum, ut observat Valesius initio Historiæ Ecclesiasticæ Eusebianæ, ubi de Vita et Scriptis Eusebii, subscriptiones illæ episcoporum, quæ in latinis canonum collectionibus habentur, parum certæ ac firmæ sunt. Nam neque in græcis codicibus, nec in latina versione Dionysii Exigui leguntur. Deinde Eusebius in lib. 7 Hist. Ecclesiast. recensens præcipuarum sedium episcopos sub quibus orta et grassata est persecutio, in *Agapio* Cæsariensium episcopo desinit, quem ait in ea persecutione pro Ecclesiæ suæ commodis plurimum laborasse. Hic ergo ad finem usque persecutionis permanserit necesse est. Atqui Eusebius statim post finem persecutionis factus est episcopus. Nam cum *Paulinus* episcopus Tyri, post redditam Ecclesiæ pacem, basilicam dedicaret, ad ejus dedicationem una cum reliquis episcopis a Paulino evocatus est, et elegantissimam coram illo habuit orationem, sicut discimus ex lib. 10 Hist. Ecclesiast., quod factum videtur anno CCCXV. Plura de Eusebii vita et scriptis Valesius loco citato, et Martinus Hankius in libro de Byzantinarum rerum Scriptoribus Græcis, ubi multa de ejus operibus habet.

24. *Eusebius in numero Sanctorum non ponendus.* Porro, quia in aliquibus Martyrologiis a Valesio loco laudato citatis nomen Eusebii Cæsareæ in Palæstina episcopi die XXI Junii legitur, existimat Baronius pro *Eusebio Samosatensi* infelici mutatione positum esse *Eusebium Cæsariensem*. Verum ut inquit Florentinius in Notis ad Martyrologium Hieronymianum, die XXI Junii, cum Eusebius Samosatensis non Cæsareæ, sed *Dolichæ*, quæ urbs Syriæ est ad Euphratem, palmam promeruerit, teste Theodoreto lib. 5, cap. 4, vel in propria Samosatæ urbis ad Euphratem positæ Ecclesia venerationem receperit, et nimis distet Cæsareæ nomen a Dolichæ seu Samosatæ appellatione, hujus erroris alia causa fuit. Quare cum plures sint Cæsareæ, *Eusebius* qui in Martyrologiis memoratur die XXI Junii, alius non est quam *Eusebius* Cæsareæ in Cappadocia episcopus, sancti Basilii immediatus decessor : in veteri enim Martyrologio Ms. sancti Hieronymi, passim a viris doctis Corbeiensi appellato, ad diem XXI Junii legitur : *Cæsareæ Cappadociæ Eusebii episcopi.* Hujus Eusebii sanctitatem pluribus probat Florentinius laudatus, observatque, Usuardum primum fuisse qui Eusebium Palæstinum inter Sanctos numerarit, ideoque hunc errorem octavo vel nono Ecclesiæ sæculo natum esse; cum scilicet in gratiam piorum imperatorum ex Martyrologiis seu sacrorum nominum catalogo Sanctorum gesta compendiosius addi in ipsis martyrum codicibus cœperunt. Cum enim pii illi martyrologi præter Eusebium Palæstinum multiplici librorum, præsertimque Historiæ Ecclesiasticæ editione, celebrem nullum alium Cæsariensem episcopum hujus nominis agnoscerent, in illum plures consenserunt, et laudes illius addiderunt. Ita Florentinius citatus Martyrologia ab interpellatione minus pia egregie vindicavit, pluribusque exercitatione secunda Martyrologio Hieronymiano præfixa ostendit, Eusebium Palæstinum in illis locum habere non posse.

25. *Eusebius auctor librorum Vitæ Constantini M.* — Dionysius Gothofredus, qui Codicem Theodosianum egregiis Commentariis, et accurata Chronologia illustravit, in suis opusculis contendit, quatuor de Vita Constantini Magni libros non esse Eusebii Cæsariensis. Sed Hankius recte ostendit, antiquos historicos, quos enumerat, contrarium manifeste indicare. Illis historicis addere poterat Philostorgium qui lib. 1, num. 2, testatur, « illum Historiam suam ad ea usque tempora perduxisse, quibus liberi Constantini Magni in patris imperium successerunt. » Quæ vera esse non possunt, nisi Eusebius libros de Vita Constantini Magni scripserit; cum ejus Historia Ecclesiastica in monarchia Constantini et in ejus vicennalibus Nicomediensibus desinat; libri vero de Vita Constantini usque ad ejus mortem et filiorum imperium perducantur.

26. *Constantinus Junior occiditur.* — Ad num. 43. *Constantinus Junior* his coss. occisus ut recte Idacius in Fastis. Id autem ante III kalend. Maii accidit; eo enim jam die Constans frater quædam ejus acta rescindere videtur lege 1 Codicis Theodosiani *De immunitate concessa.* Imo et ante Vid. April. quo Constantem Africa potitum ostendunt legg. ejusdem Codicis 3 *De dilat.* et 3 *De Advocat. fisci*, quod utique factum Constantino fratre jam cæso, ut observat Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani. Zozimus lib. 2 ait Constantem Constantini fratrem *inimicitias toto triennio* dissimulasse, expectatoque tempore, quo provinciam ingressus erat, Constantinum occidisse. Et tamen a die XXII Maii anni CCCXXXVII usque ad initium mensis Aprilis currentis anni, triennium integrum non effluxit. Verum antiqui triennium utrinque incompletum, sæpe triennium integrum vocant; quæ loquendi formulæ non raro viros doctos in errorem impulerunt, ut non semel monui.

JULII ANNUS 5. — CHRISTI 341.

1. *Conciliabulum Antiochenum occasione dedicationis templi.* — Quadragesimo primo anno supra trecentesimum, Marcellinus et Probinus consules creati sunt. Hic ille Marcellinus, quem S. Hieronymus in Chronico tradit patrem fuisse Melaniæ clarissimæ feminæ. Probinus vero avus fuit Probi, qui claruit temporibus Valentiniani et Theodosii, cujus filius nomine avi, Probinus dictus, consulatum gessit una cum Olybrio fratre. Sed de his inferius. His igitur coss. indictione decima quarta, ipsis Constantii imp. quinquennalibus Antiochiæ encænia celebrata sunt in dedicatione nobilissimi templi a Constantino Magno jam cœpti, atque sub Constantio postmodum absoluti, quod præ sui excellentia, Dominicum Aureum nuncupatum est, de quo superius mentionem fecimus; cui interfuit ipse Constantius imperator. Hujus celebritatis prætensa occasione collecti sunt episcopi nonaginta, quorum triginta sex tantum erant arianæ communicationis et factionis, ab iisdemque Synodus est celebrata: a quibus inter alia execranda, in locum absentis Athanasii, Romæ apud Julium papam causam suam agentis, institutus est episcopus Alexandrinus Gregorius, atque Alexandriam missus, qui præsidio militum Ecclesiam illam episcopo destitutam invaderet. Hæc autem quomodo se habuerint, singula sunt accurate pervestiganda.

2. Quod primum ad tempus pertinet, est de eo locuples testis Athanasius [1], dum hæc ait: « Fuere autem numero, qui Antiochiam tempore encæniorum convenerant, nonaginta, consulibus Marcellino et Probino, indictione decima quarta, præsente ibidem impiissimo Constantio imperatore. » Ita ipse. Quod vero ad causam spectat hujus cogendi conventus occasionem ob encænia celebranda arripuerunt libentissime Ariani, imo sane callidissime excogitarunt, ut sic effugerent Romanam Synodum, ad quam a Julio Romano pontifice vocati erant. Siquidem jam anno superiori (ut dictum est) cum Arianorum legati, qui Athanasium accusaverant apud eumdem Julium papam, ab eodem pontifice, cum se causa cadere viderent, ut tunc inferendum judicium subterfugerent, Synodum eadem in causa ab ipso Julio indicendam petiissent: annuente illo et Italiæ episcopis propterea coactis, citati sunt ab eodem Romam iidem Ariani ad prosequendas accusationes ab eis in Athanasium illatas: cum interim Athanasius ipse citatus Romam venisset, stitissetque se judicio coram Julio in Synodo examinandum, expectatis frustra adversariis per annum et sex menses: sed detrectantes interea Ariani malæ causæ diffisi, in Urbem ad Concilium se conferre, inanesque excusationes obtexentes, hoc eodem anno, occasione encæniorum Antiochiam convenientes, dictum conventiculum habuere. In his etenim eos usos esse consiliario et adjutore Constantio, ad eumque vocatos Romam ad Synodum, pavidos confugisse, Athanasius [1] testatur his verbis:

3. « Episcopus autem Romanus Julius Synodum jussit fieri ubicumque vellemus, ut tuto et crimina objicerent, et invicem sibi objecta refutarent: id enim eorum legati, cum se vinci animadverterent, postularant. Rebus igitur inceptis, cum male sibi ubique conscii de causa sua in ecclesiastico consessu desperarent; Constantium cum lamentis, ut hæresis propugnatorem, adeunt: Vides, inquiunt, omnes a nostra hæresi deficere, pauci residui sumus; incipe persequi; quoniam etiam ab istis paucis destituimur, et deserti relinquimur; quos enim vi ad communionem nostram per exilia episcoporum adegimus, ii ab episcopis in sedes suas revertentibus, ut contra nos sentiant, persuadentur. » Et inferius de iisdem: « Cæterum Eusebiani, ubi semel audissent, ecclesiasticum consessum fore, ubi nec comes affuturus esset, neque satellites pro foribus excubarent, nec ex Cæsaris præscriptis omnia fierent, quibus rationibus, et non aliis episcopos vicerant, imo qui sine hoc præsidio ne loqui auderent quidem; ita inhorruerunt ac metu contracti sunt, ut presbyteros detinerent (legatos nimirum Julii) ultra diem condictam, causationem interim turpem fingentes, se ob bella Persarum venire non posse: sed nihil in ea re veri; metus enim conscientiæ eos impediebat. Quid enim negotii episcopis cum bello? aut quid obstaculi illis a Persis oriebatur, quominus Romam, quamvis longinquam et transmarinam urbem, proficiscerentur? » Hæc tum illi quidem causæ diffidentes, ac plane quæ sibi obventura essent mala timentes, si judicium ipsorum Romæ in Concilio ibidem congregato, præsentibus ipsis, ventilaretur:

[1] Athan. de Synod.

[1] Athan. ad Solit

quamobrem illud in primis inter se isthæc omnia conferentes decernunt, ut Julii papæ et Romani Concilii judicium penitus subterfugerent, et per præfectos res vi adhibita peragatur: sed ut quodcumque velamen suæ ipsorum superinducerent turpitudini, de cogendo episcoporum conventu Antiochiæ, dictam superius ineunt rationem.

4. His igitur inter eos fraudulento artificio concinnatis, Constantii mox litteris convocantur episcopi: adfuerunt ex diversis locis Antiochiæ antistites (ut habet Athanasius) nonaginta; sed S. Hilarius [1] nonaginta septem numerat, nonaginta vero novem Sozomenus [2]. Quod autem ex eis majorem partem Orthodoxorum fuisse diximus, Arianos tantum triginta sex: nihil est quod quis admiretur, si Catholicos episcopos cum Arianis audiat convenisse, atque communicasse simul in sacris encæniorum solemnitatibus, unaque in eodem Concilio consedisse: quandoquidem Eusebiani haud palam se Arianos esse profitebantur, imo (ut inferius demonstrabimus) in eodem conventu iidem arianum nomen publicis scriptis aversati sunt: sed et vidimus, non solum Constantini tempore, cum iidem accusarunt Athanasium, verum etiam paulo ante sub Constantio, cum Eustathium deposuerunt, se extrinsecus fidei et morum vindices præ se tulisse, illum damnantes ob adulterium, et quod Sabellianus esset inventus. Sic igitur non eo usque pervenerat Eusebianorum nequitia, ut iidem ariani esse convinci possent, seque a Catholicis subducerent, licet horum hostes et arianæ essent hæresi addictissimi.

5. Sic etiam cum quis audit tam nefanda in eo conventu fuisse statuta, minime existimet ea tot catholicorum episcoporum suffragiis decreta, eorumdemque subscriptione firmata: siquidem obnitentibus ac contradicentibus illis, ea omnia liquet ab Eusebianis, imperatore favente eorumque votis pariter annuente, fuisse peracta. Est de his explorata certaque fides Julii Rom. pont. dum in litteris postea ad eos scriptis plane testatur, ex tanto episcoporum numero nonnisi triginta sex impia illa decreta sanxisse; ait enim [3]: « Qui igitur sunt qui contra canones agunt? nosne, qui cum tantis rerum documentis virum recipimus; an qui solum ad triginta sex suffragia eorum qui Antiochiæ fuere, externum hominem episcopum salutarunt, eumque militari manu Alexandriam deduxerunt? quod ne tunc quidem factum est, cum Athanasius in Galliam relegabatur; quod tum haud dubium factum fuisset, si vere pro damnato habitus esset. » Hæc Julius. Dicendum est ergo (quod accidisse quoque vidimus in Tyrio conventu) Eusebianos vel clanculum seorsum ab aliis decrevisse tam indecora atque scelesta, vel favore imperatoris, nulla habita ratione refragantium majoris numeri episcoporum, quod pauci illi statuerent; ratum ac sartum tectum haberi voluisse.

[1] Hilar. de Synod. — [2] Sozom. lib. III. c. 5. — [3] Apud Athan. Apolog. II.

6. Cæterum qui Arianorum dolos præsenserant, licet vocati, tamen interesse noluerunt. « Sed et inter alios, inquit Socrates [1], qui haud longe distabat Maximus episcopus Hierosolymorum, qui Macario successerat, neutiquam accessit; ratus, si accessisset, se compulsum iri Athanasii abdicationi subscribere. Quin etiam Julius Rom. episc. neutiquam aderat, neque quemquam, qui eum locum suppleret, eo misit; cum canon ecclesiasticus jubeat, non oportere absque sententia Romani Pontificis decreta Ecclesiis sancire. Cogitur itaque Concilium Antiochiæ, præsente imperatore Constantio, Marcello et Probino consulibus: quintus jam agebatur annus a morte Constantini, istorum Cæsarum Augustorum patris. » Hæc Socrates: sed et Julius [2] per litteras conquestus est, nefas fuisse dicens, ab Eusebianis, pendente Romanæ indictione Synodi, aliud interim Antiochiam convocari Concilium.

7. Quæ porro in eadem Synodo acta sint, Sozomenus [3] describit his verbis: « Ubi vero omnes episcopi in unum convenere, et Constantius etiam adfuit: complures eorum indignari et graviter Athanasium accusare cœperunt; quod scilicet legem de sacerdotio sancitam, quam ipsi tulerant, contempserat; quodque prius Ecclesiæ Alexandrinæ administrationem occupaverat, quam potestas esset ei a Concilio permissa. Adjecerant præterea, eum civibus causam mortis extitisse, propterea quod, cum in illam civitatem intraret, seditione excitata multi occisi, non pauci in judicium adducti essent. » Hæc de illatis in eum accusationibus Sozomenus. Cæterum ex Julii litteris ad eos scriptis constat alias quoque accusationes superius recensitas his esse additas, imo et quæ in Tyria Synodo adversus eumdem fuerant allatæ, et ab eisdem dolosis artibus actitatæ, ingestæ fuerunt. idque eo consilio, ut Athanasium juste depositum esse e sua sede omnibus demonstrarent; quibus omnibus visis, cognitis, et Eusebianorum calculo confirmatis, annuenteque pariter Constantio imperatore, damnatione Athanasii conclamata, quem in locum ejus substituant episcopum Alexandrinum, exquirunt. Præfertur cæteris, quos contigit tunc adesse, ex sententia Eusebii episcopi Constantinopolitani, Eusebius Emisenus, homo nondum sacris initiatus. Quomodo autem acciderit eum tunc præsentem esse Antiochiæ, Sozomenus narrat, cum subdit:

8. *Eusebius Emisenus.* — « Una adfuit quoque Eusebius cognomento Emisenus, genere oriundus ex Ecclesia, nobili civitate Osroenorum, ab ineunte ætate (ut mos patrius fert) sacris in litteris educatus, deinde litteris humanioris litteraturæ institutus, idque a magistris qui illo tempore ibi ætatem degebant. Postea autem ab Eusebio cognomento Pamphili, et Patrophilo Scythopolis antistite, interpretibus et magistris suis, sanctos Scripturæ libros exquisitius perdidicit. Qui profectus Antiochiam,

[1] Socrat. lib. II. c. 5. — [2] Apud Athanas. Apolog. II. — [3] Sozom. lib. III. c. 5.

simul ut Eustathius forte propter criminationem a Cyro sibi illatam abdicatus erat, consuetudine Euphronii Eustathii successoris multum usus est. Inde etiam, quoniam sacris litteris initiari renuebat, Alexandriam concessit, scholasque philosophorum ibi frequentavit : quorum disciplinis accurate institutus rediit Antiochiam, et cum Placito (Placillo), qui Euphronio succedebat, commoratus est. Postea vero quam in ea urbe forte Concilium erat convocatum, ab Eusebio episcopo Constantinopolitano ad sedem Ecclesiæ Alexandrinæ capessendam designatus est : nam putabat illum tum propter piæ vitæ institutionem, tum propter singularem in dicendo facultatem, animos Ægyptiorum a benevolentia, qua Athanasium complectebantur, facile avocaturum. At ubi episcopatum capessere recusavit, ratione secum inita, quam paratum in odium apud Alexandrinos incurreret, qui videre non poterant alterum in locum Athanasii subrogatum ; Ecclesiæ Alexandrinæ episcopatus Gregorio, Emisenæ autem ei tributus est. »

9. At quoniam digreditur Sozomenus ex rebus gestis in Antiochena Synodo ad ea quæ post hæc dicto Eusebio Emiseno contigisse tradit : nos quoque assectantes ejus vestigia, sic eadem recitabimus, ut tamen eumdem, in quibus turpiter errat, corrigamus. Cum igitur Eusebius Emesam ad suam Ecclesiam se contulisset ; « ibi, inquit [1] Sozomenus, tumultu oborto, cum esset ideo accusatus, quod eam partem astronomiæ, quæ rerum eventus prædicit, profiteretur ; inde fugit, venitque Laodiceam ad Georgium illius Ecclesiæ episcopum, necessarium et familiarem suum : qui cum eo profectus Antiochiam ad Placitum et Narcissum episcopos, perfecit, ut Emesam reverteretur. Plurimi illum fecit Constantius imperator, secumque cum bellum contra Persas gesturus esset, duxit. Fertur item, Deum multa per eum edidisse miracula, uti Georgius Laodicensis testatur, qui cum ista, tum alia præterea de eo commemorat. Verum iste, licet insignis esset, non tamen eorum effugit invidiam, quorum animos alienæ virtutes vehementer excruciare solent : nam in crimen adductus est, quod Sabellii tueretur opinionem, cum tamen jam tum decretis Concilii Antiocheni suffragaretur. » Hactenus de Eusebio Sozomenus ; sed mendaciter quidem multa utpote accepta ab ariano homine Georgio Laodiceno.

10. Ut enim omittamus illa de successione episcoporum Antiochenorum superius disputata : quod idem Eusebio Emiseno piam tribuit vitam atque miracula, hæc omnia testificatione Georgii Laodiceni de eo plura scribentis ; nimis facile rem tantam tali teste dignam putavit, quæ suis scriptis commendaretur posterorum memoriæ ; et ariano homini existimavit esse credendum, ariano itidem miracula tribuenti. In re tam gravi tam leviter? Nonne hic ille Georgius olim presbyter Alexandrinus, qui ab Alexandro episcopo Alexandrino tum ob arianam hæresin, tum etiam ob alia nefanda crimina e gradu dejectus est, et postea Eusebianorum arte, in Ecclesia Laodicena, defuncto Theodoto, factus fuit episcopus? Sed et illud, quod ait, eumdem Eusebium invidiæ causa de sabellianismo insimulatum, unde, quæso, id verum esse constare potest, cum certum sit eumdem Eusebium fuisse Arianorum alumnum, ac pernecessarium, arianamque hæresin sabellianæ ex diametro repugnantem magno studio consectatum? Id quidem ejus vitæ consuetudo in primis indicat, qua semper Arianis conjunctus fuit : quod majores non latuit, qui absque ulla controversia in Arianorum classem hominem rejecerunt : unde sanctus Hieronymus [1] de eo : « Eusebius Emisenus, arianæ signifer factionis; multa et varia conscribit. » At quænam hæc, alibi numerat, cum ait [2] :

11. « Innumerabiles, et qui ad plausum populi pertinent, confecit libros ; magisque historiam secutus, ab his qui declamare volunt, studiosissime legitur : e quibus vel præcipui sunt adversus Judæos, et Gentes, et Novatianos, et ad Galatas ὑποθέσεων libri decem, et in Evangelia homiliæ breves, sed plurimæ. Floruit temporibus Constantii imperatoris, sub quo et mortuus et Antiochiæ sepultus est. » Et apud Theodoretum [3] : « Eranistes dicenti hæc orthodoxo : Eusebium fortasse audisti, qui Emesæ urbis ad Libanum fuit pontifex? respondit : Incidi in aliquot ejus scripta, et inveni eum valde consentire cum Arii dogmatibus. Ad hæc orthodoxus : Is erat illius sectæ, » etc. At satis hæc ad ariani hominis sepulturæ gloriæ titulum : quem tamen alicubi, maxima auctoris inscitia, qui ejus nomine quasdam edidit homilias, invenimus nominatum esse beatum, et ab aliis [4] recensitum perperam inter Sanctos : decepti hi omnes fuerunt Sozomeni auctoritate, quem scite oportuit confutasse ne amplius ejus assertio existat laqueus imperitis. Auctor quoque Socrates [5] est, eumdem qui supra Georgium Laodiceæ episcopum arianum scripsisse librum de vita ejusdem Eusebii, in quo tot tantaque de collega impietatis mendacia consarcivit : sed de his alias in Notis ad Romanum Martyrologium dixisse meminimus.

12. *Gregorius pseudoepiscopus Alexandrinus.* — Redeamus jam ad res gestas in Antiochena Synodo in qua ubi recusasset Eusebius Emisenus in locum Athanasii in Alexandrina Ecclesia subrogari, delectus est ab Eusebianis (ut Socrates [6] atque Sozomenus [7] testantur) Gregorius eisdem ariani dogmatis impietate conjunctus : sic enim eum, nempe Gregorium, non Georgium, nominant Ruffinus [8], Socrates [9], Sozomenus, et ante hos omnes Athanasius in epistola ad solitariam vitam agentes. Sed antequam progrediamur ulterius, admonendus hic, lector, es, ob nominis quamdam similitudinem, et

[1] Soz. ubi supra c. 85.

[1] Hier. in Chron. an. 10. Constantii. — [2] Idem de Script. Eccl. in Euseb. Emis. — [3] Apud Theod. in Impatib. — [4] Petr. de Natal. in Catal. San. lib. VII. c. 63 Martyr. die 14 Aug — [5] Socrat. lib. II. c. 6. — [6] Idem ibid. — [7] Sozom. lib. III. c. 5. — [8] Ruffin. lib. I. c. 19. — [9] Socr. et Sozom. ubi supra.

alia plura simul convenientia, magnas inter scriptores veteres reperiri obortas ambages, dum interdum apud eos Georgius pro Gregorio usurpatur, vel Gregorius versa vice pro Georgio ponitur : quod quidem non tam historicorum imperitiæ, quam librariorum vitio tribuendum potius est, cum tamen adeo vultu similes potuerint quemque fallere vel sapientem : quamo! rem magna opus est diligentia, ut confusa inter se nomina et res gestæ liquido ab invicem discriminentur : alias enim in perplexas et insolubiles quæstionum ambages atque inextricabiles labyrinthos invitus licet quisque ferri cogetur.

13. Conveniunt in primis (ut diximus) ea nominis similitudine; concordant etiam patria, cum tam Gregorium, quam Georgium fuisse Cappadoces, veteres scriptores tradant : de Gregorio enim mendose Georgio scripto testatur Athanasius [1]; de Georgio Gregorius Nazianzenus [2]. Consentiunt ministerio pariter, dum uterque creatus est, alter post alterum suffectus in locum Athanasii episcopus Alexandrinus : sunt quoque rerum gestarum similitudine minime dispares, cum sue ipsorum uterque ingressu grassatus fuerit in Catholicos Ecclesiæ Alexandrinæ, et in eos armaverit infideles : verum et dogmate iidem, ambo nimirum detestabiles ariani. Sed et, quod majus videri debet, quisque eorum violenta morte diem clausit extremum, occisus uterque, diverso quamvis tempore, a populo Alexandrino.

14. Cæterum licet iisdem prope lineamentis iidem ferme vultus utriusque reddantur : tamen complures sunt differentiæ, quibus ab invicem distinguantur. Siquidem prior hic institutus Antiochiæ episcopus Alexandrinus in locum Athanasii, Gregorius, et non Georgius revera nuncupatus habetur a Gregorio Nazianzeno, Athanasio, Socrate, atque Sozomeno. At id quam disertis verbis Athanasius [3] : « Primum quidem, inquit, Gregorium, nunc deinde Georgium depeculatorem in episcopatum mittunt, » etc. Ex quo quidem loco corrigendus est ejusdem Athanasii textus, in quem, sive scriptorum, sive typographorum vitio, Georgii nomen pro Gregorio frequenter irrepsit. Sed et tempora ipsa evidentius eosdem constituunt diversos, dum Gregorius ex Concilio Antiocheno sedere cœpit hoc anno, Georgius vero cum iterum post Sardicense Concilium Athanasio restituto atque dejecto, in locum ipsius fuit ab arianis episcopis subrogatus.

15. Cæterum ex testificatione Ammiani [4], necesse est eosdem ab invicem discriminari patria : siquidem Georgius nequaquam Cappadox vere fuit, sed Cilix, Epiphania civitate oriundus, cujus meminit Plinius [5]. In subscriptione quoque Nicæni Concilii, inter Ciliciæ episcopos recensetur Amphion ejusdem civitatis Epiphaniæ præsul. Ammianus enim de Georgio ait : « Natus in Fullio, nempe parente fullone, apud Epiphaniam Ciliciæ oppidum. » Quod vero spectat ad similes ab utroque res gestas, ex iis magna ambiguitas interdum exoriri contingat, cum præsertim eadem in eosdem Alexandrinos videantur admissa : tamen ab utrisque illatæ clades, certis notis ab invicem distinguuntur : nam ad facinus perpetrandum in Ecclesiam Alexandrinam, diversis ad illam invasionem tyrannicam reperiuntur usi esse ministris : siquidem Gregorius id fecit per Philagrium et Arsacium magistratus, Georgius vero per Heraclium comitem, Syrianum, et Faustinum : præterea Gregorius depositus est (ut suo loco dicemus) in Concilio Sardicensi, ac post decem menses occisus : Georgius vero pervenit ad tempora Juliani Apostatæ, quando et ab Alexandrinis necatus atque discerptus est : rursum Gregorius ex clero electus ad episcopatum, Georgius ex curia imperatoris : quæ omnia diversis in locis reperiuntur expressa apud Athanasium in epistola ad Solitarios. His igitur hunc in modum perspicue elucidatis, ea utemur optimo jure licentia, ut cum apud auctores, qui passim citantur, mendose Georgius pro Gregorio scriptus habetur in eis sic describendis, ad perplexitatem et rerum confusionem vitandam, Gregorium emendate reddamus.

16. Quod autem ad Gregorii electionem pertinet, etsi nonaginta saltem numero episcopi in ea Synodo convenerint Antiochiæ; haud tamen (ut dictum est) ab omnibus ejus electio facta est, sed paucorum duntaxat suffragiis; de quibus hæc Athanasius [1] : « Ut igitur arianus est Gregorius, ita et ab Arianis missus est, eumque nemo in episcopum postulavit, nisi soli Ariani, ac proinde uti mercenarius et externus, » etc. In eamdem quoque sententiam Julius [2] (ut diximus) triginta sex tantum numero fuisse episcopos tradit, qui externum, inquit, hominem episcopum salutarunt. Quisnam vero qualisve hic antea fuisset, Athanasius docet his verbis [3] : « Ego autem quia jampridem, cum eum Ariani ut fidum sibi in episcopum promovebant, scripto edideram, nemini vestrum catholicis episcopis ignotum esse Gregorium, eumque merito a vobis pro impietate sua excommunicatum esse, et anathema edicto Ecclesiæ proclamatum : nec aliam esse causam cur eum Ariani pro episcopo mittant, nisi ne denuo ex meis scriptis similia convicia paterentur; barbara et exotica in me vi coorti ; » idemque alibi de eodem cum agit, hæc habet [4] : « Gregorii porro Cappadocis ab Alexandrina civitate ejecti nulla mentio ratioque habenda est, ut hominis neque ex superiore vita commendati, neque ullo modo christiani, sed pro temporis conditione nomen christiani simulantis, et quæstum religionem arbitrantis; ac proinde nemo de illo conqueri debet, si in fide labatur homo qui neque scit de quibus loquitur, neque de quibus affirmet. » Hoc quidem de Gregorio isto, de quo agimus, esse intelligendum, quod ait ejectum de Ecclesia Alexandrina, declarat.

[1] Athan. ad Orthod. — [2] Greg. Nazianz. orat. in laud. Athan. — [3] Athan. ad Solitar. vitam agentes. — [4] Ammian. lib. XXII. — [5] Plin. lib. V. c. 27.

[1] Athan. ad Solit. — [2] Apud Athan. Apolog. II. — [3] Athan. ad Orthod. — [4] Athan. lib. de Synod.

17. Porro de ejusmodi Gregorii perperam facta in episcopum Alexandrinum evectione, jure postea ad eos scribens conquestus est Julius papa [1], cum inquit : « Prorsus ignoro quanam ratione facta sunt, quæ facta sunt. Primum enim (si verum dicendum est) non decebat, cum nos ad celebrandam Synodum litteras mitteremus, aliquos præoccupare judicium Synodi; deinde non decuit novos istos modos contra Ecclesiam induci : ubi enim est istiusmodi ecclesiasticus canon, aut istiusmodi traditio apostolica : ut in pace agente Ecclesia, et episcopis concordibus cum episcopo Alexandriæ Athanasio existente, immittere Gregorium, peregrinum et externum hominem, neque Alexandriæ baptizatum, neque plebi cognitum, neque postulatum a presbyteris, eumque Antiochiæ creare episcopum, atque inde deducere Alexandriam, non cum presbyteris aut diaconis civitatis, non cum Ægypti episcopis, sed cum militibus ? Hæc enim dixere et conquesti sunt, qui huc venerunt. Si enim post Synodum in culpa fuisset deprehensus Athanasius, non tamen oportuit creationem novi episcopi ita illegaliter et præter canonem ecclesiasticum fieri; sed in ipsa Ecclesia, et ex ipso sacerdotali ordine, atque ex ipso clero ejus provinciæ episcopos constitui, et nequaquam ex illis qui nunc Apostolorum canones violant. » Hæc Julius, ex quibus antiquus mos eligendi episcopos ex gremio matricis Ecclesiæ reseratur. Quando autem contigerit adventus Gregorii intrusi episcopi Alexandriam, et qualis ille fuerit, suo loco dicemus.

18. *Acta circa fidei Symbolum in Synodo Antiochena.* — Post electionem autem Gregorii quid in Synodo actum sit, Socrates [2] narrat, et, ut apparet, accepit a S. Athanasio in commentario de Synodis scripto; ait ergo : « Qua re confecta, » nempe Gregorii electione, « fidem commutare laborant. Qui tametsi nihil eorum, quæ in Concilio Nicæno acta sunt, reprehendere volebant, revera tamen fidem CONSUBSTANTIALIS per crebra Concilia labefactare et evertere, et alias aliter de fide decidere aggressi sunt. » Ita ipse. Verum Eusebiani non per hujusmodi tantum cuniculos clandestine Nicænam fidei professionem labefactare tentarunt, sed et illud fuit eis in consilio : scilicet, ne res ab eis tyrannice gestæ, ut ab Arianis factæ, ab Orthodoxis irritarentur, et ab universo christiano populo invidiam eo nomine et odium sustinerent; in eadem Synodo callide et vafre se Arium detestari, ac procul ab ejus sententia abhorrere, scripta fidei confessione, publice professi sunt. Subdit igitur Socrates : « Cæterum qua ratione ista acta sint, sequenti sermone ostendemus. Porro epistola ab illis de fide catholica prodita hæc est :

19. « Nos neque sumus Arii sectatores (qui namque fieri potest, ut, cum simus episcopi, Ario presbytero auscultemus ?) neque aliam fidem, quam quæ ab initio divulgata sit, recipimus : sed cum in fidem ejus studiose inquirere, eamque accurate expendere niteremur; Arium potius ad nos revertentem admisimus, quam ejus opinioni sumus ipsi obsecuti : idque ex iis quæ dicentur, facile cognoscetis. Nam nos ab initio didicimus, in unum Deum totius universitatis, omnium rerum quæ tum mente, tum sensu percipiuntur, opificem et curatorem (creatorem) credere; et in unum Filium Dei unigenitum, qui fuit ante omnia sæcula, et una cum Patre, qui eum genuerat, extitit : per quem omnia visibilia et invisibilia facta sunt : qui in novissimis diebus secundum Patris beneplacitum descendit, et carnem de sancta Virgine assumpsit : qui omnem Patris sui voluntatem explevit; qui passus est, resurrexit, et ad cælos ascendit, et ad dexteram Patris sedet, et venturus est judicare vivos et mortuos, et Rex ac Deus in sæcula permansurus. Credimus etiam in Spiritum sanctum : et si quid amplius adjungendum est. Credimus carnis resurrectionem et vitam æternam. » Ista cum in prima epistola scripsissent, subdit Socrates, « Ecclesiæ ministris cujusque civitatis miserunt. At ubi paulo amplius Antiochiæ fuerant commorati (per idem festum encæniorum, ut ait Athanasius [1]) hanc fidei formulam quodammodo condemnantes, aliam de integro conscribendam curarunt. » Quod enim jejune nimis visi essent de Filii Dei divinitate egisse, ac proinde facile in suspicionem venire potuisse arianæ impietatis, aliam paulo post conscribendam professionem curarunt, qua illud potissimum declarunt, nimirum ne viderentur novam edere fidem, assectatores se esse apostolicæ traditionis, nec a substantiæ nomine abhorrere : fuit ergo his ferme concepta verbis [2] :

20. « Credimus secundum evangelicam et apostolicam traditionem in unum Deum Patrem omnipotentem, rerum universarum opificem et fabricatorem. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium ejus unigenitum Deum, per quem omnia facta sunt, genitum ante omnia sæcula ex Patre, Deum de Deo, totum ex toto, solum ex solo, perfectum ex perfecto, Regem ex Rege, Dominum ex Domino, Verbum vivum, Sapientiam, Vitam, Lucem veram, veritatis Viam, Resurrectionem, Pastorem, Ostium : eumque nec converti, nec mutari posse, expressam divinitatis, essentiæ, virtutis, consilii, gloriæ Patris imaginem, Primogenitum omnis creaturæ : qui fuit in initio apud Deum, Deus Verbum (sicut in Evangelio dictum est [3] : Et Deus erat Verbum) per quem omnia facta sunt, et in quo omnia consistunt. Qui in novissimis diebus descendit de cælis, » etc.

21. At quis tam oculatus, qui inter tot de Christo præconia et divinitatis ejus signa atque certas expressas notas existimet aliquid reperiri in ejusmodi fidei confessione, quod catholico dogmati adversetur? Cæterum ex his quæ docet S. Athanasius de Nicænis decretis, perfacile in hoc erit reperire ipsorum mille fucatam artibus imposturam, quam vel eo uno argumento deteges. Si enim catholicæ se fidei professores exhibent, quid opus est novam cudere fidei

[1] Apud Athan. Apolog. II. — [2] Socr. lib. II. c. 7.

[1] Athan. de Synod. — [2] Apud Socr. lib. II. c. 7. — [3] Joan. I.

formulam, perstante Nicæna, a qua deviasse, istud ipsum est, hæreticum esse? sed odio prosecuti sunt in illa vocem CONSUBSTANTIALIS, quam male demonstrarunt videri voluisse in hanc suam ipsorum confessionem transferre; verum dum dicunt, Filium imaginem esse substantiæ sive essentiæ Dei, eo sensu quo accipiebant ista illi, hæresin confovebant : adeo longe aberant, ut Filium consubstantialem Patri ejusmodi fidei Symbolo profiterentur; prout pluribus manifeste declarat[1], qui eos probe noverat intus et in cute Athanasius. Huic igitur editæ ab eis fidei professioni, appositis quoque in fine anathematismis, subscripserunt Eusebiani omnes, et inter alios (ut ait Socrates) Gregorius recens institutus episcopus Alexandrinus.

22. Porro sanctus Hilarius [2] hujus scribendæ fidei confessionis causam præcessisse ait, quod unus ex episcopis illis in suspicionem adductus fuisset, prava sentire : id puto objectum Gregorio ea occasione, quod esset tunc electus episcopus Alexandrinus, cum alioqui Eusebiani omnes eadem suspicione laborarent : qui quidem sanctus Hilarius (ut ex scriptis ejus colligitur) non tam Eusebianis, quam universæ Synodo nonaginta septem episcoporum eam tribuit : sed præstat, ut Athanasium auscultemus, qui ab Eusebianis ejusmodi professionem fidei editam tradit, cum jam prioris editæ eos pœnituisset. Cæterum Hilarii editio paulum diversa est ab ea quæ apud Socratem et Athanasium reperitur. Sed quod in hac fidei professione Eusebiani licet non fuerint confessi Filium ejusdem esse cum Patre substantiæ, sed substantiæ Patris imaginem, hoc ipsum tamen iidem postea deleverunt. Quamobrem in eosdem his verbis invectus est Athanasius [3] : « Cum in encæniis promulgassent Filium esse substantiæ Patris sine omni dissimilitudine imaginem; jurejurandoque affirmassent, se ita sentire, et anathemate execrarentur qui aliter sentirent; ac præterea cum Isauriæ ita scripsissent : Non refugimus fidem in encæniis Antiochiæ editam; ubi nomen *substantiæ* adscriptum invenias : veluti horum omnium obliti, paulo post in ipsa Isauria scripserunt, se ὁμοούσιον et ὁμοιούσιον, hoc est, CONSUBSTANTIALEM et similem substantia, rejicere, ut vocabula aliena a sacris litteris, et nomen substantiæ tollere, ut quod non in Scripturis reperiatur. Quis igitur posthac eos christianos reputaverit? aut quænam denique fides apud eos, apud quos nulla nec verba nec scripta robur habent, sed omnia pro tempore mutantur et transformantur? Si tu, Acaci et Eudoxi, non refugitis in encæniis promulgatam fidem, et in ea scriptum est, Filium substantiæ Patris esse indifferentem imaginem; cur igitur Isauriæ scribitis : Rejicimus vocem *consubstantialem?* Si enim Filius secundum substantiam non est similis Patri, quomodo sine omni dissimilitudine imago Patris fuerit? » etc. Hæc ipse, redarguens eos sibi ipsis reperiri contrarios. Porro ejusmodi ab illis editam fidei regulam, Luciani martyris titulo promulgatam fuisse, Sozomenus [1] tradit.

23. Sed nec tunc quidem ejusmodi secundæ ab eis editæ fidei formulæ steterunt : « Theophronius enim Tyanensis episcopus, inquit Athanasius [2], aliam istiusmodi fidem a se compositam in præsentia omnium promulgavit; cui omnes, hominis religione approbata, subscripserunt. » Quæ hæc est :

« Novit Dominus, quem testem adversus animam meam invoco, quod credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, universitatis conditorem et auctorem, ex quo omnia. Et in Filium ejus unigenitum, Deum, Verbum, Potentiam, et Sapientiam, Dominum nostrum Jesum Christum, per quem omnia : cumque genitum esse ex Patre ante sæcula, Deum perfectum ex Deo perfecto, et apud Patrem existere in sua persona, et ultimis diebus descendisse, genitumque ex Virgine esse secundum Scripturas : et postquam homo factus esset, passum esse, et resurrexisse a mortuis, et in cælos ascendisse, et sedere ad dexteram Patris sui : eumdemque iterum venturum esse cum gloria et potentia ad judicandum vivos et mortuos; eumdemque permanere in sæcula. Et in Spiritum sanctum consolatorem, Spiritum veritatis; quem etiam per Prophetam promisit Deus se effusurum super servos suos, et quem Dominus discipulis suis pollicitus est, et secundum pollicitationem misit, ut Acta Apostolorum [3] testantur. Si quis igitur præter hanc fidem docet, aut diversa in animo retinet, anathema esto : aut quæ Marcelli Ancyrensis, Sabellii, aut Pauli Samosateni sunt, sapiat; et ille quoque anathema esto, et quicumque cum eo communicant. »

24. At satisne hæc illis visa sint, triplices jam unius fidei, easdemque inter se diversas formulas edidisse? Minime gentium. Ea quippe est hæreticorum natura, idque ipsis peculiarius insitum, ut semper instabiles atque volubiles, sua ipsorum arguantur inconstantia atque mobilitate damnentur. Non est enim solium filiæ [4] Chaldæorum; adeo ut nullo valeant loco consistere, et statutæ ab se semel firmiter inhærere sententiæ; sed juxta illud divinæ Scripturæ [5] : « Leves sint super faciem aquæ; » atque instar Cain [6], a veritate sponte exulantes, vagi ac profugi semper incerti a sua ipsorum ferantur insania. Cum enim nonnisi una veritas sit : ab ea qui semel exciderint, semper dubios, nutantes, et anxios incerta sede vagari continget; et, secundum illud sanctissimi Job [7] : « Ambulant super vacuum et peribunt. » Qui igitur tres inter se varias in eadem Synodo ediderunt, aliam post aliam, fidei confessiones, quas singulas probarunt et subscripserunt; addiderunt his omnibus quartam paulo post, anno illo necdum elapso : testatur id quidem sanctus Athanasius, qui triplicibus illis formulis recitatis, ista subdit :

[1] Athan. de Synod. contra hæres. Arian. — [2] Hilar. de Synod. — [3] Athan. de Synod.

[1] Zozom. lib. III. c. 5. — [2] Athan. de Synod. — [3] Act. I. — [4] Isaiæ XLVII. — [5] Job. XXIV. — [6] Gen. IV. — [7] Job. V.

25. « Hæc cum Antiochiæ per tempora encæniorum egissent, ne tum quidem arbitrati satis perfecte fidem suam conscriptam esse, utpote homines turbido fluctuantique animo, aliud scripturæ genus de fide post aliquot menses conficiunt, amandantque in Gallias Narcissum, Marim, Theodorum, et Marcum; qui quasi a Synodo emissi, ista beatæ memoriæ Constanti Augusto, cæterisque qui ibi aderant, tradiderunt. » Sic refert Athanasius. Fuerunt autem legati ejusmodi ab Antiocheno Concilio missi in Occidentem ad Constantem imperatorem, qui primi inter eos videbantur episcopi impietate præstantes, eo nimirum fulti consilio, ut quemadmodum Constantinum Orientis imperatorem hæresis cassibus inclusissent, sic et eum qui Occidenti præesset Augustus, iisdem artibus captivarent, fieretque ut cum eis universus christianus orbis duceretur ab ariana impietate captivus, sicque, juxta divinum oraculum, immolarent sagenæ suæ [1], et sacrificarent reti suo. Tanta ergo re concepta, ad tam immane facinus peragendum deliguntur ab eis in primis veternosus hæreticus, antiquus arianus, atque Ario plane connatus, Narcissus Neroniadis in Cilicia episcopus, quem Athanasius [2] ad omnem impietatem audacissimum nominat; Maris episcopus Chalcedonensis, qui Narcissum superabat in propaganda ariana hæresi diligentia; Theodorus Heracleæ (quæ et Perinthus dicitur) episcopus, pollens male parta ad decipiendum fideles scientia; et Marcus episcopus Arethusius, ad dolosa impertienda consilia alter Achitophel [3] nominandus. His igitur tanti ponderis legatio a sceleratorum factione decernitur, daturque illis, haud dubium litteris adjuncta Constantii, quam ad Constantem Augustum perferant, statuta ab iis Antiochiæ novissime formula fidei : ipsam autem his verbis conceptam S. Athanasius recitat [4] :

26. « Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, conditorem et factorem rerum, ex quo omnis paternitas et in cælis et in terris nominatur. Et in unigenitum ejus Filium Dominum nostrum Jesum Christum, ante omnia sæcula ex Patre genitum, Deum ex Deo, lumen de lumine, per quem omnia facta sunt in cælis et in terris, sive ea visibilia sint, sive invisibilia : eumdemque Verbum esse, Sapientiam, Virtutem, Vitam, et veram Lucem : qui propter nos postremis temporibus homo factus est, et genitus ex sancta Virgine : eumdemque credimus crucifixum, mortuum, sepultumque, tertio die ex mortuis resurrexisse, assumptumque in cælum, residere ad dexteram Patris et venturum esse in consummatione, ut judicet vivos et mortuos, reddatque singulis secundum opera sua. Cujus regnum indestructibile permanet per infinitas ætates : sedes enim ad dexteram Patris non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Credimusque in Spiritum sanctum, hoc est, Paraclitum; quem pollicitus Apostolis, post reditum suum in cælos misit, ut eos erudiret omniaque illis in memoriam subjiceret : per quem animæ sanctificantur, quæ in illum sinceriter credunt. Eos porro qui dicunt, Filium ex non ente, aut alia subsistentia, et non ex Deo esse; aut, Erat quando non erat Filius? alienos a se censet Catholica Ecclesia. » Hactenus quarta descripta ex Antiocheno Concilio fidei confessio. Diversum ab his omnibus est illud Symbolum Antiochenum, quod recitat Cassianus contra Nestorium [1] agens, in quo eadem Filii cum Patre consubstantialitas asseritur, non ab his, sed a Catholicis editum.

27. Porro hæc omnia scripta et edita fuerunt ab Eusebianis tantum, ab illis, inquam, triginta sex episcopis, qui in Athanasii damnationem et Gregorii suffectionem turpiter consenserant : obnitentibus haud dubium reliquis Nicænæ fidei professoribus, inter quos eminebat magnus ille Jacobus episcopus Nisibita, qui inter paucos illos, qui reperiuntur scripti ante canones Concilii Antiocheni, connumeratur. Passurusne æquo animo erat magnus Jacobus Nicænam professionem infringi, verbumque CONSUBSTANTIALIS penitus aboleri? qui (ut suo loco superius dictum est ex Gennadio [2]) post multos labores atque certamina pro Concilii Nicæni defensione suscepta et fideliter exantlata, de hoc ipso : Quod Christus Filius Dei sit et consubstantialis Patri, præclarum commentarium sive antea scripserat, sive post hæc ad horum redarguendam temeritatem confecit; quod magis credimus, cum antehac nulla suæ perfidiæ scriptis Eusebiani edidissent publica monumenta. Cur autem novissima hæc ab eisdem quarta fidei regula ibidem Antiochiæ non statim, sed conscripta post aliquot menses a prioribus fuerit : nulla quidem, quam opinari possimus, causa nobis occurrit, nisi ingruens Antiochiæ terræmotus, quo anno superiori quo ejusmodi Synodus indicta est, et præsenti quo est celebrata (ut superius demonstravimus) vehementer est afflictata : adeo ut defuerit facultas inita semel comitia frequentius celebrandi : hisce sane auspiciis decuit recentes Eusebianorum fidei regulas sanciri ac promulgari, quarum causa universus catholicus contremuit atque plane concussus est orbis.

28. Cæterum quod ad easdem quatuor inter se diversas scriptas ab eis Antiochiæ fides pertinet; illud quoque admiratione dignum, quod non sic quidem posterior cum scripta est, prior ab illis jussa est aboleri, ut (quod par erat, cum nonnisi una posset esse vera fides) secunda primam, tertia secundam, ac denique quarta tertiam sua ipsorum assertione delerent, sed sinerent easdem omnes integras permanere; ea nimirum calliditate atque vafritie, ut pro temporis atque loci ratione, quæ sibi opportunior videretur, ex illis quatuor unam ederent : quod fecisse legatos ipsorum ad Constantem missos, Sozomenus [3] affirmat. At de his suo loco dicendum. Vides igitur quot indigeat velamentis ad

[1] Hab. I. — [2] Athan. orat. I. cont. Arian. — [3] 2. Reg. XV et XVI. — [4] Athan. de Synodo Arimin.

[1] Cassian. de incarn. Dom lib. VI. — [2] Gennad. de viris illustr. c. 1. — [3] Sozom. lib. III. c. 14.

suam ipsius turpitudinem contegendam mendacium; cum sincera veritas suomet pro indumento candore nitens, honestissima, qua pulchrior redditur, gaudeat nuditate.

29. Reperiuntur ejusdem Concilii canones viginti quinque : verum quod ab Eusebianis instituti essent; ab antiquioribus, cum citarentur in judicio, rejecti fuerunt; ut accidit in causa S. Joannis Chrysostomi; qui semel ab adversariis in Concilio depositus, cum restitutus esset postea pariter ab episcoporum Synodo, illam restitutionem ea ex causa ab adversariis objectum est nullius fuisse momenti, quod scilicet contra canonem ecclesiasticum Concilii Antiocheni ad sedem reversus esset; cum per eum sanciatur, ut depositus in Concilio, nonnisi per Concilium majoris numeri episcoporum possit a sententia, qua fuerat condemnatus, absolvi. Rem gestam sic narrat Socrates [1] : « Episcopi qui tunc aderant, non de alio crimine queri, sed hoc solum in judicium adduci oportere dixerunt; nimirum quod post abdicationem, absque Concilii sententia, ipse sese in sede episcopali collocaverat. Ubi Joannes respondit, quinquaginta episcopos, qui cum ipso communicaverant, ei in illa re suffragatos fuisse. Leontius contra, At plures, inquit, tibi in Concilio refragati sunt. Rursus cum Joannes diceret, hunc canonem non ad illorum Ecclesiam, sed ad Ecclesiam Arianorum pertinere (nam qui Antiochiæ ad fidem CONSUBSTANTIALIS tollendam convenerant, præ odio adversus Athanasium concepto, hunc canonem ediderant), ejecto illius responso, contra eum sententiam pronuntiarunt, illud neutiquam animis complexi, quod qui hoc canone usi fuissent, etiam Athanasium abdicarant. » Hæc Socrates, eadem Sozomenus [2] et alii qui scriptis prosecuti sunt res Joannis Chrysostomi.

30. Porro canon ille hujus Synodi Antiochenæ, cujus causa oborta est controversia, quique ab eodem Joanne Chrysostomo, ut ab Arianis conflatus, rejectus fuit, est hujusmodi [3] : « Si quis a proprio episcopo depositus, vel presbyter, aut diaconus, aut etiam si a Synodo quilibet episcopus fuit exauctoratus, molestiam imperialibus auribus inferre non præsumat, sed ad majorem episcoporum Synodum sese convertat, et quæ se putat habere justa, in eorum Concilio alleget, atque ab his de se expectet, quæ fuerit deprompta sententia. Quod si deficiens pusillanimitate hoc noluerit facere, sed imperatori fuerit importunus, hujusmodi nullam veniam habeat, neque locum illius restitutionis suæ, nec spem recipiendi gradus habeat in futurum. » Hæc canon, et quidem adversus Athanasium (ut apparet) editus; quippe quem dicerent Eusebiani, litteris tantum imperatoris subnixum, qui depositus fuerat in conciliabulo Tyrio, in suam Ecclesiam Alexandrinam reversum esse. Cum igitur idem ipse canon adversus Joannem Chrysostomum ab ejus adversariis adduceretur; qui ipsum defendebant, libera voce dicebant, canonem ab Arianis sancitum, et per Sardicense Concilium penitus esse sublatum, atque irritum omnino redditum; id sane quidem : nam Sardicensis Synodi canone tertio, sive quarto, atque septimo illud decretum est, ut liberum sit deposito a quovis Concilio episcopo appellare judicium Romani Pontificis, qui per se, vel per legatos, aliorum episcoporum judicium examinet atque dijudicet.

31. *Respuit Innocentius papa canonem Concilii Antiocheni.* — Sed et de his agens Innocentius Romanus pontifex ad clericos Constantinopolitanos scribens in eadem causa Chrysostomi, hæc de ejusmodi canone Antiochenæ Synodi : « Si qui vero et alii (canones scilicet) a quibusdam proferuntur, qui a canonibus Nicænis discrepant, et ab hæreticis compositi deprehenduntur; hi ab episcopis catholicis rejiciuntur. Hæreticorum enim commenta catholicis canonibus astruere non licet; semper enim vel per contraria, vel per illicita labefactare student voluntatem Concilii Nicæni. Non solum igitur his non obtemperandum esse dicimus, sed ipsa potius cum hæreticis atque schismaticis dogmatibus esse contemnenda : quomodo et antea in Sardicensi Concilio ab episcopis prædecessoribus nostris factum est. » Hæc Innocentius, cum in locum Joannis Chrysostomi alius ab adversariis fuisset substitutus episcopus.

32. Cæterum quod spectat ad ejusdem Antiocheni Concilii canones, Eusebiani, apud quos nihil antiquius fuit, quam ut, in cujus suspicionem venerant, vitarent nomen hæreticum; hanc ob causam, sicut in prima ipsorum ibi facta fidei confessione contestati in primis sunt, se Arium minime sectatos esse; ita in canonum editione, quo ab eis statuta reciperentur ab omnibus, ipso ingressu canonem illum posuerunt, quo Nicæni Concilii canonis de Paschatis tempore instituti se vindices exhiberent; ac proinde maculam illam qua aspersi erant, quod ferrentur ipsi Nicænæ Synodo adversari, hoc dolo prorsus eluerent. Ad quorum confirmandam fidem illud quoque accessit, quod inter episcopos, qui scripserunt epistolam Synodalem, insignis ille Jacobus episcopus Nisibita haberetur inscriptus : et e contra nomina eorum qui arianæ sectæ erant antesignani, ut Eusebii Nicomediensis, jam episcopi Constantinopolitani, Acacii episcopi Cæsariensis, Maris Chalcedonensis, Patrophili Scythopolitani, Theognis Nicæni, et aliorum famosissimorum Arianorum scripta minime legerentur in epistola Synodali, quam iisdem canonibus præfixere : eam vero verborum lenocinio fucatam sic breviter conscripserunt [1] :

33. « Sancta et pacatissima Synodus in unum congregata, his qui per singulas provincias sunt, unanimibus sanctis et consacerdotibus in Domino salutem.

« Gratia et veritas Jesu Christi Domini et Salvatoris nostri sanctam Antiochenam Ecclesiam visitans, et in unum connectens per concordiam paca-

[1] Socrat. lib. VI. c. 16. — [2] Sozom. lib. VIII. c. 20. — [3] Concil. Antioch. c. 12. tom. I.

[1] Præf. Conc. Antioch. tom. I. Conciliorum.

tissimi Spiritus, multa quidem et alia perfecit; in omnibus autem et pacata, suggerente sancto et pacifico Spiritu, etiam hoc perfecit, ut quæ visa sunt recte constitui, cum plurima consideratione et judicio una cum omnibus nobis Antiochiam ex diversis provinciis in unum collectis episcopis, in vestram notitiam deferantur. Credimus autem gratiæ Domini et Spiritui sancto pacis, quod et ipsi conspirabitis nobis, tanquam in unam fuissetis virtutem nobiscum et orationibus adnitentes, magis autem muniti et in Spiritu sancto præsentes, iisdem ipsis quæ definita sunt consentientes, et ea quæ visa sunt recta roborantes, cum consensu sancti Spiritus consignabitis.» Hæc illi, auspicantes, et canonum editionem (ut dictum est) a stabilimento Nicæni canonis de Paschatis die editi. At quos non decepisset eorum impostura tot tantisque fucata pigmentis? quibus cum decipi possent, qui tunc erant in diversis provinciis episcopi; quid mirum, si complures, qui posterioribus temporibus vixerunt, eadem ut canonica receperunt?

34. Unde accidit, ut canonum collectores, in antiquorum ab ipsis facta canonum collectione eosdem quoque tanquam editos ab Orthodoxis una collegerint et Ecclesiæ legendos ediderint. Quisnam autem is primus fuerit; ignoratur : illud tamen compertum est, ex quadam antiquiori nobis incomperta collectione in Concilio Chalcedonensi duos canones Antiochenæ Synodi in actione quarta atque undecima ad verbum esse citatos, sed absque titulo Antiocheni Concilii : quorum quidem in eo codice, qui in Synodo probatus est atque lectus actione undecima, prior nonagesimo quinto, posterior vero nonagesimo sexto erat numero consignatus; cum tamen iidem in Concilio Antiocheno decimus sextus et decimus septimus ordine describantur : ut plane appareat non ex ipso Antiocheni Concilii codice editos esse, sed ex quadam ante jam facta collectione, communi majorum auctoritate probata.

35. Quæ enim secundum ecclesiasticam antiquitus traditam disciplinam ab eis in ea Synodo viderentur esse disposita, plane abjicienda non erant, sed ab ipsis tanquam ab injustis possessoribus vindicanda; quæ licet optima ac digna essent, ab eisdem tamen Eusebianis in malum usum, nempe ad persecutionem Catholicorum converterentur. Sit in exemplum canon ejusdem Synodi quintus, citatus ac redditus per singula verba in actione quarta Concilii Chalcedonensis, cum dicitur[1] : « Ætius archidiaconus Constantinopolis sanctæ et universalis Ecclesiæ dixit : Regula est hæc cum aliis posita a sanctis Patribus, quam custodientes sanctissimi Patres episcopi docent et clericos et monachos, et omnes Christum colentes. Si autem inveniant aut insultantes, aut acquiescere non volentes, hac utuntur regula. Et ex codice relegit hæc de clericis et monachis qui semetipsos a communione suspendunt : Si quis presbyter, aut diaconus, suum contemnens episcopum, a communione semetipsum suspendit Ecclesiæ, et secretius collectam fecerit, et altare constituerit, et noluerit evocanti episcopo consentire, et noluerit eidem acquiescere, neque obedire, et primo et secundo vocanti : hunc omnino damnari, nec unquam hunc curationem mereri, nec recipere eum posse honorem, ordinamus. Si autem permanserit turbas faciens et seditiones Ecclesiæ, per extraneam potestatem, tanquam seditiosum, debere corripi.» Et canone recitato, subditur : « Omnes reverendissimi episcopi clamaverunt : Hæc justa regula, hæc regula Patrum.» Ita ibi.

36. Cæterum tam utilis atque proficuus ad schismaticos atque seditiosos coercendos præsens canon ecclesiasticus, ab Eusebianis tamen ad vexandos Catholicos, haud dubium statutus fuit. Siquidem (quod dictum est anno superiore) cum in locum Eustathii episcopi Antiocheni Eusebianus antistes Ario favens fuisset Euphronius subrogatus : Catholici ejus communicationem ut rem execrabilem detestantes, seorsum ab eo conventus agebant, nec adigi potuerunt ut cum Eusebianis Arianisque iisdem episcopis communicarent; qui et ab illis ignominiæ ergo Eustathiani nominati sunt : quod et accidit Alexandriæ cum illuc (quod dicemus anno sequenti) amandatus est Gregorius in locum Athanasii subrogatus; cum nec vi militum atque tormentis, ut illi communicarent Catholici, cum aversati, compelli potuerunt. At nec hoc recens et ab Eusebianis primum dici potest esse statutum, quo schismatici vetarentur seorsum conventus agere; cum omnes ad altare unum unumque panem universos fideles participare debere, ipso exordio nascentis Ecclesiæ semper eadem viguerit disciplina : adeo ut eum canonem rejicere, videretur contra apostolica instituta pugnare.

37. Cæterum quod ad eosdem Antiochenæ Synodi canones spectat, illud in Gratiano displicet, quod hanc Synodum inter concilia a Catholicis habita recenset; quique dum agit de eodem Concilio Antiocheno, lapsus errore videtur, cum hæc ait[1] : « Quinta est Antiochena, in qua Patres viginti novem statuerunt canones viginti quinque, quorum maxime auctor Eusebius Palæstinensis episcopus extitit.» At ex auctore, qui ait Synodo præfuisse Eusebium, satis quisque intelligere potuisset, non a Catholicis, sed ab Eusebianis, iisdemque Arianis, Concilium illud fuisse collectum. Cæterum constat Eusebium episcopum metropolitanum Cæsareæ Palæstinæ jam superiori anno esse defunctum; huicque Synodo præsto fuisse, qui in ejus locum successit, Acacium : testatur id quidem disertis verbis Sozomenus, dum ait[2] : « Huic Concilio interfuerunt, non Eusebius solum, qui post Paulum ejectum, Nicomedia translatus, sedem Constantinopolitanam occupavit, verum etiam Acacius Eusebii cognomento Pamphili successor, et Patrophilus episcopus Scythopolis,» etc. Numerat post hos Theodorum Heracleæ

[1] Tim. I. conc.

[1] 11. dist. XVI. — [2] Sozom. lib. III. c. 5.

Eudoxium Germanicæ, Gregorium, qui fuit electus episcopus Alexandriæ, Dianæum Cæsareæ Cappadociæ, et Georgium Laodiceæ quæ est in Syria : sed aliorum Eusebianorum usque ad numerum triginta sex, quos auctoritate Julii papæ diximus, et cæterorum usque ad numerum nonaginta (prout ex Athanasio est demonstratum) nomina, paucorum exceptis, habentur incerta. Si vero inter episcopos illos nominatus est in aliquibus codicillus Eusebius Palæstinæ; idem ipse est, quod excusus codex emendate habet, « Eusebius Gadarensis, quæ in Palæstina civitas est. » De litteris autem ex hac eadem Synodo scriptis ad Julium Romanum pontificem, agemus sequenti anno ex ejusdem Julii ad ipsos redditis litteris eo anno conscriptis.

38. Hic rursus occasione primi canonis hujus Concilii, quo exagitantur illi qui adversus decretum Nicænæ Synodi celebrarent Pascha more Judæorum luna decima quarta; agendum est de Audianis, sic dictis ab Audæo hæresiarcha; quorum causa idem videtur canon esse statutus; hoc namque tempore idem Audæus eamdem improbatam opinionem, et a tempore Nicæni Concilii consopitam, conatus est iterum excitare, atque apud suos magnopere propagare. Mentio est ejusdem Audæi apud S. Hieronymum in Chronico, anno superiore, nempe quarto dictorum imperatorum. Vixisse autem ipsum temporibus Arii, sanctus Epiphanius [1] auctor est, qui de eodem hæc posteris tradidit : « Fuit, inquit, Audæus in Mesopotamia oriundus, clarus in patria sua propter sinceritatem vitæ et zeli erga Deum et fidei; qui sæpe conspicatus ea quæ in Ecclesiis fiunt, in faciem episcoporum et presbyterorum se talibus opponebat, ac ipsos redarguebat, dicens : Non oportet hæc sic fieri, vel ea sic peragi : velut vir veritatis studiosus, quales esse solent ora virorum, qui pietatis sunt studiosi, et vitam maxime exactam vivunt : quapropter talia videns (velut dixi) in Ecclesiis loqui cogebatur, ac confutare, et non tacebat. Si enim aliquem videbat pecuniæ studiosum ex clero, aut episcopum, aut presbyterum, aut alium quemdam ex regula omnino loquebatur; et si videbat aliquem in voluptatibus et deliciis viventem, aut aliquem adulterantem ecclesiasticam prædicationem et Ecclesiæ statuta; non ferebat vir hic, sed verbis (veluti dixi) reprehendebat.

39. « Erat hoc grave admodum his qui vitam approbatam non habebant : atque hac de causa contumeliis afficiebatur, contradictionem sustinebat, odio habebatur : agitarique, atque protrudi, atque ignominia affici tolerabat, ad multum tempus in Ecclesiis simul degens; donec quidam potenter in ipsum irruentes, virum propter talem causam expellunt. Ipse vero non sustinebat se ejici; sed magis obnitebatur, ut veritatem diceret, et a vinculo unius sanctæ Catholicæ Ecclesiæ unionis non discederet. Cum autem verberaretur sæpe tum ipse, tum sodales ejus, et gravia pateretur; valde ingemiscens, consiliarium sibi ipsi sumit injuriarum necessitatem; nam se ipsum ab Ecclesia separat; multique simul cum eo discedunt : et sic divisionem fecit, cum nihil haberet in fide diversum, sed rectissime crederet et ipse et sodales ejus; vel etiam si id dicere maxime oportet, in parvo quodam ipsum contentiose ferri itemque ejus assectas. Nam cum hoc quod confitebatur de Patre, et Filio et Spiritu sancto mirabiliter, velut Catholica Ecclesia habet, etiam juxta fidem rectam alia omnia in vita ad admirationem usque servabat : propriis enim manibus laborans ipse et episcopi ac presbyteri qui cum ipso erant, omnes nutriebantur.

40. « Postea vero, ubi expulsus est ab Ecclesia, ab alio episcopo eadem inquirente et ab Ecclesia digresso, eligitur hic episcopus. » Et post multa de rebus ab eo gestis [1] : « Sustinuit tamen exilium ipse senex Audæus, ad Scythiæ partes a rege (nempe Constantio) relegatus, eo quod rebelles faceret populos; ab episcopis enim ad regem delatus est. Illic vero annorum tempore, haud scio dicere quanto, commoratus, ulterius progressus est ad intima Gothiæ, multosque Gothorum ad fidem instruxit. Ab ipso sane multa monasteria in eadem Gothia facta sunt, et rectæ vitæ conversatio est instituta, virginitasque ac exercitatio pietatis non vulgaris. Est enim revera hic ordo in valde admiranda conversatione, et omnia in ipsorum monasteriis recte se habent, exceptis his contentionibus. » Hactenus Epiphanius, eademque alii, qui eam sunt prosecuti historiam.

41. At quænam essent eorum dogmata, quorum gratia seclusi essent ab Ecclesia Catholica, idem Epiphanius docet; nempe (quod stultum plane ac ridiculum est) ait hos Deum credidisse humanam ferre imaginem, secundum quam creaverit hominem ad imaginem et similitudinem suam. Addidit his Audæus, ut qui semel excidit ab Ecclesiæ Catholicæ communione, non amplius more Orthodoxorum Pascha sed ex consuetudine Judæorum, quarta decima luna celebrandum diceret, contra decretum sacrosancti Nicæni Concilii, cujus vindices (ut demonstratum est) se præbuerunt Eusebiani in celebrata hoc anno Synodo Antiochena adversus ejusmodi hæreticos, nuper exortos, licet minime nominentur. Verum et ille communis cum cæteris subinductus est ab eis error, ut non amplius communi omnium fidelium nomine dicerentur christiani, sed *Audiani.* At nec illud nomen diu perseveravit in ipsis, qui a præcipuo ipsorum errore appellati sunt *Anthropomorphitæ.*

42. Quod autem spectat ad horum propagationem post mortem auctoris, hæc in fine habet Epiphanius [2] : « Multi porro et post illius obitum fuerunt cum ipsis et post ipsum ordinis ipsius episcopi, Uranius quidam in Mesopotamia. Sed a Gothia habuit aliquos, ipsosque constituit episcopos : fuit et Silvanus, et alii quidam, quorum aliqui e vita decesserunt, præsertim Uranius, qui in medio eorum

[1] Epiph. hæresi LXX.

[1] Epiph. ibid. hæres. LXX. — [2] Epiph. ubi supra.

gloriosus erat. Verum post horum ipsorum episcoporum, Uranii et Silvani, qui ex Gothia originem trahebant, obitum, plerique dissipati sunt, et valde imminuta est ipsorum congregatio et in partibus Chalcidicis ad Antiochiam sitæ, et in partibus Euphratis. Nam a Gothia plerique fugati sunt non solum ex illis, sed etiam nostri illic Christiani, persecutione magna instante sub rege gentili, qui valde malus fuit, et Romanis infestus, eo quod Romani reges christiani essent : adeo ut universa gens Christianorum ab illis partibus fugata sit : neque remansit radix sapientiæ, neque planta fidei. At tametsi videantur omnes fideles esse inde fugati, omnino sunt illic homines christianæ religionis : non enim possibile est fidei fontem deficere. Multi igitur ipsorum Audianorum, ubi discesserunt a Gothia, in nostris partibus, huc delati, cohabitant ab annis quatuor. Sed a Tauro monte rursus discesserunt eorumdem monasteria, atque a Palæstina et Arabia, erant enim jam dilatati, verum de cætero pauci et pauca monasteria, fortassis autem in duobus vicis in dictis partibus juxta exteriorem Chalcidis partem, et ultra Damascum ad Mesopotamiæ partes : usque hodie vero est horum ordo in paucis (ut dixi) superstes. » Hactenus de his Epiphanius.

43. Porro Audæo alia quoque tribuit Theodoretus, cum ait [1] : « Dicunt hunc Audæum et tenebras et aquam et ignem dicere ingenita ; qui autem sunt hujus appellationis participes, hæc celant. » Quos vero laudat Epiphanius Audianos probatis vixisse moribus, eosdem temporibus Theodoreti, vitæ integritate admodum depravatos esse, ipse affirmare videtur, cum subdit : « Prætexunt autem se fugere Ecclesiæ communionem propter fœneratores, et eos qui cum mulieribus cohabitant, quamvis multa etiam ab eis graviora perpetrarentur ; » et inferius hæc de eorum disciplina in dimittendis peccatis : « Hi autem se jactant peccata remittere, hoc scilicet modo : postquam enim sacros libros una cum adulterinis, O, bipertito diviserint (eos enim admirandum in modum arcanos et mysticos existimant) et hinc et illinc per versus posuerint : jubent unumquemque per eos transire, et quæ a se peccata sunt, confiteri. Deinde confessis donant remissionem, non tempus ad pœnitentiam (nempe satisfactionem), ut jubent leges Ecclesiæ, præscribentes, sed sua potestate condonantes. Scientes autem qui transeunt, id quod agitur, ludum esse ; vera quidem peccata celant, quædam autem parva et ridicula dicunt, quæ etiam dicere vereretur aliquis, nisi eadem, qua ipsi, amentia laboraret. » Hæc Theodoretus.

44. *Peccatorum remissio non sine satisfactione.* — Cæterum in Ecclesia Catholica non per simplicem peccatorum confessionem peccata dimitti, nisi digna sequatur satisfactio, Eusebiani etiam ex præscripto ecclesiasticæ disciplinæ in eodem ipso celebrato hoc anno Concilio Antiocheno professi sunt, cum ita dixerunt [2] : « Omnes qui ingrediuntur ecclesiam Dei, et Scripturas sacras audiunt, nec communicant in oratione cum populo, sed pro quadam intemperantia se a perceptione sanctæ communionis avertunt ; hi de ecclesia removeantur, quamdiu per confessionem pœnitentiæ fructus ostendant, et precibus indulgentiam consequantur : » vel, ut alia habet editio : « Donec confitentes fructum pœnitentiæ demonstrent. » Hæc plane adversus Audianos, qui postea ob priorem illum errorem (ut dictum est) *Anthropomorphitæ* nominati sunt. At de Anthropomorphitis rursus dicendum inferius, cum hi jam in Ægypti eremum diffusi magnas adversus Theophilum episcopum Alexandrinum ciere turbas [1], quos et ejus successor Cyrillus scriptis exagitavit.

45. His igitur de Antiocheno Concilio atque aliis, quæ ejus occasione sese obtulerunt dicenda, pertinentia ad historiam ecclesiasticam, enarratis, jam ad reliquas res hoc anno gestas orationem convertamus. Legati itaque a Julio missi Elpidius et Philoxenus in Orientem ad convocandos Eusebianos ad indictam Romæ Synodum, diutius (ut vidimus) dolo malo Eusebianorum detenti sunt, imo et nonnisi post res impie gestas in Concilio Antiocheno de institutione Gregorii in locum Athanasii, eos redire permissos esse, ejusdem Julii papæ litteræ postea ad eos scriptæ significare videntur, quibus ait [2] : « Nescio, cur vobis ita rem agere placuit, ut nos in hanc opinionem redigatis, ut arbitremur nos sub specie reverentiæ pro ludibrio esse habitos, dictaque vestra irridentium fuisse ; cum et presbyteros nostros ad vos missos, quos cum gaudio remissos oportuit, cum luctu remiseritis, ob ea quæ istic geri conspiciebant. » In hunc modum de legatis a se missis et sero redire permissis, Julius.

46. *Synodus Romana absolvit Athanasium, qui revertitur Alexandriam.* — Sic igitur haud expectato reditu legatorum, cum statutus terminus indictæ Synodo longius prælerlapsus esset (nam Athanasius, ut dictum est, annum et dimidium expectarat) idem Julius papa in Synodo ejusdem Athanasii causam cognovit, ibique præcognitis quæ adversus eum ex Actis Tyriis et Mareoticis Eusebiani congesserant, patefactisque adversariorum calumniis et cunctis diligentissime examinatis, ex ecclesiasticarum legum præscripto, eum judicavit innocentem, recepitque ad communionem atque convivium. Id quidem in primis Julius in dictis litteris ad Eusebianos postea scriptis testatur his verbis [3] : « Cum igitur istiusmodi allegarentur, et tot testes pro Athanasio starent, et ipse tam justa pro se afferret ; quid, quæso, nos oportuit facere? annon quod ecclesiastici canonis est? hominemque proinde non condemnaremus, sed potius reciperemus, eumque pro episcopo, quemadmodum est, haberemus. » Et paulo post : « Qui igitur sunt, qui contra canones agunt? nosne, qui cum tantis rerum documentis virum recipimus : an qui solum ad triginta sex suffragia

[1] Theod. hæret. fab. lib. IV. — [2] Conc. Antioch. c. 2. tom. I. Concil.

[1] Sozom. lib. VIII. c. 11. 12. — [2] Apud Athan. Apolog. II. — [3] Apud Athan. Apolog. II.

eorum qui Antiochiæ fuere, externum hominem episcopum salutarunt? » Hæc de absolutione Athanasii Julius papa. Porro de his etiam Athanasius sic habet [1] : « Romæ vero congregati episcopi prope quinquaginta, Eusebianos, ut suspectos et timentes se sistere, non receperunt, et quæ ab ipsis scripta essent, pro vanis habuerunt, nos autem receperunt, nostramque communionem amplexi sunt. » Ita ipse.

47. At hæc non sic quidem recenset post cladem Alexandrinam, quasi post illam contigerint ; sed quod suscepta ea de re semel oratione, ad finem usque voluit perduxisse, et postea, quæ essent antea gesta ac prætermissa, narrasse : quod revera cum in his, tum aliis in locis qui non attentius observaverit, in complures errores delabatur necesse est ; quod vel ex hoc perspicue demonstratur : nam cum in ea Synodo quinquaginta episcoporum Romæ habita se a Julio papa esse receptum Athanasius affirmet (quod et idem tradit disertis plane verbis ipso exordio secundæ Apologiæ, et inferius paulo antequam recitet ejusdem Julii papæ litteras postea scriptas), rursusque appareat ex ejusdem Julii litteris, Eusebianos ad Julium scripsisse, expostulantes adversus eum inter alia, quod Athanasium ad communionem admisisset ; plane liquet ante esse receptum Athanasium, quam Synodus illa alia Romæ haberetur post Alexandrinam cladem, et acceptas ab Eusebianis litteras allatas per Elpidium et Philoxenum missos ad eos a Julio papa legatos ; ac proinde Synodum illam ex qua rescripsit Julius ad Eusebianos, longe diversam ab ea quinquaginta episcoporum esse, in qua Athanasius absolutus ad communionem ab eodem Pontifice receptus est : agemus autem de illa suo loco inferius.

48. Rursum vero de hac ipsa Synodo et sui absolutione hæc Athanasius [2], antequam recenseat epistolam Julii : « Presbyter enim Vitus plures episcopos quam quinquaginta ad Concilium adduxit ; ubi et nostra defensio recepta fuit, nosque digni habiti sumus communione et agape : magnaque indignatio exorta est contra Eusebianos, quibus Julium, cum ab eis litteras accepisset, rescribere jusserunt. » Sed id sequenti anno. Secundum namque hoc judicium fuit, quo ipse Athanasius pro illatis ab Eusebianis calumniis est publice absolutus, quod ipso exordio secundæ a se scriptæ Apologiæ testatur his verbis : « Quod ad nos attinet, judicio nullo opus est. Judicatum est enim non semel secundum nos, sed sæpius ac sæpius, primum quidem in nostra provincia : cum ad id coissent propemodum centum episcopi ; secundo Romæ, nobis cæterisque adversariis Eusebii ad ejus criminosas litteras judicio comparentibus : fuerunt autem in eo consessu plus quam quinquaginta episcopi. Tertio, etc. » Ea enim quæ subdit de tertia absolutione pronuntiata in Concilio Sardicensi, dicemus suo loco.

49. Athanasius autem, simulatque Romæ in Synodo per Julium Romanum pontificem sententiam absolutionis accepit, Alexandriam navigio reversus est : affirmat id Socrates [1], dum ait eumdem Alexandriam esse regressum, antequam clades illa per Gregorium illata accideret, veritumque ne sua absentia Eusebianis aliquid moliendi adversus Alexandrinam Ecclesiam daretur occasio : odoratus enim erat ex contumacia illorum detrectantium ad Romanam Synodum convenire, eosdem adversus ipsum in Concilio, quod cogere Antiochiæ illos audierat, molituros. Nec eum fefellit opinio : siquidem accepit, Gregorium ab Eusebianis iisdemque Arianis creatum esse episcopum Alexandrinum : cum ipse statim circulares litteras ad Catholicos omnes episcopos de ejusmodi facinore dedit ; quibus qualis esset Gregorius, eos admonuit. Testatur id ipse cum ait [2] : « Ego autem quia jampridem, cum eum Ariani ut fidum sibi in episcopum promovebant, scripto edideram, nemini vestrum catholicis episcopis ignotum esse Gregorium, eumque merito a vobis pro impietate sua excommunicatum esse, et anathema edicto Ecclesiæ proclamatum ; nec aliam esse causam, cur eum Ariani pro episcopo mittant, nisi ne denuo ex meis scriptis similia convicia paterentur, barbara et exotica vi in me coorti, Ecclesias in suam potestatem redegere, ut ita arianismi suspicionem vitarent. » Hæc ipse, quem quidem reversum esse Roma Alexandriam hoc anno, vel sequentis exordio, ex eo quoque perspicue potest intelligi, quod constat tempore grassationis Arianorum in Alexandrinam Ecclesiam anno sequenti eum illic fuisse repertum, quod ipsemet testatur in epistola ad Orthodoxos, de qua inferius.

50. *Causa Marcelli aliorumque cognita in Synodo Romana.* — Quid præterea in hac eadem Synodo Romana gestum sit ; Julius papa, suis ad Eusebianos datis litteris, nobis reserat ; nempe cognitam quoque esse tunc Romæ Marcelli causam, qui (ut vidimus) damnatus Constantinopoli ab Eusebianis, ipsum Romanum pontificem appellans, Romam confugerat : de quo hæc ipse [3] : « De Marcello autem, postquam de illo quoque ut impio in Christum perscripsistis, vobis studui significare : eum cum huc venisset, affirmasse falsa esse quæ de se litteris vestris scripta essent. Sed tamen cum a nobis postularetur, ut de fide diceret ; tanta cum fiducia per se respondit, ut nemo non perciperet, eum nihil a veritate proferre alienum, sed eadem pietate, qua Ecclesia, de Domino ac Salvatore nostro sentire : neque jam tantummodo, sed etiam olim hujus sententiæ se fuisse, confirmabat, » etc. Plura subdit de eodem, quod juste atque canonice, æque ac Athanasius, ab ipso fuerit ad communionem admissus. Porro de Marcelli causa et rebus ab eo gestis Romæ cum Julio, plura habet Epiphanius [4], qui libellum quem dicit ab eo oblatum Julio recitat : sed an ille ipse sit, dubito ; in eo enim licet multa repe-

[1] Athan. ep. ad Solitar. — [2] Athan. Apolog. II.

[1] Socr. lib. II. c. 11. — [2] Athan. epist. ad Orthodoxos. — [3] Apud Athan. Apolog. II. — [4] Epiph. hæresi LXXII.

riantur ad Arianorum opinionem confutandam; tamen, quod potissimum exigebatur a professore catholico, nomen CONSUBSTANTIALIS non ponitur: quam ob causam libentius in eam sententiam venimus, ut nequaquam illa ipsa sit fidei professio, quam Julius per omnia consentientem esse tradit Ecclesiæ Catholicæ. Sed ad cognoscendam plenius Marcelli causam Romæ cognitam, ejusdem Epiphanii hic verba reddamus :

51. « Apponam, inquit, et editionem sermonis, quem fecit ad Julium beatum Romanum episcopum idem Marcellus, nimirum sui ipsius defensionem faciens. » Ac paulo post edita Romæ Acta sic describit ex libello ipsius, quem recitat hisce verbis : « Beatissimo comministro Julio Marcellus in Domino gaudium. Quandoquidem aliqui ex condemnatis prius ob hoc quod non recte credunt, quos ego in Nicæna Synodo redargui, contra me scribere ad tuam pietatem sunt ausi, tanquam ego non recte neque ecclesiastice sentiam ; suam culpam in me transferre studentes : hac de causa necessarium duxi, me conferre Romam, et commonefacere te, ut eos qui contra me scripserunt, accersas ; quo præsentes ipsi in utrisque a me redarguerentur, et quod quæ contra me scripserunt, falsa sunt, et quod adhuc nunc permanent in suo ipsorum errore priore, et horrenda tum contra Dei Ecclesiam, tum contra nos præsides ipsorum ausi fuerunt. Quandoquidem igitur apparere noluerunt, cum miseris tu presbyteros ad ipsos; et hoc cum ego annum et tres integros Romæ vixerim : necessarium putavi hinc discessurus, meam fidem mea manu a me conscriptam cum omni veritate, tibi tradere, » etc. Recitat enim fidei ab eo scriptæ libellum, habentem hanc appendicem : « Et cum hanc ex divinis Scripturis fidem acceperim, et a majoribus secundum Deum edoctus sim ; eam et in Ecclesia Dei prædico, et ad te nunc scripsi, exemplari hujus scripti apud me reservato. Et rogo te, ut exemplar in epistola, quam ad episcopos missurus es, inscribas : ut ne aliqui ex his, qui non exacte noverunt nos et illos, scriptis illorum animum advertentes decipiantur. » Hæc Epiphanius ex libello Marcelli : atque de eo modo hactenus : inferius autem alias sæpe, deque illius fide plenius agetur.

52. At vero in eodem Romano Concilio non Athanasii tantum atque Marcelli, sed et aliorum complurium qui gravia passi erant ab Arianis in Oriente, et Romam ad Julium papam confugerant, auditæ querelæ sunt, quod idem Romanus pontifex in litteris ad Eusebianos postea datis tradit his verbis [1] : « Non enim solum Athanasius et Marcellus episcopi cum querimoniis de illatis injuriis, sed et plurimi alii episcopi ex Thracia, Cœlesyria, Phœnicia, Palæstina huc convenere : presbyteri item non pauci partim ex Alexandria, partim aliunde huc ad Concilium occurrerunt, et coram omnibus episcopis ibi congregatis, inter reliqua dicta sua conquesti sunt, vim et injurias Ecclesiis illatas esse, suasque Ecclesias eadem, quæ Alexandrina, passas esse, et in aliis Ecclesiis similia designata. » Quæ autem ibi sequuntur de Ægypti presbyteris iterum ad Synodum Romam venientibus, suo loco dicturi sumus. Qui vero fuerint episcopi dictarum provinciarum ex suis Ecclesiis pulsi, Athanasius recenset in Apologia de fuga sua, nosque de iisdem superius egimus. Porro ex illis alios ante, alios vero post hæc tempora exilium passos esse, quæ idem scripsit ad solitariam vitam agentes declarant. De his autem qui post Concilium Antiochenum ab Eusebianis ejecti sunt, et per Julium deinde restituti, suo loco dicemus, ordine temporum rite disposito.

53. *Defensores Athanasii accusant Eusebianos.* — Quod etiam ad hanc Synodum spectat, illud necessario admonendum est; eos qui Romam pro Athanasio Alexandria venerant, censuisse non esse satis, Athanasium fuisse a Julio Romano pontifice absolutum, sed petiisse ab eodem judicium contra Eusebianos. Non defuisset quidem in hoc Julii studium, nisi novis obortis tumultibus, res ab Eusebianis callide interrupta fuisset : id quidem est, quod idem Athanasius ait [1] : « Certe fratres nostri Romæ, anno superiori infensi prioribus eorum hominum factis, cum nondum scelera ista accesserant, pro ultione sumenda Concilium indici celebrarique voluerunt : et rem perfecissent, nisi Eusebiani Ecclesiam perturbassent, nosque intercipere conati essent, ut libere sine reprehensore in sceleribus suis pergerent. » Hæc Athanasius : ut ex his appareat ea scripta esse anno sequenti, cum Ecclesia illa grassationem jam passa est a Gregorio episcopo ariano per Philagrium præfectum intruso.

54. *Julius per litteras objurgationibus Eusebianorum occurrit.* — Quid autem, compertis his quæ Romæ in Concilio acta essent, Eusebiani Antiochiæ diutius commorantes, dimissis tandem legatis Julii Romani pontificis, ad ipsum scripserint, nunc dicendum erit. Eos quidem non antea scripsisse, legatosque dimisisse, nisi præcognitis quæ Romæ peracta essent de absolutis Athanasio atque Marcello, iisdemque ad communionem susceptis, eorumdem ad Julium datæ litteræ significant : quæ licet non extent, ex redditis tamen ad ipsos litteris ejusdem Julii, quales fuerint, satis perspicue intelligi potest : ait enim ipso ejus exordio scriptæ ad illos epistolæ [2] :

55. « Legi epistolam vestram, quam mihi presbyteri mei Elpidius et Philoxenus attulerunt : miratusque sum, cum a nobis ex vera dilectione et bona conscientia scriptum esset, contentiose a vobis, et non ut decuit, rescriptum esse. Fastus enim et arrogantia scribentium in epistola apparebat. Atqui aliena sunt ista a fide in Christum : decuit enim eum qui cum dilectione ad vos scriberet, eamdem vicissim dilectionem, non autem contentionem referre. » Et paulo post : « Ego certe, inquit, cum litteras vestras evolverem, post varias ultro citroque cogita-

[1] Apud Athan. Apolog. II.

[1] Athan. ad Orthod. prope fin. — [2] Apud Athan. Apolog. II.

tiones, eas supprimendas putavi, ea spe, quod crederem saltem aliquos ex vestris adventuros, nec opus fore istiusmodi epistolis; ne, si illæ in publicum promerentur, multos hic dolore afficerent. Cæterum ubi nullus vestrum supervenerat, necessum fuit ut eas proferrem. Credite mihi : omnes admiratione pleni, vix induci poterant, ut crederent istiusmodi litteras a vobis profectas esse, in quibus rixandi potius quam charitatis affectus eminebat. Quod si ambitione ostentandæ eloquentiæ ita exceptæ sunt a dictatore, id certe studium ad alios spectat. In rebus enim ecclesiasticis non specimen eloquentiæ, sed apostolici canones requiruntur; operaque dari solet, ne quis ex parvis in Ecclesia scandalizetur. »

56. Quod vero pertinet ad illorum querimonias iisdem datis ab eis litteris expressas : prima ordine illa a Julio recensetur, quod indigno animo tulissent, se Romam esse citatos : sed et conquesti sunt, angustum fuisse tempus ad veniendum præfixum. Illud etiam prætexuerunt, non opus fuisse in alia Synodo retractari, quæ in alia jam stabilita essent; indignantes Acta Tyrii conventiculi a Julio iterum examinari, adducentes in exemplum judicium prolatum de Novato et Paulo Samosateno : nec debuisse (quod addunt ex iisdem litteris Socrates [1] et Sozomenus [2]) quæ ab ipsis judicata essent, per Julium labefactari ; eo perperam ad hæc probanda usi exemplo, quod videlicet, cum olim a Romano Pontifice Novatus Romæ damnatus esset, Orientales ejus communionem minime recepissent. At hæc in exemplum adducta, quam mendacia, quamque disparia sint, quæ superius diximus de Novatiano et Novato declarant.

57. Sed rursum quæ ex iisdem ipsorum litteris recitant Julius papa atque Sozomenus [3], plane demonstrant, eosdem Eusebianos hæc scribentes, sale mordacitatis suas litteras aspersisse; nempe ut judicium refugerent Ecclesiæ Romanæ (quod est peculiare hæreticorum omnium) illud inculcasse : nequaquam ex magnitudine civitatum esse æstimandas dignitates episcoporum. At ipse Julius salse quidem tam futilem sed procacem assertionem, ex suis ipsorum factis petito exemplo et inducta testificatione refellit; utpote qui majorum civitatum semper sedibus inhiantes, nullo valerent loco consistere ; nam ait [4] : « Si igitur vere parem eumdemque honorem in omnibus episcopatibus censetis esse, neque ex magnitudine civitatum (ut vos scribitis) honorem ejus rei crescere arbitramini; oportuit eum, cui concredita est parva civitas, in ea quæ credita ipsi est, permanere; et nequaquam rejecta concredita, ad eam quæ ei concredita non est, transvolare; ne eam quæ a Deo data est, aspernari; illam vero quæ hominum ambitu concessa est, magni facere videatur. » Hæc dicens, plane suggillat eorum principem Eusebium, qui e Beryti sede in Nicomediensem transierat, et ex illa rursus se in Constantinopolitanam contulerat.

58. Expostularunt etiam iisdem litteris Eusebiani in Julium, quod scribens ad eos, non tamen ad omnes nominatim litteras rescripsisset, quarum illa erat inscriptio : *Eusebio cum suis*. Sed et hæc perbelle in eosdem convertit Julius : frustra nimirum eos ista indigne ferre, qui non existiment eas ad se litteras scriptas esse. Insuper iisdem ab ipsis datis litteris conquesti sunt susceptos ab illo esse in communionem catholicam Athanasium atque Marcellum , antea ab ipsis damnatos episcopos. Hæc et alia fortasse id genus cum scripserint ad Julium papam Eusebiani , de rebus a se in Synodo gestis nec verbum quidem fecerunt, nec quid in Ecclesiam Alexandrinam Gregorio ab ipsis injuste decretam egissent, ut par erat, significarunt : isthæc eadem de litteris Eusebianorum ad Julium papam scriptis habent Socrates [1] et Sozomenus [2]; sed dum ab alio Concilio Antiocheno, quam ab eo in encæniis celebrato ipsas datas ponere videntur, plane hallucinantur : nam cum constet per eosdem legatos Elpidium et Philoxenum ad ipsos tunc missos eas redditas esse, non ab alia Antiochena Synodo, quam ab illa, vel alio tempore, opus est dicere datas fuisse. Addit quoque ex ejusmodi Eusebianorum litteris Sozomenus, eos iisdem contestatos esse, nunquam cum Julio pacem atque concordiam inituros, nisi quæ ab eis fuissent constituta probasset.

59. Extat epistola quædam Arianorum nomine ad Julium papam data [3] ; sed ut recte intuenti apparet, videtur esse ex iis, quæ Socrates atque Sozomenus tradunt , consarcinata : nam quæ qualesve essent eædem Eusebianorum ad Julium scriptæ ejusdem Julii litteræ ad eos redditæ, et ab Athanasio recitatæ, aperte significant : multa enim in illis desiderantur, quæ ex Julii litteris produntur ab eisdem scripta esse, compluraque inesse noscuntur aliter quam a Julio relata sint ; diversasque cum ex nominibus, tum ex rebus, prudens quisque indagator inveniet : ut merito eæ ipsæ quæ ibidem habentur recitatæ, tunc a Julio papa ad Arianos redditæ, eadem quoque suspicione laborent ; nam quæ veræ et legitimæ sint litteræ Julii ad illos rescriptæ, Athanasius, qui eas verbatim descripsit, recitatque in secunda sua Apologia, absque controversia ulla declarat. Porro has litteras hoc anno ex Antiochena Synodo datas, anno sequenti potius Romam perlatas esse, et eo ipso tempore, quo Julius, acceptis iis quæ gesta erant in Ecclesiam Alexandrinam , litteris Athanasium accersivit, testatur Socrates [4]. Liquet enim ex his quæ dicta sunt superius, eas ab illis esse datas ex Antiocheno Concilio eodemque confecto ; et Julium ad eos rescripsisse anno sequenti, post denuntiatam Romæ cladem Alexandrinam, ut, quæ suo loco dicemus ex ejusdem Julii litteris, demonstrabunt.

[1] Socrat. lib. II. c. 11. — [2] Sozom. lib. III. c. 7. — [3] Id. ubi supra. — [4] Apud Athan. Apolog. II.

[1] Socrat. lib. II. c. 11. — [2] Sozom. lib. III. c. 7. — [3] Tom. I. Conc. in Julio. — [4] Socrat. lib. II. c. 13.

60. *Rescriptum contra idololatras.*— Hujus quoque anni consulibus consignatum habetur Constantii imperatoris rescriptum ad Magdalianum vicem agentem præfecti prætorii adversus idololatras his verbis [1] :

« Cesset superstitio, sacrificiorum aboleatur insania. Nam quicumque contra legem divi principis parentis nostri, et hanc nostræ mansuetudinis jussionem, ausus fuerit sacrificia celebrare, competens in eum vindicta et præsens sententia exeratur. Acc. Marcellino et Probino coss. » Erant hæc et ad sectam Eusebianorum illecebræ, dum eorum patronus ex hujusmodi adversus idololatras promulgatis edictis maxime pius ab omnibus videri voluit.

[1] L. II. de Paganis C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5834. — Olymp. 280. an. 1. — Urb. cond. 1094. — Jesu Christi 341.
— Julii papæ 5. — Constantii et Constantis 5.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 47. coss. *Marcellinus*, et *Probinus*.

2. *Decennalia Constantis et vicennalia Constantii.* — *Constantem* imperii Cæsarei *decennalia*, *Constantium* ejusdem imperii *vicennalia* edidisse, dedicatio Ecclesiæ Antiochenæ aliaque indicia ostendunt.

3. *Ad vitandam Romanam, Antiochena Synodus non coacta.* — Schelstratius vir eruditissimus librum composuit de sacro Antiocheno Concilio, in quo quid gestum sit egregie explicat et annales ecclesiasticos mirum in modum illustrat. Ex eo sequentia in hanc nostram criticam summarie corrivanda duxi. *Julius I* in sua ad Eusebianos epistola ait : « Non decebat, cum nos ad celebrandam Synodum litteras mitteremus, aliquos præoccupare judicium Synodi. » Hinc Baronius scribit : « Quod vero ad causam spectat hujus cogendi conventus, occasionem ob encænia celebranda arripuerunt libentissime Ariani, imo sane callidissime excogitarunt, ut sic effugerent Romanam Synodum, ad quam a Julio Romano pontifice vocati erant. » Supponit Baronius, *Athanasium* anno præcedenti Romam venisse, et tunc quoque Eusebianos ad Romanam Synodum evocatos esse. Supponit secundo, Arianos inito consilio horruisse Synodum sine comite, et ideo encænia excogitasse, quorum occasione Synodum in Oriente celebrarent eo tempore, quo Romam adventare debebant. Supponit tertio, hanc ob rem cum lacrymis adiisse Constantium, eaque petiisse, quæ fusius narrat Athanasius in epistola ad Solitarios. Tandemque concludit, his inter eos fraudulento artificio concinnatis, mox litteris convocatos esse episcopos. Hinc nata vulgaris opinio, quæ docet, Synodum Antiochenam ideo ab Eusebianis coactam, ut Synodum a Julio I indictam vitarent, et diem condictum eluderent.

4. *Baronii opinio refellitur.* — Quod Eusebiani ante Synodum Antiochenam aliquid de Romano in causa Athanasii judicio accipere potuerint ex legatis propriis Constantinopolim aut Nicomediam reducibus, admitti potest, cum constet ex Julio I, Macarium presbyterum cum sociis Roma aufugisse, antequam Athanasius illuc advenisset. Sed quod ante Concilium Antiochenum Athanasius Romam venisset, et legati apostolici a Julio I in Orientem transmissi essent, evocaturi ad diem condictum Eusebianos, eamque ob causam Eusebius cum sociis Constantium adiisset, ut ab ipso occasione encæniorum Synodum Orientalem obtinerent, qua sese a Romana excusare possent, nullatenus admittendum. Athanasius enim in epistola ad Solitarios de suo Romam adventu ait : « Julius vero presbyteros suos Elpidium et Philoxenum cum litteris ad Eusebianos misit, certum diem definiens, ut aut præsentes se sisterent, aut cognoscerent se omnibus modis suspectos haberi. Cæterum Eusebiani, ubi semel audissent, ecclesiasticum consessum fore, ubi nec comes affuturus esset, neque satellites pro foribus excubarent, nec ex Cæsaris præscriptis omnia fierent, quibus rationibus, et non aliis, episcopos vicerant, imo qui sine hoc præsidio ne loqui quidem auderent, ita inhorruerunt et metu contracti sunt, ut presbyteros detinerent ultra diem condictam, causificationem interim turpem fingentes, se ob bella Persarum venire non posse. » Huic Athanasii loco addendus alius ex Apologia [2] : « Cum igitur Romam pervenissemus, Julius continuo ad Eusebianos litteras scripsit, missis eo duobus ex suis presbyteris, Elpidio et Philoxeno. Illi vero, ubi nostram Romæ præsentiam audivissent, pl urimum conturbati sunt, quod contra spem eorum me Romam contulissem. Rejecto igitur itinere, futiles inanesque tergiversando causificationes commenti sunt. » Ex quibus habemus primo, Eusebianos ad Synodum Romanam evocatos non esse, nisi post adventum Athanasii, qui currenti anno adscribendus est. Secundo, Eusebianos persuadere sibi non potuisse, quod Athanasius a Julio I evocatus se Romam conferret, nec adventum Athanasii perce-

pisse, quam ex Julii I legatis. « Illi vero, inquit Athanasius, ubi nostram Romæ præsentiam audivissent, plurimum conturbati sunt, quod contra spem eorum me Romam contulissem. » Tertio, Eusebianos nunquam credidisse, Synodum Romæ habendam, præsente Athanasio, nisi cum per Elpidium et Philoxenum ad diem condictum citati ecclesiasticum consessum fore audiissent. Unde eos inhorruisse et metu contractos fuisse scribit Athanasius in epistola ad Solitarios. Cum autem hæc omnia Eusebiani non perceperint, nisi post peractum magna ex parte Antiochenum Concilium, hoc scilicet anno circa mensem Junium, quo Elpidius et Philoxenus Antiochiam advenerunt, corruit plane fundamentum ex quo Baronius Antiocheni Concilii causam desumendam putavit, liquetque, Synodum Antiochiæ per Eusebianos habitam non esse, ut aliam Romæ jam indictam vitarent.

5. *Respondetur ad fundamentum Baronii.* — Negari quidem non potest, a Julio I Eusebianos increpari, quod Synodi judicium præoccuparint; sed per hoc non voluit pontifex, Eusebianos Antiochiæ Synodum habuisse, ut sic excusarentur ab evocatione ad Romanam. Nam in suis ad Julium litteris non excipiunt Eusebiani, se Antiochiam convenisse, neque ul'am hac de re mentionem in eorum litteris factam fuisse indicat Julius qui optime norat, Eusebium cum aliquot legatis Romam advenire potuisse, quantumvis Orientales Synodum eodem tempore celebrassent Antiochiæ, ut hæc exceptio frivola fuisset et plane invalida. Aliud itaque voluit Julius papa, qui Eusebianos redarguit, quod cum auctores extitissent litterarum ad Athanasium transmissarum, ipsi pendente Romæ causa, Synodi judicium præoccuparint et Athanasium damnare præsumpserint; quod ab iis contra regulam ecclesiasticam factum, recte urget summus Ecclesiæ Pontifex.

6. *Antiocheni templi encænia Concilii causa et occasio.* — Occasionem itaque Antiocheni Concilii desumendam ex dedicatione templi Antiocheni, quod a Constantino Magno inchoatum, et hocce tempore sub Constantio absolutum, ostendit Athanasius in libro de Synodis, quando ait : « Antiochiæ novam Synodum per causam encæniorum coegerunt. » Idem habent Socrates, lib. 2, cap. 8, et Sozomenus, lib. 5. Prætextu itaque dedicationis Constantius Orientis episcopos Antiochiam convocavit. Post pacem enim Ecclesiæ redditam encænia celebrari consuevisse cum maxima episcoporum frequentia, et in quinquennalibus et id genus festis, certum esse debet. Atque hæc fuit occasio Antiocheni conventus, et cur episcopi a Constantio imperatore evocati ad dedicationem magnifici templi Antiocheni. Verum est, non deesse, qui post Baronium tradiderint, studio Eusebii Synodum Antiochiæ habitam, ut non fides solum, sed et disciplina Ecclesiæ violaretur, ac Athanasius Synodali sententia throno ejiceretur. Verum, quidquid Eusebius in mente habuerit cum quibusdam ex suis, hoc totum vitio verti nequit Antiocheno conventui, ad quem non Eusebiani solum, sed et complures catholici episcopi advolarunt, ut ibidem Ecclesiam dedicarent, occasione cujus episcopi omnes ibidem coadunati pro dedicatione Concilium ibidem celebrare decreverunt. Unde hoc Concilium apud Athanasium vocatur *in encæniis*, et regulæ seu canones Antiocheni in canonum Collectionibus sub eodem aut simili titulo constituti leguntur. Habitum autem *indictione* XIV, ut docet Athanasius libro de Synodis, quæ a die primo Septembris anni Christi præcedentis cœpit, ideoque encænia hæc ante Septembrem celebrata.

7. *Synodus Antiochena credita conciliabulum Arianorum.* — Hæc Synodus, ut Arianorum conciliabulum, tam a veteribus, quam a recentibus impugnata. Baronius ita eam exponit, ac si cuncta ibidem statuta gesta essent hominum arianorum, a quo non discedunt Bellarminus lib. 1 de Conciliis et Ecclesia, cap. 6, Perronius in libro contra Angliæ regem, aliique innumeri. Primus omnium hujus Concilii auctoritatem defendit Schelstratius, ostenditque, quadruplici titulo Synodum Antiochenam impetitam fuisse. Primo, quod Arianorum conciliabulum fuerit. Secundo, quod Athanasium deposuerit. Tertio, quod fidem perverterit. Quarto, quod disciplinam ecclesiasticam impugnarit. Sed hæc quatuor non convenire primordiis Antiochenæ Synodi a nonaginta Patribus celebratæ, sed fini, aut novissimis Antiocheni conciliabuli a quadraginta circiter Eusebianis celebrati Actis, certum.

8. *Numerus Patrum Antiochensium.* — Numerosum extitit hoc Concilium : Athanasius enim in libro de Synodis scribit, fuisse *numero nonaginta* episcopos, ubi eum loqui numero rotundo, colligimus ex Hilario Pictaviensi libro de Synodis adversus Arianos, qui testatur, adfuisse episcopos *nonaginta et septem :* cui consonant auctor libelli Synodici et Nicephorus lib. 9, cap. 5. Ait Athanasius libro de Synodis, « quod ab omnibus de hæresi male audiebant. » Nec sine fundamento; non solum enim Arianos homines, sed ipsummet Arium in communionem admitti postularant alias Eusebiani : Nihil est quod quis miretur, inquit Baronius, si catholicos episcopos cum Arianis audiat convenisse, atque communicasse simul in sacris encæniorum solemnitatibus, unaque in eodem Concilio consedisse : quandoquidem Eusebiani haud palam se Arianos esse profitebantur, » etc. Quod autem hoc in Concilio Catholici reipsa communicarint Eusebianis episcopis, fidem faciunt antiqui, quorum aliqui cum Julio I, Athanasio, Socrate et Sozomeno testantur de Eusebianæ factionis episcopis, alii autem de sanctis episcopis, qui huic Concilio adfuerunt. Hinc divus Hilarius in libro de Synodis scripsit : *Congregata Sanctorum Synodus.* Hinc Concilium Chalcedonense Antiocheni Concilii regulas, ut *Patrum* regulas veneratum est. Cæsarius Arelatensis episcopus hujus Concilii Canones *Sanctorum Patrum* titulos vocat, et Petrus de Marca lib. 3, cap. 3, num. 2, ait : « Certum quidem est, Patres, qui Antiochiæ conve-

nerant, majori ex parte orthodoxos fuisse; » quæ et sententia Baronii fuit.

9. *Error vulgaris de numero episc. Antiochensium.* — Cæterum crediderunt hactenus eruditi ex loco Julii pontificis, triginta sex eusebianæ factionis episcopos huic Concilio adfuisse, cum scriptum reliquerit in sua ad Eusebianos epistola : « Qui igitur sunt, qui contra canones agunt? Nosne, qui cum tantis rerum documentis virum recepimus? An qui solum ad triginta sex suffragia eorum, qui Antiochiæ fuere? externum hominem episcopum salutarunt. » Hinc Baronius deducit, « ex tanto episcoporum numero nonnisi triginta sex impia illa decreta sanxisse. » Idem post Baronium Petavius lib. 13, de Doct. Temp. Petrus de Marca loco citato aliique innumeri scripsere. Verum huic vulgari errori occurrit Valesius tomo 2 Observationum in Socratem et Sozomenum cap. 8, et ipsum Julii pontificis locum depravatum fuisse animadvertit. Hæc verba Julii papæ ad Orientales : Σκοπεῖτε τοίνυν τινές εἰσιν οἱ παρὰ κανόνας πράξαντες ; Ἡμεῖς; οἱ μετὰ τοσούτων ἀποδείξεων τὸν ἄνδρα δεξάμενοι, ἢ οἱ ἀπὸ τριάκοντα καὶ ἓξ μονῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ ὀνομάσαντές τινα ὡς ἐπίσκοπον ξένον, καὶ ἀποστείλαντες εἰς Ἀλεξάνδρειαν μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας; id est, inquit Valesius. « Qui igitur sunt, qui contra canones agunt? Nosne, qui cum tantis rerum documentis virum recepimus? An qui a triginta sex mansionibus Antiochiæ quemdam velut episcopum externum hominem salutarunt, eumque militari manu stipatum Alexandriam miserunt? » Ex qua accurata versione apparet, Nannium male hoc modo vertisse : « Ad triginta sex suffragia Antiochiæ episcopum salutarunt; » indeque viros doctos, lingua græca non consulta, perperam deduxisse, triginta sex tantum Eusebianos Antiochiæ congregatos Athanasium deposuisse, et Gregorium externum hominem in locum ejus suffectum, ibidem ut episcopum Alexandrinum salutasse. Reprehendit itaque Julius papa, inquit Valesius, ordinationem Gregorii, eumque contra canones ecclesiasticos Alexandriæ episcopum factum esse asserit, qui non in urbe Alexandrina ordinatus fuisset, suffragante clero et populo, sed in urbe Antiochia, quæ triginta sex mansionibus, id est, triginta sex dierum itinere distat ab urbe Alexandria. Idem quoque vitium in ordinatione *Georgii* observat Athanasius in epistola ad Solitarios, pag. 860, qui a quinquagesima mansione missus est Alexandriam, ut episcopatum illius loci gereret. Sed et in oratione 1 adversus Arianos id ipsum objicit Athanasius arianis episcopis, Cecropio scilicet, Auxentio, et Epicteto, quod licet octoginta mansionibus dissiti, episcopatum tamen ambierint earum urbium, quibus ignoti erant. Igitur prava interpretatio Baronium in errorem induxit. Ita vir doctissimus emendat errorem interpretis incaute confundentis vocem græcam, μονῶν ἀπὸ τῆς μονῆς, quæ *mansionem* significat, cum μόνων, quæ vox a μόνος derivata *solum* designat.

10. *XL. Episcopi ariani Synodo Antiochenæ interfuere.* — Aliunde itaque numerus episcoporum Eusebianorum, qui huic Concilio interfuere, petendus, ex Palladio scilicet, a quo numerantur Ariani, qui canonem a Theophilo transmissum Antiochiæ ediderant. Si enim ille ab Eusebianis duntaxat editus, constat manifeste de numero Eusebianorum hac in Synodo coactorum. Porro *Palladius* sancti Chrysostomi discipulus in dialogo Romæ habito cum Theodoro ejusdem Ecclesiæ diacono : « Canones, inquit, quos Theophilus miserat, a quadraginta complicibus Arii editos atque ita continentes : Si quis episcopus, » etc. Quadraginta itaque erant eusebianæ factionis episcopi, qui Antiochiæ convenerant. Palladio suffragatur Georgius patriarcha Alexandrinus in Vita sancti Chrysostomi a mille circiter annis scripta : « Joannes justa responsione revicit canones a Theophilo missos, ac rejecit, quod eos ita scripsissent et observari jussissent quadraginta arianæ hæresis. » Ex quibus liquet, quinquaginta orthodoxos huic Concilio adfuisse juxta Athanasium. Neque ex subscriptionibus episcoporum, quæ in aliquibus codicibus reperiuntur, concludi aliquid potest pro numero Patrum Antiochensium; cum in plerisque codicibus tam editis, quam Mss. nulla reperiatur mentio numeri episcoporum, qui huic Concilio interfuere, ut videre est apud Schelstratium loco laudato, cap. 2.

11. *Maximus episc. Hierosol. et Julius I Synodo non interfuere.* — Socrates lib. 2, cap. 8, hoc inprimis objiciendum duxit, quod neque *Maximus* Hierosolymorum episcopus, neque *Julius* pontifex Romanus huic Synodo adfuerint. Eadem plane Sozomenus lib. 3, cap. 6. Ex quibus Baronius Antiocheno Concilio vitio vertit, quod eidem uterque non adfuerit. Verum jam supra ostensum, *Maximum* nullatenus fuisse ad Concilium vocatum, sed solummodo ad festum encæniorum, cujus mentionem in litteris suis faciebat Constantius. Non venerit itaque *Maximus* Antiochiam, quid hoc obesse potest auctoritati Antiochenæ Synodi, ad quam expresse vocatus non fuit? Neque dicas, longe majorem difficultatem esse de Julio I, qui Orientales culpare videtur, quod se inconsulto Synodum celebrarant : « Primum enim, inquit, non decebat, cum nos ad celebrandam Synodum litteras mitteremus, aliquos præoccupare judicium Synodi; deinde non decuit novos istos modos contra Ecclesiam induci. » Et infra : « Cur igitur et imprimis de Alexandrina civitate nihil nobis scribere voluistis? An ignari estis hanc consuetudinem esse, ut primum nobis scribatur, ut hinc quod justum est, definiri possit? Quapropter si istic hujusmodi suspicio in episcopum concepta fuerat, id huc ad nostram Ecclesiam referri oportuit. Nunc autem nos, quos certiores minime fecerunt, postquam jam egerint quod libuit, suffragatores suæ damnationis, cui non interfuimus, esse volunt. Non ita se habent Pauli ordinationes, non ita Patres docuerunt, sed fastus iste et novum studium est. » Atqui hæc est epistola, cujus Socrates meminit lib. 3, cap. 17.

12. *Duæ Synodi Antiochenæ distinguendæ.* — Verum multa ex Julio Socrates in medium adduxit, quæ pontifex in sua epistola non posuit. Enimvero,

quod Julius I in epistola conqueritur, regulam fidei clanculo ab Orientalibus Antiochiæ existentibus adulterari, quod Socrates ex Julii epistola adducit, hic nullibi in ea habet. Unum, idque præcipuum, spectat, causam nimirum Athanasii, pro qua terminanda ad Eusebianorum instantiam Concilium Romæ indixerat. Cum jam ad Concilium Athanasius vocatus esset, et legatio ad Eusebianos pararetur, Eusebiani aliud Antiochiæ celebrarant, et in illo causam Athanasii judicare præsumpserant, et de hoc ultimo Julius conqueritur, aliquos scilicet præoccupasse judicium Synodi. De Alexandrina imprimis civitate nihil sibi perscriptum fuisse urget Julius; cum ea fuerit consuetudo, ut causa sedium patriarchalium ad judicium Romani Pontificis referretur, quod illi inter omnes episcopos de majoribus causis primatus jure competeret decernendi auctoritas. Et sic verum est, nihil in causa Athanasii patriarchæ Alexandrini potuisse decerni absque Julii I sententia; ut merito Antiochenum Concilium, si præoccupavit de causa Athanasii judicium, irregulariter fecisse dicatur. Attamen graviter erravit Socrates, dum Athanasii causam Antiochiæ in Synodi primordiis judicatam conscripsit; cum non initio a nonaginta episcopis, sed post Synodum a solis Eusebianis dijudicata sit, ut mox ostendemus. Unde consequens est, ipsam Antiochenam Synodum, quæ a nonaginta aut pluribus episcopis celebrata est, culpandam non esse, sed eam solam, quæ a solis Eusebianis post veram Antiochenam Synodum habita fuit, et Athanasium deposuit.

13. *Decreta Synodi Antiochenæ salutaria.* — Certe in Antiocheno Concilio edita sunt de rebus ecclesiasticis probatissima per omnem Ecclesiam statuta, et ante cætera duo fidei Symbola ab Hilario Pictaviensium episcopo non improbata. Neque dum illa statuebantur, se Concilio interesse debuisse urget *Julius,* quod sciret morem in Ecclesiis obtinuisse, hæc sine prævia relatione decerni potuisse a Synodis, ut constabat ex primo Antiocheno Concilio, quod contra Paulum Samosatenum formulam fidei conscripsit, et ex Concilio Alexandrino sub Alexandro patriarcha, cui nec summus Ecclesiæ Pontifex per se aut per legatos interfuisse legitur, uti nec omnibus illis Conciliis, quæ ante hanc Synodum canones ediderunt. Harum Synodorum vestigia insecuta est Antiochena, cum de fide tractavit, et canones citra Julii papæ præsentiam statuit. Quæ dum peregit, verum et orthodoxum Concilium fuit, cujus erat, non minus de fide inquirere, quam de disciplina ecclesiastica decreta condere.

14. *Prior fidei formula Synodi Antiochenæ.* — Congregatis in unum nonaginta circiter episcopis peracta primum dedicatio templi Antiocheni, in qua solemnitate Catholici æque communicarunt *Eusebio Nicomediensi*, ac in simili solemnitate Hierosolymis celebrata episcopi sanctitate illustres *Eusebianis* communicarant. Hanc itaque occasionem nacti Eusebiani, in præcipuis fidei mysteriis cum Catholicis convenere, ut sic catholicos episcopos in partes suas traherent, rati, se postea Athanasium suis rebus ubique infestum sede facilius dejecturos. Et quia ab omnibus de hæresi male audiebant, inquit Athanasius libro de Synodis, « variis modis alia aliter scripserunt; quæ autem in una epistola scripserunt, sunt ista. » Subdit post hæc primam formulam fidei, quam et Socrates lib. 2, cap. 10, refert, cujus initium est : « Nos neque sequaces Arii fuimus, » etc. Putant omnes recentiores, hanc epistolam seu fidei formulam Concilio Antiocheno adscribendam, cum tamen solis Eusebianis attribuenda sit ad templi dedicationem Antiochiam confluentibus et sese ad Synodum præparantibus. Hic namque loquendi modus, « nos neque Arii sectatores sumus, » manifeste declarat, formulam ab impetitis de Arii sequela episcopis esse editam, quod in solis Eusebianis locum habere poterat, non vero in orthodoxis episcopis etiam Antiochiæ congregatis, quos nulla unquam sinistra suspicionis fama contaminarat. Cæterum, licet ea formula arianismum non sapiat, in ea tamen « sensus adeo anceps et ambiguus est; ut nec ii qui Nicænam Synodum sequebantur, compositionem verborum illius accusare possent, quasi verba ignota essent sacræ Scripturæ, » ut inquit Sozomenus citatus.

15. *Secunda fidei formula Synodi Antiochenæ.* — Secunda fidei formula in Synodo Antiochena composita refertur ab Athanasio in libro de Synodis, pag. 892, et a divo Hilario in libro etiam de Synodis. Eam ab Eusebianis subdolo animo editam, post Socratem et Sozomenum existimavit Baronius, quem passim alii secuti sunt, quod consubstantialitas Filii in ea formula non exprimatur. Verum, ut notat Petavius in Animadversionibus Epiphanianis ad hæresim 72 non semper in catholicæ fidei professionibus, aut in convincendis hæreticis, recenti adhuc Nicæno Concilio tessera illa fidei, ac τοῦ ὁμοουσίου clara et diserta confessio solebat exigi. Exemplo sit Ursacii et Valentis arianæ factionis principum libellus, quem Julio papæ obtulerunt, quo et erroris sui veniam deprecati sunt, et, Ario damnato, catholicam fidem professi. Extat apud Athanasium Apologia 2 in eo vero de ὁμοουσίῳ verbum nullum. Præterea divus Hilarius hanc difficultatem sibi objectam dissolvit in libro de Synodis, ubi ait : « Minus forte expresse videtur de indifferenti similitudine Patris et Filii fides hæc locuta esse; maxime cum de Patre et Filio et Spiritu sancto ita senserit significatam in nominibus propriam uniuscujusque nominatorum substantiam et ordinem et gloriam, ut sint quidem per substantiam tria, per consonantiam vero unum. » Hanc quæstionem suo tempore motam postquam ita sibi objecit Hilarius, postea hoc modo resolvit : « Et primum sciendum est, non adversum hæresim, quæ dissimilis substantiæ Patrem et Filium et Spiritum sanctum ausa est prædicare, in Antiochia fuisse conventum : sed adversus eam, quæ post sanctam Synodum Nicænam in id proruperat, ut tria nomina Patri vellet adscribere, de qua suo loco tractabimus.... Volens igitur congregata Sanctorum

Synodus impietatem eam perimere, quæ veritatem Patris et Filii et Spiritus sancti nominum numero eluderet, ut non subsistente causa uniuscujusque nominis, triplex nuncupatio obtineret sub falsitate nominum unionem, ut Pater solus atque unus idem atque ipse haberet, et Spiritus sancti nomen et Filii. Idcirco tres substantias esse dixerunt, subsistentium personas per substantias edocentes, non substantiam Patris, et Filii, et Spiritus sancti diversitate dissimilis essentiam separantes. Quod autem dictum est, ut sint quidem per substantiam tria, per consonantiam vero unum, non habet calumniam, » etc.

16. *Hæc formula Arianis contraria.* — Ex hoc egregio divi Hilarii loco non modo docemur de recta fidei formula Antiochiæ exposita, sed etiam de primordiis hujus Synodi hactenus a viris doctis non intellectis. Cum enim hi arbitrentur, hanc fidei formulam ad eversionem consubstantiahtatis Filii editam in Arianorum favorem, occurrit huic fundamento Hilarius, et reponit, « non adversus hæresim, quæ dissimilis substantiæ Patrem et Filium et Spiritum sanctum ausa est prædicare, in Antiochena civitate fuisse conventum, » id est, Synodum Antiochenam coactam non fuisse adversus hæresim arianam, cujus auctorem jam ante rejecerant, scribentes, se ab illo alienos esse, neque se unquam sectatores ipsius fuisse, neque se cum Ario Filii divinitatem negare, utpote qui credebant, illum verum esse Deum, prout in secunda fidei formula confirmabant, in qua dicunt, « Filium esse divinitatis, substantiæ, et voluntatis, et consilii, et gloriæ Patris incommutabilem imaginem. » Hæc autem omnia quantum ariano dogmati repugnabant, non modo ostendit S. Maximus Dialogo 3 de Trinitate, sed et ipsi Ariani indicarunt, cum hæc sustulerunt de formula fidei, quod in eis arguit divus Athanasius libro de Synodis. Nam cum in encæniis promulgassent, Filium esse substantiæ Patris sine omni dissimilitudine imaginem, jurejurandoque affirmassent, se ita sentire, et anathemate execrarentur, qui aliter sentirent; ac præterea cum Isauriæ ita scripsissent: « Non refugimus fidem in encæniis Antiochiæ editam, ubi nomen substantiæ adscriptum invenias velut horum omnium obliti, paulo post in ipsa Isauria scripserunt, se ὁμοούσιον et ὁμοιούσιον, hoc est consubstantialem et similem substantiam, rejicere.., si tu, Acaci et Eudoxi, non refugitis in encæniis promulgatam fidem, et in ea scriptum est, Filium substantiæ Patris esse indifferentem imaginem, cur igitur Isauriæ scribitis, Rejicimus vocem *consubstantialem?* Si enim Filius secundum substantiam non est similis Patri, quomodo sine omni dissimilitudine imago Patris fuerit? » etc. Quibus verbis et ipse Athanasius docet, hanc secundam fidei formulam orthodoxam esse, et ipsis Arianis adversam; tantum abest, ut in fidei eversionem composita fuerit, sicut existimabat Baronius.

17. *Synodus Antiochena adversus Sabellianos coacta.* — Quod scribit deinde Baronius, hanc fidei formulam ab Eusebianis duntaxat editam, erroneum est, et ex Athanasii verbis male stabilitum. Cum enim illam formulam ipse Athanasius contra Arianos urgeat, quasi ipsorum hæresim evertat, quis credet ab ipsis solis in propriam perniciem fuisse editam? Sane divus Hilarius hunc errorem corrigit, dum scribit de hac fidei expositione Antiochiæ facta: « Quam exposuerunt, qui affuerunt, episcopi nonaginta et septem. » Non itaque XXXVI tantum ariani episcopi, ut putavit Baronius, sed LXXXX, vel quotquot Synodo affuerunt, eam fidem exposuere, etiam catholici et sanctitate præclari confessores episcopi *Paulus Neocæsareensis* et *Jacobus Nisibensis*, cæterique omnes, qui Nicæno Concilio adfuerant. Quare cum unus ex episcopis in suspicionem venisset, quod prava sentiret (quam pravitatem postea exponens Hilarius, dicit fuisse hæresim illam, quæ post sanctam Synodum Nicænam « in id proruperat, ut tria nomina Patri vellet adscribere), putat Baronius, hunc, contra quem ut ejusmodi hæresis promotorem actum est in hac Synodo, fuisse Gregorium. « Id puto, » inquit Baronius, « objectum Gregorio ea occasione, quod esset tunc electus episcopus. » Sed cum jam ostenderimus, primo de fide actum, et Gregorium subinde in fine Concilii electum, ideoque ne quidem fuisse episcopum, dum quæstio fidei agitata est, is alius quispiam fuit, qui post Synodum Nicænam in id proruperat, ut Trinitatem confunderet, et tria nomina Patri adscribere vellet. *Proruperat*, inquit, non invenerat aut primo fabricarat: nam fuit hæc hæresis diu ante tempora Nicæni Concilii fabricata per *Noetum* Ephesi episcopum, de quo Epiphanius hæresi 57, a quo et dicit ortos Noetianos, qui palam dicebant, se ex Scripturis unum Deum nosse: « Si itaque Christus venit et natus est, ipse est Pater, ipse Filius, profecto ipse est Deus. Inter Noetianos ponit et Philastrius Sabellium Noeti discipulum, unde Sabelliani dicti. Hunc Sabellium putat Augustinus libro de Hæresibus, fuisse famosiorem inter Noetianos, hinc et postea Noeti sequaces Sabellianos nuncupatos esse. Addit ex Philastrio, Sabellium et sequaces eadem cum Noeto docuisse. Noetus autem, inquit Augustinus hæresi 36, « dicebat Christum eumdem ipsum esse Patrem et Spiritum sanctum. » Et hic jam habes hæresim, contra quam post Nicæni Concilii tempora a quodam episcopo innovatam Concilium Antiochenum initio exarsit. « Volens igitur, » inquit Hilarius, « congregata sanctorum Synodus impietatem eam perimere, quæ veritatem Patris et Filii et Spiritus sancti nominum numero eluderet, idcirco tres substantias esse dixerunt, subsistentium personas per substantias edocentes, » etc. Quinimo anathematizantes omnem hæreticam sectam, quod præcipue intelligebant de Sabelliana, contra quam hoc Concilium congregatum. Hæc secunda fidei *formula sancti Luciani* nomine edita, de quo immerito Sozomenus lib, 3, cap. 5, dubitavit; sed quod in dubium non revocandum ostendit Schelstratius in Dissert. 3, cap. 2.

18. *Tertia fidei formula Synodi Antiochenæ.* — Postquam hanc fidei formulam a Luciano martyre conscriptam nonaginta et septem episcopi exposuere, « Theophronius episcopus Tianensis, » inquit Athanasius lib. de Synodis, « istiusmodi eidem a se compositam in præsentia omnium promulgavit, cui omnes, hominis religione approbata, subscripserunt. » Refert eam Athanasius ibidem, pag. 894, ejusque tertiæ fidei formulæ hæc ultima verba : « Si quis igitur præter hanc fidem docet, aut diversa in animo retinet, anathema esto, aut quæ Marcelli Ancyrani, Sabellii, aut Pauli Samosateni sunt, sapiat, et ille quoque anathema esto, et quicumque cum eo communicant. » Hanc ab episcopis orthodoxis subscriptam nemo prudens negaverit. Quænam vero causa illius condendæ fuerit, petenda, ut videtur, ex obscuritate prolixioris fidei formulæ a Luciano martyre olim compositæ, in qua exponenda erant illa verba contra Sabellianos dicta : « Ut sint quidem per substantiam tria, per consonantiam vero unum. » Idque ut clarius appareat, en D. Hilarium de Synodis : « Idcirco tres substantias esse dixerunt, subsistentium personas per substantias edocentes. » At ubinam hoc edocuerunt Patres Antiocheni, quam in subscriptione formulæ a Theophronio conscriptæ, in qua omni obscuritate seposita confitentur Deum Patrem omnipotentem, Deum Filium, eumque *apud Patrem existere in sua persona ?* En id ipsum quod scribit Hilarius : *Subsistentium personas per substantias edocentes.* Et hæc causa fuit formulæ a Theophronio compositæ, non tamen sola. Nam ut omnia adversæ hæreseos fundamenta eradicarentur, tam hæreseos auctoris Sabellii nomen, quam ipsius restauratoris anathematizandum erat ; quod diserte hæc formula præstat. Hincque etiam manifestum fit, verum esse quod scribit Hilarius, hanc Synodum non contra arianam hæresim, sed contra sabellianam post Nicænum Concilium redivivam, fuisse coactam.

19. *Causa Marcelli Ancyrani in Synodo Antiochena agitata.* — Ignoratum hactenus quisnam fuerit ille episcopus, occasione cujus disputatum fuit in hac Synodo, et de quo habet Hilarius : « Cum in suspicionem venisset unus ex episcopis, quod prava sentiret, » unus sc. ex episcopis LXXXXVII, qui tunc aderant, qui ideo *Gregorius* esse non potest, qui nondum episcopus erat. Schelstratius hunc e tenebris eruit, et *Marcellum episcopum Ancyranum* Galatiæ primæ metropolitam fuisse, deducit ex verbis tertiæ hujus fidei formulæ numero præcedenti audatis. Is ad dedicationem templi Antiochiam venerat. Licet enim anno CCCXXXVI in conciliabulo Constantinopolitano depositus fuisset et in exilium missus, post Constantini tamen mortem, quemadmodum et alii episcopi exules, episcopatui suo redditus fuerat, ut expresse testatur Sulpitius Severus lib. 2 Hist., quidquid rem gestam inordinate narret. Reverso itaque Marcello, ejus Ecclesia eadem omnino passa, quæ Alexandrina post Athanasii reditum : divisus scilicet populus, et variis calumniis ac erroribus impetitus redux ab exilio episcopus, ut clare indicat Julius I in epistola ad Orientales, qui id ipsum ex ipso Marcello se accepisse dicit. Antiochiam ad dedicationem templi Antiocheni vocatus venit, ejusque causa agitari cœpta. Ita enim contra Asterium scripserat, ut in alium contra fidem errorem ipsemet incideret. Hinc intelligimus Hilarii verba, quando ait, confessionem fidei in Antiocheno Concilio expositam, cum jam unus ex episcopis in suspicionem venisset, quod prava sentiret, subnectitque, prorupisse post Nicænam Synodum. *Marcellus* enim circa annum CCCXXXVI in suspicionem venit, quod prava sentiret, imo in Concilio Constantinopolitano ob librum continentem Pauli Samosateni hæresim, quæ negabat, Christum fuisse Deum, et Sabellii errorem negantem Trinitatem personarum, condemnatus fuit. Quibus de duobus erroribus, cum apud Patres Antiochenos etiam in suspicionem venisset, damnatus quoque fuit, ut liquet ex verbis tertiæ hujus Concilii formulæ numero 18 recitatæ. Sed de *Marcello* plura anno sequenti, quo Julio libellum Romæ obtulit.

20. *Canones Synodi Antiochenæ.* — Antiocheni Concilii ad encænia canones XXV referuntur, quos Bellarminus lib. 1 de Conciliis, cap. 6, existimat conditos ab alio Concilio catholico provinciali episcoporum triginta Antiochiæ celebrato. Addunt alii, hos canones Antiochenos non magis videri unius Concilii, quam contentos in Codice canonum Africanæ Ecclesiæ canones Carthaginienses. Verum, cum levibus tantum conjecturis nitantur, et viginti quinque canones illi huic Antiochenæ Synodo attribuantur in Codice canonum Ecclesiæ vulgo universæ, edito ante tempus Concilii Chalcedonensis, uti et in prisca canonum Collectione latina, quæ paulo post Concilium Chalcedonense prodiit, hac de re non videtur quæstio movenda. Canones II, IV, V, et XII tanquam dolosæ Eusebianorum technæ ab omnibus recentibus habiti, quod sensisse etiam videtur *Julius I* in sua ad Orientales epistola, Innocentius I et sanctus Chrysostomus. Cum enim Theophilus patriarcha Alexandrinus ad causam dicendam Constantinopolim vocatus esset, Chrysostomum absentem deposuit, et in exilium mitti curavit ; deinde transmisit canones quosdam, quibus velabatur, ne depositus a Synodo episcopus iterum absque nova Synodo ministerium exercere auderet. Quem canonem Chrysostomus apud Socratem lib. 6, cap. 18, contendebat, « non Ecclesiæ Catholicæ, sed Arianorum canonem illum esse : episcopi enim olim Antiochiæ congregati ad evertendam consubstantialis fidem præ odio quo adversus Athanasium flagrabant, eum canonem condiderunt. » Sed nec Athanasius juxta hosce XXV canones depositus, nec Chrysostomus eos habuit pro Arianorum figmentis, sed pro veris Ecclesiæ regulis, ut infra ostendetur. Mitto hic testimonia Chalcedonensis Concilii, Ferrandi, Joannis Antiocheni, Dionysii Exigui, sancti Cæsarii Arelatensis episcopi, aliorumque plurimorum antiquorum, apud

Schelstratium in Dissert. 2, cap. 2, legenda. Sufficiat annotare, quotquot reperire est in Occidente et in Oriente, qui canones exposuerunt, aut Collectionem canonum adornarunt, unanimi consensu Antiochenos tanquam legitimos agnovisse.

21. *Synodica Concilii Antiocheni.* — Extant hujus Concilii Synodicæ litteræ, quæ licet canonibus præfixæ fuerint, post canones tamen conscriptæ. Baronius de hac Synodica cum XXIX episcoporum subscriptione adjuncta tractans, ait, Eusebianos (suæ factionis episcopis omissis) solos catholicos, et inter illos *Jacobum Nisibensem* inscripsisse, demum verborum lenocinio fucatam epistolam Synodicam præmisisse. Verum, undenam habet cardinalis doctissimus, hanc epistolam ab Eusebianis verborum lenocinio fictam Concilio Antiocheno fuisse præfixam? Ex Synodica ipsa ab eo recitata colligitur, hanc ab omnibus Antiochiæ congregatis episcopis editam esse, et per totum terrarum orbem transmissam. Auctor sane ille qui circa tempora Leonis papæ hujus nominis primi floruit, Synodicam illam pro genuina habuit, et ut talem latinitate donavit; quod sine ejus reprehensione non contigisset, si epistola verborum lenocinio ficta conciliabulo auctoritatem conciliasset. Eam itaque ab Antiocheno Concilio, cum Eusebiani zelum disciplinæ ecclesiasticæ præ se ferrent, et per totum orbem juxta receptum in Ecclesia morem transmissam, ipsa Synodica testatur. Ideoque viginti quinque canones ex majorum traditione in Ecclesia pro ecclesiasticis judiciis constanter adhibitos, longe verisimilius est, quam per fraudem Ecclesiæ fuisse obtrusos, et vicinorum quoque temporum episcopos Eusebianorum impostura fuisse deceptos; quod tamen omnibus Baronius persuasit.

22. *Conciliabulum Antiochenum adversus Athanasium.* Venio nunc ad causam *D. Athanasii* post Synodum Antiochenam in conciliabulo ab Eusebianis pertractatam. Socrates lib. 2, cap. 8, ait: « Eusebiani ante omnia Athanasium calumniari studuerunt. » Et postquam scripsit, in locum ejus Gregorium fuisse delectum, pergit: « His ita gestis interpolaverunt fidem. » Eadem habent Sozomenus lib. 3, cap. 5, auctor Vitæ Pauli Constantinopolitani apud Photium, codice 257, et recentiores historici ante Schelstratium. Verum, sicut Socrates post Synodum Antiochenam Eusebium legatos ad Julium papam misisse tradidit, quod tamen ante Synodum contigit, ita initio Synodi rem Athanasii pertractatam magno errore scripsit. Quod enim Athanasii causa in fine tantum Concilii agitata sit, suadet Conciliorum consuetudo, juxta quam ad Constantium imperatorem scripsit Liberius papa, tunc de Athanasii negotio in Synodo agendum, cum ante omnia fidei causa diligenter fuisset tractata. Edidit hanc Liberii epistolam Baronius ad annum CCCLIV. Liberio consonant episcopi, qui a Valente imperatore sub exilii pœna in damnationem Athanasii subscribere jussi, in Synodo apud Arelatum ac Biterras responderunt, « ut priusquam in Athanasium subscribere cogerentur, de fide potius disceptarent: nec tum demum de re cognoscendum, cum de persona judicium constitisset, » ut habet Sulpitius Severus lib. 2. Quare incredibile est, orthodoxos Ecclesiæ antistites in fide probatos, qui concilio Nicæno interfuerant, hanc nomini suo notam inuri passos, ut pendente Athanasii causa Romæ, ipsam Concilii sui initio contra Synodorum morem proponi permisissent et, quod pejus erat, in deponendo citra juris ordinem magno Athanasio Eusebianis consensissent.

23. *Post conditos canones Athanasii causa agitata.* — Sed vulgaris error ex ipsis adversariis evertendus. Socrates cum de Athanasii depositione agit, lib. 2, cap. 5, dicit eum inprimis fuisse depositum, « quod decretum ab illis tum statutum violasset, scilicet, quod absque consensu et sententia communis Concilii episcoporum, gradum sacerdotii denuo suscepisset. » Eadem habet Sozomenus citatus. Quare ante Athanasii depositionem aliquid præcesserat, statutum nimirum, vi cujus ipsum deposuerunt. Quod si jam quæras ab adversariis, quodnam fuerit illud statutum? Omnes una voce respondent, esse canonem XII Antiochenum. Non igitur ab Athanasii depositione Acta sua Concilium Antiochenum inchoavit, sed canones prius statuit; ideoque falsum est, Antiocheni Concilii Acta ab Athanasii causa fuisse inchoata; cum non modo fidem ante canones Antiochiæ stabilitam admittant scriptores universi, sed et canones ante depositionem Athanasii in Antiocheno Concilio fuisse statutos ipsi adversarii vel inviti asserere teneantur. Aliter ergo, quam hactenus creditum, in Synodo Antiochena actum. In ea, post conditos summa animorum consensione XXV canones, et Synodica epistola munitos, *Eusebius* cum fautoribus suis existimans, se sufficientem pro religione et disciplina zelum monstrasse, causam Athanasii proponere aggressi sunt; præsertim cum jam a Macario, Hesychio, et Martyrio Roma Antiochiam reversis percipere potuerunt, rem hanc coram Sedis Apostolicæ tribunali minime ad votum successuram. Patet id ex luculentissimo testimonio Julii papæ I, qui in sua ad Eusebianos Antiochiæ congregatos epistola scriptum reliquit: « Si enim post Synodum in culpa fuisset deprehensus Athanasius, non tamen oportuit creationem novi episcopi ita illegaliter et præter canonem ecclesiasticum fieri. » Scribit hæc Julius I anno sequenti, cum præsenti Eusebiani Antiochiæ Athanasium deposuissent, cujus depositionem narrans in citata ad Eusebianos epistola rem facti describit. Notanda autem ejus verba: « Si namque post Synodum culpæ obnoxius repertus fuisset Athanasius; » ac si diceret, post Synodum Athanasium reum fuisse habitum, et novum episcopum Gregorium *illegaliter ac præter canonem* tunc intrusum.

24. *Canon vi cujus depositus Athanasius.* — Quæsitum sæpius fuit, quisnam sit canon ille cujus Socrates et Sozomenus meminerunt, et quem scribunt, jam tum Antiochiæ fuisse statutum. Respondet Baronius, fuisse canonem XII Antiochenum

« de damnatis episcopis aut clericis adeuntibus imperatorem ; » cujus canonis verba ita abbreviavit epitomator græcus : « Depositus, si imperatori molestiam exhibuerit, majorem petat Synodum, ejusque decreto acquiescat. Si vero et rursum ægre tulerit, restitutionem nec assequatur. » Baronius consequenter statuit, hunc canonem illum esse, quem Innocentius I ut hæreticorum commentum habuit, et catholicis canonibus addendum non esse censuit. Baronium alii omnes postea secuti sunt. Verum canon ab Innocentio et Chrysostomo reprobatus ab illo valde diversus : rejicitur enim etiam a Palladio Helenopolitano episcopo, Chrysostomi discipulo, qui illum in Vita Chrysostomi his verbis exhibet : « Si quis episcopus aut presbyter sive juste sive injuste depositus, ex seipso absque Synodo in Ecclesiam redierit, hic jam excusationis non habeat locum, sed omnino expellatur. » Is canon a Theophilo quondam Chrysostomo objectus in odium Athanasii conditus fuit, sed inter viginti quinque Antiochenos ab Ecclesia approbatos nullibi legitur. Canon XII agit de his, qui degradati ad imperatorem recurrunt; de his non agit canon a Palladio citatus : nec similiter de modo adeundi imperatorem, ut agit canon undecimus, quem duodecimus continuat et confirmat. Denique scribit Palladius, « canones, quos Theophilus miserat, a quadraginta complicibus Arii editos. » Quare, cum certo constet, nonaginta aut plures episcopos adfuisse Concilio Antiocheno, quis non fatebitur, Catholicis a factione Eusebii separatis, solos Eusebianos contra Athanasium scorsim egisse, donec immutato canone Antiocheno, et in pravum sensum exposito, causam se invenisse existimarunt, ob quam fidei athletam deponerent ?

25. *Ab Eusebio Nicomed. confictus.* — Sciebat Eusebius Nicomediensis, Athanasium in Tyrio Concilio damnatum, absque nova Synodo post Constantini Magni obitum hujus filiorum decreto episcopatum recuperasse. Quia vero inter canones Antiochenos, canone, ordine quarto, decretum erat : « Episcopus a Synodo depositus, si sacra celebrare ausus fuerit, redeundi potestatem non habeat ; » et canone XII statutum, episcopum a Synodo damnatum, non ad imperatorem, sed *ad majorem Synodum* causæ suæ cognitionem deferre debere. Ex hisce duobus in sinistrum sensum pertractis unum conflavit Eusebius, et cum quadraginta factionis suæ episcopis eum canonem edidit, qui inter XXV Antiochenos nullatenus reperitur; sed a Palladio, Georgio patriarcha Alexandrino et Metaphraste in Vita Chrysostomi adducitur. Statuerunt in eo Eusebiani, juste aut injuste depositum non posse sine nova Synodo sacrum ministerium resumere. Injuste autem depositi non meminerant Patres Antiocheni canone IV, ad quem hisce verbis Eusebiani respicere videbantur. Unde Georgius Alexandrinus canonem hunc a Theophilo adductum vocat *adulterinam et falsi nominis scripturam*, quod verba canonis IV adulteraret, et injuste depositum sine nova Synodo thronum suum recuperare non posse decerneret, cujus nec canon quidem Antiochenus meminerat. Statuerunt subinde Eusebiani : Qui sine nova Synodo thronum suum recuperat, « expellatur et demum in exilium relegetur, » ut videre est apud Georgium Alexandrinum. Canon autem XII, qui majoris Synodi meminerat, etiamsi damnatum a Synodo, si imperatorem adeat, nulla venia dignum constituat, de exilio tamen ne verbum quidem fecerat; adeo ut Eusebianos in canone suo hoc ipsum canonis XII verbis addidisse in odium Athanasii, in cujus exilium unice conspirabant, manifestum videatur. Hinc intelligimus quid sibi voluerit Georgius Alexandrinus, cum in Vita Chrysostomi, allato Eusebianorum canone, addit : « Et hic quidem canon tanquam illegitimus et a jure dissentiens de relegando in exilium, in Sardicensi Synodo declaratus est. » Notanda sunt illa verba, *de relegando in exilium*, quæ a Synodo Sardicensi specialiter fuisse reprobata scribit Georgius, quod sciret, hæc ipsa ab Eusebianis in odium Athanasii contra jura et Ecclesiæ decreta fuisse adjuncta. Hæc omnia ex præstantissimo opere *de sacro Concilio Antiocheno* a Schelstratio V. C. elucubrato summatim exscripsimus, quæ fusius pertractata apud ipsum videri poterunt.

26. *Epistola S. Athanasii ad Orthodoxos.* — Quia existimabat Baronius, Synodum Antiochenam ab Athanasii causa inchoatam fuisse, ideo prius de ea, quam de aliis Synodi Actis, illi agendum fuit. Nos vero majoris claritatis gratia, rebus, eo ordine quo gestas esse credimus, explicatis, quæ prætermisimus, nunc percurremus. Extat Athanasii epistola ad Orthodoxos, *cum per Arianos persecutio fieret*, ut in ejus titulo legitur. In ea *Georgii* nomen identidem legitur. Putat Baronius (n. 16), quæ illic narrantur ab Athanasio, *Gregorii* potius invasioni convenire, quam *Georgii*, qui anno trecentesimo quinquagesimo sexto sedem Alexandrinam occupavit ; ideoque *Georgii* nomen loco *Gregorii*, in illam epistolam perperam intrusum esse. Baronio adhæret Hermantius in Vita Gallica S. Athanasii lib. 5, cap. 14, eo præcipue fundamento fretus, quod ex ea epistola, pag. 946 et 947, appareat, Athanasium feria sexta majoris hebdomadæ adhuc Alexandriæ fuisse ; cum tamen ex epistola ejus ad Solitarios pag. 867 eum die nona Februarii ex ea urbe egressum constet. Unde infert Hermantius, epistolam ad Orthodoxos ad invasionem Gregorii, quæ currenti anno contigit, non vero Georgii, referendam esse.

27. *Non adversus Gregorium intrusum, sed adversus Georgium pariter intrusum scripta.* — Verum ea ad Orthodoxos epistola non in prima, sed in posteriori invasione scripta. Postquam enim Athanasius in ea ad Orthodoxos epistola scripsit, *Georgium*, utpote arianum, Arianis duntaxat favisse, Catholicos vero tanquam extraneos et alienos insectari solitum, hæc subjungit, ex versione Valesii. (Nannius enim latinus interpres sensum auctoris sui minime est assecutus, id quod Baronio cæterisque fraudi fuit.) « Nam quoniam Gregorium, inquit Athanasius, quem antea Eusebiani Arianis episcopum consti-

fuerant, postquam de illo scripsissem, omnes vos Ecclesiæ catholicæ episcopi jure merito ob impietatem anathemate percussistis et abdicastis, quemadmodum probe scitis : ob eam causam Georgium nunc iisdem Arianis miserunt episcopum. Deinde ne pudore iterum ac probro afficiantur nobis adversus ipsos litteras scribentibus, extranea vi contra nos usi sunt, ut Ecclesiis in suam potestatem redactis, omnem arianismi suspicionem a se amoliri viderentur, » etc. Annon apertissime Georgium distinguit a Gregorio ; et hunc quidem olim ab orthodoxis episcopis condemnatum esse dicit, atque depositum in Synodo scilicet Sardicensi : Georgium vero ab iisdem Arianis nunc in Ecclesiam Alexandrinam immissum esse. Et Arianos metuentes, ne Georgius similiter ab orthodoxis episcopis condemnaretur, grassationem suam callide dissimulantes, ad ecclesias urbis Alexandriæ occupandas, extranea vi usos esse, id est Gentilium et Judæorum auxilio. Ita enim scribit ipse Athanasius in eadem epistola et in epistola ad Solitarios, ubi Georgii introitum describit. Quare epistola circularis Athanasii ad omnes Orthodoxos, non adversus *Gregorium* scripta est, sed adversus *Georgium* recens in sedem Alexandrinam intrusum. Contra quem etiam scripta est ab eodem Athanasio altera circularis epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ, quæ in vulgatis editionibus perperam inscribitur, *Oratio prima adversus Arianos*, cum tamen epistola sit encyclica *ad omnes per Ægyptum et Libyam episcopos*, quæ jungi omnino debet epistolæ circulari ejusdem Athanasii ad omnes Orthodoxos. Est enim ejusdem utraque argumenti. » Hæc Valesius citatus.

28. *Philagrius Ægypti præfectus in utraque Athanasii depositione.* — Verum ait Baronius, in epistola illa Athanasii ad Orthodoxos *Philagrius* nominatur præfectus Ægypti, qui episcopum illum, de quo agitur, in sedem Alexandrinam induxerit. Atqui Philagrius ille Gregorium deduxit Alexandriam teste Athanasio in epistola ad Solitarios. Sed quid velat, inquit Valesius, quominus idem *Philagrius*, qui Gregorium prius cum militari manu introduxerit Alexandriam, aliquot post annis etiam Georgium induxerit. Erat certe *Philagrius* præcipuus minister Arianorum, qui cum esset præfectus Ægypti, Valenti, et Ursacio aliisque Concilii Tyrensis legatis ad Mareoticam regionem missis, operam suam navaverat anno Domini CCCXXXV. Idem postea præfectus Ægypti ab imperatore Constantio factus, Gregorium in Alexandrinam sedem hoc anno induxit, non vero sequenti, ut perperam Baronius. Quidni ergo Ægypti præfectus tertio creari potuit, suffragantibus Arianis, qui apud imperatorem Constantium omnia pro arbitrio suo agebant, ut Georgius arianæ sectæ patronus, a judice Arianis fidelissimo, et ad hæc gerenda aptissimo Alexandriam deduceretur ? Certe Athanasius in dicta epistola ad Orthodoxos, pag. 945, ait Philagrium istum jam olim in Ecclesiam et virgines contumeliosum fuisse. Quandonam igitur primum injuria affecit Ecclesiam ac virgines *Philagrius*, nisi tunc cum Gregorium deduxit, et postea Georgium. Idem plane confirmat Athanasius in Apologia de fuga sua, pag. 703. Hæc Valesius. Sed licet nihil vetet, Philagrium tertiam præfecturam in Ægypto gessisse ; cum tamen de ea certa argumenta non suppetant, præstat dicere, *Philagrium*, cujus mentio in epistola Athanasii ad Orthodoxos, alium esse a *Philagrio*, qui anno CCCXXXV ac postea anno CCCXLI præfectus Ægypti fuit.

29. *Duo Philagrii Ægypti præfecti distinguendi.* — Duo itaque *Philagrii* distinguendi. Prior duplicem præfecturam Ægyptiacam administravit, ortuque Cappadox fuit, cujus non semel Athanasius meminit. Secundus est *Philagrius*, cujus mentionem facit Gregorius Nazianzenus in Laude funebri sancti Athanasii. Nazianzeni verba afferemus anno CCCLXII, numero 20. Hunc fuisse etiam Cappadocem, et post Juliani imperatoris mortem iterum præfectura Ægypti decoratum esse, Nazianzenus testatur. Quare regnante Constantio jam Ægypti præfectus fuerat, et quidem quantum conjicere licet, anno trecentesimo quinquagesimo sexto, quo Athanasius ex urbe Alexandrina iterum fugere coactus est. De isto Philagrio prioris, ut videtur, filio intelligenda hæc Athanasii verba in epistola ad Orthodoxos tomo I, pag. 945 : « Philagrius jam olim in Ecclesiam et virgines injurius, per id tempus præfectus Ægypti, olim transfuga nostræ religionis, Georgii conterraneus, homo nequaquam spectatis moribus, fretus magistratus sui auctoritate præsidioque, ad quidvis audendum promptus, et qui apostata in Ecclesiam infestus et præceps, et ethnicas tribus, Judæosque item, atque alios protervos homines adhortationibus magnisque promissis, quæ secundum pacta pro opera præstita bene persolvit, adversus Ecclesiam instigatos, cuneatim cum gladiis et fustibus contra populos in Ecclesias immittit, » anno nempe CCCLVI. Quod si *Philagrius* iste alias Ægypti præfectus fuisset, ejus præfecturæ Athanasius mentionem faceret, quemadmodum in epistola ad Solitarios, pag. 844, de priori Ecclesiæ Alexandrinæ invasione per Gregorium facta, et de Philagrio tunc Ægypti præfecto, anno sc. CCCXLI loquens, et Constantium, quod patris exemplum non sequeretur, reprehendens ait : Πάντα ψεύδεται διὰ τὴν ἀνόητον αἵρεσιν, καὶ γὰρ παρὰ γνώμην τοῦ Πατρὸς, καὶ τότε Φιλάγριον τὸ δεύτερον ἔπεμψεν ἔπαρχον, καὶ τὰ νῦν γενόμενα γέγονε. Quæ verba sic interpres latinus vertit : « Omnia in gratiam vecordis hæreseos mentitur, qui præter mentem patris et antea bis Philagrium præfectum misit, et nunc per eum scelera ista designavit. » Verum sic ultima verba vertenda : « Et tunc Philagrium præfectum iterum misit, et nunc per eum scelera ista designavit. » Ubi de priori et de posteriori Ecclesiæ Alexandrinæ invasione loquitur Athanasius, atque, Constantium anno CCCXLI Philagrium iterum Alexandriam misisse, et anno CCCLVI per eumdem Philagrium scelera, de quibus sermonem habet, designasse ; ubi Athanasius Philagrium Con-

stantino Magno vivente, annoque CCCXXXV jam præfectum fuisse insinuat. Quod vero subdit, in secunda invasione Constantium per Philagrium scelera designasse, ex duobus alterutrum indicat, aut istum Philagrium anno CCCLVI tertium præfecturam Ægypti obtinuisse, aut, quod verisimilius existimo, eo consiliario et auctore, Constantium, quæ tunc gesta adversus Athanasium, decrevisse. Quare Philagrius ille, cujus mentio in loco mox citato ex epistola ad Orthodoxos, diversus est ab eo *Philagrio*, qui anno CCCXXXV et anno CCCXLI Ægyptum rexit, hujusque sine dubio filius fuit.

30. *Magis probatur duos Philagrios distinguendos.* — Sed quid adhuc hæremus? Ipsemet Athanasius in epistola ad Solitarios, pag. 813, loquens de morte S. Pauli episcopi Constantinopolitani, quæ anno CCCL contigit, diserte memorat *Philagrium vicarium Cappadociæ* sub Philippo præfecto, quod de Philagrio jam duplici præfectura Ægypti exornato nullo modo intelligi potest. Quis enim sibi persuaserit, hominem adeo insignem eo dejectum, ut vicarius præfecti patriæ suæ post duplicem præfecturam gestam dictus fuerit : « Siquidem, » inquit Athanasius, « Philagrius per id tempus eorum locorum vicarius, » de Cappadocia loquitur, « omniumque, quæ ipsi, » nempe Eusebiani, « vellent histrio; sed tamen super hoc scelere stupens ac mœrens, credo quod alius ac non ipse potius, ejus necis auctor esset, plurimis rem prodidit, etc. cum eo ingressi Eusebiani hominem adhuc spirantem invenissent per vim episcopum strangulasse, et diaconum dixisse inferendæ necis ministrum Philippum præfectum fuisse. » Ubi vides Athanasium *Philagrium* istum vocare omnium, quæ Eusebiani vellent, histrionem, ideoque et diversum non esse ab eo Philagrio, de quo sermo in epistola ad Orthodoxos, qui dicitur in virgines et Ecclesiam injurius fuisse. Neque dubito, quin in duobus istis locis de eodem Philagrio Juniori Athanasius loquatur, ideoque, quin epistola ad Orthodoxos referenda sit ad secundam Ecclesiæ Alexandrinæ invasionem, non vero ad primam, ut hactenus non sine historiæ detrimento præstitum.

31. *In epistola ad Orthodoxos nulla Eusebii mentio.* — Alterum Baronii fundamentum petitur ex mentione de Eusebio adhuc vivente, nempe Nicomediensi dicto, qui *Gregorium* Alexandriam mittendum curavit, quique anno sequenti mortuus est. « Major ea de causa in templa populi defluxus, et præcipue ob id, quod nullas querelas nec a plebe, nec a presbyteris, nec ab episcopis contra me habitas satis scirent, neminemque nisi Arianos cum Georgio esse : ipsumque adeo arianum et esse, et ab Ariano Eusebium missum esse, cognoscerent. » Ita Athanasius in epistola ad Orthodoxos, pag. 944, ubi Baronius loco Georgii, *Gregorium* legendum contendit. Verum ut observat Valesius loco citato, Baronium decepit latinus interpres; in græco enim epistolæ textu enthronismus Georgii non Eusebio adscribitur, sed τοῖς περὶ Εὐσέβιον, id est, *Eusebianis*; ideoque ea verba ita vertenda : « Ipsumque adeo arianum et esse, et ab Eusebianis missum esse cognoscerent. » Athanasius enim Eusebianos passim in libris suis nominat, licet ea narret, quæ diu post obitum Eusebii Nicomediensis contigerunt.

32. *Locus Athanasii male explicatus.* — Ad annum trecentesimum quinquagesimum sextum commodius respondebimus ad fundamentum Hermantii supra adductum. Ad nostrum autem respondet Baronius, fretus versione latina loci Athanasii supra a nobis num. 25 et seq. citati, Athanasium, cum Gregorii electionem accepisset, et antequam Alexandriam venisset, de ea scripsisse ad omnes episcopos, qui statim eum excommunicarunt. Hæc versio vulgaris : « Ego autem quia jampridem, cum eum Ariani ut fidum sibi in episcopum promovebant, scripto edideram, nemini vestrum catholicis episcopis ignotum esse Gregorium, eumque merito a vobis pro impietate sua excommunicatum esse, et anathema edicto Ecclesiæ proclamatum, nec aliam esse causam, cur eum Ariani pro episcopo mittant, nisi ne denuo ex meis scriptis similia convicia paterentur. Barbara et exotica vi in me coorti, Ecclesias in suam potestatem redegere, ut ita arianismi suspicionem vitarent. » Sed hæc interpretatio hoc in loco vix percipi potest, ut inquit ibidem Hermantius, nec sensus a Baronio intentus, e textu græco elici potest. Ipsemet Hermantius existimat, textum illum corruptum esse, et loco *Gregorii*, legendum nomen *Pisti* Arianorum episcopi, quod, quia minus celebre, a librario prætermissum fuit. Quod cum in causa fuerit, cur hoc in loco Gregorii nomen in illud Georgii mutatum fuerit, necesse postea fuit illud in tota ea ad Orthodoxos epistola mutare. Sed quia illud gratis asseritur, ideo a Valesii interpretatione et sententia minime discedendum.

33. *Gesta in prima et in secunda invasione Ecclesiæ Alexandrinæ inter se non confundenda.* — Accuratius itaque inposterum, quam hactenus factum, distinguenda quæ in priori et posteriori Ecclesiæ Alexandrinæ invasione patrata sunt, ac pro certo habendum, mitius actum cum Alexandrinis fuisse, quando *Gregorius* in Ecclesiam Alexandrinam intrusus, quam cum iterum *Georgius* eamdem invasit : cujus rei ipsum Athanasium testem habemus in Apologia de fuga sua pag. 703, ubi de priore invasione loquens inquit : « Quid autem de nobis ipsis nostrisque presbyteris dicam, quorum latebras eo studio rimati sunt, ut inventis nihil præter mortem expectandum fuisset, quod de nobis quoque futurum erat, nisi feliciter elapsi essemus? Tales enim litteræ adversus Olympium ad proconsulem Donatum missæ sunt, talesque item adversus nos ad Philagrium, » iterum scilicet Ægypti præfectum. Tum pagina sequenti de persecutione sua, quæ anno CCCLVI contigit, ait : « Ab illo facinore Alexandriam adoriuntur, denuo nos ad necem quærentes, et quæ tunc acta sunt LONGE TETRIORA QUAM PRIORA FUERUNT. » Præterea Athanasius in epistola ad Solitarios pag. 815, ubi dixit, Eusebianos Constantium cum lamen-

tis adiisse, ac obtinuisse, ut denuo Philagrius præfectus Ægypti adversus Athanasium mitteretur, subdit, ecclesiam Quirini occupatam fuisse, alios cæsos, alios in carcerem trusos, alios exil o, alios bonorum proscriptione mulctatos, ut omnes *Gregorium* vel inviti suscipere cogerentur. Ac post hæc concludit : « Athanasius autem priusquam ista fierent, semel re cognita, » seu, ut expressius græcum habet, μόνον ἀκούσας, id est, *cum rem auditione tantum accepisset*, « Romam navigavit, non ignarus hæretici furoris. » Ex quibus ultimis verbis intelligimus, Athanasium nonnisi post intrusionem Gregorii Romam venisse, ut notat Valesius in Observat. Ecclesiast. in Socratem et Sozomenum lib. 1, cap. 3; ac præterea, dum Eusebiani Athanasium ad mortem quærerent, cum is hoc auditione accepisset, fuga elapsum esse ac Romam navigasse ; ac denique in prima ista invasione tot facinora patrata non esse ac in posteriori, quæ a mense Februario cœpta adhuc festis Pentecostes durabat, ut suo loco ostendi. Non mirum autem, recentes Vitæ S. Athanasii scriptores, quæ gesta fuere in secunda invasione, primæ adscripsisse, cum Socrates et Sozomenus ad eumdem lapidem offenderint, ut in Annalibus videre est.

34. *Quarta fidei formula Synodi Antiochenæ ab Eusebianis edita.* — Athanasius in libro de Synodis postquam tres fidei formulas per encæniorum festum Antiochiæ editas, de quibus supra egimus, recitavit, postea pag. 894 subdit : « Ne tum quidem arbitrati sunt perfecte fidem suam conscriptam esse, aliud genus de fide post aliquot menses conficiunt, amandantque in Gallias Narcissum, Marim, Theodorum, Marcum, qui quasi a Synodo emissi, ista beatæ memoriæ Constanti Augusto, cæterisque qui ibi aderant, tradiderunt. » Refert postea Athanasius quartam illam fidei formulam, quæ et habetur apud Socratem lib. 2, cap. 18. Scripta ea post aliquot menses a Concilio Antiochiæ celebrato, sed non statim Narcissus et alii legati in Galliam missi ; licet Athanasius utrumque uno tenore exponat. Socrates enim lib. 2, cap. 28, testatur, Occidentis imperatorem, scilicet Constantem, certiorem factum de Athanasii Alexandrini et Pauli Constantinopolitani abdicatione, litteras scripsisse ad Constantium Orientis imperatorem, « ut tres episcopi rationem de Pauli et Athanasii abdicatione reddituri ad ipsum mittantur. » Et hac occasione, inquit Socrates, missi sunt illi legati, « qui cum venissent, congredi quidem cum Athanasio noluerunt, » etc. Ex quibus liquet, Athanasium, qui Romæ hoc anno versabatur, monitum per litteras de iis, quæ Antiochiæ gesta erant, adiisse Constantem Occidentis imperatorem, et ab eo ad Constantium litteras impetrasse, quibus tres Eusebianæ partis episcopi evocabantur, rationem reddituri de depositione Athanasii. Litteræ itaque illæ diu post Antiochenam Synodum transmissæ, licet quarta illa fidei formula *post aliquot menses* a Synodo exarata fuerit.

35. *Legati ad Constantem imp. a pseudo-Synodo Antiochena contra S. Athanasium missi.* — Legati illi anno tantum sequenti in Galliam missi sunt. Neque enim parvo tempore opus fuit, ut Athanasius de iis quæ Antiochiæ gesta erant moneretur, Constantis litteræ ad Constantium perferrentur, et legati in Gallias pervenirent. His adde, eam legationem non præcessisse epistolam Julii papæ ad Orientales ; cum in ea de legatione ista nulla mentio sit : quin contra Julius dicat, se diu frustra expectasse, ut ex Eusebianorum parte aliquis veniret. Insuper Socrates lib. 1, cap. 12, asserit, Marim Chalcedonium, et Theodorum Heracleæ in Thracia episcopum, ex legatis duos, post Eusebii Constantinopolitani episcopi mortem, quæ anni sequentis initio contigit, Macedonium Constantinopoli ordinasse. Quare uterque legatus anni sequentis initio Constantinopoli erat. Socrati Sozomenus lib. 3, cap. 10, suffragatur. Denique epistola Julii papæ ad Orientales, quæ anno tantum sequenti scripta, ad Narcissum, Marim, Theodorum, Macedonium, aliosque directa est. Quare anno currenti Narcissus et tres alii legati in Occidentem non venerunt. Ait Athanasius, hos legatos quasi a Synodo emissos esse, ὡς ἀπὸ Συνόδου ; quod sciret Athanasius, inquit Schelstratius in Dissert. 5 de sacro Concilio Antiocheno, cap. 4, separatis ab Eusebianis Catholicæ partis episcopis, non tam Synodum quam speciem Synodi mansisse. Eusebiani enim usque ad finem præsentis anni Antiochiæ substiterant, et post aliquot menses a constitutis tribus primis fidei formulis hanc quartam edentes, Narcisso et sociis Constanti Augusto perferendam tradiderunt : eosque quasi a Synodo emissos dixit Athanasius, quod tunc missi essent, cum jam vera Synodus Antiochena desiisset, et conciliabulum Antiochiæ inchoasset.

36. *In IV fidei formula Eusebiani dolose agunt.* — Edita itaque hæc quarta fidei formula a solis Eusebianis, non jam contra sabellianam hæresim, sed ad inustam hæreseos arianæ notam avertendam. Ob involutam tamen silentio Filii consubstantialitatem subdole egere ; et verum est quod scripsit Sozomenus lib. 3, cap. 5, Eusebianos Antiochiam convenisse, « simulatione quidem, ut novam Ecclesiam consecrarent ; sed revera, sicut eventus declaravit, ut decreta Nicæni Concilii abrogarent. » Enim vero Eusebiani simulate Antiochenum Concilium inchoarunt, et zelum fidei contra sabellianam hæresim propugnandæ, non minus quam zelum disciplinæ ecclesiasticæ contra canonum transgressores promovendæ, eo duntaxat animo ostentarunt, ut Athanasium simili zelo deponere, et quæ causæ suæ favere poterant, constituere viderentur. Quod ex rerum eventu colligimus : quandoquidem zelo illo tot statutis demonstrato nihil proficere rati, larvam simulationis deposuerint, et impia contra Ecclesiæ canones statuta fingentes, juxta ea Athanasium deposuerint ; et quo magis in fidei ab Athanasio propugnatæ perniciem studere viderentur, in edita, ad avertendam suspicionem de hæresi ariana notam, fidei formula, verbum illud omiserint, quo arianæ hæreseos fautores a Catholicis tunc temporis discreti

fuerunt. Licet enim formulæ a toto Antiocheno Concilio editæ non contineant expressis verbis *Consubstantialis* vocem, eamdem tamen veritatem aliis verbis exprimunt; quod dici non potest de prima formula ante Concilium, et de quarta post illud editis, quæ merito in suspicionem veniunt, licet nihil eorum quæ Nicææ contra Arium decisa sunt, expresse improbarint. Cum enim per illas sabellianam hæresim non oppugnent, sed potius in iis arianæ hæreseos suspicionem a se avertere conentur Eusebiani, fundamentum non habuere omittendi vocem *Consubstantialis*, qua sola omnem omnino suspicionem hujus hæresis a se amovissent.

37. *Synodus Romana.* — Ad num. 46. *Synodus Romana* in causa Athanasii et in causa Marcelli Ancyrani episcopi, quam Baronius anno præcedenti inchoatam præsentique continuatam arbitratus est, ad annum sequentem pertinet, quo Baronius alteram Synodum Romanam excogitavit. Quo etiam anno, quæ ad *Synodum Romanam* pertinent, explicabimus.

JULII ANNUS 6. — CHRISTI 342.

1. *Athanasii epistola de clade Alexandrinæ Ecclesiæ, quam Gregorius invaserat.* — Qui modo sequitur annus Christi trecentesimus quadragesimus secundus, inscribitur consulatu duorum Augustorum Constantii tertio et Constantis secundo, Orientali Ecclèsiæ, ac potissimum Alexandrinæ, ob Eusebianorum grassationes funestissimus : quo Gregorius Cappadox, electus anno superiore in Antiocheno Concilio in locum Athanasii episcopus Alexandrinus, per præfectum Philagrium militari manu, jussu Constantii, Alexandriam introducitur, cum jam Paschale festum proxime instaret.

2. Hæc quidem hoc ipso anno, non autem elapso, accidisse (ut certam temporis rationem reddamus) illud magnopere persuadet, ut asseramus : quod cum Antiochenam Synodum in encæniis celebratam ad plures constet menses, fuisse propagatam; rursumque liqueat ex iis quæ paulo post dicturi sumus, Gregorii adventum Alexandriam accidisse prope Paschale tempus : necesse est affirmare (habita quoque longinquitatis itineris ratione) hoc ipso anno, dicto tempore, quo navigationi solent, exacta hieme, auræ secundæ aspirare, Gregorium e Palæstina solventem Alexandriam pervenisse. Hæc autem quomodo se habuerint, cum a Socrate [1], Sozomeno [2], Theodoreto [3], et aliis plerisque confuso ordine, et jejune admodum referantur : nos Athanasium ipsum, de his, cum hæc pateretur, scribentem encyclicam epistolam ad Orthodoxos, sequemur; aliaque ex eodem diversis in locis sparsa pariter colligemus, in iisdem qui sæpe irrepsit errorem corrigentes, dum pro Gregorio Georgius frequentius scriptus (ut dictum est) legitur, discriminantes eos ab invicem secundum notas peculiares cujusque distinctas, Gregorium Georgii loco reddidimus. Athanasius igitur ex immensa clade vix fuga lapsus, de rebus gestis in ipso Gregorii introitu, imo invasione Ecclesiæ Alexandrinæ, publicam patentemque atque communem Orthodoxis omnibus scripsit epistolam, quæ hactenus integra conservatur : reddemus hic eam, quod nonnisi hujus sit argumenti, et elegantissima ex ea accipiatur epistolaris historia : se vero habet in hunc modum [1] :

3. « Mala quæ passi sumus, et intoleranda sunt, et condigne enarrari nequeunt : sed tamen, ut compendiosius vim acerbitatemque earum calamitatum significem, historia mihi ex sacris litteris recitanda videtur [2]. Vir levita injuriam in uxore passus, vimque ejus indignitatis secum reputans (mulier enim hebræa erat, et ex stirpe Judæ) tantisque contumeliis attonitus quemadmodum divina Judicum Scriptura denuntiat, uxoris corpus in partes divisum ad omnes Israeliticas tribus misit; ut injuria non ad se solum, sed ad omnes æque pertinere crederetur : utque vel vicem ejus dolentes, vindices se præberent; vel negligentes ejus sceleris pudore suffunderentur. Nuntii autem rem, ut gesta erat, enarrarunt : illi autem qui visu audituque id cognovissent, in hæc verba proruperunt : Nunquam tale quid, ex quo filii Israel ex Ægypto ascenderunt, accidisse. Concitatæ igitur sunt universæ tribus Israel; omnesque, quasi id peculiariter passi essent, in unum coiere. In summa debellati sunt qui hoc scelus perpetraverant; non enim ad generis conjunctionem, qui in bellum coiere, sed ad facinus respexere. Sci-

[1] Socrat. lib. II. c. 8. — [2] Sozom. lib. III. c. 5. — [3] Theod. lib. II. cap. 4.

[1] Athan. ad Orthod. — [2] Judic. XIX.

tis istam historiam, fratres, et quæcumque ibi perquam diligenter a Scriptura super hoc negotio recensentur : ulterius autem eam excurrere, non est animus; præsertim cum ad eos scripturus sim, qui rem cognitam habent; et ipse ardeam quamprimum ad ea indicanda, quæ magnitudine, et numero superent levitica ista mala.

4. « Ideo enim hujus historiæ mentionem fecimus, ut rebus ejus temporis cum præsentibus in comparationem missis, in quibus tanta et tam immanis crudelitas est, majorem quam illi indignationem adversus homines nefarios conciperetis. Siquidem acerbitates persecutionum nobis illatæ ita præponderant, ut exigua videatur levitæ calamitas, præ illis quæ nunc adversus Ecclesiam designata sunt. Vel potius nunquam quicquam tale auditum est in orbe terrarum, neque quisquam unquam istiusmodi mala expertus est. Tunc enim una mulier injuriam passa est, et nonnisi unus levita erat, ad quem vis illa referebatur : nunc autem universa Ecclesia injuria affecta est, et sacrarium contumeliose habitum; et, quod majus est, pietas ab impietate persecutionem perpetitur. Tunc singulæ tribus, singulis partibus mulieris visis, attonitæ consternatæque ferebantur : nunc autem totius Ecclesiæ membra divulsa sunt. Rem ita esse, etiam ex illis cognoscetis, qui alii atque alii in diversas partes, ut injurias suas exponant, missi sunt.

5. « Obsecro igitur vos, ut ita animos vestros commoveat rerum indignitas, quasi non nos tantummodo, sed ipsi quoque injuriam accepissetis; quo quisque uti læsus opem in commune conferat, ne paulatim ecclesiastici canones et Ecclesiæ fides corrumpatur : quæ ambo in periculum veniunt, nisi Deus vestra opera quam celerrime delicta castiget, et Ecclesiam vindictæ compotem reddat. Non recens aut nova res est, ecclesiasticorum canonum institutio, sed a primis usque Patribus per manus tradita est et fundata in Ecclesiis. Neque nunc tandem fides suum sumpsit initium, sed ab ipso Domino opera discipulorum in nostram usque ætatem propagata est. Ne igitur ea quæ hactenus usque ad nostra sæcula in Ecclesiis observata sunt, his temporibus pereant; et quæ nobis concredita sunt, a nobis requirantur : agite, fratres, ita animo excitemini, eumque zelum arripite, qui bonis dispensatoribus mysteriorum Dei congruit; et non aliter sitis affecti, quam si in oculis vestris istiusmodi populatio commissa esset. Copiosius omnia ex tabellariis cognoscetis. Ego tamen mihi imperare non potui, quin paucis ea quoque delinearem : quo plane vobis constaret, nullo unquam tempore talia in Ecclesiam perpetrata esse, ex quo Salvator noster in cælum subvectus discipulis præcepit [1] : Ite et docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti.

6. « Quæ igitur adversus nos et Ecclesiam commissa sunt, ad istum modum se habent. Solenniter nobis in pace convenientibus, populisque istiusmodi conventu lætis, et comministris sacrorum secundum Deum vita conversationeque per Ægyptum, Thebaida, Africam in melius proficientibus, mutuaque inter se et erga nos pace et charitate affectis : ecce ibi statim præfectus Ægypti litteras publice proponit in speciem edicti, quibus declarabat, Gregorium natione Cappadocem pro successore mihi datum, satellitio stipatoribusque comitis in cathedram introducendum. Fama istius negotii tunc, ut in re nova, et nunc quoque post rem peractam, perturbavit omnes. Major igitur ea de causa in templa populi defluxus, et præcipue ob id, quod nullas querelas nec a plebe, nec a presbyteris, nec ab episcopis contra me habitas satis scirent, neminemque nisi Arianos cum Gregorio esse : ipsumque adeo arianum et esse, et ab ariano Eusebio missum esse cognoscerent. Scitis autem, fratres, Eusebium cum suis, præsides semper et socios ipsius hæreseos Arianorum fuisse, et per eos nobis perpetuo insidias factas, operamque dedisse, ut in Gallias exulatum abirem.

7. « Populus igitur indignari, queritari sæpe multumque; tum ad judices, tum ad universam civitatem protestari, nullam adversus nos querelam ab ecclesiasticis motam esse; Arianorum hæreticorum opera hanc insolentiam legumque prævaricationem in Ecclesiam immitti. Sed ut demus querelam aliquam adversus me susceptam, meumque nomen inter eos receptum esse : non tamen oportuit in mei locum arianum, aut qui Ariana saperet, subrogari : sed secundum ecclesiasticos canones, prout Apostolus præcepit, congregatis populis una cum Spiritu sancto, qui episcopum constituant, publice et in præsentia clericorum episcopum postulantium, inquisitionem fieri, atque ita omnia canonice peragi; non autem ad potentiam postulationemque Arianorum, qui ab Ecclesia alieni sunt, quique episcopale nomen non vereantur emere, successorem mihi dari, nundinatoremque episcopalis tituli, præter consensum eorum, qui episcopum postulare debebant, et præter voluntatem conscientiamque omnium, qui Actis adhibiti non fuere, per vim opesque judicum extraneorum in hanc dignitatem immittere. Id enim et ecclesiasticos canones solvit, et ethnicos ad blasphemiam suspicionemque cogit, ut putent, non legibus rituque divino, sed nundinatione et potentia episcopos constitui : præclara igitur ista arianica Gregorii constitutio tale sui exordium habuit.

8. « Illius porro introitus Alexandriam quam multa nefaria perpetrarit, quantorumque malorum auctor extiterit, licebit vobis et ex litteris nostris et ab istinc proficiscentibus resciscere. Populis ergo graviter ferentibus istarum rerum insolentiam, ideoque in ecclesiis cœtus facientibus, ne Arianorum perfidia Ecclesiæ fidei admisceretur : Philagrius jam olim (nempe, ut dictum est, tempore Tyrii conciliabuli) in Ecclesiam et virgines contumeliosus, per id tempus Ægypti præfectus olim transfuga nostræ religionis, Gregorii conterraneus, homo ne-

[1] Matth. XXVIII. Marc. XVI.

quaquam spectatis moribus, fretus magistratus sui auctoritate præsidioque, ad quodvis agendum promptus, ut qui apostata et in Ecclesiam infestus, et præceps, ethnicas tribus, Judæosque item, atque alios protervos homines adhortationibus, magnisque promissis, quæ secundum pacta pro opera præstita bene persolvit, adversus Ecclesiam instigatos cuneatim cum gladiis et fustibus contra populos in Ecclesias immittit. Jam quid inde evenerit, non simplicem posthac sermonem requirit, cum ea res nec satis digne explicari queat, aut sine lacrymis et planctu vel ex minima parte recenseri. Ubi enim apud priscos talis tragœdia? aut quid simile in bello et persecutione factum est unquam?

9. « Siquidem et ecclesiis et baptisteriis flammæ injectæ; magnus igitur luctus, ejulatus, et planctus per civitatem. Cives, ea quæ agebantur, indigne ferre, occlamare præsidi, vim protestari; eo quod virgines sanctæ et incontaminatæ, nudatis corporibus, nefaria paterentur : iisdemque, si contumacius obsisterent, periculum capitis ingereretur : monachi pedibus obtriti expirarent; alii fisco addicerentur; alii gladiis fustibusque mactarentur; aliique vulneribus plagisque male mulctati discederent. In sacrosanctam autem mensam, proh, quanta impietas et facinora commissa! Vides enim eos aves et nuces pineas immolare, idola sua laudibus efferre, in Dominum nostrum Salvatorem Jesum Christum, et Filium viventis convicia verborumque contumelias jacere : sacros Scripturarum libros, quos in ecclesiis inveniebant, comburere : in sacrum baptisterium (proh superi!) Christicidas Judæos et atheos ethnicos nulla cum reverentia ingressos, eam verborum factorumque turpitudinem nudatis corporibus designare, ut pudendum abominandumque sit relatu. Nec defuere impii homines, æmuli acerbissimarum persecutionum, qui virgines continentesque injectis manibus traherent, raptarent, et ad blasphemiam Dominique abnegationem compellerent; eosque qui id facere recusarent, conciderent, pedibusque obtererent.

10. « In hoc genere introitus sui splendidus ille, et perquam egregius Gregorius lætus de istis malis, simulque mercedem et præmia pro hac tanta scelerata victoria ethnicis, Judæis, cæterisque quorum opera ad talia usus erat, dispensans, in prædam rapinasque Ecclesiam dabat : semel autem ut istiusmodi generis sceleris est licentia data, multa deteriora quam in bello, crudeliora quam in latrocinio committebantur; cum et isti obvia diriperent, illi in cellis reposita dividerent, magnamque copiam vini aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent, oleumque reconditum prædarentur, fores cancellosque tanquam rejectamenta gestarent, et candelabra ibi ad parietem deponerent, cereosque ecclesiæ idolis adolerent : in summa, magna ubique in Ecclesia depopulatio, et plurima mortis imago. Non tamen ad ista impii Ariani ullo pudore commovebantur; quin tetriora adhuc atrocioraque cumulavere. Vidisses enim presbyteros et laicos in jus trahi, virgines e cœtu suo divulsas ad tribunal præsidis raptari, et in carcerem conjici, alios fisco addici, alios flagellis cædi, panes sacrificiorum ministris et virginibus interdici. Hæc autem sub Pascha in sacra Quadragesima acta sunt, per quod tempus jejuniis dediti erant.

11. « Interim egregius ille Gregorius, arrogatis sibi moribus Caiphæ, cum præside Pilato contra pios Christi cultores debacchabatur. Certe ipso die Parasceves ingressus in quamdam ecclesiam cum duce et præside ethnicorum populorum, intellecto hominum odio, quo illius violentum introitum aversabantur, auctorem consuasoremque se præbuit crudelissimo præsidi, ut eadem hora triginta quatuor virgines, et matronæ item, virique ingenui publice flagellis cæderentur, et in curricula conjicerentur : inter quos virginem quamdam studiosam litterarum, et adhuc psalterium manibus retinentem, publice flagellari jussit : ereptus virgini a carnificibus liber, ipsa autem post flagra in carcerem reclusa est.

12. « His autem ad hunc modum patratis, ne in reliquum quidem tempus otium egere : quippe qui in alia illa ecclesia, in qua ego potissimum per hos dies commorabar, eadem prorsus molientes, furore ipsorum etiam in templum immisso, nihil non egere, ut ibi me interceptum de medio tollerent; nec aliter evenisset, nisi gratiam propitiam Christi auxiliaremque mihi expertus fuissem. Unde ita delapso licuit mihi paucula ista ex innumeris mala recensere : ego enim videns eos ad extremam rabiem devenisse, mecumque rationem iniens, quo ne vel ecclesia noxam acciperet, aut virgines indigna paterentur, cædesque denuo committerentur, eademque iterum injuria contumeliaque in populum incumberet, furtim me populis subduxi, memor verbi Salvatoris nostri [1] : Si vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite in aliam. Noveram enim ex iis quæ adversus primam illam ecclesiam perpetraverant, nihil sceleris eos in istam ecclesiam omissuros : ubi ne ipsam quidem Dominicam diem sanctissimi festi ulla in reverentia habuere, quo minus eo ipso tempore, quo Dominus omnes ex mortis vinculis compedibusque eripuit, homines ejus ecclesiæ in vincula conjicerent. Gregorius autem cum suis gregalibus, veluti bello in Christum suscepto, fretus confisusque præsidis potentia, diem illam liberalem vindicemque servis Christi in luctum et mœrorem vertit : ethnici contra oculis animisque malignis diem illum sanctissimum intuentes, lætitia gestiebant, Gregorius vero (credo ex mandatis Eusebii) vinculis compedibusque per id tempus Christianos ad luctum complorationemque compellebat.

13. « Hoc genere violentiæ præses ecclesias diripuit, direptasque Gregorio et furiosis Arianis tradidit. Rejectitii igitur homines, et submoti ab Eusebio, in ecclesiarum direptionibus sibi gratulantur : populis autem Dei, et clericis Catholicæ Ecclesiæ ea necessitas inflicta est, ut cum impiis hæreticis arianis

[1] Matth. x.

communicent, aut ab introitu ecclesiæ abstineant. Quin et naucleris aliisque marinas navigationes obeuntibus, non exigua vis adhibita est a Gregorio, dum alios opera præsidis in tormentis habet, alios vero in carcerem conjicit, et compedibus astringit ea de causa, ut et ipsius sceleribus metuerent contradicere, et litteras ab eo deferendas acciperent. Verum ne ita quidem contentus; quo se nostro sanguine satiaret, induxit crudelissimum præsidem facinorum socium, ut decretum sub populi nomine adversum me odiosissimis verbis descriptum ad pientissimum imperatorem Constantium mitteret, unde non solum exilium, verum etiam mille mortes expectandas putes. Is autem qui decretum scripsit, transfuga est nostræ religionis, quippe qui, relictis Christianis, idola gentium turpiter adoraret: qui autem litteris istis subscripserunt, ethnici sunt.

14. « Et ne multus sim in scribendo, persecutio adest, eaque persecutio, qualis nunquam antea adversus Ecclesiam oborta est. Nam in superioribus persecutionibus, cum quis ad fugam adigeretur, erat ubi suas partes cum aliis conjungeret; et cum occultaretur, non deerat baptismi copia: hæc autem multa et præsens crudelitas Babyloniorum impietatem æmulatur: ut enim illi Danielem, ita præclarus iste Gregorius eos qui domi orationes faciunt, ad præsidem defert, et ministros sacrorum infensissime observat: adeo ut ex ista violentia multi destituti, inopia baptismatis, periclitentur; multique sine visitatoribus ægrotent et lamententur; acerbiorem sibi hanc calamitatem, quam morbum arbitrantes: populique sacrorum ministris abactis, non ignari impietatis Arianorum præoptant potius ita ægrotare et periclitari, quam ut Arianorum manus capitibus suis imponi sustineant. Ut igitur arianus est Gregorius, ita et ab Arianis missus est, cumque nemo in episcopum postulavit, nisi soli Ariani; ac proinde uti mercenarius et externus, gravia et perquam acerba in populos Catholicæ Ecclesiæ, quasi alienos, et non sui gregis per fidem, facit.

15. « Ego autem quia jampridem, cum eum Ariani, ut tidum sibi in episcopum promovebant, scripto edideram, nemini vestrum catholicis episcopis ignotum esse Gregorium, eumque merito a vobis pro impietate sua excommunicatum esse, et anathema edicto Ecclesiæ proclamatum, nec aliam esse causam cur eum Ariani pro episcopo mittant nisi ne denuo ex meis scriptis similia convicia paterentur; barbara et exotica vi in me coorti, Ecclesias in suam potestatem redegere, ut ita arianismi suspicionem vitarent. Verum et hic quoque magnopere frustrati sunt: nemo enim ecclesiasticorum hominum Gregorio se adjunxit, exceptis hæreticis, cæterisque ob crimina sua ab Ecclesia rejectis, illisque item qui metu præsidis communionem simulant. Hanc tragœdiam ille jam olim quidem cum suis meditatus est, sed nunc ejus dramatis agendi facultatem per calumnias nactus est, quibus nos ad imperatorem accusavit. Sed enim ne ita quidem conquiescere potuit, ut qui etiam nunc mercedem quærat, et notis amicis misque adeo se terribilem infestumque præbet, ut nemo non metu mortis in exilium fugiat.

16. Verum non ideo de sceleribus eorum formidinem, sed potius indignationem et vindictæ cupidinem concipere debetis, cum hoc novo genere scelerum adversus nos usi sint. Si enim patiente uno membro, compatiuntur et reliqua membra; et, secundum beatum Paulum, flendum est cum flentibus [1]; certe tanta Ecclesia læsa, quisque, quasi ipse læsus esset, ad vindictam se accingere debet. Communis enim omnium Salvator est, qui ab illis blasphematur; et omnes quotquot sunt canones, ab iisdem violantur. Si vobis in Ecclesia sine ullius querela sedentibus, subito per edictum principis successor mittatur, et talia contra vos designarentur; an id, quæso, sine indignatione toleraturi essetis? an non potius vindicandum censeretis? Est igitur æquum, vestram indignationem commoveri; ne, si ita res silentio transmittatur, paulatim in singulas Ecclesias idem malum propagetur, nostraque disciplina in mercatus nundinationesque abeat.

17. « Quod igitur ad Arianos pertinet, rem vobis compertam dico: sæpe enim eorum impietatem publice privatimque damnatis; neque ignari estis, qualis sit Eusebius cum suis, et quantopere eum Arianis eamdem hæresin foveat: quæ res in causa fuit cur nobis olim insidiatus sit. Porro quæ per eum ejusque socios designata sunt, quantoque ea sint atrociora vel bellicis calamitatibus, ideo meis scriptis ostendi, ut statim a rebus narratis sumpto zelo, recta tenderetis at tollendos talium scelerum in Ecclesiam auctores. Certe fratres nostri Romæ anno superiore infensi prioribus eorumdem hominum factis, cum nondum scelera ista accesserant, pro ultione sumenda, Concilium indici celebrarique voluerunt, et rem perfecissent, nisi Eusebiani Ecclesiam turbassent, nosque intercipere conati essent, ut libere sine reprehensore in sceleribus suis pergerent. Quod si episcopi illi Romæ tunc temporis in hæreticos iras sumpsere: quanto justior graviorque vestra et ira et indignatio fuerit, cum prioribus maleficiis tantum scelerum addiderint? Obsecro vos igitur, ne tanta facinora levia aut negligenda putetis, neve inclytam Alexandrinorum Ecclesiam, hæreticorum pedibus obteri conculcarique sinatis. Certe indignatas ista rerum in causa est, ut populi sacerdotesque seorsum sine synaxibus vivant, taciti quidem ob vim præsidis, animo tamen impietatem Arianorum execrantes.

18. « Si igitur aut ipse Gregorius, vel alius quispiam ad vos scribat, ne recipiatis, fratres, illorum litteras, sed oblatas disrumpite, eorumque tabellarios ut impios et scelerum administros ejicite. Quod si formulam pacificatoriam scribat, ne illam quoque recipiatis; metu enim præsidis violentiaque Gregorii,

[1] Rom. XII.

ad has litteras perferendas compulsi sunt. Ego autem, quia verisimile est, Gregorii gregales de Gregorio scripturos esse, meis litteris vos præmonere studui, ut rejecto personarum delectu, sicuti Dei æmulatoribus congruit, subornatos submissosque ab hoc hominum genere expellatis: qui hoc ipso tempore in Arianorum gratiam, Judæos Ethnicosque homines ad persecutiones, virginum stupra, cædes, ecclesiarum depopulationes, incendia, blasphemias instigarunt. Neque enim impius et furiosus Gregorius, quod arianus non sit, inficiari poterit; cum is, qui litteris subscribit, pro documento in contrarium sit: Ammon enim iste ejus subscriptor jam olim a beato Alexandro ante me episcopo ob multa mala impietatemque ab Ecclesia ejectus est. Ob hæc omnia, quæso, rescribite et impios condemnate : ut sacerdotes qui hic sunt, populique orthodoxam vestram religionem zelumque vestrum adversus malos conspicientes, de vestra gaudeant concordi fide : istique scelerum in Ecclesiam auctores, vestris litteris, vel sero, errorem suum respuant et pœnitudine capiantur. Salutate eam, quæ apud vos est, fraternitatem : qui mecum sunt fratres, vos salutant. Dominus autem vos sanos nostrique memores conservet, domini vere desideratissimi. » Hactenus Athanasii ad Orthodoxos epistola, quam, priusquam Alexandria recederet, e latebris scripsisse certum est ex iis quæ eadem continentur.

19. Hic rursus lectorem monendum putamus, ne, quod habet depravatus textus epistolæ Athanasii ad Orthodoxos de Georgio, putet nos hallucinatos, quod referre velimus ad Gregorium, qui primus ex Arianis institutus est Antiochiæ Alexandrinæ sedis episcopus; atque magis existimet ea omnia referenda ad tempora Georgii, secundi instituti ariani episcopi Alexandrini ; opineturque eo tempore illa de grassatione Philagrii accidisse, et eo quoque tempore eamdem ab Athanasio ad Orthodoxos esse scriptam epistolam. Nam cum habeat in eadem epistola, hæc facta esse sub præfecto Philagrio, plane nonnisi ad tempora, quibus Gregorius sedit, referri possunt. Siquidem ex litteris ejusdem Athanasii scriptis ad solitariam vitam agentes pluribus locis earum constat, invasionem illam factam sub Georgio, nequaquam sub Philagrio, sed sub Syriano duce, Cataphronio præfecto, Heracliano comite, Diogene, Hilario, Faustino, Sebastiano publicis magistratibus, nec de Philagrio ulla penitus ibi memoria. Rursum vero cum ex hac eadem epistola recitata habeatur mentio de Eusebio adhuc vivente, nempe Nicomediensi dicto, qui Gregorium Alexandriam mittendum curavit; haud possunt hæc aptari ad Georgium, qui Alexandrinam invasit Ecclesiam, Constantino et Juliano consulibus, anno Domini trecentesimo quinquagesimo sexto : nam Eusebius, de quo hic est mentio, hoc eodem anno (ut dicetur) ex hac vita sublatus est. Quæcumque igitur post Gregorii ingressum reperiuntur acta sub Philagrio præfecto, nonnisi ad hæc Gregorii tempora sunt referenda, quem constat sedisse usque ad Concilium Sardicense, a quo depositus est, et post decem menses (ut S. Athanasius [1] testatur) defunctus.

20. Quod autem hæc epistola scripta fuerit statim post primam grassationem Philagrii atque Gregorii, profitetur etiam ipse Athanasius iisdem litteris, quas festine tunc scripsit, ut Catholicæ Ecclesiæ episcopos præmuniret, et anteverteret scribendas a novo episcopo Gregorio ad eos litteras : quibus cum ex multis pauca summatim collegerit, ac proinde complura prætermiserit, dignum existimamus, ut quæ ab ipso Athanasio de eadem illata clade postea majori otio scripta sunt, his insuamus, ex ea præsertim, quæ ad solitariam vitam agentes scripta epistola est, quæ quidem præ se fert breviarium rerum ab Arianis gestarum adversus Ecclesiam Catholicam, ac potissimum Alexandrinam. De qua quidem illud admonendus est lector, cum auctor multiplicium rerum obrueretur narratione, non semper idem filum texere orationis, sed inter scribendum ad alia sæpe divertere, adeo ut alio tempore gesta interdum cum aliis intermisceat : quod nisi quis accurate consideret, facile (quod ad temporum ordinem spectat) in varios labatur errores. Verum et in ea illud quoque attendendum, quod licet ejusdem scriptionis absque controversia idem Athanasius auctor sit habitus; tamen tanquam ab alio quopiam scripta epistola, ipse sæpe sui ipsius Athanasii nomen inter loquendum interserit. Sed jam hic reddamus, quæ eodem argumento in eadem posita leguntur.

21. « Mittit, inquit [2], litteras Constantius, et in omnes persecutionem movit, emissariis ad eam rem usus Philagrio et quodam Arsacio eunucho : missus quoque est Gregorius militari manu ; eadem statim designata sunt, quæ prius. Coacta enim multitudine ex bubulcis, opilionibus, et forensi vulgo, una cum protervis juvenibus, cum gladiis et fustibus templum Quirini invadunt ; alios mactant, alios pedibus obterunt ; plerosque concisos partim in carcerem, partim in exilium conjiciunt ; multasque feminas miseris modis raptatas publice ad tribunalia crinibus trahunt, tractasque contumeliis indignissime afficiunt : aliorum bona fisco addicunt, aliorum alimenta intervertunt, nulla alia de causa, quam ut eos ad partes Arianorum, et Gregorium recipiendum, quem imperator miserat, compellerent. » Et paulo inferius :

22. « Orientis igitur loca suasque provincias obeuntes quærebant, si quis ipsis adversaretur, ut eum per calumniam in exilium profligarent. Certe presbyteros suos dimiserunt cum hac absurdissima excusatione, hoc genere colloqui inter ipsos habito : Quandoquidem ecclesiastico judicio vincere non possumus, solita nostra vi agamus. Dant igitur litteras ad Philagrium, auctoresque sunt, ut ille quam primum cum Gregorio in Ægyptum abeat. Ac statim jam inde episcopi flagellabantur et acerbis vinculis constringebantur. Serapammonem confessorem in

[1] Athan. ad Solitar. vitam agentes. — [2] Athan. ad Solit.

exilium mittunt; Potamonem quoque et ipsum confessorem, qui oculum in persecutione perdiderat, ita conciderunt plagis in cervicem, non ante desinentes, quam ubi illum pro mortuo abjicerent: adeo ut vix post aliquas horas curationibus fomentisque spiritum recollegerit, Deo quidem illi concedente vitam, sed admodum brevem: paulo enim post ex labore et plagis ex hac vita decessit, adeptus in Christo gloriam iterati martyrii. » Est de hoc celebris memoria in tabulis ecclesiasticis, quibus natalis ejus dies, anniversaria commemoratione clarus, descriptus habetur [1]. Sed subdit Athanasius:

23. *Greg. cogit communicare sibi Catholicos.* — « Deinde miser Gregorius post tanta scelera invitabat omnes, ut secum communicarent. Atqui si communionem ab illis postulabas, indigni erant qui verberarentur: quod si ut malos eos verberandos censuisti, cur illos, ut sanctos invitas? Verum nihil illi curæ erat, quam ut eorum jussa, a quibus missus erat, adimpleret, et hæresin stabiliret: eas ob causas stultus ille homicida, carnifex, et contumeliosus, fraudulentus, et in summa Christi hostis factus est. Episcopi autem materteram ita persecutus est, ut ne extinctam quidem humari sineret; et quod voluit, consecutus esset, et insepulta abjecta fuisset, nisi qui eam sustulissent, suum se cadaver efferre dixissent: tam impiis iste moribus fuit. Nam cum et alii mendici errones eleemosynam acciperent, jussit ea quæ eleemosynis destinata essent, diripi; et vasa, quibus oleum et vinum deferebatur, confringi; ut non solum in accipiendo se impium præberet, sed reipsa Dominum contumeliose tractaret, auditurus jamjam ex Domino: Quatenus sprevisti istos, et me sprevisti. Multa etiam alia fecit, quæ dicendi facultatem transcendunt, et quibus auditor fidem negaret. Cæterum ista ideo patravit, quia neque secundum ecclesiastica instituta creatus erat, neque pro apostolica traditione episcopi nomen obtinebat, sed ex palatio cum militari manu et magnifica pompa missus fuit, non aliter quam si sæcularis magistratus ei demandatus esset. Ideoque majori studio magistratuum amicitiam, quam episcoporum aut monachorum, sectabatur.

24. « Si quando igitur pater Antonius ad illum e montanis scriberet, quemadmodum pietas peccatori in abominatione est, eodem quoque modo sancti viri scripta abominabatur. Quod si imperator, aut dux exercitus, aut alius quispiam judex ad eum litteras dedisset, ita lætus alacerque erat, quemadmodum ii de quibus in Proverbiis non sine querimoniis dicitur [2]: O qui relinquitis vias rectas, qui malis oblectamini, et gaudetis conversatione malorum. Certe qui hujusmodi litteras afferebant, pecuniis honorabat. Antonii aliquando epistolam duci Blacio conspuendam abjiciendamque tradidit; sed hoc divina vindicta inultum non prætermisit: siquidem non diu postea Blacii femur proficiscentis ad primam mansionem, equus cui insidebat, cervicibus retortis, ita momordit, atque e dorso excussum humi afflixit, ut intra triduum proximum periret. » Hactenus Athanasius. Sed hæc de Blacio paulo fusius atque nonnihil diverse ab eodem S. Athanasio recitantur in Vita S. Antonii; quod fortasse accidit vitio librariorum. Verum et illa hic recenseamus; sic enim se habent:

25. « Præterea cum Blacius (Balacius), qui sub Nestorio præfecto Alexandriæ dux et Ægypti fuit, homo arianæ iniquitatis studiosissimus fautor, ita Christi Ecclesiam persequeretur, ut animo vesano virgines monachosque nudatos verberaret in publico, ad eum Antonius litteras misit, quarum ista sententia est: Video iram Dei venientem super te. Desine persequi Christianos; ne te ira occupet, quæ proximum jam tibi minatur interitum. Legit infelix epistolam et irrisit, atque in eam expuens, projecit in terram: portitores quoque multis afficiens injuriis, Antonio talia renuntiari præcepit: Quoniam cura tibi tantopere monachorum est, etiam ad te mei vigoris transibit disciplina. Sed confestim minatorem oppressit supplicium: et post quinque dies os effrenatum ultio divina compescuit. Egreditur enim ad primam mansionem Alexandriæ, quæ appellatur Chæreum, cum supradicto Ægypti præfecto Nestorio: vehuntur equis, quos inter omnes Blacius, cujus erant, mansuetissimos nutrierat. Cum ergo pariter sibimet equi alluderent, mitior, quo Nestorius vehebatur, morsu repentino Blacium decussit in terram, ac sic in eum inhians, femora ejus laceravit atque corrosit, ut statim relatus in civitatem, post tertium diem moreretur, universique agnoscerent minarum ab Antonio prædictarum effectum quantocius consecutum, digno persecutoris fine completo. » Hæc de his ibi.

26. *Julius, re cognita, Concilium Romæ habet; cum Eusebianis per epistolas agit.* — Qui vero Alexandria tunc temporis fugientes, Romam tanquam ad tutum asilum se contulerunt, necnon Ægypti episcopi, suis litteris de his omnibus quæ per Gregorium antistitem gesta essent, certiorem reddiderunt Julium Romanum pontificem, ut ipse in litteris rescriptis hoc anno ad Eusebianos testatur, cum ait [1]: « Quæ in Gregorii introitu acta fuerunt, ostendunt qualis fuerit ordo in ejus ordinatione: temporibus enim ita pacatis (prout renuntiant qui inde veniunt, et quemadmodum episcopi scribunt), ipsa Ecclesia incendium passa est, virgines nudatæ, monachi conculcati, presbyteri et multi ex populo indigne habiti et violati, episcopi in carcerem detrusi, multi item spoliati: sacra mysteria, de quibus incusabant Macarium presbyterum, ab ethnicis direpta et in terram abjecta sunt, ut vi cogerent nonnullos ad constitutionem Gregorii approbandam. » Et inferius: « Ex Ægypto autem et Alexandria, cum denuo supervenissent presbyteri, litteras secum attulere, quibus plurimorum episcoporum et presbyterorum querimonia continebatur;

[1] Martyrol. Rom. die 18 Maii. — [2] Prov. II.

[1] Apud Athan. Apolog. II.

se, cum huc ad Concilium pergerent, detentos fuisse, ac etiamnum detineri; et quemadmodum post Athanasii exilium (sic enim appellat fugam ipsius) contigit, episcopos, homines confessores, flagris conscindi, alios in carcere haberi, præsulesque longissimi in suo episcopatu temporis publicis ministeriis mancipari, et fere omnes clericos et populum Ecclesiæ Catholicæ insidiis appeti, et persecutionem pati, quosdam item episcopos et fratres finibus suis ejectos esse nulla alia ex causa, nisi ut inviti cogerentur communicare cum Gregorio et Arianis; et Ancyræ, quæ in Galatia est, non pauca aut parva designata esse, sed prorsus eadem cum factis Alexandrinis. » Hæc Julius. At de clade Alexandrina hactenus.

27. Vides plane, lector, qualia esse soleant hæreticorum opera, qui semel exuti catholicam fidem, omnem cum ea humanitatem, et, quod proprium est hominis, rationem pariter abjecisse videantur, superinduentes cum impietate sævitiam, præ se ferentes imaginem ejus cujus afflantur spiritu, et ex quo geniti esse noscuntur; dicente de eorum consortibus Domino [1] : Vos ex patre diabolo estis, et opera ejus facitis, qui fuit homicida ab initio, semper adversus Ecclesiam bellum gerens. Qui igitur sic in ovile ovium ingrediuntur, ut furentur, perdant et mactent, plane non esse pastores, sed, Domini [2] sententia, latrones atque fures penitus convincuntur. Essent sane hic, horum occasione, his similia longeque deteriora, quæ ab hæreticis nostri temporis non in una civitate, sed pluribus ac fere innumeris, in diversis provinciis immanissime perpetrata sunt, recensenda, lacrymisque Athanasii nostræ jungendæ; sed quod non sint hujusmodi, quæ paucis vel summatim saltem enarrando exprimi queant : satis modo, lector, te ex Athanasii scriptis hic recitatis, nostri temporis Ecclesiæ cladium contemplatum esse quamdam imaginem, vel deducta potius lineamenta quædam monstrorum illorum quæ hoc nostro deploratissimo sæculo loca infera evomuerunt. At hoc tibi satis, ut (quod ab illius temporis Orthodoxis præstari Athanasius optat) odio hæreses persequaris, earumque sectatores abomineris, et in castris militans catholicæ veritatis, huic omnes adversantes pro virili semper oppugnes. Sed jam ad Julium Romanum pontificem redeamus.

28. Cum jam Elpidius et Philoxenus presbyteri legati Romam Antiochia rediissent, acceptis ab eis litteris Eusebianorum, Julius papa illas (ut ipse testatur), quod indignissimæ essent quæ efferrentur in publicum, supprimere cogitavit; sed cum nullus ab eis Romam mitteretur, qui saltem perpetrata facinora excusaret, eas tandem publice recitavit, et quidem puto in ea Synodo, ex qua ad eosdem ipse rescripsit. Etenim Concilium Romæ celebratum hoc anno esse, Patresque qui convenerant, per Julium eas rescripsisse, quæ ejusdem Julii tantum nomine feruntur litteræ, Athanasius ipse tradit, cum post easdem in sua Apologia descriptas litteras mox addit [1] : « Hæc cum Romæ Synodus per Julium Romanum episcopum scripsisset, improba iterum audacia Eusebiani in Ecclesiis perturbandis insidiisque tendendis usi sunt. » Honoris ergo id antiquitus observari solitum fuit, ut quæ in Synodo decreta essent, solius Romani Pontificis litteris vulgarentur : quod et postea æmulata est Ecclesia Africana, cum in Carthaginensi Concilio decretum istud ipsum est, ut dum ex Synodo litteræ scribendæ essent, ab episcopo Carthaginensi provinciæ illius primate darentur [2].

29. Respondens igitur Julius, cum in primis, quæ ab illis scripta essent, quæ et suo loco recitavimus, confutasset, et quæ a se in superiore Synodo, qua absoluti sunt Athanasius atque Marcellus, jure legitimeque esse facta monstrasset, prolatasque ab ipsis in eosdem calumnias redarguisset : hæc tandem ad eos, monens ut a cœptis desisterent atque mala perpetrata corrigerent, ad finem apposuit [3] : « Postquam autem (ut dixi) canonice et non injuste cum iis fovemus communionem, obsecro vos per Jesum Christum, ne sinatis discindi membra Christi : neque præoccupationibus fidem posthabete, sed Domini pacem anteponatis : non enim jus aut fas est, ob paucorum degeneres animos eos abjici, qui condemnati non sunt, aut Spiritum Domini contristari. Quod si creditis posse quædam illis objecta ostendi, et coram in facie argui, veniant qui volunt : nam et separatos esse et probaturos dicunt, quæ denuntiaverunt. Certiores igitur nos, dilectissimi, de ea re facite, quod et illis scribamus, et cæteris item episcopis qui huc debent convenire; ut coram omnibus, qui culpæ obnoxii sunt, condemnentur, et ne ulterius in Ecclesia perturbatio fiat : sufficiunt enim quæ facta sunt; sufficit quoque, in præsentia episcoporum, episcopos in exilium actos esse : de qua re non est prolixior sermo habendus, ne gravari videantur qui tum affuere. » Hæc dicens Julius suggillat eos qui Concilio interfuerunt Antiocheno, ex quo tam iniqua sententia prodiit, ut in locum viventis Athanasii successor decerneretur; ac subdit : « Nam si verum dicendum est, minime decuit eo usque procedere, aut eo usque evadere istas animorum degeneres pusillanimitates. Esto ut sint Athanasius et Marcellus (ut scribitis) translati e sedibus suis; sed quid de aliis dicas, qui ex universis locis cum episcopi, tum presbyteri (quemadmodum dixi) huc venere? Nam et isti se denuo abreptos et istiusmodi passos esse dixerunt.

30. « O dilecti, non jam ulterius Ecclesiæ judicia secundum Evangelium, sed vel ad exilium, vel ad mortem instituuntur. Nam si (ut dicitis) omnino in culpa fuerunt, oportuit secundum canonem, et non isto modo, judicium fieri : oportuit scribere omnibus nobis, ut ita ab omnibus, quod justum esset decerneretur : episcopi enim erant, et non vulgaris Ecclesiæ, qui ista patiebantur; sed quam ipsi Apo-

[1] Joan. VIII. — [2] Joan. X.

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Conc. Afric. c. 52. — [3] Apud Athan. Apolog. II.

stoli suamet opera ad fidem instruxerant. Cur igitur et in primis de Alexandrina civitate nihil nobis scribere voluistis? An ignari estis, hanc consuetudinem esse, ut primum nobis scribatur, ut hinc, quod justum esset, definiri posset? » Cum ista ad Eusebianos scribat Julius papa ; en quam perspicue declaratur, tum ex canone Ecclesiæ, tum etiam ex consuetudine, sic legitima episcoporum judicia exerceri solita, ut de his in primis scriberetur ad Romanum Pontificem, a quo quid definiendum esset, acciperetur; ac proinde subdit : « Quapropter si istic hujusmodi suspicio in episcopum concepta fuerat; id huc ad nostram Ecclesiam referre oportuit. Nunc autem nos, quos certiores minime fecerunt, postquam jam egerint quod libuit, suffragatores suæ damnationis, cui non interfuimus, esse volunt. Non ita se habent Pauli ordinationes; non ita Patres docuerunt; sed fastus iste et novum studium est.

31. « Obsecro vos, cum alacritate audite : pro publico bono ista scribo : quæ enim accepimus a beato Petro apostolo, ea vobis significo, non scripturus alioqui, quæ nota apud vos esse arbitror, nisi facta ipsa nos conturbassent. Episcopi abripiuntur et a suis sedibus propelluntur; alii vero aliunde in eorum loca reponuntur. Alii vero insidiis appetuntur, ut subditi et de abreptis doleant, et ab immissis vim patiantur; ut quos optant, frustra requirant; quos nolunt, inviti recipiant. Obsecro ne ista ulterius fiant : vel potius contra illos scribite qui talia moliuntur, ne deinceps has injurias Ecclesiæ patiantur, aut episcopus, aut presbyter hujusmodi contumelias sentiat; aut præter animi sententiam ea quæ nolint (ut nobis indicarunt) cogantur facere : ne apud ethnicos ridiculi efficiamur, aut quod præ omnibus gravissimum est, Deum exacerbemus. Unusquisque enim nostrum, eorum quæ hic turbavit, rationem reddet in die judicii. Optoque ut omnes secundum Deum sentiant; quo Ecclesiæ, suis episcopis receptis, perpetuo gaudeant in Christo Jesu Domino nostro, per quem gloria Patri in sæcula sæculorum. Amen. Valere vos in Christo opto, desideratissimi fratres. » Misit has litteras Julius (inquit Athanasius [1]) per Gabianum (Gabinianum) comitem.

32. Agens de iisdem Julii papæ litteris ad Eusebianos missis Socrates, eas summatim perstringit, atque dolum malum Sabini macedoniani historici aperit, cum ait [2] : « Sabinus erroris macedoniani propugnator, de quo jam antea mentionem feci, quanquam in libro ejus, qui rerum in Concilio gestarum Collectio inscribitur, epistolam episcoporum Antiochiæ convocatorum ad Julium scriptam minime prætermiserit, epistolas tamen ipsius Julii in eodem minime intexuit : verum istud facere, illi in more positum erat : nam quæcumque epistolæ in Conciliis conscriptæ verbum CONSUBSTANTIALE, vel silentio transiere, vel penitus irritum fecere, eas studiose et diligenter citavit; contrarias autem de industria missas fecit. » Hæc Socrates; qui dum ait, non hanc tantum, sed plures Julii epistolas ab eodem silentio prætermissas ad priorem illam quoque alludit Julii epistolam, qua (ut dictum est) missis legatis Elpidio et Philoxeno, eosdem ad Synodum Romæ habendam vocavit.

33. Quod vero ad posteriorem hanc epistolam spectat, mitius quidem visus est cum Eusebianis Julius agere, quam par erat in tanto immanium criminum admissorum acervo; tum ut eos ad Concilium (quod suadet) Romam pertraheret, tum etiam quod sciret eosdem tot tantaque præsumere, fultos imperatoris potentia; quamobrem et ipse (cum ab eis ecclesiastica judicia omnino subterfugi atque contemni videret) apud Occidentalis orbis imperatorem Constantem egit, atque per eum tandem effecit, ut scribente illo ad fratrem suum Augustum, refragantibus licet Arianis omnibus, generale tamen Concilium decerneretur ac pariter indiceretur; at hæc vix post annos quatuor, quod suo loco dicemus. Nondum enim (ut ex eorum professione, imo contestatione facta in Synodo Antiochena superius vidimus) Eusebiani Ariani esse convinci poterant, ut a Julio damnarentur : sed et quod quæ ab eis gesta essent in subrogatione Gregorii in sedem Alexandrinam, non privatim ab ipsis, sed Synodali judicio cui præsens fuerat Constantius imperator, acta esse præ se ferebant, alio erant judicio retractanda, quam ob causam eos ad Synodum Romam Julius litteris suis invitat.

34. At nihil est quod mireris tam frequentes haberi Romæ episcoporum conventus; nempe anno superiore, quo Athanasius absolutus est; præsenti, ex quo Julius ea rescripsit in Orientem; et qui sequenti indictus esse videtur : semel enim saltem, et bis interdum, ejusmodi comprovincialium antistitum conventus cogi a metropolitanis episcopis solitos, satis superius demonstratum est : quod ab Eusebianis in dicto Concilio Antiocheno, edito canone, ut bis in anno coirent episcopi, fuit lege præscriptum; cum alioqui complures ea de re ex aliis Synodis canones extent, secundum antiquam ecclesiasticam disciplinam, etiam tempore gentilium imperatorum (ut vidimus, auctore Cypriano) inviolate in Ecclesia custoditam.

35. *Gregorius quamdiu sederit.* — Qui igitur hoc anno in sedem Alexandrinam intrusus est Gregorius Cappadox, eam tyrannice occupavit usque ad Concilium Sardicense, a quo ipse depositus, et Athanasius fuit cum honore Alexandriam restitutus. Hinc videas hallucinatos esse Socratem atque Sozomenum et alios plerosque, qui dixerunt Gregorium a suis abdicatum, quod segniter se haberet in defendenda ariana hæresi, atque aliis ex causis, quas his verbis Socrates refert [1] : « Interea temporis » nempe Constantio tertium et Constante secundum coss., quos paulo ante recenset « Ariani Gregorium, utpote a populo magnopere invisum, Alexandria transferunt : idque non ea de causa solum, sed etiam tum

[1] Athan. Apolog. II. ante epist. Julii. — [2] Socrat. lib. II. c. 13.

[1] Socrat. lib. II. c. 10.

propter templi incendium, tum propterea quod non satis videbatur ipsorum opinioni patrocinari : Georgium igitur accersunt, » etc. Eadem plane Sozomenus [1]. Præstat autem magis auscultare Athanasium, ex cujus scriptis tum superius citatis, tum etiam inferius recitandis, illud redditur exploratum, a tempore Synodi Antiochenæ usque ad Julianum Apostatam duos extraneos a catholica fide temporibus Athanasii sedisse episcopos; prior est Gregorius de quo agimus, qui perseveravit (ut diximus) usque ad Sardicense Concilium, in quo depositus est, et (ut testatur Athanasius [2]) post decem menses obiit : posterior vero arianus episcopus Georgius item Cappadox, vel potius ex Ammiani sententia Cilix, Athanasio subrogatus longe post Sardicensem Synodum, Arbetione et Lolliano consulibus, supervixit usque ad Juliani Apostatæ tempora, quando et ab Alexandrinis occisus est. In eum quoque errorem Socrates lapsus esse apparet, dum ejusmodi invasionem Alexandrinæ Ecclesiæ factam dicit per Syrianum ducem Gregorio faventem; confundens nimirum hanc grassationem cum illa quæ post annos quatuordecim accidit, quo tempore iterum Athanasius ab Ecclesia Alexandrina depulsus est.

36. Vides igitur, quam dispar sit quod Socrates et Sozomenus tradunt, Gregorium scilicet ab Arianis ipsis fuisse depositum, quod in ariana hæresi stabilienda tardior fuerit et negligens; quem tamen constat ex his quæ diximus, fuisse omnium ea in re studiosissimum, in eoque potissimum invigilasse, ut minis, carcere, bonorum mulctatione, flagris, exiliis, ac denique cædibus Catholicos quosque ad suam, nempe arianam communicationem urgeret; ad hæcque usum esse non ordinariæ tantum apparituræ militibus, sed adhibuisse inconstans vulgus, hominesque pariter judæos atque gentiles. Manifesti quoque erroris iidem redarguuntur de Gregorii facta depositione ab Arianis, quem ex Synodali epistola Concilii Sardicensis constat tunc in ea Synodo a Catholicis esse exauctoratum.

37. Quibus et illum etiam errorem insuunt, quo tradunt statim ab eisdem fuisse suffectum Georgium Cappadocem : nam tunc Alexandrinæ sedi restitutus est Athanasius; quo post multos annos deposito, Georgium ipsum (ut nuper dictum est) sub dictis consulibus post annos quatuordecim liquet in locum Athanasii rursum expulsi subrogatum fuisse. Rectius his longe quidem et accuratius Theodoretus [3] hæc de Gregorio habet : « Ubi (Eusebiani scilicet) oves gregis Alexandrini destitutas pastore vident, quemdam nomine Gregorium, lupum videlicet in locum pastoris, substituunt : qui ad sex annos multo majore crudelitate, quam agrestes belluæ in gregem usus, tandem a suis ipsius ovibus misere extinctus fuit, debitasque suæ improbitatis pœnas persolvit. » Recte sane hæc Theodoretus, cujus quoque probatur sententia de tempore sedis Gregorii : nam numerando ab anno superiore, quo in Concilio Antiocheno Gregorius creatus est Alexandrinus episcopus, usque ad Synodum Sardicensem, in qua damnatus est, nempe anno Domini trecentesimo quadragesimo sexto, eumdem Gregorium sex annos inchoatos saltem sedisse oportuit.

38. Quod rursus ad Gregorium spectat, misit ad Julium papam legatum Carponam quemdam arianum hominem, jam olim ab Alexandro episcopo Alexandrino eo nomine notatum : sed ei, sicut aliis ea labe conspersis, idem pontifex suum denegavit aspectum (horum mentio est in ejusdem Julii papæ epistola ad Eusebianos [1]), contra vero, profugis Alexandrinis aliisque diversarum Ecclesiarum extorribus episcopis atque presbyteris ecclesiasticam communicationem impertivit, atque christiana charitate confovit.

39. *Athanasius iterum Romæ.* — Athanasius quoque ipse fuga lapsus, ne hostium pateret incursui, ejus necem avide sitientium, accessit ad tutum tranquillumque portum, Romanam, inquam, Ecclesiam, ubi haud diu ante in Synodo absolutus, catholica communione, Julii sententia, dignus fuerat judicatus. De adventu autem ejus in Italiam testatur Sozomenus, qui ait [2] : « Athanasius vero fugiens, Romam adventavit. » Socrates tamen tradit [3], eum a Julio Romam esse vocatum; nam ait : « Tum Julius episcopus Romanus, cum de injuriis Athanasio ab Arianis illatis certior factus esset, et litteras Eusebii, qui jam mortem obierat, recepisset; Athanasium, ubi de loco, in quo occultabatur, audierat, ad se accersit. Eodem temporis momento litteræ, quas episcopi Antiochiæ paulo ante congregati miserant, afferuntur. » Sed de litteris hisce superius. Rursum vero de adventu Athanasii Romam, cum a clade Alexandrina se proripuit, hæc habet Cælestinus papa in epistola ad Clerum Constantinopolitanum : « Athanasius illinc fugatus, in nostris partibus roboratus est : denique hic redintegratus est status, et in hac sede requiem communionis invenit, a qua semper Catholicis subvenitur. »

40. De suo quoque, eo persecutionis tempore, Romam accessu meminit Athanasius ipse in Apologia ad Constantium imperatorem, cum apud eum illa suspicione laboraret, quasi fratrem ipsius Constantem adversus ipsum sollicitasset : scribens igitur ea de causa suam ipse defensionem, hæc dicit [4] : « Profectus sum Alexandria non ad castra fratris tui, aut alium quempiam, sed Romam duntaxat, meaque Ecclesiæ commendaturus. Ea enim mihi unica cura fuit : quo tempore multus eram in synaxibus celebrandis; neque unquam fratri tuo scripsi, nisi ubi Eusebiani calumniosas de me litteras ad eum misissent; necessumque erat, ut me etiam tum, cum Alexandriæ adhuc eram, excusarem. » Sic ibi Athanasius. At quænam fuerint ejusmodi litteræ ab Eusebianis ad Constantem imperatorem

[1] Sozom. lib. III. c. 6. in fine. — [2] Athan. epist. ad Orthodoxos. — [3] Theod. lib. II. c. 4.

[1] Apud Athan. Apolog. II. — [2] Sozom. lib. III. c. 7. — [3] Socrat. lib. II. c. 13. — [4] Athan. Apolog. ad Constant.

datæ, hic meminisse debemus, quæ dicta sunt superius, cum egimus de Concilio Antiocheno, ipso Athanasio [1] auctore : nimirum misisse Eusebianos ex eodem suo ipsorum conventiculo legatos ad Constantem imperatorem in Occidentem, quatuor præcipuos arianæ factionis episcopos, videlicet Marin Chalcedonensis, Narcissum Neroniadis, Theodorum Heracleæ, et Marcum Arethusæ : at licet, quid per hos scripserit ea Synodus ad Constantem, non liquet; constat tamen ipsius Athanasii testimonio, in primis ad eum misisse fidei formulam ab illis recens tunc in Synodo scriptam, necnon (quod nunc eodem auctore dictum est) calumnias in ipsum Athanasium : quas cum idem compertas habuisset, ad eumdem rescribens, excusationem pro se contexuit, quæ tamen desideratur.

41. Constans ergo Augustus, cum in omnibus exploratum haberet ejusdem sanctissimi viri summa cum pietate vitæ candorem et innocentiam, eum tum amore, tum etiam reverentia prosecutus est; a quo illud item, quod magnæ erga ipsum fuit fiduciæ argumentum petiit, ut universam divinam Scripturam redigeret in compendium, breviariumque ex ea conficeret, quod ad se mitteret : occupato enim imperii curis, haud tantum sibi otii suppetere videbatur, ut omnes divinæ Scripturæ libros, quorum avidus erat, perlegere posset. Præstitit id ipsum egregie Athanasius, scripsitque totius sanctæ Scripturæ synopsin : cujus ipse visus est meminisse, dum in eadem ad Constantium Apologia, post illa quæ superius sunt recitata, hæc subdit [2] : « Iterumque ad eum scripsi, cum mihi mandasset ut tabulas sacrarum litterarum conficerem : quas confectas ad eum misi. » Extant quidem ipsæ tabulæ, sed exciderunt ejus litteræ, quas dicit se tunc ea occasione ad Constantem scripsisse.

42. Qui igitur S. Athanasius hoc anno fugiens Alexandria Romam se contulit, ibidem mansit ultra triennium, usque dum ab eodem imperatore Mediolanum vocatus est : testatur id ipse in eadem nuper citata ad Constantium Apologia, cum addit : « Post triennium, quarto denique anno litteris jussit, ut ad se venirem : agebat autem per id tempus Mediolani. » Sed quomodo actum sit iis temporibus de cogendo Concilio Sardicensi, suo loco dicturi sumus. Felix plane tunc Romana Ecclesia, quæ ad triennii et amplius annorum spatium, tam illustri catholicæ fidei confessore et defensore, jam a tempore Nicæni Concilii universo orbi spectatissimo, frui meruit; quo temporis intervallo (ut ait) in synaxibus celebrandis multus fuit. Quis dubitat eum toto illo quadriennio cunctas sacras Sanctorum memorias, atque potissimum sanctissima ipsa Apostolorum limina frequentasse? propensiorique studio excubasse ad Petri confessionem, tanquam ad primarii fontis crepidinem, ex quo per Marcum discipulum suum Evangelii copioso fluento, longe præstantius quam Nilus, universam irrigavit Ægyptum? sed et numerosa illa ditissima atque amplissima martyrum promptuaria, ipsa, inquam, subtus terram abdita cœmeteria, amplissimos illos sacros recessus, Urbis jam christianæ ornamenta præclara, ipsosque abditos quidem, sed piis patentes inexhaustos Ecclesiæ Romanæ thesauros studiose pervestigasse, et religiose veneratum esse virum maxime pium, et erga martyres propensiorem, existimare par est. Quo pacto autem non ipse modo Athanasius, sed et Paulus episcopus Constantinopolitanus hoc item anno profugus Romam se receperit, atque alii complures Orientis antistites, dicemus paulo inferius.

43. *Eusebio Nicomediensi defuncto, Paulus eligitur episcopus Constantinopolitanus, qui per Macedonii fautores pulsus Romam venit.* — Hoc eodem anno, ac plane ejus exordio, cum scriptæ ab Eusebio Nicomediensi jam episcopo Constantinopolitano ex Antiochena Synodo ad Julium Romanum pontificem per legatos Elpidium et Philoxenum contumaces litteræ nondum Romam perlatæ essent; ipse Eusebius, qui Romanæ Ecclesiæ judicium subterfugerat, ad divini examinis severitatem (ut auctor est Socrates [1]) mortuus, invitus licet, venire compellitur. Visus est itaque non sine admiratione summæ Dei erga homines delinquentes patientiæ diu toleratus scelestissimus omnium hominum bis apostata, in omnes contumeliosus, blasphemus, ubique tyrannus, et instar Achab, de quo divina Scriptura tradit [2] : « Non fuit alter talis sicut Achab, qui venundatus est, ut faceret malum in conspectu Domini. » At tandem ex hac vita sublatus est; cujus labor in eo potissimum fuit, ut nuper Christo credentes imperatores a catholica fide divelleret : quod licet frustra tentasset in Constantino, in Constantio tamen factus est voti compos; cujus opera extincta in Nicæno Concilio hæresis ariana revixit : ex qua universus prope Christianorum orbis incendio conflagravit; et cujus fuerat cum Ario auctor atque defensor, post sublatum eumdem Arium eximius extitit propagator. Hic, inquam, tam diu patienter a Deo toleratus, tunc cum blasphemiæ et pertinaciæ cornua in ipsam Ecclesiam Romanam erexit, ex hac vita infelix recedere, et ad horrendum justitiæ divinæ tribunal se sistere coactus est. Testatur hoc idem Socrates [3], eum scilicet paulo post dimissum Concilium Antiochenum e vita migrasse. Quod igitur S. Athanasius [4] dicit, Eusebium ante Synodum Sardicensem defunctum esse, ad hæc tempora referendum putamus : cum et ex consulibus inferius a Socrate nominatis, hoc ipso anno eum ex humanis decessisse, certum sit argumentum. Quid autem post mortem Eusebii tunc episcopi Constantinopolitani acciderit, narrat idem his verbis [5] :

44. « Quapropter, defuncto Eusebio, populus Constantinopolitanus Paulum in Ecclesiam denuo introducunt. Eodem temporis momento Ariani in Ecclesia sancto Paulo dicata Macedonium deligunt

[1] Athan. de Synod. — [2] Id. Apolog. ad Constant.

[1] Socrat. lib. II. c. 13. — [2] 3. Reg. XXI. — [3] Socrat. lib. II. c. 9. — [4] Athan. Apolog. II. — [5] Socrat. lib. II. c. 9. 10.

episcopum. Istud quidem ab illis factum est, qui jampridem Eusebio universum Ecclesiæ statum perturbanti opem tulerant. Qui autem id temporis auctoritate multum valebant, fuere isti, Theognis Nicææ episcopus, Maris Chalcedonis, Theodorus Heracleæ quæ est in Thracia, Ursacius Singidonis Superioris Mysiæ, Valens Mursorum Superioris Pannoniæ. Verum Ursacius et Valens postea resipiscere, libelloque pœnitentiæ Julio episcopo donato, fidei consubstantialis assentiri, cumque Ecclesia Catholica communicare cœpere. Per idem tempus qui sectam arianam ardenter tuebantur, bella valde gravia contra Ecclesias commovent, ex quibus unum Constantinopoli per Macedonii fautores excitatur; atque ex isto intestino bello Christianorum crebræ in ea civitate seditiones conflantur, multique earum violentia protriti intereunt. Fama istarum rerum ad aures imperatoris Constantii, qui tum Antiochiæ commorabatur, permanavit.

45. « Mandatum igitur dat Hermogeni duci, qui erat ad partes Thraciæ missus, ut ab instituto itinere paululum digressus, Paulum Ecclesia expelleret. Ille Constantinopolim profectus, universam urbem, dum episcopum vi conatur ejicere, vehementer conturbat : statim namque populi tumultus insecutus est, paratique erant episcopum defendere. Ut vero instabat Hermogenes, copiisque militaribus Paulum exigere acriter nitebatur, multitudo bile percita, temere et inconsulto (ut in hujusmodi seditionibus fieri solet) impetum in illum facit; ædes, in quibus erat, incendit, illum ipsum inde extractum interimit. Ista acta sunt duobus Augustis consulibus, ad tertium scilicet consulatum Constantii, ad secundum Constantis. Quo quidem tempore Constans gentem devicit Francorum, eosque fœderatos et socios Romanis fecit.

46. « Constantius autem imperator de cæde Hermogenis certior factus, equo ascenso Antiochia decedens, Constantinopolim recta iter carpit; Paulum ejicit e civitate : ipsam civitatem, ablato frumento congiario, supra quadragies centena millia medimnorum, quod illi ab ejus patre in dies singulos donatum erat, mulctavit. Nam ante illud tempus circiter octuagies centena millia medimnorum frumenti, quod Alexandria eo advehi solet, illi urbi erant suppeditata. Macedonium vero imperator episcopum ejus civitatis renuntiare distulit. Etenim in illum, non solum quod de ejus sententia et consilio nequiquam delectus fuisset, verum etiam quod propter graves tumultus inter ipsum et Paulum excitatos, cum alii multi, tum dux ejus Hermogenes trucidatus fuisset, iracundia admodum exarsit. Itaque potestate Macedonio, conventus in ea solum ecclesia celebrandi, in qua electus erat episcopus, permissa, Antiochiam revertit. » Hucusque Socrates de rebus Constantinopoli gestis post Eusebii obitum inter Paulum et Macedonium; eadem quoque Sozomenus [1] habet. Paulum vero e sede pulsum, Romam advenisse ad Julium papam, aliosque eodem naufragio jactatos, Socrates subdit, cum ait [1] :

47. « Eodem tempore Paulus episcopus Constantinopolis, Asclepas Gazæ, Marcellus Ancyræ, et Lucius Hadrianopolis, alii ob aliam causam accusati, et Ecclesiis suis ejecti, Romæ omnium civitatum facile principis versantes, Julium episcopum Romanum de suo ipsorum statu certiorem faciunt. Ille vero, quoniam Ecclesia Romana privilegium præter cæteras obtinebat, litteris suis ad episcopos Orientales liberius perscriptis, illorum partes tueri studet : in Orientem litteras mittit, quo et suus cuique locus restitueretur, et eos, qui illos temere abdicarant, graviter reprehenderet. Illi decedunt Roma, litterisque Julii episcopi confisi, ad suas ipsorum Ecclesias redeunt; litteras, ad quos scriptæ erant, mittunt. Hi ubi eas acceperunt, Julii reprehensionem contumeliæ loco ducunt. Concilium Antiochiæ convocant, » etc. Quæ autem enarrare pergit de litteris scriptis ad Julium a Concilio Antiocheno, in iis plane hallucinatur; cum constet, eas datas ad ipsum ex Synodo illa Antiochena in encæniis celebrata. Porro Pauli restitutionem irritam fuisse redditam, ex eo liquet, quod nonnisi post Concilium Sardicense suam sedem ipsi recipere licuit. Quæ autem tam Socrates [2] quam Sozomenus [3] post hæc subnectunt de Pauli episcopi Constantinopolitani persecutione per Philippum præsidem excitata; ea contigisse non hoc tempore, vel huic proximo, sed post conventum Sardicensem suo loco manifestum erit.

48. Rursum vero, quod idem Socrates ait postquam Paulus a Philippo duce dire exagitatus est, venisse in Italiam ad Constantem imperatorem : cum nonnisi semel eum contigerit migrasse in Italiam, ad hoc ipsum tempus id referendum est; quod ex his, quæ subdit, magis exploratum redditur. Siquidem tradit, tum accidisse ejus in Italiam adventum, cum legatio quatuor illorum Arianorum episcoporum ex Concilio Antiocheno in encæniis celebrato ad Constantem imperatorem missa est. Ait igitur Socrates [4] : « Non longo tempore post Paulus Thessalonica decedere, et Corinthum se pergere simulans, recta in Italiam proficiscitur. Ibi ille et Athanasius una suam ipsorum conditionem imperatori patefaciunt. Imperator, cujus ditioni partes versus Occidentem subjectæ erant, illorum injurias suam ipsius calamitatem statuens, litteras ad fratrem dat, perque illas ei significat, ut tres episcopi rationem de Pauli et Athanasii abdicatione redditurі ad ipsum mittantur. Missi sunt Narcissus Cilix, Neroniadis hic erat episcopus; Theodorus, Thrax, Heracleæ antistes; Maris Chalcedonensis, et Marcus Syrus Arethusæ episcopus. Qui ut accesserunt, cum Athanasio noluerunt in colloquium venire : quin etiam fidei decisionem Antiochiæ editam occultantes, aliam quam episcopi contexuerant, imperatori ex-

[1] Sozom. lib. III. c. 5.

[1] Socrat. lib. II. c. 11. — [2] Idem lib. II. c. 12. — [3] Sozom. lib. III. c. 8. — [4] Socrat. lib. II. c. 14.

posuerunt his fere verbis : Credimus in unum Deum, » etc. Hæc Socrates : qui et cum subdat [1], ex alio Concilio post triennium celebrato missum esse Eudoxium cum collegis in Occidentem legatum ; plane necesse est referre dictorum quatuor episcoporum legationem ad priorem Antiochenum conventum in encæniis celebratum : nam Concilium illud Antiochiæ, ex quo Eudoxio ac sociis demandata fuit legatio in Occidentem, post annos tres a dicta priore Antiochena Synodo habitum est : quod S. Athanasius disertis verbis affirmat ; quamobrem de ea suo loco agendum erit. Sed hæc jam satis ad corrigendos aliorum errores, in quibus detinemur inviti, moleste ferentes in his frequentius diutiusque remorari, qui cuperemus ad solidam veramque rerum gestarum narrationem absque aliquo offendiculo longiores facere progressus.

49. *Photinus hæresiarcha.* — His a Socrate [2] recensitis, mox subditur : « Porro autem dum adhuc, tum qui Orientem versus, tum qui ad Occidentem incolebant, absque discrimine ipsi inter se communicant ; Sirmii, quæ est civitas Illyrici, nova hæresis exoritur : nam Photinus, qui Ecclesiis ibi præfuit, ex parva Galatia ortus, Marcelli, qui episcopatu abdicatus erat, discipulus, Filium Dei solum hominem affirmavit, præceptoris insistens vestigiis. » Hæc Socrates. Sane quidem his temporibus jam palam factam esse Photini hæresin, professio fidei scripta iterum ab Eusebianis in posteriore Concilio Antiocheno post annum sequentem habito, fidem facit [3] : nam in ea sicut Marcelliani, ita et Photiniani taxantur hæretici : licet apud Athanasium, cum recitatur eadem ipsorum fidei assertio, loco Photini, Scotini legatur, veluti alias sæpe apud aliquos etiam. Cæterum sicut Marcelli causa adhuc sub dubia alea versabatur, dum Eusebiani illum damnassent, Catholici vero, edita ab eo orthodoxæ fidei professione, recepissent : ita pariter de ejus discipulo Photino accidisse putamus, ut, licet ipsum Eusebiani damnarent, non tamen adhuc, qualis esset, Catholicæ Ecclesiæ innotuerit : siquidem (ut auctor est Epiphanius [1]) a Concilio Sardicensi jussus est reddere suæ fidei rationem, a quo et damnatus est. Corrigendus tamen in eo ipse Epiphanius, quod ait eum a Sirmio originem ducere, quem constat fuisse patria Ancyranum, Sirmiensem tamen episcopum. Porro auctore S. Hieronymo, [2] Ancyra fuit ejusmodi monstrorum ferax. Sed de Photino inferius pluribus.

50. *Scelus nefandum lege punitur.* — Hoc eodem anno, in fine ipsius, iisdem consulibus a Constantio imperatore edita sanctio reperitur adversus nefandum scelus, his verbis [3] : « Cum vir nubit, in femina viros paritura quid cupiatur, ubi sexus perdidit locum? ubi scelus est id quod non proficit scire? ubi Venus mutatur in alteram formam? ubi amor quæritur, nec videtur? Jubemus insurgere leges, armari jura, gladio ultore, ut exquisitis pœnis subdantur infames qui sunt vel futuri sunt rei. PP. Romæ, XIII kal. Jan. Constantio III et Constante II AA. coss.» Mendosa legitur eadem in Codice Theodosiano [4], cum præsertim ibi ponatur consulatus nonus Constantii cum Constante, qui nunquam extitit.

[1] Socrat. lib. II. c. 15. — [2] Idem lib. II. c. 14. in fine. — [3] Apud Socrat. lib. II. c. 15.

[1] Epiph. hæres. LXXI. — [2] Hier. in præf. com. in epist. ad Galatas. — [3] L. XXXI. C. ad leg. Jul. de adulter. — [4] L. III. Cod. Theod. eod. titul.

Anno periodi Græco-Romanæ 5835. — Olymp. 280. an. 2. — Urb. cond. 1095. — Jesu Christi 342. — Julii papæ 6. — Constantii et Constantis 6.

1. *Consules et quinquennalia Constantis et Constantii.* — A num. 1 ad 43. Coss. *Constantius Aug. III*, et *Constans Aug. II.* Sumptus uterque consulatus juxta secundam consulatuum Cæsareorum regulam : uterque enim imperator Augustei imperii quinquennalia celebravit.

2. *Gregorius invadit sedem Alexandrinam.* — Adventus *Gregorii* in urbem Alexandrinam male a Baronio in hunc annum dilatus : epistola enim *Eusebianorum*, quam ipse affirmat scriptam esse post Concilium Antiochenum ad encænia, ideoque ante mensem Septembrem anni CCCXLI, quo indictio XV inchoata, data est post Gregorii in urbem Alexandrinam ingressum, ut colligitur ex eo quod Julius in sua ad Orientales epistola scribat, presbyteros suos qui eam attulerant, cum luctu ab Eusebianis remissos fuisse, *ob ea quæ istic geri conspiciebant*, ut legitur in eadem epistola recitata ab Athanasio, pag. 740. Præterea ibidem, pag. 749, postquam pontifex fuse narravit mala a Gregorio tunc patrata, Eusebianos irridet dicens, « Scribitis, magnam pacem Alexandriæ et per Ægyptum fuisse, nisi forte res, officiumque pacis in contrariam jam significationem abierit. » Recte itaque Bollandus die decima septima Januarii pag. 110 Gregorii invasionem anno CCCXLI consignat. Quæ narrat hic Baronius de ista intrusione

ex epistola Athanasii ad Orthodoxos scripta, pertinent ad annum CCCLVI seu ad secundam sedis Alexandrinæ invasionem ; cum hujus occasione epistola illa scripta fuerit, ut anno præcedenti monstravi. Neque enim dici potest, Athanasium Eusebianos aggressos esse in ea, in qua commorabatur Ecclesia ; cum ipsemet testetur, se, hos ubi tumultus *auditione* accepit, Romam navigasse, ut anno præcedenti ostendimus. Ad hunc ingressum referenda, quæ anno superiori num. 29 ex ipsomet Athanasio scripsimus de gestis in hac priori Ecclesiæ Alexandrinæ invasione.

3. *Synodus Romana in causa Athanasii.* — Valesius in Observat. Ecclesiast. lib. 1 Baronii varios lapsus in Romana Synodo, quæ Athanasium absolvit, explicanda detexit, ex quo hæc mutuati sumus. Cum ex epistola Julii ad Orientales data constet, *Athanasium* Romæ mansisse annum integrum et sex menses, dum Eusebianorum adventum expectaret, Baronius qui illum anno CCCXL Romam venisse scripserat, necesse habuit, Romanam Synodum, in qua absolutus est in exitum anni CCCXLI conjicere. Sed ea ante præsentem annum non celebrata. *Athanasius* enim in epistola ad Solitarios diserte scribit, Romanam Synodum post dimissos ab Eusebianis Julii legatos Elpidium atque Philoxenum congregatam esse. Locus est pag. 816, ubi postquam retulit, Elpidium atque Philoxenum presbyteros a Julio missos fuisse, qui Eusebianos ad causam dicendam citarent, subdit Eusebianos, audito nomine ecclesiastici judicii, adeo contremuisse ut animum prorsus desponderent. Ad solitas igitur artes eos conversos ait, presbyteros Julii ultra diem Synodo præfinitum a Julio detinuisse, vanasque prætulisse excusationes, quod metu Persici belli Romam ipsis proficisci non liceret. Tandem vero, inquit, « Presbyteros suos dimiserunt cum absurdissima excusatione hoc genere colloquii inter ipsos habito : Quandoquidem ecclesiastico judicio vincere non possumus, solita nostra vi agamus. Dant igitur litteras ad Philagrium, auctoresque sunt, ut ille quamprimum cum Gregorio in Ægyptum abeat. » Deinde cruentum Gregorii introitum in urbem Alexandrinam, et cædes atque exilia episcoporum recenset. Ac tum demum Romanam Synodum commemorat pag. 818 : « Romæ vero congregati episcopi prope quinquaginta, Eusebianos ut suspectos timentesque se sistere, non receperunt, et quæ ab ipsis scripta essent infirmarunt. Nos autem susceperunt, et communionem nobiscum amplexi sunt. » Ex quibus verbis liquido apparet, Romanam Synodum nonnisi post reditum legatorum habitam fuisse.

4. *Præsenti anno celebrata est.* — Idem demonstrat Valesius ex altero Athanasii loco, qui habetur in Apologia secunda adversus Arianos, pag. 739, quem nova versione donat, quia ab interprete male translatus fuit : « Denique episcopi plures quam quinquaginta, congregati in basilica, in qua Vito presbyter populum colligebat, nostram quidem defensionem æquo animo susceperunt, et communionem nobiscum ac dilectionem fovendam esse sanxerunt : adversus autem Eusebianos indignati sunt, et Julium rogarunt, ut hæc ad illos perscriberet, cum illi priores ad ipsum scripsissent. Scripsit ergo Julius, et litteras misit per Gabianum comitem. » Subjungit deinde Athanasius litteras Julii, quarum hoc est exordium : « Julius Dianio, Flaccillo, Narcisso, Eusebio, Mari, Macedonio, Theodoro, et qui cum illis sunt, dilectissimis fratribus, qui Antiochia ad nos scripserunt. Legi epistolam vestram, quam presbyteri mei Elpidius et Philoxenus mihi attulerunt, » etc. Denique post recitatas Julii litteras hæc addit Athanasius : « Hæc cum Romana Synodus per Julium Romanum pontificem scripsisset, » etc. Ex his colligitur primo, Romanam Synodum, qua Athanasius innocens pronuntiatus est, celebratam esse post reditum Elpidii atque Philoxeni. Secundo, litteras episcoporum Antiochenæ Synodi ad Julium papam, quas supradicti legati detulerant, in eadem Synodo Romana esse recitatas. Tertio, Julium papam rogatum esse ab episcopis Synodi Romanæ, ut episcopis Antiochenæ Synodi rescriberet, iisque decretum Synodi Romanæ significaret. Postremo, epistolam illam Julii, quam ibidem refert Athanasius, et cujus initium duntaxat adscripsimus, eam ipsam esse, quam Julius scripsit rogatu et nomine Synodi Romanæ, quæ Athanasium absolverat.

5. *Quod magis confirmatur.* — Quæ omnia ex lectione epistolæ ipsius Julii aperte confirmantur. Nam et litteras episcoporum Synodi Antiochenæ in Synodo Romana lectas esse diserte testatur Julius in principio suæ epistolæ ; nec solum post reditum legatorum suorum eam Synodum celebratam esse indicat, verum etiam diu post ordinationem *Gregorii*, et post violentum ejus ingressum in urbem Alexandriam. Certe cædes et exilia episcoporum, proscriptiones et carceres civium, et alia scelera ac sacrilegia commemorat, a *Gregorio* tunc temporis perpetrata, quem *Julius* ne nomine quidem episcopi unquam dignatur, ut videre est pag. 749. Atque hæc Julius papa se accepisse dicit, tum ex litteris episcoporum, qui ex Ægypto hæc ad ipsum scripserant, tum ex presbyteris, qui Alexandria Romam venerant. Sed et *Carponem* quemdam olim ab Alexandro Alexandrinæ urbis episcopo ob arianam hæresim damnatum, una cum aliquot aliis ob eamdem perfidiam ab illo damnatis, a Gregorio ad se missum esse scribit pag. 743, qui scilicet pacificas seu communicatorias Gregorii litteras perferret. Idem diu postea tentavit *Georgius* arianus cum in locum Athanasii suffectus fuisset. Legatos enim suos misit ad Liberium papam ambiens communionem Ecclesiæ Romanæ, ut discimus ex epistola Liberii papæ. Cum igitur hæc *Carponæ* legatio præsenti anno contigerit, Synodus Romana quæ post illam legationem facta est, ante eumdem annum celebrari non potuit.

6. *Non duæ sed unica Synodus Romana cele-*

brata. — Respondet Baronius, epistolam illam *Julii papæ* non ad Synodum illam Romanam pertinere, in qua absoluti sunt *Athanasius* et *Marcellus*, sed ad alteram, quæ sequente post anno facta est, cum Elpidius et Philoxenus ex Orientis partibus reversi essent, Orientalium ad Julium litteras secum deferentes. Duas enim Synodos Romanas distinguit Baronius. Alteram quinquaginta episcoporum, qui *Athanasium* et *Marcellum* innocentes esse pronuntiarunt anno Christi CCCLI, alteram hoc anno factam, in qua lectæ sunt litteræ Orientalium episcoporum, quas *Elpidius* et *Philoxenus* attulerant. Verumenimvero Athanasius unam duntaxat agnoscit Synodum Romanam, et in ea se omnium episcoporum sententiis innocentem judicatum esse scribit, et *Julium papam* rogatum esse ab episcopis, ut Orientalibus, qui ad ipsum litteras scripserant, responderet, quemadmodum numero præcedenti explicavimus. Aut igitur falsus est Athanasius, qui id tam diserte affirmat, aut Baronius qui negat.

7. *Fundamentum Baronii pro duabus Synodis Romanis*. — Sed videamus, inquit Valesius citatus, quænam ratio Baronium impulerit, ut duas Synodos Romanas distingueret, et epistolam Julii papæ ad Orientales, quæ refertur ab Athanasio, scriptam esse diceret, non rogatu atque nomine Synodi Romanæ, ejus quæ Athanasium absolverat, sed alterius Synodi, quæ sequente anno congregata est. Unicam hujus rei causam affert Baronius, quod scilicet Julius in ea epistola testatur, Orientales in litteris, quas ad ipsum scripserant per Elpidium ac Philoxenum presbyteros, graviter conquestos esse, quod *Julius* Athanasium in communionem suscepisset. Atque Athanasius nonnisi a Synodo Romana, in qua quinquaginta sedebant episcopi, susceptus est in communionem. Orientalium igitur litteræ ad Julium papam scriptæ sunt post Synodum Romanam, in qua absolutus ab omni crimine et ad communionem admissus fuerat Athanasius. Ex quo sequitur, epistolam illam Julii papæ quam rescripsit ad *Orientales episcopos*, non ex persona Synodi Romanæ et quinquaginta episcoporum, a quibus Athanasius in communionem susceptus est, datam fuisse, sed nomine et rogatu alterius Synodi Romanæ. Hæc est Baronii ratiocinatio.

8. *Refellitur primo*. — Sed facillimum est cuivis eam refellere. Primo enim negare possumus, Orientales in suis ad Julium litteris questos fuisse, quod ille Athanasium in communionem suscepisset. Certe in tota Julii epistola nullum ejus querimoniæ apparet vestigium. Conquesti quidem fuerant Orientales in suis litteris, quod Julius contra canones faceret, et quod flammam discordiæ accendisset. Sed de communione cum Athanasio inita nullum verbum hic legitur. Excusat se etiam *Julius papa*, quod profugos episcopos benigne exceperit, quod doluerit una cum dolentibus fratribus, quod cum flentibus fleverit. Sed nihil amplius dicit. Verum concedamus Baronio, Orientales episcopos in suis ad Julium litteris nominatim questos fuisse, quod Athanasium in communionem suam recepisset. Quid tum? An ex eo sequitur, epistolam Julii papæ non esse scriptam nomine Synodi Romanæ, in qua Athanasius fuerat absolutus? Nullo modo. Deceptus nimirum est Baronius, et quicumque eum secuti sunt, dum existimant, *Athanasium* nonnisi in Synodo Romana susceptum fuisse in communionem. Quod non modo falsum, sed ab omni ratione alienum videtur. Sexdecim integros menses Romæ permansit Athanasius, adversariorum suorum adventum expectans, antequam Synodus Romana causam ipsius cognosceret. An igitur credibile est, *Julium papam* toto illo tempore a communione Athanasii abstinuisse? Atqui contra est ipse Athanasius, qui in Apologetico ad imperatorem Constantium diserte scribit, se venisse Romam, ut se suaque omnia Ecclesiæ illi committeret: « Quo quidem tempore, » inquit, « assiduus eram in synaxibus. » Si in synaxibus Romæ assiduus erat Athanasius, ergo cum episcopo Romano communicabat. Deinde Julius papa et Athanasium et ejus adversarios Romam ad causam dicendam evocaverat. Non potuit igitur Julius ante causæ cognitionem Athanasii communionem refugere, ne præjudicium causæ faceret : id enim æquitatis ratio non patitur. Et Julius quidem cum Athanasii adversariis cumque Eusebio ipso communionem fovebat, quippe qui eorum litteras accipiebat, et ad ipsos vicissim scribebat. Cur ergo idem Julius inclementior fuisset erga Athanasium, præsertim cum ille Julii papæ litteris evocatus statim paruisset, et ad diem dictam adfuisset, adversariis judicium Romanæ Sedis detrectantibus? Atqui presbyteros ipsius Athanasii, quos ad refellendas Eusebianorum calumnias Romam paulo ante miserat Athanasius, Julius benigne exceperat, et ad communionem suam admiserat. Id enim ipse Julius satis aperte significat in epistola ad Orientales. Quæ igitur causa esse potuit, quamobrem præsenti Athanasio idem non præstaret? Postremo, Athanasius in Apologia secunda adversus Arianos, de Synodo Romana loquens, perspicue declarat, Ecclesiam Romanam semper secum communicasse. Non enim dicit, quinquaginta episcopos, qui ad Synodum Romanam convenerant, ipsum ad communionem suscepisse ; sed communionem cum ipso et charitatem suis sententiis confirmasse. Jam ergo antea cum ipso communicabant. Verba Athanasii hæc sunt : Καὶ ἐκύρωσαν εἰς ἡμᾶς τήν τε κοινωνίαν καὶ τὴν ἀγάπην. In epistola vero ad Solitarios ejusdem Synodi Romanæ sententiam refert his verbis : Ἡμᾶς δὲ ἀπεδέξαντο, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς κοινωνίαν ἠγάπησαν ; id est, « Nos autem probaverunt, et communionem nobiscum foverunt. » Ruit ergo funditus tota Baronii argumentatio, qua probare nititur, duas Synodos Romanas distinguendas esse, et epistolam Julii papæ ad posteriorem Synodum Romanam pertinere, non ad priorem illam, in qua absolutus fuerat Athanasius.

9. *Refellitur secundo*. — Atque hæc sufficere poterant ad evertendam Baronii sententiam. Verum ne solius Athanasii testimonio niti videar, ipsius etiam Julii papæ auctoritate id evincam, inquit Va-

lesius. Ille in epistola ad Orientales, pag. 745, diserte testatur, se totius Synodi nomine ad ipsos scribere, quamvis non omnium episcoporum, sed solum ipsius nomen litteris præfixum sit. Nam et cum priores litteras ad ipsos scriberet, quibus ipsos ad Synodum evocabat, se omnium Occidentalium nomine scripsisse indicat. « Et nunc, inquit, condicto die omnes adfuerunt, et ejusdem sententiæ omnes fuere, quam ego iterum vobis scribens significo. » Quid his verbis potest esse manifestius? Ait *Julius*, omnes episcopos adfuisse ad diem condictum, quo Synodum indixerat. Potestne de alia Synodo id intelligi, quam de Romana illa, in qua Athanasius auditus et absolutus est? Ostendant igitur adversarii alteram Synodum, quam Romæ indixerit Julius; sed profecto nunquam ostendere poterunt. Præterea addit Julius, se his posterioribus litteris sententiam illius Synodi Orientalibus significare. Id ipsum est quod antea dixerat Athanasius, Julium papam rogatum esse a Synodo, ut Orientalibus scriberet. Vides quam bene inter se conveniant Athanasii et Julii testimonia adeo ut Baronius qui has Julii litteras ad Orientales datas esse negat post Synodum Romanam, in qua auditus est Athanasius, non soli Athanasio, sed ipsi Julio papæ refragari videatur.

10. *Duplex Athanasii Romam adventus confutatur.* — Baronius scribit, *Athanasium* post judicium Synodi Romanæ, quo a criminationibus adversariorum fuerat absolutus, statim Alexandriam navigasse anno CCCXLI vel sub initium anni currentis; idque Socratis auctoritate confirmat; paulo post vero, cum *Gregorius* militari manu succinctus Alexandrinam Ecclesiam occupasset, iterum Romam venisse. Verum duplicem illum Athanasii in Urbem adventum ipsemet manifestissime refellit. Cum enim in libris suis sæpius locutus sit de sua in urbem Romam profectione, semel tantum ab urbe Alexandrina Romam se venisse tradit. Primum, in Apologetico ad imperatorem Constantium, respondens calumniis adversariorum, qui ipsum apud imperatorem Constantium accusarant, quod *Constantem Augustum* adversus fratrem suis sermonibus excitavisset, ait, se profectum Alexandria, non ad comitatum Constantis Augusti, sed Romam iter fecisse: cumque se suaque omnia Ecclesiæ illi commendasset, assiduum fuisse in collectis et conventibus ecclesiasticis. Quarto deinde post anno litteris Constantis Augusti Roma evocatum se esse Mediolanum. Sed græca verba ipsius Athanasii pag. 675 præstat apponere, quippe quæ sententiam nostram apertius confirmant: Ταῦτα τοίνυν εἰ καὶ ἱκανὰ πρὸς ἀπόδειξίν ἐστι, συγχώρητον ὅμως διηγήσασθαι ὅλως, καὶ τὸν λογισμὸν τῆς ἀποδημίας, id est, « Hæc quidem sufficiunt pro demonstratione: sed tamen patere, quæso, ut totius profectionis meæ tibi rationem reddam, quo cognoscas, quam temere me calumnientur adversarii. » Subjicit deinde Athanasius: « Profectus sum Alexandria, non ad castra fratris tui, aut alium quempiam, sed Romam duntaxat, » etc. quæ superius exposui. Cum igitur testetur Athanasius, se totius profectionis ac peregrinationis suæ rationem Constantio redditurum, si Romam bis venisset ab urbe Alexandria, certe id hoc loco commemorare debuisset, ne coram principe veritatem sciens occultasse videretur. Præterea in Apologia 2 adversus Arianos, semel se Romam venisse scribit ad causam dicendam, cum *Eusebiani* a Julio postulassent, ut ad causam Athanasii cognoscendam Synodus Romæ congregaretur. De secunda autem profectione ne verbum quidem extat in tota illa Apologia. Denique in epistola ad Solitarios, idem Athanasius cuncta, quæ sibi contigerant, diligenter enarrans, unius tantum in urbem Romam profectionis suæ meminit, tunc scilicet cum ad Synodum Romanam *Julii papæ* litteris accitus est. Post illam autem Synodum ait, episcopos, qui Concilio interfuerant, ea quæ in Synodo gesta erant, Constanti Augusto per litteras nuntiasse; cuncta item quæ Alexandriæ perpetrata erant a Gregorio, eidem significasse. Quod si post Synodi Romanæ judicium Athanasius Alexandriam reversus fuisset, atque illinc rursus in urbem Romam rediisset, nunquam id hoc loco omisisset Athanasius. Hoc enim ad ejus institutum maxime faciebat, ut mala atque ærumnas et calamitates, quas ab adversariis suis perpessus fuerat, omnium oculis subjiceret.

11. *Iterum confutatur.* — Huc accedit, quod Athanasius absque consensu et litteris imperatoris Constantii, Roma Alexandriam redire non potuit. Licuit quidem Athanasio, ut saluti suæ consuleret, et inimicorum insidias effugeret, relicta Alexandria Romam navigare. Honesta enim est quævis ratio expediendæ salutis. Sed Roma reverti Alexandriam ab alterius principis ditione, idque post biennii moram, id non licuit sine mandato principis. Certe post Sardicense Concilium, id est, post œcumenicam Synodum, qua Athanasius innocens, adversarii vero illius calumniatores et hæretici judicati sunt, vix tandem ausus est *Athanasius* Alexandriam reverti; neque id prius fecit, quam creberrimis Constantii litteris ad comitatum evocatus fuisset. Sed et antea, cum post obitum Constantini Maximi ex Gallicano exilio in Ægyptum reversus est, trium Cæsarum litteris restitutus fuerat. Proinde si post Synodum Romanam Athanasius Alexandriam rediit, tunc quoque Constantii litteris munitus fuerit, necesse est. Cur ergo eas Constantii litteras nusquam memorat Athanasius, qui reliquas ejusdem principis epistolas, ad suam causam ac restitutionem pertinentes, tam ambitiose, tamque diligenter apponere consuevit? Fefellit Baronium Socrates, qui in libro secundo Historiæ scribit, *Athanasium*, cum post violentam ordinationem *Gregorii* Romam se ad Julium papam contulisset, cognita causa, a Julio restitutum, et Alexandriam cum ejusdem Julii litteris reversum esse: ac deinde paulo post amoto Gregorio, et in ejus locum substituto Georgio, Romam iterum profugisse. Verum tota illa Socratis ac Sozomeni narratio mendis innumeris scatet, quorum maximam partem Baronius ipse ac Blondellus in libro de Pri-

matu papæ jamdudum observarunt. Quare Socratis testimonium in rebus *Athanasii* nullius ponderis est, quippe qui pugnantia inter se dixerit atque contraria.

12. *Baronii fundamentum evertitur.* — Omissa igitur Socratis auctoritate, altera Baronii ratio excutienda. Sic igitur is ratiocinatur : Athanasium quidem reversum esse Roma Alexandriam anno CCCXLI vel insequentis exordio, ex eo quoque facile potest colligi, quod constat tempore grassationis Arianorum in Alexandrinam Ecclesiam anno CCCXLII factæ, eum illic repertum fuisse; quod ipsemet testatur in epistola ad Orthodoxos. Ex qua manifeste colligitur, Gregorium circa Paschalis festi solemnia Alexandrinam Ecclesiam occupasse, Athanasium vero metu Arianorum in Ecclesiam irruentium, clam se e medio subduxisse. Quæ cum anno CCCXLI geri non potuerint, eo quod Antiochena Synodus, in qua *Gregorius* Alexandrinæ urbis episcopus est constitutus, et cujus gestis tanquam Alexandrinus episcopus subscripsit, maximam partem anni illius occupaverit, sequenti anno adsignentur necesse est. Hæc est Baronii ratiocinatio. Verum ad eam jam anno superiori numero 26 et sequentibus respondimus, ostendimusque, illam Athanasii *ad Orthodoxos* epistolam scriptam esse post ordinationem *Georgii*, quæ anno CCCLVI contigit, non vero post ordinationem *Gregorii*, quæ ad annum CCCXLI pertinet. Quare cum Baronii argumentatio falso fundamento innitatur, duplex ille Athanasii Romam accessus rejiciendus.

13. *Marcellus Ancyræ episcopus in Synodo Romana causam dicit.* — Damnatus in Synodo Antiochena *Marcellus* Ancyræ episcopus Romam confugit. Scribit de eo Athanasius in epistola ad Solitarios : « Ille autem Romam profectus, sese innocentem docuit : » quod ipsemet Marcellus testatur in fidei formula Romæ Julio I oblata : « Necessarie Romam mihi veniendum putavi, ut eos, qui contra me scripserunt...... ut cum advenissent, de duobus illis a me convincerentur, cum illa ipsa falsa esse, quæ in me scripserunt, tum eos in pristino errore perseverare, et indigna quædam adversus Ecclesias Dei, ac nos ipsos illarum præsides esse machinatos. Sed cum illi venire noluerint, tametsi presbyteros ad ipsos miseris, ego vero anno integro ac tribus mensibus Romæ commoratus fuerim, faciendum mihi omnino censui, ut antequam hinc proficiscerer, meæ fidei professionem tibi sincere, atque ex animo, meaque manu perscriptam offerrem, » ut legitur apud Epiphanium hæresi 72. Ex quibus, inquit Schelstratius in Dissert. 3 de sacro Concilio Antiocheno, cap. 3, docemur primo, Marcellum nonnisi post latam a Synodo Antiochena sententiam iter Romanum arripuisse ; cum ideo Romam eumdem duxerit, ut rationem redderet de eo quod *præsides ipsorum Eusebianorum*, utique in Synodo Antiochena congregati, fuerant machinati. Secundo docemur, ipsum Antiochia discessisse, antequam legati Romani Pontificis in eam urbem adventarent ; alias enim non se Romam contulisset, ut Julium I ad accusatorum suorum evocationem incitaret. Tertio, Romam adventare debuisse, postquam Julii I legati jam discesserant. Licet enim Romam properarit *Marcellus*, ut Julium I ad Eusebianorum evocationem incitaret, nullibi tamen affirmat, ad suam instantiam evocatos fuisse, quod ante suum adventum *Julius I* presbyteros suos dimisisset, *Eusebium* cum sociis evocaturos pro causa Athanasii, quem non minus, quam Marcellum damnarant. Quarto, *Marcellum* Romam adventasse anno præcedenti circa initium mensis Julii, cujus rei testis est Sozomenus lib. 3, cap. 8, scribens, quod *eodem tempore*, quo Athanasius, Romam venerit, id est, eodem anno. Nam Athanasius Romæ moratus fuerat integro anno cum dimidio, antequam Synodus Romana congregaretur a Julio. Anno uno cum tribus mensibus ibidem hæserat Marcellus, antequam hunc libellum Julio I offerret : obtulit autem in eadem illa Synodo Romana ut constat, tum ex eo quod Marcellus fateatur reditum suum instare, tum ex eo quod roget in fine libelli, ut Julius eum inserat suis ad episcopos litteris, quæ litteræ erant Synodicæ Romanæ sub solius Julii nomine ad Orientales scribendæ. Ex quibus constat, verisimile esse, quod *Marcellus* anno superiori circa initium mensis Julii Romam advenerit, et Synodus Romana hoc anno circa autumnum celebrata fuerit.

14. *Marcellus innocens declaratur.* — Scribit *Marcellus* in formula fidei de evocatis Romam Eusebianis : « Apparere non voluerunt, cum demiseris tu presbyteros. » Id quod Julius I graviter tulit in suis ad Eusebianos litteris, ubi eorum quoque tergiversationes refellit, et inter alias querelam de Marcello in communionem admisso præclare in auctores retorquet. Dicit Athanasius in epistola ad Solitarios de Marcello : « Ille autem Romam profectus sese innocentem docuit. » Enimvero ubi Julium primum adiit, ita causam suam proponere novit, ut a Romano episcopo non communione privatus, sed donatus fuerit. Docebat enim, se orthodoxum fuisse et olim in concilio Nicæno fidem egregie propugnasse ; quod sæpius urget Julius I : « Marcelli enim fides confessioque Nicææ spectata est, cum Arianis contradiceret. » Deinde se non temere in communionem suscepisse Athanasium et Marcellum scribit Julius I, demonstrari ex iis, quæ *Eusebiani* falso de Athanasio scripserant, ut et idem suspicari posset factum fuisse cum Marcello, qui se orthodoxum fuisse docebat ex Nicæno Concilio, et se adhuc esse profitebatur coram omnibus. Deinde plurimos habebat, qui verbis scriptisque ejus innocentiam tuebantur. Hæc enim ait Julius I, suffecisse ad communionem impertiendam Marcello, donec Eusebiani Romam adventassent, ubi communi consilio res hæc cum Athanasii causa erat pertractanda. Interea dum hæc Romæ fiebant, Elpidius et Philoxenus, qui post initium anni CCCXLI discesserant, Antiochiam adventarunt, nec de Marcelli communione aliquid dicere potuerunt, cum ipsum Ro-

mæ non viderint. Tandem ad instantiam Eusebianorum *Marcelli* fides examinata, ipseque innocens declaratus. Integrum ejus fidei libellum nobis servavit Epiphanius laudatus. Verum est, existimare Baronium eam fidei professionem non esse eam, quam Julius per omnia consentientem esse tradit Ecclesiæ Catholicæ, quod licet in ea multa ad Arianorum opinionem confutandam reperiantur, tamen quod potissimum exigebatur a professore catholico nomen *consubstantialis* in ea non legatur. Sed silentium illud *Marcello* minime vitio vertendum; cum nullus eum accusaret, quod non crederet *consubstantialitatem* quam subscripserat, et defenderat in Concilio Nicæno, sed tantum ei imputaretur error contrarius, Sabellianorum nempe et Pauli Samosateni.

15. *Obitus Eusebii Nicomediensis.* — A num. 43 ad 49. Eusebius Nicomediensis episcopus hoc anno obiit. Socrates enim narrans quæ paulo post mortem ejus accidere lib. 2, cap 13, ait: « Gesta sunt hæc duobus Augustis consulibus: Constantio scilicet tertium et Constante iterum. Quo quidem tempore Constans Francos bello superatos, socios ac fœderatos populi Romani effecit. » Socrati suffragatur Idacius in Fastis, qui sub hujus anni consulibus habet: « His conss. victi Franci a Constante Aug. seu pacati. « *Tractus Hermogenes*, qui scilicet missus fuerat a Constantio, ut *Paulum*, quem cives Constantinopolitani post Eusebii mortem ad sedem suam revocarant, ea ex civitate exturbaret. Porro licet *Eusebius Nicomediensis* Arianorum partes semper foverit, nihilominus pacem cum Julio Romanæ urbis episcopo et communionem cum Ecclesia Catholica ad obitum usque retinuit. Nam et ad Julium papam paulo ante mortem litteras pacificas misit, et ab eodem vicissim accepit ut testatur Julius in epistola ad Orientales. Julius certe in ea, quæ data est ad episcopos omnes qui Antiochenæ Synodo interfuerant, tum Eusebium ipsum, tum reliquos, *fratres delectissimos* in titulo appellat, et in corpore ejusdem epistolæ, eosdem non semel *dilectos* nominat. Non itaque pro hæretico eum Julius habuit. Scripta est autem hæc epistola hoc anno, mortuusque Eusebius paulo antequam ea in Orientem perlata esset. Quare ut jam viris doctis observatum, ad obitum usque in communione Ecclesiæ Romanæ perseveravit. Eum *magnum Eusebium* vocat non solum Philostorgius, sed etiam Eusebius Cæsariensis in libro contra Marcellum. Quæ male ab Eusebio gesta recenset Baronius.

16. *Orthodoxi Paulum in sedem restituunt.* — Post ejus mortem *Paulus*, ut diximus, a Constantinopolitanis in sedem restitutus, ab Eusebianis vero *Macedonius* in Eusebii locum subrogatus. Quæ res ingentem tumultum in urbe regia excitavit, recitatum a Socrate loco laudato. *Hermogenis* magistri militum ab imperatore missi, ut Paulum expelleret, domus incensa, ipseque pedibus tractus ac misere truncatus, in mare a populo præcipitatus. De hac ingenti seditione loquitur Libanius in Basilico p. 126 ubi testatur imperatorem Constantium, qui, audito eo nuntio, Constantinopolim venit, admirabili celeritate usum esse in faciendo itinere, nec nives atque imbres eum ab itinere deterruisse. Et sontes quidem ab illo castigatos esse dicit, neminem tamen morte affectum; cum senatus urbis Constantinopolitanæ pro reis apud ipsum intercessisset.

17. *Paulus Constantinopolitanus episcopus relegatur.* — Socrates citatus, quem secutus est Baronius, *Paulum*, postquam e sede dejectus est, Romam venisse scribit. Verum Valesius in Observat. Ecclesiast. in Socratem et Sozomenum lib. 2, cap. 6, jure merito suspicatur, Paulum a Constantio relegatum esse Singaram, et aliquanto post inde Emesam esse translatum, metu scilicet Persicæ incursionis. Postquam enim Athanasius primum Pauli exilium, quod sub Constantio Magno contigit, memoravit, ait: « Iterum vero a Constantino catenis ferreis vinctus Singaram Mesopotamiæ deportatus est, atque inde translatus Emesam. » Quod cum tam diserte affirmet Athanasius, non alio tempore id factum assignari potest, quam præsenti. Etenim ingens illa seditio in urbe regia, et cædes *Hermogenis* magistri militum, et Pauli restitutio sine imperatoris consensu facta, hunc commovisse videntur, ut Paulum ferro vinctum in tam longinquum exilium amandaret. Ex quo tamen exilio non ita multo post Emesam eum transtulit, sive ut Constantinopolitanis, qui Paulo imprimis studebant, gratificaretur, sive Persarum metu, qui *Singaris* assidue imminebant. Certe haud multo post circa id castrum ingenti prœlio Persæ cum Romanis conflixere. Cæterum Ariani seditionem, de qua supra, cædesque hominum in ea factas, uni Paulo adscribebant, ut testatur epistola Synodica pseudo-Synodi Sardicensis. Paulum vero Romam anno CCCXL venisse eo anno diximus.

18. *Sacrificia Gentilium Constantis jussu abolita.* — Ad num. 50. *Constans* anno præterito gentilitiam superstitionem et sacrificiorum usum abolere cœpit, ut liquet ex lege 2 Codicis Theodosiani *De Paganis*. In eo templorum excidio hoc tempore perrexit, non quidem iis destrui jussis, verum usu et ingressu eorum abolito, ut liquet ex lege 3 ejusdem Codicis *De Paganis*, quam Gothofredus in Commentario huic anno adscribit, licet Baronius eam anno CCCXLVI, num. 10, datam existimet, quod in ea legatur: « Dat. kalend. Novemb. Constantio IV et Constante III AA. coss. » Verum corrigenda illa subscriptio reponendumque, « Constantio III et Constante coss., » id est, anno CCCXLII. Nam *Catullinus*, cui hæc lex inscripta, præfectus Urbi fuit annis CCCXLII, CCCXLIII, et CCCXLIV, non autem anno CCCXLVI, ut liquet ex libello de Præfectis Urbi. Ea lex *Constanti* utpote Romam tenenti tribuenda, non vero *Constantio*, qui in Oriente imperabat. Constans itaque Romæ omnem superstitionem cessare, sacrificia aboleri, et per præfecturam Urbis superstitionem omnem, id est, aras et idola exscindi voluit; at non ædes seu ædificia ipsa templorum erui. Sane de

aris excisis fidem quoque facit *ara Victoriæ* in senatu, seu curia urbis Romæ Constantis imperio diruta : de quo queritur multo post Symmachus in relatione ad Valentinianum, seu epist. LIV, lib. X. Nam de ea restituenda agens, et exempla in utramque partem principum colligens : « Merito, inquit, divi Constantis factum diu non stetit : omnia vobis exempla vitanda sunt, quæ mox remota didicistis. » Quo loco Symmachus Magnentii factum tacite opponit, qui ut sacrificia nocturna, ita et *aram* proculdubio *Victoriæ* restituerat. Noluit autem Constans templa extra muros Urbis, quæ plurima fuere, dirui propter voluntatem populi Romani ac lætitiam publicam : nempe quod ex nonnullis origo ludorum exorta fuerit. Quam rationem illustrat hic Lactantii locus, lib. 6, cap. 20, « Ludorum celebrationes deorum festa sunt : siquidem ob nativitates eorum vel TEMPLORUM NOVORUM DEDICATIONES sunt constituti. » Quæ omnia docte a Gothofredo laudato observata, apud quem plura in eamdem rem. Lex hæc *decennaliorum Constantis* indicium.

JULII ANNUS 7. — CHRISTI 343.

1. *De obitu Pauli primi eremitæ; ubi de ejus Vita a Hieronymo scripta.* — Annus Christi trecentesimus quadragesimus tertius, Placido et Romulo consulibus annotatur, memorabilis ob felicem S. Pauli primi eremitæ ad Deum transitum, cujus vitæ res gestæ a S. Hieronymo egregiis scriptorum monumentis posteris commendatæ, factæ sunt cuique fideli notissimæ. Quod vero ad rationem temporis spectat; hoc ipso exordio septimi anni Constantii imperatoris, ipsum ab Antonio Magno inventum, et defunctum quoque humatum; quæ dicta sunt superius tomo secundo, cum egimus de ejus fuga persecutionis tempore in eremum, exploratissimam fidem faciunt. Cujus quidem vitæ historiæ divina providentia bene consultum voluit, ut a S. Hieronymo scriberetur, viro ab omni fabularum commento longissime abhorrente, et qui nonnisi sibi exploratissima stylo suo perpetuæ memoriæ potuerit consecrasse; cum præsertim sui sæculi res gestas conscribens, a quovis prudente mendacii redargui valuisset, atque a quolibet e vulgo homine pariter derideri; et qui sciret se adversarios emunctæ naris habere, quamlibet levissimam licet occasionem captantes ipsius scripta carpendi.

2. At quod (dolendum est) quæ tot succedentia sibi sæcula assidua lectione probarunt et venerata sunt scripta, effugere minime potuerunt nostri temporis hagiomachos Aristarchos, ex hippocentauro atque fauno, quorum in ejus vitæ Actis mentio habetur, ducentes argumentum, totum id quod scribitur, ludicrum esse commentum. Sed quænam qualiave sint ista, ut cuncta evidentius elucescant, accuratius expendamus; sunt hæc verba Hieronymi [1] : « Cum jam centum tredecim annos B. Paulus vitam cælestem ageret in terris, et nonagenarius in alia solitudine Antonius moraretur, ut ipse asserere solebat, hæc in mentem ejus cogitatio incidit; nullum ultra se perfectum monachum in eremo consedisse. At illi per noctem quiescenti revelatum est, esse alium ulterius multo se meliorem, ad quem visendum deberet proficisci. Illico, erumpente luce, venerabilis senex infirmos artus baculo regente sustentans, cœpit ire velle quo nesciebat : et jam media dies, coquente desuper sole, effervebat; nec tamen a cœpto itinere abducebatur, dicens : Credo in Deum meum, quod servum suum, quem mihi promisit, ostendet. Nec plura his : conspicit hominem equo mixtum, cui opinio poetarum, Hippocentauro, vocabulum indidit : quo viso, salutaris impressione signi armat frontem : et, Heus tu, inquit, quanam in parte hic servus Dei habitat? At ille barbarum nescio quid infrendens et frangens potius verba, quam perloquens, inter horrentia ora senis blandum quæsivit alloquium : et dexteræ protensione manus, cupitum indicat iter; et sic patentes campos volucri transmittens fuga, ex oculis mirantis evanuit. Verum hæc utrum diabolus ad terrendum eum simulaverit; an ut solet eremus monstrosorum animalium ferax, istam quoque gignat bestiam, incertum habemus. » Hactenus de visione hippocentauri Hieronymus : cujus frustra, mea sententia, et injuria quidem exigitur fides, qui de his dubitans, quidnam fuerit, num spectrum, an monstrum, liberasse voluit fidem suam.

3. Cæterum, nec insulsa vel inanis fuit ipsius dubitatio, an Ægyptus, monstrorum ferax, ejusmodi quoque ex duabus speciebus mixtum animal genuisse potuerit. Quamvis enim quæ de Ixione atque centauris poetæ cecinerunt, figmentum esse,

[1] Hier. in Vita Pauli.

non est qui dubitet [1], et secundum Celsum [2], de exhibendo hippocentauro vana sponsio habeatur, cum inquit : « Si ita stipulatus fuero, te siste; et nisi stiteris, hippocentaurum dari. » Nec sit qui exigat a natura centauros tanquam speciem animalis : tamen ejusmodi eamdem interdum peperisse monstra, quis neget? Nam sic Plinius [3] : « Claudius Cæsar scribit, hippocentaurum in Thessalia natum eodem die interiisse : et nos principatu ejus allatum illi ex Ægypto in melle vidimus. » In melle, inquam, quod ejus virtutis sit, ut computrescere corpora non sinat; sic et in melle marinum hominem ab ultima Mauritania ad Hispanias allatum, testatur Alexander [4] ab Alexandro solidæ fidei auctor : quem qui legerit de tritonibus diversis in locis suo sæculo visis et captis, iisdemque vultu hominem præ se ferentibus, et corpore prorsus humano absoluta similitudine pube tenus, postremis in piscem desinentibus; haud dubitabit in terris posse reperiri, quæ maria quoque producunt; cum hominis habitatio sit potius terra quam mare, ex cujus admixtione cum jumento possint ejusmodi concipi monstra ac generari.

4. At subdit post hæc sanctus Hieronymus : « Stupens autem Antonius, et de eo, quod viderat, secum volvens, ulterius progreditur : nec mora, inter saxosam convallem haud grandem homunculum videt aduncis naribus, fronte cornibus asperata, cujus extrema pars corporis in caprarum pedes desinebat; infractusque et hoc Antonius spectaculo, scutum fidei et loricam spei ut bonus præliator arripuit : nihilominus memoratum animal palmarum fructus eidem ad viaticum, quasi pacis obsides, afferebat. Quo cognito, gradum pressit Antonius; et quisnam esset, interrogans, hoc ab eo responsum accepit : Mortalis ego sum, et unus ex accolis eremi, quos vario delusa errore gentilitas faunos, satyrosque, et incubos vocans colit : legatione fungor gregis mei : precamur ut pro nobis communem Deum deprecceris, quem pro salute mundi venisse cognovimus, et in universam terram exiit sonus ejus. Talia eo loquente, longævus viator ubertim faciem lacrymis rigabat, quas magnitudo lætitiæ indices cordis effuderat. Gaudebat quippe de Christi gloria, et de interitu satanæ : simulque admirans, quod ejus posset intelligere sermonem, et baculo humum percutiens, aiebat : Væ tibi, Alexandria, quæ pro Deo portenta veneraris! væ tibi, civitas meretrix, in quam totius orbis dæmonia confluxere! quid nunc dictura es? bestiæ Christum loquuntur; et tu pro Deo portenta veneraris. Nondum verba compleverat, et quasi pennigero volatu petulcum animal aufugit. Hoc ne cuiquam ob incredulitatem scrupulum moveat; sub rege Constantino, universo mundo teste, defenditur; nam Alexandriam istiusmodi homo vivus perductus, magnum populo spectaculum præbuit : et postea cadaver exanime, ne calore æstatis dissiparetur, sale infuso, Antiochiam, ut ab imperatore videretur, allatum est. » Hæc de his Hieronymus.

5. Est frequens de faunis apud antiquos historicos (ut poetarum fabulas missas faciamus) certaque mentio; inter quos Plinius [1] cum dicat, præter effigiem nihil in eis esse moris humani; cuncta hæc quæ accidisse Antonio a Hieronymo enarrantur, miraculo evenisse, dicendum est : ut de multis aliis animalibus rationis licet expertibus sæpe legitur, ea veluti humano intellectu prædita, ac Dei nutu reddita pæne rationabilia, qualia solent homines, exhibuisse sanctis viris ministeria : ut (ne a Paulo recedamus) de corvo contigit, qui eum diebus singulis per tot annorum curricula dimidium panis eidem Paulo afferre soleret, adventu tamen Antonii (quod in admiratione fuit) integrum attulit, quo reficeretur uterque.

6. Quod autem in Vita Antonii ab Athanasio conscripta de congressu Pauli cum eo nulla penitus mentio habeatur; inde accidit, quod (ut eodem Hieronymo auctore dictum est) Athanasius res gestas Antonii, ipso adhuc vivente, scriptis commendavit, easque Romam detulit ante biennium, cum a Julio papa vocatus est, quo tempore hæc de Paulo nondum acciderant : postea vero, multis prætermissis, appositus est ejus obitus, sed an ab eodem Athanasio, haud asserere auderem. At inter res memorabiles a S. Hieronymo de Paulo conscriptas, illud contemplor attentius, quod ait expetiisse ab Antonio pallium illi largitum ab Athanasio, ad suum ipsius defuncti corpusculum involvendum : id enim ab eo non idcirco tantum factum puto (quod tradit S. Hieronymus) ut ab eo recedendo, mœror suæ mortis levaretur : sed quod qui prophetico spiritu Athanasium noverat, et (quod levissimum videbatur) pallium donatum Antonio intellexerat; de ipso etiam summos illos tot annis exantlatos pro catholica fide labores, exilia, fugam, ærumnas, innumerasque alias molestias minime ignorarit : quamobrem sic Athanasii pallium potius quam aliud alterius hominis tegumentum exposcere ab Antonio visus est, ut eo saltem communicationis symbolo, et propensionis animi erga Athanasium significaret, se plurimi facere hominem, quem tot pro fide suscepta certamina illustrassent; ac proinde omnibus innotesceret, a tanto viro probari fidem, quam Athanasius tam acriter strenueque propugnaret : quod quidem haud videbatur mediocris esse momenti ad erigendos titubantium animos, et roborandos illos qui solidi in fide perstarent. Siquidem tanti facere solebat populus illustrium monachorum de fide catholica testimonium, ut Ariani hoc sentientes, mentiri non sint veriti, Magnum Antonium eadem de fide secum una sentire; adeo ut eam ob causam ipsi opus fuerit, relicta intima eremi solitudine, Alexandriam usque descendere, et de catholica fide, quam coleret publice, ne populus laberetur, specimen edere. Af-

[1] Aug. de Civ. lib. XVIII. c. 13. — [2] L. XCVII. ff. de verb. oblig. — [3] Plin. lib. VII. c. 3. — [4] Alex. ab Alex. lib. III. c. 8.

[1] Plin. lib. V. c. 8. in fin.

firmat id sane Athanasius in Vita ipsius cum hæc præmittit [1] :

7. «Sic etiam Antonius Arianos detestabatur, ut omnibus diceret, nec juxta eos quidem esse accedendum. Nam cum venissent quidam Ariani, reperit post eorum examinationem infidelissimam sectam, et fugavit eos de monte dicens, multo serpentibus deteriores horum esse sermones. Mentientibus autem Arianis aliquando, Antonium ita, ut se, credere ; admiratus eorum audaciam, et justi doloris ira commotus, rogatusque ab episcopis atque universis fratribus, Alexandriam descendit : ibique Arianos publico sermone condemnavit, ultimam hanc esse hæresin, et præcursorem Antichristi affirmans : prædicavitque populo, Filium Dei non esse facturam, non ex ullis extantibus, sed proprium, et unius cum patre substantiæ, ne creatura potius, aut adoptio, aut appellatio videretur : impium esse dicens vel mente concipere, Erat quando non erat ; cum Verbum Dei Deus qui est, semper sit Patri coæternus, qui ex eo natus est Patre qui semper est. Unde aiebat : Cum Arianis nulla vobis sit conjunctio. Quæ enim societas luci ad tenebras ? Vos fideliter credentes, christiani estis : illi Verbum, id est, Filium qui ex Deo Patre est, creaturam docentes, nullo intervallo a Gentilibus separantur, qui serviunt creaturæ potius quam creatori, qui est benedictus in sæcula. Ipsa, mihi credite, irascuntur elementa, et omnis contra arianum furorem (secundum Apostoli dictum) ingemiscit creatura, quod sibi Dominum suum, per quem omnia, et in quo omnia facta sunt, videat coæquari vel aggregari. Hæc tanti viri prædicatio, exprimi non potest, quantum ad fidem populos roboraverit : lætabantur quippe, hostilem et Christo inimicam hæresin anathematizari ab Ecclesiæ columna. »

8. Quomodo autem catholicam fidem, quam Alexandriæ prædicavit, ibidem signis quoque sequentibus confirmarit, idem S. Athanasius docet, cum subdit : « Nulla tunc ætas, nullus sexus domi remansit : taceo de Christianis : Pagani quoque et ipsi idolorum sacerdotes ad Dominicum imperium convolabant, dicentes : Precamur, ut videamus hominem Dei : quia hoc apud universos conspicuum erat nomen Antonii. Ambiebant quoque saltem fimbriam vestimenti ejus attingere, multum sibi et tactum prodesse credentes. Quot tunc diabolica obsidione, et variis infirmitatibus liberati ? quot simulacris erepta sunt spolia ? quot etiam ab errore Gentilium retracti nostro juncti sunt gregi ? Tot certe, ut paucorum dierum spatio ex idolorum superstitione conversio omnem per annum credentium vinceret turbam. Præterea cum irruentem multitudinem comites repellerent, existimantes illi tædio conventum populi fore, ille tranquillo animo dicebat ; Numquid hic cœtus major est dæmonum turbis ? Numquid obsequentium multitudo colluctatorum in monte nostrorum catervis est numerosior? Accidit etiam, ut cum eum redeuntem circa portam prosequeremur, a tergo quædam mulier clamaret, dicens : Expecta, homo Dei, filia mea atrocissimo vexatur dæmonio : expecta, obsecro, expecta, ne et ego corruens inteream. Hoc audito, mirabilis senex a nobis admonitus, volens tandem et ipse paululum substitit : cumque appropinquante muliere, puella jaceret explosa, oravit tacitus Dominum Jesum ; et ad comminationem ejus statim spiritus impurus egressus est : puella incolumis, populus in laudibus Dei, mater in gaudio fuit ; ipse autem lætabatur quia ad desideratam solitudinem repedabat. » Hactenus Athanasius de Antonii Alexandriæ cum verbis tum signis catholica fide testata, occasione Pauli per communicationem (quod aliter non liceret) pallii cum Athanasio fidem catholicam roborantis. Quando autem hæc de Antonii adventu Alexandriam contigerint, minime liquet : quam ob causam hic ea intexere visum est opportunum.

9. Quibus et ea subjicimus, quæ habet idem S. Hieronymus de eadem S. Antonii profectione Alexandriam ad confutandos Arianos, sic inter alia ad Castrutium scribens [1] : « Beatus Antonius cum a S. Athanasio Alexandriæ episcopo propter confutationem hæreticorum in urbem Alexandrinam esset accitus, et isset ad eum Didymus, vir eruditissimus, captus oculis ; inter cæteras sermocinationes, quas de Scripturis sanctis habebant, cum ejus admiraretur ingenium, et acumen animi collaudaret, sciscitans ait : Num tristis es, quod oculis carnis careas ? Cum ille pudore reticeret, secundo tertioque interrogans tandem elicuit, ut mœrorem animi simpliciter fateretur. Cui Antonius : Miror, ait, prudentem virum ejus rei dolere damno, quam formicæ, et muscæ, et culices habent ; et non lætari illius possessione, quam Sancti soli et Apostoli meruerunt. » Hæc apud S. Hieronymum. Vocatum quoque esse ab eodem sancto Athanasio aliquando Alexandriam abbatem Pœmenem, spectatæ sanctitatis virum, habetur in Vitis Patrum [2].

10. *Persecutio Christianorum in Perside.* — Hoc itidem septimo anno Constantii et Constantis imperatorum, ponitur in Chronico a S. Hieronymo excitata in Christianos Persas a Sapore rege Persarum dira persecutio ; cui potius assentimur, quam iis qui [3] referunt illam ad tempora Constantini, occasione litterarum ab eo ad ipsum Saporem regem scriptarum permoti, quas alia ex causa fuisse conscriptas, superius suo loco monstravimus : quamobrem sancti Hieronymi magis sententiam approbamus, eamdem ad Constantii et Constantis Augustorum tempora referentis, et quidem opportunius, quod inter Saporem et Constantium tunc acre vigeret bellum : regnante autem Constantino, reveritus ille tanti culminis majestatem, legatione prævenit ipsum imperatorem extremo prope vitæ exitu adversus eum expeditionem

[1] Athan. in Vita Antonii.

[1] Hieron. ep. XXXIII. tom. I. — [2] Vit. SS. Pat. par. 2. — [3] Theod. lib. I. c. 24. in fine, Cedr. in Comp. an. 21. Const. imp.

parantem : nemo igitur scriptorum illorum temporum, eorum, inquam, qui sub Constantino vixere, persecutionem aliquam a Sapore rege Persarum adversus Christianos fuisse commotam, vel leviter meminit; quam certe haud par est credere fuisse ab Eusebio prætermissam, si contigisset. Rei vero gestæ series a Sozomeno [1] scite describitur, hac scilicet oratione :

11. Cum autem tempore progrediente, numerus Christianorum in Perside vehementer cresceret, adeo ut conventus agere, et sacerdotes ac diaconos habere cœperint; hæc res non mediocriter offendebat animos magorum, qui velut tribus aliqua sacerdotalis stirpis, successione quadam religionem Persarum inde fere ab initio administraverant. Judæos quoque permagna affecit molestia, qui præ invidia naturaliter quodammodo ipsis insita, religioni Christianæ semper infensi esse solent; et ob eam causam Simeonem id temporis Seleuciæ, et Ctesiphontis urbis in Perside primariæ archiepiscopum cœperunt apud Saporem tum regem Persarum accusare, quod imperatori amicus esset, quodque ei res Persarum proderet. Quorum calumniis persuasus Sapores, primo omnium tributis immoderatis eo affligit Christianos, quod ipsorum quamplurimos voluntariam egestatem excolere norat : deinde viris difficilibus et inhumanis illorum tributorum exigendorum potestatem dat, quo et inopia pecuniæ et exactorum feritate coacti, suam religionem aspernari inciperent. De qua una re summopere ab eo laboratum est.

12. « Post hæc sacerdotes et ministros Dei gladio trucidare, ecclesias dirui, earum thesauros et monimenta in publicum proferri, et Simeonem, ut regni Persarum et religionis proditorem adduci jubet. Itaque magi, ope Judæorum, qui in ea re eos alacri animo juvabant, ecclesias demoliuntur : Simeonem comprehensum et catenis ferreis vinctum ad regem perducunt; qui se ibi et spectatum et strenuum virum præstitit. Nam cum Sapores eum, ut daretur in quæstionem, introduci jussisset : neque veritus est quicquam, neque regem adoravit. Qua re graviter commotus rex, sciscitatur, quid sit causæ cur jam neutiquam ipsum adoret, cum ante id fecisset. Cui Simeon : Non ante, inquit, ductus eram ad Deum verum prodendum; et propterea non recusabam debitos honores regi præstare : at jam id ipsum facere non fas est : nam jam pro pietate et nostra religione certaturus venio. Quæ cum dixisset, jubet rex, ut solem adoret; quod quidem si facere velit, pollicetur se ei multa daturum munera, et in magno honore habiturum : sin autem detrectet, et illum et universum Christianorum genus e medio sublaturum minatur.

13. « Ubi vero Simeonem neque minis terrere, neque promissis flectere posset, sed virili et constanti animo affirmantem se nunquam vel solem adoraturum, vel suam ipsius religionem proditurum audiret, jubet in vinculis aliquandiu teneri, ratus (ut videtur) eum velle resipiscere. Quem in carcerem deductum conspicatus Usthazanes, senex eunuchus, educator Saporis, et in familia regia principem locum tenens, consurgens (sedebat forte pro foribus palatii) eum honorifice salutat. At Simeon verbis illum contumeliosis increpare, et bile incensus vociferari cœpit : atque averso vultu ideo præteriit, quod, cum esset christianus, paulo ante, vi coactus, solem adoraverat. Quare Usthazanes eunuchus fundere lacrymas, ingemiscere, vestem splendidam, qua erat indutus, exuere, et tanquam homo in luctu constitutus, nigram circumjicere cœpit : pro portis regiæ sedet, lamentatur, plorat cum gemitu, sicque ait : Heu me miserum! qualem erga me Deum fore debeo expectare, quem jamdudum denegaverim ? Nam ob hanc causam Simeon ne verbum quidem mihi loqui dignatus sic ore averso, propere prætergressus est.

14. « Ubi ista rescivit Sapores, illum accersit : rogat causam luctus, ecqua illi in ædibus obtigisset calamitas. Cui Usthazanes : In hisce diebus, inquit, o rex, nihil mihi accidit infortunii. Utinam enim, pro eo quod mihi contigit, in omnia alia calamitatum genera incidissem; quippe id quidem certe fuisset toleratu multo facilius. Jam vero lugeo, quod maneam in vita, quodque, cum dudum mori debuissem, adhuc tamen solem videam, quem, quo tibi gratificer, non revera ex animo, sed specie solum simulata adoraverim; adeo ut utraque de causa mortem meritus sim, tum quod Christi proditorem, tum quod veteratorem erga te me ipsum ostenderim. Quæ cum dixisset, cæli et terræ opificem Deum cum jurejurando testatur, se in posterum de ea sententia nunquam destiturum. Sapores autem incredibilem eunuchi mutationem vehementer admiratus, graviore quidem iracundia in Christianos exarsit, perinde quasi illi præstigiis hanc rem confecissent : sed tamen misericordia erga senem commotus, modo mansuetum, modo ferum se in illum ostendit, atque omnibus viribus laboravit ut de sententia deduceret.

15. « Ubi vero nihil profecit, constanter asseverante Usthazane, se nunquam tam stultum fore, ut pro omnium conditore Deo res ab eo conditas colat; tum ira inflammatus mandat caput ense cervicibus abscindi. Ad quod supplicium a lictoribus deductus Usthazanes, orat eos, ut paulisper expectent : rem enim se animo tenere, quam regi significare velit. Vocato igitur ad se eunucho sibi fidelissimo, jubet ista Sapori nuntiare : Quam tandem benevolentiam ab ineunte adolescentia ad hoc usque tempus, o rex, erga tuam familiam præstiterim, et quanto studio cum patri tuo tum tibi inservierim, nullis videor egere testibus, apud te præsertim qui hæc satis explorate cognita habeas. Quare pro omnibus officiis, quæ in vos aliquando tam benevole contulerim, hoc mihi unum velut remunerationis loco concede, ut iis, qui me ignorant, non videar tanquam infidus erga regnum tuum, aut in aliquo maleficii genere deprehensus, supplicium istud subire. Et ut hoc

[1] Sozom. lib. II. c. 8.

pateat omnibus, fac præco palam prædicet, caput Usthazani amputatum esse, non quod improbitatis cujusquam in palatio ab ipso admissæ convictus sit, sed quod sit christianus, et Deum suum, quo regis voluntati morem gereret, negare noluerit. Atque ista quidem regi nuntiavit eunuchus. Sapores autem eadem, sicut Usthazanes postulaverat, præconem prædicare jubet. Nam ratus est, alios prompto et parato animo de Christiana religione descituros, si certiores fierent nemini christiano misericordiam tributam fore : quippe cum Usthazanes, senex, educator regis, ei familiaris et benevolus etiam esset interfectus. At Usthazanes ad alium finem supplicii sui causam prædicare tam impense desideravit, siquidem cogitavit, quod sicut quando timore perterritus solem adorabat, multis Christianis metum injecerat : ita etiam non pauciores ad suam animi magnitudinem et constantiam imitandam incitaret, si modo intelligerent cum pro Christiana religione trucidatum esse. Hoc modo Usthazanes vitam, quam hic in maxima gloria duxerat, deseruit, Simeon autem de ejus morte in carcere certior factus, Deo gratias pro illo egit.

16. « Postridie ejus diei, qui erat sextus hebdomadæ, in quo ante celebrem diem festum Resurrectionis, memoria salutaris Christi passionis quotannis recoli solet : decernit rex, ut Simeon gladio feriatur. Nam ante denuo e carcere deductus ad regem, forti et magno animo cum Sapore de christiana fide disseruit, et neque illum, neque solem adorare voluit. Eodem die centum alios quoque, qui erant in carcere, rex itidem obtruncari jubet : ad extremum Simeonem, cum cæterorum omnium mortem oculis aspexisset, trucidari : horum pars episcopi, pars presbyteri, pars ex alio clericorum ordine fuerunt. Cum omnes ad locum, in quo erant necis supplicium subituri, deducerentur ; princeps magorum percunctatur ab illis, utrum velint vivere, et eamdem cum rege religionem colere, solemque venerari. At ubi nemo eorum his conditionibus vellet in vita manere, recta ad locum, in quo erant securi feriendi, deducuntur. Ac dum lictores in opus incumbunt, et in cæde martyrum occupantur; Simeon astans illis, dum interficiuntur, jubet bono animo esse, verbaque ad eos facit de morte, de resurrectione, de pietate ; et testimoniis ex sacris litteris depromptis confirmat, ita mori, esse vere vivere ; atque præ ignavia Deum prodere, esse vere mori : eos enim etiamsi nemo ipsis necem afferret, brevi morituros ; quandoquidem a nemine in hanc lucem edito hic finis vitari potest : post mortem vero, ea quæ sunt æterna, non eodem modo omnibus eventura ; sed singulos veluti trutina quadam examinatos, accuratam anteactæ vitæ rationem reddituros, et hos pro recte factis præmia percepturos immortalia, illos pro maleficiis pœnas sempiternas luituros : denique pro Deo velle mori, esse in bonis summum, et rem multo beatissimam. Dum ista Simeon dicendo percurreret, et tanquam gymnasii magister præciperet, quomodo in certaminibus se gererent, singuli aures attentas ei præbentes, ad necem cupide gradiebantur. Lictor autem, postquam centum illos interemit, postremo in loco Simeonem obtruncavit, atque Abedechalaam et Ananiam una, ambos senes, presbyteros Ecclesiæ, cujus Simeon esset episcopus, pariter cum illo et comprehensos, et in vincula conjectos.

17. « Eodem temporis momento Pusices præfectus omnium regis artificum ibi forte stans, cum videret Ananiam, cui jam cædes parabatur contremiscentem : Paulisper, inquit, o senex, oculos claudito, et bono animo esto ; nam statim lumen Dei videbis. Vix est hæc locutus, cum comprehensus est, et ad regem deductus : atque cum esset se christianum confessus : quoniam libero ore apud regem pro Christiana religione, et pro martyribus verba fecerat ; idcirco quasi aliquod nefas dixisset, dabatur lictoribus, ut admodum peregrino et crudeli in primis mortis genere afficeretur. Lictores igitur, collo ejus circa tendinem perforato, illac linguam extrahunt. Porro autem ejus filia virgo, falso a quibusdam in crimen vocata, comprehenditur, eumdemque temporis articulo occiditur. » Hactenus Sozomenus de persecutione Christianorum in Perside ; reliqua vero, quæ sequenti anno facta dicit, suo loco narrabimus. Horum autem omnium martyrum natales dies inserti publicis ecclesiasticis monumentis, anniversariis repetitis honoribus in Ecclesia Catholica celebrantur.

18. *De Ecclesia Neocæsariensi.* — « Eodem quoque Constantii et Constantis imperatorum anno septimo, Neocæsarea in Ponto (inquit S. Hieronymus [1]) subversa est terræmotu, excepta ecclesia, ac episcopo, cæterisque qui ibidem reperti sunt. » Oblituisse autem hanc divinitus prærogativam ecclesiam illam, in qua S. Gregorius ejus civitatis olim episcopus cognomento Thaumaturgus sepultus erat, ut cæteris ædificiis terræmotu sæpe prostratis ipsa remanserit semper incolumis, superius dictum est.

19. Porro Neocæsariensis Ecclesia a temporibus Magni illius Gregorii usque ad S. Basilium, qui præfuit Ecclesiæ Cæsariensi in Cappadocia, florentissima perseveravit ; quod ejusdem Basilii præconio commendatur his verbis [2] : « A tempore magni præsidis Ecclesiæ vestræ Gregorii, usque ad beatum istum (Musonium scilicet) alium post alium semper, quasi ex quadam pretiosorum lapidum serie depromptos, adjiciens et adaptans, admirabilem Ecclesiæ vestræ Dominus pulchritudinem largitus est. » Fuisse vero eam civitatem cunabula ejusdem magni Basilii, ipse ad Neocæsarienses scribens ingenue professus est, cum ait [3] : « Ego cum propter loci hujus consuetudinem, qua illi a puero assuevi (hic enim a nutrice mea educatus sum) tum propterea quod sæpenumero hoc in loco versatus sum, quem, cum urbanos tumultus fugerem, et propter solitudinis silentium illum ad philosophiæ studium commodum esse scirem, complures continuos annos incolui. » Quam

[1] Hieron. in Chronico hoc anno. — [2] Basil. epist. LXVI. — [3] Idem epist. LXIV.

autem nominat nutricem suam, putamus intelligere sanctam ipsius aviam Macrinam, quæ eum puerulum elementis imbuerat catholicæ fidei : hoc quidem nomine alibi ipsam appellat, cum inquit[1] : « Fidei vero nostræ quæ poterit esse evidentior probatio, quam quod a nutrice beata femina, quæ ex vestro gremio progressa est (Macrinam dico illustrem illam), educati sumus, a qua et beatissimi Gregorii verba, quæ memoriæ beneficio ad illius usque ætatem servata ipsa retinuit, edocti sumus; quibus illa nos adhuc infantes tanquam pietatis dogmatibus finxit ac formavit? » Hæc Basilius, qui alias ejusdem sanctæ Macrinæ meminit, de qua et nos superius. Sed jam progrediamur ad res gestas sequentis anni.

[1] Basil. ep. LXXV.

Anno periodi Græco-Romanæ 5836. — Olymp. 280. an. 3. — Secundum Baronium 280. — Urb. cond. 1096. — Jesu Christi 343. — Julii papæ 7. — Constantii et Constantis 7.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 10. Coss. *M. Mæcius Memmius Furius Placidus*, et *Fl. Pisidius Romulus*, ut ex duabus Inscriptionibus Onuphrianis constat.

2. *S. Pauli primi eremitæ obitus.* — Divus *Antonius* abbas non hoc anno, sed CCCXLI a sancto *Paulo primo eremita* visitatus. Hieronymus enim in Vita S. Pauli affirmat, hunc anno ætatis centesimo decimo tertio demortuum, cum divus Antonius nonagenarius esset. Quare cum *D. Antonius* anno Christi ducentesimo quinquagesimo primo natus sit, nonagesimus ejus ætatis annus cum anno Christi CCCXLI concurrit; ideoque *Paulus* eo anno ad Deum migravit, vel initio anni CCCXLII, si die XV Januarii, quo colitur, supremum diem obierit. Chronologia quippe vitæ divi Pauli ex anno natali et emortuali S. Antonii pendet. Porro *congregatio*, quæ ejusdem sancti vitæ rationem imitatur, quæque eum sibi patronum adoptavit, auctorem vel præcipuum propagatorem agnoscit *Eusebium* quemdam *Strigoniensem*, cui sociisque tradita fertur quædam pie vivendi norma a *Bartholomæo Quinquen-Ecclesiensi episcopo*, anno circiter millesimo ducentesimo quadragesimo primo. Dein *Paulus* Vespriniensis in Hungaria antistes quasdam eidem ordini leges scripsit, tumque primum a S. Paulo eremita nomen illi impositum, ut tradit Bollandus tomo 1 Sanctorum mensis Januarii die 15 in Vita sancti Pauli.

3. *Persecutio Persica.* — A num. 10 ad 18. Hoc quidem anno persecutio in *Perside* adversus Christianos a *Sapore* Persarum rege excitari cœpta, Hieronymo, Mariana Scoto et Theophane testibus; sed martyrium *Simeonis* et sociorum, nonnisi anno trecentesimo quadragesimo nono contigit. Sozomenus enim, qui eorum Acta scripsit, in lib. 2, cap. 10, *Usthazani* martyrio relato ait : « Postridie ejus diei, qui erat dies sextus hebdomadæ, in quo ante celebrem diem Resurrectionis memoria salutaris Christi Passionis recoli solet, decernit rex, ut Simeones gladio feriatur. » Dies igitur, quo sancti martyres occisi, fuit feria sexta hebdomadæ sanctæ in Parasceve, excepto Usthazano eunucho, qui pridie in cœna Domini interfectus fuerat. Quare illorum martyrium incidit in diem XXI Aprilis anni CCCXLIX, quo Pascha die XXIII Aprilis celebratum, quove Constantius imperator bello Persico illigatus, veteranorum filios ad militiam convocavit, et mense Aprili Antiochiæ constitit, ut subscriptiones legum Codicis Theodosiani ostendunt.

4. *Alii martyres in Perside.* — Ex his liquet, martyres, de quibus Baronius anno sequenti num. 14 et seqq. anno tantum trecentesimo quinquagesimo passos esse. Sozomenus enim cap. 11 ait : « Sequenti anno, eo ipso die, quo Passionis memoria celebrabatur, crudelissimum edictum per universam Persarum ditionem propositum » esse, et *Azadam* eunuchum peremptum. Quæ Henschenio die XXI Aprilis in Vita Sanctorum persecutione Persica occisorum, observata.

5. *Expeditio Britannica.* — Hoc anno *Constans* imperator, postquam superiori *Francos* debellasset, in Britanniam e Gallia adversus Scotos et Pictas trajecit sæva hieme, teste Libanio in Basilico; de quo bello a nobis actum anno CCCXXXVII, num. 12. Hinc, ut observat Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani, lex ejusdem Codicis 5 *De extraordinariis*, *dicitur*, *VI kal. Feb. dat. Bononiæ*, Bononiæ nempe Galliarum, quæ antea *Gesoriacum* dicta. Cangius in *Constantinopoli Christiana*, tabula XI, Constantis nummum producit, in cujus postica legitur : BONONIA OCEANUS. Visitur triremis in mediis fluctibus, in cujus prora Victoria dextra lauream, sinistra palmam tenens; in medio navis imperator galeatus, dextra hastam, sinistra clypeum habens; in mediis fluctibus figura nuda. Qui nummus ad hanc expeditionem sine dubio referendus. De ea scripserat Ammianus,

ut ipsemet testatur in lib. XXVII : « Et quoniam cum Constantis principis actus componerem, motus adolescentis et senescentis oceani, tractumque Britanniæ pro captu virium explanavi, ad ea quæ digesta sunt semel, revolvi superfluum duxi. » Verum priores Ammiani libri, in quibus de hoc bello mentio erat, periere.

JULII ANNUS 8. — CHRISTI 344.

1. *Concilium Antiochenum secundum Arianorum, qui omnigenis malis artibus utuntur ad hæresin validandam.* — Christi annus trecentesimus quadragesimus quartus reperitur notatus consulibus Leontio atque Sallustio ; quo ab Arianis secundum Concilium Antiochenum celebratum est : in quo illud præcipue iidem conati sunt, ut quod male audirent apud omnes Catholicorum Ecclesias, præsertim vero apud Occidentales, penes quas nullum adhuc serpserat virus hæresis arianæ ; novam fidei formam, eamdemque cæteris ante editis prolixiorem, conscribant, qua se ab ariano contagio procul abhorrere significarent. Sed quo longioribus ambagibus puritatem fidei circumvolvunt, et per distortos viarum anfractus veritatem circumducunt se magis magisque reddidere suspectos : siquidem ad abluendam labem ex ariana opinione contractam, satis erat catholicæ fidei Nicænum Symbolum profiteri. At antequam de his agamus, recta ratio temporis hujus celebratæ Synodi statuenda est. Hoc itaque anno habitam esse, manifeste ex Athanasio colligitur, cum ait [1] : « Rursum quasi istorum pœnitentia laborarent (nempe de editis quatuor fidei regulis) pœnitentes, post triennium iterum in consessum veniunt. » Computat trium annorum spatium interlapsum a priore Synodo ibidem Antiochiæ in encæniis habita anno Domini trecentesimo quadragesimo primo, usque ad hanc posteriorem hoc ipso anno collectam. His quoque consentientia de eodem Concilio hæc habet Sozomenus [2] :

2. « Triennio vero jam intermisso, episcopi Orientis aliam fidei formulam, quam μακρόστιχον, id est, *Prolixam*, vel multas lineas comprehendentem, nominabant, propterea quod multo pluribus verbis ac nominibus, quam priores formulæ, conscripta erat, episcopis Occidentis miserunt. In qua ut essentiæ Dei nullam fecere mentionem ; sic illis qui Filium Dei asserebant, vel ex nihilo ortum esse, vel ex alia essentia quam Dei Patris constare, vel tempus sæculumve fuisse quando non erat, anathema indixere. Quam formulam ab Eudoxio episcopo jam tum Germaniciæ, et Martyrio, et Macedonio ad se perlatam episcopi Occidentis non receperunt : nam responderunt, se decretis Nicæni Concilii velle acquiescere : et præter illa nihil amplius curiose exquirendum putarunt. » Hæc Sozomenus.

3. Eadem de tempore quoque Socrates [1], qui ipsam recitat fidei scriptam regulam : sed cur non recepta sit ab Occidentalibus, illud plane insulse, quod habet in fine : « Ista, inquit, episcopi qui partes versus Occidentem accolebant, tum quod linguæ græcæ ignari erant, tum quod eam propter eamdem causam non intelligebant, neutiquam recepere ; sed fidem in Nicæno Concilio stabilitam satis esse, nihilque ulterius curiosius investigandum, dixere. » Isthæc Socrates, et fortasse ex Sabino macedoniano, qui sic de Synodis libros conscripsit, ut, quæ hæresi tam arianæ, quam macedonianæ non faverent (ut paulo superius dictum est) prætermiserit : nam quid tam ineptum, quam dicere, in universa Occidentali Ecclesia, vel in ipsa Urbe non extare qui græcas apprime callerent litteras, qui potuissent eamdem fidei cœptam regulam interpretari ? quasi vero non recens esset exemplum de aliis eorumdem Orientalium litteris ad Julium papam scriptis, ab eodem, perinde ac si latinæ fuissent, accurate perlectis, cognitis, et confutatis, ut ex litteris ipsius Julii papæ ad eosdem redditis perspicue demonstratum est.

4. Cæterum cur Romæ, ubi potissimum hac laborabant iidem Orientales suspicione arianæ hæresis, non sit recepta eorum confessio, illud fuit, quod (ut ex ea fidei regula apparet, quam recitat Athanasius) eadem confessio concepta esset verborum in volucro, lateretque anguis in herbis ; nam quantumlibet ipsi positiones Arii destruere viderentur ; nunquam tamen eo adigi potuerunt, ut Filium dicerent esse Patri consubstantialem ; et licet usi essent nomine Essentiæ, vel aliis nomenclaturis, ex quibus Arius

[1] Athan. de Synod. — [2] Sozom. lib. II. c. 10.

[1] Socrat. lib. II. c. 15.

haberetur exclusus; suspectam tamen fuisse quamlibet ipsorum dictionem, in qua non adhibuissent nomen CONSUBSTANTIALIS, egregie S. Athanasius in oratione illa de Nicæni Concilii decretis contra Arianos pluribus docet. Sapientissime igitur Occidentales ejusmodi formulam recens conscriptam, ut futilem, sive superfluam, vel erroneam, rejecere: quandoquidem, si quod nitebantur ostendere, se esse catholicos, vere, legitime, et non ficte ac veteratorie consequi expetissent; satis esse videbatur, Nicænam formam suo ipsorum chirographo consignatam mittere ad Occidentales; a quibus (sicut cum aliis vel ante vel postea factum est) catholicam Romani Pontificis cæterorumque Occidentalium episcoporum communionem fuissent absque aliquo discrimine consecuti; accidissetque quod ipsimet in sua ipsorum missa fidei professione vehementer se optare dicebant, ut ab omni prorsus arianæ hæresis suspicione liberarentur: in calce enim ejusdem scriptæ ab se regulæ fidei, hujusmodi appendicem addiderunt: « Hæc coacti sumus post fidem compendio editam latius explicare, non ambitionis causa, sed ut nos ab omni suspicione, quæ minime in nos competit, purgaremus apud eos, quibus res nostræ cognitæ sunt: et ut Occidentales pariter intelligerent et calumnias eorum, qui diversas opiniones fovent, et Orientalium in Christo ecclesiasticos animos: rem ita esse testantibus libere sacris Scripturis apud eos saltem qui incorrupti sunt.

5. Hac illi usi sunt ad suam ipsorum perfidiam contegendam excusatione et tergiversatione, vel potius dixerim, ad fallendos simplices impostura, ut hac arte non tam arianam impietatem specie tenus damnarent, quam ut probatum in magna Nicæna Synodo nomen CONSUBSTANTIALIS delerent, cujus causa ab hoc tempore tot pugnæ atque certamina adversus Ecclesiam Catholicam ab eisdem excitata sunt usque ad Concilium Ariminense; illud totis viribus conantibus, ut quasi validis crebrisque arietum ictibus solidum catholicæ fidei robur, CONSUBSTANTIALIS vocabulum quatientes atque demolientes, omnem simul cum eo fidem orthodoxam prosternerent, sicque Arii impietatem diu dolo suppressam erigerent: quæ quidem ipsorum fraus evidentibus postea signis declarata est: ut cum iidem legati Mediolanum ad Constantem imperatorem se conferrent, nempe Eudoxius nominatus ab Athanasio, Martyrius et Macedonius positi a Socrate [1], atque Sozomeno [2], necnon Demophilus: jactarentque se esse catholicos, coacto tum ibi Concilio cum orthodoxi qui illic considebant episcopi damnare vellent Arii sententias; legati isti, qui hactenus et verbis et scriptis se idipsum præstituros esse præ se ferebant, continuo resilientes, quinam qualesve essent, apertissime demonstrarunt.

6. Testatur id quidem Liberius [3] Romanus pontifex in epistola quam ad Constantium scripsit, in qua hæc leguntur: « Significant Orientales pacis (paci) et nostræ velle conjungi. Quæ est pax, clementissime imperator, cum sint ex partibus ipsis quatuor episcopi, Demophilus, Macedonius, Eudoxius, Martyrius, qui ante annos octo, cum apud Mediolanum Arii hæreticam sententiam noluissent damnare de Concilio iratis animis exierunt? Horum si fas est sententiis (inhærere); quale sit, aut quid habeat commodare consensum, æquitas et clementia tua poterit æstimare. Non est novum, quod salubriter et sub occasione nominis sancti Athanasii attentatur. » Sic Liberius; qui cum dicat, ante annos octo, id quod narrat, accidisse; hæc plane ipsa tempora ejusmodi legationis visus est demonstrasse, cum ab hoc anno usque ad tempus illud quo ea ad Constantium imperatorem scripsit, octo integri interlabantur anni: sed si extrema tempora ponas, decem fient, duobus ex his tantummodo inchoatis: hunc finem habuit tanta Arianorum legatio per quatuor episcopos magno apparatu missa ex Antiocheno ipsorum Concilio in Occidentem, ab Ecclesia Romana (ut dictum est) omnino rejecta, Mediolani vero prorsus Arianorum esse detecta; sicque totus ille verborum technis et miro artificio concinnatus ab eis in Synodo Antiochena scriptus fidei libellus omnino evanuit, explosus atque derisus est.

7. Vix credi potest, quot quantisve dolis atque fallaciis septa, conata sit impietas ariana adversus catholicam veritatem insurgere: hinc enim primo (quod Liberius papa in recitata modo ipsius sententia refricat) totus ille prætextus Athanasium fictis criminibus accusandi atque damnandi ab iisdem est excogitatus; et ad alios quoque magni nominis orthodoxos, et præcipuarum sedium episcopos e sede pellendos, idem commentum ex calumniis compositum est; sed cum, licet his ejectis, necdum tamen se voti compotes factos intelligerent, obnitentibus in eos magnis animis episcopis Occidentalibus; inde illud iidem ipsi consilium ceperunt, ut crebra de fide catholica exquirenda Concilia cogerent, quorum mole Nicænum obruerent; indeque frequenter mutatæ sunt ab eis fidei formulæ, ut unicam fidei professionem in Nicæna Synodo declaratam, eamdemque universæ Ecclesiæ Catholicæ communem, eliminarent. Quotum quidem in his moliendis mentis propositum cum satis superque Athanasius perspectum haberet, hæc de ipsis ait [1]:

8. « Quotannis enim in unum coeunt, veluti qui tabulas pactaque scribunt, simulantque se pro fide scripta conficere; mire interim, et fœdi et ridiculi, cum scripta eorum non modo ab aliis, sed et ab ipsismet explodantur. Nam si fidere ausi fuissent prioribus suis scriptis, non secundo scripsissent; neque illis denuo repudiatis, ad tertiam scripturam prosiliissent, prorsus studio habentes, ut rursum ea mutent, si vel pusillum temporis intercesserit, si vel occasionem nacti fuerint pro ipsorum consuetudine insidiandi. Tunc enim cum insidiis stu-

[1] Socr. lib. II. c. 15. — [2] Sozom. lib. III. c. 10. — [3] Extat in pend. ad Luciferi Calaritani opera, et tom. IX. Biblioth. sanct.

[1] Athan. orat. I. contr. Arian.

dent, magnopere se simulant de fide scribere; ut quemadmodum Pilatus lavit manus, ita et ipsi pios religiososque in Christum scribendo interficiant; ac dum de fide definienda negotiosos se fingunt (ut jam superius dixi) in crimen infamiamque diversæ alienæque a recta fide opinionis incurrunt. Cæterum nec sic quidem latere aut effugere poterunt; quamdiu enim non adversariis, sed sibi ipsis causas reddunt, tamdiu sese sui accusatores præbent. » Et paulo post : « Ergo dum perpetuo scribunt, suamet ipsi immutantes, incertam suam fidem, vel potius certam infidelitatem dementiamque ostendunt : idque merito illis accidere videtur, cum semel veritatem ut transfugæ deseruerint, Nicænamque fidem recte scriptam evertere studeant. » Hæc Athanasius, qui eadem in libro de Synodis sæpe reciprocat.

9. Quæ si accuratius spectes, lector, ex Arianorum vultu est quod intelligas cum alios omnes, tum præsertim hæreticos nostri sæculi; qui a catholica fide facti semel extorres, relicta veritate, quæ nonnisi tanquam punctus in centro, una esse potest, ex secta sectas propagantes circumferuntur omni vento doctrinæ; prioraque posterioribus convellentes, et novis vetera destruentes, cum nec his etiam acquiescunt, et in incertum vagantur, suo ipsorum testimonio convincuntur, ab unico veritatis tramite aberrasse; ut plane certo discant experimento, falsa fuisse, quæ prius, ab Ecclesia Catholica recedendo, ipsis vera ac solida visa essent : adeo ut in deterius dilabantur magis, cum ex erroribus in errores feruntur, quam cum primum a veritate errantes, in mendacium sunt prolapsi; et propheticum illud jure ipsis aptetur [1] : « Erraverunt in invio, et non in via. »

10. Rursum vero quod spectat ad Eusebianos, eosdemque itidem Arianos; licet pluribus editis fidei formulis nomen catholicum affectarent, et Arii hæresin detestari se profiterentur; longe tamen ab ipsis scriptis facta eorum discrepabant et verba, quibus fidem catholicam de consubstantialitate Filii cum Patre, et cum eodem coæternitatem infringere nitebantur, quibusdam interrogationibus pulsantes animos imperitorum, ex naturæ operibus petentes exempla de his quæ omnem excedunt naturæ ordinem : ut inter alia cum pios interdum sic compellarent parentes : num antequam genuissent filios, dicerentur esse parentes; vel existeret filius, antequam gigneretur? his scilicet et aliis id genus ambagibus mentes simplicium involventes, prout S. Athanasius, dum hæc confutat, adversus eos pluribus disputans tradit [2].

11. Aliis quoque usi sunt artibus, quibus et perosam hæresin calice aureo propinarent, nempe eloquentiæ fucis illito sermone, et sophismatibus pollente oratione, quibus simplicium animos devincirent : de his enim questus est Julius papa (ut nuper vidimus) in epistola ad eos reddita. Sed et Lucifer [1] Calaritanus de iisdem sic expostulat in ipsum Constantium imperatorem : « Nos vero, inquit, quibus ad loquendum natura sufficit, alieni ab omni sententia, et hinc alieni litterarum, ad omnem destruendam hæresin valemus; quia res ipsa ac veritas loquitur. Tu ac tui adjutores litterarum, et hinc aliam plenam auxistis artem. Nos sumus tantum sacras litteras scientes; noster sermo communis est : contra vester politus, ornatus, qui etiam dici mereatur disertus; et tamen suadere dulcis per artem quæsitus sermo vester nulli obest Christianorum, nisi ei qui non sit, sed tantum videatur, ut tu, qui cum sis lupus, unus esse de ovibus insciis judiceris. »

12. De his quoque temporibus est justa illa Gregorii Nazianzeni querela, cum perditissimum præsens sæculum deplorans sic ait [2] : « Fuit, inquit, quondam tempus, cum res nostræ florerent ac præclare se haberent; cum nimirum superflua hæc et verborum lepore atque arte fucata tractandæ theologiæ ratio ad divinas causas ne aditum quidem habebat : verum idem erat calculis ludere, inversionis celeritate aspectum fallentibus, aut omnigenis et lascivis corporis flexibus spectatores ludificari, quod novi quippiam ac curiosi de Deo dicere vel audire; simplex contra ingenuaque oratio atque doctrina, pietas existimabatur. At postquam Sexti et Pyrrhones, et contradicendi libidine incitata lingua, velut gravis quidam et malignus morbus, in Ecclesias nostras infeliciter irrepserunt; quodque Actorum liber de Atheniensibus [3] narrat; ad nihil aliud vacamus, quam ad aliquid novi dicendum vel audiendum. O quis Hieremias confusionem nostram caliginemque deplorabit, qui solus lamentationes calamitatibus exæquare novit! Hanc rabiem auspicatus est ille quidem, qui a furore nomen habens Arius, qui etiam petulantis et effrenatæ linguæ pœnas dedit in obscœnis et turpibus locis extinctus, atque precibus, non morbi viribus oppressus, ac Judæ instar disruptus, ob eamdem Verbi proditionem. » Hucusque Gregorius.

13. Sed nec illud de Eusebianis et Arianis omittamus, ea quoque usos arte ad stabiliendum suum ipsorum dogma impietatis, ut, quos scissent antiquos clarissimos fuisse viros, eosdem suæ ipsorum hæresis falso astruerent assertores; cum tamen constaret eos tanti sceleris fuisse maxime refragatores : nam (ut prætermittamus dicere de magno illo Luciano, de quo fusius superius actum est) Dionysium episcopum Alexandrinum insignis cum pietatis, tum etiam eruditionis virum, eadem cum ipsis sensisse, turpiter mentiti sunt; quem S. Athanasius scite ab eorum calumniis vindicavit. At ne Origeni quidem pepercerunt; quem hac ex parte catholicum, in suam ipsorum sententiam, repugnantem licet, adducere conati sunt, dum quæ aliquando ille disputando (ut assolet) in contrariam partem dixisset, illi, ut ab Origene

[1] Psalm. LXII. — [2] Athanas. orat. II. contra Arian. et orat. IV. in fine.

[1] Lucif. lib. Moriendum pro Filio Dei. — [2] Gregor. Nazianz. orat. in laud. Athanas. — [3] Actor. XVII.

dictum, citius arripuere : ut invitum reluctantemque facerent arianum; quem Athanasius [1], hæc ipsa scribens, ab eorumdem calumniis reddit immunem. At de Arianorum malis artibus ab ipsis excogitatis ad hæresim validandam, modo satis.

14. *Secundus annus persecutionis in Perside, ex qua plura millia martyrum.* — Sed jam ad res Christianorum in Perside redeamus. Secundus hic annus persecutionis adversus eos illatæ a Sozomeno ponitur, cum ejusmodi narrationem aggreditur [2] : « Sequenti anno, eo ipso die, quo memoria passionis Christi recoli solet : cum jam dies celebris Resurrectionis expectaretur, exiit edictum Saporis crudelissimum in universam Persidem, quod jubebat, ut omnes, qui se confiterentur christianos, morti addicerentur. Quo quidem tempore multitudo Christianorum, quæ ne numerari quidem potest, securi percussa est. Siquidem magi eos ex urbibus et vicis, in quibus latitabant, summa cum diligentia eruerunt. Nonnulli autem sui inducti voluntate, nemine eos ducente, se ipsi ideo indicarunt, ne silentio Christum negare viderentur. Ac dum omnes, qui erant christiani, morte mulctarentur, plurimi etiam, qui in ipso palatio ætatem egissent, mactati sunt, in quorum numero erat Azades eunuchus regi longe carissimus : quem cum Sapores interfectum accepisset, incredibilem animo dolorem hausit, hancque communem cædem sedavit, atque solos religionis nostræ doctores trucidari jussit.

15. « Per idem tempus regina in morbum delapsa, Tarbula, soror Simeonis episcopi, sancta virgo simul cum ancilla idem vitæ genus colente, et sorore ejus, quæ post viri mortem abstinuit a nuptiis, et eamdem vivendi rationem tenuit, comprehenditur. Causa autem cur hæ mulieres fuerint comprehensæ, fuit falsa criminatio a Judæis in eas conficta, quod videlicet ob mortem Simeonis iratæ, venena reginæ insidiose parassent. Regina vero (ut solent ægrotantes malis omnibus facile aures accommodare) calumniam veram esse, et maxime quidem quod erat a Judæis objecta, existimavit : nam ejusdem erat cum Judæis opinionis : ad horum morem vitam instituebat, et veraces illos sibique maxime benevolos putabat. Magi igitur Tarbulam et reliquas duas arreptas morte condemnant. At cum serra dissectas patibulis suffixissent, effecerunt, uti regina spatium inter patibula intermissum transiret, perinde quasi morbus eo pacto depelleretur. Fertur hanc Tarbulam forma valde liberali et honesta fuisse magum quemdam eam deperiisse; mercedemque, uti cum illa rem haberet, clam misisse : promisisse denique, si vellet ipsius parere libidini, tum ipsam, tum socias salvas fore : at illam hanc turpitudinem ne audire quidem voluisse, sed nuntios verbis contumeliosis excepisse, intemperantiæque crimen cum probro illis objectasse : se multo libentius velle mori, quam virginitatem perdere respondisse.

16. Porro cum edicto Saporis ratum esset (uti supra demonstratum est) ut soli sacerdotes et doctores christianæ fidei comprehenderentur : magi et eorum principes, totam Persidem obeuntes, episcopos et sacerdotes gravibus afficiunt incommodis, cum in aliis locis, tum maxime omnium in Adiabenorum regione, quæ est pars Persidis tota fidei christianæ dicata. Sub idem tempus magi Acepsimam quoque episcopum et complures ex ejus clericis una quidem comprehendunt; sed cum antistitem velut prædam per insidias cepissent, eo contenti, cæteros, direptis illorum bonis, dimiserunt. At vero Jacobus quidam presbyter Acepsimam sua sponte sequitur, et potestate a magis postulata in eumdem carcerem cum eo concluditur : eique, utpote ætate valde provecto, lubens inservit; sublevat quantum potest ejus calamitates, et plagarum vibices sanat : nam paulo postquam erat comprehensus, magi loris crudis quo solem adorare cogerent, eum acerbe verberarant : sed ubi non cessisset, rursum conjiciebant in vincula. Per idem tempus Æithalas etiam, et Jacobus presbyteri, Azadanes, et Abdiesus diaconi, ob Christianam religionem in carcere jacuerunt, crudelissime a magis cæsi.

17. Multo autem jam dilapso tempore, princeps magorum cum rege de illis communicat; atque nactus potestatem eos pro arbitrio suo torquendi, nisi solem adorarent; mandatum Saporis illis qui in carcere tenebantur, significavit. Atque simulac respondissent, se nunquam prodituros Christum, neque solem adoraturos, adeo crudelibus tormentis eos cruciavit, ut Acepsimas in fidei confessione fortiter perstans, mortem obierit; cujus reliquias quidam ex Armenia, qui obsides erant apud Persas, tumulo condidere. Alii autem, licet minus acerbe quam ille verberati, præter omnium opinionem in vita manserunt : qui cum in eadem perseverarent sententia, in carcerem denuo compinguntur; quorum de numero fuit Æithalas, cujus brachia inter vapulandum sic usque ab humeris violenta extensione divulsa et enervata fuere, ut manus tanquam mortuæ inde penderent; quo factum est, ut alii cibum illius ori admoverent.

18. « Isto Sapore regnante, infinita multitudo presbyterorum, diaconorum, monachorum, sanctarum virginum, et aliorum qui in Ecclesiarum ministerio versabantur, et erga religionem præclaro animo affecti erant, egregia piæ vitæ testimonia dedit. Episcopi autem, quos accepi mortem in hac persecutione oppetivisse, sunt, Barbasymes, Paulus, Gaddiabes, Sabinus, Mareas, Mocius, Joannes, Hormisdas, Papas, Jacobus, Romas, Maares, Agas, Bochres, Abdas, Abdiesus, Joannes, Abramius, Agdelas, Sabores, Isaac, et Dausas, qui a loco quodam, qui Zaudæus dicitur, a Persis captivus abductus fuerat, et illo tempore pro fide christiana morte mulctatus, una cum Mauream de chorepiscopo, et clericis, qui in ejus diœcesi erant, numero plus minus ducentis quinquaginta, qui comprehensi a Persis et captivi abducti fuerant.

[1] Athan. de Synod. Nicæn. decret. contr. hæres. Arian. — [2] Sozom. lib. II. c. 10.

19. « Per idem tempus etiam Milles martyrio occubuit, qui primum apud Persas militaverat, postea autem, relicta militia, vitæ genus plane apostolicum excolere cœpit. Fertur illum, cum esset episcopus urbis cujusdam in Perside creatus, multos sæpenumero cruciatus perpessum esse, verbera etiam et distractiones membrorum pertulisse : at cum neminem in ea civitate posset ad fidem christianam perducere, ægro et iniquo animo ferentem, civitatem execratum esse, indeque discessisse : non longo post tempore, cum primarii viri illius urbis in regem peccassent, exercitum cum trecentis elephantis eo profectum, urbem evertisse, et velut agrum colentes, in ea sementem fecisse : Millem vero peram solum, in qua sacratum Evangeliorum librum habebat, secum gestantem, Hierosolymam precatum se contulisse : indeque in Ægyptum ad visendos monachos, qui ibi ætatem degebant, concessisse. Quæ autem, quamque mirabilia, ac quam divina facinora ab isto Mille edita fuerint, testes sunt Syri, qui ejus res gestas et vitam litteris prodiderunt.

20. « Mihi certe satis visum est, hæc de eo et de iis qui in Perside, regnante Sapore, martyrio obierunt, hactenus disseruisse : nam tormenta illis inflicta, aut quinam fuerint, ex quove loco, aut quo genere cruciamentorum martyrio defuncti sint, aut quibus suppliciis affecti, vix a quoquam percenseri possunt : quippe cum tam varii cruciandi modi a Persis tanto cum studio ad crudelitatem inventi fuerint. Verum, ut summatim dicam, fertur, viros ac mulieres, quorum nomina recensebantur, martyrium id temporis pertulisse ad numerum sexdecim millium : at eorum multitudinem, qui præter hos trucidati sunt, ne numero quidem comprehendi posse ; et propterea perdifficile visum esse Persis, Syris, et incolis Edessæ, qui multum de hac re laborabant, illorum nomina percensere. » Hactenus de his Sozomenus : litteras autem quas post hæc recitat Constantini, alio longe diverso tempore datas esse, superius dictum est.

21. Etsi vero dictorum martyrum nominibus singulis percensitorum Acta periisse videantur, ex eorumdem tamen numero perpaucorum quidem tantummodo res gestæ, quæ ad Græcos pervenerunt, integræ conservatæ reperiuntur, et a Metaphraste diversis diebus, quibus martyrium subiisse inventi sunt recitatæ ; ut in primis Acepsimæ [1] et sociorum ejus, in quibus de Josepho presbytero plura. Extant etiam Acta [2] Sadoth episcopi successoris Simeonis, cujus superius mentio facta est, et centum ac viginti martyrum tam ex clero, quam monachis, qui cum eodem subiere martyrium. Insuper [1] illustris passio Jonæ et Barachisii sub eodem Sapore rege passorum, ex veteribus monumentis prodita, latinitate quoque donata legitur. Sed et Bandeni archimandritæ una cum sociis martyrii Acta quoque extant [2]. Quin etiam Acindini, Pegasii, et aliorum qui sub eodem principe simul cum iisdem decertarunt, res gestæ [3] scriptorum monumentis commendatæ habentur, et fortasse aliorum, quorum nomina memoriæ minime suppetunt, vel hactenus nobis incognita sunt.

22. Cæterum quod diutius bellum perseverarit inter Romanos ac Persas, et in dies acrius fuerit exacerbatum, non tantum temporibus Constantii imperatoris, sed et Juliani ejus successoris usque ad Jovianum persecutionem ab eodem Sapore rege in christianos Persas semel edicto promulgatam, haudquaquam duorum annorum curriculis tantummodo viguisse putandum, sed toto ferme tempore, quo ab eodem rege adversus Romanos bellatum est : etenim Christiani, licet Persæ natione essent, tamen quod cultu religionis a Persis recessisse visi essent, et Romanis inhæsisse, quorum Deum colerent, quodammodo transfugæ habebantur, atque ob id magis magisque ab eodem rege Persarum dira jugique persecutione vexati sunt : ad quos plane Cyrillus Hierosolymorum episcopus respectum habuisse visus est, cum ait [4] : « Persæ et Gothi et omnes gentes Christum testantur, morientes pro illo. » Sed et sanctus Augustinus de persecutione in Perside excitata ac sæpe restaurata, hæc tradit [5] : « Quid modo in Perside ? Nonne ita in Christianos ferbuit persecutio, si tamen jam quievit, ut fugientes inde nonnulli usque ad Romana oppida pervenerint ? »

23. Quod rursum ad Persarum Ecclesiam spectat, quod subjecta fuerit Ecclesiæ Antiochenæ, canon [6] extat, qui et proditur fuisse Nicæni magni Concilii, sic statuens : « Non permittit magna Synodus, ut episcopi congregentur in provincia Persidis ad disponendum aliquid ad ordinem Ecclesiæ pertinens sine consensu et auctoritate patriarchæ Antiocheni ; quia quamvis prælatus sit loco patriarchæ, et non quærat aliud præter quietem et tranquillitatem ipsorum Persarum, tamen non licet immittere se ad constituendum ordinem Ecclesiæ, sed potius in omnibus sint metropolitani patriarchæ obedientes ; et qui contradixerit, Synodus eum excommunicat. » Hæc ex Arabicis canonibus nuper latine redditis, sed fide certa nutantibus.

[1] Metaphr. die 3 Novemb. — [2] Idem die 20 Febr.

[1] Metaphr. die 19 Martii. — [2] Idem die 8 April. — [3] Idem die 2 Nov. — [4] Cyril. Catech. x. — [5] Aug. de Civit. Dei lib. xviii c. 52. — [6] Recitat Turrian. in Append. ad Constit. Clem.

Anno periodi Græco-Romanæ 5837. — Olymp. 280. an. 4. — Urb. cond. 1097. — Jesu Christi 344. — Julii papæ 8. — Constantii et Constantis 8.

1. *Consules.* — Ad num. 1 et seqq. Coss. *Leontius*, et *Salustius*.

2. *Synodus Antiochena.* — *Synodus Antiochena* Arianorum, in qua prolixa fidei formula promulgata, quæ μακρόστιχος vulgo cognominatur, ante annum trecentesimum quadragesimum quintum celebrata non est. Athanasius enim libro de Synodis pag. 97 ait : « Post hæc quasi istorum eos pœniteret, post triennium rursus Concilium partis suæ congregant. Et Eudoxium, Martyrium, Macedonium Cilicem, et alios quosdam una cum illis mittunt in partes Italiæ deferentes fidem multis verbis conscriptam. » Idem habent Socrates lib. 2, cap. 19, et Sozomenus lib. 3, cap. 11. Sed nec Athanasius, nec duo hi historici dicunt Synodum collectam fuisse post triennium, quam Antiochena Synodus in encæniis habita fuerat, ut eos Baronius interpretatus est, sed post triennium, quam Narcissus, Theodorus, Maris, et Marcus Arethusanus novam fidei formulam, tanquam Antiochiæ conditam ad Constantem Augustum pertulissent. Nam capite præcedenti tam Socrates, quam Sozomenus, non de Antiochena Synodo in encæniis, sed *de legatione Narcissi* et sociorum sermonem habent. Porro hæc legatio, ut suo loco dixi, anno trecentesimo quadragesimo secundo missa; ac præterea anno trecentesimo quadragesimo sexto *Eudoxius* et consortes illam fidei formulam Mediolani Occidentalibus in Concilio congregatis obtulerunt, ut infra ostendam. Valesius in Notis ad Socratem hujus Concilii epocham observavit; sed præter hanc rationem, aliam adducit, quam prævalidam existimat, quæ tamen futilis et vana. Ait enim locutionem hanc, *post triennium*, qua utitur Athanasius, seu istam, *transacto triennii spatio*, quam Socrates et Sozomenus adhibent, quartum annum, non vero tertium significare, et tres annos elapsos jam esse, denotare. Verum antiquis his similibusque loquendi modis utrumque extremum annum, etiam incompletum, aliquando exprimunt, aliquando tres aut quatuor annos elapsos intelligunt, imo aliquando quartum jam inchoatum excludunt, ut pluribus exemplis passim in hoc opere relatis liquet. Ex circumstantiis itaque an de tribus, aut de quatuor annis integris, aut incompletis antiqui loquantur, dijudicandum.

3. *Prior Synodus Mediolanensis.* — Fidei formulam in præfata Synodo Antiochena scriptam legati Orientalium obtulerunt Occidentalibus episcopis, ut tradunt Socrates lib. 2, cap. 20, et Sozomenus lib. 3, cap. 11. Qui quidem Occidentales episcopi Mediolani congregati erant; quod neuter ex his historicis memorat, sed quod ex mox dicendis manifestum fiet. Occidentis episcopi eam Arianorum expositionem suscipere recusarunt, ut uterque historicus testatur, et petierunt ab Orientalibus legatis, ut ipsi prius arianam hæresim condemnarent; qui id facere detrectantes, irati ex Concilio discesserunt, ut scribit Liberius in epistola ad Constantium, ubi ait : « Quæ est pax, clementissime imperator, cum sint ex partibus ipsis quatuor episcopi Demophilus, Macedonius, Eudoxius, Martyrius, qui ante annos octo cum apud Mediolanum Arii sententiam hæreticam noluissent damnare, de Concilio iratis animis exierunt. » In Mediolanensi Synodo Photini hæresis damnata; adversus vero Marcellum nihil pronuntiatum; propterea quod in Synodo Romana, anno CCCXLII celebrata, integer a crimine hæreseos fuerat judicatus. In Mediolanensi etiam Synodo *Ursacius* et *Valens*, qui in suspicionem hæresis arianæ venerant, porrecto libello quo Arii et Photini perfidiam damnabant, suscepti sunt in communionem, ut docet epistola Synodica Ariminensis Concilii, et testantur Ursacius et Valens in altero libello, quem postea obtulerunt Romæ Julio papæ : « Item anathema dicimus iis, qui negant, Christum Deum esse et Filium Dei ab æterno, sicut per priorem libellum nostrum, quem apud Mediolanum porreximus. » Sed hæc accuratius discutienda.

4. *Duæ Synodi Mediolanenses distinguendæ.* — Hujus *Mediolanensis Synodi* memoria in Annalibus Baronii admodum obscura, quo factum, ut viri eruditi ad eam illustrandam magnam operam contulerint, Petavius nempe, Sirmondus et Petrus de Marca, peculiaribus ea de re opusculis editis. Annum, quo ea congregata, deducunt communiter omnes ex laudatis *Liberii* verbis. Quare Baronius, quia Liberii epistolam anno CCCLIV scriptam credidit, annos octo, quorum in ea mentio a currenti inchoat, eoque hujus Concilii meminit. Papebrocius tomo I Sanctorum Mensis Maii in Actis S. Athanasii cap. 15, num. 164, ex eadem epistola anno CCCLIV, ut ipse putat, scripta deducit, Synodum Mediolanensem habitam anno CCCXLV. Sirmondus in Diatriba secunda de Photino, et Petrus de Marca in Diatriba *de tempore Synodi Sirmiensis plenariæ*, arbitrantur eam epistolam anno CCCLIV datam, et Concilium Mediola-

nense anno CCCXLVI congregatum. Petavius in Dissert. *De Photino hæretico ejusque damnatione* autumat eam epistolam scriptam, antequam Liberius in exilium mitteretur, ideoque anno CCCLV. Quare, inquit, octavus annus ante eam epistolam est annus Christi CCCXLVII, ut Sardicensem Synodum brevi intervallo Mediolanensis secuta sit. Denique Valesius in Notis ad lib. 3 Sozomeni, cap. 23, putat epistolam exaratam anno CCCLVI, et mendosum esse locum laudatum, legendumque, *ante annos novem*, non vero, *ante annos octo*. At cum ea *Liberii* epistola anno CCCLIV, ut tunc videbimus, data sit, et locus citatus correctione non egeat, liquet alterutrum ex duobus dicendum, aut anno CCCXLVI vel CCCXLVII Mediolanense Concilium fuisse coactum, aut *duas Synodos Mediolanenses* distinguendas, quarum altera anno CCCXLVI celebrata fuerit, et de ea loquatur Liberius in sua epistola, altera vero anno CCCXLVII, et in ea Photinus damnatus fuerit, de qua tamen minime intelligenda sint verba Liberii : quæ sententia Petri de Marca fuit.

5. *Prior Synodus Mediolanensis explicatur.* — Profecto non video rem aliter se habere potuisse. Sozomenus enim lib. 3, cap. 11, ubi de fidei formula in Concilio Antiocheno, anno CCCXLV celebrato, scripta locutus est, ait : « Hanc porro expositionem, cum Eudoxius episcopus Germaniciæ, et Martyrius ac Macedonius detulissent, Occidentis sacerdotes suscipere noluerunt. Decretis enim Synodi Nicænæ se contentos esse dicebant, nec prælerea, quidquam curiosius esse inquirendum. Cumque Constans Augustus id beneficii loco a fratre suo postulasset, ut Athanasium in sedem suam restitueret, nec tamen litteris suis quidquam proficeret, obsistentibus scilicet hæreticæ factionis hominibus : Athanasius vero ac Paulus Constantem adeuntes, Synodum fieri flagitarent, tanquam idcirco insidiis appetiti, ut rectæ fidei doctrina subverteretur : ex communi consensu utriusque imperatoris placuit, ut tam Orientis, quam Occidentis partium episcopi constituto die Serdicam convenirent. » Idem scribit Socrates lib. 2, cap. 20. Cum itaque Concilium Serdicense anno CCCXLVII coactum fuerit, manifestum est Occidentales episcopos, qui eam fidei formulam, quæ μακρόστιχος vulgo cognominatur, ab Orientalibus propositam admittere noluere, *Mediolani* congregatos fuisse anno CCCXLVI, cum, ut infra visuri sumus, post Concilium Serdicense episcopi Occidentales rursus *Mediolani* coadunati fuerint ad *Photinum* damnandum. Nec dici potest, in uno eodemque Mediolanensi Concilio, et formulam illam fidei recitatam et Photinum damnatum ; cum Synodus, in qua hic hæresiarcha ab Ecclesia ejectus, Serdicensem consecuta sit ; quæ vero eam confessionem fidei, ut Athanasius vocat, suscipere noluit, eamdem Serdicensem præcesserit, ut ex citatis Sozomeni et Socratis verbis colligere est. Neque causa aliqua erat, cur *Eudoxius* aliique legati tam diu differrent ad Occidentales accedere, præsertim cum post Synodum Serdicensem, in qua fides orthodoxa stabilita, eorum petitio absurda visa fuisset. Hæc itaque Liberii papæ verba de priori Synodo Mediolanensi intelligenda : « Quæ est pax, clementissime imperator, » etc.

6. *Quæ adversus eam afferuntur nullius momenti.* — Sirmondus in Diatriba secunda examen continente Dissertationis, quam de Photino hæretico ejusque damnatione Petavius in lucem dedit, jure merito miratur, Petavium sibi in animum inducere potuisse, in Synodo Mediolanensi, quæ anno CCCXLVII post Sardicensem habita fuerit, arianæ sectæ quatuor episcopos, Demophilum, Macedonium, Eudoxium et Martyrium interfuisse, Ariique perfidiam damnare noluisse ; cum illi episcopi alii non sint, quam quorum subscriptiones in Sardicensi Arianorum Synodica leguntur, Demophili a Beroe, Macedonii a Mopsuestia, Eudoxii a Germanicia. « Quod si hos ipsos, inquit Sirmondus, esse non negabit, edicat, si potest, undenam tanta istorum tam repentina mutatio, ut qui proxime apud Sardicam, ne cum Catholicis coirent, secessionem fuga fecerant, iidem nunc eosdem, ut eorum Concilio intersint, Mediolanum usque consectentur ; si edicere non potest, incredibilia et falsa hæc esse confiteatur. Habet tamen unde vera esse confirmet, *Liberii papæ* ad Constantium epistola, in qua narrat, octavo ante anno quam scriberet, hoc est, ut ipse ratiocinatur, anno ipso Synodi Sardicensis CCCXLVII, episcopos istos, cum ad Mediolanum Arii sententiam hæreticam noluissent damnare, de Concilio iratis animis exiisse. De hac ergo nos epistola quid statuemus? Errare hic etiam illum et falso niti principio, qui scriptam ponat anno CCCLV, cum anno superiori scriptam non vanis argumentis evicerit Baronius, tum cum indicta Synodus nondum erat, cujus impetrandæ gratia legati cum epistola mittebantur, ut cum in Galliis adhuc ageret *Constantius*, quem inde postea in Italiam sub exitum anni CCCLIV ad hiberna descendisse auctor est Ammianus Marcellinus, proinde hunc verum et legitimum esse annum epistolæ Liberianæ. Ad hos ergo annos octo, quos numerat Liberius, si regrediare, conventus occurret Mediolanensis, non quo anno statuebat Dissertatio, sed anteriore CCCXLVI, ac tum plana et liquida fluent omnia. Nam et *Eudoxium*, collegasque episcopos, qui ab Orientalibus legati, ut Socrates et Sozomenus tradunt, μακρόστιχον illam fidei formulam in Italiam attulerant, Mediolani tunc adfuisse nihil erit absurdi. Et cum Athanasium eodem quoque anno Mediolanum Roma Constantis principis accitu venisse, atque inde in Gallias profectum Sardicam ad Synodum una cum Hosio contendisse Athanasii ipsius ad Constantium Apologia, pag. 526, demonstret, liquet profecto, Mediolanensem istum, qui fuit episcoporum, conventum, de quo scribit Liberius, Sardicensi, contra quam amico nostro visum est, non successisse, sed antecessisse. » Ita recte Sirmondus.

7. *Ea Synodus magis probatur.* — Duæ itaque Synodi Mediolanenses, quas Petavius male in unam confundit, omnino distinguendæ, cum præter allatum argumentum verba quæ leguntur in libello

quem Ursacius et Valens obtulerunt Julio papæ Romæ, de Concilio Mediolanensi post Serdicense celebrato, necessario intelligenda sint : « Item anathema dicimus iis, qui negant Christum Deum esse, et Filium Dei ab æterno, sicut per priorem libellum nostrum, quem apud Mediolanum porreximus, et nunc et semper anathematizasse, ac manu nostra qua scripsimus, profitemur. » Certe Athanasius in Apologetico ad Constantium ait, *quarto anno* scilicet, ex quo Romam venerat, a Constante Augusto Mediolanum se accitum fuisse, additque : « Comperiebam autem quosdam episcopos, qui eo profecti erant precibus ab eo, » nempe Constante, « ut tuæ pietati de Synodo facienda scriberet. » Anno itaque CCCXLVI quidam episcopi Mediolani erant, quos licet Athanasius Synodum celebrasse non dicat, verisimile tamen est, eosdem post Athanasii discessum in Synodo coactos, præfatam Arianorum confessionem in Concilio Antiocheno conscriptam suscipere noluisse. Hæc magis constabunt, cum de altero Mediolanensi Concilio sermo erit.

JULII ANNUS 9. — CHRISTI 345.

1. *Constantii bellum in Persas.* — Quadragesimus quintus supra trecentesimum Christi annus consulatu Amantii et Albini adscriptus est Fastis ; quibus coss. datum habetur Constantii imperatoris rescriptum Nisibi ad Nemesianum præfectum Urbi [1] : quod est evidens argumentum, ipsum cum expeditione adversus Persas Antiochia profectum esse, et ad Persarum fines Nisibi cum exercitu consedisse. Cum autem (ut dictum est) multis annis Constantium adversus Saporem fines Romani imperii invadentem pugnasse, certum sit ; perpauca quædam extant de rebus gestis posteris tradita, quæ et summatim ab Eutropio recensentur his verbis [2] : « Diversa Constantii fortuna fuit : a Persis enim multa et gravia perpessus, sæpe captis oppidis, obsessis urbibus, cæsis exercitibus : nullumque ei contra Saporem regem Persarum prosperum prœlium fuit : nisi quod apud Singaram haud dubiam victoriam ferocia militum amisit : qui pugnam seditiose et stolide, contra rationem belli, die jam præcipiti poposcerunt. » Hæc Eutropius.

2. *Galli et Juliani pueritia.* — At quam dispar fuit conditio in bellis gerendis Constantini parentis atque Constantii ! Ille enim fide catholica roboratus, secumque catholicos episcopos ducens, prævio vexillo crucis, nunquam de Barbaris atque tyrannis non rediit victor ac triumphator ; Constantius vero tot prœliis cum Sapore initis (novem enim Orosius numerat), nunquam ferme nisi victus et cum ignominia reversus est, cum secum duceret episcopos arianos, et inter alios, de quo superius mentionem fecimus, impietate notum Eusebium Emisenum. Quod si postea in Occidente adversus Magnentium tyrannum certans, priores retulit ; id plane accidit in ultionem innocentis sanguinis Constantis imperatoris effusi, et aliis de causis, de quibus dicendum inferius.

3. Ad hæc quoque tempora referenda putamus, quæ de Juliano et Gallo tum a Gregorio Nazianzeno, tum etiam ab aliis antiquis scriptoribus sunt memoriæ commendata. Cum enim jam adolevissent, et Gallus vicesimum annum attingeret, Julianus vero minor natu, nempe, secundum Sozomeni rationem, sexdecim esset annorum, vel juxta supputationem Eunapii, tredecim : sive ipsi sponte (ne quid moliendi in imperium posset de eis exoriri suspicio, qui precariam vitam ducerent imperatoris arbitrio) sive Constantii jussu, quo omnem illis imperium affectandi spem amputaret ; crine deposito, inter clericos profitentur. Rem gestam a multis conscriptam, ab antiquiore ac digniore auctore petendam putamus, nempe a Gregorio Nazianzeno [1] ; qui vitæ ipsorum institutum paulo a tius repetens, sic ait :

4. « Cum autem ab omnibus rebus otiarentur, tum quod imperium adhuc eos moraretur, atque in cogitatione et meditatione esset ; tum quod ætas et spes nondum eos secundis dignitatibus admoveret : utebantur illi quidem aliarum quoque artium præceptoribus, nimirum avunculo (patruele) imperatore in omni liberalium disciplinarum genere eos instituente : verum nostrati philosophiæ impensius operam dabant, non huic solum, quæ in verbis et doctrina versatur, sed illi etiam, quæ pietatem in moribus positam habet ; atque etcum optimis quibusque viris commercium habebant, et elegantissimis actionibus ac luculentum virtutis specimen præ se feren-

[1] L. v. de exactionib. C. Theod. — [2] Eutrop. lib. x.

[1] Gregor. Naz. orat. 1. in Jul.

tibus incumbebant. Quin etiam in cleri ordinem se ipsos cooptarunt, adeo ut divinos quoque libros plebi lectitarent non minus id sibi amplum et honorificum esse existimantes, quam aliud quidvis, imo omnium ornamentorum maximum præstantissimumque pietatem esse censentes.

5. « Jam sumptuosissimis quoque martyrum monumentis, et donariorum munificentiis, omnibusque aliis rebus, quibus divinus timor velut nota quadam exprimitur, sapientiæ studium Christique amorem judicabant ; alter quidem vere et serio pietatem profitens (tametsi enim natura acriori ac ferventiori esset ; verus tamen ac sincerus pietatis cultor erat), hic autem occasionem captans et redimens (Julianus videlicet) fictaque pietatis specie animi pravitatem occultans. Quod quidem ex eo conjicere licebit (neque enim miraculum, quod tum accidit, silentio præterire queam, utpote illustre et memorandum, atque hujusmodi, ut multis impiis documentum afferre possit) : martyribus (ut diximus) ambo laborabant, munificentiaque et liberalitate præclare inter se contendebant, cum multarum manuum opera, tum multis impensis ædem extruentes. Verum quoniam non eadem voluntate animique proposito in hoc opus incumbebant, idcirco nec in eumdem finem labor utrique progrediebatur. Etenim alterius hoc est, Galli fratris natu majoris opus perficiebatur, ac rite procedebat, Deo videlicet munus illud libenter admittente, ut olim Abel sacrificium, cum rite oblatum, tum divisum : atque hæc oblatio veluti quædam primogeniti consecratio erat.

6. « Alterius autem, nempe Juliani (heu tristem in hac quoque vita impiorum contemptum, futuræ ignominiæ testem, parvis indiciis magna prænuntiantem !) non secus ac Cain sacrificium, Deus martyrum repudiabat. Itaque ille quidem laborabat : sed terra, quod elaboratum fuerat, excutiebat. Ille enixius contendebat : hæc imbecillis impietate hominis fundamenta capere detrectabat, velut terræmotum ob ipsius scelus eventurum clamans, atque impiissimi hominis dedecore martyres exornans. Hoc opus insecutæ ipsius contumaciæ et amentiæ ignominiæque in martyres scelerisque in ædes sanctas vaticinium quoddam extitit, alios quidem fallens, cæterum persecutorem longe ante insectans, atque impietatis pœnas ante significans. » Hucusque Gregorius.

7. Porro templum quod aggressus erat Julianus extruere, fuisse nomine Maniæ martyris, quam alii Mamantem appellant, cum Sozomenus [1] tum alii quoque testantur. Ad hoc fortasse spectat, quod idem Julianus in commentario quem adversus Christianam religionem conscripsit, in locum illum Genesis de oblatione [2] Abel et Cain offendens, sic ait [3] : « Profecto, inquit, non sacrificium, sed distinctionem reprehendit, ad Cain dicens : Nonne si recte obtuleris, recte autem non diviseris, peccasti ? Hoc dixit ad me unus ex valde sapientissimis episcopis. At ille decepit primum se ipsum, deinde et alios. » Hæc, inquam, puto dixisse sanctissimum illum episcopum ; quod S. Gregorius Nazianzenus, eodem utens exemplo in eumdem exprobrat, comparans oblationem Juliani in erectione templi, quam licet bene illo offerente, sed male dividente, Deus non probaret, sacrificio per Cain oblato. Institutus enim Julianus a puero sub gentili philosopho, ab eodemque imbutus apprime ethnicismo ; ne ejus rei, quam arbitro tantum præceptore servabat in animo, in suspicionem aliquam adduci posset, ejusmodi christianæ religionis summa laude digna opera conficere satagebat, nempe ecclesias erigere et martyres honore prosequi ; ut sic ea arte custodiam eunuchorum eluderet, et gratiam imperatoris Constantii promereret.

8. Successit priori illi ethnico præceptori Mardonio, de quo superius, Maximus philosophus, non tantum ethnicus et Christianæ religionis perduellis, sed magus, occulte tamen ob Constantii metum incantationes exercens ; de quo isthæc Eunapius Sardianus [1] : « Unus fuit eorum quos Ædesii doctrina imbuit, Juliano imperatori delectus magister solus, cæteris omnibus a Constantio sublatis. » Et paulo post de Juliani indole : « At ille hic ingenii vim et magnitudinem ostendit : quicquid enim librorum proferebatur, memoria complectebatur ; ita ut præcocem eruditionem ægre ferre magistri viderentur, quasi non habituri quod puero instillarent. Postquam nec illi quod docerent, nec Julianus haberet amplius quod disceret ; rogaverunt consobrinum Constantium uti permitteretur ei oratoriæ arti ac philosophiæ audiendis vacare ; quod ille, lubente Deo, concessit ; in libris volutari eum atque otiari potius cupiens, quam de generis successione atque imperio cogitare. Postquam itaque hoc illi indultum fuit, suppetentibus undecumque amplissimis maximisque redditibus, cum regali fastu satellitioque proficiscebatur, iterque faciebat quocumque ipsi visum foret. Pervenit igitur Pergamum excitus fama summæ Ædesii doctrinæ, etc. »

9. De Maximo autem philosopho Julianum docente, hæc his addit Sozomenus [2] : « Qua in urbe, » nempe Nicomediæ, « Maximus Ephesius philosophus in ejus consuetudinem forte incidens, illum et philosophiam docuit, et odium Christianæ religionis in ejus animum insevit ; et tanquam vates, illud quod vulgo de eo ferebatur, verum esse affirmavit. Ille autem quod multis solet accidere, cum metu rerum incommodarum graviter affligeretur, in spem bonam per fraudem a Maximo inductus, eum carum habere cœpit. Quibus rebus imperatori nuntiatis, timore perculsus cutem abrasit, et vitam monasticam simulavit, secreto tamen adversam religionem amplexatus est. Ubi autem ætate robusta esse cœpit, paratiore animo cum ad has res inductus est, tum easdem executus. Artem, si qua res futuras prædi-

[1] Sozom. lib. v. c. 2. — [2] Gen. iv. — [3] Apud Cyril. lib. x. in Jul. tom. iii.

[1] Eunap. Sard. in Vit. Philos. — [2] Sozom. lib. v. c. 2.

cere profiteretur, admirari, et ejus cognitionem (quam quidem exercere Christianis nefas est) necessariam ducere cœpit : deque ea periculum facere, in animum induxit; atque ex eo tempore cum his qui ejusmodi rerum periti essent, amicitiam junxit. Qui cum hoc animo esset, Nicomedia in Asiam concessit et cum viris ejus professionis ibi in congressum veniens, multo acriore studio in eas res accensus incubuit. » Hæc Sozomenus usque ad tempora superius ex Eunapio recitata nempe ad accessum Juliani Pergamum, et congressum cum Ædesio philosopho pariter atque mago, aliisque, quos nominat, ejusdem facultatis viris.

10. Cæterum haud invito Constantio humanioribus idem Julianus instituebatur disciplinis : imo et in his quoque currenti adolescentulo addebat calcaria, dum a fecunditate ejus ingenii aliquam soleret lucubrationem exigere. Unde ipse ad Jamblicum philosophum aliquando scribens, hæc habet in fine : « Accipies igitur primum (quando ita vis) orationes, quas nuper imperatoris jussu in nobilem illam maris conjunctionem elaboravi : parvum certe munusculum, si cum tuo conferatur, omninoque æs pro auro reddimus : sed tamen quo possumus munere nostrum Mercurium prosequimur. » Isthæc Julianus. Porro Jamblici consuetudine, utpote hominis qui omnes ethnicos philosophos fama facile antecelleret, æque ipse didicit impietatem, nempe despicere religionis Christianæ cultum, et deos gentium magnificare ; magicasque incantationes, quibus idem Jamblicus (ut ex Eunapio constat) apprime imbutus erat, sub silentio exercere. Quanti autem Julianus Jamblicum fecerit, verbis illis potissimum declaravit, quibus ad eum scribens ait : « Hanc epistolam unam Jamblici malim, quam totum Lydium aurum possidere. Quod si amatorum tuorum ulla tibi cura est (est autem aliqua, nisi fallor), ne nos quasi pullos negligas, qui cibo tuo magnopere egemus, sed scribe assidue neque tuis bonis pascere desine. » At de Jamblico et Juliano alias. Reliqua autem de eo post hæc facta, et de accessu ipsius Athenas, suo loco dicenda sunt.

11. Qui igitur a natura tam pernici ad litteras addiscendas præditus erat ingenio, Christianæ religionis facultates haud segniter exploravit, dum ad conciliandum sibi animum imperatoris in eis assidue versabatur : sed non sic quidem, ut ex iisdem pietatem eliceret; verum potius ut ipsas, cum morte Constantii liberum sibi esset, impugnaret, et paratis interea argumentis penitus confutaret : quod et suo tempore magno conatu præstitit, simulac solus post Constantii obitum imperavit; cum quod diu conceperat, monstrum peperit; et arma bellica in silentio comparata, continuo in Christianam religionem ferali impetu violentus intorsit : sed de his suo loco dicendum.

Anno periodi Græco-Romanæ 5838. — Olymp. 281. an. 1. — Urb. cond. 1098. — Jesu Christi 345.
— Julii papæ 9. — Constantii et Constantis 9.

1. *Consules.* — Ad num. 1. Coss., *Amantius* et *Albinus.*

2. *Ardet bellum Persicum.* — Prœlium a Romanis cum *Persis* gestum haud procul Nisibi apud *Singaram* ad præsentem annum pertinet. Julianus enim in Orat. 1 diserte scribit, Magnentii tyrannidem in Gallia sexto ferme post hoc prœlium anno exortam esse. Narrato enim illo prœlio, quod *Barbarorum successum maximum* appellat, ait : « Exeunte jam hieme, sexto circiter anno post bellum illud, de quo paulo ante dixi, nuntiatum est, Galliam una cum tyranno defecisse. » Magnentius autem anno CCCL imperium in Gallia invasit. Quare Idacius in Fastis et Hieronymus in Chronico prœlium illud perperam differunt ad annum CCCXLVIII. Valesius in Notis ad lib. XVIII Ammiani existimat, loco, ἕκτον ἔτος id est, *sexto circiter anno*, legendum esse, τρίτον, id est, *tertio.* Sed id alio argumento non probat, quam auctoritate Idacii, qui in temporibus consignandis non raro errat.

3. *Synodus Antiochena.* — Celebrata hoc anno Synodus *Antiochena*, in qua prolixa fidei formula edita et ad episcopos Occidentis transmissa, ut anno præcedenti demonstravimus.

JULII ANNUS 10. — CHRISTI 346.

1. *Consules.* — Annus Christi trecentesimus quadragesimus sextus in communioribus Fastis, qui usui sunt Latinis, non consulibus novis ex more descriptus habetur, sed (ut interdum accidit, a superioris anni consulibus annum denominari) post consulatum Amantii et Albini notatus extat : quod et vetera quoque monumenta declarant, ut quæ exempli causa hic exaranda putamus :

L. TVRCIO APRONIANO FILIO V. C. FILIO L. TVRCI APRONIANI V. C. PRÆFECTI VRBIS. NEPOTI L. TVRCI SECVNDI C. V. CONSVLIS, QVÆSTORI, PRÆTORI, QVINDECEMVIRO SACRIS FACIVNDIS, CORRECTORI TVSCIÆ ET VMBRIÆ, OMNI VIRTVTE PRÆSTANTI STATVAM EX AERE ORDO SPOLETINORVM AD MEMORIAM PERPETVI NOMINIS CONLOCAVIT. CVRANTIBVS FLAVIO SPEV. ET CONDONIO TAVRO. POST. AMANTI. ET ALBINI CONS [1].

Vides et ex hac pariter inscriptione, lector, idololatriæ magistratus Romæ in summis viris adhuc temporibus christianorum principum viguisse.

2. Fasti vero græci habent hoc anno consules Constantium quarto et Constantem tertio, quibus etiam complures leges consignatæ esse reperiuntur. Cassiodorus autem hæc sentiens, ejusmodi Augustorum consulatum ante consulatum Amantii et Albini collocavit. Quod igitur diversis consulatibus hoc anno habeantur annotata publica monumenta, inde evenisse putatur, quod novis consulibus annum minime aperire ex more contigerit : cujus rei causam non existimamus eam, quæ asseritur, intercessisse, nempe discordias inter Constantem atque Constantium, quæ nondum contlatæ erant ; sed potius quod detento (ut vidimus) Constantio in expeditione adversus Persas in finibus Mesopotamiæ, in tanto regionum interjacentium spatio multis casibus potuit accidisse, ut de quarto consulatu ejusdem Constantii placitum Romam tardius perferretur, quorum consulum interregno oportuerit superioris anni consulatu Acta publica consignare.

3. *Athanasius Mediolani coram Constante.* — Hic ille est annus quartus commorationis Romæ Magni Athanasii, quo se accersitum esse Mediolanum ab imperatore Constante illic agente, ipse testatur cum sic ait ad Constantium scribens [1] : « Post triennium quarto denique anno litteris jussit ut ad se venirem. Agebat autem per id tempus Constans Mediolani. Sciscitabar, quid causæ esset, cur evocarer; quippe ignarus omnium, testis est mihi Deus. Comperiebam autem, quosdam episcopos, qui eo profecti erant, precibus ab eo postulasse, ut tuæ pietati de Synodo facienda scriberet. Mihi crede, imperator, res ita acta est, ut dico, et nihil mentior. Cum igitur venissem Mediolanum, expertus sum illius mirificam humanitatem, dum et me suis oculis dignatur; verbisque indicat, se ad te de celebrando Concilio litteras misisse. Idem me rursus agentem in suburbio, in Gallias evocavit : eo enim pater Osius concesserat, ut inde ad Sardicense Concilium proficisceremur. » Hæc Athanasius ; ac plane indicat præcessisse suum ad imperatorem adventum episcopos a Julio Romano pontifice missos, interpellaturos imperatorem, ut ad fratrem Constantium scriberet de Synodo cogenda ; nimirum ut Ariani toties Romam vocati, ad Concilium venire detrectantes, adesse compellerentur : actumque fuit a legatis a Julio missis cum Constante de Sardicensi Synodo indicenda.

4. Quoniam autem de eo quoque infamatus postea fuit ab Arianis Athanasius, quod conveniens Constantem imperatorem, illum adversus Constantium incitasset, eam tunc ad ipsum scribens Apologiam, quibus arbitris episcopis semper Constantem allocutus esset, singulorum qui aderant retexens nomina, docet his verbis [2] : « Nunquam sine comitibus aut arbitris fratrem tuum vidi, neque ille unquam mecum solus cum solo verba miscuit ; sed semper cum episcopo ejus loci ubi agebat, aliisque qui ibi aderant, ad colloquium intravi ; simul cum illis eum vidi ; simul cum illis ab ejus conspectu recessi. Hujus rei testis est Fortunatianus Aquileiæ episcopus et plenam ejus rei historiam pater Osius docere posset : Crispinus item Patavii episcopus, Lucillus Veronæ, et Dionysius Leidæ (Laudæ), et Vincentius Campaniæ (quia defuncti sunt Maximinus Treveris et Protasius Mediolani præsules, Eugeniusque qui magister erat) testes citari possunt : hic enim ante

[1] Extat Romæ in ædibus Porcariorum juxta ædes Maffeorum ex Plantin. edit. pagin. 68, n. 2.

[1] Athan. Apolog. ad Constant. — [2] Athan. ibid.

ostium stabat, audiebatque et nostras tum postulationes, et quid vicissim ab illo responderetur. » Hactenus de his Athanasius; ex quo etiam observatu illud dignum est; hoc anno, cum ipse Athanasius a Constante Mediolanum vocatus esset, sedi Mediolanensi præfuisse Protasium: quo defuncto, antequam illam ad Constantium scriberet Apologiam, subrogatum fuisse Dionysium : præcessisse vero Protasium (ut ex Actis Concilii Romani sub Julio dictum est) Julium Maternum. Quæ cum ex solidis firmisque auctoritatibus explorata habeantur; videant hæc, qui in texenda serie episcoporum Mediolanensium aliam ab hac diversam rationem inierunt.

5. Quod igitur pertinet ad indictionem Concilii Sardicensis, Julium quidem Romanum pontificem fuisse primum auctorem, tum ea quæ sunt dicta significant (nam et qui cum aliis aderat coram Constante, Vincentius episcopus Capuæ in Campania, obire solitus erat legationem ab Apostolica Sede), tum etiam Sozomenus insinuare plane videtur, hæc dicens [1] de ipso Julio : « At cum litteris apud episcopos Orientis, de rebus propter quas scripsisset, nihil proficeret : causam Athanasii et Pauli ad Constantem retulit; qui quidem dedit litteras ad fratrem Constantium, etc. » Cæterum et litteris quoque ipsius Julii potissimum convocatos esse ad Synodum episcopos omnes, et ab eodem certam diem ad conveniendum Sardicam fuisse præscriptam, ex iis quæ Socrates [2] tradit necessarium deducitur argumentum : cum enim ait, quosdam episcopos ad Concilium non venisse propter præsentem corporis infirmitatem, alios vero causatos angustiam temporis a Julio præstituti ; plane declarat apertissimis quidem notis, ipsos ab eodem Romano pontifice esse vocatos, et ad conveniendum Sardicam certa die tempus definitum. At de indictione Synodi satis.

6. Quod autem ad Athanasium spectat, licet de Constantio (ut ipse libere ingenueque profitetur) minime expostularit, tamen naufragium Orientalis Ecclesiæ illi notum facere nullatenus prætermisit, et Arianos malorum omnium incentores esse, pariter deplo avit : testatur id quidem de eo Theodoretus, cum ait [3] : « Athanasius vero ad Constantem accedens (Constantinus enim filius Constantini natu maximus in bello interemptus erat) de factionis arianæ insidiis conqueri, bellum contra fidem apostolicam excitatum lamentari : et tum patris, tum magni Concilii Nicæni, quod ille convocaverat, eum in memoriam reducere cœpit : quin etiam decreta Patrum, quibus ille una interfuerat, ab eo lege confirmata fuisse. Talia cum gemitu et lacrymis apud Constantem imperatorem elocutus, eum ad patrem æmulandum excitavit. Nam simulatque ista audivit, litteras scripsit ad fratrem, quibus eum hortabatur, uti hæreditatem pietatis paternæ integram inviolatamque servaret : illum enim imperium pietate stabilivisse; tyrannos, qui Romanos oppresserant, profligasse, et Barbaros undique in suam potestatem redegisse. Quibus litteris persuasus Constantius, mandatum dedit ut episcopi tam Orientis, quam Occidentis, Sardicam, quæ est in Illyria urbs Daciæ primaria, adventarent; nam aliis multis morbis vexabatur Ecclesia, ad quos curandos Concilium necessario requirebatur. » Hactenus Theodoretus. Sed de ipsa Synodo anno sequenti.

7. *De Concilio Agrippinensi.* — Hoc quoque anno, nempe post consulatum Amantii et Albini, quarto idus Maias, celebratum habetur Concilium Agrippinense [1] adversus Euphratem Coloniæ Agrippinæ civitatis episcopum, Christi negantem divinitatem : ob eamque causam ab episcopis qui illuc convenerunt, a sede depositus est. Perlegentes autem nos ejus Synodi Acta, et quæ ipsam præcessisse atque subsecuta esse dicuntur, eadem omnia imposturæ suspicione vehementer laborare cognovimus. Qui enim hoc ipso anno adeo ignominiose damnatus est Euphrates, ut nec laica quidem communione dignus fuerit existimatus a Valentino episcopo Arelatensi, et calculo omnium turpiter e sede dejectus; ille ipse sequenti anno reperitur ex Synodo Sardicensi una cum Vincentio episcopo Capuano honorificentissima legatione functus esse ad Constantium imperatorem Antiochiæ commorantem, ut quos ipse ejecerat a Synodo absolutos pateretur in suas sedes reverti : id quidem S. Athanasius disertis verbis affirmat [2], ut nulla de ejus testificatione possit vel levissima suboriri suspicio; quod etiam Theodoretus [3] et alii omnes post eum asserunt. Haud enim facile adduci possumus, ut credamus hominem, qui adeo infami nota esset inustus, quantumlibet palinodiam recantasset, et tam brevi temporis spatio in pristinam sedem restitutum et inter eximios sanctitate et doctrina viros, Galliarum episcopos, qui Sardicensi Synodo interfuerunt, esse delectum, quem præsertim gravior hæresis quam Arii infamasset.

8. Scimus Trithemium [4] hanc Synodum, in qua damnatus ponitur Euphrates, rejicere in annum Domini trecentesimum septuagesimum quintum : sed plane hallucinatur; cum constet, eosdem ferme episcopos qui interfuerunt Concilio Coloniensi, a quo depositus est Euphrates, præsentes quoque fuisse Synodo Sardicensi, nempe Maximinum, Valentinum, Severinum, Optatianum, Victorem, Simplicium, Amandum, Justinianum, Servatium, Dioscholium, Martyrium, Eusebium, Superiorem, Mercurium, Victorinum, et Eulogium : hos, inquam, qui cum aliis octo præsto fuerunt Concilio Coloniensi, nominatos etiam reperies ab Athanasio [5] astitisse Synodo Sardicensi : ut ex hac parte nihil sit quod idem Concilium rejici possit ad triginta post annos; cum etsi non omnes, majorem saltem partem ex his episcopis ante tempus illud constet fuisse defunctam, et alios in locum ipsorum esse suffectos : adeo ut in du-

[1] Sozom. lib. III. c. 9. — [2] Socrat. lib. II. c. 16. — [3] Theod. lib. II. c. 5.

[1] Tom. I. Concil. — [2] Athanas. ad Solitar. — [3] Theodor. lib. II. c. 9. 10. — [4] Trith. in Maxim. apud Sur. tom. VI. die 18 Novembr. — [5] Athan. Apolog. II.

bium revocandum non sit, circa tempus Concilii Sardicensis, Coloniensem Synodum habitam esse, et hoc ipso anno, ut ex nota consulum patet. An autem revera in ea tunc damnatus sit Euphrates, ex his quæ dicta sunt, nonnihil dubitari contigit.

9. Sed nec recipimus, quæ ad Synodum ipsam appendix addita [1] est delegatione ob grassationem Hunnicam imminentem, a Servatio, hoc eodem anno, mox suscepta post dictum Coloniense Concilium, Romam ad limina Apostolorum : quam longe post hæc tempora oportuit contigisse : nam et qui ibidem nominatur Exuperius episcopus Tolosanus, constat vixisse imperantibus Theodosio et filiis. Cæterum de Servatii legatione opportunius suo loco dicemus.

10. *Constantii rescriptum de templorum ædibus.* — Hujus quoque anni consulibus a Constantio imperatore rescriptum est ad Catullinum præfectum Urbi de non diruendis templorum ædibus extra Urbem positis, in hæc verba [2] : « Quanquam omnis superstitio penitus eruenda sit, tamen volumus ut ædes templorum quæ extra muros sunt positæ, intactæ, incorruptæque consistant. Nam cum ex nonnullis vel ludorum, vel circensium, vel agonum origo fuerit exorta, non convenit ea convelli, ex quibus populo Romano præbeatur priscarum solemnitas voluptatum. Dat. kal. Novembr. Constantio quartum et Constante tertium AA. coss. » At ne propterea quod parcere jussisset templorum ædibus imperator, ne a Christianis dejicerentur, existimaretur ad templa ingredi, et sacrificia immolare licere Gentilibus ; mox, nonnisi unius mensis spatio intercurrente, ab eodem imperatore hæc scripta est sanctio ad Taurum præfectum prætorio [3] :

11. « Placuit, omnibus locis atque urbibus universis claudi protinus templa, et accessu vetitis omnibus licentiam delinquendi perditis abnegari. Volumus etiam cunctos sacrificiis abstinere. Quod si quis forte aliquid hujusmodi perpetrarit, gladio ultore sternatur. Facultates etiam perempti fisco decernimus vindicari : et similiter affligi rectores provinciarum, si facinora vindicare neglexerint. Dat. kal. Decemb. Constantio quartum, et Constante AA. Coss. » Sic igitur hoc (ut dictum est) anno, Romæ et alibi causa sunt idolorum templa, et sacrificia penitus offerri vetita ; quod usque ad successorem Constantii Julianum Apostatam perseveravit. At licet Constantii nomine ejusmodi edicta ferantur, Constantis tamen in his præcipuum declaratum esse studium, ex eo potest intelligi, quod in ipsum Constantem est illa querela, et exprobratio Symmachi [1] consularis ad Valentinianum Juniorem imperatorem : « Merito, inquit, divi Constantis (sic legendum puto, non Constantii, ex iis quæ postea sequuntur de Constantio) factum diu non stetit : omnia vobis exempla vitanda sunt, quæ mox remota didicistis. » Exprobrat, inquam, hostis Christianæ religionis, Constantis imperium non diu stetisse, eo quod vetuis et sacra diis offerri ; ob eamque causam cito illum per Magnentium tyrannum sublatum fuisse. At subdit post hæc de Constantio : « Sed divus Constantius idem fecisse dicitur ; cætera potius illius principis æmulemur : qui nihil tale esset aggressus, si quis ante se alius non deviasset. » Isthæc ipse. Restituisse autem Magnentium tyrannum Romanis tantum sacra nocturna, rescriptum [2] Constantii, quo ea mox vetuit, aperte declarat : sed de illo inferius suo loco agemus.

12. At ad exprobrationem Symmachi, quod idcirco Constans cito desierit, cum templa claudi jussisset, et sacrificia vetuisset ; dicendum : Cur tam felicissimum ac diuturnum imperium Constantini, qui primus Christum sequens adversus idolorum cultum complures edidit sanctiones, atque aliis ad hæc agenda viam aperuit? In primum auctorem certe violatæ religionis læsa numina oportuisset ulcisci, vel in Constantis successorem Constantium, qui et ipse, debellatis magna felicitate tyrannis, ad viginti quinque annos imperium propagavit, pari cum fratre animo incensus adversus idola. Sed et secundum Symmachi rationem, ad plures annorum decades debuisset restitutoris idololatriæ Juliani Apostatæ imperium prorogari ; cui tamen nec explere biennium, ab his, quos coleret, superis, datum fuit. Aliam igitur, quam violatorum numinum, extitisse oportuit causam illatæ necis Constanti ; hac ex parte comparando eum laudatissimo regi Josiæ [3] qui juvenis occisus ex hac vita sublatus est, cum præ cunctis regibus Israel fuerit divinæ legis tenacissimus vindex, et cultus deorum acerrimus profligator. Sed de Constantis nece inferius.

[1] Apud Sur. tom. I. Concil. — [2] L. III. de Paganis C. Theod. — [3] L. IV. de Pagan. C. Theod.

[1] Symmachi relatio apud Ambros. — [2] L. V. de Pagan C. Theod. — [3] 4. Reg. XXIII.

Anno periodi Græco-Romanæ 5839. — Olymp. 281. an. 2. — Urb. cond. 1099. — Jesu Christi 346.
— Julii papæ 10. — Constantii et Constantis 10.

1. *Consules.* — Ad num. 1 et seqq. Coss. *Constantius Aug. IV*, et *Constans Aug. III*, ut auctor Chronici Alexandrini et Fasti Græci Theonis diserte habent; sicuti et Idacius in Fastis.

2. *Decennalia utriusque Augusti.* — Sumptus ab utroque imperatore consulatus juxta secundam consulatuum Cæsareorum regulam: imperii enim Augustei tam Constantii quam Constantis *decennalia* in hunc annum incidunt.

3. *Templa Gentilium occludi jussa.*— Lex 4 Codicis Theodosiani *De Paganis*, quæ directa est *ad Taurum P. F. P.* et dicitur *dat. Constantio IV et Constante II AA. conss.* ad hunc annum non pertinet, cum Taurus anno tantum CCCLIII præfectus prætorio Italiæ esse cœperit. Corrigenda itaque subscriptio, et loco *Constantio VI* et *Constante II AA. conss.* legendum *Constantio IV* et *Constante II conss.*, qui consulatus in annum CCCII incidit. Sed *Constans* ille alius non est, quam *Constans Cæsar*, ut suo loco videbimus. Ea lege templa Gentilium ubique claudi, eorumque aditus omnibus præcludi jubentur, et sacrificia interdicuntur, sed non per totum imperium Romanum; cum hæc constitutio ad Taurum præfectum prætorio Italiæ inscripta fuerit. Templa Gentilium ut a Constantino Magno, ita et a filiis ejus occlusa fuisse, præter Theodoretum lib. 5, cap. 20, testatur quoque Sozomenus lib. 3, cap. 16, ubi ad hanc legem sine dubio respicit. Quinimo et eversa ab eo templa nonnulla Libanius ostendit Orat. funebri in Julianum pag. 253, et Orat. ὑπερ τῶν ἱερῶν, ubi addit, magno labore constitisse hæc templorum excidia, propter eorum insignem structuram. Item donata ab eo templa palatinis aulicis. Cum itaque sacrificia jam prohibita templaque occludi jussa fuissent, tamen quod lex indicat, judicum conniventia, et templa alicubi adhuc patebant, et sacrificia quædam clam agitabantur, atque ita perditis quibusdam *delinquendi occasio*, id est, de fine principis magos consulendi, patebat: a quibus injuriis sese variis subinde legibus vindicare necesse habuit *Constantius*, cujus hæc lex est, ut videre est in Commentario Gothofredi ad eam legem, ex quo hæc exscripsimus. Porro lex 3 Codicis Theodosiani *De Paganis*, quam hoc anno recitat Baronius, data est anno CCCXLII, ut ibidem explicavimus.

4. *Synodus Sardicensis ab impp. indicta.* — Celebratum hoc anno primum *Concilium Mediolanense*, de quo fuse anno CCCXLIV egi. Ac paulo post *Concilium Sardicense* in annum sequentem indictum, non quidem a Julio papa, ut Baronius et Christianus Lupus existimarunt, sed ab utroque imperatore; quod ex Athanasio in Apologia 2 manifeste patet. Ibi recitata Julii papæ ad Eusebianos epistola, ait: « Hæc cum Romæ Synodus per Julium Romanum episcopum scripsisset, improba iterum audacia Eusebiani in Ecclesiis perturbandis, insidiisque tendendis usi sunt; quod cum rescitum esset a religiosissimis imperatoribus Constantio et Constante, jussi sunt episcopi Orientis et Occidentis Sardicam convenire. » Præterea in epistola ad Solitarios: « Missæ igitur litteræ a Constante ad fratrem suum Constantium, ibique de amborum sententia placuit ut Synodus celebraretur. Imo in epistola Synodica ad omnes episcopos id testantur Patres Sardicenses: « Quapropter cooperante Dei gratia, ipsi quoque religiosissimi principes nos ex diversis provinciis et civitatibus in unum convocarunt, cupientes ut sancta Synodus in Sardorum civitatem conveniret, quo omnis controversia præcideretur, et ejecto quidquid pravæ fidei esset, sola in Christum pietas ab omnibus retineretur. Venerunt quoque ex Oriente episcopi. ad id et ipsi instigati a religiosissimis imperatoribus. » Idem testantur Socrates lib. 2, cap. 16, Sozomenus lib. 3, cap. 10, Theodoretus lib. 2, Sulpitius Severus lib. 2, et Nicephorus lib. 9, cap. 12.

5. *Baronii opinio refellitur.* — Nec Baronii rationes aliquod robur habent. Ait primo Sozomenum lib. 3, cap. 10, indicare hanc Synodum a Julio papa convocatam, dum inquit: « At cum litteris apud episcopos Orientis de rebus propter quas scripsisset, nihil proficeret, causam Athanasii et Pauli ad Constantem retulit, qui quidem dedit litteras ad fratrem Constantium, » etc. Verum testimonium illud tantum probat, Julium causam Athanasii et Pauli Constanti imperatori commendasse, ut apud fratrem Constantium pro utriusque in sede sua restitutione ageret: vel rogasse imperatorem, ut ipse cum Constantio sacra jussione Concilium indiceret. Ait secundo Baronius, Socratem lib. 2, cap. 20, scribere, « quosdam episcopos Orientales Sardicam non convenisse propter corporis infirmitatem: alios temporis præstituti causatos angustiam, culpamque illius rei in Julium episcopum Romanum contulisse. » Quæ querimonia supponit, Julium episcopos ad certum diem vocasse ad Concilium. At Valesius in Notis ad illum Socratis locum jam observavit, falli

hunc historicum, qui ad Serdicensem Synodum retulerit ea quæ ad Romanam pertinebant. Nam, cum Julius Orientales episcopos Romam ad Synodum evocasset, ut Athanasii causa ibi cognosceretur, Orientales eo venire recusarunt, inter alias causas angustiam præstituti temporis prætexentes, ut docet Julius papa in epistola ad eosdem Orientales apud Athanasium pag. 744. Certe quæ sequuntur apud Socratem : « Cum tamen ab eo tempore, quo Synodus indicta fuerat, et quo Athanasius Synodi consessum expectans Romæ commorabatur, anni et sex mensium spatium intercessisset, » manifeste confirmant id quod dixi. Athanasius enim Julii litteris evocatus, Romam cum venisset, annum integrum et sex menses in Urbe permansit, adversarios et Synodum, quæ Romæ indicta fuerat, opperiens. Testatur id Julius in epistola supra memorata pag. 748 : « Præter hæc omnia annum totum et integros sex menses apud nos hæsit, vestram præsentiam expectans. »

6. *Concilium Coloniense.* — Sirmondus in Notis ad Concilium Coloniense dicit illud celebratum fuisse anno CCCXLV, nec absurdum videri debere, quod *Euphrata,* præsertim si resipuerit, ad legationem fuerit postea delectus, aut si adhuc in errore versabatur, alias tamen ob causas, necessaria ejus hac in re visa fuerit opera. Cointius in Annalibus Francorum anno CCCLV, num. XIII, existimans, temporis notam huic Concilio præfixam, mendosam esse scribit, aliam substituendam, quæ anno Christi circiter trecentesimo quinquagesimo secundo conveniat. Sed, ut recte observat Henschenius die XIII Maii in illustratione Vitæ *S. Servatii* Trajecti ad Mosam episcopi, qui huic Synodo interfuit, ea a currenti anno removeri non potest; cum sanctus Maximinus Trevirensis episcopus, qui ei præfuit, anno trecentesimo quadragesimo nono obierit. Ait itaque Henschenius, ab imperito librario nomen episcopi in hoc Concilio damnati longe a vero deformatum, aut Euphratem sanctissimum præsulem, quem episcopo hæretico ejusdem nominis successisse credendum, pro nomine Eupraxii, Euphrasii, aut alio simili perperam scriptum esse. Celebratum anno sequenti Concilium Sardicense, ad quod profectus Euphrates episcopus Coloniæ Agrippinæ in locum pseudoepiscopi ordinatus, tum alii plerique episcopi, qui fuerant in Concilio Agrippinensi, per quos potuit Concilio innotescere hæresis photiniana, quam ibi detectam esse auctor est Epiphanius hæresi 72. Electi fuerunt a Concilio duo episcopi, *Vincentius* Capuanus, et *Euphrates* Coloniensis, ut viri eximia sanctitate et doctrina præclarissima, quos ad Constantium imp. destinatos Athanasius in epistola ad Solitarios describit. Ita ratiocinatur Henschenius. At cum in diversis episcoporum catalogis, duos ejusdem nominis episcopos eamdem Ecclesiam successive sæpius rexisse legere sit, existimo, tam episcopum in Concilio Coloniensi depositum, quam episcopum in ejus locum subrogatum, Euphratam, seu Euphratem vocatum fuisse, perperamque secundum, seu orthodoxum, cum priori qui hæreticus fuit, confundi ; ideoque rejiciendum, quod conjicit Cointius, post eam nempe legationem, Euphratam a fide defecisse. Quod vero de Photino Henschenius ex Epiphanio dicit, infra refutabitur.

JULII ANNUS 11. — CHRISTI 347.

1. *Concilium œcumenicum Sardicense, et singula ejusdem Acta.* — Trecentesimo quadragesimo septimo Christi anno, Ruffino et Eusebio coss., celebrata est Synodus œcumenica Sardicensis. Id quidem, quod ad tempus spectat, testatur in primis Socrates disertis verbis, cum ait [1] : « Undecimo anno post mortem patris duorum Augustorum, Ruffino et Eusebio coss., Concilium Sardicense coactum est. » Affirmat hoc ipsum Sozomenus [2], qui sub iisdem consulibus, et anno decimo, numerando ab anno sequenti post obitum Constantini, idem Concilium celebratum tradit. Sed mendacissima plane inscriptio illa est, quæ ab incerto auctore præfixa reperitur Syrianæ editioni Concilii Sardicensis, qua dicitur hæc ipsa Synodus habita anno sexto Constantii imperatoris, Leontio et Sallustio consulibus, æra trecentesima octogesima prima : nam cum ex nuper citatis auctoribus, tum etiam ex iis quæ singulis annis accurate temporis ordine et ratione digesta sunt, tum denique ex iis quæ ibi contraria ea inscriptione ponuntur, omni ex parte erroris arguitur et confutatur. Siquidem consulatu Leontii et Sallustii, non sextus, sed octavus annus imperatoris Constantii consignatur, atque æra trecentesima octogesima se-

[1] Socrat. lib. III. c. 15. — [2] Sozom. lib. III. c. 11. in fin.

cunda. At inscriptio illa recens apposita esse videtur: siquidem Cresconiana collectio ea caret, et aliæ antiquiores editiones. Quod rursum ad tempus pertinet coactæ Synodi Sardicensis, longe quoque visus est Severus errasse, dum ait [1] idem Concilium a Constantino Magno convocatum, quem et tunc temporis mortuum esse testatur.

2. Sed et errore hi lapsi sunt, qui Sardicam civitatem in qua Synodus habita est, eamdem esse putarunt cum Sardis, quæ est in Minori Asia civitas, cujus fit mentio in Apocalypsi [2], sed frequentius apud Strabonem [3], Plinium [4], et alios: diversa enim admodum est Sardis a Sardica, quæ confinis Illyrii, Mysiæ, atque Thraciæ reperitur, a Philippopoli, montis interstitio, cui nomen Tituris, separata [5], nobilis sane tunc civitas, in qua Constantinus imperator aliquando habitavit, ut ejus rescripta complura illic data testantur: quam postea, cum cœpit esse sub Turcis, mutato nomine, dictam esse Triaditze, Theodorus [6] affirmat. Electa ad Synodum ex imperatorum consilio ea est civitas, utpote quæ confinis prope esset inter Orientale atque Occidentale imperium, secundum partitionem a Constantino Magno inter filios Cæsares factam, quam superius recensuimus; cæterum in ditione Constantii civitas sita erat.

3. De numero autem episcoporum, qui Sardicam ad Concilium convenerunt, variæ sunt diversorum antiquorum assertiones; sed illorum penitus explodendæ, qui numerant tantum eos qui hodie post ejusdem Synodi canones leguntur; qua ratione Gratianus [7] sexaginta solum Sardicensi Concilio interfuisse tradit. Cæterum Theodoretus [8] ducentos et quinquaginta episcopos ad Synodum convenisse affirmat. Sozomenus [9] ad hæc: « Convenere, inquit, ex urbibus versus solis occasum sitis episcopi numero circiter trecenti; ex Oriente autem septuaginta sex.» Sic ille. Hæc eadem refert etiam Socrates [10] ex testificatione Athanasii atque Sabini, illo testante de trecentis episcopis orbis Occidentalis, isto vero de septuaginta sex Orientalibus.

4. Cæterum sanctus Athanasius, qui eidem interfuit Concilio, præ cæteris audiendus est, qui in epistola ad Solitarios ait, convenisse ex Oriente et Occidente antistites numero plus minus tercentum; ipso autem ferme exordio scriptæ a se Apologiæ secundæ affirmat, suam innocentiam exploratam habuisse atque probasse plus quam trecentos episcopos; sed inferius recensens nomina singulorum episcoporum Occidentalium ejusdem Concilii Sardicensis, numerat ex Italia antistites septuaginta octo, e Canalio Italiæ episcopos quatuordecim, ex Gallia triginta quatuor, ex Africa triginta sex, ex Ægypto nonaginta duos, ex Cypro duodecim, ex Palæstina quindecim, omnes numero ducentos octoginta; cui quidem episcoporum indiculo hæc præmittit [1]: « Eorum autem, qui Synodo subscripserunt, nomina cæterorumque aliorum, ista sunt: Osius ab Hispania, » etc. Quibus recitatis, sic rursus in fine: « Qui igitur decretis Synodi subscripserunt, sunt isti (superius nimirum recensiti) plurimique item alii, qui ante hanc Synodum pro nobis scripserant, tum ex Asia, tum ex Phrygia, tum ex Isauria, quorum singulorum nomina cum suis epistolis circumferuntur prope sexaginta, in universum vero trecenti quadraginta quatuor. » Perficiunt autem numerum hunc (ut ex superius recitatis apparet) additis his tamen sexaginta qui ante Synodum suis epistolis Athanasii innocentiam testati fuerant; quamobrem cum totidem detrahendi sint ex numero illo trecentorum quadraginta quatuor qui subscripserunt; qui reliqui sunt, conficiunt numerum ducentorum et octoginta quatuor episcoporum.

5. At quoniam in ea serie antistitum, Italiæ, Galliæ, Africæ, Ægypti, Cypri, et Palæstinæ tantum numerantur episcopi: cum tamen aliarum complurium provinciarum antistites Sardicam convenisse, Athanasius ipse testetur; non omnes ibi recensitos esse episcopos, et Orientalium præsertim plurimos esse prætermissos, cum nonnisi Palæstini et Cyprii illic numerentur antistites, opus est affirmare. Nam esto quod Hispani cum Italis adnumerati sint (ut constat de Osio) et Britanni cum Gallis, Sardi cum Afris conjuncti simul ab Athanasio fuerint; tamen Asianos, Thraces, Græcos, et aliarum diversarum provinciarum Orientis episcopos comprehensos esse numero quindecim illorum Palæstinorum, nemo quidem prudens aliquando dixerit: quamobrem in Socratis atque Sozomeni sententiam eumdum putamus, ut convenerint Sardicæ trecenti ex Occidente, ex Oriente vero septuaginta sex episcopi, iidemque omnes catholicæ communionis: nam Arianos Synodum refugisse atque coivisse seorsum, suo loco dicemus: descripserunt ejusmodi numerum illi (ut Socrates profitetur) ex Sabini, qui extabat, de Synodis commentario, et Athanasii scriptis, quæ tunc absque mendis integra legebantur, quæ hodie ex diversitate variorum locorum numeri ab eodem auctore recensiti, depravata esse, necesse est affirmare.

6. Provinciæ autem catholici orbis episcoporum, qui Sardicensi Concilio subscripserunt, ab eodem Athanasio numerantur his verbis [2]: « Tertio iterum in Magno Sardicensi Concilio ad edictum religiosissimorum principum Constantii et Constantis, in quo judicio ita ceciderunt adversarii, ut habiti pro calumniatoribus, depositionem exauctorationemque ordinis sui retulerint, nostram vero innocentiam plures quam trecenti episcopi suis calculis comprobarint, qui ex multis provinciis Ægypti, Libyæ, Pentapoleos, Palæstinæ, Arabiæ, Isauriæ,

[1] Sever. lib. Hist. Sacr. II. — [2] Apoc. I. — [3] Strab. lib. III. — [4] Plin. lib. V. c. 29. — [5] Socrat. lib. II. c. 18. — [6] Theod. Commen. in præfat. ad Can. Conc. Sardic. — [7] Dist. XVI. c. 11. — [8] Theod. lib. II. c. 7. — [9] Sozom. lib. III. cap. 11. in fin. — [10] Socrat. lib. II. cap. 16.

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Idem. ibid.

Cypri, Pamphiliæ, Lyciæ, Galatiæ, Daciæ, Mysiæ, Thraciæ, Dardaniæ, Macedoniæ, Epiri, Thessaliæ, Achaiæ, Cretæ, Dalmatiæ, Sciscíæ, Pannoniarum, Norici, Italiæ, Piceni, Tusciæ, Campaniæ, Calabriæ, Apuliæ, Brutiorum, Siciliæ, Africæ universæ, Sardiniæ, Hispaniarum, Galliarum, Britanniarum se eo ad Concilium contulerunt. » Hæc quidem Athanasius in Apologia contra Arianos, eademque ab eisdem inspicienda atque examinanda; ut omnem procul oportuerit abesse suspicionem mendacii : imo cum hæ ab eo numerentur triginta sex provinciæ, in ejusdem Concilii Sardicensis epistolæ Synodalis inscriptione reperiuntur apud Theodoretum [1], qui eam recitat, provinciæ triginta septem, quarum ab Athanasio [2], cum eamdem describit epistolam, una est prætermissa; ut merito ipse alibi [3] affirmet, ex pluribus quam triginta quinque provinciis coactam esse Synodum Sardicensem. Cæterum majorem quoque numerum episcoporum ad idem Concilium vocatum esse, sed diversis ex causis impeditos, apud suas sedes remansisse Socrates [4] auctor est ea sententia, quam alia occasione superius recitavimus, cum ait : « Alii, qui defuerunt, corporis infirmitatem causantur, alii de temporis præstituti queruntur angustia, culpam illius rei in Julium episcopum Romanum conferunt; cum tamen ex eo tempore, quo tum Concilium indictum fuerat, cum Athanasius Concilium expectans Romæ commoratus erat, annum et sex menses jam præteriissent. »

7. Quod igitur ex totius ferme christiani orbis provinciis episcopi ad Synodum fuerint a Romano Pontifice convocati, interfuerintque et Apostolicæ Sedis legati ab eodem Julio papa missi; merito censendum est Concilium œcumenicum. In quo illud monendum putamus, diversam reperiri de his antiquorum nomenclaturam, ab illa qua utimur. Siquidem ad significandum plenissimum Concilium, quod dicimus œcumenicum, Patres olim Magnum illud nominare consueverunt; sicque sæpissime hoc nomine reperies nuncupatum Nicænum Concilium : id quidem quæ dicta sunt superius sexcentis ferme locis declarant : qua etiam ratione sanctus Athanasius, instar Nicænæ, hanc quoque Synodum Sardicensem magnam appellat [5]. Idem vero quod œcumenicum dicimus, majores plenarium Concilium appellare consueverunt; ita enim a S. Augustino nominatur, cum ait [6] : « Ecce putemus, illos episcopos, qui Romæ judicarunt, non bonos judices fuisse; restabat adhuc plenarium Ecclesiæ universæ Concilium, ubi etiam cum ipsis judicibus causa posset agitari. »

8. Cum vero convocarentur in unum omnes episcopi earum provinciarum quæ sub uno primate antistite essent, idem Concilium consuevit olim a majoribus generale dici : hoc quidem nomine appellasse reperitur Athanasius [7] Concilium quod collectum erat Alexandriæ ex episcopis Ægypti; in quo inter alia, coram Osio qui aderat, et aliis antistitibus, Colluthi causa tractata est. In Synodo quoque Carthaginensi tertia [1] nominatur illud universale Concilium anniversarium, ad quod singulis annis ex omnibus Africæ provinciis episcopi convenire in unum consueverant. In Gallia vero, ut quolibet triennio celebraretur universalis Synodus, statutum est [2]. Sunt et de his alia complura exempla.

9. Obtinuit tamen postea usus, ut Concilium universale idem diceretur quod œcumenicum, ab antiquis magna Synodus, sive plenarium Ecclesiæ universæ Concilium appellari solitum : porro ut œcumenicum nuncuparetur, provenit a græca voce, οἰκουμένη, quod est orbis terrarum, et οἰκουμενικός, quod spectat ad orbem terrarum; ob idque Concilium illud collectum ex totius christiani orbis provinciarum episcopis nominari œcumenicum consuevit; vel ea ex causa, quod, licet non ex omnibus orbis terrarum provinciis antistites sint convocati, tamen cum in eo quæ ad totam Christianam religionem pertinent decernerentur, recte œcumenicum si vim verbi expendas) dici posse videretur, nempe quod spectaret ad orbem terrarum, ipsam universalem Ecclesiam. Quod igitur ex Oriente et Occidente ac Septentrione Sardicam accersiti sunt episcopi, et præfuit Synodo illi legatio Apostolicæ Sedis; his saltem ex causis Sardicense Concilium, œcumenicum dici debet. Certe quidem nonnisi œcumenicum esse, et appellari oportet, secundum recitata nuper Augustini verba; in quo Julii Romani pontificis sententiam Romæ pro Athanasio latam, ipso Julio id volente, contigit iterum examinari, atque probari.

10. Missi sunt legati Sardicam ad Concilium a Julio Romano pontifice Archidamus atque Philoxenus presbyteri : testatur id Athanasius [3], cui multo magis credendum putamus, quam Gratiano [4], qui numerat alios legatos Sedis Apostolicæ in Synodo Sardicensi, nempe Vincentium Capuanum, Januarium Beneventanum, et Calepodium Neapolitanum episcopos : Athanasio enim, qui interfuit, omniaque vidit, et Synodi pars magna fuit, quis non judicet potius acquiescendum, quam scriptoribus cæteris? Quod si quis ex episcopis, qui interfuerunt Concilio, Apostolicæ Sedis legatus putandus est; Osius potius dicendus, cui inter antistites idem Athanasius primas defert, dum inter illos, quos recenset, primo loco ponit Osium episcopum Cordubensem, et Protogenem episcopum Sardicensem, spectatos ambos in Nicæno Concilio, et Constantini Magni litteris (ut superius dictum est) commendatos : hos enim principem locum in Synodo tenuisse post legatos, Sozomenus [5] tradit : agebat autem Osius patronum Synodi, cujus muneris erat definienda proponere, atque singulorum rogare sententias.

11. Porro inter alios celebres sanctitate viros,

[1] Theod. lib. II. c. 8. — [2] Athan. Apolog. II. — [3] Athan. epist. ad Solitar. — [4] Socrat. lib. II. c. 16. — [5] Athan. Apolog. II. in princ. — [6] August. epist. CLXXII. — [7] Athan. Apolog. II.

[1] Concil. Carth. III. c. 7. — [2] Conc. Matisc. II. c. 20. — [3] Athan. Apolog. II. — [4] Dist. XVI. cap. 11. — [5] Sozom. lib. III. c. 11.

qui eidem Sardicensi Concilio interfuerunt, numeratur Maximus Hierosolymitanus, et ipse olim tempore persecutionis confessor. Ex Ægypto præter Athanasium omnibus notum, Paphnutius quoque magnus ille confessor advenit, qui et in Nicæno Concilio inter primos effulsit : Serapion præterea insignis ille, et cujus superius facta mentio est, simul et alii, nempe Apollonius, Ammonius, Paulus, Agathonius, et cæteri, qui ex monachis virtutibus omnibus consummatissimis ad episcopatus functionem (ut suo loco patuit) vocati fuerant. Ex Cypro autem insula eximius ille Spiridion interfuit, qui sua quoque præsentia Nicænorum Patrum consessum ornarat : adfuit cum eo etiam discipulus ipsius Triphyllius jam creatus episcopus; et fortasse in hoc conventu contigit, quod est superius enarratum, nempe ipsum Triphyllium orantem in Synodo (celebris enim orator erat) a Spiridione reprehensum, quod nimia diffluens eloquentia dedignatus esset uti simplici voce divinæ Scripturæ [1]. Ex Italia vero lumina clarissima eamdem Synodum illustrarunt, nobiles sanctitate, et illustrium sedium episcopi, nimirum Protasius antistes Mediolanensis, Severus Ravennas, Lucillus Veronensis, Januarius Beneventanus, diversus a martyre ejusdem nominis, et civitatis episcopo. Ex Galliis vero inter alios celebris nominis ob egregiam sanctitatem antistites interfuisse ponuntur Maximinus episcopus Treverensis, Servatius Tungrensis, Simplicius Augustodunensis, et alii ex illis, qui præsto fuerunt Concilio Coloniensi, de quo superiori anno dictum est.

12. Qui autem ex Arianis ob scelus magis famosi Sardicam venerunt potius, quam ad Concilium convenerunt, hi numerantur [2] in ejusdem Concilii epistola Synodali : « Theodorus Heracleæ, Narcissus Neroniadis Ciliciæ, Stephanus Antiochiæ, Georgius Laodiceæ, Acacius Cæsareæ Palæstinæ, Menophantes Ephesi, Ursacius Singidonis Mysiæ, et Valens Mursi in Pannonia. » Sed quid scelestissimi isti in ipso itinere, venturi Sardicam, secum statuerint, ibidem narratur his verbis : « Dum iter faciunt versus Sardicam, cogunt inter ipsos separatim Concilium, atque paciscuntur, cum minis adjectis, se cum venirent Sardicam, nequaquam vel ad judicium accessuros, nec intraturos in sanctum ac celebre Concilium; sed simul, ut eo pervenirent, et se accedendo ad eam urbem suo perfunctos officio ostenderent, quamprimum inde fugituros. » Hæc boni illi inter se in itinere adhuc positi condixere; quod et impleverunt, ut inferius suo loco dicetur.

13. Qualis vero fuerit Orthodoxorum qualisve Arianorum ingressus Sardicam, Athanasius ipse sic describit [3] : « Conveniunt igitur ab Oriente et Occidente in urbem Sardicam numero plus minus centum (tercentum) episcopi. Occidentales unum duntaxat Osium habuere, ducem scilicet : Orientales contra stipati pædagogis et advocatis, Musaniano comite et Hesychio castrensi, advenere ; eorumque fiducia nixi audacter sese præsentes obtulerunt, sperantes eorum viribus iterum omnia confici posse. Horum enim opera se, quibus volebant, ostendebant terribiles ; et insidias, quibus libitum erat, innectebant.

14. « Cæterum ubi jam reipsa experiebantur ecclesiasticum morem tantummodo observari, et ex singulis Ecclesiis civitatibusque accusatores ibi præsto esse, et documenta rerumque probationes adversus se in promptu esse; conspicatique ibidem Arium (Macarium [1]) et Asterium venerabiles episcopos una quidem secum ex Oriente profectos, sed diverso itinere ingressos, nobisque in veniendo comites factos, eosdemque memorantes vafritiem ipsorum, et quantopere res suas suspectas haberent; judiciumque metuerent, ne a nobis quidem sycophantiæ, ab accusatoribus vero ab ipsis subornatis omnia per dolum fecisse convincerentur : hæc, inquam, illi conspicati, etsi alacriter advenerant, arbitrati nos metu conterritos minime occursuros : tamen cum animadverterent nostram fiduciam, intra palatium se recluserunt, quo in loco domicilium habebant ; atque ibi inter se ita consusurrarunt : Ad alia venimus, et alia conspicimus ; accessimus cum comitibus, et sine comitibus res agitur : prorsus futurum est ut condemnemur. Nostis qualia sint decreta ordinationesque ; Athanasio in manu sunt monumenta omnium Mareotæ Actorum, quibus ille quidem purgatur, nos autem confundimur. Quid igitur hæsitamus? quid moramur? Fingamus aliam causationem, et discedamus ; ne, si manserimus, condemnemur. Melius est de fuga erubescere, quam convictos de sycophantia condemnari. Si fugerimus, poterimus aliquo modo hæresin propugnare ; quod si nos fugientes condemnaverint, habemus Cæsarem propugnatorem qui non permissurus est ut a populis de Ecclesiis ejiciamur. Ad istum modum ipsi inter se disceptabant.

15. « Osius autem cæterique episcopi crebro illis Athanasii fiduciam renuntiabant, et quam promptus ad causam dicendam esset, et quantopere jactare se eos sycophantiæ convicturum ; et inter cætera dicebat : Si timetis judicium, cur huc venistis? Oportebat aut huc non venire, aut huc profectos judicium non subterfugere. » Hæc ad eos Osius; eadem quoque habet Athanasius [2] in sua Apologia de tribus comitibus cum illis ad Synodum venientibus, de Concilio sine militari apparitura cogendo, deque eorum Synodalis judicii diffidentia, et in palatio mansione, compellationeque catholicorum episcoporum ad eos, ut ad Synodum convenirent. At quid demum illi? idem subdit his verbis [3] : Illi cum hæc audirent, et magis magisque percellerentur, absurdiore quam Antiochiæ excusatione usi sunt, et sub eo prætextu, quasi imperator ipsis triumphalia de Persis per litteras scripsisset, fugam adornarunt, et sine omni pu-

[1] Niceph. lib. III. c. 53. — [2] Apud Theod. lib. II. c. 8. — [3] Athan. epist. ad Solitar.

[1] Ita Athanas. Apolog. II. — [2] Athanas. Apolog. II. — [3] Athanas. ad Solitar.

dore hanc cavillationem per Eustathium presbyterum Sardicensis Ecclesiæ renuntiarunt.

16. « Verum ne ita quidem ipsis fuga ex sententia successit : statim enim Synodus, cujus patronus erat Osius, illis diserte scripsit, ut aut occurrerent responsuri, et de suis in alios, aliorumque in ipsos criminibus ; aut certo scirent, se pro reis a Synodo condemnandos, et Athanasium cum suis, ut puros ab omni crimine liberandos. Illi autem majori metu conscientiæ angebantur; quam ut istiusmodi litteris obtemperarent. Nam cum viderent eos quos injuria affecerant ; ne ad respondendum quidem ausi se reflectere, summa intentione fugam rapiebant. Talis igitur et tam fœda fuga illorum fuit. » Hæc Athanasius : reliqua autem quæ subdit de sui absolutione, et Eusebianorum damnatione, ponenda erunt inferius suo loco.

17. Extant litteræ Osii episcopi post multum temporis ad Constantium scriptæ, in quibus de officiis a se erga Arianos, ut Synodo se sisterent, tum adhibitis, his verbis meminit[1] : « Fui, inquit, ipse in Sardicensi Concilio, cum tu tunsque frater beatus Constans nos omnes eo convocabat ; ipseque ultro Athanasii inimicos provocavi, cum ad ecclesiam, ubi ego morabar, convenissent ; ut, si quid contra eum haberent, ederent : promisique eis securitatem, neve quicquam aliud expectarent, quam rectum in omnibus judicium, idque non semel, sed bis feci : quod si nollent rem ab universa Synodo disceptari, saltem me judice uterentur : promisique etiam, nos Athanasium, si in noxa reperiretur, omnibus modis ejecturos esse. Quod si innocens deprehendatur, et vos ostenderit calumniatores, et æque illum recusaveritis ; ego illi persuadebo, ut mecum in Hispanias veniat. Athanasius autem his conditionibus obtemperavit, nihil contra oblocutus, illi vero ad omnia diffidentes, recesserunt. » In hunc modum ad Constantium Augustum Osius de gestis Sardicensibus.

18. Quæ vero in ipsa Synodo post hæc gesta sint de absolutione Athanasii et condemnatione Eusebianorum, Athanasius in epistola ad Solitarios nuper citata, rem summatim complexus, docet his verbis : « Synodus autem ex pluribus quam triginta quinque provinciis coacta, cognita Arianorum malitia, permisere Athanasio cum suis, ut causam diceret tum de calamitatibus suis, tum de calumniis quas passus esset; auditisque ejus rationibus, hominem innocentem (quemadmodum superius dixi) pronuntiarunt, eumque magna admiratione prosecuti sunt; adeo ut ejus communionem amplecterentur, et litteras passim missitarent, tum ad cujusque diœcesin, tum potissimum in Ægyptum, Alexandriam, et Libyam, quibus significabant, Athanasium cum suis puros et extra omnem culpam esse ; eorumque accusatores, sycophantas, et facinorosos, et quidvis potius quam christianos appellari debere : eos igitur cum pace dimiserunt ; Stephanum autem, et Menophantem, Acacium, et Georgium qui Laodiceæ pro episcopo fuit, Ursacium, et Valentem, et Theodorum, et Narcissum deposuerunt : Gregorii Alexandriam missi episcopi nomen ita, eum condemnando, recitarunt, ut nec unquam eum episcopum, nec dignum qui christianus appellaretur, censerent : resciderunt enim omnes illius in ordinibus dandis constitutiones, interdicentes, ne quisquam ab eo ordinatus in Ecclesia, vel nomen sui ordinis obtineret, idque in odium inauditorum scelerum Gregorii. Et ita quidem Athanasius cum suis dimissus est in pace : litteras autem, quæ in hac pace scriptæ fuerunt, propter longitudinem omisimus. Synodus vero ad istum modum soluta est. » Hæc ibi perpaucis Athanasius complexus est, qui et in oratione prima contra Arianos, alios quoque recenset excommunicatos a Synodo, cum ait : « His connumerantur Acacius quoque, et Patrophilus, et Narcissus, ad omnem impietatem audacissimi, qui in magno Concilio Sardicensi ab Ecclesia rejecti fuere ; unaque cum his Eustathius, qui nunc Sebaste est, et Eudoxius, et Basilius patrocinio impietatis ad istas fortunas subvecti. » Hæc (ut diximus) summatim Athanasius de judicio Sardicensi.

19. Jam vero singula quæcumque in Synodo gesta sunt, hic, quantum ex diversis scriptis sancti Athanasii, et aliis colligere licet, ordine prosequamur. Cum Osius privatim amice (ut vidimus) cum Arianis egisset, ut Synodo præsto essent, eisdemque et honestam in ea causa transactionem pollicitus esset, nihilque remisisset omnis humanitatis officii, quo eos ad judicium Synodale excipiendum induceret : illi tamen causæ cognitionem penitus exhorruerunt, recusaruntque omnino Patrum Concilio interesse, quod et fuga testati sunt. Considentibus igitur in unum Patribus, quæ acta antea essent in causa Athanasii, Romæ postea edita, et a Julio Romano pontifice cognita fuerant, et judicata, in medium allata sunt. Reintegratur judicium, et tum Athanasius, tum alii ab Arianis antea condemnati, sistuntur judicio causam dicturi. Produnt inter hæc accusatores libellos criminum, atque ipsos adversus eosdem arianos episcopos Synodo offerunt. Quamobrem secundum rectum judicii ordinem citari jussi sunt iidem episcopi ariani, tum ut accusatores adversus Athanasium dicturi, tum ut rei ad objecta crimina responsuri. Sed illis omnino recusantibus ad Concilium se conferre ; placuit eidem sacro conventui, quæ contra Athanasium confecta olim ab Eusebianis Acta fuissent, accurate cognoscere : quibus exacte perspectis, et illorum calumniis, dolis, fallaciisque aperte detectis ; calculo omnium Patrum, secundum Julii sententiam antea Romæ latam, Athanasium absolvi ; simulque omnes ab Eusebianis ab Alexandrina Ecclesia ejectos atque damnatos, postliminio in pristinum statum S. Synodus restituendos esse decrevit : Gregorium vero in sedem Alexandrinam ab eisdem Eusebianis per vim militarem intrusum non tantum deposuit, sed et execrata est ; omniaque ab eo in sede Alexandrina gesta, ordines collatos, et alia, irrita prorsus habenda esse constituit.

[1] Athan. in epist. ad Solitar.

20. Absoluto autem judicio Athanasii, et his quæ spectabant ad Ecclesiam Alexandrinam, causa Marcelli episcopi Ancyrani et Asclepæ episcopi Gazæ Synodo exposita est : ambo enim ut hæretici ab Eusebianis damnati fuerant et sedibus expoliati, qui catholicæ fidei professione Romæ apud Julium papam edita, ab eodem absoluti, recepti in communionem fuerant. Causa igitur ex scriptis prodita examinata, cum nihil præterea accusatores, qui aberant, atque citati venire recusarant, objicerent contra eos; paribus omnium episcoporum suffragiis sunt absoluti, atque sedibus quibus privati fuerant, sententia Synodi restituti ; damnatis jam atque depositis iis qui ab Eusebianis in locum ipsorum fuerant subrogati, Basilio Ancyræ et Quintiano Gazæ.

21. His igitur innocentibus judicatis datus est accusatoribus locus adversus Eusebianos eosdemque Arianos ; quorum immensa copia extitit, antistitum in primis, qui ab eisdem in exilium acti fuerant, et multa dira passi ; itemque affinium et amicorum cujusque ordinis ac status hominum exclamantium suorum cædes, exilia, et carceres, contumeliasque ab Arianis crudelissime perpetratas : ostentatæ sunt ab eisdem catenæ, et dira vincula, quibus sanctissimi episcopi ab iisdem vincti fuerant. Perlatæ quoque et perlectæ sunt litteræ Theognidis Nicæni episcopi adversus Athanasium, Marcellum, et Asclepam ad imperatorem, ad eum concitandum commentæ : expostulationes de sedium aliorum episcoporum inversione ordinationibusque perperam factis, et aliis innumeris immanibusque ab eisdem in Catholicam Ecclesiam commissis : hisque additæ et auditæ sunt relationes duorum illorum episcoporum Arii (Macarii), et Asterii, qui ab ipsis arianis episcopis fugientes, sese Synodo dederant.

22. Auditis itaque et examinatis omnibus his, verisque in omnibus comprobatis, et arianis episcopis sæpe vocatis venire renuentibus, ab eadem sacrosancta Synodo lata est adversus nominatos antistites damnationis sententia, qua sede depositi et catholica communione privati essent. His igitur secundum ecclesiasticos canones rite gestis, de omnibus, quæ hactenus in Concilio de causa inter Arianos et Catholicos gesta essent, scribuntur a sacrosancta Synodo litteræ ad Julium Romanum pontificem, et ad imperatores Constantium atque Constantem, quibus Patres rogarunt eos, ut, qui hactenus ab Arianis vincti tenerentur et exules, quamprimum solvi ac liberari juberent, omnesque Catholici injuriam passi, et e sedibus ejecti, in statum pristinum vindicarentur ; monentes eosdem, ne in posterum judiciis se ecclesiasticis immiscerent, sed sinerent cuncta peragi ex ecclesiasticarum legum præscripto. Mentio habetur litterarum ad imperatores in ejusdem magni Concilii epistola Synodali data ad Julium Ecclesiæ Romanæ episcopum : accepimus eam ex Collectionis Crescentianæ codice Cassinate pervetusto, sed mendis obsitam ac maxime depravatam, detruncatamque ; quam, ut licuit, summa industria restitutam hic edendam curavimus : si emendatior erit, quam Parisiis mittendam expectamus, describemus hic eam in secunda tomi hujus editione : interim autem hac, ut se habet, fruere, lector antiquitatis ecclesiasticæ studiose.

23. « Incipit exemplar epistolæ Synodi Sardicensis factæ ad Julium urbis Romæ episcopum.

« Quod semper credidimus, etiam sentimus, ut experientia probat et confirmat, quæ quisque auditione audivit : verum est enim quod beatissimus magister Gentium Paulus apostolus de se locutus est [1] : An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus? Quanquam utique, quia in ipso Dominus Christus habitavit, dubitari non possit spiritum per animum etiam locutum, et organum corporis personasse. Sic itaque, dilectissime frater corpore separatus, mente, concordia, voluntate affuisti : sed honesta fuit et necessaria excusatio de absentia, ne lupi schismatici, aut canes hæretici rabido furore excitati insani oblatrarent, aut certe serpens diabolus blasphemiarum venenum effunderet. Hoc enim optimum, et valde congruentissimum esse videbitur, si ad caput, id est ad Petri apostoli sedem de singulis quibuscumque provinciis Domini referant sacerdotes. Quoniam ergo universa quæ gesta sunt, quæ acta, quæ constituta, et chartæ continent, et vivæ voces carissimorum fratrum et compresbyterorum nostrorum Archidami et Philoxeni, et carissimi filii nostri Leonis diaconi verissime et fideliter exponere poterunt ; pæne supervacuum videatur, eadem his inferri litteris, quæ patuerunt apud omnes, qui convenerunt ex partibus Orientis, qui se appellant episcopos : quanquam sint ex his certi auctores, quorum sacrilegas mentes ariana hæresis pestifero tinxit veneno, diu tergiversatos propter diffidentiam, ad judicium venire noluisse, tuamque et nostram reprehendisse communionem, quæ nullam habebat culpam ; quia non solum octuaginta episcopis testantibus de innocentia Athanasii pariter credidimus, sed et (quod) conventi per presbyteros tuos et per epistolam, ad Synodum, qua eorum (causa tractabatur). . . . . venire noluerunt : satis erat iniquum, illis confitentibus, sacerdotibus testimonium perhibentibus, Marcello et Athanasio denegare societatem . . . . fuerunt quanta . . . . et ipsi religiosissimi imperatores permiserunt, ut de integro universa discussa disputarentur : et ante omnia de sanctæ fidei integritate veritatis, quam violaverunt : secunda de personis, quas dicebant esse delectas, de iniquo judicio, vel si potuissent probare, justa fieret confirmatio. Tertia vero quæstio appellanda (apponenda) est, quod graves et acerbas injurias, intolerabiles etiam et nefarias contumelias Ecclesiis fecissent, cum raperent episcopos, presbyteros, diaconos, et omnes clericos in exilium mitterent, ad deserta loca transducerent, et fame, siti, nuditate, et omni egestate necarent, nonnullos ferreis vinculis. . . . .

[1] 2. Cor. XIII.

. . . . vicies (vinciens eos) eis arctissimis circulis . . . . . . denique ex ipsis quidam vincti in eadem injuste defecerunt pœna ; quorum ambigi non potest martyrii gloriosam mortem extitisse. Adhuc quoque audent quosdam retinere ; nec causa ulla fuit criminis, nisi quod repugnarent, et clamarent, quodque execrarentur arianam et eusebianam hæresin, et nollent habere cum talibus communionem. Iis autem qui secum sentire maluerunt, prodesse ; et qui ante fuerant dejecti, non solum recepti sunt, sed etiam ad clericalem dignitatem promoti, et acceperunt præmium falsitatis. Quid autem de impiis et de imperitis . . . . Ursacio et Valente statutum fuit, accipe, beatissime frater . . . . quia manifestum erat eos non cessare adulterinæ doctrinæ in Italia semina spargere, et quod Valens, relicta Ecclesia, aliam invadere voluisset, et eo tempore, quo seditionem commovit, unus ex fratribus nostris, qui fugere non potuit, viator (Victor) obrutus et conculcatus in eadem Aquileiensium civitate tertia die defecit (causam utique mortis præbuit, qui sollicitavit), sed ea quæ beatissimis Augustis significavimus cum legeritis, facile pervidebitis nihil nos prætermisisse quantum ratio patiebatur, et ne molesta esset longa narratio, quæ fecissent insinuavimus : tua autem excellens prudentia disponere debet, ut per tua scripta, qui in Sicilia, qui in Sardinia (et) in Italia sunt fratres nostri, quæ acta sunt, et quæ definita, cognoscant, et ne ignorantes eorum accipiant litteras communicatorias, quos extra episcopatum justa sententia declaravit. Perseverent autem Marcellus, Athanasius, et Asclepius in nostra communione, quia obesse eis non poterat iniquum judicium : de fuga et tergiversatione eorum, qui ad judicium omnium episcoporum, quo venimus, venire noluerunt, plena relatio fratrum, quos sincera charitas tua misit, immunitatem (humanitatem) tuam perdocebunt. Eorum autem nomina, qui pro facinoribus suis dejecti sunt, subjicere curavimus, ut sciret eximia gravitas tua qui essent communione privati, uti ante proloculi sumus. Omnes fratres et coepiscopos nostros litteris tuis admonere digneris, ne epistolas inde allatas communicatorias eorum accipiant. Item (ista) nomina hæreticorum, Acacius a Cæsarea, Ursacius a Singidone, Menophantes ab Epheso, Valens a Mursia, Georgius a Laodicea, Narcissus a Neronopoli, Stephanus ab Antiochia . . . . Reliqua desunt in exemplari.

24. Accidit vero tandem his diebus, ut eam diu expectatam nunquam acceptam, causam viderimus in nuper edito Parisiis libello, sub titulo Hilarii Fragmentorum, deprompta ex bibliotheca Petri Pithœi, editamque studio Nicolai Fabri viri ornatissimi ac disertissimi, quæ sic se habet [1] :

« Incipit exemplum epistolæ factæ ad Julium urbis Romæ episcopum ; Julio episcopo a Synodo directa.

« Quod semper credidimus, etiam nunc sentimus, experientia enim probat et confirmat, quæ quisque auditione audivit. Verum est enim quod beatissimus magister Gentium Paulus apostolus de se locutus est ; quanquam utique, quia in ipso Dominus Christus habitavit, dubitari non possit Spiritum sanctum per animam ejus locutum, et organum corporis personasse. Et tu itaque, dilectissime frater, corpore separatus, mente, concordi ac voluntate adfuisti ; et honesta fuit et necessaria excusatio absentiæ, ne aut lupi schismatici furtum facerent, et raperent per insidias, aut canes hæretici rabido furore exciti insani oblatrarent, aut certe serpens diabolus blasphemiarum venenum effunderet. Hoc enim optimum et valde congruentissimum esse videbitur, si ad caput, id est, ad Petri apostoli sedem de singulis quibuscumque provinciis Domini referant sacerdotes.

25. « Quoniam ergo universa quæ gesta sunt, quæ acta, quæ constituta, et chartæ continent, et vivæ voces carissimorum fratrum et compresbyterorum nostrorum Archydami et Philoxeni, et carissimi filii nostri Leonis diaconi verissime et fideliter exponere potuerunt, pæne supervacuum videatur, eadem his inserere litteris. Patuit apud omnes, qui convenerunt ex partibus Orientis, qui se appellant episcopos (quanquam sint ex his certi auctores, quorum sacrilegas mentes ariana hæresis pestifero tinxit veneno) diu tergiversatos propter diffidentiam, ad judicium venire noluisse, tuamque et nostram reprehendere communionem, quæ nullam habebat culpam, quia non solum octoginta episcopis testantibus de innocentia Athanasii pariter credidimus, sed et conventi per presbyteros tuos, et per epistolam a Synodo quæ futura erat in urbe Roma, venire noluerunt ; et satis erat iniquum, illis contemnentibus, tot sacerdotibus testimonium perhibentibus, Marcello et Athanasio denegare societatem.

26. « Tria fuerunt quæ tractanda erant. Nam et ipsi religiosissimi imperatores permiserunt, ut de integro universa discussa disputarentur : et ante omnia de sancta fide et de integritate veritatis quam violaverunt. Secunda de personis, quos dicebant esse dejectos, de iniquo judicio, ut si potuissent probare, justa fieret confirmatio. Tertia vero quæstio, quæ vere quæstio appellenda est, quod graves et acerbas injurias, intolerabiles etiam et nefarias contumelias Ecclesiis fecissent, cum raperent episcopos, presbyteros, diacones, et omnes clericos in exilium mitterent, ad deserta loca traducerent, fame, siti, nuditate, et omni egestate necarent : alios clausos carcere et squalore et putore conficerent : nonnullos ferreis vinculis ita ut cervices eis arctissimis circulis strangularentur : denique ex ipsis quidam vincti in eadem injuste defecerunt pœna ; quorum ambigi non potest martyrio gloriosam mortem extitisse ; adhuc quoque audent quosdam retinere ; nec ulli causa fuit criminis, nisi quod repugnarent, et clamarent, quod execrarentur arianam et Eusebii hæresim, et nollent habere cum talibus communionem, qui au-

[1] Hilar. frag. lib. I. Pag. 15. 16. 17.

tem sæculo servire noluerunt, * prodesse, et qui ante fuerant dejecti, non solum recepti sunt, sed etiam ad clericam dignitatem promoti, et receperunt præmium falsitatis.

27. « Quid autem de impiis et de imperitis adolescentibus Ursacio et Valente statutum sit, accipe, beatissime frater. Quia manifestum erat hos non cessare adulterinæ doctrinæ lethalia semina spargere, et quod Valens, relicta Ecclesia, aliam invadere voluisset eo tempore, quo seditionem commovit, unus ex fratribus nostris, qui fugere non potuit Viator obrutus et conculcatus in eadem Aquileiensium civitate die tertia defecit. Causa utique mortis Valens qui perturbavit, qui sollicitavit. Sed ea quæ beatissimis Augustis significavimus cum legeritis, facile pervidebitis nihil nos prætermisisse, quantum ratio patiebatur : et ne molesta esset longa narratio, qui fecissent et commisissent, insinuavimus.

28. « Tua autem excellens prudentia disponere debet, ut per tua scripta qui in Sicilia, qui in Sardinia, qui in Italia sunt fratres nostri, quæ acta sunt, et quæ definita, cognoscant, et ne ignorantes eorum accipiant litteras communicatorias, id est, epistolia, quos justa sententia redarguit. Perseverent autem Marcellus, Athanasius et Asclepius nostra communione, quia obesse eis non poterat iniquum judicium, et fuga et tergiversatio eorum, qui ad judicium omnium episcoporum qui convenimus, venire noluerunt. Cætera sicuti superius commemoravimus, plena relatio fratrum, quos sincera charitas tua misit, unanimitatem tuam perdocebit. Eorum autem nomina, qui pro facinoribus dejecti sunt, subjicere curavimus, ut sciret eximia gravitas tua qui essent communione privati, uti ante prælocuti sumus. Omnes fratres et coepiscopos nostros litteris tuis admonere digneris, ne epistolia, id est litteras communicatorias eorum accipiant. »

29. NOMINA HÆRETICORUM :

Ursacius a Singiduno
Valens a Mursa
Narcissus a Ieropoli
Stephanus ab Antiochia
Acacius a Cæsarea
Menofantus ab Efeso
Georgius a Laodicia.

Sequitur in libro edito series episcoporum orthodoxorum, in qua undesexaginta tantum recensiti numerantur, cum tamen longe numerosiorem fuisse eum conventum, superius haud dubiis assertionibus sit demonstratum.

30. « Addiderunt his Patres litteras ad Ægypti Ecclesiam de absolutione episcopi Athanasii et condemnatione Gregorii. Scripserunt et circularem epistolam ad omnes ubique positas Catholicorum per orbem Ecclesias, quibus de iis, quæ hactenus gesta essent et definita a sacrosancto Concilio omnes certiores redderentur. Exciderunt vero litteræ datæ ad imperatores, quarum tantum notum est argumentum ex aliis ejusdem Synodi litteris : quæ autem ad Ægyptios scriptæ fuerunt, extant integræ, licet ob perperam factam scriptionem et translationem mendis aliquot illapsis sint expurgandæ. Habetur etiam illa universalis encyclica ad omnes Ecclesias data : recitat ambas Athanasius, et primo loco eam, quæ ad Ægyptios missa est, epistolam : quam, quod epistolarem complectatur historiam de iis quæ in causa Athanasii in eadem Synodo gesta sunt, hic integram describere dignum putamus sic se habentem :

31. « Sacra [1] Synodus per gratiam Dei Sardicæ congregata e Roma, Hispaniis, Galliis, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Daciis, Norico, Sciscica, Dardania, et Secunda Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, Epiro, Thracia, Rhodope, Palæstina, Arabia, Creta » etc. Desunt nomina complurium aliarum provinciarum, quæ in posterioribus litteris postea ab eadem Synodo datis reperiuntur inscripta : ad quos autem eædem scriberentur litteræ, sic mox ibi subditur : « Ægypto, presbyteris, et diaconis, et universæ Ecclesiæ Dei per Alexandrinam parœciam dilectis in Christo fratribus salutem.

« Etiam antequam acciperemus litteras vestræ religionis, non ignotum id nobis, sed prorsus compertum fuit, antesignanos infelicium Arianorum multa et gravia, sed magis in exitium suarum animarum, quam in Ecclesiam, molitos esse. Ea enim eorum ars et vafrities fuit, semperque ejus pestiferi propositi fuere, ut omnes ubique orthodoxæ fidei homines, et catholicæ Ecclesiæ doctrinam a Patribus traditam servantes, exagitarent et persequerentur : quorum nonnullos falsis criminibus circumvenerunt, alios extra fines suos relegarunt, alios in ipsis suppliciis absumpserunt : certe fratris nostri et coepiscopi Athanasii innocentiam vi et tyrannide circumvenire et opprimere conati sunt, nulla in ejus judicio neque sedulitate, neque fide, neque justitia adhibita. Jam ergo diffisi suis fabulis et vanis rumoribus, ac coram intuentes quam non possent de his rebus justa documenta afferre, cum essent in urbe Sardica non ausi sunt in Concilium sanctorum episcoporum apparere. Qua ex re æquitas judicii fratris et coepiscopi nostri Julii liquidissime apparuit : qui non temerario consilio, sed cum matura deliberatione sententiam tulit : adeo ut nihil relinquatur dubii de communione fratris nostri Athanasii adducentis octoginta episcopos veros testes pro se in judicium atque eo potiore jure nitentis, quod per dilectos fratres nostros presbyteros suos, et per litteras, Eusebianos non jure, sed vi grassantes, sapienter eluserit. Quapropter omnes undique episcopi communionem viri ob ejus innocentiam confirmarunt.

32. « Illud quoque vestra charitas conspiciat, post Athanasii ad sacram Synodum Sardicam congregatam adventum, Orientales litteris mandatisque

[1] Athan. Apolog. II.

citatos fuisse, ut se judicio sisterent, verum illos sua conscientia prædamnatos inhonestis causationibus tergiversari cœpisse, poscentes interim ut innocentem quasi nocentem a nostra communione submoveremus, nihil spectantes quam indecentia vel potius impossibilia postularent. Atque adeo commentaria Actaque Mareote nonnisi a sceleratis et perditissimis quibusdam novitiis, quibus ne vulgarem quidem gradum clericatus committas, per absentiam alterius partis confecta esse : neque enim frater noster Athanasius episcopus et Macarius presbyter, quem accusabant, præsentes adesse voluerunt, quanquam alioqui illorum inquinatio seu potius insidiatio nullo non probro scaturiebat, cum nunc ethnici, nunc catechumeni interrogarentur, non ut quæ scirent, dicerent, sed quæ ab illis didicerant, mentirentur : nulla enim vestri ratio habita est, qui estis compresbyteri Athanasii, et curam ejus absentiæ susceperatis, cupientes interesse quæstioni, et veritatem ostendere, et falsa redarguere : tantum enim abest ut vos præsentes esse voluerint, ut etiam contumeliose ejecerint. Ex istis rebus quanquam sycophantiam esse clarissime constaret : tamen, dum evolvimus Acta, deprehendimus ipsum sceleratum Ischyram titulo episcopi in mercedem calumniæ remuneratum suam sycophantiam suis verbis prodere. Ipse enim Ischyras in monumentis Actorum diserte testatus est, se ea ipsa hora, qua Macarius in suam cellam venerat, ægrotum jacuisse, Eusebianis contra scribentibus eum tum stetisse, et oblationes fecisse, cum Macarius superveniret.

33. « Quin et illa calumnia, qua postea usi sunt manifesta apparuit, cum vociferarentur et misere deplangerent, cædem Athanasium fecisse, et Arsenium Meletianum episcopum ejus opera e medio sublatum : quam rem fictitio gemitu et falsis lacrymis, ut vera videretur, deplorabant, jusseruntque ejus qui viveret, quasi qui extinctus esset, cadaver exhiberi. Sed figmenta eorum non latuerunt : notum enim erat omnibus, hominem incolumem esse, et inter vivos recenseri. Verum nec sic quidem, cum vidissent figmenta sua renudari, ipso Arsenio se vivum et minime interfectum aut mortuum exhibente, quiescere potuerunt; sed novas sycophantias veteribus cumulantes, omnibus machinis id egere, ut hominem calumniis involverent. Quid igitur dilecti? Non hic quidem frater noster Athanasius animum despondit, sed magna cum fiducia eos etiam in hac causa ad judicium provocavit, quod et nobis in voto fuit; ac proinde eos citavimus, ut judicio se sisterent, et si possent, reum certis documentis perurgerent. Sed o magnam improbitatem! o gravem superbiam! vel potius, si verum dicendum est, o malum et obnoxiam conscientiam! ac rem ita esse, nulli non clarissime innotuit.

34. « Quocirca, dilectissimi fratres, commonitos vos cupimus, et diligenter adhortamur ut præ omnibus fidem Catholicæ Ecclesiæ retineatis. Multa certe et gravia et acerba perpessi estis : multas vicissim contumelias et injurias sustinuit Catholica Ecclesia : sed qui [1] perseveraverit usque ad finem, salvus erit. Quapropter si denuo auserint aliquid facere contra vos, tribulatio illa vobis pro gaudio esto : nam istiusmodi passiones pars aliqua martyrii haberi debent; et istiusmodi vestræ confessiones et tormenta non carebunt sua mercede, cum præmia a Deo recepturi sitis. Qua de re in primis decertate pro sana fide, et pro innocentia Athanasii episcopi et in sacris nostri comministri : nam neque silentio suppressimus, aut neglexímus ea quæ ad vestram securitatem pertinebant, sed ejus rei curam præcipuam habuimus, eaque egimus, quæ dilectionis ratio postulabat. Compatimur enim fratribus nostris patientibus; et eorum passiones, nostras proprias arbitramur, et nostras lacrymas cum vestris commiscuimus : neque vos soli duntaxat passi estis; sed eadem alii complures comministri nostri, cum huc venissent deplorarunt. Quamobrem preces nostras ad religiosissimos et amantissimos Dei imperatores retulimus, ut illorum humanitas eos, qui adhuc gravantur et affliguntur, solvi jubeat, constituatque ne quis judicum, quorum munus est publica curare, de clericis sententiam ferat, aut ulla ratione in posterum sub prætextu Ecclesiarum quicquam contra fratres moliatur; sed ut quisquis citra persecutionem, aut vim, aut avaritiam, prout optat et cupit, vitam instituat et cum quiete et pace catholicam et apostolicam fidem sequatur.

35. « Gregorium igitur illegitime ab hæreticis episcopum constitutum, et in vestram civitatem ab illis deductum, ab universa sancta Synodo ab episcopatu, tametsi revera nunquam episcopus fuerit, depositum esse, vestram unanimitatem scire volumus. Valete igitur, et recipite vestrum episcopum Athanasium, quem ob id ipsum cum pace dimisimus. Unde admonemus omnes, qui vel per metum, vel per dolum circumventi, cum Gregorio communicarent, ut nunc nostra admonitione resipiscentes, deinceps ab illius nefaria communione abstineant, et sese Catholicæ Ecclesiæ adglutinent. Cæterum quia cognovimus et Aphthonium, et Athanasium Capitonis filium, et Plautum, et Plucionem compresbyteros vestros eamdem fraudem ab Eusebianis perpessos esse, et quosdam eorum in exilium ejectos, quosdam metu mortisque interminationibus profugos esse : scire vos cupimus, etiam istos a nobis receptos esse, et ut innocentes crimine liberatos; cum non ignari sitis, omnia ab Eusebianis contra Orthodoxos per fraudem et libidinem acta esse. Æquum ergo fuerat, ipsum Athanasium vos de istis rebus, ut suis ac propriis, certiores facere : sed tamen quia sacra Synodus ea potius vobis ad certius testimonium scribere voluit, ideo nos quoque non supersedendum putavimus, sed statim significare studuimus, ut quemadmodum nos, ita vos quoque hos viros recipiatis, qui et ipsi quoque laudem merentur, quod ob pietatem in Christum digni habiti sunt, qui ab hæreticis contumeliam paterentur. Quæ

[1] Matth. x et xxiv.

autem decreta sunt a sancta Synodo in Theodorum, Narcissum, Stephanum, Acacium, Menophantem, Ursacium, Valentem, et Gregorium, antesignanos arianæ hæreseos, qui et in vos et in Ecclesiam peccaverunt, ex iis, quæ subjuncta sunt, cognoscetis : quæ ideo ad vos misimus, ut vestra in Deum pia religio suffragetur sententiis a nobis latis : simul intelligat Ecclesiam Catholicam nequaquam dissimulanter cum iis agere qui ipsam offendunt. » Hactenus Synodalis epistola ad Ægyptios data.

36. Quæ autem post sequitur, ad universas Ecclesias missa est : sed accidit, ut librariorum vitio inscriptiones immutatæ sint, atque hæc quam retulimus ad Ægyptios missa, loco illius ad universos ubique terrarum episcopos scriptæ posita habeatur, illa vero universalis et circularis sub titulo ejus quæ data est ad Ægyptios et Africanos errore sit collocata ; quod ex ipsarum argumento nemo non intelliget. Subjiciemus hic ipsam Synodalem epistolam Encyclicam ab Athanasio [1] recitatam, qua pariter quæ in Synodo Sardicensi, usque in eam horam qua scribebat, gesta erant, exacte sunt enarrata, habet eamdem Theodoretus [2] : describemus nos hic illam ex Athanasii textu, ex quo prior quoque accepta est, multa prætermittentes, quæ de causa ejusdem Athanasii in Synodo judicata in litteris ad Ægyptios superius recensuimus. Apud Theodoretum inscriptio ponitur, quæ in Athanasio desideratur, in qua numerantur diligenter provinciæ omnes, ex quibus episcopi ad Synodum convenere ; sic enim se habet :

37. « Sanctum Concilium ab episcopis Romæ, Hispaniæ, Galliæ, Italiæ, Campaniæ, Calabriæ, Africæ, Sardiniæ, Pannoniæ, Mysiæ, Daciæ, Dardaniæ, et Daciæ Inferioris, Macedoniæ, Thessaliæ, Achaiæ, Epiri, Thraciæ, Rhodopæ, Asiæ, Cariæ, Bithyniæ, Hellesponti, Phrygiæ, Pisidiæ, Cappadociæ, Ponti, Phrygiæ Minoris, Ciliciæ, Pamphiliæ, Lydiæ, insularum Cycladum, Ægypti, Thebaidis, Libyæ, Galatiæ, Palæstinæ, Arabiæ per Dei gratiam Sardicæ celebratum omnibus ubique episcopis et ministris Catholicæ et Apostolicæ Ecclesiæ dilectis fratribus in Domino S.

« Sæpe multumque in servos Dei rectæ fidei cultores audaciam suam exercuerunt Ariani, » etc. Post aliqua vero, hæc ab exordio Actorum Sardicensium [3] de Arianis : « Cum ad Sardorum civitatem accessissent, conspectis ibi Athanasio, Marcello, Asclepa, aliisque nonnullis veriti sunt in judicium prodire : et cum non semel aut bis, sed iterum atque iterum citati essent, citationibus non obtemperaverunt, tametsi omnes episcopi simul congregati essent, et inprimis gravissima ætate Osius, homo et ob ævi longitudinem, et confessionem suam, et ob tantos suos labores omni reverentia dignus. Expectavimus igitur eos, et cohortati sumus, ut in judicium prodirent, et ea, quæ rumoribus et litteris de comministris nostris absentibus jactaverant, præsentes justis rationibus comprobarent. Verum illi, quantumcumque citati, prodire noluerunt. » Et paulo post : « Fugerunt autem, non solum quod sycophantiam suam agnoscerent, sed quod præsto viderent qui ipsos de variis criminibus incesserent, qui vincula et ferrum promebant, quæ secum ab exilio extulerant. Cognati autem eorum qui illic adhuc vincti asservantur, ibi quoque præsentes eorum oculis apparebant, unaque cum iis amici eorum quos ipsi trucidaverant : et quod maximum est, aderant episcopi, quorum aliqui ferrum et catenas sibi ab ipsis inditas circumferebant, aliqui mortes illorum calumniis illatas detestabantur : eo enim furoris processerant, ut etiam episcopos interficere conarentur : et interfecissent, nisi eorum manibus erepti fuissent. Certe comminister noster beatus Theodolus per calumniam eorum jussus interfici, fuga salutem sibi quæsivit : alii ictus gladiorum ostentabant : alii famem toleratam conquerebantur, neque harum rerum vulgares homines, sed integræ Ecclesiæ testes erant, quarum nomine legati, qui huc venerant, de militum gladiis, turbarum fustigationibus, judicum minis, adulteriis, et subornatis falsis litteris, certa documenta afferebant ; lectæ enim sunt litteræ, quas Theognis in fraudem Athanasii, Marcelli, et Asclepæ adulteraverat, ut imperatores in hos viros concitaret : et hoc ita esse, hi qui Theognidi per id temporis diaconi fuere, commonstrarunt ; ut interim omittamus virginum denudationes, Ecclesiarum incendia, carceres eorum qui in sacris ministri erant. Quæ scelera, nulla alia de causa, quam ob infaustam abominandamque Arianorum hæresin, commiserunt. Omnia enim ista mala coacti sunt experiri, qui eorum communionem recusabant. His igitur inspectis, in arctum cogebantur eorum consilia, cum et facta perpuderet confiteri, nec dissimulandi spes esset.

38. « Venerant illi quidem in Sardorum civitatem ut adventu suo existimationem, quasi non peccassent excitarent. Cæterum cum eos accusatores suos futuros esse conspicerent, quos vel calumniis, vel calamitatibus afflixerant, et inhærerent oculis, et sub conspectu essent rerum quæ objicerentur documenta : noluerunt ad citationem in judicio comparere, quamvis magna fiducia, et libertate a comministris nostris Athanasio, Marcello, et Asclepa incesserentur, querelas suas proponentibus, ac nulla non ratione provocantibus, cum denuntiarent se esse paratos, non solum calumnias eorum refellere, sed ostendere quoque quæ contra Ecclesiam publice deliquissent. Igitur tanto metu correpti sunt, ut se fugæ mandarint, et fugiendo calumnias suas patefecerint ; et, quæ peccaverant, cursu illo confessi sint. Et quanquam eorum pravitas non modo ex superioribus sed ex istis quoque innotesceret ; tamen, ne de fuga sua novum aliquod scelus mutuarentur, decretum fuit, ut secundum veritatis rationem illorum fictæ fabulæ examinarentur. » Subditur ibi de Actis eorum contra Athanasium confectis, de quibus satis

[1] Athanas. Apolog. II. — [2] Theod. lib. II. cap. 8. — [3] Athanas. Apolog. II.

ex eorumdem epistola ad Alexandrinos superius dictum est; quibus recensitis, hæc habentur de Marcello, ac subinde de Asclepa :

39. « Recitata quoque sunt scripta collegæ nostri in sacris Marcelli, et deprehensa est Eusebii dolosa vafrities. Quæ enim Marcellus per modum quæstionis tractaverat, ea tanquam ita esse profiteretur calumniati sunt. Recitata quoque sunt in his quæstionibus quæ intercederent, et subsequerentur, et inventa est bona, et recta fides istius viri; non enim ex Maria (ut ipsi asseverabant) Verbo Dei initium attribuit, neque finem ejus regno constituit, sed regnum ejus initio, et fine carere, scriptis prodidit. » Hæc in præsens fuit Synodi sententia, et antea Julii Romani pontificis de Marcello, secundum ea quæ in publicum judicium allata erant: sin autem ille aliter corde sentiret (ut postea ex patefactis convictus est), nequaquam vertitur infamiæ Synodo secundum Acta edita judicanti. At mox subditur de Asclepa in eadem epistola : « Asclepas autem comminister noster in sacris prolatis Actorum monumentis Antiochiæ confectis, docuit cum ibi simul et accusatores, et ipse Eusebius Cæsariensis adessent judiciis episcoporum, qui huic causæ præsidebant, se innocentem pronuntiatum esse. » Hæc ibi. Quod vero ad eumdem Asclepam Gazæ episcopum spectat, coivit aliquando hic cum Arianis ante Nicænum Concilium : ubi vero illud est celebratum, catholicam fidem una cum Orthodoxis professus est: quamobrem Eusebiani in eum exacerbati in conventiculo Tyrio (ut Theodoretus [1] testatur) pravæ doctrinæ illum accusarunt : sed in conventu Antiocheno (quinam hic fuerit, ignoratur) causa cognita, innocens ab episcopis inventus est; verum ab eisdem Eusebianis exagitatus, sedeque spoliatus, Romam confugit ad Julium Romanum pontificem : qui Actis contra eum diligenter inspectis atque adversariorum calumniis perspicue patefactis, ipsum innoxium ac dignum communione catholica declaravit. Sed rursum epistola :

40. « Non igitur sine causa est, dilectissimi, quod citati sæpius non obtemperarint, sed fugere maluerint; et conscientia ad fugam propulsi, crimen suæ sycophantiæ confirmaverint; et causam dederint, ut quæ accusatores eorum præsentes objicerent, et demonstrarent, pro veris haberentur : imo præter hæc omnia, depositos olim et ejectos ob arianam hæresin, non solum receperint, sed ad majores gradus evexerint, ex diaconis presbyteros, ex presbyteris episcopos facientes, non in alium usum, quam ut impietatem disseminarent, latiusque diffunderent, et piam fidem corrumperent. Quo in negotio post Eusebium facile principes sunt Theodorus ab Heraclea, Narcissus a Neroniade Ciliciæ, Stephanus ab Antiochia, Georgius a Laodicea, Acacius a Cæsarea Palæstinæ, Menophantes ab Epheso quæ est Asiæ, Ursacius a Singidone Mysiæ, Valens a Mursis in Pannonia : nam et isti eos qui secum ab Oriente descendebant Sardicam, non permiserunt in sacrosanctam Synodum introire, aut ullo modo ad Dei Ecclesiam appellere; et in itinere Sardicam versus certis in locis conciliabula in morem Synodi per se habuerunt, et fœdera cum interminationibus conflaverunt. Quapropter cum Sardicam pervenissent, minime omnium judicio steterunt, aut in eumdem locum cum sacra Synodo convenire voluerunt; sed mox ubi eo pervenissent, et pro perfunctoria specie purgationis adventum suum ostentassent, raptim inde aufugerunt.

41. Rem ita actam esse, per comministros nostros Macarium (Arium) Palæstinum et Asterium Arabem, qui una cum ipsis in itinere fuerunt, et ab eorum infidelitate recesserunt, resciscere licuit : qui cum ad sacram Synodum venissent, simul et de vi, quam passi essent, conquesti sunt; et quanta pravitate in rebus agendis usi essent Eusebiani, indicarunt. Id quoque ab eis auditum esse illic multos rectæ fidei cultores, quos isti prohibuerunt ne huc venirent, pericula minasque, si quis ab ipsis recederet, denuntiantes : ac propterea curasse, ut omnes in itinere eodem domicilio uterentur, ne vel tantillum quispiam ab illis seorsum agere posset. Sed quia eorum sycophantiæ, vincula, cædes, verbera, falsæ epistolæ, contumeliæ, virginum denudationes, exterminationes, evastationes, incendia ecclesiarum, transultusque a minoribus civitatibus ad majores parœcias, et, quod est gravissimum, denuo per eosdem excitata contra rectam fidem infelicissima Arianorum hæresis reticenda non sit.

42. « Ideo nos dilectos fratres et comministros nostros Athanasium, Marcellum, Asclepam, cum cæteris comministris nostris, innocentes et puros pronuntiamus, litteris ad singulas parœcias missis, ut populi cujusque Ecclesiæ cognoscant sui episcopi sinceritatem, eumque pro episcopo et habeant, et expectent : istos autem more luporum in horum Ecclesias invadentes, Gregorium, inquam in Alexandriam, Basilium in Ancyram, Quintianum in Gazam eos neque episcopos appellent, neque ullam cum eis communionem habeant, aut eorum litteras recipiant, aut vicissim mittant. Theodorum autem, Narcissum, Acacium, Stephanum, Ursacium, Valentem, Menophantem, et Georgium, metus causa huc ab Oriente non audentem venire, sed tamen a beato Alexandro depositum, tum quia iste et cæteri illi sectatores sunt arianæ rabiei, tum ob reatum criminum, omnes sacrosancta Synodus communi calculo exauctoratos omnino ab officio episcopatus submovet. Decrevimusque eos non modo episcopos non esse, sed ne dignos quidem fidelium communione : imo quia separant Filium a Patre, et Verbum a suo Patre abalienant; æquum esse, eos ab Ecclesia Catholica separari, et alienos indignosque haberi christiano nomine. Sint vobis igitur anathema, eo quod verbum veritatis adulteraverunt : præceptum siquidem apostolicum est : Si quis evangelizaverit vobis præpter id quod accepistis, anathema sit : cum his quidem ne quis communionem habeat,

[1] Theod. lib. i. c. 24. in fin.

præcipite. Nihil commune luci cum tenebris : hos procul a vobis arcete, cum nulla sit concordia Christo cum Belial : cavete interim, dilecti, ne vel scribatis ad eos vel eorum scripta recipiatis. Quin et vos quoque studete, fratres et comministri nostri in sacris obeundis, ut spiritu præsentes in nostra Synodo idem suffragium conferatis per vestras subscriptiones, quo ab omnibus ubique sacrorum ministris concordia servetur. Divina providentia sanctos et lætos vos conservet, dilecti fratres. » Sequuntur post hæc nomina episcoporum qui subscripserunt, de quibus superius egimus.

43. Cæterum quæ est hic descripta ex Athanasio epistola Synodalis Concilii Sardicensis, apud Theodoretum aucta reperitur appendice, nempe tractatione seu regula catholicæ fidei, quam quidem ab aliquo superadditam esse, ex his quæ dicemus, facile quisque persuaderi potest. Cum enim Valentem et Ursacium ambæ superius recitatæ Synodales epistolæ declarent fuisse arianos, et ut ejus sectæ homines sententia omnium episcoporum una cum aliis nominatis superius Arianis esse damnatos : quomodo verum esse potest quod legitur in eadem appendice [1], eosdem Ursacium et Valentem ejus fuisse sententiæ, ut dicerent et Verbum Dei et Spiritum sanctum crucifixum esse, occisum, mortuum, et a mortuis excitatum? procul namque aberat ab Arianorum sententia ejusmodi de passione Spiritus sancti una cum Verbo positio, quorum hæresis tres in Trinitate personas sic ab invicem dividebat, ut non pateretur dici easdem esse substantia una conjunctas : sed Sabellianis potius, qui Arianis ex adverso pugnabant, affinis videri poterat ea sententia, qui sic prædicarent unam in Trinitate reperiri substantiam, ut tamen omnem personarum distinctionem adimerent : ex qua quidem assertione sicut Filius, ita Pater et Spiritus sanctus impie dicendi erant in carne passi. At contra de Arianis ibidem in eadem appendice mox subditur : « Porro ista conjurata hæreticorum turba contendit varias Patris et Filii et Spiritus sancti subsistentias esse, easque separatas. » Subsistentiam pro substantia poni ibidem declaratur. Tantum igitur est dicere, Ursacium et Valentem ea sensisse de Spiritus sancti passione una cum Verbo, quantum negare ipsos fuisse Arianos, cum tamen iidem cum sociis ariani dogmatis antesignani eadem epistola superius nominentur, et semper sint arianæ hæreseos accusati. Sed et cum iidem in Synodo et apud Julium Romanum pontificem recantarunt palinodiam, oblatis ipsi libellis pœnitentiæ, sese arianam hæresin detestari atque damnare professi sunt : at de hæresi qua dicerent Spiritum sanctum passum una cum Verbo, nulla prorsus est mentio in eorum libellis, quos inferius suo loco describemus.

44. Atqui eadem facilitate qua Theodoretus, Sozomenus videtur errore lapsus, ut appendicem illam vere esse putarit Concilii Sardicensis, cum ita ait [1] : « Eodem tempore quoque aliam fidei formulam ediderunt pluribus quidem verbis scriptam, quam quæ in Concilio Nicæno edita fuisset, sed tamen eamdem complectentem sententiam, et verbis non multum ab illa discrepantem. Ad extremum Osius et Protogenes, qui principem locum inter episcopos Occidentis, qui Sardicæ convenerant, obtinebant, veriti ne quibusdam viderentur decreta Concilii Nicæni innovare, scripsere ad Julium, et testati sunt se illa quidem rata habere ; sed quo facilius intelligerentur, eamdem pluribus verbis explicasse, eo consilio, ne Arianis, qui brevitate formulæ fidei in eo Concilio editæ abutebantur, facultas ex verbis daretur imperitos in absurdam aliquam opinionem rapiendi. » Hæc Sozomenus : sed plane nugæ sunt istæ, et ab eo sic scripta, vel quod putarit appendicem illam vere esse, sicut epistolam, Concilii Sardicensis, vel fortasse, quod inciderit in professionem Arianorum latam nomine Synodi Sardicensis, de qua paulo post dicturi sumus : ea, inquam, cum ipse legeret, illa addidit de excusatione Osii atque Protogenis apud Julium.

45. Verum in Concilio Sardicensi nullam prorsus editam esse catholicæ fidei regulam, nec priorem illam Nicænam vel uno verbo aut apice auctam, aut quovis prætextu explanatam, locupletissimus testis est Athanasius [2], cum hæc disertis verbis affirmat, scribens ex Synodo Alexandrina ad legatos Apostolicæ Sedis Eusebium et Luciferum et alios episcopos Antiochiæ considentes : « Tabellas, inquit, nonnulli jactant, quasi ex Sardicensi Synodo de fide conscriptas : ne legi quidem semel, aut proferri sinatis : nihil enim tale Concilium definivit. Quamvis enim certi homines nonnulla, quasi quæ deessent Nicæno Concilio, adscribere vellent, idque acriter contenderent; sancta tamen Synodus, quæ Sardicæ convenit, indigne id tulit, decretoque sancivit, ne quid ulterius de fide scriberetur; et sese contentos esse Nicæna fide declararunt, ut cui nihil deesset, et in qua integra et solida pietas contineretur : neque edendam esse aliam professionem fidei ; ne illa quæ Nicææ scripta est, suos numeros non habere videretur; neve illis, quibus libido est, semper nova statuere, occasio hujusmodi suppeditaretur, ut iterum atque iterum de fide definiant. Quapropter si quis hæc, aut aliud quidpiam cavillabitur ; compescite illos, et ad studium pacis inducite : nihil enim in istis cognoscere possumus, nisi contendendi libidinem. » Hæc Athanasius, qui et post multa sic prope epistolæ finem :

46. « His, inquit, etiam Eusebius latine subscripsit, quorum hæc interpretatio : Ego Eusebius episcopus secundum exactam vestram utriusque partis confessionem, » etc. Ubi post nonnulla idem Eusebius Vercellensis episcopus ita subdit : « Deinde quia fama apud exteros increbuit de tabella Sardiniani Concilii, ne ea ultra Nicænam fidem decreta esse putetur, meo suffragio denuntio, quo nihil luxa-

[1] Theod. lib. II. c. 9.

[1] Sozom. lib. III. c. 11. — [2] Athan. ad Antioch.

menti aut noxæ Nicænæ fidei inde oboriatur; neque eam ea de causa proferendam censeo. » Ista Eusebius. Sic igitur utriusque orbis Orientalis et Occidentalis episcoporum assertione, et Synodalibus quoque decretis testatum, firmatum stabilitumque est, nihil ad ipsam fidem Nicænam additum quoquo modo a Concilio Sardicensi fuisse. Ex quibus pariter erroris convincitur Vigilius [1] episcopus Tridentinus, dum agens contra Eutychen, affirmat septem capitula ad fidem spectantia, post illa quæ Nicææ statuta essent, a Patribus catholicæ professionis in Sardicensi Concilio fuisse addita; cum et ejus professionis fidei illa verba plane adulterina recitat, quibus dicitur: « Hanc, inquiunt, exposuimus fidem in qua reperiuntur septem definitionum capitula Nicænæ expositioni addidisse, quæ illi negabant, contra quos Concilium fuerat congregatum. » Hæc ibi.

47. Vides ex his pariter superius recitatis inter alia decreta Concilii Sardicensis desiderari canonem illum, quo ait Athanasius, qui præsens fuit, statutum fuisse ne quid ulterius de fide tunc scriberetur: contentosque se esse Nicænæ fidei Symbolo, Patres declarasse. Rursum vero in dialogo Liberii papæ cum imperatore Constantio, qui recitatur a Theodoreto [2] de Mari episcopo Chalcedonensi, Ursacio et Valente hæc habentur: « Iidem in eodem Concilio Sardicensi libellos supplices dederunt, postulaveruntque veniam pro eo, quod commentarios unius partis suffragiis per calumniam contra Athanasium in Mareote confecerant; quos libellos jam habemus in manibus. » Ita Liberius papa coram Constantio imperatore de Actis Sardicensibus ore libero locutus est. Sed hæc cum non extarent in binis superius sacræ Synodi recensitis epistolis, in quibus omnia quæ in causa Athanasii hactenus essent gesta narrantur: in eam imus sententiam, ut post datas illas epistolas ea de libellis dictorum arianorum episcoporum contigerint: multa quidem post scriptas easdem litteras facta esse Sardicæ ab episcopis in Synodo commorantibus, quorum nulla fit mentio in eis; tum quæ dicta sunt de Nicænæ fidei decreto, tum quæ subduntur, certam exploratamque fidem faciunt. Potuit autem perfacile contigisse, ut iidem ariani episcopi simul cum aliis dissidentes, libellum illum ad Synodum Sardicam miserint: cum alioqui de Valente atque Ursacio liqueat id genus alias (ut suo loco dicemus) Romano Pontifici obtulisse libellos, sæpe pœnitentes et in errorem iterum relabentes.

48. Rursum vero ex S. Hilario [3] illud compertum haberi videtur, Constantium imperatorem ad Synodum Sardicensem litteras dedisse, quibus profiteretur Filium Dei ejusdem esse cum Patre substantiæ: ait enim in eum scribens: « Damnas quoque et substantiæ nomen, quo te in Sardicensi Synodo et Sirmiensi pium esse, Occidentalibus mentiebaris. » Hæc Hilarius. Sed et Epiphanius [4] auctor est, in eodem Concilio Sardicensi damnatum fuisse Photinum episcopum Sirmiensem hæresiarcham, de quo sic scribit: « Photinus, ex quo sunt Photiniani, hoc tempore vixit, et episcopus sanctæ Catholicæ Ecclesiæ fuit: qui insania non minima elatus et supra omnes ante se furiosus factus, similia his quæ Paulus Samosatenus docuit, de Filio Dei sensit, et verba maledicentia neutiquam consistere valentia evomuit. Hic originem a Sirmio duxit et quando zizaniam in mundum invexit, quod temporibus Constantii (al. Constantini) factum est, usque huc in vita superfuit, a Synodo Occidentali in Sardica congregata subversus ob eam quam evomuit blasphemiam.

49. « Asserit autem hic, ab initio Christum non esse, verum a Maria, et hucusque ipsum existere, ex quo Spiritus sanctus, inquit, supervenit in ipsum, et genitus est ex Spiritu sancto. Spiritum autem sanctum dicit veluti temerarius architectus, et velut inenarrabilium rerum cæli dimensor, se putare Christi esse. Fuit hic Photinus loquax et acutæ linguæ, et qui multos posset sermones pronuntiare, et disceptandi promptitudine decipere: sæpe enim a multis confutatus, et post illam defensionem ipsius tunc in Sardica factam, quando ab episcopis vocatus fuit ad reddendum rationem de maligna a se proposita fide, impetravit a Constantio rege, veluti qui frustra depositus esset, ut rursum acciperet auditores, coram quibus demonstraret se frustra depositum esse. » At hæc postea. Sed putatur Epiphanius errore lapsus, et loco Sirmiensis posuisse Synodum Sardicensem; sicut et Severus [1], qui de Photino cum agit, tradit eum ante Sardicensem Synodum hæreseos condemnatum, ejus quoque causam perductam esse ad eamdem Synodum, ibique confirmatum fuisse hæreticum, roboratamque sententiam in eum antea promulgatam.

50. Quod rursum spectat ad Synodum Sardicensem: præter illa etiam quæ superius recitata sunt, Socrates [2] atque Sozomenus [3] affirmant Paulum episcopum Constantinopolitanum una cum Athanasio eidem Synodo interfuisse: Arianos vero episcopos fuisse hos adeo detestatos, ut, his in communionem susceptis, noluerint Concilio cum aliis præsentes esse. Theodoretus [4] autem tradit de Paulo, vetitum ipsum fuisse a catholico populo Constantinopolitano ad idem Concilium Sardicam progredi, quod sciret paratas illi esse insidias ab Arianis: quod et verius putamus; cum in duabus illis epistolis, ubi agitur de causa episcoporum qui ab Arianis fuerunt calumniis et aliis diris exagitati, et de eorumdem facta in Synodo absolutione, nullum penitus de Paulo verbum habeatur. Quomodo autem idem rursus in exilium actus sit, dicemus inferius.

51. Postquam igitur causæ diversorum antistitum tractatæ sunt, et alia complura, quorum signa quædam tantum relicta esse meminimus: ultimo loco, ex more, ad ea quæ ad ecclesiasticam disciplinam

[1] Vigil. contra Eutych. lib. v. — [2] Theod. lib. II. c. 16. — [3] Hilar. cont. Const. — [4] Epiph. hæresi LXXI.

[1] Sever. lib. II. histor. — [2] Socrat. lib. II. c. 16. — [3] Sozom. lib. III. c. 10. — [4] Theod. lib. I. c. 5.

spectare viderentur tractanda. Patres iteratis sacris comitiis se converterunt: atque secundum diversas episcoporum suggestiones, rogante Osio Synodi patrono sententias Patrum, canones viginti et unus ab eisdem sanciti sunt. Prima igitur ea Osii episcopi rogatio [1] fuit de prava consuetudine, quæ irrepserat in Ecclesiam, de episcopis, qui humanæ gloriæ libidine incitati, e minoribus ad majores sedes provehi laborarent; unde fiebat, ut, qui essent ejusmodi, negotium facesserent iis qui majoribus præessent antistites civitatibus. Recens erat exemplum Eusebii Nicomediensis, qui post duas sedes mutatas, Constantinopolim se transferri curavit, cum et ejectis ex suis sedibus aliis orthodoxis episcopis, alii itidem antistites, sed minorum sedium, ab Arianis provehebantur; quod facinus sacra Synodus austerius statuit puniendum, nimirum, ut nedum hi inter episcopos adnumerari non deberent, sed ab omni penitus ordinis ecclesiastici gradu dejecti, inter laicos commorarentur, imo ne laica quidem vel in fine vitæ communione impartirentur; adversus quos tamen mitius olim egerat Nicæna Synodus [2], jubens eosdem licet invitos in pristinam sedem debere reduci.

52. Secunda [3] ea rogatio fuit, de episcopis in alias provincias transeuntibus; quod non licere, nisi invitati fuerint ab aliis episcopis ejus provinciæ, statuit sancta Synodus : et id quidem decretum ob eusebianos, eosdemque arianos errones, qui longe a sedibus suis per diversas provincias ex animi sententia vagarentur : inter quos Ursacius et Valens erant, qui cum in Mysia et Pannonia sedes haberent, semper extra provinciam cum impietatis sociis inventi sunt. Sed quod ad hæc spectat, ambitiosis quoque illis episcopis obviatum est [4], qui, alienæ sedis cupidine, ad episcopos aliarum Ecclesiarum se conferrent, in quibus diuturniores moras nectentes, ostentantes scientiam. frequentes ad populum conciones haberent, ut sic sibi omnem gratiam conciliarent, a quibus expetendi essent episcopi, contemptui habito qui tunc eis præesset. Vetuit itaque sancta Synodus, ne episcopo, nisi gravis urgeret necessitas, ultro tres hebdomadas abesse liceret ab Ecclesia, cui præfectus esset antistes : sed si fundos in aliena diœcesi haberet, in illis liceret post tres hebdomadas commorari, si necessitas illic eum detineret.

53. Horum quoque causa illud videtur adjectum [5], ut, si quis in judicio comprovincialium episcoporum se injuste damnatum putet liberum sit ei ad Romanum Pontificem provocare: qui, ut libuerit, vel judicata confirmet, vel denuo eamdem causam cognoscat. Quis enim non intelligat hæc occasione eorumdem Arianorum renovata fuisse, qui adeo indigne ferebant, condemnatos a se episcopos Marcellum, Asclepam, Athanasium, Paulum, et alios, eosdemque sede depositos, per Julium absolutos esse, et sedi pristinæ restitutos? Sed et quod pendente Athanasii causa coram Julio Romano pontifice, Eusebiani, qui eum condemnaverant, in ejus locum, non expectata sententia ipsius Julii, Gregorium episcopum subrogaverant; inde factum est, ut Gaudentius [1] antistes suggereret, addendum esse decretum, ne liceret aliquem sufficere in locum damnati episcopi, dum ille, qui Romanum Pontificem appellasset, ejus expectaret sententiam.

54. Ex Osii quoque rogatione statutum [2], ut vicinioris provinciæ episcopi supplerent antistitum ordinationem, quos comprovinciales ordinare neglexerint. His etiam additum, ne fas esset in vicis et modicis civitatibus, quibus satis unus presbyter esse possit, episcopum ordinari : quod decretum ea de causa sancitum est, quod Ariani Ischyram episcopatu ad calumnias in Athanasium extruendas redemptum ab iisdem (ut superius diximus) episcopum sui ipsius vici crearunt. Rursum per Osium [3] inculcatum est de episcopis depositis appellantibus ad Romanum Pontificem, ut liberum sit eidem vel causam delegare finitimis episcopis; aut si velit, e latere presbyteros in provinciam mittere.

55. Suggerente quoque Grato episcopo Carthaginensi, qui primus nominatus reperitur ejus civitatis antistes post Rufum qui successit Cæciliano, illud etiam in sancta Synodo definitum [4], ne liceret episcopis ad comitatum proficisci, ad curiam scilicet ubi ageret imperator, nisi ab eodem imperatore vocatis. Cum autem miserabilium personarum auxilium ab Ecclesia exposcentium incubuerit necessitas ab imperatore indulgentiam, vel, quod æquum est, obtinendi; harum preces ab episcopo non esse despiciendas, sed ut per diaconum agat, qui acceptis quoque a primate commendatitiis litteris, ad imperatorem accedat, monuit S. Synodus : et si in Urbem venire contingat, Romano Pontifici libellos precum aperiendos esse definiit; qui cuncta prius examinet, et curet, si digna sibi visa fuerint, ut ad comitatum magna diligentia perferantur. Additumque his est ex suggestione Gaudentii, ne episcopi qui in Canalio sunt, recipiant antistites ad communionem, quos non vocatos ab imperatore, vel absque litteris primatis contigerit proficisci ad comitatum, carituros honore et dignitate, qui eo modo ad imperatorem contenderent. Dicebantur autem episcopi illi in Canalio constituti, qui sedes haberent in cursu publico, via scilicet qua equi publici per stationes singulas dispositi essent ad iter agendum, ut imperatorum [5] rescripta declarant. Episcopi igitur peregrinos antistites munitos litteris commendatitiis cum susciperent; legitimis illis inventis eisdem subscribere se soliti erant, et sic reliqui omnes penes quos in itinere hospitari contingeret. Cæterum ne eos reciperent, neque eorum subscriberent litteris, ad communionemve admitterent, qui carerent litteris primæ sedis episcopi, admonuit sancta Synodus.

[1] Concil. Sard. c. 1. — [2] Concil. Nic. c. 15. — [3] Concil. Sard. c. 2. — [4] Concil. Sard. c. 14. 15. — [5] Eod. Conc. c. 3.

[1] Concil. Sard. c. 4. — [2] Eod. Conc. c. 5. 6. — [3] Ibid c. 7. — [4] Concil. Sard. c. 8. 9. 10. 11. 12. — [5] L. XV. de causa publ. Cod. Theod.

56. De ordinatione [1] quoque episcoporum suggessit Osius, ne laicus postulatus episcopus ordinari deberet, nisi in singulis ecclesiasticis ordinibus prolixo tempore exercitatus atque probatus foret. Illud etiam suggessit [2] Osius non debere clericum excommunicatum recipi ab alio episcopo : injuste autem ab episcopo suo communione privatus permittitur finitimorum episcoporum judicium implorare. Sed [3] et ne antistes alienum clericum ordinet, et suis locis præfiniat, fuit suggestio Januarii : horumque ordinationem esse irritam, S. Synodus confirmavit. Ab Ætio [4] episcopo Thessalonicæ de clericis diutius extra suas Ecclesias commorantibus exhibita querela est : de quibus Patres illud decreverunt, ne iidem, sicut episcopi, ultra tres hebdomadas a suis Ecclesiis abesse deberent : « Nisi (quod Olympius episcopus addidit) contingeret clericum ob fidei catholicæ confessionem pati persecutionem, et ea causa expelli, vel extorrem fieri. » Hactenus de iis, quæ ad ecclesiasticam disciplinam spectare visa sunt, Patres in Concilio Sardicensi. Quod autem in latina editione habetur, eidem subscripsisse episcopos centum viginti unum, desideratur in græcis exemplaribus, quæ extant apud Theodorum [5] ejusdem Synodi canonum interpretem, qui trecentos quadraginta et unum episcopos Sardicæ convenisse, atque hæc decrevisse, testatur : deest tamen in græcis exemplaribus canon decimus octavus.

57. Auctor est Dionysius cognomento Exiguus in epistola ad Stephanum papam, quæ extat in Collectione Cresconiana, ipsum Sardicense Concilium a principio inter latinos latine editum esse : sed et græce quoque scriptum a Græcis, testatur Nicolaus Romanus pontifex in epistola ad Photium, cujus exordium est *Innumerabilium* : dum ait : « Quomodo autem non esse apud vos Sardicenses canones, tu solus astruere poteris, cum non solum a latinæ, verum etiam cum aliis a græcæ linguæ hominibus statuti sint et promulgati ? qua de re credibile non est, quod ibi definitum est, unumquemque ipsorum minime propria lingua tradidisse. » Hæc ipse.

58. Quæ enim in sacrosancto œcumenico Sardicensi Concilio sive in causis episcoporum definita sunt, sive ad disciplinam ecclesiasticam componendam a Patribus constituta, eademque ab universa Catholica Ecclesia accepta atque observationis usu probata, ab uno Photio ignorari callide simulari, indigno passus est animo idem Romanus Pontifex, cujus justissima extitit illa querela scribentis ad eumdem Photium episcopum Constantinopolitanum : est ejus epistolæ exordium : « Postquam beato Petro, » etc. Cum ex præscripto canonis Sardicensis ejus ordinationem illegitimam fuisse demonstraret; quando ille ad eumdem Pontificem Romam rescribens, non reperiri apud se canones, turpiter mentitus est; quem rursum idem Nicolaus his quoque verbis compellat [1] : « Quod vero dicitis, neque Sardicense Concilium, neque decreta alia vos habere sanctorum Pontificum, vel recipere ; non facile nobis facultas credendi tribuitur ; maxime cum Sardicense Concilium, quod penes vos in vestris regionibus actum est, et omnis Ecclesia recepit : qua ratione convenerat, ut hoc sancta Constantinopolitana Ecclesia abjiceret, et (ut dignum est) non retineret ? Decretalia autem quæ a sanctis Pontificibus primæ sedis Romanæ Ecclesiæ sunt instituta, cujus auctoritate atque sanctione omnes Synodi et sancta Concilia roborantur et stabilitatem sumunt, cur vos non habere vel observare dicitis, nisi quia vestræ ordinationi contradicunt, et ex laico subito ad culmen patriarchatus transvolare resistunt ? »

59. Quod igitur sentiret Photius suam ipsius ordinationem ex canone decimo tertio Sardicensis Concilii labefactari, ac penitus destrui, prohibente ne quis ex laico ad episcopalem sedem absque diuturna in quolibet inferiore gradu exercitatione promoveretur, negabat veteratorie penes se reperiri canones Sardicenses. Mira plane calliditas hominis versipellis, et pudenda tergiversatio, negantis esse Constantinopoli dictos canones, quos ipsemet in suo Nomocanone honoris causa crebro inter primos intexuit; et illius canonis Concilii Sardicensis de his qui perperam ex laicis fiunt episcopi [2], idem ipse meminit, cum alioqui et cæterorum ejusdem Concilii canonum sit apud eum in eodem suo ipsius commentario frequentissima mentio [3].

60. Sed et de Sardicensi Synodo illud non omittendum, duplici ex causa haud levem passam esse jacturam : ac primum quidem quod Marcellum episcopum Ancyranum absolverit, qui compertus postea fuit esse hæreticus Sabellianus : unde non parva occasio patuit Arianis obloquendi in idem Concilium, in quo absolutus fuisset, qui ab ipsis antea hæresis damnatus esset, ac postea, qualis revera existeret, fuisset compertus hæreticus, condemnatus quoque deinde sententia Athanasii ; de quo hæc Severus [4] : « Interjecto deinde tempore Athanasius, cum Marcellum parum sanæ fidei esse, penitus comperisset, a communione suspendit. Cæterum antea innocens, postea depravatus, videri poterat etiam tum nocens fuisse, cum de eo fuerat judicatum. Nacti igitur Ariani istiusmodi occasionem, conspirant penitus Sardicensis Concilii decreta subvertere : etenim eis color quidam suppetere videbatur, quod tam injuste fuisset pro Athanasio judicatum, quam Marcellus fuerat absolutus, qui nunc etiam Athanasii judicio hæreticus esse probaretur : namque Marcellus sabellianæ hæresis assertor extiterat. » Hucusque Severus.

61. At non tantum penes Arianos fuit querela ista de Synodo Sardicensi, sed et viri catholici ma-

[1] Concil. Sard. c. 13. — [2] Ibid. c. 16. c. 17. — [3] Ibid. c. 18. 19. — [4] Ibid. c. 20. 21. — [5] Theod. Bals. apud Nomoc. Phot. in præfat. ad Conc. Sard.

[1] Nicol. Pont. epist. IV. in vet. edit. — [2] Phot. Nomoc. tit. I. c. 11. — [3] Tit. I. c. 5. 6. 11. 26. Tit. II. c. 11. Tit. VIII. c. 2. 3. 4. 5. 7. Tit. IX. c. 5. 6. 10. 14. Tit. X. c. 6. Tit. XIII. c. 1. — [4] Sever. hist. sacr. lib. II.

gni nominis ea de re conquesti sunt, quod Marcellus scilicet aliquando fuisset in communionem acceptus. Siquidem Basilius [1] hæc de ipso scripsit ad Athanasium, cum libros ab eodem Marcello conscriptos legisset : « Quæritur, inquit, et hoc a nonnullis illic (ut et a nobis ipsis videtur necessario) ut Marcelli hæresin illi, cum venerint, » legati scilicet a Romano Pontifice in Orientem missi, tanquam malam ac nocivam et a sana fide alienam exterminent. Quoniam ad hunc usque diem in omnibus quas scribunt litteris, pessime audientem quidem Arium sursum et deorsum versantes, anathematizare atque ex Ecclesiis eliminare non cessant : Marcellum vero, qui ex diametro respondentem Ario impietatem attulit, atque contra eamdem Unigeniti, divinitatisque essentiam impie egit, Verbique appellationem male usurpavit, ut semel quidem accusare videntur : quod Verbum quidem Unigenitum vocari tradit ratione ministerii dispensationis, et quatenus in tempore natus prodiit : cæterum ad eum, unde egressus erat, reversum, nec ante egressum fuisse, nec post regressum subsistere. Et hujus experimentum ac demonstrationem reconditi apud me iniquæ illius syngraphæ libri continent. Attamen istum nequaquam reprobare visi sunt : et per hæc culpandi veniunt, ut qui ab initio illum per ignorantiam veritatis in ecclesiasticam etiam communionem receperint. Igitur et illius, ut decet, fieri mentionem præsentia negotia exposcunt. Itaque ne occasionem habeant qui occasionem quærunt, ex eo quod sanctitati tuæ conjungantur qui fide sani sunt, manifestandi sunt omnibus, qui ad veram fidem claudicant; et ut posthac cognoscamus consentientes; et non perinde atque in nocturna pugna, inter amicos et inimicos sine discrimine versemur. » Hæc Basilius.

62. His plane declaratur, nondum Marcellum eo tempore damnatum, sed, quod ait Severus [2], postea ipsum ab Athanasio fuisse a communione suspensum, qui antehac inter Catholicos gloriose profitebatur; quippe qui, cum urgeretur ab aliquo, munitum se aiebat communicatione Julii Romani pontificis et Athanasii : testatur enim id S. Hieronymus, dum de eodem ait [3] : « Marcellus Ancyranus episcopus sub Constantio et Constante principibus floruit, multaque diversarum ὑποθέσεων scripsit volumina, et maxime adversus Arianos. Feruntur contra hunc Asterii et Apollinarii libri, sabellianæ eum hæresis arguentes : sed et Hilarius in septimo adversus Arianos libro, nominis ejus, quasi hæretici, meminit. Porro ille defendit, se non esse ejus dogmatis, cujus accusatur, sed communione Julii et Athanasii, Romanæ et Alexandrinæ urbis pontificum, se esse munitum. » Hactenus Hieronymus.

63. Sic igitur Marcellus semper inter Orthodoxos catholicam fidem profiteri conatus est; quippe qui primum omnium (ut diximus) in Concilio Nicæno vehementissime Arii hæresin oppugnavit : rursum Romæ (ut vidimus) apud Julium causam dicens, id ipsum præstitit, cum edita fidei professione, se contraria illis sentire ab his, quibus impugnabatur, cum Julio, tum omni Ecclesiæ demonstravit; quemadmodum postea in Sardicensi Concilio : in quo, inquiunt Patres in Synodali tunc scripta epistola [1] (ut hæc nunc necessario repetamus) : « Recitata sunt quoque scripta collegæ nostri in sacris Marcelli, et deprehensa est Eusebii dolosa vafrities. Quæ enim Marcellus per modum quæstionis tractaverat, ea tanquam ita esse profiteretur, calumniati sunt. Recitata quoque sunt in his quæstionibus quæ intercederent et subsequerentur, et inventa est bona et recta fides viri. Non enim ex Maria (ut ipsi asseverabant) Verbo Dei initium attribuit, neque finem ejus regno constituit; sed regnum ejus initio et fine carere scriptis prodidit. » Hæc de Marcelli causa in Synodo pervestigata Patres Concilii Sardicensis : quæ quidem cum ex adverso pugnent his quæ ex scriptis ejusdem Marcelli sanctus Basilius ad sanctum Athanasium scripsit; manifestum redditur, alia a Marcello scripta esse, quibus ea tam absurda liquido explicarentur : ut nullum plane faciendum sit negotium Synodo Sardicensi, si quid post ipsam Marcellus impie deliravit, vel, quod impie antea credidisset occultavit : sicut nec adscribendum est Nicæno Concilio, cum Arium et Arianos vel hæresin occultantes, vel palinodiam recantantes, vel catholicam fidem profitentes suscepit, cum iidem postea ad vomitum reversi sunt. Porro ex illa ipsius Marcelli fidei professione Romæ facta coram Julio, quam scripto edidit, et in orbem vulgari petiit (recitatur ipsa integra ab Epiphanio [2]) de his quæ cum ab Acacio ariano, tum a S. Basilio in eum scripta habentur, Marcellus immunis redditur : atque ob eam causam injusta est expostulatio de Julio, Athanasio, et Sardicensi Concilio, quod Marcellum omni labe purgatum ex illa confessione ad communionem admiserint.

64. Cæterum qui cuncta Marcelli accuratissime perscrutatus est Epiphanius, et quando de eo scripsit (ut ipse testatur) idem Marcellus nonnisi ante biennium e vita excesserat, affirmat de ipso varias fuisse diversorum sententias ; nam ait [3] : « A quibusdam incessitur ex parte (veluti dixi) tanquam qui Sabellianorum nugas habuerit : quidam vero pro ipso rationem reddiderunt, non sic rem habere, sed recte ipsum vixisse, et recte ipsum quoque sensisse affirmarunt; quare multa de hoc quæstio fuit : et occulta quidem mentis Deo nota sunt. » Hæc Epiphanius; quibus plane declarat, ex prioribus Marcelli scriptis, ipsum hæreticum fuisse, convinci minime potuisse; secus autem ex his quæ postea edidit; sic enim subdit : « Hic vero cum voluerit quædam diffusius apud quosdam dicere, declaravit se cum Sabellio sentire : quapropter etiam ipse inter

[1] Basil. epist. LII. — [2] Sever. lib. II. — [3] Hieron. de Script. Eccl. in Marcello.

[1] Apud Athanas. Apolog. II. — [2] Epiph. hæresi LXXII. — [3] Idem. Ibid.

hæreticos adnumeratus ac confutatus est. » Ita ipse; qui et rursus inferius, ista ab eo fuisse emendata, Athanasii testimonio demonstrare videtur, cum ait : « Interrogavi aliquando ipse beatum papam Athanasium de hoc Marcello, quomodo de eo sentiret : ille neque ipsum defendit, neque rursum graviter adversus eum invectus est; verum solum risu levi edito, ostendit, flagitium non magnum ipsum esse : sed habebat eum velut qui se purgasset. » Ita Epiphanius; qui et inferius, qualis esse soleret Marcelli professio et discipulorum ejus, quibus confessores et alii non immerito communionem impartirentur, et Athanasius quoque cum eisdem communicaret, declarat ex eorum epistola ad episcopos confessores scripta, quam recitat, estque hujusmodi [1] hac notata inscriptione : *Fides Marcelli conscripta :*

65. « Reverendissimis ac sanctissimis episcopis in Diocæsarea exulantibus propter orthodoxam in Salvatorem nostrum Jesum Christum fidem, Eulogio, Adelphio, Alexandro, Ammonio, Harpocrationi, Isaac, Isidoro, Annubioni, Piteno, Euphratio, Aaroni, presbyteri in Ancyra Galatiæ Photinus, Eustathius, alius Photinus, Sigerius, et diaconus Hyginus, et hypodiaconus Heracides, et lector Elpidius, et præses Cyriacus in Domino gaudium.

« Cum nos profecti fuerimus ad vestram pietatem a prædicta nostra patria debitam visitationem facientes; et cum nos interrogati simus a vestra sanctitate de fide nostra, quomodo hac parte habeamus; et susceperimus vestram ejusmodi sollicitam interrogationem, quam maxime fecistis propter eos qui vane de nobis falsa divulgare volunt : necessarium duximus, vos de hoc certiores facere non solum ex ostensis vestræ sanctitati a nobis litteris, quas ad nos beatissimus papa Athanasius socialiter ac familiariter scripsit, sed etiam ex hac nostra conscripta confessione, quod neque sentimus neque sensimus unquam aliquid extra decretam in Nicæa universalem et ecclesiasticam fidem, quam sane confitemur nos potenter sentire, detestantes eos qui audent creaturam dicere Spiritum sanctum, et hæresin Arianam, Sabelliique, ac Photini et Pauli Samosateni, et eos qui non dicunt sanctam Trinitatem tres personas incircumscriptas, et in substantia existentes, et coessentiales, ac consempiternas, et perfectas; detestantes item eos qui dilatationem et contractionem, aut operationem Patris Filium dicunt, et eos qui Deum Verbum Filium Dei ante sæcula, et consempiternum Patri et in substantia, et perfectum Filium non confitentur. Si quis eumdem Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum dicit, anathema sit. Si quis principium aut finem Filio Dei et Verbo, aut regno ipsius tribuit, anathema sit. Si quis partem Patris dicit Filium, aut Spiritum sanctum, et non confiteatur Filium Dei ex existentia Patris ante omne consilium genitum esse, anathema sit. » Hactenus eorum fidei professio in his quibus Marcellus impugnabatur, cui et subjecerunt Nicænum Symbolum, hisque omnibus singuli subscripserunt.

66. Cum hac igitur prodita ab eo ac suis ipsius discipulis fide, cum Athanasius tum Julius et Patres omnes in Sardicensi Concilio eis communicassent, nulla horum potuit esse culpa, quam Ariani ad explodendum idem Concilium jactabant. Verum non modicam Marcello inussit notam Photini ejus discipuli execranda impietas, nec non vulgata ab Arianis in deteriorem partem accepta scripta Marcelli, et quod ejusdem discipuli postea (ut idem testatur Epiphanius [1]) tres in Trinitate subsistentias confiteri minime voluerunt : nam ait : « Verum qui ab ipso facti sunt et instructi, qui illius mentem ignorant, et non veritatem illius recensent, neque tres subsistentias confiteri voluerunt, quemadmodum habet veritas. » Sic igitur et ex his factum est, ut Marcelli quoque nomen apud posteros pessime audiret, cum præsertim in eum tum Basilius, tum Hilarius visi sint sæpius declamasse, et S. Joannes Chrysostomus [2] conjungat eum Photino atque Sophronio, qui Verbum ab humanitate Christi separabat. Sed et Theodoretus [3] eamdem ipsi impingit hæresin, et alii omnes recentiores. Ariani igitur eadem de Marcello diffamantes, in Sardicensem Synodum, a qua fuerat absolutus, labem criminis converterunt, ut eam redderent omnibus contemptibilem.

67. Accessit et ad Sardicense Concilium illud quoque damnum, quo mira Arianorum calliditate factum est, ut illud Orthodoxis execrabile fieret : cum scilicet iidem ipsi Sardica fuga lapsi, seorsum cum suis egerunt conciliabulum, quod et Sardicensis Concilii nomine honestarunt, talique indito titulo per christiani orbis provincias vulgaverunt : additæ sunt vires mendacio cum secuta Constantis morte, et Constantio Arianorum patrono ubique regnante, veritas depressa, et impostura est potentia principis roborata : adeo ut illud tantum Sardicense Concilium omnibus in locis pervulgaretur, quod confectum constaret ab Arianis : multique nescientes duplicis esse generis Concilium Sardicense, audientes illud collectum ex Arianis, nec in aures admitterent, sed penitus ipsum refertum impietate putantes execrarentur; ut accidisse novimus S. Augustino, quod suo loco proxime dicturi sumus.

68. Nunc autem quæ ab antiquioribus de ejusmodi conventiculo hoc eodem anno ab Arianis celebrato scripta habentur, in medium adducamus, atque in primis quæ paucis complexus est Socrates [4] sic dicens : « Episcopi Orientales confestim decedunt : cumque ventum esset ad urbem Philippi quæ est in Thracia, privatim inter ipsos Concilium constituere : de cætero aperte verbum CONSUBSTANTIALE anathemate damnare; opinionemque quod Filius Patris dissimilis esset, per litteras scriptas ubique dissemi-

[1] Epiphan. hæresi LXXII.

[1] Epiph. hæresi LXXIII. — [2] Chrysost. homil. 6. in epist. Pauli ad Philippens. — [3] Theodor. hæret. fab. lib. II. — [4] Socrat. lib. II. cap. 16.

nare cœperunt. » Additque Sozomenus [1] de iisdem hæc etiam : « Separatim, inquit, per se in unum coacti Acta contraria sanxerunt. Quare episcopi Orientis, decretis suis, quæ de Athanasio, Paulo, Marcello, et Asclepa ediderant, stabilitis, primum omnium Julium episcopum Romanum, quod primus omnium cum istis communicaverat, deinde Osium confessorem cum propter eamdem causam, tum propterea quod amicus fuerat Paulino et Eustathio, qui Ecclesiæ Antiochenæ antistites fuissent, deinceps Maximum (Maximinum) Treveris episcopum, quod primus cum Paulo communicaverat, et ejus Constantinopolim reversionis auctor extiterat, et episcopis ex Oriente in Galliam profectis Ecclesiæ communione interdixerat, abdicarunt.

69. « Præter istos abdicarunt etiam Protogenem episcopum Sardicensem, et Gaudentium : alterum quidem, quod Marcelli susceperat patrocinium, quem ante suffragio condemnaverat : Gaudentium autem, quod contrario studio ducebatur, quam Cyriacus, cui successerat, et magnifaciebat eos quos ille abdicaverat. Hæc cum decrevissent; omnibus episcopis per litteras significarunt ad eum finem : ut istos neque in communionem admitterent, neque scriberent ad eos, neque litteras ab illis scriptas reciperent. De Deo autem eo modo sentire jubebant quo formula fidei epistolæ subjuncta præscriberet : quæ ut nullam verbi CONSUBSTANTIALIS fecit mentionem, sic illis communione Ecclesiæ interdixit, qui dicerent tres deos esse, aut Christum non esse Deum aut Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum eumdem esse, aut Filium ingenitum, aut tempus sæculumve fuisse, quando non erat. » Hucusque de Arianorum decretis in pseudosynodo ab illis habita.

70. Hic primum furor hæreticæ pravitatis terminos omnes præsumptæ ab aliis temeritatis excessit. Ausa enim est ariana procacia illud nefas, quod vel attingere quælibet execranda hæresis hactenus sibi inconcessum putavit. Quævis namque classes sceleratorum et factiosorum hæreticorum per omnia retro sæcula præcesserunt, quantumlibet lacessitæ atque exagitatæ sibi visæ essent a primæ sedis episcopo, Romanæ, inquam, Ecclesiæ Pontifice; nullus unquam ex ipsis licet perditissimus habitus hæreticus fuerit, eo pervenit audaciæ, ut quantumlibet provocatus, et (ut sibi videbatur) injuriam passus, quod ab eo damnatus atque depositus esset, in ipsum Romanum Pontificem ausus sit ferre sententiam : quod impudens et execrandum facinus Ariani, omne veritatis, et æquitatis asylum furioso impetu irrumpentes, modo aggressi sunt pertentare, dum in Julium papam æque ac alios catholicæ communionis episcopos sententiam excommunicationis procaciter intulerunt; et quibus juste percussi sunt jaculis anathematis, eadem ipsi violenti in percussores petulanter intorserunt, dum instar canum furunt in petram, eamque dentibus frustra corrodunt, cujus ictu se esse læsos oblatrant.

[1] Sozom. lib. III. c. c. 10.

71. Sed quod alia furore insanientes, alia vero dolo fallentes in suo ipsorum conventiculo perpetrarunt; novam ibi post quatuor alias ante ab eis editas cuderunt fidei regulam, deformeque monstrum honesto Sardicensis Concilii nomine decorarunt : id quidem primum demonstratum est superius ad Antiochenos scribentis Athanasii testimonio, atque testantis non esse omnino Sardicensis Concilii quæ ejusdem Sardicensis Synodi nomine circumferrentur tabellæ de fide conscriptæ. Quod et impudenter professi sunt iidem Ariani in congregato ab ipsis Concilio Ancyrano, cum in epistola Synodali ex eo conventu ab eis tunc scripta, recensentes Synodos a se diversis in locis ac temporibus actas, hæc habent [1] : « Sancta Synodus Ancyrana; » ac paulo post : Optamus quidem post tentationis ecclesiasticæ fidei tormentum, quod velut in igne factum est iis, qui pro fide in medio fuerunt (taxare videntur Nicænum Concilium) et post ea quæ Constantinopoli facta sunt propter Marcellum, et post editionem fidei in Synodo congregata ob festum dedicationis ecclesiæ Antiochiæ, et post ea quæ facta sunt in Sardicensi Synodo, et fidem quæ illic effloruit, et amplius post ea quæ Sirmii propter Photinum facta sunt in his recantationibus, quas ob singula de fide capita interrogati de iis, qui in Sardica adversus Orientem dissenserunt, exposuimus, de cætero conquiescere, » etc.

72. Vides igitur, ab eisdem auctoribus jactari esse conscriptam fidem Sardicensem, qui convenerant Constantinopoli, a quibus actus est in exilium Athanasius, et damnatus Marcellus, et qui interfuerunt Synodo Antiochenæ in encæniis celebratæ, ex qua missus est Gregorius episcopus in locum Athanasii Alexandriam, necnon ab his qui postea Sirmii adversus Photinum convenerunt: de quo Arianorum conventu plura suo loco dicturi sumus : sed et cum in eadem ab ipsis scripta epistola inferius dicatur, eumdem esse receptum in eadem Synodo Sirmiensi, satis perspicue demonstratur, quorumdam et a quibus conscripta et edita fuerit fidei professio Sardicensis : ut de his nulla dubitatio esse possit, impostores, qui Philippis hoc anno convenerunt Ariani, eam quam scripserunt fidei formulam edidisse nomine Concilii Sardicensis. Extat eadem ipsa fidei formula, Sardicensis Synodi nomine insignita, qua iidem Ariani licet a professione Nicæna deflexerint, non recipientes nomen Consubstantialitatis in Dei Filio; tamen quo se abhorrere ab hæresi ariana monstrarent, positiones quasdam Arii damnaverunt; ex quo id lucri apud nonnullos consecuti sunt, ut Semiariani fuerint nominati [2]. Ex argumento autem eorumdem tunc scriptæ fidei e Sozomeno nuper recitato, plane eadem ipsa esse conspicitur, quæ a S. Hilario recensetur his verbis [3] :

73. « Sancta Synodus in Sardica congregata ex diversis provinciis Orientalium partium, Thebaide,

[1] Apud Epiph. hær. LXXIII. — [2] Epiph. hær. LXXIII. — [3] Hilar. lib. de Synod.

Ægypto, Palæstina, Arabia, Phœnice, Syria, Cœle, Mesopotamia, Cilicia, Cappadocia, Ponto, Paphlagonia, Galatia, Bithynia, Hellesponto, Asia, Phrygiis duabus, Pisidia, Cycladum insularum, Pamphylia, Caria, Lydia, Europa, Thracia, Emimonto, Massilia, cum Mysia, Pannoniis duabus, hanc exposuimus fidem. » Hæc illius inscriptio. Vides ex his plane arianam cum dolo jactantiam : qui enim semel mentiendo unius civitatis suffurati sunt nomen, ut diceretur ab eis scripta fides, professio Sardicensis, non sunt veriti provinciarum quoque sibi tot nomina vindicare et plures nominare provincias, quam essent episcopi. Porro eorum professio melle illita sic se habet, ab eodem S. Hilario recitata :

« Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, creatorem et factorem universorum, ex quo omnis paternitas in cælo et in terra nominatur. Credimus et in unigenitum ejus Filium Dominum nostrum Jesum Christum, qui ante omnia sæcula ex Patre genitus est, Deum ex Deo, Lumen ex lumine : per quem facta sunt omnia et quæ in cælis et quæ in terra, visibilia et invisibilia : qui est Verbum, et Sapientia, et Virtus, et Vita, et Lumen verum. Et qui in novissimis diebus propter nos incarnatus est, natus ex sancta Virgine : qui crucifixus, et mortuus, et sepultus est : resurrexit ex mortuis tertia die, et receptus est in cælo, et sedet in dextera Patris venturus judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera ejus ; cujus regnum sine cessatione permanet per immensa sæcula : sedet enim in dextera Patris non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Credimus et in Spiritum sanctum, hoc est, Paracletum, quem promittens Apostolis post reditum in cælos, misit docere eos, ac memorari omnia : per quem et sanctificantur sinceriter in eum credentium animæ. Eos autem qui credunt de non extantibus esse Filium Dei, vel ex alia substantia, et non ex Deo ; et quod erat aliquando tempus, aut sæculum, quando non erat ; alienos novit sancta et Catholica Ecclesia. Similiter et eos qui dicunt tres esse deos, vel Christum non esse Deum ; et ante sæcula neque Christum neque Filium eum esse Dei, vel eum ipsum esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, vel innascibilem Filium, vel quod neque consilio neque voluntate Pater genuerit Filium, anathematizat sancta et Catholica Ecclesia. » Hactenus eorum professio Sardicensis, ac plane vera, ut eam interpretatus demonstrat S. Hilarius : sed quæ tamen rejiciens nomen consubstantialitatis imperfecta censeretur.

74. Semiarianos enim se essentialem Filium cum Patre, non autem coessentialem esse profiteri velle testatos esse, S. Epiphanius [1] tradit; de quibus ait, eos tanquam ludiones in scena decipere conatos fuisse fideles, superinducentes aliam suo ipsorum vultui personam, qua se Arii præ se ferrent hostes, et fidei catholicæ professores, cum tamen intus Arium haberent inclusum, et deformius monstrum concepissent, quod postea pepererunt, cum negarunt palam Spiritum sanctum esse Deum. Quales igitur essent eorum fidei professiones, quibus cum Antiochiæ sæpe, tum hic Filio Dei tribuerunt divinam substantiam, exitus comprobavit : quidvis enim potius dicere parati erant, dummodo prætermitterent consubstantialitatem Filii cum Patre, optime scientes (quod superius ex Athanasio est pluribus demonstratum) hoc unó relicto ad invadendam Nicænam fidem foramine, ad omnem protinus superinducendam impietatem fore sibi aditum patefactum. Hujus autem strophæ architectos fuisse Georgium Laodicensem, et Basilium Ancyranum, idem qui supra Epiphanius tradit, extitisseque eorum illas voces : « Nos non dicimus coessentialem Filium, sed essentialem. Horum quoque Semiarianorum fuisse Synodos, Antiochenam in encæniis, Sirmianam, Ancyranam, et quam Philippopoli Thraciæ congregarunt, necnon Sardicensem, de qua egimus, nominatam, idem auctor inferius docet.

75. Hic autem obiter, antequam ulterius progrediamur, admonendum lectorem putamus, non sic quidem, sive Antiochenam sive Sardicensem, vel alias ab Arianis conscriptas fidei professiones ab Hilario probari, ut neget eas ab eisdem Arianis esse confectas, vel illas ipsas Catholicæ Ecclesiæ utendas proponat : nam quæ ejus instituti ratio fuerit, ipso prope exordio sui de Synodis commentarii, idem monet his verbis rescribens ad Gallos [1] : « Obsequor igitur charitatis vestræ impatientissimæ voluntati : et omnes fides, quæ post sanctam Synodum Nicænam diversis temporibus et locis editæ sunt, cum sententiarum omnium atque etiam verborum additis per me expositionibus, destinavi. In quibus si quid vitiosum inesse intelligetur, nemo mihi vitium potest assignare dictorum : internuntius enim (ut voluistis) sum ipse, et non conditor. Si quid vero rectum atque ex doctrinis apostolicis deprehendetur ; nemo ambigit, non interpretantis in eo esse gloriam, sed auctoris. Ego tamen, quæ gesta sunt, fideliter transmisi : vos an catholica an hæretica sint, fidei vestræ judicio comprobate. » Hæc Hilarius, qui tamen nihil disputat a quibus eædem singulæ editæ sint, vel qua occasione, quave mente compositæ fuerint ; nec nisi quæ aperte adversaria sensit esse catholicæ fidei, voluit redarguere.

76. Fortasse eo quoque consilio illas non damnat fidei professiones, in quibus una Filii cum Patre substantia prædicatur, licet sciverit ab Arianis esse conscriptas ; ut eosdem in deterius declinantes, ad ea quæ prius edidisset, reducere posset. Quod et S. Athanasius fecisse videtur, qui et ipse scribens librum de Synodis, quas sciret ab Arianis diversis temporibus et locis scriptas, refert : dum eos in Concilio Seleuciæ rejicientes nomen CONSUBSTANTIALIS, et similis substantiæ Filii cum Patre, idem provocat ad eam, quam scripsissent ipsimet fidem in Concilio Antiocheno in encæniis celebrato, ubi tum ingenue

[1] Epiph. hæresi LXXIII.

[1] Hilar. de Synod.

confessi fuissent Filium ejusdem cum Patre esse substantiæ. Cæterum non ipse tantum Athanasius novit suspectum esse substantiæ nomen in hæreticorum professionibus, ac proinde haud illis acquiescendum, nisi et consubstantialitatem Filii cum Patre profiterentur : verum eodem quoque modo Hilarius de iisdem sensit dicto libro de Synodis cum inferius ait [1] : « Multi ex nobis, fratres carissimi, ita unam substantiam Patris et Filii prædicant, ut videri possint non magis id pie quam impie prædicare : habet enim hoc verbum in se fidei conscientiam et fraudem paratam, etc. » At quonam modo id accidat, pluribus docet. Hæc igitur voluimus inculcasse, ut quisque intelligat Hilarii consilium de interpretatione fidei Sardicensis : nam quantumlibet vera esse demonstrari potuisset ; ex eo tamen quod vocem consubstantialitatis non admitteret, ut minus integra, ac proinde dolosa, ab Ecclesia Catholica respuenda esset.

77. At non iidem tantum ariani episcopi seorsum conventiculum Philippopoli (ut dictum est) agentes, suæ ipsorum fidei professioni indiderunt nomen Concilii Sardicensis; sed etiam scriptis ab eis ad diversos Synodalibus epistolis, easdem a conventu Sardicensi datas esse, ipsa inscriptione profitebantur : exciderunt ipsæ litteræ : extat tamen memoria, eosdem tunc dedisse litteras ad Donatum Carthaginensem episcopum Donatistarum schismaticorum. Quod enim scissent ex parte catholicorum antistitum Afrorum interfuisse Concilio Sardicensi Gratum Carthaginensem episcopum catholicæ communicationis : ipsi Ariani adversariam partem nempe schismaticos Donatistas scriptis ex ea Synodo epistolis sibi conciliare conati sunt. Unde Cresconius donatista, cum probare niteretur, ipsos cum Orientalibus communione fuisse conjunctos, litteras prodidit Concilii Sardicensis ad Donatum conscriptas : in quem S. Augustinus illud jure objicit, Concilium illud ab Arianis fuisse collectum, cum hæc in Cresconium ait [2] : « Sed Orientales, quos modo nostros esse concedis, non latuisse hoc facinus dicis : atque ut hoc probes, inseris principium epistolæ Concilii Sardicensis, ubi Donati Carthaginis episcopi vestri nomen invenitur adscriptum. Quod ideo factum putas et affirmas, quod videlicet Orientalibus, qui de Concilio suo hæc scripta miserunt, facinus displicuerit traditorum, et ab eorum se communione retraxerint, et propterea Donato vestro communicabant. Disce ergo quod nescis : Sardicense Concilium Arianorum fuit, quod notum jamdiu est, ut habemus in manibus contractum, maxime contra Athanasium episcopum Alexandrinum catholicum, qui eorum errorem ex ipsa civitate ortum præ cæteris acriter arguebat et refellebat. Non igitur mirum, si illi hæretici Donatum sibi adsciscere tentaverunt, quos per totum orbem Catholica damnabat Ecclesia : quanquam nos sine civitatum nominibus episcopos, ad quos hæ litteræ datæ sunt, habeamus.

78. Idem alibi scribens ad Eleusium et socios, hæc eodem habet argumento fusius enarrata his verbis [1] : « Tunc protulit quoddam volumen, ubi volebat ostendere, Sardicense Concilium ad episcopos Afros, qui erant communionis Donati, dedisse litteras. Quod cum legeretur, audivimus Donati nomen inter cæteros episcopos, quibus illi scripserunt. Itaque flagitare cœpimus, ut doceretur, utrum ipse esset Donatus, de cujus parte isti cognominantur : fieri enim potuisse, ut alicui Donato alterius hæresis episcopo scripserint, cum maxime in illis nominibus nec Africæ mentio facta fuerit. » Et paulo post : « Sane quoniam nescio quando audieramus, Arianos cum a communione catholica discrepassent, Donatistas in Africa sibi sociare tentasse; ad aurem mihi hoc ipsum frater Alypius suggessit. Tunc accepto ipso volumine, ejusdem Concilii statuta considerans legi Athanasium episcopum Alexandrinum catholicum, cujus maxime adversus Arianos acerrimarum disputationum conflictus eminuit, et Julium Ecclesiæ Romanæ episcopum, nihilominus catholicum, illo Concilio Sardicensi fuisse improbatos. Unde apud nos constitit, Arianorum fuisse Concilium, quibus isti episcopi catholici vehementissime resistebant. Itaque ad diligentiorem etiam temporum discussionem voluimus ipsum volumen accipere, atque auferre nobiscum; qui noluit dare, » etc. At non fefellit Augustinum, illum ipsum, ex quo litteræ datæ erant, fuisse arianum conventum, Sardicensem ab ipsis nuncupatum : ac jure quidem excepit, Sardicense quod citabatur, extitisse Arianorum Concilium.

79. Cæterum satis liquet, ipsum Augustinum præteriisse legitimum ac verum Sardicense Concilium; nec ipsum tantum, sed et collegam Alypium, aliosque catholicos, qui in eodem consessu erant episcopi, illud ipsum ignorasse : cum nemo ex eis, quodnam germanum, quodve spurium et mentitum nomine fuerit Concilium Sardicense, necessariam adhibuerit distinctionem, et ex canonibus atque subscriptione cæterisque Actis legitimis Concilii Sardicensis vindicare studuerint sibi certam communicationem totius catholici orbis, quam Donatistæ nominatione tantum Donati ex commentitio titulo litterarum Arianorum sibi adsciscere satagebant. Sed opportune accidit, ut ex antiquitatum promptuario Petri Pithœi reperta sit ipsa integra epistola pseudosynodi Sardicensis, cujus sæpe meminit (ut vidisti) S. Augustinus; inest posteriori libro, velut appendix ad scriptum a S. Hilario librum de Synodo Ariminensi, quem fidelissimus ejus contubernalis Nicolaus Faber, nuper edidit. Quod igitur ejus epistolæ, quam ut ab hæreticis factam S. Augustinus damnat, ecclesiasticæ antiquitatis studiosis plenius cognoscendæ semper fuerit desiderium : hic tibi eam describendam curavimus. At licet vel ex translatione facta ab inerudito homine latinarum litterarum, vel a describentibus eam librariis dormitanti-

[1] Hilar. de Synodis. — [2] August. contr. Crescon. lib. III. c. 34.

[1] August. epist. CLXIII.

bus; atque etiam ex nimia vetustate ipsa mendis obsita videatur : erit plane ut ex ipsa vel eam capias utilitatem, ut consuetum morem cognoscas hæreticorum, qui, quominus veritate pollent, eo amplius calumniis atque mendaciis nituntur, ut non mireris si tantas in Romanos Pontifices coacervant calumnias novatores, cum videris hos in magnum Athanasium, S. Prothogenem, S. Julium Romanum pontificem, S. Paulum Constantinopolitanum episcopum, Osium tum temporis probatissimum, et sanctum Maximum episcopum Treverensem calumniarum plaustra vexisse, et mendaciorum sarcinis onerasse navigia, adeo ut et quæ ipsi fecissent, adscribere Catholicis non sint veriti. Sed accipe eam, cujus sic se habet inscriptio [1] :

80. « Incipit decretum Synodi Orientalium apud Sardicam episcoporum a parte Arianorum, quod miserunt ad Africam.

« Gregorio Alexandriæ episcopo, Anfioni Nicomediæ episcopo, Donato Carthaginis episcopo, Desiderio Campaniæ episcopo, Fortunato Neapolis Campaniæ episcopo, Eutychio Ariminiadeno Campaniæ episcopo, Maximo Salonarum Dalmatiæ episcopo, Sinferunti, et omnibus per orbem terrarum consacerdotibus nostris, presbyteris et diaconibus, et omnibus qui sub cælo sunt in Ecclesia sancta Catholica episcopis, qui a diversis Orientalium provinciis, id est provincia Thebaida, et provincia Palæstina, Arabia, Fenice, Syria, Mesopotamia, Cilicia, Isauria, Cappadocia, Gallacia, Ponto, Bithynia, Pamphylia, Paflagonia, Caria, Frigia, Pisidia, et ex insulis Cycladum, Lydiæ, Asiæ, Europæ, Hellespontu, Thraciæ, Hæmimontu, ad civitatem Serdicam congregati Concilium celebravimus, in Domino æterna salus.

« Est quidem nobis omnibus indeficiens oratio, dilectissimi fratres, primo ut sancta Domini et Catholica Ecclesia dissensionibus omnibus et schismatibus carens unitatem spiritus et vinculum charitatis ubique conservet per fidem rectam : sed et vitam immaculatam quoque tenere, amplecti, custodire, servare omnibus invocantibus Dominum est quidem justum, præcipue episcopis, qui Ecclesiis sanctis, præsumus. Secundum, ut Ecclesiæ regula sanctaque parentum traditio atque judicia in perpetuum firma solidaque permaneant, nec nobis semper... gentibus, sectis, traditionibusque perversis, maxime in constituendis episcopis, vel in exponendis, aliquando turbetur, quominus teneat evangelica sanctaque præcepta : et quæ sanctis et beatissimis Apostolis jussa sunt, et a majoribus nostris atque a nobis ipsis in hodiernum usque servata sunt, et servantur.

81. « Extitit namque temporibus nostris Marcellus quidam Galatiæ hæreticorum omnium execrabilior pestis, quique sacrilega mente, ore profano perditoque argumento velit Christi Domini regnum perpetuum, æternum et sine tempore disterminasse, initium regnandi accepisse Dominum dicens ante quadragintos annos, finemque ei venturum simul cum mundi occasu. Et jam hoc asserere cœpti temeritate conatur, quod in corporis conceptione tunc factus sit imago invisibilis Dei, tuncque et panis, et janua, et vita effectus; eadem hæc non solum verbis, nec loquacitatis assertione confirmat, sed totum quicquid fuerat sacrilega mente conceptum blasphemoque ore prolatum, concupiscentia... nitenti, libro blasphemiis et execrationibus pleno indens etiam alia multa pejora; calumniam in ipsis faciens divinis scripturis cum sua interpretatione et scelerata mente, quæ contra illis ex suo pestifero sensu applicat; quibus ex rebus aperte manifesteque constitit hæreticus : quique assertiones suas quibusdam squaloribus miscens nunc falsitatibus Sabellii, nunc malitiæ Pauli Samosatensis, nunc blasphemiis Montani hæreticorum omnium ducis aperte permiscens, unamque confusionem de supradictis faciens, ut impudens Gatata in aliud Evangelium declinavit, quod non est aliud, secundum quod B. Paulus tales condemnans ait : Et si angelus de cælo aliter annuntiaverit vobis, quam quod accepistis, anathema sit.

82. « Magna autem fuit parentibus atque majoribus nostris sollicitudo de supradicta prædicatione sacrilega. Condicitur namque in Constantinopolim civitatem sub præsentia beatissimæ memoriæ Constantini imperatoris, Concilium episcoporum, qui ex multis Orientalium provinciis advenerunt, ut hominem malis rebus imbutum salubri consilio reformarent : et ille admonitione sanctissima correptus a prædicatione sacrilega discederet : quique increpantes illum et exprobrantes, necnon charitatis affectu postulantes multo tempore nec quicquam proficiebant. Namque post unam et secundam multasque correptiones, cum nihil proficere potuissent (perdurabat enim et contradicebat rectæ fidei, et contentione maligna Ecclesiæ Catholicæ resistebat) exinde illum omnes horrere ac vitare cœperunt : et videntes quoniam subversus est a peccato, et est a semetipso damnatus : actis cum ecclesiasticis damnaverunt, ne ulterius oves Christi pestiferis contactibus magis macularet. Tunc namque etiam ejus aliquos pravissimos sensus contra fidem rectam Ecclesiamque sanctissimam, propter memoriam posterorum cautelamque, suis sanctissimis scripturis in archivo Ecclesiæ condiderunt.

83. « Sed hæc quidem secundum impietatem Marcelli hæretici prima fuerunt : pejora sunt deinde subsecuta. Nam quis fidelium credat aut patiatur ea, quæ ab ipso male gesta atque conscripta sunt, quæque digna anathematizata sunt ? Nam cum ipso Marcello a parentibus nostris in Constantinopolim civitatem... Namque liber sententiarum extat in ipsum ad episcopos conscriptus, in quo libro etiam isti, qui nunc cum ipso sunt Marcello atque illi favent, id est Prothogenes Sardicæ civitatis episcopus et... Syracusanus in ipsa sententia manu propria conscripserunt, quorum manus valens testatur fidem sanctissimam nullo genere mutandam, nec Ecclesiam sanctam prædicatione falsa subvertendam, ne

[1] Hilar. frag. lib. II. pag. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

hoc modo pestes ac lues animalium omnibus gravissima importetur, Paulo dicente : sive nos, sive angelus de cælo aliter annuntiaverit vobis, quam quod accepistis, anathema sit. Vehementer autem admirati sumus, quatenus eum qui aliter quam in vero est, audet Evangelium prædicare, quidam qui se ecclesiasticos esse volunt, facile ad communionem recipiunt, nec blasphemias ejus quæ in ipsius libro signatæ sunt, inquirentes, nec illis qui sollicite cuncta investigaverunt et invenientes juste damnaverunt, consensum accommodare voluerunt. Etenim Marcellus cum apud suos hæreticus haberetur, peregrinationis auxilia requisivit, scilicet ut et illos falleret qui et ipsum et ejus scripta pestifera ignorarent. Sed quicquid apud illos agit, impia sua scripta sensusque profanos occultat, falsa pro veris opponens, quæstum sibi de simplicibus atque innocentibus fecit.

84. « Quique sub prætextu ecclesiasticæ regulæ multos Ecclesiæ pastores induxit, eosque in suam redigens potestatem, Sabellii hæretici sectam inducens callida fraude decepit, restaurans Pauli Samosatensis et artes, et dolos. Mixta enim est omnium hæreticorum sectis Marcelli extranea traditio, sicut supra memoratum est. Unde convenerat omnes Ecclesiæ sanctæ præpositos memores dictorum Domini Christi dicentis : Cavete vos a pseudoprophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces : a fructibus eorum cognoscetis eos, vitare ab hujusmodi et horrere, nec illis facile communicare, agnoscere illos ex actibus suis, atque ex eorum scriptis sacrilegis prædamnare. Nunc vero vehementer metuimus, ne nostris temporibus compleatur quod scriptum est : Cum dormiunt homines, venit inimicus et spargit zizania inter frumentum. Cum enim non vigilant hi, quos vigilare oportet in custodia Ecclesiæ, falsa verba nutantia, funditus id quod rectum est, vertunt.

85. « Quapropter nos qui plene ex libro Marcelli ejus sectam sceleraque cognovimus, scripsimus vobis, dilectissimi fratres, ut neque Marcellum, neque eos qui illi junguntur ad communionem sanctæ Ecclesiæ admittatis : memores quoque sitis prophetæ David dicentis : Dixi eis qui faciunt facinus, ne feceritis facinus, et delinquentibus, ne exaltaveritis cornu. Nolite in altum tollere cornu vestrum : ne loquamini adversus Dominum iniqua. Et credite Salomoni dicenti : Nolite transferre terminos æternos, quos constituerunt patres vestri. Quæ cum ita sint, nolite supradicti Marcelli pravissimi sequi errores, et ea quæ ab ipso injusta prædicatione contra Dominum Christum inventa traditaque sunt, prædamnate, ne blasphemiis sceleribusque etiam ipsi participes sitis. Sed propter compendium, et hactenus de Marcello.

86. « Verum de Athanasio quondam Alexandriæ episcopo accipite, quæ gesta sunt. Accusatus et graviter juxta Deum sacrilegus, et juxta mysteria Ecclesiæ sanctæ profanus, quique propriis manibus comminuit poculum Deo et Christo dicatum, ipsumque altare venerandum confregit, sedemque sacerdotalem subvertit ipse, atque ipsam basilicam, Dei domum, ecclesiam Christi demolitus usque ad solum est. Presbyterum vero ipsum virum gravem et justum, nomine Narchen, tradidit custodiæ militari. Accusatus præterea est de injuriis, violentia, cæde atque ipsa episcopi internecione, quique etiam diebus sacratissimis Paschæ tyrannico more sæviens, ducibus atque comitibus junctus : quique propter ipsum aliquos in custodiam recludebant, aliquos vero verberibus flagellisque vexabant, cæteros diversis tormentis ad communionem ejus sacrilegam adigebant (nec actus commissi unquam ab innocentibus fuerant) sperans hoc modo suos suamque prævalere posse factionem, ut per duces et judices, perque carceres ipsos, verbera diversaque tormenta invitos ad communionem suam cogeret, nolentes adigeret, repugnantes atque resistentes sibi tyrannico more terreret. Erant quidem illa gravia et acerba ab accusatoribus objecta.

87. « Nam propter hæc necessario Concilium apud Cæsaream Palæstinam primo videtur esse condictum : et cum minime ab ipso vel ab satellitibus ad supradictum Concilium occurreretur, post alterum annum in Tyro, propter ejus facinora necessario iterum celebratur. Advenerunt episcopi de Macedonia, et de Pannonia, Bithynia, et omnibus partibus Orientis, imperatoris jussione constricti, quique * Actis Athanasii flagitia criminaque cognoscentes, non passim nec temere accusatoribus credunt, sed suo de Concilio illustres et laudabiles episcopos eligunt, atque in rem præsentem ubi res gestæ erant, de quibus arguebatur Athanasius, mittunt : quique oculata fide cuncta aspicientes atque vera cognoscentes ad Concilium redeunt, ejusque crimina, quæ ab accusatoribus objiciebantur, suo testimonio vera confirmant. Unde in præsentem Athanasium dignam pro criminibus sententiam dicunt. Propter quod Tyro fugiens, imperatorem appellat. Audit etiam imperator, quique interrogatione habita, omnia ejus flagitia recognoscens, sua illum sententia in exilium deportavit. His ergo ita cedentibus rebus, cum Athanasius damnatus digne, in exilio haberetur ob meritum facinorum suorum, sacrilegus in Deum, in mysteria sacra profanus, in basilicæ demolitione violentus, in episcoporum exitiis innocentiumque fratrum persecutor horrendus, ab omnibus episcopis in rejiciendis malis servatur auctoritas legis, canon Ecclesiæ, et Apostolorum sancta traditio.

88. « Sed dum Athanasius post damnationem suam reditum sibi de exitio compararet, de Gallia ad Alexandriam post plurimum tempus advenit : quique præterita in nihilum ducens, acrius in nequitia prævalebat. Nam comparatione sequentium, levia sunt quæ ab ipso prima commissa sunt. Etenim per omnem viam reditus sui Ecclesiam subvertebat, damnatos episcopos aliquos restaurabat, aliquibus spem ad episcopatus reditum promittebat : aliquos ex infidelibus constituebat episcopos, salvis

et permanentibus integris sacerdotibus per pugnas et cædes Gentilium nihil respiciens leges, desperationi tribuens totum : unde per vim, per cædem, per bellum, Alexandrinorum basilicas deprædatur. Constituto jam in ejus locum ex judicio Concilii sancto et integro sacerdote, ut barbarus hostis, ut pestis sacrilega, adductis Gentilium populis Dei templum incendit, altare comminuit, et clam exit de civitate, occulteque profugit.

89. « Sed de Paulo Constantinopolitanæ civitatis quondam episcopo post reditum exilii sui si quis audierit, perhorrescet. Fuere namque et in Ancyra provincia Gallaciæ post reditum Marcelli hæretici, domorum incendia et genera diversa bellorum : nudi ab ipso ad forum trahebantur presbyteri, et (quod cum lacrymis luctuque est dicendum) consecratum Domini corpus ad sacerdotum colla suspensum palam publiceque profanabat, virginesque sanctissimas Deo Christoque dicatas publice in foro, mediaque in civitate, concurrentibus populis abstractis vestibus, horrenda fœditate nudabat. Sed in civitate Gaza provinciæ Palæstinæ, post reditum suum, sacrificium a sanctis et integris sacerdotibus confectum (si fas est dicere) canibus projiciendum jubebat. Igitur cum hæc ita sint, numquidnam lupis tantis ac talibus oves Christi adhucusque credimus, et membra Christi, membra fornicatoriæ faciemus? absit.

90. « Nam postea Athanasius peragrans per diversas partes orbis terrarum, scilicet seducens aliquos, per suam fallaciam adulationemque pestiferam decipiens innocentes episcopos, qui ejus facinora ignorabant, vel Ægyptios aliquos ejus actus ignorantes, scripta a singulis emendicando, Ecclesias pacificas perturbabat, aut ipse sibi novas pro sua voluntate *. Nihil tamen hoc valere potuit ad judicium jamdudum a sanctissimis et illustribus episcopis consecratum. Non enim commendatio eorum, qui nec in Concilio judices fuerunt, nec Concilii judicium habuerunt aliquando, nec præsentes cum supradictus Athanasius audiretur, fuisse noscuntur, aut valere illi potuit, aut prodesse. Denique cum sibi hæc incassum provenisse cognosceret, ad Julium Romam perrexit, sed et ad Italiæ quosdam ipsius partis episcopos, quos seducens per epistolarum falsitatem, ab eisdem perfacile in communione receptus est. Deinde cœpere illi non tam pro ipso, quam pro suis actibus laborare, quod illi pertemere credendo communicaverant. Etenim si fuerant illæ litteræ aliquorum, non tamen eorum qui judices fuerant, aut in Concilio adsederant : quæ quidem etiamsi essent aliquorum ; temere illi fidem * proferunt credere noluerunt : ideo quia et alii quique * in prætorium pro suis facinoribus detecti sunt, nunc cum Marcello et Athanasio conjuncti sunt.

91. « Decimus autem Asclepas ante decem et septem annos episcopatus honore distinctus est : deinde Paulum et Lucium et quotquot talibus conjuncti sunt, circumeuntes simul exteras regiones, persuadebant judicibus non esse credendum illis qui in eos digne sententiam protulerunt, ut hoc genere commercii sibi quemdam ad episcopatus reditum procurarent. Nec in ipsis locis in quibus peccaverant, nec in proximis, vel ubi accusatores habebant, se defendebant, sed juxta peregrinos et longe a regionibus suis positos, ignorantes gestorum fidem, justam sententiam conabantur perfringere, ad illos referentes actus suos qui illos per omnia nesciebant. Astute hoc faciunt. Scientes enim de judicibus, de accusatoribus, de testibus multos decessisse, post tot tantasque sententias, putaverunt aliud restaurare judicium, volentes apud nos causam dicere, qui neque illos excusavimus, neque judicavimus. Qui enim judicaverunt, jam ad Dominum perrexere. Voluerunt autem etiam Orientalibus episcopis * et veniunt pro judicibus defensores, pro defensoribus rei, eo tempore cum eorum defensio non valebat : maxime cum tunc defendi minime potuerunt, quando illos accusatores sui faciem ad faciem arguebant, novam legem introducere putaverunt, ut Orientales episcopi ab Occidentalibus judicarentur. Et volebant Ecclesiæ judicium per eos posse constare, qui non tam illorum miserebantur, quam actibus suis *.

92. « Hoc itaque nefas quoniam nunquam recepit ecclesiastica disciplina, quæsumus, dilectissimi fratres, ut sceleratam perniciem conatusque mortiferos perditorum nobiscum etiam ipsi damnetis. Etenim cum adhuc esset episcopus Athanasius, Asclepam depositum sua sententia ipse damnavit : sed et Marcellus similiter illi nunquam communicavit : Paulus vero Athanasii expositioni interfuit, manuque propria sententiam scribens, cum cæteris eum etiam ipse damnavit : et quandiu quisque eorum episcopus fuit, sua judicia confirmavit, sed cum diversis ex causis diversisque temporibus singuli eorum digne de Ecclesia suis pro meritis pellerentur, majorem concordiam una conspiratione fecerunt, donantes sibi quisque delicta, quæ cum episcopi essent pro auctoritate damnarunt. Namque quando Athanasius in Italiam et Galliam pergens sibi judicium comparavit, post mortem aliquorum accusatorum, testium, judicumque, et credidit posse se denuo tempore audiri quod ejus flagitia vetustas temporis obscuraret, cui consensum commodantes, non recte, Julius urbis Romæ episcopus, Maximus, et Ossius cæterique complures ipsorum Concilium apud Serdicam fieri ex imperatoris benignitate sumpserunt, occurrimus ad Serdicam litteris imperatoris conventi ; quo cum venissemus, didicimus in media Ecclesia Athanasium, Marcellum omnes sceleratos Concilii sententia pulsos, et merito singulos pro suis facinoribus prædamnatos, cum Ossio et Protogene sedere simul et disputare, et quod est deterius, divina mysteria celebrare. Nec confundebatur Protogenes Serdices episcopus communicare Marcello hæretico, cujus et sectam et reprobum sensum in Concilio qualer sententiis episcoporum subscribens, propria voce ipse damnaverat. Unde manifestum est quia sese ipse sua sententia con-

demnavit, cum se illi communicando participem fecit.

93. « Verum nos tenentes ecclesiasticæ regulæ disciplinam, et volentes miseros in aliquantulum vivere, mandavimus illis qui cum Protogene et Ossio fuerunt, ut de suo cœtu damnatos excluderent, neque peccatoribus communicarent; deinde una nobiscum audirent ea quæ a patribus nostris contra ipsos in præteritum fuerant judicata (nam liber Marcelli non expectabat accusationem, per se enim aperte hæreticus noscebatur); et ne falsis suggestionibus crederent *, non eorum quisquam pravissimam mentem propter locum episcopatus obscurant *. At illi contra hæc resistebant, qua ratione, nescimus : nec se voluerunt ab ipsorum communione secernere, confirmantes Marcelli hæretici sectam, et facinora Athanasii cæterorumque scelera fidei ecclesiasticæ pacique præponebant.

94. « His itaque cognitis nos octoginta episcopi, qui propter pacem confirmandam Ecclesiæ ex diversis longinquisque provinciis cum ingenti exitu et labore ad Serdicam veneramus, videntes hæc non sine lacrymis ferebamus. Leve enim non erat quod a se eos dimittere omnino negabant, quos Patres nostri merito suis pro criminibus ante damnarunt. His itaque communicare nefas duximus, neque cum profanis voluimus sancta Domini sacramenta miscere, servantes et tenentes regulam ecclesiasticæ disciplinæ. Nam ut supradictos Ossium a se Protogenemque non dimitterent, conscientia forte mala quam sibi eorum unusquisque debebat * nudari aliquo quam ad palam fieri magnopere pertimescebant : nec sic in eis audebat eorum aliquis sententiam dicere, ne et se ipse damnaret quod illis contra interdictum communicassent, quibus communicare nullo genere oporteret. Verum nos iterum illos atque iterum rogabamus, ne firma solidaque concuterent, ne subverterent legem, nec jura divina turbarent, ne cuncta confunderent, atque traditionem Ecclesiæ, ne quidem modica pace frustrarent; sed nec novam sectam inducerent, aut Orientalibus episcopis Conciliisque sanctissimis de Occidente venientes aliqua in parte præponerent. At illi contra despicientes hæc, nobis minabantur, et se Athanasium et cæteros sceleratos vindicaturos pollicebantur : quasi vero aliud facere aut dicere possint, qui sceleratos omnes ac perditos in suum consortium reciperent. Præterea ingente hoc tumore proponunt, audacia potius ac temeritate, quam legitima ratione possessi. Videntes enim quod ii qui damnatos recipiunt, in offensam crimenque occurrunt, ut violatores cælestium legum, tali auctoritate judicium constituere conabantur, ut sese judices judicum dicere vellent, atque eorum qui jam cum Deo sunt, si fas est, sententiam refricare. Nos vero rogabamus illos per plurimos dies, ut a se damnatos abjicerent, et se Ecclesiæ sanctæ conjungerent, atque Patribus vera dicentibus consensum accommodarent. Sed illi se hoc facturos omnino negabant.

95. « Altercantibus igitur nobis emerserunt quinque episcopi ex partibus nostris, qui superstites de sexto numero eorum qui ad Mareotam directi fuerant, remanserant, et tamen illis optionem proponunt : mittendos esse ex utroque Concilio episcopos aliquos ad loca in quibus Athanasius scelera flagitiaque commisit, ut sub testificatione Dei cuncta fideliter scriberent; et si falsa inventa fuerint quæ Concilio nuntiavimus, ipsi damnemur, nec imperatoribus, nec Concilio, nec cuiquam episcopo conqueramur. Quod si verum constiterit, quod ante diximus, ad numerum nostrum ex vobis quod delegistis, id est, qui Athanasio post damnationem communicaverunt, sed et eos qui Athanasio et Marcello fautores defensoresque sunt exponamus, nec imperatoribus, nec Concilio, nec cuiquam episcopo aliqui vestrum conquerantur. Hanc optionem a nostris propositam Ossius et Protogenes omnesque eorum socii suscipere timuerunt. Immensa autem confluxerat ad Serdicam multitudo sceleratorum omnium ac perditorum adventantium de Constantinopoli, de Alexandria, qui rei homicidiorum, rei sanguinis, rei cædis, rei latrociniorum, rei prædarum, rei spoliorum nefandorumque omnium sacrilegiorum, criminum rei, qui altaria confregerunt, ecclesias incenderunt, domosque privatorum compilaverunt, profanatores mysteriorum Dei, proditoresque sacramentorum Christi, qui impiam sceleratamque hæreticorum doctrinam contra Ecclesiæ fidem adserentes, sapientissimos presbyteros Dei, diacones, sacerdotes atrociter demactaverunt; et eos omnes secum collectos in suo conventiculo habuerunt Ossius et Protogenes, eosque honorantes, nos omnes diacones et sacerdotes Dei despiciebant, quia nec ipsi volebamus talibus, aliquando conjungi, iique vulgo omnibusque gentibus, id quod inter nos fuerat, referebant, pro veris falsa fingentes, nec discordiam inter nos ex causa Dei ortam, sed ex humana præsumptione narrabant, divinis humana miscentes, et ecclesiasticis rebus privatas adjungentes, civitatis nobis concentum seditionemque conflarunt, dicentes nos gravem schismate civitati importasse injuriam, nisi illis (quod nefas erat) communicaremus : et hæc frequenter acclamabant. Nos enim omnino illis communicare noluimus, nisi eos quos damnavimus projecissent, et dignum honorem Concilio Orientis tribuerent.

96. « Quæ vero ipsi egerint, vel quale Concilium habuerint, hinc addiscere poteritis. Nam Protogenes (sicut supra diximus) apud Acta anathematizans Marcellum et Paulum, postea eos in communionem suscepit. Dionysium vero ab Edica provinciæ Achaiæ quem ipsi exposuerunt, in Concilio habuerunt simul secum et exponentes et expositi, judices et rei communicantes mysteria divina pertractant. Bassum autem de Diocletiana civitate in flagitiis sceleribusque detectum, et merito de Syria deportatum, ordinaverunt episcopum, quique apud ipsos sceleratius vivens detectus, et ab ipsis damnatus, cum ipsis hodie videtur esse conjunctus. Et quia Joannes Thessalonicensis Protogeni frequenter probra multa

criminaque objecit, quod diceret illum concubinas et habuisse et habere, cui communicare nunquam voluit, nunc vero in amicitiam receptus quasi pejorum consortio expurgatus, apud ipsos habetur ut justus. Asclepas autem cum ad Constantinopolim civitatem propter Paulum venisset, post immanitatem rerum atrocitatemque, commisit quæ media in Ecclesia Constantinopolitana gesta sunt, post mille homicidia quæ altaria ipsa humano sanguine coinquinaverunt, post interfectiones fratrum extinctionesque Gentilium, hodieque cum Paulo, cujus causa hæc gesta sunt, communicare non cessat : sed et illi qui per Asclepam Paulo communicant, accipientes ab eodem scripta atque ad illum mittentes.

97. « Ex hac igitur coagulatione atque ex perditorum congregatione quale potuerit celebrari Concilium, in quo flagitia sua non tam puniebant, quam agnoscebant? Non enim secundum nos qui Ecclesiis sanctissimis præsidemus populisque rectores sumus, donantes, et dimittentes, quæ ab ipsis nec dimitti unquam possunt, nec donari : quique etiam Marcello et Athanasio cæterisque sceleratis flagitia, blasphemia, quæ nefas fuerit dimittere, condonarunt, cum scriptum sit : Si peccaverit homo in hominem, orabunt pro eo ad Dominum : si autem in Deum peccaverit homo, quis orabit pro eo? Nos autem talem consuetudinem non habemus, nec Ecclesia Dei. Sed nec hoc docere aliquos patimur, nec novas traditiones inducere, ne proditores fidei traditoresque Scripturarum divinarum (quod nefas est) dicamur, ne a Domino et ab hominibus condemnemur. Verum illi supradicti etiam hæc adversus nos machinabantur; et quoniam sciebant nos non posse sibi scelestorum beneficio communicare, ex scriptis nos imperatorum terrere putabant, ut invitos ad suam communionem traherent, et * spectabunt dividi totius mundi profundum Ecclesiæ, æternamque pacem propter Athanasium et Marcellum, propter quos nomen Domini blasphematur in gentibus, quos oportebat, si in se aliquid timoris Dei habuissent, ne turbo iste qui per ipsos natus est, permaneret, a sua pravissima præsumptione, vel sero discedere, ne ipsorum causa contra sese scinderetur Ecclesia : aut si in iis qui pro ipsis certant, metus Dei esset, etiamsi nihil esse damnabile apud ipsos inveniretur, tamen quod propter ipsos unitas Ecclesiæ scinditur, et propter insaniam, rabiem, cupiditatemque honoris pax profunda subvertitur, execrari eos ac perhorrere deberent.

98. « Cum ita res currere videremus, ad suam patriam regredi nostrum unusquisque decrevit : placuitque nobis de Serdica scribere, et ea quæ gesta sunt nuntiare, nostramque sententiam declarare. Nos enim Athanasium et Marcellum, qui in Dominum impie blasphemantes scelerati vixerunt, expositos olim atque damnatos, non possumus iterum in episcopatus honorem suscipere, quique crucifigentes verum filium Dei atque illum denuo publicantes, acerbis ictibus confixerunt. Alter enim ipsorum blasphemando in filium Dei atque in ejus regno, æterna morte mortuus est semel : alter in corpus Domini mysteria ejus profano more atrociter peccans, cæteraque flagitia immaniter gerens, episcoporum sententia ejectus est atque damnatus. Quamobrem quoniam a parentum traditione discedere non possumus, quia nec talem auctoritatem sumpsit Ecclesia, nec talem potestatem a Deo accepit, supradictos ad honorem dignitatemque Ecclesiæ, nec ipsi suscipimus, et suscipientes, digne damnamus. Sed nec alios qui aut olim aut postea merito damnati sunt, in Ecclesia recipimus, adhærentes legibus Dei traditionibusque paternis atque ecclesiasticis disciplinis, credentes Prophetæ dicenti : Noli transgredi terminos æternos quos posuerunt patres tui. Quare nos nunquam fixa solidaque concutimus, sed magis ea quæ sunt a parentibus constituta servamus.

99. « Post multa igitur, dilectissimi fratres, hæc vobis ex aperto mandamus, ne quis vestrum ab aliquo circumventus aliquando communicet, id est Ossio, Protogeni, Athanasio, Marcello, Asclepæ, Paulo, Julio : sed nec cuiquam damnatorum de Ecclesia sancta rejectis, neque sociis ipsorum qui illis sive per se, sive per scripta communicant. Quare nec vos ad illos scribere unquam debetis, nec ab ipsis scripta suscipere.

100. « Jam quod superest, oramus vos, dilectissimi fratres, ut unitati Ecclesiæ consulatis, et paci perpetuæ, sanctos episcopos eligatis, in quibus et fides integra et sancta sit vita, abhorrentes eos qui pro criminibus suis ab episcopatus honore discincti sunt, voluntque iterum recipere locum, quem digne pro suis facinoribus amiserunt, magisque hos execramini quos post facinus videtis pejora committere, nec Dominum audire dicentem : Peccasti, quiesce. Inhibere nesciunt enim, et fortiores de sceleribus efficiuntur, et quanto plus in gurgitem vitiorum mergunt, tanto plus orbem subvertunt, seditionibus vacantes, bella persecutionesque acerrimas sanctis Ecclesiis ingerunt, et tyrannico more populos Domini in suum dominium captivare contendunt. Namque ex his rebus pessimos eorum conatus agnoscite, quando talem mundo tempestatis procellam induxerunt, ut Orientem prope totum Occidentemque turbarent, ut relinquentes singuli ecclesiasticas curas, populosque Dei deserentes, atque ipsam Evangelii doctrinam postponentes, de longinquo adveniremus senes ætate graves, corpore debiles, ægritudine infirmi, trahebamurque per diversa, nostrosque ægrotantes in itineribus deserebamus propter perpaucos scelestos olim digne damnatos, primatus Ecclesiæ contra fas appetentes : * geratque curam de nobis imperium atque religiosi imperatores, tribuni et duces dirissima republica de episcoporum vita statuque exercerentur. Sed nec populi silent. Omnis enim fraternitas omnibus in provinciis suspensa ac sollicita expectat, in quem finem hæc malorum procella succedat, cursusque ipse publicus attritus ad nihilum deducitur. Et quid pluribus? Ortus occasusque mundi propter unum vel duos paucosque sceleratos, impie sentientes et

turpiter viventes, funditus subvertitur, et dura sævaque tempestate turbatur, in quibus nulla religionis semina resederunt, quæ si habuissent, imitare..tur Prophetam dicentem : Tollite et mittite me in mare, et tranquillabit mare a vobis, quando hæc tempestas propter me facta. Sed ideo hæc non imitantur, quia nec justos sequuntur, ita autem sceleratorum omnium duces quærunt Ecclesiæ principatum quasi aliquod tyrannidis regnum : nec hoc propter bonum quoque justitiæ inquirunt. Non enim Ecclesiis consulunt, qui leges juraque divina, cæterorum decreta dissolvere perconantur. Propterea hanc novitatem moliebantur inducere, quam horret vetus consuetudo Ecclesiæ, ut in Concilio Orientales episcopi quicquid forte statuissent, ab episcopis Occidentalibus refricaretur : similiter quicquid Occidentalium partium episcopi, ab Orientalibus solveretur. Sed hoc ex illo suo pravissimo sensu tractabant. Verum omnium Conciliorum juste legitimeque actorum decreta firmanda, majorum nostrorum gesta consignant. Nam in urbe Roma sub Novato et Sabellio et Valentino hæreticis factum Concilium ab Orientalibus confirmatum est : et iterum in Oriente sub Paulo (Samosateno) Asonus ait quod statutum est, ab omnibus est signatum.

101. « Ob quam rem hortamur vos, dilectissimi fratres, considerantes ordinem ecclesiasticæ disciplinæ, et paci totius orbis consulentes, corripiatis eos qui sceleratis communicant, et malos de Ecclesiis radicitus amputetis, ut tempestate ruente ipsorum causa innatans Christus Dominus omnibus imperet ventis procellisque maritimis discedere, et tribuat Ecclesiæ sanctæ pacem perpetuam et quietem. Nos vero nulli injuriam facimus, sed legis præcepta servamus. Nam injuriati graviter et male tractati sumus, ab iis qui volebant Ecclesiæ Catholicæ regulam sua pravitate turbare : sed ante oculos habentes timorem Dei, judicium Christi, verum et justum considerantes nullius personam accepimus, neque alicui pepercimus quominus ecclesiasticam disciplinam servaremus. Unde Julium urbis Romæ, Ossium, et Protogenem, et Gaudentium, et Maximinum a Treviris damnavit omne Concilium secundum antiquissimam legem, ut auctores communionis Marcelli et Athanasii cæterorumque sceleratorum, quique etiam homicidiis Pauli Constantinopolitani, et cruentis actibus ejus communicaverunt. Protogenem namque esse anathematizatum una cum Marcello, subscribendo frequenter sententiæ in ipsum, vel in ejus librum illatæ, quique etiam in Paulum Constantinopolitanum sententiam dederunt, et illi postea communicaverunt : Gaudentium autem ut immemorem decessoris Cyriaci subscribentis sententiis in sceleratos digne illatis, commixtumque criminibus Pauli, quem etiam impudenter defendebat. Julium vero urbis Romæ, ut principem et ducem malorum, qui primus januam communionis sceleratis atque damnatis aperuit, cæterisque aditum fecit ad solvenda jura divina, defendebatque Athanasium præsumenter atque audaciter, hominem, cujus nec testes noverat nec accusatores. Sed Ossium propter supradictam causam, et propter beatissimæ memoriæ Marcum, cui graves semper injurias irrogavit : sed et quod malos omnes pro criminibus suis digne damnatos totis viribus defendebat, et quod convixerit in Oriente cum sceleratis ac perditis. Turpiter namque Paulino quondam episcopo Daciæ individuus amicus fuit, homini qui primo maleficus fuerit accusatus, et de Ecclesia pulsus, usque in hodiernum diem in apostasia permanens, cum concubinis publice et meretricibus fornicetur, cujus maleficiorum libros Macedonius episcopus atque confessor a Mopso, combussit : sed et Eustasio et Quimassio adhærebat pessime et carus fuit, de quorum vitæ infamia turpi dicendum nihil est : exitus enim illorum eos omnibus declaravit.

102. « His itaque ac talibus junctus, ab initio Ossius sceleratis semper favens, contra Ecclesiam veniebat, et inimicis Dei semper ferebat auxilium. Maximinum vero a Treviris, propter quod collegas nostros episcopos, quos ad Gallias miseramus, noluerit suscipere, et quoniam Paulo Constantino (Constantinopolitano) nefario homini ac perdito primus ipse communicavit, et quod ipse tantæ cladis causa fuit, ut Paulus ad Constantinopolim civitatem revocaretur, propter quod homicidia multa facta sunt. Causa igitur homicidiorum tantorum ipse fuit, qui Paulum olim damnatum ad Constantinopolim revocavit. Propter has igitur causas justum duxit Concilium, ut Julium urbis Romæ, et Ossium cæterosque supra memoratos discingeret atque damnaret.

103. « Quæ cum ita sint, custodire vos ab ipsis et abstinere debetis, dilectissimi fratres, nec eos aliquando ad communionem admittere : sed nec ipsorum litteras accipere, nec ad illos litteras dominicas dare. Et quoniam catholicam et apostolicam fidem voluerunt infringere ii, qui cum Ossio erant, inducentesque novam sectam... indeo eroniti Marcelli mixta Sabellio et Paulo, inde... artem necessario ordinavimus Catholicæ Ecclesiæ fidem, quam negaverunt supradicti qui cum Ossio sunt et Marcello hæretici induxerunt, consequens est, ut acceptis litteris nostris singuli consensum huic sententiæ commodantes, decreta nostra propria subscriptione signetis. Est autem fides nostra talis :

104. « Credimus unum Deum Patrem omnipotentem, institutorem et creatorem omnium, ex quo omnis creatura in cælo et in terra nominatur. Et in unum genitum filium ejus Dominum nostrum Jesum Christum, qui ante ævum ex Patre generatus est, et ex Deo Deus, ex luce lux, per quem facta sunt omnia, quæ in cælis et quæ in terra, visibilia et invisibilia, sermo qui sit et sapientia, virtus, et vita, et lux vera, qui in novissimis temporibus propter nos induerit hominem, et natus sit de sancta virgine Maria, et crucifixus, et mortuus, et sepultus sit : tertia die resurrexit a mortuis, et assumptus in cælum, sedet in dextera Patris, venturus in fine mundi

judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua : cujus regnum incessabile permanet in æterna sæcula. Est enim sedens in dextera Patris, non solum in isto sæculo, sed et in futuro. Credimus in Spiritum sanctum, hoc est in Paracletum, quem mittens Apostolis post assumptionem suam in cælum, misit docens illos et instruens de omnibus, per quem sanctificantur animæ in ipsum fideliter credentes. Credimus et in sanctam Ecclesiam, in remissionem peccatorum, in carnis resurrectionem, in vitam æternam. Illos vero qui dicunt, (*De non extantibus esse Filium Dei*; ita apud Hilarium), id quod non fuit Filius Dei : aut ex alia substantia et non ex Deo; aut qui dicunt, fuisse aliquando tempus vel sæculum, quando non fuit Filius, hæreticos damnat sancta et Catholica Ecclesia. Similiter et illos qui dicunt tres esse Deos, aut Christum non esse Deum, aut ante ea unum non fuisse Christum, neque Filium Dei, aut ipsum Patrem et Filium et Spiritum sanctum, aut non natum Filium, aut non sententia neque voluntate Deum Patrem genuisse Filium : hos omnes anathematizat et execratur sancta et Catholica Ecclesia. Opto vos in Domino bene valere.

105. « Stephanus episcopus Antiochiæ provinciæ Sprecilæ opto vos in Domino bene valere.

Olympius episcopus Doliceus opto vos in Domino bene valere.

Gerontius episcopus Lamphaniæ.

Menophantus episcopus ab Efeso opto vos in Domino bene valere.

Paulus episcopus * opto vos in Domino bene valere.

Eulalius episcopus ab Amantias opto vos in Domino bene valere.

Macedonius episcopus ab Amarquetias opto vos in Domino bene valere.

Telaphius episcopus a Chalcedonia opto vos in Domino bene valere.

Acacius episcopus a Cæsarea opto vos in Domino bene valere.

Theodorus episcopus ab Heraclia opto vos in Domino bene valere.

Quintianus episcopus a Taxe opto vos in Domino bene valere.

Marcus episcopus ab Areliis (Aretusa) opto vos in Domino bene valere.

Cyrotus episcopus a Roco opto vos in Domino bene valere.

Eugeus episcopus a Lisicia opto vos in Domino bene valere.

Antonius episcopus a Zeumale opto vos in Domino bene valere.

Antonius episcopus a Docimo opto vos in Domino bene valere.

Dion episcopus a Cæsarea opto vos in Domino bene valere.

Vitalis episcopus a Tyro opto vos in Domino bene valere.

Eudosius episcopus a Germania (Germanicia) opto vos in Domino bene valere.

Dionysius episcopus ab Alexandria * provinciæ opto vos in Domino bene valere.

Macedonius episcopus a Jurito opto vos in Domino bene valere.

Eufenius episcopus ab Dortani opto vos in Domino bene valere.

Basilius episcopus ab Anquira opto vos in Domino bene valere.

Proæresius episcopus a Sinopa opto vos in Domino bene valere.

Eustacius episcopus ab Epiphania opto vos in Domino bene valere.

Pancratius episcopus a Pernaso opto vos in Domino bene valere.

Eusemius episcopus a Pergamo opto vos in Domino bene valere.

Sabinianus episcopus a Chalimera opto vos in Domino bene valere.

Bitinicus episcopus a Zelon opto vos in Domino bene valere.

Dominus episcopus a Palladiano opto vos in Domino bene valere.

Pison episcopus a Troada opto vos in Domino bene valere.

Cartherius episcopus ab Aspona opto vos in Domino bene valere.

Filetus episcopus a Juliopoli opto vos in Domino bene valere.

Quirius episcopus a Mareota opto vos in Domino bene valere.

Filetus episcopus a Cratia opto vos in Domino bene valere.

Thimasarcus episcopus * opto vos in Domino bene valere.

Eusemius episcopus a Mignenia opto vos in Domino bene valere.

Quirius episcopus a Philadelfia opto vos in Domino bene valere.

Pison episcopus a Vanis opto vos in Domino bene valere.

Timotheus episcopus * opto vos in Domino bene valere.

Euthemon episcopus a Thaneos opto vos in Domino bene valere.

Callenicus episcopus a Pelusio opto vos in Domino bene valere.

Eusebius episcopus a Pergamo opto vos in Domino bene valere.

Leucadas episcopus ab Ilio opto vos in Domino bene valere.

Noconius episcopus a Troade opto vos in Domino bene valere.

Adamantius episcopus a Cio opto vos in Domino bene valere.

Eddesius episcopus a Coo opto vos in Domino bene valere.

Theodolus episcopus a Neocæsaria opto vos in Domino bene valere.

Sion episcopus * opto vos in Domino bene valere.

Theogenes episcopus a Lizia opto vos in Domino bene valere.

Florentius episcopus ab Anchara opto vos in Domino bene valere.

Isaac episcopus a Lueto opto vos in Domino bene valere.

Eudemon episcopus * subscripsi pro ipso, opto vos in Domino bene valere.

Agapius episcopus a Therico opto vos in Domino bene valere.

Bassus episcopus a Car opto vos in Domino bene valere.

Narcissus episcopus ab Anapoli opto vos in Domino bene valere.

Embracius episcopus a Nisilecto opto vos in Domino bene valere.

Lucius episcopus a Baptino opto vos in Domino bene valere.

Nonnius episcopus a Laudocia opto vos in Domino bene valere.

Pantagatus episcopus a Gallia opto vos in Domino bene valere.

Flaccus episcopus ab Jeropoli opto vos in Domino bene valere.

Sysimius episcopus a Perge opto vos in Domino bene valere.

Diogenes episcopus * opto vos in Domino bene valere.

Cresconius episcopus * opto vos in Domino bene valere.

Nestorius episcopus * opto vos in Domino bene valere.

Emmonius episcopus * opto vos in Domino bene valere.

Eugenius episcopus * opto vos in Domino bene valere.

Antonius episcopus a Gusia opto vos in Domino bene valere.

Demofilus episcopus ab Cooe opto vos in Domino bene valere.

Euticius episcopus a Philopopoli opto vos in Domino bene valere.

Severus episcopus a Cabula opto vos in Domino bene valere.

Timotheus episcopus ab Anquilo opto vos in Domino bene valere.

Valens episcopus a Mursa opto vos in Domino bene valere.

« Explicit decretum Synodi Orientalium apud Serdicam episcoporum a parte Arianorum, quod miserunt ad Africam. » Quo accepto Donatistæ, gloriabantur Concilium Sardicense cum Donato Carthaginensi eorum episcopo communicasse : ad quod refellendum (ut vidisti superius) laborarunt Catholici, quod nescirent legitimum quodnam fuerit Concilium Sardicense quasi nonnisi illud spurium in Africam pervenisset, cum germani Sardicensis nulla ad posteros memoria dimanarit. Istud ipsum est, quod admirari non desino : quonam pacto accidisse potuerit, ut verum atque sincerum Concilium Sardicense catholicos Africanæ Ecclesiæ episcopos præterierit, eodem ferme sæculo quo fuerat celebratum, cui interfuisset Gratus episcopus Carthaginensis, ille ipse cujus est frequens mentio in primo Concilio Carthaginensi anno sequenti coacto : cum et Athanasii testificatione exploratum habeatur [1], una cum Grato triginta quinque ejusdem Africanæ Ecclesiæ episcopos eidem Synodo Sardicensi præsto fuisse, ac pariter eam suo ipsorum chirographo munivisse, quorum singulorum nomina ab eodem Athanasio recensentur. Nec est quod quis vel fingere saltem possit, omnes episcopos illos in reditu naufragio periisse, et una cum eis Acta Sardicensia pariter interiisse : nam in nuper citato Concilio primo Carthaginensi mentio habetur ejusdem Synodi Sardicensis, ex ipsius Grati suggestione : ibi enim sic legitur[2] : « Gratus episcopus dixit : Hæc observantia pacem custodit : nam et memini in sanctissimo Concilio Sardicensi statutum, ut nemo alterius plebis hominem usurpet; sed si forte erit necessarius, petat a collega suo, et per consensum habeat.

106. Cum igitur ex ipsis publicis Ecclesiæ Africanæ monumentis satis compertum habeatur, innotuisse Afris catholicæ communionis episcopis germanum legitimumque Concilium Sardicense : quomodo accidit, ut memoriam posterorum illud ipsum penitus fugerit, cujus saltem nomen in ejusdem Ecclesiæ chartis publicis, in ipsorum, inquam, primo Concilio Carthaginensi disertis notis reperiretur expressum? Quomodo, inquam, id ipsum tunc S. Augustinum præteriit, vel forte dissimulandum putavit? Et quonam pacto, quæso, tam libere atque secure, absque distinctione aliqua interposita, absolute dixit Concilium Sardicense ab Arianis fuisse collectum, quod et ex ejus Actis nisus est accurate probare; si in primo conventu Carthaginensi citatum haberetur a Grato, totius Africanæ Ecclesiæ, catholicæ communionis primate episcopo, Concilium Sardicense? Frequenter hic per eamdem lineam admirabunda nostra (ut sentio) sæpe recurrit oratio, hæret in salebris, et quo tandem evadat, ignorat : cum plane nefas sit, tantum Ecclesiæ magistrum ignorasse ecclesiasticos canones, suspicari. Quamvis enim ipse testetur de suo tyrocinio, cum fuit ab Aurelio adhuc vivente institutus episcopus [3], se ignorasse Nicænos canones : jam vero factum senem, et in controversiis de rebus atque dogmatibus ecclesiasticis semper versatum, omnia oportuit Concilia scripta evolvisse et archiva reserasse.

107. Quamobrem nihil est quod in hac tanta rerum ambage æquius existimare possimus, nisi ex tot tantisque invasionibus atque grassationibus a Donatistis adversus Catholicos sæpe conflatis, factam esse jacturam Sardicensium canonum, vel aliquo alio casu nobis incomperta eosdem penitus excidisse, ipsumque primum Carthaginense Concilium eo tempore latuisse. Quod quidem maxime deploran-

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Conc. I. Carth. c. 5. Tom. I. Conc. — [3] August. epist. CX.

dum fuit : nam eorum ignoratione discordiæ illæ Africanorum episcoporum cum Zozimo et Bonifacio Romanis pontificibus semel exortæ, et magno scandalo in immensum auctæ, eorumdem Sardicensium canonum certa scientia componi atque prorsus sedari protinus valuissent : quomodo enim refragati essent canonibus œcumenici Sardicensis Concilii, Nicæno hac ex parte nihil minus habentis? Imo, si numero tantum res agenda fuisset, hoc illi præstaret, cui et ex Africa præsertim plures episcopi subscripsissent : illi enim unus Cæcilianus antistes Carthaginensis præsens fuisse legitur : Sardicensi vero una cum Grato episcopo Carthaginensi antistites numero triginta sex reperiuntur subscripti. Unde illud accidit infortunium, ut Sardicensium canonum jactura universa propemodum Ecclesia Africana in maximum illud fuerit discrimen adducta, parumque abfuerit quin diro schismate ab ipsa Romana Ecclesia scinderetur. Inter immensas porro illas dissensiones, nunquam abruptum inter eas fuisse vinculum catholicæ communionis, suo loco dicemus.

108. At quod nos in majorem admirationem ac plane stuporem adducit, illud est : Quomodo acciderit [1], ut Zozimus et Bonifacius Romani pontifices per legatos a se in Africam missos in causa Apiarii presbyteri, canones œcumenici Concilii Sardicensis citaverint nomine Nicænæ Synodi, ut constat ex litteris Concilii Africani ad eumdem Bonifacium redditis [2]? Nulla equidem in primis in his de dolo malo et impostura potest esse suspicio, cum æqui ponderis essent canones Concilii Sardicensis atque Nicæni : nam utrumque Concilium (ut diximus) œcumenicum fuit, et æque ex hoc atque illo convincendi necessario fuissent Africani episcopi; qui tunc sane resilierunt, cum ex Nicæno Concilio citatos canones inter eos qui extarent minime repererunt. Cum igitur omnis prorsus ratio cesset suspicionis de impostura, alterum de duobus contigisse oportuit : vel, sicut plures alios, Nicæni Concilii canones repetitos esse in Sardicensi conventu (quod superius est demonstratum) et ab ipso Nicæno Concilio, sicut alios multos, excidisse, in Romano autem codice integros conservatos fuisse : vel quod in vulgato eodem codice, qui Romanæ Ecclesiæ usui esset, ab aliquo canonum collectore, quod sciret nomen Concilii Sardicensis ab Arianis esse magnopere infamatum, absque titulo Synodi Sardicensis, eosdem canones Concilii æque œcumenici collocatos fuisse dixerimus sub canonibus Nicænæ Synodi : sicque accidisse, eosdem citari sub nomine Nicæni Concilii, quod verisimilius contigisse videtur. At de Sardicensis Concilii canonibus hactenus. Misit demum sancta Synodus legationem Antiochiam ad Constantium imperatorem ibi agentem, quæ peteret ut absoluti a Synodo episcopi exules suam ipsorum sedem singuli absque Arianorum impedimento recipere possent. Quid autem ea legatione actum sit, dicendum anno sequenti, quo pervenisse legati videntur.

[1] Conc. Carth. VI, c. 3. — [2] Conc. African. c. 101.

Anno periodi Græco-Romanæ 5840. — Olymp. 281. an. 3. — secundum Baronium 281. — Urb. cond. 1100. — Jesu Christi 347. — Julii papæ 11. — Constantii et Constantis 11.

1. *Coss. et quindecennalia imperii Cæsarei Constantis.* — Ad num. 1. Coss. *Eusebius*, et *Rufinus.* Quindecennalia imperii Cæsarei Constantis, quorum manifestum indicium Synodus Sardicensis ad Athanasium et Paulum in sedes suas restituendos a Constante imperatore petita, et consentiente Constantio Orientis imperatore celebrata. Annis enim hujusmodi solemniis destinatis exules de more relaxatos, ac religioni consultum, mille exemplis liquet.

2. *Marcellus Ancyræ episc. ab aliquibus defensus.* — A num. 18 ad 43. Cum absolutus per Synodum Serdicensem *Marcellus* Ancyræ episcopus fuerit, non levis difficultas oritur de auctoritate Antiocheni Concilii, quod eum damnavit, ejusque hæresim anathemati subjecit. Augetur difficultas ex Athanasio in epistola ad Solitarios, in qua ait : « De Marcello autem episcopo Galatiæ supervacuum fuerit fortasse mentionem facere, cum nulli non constet, Eusebianos ab eo de hæresi reprehensos, hæreseos recriminationem pro talione illi vicissim impegisse, senemque hominem in exilium ejecisse. Ille autem Romam profectus sese innocentem docuit, et ut jussus ab illis fuerat, scripto suam fidem, quam Sardica Synodus amplexa est, edidit. » Scripsit hanc epistolam post Sardicense Concilium Athanasius, et quantumvis Antiochiæ damnatus fuisset Marcellus, id nonnisi Eusebianorum dolo adscribere videtur, innuens et Romani et Sardicensis Concilii auctoritatem prævalere. Idem in epistola ad Orientales Antiochiæ adhuc congregatos scribit Julius I, refertque, edito per ipsum fidei libello, neminem non percipere,

« cum nihil a veritate profiteri alienum, sed eadem cum pietate, qua Ecclesia, de Domino ac Salvatore nostro sentire. » Quod Julius I ex fidei libello, hoc ipse Marcellus probare contendit in eodem a se edito. Ex cujus testimonio cum Athanasii et Julii testimoniis conjuncto, concludunt aliqui viri doctissimi, *Marcellum* integerrimæ fidei episcopum fuisse, et in ejus absolutione Synodum Sardicensem non errasse. Præterea sanctus Epiphanius hæresi 72 narrat, olim gravem ortam controversiam de mente Marcelli : « A nonnullis eo nomine incessitur, quasi ad Sabellianorum cavillationes partim adhæserit ; verum alii eidem patrocinantes verum id esse negant, e contrario vero præclare illum vixisse ac recte sensisse confirmant. Unde magna de eo controversia conflata est. » Scribit hæc Epiphanius duobus post Marcelli obitum annis. Ex quibus apparet, tunc disputatum fuisse de hæresi Marcelli, quæ nonnisi post multos annos postea innotuit, ut observat Schelstratius in Dissert. 3 de sacro Concilio Antiocheno, cap. 5, ex quo sequentia exscribemus.

3. *Marcellus hæreticus a D. Athanasio creditus.* — *Marcello* recenter per Sardicense Concilium absoluto et sedi suæ restituto, magis exasperata Eusebianorum factio, eodem tempore *Philippopoli* congregata voluit orbi universo ostendere, subdolis *Marcelli* fraudibus in facto erratum esse. Plures absoluti erant in sacrosancto Sardicensi Concilio, quos omnes factio ariana insectabatur, quosque in sua Synodica enumerat. Licet vero causam *Asclepæ* Gazæ, *Pauli* Constantinopoleos, et *Athanasii* Alexandriæ episcoporum ibidem pertractet ; omnium tamen primo exaggerat causam *Marcelli* Ancyrani, quia in ea se putabat maxime fundatam. Affert, ipsum in Concilio Constantinopolitano damnatum fuisse etiam ab illis, qui eum nunc admittebant, adduntque, tunc apud Orientales omnes habitum fuisse ut hæreticum. Id ubique spargebant *Eusebiani*, ut ad omnium Catholicorum aures perveniret ; quod adegit Epiphanium ad exquirendam divi Athanasii de Marcello mentem : « De quo, » inquit Epiphanius hæresi 72, « cum aliquando beatum papam Athanasium interrogassem, cujusmodi eum fuisse arbitraretur, ille neque purgavit hominem, neque vero asperius notavit : sed leniter arridens, non multum ab improbitate abhorruisse significavit, et in eorum loco, qui se purgassent, habuit. » Quibus ex verbis colligere licet, jam tum Athanasium non amplius habuisse Marcellum tanquam ab omni hæreseos macula alienum, *neque purgavit hominem*, inquit Epiphanius, cum tamen purgare debuisset juxta Julii I et Sardicensis Concilii sententiam, si nullus tunc scrupulus fuisset, ne circumveniretur. Quod postea ipse Athanasius Marcellum habuerit ut hæreticum, docet Hilarius Pictaviensis in Fragmentis, dum de Sirmiensi Synodo agit : « Photinus hæreticus deprehensus, nec tunc quidem per factionem populi potuit ex episcopatu amoveri, sed Athanasius Marcellum, qui post recitationem libri, quem scriptum ediderat, sententia Synodi Sardicensis episcopatui erat redditus, ubi quædam alia nova miscere sentit, et ambiguis prædicationibus ejus, in quam Photinus erupit, doctrinæ viam quærere a communione sua separat : anteriore tempore quam Photinus arguitur, præventam judicio meditationem corruptæ voluntatis ostendens, et non ex libri editione condemnans. » Et infra : « Negata sibi ab Athanasio communione, ingressu sese Ecclesiæ Marcellus abstinuit : » quod et testatur Sulpitius lib. 2 Historiæ suæ.

4. *Marcellus ut hæreticus ab omnibus agnitus.* — (1) Eusebiani, post damnatum ab Athanasio Marcellum, ipsum Athanasium adoriuntur, rati, tam unum quam alium male a Synodo Sardicensi absolutum, ut scribit Sulpitius citatus : « Nacti ergo Ariani istiusmodi occasionem, conspirant penitus Sardicensis Synodi decreta subvertere. Etenim eis color quidam suppetere videbatur, quod tam injuste fuisset pro Athanasio judicatum, quam Marcellus fuerat absolutus, qui nunc etiam Athanasii judicio hæreticus esse probaretur. Namque Marcellus sabellianæ hæresis assertor extiterat ; Photinus vero novam hæresim jam ante protulerat, a Sabellio quidem in unione dissentiens, sed initium Christi ex Maria prædicabat. Igitur Ariani astuto consilio miscent innoxium criminosis, damnationem Photini et Marcelli et Athanasii eadem sententia comprehendunt : illud nimirum apud imperatorum animos præstruentes, ut non putarentur de Athanasio perperam judicasse, qui de Marcello atque Photino vera sensissent. » Quæ ratio fuit, cur Occidentales non adeo libenter de Marcelli causa post apertum ejus animi dolum tractarint. Qua de re queritur Basilius epistola 10 ad sanctum Gregorium Nazianzenum : « Quale nobis auxilium ab Occidentalium supercilio

(1) Post obitum Pagii prodiit in nova Collectione veterum Græcorum Patrum P. Montfaucon scriptum quoddam e bibliothecæ Ambrosianæ pluteis, quo orthodoxia Marcelli non ambigue probatur. Est autem fidei confessio quam clerici Galatiæ cum Marcello Ancyrano per Eugenium diaconum aliosque ablegatos suos mittunt ad Athanasium ; in ea vero tenere se Filii et Spiritus Sancti cum Patre consubstantialitatem, et ὁμοουσίαν perinde ac Nicæni Patres definierunt, profitentur. Quin et Photini deliramenta « quod Filius Dei principium a nativitate secundum carnem habuerit, » expresso etiam Photini nomine damnant. Ipsum pariter Sabellium, ejus nomine et hæresi expressa, rejiciunt atque condemnant : « Anathemate ferimus nominatim ipsissimum Sabellium, et cum ipso quo quot ejus doctrinæ adstipulantur et dicunt, ipsum Patrem esse Filium, ipsumque, quando Filius efficitur, non ulterius esse Patrem. » Hæc autem fidei confessio subscribitur a nonnullis episcopis, quorum nomina vetustas nobis invidit ; sed superest nomen *Plenis episcopi Hermothi* sive Hermethi, qui ab Arianis exilium passus fuit anno 356, et *Ischyronis episcopi Leontopolis*, ejusdem forte qui in Synodo Tyria Athanasii causam defendit. Illos sane aliosque episcopos nunquam subscripturos fuisse probabile est, nisi primus omnium Athanasius eamdem fidei formulam et probasset, et sua subscriptione (quæ modo intercidit) confirmasset. Hanc vero fidei confessionem post annum 370 et ante annum 373, quo S. Basilius Magnus obiit, scriptam fuisse, ex eo arguit P. Montfaucon, quod S. Athanasius ad damnandum Marcellum incitatus fuerit a S. Basilio Cæsariensi jam tum episcopo, ut patet ex postrema ejus epistola ad S. Athanasium data, quam in annum 371 idem vir doctus conferendam censet. Hac facile occasione Marcellus Eugenium ad Athanasium ablegavit. Hæc si admittantur, Marcellus fidei confessionem istam edidit anno ipso suo emortuali vel circiter. Cum enim, teste S. Epiphanio hæresi 72, biennio circiter antequam ipse Panarium suum scriberet, Marcellus obierit, et S. Doctor opus illud confecerit anno 374, ut Pagius ad annum 375, 10, adnotat, fit inde ut Marcellus anno 372 obierit. MANSI.

et fastu aderit! Qui veritatem neque norunt, neque discere sustinent, verum falsis opinionibus præpediti, illa nunc faciunt, quæ prius in Marcello patrarunt. » Dicebat Basilius quod, sicut Marcellus deceperat dolosa fidei confessione Occidentales, ita et nunc Vitalis Apollinaristarum episcopus Damasum. Ad quod cum divus Gregorius respondisset, de duplici sensu, et quod de malo formulæ sensu ipse Apollinaris jam detectus reprobatusque esset ab ipso Damaso, scripsit de missis a Romana Ecclesia in Orientis subsidium legatis, epist. 51 ad Athanasium: « Quæritur et hoc a nonnullis illic, ut et nobis ipsis videtur, necessario, ut Marcelli hæresim illi cum venerint, tanquam malam, et nocivam, et a sana fide alienam exterminent. Quoniam ad hunc usque diem, in omnibus quas scribunt litteris pessime quidem audientem Arium sursum ac deorsum versantes, anathematizare atque ex Ecclesiis eliminare non cessant; Marcellum autem, qui ex diametro respondentem Ario impietatem attulit, atque contra eamdem Unigeniti divinitatisque essentiam impie egit, verbique appellationem male usurpavit, ne semel quidem accusare videntur. » Occidentales, qui causam Marcelli aliquandiu silentio obvolverant, eum tandem damnarunt, ut patet ex Paulino Trevirensi et Liberio papa, post cujus sententiam Marcellus ab omni sub cælo Ecclesia rejectus fuit.

5. *Photinus sæpius damnatus.* — Ad num 43. Petavius in Dissert. de Photino hæretico ejusque damnatione cap. 1 scribit *Photinum* in Synodo Sardicensi damnatum auctore Epiphanio hæresi 71, ubi Photinum narrat *in Sardicensi Occidentali Synodo depositum*. Ac ne ambiguum foret, quia secedentibus apud Sardicam Arianis, Synodus bifariam divisa est, ab utra parte damnatum intelligeremus, a Catholicis damnatum affirmat, et hoc addit ipse de suo. « Sed itane, » inquit Sirmondus in Diatriba secunda de Photino hæretico, « ut damnatum a Catholicis eo judicio Photinum credamus, in quo an Catholicorum quisquam sederit, incertum, hæreticus omnium consensu præfuit, et primas partes egit Semiarianorum princeps Basilius Ancyranus? Credet hoc affirmanti, qui volet, nobis non persuadebit. Porro cum damnati episcopatuque dejecti Photini nulla in Sardicensibus Actis fiat mentio, et quæ de Photini exauctoratione, deque Basilii cum Photino disputatione ab Epiphanio tanquam Sardicæ gesta memorantur, eadem omnia Sirmiensem ad Synodum pertinere, scriptores alii fidem faciant, parum perspicacem videri oportet eum, qui Epiphanium, quod alii pridem monuerunt, memoria lapsum hoc loco, Synodo Sardicensi tribuere, quod Sirmiensi congruebat, cassamque et inanem auctoris observationem jacere non videat. » Hæc Sirmondus, idque juxta Baronii sententiam; qui uterque etiam recte docent primam Photini damnationem pertinere ad Synodum Antiochenam, quam anno CCCXLV celebratam docuimus: in hujus enim Synodi fidei formula, quæ refertur ab Athanasio Apologia 2, pag. 691, damnantur *discipuli Marcelli et Scotini ab Ancyra Galatiæ*, ubi Photinus *Scotinus* appellatus. Petavius in Dissertatione laudata existimat, *Photinum* primo damnatum in Synodo Constantinopolitana ab hæreticis celebrata anno CCCXXXVI, fultus auctoritate Severi Sulpitii lib. 2, qui tradit, ipsum una cum *Marcello* præceptore suo Synodi judicio condemnatum esse etiam ante Sardicensem. Quam Synodum Petavius præfatam Constantinopolitanam interpretatur. Sed tam certum est, Severum eo in loco errare, quam dum scribit, Sardicense Concilium ante Constantini Magni obitum congregatum fuisse. Prima itaque *Photini* damnatio contigit in secunda Synodo Antiochena memorata; altera ad Concilium Sardicense, et tertia ad Concilium Mediolanense præsenti anno celebratum pertinet, ut mox videbitur. Quæ diversæ *Photini* damnationes sedulo observandæ ob controversias post Baronii mortem exortas de variis hujus hæretici damnationibus, Conciliisque, in quibus illæ contigere.

6. *Jus appellationum Pontifici Romano assertum.* Ad num. 48. Jus appellationum ad Sedem Romanam a Synodo Sardicensi non institutum, sed confirmatum. Hoc enim ipso, quo Romanus Pontifex est jure divino omnium episcoporum primus, et ceteris jurisdictione superior, ac Ecclesiæ caput, consequens est, ut ad ipsum episcopi, cum injuriam patiuntur, appellare possint. Quare jus appellationum episcopalium ad Romanam Sedem pontificii primatus appendix est. Et revera, inquit Perronius cardinalis in Replica ad Responsionem Magnæ Britanniæ regis cap. 3, si jus illud a Concilio Sardicensi institutum esset, qua ratione Julius Romanus pontifex pluribus ante Concilium illud annis ad Eusebianos hæc scripsisset? « Oportuit secundum canonem et non isto modo judicium fieri; oportuit scribere omnibus nobis, ut ita ab omnibus quod justum esset, decerneretur. Episcopi enim erant, et non vulgares Ecclesiæ, qui ista patiebantur, sed quas ipsi Apostoli ad fidem instruxerunt. Cur igitur et inprimis de Alexandrina civitate nihil nobis scribere voluistis? An ignari estis hanc consuetudinem esse, ut primum nobis scribatur, ut hinc quod justum est, definiri possit? Quapropter si istic hujusmodi suspicio in episcopum concepta fuerat, id huc ad nostram Ecclesiam referri oportuit. »

7. *Refellitur sententia Petri de Marca circa appellationes ad Papam.* — Petrus de Marca lib. 7 de Concordia, cap. 3, existimat, jus in Synodo Sardicensi quæsitum episcopo Romano, diversum prorsus esse a judicio appellationis, nihilque aliud ei concessum, quam ut decernere posset causæ retractationem. Quippe, inquit, Synodus statuit, ut si episcopus damnatus Romanum Pontificem appellarit, in potestate ejus sit, appellationem respuere, quo pacto sententia episcoporum provinciæ confirmabitur, aut eam admittere. Quo casu debet episcopus Romanus judicium integrum remittere ad episcopos provinciæ, et ad finitimos, ut illi causæ cognitionem suscipiant, præsente legato Summi Pontificis, si iis existimaverit mittendum esse. Hæc

ille. Verum, ut jam viris doctis observatum, Synodus hæc non solum jus concedendi revisionem, sed potestatem judicandi appellationes ab episcopis depositis factas ad Romanam Sedem, Romano Pontifici asseruit et confirmavit. Quod ex eo constat, quod Romano Pontifici Concilium hoc auctoritatem attribuit, non solum dandi novos judices, episcopos nimirum ex viciniori provincia, sed etiam discutiendi sententiam ab eis latam, et de ea judicandi, si episcopus depositus ab eis provocaverit. Canon enim IV sic habet : « Cum aliquis episcopus depositus fuerit eorum episcoporum judicio qui in vicinis locis commorantur, et proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma, alter episcopus in ejus cathedra, qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit in judicio episcopi Romani determinata. » Ita hunc canonem intellexere græci interpretes Zonaras et Balsamon, qui secundam appellationem a Romano Pontifice judicari posse, secundum istius canonis sensum agnoscunt, eam nimirum quam ab episcopis viciniorum provinciarum, et ab earum sententia episcopi depositi interjecerint. Quæ contra hæc vir doctissimus affert, jam ab aliis confutata, ostensumque, appellationum usum, cum in Ecclesia Orientali, tum in Occidentali post Concilium Sardicense frequentem fuisse ; ejusque initia perperam detrudi ab eodem doctissimo præsule ad Concilii Trullani tempora in Ecclesia Græca, et ad octavum sæculum in Latina. Canones in hoc Concilio sancitos explicat Christianus Lupus in parte 1 Decretorum et Canonum Synodorum generalium et provincialium.

8. *Secunda Synodus Mediolanensis adversus Photinum coacta.* — Celebrata hoc anno secunda *Synodus Mediolanensis* conflata ex episcopis catholicis, in qua damnatus *Photinus*, et *Valens* ac *Ursacius* in communionem recepti. Hanc Synodum Baronius anno CCCL coactam credidit, et Petavius in Dissert. de Photino Hæretico cap. 1 perperam cum priori Mediolanensi anno præterito coacta confudit, sed hoc anno habitam agnovit. Contra vero Sirmondus in Diatriba secunda adversus eam Petavii Dissertationem, priorem Synodum Mediolanensem accurate suo anno reddidit, sed male hanc secundam commentitiam existimavit. Petrus de Marca eruditissimus Parisiensium præsul in Diatriba de tempore Synodi Sirmiensis plenariæ, et de Valentis et Ursacii venia, a numero X ad XX hanc secundam Synodum Mediolanensem sedulo explicat, ex quo hæc a nobis mutuata. Biennio præcessit Romanam, de qua infra. Hæc Synodus habita, ut in *Photini* causam inquireretur, quemadmodum diserte docet Hilarius in Fragmento de Synodis. Numerosiorem esse Synodum oportebat, cum de statu metropolitani episcopi et de causa fidei ageretur. Itaque et Italicæ diœcesis, cujus caput erat Mediolanum, et Illyricianæ, ex qua erat Photinus, et Urbicariæ seu Romanæ diœceseos affuisse episcopos non est dubium ; cum Ecclesiæ Romanæ legatos huic Synodo Mediolanensi astitisse testetur Hilarius, et celebratam fuisse præsentibus Romanæ Ecclesiæ presbyteris doceat epistola Concilii Ariminensis, in qua habetur : « Ea de causa Ursacius et Valens a nostra communione segregati fuere, quam ut denuo recuperarent, de peccatis suis, in quibus se conscios cognoscebant, pœnitentiam veniamque postularunt, ut eorum syngraphæ testantur : et ob id illis venia gratiaque facta est. Hæc autem per id temporis facta sunt, cum Mediolani Synodus in confessum ibat, præsentibus ibidem Romanæ Ecclesiæ presbyteris. » Præsentibus, inquam, Romanæ Ecclesiæ legatis, non autem Constantino præsente, ut se habet lectio epistolæ Concilii Ariminensis apud Hilarium, quæ laborat interpunctione. Itaque sensus restituetur, inquit Petrus de Marca, ut idem cum eadem epistola ab Athanasio et Socrate relata significet, si interpunctio ponatur post hæc verba, « Ecclesiæ Romanæ, Constantino præsente in hoc, cum magno examine fuisset conscriptum, quod tenens, baptizatus ad quietem Dei commigravit, nefas putamus inde aliquid mutilare. » In hoc, id est, in Nicæno tractatu, cujus meminit superius.

9. *Episcoporum catholicorum fuit.* — Sane conventum istum Mediolanensem catholicorum episcoporum fuisse, recte probat Petavius, tum ex legatorum Romanæ Ecclesiæ præsentia, tum ex verbis Hilarii, qui docet satis liquido, in ea Synodo arianam hæresim fuisse proscriptam ; tum præcipue quod Ursacius et Valens, qui a Sardicensi Synodo abstenti fuerant, rogata venia in gratiam recepti sunt, ut docet epistola Synodi Ariminensis, et ipse libellus oblatus Julio ab Ursacio et Valente apud Hilarium. Itaque cum apertissime constet, Mediolanensem hanc Synodum et Romanam habitas esse post Synodum Sardicensem, et ante obitum Constantis, id est, ab anno CCCXLVII ad initium anni CCCL, et Mediolanensis biennio Romanam præcedat, necessario sequitur, primam cadere sub finem currentis anni aut exordium sequentis, Romanam vero in annum CCCXLIX.

10. *Ursacius et Valens in Concilio Mediolanensi ad communionem suscepti.* — Sed hic gravis quæstio, quæ viros doctissimos exercuit, non dissimulanda. Sirmondus enim loco citato fultus Hilarii testimonio, et ipso libelli supplicis ab Ursacio et Valente porrecti exemplo, veniam et Ecclesiæ pacem a *Julio papa* impetrasse ambos illos hæreticorum duces ab errore resipiscentes docet. Unde robuste colligere se putat, eos non fuisse restitutos in Synodo Mediolanensi, quæ biennio præcesserit pacem illis a *Julio* datam. Quare sibi persuadet, per errorem hujus reconciliationis Mediolani peractæ mentionem factam in epistola Synodica Concilii Ariminensis. Petavius excipit, frustra injici suspicionem mendi in ea epistola, quæ totidem verbis descripta sit ab Athanasio, Socrate, Theodoreto, Sozomeno, et cujus synopsis referatur in Fragmentis Hilarii, ubi Patres testantur, *Ursacium* et *Valentem* veniam scripto petiisse et impetrasse ; ea vero gesta fuisse, cum Mediolani conventus Synodi haberetur præsentibus Romanæ Ecclesiæ presbyteris. Cur autem repetita

fuerit illa reconciliatio, rationes a scriptoribus non esse memoriæ proditas, ut nec multorum eventuum, de quibus dubitare sit nefas.

11. *Ursacius et Valens sæpius Ecclesiæ reconciliati.* — Sed quia vim facit Sirmondus, in hoc quod biennio post Concilium istud *Valens* et *Ursacius* in integrum restituti sunt, quod factum non fuisse videtur, si hoc anno cum Ecclesia Catholica in gratiam rediissent, ostendit Petrus de Marca, nihil novum aut insolens in restitutione communionis *Ursacii* et *Valentis* accidisse, sed omnia rite et secundum canones peracta. Duo isti adolescentes imperiti, ut loquitur Concilium Sardicense, degebant in Occidentis imperio sub principatu Constantis principis. Occidentalium episcoporum sententia dejecti erant, non solum a communione Ecclesiæ, sed etiam a sedibus suis. Relatio Synodi ad Constantem facta fuerat, ut executioni mandanda curaret, quæ decreta fuerant Sardicæ. Quid agerent *Ursacius* et *Valens*, ut periculo sedium amittendarum defungerentur, quam ut statim restitui in communionem postularent, deposita hæresi? Id vero consequi non poterant alibi, quam in numerosa episcoporum Synodo, ex præscripto canonum. Ideoque Synodi Mediolanensis opportunitatem nacti, libello suo arianam hæresim abjurant, Ariumque et ejus satellites anathematizant, ut ipsimet fatentur in libello, quem deinde obtulerunt Julio. Synodus eis pacem Ecclesiæ indulsit, et sententiæ adversus eos in Sardicensi Concilio latæ gratiam fecit, ut docet epistola Synodica Concilii Ariminensis. Restitutio illa communionis accepta fuit *Julio papæ*, qui hac de re certior factus, juxta Synodi Mediolanensis decretum communionem suam illis impertivit. Quod fatentur his verbis in libello oblato Julio : « Maxime cum Sanctitas tua, pro insita sibi benevolentia, errori nostro veniam fuerit dare dignata. »

12. *Ursacius et Valens jussi sese cum Athanasio reconciliare.* — Veruntamen id unum videtur *Julius* ab iis exegisse, ut *Athanasii* communionem amplecterentur, de quo judicium tulisset Sardicensis Synodus, et ut omnibus scripto testarentur, se per calumniam accusationes in Athanasium intendisse. Ægrum illis erat scripto sibi calumniæ notam inurere. Itaque litteris suis eos convenit *Julius*, ut starent promissis : quod illi se proxima quaque die impleturos epistola sua significarunt. Cum autem tempus traherent, et in eas angustias se redactos viderent, ut a communione Ecclesiæ projiciendi forent, si longiores moras necterent, occasione Synodi Romanæ usi, *Julium* adeunt, et scripto profitentur sibi falso suggesta fuisse ea crimina, quorum reum Athanasium fuisse docuerant; itaque se Athanasii communionem amplecti. Hæc est libelli Julio oblati sententia, ut patebit, si quis verba recte perpenderit : « Quoniam constat nos antehac multa gravia de nomine Athanasii episcopi litteris nostris insinuasse, atque litteris Sanctitatis tuæ conventi (lege *conventos*) ejus rei, de qua significavimus, non præstitisse rationem, profitemur apud Sanctitatem tuam cunctis præsentibus presbyteris fratribus nostris, omnia quæ antehac ad aures nostras pervenerunt de nomine prædicti, falsa nobis esse insinuata, atque omnibus viribus carere, atque ideo nos libentissime amplecti communionem prædicti Athanasii; maxime cum Sanctitas tua, pro insita sibi benevolentia, errori nostro veniam fuerit dare dignata. »

13. *Ursacio et Valenti venia sub conditione concessa.* — Tamen non est prætermittendum, e versione Athanasii, apud quem libellus iste græce perscriptus habetur in Apologia secunda pag. 776, alium sensum educi posse, scilicet *Valentem* et *Ursacium* pacem quidem adeptos *Mediolani*, Ario anathematizato, sed ab Athanasii communione sese suspendisse intra certum tempus, quo fidem facerent eorum criminum, quæ Athanasio objecta fuerant; conventos autem a Julio, non potuisse implere probationem, cui se adstrinxerant; ideoque cum viderent, aut cadendum a communione Ecclesiæ, aut communicandum Athanasio, professionem suam obtulisse Julio, qua testantur falso sibi suggestum fuisse contra Athanasium, et ejus se communioni adhærere velle : Τοῦ πράγματος χάριν, περὶ οὗ ἐδηλώσαμεν, οὐκ ἠδυνήθημεν λόγον ἀποδοῦναι, id est, ut vertit interpres Athanasii, « ut crimina probaremus, nunquam earum rerum documenta afferre potuisse. » Sed parum interest, quo pacto ista explicentur, cum ex utraque interpretatione id liquido constet, veniam illis concessam fuisse Mediolani ea conditione, ut aut *Athanasium* reum peragerent, aut calumniam passum esse faterentur, et hoc casu communionem ejus amplecterentur delatores. Quod ultimum cum fecissent scripto, calumniæ suæ pœnitentes, plena illis, pura et integra restitutio absque conditione est indulta. Hoc est quod urget Hilarius, dum scribit in Fragmentis, eis reditum ad catholicam fidem cum communione donatum. Si enim hæc verba rigide acciperentur, quasi tunc primum in Ecclesiam recepti fuissent, pugnarent non solum cum epistola Synodi Ariminensis, quæ veniam et pacem concessam Mediolani fatetur; sed etiam cum hoc libello, quo nulla venia nunc de novo petitur, sed jam fuisse ante hunc libellum concessa ostenditur. Quod etiam versio græca liquido exprimit : Ἡ θεοσέβειά σου κατὰ τὴν ἔμφυτον αὐτοῦ καλοκαγαθίαν τῇ πλάνῃ ἡμῶν κατηξίωσε συγγνώμην δοῦναι, id est, ut vertit interpres Athanasii : « Tua in Deum pietas veniam secundum genuinam suam probitatem nostro errori impartiri dignata est. » Itaque non est cur Sirmondus citatus dicat, non liquere, cur venia semel indulta Valenti et Ursacio in Synodo Mediolanensi, iterum indulgeatur in Synodo Romana; cum ea, quæ sub conditione concessa sunt, eveniente conditione possint et debeant iterum pure concedi vel, si mavis, confirmari.

14. *Causa celebrationis Synodi Mediolanensis II.* — Si cui autem hæreat scrupulus, cur non longo tempore a Synodo Sardicensi altera Synodus *Mediolani* indicatur, poterit eximi facili negotio, si perpendamus, tribus de causis eum conventum necessarium fuisse. Prima est, ut decreta Synodi

plenariæ nota fierent Synodis particularibus cura et studio metropolitarum et exarchorum, præcipueque Romani episcopi diligentia. In eum itaque finem statim post Concilium œcumenicum provinciales Synodi cogebantur. Secunda causa, quæ nunc copiosiorem solito Synodum requirebat, fuit dissidium illud Orientalium episcoporum, qui Sardica discesserunt, et Sardicensis Synodi nomine ad imperatores Constantium et Constantem, et ad universas Ecclesias litteras dederunt. Itaque, ut huic vulneri mederentur episcopi Occidentales, opus illis fuit auctoritate Constantis imperatoris, qui Mediolani residebat, quo nostri se transtulerunt, et Synodum habuerunt in eadem urbe, ut turbis excitatis ad impediendum reditum *Athanasii* præsto esset auxilium et Concilium Occidentalium.

15. *Photini damnatio.* — Tertia causa, eaque gravissima, fuit damnatio *Photini*, quæ non poterat peragi nisi in majore et numerosiore episcoporum Synodo. Hæc est enim prima *Photini* damnatio, ut diserte docet Hilarius in Fragmentis, dum ait, *Marcellum* communione Athanasii privatum post Synodum Sardicensem, « anteriore tempore quam Photinus arguitur. » Ut hinc pateat, et paulo post Synodum Sardicensem, Athanasium (qui caput istud admissi in communionem Marcelli valde urgeri videbat ab Orientalibus, qui Sardica discesserant) a sua communione separasse *Marcellum* ante reditum in Orient m, et in Synodo Mediolanensi damnatum primo fuisse *Photinum;* etsi repetito judicio, in Romana Synodo, et postea in Sirmiensi sit confectus Photinus. Et sic Athanasius exemplo communionis a se denegatæ Marcello, præbuit auctoritatem iis, quæ gerenda erant in Photinum, ut loquitur Hilarius, cujus mentem breviter expressimus. Itaque menses aliquot necesse est intercessisse inter Sardicense et Mediolanense Concilium. Neque enim biennium illud Hilarii per momenta est computandum, sed benignius, ut partem utriusque anni, primi et secundi, complectatur.

16. *Epocha secundi Concilii Mediolanensis.* — Denique laudanda est Sirmondi observatio, qua posita dejicitur e præsidio Petavius, quod ad Synodi istius assertionem validum existimabat. Petitum illud erat ex epistola Liberii papæ ad Constantium, qua Pontifex testatur, Demophilum, Macedonium, Eudoxium et Martyrium episcopos ante annos octo Mediolani sententiam Arii noluisse damnare, et iratis animis e Concilio exivisse. Etenim si scripta ponatur epistola anno CCCLIV, ut censuit Baronius, non autem CCCLV, ut putabat Petavius, demptis annis octo incidet conventus ille Mediolanensis in annum CCCXLVI, qui Synodum Sardicensem antecessit; cujus Concilii epistolæ Synodicæ ab Arianis editæ Demophilus ille, Macedonius et Eudoxius subscripserunt post discessum ex urbe Mediolanensi, quo se contulerant ab Orientalibus episcopis ad Constantem missi, ut Athanasii damnationem tuerentur. Tamen non est omittendum, Sirmondum in sua Diatriba alienam sententiam affingere *Hilario*, cum existimat, damnationem Photini in Concilio Mediolanensi ab Hilario commemoratam, trahendam ad Concilium illud Mediolanense, quod coactum fuit anno trecentesimo quinquagesimo quinto. Certum quidem est ex Epistola ipsius Synodi prolata a Baronio damnatos ibi fuisse Marcellum, Photinum et Athanasium. Sed hic conventus Arianorum fuit, ut omnes fatentur, et docet ipsa Athanasii damnatio. At vero conventus Mediolanensis, de quo Hilarius, conflatus erat ex episcopis catholicis, et habitus fuit currenti anno, ut superius est demonstratum.

17. *Duplex Synodus Mediolanensis statuenda.* — Itaque duplex Synodus Mediolanensis statuenda est, in qua Photinus damnationem exceperit. Prima est Hilario dicta, ex episcopis catholicis composita, et coacta anno trecentesimo quadragesimo septimo. Altera est Arianorum Synodus anno trecentesimo quinquagesimo quinto, qui damnationem Athanasii cum Photino conjungunt. Quod Hilarius sine exprobratione non prætermisisset, si ejus fecisset mentionem. Quæ omnia a Petro de Marca laudato diligenter observata.

JULII ANNUS 12. — CHRISTI 348.

1. *Legatio ex Concilio Sardicensi ad Constantium.* — Qui sequitur annus Christi trecentesimus quadragesimus octavus, Flavio Philippo et Flavio Sallea consulibus annotatur : quo legatio a Concilio Sardicensi ad imperatorem Constantium Antiochiæ tunc degentem pervenit prope Paschale tempus, ut ex iis, quæ dicemus inferius ex Athanasio, demonstrabitur; circa finem enim anni superioris,

antequam Synodus solveretur, eam fuisse decretam, ipsos vero legatos transacta hieme, mox una Antiochiam ad imperatorem navigasse, apparet. Delecti ad hoc munus fuerunt legati Vincentius episcopus Capuæ in Campania, vir clarissimus, et in Concilio Nicæno ob perfunctam tum Apostolicæ Sedis legationem magna laude versatus, et Euphratas episcopus Coloniæ Agrippinæ, de quo plura superius. Antequam vero Sardicensem legationem narratione prosequamur, quæ interim et postea perpetrata sint scelera ab arianis episcopis, postquam dimisso conventiculo ad propria remearunt, hic rerum ordine sunt enarranda ex Athanasii epistola, qui accurate, licet summatim, res ab eis gestas persecutus est, his scilicet verbis [1] :

2. « Qui autem exauctorati erant (nempe a sancta Synodo Sardicensi nominati superius episcopi ariani), cum æquum esset, ut sic quiescerent, una cum iis, qui tam fœda fuga recesserant, ea in abeundo designarunt, ut priora omnia facinora pro minimis æstimes. Cum enim eorum communionem, ut fugientium a Synodo et noxiorum, Hadrianopolitani aversarentur, rem detulerunt ad imperatorem Constantium ; effecereque, ut illi e loco, Fabrica cognomine, more laicorum, capitibus truncarentur, administro in istis rebus Philagrio, præsente quoque et ibi comite. Hujus rei monumenta ante urbem consistunt, quæ nos inter prætereundum vidimus : idque ideo fecere, quod eo modo fugam suam se, ne sycophantæ haberentur, corrigere posse existimarent. Imperatore vero prompto ad omnia quæ ipsi vellent, effecere, ut ab Alexandria in Armeniam duo presbyteri et tres diaconi relegarentur. Arium (Macarium) porro et Asterium, alterum in Petra Palæstinæ, alterum in Petra Arabiæ episcopum, qui ab ipsis desciverant, non solum in Superiorem Africam relegarunt, sed ut contumelias paterentur, operam dedere. Lucii porro Hadrianopoleos episcopi manus cervicemque plurima adversus ipsos animositate utentis, et impietatem redarguentis, iterum, uti prius, ferro vinxerunt, vinctumque in exilium deportarunt : ibique (quod ipsos minime latet) extinctus est. »

3. Porro cum Lucii, tum reliquorum Hadrianopolitanorum martyrum tunc passorum natalis dies anniversaria commemoratione tertio idus Februarii in Ecclesia Catholica celebratur [2]; sed et Macarii, qui alias Arius dictus reperitur episcopus Petræ in Palæstina, natalis dies [3] annua memoria duodecimo kalendas Julii in Ecclesia colitur : itemque Asterii episcopi Petræ in Arabia quarto idus Junii natalis dies recurrit anniversaria, ecclesiasticis monumentis adscripta. Verum et de aliis catholicis episcopis tunc ab Arianis dire exagitatis subdit hæc Athanasius : « Diodorum quoque episcopum sua sede expulerunt : Olympium item ex Ænis, et Theophilum ex Trajanopoli, ambos episcopos Thraciæ, bonos et orthodoxos viros, infensos hæresi, calumniis appetiverunt, semel quidem cum ad Eusebianorum calumnias Constantius imperator edictum misit : iterum autem, cum istius rei memoria ab Eusebianis refricata est. Habebat autem edictum, ut non solum e civitatibus et Ecclesiis ejicerentur, sed et capitali pœna, ubicumque inventi essent, plecterentur : mirum quidem facinus, sed non alienum ab ipsorum moribus : siquidem non aliter quam Eusebii discipulos, eusebianæque ferociæ successores decuit, sese gessere ; adeo ut æque terribiles se in Thracia exhiberent, ac patres ipsorum Alexandriæ sese gesserant.

4. « Curavere igitur edicta fieri, quibus portus et introitus civitatum observari juberentur, ne, quibus a Synodo concessum erat, reditus ad Ecclesias suas pateret; simulque diplomata ad judices Alexandrinos nominatim de Athanasio et presbyteris certis impetraverunt, ut sive Athanasius, sive quisquam suorum urbes aut fines illos ingredi deprehenderetur, capite id lueret. Ad eum modum judaica ista hæresis non solum Christum infciari, sed etiam cædes facere condidicit. Verum ne hoc quidem satis fuit, ut quietem vellent : nam velut ipsorum hæreseos pater ut leo circuit, quærens quem devoret ; ita isti publici cursus facultatem nacti, ac proinde circumcursitantes in quoscumque incidunt, qui vel fugam eorum carpunt, vel hæresin aversantur, eos dignis modis nunc flagris concidunt, nunc vinculis constringunt, nunc e natali solo exterminant. Tantus certe terror eorum hominum fuit, ut multos coegerint ad hæreseos simulationem; multosque eo metu affecere, ut maluerint in eremum fugere, quam vel semel in illos incidere : hæc sunt post fugam eorum audaciæ et insaniæ facinora. » Hæc ipse.

5. His vero recensitis ab Arianis post recessum Sardica perpetratis, idem Athanasius de his, quæ Antiochiæ acciderunt legatis a Synodo Sardicensi missis, hujuscemodi narrationem instituit : « Quin et novum quiddam mirumque designant, quod ut probe eorum hæresin decet, ita nunquam prius auditum est ; et tale, quod fortasse ne apud Gentiles quidem protervi
ores, nedum apud Christianos futurum putes. Missis enim a sancto Concilio in legationem episcopis, Vincentio Capuæ, quæ metropolis est Campaniæ, et Euphrate Agrippinæ, quæ est metropolis Superioris Galliæ, ut pro Synodi decretis imperator Constantius episcopos, quos ipse ejecerat, in suas ædes reverti pateretur ; et in eam sententiam a Constante pientissimo ad fratrem suum litteris datis, quibus episcopos illi commendabat : viri isti mirifici ad quodvis facinus prompti, cum legatos istos Antiochiæ vidissent, in commune quidem consilium ineunt, sed ita tamen ut Stephanus (hic erat episcopus Antiochiæ arianus) fabulam initi consilii peragendam susciperet, utpote ad istiusmodi res longe aptissimus. Suscepto negotio, conducit ille publicam meretricem in ipsis feriis sanctissimi Paschatis, eamque nudam per tenebras immittunt in ædes Euphratæ episcopi.

[1] Athan. epist. ad Solitar. — [2] Martyrol. Rom. die 11 Febr. — [3] Rom. Martyrol. dictis diebus.

6. « Meretrix autem principio quia credebat juvenem esse, a quo accerseretur, prompte sequebatur. Postquam autem ita destituta ab illis hominem dormientem, ignarum omnium intueretur, diligentiusque considerans senis vultum, et episcopi speciem animadverteret, statim clamorem edit ac vim queritatur. Illi contra eam orare, ut taceret, et falsum crimen episcopo concinnaret. Die igitur illucescente, vulgatur facinus, et universa civitas concurrit : et qui in palatio erant, rei admiratione commovebantur, neque eam silentio tradi volebant. Itur ad judicium : leno prodit eos qui meretricem accersierant : illique deinde auctorem istius rei Stephanum esse ostendunt : erant enim ejus clerici, qui cum lenone convenerant. Stephanus igitur episcopali dignitate exuitur, et in locum ejus sufficitur Leontius ille castratus, non ob aliud, quam ut non deesset hæreseos propugnator. Imperator vero Constantius paulisper compunctus, ad se rediit : conjecturaque ex iis, quæ adversus Euphratam designaverant, facta, consimiles esse eorum in alios calumnias arbitratus, relegatos ex Alexandria Armeniæ presbyteros et diaconos evestigio redire jubet, et diserte Alexandriam scribit, ne ulterius Athanasii aut clericos aut laicos persequerentur. Deinde post menses decem defuncto Gregorio, accersit et Athanasium, » etc. Hæc Athanasius. At de ejus accersione litteris ejusdem Constantii facta suo loco dicendum pluribus.

7. Quod autem spectat ad legationem ad Constantium missam a Concilio Sardicensi, cum eadem a multis recenseatur, qui ipsam pluribus prosecutus est Theodoretus, ex his quæ recitavimus ex Athanasio corrigendus est, dum ait, eam missam esse a Constante imperatore, additumque duobus legatis episcopis Salianum prætorem. Qua in re illud evenisse putandum est, ut a sancta Synodo (quod decebat) duo illi episcopi legati fuerint, ab imperatore autem Constante postea Salianus. Quæ vero ab eis gesta sint de suscepto apud Constantium negotio, quæve ab impio Stephano episcopo Antiocheno tum in Catholicos omnes, tum in legatos perpetrata fuerint, quod ea Athanasius brevi compendio prosecutus sit, prolixiorem rei gestæ narrationem ingerimus cupido lectori rem exactius cognoscendi ex Theodoreto, qui ab initio missæ legationis sic exorditur [1] :

8. « Constans itaque imperator duos episcopos, quos ex eorum numero, qui Sardicæ convenerant, ad eam rem delegerat, cum litteris ad fratrem una cum Saliano prætore, viro et pietatis et justitiæ insignibus eximie ornato, misit. Quæ litteræ non exhortationem solum et consilium, verum etiam minas dignas sane pio imperatore complexæ sunt. Nam scripsit primum, ut duobus illis episcopis aures attentas præberet, et iniqua facinora a Stephano et aliis admissa diligenter cognosceret : deinde gregi suo restitueret Athanasium ; quippe cum et calumnia accusatorum, et iniqua eorum, qui dudum de eo judicaverant, sententia, atque adeo acerbum in eum odium perspicue deprehensum esset. Postremo ista adjecit : se, nisi his conditionibus obtemperaret, et quod æquitas postulat exequeretur, Alexandriam profecturum ; ovibus, a quibus tantopere expectabatur, restiturum Athanasium, et hostium turbam inde exturbaturum. Constantius igitur, his litteris Antiochiæ, ubi tum commorabatur, acceptis, pollicetur se facturum, quod socius imperii et communis de Republica curæ particeps ipsi per litteras significarat. Verum Ariani veritatis oppugnatores, his rebus graviter commoti, perditum atque impium plane facinus edere moliuntur. Interim duo illi episcopi ad domum quamdam in clivo positam divertunt : prætor autem aliud capessit diversorium. Stephanus, qui id temporis susceptis Ecclesiæ Antiochenæ gubernaculis naufragium in ea facere constituebat, cum alios habuit suorum tyrannicorum scelerum adjutores, quorum usus opera, veræ doctrinæ patronos variis affecit incommodis, tum juvenem quemdam animo ad audaciam projecto, vita impia ac scelerata, qui istorum dux fuit, quique non homines solum e foro abducere, contumeliis vexare, verberibus cædere, verum etiam facta in ædes irruptione, tum homines, tum mulieres gravitate insignes impudenter extrahere non veritus est. Sed ne longus sim in istius nequitia describenda, unum solum facinus ab eo contra viros facile præstantissimos admissum exponam, ex quo de reliquis ejus nefariis maleficiis adversus optimos viros patratis satis conjecturæ capere poterimus.

9. « Iste primum ad quamdam meretricem accedens, dixit peregrinos quosdam nuper venisse, qui noctu ejus operam requirebant, deinde quindecim hominibus seditiosis collectis, hos circa sepes clivum ambientes occultat. Venit eo cum meretrice, et signo seditiosis, quod præscripserat, dato, ubi intellexit facinoris socios adesse, pergit ad atriensem januam diversorii, in quo duo episcopi pernoctabant. Quam apertam offendens (unum namque e servis ad id faciendum pecunia conduxerat) introducit meretricem : cui ostio ostenso cubiculi, in quo alter episcopus forte dormiebat, ingredi jubet : ipse it interea seditiosos suos accersitum : Euphratas vero (hoc enim episcopo provectiori ætate nomen fuit) in cubiculo exteriore dormivit. Vincentius autem (sic namque alter appellabatur) in interiore cubiculo quieti se dederat. Dum meretrix intrat cubiculi limen, Euphratas sentiens pedum strepitum, percunctatur quis sit qui introiret. Respondente autem meretrice, Euphratas graviter animo conturbatur, ratus sane dæmonem esse qui vocem muliebrem effinxerat ; ac statim Christi Salvatoris implorat auxilium. Onager vero (ita enim dux illius improbæ et seditiosæ turbæ vocabatur) qui præter manuum pedumque vim armis præterea ad pios oppugnandos usus est, cum factiosorum turba in domum ingreditur, episcopos iniquos appellat, propterea, quod ipsis in animo esset iniquum exercere judicium. Multo igitur sublato clamore, servi

[1] Theod. lib. II. c. 8. in fin. 9. et 10.

accurrunt : surgit e lecto Vincentius, atque occlusa atrii janua, septem ex seditiosis illis prehenduntur. Onager cum reliquis aufugiebat. Cum illis autem una, qui comprehensi erant, custoditur meretrix.

10. « Ubi illuxit dies, episcopi prætorem, qui cum ipsis venerat, excitant : una adeunt palatium, graviter contra audacia Stephani facinora vociferantur : dicunt istius scelera non judicium neque quæstionem requirere. Prætor autem maxime omnium cœpit adversum Stephanum clamare; orare imperatorem, ut de iniquo indignoque ejus facinore non episcoporum consilio, sed pro tribunali judicium quæratur : seque pollicetur primum episcoporum clericos, qui facinoris conscii erant, supplicio coercendos traditurum : Stephani quoque ministros ait eodem modo puniendos esse. At cum Stephanus petulanti ore illis contradiceret, affirmaretque plagas clericis non infligendas esse : placuit imperatori et magistratibus, ut quæstio de facto in regia haberetur. Itaque primum interrogatur meretrix, quis eam ad episcoporum diversorium deduxisset. Tum illa : Juvenis quidam, inquit, ad me accedens, dixit, et peregrinos venisse in urbem, et meam operam postulare : sub vesperum igitur redit ad me, et ad diversorium recta deducit : deinde cum turbam hominum, quam quæsierat, paratam offendisset, eam per januam atrii in ædes introducit, et in cubiculum exterius intrare jubet. Narrabat præterea meretrix, quid episcopus rogasset; et quo pacto, metu perculsus, Dei opem precibus implorasset, et quemadmodum denique seditiosi illi in ædem irruissent.

11. « His rebus cognitis, judices minimum natu eorum qui comprehensi erant, in medium adduci jubent; qui non usque eo expectat, quoad verberibus rem fateri cogeretur : sed facinus factum illico aperit; et Onagrum illius auctorem fuisse, plane fatetur. Qui coram adductus, impellente atque adeo jubente Stephano, illud ipsum se aggressum fuisse affirmat. Ad hunc modum ergo intellecta Stephani improbitate, primum episcopis, qui tunc aderant, mandatum dant, ut hominem abdicent episcopatu, deinde illi ipsi eum Ecclesia penitus expellant. Non tamen propterea Ecclesia Antiochena labe ariana omnino liberata est : nam ei successit in administrationem episcopatus illius Leontius genere Phryx, animo versutus, et saxis in undis maris latentibus similis : sed de isto quidem paulo post dicam plura. Per id temporis Constantius cum pro certo compeisset fraudulentos adversum episcopos conatus, scripsit ad magnum Athanasium semel, iterum, ac tertio, quo illum, ut de Occidente reverteretur Alexandriam, impelleret. » Hactenus Theodoretus. Cæterum cum constet ex ipso Athanasio, nonnisi post decem menses ab hac legatione perfuncta, a Constantio litteras ad eum conscriptas, post scilicet Gregorii obitum, qui Alexandrinam Ecclesiam violentus invaserat : non alio quam sequenti anno ea accidisse apparet ; agemus igitur de his suo loco.

12. Ubinam vero hoc anno et sequenti, usque dum ex Occidente digressus est, Athanasium manere, vel alio proficisci contigerit, idem ipse significat his verbis ad eumdem Constantium scribens [1] : « Post vero Concilium Sardicense Naissi mihi commoranti denuo ab eodem Constante Augusto scribitur. Confecto igitur itinere, per reliquum tempus Aquileiæ hæsi, ubi me litteræ tuæ pietatis deprehenderunt : inde rursus, a beatæ memoriæ viro Constante imperatore scilicet, evocatus in Gallias profectus sum, atque ita perveni ad tuam majestatem. » At de his suo tempore dicendum. Quod vero decem mensium moras traxerit Constantius scribendi ad Athanasium, ut Alexandriam rediret, plane arguit, minaces illas litteras, quas dicit Theodoretus missas hac legatione per Salianum prætorem, non statim post Sardicense Concilium, sed post Constantii has prolixas moras esse conscriptas : quibus ille tandem impulsus, acres eas, quod contemni videretur, ad Constantium fratrem litteras dedit, licet Socrates [2] confestim ipsas datas esse demonstret, dum ait : « Statim vero (post absolutum scilicet Sardicense Concilium) imperator, qui partium ad Occidentem vergentium dominabatur, ea quæ in Concilio Sardicensi facta erant, fratri suo Constantio significat, hortaturque, ut Paulum et Athanasium ad proprias sedes restituendos curet. Verum ubi Constantius fratris postulata de die in diem differebat, ille (imperatorem dico Occidentis) optionem fratri dat, vel Paulum et Athanasium ad suas ipsorum sedes et Ecclesias restituendi; vel, si hoc minus præstaret, ipsum sibi hostem reddendi, nihilque aliud quam bellum expectandi. Litteræ autem, quas ad fratrem scripsit, ita se habent :

13. « Sunt hic apud me Athanasius et Paulus, quos auditione accepi pietatis causa persecutionem passos esse. Quod si pollicearе, te illis suas ipsorum sedes redditurum, inque eos, a quibus sine causa injuria affecti sunt, animadversurum, viros ipsos ad te mittam : sin autem recuses ista hoc modo perficere, pro certo velim cognoscas, me eo venturum, et te invito illis suas ipsorum sedes restituturum. » Hactenus litteræ ad Constantium; subdit Socrates :

14. « Quæ cum intellexisset Orientis imperator, non mediocrem animo concepit ægritudinem. Accersitis igitur non paucis Orientis episcopis, optionem sibi datam illis exponit; rogat, quid faciendum sit. Illi melius esse respondent, ut Athanasio Ecclesiæ suæ concederet administrationem, quam ut bellum intestinum susciperet. Unde imperator necessitate adductus Athanasium ad se accersit. » Sed id anno sequenti : decem quippe menses (ut dictum est his ultro citroque gestis rebus insumpti sunt. Quod vero ad nomen Saliani legati spectat, non levis est conjectura, hunc eumdem esse cum Sallea hoc anno consulatum agente, sequenti vero prætura fungente, eumdemque missum fuisse legatum ad imperatorem Constantium in re maximi momenti, nimirum ad indicendum Constantio bellum, nisi

[1] Athan. Apolog. ad Constantium. — [2] Socrat. lib. II. c. 18.

Athanasium et alios orthodoxos exules episcopos restitueret. Subdit autem ad ea, quæ superius dicta sunt, Socrates [1] : « Interea temporis Constans Occidentis imperator Paulum cum duobus episcopis cum litteris suis, cumque etiam litteris Concilii, quo tutior esset, honorifice Constantinopolim mittit. Cum Athanasius adhuc extimesceret, animoque, ad Constantium necne proficisceretur, hæsitaret (metuebat namque falsas calumniarum criminationes), Constantius Orientis imperator illum non semel modo, verum etiam cum iterum ac tertio ad se accivit. » At hæc anno sequenti.

15. Quod autem ait Socrates, litteris a Concilio acceptis, suas addidisse pro Pauli restitutione Constantem, non sic quidem accidit, ut hoc quoque anno Sardicensis Synodus perdurarit; sed pro cæteris aliis sede pulsis a Synodo litteris antea datis, suis postea additis, Constantem hoc anno Paulum restituendum curasse : quod cum factum fuisset persuasione Maximini Trevirorum episcopi, conquesti fuerint Ariani, et ea de causa tradat Sozomenus [2] illum ab eis fuisse excommunicatum; dictum Arianorum conciliabulum in præsentem potius annum referendum, quam in superiorem, foret. Athanasius certe, eamdem illorum fugam ex Concilio Sardicensi recensens, de conventu ab eis tunc celebrato ne leviter quidem meminit.

16. Quod vero Constantius, invitus licet, oblatam optionem de Athanasio Alexandriam restituendo acceperit potius, et id suaserint ei episcopi ariani, hoc non eorum animi liberalitate accidit; sed quod vigente jugi bello Persico cum Sapore rege, jam actum esse videri posset de Constantii imperio, si et Constans bellum moveret in eum, cum vix satis resistere Persis posset, a quibus (ut dictum est) complures clades acceperat; et superiori proximo anno, nempe undecimo ejus imperio (ut habet Hieronymi Chronicon) ab eodem Sapore Nisibis iterum obsessa, et Bizabda atque Amida captæ fuissent. Post tantum itaque rerum discrimen, in quo versabatur Orientale imperium, jam deploratus videri poterat status Constantii, si pressus mole belli Persici, majoris ponderis prœlium inferendum a Constante fratre subire coactus fuisset : præstabat namque Constans Constantio viribus, utpote auctus tertia imperii parte, quam Constantinus Minor, Augustorum trium natu major, ex patris testamento possidebat : cum igitur imperii tripartiti duarum partium Constans dominus esset, merito factus est Constantio metuendus.

17. *Synodus Carthaginensis dicta prima contra Donatistas.* — Hoc eodem anno, vel sequenti, habita est Synodus Carthaginensis, occasione legationis a Constante imperatore in Africam missæ per Paulum et Macarium clarissimos viros, ad uniendos divisos schismate Donatistas Ecclesiæ Catholicæ. Sunt hæc illa tempora dicta Macariana, sic denominata ab altero legatorum Macario, quorum frequens fit mentio tum apud Optatum Milevitanum et S. Augustinum, tum etiam apud ipsos Donatistas. Sed antequam rerum gestarum narrationem aggrediamur, de veritate et certitudine temporis ex more disserendum putamus. In quo quidem illud primum occurrit, perperam poni ejusmodi Concilium tempore Silvestri, vel Marci papæ; itemque mendose legi in ejusdem Synodi præfatione Constantium, loco Constantis imperatoris; cum legationem Macarii atque collegæ, ipsaque Macariana tempora contigisse sub Constante Augusto, frequentius Optatus et Augustinus inculcent; ut nihil sit quod hac de re in controversiam deduci possit : quod et e citandis inferius locis perspicue apparebit.

18. Cum autem satis aperte liqueat eorumdem legationem missam fuisse a Constante imperatore, cur potius hoc anno vel sequenti ejus imperii, quam alio aliquo, ponendam esse ducamus, nunc aperiendum est. Constat in primis ex præfatione indita eidem primo Concilio Carthaginensi, eodem anno, quo ipsa Synodus est habita, ad conciliandos dissidentes in unam Ecclesiam, missos esse dictos legatos Paulum atque Macarium. Rursum vero et illud ex eadem Synodo exploratum habetur, ipsam celebratam fuisse non ante, sed post Concilium Sardicense, siquidem in ejus quinto canone citatur decretum ejusdem Concilii Sardicensis ex Grati episcopi Carthaginensis rogatione ad præsentes tunc episcopos : sed et cum illud certum exploratumque sit, ipsum Constantem imperatorem post annum sequentem, ipso ejus exordio, necatum esse; necesse est affirmare, dictum Concilium post Sardicensem conventum, et vivente Constante imperatore, hoc vel sequenti anno fuisse collectum : sic et Macariana tempora iisdem limitibus terminanda.

19. Quoniam autem prius contigit, eosdem legatos ab ipso Constante imperatore in Africam mitti, ac postea cogi Synodum Carthaginensem : hac ratione de legatione primum, deinde vero de Synodo nobis agendum proponimus. Quantum igitur conjectura consequi licet, qui anno superiori una cum triginta quinque collegis Africanis episcopis venit ad Sardicense Concilium, Gratus antistes Carthaginensis, ipsum quoque Constantem imperatorem convenisse, eumque et de statu deploratissimo Africanæ Ecclesiæ, jam a temporibus persecutionis Diocletiani imperatoris diro et implacabili schismate scissæ, certiorem reddidisse, atque obortis lacrymis inculcasse Donati tyrannidem, existimamus, ad cujus nutum grassarentur ubique in Catholicorum ruinam prædones, quos ipsi Donatistæ nominarent Sanctorum duces, revera Circumcelliones proprio nomine nuncupatos : interpellasseque his aliisque suggestis eumdem imperatorem magna instantia, ut suppetias ferret, ac revocasse in memoriam impensos ad eam rem a Magno Constantino ejus parente labores : suggessisse pariter opinamur ad hæc præstanda magno opus esse remedio. Quod si quorumdam ex ipsis, qui cæteris præessent, Donatistarum curatio præ ipsorum animorum obstinatione videri posset penitus desperata; tamen populi illis

[1] Socrat. lib. II, c. 18. — [2] Sozom. lib. III, c. 10.

subditi fore perfacilem ad pacem et catholicam unitatem accessionem, si legatione ab imperatore missa invitarentur ad pacem, et collatis in eos beneficiis iidem ab eodem Constante demeriti allicerentur ad concordiam, et provocarentur ad unitatem. His auditis Constans Augustus, cujus studium et cura omnis invigilabat, ut toto terrarum orbe Christiana religio ab hæresibus atque schismatibus vindicata, una omnium fide atque concordia simul coagmentata consisteret atque floresceret, libenter annuit : qui enim propensiore sollicitudine, ut sub fratris imperatoris ditione in Oriente Ecclesiæ positæ suos ipsarum episcopos ab Arianis ejectos recipientes in pace agerent (ut vidimus) procuravit, haud negligendam putavit Ecclesiam Africanam, ob sui amplitudinem atque nobilitatem totius Occidentalis imperii sibi subjecti decus ingens et ornamentum.

20. Quamobrem selectos ex multis maxime pios atque amplissimos viros ad tanti muneris obeundam provinciam, Paulum atque Macarium in Africam legatos decernit, eo quidem titulo, ut munificentia imperatoris pauperum omnium sublevarent inopiam; ita forinsecus apparebat : revera tamen ut populum sic beneficentia Constantis Augusti demeritum, et ab imbuta ferocia his officiis delinitum, ad ineundam cum fratribus concordiam provocarent. Quid autem ab iisdem legatis Paulo atque Macario, cum ventum est in Africa, actum sit : Optatus Milevitanus in primis, interpolata licet oratione, commemorat, cum his antea verbis Parmenianum, adversus quem scribit, compellat[1] : « Quem enim latet præter te, quia peregrinus es, et potuerunt tibi falsa narrari? aut quis negare potest rem, cui tota Carthago principaliter testis est, imperatorem Constantem et Paulum et Macarium primitus non ad faciendam unitatem misisse, sed cum eleemosynis, quibus sublevata per Ecclesias singulas possit respirare, vestiri, pasci, gaudere paupertas? » Hæc ipse.

21. Quod vero ait, hæc primitus non ad faciendam unitatem esse missa, sic intelligas (ut dictum est) quod extrinsecus non aliud titulo ipso legationis obtenderetur, nisi effusa largitio in pauperes, cum tamen eo prætextu ipsorum conciliatio quæreretur : nam idem inferius subdit[2] : « Veniebant Paulus et Macarius, qui pauperes ubique dispungerent, et ad unitatem singulos hortarentur. » Certe superius Optatus declarat, hos operarios unitatis esse nominatos, cum ait : « Ab operariis unitatis multa quidem aspera gesta sunt ; sed ea ad quid imputatis Leontio, Macario, vel Taurino? imputate majoribus vestris, qui (sicut in propheta scriptum est), ut vobis stupescerent dentes, ipsi uvas acidas comederunt : illis primo qui populum Dei diviserunt, et basilicas fecerunt non necessarias : deinde Donato Carthaginis, qui provocarit ut unitas proximo tempore fieri tentaretur. » Sic enim dicitur Donatus provocasse unitatem, non quod ipse id exposceret, sed potius quod ob suum ipsius in schismate studium atque tyrannidem, ad id efflagitandum ab imperatore episcopos catholicos impulerit, et ad præstandum traduxerit ipsum Constantem Augustum.

22. Quantum autem crevisset in Donato de præfectis atque etiam de ipso imperatore contemptus, idem Optatus, de iisdem legatis agens, hæc subdit : « Qui cum ad Donatum patrem tuum (hic erat episcopus Donatistarum Carthagine) venirent, et quare venerant, indicarent : ille solito furore succensus, in hæc verba prorupit : Quid est imperatori cum Ecclesia? Et de fonte levitatis suæ multa maledicta effudit, non minus quam in Gregorium aliquando, ad quem sic scribere minime dubitavit : Gregorii macula senatus, et dedecus præfectorum, et cætera talia. » Sed de his superius. Rursum et de eadem Constantis imperatoris erga Africanas Ecclesias munificentia, in quam Donatus Judæ instar infremuit : « Miserat, inquit Optatus, ornamenta domibus Dei, miserat pauperibus eleemosynam, nihil Donato. Cur ergo insanivit? cur iratus est? cur, quod missum fuerat, repudiavit? Et cum illi qui missi fuerant, dicerent se ire per provincias singulas, et volentibus accipere se daturos : ille dixit, ubique se litteras præmisisse, ne id, quod allatum fuerat, pauperibus alicubi dispensaretur. O consulere miseris! o providere fuerat pauperibus! o peccatoribus subvenire! » Ita ipse, quod prohiberet Donatus suos eleemosynam accipere a Constante, ea ratione videlicet, quod catholicæ et a sua alienæ communicationis esset, illud eos admonens, a peccatore eleemosynam minime accipiendam esse.

23. In quem subdit Optatus : « Clamat Deus dicens[1] : Ego sum qui feci pauperem et divitem : non quia non potuit pauperi dare, sed si ambobus daret, peccator qua sibi succurreret, invenire non posset. Denique sic scriptum est : Quemadmodum aqua extinguit ignem, sic eleemosyna extinguit peccatum. Certe jam apud Deum sunt ambo, et qui dare voluit, et qui obstitit ne daretur. Quid si jam Deus dicat Donato : Quid vis fuisse Constantem? Si innocentem, quare ab innocente accipere noluisti? Si peccatorem, quare non permisisti dare propter quem fecit pauperem? Sub hac interrogatione qualis futurus est, qui de levitate et furore laboravit tantis pauperibus impedire (impertiri)? Carthagine principatum se tenuisse crediderat : et cum super imperatorem non sit nisi solus Deus, qui fecit imperatorem ; dum se Donatus super imperatorem extollit, jam quasi hominum excesserat metas, ut se ut Deum, non hominem æstimaret. »

24. Hæc jure quidem Optatus de Donati superbia, qua cum primo se ab Apostolicæ Sedis antistite jam diu ante schismate divisisset, nec sæculari dignitati sibi parendum putaret, sed uni se æqualem Deo comparandum existimaret : haud enim prorsus ab ejusmodi insania visus est procax schismaticus temperasse, cum (ut diximus) per suum ipsius nomen, tanquam numen, suos jurare docuisset. Unde

[1] Optat. lib. III. — [2] Idem ibid.

[1] Optat. lib. III. contra Parmen.

post multa ex Ezechielis oraculo de principe Tyri, quod concinne aptat Donato, mox subdit : « Hoc modo exaltatum est cor ejus, ut sibi jam non homo, sed Deus fuisse videretur. Denique in ore populi raro est appellatus episcopus, sed Donatus Carthaginis dicebatur. » Et inferius : « Deinde cum ante ipsius superbiam, omnes qui in Christum crediderant, Christiani vocarentur, ausus est populum cum Deo dividere; ut, qui illum secuti sunt, jam non Christiani vocarentur, sed Donatistæ : et si quando ad eum aliqui ex aliqua Africana provincia veniebant, non quærebat illud, quod humana semper exigit consuetudo, de pluviis, de pace, de proventu anni aliquid interrogare, sed illico ad singulos quosque venientes hæc erant verba : Quid apud vos agitur de parte mea? quasi jam vere populum cum Deo diviserat, ut intrepide suam diceret partem. Nam a temporibus ejus et usque in hodiernum, si quando de rebus ecclesiasticis in judiciis publicis aliqua celebrata est actio; interrogati singuli, sic apud Acta locuti sunt, ut dicerent se de parte esse Donati, de Christo tacuerunt. »

25. Rursus vero de eodem Donato jaciente in imperatorem convicia, et suis pariter obsistente ne quid acciperent ex illius largitate, hæc addit : « Merito et bene ejus sapientia humiliata est, qua putavit se Daniele esse sapientiorem in repudiandis muneribus regis, dum accipere noluit quod ab imperatore christiano missum esse videbatur; et visus est sibi aut Daniel novus, vel sapientior Daniele; quia et ipse Daniel, aliquando a Balthazar rege cum cogeretur accipere munera, id est annulum, torquem, et cætera dixisse legitur : Tua dona tecum sint, rex; et sapienter respondit, et convicia regi non fecit; et quod offerebatur, non damnavit, sed distulit. Non quomodo Donatus, qui et convicia Constanti, quanta potuit, dixit; et quod ab eo pauperibus missum fuerat, repudiavit. » Et post aliqua adversus eosdem Donatistas, qui dicerent Catholicos fuisse malorum omnium causam, quæ post hæc ex Donatistarum incursionibus accidissent, idem auctor sic describit, ostendens omnem culpam in unum Donatum obsistentem imperatoris munificentiæ rejiciendam esse [1] :

26. « Donatus qui increpari meruit, Constanti imperatori christiano, ne misericors esset, obstitit : ideo increpatur, quod eum sapientes non docuerunt sapientiam suam. Quicquid a rege missum fuerat, per se dari passus non est. Unde constat, Donatum omnium malorum fontem fuisse causarum. Quicquid itaque in unitate facienda aspere potuit geri, vides, frater Parmeniane, cui debeat imputari. A nobis catholicis petitum militem esse dicitis. Si ita est, quare in provincia proconsulari tunc nullus armatum militem vidit? Veniebant Paulus et Macarius, qui pauperes ubique dispungerent, et ad unitatem singulos hortarentur : et cum Bagaiensem civitatem proximarent, tunc alter Donatus (sicut supra diximus) ejusdem civitatis episcopus impedimentum unitati, et obicem venientibus supra memoratis opponere cupiens, præcones per vicina loca, et per omnes nundinas misit Circumcelliones, Agonisticos nuncupans, ad prædictum locum, ubi concurrerent, invitavit; et eorum illo tempore concursus est flagitatus, quorum dementia paulo ante ab ipsis episcopis impie videbatur esse succensa.

27. « Nam cum hujusmodi hominum genus ante unitatem per loca singula vagaretur, cum Maxido et Fasit ab ipsis insanientibus Sanctorum duces appellarentur, nulli licuit securum esse in possessionibus suis : debitorum chirographa amiserant vires : nullus creditor illo tempore exigendi habuit libertatem : terrebantur omnes litteris eorum, qui se Sanctorum duces fuisse jactabant. Et si obtemperando eorum jussionibus tardaretur, advolabat subito multitudo insana, et præcedente terrore, creditores periculis vallabantur; ut qui pro præstitis suis rogari meruerant, metu mortis humiles impellerentur in preces. Festinabat unusquisque debita etiam maxima perdere; et lucrum computabatur, evasisse ab eorum injuriis. Etiam itinera non poterant esse tutissima. Quod domini de vehiculis suis excussi ante mancipia sua, dominorum locis sedentia, serviliter cucurrerunt? Illorum judicio et imperio inter dominos et servos conditio mutabatur.

28. « Unde cum vestræ partis episcopis tunc invidia fieret, Taurino tunc comiti scripsisse dicuntur, hujusmodi homines corrigi in Ecclesia non posse : mandaverunt ut a supra dicto comite acciperent disciplinam. Tunc Taurinus ad eorum litteras ire militem jussit armatum per nundinas, ubi Circumcellionum furor vagari consueverat. In loco Octavensi occisi sunt plurimi, detruncati multi; quorum corpora usque in hodiernum per dealbatas aras aut mensas poterunt numerari. Ex quorum numero cum aliqui in basilicis sepeliri cœpissent, Clarius presbyter in loco Subbulensi ab episcopo suo coactus est, ut insepultam faceret sepulturam : unde proditum est, mandatum fuisse fieri quod factum est, quando nec sepultura in domo Dei exhiberi concessa est; eorum postea convaluerat multitudo. Sic invenit Donatus Bagaiensis, unde contra Macarium furiosam conduceret turbam. Ex ipso genere fuerunt qui sibi percussores sub cupiditate falsi martyrii in suam perniciem conducebant; inde etiam illi, qui ex altorum montium cacuminibus viles animas projicientes, sese præcipites dabant. Ecce ex quali numero sibi episcopos alter Donatus cohortes effecerat.

29. « Hoc metu deterriti illi, » nempe Paulus et Macarius, « qui prope thesauros ferrent, quos pauperibus erogarent; invenerunt in tanta necessitate consilium, ut a Silvestro comite armatum militem postularent, non per quem alicui vim facerent, sed ut vim a Donato supra memorato episcopo dispositam prohiberent; hac ratione factum est, ut miles videretur armatus. Jam quicquid subsecutum est, videte cui debeat ac possit adscribi. Furebant illic

[1] Optat. lib. III.

vocatorum infinita millia populorum, pro quibus et annonam competentem constat fuisse præparatam; de basilica quasi publica fecerunt horrea, expectantes ut venirent, in quos furorem suum exercere potuissent, et facerent quicquid illis dementia sua dictasset, nisi præsentia armati militis obstitisset. Nam cum ante venturos milites, metatores (ut fieri solet) mitterentur; contra Apostoli præcepta competenter suscepti non sunt, qui ait : Cui honorem, honorem; cui vectigal, vectigal; cui tributum tributum; nemini quicquam debueritis.

30. « Qui missi fuerant, cum equis suis præoccupati sunt ab iis quorum nomina flabello invidiæ ventilasti; ipsi magistri fuerant injuriæ suæ, et quid pati possent, ipsi prærogatis injuriis docuerunt. Reversi sunt vexati milites ad numeros suos; et quod duo vel tres passi fuerant, universi doluerunt. Commoti sunt omnes; iratos milites retinere nec eorum præpositi valuerunt; sic admissum est, quod invidiam unitati factam esse memorasti : hæc et cætera gesta et suas causas habent, et quas ostendi personas obnoxias. Hoc nos ne vidimus quidem, sed vobiscum audivimus. Si auditus facit reos, tenemus vos socios; quia similiter audivimus. Si a facto auditus immunis est; quod ab aliis, vobis provocantibus, factum est, nobis non debet imputari.

31. « Querelam per ordinem deponitis, sub Leontio, sub Ursacio injuriatos esse quamplurimos, sub Paulo et Macario aliquos necatos a sequentibus, nescio quos ad tempus esse proscriptos. Quid hoc ad nos? quid ad Ecclesiam Catholicam pertinet? Quicquid objecistis, vos fecistis. A Deo commendatam noluistis libenter accipere unitatem, cariorem æstimantes hæreditatem schismatis, quam præcepta præpositi Salvatoris. Arguistis operarios unitatis; ipsam unitatem improbate, si potestis : nam æstimo vos non negare, unitatem summum bonum esse. Quid nostra, quales fuerint operarii, dummodo, quod operatum est, bonum esse constet? nam et vinum a peccatoribus operariis et calcatur, et premitur; et sic inde Deo sacrificium offertur. Oleum quoque a sordidis et nonnullis male viventibus et immunda loquentibus conficitur : et tamen in sapore et lumine, etiam in sancto chrismate simpliciter erogatur. Operarios unitatis malos fuisse dicitis fortasse cum voluntate Dei, cui nonnunquam placet etiam quod ab ipso potuit prohiberi. Nam quædam mala male fiunt, quædam mala bene fiunt. Malum male latro facit; malum bene judex facit, » etc. Cum autem hæc pluribus demonstrasset, subdit :

32. « Invitus cogor hoc loco etiam illorum, quorum nolo hominum facere mentionem; quos vos inter martyres ponitis; per quos, tanquam per unicam religionem, vestræ communionis homines jurant. Quos quidem vellem silentio præterire; sed ratio veritatis se sileri non patitur. Et ex ipsis nominibus contra unitatem inconsiderate latrat invidia : et aspernantes aliqui, accusandam aut fugiendam æstimant unitatem, quod Marculus et Donatus dicantur occisi et mortui; quasi omnino in vindictam Dei nullus mereatur occidi. Nemo erat lædendus ab operariis unitatis : sed nec ab episcopis mandata divina contemni debuerant, quibus præceptum est : Quære pacem, et consequaris eam, » etc. Subditque ex divina Scriptura exempla de sanctissimis viris qui zelo pietatis gladium in impios exeruerunt. Hæc autem Optatus pluribus prosecutus est, quod illi qui tunc vivebant, ad concitandam invidiam atque odium adversus Catholicos, jactarent in vulgus, se sub Pauli atque Macarii legatione diram persecutionem passos esse, et duos istos a militibus cæsos Circumcelliones martyrii palmam consecutos fuisse.

33. Ad eludendam porro omnem eorum de his cum ostentatione calumniam, eleganti collatione adhibita inter novissimum persecutorem Florum Ecclesiam in Numidia positam vexantem, atque Macarium, hæc addit [1] : « Sub persecutore Floro Christiani idolorum cogebantur ad templa : sub Macario pigri compellebantur ad basilicam. Sub Floro dicebatur, ut negaretur Christus, et idola rogarentur : contra sub Macario commonebantur omnes, ut Deus unus pariter in ecclesia ab omnibus rogaretur. Si supra memoratos videri martyres vultis, probate illos amasse pacem, in qua prima sunt fundamenta martyrii, aut dilexisse Deo placitam unitatem, aut habuisse cum fratribus charitatem. » Sed et inferius quibusnam coloribus Donatistæ hanc ad unitatem legationem fuisse persecutionem inumbrassent, declarat his verbis [2] :

34. « Dum dicitis, auditum esse ex ore eorum, qui jamdudum in vestro collegio fuerant : quod qui gustarent, aut acciperent de sacrificio adventantis unitatis, de sacro, » nempe idolothyto, « gustare viderentur : Non negamus ab aliquibus esse hæc dicta; quos constat postea tota securitate fecisse, unde paulo ante populos deterrebant; sed alia ratio exegit has voces, alia invitavit in factum. Nam ut hæc dicerent, qui feruntur ista dixisse, opinio falsa eorum aures et omnium populorum oppleverat. Dicebatur enim illo tempore venturos esse Paulum et Macarium qui interessent sacrificio, ut cum altaria solenniter aptarentur, proferrent illi imaginem, quam primo in altari ponerent; sic sacrificium offerretur. » Alludebant plane illi hæc dicentes ad Gentilium sacra, dum proposita imperatoris imagine, thus adolerent, vel sacrificium offerrent.

35. Cæterum illationes imaginum christianorum imperatorum consueverunt esse puræ, absque aliquo suspicionis contagio : unde Gratiani constitutio [3] : « Si sacros vultus inhiantibus forte populis inferimus, hoc sine immodico pretio nuntiari excipique sancimus; actum jubemus esse castissimum indigentibus, non munerariis esse præbendum. » Et Theodosius imperator ad Cæsarium PP. [4] : Si quando, inquit, nostræ statuæ vel imagines eriguntur, seu diebus (ut assolet) festis, sive communibus, adsit judex sine adorationis ambitioso fastigio; » et in

[1] Optat. lib. III. — [2] Eod. lib. III. — [3] L. unic. public. lætitiæ C. lib. XII. — [4] L. unic. de imagin. Imp. C. Theod.

fine : « Excedens cultura hominum dignitatem superno Numini reservetur. » Merito igitur perculit omnium animos, quod diceretur ab illis id genus imaginis, nempe effigiem Constantis imperatoris statuendam esse, dum sacrificaretur, super altare : nam quonam pacto id tolerabile videri poterat, si nec ad latus templi passus est S. Joannes Chrysostomus Eudoxiæ Augustæ statuam [1] collocari? Sed rursum Optatus [2] :

36. « Hoc cum acciperent aures, perculsi sunt et animi, et uniuscujusque lingua in hæc verba commota est, ut omnis qui hoc audierat, diceret : Qui inde gustat, de sacro gustat : et recte dictum erat, si talem famam similis veritas sequeretur. At ubi ventum est a supradictis, nihil tale visum est ex eo, quod fuerat paulo ante mentita fama : nihil viderunt oculi christiani, quod horrerent : nihil probavit aspectus ex his, quibus perturbatus erat auditus. Visa est puritas, et ritu solito solemnis consuetudo perspecta est; cum viderent divinis sacrificiis nec mutatum quicquam, nec additum, nec ablatum. Pax a Deo commendata volentibus placuit. Quare nullus eorum debet argui, qui de collegio vestro ad pacem transitum fecit; qui fuerant sinistra opinione turbati, simplici ac pura veritate firmati sunt. » Hæc Optatus.

37. Idemque adversus omnes illos qui resilierunt, et oblatam pacem atque unitatem contempserunt, sic superius [3] : « Nuntiata unitate, fugistis omnes. Nulli dictum est : Nega Deum. Nulli dictum est : Incende testamentum. Nulli dictum est : Aut thus pone, aut basilicas dirue. Istæ enim res solent martyria generare. Renuntiata est unitas sola ; fuerant hortamenta, ut Deus et Christus ejus a populo in unum conveniente pariter rogaretur; nullus erat primitus terror; nemo vidit virgam, nemo custodiam ; sola (ut supra diximus) fuerant hortamenta. Timuistis, omnes fugistis, trepidastis ut pro certo de vobis dictum sit quod in Psalmo scriptum est : Trepidaverunt ubi non erat timor. Fugerunt igitur omnes episcopi cum clericis suis; aliqui mortui sunt : qui fortiores fuerant, capti longe relegati sunt. Et tamen horum omnium nihil actum est cum voto nostro, nihil cum consilio, nihil cum conscientia, nihil cum opere. » Hactenus Optatus.

38. Porro Donatistæ hæc gesta per Paulum atque Macarium, in Orthodoxorum perpetuam invidiam, publicis monumentis consignata suis posteris tradiderunt, quæ in Catholicos ab illis frequenter objectari solerent : ut inter alios Petilianum fecisse constat, qui eam ob causam Catholicos consuevit nuncupare Macarianos; adversus quem inter alia S. Augustinus [4] : « Macarium, inquam, istum, de cujus parte nos dicitis, omnino non novimus. » Ac deinde : « Vos per sacramentum, quod in vobis est, sicut Caiphas Domini persecutor, nescientes prophetatis : quod enim græce μακάριος, latine beatus est; ita plane de parte Macarii sumus. » Hæc Augustinus, penes quem frequens mentio est de hisce Macarianis temporibus, quibus se a nostris diram persecutionem passos esse Donatistæ ad concitandum populi odium contra Catholicos jactitabant, inculcantes insuper transmarinas Ecclesias tam diu conservatas fuisse innocentes atque catholicas, donec consenserint in eorum sanguinem, quos (ut dicebant) persecutio Macariana sustulisset [1].

39. Sed injusta semel Catholicis hoc tempore de illata persecutione calumnia, sic fuit in eorum posteros propagata, ut Catholicos perditos esse homines, nequaquam fideles dicerent et christianos, sed eosdem solerent nominare paganos. Unde Optatus [2] : « Quid est, inquit, quod dicitis : Redimite animas vestras? Jam illud quale est, quod hominibus christianis etiam clericis dicitis : Estote christiani? et cum admiraculo quodam unicuique dicere : Cai, Sei, aut Caia, Seia, adhuc paganus es, aut pagana. » Quomodo autem per paganum intelligat idololatram, deque origine hujus in hoc sensu vocis et usu, dicturi sumus suo loco postea. Rursum vero Donatistarum querelis, et de illata in eos a Catholicis persecutione clamoribus, vires et quidem ingentes addidit ipsorum communionis Vitellius Afer, de quo hæc habet Gennadius [3] : « Vitellius Afer Donatianorum schisma defendens, scripsit de eo, quod odio sint mundo servi Dei; in quo si tacuisset de nostro veluti persecutorum nomine egregiam doctrinam ediderat. Scripsit adversum gentes, et adversum nos, veluti traditores in persecutione divinarum Scripturarum, et ad regulam ecclesiasticam pertinentia multa disseruit. Claruit sub Constante filio Constantini principis. » Ita ipse, cujus auctoritate Catholici habiti sunt persecutores.

40. Cæterum quantumlibet Donati illi duo donatistarum episcoporum factiosissimi (Carthaginensem dico et Bagaiensem episcopos) sanctæ pacis legationi magno conatu restiterint, ut etiam ipsi imperatori Constanti alter illorum contumelias irrogarit, blasphemiisque prosciderit, præmiseritque per totam Africam ad homines suarum ipsius partium præcursores, quibus tam piam sanctamque anteverteret unitatem; alter vero armatis quoque Circumcellionibus resistere obnisus esset; tamen, etsi non in ipsis Donatistarum episcopis, qui primi ad concordiam invitati fuerunt, in populo saltem illis subjecto optatum finem est legatio consecuta : quod tum Optatus innuit verbis illis, quibus ait [4] : « Nullus eorum debet argui, qui de collegio vestro ad pacem transitum fecit. Qui fuerant sinistra opinione turbati, simplici ac pura veritate firmati sunt. » Tum etiam Carthaginense Concilium [5], de quo proxime dicturi sumus, non obscure significat. Ipsos autem Donatistas una cum clericis fugam arripuisse, et ex eis aliquos esse defunctos : fortiores vero

[1] Sozom. lib. VIII. c. 20. — [2] Optat. lib. III. — [3] Idem lib. III. — [4] August. contra lit. Petilian. lib. II. c. 39.

[1] August. epistol. CLII. — [2] Optat. lib. III. — [3] Gennadius de viris illustribus cap. 4. — [4] Optat. lib. III. in fine. — [5] Concil. Carth. I. in præfat.

captos et procul relegatos, idem Optatus tradit [1] : quam tunc sententiam cum in alios, tum in Donatum omnium Donatistarum principem, Carthaginensem episcopum, fuisse potissimum irrogatam, quem malorum omnium auctorem et fontem nominat, nemo jure poterit dubitare. Meminit S. Hieronymus in Chronico, sed Constantii imperatoris anno vicesimo, eumdem Donatum Carthagine expulsum esse : at plane inest error in tempore, cum constet ex his quæ mox ex Optato dicturi sumus, donatistas episcopos a Constante relegatos, et nunquam nisi per Julianum Apostatam esse restitutos.

41. Sic igitur schismaticis episcopis exturbatis, et qui illis parebant populis ad Catholicæ Ecclesiæ unitatem compaginatis, mox per Gratum catholicæ communionis episcopum Carthaginensem Carthagine Concilium convocatum est, in quo ipse de pace et unitate confecta hæc coram episcopis in Synodo considentibus præfatus est [2] : « Gratias Deo omnipotenti et Christo ejus, qui dedit malis schismaticis finem, et respexit Ecclesiam suam, ut in ejus gremium erigeret universa membra dispersa : qui imperavit religiosissimo Constanti (Constantino) imperatori, ut votum gereret unitatis, et mitteret ministros sancti operis, famulos Dei Paulum et Macarium. Dei nutu ergo congregati ad unitatem, ut per diversas provincias Concilia celebremus, et universæ provinciæ Africæ hodierna die ad Concilium gratia Dei Carthaginem venirent. Unde considerantibus vobis cum mea mediocritate tractentur tituli necessarii, de quibus necesse est, vos memores præceptorum divinorum et magisterii divinarum Scripturarum, contemplantes unitatis tempus, id de singulis definire, quod nec Carthago vigorem legis infringat, nec tamen tempore unitatis aliquid durissimum statuamus. » Hactenus in Synodo præfatus est Gratus : qui mox eam coram Patribus rogationem proposuit de iis quæ spectare viderentur ad religionis Christianæ principium, quod a Donatistis labefactatum in Africa esse sciebat, cum nimirum baptizatos a Catholicis iterum baptizarent. An autem ferendus esset amplius in Africa anabaptismus, rogante Grato sententias singulorum, una omnium fuit illa responsio [3] : « Absit, absit. Illicitas esse sancimus rebaptizationes, et satis esse alienum a sincera fide et catholica disciplina. »

42. Evulsa igitur primum de rebaptizatione antiquitus fixa radice, quæ Donatistarum cultura infelicibus aucta fructibus universam prope Africanam Ecclesiam occuparat : cætera quæ ab eisdem fuerant in christiana disciplina corrupta, iidem catholici episcopi Africani ad Catholicæ Ecclesiæ usum pristinum restituere laborarunt. Quoniam vero opera Donatistarum execrandum illud atque nefandum scelus inter ipsos schismaticos coaluerat, ut ipsorum sectæ homines, qui illecti gloria martyrum se ipsos vel præcipitio necassent, vel aliter ab aliis illatam, ad hoc illos ipsis cogentibus, mortem voluntariam oppetiissent (ut nuper ex Optato vidimus), apud eos titulo martyrum et honore illis congruo frequentarentur : ne id amplius ageretur, pœnis tam laicis, quam clericis indictis, si secus facerent, eadem sancta Synodus edito decreto [1] sancivit, cujus est exordium : « Martyrum dignitatem nemo profanus infamet, » etc. Fuerunt et alii canones ibi, Patrum omnium sententia rogata, conscripti omnesque numero quatuordecim, sed satis modo horum meminisse, qui rebus gestis ex Optato nuper recitatis consentientes esse noscuntur.

43. Cæterum quod inter Concilia Carthaginensia hoc primum ordine ponatur et nominetur, non sic quidem accipiendum est, ut nullum aliud hoc ipsum præcesserit, cum multa antea fuerint celebrata : adeo ut (quod superius ex S. Cypriano demonstravimus) nec sub ethnicis et persecutoribus imperatoribus desierint frequenter ejusmodi sancta in Ecclesiis ex provincialibus saltem episcopis haberi comitia; sed ideo primum dictum ac positum ordine, quod alia perierint, et illorum quæ extarent post Constantinum, hoc ipsum antiquissimum probaretur. Hoc igitur statu Africana Ecclesia, unitate catholica populo fœderata permansit usque ad Constantii imperatoris obitum : cui cum succederet Julianus Apostata, iidem Donatistæ infrenata licentia in Catholicam Ecclesiam furentius sævierunt.

44. Porro hæc felicia Africanæ Ecclesiæ pacis tempora usque ad Julianum cum ab Optato Milevitano describuntur [2], Constantem pro Constantino puto legendum; cum nulla unitas et concordia in Africana Ecclesia, de quibus auctor agit, contigerit sub Constantino eam frustra tentante, sed potius sub Constante; sunt hæc ejus verba : « Redeat in memoriam Constantinus (Constans) imperator christianus, quem famulatum exhibuerit Deo, quæ habuerit vota, ut remotis schismatibus, intermortua omni dissensione, sub toto cælo filios suos gaudens in unum videret sancta mater Ecclesia. Reddiderat unam communionem, maritis uxores, parentibus filios, fratribus fratres : quibus rebus Deus se lætari testatur, dum dicit : Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum. Etenim cum Africanos populos, et Orientales, et cæteros transmarinos pax una conjungeret; et ipsa unitas, repræsentatis omnibus membris, corpus Ecclesiæ coagularet : dolebat hoc diabolus, qui semper de fratrum pace torquetur.

45. « Illo tempore sub imperatore christiano desertus in idolis, tanquam inclusus latebat in templis. Hoc eodem tempore duces et principes vestros merita relegaverant sua. In Ecclesia nulla fuerant schismata, nec paganis licebat exercere sacra sacrilega. Pax Deo placita apud omnes christianos populos habitabat : diabolus mœrebat in templis, vos in regionibus alienis. Deinde alter (ut omnibus notum est) secutus est imperator, vobiscum vota sinistra

[1] Optat. lib. III. juxta princ. — [2] Conc. I. Carth. in princ. tom. I. Conc. — [3] Conc. I. Carth. c. 1.

[1] Concil. I. Carth. c. 2. — [2] Optat. lib. II.

concipiens, ex famulo Dei factus est minister inimici : apostatam se edictis suis testatus est. Quem precibus rogastis, ut reverti possetis. » Hucusque Optatus, significans eosdem hoc tempore a Constante factos exules, sic ad Julianum usque mansisse. Quod autem ait, tunc temporis unam pacem unisse populos Africanos, Orientales et transmarinos; non ita accipiendum est, ut toto orbe terrarum una pace Ecclesia Catholica his temporibus potiretur : quæ tota et ubique erat ab arianis hæreticis lancinata; sed de pace Africanæ Ecclesiæ, de qua agit, intelligenda sunt, utpote quod non Ecclesia tantum Africana inita pace atque concordia potiretur, verum eadem unitate conjungeretur Orientalibus et transmarinis catholicæ communionis Ecclesiis. Sed jam ad res anni sequentis progrediamur.

Anno periodi Græco-Romanæ 5841. — Olymp. 281. an. 4. — Urb. cond. 1101. — Jesu Christi 348. — Julii papæ 12. — Constantii et Constantis 12.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 12. Coss. *Fl. Philippus*, et *Fl. Salia.*

2. *Gregorii sedis Alexandrinæ invasoris obitus.* — *Gregorius*, qui sedem Alexandrinam post dejectum *Athanasium* occupabat, initio tantum sequentis anni mortuus est. Athanasius enim in epistola ad Solitarios narrat, *Stephanum* Antiochenum episcopum arianum tragœdiam adornasse adversus *Euphratem* Coloniensem episcopum, unum ex legatis a Synodo Sardicensi ad Constantium missis, et illius consilio conductam publicam meretricem, immissamque ad Euphratem, *ipsis sanctissimæ Paschæ diebus*. Deinde *post menses decem defuncto Gregorio* Constantium accersisse Athanasium. Festum Paschatis currenti anno in diem tertium Aprilis incidit, ideoque initio anni sequentis, post menses nempe decem, Gregorius obiit, et Stephanus episcopatu dejectus, ac *Leontius*, etiam arianus, in ejus locum subrogatus.

3. *Paulus Constantinopolitanus Concilio Sardicensi non adfuit.* — Ad num. 14. *Paulus Constantinopolitanus* episcopus Sardicensis Synodi sententia non videtur restitutus, cum in epistola Sardicensis Concilii nulla ejus mentio sit. Imo Theodoretus lib. 2, cap. 5, diserte affirmat, Paulum Sardicensi Synodo minime interfuisse. Quod Valesius in Observat. Ecclesiast. ad Socratem et Sozomenum lib. 2, cap. 7, contigisse existimat, quia cives urbis Constantinopolitanæ noluerint illuc Paulum proficisci, veriti scilicet ne ab Arianis in itinere per insidias interficeretur. Jam itaque ante Synodum Sardicensem *Paulus* episcopatus sui locum receperat a Constantio, vel in gratiam Constantinopolitanorum, qui eum præcipuo quodam amore prosequebantur, vel ob metum Constantis Augusti, qui frequentibus litteris ad Constantium missis, ut Paulus, Athanasius, et reliqui Orientis episcopi suas in sedes restituerentur, postulaverat. Hinc videtur Paulus a Singarensi et Emeseno exilio solutus, reversus esse Constantinopolim. Unde cum ad Sardicense Concilium proficisci vellet, a Constantinopolitanis civibus detentus est, ut docet Theodoretus loco laudato.

4. *Concilium Carthaginense sub Grato in Collectione Canonum Africanorum non memoratur.* — Ad num. 16 et seqq. Post tempora Cypriani, primum, quod deprehenditur Concilium *Carthaginense*, illud est quod *Gratus* episcopus e Concilio Sardicensi redux, satis frequens coegit, post legationem Pauli et Macarii missam a Constante imperatore in Africam ad molliendos schismaticorum animos, hoc vel sequenti anno, ut Baronius annotavit. In eo Concilio quatuordecim canones editi sunt : fuerat hactenus corruptissimum, sed illud post Baronii mortem Holstenius ex vetusto codice Vaticano emendavit. Præcipuos ejus canones explicavit Schelstratius in Dissert. 3 de Ecclesia Africana, cap. 3. Sciendum porro, præsente Faustino legato Romanæ Sedis habitam fuisse Synodum universalem totius Africæ, quæ *sexta* dicitur, sub *Aurelio* Carthaginis episcopo : in qua relecti sunt canones illi omnes, qui diversis in Conciliis editi fuerant tempore Aurelii, et nova definitione, consentiente Faustino, approbati sunt. Horum Conciliorum gesta et canones *Faustinus* Romam cum detulisset, Apostolicæ Sedis consensu adeo probata sunt, ut partem deinde fecerint Collectionis nostræ veteris, quæ incipit a tertio Carthaginensi Concilio, et cætera ex ordine complectitur, quæ habita sunt sub Aurelio usque ad septimum Carthaginense, et præterea Milevitanum sub Aurelio. Primum Carthaginense Concilium sub *Grato* hoc vel sequenti anno celebratum, et secundum sub *Genethlio*, licet canones aliquot constituerint, non describuntur in Collectione Canonum Africanorum : quæ propria Romanæ Ecclesiæ cum esset, nefas erat, ut aliis ista legibus uteretur, quam iis, de quibus ad eam relatio facta fuerat, aut quas præsentia legatorum suorum probando, suas fecerat. Concilia sub Grato et Genethlio. quemadmodum et Telense, Septimicense et Ma-

crianense, quorum meminit Ferrandus in Breviario, Ecclesiæ Africanæ ordinandæ destinata erant, ejusque erant decreta specialia. Sed Concilia habita sub Aurelio, ad Romana scrinia delata primum, publicæ legis vim tandem obtinuerunt in Occidente universo in consequentiam Collectionis, in qua canones singulorum Conciliorum Africanorum describuntur. Hæc Petrus de Marca in Dissertatione de veteribus Collectionibus Canonum, cap. 4, quod est *de Canonibus Africanis*.

5. *Ludi sæculares non celebrati.* — Victor de Cæsaribus loquens de ludis sæcularibus a Philippo imperatore celebratis ait : « Nostra quoque ætate post mille centesimus (nempe annus), consule Philippo, excessit, nullis, uti solet, solemnibus frequentatus, adeo in dies cura minima Romanæ urbis. » Gessit hoc anno consulatum Philippus, Salia collega. Quare cum annus Urbis millesimus centesimus anno CCCXLVIII absolutus fuerit, annus ejusdem Urbis millesimus cum anno Christi ducentesimo quadragesimo octavo expiravit. Hincque manifestum fit, Baronii chronologiam ante Diocletiani tempora depravatam esse : vult enim annum Urbis millesimum anno Christi CCL absolutum esse, ut videre est in Annalibus. Quod si verum esset, consulatus Philippi et Saliæ non cum anno Christi CCCXLVIII, sed cum anno CCCL omnino copulandus esset ; quod nullus dixerit. Nihil itaque verius, quam Baronium ante Diocletiani imperium consulatus duos resecasse, ut æram Dionysianam assequeretur, quod eam biennio citius inchoasset.

JULII ANNUS 13. — CHRISTI 349.

1. *Obitus Gregorii, et Athanasii per Constantium restitutio.* — Annus sequitur Christi trecentesimus undequinquagesimus, Ulpio Limenio, et Catulino Philoniano consulibus : quo, Gregorio ariano episcopo Alexandrino defuncto, S. Athanasius a Constantio imperatore sæpe litteris Constantis fratris admonito, ut ad suam rediret Ecclesiam, crebris litteris invitatur. Post decem enim menses a legatione ad Constantium missa ex Concilio Sardicensi (ut diximus) Gregorium invasorem Alexandrinæ sedis mortuum esse, Athanasius ipse testatur [1] : illum vero ab orthodoxis Alexandrinis occisum, auctor est Theodoretus, dum ait [2] : « Jam occubuerat Gregorius ab ipsis Alexandrinis cæsus. » Sed et quod Georgius quoque postea missus, cum iterum exturbatus est Athanasius ab Alexandrinis, sub Juliano Apostata pariter necatus sit : inde etiam oborta est occasio Gregorii cum Georgio confundendi ; at de his alias. Sane existimo aliquos e Catholicis Alexandrinis pertæsos longas Athanasii moras Alexandriam revertendi, ubi mox expectabatur jam absolutus a Concilio Sardicensi, et ægro atque infenso animo ferentes ipsum Gregorium in eodem Concilio condemnatum atque depositum, adhuc tamen obstinato animo alienæ Ecclesiæ incubare, in ejus necem impulsos esse.

2. Non igitur ante, sed cum Gregorius ipse ex hac vita sublatus est, Constantius ad Athanasium de reditu litteras dedit, siquidem sic ait [1] : « Deinde post menses decem defuncto Gregorio, accersit et Athanasium cum omni honore, non semel aut iterum, sed tertio ad illum amicissimas litteras scribens, quibus illum animabat, et ad veniendum hortabatur ; misitque ad illum presbyterum et diaconum, ut majore cum fiducia ad se rediret. Affirmabat enim totum se annum Athanasium expectasse, nec permisisse unquam quicquam novi fieri, aut quempiam in ejus locum episcopum creari, ut servaret Athanasio suas Ecclesias, ita scribente eo, et plurium cohortatione ad eam rem utente : nam et comites suos, Polemium, Dacianum, Bardionem, Thalassum, Taurum, Florentium, quibus etiam magis fidendum erat, in eamdem sententiam scribere jussit. » Litteras autem scriptas a Constantio ad Athanasium recitat ipse in sua Apologia [2] in hæc verba :

« Constantius Victor Augustus Athanasio.

3. « Diu te jactari vexarique immanibus undarum procellis nostræ clementiæ humanitas non permisit : nudatum siquidem paternis sedibus, bonisque tuis spoliatum, et in inviis feralibusque locis errabundum nostra indefatigabilis pietas non deseruit. Nam tametsi jampridem supersedi mentis meæ propositum ad te scribere, eo quod te ultro adventurum expectarem, et postulaturum malorum tuorum remedium : tamen, quia fortasse voluntatem propositi tui metus impedivit, ideo litteras muniti-

[1] Athan. epist. ad Solitar. — [2] Theod. lib. II. c. 12.

[1] Athan. epist. ad Solitar. — [2] Athan. Apolog. II.

centiæ nostræ plenissimas ad tuam constantiam misimus, ut secure conspectui nostro quamprimum tuam præsentiam offeras, ut voti particeps, nostramque humanitatem expertus, tuis restituaris. Hac enim de causa dominum meum et fratrem Constantem Victorem Augustum pro te adhortationibus conveni, ut tibi veniendi facultatem daret, quo utriusque nutu patriæ restituaris, et hoc pro pignore nostræ gratiæ habeas. » Hactenus prima epistola; sequitur secunda :

4. « Etsi superioribus litteris significavimus, ut secure ad nostrum comitatum accederes, eo quod maxime cupiamus te ad tuos remittere : tamen etiam has litteras nunc ad tuam soliditatem misimus, quibus adhortamur, ut sine omni diffidentia aut metu publica vehicula ascendas, et properes ad nos, ut, quæ concupiscis, assequare. » Ita secunda; tertia vero epistola sic se habet :

5. « Cum Edessæ commoraremur, præsentibus tuis presbyteris placuit, ut, misso ad te presbytero, festinares ad nostrum comitatum venire; ut, ubi nostrum vidisses conspectum, statim Alexandriam transires. Sed quia plurimum temporis intercessit, ex quo litteris nostris acceptis non venisti, ideo te nunc denuo admonitum volumus, ut vel nunc saltem quam celerrime ad nos te conferas; quo tu ita patriæ tuæ restituaris, et nos tuis precibus frui possimus. Ad pleniorem autem cognitionem Achitam diaconum ad te misimus, a quo discere licebit et mentis nostræ voluntatem, et te assequi posse, quæ votis optas. » Hactenus tres epistolæ Constantii imperatoris ad Athanasium, quæ a Socrate etiam recitantur [1].

6. Porro idem quoque Athanasius auctor est, scripsisse ea de re eumdem Constantium ad germanum suum Constantem imperatorem; nam ait [2] : « Seorsum autem ad fratrem suum beatum Constantem scripsit : ad nos quoque semel atque tertio litteras misit. » Cujus autem fuerint argumenti, hæc idem alibi [3] : « Scribit quoque fratri suo Constanti, ut ipse quoque me ad reditum hortaretur. » Erat tunc Athanasius Aquileiæ, cum has a Constantio litteras accepit : inde rursus a Constante (ut ait [4]) evocatur in Gallias; postea vero paululum (ut apparet) illic moratus, venturus in Orientem ad Constantium, in Italiam rediit, Romamque venit ad Julium Romanum pontificem : testatur id quidem ipse Athanasius, cum post recitatas Constantii dictas litteras, subdit [5] : « Imperator igitur istas litteras misit; quibus acceptis, Romam ascendi, Ecclesiam et episcopum aditurus. » Hic primum attende, lector (ne ipse sibi auctor contrarius videatur), non Aquileia Romam, sed in Galliam vocatum a Constante profectum esse, prout in Apologia ad Constantium (ut dictum est) ipse testatur; nisi potius dicendum quis putet, Aquileia Romam, et inde in Gallias ad Constantem, ac postea in Orientem ad Constantium esse profectum.

7. Sed et ipsa quoque verba Athanasii attentius contemplare, dum eam causam adventus sui Romam, antequam proficisceretur ad Constantium in Orientem, fuisse tradit, nimirum (quod ait) « ut adiret Ecclesiam et episcopum : » significans, illam quæ Romæ est, antonomastice dictam esse Ecclesiam, ex qua et in qua omnes unitate catholica conjungantur, ipsumque unum esse episcopum antonomasticum, ex quo omnes, et in quo, et per quem qui sunt, esse intelligantur episcopi : hæc igitur fuit majorum nomenclatura, ut per Ecclesiam et episcopum Romanam Ecclesiam atque ejus Pontificem significarent. De adventu vero suo Romam sic idem Athanasius subdit [1] : « Ingens igitur gaudium in Ecclesia; pontifexque Julius, ut gratularetur nostræ restitutioni, litteras ad Ecclesiam misit Alexandrinam; nos autem, quacumque transivimus, cum pace ab omnibus episcopis deducti sumus; litteræ autem istiusmodi fuerunt :

8. *Julii epistola ad Alexandrinos de reditu Athanasii gratulantis.* — « Julius presbyteris, diaconis et populo in parœcia Alexandriæ.

« Gratulor vobis, dilectissimi fratres, quod fructum fidei vestræ ante oculos videatis; id enim ita esse, liquidissimo apparet in fratre et coepiscopo nostro Athanasio, quem Deus et ob vitæ sanctitatem et orationes vestras vobis restituit. Ex qua re spectare licet, quam puras semper preces et charitatis plenas ad Deum extuleritis. Memores quippe cælestium promissorum et cælestis conversationis, quam ex doctrina prædicti patris vestri didicistis, certo vereque cognitum habuistis, et pro vestra recta fide apprehendistis, nunquam illum perpetuo a vobis diremptum iri, quem in piis pectoribus vestris tanquam præsentem retinebatis. Non mihi igitur ad vos scribenti multis verbis opus est : quæcumque enim a me dici poterint, ea fides vestra jam anticipavit, et implevit secundum Dei gratiam quicquid a nobis optari possit. Gratulor igitur vobis; rursum enim dicam gratulor, quod animas vestras in tuenda fide inexpugnabiles conservastis. Sed interim fratri meo Athanasio non minus gratulor, quod, quanquam multa acerba pateretur, nulla tamen hora vestræ charitatis vestrique desiderii oblivionem induxerit : nam tametsi corpore ad tempus videretur a vobis separari, spiritu tamen perpetuo vobiscum agebat.

9. « Redit igitur ad vos splendidior nunc, quam cum a vobis discederet. Quod si res pretiosas aurum et argentum ad puritatem ignis explorat; quid, quæso, dignum eloquaris tanto viro, qui ex tantis malorum periculis purus innocensque vobis restituitur, talisque non nostro duntaxat judicio, sed ab universa Synodo judicatus est ? Excipite igitur, dilecti fratres, cum omni secundum Deum gloria et lætitia episcopum vestrum Athanasium, et cum eo

[1] Socrat. lib. II. c. 18. — [2] Athan. Apolog. II. — [3] Athan. ep. ad Solitar. — [4] Athanas. Apolog. ad Constantium. — [5] Athanas. Apolog. II.

[1] Athan. dicta Apolog. II.

quotquot socii tantarum ærumnarum fuere; lætique sitis de fructu orationum vestrarum, qui pastorem vestrum (ut sic dicam) desiderantem et sitientem vestram pietatem salutaribus scriptis aluistis, potumque ei dedistis : nam peregre illi commoranti consolationi fuistis, eumque persecutiones tolerantem fidelissimis animis et mentibus vestris refocillastis. Mihi certe voluptati est, contemplanti et jam animo perspicienti uniuscujusque in ejus reditu lætitiam, et multitudinis religiosissimæ occursus, et celebrem convenientium festivitatem.

10. « Quis, putas, aut qualis erit vobis ille dies, cum et frater noster revertetur, et mala superiora finem accipient? cumque pretiosus et optabilis illius reditus omnes alacritate plenissimi gaudii in unum cooptabit? Tale gaudium maxima ex parte etiam ad nos usque pertingit, quibus divinitus tanti viri notitia concessa est : in preces igitur epistolam desinere oportet. Deus omnipotens et ejus filius Dominus et salvator noster Jesus Christus perpetuam vobis gratiam præbeat, referens præmia vestræ admirabilis fidei, quam claro martyrio erga Athanasium episcopum vestrum exhibuistis, ut vobis vestrisque posteris et hic et in futuro optima impartiat, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, neque in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se, per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem omnipotenti Deo gloria in sæcula sæculorum. Amen. Valere vos omnes in Domino exopto, fratres dilecti. » Hæc Julius ad Alexandrinos : recitat et Socrates easdem litteras [1], extantque latine redditæ alia versione.

11. *Athanasius Antiochiæ coram Constantio.* — His acceptis a Romano Pontifice litteris Athanasius recedens ab Urbe, terrestri ne itinere via Appia Brundusium usque pervenerit, an vero in portu Romano navim conscenderit, incertum est : illud autem habetur exploratissimum, Roma recedentem, non Alexandriam ad suam Ecclesiam, sed Antiochiam concessisse. Pervenit igitur Athanasius Antiochiam, ubi tum erat Constantius imperator, a quo benigne excipi visus est; id quidem ipse de se testatur, cum ait [2] : « Venit igitur tandem Athanasius, venientemque sincero serenoque vultu intuetur, eique liberum facit, ut in patriam et suas Ecclesias rediret, litteris ad ejus loci judices datis (quia priore edicto aditus servari jussum erat), ut nunc eum inoffense transire permitterent. Episcopo autem suas calamitates calumniasque deplorante, et admonente ne denuo, se absente, calumniæ reciperentur : ut jam nunc accusatores evocaret; siquidem se non intercedere, quominus illi sese apud Cæsarem sistant, ut eos ita convincere posset. Hæc quidem Cæsar facere noluit; sed tamen omnia, quæ contra ipsum per calumniam scripta essent, tolli et aboleri jussit, jurans se in posterum nullas calumnias admissurum, suumque in hac re propositum firmum et inconcussum fore : neque id simpliciter dixit, sed et jurerando, Deo in testimonium voto, obsignavit. » Hæc ipse.

12. Meminit hujus quoque congressus Athanasii cum Constantio Osius Cordubensis episcopus in litteris, quas multo post dedit ad eumdem Constantium, redarguens ipsum de persecutione in Athanasium iterum excitata, cum ait [1] : « Athanasius deinde tuis litteris accersitus venit in castra tua; omnesque inimicos suos, qui Antiochiæ præsto erant, sigillatim vocari jussit, ut aut redarguerentur, et aut se præsente commonstrarent ea fecisse quæ objecerant, aut ne absentem calumniarentur : sed ne te quidem hæc ipsis denuntiantem sustinuerunt, minime istiusmodi conditiones admittentes. » Hæc Osius.

13. Meminit et Lucifer Calaritanus [2] de juramento Constantii scriptis etiam præstito, de non lacessendo amplius Athanasio : quod tradit fuisse pollicitum Alexandrinis; sunt hæc ejus verba : « Litteris tuis jurasti Alexandrinis, nihil mali facturum te deinceps Athanasio; et nunc quæris eum interficere. » Fuit congressus hic Athanasii cum Constantio imperatore tertius, cum bis jam antea, dum esset idem Athanasius in Oriente, ab eodem diversis fuisset locis et temporibus convocatus : in quibus omnibus quam se modeste habuerit etiam erga adversarios, idem ipse ad eumdem Constantium scribens, tradit his verbis [3] : « Obsecro te (novi vim memoriæ tuæ) reminiscere eorum verborum, quæ tecum habui, cum dignatus esses me sub tuum conspectum venire, primum Viminaci, iterum Cæsareæ quæ est in Cappadocia, tertio Antiochiæ : an vel tum de Eusebio, quanquam vexatore meo acerbissimo, quicquam sinistri dixerim : an cuiquam eorum, qui mihi injurias fecere, asperius locutus sim. Si igitur contra quos mihi pro defensione dicendum erat, non maledixerim; quæ illa fuisset mea insania, imperatori apud imperatorem obtrectare et fratrem cum fratre collidere? » Hæc Athanasius, apud Constantium se excusans, dum quereretur de ipso, quod adversus se Constantem imperatorem concitasset.

14. Quod autem Antiochenæ Ecclesiæ præesset Leontius arianus episcopus, abstinuit Athanasius ab ejus communicatione, atque (ut inquit Sozomenus [4]) cum illis qui Eustathiani vocabantur, nempe catholicæ communionis hominibus, magni illius Eustathii Arianorum oppugnatoris episcopi Antiocheni sobole, conventus in ædibus privatis agebat : nulla enim illis erat ecclesia, ab Arianis omnibus vindicatis. Subdit Sozomenus : « Ubi autem Constantium imperatorem Athanasius erga se benevolum et facilem expertus est, et putavit suam sibi ecclesiam restitutam fore; imperator admonitus ab arianæ sectæ præsidibus : Sum equidem, inquit, paratus ad promissa præstanda, quibus impulsus te accersivi.

[1] Socrat. lib. II. c. 18. — [2] Athan. ad Solit.

[1] Apud Athanas. epist. ad Solit. — [2] Lucif. pro Athan. ad Const. lib. I. — [3] Athan. Apolog. ad Constantium. — [4] Sozom. lib. III. cap. 19.

Quare ipse beneficium, quod ego abs te petam, jure debes mihi concedere. Id quidem est, ut ex multis ecclesiis, quæ tuæ ditioni subjiciuntur, unam habeant illi, qui tecum communicare detrectant. »

15. Id accipiens Athanasius, egregia responsione Constantii petitionem, dum non negaret, elusit, sic dicens : « Maxime, inquit, o imperator, quandoquidem æquum, imo necesse est, tuis mandatis obtemperare (neque tibi equidem contradicam); verum cum Antiochiæ quoque sint qui communionem eorum, qui aliter atque nos de religione sentiunt, omnino refugiant, idcirco simile beneficium abs te mihi tribui postulo, ut videlicet isti itidem in hac urbe unam habeant ecclesiam, in qua libere et sine metu in unum conveniant. Postulatione igitur Athanasii ab imperatore velut æqua probata, commodum visum est Arianis rem silentio præterire : quippe existimarunt, suam opinionem propter Athanasium nullam omnino apud Alexandrinos professionem facturam, præsertim cum ille non modo ad suæ doctrinæ fautores in eadem firme continendos, verum etiam ad pelliciendos adversarios satis haberet virium et facultatis. Apud Antiochenos autem si istud fieret, primum Eustathianos, qui multi erant numero, conventus facturos : deinde uti simile veri erat, novas res molituros, cum impune suos in unum cogere possent, quandoquidem Arianis etiam ecclesias occupantibus, totus clerus et populus Antiochenus eorum opinionibus minime obsequerentur; sed in cœtus pro more, dum Deum hymnis collaudabant, distributi, sub finem hymnorum singuli suam opinionem declararent : et alii non Patrem modo, sed Filium etiam, utpote Patri honore æqualem, gloria efferrent, alii, nempe Ariani, Patrem in Filio esse dicerent, atque per hanc præpositionem, *In*, Filium Patre inferiorem ostendere conarentur.

16. « Tandem his rebus ita comparatis, Leontius qui sectæ arianæ deditus illo tempore sedem episcopalem Antiochenam gubernaret, incertus animi quid ageret, tametsi non aggrederetur eos, qui hymnis fidei Concilii Nicæni consentientibus Deum laudarent, prohibere; metuebat enim ne populus seditionem conflaret; tamen manu ad caput, quod jam valde canescebat, admota dixisse fertur : Hac nive liquefacta, multum erit luti; quo significare voluit, se mortuo, dispares illorum hymnorum modos tandem in populi seditionem recasuros : quando episcopi, qui ei succederent, nullo modo passuri essent, itidem se populi arbitrio in omnes partes circumferri. » Hactenus de rebus gestis Athanasii cum Constantio Antiochiæ Sozomenus : Socrates [1] vero reciprocam illam petitionem Athanasii ampliorem fuisse tradit, nempe ut liceret Catholicis non tantum Antiochiæ, sed in omnibus civitatibus, quibus præerant episcopi ariani, ecclesiam habere.

17. Post hæc autem tum de Athanasii, tum aliorum episcoporum exulum restitutione facta per

[1] Socrat. lib. II. c. 18.

Constantium, hæc subdit Socrates [1] : « Quapropter imperator Athanasio, Paulo et Marcello, quin etiam Asclepæ Gazæ episcopo, et Lucio episcopo Hadrianopolis proprias suas ipsorum sedes restituit. Isti duo posteriores etiam a Concilio Sardicensi admissi erant : Asclepas quidem quod commentarios ostenderat, ex quibus constabat, Eusebium Pamphilum cum aliis nonnullis ejus causam diligenter cognovisse, tum ei proprium dignitatis gradum reddidisse. » Magna quippe illa probata esse videbatur innocentia, quæ etiam adversariorum animos persuadere et erga eumdem Asclepam inflectere potuisset. Lucius autem, quod accusatores aufugisset, ibidem fuerat innocens comprobatus; prosequitur Socrates : « Mandata igitur imperatoris ad proprias cujusque illorum civitates exiverunt : quibus erat imperatum, ut illos prompto et parato animo reciperent. Ancyræ igitur quoniam Basilius erat exturbatus, Marcellusque in ejus locum venerat, non exiguus tumultus concitatus est : qui quidem illis qui adversariam opinionem tuebantur, ansam præbuit ad Marcello obtrectandum. Cives Gazæ Asclepam libenter exceperunt. Constantinopoli autem Macedonius Paulo ad tempus locum concessit, et in ecclesia quadam civitatis separatim conventus fecit. Pro Athanasio vero imperator ad episcopos et clericos et populum Alexandrinum scripsit litteras, ut illum lubentibus animis exciperent. » Porro litteras tunc a Constantio Alexandriam scriptas Athanasius singulas recitat, hancque primam ordine [2] :

18. « Victor Constantius Maximus Augustus episcopis et presbyteris Catholicæ Ecclesiæ S.

« Non est derelictus a Dei gratia reverendissimus Athanasius, tametsi ad breve tempus humanæ probationi subjectus fuerit : justum enim debitumque jam ab omnia ferente et sustinente providentia calculum retulit, eo quod et voluntate Optimi, *Dei scilicet*, et judicio nostro, patriam et Ecclesiam, quam antea divino nutu possedit, recipiat, ad quem congruentia etiam a nostra humanitate perferri oportet; adeo ut omnia, quæ antea contra eos, qui cum eo communionem celebrarunt, decreta fuere, oblivioni tradi velim; omnisque deinceps suspicio contra aboleatur : et immunitas, quam olim habuere ipsius clerici, firma illis et rata (prout decet) conservetur. Quin et hoc quoque ejus gratiæ adjici æquum arbitrati sumus, ut apud universos sacri ordinis viros promulgetur : cunctis qui Athanasio adhæsere, datam esse securitatem, sive episcopi, sive clerici sint. Abunde enim argumenti est, unumquemque eorum probi animi esse, vel eo solo, quod Athanasio consociati fuere. Quicumque enim meliori et judicio et factione hujus communionem elegerunt, hos omnes jussimus ad exemplar superioris providentiæ, et secundum nostram voluntatem, ut gratia ab optimo Deo tributa securiter perfruantur. Deus vos servet. » Secunda vero epistola sic se habet :

[1] Socrat. lib. II. c. 18. — [2] Athan. Apolog. II.

19. « Victor Constantius Maximus Augustus populo Alexandriæ Catholicæ Ecclesiæ S.

« Cum ante oculos habeamus vestram in omnibus disciplinam, et nequaquam inscii simus, vos jampridem episcopali providentia destitutos : decrevimus Athanasium episcopum, virum apud omnes rectitudine morumque probitate clarum, ad vos remittere. Hunc igitur si lubenter et decenter receperitis, cumque vestris precibus opitulatorem adhibueritis ; concordiam et vobis decoram et nobis gratissimam simul, pacemque perpetuam, et Ecclesiæ legem conservabitis. Absurdum enim est discordiam aut seditionem inter vos agitari, et alienum hoc ipsum est a nostrorum temporum integritate. Volumus igitur, et hoc vitium prorsus a vobis abesse, et vos in vestris precibus perpetim illo (ut dixi) præside et opitulatore apud Deum uti, et in eo studio solito more perseverare; ut tali proposito, vestro omnium ore celebrato, Gentiles, qui etiamnum idolorum erroribus inhærent, ad sacræ religionis cognitionem promptissime decurrant.

20. « Quapropter denuo vos admonemus, ut, superioribus dictis acquiescentes, episcopum suffragio Optimi, et nostra voluntate, huc remissum libenter suscipiatis, eumque ab animis sententiisque vestris indissolubilem putetis : id enim vos decet, et nostræ mansuetudini congruum est. Ad omnem siquidem conturbationis et seditionis materiam extirpandam, qua cupidi malorum libenter utuntur, nostris apud vos judicibus per litteras injunximus, ut, quotquot seditiosos invenerint, pœnis suppliciisque legum coerceant. Omnia igitur ista præ oculis habentes, et nostram cum optimo Deo conjunctam sententiam, curamque vestrum simul et concordiæ, pœnamque in immodestos constitutam, congrua decentiaque sacræ religionis legibus servantes, prædictum Athanasium cum omni reverentia et honore colite, vestrasque preces cum eo et pro vestra et procujusque vitæ sanctitate ad omnium parentem Deum offerte. » Hæc ad catholicum populum Constantius imperator, multis inculcans pacem et concordiam : quod verebatur, ne qui ab Arianis, Gentilibus, ac Judæis tot tantaque passi erant (ut dictum est suo loco superius), cum Gregorius arianus in sedem Alexandrinam intruderetur, illorum memores, hac temporis prosperitate abusi, in illos insurgentes vices redderent : qui enim paulo ante nondum Athanasio restituto (ut e Theodoreto dictum est) ipsum Gregorium episcopum arianum necassent, haud temperaturos esse a cæde eorum qui cum eo adversus Orthodoxos conniverant, justus metus Constantii esse potuit.

21. Hisce litteris recitatis, hæc Athanasius subdit : « His scriptis, jussit ea, quæ prius adversum me decreta erant per calumnias Eusebii, abrogari tollique de tabulis ducis et præfecti Ægypti; missusque ea de causa Eusebius decurio sustulit ea de tabulis : scripta autem sese hunc in modum habent :

« Victor Constantius Augustus Nestorio S. Et eadem forma Augustannicæ, Thebaidis, et Africæ præfectis.

« Si quid unquam ad noxam contumeliamve eorum, qui Athanasio communicarunt, decretum invenitur, id omnino deleri volumus. Nam et officium quod antea habuerunt ejus clerici, iterum eosdem habere volumus. Hoc enim decretum observari jubemus, ut restituto Athanasio suæ Ecclesiæ, communicatores illius idem habeant officium, quod antea possederunt, quo et ipsi se gaudeant prorsus restitutos esse. » Hæc ad Nestorium, cujus mentio habetur in Actis persecutionis Arianorum in Ecclesiam Alexandrinam : erat etiam hic idem tum in magistratu, opemque ferens Arianis. Quæ vero ibi sequuntur de Concilio Hierosolymis habito, deque litteris ex eo scriptis ad Ægypti et Libyæ Ecclesiam, dicentur anno sequenti, quo peracta esse noscuntur.

22. *Athanasius Laodiceæ in Syria Apollinarem convenit.* — Recedens Athanasius Antiochia, Hierosolymam venturus transiit Laodicea, ubi cum Apollinare ejus Ecclesiæ lectore familiarem congressum habuit; quam ob causam idem Apollinaris a Georgio ejus loci episcopo ariano expulsus ab Ecclesia fuit; rem gestam Sozomenus narrat his verbis [1] : « Cum Athanasius episcopus Ecclesiæ Alexandrinæ post exilium, quod fuerat regnante Constantio perpessus, redire in Ægyptum jussus esset : ei iter forte per Laodiceam facienti Apollinaris familiaris et amicus in primis factus est. Et quoniam communicare cum Athanasio execrabile quiddam videbatur Arianis, e quorum numero fuit Georgius illius urbis episcopus : idcirco Apollinaris Ecclesia per contumeliam expellitur, perinde ac si contra canones et leges sacerdotum in congressum cum Athanasio venisset; atque eum Georgius non de his rebus solum accusavit, verum etiam peccata, quæ jam olim pœnitentia deleverat, criminis loco objecit. Nam dum Theodotus, cui Georgius successit, Laodicensem Ecclesiam adhuc regebat, Epiphanius illius ætatis sophista insignis hymnum in Bacchi laudem ediderat; quo præceptore usus Apollinaris (adhuc enim adolescens erat) una cum patre eodem ipso nomine vocato, grammatico sane haud obscuro, ad hymnum illum audiendum proficiscebatur. Ubi autem hymnum recitare orsus est Epiphanius, eos qui mysteriis Bacchi haud initiati, quique profani erant (uti consuetudo fert eorum qui talia dicendo se ostentare solent), foras exire jubet. At neque Apollinarem adolescentem, neque ejus patrem senem, neque quemquam alium christianum, qui forte aderat, ab se audiendo excludit.

23. « Qua re cognita, Theodotus episcopus iniquo animo et graviter tulit, et ut laicis aliquantum objurgatis veniam tribuit, sic ambos Apollinares palam delicti criminatos, ab Ecclesia segregavit : erat enim uterque ex clero, pater quidem presbyter, filius autem etiam tum litterarum sanctarum lector. Quodam autem temporis spatio intermisso, Theo-

[1] Sozom. lib. VI. c. 25.

dotus eos, cum lacrymis et jejuniis debitam pro peccatis pœnitentiam egissent, in Ecclesiam denuo recepit. At Georgius ubi eum est consecutus episcopatum, et Apollinaris in consuetudinem et familiaritatem Athanasii (ut dictum est) venerat, eum a communione excludit, et ab Ecclesia alienum pronuntiat. Quem dicunt ab eo sæpe petivisse, ut se in communionem reciperet. Verum cum illud impetrare non posset, gravi quadam animi offensione pulsus, Ecclesiam turbare et doctrinæ novitatem, quam diximus, nempe quod veram Christi negabat humanitatem, asserens divinitatem pro anima corpori illi conjunctam, introducere cœpit : et quantum in ipso situm erat, arte dicendi adversarium ulcisci atque vehementer arguere, quod, cum doctrina sacrarum litterarum inferior esset, præstantiorem se non vereretur abdicare.

24. « Ista sane privatæ inter clericos variis temporibus susceptæ inimicitiæ maximo detrimento Ecclesiæ fuerunt, et religionem in varias sectas distraxerunt : cujus rei hoc satis est argumenti : nam si Georgius pari ratione atque Theodotus Apollinarem, cum eum pœnituisset culpæ commissæ, ad Ecclesiam recepisset, non arbitror hanc hæresin, ejus nomine nuncupatam, ortam aliquando fuisse. Ea enim est humana natura, ut, cum despecta sit, obstinate insolescat, et cum contentionis, tum rerum novandarum studio flagrare incipiat : at cum æquales partes ferat, soleat se moderate gerere, et intra eosdem rationis velut cancellos manere. » Hactenus Sozomenus de congressione Athanasii cum Apollinare amice pieque facta, cujus tamen occasione Georgius Laodicenus episcopus arianus Apollinarem juniorem ad tantum scelus impulit. Eadem ferme de Apollinarium hæresis origine habet Socrates [1]; qui et genus senioris Apollinaris recensens, ait, fuisse Alexandrinum, ac primum Beryti, inde vero Laodiceæ ludum aperuisse litterarium, ac docuisse grammaticas facultates : juniorem vero Apollinarem excultum rhetoricis disciplinis : alios autem esse, qui de ambobus referant, sponte illos ab Ecclesia recessisse, quod eorum episcopus arianus constantissimus esset, cum iidem Nicænæ fidei professores existerent.

25. At certe quidem nulla potuit esse eis ignominia, ab Ecclesia, cui præsideret Arianorum antesignanus, fuisse ejectos : in qua vel manere tantum videri poterat extra Catholicam Ecclesiam positos esse ; et ab illa recedere, esse universali fidelium cœtui incorporari ; ac proinde stultam fuisse hujuscemodi Apollinarium vindictam, in odium Georgii, adversus Ecclesiam Catholicam pugnantem hæresin excogitasse, et illam quidem, cujus (ut auctor est Epiphanius in Nicæno secundo Concilio [2] disserens) ipsimet Ariani auctores fuere, quod et teste Gregorio Nazianzeno confirmat; nam de Arianis ait : « Opinantur enim extra animam rationalem Dominum nostrum factum hominem, et pro anima Deitatem habuisse, ut affectiones quoque illi assignent, quemadmodum Gregorius Theologus testificatur. » Hæc ipse. Cæterum Socrates et alii ponunt auctorem hujus hæresis Apollinarem juniorem, qua a Christo animam rationalem ademit : Divinitatem dicens, nempe Verbum, corpus ipsum animasse ; deinde inconstans, a priore sententia correctus, protinus discedens, Christi humanitati animam ita tribuerit ipse amens, ut ea mente caruerit, cujus loco diceret inditum esse Verbum. Ista ex Socrate : verum alia complura ad hæc ipsorum erroris principia superaddita esse deliramenta, dicemus inferius. Hæc modo satis attigisse occasione congressus Apollinaris junioris cum Athanasio Laodicea transeunte, dum Alexandriam reversurus pergeret Hierosolymam, cujus reliqua itineris pro ratione temporis assectabimur anno sequenti.

26. Cæterum non sic præsenti anno recensuisse voluimus duorum Apollinarium lapsum, ut hoc ipso anno ille acciderit, et eorum hæresis innotuerit, quam longe post diffamatam esse in Ecclesia constat, sed occasione congressus hoc anno initi cum Athanasio : cum tamen liqueat Epiphanii [1] testificatione, dum hæc Constantii tempore de ariana hæresi vigerent discrimina, ambos Apollinares magna cum laude in Ecclesia vixisse, et in medio nationis pravæ eluxisse confessione Nicænæ fidei, tanquam lucernas ardentes in caliginoso loco, cui princeps tenebrarum dominabatur, Athanasio ac cæteris catholicæ fidei defensoribus addictissimos : adeo ut cum de hujusmodi hæretica eorum sententia per ipsorum discipulos postea rumor increbuisset, apud Orthodoxos eorumdem studiosos fidem non inveniret, unde et Epiphanius ait [2] : « Primum quidem cum audissemus a quibusdam ipsius discipulis ; fidem non habebamus, quod talis vir, » nempe junior Apollinaris, « hanc sententiam invexisset ; amplius in expectatione rei longanimes, donec rei certitudinem cognosceremus. Dicebamus enim eos, qui ad nos ab ipso venerant, non intelligere profunditatem eorum quæ a tam docto et prudente doctore dicerentur, et a se ipsis hæc eos dicere, quæ ab ipso non didicissent. » Hæc Epiphanius de primordiis Apollinaris ; qui tamen semel in præceps actus, cum tantum antea abhorreret ab hæresi ariana, postea infelix illi se affinitate conjunxit ; nam sic de ipso Gregorius [3] Nazianzenus : « Illud scire necesse est, Apollinarem, quamvis Divinitatis nomen Spiritui sancto dederit, vim tamen Divinitatis minime retinuisse. Etenim ex magno, majori et maximo, hoc est, ex Spiritu sancto, et Filio, et Patre, tanquam ex splendore, radio, ac sole Trinitatem constituere (quod quidem in libris ejus disertis verbis scriptum est) Divinitatis scala est non in cælum subvehens, sed e cælo dejiciens. » Hæc Nazianzenus. At de propalatione hæresis Apollinaris suo loco dicendum est.

27. *Constantii leges.* — His de rebus ecclesia-

[1] Socrat. lib. II. c. 36. — [2] Concil. Nicæn. II. Act. VI.

[1] Epiph. hæresi LXXVI. — [2] Epiph. ibid. — [3] Greg. Naz. epist. ad Clodonium prope fin.

sticis percensitis: haud prætermittendum, quod hoc eodem anno etiam sub iisdem consulibus extat datum imperatorum rescriptum [1] adversus sepulcrorum demolitores. Adeo enim Christianis creverat (ut dictum est) conceptum semel odium in idola, ut pati non possent in eorum agris diis manibus dicatas memorias defunctorum integre conservari, quas, ut antea cœperant, evertere ac demoliri, licet vetiti (ut vidimus) legibus eorumdem imperatorum, minime abstinerent: quamobrem iidem severiores de his sanxere leges, quibus non tantum qui post hæc talia auderent, indicta pœna mulctari voluerunt, sed illos pariter qui a consulatu Dalmatii atque Zenophili similia præsumpsissent. Sed quod nec ita eos coercere his terroribus valuerint, aliæ rursum postea hac de re editæ sanctiones sunt eodem argumento.

[1] L. II. de sepul. viol. C. Theod.

28. Rescripsere hoc ipso anno iidem principes adversus raptores virginum [1], ut capitali sententia ferirentur; secundum quam, refert Ammianus [2], Petrum Valvomerem, raptorem virginum, facinus supplicio capitis luisse.

Iisdem quoque coss. ad Severianum Achaiæ proconsulem de immunitate clericorum Constantius imperator in hæc verba rescripsit [3]: « Curialibus muneribus atque omni inquietudine civilium factionum extorres cunctos clericos esse oportet: filios tamen eorum, si curiis obnoxii non teneantur, in Ecclesia perseverare. Dat. III id. April. Limenio et Catullino coss. » Contingebat (ut dictum est, auctore Hieronymo adversus Jovinianum agente) frequenter ordinari conjugatos, quorum filii jam astricti muneribus publicis, vetiti sunt in Ecclesia clerici ordinari.

[1] L. II. de rapt. virgin. C. Theod. — [2] Ammian. lib. XV. — [3] L. IX. de episc. et cler. C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5842. — Olymp. 282. an. 1. — Urb. cond. 1102. — Secundum Baronium 1100. — Jesu Christi 349. — Julii papæ 13. — Constantii et Constantis 13.

1. *Consules.* — Ad num. 1 et seqq. Coss. *Ulpius Limenius*, et *Aco Fabius Catullinus*, ut ostendit Onuphrius in Fastis.

2. *Athanasius Alexandriam redit.* — Mortuo anni hujus initio Gregorio sedis Alexandrinæ invasore, *Athanasius* in eam restitutus est, currentique anno gloriosus ejus Alexandriam reditus contigit, non vero sequenti, quod credidit Baronius, quodque anno sequenti confutabimus.

3. *Varia rescripta hoc anno data.* — Ad num. 27 et seq. Sub hujus anni consulibus data a Constante imperatore lex 2 Codicis Theodosiani *De sepulcris violatis*, qua iis qui sepulcra hactenus violaverant, unius auri libræ mulctam imponit, capitali seu sanguinis pœna sublata. Quod postea Patres Concilii Toletani quarti, c. 45, imitati sunt: « Quia facinus hoc pro sacrilegio legibus publicis sanguine vix vindicatur. » Designat tempus imperator, « ex consulatu scilicet Dalmatii et Zenophili, » qui in annum CCCXXXIII incidit, quo Constantinus Magnus aras, idola, templaque everti jussit, ut ibidem diximus. Ubi et ostendimus, ab eo tempore, ut in templa, ita et in sepulcra sævitum esse. Plura Gothofredus in illius legis commentario. Data et a Constante lex 2 ejusdem Codicis *De raptu virginum et viduarum*. Anno CCCXX Constantinus Magnus legem priorem ejusdem Codicis *De raptu virginum vel viduarum*, emiserat, et raptoribus atrocissimam pœnam, et quidem indefinite imposuerat; quam legem Constans hac sua temperat; capitis pœna, id est, gladii liberis indicta, servis vero ignis supplicio imposito. Licet porro Constantii lex aliqua hac de re non occurrat sub eodem titulo, non dubium tamen quin ejusdem sententiæ fuerit. Sane extat Libanii locus in Basilico ad Constantium et Constantem, qui hoc anno compositus videtur, pag. 146 et 147, de munita conjugii sanctitate a Constantio adversus raptores conjugum alienarum, et quidem militares. Ejusdem alioquin Constantii adversus raptores viduarum et virginum sanctimonialium est lex 1 ejusdem Codicis *De raptu, vel matrimonio sanctimonialium virginum vel viduarum*, data anno CCCLIV. Denique Constantius hoc anno emisit legem 9 *De episcopis*, quæ est de immunitate clericorum a civilibus muneribus, ac civilibus functionibus, quam Gothofredus in Commentario eo pertinere credit, quod *Constantius* hoc ipso tempore immunitatem clericis qui cum Athanasio communicabant, paulo ante ademptam, hoc ipsomet anno post Concilium Sardicense restituit duabus epistolis, quas ipsemet refert in Apologia 2, pag. 600 et 601, in quarum posteriore interpres ἀλειτουργησίαν contrario sensu *officium* reddidit, cum ea voce significetur *immunitas a muneribus*, pariter ut voce ἀτελείας in priore usus fuerat.

4. *Synodus Romana in causa Valentis et Ursacii.* — Congregata hoc anno Synodus *Romana*, in qua Valens et Ursacius communionem Athanasii amplexi sunt, et de *Photini* expulsione actum est. De qua antequam disseramus, observandum exortam nostro sæculo magnam controversiam de anno Synodi Sirmiensis, in qua Photinus damnatus est. Socrates et Sozomenus eam convocatam tradidere post Sergii et Nigriniani consulatum, qui gestus fuit anno Christi CCCLI. At Baronius toto sexennio ab utroque differt, celebratam docens anno CCCLVII. Socrati et Sozomeno adstipulatur Petavius in Animadv. ad Epiphanium 306; Baronio vero Sirmondus in Dissertatione de anno Synodi Sirmiensis, ubi putat, Baronii sententiam juvari manifesto testimonio Hilarii in Fragmentis, qui biennio anteriorem facit Synodum Mediolanensem ipsa Synodo Sirmiensi. Aliunde vero constare ait, Synodum illam *Mediolani* habitam incidere in annum CCCLV. Petavius in Dissert. de Photino hæretico, ut se his nodis eximat, hæc Hilarii verba, quæ leguntur apud Hilarium post libellum Valentis et Ursacii : « Hæc epistola post biennium missa est, quam hæresis Photini a Romanis damnata est ; » interpretatur de Mediolanensi Synodo, et ex iis probare nititur, Mediolanensem Synodum, quæ biennio Sirmiensem præcessit, e catholicis episcopis fuisse conflatam, et assignandam anno CCCXLVII aliquot mensibus post Sardicense Concilium, non autem ex episcopis arianis fuisse compositam ; cujusmodi erant illi, qui Mediolanensem alteram Synodum constituebant ; quæ a Constantio indicta est anno CCCLV. Porro non in eo hæret ; sed ex laudato Hilarii loco novam Synodum profert Sirmiensem, quæ Mediolanensi anno CCCXLVII congregata sit biennio posterior, et ideo collocanda currenti Christi anno, quam secuta fuerit altera Synodus Sirmiensis, de qua est controversia, an competat anno CCCLI, an vero CCCLVII. Verum illam Sirmiensem Synodum a Petavio in medium adductam, commentitiam esse, et currenti anno seu biennio post Synodum Mediolanensem, non Sirmiensem, sed Romanam coactam fuisse, ostendam ex Petro de Marca in Diatriba de tempore Synodi Sirmiensis plenariæ, cujus verba fere exscribam.

5. *Biennio post Mediolanensem habita.* — *Photinus* itaque episcopus Sirmii damnatus fuit in secundo Concilio Mediolanensi, a quo etiam *Valens* et *Ursacius* Pannoniæ et Mœsiæ episcopi, qui sententia Synodi Sardicensis a communione Ecclesiæ Catholicæ abscissi fuerant, pacem et veniam exorarunt. Biennio elapso post conventum Mediolanensem, iterum altera Synodus cogitur ad pellendum episcopatu Photinum. Hæc Hilarii in Fragmentis verba : « Igitur ad tollendum ex episcopatu Photinum, qui ante biennium jam in Mediolanensi Synodo erat hæreticus damnatus, ex plurimis provinciis congregantur sacerdotes, » etc. Qui conventus Romæ habitus est, non vero Sirmii, ut sibi persuasit Petavius citatus. Conventus hujus et loci opportunitatem nacti Valens et Ursacius, communionem, quam Mediolani obtinuerant, quamque Julius episcopus Romanus approbaverat, ea conditione, ut Athanasii communionem amplecterentur, et conflatas in eum calumnias detegerent, professione data, ratam haberi libello supplici rogant, *Athanasium* suscipiunt, et præterea Arianos damnant, prout altero libello, quem Mediolani porrexerant, se fecisse profitentur. Damnati Photini *a Romanis*, id est, a Synodo Romana, decretum ab Occidentalibus, « sicut mos poscebat, » ad Orientales mittitur, « non injuria extorquendi, ut nunc agitur, adsensum, » inquit Hilarius, « sed instruendæ universorum scientiæ consuetudine. » Libellus autem Valentis et Ursacii oblatus Julio non statim ad Orientem est delatus, sed biennio post damnationem Photini a Romanis decretam, ut testatur Hilarius loco numero præcedenti citato ; licet post aliquantum temporis, « posteaquam superiorem epistolam Romæ emiserant *Valens* et *Ursacius*, » ut loquitur Hilarius, « ab Aquileia ad Athanasium » epistolam alteram miserint, qua locum cum illo et ecclesiasticam communionem se habere significarint. Enimvero epistola Julio data missa non est, nisi post biennium.

6. *Synodus Sirmiensis post Romanam habita.* — Itaque « superioribus litteris » Julio episcopo oblatis, « venia indulgetur, orantibus reditus ad catholicam fidem cum communione donatur ; maxime cum Sardicensis Synodi veritatem ipsæ orantium veniam litteræ continerent. Verum inter hæc Sirmium convenitur, » inquit diserte Hilarius, scilicet anno CCCLI post Romanam Synodum, interim dum libellus supplex Valentis et Ursacii ad Orientem mittitur. Ita enim hunc locum accipiendum ipsa narrationis series omnino cogit, ut patebit ista serio perpendenti. Quid autem Sirmii gestum fuerit, docet Hilarius, nempe *Photinum* olim reum pronuntiatum, et a communione unitatis abscissum, ne tum quidem per factionem populi episcopatu amoveri potuisse. Porro Orientales, ad quos relatio missa fuerat a Romana Synodo de damnatione Photini, rescriptis suis inde occasionem arripiunt, judicium, quod de Athanasio et Marcello latum fuerat in Synodo Sardicensi, callide subvertendi : quod tandem obtinuere in Synodis Arelatensi anno CCCLIII et Mediolanensi anno CCCLV coactis. Color inde quæsitus fuit, Marcelli magisterio *Photinum* perfidiam suam didicisse ; in ea autem causa Marcellum nunc esse, post ipsum Sardicense judicium, ut Athanasius ab ejus communione sibi temperandum esse duxerit : itaque locum esse, etiam ipsius Athanasii exemplo, rem Sardicæ judicatam retractandi.

7. *Photinus non in Sirmiensi, sed in Romana Synodo damnatus.* — Porro duplici argumento ostendit Petrus de Marca, *Photinum* iterum in Romana Synodo, non vero in Sirmiensi a Petavio excogitata, post Mediolanensem fuisse damnatum. Unum est, quod Ursacius et Valens referantur ab Hilario *hujus Synodi opportunitatem* nacti, Romanæ plebis episcopum audivisse, et deprecatos esse, ut per veniam in communionem admitterentur, Julium ex

Concilio veniam, quam orabant, impertivisse. Hæc Hilarii verba : « Igitur ad tollendum ex episcopatu Photinum, qui ante biennium jam in Mediolanensi Synodo erat hæreticus damnatus, ex plurimis provinciis congregantur sacerdotes, etc. Quam opportunitatem nacti Ursacius et Valens Romanæ plebis episcopum adeunt, recipi se in Ecclesiam deprecantur, et in communionem per veniam admitti rogant. Julius ex consilio veniam, quam orabant, impertit. » Nempe frustra commendaretur captata Synodi opportunitas, ut Julius adiretur, nisi Romæ coactam interpretemur; maxime si tanto intervallo a Romana urbe coacta fuisset, videlicet Sirmii in Pannonia, ut vult Petavius. Julium vero illos communioni restituisse *ex Concilio*, id est, de concilii sententia, scribit Marca juxta hunc Hilarii locum :« Julius ex consilio, veniam, quam orabant, impertit, ut cum lucro Catholicæ Ecclesiæ vires quoque detraheret Arianis : » ubi loco *ex consilio*, legendum vult, *ex Concilio*. Verum hæc emendatio, textus depravatio est, nihil aliud enim Hilarius significat, quam id *Julium* consulto seu de industria fecisse, ut vires demeret Arianis. Ex Thesauro enim Roberti Stephani verbo *consilium*, aliquot exemplis constat, hanc loquendi formulam, *consilio* in ablativo, sæpe usurpari pro *arte* vel *de industria;* ac aliquid *ex consilio* alicujus facere phrasim Ciceronianam esse. Secundum argumentum desumitur ex istis Hilarii verbis : « Hæc epistola post biennium missa est, quam hæresis Photini a Romanis damnata est. » Cum enim Photini hæresim a Romanis damnatam fuisse dicit, intelligit de Synodo Romana, de qua agebat, præsertim cum ad Synodum Mediolanensem, nisi per vim apertam, referri non possint : quod tamen Petavius sibi persuasit, eo prætextu quod legati Ecclesiæ Romanæ ei Synodo Mediolanensi interfuissent, quia sola legatorum præsentia id obtinere non potest, ut damnatio Photini profecta a Romanis esse videatur.

8. *Ursacius et Valens Julium PP. in Concilio adeunt.* — *Liberius*, inquit Petrus de Marca, in Colloquio apud Theodoretum lib. 2, cap. 16, docens, *Valentem* et *Ursacium* libellos in Synodo dedisse, quibus veniam rogabant, ob ea, quæ in Mareote provincia per calumniam eremodicio judicio, seu ex una parte ἐκ μονομεροῦς confecta fuerant, non debet accipi de Synodo Mediolanensi, ut perperam Petavius in Dissert. de Damnatione Photini, sed de Synodo Romana, ubi calumniam criminum *Athanasio* objectorum nunc primum profitentur : cum in Synodo Mediolanensi solum arianæ hæresi renuntiassent, ut patet ex lectione libelli Julio oblati, sub finem. Liberius autem falsitatem accusationis delatæ adversus Athanasium explicat, non iis verbis generalibus, quæ concepta sunt libello, sed ἐξηγητικῶς potiori capite illius accusationis indicato, nempe fabula Mareotica. Valesius in Notis ad eum Theodoreti locum, ubi is habet : « Qui postea in Synodo libellos obtulerunt, veniam poscentes ob acta, quæ per calumniam, altera duntaxat parte præsente, adversus Athanasium in Mareote confecerant, » ibidem de Synodo Romana agi etiam observavit; ait enim : « Intelligit libellum satisfactionis, quem Ursacius et Valens Julio obtulerunt, orantes ut in communionem reciperentur. Cave autem intelligas, libellum hunc oblatum esse in Synodo Sardicensi. Oblatus est enim Romæ Julio papæ, ut docet Athanasius in secundo Apologetico contra Arianos, Hilarius in Fragmentis, et Socrates atque Sozomenus, biennio post Synodum Sardicensem, id est, anno Christi CCCXLIX. Quare Synodi nomine hic intelligenda est Synodus Romana, » cujus tamen nulla neque apud Baronium, neque in Collectione Labbeana Conciliorum mentio habetur.

9. *Epocha Synodi Romanæ.* — Denique eam *Synodum Romanam* ad currentem annum referendam esse, non videtur in dubium revocari posse. Sub Julio enim habitam testatur libellus ab Ursacio et Valente illi oblatus, et certissimum est, superstite Constante, ambos illos resipuisse ac libellos dedisse; quod probat Petavius in dissert. de Photino hæretico cap. 1, ex eo quod Athanasius in epistola ad Solitarios pag. 828 scribat, *Valentem* et *Ursacium* post Constantis obitum ab Arianis adductos esse, ut ad vomitum redirent, et ab Athanasii pariter atque Ecclesiæ Catholicæ communione desciscerent, causantes, metu se Constantis et ingratiis ad simulandam hanc pœnitentiam esse compulsos. Hoc vero falso illos allegasse dicit Athanasius, quod neque tum ullus palatinus aut notarius ad eos missus sit, qui illos cogeret, quemadmodum ipsi deinceps instituerunt facere, sed nec imperator quidem adesset, verum sponte ipsi Romam advolassent, et in medio Ecclesiæ cœtu pœnitentiæ libellos palam protulissent. Hæc Athanasius. De quibus perspicuum est, Constante adhuc vivo, Valentem et Ursacium Julio pariter et Athanasio supplicasse, ideoque ante annum CCCL quo XV kalendas Februarii Constans imperator occisus est. Quare omnino dicendum, *Romanam Synodum* hoc anno coactam fuisse, biennio post Mediolanensem Synodum et ante obitum Constantis; et Sirmiensem, quam eodem anno Petavius collocandam voluit, commentitiam esse. Baronius alio loco ex Athanasio desumpto probat, Valentis et Ursacii pœnitentiam ante Constantis mortem factam : et ex laudato Athanasii loco habemus Ursacium et Valentem non *Sirmii*, sed *Romæ* pœnitentiam egisse ac signasse, idque paulo ante *Magnentii* tyrannidem, et Athanasii Alexandriam reditum, ut Athanasium legenti liquet.

JULII ANNUS 14. — CHRISTI 350.

1. *Constante cæso, cujus laudes referuntur, Magnentius et alii insurgunt tyranni.* — Christi anno trecentesimo quinquagesimo, Sergio et Nigriniano consulibus, Constans imperator mense Martii occiditur a Magnentio sibi imperium vindicante : id his consulibus factum, Socrates [1] auctor est, qui una cum Sozomeno [2] alia quoque chronographia hoc ipsum tempus consignat necis Constantis, quam accidisse tradunt quarto post Concilium Sardicense, hoc nempe anno. Rem gestam Aurelius Victor sic narrat [3] : « Constans vero venandi cupidine dum per silvas saltusque erraret, conspiravere aliquanti militares in ejus necem, auctoribus Chrestio, et Marcellino, simulque Magnentio. Qui ubi patrandi negotii dies placuit (applicuit) : Marcellinus natalem filii simulans, plerosque ad cœnam rogat. Itaque in multam noctem convivio celebrato, Magnentius, quasi ad ventris secreta secedens, habitum venerabilem » nempe purpuram imperatoriam « capit. Ea re cognita, Constans fugere conatus apud Helenam oppidum Pirenæo proximum, a Gaisone cum selectissimis (lectissimis) misso interficitur anno decimo tertio Augustæ dominationis (nam Cæsar triennio fuerat), ævi septimo vicesimoque. Hic fuit debilis pedibus manibusque articulorum dolore, fortunatus cœli temperie, fructuum proventu, nulla a barbaris formidine : quæ profecto majora fuerint, si provinciarum rectores non pretio, sed judicio provexisset. » Hucusque de Constante Victor. Quod vero Eutropius tribuat regno illius annos decem et septem, numerat cum eo tempus quoque, quo Cæsar cum patre regnavit.

2. De obitu Constantis eadem etiam Zozimus [4], qui et Augustoduni a Magnentio sumptam purpuram tradit, eumque præfectum fuisse legatum militibus Jovianis et Herculianis : erant horum legiones a Diocletiano atque Maximiano imperatoribus institutæ, et suo ipsorum cognomine insignitæ, eoque honoris provectæ, ut imperatorem comitari solerent, quod prætorianorum militum muneris erat : eædemque non amplius ex ethnicis, sed christianis constantes militibus; quippe quæ sub Christi signi vexillo militarent expresso nempe sub Labaro, et christiano inservirent imperatori, cujus custodia haud erat adversariæ religionis militibus committenda : ob quam quoque causam iisdem præfecti tribuni ducesque deligebantur Christianæ religionis cultores homines, quales fuisse ipsum Magnentium legatum exercitus, atque Decentium ejus germanum, quem mox Cæsarem dixit, numismata Christi nomine consignata expresse declarant [1], ac primum ipsius tyranni Magnentii, in Christi nomine spem salutis se simulantis habere, ut signa ac litteræ ex adversa parte numismatis posita præ se ferunt.

3. Parem quoque pietatis cultum quod subjicitur Decentii numisma declarat, dum pro victoriis vota publica nuncupata Christi nominis signo pariter consecrata noscuntur.

4. Vides feralia monstra ex pulchris nominis Christi signis diram aucupari tyrannidem, iisdemque sacris titulis proditorie uti ad invadendum imperium, sanctisque Christi notis christianissimo imperatori machinari necem. Agebat securus Constans, qui sciret legatum dedisse exercitui christianum : nec timebat aliquid in imperium moliri posse a deorum cultoribus, ad quos continuo reprimendos nosset se habere duces ac milites christianos. Hic primum (proh dolor!) dira perciti regnandi libidine christiani duces in christianum conspirant imperatorem, cum olim ne gregarius quidem miles (teste Tertulliano [2]) inveniri posset, qui adversus imperatores, licet ethnicos et Christianorum quoque persecutores, a partibus aliquando steterit insurgentium tyrannorum. Cæterum simulate ficteque potius, quam vere Christianam religionem Magnentium coluisse (quod et ad tempus fecisse scimus Julianum Apostatam), magno quidem est argumento, quod simulac liberas naetus est habenas imperii, proscripta deorum sacrificia lege Constantis, restituit idololatris, prout ex rescripto [3] Constantii imperatoris dato post eumdem Magnentium tyrannum extinctum apparet, quod suo loco ponetur inferius.

5. Quod vero spectat ad necem innocentissimi principis, S. Athanasius, cum prosequitur immenso luctu tantam Christianæ religioni illatam cladem, ipsum Constantem a nefando perditoque Magnentio

[1] Socr. lib. II. c. 9 et 10. in fine. — [2] Sozomen. lib. IV. c. 1. — [3] Aurel. Victor. Epitom. hist. in Annibal. Const. et Constant. — [4] Zozim. lib. II.

[1] Extant plura id genus; hæc accepimus a D. Angelo Breventano Papiensi. Alia his similia ponuntur ab Adolph. Occ. — [2] Tert. ad Scapul. in Apolog. — [3] L. V. de Pagan. C. Theod.

occisum, martyrem nominat; ipsumque Magnentium, diabolum, incantatorem, perfidum, perjurum atque monstrum appellat : nam ad Constantium imperatorem scribens, inter alia de Constantis fratris ejus nece hæc habet [1] per ironiam : « Credo, magnam scilicet et multam illi gratiam debebam, quod piæ memoriæ tuum fratrem, cujus donariis ecclesiæ plenæ sunt, ipse Magnentius ejus legatus occiderit, nihil eam necessitudinem, cum ante oculos versaretur, reveritus, nihilque gratiam beato tuo fratri in baptismate donatam respiciens, veluti dæmon et furia infernalis in eum insiluit. Atque ita sanctissimus ille vir martyrium assecutus est. » Hactenus Athanasius.

6. Sint hæc epitaphium et dignus titulus sepulcralis christianissimi imperatoris, Magni Constantini dignissimi filii, qui et parentis pietatem in his visus est plurimum superasse (haud enim invidiosa hujusmodi erit comparatio ; nam gloria [2] patris est filius sapiens), dum adeo coluit officiis Athanasium exulem, etiam adversus Constantium fratrem, paratus pro uno Athanasio illi bellum inferre; nec destitit totum Orientem et Occidentem commovere, donec, œcumenico Sardicensi coacto Concilio, Arianorum violentos retuderit impetus; et Orthodoxos calumniam passos, ab suisque ipsorum sedibus ejectos episcopos, sententia absolutos, in proprias Ecclesias, invito et moras nectente Constantio, adversantibus et reclamantibus Arianis, postliminio restituerit : quos olim primo pater Constantinus imprudens deceptus ab Eusebianis ejecerat, et deinde eorumdem instigatione perfidorum Constantius frater majore ignominia atque jactura proscripserat. At quantam sibi Constans inde etiam apud Deum gratiam et apud christianos homines in Ecclesia Catholica laudem et gloriam comparavit, dum quod pater ejus frustra tentavit, ipse perfecit : cum quassatam fractamque diro et diuturno schismate Africanam Ecclesiam, ipse imperatoria munificentia populum sibi devinciens, et militari terrore exagitans refragantes obstinatos episcopos, fidei et pacis unitate compaginarit?

7. Accipe et ex sacro conventu orthodoxorum episcoporum præclarum de eodem Constante præconium, ea epistola, quam iidem scripserunt ad imperatorem Constantium, ubi post habitam mentionem de Mediolanensi Synodo, in quam admissi sunt Ursacius atque Valens ariani episcopi pœnitentes, hæc subsequuntur de promulgata fide catholica a Constante : « Fuit (inquiunt [3]) proinde nobis persuasissimum, iniquum esse, cum imperator Constans ab obitu suo dignus omni memoria hanc fidem omni cura et diligentia conscriptam promulgarit; tum demum, ex quo ille baptizatus, ex hominibus in requiem sibi debitam translatus est, aliquid novi in ea fide moliri velle. » Hæc de Constante Patres illi sanctissimi; licet apud Theodoretum perperam legi Constantinum loco Constantis, ex germana Athanasii lectione superius demonstraverimus; consentientiaque esse his quæ ex eodem Athanasio de Constante jam ante baptizato modo sunt recensita. Vides igitur, prudens lector, quam calumniose eum infament scriptores ethnici, et ex nostris qui nimis facile iisdem fidem præstiterunt, dum ipsum obscœnæ voluptatis et avaritiæ sugillant : quem Athanasius cum illo versatus, et cunctarum rerum ipsius optimæ conscius (vitia enim principum haud occulta esse sinuntur, sed majora quoque veris ob illorum amplitudinem suspicio fingit atque diffamat), homo alioqui ab adulatione procul abhorrens, celebrat scriptorum publicis monumentis, quem et non unus aut alter, sed Orthodoxorum Concilium, prævia recta fide et dignis operibus, in beatam requiem translatum affirmat. At de Constante hactenus.

8. Eodem ferme tempore, quo nuntiatum est Magnentium in Galliis imperium arripuisse, Vetranio in Pannonia exercitus dux, eadem ambitione percitus, apud Mursum legionum suffragio acclamatur imperator. Quamobrem et Romæ audita Constantis nece, Nepotianus Constantini Magni sororis Eutropiæ filius, Augusti nomen assumpsit, id sibi sanguinis jure vindicans, cum præter Constantium qui imperabat in Oriente, qui Constanti succederet, nullus esset propinquior. Verum haud felix fuit ejus progressus; nam vicesimo octavo a suscepto imperio die per Anicetum præfectum Romæ a Magnentio constitutum occiditur. Hæc pluribus Zozimus [1], Victor [2], et alii. Sed et occisa pariter est ipsa Eutropia, et alii eorumdem pernecessarii, Romæ hospites Athanasii; qui de his agens Apologia sua ad Constantium postea scripta, cum illam recentem in se illatam dimovet calumniam, quod adversus ipsum Constantium scripsisset ad Magnentium tyrannum, inter alia multa, hæc de horum nece subinfert [3] : « Quæ igitur causa me incognitum ad ignotum propulit, aut quæ denique occasio pertraxit, ut ad talem hominem litteras mitterem? Quod initium epistolæ, si ei scribere libuisset, sumendum fuerat? Illudne scilicet, bene eum et recte fecisse, quod virum, apud quem in honore et pretio eram, cujusque beneficiorum nunquam oblivisci poteram, occidisset, neque proinde, quod notos meos, christianosque homines et fidelissimos, hac luce spoliasset? An quod hospites meos Romæ, qui me multa et vera benevolentia tractaverant, occidit? An quod beatam materteram tuam, jure meritoque a bonis moribus Eutropiam dictam, et Abuerconem sincerissimum hominem, et Sperantium fidelissimum, aliosque complures peremisset? » Sic ipse.

9. *Constantius per litteras suffragatur Athanasio.* — Inter hæc autem cum idem Athanasius Alexandriam reversurus adhuc in itinere esset, litteras Constantii imperatoris recens scriptas accepit

[1] Athan. Apolog. ad Constantium. — [2] Prov. XV. — [3] Apud Athan. lib. de Synod.

[1] Zozim. lib. II. — [2] Victor. Epit. — [3] Athan. Apolog. ad Constantium.

de sui securitate, ea nimirum occasione, quod Ariani, audita in Ægypto morte Constantis, quem scissent ejusdem Athanasii fuisse patronum, in cujus gratiam visus esset Constantius annuisse, ut ipse in suam reverteretur Ecclesiam, magnopere exultarent, eumdemque Athanasium territarent, quod eodem abrepto morte Constante, interceptus* pariter esse videretur ejus reditus Alexandriam; hoc namque est quod ait Socrates[1] : « Cum nondum Alexandriam adventaret, gravissima crimina de integro confingunt, » etc. Hæc vero audiens Constantius imperator, scriptis ad eum denuo litteris, jubet bono animo esse : recitat eas idem Athanasius, quæ sunt hujusmodi[2] :

10. « Victor Constantius Augustus Athanasio S.

« Votum meum fuisse, ut omnia ex sententia fratri meo Constanti procederent, neque vel tuam conscientiam latet. In quanto autem mœrore fuerim, cum didicissem eum a quibusdam impiis sublatum esse, facile iterum tua providentia divinaverit. Cæterum quia nonnulli sunt in hoc luctuoso tempore, qui te terrere satagunt, ideo has litteras tuæ firmitudini porrigendas censuimus : quibus tibi auctor sum, ut quemadmodum episcopum decet, ea quæ ad sacram religionem pertinent, populos doceas, tuisque consuetis precibus vaces, neque vanis rumorem ferentibus credas, quicumque etiam fuerint. In nostro autem animo fixum est, ut secundum nostram voluntatem perpetuo in sede tua episcopus maneas. Divina providentia te plurimis annis conservet, parens carissime. » Sic ipse. Allatæ sunt hæ Constantii litteræ ad Athanasium a Palladio palatii magistro, et ab Asterio Armeniæ duce, ut ipsemet in Apologia ad eumdem Constantium testatur, ubi easdem quoque recitat litteras, quibus hæc mox subdit :

11. « Rebus igitur ad istum modum actis et constitutis, Athanasium cum suis iter carpentem, amici quidem amicum intuentes, gratulari; alii vero ad conspectum ejus pudescere; alii, quibus nulla erat fiducia, sese abdere; alii pœnitentiam de his, quæ contra episcopum scripserant, agere. Certe Palæstini omnes episcopi, exceptis duobus, aut ad summum tribus, iisque suspectis (erant hi Acacius Cæsareæ, et Patrophilus Scythopolis episcopi inter Arianos ob insignem impietatem notissimi), ita Athanasium exceperunt et communionem ejus amplexi sunt, ut et scriptis et verbis pro satisfactione protestarentur, omnia quæ prius scripserant, ea se non voluntate, sed vi coactos fecisse. »

12. *Concilium Hierosolymitanum.* — Sed haud leve id visum est esse negotium, cujus causa Maximus episcopus Hierosolymitanus coegit Hierosolymis Synodum, in qua episcopi illi, qui olim sententiæ in Athanasium subscripserant, facti pœnitentes, illudque detestantes, eidem communione consociari enixius postularunt. Præsens fuit eidem Synodo Athanasius, cujus honoris causa fuerat congregata : ubi ipse iis, qui olim contra se deliquissent, pepercit, eosdemque ad pacem communionemque benignus accepit. Meminit hujus Concilii Hierosolymitani ipse Athanasius, cum sic res suas narrare pergit[1] : « Deductus igitur cum suis ad istum modum Athanasius in peragranda Syria, Syros et Palæstinos convenit; qui, Synodo Hierosolymis coacta, sinceriter eum cum suis exceperunt, et cum pace deduxerunt, simulque scripserunt has litteras ad episcopos :

13. « Sancta Synodus Hierosolymitana omnibus sacrorum in Africa et in Ægypto comministris nostris, presbyteris item Alexandrinis, diaconis, populoque dilectissimis fratribus in Christo salutem.

« Pro dignitate rerum omnium Domino gratias agere non sufficimus de miraculis, quæ ubique et potissimum erga vestram Ecclesiam operatur : cum vobis restituat pastorem vestrum et dominum comministrum nostrum Athanasium. Quis enim speravit unquam ea se oculis visurum, quæ nunc reipsa experimini? Certe preces vestræ exauditæ sunt ab omnium rerum Domino, qui pro tanta Ecclesia curam gerit, vestrasque lacrymas et lamentationes intuetur, ac proinde vestras obsecrationes ratas voluit. Eratis tanquam oves abjectæ dissipatæque sine pastore; propterea ad vos cœlitus respexit verus Pastor ovium suarum mire sollicitus, eumque vobis restituit, quem desiderabatis. Ecce enim nos omnia pro ecclesiastica pace agentes, et cum vestra dilectione conspirantes, priores illum complexi sumus, et communione cum eo inita, has salutationes vobis mittimus, et hæc nostra gratulantia vota, ut cognoscatis, nos copula communionis illi conjunctos esse. Vestrum autem est pro pietate religiosissimorum imperatorum orare; qui et ipsi in gratiam vestri desiderii illiusque innocentiæ, quam jam cognitam habent, eum cum omni honore restituere voluerunt. Pronis igitur manibus eum excipientes, gratulatorias preces (ut par est) Deo qui hæc tribuit, offerre studete, ut semper in Deo gaudeatis, et glorificetis Deum in Jesu Christo Domino nostro, per quem Patri suo gloria in sæcula sæculorum. » Hactenus litteræ ex Synodo. Subdit his Athanasius : « Horum subscribentium nomina etsi antea significavi, tamen eadem iterum edenda arbitratus sum. Sunt enim isti, Maximus, Ælius, Arius, Theodorus, Germanus, Silvanus, Paulus, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus, Petrus, Claudius. » Hæc Athanasius.

14. His de Hierosolymitana Synodo recitatis, refellendus est Socrates[2], dum ait, Maximum episcopum Hierosolymitanum, quod antea suo calculo Athanasium abdicasset, facti pœnitentem eidem fuisse reconciliatum, catholica cum eo inita communicatione. Hallucinatur plane : nam quid opus fuit, etiamsi Maximus in eum olim deliquisset, hoc coacto Concilio eidem communione consociari, qui in œcumenica Synodo Sardicensi una cum episcopis

[1] Socrat. lib. III. cap. 21. — [2] Athan. epist. ad Solitar.

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Socrat. lib. II. c. 19.

omnibus orthodoxis Athanasii et cæterorum damnatorum absolutionis sententiæ subscripsisset, atque iisdem, sicut et universa Synodus, communicasset? Recitat sane Athanasius [1] tum Maximi, tum quatuordecim collegarum Palæstinæ episcoporum Sardicensis Concilii subscriptionem, singulorum nomina recensens; qui plane iidem esse noscuntur cum iis, qui litteris hujus Synodi subscripserunt, uno excepto Macrino, qui non legitur inter alios subscriptos Concilio Sardicensi, quorum omnium par erat causa cum Maximo, cum et ipsi sententiæ pro Athanasio antea in magna Synodo Sardicensi subscripsissent.

15. Sed nec est quod dici possit Maximus unquam antea Athanasii damnationi ab Eusebianis in conciliabulo Tyrio latæ consensisse: qui (ut suo loco dictum est superius) a Potamone confessore et ipse confessor manu apprehensus, cum ferenda esset in Athanasium sententia, e loco subductus est. Quamobrem aliorum potius Palæstinorum episcoporum eam oportuit esse de conspiratione una cum Arianis inita adversus Athanasium pœnitentiam: etenim cum omnes Palæstinæ episcopi eo conventu Athanasium exceperint, duobus tantum (ut ait) vel tribus exceptis, certe plures eos fuisse par est, quam qui ibi nominantur; nam sicut unus Macrinus his litteris subscripsisse reperitur, qui deest nominatis in Sardicensi Synodo, ita fortasse et alii (ut accidit in prolixa nominum serie) fuerunt a librario prætermissi.

16. *Felix Athanasii reditus Alexandriam.* — At prosequamur Athanasium Alexandriam redeuntem, qui, narratis his quæ in itinere Hierosolymis gesta sunt, de communione scilicet omnium fere Palæstinorum episcoporum sibi collata, mox hæc de aliis in occursum sibi venientibus subdit [2]: « Nam de Ægyptiis et Libycis episcopis, earumque provinciarum et Alexandriæ populis, supervacaneum est verba facere; cum et omnes occurrerint, et ineffabili gaudio imbuti fuerint, non solummodo quod suos præter spem incolumes reciperent, sed quia ab hæreticis, veluti a tyrannis et rabidis canibus, in libertatem vindicarentur. » Addit his Theodoretus [3]: « Viso suo pastore Alexandrini, publica convivia celebrare, festos dies agere splendidissimos, eum magno honore afficere, et Deum denique laudibus extollere cœperunt. » Subdit autem ipse Athanasius [4]:

17. « Magna igitur lætitia populorum fuit, in sacris synaxibus mutuo se ad virtutem cohortantium. Quot, putas, innuptæ quidem, sed tamen hactenus ad nuptias promptæ, virgines in Christo remanserunt? Quot item juvenes, aliorum exempla intuentes, monasticam vitam amplexi sunt? Quot parentes liberos, liberi invicem parentes suos obtestati, ne se a studio pietatis in Christum revocarent? Quot mulieres viris persuaserunt, quot item a viris persuasæ sunt, ut orationibus vacarent, quemadmodum dixit Apostolus? Quot viduæ, quot orphani, antea famelici et nudi, ingenti populorum ad eleemosynam alacritate, postmodum neque esurierunt, et vestiti prodierunt? In summa, tanta æmulatio fuit ad virtutem, ut singulas familias, singulas domos, ecclesiam esse, ob probitatem incolentium et preces ad Deum existimares. Eratque in Ecclesia profunda et admirabilis pax, invicem undecumque Athanasio scribentibus, iisdemque ab Athanasio consuetas pacis et tranquillitatis litteras accipientibus.

18. « Quin Ursacius et Valens, quasi a sua ipsorum conscientia flagellati, pœnitentiam professi sunt; litterasque amicas et pacatas ad episcopum, quas nullas ab eo acceperant, misere; Romamque abeuntes pœnitentiam egere; confitentes, omnia quæ vel dixissent vel fecissent contra Athanasium, falsa esse, et nihil aliud quam calumniam: neque id simpliciter egere, sed ita ut anathemate execrarentur arianam hæresin, et pœnitentiam suam scripto promulgarent. » Hucusque Athanasius; qui mox subdit litteras seu libellum pœnitentiæ ad Julium papam scriptum. Verum antequam hic ipsum describamus, quæ hæc præcesserunt de iisdem enarranda sunt.

19. *Valentis et Ursacii pœnitentia.* — Priusquam enim Romam iidem se conferrent, Mediolanum perrexerunt, ubi episcoporum conventus celebris agebatur; nam Concilio intererant Romanæ quoque Ecclesiæ presbyteri. Mentio hujus Synodi Mediolanensis hoc anno celebratæ habetur in epistola Synodali sanctorum Patrum, qui ex parte catholica interfuerunt Concilio Ariminensi, ubi hæc scripta leguntur [1]: « Ea de causa Ursacius et Valens, jampridem socii et adstipulatores ariani dogmatis, a nostra communione, sententia data, segregati fuere: quam ut denuo recuperarent, de peccatis suis, in quibus se conscios cognoscebant, pœnitentiam veniamque postularunt, ut eorum syngraphæ testantur: et ob id illis venia gratiaque facta est. Hæc autem per id temporis facta sunt, cum Mediolani Synodus in consessum ibat, præsentibus ibidem Romanæ Ecclesiæ presbyteris. » Hæc ibi.

20. Porro hanc Synodum celebratam esse hoc anno, cum adhuc Constans imperator in humanis esset, non tamen ipsum præsentem fuisse, Osius episcopus Cordubensis testatur in epistola ad Constantium Augustum, quam recitat Athanasius scribens ad solitariam vitam agentes. Nam cum iidem Valens et Ursacius dicerent, se vi compulsos esse recantare palinodiam: « Non vi, inquit Osius, adacti, ut ipsi causantur, cum nulli ibi milites incumberent, et tuus frater nesciret; nihil enim tale sub ipso agebatur, qualia nunc fiunt: sed illi ultro Romam venerunt, et coram episcopo presbyterisque ibi præsentibus confessionem suam scripto ediderunt, cum prius pacatas litteras et amicas ad Athanasium de-

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Athan. epist. ad Solitar. — [3] Theod. lib. II. c. 12. in fin. — [4] Athanas. epist. ad Solitar.

[1] Apud Athan. lib. de Synod.

dissent. » Hæc et alia de his Osius. Verum litteras tum ad Julium Romanum pontificem, tum ad Athanasium ab iisdem Ursacio atque Valente episcopis scriptas idem recitat Athanasius; quarum exemplaria transmissa sibi Roma a Paulino Tiburis episcopo testatur [1]. Epistola autem, seu potius libellus pœnitentiæ ab iisdem Julio papæ datus, sic se habet latino sermone translatus :

21. « Quandoquidem satis constat, et nos superioribus temporibus multa gravia de Athanasio per epistolas criminatos esse, et tuæ humanitatis litteris admonitos ut crimina probaremus, nunquam earum rerum documenta afferre potuisse : ideo confitemur tuæ humanitati coram universis nostris fratribus presbyteris, omnia quæ antehac ad vestras aures de Athanasio perlata fuere, falsa et ficta esse, et omnibus modis ab eo aliena. Ac proinde recipimus ejus communionem, maxime quia tua ergo Deum pietas veniam secundum genuinam suam bonitatem nostro errori impartiri dignata est. Quin et hoc promittimus, nunquam, si aliquando Orientales atque adeo ipse Eusebius velit malitiose eum ad judicium vocare, nos citra tuam sententiam eo abituros. Hæreticum porro Arium ejusque propugnatores, qui dicunt : Erat, quando non erat Filius; aut eum ex non ente ad essentiam emersisse; aut qui neget Christum Deum esse Dei Filium ante sæcula, quemadmodum in priore nostro libello Mediolani edidimus; et nunc et semper anathemate damnamus. Nostraque manu denuo protestamur, nos arianam hæresin, ejusque auctores in æternum damnare. Ego Ursacius, cum præsens meæ confessioni interessem, subscripsi : quod itidem et Valens fecit. » Recitat easdem quoque litteras Sozomenus [2], in quibus nulla sane de Eusebio mentio habetur, cujus nomen apud Athanasium irrepsisse videtur : siquidem nemo illorum Eusebiorum, Cæsariensis, Nicomediensis, atque Emeseni superstes erat, qui omnes longe ante præsentem annum defuncti sunt. Subjicit his Athanasius epistolam ab iisdem ad se scriptam his verbis :

22. « Domino et fratri Athanasio episcopo Ursacius et Valens episcopi S.

« Nacti occasionem per fratrem et compresbyterum nostrum Museum istuc ad tuam dilectionem euntem, care frater, ejus opera admodum te ex Aquileia salutatum volumus : optamusque te salvum nostras epistolas perlegere : cujus rei fiduciam nobis daturus es, si tu quoque in scribendo vices observaris. Scire enim te volumus, pacem tibi nobiscum esse, et communionem ecclesiasticam intercedere; cujus rei fidem esse volumus nostram istis litteris inscriptam salutationem. Divina providentia te conservet, dilecte frater. » Hactenus Ursacius et Valens.

23. Porro tam grave negotium, nempe duorum episcoporum pœnitentiam, qui (ut Athanasius testatur [3]) antiquissimi fuere Arii discipuli, ab ipso nimirum Ario Alexandriæ olim catechizati, haud ejusmodi esse existimarunt Patres, qui in ea Mediolanensi Synodo convenerunt, ut, licet præsentibus Romanis presbyteris, illud ipsi absolverent : sed miserunt eos ad Julium Romanum pontificem, ut coram ipso, spectante Romana Ecclesia, exomologesin agerent. Ex quibus plane vides, lector, veterem illum morem in Ecclesia Catholica coalitum semperque servari solitum, compluribus exemplis superius demonstratum : nimirum hæreticos recantaturos palinodiam, Romam abire et pœnitentiæ libellum scribere ad Romanum Pontificem consuevisse; nam constat, Marcionem, Praxeam, Origenem, Natalium, et alios olim id fecisse, quod modo egerunt Ursacius atque Valens, ut supplices cum pœnitentiæ libello adirent Romanum Pontificem, cujus muneris erat de ipsorum fide cognoscere, et communicationem, si videretur, catholicam impartire : haud enim sibi satisfactum penitus videbatur, si in Synodo coram Apostolicæ quoque Sedis legatis iidem detestati essent quod docuissent atque gessissent, nisi specialim libellum pœnitentiæ offerrent Romanæ Ecclesiæ episcopo. At de eorumdem pœnitentiæ libellis Julio papæ oblatis S. Epiphanius [1] etiam meminit, atque Severus [2], et alii. Porro hanc Synodum Mediolani, et exomologesin Romæ hoc anno putamus contigisse, cum adhuc ipse Julius superesset, quem anno sequenti, ipso veris initio, ex hac vita migrasse dicemus.

24. Rursum vero quod ad eosdem Ursacium atque Valentem spectat, subscripserunt iidem pacificis seu communicatoriis encyclicis Athanasii litteris, cum eas ferentes nacti opportune essent ipsius legatos. Sed quænam hæ fuerint, dicendum est. Cum enim ad suam Ecclesiam Athanasius Alexandriam pervenisset, sicut in itinere fecerat, Palæstinorum episcoporum communionem suis ipsorum litteris testatam accepit, atque ex Libyæ et cæteris proximarum regionum episcopis datis et acceptis mutuo litteris, eamdem (ut vidimus) consecutus est : ut autem eodem communicationis symbolo reliquas longe positas Ecclesias sibi conjunctas redderet, elaboravit.

25. Sed cur hæc ageret Athanasius (cum plus quam satis ei esse poterat sententia promulgata in Concilio Sardicensi, omnium qui interfuerant subscriptione firmata), illud mihi quidem facile persuadeo, ipsum vel divino Spiritu admonitum, prænovisse acriorem, quæ instabat, venturam persecutionem, vel fortasse eamdem ex obitu Constantis conjectura assequi potuisse : atque eam ob causam, ut sua ipsorum subscriptione obligatos in officio continere posset episcopos, ne rursum ingruente Arianorum toto orbe procella quaterentur, hac jacta anchora, catholica communione (si tamen satis esset) voluit confirmasse. Qui autem ab eodem Athanasio ad hoc opus legati fuerint, et qui subscripserint, ipse institutam prosecutus orationem de rebus

[1] Athan. Apolog. II. — [2] Sozom. lib. III. c. 22. — [3] Athan. orat. I. contra Arian.

[1] Epiph. hæresi LXVIII. — [2] Sever. hist. lib. I.

gestis Alexandriæ, cum rediisset, deque Ursacii et Valentis pœnitentia Romæ peracta, hæc subdit [1] :

26. « Has cum dedissent litteras Ursacius et Valens, ultro subscripserunt epistolis pacificis, quas Athanasii presbyteri Petrus, Irenæus, et Ammonius laicus, ad id circumeuntes, colligebant : cum tamen Athanasius nihil tale ab Ursacio et Valente postulasset. Quis igitur ista et tantam Ecclesiæ pacem non admiratus est? Quis non gavisus de tanta et tot episcoporum inter se concordia? Quis Deum non glorificavit, conspecta in synaxibus tanta populi lætitia? Quot igitur inimici simultatem deposuerunt? Quot prius calumniam passi, calumnias suas damnaverunt? Quot prius odio infesti, Athanasium postea dilexerunt? Quot palinodiam suorum in eum scriptorum cecinerunt? Multi, qui vi, non voluntate apud Arianos agebant, noctu ad Athanasium venientes, sese ei purgabant, hæresinque simul anathemate execrabantur, et veniam de insidiis et calumniis suis postulabant : corporibus quidem se apud illos apparere, animo autem cum Athanasio synaxin facere, et semper cum eo esse, postulantes hac in re sibi fidem haberi.

27. « Hæc cum audirent et conspicerent sententiæ eusebianæ hæreseosque successores, inter quos Leontius ille castratus, quem ne sub laici quidem specie ad communionem admitti oportuit, eo quod se ipsum abscidit, ut libere cum Eustolio dormiret, revera quidem muliere, sed quam ille virginem prædicaret; Georgius item, et Acacius, Theodorus, Narcissus, qui in Synodo depositi exauctoratique erant; magno pudore suffundebantur. Deinde cum videretur tantum cum Athanasio animorum consensum et pacem agitari : erant enim plures in hoc numero, quam quadringenti tum e magna Roma, atque universa Italia, Calabria, Apulia, Campania, Brutio, Sicilia, Sardinia, Corsica, tum ex universa Africa, Galliis, Britannia, Hispaniis una cum magno illo confessore Osio, e Pannoniis item, et Norico, Seiscia, Dalmatia, Sardica, Dacia, Mysia, Macedonia, Thessalia, et universa Acaia, Creta item et Lycia, plurimique item ex Palæstina, Isauria, Ægypto, Thebaide, et universa Libya et Pentapoli : hæc (inquam) cum viderent, metu invidiaque anxii fuere; et quod tot episcopi cum Athanasio communionem foverent; et quod formidarent, ne, quos ipsi deceperant, a se deficerent, et huic unanimitati communionique sese adjungerent; neve, quod futurum videbatur, de eorum hæresi jam ubique famosa triumphus ageretur, et trophæa excitarentur. » At quid illi hæc intuentes rursum in Athanasium moliti sint, suo loco narrabitur.

28. *Ex legatione Magnentii ad Constantium, et amore Alexandrinorum erga Athanasium, nova in hunc odia, quæ spernit Constantius.* — Hoc eodem tempore missa est a Magnentio tyranno ad Constantium imperatorem legatio : fuerunt autem ad hoc opus delecti qui majoris nominis esse in Galliis videbantur episcopi, nempe Servatius et Maximinus, ille Tungrensis, iste Treverensis civitatis antistes, quibus additi sunt comites duo, Clemens et Valens. Appulerunt hi Alexandriam; episcopi vero legati, antea Athanasio in Galliis et in Sardicensi Concilio cogniti, quique et de eodem Athanasio a sua Ecclesia ejecto fuerant optime meriti, ab eo (ut par erat) in ecclesiasticam communionem sunt accepti; qua quidem ex re adversariis novas in Athanasium ipsum struendi calumnias ansa subministrata est, quasi Athanasius per eosdem legatos scripsisset ad Magnentium tyrannum adversus Constantium imperatorem; de quibus sane et aliis hisce conjunctis recentibus in eum accusationibus suo loco dicendum : nunc autem tantummodo attingemus, quæ ad eamdem legationem spectare noscuntur; de quibus idem Athanasius [1], cum se ipsum ab omni crimine liberum apud Constantium nititur demonstrare, hæc inter alia habet :

29. « Ego igitur admiratione prodigioque calumniæ perculsus hæsito, quid oporteat respondere; meque in mille mortes condemno, si vel suspicio talis de me uspiam fuerit; tibique, veritatis studiosissime imperator, bona cum fiducia meæ innocentiæ auctor adhortatorque sum, quemadmodum jam dixi, ut rem exquiras; maxime cum eorum testimonio uti possis, qui a Magnentio aliquando pro legatis ad te missi fuere. Sunt autem illi Servatius et Maximinus (Maximus) episcopi una cum suis, et Clemens, et Valens. Sciscitare, quæso, num ad me litteras deportarint : hæ enim mihi occasionem dedissent ad eum rescribendi. Quod si nec ille mihi scripsit, nec me cognitum habebat, quid causæ fuit ut ad eum scriberem, quæ ignorabam? Quære item, visis comitibus Clementis, quam mentionem fecerim de beatæ memoriæ Constante; et quantopere (ut scriptum est) lacrymis meis vestimenta mea laverim, dum animo meo succurrebat humanitas viri, et quantopere mentem suam Christi amori addixerat. Sciscitare insuper quantopere ego certior de illius belluæ immanitate factus, cum Valentem per Libyam decursantem viderem, exhorruerim, ne eadem scelera moliretur, et ut latro trucidaret quotquot beatum Constantem amore memoriaque complecterentur; qua in re me nemini secundum facio; » et inferius : « Hujus rei testis est in primis Dominus, qui exaudivit te, et largitus est tibi integrum a majoribus tuis relictum imperium; testesque sunt, qui tum adfuerunt, felicissimus dux Ægypti, Ruffinus item et Stephanus, quorum ille catholicus, iste autem ibidem magister erat, et Asterius comes, et Palladius tum palatii magister, Antiochus et Evagrius præfecti sericorum. Nihil enim aliud dixi, quam : Precemur pro salute religiosissimi imperatoris Constantii. Et statim universus populus una voce acclamavit : Christe, auxiliare Constantio; et magna cum perseverantia has preces continuavit. Me igitur neque illis litteras dedisse, aut ab eo accepisse, Deum et

[1] Athan. epist. ad Solitar.

[1] Athan. Apolog. ad Constantium.

ejus Verbum unicum Filium Dominum nostrum Jesum Christum in testem voco. » Hæc Athanasius.

30. Quando autem isthæc et alia crimina in eumdem Athanasium objecta fuerint, suo loco dicemus; longe enim errant, qui putant ipsum mox ut Alexandriam pervenit, exturbatum esse, quem etiam Alexandriæ commorantem iteratis litteris idem Constantius animo hærentem nixus est confirmare: quod idem ipse Athanasius testatur, cum ait [1] : « Jam de eo quod dicit, se propter fratrem suum pacem cum Athanasio simulasse, in hoc verum non dicit. Nam post fratris mortem, non semel, sed iterum, imo tertio ad Athanasium scripsit, promisitque se nunquam mutatum iri, eumdemque bono animo esse debere, nec permissurum ut a quoquam perturbaretur, sed eum in Ecclesia sua cum omni securitate mansurum. Præterea Asterium comitem et Palladium cum mandatis ad Felicissimum tunc temporis ducem et Nestorium præfectum cum his mandatis misit, ut curæ ipsis esset, ne Philippus aut quivis alius Athanasio insidias moliatur. » Hæc ipse. Erat iste Philippus, de quo timebat Constantius, ne quid negotii Athanasio facesseret, Arianorum omnium præfectorum sævissimus, qui Paulum episcopum Constantinopolitanum (ut inferius dicetur) in exilio positum in carcere strangulari jussit.

31. His igitur Constantii litteris Athanasius communitus, ad triennium in sua Ecclesia perseverat; quo tempore totus erat in sacris synaxibus celebrandis : additque his Socrates [2], eumdem multum fuisse in congregandis episcoporum conciliis, in quibus, tum decretis episcoporum qui Sardicæ convenerant, tum Concilio Hierosolymis a Maximo coacto congruentia sancivit. Sed plane memorabile est, adeo auctam esse Alexandriæ ejus adventu et commoratione fidelium multitudinem, ut populum ecclesiæ antea erectæ non caperent : ita ut opus fuerit, solemnitate Paschali recens a Constantio extructum templum petere, cum nondum tamen esset dedicatum. Hoc permovit vehementer animos Arianorum, ut inde alia in eum ab iisdem adversariis calumnia fuerit comparata, quod ausus esset absque Constantii jussu in ea basilica sacra facere, et (ut dicebant) ejusdem encænia ipso inscio celebrare.

32. Verum de frequenti populo quæ alia quadam occasione dicat ipsemet Athanasius, audiamus: sed primum de ipsa Magna Ecclesia, cujus occasione conflata est calumnia eidem Athanasio, quid de ejus origine Epiphanius tradat, hic describamus [3] : « Sunt, inquit, plures numero Alexandriæ ecclesiæ, cum ea quæ nunc extructa est, Cæsarea appellata, quæ prius Hadrianum fuit, postea Licinianum gymnasium, sive regia; postea vero temporibus Constantii visum est, ipsam ædificare ecclesiam. » Hæc Epiphanius. At de synaxi in eadem Magna Ecclesia a se celebrata, ita Athanasius [4] : « Cæterum quia de Magna Ecclesia crimen concinnant, quod ibi synaxis habita sit priusquam dedicaretur : age etiam de ea re tuæ pietati responsum demus : eo enim nos trahunt illi, qui in nos odia congerunt. Factum est : agnosco. Nam cum prima dixerim sine mendacio, non hic quod verum est inficiabor; sed longe aliter, quam ipsi criminantur, res gesta est. Age, quæso, accipe quæ dicam. Non encæniorum festum celebravimus, religiosissime Auguste : id enim celebrare ante tuum decretum prorsus nefarium fuisset : neque industria eo devenimus, neque episcopus quispiam aut ullus clericus eo nomine evocatus est, neque ulla denuntiatione ad synaxin coitum est, ut isti inde aliquam occasionem rapiant detrahendi. Sed quid actum est, noscunt omnes : tu autem, quæso, pro tua mansuetudine et longanimitate, ausculta.

33. « Festum erat Paschæ, et tanta vis populorum aderat, quantum Christianorum in urbe esse Christicolæ principes optarint. Cum igitur et ecclesiæ paucæ parvæque essent, magnoque tumultu posceretur, ut in Magna Ecclesia conventus celebrarentur, atque ibi preces pro tua salute fierent, quod et factum est; egoque retinerer adhortationibus, ut rem aliquo usque differrent, et potius quomodocumque liceret, etiam cum compressione et afflictione, in aliis ecclesiis cœtus agerent : mihi neutiquam obtemperatum est. Quin potius urbem egredi parati erant, ut in desertis locis et sub dio conventus facerent : melius esse laborem itineris ferre, quam cum luctu festum celebrare. Crede mihi, imperator, et in eam rem Veritatem ipsam testem accipe : in synaxibus Pentecostes ob multitudinem populorum, et in locis angustis plurimos pueros, nec paucas puellas, et aniculas complures, et adolescentes multos afflictos jacuisse, ac domum delatos, sed tamen ut nemo eorum, benevolentia numinis, periérit. Multa igitur omnium murmuratio in hunc usum Magnam Ecclesiam deposcentium ; neque immerito : si enim prius tanta compressio acciderat, quid timendum fuit in tali festo? Omnibus certe modis acerbiora multo luctuosioraque accidissent. Nec fas erat aut honestum, tristitiam pro gaudio, luctum pro lætitia in festo die populis inferri; præsertim cum non ignorarem, istiusmodi exempla apud Patres superesse.

34. « Beatæ siquidem memoriæ Alexander, cum alia loca angusta essent, in Ecclesia Majore Theonæ, quam ædificabat, synaxes celebrare voluit; id enim jubebat hominum frequentia; nec in cogendo populo respexit, eam nondum exædificatam esse. Quin imo frater tuus bonæ memoriæ Constans, in hujusmodi templo cum Aquileiæ synaxis haberetur, ipse quoque eo se contulit. Ita nimirum et ego quoque feci : nec tamen celebrata sunt a nobis encænia, sed tantummodo precationum synaxis habita est. Tu igitur, sat scio pro tuo in Deum studio, approbasses populorum alacritatem et devotionem, mihique veniam dedisses non impedienti tantorum populorum preces.

35. « Ego autem obtrectatorem meum libens iterum interrogarim : Utrobinam rectum erat popu-

[1] Athan. epist. ad Solitar. — [2] Socrat. lib. II. c. 21. — [3] Epiph. hæresi LXIX. — [4] Athan. Apolog. ad Constantium.

lum suis orationibus vacare; in desertisne, an in oratorio non ad plenum exædificato? Ubi conveniens erat et sanctum, ut populus audiret acclamationem hanc, *Amen;* in solitudine, an in templo, quod jam Dominicum appellabatur? Tu autem, religiosissime imperator, ubinam malles populum manus extendere et pro te orare; ibine ubi ethnici oberrabant, an in loco tuum nomen et titulum præ se ferente, quem jam in præsentia, imo etiam tunc temporis cum prima fundamenta jacerentur, Dominicum universi appellabant? Sentio tibi tuum locum magis probari; reticendo enim hoc ipsum significas. At hoc ipsum (inquit adversarius) in ecclesiis faciendum erat. Verum (ut dixi) parvæ nimis et angustæ erant pro tanta multitudine populorum. Deinde preces faciendæ erant.

36. « Quid ergo rectius putas, particulatim et divise una cum periculo elisionis populum synaxes facere, an potius, ut in locum omnium bene capacem conveniat, et unam eamdemque sine dissonantia vocem reddat? certe rectius est, cum id concordiam unanimis multitudinis ostendat, et Deum ad exaudiendum promptiorem habeat. Nam si pro ipsius Salvatoris pacto in consensu duorum quodcunque petierint, fiet; quid igitur futurum, ubi ex tot tantisque populis in unum congregatis una vox respondeatur, acclamantium, *Amen?* Quis hoc ipsum non admiratione prosequatur, aut non inter felicia prædicet, cum videat, tantam multitudinem in unum locum convenire? Quid gaudii ibi ex mutuo invicem conspectu, antea solitis in diversa loca dispertiri? Omnibus certe, præter unum calumniatorem hoc ipsum dolentem, incredibili lætitiæ fuit. » Hactenus Athanasius; quæ prolixa licet non piguit recensuisse, quod in his multa prodantur de antiqui ritus ecclesiastici disciplina.

37. Constantius igitur, quod gravioribus Romani imperii periculis urgeretur, contempsit omnia quæ in Athanasium ab adversariis inferrentur: imo (ut diximus) iteratis tertio litteris, eum ab omnibus tutum redditum in omnibus voluit: haud puto quidem pietatis ergo, utpote qui nunquam se a consuetudine arianorum episcoporum abstulit; sed potius, quod videretur tempus opportunum adversus Athanasium inire certamen, et reddere sibi Ægypti populum christianum infensum, qui erga Athanasium propensior esset. Haud enim leve periculum videri poterat, Athanasio inferendo negotio, populum in se Ægyptium concitare, quem (ut demonstratum est) a Magnentio missa legatio Valentis atque Clementis comitum permovisset.

38. Iidem plane, quales olim semper fuisse diximus, moribus esse perseverabant Ægyptii, ut Ammianus[1] horum temporum scriptor ait: « Ad singulos motus excandescentes, controversi et reposcones acerrimi. Erubescit apud eos, si quis non inficiando tributa, plurimas in corpore vibices ostentat: et nulla tormentorum vis inveniri adhuc potuit, quæ obduratum illius pectus latrocinii invitum elicere potuit, ut nomen proprium dicat. » Hos, inquam, modo lacessere, nihil aliud videri poterat, quam novum gignere bellum, tunc præsertim, cum tam bello Persarum in Oriente, quam duobus tyrannis in Occidente recens exortis, universum quod reliquum erat, Romanum imperium sub dubia alea versaretur.

39. Contempsit igitur Constantius cætera, qui in colligendis copiis ad novum exercitum comparandum totus erat. Cujus rei causa in primis illud reperitur hoc anno sancivisse decretum, ut qui ex indulgentia principis militiæ vacationem acceperant ante tempus legitimum absolutum, ad militiam denuo revocari deberent. Extat de his rescriptum ad Cretionem comitem his verbis[1]: « Quamvis omni tempore opera dari debuerit, ne sacramentis militaribus separatio traderentur (separati otio traderentur) qui nec stipendiorum numero, nec contraria corporis valetudine quiete perfrui debent: tamen prudentiæ tuæ prosecutione admissa, quæ apud nos verbis facta est, præcepimus, ut qui ante stipendia emensa vel integra corporis valetudine otio mancipati sunt, restituantur pristinis numeris. Dat V kalend. Julii, Sergio et Nigriano coss. »

40. *Gallus Cæsar.* — Quod vero imminente prœlio ex tyrannis, et bello Persico instante, totum videretur Romanum imperium esse in discrimen adductum: Constantius aggreditur inire nova consilia. Cum enim mascula prole careret, nec spes reliqua propinqua videretur liberorum deinceps suscipiendorum, de creando Cæsare Gallo ex Constantio fratre Magni Constantini et Galla matre genito consilium iniit, eique in matrimonium collocare Constantinam sororem suam, filiam ejusdem Constantini, decrevit; quo profecturus ipse in Occidentem cum exercitu adversus tyrannos, eidem administrationem cederet Orientalis imperii. Agebat Gallus hoc tempore ætatem annorum viginti quinque; qui mortuo Constantino, natus erat annos duodecim. Sed et eadem ex causa etiam Juliano, quem sub disciplina diutius continuerat, latiores laxat habenas. Quandiu enim de suscipienda ex conjuge prole spes resedit in animo, uterque tam Gallus, quam Julianus, ne quid unquam novi moliri possent, arctiori sunt vallati custodia, nec publicus aliquis illis est traditus magistratus, sed ne inter suffectos quidem consules vel alios honores umbratiles quisquam illorum adscitus est.

41. At quotonam anno, præsentine an sequenti potius Gallus creatus sit Cæsar, cum diversæ de his sententiæ reperiantur, in eam magis descendimus, quod sequenti anno eam Gallus a Constantio dignitatem fuerit consecutus, ipsis nempe Constantii quinquennalibus tertio repetitis, quibus solemnibus Cæsares dici solere, compluribus exemplis superius est demonstratum. His accedit etiam, quod cum, Ammiano Marcellino auctore, liqueat, ipsum Gal-

[1] Ammian. lib. XXII. in fin.

[1] Lib. IV. de re milit. Cod. Theod.

lum quarto sui imperii occisum fuisse, plane sequenti potius illud ipsum auspicatum esse, dicendum est. Cæterum interversum in hoc esse Hieronymi Chronicon, nullus poterit dubitare, quo Galli Cæsaris creatio recensetur anno decimo septimo Constantii imperatoris, post occisum quoque Magnentium. Commendata vero extitit pietas Galli, etiam martyris testimonio : et quidem de egregia ejus animi indole et sincera religione signa plura edita sunt, quæ tamen postea mores incompositi macularunt. Sed de eo sæpe inferius agendum erit, cum singulis, quibus vixit annis, res ab eodem præclare gestas ordine temporis recensebimus.

Anno periodi Græco-Romanæ 5843. — Olymp. 282. an. 2. — Urb. cond. 1103. — Jesu Christi 350. — Julii papæ 14. — Constantii 14.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 9. Coss. *Sergius* et *Nigrinianus.*

2. *Constans Aug. occiditur.* — Idacius in Fastis sub hujus anni consulibus ait : « His conss. Constans occisus est in Galliis a Magnentio : et levatus est Magnentius die XV kal. Februar., et Vetranio apud Sirmium kal. Maii eo anno, et Nepotianus Romæ III non. Junias, et pugna magna fuit cum Romanis et Magnentianis. » Idem narrat auctor Chronici Alexandrini, sed loco non suo, sub consulibus nempe anni præcedentis. Recte tamen loco *kal. Mai.* habet *kal. Martiis* : ideoque littera *i* pro *r* per errorem in Fastos Idacii irrepsit. Et ratio est, quia *Vetranio* mense Decembri, imperii decimo, depositus est, ut infra dicemus, ideoque non mense Maio, sed Martio Augustus dictus fuerat. Eutropius lib. 10 ait, Constantem occisum *anno imperii* XVII, ideoque errorem Baronii indicat, qui eum Cæsarem nuncupatum ait anno CCCXXXV. Quare Cæsar dictus fuerat anno CCCXXXIII, a quo ideo imperium ejus Cæsareum inchoandum.

3. *Athanasius Alexandriam redit.* — Ad num. 9 et seqq. Adventus *Athanasii* tam Hierosolymam, quam Alexandriam contigit anno præcedenti ; quo, mense circiter Januario, *Gregorius*, qui sedem Alexandrinam invaserat, mortuus est. Nam Athanasius in Apologia ad Constantium testatur, se post Gregorii mortem a Constantio accersitum. Dum autem per Palæstinam iter faceret, Synodus Hierosolymis coacta, scripsit litteras gratulatorias ad Alexandrinos, in quibus ait : « Vestrum est orare pro pietate religiosissimorum imperatorum, qui ipsum » scilicet Athanasium « cum omni honore dignati sunt restituere. » Unde Constans, qui hoc anno mense Januario peremptus est, adhuc in vivis erat, quando Concilium Hierosolymitanum celebratum. Ejus restitutionem anno superiori factam esse probari etiam potest ex lege Codicis Theodosiani 39 *De Decurionibus*, quæ mense Aprili a Constantio data dicitur. Ibi enim Athanasium jam reducem cum illo congressum esse, testatur ipsemet Athanasius in Apologia ad Constantium pag. 527, et in epistola ad Solitarios, Sozomenus lib. 3, cap. 20, Theodoretus lib. 2, cap. 12, et Socrates lib. 2, cap. 23. Præsenti vero anno Constantius non Antiochiæ in Syria fuit, ut scribit Julianus Orat. 1, pag. 47 et 48, sed in Mesopotamia, et quidem Edessæ propter bellum Persicum, ut tradit Philostorgius lib. 3, cap. 22, et mox motu Persico composito, *Constantinopoli*, unde postea in Pannoniam adversus tyrannos movit.

4. *Athanasii exilium magis explicatum.* — Epiphanius in hæresi 68, postquam retulit Athanasium a Constantino Magno in Gallias relegatum fuisse, addit : « Duodecim itaque vel tredecim annis in Gallia mansit. » Petavius in Notis ait : « Neque illud verum est, tot annis in Galliis hæsisse. » Verum Epiphanius eos annos exorditur ab anno CCCXXXVI, quo Athanasius in exilium missus, a quo anno ad CCCXLIX anni tredecim fluxere, vel duodecim, si ultimum, in quo Alexandriam Athanasius rediit, excludas. Epiphanium enim eo modo intelligendum, ipsemet ostendit, quando paulo post scribit, Athanasium *post Constantini obitum* a Constante et Constantino (id est, Constantio, familiari errore Græcorum, qui hæc nomina sæpe confundunt) hujus filiis in Ægyptum remissum esse, subjungitque : « Ita ille sedi suæ restitutus est post Gregorium, quem exulanti Athanasio Ariani suffecerant. » Ubi vides, Epiphanium Athanasii exilium ab anno Christi CCCXXXVI auspicari, eumdemque anno CCCXLIX restitutum insinuare.

5. *Secunda obsidio Nisibis.* — Julianus Orat. 1 testatur, allato nuntio de Constantis nece et Magnentii ac Vetranionis tyrannide, Constantium, munitis Syriæ oppidis, *etiamsi absens foret*, in Occidentem esse profectum : *Persas* vero in eam occasionem intentos, occupato civilibus et Occidentalibus bellis imperatore, *Nisibim* aggressos esse, in qua quatuor menses exegerunt. Quæ obsidio egregie ibidem pag. 47 et sequentibus descripta, quem-

admodum a Theodoreto lib. 2, cap. 30, et a Theophane in Chronico. De ea sub hujus anni consulibus loquitur auctor Chronici Alexandrini, et Philostorgius lib. 3, cap. 23, narrata Magnentii tyrannide de illa obsidione sermonem instituit.

6. *Epocha Synodorum Mediolanensis et Romanæ.* — *Synodus Mediolanensis,* quam hoc anno Baronius in Annalibus celebratam dicit, et in qua Valens et Ursacius in communionem recepti sunt, pertinet ad annum trecentesimum quadragesimum septimum, ut ibidem fuse ostendimus. Libellus vero oblatus est ab utroque Julio papæ, anno præcedenti et quidem in Concilio Romano biennio post Mediolanense celebrato, ut eo anno num. V et sequentibus demonstratum est. Utraque autem Synodus ideo accurate a nobis tractata, quia a paucis annis cognita.

JULII ANNUS 15. — CHRISTI 351.

1. *Babylæ corpus in Daphnem transfertur.* — Qui sequitur ordine annus Domini trecentesimus quinquagesimus primus, ob tyrannicos motus, absque novis consulibus transactus, nota consulum anni superioris Fastis adscribitur post consulatum scilicet Sergii et Nigriani : quo Flavius Constantius Gallus creatus est Cæsar a Constantio imperatore, cum ageret Antiochiæ, ubi tunc egregium illud specimen christianæ sibi insitæ pietatis edidit, quod a Sozomeno [1] ita describitur : « Ubi vero Gallus frater Juliani Cæsar a Constantio designatus, Antiochiæ ætatem degit; quoniam christianus erat, et quia in primis eos, qui pro religione Christiana martyrium obierant, colebat : constituit hunc locum, *nempe nemus Daphnes in suburbiis positum*, purgare tum superstitione Gentilium, tum intemperantium hominum contumelia. Atque cum persuasum haberet, se facile hoc perfecturum, si modo ecclesiam ibi in delubri loco extrueret : transtulit in Daphnem loculum Babylæ martyris, qui ecclesiam Antiochenam præclare admodum rexisset, martyrioque occubuisset.

2. « Ex quo quidem tempore dicitur, dæmonium nullum oraculum, uti consueverat, edidisse. Videbatur quidem primo id propterea accidisse, quod victimis jam carebat, et cultu illo, quo ante designatus fuerat : sed postea tamen ab eo ipso patefactum est, quod martyr, cujus corpus in proximo repositum erat, impedimento fuit quominus istud, ut solet, præstaret. » At id de querelis idoli adversus Babylam, quod sub imperio Juliani contigerit, et prolixiore indigeat oratione, ad illud ipsum tempus rejicimus. Collocaverat ibi olim (ut dictum est) Constantinus statuam Helenæ matris suæ; locumque illum, mutato Daphnis nomine, Augustale appellasse, ex Suida [1] superius in obitu Helenæ matris diximus. Conatus illud quidem Constantinus fuisse videtur, ut, abolito Apollinis nomine, Daphne ex superstitione in religionem transiret.

3. At dicet aliquis : Cur sicut compluribus aliis in locis fecit, Constantinus non est demolitus templum illud famosissimum Apollinis in Daphne positum, sed nec Constantius, vel Gallus ipse, qui locum expurgare, et reliquiis martyris sanctificare contendit, id ipsum præstitit ? Dicam, quod et superius attigi : illud tam de Constantino, quam de filiis imperantibus observatum, ut quæ in amplissimis urbibus erant augustissima templa, iidem minime demoliti fuerint; quod scirent, gentiles cives, quibus eædem civitates confertæ essent, pro defensione deorum patriorum atque templorum usque ad vitæ exitum certaturos. Ex hoc videas, Romæ Capitolium et Alexandriæ Serapium illæsa penitus remansisse, pariterque templum Apollinis Daphnes in Antiocheno suburbio collocatum, de quo agimus, ab omni injuria liberum esse relictum, necnon nobilissimum structura et antiquitate Marnæ templum Gazæ, et alia his similia, pro quibus tuendis cives vitam profunderent : demolitis nonnullis aliis quæ essent in minoribus civitatibus collocata, pro quorum defensione haud facile colligerentur, qui certamen inirent ex gentilibus cives, cæteris redditis Christianis.

4. Cæterum de antiquanda memoria Apollinis in Daphne, nisus est magno studio Constantinus, ut locus ille non amplius diceretur Apollinis, sed sui ipsius nominis Constantini : quod non tantum quæ sunt ex Suida recitata declarant, verum etiam antiqua numismata id egregie præ se ferunt, quæ extant apud R. D. Lælium Pasqualinum can. S. Mariæ Majoris, et D. Angelum Breventanum Papiens. Ful-

[1] Sozom. lib. V. c. 18.

[1] Suid. ver. Augustale.

vium Ursinum, et alios. Cujus generis nummi multi[1] meminere, licet de ejus interpretatione germana simulque legitima lectione certaverint: dum alii, quod habet a tergo numisma, CONSTANTINI ANA-DAFNE, ut ponuntur, ab invicem separatas eas dictiones esse voluerint: alii rursum illud, ANA, cum litteris illis, CONSTANTINI, jungendum existiment, ut sit verborum illa connexio, CONSTANTINIANA DAFNE; quod ut magis probem, quæ recitavimus ex Suida, suadent. Quibus accedit, quod idem Constantinus vicesimæ tertiæ legioni, quam recens scribendam curavit, nomen indidit, ut diceretur Constantiniana Daphnensis, ut ex antiquis inscriptionibus[2] apparet: cui vincenti, et de superatis hostibus triumphanti, jam non ex Apollinis, sed Constantini Daphne, nempe laureto (quod proprie δαφνών est) laureas ad triumphum Victoria ministraret.

5. Porro locum illum peramœnum sibi injuste Apollinem proprium vindicasse, nonnisi ex fabula a poetis conficta S. Joannes Chrysostomus, et ipse civis Antiochenus, affirmat[3]; quem injustum possessorem Constantinus spoliasse videri poterat, titulo in eo imperatoris affixo; nisi in idolo vocali, imo loquaci, Apolline reclamante, omne Constantini studium irritum penitus redditum esset. Deridet quippe dæmon (quod est in Job[4]) vibrantem hastam, nec (quod superius ait) fugabit eum vir sagittarius: in stipula enim versi sunt ei lapides fundæ. Quamobrem qui[5] infirma eligit Deus, ut fortia quæque confundat, contumax idolum imperatori, martyris ossibus expugnandum duxit, cum in Galli Cæsaris animum salubre illud immittit consilium, ut Babylæ martyris (quod diximus) illuc reliquias opportune transferret, quas in Apolline latens dæmon horresceret: sicque innotesceret omnibus non esse dominatoris imperii Romani roboris violentum invasorem a possessione dejicere, atque humanarum virium facultatem, protervum superbumque compescere dæmonem, sed divinæ id tantum esse potentiæ, quæ in reliquiis martyris elucesceret. De hac enim Babylæ martyris in Daphnem facta per Gallum Cæsarem translatione cum fusius agit idem Chrysostomus, post multa[6], hæc denique habet de idolo reddito prorsus muto, obstruente martyre ejus os, nonnisi ad gloriam Dei hactenus apertum relictum:

6. « At quomodo, inquit, idem Babylas et dæmonis potestatem extinxit? Primum quidem tum dæmonis inibi habitantis obsidionem, tum fabulæ noxam in iis ipsis, quas dixi, rebus inefficacem reddidit; deinde et dæmonem ipsum exegit. Verum antequam ad exactionis modum veniam, illud vos annotare postulo, Babylam, non statim ubi advenit, dæmonem ejecisse: sed manentem eum otiosum, inertem agendisque rebus ineptum reddidisse. Illi enim os ita obstruxit, ut vel lapidibus ipsis magis mutus redderetur. Et quidem manentem inibi dæmonem superavisse non minus fuit, quam si eum de loco exegisset: cum, qui loci illius accolis omnibus fucum prius fecerat, ne extincti quidem Babylæ cineres contueri sustineret. Ea enim est Sanctorum potestas, ut illorum superstitum dæmones ne umbras quidem aut vestes ferre possint, vita autem functorum et loculos quoque reformident. Itaque si quis quæ ab Apostolis facta fuisse prædicantur, fidem non habet: is tamen, memoriæ hujus miracula intuitus, ab impudentia sua desistat. Nam qui de omnibus olim Gentilibus victoriam reportabat, a martyre tanquam ab hero increpitus, suppressa voce, latrare desiit. » Hæc et alia de his Chrysostomus. Quomodo autem sub Juliano Apostata, sui ipsius adeo diuturni silentii causam Babylam esse Apollo confessus fuerit, atque ictus fulmine conflagrarit, suo loco dicturi sumus: at iterum ad laureas Daphnis.

7. Quod igitur non amplius ab Apolline imperatores ipsi, atque milites cum iis triumphantes, coronas acciperent, sed a Christo qui victoriæ auctor fuerat, inde accidit, ut cum laureas exercitus victor in corona gestaret, ad omnem superstitionis memoriam abolendam, eamdem Christi nomine insigniret. Verum id, quonam modo fieri contingeret, ut assequi lector possit, consulat æream antiquam coronam, quæ extat Romæ apud R. D. Lælium Pasqualinum canonicum S. Mariæ Majoris, quo ob morum suavitatem atque peritiam familiarissime utor, egregium plane antiquitatis monumentum, quod in suo rerum antiquarum thesauro asservatum custodit: quam quidem coronam ex Christi nomine, quod expressum elucet in fronte, nonnisi christiani hominis gestamen fuisse absque controversi a omnes intelligent. At de his modo satis. Jam quæ anni hujus reliqua sunt, prosequamur.

8. *Julianus magicarum rerum studiosissimus.* — Evecto in sortem imperii Gallo creato jam Cæsare, invidia animum Juliani pupugit, qui et ipse (ut dictum est) Constantii Augusti fratre erat natus; atque progressu felicissimo Galli in eam spem erigitur, ut ipse quoque aliquando esset potiturus imperio: quam conceptam spem vatum arcanis responsis in dies magis aluit atque nutrivit: in his enim consulendis et clandestinis oraculis sciscitandis, hoc potissimum tempore multus fuit: nam de eo in primis Theodoretus hæc tradit[1]: « Postea vero quam Constantius venit in Occidentem, quo bellum adversus Magnentium gerendum eum pertraxerat, et Gallum Cæsarem Orientis renuntiavit, qui et vir pius fuit, et ad extremum vitæ diem pietatem excolere non destitit: Julianus metum, qui ei perutilis et necessarius fuerat, ejecit ex animo, et jam armare se audacia, et præterquam debuerat imperii cupiditate exardescere cœpit. Proinde perlustrare Græciam, conquirere vates et ariolos, sciscitaturus ab illis votine compos futurus esset, atque incidit in hominem qui ei hoc prædicere pollicitus sit.

[1] Goltz. in Thesauro, et Occo de nummis. — [2] Habet Thesaur. Hubert. Goltz. — [3] Chrysost. contra Gen. — [4] Job. XLI. — [5] 1. Cor. I. — [6] Chrysost. lib. contra Gent.

[1] Theod. lib. III. c. 3.

9. « Qui quidem, deducto eo in fanum simulacrorum, et intra ejus adyta collocato, fraudulentos dæmones invocat. Quibus, specie qua solent, apparentibus, metus coegit Julianum signo crucis frontem suam signare. Dæmones igitur Dominici trophæi conspicati figuram, et suæ ipsorum cladis recordati, confestim evanuerunt. Tum præstigiator, causa, cur fugerent, intellecta, Julianum objurgat : qui tum timorem, in quo erat, declaravit, et se virtutem crucis vehementer admirari dixit : nam dæmones, quoniam ejus figuram ferre non poterant, aufugisse. Cui præstigiator : Ne, inquit, amabo te, sic existimes; siquidem non ob eam causam, quam tu affers, formidabant; sed tuum factum detestati, se ab oculis nostris removerunt. Ita miser ab eo in fraudem impulsus, tum impiis initiatur mysteriis, tum pectus ejus scelere completur, et infelix propter imperii cupiditatem pietate omnino spoliatur. » Hucusque Theodoretus.

10. Quæ quidem dum pluribus a Gregorio Nazianzeno [1] narrantur, junguntur rebus ab eo gestis cum jam imperator esset. Porro Eunapio quoque auctore scimus, hisce eum hominum consuetudinibus delectatum : siquidem præter Maximum illum magum, de quo plura superius, familiariter quoque usus est Ædesio illo famosissimo, summo totius gentilitiæ superstitionis antistite, et huic non imparibus Crysanthio Sardiano, Eusebio, Prisco, et aliis illorum temporum magiæ ejus, quæ fit per invocationem dæmonum, peritissimis : quam quidem Deo execrandam et hominibus detestandam professionem honesto philosophiæ pallio contegebant : quo deceptus Constantius, Maximum illi in addiscendis philosophicis facultatibus magistrum dederat; qui sane in præstigiis edendis quam solers artifex esset, exemplum unum a Sardiano [2] conscriptum satis superque poterit demonstrare, cum hæc de illo ait :

11. « Aliquot e nobis, qui simul eramus, ad Hecates ædem Maximus convocavit, multosque stultitiæ suæ citavit testes : nam cum eo ventum esset, deamque salutassemus, ille ad nos conversus : Desidete, ait, carissimi sodales, et quod venturum est contemplamini, ut et intelligatis ecquid ego vulgo hominum promiscuo præstem. A quibus verbis cum humi consedissemus omnes : ipse emundata thuris mica, admurmuratoque apud se ad finem usque hymno nescio quo, eo ostentationis processit, ut deæ simulacrum ridere cœperit, si quidem is risus fuit. Jamque perturbatis nobis omnibus ob spectrum : Neminem, inquit, vestrum istam ob rem commoveri volo; mox enim faces etiam, quas dea manibus tenet, inflammabuntur. Antevertit verborum finem luminis splendor, qui faces accendit. » Ista ex Eusebio recitat Sardianus.

12. Quantum etiam idem Julianus fuerit Jamblichi studiosus (quem ex his, quæ auctore Sardiano dicta sunt, magnum omnium præstantissimum fuisse liquet), cum recitata superius ex ipsius Juliani litteris manifestant, tum quæ habet in alia ad eum epistola scripta declarant his verbis : « At ego, inquit Julianus, ne me hominem quidem esse, dicere ausim (ut est in proverbio), quandiu absum a Jamblicho. » Et rursum in fine epistolæ : « Certe cum veteres pro Homero, Platone, Socrate, et si quis alius in orbem hunc incidit, justa vota feliciter atque ex animi sententia fecerint, vitamque illorum hoc modo produxerint ; non erit incommodum, hominem nostra ætate viris illis et vita et oratione parem similibus votis ad summam senectutem cum omnium felicitate transmittere. » Hæc Julianus, magiæ Jamblichi studiosus. Quanta vero hisce præceptoribus fuerit imbutus impietate, et quam maxime sub talibus artificibus fuerit excultus ad præstigias atque magias, et sub ejusmodi educatoribus imbiberit odium Christi, declaravit eventus. Quomodo autem post hæc in suspicionem adductus affectatæ tyrannidis instar Protei in alium se mutaverit, Athenasque contulerit, suo loco dicturi sumus.

13. Hæc plane sunt illa Juliani tempora, quæ a S. Gregorio Nazianzeno sic describuntur [1] : « At vero postquam fratre Gallo ab humanissimo principe ad imperii societatem adscito, parteque orbis terrarum haud parva in administrationem accepta, pro animi libidine, ac sine ullo metu perniciosissimis studiis et præceptoribus operam dare licuit ; ipsi porro Asia (Pergamum nempe, ut dictum est) impietatis schola erat, tam quæ circa siderum scientiam, et nativitates, inanemque præscientiæ imaginationem vanissime occupatur, quam quæ circa præstigiarum artem earum asseclam versatur; unum hoc jam restabat, ut ad impietatem vis et potestas accederet. Non multum temporis interfluxit, cum hanc quoque illi adversum nos concedit exundans multorum iniquitas, » etc. Quibus omnibus facile declaratur, usque ad præsentem annum, quo Gallus creatus est Cæsar, Julianum in clericali vita, qua fuerat initiatus, perseverasse, hancque secundam illius fuisse apostasiam.

14. Siquidem prior illa adnumeranda est, cum clam culturæ dæmonum se addicens, Christianam religionem penitus detestatur; quod immane scelus inanis illa ab eo sæpe tentata ædificatio, et divinitus secuta demolitio templi martyris patefecit. Secunda vero præsens apostasia censenda est, cum exuit, quod induerat, clericum sive monachum. Tertia autem illa solemnior, cum quod specie tenus ac simulate christianum nomen præ se ferebat, ad id quod moliebatur tunc sibi proficuum, jam adeptus imperium, aperte procul objicit ac detestatur. Sic videas in Juliano novum Proteum diversas pro temporibus mutare formas : nam et qui hoc tempore, solutis timoris habenis, quod vult facit, et liber incedit, paulo post (ut dicemus) affectati imperii apud Constantium suspicione laborans, ut ea se liberaret, pallium induens philosophicum, profes-

[1] Greg. ad Nazianz. in Jul. orat. 1. — [2] Eunap. Sard. Vit. Philosoph.

[1] Greg. Naz. orat. 1. in Jul.

surus philosophiam, Athenas profectus est : sed de his suo loco inferius.

15. *Constantius in tyrannos iturus baptizari jubet milites catechumenos; ubi de sancto Martino.* — Hoc eodem anno Constantius imperator adversus Magnentium tyrannum, necnon Vetranionem expeditionem futuram cogitans, salubre consilium iniit, ut omnes quos in tyrannum armavit milites, Christiana religione imbuti et sacro baptismo initiati essent : quod si quis facere detrectaret, exui mox cingulo militari et ad propria reverti præcepit. Theodoretus enim de his hæc tradit [1] : « In bello namque contra Magnentium suscepto, toto suo exercitu coacto in unum, omnes cohortatus est, ut divina percipiant mysteria : quippe exitum vitæ tum alias semper, tum in bello potissimum incertum esse ; præsertim cum in eo infinita tela, jacula, hastæ utrinque mittantur, quin etiam intententur gladii, sicæ et alia instrumenta bellica, quibus violenta infertur mors. Proinde oportere singulos stolam illam pretiosam induere, quæ in illa altera vita nobis omnibus cum primis necessaria est. Quod si quisquam eam vestem accipere recuset, eum inde jam domum abire jubet : nam se nolle cum hominibus mysteriis minime initiatis bellum gerere. » Hæc Theodoretus.

16. Cum igitur tantummodo Christianos baptizatos militiæ Constantius adscribi præceperit, inde accidit, ut Gentiles, qui id facere recusarent, exuti militia, ad paganitatem redacti, Pagani pariter, hoc est, non milites, dicerentur : indeque etiam postea usu venit, ut Ethnici omnes a Christianis Pagani sint nominati, qui multos deos colerent ; unde Marius Victorinus [2] : « Græci, inquit, quos Ἕλληνας vel *Paganos* vocant, multos deos dicunt. » At de hac quidem voce consule quæ sunt a nobis pluribus disputata in nostris ad Romanum Martyrologium Notis : ut autem iidem dicerentur Gentiles, id acceptum est ex Judæis ; unde Paulus [3] : « Sive Judæus, sive Gentilis. » Apud Romanos vero Barbari tantum hoc tempore dicebantur Gentiles, ut constat ex impp. rescripto [4]. Ex hoc ergo tempore cum tantum Christianis militare liceret, nonnisi unum esse cœpit militum juramentum in militari professione, quod ita ponitur a Vegetio [5] : « Jurant, inquit, per Deum et Christum et Spiritum sanctum, et per majestatem imperatoris, quæ secundum Deum generi humano diligenda est et colenda. » Sic Vegetius, qui scripsit Valentiniani temporibus.

17. Hæc igitur lex, qua factum est, ut omnes militaturi imbuerentur sacro baptismo, pariter effecit, ut, qui in exercitu erant catechumeni, sacro baptismate initiarentur : cum sanctus Martinus adhuc catechumenus, et ipse pariter fuit baptizatus, annum agens suæ ætatis (ut auctor est Gregorius Turonensis [1], qui eum undecimo anno Constantini Magni natum affirmat) trigesimum quintum : qui enim dicto anno undecimo Constantini genitus est, Sabino et Ruffino consulibus, anno Domini scilicet trecentesimo decimo sexto, usque in hunc annum oportuit ipsum propagasse dictam triginta quinque annorum ætatem. Sane quidem abhorrerem penitus a Gregorii sententia, ut abhorruimus in Notis ad Martyrologium Romanum, quas corrigas ex his quæ dicturi sumus, ut quæ a Severo [2], qui res gestas S. Martini scripsit, tantopere discrepat, nisi ejusdem Severi scirem esse confirmatam auctoritate. Quam enim a Gregorio de ætate S. Martini Severus discrepare videatur, ex his accipe, quæ ipse in Vita ejusdem S. Martini habet his verbis : « Cum edictum esset a regibus, ut veteranorum filii ad militiam scriberentur; prodente patre, qui felicibus ejus actibus invidebat, cum esset annorum quindecim, raptus et catenatus, sacramentis militaribus implicatus est. » Et paulo post : « Triennium fere ante baptismum in armis fuit. » Ac proinde ipsum anno decimo octavo suæ ætatis baptizatum esse, affirmare videtur ; et quod sequitur, tantum biennio postquam baptizatus est, militasse.

18. Cum, inquam, tantopere discrepent quæ de ætate Martini Gregorius tradit, ab his quæ ex Severo recitavimus, plane ea rejicienda putarem : cum, omnium sententia, major sit præstanda fides Severo, quam Gregorio ; cum ille eodem cum Martino sæculo vixerit, quo et usus est familiarissime, iste vero post annos ferme ducentos ab obitu S. Martini claruerit : nisi sententiæ Gregorii alio in loco (ut dictum est) eumdem Severum [3] haberemus auctorem : etenim in Dialogis ait, S. Martinum septuagenarium tunc fuisse, cum Maximum imp. convenit ; quod ejusdem constat auctoritate [4] eo anno contigisse, quo Evodius consulatum gerebat : est is annus Domini trecentesimus octogesimus sextus ; qui igitur dicto anno septuagenarius erat, necesse est affirmare ipsum natum fuisse anno Domini trecentesimo decimo sexto ; ipse est annus undecimus Constantini, quo ponitur a Gregorio S. Martini natalis : qua etiam ratione consentit Severus, hoc anno egisse Martinum annum ætatis trigesimum quintum, et sub Juliano, cum dimissus est a militia, attigisse annum quadragesimum. Sed cum adeo deformiter ipse sibi contrarius videatur, qui (ut dictum est alibi) ait non excessisse ætatem annorum viginti, cum missionem a militia postulavit a Juliano : nihil est plane quod putemus, nisi ipsum exordium Vitæ S. Martini librariorum vitio esse depravatum, cum et alia ibidem insint Severo prorsus indigna ; qui cum suorum temporum res gestas, et amici intimi, quocum magnam habuit consuetudinem, scripserit, haud possumus suaderi, ipsum adeo contraria inter se litteris commendasse, et tam

[1] Theod. lib. III. c. 3. — [2] Marius Vict. de Homousio recip. — [3] 1. Cor. XII. — [4] Tit. de nupt. Gent. C. Theod. — [5] Veget. de re milit. lib. I. c. 5.

[1] Greg. Turon. hist. Franc. lib. I. c. 36. — [2] Sever. Vit. S. Martini c. 1. — [3] Sever. Dialo. lib. II. c. 7. — [4] Sever. Vit. S. Martini c. 23.

turpiter hallucinatum esse, his præsertim in rebus, de quibus a plurimis tum viventibus mendacii redargui facile potuisset.

19. Attende, amabo te, pie lector, quibusnam aliis argumentis ex eodem Severo hæc vera esse de annis S. Martini monstrentur, unde menda in Severum illapsa facilius cognoscantur ac pariter corrigantur : habet [1] enim tunc Martinum adscriptum fuisse militiæ, cum promulgatum fuit edictum, quo juberentur filii veteranorum ad militiam scribi. Extat ipsum edictum [2] a Constantino imperatore sancitum consulibus Pacatiano et Hilariano, habens relationem ad aliud rescriptum [3] ad Severum de filiis veteranorum, ut ad militiam cogerentur : reperiuntur ambo in Codice Theodosiano : quorum posteriore pariter significatur, adscribendos esse filios veteranorum castrensi militiæ post exactum ipsorum ætatis annum decimum sextum, nempe decimo septimo, idque more majorum, ut Gellius [4] docet. Cujus quidem posterioris edicti tempore cum inveniatur S. Martinus fuisse annorum septendecim (tot enim numerantur a consulatu Sabini atque Ruffini, quo natus ponitur, usque ad Pacatiani atque Hilariani consulatum, nempe ab ipso anno Domini trecentesimo decimo sexto, usque ad annum ejusdem trecentesimum trigesimum secundum, quo idem Pacatianus et Hilarianus consulatum gesserunt), illud plane ipsum tempus esse cognoscitur, quod a Severo describitur, Martinum edicto imperatoris coactum fuisse nomen dare militiæ, ipso nimirum exordio anni ætatis suæ decimi septimi.

20. Ex quibus quoque illapsum errorem in Severum emendes, quo ibidem dicitur Martinus natus annos quindecim militare coactus; cum id plane adversetur tum antiquis militiæ legibus, tum etiam recentioribus ab ipso Constantino tunc editis. In reliquis vero mira quadam concinnatione concordare videas quæ scribit Severus. At indecens plane est in his errorem adscribi Severo, quæ de ætate describendorum tyronum ex frequenti usu saltem, si non ex legibus omnibus nota essent : nam exceptis annorum numeris in omnibus depravatis, cætera ab eo conscripta egregie cum duobus illis edictis eo tempore promulgatis concordant : nempe non tantum (quod diximus) tum adscriptum fuisse Martinum militiæ, cum ad hoc præstandum recens edictum impelleret, sed et quod ab eodem auctore superius [5] traditum est, ipsum tyronem inter scholares alas militasse (erat hæc equestris militia), quod quidem priore Constantini edicto filiis veteranorum indultum erat; nam inter alia hæc ibi leguntur [6] : « Si autem veteranorum filii, qui equestrem militiam toleraverunt, inter equites probari voluerint, habeant facultatem. » Hanc plane apparet ex Severo Martinum militiam delegisse, cujus pater primariis dignatus militiæ honoribus militabat tribunus.

21. Rursus vero quod idem Severus [1] ait, Martinum postulasse a Juliano Cæsare missionem, cum ille militans in Galliis, esset adversus Barbaros pugnaturus : consentit hoc militaribus legibus eorum temporum, quibus Ripenses milites, post viginti quatuor stipendia, honestam missionem auctam privilegiis accipere soliti erant, quod ex ejusdem imperatoris rescripto ad Maximum habetur expressum [2]; talis namque esse militia Martini atque parentis ejus videri poterat, utpote in Pannonia militum. Cum igitur Julianum, Ammiano auctore et aliis, constet fuisse sub consulatu Arbetionis et Lolliani, qui est annus Domini trecentesimus quinquagesimus quintus, octavo idus Novembris creatum Cæsarem, atque sequenti anno in Gallias missum ad Barbaros coercendos, nempe anno Domini trecentesimo quinquagesimo sexto, consulibus Constantio octavum et Juliano : si numeres ab anno Domini trecentesimo trigesimo secundo, quo Martinum fuisse adscriptum militiæ demonstravimus, usque ad dictum annum trecentesimum quinguagesimum sextum; invenies eum viginti quatuor stipendia meruisse, ac proinde honestam a Juliano, non autem causariam quam dicunt, missionem militiæ postulasse : cum causaria nulla esse posset, quæ tantum ægrotantibus et corpore invalidis dari soleret; nec nisi emeritis stipendiis omnibus honesta missio impertiretur.

22. Vides igitur, quam absurda, ac plane dixerim portentosa apud Severum in annorum numeros illapsa sint menda, dum ibi dicitur Martinus ante baptismum triennio militasse, biennio vero post baptismum, ac sic quinquennii temporis perfunctum militia a Juliano missionem rogasse, quem liquet ex his, quæ dicta sunt, ante baptismum annos viginti militasse, et quatuor post baptismum explesse, ac subinde missionem legitimam postulasse. At vero procul abhorret, ut Martinus, quod christianus esset, missionem petierit, quasi christiano homini militare minime liceret (quod una cum in aliis Severo est emendandum), cum nonnisi qui Christiani essent, decreto Constantii (ut nuper demonstravimus) militare deberent. Sed de missione Martini pluribus suo loco dicendum est : hic autem occasione baptismi ejusdem S. Martini, et expeditionis exercitus christiani, hæc oportuit disseruisse de ejus ætate. Sic igitur qui his consulibus initiatus est sacro baptismo, anno suæ ætatis trigesimo quinto, recte (quod ait Severus) tempore congressus cum Maximo imperatore, septuagenarius erat ; sed et qui ab eodem Severo [3] dicitur ab eo tempore supervixisse annos sexdecim, constat pervenisse ad annum ætatis octogesimum sextum : in quibus tamen corrigendus est Gregorius qui eum obiisse tradit Cæsario et Attico consulibus, annos natum octoginta et unum; vel alii qui diversam ab his ex Severo stabilitam de Martini

[1] Sever. Vit. S. Martini c. 1. — [2] L. IV. de filiis milit. C. Theod. — [3] L. II. eod. tit. Cod. Theod. — [4] Gell. lib. X. c. 18. — [5] Sever. Vit. S. Martini c. 1. — [6] L. II. de filiis milit. C. Theod.

[1] Sever. Vit. S. Martini c. 3. — [2] L. IV. de Veter. C. Theod. — [3] Sever. Dialog. lib. III.

ætate chronographiam statuisse noscuntur : in qua quidem si errare contingat, haud fiet absque magno dispendio historicæ veritatis rerum Francorum, cum ab obitu S. Martini apud eos olim solerent tempora numerari.

23. Scriptis igitur a Constantio (ut dictum est) hoc anno militibus, in sequentem annum adversus Vetranionem tyrannum agentem in Pannoniis cum exercitu primum profectionem instituit, inde vero adversus Magnentium (si daretur) victrices copias perducturus. Res enim eo statu esse positæ videbantur, ut qui Vetranionem superaret, vel icto fœdere sibi conjungeret, totius Romani imperii summam foret consecuturus. Quamobrem cum ipse Constantius, tum Magnentius demulcere virum atque officiis demereri certabat, quo adscisceret quisque sibi eum adversus alterum in pugna socium; promittens uterque, eumdem et collegam imperii se assumpturum. At quomodo sequenti anno Magnentium Constantius anteverterit, et copias Vetranionis, illo exuto militia, sibi opportune conjunxerit, suo loco dicturi sumus in fine sequentis anni: modo autem ad res ecclesiasticas redeamus, ipsas nempe dissensiones obortas in Palæstina non inter Catholicos tantum et Arianos, sed inter ipsos quoque Arianos et alios ex eadem Arii radice pullulantes hæreticos, Semiarianos nomine nuncupatos, eaque omnia occasione Hierosolymitanæ Ecclesiæ, Maximi obitu, successore vacantis, studiisque diversorum erga diversos (ut fieri solet) inclinantibus.

24. *Mortuo Maximo episcopo Hierosolymitano turbatur ordo successionis.* — Hoc igitur anno Domini trecentesimo quinquagesimo primo ponitur a S. Hieronymo in Chronico obitus Maximi episcopi Hierosolymitani : sed perperam sub eodem laterculo notatus habetur Constantii imperatoris annus undecimus; cum (ut vidimus) idem Maximus reperiatur anno superiore, qui est Constantii decimus quartus, una cum Athanasio Hierosolymis Synodum habuisse: qui igitur sedere cœpit anno Domini trecentesimo trigesimo primo, et hoc anno defunctus est, annos viginti sedisse dicendus est. Ex quibus deformis erroris arguitur Nicephori Chronicon, in quo annis sex tantum Maximus sedi præfuisse ponitur.

25. « Post obitum vero Maximi » subdit idem Hieronymus « Ecclesiam Ariani invadunt, primum Cyrillus Eutychius, rursum Cyrillus Irenæus, tertio Cyrillus Hilarius, quarto Cyrillus. Quorum Cyrillus cum a Maximo fuisset presbyter ordinatus, et post mortem ei ab Acacio episcopo Cæsariensi et cæteris arianis episcopis episcopatus promitteretur, si ordinationem Maximi repudiasset, diaconus in ecclesia ministravit : ob quam impietatem, sacerdotii mercede pensatus, in Heraclium, quem moriens Maximus in suum locum substituerat, varia fraude sollicitans, de episcopo in presbyterum regradavit. Quo in exilium ob fidem truso, omnes clerici juraverunt, ut nullum alium susciperent. » Hæc de successione episcoporum sedis Hierosolymitanæ Hieronymus ; sed, ut puto, mendose multa leguntur. Acacius itaque episcopus Cæsareæ, Palæstinæ totius metropolis, inter arianos episcopos facile princeps, et apud Constantium plurimum valens, atque ab eo præ cæteris in honore habitus, cum alias multas Ecclesias, tum etiam Hierosolymitanam invasit ; totisque incubuit viribus, ut, exploso orthodoxo episcopo a Maximo vivente probato, Cyrillum hunc a Hieronymo recensitum, malis redemptum artibus, hominem arianum, Ecclesiæ illi præficeret.

26. Cæterum successio episcoporum post Maximum nonnihil interversa putatur, et iisdem confusa nominibus : quatuor enim Cyrilli cum ponantur a S. Hieronymo, ab Epiphanio [1] nonnisi duo cogniti sunt, atque hoc ordine recensiti : « Post Macarium Maximus, qui hoc anno obiit; post Maximum Cyrillus, inde Irenæus, quem Hieronymus Cyrillum cognomine appellat ; post hunc Cyrillus alius, quem puto Cyrillum Eutychium ab eodem Hieronymo nominatum ; quarto demum loco Hilarionem, quem Cyrillum Hilarium idem Hieronymus appellat, qui » inquit Epiphanius, « nunc detinet Ecclesiam, cui objicitur quod sit Arianorum sectæ. » Hæc Epiphanius. Ruffinus vero unum tantum sedisse Cyrillum demonstrat, cum ait [2] : « Hierosolymis vero Cyrillus, post Maximum sacerdotio, confusa jam ordinatione, suscepto : aliquando in fide, sæpius in communione variabat. » Sed et Nicephorus in Chronico unum tantum et ipse Cyrillum ponit, eumdemque catholicum, de quo ait : « Cyrillus succedens Maximo, expulsus ab Arianis; in ejus locum constituuntur tres, Arsenius, Heraclius, et Hilarius; et rursum revocatus tempore Gratiani, in secunda Synodo inventus est Constantinopoli. » Ac procul dubio hic ille Cyrillus, de quo S. Hieronymus meminit iisdem ferme verbis, cum inquit [3] : « Cyrillus Hierosolymorum episcopus sæpe Ecclesia pulsus et receptus, ad extremum sub Theodotio principe octo annis inconcussum episcopatum tenuit. » Hæc ipse.

27. Quod igitur Ecclesiæ Hierosolymorum successiones adeo inter se confusæ et involutæ habeantur, non Acacius tantum Arianorum signifer, sed et alii episcopi, qui Semiariani sunt nominati, in causa fuerunt : erant hi Basilius episcopus Ancyræ, Theodorus Heracleæ, et alii, quorum sæpe superius mentio facta est : accidit enim ut Ariani et Semiariani inter se confligantes, cum et res Orthodoxorum collapsæ penitus essent in Oriente, quasi qui Arii se hostes esse profiterentur, Basilio et aliis inhærerent; illique horum susciperent patrocinium, in quorum invidiam alii non ob dogma, sed ut ab eo defenderentur, Acacio accederent : hæc quidem ita se habuisse, quæ S. Epiphanius tradit de controversiis inter Eutychium et Cyrillum Hierosolymorum episcopos, satis aperte significant; qui ista de Eutychio in primis habet [4] : « Eutychius enim Eleutheropolita, nimirum ut qui a beato Maximo Hierosolymitano confessore et episcopo fidem haberet manifeste ortho-

[1] Epiph. hæresi LXVI. — [2] Ruffin. lib. I. c. 23. — [3] Hieron. de Script. Eccles. in Cyrillo. — [4] Epiph. hæresi LXXIII.

doxam, propter inimicitias adversus Cyrillum, non admixtus fuit Acacio, orthodoxam quidem fidem habens usque ad tempus, simulans autem ob proprium thronum. Et alii plures Palæstini (propter quos Acacius cum suis instructus erat) eamdem rabiem habentes, et insaniam, malamque fidem, tamen ad tempus nihil cogitabant de his, neque confitebantur, neque negabant. » Hactenus Epiphanius.

28. Qui et ex his quæ superius de eodem Eutychio scribit, communionem ipsum cum Acacio iniisse demonstrat in odium Cyrilli; ait enim : « Acacius Palæstinæ Cæsareæ episcopus cum Meletio et Uranio Tyrio et Eutychio Eleutheropolita, propter æmulationem et odium adversus Cyrillum, restitit Basilio, et Georgio Laodiceno, et aliis semiarianis episcopis. » A quorum parte stetisse Cyrillum, idem auctor inferius quoque significat, cum sic ait [1] : « Verum ad scissuras inter se dissecti sunt, aut ob invidiam, aut propter odium quoddam mutuum, eo quod Cyrillus Hierosolymitanus adversus Eutychium iram haberet, et hic rursum adversus illum, et quod Cyrillus esset cum Basilio Galata, et Aniano episcopo Antiochiæ, et Georgio Laodiceæ. » At sicut Eutychius sic inhæsit Acacio, ut tamen nequaquam cum eo sectatus sit Arii sententiam : ita Cyrillus quoque Basilio et aliis Semiarianis visus est inhæsisse, ut tamen nequaquam eorum fidei professioni consenserit; siquidem dum recitat Epiphanius horum fidei professionem cum subscriptione episcoporum eisdem consentientium, nequaquam inter eos reperitur Cyrillus subscriptus. Cæterum quod duo saltem ab Epiphanio tradantur esse Cyrilli, auctor ille Catecheseos, cum suis ipsius scriptis, tum testificatione Concilii Constantinopolitani probatur fuisse catholicus fideique Nicænæ assertor, de quo sæpe inferius.

29. *Novis Athanasius pressuris agitatur.* — Cum sic igitur Hierosolymorum Ecclesia, defuncto Maximo Athanasii studiosissimo, ab Acacio Cæsariensi episcopo, Arianorum successione, perturbata penitus esset : rebus prosperis idem Acacius elatus majora audet, nempe Athanasium ab Alexandrina Ecclesia exturbare; reque communicata cum suis, iidem omnes id ipsum perficere nituntur auxilio Constantii imperatoris. Porro quonam modo se res habuerit, S. Athanasius post recensitos totius fere christiani orbis provinciarum episcopos, quos suæ communicationi conjunxerat, ob idque acrioribus stimulis invidiæ Arianos exagitarat, hæc de illis mox subdit [2] : « Primum igitur Ursacio et Valenti persuadent, ut, mutato proposito, quasi canes ad proprium vomitum revertantur, et ut sues in pristino impietatis luto denuo se volvant ; causantes pœnitentiam, quam simularant, ex metu Constantis religiosissimi principis exortam esse. » Sed ita respondet ad hæc Athanasius :

30. « Jam cum metus nullus fuerit, et merum mendacium sit quod dicunt, qui, quæso, non omni probro digni habeantur? Quippe cum nullus ibi neque satelles, neque palatini, neque notarii affuerint, qui ab illis adhiberi solent, imo ne ipse quidem imperator ibi præsens fuerit : et, quod majus est, ipsi a nemine accersiti, confessionem suam scriptis prodiderint, Romamque ultro profecti sint, et in Ecclesia, ubi nullius nisi Dei metus, et ubi liberam quisque sententiam proferebat, sponte pœnitentiam suam professi sint et scripto ediderint. Nihilominus tamen iterum Ariani facti, nihil in tam futili causatione fingenda comminiscendaque erubuerunt; nec ita diu postea Ariani, inito consilio, imperatorem Constantium istiusmodi verbis exacerbaverunt : Etiam tum cum primum deprecaremur, fides nobis habita non fuit : denuntiavimus enim jam tunc cum revocares Athanasium, quod illa ipsa revocatione nostram hæresim tolleres, cui ille ab initio se adversarium præbuit, neque unquam eam desinet anathemate persequi. Quin jam quicquid terrarum est, scriptis suis, quibus nos impetit, adimplevit; et fere omnes cum eo communione sociantur. Ex iis autem qui nostræ factionis esse videbantur, alii sese illi adjunxerunt, alii id ipsum jamjam facturi existimantur : nos interim destituti desertique relinquimur; neque leve periculum est, ne hæresis nostra palam innotescat, ac deinde tu nobiscum hæreticus judiceris : quod si fit, vide ne cum Manichæis in eamdem classem computemur. Age igitur, incipe eos persequi, et suscipe patrocinium tuæ sectæ, siquidem illa suum te imperatorem agnoscit : hæc erant illorum sceleratorum verba.

31. « Ille igitur » nempe Constantius « cum in expeditione iret adversus Magnentium, videretque episcoporum cum Athanasio communionem; quasi ignis succensus, sententiam suam mutat, nihil jam jurisjurandi memor, et suarum litterarum oblitus, gratitudinis officium erga fratrem non retinuit : nam cum illi scriberet, et Athanasium vidisset, juramentum conceperat, se nunquam aliter facturum, quam quod populus vellet et episcopo gratum esset; sed studium impietatis omnium simul illi oblivionem induxit. Neque admirationi esse debet, si post tot epistolas, tot juramenta Constantius mutatus sit; siquidem et tyrannus Ægypti Pharao subinde promittens, atque inde relaxationem mali adeptus, tamdiu sese mutavit, donec prorsus tandem cum suis gregalibus periret. Hos igitur singulis in urbibus ad sententiæ mutationem cogebat. » Hueusque Athanasius : quæ autem his subjungit, post devictum Magnentium acciderunt, quo tempore, suo loco eadem recensebimus.

32. His ab Arianis Constantius persuasus, conceptam in Athanasium indignationem lento gradu coquebat in stomacho : non enim palam aggressus est eum persequi; siquidem suam ipsius inconstantiam idem Constantius erubescebat. At moram ejus Ariani ipsius ministri pertæsi, litteras simulant Athanasii ad Constantium, quibus eum rogaret, ut proficiscendi in Italiam sibi facultas impartiretur : cum ad eumdem Constantius ipse rescripsit, et pro itinere commode conficiendo diploma dedit. Hac

[1] Epiph. hæresi LXXIII. — [2] Athan. epist. ad Solit.

igitur arte Ariani tentarunt Athanasium ab Alexandria dimovere, quasi a Constantio litteris vocatus esset. At quid tunc actum sit per Montanum palatinum, horum omnium ministrum ad omne nefas aptissimum, idem Athanasius docet his verbis [1] : «Venit Montanus palatinus cum hujusmodi epistola, quasi ego scriptis meis a te jus in Italiam abeundi postulassem ad ea instauranda, quæ ibi deficere videbantur. Tuæ quidem pietati gratias ago, quod ad scripta aliena, quia mea putabas, annueris, curamque itineris mei, ut id commodissime fieret, susceperis. Miror tamen interim eos sine ulla abominatione et horrore mendacii ita falsa apud tuas præsertim aures, »alloquitur litteris ipsum Constantium, « potuisse dicere, cum mendacia patrem diabolum habeant; iique qui mentiuntur, alieni sint ab eo qui dicit, Ego sum Veritas [2]. Nihil enim hujusmodi scripsi, neque unquam talem epistolam, quæ quidem mea sit, adversarius inveniet, etiam si quotidie litteras misero, ut bonum illum vultum tuum conspiciam : imo nec fas est Ecclesiam relinquere, aut tuæ pietati molestum esse; maxime cum etiam absentibus nobis in ecclesiasticis postulationibus annuas.

33. «Quæ enim Montanus attulit, si jubebis epistolam recitari, talia esse deprehendes. Unde autem hanc epistolam nacti sint accusatores, quis illis dederit, libenter cognoscerem ; jube, quæso, ut tibi respondeant ; nam plane cognosces, eos eadem fide hæc finxisse, qua calumniam de abominando et diro Magnentio, » nempe quod Athanasius litteris suis sollicitasset eumdem Magnentium in Constantium. « Jam enim hic deprehensi, ad quam nos denuo pertrahent necessitatem respondendi? Id enim meditantur, et studio habent, ut omnia moveant et perturbent, fortasse ea spe, quod te, multum obganniendo, adversum me irritare posse credant. Atque eo ipso digni sunt, quos averseris odioque habeas, quod quales ipsi sunt, tales etiam suos auditores existiment, persuadeantque sibi calumnias plurimum valituras, exemplo a Doeg [3] mutuato, cujus insidiæ contra sacerdotes plurimum valuere; sed auditor ibi Saul ille injustus fuit. » Ac paulo post :

34. «Crede mihi : nam par est te id credere, ut falsus sermo a te procul pellatur. Propterea et ego, quoniam per calumniam epistola subjecta erat nec imperabat quicquam de itinere ineundo, satis intellexi non fuisse tuæ voluntatis, ut ad te profectionem instituerem. Non enim ita scribebas, tanquam qui venire juberes; sed ideo mihi profectionem concedebas, quod ego hoc litteris meis postulassem. Hic etiam si omnes rem silentio premant, manifesta tamen res est, id ex animi tui sententia scriptum non esse, sed alienæ voluntati hoc ipsum petenti indultum ; quod et omnes arbitrati sunt, et ego scriptis præ me tuli. Scitque ipse Montanus, me non detrectasse profectionem ; sed inhonestum mihi visum fuisse, eo nomine iter arripere, quasi ego de adventu impetrando litteras misissem : simul veritus, ne hic quoque sycophantæ occasionem invenirent, quo molestior essem pietati tuæ. Certe me profectioni adornabam : nam et hujus quoque rei conscius est Montanus, ut litteris tuis acceptis, si dignatus fuisses scribere, statim decederem, et promptitudine obsequendi mandatum tuum anteverterem. Non enim ita insanio, ut istiusmodi præceptis contradicendum putarim. Cum igitur nihil scriptum esset a majestate tua, mihique nihil injunctum esset : ubi, quæso, mandatis restiti? aut qua fronte dicere possunt, me non obsecutum imperiis fuisse? Porro si nihil in mandatis erat, quid causæ est, ut hinc calumnia abesse existimetur, præsertim cum id fingant factum esse, quod factum non est? Vereor ne hoc quoque, quod dignatus sim respondere, ad calumniam detorqueant : tantopere et ego expositus sum detractionibus, et tam prompti sunt illi ad criminationes texendas, et ad sacram Scripturam, quæ ita loquitur, contemnendam : Ne ames obloqui, ne extollaris. » Hæc ipse usque ad profectionem Montani Alexandria, quando ad Athanasium venit Diogenes notarius. Sed quæ sequuntur suo loco opportunius, quo gesta sunt tempore, dicenda sunt.

35. Cum igitur in hunc modum Ariani rursum Constantium adversus Athanasium concitassent, et a priore illo animo, quo erga eum propensior videbatur, penitus dimovissent, novis Athanasium pressuris exagitant : sed quod Constantius detineretur expeditione in Vetranionem atque Magnentium occupatus, haud queunt eodem tempore omnes, quas adversus eum fabricarant, machinas admovere. Differunt reliqua post bellum exactum ; nam ex imperatoris sententia longe absentis cuncta se agere decreverunt, qui totus in expeditione bellica positus isthæc frigide curare videbatur. Dicemus ergo de his quæ post hæc subsecuta sunt anno sequenti.

36. *Paulo episcopo Constantinopolitano in exilium pulso, ubi martyr occumbit, illi Ecclesiæ præficitur Macedonius, qui dire vexat Catholicos.* — Hoc eodem anno, antequam Constantius Antiochia recederet (sequenti enim adversus Vetranionem profectum in Pannoniam esse constat), idem Constantius Paulum Constantinopolitanum episcopum, quem Constans frater restituendum curarat, solutus jam ejus metu, a sede pellendum, et Macedonium in ejus locum subrogandum esse decrevit. Id quidem accidisse antequam Constantius recesserit Antiochia, Socrates [1] et Sozomenus [2] testantur. Sed et Socrates primum omnium orthodoxorum episcoporum Constantium exilio damnasse Paulum affirmat [3]. Hallucinati sunt tamen, dum ultimum Pauli exilium per Philippum jussum (quem sæpius exulasse, superius dictum est) contigisse putant ante Conci-

[1] Athan. Apolog. ad Constantium. — [2] Joan. I. — [3] 1. Reg. XXII.

[1] Socrat. lib. II. c. 12. — [2] Sozom. lib. III. c. 8. — [3] Socrat. lib. II. c. 21.

lium Sardicense : nam post ipsum liquet Paulum favore Constantis fuisse restitutum.

37. Nos igitur, quæ de Pauli exilio a Socrate primum atque aliis scripta sunt, hic reddemus, ac demum dicemus quæ de ejus martyrio ab Athanasio recensentur. « Constantius imperator, inquit Socrates [1], Antiochiæ commoratus, simulatque acceperat Paulum episcopatus Constantinopolitani sedem denuo occupasse, rem acerbe et graviter tulit. Philippo igitur præfecto (utpote majorem cæteris provinciarum præsidibus potestatem consecuto, secundus namque ab imperatore nuncupatus est) mandatum scriptis proditum mittit, ut Paulum ejiceret Ecclesia, Macedoniumque in ejus locum introduceret. Præfectus vero Philippus, populi tumultum veritus, Paulum astute admodum aggreditur, imperatoris voluntatem tacitus occultat. Atque simulata specie publicis civitatis rebus diligenter providendi, ad balneum publicum, quod Zeuxippus dicitur, recta pergit. Mittitque inde quemdam, qui Paulum honorifice accerseret, diceretque illum ad præfectum venire debere necessario. Postquam ille accitus venerat, præfectus absque mora imperatoris mandatum ostendit. Episcopus sententiam, licet inique contra eum pronuntiatam, æquo animo fert. Præfectus autem tum eos qui circumsistebant, tum multitudinis impetum admodum reformidans (multi namque rumoris suspicione commoti ad publicum illud balneum concursarant), unam balnei fenestram aperiri jubet : Paulus per eam in navigium ad eam rem paratum demissus, cum festinatione in exilium mittitur. Cui in mandatis dedit præfectus, ut Thessalonicam primariam Macedoniæ civitatem (in ea enim a majoribus suis oriundus erat) proficisceretur, inque illa vitam degeret, libereque et securo animo civitates etiam adiret Illyrii : verum ad partes versus Orientem revertendi nullam omnino ei facere voluit potestatem.

38. « Paulus igitur præter expectationem et ecclesia pariter et civitate ejectus cum celeritate abducitur. Imperatoris præfectus Philippus ex balneo publico ad ecclesiam maturat. Cum illo, quasi composito factum fuisset, aderat Macedonius, inque rheda pariter assidens, omnium undique oculis ostenditur. Militum manus cum gladiis eos stipat; inde multitudinis animis terror injectus est. Omnes itaque ad ecclesias confluunt : et tam illi qui fidem Consubstantialis, quam qui Arii dogma tutabantur, ad ecclesiam ire contendunt. Simulac præfectus una cum Macedonio ecclesiæ appropinquabat, ingens certe metus tum multitudinem, tum milites etiam ipsos perculit. Nam quoniam tanta aderat turba, ut nullus transitus præfecto Macedonium deducenti pateret, milites multitudinem violenter trudere cœperunt. Atque cum ita multitudo coarctata esset, ut præ angustia loci secedere non posset, milites illam ex adverso se illis opposuisse, et suapte sponte transitum præfecto interclusisse arbitrati, districtis gladiis in eam impetum facere acriterque ad pugnam incumbere cœperunt. Circiter tria millia hominum et centum quinquaginta occubuisse feruntur, quorum alii a militibus trucidati, alii a multitudine oppressi interierunt. Macedonius vero post tam præclara facta, perinde ac nihil fecisset mali, sed istorum scelerum integer et innocens fuisset, arbitrio potius præfecti, quam canone ecclesiastico, in sede episcopali collocatur. Ad hunc modum igitur Macedonius et Ariani per tantam hominum cædem ad Ecclesiæ gubernationem ascenderunt. » Hactenus Socrates : eadem quoque Sozomenus [1], qui hæc subdit de rebus tunc ab impio Macedonio gestis [2] :

39. « Macedonius Ecclesia Constantinopolitana occupata, præsidiis monasteriorum complurium, quæ ipse Constantinopoli extruenda curaverat, et fœderibus cum finitimis episcopis percussis, se ipsum muniens, dicitur Pauli fautores variis affecisse incommodis, ac primum Ecclesiis eos exturbasse; deinde vim illis ideo intulisse, uti cum ipso communicarent : unde factum est, ut multi verberibus graviter cæsi perirent : postremo alios fortunis, urbe alios privasse, alios in fronte notis ab ipso compunctos fuisse, ut præ cæteris insignes essent. Qua re intellecta, imperatorem factum condemnasse, et in crimen vocasse Macedonium. Eodem igitur tempore cum Macedonius hanc ob causam esset episcopatu Ecclesiæ Constantinopolitanæ abdicatus, malum ad cædem prorupit. Nam cum alii nonnulli, tum Martyrius et Marcianus obtruncati sunt; quos, utpote Pauli convictores, a Macedonio fertur præfecto traditos esse; et cum accusarentur tanquam auctores necis Hermogenis et seditionis contra eum conflatæ, fortiter mortem oppetivisse; quorum alter subdiaconus erat, alter, videlicet Marcianus, cantor et sanctarum Scripturarum lector.

40. « Horum quidem insigne sepulcrum est pro mœnibus Constantinopolis extructum, et velut martyrium monumentum templo circumdatum : quod templum ædificare cœpit Joannes quidem, » nempe Chrysostomus, « Sisinnius autem absolvit perfecitque : qui duo postea Ecclesiæ Constantinopolitanæ fuere antistites. Nam indignum censuerunt, eos honore martyrum carere, quos Deus ipse honore affecerat : quandoquidem locus, ad quem adducti securi percussi sunt, cum ante inaccessus esset, a spectris purgatus est; inque eo homines dæmoniis agitati morbo liberati, atque multa alia miracula præterea ad eorum sepulcrum edita. Sed de Martyrio et Marciano hæc hactenus. Quod si eadem cuiquam minime credibilia videantur, nullius pæne negotii erit, ab illis, qui ea explorate cognita habent, accuratius perdiscere : etenim istis multo sunt fortasse admirabiliora narraturi. » Porro eorum nomina inter reliquos Ecclesiæ martyres in ecclesiasticis tabulis relata, anniversaria memoria perseverant in Ecclesia, die eorum natalitio rediviva [3], qua

[1] Socrat. lib. II. c. 12.

[1] Sozom. lib. V. c. 5. — [2] Idem lib. IV. c. 2. — [3] Mart. die 25 Oct.

ipsorum martyrii Acta, quæ extant [1] publice, ex more recitari consueverunt.

41. At licet de Macedonii abdicatione Sozomenus hic narrationem inculcet, eam tamen factam esse liquet, cum in Orientem Constantius reversus est, et cum post Synodum Seleuciensem convocavit Concilium Constantinopoli, ubi, se præsente, ob illas cædes in ordinem redactus est, ut suo loco dicemus. Sed jam nunc reliqua impie et crudeliter a Macedonio gesta hic prosequamur. Socrates ea recenset, additque de Novatianis ab eodem dire exagitatis, quod et ipsi Consubstantialitatis professores essent: sed et ab ejus studio in hæresi propaganda sic exorditur [2]: « Macedonius autem provincias et urbes Constantinopoli finitimas, ministris sui instituti contra Ecclesias suffectis, prorsus evertere conatus est. Nam Ecclesiæ Cyzicensis Eleusium creavit episcopum, Nicomediensis Marathonium, qui antea diaconus sub ipso Macedonio constitutus, multum operæ ac studii in rebus ad virorum ac mulierum monasteria spectantibus sedulo procurandis collocaverat. Cæterum quo pacto Macedonius provincias et urbes Constantinopoli vicinas evertere studuerit, jam dicemus.

42. « Iste (ut supra dixi) cum episcopatum acquisivisset, eos qui ipsius opinionem sequi non in animum inducerent, infinitis fere affecit incommodis. Et non solum eos qui in Concilio ab eo dissentire existimabantur, expulit, verum etiam Novatianos (hos namque fidem Consubstantialis amplexari, pro certo agnovit) ejecit, cruciatusque illis inflixit intolerabiles. Agelius autem illorum episcopus salutem fuga quæsivit. Multi præterea viri pietate eximii prehensi, tormentisque propterea graviter afflicti, quod cum illo communicare recusaverant. Quinetiam isti, postquam tormenta illis inflixerant, per vim mysteria cum ipsis participare coegerunt. Nam illorum ora ligno distendunt, mysteriaque ingerunt: qui autem hunc cruciatum subibant, ipsum aliis tormentis multo putaverunt acerbiorem. Mulieres porro et pueros abripiunt, mysteriorumque cum illis participes fieri compellunt. Quod si renueret quisquam aut illis contradiceret, statim verberibus cæsus fuit, et post verbera in vincula et carcerem conjectus, coactusque alia acerba cruciamentorum genera sustinere. Ex quibus unum et alterum, quo sævitia et crudelitas tum Macedonii, tum aliorum qui id temporis fuerunt propter eam rem nobilitati, apud omnes liquido constet, in medio ponam. Ubera mulierum mysteria cum illis participare renuentium inter arcularum labra intrusa serris absciderunt. Easdem item partes aliis mulieribus partim ferro candente, partim ovis in igne quam maxime fieri poterat calefactis, exusserunt, novum hoc quidem cruciatus genus, etiam apud ipsos Gentiles non aliquando auditum, isti qui se christianos profitebantur, excogitarunt.

43. « Ista ab Auxanonte, cujus etiam in primo libro a me facta est mentio, vitam in longissimum tempus protrahente ipse equidem audivi; qui quanquam presbyter Novatianæ erat ecclesiæ, tamen non exigua mala ab Arianis, cum nondum ad gradum presbyterii ascendisset, se perpessum memoravit: nam una cum Alexandro Paphlagone, qui religiosum et severum vitæ genus cum eo exercebat, in carcerem conjectum esse, multas plagas sustinuisse, tormenta tolerasse: Alexandrum autem propter plagarum acerbitatem in carcere occubuisse; qui quidem ad dexteram homini jam in sinum Byzantium (quod *Ceras*, id est, *Cornu* vocatur) naviganti prope fluminum ripas sepultus est, ubi etiam ecclesia est Novatianorum, Alexandri nomine nuncupata.

44. « Diruerunt autem Macedonii mandato cum alias ecclesias in aliis civitatibus, tum etiam Novatianorum in urbe Constantinopolitana sitam, quæ non multum abest Pelargo. At cur istius separatim mentionem fecerim, jam sicut ab Auxanonte, viro qui vitam longissime propagavit, ipse accepi, dicturus venio. Lege imperatoris et Macedonii violentia mandatum est, ut ecclesiæ eorum, qui fidem complectebantur Consubstantialis, prorsus vastarentur. Ista lex una cum violentia Macedonii juncta, etiam ad istius ecclesiæ eversionem impellebat; qui autem ad hoc facinus obeundum erant comparati, illud propere aggrediuntur. » Ista quidem et alia de Novatianis suis (nam et ipse eidem sectæ addictus erat) ab Arianis dire vexatis Socrates habet; ac demum causam, cur postea in Macedonium Constantius imperator fuerit exacerbatus, subinfert his verbis [1]:

45. « At tametsi multæ fuere res ejusmodi a Macedonio Christianæ religionis ergo præclare gestæ, in quibus cædes, pugnæ, servitus, bella denique intestina acciderant: istud tamen facinus non solum apud eos qui erant ab eo læsi, verum etiam apud suos ingentem odii flammam meritissimo contra ipsum incendit, imperatorisque animus partim hac de re ab eo est alienatus, partim alia de causa, quæ ejus generis fuit: templum, ubi loculus in quo corpus imperatoris Constantini erat conditum, ruinam minari: populus qui intus versabatur, seque precibus dicaverat, propterea in magno metu esse cœpit. Macedonius igitur habebat in animo, imperatoris ossa transferre, ne templi ruina loculus ille penitus obrueretur. Populus, re intellecta, ejus conatum prohibere aggreditur, inquiens, nefas esse, imperatoris ossa transferre: nam perinde esse, ac si e sepulcro effoderentur.

46. « Populus in duas dispertitur factiones; quarum altera corpus mortuum translatione illa minime læsum iri, altera facinus impium facto affirmabat. Qui autem Consubstantiatis fidem amplexabantur, communi consensu facto, restiterunt. At Macedonius eos, qui reluctabantur, parvi ducens, corpus in ecclesiam, in qua corpus Acacii martyris erat repositum, transfert. Quo facto, a multitudine dissentiente propere in eam ecclesiam concurritur. Factio adversatur factioni, et absque mora manu graviter

[1] Metaph. die 25 Oct. — [2] Socrat. lib. II. c. 30.

[1] Socrat. lib. II. c. 30.

contligitur. Tanta hominum cædes facta est, ut tota ecclesiæ pars inferior sanguine redundaret : idemque ab ipsa porticu ecclesiæ adjuncta ad ipsam plateam factum esse cernebatur. Quod factum miserabile et calamitosum ubi ad aures imperatoris pervenit, illum contra Macedonium ad iracundiam provocavit, tum quod tanta hominum occidisset multitudo, tum quod patris corpus absque ipsius consilio transferre ausus esset. » Hactenus Socrates de rebus gestis a Macedonio usque ad tempus, quo ab ipso Constantio e sede jussus est dejici, de quo suo loco dicturi sumus.

47. At quid interea Paulus episcopus Constantinopolitanus a Philippo præside passus sit in diversa translatus exilia, S. Athanasius docet his verbis, dum periodum ejus in diversa loca exilio amandati recenset [1] : « Primum quidem per illos in Pontum relegatus est, postea a Constantio ferro vinctus in Singra Mesopotamiæ deportatus est, rursum inde in Emesam, atque ex Emesa in Cucusum Cappadociæ circa deserta Tauri abreptus est; quo in loco (ut ab illis renuntiatum est qui cum illo fuere) laqueo per Eusebianos strangulatus, vitam finiit. Eusebiani vero, hoc scelere commisso, sine omni pudore, ut ubique mendaces, hominis extincti aliam causam finxere, tanquam ex morbo periisset, cum longe aliud constet omnibus ejus loci incolis. Siquidem Philagrius per id tempus eorum locorum vicarius, omniumque quæ ipsi vellent histrio, sed tamen super hoc scelere stupens et mœrens (credo, quod alius, ac non ipse potius ejus necis auctor esset) plurimis rem prodidit, et inter reliquos mihi notos Serapioni episcopo : Paulum ab Eusebianis in arctissimo et obscurissimo loco reclusum fuisse, relictumque ibi, ut fame periret : deinde post sex dies, cum eo ingressi Eusebiani hominem adhuc spirantem invenissent, per vim episcopum strangulasse, atque eo genere finis vitam clausisse; et diaconum dixisse, inferendæ necis ministrum Philippum præfectum fuisse.

48. « Verum ad hoc scelus vindicta divina connivendum sibi non putavit. Philippus enim, nondum vertente anno, præfectura sua, magna cum ignominia, spoliatus est : ac jam inde privatus, iis, quibus minime volebat, ludibrio fuit : mœstus igitur mirum in modum, et quemadmodum Cain gemens, et tremens, et quotidie percussorem expectans, longe a suis ac patria sua veluti attonitus, quod minime volebat, morte extinctus est. » Hæc Athanasius, qui et de nece Pauli per Philippum præsidem perpetrata meminit in Apologia de fuga sua; quem locum, de his agens, citat Theodoretus [1]. Est et hujus Philippi mentio apud Zozimum [2], unumque ex illis fuisse tradit, qui in magnis dignitatibus constituti erant, prudentiaque præstantem; qui in bello Mursensi, quo Magnentius tyrannus victus fuit, ad eum legatus a Constantio missus est; cujus sane cum nulla deinceps extet memoria, neque apud Zozimum, neque Ammianum; facile persuademur, ipsum haud diu postea vixisse, sed, quam Athanasius narrat, Dei vindictam expertum esse. Jam vero ad res gestas anni sequentis progrediamur, quo Constantius recedens ex Oriente adversus Vetranionem tyrannum venit cum copiis in Pannoniam.

[1] Athan. epist. ad Solitar.

[1] Theod. lib. II. c. 5. — [2] Zozim. lib. II.

Anno periodi Græco-Romanæ 5844. — Olymp. 282. an. 3. — Secundum Baronium 282. — Urb. cond. 1104. — Jesu Christi 351. — Julii papæ 15. — Constantii 15.

1. *Quindecennalia Constantii Aug.* — A num. 1 ad 15. Alii consules in orbe Romano, alii in Galliis, Italia, Africa et aliis provinciis quæ Magnentio parebant, Fastis nomen dedere. In imperio Romano nulli consules creati, sed usurpata hæc formula : *Post consulatum Sergii et Nigriniani.* In imperio Magnentiano *Magnentius et Gaiso* consules processere, ut liquet ex libello de Præfectis Urbi, in quo consules, qui Romæ agniti sunt, de more notati. Imperii Augustei Constantii quindecennalia in hunc annum incidunt.

2. *Magnentius a Constantio Aug. victus.* — Idacius in Fastis hoc anno habet : « His conss. bellum Magnentii fuit Morsa die IV Octob., et eo anno depositus Vetranio VIII kal. Januar., et levatus est Constantius Cæsar id. Mart., et apparuit in Oriente signum Salvatoris die III kal. Februar., luna XXVIII. » Auctor vero Chronici Alexandrini hoc anno scribit : « Constantius Augustus, sine collega imperator, Gallum patruelem consortem imperii idibus Martiis Cæsarem declaravit, et Constantii cognomentum indidit, Persisque ingruentibus Antiochiam, in Orientem amandavit. Signum crucis Christi Hierosolymis hoc ipso tempore sub horam tertiam ipso

die Pentecostes, nonis Maii, in cælo velut lumen apparuit a monte Oliveti usque ad Golgotha, in quo loco Dominus crucifixus est, extensum versus Orientem, unde Dominus in cælum assumptus est, corona, quæ Iridis speciem referebat, crucem pretiosam, quæ apparuit, in orbem ambiente. Eademque hora etiam Constantio Augusto in Pannoniis et copiis ipsius visa est, cum in prœlio contra Magnentium cœpisset vincere, et Magnentius cum Constantio confligeret ad urbem Mursam. Magnentius victus cum paucis in Galliam evasit. Constantius Gallus jam ante dictus Cæsar in Oriente Antiochiæ versabatur. » Verum, cum ejusdem Chronici Alexandrini auctor anno præcedenti tradat, Vetranionem « post decimum mensem quam imperaverat, » Prusias Bithyniæ civitatem a Constantio amandatum fuisse, vel « cis mensem decimum, » ut inquit Victor de Cæsaribus, qui hoc tempore vivebat, uti et Theophanes, quod scribit de eo Idacius citatus : « Eo anno depositus Vetranio VIII kal. Januar. » pertinet ad annum præcedentem, quo juxta Idacium kalendis Martiis *Vetranio* Augustus renuntiatus fuerat : sic enim omnia recte in eodem Chronico procedent. Baronius *Vetranionis* depositionem in annum sequentem male distulit, quemadmodum et crucis apparitionem in annum CCCLIII, quam currenti contigisse demonstrabimus.

3. *Varia loca Daphnes nomine appellata.* — Supersunt Constantini Magni numismata, in quorum postica legitur : CONSTANTINIANA DAPHNE CONS. Visitur in iis Victoria sedens, dextra ramum, sinistra palmam habens; ad pedes ejus captivus stratus et trophæum. In aliis eadem est inscriptio cum Victoria insidente spoliis. Baronius inde deducit, apud Antiochiam ad Daphnidis lucum, celebrem memoriam Helenæ fuisse, dictam *Augustale*, ibique Constantinum Magnum matris suæ statuam collocasse. Sed Cuperus vir eruditissimus *in Numismatis antiquis explicatis,* pag. 256, recte ostendit, Daphnem hanc fuisse prope Constantinopolim, uti constat ex Hesychio Milesio, auctore Chronici Alexandrini et Suida, qui narrant insuper, Constantinum Magnum matris suæ statuam columnæ imposuisse, et locum *Augustæum* appellasse. Fuit itaque *Daphne* suburbium Constantinopoleos, cujus etiam Stephanus meminit; ideoque in hujusmodi numismatis hæc vox, CONS., *Constantinopolim* denotat. Alius Constantini nummus inscribitur, CONSTANTIANA DAFNE, in quo sedet Victoria alata ramos tenens utraque manu; et ante eam fixum est trophæum cum captivo, cujus manus post tergum revinctæ sunt. Cuperus cum Valesio et Spanhemio putat esse castrum Daphne, quod Constantinus Magnus ad ripam Danubii extruxit in Mœsia, a quo milites in Notitia imperii, CONSTANTINI DAPHNENSES, et BALISTARII DAFNENSES nominati sunt. Victoria sedet in eo nummo, quia Gothos et Sarmatas Thraciam depopulantes profligavit. Quo spectat hæc inscriptio, SARMATIA DEVICTA, uti in aliis Constantini Magni nummis legitur. Utraque igitur Daphne nihil commune habet cum tertia Daphne in suburbiis Antiochiæ posita, quo *Gallus Cæsar* sanctæ Babylæ martyris reliquias transferri jussit.

4. *Prœlium ad Mursam.* — Ad num. 15 et seq. *Magnentius* tyrannus e Gallia Italiaque in Noricum, dein in Pannoniam profectus, a *Constantio Augusto* in Pannonia Mursensi prœlio ad Dravum fluvium superatus est, sub autumni exitum, ut Julianus Orat. 1, pag. 121 et 128, et Orat. 3, pag. 298, 308 et 442 habet. De qua Constantii victoria legendi etiam Socrates lib. 2, cap. 27, Sozomenus lib. 4, cap. 6, Victor de Cæsaribus, auctor Chronici Alexandrini et Severus Sulpitius lib. 2. Quam hoc anno reportatam auctor Chronici Alexandrini et Idacius in Fastis testantur. Imo is diem notavit, scilicet *IV kal. Octobris.* Utriusque scriptoris verba numero secundo recitavimus.

5. *Pagani unde sic dicti.* — Gothofredus in Notis ad titulum 10 libri 16 Codicis Theodosiani ait, incertum esse sub quo imperatore christiano *Paganorum* nomen Gentilibus tradi cœperit. Antiquior *Paganorum* mentio repetitur ex Mario Victorino in lib. *de* ὁμοουσίῳ *recipiendo*, ubi inquit, « Græci, quos Ἕλληνας vel *Paganos* vocant, multos deos dicunt. » Opus illud nihil aliud est, quam Epitome librorum de Trinitate, quod scriptum est post libros ipsos de Trinitate adversus Arianos; in quo cum dicat Marius, *ante quadragesimum annum* celebratum esse Concilium Nicænum, nomen illud circa annum CCCLXV inolescere cœpit, cum Synodus Nicæna anno CCCXXV habita fuerit. Gothofredus, recitatis variis sententiis circa hujus nominis rationem, tandem verissimam existimat eam, ad quam accedit Baronius, *Paganos* dici cœpisse sub christianis imperatoribus, eo modo quo dicitur etiam *Lex pagana* apud Plinium lib. 28, cap. 2, quæ scilicet in pagis obtinebat, et *Paganalia sacra*, quorum peculiaris etiam ratio fuit, et de quibus Halicarnasseus lib. 4, nempe ut prima et antiquissima, antequam in urbes populi contributi essent, templa deorum pagatim sacrata habebantur, teste Livio Decade 4, lib. 1, duobus in locis, frequentissimaque per vicos et pagos ea erant : ita ultima in his stetit Gentilium hoc ævo superstitio, sacrificiis per urbes jam interdictis. Quare quod sacrificiis in urbibus profligatis, templis pagorum aliquandiu superstitio relicta fuerit, inde *Pagani* omnino dicti fuere. Hinc Orosius in Præfatione libri primi *Paganos* vocatos scribit *ex locorum agrestium compitis et pagis.* Plura hac de re Gothofredus.

6. *Chronotaxis S. Martini ex Severo Sulpitio deducenda.* — Ad num. 17 et seqq. Baronii tanta auctoritas fuit, ut omnibus persuaserit in chronologia annorum sancti Martini episcopi Turonensis Gregorium unum ex hujus Sancti successoribus Severo Sulpitio, qui ejus Vitam scripsit, præferendum esse, hancque adeo a posterioribus depravatam, ut in ea auctor a semetipso dissentiat. Verum Gregorii Turonensis operibus et Vita illa in sedulum examen a me revocatis, comperi communem hanc

persuasionem falsam esse, Vitam illam ad nos sinceram et germanam pervenisse, Gregoriumque fabulosis quibusdam sancti Martini Actis deceptum, et ubicumque a Severo discrepat minime audiendum esse. Quæ res cum magni momenti sit, peculiari Dissertatione *De anno et die mortis sancti Martini* a me explicabuntur, ad quam ideo lectorem remitto.

7. *Maximo Hierosolymitano succedit Cyrillus.* — Ad num. 24 et seqq. Hieronymus in Chronico anno Abrahami 2366 juxta editionem Pontaci, qui cum mense Septembri anni Christi CCCL absolvitur, ait : « Maximus quadragesimus post Macarium Hierosolymorum episcopus moritur, post quem Ecclesiam Ariani invadunt, primum Cyrillus, Eutychius, » etc. Theodoretus etiam lib. 2, cap. 26, ait : « Maximo ad immortalem vitam translato, Cyrillum episcopalem gratiam promeruisse. » Maximum tamen episcopatu ab Arianis dejectum fuisse, certum videtur. Libellus enim Synodicus scribit, Athanasio et Paulo ad sua ovilia proficiscentibus, impietatis antesignanos Synodum Hierosolymis hæreticam coegisse, et Maximum abjecisse, ac Cyrillum tanquam arianum elegisse. Addit libellus : « Acacius Cæsareæ Philippi propter primatum sede hac exegit, » nempe Cyrillum Catacheten. Quod factum existimo, quia Maximus vicinos episcopos ad Synodum evocarat, cum Athanasius anno CCCXLIX Alexandriam pergebat, absque permissu ejusdem Acacii, cum *Maximus* metropolitanus non esset. Sozomenus lib. 4, cap. 20, et Theophanes in Chronico libelli Synodici auctori suffragantur, licet eam depositionem in Synodo factam non memorent : de quo tamen minime dubitandum, cum episcopi nonnisi in Synodis deponi soliti essent. *Acacius* Cyrillum postea deposuit, quod de jure metropolitano adversus se controversiam movisset, ut testatur Sozomenus lib. 4, cap. 25. Jus autem metropolitani in eo præcipue consistit, ut episcopi omnes ad ipsius Concilium vocati venire cogantur.

8. *Idque anno præcedenti.* — Cyrillus itaque *Maximo* adhuc viventi subrogatus, idque anno præcedenti, ut ex Hieronymo laudato constat. Præterea auctor libelli Synodici factum id dicit, cum Athanasius Alexandriam properaret, et Synodum Hierosolymitanam Arianorum ante Sirmiensem, quæ hoc anno celebrata est, recitat. Verum est, Theophanem sancti Maximi depositionem referre ad annum Christi CCCLV ; sed Theophanis chronologia per hæc tempora prorsus corrupta : quod ex eo liquet, quod Eusebii Constantinopolitani episcopi mors cum anno CCCLVI in eo Chronico copuletur. Verum Theophanes ex Theophane corrigendus. Is Maximi depositione narrata, ait : « Sub id tempus, Cyrillo episcopum agente, vivificæ crucis signum luce magna coruscans, die sacro Pentecostes, apparuit in cælo. » Contigit ea apparitio mense Maii currentis Christi anni, ut anno CCCLIII ostendam, idque sub Cyrilli episcopatus initium. Hic enim in epistola, quam de ea apparitione ad Constantium imperatorem Hierosolymis scripsit, ipso initio ait : « Primas hasce ex Hierosolymis ad te, Deo dilecte imperator, mitto litterarum primitias, » etc. Recens itaque episcopatum Hierosolymitanum Cyrillus adeptus erat, quando Christi crux in Oriente hoc anno apparuit ; ideoque etiam ex Theophanis sententia Cyrillus anno præcedenti episcopus Hierosolymitanus inauguratus. Quare Henschenius die XVIII Martii in Vita S. Cyrilli Hierosolymitani, et Papebrocius in Historia chronologica patriarcharum Hierosolymitanorum, sancti Maximi depositionem et Cyrilli initium non bene ad annum CCCLV referunt, licet uterque Cyrillum a suspicione hæreseos arianæ jure merito liberent. Hieronymus enim valde juvenis erat quando Chronicon suum scripsit, in quo Cyrillum inter episcopos arianos nominat. Sedit *Maximus* annos XVI utrinque incompletos ; ideoque in Chronico Nicephori, ubi annos VI sedisse dicitur, nota numeralis X librarii errore videtur omissa. Hinc liquet, Maximum anno CCCXXXV Macario successisse. Colitur Maximus tam a Latinis quam a Græcis die V mensis Maii.

9. *Obitus S. Pauli Constantinopolitani.* — Ad num. 47 et seq. Mors *sancti Pauli* episcopi Constantinopolitani, qui a Græcis die VI Septembris, a Latinis vero die VII Junii colitur, recte hoc anno a Baronio consignata.

10. *Prior Synodus Sirmiensis.* — Prior Synodus Sirmiensis, in qua *Photinus* ab Orientalibus damnatus est, a Baronio et Sirmondo in Dissert. de anno Synodi Sirmiensis differtur in annum CCCLVII propter rationem a nobis indicatam anno CCCXLIX, num. 4. Verum eam præsenti anno coactam recte censuit Socrates lib. 1, cap. 24, ubi memorat, eam habitam *post consulatum Sergii et Nigriniani*, qui currenti anno competit. Photinus enim, cum in Synodo Mediolanensi anno CCCXLVII damnatus ac depositus fuisset, adiit Constantium, petiitque, ut coram judicibus ab ipso nominatis de fide disputaret, quemadmodum tradit Epiphanius in hæresi Photinianorum, ubi tamen perperam scribit, in Serdicensi Synodo Photinum depositum. Constantius quidem *Basilio Ancyræ episcopo* injunxit, ut contra Photinum disputationem susciperet : judices vero seu auditores hujus disputationis dedit Thalassium, Datianum, Cerealem et Taurum comites. Ex his *Thalassius* primas apud imperatorem obtinebat, ut tradit Zozimus in lib. 2, et præfectus prætorio missus in Orientem hoc anno una cum Gallo Cæsare. Mortuus est autem anno CCCLIII Constantio Aug. VI et Gallo Cæsare II coss., ut habet Ammianus in lib. 14. Proinde Sirmiensis Synodus et disputatio Basilii contra Photinum non potest cadere in annum CCCLVII, ut contendit Baronius. Huc accedit quod scribit Epiphanius in ea disputatione Basilii contra Photinum, notarium fuisse *Callicratem*, qui erat exceptor Rufini præfecti prætorio. Fuit autem *Rufinus* præfectus prætorio per Gallias consulatu Constantii VI et Galli Cæsaris II, ut testatur Ammianus in lib. 14. Sed biennio ante præfectus fuerat Illyrici.

Anno autem Christi CCCLVII non Rufinus, sed *Anatolius* præfecturam prætorii gerebat per Illyricum.

11. *Eam hoc anno coactam magis confirmatur.* — Sed et ex episcopatu *Germinii* manifeste colligitur, Sirmiensem contra Photinum Synodum, in qua Photinus episcopatu dejectus est, non esse celebratam anno CCCLVII. Etenim antequam *Georgius*, pulso Athanasio, Alexandrinam sedem invaderet, jam tum *Germinius* episcopus erat Sirmii, ut tradit Athanasius in Epistola encyclica, quam scribit ad episcopos Ægypti et Libyæ, tunc cum *Georgius* Alexandrinam Ecclesiam occupasset. Porro Georgius Alexandrinam sedem occupavit ineunte anno CCCLVI. Cum ergo ante eum annum *Germinius* episcopus fuerit Sirmii, Photinus quoque, cui successit Germinius, ante annum CCCLVI depositus fuerit necesse est. Certe Athanasius in epistola ad Solitarios pag. 860, ubi ordinationes exterorum hominum a Constantio factas recenset, primam commemorat ordinationem Gregorii, deinde *Germinii* et *Cecropii*, postea *Auxentii*, ac postremo *Georgii*. Ex his Gregorius quidem Alexandrinis datus est episcopus anno Christi CCCXLI. Germinius vero in locum Photini factus est Sirmiensis episcopus præsenti anno, cum a Constantio Sirmii agente accitus fuisset, ut prodit Athanasius in loco supra citato, quem interpres latinus perperam vertit. *Cecropius* eodem anno factus est episcopus Nicomediæ, ut colligitur ex supradicto Athanasii loco. Auxentius denique ad Mediolanensem episcopatum promotus est anno CCCLV, et sequenti anno Georgius sedem Alexandrinam invasit. Hæc ex Valesio in Notis ad Socratem lib. 2, cap. 30, excepta.

12. *Post Synodum Romanam Sirmiensis coacta.* — Photinus, inquit Petrus de Marca in Dissert. de tempore Synodi *Sirmiensis* plenariæ numero XX et sequentibus, et facundiæ nomine commendabatur, et flagrantissima gratia valebat apud principem. Itaque magno conatu opus erat, ut a sede pelleretur. Imo vero, ut regulis quæ tunc obtinebant, adhæreamus, cum fidei causa ageretur, necesse erat Orientis episcopos in unam sententiam conspirare cum Occidente, ut hæresis profligata censeretur. Itaque relatione decreti adversus Photinum missa ab Occidentalibus in Orientem ex more, ut docuit Hilarius, quid erat reliquum, nisi ut jussu Constantii imperatoris Orientales Sirmium se conferrent, ut damnatione *Photini*, suffragiis tot episcoporum confirmata, hæresis confoderetur? Sane Concilium illud *Sirmiense* ex Orientalibus episcopis conflatum fuit, ut scripsit Hilarius, seu, si mavis loqui cum Vigilio, ex toto Oriente. Ex ea sane satis eleganti conjectura sequitur, non longo intervallo temporis abfuisse Synodum Sirmiensem a Synodo Romana, unde profecta fuerat relatio ad Orientales.

13. *Contraria opinio refellitur.* — Hoc etiam aperte docet Hilarius in Fragmentis, dum ait : « Verum inter hæc Sirmii convenitur, » scilicet dum libellus Ursacii et Valentis mittitur in Orientem, et Orientales litteris suis res Sardicæ judicatas per insidias refricare conantur sub prætextu damnationis Photini, et communionis Marcello denegatæ ab Athanasio. Constituatur ergo Romana Synodus in anno trecentesimo quadragesimo nono, poterit haberi Synodus Sirmiensis, ex mente Hilarii, currenti anno : quæ est Socratis et Petavii Dissert. de Photino hæretico assertio. Reclamat tamen Sirmondus in Diatriba de anno Synodi Sirmiensis, et Synodum Sirmiensem Hilarii aliam a Sirmiensi Synodo Orientalium omnino esse pertendit ; hac præcipue ratione, quod in ista Photinus exauctoratus est, ut docent Sozomenus et cæteri historici : in illa vero testatur Hilarius populi tumultu id effectum, ut episcopatu amoveri non posset. Verum certum est ex Epiphanio et Socrate, damnatum Photinum, ex more illius sæculi, a Synodo ad imperatorem provocasse. *Constantius* dedit judices ex aula. In eo autem magistratuum consessu Basilius Ancyranus a Synodo delectus, ut causam communem ageret, postquam diu cum Photino verbis conflixisset, hominem disputatione oppugnavit, qui victus in exilium est actus. Itaque superest locus conciliandi Hilarii cum Sozomeno, hac ratione. Photinus damnatus est in Synodo Sirmiensi ; sed populo per seditionem intercedente, et episcopo damnato ad principem provocante, judicium non est executioni demandatum. Tamen judicum a principe datorum sententia Photinus meritas hæreseos et impudentiæ pœnas dedit, in exilium actus.

14. *Hosii formula ad secundam Sirmiensem Synodum pertinet.* — Hoc jacto fundamento profligata est quæstio de fidei formula ab *Hosio* subscripta, terrore, minis et verberibus coacto, ut ipse moriens professus est, teste Athanasio ; qua ut concordiæ inter dissidentes episcopos ratio iniretur, οὐσία, ὁμοούσιον, et ὁμοιούσιον recitentur, tanquam vocabula a Scripturis non deprompta. Tempus hujus formulæ cadit in annum CCCLVII, ut consentiunt omnes. Ergo non fuit edita in Synodo Sirmiensi, quæ coacta fuit contra Photinum præsenti anno. Petavius in laudata Dissertatione de Photino hæretico nobili et eleganti observatione evincit, in hac Synodo Sirmiensi plenaria Orientalium episcoporum non fuisse conceptam Hosii formulam, ex eo quod Basilius Ancyranus, ejus Synodi fere princeps, non passus fuisset ejus formulæ interpolationem (quæ illum latere non potuisset, utpote quæ Constantii minis sit extorta), cum tantis animis eam formulam a Constantio revocari, coacta eam in rem Synodo Ancyrana, petiverit, statim atque in Orientem Ectheseos illius Hosianæ cognitio penetravit. Imo vero non adeo obnixe postulabat ea, quæ Sirmii decreta fuissent, confirmari, nulla habita exceptione, si eodem tempore perfidiæ Hosianæ formula Sirmii fuisset ab episcopis concepta.

15. *Formula fidei in prima Synodo Sirmiensi edita.* — Tres formulæ *Sirmii* urbis conscriptæ nomine leguntur, qui in tribus diversis Synodis Sirmiensibus editæ sunt. Prima græce concepta est cum anathematismis XXV. In ea damnantur anathemate, qui dicunt Filium « de non extantibus aut

ex altera hypostasi esse, vel fuisse tempus aut sæculum quando non erat. » Hæc formula in Concilio Sirmiensi contra Photinum hoc anno celebrato conscripta est. Hilarius quidem in libro de Synodis ut catholicam commendat : Athanasius vero in libro de Synodis eam condemnat et rejicit, perinde ac reliquas ab Arianis exaratas. Neque vero de hac sola fidei formula Hilarius et Athanasius inter se dissentiunt, verum etiam de aliis, v. g. de Antiochena. Nam Hilarius quidem fatetur, Orientales merito novas fidei formulas condidisse, cum novæ hæreses adversus Ecclesiam surrexissent. Athanasius vero novas illas fidei formulas callide ab Arianis compositas esse contendit, ad destructionem Nicænæ. Hanc formulam præter Socratem referunt Athanasius et Hilarius in libro de Synodis. Socrates lib. 2, cap. 30, et Sozomenus lib. 4, cap. 6, præfatam formulam a Marco Arethusio dictatam esse asserunt; quam opinionem amplexus est Baronius. At *Marcus Arethusius* non hanc dictavit, sed aliam, cui præfixa erant consulum nomina, et quæ postea Arimini recitata est, ut ex *Germinii* epistola jam pridem observavit Nicolaus Faber in Præfatione, quam scripsit ad Fragmenta Hilarii. De aliis duabus fidei formulis Sirmiensibus et duabus Synodis, in quibus eæ editæ, annis CCCLVII et CCCLIX agetur.

JULII ANNUS 16. — CHRISTI 352.

1. *Julii papæ obitus, et quæstio de ejus actis et scriptis.* — Christi anno trecentesimo quinquagesimo secundo, Constantius imperator quintum adiit consulatum, adscivitque sibi collegam Gallum Cæsarem. Quo anno, pridie idus Aprilis, Julius Romanus pontifex ex hac vita migravit, cum sedisset annos quindecim, menses quinque et dies decem ac septem. De annis quibus idem Julius sederit, consentiunt, quos sæpe citavimus, Indices Vaticani : de mensibus et diebus licet diversa inveniatur diversorum assertio, ex eo tamen quod habetur Julium sedere cœpisse vicesima sexta mensis Octobris, ac desiisse duodecima Aprilis, totidem plane menses et dies supra decimum quintum annum eum Romanæ præfuisse Ecclesiæ, opus est affirmare. Sententia quoque S. Hieronymi ponentis in Chronico ingressum Liberii papæ hoc ipso anno Domini trecentesimo quinquagesimo secundo, idem Julius hoc itidem anno ex hac vita migrasse significatur, licet id neque respondeat annis imperii Constantii, cum hoc anno ponatur ibi ejusdem duodecimus, qui numerandus est decimus sextus.

2. De Julio rursum expendamus, quæ habentur in libro de Romanis Pontificibus errore (quod sæpe dictum est) a nonnullis citato nomine Damasi : leguntur enim hæc ibi de eo : « Hic post multas tribulationes in exilio fuit mensibus decem, et post hujus Constantii mortem cum gloria est reversus ad sedem beati Petri apostoli. » Julii tribulationem causa fidei illatam nullam scimus, nisi quam ipse sponte aliorum causa suscepit, secundum illud Apostoli : « Quis infirmatur, et ego non infirmor ? quis scandalizatur, et ego non uror? » quippe qui non tantum episcopos exules ab Arianis ejectos Romam ad se confugientes excepit, sed, quod vidimus ut ipsos ad suas ipsorum sedes restitueret, magnopere laboravit, atque tandem summo insumpto labore perfecit. Quod autem ad Julii exilium spectat, et restitutionem factam post Constantii Augusti obitum, adeo hæc abhorrent a veritate, ut nec conjici vel fingi saltem aliquo modo possint. Quis enim ignorat, vivente adhuc Constantio, Liberium Romanum pontificem ad multos annos sedisse, et ab ipso Constantio exilium passum esse? Id quidem cum omnes nostri tum ex ethnicis Ammianus quoque testatur ; consentiuntque pariter universi, nullam antea vexationem illatam fuisse a Constantio adversus Occidentalem Ecclesiam, nisi postquam expugnatus est tyrannus Magnentius; et usque ad illud tempus res cunctas Occidentalis imperii in tuto collocatas esse, cum jam Julius de quo agimus, ex humanis desiisset, et Liberius papa Ecclesiæ Romanæ præesset.

3. Certe quidem si elapsa superiora tempora consideres, nec locum nec tempus invenies, quibus Julii exilium ponas; nam vivente adhuc Constante, integerrimæ fidei principe, Arianorum hoste, exulum ex Oriente episcoporum vindice atque patrono dicere Julium exulasse, nihil ineptius potest excogitari; cum testificatione tam Athanasii, quam cæterorum veterum scriptorum exploratissimum sit, Julium Romæ agentem pro exulum restitutione assidue laborasse. Mortuo vero Constante, nec id liberum fuit Constantio, Julium ex Urbe dimovere;

cum non ipse, sed Magnentius tyrannus cum Urbe toto potiretur imperio Occidentali, a quo quidem ullum factum esse negotium Julio, a nemine traditur. Sed nec vivente Magnentio a Constantio quispiam ex Orientalis Ecclesiæ episcopis, excepto Paulo, de quo anno superiori dictum est, ab Ecclesia sua expulsus est : Athanasius tantum abire, falsarum litterarum obtentu, Alexandria fuit tentatus : ille tamen, cognito (ut vidimus) dolo, nequaquam inde voluit proficisci : qui quidem cum sæpe in Arianos exprobrans, recenseat episcopos diversarum Ecclesiarum ab Arianis per Constantium ex ipsorum sedibus pulsos, de Julio qui prior cæteris fuerat nominandus, ne verbum quidem. Explosis igitur his, quæ de Julii exilio perperam sunt in librum illum illata, quæ illic habentur reliqua de eodem Julio describamus.

4. « Fecit basilicas duas, unam juxta forum, et aliam via Flaminia; et cœmeteria tria, unum via Flaminia, aliud via Aurelia, et aliud via Portuensi. » Porro has ab eodem Julio egregia pictura sanctarum imaginum exornatas, Hadrianus papa testatur. Sed subditur : « Hic constitutum fecit, ut nullus clericus causam quamlibet in publico ageret, nisi in ecclesia per notarios colligeretur; et ut omnium monumentorum in ecclesia confectio per primicerium notariorum celebraretur; sive quod cautiones, vel instrumenta, vel donationes, vel commutationes, vel traditiones, aut testamenta, vel colligationes (obligationes) aut manumissiones clericorum per scrinium (scrutinium) sanctum celebrarentur. Hic fecit ordinationes tres in urbe Roma per mensem Decembrem, presbyteros octodecim, diacones tres, episcopos per diversa loca novem. » Hæc ibi de Julii papæ rebus gestis.

5. At quid de scriptis ejus Gennadius [1] tradat, his addamus : « Julius (inquit ille) urbis Romæ episcopus scripsit ad Dionysium quemdam de incarnatione Domini epistolam unam, quæ illo quidem tempore utilis visa est adversus eos, qui ita duas per incarnationem asserebant in Christo personas, sicut et naturas. Nunc autem perniciosa probatur : fomentum enim est eutychianæ et timotheanæ impietatis. » Hæc Gennadius. Sed optassem, rem tantam ab eo accuratius esse perspectam, et auctorem ejus epistolæ solertius indagatum, prout Evagrius atque Leontius græci scriptores fecisse noscuntur. Evagrius [2] enim ait de Nestorianis hæreticis : « Sanctorum Patrum libros sæpe depravarunt, multosque Apollinaris libros Athanasio, Gregorio Thaumaturgo, et Julio, inscriptionibus commutatis attribuerunt : quibus quidem libros plurimos in suum impium errorem induxerunt. » In hunc modum Evagrius.

6. At audiamus ista a Leontio accuratius pervestigata atque prolixius pertractata : ipse enim in commentario, quem scripsit de Sectis, hæc habet [3] : « Afferunt, inquit, aliud quoque dictum velut a beato Julio profectum, quod extat in epistola scripta ad Dionysium Corinthi episcopum. cujus initium est : Miror de quibusdam audiens, etc., estque dictum hujusmodi : Necesse est eos, cum duas naturas dicunt, unam adorare, alteram non adorare; ac in divinam quidem baptizari, at in humanam non baptizari. Aliaque plura isthæc epistola continet. » At ex his quidem quæ Leontius ex ipsa epistola ad Dionysium recitat, qui et eam optime perspectam habuit, satis detegitur Gennadius illam tantum nomine audisse, nequaquam tamen legisse. Nam quomodo, quæso, dicere potuisset ejusmodi epistolam his temporibus fuisse utilem adversus eos qui duas dicerent per incarnationem esse in Christo personas, cum adeo immanes manifestasque blasphemias contineret, quibus Nestoriana hæresis penitus confirmaretur?

7. Sed audiamus Leontium imposturam hæreticorum aperientem; subdit enim : « Sed nos pluribus argumentis convincimus, illam epistolam non esse beati illius Julii, sed Apollinaris. Primum ex eo, quod si quis eam subtiliter consideret, nihil Juliano dignum nomine habeat. Quin et septem illæ epistolæ, quas ejus esse dicunt, Apollinaris sunt. Deinde quod in eadem epistola, corporis mentione facta, nusquam id mente præditum vel animatum dixerunt : erat autem in more Patribus illius sæculi ut, sicubi corporis mentionem facerent, id ipsum mente præditum animatumque dicerent, quod quidem usque adèo verum est, ut reformidantibus eis hoc crimen, ideoque deinceps illas voces *Mente præditum et animatum* abjicientibus, nulli posteriorum libri reperiantur, qui hanc veterum appendicem non habeant.

8. Verum et in his addimus ad Leontium hoc idcirco factum a Patribus, non tantum propter hæresin Apollinaris, qui post Julium vixit et hæresin eam docuit, sed propter Arium, quem ejusmodi quoque blasphemiam scriptis suis effutiisse tradunt, primumque auctorem fuisse, qui diceret, corpus Christi caruisse anima, fuisseque illi Verbum loco mentis : id quidem de Arianis habetur expressum in Synodo Nicæna secunda his verbis alibi repetitis [1] : « Cum hac autem abominanda hæresi insani isti Ariani et unam naturam in unitione hypostasis esse dicunt. Opinantur autem Christum Dominum nostrum carnem sine anima assumpsisse; addentes in salutari illius dispensatione Divinitatem implevisse animæ consilia motionesque, » etc. Hæc ibi. Hujus autem erroris complicem fuisse Eusebium Cæsariensem, ibidem affirmatur.

9. At revertamur ad Leontium adversus hæreticos de impostura in Julium disserentem, atque superius dictis addentem hæc ipsa : « Præterea de hoc quoque non beati Julii, sed Apollinaris esse redarguitur, quod Nyssenus ille Gregorius in opere contra Apollinarem aperte multa recitet, quæ hac

[1] Gennad. de Script. Eccl. c. 2. — [2] Evagr. lib. III. c. 31. — [3] Leont. de Sectis Act. VIII. tom. IX. Bibl. Sanct.

[1] Concil. Nicæn. II. Act. VI.

epistola continentur, eaque ceu prava refutet. Potest et aliunde convinci, quod beati Julii non sit. Aiunt enim Actis Synodi Ephesinæ sub beato Cyrillo insertam : quod quidem aperte mentiuntur, nam nihil ibi in textu tale reperitur, sed alia quædam inserta est epistola velut a Julio scripta, nec ipsa Julii, sed Timothei, quemadmodum ex multis exemplaribus intelligi potest : enimvero cum nihil nobis illa adversetur, quod eam Julii dicunt, flocci scilicet faciendum. » Hactenus Leontius pro Julii defensione, qui et aliam huic annexam de cæteris hæreticorum scriptis Gregorio Thaumaturgo suppositis detegit imposturam; at de his satis. De sepultura vero Julii, et cessatione sedis ejus, hæc in eodem libro de Romanis Pontificibus in fine leguntur : « Sepultus est via Aurelia in cœmeterio Calepodii, pridie idus Aprilis. Cessavit episcopatus ejus dies viginti quinque. » Hucusque ibi. Hac quidem ratione dicendum est, Liberium, qui in locum ipsius Julii subrogatus est Romanus episcopus, sedere cœpisse die octava Maii : fuit hic Romanus civis : quantum autem sederit, dicemus in ejus obitu.

10. *Liberius papa.* — Qualis vero ante sedem in minoribus ecclesiasticis functionibus Liberius vixerit, et quomodo invitus electus sit Romanæ Ecclesiæ Pontifex, ipsemet in contestatione illa ad Constantium facta, jurejurando quoque adhibito, declarat his verbis [1] : « Testis autem est mihi Deus, testis est tota cum suis membris Ecclesia, me fidelem (fide), et me in Deum meum cuncta mundana (ita ut evangelica et apostolica ratio præcepit) calcare atque calcasse, non furore temerario, sed constituto atque observato jure divino; atque in alio ministerio ecclesiasticus vivens, nihil per gloriæ cupiditatem, quod ad legem pertinebat, implevi; atque ad istud officium (testis est mihi Deus meus) invitus accessi; in quo cupio quidem sine offensa Dei, quandiu in sæculo fuero, permanere. » Hæc ipse.

11. *Ariani apud Liberium agunt, cujus epistola contra Athanasium falsitatis arguitur.* — Cum autem Orientales episcopi ariani cognovissent de morte Julii papæ, quem sibi adversantem in omnibus vehementer experti erant, rursumque accepissent nuntium de subrogatione Liberii; collectis suæ communionis episcopis, Concilium habent, ex quo dant litteras ad eumdem Liberium, quibus catholicæ ab eo unitatis communionem exposcunt, atque iisdem quoque Athanasium accusant. Verum eodem ferme tempore redditæ sunt eidem Liberio Romæ litteræ ex Synodo septuaginta quinque Ægyptiorum episcoporum pro Athanasii defensione. Quibus ipse acceptis ex utraque parte epistolis, eisdemque recitatis in Concilio tunc Romæ collecto, negatum est Arianis quod a Liberio postulabant. Ne tamen ejusmodi occasione Constantius imperator, cujus voluntate cuncta ista fieri sentiebant omnes qui in eadem Synodo cum Liberio erant, in Romanam Ecclesiam grassandi ansam arriperet, illud ibi tunc ab eis decretum fuit, ut legatio ad ipsum Constantium mitteretur de cogendo Concilio. Verum Magnentianum bellum impedimento fuit, quominus hæc potuerint pertractari : dilata est ergo legatio ad annum sequentem post expugnatum tyrannum; habentur isthæc omnia in eadem epistola Liberii papæ ad Constantium postea scripta.

12. Quoniam autem post secundam Romæ cusam Annalium editionem, editus est Parisiis liber sub titulo S. Hilarii de rebus gestis in Concilio Ariminensi, a doctissimo Nicolao Fabro (de quo etiam superius mentio facta est), in quo diversa fragmenta collecta leguntur, et inter alia epistola Liberii papæ nomine, ipso ferme suæ sedis ingressu conscripta, qua significat, Athanasium a sua communione, quod Romam vocatus venire noluisset, redditum alienum, quæ plane contraria sunt iis, quæ modo sunt dicta : reddenda hic eadem est epistola, et de veritate quam exactissima erit habenda discussio. Sic enim ipsa se habet [1], ejusmodi affixo titulo :

13. « Incipit exemplum epistolæ Liberii episcopi urbis Romæ ad Orientales episcopos.

« Dilectissimis fratribus et coepiscopis nostris universis per Orientem constitutis, Liberius urbis Romæ episcopus salutem.

« Studens paci et concordiæ Ecclesiarum, posteaquam litteras charitatis vestræ de nomine Athanasii et cæterorum factas ad nomen Julii bonæ memoriæ episcopi accepi, secutus traditionem majorum, presbyteros urbis Romæ Lucium, Paulum, et Helianum, e latere meo ad Alexandriam ad supradictum Athanasium direxi, ut ad urbem Romam veniret, ut in præsenti, id quod Ecclesiæ disciplina exigit, in eum statueretur. Litteras etiam ad eumdem per supradictos presbyteros dedi, quibus continebatur, quod si non veniret, sciret se alienum esse ab Ecclesiæ Romanæ communione. Reversi ergo presbyteri nuntiaverunt eum venire noluisse. Secutus denique litteras charitatis vestræ, quas de nomine dicti Athanasii ad nos dedistis, sciatis his litteris quas ad unanimitatem nostram... me cum omnibus vobis, et cum universis episcopis Ecclesiæ Catholicæ pacem habere; supradictum autem Athanasium alienum esse a communione mea sive Ecclesiæ Romanæ, et consortio litterarum ecclesiasticarum. » Hactenus Liberii papæ nomine scripta epistola, cui mox ista subjiciuntur in edito codice, ex eodem volumine titulo Hilarii inscripto :

14. « Quid in his litteris non sanctitatis, quid non ex metu Dei eveniens est? » etc. Ex his certe intelligas non esse Hilarii verba ista, quibus probatur Athanasii condemnatio per Liberium facta, sed potius ariani alicujus, Athanasii damnationem præ cæteris omnibus aliis rebus optantis. Ne tu igitur cum audis hanc contineri epistolam sub sancti Hilarii libello scripto de Synodo Ariminensi, putes ab Hilario intextam in commentario illo : audi Fabrum,

[1] Epist. Liberii ad Constantium extat apud Lucif. Calarit. in fin. et tom. IX. Bibl. sanct.

[1] Hilar. frag. lib. I. pag. 36.

de eodem libro undique decurtato, quid scribat, dum in eumdem quam doctissimam præfationem præmisit, cum inter iteratas sæpe querelas de mutilato sæpe invento volumine, ista habet [1] :

15. « Idem etiam perspicere est pagina trigesima quinta, in qua cum B. Hilarius lucem narrationi suæ allaturam dixisset illam orationem, quam eadem Sardicensis Synodus per Vincentium Capuæ, et Euphratem Coloniæ Agrippinæ episcopos, Antiochiam usque ad Constantium missos habuit, magno tamen historiæ detrimento nulla hic extat, sed ejus loco quædam Liberii papæ Romani et aliorum epistolæ, nullo temporis vel rerum ordine servato, velut in fasciculum congestæ leguntur. » Quod igitur nullam cum superioribus, quæ ex Hilario sunt recitata, cohærentiam cum his habere vides, neque ea quæ post eam sequuntur, Hilarii esse possint; quam procul abest, ut nomen Hilarii ex libro illo Hilarii aliquam ei tribuere quis possit auctoritatem?

16. Sed idem noster Faber quasi eadem epistola esset Liberii, ista mox subjicit : « Nam quæ prima occurrit, a Liberio circa sui pontificatus initium, quod in annum salutis trecentesimum quinquagesimum tertium incidit, scripta videtur. Par est enim ipsum accusationem coram Julio prædecessore suo inchoatam non diu protraxisse, sed statim ut pontifex renuntiatus est, legatos illos suos ad Athanasium misisse Alexandriam, detrectantemque judicium condemnasse. » Hæc ipse. Qui quod sciret multa his adversari, meum hac in re appellat judicium, et laudibus plus satis ornans ista subjicit : « In quo tamen nodus, Deo vindice, id est, ornatissimo illo doctissimoque Annalium Ecclesiasticorum scriptore dignus subest. Cum enim auctorum omnium scriptis constet, Athanasium jam olim ante Liberium adversariorum artes versutiasque detexisse, manifestoque mendacio traduxisse : quis potuit esse tot Synodis confixorum accusationi, aut tot sententiis absoluti condemnationi locus? Aut quomodo communione sua potuit Athanasio Liberius interdicere, cujus condemnationem ab Orientalibus aliquot episcopis factam, et ad se pontificatus sui initio missam, si ratam eam haberet, quemadmodum idem ipse Liberius in epistola ad Constantium, quæ hic edita habetur, testis est, accepta eodem tempore septuaginta quinque episcoporum Ægyptiorum Athanasii innocentiam testante sententia, comprobare noluit? Omitto quod hujusce condemnationis nec Athanasius ipse, qui res suas diligentissime non uno libro complexus est, nec quisquam alius, quod sciam, veterum usquam meminit. » Hæc ipse, quam disertissime disputans, tandem epistolam reddit omni auctoritate vacuam et inanem. Sed subdit de falsitate subdubitans : « Falsam autem aut subdititiam esse stylus negat; et præterea cui bono? Adeo verum est illud tragici : »

Ἄπανθ' ὁ μακρὸς καὶ ἀναρίθμητος χρόνος
Φύει τ' ἄδηλα, καὶ φανέντα κρύπτεται.

[1] Eodem volum. in Præfation. p. 4. 5.

Hæc ipse quidem et modeste admodum, cum nobis relinquit nodum solvendum, quem ipse ex his quæ præmisit, et aliis addendis solvere facile potuisset, etsi non aliter, eo certe modo, quo Alexander Gordiani nodum præcidendo dissolvit, nimirum negando omnino necessariis argumentis eam epistolam esse posse Liberii, et ostendere imposturam. Quod cum nos certis demonstrationibus reddiderimus manifestum, erit ut nodus iste insita falsitate patescens, sponte solvatur, ut nec indigeat gladio Alexandri.

17. Atque in primis ad id quod noster Faber ait : « Falsam autem aut subdititiam esse, stylus negat; » id significare volens ipsum stylum redolere antiquitatem, ut longe abesse videatur de impostura suspicio. Sentio id ipsum, contendoque (si quis et hoc velit) Liberii tempore scriptam : sed quod Liberii sit, nihil est quod affirmare cogat, et plurima sunt quæ omnino negare compellant. Atque illud primum, quod qui eam illis scriptis inseruit, non solum Hilarius non fuisse (uti diximus) demonstretur, sed plane ex Arianis aliquis esse necessario convincatur, utpote qui post recitatam ipsam epistolam eam laudet, quæ plurima execratione digna esset : ea enim significat ipse Liberius, se habere pacem cum omnibus Orientalibus, nempe Arianis, Athanasium vero pronuntiasse ab omni communicatione alienum. Ista quidem de Liberio, neque ab Hilario, neque ab aliquo quovis catholico potuerunt ullatenus commendari. Nam Hilarius, cum hæc revera postea contigisse novit, non ita locutus est : Sed quid tunc ipse in Constantium scribens? « Vertisti, inquit, usque ad Romam bellum tuum, eripuisti illinc episcopum. O te miserum, qui nescio utrum majore impietate relegaveris, quam remiseris, cum videlicet compulit Liberium communicare cum Arianis, et Athanasium condemnare. » Hæc Hilarius adeo facinora ista detestatus, ut plane nonnisi arianus esse potuisse demonstretur qui in Liberio ista laudarit. Si ergo esse arianus, qui recitat eam epistolam, perspicue auctor ostenditur, quid non falsitatis et imposturæ inesse posse negarit? Moris fuisse Arianis, falsas in causa ejusdem Athanasii scribere, imo et nomine ipsius Athanasii ad imperatorem fictas litteras dare, justa querela est ejusdem Athanasii in Apologia ad Constantium scripta.

18. Sed de falsitate manifesta ejusdem epistolæ illa erit adhuc perspicua demonstratio, si ostendatur fieri non potuisse, ut ista hoc tempore a Liberio scriberentur; idque in primis ipsius Athanasii assertione, qui in Apologia secunda, ubi agit de Liberio papa et Osio Cordubensi, antequam in exilium mitterentur, hæc ait : « Illi cum viderent ea quæ contra nos agerentur, omnia pati maluerunt, quam aut veritatem aut causam nostram prodere; idque bono et sancto consilio fecerunt. » Ac rursum de eodem Liberio, de his quæ post exilium acciderunt, hæc ait idem Athanasius in epistola ad Solitarios : « Liberius deinde post exactum in exilio biennium

inflexus est, minisque mortis ad subscriptionem inductus est: verum id ipsum quoque et eorum violentiam, et Liberii in hæresim odium, et suum pro Athanasio suffragium, cum liberos affectus habebat, satis coarguit. Quæ enim per tormenta contra priorem sententiam extorta sunt, eæ jam non metuentium, sed cogentium voluntates habendæ sunt. » Intelligis qualis semper usque ad finem exilii Liberius perseverarit? tantum abesse demonstrans ut ipso suæ sedis initio de damnatione Athanasii et communione cum Arianis litteras ad Orientales dederit. Quin etiam teste eodem Athanasio liquet Liberium pro Athanasio adversus Arianos antea fortissimas ad Constantium imp. dedisse litteras, per Eutropium presbyterum et Hilarium diaconum, quarum causa perturbatus ipse Constantius, presbyterum in exilium misit, diaconum flagellis cæsum fecit extorrem. Hæc quidem et alia ex Athanasio sumpta plane declarant, nunquam esse potuisse, ut ipso sedis suæ exordio Liberius communicaverit cum Orientalibus Arianis, et Athanasium anathemate condemnarit.

19. Equidem sufficere ista possent ad redarguendam tam evidenti demonstratione eamdem epistolam falsitatis. Sed et pro sua causa ipse Liberius defensionem paret. Extat ipsius epistola, post annum sequentem ad Constantium scripta, tam in defensionem Athanasii, quam in detestationem arianæ communionis; leges eam inferius suo loco. Quomodo, rogo, potuit ista tam libere Liberius profiteri ad Constantium scribens, si suis litteris iisdemque publicis ad Orientales omnes scriptis, redargui potuisset, et Athanasium damnasse, et pacem cum Orientalibus iniisse? Sed et audi quæ de ipsius testificatione Liberii ingerat Athanasius in epistola ad Solitarios: « Profectus igitur Romam Spado, primum incitabat Liberium, ut contra Athanasium subscriberet, et cum Arianis communicaret: id enim imperatorem velle et pro imperio jubere. Deinde munera ostentans, verbis instabat, manuque Liberii apprehensa, ita locutus est: Obtempera regi et ista accipe. Episcopus contra verbis quærebat, quomodo hoc contra Athanasium posset fieri: Quem enim (inquiens) non una, sed jam altera Synodus probe ab omni crimine liberum pronuntiavit, et Romana Ecclesia cum pace dimisit, quomodo poterimus condemnare? Aut quis non probaret, si quem præsentem dileximus, et habuimus in nostra communione, eumdem absentem aversemur? Non sic se habet ecclesiasticus canon, neque unquam accepimus talem a Patribus traditionem, quam ipsi a beato et magno apostolo Petro acceperunt, » etc. Potuissentne, rogo, ista a Liberio dici, si jam suæ sedis initio absentem Athanasium condemnasset? At tantum abest, ut vel fingi possit ipsum adversus Athanasium scripsisse, ut ibidem paulo post testetur, pro Athanasio se scripsisse, ubi ait: « Si scripta a nobis pro Athanasio deleri jubet, deleantur quoque ea, quæ contra illum scripta sunt, fiatque deinde ecclesiastica Synodus longe a palatio. » Porro hæc eadem et his potiora idem Liberius coram imperatore Constantio locutus est, quæ ipse lector si vult aspiciat, ubi etiam Constantii ipsius testificationem haud dubiam leget de Liberii pro Athanasio perseverante jugiter in illud tempus defensione, ut etiam hostium habeat testimonio demonstratum, mendacem atque falsam omnino esse dictam Liberii nomine scriptam epistolam: nec omnino fingi quomodolibet posse, ut vera sit, et Liberio adscribi aliquo modo valeat.

20. Sed audi rursum ejusdem Liberii assertionem de Athanasii semper post obitum Julii, usque ad ultimum exilii annum, a se habita defensione: ea enim quam tunc vere scripsit ad Orientales de ipsius Athanasii damnatione, hæc habet ipso exordio: « Ego Athanasium non defendo, sed quia susceperat illum bonæ memoriæ Julius decessor meus, verebar ne forte in aliquo prævaricator judicarer. At ubi cognovi quando placuit Deo, juste vos illum condemnasse, mox consensum commodavi sententiis vestris, » etc. Sed quando hoc? sexto anno ipsius Liberii pontificatus, qui et secundus fuit annus ejus exilii, ad quod usque tempus (ut ipse testatur) de Athanasii absolutione secutum se tradit Julii papæ sui prædecessoris judicium, ut plane nullus locus sit, ut fingi possit veram eam esse Liberii epistolam, qua ipsius suæ sedis initio Athanasius communione Ecclesiæ Romanæ privatur. Quibus his omnibus et aliis nuper ex Athanasio ipso, Liberio, et Constantio dictis, redarguas pariter epistolam ejusdem nomine scriptam ad Ursacium, Valentem, et Germinium, qua dicitur Athanasius Romæ damnatus, antequam ad comitatum traheretur ipse Liberius, cum non ob aliam causam abductus ipse fuerit Roma, et ad Constantium ductus, et in exilium inde missus, nisi quod Athanasium damnare noluisset. Una plane eademque fuit manus Scorpii, quæ utramque scripsit epistolam nomine Liberii, ea nimirum occasione, quod diceretur Liberius vi coactus contra Athanasium scripsisse, atque eum damnasse: ne id igitur dici posset, fictæ sunt epistolæ, quibus assereretur jam ipso suæ sedis exordio damnatum fuisse Athanasium a Liberio, et Romæ id factum coram Romanæ Ecclesiæ presbyterio: hæc de his satis sunto. Sed erit ut et inferius quoque aperta luce monstretur, alia adhuc esse, quæ in eodem volumine Hilarii esse dicantur, quæ ejus esse non possint.

21. *Vetranio subactus.* — Sed jam res Constantii prosequamur: « Hic cum venisset in Pannoniam, simulans cum Vetranione tyranno amicitiam quasi accepturus eum in collegam imperii, magnis pollicitationibus ipsum primum a Magnentio, a quo magnopere sollicitabatur, retraxit; ac demum habens ad ejus milites concionem, id effecit, ut ab iisdem purpura exueretur, et solio detractus privatus vivere cogeretur. » Hæc Zozimus [1]. Factum est istud in Pannonia apud Mursum (Mursiam) civitatem. Hallucinatur autem idem Zozimus, dum post ejectum ab imperio Vetranionem, Gallum Cæsarem

[1] Zozim. lib. II.

creatum tradit. Constantius igitur, redacto in ordinem Vetranione, ejusque copiis sibi adjunctis, in Magnentium parat gravius bellum, quod confectum est anno sequenti.

22. *Constantii rescriptum testamentarium.* — Hoc quoque anno sub consulatu quinto Constantii, licet perperam addatur ei collega Constans (irrepsit enim error, ut pro Gallo positus sit Constans), extat ejusdem Constantii rescriptum [1] datum Sirmii in Pannonia, quo eunuchis faciendi testamenti tribuit facultatem ; ex quo quidem satis intelligitur, ipsum Constantium hoc anno in Pannonia egisse, ubi in sequentem usque mansit, quo bellum initum est adversus Magnentium. Favisse nimium, quam par erat, eunuchis Constantium imperatorem, fuit justa querela Athanasii, et aliorum quoque scriptorum illorum temporum ; sed de his alias. Jam vero ad res gestas anni sequentis progrediamur.

[1] L. v. qui testamentum facere possint.

Anno periodi Græco-Romanæ 5845. — Olymp. 282. an. 4. — Urb. cond. 1105. — Jesu Christi 352.

— Liberii papæ 1. — Constantii 16.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 9. *Decentius* et *Paulus* in regionibus, quæ Magnentio tyranno parebant, consules fuere, ut testatur libellus de Præfectis Urbi. Erat *Decentius* Magnentii frater, quem is post aliquas victorias Cæsarem nuncupavit, ut docet Zozimus lib. 2, quod anno præcedenti factum, ejus consulatus hoc anno gestus insinuat. In reliquo orbe Romano, ut ex Fastis Cæsareis aliisque liquet, *Constantius Aug. V*, et *Constantius Gallus Cæsar* consules aguiti : hic juxta primam, ille juxta tertiam regulam.

2. *Obitus Julii PP.* — In Catalogo Damasi legitur : « Julius annos quindecim, menses duos, dies sex. Fuit temporibus Constantis, a consulatu Feliciani et Titiani, ex die VIII idus Februarii, in diem pridie idus Aprilis, Constantio V et Constantio Cæsare coss. » Julius itaque, qui die sexta Februarii anni trecentesimi trigesimi septimi ordinatus fuerat, sedit annos quindecim, menses duos, dies sex, obiitque hoc anno die duodecima Aprilis, qua colitur. Baronius præter annos quindecim scribit, eum sedisse menses quinque, dies septemdecim ; quia nempe hujus Pontificis initium non bene collocavit. Porro eum sedisse annos quindecim, notatur in Anastasianis Mss. Barberino, Mazarino, duplici Thuano, in Catalogo Palatino et in utroque Corbeiensi.

3. *Julio Liberius succedit.* — Ad num. 9. Post *Julii* mortem sedes vacavit mensibus duobus ac diebus aliquot. In Catalogo enim Damasi legitur : « Liberius fuit temporibus Constantii, ex die XI kalendas Junias, in diem..... a consulibus Constantio V et Constantio Cæsare. » Sed cum dies undecimus kalendas Junias, seu vicesimus secundus mensis Maii hoc anno cum feria sexta, non vero cum die Dominica, quo ordinationes Pontificum fieri solitæ, concurrat, videtur legendum, *ex die XI kalendas Julias*, id est, die vicesima prima Junii, quæ hoc anno Domicalis fuit (1). Hic nos destituit Chronicon Damasi, quod ante *Liberii* mortem exaratum ostendit spatium vacuum relictum, ad diei numerum, quando *Liberius* moreretur, notandum. Ex omnibus Julii scriptis supersunt duæ tantum epistolæ ab Athanasio relatæ; quarum altera ad *Eusebianos*, altera ad *Ecclesiam Alexandrinam* missa. Nam Decretales duæ, quæ Julii nomine circumferuntur, commentitiæ sunt.

4. *Magnentii clades.* — Ad num. 19 et seq. *Vetranio* non hoc anno, ut credidit Baronius, sed anno CCCL in ordinem redactus est, postquam menses decem imperasset, ut anno præcedenti num. 2 demonstravimus. Hoc vero anno *Magnentius*, qui a Constantio in Pannonia profligatus fuerat, et e Pannonia in Italiam urbemque Romam sese contulerat, a *Constantio* perrupta Aquileia, ut testatur Julianus Orat. 1, pag. 130,132, et Orat. 3, pag. 350, et a ducibus Constantii imminentibus, Urbe Italiaque fugere coactus est.

(1) An correctio ista Chronici Damasi contra fidem omnium Mss. attendenda sit, viderint eruditi. Mihi quidem non satis probaretur eam legem de ordinationibus die Dominica agendis jam tunc in Ecclesia cœpisse, cum præsertim Pagius ipse id neglectum fuisse ante redditam Ecclesiæ pacem, contra Papebrochium, arbitretur. MANSI.

LIBERII ANNUS 2. — CHRISTI 353.

1. *Constantii expeditio in Magnentium, et victoria.* — Præsens annus Domini trecentesimus quinquagesimus tertius, Constantii consulatu sexto et Galli secundo adscribitur Fastis, insignis nobili victoria Constantii imperatoris adversus Magnentium tyrannum obtenta in Pannonia apud Mursum, ubi et Vetranio fuerat anno superiori (ut vidimus) imperio cum exercitu spoliatus. Adversus igitur tyrannum crudelissimum, imperii perduellem, Constantis Augusti interfectorem, Constantius pugnaturus, quod eo sciret prœlio totius Romani imperii momentum verti; memor paterni consilii, quo de tot tyrannis atque barbaris superatis, semper divino numine prævio, victor ad propria remeasset; illud sibi propitium reddere omni studio laboravit. Ad hoc namque spectabat, quod superius dixisse meminimus, omnes in suo exercitu prœliaturos voluisse prius ante diem prœlii initiari sacro baptismate, renuentes vero dimitti : imitatus quodammodo Gedeonem [1], dum aqua prius probatos voluit, quos in hostes ducturus esset; quo quidem ex facto cuncta illi dextera ac plane felicissima contigere.

2. At licet ex consortio cum arianis episcopis, et patrocinio quod eorum hæresis suscepisset, indignus prorsus videri potuisset, qui de hostibus victoriam consequi mereretur : quod tamen Deus de Magnentii tyranni immani scelere tunc pœnas exposceret, clamante in eum innocentissimo sanguine, Abelis instar, justissimam ultionem; Constantii delicta ad aliud tempus punienda dilata sunt atque interim dissimulata. Distulit plane Deus, quam juste merebatur ille, vindictam; *ne forte* (quod est in Moysis cantico [2]) *superbirent hostes eorum* : cum alioqui idem Constantius etsi non de fide catholica, certe quidem de Christiana religione, idololatriam atque idololatras vehementi odio prosecutus, videri potuerit optime meritus : qua ex parte a Gregorio Nazianzeno, habita ejus cum Juliano Apostata collatione, meruit egregio laudum præconio celebrari : quo nomine ut quid temporalium rerum conferret illi divina clementia, haud incongruum penitus haberetur.

3. Paterno igitur in tanto rerum discrimine Constantius usus exemplo, quem sciebat fiduciam omnem de victoria consequenda non in exercitus viribus collocasse, sed in crucis virtute ac Christi nomine, secundum illud quod illi cælitus fuerat demonstratum, IN HOC VINCE : eadem ipse spe munitus, ac fiducia roboratus, totus pendens erat e divino præsidio, e cælo sperans sibi adversus tyrannum victoriam impertitum iri. Sunt plane ejusmodi Constantii animi in Deo spem habentis ab eodem tunc temporis conflata numismata iisdem signis quæ visuntur expressa in numismate æreo apud Horatium Tygrinum de Mariis Rom., et inscriptione luculenta signata, HOC SIGNO VICTOR ERIS, suaque imagine militari, tenente dextera Labarum, in quo cum cruce Christi quoque nomen (ut est superius declaratum) habetur expressum; quo signo prævio, ipsum consecuturum victoriam, imago Victoriæ cum palma a tergo posita, capiti coronam dextera ponens, haud obscure significat.

4. Ejusmodi autem grandiora numismata (ut obiter hæc modo dicamus) arbitrio imperatoris efformari solita, ab usualibus nummis distincta erant, illaque eadem ipsa, quæ munificentiæ causa ab imperatoribus erogabantur in suos, et (quod Herodianus [1] ait) ipsis kalendis Januariis alter alteri missitare solebat : cujus quidem antiquissimi usus adhuc penes Christianos remanet quædam imago, dum iisdem kalendis Januariis, vel frequentius die natali Domini, beneficentiæ causa nummi ab hominibus dignioris conditionis inferioribus donantur.

5. Sed ad expeditionem Constantii adversus Magnentium redeamus, et Magnentii in Constantium apparatum. Erat iste (ut diximus) christianus, sicut et Decentius frater ipsius; iisdemque crucis et Christi nomine insignitis eos usos esse militaribus signis, quæ superius reddita sunt formis eorum numismata aperte declarant : sed et virtute crucis et nominis Christi eumdem Magnentium certam sibi ipsi pollicitum esse victoriam, numisma [2] illud ipsius demonstrare videtur, cujus a tergo figura ipsius militaris stans, dextera Victoriolam, sinistra Labarum habet, in quo pariter salutiferum idem signum expressum habetur. ☧ In hoc primum bello illud (proh scelus !)

[1] Jud. VII. — [2] Deut. XXXII.

[1] Herodian. lib. I. prope fin. — [2] Habet Adolph. Occo in lib. Rom. Imp. numism.

velut portentum apparuit, crucem contra crucem in prœlium ferri, Christique nomen adversus Christum in Labaro ostentari, et Christianos in Christianos armatos progredi : sed quorum alterius partis tyrannus dux esset, alterius vero hæreticus imperator : at non aliis plane, quam his auspicibus tantum decebat ingredi nefas.

6. Quæ autem velitationes prœlium, ubi de summa rerum concertabatur, ante præcesserint, quo ordine acies dispositæ fuerint, et ante bellum ipsum internuntia inter ducem utrumque præierint, quove defectu Magnentii exercitus cedere cœperit, ac tandem victus penitus fuerit; ad Zozimum rem prolixius prosequentem lectorem amandamus. De summa rerum illud tantum pro instituto quo tenemur adstricti, satis sit in præsentiarum admonuisse, quod duces sceleratorum tyrannus ipse Magnentius atque Decentius, vindictam de innoxio Constantis sanguine exposcente numine, miserrime periere; ille quippe diversis antea exagitatus prœliis, ultimo tandem certamine, exercitu cæso ac penitus profligato, desperatione melioris fortunæ, sibi ipsi mortem conscivit, gladio se transverberans. Decentius autem ejus frater, quem crearat Cæsarem impacto sibi laqueo vitam finivit : ista vero pluribus narrantur a Zozimo [1] : hic finis crudelium tyrannorum, libidine imperandi fas omne jusque calcantium. Acciderunt Magnentio hæc, cum occupasset imperium annos tres et menses sex ; id ipse Zozimus, Victor, Eutropiusque testantur. Contigisse horum exitium hoc anno , eisdemque consulibus , decimo octavo kal. Septembris, Paulus diaconus habet [2], licet mendose anni imperii consulatus loco ponantur. Addit idem auctor, ab ipso Magnentio fuga lapso, atque dolore amissi imperii superato, cum ipsius matrem, tum etiam fratrem majorem natu occisos esse.

7. Cæterum quod ad mensem et diem spectat, cum Acta Artemii martyris referant ejusmodi cladem Magnentii accidisse antequam Hierosolymis insigne illud de cruce prodigium appareret, constetque ex Cyrilli epistola eam visionem contigisse tempore Pentecostes, nempe septima mensis Maii, Paulus diaconus erroris argui posse videtur. Agemus autem nos de eadem crucis apparitione ad finem præsentis anni; quod verisimilius sit, hoc anno, veris tempore, exercitus adversarum partium conflixisse.

8. At quid de ariano episcopo Valente apud Constantium agente scribat Severus [3], hic in medium adducamus : « Eo, inquit, tempore quo apud Mursum contra Magnentium armis certatum , Constantius descendere in conspectum pugnæ non ausus, in basilica Martyrum extra oppidum sita , Valente tum ejus loci episcopo in solatium assumpto diversatus est. Cæterum Valens callide per suos disposuerat , ut quis prœlii fuisset eventus, primus cognosceret, vel gratiam regis captans, si prior bonum nuntium detulisset; vel vitæ consulens, ante capturus fugiendi spatium, si quid contra accidisset. Itaque paucis, qui circa regem erant, metu trepidis, imperatore anxio , primus nuntiat hostes fugere , cum ille indicem ipsum intromitti posceret : Valens, ut reverentiam sui adderet, angelum fuisse sibi nuntium respondit. Facilis ad credendum imperator, palam postea dicere est solitus, se Valentis meritis, non virtute exercitus vicisse. Ab hoc initio illecti principis, extulere animos Ariani potestate regis usuri, ubi auctoritate sua parum valuissent. » Hæc Severus.

9. Extincto tyranno, Neratius generalis præfectus Urbi in honorem Constantii statuam erexit, in cujus basi ejusmodi gloriosum incidit insignis victoriæ monumentum :

RESTITVTORI. VRBIS. ROMÆ. ATQVE. ORB...
ET. EXTINCTORI. PESTIFERAE TYRANNIDIS
D. N. F. L. IVL. CONSTANTIO. VICTORI. AC. TRIVMFATORI
SEMPER. AVGVSTO.
NERATIVS. CEREALIS. V. C. PRÆFECTVS. VRBI
VICESACRA. IVDICANS. D. N. M. QVE. EIVS.

Ita se habet inscriptio, quæ errore describentis ad Constantini patris tempora relata, hic suo loco redditur.

10. *Constantius deterior factus in Athanasium furit.* — At tanta parta victoria, accidit plane Constantio secundum illam antiquorum sententiam , tam Gentilium, quam Christianorum consensu receptam, qua dicitur [1] : « Nihil infelicius felicitate peccantium. Quippe qui arianæ impietati (proh nefas !) tantam victoriam, qua sibi universum Occidentale imperium vindicavit , acceptam retulit impie; quam in ultionem sævissimi tyranni Deus illi concesserat; unde et juxta propheticum illud evenit ipsi, quo dicitur [2] : Super hoc lætabitur et exultabit; propterea immolabit sagenæ suæ, et sacrificabit reti suo. » Siquidem qui visus est hactenus favisse Arianis , postea adeo excoluit ipsam hæresin, cujus causa Orientale videbatur imperium, cui tyrannus inhiabat, liberatum et Occidentali se auctum , ut nihil apud eum antiquius fuerit , quam de ipsa benemereri, et longe lateque in universum Romanum imperium propagare ; quod, dum vixit, pro viribus præstitit. Erat illud frequens in ore ejus (quod testatur Lucifer Calaritanus [3]) atque gloriose jactabat, probatam divino calculo suam fidem, cum sibi secundum Arium credenti tot tantaque Deus præstitisset, et ea majoribus in dies accessionibus cumularet : cujus blasphemiæ causa postea permotus est ipse Lucifer, ut librum ad eum scriberet, *De Regibus apostatis*, quorum exemplis omnem illam ipsius inanem de probatione veræ fidei ex felicitate præsentis vitæ jactantiam reprimit, atque falsum inde argumentum deductum penitus confutat; ostendens nimirum, sæpe accidisse, ut impii ac scelestissimi

[1] Zozim. lib. II. — [2] Paul. Diac. Miscellan. hist. lib. XI. — [3] Sever. hist. lib. II. tom. II. Bibl. sanct.

[1] Senec. l. de Div. provid. c. 3. ex Demetrio. Origenes in periarchon Hier. epist. XXXIII. Aug. epist. V. nec non Greg. in Moral. et alii. — [2] Habac. c. 1. — [3] Lucif. Calar. de Reg. apostat. in princ.

principes, et Deo in omnibus adversarii, ab ipso nihilominus fuerint diutius tolerati, imo et rebus prosperis atque felicibus sæpius munerati.

11. Est porro hoc commentarii illius exordium : « Usitatum quia habere dignaris verbum ; quod enim nisi et integre crederes, et hæc, quæ geris contra (circa) nos, Deo essent placita, jam fuisses extinctus ; paucorum tibi in apostasia et crudelitate æqualium regum facta desideravi reserare, quo possit vox illa tua sepeliri, quæ dicit : Nisi catholica esset fides Arii, hoc est, mea ; nisi placitum esset Deo, quod illam persequar fidem, quam contra nos scripserunt apud Nicæam ; nunquam profecto adhuc in imperio florerem, » etc. Illud sæpius repetens : « Nolo dicas : Si hæreticus essem, nunquam tantum imperarem, nunquam me permitteret adhuc Deus in regno esse ; quando videas viginti quatuor annis regnasse Basam filium Achiæ, de quo scriptum invenisti in Regnorum libro tertio : Et fecit malignum coram Domino, et abiit in viam Hieroboam. » Eadem subdit de filio Asa, qui triginta quinque annis idololatra regnavit, et aliis. Sed quod hæc ipsi frequenter modo et in futurum, cum ejecit episcopos ab Ecclesia, crebro versarentur in lingua ; idem Lucifer subdit : « Ne tibi adscribas ad gloriam, et dicas : Idcirco non aliqua vulneror plaga, idcirco jam non extinctus sum, sed adhuc vivo, regnum Romani imperii possidens, quia sim bene credens, quia Arii recta fides sit, quia fecerim bene removere episcopos, et alios tales instituerim, quales concupierit Arius. Noli, inquam, hinc tibi gloriari, quod, cum hæc sis faciens, tamen superbias; quando videas istum, nempe filium Basa, regem triginta quinque annis tenuisse regnum, et in pace fuisse exemptum. »

12. Sic igitur Constantius in Catholicos dirissimam exercens persecutionem, instar ethnici imperatoris, eadem ad sui excusationem et quasi benefacti defensionem adversus omnes repetere consuevit; quod idem auctor indicat, cum ait : « Manu militari pugnasti contra Ecclesiam Alexandrinam, quamplurimos episcoporum relegasti in exiliis (exilia), in metallis (metalla), conjecisti in carcerem, certum etiam numerum interfecisti ex omnibus Dei cultoribus. Cum hæc egeris, tamen dicis : Nisi bene essem faciens, et integre essem credens, nunquam me adhuc Deus regnare permitteret ; tanquam idcirco et circa Achab ac cæteros coidololatras tuos fuerit Deus patiens, quia fuerint rectam tenentes viam. » Et rursus inferius : « Ne dixeris : Nisi bene agerem, nunquam tanto tempore imperarem, nunquam adhuc vivere fuissem permissus ; quando et Manassem cernas filium Ezechiæ regis, regem Judæ sexdecim annorum suscepisse regnum, et quinquaginta septem annis regnasse, » cum tamen fuisset omnium scelestissimus. Unde hæc idem auctor in eum peregregie quidem : « Vides, Constanti, tametsi contingat tibi in summa felicitate in hac temporaria versari vita, tamen magis timere debes, quod Dei reserveris judicio. Et licet etiam ii qui statim extinguuntur, quibus hic aliqua divinitus irrogantur pœnarum, post discessum semper torqueantur ; tamen tu, si in summa vivens felicitate fueris hinc raptus, adverte qualiter in te vindicta sit processura, qui in tanto inveniaris scelere. » Hæc et alia in impium regem libero ore Lucifer.

13. Certe quidem post debellatum tyrannum, magna sui placentia atque gloria cum jactantia elatum esse Constantium, atque inde apertam fuisse calumniantibus viam ad optimos quosque comprimendos, Zozimus quoque testatur, cum ait [1] : « Secundum hæc cum universa rerum summa soli Constantio cessisset, arrogantior esse cœpit, quod eam fortunæ prosperitatem moderate ferre non posset. Sumebant et incrementum officinæ calumniarum, quæ circa tales existere consueverunt, et iis potissimum insidiantur, quorum fortunæ bene constitutæ videntur : nam dum alios felicitate sua dejiciunt, et dignitates eorum se consecuturos sperant, ad calumnias adversus eos instituendas sese convertunt. » Ista quidem Zozimus ; quæ omnia veriora sunt demonstrata ex persecutione illata adversus Catholicæ Ecclesiæ episcopos, illos præsertim qui majoribus sedibus præessent antistites, quibus (Arianorum calumniis) jussu Constantii exturbatis, ipsorum sedes iisdem calumniantibus datæ ab eodem sunt Arianis ; de quibus singulis suo loco fusius agendum erit.

14. At non Zozimo tantum, sed et Ammiano Marcellino fuit Constantii ex debellatis adversariis conceptus fastus ostentui, de quo ait [2] : « Quo ille studio blanditiarum exquisito sublatus, immunemque se deinde fore ab omni mortalitatis incommodo fidenter existimans, confestim a justitia declinavit ita intemperanter, ut ÆTERNITATEM MEAM, aliquoties subscreret ipse dictando ; scribendoque propria manu, orbis totius se dominum appellaret. Quod dicentibus aliis, indignanter admodum ferre deberet is, qui ad æmulationem civilium principum vitam formare, moresque suos, ut prædicabat, diligentia laborabat enixa, » etc. Ista Ammianus. Adulantes vero Ariani hisce titulis, exornarene dicam, an potius (quod verius est) dehonestare consueverunt eumdem Constantium imperatorem. Unde S. Athanasius [3] sic de illis : « Omnia respectu suæ hæresis scripserunt ; deinde cum simularent se de Domino scribere, alium sibi dominum, Constantium scilicet, creaverunt : ille enim ipsis impie agendi facultatem præbuit ; suumque Cæsarem æternum appellaverunt, qui Filium Dei æternum esse negant : tantos se pro impietate Christi hostes præbent. » Hæc Athanasius. In rescriptis etiam sæpe est reperire, Constantium se ipsum Æternum nominare. Tali igitur fastu infamavit Christianam religionem hæreticus imperator, in qua animi summa submissio atque mansuetudo potissimum commendatur.

15. Sed plane tunc contigit quod est in Psal-

[1] Zozim. lib. II. in fin. — [2] Ammian. lib. XV. in princ. — [3] Athan. l. de Synod.

mo [1] : « Dum superbit impius, incenditur pauper. » Etenim cum audivisset Constantius, non ex Arianorum sententia evenisse, ut a Liberio papa ipsi iidem Ariani in communionem acciperentur, atque Athanasius damnaretur : in furorem exarsit, et ut ab omnibus episcopis Athanasius condemnaretur, publico mandavit edicto ; id quidem Severus narrat his verbis [2] : « Igitur cum sententiam eorum quam de Athanasio dederant, nostri non reciperent ; edictum ab imperatore proponitur, ut, qui in damnationem Athanasii non subscriberent, in exilium pellerentur. » His sic se habentibus Liberius papa ex Romano (ut dictum est) ad hoc collecto Concilio ad imperatorem legationem mittit, quo ipsum ab eo concepto furore placare posset.

16. *Legatio Sedis Apostolicæ ad Constantium, et ad Conventum episcoporum Arelatensem, ubi de lapsu Vincentii legati.* — Hoc igitur anno Arelate cum esset Constantius, convenerunt enim Apostolicæ Sedis legati Vincentius atque collegæ, qui de cogendo Concilio ipsum interpellarunt; eo enim remedio antevertere conatus est idem Liberius papa imminentem non tam adversus Athanasium, quam universam Ecclesiam Catholicam, ac præsertim in Occidentales orthodoxos episcopos, persecutionem ; cum (ut diximus anno superiore) id ipsum legatione sua ad Liberium missa tentassent Ariani, nempe communicationem Apostolicæ Sedis, a qua per Julium Romanum pontificem abstenti fuerant, et damnationem Athanasii, quem idem Julius atque Concilium Sardicense absolverant; cum et novas insuper in eum accusationes instituissent : hæc quidem omnia expressa habentur disertis verbis in epistola ejusdem Liberii papæ, quam posteriore legatione ad eumdem Constantium misit : eam nos suo loco integram describemus, simulque ejusdem Liberii ad Osium Cordubensem episcopum litteras reddemus, quibus etiam declaratur, inter alios legatos cum Vincentio missos, fuisse Marcellum æque episcopum in Campania, eosdemque legatos jussos esse a Liberio apud Constantium agere de cogendo Aquileiæ Concilio. Sic igitur Occidentalis Ecclesia hoc anno, cum ejus orbis imperio Constantius potiretur, cœpta est gravissimis ex Arianorum furore turbinibus agitari, atque diris urgeri procellis.

17. Cum autem Apostolicæ Sedis legati Arelatem ad imperatorem Constantium pervenissent, invenerunt ibi complures arianæ factionis episcopos, et aliquos Occidentales, quos iidem per Constantium in suam ipsorum communicationem pellexerant, nempe ejusdem Arelatensis civitatis episcopum Saturnium, et Fortunatianum Aquileiæ episcopum, magni tunc nominis virum, qui pro Athanasio et fide catholica cum aliis orthodoxis steterat in Concilio Sardicensi. Quid autem ariani episcopi Orientales ab ipsis Apostolicæ Sedis legatis importune expetiissent, Liberius papa ex eorumdem litteris ad se scriptis, his verbis significat in ea epistola, quam deinde ad Constantium scripsit, ubi hæc leguntur [1] : « Manent legatorum litteræ, qui ad clementiam tuam fuerunt destinati; quæ nuper venerunt; quibus significant, propter turbationem quidem omnium Ecclesiarum, se quidem ante succumbere sententiis Orientalium voluisse, » nempe de subscribendo contra Athanasium, « proposuisse tamen conditionem, si iidem Arii hæresin condemnassent; hoc genere se inclinandos eorum sententiis obedire. Placitum (ut ipsi significant) scriptura teste firmatur. Itur in Concilium ; accipiunt cum deliberatione responsa ; Arii doctrinam se damnare non posse ; Athanasium (quod solum exigebant) communione esse privandum. » Hactenus ex legatorum litteris Liberius.

18. Sed post hæc illud lugubre accidit, ut Vincentius ipse primarius Apostolicæ Sedis legatus, importunitate Arianorum et Constantii victus imperio, tandem sic deceptus atque coactus subscripserit Athanasii damnationi : quod præstitit etiam idem Fortunatianus Aquileiæ episcopus, et Herminus Thessalonicæ. Id quidem in primis testatur ipse Athanasius in Apologia ad Constantium, cum ait : « Vincentium Capuæ, et Fortunatianum Aquileiæ, et Herminum Thessalonicæ, cæterosque in Occidente episcopos vim non vulgarem gravesque contumelias passos esse, donec promitterent sese a nostra communione abstinere. » Hæc Athanasius. Porro lapsus Fortunatiani nequaquam hoc anno contigit, sed post sequentem : siquidem ad eum adhuc stantem Liberius (ut ipse in epistola ad Eusebium scripta testatur) litteras scripsit anno sequenti. Porro perperam factum Vincentii ipse Liberius papa magnopere deploravit : qui de eodem ad Osium episcopum Cordubensem epistolam scribens, hæc habet inter alia [2] :

19. « Quia in nullo conscientiam tuam debeo præterire : multi ex Italia episcopi convenerunt, qui mecum religiosissimum imperatorem Constantium fuerant deprecati, ut juberet, sicut ipsi placuerat, dudum Concilium Aquileiense congregari. Vincentium Capuensem cum Marcello æque ex Campania episcopo legationem nostram suscepisse, sanctitati tuæ insinuo. De quo cum multa sperarem, quod et causam optime retineret, et judex in eadem causa cum sanctitate tua frequenter resedisset, credideram Dei Evangelium sua legatione posse servari. Non tantum nihil impetravit, sed et ipse in illam ductus est simulationem. Post cujus factum duplici mœrore confectus moriendum magis pro Deo decrevi, ne videar novissimus delator existere; nam videtur sententiis accommodasse consensum. » Hactenus de his Liberius ad Osium, illud plane ultimis verbis significans, in proditionem catholicæ fidei converti, adversus Athanasium calculum ferre. Verum quod

[1] Psal. IX. — [2] Sever. hist. lib. II.

[1] Extat apud Lucif. Calarit. in fin. et tom. IX. Bibl. sanct. — [2] Extat hæc epist. in Cod. Vaticano num. 2673. cujus est inscriptio, Concordia canonum.

habet ipse Athanasius, alios episcopos Occidentales in eamdem cum Vincentio ivisse sententiam : tentatum quidem id fuisse, sed obstitisse Liberium, missa sequenti anno legatione ad Constantium imperatorem, idem ipse Liberius aliis explicat litteris, scriptis anno sequenti (ut dicemus) ad Eusebium episcopum Vercellensem; quas tamen acceptas ab archivo Vercellensis Ecclesiæ, editasque una cum aliis rebus gestis ipsius Eusebii, hic inteximus : sunt autem hujusmodi :

20. « Liberius fratri Eusebio.

« Me, frater carissime, ad solatium vitæ præsentis erigit invicta fides tua, qua secutus Evangeliorum præcepta, nullo genere a consortio Sedis Apostolicæ discrepasti, quod credo non sine Dei impulsu, qui digno sibi in sacerdotio detinet, benevolentia complesse. Cum igitur post legationem Vincentius in illam ductus est simulationem, reliqui per Italiam episcopi publica conventione coacti fuissent sententiis Orientalium obedire. Deo procurante, frater et coepiscopus noster Lucifer de Sardinia supervenit. Qui cum latebras causæ interioris cognovisset, et pervenisset ad ejus conscientiam, sub occasione nominis Athanasii, hæreticos hæc velle tentare : pro devotione fidei suæ, subire voluit justum laborem, et ad comitatum religiosi principis pergere : ut tandem, exposito ordine totius causæ, impetraret, ut omnia quæ in medium venerunt, in cœtu possent sacerdotum Dei tractari. Ideo, quia scio sanctum fidei tuæ calorem cum ejus animo concordare, prudentiam tuam peto, ut si, procurante Deo, habuerit te præsentem, per quoscumque potueris, sollicite excubare contendas, ut possitis universa quæ fides catholica exigit, clementissimo imperatori insinuare; ut tandem aliquando, deposita animi indignatione, faciat quod et quieti nostræ et saluti tuæ possit in omnibus convenire. Ex superfluo autem credidi, ordinationem causæ totius honorificentiæ tuæ litteris insinuare, cum supra dictus frater meus vel ejus comites in præsenti possint omnia relatione sua referre. Deus te incolumem custodiat, domine frater carissime. » Scripta est hæc epistola a Liberio (ut diximus) anno sequenti, cum Lucifer episcopus, Pancratius presbyter, et Hilarius diaconus missi sunt legati ad Constantium; quos secutus est Eusebius episcopus Vercellensis, ad quem hasce litteras dedit : quas hic voluimus recitasse occasione lapsus Vincentii, de quo agitur.

21. At quis ejusmodi Vincentii casum considerans, dolore non ingemiscat, et stupore immobilis hæreat, atque humanæ inconstantiæ concutiatur horrore? Ecce enim tibi, hic ille Vincentius episcopus Capuanus, qui ad Nicænum magnum Concilium una cum collegis a Silvestro missis legatione honorificentissima perfunctus est; idemque ipse (quod exprobrat Liberius) tum Romæ, tum in atque magno Concilio Sardicensi sederat cum aliis episcopis judex ad cognoscendam ac judicandam sæpius judicio ventilatam Athanasii causam, et candidum (ut aiunt) calculum pro ejusdem absolutione in urnam sæpe conjecerat : hic, inquam, stipendiis omnibus christianæ militiæ dignissime per omne tempus emeritus, in ultimo senio constitutus, minime considerans munus suum, quo Romani Pontificis vices ageret, nullam ducens rationem suæ jam angelis et hominibus venerandæ canitiei, nec denique veritus Deum et homines, adeo turpiter inflexus est vel precibus vel minis Arianorum atque Constantii, ut in summum catholicæ fidei athletam, innocentissimum virum, toto catholico orbe spectatum, in ipsum, inquam, Magnum Athanasium adeo ignaviter atque deformiter, quam optabant Ariani, sententiam damnationis intulerit, tam fœda subscriptione oblitterans tot honestis perfunctis laboribus partam gloriam, aspergensque tam sordida macula tantam sui celebris nominis claritudinem. Verum in lapsu continuit gressum, ne in profundum præceps deferretur impietatis : nam non sic ipse, velut Fortunatianus episcopus Aquileiæ, subscripsit in Athanasium, ut factus quoque fuerit proditor fidei, et, sicut ille, perpetuo Arianis adhæserit; quippe qui postea adversus eosdem pro tuenda fide catholica perseveravit infractus, prout res post hæc ab eo gestæ, inferius suis locis juxta ordinem temporum describendæ, declarant; quod utinam et ejus exemplo cæteri præstitissent.

22. Quid præterea Arelate in eo episcoporum conventu factum sit, Severus significat his verbis [1]: « Cæterum a nostris tum apud Arelatem ac Byterras, Galliarum oppida, episcoporum concilia fuere. Petebatur, ut, priusquam in Athanasium subscribere cogerentur, de fide potius disceptarent, et tum demum de re cognoscendum, cum de persona judicium constitisset. Sed Valens sociique ejus prius Athanasii damnationem extorquere cupiebant, de fide certare non ausi. Ab hoc partium conflictu agitur in exilium Paulinus. » Fuit hic clarissimus confessor, Maximino suffectus in nobili Ecclesia Treverensi. Cæterum licet simul jungat duo Concilia, Arelatense et Byterrense, constat tamen prius hoc anno esse celebratum, posterius vero post annos tres accidisse, ut suo loco dicemus. Quod autem idem Severus subdit de Concilio Mediolanensi, sequenti anno liquet fuisse collectum : agemus de eo suo tempore. Ex eodem quoque Arianorum conventiculo, una cum Paulo in exilium missum esse Rodianum (Rodanium) episcopum, necnon Lucium Anneum episcopum Moguntinum relegatum in Phrygiam, et secundo anno sui exilii, nempe sequenti, fuisse Arianorum insidiis strangulatum, in locumque ejus ab Orthodoxis Maximum esse subrogatum, Acta [2] ejusdem Maximi sæpe testantur. Quæ post hæc autem his graviora ab Arianis atque Constantio tentata sint, dicemus anno sequenti.

23. *Crucis signum apparens Hierosolymis.* — Hoc pariter anno decimoseptimo Constantii imperatoris prodigium ingens in cælo visum ponitur in

[1] Sever. lib. II. tom. II. Bibl. sanct. — [2] Collegit Trithemius, recitat Sur. tom. VI. die 18 Novemb.

Chronico a S. Hieronymo his verbis : « Syriæ populis crucis signum, et maximo inspicientium terrore in Orientali plaga apparuit, » super sanctum Golgotham Hierosolymis visum. Quod enim ad tempus quoque spectat, id contigisse hoc anno, postquam Magnentius tyrannus victus est, declarant Acta [1] Artemii martyris sub Juliano, ubi hæc verba leguntur: « Quo quidem tempore, cum expugnatus esset Magnentius, signum crucis maximum mirifice apparens, adeo ut admirabili splendore superaret lucem diei, visum est Hierosolymis circa tertiam diei horam, cum esset dies festus qui dicitur Pentecoste, pertingens a loco qui dicitur Calvaria, usque ad montem Oliveti. » Hæc ibi. Meminit ejusdem crucis Socrates [2], eamque apparuisse dicit, cum Gallus hoc anno venisset Antiochiam. De eodem quoque prodigio sic Sozomenus [3]:

24. « Eodem tempore, Cyrillo post Maximum Ecclesiam Hierosolymitanam administrante, signum crucis in cælo visum est; quod clare admodum resplenduit, non ut cometes solet diffusis radiis, sed luce multa in unum conferta, valde denso jubare et perlucido emicuit : tantum pertinebat ad longitudinem, quantum est intervallum inter Calvariæ locum et montem Olivarum : quindecim autem stadia supra locum in cælo suspensum hæsit : latitudo vero longitudini proportione respondit. Quo quidem velut insigni miraculo omnes obstupuerunt, ita ut singuli, ædibus, foro, et opere, quod quisque forte habebat in manibus relicto, pariter cum liberis et uxoribus in ecclesiam convenerint, et uno ore Christum laudibus celebrarint, et Deum lætis animis confessi sint. Quæ res ad nostram regionem quoque perlata, non mediocriter omnes obstupefecit. Nam quanquam visio non admodum diu continuata est, tamen quia ex omnibus prope dixerim terræ oris, uti fieri solet, homines vel precandi, vel illa loca visendi causa Hierosolymam advenissent, res quas id temporis aspexissent, suis indicarunt. Erat etiam imperator de hoc viso certior factus cum per alios complures nuntios, tum per litteras Cyrilli. Dicebatur autem a viris rerum ejus generis peritis, hanc visionem divina quadam prophetia in sanctis litteris quoque præsignatam fuisse. Quod quidem certe cum ita accidisset, multos cum Gentiles tum Judæos ad fidem christianam deduxit. » Hucusque Sozomenus. Certe quidem ad eam prædictionem Domini Cyrillus, scribens ad Constantium hanc apparitionem, allusit, qua de futuro judicio Dominus verba faciens, ait : « Et tunc apparebit signum Filii hominis. » Sed quam congrue, ipse viderit; usus tamen est hac opportuna occasione ad comprimendam Constantii in Ecclesiam insolentis audaciam, quem et delinire blandis et immeritis laudibus, et gloriæ titulis celebrare, iisdem ad eumdem Constantium datis litteris studuit.

25. At vero quid portenderit tantum prodigium, quidve cælesti hoc hieroglyphico voluerit Dominus significasse, tempora ipsa declarare videntur. Etenim cum totius orbis imperator, bellum gesturus adversus Catholicam Dei Ecclesiam, vexillum (ut modo vidimus) erexisset impietatis, et, quod nunquam antea acciderat, imperatoria fureret accensa face impietas ariana; Christus, adversus cujus divinitatem bellum juratum esset, in cælo regnans, illud ipsum, quo universam cum impiis debellaverat impietatem, divinum signum supra sanctum montem, immensa claritate coruscans, cælitus demonstravit, quo et illud auribus fidelium videretur intonuisse lingua cælesti : « Confidite, ego vici mundum. » Rem sane probavit eventus : cum divina virtute fides catholica eo effulserit gloriosior, quo magis existimabatur armis impietatis extincta. Sed reddamus hic opportune Cyrilli epistolam, tanta de re sic scribentis ad Constantium imperatorem [1] :

« Imperatori Deo dilectissimo et pientissimo Constantio Augusto Cyrillus episcopus Hierosolymitanus in Domino S.

26. « Primas hasce ex Hierosolymis ad te, Deo dilecte imperator, mitto litterarum primitias, quas et te deceat accipere, et me dare, non verborum adulatione refertas, sed cælestium divina declarantes prodigia; neque sermonum oratorio splendore persuasiones aliquas continentes, sed sanctorum angelorum ostentis, per rerum eventum testantes veritatem. Ac alii quidem, unde habeant honorem, aureas coronas gemmis splendidissimis exornatas afferentes, caput tuum persæpe coronant : nos autem non rebus hisce terrenis (quæ enim de terra sunt, finem habent terram), sed cælestium rerum divinam virtutem, tempore Deo dilecti regni tui Hierosolymis apparentem, pietati tuæ in notitiam studiose deducimus; non ut nunc primum ex ignorantia pervenias in Dei cognitionem (videris enim ipse jam alios posse docere, in quibus pie agis), sed ut ista perspiciens confirmeris, et, regni a parentibus accepta hæreditate, amplioribus te divinitus coronis cælestibus honoratum non ignorans, Deo universorum Regi, et nunc eas quas decet, gratias agas, et deinceps majorem animum adversus hostes geras. Revera enim imperium tuum amatur a Deo, quandoquidem hoc tempore tuo tanta prodigia monstrare non dubitat. Ac tempore quidem Deo dilectissimi et beatæ memoriæ Constantini patris tui, salutare crucis lignum Hierosolymis repertum est; divina gratia concedente ei, qui recte quærebat pietatem, etiam abstrusam locorum sanctorum inventionem. Tempore vero tuo, domine omnium pientissime imperator, qui tua erga Deum pietate majori parentes tuos superasti, non jam amplius de terra, sed de cælis sunt prodigia ; quoniam Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, unigeniti Filii Dei, mortis devictæ trophæum, beata, inquam, crux splendoribus luminis coruscans Hierosolymis apparuit.

27. « Sanctis enim hisce diebus sanctæ Pente-

[1] Apud Sur. tom. V. die 19 Oct. — [2] Socrat. lib. II. c. 24. — [3] Sozom. lib. IV. c. 4.

[1] Apud Cyrill. in fin. Catech. mystag.

costes, circiter horam tertiam, omnium maxima crux ex lumine constituta in cælo super sanctissimum montem Golgotham, et usque ad sanctum montem Olivarum extensa apparuit, non uni aut alteri tantum visa, sed et universæ civitatis multitudini manifestissime ostensa; neque, ut aliquis forte putarit, celeriter secundum phantasiam percurrens, sed compluribus horis supra terram aperte conspecta, coruscis splendoribus radios superans solares: nam si ab illis superaretur, certe offuscaretur et lateret; adeo excellentiores quam sol emittebat fulgores, ut illico universa civitatis multitudo ad sanctam ecclesiam concurreret, metu divini illius prodigii, non sine lætitia concitata. Juvenum simul ac senum, virorum et mulierum, et omnis ætatis ad ipsas usque in thalamis per domos recumbentes puellas, vicinorum hospitum christianorum et aliunde advenientium ethnicorum ingens erat spectaculum, qui tum concordi et uno ore omnes Jesum Christum Dominum nostrum, Filium Dei unigenitum, ejusmodi mirabilium effectorem laudabant, re ipsa et experientia discentes, quod Christianorum pientissimum dogma non est in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis, non ab hominibus tantum annuntiatum, sed de cælis divinitus testificatum.

28. « Cum igitur nos incolæ Hierosolymitani paradoxum hoc prodigium hisce oculis percepissemus, Deo quidem omnium Regi, et Filio Dei unigenito, ita ut æquum est, gratias cum adoratione egimus, et preces pro tua Deo dilecta potentia in his locis sanctis effudimus. Operæ pretium autem putavi, cælestes hasce et divinas ostensiones silentio non præterire: quin potius bonum nuntium tibi divinamque ex his benignitatem per has litteras studui afferre; ut in bono fundamento antea partæ fidei, ex his quæ subito divinitusque demonstrata sunt, ampliorem extruens notitiam, firmiorem in Dominum nostrum Jesum Christum spem assumas; atque confidens, et omni fortitudine repletus, tanquam is qui Deum desuper habet socium, crucis trophæum efferas honorificentissime, gloriationem gloriationum, signum producens, quod in cælo ostensum est; cujus effigiem cum ostenderet hominibus, etiam cælum multum gloriabatur et lætabatur.

29. « Atque hoc quidem prodigium, imperator Deo dilectissime, Prophetarum testimoniis ac verbis Christi quæ sunt in Evangeliis, prædictum et nunc jam peractum est, et deinceps amplius perficietur. Nam in Evangelio secundum Matthæum, cum Salvator rerum futurarum cognitionem beatis Apostolis suis traderet, et post illos aliis qui cum eo versabantur, apertissime prædixit: Et tunc, inquit, apparebit signum Filii hominis in cælo. Quem sacrum Evangeliorum librum de more in manum accipiens, quæ de isto signo ibi sunt prædictiones et testimonia scripta reperies: quibus Evangeliis ut majus adhibeas studium, te, domine, admoneo, propter earum, quæ reliquæ istic descriptæ sunt, seriem rerum, a Salvatore prædictarum, et magna indigentium observatione, non sine pietate, ne aliquod ab adversaria virtute detrimentum patiamur.

30. « Has tibi, imperator Deo dilectissime, sermonum meorum offero primitias: has ab Hierosolymis primas annuntio voces tibi maxime germano et omnis pietatis studioso, Christi unigeniti Filii Dei et Salvatoris nostri una nobiscum adoratori, qui secundum divinas Scripturas Hierosolymis mundi operatus est salutem: qui mortem quidem hic perpessus est, proprioque ac pretioso sanguine suo hominum peccata delevit; vitam vero et incorruptibilitatem spiritualem cælestemque gratiam credentibus omnibus præbuit: cujus potentia et gratia te custoditum et lætantem, splendidioribusque ac majoribus in officiis pietatis versantem, atque filium proprium regiis insignientem ornamentis, ipse rex omnium Deus, totius beneficentiæ exhibitor, multis annorum periodis pacificis ad honorem et gloriam, Christianis mundoque universo servet perpetuo, potentioremque te efficiat, et omni ornatum virtute: et pro more sanctarum Ecclesiarum, imperiique Romani humanitatem demonstres, et amplioribus pietatis coronis in multos annorum circulos quietos resplendeas. Deus universorum id nobis concedat, Auguste imperator dilectissime, laudantibus semper sanctam et ὁμοούσιον, id est CONSUBSTANTIALEM Trinitatem, verum Deum nostrum, quem decet omnis gloria in sæcula sæculorum. Amen. » Hactenus ad Constantium Cyrillus.

31. Redarguitur porro ex his quæ tum ex Sozomeno, tum Cyrillo narrata sunt, Nicephorus [1], dum ait, idem signum crucis Romano exercitui in Pannonia militanti factum esse perspicuum: nam haud in ea aeris regione adeo sublime apparuit, ut in longe remotis regionibus videri potuerit. Porro tantæ rei gestæ memoria non diversorum tantum scriptorum egregiis monumentis remansit posteris consignata, sed etiam publicis ecclesiasticis tabulis penes Orientales conscripta est, anniversaria celebritate christiano populo rediviva [2], die septima mensis Maii, quo idem signum sanctissimæ crucis contigit apparere.

32. *Rescripta Constantii circa religionem et politicen.* — Hoc pariter anno Constantius imperator, adversus Magnentii tyranni indulgentiam, qua nocturnis sacrificiis jusserat patere deorum templa, dedit rescriptum in hæc verba ad Cerealem Urbi præfectum [3]:

« Aboleantur sacrificia nocturna, Magnentio auctore permissa, et nefaria deinceps licentia repellatur, etc. Dat. VIII. kal. Dec., Constantio Aug. VI et Constante Cæs. II coss. » Hactenus sanctio decurtata in hunc modum (quam optassem integram) posita in Codice Theodosiano.

Rursum vero hæc idem Constantius adversus ea quæ a Magnentio tyranno et ejus magistratibus

[1] Niceph. lib. IX. c. 32. — [2] Menolog. die 7 Maii. — [3] L. v. de Pagan. et sacrif. Cod. Theod.

gesta essent, eadem irritans, rescripsit ad universos provinciales et populum [1]:

« Quæ tyrannus vel ejus judices contra jus statuerunt, infirmari jubemus, reddita possessione expulsis; ut, qui vult, ab initio agat. Emancipationes autem, et manumissiones, et pacta sub eo facta, et transactiones valere oportet. Dat. III non. Novembris Mediolani, Constantio Aug. (VI) et Constante coss. » Depravate tamen legitur quintus consulatus Constantii, loco sexti, quem gessit hoc anno: deprehenditur enim ex eo certus error, quod satis liqueat, non ante præsentem annum liberum fuisse Constantio, Mediolanum adire, ubi datum est rescriptum, nisi debellato Magnentio, qui dominabatur toti imperio Occidentali. Iisdem quoque consulibus ab eodem imperatore sanctio promulgata est de clericorum immunitate, data ad universas provincias atque populos imperio Romano subjectos, his verbis [2]:

33. « Ut Ecclesiarum cœtus concursu populorum ingentium frequentetur, clericis ac juvenibus præbeatur immunitas; repellaturque ab his exactio munerum sordidorum, negotiatorumque dispendiis minime obligentur; cum certum sit, quæstus, quos ex tabernaculis atque ergasteriis colligunt, pauperibus profuturos. Ab hominibus etiam eorum qui mercimoniis student, cuncta dispendia esse sancimus: perangariarum quoque parili modo cesset exactio. Quod et conjugibus et liberis eorum, et ministeriis majoribus pariter ac feminis indulgemus, quos a censibus etiam jubemus perseverare immunes. Dat. VII kal. Junii Constantinopoli, Constantio VI et Constante AA. coss. » Quod vero uxoribus atque liberis clericorum tribuit imperator immunitatem, de illis sane intelligendum est, qui cum essent matrimonii vinculo obligati, adsciscerentur in clericos, secundum ea quæ superius dicta sunt.

34. Quod insuper ad politicum statum pertinet, ad Restitutum Sardiniæ præsidem de non infligendis pœnis corporibus debitorum sic rescripsit [1]: « Provinciales pro debitis plumbi verbera et custodiam carceris minime sustinere oportet: cum hos cruciatus non insontibus, sed noxiis constitutos esse noscatur. Satis vero sit debitorem ad solvendi necessitatem capione pignorum conveniri. Dat. VIII id. Decemb., Constantio VI et Constante III (II) AA. coss. » Constantium autem hoc anno in Galliis hiemem egisse Arelate, auctor est Ammianus [2], ibique asserit celebrasse natalem diem suum sexto idus Octobris, quo ætatis suæ annum trigesimum terminabat: quam quidem celebritatem insontium idem tradit fuisse sanguine madidam, eorum scilicet, qui vel levissima qualibet suspicione de amicitia cum Magnentio laborassent, vel aliis ex causis delatorum calumniis obnoxii fuissent. Sed quod ad natalem diem Constantii pertinet, eum idibus Augusti celebrari solitum, ipsius ad senatum rescriptum [3] datum declarat.

35. *Status Orientalis imperii.* — Inter hæc autem fluctuabant res Orientales, Isauricis latronibus longe lateque grassantibus, aliaque ex parte Saracenis collimitios infestantibus, atque etiam Persis Mesopotamiam invadentibus, cum interim Gallus Cæsar, quod tyrannidem affectaret, in magistratus complures, diversis prætensis causis, immaniter fureret. Sed ista Ammianus pluribus recenset, cujus jactura librorum, quæ ab eodem Gallo gesta sunt adversus Judæos, desiderantur: hæc tantum de his a S. Hieronymo in Chronico, hoc ipso anno Constantii decimo septimo, breviter adnotantur potius, quam describuntur: « Gallus Judæos, qui interfectis per noctem militibus arma ad rebellandum invaserant, oppressit, cæsis multis hominum millibus usque ad innoxiam ætatem: et civitates eorum Diocæsaream, Tiberiadem, et Diospolim, plurimaque oppida igni tradidit. » Hæc Hieronymus, eadem quoque Sozomenus [4]; cætera autem de Gallo anno sequenti.

[1] L. v. de infirmandis his quæ sub tyrannis. C. Theod. — [2] L. x. de Episc. et Cleric. Cod. Theod.

[1] L. vii. de exact. C. Theod. — [2] Ammian. lib. xiv. — [3] L. x. de Prætorib. C. Theod. — [4] Sozom. lib. iv. c. 6.

Anno periodi Græco-Romanæ 5846. — Olymp. 283. an. 1. — Urb. cond. 1106. — Jesu Christi 353.
— Liberii papæ 2. — Constantii 17.

1. *Consules.* — A num. 1. ad 16. Coss. *Constantius Aug. VI*, et *Constantius Gallus Cæsar II.*

2. *Tricennalia Constantii.* — Constantii Augusti consulatus juxta secundam consulatum Cæsareorum regulam; imperii enim Cæsarei *tricennalia* celebravit, ut mox ex Ammiano declarabimus: Constantii vero Cæsaris consulatus juxta tertiam, ut nempe Constantii Augusti collega esset.

3. *Magnentii interitus.* — Ad num. 1. et 2. *Magnentius* sub finem superioris anni ex Italia in Galliam profugus, postquam triennium et sex menses imperasset, teste Zozimo lib. 2, a Constantio Augusto apud Cottias Alpes devictus est, teste Juliano Orat. 2, pag. 137 : « Quem dum Constantii duces acrius insequuntur, iterum pugna commissa est in loco, qui dicitur mons Seleucus. Eo prælio victus Magnentius, cæsis ad internecionem suis copiis, solus fugam arripuit, Lugdunum contendens urbem Galliæ, quæ a supradicto munimento distat tridui itinere, » inquit Socrates lib. 2, cap. 32. De illo ad montem Seleucum prælio mentionem etiam faciunt Sozomenus lib. 4, cap. 6, et auctor Chronici Alexandrini. Situs est mons ille, vulgo *Mousaleon* dictus, in provincia Delphinatus, Vapincum inter et Deam Vocontiorum, distatque ab urbe Lugdunensi in illium passuum CLIII, ut docet Valesius in Notitia Galliarum, verbo, *Seleucus mons*. Tandem Magnentius Lugduni sese interfecit, vel *IV idus Augusti*, ut habet Chronicon Alexandrinum, vel *III idus Augusti*, ut habet Idacius in Fastis, vel *die XV Augusti*, ut Socrates loco laudato. *Decentius* Magnentii frater apud Senonas laqueo sese suspendit *XV kal. Septemb.*, ut scribit Idacius in Fastis.

4. *Silvani rebellio.* — *Silvani* rebellio anno tantum trecentesimo quinquagesimo quinto contigit, quo et eam narrat Ammianus lib. 15, cap. 5, quo etiam anno in Chronico Hieronymi post narratum Galli Cæsaris interitum, his verbis memoratur : « Silvanus in Gallia res novas molitus XXIX die extinctus est, » Coloniæ nempe Agrippinæ, ubi eum imperium invasisse et interfectum esse testatur Ammianus citatus. Uterque Victor ac Eutropius *Silvani* rebellionem, postquam de Galli Cæsaris morte, quæ anno sequenti contigit, egere, recitant; ideoque minime dubitandum, quin illa ad annum CCCLV referenda sit. Scaliger in Notis ad Chronicon Hieronymi, hunc Silvani nummum exhibet : D. N. FL. SILVANUS P. F. AUG. Julianus imp. de Silvano loquitur pag. 89 et 183.

5. *Constantius apud Arelatem tricennalia celebrat.* — Ad num. 16. et seqq. *Constantius* bello Magnentiano defunctus Rhodani ostia occupavit, teste Juliano Orat 3, pag. 361, ut et Pyrenæi juga, missa eo classe, ut ibidem Julianus pag. 438. Hinc Arelatem se contulit, ut colligitur ex Athanasio in epistola ad Solitarios pag. 829, ubi de Constantio, Athanasio parum æquo, ait : « Cum autem esset Arelate et Mediolani, omnia pro hæreticorum adhortatu suggestioneque faciebat. » Ea in urbe moratus est a mense Octobri usque ad sequentis anni ver, ut ex legibus Codicis Theodosiani constat. Arelate dum agit, *VI idus Octobris*, imperii Cæsarei tricennalia celebravit, ut nos docuit Ammianus lib. 14, cap. 5 : « Arelate hiemem agens Constantius, post theatrales ludos atque Circenses, ambitioso editos apparatu, die VI idus Octobres, qui imperii ejus, nempe Cæsarei, annum trigesimum terminabat, insolentiæ pondera gravius librans, » etc.

6. *Ibidem obeliscum erigi jubet.* — Horum solemnium occasione *obeliscum* Arelate erigi jussit, qui nostris diebus e terra effossus gloriæ Ludovici Magni consecratus est, rursumque in platea publica collocatus. In eo nulla epigraphe nullique characteres, qui in anni quo elaboratus, aut principis cui primum dicatus fuerat, notitiam perducere possint. Sed quia obelisci annis decennalibus et id genus festis addictis in honorem principum de more in publicis locis ponebantur, non dubito, quin Arelatensis præsenti anno in Constantii imperatoris honorem erectus fuerit ; eo magis quo anno CCCLVII in septimis ejus quinquennalibus alter *obeliscus Romæ in circo erectus est maximo*, inquit Ammianus lib. 17, cap. 4, qui ultimus obeliscus a Sixto V pontifice maximo Christo dicatus. Nec dici potest *obeliscum* Arelatensem a Constantino Magno in decennalibus suis collocatum. Nam præterquam quod certum non sit, an in ea civitate Constantinus Magnus decennalia sua exhibuerit, apparet ex Ammiani loco citato, hujusmodi obeliscos ex Ægypto Romam adduci solitos, et parte alia Romam columnis, statuis, aliisque monumentis ab imperatoribus denudatam non fuisse ante Constantinopolim conditam. Mediobarbus in Numismatis impp., pag. 493, nummum Constantii Aug. producit in aversa parte inscriptum : VICT. D. D. N. N. AUG. ET CAES. R. Q. In ea sunt duæ Victoriæ sustinentes clypeum, in quo VOT XXX, qui nummus in his tricennalibus percussus. In eo victoriæ tam a Constantio Aug. quam a Gallo Cæsare reportatæ memorantur, non quæ hoc anno relatæ fuerint, ut Mediobarbus pag. 490 et 491 similes nummos interpretatur; sed quia annis hujusmodi solemniis destinatis, victoriæ superioribus annis ab imperatore relatæ in nummis memorari solitæ essent. Quamobrem hæc vox *Victoria* de more cum decennalibus et id genus festis in nummis expressa. Præterea Cæsarum quandoque mentio in nummis imperatorum vota decennalia repræsentantibus : quod obiter dictum sit.

7. *Apparitio crucis quo anno contigerit.* — A num. 23 ad 32. Apparitio crucis in Oriente contigit anno Christi trecentesimo quinquagesimo primo, teste Idacio in Fastis, ubi ait : « Levatus est Constantius Cæsar idib. Mart., et apparuit in Oriente signum Salvatoris die III kal. Februar., luna XXVIII. » Verum Idacius, quod chronographis istis obvium, auctores duos inter se pugnantes sequitur. Primus recte apparitionem crucis illigabat cum anno CCCLI, alter vero eamdem recitabat anno CCCLII, quo currente aureo numero XI, luna XXVIII in diem XXX Januarii incidebat. Sed iste tam in die ac mense quam in anno errabat. Neque alio anno quam CCCLI hoc prodigium consignatur in Chronico Hieronymi juxta editionem Pontacenam, quod tamen in Scaligeriana rectius omittitur, cum ipso Pontaco fatente, de ea in pluribus Mss. nulla mentio sit. Præterea Socrates lib. 2, cap. 28, scribit, signum illud apparuisse, « dum Antiochiam ingrederetur » Gallus Cæsar, qui eo anno die XV Martii Cæsarea dignitate

decoratus fuerat, statimque in eam urbem missus. Tertio, Philostorgius lib. 3, cap. 26, ait illud signum visum, cum « Constantius victoriam de tyranno, » nempe Magnentio, « reportavit, et cum Magnentius a Constantio primum victus fuisset; » addens, Magnentium postea, « viribus paulatim resumptis, secundo prœlio congressum, » penitus debellatum esse, tandemque Lugdunum profugisse. Quare apparitio illa in primo prœlio Magnentium inter et Romanos commisso contigit. Unde quando in Actis S. Arthemii martyris sub Juliano die xv Octobris apud Surium legitur : « Cum expugnatus esset Magnentius, signum crucis maximum mirifice apparuit, » ea verba de priori victoria ad *Mursam* reportata intelligenda. Quarto, in Chronico Alexandrino ea apparitio cum eodem anno copulatur. Legenda quæ de ea ibidem habentur a nobis eo anno recitata.

8. *Ea a S. Cyrillo Hierosol. episc. memorata.* — Denique S. Cyrillus Hierosolymitanus episcopus in epistola, quam de hac apparitione ad Constantium Augustum scripsit, ait : « Ac alii quidem unde habent honorem, aureas coronas gemmis splendidissimis exornatas afferentes, caput tuum persæpe coronant. Nos autem non rebus hisce terrenis, sed cælestium rerum divinam virtutem, tempore Deo dilecti regni tui Hierosolymis apparentem, pietatis tuæ in notitiam studiose deducimus, ut amplioribus te divinitus coronis cælestibus honoratum non ignorans Deo universorum Regi gratias agas. » Anno trecentesimo quinquagesimo primo *Constantius* imperii Augustei *quindecennalia* celebravit, quibus in festivitatibus urbes et provinciæ coronas imperatoribus offerebant, ad quas alludebant oratores in Panegyricis ad eosdem in similibus solemnis dictis, ut ostendi in secunda parte Dissert. Hypaticæ cap. 2, num. 18 et 19. Quare, cum *Cyrillus* in sua ad Constantium epistola de eo prodigio scripta, eum loquendi modum usurpet, manifestum est, illud anno CCCLI accidisse, eodemque anno ea quindecennalia imperatorem exhibuisse; quod et nuncupatio Galli Cæsaris eodem anno facta indicat.

9. *Quo die crux Christi in cælo visa.* — Non minor de die, quo hoc prodigium visum, quam de anno controversia est. Cyrillus laudatus ait : « Sanctis hisce diebus sanctæ Pentecostes, circiter horam tertiam, omnium maxima crux ex lumine constituta in cælo super sanctissimum montem Golgotham visa. » In ea epistola, a Baronio hoc anno recitata, hæc tantum verba leguntur. Verum tam in græco, quam in latino, dies additur hoc modo : « Sanctis hisce diebus Pentecostes, nonis Maiis, » etc. Philostorgius loco laudato scribit, eam visam « circa horam tertiam ejus diei, quæ vulgo dicitur Pentecostes. » Auctor Chronici Alexandrini : « Ipso die Pentecostes nonis Maii. » Theophanes in Chronico, « Die sacro Pentecostes. » Quæ verba eruditorum ingenia excruciarunt; cum anno CCCLI Pascha die XXXI Martii, Pentecostes die XIX Maii celebrata fuerit, et nunquam festum Pentecostes in diem septimam Maii incidere possit. Verum totum arcanum in eo situm, quod Græci Pentecosten sumunt, non solum pro die illo, qui a die Paschali quinquagesimus, sed etiam pro septem hebdomadis, quæ Pascha subsequuntur. Hujus rei egregium exemplum suppeditat Eusebius in Vita Constantini Magni lib. 4, ubi postquam de ejus ægritudine, quæ festis Paschalibus peractis contigit, de ejus Helenopolim profectione, de illius baptismo, ac de imperii inter filios divisione locutus est, cap. 64 ait : « Porro hæc omnia gerebantur in maxima illa solemnitate venerandæ et sacratissimæ Pentecostes, quæ septenario hebdomadum numero decorata, unitate obsignatur. In qua et communis Servatoris ascensum in cælos, et sancti Spiritus in terra descensum contigisse, sacræ litteræ testantur. In ea igitur solemnitate, imperator, hæc diximus quæ consecutus, ultima tandem die (quam si quis omnium festivitatum maximam vocet, haudquaquam meo judicio aberraverit) circa meridiem migravit ad Dominum, » die nimirum XXII Maii, in quem anno CCCXXXVII, Constantini Magni emortuali, festum Pentecostes incidit.

10. *An dici possit eam visam die Pentecostes.* — Quare Eusebius, ut recte vidit Valesius in Notis, festum seu solemnitatem Pentecostes eos omnes dies appellat, qui a die Paschatis ad diem Pentecostes inclusive fluxerunt. Unde Basilius Magnus de Spiritu sancto ad Amphilochium cap. 27 inquit : « Porro omnis quoque Pentecoste est resurrectionis, quæ in sæculo exspectatur, monumentum. Unus enim et primus dies, septies septuplicatus, septem sacræ Pentecostes hebdomadas efficit. A primo enim incipiens in eumdem desinit per similes, » dies nempe Dominicos, « qui in medio revolvuntur quinquagesies. Quare et ævum similitudine imitatur, tanquam in motu circulari ab iisdem signis incipiens, et in eadem desinens. » Hinc quemadmodum Græci hebdomadam, quæ festum Paschæ proxime sequitur, ipsamque diem Dominicam paschalem *Diacœnesimæ* nomine vocant, et tanquam unum diem reputant, ut ex illorum Typico discimus, easdemque ideo horas recitant; sic septem hebdomadas, quæ Pascha subsequuntur, Pentecostes nomine appellant.

11. *Quinquaginta dies Pentecosten præcedentes pro uno habiti.* — Denique Theodorus Balsamon patriarcha Antiochenus in epistola de Jejuniis a Cotelerio in II tomo Monumentorum Ecclesiæ Græcæ publicata, cap. 15, scribit : « Sancitum est a Deo per Mosem, ut post Agni festum populus per VII hebdomadas quiete degeret, atque ita cum jejunio et humilitate perageret celebritatem hebdomadarum. Anima enim, inquit, quæcumque per jejunium humiliata non fuerit ante festum, exterminabitur. Oportuit ergo et nos, qui digni habiti sumus cernere post septem hebdomadas adventum sanctissimi Spiritus, statim cum jejunio festum diem ducere, loco Typici hebdomadarum festi, sanctam Pentecosten. Sed quædam maxime divina traditio mundo salutarem Domini resurrectionem magnificans, ortamque ex ea lætitiam velut

continuans, et jubens hoc quinquaginta dierum curriculum PRO UNA DIE haberi, nec genu flectere, nec aliud quid agere, quod gaudii magnitudini adversetur, cohibuit, quin sacer hebdomadarum ritus per hoc lætum festum absolveretur. » Ex quibus omnibus certum redditur, diem septimam Maii inter Pentecostes dies connumeratam, licet anno CCCLI, quo crucis signum in cælo visum, festum Pentecostes die XIX Maii celebratum fuerit; neque hac de re amplius quæstionem esse posse.

12. *Sacrificia Gentilium prohibita.* — Ad num. 32 et seq. Constantius « sacrificia nocturna, Magnentio auctore permissa, » prohibuit lege 5 Codicis Theodosiani *De Paganis*. Nam inter alia, inquit Gothofredus in hujus legis Commentario, quæ Magnentius etiam Romæ, firmandæ scilicet dominationi, invexerat vel permiserat, nocturna sacrificia erant, non ausus forsan diurna permittere. Cui proximum est, quod Athanasius in Apologia ad Constantium pag. 528 ait, *Magnentium* magis et incantationibus contra Dei jussa attendisse. Sane Libanius scriptor gentilis in Oratione funebri ad Julianum pag. 268, etsi alieni imperii incubatorem commendat, quod imperaret μετὰ φυλακῆς τῶν νόμων, quod a gentili scriptore dictum ob sacrificia aliquatenus saltem restituta, vel permissa, quæ Constantius nunc aboleri jubet. Quo exemplo Constantinus Magnus quoque, victo *Maxentio* tyranno, nocturna Romæ sacrificia sustulisse videtur ex lege 3 ejusdem Codicis *De infirmandis his, quæ sub tyrannis*. Denique *Valentinianus* postea, cum diurna non prohiberet, nocturna saltem sacrificia in quibusdam imperii sui partibus perniciosius invecta prohibere necesse habuit, ut liquet ex lege 7 ejusdem Codicis *De maleficis*, et Zozimo lib. 4, pag. 735.

13. *Immunitas occasione tricennalium clericis concessa.* — Data et hoc anno a *Constantio* lex 10 Codicis Theodosiani *De episcopis*, qua plenissima immunitas omnibus clericis conceditur, « ut Ecclesiarum cœtus concursu populorum ingentium frequentetur, » quemadmodum in ea lege dicitur. Crescentibus nempe jam ubique Ecclesiis (ac proficiente in dies religione Christiana, ac nominatim Athanasio ex exilio reduce, ut ipse testatur in Apologia ad Constantium), jam solito pluribus etiam immunitatibus homines ad clericatum invitandi visi sunt, præter veteres immunitates jam concessas. Prima itaque immunitas est a censibus, qui possessionum nomine fisco penduntur. Quæ immunitas a censibus et vectigalibus postea sæpius infracta, præsertim sub *Valente*, ut constat ex duabus Gregorii Nazianzeni epistolis, puta 159 et 156. Basilius quoque epistola 279 ad Modestum præfectum prætorio Orientis de eadem immunitate sub eodem Valente imperatore conculcata conqueritur, eamque instaurari petit. Secunda immunitas est a muneribus sordidis, de quibus in Codice Theodosiano lib. 11. Tertia est a *lustrali collatione*; nempe clerici ab ea collatione, quæ a negotiatoribus præstatur, quæque lustralis dicebatur, immunes declarantur. Ultima est immunitas *parangariarum*, de quibus videndus Gothofredus in Commentario illius legis. Hæ porro immunitates *tricennalium* Constantii occasione concessæ.

LIBERII ANNUS 3. — CHRISTI 354.

1. *Legatio et litteræ Liberii ad Constantium.* — Consulibus Constantio Augusto septimum et Gallo Cæsare tertium, aperitur novus annus, idemque Domini trecentesimus quinquagesimus quartus: quo Liberius papa, auditis iis quæ prioribus a se missis legatis ad Constantium imperatorem contigissent, aliam rursus legationem ad eumdem imperatorem mittere festinavit. Mox enim posteriorem hanc legationem priorem subsecutam esse, nimirum simulac litteris legatorum quod gestum esset Liberius accepisset, litteræ ipsius hac nova legatione ad eumdem Constantium datæ significant illis plane verbis: « Manent litteræ legatorum, qui ad clementiam tuam fuerant destinati, quæ nuper venerunt, » etc. Rursus vero cum in iisdem litteris ad Constantium missis idem Liberius numeret annos octo elapsos a tempore, quo legati Arianorum Constantem imperatorem Mediolani convenere, nempe Demophilus, Macedonius, Eudoxius, et Martyrius (quam quidem ipsorum legationem, testificatione quoque Athanasii, missam diximus anno Domini trecentesimo quadragesimo quarto), plane dicendum est, vel in fine anni præteriti, vel præsentis initio, ejusmodi legationem ad Constantium contigisse. Legati autem ad tantum opus plane difficillimum delecti sunt Lucifer episcopus Calaritanus in Sardinia,

qui Romam opportune his diebus advenerat; quem fide integrum, constantia infractum, zelo pietatis æstuantem Liberius cognoverat; itemque collegæ, Pancratius Romæ Ecclesiæ presbyter, et Hilarius ejusdem Ecclesiæ diaconus; missi fuerant hi ad Constantium imperatorem in Gallia tunc agentem, ad quem hæ datæ sunt ab eodem Romano Pontifice litteræ [1]:

« Gloriosissimo Constantio Augusto Liberius episcopus.

2. « Opto, tranquillissime imperator, ut mihi benignas aures clementia tua tribuat, quo possim mansuetudini tuæ mentis meæ propositum aperire. De christiano etenim imperatore, et sanctæ memoriæ filio Constantini, hoc ipsum sine cunctatione mereor impetrare. Sed in eo me laborare intelligo, qui, repetita satisfactione, placabilem etiam circa reos animum tuum in gratiam meam revocare non possum. Sermo enim pietatis tuæ jamdudum ad populum missus, me quidem, quem patienter omnia ferre necesse est, plurimum lacerat : sed animum tuum, qui lenitati semper vacat, qui nunquam (ut scriptum est) in occasum diei iracundiam servat, retinere circa me indignationem, miraculo mihi est. Ego enim, religiosissime imperator, tecum veram pacem requiro, quæ non sit verbis composita interna dispositione fallaciæ, sed præceptis Evangeliorum rationabiliter confirmata. Non Athanasii tantum negotium, sed multa alia in medium venerant, propter quæ Concilium fieri mansuetudinem tuam fueram deprecatus : ut ante omnia, quod specialiter optat mentis tuæ erga Deum sincera devotio, cum fidei causa, in qua nobis prima spes est, ad Deum diligenter fuisset tractata : nec eorum qui nostram circa Deum observantiam mirari debent, possent finiri... et dignum fuerat Dei cultore, dignum imperio tuo, quod Christi pietate regitur et augetur, specialiter hoc ipsum pro reverentia sanctæ religionis, cui prudenter intentus es, clementiam tuam nobis ad hæc impetranda præstare.

3. « Sed multi Ecclesiæ membra lacerare festinant, qui confinxerunt, me litteras suppressisse, ne crimina ejus, quem dicebant condemnasse, apud omnes paterent : quas illas litteras episcoporum Orientalium et Ægyptiorum, quibus in omnibus eadem in Athanasium crimina continebantur... At satis omnibus clarum est, nec quisquam negat, nos Orientalium litteras intimasse, legisse Ecclesiæ, legisse Concilio, atque ad hæc etiam Orientalibus respondisse : qui fidem et sententiam non commodavimus nostram, quod eodem tempore septuaginta quinque episcoporum Ægyptiorum de Athanasio sententia repugnabat; quam similiter recitavimus atque insinuavimus episcopis Italis. Unde contra divinam legem visum est etiam, cum episcoporum numerus pro Athanasio major existeret, in parte aliqua commodare consensum. Hæc scripta, si Deo fidem habet Theosebius (Theobadius), qui missus fuerat festinans in Africam, nobis reliquit. Quæ tamen post omnia scripta ne ad impetrandum forte Concilium deessent, Vincentius, qui cum cæteris legatus missus fuerat, Arelatum pervenit. Videt igitur prudentia tua nihil animum meum introisse, quod Deo servientibus non dignum fuerat cogitare. Testis autem est mihi Deus, testis est tota cum suis membris Ecclesia, me fide, et me in Deum meum cuncta mundana (ita ut evangelica et apostolica ratio præcipit) calcare atque calcasse, non furore temerario, sed constituto atque observato jure divino : atque in alio ministerio ecclesiasticus vivens, nihil per jactantiam, nihil per gloriæ cupiditatem, quod ad legem pertinebat, implevi; atque ad istud officium (testis est mihi Deus) invitus accessi, in quo cupio quidem sine offensa Dei, quandiu in sæculo fuero, permanere; et nunquam mea statuta, sed apostolica, ut essent semper firmata et custodita, perfeci : secutus morem ordinemque majorum, nihil addi episcopatui urbis Romæ, nihil minui passus sum : et illam fidem servans, quæ per successionem tantorum episcoporum cucurrit, ex quibus plures martyres extiterunt, illibatam custodiri semper exopto ; sed neque perire meam causam, pietati tuæ sollicitudo ecclesiastica atque ipsa devotio persuadet.

4. « Significant Orientales paci et nostræ velle conjungi. Quæ est pax, clementissime imperator, cum sint ex partibus ipsis quatuor episcopi, Demophilus (Patrophilus), Macedonius, Eudoxius, Martyrius, qui ante annos octo, cum apud Mediolanum Arii hæreticam sententiam noluissent damnare, de Concilio iratis animis exiere? Horum, si fas est, sententiis, quale sit, aut quid habeat, commodare consensum, æquitas et clementia tua poterit æstimare. Non est novum, quod non subtil ter et sub occasione nominis Athanasii attentetur. Manent litteræ Alexandri episcopi olim ad Silvestrum sanctæ memoriæ destinatæ, quibus significat ante ordinationem Athanasii undecim tam presbyteros, quam etiam diacones, quod Arii hæresin sequerentur, se Ecclesia ejecisse : ex quibus nunc quidam extra Ecclesiam Catholicam foris positi dicuntur sibi conciliabula invenisse, quibus asseveratur etiam Georgius in Alexandria per litteras communicare. Quæ ergo potest pax esse, tranquillissime imperator, si episcopi (ut nunc per Italiam factum est) cogantur talium sententiis obedire?

5. « Accipe et aliud (quia tranquillitas tua patienter admittit). Manent litteræ legatorum, qui ad clementiam tuam fuerant destinati, quæ nuper venerunt : quibus significant, propter turbationem omnium Ecclesiarum se quidem ante succumbere sententiis Orientalium voluisse; proposuisse tamen conditionem, si iidem Arii hæresin condemnassent, hoc genere se inclinatos eorum sententiis obedire. Placitum, ut ipsi significant, scriptura teste, firmatur. Itur in Concilium, accipiunt cum deliberatione responsa, Arii doctrinam se damnare non posse ; Athanasium, quod solum exigebant, communione

[1] Extant in append. ad Luciferi Opera.

esse privandum. Hinc jam clementia tua hoc quoque consideret, recte Catholicæ religionis jure servato, an hominis causa debeat diligenter excusseque tractari. Unde iterum atque iterum mansuetudinem tuam, animum tuum Deo deditum rogo per ejus virtutem, qui se in defensione tua, quantus sis, universis mortalibus approbavit, habens ante oculos ejus beneficia, qui imperium tuum in omnibus regit : hæc in cœtu episcoporum diligenter faciat omni cum consideratione tractari (testari); ut pacatis per te, Deo favente, temporibus, tranquillitate tua consentiente, sic omnia discutiantur; ut quæ fuerint judicio sacerdotum Dei confirmata, cum constiterit omnes in expositione fidei. quæ inter tantos episcopos apud Nicæam, præsente sanctæ memoriæ patre tuo, confirmata est, universos consensisse, cum exemplo possent in posterum custodiri. Ut ipse Salvator, qui super mentis tuæ propositum intuetur, in tanta rerum expeditione lætetur, causam fidei et pacis etiam Reipublicæ necessitatibus non immerito præposuisse. Ad exorandam igitur mansuetudinem tuam, ut benevolo animo allegationes nostras audire digneris, fratrem et coepiscopum meum sanctum virum Luciferum cum Pancratio compresbytero meo et Hilario diacono placuit proficisci : quos credimus de clementia tua ad pacem omnium Ecclesiarum Catholicarum non difficulter posse Concilium impetrare. Dei omnipotentis clementia te nobis custodiat, clementissime ac religiosissime imperator.» Hactenus Liberii litteræ ad Constantium, honestissimis titulis, licet immeritis, eum demulcere conantis.

6. Iisdem legatis ad imperatorem in Galliam proficiscentibus idem Liberius papa dedit litteras ad Eusebium episcopum Vercellensem, quibus illum vehementer rogavit, ut una cum iis susciperet apud imperatorem fidei patrocinium : est vero hujusmodi earum exordium : « Me, frater carissime, ad solatium vitæ, » etc. Descriptæ extant anno superiore, ibi recitatæ occasione lapsus Vincentii episcopi Capuani. Addidit eodem ferme argumento alias ad eumdem ipse Liberius paulo post datas his verbis [1] :

« Dilectissimo fratri Eusebio Liberius episcopus.

« Remeante filio meo Calepio (Caltepodio) ad patriam suam, optimum credidi per hunc sanctitatem tuam salutare, domine frater carissime, orans Dei clementiam, ut salvus atque hilaris litteras meas accipias. Sane quia scio invitum animum tuum fideliter agere quæ Deus præcepit, commendo tibi fratrem et coepiscopum nostrum Luciferum, sed et carissimos filios meos Pancratium presbyterum et Hilarium diaconum, qui pro statu Ecclesiæ, animo virili et virtute deifica, tempore tempestivo aggressi sunt (pugnare) contra inimicos Ecclesiæ, quos Deus Spiritu oris sui destruet. Scio enim ferventem Spiritum Dei esse in te, ut simul cum iisdem aggrediaris, ut fides, quæ ab Apostolis tradita est Ecclesiæ Catholicæ, nullo modo irrumpi possit : certe dignaris retinere, si leges publicæ absentem non condemnant, ut eorum consortio jungat se fides tua, et similis, ubi fuerit, adsit sanctitas tua; uno colloquio, uno consilio id agatis, quod Deo et angelis ejus placet, et Ecclesiæ Catholicæ expedit. Pro hoc labore præmium cœleste, coronam immarcescibilem, hæreditatem regni cælorum Christus Dominus noster retribuat vobis. Salutamus omnes qui tecum Deo fideliter serviunt. Salutate omnem clerum. Deus te incolumem custodiat, domine frater carissime. »

7. His acceptis litteris, legatisque (ut par erat) honorifice exceptis, Eusebius una cum illis ad Constantium imperatorem in Gallias profectus est; apud quem enixius agens, quicquid ea legatione petebatur, obtinuit, nempe ut Concilium celebraretur, quod sequenti anno Mediolani collectum est. De his autem certior factus Liberius, atque in primis de sedulo officio quod in ea functione Eusebius impendisset, has ad eum litteras dedit [1] :

« Liberius episcopus dilectissimo fratri Eusebio.

8. « Sciebam, domine frater carissime, quod Spiritu Dei fervens in causa fidei, quæ nos potest Domino commendare, fratri et coepiscopo nostro Lucifero et Pancratio compresbytero nostro, qui simul erat profectus cum filio meo Hilario diacono, fida dignareris solatia exhibere, nec te posse iis denegare, quos sciebas pro devotione fidei suæ tantum laboris itineris suscepisse. Magnum itaque levamen animus meus ex lectione litterarum tuarum accepit : imo causam ipsam in melius proficere posse, Deo favente, quod fratres nostros deserere noluisti, jam jamque confido. Labora itaque bonus miles, qui præmium æternum imperatoris expectas; et virtutem animi, qua te scio mundi hujus illecebras contempsisse, adversus eos qui Ecclesiæ quidem luce orbi sunt, præbere contende, habens utpote contemptum vitæ istius : veridicum te sacerdotem ostende, ut laborantibus vobis pro Ecclesiæ statu, Concilium possit celebrari; ut omnia quæ in præjudicium fidei subtiliter e diverso venientes machinati sunt, possint in melius reformari. Hunc laborem, quem egregia fides tua melius novit, æterna præmia comitantur : cui quemadmodum insistere debemus, etiam si exhortatio frigesceret, fervens Spiritus sanctus, qui in te est, propter unitatem sanctæ Ecclesiæ per momenta animum tuum stimularet ad majora solalia. Etiam ad fratrem et coepiscopum nostrum Fortunatianum, quem sciebam neque personas hominum vereri, et futura magis præmia cogitare, litteras erogavi; ut et ipse pro sinceritate pectoris, et pro fide quam se scit etiam cum discrimine vitæ præsentis custodisse, etiam nunc vobiscum dignaretur excubare : quem quidem scio pro sanctitate pectoris sui indubitanter et consilio suo prudentiam vestram firmare : et si ita vobis placuerit, præsentiam suam in nullo dilectioni vestræ negare. Deus te incolumem custodiat, domine frater carissime. » Ita Liberius. Porro litteræ ad Fortunatianum desiderantur : at

[1] Extant apud Acta Vit. Euseb. Epis. Verc.

[1] Habentur eædem apud Eusebii Acta.

fefellit Liberium spes de Fortunatiano concepta, qui non tantum post hæc in Athanasii damnationem subscripsit, ut dictum est, sed adhæsit penitus Arianis : erat hic episcopus Aquileiæ.

9. *Constantius agens in Galliis Gallum Cæsarem cædi jubet, ejusque amicos insectatur.* — Cæterum quod hoc anno Constantium adversus Barbaros oportuit militasse, qui in Gallias irruperant; et tantum, hiberno adveniente tempore, concessum fuit, superatis Alpibus, se Mediolanum conferre; Concilium ibidem celebrandum, dilatum est in annum sequentem. Ammianus [1] enim de rebus Constantii hoc anno gestis cum agit, sic ait : « Constantius consulatu suo septies et Cæsaris iterum (tertium), egressus Arelate, Valentiam petit, in Gundomadum et Vadomarium fratres, Alemannorum reges, arma moturus. » Hæc ipse. Cæterum eosdem demum pacem per legatos a Constantio postulasse tradit, quam ille concessit ; nam addit : « Icto post hæc fœdere, gentium ritu, perfectaque solemnitate, imperator Mediolanum ad hiberna discessit ; ubi curarum abjectis ponderibus aliis, tanquam nodum et odium difficillimum, Cæsarem, » nempe Gallum, « nisu valido cogitabat. »

10. Quemadmodum autem id in Gallum, et per quos effecerit ipse Constantius, idem Ammianus pluribus narrat, quæ prætermittimus. Sat namque scire, hoc ipso anno hiemis tempore Gallum Polæ in Istria oppido circumventum atque circumdatum a Constantianis, spoliatum Cæsaris ornamentis, in privatam fortunam redactum, ab iisdem tandem truncari capite jussum esse, anno ætatis suæ nono supra vicesimum, cum quadriennio imperasset, uxore ejus Constantina paulo ante febri absumpta. Perseverasse autem Gallum Christianam religionem excolere ad exitum usque, Theodoretus [2] tradit : utinam et fidei quoque mansuetudinem conjunxisset ! De ejus vero exitu agens S. Gregorius Naxianzenus, in quem rejiciat culpam, num in ipsum, an in Constantium, hæret : sed utrumque deliquisse affirmat; ait [3] enim : « Cæsaris quidem et imperium et vita finem accepit : quæ enim interea acciderunt, silentio premam, tam ejus gratia qui fecit, quam qui passus est; quorum utriusque pietatem honore ac reverentia prosequens, temeritatem haudquaquam laudo : quoniam enim fieri aliter non poterat, quin, cum homines essent, peccati aliquid admitterent; hoc illud est, quod fortasse quis in utroque reprehenderit, nisi tamen hic quoque dum alterum accusamus, alterum crimine liberemus. » Hæc ipse.

11. De compluribus autem necatis jussu Constantii, quod ob amicitiam cum Gallo in suspicionem venissent, pluribus agit Ammianus [4]. Quo etiam tempore Eudoxium et Ætium hæreticos non ob hæresin, sed quod Gallo favissent, ejectos in exilium fuisse, imo et præclarum illum Theophilum, qui apud Indos christianam fidem propagasset, eadem ex causa Antiochia Heracleam in Pontum esse deportatum, Nicephorus [1] tradit. At reddamus hic modo quæ idem auctor de ejusdem Theophili ad Indos profectione ac prædicatione tradit, atque num omnia veritati consentiant, expendamus; ait igitur :

12. « Fuit tum etiam propter virtutem et doctrinam magnopere laudatus Theophilus ille, qui cognominatus est Indus, non ille quidem hæresis alicujus auctor, sed arianismo plurimum addictus ; qui sub Constantino ab Adiabenis, admodum adhuc juvenis, obses in Romanam ditionem fuerat missus (Adiabene vero regio est Indica, ampla et celebris). At Theophilus consuetudine diuturna adeo mores ad Romanorum instituta conformavit, ut monasticam delegerit vitam, et diaconi susceperit dignitatem, Eusebio Nicomediensi manus ei imponente. Cum autem legatio a Constantio propagandæ veræ pietatis et confirmandæ fidei gratia ad Orientales nationes mittenda esset, ambitiosa munificentia eam instituit; et princeps ejus, quem modo dixi, Theophilus designatus est. Constantius sane perquam magnifice, ut, quam maxime posset, gratiosum eum redderet : ad ducentos generosos e Cappadocia equos navibus impositos, aliaque insuper dona ad illos perferenda, Theophilo dedit ; ut scilicet illi simul et liberalitatis ejus amplitudinem et animi magnitudinem admirarentur. At Theophilus legationem obiit, eamque ad finem debitum perduxit.

13. « Nam qui in regionibus eis regnum obtinebat, a græca superstitione ad veræ pietatis religionem deflexit ; et ecclesias tres in diversis locis erexit, non tantum quæ ab imperatore missa acceperat, donis, sed maxime etiam, quos ipse addiderat, sumptibus, per animi alacritatem cum illo concertans. Ecclesiarum istarum una in metropoli et principe urbe totius gentis ; Tapharum eam nominant ; secunda in loco ubi Romanorum emporium erat, extrorsum ad Oceanum versum ; regio Adane vocatur : tertia in alia terræ ejus parte, ubi est quod Persicum emporium dicitur, in Persici maris ore constructa. Theophilus porro, rebus apud Homeritas ampliter dispositis, templisque eis consecratis, atque etiam pro rerum copia exornatis, in Adiabenem, quam patriam ejus esse diximus, trajecit : ac deinceps in reliquam quoque Indiam transivit; multaque apud eos, quæ non rite agebantur, correxit : etenim considentes evangelicum audiebant oraculum, et alia multa faciebant, quæ sanctiones ecclesiasticæ non jubebant : ea omnia pulchre immutans ad Ecclesiæ placitum morem composuit; una saltem et quidem maxima re incommodans, quod τὸ ἑτεροούσιον altero substantiale colere docuit. Porro ex India et Arabia Magna ad Auxumitas Æthiopes progressus est : » et inferius : « At Theophilus, recte constitutis Auxumitarum rebus, in Romanorum reversus est ditionem ; atque post reditum in magno habitus honore, suam quidem ille urbem aut Ecclesiam, cui episcopus præesset, sortitus non est :

[1] Ammian. lib. XIV. — [2] Theod. lib. III. c. 3. — [3] Gregor. Naz. orat. II. in Jul. — [4] Ammian. lib. XV.

[1] Niceph. lib. IX. c. 18. 19.

ubique tamen locorum propter hominis reverentiam in eum, ut miraculum quoddam, omnium conjecti oculi erant; donec Ætio et Eudoxio in exilium, quod consilia cum Gallo communicassent ejusque rebus favissent, actis, et ipse Heracleam in Pontum est deportatus, Gallo in intimis habitus. » Hæc ille de Theophilo.

14. Cæterum cum res ab eo gestas, sic summatim recensitas, scriptis mandatas esse a Philostorgio hæreticorum infamissimo, tradat; omnia plane de eodem enarrata in mendacii suspicionem adducit, cum nihil aliud de Theophilo nisus sit demonstrare, quam ipsum arianam hæresin in Indiam invexisse, non autem revera religionem Christianam propagasse : nam Homeritæ, ad quos a Constantio legatum missum esse Theophilum ait, jam antea acceperant Evangelium, necnon alii adjacentes Indorum populi, prædicatione primo apostolorum Bartholomæi, Thomæ ac Matthæi, qui Æthiopibus prædicavit [1], deinde Panthemi [2], ac novissime Frumentii [3] et Ædesii, qui sub Constantino Indis Evangelium annuntiarunt, ut suis locis superius demonstravimus : sed et ipsos populos Adiabenos jam longe ante hæc tempora christianos evasisse, ex Sozomeno [4] superius dictum est, ut de his nulla penitus dubitatio esse possit.

15. Hæc itaque voluimus addidisse, ut lectorem admoneremus, caute legenda esse quæ ex lutoso hæreticorum fonte Nicephorus adeo inconsiderate derivat, quæve Suidas ex Thalassio prodit ejusdem farinæ homine : vixit hic hoc eodem tempore, quem Constantii delatorem Ammianus [5] appellat, cujus est quoque mentio apud Athanasium in epistola ad Solitarios. Iste igitur suo Theophilo, cui summa erat familiaritate conjunctus, tantum tribuit, ut etiam defunctam feminam judæam ad vitam revocasse, asserere non erubuerit; quod Suidas refert, et ipse minime exacte quidem res Theophili exploratas habens; sicut et Nicephorus, qui ex scriptis hæretici hominis Philostorgii ea edidit, quæ antiquiores græci historici Theodoretus, Socrates ac Sozomenus, et si qui alii horum successores fuere, sunt penitus aversati, utpote referta mendaciis, et omni prorsus fide carentia; atque adeo contempserunt, ut nullus prorsus illorum hujus Theophili meminisse vel leviter saltem reperiatur : nam ipsum Philostorgii vel tantum nomen sic exhorruerunt, ut cuncta ab eo scripta execranda duxerint, et digna quæ perpetuo silentio damnarentur.

16. At quoniam auctore Philostorgio alia complura produntur; age, qualis hic fuerit, ut prudentior fias, lector, hic ex Photio recitemus, de quo hæc in sua Bibliotheca : « Philostorgius arianus librum scripsit de Religione, quasi historiam texens ecclesiasticam : omnes Arianos extollit, et contumelia afficit Catholicos; ut non sit historia, sed encomium Arianorum. Incipit ab origine arianæ hæresis usque ad Ætii revocationem ab exilio factam per Julianum : Ætium extollit in cælum, et Eusebium Nicomediensem, et alios similes : » ac denuum : « Quamvis, inquit, Orthodoxos omnes carpat, non est ausus attingere Gregorium Theologum; Basilio autem non pepercit. » Vixisse vero hunc tradit sub Theodosio Juniore, ad quod tempus posterioris libri historiam perduxit. At de Philostorgio Theophili laudatore satis : ad hæc enim enarranda de Theophilo digressi sumus occasione proscriptionis a Constantio factæ in eos qui Gallo Cæsari studuissent. Cæterum liquet tum Eudoxium, tum Ætium postea exilio relaxatos, ipsum vero Eudoxium creatum deinde episcopum Antiochenum, ac mox Constantinopolitanum : tantum valuit apud Constantium hæresis ariana, ut ejus patroni, quamvis majestatis criminis condemnati essent, fuerint tamen non solum ad propria restituti, sed amplissimis honoribus et dignitatibus aucti.

17. *Athanasius denuo exagitatus.* — Constantius igitur his curis de rebus Galli hoc anno detentus, diram illam quam meditabatur, adversus Catholicam Ecclesiam persecutionem, edicto jam de subscribendo in Athanasii damnationem anno superiori (ut vidimus) promulgato, ad tempus continuit : cum tamen interea veluti præludiis quibusdam Athanasius Alexandriæ a magistratibus vexaretur, quorum illud opus erat, ut, qualibet excogitata occasione, primum omnium eum Alexandria dimoverent. Tentaverat id antea (ut dictum est) Montanus Palatinus; qui cum a cœptis destitisset, hoc ipso anno, nempe post biennium et duos menses elapsos a Montani temporibus, idem Athanasius a Diogene exagitari cœpit : post quem Syrianus dux aperto demum marte eam invasit Ecclesiam. Testatur id ipse quidem, cum ad Constantium scribit his verbis [1] : « Cum igitur alio Montanus profectus esset, supervenit Diogenes notarius post sextum demum et vicesimum mensem, qui nec ipse quoque epistolam exhibuit (de proficiscendo ad Constantium scilicet), aut sub mutuum conspectum venit; neque tanquam mandatum haberet, quicquam mihi præcepit. Quin cum ipse Syrianus exercitus ductor Alexandriam ingrederetur, et quædam ab Arianis jactarentur, qui sese, quod liberet, acturos denuntiabant; quærebam, num istiusmodi litteræ, quales illi jactitarent, allatæ essent. Litteras enim mandati tui, fateor, ab illis deposcebam. Postquam ipsi eas se habere pernegarent, postulabam, ut saltem vel ipse Syrianus, vel præfectus Ægypti Maximus mihi id ipsum suo scripto injungeret; postulabamque id ea de causa, quod tua humanitas in suo diplomate vetuerat, ne quis me turbaret; utpote ego negligerem aliorum terrores, et secure in Ecclesiis permanerem. Qui autem hujusmodi diplomata ad me detulerunt, Palladius est, olim palatii magister, et Asterius dux Armeniæ. Exemplar autem litterarum, quod tale est, velim mihi liceat cum tua venia recitare : Con-

[1] Socrat. lib. I. c. 15. — [2] Euseb. lib. V c. 10. — [3] Ruffin. lib. I. c. 9. — [4] Sozom. lib. II. c. 20. — [5] Ammian. lib. XIV.

[1] Athan. Apolog. ad Constantium.

stantius Victor » etc. Habes has superius, eo tempore quo allatæ sunt, descriptas. His autem hic ab Athanasio recitatis, idem mox subdit :

18. « De hac epistola et illi cum judicibus disceptabant, et eam nos manibus præferebamus. Quid igitur? an non merito ab illis diplomata postulabam? nec illorum simplicibus verbis obsequar? Illi igitur cum non ederent neque proferrent mandatum tuæ pietatis, nonne plane et directe contra jussa hujus diplomatis agebant ? Ego igitur, cum illi litteras nullas exhiberent, probe mecum colligere et ratiocinari videbar, ipsos nihil nisi verba afferre : præsertim cum tuo diplomate jubebar, ne quid istiusmodi curarem. Jure igitur hoc feci, religiosissime Auguste ; ut quemadmodum cum epistolis tuis ingressus essem in patriam, ita acceptis tuis mandatis, e patria discederem : quo non ut fugiens Ecclesiam, reus culpabilisque haberer, sed ut ex mandato tuo haberem causam discessionis. Idemque omnes populi cum presbyteris, et major pars civitatis (ne plures nominem) a Syriano, quem ea de causa adierant, postulabant : quo tempore illic quoque aderat Maximus Ægypti præfectus. Postulatio autem istiusmodi fuit, ut nihil vel scriptis vel verbis ederent quod vellent, aut ne Ecclesias interea turbarent, dum ipsi populi ea de re legatos ad te mitterent.

19. « Ista cum diu multumque a Syriano, non ignaro quam æqua peterentur, postularent, confirmavit id se facturum, idque jurejurando cum attestatione tuæ salutis. Istis, dum fierent agereturque de ea re ad tuam majestatem deferenda, interfuit Hilarius; consciaque est ejus rei cohors præfecti Ægyptiaci ; et verba, quibus res acta est, apud Pritanim civitatis conservantur ; unde facile intelliges, nec me, nec quemquam alium tuis jussis contradixisse, sed omnes tuam voluntatem in tuis scriptis voluisse videre. Dicta scriptaque imperatoris pari pondere æstimanda sunt, cum is qui ea reportat, libere se ea in mandatis habere profitetur. Verum cum illi neque injunctum sibi manifesto assererent, neque scriptis ederent quod imperabant ; sed omnia ita instituerent, ut appareret, eos suo nomine et auctoritate id agere, fateor citra omnem dissimulationem, cœpi eos habere suspectos, et in primis ea de causa, quod a multis Arianis stiparentur, quodque cum iis et epula et consilia inirent, nihilque propalam et sinceriter agerent, sed dolos tantum et insidias necterent, nec quicquam tanquam pro edicto imperatoris agerent, sed prout ab inimicis rogarentur : necessario me eo contuli, ut diplomata ab iis in rebus suspectis postularem. Id quoque angebat animum meum, quod indecorum arbitrabar, cum tot diplomatibus Ecclesiam ingressus essem, sine diplomatibus inde discedere. » Hæc Athanasius. Quæ vero de grassatione facta in Alexandrinam Ecclesiam a Syriano duce subinfert, suo loco narrabimus ; ejusmodi enim magistratuum cum Athanasio altercationes in sequentem quoque annum productæ sunt. Post hæc autem ab eodem Athanasio ad Constantium imperatorem legatio missa est, cujus his verbis meminit Sozomenus [1] :

20. « Athanasius vero, quoniam persuasum habebat, sibi in palatio imperatoris paratas insidias, ipse neque ad imperatorem venire ausus est, neque in rem suam esse existimavit. Itaque quinque episcopis Ægypti ad eam rem delectis (ex quorum numero erat Serapion Tmuetensis, vir tum vitæ institutione sanctissimus, tum oratione disertus), eos ad imperatorem jam tum in ea imperii parte, quæ ad solem occidentem spectat, ætatem degentem mittit ; quibuscum una jungit quoque tres suæ Ecclesiæ presbyteros, qui tum imperatoris gratiam sibi concilient, tum ad calumnias adversariorum, si opus sit, respondeant ; tum denique alias res obeant, quas Ecclesiæ et ipsi commodissimas fore animadverterent. Non multo autem postquam illi Alexandria solvissent, recepit imperatoris litteras, quæ eum ad aulam vocabant. Quare et ipse Athanasius et populus Ecclesiæ graviter conturbati sunt, et ancipiti cura et dubia distracti. Nam neque imperatori, qui opinionem a fide alienam tueretur, morem gerere, tutum, neque ei resistere, extra periculum esse existimarunt. Attamen Athanasius mansit Alexandriæ ; et qui litteras attulerat, re infecta, revertit. Sequenti autem æstate alter imperatoris mandato cum magistratibus ejusdem gentis accedens ad Athanasium, coegit eum ex urbe exire, clerumque illius Ecclesiæ graviter exagitavit. At cum primum populum, Ecclesiæ causa, magnos sumere spiritus et ad bellum se instruere videret, iste quoque, labore frustra suscepto, inde recessit. » Hæc Sozomenus.

21. Sed talia profecto quæ erroris arguantur ex his quæ nuper ex Athanasio recitata sunt, nimirum voces fuisse Arianorum, litteras scriptas esse ab imperatore, quibus Athanasius accersiretur ; sed eas ab ipso Athanasio exactas, nec editas esse, quod non extarent. Aperte igitur convincitur Sozomenus non legisse ea quæ hoc argumento ab eodem Athanasio in Apologia ad Constantium scripta tractantur ; sed impegisse in Sabinum illum Macedonianum hæreticum, totam rerum gestarum historiam horum temporum in odium Orthodoxorum (quod alias dictum est) invertentem. Si enim vere adfuissent nuntii cum litteris imperatoris ad Athanasium, se absque controversia Alexandria recessurum fuisse, et ad imperatorem profecturum, sæpe iisdem scriptis contestatus est : sed resedisse Alexandriæ, quod quæ ferebantur missæ ab eodem imperatore litteræ, eas nunquam, quod non extarent, adversarii ostendissent. Nec est quod dici possit, litteras postea de profectione ejusdem Athanasii scriptas esse, et Alexandriam ad ipsum allatas : nam si ita accidisset, necessario in dicta Apologia earum idem Athanasius meminisset : alioquin inanis et futilis illa omnis tot rationibus comparata, ad ipsum, qui hæc sciret, Constantium, fuisset Apologia. Sed illud Sozomeno concedimus, vere contigisse, lentius cum Athanasio

[1] Sozom. lib. IV. c. 8.

actum esse, quod populus Alexandrinus in eum propensior turbas ciere atque seditionem conflare paratus esset : quam autem ad rixas prompti essent Ægyptii et quam periculose a præfectis tentari solerent, satis ac sæpe superius dictum est. Opus ergo fuit (quod subdit Sozomenus) ad exturbandum ab Ecclesia Athanasium ex reliqua Ægypto et Libya legiones Alexandriam convocare; sed de his suo loco dicendum.

22. *Julianus Athenis.* — Inter hæc autem Julianus Galli Cæsaris frater in suspicionem adductus conspirationis cum eo in Romanum imperium, ad Constantium Augustum Mediolani agentem se confert : quid vero cum eo transactum sit, Ammianus et ipse gentilis illi plurimum addictus scribens [1] : « Inde, inquit, ad Julianum recens perductum calumniarum vertitur machina; memorabilem postea principem gemino crimine (ut iniquitas æstimabat) implicitum, quod a Marcelli fundo in Cappadocia posito ad Asiam demigrarat liberalium desiderio doctrinarum, et quod per Constantinopolim transeuntem viderat fratrem, » etc. Prima accusatio ista de discessione e fundo Marcelli in Asiam, id pertigisse videtur, quod Julianus e loco illi statuto a Constantio (quem alii legunt Marcellum), de quo supra, in Asiam profectus esset addiscendæ magiæ causa ad gentiles philosophos idololatras ac magiæ studiosos, prout superius vidimus id ab eo esse factum : quam tamen accusationem Ammianus honesto colore fucat, nomine videlicet addiscendarum litterarum; sed ad hæc mox subdit de Juliano : « Qui cum objecta dilueret, ostenderetque neutrum sine jussu fecisse : nefando assectatorum cœtu urgentium periisset, ni aspiratione superi numinis, Eusebia suffragante regina, ductus ad Comam oppidum Mediolano vicinum, ibique paulisper moratus, pro eadem ingenti causa, ut cupidine flagravit, ad Græciam ire permissus est; » nempe Athenas. Hæc Ammianus.

23. Aderat tunc Athenis Gregorius Nazianzenus, cum Julianus illuc se contulit, quem conspicatus, de homine haud falsus conjector extitit : quid autem ex aspectu ejus vaticinatus sit, cum illum vidit, idem tradit his verbis [2] : « A me autem, quæ postea gessit, procul ante perspecta quoquo modo fuerunt, ex quo Athenis cum eo versatus sum. Nam illuc quoque statim post ea, quæ adversus fratrem designata sunt, profectus est, imperatorem hoc ipsum deprecatus. Duplicem enim eo proficiscendi causam habebat, alteram speciosiorem et honestiorem, ut Græciam ejusque scholas viseret; alteram tectiorem paucisque notam, ut regionis illius sacrificos et impostores de rebus suis consuleret, impietate videlicet nondum plenam libertatem habente. Tunc igitur me non malum hujus viri conjectorem fuisse memini, quanquam alioqui ad has res non optime a natura comparatus. Sed me morum ipsius inconstantia, atque incredibilis quædam mentis emotio vatem efficiebat : siquidem ille optimus vates est, qui recte conjicere novit. Neque enim mihi boni quicquam significare aut ominari videbantur cervix non stata, humeri subsultantes, et ad æquilibrium subinde agitati, oculus insolens et vagus, furioseque intuens, pedes instabiles et titubantes, nasus contumeliam et contemptum spirans, vultus lineamenta ridicula idem significantia, risus petulantes et effrenati, nutus et renutus temerarii, sermo hærens spirituque concisus, interrogationes stultæ et præcipites, responsiones nihilo his meliores, aliæ in alias insultantes, nec graves et constantes, nec eruditionis ordine progredientes.

24. « Quid singula describere necesse est? talem ante opera conspicatus sum, qualem in operibus postea cognovi. Quod si quidam ex iis qui tum simul erant, quidque dixerim, audierunt, nunc mihi præsto essent, haud ægre testarentur; quibus, ut hæc aspexi, statim prolocutus sum : Quale malum Romanorum terra nutrit! præfatus licet, ac mihi ut falsus vates essem, imprecatus : præstabilius enim id fuerat, quam talibus malis orbem terrarum impleri, taleque monstrum existere, quale nullis ante sæculis, etiam si alioqui diluvia multa sermone jactentur, et multa incendia, ebullientesque terræ quassationes et hiatus, ac multi insuper immanissimi homines, belluæque prodigiosæ et compositæ, quas natura novo more produxit. » Hæc Gregorius. Cui, quod dicit adventus Juliani Athenas secretiorem illam fuisse causam, ut sacrificos et impostores de rebus suis consuleret, en quam eleganter adstipulatur Eunapius [1], dicens : « Istic pulchre instructus, a Maximo scilicet atque Chrysanthio, intellecto plus aliquanto latere in Græcia apud Eleusiniarum dearum antistitem, velociter illuc accurrit. » Præ se tulisse autem hominem illum scientiam futura prænuntiandi, idem auctor ab eodem et ipse antistite initiatus sacrorum arcanis, et inter Eumolpidas relatus postea, testatur. At de divinatione per dæmonem fieri solita dicemus suo loco.

25. Florentissimæ videbantur hoc tempore esse Athenarum scholæ, quarum causa Julianus se eo proficisci, vehementer cupere demonstravit. Docuisse enim reperitur Athenis Constantii temporibus Anatolius clarus orator, eidemque imperatori percarus, qui ipsum Romam vocavit, atque præfectura prætorii insignivit. Proæresius etiam ibi docebat, qui ob facultatem dicendi ab eodem imperatore in Gallias primum, deinde Romam ab ipso Constantio missus, ibidem ex senatusconsulto statua donatus est, ejusmodi inscriptione nobilitata : REGINA RERUM ROMA REGI ELOQUENTIÆ. De eo Sozomenus [2] atque Eunapius [3], qui illum, ut gentilem suum, sibi vindicat hominem; fuisse tamen christianum, est aliqua conjectura; cum tradat S. Hieronymus [4], lege lata a Juliano ne Christiani liberalium artium doctores essent, permissum ab eo illi docere, ipsum

[1] Ammian. lib. XV. — [2] Greg. Naz. orat. 2. in Jul.

[1] Eunap. Vit. Phil. — [2] Sozom. lib. VI, c. 17. — [3] Eunap. de Vit. Philos. — [4] Hier. in Chron.

vero sponte scholas deseruisse. Sed et Eunapius quoque affirmat, eumdem Proæresium sententia Juliani lectione fuisse abdicatum; quod quidem par est credere minime contigisse, nisi christianus fuisset, cum ipse ethnicorum professorum studiosissimus fuerit: sed de his iterum suo loco. Docebat hoc eodem tempore Athenis Musonius, quem etiam idem Julianus cessare jussit: insuper constat ibidem tunc publice professos esse Hemerium et Libanium, quibus tradit Sozomenus Gregorium Nazianzenum et Basilium præceptoribus usos esse; affirmat de Libanio hoc ipsum Basilius [1].

26. *Gregorius et Basilius Athenis.* — Erant tunc in Oriente in aliis quoque præclarioribus urbibus diversarum facultatum gymnasia, ut Cæsareæ Palæstinæ, Alexandriæ, et Constantinopoli; sed cæteris omnibus eminebant Athenæ: accidereque solebat, ut prius in dictarum civitatum scholas imbuendi diversis scientiis se conferrent, ac demum Athenas accederent, ubi et penitus consummarentur. Sic plane factum vidimus a Gregorio Nazianzeno, qui Cæsareæ primum, inde Alexandriæ auditor fuit: postremo Athenas profectus, illic primo discipulus, deinde doctor publice professus est: sed et post eum Basilius Cæsariensis Cappadox, cum prius Cæsareæ Palæstinæ, inde vero Constantinopoli egregie litteris excultus esset, Athenas concessit, litterarum et litteratorum asylum: ubi illud inter discipulos erat in more positum, ut quicumque recens adveniret Athenas, quo deprimerent fastum illius ex scientia quam alibi didicisset, eum circuire solerent qui illic erant discipuli, atque cum illo de rebus, quas alibi professus esset, disserere, ac tandem ludibrio traducere hominem, veluti in comœdia ludionem. Libet autem hic eadem recensere; quo lector jamdiu inter crudelia tyrannorum monstra, et arianæ hæresis sævas bestias pertæsus ac mœrens incedens, paululum recreetur exhilareturque duorum talium incomparabilium amicorum consortio, Gregorii atque Basilii.

27. Prius igitur Athenas venit Gregorius, inde vero Basilius. Ille quidem antea primo egressus domo (ut dictum est) Cæsaream Palæstinæ se contulerat, ubi audivit (ut auctor est S. Hieronymus [2]) Thespesium egregium oratorem; testatur id ipse quoque, cum ait [3]: « Ego artis oratoriæ amore inflammatus, in Palæstinæ academiis tum florentibus pedem fixi; Cæsarius Alexandriam perrexit, urbem tunc et hoc quoque tempore doctrinarum omnium officinam non falso æstimatam. » Hæc ipse. Erat Cæsarius ejus germanus pari studio inflammatus: secutus postea ipsum Gregorius, Alexandriam eadem ex causa profectus est: atque ubi tum Cæsariensium scholarum fontes, tum rivos doctrinæ Alexandrini gymnasii avido pectore exhausisset, ardentiori animi ardore flumina Athenarum sitivit; atque adeo vehementer, ut nec expectato opportuno anni tempore navigandi, navim conscendens, in magnum discrimen vitam adduxerit, ereptus tamen precibus sanctæ matris Nonnæ: quod ipse testatur iterum, cum res suas accurate descripsit [1], ubi de immenso suo desiderio Athenarum hæc cecinit [2]:

> Sola meum ardenti pectus stimulavit amore
> Doctrina Argolica, quam gloria gentis Athenæ
> Quæsivere mihi, solisque occasus et ortus:
> In qua multum operæ posui, multumque laboris
> Permultis annis subii; sed et hanc quoque Christi
> Ante pedes humilem pronamque jacere coegi.

28. Sed relegamus Basilii itidem scientiarum cunabula atque progressus ab eodem quoque concinne descriptos [3]: « Cæsaream Palæstinæ scilicet, ut ejus urbis scholarum particeps esset, celeriter contendit; hanc, inquam, eximiam civitatem, et nostram (nam meorum quoque studiorum dux et magister extitit) non minus litterarum atque doctrinæ, quam urbium quibus præest et dominatur, metropolim: quam si quis doctrinæ palma spoliaverit, rem omnium pulcherrimam ipsique maxime propriam eripuerit. » Ac post alia: « Hinc Byzantium urbem totius Orientis principatum tenentem (excellentissimis enim oratoribus philosophisque florebat, quorum brevi optima quæque ingenii celeritate ac magnitudine collegit), atque inde Athenas, hoc est, litterarum domicilium, a Deo atque inexplebili eademque laudanda doctrinæ cupiditate mittitur: Athenas, inquam, mihi vere aureas, ac, si cuiquam alii, bonorum parentes; nam illæ hominem, non illum quidem ante ignotum, sed tamen notiorem reddiderunt. » Cum dicat ipse, ante novisse Basilium, id accidisse puto Cæsareæ Palæstinæ, quæ fuit prima ipsorum palæstra ad vires ingenii exercendas. Et inferius:

29. « Habebant nos Athenæ profluvii cujusdam fluvialis instar ex eodem patriæ fonte in diversas regiones doctrinæ cupiditate dissectos; rursumque velut ex composito, Deo videlicet ita impellente, coeuntes. Ac me quidem aliquanto ante habebant; illum autem haud multo post, et quidem cum mirifica et luculenta spe expectatum: etenim in multorum linguis versabatur, antequam advenisset; nec quisquam erat, qui non præclare agi secum putaret, si id quod summo studio expetebat, prior occuparet. » Subdit quoque hæc de immenso discipulorum studio, satagentium quemque discendi causa Athenas advenientem præoccupando lucrari, et suo cuique ipsos (nam in partes divisi erant) adsciscere præceptori: « In hoc, inquit, elaborantes, ut et numero crescant, et illos opera sua locupletiores efficiant; atque ea res vehementer absurda est; præoccupantur urbes, viæ, portus, summa montium, planities, solitudines omnes, denique Atticæ et reliquæ Græciæ partes, atque adeo incola-

[1] Basil. epist. CXLVI. — [2] Hier. de Script. Eccl. in Euzoio. — [3] Gregor. Naziao. in laud. Cæsarii.

[1] Gregor. Naz. carm. de rebus suis, et orat in funer. — [2] Gregor. Nazianz. carm. de rebus suis. — [3] Gregor. Nazian. orat. in laud. Basilii.

rum permulti : nam et illos in partes ac studia distractos habet.

30. « Cum autem juvenis quispiam accesserit, atque vel libens, vel invitus in eorum, a quibus captus est, manibus et potestate fuerit; tum vero Attica hæc illis consuetudo est, ludusque rei seriæ admixtus. Primum apud eorum aliquem, qui priores ipsum arripuerint, hospitio accipitur, vel amicorum, vel propinquorum, vel qui ejusdem sunt patriæ, vel qui artem sophistices apprime callent, et lucra m gistris conciliant, eoque nomine apud eos summo honore atque pretio sunt; quod quidem illis mercedis loco est, habere qui ipsorum commodis studeant. Deinde a quovis volente cavillis lacessitur : quod quidem, ni fallor, ea de causa faciunt, ut novitiorum fastum et superbiam retundant, atque a principio ipsos in potestatem redigant. Lacessitur autem ab aliis impudentius atque audacius, ab aliis eruditius, prout ille vel rusticis vel ineptis moribus, vel urbanitate fuerit præditus. Atque id ignaris quidem terribile atque inhumanum videtur : iis autem perjucundum suavitatisque plenum, quibus non ignota est ea consuetudo : plus enim terroris habet hæc minarum ostentatio, quam res ipsa. Tum per forum ad balneum cum pompa deducitur; pompa autem hoc modo se habet : Qui deducendi juvenis munere funguntur, ordine dispositi atque æquis spatiis distincti, bini eum ad balneum antecedunt. Cum autem propius accesserint, quasi fanatico furore correpti, clamorem ingentem tollentes (hic autem clamor jubet, ut ulterius progredi desinant, ac suo loco consistant, tanquam eos balneum minime admittat), simulque fores pulsantes, et juvenem strepitu perterrentes, ac deinde introeundi potestatem ipsi facientes, ita demum eum in libertatem asserunt, atque a balneo redeuntem, deinceps ut æqualem ac sodalem accipiunt. Atque hoc ipsis est totius cæremoniæ jucundissimum, nimirum ab his, qui molestiam exhibent, quam primum liberari.

31. « Tunc igitur meum magnumque Basilium non ipse solum venerabar, perspiciens illius tum in moribus gravitatem atque constantiam, tum in sermone dexteritatem : sed et aliis etiam quibus perinde cognitus non erat, ut idem facerent, persuadebam : nam plerisque statim venerationi erat, ut qui fama et auditione jam eum percepissent. Ex quo effectum est, ut solus fere ex omnibus, qui studiorum causa Athenas veniebant, communi lege solutus sit; majorem utique honorem, quam novitii conditio ferre videbatur, consecutus. Hoc nobis amicitiæ principium, hinc conjunctionis igniculus : sic mutuo amore sauciati sumus. Postea hujusmodi quoque quiddam accidit : nam ne hoc quidem prætermissione dignum est. Haud simplicem apertamque nationem Armenios esse invenio, quin potius admodum tectam et simulatam. Tum ergo nonnulli jampridem cum ipso familiaritate et amicitia conjuncti, utpote ex patre et veteri sodalitio (nam in illius schola instituti fuerant) ad ipsum per amicitiæ speciem accedentes (invidia autem, non benevolentia ducebantur), contentiosis potius, quam doctis et argutis interrogationibus eum urgebant, ac primo impetu sibi subjicere conabantur; tum quod egregiam ipsius indolem jampridem nossent, tum quod ipsum tanto in honore haberi, eo tempore, permoleste ferrent : grave enim minimeque ferendum esse eos qui philosophica pallia priores induissent, atque in ratione scite et facunde dicendi elaborassent, extero atque novitio nequaquam anteferri.

32. « Ego autem ille Athenarum amans ac stultus (non enim eorum invidiam senseram, frontis integumento fidem habens), Athenarum gloriam in ipsis convulsam celerrimeque contemptam indigno animo ferens, succumbentes jam adolescentes et terga vertentes, reducta disputatione suffulciebam; atque auxilii mei momentum afferens (in talibus autem rebus vel perexigua accessio quidvis potest) æqualia (ut ille ait, nempe Homerus) prœlii capita constitui. At ubi disputationis arcanum intellexi, quod jam ne contineri quidem poterat, sed jam perspicue detegebatur; repente mutato consilio, remigrationem ad puppim converti, ab illius partibus stans, dubiamque victoriam reddidi. Qua in re, ut erat ingenio in primis acuto, magnam statim voluptatem cepit, atque alacritate perfusus (ut eum Homericis verbis omnino describam) egregios illos juvenes disputatione perturbatos insectabatur, nec ante argumentationibus ferire destitit, quam eos in effusam fugam vertisset, victoriamque haud dubium adeptus fuisset. Hæc nobis amicitiæ jam non scintilla, sed fax conspicua et sublimis accenditur. Atque illi quidem sic infecto negotio discesserunt, cum suam temeritatem multum incusantes, tum fraudem nostram animo usque adeo inique ferentes, ut apertas mihi inimicitias indicerent, ac proditorem criminose appellarent, non modo eorum, sed Athenarum quoque ipsarum : quoniam primo impetu ab uno homine confutati atque ignominia affecti fuerant; idque ab ejusmodi homine, cui ne fidenti quidem animo esse per tempus licebat. »

33. Subdit autem post hæc, eumdem Basilium eo scientiarum esse progressum, antequam Athenas se conferret, ut illuc cum advenisset, et explorata complura habuisset, magno affectus sit angore animi, quod non, quales putabat, Athenas eruditas adinvenerit : visæ enim sunt illi ipsæ jejunæ, cum, quid ibi addisceret, non reperit. Solabatur tamen eum Gregorius, qui id ipsum sibi visum esse, cum primum illuc se contulisset, affirmabat : consolabatur eum, inquam, spe meliorum, quæ hactenus ipsi inexplorata dicebat : hæc et alia de his multa locutus Gregorius, rursus, quænam fuerint mutua Athenis conversatio atque studia, quibus hisce principiis exorta amicitia, majoribus in dies adaugebatur accessionibus, sic ipse describit [1] :

34. « Par spes doctrinæ, hoc est, rei omnium

[1] Greg. Naz. orat. in laud. Basil.

invidiosissimæ, nos ducebat : et tamen aberat invidia, sola æmulatione flagrabamus. Hoc utrique certamen, non uter primas ferret, sed uter alteri primas cederet : uterque enim alterius gloriam, suam existimabat : una utrinque anima videbatur duo corpora ferens. Quod si minor fides iis habenda est, qui omnia in omnibus posita esse dicunt (quod dicebant Empedocles et Anaxagoras), at nobis certe credendum est, quod uterque in altero et apud alterum positi eramus. Unum hoc ab utroque nostrum agebatur, ut virtutem coleremus, atque ad futuras spes vitæ nostræ rationes accommodaremus, ante mortem e vita migrantes. Quod quidem nobis ob oculos proponentes, vitam actionesque omnes nostras dirigebamus, tum divini præcepti ductum sequentes, tum alter alteri virtutis studium extimulantes : atque (nisi hoc arrogantius dicere videar) uterque alteri norma et amussis eramus, qua rectum a pravo discernitur. Nec enim cum flagitiosissimis et petulantissimis quibusque sodalium nostrorum consuetudinem habebamus, sed cum optimis et honestissimis; nec cum pugnacissimis, sed cum tranquillissimis et pacatissimis, iisque quorum consuetudo maximos fructus afferebat : illud nimirum exploratum habentes, multo facilius vitium contrahi, quam virtutem communicari; quemadmodum facilius quoque morbus contrahitur, quam sanitas impartiatur. Disciplinis porro non tam jucundissimis, quam præclarissimis oblectabamur : nam hinc quoque vel ad virtutem, vel ad vitium juvenes informantur.

35. « Duæ nobis viæ notæ erant; altera primaria et præstantior, quæ videlicet ad sacras domos nostras sacrosque doctores ferebat : altera secundaria, nec ejusdem honoris, nimirum quæ ad externæ doctrinæ professores ducebat. Reliquas omnes, quæ ad festa et spectacula, celebres conventus, epulas ferebant, volentibus relinquebamus. Nihil enim mea quidem sententia magnifaciendum est, quod nihil affert ad recte honesteque vivendum, nec sui studiosos meliores reddit. Jam cum aliis alia quædam cognomenta sint vel a parentibus accepta, vel ex se ipsis, hoc est, ex propriæ vitæ studiis institutisque comparata : nobis contra magna res erat, et illustre nomen, christianos et esse et nominari, atque ea re magis efferebamur, » etc. Paulo vero post : « Atque ut rem in pauca contraham, perniciosæ quidem aliis quoad animæ salutem Athenæ sunt (nec enim a piis viris id temere existimatur : nefariis enim opibus, hoc est, simulacris magis affluunt, quam reliqua omnis Græcia, difficileque est non simul cum eorum laudatoribus et patronis in errorem abripi), nobis autem nihil detrimenti ab iis allatum est, utpote animo communitis firmissimeque obseptis. Quin potius (quod vix credibile est) hinc ad fidem confirmati sumus, ipsorum fraudem et imposturam cognoscentes, atque illic dæmones contemnentes, ubi in mirifica laude sunt dæmones, » etc.

36. Jam vidimus ex Eunapio, horum fama pellectum impium Julianum Athenas expetiisse, ubi consuetudinem intimam habuit cum Eleusiniarum antistite, clam sacris homines initiante atque futura prædicente. Porro asylum illud impietatis postea ab Alarico tyranno, illi in hoc faventibus Christianis, fuisse dirutum ac penitus dissipatum, idem auctor, dum illius antistitis recitat prædictiones, narrat his verbis : « Eas Græciæ angustias, » nempe Thermopylarum fauces, « Alarico prodidit impia natio fuscis utens vestibus, qui, nullo prohibente, simul cum eo irruperunt, rescissa jam Pontificalium institutorum lege atque vinculo. » Sed hæc postea, hic autem obiter recensita, occasione cultus idololatriæ Athenis plus quam in reliquis orbis locis occulte vigentis; ad quæ nefanda opera destruenda, quod non satis esse viderentur leges imperatoris diversis temporibus latæ, armavit Deus postea tyrannum, qui omnia illa furore bellico atque barbarico pessumdaret. Profecerunt ex iis quoque iidem Gregorius atque Basilius, quod majore odio in ea omnia incitati sint, et ad bellum adversus idola gerendum magis incensi, adversusque imperatorem ipsum Julianum Apostatam, pro eis omni conatu pugnantem, inire certamen minime veriti. Sed de his suo loco dicendum.

37. Sic igitur bene instituta atque optime ducta, ad omnes numeros attemperata Gregorii atque Basilii Athenis vita fuit, ut fama percelebres evascrint, non Athenis tantum vel in Græcia, sed ubique terrarum : nam hæc de his ipse Gregorius [1] : « Ex quo, inquit, id assequebamur, ut non solum apud præceptores et socios, sed apud totam etiam Græciam, ac præsertim clarissimos quosque Græciæ viros, illustri fama celebraremur : quin etiam ultra Græciæ fines progressi sumus, sicut multorum sermone compertum est : nam ut quocunque Athenarum fama, eodem quoque præceptorum nostrorum fama sese proferebat; ita quicunque præceptores, iidem quoque nos cognoscebant, simulque de nobis audiebant et proloquebantur; ac par quoddam non obscurum et incelebre apud eos et eramus et dicebamur, nec nobiscum Orestes suos et Pylades ullo modo comprehensos putabant, » etc. At de commoratione eorum Athenis jam satis : cætera porro ab eis gesta suo loco opportune sunt referenda.

38. Discessit prior Athenis Basilius, cum Gregorius vix ut remaneret potuerit invitus compelli, cum jam ageret ætatis annum trigesimum : cum enim ut publice profiteretur oratoriam artem, coegere Athenienses; id quidem ipse testatur his iambicis versibus [2] :

Nam tempus ingens fluxerat jam in litteris,
Triginta et annos pæne tunc exegeram :
Hic esset in nos quinam amor sodalium,
Opinioque, comperi certa fide.
Aderat dies jam, magnus et labor simul;
Amplexibusque tristibusque in exitu
Verbis opus erat, queis amor flammas capit.
Socio quidem cessere, nolentes licet,

[1] Greg. orat. in laud. Basilii. — [2] Gregor. carm. de vita sua.

Multa afferenti, congererent quæ excedere.
At mihi etiamnum lacrymæ ex oculis fluunt,
Turbationis illius dum sum memor.
Namque universa me cohors æqualium
Cingens, magistri, cogniti, ignoti mihi
(Precibus, querelis, vi quoque admixta simul,
Suadebat id amor), mordicus me detinent,
Atque exeundi mihi postestatem negant.
Neque enim decere dictitant, nos perdere
Doctas Athenas : ac simul facundiæ
Mihi principatum calculis spondent suis.
Quid multa? flector (sola nam tot lacrymis
Verbisque quercus restitisset), nec tamen
Omnino; nam me patrium contra solum
Trahebat, omnes eminens gentes fide,
(Pulchrum ubi putabam me piis studiis dare),
Annisque uterque fractus et senio parens.
Quocirca Athenis immoratus paululum,
Subduco furtim pæne me, ac repeto domum.

Hactenus res Gregorii usque ad discessionem Athenis.

39. Ex quibus (quod spectat ad rerum gestarum veritatem elucidandam) plane Ruffinus [1] erroris arguitur, dum ait a Gregorio subductum Basilium e doctoris cathedra, manuque injecta secum in monasterium esse perductum. In primis enim Basilium, inde vero Gregorium Athenis recessisse, ipsiusmet Gregorii testificatione exploratum habetur. Qui quidem, quam cœperat una cum Gregorio, reversus in patriam, sanctissimam vitam excoluit, corporis virginitatem ab omni carnis illecebra servans immaculatam : licet non ita mentis puritatem illibatam servasse, scribens ad Chilonem discipulum, conqueri videatur, cum ait : « Quin et mulieres se meis hisce oculis visendas offerebant, quarum præcellenti elegantia et decore spectabili meæ tentaretur integritas pudicitiæ. Et quidem flagitium vitavi fornicationis, at munditiæ virginalis florem arcana cordis cogitatione fœdavi. » Hæc sane ipse, qui veram virginitatem ex animæ perfecta integritate arctissimis limitibus circumscripsit; quo argumento De vera virginitate ad Lætoium episcopum Melitensem scripsit commentarium. Cæterum Gregorius Nazianzenus in oratione funebri in laudem ejusdem Basilii, ipsum perfectissimum virginitatis cultorem fuisse demonstrat his verbis : « Quis igitur virginitatem magis honoravit, quam Basilius, aut carnis puritatem quasi lege sancivit non solum proprio exemplo, sed eorum quibus studebat? » etc. Hæc de Basilio modo satis; de Gregorio quoque ista in præsentiarum dicta sufficiant, de reditu, inquam, ipsius in patriam post Basilium.

[1] Ruffin. lib. II. c. 9.

40. Recedens Athenis Gregorius, Constantinopolim venit; quo loci cum esset, divina quadam providentia accidit, ut Cæsarius ipsius frater Alexandria, ubi litterarum causa eatenus moratus erat, appelleret Constantinopolim, jam philosophicis litteris egregie excultus, et artis medicinæ apprime gnarus; quem celebris fama adeo nobilitaverat, ut a senatoribus senatoria dignitas atque insuper nobile matrimonium eidem, ut his vinculis retineretur in urbe, oblatum fuerit : sed et id ipsum ab imperatore per legatos petitum fuit. Verum his omnibus tunc plus apud ipsum valuit fraternus amor, ac pietas erga parentes, quorum visendorum causa sequi maluit Gregorium redeuntem : alio autem tempore postea opportunius in imperatoris aulam se contulit. Quæ omnia pluribus ab eodem Gregorio scripta sunt. Sed jam his relictis, quos sæpe in progressu conveniemus, ad sequentis anni res tetras ac tragicas, cunctantem hærentemque, imo et prædensis horrentem vepribus orationem convertamus.

Anno periodi Græco-Romanæ 5847. — Olymp. 283. an. 2. — Urb. cond. 1107. — Jesu Christi 354. — Liberii papæ 3. — Constantii 18.

1. *Consules.* — A num. 1 ad 10. Coss. *Constantius Aug. VII*, et *Constantius Gallus III*, prior juxta tertiam regulam : posterior juxta secundam, nempe ob quinquennalia, anno uno anticipata.

2. *Epistola Liberii PP. ad Constantium.* — Litteræ *Liberii* papæ ad Constantium imp., in quibus ait, Demophilum, Macedonium, Eudoxium et Martyrium *ante annos octo* de Concilio Mediolanensi *iratis animis* exiisse, et Arii sententiam damnare noluisse, hoc anno, ut recte vidit Baronius, scriptæ. Nondum enim tum indicta fuerat Synodus Mediolanensis, quæ anno sequenti habita, cujus impetrandæ gratia legati cum epistola Liberii missi sunt; et præterea adhuc in Galliis agebat Constantius, quem sub currentis anni exitum in Italiam ad hiberna discessisse testatur Ammianus lib. 14, cap. 4. Erravit itaque Petavius in Dissert. de Photino hæretico, qui eam epistolam anno sequenti datam arbitratus est, quemadmodum et Valesius in Notis ad lib. 3 Sozomeni, cap. 23, qui ex eo quod in iis Liberii litteris dicatur, quosdam extra Catholicam Ecclesiam positos conciliabula habere, « quibus asseveratur etiam Georgius in Alexandria per litteras communicare, » existimat Georgium sedis Alexan-

drinæ invasorem, Alexandrino episcopatu potitum esse, cum illa epistola scripta est, ideoque eam pertinere ad annum trecentesimum quinquagesimum sextum, quo Georgius sedem illam occupare cœpit.

3. *In ea non de Georgio Alex., sed de Georgio Laodiceæ episc. sermo est.* — Verum Liberius non de *Georgio Alexandrino*, sed de *Georgio Laodiceno* episcopo ariano, qui in Concilio Sardicensi damnatus est, cujusque crebra per hæc tempora mentio, sermonem habet. De eo Athanasius sæpe loquitur, præsertim initio Apologiæ suæ de fuga sua, quam his verbis exorditur : « Audio Leontium, qui nunc est Antiochiæ, et Narcissum Neronipolitanum, et Georgium Laodicensem, reliquosque cum ipsis Arianos, multa de me obgannire, et crimen timiditatis opprobrare, quod cum ab ipsis ad necem quærerer, (anno CCCLVI), non me ipsis in deditionem obtulerim. »

4. *Concilium Mediolanense Liberius a Constantio impetrat.* — Porro obtentum est ea legatione quod petebatur, nempe ut Concilium Mediolani celebraretur anno sequenti in causa Athanasii, quod nempe in eum annum *vicennalia* imperii Augustei Constantii inciderent, et mos ferret, ut annis hujusmodi solemniis destinatis religioni et Ecclesiæ consuleretur. Quæ ratio cum Baronium (n. IX) fugeret, putavit, eam Synodum præsenti anno celebrandam fuisse : sed quod *Constantium* adversus Gundomadum et Vadomarium fratres Alemannorum reges Galliam invadentes oportuit arma movere, Concilium in annum dilatum fuisse. De eo bello legendus Ammianus, lib. 14. Verum hæc conjectura ex dictis corruit, liquetque non alio anno quam CCCLV Synodum illam congregari debuisse.

5. *Galli Cæsaris cædes.* — Ad num. 10. Constantii Galli Cæsaris cædes sub hujus anni consulibus recte a Socrate lib. 2, cap. 34, Sozomeno lib. 4, cap. 7, et Idacio in Fastis consignata : « Excessit e vita ætatis anno nono atque vicesimo, cum quadriennio imperasset, » inquit Ammianus, in fine lib. 14. Quibus ex verbis etiam liquet, Cæsares imperii participes fuisse, non vero tantum imperii successores designatos. Hujus mortis nuntium ad Constantium, dum Mediolani esset, perlatum, ut scribit Ammianus initio lib. 15. Hoc anno ineunte Constantius Arelate constitit, indeque verno tempore Valentiam petiit, moturus in Gundomadum et Vadomarium fratres Allamannorum reges; cum quibus mox fœdus pepigit, ut prodit Ammianus lib. 14, cap. 10, qui capite sequenti subdit : « Icto post hæc fœdere, imperator Mediolanum ad hiberna discessit. » Tum Galli Cæsaris cædem recitare incipit, quæ ideo sub hujus anni finem contigit. De ea legendus Philostorgius lib. 4, cap. 1.

6. *Imperium Rom. penes unum post annos LXX rursus fuit.* — Victor de Cæsaribus, Galli Cæsaris morte narrata, ait : « Ita longo intervallo annum fere post septuagesimum, relata ad unum cura Reipublicæ. » Si a præsenti anno per septuaginta retrocedas, pervenies ad annum Christi CCLXXXIV, quo Diocletianus imperium iniit, vivente adhuc Carino Augusto, qui anno insequenti occisus est. Septuaginta itaque illorum annorum initium videtur repetendum ab anno CCLXXXII, quo Probus, qui solus imperaverat, interemptus est; cui Carus cum Carino et Numeriano Cæsaribus successit. Quare Victor numero rotundo loquitur, demonstratque, curam Reipublicæ penes Cæsares etiam fuisse.

7. *Constantius imp. Arianismum in Æthiopia et Arabia Felici disseminandum curat.* — A num. 11 ad 17. Post Baronii mortem Jacobus Gothofredus Excerpta ex Historia Ecclesiastica Philostorgii, quæ Photius ex XII ejus libris collegit, in lucem emisit : postea Valesius duos eorumdem Excerptorum Mss. codices nactus, novam editionem aggressus est, in qua loca plurima, quæ in editione Gothofredi corrupta erant, restituit, novasque notas addidit. Scribit itaque Photius Philostorgium lib. 2, num. 6, hæc habere : « Ait impius Philostorgius, interiores Indos qui Bartholomæi apostoli prædicatione ad Christum conversi sunt, dissimilem Filii substantiam profiteri. Narratque Theophilum Indum, qui hanc sententiam amplectebatur, ad illos venisse et suam illis opinionem tradidisse. Hos autem Indos, olim quidem Sabæos ait esse dictos ab urbe Saba, quæ caput est totius gentis, nunc vero Homeritas vocari. » Tum lib. 3, num. 4, « Ait Philostorgius, Constantium legatos misisse ad eos, qui olim quidem Sabæi, nunc vero Homeritæ vocantur... Regionem autem quam incolunt Arabiam Magnam et Felicem a Græcis appellari scribit, et ad extimum oceanum pertingere... Judæorum quoque non exigua multitudo iis permixta est. Ad hos igitur legationem misit Constantius, eo consilio, ut ad veram pietatem illos traduceret, etc. Postulavit etiam ut Romanis illuc navigantibus, et regionis incolis, qui ad Christi fidem converti vellent, ecclesias ædificari liceret. Dedit etiam legatis magnam vim pecuniæ, quam ædificandis ecclesiis impenderent.

8. *Theophilus monachus eam in rem illuc missus.* — « Hujus porro legationis princeps erat Theophilus Indus. Qui olim quidem Constantino imperium administrante admodum juvenis, obses a Divæis missus fuerat ad Romanos. Horum regio Divus insula est. Incolæ vero ipsi quoque Indi cognominantur, etc. Postea vero cum legationem hanc obeundam suscepisset, a suæ communionis hominibus episcopali dignitate eum ornatum esse, etc. Theophilus igitur cum ad Sabæos venisset, gentis principi persuadere conatus est, ut Christum coleret et a Gentilium errore recederet. Et Judæorum quidem solita fraus ac malitia in profundissimum silentium sese abdere coacta est, cum Theophilus admirandis operibus editis, fidem Christi invictam esse, semel atque iterum ostendisset. Legatio vero felicem exitum sortita est, cum princeps gentis illius sincero animo ad veram pietatem transiisset, et tres ecclesias in ea regione ædificasset, etc.

9. *Usque ad veram Indiam arianus iste penetravit.* — « At Theophilus cum apud Homeritas

singula prout poterat, et prout temporis ratio sinebat, ordinasset et ecclesias dedicavisset, et ornamentis quibus poterat exornasset, ad insulam Divu, quam ipsi patriam fuisse superius indicavimus, navigavit. Atque inde ad alias Indiæ regiones perrexit : multaque quæ apud illos non rite fiebant, emendavit. Nam et lectiones Evangelii audiebant sedentes, et alia quædam peragebant, quibus divina lex repugnabat. Verum Theophilus cum singula apud eos juxta sanctiorem ritum Deoque magis acceptum correxisset, Ecclesiæ quoque dogma confirmavit. Neque enim circa divini numinis cultum, ut ait impius iste, ulla egebant emendatione, utpote qui ab ultima antiquitate constantissime Filium alterius a Patre substantiæ profiterentur. Ex hac autem Magna Arabia profectus est Theophilus ad Æthiopas, qui Auxumitæ vocantur, etc. Sed cum ad Auxumitas venisset, et cuncta illic negotia probe ordinasset, inde ad Romanorum ditionem redire cœpit. »

10. *Situs Homeritarum, Auxumitarum, et Divæorum.* — Narrat hæc Baronius ex Nicephoro lib. 9, cap. 18, et cum eo dicit Theophilum ab Adiabenis obsidem in Romanorum ditionem fuisse missum, et Adiabenen ejus patriam fuisse; cum tamen Philostorgius diserte scribat eum a Divæis obsidem missum ad Romanos, et insulam Divu ejus fuisse patriam. Sed non dubito quin is error librariis attribuendus sit, qui utrumque Nicephori textum græcum depravarunt. Hæc porro insula videtur ea quæ Divu vulgo vocatur, estque ad ostium Indi fluminis, regi Cambaiæ obnoxia. Quoad Homeritas recte scribit Philostorgius, eos in Arabia Felice sitos esse ; hi enim Arabes erant, Saracenis proximi, gentibus his inter se mari Rubro seu Arabico disparatis, ut tam Plinius lib. 6, cap. 28, quam Ptolemæus lib. 6, cap. 7, docent. E regione Homeritarum Auxumitæ fuere, mari Rubro ab eis sejuncti. Homeritæ et Auxumitæ Constantii ævo Romanis fœderati fuere, quod fœdus mansit etiam sub Justiniano, ut suo loco explicabimus. Hinc Constantius ad Homeritas et Auxumitas legatos misit, et quidem anno CCCLVI, ut existimat Gothofredus in Comment. leg. 2 Cod. Theod. de Legatis data *XVIII kal. Febr. Constantio Aug. VIII et Juliano Cæs. coss.*, in qua dicit imperator : « nullus ad gentem Auxumitarum et Homeritarum ire præceptus, » etc. id est legatione fungi jussus, ut explicat Gothofredus, qui dicit Theophilum legationis eo anno ad Auxumitas et Homeritas missæ principem fuisse.

11. *Nascitur S. Gregorius Nazianzenus.* — Ad num. 23 et seqq. Ex locis quibusdam *sancti Gregorii Nazianzeni* in carmine de Vita sua negligenter latine redditis deceptus Baronius, existimavit, hunc sanctum præsenti anno vicesimum tantum ætatis annum attigisse, ideoque post Concilium Nicænum anno CCCXXV celebratum in lucem prodiisse. Verum, cum nonagenario major supremum diem obierit, ut suo loco videbitur, natus est hujus sæculi initio, et quando Athenis discessit, annum circiter quinquagesimum quintum agebat. Papebrocius die nona Maii in Vita S. Gregorii Nazianzeni loca omnia explicat, quæ Baronium aliosque viros doctissimos hucusque in errorem induxere. Nazianzenus postquam dixit, Athenis digrediente Basilio, se subsistere coactum fuisse, subjungit : « Etenim longum tempus impenderam eloquentiæ exercendæ : eratque is annus mihi ferme trigesimus. » Quod cum factum esse constaret post annum Christi trecentesimum quinquagesimum quintum, quo *Julianus* studiorum causa Athenas appulit, consequens esse videbatur, ut non nisi post Concilium Nicænum Gregorius natus esset. Sed, ut Gregorius presbyter in Vita hujus sancti advertit, Basilius Athenis discessit, cum Gregorius « trigesimum annum explevisset in disciplinarum artibus pertractandis. » Quare erat is annus Gregorio Nazianzeno ferme trigesimus in eo studio, non vero trigesimus a nativitate ejus.

12. *Nazianzenus et Basilius virtutem amplectuntur.* — Objicitur præterea quod scribit Gregorius Nazianzenus in Oratione ad laudem Basilii, ubi de se suoque Basilio juxta accuratam Papebrocii versionem ait : « Ut igitur domum revertimur, qui aliquando mundo ac scenæ servieramus, quantum scilicet satis erat, ut aliorum plurium obsequeremur cupiditati (neque enim ipsimet ad theatralem ostentationem propendebamus), continuo facti sumus juris nostri ; et tanquam ex imberbibus facti viri, ad philosophandum nos contulimus generosius. » At sicut Nazianzenus, quando dicit, se et Basilium tum sui *juris factos*, non intelligit de legali emancipatione, sed de figurata, qua mundo servire coacti fuerant : sic nec quod *ex imberbibus* dicat *viros factos*, debet cum respectu ad ætatem accipi, sed referri ad animum, qui tunc primum viriliter agi cœpit ac reserari ; cum seposito aliis placendi studio, quod imperfectorum est, ad veram solidamque virtutem, quæ est virorum perfectorum, conatum suum intenderunt. Tertium locum ex Gregorio desumptum apud Papebrocium explicatum vide.

13. *Ætas patris S. Gregorii discutitur.* — Ætas porro Nazianzeni, ut recte idem Papebrocius, cum Gregorii patris ætate comparari debet. Pater, sicut in Orat. 19 ait filius, obiit, « cum annos ferme centum vixisset, ex eisque egisset in sacerdotio quinque et quadraginta. » Cum itaque *S. Gregorius* Nazianzi episcopus, Gregorii de quo loquimur pater, e vivis excesserit anno trecentesimo septuagesimo tertio, aut verisimilius uno anno tardius (rerum enim deinde secularum series non permittit, ut eum postea vixisse existimemus), consequens fit, cum natum circa annum ducentesimum septuagesimum tertium, et S. Gregorium Theologum filium primogenitum ex sancta Nonna conjuge et *coætanea*, ut inquit idem Gregorius Theologus in carmine de Vita sua, genuisse circa annum Christi trecentesimum primum. Inde Gregorius pater episcopus Nazianzi creatus est circa annum trecentesimum vicesimum nonum, et Gregorius filius anno trecentesimo

quinquagesimo quinto, vel potius insequenti, Athenis discessit, postquam ibidem per annos triginta studiis operam navasset, ab anno nempe trecentesimo vicesimo sexto. Porro, cum *Julianus* nonnisi post Galli Cæsaris fratris necem Athenas profectus fuerit, apparet, eum anno tantum sequenti in eam urbem adventasse; nam Socrates lib. 3, cap. 1, ait, *Gallo* interfecto, Julianum jussum esse custodiri. Sed cum custodes suos effugere voluisset, mutatis subinde latebris, sibi salutem quæsivisse : tandem vero *Eusebiam* imperatoris uxorem, cum eum latitantem deprehendisset, persuasisse viro suo, ut nullo malo eum afficeret, sed potius Athenas ire permitteret, philosophiæ operam daturum. Quo fit, ut S. Gregorius Nazianzenus et S. Basilius anno tantum trecentesimo quinquagesimo sexto Athenis discesserint.

14. *Synodus Antiochena adversus Athanasium.* — Collecta hoc anno Synodus *Antiochena* adversus D. Athanasium, de qua hæc Sozomenus habet lib. 4, cap. 8 : « Præcipue vero criminabantur Athanasium, quem tantopere oderant, ut nec Constante quidem adhuc superstite et Constantio benevolentiam erga eum simulante, hostiliter eum persequi desierint : sed Antiochiæ in unum congregati Narcissus Cilix, Theodorus Thraciæ, Eugenius Nicænus, Patrophilus Scythopolites, Menophantus Ephesius, et alii circiter triginta numero ad omnes ubique constitutos episcopos litteras scripserint, quibus affirmabant, Athanasium contra leges Ecclesiæ rediisse Alexandriam, non in Synodo prius innocentem declaratum, sed per contentionem eorum, qui idem cum illo sentiebant : hortatique sint, ut neque cum illo communicarent, neque ad eum scriberent, sed cum Georgio potius, qui ab ipsis ordinatus fuerat, communionem servarent. Athanasius vero tum quidem nullam istorum rationem duxit. Sed enim multo graviora, quam prius, erat perpessurus. » Valesius in Notis ait, Sozomenum perperam asserere eam Synodum Constante adhuc superstite congregatam. Verum id non scribit Sozomenus, qui jam de Magnentii interitu et Julii papæ morte locutus fuerat, sed tantum indicat, Arianos, qui Constante adhuc superstite Athanasium vexarant, post hujus imperatoris mortem hostiliter eum persecutos fuisse. Subjungit Valesius, eam Synodum anno Christi trecentesimo quinquagesimo sexto coactam, quo Georgius episcopatum Alexandriæ occupavit, huncque statim ex urbe Antiochena cum militari satellitio missum esse Alexandriam, eodem modo quo ante quindecim annos in Antiochensi Synodo, ea quæ in encæniis celebrata est, Gregorius ordinatus fuerat episcopus Alexandriæ, atque inde missus Alexandriam, ut testatur Athanasius.

15. *Hoc anno celebrata.* — Verum currenti anno exeunte, eam congregatam insinuat Sozomenus, cum illam recitet proxime ante Concilium Mediolanense prioribus anni insequentis mensibus habitum. Prælerea Lucifer Calaritanus, qui Concilio Mediolanensi interfuit, in Apologia pro Athanasio lib. 1 testatur, Georgium ante Concilium Mediolanense ordinatum esse, et his verbis Constantium alloquitur : « Persequeris eum, per quem te audire præceperit Dominus, agente eo in rebus humanis, quo hæreticum tuum Georgium mittis successorem, cum tametsi liberatus fuisset Athanasius e corpore, tibi non licuerit mittere, » etc. Paulo post : « Numquid potest Deus esse cum inimico Georgio? Numquid ei quem non ordinaverit, quem non elegerit, poterit esse propitius? » etc. Ad hæc Valesius ait, unum Sozomenum hujus Synodi meminisse; cum tamen Nicephorus lib. 9, cap. 33, disertam ejus mentionem faciat. Denique non ex urbe Antiochena, ut putat Valesius, sed ex Cappadocia missus fuit Georgius, ut docent Athanasius in Apologia de fuga sua, et ex eo Theodoretus lib. 2, cap. 14, quanquam missus dici possit ex urbe Antiochensi, cum in ea ordinatus fuerit.

LIBERII ANNUS 4. — CHRISTI 355.

1. *Concilium Mediolanense, ubi dira Arianorum potentia cum Catholicorum invicta constantia congreditur.* — Trecentesimo quinquagesimo quinto Domini anno Arbetio et Lollianus consules creati sunt. Est mentio consulatus Lolliani apud Julium Firmicum Maternum, qui librum illum de Mathesi scribere aggressus est anno superiori, cum Lollianus consul designatus esset, absolvitque sequenti anno post consulatum ejusdem, ad quem proconsulem ipsum inscripsit, ut ex ejusdem præfationibus constat. Unde et illud intelligere possumus, diversum hunc Julium Maternum ab eo qui ad Constan-

tium atque Constantem commentarium edidit adversus errores profanæ religionis : longe enim abesse videtur, ut qui adeo diserte atque pie de Christiana religione adversus Gentilium superstitionem tractatum edidit, idem postea de Mathesi omni ex parte impium scripserit.

2. Quod vero ad res gestas anni hujus pertinet, extitit plane ipse Catholicæ Ecclesiæ cladibus famosissimus, quo indicitur ac celebratur Mediolani Concilium, quod missa a Liberio papa anno superiore ad Constantium imperatorem legatione publica fuerat expetitum. Cum enim edicto imperatoris cogerentur episcopi Occidentales ad subscribendum latæ ab Arianis sententiæ in Athanasium, et ingens ea ex re naufragium Catholicæ Ecclesiæ immineret, ut hæc in Concilio episcoporum examinarentur, Liberius papa, missis anno superiore Lucifero episcopo Calaritano, Pancratio presbytero, et Hilario diacono ad eumdem imperatorem legatis, litteris ad eum scriptis postularat; ratus fore, ut, cognita ex conflatis in Athanasium calumniis Arianorum perfidia, tum a subscriptione in ipsum Athanasium, tum a communicatione cum Arianis, ac multo magis ab eorum hæresi Occidentales omnes procul abhorrerent episcopi. Atqui aliud fuit Constantii imperatoris hujus cogendi conventus consilium; nempe, ut in unum catholicos omnes, quos posset, ita convocaret episcopos, ut sic in locum unum includeret, ubi ipse præsens ad subscribendum in Athanasium, adhibita vi quoque, compelleret; quod et infelicissime præstitit. Hæc autem cuncta quo gesta sunt ordine, ex fragmentis hinc inde magna industria nec levi sane labore comparatis, quod ejus Acta perierint, utpote omnibus execranda ac perpetuo digna silentio, hic describemus.

3. Ac primum omnium quod ad tempus spectat, Concilium ipsum hoc anno Mediolani esse celebratum, cum ex his quæ anno superiore diximus manifestum appareat, et ex iis quæ sunt hoc eodem anno dicenda exploratum in omnibus habeatur; id ipsum etiam Severus [1] disertis verbis certum reddit, dum exilia episcoporum ex eodem Concilio irrogata contigisse ait hoc anno, Arbetione nimirum et Lolliano consulibus. De frequentia vero hujus Synodi hæc habet Sozomenus [2] : « Concilio igitur impulsu imperatoris Constantii Mediolani convocato, ex Oriente pauci episcopi illo adventarunt : propterea quod alii morbo (ut est verisimile) præpediti, alii itineris longitudine deterriti, eo accedere recusabant : at episcoporum Occidentis ibi congregati fuere trecenti et amplius. » Hæc ipse; eadem quoque Socrates [3].

4. Verum quantumlibet istiusmodi episcoporum conventus ecclesiastici Concilii nomen præ se tulerit, verius tamen dicenda fuit tyrannica consultatio, conjuratio ariana, factio sceleratorum, conspiratio impiorum, atque (ut proprius dicam) publicorum latronum violenta grassatio : quippe cui præsideret una cum satellitio adhuc cruentus innoxiorum sanguine hæreticus imperator : ubi Arianis totum concessum, catholicis episcopis denegata omnia, suffragia vetita, vel intercisa, vilipensa : ubi præsto essent satellites, et parati astarent commentarienses atque expediti lictores : ubi non sacri sancirentur canones, sed episcoporum degradationes, exiliorumque scriberentur et subscriberentur sententiæ : ubi demum nihil non auderet ariana procacia; et nihil valeret, imperatoria vi suppressa, Orthodoxorum constantia atque in dicendo libertas.

5. Isthæc omnia antea odorati Apostolicæ Sedis legati Lucifer episcopus atque collegæ, necnon S. Eusebius episcopus Vercellensis, illo convenire detrectantes, venire tamen postea jussi sunt : nam de Eusebio hæc habet S. Hilarius [1] : « Venio nunc ad id quod recens gestum est, in quo se etiam professio sceleris in secreto artis suæ dedignata est continere. Eusebius Vercellensis episcopus vir est omni vita Deo serviens. Iste post Arelatensem Synodum, cum Paulinus episcopus tantis istorum sceleribus contraisset, venire Mediolanum præcipitur, collecta jam illic malignantium synagoga. Decem diebus ad Ecclesiam vetitus est accedere, dum adversus tam sanctum virum malitia se perversa consumit. Soporatis deinde consiliis omnibus, ubi libitum est, advocatur. Adest una cum Romanis clericis et Lucifero Sardiniæ episcopo. » Erant vero hi Apostolicæ Sedis legati.

6. Antequam autem cogeretur Eusebius Synodo interesse, missi sunt ab Arianis episcopi duo ad eumdem Eusebium, quibus ad eum nomine Synodi has dederunt litteras [2] :

« Concilium Mediolanense Eusebio fratri in Domino salutem.

« Non ignorat carissima nobis dilectio tua, quam sit pretiosum vinculum charitatis et pacis, domine carissime frater. Et quia hoc custodire nos qui Ecclesiæ Catholicæ præsumus, divina Domini præcepta docuerunt; ideo plenum sanctitatis et justitiæ arbitrati sumus, ut carissimos coepiscopos nostros Eustomium (Eudoxium) et Germinium, qui ad Concilium convenimus, ut ad dilectionem tuam pergerent, mitteremus, et omnia patienter quæ aguntur insinuarent et patefacerent; ut nobis conjuncta fides tua pariter atque concordia ea sequantur, et quæ Deo et unitati placeant, complectantur. Itaque sincerissima prudentia tua (quod specialiter et salubriter admonemus) audiat supradictos; et communicato pariter cum his consilio, definiat quod de nomine hæreticorum Marcelli, et Photini, necnon et Athanasii sacrilegi, totus prope definivit orbis : ne non tam veritati, quam intentioni (contentioni) parere videaris. Multa in litteris nos scribere non oportuit : eos enim ad te misimus, qui, quod litteris nunc necesse non fuit comprehendi, ipsi rectius prosequantur. Quod si alias, quam optamus, chari-

[1] Sever. lib. II. — [2] Sozom. lib. IV, c. 8. — [3] Socrat. lib. II, c. 29.

[1] Hilar. ad Const. — [2] Ex archivo Vercell. editæ cum Actis vitæ S. Eusebii.

tas tua putaverit esse faciendum; scito, juxta ecclesiasticam disciplinam id nos definituros, quod regula evangelica jubet: nec nobis postea imputabis, qui infinitam patientiam retinentes, fratres nostros memoratos, ad te ut venirent, deprecati sumus.» Hucusque Arianorum ad Eusebium epistola. Vocatus est autem idem Eusebius litteris Constantii imperatoris, cui ipse istam rescripsit epistolam, quam accepimus nuper a Joanne Stephano Ferrerio episcopo Vercellensi, ex archivo ejus Ecclesiæ, quæ sic se habet:

7. « Eusebius Constantio imp. Augusto sal.

« Ego, clementissime imperator, videns animum tuum Deo devotum hoc cupere, quemadmodum per orbem terrarum firma pax ecclesiastica permaneret, satis cum gaudio litteras tuas accepi. Suscepi etiam litteras fratrum et coepiscoporum meorum, quibus hoc intimare dignati sunt, ut plena mihi relatio per ipsos, quos tuæ parere (jussioni in hoc) hoc necessarium duxi, Mediolanum venire properarem. Quidquid, domine imperator, cum in præsentiam venero, justum fuerit visum et Domino placitum, id me facturum promitto. Deus te custodiat, gloriosissime imperator.» Hucusque Eusebii epistola. Sed et ipsi legati Apostolicæ Sedis optaverunt ipsum Eusebium eidem Synodo ad profligandam Arianorum hæresim interesse, quem fortissimum sciebant esse catholicæ veritatis defensorem. Epistola autem tunc ab eis ad ipsum scripta, quam nuper accepimus ex archivo Ecclesiæ Vercellensis, sic se habet:

8. « Domino honorificentissimo Eusebio episcopo, Lucifer episcopus, Pancratius presbyter et Hilarius.

« Calcato capite diaboli, et suggestionibus pravis, domine sancte, gratiam tibi a Domino nostro concessam noli negligere; sed ut quantocius te invadente effugetur arianum dogma, jam accelerare dignare. Scit enim Dominus et Christus ejus, quia sicut in adventu beatissimorum Apostolorum glorificatur Dei nomen in ruina Simonis: ita Valente expulso in adventu tuo, dissoluta blasphemantium Arianorum machina penitus destruetur. Nos, domine sanctissime, a prima die qua Vercellas venimus, religionem tuam usque in hodiernum cupimus, et Dominum rogamus, ut in hac Ecclesia restaurationem perpetuam laudent sancti omnes, tuamque spiritualem virtutem debita laude persequantur. Quod credimus proventurum, quia passionem Salvatoris superari non posse confidimus. Christus Dominus te gloriosum conservet, sanctissime ac beatissime.» His permotus litteris sanctus Eusebius acquievit, seque illis ad certamen conjunxit.

9. Qui ubi Mediolanum venisset cum legatis apostolicis, « conventus, subdit Hilarius [1], idem Eusebius ut in Athanasium subscriberet, ait, de sacerdotali fide prius oportere constare: compertos sibi quosdam ex iis, qui adessent, hæretica labe pollutos. Expositam fidem apud Nicæam, cujus superius meminimus, posuit in medio: spondens omnia quæ postularent esse facturum, si pro fidei professione scripsissent. Dionysius Mediolanensis episcopus chartam primus accepit. Ubi profiteri scribendo cœpit: Valens calamum et chartam e manibus ejus violenter extorsit; clamans non posse fieri, ut aliquid inde gereretur. Res post clamorem multum deducta in conscientiam plebis est: gravis omnium dolor ortus est: impugnata est a sacerdotibus fides. Verentes igitur illi populi judicium, e dominico ad palatium transeunt. Cujusmodi sententiam in Eusebium, longe antequam Ecclesiam ingrederetur, scripserint, de se loquitur ipsa sententia.» Hucusque Hilarius.

10. Quid autem tunc in palatio actum sit, Severus narrat his verbis [1]: « Valens et Ursacius, cæterique metu plebis, quæ catholicam fidem egregio studio conservabat, non ausi piacula profiteri, intra palatium congregantur. Illinc epistolam sub imperatoris nomine emittunt, omni pravitate refertam: eo nimirum consilio, ut, si eam æquis auribus populus recepisset, publica auctoritate cupita proferrent, sin aliter fuisset excepta, omnis invidia esset in rege, et ipsa venialis: quia etiam tunc catechumenus sacramentum fidei merito videretur potuisse nescire. Igitur lectam in ecclesia epistolam populus aversatur.» Hæc ipse. At quæ sequuntur de Dionysio Mediolanensi episcopo, dicentur inferius.

11. Hic, rogo, paululum siste gradum, lector. Quæ necessitas Arianos impulit de ecclesia, ubi legitime collectum videri poterat, ad palatium transferre Concilium? Dices, ut, quominus illi causæ justæ fiderent, eo magis (ut omnes testantur) pollerent viribus imperatoris. Probe quidem: hæc enim ea de re est omnium una sententia. Sed cur, quæso, ipse Constantius imp. ad conventum congregatum in ecclesia non accessit? Percelebris quidem ille erat, nempe (ut dictum est) tantummodo Occidentalium absque Orientalibus trecentorum et amplius episcoporum: aderant quoque Apostolicæ Sedis legati a Liberio missi: adeo ut nihil minus ista Synodus haberet ab ipso magno Nicæno Concilio, cui magna sui gloria pater ejus Constantinus imperator interfuit. Nihil est ergo, ut ejusmodi Concilium in ecclesia ex more collectum, dicendum omni ex parte plenissimum, Nicæno haud impar, a Constantio contemni debuerit, quo minus ad illud accederet, si licuisset.

12. Est plane lector, ut ex isto discrimine Constantini atque Constantii, patris ac filii, veluti digito tangas Magni Constantini baptismum; nempe (quod pluribus superius demonstratum est) sic illum interfuisse Nicæno Concilio, atque cum Patribus in eo sedisse, quod sacro baptismo jam initiatus esset; aliter ex ecclesiasticis sanctionibus id ipsi minime concessum fuisset: Constantium vero, quem tum

[1] Hilar. ubi supra a Const.

[1] Sever. lib. II.

ex Severo (ut diximus) tum ex aliis, catechumenum adhuc Concilii hujus tempore fuisse liquet, minime ausum esse (quod sciret catechumeno non licere) sese in amplissimum illum consessum inferre. Sed quid ariana fraus est meditata? Ne imperatoris præsentia destituti, tanta multitudine Occidentalium episcoporum oppressi ac penitus victi, posteriores ferrent hæretici, clamoroso progressu ex Ecclesia se transferunt in palatium, et ab imperatore licet catechumeno illam ad populum extorquent epistolam, quam (ut ait Severus) in ecclesia lectam populus jure aversatus est, ut catechumeni, cujus haud muneris esset de fide decernere, et quod sciret jam Synodum in sæculare judicium esse mutatam. Enituit quidem tunc magna cum laude sincera fides atque infracta populi Mediolanensis constantia, posthabentis et nihili facientis etiam epistolam imperatoris, quam sciret catholicæ fidei adversari; perstititque semper in eadem quoque sententia, licet sibi ablatus postea fuerit episcopus et arianus suffectus.

13. Sed ex quo (ut dictum est) de ecclesia in palatium coram imperatore tractum ab Arianis judicium fuit, quid etiam actum sit in causa Athanasii, idem ipse hunc in modum exacte describit [1], hæc de Constantio prolocutus : « Quid igitur hic (nempe Constantius imperator) quod Antichristi non sit, omisit? Aut quid ille, ubi venerit, plus committere poterit? Aut quomodo ille in adventu suo non repererit sibi expeditam viam ad dolos ab isto præparatam? Siquidem jam denuo in locum ecclesiasticæ cognitionis suum palatium tribunal earum causarum constituit, seque earum litium summum principem et auctorem facit. Et quod mireris, si quando viderit criminatores hærere et perplexos esse, ipse eorum vices subit, ut nihil ob ejus vim contradicere liceat falso accusatis : quod aperte in causa Athanasii ostendit : ibi enim, cognita Paulini, Luciferi, Eusebii, Dionysii episcoporum libertate docentium ex pœnitentia Ursacii et Valentis falsos esse Athanasii criminatores, neque ulterius habendam esse fidem dictis Ursacii et Valentis, quæ ipsi sua pœnitentia revocaverant, evestigio assurgens, ita locutus est : Ego sum Athanasii accusator : meo nomine illis credite.

14. « Hic illis vicissim respondentibus : Quonam modo accusator esse possis, non præsente reo? esto ut accusator sis; absentia tamen rei facit, ut in causa judicari non liceat : non enim de re Romana judicium est, quo tibi, ut imperatori, fides adhibeatur, sed de episcopo agitur; et oportet in hoc judicio pari jure cum reo et accusatore agi. Quomodo autem accusabis eum, qui ob longinquitatem loci adesse non potuit? Quod si quæ objicis, ex auditu habes, æquum est, ut iis, quæ pro se dicit Athanasius, fidem quoque habeas. Quod si illi non credis, credideris autem istis : videbuntur isti, ea quæ dicunt, propter te, et in gratiam tuam dicere, et Athanasium accusare. Hæc cum audisset, et recte dicta pro contumelia accepisset, illos quidem in exilium ejecit : concitatior autem in Athanasium factus, atrocius in eum edictum promulgat, nimirum, et eum debere suas pœnas luere, et ecclesias Arianis tradi, iisque se liberum facere, ut agant quod velint.

15. « Gravia sunt ista, et plus quam gravia; sed tamen istiusmodi, quæ congruant in eum qui Antichristi imaginem induerit. Quis enim videns ipsum in decernendo principem se facere episcoporum, et præsidere judiciis ecclesiasticis, non merito dicat illum eam ipsam abominationem desolationis esse, quæ a Daniele [1] prædicta est? Nam cum circumamictus sit christianismo, et in loca sancta penetret, et inibi consistens ecclesias devastet, canones abrogans, vi cogens ut sua obtineant : quis unquam dicere audebit, hoc tempus Christianis pacatum esse? et non potius persecutionem, talemque persecutionem, qualis nec antea fuerit, et qualem fortasse nemo unquam fecerit, nisi filius ille iniquitatis? » Hæc Athanasius; quibus vides, lector, cui a sanctis Patribus principes comparentur, qui super episcopos jus sibi sacrilege vindicant : et utrinam in his magis auscultandum putes, magnone Athanasio, cœlesti plane viro, an recentiori putido hæresiarchæ scelestissimo, ne nomine quidem ipso a me dignando?

16. In hunc modum igitur publico imperatoris edicto Athanasio condemnato, nonnulli episcopi ejusdem damnationi consenserunt, sperantes ipsius condemnatione consopitum fore ecclesiasticum bellum. Verum non satis fuit Arianis, illos episcopos ad subscribendum adversus eumdem Athanasium adegisse : quin et eosdem una secum communicare pariter suadebant, intentantes minas iis qui facere recusassent. Quæ tunc porro fuerint illorum in Synodo verba, Lucifer ipse [2], qui præsens fuit atque audivit, sic refert, cum in ipsum Constantium imperatorem invehitur : « Haud tentabis negare esse dictum : Desiderantes sumus nos Ariani, et vos Christiani, unum effici corpus. Derelinquite fidem, quam apud Nicæam contra nos tenetis conscriptam; acquiescite Arii doctrinæ; alioquin quia nos multum possumus (imperium nostrum est), quibus velimus vos modis gravabimus, et omnes tollemini e vestris sedibus. Non poteris, hæc ita se habere, negare, cum Deo perosæ meditationes tuæ rebus gestis fuerint revelatæ. Cur enim cogebamur, etiam si non damnaremus Athanasium, tamen communioni misceremur Arianorum; nisi quia tu leno hæresis arianæ cunctos nos cuperes quovis modo fieri consacrilegos tuos? » In hunc modum ipse.

17. Tunc temporis Constantius imp. ut S. Eusebium ad communicandum cum Arianis induceret, ad eum litteras dedit, cum antea quatuor episcopis arianis ad eum missis nullatenus adhærescere voluisset : accepimus has Constantii litteras erutas

[1] Athan. epist. ad Solitar.

[1] Dan. IX. — [2] Lucif. pro Athan. lib. II.

ex archivo Vercellensis Ecclesiæ, mendis quantum licuit, expurgatas, quæ sic se habent :

« Constantius Victor ac triumphator semper Augustus, Eusebio episcopo.

« Meliri facile posse, rei magnitudine commonente, gravitatem tuam, omnibus ad meam diligentiam pertinentibus præferre me coram religione superna quod præcellit, et in meo animo præeminere, confido : tamen id prudentiæ tuæ, documentis etiam frequenter omissis compertum, cum perspicias, id me agere noctibus ac diebus, quod ad venerabilem cultum proficere posse confido. Quid enim mihi gratius esse aut utilius, quam Deo animum devovisse usque adeo ut hujusmodi studio facilitatem (facerem) omnem sententiam esse obnixam? Itaque Ecclesias venerabiles ex intimo mentis affectu semper intueor, earumque unitatem omnibus salutarem cupio recuperare, ac firmiter obtinere. Ob quam causam conventum sanctorum episcoporum in Mediolanensi placuit fieri civitate, eorum vel maxime qui alibi gesta possint facile revelare : in diversis quippe provinciis episcoporum sunt contra (contraria) coacta Concilia. Sed quid per singulos concordi unanimitate decreverunt prudentissimi episcopi in Synodo Mediolanensi, perspicue declaratum est. Denique venientes pauci de provinciis singulis voluntate communi unanimes pertulerunt, et juxta venerationem legi debitam firmaverunt. Quod ergo religioni fuerat consentaneum, eorumdem placito roboratum est, et ad sanctitatem tuam quatuor de consortio suo censuerunt esse mittendos, pariter commonentes, si id sequi gravitatem tuam, quod (pertinet) ad utilitatem Ecclesiæ, non abhorret : nos certe, qui esse Dei famulos gloriamur, hortamur pariter ac admonemus, ut consensui fratrum tuorum adhærere non differas. Confidimus quippe, cum hoc fuerit factum, unitate firmissima posse Ecclesias gratulari. Deus te semper tueatur multos annos, Pater carissime atque amantissime. » Eædem ad Dionysium ab Eusebio datæ. Cum autem nihil his litteris Constantius profecisset, tam in eum, quam in alios orthodoxos episcopos ejus furor exarsit : sed hæc postea : at qua arte idem Eusebius deluserit Arianos, ante dicendum.

At cum in alios omnes Arianis resistentes Constantii imperatoris furor exarserit, in legatos Apostolicæ Sedis præcipue conversa est ejus indignatio; de quibus sic habet S. Hieronymus [1] : « Lucifer Calaritanus episcopus cum Pancratio et Hilario Romanæ Ecclesiæ clericis ad Constantium imperatorem a Liberio episcopo pro fide legatus missus cum nollet sub nomine Athanasii Nicænam damnare fidem, Palæstinam relegatus, miræ constantiæ et præparati animi ad martyrium contra Constantium imperatorem scribit librum, eique legendum misit. » Hæc de Lucifero. Quid autem passi sint alii duo legati Romanæ Ecclesiæ clerici, Pancratius presbyter, et Hilarius diaconus, S. Athanasius docet his verbis [2] : « Quis enim, qui hæc facinora audierit, non putabit quidvis eos potius, quam christianos esse? Missis enim a Liberio ad Cæsarem Pancratio presbytero et Hilario diacono, alterum eorum, nempe presbyterum, in exilium misere; alterius vero terga, detractis vestibus, flagellis conciderunt; flagellatumque extorrem fecere, inter verbera ipsa diacono verbis insultantes : Quare Liberio non restitisti, sed ejus litteras attulisti? Auctores hujus facinoris Ursacius et Valens cum eunuchis, qui ibi quoque aderant. Diaconus vero inter crepitus ictusque flagellorum Domino benedicebat, non immemor istorum verborum Domini : Dorsum meum dedi percutientibus : flagellatores autem risu dicteriisque virum subsannabant, neque ullo pudore tangebantur, quod levitam ea contumelia afficerent : prorsusque decorum erat, et subsannatores eos animos præ se ferre, et diaconum in suis benedictionibus perseverare. Verberari enim, proprium Christianorum est, flagellare autem Christianos, Pilati et Caiphæ officia sunt. » Hæc Athanasius.

18. Quid vero in S. Dionysium actum sit, qui magna cum laude catholici nominis præerat Ecclesiæ Mediolanensi, modo dicendum. Pellectus est et ipse subscribere in Athanasium, dummodo in reliquo catholicæ fidei in omnibus consultum foret : id accidit antequam Eusebius una cum Apostolicæ Sedis legatis ad Synodum se conferret; quod cum ipse intellexisset, ægro animo tulit; sed cum facti jam pœnitentem eum invenisset, artem quoque excogitavit, qua ejus subscriptio deleri posset. Erat Eusebius Dionysio longe ætate major, adeo ut ipse Dionysius filius videri posset; Pater namque Eusebius, præ ætate, et sedis, cui præerat, temporis diuturnitate, ab eodem nominari consueverat. Requisitus igitur cum eo pervenisset Eusebius, ut exemplo Dionysii ipse damnationem Athanasii suo quoque chirographo communiret : visus est illis annuere, ea tamen lege, si (ut dicebat) sua subscriptio ante Dionysii subscriptionem in charta perspicue omnibus poneretur : indignum plane esse affirmans, si junior episcopus seniori, atque parenti filius in charta, præter Ecclesiæ morem, ab omnibus legeretur.

19. Illi autem, quibus nihil magis in optatis erat, quam ut fama celebrem toti Occidentali orbi conspicuum Eusebium in Athanasium ad subscribendum pellicerent, evestigio ex tabella sententiæ Dionysii nomen expungunt, atque oblitterant penitus ut ne elementum quidem superesset, quo vel existimari potuisset nomen Dionysii ibi unquam fuisse notatum. Hoc facto, mox Eusebius, omni fictionis larva deposita, subscribere in hominem innocentem et inauditum (divina id prohibente lege, et adversantibus ecclesiasticis atque etiam sæculi legibus) nullo pacto se posse testatus est : sicque in hunc modum ab Eusebio delusa est ariana impietas. Scimus, in quibusdam aliis sermonibus incerto auctore editis, hæc de subscriptione ab Eusebio requisita, alio diversoque modo referri, insuper et perperam narrari, eumdem Dionysium ab Eusebio subrogatum in locum Auxentii : cum potius contrarium appa-

[1] Hieron. de Scrip. Eccl. in Lucif. — [2] Athan. epist. ad Solitar.

reat, nempe Auxentium, nonnisi post Dionysium damnatum exilio, intrusum esse in Mediolanensem Ecclesiam [1].

20. Hæc enim sunt quæ in S. Ambrosii, seu S. Maximi Taurinensis potius, sermone in natali die S. Eusebii habito, ad populum pro concione narrantur his verbis [2] : « Illud autem tacendum omnino non arbitror, quod cum Arianorum detestanda perfidia totam cum universo mundo Italiam perturbasset, atque ejusdem pestilentiæ sacerdotes simplicitate S. Dionysii martyris captivassent, ita ut subscriptionis ejus vinculum retinerent : qua illum e manibus eorum sapientia liberavit. Sicut enim ait S. Paulus [3] : Factus sum Judæis tanquam Judæus, ut Judæos lucrifacerem; ita Eusebius hæreticis hæreticum se esse mentitus est, ut de hæresi filium liberaret. Dixit enim, eorum se consentire perfidiæ, hoc sibi placere quod illis; sed quod sibi filium Dionysium in subscribendo præponerent, graviter se moveri. Vos enim (inquit) qui dicitis Filium Dei Patri Deo æqualem esse non posse, cur mihi filium prætulistis? Qua illi ratione permoti, statim S. Dionysii chirographum deleverunt, priorem locum describendi beato Eusebio deferentes. Quos ille increpans et irridens, ait : Neque ego me vestris sceleribus polluo, neque filium meum vobiscum participare permitto. Unde cum dicat Evangelium [4], in hac generatione prudentiores filios tenebrarum esse, quam lucis, ecce hic ipsis tenebris prudentior filius lucis inventus est. » Hæc ibi.

21. Offendere lectorem candidæ mentis possent verba auctoris illa : « Eusebius hæreticis hæreticum se esse mentitus est, » cum non liceat hæresin vel specie tenus per fictionem simulare. Sed sunt hæc intelligenda secundum ea quæ superius dicta sunt, nempe simulasse Eusebium se in eo Arianis assentiri velle, in Athanasio scilicet condemnando : nec quidem aliud legati illi ariani ab Arianis missi, ea ad eum data epistola, præter id ab ipso expetierunt, quam ut (quod et alii plures fecerant) Athanasium condemnaret, necnon Marcellum atque Photinum, qui (ut demonstratum est) hæretici habebantur. Sed nec Dionysium quidem ipsorum hæresi subscripsisse, verum tantum sententiæ in Athanasium ab ipsis latæ, testantur omnes; imo nec id in ea Synodo ab Arianis expostulabatur; sed et (quod ait Severus [5]) ea lege Dionysius subscripsit in Athanasii damnationem, ut tamen in detestationem arianæ hæresis inter sacerdotes de fide vera exquireretur; ea nimirum ex causa, ut qui adversarii reperti essent catholicæ fidei, damnarentur. Sed et Lucifer [6] Calaritanus hæc de Dionysio in Constantium imperatorem : « Quomodo, inquit, negare poteris cum sanctissimum Dionysium, Mediolanensem episcopum, qui jam tibi falsa asserenti credens damnaverat Athanasium, quod arianus esse noluerit, miseris in exilium ? » Quod igitur ob intemeratam fidem catholicam in omnibus custoditam voluerit Dionysium exilium subiisse, exulem ibi defunctum esse, ac proinde martyrem, sanctus quoque testatur Ambrosius [1].

22. Extat adhuc in Archivo Ecclesiæ Vercellensis, cujus tunc S. Eusebius erat episcopus, tabula, in qua sunt nomina episcoporum qui subscripserunt in Athanasium, inter quos Dionysius adnumeratus legitur, quam hic tibi reddendam putavimus : sic enim se habet posita post epistolam Concilii Mediolanensis ad Eusebium, jam superius recitatam, quæ incipit : « Non ignorat carissima dilectio tua, » etc. Nomina autem ibi scripta sunt ista :

1 Cæcilianus	16 Evagrius
2 Valens	17 Epictetus
3 Ursacius	18 Leontius
4 Saturninus	19 Olympius
5 Euthymius	20 Tryphon
6 Junior	21 Dionysius
7 Proculus	22 Acatius
8 Marinianus	23 Eustasius
9 Probus	24 Rotamus (Rodanius)
10 Gregorius	25 Olympius
11 Victor	26 Stratophilus (Patrophilus)
12 Vitalianus	27 Florentius
13 Gaius	28 Synedius
14 Paulus	29 Quintillus
15 Germinius	30 Capreus.

Hæc est prima subscriptio quæ postea ex aliis supervenientibus episcopis aucta est. Eusebius vero secundum illud Apostoli [2] : « Cum astutus essem, cepi vos dolo, » ea qua vidimus arte, Dionysii nomen ex eadem subscriptione expungendum curavit.

23. At quid in Eusebium tunc ab eo Ariani sic delusi, indignatione succensi, admiserint, idem Maximus subdit his verbis [3] : « Tunc illi graviter indignantes ita nequitiam suam fuisse delusam, novis eum per Constantium principem passionibus vexaverunt. Nam post multas injurias Orientis plagæ, illum in exilio relegarunt; in quo tanta passus est, ut martyrii victoriam reportaret. » Sed quæ subdit, postea acciderunt. Agit S. Athanasius de exilio Eusebii ac sociorum, et sententia tunc adversus eos a Constantio lata, dum ait [4] : « Sed cum se arbitrantur plurimis insidiari, non animadvertunt se plures facere confessores; ex quorum numero clarissimæ sunt confessionis viri religiosi et episcopi boni, Paulinus episcopus Treverorum, quæ Galliarum metropolis est (hic enim ex conciliabulo Arelatensi anno superiore exulaverat), Lucifer metropolitanus episcopus Sardiniæ, Eusebius Vercellis civitate Italiæ, Dionysius Mediolani, quod et ipsum est Italiæ metropolis. »

24. Quod autem nos Maximi nomine citaverimus sermonem illum, qui apud S. Ambrosium

[1] Vit. S. Euseb. — [2] Apud Ambros. serm. 69. — [3] 1. Cor. IX. — [4] Luc. XVI. — [5] Sever. lib. II. — [6] Lucif. pro Athan. lib. II.

[1] Ambr. in Auxent. — [2] 2. Cor. XII. — [3] Apud Ambros. serm. 69. — [4] Athan. ep. ad Sol.

numeratur sexagesimus nonus : id Gennadius persuasit, qui libro quem scripsit De illustribus scriptoribus ecclesiasticis capite quadragesimo, recensens S. Maximi Taurinensis episcopi scripta, hæc inter alia habet : « Fecit et duos de sancti Eusebii Vercellensis episcopi et confessoris vita Tractatus. » Cumque totidem sint qui apud S. Ambrosium extant de S. Eusebio sermones, et nihil sit, quo S. Ambrosio tribui possint, ut ex ipsis apparet, alios ipse secutus, citavi eos nomine Maximi, cum tamen re magis accurate perspecta, nec eos esse Maximi dici posse, inde certum colligitur argumentum. Nam cum citatus sermo scriptus esse inveniatur ab auctore qui vixit tempore Exuperantii episcopi discipuli S. Eusebii, cujus illic honorifica mentio est, qui subscriptus habetur una cum S. Ambrosio Concilio Aquileiensi, celebrato anno Domini CCCLXXXI, plane diversum a Maximo Taurinensi constituere eum oportet auctorem : nam idem S. Maximus longe post hæc vixit tempora, utpote qui subscriptus reperitur Concilio Romano sub Hilario papa anno CCCCLXV. Quamobrem quinam duorum illorum sermonum vere sit auctor, adhuc quærendum remanet.

25. Sed antequam ulterius progrediamur, hic observa, sic dici Mediolanum Italiæ metropolim, sicut Treverim Galliæ, non quod omnes Galliæ sub Trevere fuerint constitutæ, cum plures aliæ civitates essent earumdem provinciarum metropoles ; sed sic Mediolanum dici metropolim Italiæ, hoc est, metropolim in Italia : est enim phrasis hæc consueta Athanasio. Ridendi autem sunt potius, quam confutandi, qui hujus loci Athanasii auctoritatem Mediolanensem Ecclesiam, quasi totius Italiæ metropolim Romanæ Ecclesiæ, magna vecordia seu temeritate potius prætulere. Provoco eos ad quæ idem paulo inferius addit, cum de Liberio papa agens, hæc de Romana Ecclesia habet : «Nulla reverentia ducti, quod Sedes illa Apostolica esset, vel quod Roma metropolis esset Romanæ ditionis. » Nempe Romanam Ecclesiam esse metropolim totius Romani imperii Ecclesiarum. Sed de amplitudine et limitibus Mediolanensis Ecclesiæ suo loco opportunius, Ambrosii nimirum tempore, agendum inferius. Age nunc cœptam ex Athanasio narrationem prosequamur.

26. His igitur ad se vocatis [1] episcopis jussit imperator, ut contra Athanasium subscriberent et cum hæreticis communionem inirent. Quibus admirantibus novum ejus studium dicentibusque id non esse ecclesiastici canonis, statim subjecit : « At quod ego volo, pro canone sit : ita enim me loquentem Syriæ episcopi sustinent. Aut igitur obtemperate, aut vos quoque exules estote. Id cum audissent episcopi, magnopere admirantes, et ad Deum manus tendentes, multa cum libertate illi suas rationes proposuerunt; docentes regnum non ipsius esse, sed Dei, a quo acceperat ; eumque metuendum, ne illud quod dederat, derepente adimeret. Denuntiabant illi diem judicii, suadebantque ne ecclesiastica corrumperet, neve Romanum imperium ecclesiasticis constitutionibus immisceret, neve arianam hæresin introduceret in Ecclesiam Dei. Verum nec ille audit, nec eos plura dicere permisit. Quin ob hoc ipsum acriter minabundus, et gladium intentans, quosdam ex eis adduci jussit, sententiam suam, quam ante professus erat, uti Pharao, revocans.

27. « Excusso igitur sancti pulvere, et oculis in Deum conjectis, nec Cæsaris minas verebantur, neque obstrictos enses, veritatem prodiderunt, et exilium veluti ministerii sui officium acceptarunt, pergentes de loco in locum, et de civitate in civitatem ; et nihilominus, quanquam in vinculis essent, evangelizabant, piam quidem fidem prædicantes, arianam autem hæresin anathemate damnantes, et pœnitentium Ursacii et Valentis multa infamia traducentes : resque illa insidiatoribus plane in contrarium abiit. Quanto enim longioris intervalli exilium erat, tanto magis odium adversus insidiatores accumulabatur; iterque sanctorum, nonnisi prædicatio erat contra arianam hæresin. Quis enim eos in itinere conspectos, non ut confessores admiratus est ? et istos non ut impios cum admiratione, vel potius ut carnifices et homicidas aversatus est, et quidvis potius quam Christianos nominavit? Meliusque a principio fuisset prorsus non attigisse Constantium hanc hæresin ; aut ubi attigerat, non tantopere indulgere impietati ; aut, si iis indulgere vellet, hic saltem vestigium sistere. » Hæc Athanasius.

28. Sed et B. Ambrosius eosdem sanctos episcopos, Eusebium atque Dionysium, exulantes ejusmodi præconio celebrat, scribens ad Vercellenses [1] : « Pro fide quoque Eusebius exilii dura præoptavit atque elegit, conjuncto sibi sanctæ memoriæ Dionysio, qui posthabuit imperatoris amicitiam exilio voluntario. Itaque memorabiles viri circumdati armis, vallati exercitu, cum raperentur de Ecclesia, majore triumphabant imperio; quia contumelia terrestri mercabantur mentis fortitudinem, regni potentiam, quibus militaris armorum strepitus extorquere non potuit fidem : subegerunt bestialis animi feritatem, quæ nocere sanctis nequivit. Ira enim regis ira leonis, ut in Proverbiis habes. Confessus est, victum se esse, qui rogabat ut mutarent sententiam : sed illi validiorem calamum suum ferreis gladiis arbitrabantur. Denique vulnerata est perfidia, ut occideret : non est vulnerata sanctorum fides : non desiderarunt patrium sepulcrum, quibus reservabatur cæleste domicilium. » Hucusque Ambrosius. Hunc tandem nactus est finem conventus malignantium, et multitudo operantium iniquitatem. De iisdem item agunt Ruffinus [2], Severus [3], Socrates [4], Sozomenus [5], et alii : sed in quibus insit aliquid, quod corrigatur; dum Ruffinus atque Severus iisdem exulibus conjungunt S. Hilarium, qui quidem non ex Concilio Mediolanensi, sed Byterrensi postea exulavit anno sequenti : sicut et Liberius, qui post idem

[1] Athan. ad Solitar.

[1] Ambr. epist. LII. — [2] Ruffin. lib. I. c. 20. — [3] Sever. lib. II. — [4] Socrat. lib. II. c. 29. — [5] Sozom. lib. IV. c. 8.

Concilium celebratum tentatus est. Sed errat et Socrates, dum damnatis ab hac Synodo adjungit Paulinum episcopum Treverensem, quem conventiculum Arelatense (ut dictum est) exturbavit; dumque etiam episcopum Mediolanensem Dionysium, antistitem nominat Albæ primariæ civitatis Italiæ : sed hallucinatur etiam, cum ante hoc tempus Athanasium ab Ecclesia Alexandrina ejectum testatur, ipsomet Athanasio contrarium asserente. Verum et quod iidem habent post hujusmodi Concilium Mediolanense, mox subsecutum esse Ariminense, æque errare deprehenduntur : siquidem Mediolanense subsecuta sunt Concilia Ancyranum, Seleuciense, et Sirmianum, ac demum celebratum est Ariminense.

29. Quæ autem fuerint reliqua Constantii opera, his ipsis temporibus, adversus alios episcopos in suis ipsorum Ecclesiis commorantes, S. Athanasius summatim collegit his verbis [1] : « Cæterum cum esset Arelate, et Mediolani Constantius, omnia pro hæreticorum hortatu suggestioneque faciebat; vel potius illi ipsi agebant : insultabantque in omnes, Cæsaris potestate succincti. Statim igitur mandata litteræque ad præfectum (Ægypti scilicet) ut frumentum, quod hactenus Athanasio ac suis (id enim liberalitate, ut dictum est, Constantini imperatoris impendebatur) adimeretur, dareturque illis, qui ariana saperent; et ut liberum esset contumeliam inferre in Athanasii communicatores : minæ item denuntiatæ judicibus, nisi cum hæreticis communionem celebrarent. Erant autem ista præludia eorum quæ postea per Syrianum ducem commissa sunt. Rursus ad alias partes edicta missa. Notariique præsto in singulis urbibus, et palatini minas secum ad episcopos et judices deferentes, ut isti quidem de causa judicarent, illi vero contra Athanasium scriberent, ut aut communionem cum Arianis haberent, aut pœnam exilii sustinerent; populique qui ad communionem cum illis non coirent, vincula, contumelias, bonorumque suorum direptionem exspectarent : neque negotium negligenter curatum est : habebant secum in comitatu Ursacii et Valentis clericos, qui eos incitarent, et negligentiores judices ad Cæsarem deferrent : aliasque hæreses minores ut sorores suas, permittebant blasphemias in Dominum proferre, et Christianis tantummodo suis insidiis imminebant, non sustinentes ullos pios de Christo sermones.

30. « Quot igitur episcopi (prout in sacris litteris est) ad præsides et reges abducti sunt, et a judicibus hanc sententiam audierunt : Aut subscribite, aut ab ecclesiis recedite : detrahi enim vos ab Ecclesiis imperator jussit! Quot in singulis urbibus palabundi sese sparserunt, ne ut episcoporum amici accusarentur! Nam et magistratibus scriptum est, et mulcta pecuniarum denuntiata, nisi quisque suæ civitatis episcopum subscribere coegisset. In summa, omnia loca, omnes civitates implebantur terroribus et tumultibus, cum et episcopi traherentur, et judices viderent luctus et suspiria populorum. Hæc quidem a palatinis in legationem missis agebantur : illi vero freti tanta potentia sua, nihil non moliebantur ; et nunc hos episcopos ad imperatorem citabant, nunc illos litteris circumveniebant, comminiscentes adversus eos has et illas causas, ut illi præsentem imperatorem perhorrescerent; isti vero legatos et minas falsarum criminationum formidantes, de recta et pia sententia decederent : eo enim modo imperator tantum numerum episcoporum coegit, cum partim minis terrerent, partim promissis allicerent, ut se faterentur non amplius communionem cum Athanasio habere.

31. « Quotquot enim ad imperatorem profecti sunt, non prius ad ejus conspectum admissi fuere, ne tantillo quidem laxamento indulto, ut vel ex domicilio ipsis prodire liceret, priusquam subscriberent, aut, si recusarent, in exilium mitterentur : idque ideo faciebat, quod animadverterat ab omnibus hæresin odio haberi. Quæ res in causa fuit, cur tam multos impelleret, ut se hæreticorum paucitati adjungerent; magnopere id studens, ut multorum nomina corrogaret, tum ad invidiam episcoporum, tum ut speciem aliquam dignitatisque imaginem arianæ hæresi conciliaret, cujus iste propugnator erat; existimans, quod quemadmodum hominum sententias, ita quoque veritatem immutare posset; inscius ignarusque Sadducæos et Herodianos non ideo validiores factos esse ad veritatem opprimendam, quia sibi Pharisæos associaverant. » Hucusque Athanasius.

32. Deplorat hæc itidem S. Hilarius, cum ipsum Constantium imperatorem magno animi robore compellat his verbis [1] : « At nunc fructus operum tuorum, lupe rapax, audi. Neque alia potius, quam quæ gesta sunt in Ecclesiam, refero; ut tyrannidem aliam in Ecclesiam Dei referrem. Non quia causam ignoro; sed tamen querela famosa est : jussos a te episcopos non esse, quos condemnare nullus audebat; etiam nunc in ecclesiasticis frontibus scriptos metallicæ damnationis titulo recenseri. Adest mecum Alexandria tot concussa bellis, tantum commotarum expeditionum pavens tumultum. Brevius enim adversum Persiam, quam adversus eam, armis certatum est. Mutati præsides, electi duces, corrupti populi, commotæ legiones, ne ab Athanasio Christus prædicaretur. Taceo de minoribus populis et civitatibus, quibus per totum Orientem aut terror aut bellum est. Postquam omnia contulisti arma adversus fidem Occidentis, et exercitus tuos convertisti in oves Christi, refugere nihil sub Nerone licuit.

33. « At tu Paulinum, beatæ passionis virum, blandimento sollicitatum relegasti, et Ecclesiam sanctam Treverorum tali sacerdote spoliasti. Edictis fidem terruisti : ipsum usque ad mortem demutasti exiliis, et fatigasti, extra christianum quoque nomen relegasti; ne panem aut de horreo tuo sumeret, aut de Montani Maximillæque antro profanatum exspectaret. » Hæc idcirco Hilarius de Paulino, quod

[1] Athan. epist. ad Solitar.

[1] Hilar. contra Constant.

prius relegatus fuerit in Phrygiam, ubi erant Cataphrygæ hæretici, Montani et Maximillæ sectarii; inde vero ad barbaros amandatus. Tum subdit : « Mediolanensem piissimam plebem tu furore terroris tui turbasti : tribuni tui adierunt sancta sanctorum, et viam sibi omni per populum crudelitate pandentes, protraxerunt de altario sacerdotes. Levius te putas, scelesté, Judæorum impietate peccasse? Effuderunt quidem illi Zachariæ sanguinem; sed quantum in te est, concorporatos Christo a Christo discidisti. Vertisti deinde ad usque Romam bellum tuum, » etc. At de rebus adversus Liberium gestis suo loco inferius pluribus.

34. Ejusmodi autem ab Hilario recensitam militum in Ecclesiam grassationem accidisse putandum, cum, Dionysio ejus civitatis episcopo in exilium relegato, ab eisdem Arianis, ope imperatoris, Auxentius Arianorum deterrimus in illius locum subrogatus est. Sed et Athanasius [1] agens de episcopis a Constantio in locum Orthodoxorum substitutis, de Auxentio meminit, dum ab ipso exordio tragœdiam repetens, rem adeo luctuosam paucis tamen absolvit his verbis : « Ipse omnes, qui ante ipsum fuere, sceleribus vicit, novo excogitato persecutionis modo; et statim tribus regibus, Britannione (Vetranione), Magnentio, et Gallo interfectis, tutelam impiæ religionis suscepit, et ut gigas contra Altissimum arrogantia sese efferre ausus est, et rationes mutandæ legis excogitavit, dissolvens Christi et Apostolorum instituta, moresque Ecclesiæ invertens; et ex locis peregrinis cum satellitio militari episcopos ad populos invitos submittit, qui pro mutua invicem cum populo notitia minas secum deferunt, et diplomata ad judices. Ita enim Georgium Cappadocem Alexandriam, ita Germinium e Cyzico Sirmium, ita e Laodicea Nicomediam Cecropium misit; ita Auxentium, delatorem potius quam christianum, e Cappadocia Mediolanum amandavit, ut, expulso inde ob suam in Christum pietatem Dionysio viro religioso, eum ibi episcopum constituat, hominem ne Romanæ quidem linguæ, sed tantummodo hæreseos peritum. » Hæc de Auxentii genere et impietate Athanasius.

35. Cæterum Auxentii perfidiam pallio catholici nominis Mediolani contectam cum S. Hilarius aperta luce detegit, ejus institutionem recolit, dicens [2] : « Negat quoque Auxentius se scire Arium; cum in Alexandria, in ariana Ecclesia, cui Gregorius præerat, presbyter esse cœpisset. » Callidus enim serpens Auxentius, quod sciret populo Mediolanensi perosam arianam esse doctrinam, et nomen quoque Arii execrabile, astute admodum hæresin diu studuit occultare, sicque aureo calice Babylonis blasphemias ejusdem Arii propinavit, cum tamen vix paucos aliquot sibi invenerit obsequentes : nam longe major erat numerus eumdem exhorrentium et detestantium : cujus tempore Ecclesia Mediolanensis diris est exagitata turbinibus, et vehementioribus fluctibus agitata, ex flatu auræ Constantii in Auxentii gratiam omnia commoventis.

36. Proscriptis igitur ex diversis provinciis Occidentalis Ecclesiæ sacerdotibus, missisque in exilium episcopis insignioribus illis, qui in Athanasium subscribere recusassent, Liberius Romanus episcopus, cum, quæ in eos gesta fuissent, accepisset, mox ad eos hasce litteras dedit [1] :

« Quamvis sub imagine pacis humani generis inimicus vehementer in membra Ecclesiæ videbatur esse grassatus, vos tamen, acceptissimi in Domino sacerdotes, egregia et singularis fides et hic probabiles Deo ostendit, et etiam ad futuram gloriam martyres designavit. Quo itaque præconio laudis, qua vocis exultatione merita virtutis vestræ proferam, positus inter mœrorem absentiæ vestræ, et gaudium gloriæ? Prorsus invenire non possum : nisi quod scio, hinc me probabiliora vobis solatia exhibere, si credatis me vobiscum in exilium esse detrusum. Denique me in ipsa nunc exspectatione pendentem, quia consortio vestro dura necessitas interim distrahit, satis contristor. Optarem enim, fratres carissimi, prior pro omnibus vobis impendi, ut exempla gloriæ per me magis vestra dilectio consequeretur. Sed fuit hæc palma meritorum vestrorum, ut priores de perseverantia fidei ad confessionis illustrem gloriam veniretis.

37. « Quæso igitur dilectionem vestram, ut me præsentem vobiscum esse credatis; ut intelligatis, dolere satis, quod sim interim a vestro consortio separatus. Quantam denique fueritis gloriam consecuti, hinc magis scire potestis, quod qui in persecutione coronati sunt, solius persecutionis cruentos gladios sentire potuerunt : contra vos devoti per omnia Dei milites, etiam falsos fratres inimicos experti, victoriam de perfidis pertulistis : quorum quanto violentia in sæculo crescere potuit, tanto sanctis sacerdotibus præmia laudis inveniuntur conferre. Estote itaque de promissione cælesti securi. Et quia proximiores estis Deo effecti, orationibus me vestrum consacerdotem famulum Dei ad Dominum sublevate; ut supervenientes impetus, qui de die in diem, cum annuntiantur, graviora vulnera infligunt, tolerabiliter ferre possimus; ut inviolata fide, salvo statu Ecclesiæ Catholicæ, præmia nobis Dominus dignetur afferre.

38. « Et quia cupio, quæ gesta sunt in ipsa congregatione (congressione) fidelius scire, obsecro sanctitatem vestram, ut universa litteris intimare dignemini; ut additamentum majus vel ipse animus, qui diversis morbis, vel vires corporis ipsius, quæ jam extenuatæ sunt, de vestra exhortatione possint sentire. » Et alia manu : « Deus vos incolumes custodiat. » Hactenus Liberii epistola ad exules episcopos, et quidem ad confessores omnes diversis in locis exulantes Encyclica pluribus exemplaribus conscripta : nam apud Acta Eusebii Vercellensis ad Eusebium ipsum tantum habetur inscripta : in codice

[1] Athan. ad Solitar. — [2] Hilar. contra Auxent.

[1] Extant inter Acta Euseb. episc. Vercellens.

autem Vaticano, cum ad ipsum, tum ad reliquos episcopos exules, Dionysium, Luciferum, et alios omnes, data legitur.

39. *Liberius papa strenue Constantio obsistens exilio mulctatur.* — At paulo post hanc scriptam epistolam, hoc anno, ipse Liberius, Constantii imperatoris litteris ad Leontium præfectum Urbi conscriptis, Mediolanum mitti præcipitur; id quidem Ammianus Marcellinus sub hujus anni consulibus narrat his verbis [1] : « Hoc administrante Leontio, Liberius Christianæ religionis antistes a Constantio ad comitatum mitti præceptus est, tanquam imperatoris jussui et plurimorum scitis per consortium decretis (nempe conciliabulo Arianorum) obsistens, in re, quam brevi textu percurram. » Refert auctor, licet ethnicus, et rerum nostrarum ignarus, ac proinde secundum vulgi (imo potius Arianorum) rumorem, causam cur Liberius Mediolanum jussus sit proficisci : ac propterea haud omnia ita vera sunt, quæ de Athanasio narrat, dum ait :

40. « Athanasium episcopum eo tempore apud Alexandriam ultra possessionem altius se efferentem, sciscitarique conatum externa (ut prodidere rumores assidui) cœtus in unum quæsitus ejusdem loci multorum, Synodus (ut appellant) removit a sacramento, quod obtinebat. Dicebatur enim fatidicarum sortium fidem, quæve augurales portenderent alites, scientissime callens, aliquoties prædixisse futura. Super his intendebantur ei alia quoque a proposito legis abhorrentia, cui præsidebat. Hunc per subscriptionem abjicere sede sacerdotali, paria sentiens cæteris, jubente principe, Liberius monitus, perseveranter renitebatur; nec visum hominem, nec auditum damnare, nefas ultimum sæpe exclamans, aperte scilicet recalcitrans imperatoris arbitrio. Id enim ille, Athanasio semper infestus, licet sciret impletum, tamen auctoritate, qua potiuntur æternæ Urbis episcopi, firmari desiderio nitebatur ardenti. Quo non impetrato, Liberius ægre populi metu, qui ejus amore flagrabat, cum magna difficultate, noctis medio potuit asportari. Et hæc quidem Romæ, ut ostendit textus superior, agebantur. » Hactenus de his Ammianus, breviter quidem, sed quantum licuit externo homini nostra referre. Præstat autem, ut hanc ipsam de Liberio historiam ab Athanasio integre illam prosequente accipiamus, qui ait [2] :

41. « Ne Liberio quidem Romano episcopo pepercerunt, nulla reverentia ducti, vel quod Sedes ista Apostolica esset, vel quod Roma metropolis esset Romanæ ditionis, vel quod eos apostolicos viros in suis litteris appellassent ; sed omnia simul miscentes, æque omnium obliviscebantur; neque quicquam illis curæ nisi sola impietas fuit. Nam cum Liberium vidissent orthodoxum, et osorem quidem arianæ sectæ, studiosum vero in hoc, ut cunctos ab ea hæresi retraheret, ista secum impii cogitarunt : Si Liberium in nostram sententiam traxerimus, omnes brevi superabimus. Rem igitur ad imperatorem deferunt : ille autem sperans per Liberium se posse omnes attrahere, mittit eunuchum quemdam Eusebium (hic erat præfectus cubiculi) cum litteris et donis ad eum, ut donis quidem blandiretur, litteris autem minaretur.

42. « Profectus igitur Romam spado, primum incitabat Liberium, ut contra Athanasium subscriberet et cum Arianis communicaret : id enim imperatorem velle et pro imperio jubere. Deinde munera ostentans, verbis instabat; manuque Liberii apprehensa, ita locutus est : Obtempera regi et ista accipe. Episcopus contra verbis quærebat, quomodo hoc contra Athanasium posset fieri? Quem enim (inquiens) non una, sed jam altera Synodus probe ab omni crimine liberum pronuntiavit, et Romana Ecclesia cum pace dimisit (datis nempe illi pacificis litteris, iisdemque communicatoriis), quomodo poterimus condemnare? Aut quis non probaret, si quem præsentem diligimus, et habuimus in nostra communione, eumdem absentem aversemur? Non ita se habet ecclesiasticus canon; neque unquam accepimus talem a Patribus traditionem, quam ipsi a beato et magno apostolo Petro acceperunt.

43. « Quod si omnino imperator curam suam pro ecclesiastica pace interponere quærit, aut si scripta a nobis pro Athanasio deleri jubet : deleantur quoque ea quæ contra illum scripta sunt; fiatque deinde ecclesiastica Synodus longe a palatio, ubi nec imperator præsto est, nec comes se ingerit, nec judex minatur, et ubi solus timor Dei ad omnia sufficit et Apostolorum institutio; ut eo in loco ante omnia ecclesiastica fides asseratur, quemadmodum a Patribus definitum est in Nicæno Concilio; iique qui arianæ sententiæ sunt, ejiciantur, et eorum hæresis anathemate damnetur; ac deinde judicium de Athanasio fiat, aut si quis alius reus agitur : et quod ab ipsis jussum est; quotquot noxii reperti fuerint, ejiciantur; quotquot autem puri, reatu absolvantur. Non enim fieri potest, ut locum in Synodo habeant, qui fide impii sunt : neque fas est, prius quæstionem de factis alienjus, quam de fide religionis haberi : primum enim omnis fidei discordia rescindenda est, et tum quæstionem de negotiis fieri oportet. Nam et Dominus noster Jesus Christus non prius sanabat ægrotos, quam ubi ostendissent et proloculi fuissent, quam fidem in ipsum haberent. Hæc a Patribus didicimus : hæc renuntia imperatori; siquidem ea ipsa et illi utilia sunt, et Ecclesiam ædificant.

44. « Eunuchus autem tristis, non tantopere, quod non subscripsisset, quam quod eum hæresi infestum reperiebat, oblitus sui, quod coram episcopo staret, magnis minarum denuntiationibus jactis, cum muneribus suis domo egreditur, et facinus designat, quod a moribus Christianorum abhorret, et quod audacius est quam pro spadone : imitatus quidem Saulis prævaricationem, templum apostoli Petri ingreditur, ibique ea ipsa dona consecravit. Quod cum rescitum esset a Liberio, magnopere increpuit custodem loci, quod id non prohibuisset. Ipse deinde progressus, dona illa ut victimam illicitam projecit. Quæ

[1] Ammian. Marcell. lib. xv. — [2] Athan. ad Solitar.

res longe adhuc magis spadonis iram commovit. Imperatorem igitur his verbis irritat : Non jam nobis curæ esse debet, ut Liberius subscribat, sed potius quod in hæresin tam male affectus est, ut qui nominatim Arianos anathemate damnet. Eodem et cæteros quoque spadones provocat : plerique enim apud Constantium, vel potius omnes, eunuchi sunt, omniaque apud illum possunt, et sine illis nihil ibi rerum agitur.

45. « Scribit igitur imperator Romam, rursumque palatini et comites emittuntur, et litteræ ad præfectum, ut Liberium aut per dolum e Roma subductum in castra ad se mitterent, aut vim in eo persequendo adhiberent. Quibus scriptis, statim per Urbem ingens terror et insidiæ increbrescebant. Quot igitur familiis minæ denuntiatæ sunt? Quot et ad quot ædes mandata contra Athanasium data? Quot, istis conspectis, episcopi sese in latebras abdiderunt? Quot liberi homines ruri latuerunt ob calumnias Christi perduellium? Quot devotariis insidiæ factæ sunt? Quot ibi commorantes, et jam fixum domicilium habentes, in fugam compulsi sunt? Quoties et quanto studio portus aditusque portarum custodierunt, ne quis orthodoxus ingressus Liberium videret?

46. « Cœpit tunc Roma experimentum Christi perduellium : cognovit tandem quod antea non credebat, quomodo ecclesias in singulis urbibus evastassent. Eunuchi erant, qui ista et reliqua in omnes movebant. Et, quod in istis insidiis mireris, ariana hæresis abnegans Filium Dei, præsidium sibi ex eunuchis comparabat, hominibus, ut natura, ita et animo ad gignendum sterilibus; et qui proinde ægre patiuntur, ullam mentionem de sobole fieri. Atqui Æthiopicus [1] eunuchus cum non caperet quæ legebat, credidit Philippo de Salvatore docenti. Constantii eunuchi contra ne Petri quidem de Filio confessionem sustinent, imo quem Pater declarat sibi esse Filium, aversantur, rabiuntque contra eos qui illum dicunt genuinum Filium ex Patre. Ideo lex vetuit eunuchos in Concilium ecclesiasticum assumi; atqui illi nunc ecclesiasticorum judiciorum principes reputantur; et, quod ipsis videtur, Constantius judicat; atque istiusmodi rebus, qui nomen episcopi ferunt, inserviunt. Me miserum ! Quis hanc historiam describet? Quis ista renuntiabit generationi alteri? Quis ista narranti fidem habebit? Spadones, quibus domorum gubernacula vix creduntur (voluptuarium enim et nequam hoc genus hominum, quibusque nihil tam curæ est, quam quod ipsis natura negavit), illos nunc Ecclesiis dominari? His ergo deditus et obnoxius Constantius, omnibus insidias molitus est, et Liberium in exilium ejecit. Et cum multus esset in scribendo Romam, multusque in minis denuntiandis, legatis mittendis, insidiisque parandis, etiam Alexandriæ persecutionem movit. » Eodem tempore, quo hæc adversus Liberium Constantius scribebat, in Alexandrinam Ecclesiam dirissimam persecutionem præparavit. Sed subdit Athanasius :

47. « Trahitur ergo Liberius ad imperatorem ; quo cum pervenisset, magna quoque et ibi libertate dicendi usus est : Desine (inquiens) persequi Christianos. Ne tenta per me hæreticam impietatem in Ecclesiam introducere. Ad omnia potius sustinenda parati sumus, quam nos Christiani eo devenianus, ut Ariani appellemur. Ne cogas nos fieri Christi perduelles. Hoc tibi suademus, ne pugnes contra eum, qui tibi hoc imperium dedit; ne pro gratia impietatem illi referas; ne persequere illos, qui in eum credunt, ne et tu etiam audias : Durum [1] est tibi contra stimulum calcitrare; atque utinam sic audias, ut et tu quoque, quemadmodum Paulus, credas. Ecce præsto sumus, venimus antequam causam aliquam contra nos fingerent. Ideo enim iter acceleravimus, certi de exilio, in quod a te mittendi sumus, ut ante objectum crimen supplicium patiamur; quo omnibus evidentius constet reliquos omnes eodem modo, quo nos, afflictos esse, causasque ipsis crimini datas fictas fuisse ab inimicis, et omnia in illos per sycophantiam esse tentata, nihilque ibi nisi mendacia versata fuisse. Ita nunc Liberius locutus omnibus admirationi erat.

48. « Cæsar contra, pro responsione danda, nihil aliud quam imperiis et exiliis utebatur, singulosque a se invicem distraxit, quod et in aliis prius fecerat; quam formam in exiliis observavit, ut se in suppliciis immaniorem superioribus tyrannis et persecutoribus ostenderet. Nam in superiori persecutione, multos confessores in commune simul exilium ire, Maximianus jussit, et supplicium levius fecit mutuæ præsentiæ consolatione : hic autem illo crudelior, eos qui simul libere locuti erant, et confessores se præstiterant, unaque fide copulati erant, ne vel in morte mutuo aspectu fruerentur, a se invicem divulsit, arbitratus corporum separationem omnino etiam animorum affectus distinere, aut ipsos loco disjunctos, et concordiæ mutuæ unanimitatisque oblituros; ignorans, quamvis singuli ab aliis distarent, illos tamen secum habere, quem in commune, cum simul erant, confitebantur, Dominum Jesum Christum, qui singulis longe plures associavit (ut in propheta Eliseo fecit) quam milites sunt circa Constantium. Sed revera, cæca res malitia; eo enim ipso quo putabant vexare confessores, cum eos a se invicem diremerunt, magnopere ipsi sese læserunt. Nam plane si consociati fuissent, ex uno tantummodo loco impietatis odium promanasset : nunc quia eos separarunt, id egere, ut per omnia loca ipsorum impia hæresis et malitia in notitiam veniret et divulgaretur. » Hactenus de Liberio Athanasius; quæ autem his subdit, antea, quo tempore contigerunt, relata sunt. Cum vero hac ipsa narratione idem dicat, ad verba Liberii nihil aliud Constantium respondisse, nisi imperia atque exilia : præteriisse eum apparet integra illa Acta publica, a notariis tunc

[1] Act. VIII.

[1] Act. V.

excepta, de rebus coram imperatore inter ipsum atque Liberium transactis, quæ his verbis a Theodoreto [1] fideliter per dialogismum, ut gesta sunt, recitantur :

49. Imperator Constantius : « Nos, quoniam christianus es, et nostræ civitatis episcopus, idcirco duximus operæ pretium te accersere, hortarique ut communionem nefariæ impii Athanasii dementiæ repudies : nam hoc recte se habere, censet totus terrarum orbis, et eum sententia Concilii ab ecclesiastica communione segregandum judicavit. » Liberius episcopus : « Judicia quidem ecclesiastica, o imperator, summa cum æquitate fieri debent. Quapropter, si tuæ clementiæ ita visum sit, judicium haberi jubeto. Et si Athanasius videatur damnationem commeruisse, tum sententia, prout ordinis ecclesiastici formula postulat, contra eum pronuntiabitur. Nam fieri non potest, ut quemquam condemnemus, de quo non factum sit judicium. » Constantius : « Totus terrarum orbis non de ejus impietate solum, verum etiam quod semper tempus ludere conatus est, sententiam tulit. » Liberius episcopus : « Qui ejus damnationi subscripserunt, non res gestas oculis ipsi aspexerant : sed hoc est ab aliis factitatum, vel quod gloriam abs te assequi, vel quod metu perculsi, vel denique quod infamiam extimescere viderentur. » Constantius : « Quid est, quæso, gloria, quid metus, quid infamia? » Liberius : « Qui gloriam Dei non amplexantur, sed tua munera ei prætulerunt, hi hominem absque judicio condemnabant, quem nunquam oculis vidissent : quod est a Christianorum officio plane alienissimum. » Constantius : « Atqui in Concilio Tyri celebrato, de Athanasio, cum ipse præsto adesset, judicium factum est, et omnes orbis terrarum episcopi, qui in eo Concilio aderant, eum condemnaverunt. » Liberius episcopus : « Nunquam sane de eo præsente judicium exercebatur. Nam episcopi, qui convenerant, illum tum condemnabant, cum e consessu egressus fuerat : et certe temere atque inconsulto condemnabant. »

50. « Hoc loco Eusebius eunuchus : Athanasius (inquit) alienus a fide catholica in Concilio Nicæno declaratus est. » Insanit plane homo; et ob eam causam, puto, ad hæc non respondit Liberius, tam insigne mendacium responsione minime dignum existimans. Potuit fortasse petulanti eunucho inde nasci occasio errandi, ut, quod audisset damnatum in Nicæno Concilio Athanasium Anazarbenum, de Alexandrino putaverit intelligendum : at ille collega intimus fuit Arii, hic vero acerrimus oppugnator ejusdem hæresiarchæ. Sed post hæc Liberius : « Quinque tantummodo, qui cum eo una navigarant, in Mareote judicium de eo fecerunt, quos quidem adversarii ejus eo miserant, ut contra eum reum factum commentarios contexerent : atque ex illis, qui missi erant, duo exierunt e vita, Theognis nimirum et Theodorus; reliqui tres, hoc est, Mares, Valens, et Ursacius, etiamnum supersunt : de quibus ad eamdem rem missis in Concilio Sardicensi sententia de hac controversia lata est : qui etiam in eodem Concilio libellos supplices dederunt, postulaveruntque veniam pro eo, quod commentarios unius partis suffragiis per calumniam contra Athanasium in Mareote confecerant ; quos libellos jam habemus in manibus. Utris istorum, imperator, nobis credendum communicandumque est? Illisne, qui primo eos condemnarunt, secundo autem veniam petierunt; an his, quorum jam sunt condemnati sententiis?

51. « Hic tum Epictetus episcopus : Non fidei (inquit) causa, imperator, hodie, neque judiciorum ecclesiasticorum faciendorum studio adductus Liberius tunc instituit sermonem; sed quo possit apud senatores Romanos gloriari, se rationibus imperatorem superasse. » Constantius : « Tantane orbis terræ pars, Liberi, in te residet, ut tu solus homini impio subsidio venire, et pacem orbis ac mundi totius dirimere audeas? » Liberius : « Esto quod ego solus sim; non tamen propterea causa fidei fit inferior. Nam olim tres solum erant reperti qui regis mandato resisterent. Tunc Eusebius eunuchus : Tu, inquit, imperatorem facis alterum Nabuchodonosor? » Liberius : « Minime sane ; sed non minus temere tu hominem condemnas, de quo nullum factum sit judicium, quam ille olim. At ego æquum censeo, ut prius proponatur generalis episcoporum subscriptio, qua fides in Concilio Nicæno exposita confirmatur; deinde ut fratribus nostris ab exilio revocatis, et ad suas ipsorum sedes restitutis; si isti, qui nunc tumultus cient, fidei apostolicæ assentire comperiantur; tunc omnes contendamus Alexandriam, ubi reus, ubi accusatores, et causæ eorum patroni sunt : atque litigantium causa diligenter cognita, sententiam de ea pariter feramus. »

52. Epictetus : « At ad episcopos eo convehendos equi, jumenta, et rhedæ, quibus cursus publicus confici solet, non satis erunt. » Liberius : « Negotia ecclesiastica publicam vecturam non desiderant : quandoquidem Ecclesiæ episcopos suos a mari usque ad mare deducendi satis habent facultatum. » Constantius imperator : « Res, de quibus constituta est formula, infringi nequeunt : siquidem plurium episcoporum rata debet esse sententia. Tu solus impii illius amicitiam complexaris. » Liberius : « Nunquam auditum est, imperator, reo absente, judicem de impietate ac scelere sententiam pronuntiasse, quasi privatum odium in hominem exerceat. » Constantius : « Et si omnes communiter, me tamen majore quam cæteros, affecit injuria; nam non contentus est post fratris nostri majoris natu Constantini internecionem, sed beatæ memoriæ Constantem minorem natu fratrem nunquam cessavit ad inimicitias nobiscum suscipiendas incitare : quod sane factum fuisset, nisi nos æquiore animo et incitantis bilem tulissemus. Quare præclaram illam victoriam de Magnentio et Silvano partam non tanti facerem, quanti istius ab ecclesiasticarum rerum administratione abdicationem. »

[1] Theod. lib. II. c. 16.

53. Liberius : « Noli per episcopos tuas ulcisci inimicitias : nam virorum ecclesiasticorum manus sanctificationi vacare debent. Quapropter, si placet, jube episcopos ad proprias sedes restitui. Atque si videantur cum eo, qui etiam jam rectam veramque fidem in Nicæno Concilio expositam tuetur, consentire : tum in unum convenientes, paci orbis terræ provideant; perficiantque, ut non compertum sit aliquando, hominem, qui non deliquerit, damnatum esse. » Constantius : « Unum est quod quæritur : Volo ut tu Ecclesiarum communionem amplectaris, et deinde Romam redeas. Proinde consule paci, subscribe, ut Romam revertaris. » Liberius : « Jam fratres, qui Romæ sunt, valere jussi. Nam leges ecclesiasticas observare, pluris faciendum censeo, quam Romæ habere domicilium. » Constantius : « Itaque trium dierum spatium tibi ad deliberandum concedimus, utrum subscribere volueris, et ita Romam redire : an tecum constitueris, quem ad locum transferri placeat. » Liberius : « Spatium trium dierum aut mensium rationem non mutat : quare mitte me quo lubet. » Constantius : « Post biduum, cum judicium actum fuerit de Liberio, si consilium non mutet, exulet velim usque Berœeam Thraciæ. »

54. « Liberio inde decedenti imperator misit in sumptum quingentos aureos. Liberius autem ei, qui attulerat, dixit : Abi domum, et istos ipsos aureos redde imperatori; siquidem eis opus habet ad militum stipendia. Imperatrix itidem misit ei totidem : quos, cum qui apportaverat, jubet quoque imperatori tribuere : Sunt enim (inquit) illi ad militarem expeditionem necessarii : quod si is eorum non indigeat, det Auxentio et Epicteto : nam illi eisdem egent. Postea vero quam istos recusaverat aureos accipere, Eusebius eunuchus alios ei affert. Ad quem Liberius : Tu (inquit) Ecclesias orbis terræ expilasti : et jam mihi, ut damnato egentique affers eleemosynam? Abi primum, et christianus ipse fias. Ac triduo confecto, Liberius, nulla accepta pecunia, in exilium mittitur. » Hucusque Acta Liberii cum Constantio; subdit Theodoretus [1] : « Iste strenuus veritatis propugnator et victor illustris Liberius in Thraciam, sicut erat ei imperatum, recta contendit. » Quæ autem postea illi contigerint, suo loco dicemus.

55. *Felix in locum Liberii.* — Sed (quod magnæ admirationis est) reveriti Ariani et ipse Constantius Romanæ Ecclesiæ majestatem; non sicut in aliis fecerant civitatibus, e quibus catholicis expulsis episcopis, Arianos in locum ipsorum subrogavere, licet e regione remotissima accersitos, ut Gregorium Cappadocem Alexandriæ, et Auxentium pariter Cappadocem Mediolani : sed amandato in exilium Liberio, Felicem Romanæ Ecclesiæ diaconum in locum ipsius sufficiunt, id ipsum operante Acacio episcopo Cæsariensi, de quo ita Hieronymus [2] : « In tantum autem sub Constantio imperatore claruit, ut in Liberii locum Romæ Felicem episcopum constitueret. » Hæc Hieronymus. Quod autem in aliquibus codicibus errore additum Felici reperiatur nomen arianum, exploditur illa lectio et redarguitur ex antiquioribus codicibus, et græco Sophronii textu : quod alii quoque complures observarunt : secundum quam germanam lectionem, idem S. Hieronymus, ab Arianis substitutum Felicem, non autem ipsum arianum fuisse, habet in Chronico.

56. Sed et sententiæ de orthodoxa fide Felicis adstipulatur Theodoretus [1] dum ait : « Successum est Liberio a fideli quodam illius diacono, nomine Felice : qui tametsi fidem in Nicæno Concilio expositam ipse servavit integram, tamen cum illis, qui eamdem labefactare studebant, libere communicavit : ac propterea nemo ex Romæ habitatoribus in ecclesiam, dum ille intus erat, ingredi voluit. » Hæc ipse : sed et addit Sozomenus [2] : « Romanæ Ecclesiæ episcopatui præficitur Felix illius cleri diaconus, quem aiunt fidei Concilii Nicæni semper consensisse, et omnino, quantum ad religionem pertinebat reprehensione caruisse, atque ob id solum in crimen vocatum esse, quod non modo arianos ministros Ecclesiæ ordinaret, verum etiam quod eorum communione uteretur. » Ista Sozomenus. Sic et intelligendum est quod ait Socrates [3], fuisse Felicem arianæ sectæ addictum, nimirum, quod illis communicaret, et ex eorum voluntate (quod Liberius facere renuisset) in Athanasium sententiæ subscripsisset. Sed quid ante hos Græcos omnes Ruffinus? « In Liberii locum (inquit [4]) Felix diaconus suus ab hæreticis subrogatur; et non tam sectæ diversitate, quam communionis et ordinationis conniventia (convenientia) maculatur. » Atqui repugnare hæc videntur inter se, quod scilicet Felix fuerit Liberii diaconus, et idem arianus extiterit : quonam modo enim, quæso, passus fuisset Liberius, aversatus semper arianum nomen, ministrare sibi arianum diaconum? Nisi quis Ruffino, verbis parum recte loquenti, illam sententiam potius accommodandam putarit, ut sic dicere voluerit; non ita sectæ diversitate Felix, sicut communione cum illis inita, et ordinatione ab eis accepta maculatur.

57. Athanasius vero de subrogatione Felicis agens sic ait [5] : « Hoc ministro (nempe Epicteto) utens, incredibile facinus Constantius designavit, et quod vere referat imaginem Antichristi, ut qui in locum Ecclesiæ palatium suum succedere voluerit, et pro conventu populi et jure comitiorum, tres eunuchos præsentes esse jusserit, tres item κατασκόπους, hoc est, exploratores (non enim episcopos dixeris), ut ipsi Felicem quemdam episcopum in palatio crearent, dignum profecto talibus suffragatoribus. Cæterum populi omnes, cognita hæreticorum pravitate, non permisere eos in ecclesiam intrare, proculque ab eis recesserunt. » Hæc Athanasius. Cum vero Felix, etsi fide catholicus, Arianorum tamen communione pollutus, a tribus arianis episcopis in ordinatione manus impositionem acceperit, vivente adhuc

[1] Theod. lib. II. c. 17. — [2] Hieron. de Script. Eccl. in Acacio.

[1] Theod. lib. II. c. 17. — [2] Sozom. lib. IV. c. 10. — [3] Socrat. lib. II. c. 19. — [4] Ruffin. lib. 22. c. — [5] Ath. ep. ad Solit.

legitimo, eodemque confessionis gloria celebri, Liberio Romanæ Ecclesiæ episcopo, fidei causa exilium passo : nihil est quod esse vel dici ejus Ecclesiæ potuisset episcopus, licet sic appellatus esset a suis suffragatoribus arianis : cum alioqui, neque si a Catholicis ordinatus esset, Pontifex Romanæ Ecclesiæ nominari debuisset, superstite legitimo ejus sedis antistite ; de cujus ordinatione in controversiam ne ab hostibus quidem calumniantibus aliquid adduci potuisset. Unius enim Ecclesiæ unum tantum esse caput oportet ; cui si alterum addas, horrendum monstrum profecto erit.

58. Cum igitur, Hieronymi sententia, constet Felicem ab Acacio Arianorum principe electum esse : et Athanasii testificatione, Epicteti molitione a tribus arianis episcopis ordinatum, idque Ruffini quoque assertione firmetur ; sed et Socratis auctoritate liqueat, ab Ursacio ad eum dignitatis gradum electum ; haud subsistere posse videntur, quæ de Felicis ordinatione habentur in libro de Romanis Pontificibus, titulo Damasi, falso adscripto ; nempe Felicem substitutum in locum Liberii a concilio sacerdotum, vel quod aliter legitur, procurante Liberio. Certe quidem his refragantur citati auctores omnes, quos conjectura etiam vehemens illa sequitur : Quis enim sibi persuadeat, tantam rem ab Arianis concessam catholicis sacerdotibus, vel ipsi Liberio ; cum (ut dictum est) iidem, quos scirent sibi communione non jungi, ab Ecclesia pellerent, ut ex sua ipsorum sententia alios subrogarent ? Sed utcumque demus id ab Arianis esse Catholicis datum, ut e catholicis aliquis, et e Romanæ Ecclesiæ clericis, in locum Liberii exulantis, administraret Romanam Ecclesiam ; quonam titulo dicere possumus Felicem in locum Liberii substitutum ? Non certe Romanum episcopum, superstite adhuc atque Romanum Pontificem agente Liberio, et amplissimam dignitatem clarissimo gloriosæ confessionis titulo illustrante : quamobrem sive a concilio sacerdotum, sive procurante Liberio, sive simul suffragantibus concilio atque Liberio, nonnisi chorepiscopus Romanæ Ecclesiæ potuit Felix esse delectus, nec ei a Catholicis valuit titulus episcopatus conferri, vivente adhuc et episcopum agente ejusdem Ecclesiæ Romanæ ipso Liberio, ne unius Catholicæ Ecclesiæ duo essent episcopi, et unius corporis duo capita turpiter eminerent. Nihil ergo felicius Felici potuit contigisse, quam si a Catholicis tunc delectus fuerit Romanæ Ecclesiæ chorepiscopus, cum nullus hoc major titulus esset, qui superstite ipso Romano Pontifice potuisset illi conferri. Quod si dixerimus cum S. Athanasio sui temporis res accurate scribente, cum ad suam omnia hæc causam spectarent, et cum aliis omnibus citatis auctoribus, Felicem in locum Liberii subrogatum atque ordinatum Romanum pontificem ab arianis episcopis : nullæ prorsus potuerunt ejus ordinationis esse vires : hactenus de ordinatione Felicis. At quonam modo mutatæ sint rerum vices de Felice atque Liberio, suo loco opportunius dicturi sumus.

59. *De aliquibus episcopis arianis.* — Quod autem ad Epictetum spectat, recens emergentem factiosissimum arianum, quem tam audacter coram Constantio adversus Liberium interlocutum vidimus, et ejus factione ab Arianis Felicem substitutum fuisse, Athanasius tradit : fuit hic episcopus Centumcellensis, de quo mentio est apud Marcellinum presbyterum schismaticum in commentario de schismate Ursicini, eumque sævissimum Arianorum fuisse testatur, de quo plura inferius dicturi sumus ; ut plane consentiat iis quæ ab Athanasio de eodem narrantur, cum agit de episcopis ordinatis per Constantium ab Arianis, atque ait [1] : « Deinde repertum quemdam Epictetum neophytum hominem, juventute ferocem, audacem, in amoribus Constantius habet, eo quod eum ad omnia scelera promptum alacremque conspiceret ; ejusque opera episcopis, quibus velit, insidias struit ; nihil enim est, quod ille gravetur facere, modo imperatori placeat. » Hæc Athanasius, qui et alibi cum de ipso, tum de aliis ejus in impietate collegis sic habet [2] :

60. « Jam de Cecropio (hic erat episcopus Nicomediæ) Auxentio, et Epicteto hypocrita, superfluum est dicere ; cum omnibus liqueat, quo modo, ob quas causas, et per quos inimicos Ecclesiæ etiam isti promoti sint, nimirum qui se calumniarum in episcopos orthodoxos, quibus insidiæ parabantur, actores histrionesque præbuerunt. Ili cum essent nonnisi in presbyterii ordine constituti, nec vulgo cogniti haberentur, tamen per impietatem sibi episcopatus titulum procurarunt. » In tanta namque rerum perturbatione patebat quibuscumque scelestis aditus ad episcopatus ; simulac enim effecti essent catholicæ militiæ desertores, et transfugæ ad castra impietatis, illic inter primos militiæ ordines cooptati, mox quasi portentum ex improviso apparebant episcopi. Erant hæ ad sectam illecebræ, et quidem potentes ad alliciendos animos omnium, quorum non esset solidum inconcussumque fidei robur : cum contra orthodoxi traducerentur infamia, proscriptione atque exilio damnarentur. At quod rursum ad Epictetum pertinet : diversus hic omnino est ab illo Corinthiorum episcopo ejusdem nominis viro, ad quem extat Athanasii epistola : hunc enim de quo habetur sermo, arianum, illum vero apollinarianum fuisse liquet, de quo suo loco dicturi sumus ex ipso Athanasio [3] et Epiphanio [4].

61. *Osius et omnes clerici et laici vexati.* — Ut autem ad institutam narrationem de Constantii persecutione redeamus, tantum abest ut Liberii exilio ipse fuerit exsatiatus, ut majorem inde in cæteros magni nominis catholicos viros sæviendi acerbitatem conceperit : utpote indignum ratus audere quemquam vexillum confessionis attollere, signifero ipso catholici nominis in exilium relegato : vehementiore itaque impetu furorem suum convertit in Osium episcopum Cordubensem, gloria confessionis illu-

[1] Ath. epist. ad Solitar. — [2] Ath. orat. 1. advers. Arian. — [3] Athan. ad Epictetum. — [4] Epiph. hæresi LXXVI.

strem, et toti orbi christiano ob res præclare gestas fama conspicuum, de cujus adversus Constantium certamine hæc Athanasius habet [1] : « Tantis et talibus sceleribus factis, nihil omnino adhuc se fecisse Ariani arbitrabantur, quandiu magnus ille Osius eorum malitiam expertus non esset : nam in eum talem tantumque virum suam rabiem protendere studuerunt : neque quod pater esset episcoporum reveriti sunt; neque quod confessor erat, pudore moti; neque quod sexagesimum annum et eo amplius a confessione agebat, respexerunt : sed omnia simul vilipendentes, ad solam suam ipsorum hæresin oculos intentos habuere, homines revera neque Deum timentes, neque hominem reverentes.

62. « Adorti igitur Constantium, talibus verbis alloquuntur : Omnia quidem a nobis facta sunt : profligavimus in exilium Romanum Pontificem, et jam ante eum extorres fecimus quam plurimos episcopos; loca omnia terroribus implevimus; sed tamen pro nihilo sunt tanta tua opera, neque quicquam profecimus, quandiu reliquus est Osius : quandiu enim ille in suis agit, omnes in suis Ecclesiis agere videntur : potest ille et verbis et auctoritate fidei suæ omnes contra nos inducere. Hic princeps est Synodorum; et si quid scribit, ubique auditur : hic formulam fidei in Nicæna Synodo concepit, et Arianos ubique pro hæreticis traduxit. Quod si ille igitur in suo statu maneat, supervacuum est cæterorum exitium : hæresis enim nostra cedere cogitur. Incipe igitur et hunc persequi, neque illi ob annos parcendum putes; siquidem hæresis nostra non curat seniorum canitiem. Auditis igitur istorum verbis, non cunctandum sibi ratus Constantius, ut qui virum nosset, et quantæ auctoritatis senex ille esset, scribit et edicit, ut ad se veniat, quemadmodum et Liberium initio tentavit. Venientem igitur rogabat hominem, et solitis suis verbis, quibus alios circumvenire pro more habebat, excipit; cohortaturque ut in nos subscriberet, et cum Arianis communionem haberet. Senex vero ejus rei vel auditum ægre ferens, mœstusque quod vel tinnitum eorum verborum sentiret, imperatorem magnis rationibus conterritum de sententia deduxit; atque ita in patriam suam atque Ecclesiam rediit.

63. « Verum cum Ariani denuo lamentarentur, imperatorem irritarent, et eunuchi sermonibus servientes, eum majorem adhuc in modum exacerbarent, scribit denuo cum minis ad Osium. Ille autem contumeliis quidem afficiebatur, sed tamen ob terrores illos de sententia sua non discessit, et decretum animi constanter retinuit; quippe qui supra firmam petram fidei domicilium suum ædificaverat; et liberrime contra hæresin, imbres et ventos epistolarum minas arbitrans, locutus est. Subinde igitur Constantio scribente, et nunc quidem blandiente, patremque eum appellante, nunc interminante, et relegatos enumerante, et his verbis eum conveniente : Solusne etiamnum hostis hæreseos manebis? Obsequere, et scribe contra Athanasium; qui enim contra eum scribit, ille plane nobiscum arianas sententias amplectitur. Nihil ad ista expavit Osius, quin inter contumelias, quas patiebatur, istiusmodi scripsit epistolam, quam ipsi legimus et ad finem adjecimus :

64. « Osius Constantio imperatori S. P. D.

« Ego confessionis munus explevi, primum cum persecutio moveretur ab avo tuo Maximiano. Quod si tu quoque persecutionem moves : etiam nunc ad quidvis potius sustinendum paratus sum, quam ut effundam innocentem sanguinem, et veritatem prodam. Teque nequaquam probo talia scribentem, et istiusmodi minas denuntiantem. Desinas igitur istiusmodi scribere, neque sentias cum Ario, neque audias Orientales, neque Ursacio et Valenti fidem habeas : quæ enim illi dicunt, non ob Athanasium, sed ob suam hæresin dicunt. Mihi crede, qui tuus avus ætate esse possem. Fui ipse in Sardicensi Concilio, cum tu tuusque frater beatus Constans nos omnes eo convocabat; ipseque ultro Athanasii inimicos provocavi, cum ad Ecclesiam, ubi ego commorabar, advenissent, ut, si quid contra eum haberent, ederent; promisique eis securitatem, neve quicquam aliud exspectarent; quam rectum in omnibus judicium; idque non semel, sed bis feci. Quod si nollent rem ab universa Synodo disceptari, saltem me judice uterentur : promisique etiam, nos Athanasium, si in noxa reperiretur, omnibus modis ejecturos esse. Quod si innocens deprehendatur, et vos ostenderit calumniatores, et æque illum recusaveritis : ego illi persuadebo, ut mecum in Hispanias veniat. Athanasius autem his conditionibus obtemperavit, nihil contra oblocutus : illi vero, ad omnia æque diffidentes, recesserunt.

65. « Athanasius deinde tuis litteris accersitus venit in castra tua, omnesque inimicos suos, qui Antiochiæ præsto erant, sigillatim accersiri jussit, ut aut redarguerent, aut redarguerentur, et aut se præsentem commonstrarent ea fecisse quæ objecerant, aut ne absentem calumniarentur. Sed ne te quidem hæc ipsis denuntiantem sustinuerunt, minime istiusmodi conditiones admittentes. Cur igitur nunc audis obtrectatores ejus? Aut cur toleras Valentis et Ursacii criminatores, pœnitentia et scripto professos, se calumniam fecisse? Confessi enim sunt suam sycophantiam, non vi adacti, ut ipsi causantur, cum nulli ibi milites incumberent, et tuus frater nesciret. Nihil enim tale sub ipso agebatur, qualia nunc fiunt : sed illi ultro Romam venerunt, et coram episcopo presbyterisque ibi præsentibus confessionem suam scripto ediderunt, cum prius pacatas litteras et amicas ad Athanasium dedissent. Quod si iis libet vim causari, idque pro malo habent, nec a te probatur : omitte igitur et tu violentiam tuam, nec litteras scribe, nec comites mitte, sed relegatos exitiis libera : ne te de vi querente, majorem vim illi sub tuo nomine exerceant. Quid enim tale a Constante actum est? aut quis ibi episcopus relegatus? aut quando judiciis ecclesiasticis interfuit? aut

[1] Athan. epist. ad Solitar.

quis ipsius palatinus vim adhibuit, ut contra aliquem subscriptio fieret? ut idem Valens cum suis aliquid colligat, habeatque quod objiciat.

66. « Desine, quæso, et memineris te mortalem esse; reformida diem judicii; serva te in illam diem purum; ne te misceas ecclesiasticis, neque nobis hoc in genere præcipe, sed potius ea a nobis disce. Tibi Deus imperium commisit; nobis quæ sunt Ecclesiæ concredidit. Et quemadmodum qui tuum imperium malignis oculis carpit, contradicit ordinationi divinæ, ita et tu cave, ne, quæ sunt Ecclesiæ, ad te trahens, magno crimini obnoxius fias. Date (scriptum est [1]) quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, Deo. Neque enim fas est nobis, in terris imperium tenere; neque tu thymiamatum et sacrorum potestatem habes, imperator. Hæc quidem ob curam tuæ salutis scribo; et de iis quæ in epistolis scribis, hanc meam sententiam accipe. Ego neque Arianis assideo, neque suffragor, sed eorum hæresin anathemate damno: neque in Athanasium accusationibus subscribo; quem nos, et Romana Ecclesia, et universa Synodus innocentem pronuntiavit. Nam et tu quoque cum rem cognitam perspectamque haberes, Athanasium accersivisti; fecistique ei copiam, ut cum honore in patriam et in Ecclesiam reverteretur. Quæ igitur causa est tantæ hujus mutationis, cum iidem inimici ejus sint, qui antea fuerunt? et quæ nunc susurrant, nihil eorum, cum ille præsens esset, hiscere audebant; sed ea, antequam accerseres Athanasium, obmurmurabant: quo tempore a me conventi (quemadmodum superius dixi) ut ederent criminum documenta, nihil in medium adducere potuerunt: nam si quicquam potuissent, non ita turpiter aufugissent. Quis te igitur induxit, ut post tantum temporis tuarum litterarum et sermonum obliviscereris? Inhibe te, quæso, neque aures præbeas malis hominibus, neque ob mutuas invicem cum illis gratificationes te ipsum reum facias. Quæ enim eis indulseris, de illis in judicio solus cogeris causam reddere: isti suum inimicum per te satagunt injuria afficere, teque volunt ministrum suæ malitiæ esse, ut per te detestabilem hæresin in Ecclesia seminent. Non est prudentis, in gratiam alienæ libidinis se ipsum in periculum certum conjicere. Desine, quæso, et ausculta mihi, Constanti: hoc enim decet et me scribere, et te non vilipendere. » Hactenus epistola; subdit Athanasius: « Hæc Abrahamicus ille senex, vere Osius, id est sanctus, et sensit et scripsit. »

67. « Ille autem neque insidias de manibus deposuit, neque criminandi occasiones quærere desiit, sed gravius semper minabatur, ut eum vi oppressum in suas partes transferret, aut inobsequentem exterminaret. Sed ut occasionem duces et satrapæ Babylonis sedulo quærentes contra Danielem, non inveniebant, nisi ex causa legis Dei; ita nunc quoque satrapæ impietatis ne fingere quidem quicquam contra senem potuerunt. Omnibus enim ille notus erat, ac verus pro nomine Osius, hoc est, sanctus, habebatur, vitaque ejus irreprehensibilis, nisi ex odio ejus contra hæresin crimen mutuarentur. Calumniabantur igitur eum, sed non ut illi [1] Danielem apud Darium illibenter talia audientem, sed ut Jezabel [2] contra Naboth, et ut Judæi apud Herodem, his verbis agentes : Non solum non subscripsit contra Athanasium, sed et nos ob Athanasium condemnat, et hæresin tali odio persequitur, ut aliis scribat, melius esse mortem perferre, quam proditores fieri veritatis : ob hæresin deinde ait dilectum fratrem Athanasium persecutionem sustinere, et Liberium Romanum episcopum cæterosque omnes insidiis tentari.

68. « Hæc cum audisset impietatis propugnator Constantius Cæsar, et quod alii essent per Hispanias ejusdem cum Osio sententiæ; quos cum sollicitasset ad subscriptionem, impellere nequivisset; accersit Osium, et pro exilio detinet illum integrum annum Sirmii, nihil veritus impius nec Deum, nec patris sui, quem erga Osium habebat, affectum; nec senectutem hominis jam centenarii inhumanus ille respexit; omnia namque ob amorem hæresis neglectui habebat novus ille Achab, et nostris temporibus secundus Balthasar. » Hactenus Athanasius ; quæ autem post hæc de Osio subdit, suo loco dicemus.

69. At Ariani, qui adeo impie exagitabant tam insignes ac nobiles Catholicæ Ecclesiæ episcopos, nequaquam pepercerunt clericis inferioris ordinis, et laicis catholicæ fidei professoribus. Nam Constantius, iisdem Arianis impellentibus, ad provinciarum rectores litteras dedit, cum mandatis, ut omnes orthodoxos compellerent communicare cum arianis episcopis, quos illi in Catholicorum locum subrogaverant : sciebat enim orthodoxos clericos et populum eos exhorrescere, et penitus execrari, nullaque cum illis communicatione fieri velle participes. Hæc sciens et legens S. Hilarius Pictaviensis haud ita pridem episcopus factus, supplicem libellum ad Constantium imperatorem dedit hoc ipso anno (ut ex ejus contextu apparet), quo cessare jam mala hæc, et episcopos recens in exilium ejectos restitui, exoravit. Quam vero opportune Deus consuluit deploratissimis hisce temporibus, ut Ecclesiæ Gallicanæ tam immani turbine persecutionis exagitatæ, ipso imperatore Constantio præsentia sua urgente, et Arianorum antesignanis, ac simul primario episcopo Galliarum Arelatensi Saturnino, in eam simul conspirantibus, Hilarium daret Pictavorum episcopum, qui periclitanti fidei præsto esset, labantesque fratres erigeret, ac stantes firmius solidaret.

70. *Hilarius Pictavorum episcopus.* — Quando autem ipsum contigerit creari episcopum, haud satis exploratum haberi potest. Quod vero de eo nulla prorsus mentio habeatur in conciliabulo Arelatensi, ex quo nominati episcopi exularunt; quodque ipse testetur, nonnisi a tempore Concilii Byterrensis se cum aliis episcopis Gallicanis separasse a commu-

[1] Matth. XXII. Luc. XX.

[1] Dan. VI. — [2] 3. Reg. XXI.

nione Saturnini : Hilarium post illud conventiculum fuisse creatum episcopum, opinari quis potest. Præcelsa hæc erat in silva Gentilium arbor, quam ad magnæ Ecclesiæ usum summus ille architectus aptavit; nam S. Hieronymus propheticum illud oraculum apud Isaiam[1] : « Gloria Libani adveniet in cyparisso, pinu et cedro, » Cypriano et Hilario accommodans ait : « Vir sanctus et eloquentissimus martyr Cyprianus, et nostri temporis confessor Hilarius, nonne tibi videntur excelsæ quondam in sæculo arbores, ædificasse Ecclesiam Dei ? » Sed et jam provecta prope ætate factum esse christianum, illud persuadet, quod ipse testatur[2], post philosophos cognitos ac vanos deprehensos, divinæ Scripturæ libros perscrutatum esse, atque ex eis veri Dei cultum accepisse; veritateque pervestigata, et inventa, ac perfecte cognita, se tandem in classem fidelium per lavacri sacramentum conjecisse. Plurimum quidem ad pietatem eidem contulisse Heliodorum presbyterum, par est credere : nam et eumdem habuit in græcis litteris monitorem[3].

71. Redditus vero, veluti miraculo magno fidelium omnium gaudio, christianus, aliquo temporis spatio interlapso, defuncto Pictaviensis civitatis, cujus et civis erat, episcopo, miro universorum consensu fuit ejus sedis electus antistes, quantumlibet (ut auctor est Fortunatus) conjugatus esset, et filia una auctus. Cur autem conjugatos contigerit eligi episcopos, rationem reddit S. Hieronymus[4], nosque de his primo tomo Annalium pluribus egimus, ut opus non sit hic eadem repetere. Cæterum sic electorum ea ex legibus ecclesiasticis conditio erat, ut, quod ad procreationem liberorum spectat, desinerent esse mariti. « Certe, inquit Hieronymus ad Jovinianum, confiteris non posse esse episcopum, qui in episcopatu filios faciat; alioqui si deprehensus fuerit, non quasi vir tenebitur, sed quasi adulter damnabitur. » Quod quidem præstitum esse a S. Hilario, quis poterit dubitare? cujus animus virginalis amantissimus integritatis, filiam quoque suam, quam unice diligebat, virginem conservare atque Deo dicare quantopere expetierit, quæ ad eam scripta ab ipso extat epistola, docet. Videas in ea virum sanctissimum, pariterque eloquentissimum, stylum sui natura sublimem inclinare puellæ, et de industria humilem reddere, atque ad persuadendum facilem, simplicibusque virginis auribus accommodare.

72. Sic igitur a populo ex insperato ad sedem episcopalem evectus Hilarius, divinaque ope ad fortia peragenda forti animo roboratus : oculos in acerbissimam Ecclesiæ cladem conjiciens, obfirmansque ejus miseratus, mox in occursum robore sacerdotali consurgit, atque auctorem omnium Constantium imperatorem libello scripto convenit, eique vel invito ob oculos ponit miserandum illius temporis statum, lugubremque Ecclesiæ faciem repræsentat. Ac primum omnium efferatum Arianorum suggestionibus, cruentumque domesticorum cædibus imperatoris animum demulcere atque lenire conatus est : gravissima post hæc invectiva insectatus arianos episcopos ad mala omnia perpetrata egregie comparatos artifices, ipsum Augustum eisdem faventem et ad nutum obtemperantem eadem oratione perstrinxit. Sed ipsum jam hic apponamus libellum, quo primum bellum adversus Arianos ipse legitur auspicatus; sic enim se habet[1] :

73. « Benignifica natura tua, domine beatissime Auguste, cum benigna voluntate concordat. Et quoniam de fonte paternæ pietatis tuæ misericordia largiter profluit, quod rogamus, facile nos impetrare posse confidimus. Non solum verbis, sed etiam lacrymis deprecamur, ne diutius Catholicæ Ecclesiæ gravissimis injuriis afficiantur, et intolerabiles sustineant persecutiones et contumelias; et, quod est nefarium, a fratribus nostris. Provideat et decernat clementia tua, ut omnes ubique judices, quibus provinciarum administrationes creditæ sunt, ad quos sola cura et sollicitudo publicorum negotiorum pertinere debet, a religiosa se observantia abstineant; neque posthac præsumant, atque usurpent, et putent se causas cognoscere clericorum, et innocentes homines variis afflictationibus, minis, violentia, terroribus frangere atque vexare.

74. « Intelligit singularis et admirabilis sapientia tua, non decere, non oportere cogi et compelli invitos ac repugnantes, ut se his subjiciant, et abdicant vi oppressi, qui non cessant adulterinæ doctrinæ corrupta semina spargere. Idcirco laboratis, et salutaribus consiliis rempublicam regitis, excubatis etiam et vigilatis, ut omnes, quibus imperatis, dulcissima libertate potiantur. Non alia ratione quæ turbata sunt, componi, quæ divulsa sunt, coerceri possunt; nisi unusquisque, nulla servitutis necessitate adstrictus, integrum habeat vivendi arbitrium.

75. « Certe voces exclamantium a tua mansuetudine exaudiri decet : Catholicus sum; nolo esse hæreticus; christianus sum, non arianus : et melius est mihi in hoc sæculo mori, quam alicujus privati potentia dominante, castam veritatis virginitatem corrumpere. Æquumque debet videri sanctitati tuæ, gloriosissime Auguste, ut qui timent Dominum Deum et divinum judicium, non polluantur aut contaminentur execrandis blasphemiis; sed habeant potestatem, ut eos sequantur episcopos et præpositos, qui et inviolata conservant fœdera charitatis, et cupiunt perpetuam et sinceram habere pacem. Nec fieri potest, nec ratio patitur, ut repugnantia congruant, dissimilia conglutinentur, vera et falsa misceantur, lux et tenebræ confundantur, dies quoque et nox habeant aliquam conjunctionem. Si igitur (quod sine dubitatione et speramus et credimus) hæc permovent non insitam, sed ingenitam tuam bonitatem : præcipe, ut non studium, non gratiam, non favorem, locorum rectores gravissimis hæreti-

[1] Isai. XC. secundum LXX. — [2] Hilar. de Trinit. lib. I. circa princ. — [3] Hieron. epist. CXLI. — [4] Hieron. contra Jovin. lib. I.

[1] Hilar. ad Const.

cis præstent. Permittat lenitas tua populis, ut quos voluerint, quos putaverint, quos elegerint, audiant docentes, et divina mysteriorum solemnia concelebrent, et pro incolumitate et beatitudine tua preces offerant. Non quisquam perversus aut invidus maligna loquatur. Nulla quidem suspicio erit non modo seditionis, sed nec asperæ murmurationis; quieta sint omnia et verecunda.

76. « At nunc qui ariana et pestifera contagione inquinati sunt, non cessant ore impio et sacrilego animo Evangeliorum sinceritatem corrumpere, et rectam Apostolorum regulam depravare : divinos Prophetas non intelligunt; callidi et astuti artificio quodam utuntur; inclusam perniciosam corruptelam exquisitorum verborum velamine contegunt : non prius venenatum virus infundunt, quam simplices et innocentes sub prætextu nominis christiani raptos atque irretitos involvant, ne soli pereant, sed participes horrendi criminis sui reos faciant. Et hoc obsecramus pietatem tuam, ut eos, qui adhuc, egregii videlicet sacerdotes, qui tanti nominis præpollent dignitate, aut in exilio, aut in desertis locis tenentur, jubeas ad sedes suas remeare; ut ubique grata libertas sit, et jucunda lætitia.

77. « Quis non videt? quis non intelligit? post quadringentos fere annos, postquam Dei unigenitus Filius humano generi pereunti subvenire dignatus est, quasi ante non Apostoli, non post eorum martyria et excessus, fuerint Christiani; novella nunc et teterrima lues non corrupti aeris, sed execrandorum blasphemorum ariana effusa est. Itane illi, qui ante crediderunt, inanem spem immortalitatis habuerunt? Nuper didicimus, commenta hæc fuisse inventa, et a duobus Eusebiis, et a Narcisso et Theodoro, ab Stephano, et Acacio, et Menophante, et imperitis atque improbis duobus adolescentibus Ursacio et Valente, quorum epistolæ proferuntur, et idoneis testibus etiamnum convincuntur, qui eos magis oblatrantes, quam disputantes audierint, quibusque communionem suam impudentes et incaute commiscent; quia fient socii scelerum, participes criminum, necesse est etiam, eos qui in hoc sæculo abjecti sunt et abdicati, cum advenerit dies judicii, pati supplicia sempiterna.

78. « Jam nemini dubium est, cujuscemodi curam in absolutionem Athanasii, sancti viri illi receperint, ut post Synodi sententias, quas pro sacerdotalis judicii reverentia fas fuerat sacerdotali vel ecclesiastica continentia contineri, scribi ad regem legationemque instrui oportuerit. Sed quid aliud his litteris, quam libertatem fidei, et contagionem ariani nominis deprecantur, orantque vincula, carceris tribunalia, et omne illud ferale habitum, novas etiam in reos quæstiones inhiberi? Deus cognitionem sui docuit potius quam exegit; et operationum cælestium admiratione præceptis suis concilians auctoritatem, coactam confitendi se aspernatus est voluntatem. Si ad fidem veram istiusmodi vis adhiberetur; episcopalis doctrina obviam pergeret, diceretque : Deus universitatis est, obsequio non eget necessario, non requirit coactam confessionem : non fallendus est, sed promerendus; nostra potius, non sua causa venerandus est. Non possum nisi volentem recipere, nisi orantem audire, nisi profitentem signare; simplicitate quærendus est; confessione discendus est; charitate amandus est; timore venerandus est; voluntatis probitate retinendus est.

79. « At vero quid istud, quod sacerdotes timere Deum vinculis coguntur, pœnis jubentur, sacerdotes carceribus continentur; plebs in custodiam catenati ordinis constricta disponitur, virgines nudantur ad pœnam, sacrata Deo corpora publico exposita conpectuis ad fructum spectaculi et quæstionis aptantur? Cogunt nempe, non ut Christiani omnes sint, sed ut Ariani; et confessam in Deo fidem ad consortium piaculi sui sceleris compellunt : auctoritate etiam nominis sui, in errorem imperatorem transducunt; rectum affirmantes, ut sub specie timoris Dei in hac perversitate subditos sibi tradant : quæstiones poscunt, judiciorum subsidia desiderant, auctoritatem regiam implorant; et nec sic perversitatem sceleris sui erubescunt, extorquere conniventiam plebium, nec cogi de jure poterunt.

80. « Hæc si de veteribus chartulis prolata ætatis nostræ tempus instruerent, ambigendum (ut opinor) tantis de rebus fuisset, et cum ab aliis quibusque pronuntiari posceretur reus, quæreretur in fidem litterarum, in judicum vitam, in accusatorum fidem, in ipsius quoque hominis mores atque actus: moveret enim absolutionem ejus Arianorum juncta damnatio, magnique periculi esset, judicium simul cum reatus et innocentiæ non suscepta rursum inquisitione dissolvere; totaque in patrocinium suum cum fidei doctrina auctoritas sibi antiquitatis assisteret. At cum ipsi qui tunc Ariani hæretici damnati sunt, rem exagitent, turbent omnia, omnesque ex potestate et ambitione corrumpant; et Athanasius, si fuit, esse adhuc reus potest; testes loquantur, videant judices, fidei doctrina præceptis evangelicis atque apostolicis eluceat : quæ obtusio intelligentiæ est? quæ cordis hebetudo? quæ oblivio spei? quæ sors scelerum? quod odium veritatis? in damnatorum favorem (furorem) Dei amorem transducunt. Venio nunc ad id quod recens gestum est, » etc. nempe ad exilium Eusebii Vercellensis, et Dionysii Mediolanensis, de quibus superius actum hoc anno est : unde apparet, post dictorum episcoporum exilium hæc a S. Hilario ad Constantium esse conscripta.

81. Sed dicet aliquis : Unde accidit, ut, exulantibus cæteris orthodoxis, Hilarius adhuc liber in sua permitteretur Ecclesia permanere? Dicam ingenue hac in re quid sentiam. Non enim id ex patientia vel clementia Constantii imperatoris accidit, cujus furor atque sævitia ad exturbandum Romanæ Sedis episcopum, et toti orbi spectatum Osium ex Hispania abducendum, præcipiti Arianorum impulsu progressa esset; sed quod barbaris in Gallias irrumpentibus, nequaquam tempus visum est opportunum Gallorum animos exacerbandi, quos sciebat bene catholi-

cos, et a majoribus acceptam fidem inviolatam firma constantia custodire. De barbarorum enim motibus in Gallias hoc anno sub dictis Arbetione et Lolliano consulibus Ammianus his verbis meminit [1] post recensitam Liberii papæ ab Urbe exturbationem : «Constantium vero exagitabant assidui nuntii, deploratas jam Gallias indicantes, nullo renitente, ad internecionem barbaris vastantibus universa. Æstuansque diu, qua vi propulsaret ærumnas, ipse in Italia residens, ut cupiebat (periculosum enim existimabat se in partem contrudere longe dimotam), reperit tandem consilium rectum; et Julianum patruelem fratrem, haud ita dudum ab Achaia contractum, ac ritu etiam tum palliatum, in societatem imperii adsciscere cogitabat. » Quod (ut dicemus) perfecit.

82. His igitur afflictus molestiis, et lacessitus periculis, abstinuit Constantius hoc anno ab Hilario et aliis episcopis Gallicanis : imo ad continendum in officio populum illum titubantem, videri voluit. Hilario, ea petenti, aliquid indulsisse. Quoniam, inquam inter alia a Constantio, illud Hilarius expetierat eo libello, ne judices usurparent sibi negotia ecclesiastica, neve causas cognoscerent clericorum : idem Constantius, in gratiam putamus Hilarii, hoc anno de his sic rescripsit ad Severum [2] :

83. «Mansuetudinis nostræ lege prohibemus in judiciis episcopos accusari ; ne, dum adfutura ipsorum beneficio impunitas æstimatur, libera sit ad arguendos eos animis furialibus copia. Si quid est igitur querelarum, quod quispiam defert, apud alios potissimum episcopos convenit explorari, ut opportuna atque commoda cunctorum quæstionibus audientia commodetur. Data epistola IX kalend. Octob. Acc. non. Octob. Arbetione et Lolliano coss. » Hæc Constantius; licet, ubi persecutio vigeret, omnia (ut vidimus) officiis palatinis adversus clericos licenter permiserit, atque tyrannice agi, cum tamen scriptis videri voluerit æqui amantissimus. Quomodo autem sedatis belli tumultibus, et imminentibus ex barbaris cladibus propulsatis, coacto in Gallia Concilio Byterrensi, Hilarius quoque exilio jussus sit solum vertere, suo loco dicendum erit.

84. *Julianus Cæsar, qui favet Catholicis.* — At ex barbaricis hisce in Galliis motibus accidit opportuna occasio Juliano, ut ex pallio philosophi, Athenis (ut vidimus) accepto, ad imperium assumeretur. Quo pacto autem id acciderit, ex Ammiano dicamus, mox ad institutam auctamque persecutionem adversus reliquos, qui adhuc supererant agentes in sedibus suis, episcopos reversuri. Fuit itaque Constantii imp. consilium, ad comprimendos barbaros vexantes Gallias Julianum mittere, eumque creare Cæsarem. De his enim Ammianus [3] agens, hæc ait: «Constantius, id urgente malorum impendentium mole, confessus est proximis, succumbere tot necessitatibus, tamque crebris, unum se (quod nunquam fecerat) aperte demonstrans. Illi in assentationem nimiam eruditi, infatuabant hominem, nihil esse ita asperum dictitantes, quod præpotens ejus virtus fortunaque tam vicina sideribus non superaret ex more. Addebantque noxarum conscientia stimulante complures, deinceps caveri debere Cæsaris nomen, replicantes gesta sub Gallo : quibus adnitentibus obstinate, opponebat se sola regina, incertam migrationem ad longinqua pertimescens, ac pro nativa prudentia consulens in commune, omnibusque memorans anteponi debere propinquum. Post multa quæ per deliberationes ambiguas actitarat, stetit fixa sententia ; abjectisque disputationibus irritis, ad imperium placuit Julianum assumere. »

85. Quomodo autem ipsum accitum induit purpuram, idem auctor pluribus prosecutus est, atque in fine addit: «Hæc die octavo iduum Novembrium gesta sunt, cum Arbetionem consulem annus haberet et Lollianum. Deinde diebus paucis Helena virgine Constantii sorore, eidem Cæsari jugali fœdere copulata, paratisque universis, quæ maturitas proficiscendi poscebat, comitatu parvo suscepto, kalendis Decembris egressus est; deductusque ab Augusto ad usque locum duabus columnis insignem, qui Laomellum interjacet et Ticinum, itineribus rectis Taurinum pervenit,» etc. Subdit de eodem, cum Viennam pervenisset, ab anu luminibus orba acclamatum, ipsum deorum templa reparaturum. Visum est hoc admirandum : nam ait Eunapius [1], Julianum in Gallias venientem, ab omnibus ignoratum, quod deorum cultui addictus foret.

86. At non ipse tantum præ se tulit in Galliis christianum; sed ut populi illius, quem sciret esse catholicum, animos sibi conciliaret, favit quoque Catholicis, et ejusdem provinciæ Ecclesiæ episcopos officiis pluribus conatus est demereri: qui enim Cæsar jam factus plenum imperium affectabat, hac arte se piis populis studuit insinuare, quibus haud ignorabat invisum atque perosum esse Constantium. Præsto quidem fuisse Julianum S. Hilario episcopo Pictaviensi, non obscure ipse significat in libro ad Constantium [2] ab exilio scripto, verbis illis : «Nec levem habeo querelæ meæ testem, dominum meum religiosum Cæsarem tuum, Julianum, qui plus in exilio meo a malis contumeliæ quam ego injuriæ pertulit.» Hæc ipse.

87. Sic itaque Julianus, ut orthodoxæ fidei studiosos conciliaret sibi Galliarum populos, non tantum, licet intus idololatra et impius esset, christianus voluit apparere, sed et catholicus atque favere Catholicis; cujus rei causa etiam aliquam contumeliam ab Arianis (ut ait Hilarius) passus esset : cum tamen revera ipse, utpote educatus (ut dictum est) ab Eusebio Nicomediensi Arianorum antesignano, Ario addictissimus fuisset : quod sane idem ipse Julianus in una epistolarum, quas scripsit ad Alexandrinos (describemus eam suo loco), testatur, cum ipsum Athanasium impium, tum etiam impiam ejus doctrinam appellans. At de Juliani rebus in Gallia

[1] Ammian. Marcell. lib. xv. — [2] L. xii. de Episc. et cleric. C. Theod. — [3] Ammian. lib. xv.

[1] Eunap. in Vit. Philos. — [2] Hilar. ad Constantium

gestis, sequenti anno agemus. Cæterum quod ad ejusdem Juliani electionem in Cæsarem spectat, nihil tam proprium accidit, quam ut impius imperator duplo impium adsciverit sibi Cæsarem, a quo justo atque æque pensato Dei judicio expelleretur ab imperio. Cæterum Gregorius Nazianzenus [1] acriter invehitur in Constantium, quod Julianum creans Cæsarem, tanquam luem facemque in orbem invexerit.

88. *Constantii persecutionis acerbitas.* — Ad hæc de creatione Juliani Cæsaris digressa oratio, revocetur ad persecutionem in Occidentalem Ecclesiam a Constantio excitatam; in qua ex iis quæ dicta sunt de quarumdam Ecclesiarum vexatione, quid cæteræ passæ sint, licet potius existimare, quam scribere: si enim tot tantaque esse monstrantur, quæ ex diversorum scriptorum temporum illorum fragmentis collecta nuper recensuimus; qualianam quantave reliqua fuisse putanda sunt, quæ sepulta silentio remanserunt? cum si vel unius saltem Ecclesiæ, cui catholicus in communione catholica cleri atque populi præesset episcopus, res conscriptæ fuissent, grande volumen ex illatis ab arianis cladibus procul dubio diligens historicus confecisset.

89. Trans mare quoque adversus Catholicos Asiaticos Constantii furorem progressum esse, et interjacentes aquas flagrans persecutionis incendium superasse, Athanasii [1] assertione compertum habetur; licet, quid speciatim passæ ibi sint Orthodoxorum Ecclesiæ, nulla prorsus scriptorum memoria posteris traditum sit. Certe quidem quod de eis Constans frater optime meritus fuerit; Constantium (cujus illud præcipuum studium fuisse visum est, ut a fratre pro Catholicis bene statuta conscinderet, et illis contraria omnino decerneret) in Africanos Catholicos acrius sævisse, facile ut credamus, inducimur; instigantibus præsertim ad hoc eum, etiam si ipse torpesceret, Donatistis, ab eodem Constante imperatore (ut suo loco superius dictum est) pro eorum impietate jure vexatis. Sed exciderunt de his omnia monumenta, vel ob malorum multiplicitatem atque frequentiam absque memoria præteriere.

[1] Gregor. Nazianz. in Julian. orat. 1.

[1] Athan. Apolog. II. in fin.

Anno periodi Græco-Romanæ 5848. — Olymp. 283. an. 3. — Secundum Baronium 283. — Urb. cond. 1108. — Jesu Christi 355. — Liberii papæ 4. — Constantii 19.

1. *Coss. et vicennalia Constantii.* — Ad num. 1. Coss. *Arbetio*, et *Lollianus*. Constantium Augustei imperii vicennalia hoc anno celebrasse ostendunt tam nuncupatio Juliani, de qua mox, quam Concilium Mediolanense a *Constantio* coactum, ad Orientis atque Occidentis episcopos in unam eamdemque de fide sententiam perducendos. Annis enim hujusmodi festivitatibus addictis Cæsares de more creati, et de religione actum.

2. *Concilium Mediolanense.* — Ad num. 2 et seqq. Concilium *Mediolanense* currentis anni initio celebratum. *Ammo* enim episcopus in epistola ad Theophilum patriarcham Alexandrinum de *Conversatione et particulari Vita sanctorum Pachomii et Theodori*, cap. 4, scribit: « Persecutionis porro ejus, quæ anno sexto, mense nono, Athanasium papam expulit, Julianus imperavit, homo idololatra. » Usurpat Ammo menses Ægyptiacos, ut duobus in locis epistolæ videre est. Quare, cum *Pachon* nonus Ægyptiorum mensis incipiat cum die vicesima sexta Aprilis, et cum die vicesima quinta Maii terminetur, liquet, inter intervallum istud, Julianum Augustum dictum anno trecentesimo sexagesimo, ac ante diem vicesimum quintum Maii præsentis anni Concilium Mediolanense, in quo subscripta S. Athanasii damnatio, celebratum. Alioquin si post mensem Maium coactum esset, *Julianus* non anno sexto, sed quinto persecutionis Athanasii Augustus nuncupatus esset. Porro *Constantium*, qui Concilio Mediolanensi interfuit, hoc ferme anno Mediolani constitisse, docet Ammianus lib. 15, cap. 38 et seqq., et patet ex subscriptionibus plurium legum Codicis Theodosiani, ubi legitur l. 2 *De his qui per metum judicis*, data *kal. Jan. Mediolani*. In Codice etiam Justinianeo recitatur l. 6 *Qui testam. facere poss.*, data *Mediolani XII kalend. Martiis*. Ex quibus manifestum fit, epistolam *Liberii*, qua Concilium celebrari postulavit, anno præcedenti scriptam esse, ut tunc diximus. Concilii Mediolanensis Acta, quibus hactenus carebamus, edidit Ughellus in tomo 4 Italiæ Sacræ, et cum Codice Bibliothecæ Colbertinæ contulit Baluzius in nova Collectione Conciliorum, pag. 29.

3. *S. Felix vere fuit pontifex Romanus.* — Ad num. 57. Perronius in sua ad Magnæ Britanniæ regem Responsione, Bellarminus in Defensione Felicis papæ, et Henschenius in Appendice tomo 3 mensis Aprilis subjecta ostendunt, Felicem verum fuisse pontificem, quod antiquus Pontificum Catalogus ha-

beat : « Congregati sacerdotes et cum consilio eorum Liberius ordinaverunt in locum ejus Felicem presbyterum episcopum. » Hinc in inscriptione sarcophagi ejusdem Felicis ab aliquot annis reperta, legitur : « Hic jacet corpus S. Felicis papæ et martyris, qui Constantium hæreticum damnavit. » Christianus Lupus in parte quinta ad Dictatum S. Gregorii VII, pag. 794, ubi contrariam sententiam tuetur, ait : Rem omnem insigniter exponunt *Faustinus* et *Marcellinus* Romanæ Ecclesiæ presbyteri in Præfatione precum quas exhibuerunt Theodosio imperatori. Sed Henschenius laudatus respondet, memoratos presbyteros fuisse schismaticos, et plura mentiri, ipso Lupo paulo post fatente. Urget Lupus, Athanasium in epistola ad Solitarios, pag. 666, et Hieronymum in Chronico omnem fidem mereri. Sed quid mirum, inquit Henschenius, si perturbata rerum Romæ gestarum notitia in Ægyptum pervenerit ad Athanasium ? Hieronymus Chronicon suum in Oriente conscripsit ex monumentis ibidem repertis. Cæterum utraque opinio suos patronos suasque rationes habet, nihilque certum de hac controversia dici potest.

4. *Julianus fit Cæsar.* — Ad num. 84 et seq. *Julianus* hoc anno a Constantio Cæsar creatus Galliisque præpositus ; quod in Italia factum, teste Zozimo initio libri 3, et quidem Mediolani, ut Hieronymus in Chronico scribit. Peracta ea nuncupatio *VIII idus Novemb.*, ut Ammianus lib. 15 et Idacius in Fastis, non vero VIII idus Octob., ut perperam auctor Chronici Alexandrini. Ammiano et Idacio suffragatur Polemius Silvius in fragmento Laterculi anno CCCCXLIX editi, et a Bollando in Præfatione tomi primi ad mensem Januarii, pag. 43, recitati, ubi ad octavum idus Novembris legitur : NATALIS JULIANI ; qui dies natalis imperii ejus Cæsarei, non vero natalis ejus genuinus, ut credidit Cangius in Familiis Byzantinis Augustis. Ex Italia kal. Decembris *Julianum* in Gallias pergentem media hieme(ut ipse testatur in epistola ad senatum populumque Atheniensem, pag. 510, et Libanius in Juliani consulatu, pag. 236, et in necem Juliani pag. 270), *Constantius* deducit ad locum usque duabus columnis insignem inter Laumellum et Ticinum, unde mox Julianus Taurinos pervenit, teste Ammiano lib. 15.

LIBERII ANNUS 5. — CHRISTI 356.

1. *Constantius in gentilitiam superstitionem rescribit.* — Christi sequitur annus quinquagesimus sextus supra trecentesimum, consulatu octavo Constantii ac Juliani Cæsaris inchoatus : cujus exordio, nempe octavo kalend. Februarii, idem imperator Constantius adversus aruspices atque magos et alios gentilitiæ superstitionis cultores ad populum sic rescripsit [1] :

« Nemo aruspicem consulat, aut mathematicum, nemo ariolum. Augurum et vatum prava confessio conticescat. Chaldæi ac magi, et cæteri, quos maleficos, ob facinorum magnitudinem, vulgus appellat, nec ad hanc partem aliquid moliantur. Sileat omnibus perpetuo omnis divinandi curiositas. Etenim supplicio capitis ferietur, gladio ultore prostratus, quicumque jussis nostris obsequium denegaverit. Dat. VIII kalend. Februarii Mediolani, Constantio A. VIIII (VIII) et Juliano C. coss. »

Idemque sequenti mense Februarii adversus idololatras ejusmodi promulgavit [2] edictum : « Pœna capitis subjugari præcipimus eos, quos operam sacrificiis dare, vel colere simulacra constiterit. Dat. XI kalend. Martii Mediolani, Constantio VIII et Juliano coss. » Has haud dubium veritus est ipse Julianus Cæsar leges ; nam de eo Ammianus [1] sub hoc anno iisdemque consulibus testatur, quod noctu surgens, occulte supplicabat Mercurio. Porro sanctionem quoque hoc ipso anno idem Constantius [2] edidit adversus apostatas.

2. *Alexandrinæ Ecclesiæ vexatio ab Arianis, in qua Athanasii gesta et scripta fusius referuntur.* — Videas ex his omnibus, imperatorem, ut decebat, Christianæ religionis severum vindicem agere : utinam sic in hæreticos, quibus adeo favit, ut hæresis causa diram persecutionem in Ecclesiam concitarit. Nam hoc eodem anno, ipso exitu mensis Januarii, Alexandrina Ecclesia gravissima persecutione ejusdem Constantii imperatoris jussu exagitata est. Id quidem hoc anno et dicto mense accidisse, litteræ Ecclesiæ Alexandrinæ paulo post recitandæ testantur : sed et Athanasius [3], cum scriptis suis tradat, se

[1] L. V. C. de Malefic. et Mathem. — [2] L. VI. de Pagan. C. Theod.

[1] Ammian. lib. XVI. — [2] Lib. I. C. de Apostat. — [3] Apud Ath. epist. ad Solitar.

de exilio Occidentalium episcoporum tum accepisse nuntium, cum fuga lapsus ad Constantium pararet adventum, id pariter affirmare videtur : cum Osii præsertim exilium ex iis quæ dicta sunt, nonnisi in fine anni superioris, vel sequentis exordio potuerit contigisse. At præstat isthæc omnia audire ex litteris Alexandrinorum tunc scriptis, quibus tragœdiæ totius catastrophe in medium, tanquam in scena, profertur. Constantius enim cum subscriptiones plurimorum episcoporum adversus Athanasium extorsisset, quasi jam tot suffragationibus sibi justitiam comparasset (ne quid tyrannice agere videretur, si quem restituendum curarat, iterum e sede pelleret), quasi justo adversus eum bello indicto mittit Syrianum ducem cum militum legionibus adversus Ecclesiam Alexandrinam : quid autem per eum factum sit, dictæ litteræ Alexandrinorum significant; licet prudenter iidem excusantes imperatorem, in Syrianum culpam omnem convertant, eo quod optarent has litteras ad imperatorem ipsum perferri : cum tamen ex ipsius Constantii litteris postea datis constet, omnia ejus arbitrio facta esse. Sunt vero illæ hujusmodi [1] :

3. « Populus Alexandrinus Catholicæ Ecclesiæ, quæ est sub Athanasio reverendissimo episcopo.

« Jampridem protestati sumus de nocturna, quam passi sumus tam nos, quam templum Dominicum, invasione; tametsi ibi testimonio opus non fuit, quæ universa civitas cognita habet. Occisorum enim corpora reperta et in publico exposita fuere : arma item et arcus in templo Dominico, scelera quæ facta sunt, quasi vociferantur. Sed tamen quia post testimonia nostra clarissimus dux Syrianus vi nos omnes compellit, ut nullum tumultum factum fuisse, neque quemquam occisum esse, testimoniis nostris sibi adstipulemur : quod ipsum non leve argumentum est, ea non ex sententia humanissimi imperatoris Constantii acta esse : non enim de factis suis metum concepisset, si ex mandato ea fecisset; qui quidem nos homines christianos precibus ipsum convenientes, ne vi grassari aut facta inficiari vellet, fustibus concidi jussit : qua re abunde declaravit, belli nocturni in Ecclesia se auctorem fuisse : propter ista omnia quæ recensuimus, nunc denuo eadem pro hoc testimonio dicimus. Deinde cum quidam ad pientissimum Augustum iter haberent, adjuravimus eos per salutem pientissimi Cæsaris Constantii, quam Deus omnipotens illi largiatur, obsecravimusque item Ægypti præfectum Maximum, et curiosos, et clarissimos præfectos, ut omnia principi enarrarent. Adjuravimus quoque naucleros omnes, ut omnia ista ubique divulgarent, et ad aures religiosissimi Augusti, cæterosque præfectos, et quotquot singulis in locis judices deferrent : ut bellum contra Ecclesiam gestum ubique innotesceret, et quod temporibus Constantii Syrianus virgines, aliosque complures, martyres fecisset.

4. « Illucescente enim quinto kalendas Februarias die, hoc est, decimo quarto mensis ejus qui Mecher dicitur, vigilantibus nobis in Dominico, et precibus vacantibus, eo quod synaxis Parasceves die celebranda esset; derepente per intempestam noctem clarissimus dux Syrianus cum multis legionibus militum, sagittas, strictosque enses, aliaque id genus tela gestantium, non sine galeis cæterisque armis supervenit. Ibi nobis plane precibus intentis, in ipsis recitationibus sacrarum lectionum januas fregit : foribusque vi multitudinis patefactis, statim ex illius edicto alii sagittas mittere, alii bellicum clamare occeperunt : magnus interea fragor armorum audiri, ensesque ad lucem candelarum micare; virgines multæ calcibus elidi, et in sese mutuo formidine irruentium militum impingere : viri sagittis perfossi concidere; aliqui militum ad prædam versi, virgines denudare, quibus formido vel minimi tactus ipsa morte gravior erat. Episcopus per id tempus sedebat in throno, omnes ad preces cohortans. Dux autem militum acies disponebat, comitem secum trahens Hilarium scribam, qui illi hanc mentem afflabat : quod ipse rerum exitus declaravit.

5. « Episcopus autem, cum hinc illinc raperetur, minimo minus discerptus fuit; et cum in gravi deliquio animi pro mortuo jacuerit, et eorum opera jam nusquam compareat, nescimus quid de illo factum sit : certe illi necem omnibus modis moliti sunt. Deinde cum viderent tot occisorum hominum corpora, jusserunt milites ea in occultis abdere. Sanctissimas autem virgines interfectas, ibidemque relictas, in monumentis sepelierunt, quibus laus martyrii temporibus religiosissimi Constantii obvenit. Diaconi porro in ipso Dominico alii plagis concidebantur, alii vinculis constringebantur. Nam post tanta facinora, quisque pro libidine sua, fractis ostiis, introrumpebat, scrutabaturque omnia, ea loca penetrans, in quæ non omnibus Christianis fas est introire.

6. « Dux autem civitatis Gorgonius ista, qui præsens erat, suis oculis conspexit : nec pro levi argumento istius hostilis incursionis arma illa haberi debent, quæ in Dominico, ab illis qui irruperant, relicta fuere, quæ etiamnum in Ecclesia pendent, adeo ut scelera sua inficiari nequeant. Sæpe autem ille misit ordinum militarium carnificem una cum duce, ut ea tolleret : verum id illi hactenus a nobis, ut res omnibus innotesceret, negatum fuit. Quod si edictum principis est, ut persecutio in nos fieret, parati sumus omnes ad martyrium subeundum : sin minus, oramus Ægypti præfectum Maximum cæterosque magistratus, ut a principe postulent, ne talia in posterum committantur; obsecramusque, ut nostræ istæ preces ad eum perveniant; ut obtineamus, ne illis liberum fiat, alium episcopum introducere. Quod ne fieret, usque ad mortem restitimus, Athanasium reverendissimum desiderantes, quem Deus ab initio nobis dedit, secundum successionem Patrum nostrorum, quem ipse Constantius religiosissimus Augustus cum litteris juramentisque huc misit. Confidimus enim si ejus pietas ista resciverit, eum rem ipsam indigne laturum, et nihil contra jusju-

[1] Apud Athan. post epist. ad Solitar.

randum facturum esse; sed jussurum, ut episcopus Athanasius nobiscum maneat. Illustrissimis consulibus post consulatum Arbetionis et Lolliani designatis, septimo die mensis Mecher, quæ est pridie kalend. Februarii. » Hactenus litteræ Alexandrinorum, scriptæ tertia die post cladem illatam, quando nondum præsentis anni quinam renuntiati consules essent, Alexandriæ adhuc sciretur : ob idque datas litteras ponunt sub consulibus designatis post Arbetionem et Lollianum.

7. Quonam pacto autem Athanasius quæsitus ad necem, divino protegente auxilio, fuga salutem sibi quæsisset, ipse docet in Apologia quam scripsit de fuga sua, his verbis : « Nox erat, multique ex populo ad proximam synaxim in orationibus pervigilabant, cum dux exercitus Syrianus ingessit se pluribus quam quinque millibus, quorum alii arma, alii strictos enses gestabant, alii arcus, jacula, fustes, quemadmodum prius dictum est ; et ecclesiam militibus, prope inter se consertis manibus, ne quispiam inde exiret aut elaberetur, cinxit. Ego autem cum in tanta tribulatione populos deserere, absurdum putarem ; et rectius esse, ut pro aliis pericula susciperem ; manebam sedens in cathedra mea, diacono jusso, ut psalmum recitaret[1] : Quoniam in sæculum misericordia ejus : et post recitationem quisque domum abiret. Ubi cum dux istarum cohortium vi in templum irrupisset, militesque sacrarium, ad me intercipiendum, obsiderent ; quotquot ex clero populoque residui erant, clamitare, obsecrare, ut me subducerem. Ego contra, nisi omnibus ad unum digressis, me recessurum pernegabam : quapropter relicta cathedra junctisque precibus obsecrabam, ut abitum maturarent : melius enim esse, si ipse in periculum venirem, quam si quispiam illorum in discrimen veniret.

8. « Digressis igitur plerisque, cæterisque eos subsequentibus, monachi mei et nonnulli ex clericis inter abeundum me secum abstraxerunt. Atque ita (testor veritatem) per milites, quorum alii sanctuarium cingebant, alii per templum oberrabant, inoffense transivimus, Domino duce et protectore; nihilque ipsis sentientibus, elapsi sumus, Deum interim magnifice glorificantes, quod neque populum prodidissemus, et quod, iis prius sine noxa dimissis, quærentium manus effugissemus. Cum igitur divina providentia nos ita mirabiliter ex hoc periculo eripuerit, quis mihi id jure vitio vertendum putet, quod non ultro me in manus quærentium rejecerim, ac remenso itinere, me eorum oculis ingesserim ? Id enim esset plane se ingratum Deo præstare, et præter ejus mandatum agere, et cum actis sanctorum pugnare. » In hunc modum ipse.

9. Sane quidem proditio magna ista Syriani ducis fuit, qui Alexandrinis petentibus nihil moliendum adversus eos, donec legationem mitterent ad Constantium imperatorem, cum jurejurando pollicitus esset, ex improviso tamen eosdem hostiliter invasit. Queritur enim de his Athanasius, cum postea ad imperatorem scripsit, his verbis[1] : « Syriano igitur hanc rerum quietem tranquillitatemque promittente, conventus omnium cum gaudio et securitate in ecclesiis fiebant : quo tempore cum subito Syrianus cum militibus in ecclesiam irrupit, assidui in precibus eramus ; in tali enim habitu me, dum irruptio fieret, conspicati sunt : et quia ad proximam synaxim ab omnibus in vigiliis pernoctabatur, ea quæ Ariani voluere, designata sunt. Ii enim et cum duce exercitus semel venerunt ; iidemque consuasores auctoresque erant illius irruptionis. Neque est ut incredibile putes, religiosissime imperator, cum nec ipsi latuerint, et res ubique vulgi sermone jactata sit. Ego igitur, visa istiusmodi impressione, primum admonui populum, ut discederet : quibus digressis, tum demum, auxiliatore et duce Domino Deo, quod ab omnibus qui aderant conspectum est, abitionem inde molitus sum, ac jam inde in solitudine versor. » Hæc Athanasius qui sic fuga elapsus, ignarus fuisse visus est eorum, quæ ibidem post fugam suam in ecclesia acciderunt, nempe cædium ex invasione militum, prout in dicta Alexandrinorum epistola enarratur.

10. Nescivit pariter quæ deinceps subsecuta sunt eodem anno post Pascha : ea enim postea didicit, ac scripsit his verbis[2] : « Deinde superveniens tempore Quadragesimæ, qui ab ipsis Arianis e Cappadocia missus fuerat Georgius, scelera quæ ab ipsis didicerat, cumulatiora reddidit. Videre enim erat, post septimanam Paschæ virgines in carcerem detrudi, episcopos vinctos a militibus duci, pupillorum viduarumque ædes populari (nam et in domos irruptiones factæ sunt), noctu Christianos raptari, ædesque obsignari, et fratres clericorum pro fratribus in periculum devocari. Gravia sunt quidem ista, graviora tamen quæ postmodum commissa sunt ; » nempe tempore Pentecostes. Sed de his suo loco inferius.

11. At vero, antequam ulterius prosequamur clades Catholicis Alexandrinis et Ægyptiis ab Arianis illatas, hic de Georgio per Constantium in Ecclesiam Alexandrinam in locum Athanasii subrogato agendum est, de quo hæc Athanasius[3] : « Nunc autem denuo Georgium quemdam Cappadocem ærarii Constantinopolitani quæstorem, et depeculatorem omnium, atque eo crimine profugum, Alexandriam specie militari et auctoritate ducis in episcopatum immittit. » Sed quisnam hic qualisve esset, a S. Gregorio Nazianzeno[4] ipsius gentili, pluribus et exactius describitur, cum ait : « Monstruosus quidam Cappadox ex ultimis terræ nostræ finibus oriundus, malus genere, animo pejor, ne quidem omni ex parte liber, sed dubius et permixtus, cujusmodi mularum genus esse scimus ; primum alienæ mensæ servus, atque ita vilis nulliusque pretii, ut hordeacea

[1] Psalm. cv.

[1] Athan. Apolog. ad Constantium. — [2] Athan. Apolog. de fuga sua. — [3] Athan. ad Solitar. — [4] Gregor. Naz. orat. in laud. Athan.

massa veniret, atque ita omnia ad ventris gratiam, tum facere, tum loqui didicisset : tandem cum ad rempublicam gerendam perniciose accessisset, atque extremo et sordidissimo illius muneri, hoc est, suillis carnibus, quibus turba militaris alitur, suscipiendis, præfectus fuisset, ac scelerate commissam sibi provinciam administrasset, totamque functionem suam ad ventrem retulisset; postquam nihil illi præter corpus reliqui fuit, animo fugam concipit; atque aliam ex alia regionem civitatemque subinde permutans, ut fugitivorum mos est : postremo ad communem Ecclesiæ perniciem, instar cujusdam Ægyptiacæ plagæ, Alexandriam invadit. Hic errandi finem, malitiæ autem et improbitatis initium facit, homo cætera quidem abjectissimus, non liberalibus disciplinis imbutus, non in congressu et colloquio facetus, non pietatis larvam saltem et inanem speciem præferens, verum ad male agendum resque perturbandas appositissimus. Nostis omnes, ac commemoratis, qualia adversus sanctum virum perpetraverit.

12. «Persæpe enim in impiorum manus ac potestatem justi veniunt, non ut illis honor habeatur, sed ut horum virtus exploretur : et quanquam mali in morte asperrima sint, quemadmodum Scriptura testatur [1], irridentur tamen interim in hac vita pietatis cultores, quantisper Dei benignitas occultatur, ac magna earum rerum promptuaria, quæ in posterum utrisque reconduntur, tum, cum et sermo, et actio et cogitatio justa Dei trutina expendentur. » Et post nonnulla super his philosophatus, hæc addit [2] : « Proinde ne hic quidem mirum videri debet, quod meliori conditione Georgius quam Athanasius fuerit : sed illud mirabilius videri debuisset, si calumniarum igne vir justus exploratus non fuisset. Imo ne hoc quidem valde mirandum : verum illud potius admirationem adhibuisset, si in longum hæ flammæ pertractæ fuissent. Hinc ille solum vertit, ac de exilio quam præclarissime statuit. Nam ad sacra illa et divina Ægypti monasteria se confert, in quibus homines a mundi consortio distracti, ac solitudinem amplectentes, Deo vivunt magis, quam cæteri omnes qui in corpore versantur. » Ac rursus inferius de eodem sic habet :

13. « At Georgius, nemine jam ipsius impetum propellente, Ægyptum incursionibus vastat, atque impietatis robore Syriam populatur, Orientis etiam quantum potest arripit, ægros et infirmos quotidie, quemadmodum torrentes ea quæ simul volvuntur, assumens, ac leviores aut ignaviores adoriens. Quin etiam imperatoris simplicitatem sibi conciliat : pietate enim ipsius moveor, ne levitatem dicam. Nam si vere dicendum est, zelum habet, verum non secundum scientiam. Tum ex principibus eos sibi pecunia comparat, qui auri amorem Christo præferebant (ipsæ enim opes et copiæ, bona pauperum erant in flagitiosissimos usus insumpta), atque ex his potissimum muliebres homines, et inter viros nomine virorum indignos, sexu quidem dubios, impietate autem certos atque perspicuos : quibus cum muliercularum cura committatur, haud scio qui fiat, ut imperatores Romani eosdem virorum officiis muneribusque præficiant. Tantum valuit ille diaboli administer, ille zizaniarum sator, ille antichristi præcursor, ita negotium partiens, ut episcopo quodam ea tempestate disertissimo linguæ vice uteretur (si cui tamen disertum eum appellare libeat, qui non tam impius sectarius fuit, quam hostis, et contentionis studio flagrans : nomen enim haud invitus præteribo), ipse autem manus instar cohorti suæ esset, ac veritatem auro convelleret, quod quidem ad pios usus collectum, impietatis instrumentum scelerati fecerunt. » Hæc Nazianzenus, intelligens Acacium, non autem Eusebium Cæsariensem, vel alium Eusebium Emesenum, quorum neuter interfuit Concilio Seleuciensi, cujus idem paulo post meminit, quod post sequentem annum celebratum fuisse constat.

14. Rursus vero Lucifer [1] Calaritanus de intrusione et invasione Georgii ista in Constantium : « Persequeris eum, per quem te audire præceperit Dominus ; agente eo (nempe Athanasio) in rebus humanis, cohæreticum tuum Georgium mittis successorem ; » et inferius : « Talis est Georgius, qualis fuerat Arius, qualesque sunt Valens et Ursacius, vel, ad quem me destinasti, Germanicensium Eudoxius : neque enim possent nisi de spinis spinæ procedere. Hæc ita se habere, ex Actibus ipsius Georgii, legens contestationes Alexandrinorum, poteris colligere ; et quamvis tibi sceleratum, blasphemum illum esse placeat : neque enim aliter tibi esset amantissimus, nisi quia sit sceleratus. » etc. Hæc ipse, qui et eadem alias in eumdem exprobrat [2]. His de Georgii subrogatione in locum Athanasii enarratis, jam reliqua prosequamur ; ac primum ipsius ad eremum fugientis vestigia assectemur.

15. Ipse quidem fuga lapsus, cum lateret in solitudine, rerum, quæ post discessum suum Alexandriæ vel alibi factæ essent, ignarus, ut periclitanti Ecclesiæ suæ consuleret, ad Constantium imperatorem in Occidentem proficisci disposuit : sed a cœpto itinere revocatur, cum inter hæc accepisset nuntium de tyrannide Constantii ubique grassante, nempe de exilio Occidentalium episcoporum, de cladibus in Ecclesias totius orbis illatis, et aliis quæ ipse recenset ad Constantium sic scribens [3] : « Hæc cum mihi in oculis essent, nihil mihi conscius ad pietatem tuam cum hac defensione properabam, ut qui non ignorarem tuam majestatem in memoria habere suas certissimæ fidei promissiones ; simulque confidens, juxta proverbium, apud regem acceptabiles esse justas verborum rationes. Jamque mihi iter ingredienti, relicto eremo, fama derepente advolat : quæ cum principio falsa videretur, postmodum tamen vera deprehensa est. Ubique enim jactabatur, Liberium Romæ episcopum, et Hispaniarum magnum illum

[1] Psal. XXXIII. — [2] Greg. ubi supr.

[1] Lucif. pro Athan. lib. I. — [2] Lucif. pro Athan. lib. II — [3] Athan. Apolog. ad Constantium.

Osium, Paulinumque item Galliarum, Dionysium quoque et Eusebium Italiæ, Luciferum Sardiniæ episcopos, aliosque plures una cum presbyteris et diaconis in exilium exterminatos esse, eo quod contra nos subscribere recusassent; et hos quidem in exilium ejectos esse; Vincentium autem Capuæ, et Fortunatianum Aquileiæ, et Irenæum Thessalonicæ, cæterosque in Occidente episcopos vim non vulgarem gravesque contumelias passos esse, donec promitterent sese a nostra communione abstinere.

16. « Hæc cum ego admirarer, et in iis cogitatione perplexus hærerem, ecce denuo alia atrox fama de Ægypto et Libya nobis ad aures allabitur; episcopis prope nonaginta pulsis, Ecclesiisque professoribus Arii traditis, sexdecim in exilium actis, cæteris deinde aut fugatis, aut ad simulationem hæreseos coactis, summam illatam fuisse persecutionem. Siquidem cum Alexandriæ per diem Paschæ, in Dominicis templis, locis desertis juxta cœmeterium in orationibus hærerent: tribunus militum tribus armatorum millibus succinctus, gladios telaque ferentibus, impressionem in Christianos fecit: cæteraque deinde consecuta sunt, quæ in tali incursu fieri solent, eamque vim in feminas quoque et pueros, nihil aliud quam Deum orantes, illatam esse. Præstiterit fortasse omittere ejus rei expositionem, ne vel sola ejus calamitatis mentio omnibus lacrymas excutiat. Tanta siquidem immanitas fuit, ut et virgines denudarint, corporaque plagis interfectorum aliquandiu reddere ad sepulturam negaverint, sed foras objicerent canibus, donec depensa ingenti mulcta, clanculum a necessariis subducerentur. Magnus ibi in distinguendis cadaveribus labor, eo quod nemo suos agnosceret.

17. « Cætera quæ facta sunt, quanquam fortasse incredibilia, et tam tetra, ut sensum audientis obstupefaciant: tamen vel ea narranda existimo, ut tua christianissima cura et pietas in Deum certo intelligat, criminationes mei calumniasque non alio fine institutas esse, quam ut, nobis ab Ecclesiis expulsis, suam hæresin in Ecclesias immitterent. Nam posteaquam ex veris senibusque episcopis alii in exilium deportati essent, alii metu fugati, ethnici homines catechumeni, primariique decurionum, et quisquis fama opulentiæ notus erat, ad spem episcopatus, pro Christiana religione arianismum profitebantur: neque deinde, ut Apostolus præcipit[1], quæsitum, si quis esset irreprehensibilis; sed juxta scelera impiissimi Hieroboam[2], si quis plus pecuniæ offerret, nomine episcopi honorabatur: neque apud illos ullo in discrimine erat, sive ethnicus esset, sive non, modo aurum daret. Atque ita episcopi, et monachi, et devotarii ab Alexandria profligati sunt. » Et paulo post:

18. « Hæc cum fama vulgarentur, rebus sursum deorsumque jactatis: ne sic quidem destiti a mea alacritate, sed æque ad tuam pietatem tendebam; idque eo studiosius, quod ista considerarem inscio te fieri; ac, ubi scires, intercessurum ne fiant: non enim est pii regis, ut velit episcopos exterminari, virgines nudari, totas Ecclesias perturbari. Verum nobis ita cogitantibus, et cœptum iter urgentibus, ecce tertia denuo allabitur fama, scriptum tyrannis in Auxomei, ut Frumentium episcopum Auxumis abducerent; ac me ubicumque, etiam apud barbaros, perquirerent, et ad custodias præfectorum, quæ Commentaria nominantur, deportarent; populosque et clericos ad communionem arianæ hæresis cogerent; eosque qui huic non obtemperarent, interfici curarent. Quæ res non verbis tantum jactata, sed opere quoque completa fuit. Cæterum quia tua humanitas hoc mihi concedere videtur, en tibi epistolam, quam illi assidue recitantes, nulli non mortem denuntiabant. » Sunt autem hæ litteræ ab eo scriptæ hoc anno, cum accepisset quæ Alexandriæ contigissent; quibus non probat tantum quæ gesta essent, sed et iisdem Athanasium plurimis prosequitur contumeliis; ac demum, ut Georgium episcopum recipiant, adhortatur; sunt enim hujusmodi[1]:

19. « Victor Constantius Maximus Augustus Alexandrinis.

« Civitas quidem vestra patrio more, nec immemor virtutis conditorum suorum, docilem se obsequentemque (uti solet) etiam nunc in præsentia præbuit. Nos vero nisi Alexandrum benevolentiæ in hanc urbem vestram luce perstringamus obscuremusque, non mediocriter nobis peccare videmur. Sicut enim temperantiæ proprium est, ut modestam se per omnia præbeat; ita regiæ virtutis vestræ est (sinite, quæso, me ita loqui) præ omnibus in gratia et amore esse, eo quod et primi sapientiæ interpretes constitueritis, primique Deum, qui est, agnoveritis; simulque interpretibus delectis, nostroque suffragio ultro recepto, et impostore circulatoreque rejecto, viris gravibus, omnique admiratione majoribus vere adhæseritis. Nam cui extremi orbis incolæ ignotum est, quanta sit in istis rebus adhibita industria? ita ut nesciam quid ei comparari possit: siquidem plerique in hac urbe cæcutiebant, rerumque potiebatur homo ab intimis barathris emersus, qui quasi in tenebras cupidos veritatis ad mendacia abducens, non frugi sermonibus, sed præstigiis animos corrumpebat.

20. « Assentatores igitur acclamare, applaudere, aliosque admiratione percellere, quos adhuc intra dentes mussitare, verisimile est: simpliciores vero ad istorum hominum dictata vivere, resque publica quasi æstu rapi; omnibus, tanquam si diluvium inundasset, contemptis; isque vir multitudini præerat, qui (ut quam verissime dicam) nihil a cerdonibus differebat: cui ea de causa unica contentio cum civitate fuit, quod eam in barathrum dejicere non posset. Atqui præclarus ille et egregius vir se sistere ad causam dicendam minime ausus, quasi judicio condemnatus, ultro in exilium abiit: quem etiam ex re barbarorum est e medio tolli: ne etiam

[1] 1. Timoth. III. — [2] 3. Reg.

[1] Apud Athan. Apolog. 1.

illos, dum ut quisque ei primum obvius est, quasi in scena lamentans, impietatem condoceat. Iste igitur in longum valere jubebitur.

21. « Vobis autem convenit cum paucis sociari, vel potius solos, omnes alios gravitate antecellere, cum virtute et mente tantopere abundetis, quantum ipsa facta clamant, quæ per universum prope orbem deprædicantur, macte prudentia. Utinam detur mihi, ut et secundo tot nuntios de vestris laudibus præconiisque magnificis audiam ! O qui et majores industria obscuratis, et posteris vos præclarum exemplum relinquitis, quique soli ducem verbis factisque præstantissimum delegistis, idque sine ulla vel ad breve tempus dubitatione. Ergo animose ab humilibus istis et terrenis deficientes, ad cælestia evehamini, duce itinerisque commonstratore reverendissimo Georgio, viro in hujusmodi rebus omnium mortalium exercitatissimo, cujus opera et in futurum cum optima spe agetis, et in præsentia sine difficultate vivetis.

22. « Utinam publice omnes in hac urbe ab ejus voce, velut a sacra anchora, pendeant : ne sectionibus et adustionibus adversus eos indigeamus, quorum mentes corruptæ sunt; quibus quam maxime denuntiamus, ut absistant ab Athanasii studio, neve recordentur superfluæ illius garrulitatis : alioqui sero sentient, se summis periculis obnoxios teneri; ex quibus haud scio an quisquam eloquentium seditiosos illos eripere possit. Siquidem absurdum esset, perditissimum Athanasium, et de turpissimis sceleribus convictum, quibus nunquam par supplicium fuerit, etiam si decies occidatur, solum ex solo vertentem in alias perpetuo sedes depelli; et ejus assentatores, et ministros, homines præstigiatores, talesque quos nefas sit nominare, sincere hic turbas facere : de quibus jampridem judicibus præceptum est, ut eos occidant : qui fortasse ne sic quidem perituri sunt, si mature a prioribus delictis resiliant, et tandem ab iis transfugiant, quibus sceleratissimus Athanasius se ducem præbuit, qui reipublicæ nocuit, et sanctissimis hominibus impias et nefarias manus intulit. » Hucusque Constantii epistola ad Alexandrinos; cui Athanasius mox subdit illam adversus Frumentium episcopum datam tyrannis (ut ait) ejus loci, hisce plane verbis [1] :

23. « Magno nobis studio et curæ est optimi cognitio : arbitrabar enim hoc genus solertiæ et diligentiæ omnibus mortalibus æque impertiri debere, quo talia de numine sentientes vitam cum spe transigant, sine controversiis dissensionibusque de vero et justo. Hac igitur cura cum et vos prosequi dignamur, paria cum Romanis impertientes, unum cum illis in Ecclesiis dogma retinere jubemus. Quapropter Frumentium episcopum quam primum in Ægyptum dimittite, et venerabilissimum Georgium, et alios per Ægyptum episcopos, qui in creandis dijudicandisque episcopis summam auctoritatem habent. Scitis et meministis (nisi eorum quæ publice constant, ignorantiam simuletis) Frumentium ab Athanasio, homine omnibus malis obnoxio, in hunc ordinem vitæ cooptatum esse; qui cum ex omnibus criminibus jure ipsi objectis, nihil prorsus diluere posset, excidit statim a sua cathedra, et ut in vita, ita et in locis omnibus errabundus solum semper ex solo vertit, quasi mutatis sedibus scelera sua effugere posset.

24. « Si igitur sponte obtemperet Frumentius, rationesque reddat de universa seditione, certum est apud omnes, cum nihil a legibus ecclesiasticis, fideque quam nunc obtinet, dissentire, eumque judicio accepto, rationibusque vitæ redditis, ab illis, penes quos est earum rerum auctoritas et censura, episcopum constitui debere, si modo ipse se revera et jure episcopum videri velit. Quod si procrastinationes aucupetur judiciumque fugiat, evidens omnino documentum est, eum sceleratissimi Athanasii verbis inductum, impie adversus Deum agere; cum eodem modo in sceleribus, quorum ille convictus est, pergat : periculumque est, ne, peragrata Auxumi, vestrates nefariis et impiis sermonibus corrumpat, nec solum Ecclesias confundat ac turbet, et in summum numen blasphemias dicat, sed ne singulis quoque gentibus vastationem excidiumque conciliet. Certus enim sum, eum ubi aliquid addidicerit, comparata ingenti in publicum utilitate ex venerandi Georgii familiaritate, et cæterorum qui doctrina pollent, ad suas sedes reversurum esse, utpote jam exacte in disciplinis ecclesiasticis eruditum. Deus vos servet, fratres carissimi. » Hactenus ad Auximates Constantius imperator. Subdit hæc autem Athanasius :

25. « His ego auditis, et per eorum lacrymas, qui ista recensebant, visis, fateor quod res est, in eremum me retuli, id ipsum cogitans, quod et tua majestas videt, in eo ipso ad te perveniendi esse impedimentum, quod ideo quærebar, ut ad præfectos abducerer. Nam si contra me subscribere recusantes, talia tantaque passi sunt, laicisque, qui noluerunt cum Arianis communicare, mors imperata est : cui dubium, quin sycophantæ in me novas et infinitas species occidendi moliti essent, post mortem meam, in quos et quod libitum fuisset, acturi, majoraque adversus nos mendacia conficturi, utpote securi liberique ab omni reprehensore? Non enim metu tuæ pietatis fugi : sed quod eorum furorem ex actis ipsorum cognitum haberem, cogitaremque eos, ne de iis quæ præter animi sententiam gesserant, convinci possent, quidvis, ut me occiderent, ausuros.

26. « Ecce enim cum tua humanitas non ultra quam extra civitatem, provinciamque suam, episcopos evocari jusserat, isti præclari viri, supra mandatum tuum temerarii, longius quam ultra tres provincias, in loca deserta, insolita, horribilia, homines senes et annosos episcopos ejecerunt : alii enim ex Libya in Magnam Oasim, alii ex Thebaide in Ammoniacum Libyæ deportati sunt. Neque rursus formidine mortis me in fugam dedi, ne quis me timiditatis accuset; sed ut Salvatoris præcepto obtemperarem, cujus mandatum est, ut contra persecutores fuga,

[1] Apud Athan. ubi supra

contra indagatores latebris utamur : ne si nos in apertum periculum offeramus, acrius provocemus persequentium furorem : siquidem in æquilibrio est, et se ipsum occidere, et se inimicis ad occidendum propinare; qui autem fugit, ut Dominus præcepit, is temporum articulos novit, et vere suis persecutionibus cavet, ne usque ad sanguinem fundendum evecti, rei fiant ejus præcepti, quod homicidium vetat.

27. «Quam autem nos perditi criminatores voluerint, satis constat ex iis quæ denuo committunt, quibus studium suum sanguinariamque voluntatem egregie produnt. Quæ si audieris, religiosissime princeps, satis scio, magnopere admiraberis : audacia enim eorum talis est, ut nemo non obstupescat. Quanta autem sit illa, paucis, quæso, accipe. Dei Filius, Dominus et Salvator noster Jesus Christus, homo propter nos factus, profligata morte, et liberato a servitute et corruptione humano genere, inter cætera dona sua largitus est nobis in virginitate exemplar angelicæ sanctitatis. Certe puellas ea virtute præditas, sponsas Christi Catholica Ecclesia appellare solita est : quas Ethnici conspectas, ut templum Verbi, admiratione prosequuntur. Nusquam enim alibi sanctum illud et cæleste æternæ virginitatis mandatum feliciter adimpletur, nisi duntaxat apud nos Christianos; atque in eo magnum documentum est, plane apud nos esse veram religionem. Has præ reliquis omnibus beatæ memoriæ religiosissimus pater tuus Constantinus Augustus in pretio habuit, et tua religiositas sæpe eas in suis scriptis pretiosas et sanctas nominavit.

28. « Has nuper præstantes viri ariani, nostri scilicet calumniatores insidiatoresque, usi ad hoc et episcoporum opera, et ministerio judicum, detractis vestibus denudarunt, et ab eremitariis suspenderunt; lateribus earum ita jam tertio laceratis, ut nunquam quicquam tale neque facinorosissimi quidem homines passi sint. Pilatus enim, qui inserviebat per id temporis Judæis, lancea unum latus Salvatoris perfodit : isti autem rabie sua Pilatum vicerunt, cum non unum latus Christi, sed utrumque lacerarint; membra enim virginum præcipua et propria Christi sunt. Omnes certe, quotquot scelera ista audiunt, vel ad solam famam exhorrescunt; isti soli nihil veriti sunt denudare et lancinare impolluta membra, quæ puellarum æterna virginitas Christo dedicaverat. Et, quod teterrimum est, si quando male audirent, et conviciis ob tantam crudelitatem pulsarentur ; pro erubescentia, qua tingi debuerant, causabantur sese id tuo jussu et imperio perpetrasse : tanta illis audacia est et improbitas ad omne facinus.

29. « Nihil certe in persecutionibus tale quid gestum esse audimus ; quod si tale quid gestum reperiatur, non decuit tamen sub te christiano principe virginitatem istiusmodi contumeliis exagitari, aut tantam crudelitatem tuæ majestati imponi et adscribi : talia enim scelera impietatis in Filium Dei et in consecratas ejus virgines hæreticis conveniunt.»

En audis, lector, tanti Patris sententia, quorumnam sit opera, dicatas Deo virgines ludibriis afficere, et probris atque pudendis contumeliis labefactare; ut ex his plane intelligas, in quorum classem rejiciendi sint perditissimi hæretici nostri temporis, Arianos impietate superantes; dum eas illi, ad extorquendam communionem ab ipsis, eo modo flagellis cædere consueverunt, imperatoris causantes mandatum : isti vero in odium sanctissimæ, quæ a temporibus Apostolorum viguit in Ecclesia, observantiæ, sacratas Deo virgines (proh dolor!) prostituere veneranda Christo dicata membra cogunt, easque reddunt et Catholicæ religionis et religiosissimæ professionis apostatas: ut hac ex parte lugubriores nobis threni, quam Athanasio, scribendi essent, et tetriores næniæ concinendæ. Sed res gestas mœsta oratio prosequatur.

30. Quomodo autem ab Heraclio comite Constantii imperatoris ejusmodi litteræ et edicta contra Athanasium Alexandriam perlata fuerint, idem S. Athanasius alibi significat his scilicet verbis [1] : « Deinde post acta ista Syriani, post tanta facinora, post virginum contumelias, approbans hujusmodi mala, iterum scribit senatui populoque Alexandrino, juventutem sollicitans, ut omnes in unum coacti Athanasium persequantur, aut scirent sibi infestos pestiferosque esse. Athanasius autem, antequam ista mandata supervenirent, invasa jam Ecclesia a Syriano, alio abscesserat, non immemor ejus quod scriptum est : Abscondere paulisper, donec furor pertranseat. Harum tamen litterarum administer Heraclius fuit, titulo dignitatis comes, præcursor cujusdam Georgii a Cæsare missi, non episcopi quidem, sed exploratoris : num enim episcopus fuerit qui ab illo mittitur? minime gentium, ut ea quæ facta sunt, et prœmia ipsius introitus abunde testantur. Edicta igitur, quæ imperator scripsit, publice proposita sunt. Postquam enim a magno Osio eas litteras acceperat, nec inveniret suæ mutationis verisimilem causam ; excogitavit illam, quæ minime sibi suisque consiliariis congrueret. Dixit enim, se fratris sui divinæ et beatæ memoriæ amicitiam reveritum, temporarium Athanasio accessum ad se permisisse. Quæ res et ipsum in promissis fallacem, et erga fratrem mortuum ingratum ostendit. » Et post multa in ejusdem detestationem, institutam semel de Heraclio comite misso cum litteris orationem assumens, hæc habet [2] :

31. « Ita nunc quoque contra Athanasium, comitem Heraclium misit, et edicta sua publice proposuit; et minas de auferendis panibus, et idolis evertendis, per litteras denuntiavit, et magistratuum et plebeiorum captivitatem exspectandam esse, nisi pareatur. Et in his periculis denuntiandis non veritus est Heraclius publice et magna voce dicere, Cæsarem jubere, ut Athanasius repudietur, et Arianis ecclesiæ dentur. Omnibus ibi non sine admiratione nutu inter se verbisque interrogantibus : Num Con-

[1] Athan. epist. ad Solitar. — [2] Idem ibid.

stantius hæreticus factus esset? quanto ea res flagitiosior erat, tanto majori vi eam urgebat, senatoribus, magistratibusque, et ethnicis idolorum ædituis compulsis, ut istiusmodi postulatis subscriberent, pollicerenturque se pro episcopo recepturos, quem imperator mitteret. Probe admodum Constantius ad canones vindicandos ista designavit, qui in locum vicemque Ecclesiæ, et populorum christianorum, a foro et idolorum ædituis istiusmodi pacti syngraphas postulavit : utpote conscius se non episcopum Christianis, sed scriptoribus istius pacti Curiosum immittere. Ethnici igitur ut idolorum suorum securitatem redimerent, nonnulli ut quæstum suum assererent, invitis animis subscripserunt, atque perinde ab illis habitum est, ac si non episcopus sed præses aut prætor aliquis in provinciam a Cæsare mitteretur : tanta erat, edictis adhibitis, vis minarum. Quid enim ethnici homines facerent, nisi hoc ipsum quod imperatori placeret?

32. « Populis autem in Magnam Ecclesiam convenientibus (erat enim quarta sabbati ante Pentecosten), postridie Heraclius comes, adjuncto sibi Ægypti præfecto Cataphronio, et Faustino catholico (erat ejus nominis magistratus), homine et genere Bithyno, et opinionibus hæretico, juvenes forenses et idolorum adoratores concitat, ut ex præcepto imperatoris invaderent ecclesias, et populos lapidarent; plerique autem populorum jussione e sacris facta abierant, aliquot muliereulis remanentibus. Res agitur, ut imperatum fuit; oriturque miserabile spectaculum. Modo enim ab oratione se mulierculæ sessum receperant, cum levis armaturæ forensis illa juventus cum lapidibus et fustibus irruens, cæteras lapidibus incesserent : sacra autem virginum corpora plagis concidunt, injectaque in vestes manu, trahunt, capita denudant : eas vero quæ inter trahendum obnitebantur, calcibus pulsant.

33. « Gravia quidem ista et nimium gravia; sed tamen quæ insecuta sunt, multo graviora et genere contumeliæ prorsus intoleranda. Cum enim scirent pudicitiam virginum, et aurium integritatem, et quod patientius ferrent lapides et fustes, quam obscœna verba, fœdissimis dictis inter invadendum utebantur : et hæc Ariani juventuti suggerebant, quippe qui ad ista dicta et facinora cachinnarentur. Sacræ autem virgines, et aliæ castæ mulieres, ut morsus aspidum, ab istiusmodi vocibus refugiebant. Christi vero perduelles suam quoque operam, ut hæc fierent, addebant : nec dissimile est veritati, ipsos easdem cum juventute illas voces concinuisse : delectabantur certe petulantia et obscœnitate verborum, quæ a juventute jactabantur.

34. « Deinde cum mandatum Cæsaris omnibus suis partibus implevissent (hoc enim illis studio erat, hoc comes et catholicus præcipiebant), subsellia, thronum, mensam ligneam, tabulas ecclesiæ, et cætera quæ poterant, foras elata combusserunt ante vestibulum in magna platea, et thura sparserunt. O quis hæc audiens non fleverit? imo quis non, ne ista audiat, aures occluserit? Idola igitur sua laudibus ferebant dicebantque : Constantius ethnicus factus est, et Ariani nostra agnoscunt : nihil enim curant ethnicos mores præ se ferre, modo ipsorum hæresis stabiliatur. Nam et buculam Cæsareos hortos irrigantem adorti sunt immolare; atque immolassent, nisi femina fuisset : eas enim immolari suis ritibus nefas esse aiebant. Hæc religiosi Ariani, quod existimabant in nostram ignominiam redundare, una cum ethnicis faciebant. Cæterum divinum supplicium eorum scelera declaravit, manifesto demonstrans, eos, ut impie credendo, non in alium quam in ipsum Dominum peccare; ita quoque et ista faciendo, in ipsum Dominum suas injurias committere : quæ res exitu istius miraculi evidentius patuit.

35. « Quidam enim ex petulantioribus juvenibus interiora penetrans, audacter se in throno sessum recepit, et inter sedendum fornicarios ronchos de naribus insonuit; mox deinde consurgens, magna vi thronum convellens ad se distrahit, minime advertens in sese ultionem divinam attrahere. Ut enim olim Azoti incolæ [1] ausi Arcam attingere, quam illis vel oculis attingere nefas fuit, statimque secundum hoc factum peribant, sed ita ut prius sedium tormentis excruciarentur; ita quoque miser iste ausus sellam convellere, fragmento ligni inde in ventrem ipsius resiliente, et quasi ab ipsa ultione impacto, intestina sua perforavit, et eadem vi qua solium disrumpere conabatur, rupta alvo, sua intestina effudit; celeriusque quam ipse thronum auferret, thronus ei vitam sustulit; effusis enim (ut dictum est) visceribus, collapsus est; et inde asportatus, post unum diem exspiravit. Alius item cum frondibus ingressus, et, ut ethnicus, eas manu per ludibrium agitans, statim obortis tenebris, ita oculis caligavit, ut nihil videret, neque intelligeret ubi terrarum esset; quem jamjam collapsurum ii qui aderant manibus ducentes, vel potius gestantes e templo extulerunt, adeo ut vix post diem ad mentem redierit, nihil memor eorum quæ vel fecerat vel passus erat. Quibus conspectis, ethnici quidem in metu erant, neque plura ausi sunt.

36. « Ariani autem ne ita quidem ullo rubore repressi, quemadmodum Pharao, magis magisque indurabantur : quippe qui et ipsi quoque suas spes humi et inferne haberent, in Cæsare nimirum et in ejus eunuchis : ethnicos igitur, vel potius ex ethnicis teterrimos quosque talia designare permittebant. Habebant autem sibi ad istiusmodi histrionem et ethnicos concitantem Faustinum titulo catholicum, moribus autem circumforaneum et animo protervum. Ipsique per similia instituerunt facere : ut quemadmodum hæresin suam ex aliis hæresibus expresserant, ita quoque cum protervis hominibus in commune peccantes, aliquid tamen proprii suique in sceleribus et quasi peculiare sibi quærebant. Alii igitur (quemadmodum jam dixi) per illos faciebant.

[1] 1. Reg. v.

37. « Quæ autem per se designarunt, qui, quæso, non superant omnem malitiam et carnificis immanitatem ? Quas ædes non depopulati sunt ? Quam domum sub specie quærendi non diripuerunt ? Quem hortum non conculcaverunt ? Quod sepulcrum non aperuerunt, eo prætextu, quasi Athanasium quærerent, cum nihil nisi rapere et spoliare studerent ? Quot hominum ædes obsignatæ sunt ? Quam multa, quæ in hospitalibus erant, militibus administris suis donaverunt ? Quis illorum scelerum expers fuit ? Quis illis obvius non sese in foro occultavit ? Quis non ob istos, relictis ædibus, in deserto pernoctavit ? Quis cum sua servare ab istis festinaret, non plura insuper perdidit ? Quis maris imperitus, non maluerit mare marisque pericula experiri, quam illos minaces videre ? Multi autem domicilia permutarunt, de porticu in porticum, et ex urbe in suburbana transilientes. Quam multi, et quam magnas mulctas sustinuerunt, et cum non esset unde luerent, mutuo pecuniam sub usuris acceperunt, non alia de causa, quam ut eorum insidias effugerent ? Omnibus enim se terribiles ostendebant ; ad omnes se magnifice jactabant, imperatorem in ore habentes, ejusque terrorem et minas denuntiantes ; cum ministros ad sua scelera haberent ducem Sebastianum, secta Manichæum, petulantem, ferocem, præfectum item, et comitem, et hypocritam catholicum.

38. « Multas certe virgines, quæ et eorum impietatem damnabant et veritatem agnoscebant, ex ædibus suis deportarunt, aliasque ad negotia sua euntes contumeliis affecerunt ; operamque dedere, ut a protervioribus adolescentibus denudarentur : suisque mulieribus potestatem concessere, ut quam vellent indigne tractarent. Graves igitur et fideles matronæ illis de via cedebant ; uxores autem eorum, veluti Bacchæ et Furiæ circumcursitantes pro calamitate habebant, si neminem invenirent, cui injuriam facerent ; eumque diem, quo malefacere non dabatur, cum mœrore transigebant. In summa ita erant feri et acerbi in omnes, ut carnifices, homicidæ, nefarii, delatores, malefici, et quidvis potius quam Christiani ab omnibus vocarentur. Quippe qui Scythas imitantes, rapuerint Eutychium subdiaconum, virum probe Ecclesiæ inservientem ; quem primum scuticis usque ad mortem curaverunt verberari, deinde ita moribundum in metallum mitti, et non in quodvis metallum, sed in id quod Phæno appellatur, in quod homicida cum condemnatur, nonnisi ad paucissimos dies superesse potest : et, quod immanius est, ne paucis quidem horis ad curationem vulnerum concessis, hominem statim in metallum deportarunt : prædicantes, si hoc fieret, omnes in metu futuros, et secum consociatum iri. Cæterum ille non longe avectus, cum imbecillior esset, quam ut ad metallum perduci posset, ex dolore vulnerum in itinere decessit. Et ita ille quidem cum gaudio mortuus est, possidens gloriam martyrii.

39. « Impii autem ne ita quidem rubore repressi sunt, habentes (scriptum est) viscera sine misericordia : imo quiddam prorsus satanicum meditato studio designarunt. Cum enim populi pro Eutychio precibus suis suppliciter intercederent, rejectis populorum precibus, quatuor pro eo bonos et ingenuos viros, et inter alios Herniam lavantem pedes peregrinorum, abripi jusserunt ; quos dux multis plagis concisos in carcerem conjecit. Ibi Ariani Scythis crudeliores, postquam videre eos verberibus nondum enectos, expostulare cum duce occipiunt, minitatique sunt, se eunuchis scripturos quod non ad ipsorum arbitrium flagellaret. Quorum verbis ille conterritus, iterum homines flagellare incipit : ipsi autem qui verberabantur, non ignari cur vapularent, et per quos falso delati essent, nihil aliud dicebant, nisi se ob veritatem flagellari : Non communicamus, dicentes, cum hæreticis ; verberato, ut libet : Deus autem ob ista te judicabit. Impii vero eos in carceribus periclitari morique cupiebant. Populus autem Dei, cognita opportunitate temporis, pro eis intercessit, atque ita ut inde post dies septem plus minus liberati fuerint.

40. « Eusebiani vero quasi eo ipso graviter habiti fuissent, alia crudeliora magisque nefaria moliti sunt facere, quæ quidem immania aliorum ingeniis videntur, ipsorum vero hæresi hostilia in Christum profitenti prorsus consentanea. Siquidem Christus nos admonet [1], ut pauperum memores essemus, et vendenda esse bona, et danda in eleemosynam : Esurivi (inquit), et dedistis mihi manducare ; sitivi, et dedistis bibere : quod enim uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Isti autem, ut revera Christo infesti, ejus voluntati hac ex parte obsistere conati sunt. Cum enim a fratribus in egenos et viduas, quibus in Ecclesiis, quæ jam per ducem in Arianorum potestatem concesserant, sedere non liceret, ac proinde in locis per clericos, in quorum tutela erant, assignatis versarentur, eleemosynas benigne conferri conspicerent : non ferentes hanc pietatem, miseros illos ferire ac verberibus insectari cœperunt : criminibus quoque in donatores eleemosynarum intentatis, illos apud ducem eo nomine accusarunt, utentes ad ea opera cujusdam militis.

41. « Gratum id admodum fuit Sebastiano : nam apud Manichæos misericordia non est, et pro re hostili habetur pauperum commiseratio. Erat igitur nova expostulatio, et tribunal primum ab ipsis excogitatum, ubi de beneficio reatus fieret, et miserator accusatione impeteretur : et iis qui beneficium acceperat, vapularet. Malueruntque pauperem esurire, quam liberam aliis misericordiam permittere ; et hoc quoque ab antiquis Judæis ipsi novi Judæi didicerant. Nam et illi cum vidissent, cæcum a nativitate, visum recepisse, et eum qui multis temporibus paralyticus fuerat, sanatum esse : auctorem quidem beneficii Dominum nostrum vituperabant ; beneficio autem illo affectos, ut transgressores condemnabant. Quis igitur non ad ista obstupuit ?

[1] Matth. XIX, XXV.

Quis non hanc hæresin ejusque assertores exceratus est ? Quis non cognovit Arianos belluis immaniores esse ?

42. « Atqui scelerati, id quod per ista sua facinora captabant, minime assecuti sunt, sed magis odium suum apud omnes intenderunt. Sperabant enim vi et insidiis multos cogi posse, ut secum communicarent; sed res illis in contrarium cessit. Qui enim ista patiebantur, eas calamitates tanquam martyrium sustinebant, minime prodentes aut inficiantes piam in Christum fidem. Extranei autem, qui ista spectabant, in quo numero etiam ethnici erant, Arianos, ut Antichristos et carnifices, execrabantur : est enim genus humanum amans pauperum et pronum ad misericordiam ; sed Eusebiani humanam mentem exuerant. Egeni porro, qui ita vapulabant, optassent forsitan, vel a quovis beneficium accipere; verum id Eusebiani judicum et comitis imperio succincti, quibus libera potestas erat quemlibet affligendi, nequaquam permittere voluerunt.

43. « Quæ enim in presbyteros et diaconos fecere; et quomodo ipsos sub duce et judicibus in exilium egere, eorumque amicos militari manu extraxerunt, duce Gorgonio plagis eos concidente; et quo modo omnium, quod summæ crudelitatis est, etiam, jam mortuorum membra artusque per summam sævitiam discerpserint, non est ut verbis enunties : vincit immanitas omnem rationem eloquendi : quid enim tantum dixeris, ut rem ipsam eloculus videare ? aut cujus primum mentionem facias, ut non invenias primis secunda; secundis tertia, ac deinceps posteriora quæque efferatiora ? Omnes enim eorum conatus cæde et impietate redundant. » Et paulo post, hos immaniores fuisse persecutoribus ethnicis, apta inter eos facta collatione, declarat his verbis :

44. « Ego enim a patribus audivi (et verum arbitror), cum persecutio esset nata sub Maximiano, ethnicos homines, fratres nostros christianos, cum quærerentur, latebris abdidisse, eosque sæpe pecunia mulctatos et carceri mancipatos fuisse, non ob aliud, quam quod profugientes ad se prodere nollent, eosque eadem fide qua seipsos tuendos putarent, non veriti ob id sese periculis objicere. At nunc mirifici isti novæ hæreseos inventores, nulla æque re, ut insidiis clari, omnia in contrarium faciunt : ipsi enim ultro carnifices effecti, et occultatos rimantur, ut eos e latebris eruant; et occultatoribus insidias nectunt, æque sibi inimicum et occultatum et occultatorem arbitrantes : ita natura cruenti sunt, et homicidæ et scelerum æmuli. » Et paulo post :

45. « Adhuc enim hæresis sævit, eosque qui illam nondum cognitam habent, ad noxam circuit : quibus autem nocuit, iis novam injuriam meditatur. Ecce enim post nocturnam grassationem malaque inde propagata, non intermittunt apud Cæsarem criminationem struere : neque id mirum, cum certi sint sese audiendos, modo impia afferant. Agunt igitur, ut damnatio gravior exilio infligatur, et ad necem rapiantur, quotquot impiæ hæresi non obtemperaverint : et certe nunc eo genere crudelitatis sæviunt. Secundus igitur Pentapolitanus nomine tenus episcopus, homo omnium mortalium teterrimus, ejusque in conjuratione socius Stephanus, non ignari se de quavis injuria ob hæresis gratiam excusari posse, Barcam quemdam presbyterum nacti, nomine quidem Secundo similem, fide dissimillimum, ipsis non obtemperantem, calcibus obtritum interfecerunt. Ille autem cum occideretur, sanctum imitatus, ita locutus est : Nemo me apud judicem vindicet : habeo vindicem Dominum Jesum, pro cujus nomine ista patior. Illi contra hominis ita loquentis nihil quicquam miserti sunt, neque diei ullam reverentiam habuere, cum in ipsa Pentecoste hominem calcitrando eliderent. O novam hæresin sceleribus et impietatibus diabolum totum, quantus est, induentem ? » Hæc Athanasius, post alias illatas Paschatis temporibus clades, paucis attingens res Pentecostis festo gestas : quarum aliis in locis uberiorem prosecutus narrationem, sic ait [1] :

46. « Gravia quidem ista, graviora tamen quæ postmodum commissa sunt. In hebdomade siquidem post sacram Pentecosten, populus, completis jejuniis, ad orandum ad cœmeterium abiit, eo quod abhorrerent a communione Georgii. Quod cum homo omnibus modis sceleratissimus intellexisset, ducem copiarum Sebastianum, secta Manichæum, ad vim et ad arma instigat. Igitur ille militari manu, infestis telis, cum alii gladios strictos, alii arcus gestarent, impetum in populum facit ; rarosque illic oratores deprehendens (nam plerique ut erat diei tempus, discesserant), talia designavit, qualia par erat eum designare, qui istiusmodi hominibus aurem præbuisset. Virgines enim ignibus flammantis rogi admotas adigebat ad confessionem arianæ religionis : ibi cum eas invictas cerneret, corpora nudat, atque ita in faciem cædit, ut vix longo post tempore a suis potuerint agnosci. Viros autem quadraginta comprehensos nova ratione laceravit : virgis enim palmeis aculeos suos adhuc retinentibus ita terga eorum cecidit, ut alii sæpius a medicis ob tenacius inhærentes aculeos frustra curati ; alii curationem non ferentes, mortem oppetiverint. Cæteros deinde omnes, quotquot comprehenderant, in eam partem Ægypti quæ Magna Oasis appellatur, relegarunt. Corpora autem defunctorum initio ne suis quidem dari voluerunt, eaque pro libidine sui consilii insepulta clanculum habuerunt, quod putarent suam crudelitatem posse latere. Qua in re vecordes illi magno errore mentis tenebantur : necessarii enim amicique interfectorum, de confessione quidem suorum læti, sed mœsti admodum de subductis corporibus, nec tacentes facti immanitatem, causam dedere, ut scelerum tragœdiæ semper in majus divulgarentur.

47. « Illi autem ex Ægypto et Africa hos episcopos ad fugam exiliumque compulerunt, Ammo-

[1] Athan. Apolog. de fuga sua.

nium, Muim, Caium, Philonem, Hermem, Plinium, Psenosyrin, Palemonem, Agathonem, Anaganphon, Marcum, Ammonium, et alterum ejusdem nominis Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum, presbyteros vero Hieracem et Dioscorum; quos tanta acerbitate raptaverunt, ut quidam in via, quidam in exilio mortem oppetierint, actis in fugam pluribus quam triginta episcopis : siquidem illis studium fuit, secundum Achab quoquo modo, si fieri posset, veritatem e medio tollere.

48. « Quod ad Dracontium episcopum spectat, hunc illum esse putamus ejus nominis virum, quem ex monacho, diu renuentem, ipse Athanasius adegit tamen, ut episcopatus onus susciperet : est vero mentio apud S. Hieronymum de eodem Dracontio episcopo exulante, atque Philone collega, quos S. Hilarion, cum petiit Ægyptum, invisit : ait enim cum agit de ejus adventu in Ægyptum [1] : « Quinto igitur die Hilarion venit Pelusium, visitatisque fratribus qui in vicina eremo erant, et in loco, qui dicitur Lychnos, morabantur, perrexit post triduum ad castrum Theaubatum, ut videret Dracontium episcopum et confessorem, qui ibi exulabat : quo incredibiliter consolato tanti viri præsentia, post aliud triduum multo Babylonem labore pervenit, ut videret Philonem episcopum, et ipsum confessorem : Constantius enim rex Arianorum favens hæresi, utrumque in ea loca deportaverat. » Hæc de S. Hilarione Hieronymus; ex cujus testificatione et illud proditur, invisisse ipsum Christi confessores anno qui sequitur Antonii obitum, qui contigit post sequentem annum.

49. Porro ejusdem quoque auctoris assertione compertum habetur, tempore mortis ipsius Antonii eumdem Hilarionem fuisse annorum ætatis sexaginta quinque : qui cum puer invisisset olim Antonium annos quindecim natus, largitus sua bona pauperibus, monasticam vitam arripuit, quando desertum a Majuma navale Gazæ septem milliaribus distans petiit, ubi magna miraque operatus, non Palæstinis tantum innotuit, sed toti pæne orbi conspicuus factus fuit; cujus ad monasticam profectionem progressus, et præclaras ab eo virtutes et miracula edita, idem auctor pluribus persecutus est.

50. Sed jam ad cladem orthodoxorum Ægypti episcoporum revertamur, et quæ singulis episcopis exulibus loca singula fuerint præscripta, eodem auctore Athanasio recenseamus, ac primum quæ his præmittit ita scribens [2] : « Ecce enim nunc denuo Alexandriæ, et in Ægypto, et per universam Libyam Constantius imperator Ecclesias turbavit, et propalam edixit, ut Catholicæ Ecclesiæ, ejectis piæ religionis episcopis, in universum hominibus arianæ opinionis tradantur. Hoc dux exercitus facere incepit; ac jam inde episcopi, presbyterique, et monachi ferro vincti, plagis usque ad mortem cæsi, alio atque alio transmittuntur : omniaque in singulis locis tumultibus agitantur : Ægyptus et universa Libya in periculum venit, populis rerum iniquitatem indigne ferentibus, cum ante oculos suos videant Antichristo viam parari, sua sibi eripi, eaque hæreticis dari. Quando igitur unquam audita est tanta iniquitas? Quando tale malum in persecutione visum fuit? Ethnici erant qui prius persequebantur, sed tamen in ecclesias idola non inferebant. Zenobia judæa erat, et protectrix Pauli Samosateni; sed tamen ecclesias Judæis in synagogas non tradidit. Novum istud odium est, neque simplex persecutio, sed immanitas quædam omni persecutione plena, prooemiumque et præparatio Antichristi. Esto contra Athanasium aliosque episcopos quos in exilium misere, comminisci potuerunt criminum causas; sed nihil illa ad hoc novum genus malorum. Quid criminis confingere possunt contra universam Ægyptum, Libyam, et Pentapolim? Non enim in singulos insidias moliti sunt, ut mentiendi occasionem haberent, sed simul omnes adorti sunt; unde fit, ut, si quid fingere ausint, falsi statim mendacesque appareant.

51. « Excæcavit eorum animos malitia eo ipso, quod simpliciter postularunt, omnes episcopos sine exceptione submoveri; ut clarum facerent, se contra Athanasium cæterosque episcopos, quos in exilium misere, non alia de causa, quam ob impiam hæresin, falsum crimen continxisse. Res enim non amplius latet, sed jam omnibus compertissima est, eo quod et Athanasium e civitate ejici, et Arianis Ecclesiam tradi jusserit; adeo ut jam presbyteri et diaconi, qui cum Athanasio a Petro usque Alexandrino et Alexandro in clero et Ecclesia fuere, profligentur; et hominibus certe arianis, neque illis novitiis, sed veteranis, ac jam olim cum Ario ab Alexandro episcopo damnatis, Ecclesiæ donentur. Ita in Superiori Libya Secundus, in Alexandria Euzoius ille Chananæus, Julius, Ammon, Marcus, Irenæus, Zozimus, Serapion cognomento Scurricula (Securicula), in Libya vero Sisinnius cum juvenibus ejusdem secum hæreseos cultoribus Ecclesias accipiunt. Sebastianus vero exercituum dux singulorum locorum præpositis et militaribus præfectis in eam sententiam litteras misit, ut veros episcopos persequerentur, et pro illis suffragatores hæreseos in Ecclesiam introducerent. Nihil horum omissum : relegarunt enim episcopos qui in clero consenuerunt, et per multos annos in episcopatu versati fuere; ex quibus Ammonium in Superiorem Oasin, Muim, Psenosyrin, Hammona, Plenem, Marcum, Athenodorum in Ammoniacam in exilium miserunt, nihil aliud captantes, quam ut in desertis solisque locis oberrando perirent.

52. « Nihil eorum, qui adversa valetudine laborabant, miserti; adeo ut iter ægre ob imbecillitatem ferentes, lecticis asportati sint, a tergo ob morbum funeralibus instrumentis subsequi jussis : certe unus ex eo numero extinctus est, cujus ne cadaver quidem ad suos referri permiserunt. Atque hinc est, quod Dracontium episcopum in solitudinem eam, quæ circa Clysma est, retruserint; Philonem Babylonem,

[1] Hieron. in Vita S. Hilarion. — [2] Athan. ad Solitar.

Adelphium in Psinabla Thebaidis, Hieracem autem et Dioscorum presbyteros in Soinem; Ammonium item, Agathum, Agathodæmonem, Apollonium, Eulogium, Apollo, Paphnutium, Caium, Flavium veteres episcopos profugos fecere; et hos quidem in lapidicinis mancipârunt : illos ad necem persecuti sunt, multosque laicos numero quadraginta spoliaverunt; virgines autem, quas antea flammis admoverant, et ita palmarum flagellis verberaverant, ut quinto die aliæ perirent, aliæ sub chirurgorum manibus ob stimulos palmarum corporibus impactos, graviores morte dolores paterentur, e suis finibus ejecerunt : et quod gravius apud omnes qui mente valent, sed tamen (quod proprium est impiorum) cum vapulantes feminæ inter verbera Christum invocarent, illi pro majori contumelia dentibus suis in eas stridebant. Quin imo ne corpora quidem occisorum suis ad sepulturam concessere, sed locis occultis abdiderunt, ut laterent scilicet ipsorum homicidia : verum ea minime latuerunt, universa enim civitas hanc crudelitatem vidit : omnesque eos ut carnifices, ut maleficos, ut latrones aversati sunt : quippe qui et monasteria everterint, et ignes injecerint ad monachos comburendos, domosque diripuerint, et deposita ab episcopis in ædibus ingenuorum hominum irruentes deprædati sint et interverterint, viduasque calcibus obtriverint, eleemosynis obstiterint : istiusmodi sunt scelera Arianorum.

53. « Quid autem pro impia sua hæresi conentur, quis, quæso, vel audiendo non exhorrescat ? qui tot et tam graves ætate episcopos relegarunt, et in illorum locum juvenes libidinosos, ethnicos, ne catechismo quidem imbutos (ea spe, quasi res statim confici posset), necnon et bigamos, et de maximis criminibus male audientes, opum gratia et potentiæ commendatione, modo aurum darent, veluti emptores, e foro ad episcopatus misere. At jam inde gravior calamitas populum pressit : qui cum aversarentur mercenarios istos ab Arianis quidem pro episcopis submissos, sed tamen publice pro alienis habitos, flagellis misere a duce, bonis fisco addictis, concidebantur. Quod admodum libenter faciebat homo Manichæus, nempe Sebastianus dux, eo animo, ne illi suos episcopos reposcerent, et quos aversabantur, reciperent, homines nimirum ea agentes, quæ prius inter idola sua luserant. Quis hæc videns vel audiens, quis item considerans ferocitatem impiorum, et tantam injustitiam, modo ipse justus sit, non ingemiscat ? in locis enim infidelium suspirant justi.

54. « Quis igitur, cum ista fiant, et cum impietas tantam impudentiam sibi vindicet, ausit jam inde Constantium hominem christianum appellare, ac non potius Antichristi imaginem esse? Quid enim ex notis Antichristi huic deest ? aut quid est, cur non omnibus modis Constantius Antichristus, et vicissim Antichristus Constantius habeatur? Nonne in Magna ecclesia, in Cæsareo victimas contra Christum et blasphemias, veluti ex præcepto ejus, Ariani et ethnici fecere? Nonne visio Danielis [1] istiusmodi notis Antichristum significat? nimirum quod bellum gesturus cum sanctis sit, et quod invalescet contra eos, » etc. Quod item spectat ad episcopos a Constantio in exilium missos, Epiphanius [2] auctor est, quamplures eorum in Cappadociam fuisse relegatos, nempe Eulogium, Adelphium, Alexandrum, Ammonium, Arpocrationem, Isaac, Isidorum, Annubionem, Pitimum, Euphrationem, et Aaronem, quorum superius mentio facta est; hosque Diocæsaream amandatos, conventos esse a Marcelli discipulis, idem ait, sed ab eis ut suspectos non fuisse susceptos.

55. Marcellinus presbyter [3] in libello de schismate Ursicini, consentientia his, quæ ab Athanasio scripta sunt de populis non recipientibus ordinatos ab Arianis, hæc narrat de Theodoro episcopo Oxyrinchi illustris in Ægypto civitatis, qui ab Arianis pellectus atque seductus e Catholicæ Ecclesiæ castris defecit ad ipsos Arianos, adhærensque Georgio, fidem orthodoxam abjurans, et sacerdotium exsecratus, quod acceperat in Ecclesia Catholica, se laicum professus, petiit ab eodem sacrilego Georgio ordinari, et sic in Ecclesia episcopus ministrare. Hujus vero communionem cum plebs vehementer detestaretur, Athanasium delitescentem conveniens, ab eo petiit Heraclidem virum sanctissimum ordinari sibi episcopum, cujus ipsa doctrinam consectaretur et mores : cum Theodorus ille nequam, sumptis secum militibus lanceariis, in populum in ecclesia existentem barbarico impetu grassatus est, ubi magna fuit facta fidelium cædes, et virginum pudor contaminatus, altare profanatum; quando et Heraclidem ipsum contumeliis affectum alio transtulit : at de ipso Heraclide rursum inferius. Sed hæc pluribus Marcellinus.

56. Meminit et Lucifer Calaritanus [4] de duobus presbyteris Ecclesiæ Alexandrinæ, qui ab Athanasio et fide catholica deficientes Georgio adhæserunt; cum hæc in Constantium ait : « Non enim apud Alexandriam Machetam et Didymum ex presbyteris execraris, qui noscuntur ex Christianis facti Ariani ; sed aversaris scilicet quos cognoscis stare nobiscum. Aut si non ita est, cur nunc non execraris Didymum et Machetam, quos antea execrabaris? nisi quia tunc a te fuissent execrabiles habiti, quia essent adhuc scilicet Christiani : nunc vero sint tibi carissimi, quia videlicet esse cœperunt, ut tu, apostatæ, blasphemi. » Ita ipse.

57. At qui prosecuti sumus Athanasium in eremum fugientem, cum eodem ibidem commorante versetur oratio. Superstes adhuc erat Magnus Antonius, quem saltem invisisse, si manere apud eum diu non licuit, mihi facile persuadeo. Porro ad evitandos curiosissime indagantes eum Arianos, perinde ac venaticos canes occultiores latebras ipsum quæsisse oportuit ; ubi usque ad Constantii obitum commoratus, haud otiosus vitam transegit : ibi

[1] Dan. VII. — [2] Epiph. hæresi LXXII. — [3] Marcellin. de schismate Ursicini. — [4] Lucif. Cal. pro Athan. lib. II.

enim complura conscripsit, quæ ad roborandos in fide Catholicos, et lapsos erigendos, magnopere conducerent: quibus insuper ipse Arianos, et eorum fautorem imperatorem, atque præfectos impietatem excolentes, magnopere exagitaret. Tunc enim luculentam illam epistolam elucubravit ad omnes in eremo solitariam vitam agentes. Nam quod non liceret singulos invisere, coramque (ut in optatis erat) cum omnibus sermonem habere; voluit ea nobili scriptione cunctis præsto esse, eosdemque ne ex adversariorum calumniis quævis posset pulsare tentatio, de cunctis, quæ ab Arianis adversus Ecclesiam Alexandrinam gesta essent, reddere certiores, cum id complures ex ipsis magnopere expetiissent. Quam quidem hoc ipso anno ab eodem scriptam esse, ex eo facile potest intelligi, dum apparet, res gestas usque ad præsentem annum oratione prosecutum fuisse; quæ autem post hæc acciderunt minime attigisse.

58. Tunc etiam cum durissimum nuntium accepisset de his quæ dicatæ Deo virgines passæ essent, acerbissimos casus jugiter lacrymis prosecutus, eas consolaturus, litteras ad ipsas scripsit: verum illæ non extant, sed tantum ex eis breve fragmentum, quod Theodoretus recitat cum ait [1]: « Idem Athanasius ad virgines illas, quæ acerbos cruciatus illos pertulissent, orationes, quibus eas consolaretur, scripsit, in quibus quidem inseruit ista: Ob hanc causam nulla vestrum in mœstitia sit. Quamvis isti impii vobis invideant sepulturam, et funera ducere prohibeant (nam hactenus quidem arianæ tragœdiæ exitus), et portas occludant, et prope monumenta tanquam larvæ assideant, observantes ne mortuorum quisquam tumulo condatur, » etc. Hæc ibi.

59. Quód insuper accepisset, Arianos ignaviæ et socordiæ nomine fugam suam infamare penes populum noń desinere, calumniantes scilicet, quod malæ causæ diffisus, maleque sibi conscius solum vertisset, nec ea ex parte optimi pastoris numeros explesset, cujus muneris est animam suam pro ovibus ponere; sed mercenarii, cujus est sibi potius, quam ovibus consulere: Athanasius ipse tunc ad hos redarguendos, qui, quod optassent illum occidere, adeo ægre ferrent jam fuga lapsum, et e manibus ipsorum ereptum, egregium plane commentarium tum elaboravit, quo texuit Apologiam de fuga sua, in cujus hæc habet exordio: « Audio, Leontium Antiochenum, et Narcissum Neropolitanum, et Georgium Laodicensem, reliquosque cum ipsis Arianos multa de me obgannire, et crimen timiditatis opprobrare; quod, cum ab iis ad necem quærerer, non me ipsis in deditionem obtulerim, » etc. Plura etiam inculcat, quibus cum illorum in persequendo furorem vesanamque rabiem ex crudelibus factis testatam reddidit, tum ad sui defensionem oracula divina adduxit in medium, quibus et ipsorum petulantia retunderetur; atque sua fuga, ab eorumdem calumniis vindicata, laudabilis haberetur. Certe quidem ab aliis, tum præsertim a sancto Augustino, ut commendabilis adducitur in exemplum ejusmodi Athanasii fuga, cum ait [1]: « Fugit Apostolus, cum a persecutore proprie ipse quæreretur, aliis utique necessitatem similem non habentibus, a quibus illic ministerium absit ut desereretur Ecclesiæ: sicut fugit sanctus Athanasius Alexandrinus episcopus, cum eum specialiter apprehendere Constantius cuperet imperator; nequaquam a cæteris ministris deserta plebe catholica, quæ in Alexandria commanebat. » Hæc ipse.

60. Quod autem Ariani, et in primis (ut vidimus) ipse Constantius imperator, quo sua ipsorum facta aliquo prætextu justitiæ obvelarent, maledicta in Athanasium, ut in impostorem et hominum omnium scelestissimum jactitarent, imo et plura in eum etiam scriptis spargerent, quibus simpliciores fidem adhibentes possent in ipsum Athanasium facile commoveri: necessarium eidem Athanasio visum est, ad eumdem imper. Constantium scribere Apologiam; quem potius optasset, si licuisset, præsentem convenire, et coram dicere causam suam: jam enim ad illum profecturus (ut vidimus), statim post fugam in eremum iter aggressus erat; sed non licuit ex causis superius enarratis. Ea igitur scripta Apologia, in illa omnes calumnias quas in ipsum Ariani objectassent, per singulas, easdem confutando, recenset.

61. Erant enim istæ, quarum diversis in locis pro rerum tractandarum occasione superius mentio facta est, Tyriæ illæ calumniæ, a tot Conciliis, nempe Alexandrino, Romano, et Sardicensi discussæ pariter et excussæ: his additum, ad exasperandum Constantii animum, figmentum illud, nimirum quod Athanasius agens in Occidente, Constantem imperatorem adversus Constantium concitasset: sed haud huic inferius fuit illud ab iisdem Arianis in eumdem excogitatum commentum, quod cum esset Alexandriæ, litteras scripsisset ad Magnentium tyrannum, quibus eum adversus eumdem Constantium provocasset. Contemptus insuper ejusdem imperatoris fuit Athanasius ab iisdem insimulatus, quod basilica ab eo Alexandriæ erecta, ad sacra, ipso inscio, usus esset. Verum cæteris recentior illa fuit in eum illata calumnia, quod vocatus a Constantio, ad eum accedere contempsisset. Diffamabantur hæc ore Arianorum; quæ fidem invenisse apud imperatorem, ab aliis, quibus parum Athanasius perspectus erat, facile credebantur. Sed quam veteratorie atque calumniose istæ ab illis fuerint adinventæ fallaciæ, et hujusmodi coagmentata mendacia, dicta Apologia ad Constantium scripta ipsemet Athanasius apertissima luce demonstrat: quibus plane permoveri potuisset Constantii animus, nisi obduratæ perfidiæ et obstinatæ impietatis arctis vinculis alligatus, et insolubilibus pæne nodis obstrictus fuisset.

62. Sed ad hæc insuper, tam Arianorum quam Gentilium assertione, ea de Athanasio erat vulgata calumnia, quod magus esset, atque augurandi cal-

[1] Theod. lib II. c. 14.

[1] Aug. ad Honorat. epist. CLXXX.

leret scientiam, quod et ex Ammiano superius dictum est: unde vero emerserit ejusmodi falsæ famæ occasio, Sozomenus narrat, ac primum hæc ait [1]: « Itaque his rebus et aliis permultis, quæ similiter ab eo præsignabantur, ex Gentilibus adversariis suis, et Arianis in crimen falso vocatus est, quod eas per præstigias magicas conficeret. Nam fama est, quodam tempore, cum per plateas civitatis incederet, forte fortuna corvum versus eum volitantem crocitasse; turbamque Gentilium casu adstantem, eum tanquam præstigiatorem irrisisse, atque adeo ab illo postulasse, ut, quid dixisset corvus, ipsis memoraret: illum autem leniter subridentem respondisse, *Cras;* quod latino sermone diem proxime sequentem significat. Quare cum istam vocem emiserit, obnuntiat vobis, diem crastinum peracerbum vobis futurum: præmonstrat enim vobis mandato imperatoris prohibitum fore, ne vestrum diem festum, qui proxime sequitur, celebretis. Quæ Athanasii prædictio, licet ipsis videretur ridicula, vera tamen extitit. Nam die crastino litteræ imperatoris sunt magistratibus civitatis redditæ, quæ jubebant ne Gentilibus amplius potestas permitteretur vel ad fana sua accedendi, vel consuetos ritus et conventus celebrandi. Itaque festus dies, qui tum forte incidit, iisque Gentilibus venerandus atque magnificus, sublatus est. Verum quod Athanasius dono prophetiæ imbutus fuerit, ista quidem dixisse sat est. » Hucusque Sozomenus.

63. Qui igitur ab ethnicis Athanasius deridebatur, voluit ea occasione ipsos ethnicos eo modo illusisse, juxta illud Proverbiorum [2]: « Responde stulto secundum stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur. » Ut qui ab eis de augurio stulte admodum rogaretur, divinum consilium adversus ipsos paratum ac breviter affuturum, divinitus cognitum patefecerit. Cætera autem quæ ibidem habet Sozomenus de latebris Athanasii in cisterna, ea postea contigerunt, sicut et cum navigio fugam arripuit: alio namque tempore illa accidisse dicemus. Cæterum de exagitatis Ægyptiis gentilibus a Constantio imp. est mentio in litteris Juliani Apostatæ datis postea ad eosdem Alexandrinos. Sed ad Athanasium latitantem in eremo redeamus.

64. Eodem quoque latebrarum ipsius tempore, sed ultimo ferme ejus articulo, nempe post biennium, soluto jam Liberio ab exilii pœna [3], idem Athanasius prolixiorem pro se scripsit Apologiam, quam secundam vocant, eamdemque cunctis perspicuam et communem omnibus. Hisce Athanasius latitans adversus impios Arianos pugnavit armis; quibus illi confossi jaculis, majori odio in eum accensi, ubinam gentium lateret, pervestigare sollicitius conati sunt; sed frustra quæsierunt, quem Dominus, secundum illud [4] Psalmographi, absconderat in abscondito faciei suæ a conturbatione hominum; at de his inferius. Antequam autem Athanasius latebris illis abstrusioribus confoveretur, a magno illo Serapione Thmueos episcopo æque exule fidei causa accepit litteras, quibus rogabatur scribere quæ passus esset ab Arianis; deque ariana hæresi, et auctore Ario, ac denique de ipsius interitu, quo fine diem clausisset extremum, exposcebat: hæc ille non sui causa, utpote qui omnia satis perspecta haberet, sed aliorum titubantium in fide fratrum; ut, rerum veritate percognita, confirmarentur. Sed quod primo loco petebatur, Athanasius jam præstiterat (ut ait) in epistola illa ad monachos scripta: quod reliquum erat, spectans ad infamem obitum Arii, reddita ad eum epistola rei gestæ narrationem conscripsit: quæ autem ab eodem Athanasio ad eumdem Serapionem exulem ex eremo adversus impugnantes divinitatem Spiritus sancti scripta fuerint, suo loco ac tempore dicturi sumus.

65. At qui Athanasii tuendæ innocentiæ causa episcopi jam antea proscripti fuerant, qui, inquam, ne in illum latæ ab Arianis sententiæ subscriberent, in exilium ex Mediolanensi conciliabulo in diversa loca fuerant deportati: quantumlibet inter hostes, tamen non desiere ejusdem Athanasii innocentiam prædicare, atque, cum liceret, etiam litteris contestari: quod inter primos egregie præstitit Lucifer episcopus Calaritanus. Hic enim, cum exul ageret, pro Athanasio in primis adversus Constantium duos libros conscripsit, tertium contra eumdem de non communicando cum hæreticis, rursus alterum de regibus apostaticis. Quas quidem suas lucubrationes Lucifer nequaquam apud se retinuit edendas post mortem imperatoris, quem vehementer iisdem exagitasset, sed certo homini dedit, qui eas ipsi deferret imperatori. Accepit illas Constantius; et cum videret se ex eis graviter contumeliis perstringi, Florentio magistro officiorum illas dedit ad Luciferum perferendas, quo, si revera ab ipso fuissent scriptæ, cognosceret. Florentius igitur iis acceptis, atque ad eum missis, hasce illis litteras alligavit [1]:

66. « Domino benignissimo Lucifero Florentius.

« Nomine tuo codicem quidam domino et Augusto nostro obtulit. Hunc ad sanctitatem tuam perferri mandavit; et cognoscere desiderat, si idem codex a te destinatus sit. Id ergo quod in fide veri est, perscribere debebis, et codicem remittere, ut possit æternitati ejus denuo offerri. » His acceptis Lucifer a Florentio litteris, magna animi constantia hæc ad eumdem rescripsit:

67. « Florentio magistro officiorum Lucifer episcopus.

« Codicis perlatorem, quem memorat honorificentia tua nomine meo adiisse imperatorem, a mea fuisse destinatum mediocritate: ipsum quoque codicem, ut es admonere dignatus, sollicite inspectum, atque Bonoso in rebus agenti perferendum traditum; his informanda fuit religiosa prudentia tua, fili carissime. Jam tuæ erit generositatis, agnitum a me

[1] Sozom. lib. IV. c. 5. — [2] Prov. XXVIII — [3] Athan. Apolog. II. — [4] Psalm. CXXX.

[1] Extat apud Lucif. in fin.

sine ulla cunctatione defendere. Nos etenim, propitio Deo, contra ea quæ in nostram parantur necem, stare lætos, cum causas, cur tali scripserim modo, discutere cœperit, inveniet. » Hæc Lucifer.

68. Quid autem his acceptis Constantius fecerit, haud liquet : scimus tamen hominem fuisse sævissimum, imperiumque suum ipso ejus ingressu multis propinquorum et aliorum (quod dictum est) cædibus cruentasse, et quod pluribus Ammianus testatur, sæpe in domesticos dira cæde sævisse : sed nihilominus affectasse ipsum interdum patientiam philosophicam, ex iis quæ de eo scribit S. Gregorius Nazianzenus [1] facile colligi potest : « Ipsum enim cuidam ex suis provocanti ad iracundiam et vindictam, atque dicenti : Quid ape mitius ac lenius? nequaquam tamen illa favis eximentibus parcit, respondisse : Non ignoras, vir optime, nec api quidem stimulum securum esse? Ferit enim, sed ipsa quoque mox perit. » Cæterum adversus reprehensorem suum expostulasse Constantium, illis lectis libris ipse Lucifer eo commentario, quem postea in eumdem ingeminans scripsit, *De non parcendo in Deum delinquentibus*, demonstrat ipsius exordio, cum ait : « Superatum te, imperator, a Dei servis ex omni cum conspexisses parte, dixisti, passum te ac pati contra monita scripturarum contumeliam. Dicis, nos insolentes extitisse circa te, quem honorari decuerit. Si quisquam Dei cultorum pepercit apostatis, sint vera quæ dicis de nobis, » etc. Porro gravioribus eum illo libro exagitat invectivis.

69. Rursum vero idem Lucifer quod autumaret Constantium atque ministros ejus in necem suam conspiraturos, alium addidit commentarium, cujus est titulus et argumentum, *Moriendum pro Filio Dei;* sed hos postea scriptos esse constat, nempe post conciliabulum Sirmianum et Constantinopolitanum; in quo Eudoxius, cujus mentionem habet, suffectus est in locum Macedonii. Videas hominem majore semper animi libertate atque constantia insurgere in Constantium ; quod ex hac una vel altera ejusdem voluminis scripta sententia (ut innumeras alias prætereamus) datur inspicere, cum ipsum imperatorem hisce verbis compellat [2] :

70. « Mactasti quamplurimos in Alexandria, laniasti certos toto in orbe, dispersisti resistentes tibi variis in locis ; sed hi omnes (quod tu audire minime vis) martyres sunt : illos omnes beatissimos tuo mactatos gladio, in paradiso esse quidem credimus. Crede mihi, quod a te statuerimus interfici ; quia et melius esse viderimus, in omnia æva Deum habere amatorem, quam tecum Judas Scarioth Judæorum imitatorem puniri. Hinc est denique, Constanti, quod frendores colubri per te illatos non timentes, subire parati sumus omne exitium : nunquam nos consiliorum nostrorum pœnitere potest, si per te mactati, qui adhuc tuis crudelibus restitisse videmur manibus, fuerimus. Mors etenim quam nobis tu minitaris inferre, omnibus est parata. Tantam vero beatitudinem, quantam sancti sunt martyres adepti, nemo (ut videmus) est consecutus, nisi hi qui mortem propter unicum Dei Filium moriendo vicerunt. Dicatos Deo homines torques, interficis, exterminas : et cur hæc geras, causas odiorum reddere non vales; quia tu erras ; etiam nobis irasceris, cur veram teneamus viam, et cum nostra salubri admonitione corrigere te possis, errores tuos insuper crudelibus factis coacervas, dicatas Deo mentes, evisceratis corporibus, extorquens eorum, qui statuerimus Deo fidem usque ad extrema vitæ servare curricula. » Et post multa id genus, sic rursum in eumdem Constantium imperatorem :

71. « Indigne fers, inquit, Arii vermis, cur defendamus, quod claritas, potestas, magnitudo, æternitas, divinitas una sit Patris et unici ejus Filii. Non esse novum quod nos legati asseverabamus in tuo palatio, et confirmando non desumus semper sic fuisse et esse creditum a Christianis, sicuti apud Nicæam contra hæresin tuam arianam et omnes errores videtur esse sacra fides conscripta ; si tandem oculos serpentis morsibus confossos cordis tui aperias, invenies quod hanc habet, hanc defendit Ecclesia fidem, quam sibi traditam cognoscit per beatos Apostolos. Omnes momento peragrare si posses gentes, invenisses, stolidissime imperator, ubique Christianos, sicut nos, credere, in hac defensione nostra perstantes, pro Dei Filio, ut nos, mori cupere. At tua novella prædicatio et recens religio sub prætextu fidei blasphemia in perniciem salutis tuæ per te prolata non solum adhuc limitem Romanum peragrare non valui, et utique te satis agente, sed et ubi radices figere tentaverat, aruit, recedentibus scilicet omnibus Dei famulis a te, atque paucis tuis, quos lolium esse super frumentum seminatos Dominus prædixerit, tecum manentibus. » Hæc ipse. Ex quibus videas, quantumlibet Ariani favore Constantii, et ipse Constantius omni arianorum conatu totum christianum orbem miscuerint, ut Arianam hæresin, fide explosa catholica, in Ecclesia seminarent; haud tamen voti compotes factos esse, sed evasisse eorum segetes (sicut in Psalmis [1] est) tanquam fœnum tectorum, quod priusquam evellatur exaruit, de quo non implebit manum suam qui metet, neque sinum suum qui manipulos colliget.

72. Sed et quod idem Lucifer omnibus suis scriptis ageret Athanasii causam, cujus studio exilium prætulerit gratiæ imperatoris, res ab eo in Alexandrinos crudeliter atque tyrannice gestas revocat in mentem, hæc dicens [2] : « Recordare, Constanti, de scelerum tuorum memoria recenti, quam tibi in civitate Alexandrinorum inussisti : quantos per abrupta una tincta subscriptionis tuæ dejecerit, quantos gladio demeti fecerit, quantos fame sitique exedi, vel carceribus necari, quantos intercepto effecerit spiritu strangulari : et tamen his omnibus crudelitatibus in sanctos martyres, quos tuus interfecit

[1] Gregor. Nazian. in Carm. de iracundia. — [2] Lucif. lib. Moriend. pro Filio Dei.

[1] Psalm. CXXVIII. — [2] Lucif. l. Moriendum pro Dei Filio.

gladiatorius animus, cum sævieris in nos; crudelius sævis, dum retines gladium, dum das operam, ne in remedium velocius exitus succurrat mortis. Dilacerari toto corpore utique nos patimur, probantes nihil magis congruere sapientiam gravitati atque constantiæ, quam nullis terroribus de proposito atque sapientia depelli; sed esse utilissimum pro Deo cruciari, et mori non posse Deo mancipatos, nec per tua vinci tormenta; sed te magis prosterni atque deduci in nihilum. » In hunc modum ipse, in his totus ea scriptione versatus.

73. Verum ex his quæ eodem libro inferius de Eudoxio ait ab eo suffecto in locum Macedonii in sedem Constantinopolitanam post biennium commentarium illum fuisse scriptum apparet, ac proinde quæ nuper dicit ab ipso facta esse suo rescripto in Ecclesiam Alexandrinam, diversa ab illis fuisse, quæ ex Athanasio superius sunt recensita, liquet. Hæc quidem sunt, et alia plura his similia, quæ Lucifer Apostolicæ Sedis legatus, apostolico pectore, in Constantium ab exilio tela conjecit. Ista autem cum perlata essent ad Athanasium in eremo latitantem, nonnihil gavisus est, mittensque ad Luciferum diaconum suum Eutychetem hasce litteras dedit [1] :

« Domino dilectissimo fratri Lucifero episcopo et confessori Athanasius in Domino salutem.

« Deo favente, corpore valentes misimus etiam nunc carissimum nostrum Eutychetem diaconum; ut tua quoque religiosa sanctitas quod est nobis optandum et desiderabile, de tua incolumitate, tuorumque omnium, certiores nos efficere dignetur. Vobis namque confessoribus ac servis Dei viventibus, credimus statum Ecclesiæ Catholicæ renovari : et quod hæretici conscindere tentaverunt, hoc Dominum nostrum Jesum Christum per vos ad integrum restituere. Quanquam enim persecutores Antichristi per potentiam hujus mundi omnia egerint, ut extinguerent lucernam veritatis; tamen divinitas per vestram confessionem clariorem ejus lucem ostendit : ut neminem latere possit eorum fallacia. Antehac vel simulare poterant : nunc Antichristi nominantur. Quis enim non execretur? quis eorum communionem tanquam maculam ac virus anguis non fugiat?

74. « Omnis ubique Ecclesia luget, omnis civitas gemit, senes episcopi in exilio laborant et hæretici dissimulant; qui dum negant Christum, publicanos se effecerunt, sedentes in ecclesiis, et exigentes vectigalia. O novum genus hominum et persecutionis, quod adinvenit diabolus, ut ipsis ministris ad malefaciendum, et hi tanta crudelitate uterentur! Sed etsi hæc tanta agunt, et superbiam et blasphemias extenderunt, confessio tamen et religio et sapientia vestra non modicum, sed maximum solatium et magna consolatio est fraternitati. Pervenit enim ad nos, scripsisse sanctitatem tuam Augusto Constantio; et magis magisque miramur, quia in medio tanquam scorpionum habitans, animi tamen libertate uteris, ut vel monendo, vel docendo, vel emendando, errantem ad lumen veritatis adducas. Rogo igitur, rogant mecum etiam omnes confessores, ut digneris nobis exemplum destinare, ut non tantum auditu, sed etiam ex litteris perspicere possint omnes animæ tuæ virtutem, fideique fiduciam et libertatem. Salutant sanctitatem tuam qui mecum sunt. Saluto omnes qui tecum sunt. Divinitas te incolumem, vegetum, memoremque nostri semper tueatur, domine dilectissime et vere homo Dei. »

75. His Lucifer acceptis litteris, exemplar omnium scriptionum, quas ad Constantium dederat, libenter impertitus est : quas cum Athanasius magna animi admiratione atque lætitia perlegisset, alias ad eumdem litteras misit, quibus et quo statu res suæ essent, reddidit certiorem, nempe de grassatione facta in sanctos monachos in odium Athanasii, quasi ipsum recepissent et occultassent : deque fuga iterum ab ipso captata, et in occultioribus latebris quæsito perfugio : hic eam describemus integram, nefas putantes vel apicem unum præteriisse tanti confessoris ad confessorem talem scribentis, eo præsertim tempore, quo arctioribus angustiis premeretur.

76. « Domino gloriosissimo ac merito desideratissimo coepiscopo Lucifero Athanasius in Domino salutem.

« Etsi credo pervenisse etiam ad sanctitatem tuam de persecutione, quam etiam nunc adversus fraternitatem facere conati sunt inimici Christi, quærentes sanguinem nostrum : possunt tamen carissimi nostri referre quoque religioni tuæ. In tantum enim rabiem per milites extendere ausi sunt, ut non solum civitatis clericos effugarent, sed etiam ad eremitas exirent, et funestas suas manus adversus μονάζοντας immitterent. Inde factum est, ut etiam ego me longius abducerem; ne etiam qui nos susceperunt, negotium ab eisdem paterentur. Cui enim parcerent Ariani, qui nec animis suis pepercerunt? Quando autem possunt recedere a suis nefandis actibus, dum permanent negando Dominum Christum unicum Filium Dei? Hæc est radix eorum pravitatis, hæc suo arenoso fundamento ædificant perversas suas vias, sicut scriptum invenimus in tertio decimo psalmo : Dixit insipiens in corde suo, non est Deus; et mox sequitur : Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in operibus suis. Inde Judæi negantes Filium Dei, digni fuerunt audire : Væ! gens peccatrix, populus plenus delictis, semen malignum, filii sine lege. Unde sine lege? quippe quia dereliquisti Dominum. Inde beatissimus Paulus, cum cœpisset non tantum credere Filium Dei, verum etiam prædicare deitatem ipsius, scribebat : In nullo mihi mali conscius sum. Ita juxta vestram confessionem etiam nos optamus tenentes apostolicam traditionem, vivere juxta divinæ legis mandata; ut possimus vobiscum inveniri in choro illo, in quo nunc exultant patriarchæ, prophetæ, apostoli, ac martyres.

77. « Licet igitur ariana insania cum extranea potentia ita se movebat, ut non liceret, nec fratres, nec (quantum illi sæviebant) libere aerem videre :

[1] Apud Lucif. prope finem.

tamen juxta orationes tuas, Deo favente, etsi cum labore et periculo, videre potui fratrem, qui solet tam necessaria, quam epistolas tam sanctitatis tuæ, quam aliorum, destinare. Accepimus itaque epistolas et libros religiosissimæ ac sapientissimæ animæ tuæ, in quibus perspeximus imaginem apostolicam, fiduciam propheticam, magisterium veritatis, doctrinam veræ fidei, viam cælestem, martyrii gloriam, triumphos adversus hæresin arianam, traditionem integram, patrum nostrorum regulam rectam ecclesiastici ordinis. O vere Lucifer, qui juxta nomen, lumen veritatis ferens, posuisti super candelabrum, ut luceat omnibus! Quis enim, exceptis Arianis, non pervidet ex tua doctrina veram quidem fidem, maculam autem Arianorum valde et admirabiliter? Ut est lumen a tenebris, ita separasti veritatem a calliditate : et ab hypocrisi hæreticorum defendisti Catholicam Ecclesiam ; probasti nihil esse, sed tantum phantasiam Arianorum verba : docuisti callidos esse frendores diabolicos. Quam bona et jucunda hortamenta tua ad martyrium ! quam desideratissimam ostendisti mortem esse pro Christo Filio Dei! quam futuri sæculi et vitæ cælestis amorem manifestasti! Videris esse verum templum Salvatoris : qui in te habitans, hæc ipse per te loquitur, ipse qui tantam gratiam præbuit sermonibus tuis, quippe qui ante eras apud omnes amabilis; nunc autem tantus est amor affectionis tuæ in animis omnium collocatus, ut Eliam te nostris temporibus nominent, et non mirum : si enim qui Deo placere videntur, filii Dei nominantur, tanto magis participes prophetarum confessores, et maxime te appellare dignum est.

78. « Crede mihi, Lucifer, non tu solus hæc locutus es, sed Spiritus sanctus tecum. Unde hæc tanta memoria Scripturarum? Unde sensus et intellectus earumdem integer? Unde talis ordo sermonis compositus? Unde tanta hortamenta ad viam cælestem? Unde fiducia contra diabolum, et probationes adversus hæreticos, nisi Spiritus sanctus collocatus esset in te? Gaude igitur in eo te esse, jam pervidens in quo etiam prædecessores tui tunc sunt martyres, hoc est, in choro angelorum. Gaudemus etiam nos, habentes et exemplum virtutis, et patientiæ, et libertatis. Nam de his quæ scripsisti de nomine meo, erubesco aliquid proferre, ne videar adulator : sed scio, et credo ipsum Dominum, qui sancto et religioso animo tuo revelavit omnem notitiam, redditurum tibi etiam pro hoc labore præmium in regno cælorum. Quia ergo talis es, precatorem te esse pro nobis, per orationes Dominum petimus, ut jam inspicere dignetur (ut est misericors) Ecclesiam Catholicam, et eripiat omnes famulos suos de manibus persecutorum : quo etiam hi omnes, qui propter metum temporalem exciderunt, levare se tandem possint, et reverti ad viam justitiæ, a qua seducti vagantur, nescientes in qua fovea sint miseri. Specialiter autem ego peto, si aliquid minus a me dictum est, ignoscere digneris : a tanto enim fonte quod potuit imperitia, ea vix haurire valuit.

79. « De fratribus autem nostris, sin minus potui videre eosdem, iterum ignoscas, peto : est enim ipsa veritas testis, optasse me et desiderasse hoc impetrare, et tantum habuisse dolorem, quod non potui : nam nec lacrymæ cessaverunt ab oculis, nec gemitus ab animo, quia nec fratres permittimur videre. Testis est autem Dominus, quia nec parentes, quos habeo, potui videre, ex quo persequuntur nos. Quid enim non faciunt Ariani? itinera observant, curas agunt de proficiscentibus et exeuntibus de civitate, naves quærunt, eremos circuunt, domos perturbant, concutiunt fratres, singulis negotiis concinnant. Sed Deo gratias. Dum hæc agunt, tanto magis et plus execrantur ab omnibus, et cognoscuntur vere (ut dicit sanctitas tua) mancipia esse Antichristi ; et ipsi, miseri dum odio habentur, durant in malignitate sua, donec morte cum suo Pharaone et ipsi damnentur. Salutant religionem tuam qui mecum sunt. Dignare salutare, qui tecum sunt. Divina Dei gratia incolumem te memorem nostri semper beatum conservet, merito homo Dei, famule Christi, particeps Apostolorum, solatium fraternitatis, magister veritatis, et in omnibus desideratissime. » Hactenus Athanasius ad Luciferum. Acceptos autem ab eo scriptos libros idem Athanasius in græcum sermonem convertit, quo Orientalibus omnibus iidem communiores essent; testatur id quidem Marcellinus in libello ad Theodosium de schismate Ursicini.

80. Quod rursum ad Luciferum spectat, plane constat, tum Constantium ipsum, tum Arianos cæteros illi gloriam martyrii invidisse, cujus se adeo cupidum esse, tot tantisque scriptis editis præ se ferebat : cum alioqui in alios mille modis (ut vidimus) mortis supplicia irrogare, pro nihilo ducerent. Cæterum haud est permissus quiete agere : nam auctor est idem Marcellinus presbyter, Luciferum nequaquam uno in loco exilium duxisse, sed ab Arianis jam quarto in diversa loca mutatum : de eodemque testatur, cum Eleutheropoli exularet apud Eutychium ejus loci episcopum arianum, dira ab eo passum esse, sed et eo defuncto, ab illius successore, Turbone nomine, gravius exagitatum : accidisseque sæpe, ait, cum idem omnes, qui catholicæ communionis essent, graviter insectaretur, inventos eos apud Luciferum sacros conventus agentes occideret, ac sacra vasa sacrosque codices diriperet. Sed quod uni ipsi pepercerit, plane apparet, expressam jussionem fuisse Constantii, ne idem Lucifer, quam avide cupiebat, dignaretur corona martyrii. Quod autem eodem auctore constet, ipsum sæpe coactum exilii loca mutare, ex his conciliandi sunt, qui de loco ubi Lucifer exularit, diversa inter se scripsere : dum scilicet S. Hieronymus cum in Palæstinam amandatum tradit [1], alii vero dicunt [2] missum esse in Ægyptum ad superiores Thebas.

81. Sed relicto interea Lucifero, alio tempore cum sæpius conventuri, redeamus ad abstrusas latebras

[1] Hier. de Script. Eccl. in Lucif. — [2] Ruf. lib. I. c. 27. Socr. lib. III. c. 4. Theod. lib. III. c. 4. Sozom. lib. V. c. 11.

S. Athanasii, cum (ut ipse superioribus suis litteris testatus est) militibus eremum pervadentibus, et cuncta loca exquisita indagine perlustrantibus, et abdita quæque rimantibus, ipse eo loci perfugium quæsierit, ubi nec libere aerem, nec fratres videre sibi liceret, uno excepto, qui ei necessaria ministraret, et epistolas ad eum missas afferret : hæc, inquam, cum ipse testetur, in eam adducimur sententiam, ut locus ille fuerit cisterna sicca, in qua annis sex illum delituisse Ruffinus [1] tradit, licet perperam ad alia tempora ejusmodi latebras ipse referat, qui de his hæc scribit : «Hinc jam toto orbe profugus agitur Athanasius, nec ullus ei tutus ad latendum supererat locus. Tribuni, præfecti, comites, exercitus quoque ad pervestigandum eum moventur edictis imperialibus : præmia delatoribus proponuntur, si quis eum vivum; si id minus, caput certe Athanasii detulisset. Ita totis regni viribus frustra adversus eum, cui Deus aderat, certabatur. Interea sex continuis annis ita latuisse fertur in lacu cisternæ non habentis aquam, ut solem nunquam videret. Sed cum per ancillam, quæ sola conscia dominorum officii, qui ei latebras præbuerant, videbatur, indicatus fuisset; tanquam Dei Spiritu admonitus, ipsa nocte qua ad eum comprehendendum cum judicibus veniebatur, post annos sex migravit ad illum locum. Ita illi qui venerant, frustrati, dominisque in fugam versis, de ancilla, ut falsa indice, pœnas sumunt.» Hucusque Ruffinus. Sed et quoniam ab his diversa Sozomenus narrat, hic pariter eadem recitemus; atque demum visis hisce omnibus, et accurate perpensis, quid magis arrideat veritati, dicendum est.

82. Sozomenus [2] igitur, recitatis in primis quæ a Ruffino scripta sunt, alias postea latebras Athanasii his verbis recenset [3] : «Athanasius fuga (uti supra demonstratum est) ex Constantii manibus elapsus, ad imperium Juliani, de quo nunc agitur, apud quamdam sacratam virginem in ipsa urbe Alexandria latitavit; quam quidem virginem pulchritudine tantum omnibus illius temporis mulieribus antecelluisse accepimus, ut sicut omnibus in eam intuentibus miraculum putabatur, sic viris modestiam et continentiam profitentibus fugienda videretur, ne ex suspicione labes aliqua ipsis aspergeretur infamiæ : erat enim in ipso etiam ætatis flore pudica cum primis et casta : quæ res, etiam si naturæ adjumentum non accedat, afferre tamen ad insignem corporis pulchritudinem solet non parum ornamenti. Nam, ut verum dicamus, non ut quibusdam placet, qualia sunt corpora, talem consuevisse animum esse; sed ex animi institutis habitudinem corporis effingi solere; et qualem rem quisque forte in animo instituat, talem ipsum quoque videri eo tempore, quo eam instituat; cui quidem sententi e nemo, certo credo, si modo in eam accurate inquirat, omnino contradicturus est.

83. «Athanasium autem ferunt divina visione, quæ eum ita salvum fore submonuerat, impulsum, ad hanc virginem profugisse : ac mihi profecto in rei eventum intuenti, ista non sine divina providentia administrata videntur; ut scilicet tum Athanasii necessariis, si quis ab eis de eo quærere aggrederetur, vel jurare cogeret, nihil exhiberetur negotii; tum ille ipse apud hanc occultatus, tuto posset delitescere : quæ quanquam ob pulchritudinem non satis integrum putavit, ut sacerdos secum ætatem degeret, ne inde in suspicionem vocaretur; tamen propter animi magnitudinem eum in suas ædes excepit, et summa prudentia ac cautione adhibita servavit incolumem; et tam fidam custodem, ministramque tam sedulam ei se præbuit, ut pedes ejus lavaret, et res ad victum necessarias, aliasque etiam omnes, quas natura, dum urget necessitas, nos subire cogit, ipsa sola subministraret : quin etiam libros, quibus opus habebat ab aliis pro eo mutuo acciperet ; et tametsi ista in prolixum temporis spatium facta essent, tamen ne unus quidem ex civibus Alexandrinis omnino ea cognosceret.» Hactenus Sozomenus.

84. Palladius [1] quoque eamdem historiam recitans, se eam virginem novisse testatur, de qua et ipse ejusmodi narrationem instituit : «Virginem quamdam in Alexandrina noveram civitate, quam ego septuaginta annos habentem vidisse memini. Cui testimonium clerici illi omnes ferebant, quod cum adhuc juvenis videretur, viginti fortassis annorum, pulchritudinis magnæ, eum aspectus omnium vitare consuevisset, ne qua propter miraculum vultus ejus ex suspicione quadam macula notaretur. Quo tempore accidit, ut Ariani sub Constantio imperatore per præpositum ejus Eusebium beato Athanasio episcopo facerent factionem, et execrandas ei criminum calumnias excitarent. Tunc igitur ille venerabilis corruptum judicium pollutumque declinans, non amico, non clerico, non parenti, non cuique alii se credidit atque commisit : sed cum subito quidam præfecturæ apparitores ipsum investigassent, domumque ejus intrassent; tunica ille tantum sua et byrro vestitus, medio noctis fugiens, ad hanc virginem venit. Ad quam tantæ rei novitate perterritam his sanctus episcopus locutus est verbis : Ab Arianis, inquit, plurimum quæror, et calumniosis criminibus incusor : ne igitur et ego irrationabili nota defamer, et propter me, qui ad meam pœnam inique parati sunt, in peccatum ruant, fugiendum magis credidi. Deus autem mihi hac nocte revelare dignatus est, dicens : Apud nullum ito : apud illam scias te posse salvari. At illa tum gaudio lætitiæ spiritualis erecta, projectis cogitationibus vanis, cœpit totis sensibus esse cum Deo, sanctumque illum virum per sex annos intra cellæ suæ secreta celavit, quoad memoratus Constantius vixit.» Hæc Palladius, cætera autem de ministerio eadem ut supra Sozomenus.

85. His in medium adductis, illud primum considerandum est, non posse utramque historiam esse

[1] Ruffin. lib. I. c. 18. — [2] Sozom. lib. IV. c. 9. — [3] Idem lib. V. c. 6.

[1] Pallad. in Lausiac.

veram, quarum altera Ruffinum, altera vero cum Sozomeno habet quoque assertorem Palladium. Nam cum nultæ aliæ quæsitæ fuerint ab Athanasio latebræ, nisi postquam a Syriano duce grassatio facta est in ecclesiam Alexandrinam, quæ (ut diximus) hujus anni exordio accidit: fieri non potuit, ut, quod tradit Ruffinus, sexennio delituerit in cisterna, ministerio usus ancillæ, quæ ipsum detulit ad Arianos: totidemque annos usque ad obitum Constantii habitaverit apud virginem illam, de qua facta mentio est: nam ab hoc anno usque ad obitum Constantii nonnisi quinque annorum spatium intercedit, cum ad veritatem utriusque historiæ duodecim ab hoc tempore usque ad ejusdem imperatoris mortem statuendi essent; cum tamen ex ejus sententia sex annis ponatur absconditus in cisterna, ac sex itidem apud virginem commoratus. Sed ne antehac ullum potest sexennii tempus inveniri, imo ne annus quidem, quo Athanasius delituisse probari valeat, præsertim Constantis imperatoris temporibus, quibus ea accidisse de absconsione in cisterna, iidem citati auctores perperam tradunt. Relegat, quæso, curiosus lector omnes singulosque retro annos superius recensitos a tempore Nicæni Concilii; et videat, num vel annus integer reperiri queat, in quo Athanasius non factus sit perspicuus omnibus, ubicumque locorum ipsum manere contigerit. Cum igitur ex his quæ dicta sunt, alterutra de latebris Athanasii historia necessario sit explodenda; illa a Ruffino descripta, et priori loco superius recitata, ex veritate temporis falsa redarguitur. Sed videndum est, an posteriori loco posita, et a Sozomeno atque Palladio recensita, aliquo modo sibi constare valeat.

86. Certe quidem magna æstimari potest Palladii auctoritas, qui eam virginem jam septuagenariam novisse affirmat; cæterum haud tanta est, ut non majoris fidei ipse Athanasius habendus sit, qui (ut vidimus) sæpius testatur, se, cum invasa esset noctu ecclesia a Syriano, non Alexandriæ amplius commoratum esse, sed solum vertentem, evestigio fuga lapsum, eremum petiisse; quod (ut diximus) Gregorius Nazianzenus item affirmat: mansisseque ibi, litteræ datæ post sequentem annum (ut ipse ait) ex eremo ad Serapionem episcopum (quod suo loco demonstrabimus) manifeste significant, ut de his nulla dubitatio suboriri possit: nisi quis dixerit (quod est Athanasii nomine prorsus indignum) ipsum sæpius esse mentitum, atque, ne ab hostibus inveniretur, datas a se Alexandriæ, e latebris litteras, ex eremo illas scripsisse (quod dicendum non est) mendaciter affirmasse: cum præsertim in recitatis nuper ejusdem Athanasii litteris ad Luciferum tam exacta mentio habeatur de grassatione militum in eremi monasteria, ex qua ipse compulsus sit longius proficisci, ne, qui eum excepissent, molestia afficerentur; atque ob id opus fuerit in abditum locum secedere, in quo nec aeris luce libere sibi frui liceret, neque a quoquam fratrum invisi.

87. His, inquam, permotus, mendacii suspectam semper habui secessionem illam, quam dicunt, Athanasii apud formosissimam virginem, et commorationem apud eam annorum sex, nullo arbitro: interdumque existimavi, id fuisse, ad infamandum sanctissimum virum, Arianorum commentum, cum elusa esset eorum in eo perquirendo sollicita cura: cæterum id ipsum ab eis in vulgus sparsum, post tot annorum curricula ut verum, fuisse quoque Catholicis persuasum, quod esset honestatis coloribus egregie pigmentatum. Nam quod (ut vidimus) Athanasius sæpe testetur, virgines Alexandrinas Arianis communicare renuentes, gravissima passas esse; haud putandum tam impios atque sævissimos homines spectatissimam forma virginem ignorasse, quæ a procacioribus illis tum Arianis, tum Gentilibus in primis appetenda fuisset.

88. Sed nunc illud ex ecclesiasticarum legum præscripto recitatur a Sozomeno atque Palladio; pulcherrimam illam virginem per se lavare solitam pedes Athanasii: viduarum enim tantum id munus erat in Ecclesia, et earum, quæ essent ætate provectæ; nec Athanasius ita deliciosus erat, ut, deficiente ministerio viduarum, opus habuerit per adeo formosam virginem illud expleri periculosum charitatis officium. Sic igitur cum nulla ex parte ista probentur, et quæ ex ipso Athanasio sunt recitata, eisdem adversentur; ex Arianorum potius (ut aliæ multæ calumniæ) officina prodiisse, mihi facile persuadeo. Illud tamen non negaverim contingere potuisse (ut ratio aliqua habeatur Palladii asserentis se virginem illam jam factam septuagenariam cognovisse), vereque evenisse putaverim, ipsum Athanasium, eo fugæ inopinatæ improviso impetu, qualescumque latebras sibi opportune tunc obvias captantem, dictæ virginis domum ingressum esse: sed mox inde (quod ipse testatur) recedentem, eremum petiisse. Sed et quod ait Palladius, se Alexandriæ novisse virginem illam jam septuagenariam: cum ejusdem assertione constet, ipsum non ante secundum consulatum Theodosii Senioris Alexandriam perrexisse, anno nimirum Domini trecentesimo octogesimo octavo; utique affirmare necesse est, virginem illam hoc tempore prope quadragenariam fuisse, nempe duodequadraginta annos natam; apud quam licet demus (utcumque ea inopinata fuga contigit) Athanasium divertisse; certe minime apud ipsam permansisse diutius potuit, cujus latebras quinquennales in eremo fuisse constat. Quamobrem ex verbis ejusdem Athanasii recitatis, in eam sententiam pedibus iverim; latebras illas post fugam e monachorum consortio in eum locum, ubi nec lucem aeris libere videre posset, revera fuisse cisternam veterem, sed aquis siccam, instar illius in agro quoque positæ, in quam Joseph [1] a fratribus demissus est: atque ibi, conscio tantum ministro illo, qui ei necessaria suppeditabat, usque ad obitum Constantii cum quinquennio prope vixisse.

89. Sed quod argumenti ratio postulat, et christiana pietas exigit, jam invisamus illos gloriosos

[1] Genes. XXXVII.

confessores, sanctos episcopos, quos una cum Lucifero anno superiori a Constantio Augusto in exilium missos diximus : hos enim sicut Catholicorum charitas omnis generis officiis prosecuta est, ita ariana crudelitas quibus valuit malis exagitare non destitit. De fidelium autem in eos obsequio hæc Severus [1] habet : « Cæterum exules satis constat totius orbis studiis celebratos, pecuniasque eis in sumptum affatim congestas, legationibus quoque eos plebis catholicæ ex omnibus fere provinciis frequentatos. » Ita Severus. Sed de ipsis confessoribus hæc S. Ambrosius [2] : « Erraverunt toto orbe, ut nihil habentes, et possidentes omnia. Quocumque missi essent, locus deliciarum putabatur : neque enim illis quicquam deerat, quibus fides locuples abundabat. Denique locupletabant alios ipsi inopes ad sumptum, opimi ad gratiam. Tentabantur, sed non mortificabantur, in jejuniis, in laboribus, in custodiis, in vigiliis. Evaserunt de infirmitate fortes : non exspectabant deliciarum illecebras, quos saginabat fames : non aurebant eos torrida æstatis, quos refrigerabat æternæ spes gratiæ : non frangebat glacialis plagæ frigiditas, quibus ferventi spiritu vernabat devotio, non verebantur vincula hominum, quos Jesus solverat ; non desiderabant redimi a morte, qui præsumebant a Christo resuscitari. » Hæc S. Ambrosius, agens de sanctis episcopis Eusebio Vercellensi et Dionysio Mediolanensi.

90. At vero, ut primum conveniamus ipsum Eusebium exulem ; cujus certior sedes et uno in loco mansio diuturnior : ablegatus ipse cum esset Scythopolim in Palæstina, erat sub custodia Patrophili veternosi hæretici, Arii quondam socii hominis plane sævissimi, omniumque teterrimi : fuit tamen præsidio eidem Eusebio et aliis ibidem exulantibus Josephus comes, qui (quod pluribus suo loco dictum est superius) ex nobili Judæo factus sub Constantino Magno christianus, comitatus dignitate ab eodem ornatus fuerat, quem (ut S. Epiphanius auctor est) Ariani sæpe frustra tentarunt, ut ad suas partes allicerent : cum ille pietatis observantissimus custos, tantum abfuit, ut illorum precibus flecteretur vel minis, quin potius christiana libertate parvi faciens imperatoris edictum, Dei tantum mandati memor, exules confessores episcopos apud se suscipiens, eosdem summo charitatis studio confoveret. Ipse igitur S. Eusebium hospitatus est ; apud quem agentem cum alii plures Orthodoxi eum inviserent, sanctus Epiphanius ex Cypro insula ad illum venit : testatur enim id ipse, cum de eodem Josepho narrationem prosequitur, atque ait [3] : « In domo ipsius beatus Eusebius Italiæ episcopus urbis Vercellensis, a Constantio ob fidem catholicam fugatus, hospitio exceptus erat ; et ad hujus visitationem ego et alii fratres illuc profecti, etiam ipsi apud eum divertimus. » Hæc ipse.

91. Cæterum quod Ariani pollerent imperatoris auctoritate, haud passi sunt eum apud tantum hospitem commorari, quem Patrophilus a Josepho divulsum diræ custodiæ mancipavit : indigne enim ferebant cum ipse, tum Constantius et cæteri Ariani, ut quem a sua Ecclesia exilio abstraxissent in Arianorum parœcia tanto dignaretur honore, cum hospitio comitis, tum etiam visitatione ex diversis circum circa provinciis insignium fama virorum. Quæ autem Eusebius passus sit a Patrophilo episcopo ariano ; scripto ad eum libello, quem illigavit litteris ad suos in Italiam missis, Eusebius ipse significat : quæ quidem scripta licet (ut in aliis sæpe accidit) ex nimia antiquitate nonnihil videantur esse mendosa ; tamen sicut effossum informe aurum et rude eo carius esse solet, quod nihil videatur alterius metalli habere commixtum ; ita tanti confessoris egregia monumenta, sua ipsius vetustate atque simplicitate micantia, quibus res potius quam verba in pretio esse solent, gratiora plane erunt atque jucundiora quovis scripto recentioris auctoris quibuscumque eloquentiæ phaleris exornato : quicquid enim obducitur fuco atque pigmentis, suspectum redditur ; pulchriorque enitescit ipsa sui puritate simplicitas, quæ quod mentiri nesciat ; omne quamvis ad ornatum compositum velamentum abhorret. Sed age jam clarissimi præsulis, ac fortissimi confessoris, scriptam in vinculis, missam e carcere hic describamus epistolam, quæ sic se habet [1] :

92. « Dilectissimis fratribus et satis desideratissimis presbyteris, sed et sanctis in fide consistentibus plebibus Vercellensibus, Novariensibus, Hipporegiensibus, necnon etiam Dertonensibus, Eusebius episcopus in Domino æternam salutem.

« Licet nos multis Dominus noster a vobis corpore separatos foveret bonis, et vestram admodum in adventu et visitatione plurimorum fratrum nobis præsentiam exhiberet ; tamen mœsti ac tristes et sine lacrymis non eramus : quia longo temporis intervallo vestræ sanctitatis non accipiebamus scripta. Verebamur enim, ne qua vos aut accepisset diabolica subtilitas, aut potestas humana infidelibus subjugasset. His ergo dum afficeremur cogitationibus, et omnem consolationem fratrum, qui ad nos ex diversis veniebant provinciis, ad dolorem magis absentiæ vestræ, quam ad lætitiam verteremus : hoc præstare dignatus est Dominus, ut id, de quo eram sollicitus, non solum litteris sinceritatis vestræ, sed et præsentia carorum nostrorum Syri diaconis et Victorini exorcistæ, cognoscere potuerim. Agnovi itaque, fratres carissimi, vos (ut desiderabam) esse incolumes ; et quasi subito raptum omni longinquitate terrarum (ut Habacuc factum est, qui per angelum portatus fuit usque ad Danielem), sic me judicavi ad vos pervenisse, dum singulorum litteras accipio, dumque sanctos animos vestros et amorem in scriptis vestris percurro.

93. « Miscebantur mihi cum gaudio lacrymæ, et avidus ad legendum animus occupatione lacryma-

[1] Sever. lib. II. — [2] Ambr. ad Vercell. epist. LXXII. — [3] Epiphan. hæresi XXX.

[1] Apud Lipom. tom. II. et in Actis S. Eusebii.

rum tenebatur. Et erant utraque necessaria, ut singuli sensus in hoc complementum desiderii sua dilectionis officia cuperent prævenire. Sic per dies in hoc occupatus, vobiscum me fabulari judicans, præteritos labores obliviscebar : ita enim undique circumdabant me gaudia, hinc stabilem fidem, hinc dilectionem, hinc fructum porrigentia, ut in tot tantisque constitutus bonis, subito me (ut superius dixi) non in exilio, sed vobiscum esse judicarem. Gaudeo itaque, fratres carissimi, de fide vestra, gaudeo de salute, quæ fidem sequitur : gaudeo de fructibus, quod non solum illic constituti, sed et longe pergitis. Ut enim agricola arbori bonæ inseruit illi, quæ fructuum causa non securim patitur, non ignibus mancipatur; ita et nos vestræ sanctitati non solum servitium secundum carnem volumus et cupimus exhibere, sed et animas nostras pro vestra salute impendere. Extendistis (ut dixi) firmos cum fructu ramos, et per tam longa terrarum spatia ad me pertingere laborastis. Gaudeo agricola, et libens vestri laboris poma decerpo (quia tantum facere voluistis), nec solum ego, vel qui mecum sunt, sanctissimi nostri presbyteri, et diacones, vel cæteri fratres, sed et omnes qui desiderantes sumus. Replestis enim (ut Apostolus beatissimus dicit) viscera mea, cum complestis mandata divina, quæ complere decebat Christianos in episcopum, vel ecclesiasticos viros, quos in exilio fidei causa nostis laborare. Complestis quæ oportebat fratres fratribus facere, et patri filios exhibere. Sed cum nos, secundum mandata divina, vobis volentes de terrenis cælestes, de caducis stabiles, de fragilibus sempiternos fructus facere, cœpimus per necessitatem patientes quotidie seminare : gaudebant de vestris fructibus pauperes, glorificabant Deum non solum civitatis ipsius homines, sed et omnes qui aut videre aut audire potuerunt, quantam mecum dilectionem haberetis ex ipsis fructibus videntes, glorificabant Deum, et omni nos honore cum vestra benedictione nominabant.

94. « Videns hoc diabolus innocentium hostis, justitiæ inimicus, contrarius fidei, quia in hoc opere benedicebatur Deus, inflammavit adversum nos Ariomanitas suos, qui jam longo tempore suspirabant non solum de hoc opere, sed et de sua infidelitate, ad quam nos persuadere non poterant : ut existerent violenti more hoc, quo semper est usus, ut quos persuadere non poterat, vi et potestate terreret. Congregavit itaque suorum multitudinem; qui nos ad officinam infidelitatis suæ rapiunt, et eludunt, et totam hanc potestatem traditam sibi ab imperatore dicunt. His ergo multa dicentibus, et de sua potestate gloriantibus, in hoc illis ostendere volui, quia nihil erant quæ poterant, dum tacens, ut carnificibus corpus tradidi, quod Dominus dicebat posse in persecutionibus tradi. Quam libero autem fuerim animo, dum ab ipsis patior et recludor, et per quadriduum servor, et diversorum increpationes et persuasiones audio : in hoc ostendi, quia nec unum sermonem dixi. Addere voluerunt ad malitiam suam, ut a me cessarent fratres, id est, presbyteri et diacones; sed et cæteros dicebant se esse prohibituros, ne ad me accederent. Ego, ne ab infidelium manibus, vel potius transgressorum (quod deterius est) infidelium, ut Apostolus dicit, manducarem cibum, libellum ad ipsos hoc more feci :

95. « Servus Dei Eusebius cum conservis suis, qui mecum fidei causa laborant, Patrophilo custodi cum suis. » Sic namque Eusebius ad arianum episcopum scribens, noluit eum dignari episcopi nomine, sed custodem voluit nominare, cui cura potissimum esset catholicos in carcerem detrudere, et per suos excubias detentis in carcere sollicite exhibere. Libellus autem sic se habet, ut de rebus ab eo summa sævitia gestis narrationem historicam repræsentet; est vero ille hujusmodi : « Qua me vi multorum et furore non solum tractum per terram, sed interdum nudato corpore supinum portastis de hoc hospitio, quod mihi per vestros et agentes in rebus dedistis, e quo nunquam nisi nunc vestra violentia egressus sum ; et Deus scit, et civitas novit, nec vos hic et in futuro negare potestis. Ideo Deo causam reservo; ut quemadmodum ipse ordinaverit, finem possit accipere. Interim me hoc decrevisse sciatis (ut ratio nunc et in futuro, et hic possit stare), in hospitio quo me clausum tenetis, in quo me post primam portationem retrudentes crudelius, ausi fuistis inde eodem modo portare, et in unam cellam rejicere (reficere); non panem manducaturum neque aquam bibiturum, nisi ante singuli professi fueritis non solum verbo, sed et manu, vos non prohibituros, fratres meos qui mecum hæc fidei causa libenter patiuntur, de hospitio quo manent, necessarias escas offerre, nec eos qui me dignati fuerint requirere. »

96. Subobscura hæc videri possunt. Sed illa est verborum plane sententia, ut Eusebius eo scripto fuerit Patrophilum episcopum contestatus, se potius impastum perseveraturum in carcere, quam ab ipsis Arianis cibum accipere, quem tantum a fratribus, vel aliis qui ipsum inviserent, sibi voluit ministrari, ne videri quoquo modo posset cum Arianis in cibo communicare. Sed subdit in eodem perstans argumento : « Oportuerat quidem exire de corpore, ne tantum scelus, quod contra jus divinum et publicum commisistis, sæpe scire volentibus cogerer dicere : sed ne quis de infidelibus vos in nobis crudeles appellet, et ignorantes divina præcepta, putet nos confusionem potius vitare voluisse, quam Domino parere, ideo hoc voluisse præsumere : iterum dico, quod nisi professi et verbo et conscriptione fueritis, eritis homicidæ, prohibendo. Novit hoc omnipotens Deus : novit et ejus unigenitus inenarrabiliter de ipso natus Filius, qui salutis nostræ causa, Deus sempiternæ virtutis, hominem perfectum induit, pati voluit, morte triumphata, tertio die resurrexit, ad dexteram Patris sedet, venturus judicare vivos et mortuos : novit et Spiritus sanctus : testis est Ecclesia Catholica, quæ sic confitetur : quia non ego in me reus ero, sed vos, qui conservos meos necessaria ministraturos prohibere voluistis. »

97. Cur autem ejusmodi contestationem ad Patrophilum scriptam, eamdem universæ Ecclesiæ communem esse voluerit, causa ista præcessit : Cum enim Patrophilus (quod dictum est) nulla valuisset Eusebium arte pellicere ad secum communicandum, consilium illud iniit, ut in ergastulum eum detentum cogeret a se missum pro alimento cibum accipere : quod si sumpsisset, gloriari posset, licet inaniter, Eusebium secum in cibo potuque communicare : si vero id facere detrectasset, atque ob eam causam fame periret, illud calumniose de eo omnibus diffamaret, Eusebium (quod magna esset ignominia) voluntario exitio diem extremum clausisse; ac propterea ipse hæc eodem libello mox subdit : « Et si hoc putaveritis, vos debere contemnere, non quasi mortem timentem, sed ne post excessum meum dicatis me voluntaria morte exire voluisse, et quamdam nobis nebulam accusationis invenatis : conventurum me scitote Ecclesias, quas clausis interim litteris possem pertingere : conventurum et Dei servos, ut in ipsis concurrentibus, orbis terrarum, quid fides integra, quæ ab universis catholicis episcopis comprobata est, ab Ariomanitis patiatur, quos ante damnavit, possit agnoscere.

« Item subscripsi ego Eusebius episcopus. » Ejusmodi autem sua subscriptione libello firmato, hanc ad ipsum contestationem adjecit :

98. « Adjuro te qui has litteras legeris, per Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, ut non supprimas, sed aliis legendas tradas. » Sequitur in eadem epistola de rebus post hæc gestis exacta narratio his verbis :

« Hi ergo vix quarta die ad hunc libellum mitigati, jejunos ad hospitium, in quo manseramus, reverti nos compulerunt. Viderunt interea, quemadmodum nos revertentes populi cum gaudio susceperunt; lucernis nostrum hospitium circumdederunt. Cœpimus, annuente Domino, iterum egentibus ministrare. Non hoc sustinuit ipsorum inhumanitas, et nostrum amorem in suum odium perdiderunt. Vix fere viginti et quinque tolerare potuerunt dies. Erumpunt denuo, et cum perdita multorum manu ad nostrum hospitium veniunt armati fustibus : per aliena claustra parietem rumpunt, et ad nos violenti perveniunt. Iterum rapiunt, et arctiori custodia cum solo clarissimo Tegrino presbytero recludunt. Nostros quoque fratres, id est, presbyteros et diacones omnes rapiunt et includunt. Post triduum potestate sua per loca diversa in exilium mittunt. Alios fratres, qui ad nos venerant visitandos, in carcere publico mittunt, per plurimos dies reclusos tenent. Advolantes iterum ad hospitium, omnia quæ aut in sumptu, aut pauperibus fuerant comparata, diruunt (diripiunt). Sed quia hoc publicum ipsorum facinus ab omnibus civibus notabatur, argumento hoc usi sunt, ut aliqua redderent leviora, et se nobis nostra reddidisse jactarent : sumptus vero apud se tenuerunt : et post tantum scelus quærebant, si fieri posset, sic negare, ut nullum de meis ad me venire permitterent, qui escas corpori necessarias afferrent. Vix sexta die, clamantibus sibi diversis, unum venire permiserunt. Quantum ad se fuit, ostenderunt homicidæ animos, quem primum (ne a malignitate cessarent) quarta die dimiserunt : postmodum sexta vix, deficientibus nobis, olim cum victu venire permiserunt. Hæc itaque sunt Ariomanitarum opera.

99. « Videte, sanctissimi fratres, si non est persecutio, dum hæc patimur qui fidem catholicam custodimus : et altius cogitate, num valde etiam deterior sit, quam illa quæ fiebat per hos qui idolis serviebant. Illi mittebant in carcerem, non tamen prohibebant ad se venire suos. Quantum ergo Satanas Ecclesias vulneraverit per Ariomanitarum crudelitatem? In custodia publica mittunt, qui liberare debent; violentiam faciunt, qui ut patiantur justitiæ causa discunt : aliena diripiunt, qui, sua direpta ne repetant, de divina lege docentur. Prætereo quanta illos invasit crudelitas, dum facultatibus temporalibus gaudent. In carcere latronibus clausis a quæstionariis vel a judicibus non denegatur facultas videndi suos : a nobis et nostri prohibentur, et devoti fratres, ne veniant, non solum ab hospitio arcentur quo tenemur, sed ne adeant carcerem, comminatione terrentur : sic cunctos subjugaverunt, ut manifestissime agnoverim *. Ab episcopis incipiam : dum honorem quidem timent amittere, ipsos fidem perdidisse; dumque facultates terrenas et immunitates nolunt perdere, cælestes thesauros et veram securitatem nullam judicasse. Sic quoque ducti cæteri, dum episcopos hæc timentes perdere vident, armare cœperunt quæ semper habere non possunt.

100. « Sic Ariomanitæ divites terrent, dum ipsis proscriptionem minantur : sic pauperes, dum potestatem in carcere recludendi habent. Et quanta insania est! In loco quo tenemur, non solum viros qui nobis serviunt, in carcerem mittunt, sed et puellas sanctimoniales sine ullo divino timore in custodia publica recludunt. Sed ut gavisi non sunt seniores mali, qui pudicitiam Susannæ violare quærebant ; ita nec hi gaudebunt semper, qui Ecclesiam persecutione varia et depressione nimia suæ infidelitati conantur subjicere. Dicit enim S. Daniel ad illos : Sic timentes filiæ Israel concumbebant vobiscum. Sed recedat, sanctissimi, humanus timor a vestris animis, cum habeatis Domini consolationem, qui dicit : Nolite timere illos qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt. Tempus est probationis : tempus est, ut probati innotescant manifesti. Ideo acceperunt humanum adjutorium, quia divinum non habent : quod si haberent, nunquam potestate terrena innocentium sibi animas subjugarent. Multa de illorum malis, quibus non solus ego, sed plurimi deprimimur, debueramus scribere : sed ne possemus hæc facere, et ipsorum crudelitatem litteris intimare, arctissima custodia servamur ab ipsis : ideo ad nos et alii nostri, et amici prohibentur accedere. Sed concessit mihi Dominus hanc epistolam per carissimum nostrum ad vos Syrum diaconem mittere, quem in potestatem mittendi habui; quia providentia Domini nostri eo tempore ad videnda

loca sancta accesserat, et cum cæteris fratribus inventus non est.

101. « Cæterum vix hanc epistolam quomodocumque conscripsimus, Deum semper postulantes, ut custodes in horas refrenaret, et concederet ne ad vos diaconus nuntium magis laboris nostri, quam qualescumque salutationis litteras ferret. Propter quod satis vos peto, ut cum omni vigilantia custodiatis fidem, servetis concordiam, orationibus incumbatis, nostri memores sine intermissione sitis : ut dignetur Dominus Ecclesiam suam liberare, quæ per universum orbem laborat ; et ut nos, qui deprimimur, possimus vobiscum liberati gaudere : quod præstare dignabitur Dominus, petentibus vobis, per Dominum nostrum, Jesum Christum, qui est secum a sæculis, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

102. « Iterum peto, et vos per misericordiam Dei rogo, ut unusquisque in hac epistola salutationem suam nuncupet : quia singulis, ut solebam, faciente necessitate, scribere non potui. Ita in hac vos omnes fratres, sed et sanctæ sorores, filii et filiæ, omnem sexum appello, omnem ætatem peto, ut, hac contenti salutatione, nostro obsequio etiam hos qui foris sunt, et nos dignantur diligere, salutare dignemini. Salutant vos fratres nostri qui mecum sunt presbyteri, et diacones, sed et omnes nostri : qui una mecum satis petunt, ut nostri memores, omnes vestros nostro dignemini obsequio salutare. Transmisi præterea litteras, quas ad Patrophilum custodem meum feci ; ut ex his agnoscatis, nos Ariomanitarum nec minis posse terreri, neque ipsorum serpentina blanda subtilitate posse ad ipsorum societatem perduci. Divinitas vos protegat, florentesque vivere et hic et in futuro faciat cum omnibus vestris, fratres carissimi et satis desideratissimi. » Hactenus litteræ Eusebii ad suos.

103. Sed non hic finis ærumnarum Eusebii : tunc siquidem accidisse tradit Maximus [1], quod ipse, de exilio ejus agens, narrat his verbis : « Post multas injurias Orientis plagæ, illum in exilium relegarunt, in quo tanta passus est, ut martyrii invictam gloriam reportaret. Dicitur enim inter cætera passionum genera hoc pœnale passionis supplicium pertulisse, ut dum interrogaretur ab Arianis, et se eorum communicare perfidiæ denegasset, scalarum proclivi tractu supinis pedibus ad imum usque pertraheretur; et iterum revocatus ad summum, interrogatus denuo, cum eadem respondisset, eadem pateretur : ac sic frequentem interrogationem frequenter hujusmodi supplicium fuerit subsecutum. » Hæc ipse. At nequaquam tunc (quod multi putant) consummavit martyrium, quem et constat ad longa quoque tempora supervixisse, ac diu multumque pro tuenda fide catholica laborasse. Sed illud etiam, auctore S. Hieronymo [2], liquet, ipsum e Scythopoli ab iisdem Arianis ad graviores pœnas amandatum fuisse exulem in Cappadociam. Quod autem Ruffinus [1], Socrates [2], Theodoretus [3], atque Sozomenus [4] de eodem Eusebio tradant, una cum Lucifero Calaritano esse relegatum in superiores Ægypti Thebaidas ; hæc his quæ diximus adversari videntur; nisi ex inconstantia Arianorum cum sævitia conjuncta sumpserimus argumentum, plus quam semel Eusebio esse mutatum locum exilii. At de Eusebio modo satis : reliqua de ipso posteriori tempore dicturi sumus.

104. Inter alios illos Occidentis confessione claros episcopos exules, duo ex ipsis promeriti sunt coronam martyrii, nempe S. Dionysius Mediolanensis, et S. Paulinus episcopus Treverensis. De Dionysio enim hæc habet S. Ambrosius [5] : « Denique S. Dionysius exegit votis, ut in exilio vitam poneret, ne regressus confusa institutis et usu infidelium studia plebis aut cleri inveniret. Meruit hanc gratiam, ut pacem Domini tranquillo affectu secum referret. Itaque ut Eusebius sanctus prior levavit vexillum confessionis, ita beatus Dionysius in exilii locis propiore martyribus titulo exhalavit. » Hæc Ambrosius. Cum igitur exularet Dionysius in Cappadocia (unde enim Auxentius venerat, eo Dionysius in graviorem pœnam exulare jussus est), ibi Arianorum ex more exagitatus ærumnis, mortuus est : cujus corpus postea sanctus Basilius episcopus Cæsareæ Cappadociæ Mediolanum misit ad sanctum Ambrosium, qui illic tunc præerat Ecclesiæ. Quoto autem anno ejus exilii Dionysius moriendo martyrium consummaverit, inexploratum est nobis. Paulinus vero anno vicesimo tertio Constantii imperatoris corona martyrii morte auctus ponitur in Chronico a S. Hieronymo. At de exulibus episcopis hactenus. Jam ad res gestas in Occidente adversus Catholicos orationem convertamus.

105. *Concilium Byterrense in Gallia.* — Hoc eodem anno agitur in Gallia Narbonensi prope Arelatem Byterris Concilium, ex quo, factione Saturnini Arelatensis episcopi ariani, S. Hilarius Pictaviensis episcopus, quod resisteret arianæ impietati, mittitur in exilium in Orientem. Id autem hoc ipso anno accidisse, inde primo colligimus, dum Severus [6] tradit, quod quartum jam annum agebat Hilarius in exilio, cum Seleuciæ in Isauria ab Arianis Concilium collectum est. At cum aperte liqueat eam Synodum habitam sub consulatu Eusebii et Hippatii, anno Domini scilicet trecentesimo quinquagesimo nono ; satis intelligitur, hoc ipso anno eum in exilium missum fuisse, huncque numerandum esse annum primum ipsius exilii. Verum cum idem Severus, recensens superius episcopos exules a Constantio damnatos, adnumeret inter eos Hilarium, contigisseque eorum exilium dicat Arbetione et Lolliano consulibus, anno superiori : illud quidem de reliquis omnibus ibidem nominatis, non autem de Hilario esse accipiendum, superius dictum est :

[1] Apud S. Ambros. serm. 69. — [2] Hieron. de Script. Eccl. in Euseb. Sard.

[1] Ruffin. lib. II. c. 27. — [2] Socrat. lib. III. c. 4. — [3] Theod. lib. III. c. 4. — [4] Sozom. lib. V. c. 11. — [5] Ambr. ad Vercell. epist. LXXXII. — [6] Sever. lib. II. tom. II. Bibl. sanctæ.

quod et nos id affirmare compellit; nimirum, quod idem S. Hilarius affirmat, tunc ipsum exulare contigisse, cum Julianus Cæsar in Galliis ageret, et pro Hilario agens, contumelias passus sit : at Julianus cum anno superiori kal. Decembris Mediolano profectus dicatur ab Ammiano in Gallias, nonnisi anni præsentis exordio ipsum illuc pervenisse, et ea causa Hilarii esse passum, affirmare opus est. Ipse enim hæc ea de re locutus est coram Constantio [1] de suo exilio : « Exulo, inquit, non crimine, sed factione, et falsis nuntiis Synodi apud te imperatorem pium non ob aliquam criminum meorum conscientiam per impios homines delatus. Nec levem habeo querelæ meæ testem, dominum meum religiosum Cæsarem tuum Julianum, qui plus in exilio meo a malis contumeliæ, quam ego injuriæ, pertulit. In promptu enim sunt pietatis vestræ litteræ : falsa autem eorum omnia, qui exilium meum procuravere, non in obscuro sunt : ipse quoque vel minister, vel auctor gestorum omnium intra hanc urbem est. Circumventum te Augustum, illusumque Cæsarem tuum, ea confidens conscientiæ meæ conditione patefaciam, ut si indignum aliquid non modo episcopi sanctitate, sed etiam laici integritate gessisse docear, non jam sacerdotium per veniam exspectem, sed intra pœnitentiam laici consenescam, » etc.

106. Cum ex hisce igitur pateat, hæc in Hilarium facta esse, cum Julianus in Galliis ageret, quem testem invocat : nonnisi hoc anno ea contingere potuisse exploratum videtur. His accedit, quod idem ipse Hilarius, nonnisi post exilium Eusebii, Luciferi, et aliorum, se a communione Saturnini Arelatensis separasse dicit, eaque de causa postea Concilium Byterrense celebratum esse : quo plane declaratur, non eodem tempore, quo illi, sed post. Hilarium exulasse; significat enim hæc ipse his verbis [2] : « Post sanctorum virorum exilia Paulini, Eusebii, Luciferi, Dionysii, quinto abhinc anno a Saturnini et Ursacii et Valentis communione, me cum Gallicanis episcopis separavi, indulta cæteris consortibus eorum resipiscendi facultate, ut nec pacis abesset voluntas, et principalium morborum fœtida et in corruptionem totius corporis membra proficientia desecarentur; si tamen hoc ipsum beatissimis confessoribus Christi editum decretum, tum a nobis manare placuisset. Quibus postea per factionem eorum pseudoapostolorum ad Byterrensem Synodum compulsis, cognitionem hujus hæreseos obtuli, » etc. Ex his Hilarii verbis illud primum probe testatum habetur, quinquennium esse jam temporis, ex quo dicti episcopi in exilium pulsi sunt, cum ipse illa scribebat, nempe anno quarto sui exilii : non enim amplius in eo detentus est (quod Martyrologia [3] et Gregorius [4] quoque testantur), sicque in omnibus eadem consentanea sunt, quæ diximus, nempe anno superiori nominatos episcopos exilio solum vertisse, hoc autem anno ipsum Hilarium eadem sententia damnatum esse.

[1] Hilar. ad Const. — [2] Hilar. contr. Constantium. — [3] Martyrol. 16 Januar. — [4] Greg. Tur. lib. I. c. 38. hist. Franc.

107. Insuper ex iisdem ab Hilario enarratis satis certa aperitur causa cogendi ab Arianis conventiculi Byterrensis : quod scilicet cum adeo fama celebres episcopi in exilium ob fidem catholicam acti essent, jamque satis persecutio Arianorum adversus Ecclesiam Catholicam declarata esset; Hilarius et episcopi Gallicani in unum convenientes, mutuo consensu sese, decreto edito, separarunt a communione Saturnini, Valentis, et Ursacii, quod, re jam patefacta, haud esset illis amplius locus simulandi; eadem quoque excommunicationis sententia statuentes feriendos illos, qui eisdem communicarent, nisi quam primum ab illorum communione recessissent. Id autem cum iniquo animo ferrent episcopi ariani, ac potissimum Saturninus Arelatensis, quod se videret ab episcopis suæ provinciæ communicatione secludi, et anathemati traditum, ab omnibus evitari : egit favore Constantii, ut in sua ipsius diœcesi prope Arelatem Byterris Concilium cogeretur, ad quod, præsidum vi, catholici episcopi venire compellerentur : sicque collectum est conciliabulum Byterrense, non ante præsentem annum, ut perspicue demonstravimus. Ex quibus erroris arguuntur, qui eodem tempore, quo nominati superius episcopi exularunt, nempe decimo nono anno Constantii, putarunt Hilarium ex Byterrensi Concilio exilii sententia condemnatum.

108. Coacto igitur Byterrensi conventu, S. Hilarius timens ne iidem Ariani (ut alias sæpe fecerant) simulatione agerent, et mentito substantiæ nomine, simplicitatem plurimorum orthodoxorum episcoporum circumvenirent, libellum legendum obtulit, quo Arianorum latebræ et dolosæ eorum panderentur insidiæ; eosdemque esse hæreticos, cunctis perspicue demonstraret : sed restiterunt complures ne ingesta ab Hilario legerentur; testatur id quidem ipse his verbis [1] : « Ad Byterrensem Synodum compulsus, cognitionem hujus hæreseos obtuli. Sed hi, timentes publicæ conscientiæ, audire ingesta a me noluerunt, putantes se innocentiam suam Christo posse mentiri, si volentes nescirent, quid gesturi postmodum essent, scientes. Atque exinde toto ex tempore in exilio detentus, neque decedendum mihi esse de Christi confessione decrevi. » Hæc Hilarius dolens quod in ea Synodo confessorum fides laudata tepuisset, cum ipse solus inventus esset, qui Saturnino Arianorum antesignano obnixe staret pro muro domui Israel, fidei catholicæ fortissimus propugnator.

109. Mansit tamen Catholicorum mentibus fixus libellus ille fidei ab Hilario scriptus, quo pii tanquam scuto usi sunt adversus omnes impietatis insultus : id quidem ipse ad eos ab exilio postea scribens docet his verbis [2] : « Qui per metum incertorum, conscientiæ tantum antea meæ, quod ab his omnibus essem liber, gratulabar : nunc autem communis fidei nostræ integritate gauderem. O gloriosæ conscientiæ vestræ inconcussam stabilitatem ! O firmam

[1] Hilar. contr. Constantium. — [2] Hilar. de Synod.

fidelis petræ fundamine domum! O intemeratæ voluntatis illæsam imperturbatamque constantiam! Mansit namque atque etiam nunc permanet post Synodi Byterrensis professionem, in qua patronos hujus hæreseos ingerendæ quibusdam vobis testibus denuntiaveram, innocens inviolataque religio. Exspectatis enim sanctæ et indemutabilis perseverantiæ gloriosum triumphum, non cedendo Saturnini minis, potestatibus, bellis: et cum omnia inchoandæ blasphemiæ in Deum certamina moverentur, manentes nunc usque mecum in Christo fideles, neque antea ad occasionem proruptæ hæreseos cessistis, et nunc omnem ejus petulantiam in proruptionis congressione fregistis.» Hæc de his Hilarius.

110. Idemque superius de suo exilio agens, illud a Saturnino procuratum ait, circumvento imperatore. At non tantum Hilarium, sed et Rhodanium episcopum Tolosanum eadem sententia exilii condemnatum esse Severus testatur, cum ait [1]: «Hilarius Pictavorum episcopus damnatur exilio; Rhodanium quoque Tolosanum (Dosanum) antistitem, qui natura lenior, non tam suis viribus, quam Hilarii societate, non cesserat Arianis, eadem conditio implicuit.» Et post multa idem Severus subdit: «Gallias nostras Saturninus Arelatensium episcopus, homo impotens (præpotens) et factiosus, premebat.» Depravatum hunc locum Severi (sic ut vides) restituendum curavimus ex antiquiori exemplari, ut loco Dosanum sit legendum Tolosanum. De exilio Hilarii atque Rhodanii meminit quoque Ruffinus [2]; cæteris (ut ait) remanentibus vel ignorantibus, vel non credentibus fraudem.

111. Sed illud plane mirandum, Hilarium ex conjugio ad episcopatum assumptum, virum alioqui eruditum, controversiarum tamen ecclesiasticarum prorsus ignarum, adeo ut ipsum quoque præteriret Nicænum Concilium notum omnibus; cum tamen opus fuit adversus Arianos agere, ex improviso, nonnisi (ut puto) divino miraculo evasisse atque ad pugnam progressum esse doctorem. Id quidem haud cuiquam affirmanti credere valuissem, nisi ipsi testanti, cum ait [3]: «Regeneratus pridem, et in episcopatu aliquantisper permanens, fidem Nicænam nunquam nisi exulaturus audivi: sed mihi *Homousii* et *Homœusii* intelligentiam Evangelia et Apostoli intimaverunt.» Ita Hilarius; idque idcirco accidit (ut superius ipse testatur), quod Ecclesiam Gallicanam hæresis nulla pertigerat; sic enim ait [4]: «Sed inter hæc o beatos vos in Domino et gloriosos, qui perfectam atque apostolicam fidem conscientia et professione retinentes, conscriptas fides hucusque nescistis: non enim eguistis littera, qui spiritu abundatis, neque officium manus ad scribendum desiderastis, qui, quod corde a vobis credebatur, ore ad salutem profitebamini. Neque necessarium habuistis episcopi legere, quod regenerati neophyti tenebatis.» Hæc S. Hilarius, quem ex hac ipsa Synodo Byterrensi in Phrygiam esse relegatum, etiam S. Hieronymus [1] auctor est. Sed jam reliquas hujus anni res gestas ordine prosequamur.

112. *Constantius Romæ.* — Hoc eodem anno, tertio kal. Maias, Constantius imperator in Urbem se contulit, triumphum agens de Magnentio tyranno extincto: ipsa pompa ab Ammiano describitur [2]: sed nihil ad rem nostram. Quod autem spectat ad institutum, illud est, quod a Theodoreto his verbis describitur [3]: «Biennio dilapso, Constantius proficiscitur Romam: magistratuum autem et nobilium conjuges orant maritos, ut a Constantio supplices petant, uti pastor Liberius (qui exulabat in Thracia) suo gregi reddatur; seque, nisi eum exorarent, deserturas eos, et ad egregium illum pastorem convolaturas. Quibus responderunt mariti, se non parum imperatoris iram pertimescere; et, cum viri sint, nullam fortasse veniam ab eo impetraturos. Quod si vos ipsæ imperatorem pro Liberio deprecari volueritis, est vobis plane condonaturus: atque e duobus alterum eveniet, ut vel vestram vobis sit concessurus postulationem, vel, si minus ad id faciendum adduci possit, vos illæsas dimissurus.

113. «Quo audito consilio, præstantes illæ feminæ, splendide (ut solent) et magnifice amictæ accedunt ad imperatorem, ut eas ex vestitus splendore nobiles illustresque esse arbitratus, tum reverentia erga ipsas tum clementia utendum existimaret. Quæ cum hoc modo ornatæ ad eum adventassent, orant, ut Urbis pastore orbatæ, et luporum expositæ insidiis, misereatur. Quibus respondet imperator, altero pastore civitati opus non esse, quippe cum haberet unum, qui ei posset providere: etenim successum est Liberio a fideli quodam ejus diacono, nomine Felice: qui tametsi fidem in Concilio Nicæno expositam ipse servavit integram, tamen cum illis, qui eamdem labefactare studebant, libere communicavit: ac propterea nemo ex Romæ habitatoribus in ecclesiam, dum ille intus erat, ingredi voluit. Quam rem etiam mulieres imperatori significarunt. Qua causa sic inflectebatur imperatoris animus, ut pastorem illum longe præstantissimum Romam redire, et utrosque communiter inter se Ecclesiam illam regere juberet.

114. Itaque lectis imperatoris in circo litteris, plebs clamat, æquam esse imperatoris sententiam: nam bifariam divisos esse spectatores, quibus nomen impositum est ex colorum varietate; et propterea alterum episcopum his, illis alterum præesse debere. Itaque cum hoc modo imperatoris litteras irrisione lusissent, omnes uno ore vociferantur: Unus Deus, unus Christus, unus episcopus: has enim voces emittere, rectum esse censebant.» Ad hæc plane pertinere videtur, quod de Constantio circenses spectante ait Ammianus [4], plebem in spectaculis solita dicacitate usam in Constantium imperatorem, ipsum autem ea esse oblectatum. Quid vero tum ad

[1] Sever. lib. II. — [2] Ruffin. lib. I. c. 20. — [3] Hilar. l. de Synod. in fine. — [4] Hilar. ibid.

[1] Hieron. de Script. Eccl. et in Chron. — [2] Ammian. lib. XVI. — [3] Theod. lib. II. c. 17. — [4] Ammian. lib. XVI.

plebem Constantius, sic subdit Theodoretus[1] : « Quibus vocibus cum pietate et justitia a pia plebe profusis, rediit Liberius episcopus : Felix autem clam Roma se subducens, ad aliam urbem migravit. » Hucusque Theodoretus, eadem ferme Ruffinus[2] atque Severus[3], quod scilicet ad preces Romani populi permissus sit Liberius redire Romam : Sozomenus[4] autem addit, ea lege id annuisse Constantium, si Liberius consensurus esset episcopis, quos ipse Constantius secum haberet. At de Liberio pluribus sequenti anno agemus, quo illum Romam rediisse contigit.

115. Magnas sane altercationes extitisse Romæ inter Catholicos et hæreticos, cum ibi esset Constantius, Marius[5] Victorinus innuit illis verbis : « Tunc tu, patrone dogmatis, non solum in vita, sed episcopus fuisti ; tacuisti et tu, et socii, et discipuli, et condoctores, et toto tempore postea usquequo imperator Romæ fuit præsens : audisti multa contraria, conviva existens istorum hominum, quos nunc anathematizas, iratus quod sine te fidem scripserunt. An coactus a magistris legatus venisti in defensionem perditionis? » etc. Hæc ipse ad episcopum ex arianismo factum catholicum.

116. Quod rursum ad Constantii Romæ res gestas pertinet, ex relatione Symmachi consularis apparet, Constantium Augustum post Constantem fratrem abstulisse Romanis unicum idolum in Capitolio relictum, Victoriæ simulacrum cum ara : erat illud (quod testatur Tacitus[6]) super rhedam impositum, in vestibulo Capitolii collocatum : quod a Constantini patre Constantio cultum, a Constantio autem christiano principe non remotum, a Constante vero sublatum (Constantem, non Constantium, legendum diximus, propterea quod eumdem imperatorem cito necatum tradat), restitutum illum per Magnentium tyrannum, a Constantio rursus sublatum, idem Symmachus[7] conquestus est. Reddamus hic verba ipsius quibus hæc ait : « Sed divus Constantius idem fecisse dicitur, » quod Constans scilicet frater fecerat : « cætera potius illius principis æmulemur, qui nihil tale esset aggressus, si quis ante se alius non deviasset : corrigit enim sequentem lapsus prioris, et de reprehensione antecedentis exempli nascitur emendatio. » Ista Symmachus; et S. Ambrosius[8] adversus eum agens de eodem sic ait : « Constantius augustæ memoriæ nondum sacris initiatus mysteriis, contaminari se putavit, si aram illam videret, jussit auferri, non jussit reponi : » ut scilicet a gentilibus senatoribus restitueretur iterum. Recentis enim a se editæ hoc anno legis memor Constantius[9] erat, qua sanxerat, ne quis sacrificaret vel coleret simulacra; quam nos superius alia occasione recensuimus.

117. His a Constantio Romæ gestis, inquit Ammianus[1] : « Cupiens itaque augustissima omnium sede morari diutius imperator, ut otio priore (puriore) frueretur et voluptate, assiduis nuntiis tenebatur et certis, indicantibus, Suevos Rhætiam incursare, Quadosque Valeriam et Sarmatas latrocinandi peritissimum genus superiorem Mœsiam et secundam populari Pannoniam : quibus percitus, trigesimo postquam ingressus est die, quarto kal. Junias ab Urbe profectus, per Tridentum iter in Illyricum festinavit, » etc. Haud supernum passum est numen, arianum imperatorem stipatum arianorum episcoporum phalange, Romæ diutius commorari, ne tanta sordium colluvie Romana inficeretur Ecclesia; quam absens damnatione Liberii, et subrogatione Felicis, tantopere perturbasset. Cum igitur in Illyricum venisset, Sirmium concessit, ubi et aliquandiu quievit.

118. *Impii Ætii origo et res gestæ.* — « Hoc eodem anno, cum adhuc Romæ Constantinus ageret, inquit Socrates[2], Eudoxius Germaniciæ Syriæ urbis episcopus, qui tum Romæ aderat, audita morte Leontii episcopi Antiocheni, mature sibi in Orientem revertendum putat; agitque veteratorie cum imperatore, ut sibi potestas ocius redeundi propterea fieret, quod Germanicia civitas ipsius consolatione et subsidio magnopere egere videretur. Imperator vero, qui minus quid esset illi in animo præviderat, hominem dimittit. Iste cubiculariorum imperatoris operam et auxilium nactus, sua ipsius civitate derelicta, per dolum in episcopatum Antiochiæ subrepsit, moliturque ut Ætium in Ecclesiam denuo reducat : contenditque, ut, concilio episcoporum convocato, illum ad diaconatus gradum restituat. Verum istud propterea neutiquam confici poterat, quod odium contra Ætium conceptum plus ad illum repellendum, quam studium Eudoxii ad restituendum valeret. » Hæc Socrates, sed præpostero plane ordine id factum refert temporibus Concilii Ariminensis, ignarus temporis Constantii Romam adventus; quem ex consulibus ab Ammiano positis, hoc anno contigisse, certum exploratumque redditur.

119. Cæterum quod compertus sit Eudoxius Ætii dogma fovere, quo asserebatur, Filium Patri substantia omnino fuisse dissimilem : cum alioqui cæteri Ariani, qui modestiores haberi vellent, licet negarent Filium Patri consubstantialem esse, tamen fuisse similis substantiæ facile concederent : orta est inter Eudoxium et alios episcopos arianos magna dissensio, resistentibus illi in primis Basilio Ancyrano atque Georgio Laodiceno : hic enim eos, nempe Ætium et Eudoxium, detulit ad Synodum Ancyranam; ex qua procuratum est, ut eadem hæresis etiam Sirmii damnaretur : at de his anno sequenti pluribus.

120. Sed quid de eodem Ætio Suidas tradat, cum ejus vitæ periodum breviter scripsit, his addamus : « Fuit, inquit, Ætius natione Antiochenus, Eunomii magister, pauperibus et vilibus parentibus natus.

[1] Theod. ubi supra c. 17. — [2] Ruffin. lib. I. c. 17. — [3] Sever. lib. II. — [4] Sozom. lib. IV. c. 10. — [5] Mar. Vict. lib. I. adv. Arium tom. V. Bibl. sanct. — [6] Tacit. lib. XVII. — [7] Symmach. in relat. ad Valentin. August. — [8] Ambr. ad Valent. imper. ep. XXXI. — [9] L. VI. de Pagan. C. Theod.

[1] Ammian. lib. XVI. — [2] Socrat. lib. II. c. 29.

Pater ejus infelicior, cæteris ad malitiam delectis, obiit, hoc admodum puero relicto; qui extrema conflictans inopia, in aurificinam se contulit, et summus artifex evasit. Cum autem ejus ingenium majora studia desideraret, disciplinas eruditas complexus, ad Paulinum se confert, recens Antiochiam Tyro profectum, Constantino adhuc regnante. Hunc audiens, vires impietatis suæ satis evidenter demonstrabat in quæstionibus, quæ cum adversariis agitabantur: neque jam a multis ei resisti poterat. Post Paulini obitum, cum Eulalius vicesimus tertius ab Apostolis sedem teneret, nulli eorum, qui ab Ætio arguebantur, indignati se ab homine opifice et adolescente vi exagitari, conspiratione inita, eum Antiochia expulerunt. Expulsus Anazarbum pervenit; et jam celerrime omnibus viribus instructus, subinde majores quam pro datis occasionibus reportabat fructus: neque desistebat unquam vel adversarios convincere, vel vili amictu et victu uti.

« Hic hæresiarcha fuit, Impius cognominatus, sub Constantino Magno: etsi autem idem sentiebat quod Arius, ejusque opinionem stabiliebat, tamen ab Arianis discernebatur. Fuit prius etiam homo hæreticus Ætius magno studio defendendi ariani dogmatis incitatus. Nam cum Alexandriæ pauca didicisset, Antiochiam, unde oriundus erat, profectus, a Leontio, qui per id tempus episcopatum Antiochenum tenebat, diaconus creatur: statim igitur evocabat suos auditores ex Aristotelis Categoriis disserens, ut in litigiosis orationibus probe versatus, et litteras componebat ad Cæsarem Constantium. Etsi autem arianam doctrinam tradebat, tamen a suis propter perplexitatem rationum, quas illi non intelligebant, hæreticus habebatur is qui illis assentiretur. Itaque illorum Ecclesia expulsus, alienus ab illis esse putabatur: et adhuc ex eo sunt, qui tum Ætiani, tum Eunomiani dicuntur. Nam Eunomius notarius illius et ab illo eruditus in hæretica dictione, factioni illi præfuit. » Hactenus Suidas.

121. Verum Ætii cum morum et impiæ doctrinæ cloaca a S. Epiphanio, qui Syriæ proximus erat, et propius est contemplatus, aperitur, ipso auditu bonorum animi exhorrescunt. Eo enim progressus est impius, ut non in Filium tantum et Spiritum sanctum, negans utriusque divinitatem, blasphemus extiterit; sed et ab homine quoque quod divinum est, nempe delectationem vitiorum et virtutis amorem, corrumpere atque penitus amputare contenderit, dum perfectionem hominis in rerum divinarum cognitione, non autem in operatione virtutum positam esse jactaret: nihilque meriti esse, ad præscriptum divinarum atque humanarum legum vitam attemperare: imo (proh nefas!) contra legis divinæ decretum ausus est affirmare, nullum fornicationi vel cuilibet carnis insanæ voluptati inesse peccatum, et perinde ac necessaria naturæ opera, idem esse, quod aurem scalpere, nares emungere, et reliqua naturæ excrementa egerere.

122. At licet lutulentus porcus toto corpore sic prostratus jaceret in limo, animo tamen se supra cæli cardines perambulare jactabat: unde et illam erat solitus effutire blasphemiam: « Scio Deum, et adeo ipsum novi, ut ne quidem me magis noscam quam Deum. » Ac probe quidem; cum enim a recta sui cognitione longe longius abhorreret, a divina pariter intelligentia oportuit esse discretum: et si quando ad retundendam perfrictam frontem hominis procacissimi, ex Prophetis vel Apostolis ac piis dicta adversus eum adducerentur, eo blasphemiæ prolabebatur, ut diceret, eosdem sicut homines in errorem lapsos esse: cum tamen (ut de eo testatur Socrates [1]) divinæ Scripturæ rudis admodum et ignarus esset, elenchis Aristotelicis tantum excultus. Hæc quæ diximus, et alia plura auditu horrenda de monstro hoc Epiphanius [2] pluribus prosecutus, se accepisse testatur; ut plane appareat, ad ita immanes blasphemias pervulgandas dignum a diabolo esse delectum ministrum; per cujus ministerii tam evidentia signa, qualis ejus posset esse doctrina, absque alia de eo facta pervestigatione constaret.

123. Cæterum quantumlibet propter horrendas blasphemias hunc execrari visi sint Ariani, et ob eam causam frequentes Synodos cogere: una tamen ipsorum omnium erat in Filii Dei divinitate neganda latens impietas; unde Athanasius [3] hæc de ipso: « Porro Ætius, cognomento Impius, quem pro causa habendi Concilii toties jactitant, non de propria insania quasi a se inventa superbit; sed in arianam, quæ alterius dogmatibus constat, transiens cum suis, quos decepit, naufragium fecit. » Hæc ipse. Cæterum et palam coram Constantio libere dicere Ætium solitum esse ea verba, Epiphanius tradit [4]: « Qualiter ipsi habent, et ego habeo, velut etiam ipsi omnes: sed quod in me verum est, ipsi occultant; et quod ego clare ostendo et confiteor, hi omnes eadem dicunt. » Sed plane de Ætio accidit, ut præ impietatis excellentia nequaquam voluerit se intra contines arianæ perfidiæ contineri: verum supra Arium se extollens, voluit novæ hæresis dici et auctor, architectus, ac, si posset, plures quam ille habuerit, adsciscere sibi sectarios. Nobilitavit autem Ætii etiam odibilem nefandamque hæresin Eudoxius, qui (ut dictum est) hoc anno subripuit Antiochenæ Ecclesiæ præfecturam. Eudoxius enim quod (ut Suidas quoque affirmat) Cæsarii martyris in Arabisso Minoris Armeniæ filius fuisset, ea abusus est gloria ad hæresin illustrandam. At de Eudoxio et Ætio, ac de Synodo adversus eos Ancyræ habita, deque Constantii litteris contra eosdem Sirmio ad Antiochenos datis, agemus anno sequenti.

124. *Juliani acta cum sancto Martino.* — Hoc eodem anno Julianus Cæsar adversus Barbaros in Galliis effusos bellum gerens, eosdem ad pacem compulit. Hæc pluribus Ammianus [5]. Tunc plane accidit, ut S. Martinus, cum jam cuncta stipendia meruisset, a Juliano honestam peteret missionem; de quo Severus ista tradit [6]: « Interea, irruentibus

[1] Socrat. lib. II. c. 28. — [2] Epiph. hæres. LXXVI. — [3] Athan. de Synod. — [4] Epiph. hæresi LXXVI. — [5] Ammian. lib. XVI. — [6] Sever. Vit. Martini c. 3.

intra Gallias Barbaris, Julianus Cæsar, coacto in unum exercitu, apud Vangionum civitatem donativum cœpit erogare militibus. Ut est consuetudinis, singuli citabantur, donec ad Martinum ventum est. Tum vero opportunum tempus existimans, quo peteret missionem (neque enim integrum sibi fore arbitrabatur, si donativum non militaturus acciperet) : Hactenus (inquit ad Cæsarem) militavi tibi : patere, ut nunc militem Deo : donativum tuum militaturus accipiat : Christi ego miles sum, pugnare mihi non licet. Tum vero adversus hanc vocem tyrannus infremuit, dicens, cum metu pugnæ, quæ postera die erat futura, non religionis gratia detrectare militiam.

125. « At Martinus intrepidus, imo illato sibi terrore constantior: Si hoc, inquit, ignaviæ adscribitur, non fidei, crastina die ante aciem inermis stabo, et in nomine Domini Jesu, signo crucis, non clypeo protectus aut galea, hostium cuneos penetrabo securus. Retrudi ergo in custodiam jubetur, facturus fidem dictis, ut inermis Barbaris objiceretur. Postera die hostes legatos de pace miserunt, sua omnia seseque dedentes. Unde quis dubitet hanc vere beati viri fuisse victoriam, cui præstitum sit, ne inermis ad prælium mitteretur? Et quamvis pius Dominus servare militem suum, licet inter hostium gladios et tela, potuisset, tamen, ne vel aliorum morte sancti violarentur obtutus, exemit pugnæ necessitatem. Neque enim aliam pro milite suo Christus debuit præstare victoriam, quam ut, subactis sine sanguine hostibus, nemo moreretur. » Hucusque Severus. Cæterum de hac missione, atque ætate S. Martini, et de emendatione complurium errorum, qui irrepserunt in Severum, diximus superius, cum de ejusdem S. Martini baptismo actum est.

126. *Eusebiæ Augustæ in Helenam Juliani conjugem scelera.* — Quod autem idem Severus subdit de Martino, cum relicta militia convenisse S. Hilarium Ecclesiæ Pictaviensis episcopum : id contigisse oportuit antequam Hilarius ab Arianis in exilium mitteretur, sicut idem auctor affirmat. Quod insuper ad Julianum spectat, quæ eum e periculo subtraxit, Eusebia Augusta uxor Constantii, eadem ipsa, quod careret liberis, cœpit ejus invidere in imperium successionem; quid autem in ejusdem Juliani conjugem Helenam ipsa impie sit operata, Ammianus narrat his verbis[1] : « Inter hæc Helenæ sorori Constantii, Juliani conjugi Cæsaris, Romam affectionis (successionis) specie ductæ, regina tunc insidiabatur Eusebia, ipsa, quoad vixerat, sterilis, quæsitumque venenum bibere per fraudem illexit, ut, quotiescumque concepisset, immaturum abjiceret partum. Nam et pridem in Galliis cum marem genuisset infantem, hoc perdidit dolo, quod obstetrix corrupta mercede, mox natum, præsecto plus quam convenerat umbilico, necavit : tanta tamque diligens opera navabatur, ne fortissimi viri soboles appareret. » At consilium Dei erat hoc, ne in apostatæ a fide sobole propagaretur impietas. Sed et Eusebiæ Augustæ, Arianorum patronæ, iidem ab Ammiano descripti conveniunt mores, cujus etiam sententia omnes Constantii magistratus adversus fidem catholicam moverentur : quæ eo ad nocendum proclivior erat, quo (ut de ea tradit Zozimus) summa præstaret eruditione doctrinæ, supraque muliebrem sexum videretur esse prudentior, cujus consilio Constantius cuncta perageret : adeo ut si quis eam facem, gladium, luemque Ecclesiæ Catholicæ nominet, propriam ac rebus gestis congruentem nomenclaturam adinvenisse, certo sciat.

127. *Clerici exempti a collatione lustrali.* — Hoc item anno, mense Decembris, Constantius imperator, dato rescripto ad Taurum præfectum prætorio, exemptos voluit clericos a collatione lustrali, reliquos autem homines obligari ; ea vero lex est hujusmodi[2] : « Negotiatores omnes protinus convenit aurum argentumque præbere : clericos excipi tantum, qui Copiatæ appellantur, nec alium quemquam esse immunem ab hujus collationis obsequio. Dat. IV non. Decemb. Acc. Rom. VIII id. Februarii, Constantio A. IX et Juliano Cæs. II coss. »

[1] Ammian. lib XVI. — [2] L. I. de Collat. lustrali. C. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5849. — Olymp. 283. an. 4. — Urb. cond. 1109. — Jesu Christi 356.

— Liberii papæ 5. — Constantii 20.

1. *Consules.* — Ad num. 1 et seqq. *Constantius Aug. VIII* et *Julianus Cæsar :* hic juxta priorem regulam, ille juxta tertiam.

2. *Lex Constantii adversus maleficos.* — Constantius dedit hoc anno L. 4 Codicis Theod. *De maleficis et mathematicis, Mediolani VIII kalend. Febr.*, qua capite punitur quicumque pro curiositate futurorum, vel invocatorem dæmonum, vel divinos, quos ariolos appellant, vel aruspicem, qui auguria colligit, consuluerit. D. Hieronymus Commentario

in Daniel. cap. 2 ostendit, qua nota distinguendi sint omnes illi, qui circa divinandi curiositatem occupati, hac lege nominantur : « Quos nos ariolos, cæteri ἐπαοιδοὺς interpretati sunt, id est, incantatores. Ergo videntur mihi incantatores esse, qui verbis rem peragunt ; malefici, qui sanguine utuntur et victimis, et sæpe contingunt corpora mortuorum. Porro in Chaldæis γενεθλιαλόγους significari puto, quos vulgus mathematicos vocat; consuetudo autem et sermo communis magos pro maleficis accepit, qui aliter habentur apud gentem suam, eo quod sint philosophi Chaldæorum, et ad artis hujus scientiam reges quoque et principes ejusdem gentis omnia faciunt. » Distinctius tamen hæc ita separat Gothofredus in illius legis Commentario. *Aruspices* sunt qui hostiis et extis inspectis, ex iis judicium faciebant : *mathematici* proprie qui ex siderum cursu : *genethliaci* et astrologi, qui et *Chaldæi*, quorum frequens apud Tacitum mentio : *arioli*, qui ut Tertullianus loquitur, aris inhalantes, numen de nidore concipiebant, et, ut Isidorus ait, qui circa aras idolorum preces emittentes et sacrificia offerentes, dæmonum responsa accipiebant : *augures* vero sunt, qui ex avium garritu vel volatu conjecturam faciebant : *vates*, qui, ut Tertullianus quoque scribit, de Deo pati existimabantur, *Virgiliana* imitatione, id est, *fanatici*, qui vi numinis interiori agitari se fingebant, quales describit Apuleius octava Milesia, qui se Deo plenos adsimulabant, ut Paulus lib. 5 Sentent., tit. 21. *Magorum* appellatione indicantur incantatores, qui verbis et ventilationibus rem ferme peragebant. Denique *malefici* dicuntur *negromantiæ* artem operati, ut Hieronymus citatus recte indicavit ; quanquam et iidem *magorum* appellatione nonnunquam comprehenduntur. Data et a Constantio L. 6 Cod. Theod. *De Paganis*, qua sacrificia et simulacrorum cultus sub capitis pœna rursus inhibentur : de qua legendus Gothofredus in Commentario.

3. *Athanasius Alexandria fugere coactus.* — *Athanasium* currenti anno, Syriano duce adversus eum persecutionem movente, ex urbe Alexandrina fugisse inter omnes convenit. At circa hujus fugæ circumstantias aliquot gravissimæ difficultates occurrunt. Et primo quidem, cum *Athanasium* die nona Februarii ex ea urbe aufugisse constet, et *Syrianum* post dies tres et viginti a promisso a se facto, quod Ecclesiæ Alexandrinæ non turbarentur, dum Alexandrini legatos ad Constantium mitterent, ut ab eo scirent, an jussisset Athanasium ex urbe Alexandrina discedere ; consequens est, eam promissionem a Syriano factam die decima octava mensis Januarii præsentis anni : ab eo enim die ad nonum Februarii viginti tres illi dies effluxere. Athanasius autem, qui hæc narrat in Apologia ad Constantium, pag. 688 et seqq., non semel testatur, *Maximum* tum Ægypti præfectum fuisse, imo et præsentem eo tempore, quo populus et presbyteri *Syrianum* adiere. Et tamen ex ipsomet Athanasio in Epist. ad Orthodoxos hac de fuga scripta affirmat, *Philagrium* tunc Ægypti præfectum fuisse, ut videre est pag. 945. Rursumque in epist. ad Solitarios pag. 847 de fuga sua, quæ hoc anno contigit, loquens, dicit, Heraclium comitem, adjuncto sibi Ægypti præfecto *Cataphronio*, idolorum adoratores concitasse, ut ex præcepto imperatoris invaderent Ecclesias, et populum lapidarent. En tres Ægypti præfectos eodem ferme tempore eam provinciam administrantes, cum tamen certum sit, eam ab unico gubernatam. Existimo, *Maximi* præfecturam hujus anni initio post mensem Januarium absolutam, *Philagriumque* in ejus locum subrogatum, quem et *Cataphronii* nomine appellatum oportet, ad distinctionem forte Philagrii patris. Qui meliora afferet, libenter amplectar.

4. *Montanus et Diogenes ad Athanasium missi.* — Interim corrigendus hic Baronii error (anno 354, n. XVII et seqq.) qui anno CCCLIV recitat ex Athanasio, quod is scribit in Apologia ad Constantium pag. 686, venisse nempe ad se *Montanum* palatinum cum epistola, quasi ipsemet Athanasius ab imperatore petiisset jus in Italiam abeundi, quæ cum ficta esset ab illius adversariis, Alexandriam Athanasius relinquere noluit, ut ipsemet narrat, qui paulo post addit : « Cum igitur alio Montanus profectus esset, supervenit Diogenes notarius, post sex demum et viginti menses, qui ne ipse quoque epistolam exhibuit : neque tanquam mandatum haberet, quidquam mihi præcepit. Quin cum ipse Syrianus exercitus ductor Alexandriam ingrederetur, quærebam num istiusmodi litteræ, quales illi jactitarent, allatæ essent. Litteras enim mandati tui (fateor) ab illis deposcebam : postquam ipsi eas se habere pernegarent, postulabam, ut saltem vel ipse Syrianus, vel præfectus Ægypti Maximus mihi ad ipsum suo scripto injungeret, postulabamque id ea de causa, quod tua humanitas in suo diplomate vetuerat, ne quis me turbaret, utque ego negligerem aliorum terrores, et securiter in Ecclesiis permanerem. » Subdit paulo post Athanasius : « Syriano igitur hanc rerum quietem tranquillitatemque promittente, conventus omnium cum gaudio et securitate in ecclesiis fiebant, quo tempore post dies tres et viginti a promisso, cum subito Syrianus cum militibus in ecclesiam irrupit, » etc., die sc. nona Februarii, quæ XXIII erat a die XVIII Januarii, quo die tranquillitas illa promissa. Quare *Montani* ad Athanasium profectio pertinet ad annum trecentesimum quinquagesimum tertium, et *Diogenis* Alexandriam adventus, qui post menses viginti sex a profectione Montani contigit, ad annum præcedentem revocanda. Sozomenus lib. 4, cap. 9, paulo aliter rem narrat, aitque, Athanasium imperatoris litteras accepisse, quibus ad palatium evocabatur : « Prævaluit tamen, » inquit, « consilium ut Athanasius maneret : et is qui litteras principis attulerat » nempe Montanus « re infecta reversus est. Sequenti æstate alter ab imperatore missus » nempe Diogenes « una cum provinciæ rectoribus Alexandriam veniens, cum ex urbe discedere compulit, clerumque Ecclesiæ acer-

bissime vexavit. Sed cum populus Alexandrinæ Ecclesiæ animos resumpsisset, is qui ab imperatore missus erat, cernens, plebem ad pugnandum paratam esse, ipse quoque re infecta abscessit. Nec longo post tempore copiæ, quas Romani legiones vocant, ex Ægypto et Libya accersuntur. »

5. *Quo die Athanasius Alexandria fugerit.* — Baronius refert protestationem populi Alexandrini, quam ipsemet Athanasius recitat tom. 1, pag. 866, in qua Alexandrini omnibus exponunt quid in ecclesia actum sit, « illucescente quinto iduum Februariarum die, hoc est, decimo quarto mensis Mechir, vigilantibus nobis in Dominico, et precibus vacantibus, eo quod synaxis Parasceves die celebranda esset. » In græco legitur, Ἐπιφωσκούσης γὰρ τῇ πρὸ πέντε εἰδῶν φευρουαρίων, τουτέστι τῆς ιδʹ τοῦ Μεχὴρ μηνός. Sed quia interpres per errorem vertit, *illucescente quinto kalendas Februarias die*, factum est, ut Baronius Romanum Martyrologium recognoscens, et Sanctis, quibus videbatur, augens, die XXVIII Januarii scripserit : « Alexandriæ plurimorum sanctorum martyrum, qui hac ipsa die, factione Syriani ducis ariani, dum in ecclesia synaxim agerent, diverso mortis genere sunt interempti. » In ipsius protestationis fine eumdem errorem interpretis legere est : dicitur enim ipsa protestatio scripta, « post consulatum Arbetionis et Lolliani, decimo septimo die mensis Mechir, quæ est pridie kalendarum Februarii; » cum tamen juxta græcum legendum sit, *pridie id. Febr.* Error etiam irrepsit in textum græcum Athanasii ubi legitur, τουτέστι τῆς ιδʹ τοῦ Μεχὴρ μηνός, legendum enim, ιεʹ τοῦ Μεχὴρ μηνός, id est, *die decima quinta mensis Mechir*, qui dies cum nono Februarii nostri copulatur, quique hoc anno cum Parasceve seu feria sexta concurrebat. Die itaque nona Februarii Athanasium ex Alexandria fugere coactum, et præfata martyria contigisse, certissimum est.

6. *Athanasius Alexandriam rediit.* — Post hanc fugam *Athanasium* Alexandriam, quandiu *Constantius* vixit, non rediisse, una est communis omnium, qui hujus sancti Vitam scripsere, opinio. Verum illuc tempore Quadragesimæ e sua solitudine reversum esse, ac quando *Georgius* Alexandrinæ sedis invasor adventavit, ibidem eum latuisse, elicio ex epistola ad Orthodoxos hoc anno scripta. Ibi pag. 945 et seq. describit Georgii in eam urbem introitum his verbis : « Præclara igitur ista arianica Georgii constitutio tale sui exordium habuit. Illius porro introitus in Alexandriam, quam multa nefaria perpetraverit, quantorumque malorum auctor extiterit, licebit vobis, et ex litteris nostris, et ab isthuc proficiscentibus rescire. Populis ergo graviter ferentibus istarum rerum insolentiam, ideoque in ecclesiis cœtus facientibus, ne Arianorum perfidia Ecclesiæ fidei admisceretur : Philagrius jam olim in Ecclesiam et virgines injurius per id tempus præfectus Ægypti, olim transfuga nostræ religionis, Georgii conterraneus, homo nequaquam spectatis moribus, fretus magistratus sui auctoritate, præsidioque ad quidvis audendum promptus, et qui apostata, in Ecclesiam infestus et præceps, ethnicas tribus, Judæosque item atque alios protervos homines adhortationibus magnisque promissis, quæ secundum pacta pro opera præstita bene persolvit, adversus Ecclesiam instigatos cuneatim cum gladiis et fustibus contra populos in Ecclesias immittit. Jam quid inde evenerit, non simplicem posthac sermonem requirit, cum ea res nec satis digne explicari queat, aut sine lacrymis et planctu vel ex minima parte recenseri. Ubi enim apud priscos talis tragœdia ? Aut quid simile in bello et persecutione factum est unquam ? Siquidem et ecclesiis et baptisteriis flammæ injectæ : magnus igitur luctus, ejulatus et planctus per civitatem. Cives ea quæ aiebant, indigne ferre, occlamare præsidi, vim protestari, eo quod virgines sanctæ et incontaminatæ nudatis corporibus nefaria paterentur, iisdemque si contumacius obsisterent, periculum capitis immineret; monachi pedibus obtriti expirarent, alii fisco addiscerentur, alii gladiis fustibusque mactarentur, alii vulneribus plagisque male mulctati discederent.

7. *Scelera in enthronismo Georgii patrata.* — « In sacrosanctam autem mensam, proh ! quanta impietas et facinora commissa ! Vidisses enim eos aves et nuces pineas immolare, idola sua laudibus efferre : in Dominum nostrum Salvatorem Jesum Christum et Filium Dei viventis convicia verborumque contumelias jacere, sacros Scripturarum libros, quos in ecclesiis inveniebant, comburere : in sacrum baptisterium (proh superi !) Christicidas Judæos et atheos ethnicos, nulla cum reverentia ingressos eam verborum factorumque turpitudinem nudatis corporibus designare, ut pudendum abominandumque sit relatu. Nec defuere impii homines æmuli acerbissimorum persecutorum, qui virgines continentesque injectis manibus traherent, raptarent, et ad blasphemiam Dominique abnegationem compellerent, eosque qui id facere recusarent, conciderent pedibusque obtererent. In hoc genere introitus sui splendidus ille et perquam egregius Georgius, lætus de istis malis, simulque mercedem præmiaque pro hac tam scelerata victoria ethnicis, Judæis, cæterisque quorum opera ad talia usus erat, dispensans, in prædam rapinasque Ecclesiam dabat. Semel aut istiusmodi genere scelerum et licentia data, multa tetriora quam in bello, crudeliora quam in latrocinio committebantur, cum et isti obvia diriperent, illi in cellis reposita dividerent, magnamque copiam vini aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent, oleumque reconditum prædarentur, fores cancellosque tanquam rejectamenta gestarent, et candelabra inibi ad parietem deponerent, cereosque Ecclesiæ idolis adolerent. In summa, magna ubique in Ecclesia depopulatio et plurima mortis imago. Non tamen ad ista impii Ariani ullo pudore commovebantur; quin tetriora adhuc atrocioraque accumulavere. Vidisses enim presbyteros et laicos in jus trahi, ac virgines a cœtu suo divulsas, ad tribunal præsidis raptari, et in carcerem conjici, alios fisco

addisci, alios flagellis cædi, panibus sacrificiorum ministris et virginibus interdici.

8. *Georgius ante Pascha Alexandriam adventavit.* — « Hæc autem sub Pascha in sacra Quadragesima acta sunt, per quod tempus jejuniis dediti erant. Interim egregius ille Georgius arrogatis sibi moribus Caiphæ cum præside Pilato contra pios Christi cultores debacchabatur. Certe ipso die Parasceves ingressus in quamdam ecclesiam cum præside et populis ethnicis, intellecto hominum odio, quo illius violentum introitum aversabantur, auctorem consuasoremque se præbuit crudelissimo præsidi, ut eadem hora triginta quatuor virgines et matronæ, item virique ingenui publice flagellis cæderentur, inter quos virginem quamdam studiosam litterarum, et adhuc psalterium manibus retinentem publice flagellari jussit : discerptus est a carnificibus liber, ipsa autem post flagella in carcerem reclusa est. His igitur ad istum modum patratis, ne in reliquum quidem tempus otium egere ; quippe qui in illa alia ecclesia, in qua ego potissimum per eos dies commorabar, eadem prorsus molientes, furore ipsorum etiam in templum immisso nihil non egere, ut ibi me interceptum de medio tollerent : nec aliter evenisset, nisi gratiam Christi propitiam auxiliaremque mihi expertus fuissem, unde ita elapsus, licuit mihi paucula ista ex innumeris malis recensere. Ego enim videns eos ad extremam rabiem devenisse, mecumque rationem iniens, quo ne vel Ecclesia noxam acciperet, aut virgines indigna paterentur, cædesque denuo committerentur, eademque iterum injuria contumeliaque in populum incumberet, furtim me populis subduxi, memor verbi Salvatoris nostri : *Si vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite in aliam* (Matth. 10). Noveram enim ex his, quæ adversus illam Ecclesiam perpetraverant, nihil sceleris eos in istam Ecclesiam omissuros, ubi ne ipsam quidem Dominicam diem sanctissimi festi ulla in reverentia habuere, quominus eo ipso tempore, quo Dominus omnes ex mortis vinculis compedibusque asseruerit, homines ejus Ecclesiæ in vincula conjicerent, » etc. Hæc Athanasius.

9. *Duplex fuga Athanasii ex ejus scriptis deducta.* — Ex quibus habemus, Athanasium currenti anno ante diem Paschatis die septima Aprilis celebrati, Alexandriæ in quadam ecclesia latuisse, et ne ab Arianis interceptus de medio tolleretur, in fugam se dedisse. Intelligimus præterea, *Georgium* Ecclesiæ Alexandrinæ invasorem in eam urbem non venisse cum Syriano duce, die nona Februarii, qua Athanasius fugam arripere coactus est, sed duntaxat tempore Quadragesimæ in eam urbem introiisse; quod ipsemet Athanasius in Apologia de fuga sua pag. 704 diserte etiam testatur : « Deinde, » inquit, « superveniens per tempus Quadragesimæ, qui ab ipsis e Cappadocia missus fuerat Georgius, scelera quæ ab iis didicerat, cumulatoria reddidit. Videre enim erat post septimanam Paschæ virgines in carcerem detrudi, » etc. Præterea Athanasius in Apologia sua ad Constantium pag. 692 de vi quibusdam episcopis illata loculus subjungit : « Hæc cum ego admirarer, et iis cogitatione perplexus hærerem, ecce denuo alia atrox fama de Ægypto et Libya nobis ad aures allabitur, episcopis prope nonaginta pulsis, Ecclesiisque professoribus Arii traditis, sexdecim in exilium actis, cæteris deinde aut fugatis, aut ad simulationem hæreseos coactis, summam illatam fuisse persecutionem. Siquidem cum Alexandriæ per diem Paschæ et diebus Dominicis in loco deserto, juxta cœmeterium in orationibus hærerent, ductor exercitus amplius tribus armatorum millibus succinctus, gladios telaque ferentibus, impressionem in Christianos fecit, » etc. Ex hoc ultimo loco discimus, D. Athanasium hoc anno die Paschatis in solitudine ac extra urbem Alexandrinam fuisse, ideoque in Oratione ad Orthodoxos, quando de malis *ipso die Parasceves* perpetratis loquitur, iis verbis feriam sextam majoris hebdomadæ non intelligere, sicuti nec per Dominicam Resurrectionis, de qua paulo post sermonem habet, diem Paschatis. Antiqui enim quamlibet diem Dominicam, Resurrectionis Dominicam plerumque appellant. His positis, Athanasium, postquam die nona Februarii ex urbe Alexandrina fugit, in eamdem tempore Quadragesimæ, quæ hoc anno die vicesima prima mensis Februarii cœpit, reversum esse, manifestissime liquet. Is enim, qui Syriano prosequente Alexandriam die nona Februarii reliquit, in eadem rursus urbe tempore Quadragesimæ reperitur, et ne in Arianorum manus incidat, rursus fugæ se dat, ut ex laudata ad Orthodoxos Oratione constat. Hinc in epist. ad Solitarios pag. 843 ait : « Deinde post acta ista Syriani, post tanta facinora, post virginum contumelias, approbans hujusmodi mala, iterum scribit » Constantius « senatui populoque Alexandrino, juventutem sollicitans, ut omnes simul in unum coacti, Athanasium persequantur, aut scirent, ipsos sibi infestos pestiferosque esse. Athanasius autem, antequam ista mandata supervenirent, invasa jam a Syriano Ecclesia, alio accesserat, non immemor ejus quod scriptum est. » Sed abscondere paulisper, donec furor prætereat. « Harum autem litterarum administer Heraclius fuit, » etc. Quod consilium ipsummet secutum esse, et ad tempus tantum recessisse, dubitari non posse videtur.

10. *Epistola ad Orthodoxos ab Athanasio hoc anno scripta.* — Nec est quod quis respondeat cum Baronio anno CCCXLII Hermantio in Vita S. Athanasii lib. 5, cap. 14, et Papebrocio in Vita ejusdem, die secunda Maii, inserta cap. 13, eam ad Orthodoxos epistolam ab Athanasio scriptam, quando *Gregorius* anno CCCXLI sedem Alexandrinam invasit, non vero currenti anno, quo ea iterum a *Georgio* occupata. Jam enim anno CCCXLI, num. XXVI et seqq., vulgarem illum errorem evertimus, eamque epistolam ad hanc secundam invasionem spectare demonstravimus. Tantum enim abest, ut in priori illa irruptione in aliqua Alexandriæ ecclesia obsessus fuerit *Athanasius*, indeque ad fugiendam persecutionem evase-

rit, ut ipsemet in epistola ad Solitarios testetur, antequam Ecclesiæ occuparentur, alii cæderentur, alii in carcerem truderentur, alii bonorum proscriptione mulctarentur, sese Alexandriam reliquisse et Romam profectum esse : « Athanasius autem priusquam ista fierent, cum rem auditione tantum accepisset, Romam navigavit, non ignarus hæretici furoris. » Quare ea ad Orthodoxos epistola ad priorem invasionem immerito trahitur, ex eaque etiam male deducitur, invasionem illam tempore Quadragesimæ peractam. Nam quæ hoc anno facta, tempore Quadragesimæ contigisse ex indubitatis Athanasii locis numero præcedenti recitatis certo constat; priorem vero eidem tempori adscribendam, ex una ad Orthodoxos epistola, quæ non de ea, sed de secunda invasione loquitur, duntaxat inferri potest. Is itaque error e Vita Athanasii in posterum eliminetur, certumque maneat, *Gregorium* anno CCCXLI Alexandriam incerta anni tempestate venisse; *Georgium* currenti anno ad eamdem civitatem Quadragesimæ tempore pervenisse; ad denique *Athanasium* hoc anno bis ex urbe Alexandria fugisse, die nempe nona Februarii, quando in eam Syrianus dux irrupit iterumque tempore Quadragesimæ, quando Georgius pseudo-pontifex Alexandrinus in eadem urbe omnia susdeque vertit.

11. *Athanasius Constantium adire meditatur.* — Athanasius postquam ex urbe Alexandrina fugit, in solitudinem secessit, ut ipsemet in Apologia ad Constantium, pag. 690 et 697, testatur. Ibidem Apologiam « de fuga sua, quando a Syriano duce persecutionem patiebatur, » statim scripsisse videtur, cum necdum factus esset certior cædium a Syriano Ecclesiam invadente patratarum, dum adhuc ipse in sacrario esset : nam gratias agit Deo, quod salvari potuerit *populo prius dimisso*, et nullam alterius violentiæ mentionem facit, quam ejus, qua ipsummet intercipere dux et milites moliebantur. Nec refert, quod in eo Opusculo referatur Osii lapsus, qui anno sequenti contigit; videtur enim parenthesis postea adjecta margini ab ipsomet Athanasio, et a librariis imperite inserta textui. Dum in ea solitudine versatur, imperatorem adire deliberat, « fiduciam habens excusandi sui primum apud Deum, deinde apud imperatorem, si quis eum accusare vellet, » ut ipsemet Athanasius in Apologia ad Constantium pag. 690 scribit. Qui pagina sequenti subdit : « Nihil mihi mali conscius, ad pietatem tuam cum hac defensione properabam. » Tum subjicit pag. 692 : « Jamque mihi iter ingredienti, relicto eremo, fama derepente advolat. Ubique enim jactabatur, Liberium Romæ episcopum, etc. aliosque complures in exilium exterminatos esse, eo quod contra nos subscribere recusassent. » Deinde scribit, se denuo fama accepisse, « cum Alexandriæ per diem Paschæ et diebus Dominicis in loco deserto juxta cœmeterium in orationibus hærerent » Christiani, ductorem exercitus *impressionem in Christianos* fecisse. Narratis postea quæ post Pentecosten acta fuerant, pag. 693 subjicit : « Ego tamen ne tunc quidem destiti, sed iterum prosecutus sum iter ad tuam pietatem. » Tandemque pag. 697 concludit : « In eremum, fateor, rursus reverti. »

12. *Athanasius ad episcopos Ægypti et Libyæ scribit.* — Profectionem itaque illam Athanasius suscepit, postquam secunda vice Alexandria tempore Quadragesimæ fugit; cum in itinere fama acceperit quæ Alexandriæ Paschatis tempore, ac post Pentecosten acta fuerant. Porro, quia Athanasius ipse non explicat quousque pertenderit, Papebrocius die secunda Maii in Vita S. Athanasii cap. 25 suspicatur, eum usque in Syriam aut Palæstinam pervenisse. Etenim, inquit, epistolam encyclicam *contra Arianos ad episcopos Ægypti et Libyæ* scribens Athanasius, quæ sub nomine *primæ Orationis contra Arianos* Operibus ejus inseritur tomo primo, simul indicat, se tunc in Ægypto non fuisse. Verum ex ipsamet epistola encyclica manifeste apparet, eam hoc anno scriptam, antequam Georgius Ecclesiam Alexandrinam invasisset, et dum adhuc Athanasius post primam suam fugam in solitudine commoraretur. Nam pag. 290 Athanasius loquens de quadam formula fidei ab episcopis circiter octodecim subscripta, omnes ostendit ab Eusebianis ordinatos, ad orthodoxos episcopos per calumniam subvertendos, additque : « Ob eamdem causam Georgium quemdam ex Cappadocia conduxerunt mittendum ad vos; cujus tamen nulla habenda est ratio : dicunt enim in his partibus, quod ne quidem christianus omnino sit, sed idolorum zelator et moribus carnifex, ideoque ab eis electum esse, ut possit injurias, rapinas et cædes facere; ad hæc enim exercitatus est diu, et quæ christianæ fidei sunt, prorsus ignorat. » Quibus ex verbis habemus, necdum Alexandriam pervenisse Georgium, imo nec fama quidem adhuc Ægyptiis notum fuisse, cum eam epistolam encyclicam contra Arianos, ad episcopos Ægypti et Libyæ, Athanasius scriberet; ideoque eam ab hoc sancto in suo recessu post irruptionem Syriani ducis, et ante suum in urbem Alexandrinam reditum, ac ante introitum Georgii in eamdem civitatem exaratam esse, et ex consequenti nihi eam habere commune cum profectione, quam Athanasius versus Constantium suscepit, postquam secunda vice Alexandriam relinquere coactus est. Baronius eam epistolam encyclicam usque ad annum CCCLXI distulit, quo ideo ejus fundamenta evertemus.

13. *Constantius Romam venit.* — Ad num. 112 et seq. Idacius in Fastis sub hujus anni consulibus scribit : « His conss. introierunt Constantinopolim reliquiæ apostoli Timothei die kal. Jan. (1). » De qua translatione Baronius agit anno CCCXXXVI. Con-

(1) Sacra SS. Andreæ et Timothei lypsana translata fuisse Constantinopolim sub Constantio, quamvis asserit Idacius, non est usque adeo certum; cum propior ætati illi S. Paulinus Nolanus in carmine Natali VI a Muratorio, tom. I *Anecdot.*, *pag.* 26, vulgato, id Constantino Magno tribuat :

Nam Constantinus proprii cum conderet Urbem nominis,

stantio vero IX et Juliano Cæsare II coss., anno nempe sequenti, Idacius habet : « His conss. introierunt Constantinopolim reliquiæ SS. apostolorum Andreæ et Lucæ die V non. Mart., et introivit Constantius Aug. Romam IV kal. Maias, et edidit XXXV. » Quare adventus Constantii Augusti Romam male hoc anno in Annalibus consignatur : pertinet enim ad annum sequentem, in quem septima imperii Cæsarei Constantii quinquennalia inciderunt, quæ cum triumpho Romæ exhibita fuisse minime dubitandum. Idacio suffragatur Ammianus lib. 16, cap. 10, ubi scribit, Constantium *concluso Jani templo*, ac post Magnentii exitium Romam triumphaturum venisse, addens : « Trigesimo postquam ingressus est die IV kal. Junias ab Urbe profectus, per Tridentum iter in Illyricum festinavit. » Hinc intelligimus intra unum eumdemque mensem et Constantium triumphasse, et septima quinquennalia edidisse, nec longius temporis spatium ad utramque pompam repræsentandam necessarium fuisse. Secundo, utraque solemnia de more conjuncta. Tertio, triumphum plerumque aliquot post annos a stratis hostibus dilatum. Quæ omnia, quia a me primum detecta, variis passim exemplis confirmavi. Baronius porro, qui Idacium non viderat, ex laudato Ammiani loco infert, *Constantium* tertio kalendas Maii hoc anno Romam ingressum. Sed, ut jam dixi, res anno sequenti gesta, dieque IV kal. Maii.

14. *Vicennalia Constantii fuere magnifica.* — Ammianus citatus describit pompam ludosque circenses, quos Constantius populo Romano dedit. De qua etiam celebritate legenda Oratio XIII Themistii, et Claudianus in sexto consulatu Honorii pag. 158. Auctor Chronici Alexandrini sub anni sequentis consulibus scribit : « Constantius Augustus propter vicennalia sua cum ingenti pompa et apparatu Romam venit, et cum eo uxor ejus Eusebia. » Sed Raderus male interpretatus est hæc verba, εἰς τὴν ἑαυτοῦ εἰκοσιετηρίδα : significant enim eo in loco, *anno vicesimo*, non vero propter decennalia. Sequens enim Christi annus vicesimus est imperii Augustei Constantii, recteque Combefisius in Notis ad Theophanem pag. 560 vertit, *anno vicesimo*. Errat vero auctor Chronici Alex. quando ait, Constantium Romæ dies XIV moratum esse. Sed de Constantii Romam adventu rursus anno sequenti agetur. Cæterum *Ara Victoriæ* Constantii jussu sublata, non erat in Capitolio, ut putavit Baronius, sed in curia, ut in Apparatu ostendimus.

15. *Eudoxius fit episcopus Antiochiæ.* — Obitus *Leontii* Antiochiæ episcopi ariani, et ejusdem Ecclesiæ occupatio ab *Eudoxio* ad annum CCCLVIII pertinent. Socrates quidem lib. 2, cap. 37, scribit : « Mortuo Leontio, qui Ætium hæreticum ad diaconatus gradum evexerat, Eudoxius Germaniciæ, quæ et ipsa Syriæ urbs est, episcopus, qui tum Romæ aderat, properandum sibi esse decrevit. Et cum imperatore callide collocutus, quasi Germanicensium civitas solatio ipsius ac providentia indigeret, petiit ut quamprimum illuc redeundi potestas sibi concederetur. Imperator vero nihil doli suspicatus, hominem dimisit. At ille primores regis cubicularios adjutores nactus, relicta civitate sua, episcopatum Antiochiæ per fraudem occupavit. » Quo pacto Eudoxius anno sequenti, mense Maio, Romæ fuisset, eoque tempore jam Leontius obiisset. Verum Sozomenus, qui Socratem emendare solet, lib. 4, cap. 12, scribit tantum : « Imperatore adhuc in Occidentis partibus commorante, nuntius allatus est de morte Leontii Antiochensis episcopi. » Et Athanasius in epistola ad Solitarios, in qua de lapsu Liberii sermonem habet, pag. 812 ait : « Leontius ille castratus, qui Antiochiæ nunc episcopatum tenet. » Quare anno CCCLVIII, quo Liberius arianæ formulæ subscripsit, Leontius adhuc in vivis erat, eoque anno decessit. Hinc Philostorgius lib. 4, cap. 3, lapsum et restitutionem Liberii memorat, et capite sequenti ait, « mortuo Leontio Antiochenæ urbis episcopo, Eudoxium ex urbe Germanicia translatum esse. » Valesius in Notis dicit, Philostorgium hallucinari, et Liberium in propriam sedem non esse restitutum anno CCCLVIII, nisi postquam anno præcedenti Leontius mortuus esset. Sed ipsummet Valesium hallucinari ex dictis constat. Ea autem translatio ante Pascha contigit, ut anno sequenti ostendetur.

Ut sua apostolicis muniret mœnia lætus
Corporibus, tunc Andræam devexit Achivis,
Timotheumque Asia.

Eadem pariter affirmat S. Hieronymus adversus Vigilantium, et de scriptoribus ecclesiasticis in Luca; quamvis in additionibus ad Chronicon Eusebii translationem hanc consignat ad annum 19 Constantii. Consule Du Fresnium *Constantinop. Christ.* lib. IV, cap. 5. MANSI.

LIBERII ANNUS 6. — CHRISTI 357.

1. *Concilium Sirmiense, ubi de Photino, Osii lapsu, et arianis fraudibus.* — Sequenti anno Domini trecentesimo quinquagesimo septimo Constantius nonum et Julianus Cæsar secundum adeunt consulatum : quo Sirmii dum Constantius ageret, cogendum curavit Concilium Sirmiense, dicendum potius conventiculum satanæ : cujus quidem tempus perperam constituitur a Socrate [1] atque Sozomeno [2], anno post consulatum Sergii et Nigriani, qui est annus Domini trecentesimus quinquagesimus primus : nam ex suis ipsorum scriptis (ne aliunde testimonium modo quæramus) apertissime confutantur : siquidem eorumdem assertione in eodem contextu dicitur, illuc invitum perductum fuisse Osium episcopum Cordubensem, atque ad subscriptionem in Athanasium (quod antea facere renuisset) compulsum esse. Quod si tunc liquet celebratam esse Synodum Sirmiensem, quando Osius ad ipsum præstandum invitus adactus est, jam affirmare necesse erit, non ante præsentem annum eam habitam fuisse : siquidem lapsus Osii nonnisi post ejus exilium, quod accidit post Liberii relegationem, contigisse dici potest. Porro Liberii exilium ante annum superiorem a Constantio decretum, Arbetione et Lolliano consulibus, certis firmisque rationibus superius demonstratum est, nempe Athanasii omnia illa præ oculis habentis atque exacte describentis auctoritate, necnon Severi testificatione.

2. Cum insuper idem testetur Athanasius, detentum exilio Osium annum integrum, ad hunc usque annum eum id passum, affirmare opus est : qui in fine (ut diximus) anni trecentesimi quinquagesimi quinti, vel potius sequentis exordio, iniquam illam Constantii sententiam pertulit. Sunt hæc enim, de tempore et loco exilii Osii, verba Athanasii superius recitata [3] : « Accersit Osium, et pro exilio detinet illum integrum annum Sirmii, nihil veritus impius Deum, » etc. Rursum vero cum S. Hilarii [4] assertione pateat, Synodum Sirmiensem celebratam esse post triennium ex quo Saturnino episcopo Arelatensi ariano professori negata est communio a catholicis episcopis Galliarum, affirmare oportet hoc ipso anno eamdem fuisse collectam : siquidem contigit manifesta apostasia Saturnini ante triennium, cum Constantius, expugnato Magnentio, Arelatem se contulit, ubi conventiculum illud habuit. Insuper cum constet, ejusmodi Synodum habitam esse Sirmii, præsente Constantio imperatore, quod et Sozomenus [1] affirmat, plane dicendum est, hoc ipso anno celebratam esse, quo idem Constantius (ut demonstravimus, Ammiano auctore) Sirmii consedisse probatur. Vides igitur, quanto veritatis dispendio et rerum confusione Sirmiense Concilium hoc anno habitum, a Socrate et Sozomeno ante annos sex, consulum notatione ponatur.

3. His de tempore elucidatis, causa hujusmodi agendi conventus est exquirenda. Ariani enim cum jam se hæreticos dici non amplius paterentur, affectantes (quod ait S. Epiphanius [2]) catholicum nomen, itidem quod Catholicorum partium esset, explere in omnibus student ; atque ob eam causam bellum suscipiunt adversus hæreticos, qui de Filio Dei humiliter et abjecte nimis sentirent ; ac propterea Ancyræ in Galatia adversus Ætium decreverunt Concilium Ancyranum, et adversus Photinum episcopum Sirmiensem, pariter negantem divinam in Filio cum Patre substantiam, et omnimodam cum eo similitudinem : Synodumque indicentes contra hæreticos divinitatis Filii Dei hostes, sese rectæ fidei vindices præ se tulerunt.

4. At de Photino diximus superius, cum ejus hæresis innotescere visa est : quibus, ad insinuandum hominem, et ejus memoriam refricandam, hic addimus, quæ de ipso habet Vincentius Lirinensis [3], postquam factus est episcopus Sirmiensis, his verbis : « Hic cum in Ecclesiam Sirmianam magno omnium favore fuisset adscitus, et aliquandiu tanquam catholicus administraret : subito, ut malus ille propheta aut somniator, quem Moyses significat, creditam sibi plebem Dei persuadere cœpit, ut sequeretur deos alienos, id est, errores extraneos, quos antea nesciebat. Sed hoc usitatum : illud vero perniciosum, quod ad tantum nefas non mediocribus adminiculis utebatur : nam erat ingenii viribus florens, et doctrinæ opibus excellens, et eloquio præpotens; quippe qui utroque sermone copiose et gra-

[1] Socrat. lib. II. c. 24. — [2] Sozom. lib. IV. c. 5. — [3] Athan. ad Solit. — [4] Hilar. de Synod. in princ.

[1] Sozom. lib. IV. c. 5. — [2] Epiph. hæresi XXXVII. — [3] Vincent. Lir. contra hæres. c. 16.

viter et disputaret et scriberet, ut monumentis librorum suorum manifestatur, quos idem partim græco, partim latino sermone composuit. » Hæc Vincentius.

5. Constantius igitur quantumlibet Photino non esset impietate secundus, tamen quo se pium catholicumque et hæreticis adversarium ostentaret, tanquam in scena ludum, Photinum adduxit in medium, et contra eum episcopos arianos; licet revera haud multum inter se differrent : nam cum iidem dicerent Filium creaturam, hac ex parte æque ac Photinus Filio divinitatem amputabant, licet iste alia ratione. Detexit Lucifer larvam Arianorum atque Constantii, dum adversus eum hæc ait[1] : «Interea oro te, respondeas, quid intersit inter te et Conscotinum tuum, quem verso ordine Smyrnienses (Sirmienses) vocant Photinum? quid intersit, quid distet : rogaris, distinguas, » etc. Et inferius : « Ecce Photinus hominem tantum profitetur Dei Filium; dicit illum non fuisse ante beatam Mariam : tua quoque hæc est professio. Quod enim ante omnia quidem, hoc est, ante cælos, terram, mare, et omnia quæ in eis sunt, Filius Dei sit, sed quod extiterit ex nihilo, sed quod sit creatura ; quid interesse arbitraris inter te et Paulum Samosatenum, vel eum, tum ejus discipulum tuum Conscotinum, nisi quia tu ante omnia dicis, ille vero post omnia? Cæterum una vobis credulitatis et incredulitatis mens est, ut diceretis, non habere Deum verum Filium, » etc.

6. Verum Ariani, quo se vere Catholicos demonstrarent, adversus divinam substantiam negantem Photinum agentes, videri ipsi voluerunt esse ejusdem divinæ substantiæ in Filio assertores. Affectatam ab ipsis ejusmodi damnationem hæreticorum, quo se specie tenus Catholicos exhiberent, novit ac scripsit quoque S. Gregorius Nazianzenus[2]; sed cito citius appositam sibi larvam iidem exuerunt, cum declararunt, sese omnia adversus Photinum per simulationem veteratorie peregisse, dum prætensum et assertum in eadem Synodo substantiæ nomen in Filio, mox (ut dicetur) illud ipsum per professionem contrariam abjecerunt : hinc S. Hilarius agens contra Constantium ait : « Post Synodum deinde Sardicensem, omnem rursus adversus Photinum Sirmii catholicæ doctrinæ tuæ commoves curam : sed tibi statim hoc, quod utraque fide continebatur, exhorret : » et paulo post : « Damnas quoque et substantiæ nomen, quo te in Sardicensi Synodo et Sirmiensi pium esse Occidentalibus mentiebaris. » Hæc Hilarius.

7. Fuit autem ejusmodi in scenam allatæ totius comœdiæ argumentum, quod S. Epiphanius præfatur his verbis[3] : «Post illam defensionem ipsius tunc in Sardica factam, quando ab episcopis vocatus fuit ad reddendam rationem de maligna a se proposita fide: impetravit a Constantio, veluti qui frustra depositus esset, ut rursum acciperet auditores, coram quibus demonstraret, se frustra depositum esse. Unde rex, illo tempore, admisit judices et auditores suæ futuræ purgationis, Thalassium, et Dacianum, et Cerealium, et Taurum, et Marcellinum, et Evanthium, et Olympium, et Leontium (erant omnes hi comites et magistratus imperatoris), Basilio episcopo Ancyrano ipsum interrogante, et contradicente his verbis, quæ ipse defensurus aut admissurus esset. Non modicam autem disputationem adversus Basilium habuit; sed instar perfrictæ frontis levis muliereulæ, colorem suum per verba in disputatione mutabat, falsoque adducebat dicta inconstantia ad intelligendam veritatem, sed quæ essent ex ejus mente ficte excogitata. Verum per fraudulentam suam vocem ac dicendi promptitudinem ad se ipsum et auditores confirmandos per linguam instructus, de doctrina proposita centum testimonia generosus ille cum jactantia se producturum esse promittebat, etiamsi ipsi sæpe adversus illum instarent. Quemadmodum etiam in disputatione adversus Basilium reperimus in his, quæ jussi sunt scribere velociter scribendi periti notarii exceptores, Anysius diaconus Basilii, et Callicrates exceptor Ruffini præsidis provinciæ, et Olympius ac Nicetas memoristæ, sive a memoria ipsius Basilii, et Eutyches, et Theodolus notarii Basilii : et dimissa est pars una obsignata ad regem Constantium, altera remansit in Synodo apud Basilium, et adhuc alia pars apud comites similiter obsignata, prout ipse ex sententia sua pronuntiarat. » Hæc Epiphanius, qui se ea legisse testatur, et ex eis aliqua recitat.

8. Cum igitur ista de Photino Epiphanius affirmet se ex Actis ipsis Synodi Sirmiensis accepisse, haud facile concedendum putamus iis, qui putant ipsum hallucinatum, dum ait eumdem Photinum prædamnatum fuisse in Concilio Sardicensi; quasi non ante Synodum Sirmiensem de ipso agi cœptum sit. Damnatus itaque Photinus semel (ut vult Epiphanius) in Concilio Sardicensi, quod hæreticorum et schismaticorum est, haud latæ sententiæ acquievit, sed adiit imperatorem; petens ab eo, causam rursum audiri. Verum utcumque sit, constat Photinum in conventu illo Sirmiensi a Basilio Ancyrano confutatum sententiam damnationis accepisse, de qua Sozomenus[1] : «Photinus licet ab Arianis, æquam tamen pro merito accepit sententiam, ut qui non tantum Pauli Samosateni, sed Cherinthi et Ebionis damnatas hæreses de Christo, quod non fuerit ante Mariam, restituere conatus est. » Ob quam causam apparet eumdem Photinum ab Hilario sæpe nuncupatum Ebionem : Ebionis namque hæresin ab eo instructam, æque affirmat S. Hieronymus[2]; sed deteriorem hunc Ebione fuisse apparet : Ebion enim Christum Deum esse negabat omnino : Photinus autem id minus habuit, ut diceret non ante fuisse, sed tunc Christum esse cœpisse, cum Spiritus sanctus visus est super illum; quamobrem ex Spiritu sancto genitum esse dicebat, ut de eodem tradit

[1] Lucif. de non. parcend. in Deum delinquent. — [2] Gregor. Naz. orat. in laud. Athan. — [3] Epiph. hæresi LXXI.

[1] Sozom. lib. IV. c. 5. — [2] Hier. de Script. Eccl. in Photin.

Epiphanius[1]. Sed quod rursus ad Photini dogmata pertinet, de divinis personis idem sensisse quod Paulus Samosatenus ac Sabellius, ait Theodoretus[2], unamque tantum operationem Patris, et Filii, et Spiritus sancti esse docuisse : adversus quem Theodorum Cilicem quatuor libros scripsisse tradit. Cum tamen ipse Photinus, licet damnatus exilio pro defensione hæresis multa conscripserit ; nam de eo Socrates[3] : « De reliquo, inquit, Photinus in exilio degens librum tum græca, tum latina lingua (nam ne hujus quidem linguæ ignarus fuit) composuit. Scripsit autem contra omnes hæreses, dum suum ipsius dogma divulgare laboravit. » Et quidem suæ impietatis reliquit improbos successores, eosdemque ab auctore nominatos Photinianos : quos etiam ob detestandam blasphemiam, quod Christum nonnisi hominem affirmarent, eosdem dictos quoque fuisse Homuncionistas, S. Augustinus testatur[4].

9. Damnato autem Photino, qui ad Synodum convenerant ariani episcopi novam fidei formulam edidere, qua quidem ab eisdem tunc scriptis anathematismis viginti septem damnando Photini hæresin, videri voluerunt esse catholici : recitant eam Athanasius atque Hilarius, cui sic ille præfatur[5] : « Sed neque in his permanserunt, quæ ante sæpe statuerant : rursus enim Sirmii adversus Photinum congregati, aliam fidem composuerunt, non ita prolixam, neque tot verbis abundantem (sicut ultimo loco editam) ; nam plerisque detractis, alia addiderunt, veluti ea per suggestionem ab aliis audivissent ; sunt autem ista : Credimus in unum Deum, » etc. Porro ne, qui vere essent, Ariani viderentur, secundum catholicam fidei assertionem hæc in primo anathematismo posuerunt : « Eos porro qui dicunt, ex non ente, aut ex alia substantia, et non ex Deo Filium extitisse, aut quod tempus aut ætas fuit, quando ille non erat, alienos a se censet sancta et Catholica Ecclesia. » Hæc, inquam, sic vera sunt (quod dictum est alias sæpe superius) ut contradicant doctrinæ Arii, non tamen plene, ut præclusus sit omnis aditus eidem hæresi irrepere satagenti in fidem catholicam ; nisi pariter, secundum regulam Nicænæ fidei, vox CONSUBSTANTIALIS apponatur. Eamdem cum recitat Hilarius, etiam interpretatur[6], et quidem consentientem fuisse catholicæ veritati, demonstrat, sicut et quasdam alias, ut puta Antiochenam et Sardicensem ab eisdem pariter editas : sed quodnam fuerit Hilarii consilium in regulis fidei interpretandis, quas constaret extra Ecclesiam Catholicam esse scriptas, suo loco dicemus.

10. Hanc autem Sirmiensis fidei formulam scriptam fuisse a Marco Arethusio episcopo, quem sæpe superius inter Arianos profitentem invenimus, Socrates testatur, cum ait[7] : « Isti episcopi Sirmii ad tempus commorati, alia Acta sancivere : nam vetera sua de fide decreta condemnare, novasque fidei formulas condere cœperunt : unam, quam Marcus Arethusius græco sermone conscripsit ; duas autem alias latino sermone, quæ nec verbis, nec compositione ac sensu vel ipsæ secum, vel cum illa quam episcopus Arethusius græce scripserat, congruerunt: alteram tamen earum, quæ latine conscriptæ erant, formulæ illi a Marco græce editæ hoc loco subjungam, » etc. Meminit item Sozomenus de tribus formulis, una græce, duabus vero latine conscriptis : sed plane in eo fallitur, dum in nulla ipsarum substantiæ nomen assertum putat ; cum ex ipsa formula fidei prius edita, atque ab Athanasio et Hilario et Socrate recitata, appareat expresse positum substantiæ nomen.

11. Secunda insuper ibi edita est fidei regula latino sermone, quæ græce postea reddita fuit, ut S. Athanasius testatur[1], cum post recensitam primam fidei formulam, in qua inerat nomen substantiæ, hæc subdit : « Istis omnibus neglectis, ac veluti melioribus repertis, aliam fidem decernunt, et Sirmii scriptam referunt Romano quidem sermone, sed quæ græce interpretata hunc sensum habet : Quoniam de fide placuerat disceptationem fieri, omnia cum sedulitate inquisita et examinata fuere Sirmii in præsentia Valentis, Ursacii, Germinii, cæterorumque omnium, » etc. At magnopere considerandum est, quod dum S. Hilarius posteriorem hanc, quam ipse priori loco recitat, ex græco in latinum translatam dicit ; apparet ipsum nequaquam in germanam editionem incidisse, sed in eam quæ ex latino in græcum translata fuit ; sunt autem hæc ipsius verba[2] : « Et quidem rectum et conveniens existimo, ut, antequam de verborum suspicionibus ac dissensionibus ineam sermonem, ea quæ ab Orientalibus episcopis adversus conscriptam apud Sirmium hæresin dicta et constituta sunt, verbis quam possim absolutissimis, demonstrem : non quod ab aliis planissime omnia edita sint, sed quod ex græco in latinum ad verbum expressa translatio affert plerumque obscuritatem, dum custodita verborum collatio eamdem absolutionem non potest ad intelligentiæ simplicitatem conservare. » Hæc ipse ; consentit et Socrates[3], secundam illam fidei formulam fuisse latino sermone conscriptam, postea vero in græco episcopo Arethusio, qui primam conscripserat ; de tertia autem dicemus paulo inferius.

12. Quid vero conati fuerint Ariani hac secunda professione Sirmiana, S. Hilarius declarat verbis illis, quibus nuper recitatis mox subdit[4] : « Meministis namque in ea ipsa scripta proxime apud Sirmium blasphemia id tentatum ac laboratum fuisse, ut dum Pater unus et solus omnium Deus prædicatur, Deus Filius esse negetur : et dum de *Homousio* et *Homœusio* taceri decernitur, id decretum esse ut aut ex nihilo, ut creatura, aut ex alia essentia, ut consequentia creaturarum, et non ex Deo Patre

[1] Epiph. hæresi LXXI. — [2] Theod. hæret. fab. lib. II. — [3] Socrat. lib. II. c. 2. — [4] August. serm. 26. ex addit. fragment. edit. Lovaniens. — [5] Athan. l. de Synod. — [6] Hilar. l. de Synod. — [7] Socrat. lib. II. cap. 25.

[1] Athan. de Synod. — [2] Hilar. de Synod. — [3] Socrat. lib. II. c. 25. — [4] Hilar. de Synod.

Deus Filius natus confirmaretur. Tum porro in eo quod honore, claritate, dignitate, majestate Pater major diceretur; id esse quæsitum, ut Filius his omnibus, quibus Pater major est, indigeret. Postremo, dum ignorabilis nativitas ejus asseritur, per hoc ignorantiæ decretum, nescire quod ex Deo sit, juberemur. » Hæc Hilarius, qui eam recitat, ac plane eamdem quam habent Athanasius atque Socrates, in qua quidem de abdicatione vocis substantiæ sic apud eumdem Athanasium scribitur [1] : « Cæterum quia multos commovet vox latine quidem dicta, *Substantia*, græce autem οὐσία, hoc est, ut diligentius cognoscatur, illud quod ὁμοούσιον aut ὁμοιούσιον dicitur: nullam earum vocum mentionem debere fieri, neque de ea id sermocinandum in Ecclesia censemus, quod de his nihil scriptum sit in sacris litteris, et quod illa nominum intellectum et mentem transcendant, et quod nemo possit Filii generationem enarrare, » etc. Vides, lector, hæreticorum inconstantiam : qui enim nuper in confutatione Photini tam appositæ substantiæ nomine usi essent, quod nonnisi Catholicæ Ecclesiæ armis ad pugnacem hæresiarcham prosternendum satis sibi virium esset : illo superato, armis illis, quibus usi fuerant, procul ejectis, qualesnam essent, se palam prodidere.

13. Sed illud modo accuratius pervestigandum est, quod S. Hilarius, cum ejusmodi blasphemiam recitat, eidem præfixum hunc titulum ponit : « Exemplum blasphemiæ apud Sirmium per Osium et Potamium conscriptæ : » sub quo quidem titulo dicta Sirmiana blasphemia descripta habetur : caret plane eo titulo quæ recensetur ab Athanasio, et quæ a Socrate ponitur, nec ulla apud eos prorsus mentio, quod Osius et Potamius eam scripserint. Quamobrem cum superius sit demonstratum, S. Hilarium haud nactum esse germanam atque originalem ejus fidei professionem latino sermone conscriptam, sed ex græco depromptam : illud affirmare cogimur titulum illum, qui desiderabatur in authentico latino exemplari, superadditum ab Arianis, et fortasse ab ipso Marco Arethusio, quem græco eam sermoni reddidisse, Socrates tradit : atque eo magnorum confessorum titulo illam Orientalibus quo facilius acciperetur, promulgare curasse. Sed quod ad Potamium spectat, haud quis putet hunc illum episcoporum fuisse in Ægypto Patamionem seu Potamonem nuncupatum, quem ante annum ab Arianis multa passum, martyrium quoque consummasse ex Athanasio superius dictum est : porro hic, de quo agitur, Potamius, unus erat ex potentibus Arianis, quem Soebadius, qui his temporibus vivebat atque scribebat episcopus Agenni in Gallia, una cum Ursacio ac Valente conjungit, atque ejusdem epistolæ meminit confertæ blasphemiis ad Orientales atque Occidentales missæ.

14. Cæterum ipsum Osium Sirmii eidem fidei formulæ subscripsisse, non autem eam scripsisse, tum Socrates, tum etiam Sozomenus affirmant; id autem ut se habuerit, idem narrat Socrates cum ait [1] : « Quanquam iste paulo ante per fraudulentum Arianorum conatum erat in exilium missus, id temporis tamen studio et labore episcoporum, qui Sirmii convenerant, factum est, ut imperator illum accerseret, habens in animo vel persuadendo, vel cogendo, eum inducere, ut cum episcopis ibi coactis consentiret. Nam si istud factum esset, illorum fides perillustri testimonio confirmata videretur : hac de causa invitus (ut dixi) accessit ad Concilium. Simulatque vero senex ille eorum fidei assentiri abnuebat, plagæ illi erant inflictæ, membraque machinis distorta. Quapropter fidei formulis eo tempore editis vi et necessitate compulsus, consensit subscripsitque. » Hæc Socrates, eadem quoque Sozomenus [2].

15. Epiphanius autem affirmat, ab epistola quadam Osii eam ipsos hausisse ac promulgasse blasphemiam. Nam ait [3] : « Alterum vero est, quod cum antea scripserint dissimilem secundum essentiam Filium Patri, et putarent se condemnare Ecclesiam per litteras, quas a venerando episcopo Osio venati essent, in quibus dissimilis secundum essentiam habetur, » etc. Vi quidem extortam fuisse ab Osio ejusmodi impietatem, S. Athanasius [4] testatur, in hunc modum ad Solitarios scribens : « Tantam vim intulit seni, quem Sirmii pro exilio detinebat, et ita eum arcte tenuit, ut afflictus attritusque malis, tandem ægreque cum Ursacio et Valente communicaret, sed tamen ut contra Athanasium non subscriberet : verum ne ita quidem eam rem pro levi habuit; moriturus enim, quasi in testamento suo, eorum vim protestatus est, et arianam hæresin condemnavit, vetuitque eam a quocumque probari ac recipi. » Hæc Athanasius, idemque alibi sic de Osio [5] : « Etsi Osius minis Constantii conterritus, non videbatur Eusebianis contradicere, vis tamen illa, et Constantii tyranni potestas multæque contumeliæ et interminationes satis ostendunt, minime eum in nostri condemnationem consensisse ; sed senii imbecillitate imparem verberibus, ad tempus cessisse. » Hæc ipse.

16. Sed et Severus quoque hæc de eodem [6] : « Osium quoque ab Hispania in eamdem perfidiam consensisse, opinio fuit, quod eo mirum atque incredibile videtur, quia omni fere ætatis suæ tempore constantissimus nostrarum partium, et Nicæna Synodus illo auctore confecta habebatur : nisi fatiscente ævo (etenim major centenario fuit, ut S. Hilarius in epistolis refert) deliraverit. » Ita ipse ; hinc et Hilarii querela illa in Osium est, quod sepulcri sui, nempe corporis, nimium amans fuerit. De lapsu quoque Osii meminit Soebadius in libro contra Arianos scripto, de quo est mentio apud S. Hieronymum [7] : ubi hæc de Osio in fine libri : « Sed non sum nescius, his omnibus discussis, et in lucem intelli-

[1] Apud Athan. de Synod.

[1] Socrat. lib. II. c. 26. — [2] Sozom. lib. II. c. 5. — [3] Epiphan. hæresi LXXIII. — [4] Athan. ad Solitar. — [5] Athan. Apolog. II. in fine. — [6] Extat tom. V. Bibl. sanct. — [7] Hieron. de Script. eccles. in Soebadio.

gentiæ publicæ propositis, antiquissimi sacerdotis et promptæ semper fidei Osii nomen quasi quemdam in nos arietem temperari, quo contradictionis temeritas propulsetur. Sed hanc contra nos erigentibus machinam, brevi admodum sermone respondeo : Non potest ejus auctoritate præscribi : quia aut nunc errat aut semper erravit : novit enim mundus quæ in hanc tenuerit ætatem, qua constantia apud Sardicam et in Nicæno tractatu assensus sit et damnaverit Arianos. Quid si diversa nunc sentit, et quæcumque ab eo retro damnata fuerant, defenduntur; quæ defensa, damnantur? Rursum dico : Non mihi ejus auctoritate præscribitur. Nam si nonaginta fere annis male credidit, post nonaginta illum recte sentire non credam. Aut si nunc recte, quid de eis opinandum est, qui ab eodem signati, fidei in qua tunc ipse erat, de sæculo transierunt? quid et de ipso pronuntiaretur, si ante hanc Synodum dormisset? Ergo (ut supra diximus) præjudicatæ opinionis auctoritas nihil valebit, quia contra semetipsam ipsa consistit. » Hæc Sœbadius, quem adhuc fuisse sua ætate superstitem, tunc cum scriberet tractatum de Scriptoribus ecclesiasticis, Hieronymus testatur, ab eoque alia opuscula scripta tradit. Meminit et Vigilius [1] martyr de ejusdem Osii lapsu et cum Valente et Ursacio conspiratione.

17. Immenso sane luctu et implacabilibus lamentis prosecuti sunt sancti Patres funus præclarissimi viri, qui cum navem, qua tot tantaque maria navigaret inter syrtes, scopulos, atque piratas, validis undique adversariis urgentibus ventis, jam ad portum salutis magna gloria perduxisset incolumem, ibi insperato naufragium fecit, universa Catholica Ecclesia expavescente. Ejusmodi Osii plane miserabili casu catholicus orbis contremuit, concussæque sunt solidissimæ petræ. Quis, rogo, de sui exitu potuit esse securus : si omnium Synodorum laudibus Osium celebratum, et scriptorum cunctorum illorum temporum præconiis exaltatum, totque ex diversis atque multiplicibus certaminibus coronis auctum, hominem in Conciliis agentem patronum atque magistrum, videat tam inopinate prosterni, ac instar salis infatuati pedibus proculcari, tantumque ducem effici exercitus desertorem, imo ad hostes deficientem, et in castris hostium profitentem, transfugam adeo ignominiose constitui? eoque potissimum tempore (proh dolor!) quo de laboribus immensis præmium accepturus, et de innumeris victoriis fuisset donandus a summo imperatore coronis? Merito igitur abietes ulularunt, quia cecidit cedrus [2]; atque paventes sibique timentes viri sancti, ad Deum clamantes, propheticum illud occinuerunt [3] : « Ne projicias me in tempore senectutis : cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. »

18. Superavit mea sententia, lapsus Osii præteritorum omnium casum, sive Origenis sive Tertulliani, vel quorumvis aliorum dixeris; nullus enim æque ac ipse, neque tanta temporis diuturnitate, tot

[1] Vigil. contra Eutych. lib. v. — [2] Zach. XI. — [3] Psal. LXX.

tantisque publicis actionibus, iisdemque summis, ad statum totius Reipublicæ christianæ spectantibus, tum in Occidente, tum in Oriente perfunctis, nullus inquam æque ut Osius spectatus est. Cui non Concilio hic interfuit, atque magna pars fuit, ut Eliberino, Arelatensi, Neocæsariensi, Alexandrino, Gangrensi, duobus magnis atque œcumenicis Conciliis, Nicæno ac Sardicensi, et aliis quorum memoria excidit? Quem tot tantique ponderis legationes apostolicæ decorarunt : quem in suo ipsius christianæ fidei tyrocinio Constantinus imperator inhærescentem suo lateri habere voluit monitorem ; quem parentem nomine diceret, atque filiali affectu coleret : hunc illum ipsum Osium, quem et Ariani Synodorum principem dicerent, et Nicæni Symboli formulam concepisse [1] ; hunc, inquam, in conciliabulo Sirmiensi ignominiose prostratum, turpissime factum esse ejusdem Nicænæ fidei proditorem?

19. At licet lapsu Osii ingenti fuerit Ecclesia Dei tremore concussa, utpote quæ esset illi catholicæ communicationis compaginatione conjuncta; haud tamen cum corruente corruit, quippe quæ minime gentium tali inniteretur fundamento; quæ fundata est super firmam petram; et quæ sciret Osium hominem, et non angelum : didicissetque neque angelum revereri debere, sed anathemate et execratione percellere, qui aliter annuntiaret, quam quod ab Apostolis [2] traditum est; atque præstare cuilibet turbulentæ ac violentæ cribrationi diaboli solidam promissionem Christi verbo firmatam, atque precibus stabilitam. At si quando contigit illud videre de fidei veritate miraculum, quod dixit Dominus [3] : « Si isti tacebunt, lapides clamabunt, » hoc plane tempore fuit perspicue demonstratum. Nam sicut olim negante Petro, et cæteris fuga lapsis Apostolis, latro Christum Deum est confessus in cruce : itidemque centurio, qui crucifixerat Christum, publica confessione clamavit : Vere filius Dei erat iste; et qui blasphemarant, revertebantur percutientes pectora sua : ita pariter (o excellens miraculum et omnia superans de veritate fidei christianæ prodigium!) cum negat Osius, hostes fidei confitentur Ariani, ablegata siquidem ab Osio in Filio Dei divina substantia, eadem ab ejus impugnatoribus restituitur; prædicat denique ipse Constantius imperator, publicisque edictis demoliendum curat quod Osius una cum aliis impie ædificarat.

20. S. Hilarius enim, recitata Sirmiana impietate, ab Osio atque Potamio (ut ait) conscripta vel saltem subscripta, mox subdit [4] : « His itaque tot et tantis impietatis professionibus editis, has rursum e contrario Orientales episcopi in unum congregati sententiarum definitiones condiderunt, » etc. Recenset post hæc ex eis duodecim capitibus definitiones distinctas adversus Sirmiensem perfidiam, in qua tacendum esse de substantiæ nomine (ut vidimus) fuerat constitutum : eamdemque interpretatus, ac

[1] Athan. ad Solitar. — [2] Galat. I. — [3] Luc. XVIII. — [4] Hilar. de Synod.

denique post eas epilogo brevi retextas ista addit[1] : « Hæc conscientiæ suæ, et adeptæ jampridem doctrinæ suæ instituta decernunt, et eos qui hanc apud Sirmium hæresin conscripserunt, vel conscriptam susceperant, ignorationem confitentes ad subscriptionem decretorum talium coegerunt : Ubi Filius, imago Patris perfecta est : Ubi sub indifferentis imaginis proprietate, per fraudem profanam Filius non aboletur, ut Pater sit : Ubi imago Patris Filius prædicatur per similitudinis veritatem, a substantia Patris, cujus imago est, substantiæ diversitate non differt : Ubi per habitam a Patre vitam et acceptam a Filio vitam, nihil differens in substantia, quæ significatur in vita, habeat Pater, quam Filius accepit ad habendum : Ubi non creatura est Filius genitus, sed a natura Patris indiscreta substantia est : Ubi sicut inter Patrem et Filium indifferens virtus est, ita nullam inter se diversitatem patiatur essentiæ : Ubi Pater generando Filium, nihil ex se in eodem degenerat diversitate naturæ : Ubi quia nihil differat in utroque naturæ proprietas, tamen similitudinis personalium nominum respuunt unionem, ne subsistens unus sit, qui et Pater dicatur et Filius : Ubi quia pie dicitur et Pater mittens, et Filius missus, in nullo tamen inter Patrem et Filium, id est, inter missum atque mittentem, discernatur essentia : Ubi non intra tempora paterni nominis veritas continetur : Ubi Filius Patre non est posterior in tempore : Ubi ultra tempus omne perfecta nativitas, innascibilitatis in se non admittit errorem. Et hæc quidem, fratres carissimi, omnis quæ edita est fidei doctrina, per paucos juxta universitatis modum Orientales, sub ipsis prope diebus, quibus vos ingestam hæresim respuistis, emersit : cujus exponendæ ea fuit ratio, quod unius substantiæ silentium decernebatur. » Hactenus Hilarius.

21. Sic quidem pertæsi Sirmianæ perfidiæ Orientales episcopi, statim Sirmio recedentes, in Asiam commigrarunt, atque Ancyræ in Galatia convenerunt ; ibique restituto in Filio Dei ablegato substantiæ nomine, scriptis recensitis fidei regulis, eas per legatos Sirmium miserunt ad Constantium imperatorem : ad quos ut de pietate in tanto naufragio benemerentes hæc habet S. Hilarius[2] : « Domino gratias, quod ignorationem per vos admonitus imperator, ignorantiam et errorem, non suum, sed adstantium per has fidei vestræ sententias recognovit, et se invidia apud Deum et homines impiæ voluntatis exemit, cum legationem vestram honorifice habens, falsitatem eorum quorum auctoritate in invidiam ducebatur, coacta a vobis ignorantiæ suæ professione cognovit. » Ista S. Hilarius, qui et eosdem Orientales hortatur ad suscipiendam vocem Consubstantialitatis, sine qua nomen quoque substantiæ videretur periclitari posse, habereque secum fraudem paratam ab iis qui in suum sensum ejus verbi significationem extorquent.

22. Vides jam ex his et admirare, lector, quomodo cum ex Osii, Potamii, atque aliorum præscripto jubetur Sirmii de nomine taceri substantiæ; ab aliis tamen licet fidei catholicæ hostibus (erant hi Semiariani dicti) quantopere in Filio idem nomen substantiæ prædicatur : quorum sententiæ et subscribere coacti sint (ut ait) iidem qui nuper de Filii cum Patre substantia silentium indixissent. Porro autem præclaros nominis substantiæ vindices fuisse Basilium Ancyranum episcopum, qui interfuerat Concilio Sirmiensi, et adversus Photinum certamen subierat, insuper et Georgium Laodicenum, et alios, S. Epiphanius[1] numerat, dum eorumdem fidei professionem prolixiorem quam Hilarius recitat editam ab eis, cum Ancyræ in Galatia Synodum habuerunt. In quo autem isti tot tantaque vera de Dei Filio prædicantes, Catholicis consentientes, minime tamen Catholici habiti sint, sed Semiariani fuerint nuncupati, idem Epiphanius ibi declarat, nosque eadem superius attigimus. Idemque de Constantio alia subdit, quem et pium in hoc nominat, quod contra nuper pronuntiatam fidem Sirmiensem, qua sicut de nomine substantiæ, ita de similitudine Filii cum Patre tacendum esse, decretum erat, ipse jusserit scribi, Filium Dei per omnia Patri similem : « Et sic (inquit[2]) sentiens, pio ore decrevit, per omnia (veluti nos Catholici credimus) similem esse Filium Patri, ut et per ipsum non procederent insidiæ contra ecclesiasticam fidem constructæ, quæ volebant essentiæ nomen tollere : nihil enim lucri fecerunt, coacti confiteri Filium Patri per omnia similem. » Qua sententia pariter affirmaretur, et secundum quoque substantiam et coessentiam et æternitatem Filium Patri similem esse, quod idem Epiphanius latius explicat.

23. Sed et de Valente hæreticorum pessimo ac refractario hæc subdit : « Cum suo more Valens subscripsisset : et in subscriptione apparuisset, similem Filium Patri : et non apposuisset, Per omnia; et ostendisset quomodo assensus esset præscriptis, aut quomodo similitudinem vocis intellexisset : annotavit hunc pius rex, et coegit ipsum addere, Per omnia; hæc circa tempus Pentecostes. » Hactenus Epiphanius, declarans id factum ex professione Orientalium, quos cum imperator timeret ab aliis divelli, et inhærere Catholicis, eam ob causam ex illorum præscripto Filium Dei per omnia Patri similem, ac proinde etiam substantia, horum omnium subscriptione firmari voluit, tertiamque ab eis edi Sirmianam professionem. Meminit de iisdem dictis duodecim capitibus agens S. Vigilius contra Eutychen, qui hæc ait[3] : « Deinde adversus sacrilegam impiæ professionis unitatem, quæ per Osium, Valentem, Ursacium, et Germinium, cæterosque similis pravitatis apud Sirmium fuerant conscripta; universi Orientales episcopi convenientes, alias, id est, duodecim sententiarum definitiones ediderunt, quæ Nicæno Concilio non continentur. »

[1] Hilar. de Synod. — [2] Hilar. ibid.

[1] Epiph. hæresi LXXIII. — [2] Epiph. ibid. — [3] Vigil. contra Eutych. lib. V. tom. V. Bibl. sanct.

24. At quanta cum celeritate revocare curarint, quod nuper eadem impia professione statuissent, S. Athanasius quoque his verbis significat post eamdem recensitam perfidiam Sirmianam [1] : « Hæc (inquit) ubi misissent, denuo mutata sententia composuerunt eam fidem, quam quia cum consulibus edidissent, multo pudore et probro perfusi sunt, ejusque exemplaria curavere, ut cum suo more sententiam mutassent ab iis qui eam tenebant, per notarium Marcianum subriperentur : et persuaso Constantio, ut contra eam fidem edicta promulgaret, aliam rursus fidem constituunt; additis, ut quidem solent, quibusdam dictis. » Hæc Athanasius; fuit ista quidem tertia professio fidei Sirmianæ, in qua (ut ait Epiphanius[2]) Filius Patri similis per omnia prædicabatur; quæ quidem latine edita est eademque in Concilio Ariminensi (ut testatur esse Socrates [3]) recitata; desiderantur tamen in ea verba illa, *Per omnia similem*, sed tantum ista habentur, *Filium esse Patri similem :* quæ verba tunc cum a Valente impie subducerentur, Constantius voluit omnino scribi. Sic igitur quod adeo deformiter Osius cum aliis delirasset, ab aliis continuo, quasi miraculo est, emendatum tum per Concilium Ancyranum, tum per tertiam Sirmiensem professionem, cujus et si hoc anno fecimus mentionem, quod id exigeret argumentum : haud tamen existimes hoc anno elaboratam, vel editam, quam constat eodem anno, quo Ariminense Concilium est celebratum, sub consulatu Eusebii et Hypatii (ut inferius suo loco dicetur) Sirmii esse conscriptam. Constat quidem, Epiphanio auctore, post promulgatam Sirmii Osii et Potamii perfidiæ professionem, qua dicebatur inter alia Filius Dei a Patre dissimilis secundum essentiam, recessisse inde Orientales episcopos, et rediisse in Orientem, et adversus tantam impietatem Ancyræ celebrasse Concilium, ubi quæ valde impie statuta fuerant Sirmii condemnarent, assertis omnibus quæ pie sancteque de Filio dici possunt; *Consubstantiali* duntaxat voce sublata, esse eum nimirum etiam secundum *substantiam per omnia Patri similem.* Inde vero accidisse, ut cum Orientales episcopi rursum in Occidentem venirent, Sirmiique ubi Constantius imperator erat consisterent, novam illam et tertio ordine ederent fidei confessionem, in qua dempto in Filio *substantiæ* nomine, *eum per omnia Patri similem* esse conscriberent, occasione inde haud dubium oborta, quod cum Orientalis episcopi, qui post et Semiariani sunt dicti, iterum atque iterum nomen substantiæ in Filio professi fuerint, offensi nonnihil Ariani ea professione, quæ in omnibus esse catholica videri posset, iis contradicentes, diuque disputantes, acquieveruntt andem, ut ita inter utramque partem transigeretur, nimirum ut Semiariani relinquerent nomen *substantiæ*, Ariani vero admitterent, ut Filius diceretur *Patri per omnia similis*, licet Valens id profiteri refugeret, et nisi Constantio jubente, non faceret. Sic igitur tunc Sirmii composita et ornata fidei professio est, quam deferrent Ariminum, ibidem promulgandam, refragante Basilio Ancyrano, qui (ut ait Epiphanius) in sua subscriptione *substantiæ* nomen opposuit. Acta sunt hæc Sirmii (ut sanctus Epiphanius tradit) nocte illucescentis sacri diei Pentecostes, undecimo kalendas Junias, sicuti habet Athanasius in libro de Synodis, necnon Socrates.

[1] Athan. l. de Synod. — [2] Epiph. hæresi LXXIII. — [3] Socrat. lib. II. cap. 29.

25. Quis autem scripserit hanc tertiam formulam Sirmianam, hactenus incognitum fuit : patefactum autem, ubi editus est a viro disertissimo nostroque amicissimo Fabro liber fragmentorum de Synodo Ariminensi, S. Hilarii episcopi Pictaviensis titulo insignitus, in quo inter alia vetera monumenta recens edita est epistola Germinii ad alios arianos episcopos, qua ipse testatur ejusmodi fidei professionem fuisse a Marco dictatam : hic ille Marcus Arethusiæ episcopus, qui primo loco subscripsisse ab Epiphanio ponitur. Tribuit Socrates eidem Marco scriptionem primæ Sirmiensis : non enim repugnant ista, cum nihil prohibeat scripsisse primam qui tertiam dictavit, dum idem cum Basilio qui adversus Photinum disputavit, esset tunc ejusdem de divinitate Filii Dei sententiæ, in qua et postea perseverarunt ambo, ut apparet ex professione Seleuciensi, cui uterque primo loco subscripsit, cum et professi sunt eamdem æquipollentem esse primæ confessioni Sirmianæ : sed præstat hic ipsam Germinii integram epistolam reddere, qua etiam cognoscatur, qualis fuerit tertia Sirmiana professio, quam Valens (ut Epiphanius affirmat) Ariminum detulit; sic enim se habet [1] :

26. « Dominis fratribus religiosissimis Ruffino, Palladio, Severino, Nichæ, Heliodoro, Romulo, Muciano et Stercorio, Germinius in Domino salutem.

« Vitalis nunc militantis in officio sublimis præfecturæ relatione comperimus, desiderare sanctitatem vestram significari vobis aperte, quid est quod de fide nostra Valenti, Ursacio, Gaio et Paulo displiceat. Necessarium duxi his litteris patefaciendum sanctitati vestræ, et id quod in vobis ipsis ab initio esse confido dicere, nos hoc quod et a Patribus traditum accepimus, et divinis Scripturis, quod semel didicimus et quotidie docemus, Christum Dei Filium Dominum nostrum per omnia Patri similem, excepta innativitate, Deum de Deo, lumen de lumine, virtutem de virtute, integrum de integro, perfectum de perfecto, ante sæcula et ante universa, quæ intelligi vel dici possunt, genitum, cujus nativitatem nemo scit nisi solus Pater, ipso Filio adserente : Quia nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius et cui voluerit Filius revelare : per quem facta sunt omnia, sine quo factum est nihil, secundum divinas voces ipsius Salvatoris nostri Filii dicentis : Pater meus usque modo operatur, et ego operor. Et iterum : Quæcumque enim Pater facit, hæc et similiter Filius

[1] Hilar. frag. lib. I. pag. 41. 42. 43.

facit. Et iterum : Ego et Pater unum sumus. Et iterum : Qui me vidit, vidit et Patrem. Et iterum : Quomodo Pater vitam habet a semetipso, ita dedit et Filio vitam habere in semetipso. Et iterum : Sicut et Pater suscitat mortuos et vivificat, ita et Filius quod vult, vivificat. Et iterum : Creditis in Deum, et in me credite. Et iterum : Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Et iterum cui Pater dixit : Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram : nec dixit, ad imaginem tuam, vel ad imaginem meam, ne aliquam dissimilitudinem in Filii sui divinitate demonstraret, sed propterea conjunxit ad imaginem et similitudinem nostram, ut Filium suum sibi similem per omnia Deum manifestaret. Iterum Evangelista : Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratia et veritate. Et Apostolus ad Corinthios : In quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, ut non refulgerent in luminatione Evangelii gloriæ Christi, quæ est imago Dei. Et iterum idem Apostolus : Et transtulit in regno Filii charitatis, in quo habemus redemptionem et remissionem peccatorum, qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ. Et iterum idem Apostolus : Hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus. Quis non intelligat, quia quemadmodum secundum servi formam revera fuit caro nostra in Christo, ita et in Dei forma vera sit divinitas Patris in Filio? Et iterum : Videte ne quis vos seducat per philosophiam et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa hujus mundi, et non secundum Christum, quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Si ergo plenitudo divinitatis inhabitat in Christo, jam non ex parte similis, et ex parte dissimilis, sicut nunc asserunt qui propter contentionem suæ libidinis retrorsum abeuntes, semetipsos a nobis avertunt.

27. « Nam quod putant se pro magno de divinis Scripturis proferre, ut dicant, Christum facturam et creaturam : e contrario nos secundum Scripturas dicimus, et viam, et januam, et lapidem offensionis, et petram scandali, et fundamentum, et brachium, et manum, et sapientiam, et verbum, et agnum, et ovem, et pastorem, et sacerdotem, et vitem, et diem, et alia. Sed hæc omnia sic intelligimus et dicimus, ut virtutes et operationes Filii Dei intelligamus, non ut divinam ejus ex Patre nativitatem hujuscemodi nominibus comparemus, quia ex nihilo omnia per Filium facta sunt, Filius autem non ex nihilo, sed ex Deo Patre est genitus.

28. « Miror autem prædictum Valentem aut oblitum esse, aut certe subdole dissimulare, quid in præteritum gestum definitumque sit. Nam sub bonæ memoriæ Constantio imperatore, quando inter quosdam cœperat esse de fide dissensio, in conspectu ejusdem imperatoris præsentibus Georgio episcopo Alexandrinorum Ecclesiæ... [1] Pelusinorum, Basilio episcopo tunc Anquiritano, præsente etiam ipso Valente et Ursacio, et in ea pravitate post habitam usque in noctem de fide disputationem et ad certam regulam perductam, Marcum ab omnibus nobis ejectum fidem dictasse, in qua fide sic conscriptum est : Filium similem Patri per omnia, ut sanctæ dicunt et docent Scripturæ : cujus integræ professioni consensimus omnes et manu nostra subscripsimus. Si autem nunc aliquid spiritus hujus mundi suggerit, ex aperto adhuc scire non possumus. Nam, ut nos professi sumus de Scripturis, per omnia Filium similem Patri excepta innativitate, exponant et illi de Scripturis, quemadmodum parte similis sit, parte dissimilis. Et ideo, fratres dilectissimi, hæc intrepidanter et sine mora vestræ dilectionis ad conscientiam, per Cyriacum officialem, cujus prima inventa occasio est post Carinium diaconum quem ad vos misi, professionem destinavi, ut per vestram quoque vigilantissimam devotionem apud Deum, universæ fraternitati intimetur, ne quis fallacia diaboli laqueis ignorans implicetur. Jam vestræ est unanimitatis rescribere mihi, quid vobis sanctus Spiritus suggerat. Sane intimo charitati vestræ, me huic epistolæ, propterea quod manus dolerem, subscribere non potuisse : subscribendum autem mandasse fratribus et compresbyteris nostris Innocentio, et Octavio, et Catulo. » Hucusque Germinii epistola. Ex quibus pariter cognoscas eumdem Germinium non inter Arianos, sed Semiarianos militasse. Hactenus de Sirmiana tertia confessione, qua emendatus est deformis error secundæ Sirmianæ professionis per Osium et Potamium editæ sive subscriptæ.

29. Sed qualem finem sortitus sit idem Osius, modo dicendum est. Auctor qui asseritur Isidorus [2] episcopus Hispalensis, dum agit de Gregorio episcopo Eliberitano, de Osii exitu hæc describit : Post impiam Osii prævaricationem, dum S. Gregorius Eliberitanus episcopus in Cordubensi urbe juxta imperiale decretum fuisset adductus, ac minime vellet illi communicare : commotus Osius dicit Clementino (Clementio) Constantii præfecti vicario, ut mitteret eum in exilium. At ille : « Non audeo, inquit, episcopum in exilium mittere, nisi prius eum ab episcopatu dejeceris. Ut autem vidit S. Gregorius, quod Osius vellet dare sententiam, appellat Christum, totis fidei suæ visceribus exclamans : Christe Deus, qui venturus es judicare vivos et mortuos, ne patiaris hodie inhumanam (humanam) proferri sententiam adversus me minimum servum tuum, qui pro fide nominis tui, ut reus assistens, spectaculum factus sum : sed tu ipse, quæso, in causa tua hodie judica, ipse sententiam proferre dignare per ultionem. Non ego, quasi metuens, de exilio fugere cupio, cum mihi pro tuo nomine nullum supplicium grave sit; sed ut multi prævaricationis errore libe-

[1] Pancratius Pelusii episcopus; ita Epiph. hæresi LXXIII. — [2] Isidor. de Vir. illust. in Osio, cap. 1.

rentur, cum præsentem viderint ultionem. His dictis, ecce repente Osius residens fastu quasi regalis imperii, cum sententiam conaretur exprimere, os vertit, distorquens pariter et cervicem, ac de sessu in terram eliditur, atque illico exspiravit. Tunc admirantibus cunctis, etiam Clementinus ille gentilis expavit : et licet esset judex, tamen timens ne in se simile supplicium vindicaretur, prostravit se ad pedes sancti viri, obsecrans, ut sibi parceret, quia in eum divinæ legis ignoratione peccasset, et non tam proprio arbitrio, quam mandantis imperio. Inde est, quod solus Gregorius ex numero vindicantium integram fidem, nec in fugam conversus est, neque passus est exilium : unusquisque enim timuit de illo ulterius judicare. » Hucusque de Osio auctor.

30. At hæc verane sint, studio vigilantissimo exquirenda sunt. Haud est adeo magnæ auctoritatis qui Isidorus falso asseritur, ut ejus testificatio præferenda sit sanctis Patribus qui eodem tempore vitæ et obitus Osii superstites erant, cum ipse post annos ducentos ab ejusdem Osii temporibus vixerit. Verum admonemus, a nemine alio, quam a cœnoso schismaticorum fonte isthæc potuisse ipsum haurire : siquidem ejusmodi historiæ primus auctor esse reperitur Marcellinus presbyter ille schismaticus sectæ Luciferianæ, qui vixit temporibus Theodosii; ad quem Commentarium illum, quo ista narrantur, una cum Faustino socio impietatis conscripsit : quibus sane nec fidem penitus abrogarem, nisi multa essent, quæ eidem magnopere contradicunt. Cuinam, quæso, primæ deferendæ sunt solidæ veritatis, Magno Athanasione, an perditissimo Marcellino? at nimis discrepans atque dissimilis est ista collatio. Quid insuper dicendum, si Athanasio conjungas Hilarium, atque adjicias Augustinum? cum alioqui testimonium Marcellini nullius alterius illorum temporum scriptoris fulciatur auxilio : atque ea quoque ex parte fides nutet auctoris, qui congestarum etiam in S. Hilarium atque alios Orthodoxos calumniarum arguitur. Quid autem de Osii exitu S. Athanasius tradat, quod paulo ante alia occasione recitatum est, hic urgenti præsenti occasione repetere, haud erit incongruum; ait igitur [1] : « Tantam vim intulit seni, » nempe Constantius, « et ita eum arcte tenuit, ut afflictus astrictusque malis, tandem ægreque cum Ursacio et Valente communicaret, sed tamen ut contra Athanasium non subscriberet. Verum ne ita quidem eam rem pro levi habuit : moriturus enim, quasi in testamento suo, eorum vim protestatus est, et arianam hæresin condemnavit, vetuitque eam a quoquam probari aut recipi. » Hæc Athanasius. Quis igitur tanti Patris testificationi, sui præsertim temporis res conscribentis, obniti audeat?

31. Est et ex eodem auctore ea de re aliud firmissimum argumentum, ex prima oratione contra Arianos habita : ad cujus finem cum numeret ab universali Synodo, in qua damnati sunt Ariani, nempe Nicæna usque ad illud tempus quo ea scribebat, annos triginta sex ; anno Domini trecentesimo sexagesimo primo eam ab Athanasio orationem dictam esse oportuit. Cum igitur illa oratione idem sanctus Athanasius, recensens præclarissimos viros de fide catholica optime meritos, primo loco atque titulo honorifico ponat Osium ; plane declarat, eumdem in catholica communicatione esse defunctum : alioqui nefas fuisset ac magnum scelus, Osium inter præstantissimos orthodoxos episcopos connumerasse, quem adeo infelicissime constaret esse defunctum. Rursum vero, lapsum Osii ex timore verberibus extortum ad tempus fuisse, cum idem Athanasius dicat, jam apparet illum resipuisse : sunt enim ea Athanasii verba ex Apologia secunda superius recitata, quibus dicitur : « Vis tamen illa et tyrannica Constantii potestas, multæque contumeliæ et interminationes satis ostendunt, minime eum in nostri condemnationem, sed senii imbecillitate imparem verberibus ad tempus cessisse. » Qui igitur cessisse ad tempus dicitur, post illud plane tempus in pristinum statum revocatum esse, satis Athanasius significasse videtur. Nec certe aliud S. Hilarius [1] illis verbis demonstrasse visus est, quibus ait : « Sed de eo, » nempe Osio, « nihil queror : qui idcirco est reservatus, ne judicio humano ignoraretur, qualis ante vixisset. » Rursum vero, quomodo dici vel fingi potest, Osium in hæresi, quam scripserat vel subscripserat, perdurasse, si ipsa scripta professio impietatis statim est revocata atque suppressa, et imperatoris edicto vetita? cum æque periculum illi fuisset illud asserere, ac quod ante fecerat, affirmando se esse catholicum.

32. His addimus, quod est mentio apud S. Augustinum de Osii innocentia, cum eum Donatistæ criminarentur (habebant namque hominem invisum, quod tempore Constantini Cæciliano magnopere contra ipsos patrocinatus esset) ; ait igitur [2] : « Quod enim de Osio dicunt Cordubensi quondam catholico episcopo, flagitandum est, ut probent, non solum talem illum fuisse, qualem dicunt ; sed quod talis fuerit, manifestum illis fuisse, quibus eum communicasse asserunt. Hoc enim nisi probaverint, frustra dicunt se scisse qualis fuerit ; quia nescientibus obesse non potuit, a quibus se isti innocentibus separando propter ipsam separationis sacrilegam iniquitatem innocentes esse non possunt. Hoc enim magis credibile est : si tamen Osius ab Hispanis damnatus, a Gallis est absolutus ; sic fieri potuisse, ut falsis criminationibus Hispani circumventi, et callida insidiarum fraude decepti, contra innocentem ferrent sententiam, et postea pacifice in humilitate christiana cederent sententiæ collegarum quibus illius innocentia comprobata est ; ne pervicaci et animosa perversitate priores suas sententias defendendo, in sacrilegium schismatis, quod omnia scelera supergreditur, cæcitate impietatis irruerent, sicuti isti miseri fecerunt, » etc. Hæc S. Augustinus.

[1] Athan. epist. ad Solitar.

[1] Hilar. de Synod. — [2] Aug. cont. epist. Parmen. c. 4.

33. Quæ licet de alia quæstione dicantur, nempe de accusatione communicationis cum traditoribus illata a Donatistis contra Osium, quod favens Cæciliano, tum ipsi, tum aliis quoque collegis communicasset : tamen hæc satis ad rem, quod hostes Osii iidem Donatistæ nihil præterea contra ipsum haberent, quod dicerent, dum ea admodum exoleta adversus Osium jam longe ante defunctum per Parmenianum objecissent. Quod si tam enormis, et Dei judicio infamis atque dirus ejus obitus fuit, ut Marcellinus tradit, tacuissentne hæc objicere Donatistæ, et exprobrare Parmenianus ? Minime gentium.

34. At quæ dicta sunt de impostura Marcellini ab Isidoro descripta de portentoso Osii obitu, falsa omnino esse, eruta a Pithœo et nuper edita cum Hilarii fragmentis a viro insignis doctrinæ et integræ probitatis Nicolao Fabro epistola Eusebii Vercellensis in exilio constituti, ad Gregorium in Hispania episcopum, nempe Eliberitanum, plane demonstrat, dum Osium non statim defunctum post Sirmiense Concilium, cum rediit in Hispaniam, sed supervixisse etiam Concilio Ariminensi aperte significat; epistola autem sic se habet [1] :

35. « Eusebius ad Gregorium episcopum Span.

« Domino sanctissimo fratri Gregorio episcopo, Eusebius in Domino salutem.

« Litteras sinceritatis tuæ accepi, quibus, ut decet episcopum et Dei sacerdotem, transgressori te Osio didici restitisse, et pluribus cadentibus Arimino in communicatione Valentis et Ursacii et cæterorum, quos ipsi agnito blasphemiæ crimine ante damnaverunt, assensum tuum denegasse, fidem scilicet servans quam Patres Nicæni scripserunt. Gratulamur tibi in hoc, gratulamur et nobis : quia hoc... cujus proposito et hac fide pollens nostri dignatus es meminisse. Permanenti autem tibi in eadem confessione, et nullam cum hypocritis retinenti societatem, nostram tibi communicationem promitte, quibus potes tractabis quanto labore prævales, transgressores : objurga infideles, increpa, nihil metuens de regno sæculari, ut fecisti : quia potior est qui in nobis est, quam qui in hoc mundo.

36. « Nos vero tui consacerdotes tertio laborantes exilio, hoc dicimus quod manifestum esse putavimus : quoniam omnis spes Ariomanitarum non in... sua aut limitato consensu, sed in protectione pendet regni sæcularis, ignorantes scripta, quia maledicti sunt qui spem habent in hominem : nostrum autem adjutorium in nomine Domini, qui fecit cælum et terram. In passionibus perdurare cupimus, ut, secundum quod dictum est, in regno glorificari possimus. Dignare nobis scribere quid malos corrigendo profeceris, vel quantos fratres aut stantes agnoveris aut ipse monendo correpseris. Salutant te omnes qui mecum sunt, maxime diaconus, simulque petunt ut cunctos lateri tuo fideliter adhærentes nostro digneris obsequio salutare. » Hucusque Eusebius ad Gregorium, ut apparet post Concilium Ariminense, adhuc vivente Constantio, cujus nonnisi post obitum solutus est ab eo quo in Oriente detinebatur exilio, et tunc plane temporis, cum post lapsum Ariminensem, episcopi pœnitentes ad suas ecclesias rediere, quibus Gregorius non communicavit, aliquando Luciferi defendens errorem, cum alioqui ipse Eusebius (ut suo loco pluribus dicetur) non solum eos pœnitentes recepit, sed ad eos revocandos in Ecclesiam legationem suscepit in Orientem. Rursum vero ex dicta epistola elicere potes dilucidam sententiam verborum S. Augustini, quæ sunt superius recitata, quibus ait : « Si ab Hispanis Osius est damnatus, ab Hispanis est absolutus. » Nimirum quod in Hispania ubi favente Gregorio vigebat error Luciferianus, Osius non receptus est, in Galliis vero receptus, cum defendente Hilario lapsi episcopi in errorem, pœnitentes in Ecclesiam admitterentur, ut suo loco diffusius ista patebunt. Sicque ex his certum redditur quod episcopi post lapsum, pœnitentia prævia, a Galliæ episcopis reciperentur. Sed quæ sunt facti ignorans sanctus Augustinus, aliis rationibus Osium excusare atque defendere adversus Donatistas conatus est.

37. Quando autem obierit Osius, equidem ex quo S. Athanasius de ejus obitu et testata tunc ab eo catholica fide meminit in epistola ad Solitarios scripta, haud diu post Ariminensem Synodum eum vixisse oportuit ; siquidem illa hæc circa tempora scripta esse apparet ; qua quidem epistola, post ejus obitum scripta, cum idem S. Athanasius de ipso agens, ipsum sæpe laudet ; nequaquam tot tantisque eum præconiis exornasset, sed temperatius plane egisset, si ipse prodigiosa et divinitus inflicta morte diem clausisset extremum.

Porro obitum Osii contigisse eodem ipso anno, quo moritur Constantius, anno scilicet Domini trecentesimo sexagesimo, inde certum deducitur argumentum, quod cum probetur vixisse post Concilium Ariminense, et Athanasius (ut dictum est) ipsius cum meminit, ut defuncti in oratione prima contra Arianos, numeretque a tempore Concilii Nicæni usque ad illud tempus annos triginta sex, qui est annus Domini trecentesimus sexagesimus primus, necesse est dicere tempus illud non excessisse, obiisseque anno sequenti a Concilio Ariminensi, qui numeratur annus Redemptoris trecentesimus sexagesimus. At de Osio hactenus ; de quo agens idem qui asseritur Isidorus, eum scripsisse tradit librum De laude virginitatis, pulchro (ut ait) et diserto eloquio exornatum.

38. *Liberii causa in Synodo Sirmiana.* — Sed ad res Sirmianas revocanda est oratio : haud enim Osii lapsu tragœdia illa finem accepit, sed casu quoque Liberii Romani pontificis longe tetrior reddita est atque lugubrior, quod tantæ Urbis ac totius Ecclesiæ Catholicæ antistes esset, et qui ante biennium adeo infracto animo, et libertate sacerdotali visus fuerit imperatori Constantio restitisse, atque eam ob causam gloriosum, ne justitiam atque fidem proderet, exilium subiisset. Verum quisnam qualisve tanti

[1] Hilar. frag. lib. II. pag. 5.

antistitis lapsus fuerit, num perinde ac Osius perfidiæ illi Sirmianæ consenserit, vel damnationi Athanasii consensum præstiterit, et Arianorum communicatione se maculaverit, est id diligentius exquirendum : res quidem haud facilis investigatu, quippe quæ nonnullis ejus sæculi eruditis viris obscura visa fuerit ; nam ait Ruffinus[1] : « Liberius urbis Romanæ episcopus, Constantio vivente, regressus est. Sed hoc, utrum quod acquieverit voluntati suæ adscribendum, an ad populi Romani gratiam a quo proficiscens fuerit exoratus, indulserit : pro certo compertum non habeo. » Ita Ruffinus. Ut igitur rem obscuram ac nexibus implicatam elucidemus atque pariter explicemus, primum omnium quid de his veteres historici scripserint, quid item Patres obiter dixerint, ac demum ipsam historiam puram atque germanam ex ejusdem Liberii papæ litteris acceptam, hic enarremus. Ex antiquis autem historiarum sacrarum historicis Sozomenus[2] rem videtur fusius prosecutus : qui eam ab ipso rerum exordio his verbis recenset :

39. « Haud longo tempore post, imperator Roma Sirmium reversus, rogatu legatorum, quos episcopi Occidentis ad ipsum miserant, Liberium Berœa revocavit : atque præsentibus legatis episcoporum Orientis, et quibusdam sacerdotibus, qui erant forte in exercitu, in unum coactis compellere tentavit eum fateri, Filium Patri non esse consubstantialem. Instabant porro, et imperatorem ad hanc rem incitabant Basilius, Eustathius et Eleusius, qui apud eum auctoritate et gratia plurimum poterant : hique id temporis cum decreta de Paulo Samosateno et Photino Sirmiano, quin etiam formulam fidei in Ecclesiæ Antiochenæ consecratione editam in unum libellum congessissent, causa conficta, nimirum quod quidam simulatione hujus verbi, CONSUBSTANTIALIS, hæresin privatim stabilire molirentur, conantur ut Liberius, et Athanasius quoque (alter tamen ab Alexandrino), Alexander, Severianus, et Crescens, qui in Africa sacerdotii munere fungerentur, huic consentiant. Consentiunt itidem Ursacius Germinius episcopus Sirmii, Valens Mursorum episcopus, et quotquot Orientis episcopi ibi forte aderant. Vicissim autem confessionis fidei formulam a Liberio abduxerunt, quæ illis, qui Filium Patri non substantia et cæteris rebus omnibus similem asseverarent, interdixit Ecclesia. Nam cum Eudoxius et cæteri cum eo Antiochiæ hæresis Ætianæ fautores epistolam Osii nacti fuissent ; rumorem dissiparunt, Liberium quoque verbum CONSUBSTANTIALE rejecisse, asseruisseque Filium Patri dissimilem esse. Ubi vero hæc res legatis episcoporum Occidentis hoc pacto successere, imperator dat Liberio potestatem Romam revertendi : atque episcopi Sirmii congregati scribunt litteras Felici tum Romanæ Ecclesiæ antistiti et clero ejusdem Ecclesiæ, uti Liberium recipiant. » etc. Quæ autem de reditu Liberii subdit, postea fusius dicemus.

[1] Ruffin. lib. I. c. 27. — [2] Sozom. lib. IV. c. 14.

40. His igitur a Sozomeno enarratis, quid Patres de casu Liberii scripserint, et in primis Athanasius hic recitemus ; sic enim habet in epistola ad Solitarios : « Liberius deinde post exactum in exilio biennium inflexus est, minisque mortis ad subscriptionem inductus est. Verum illud ipsum quoque, et eorum violentiam, et Liberii in hæresin odium, et suum pro Athanasio suffragium, cum liberos affectus habebat, satis coarguit : quæ enim per tormenta contra priorem ejus sententiam extorta sunt, eæ jam non metuentium, sed ita cogentium voluntates habendæ sunt. » Ita Athanasius ; in quam sententiam hæc quoque S. Hilarius[1] ad Constantium : « Vertisti deinde usque ad Romam bellum tuum, eripuisti illinc episcopum : et o te miserum ! qui nescio utrum majore impietate relegaveris, quam remiseris. » Sed et S. Hieronymus[2], dum de Fortunatiano agit episcopo Aquileiæ, hæc ait : « In hoc habetur detestabilis, quod Liberium Romanæ urbis episcopum pro fide ad exilium pergentem primus sollicitavit ac fregit, et ad subscriptionem hæreseos compulit. » Et idem in Chronico : « Liberius tædio victus exilii, in hæreticam pravitatem subscribens, Romam quasi victor intravit. » In libro autem de Romanis Pontificibus de eodem scriptum legitur, quod consensit Constantio hæretico, communicavitque cum hæreticis, extra tamen secundum baptisma ; quod scilicet, etsi cum Arianis communicaverit, non tamen factus fuerit arianus per secundum baptismum, quo solerent illi Catholicos ad se deficientes iterum baptizare : sed hæc quidem superflua et ab aliquo addita ; nam nondum Ariani rebaptizabant ; quin et Ecclesia hoc quoque tempore non respuebat Arianorum baptismum, ut S. Hieronymus adversus Luciferianos scribens testatur. His igitur de Liberio ex Patrum sententia recitatis, jam reliquum est, ut ex litteris ipsius (qua præstantior ac verior historia nulla inveniri potest) res gestas ejusdem Liberii, ut se habuerint, enarremus. Extant ipsæ, quas hic descripturi sumus, epistolæ in Collectione Cresconiana, easque, habita diligenti collatione cum codice Vaticano, et eo quem habemus in nostra bibliotheca, hic describemus.

41. Damnato itaque Photino in Concilio Sirmiensi, et scripta adversus eum prima illa fidei professione, tentavit Constantius per Demophilum et Fortunatianum, Liberium adhuc exulem Berœæ existentem, ut sententiæ adversus Athanasium latæ subscriberet, atque decreta fidei in Sirmiensi Concilio scripta susciperet : cum ille, qui instar Samsonis[3] valide adversus impios Philistæos ac strenue decertaverat, et usque adeo ipsos impetus fregisset imperatoris, atque Arianorum phalanges tolerantia exilii superasset, exciso nescio quo pacto ab ejus vertice fortitudinis crine, hebetatoque prorsus robore pristino sacerdotalis constantiæ, exurgit imbellis, et dat turpiter manus ipsum quærentibus adversariis.

[1] Hilar. ad Const. — [2] Hier. de Script. Eccl. in Fortunatiano. — [3] Judic. XVI.

Quod si conjectura interdum ex affectibus intima cordis scrutari licet, non alia Dalila illi detrimento fuit, quam invidia humanæ laudis gloria compta; quippe qui ægro ferebat animo, intrusum ab Arianis (ut dictum est) Felicem agere Romæ pontificem, se vero exulem atque a sua sede procul extorrem; quam ut reciperet, et ex ea Felicem ejiceret, oblatas illas sordidas conditiones accepit tandem. Hæc quidem omnia scripta in primis ab eo ad Orientales epistola plane significat; est autem hujusmodi:

42. « Dilectissimis fratribus et episcopis Orientalibus Liberius S.

« Pro deifico timore sancta fides vestra Deo cognita est hominibus bonæ voluntatis; sicut lex loquitur : Juste judicate, filii hominum. Ego Athanasium non defendo; sed quia susceperat illum bonæ memoriæ Julius episcopus decessor meus, verebar ne forte ab aliquo prævaricator judicarer. At ubi cognovi, quando Deo placuit, juste vos illum condemnasse, mox consensum meum commodavi sententiis vestris : litteras ad hæcque super nomine ejus, id est, de damnatione ipsius, per fratrem nostrum Fortunatianum dedi perferendas ad imperatorem nostrum Constantium. Itaque amoto Athanasio, super quo statuta omnium vestrum a me cum Sede Apostolica suscipienda sunt, dico, me cum omnibus vobis, et cum universis episcopis Orientalibus, seu per universas provincias pacem et unitatem habere. Nam ut verius sciatis, me veram fidem per hanc epistolam meam proloqui; dominus meus et frater communis Demophilus, qui dignatus est pro sua benevolentia fidem veram et catholicam exponere, quæ Sirmii a pluribus fratribus et coepiscopis nostris tractata, et exposita, et suscepta est; hanc ego libenti animo suscepi, in nullo contradicens. Sane petendam credidi sanctitatem vestram, quia semper videtis in omnibus me vobis consentaneum esse; dignamini communi consilio ac studio elaborare, quatenus de exilio jam dimittar, et ad sedem, quæ mihi divinitus credita est, revertar. » Hucusque Liberii litteræ ad Orientales, nempe episcopos illos qui ex Oriente Sirmii ad Synodum convenere; hi vero ab incerto auctore mox post epistolam recitatam ponuntur, nempe Narcissus, Theodorus, Basilius, Eudoxius, Demophilus, Cecropius, Silvanus, Ursacius, Valens, Evagrius, Irenæus, Exuperantius, Terentianus, Bustus, Gaudentius, Macedonius, Marcus, Ætius, Julius, Severinus, Simplicius, et alii. Scripsit insuper eodem quoque argumento Liberius privatas litteras ad Ursacium, Valentem, atque Germinium, qui cæteris apud imperatorem præstare viderentur; sunt vero hujusmodi : « Ursacio, Valenti, et Germinio Liberius.

43. « Quia scio vos filios pacis esse, diligere etiam concordiam et unitatem Ecclesiæ Catholicæ, idcirco non aliqua necessitate compulsus, teste Deo dico, sed pro bono pacis et concordiæ, quæ martyrio præponitur, his litteris convenio vos, domini mei carissimi. Cognoscat prudentia vestra, Athanasium, qui Alexandrinæ Ecclesiæ episcopus fuit, priusquam ad comitatum sancti imperatoris pervenissem, secundum litteras Orientalium episcoporum, ab Ecclesiæ Romanæ communione separatum esse, sicut testis est omne presbyterium Ecclesiæ Romanæ; sola hæc causa fuit, ut tardius viderer de nomine ipsius litteras ad fratres et coepiscopos nostros Orientales dare, ut legati mei, quos ab urbe Roma ad comitatum direxeram, seu episcopi, qui fuerant deportati, et ipsi una cum his (si fieri posset) de exilio revocarentur. Et hoc etiam scire vos volo quod fratrem Fortunatianum petii, ut litteras meas ad clementissimum imperatorem perferat, quas ad Orientales episcopos feci, ut scirent et ipsi una secum Athanasii communione me esse separatum : quas credo quod pietas ipsius pro bono pacis gratulanter accepit; quarum exemplar etiam Philagrio imperatoris eunucho prodat charitas vestra, hæc me benigno et innocenti animo gessisse. Quapropter his litteris meis convenio vos, et adjuro per Dominum omnipotentem, et Christum Jesum Filium ejus et Dominum nostrum, et Spiritum sanctum, ut dignemini ad clementissimum imperatorem Constantium Augustum pergere, et petere, ut bono pacis et concordiæ, in qua pietas ejus semper exultat, me ad Ecclesiam mihi divinitus traditam jubeat reverti : ut, temporibus ipsius, Ecclesia Romana nullam sustineat tribulationem. Me autem cum omnibus vobis episcopis Ecclesiæ Catholicæ pacem habere, his litteris meis æquo et simplici animo scire debetis, fratres carissimi. Magnum etiam vobis præmium in die retributionis acquiretis, si per vos pax Ecclesiæ Romanæ fuerit reddita. Scire autem volo etiam fratres et coepiscopos nostros Epictetum et Auxentium pacem me et communionem ecclesiasticam cum ipsis habere, quod credo gratanter suscepturos. Quicumque autem a pace et concordia nostra quæ per orbem terrarum firmata est, dissenserit, sciat se separatum esse a nostra communione. Prævaricatori anathema una cum Arianis a me dictum. » Hactenus Liberii epistola ad dictos episcopos.

44. Quo etiam tempore, cum adhuc detineretur exilio, idem ad Vincentium episcopum Capuæ litteras dedit, quibus quo statu res suæ essent, certiorem reddit his verbis :

« Non doceo, sed moneo sanctum animum tuum, frater, eo quod colloquia mala mores bonos corrumpant. Insidiæ malorum hominum bene tibi cognitæ sunt, unde ad hunc laborem perveni; et ora ut det Dominus tolerantiam. Dilectissimus filius noster Urbicus diaconus, quem videbar habere solatium, a me per Venerium Agentem in rebus sublatus est. Et ideo sanctitati tuæ significandum credidi, me de contentione illa nominis Athanasii recessisse, et ad fratres et coepiscopos nostros Orientales litteras dedisse desuper ejus nomine. Pax nobis ubique est. Dignaberis convenire omnes episcopos Campaniæ, et hæc illis insinuare, et ex eorum numero una cum epistola vestra de unanimitate nostra et pace ad clementissimum imperatorem nostrum scribere, quo possim et ego de tristitia magna libe-

rari : » et manu ipsius : « Dominus te incolumem custodiat, domine frater carissime. » Item manu ipsius in eadem pagina conscripta : « Cum omnibus episcopis Orientalibus pacem habemus, et vobiscum ego. Me ad Dominum solvi, vos videritis, si volueritis me in exilio deficere. Dominus judex inter me et vos. » Hucusque ibi. Hæc quidem Liberius ad Vincentium Capuæ episcopum, quod ipse jam diu ante, subscripta (ut dictum est) Arianorum in Athanasium sententia, illis communicaverat, et ob eam causam a communione catholica factus erat extorris; quocum pacem inire his litteris, sicut fecerat cum Orientalibus, Liberius nititur, ob id nimirum, ut ille pro suo ipsius reditu Romam ad Ecclesiam, apud imperatorem Constantium intercederet : quod factum quoque et impletum est.

45. *Liberius ab hæresi defenditur.* — Ex his omnibus, quæ tum ex historicis atque sanctis Patribus, necnon ex ejusdem litteris hic recitata sunt, nihil est quod excusari Liberius possit, quin communionem inierit cum Arianis, et in Athanasium latam ab eisdem sententiam ratam habuerit: hæc, inquam, omnia, si aliorum deficerent assertiones, ipsomet recitatis his litteris profitente, vera esse, in dubium revocari haud possunt. Num autem eam ob causam dicendus hæreticus? Minime gentium. Attende, lector : licet enim per syrtes et scopulos navigationi vela pandisse oratio videatur, erit tamen ut tuto ad veritatis portum magno gaudio (si veritatis es cupidus) perveharis. Meminisse in primis debes, tres fidei formulas in eodem Sirmiensi conventiculo esse editas : primam scriptam a Marco Arethusio ad confutandas omnes Photini blasphemias : secundam quam recitat S. Hilarius nomine Osii atque Potamii: tertiam vero, qua secundam diximus emendatam. In prima egregie expressum atque testatum esse nomen substantiæ Filio cum Patre communis, in secunda autem sublatum esse nomen substantiæ, ac similitudinis pariter ablegatum : in tertia vero assertam omnimodam Filii cum Patre similitudinem. Primam eam interpretando, catholicam esse probat Hilarius, et tertiam existere consentientem pariter catholicæ professioni, ex S. Epiphanio demonstratum est. Quæ quidem omnia vera certaque esse, ex his quæ hoc ipso anno paulo ante sunt dicta, absque ulla dubitatione liquet. Rursum et illud in mentem revoca, quæ secundo loco in eo conventu scripta est regula fidei, eamdem confestim ab iisdem ipsis explosam esse; et ejus exemplaria perquisita, ne vulgarentur, atque sublata, Constantiique edicto fuisse vetita : quamobrem neminem ita insanæ mentis hominem puto, qui dicere audeat, Liberium Berœa e Thracia ab imperatore Sirmium accersitum, ut impietati subscriberet, quam iidem, qui scripserant et ediderant, fuerant detestati : nulla igitur vel levis suspicio esse potest, ut dictæ perfidiæ Liberius Sirmium vocatus subscripserit.

46. Sed frustra in his laboramus, cum testificatione Sozomeni in primis appareat, quamnam fidei regulam Liberius ratam habuerit; ait enim [1]: « Vicissim autem confessionis fidei formulam a Liberio abduxerunt, quæ illis, qui Filium Patri non substantia et cæteris omnibus similem asseverarent, interdixit Ecclesia. » Ecce tibi quam perspicue declaratur Liberius primæ fidei Sirmianæ adversus Photinum editæ assensum præbuisse; in qua inter alia pie adversus Photinum statuta, hæc habet primus ordine positus anathematismus itidem superius recitatus : « Eos autem qui dicunt : De nullis extantibus est Filius, vel de alia substantia, et non ex Deo, et quod erat tempus vel sæculum, quando non erat; alienos scit sancta et Catholica Ecclesia. » Ista et alia in prima illa Sirmiensi professione, quam sanctus Hilarius interpretatus cognoscit esse catholicam. Quin et Vigilius episcopus eamdem Synodum hac ex parte novit æque esse catholicam, cujus decretis obniti, nihil aliud esse dicit, quam velle cum Photino damnari; sunt hæc verba ipsius [2]: « Illius vero Catholici Concilii apud Sirmium contra Photinum ex toto Oriente congregati, quis sufficiat fidei sanctiones comprehendere, quæ apud Nicænam Synodum (quia talis rei necessitas fuerat) nulla non sunt omnino sancita : quæ nullus fidelium audet respuere, aut cunctatur recipere, si non vult cum Photino anathematis eorum sententiæ subjacere? »

47. Rursum vero cum a S. Hilario unus Osius adducatur in crimen, quod tacendum dixerit utrumque, nempe substantiæ nomen in Filio, et omnimodam cum Patre similitudinem; plane declaratur, verum esse quod de Liberio habet Sozomenus, professione fidei ipsum statuisse, Filium Patri substantia atque in omnibus rebus similem, cum Osius utrumque tacendum esse duxisset; nam Hilarius ait [3] : « Oro vos, ne quisquam alius ex his præter senem Osium, et ipsum illum nimium sepulcri sui amantem reperiatur, qui tacendum existimet de utroque. » Quibus vides, Liberium procul abhorruisse a crimine Osii; cui si connivisset, ante omnes fuisset ab Hilario nominandus. Sed quid accidit? Licet Liberius nomen divinæ substantiæ fuisset professus in Filio, tamen, quod Nicænam vocem illam *Consubstantialitatis* reticuisset, eam ob causam calumniam illam passus est, quod nomen *Consubstantialitatis* (ut tradit Sozomenus) damnasset : quisnam autem id de Liberio diffamasset, idem docet, dum ait [4] : « Cum Eudoxius et cæteri cum eo Antiochiæ hæresis Ætianæ fautores epistolam Osii nacti fuissent, rumorem dissiparunt, Liberium quoque verbum CONSUBSTANTIALE rejecisse, asseruisseque ipsum Patri dissimilem esse. » Sed hæc per calumniam jactata esse, idem Sozomenus consentit.

48. At longe aliud et plane diversum est, dicere Liberium rejecisse ac damnasse in Filio nomen Consubstantialitatis cum Patre : aliud, vocem illam silentio suppressisse. Illud quidem ipsum effecisset hæreticum, istud autem nequaquam : nam asseve-

[1] Sozom. lib. IV. c. 14. — [2] Vigil. advers. Eutych. lib. V. tom. V. Bibl. sanct. — [3] Hilar. de Synod. — [4] Sozom. lib. IV. c. 14.

rando Filium esse ejusdem cum Patre substantiæ, idem est quod dicere, esse Filium Patri consubstantialem; licet hæretici in alium sensum substantiæ vocem inflecterent : quam ob causam majoris ponderis esse, a Patribus judicatum, dicere consubstantialem Filium, quam ejusdem substantiæ : cum tamen ob id nequaquam hæreticum esset dicere Filium ejusdem esse substantiæ, sed maxime catholicum; quantumlibet eo quoque nomine subdole usi fuissent hæretici : quorum malitia nequaquam invertere potest legitimum atque germanum sensum, qui natura atque usu ipso vocibus inest : sicut nec ob eam causam quod iidem hæretici abutuntur divina Scriptura, et ex ipsa hæreses suas efformant, Catholici eadem uti vetantur. Sed et S. Augustinum de his hic in exemplum adducamus, qui agens adversus Pascentium [1] comitem, arianum hominem, sæpe pollicetur se subscripturum esse paratum ipsius fidei, si nihil inveniret in ea quod adversaretur catholicæ veritati, etiamsi minime nomen Consubstantialis profiteretur : quod et Liberium fecisse vidimus, qui eam ab ipsis scriptam professus est fidem, quam novit esse catholicam, et nihil habere quod rectæ fidei contrarium esset. At quomodo illam fidei regulam, quam S. Hilarius interpretatus demonstrat esse catholicam, non licuit Liberio profiteri? cum præsertim eam non probasse, nihil aliud videri potuerit (ut dictum est ex Vigilio) quam hæresiarchæ Photino favisse.

49. Dicam amplius, quod cum Ætius in Syria, tum Photinus in Illyrico atque aliis provinciis abjecte nimis de Filii Dei divinitate prædicassent, imo illam ab eo penitus rejecissent; inde factum est, ut Eleusius ac socii ejus, nempe Basilius, Demophilus, atque alii, qui professi essent Sirmii adversus hujusmodi hæresin unam Filii cum Patre substantiam, habiti fuerint tunc a nostris quoque Catholici; idque testificatione S. Hilarii, cum ait [2] : « Non peregrina loquor, neque ignorata scribo : audivi ac vidi vitia præsentium, non laicorum, sed episcoporum. Nam absque episcopo Eleusio, et paucis cum eo, ex majori parte Asianæ decem provinciæ, intra quas consisto, vere Deum nesciunt : atque utinam eum nescirent; cum procliviore enim venia ignorarent, quam obtrectarent. Sed horum episcoporum dolor, se intra silentium non continens, unitatem fidei hujus quærit, quam jamdudum per alios amisit, » etc. Cum alioqui hic Eleusius episcopus Cyzicenus ab Epiphanio, et aliis, una cum Basilio Ancyrano inter Semiarianos adnumeretur [3], et a Sozomeno inter illos recenseatur [4], qui Liberio ob pacem Ecclesiarum persuaserit, ut vocem illam Nicæni Concilii, CONSUBSTANTIALIS, prætermitteret : quod expedire dixerunt, quo in eamdem fidem simul convenientes, adversus eos bellum gererent, qui Photini et Ætii hæresin suscepissent; quibus sic Liberius assensus est, ut tamen, quo substantiæ nomini bene consultum esset, Ecclesia (ut ait Sozomenus) interdixerit omnes qui Filium Patri non substantia et cæteris rebus omnibus similem assevererent. Ex quibus plane intelliges non esse sancti Hilarii, quæ in recitata nuper epistola Liberii ad Orientales in textu legatur, apud Hilarium de Synodo Ariminensi in libro Parisiis nuper edito, de quo sæpe superius dictum est : ubi enim profitetur Liberius ipse se recepisse confessionem Sirmiensem a Demophilo sibi oblatam, ista intexuit mira audacia qui exscripsit [1] : « Hæc est perfidia ariana, hoc ego notavi, non apostata : » et paulo post rursus : « Anathema tibi a me dictum, Liberi, et sociis tuis. » Ac rursus quæ inferius in eadem intexuntur : « Iterum tibi anathema, et tertio prævaricator, Liberi. » Quomodo, inquam, quis fingere potest, ista esse Hilarii, qui eam non Demophili vel alterius alicujus superius nominatorum, sed Osii et Potamii fuisse Sirmiensem illam detestandam perfidiam affirmat libro de Synodis, quam ipse Demophilus cum aliis suis Semiarianis est magnopere detestatus, tantum abest, ut obtulerit eam ipse Liberio, et non potius suam ipsorum Semiarianorum, quæ fuit prima Sirmiensis nominata. Et quis nesciat testificatione ejusdem Hilarii, Epiphanii et aliorum, eos qui scripsisse ponuntur primam professionem fidei, fuisse Semiarianos, Basilium, Marcum, Demophilum, Eleusium et Eustathium, quos hæc procurasse a Constantio, ut Liberius suæ ipsorum professioni subscriberet, tradit Sozomenus, hosque omnes ejusdem farinæ homines fuisse professores ejusdem Filii cum Patre substantiæ et perfectæ similitudinis : quam primam Sirmiensem, idem Hilarius cognovit esse catholicam, cum eam est interpretatus.

50. Nullo quidem modo potuit nisi primam Sirmianam approbasse Liberius, dum eam epistolam scribens ad Orientales, secum illis hoc facto pacem habere testatur; at per Orientales dici Semiarianos, omnia hujus temporis scripta, Hilarii, Epiphanii et aliorum testantur, atque ea ipsa etiam quæ eodem libello clauduntur, quibus cum certe Liberius pacem habere minime potuisset, si Photinianæ blasphemiæ subscripsisset, adversus quam iidem ipsi Orientales, teste Hilario, primam professionem Sirmianam, damnando illam hæresim, edidissent. Procul igitur absit, ut Hilarii esse dicamus, quæ adversus ea, quæ in germanis Hilarii scriptis reperiuntur, pugnare noscuntur, prout ea quæ nuper sunt dicta, tum ex ipso Hilario, tum Sozomeno aperte demonstrant.

51. Procul etiam absit, ut quæ incerto auctore prodita sunt fragmenta, præferamus germanis scriptis certorum auctorum, et ipsiusmet Hilarii jam de falso sibi objecta calumnia reclamantis. Habet Cresconiana Collectio eamdem Liberii epistolam cum iisdem adversus eum interpositis additamentis anathematis et exsecrationis, non tamen Hilarii nomine, sed incerto auctore proditis. Optas-

[1] August. epist. CLXXIV. — [2] Hilar. de Synod. — [3] Epiph. hæresi LXXIII. — [4] Sozom. lib. IV. c. 14.

[1] Hilar. frag. lib. I. pag. 47. 48.

semus ista a Fabro nostro fuisse paulo accuratius considerata, antequam sententiam ferret, et affirmaret ejusmodi execrationes in Liberium esse ab Hilario eidem epistolæ additas : nec rem tantam adeo facile judicasset sub incerta fide mutilati omni ex parte voluminis, in quo (ut ipse testatur) vix perpaucæ paginæ sibi cohærent, ut bene ipse dicat, totum volumen illud instar fasciculi se habere, in quem res diversæ congestæ legantur, ut non vacet periculo, si absque delectu, et exacta rerum cognitione, cuncta quæ in eo sunt sub nomine Hilarii admittantur.

52. Nihil est igitur, quod vel fingi possit, vel aliquo modo dici esse Hilarii execrationes illas in Liberium dictas, dum nonnisi primæ Sirmianæ Liberius subscripsisse probetur, quam (ut sæpe dictum est) Hilarius non improbat. Nec est quod dici possit, secundæ Sirmianæ professioni omni impietate refertæ ab Osio et Potamio scriptæ sive subscriptæ, Liberium subscripsisse : siquidem non potuisset illa oblata esse (ut ibi legitur) a Demophilo, neque facta opera Eleusii et Eustrasii et aliorum, qui communicantes cum Basilio Ancyrano, Marco Arethusio, et aliis Semiarianis eamdem secundam Sirmiensem sunt execrati, tum ibi, tum in Concilio Ancyrano adversus eam postea celebrato, tum etiam apud Sirmium in edita tertia Sirmiensi, nec non Seleuciensi, ut apud Epiphanium legitur hæresi septuagesima tertia.

53. Nec rursum dici ullatenus potest subscripsisse Liberius tertiæ Sirmianæ, quæ longe post ejus lapsum scripta est, Eusebio et Hypatio consulibus, ut ex iis quæ dicenda erunt, manifestissime apparebit. Sed et si Liberius illi subscripsisset, nequaquam hæresi adstipulatus esset, cum in illa prædicaretur Filii Dei una cum Patri omnimodo (ut aiunt) et in omnibus perfecta similitudo. Aliquis enim (ut existimo) in illa incidens, et qui ejusmodi delectum habere nesciens, ubi illa legit, mox in Liberium percitus zelo sine scientia ea scriptis ipsius Liberii litteris interfuit.

54. At licet ex his omnibus perspicue demonstratum sit, Liberium perseverasse semper fide catholicum, haud tamen probari possunt, aut juste facta defendi, quod victus labefactarit sacerdotalem constantiam, injuste contra S. Athanasium subscribendo ; quodque communicaverit (ut ipse fatetur) cum illis, quorum communionem hactenus exhorruisset : sed et quod etiam professioni illi subscripserit, quæ licet catholica videri posset, tamen voce illa Nicæna careret, *Consubstantialitatis*, quam majores omnes adversus Arianos magna semper gloria defendissent. His igitur de Liberio tam in Orientali, quam etiam Occidentali Ecclesia pervulgatis, quo major persona extitit, eo fama velocior emanavit, atque (ut accidit) majora quoque veris effinxit : ut in Oriente dictum sit, Liberium non tantum verbum CONSUBSTANTIALE rejecisse, sed asseverasse etiam (quod diximus ex Sozomeno) Filium Patri omnino dissimilem. Verum et in Occidente increbuit rumor, Liberium inhæsisse Constantio et hæreticum evasisse, quod Nicænam fidem prodere visus esset, tum omittendo confessionem Consubstantialitatis, tum etiam ejus propugnatorem Athanasium condemnando : tanti enim momenti existimabatur Athanasii causa, ut qui in eum subscriberent, in Nicænam pariter fidem ferre calculum viderentur : hinc sanctus Hieronymus de Lucifero ait [1], quod noluisset sub nomine Athanasii Nicænam fidem damnare : cum prætextu Athanasii (ut sæpius dictum est) Ariani adversus Nicænæ fidei decreta bellum inferrent. Secundum igitur eam famam de Liberio longe lateque sparsam, S. Hieronymus tradidit, ipsum hæresin subscripsisse. Hic finis Sirmianæ tragœdiæ, in qua Constantius, quod optabat, obtinuit, dum sub specie Photinianæ hæresis condemnandæ, summos illos catholicæ fidei defensores ad sua vota adeo turpiter inflexisset, et hæreticorum communione labefactasset.

55. Quæ autem hæc fuerint consecuta, Sozomenus [2] ita describit : « Ubi vero hæres legatis episcoporum Occidentalium hoc pacto successere, imperator dat Liberio potestatem Romam revertendi : atque episcopi Sirmii congregati scribunt litteras Felici tum Romanæ Ecclesiæ antistiti, et clero ejusdem Ecclesiæ, uti Liberium recipiant, et ambo pariter Sedem Apostolicam administrent, communique consensu et concordia sacerdotio illo fungantur ; atque tum casum acerbum, qui in electione Felicis obtigisset, tum exilium Liberii, oblivione deleant. Nam populus Romanus Liberium, cum quod in aliis rebus vir excellens et spectatus erat, tum quod imperatori animo adeo excelso et constanti in fide defendenda contradixerat, tam eximie carum habuit, ut seditionem plane maximam ejus exilii causa conflaret, resque ad cædem prorumperet. Haud ita diu post moritur Felix, solusque Liberius Ecclesiæ illi præest. Quod quidem non sine divina providentia factum est, ne sedes Petri a duobus præsulibus gubernata (quæ est plane nota dissidii, et a sacrosanctis Ecclesiæ legibus aliena) ulla infamiæ macula aspergeretur. Atque Sirmii quidem hæc gesta sunt, quo quidem tempore propter metum imperatoris Ecclesia Orientis et Occidentis in doctrina fidei consentire visa est. » Hactenus Sozomenus. Cæterum quod ad Felicem pertinet : si fidem habemus libro de Romanis Pontificibus, in Synodo Sirmiana sic decretam esse restitutionem Liberii dicitur, ut Felix depositus, cessare jussus esset : sed quæ post hæc sint subsecuta usque ad Felicis obitum, prosequamur.

56. Rediens Romam Liberius, nequaquam (ut multi putant) tunc detentus est in cœmeterio S. Agnetis (quod habetur in libro de Romanis Pontificibus), id enim postea alia occasione contigit : sed quod ait S. Hieronymus, tunc Liberius quasi victor in Urbem intravit : tamen quod adeo turpiter Constantio consensisset, plurimorum a se animos abalienatos invenit : sicque qui Felicem antea abhorrebant, vitataque

[1] Hier. de Scrip. Eccles. in Lucif. — [2] Sozom. lib. IV. c. 14.

ejus communione, inhærentes erant Liberio; re audita, ab eo deficientes, Felici catholicæ fidei vexillum extollenti sese junxerunt. A quo tempore cœpit Felix, ante schismaticus, haberi jam ab illis legitimus Romanæ Ecclesiæ pontifex; existimatusque Liberius, ob manifestam cum hæreticis communicationem ex epistolis ab ipso scriptis de connivence cum Arianis, a communicatione Catholicorum prorsus extorris: impossibile esse judicantibus cunctis, eumdem Liberium communicare posse hæreticis atque Catholicis. Cum igitur adeo manifeste constaret de ejus communione inita Sirmii cum hæreticis, ex eo ipso necessario videbatur exclusus a communione catholica, atque ob id etiam a pontificatus functione penitus alienus.

57. *Liberii reditus Romam.*—Ilis igitur tunc Liberio obnixius resistentibus, ejusque communicationem ariano fœdatam contagio execrantibus, magna Romæ turbatio facta est, et plane persecutio excitata a magistratibus adversus eos qui non parerent litteris imperatoris pro Liberii restitutione conscriptis. Tunc plane accidit quod sic legitur in eodem commentario de Romanis Pontificibus: « Ab eodem die (nempe quo Liberius in Urbem ingressus est) fuit persecutio maxima in clero, ita ut intra ecclesiam presbyteri et clerici plures necarentur et martyrio coronarentur. » Et inferius: « Persecutio magna fuit in urbe Roma, ita ut clerici et sacerdotes neque in ecclesiam, neque in balnea haberent introitum. » Passi sunt haud dubium hæc ii qui Liberio non communicarunt: hi enim ab ecclesia, ubi Liberius suos convocabat, abhorrentes, etiam a balneis publicis abstinebant, ne una cum illis lavarentur; ut qui scirent ex sententia Joannis evangelistæ, neque balnei lotione cum hæreticis participandum esse: in quos cum magistratus sævirent, aliquotque necarent, tunc pariter contigit, ut Eusebius Romanus presbyter a ministris Constantii intra cubiculum clausus, illic mensibus septem perseverans, fame consumptus spiritum exhalarit; cujus natalis dies meruit publicis adscribi tabulis, et anniversaria memoria in Ecclesia celebrari [1]. Extat de Eusebio epigramma, quo significatur ipsum alibi esse morte mulctatum exulem, si tamen ipse est idem cum Eusebio, de quo agitur [2]:

Heraclius vetuit lapsos peccata dolere,
Eusebius miseros docuit sua crimina flere;
Scinditur in partes populus gliscente furore.
(Sedio cædes) Sedet loca ede bellum discordia lites
Exemplo pariter pulsi feritate tyranni
Integra cum rector servaret fœdera pacis
Pertulit exilium omnino sub judice lætus
Littore Trinacrio mundum vitamque reliquit.

Sane quidem de ipso loqui Eusebio, de quo est sermo, plura sunt quæ suadeant, utpote qui passus dicatur tempore, jam conciliata Ecclesiæ pace, judice exilio decernente. Etenim magistratibus vi agendum, necessarium visum est, quod non pauci vel parvæ æstimationis viri essent, qui a Liberio discessissent, et Felicem sequerentur antistitem: siquidem Damasus, magni nominis vir, inter alios staret a parte Felicis; cujus licet ingressus existimari potuerit vitiosus, quod vivente catholico Romanæ Sedis episcopo, et eodem pariter confessore, Romanæ Ecclesiæ ab Arianis præfici passus esset; tamen quod prævaricatione Liberii adversus impietatem Constantii strenue insurrexisset, quem et anathemate feriisset, vice sic rerum inversa, quamplurimi, qui antea ipsum fuerant execrati, et Liberio communione tenebantur adstricti (ut dictum est), hunc protinus detestati, Felicem veluti vindicem catholicæ fidei consectati sunt. Tantus ab ipsis Apostolorum temporibus viguit in Romano populo amor catholicæ disciplinæ, atque odium in hæreticos, necnon et eis vel leviter communione conjunctos.

58. Porro de Felicis exitu diversa plane scripta reperiuntur; dum in Liberio de Felice scribitur, depositum ab episcopatu, habitasse in prædio suo, via Portuensi, atque ibi in pace quievisse quarto kalendas Augusti: rursum in eodem libro cum agitur de rebus gestis ejusdem Felicis, habetur ipsum ob damnationem Constantii, obtruncatione capitis, martyrio coronatum esse; et inferius, id factum dicitur in civitate Cære, sic restituendum esse pro Cora ex antiquis Cærensis Ecclesiæ monumentis didicimus. Est Cære civitas in Faliscis, via Aurelia posita, decimo septimo ab Urbe lapide, ubi idem Felix a populo ut patronus colitur, cujus pontificis illustrata memoria facta olim fuit sedes episcopalis: est invenire frequenter inter alios episcopos in publicis conventibus Cære episcopus; corpus vero ejus in Urbem relatum, primo ad Thermas Trajani occulte esse sepultum, inde vero a Damaso presbytero et aliis clericis ejusdem Felicis communionis esse translatum ad basilicam quam construxerat via Aurelia.

59. Cæterum ministrorum quidem impetu potius, quam præcepto Constantii, contigisse necem Felicis, ex eo quisque facile valeat autumare, quod licet (ut dictum est) ipse sævissimus esset, tamen erga viros ecclesiasticos inhumanam quamdam patientiam affectaverit, cum sic eos discruciari pateretur, ut tamen absque martyrio iidem viverent in tormentis; quod S. Hilarius [1] in eum scribens, his plane verbis exprobrat: « Omnia sævissima sine invidia pretiosarum mortium peragis, novo inauditoque ingenii triumpho de diabolo vincis, et sine martyrio persequeris. Plus crudelitati vestræ, Nero, Deci, Maximiane, debemus; diabolum enim per vos vicimus, sanctus ubique beatorum martyrum sanguis exceptus est, dum in his dæmones mugiunt, dum ægritudines depelluntur, dum admirationum opera cernuntur, elevari sine laqueis corpora, et dispensis pede feminis vestes non defluere in faciem, uri sine ignibus spiritus, confiteri sine interrogantis

[1] Martyrol. Rom. die 24 Aug. — [2] Antiq. inscript. in Append. pag. 1171. num. 17.

[1] Hilar. in Constantium.

incremento fidei. At tu omnium crudelitatum crudelissime, damno majore in nos et venia majore desævis. » Et paulo post : « Sceleslissime mortalium, omnia persecutionis mala ita temperas, ut excludas et in peccato veniam, et in confessione martyrium : sed hæc ille pater tuus artifex humanarum mortium docuit, vincere sine contumacia, jugulare sine gladio, » etc.

60. *De Felicis obitu, et de ejusdem actis controversiæ.* — Sed etsi fidem præstemus Marcellino schismatico, post Constantii quoque obitum, Felicem mortem oppetiisse, dicendum est : nam de Felice ait, ipsum supervixisse, non, quod tradit Sozomenus [1], post Liberii reditum ad modicum temporis spatium ; sed usque ad consulatum Valentiniani atque Valentis, annis videlicet octo post Liberii reversionem, fuisse superstitem. Habetur ibidem mentio de Romano clero, quod Liberio in exilium misso juraverit, se nullum creaturum Pontificem, donec Liberius ipse restitueretur : quosdam tamen ex illis perjuros effectos intrusisse Felicem ; ac subdit : « Revertente autem Liberio, cum gaudio exceptus est in Urbe, quando et pulsus est Felix : qui paulo post favore perjurorum reversus est in Urbem, Transtiberinamque occupavit regionem : qui iterum Urbe pellitur, ac demum Valentiniano et Valente conss., decimo kalendas Decembris, migravit e vita. » Hæc ipse, sed favens partibus Ursicini contra Damasum, qui postea se Felici conjunxit, nihil de ejus martyrio meminit : quod cum occulte Felicem subiisse habeat Romanum Martyrologium, fortasse ipsum præteriit. Constat etiam, eodem quoque auctore, Liberium, defuncto Felice, Ecclesiam Romanam schismate scissam uniisse, atque eos, qui a Felice fuerant ordinati, in clerum cum ordinibus et honoribus recepisse, factumque unum pastorem ovilis unius.

61. Cæterum causa illa, quæ in libro de Romanis Pontificibus asseritur, necis Felicis, nempe quod declaraverit Constantium esse hæreticum, eo,quod secundo rebaptizatus esset ab Eusebio Nicomediensi, minime probari potest ; cum constet assertione majorum, Constantium his temporibus adhuc perseverasse catechumenum ; id præsertim Hilario attestante, cum in ipsum invehitur [2], quod nondum regeneratus (ut ait) credendi formam præscribere auderet Ecclesiis : id ipsum Severo [3] probante, necnon Lucifero [4] agente apud ipsum pro Athanasio, cum eidem persuadet, ut ab eodem Athanasio baptismum acciperet : idemque Athanasius [5] de Constantio affirmet, eum tempore mortis ab Euzoio ariano initiatum esse baptismo, quod et cæteri quoque testantur [6]. At non hæc tantum, sed et alia pleraque in eodem commentario cum in Liberio, tum in Felice habentur, quæ erroris facile redarguantur, ac nonnulla obscura, mendisque depravata, et aliqua inter se invicem discrepantia, ut ex eis vix veritas aliqua elici possit atque firmari.

62. Quamobrem cum ingressus Felicis absque controversia a majoribus fuerit existimatus iniquus, et de exitu ipsius eadem inter se pugnantia scripta nutent ; inde et accidit, ut temporibus pontificatus Gregorii decimi tertii, dum de emendatione Romani Martyrologii a viris eruditis ad hoc delectis frequentes haberentur conventus, et de Felice non levis controversia incidisset, expungendusne esset ob vitiosum ingressum ejus ; vel absque martyrii titulo relinquendus ; deque his diu multumque altercatum esset ; et ego in eam sententiam pedibus irem, ut Felicis nomen expungendum esset, eoque argumento volumen haud breve scripsissem, cui faverent astipularenturque complures viri eruditi in Urbe tunc existentes : accidit plane, veluti divino miraculo, ut cum in diaconia sanctorum martyrum Cosmæ et Damiani, in foro ad templum Pacis posita, quidam male consulti, sed non sine divina providentia, clam altare unum a dextris positum suffoderent, ut thesaurum invenirent, quem acceperant, nescio quo revelante, ibi esse repositum ; in marmoream arcam inciderent, in cujus altero latere tabulæ lapideæ interstitio ab altero distincto, repositæ invenirentur reliquiæ sanctorum martyrum Marci atque Marcelliani et Tranquillini, in altero vero arcæ latere corpus S. Felicis, de quo agimus, una cum lapideo laterculo ibidem intus posito hisce litteris exarato : CORPUS S. FELICIS PAPÆ ET MARTYRIS, QUI DAMNAVIT CONSTANTIUM, quod accidit pridie ejus diei, quo ejusdem S. Felicis in Ecclesia natalis dies agi consuevit, quarto kalendas Augusti, anno Domini millesimo quingentesimo octogesimo secundo, cum de ejus meritis disceptatio magna esset, jamque pæne ob innumeras contrarias assertiones causa cadere videretur : quando opportune ipsemet Felix visus est admiratione omnium redivivus comparuisse, per se suam ipse causam acturus, cum jam valde stylo contradicentium esset oppressus.

63. Tantæ rei nonnihil tunc ipse una cum aliis admiratione perculsus, adinventisque postea recitatis superius Liberii litteris de inita ad tempus communicatione cum Arianis ; accedenteque ad hæc omnia (quod majoris ponderis apud me erat) ipsa de ea re sententia Romani Pontificis ; stylum modestia christiana repressi, quem zelo veritatis acueram : vincique a Felice, felicissime accidisse putavi : cedereque illustrissimo ac reverendissimo D. Julio Antonio Sanctorio S. R. E. amplissimo cardinali, simulque disertissimo viro, qui egregie pro Felice susceperat patrocinium, me cum ipso triumphum magna gloria agere existimavi, ipsa veritate in utroque vincente.

64. Quod autem ad universam rerum gestarum inter Liberium atque Felicem seriem spectat, intuere mecum atque admirare pariter, lector, summam Dei providentiam, qua semper moderatus est ipsam Romanam Ecclesiam. Nam labefactato ex Arianorum communicatione, etsi non hæresis participatione, Liberio ; Felicem antea eorumdem communicatione conjunctum excitat ex adverso, statimque

[1] Sozom. lib. IV. c. 14. — [2] Hilar. de Synod. — [3] Sever. lib. II. — [4] Lucif. pro Athanasio. — [5] Athan. lib. de Synod. — [6] Socr. lib. II. cap. ult. et Niceph. lib. IX. c. 50.

erigit adversus eos ipsos Arianos, quorum sane ope fuerat Romanam cathedram consecutus, et magno præsidio contra adversarios confirmat : sicque ad pugnam roborat, ut exagitans Arianos omnes, eorumque principem Constantium feriens anathemate, fuerit pro mercede insignitus corona martyrii.

65. Quæ vero fertur Athanasii nomine ad Felicem Romanum pontificem ex Synodo Alexandrina epistola scripta ab episcopis Ægypti, Thebaidis, atque Libyæ, haud æque probatur : quippe quod qualis fuerit status Ecclesiæ Alexandrinæ ab eo tempore, quo, exulante Liberio, Felix sedere cœpit, jam satis superius est demonstratum : ut nullus plane locus vel tempus cogendæ Synodi potuerit esse, Athanasio fuga lapso, et in eremo latitante, atque aliis episcopis pariter exturbatis. Sunt præter hæc multa alia, quæ ibi posita minus arrident, ut cum de ipsius Felicis ordinatione Athanasius eumdem Felicem reddit certiorem. At ipse suas merces mercator emat ; de reliquis autem alii judicent.

66. Quantum vero temporis Felix sederit, et hoc revocatur in dubium : sed illud plane esse debet omnibus exploratum, totum illud biennium, quo sedit, cum Liberius Berœæ exularet, nequaquam in numerum annorum computandum : siquidem tunc intrusus atque schismaticus erat, necnon Arianorum communione pollutus. Quod si velimus etiam accedente consensione Liberii ipsum Romanæ Ecclesiæ præfuisse; certe non episcopus, sed chorepiscopus dicendus fuit, cum viveret adhuc ipse Liberius, legitimus Ecclesiæ pontifex. Dicebantur autem chorepiscopi vicarii episcoporum, qui tamen erant episcopi consecrati, conferreque ordines sacros poterant, ut Concilii Antiocheni canones [1] docent. Cæterum ipsum Felicem, contradicente Liberio, sedere cœpisse, ipsoque invito in sede perseverasse, quæ superius dicta sunt, satis aperte significant. Quamobrem illud certum est, haud ante numerari debuisse tempus sedis Felicis, quam cum Liberius, Arianorum communicatione implicitus, a catholica communione videri poterat excidisse, nemine cum illo communicante, nisi qui pariter cum Arianis conjuncti essent, quibus ipse communione, licet non hæresi adhæsisset. A tempore igitur, quo sedit Felix, cum pontifex declaratus est, ab hoc scilicet anno, quantum sederit; haud equidem omnino probare possumus, quod Marcellinus tradit, pervenisse usque ad consulatum Valentiniani atque Valentis, abhinc annos octo : sed potius ipsum Felicem sedisse annum tantum, ac tres menses, totitemque dies, ut habetur scriptum in libro de Romanis Pontificibus, quod et verius existimamus : huic enim sententiæ consentit Sozomenus, qui cum haud diu post reditum Liberii, mortem oppetiisse tradit : cui quoque sententiæ illud consentaneum est, quod nonnisi unam ordinationem fecisse dicatur, in qua, mense Decembris ordinaverit presbyteros viginti unum, diaconos quoque et episcopos per diversa loca decem et novem.

[1] Conc. Antioch. c. 8 et 10.

Ob brevitatem igitur temporis sedis ejus, quod et habetur inclusum pontificatu Liberii, vel ex eo quod ingressus Felicis fuerat vitiosus, inde factum reor, ut cum Optatus [1] Milevitanus, tum etiam S. Augustinus [2], cum recensent seriem Romanorum Pontificum, post Liberium, Damasum, omisso Felice, successisse tradant; obiter enim cum illa tractent, atque cursim expediant, eam sedis unius Pontificis, nempe Liberii, factam iterationem, et sedis Felicis temporis distinctionem consulto prætermisisse visi sunt.

67. *Liberii post Felicis obitum in asserenda fide robur invictum.* — Demum de Felice atque Liberio (quod ad exactam temporum discretionem pertinet) illud admonendum est, non sic nos omnia hæc de eisdem sub hoc anno recensuisse, ut sub eodem facta esse contendamus; sed ad lectoris faciliorem intelligentiam, cum Sirmiensem Conventum, tot fidei formulis in eo deletis et renovatis, in sequentem quoque annum constet fuisse perductum, quo et Liberium in Urbem restitutum esse putamus : ea ratione potissimum persuasi, quod de immunitate clericorum Constantius edictum promulgans mense Decembris, non ad Liberium, utpote qui nondum Romam fuerat restitutus, sed ad Felicem agentem episcopum illud rescripsit de ecclesiastica immunitate : at licet cujus sit episcopus civitatis minime exprimatur, par est credere illud datum ad Felicem Romanum pontificem. Quod enim (ut dictum est superius ex Hilario) Julianus in odium Constantii Occidentalis Ecclesiæ Catholicis faverit; æquum est existimare, quantum licuit, eumdem studuisse Felici. Rescriptum autem ita se habet [3] :

68. « Constantius Aug. et Julianus Cæsar Felici episcopo.

« Omnis a clericis indebitæ conventionis injuria et iniqua exactionis expellatur improbitas : nullaque conventio sit circa eos munerum sordidorum, » etc. In fine autem sic : « Dat. VIII id. Decemb. Mediolani. Lecta V kalendas Januarii, apud Acta, Constantio nonum et Juliano Cæsare secundum coss. » Præcesserat paulo ante, nempe mense Novembris, aliud ejusdem Constantii imperatoris rescriptum de confirmatione privilegiorum clericorum Romanæ Ecclesiæ ad Leontium his verbis datum : « Ecclesiæ urbis Romanæ et clericis concessa privilegia firmiter præcipimus custodiri. Dat. IV id. Novemb. Mediolani, Constantio Augusto IX et Juliano Cæs. II coss. » Quin etiam apparet sic (ut dictum est) Constantium hoc anno et sequenti, ex sententia Ammiani, Sirmii degisse, ut tamen se interdum Mediolanum conferret, sub qua metropoli Sirmium (ut suo loco dicemus) positum erat.

69. Felice defuncto, nullus in locum ejus subrogatus est; quod Liberius, abrupta penitus, quæ recipiendæ sedis causa intercesserat, cum Arianis communicatione, ab omnibus legitimus Romanæ

[1] Optat. lib. II. contr. Parmen. — [2] August. epist. CLXV. — [3] L. XIV. de Episcop et Cleric. Cod. Theod.

Ecclesiæ Pontifex, ut erat antea, cognitus et acceptus est. Risu potius, quam redargutione dignum est recentiorum quorumdam historicorum commentum [1], dicentium Felici fuisse suffectum Leonem quemdam in sanctum Hilarium parum æquum; quem sero accedentem ad Synodum, in pœnam, humi considere jusserit; ipsum vero divina vindicta, eadem, qua Arius pœna mulctatum, una cum visceribus animam efflavisse. Somniasse ista putantur, vel sua ipsorum mente effinxisse fabellam, cujus tantæ rei, in tanto viro, in totius orbis theatro confectæ, antiquorum nullus reperiatur assertor.

70. Sed jam hic integram de fide Liberii historiam prosequamur : qualis enim post hæc fuerit, pluribus demonstrandum est : Qui agitatus æmulatione Felicis (ut diximus) suam ipsius sedem occupantis, ejus potiundæ nimis cupidus, ut restitui in eam posset, adeo ignominiose sui oblitus, ab Arianis implorans auxilium, eorumdem, etsi non hæresi, fuerat tamen communicatione pollutus : haudquaquam tamen in ea impietate diutius mansit sui oblivione sepultus; sed qui sic ceciderat, denuo surgens, magna animi constantia certamen iterum strenue reparavit; et fidem Nicænam, quam ex communione cum Arianis, et tacendo vocem CONSUBSTANTIALIS, videri poterat prodidisse, magnifice prædicavit. Hæc autem ut de his dubitantibus demonstremus, operæ pretium visum est, cunctas Liberii res gestas, quæ post obitum Felicis sunt subsecutæ, et quæ præterea de eodem sint Patrum testimonia, hic reddere. Quod enim in primis post Felicis obitum ipse receperit ad ecclesiasticam communionem clericos qui erant ex parte Felicis, conservatis illis ordinibus et dignitate; quodque eodem Felice defuncto, nulla fuerit cura ejus communionis clericis alium in locum Felicis subrogandi pontificem maximum : plane argumento esse videtur, jam Liberium abjecta procul Arianorum communicatione, se in omnibus bene catholicum exhibuisse; alias nequaquam passi essent clerici communionis catholicæ, et inter alios Damasus, Liberii se communicatione fœdari.

71. At id quidem non intra domesticos parietes, sed in publicis episcoporum conventibus rebus egregie gestis idem Liberius prædicavit : siquidem in naufragio illo immenso Concilii Ariminensis, in quo (inquit S. Hieronymus [2]) Usiæ nomen abolitum est, et Nicænæ fidei damnatio conclamata, quando et totus orbis ingemuit, et arianum se esse miratus est : tunc Liberii Romani pontificis virtus enituit, et ejus legati Vincentii episcopi Capuani, quem habuerat in lapsu consortem. Id sane haud vulgaris auctoris, sed sancti Damasi testificatione perspicue demonstratur in illa epistola, quam ad Illyrii episcopos dedit : recitat eam Theodoretus [3], ubi inter alia scripta hæc leguntur : « Numerus episcoporum qui erant Arimini in unum congregati, præjudicii vim habere non debet : præsertim cum formula illa composita sit, neque episcopo Romano, cujus sententia præ cæteris omnibus exspectanda erat, neque Vincentio, qui tot annis episcopatum integre gesserat; neque aliis, » etc. At hæc quæ dicit de Romano Pontifice minime consentiente blasphemiæ Ariminensi, de Liberio intelligenda esse, Sozomenus [1] atque Nicephorus [2] fidem faciunt, cum tradunt, ea de causa Liberium primum omnium fuisse ab Ecclesia exturbatum : at quomodo se ista habuerint, suo loco fusius enarrabimus : sed et hæc satis litteris tunc contestati sunt episcopi catholicæ communionis ad Constantium scribentes, nempe affirmantes magna ex his concitanda fore dissidia ob eam causam, in Romana præsertim Ecclesia, ipso scilicet Pontifice Romano contradicente : recitat eas litteras, in quibus hæc insunt, Sozomenus [3] : quæ quidem omnia aperte demonstrant, ipsum Liberium magna animi fiducia Arianorum procaciæ perditissimis illis temporibus restitisse.

72. Est etiam illud certum de orthodoxa fide Liberii argumentum, quod Siricius [4] papa ait, post cessatum Concilium Ariminense missa esse Liberio, quem prædecessorem suum venerandæ memoriæ nominat, decreta generalia, quomodo recipiendi essent hi qui ab ariana hæresi ad Ecclesiam Catholicam redire vellent : quod quidem ipsi statuere minime licuisset, nisi in Catholica Ecclesia catholicus præsideret episcopus. Extat etiam ejusdem Liberii fidei professio ad Athanasium scripta, cui in signum catholicæ communionis, ut ipse quoque subscriberet, rogat : quam datam fuisse postquam hæc acciderunt in Concilio Sirmiensi, facile quisque sibi persuadere potest, dum ea a Liberio pro reconciliationis fœdere esse scripta videatur, cum antea intercedente inter ambos arcto communionis vinculo superfluum visum esset fidem suam Athanasio velle testatam, vel Athanasii Liberio fieri manifestam, quæ jam publicis monumentis ante Romæ fuerat consignata. Ipsa autem Liberii ad Athanasium scripta fidei professio sic se habet [5] :

73. « Est igitur nostra confessio, optatissime Athanasi, Verbum, Dei Filium, secundum naturam ex Deo, eodemque Patre suo genitum esse, non creatum, semper in imperio collegam Deo et Patri, et indesinenter regnum obtinere in infinita sæcula, Amen. Spiritum quoque sanctum vere ex Deo naturaliter Deum, indivisibilem a Deo, secundum divinas Scripturas; ut sit vere Pater, vere Filius, et vere Spiritus sanctus : neque transferri debere unumquodque nomen a suo significato, cui assignatum est, quo vera sit Trinitas sub una deitate, sub una potestate, et una substantia : non enim dispertitur Filius aut Spiritus sanctus a Patris substantia, quæ implet cœlum et terram. Est igitur Trinitas (ut dixi) in una substantia non divisa, sed per essentiam una, deitate una, potentia una, et regno una, una quoque

[1] Conrad. Alberstat. Herman. Gyg. qui refelluntur ab omnibus. — [2] Hier. advers. Lucifer. — [3] Theod. lib. II. c. 22.

[1] Sozom. lib. IV. c. 18. — [2] Niceph. lib. IX. c. 41. — [3] Sozom. lib IV. c. 17. — [4] Siric. epist. I. ad Himerium. — [5] Apud Athan. post litteras ad Epictetum.

gloria, una item imagine, una denique spiritu : Spiritus enim non dividitur. Anathema igitur dices Sabellii et Arii dogmata, et supra annotatas hæreses, ad æternam pœnam, secundum Salvatoris vocem. Huic igitur confessioni, frater Athanasi, quæ vera fides in sancta Catholica et Apostolica Ecclesia censetur, si mecum sentis, coram judice Deo et Christo, quæso, subscribas : quo certiores reddamur, num ejusdem nobiscum suffragii sis, eademque statuas de vera fide : ut ego et securior efficiar, tuaque mandata inhæsitanter obeam. Id quoque tibi cognitum velim, carissime, filios Veritatis confiteri, impassibilem esse deitatem, et de adventu Verbi et Dei in carne ita sentire : Verbum scilicet genitum ex Patre Deo, hominem perfectum absque peccato assumpsisse ex Maria Virgine, secundum Evangelia in Christo Jesu. Amen. » Hactenus Liberii professio, sequestris (ut apparet) ad disruptam, quæ intercedebat inter eos, communionem catholicam conciliandam. Quam quidem post hæc tempora scriptam esse, ex eo quoque facile potest intelligi, quod tam exacta habeatur de Spiritus sancti divinitate assertio, adversus Semiarianos hæreticos, qui eamdem hæresin post hæc fovere cœperunt, quibus ipse Sirmii communicasset : et quod de carne Christi ex sanctissima Maria Virgine sumpta, testificationem annexam habeat; ut adversus novam hæresin Epicteti esse conscriptam appareat.

74. Quod igitur adeo testata atque explorata reddita esset fides Liberii Athanasio, illud quoque accidit, ut idem Athanasius [1] in oratione, quam scripsit contra Arianos, anno (ut ait) trigesimo sexto a damnatis hæreticis Arianis in universali Nicæno Concilio, nempe post annos abhinc quatuor, una cum cæteris magni nominis Orthodoxis, post Julium Romanum pontificem, Liberium quoque recensuerit. Quid insuper? Nihil plane opportunius ad testificandam certioremque toto orbe reddendam Liberii fidem accidere potuit, quam cum Valentiniani et Valentis imperatorum temporibus ex Oriente Romam legatio mitteretur illorum episcoporum, quibuscum ipse Liberius impie Sirmii communicasset, qui postea propriam consectati sunt de Spiritu sancto hæresin Macedonii : hos, inquam, legatos, Eustathium Sebastenum episcopum, Silvanum Tarsensem, et Theophilum Castabalorum, Romam ad Liberium venientes, ipse recipere noluit, nisi præmissa fidei professione catholica ex Nicæno Concilio scripta; quod quidem S. Epiphanius [2], S. Basilius [3], Socrates [4] et alii testantur.

Qua insuper fama fuerit Liberius in Ecclesia Catholica apud præstantissimos quosque viros, S. Ambrosii elogium prædicat, dum libro tertio quem scripsit de Virginitate ad Marcellinam sororem, ornamenti gratia, tanquam præstans quoddam emblema, intexuisse voluit ejusdem Liberii

[1] Athan. orat. I. cont. Arian. in princ. — [2] Epiph. hæresi LXXV. — [3] Basil. epist. LXXIV. — [4] Socrat. lib. IV. c. 11. Niceph. lib. IX. cap. 60.

sermonem habitum in ejusdem Marcellinæ spiritualibus nuptiis, cum se Deo perpetua virginitate dicaret; cui hæc ipse præfatur Ambrosius [1] : « Quoniam quæ habuimus, digessimus superioribus libris duobus; tempus est, soror sancta, ea quæ mecum conferre soles, beatæ memoriæ Liberii præcepta revolvere, ut, quo vir sanctior, eo sermo accedat gratior, » etc. Inest in ea oratione de Filii Dei divinitate excellens assertio occasione celebritatis Natalis Domini, quo idem Liberius eam ad populum habuit homiliam : qua ad verbum integre recitata, sic post fatur Ambrosius : « Hæc tecum sanctæ memoriæ Liberius, quæ apud alios majora verbis, apud te minora exemplis, » etc.

75. Jam intelligis, lector, ex his omnibus, ablutam penitus præteritam Sirmii contractam impietatis ex Arianorum consortio maculam : sed et præstanti catholicæ fidei confessione atque defensione eo gloriæ Liberium pervenisse, ut nihil minus habuerit honoris et laudis a præclarissimis quibuscumque Romanæ Ecclesiæ Pontificibus. At de Liberio modo hactenus.

76. *Constantii adhuc residentis Sirmii, levitas et inconstantia quoad religionis dogmata.* — Jam vero ad res gestas a Constantio Sirmii redeamus : quem quidem non præsenti tantum anno, sed et sequenti quoque ibidem consedisse, ex Ammiano colligimus. Licet autem tertia Sirmiana fidei professione damnati essent omnes qui assererent Filium Patri dissimilem, atque iidem imperatoris adversus eosdem edictum promulgassent; tamen qui in Syria favebant Ætio, istud ipsum impio dogmate affirmanti (inter quos Eudoxius [2] erat, qui malis artibus invaserat Antiochenam sedem) eamdem hæresin propugnabant, atque auctoritate Osii defendebant; quin et calumniose nomen quoque Liberii ad validandam impietatem procaciter usurpabant; cujus causa (ut dictum est) Liberius publice illud edixerat : « Qui Filium Patri non substantia et cæteris rebus omnibus similem assereraret, anathema sit. » Horum autem conatus cum accepisset Constantius a legatis Synodi Ancyræ hoc eodem anno habitæ, ad Antiochenos adversus Eudoxium litteras dedit, quas recitat Sozomenus [3]; quibus et præponit Georgii episcopi Laodiceni litteras ad eos qui Ancyræ convenerant, quæ sic se habent :

77. « Dominis honoratissimis, Macedonio, Basilio et Cecropio, Georgius in Domino S.

« Naufragium fidei, quod ab Ætio factum est, universam pæne Antiochiam occupavit. Nam Eudoxius discipulos execrabilis Ætii, qui sunt a vobis honoris ecclesiastici gradibus dimoti, ad se adscitos in clerum adscribit, et ipsum Ætium hæreticum habet in eorum numero, quos summo honore prosequitur. Quare subvenite huic tam illustri civitati, ne ejus naufragio totus orbis terrarum etiam evertatur. Atque vos cum sitis jam in unum coacti, una

[1] Ambr. de Virg. l. III. — [2] Sozom. lib. IV. c. 14. — [3] Sozom. lib. IV. c. 12. 13.

cum cæteris qui ad vos forte sunt conventuri, subscriptiones ab aliis quoque episcopis exigite, ad eum finem, uti Eudoxius cum ipsum Ætium ejiciat Ecclesia Antiochena, tum discipulos ejus in clerum delectos inde amandet. Quod si pergat cum Ætio Filium Patri dissimilem vocare, et hos qui istud dicere audeant, illis qui contradicant, anteponere, actum est penitus (ut dixi ante) de Ecclesia Antiochena. » Hucusque Georgii litteræ : quibus illi acceptis, una cum anathematismis illis, quos recensuimus, adversus tum Sirmianam impietatem, tum Ætii hæresin constitutis, hæc omnia Sirmium ad Constantium per legatos misere. Qui, cunctis accurate perspectis, ad Antiochenos adversus Eudoxium in hunc modum scripsit :

78. « Victor Constantius Max. Aug. sanctæ Ecclesiæ Antiochenæ S.

« Eudoxius, non a nobis missus, ad vos venit : neque quisquam sic putet. Ab eo enim longe absumus, ut hujusmodi hominibus favere velimus. Quod si præter cætera istud præterea comminiscuntur, certe perspicuum est, eos in Deum optimum maximum falso ementitos esse. At ecquæ res sunt, a quibus se sua sponte abstineant illi, qui dominandi libidine accensi, civitates invadere, et velut transfugæ ex una in aliam devolare, omnes denique recessus et latebras, potentiæ et facultatum augendarum studio, rimari non cessant? Fama est præterea, apud hos esse præstigiatores quosdam et sophistas, quos ne nominare quidem fas est, officinam plane maleficam et maxime impiam. Omnino certe et vos ipsi horum conspirationem perspicitis : omnino etiam ex verbis ipsius hæresis, tum ejus auctorem agnoscitis, tum cæteros qui ad eamdem hæresin propagandam, operam ac studium conferunt; a quibus hoc unum duntaxat laboratur, ut populum sui erroris contagione inficiant. Cæterum veteratores isti, et audacia ad omnia projecti, jam tale quoddam apud quosdam juveniliter jactitarunt, quod nos simus eorum ordinatione, qua ipsi se ministros Ecclesiæ ordinarint, lætati. Ista quidem ab illis decantantur, qui talia passim jactare solent. Verum res neque omnino ita se habet, neque prope ad id quidem accedit. Quin revocate, quæso, ad memoriam verba prima, quæ tum habebantur, cum de fide deliberatum est; quibus quidem demonstrabatur Salvatorem nostrum, Filium Dei, substantia Patri similem esse.

79. « At vero generosi isti, ea quæ temere sibi succurrunt, de Deo effutientes, eo impietatis processerunt, uti, cum res a veritate alienas ipsi asserant, tum easdem alios docere moliantur. In quorum caput licet hanc impietatem tandem recasuram credamus, tamen interim placet eos a conventibus ecclesiasticis et communi populi congressu prohibere. Etenim in præsentia illis hæc prædicere cogor, quæ brevi post, nisi a rabie ista se temperent, sunt profecto subituri. Qui quidem (nam quid est hoc, quod non tentent, quo malum hoc adaugeant ?) improbissimos homines, tanquam ex mandato, in unum cogunt, hosque errorum scilicet duces, qui venerandum sacerdotum habitum adulterant, in clerum adscribunt; perinde ac si ipsis liceret agere et ferre omnia. At quis est inter vivos numeratus, qui istos ferre possit? qui quidem urbes impietate referciunt, suam superbiam vi occultare student, atque hoc unum opus ipsis voluptati est, nimirum ut bonis perpetuo invideant. Ac desinat tandem malitiosa hæreticorum conspiratio divinis episcoporum sedibus insidias tendere : jam tempus est, ut veritatis alumni in lucem prodeant, hique veniant in medium, qui domiciliis ac sedibus relictis aufugerunt, metuque jampridem implicati fuerunt. Nam et horum sapientia explorate perspecta est, et nulla nova machinationis ratio excogitari potest, quæ illos impietate queat eximere. Bonorum officium est, fide Patrum vivere, hancque (ut dictum est) adaugere, neque ultra curiose inquirere. Cohortarer autem eos, qui licet sero ex hoc erroris barathro se exemerint, uti assentiantur huic decisioni, quam episcopi litterarum sanctarum valde eruditi de Deo Opt. Max. apte et convenienter sanciverint. » Hucusque Constantius ad Antiochenos. Subdit hæc de his Sozomenus [1] :

80. « Ex illo quidem tempore hæresis Anomianorum, id est, eorum qui Filium Dei Patri dissimilem assererent, invaluisset, nisi imperator ipse episcoporum opera et diligentia intercessisset. » Tertia scilicet Sirmiana confessione, qua asserebatur (ut dictum est) Filius per omnia Patri similis esse. Probe vides, lector, quibus coloribus ab ipso Constantio describantur impugnatores Christi divinitatis : ut ex his ipsis, sera licet ipsius testificatione, Constantii perfidia convincatur : qui tantopere damnans ejusmodi hæresin, ejusque sectatores hæreticos, instar Saul interdum prophetantis inter Prophetas, vera dicit, prout videmus ab eo indicta epistola factum esse : sed idem arripitur postea a malo dæmone, furensque lanceam jacit in David : in ipsum, inquam, Christum blasphemiæ jacula vibrans, ejus divinitatem (proh amentia!) conatus est, si possit, occidere : atque adeo nihil propius Constantio inhæsit, quam inconstantia cum impietate conjuncta. In quem enim hac epistola adeo invectus est, paulo post (ut dicemus) eumdem creat ex Antiocheno Constantinopolitanum episcopum.

81. Sed audi, rogo, quam juste ea de causa in ipsum S. Hilarius [2] invehatur, dum ait : « Post Synodum deinde Sardicensem, omnem rursus adversus Photinum Sirmii catholicæ doctrinæ tuæ commoves curam. Sed tibi statim hoc, quod utraque fide continebatur, exhorret. Eos autem qui dicunt de non extantibus esse Filium Dei, vel ex alia substantia, et non ex Deo, et quod erat aliquando tempus, aut sæculum, quando non erat; alienos novit sancta Catholica Ecclesia. Tu his ipsis dissides, et adversus tuos hostis rebellas, novis vetera subvertis : nova ipsa rursum innovata emendatione scindis,

[1] Sozom. IV. c. 13 — [2] Hilar. cont. Constantium.

emendata autem iterum emendando condemnas. Suscipis etiam adversus deliramenta Osii, et incrementa Ursacii et Valentis emendationum tuarum damnationem : sed mox emendanda tua omnia esse, vel potius damnanda constituis ; offenderis enim his paucis inimicissimis tibi verbis : » et paulo post : « Taceo, inquit, cur nostra apud Nicæam a Patribus gesta rescindis; non enim cum his tibi convenit : hoc tantum querar : Cur tua damnas? Fidem enim unam et unum baptisma Apostolus prædicat. Jam quicquid apud te præter fidem unam est, perfidia non fides est. Nam qui fidem emendando condemnas, damnationem fidei esse constituis, dum apud te aboletur per alteram, quæ per alteram rursus abolenda est. Cujus enim tu exinde episcopi manum innocentem reliquisti? Quam linguam non ad falsiloquium coegisti? Quod cor non ad damnationem anterioris sententiæ demutasti? » Atque deinde :

82. « Damnas quoque et substantiæ nomen, quo te et Sardicensi Synodo et Sirmiensi pium esse, Occidentalibus mentiebaris; quod tamen prophetica auctoritate suscepta, fidei intelligentiam continebat. Omne itaque quod probatum antea est, damnare jubes; quod improbatum semper est, sanctificari compellis. O tu scelestè, quod ludibrium de Ecclesia facis? Soli canes ad vomitum suum redeunt : tu sacerdotes Christi resorbere ea quæ expuerant, coegisti : probare eos id in suis confessionibus præcipis, quod ante damnaverant : in negando reos suos absolvunt, et se ipsos reos reddunt. Omnia in impietatem et in reatum detrusisti; dum omnes reos se esse atque impios, aut ex præsentibus statuunt, aut ex præteritis confitentur. Non recipit mendacium veritas, nec patitur religio impietatem. Christianum te loqueris? sed quam non sis, ipse testaris. Nec confessioni tuæ gesta conveniunt. Substravisti enim voluntati tuæ, sed et violentiæ. Mandas tibi subscriptiones Afrorum, quibus blasphemiam Ursacii et Valentis condemnaverant, reddi : renitentibus comminaris, et postremo ad diripiendos mittis. Quid existimas Christum nonnisi per litteram judicare, et ad arguendam voluntatem indigere chartula Deum? aut quod semel scriptum est, et per te violenter abreptum, id de conscientia posse divinæ potestatis aboleri? Sequentur quidem te in cineres chartulæ, sed criminosorum apud Deum vivent condemnationes. » Hæc Hilarius. Subscripserunt Africani episcopi (quod ex Sozomeno [1] dictum est) Sirmianæ professioni, in qua divina substantia Filii asserebatur. Quæ vero rursus ad abolendam a Filio Dei divinam substantiam Constantius cum suis sit operatus, dicemus anno sequenti, in quem eumdem conventum Sirmiensem esse productum, prolixitas rerum gestarum admonet.

83. *Leges et acta Constantii.* — Quod autem ad externa pertinet, quæ ad cognitionem quoque rerum nostrarum maxime interdum conducunt, constat Ammiani [1] assertione, hoc anno Julianum Cæsarem ab exercitu esse acclamatum Augustum; quod hujus anni exordio, cum sex Alemannorum reges adversus Romanos, Gallias incursando, bella movissent, a Juliano victi essent.

Hoc pariter anno Constantius imp. adversus gladiatorum munera exhibentes, ad Orfitum Urbi præfectum ejusmodi rescriptum dedit [2] : « Universi qui in urbe Roma gladiatorum munus impendunt, prohibitum esse cognoscant, sollicitandi auctorandos milites, vel eos qui palatina sunt præditi dignitate; sex auri librarum mulcta imminente, si quis contra tentaverit. Sponte etiam ad munerarium adeuntes, per officium sublimitatis tuæ ad magistros equitum ac peditum, aut eos qui gubernant officia palatina, oneratos ferreis vinculis mitti conveniet; ut hujus legis statuto palatii dignitas a gladiatorio detestando nomine vindicetur. Dat. XVI kalend. Novemb., Constantio Aug. IX et Julian. Cæs. II coss. »

84. Hoc eodem anno, iisdem coss., sub præfectura ejusdem Orfiti, cujus modo mentio facta est, obeliscus omnium maximus Alexandria allatus, Constantii jussu erectus est in circo maximo : rem gestam Ammianus describit [3]. Quem in eodem circo fractum, jacentem, terra sepultum, nuper Sixtus V in Lateranum translatum, ac pæne in integrum restitutum, crucis vexillo nobilitatum, Christi gloriæ consecravit, de quo plura omittimus dicere, cum hujus argumenti pereruditum commentarium haud pridem ediderit eodem tempore Michael Mercatus Miniatensis, S. R. E. protonotarius : quanta autem insit ornatissimo atque eruditissimo viro, post alias naturalium rerum scientias, litterarum antiquarum peritia, cum commentarius id ipse proclamet, nostro non opus est præconio commendari.

Eisdem quoque consulibus, adversus maleficos ad populum prope finem anni hujus idem Constantius rescriptum dedit, in quo hæc inter alia [4] : Multi magicis artibus ausi elementa turbare, vitas insontium labefactare non dubitant, et manibus acceitis audent ventitare, ut quisque suos conficiat malis artibus inimicos. Hos, quoniam naturæ peregrini sunt, feralis pestis absumat. Dat. prid. non. Decemb. Mediol., Constantio IX et Juliano Cæs. coss. » Quibus etiam consulibus notatum habetur ejusdem argumenti rescriptum in Codice Theodosiano : sed in Codice Justinianeo, octavo consulatu Constantii, nempe anno superiore, sub quo superius est recitatum. At cur adversus hujusmodi facinorosos frequenter edixerit, dicemus anno sequenti.

[1] Sozom. lib. IV. c. 14.

[1] Ammian. lib. XVI. — [2] L. II. de Glad. Cod. Theod. — [3] Ammian. lib. XVII. — [4] L. V. de Malef. Cod. Theod.

Anno periodi Græco-Romanæ 5850. — Olymp. 284. an. 1. — Urb. cond. 1110. — Jesu Christi 357.
— Liberii papæ 6. — Constantii 21.

1. *Coss. et VII quinquennalia et triumphus Constantii.* — A num. 1 ad 21. Coss. *Constantius Aug. IX*, et *Julianus Cæsar II*. Hic juxta tertiam regulam; ille juxta secundam: septima enim imperii Cæsarei quinquennalia hoc anno celebravit, et quidem Romæ, ubi et de hostibus triumphum duxit, uti anno præcedenti demonstravimus. Hinc auctor Chronici Alex. hoc anno scribit: « His consulibus mense Distro » nempe Martio « die III Constantinopolim allatæ sunt reliquiæ SS. Lucæ et Andreæ apostolorum, cura Constantii Augusti cum veneratione et cultu, psalmis et hymnis, depositæque sunt in æde Apostolorum. » Reliquiæ enim annis hujusmodi solemniis destinatis de more translatæ. Porro nondum usus ferebat, ut reliquiarum translationes diebus Dominicis aut festis solemnioribus fierent. Hoc enim anno dies tertius Martii cum feria secunda concurrit, et anno præcedenti dies primus Junii quo reliquiæ S. Timothei elevatæ, in diem sabbati incidebat.

2. *Secunda Sirmiensis Synodus male cum prima confusa.* — Jam supra ostendimus hallucinatum esse Socratem lib. 2, cap. 29, dum anno CCCLI Synodum Sirmiensem adversus *Photinum* consignat, in quam etiam *Osii* lapsum conjicit. Neque enim lapsus ille et consensus in arianam impietatem ante præsentem annum contigit, ut recte vidit Baronius, qui tamen dum Socratem corrigit, in alium errorem ipsemet incidit. Error enim Socratis in eo situs est, quod duas Synodos Sirmienses diversis annis habitas in unam confuderit, quas et ipse Baronius confundit, in hoc tantum a Socrate dissentiens, quod eam Synodum non anno CCCLI, sed præsenti congregatam existimarit. Verum prima Sirmiensis Synodus anno CCCLI adversus *Photinum* indicta. Secunda vero, in qua *Osius* lapsus est, præsenti anno celebrata, et quidem eo in finem vergente. Constantius enim quarto kalendas Junii Roma digressus, ut Idacius in Fastis docet, Mediolanum reversus est, ubi constitit usque ad initium mensis Decembris, ut ex variis subscriptionibus legum Codicis Theod. patet. Extremo jam mense Decembri Sirmii erat, ubi data ab eo lex 27 Codicis Theod. *De appellationibus*. Porro Constantio Sirmii constituto *Liberii* et *Osii* lapsum contigisse, testantur Sozomenus lib. 4, cap. 15, et Philostorgius lib. 4, cap. 3. Quare Synodi Ancyrana et Antiochena, de quibus mox, anno tantum sequenti congregatæ, cum post Sirmiensem habitæ fuerint.

3. *Ejus epocha.* — Neque quis dicat, Ammianum lib. 16, cap. 10, scribere: « Constantius trigesimo postquam ingressus est die IV kal. Junias ab Urbe » nempe Roma « profectus, per Tridentum iter in Illyricum festinavit; » qui addit, eum Sirmium venisse. Quibus ex verbis colligi posse videtur, Constantium Roma Mediolanum profectum non esse, ideoque verno tempore Synodum Sirmiensem haberi potuisse. Ammianus enim de profectione Mediolanensi non loquitur; quia ideo Constantium Roma discessisse ait, quod, dum Romæ esset, certis nuntiis accepisset, « Suevos Rhætias incursare, Quadosque Valeriam, et Sarmatas superiorem Mœsiam et secundam populari Pannoniam; » quibus percitus « ab Urbe profectus per Tridentum iter in Illyricum festinavit. » Quare non erat quod Ammianus de profectione Mediolanensi loqueretur, cum ad præfatos tantum motus respiceret. Ex quibus duo necessario consequuntur. Primum, si Constantius secundæ Sirmiensi Synodo interfuerit, quod non omnino certum, eam ante currentis anni finem inchoatam non esse. Secundum, verum non esse quod scribit Hermantius lib. 8 Vitæ S. Athanasii, cap. 1, inter subscriptiones legum Codicis Theod., et Ammianum non convenire, et parum verosimile esse, posteriorem Sirmiensem Synodum exeunte hoc anno coactam. Nam si Constantius, quando ea celebrata, Sirmii egerit, id omnino dicendum. Quia tamen non satis liquet, ut Hermantius fatetur, an Constantius tunc Sirmii egerit, nihil certi hac in re pronuntiari posse videtur.

4. *Photinus damnatur.* — *Photinus* in priori Synodo Sirmiensi anno CCCLI celebrata damnatus, priorque tunc Sirmiensis formula fidei scripta, ut eo anno pluribus explicavimus, ad quem ideo lectorem remittimus.

5. *Osius subscribit formulæ fidei Sirmiensis.* — Secundæ formulæ Sirmiensis ab Osio subscriptæ inscriptio, quæ apud Hilarium, Athanasium et Socratem legitur, satis indicat, eam a paucis episcopis arianis, præsertim Occidentalibus, non vero a plenaria Synodo anno CCCLI celebrata, profectam. Hilarius enim hoc ei lemma præscribit: « Exemplum blasphemiæ apud Sirmium per Osium et Potamium conscriptæ. » Tum his verbis incipit: « Cum non-

nulla putaretur esse de fide disceptatio, diligenter omnia apud Sirmium tractata sunt ac discussa, præsentibus sanctissimis fratribus et coepiscopis nostris, Valente, Ursacio et Germinio. » Quisnam sit Potamius ille, qui Osio adjunctus est, docet Marcellinus presbyter in libello precum, quem obtulit imperatori Theodosio. Ubi inter prævaricatores divinæ et apostolicæ fidei, post Arium primo loco hunc numerat : « Potamius Odyssiponæ civitatis episcopus, primum quidem fidem catholicam indicans, postea vero præmio fundi fiscalis, quem habere concupiverat, fidem prævaricatus est. Hunc Osius de Corduba apud Ecclesias Hispaniarum et detexit, et repulit ut impium hæreticum. Sed et ipse Osius Potamii querela accersitus ad Constantium regem, minisque perterritus, et metuens ne senex et dives exilium proscriptionemque pateretur, dat manus impietati, » etc.

6. *Synodus Ancyrana.* — Ad num. 21. Synodus *Ancyrana* anno tantum sequenti celebrata. Habita quippe est post Synodum *Antiochenam*, ut testatur Sozomenus lib. 4, cap. 12, et *adversus Eudoxium* episcopum Antiochenum res novas agitantem, ut capite sequenti Sozomenus docet. Quare cum Eudoxius ante annum sequentem eam sedem non obtinuerit, ut anno præcedenti num. 15 ostendimus : et parte alia in Ancyrani Concilii Synodica, quam refert Epiphanius in hæresi Semiarianorum, dicatur, illud celebratum fuisse *paulo ante Pascha,* ob idque plerosque ob hiemem venire non potuisse, manifestissimum est, ante præsentis anni Pascha, quo nondum *Eudoxius* episcopus Antiochenus erat, coactum non fuisse, Synodicamque illam de sequentis anni Paschate, quo die XII Aprilis peractum est, intelligendam. Nam hujus Synodi epocha ab initio episcopatus Eudoxii omnino pendet; quam cum Baronius anno suo non reddiderit, non mirum, si in Concilii Ancyrani tempore consignando a vero discesserit. Celebrata ea Synodus occasione dedicationis cujusdam basilicæ a Basilio episcopo Ancyrano constructæ : « Forte enim tunc Basilius ad dedicationem basilicæ a se constructæ multos vicinarum urbium episcopos convocaverat, » inquit Sozomenus lib. 4, cap. 13. Dedicatio illa legitimo tempore non facta, cum in annum sequentem nulla quinquennalia aliaque id genus festa inciderint.

7. *Epistola in Synodo Ancyrana lecta.* — Refert ibidem Sozomenus litteras, quas Georgius Laodicenus episcopus scripsit Eudoxio res novas agitanti, ut eum reprimeret; quæ quidem litteræ inscriptæ sunt : « Macedonio, Basilio, Cecropio, Eugenio, Georgius in Domino salutem. » Putat Baronius eas a Georgio scriptas ad eos, qui Ancyræ convenerant. Sed, ut observat Valesius in Notis ad Sozomenum, contrarium ostendunt nomina episcoporum mox recitatorum, quæ in titulo epistolæ Georgii leguntur. Nullus enim ex istis, si unum *Basilium* excipias, Synodo Ancyranæ interfuit. Quare recitata quidem ea in Concilio Ancyrano, ut docet Epiphanius in hæresi Semiarianorum : non tamen scripta ad episcopos Synodi Ancyranæ.

8. *Gesta in Synodo Ancyrana.* — *Basilius Ancyranus* episcopus acceptis Georgii Laodiceni episcopi litteris, cognitisque quæ Sirmii a Valente et Ursacio hoc anno gesta fuerant, cum ad Ecclesiæ consecrationem conventum haberet episcoporum, *Ancyranam* Synodum celebrat, in qua Sirmiensis Osii ac Valentis et cæterorum condemnata fidei formula est, statutumque, Patri Filium substantia esse similem. Qua ex Synodo litteræ scriptæ sunt ad Phœnices et Syros, ubi Eudoxii Antiocheni studio Anomœorum perfidia flagrabat; quas Epiphanius recitat. Deinde legati ad imperatorem Sirmium missi, Basilius ipse aliique, qui *Eudoxianorum* illic disturbatis consiliis imperatorem perpulerunt, ut adversus Eudoxium et Anomœos ad Antiochenos scriberet. Tum autem videtur accidisse quod narrat Socrates, ut nempe imperatoris mandato Osiana Sirmiensis abrogaretur formula; cum Basilius Semiarianorum signifer plurimum apud imperatorem gratia et auctoritate posset. Atque ad Orientales illos tumultus novamque hæresin exterminandam Constantius Synodum, auctore Basilio, Nicomediam indixit. Quæ cum terræ motu concidisset, ac subinde Nicæam, quo episcopos convocari placuerat, eadem calamitas afflixisset : tandem Basilius imperatoris litteris cum episcopis aliis de idoneo loco deliberare jussus, cum inter illos minime conveniret, Sirmium ad imperatorem advolat. Ibi arianos episcopos reperit, Marcum Arethusium, Georgium Alexandrinum, Valentem et cæteros. Quorum omnium consilio Constantius Seleuciam in Isauria ad Synodum delegit.

9. *Episcopi inter se divisi.* — Verum Eudoxii, Acacii, Valentis, Ursacii Anomœorum opera factum est, ut divisis episcopis, Occidentales quidem Arimini, Orientales vero Seleuciæ congregarentur. In hoc Arianorum principum congressu accidit, quod Hilarius lib. de Synodis narrat, ut Orientales episcopi, qui Sirmiensi blasphemiæ subscripserant, auctores ejus compellerent, ut subscribendo damnarent quod fecerant. Quin etiam ex eodem Hilario colligitur, posteaquam dividi Synodum placuit, principio Ancyram ad Orientalium consessum delectam fuisse. Scribit enim his verbis : « Sed maxime cum comperissem Synodos in Ancyra atque Arimino congregandas, et ex singulis provinciis Gallicanis binos vel singulos eo esse venturos. » Quæ excerpta ex Petavio in Animadversionibus Epiphanianis ad hæresin LXXIII, quæ est Semiarianorum.

10. *Synodus Antiochena.* — Paulo post Sirmiensem Synodum, *Antiochena* ab *Eudoxio* Antiochiæ episcopo congregata, et quidem anno sequenti, quo Eudoxius episcopatum Antiochenum adeptus est. Sozomenus de ea loquitur lib. 4, cap. 12, antequam de Ancyrana sermonem instituat. In hac Synodo perinde ac in Sirmiensi secunda damnatum est nomen substantiæ, et ὁμοούσιον atque ὁμοιούσιον ex æquo rejecta sunt. Legati etiam missi

ad Constantium imperatorem *Asphalius* presbyter una cum aliis, qui Synodicam epistolam ad eum perferrent. De hac Synodo nulla in Labbeana Conciliorum Collectione mentio. Ejus tamen Socrates etiam meminit lib. 2, cap. 37, ubi ait, Eudoxium ad Antiochensis Ecclesiæ episcopatum evectum, quem Leontius ejus decessor diaconatu abdicarat, ut habet Theodoretus in lib. 2, cap. 24, *collecto episcoporum Concilio* in pristinum gradum restituere conatum esse.

11. *Obitus Hosii.* — Ad num. 37 et seq. Oratio prima Athanasii contra Arianos, seu potius « Epistola encyclica contra Arianos ad episcopos Ægypti et Libyæ, » anno præcedenti scripta, ut tunc diximus, et infra demonstrabimus. Quare perperam ex ea deducit Baronius, *Hosium* anno CCCLXI in vivis non fuisse, quod in ea ejus tanquam jam mortui mentio sit. Vanum enim illud fundamentum, quia cum in ea dicitur, Arianos *ab annis triginta sex* declaratos esse hæreticos, *Athanasius* respicit ad Synodum Alexandrinam, in qua *Arius* anno CCCXXI damnatus, non vero ad Synodum Nicænam, ut male Baronius Athanasium interpretatur. Præterquam quod in ea Oratione mentio sit *Hosii* tanquam adhuc viventis, non vero tanquam mortui. Deinde Baronius *Hosii* mortem usque ad annum CCCLX differt propter epistolam a S. Eusebio Vercellensi episcopo eo anno scriptam, quia in ea sermo fit denegatæ *Hosio* communionis a Gregorio Illiberitano episcopo. Verum videtur Eusebius eo anno ex occasione significare, quæ uno aut altero antea a se gesta essent. Quare Hosii mors anno circiter insequenti contigit, cum in epistola ad Solitarios ejus tanquam demortui meminerit Athanasius, et ea epistola tardius scripta non videatur.

12. *Liberius subscribit formulæ fidei Sirmiensis.* — Ad num. 46 et seqq. Synodus *Sirmiensis* anno sequenti continuata. In ea restitutus *Liberius*, cum formulæ fidei in eadem et in Ancyrana exaratæ subscripsisset. De ea Synodo loquitur Philostorgius lib. 4, cap. 3, et Sozomenus lib. 4, cap. 15. Quæ enim in eo capite a Sozomeno referuntur, in concilio episcoporum gesta esse manifestum est. Quippe et formula fidei ibi conscripta est, cui subscripserunt Orientales et Occidentales episcopi, et ipse *Liberius* adhuc exul : et epistola ab ipsis scripta est *ad Felicem episcopum* et ad clerum urbis Romæ, ut Liberium redeuntem susciperent, utque ambo simul, Felix videlicet ac Liberius, episcopatum administrarent. Quæ, ut inquit Valesius in Notis ad Sozomenum, nonnisi a Synodo decerni potuerunt; cum repugnet ecclesiasticæ regulæ ac disciplinæ, ut in una eademque ecclesia duo sint pariter episcopi.

13. *Tres Synodi Sirmienses.* — Hæc igitur Synodus Sirmiensis, quam Baronius cum aliis videtur confudisse, quæque anno sequenti celebrata, tertia est inter Sirmienses. Prima enim, in qua depositus est *Photinus*, anno CCCLI habita. Secunda, in qua *Hosius* blasphemiam dictavit, currenti anno congregata. Tertia denique, in qua *Liberius* restitutus est, cum formulæ in ea conscriptæ subscripsisset, anno CCCLVIII coacta. Hæc videtur fuisse, quam Hilarius in Fragmentis vocat perfidiam ab Arianis conscriptam, et quam Liberius catholicam vocat, et a Demophilo sibi oblatam suscepisse se dicit in epistola ad Orientales. Ob quod factum Hilarius ter anathema dicit Liberio. Sed hac de re plura ibidem Valesius, et Petavius in Animadversionibus Eusebianis pag. 316.

14. *Liberius Romam redit.* — Ad num. 56 et seq. *Liberius* anno tantum sequenti Romam rediit. Verum quidem est, Theodoretum lib. 2, cap. 17, scribere, *elapso biennio*, nempe a *Liberii* exilio, Constantium Romam profectum esse, et a matronis Romanis rogatum *Liberium ab exilio redire* jussisse. Sed Nicephorus lib. 9, cap. 35, postquam de earum feminarum illustrium zelo locutus est, ait : « Et imperator cum episcopis suis re communicata, rediturum se eis hominem pollicitus est, si in eamdem cum episcopis suis concederet sententiam. » Quare Theodoretus ex Nicephoro interpretandus, dicendumque, Constantium Romæ positum *Liberii* restitutionem matronis Romanis promisisse, anno nempe currenti, sed sequenti tantum rem executioni mandatam. Certe lex 14 Codicis Theod. *De episcopis data IX id. Decemb. Mediolani*, directa est ad Felicem episcopum Romanum ; ideoque *Liberius* mense Decembri Sedi suæ nondum restitutus erat. Certum est enim, Liberium non eodem tempore Sedem Romanam et conjunctim cum Felice tenuisse : quippe quandiu *Felix* Sedem tenuit, *Liberius* abdicatus fuit : contra, ex quo *Liberius* episcopatum repetiit, Felicem expulit; quandoquidem Hieronymus in Chronico et Marcellinus aiunt : « Victor Romam ingressus est. » Diem quo Romam introiit, Anastasius nobis conservavit : « Ingressus Liberius in urbem Romam quarto nonas Augusti. »

15. *Synodus Melitinensis.* — Celebrata hoc circiter anno *Melitinæ* in Armenia Synodus, cujus mentio apud Sozomenum lib. 4, cap. 24 et 25, ubi is historicus loquitur de Concilio Constantinopolitano anno CCCLIX inchoato, et insequenti continuato. Nam Sozomenus de Eustathio Sebastæ episcopo ait : « Ab Eusebio Constantinopoleos episcopo depositus fuerat. Deinde tanquam secus quam oportet, prædicans et agens et sentiens, a Gangrensi Concilio episcopatu exutus fuerat. In Antiochensi autem Synodo perjurii convictus erat, et quod decreta eorum, qui Melitinæ congregati fuerant, subvertere conaretur. » Exauctoratus et Cyrillus episcopus Hierosolymorum, « propterea quod cum Eustathio et Elpidio communicasset, qui decreta Melitinensis Synodi, cui ipse quoque interfuerat, abrogare studuerant. » Neque plura de Melitinensi Concilio, cujus nulla mentio in Collectionibus Conciliorum generalium. Ex citatis porro verbis intelligimus, *Concilium Gangrense* habitum post annum trecentesimum quadragesimum, quo Eusebius ex urbe Nicomediensi ad sedem Constantinopolitanam translatus est, nec post annum CCCLVII, cum eidem Hosius interfuerit, et post lapsum Cordubam secesserit. Cum

autem Cyrillus *Melitinæ* Synodo adfuerit, ea ante annum CCCLI non congregata, quia eo circiter anno Cyrillus sedere cœpit. *Melitinensis* Synodi meminit S. Basilius in epistola 79 ad Occidentales, ubi Eustathium in ea Synodo depositum esse testatur. Quare cum Meletius Concilio Seleuciensi anno CCCLIX congregato, tanquam episcopus Sebastenus adfuerit, jam eo anno Eustathius e Sebasteno episcopatu dejectus fuerat, sicque Synodus Melitinensis anno CCCLVIII aut insequenti habita.

16. *Felicis II obitus.* — Ad num. 58 et seqq. *Felix* hujus nominis II, *Liberio* in exilium deportato, ordinatus est ab Arianis anno trecentesimo quinquagesimo quinto, seditque annos plus minus tres usque ad diem XXIX mensis Julii anni trecentesimi quinquagesimi octavi. Nam in auctiori Catalogo veterum Pontificum legitur : « Felix depositus de episcopatu habitavit in prædiolo suo a die III kalendas Augusti. » Marcellinus vero et Faustinus presbyteri schismatici scribunt : « Tertio anno rediit Liberius, cui obvians cum gaudio populus Romanus exivit ; Felix notatus a senatu et populo de Urbe propellitur. » Iidem Marcellinus et Faustinus, narrata gemina expulsione Felicis ab Urbe, aiunt : « Post annos octo Valentiniano et Valente coss., » anno sc. Christi trecentesimo sexagesimo quinto, « X kalendarum Decembrium defunctus est Felix. » Marcellino et Faustino tuto hac in re fides haberi potest, cum ea narrent quæ in totius Urbis conspectu gesta erant. De S. Felicis episcopatu Romano legendi Papebrocius in Conatu Chronico-Historico ad Catalogum Romanorum Pontificum, aliique. Colitur *Felix* ut martyr in Breviario et Martyrologio Romanis die XXIX mensis Julii, quemadmodum in Martyrologio Adonis, aliisque, et in Sacramentario S. Gregorii legitur Officium in « Missa S. Felicis martyris et pontificis. »

17. *Ejus sanctitas probata.* — Nec est quod quis dicat, hæc intelligenda esse de *Felice I* sub Aureliano martyrium passo, et Martyrologia, quæ ipsum *Felicem II* esse indicant, in hoc emendatione indigere. Nam Felix I paulo ante persecutionem Aurelianeam ad Deum migravit, et in Indiculo Bucheriano *Depositionis episcoporum* memoratur, non vero in Indiculo *Depositionis martyrum*, ut patet ex dictis anno CCLXXIV. Duo Indiculi illi sedente Liberio scripti ; ideoque nihil iis de sanctis Pontificibus habemus antiquius. Quia vero quæ de Felicis martyrio tradit Anastasius, et ex eo Ado, aliique Martyrologi, fabulosa videntur, et Marcellinus ac Faustinus loco laudato eum morte naturali defunctum tradunt, existimo, *Felicem II* ideo martyrem appellatum fuisse, quod multa pro Christo pertulerit, non vero quod ejus causa occisus fuerit, idque ex modo loquendi prioribus Ecclesiæ sæculis usurpari solito. Hinc Fronto canonicus regularis ordinis S. Augustini scribit, extare *litanias* in codice Ms. a septem aut octo sæculis exarato, in quibus *Felix II* in numerum pontificum refertur cum *sancti* ac *confessoris* nomine, quod etiam *Julio* et *Damaso* attribuunt.

18. *Obeliscus Romæ erectus.* — Ad num. 83 et seqq. Ex obelisco hoc anno septimis imperii Cæsarei *Constantii* quinquennalibus addicto, hujus imperatoris jussu Romæ erecto, intelligimus, imperatores annis id genus solemniis destinatis similia monumenta de more posuisse : quod non semel infra observabimus.

19. *Gladiatores paulatim abolentur.* — Data hoc anno a Constantio imperatore lex 2 Codicis Theod. *De Gladiatoribus*, qua palatinis et militibus nominatim gladiatorius ludus interdictus. Nempe cum gladiatorum *detestandum nomen*, ut illud Constantius vocat, Romæ adhuc duraret, quicquid in Oriente Constantinus M. lege prima ejusdem Codicis *De Gladiatoribus*, anno CCCXXV data constituisset, et sic Roma hac parte veterem morem retineret, atque adeo principes gladiatoria spectacula, quamlibet *detestanda* ibi ferre cogerentur (quod hæc lex apertissime ostendit, itemque lex 3 *De Gladiatoribus*, et Symmachus lib. 10, epistol. 61), satis visum initio, si nonnullis saltem et honestis vitæ generibus ludo gladiatorio ibi interdiceretur : quod utique factum hac Constantii Constitutione. Sic paulatim *gladiatores* Romæ aboliti, donec tandem *Honorius* eos penitus antiquavit. Toto cælo porro errant, qui *gladiatores* hac lege a Constantio penitus sublatos scribunt. Nam gladiatores hac lege, etsi *detestandos* eos votantum eat, in commune Romæ tolerantur, palatini et milites in ludum descendere, seque auctorare vetantur : quod alioquin utrique facere soliti : quia et utrique procellosi, ut Cassiodorus eos vocat, et armaturæ periti erant ; ac proinde prono facilique exinde ad ludum transitu. Plura Gothofredus in illius legis commentario.

20. *Magicæ artes prohibitæ.* — Data et hoc anno lex 5 ejusdem Codicis *De maleficis*, qua Constantius damnat magicarum artium usum, quem aliqui usurpabant ad labem conciliandam, id est, ad insontes et inimicos suos labefactandos vel conficiendos. Ait lex : « Multi magicis artibus ausi elementa turbare, vitas insontium labefactare non dubitant. » Scilicet elementa turbari magicis artibus antiquitas quoque credidit. In Visigothicis lib. 6, t. 2, l. 3 : « Malefici et immissores tempestatum, qui quibusdam incantationibus grandinem in vineas messesque mittere prohibentur, » etc. Hi *tempestarii* proprie dicti. Elegans est locus apud Agobardum episcopum pag. 138 : « In his regionibus pæne omnes homines nobiles et ignobiles, urbani et rustici, senes et juvenes putant, grandines et tonitrua hominum libitu posse fieri : dicunt enim mox, ut audierint tonitrua, et viderint fulgura, AURA LEVATITIA est. Interrogati autem quid sit aura levatitia, confirmant incantationibus hominum, qui dicuntur tempestarii, esse levatam. » Addit lex : « Et manibus accitis audent ventilare, ut quisque suos conficiat malis artibus inimicos. » Præcipue enim hæ magorum præstigiæ fuerunt animarum et spirituum evocationes, quarum meminit Justinus Apologia 2. Defunctorum animas *incla-*

mare dicit Tertullianus in Apologetico cap. 23. « Porro si et magi phantasmata edunt, et jam defunctorum inclamant animas, si pueros in eloquium oraculi eliciunt, si multa miracula circulatoriis præstigiis ludunt, » etc. Phantasmata dixit Tertullianus, quia magi sensibus illudunt, ac visus præstigiis obcæcantibus fallunt, dum videre nos putamus quæ non sunt, nisi per phantasiam. Hæc et plura alia Gothofredus in illius legis Commentario.

21. *Copiatæ immunes a lustrali collatione.* — Huc etiam referenda lex 1 Codicis Theod. *De lustrali collatione*, quæ dicitur dat. « IV non. Decemb., acc. Rom. VIII id. Feb., Constantio A. IX et Juliano Cæs. II coss. » Ea declarat Constantius a lustrali collatione præstanda clericos excipi tantum, qui *Copiatæ* appellantur. Horum *Copiatarum* officium erat circa defunctorum obsequia, ut docet Epiphanius in fine libri 3 contra Hæreticos. Iidem et *Fossarii* dicti, de quibus auctor « tractatus de septem gradibus Ecclesiæ ad Rusticum Narbonensem, » inter Opera D. Hieronymi cap. 2, tomo ultimo. Porro dicti *Copiatæ* videntur, tanquam si diceres « Operarios » vel « Laboratores, ἀπὸ τοῦ κόπου καὶ κοπιᾶσθαι. » Quæ lex a Baronio omissa, hic delibanda fuit. De ea plura Gothofredus in Commentario.

LIBERII ANNUS 7. — CHRISTI 358.

1. *Plura in diversis urbibus proposita Concilia.* — Qui sequitur annus Domini trecentesimus quinquagesimus octavus, consulatu Daciani et Cerealis aperitur : quo versa rerum vice Liberius Romam a Constantio restitutus, a clero deseritur, quod videretur Arianorum communicatione pollutus; et Felix in Arianos magnis se spiritibus erigens, ab illis etiam, qui hactenus Liberio inhæsissent, pontifex salutatur. Hæc autem quomodo se habuerint, superiori anno, quo cœpta esse diximus, sunt fusius enarrata. Quo item anno absoluta Sirmiana pseudosynodo, ubi triplici professione fidei illic edita, non tam pax inter eos sanciri visa est, quam inter ipsos etiam Arianos cœpta dissidia majoribus incrementis augeri, rursum ad hos componendos major sollicitudo Constantii imperatoris mentem exagitat, atque de celebrando Nicomediæ Concilio primum omnium consilium iniit : quod tamen magno prodigio divinitus edito est impeditum; ait enim Socrates [1] : « Visum erat Constantio, ut episcopi Nicomediæ Bithyniæ cogerentur : tamen terræ motus maximus, qui illic accidebat, cujus impetu Nicomedia corruit, impedimento fuit, quominus in eum locum convenirent : istud factum est Tatiano (Daciano) et Cereali coss., quinto kal. Septemb. » Hæc Socrates.

2. Cecidit, cecidit Babylon magna [2] (vox fuit piorum), reges terræ cum illa fornicati sunt. In ipsa Eusebius, ex quo Eusebiani arianæ hæresis defensores, impietatis aperuit officinam, ex qua reges, et cum eis totus pæne orbis factus est impius. At memorabilis ac divinitus immissa clades sic ab Ammiano describitur [1] : « Iisdem diebus terræ motus horrendi per Macedoniam, Asiamque, et Pontum, assiduis impulsibus oppida multa concusserunt et montes. Inter monumenta tamen multiformium ærumnarum eminuere Nicomediæ clades, Bithyniæ urbium matris, cujus ruinarum eventum vere breviterque absolvam. Primo lucis exortu dies IX kal. Septembrium concreti nubium globi nigrantium lætam paulo ante cæli speciem confuderunt, et amandato solis splendore, nec contigua vel apposita cernebantur; ita oculorum obtutu perstricto, humo involutus vastæ caliginis squalor insedit. Dein velut numine summo fatales contorquente manubias, ventosque ab ipsis excitante cardinibus, magnitudo furentium incubuit (invaluit) procellarum. Cujus impetu pulsorum auditus est montium gemitus, et elisi littoris fragor : hæcque seculi typhones atque præsteres, cum horrifico tremore terrarum, civitatem et suburbana funditus everterunt. Et quoniam ad civitatem (acclivitate) collium ædes pleræque vehebantur, aliæ super alias concidebant, relanguentibus (reclangentibus) cunctis sonitu ruinarum immenso.

3. « Interimque clamoribus variis excelsa culmina resultabant queritantium conjugum; liberosque, et si quid necessitudinis, arcte constrin-

[1] Socrat. lib. II. c. 31. — [2] Apoc. XVIII.

[1] Ammian. lib. XVII.

gunt. Post horam denique secundam, multo ante tertiam, aer jam sudus et liquidus latentes retexit funereas strages. Nonnulli enim superruentium ruderum vi nimia constipati, sub ipsis interiere ponderibus; quidam collo tenus aggeribus obruti, cum superesse possent, si qui juvissent, auxiliorum inopia necabantur. Alii lignorum extantium a culminibus fixi pendebant, uno ictu cæsi complures paulo ante homines, tunc promiscue strages cadaverum cernebantur. Quosdam domorum inclinata fastigia intrinsecus ferebant intactos, angore et inedia consumendos. Inter quos Aristænetus affectatam regens diœcesim, curans vicaria potestate, quam Constantius ad honorem uxoris Eusebiæ, Pietatis eo cognominarat, animam hoc casu cruciatam diutius exhalavit. Alii subita magnitudine oppressi iisdem adhuc molibus conteguntur. Collisis quidam capitibus, vel humeris præsectis aut cruribus, inter vitæ mortisque confinia, aliorum adjumenta, paria perferentium, implorantes cum obtestatione magna, deserebantur. Et superesse potuit ædium sacrarum et privatarum, hominumque pars major; ni palantes abrupti flammarum ardores per quinquaginta dies et noctes, quicquid consumi poterat, exussissent. » Hactenus de clade Nicomediæ auctor.

4. Erant episcopi in itinere conventuri ad Synodum, quorum princeps inter alios eminere videbatur Basilius Ancyranus, qui adversus Arianos, Photinianos, atque Ætianos, inferni monstra Ecclesiam invadentia, pro substantia divina in Filio Dei, una cum suis videbatur subiisse certamen. Agit de iisdem episcopis et eadem quoque Nicomediensi ruina Sozomenus his verbis [1] : « Jam vero cum multi episcopi essent in itinere, nuntiatum est, gravem calamitatem Nicomediam occupasse, Deumque universam urbem terræmotu concussisse. Postquam autem fama ubique percrebuit, civitatem funditus eversam esse, impedimento fuit quominus episcopi longius in itinere progrederentur. Nam fama, quod quidem solet efficere, his qui longe aberant nuntiavit, hanc cladem non modo eos afflictasse, quos revera afflictaverat, verum etiam Nicæam, Perinthum, et alias urbes finitimas, quin etiam Constantinopolim in ejusdem calamitatis societatem venisse promulgavit. Qui quidem casus non mediocri dolore affecit episcopos qui sanæ doctrinæ favebant : propterea quod ecclesia, quæ tam mirifice in ea urbe exstructa fuerat, terræmotu quassata corruit. Unde homines nostræ religioni infensi, Gentiles scilicet, arripuere occasionem imperatori nuntiandi, quod multitudo episcoporum, et aliorum virorum, puerorum, et mulierum, qui spe inducti, se in ea ecclesia fore incolumes, eo profugerant, ibi oppressa periisset; quod quidem minime verum fuit : nam hora secunda diei, quo die nullus in ecclesia ageretur conventus, terræmotus urbem invasit, atque ex episcopis solus Cecropius episcopus ipsius urbis Nicomediæ, » hic erat Arianorum impietatis Eusebio dignus successor, « et alii ex Bosphoro extra ecclesiam oppressi interierunt. Quin etiam civitas tam exiguo temporis momento terræmotu concussa est, ut, qui cuperent alio confugere, non possent : sed prima periculi aggressione, quo quisque stetit loco, in eo magna ex parte aut servatus est aut periit.

5. « Est præterea multis in ore, Arsacium hanc ante vidisse calamitatem, quam acciderit. Hic genere Persa fuit, et ex milite, qui imperatoris leones nutriebat, insignis confessor regnante Licinio factus; relictaque militia, in arce Nicomediæ intra murum, monasticam disciplinam exercens, habitavit. Quo in loco divina visio ei oblata, jussit ex urbe egredi, quo vitaret cladem, quæ esset eam postea occupatura. Qua re confecta, mature ad ecclesiam profectus, dat mandatum clericis, ut Deo preces supplices sedulo adhibeant, et orationes ad eum placandum faciant, quo clades, quam urbi minatus fuerat, ab ea depelli posset. Ubi autem illis frustra persuadere conatus est, et pro ludibrio habitus, simul ut calamitatem eos nec opinantes oppressuram præsignificaverat, ad arcem revertitur, et humi in faciem projectus, Deum precatus est. » Et post aliqua, quibus terræmotum describit, hæc de Arsacio tradit : « Arsacius autem in turri, quæ steterat inconcussa, pronus decumbens, sicut se, cum orare cœpisset, extenderat, mortuus repertus est. Fama vero est, eum a Deo precibus contendisse, ut ante cladem mortem oppeteret; morique maluisse, quam calamitatem oculis cernere urbis illius, in qua primum Christum cognoverat, et ecclesiastica disciplina imbutus fuerat. »

6. Subdit post hæc auctor multa de Arsacii virtute in editione signorum; sed quod spectat ad cœptam narrationem de Synodis hoc anno a Constantio imperatore pro Arianis indictis, ista addit : « Imperator autem, quoniam incertus erat quid ageret, scripsit ad Basilium (episcopus hic erat Ancyræ) litteras, a quo sciscitatus est, quid de Concilio fieret. Qui cum eum ob pietatem, ut videtur, per epistolam laudasset, et de clade Nicomediæ invecta, exemplis ex sacris historiis petitis, consolatus esset, hortatur, ut Concilium maturet, et ne desistat a proposito : præsertim cum studium pro pietate susceptum sit : neque episcopos ad hanc rem convocatos, cum jam domo exierint, sintque in itinere, re infecta, dimittat. Locum autem Concilio designavit, pro Nicomedia Nicæam urbem, ut ibi de fide rite decideretur, ubi jampridem de ea quæri cœptum est. Atque hæc quidem scripsit Basilius imperatori, ratus ita se illi rem gratam significaturum, propterea quod ipse initio Concilium Nicææ congregari statuerat.

7. « His Basilii litteris acceptis, imperator primum dat mandatum, ut ineunte æstate episcopi omnes Nicæam conveniant, exceptis illis, quibus invaletudo esset impedimento : hique suo loco

[1] Sozom. lib. IV. c. 15.

presbyteros vel diaconos, quos vellent, eo mitterent, qui ipsorum declararent sententiam, et de rebus controversis consilium inirent, ut communiter omnes de omnibus inter se concordarent. Deinde, ut episcopi decem ex partibus Occidentis, et totidem Orientis, quos Concilium communi sententia deligeret, ad palatium suum una venirent, sibique ea, quæ decreta essent, exponerent; ad eum finem, ut ipse quoque non cognosceret solum, utrum convenienter Scripturæ sacræ inter se consensissent; verum etiam, quid optimum factu videretur, decerneret. At vero his confectis rebus, inito rursum consilio, jussit ut omnes aut ibi jam essent, aut in propriis ecclesiis usque eo manerent, quoad locus Concilio præscriberetur, significareturque ipsis, ut illo accederent.

8. « Postremo scribit Basilio, uti per litteras sciscitaretur ab omnibus Orientis episcopis, quo in loco Concilium commode celebrari posset, uti sub initium veris istud omnibus constaret. Nam Nicæam locum Concilio habendo minime jam opportunum censuit, propterea quod gens illius urbis terræmotibus afflictata in mœrore esset. » Fuisse autem consilium Eudoxii episcopi Antiocheni, id ipsum per aulicos procurantis, ut Nicææ Synodus cogeretur, Theodoretus auctor est[1]. Sed terræmotu impedita fuit. « Quod quidem factum, » inquit, « divinæ plane sapientiæ adscribendum arbitror. Nam cum in illa urbe fidei apostolicæ doctrina a sanctis Patribus descripta esset, et alii postea ibi congregati, contrariam doctrinam conscribere in animo haberent : Deus, qui Ecclesiæ providere non desinit, Concilium illud propterea prohibuit, ne ex similitudine nominis ansam Ariani arriperent ad fraudem; neve Concilium istud Nicænum quoque appellando, simplicium animos circumvenirent. » In hunc modum Theodoretus. Subdit his Sozomenus[2] :

9. « Basilius autem, litteris imperatoris præpositis suis litteris, episcopis cujuscumque gentis significat, uti mature consilium de re capiant, et quamprimum locum, qui ipsis opportunus videretur, indicarent. At cum, ut in ejusmodi rebus evenire solet, non omnes unum eumdemque locum delegissent, iter suscipit Basilius ad imperatorem, qui tum Sirmii commorabatur, et cum alios quosdam ibi offendit episcopos privatis ac suis negotiis occupatos, tum Marcum Arethusium et Georgium episcopum Alexandriæ. Ubi vero jam visum est, Concilium Seleuciæ, quæ est urbs Isauriæ, cogendum, Valens cum suis (hic enim jam Sirmii forte aderat) Anomianorum hæresi delectatus, laborat, ut episcopi, qui aderant in castris, formulæ fidei, quam habebat in promptu, subscribant : in qua formula nomen substantiæ minime positum fuit.

10. « Interea dum de Concilio habendo serio laboratum est, Eudoxius, Acacius, Ursacius, et Valens, quoniam inducebant in animum, quod episcoporum omnium alii formulæ fidei in Concilio Nicæno, alii fidei in consecratione ecclesiæ Antiochenæ editæ faverent; atque quod utraque fidei formula nomen *substantiæ* contineret, et Filium Patri in omnibus rebus similem assereret; quin etiam, quod si in unum omnes convenirent, fore ut revera Ætii condemnarent opinionem, quam ipsi, licet ab utraque formula discrepantem, laudabant : idcirco perficiunt, ut episcopi Occidentis Arimini, episcopi autem Orientis Seleuciæ urbis Isauriæ in unum conveniant; eo consilio, quod putabant facilius esse paucis, quam omnibus persuadere, et si quidam ipsorum ad hoc, quidam ad illud Concilium profecti, efficerent, ut utrumque Concilium suæ suffragaretur sententiæ, recte esset; sin minus, ut alterum saltem, quo hæresis Ætii non omnium suffragiis rejiceretur. Atque in his rebus illis fuere subsidio tum Eusebius primarius eunuchus familiæ imperatoris, qui et necessitudine cum Eudoxio et opinione etiam conjunctus fuit; tum complures alii potentes viri, qui Eusebio gratificari studebant. » At vero Concilium ipsum Ariminense sequenti anno celebratum constat, de quo dicendum suo loco.

11. *Hilarius de Synodis librum conscribit.* — In tanta rerum conflictatione de loco deligendo, in quo Concilium ageretur, anni hujus tempus insumptum est : nam non tantum de conveniendo Nicomediam sive Nicæam tractatum est, sed etiam de conveniendo Tarsi Ciliciæ statutum fuisse, Socrates tradit[1], quod irritum quoque redditum est : quin etiam et illud pro constanti vulgatum fuit, episcopos in Oriente Ancyræ conventuros, in Occidente Arimini : affirmat id S. Hilarius[2], qui hac ipsa de causa, ut Gallorum fidei integritati hactenus conservatæ consuleret, hoc ipso tempore ad Gallos de Synodis commentarium scripsit, quo eos a dolis hæreticorum cautos redderet : quod ipse profitetur his verbis : « Quanquam enim responderi litteris vestris necessarium fuerit, quibus mihi communionem Dominicam fidei vestræ scriptis miseratis; et quidam etiam ex vobis ad Synodum, quæ in Bithynia futura videbatur, acciti, firmissima fidei constantia intra communionem se meam continentes, a cæteris extra Gallias abstinerent : et dignum sane erat episcopali ministerio ac voce, in tanto hæreticorum furore, aliqua vobiscum per litteras piæ fidei consilia conferre : non enim cum corporibus nostris exulans vinctum ac detentum esse potuit Dei verbum, ut non communicari vobiscum posset ubicumque; sed maxime cum comperissem Synodos in Ancyra atque Arimini congregandas, et ex singulis provinciis Gallicanis binos, vel singulos eo esse venturos; ea quæ inter nos atque Orientales episcopos mutuis suspicionibus detinentur, per me, qui in Orientis partibus detinebar, exponenda vobis, licet jam scientibus, atque edenda

[1] Theod. lib. II. c. 26. — [2] Sozom. lib. IV. c. 14.

[1] Socrat. lib. II. c. 31. — [2] Hilar. lib. de Synod.

existimavi : ut cum hanc prorumpentem e Sirmio hæresim et vos condemnassetis, et illi cum anathemate judicassent; sciretis tamen, in cujus fidei professione id ipsum, quod vos gesseratis, etiam ab Orientalibus episcopis esset effectum; et vos, quos maxime vellem futuris Synodis probabites elucere, non paterer uno atque eodem apostolicæ fidei sensu catholica sentientes, aliqua saltem a catholicæ fidei sinceritate, ignorata verborum opinione differre. »

12. Hæc habet, declarans animi sui consilium de conscribendo libro de Synodis ad suos Hilarius, qui eo voluit ipsos, ad Ariminensem Synodum convocandos, de omnibus admonitos reddere. Hujus igitur anni fine illum ab Hilario commentarium scriptum esse, non tantum quæ dicta sunt, manifeste declarant, sed et quod ipse ejus exordio triennium ait jam esse sui tempus exilii. Ex his quæ modo sunt ex Hilario recitata, illud quoque liquido apparet, vocatos hoc anno episcopos Gallicanos ad Synodum in Bithynia, nempe (ut dictum est) Nicomediæ celebrandam, scripsisse litteras ad Hilarium exulantem in Phrygia, eisdemque professionem suæ ipsorum catholicæ fidei eidem Hilario reddidisse testatam : idque eam ob causam, quod cum sæpe ex dictis exilii locis Hilarius ad eos litteras dedisset, nec ab iis aliquas accepisset, in suspicionem non mediocrem venerat, eos a sua ipsius communione abalienatos fuisse, ac propterea et ipse quoque scribendi amplius ad eos munus intermiserat. Hæc quidem ipse testatur Hilarius, cum sic ad eos præfatur [1] :

13. « Constitutum mecum habebam, fratres carissimi, in tanto silentii vestri tempore nullas ad vos ecclesiastici sermonis litteras mittere. Nam cum frequenter vobis ex plurimis Romanarum provinciarum urbibus significassem, quid cum religiosis fratribus nostris, Orientis episcopis, fidei studiique esset, quantaque sub occasione temporalium motuum diabolus venenato ore atque lingua mortiferæ doctrinæ sibila protulisset; verens ne in tanto ac plurimorum episcoporum calamitosæ impietatis vel erroris periculo taciturnitas vestra de pollutæ atque impiatæ conscientiæ esset desperatione suspecta (namque ignorare vobis frequenter admonitis non licebat), mihi quoque apud vos tacendum arbitrabar, Dominicæ sententiæ admodum memor, quæ post primam atque iteratam conventionem, eos, qui etiam sub testimonio Ecclesiæ inobedientes existerent, haberi sicut ethnicos publicanosque jussisset.

14. « Sed beatæ fidei vestræ litteris sumptis, quarum lentitudinem ac raritatem de exilii mei et longitudine et secreto intelligo constitisse, gratulatus sum in Domino, incontaminatos vos et illæsos ab omni contagio detestandæ hæreseos perstitisse; vosque comparticipes exilii mei, in quod me Saturninus, ipsam conscientiam suam veritus, circumvento imperatore, detruserat, negata ipsi usque ad hoc tempus toto jam triennio communione, fide mihi ac spiritu cohærere, et missam proxime vobis ex Sirmii oppido infidelis fidei impietatem non modo non suscepisse, sed nuntiatam etiam significatamque damnasse : necessarium mihi ac religiosum intellexi, ut nunc quasi episcopus, episcopis mecum in Christo communicantibus, salutaris ac fidelis sermonis colloquia transmitterem; et qui per metum incertorum, conscientiæ tantum antea meæ (quod ab his omnibus essem liber) gratulabar, nunc jam communis fidei nostræ integritate gauderem, » etc. Plura enim in laudem ipsorum ob conservatam in tanto naufragio fidem catholicam prædicat, de quibus et nos quoque superius.

15. Sed et quodnam præterea fuerit consilium Hilarii in hisce scribendis, pluribus aperiamus. At quod dignoscendum, illud hic primo admonendum putamus, seu potius iterum inculcandum, quod diversis in locis pro occasione rerum gestarum attigimus : nimirum contigisse de Arianis, quod omnium hæreticorum solet esse commune, nempe ut semel a veritatis tramite declinantes, et ab Ecclesia Catholica excidentes, non una eademque semper incedant via, sed divisi ab invicem, in diversas semitas devient, et sibi ipsis invicem adversentur : qua ex re interdum fiat, ut acrius inter eos prœlium agitetur, quam quod adversus Ecclesiam Catholicam gerunt. Hinc accidit, ut cum uno eodemque nomine omnes Ariani dicerentur; ex his alii, qui se detestari præ se ferrent Arii nomen, et divinam in Filio Dei substantiam utcumque specie tenus confiterentur; quod tamen vocem *Consubstantialitatis* non reciperent, Semiariani sint nominati; quorum illa erat fidei professio, quæ tum Antiochiæ in encæniis, tum Sardicæ, tum Sirmii primo loco edita fuit, atque postea Ancyræ (ut dictum est fusius) declarata : quorum principes esse videbantur Basilius Ancyranus, Eleusius Cyzicenus, Silvanus Tarsensis, Georgius Laodicenus, Macedonius Constantinopolitanus, Eustathius Sebastenus, et illi pauci, qui subscripti apud Epiphanium reperiuntur Concilio Ancyrano [1]. Alii vero erant, qui in deterius prolabentes, nullam in Filio admittebant vocem divinæ substantiæ, vel omnimodæ cum Patre similitudinis : erant horum antesignani Acacius Cæsariensis, Eudoxius Antiochenus, Valens et Ursacius sæpius nominati, atque impietate spectatissimi episcopi in Pannonia, et alii his inhærentes, quorum factio superiore longe copiosior erat : adeo ut queratur Hilarius [2], in decem Asiæ provinciis unum tantum reperiri Eleusium episcopum, et paucos cum eo qui essent Filii Dei substantiæ assertores.

16. Sed quid accidit in tanta errorum offusa caligine, et densis tenebris Orientem operientibus? Illud nimirum, ut, qui substantiæ Filii Dei assertores essent, quasi lucernæ ardentes in caliginoso loco a nostris quoque in pretio haberentur : utpote quod (ut superius dictum est sæpius) nulla videretur inter eos esse discrepantia, cum in eo quod summum erat,

[1] Hilar. de Synod. in princ.

[1] Epiph. hæres. LXXIII. — [2] Hilar. de Synod.

in unam eamdemque sententiam convenirent, nempe Filium Dei, Patris Verbum, non creatum in tempore, factum ex nihilo, sed divinæ esse substantiæ, a Patre ante omnia sæcula genitum; verum hoc tantum plus illis Catholici haberent, quod voce *Consubstantialitatis* uterentur, atque ideo perfectior horum videretur esse confessio, ad excludendas ambiguitates omnes, quæ in nomen substantiæ obrepere potuissent : cum alioqui, si in ipso divinæ substantiæ nomine nullus admisceretur cavillus, una eademque esset omnino confessio fidei.

17. Rebus igitur in hunc modum hoc ipso tempore se habentibus, in odium et confutationem illorum qui Filium Dei a Patre substantia dividebant, ac proinde inter creaturas adnumerabant, Hilarius adversæ parti, qua defenderetur substantia Filii Dei, nonnihil favisse visus est; ita tamen, ut ad id quod perfectius esset, de bono ad optimum conaretur adducere, quod in habentibus symbolum facilior transitus esse soleat. Quamobrem hoc ipso secum inito consilio, non suorum tantum Gallorum causa, sed Orientalium quoque, commentarium illum scripsit de Synodis; ac mira quadam prudentia editas ab illis in primis diversis locis fidei regulas, nempe Antiochiæ, Sardicæ, Ancyræ, Sirmii, recitat et interpretatur, et quidem secundum potiorem sensum eas demonstrat catholicæ fidei consentientes; licet (ut superius dictum est) quod sciret eos ob *Consubstantialitatis* nomen cum Ecclesia Catholica minime communicasse, magna cautela adhibita, eam, quam superius recitavimus, contestationem præmiserit, se nimirum internuntium esse, qui sic eas prodat, ut hæreticæ ne, an catholicæ sint, piorum sententiæ subjiciat.

18. Qui igitur (ut dictum est) Orientalium quoque causa volumen illud de Synodis scripsit, et conditas ab eis fidei formulas est juxta sensum catholicum interpretatus, sic ad eos conversus affatur[1]: « Reliquus mihi sermo ad sanctos viros Orientales episcopos dirigendus est; ut, quia jam de fide nostra nihil inter nos suspicionis relictum est, ea quæ adhuc in suspicionem ex verbis veniunt, purgentur : et dabunt veniam ex communi conscientiæ fide secum liberius locuturo. O studiosi tandem apostolicæ atque evangelicæ doctrinæ viri, quos fidei calor in tantis tenebris hæreticæ noctis accendit! Quantam spem revocandæ veræ fidei attulistis, constanter audacis perfidiæ impetum retundendo! Antea enim in obscuro atque angulis Dominus Christus Dei esse secundum naturam Filius negabatur; et essentiæ inops paternæ, accepisse cum creaturis originem de non extantibus prædicabatur : at vero nunc publicæ auctoritatis profectione hæresis prorumpens, id quod antea furtim mussitabat, nunc victrix gloriatur. Quibus enim antea curriculis in Catholicam Ecclesiam non tentavit irrepere? quas non exercuit, falsæ religionis blandimento, sæculi potestates? Homines enim perversi eo usque proruperant, ut, cum hoc ipsi prædicare publice non auderent, imperatorem tamen fallerent ad audiendum. Fefellerunt enim ignorantem regem, ut istiusmodi perfidiæ fidem bellis occupatus exponeret, et credendi formam Ecclesiis nondum regeneratus imponeret : contradicentes episcopos ad exilium coegerunt : coegerunt enim nos ad voluntatem exulandi, dum impietatis imponunt necessitatem. Sed exulemus semper, dummodo incipiat verum prædicari. Domino autem gratias, quod ignorationem per vos admonitus imperator agnovit, et errorem non suum, sed adstantium, per has fidei nostræ sententias recognovit, et se invidia apud Deum atque homines impiæ voluntatis exemit : cum legationem vestram honorifice habens, falsitatem eorum, quorum in invidiam deducebatur, coacta a vobis ignorantiæ suæ professione, cognovit. »

19. Post hæc autem multa disserens, eos etsi recte quidem, minus tamen secure affirmare et profiteri solere divinam substantiam in Filio, pluribus docet, cum ista præmittit[1] : « Multi ex nobis, fratres carissimi, ita unam substantiam Patris et Filii prædicant, ut videri possint non magis id pie, quam impie prædicare : habet enim hoc verbum in se et fidei conscientiam, et fraudem paratam. » Quonam pacto id accidat, pluribus declarat, et quomodo una substantia Filii cum Patre in Ecclesia Catholica prædicetur, insinuat. Sic et similitudinis vocem ambiguum habere sensum, atque adeo quosdam esse tradit, qui sic similitudinem confitentes, negent æqualitatem. Quamobrem eos ad non excludendam vocem *Consubstontialitatis*, ut sic, cum ipsi substantiam sæpe essent professi, ab omni qua laborarent suspicione liberarentur, his verbis hortatur in fine[2] : « Oro vos, fratres, adimite suspicionem, sed audite occasionem : ut probari possit ὁμοιούσιον, non improbemus ὁμοούσιον. Cogitemus tot sacerdotes sanctos etiam quiescentes. Quid de nobis Dominus judicabit, si nunc anathematizantur a nobis? Quid de nobis erit, qui rem eo deducimus, ut quia episcopi non fuerunt, nos quoque nec cœperimus? Ordinati enim ab his sumus, et eorum sumus successores. Renuntiemus episcopatui, quia officium ejus ab anathemate sumpserimus. Date veniam, fratres, dolori meo. Impium est quod audetis, non patiar hanc vocem, ut in anathemate sit, ὁμοούσιον secundum religiosam intelligentiam confitens. Nomen nihil habere criminis, quod sensum non perturbat religionis; ὁμοιούσιον nescio, » etc. Hæc S. Hilarius, qui (ut de eo testatur S. Hieronymus[3]) in exilio positus, alios libros de religione nostra conscripsit.

20. *Martini pro fide labores.* — Hujus discipulus S. Martinus gloriosum pro fide catholica certamen exegit, dum ejus causa et vincula et verbera expertus est; de quo Sozomenus[4] : « Primum quidem apud Illyricos ætatem degit; ac cum veram

[1] Hilar. de Synod.

[1] Hilar. de Synod. — [2] Ibid. — [3] Hier. in Chron. — [4] Sozom. lib. v. cap. 13.

fidem tueri prompto animo contenderet, et quosdam illius regionis episcopos Arii doctrinam olere deprehendisset, insidiis appetitus, et sæpe palam verberibus cæsus, demum in exilium pulsus est. Qui cum Mediolanum venisset, solus vitam egit. Inde etiam cum Auxentius illius urbis episcopus, qui erga fidem Concilii Nicæni parum sano et sincero animo affectus erat, ei parasset insidias, se clam subduxit, » etc. His consentientia Severus tradit [1], additque Martinum Mediolani in monasterio agentem, ab Auxentio dira passum, exturbatum fuisse : quando secessit ipse in insulam Gallinariam, ubi mansit usque in annum sequentem, quo Hilarius ab exilio relaxatus rediit in Italiam.

21. *Antonii Magni obitus et sepulcrum.* — Hoc eodem anno sanctus ille toto orbe conspicuus Antonius Magnus, sexto decimo kalend. Februarii, ex hac vita in cælum migravit, cum jam quintum supra centesimum vixisset annum. Hæc quidem cum Athanasius [2], tum Hieronymus affirmat in Chronico. Moriturus Antonius, nihil antiquius habuit, quam fidem catholicam suis præclare testatam relinquere, de cujus fideli custodia eosdem sæpius antea admonuisset. Hoc enim elogio fidem suis discipulis adstantibus quasi nobile depositum commendavit, ista post alia subdens [3] : « Custodienda est pia fides in Christum, et Patrum religiosa traditio, quam ex Scripturarum lectione et crebro meæ parvitatis didicistis admonitu. » Et post alia : « Schismaticorum quoque et hæreticorum venena vitate, meumque circa eos odium consectamini, quia Christi sunt inimici. Scitis ipsi, quod nullus mihi nec pacificus quidem sermo cum eis aliquando fuerit, propter eorum pravam voluntatem, et pertinax contra Christum bellum. »

22. Sed et qui fidem catholicam suis tantopere commendavit, ejus defensores gloriosissimos confessores voluit suis exuviis honorare, dum ad testamentum fidei ejusmodi apposuit codicillum [4] : « Vestimentorum autem meorum sit ista divisio. Melotem et pallium tritum, cui superjaceo, Athanasio episcopo date, quod mihi novum ipse detulerat. Serapion episcopus, » hic ille est Thmueos antistes confessione celebris, cujus sæpe mentio superius facta est, « aliam accipiat melotem. Vos cilicinum habetote vestimentum, et valete viscera mea : Antonius enim migrat, et jam non erit in præsenti sæculo vobiscum. Verba finierat, et osculantibus se discipulis, extendens paululum pedes, mortem lætus aspexit : ita ut ex hilaritate vultus ejus, angelorum sanctorum, qui ad perferendam animam ejus descenderant, præsentia nosceretur. » At quid de se ipso Athanasius? « Legatarius autem, inquit, Antonii benedicti, qui tritum pallium cum melote imperio ejus meruerat accipere, Antonium in Antonii muneribus amplectitur, et tanquam magna hæreditate ditatus, lætanter vestimentum recordatur imaginem sanctitatis. » Hæc ipse adhuc in eremi latebris delitescens.

23. Sepultus est autem Antonius incognito loco : ea nimirum ex causa, quod id ipsemet præcepisset, ut S. Hieronymus testatur in Hilarione; ne scilicet Pergamus quidam ipsius studiosissimus, qui in illis locis ditissimus erat, sublato ad villam suam sancti corpore, martyrium fabricaret : non enim tanti se meriti esse rebatur, ut æqualem sanctis in terris honorem sibi impertiri vellet : ob quam etiam causam, antiquum illum in Ægypto morem inolitum, et ad Christianos propagatum, detestatus est, quo carorum corpora nequaquam sepulturæ traderentur, sed pollinctorum arte delibuta, ita arida reddebantur, ut absque corruptione integra servarentur; quæ sic reddita quasi ænea, ab Ægyptiis (ut auctor est S. Augustinus [1]) Gabbaras dicebantur : id, inquam, adeo displicuit Antonio, ut nec Sanctorum cadaveribus id officii exhibendum esse diceret : cum exemplo corporis Christi, Sanctorum quoque corpora essent recondenda sepulcro; quod præstare Ecclesia Catholica consuevit, ut beatorum cadavera sepulcris clauderet, sed honorificentissimis tamen, nempe sacris altaribus. Verum quantumlibet id magnis contestationibus discipulos suos admonens fuerit consecutus, ut corpus suum mandaretur occulto loco sepulcro : haud tamen voluit prohibere, quin honoris Sanctis et Deo dilectis impertiri soliti particeps fieret ; ut nempe natalis ejus migrationis dies, ex antiquo Ecclesiæ more, pervigilio et sacris cæteris ritibus coleretur. Nam de sancto Hilarione scribit Hieronymus, quod cognito, licet longe absens, Antonii obitu, illuc magno labore se contulit, ea nimirum ex causa, ut anniversariam illius dormitionis diem, eodem in quo defunctus erat loco, præviis nocturnis vigiliis celebraret : quod pium officium cum cæteri in Ægypto Catholici, tum etiam universa Ecclesia Catholica præstare hactenus non prætermisit.

24. Post ejus obitum triennio clauso cælo, elementa quoque luxisse Antonii obitum, erat in ore piorum. De scriptorum monumentis, licet de eo S. Athanasius [2] tradat, nequaquam eum claruisse librorum scriptorum memoria ; multas tamen ex munere constat scripsisse epistolas patria lingua, ex quibus septem in græcum translatas fuisse auctor est S. Hieronymus [3]. Res autem ab eo gestas scriptas esse a S. Athanasio, cum ipse Hieronymus [4], tum reliqui scriptores omnes affirmant, quas ex græco Evagrius episcopus Antiochenus in latinum convertit. Sed et hoc ipsum a se quoque præstitum, idem Hieronymus ait [5]; qui dum sententias sententiis reddidit, Gelasius ab eo scriptam Antonii Vitam tradidit [6]. Quomodo autem quæsitum corpus Antonii inventum tandem, atque demum Viennam translatum sit, suo loco dicendum.

[1] Sever. lib II. — [2] Athan. in Vita S. Antonii. — [3] Idem ibid. — [4] Athan. in Vit. S. Ant.

[1] Aug. de divers. serm. 120. 12. — [2] Athan. in Vit. Antonii in fin. — [3] Hier. de Script. Eccl. in Anton. — [4] Hier. ibid. in Evagrio. — [5] Hier. epist. CI. — [6] Gelas. decret. I. auth. et apocr.

25. *Constantius Sarmaticus dictus quædam decernit.* — Quod vero spectat ad res a Constantio gestas, eum Sirmio hoc anno profectum adversus Sarmatas, iisdemque debellatis Sirmium esse reversum, et Sarmaticum iterum appellari voluisse, Ammianus, res ab eo gestas pluribus prosecutus, affirmat [1]. In rebus item gestis S. Artemii martyris habetur [2], Constantium post Sarmaticum bellum a se feliciter gestum, mandasse Artemio duci, ut Constantinopolim corpora SS. Andreæ apostoli et Lucæ evangelistæ ex Achaia transferret : eumque ab ipso, ob negotium bene gestum, Ægypti præfectura donatum. Apud Ammianum autem legitur, hoc anno defuncto Basso Urbi præfecto, in ejus locum esse subrogatum eumdem Artemium; quem quidem post hæc Ægypti præfecturam consecutum fuisse, negari non potest, ubi eodem Ammiano auctore constat, eo magistratu fungentem, ipso Juliano imperante, occisum esse.

26. Cæterum quod pertinet ad Bassi obitus tempus, corrigendus est Ammianus, dum eum hoc anno esse defunctum tradit, cum ejus sepulcri inscriptio potius anno sequenti sub consulatu Eusebii et Hypatii mortuum esse doceat. Siquidem anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo septimo, mense Septembris, dum apud Confessionem S. Petri terræ aliquantulum ad ornatum loci opus fuisset effodi, detectus est sarcophagus fabre factus, et exsculptis sacris imaginibus exornatus, longitudinis decem pedum, latitudinis sex, ad cujus summitatem, in ejus crepidine, uno versu exarata hæc legebatur inscriptio :

JUN. BASSVS V. C. QUI VIXIT ANNIS XLII. MENSES II. IN IPSA PRÆFECTURA URBI NEOFITUS IIT AD DEUM VIII. KAL. SEPTEMB. EUSEBIO ET YPATIO COSS. Extat adhuc ipsum sepulcrum apud eamdem Confessionem decentius collocatum.

27. Quod autem spectat ad translationem eorumdem Andreæ atque Lucæ, consule notata a nobis in Romano Martyrologio; quibus addimus, quod cum Apostolorum templum, ubi eorum veneranda corpora condita esse constat, hoc tempore ex ingruenti terræmotu superius recensito adeo concussum esset, ut ruinam proximam minaretur, corpus Constantini imperatoris Macedonius episcopus Constantinopolitanus inde transtulit, atque in ecclesia sancti Acacii martyris condidit : ob quod factum magnopere in se imperatoris Constantii animum exacerbavit. Si propter imminentem ruinam, corpora mandata sepulcro, transferenda inde fuissent, in primis (si ibi antea condita essent) id ipsorum divinorum virorum corporibus præstandum erat : unde ex iis aliqua elici videtur conjectura, ut nonnisi restaurato a Constantio ipso Apostolorum templo, tunc advectæ sacræ reliquiæ illic collocatæ fuerint.

28. Inter alias sanctiones hoc anno a Constantio promulgatas, illa magnopere pietati consentiens fuit, quæ ad Taurum præfectum prætorio scripta sic se habet [1] : « Etsi excepta tormentis sunt corpora honoribus præditorum, præter illa videlicet crimina, quæ legibus demonstrantur (etsi omnes magi, in quacumque sint parte terrarum, humani generis inimici credendi sunt), tamen quoniam qui in comitatu nostro sunt, ipsam pulsant propemodum majestatem : Si quis magus, vel magicis contaminibus assuetus, qui maleficus vulgi consuetudine nuncupatur, aut aruspex, aut ariolus, aut certe augur, vel et mathematicus, aut narrandis somniis occultans artem aliquam divinandi, aut certe aliquid horum simile exercens, in comitatu meo vel Cæsaris fuerit deprehensus, præsidio dignitatis cruciatus et tormenta non fugiat. Si convictus proprium facinus detegentibus repugnaverit pernegando, sit equuleo deditus ; ungulisque sulcantibus latera, perferat pœnas proprio dignas facinore. Dat. III non. Julii Arimini, Daciano et Cereale consulibus. »

29. *Julianus in Galliis magiæ studet.* — Quantum cum ex hoc, tum ex aliis anno superiore adversus magos datis rescriptis conjicere possumus, odoratus esse videtur Constantius Juliani Cæsaris nocturnos magicos susurros, sed et hoc ipso rescripto perstringere voluisse, qui essent in ejusdem Juliani Cæsaris comitatu; aliquid enim ipsum credimus accepisse de Juliano et Juliani comitibus magica in Galliis exercentibus. Eunapius [2] namque de his hæc habet, et ipse impius : « Præter omnem exspectationem, deorum beneficio ac voluntate, Julianus universa Gallia potitus est, ab omnibus ignoratus, quod deorum cultui addictus esset. Trajecit et Rhenum amnem, receptis in deditionem aut subactis interioris Germaniæ populis, sospesque varias insidias et machinationes ipsi nexas evasit, uti in ejus historia perscriptum a nobis est. Idem accito a Græcia antistite, postquam cum eo, remotis arbitris, nonnulla solis ipsis cognita peregerat, ad abolendam Constantii tyrannidem sese accinxit. Horum conscii fuerant soli Oribasius Pergamenus et Evemerus Libya (quam patria lingua Africam Romani nominant) oriundus; quæ res in historia, Juliani tempora tangente, perscripta est. » Hæc Eunapius. Igitur præstigiatores suggillasse visus est Constantius hoc edicto, qui decore pallii philosophici magica exercebant : quantopere autem hos ipse cuperet homines hoc tempore cum in Galliis ageret, litteris illis, quas postea ad Maximum philosophum dedit, declarat his verbis [3] : « Bellum gerens in barbaros, et trimestri spatio in ea militia consumpto, ad Gallos revertens, circumspiciebam et percunctabar de hominibus, qui illinc venirent, num quis philosophus, num quis scholasticus, aut pallio penulave indutus eo appulisset, » etc. Id autem genus hominum totum fuisse in larvis magicis occupatum atque divinationibus, dictum est superius ex Sardiano.

[1] Ammian. lib. XVII. — [2] Metaph. 28 Octob.

[1] L. VI. de malef. et mathem Cod. Theod. — [2] Eunap. in Vitis Philosophorum. — [3] Julian. epist. ad Max.

Anno periodi Græco-Romanæ 5851. — Olymp. 284. an. 2. — Urb. cond. 1111. — Jesu Christi 358. — Liberii papæ 7. — Constantii 22.

1. Ad num. 1. Coss. *Neratius Cerealis*, et *Datianus*. De Datiano legendus Valesius in Notis ad lib. 2 Socratis, cap. 39, qui plura de eo ex Libanio habet.

2. *Obitus D. Antonii abbatis.* — A num. 21 ad 25. Obitus *D. Antonii Magni* anno trecentesimo quinquagesimo sexto contigit, et quidem die decima septima Januarii, quo a duodecim circiter sæculis in Ecclesia colitur. Annum nos docet Hieronymus in Chronico tam juxta editionem Pontaci, quam juxta editionem Scaligeri. In eo transitus ille consignatur anno Abrahami 2372, qui kalendis Octobris anni Christi 355 inchoatur. Quare cum die XVII Januarii ad Deum migrarit, ea mors ad annum CCCLVI retrahenda. Quod ex eo confirmatur, quod Hieronymus et Athanasius testentur, eum annos quinque supra centum vixisse, ejusque nativitas anno Christi CCLI, Decio imperante, acciderit, ut suo loco ostendi. Ejus Vita a Bollando in Actis Sanctorum mensis Januarii die præfata illustrata : aliquot vero ejus epistolæ ab Abrahamo Ecchellensi post Baronii mortem publicatæ. Porro deceptus est Baronius, quando existimavit, divum Athanasium Vitam Antonii Magni, eo adhuc vivente, scripsisse, Romamque, cum illuc, Julio PP. sedente, venit, secum detulisse. Nam cum in ea divi Antonii obitus diserte memoretur, post illum etiam ea Vita elucubrata. Nec urget Baronii fundamentum, qui ait (an. 340, n. 7), Hieronymum epist. 16 testari, sanctam Marcellam ab Alexandrinis sacerdotibus et S. Athanasio, qui Romam confugerant, « Vitam B. Antonii adhuc tunc viventis, monasteriorumque in Thebaide Pachomii et virginum et viduarum disciplinam » didicisse. Nam inde minime sequitur, Athanasium jam tum eam Vitam in litteras misisse : quemadmodum enim disciplinam viduarum, virginum ac monasteriorum Thebaidis viva voce ab eo édocta est, sicuti et ab Alexandrinis sacerdotibus ; ita et Vitam S. Antonii, quam diu postea in litteras misit. Quæ a Riveto aliisque heterodoxis afferuntur ad Opus illud Athanasio adjudicandum, docte confutat Hermantius in Vita S. Athanasii lib. 11, cap. 9.

3. *Initium belli Persici.* — Ad num. 25. Constantius Sirmii hoc anno bello adversus *Quados* et *Sarmatas* illigatus constitit ; de quo bello legendus Ammianus lib. 16 et lib. 17. Ibi hoc ipso anno Persarum legati eum convenere, testibus Ammiano lib. 17 et Zonara. Idacius diem, quo Constantinopolim ingressi sunt, sub hujus anni consulibus notavit : « His conss. introierunt Constantinopolim legati Persarum die VII kal. Mart. » Ab hoc anno Persici motus initium repetendum, dixit Gothofredus in Chronologia Codicis Theod.

4. *Gesta hoc anno.* — Ad hunc annum pertinent Synodus Ancyrana, tertia Synodus Sirmiensis, restitutio Liberii papæ et mors Leontii episcopi Antiocheni, de quibus anno præcedenti egimus.

LIBERII ANNUS 8. — CHRISTI 359.

1. *Duæ Synodi indictæ Seleuciæ et Arimini.*— Sequitur annus a Christo trecentesimus undesexagesimus, Eusebii et Hypatii consulatu relatus in Fastos : fuisse hos germanos fratres, et Constantii imperatoris affines, auctor est Ammianus [1]. Quo anno ab imperatore indicitur ad controversias causa

[1] Ammian. lib. XXIX.

fidei componendas œcumenica Synodus : sed eamdem consilio Arianorum in duas dividere persuasus est Constantius; nempe ut Orientalis Synodus Seleuciæ in Isauria, Occidentalis in Ariminensi Æmiliæ civitate agi deberent, ipse datis ea de re litteris declaravit. De his agens S. Athanasius ait [1] : « Primum quidem ego admiror, idemque arbitror quemlibet prudentem facere, quod cum universale Concilium indictum esset, idque omnes exspectarent, derepente divisio facta sit, adeo ut isti illuc, illi convenirent istuc : sed hoc absque dubio numinis providentia procuratum est, ut in singulis Conciliis, hic quidem sinceræ puræque fidei sententiæ apparerent; illic autem suspecta incertaque ingenia cum suis moribus sese ostenderent. » Et inferius, quodnam fuerit Arianorum consilium in his decernendis, idem explicat his verbis, personam illorum agens [2] : « Nos, qui majoribus nostris contradicimus, et prævaricamur Patrum traditiones, postulavimus Synodum promulgari : metuentes autem, si omnes in unum conveniant, ne frustra laboraverimus, ita volumus Synodum indici, ut ea in duas partes dirimatur; quo ita a se invicem disjunctis, scriptisque nostris exhibitis, aliquid suffurari possimus : minas Constantii impiæ sectæ propugnatoris assidue jactantes, simplicitatemque nimiam Nicænorum Patrum cavillantes, Acta Nicæna irrita otiosaque reddamus. Hæc tametsi verba non proferebant, ad eum tamen finem omnia faciunt ac moliuntur. » In hunc modum Athanasius.

2. *Concilii Ariminensis Acta.* — His de causa universalis indictæ Synodi in duas dividendæ præcognitis, de ambabus acturi ab Ariminensi Synodo auspicabimur, de cujus collectione hæc in primis Severus [3] habet : « Constantius apud Ariminum Italiæ urbem Synodum congregari jubet, idque Tauro præfecto imperat; ut collectos in unum non ante dimitteret, quam in unam fidem consentirent; promisso eidem consulatu, si rem affectui tradidisset. Ita missis per Illyricum, Italiam, Africam, Hispanias, Galliasque magistris officialibus, acciti atque tracti quadringenti, et aliquot amplius Occidentales episcopi Ariminum convenere, quibus omnibus annonas et cellaria dari imperator præceperat. Sed in nostris, id est, Aquitanis, Gallis et Britannis indecens visum : repudiatis fiscalibus, propriis sumptibus vivere maluerunt : tres tantum ex Britannia, inopia proprii, publico usi sunt, cum oblatam a cæteris collationem respuissent; sanctius putantes fiscum gravare, quam singulos. Hoc ego Gavidium episcopum nostrum, quasi obtrectantem, referre solitum audivi. Sed longe aliter senserim; laudique attribuo episcopis, tam pauperes fuisse, ut nihil proprium haberent, neque ab aliis potius quam a fisco sumerent, ubi neminem gravabant ; ita in utrisque egregium exemplum. De reliquis nihil memoria dignum traditur. » Hæc Severus.

3. Quod vero ad numerum episcoporum spectat, idem subdit, quod ex quadringentis illis, non amplius quam octoginta erant Ariani, reliqui omnes fidei catholicæ defensores : Athanasius [1] vero quinquaginta vel plures ex Arianis fuisse tradit, illorumque facile principes Ursacium, Valentem, Auxentium, Demophilum, et Caium. Sed depravatum esse ex hoc conjici potest ejusdem Athanasii textum in epistola ad Africanos [2], ubi ait, ducentos partium catholicarum Ariminum convenisse : nam patet eorum extitisse numerum trecentorum, inter quos eminuerit legatio missa a Liberio papa, cujus Vincentius episcopus Capuanus tantummodo nominatus habetur, qui (ut vidimus) antea communione ariana labefactatus, una cum Liberio iisdem sordibus inquinato, cum eo pariter ad meliorem frugem conversus pro fide catholica una cum collegis in eodem Concilio adversus ingruentem Arianorum furorem stetit intrepidus, ut, quæ suo loco dicemus, facile demonstrabunt.

4. Cum igitur ambarum partium episcopi Ariminum pervenissent, mox fit (inquit Severus [3]) « partium secessio : ecclesiam nostri obtinent; Ariani tantum locum de industria vacantem orationis loco capiunt; sed hi non amplius, quam octoginta, reliqui nostrarum partium erant. » Præerat magna cum laude Ariminensi Ecclesiæ sanctus Gaudentius, de cujus egregio pro fide catholica certamine exantlato opportuno loco dicturi sumus. Perierunt comitiorum Acta : quamobrem quæ ex diversis antiquis auctoribus potuerunt reperiri fragmenta, congrua compaginatione sibi invicem cohærentia hic intexemus, ex quibus ipsum Concilium, quantum fas est, prope integrum reddamus.

5. His ergo in unum coactis, lectæ sunt litteræ Constantii imperatoris ad Synodum scriptæ; cujusnam autem illæ fuerint argumenti, Sozomenus his verbis significat [4] : « Ut primum de his, quæ in fide ambigua viderentur, episcopi deciderent : ad extremum, uti lex Ecclesiæ postulat, causas etiam episcoporum, qui quererentur se vel injuste abdicatos esse, vel in exilium missos (quorum unus erat Cyrillus episcopus Hierosolymitanus) disceptarent; deque criminibus quibusdam episcopis illatis accurate judicarent (nam alii alios accusaverant, Ægyptii autem Georgium rapinæ et contumeliarum insimulabant), rebusque omnibus judicatis, decem utriusque partis ad aulam accederent, qui quæ acta essent, ipsi renuntiarent : » et paulo post : « De Athanasio quidem hi, qui infenso animo atque inimico erga eum affecti erant, commodissimum duxerunt, uti nulla omnino institueretur actio. »

6. Observa, quæso, qualia esse solerent Concilia ab imperatore hæretico congregata : ita nimirum sincere libera esse suffragia (si tamen libera, imo vi publica infamata), ut nihilominus totius causæ arbitrium imperator integrum sibi vellet. Subdit Sozomenus : « Cum autem quæri cœptum est de

[1] Athan. de Synod. — [2] Idem ibid. — [3] Sever. lib. II.

[1] Athan. de Synod. — [2] Athan. ad African. — [3] Sever. lib. II. — [4] Sozom. lib. IV. c. 16.

fide, Valens et Ursacius in medium simul prodeuntes (quibus subsidio fuere Germinius, Auxentius, Caius, et Demophilus) postulant, ut formulæ fidei jam ante editæ antiquentur, teneaturque ea quam dudum Sirmii latino sermone composuerant, quæ Filium Patri similem secundum Scripturas docuit: atque ut nulla fieret in Deo mentio substantiæ; quam formulam etiam imperatorem approbasse dicebant, eamque a Concilio recipiendam esse necessario : atque Concilium de cætero non debere curiose quid quisque sentiret inquirere, ne dissidia et contentiones inde nascerentur, cum verba in disceptationem accuratamque disquisitionem vocarentur: nam præstare imperitius disserere, modo recte de Deo sentiant, quam inanes verborum argutias introducere, quæ sunt cum captiosis dialecticorum præstigiis cognatione quadam conjunctæ : significabant autem obscure, imo vero aperte arguebant verbum *Consubstantialitatis*, utpote nec in sanctis litteris repertum, et multis obscurum et ignotum : volebant ut pro eo diceretur, Filium Patri rebus in omnibus similem secundum Scripturas. » Hæc Sozomenus.

7. Porro ipsa fidei formula tunc a Valente in Synodo recitata, descripta habetur tum ab Athanasio, tum etiam a Socrate: sed diversa inscriptione posita, mendum in eam irrepsisse dignoscitur. Apud Athanasium [1] ita legitur ex Actis Ariminensibus : « Edita est catholica fides in præsentia domini nostri religiosissimi præclarique victoris, regis Constantii Augusti, æterni, consulibus clarissimis viris Eusebio et (Flavio) Hypatio, Arimini undecimo kalend. Junias : » apud Socratem autem sic [2] : « Fides ista catholica coram domino nostro Constantio, Flavio, Eusebio et Hypatio consulibus, Sirmii ad undecimum kalend. Junii edita fuit. » Cum vero constet Constantium non interfuisse Concilio Ariminensi, et quæ Arimini ab Arianis fides edita est, fuisse antea scriptam Sirmii, et lectam coram imperatore, atque ab eodem probatam ; necessario sic inscriptio restituenda est, ut dicat, eam esse Sirmii editam coram Constantio, Arimini vero recitatam dicto die atque consulibus.

8. De ejus autem die et consule facta mentione, hæc Athanasius præmisit [3] : « Cum enim scripsissent eam fidem quam voluerunt, addidere et consulem, et mensem, et diem ejus temporis ; ut omnibus prudentibus palam facerent, non olim, sed nunc demum eorum fidem sub Constantio initium accepisse : omnia enim respectu suæ hæreseos scripserunt. Deinde cum simularent se de domino scribere, alium sibi dominum, Constantium scilicet, creaverunt : ille enim ipsis impie agendi facultatem præbuit ; suumque Cæsarem Æternum appellaverunt, qui Filium Dei æternum esse negant : tantos se pro impietate Christo hostes exhibent. Sed fortasse causam additorum consulum se mutuatos esse ex chronographia sanctorum prophetarum jactitaverint : quod si ausi sint dicere, multo liquidius suam inscitiam manifestabunt : nam sanctorum prophetiæ temporum memoriam habent. Isaias quidem et Osee in diebus Osiæ, Joathan, Achab, et Ezechiæ vixerunt : Hieremias vero in diebus Josiæ, Ezechiel porro et Daniel sub Cyro et Dario, aliique aliorum temporibus prophetarunt, non religionis fundamenta jacientes ; nam ea et ante ipsos, et ante constitutionem mundi fuit et semper est fides, quam Deus nobis in Christo præparavit. Neque fidei suæ tempora assignarunt, siquidem et ante ea tempora fideles homines extiterant ; sed tempora suæ annuntiationis notaverunt. » Ista Athanasius, et alia plura eodem argumento, in eosdem pariter invectus, quod ausi fuerint ipsorum impietatis professioni indere titulum catholicæ fidei. Sirmiana autem professio tertia illic ab eis edita, in Concilio Ariminensi primo loco a Valente recitata, sic se habet [1] :

9. « Credimus in unum solum et verum Deum Patrem omnipotentem, conditorem opificemque omnium : et in unigenitum Filium Dei, ante omnia sæcula et initia, et ante omne tempus, quod in intellectum cadere potest, existentem, et ante omnem comprehensibilem substantiam, natum impassibiliter ex Deo, solum ex solo Patre, Deum de Deo, similem Patri suo, qui ipsum genuit : cujus (secundum Scripturas) generationem nemo novit, nisi solus, qui eum genuit, Pater. Hunc scimus unigenitum Dei Filium nutu paterno advenisse de cælis ad demolienda peccata, genitum ex Maria Virgine, versatumque cum discipulis fuisse, et ubi omne officium dispensationis adimplevisset, secundum Patris voluntatem crucifixum et mortuum esse, et ad inferos descendisse : atque ibi, quod sui officii erat, peregisse ; quem janitores infernorum conspicati exhorruerunt : eumque tertio die ab inferis resurrexisse, et versatum cum discipulis fuisse ; eumque, ubi negotia sua absolverat, impletis quinquaginta diebus, in cælo assumptum esse, et sedere ad dexteram Patris ; et ultimis diebus resurrectionis venturum in gloria paterna, ut tribuat unicuique secundum opera sua. Et in S. Spiritum, quem Unigenitus promisit se missurum humano generi Paracletum, quemadmodum scriptum est : Vado ad Patrem meum, eumque rogabo, et alium Paracletum mittet vobis Spiritum veritatis ; ille de meo accipiet, et docebit vos, omniumque admonebit. Vocabulum porro *substantiæ*, quia simplicius a Patribus positum est, et a populis ignoratur, et scandalum affert, eo quod in Scripturis non contineatur, placuit ut de medio tolleretur, et nullam posthac de Dei substantia mentionem esse faciendam, eo quod sacræ Scripturæ nunquam meminere substantiæ Patris et Filii : Filium autem Patri per omnia similem dicimus, quemadmodum sacræ litteræ dicunt et docent. » Hæc hæretici.

10. Quam tamen fidei professionem, ex Epiphanio

[1] Athan. de Synod. — [2] Socrat. lib. II. c. 29. — [3] Athan. de Synod.

[1] Apud Athanas. l. de Synod.

superius dictum est, non ita adversam fuisse catholicæ fidei, ut manifestam hæresin contineret; quod etiam S. Hieronymus, adversus Luciferianos agens, pluribus docet. Scimus tamen ab Athanasio hanc et omnes Arianorum formulas, in quibus consubstantialitas Filii Dei cum Patre non exprimeretur, ut hæreticas esse repudiatas, ea tantum ex causa, quod abdicatione vocis substantiæ, jam ad arianam blasphemiam apertus aditus videretur.

11. « Quibus recitatis, inquit Athanasius, non longe postea cognita est episcoporum, qui hæc scripserant, vafrities : episcopis enim proponentibus, ut cæteræ cum ariana damnarentur hæreses, reliquisque omnibus ad id consentientibus, Valens et Ursacius cum sociis suis abnuerunt : ac inde cognitum est, eos non sincere, sed ad abolitionem eorum quæ Nicææ acta essent, ita scripsisse, ut infaustam hæresin introducerent. Mirantes igitur dolosa eorum hominum verba, et vafrum institutum, dixerunt ad eos : Nos, non quia fide indigeremus, huc convenimus : habemus enim sanam fidem ; sed ut eos qui veritati contradicunt et nova moliruntur, confunderemus. Si igitur vos quasi nunc incipientes credere ista scripsistis ; nondum clerici haberi potestis, ut qui nunc rudimenta fidei condiscere incipiatis. Quod si eo animo, quo nos, huc venistis, sit omnium concordia, et hæreses anathemate execremur; et quæ Patrum sunt, retineamus, ne posthac captatæ Conciliorum occasiones obversentur; cum semel illi, qui Nicææ convenerant, omnia præoccuparint, et nihil non egerint pro catholica fide. » Ut autem pro ratione temporis cuncta Acta reddantur, ista subjicimus : « Antequam quicquam Catholici statuerent contra Arianos, sex post dies a promulgata ab adversariis professione Sirmiensi, contigit, Constantium imperatorem alias ad Synodum scribere litteras sexto kalendas Junias, quibus Synodum monuit, ne quid de Orientalibus qui seorsum convenirent præsumerent definire : depromptam igitur hanc epistolam ex eodem libro de Synodo Ariminensi hic reddimus ; sic enim se habet[1] :

12. « Victor Constantinus (Constantius) Maximus triumphator semper Aug. episcopis.

« Continent priora instituta, venerabiles, sanctimoniam legis rebus ecclesiasticis niti, satis superque perspeximus litteris ad nostram prudentiam datis iisdem oportere operam dare : cum profecto et episcoporum id officio congruat, et salus omnium longe lateque populorum hoc fundamine roboretur. Sed res admonuit instituta rursus existere (insistere). Non enim aliquis definita geminari superfluum judicabit, cum rebus consueverit admonitio augere cumulum diligentiæ. His ita se habentibus, de fide atque unitate tractari debere cognoscat sinceritas vestra, et operam dari ut ecclesiasticis rebus ordo competens præbeatur. Discurret namque cunctorum posteritas ubique populorum, et concordia fida servabitur, cum penitus amputatis nec... hujusmodi quæstionibus cunctis sectando commoverit, res ista non debet ita intentionem animi propagare. Non enim de Orientalibus episcopis in Concilio vestro patitur ratio aliquid definiri. Proinde super his tantum quæ ad vos pertinere cognoscit gravitas vestra, tractare debebitis, et completis celeriter universis, consentiente consensu, decem mittere ad comitatum meum, ut prudentiæ vestræ prioribus litteris intimavimus. Prædicti enim poterunt omnibus, quæ eisdem Orientalibus proposuerint, respondere, vel tractare de fide, ut exitu competenti omnis quæstio terminetur et ambiguitas sopiatur. Quæ cum ita sint, adversus Orientales nihil statuere vos oportet, aut si aliquid volueritis contra eosdem prædictis absentibus definire, id quod fuerit usurpatum irrito evanescet effectu. Non enim illa vires habere poterit definitio, cui nostra statuta testantur jam nunc robur et (copiam) cupiam denegari. Quæ cum ita sint, moderatione religionis venerabilibus antistitibus consentanea debetis veneranda perficere, ut id quod religio postulat, explicetur, et quod audiri prohibet ratio, nullus usurpet. Divinitas vos servet per multos annos, Parentes K. DAT. VI KAL. JUNIAS EUSEBIO ET HYPATIO COSS. »

13. Paruerunt ipsi quidem nihil de Orientalibus decernentes, nisi quod isti diversa ab illis statuerunt, licet nullam de illis habuerint mentionem. Orthodoxi vero promulgata ab Arianis in Concilio sua ipsorum perfidia, qua convellebatur professio Nicæna, qua et condemnatus est Osius, pro viribus obniti cœperunt, nihil antiquius habentes, quam ut bene statutum fidei symbolum confirmarent, arianamque hæresim iterum condemnarent, eamque sectantes anathemate profligarent; nam audi Athanasium[1] :

« Omnibus ergo episcopis ita suffragiis inter se consentientibus, illis ex adverso abnuentibus, ac proinde ut inscitis, dolosis, ac potius hæreticis condemnatis, totum Concilium suis calculis Nicænam Synodum approbavit, et eam ad omnia sufficere judicavit : Ursacium vero, et Valentem, Germinium, Auxentium, Caium, Demophilum hæreticos pronuntiavit; et contra eos submotos ab Ecclesia, ut non vere christianos, litteras scripserunt. » Ipsa autem sententia a Synodo prolata adversus hos, recitatur ab Athanasio, quæ sic se habet[2] :

14. « Sententia Synodi. Quandiu par et possibile erat, fratres carissimi, catholica Synodus, et sancta Ecclesia, sua patientia et tolerantia pertulit indigne Ursacium, et Valentem, Caium, Germinium, et Auxentium : qui alias alia sentientes, omnes Ecclesias perturbarunt; et nunc in præsentia ausi sunt hæreticas sententias orthodoxæ fidei asserere, et Nicænam Synodum hostem arianæ hæresis demoliri ; suamque, sed peregrinam et alienissimam a sanctissima Ecclesia, fidem conscriptam promulgare; quam nos recipere, nefarium putavimus. Qui cum jampridem hæretici essent, etiam nunc deprehensi sunt con-

[1] Hilar. frag. lib. II. pag. 44. 45.

[1] Athan. lib. de Synod. — [2] Athan. de Synod.

traria sentire : quos ad communionem nostram accedere prohibuimus; eosque in præsentia, nostris verbis condemnantes, a cœtu fidelium rejicimus. Vos item quod videbitur de istis statuite, ut uniuscujusque cognitio ex sua subscriptione robur habeat. Unanimiter nos episcopi dicimus : Prædicti isti inimici detrahantur ab Ecclesia, ut Catholica Ecclesia in pace permaneat. » Hactenus sententia ab episcopis omnibus catholicis subscripta. Subdit Athanasius :

15. « Et hæc quidem Arimini acta celeriter istiusmodi finem acceperunt. Nemo enim ibi destitit, sed omnes concorditer sua judicia conscripserunt, et Arianos rejecerunt. » His peractis, decernitur legatio ad imperatorem Constantium; « legatisque Synodales litteras dederunt, ut idem ait Athanasius, romana quidem lingua, sed in græcam linguam, quoad fieri potuit, ad istum modum interpretatas. » Hæc Athanasius; eadem quoque Sozomenus [1] ex ipso (ut apparet) Athanasio desumpta. Recitat eamdem etiam fidei formulam Socrates [2], sed alia plane translatione. Sed accipe quæ habentur apud sanctum Hilarium libro de Synodo Ariminensi posteriori, his verbis [3] :

« Incipit definitio catholica habita ab omnibus catholicis episcopis, priusquam per terrenam potestatem territi, hæreticorum consortio sociarentur in Concilio Ariminensi.

16. « Sic credimus placere omnibus posse Catholicis a symbolo accepto nos recedere non oportere, quod in collatione apud omnes integrum recognovimus; nec a fide recessuros, quam per prophetas a Deo Patre per Christum Dominum nostrum, docente Spiritu sancto, et in Evangeliis et in apostolis omnibus suscepimus, ut per traditionem Patrum secundum successionem apostolorum usque ad tractatum apud Nicæam habitum contra hæresim, quæ tunc temporis exsurrexerat, positum nunc usque permanet. Quibus omnibus nec addendum aliquid credimus, nec minui posse manifestum est. Placet ergo nihil novum fieri : *substantiæ* quoque nomen et rem a multis sanctis Scripturis insinuatam mentibus nostris, obtinere debere sui firmitatem. Quam rem cum suo nomine Ecclesia Catholica cum doctrina deifica semper confiteri et profiteri consuevit. » Subdit auctor : « Huic definitioni omnes in unum Catholici conspirantes subscripserunt.

17. « Eodem in Concilio postquam statutum est, nihil debere paternam minui traditionem, etiam qui contra hanc veniebant, omnium in unum conspirantium spiritali voce sunt damnati. Cujus tractatus hoc est exemplum :

« Eusebio et Hypatio coss. duodecimo kalend. Augusti.

« Cum apud locum Ariminensem episcoporum Synodus fuisset collecta, et tractatum fuisset de fide, et sedisset animo quid agi deberet, Græcianus episcopus a Calle dixit : Quantum dicunt, FF. CC. catholica Synodus patientiam habuit et piam Ecclesiam totiens exhibuit juxta Ursacium et Valentem, Germinium, Gaium, qui totiens mutando, quod crediderant, omnes Ecclesias turbaverunt, et nunc conantur hæreticum animum suum inserere animis christianis : subvertere enim volunt tractatum habitum apud Nicæam, qui positus est contra arianam hæresim, et cæteras. Attulerunt nobis præterea conscriptam a se fidem quam recipere nos non licebat. Jam quidem hæretici antehac nobis pronuntiati sunt, et multis diebus est comprobatum : quos et ad nostram communionem non admisimus, voce nostra damnantes eos præsentes. Nunc iterum quid vobis placet, iterum dicite, ut singulorum subscriptione firmetur. Universi episcopi dixerunt : Placet ut hæretici SS. damnentur, quo possit Ecclesia fide inconcussa, quæ vere Catholica est, in pace perpetua permanere. » At non solum hoc præstitere Catholici, sed firmata fide Nicæna, et damnatis ejus adversariis, damnationem ejusdem hæresis et aliarum apposuerunt, cui hujusmodi habetur præfixus titulus [1] :

18. « Damnatio blasphemiæ Arii et expositio integræ et catholicæ fidei, quam Catholici in tractatu Ariminensi firmaverunt et manu sua subscripserunt.

« Blasphemiæ Arii, licet antehac fuerint damnatæ, latebant tamen occultæ, quia eum blasphemasse ignorabatur. Verum favente Deo, procuratum est, ut constitutis nobis apud Ariminum, ejus pestifera hæresis repeteretur. Et ideo simul cum ejus blasphemiis omnes quoque hæreses, quæ antehac exsurrexerunt contra catholicam et apostolicam traditionem, sicuti jamdudum damnatæ sunt præteritis Conciliis, et diversis in locis, nos quoque damnamus, et anathematizamus eos, qui dicunt Filium Dei nullis extantibus, et de alia substantia, et non de Deo Patre natum, Deum verum de Deo vero.

19. « Et si quis Patrem et Filium duos Deos, hoc est, non nata duo principia dixerit, et non Patris et Filii unam deitatem profiteatur, anathema sit.

« Si quis Filium Dei creaturam vel facturam dixerit, anathema sit.

« Si quis Deum Patrem ipsum de Maria Virgine natum, eumdemque Patrem et Filium dixerit, anathema sit.

« Si quis Filium Dei de Maria initium sumpsisse dixerit, vel fuisse tempus quando non erat Filius, anathema sit.

« Si quis Filium Dei non vere inenarrabiliter de Deo Patre natum, sed adoptivum Filium dixerit, anathema sit.

« Si quis Filium Dei aut temporalem, aut hominem solum, et non ante omnia sæcula de Deo Patre natum profiteatur, anathema sit.

[1] Sozom. lib. IV. c. 16. — [2] Socrat. lib. II. c. 29. — [3] Hilar. frag. lib. II. p. 45. 46.

[1] Apud eumdem lib. posteriori de Synod. Arim. ex C. Deruent. prodita.

« Si quis Patris, et Filii et Spiritus sancti unam personam, aut tres substantias divisas dixerit, et non perfectæ Trinitatis unam Deitatem profiteatur, anathema sit.

« Si quis Filium Dei esse ante omnia quidem sæcula, et non ante omne omnino tempus, ut ei tempus assignet, anathema sit.

« Si quis creata omnia non per Verbum, sed sine eo vel ante eum facta dixerit, anathema sit.

« Si quæ autem aliæ blasphemiæ Arii, vel cujuslibet repertæ fuerint, similiter anathematizamus. » Hactenus ibi. His autem a Synodo catholica definitis, visum est omnibus Orthodoxis de his certiorem reddere imperatorem, ad ipsumque Synodalem epistolam scribere, quod et naviter præstiterunt. Exemplum autem epistolæ Synodalis ad Constantium Augustum apud Athanasium [1] sic se habet :

20. « Dei jussu tuoque pio edicto parentes, quæ olim dogmatibus tradita ita esse, ut tradita sunt, nostris suffragiis stabilienda judicavimus. Nam Ariminum ex omnibus ad Occidentem positis civitatibus in unum convenimus, ut fides Catholicæ Ecclesiæ cognosceretur, et qui alterius opinionis essent, manifesti fierent. Ibique post longam deliberationem optima visa est ea fides, quæ hactenus usque a priscis temporibus perduravit; quam et Prophetæ, et Evangelistæ, et Apostoli per Dominum nostrum Jesum Christum prædicarunt, qui est tui imperii custos, et tuæ valetudinis defensor. Statutum est igitur, ut eam retinentes coleremus, et colentes usque ad fidem conservaremus. Indecens enim et nefarium, aliquid ex recte et juste decretis, et ex rebus Nicææ publice cum illustrissimo principe Constantino patre tuo per accuratam deliberationem constitutis immutare velle : in quibus tanta doctrina est et prudentia, ut ea ubique de prædicata ad omnium aures animosque pervenerit, quæ sola hostis et interfectrix arianæ hæreseos, et per quam non illa sola, sed et reliquæ hæreses sublatæ sunt, in qua certe et addere aliquid, temerarium est et auferre periculosum : quorum si alterutrum fiat, erit hostibus quidlibet agendi libera facultas.

21. « Atque ea de causa Ursacius et Valens jampridem socii et adstipulatores ariani dogmatis, a nostra communione sententia data, segregati fuere : quam ut denuo recuperarent, de peccatis suis, in quibus se conscios agnoscebant, pœnitentiam veniamque postularunt, ut eorum syngraphæ testantur; et ob id illis venia gratiaque delictorum facta est. Hæc autem per id temporis facta sunt, cum Mediolani Synodus in confessum ibat, præsentibus ibidem Romanæ Ecclesiæ presbyteris : fuitque proinde nobis persuasissimum, iniquum esse, cum imperator Constans ab obitu suo dignus omni memoria hanc fidem omni cura et diligentia conscriptam promulgarit, tum demum ex quo ille baptizatus, ex hominibus in requiem sibi debitam translatus est, aliquid novi in ea fide moliri velle, et tot sanctos confessores et martyres hujus placiti scriptores auctoresque contemnere, qui pro veteri lege rituque Ecclesiæ, in ea sententia permansere, quorum fidem Deus per Dominum Jesum Christum in tempora tui imperii contulit; per quem ita late regnas, ut etiam nostro orbi imperes.

22. « Verum denuo miseri isti deplorati animi, nefario ausu impiæ sententiæ sese præcones ostendunt, et omnia veritatis decreta convellere nituntur. Eo enim tempore quo pro tuo edicto Synodus cogebatur, ipsi fraudis suæ consilia denudarunt : conati enim sunt per vafritiem et tumultum, cum sociis istius factionis, Germinio, Auxentio, Caio, contentiones discordiasque seminantibus, novas res facere. Quorum doctrina una eademque omne genus blasphemiarum superat. Ubi autem viderent, non esse ibi homines ejusdem studii, neque qui illorum pravis sententiis adstipularentur, in nostrum consilium se transtulerunt, ut viderentur aliud quippiam scribere; sed ipsi non ita diu postea animum suum ostenderunt. Ne igitur res ecclesiasticæ in easdem molestias cadant, neve turbatio et tumultus denuo omnia involvat et confundat, constanter visum est, olim decreta pro legitimis inconcusse servanda, et istos a nostra communione submovendos esse.

23. « Atque ideo legatos nostros ad tuam æquitatem misimus, qui tibi sententiam Synodi ex epistola ostenderent : idque legatis nostris ante omnia mandatum est, ut veritatem priscis et justis rerum allegationibus probarent; et tuæ sanctitati ostenderent, quod non, quemadmodum Ursacius et Valens inquiunt, pax futura sit, si aliqua ex rebus justis subvertantur, nam quomodo pacifice agere poterunt, qui pacem tollunt? sed potius inde contentionem turbationemque tum reliquis civitatibus, tum Romanæ urbi orituras esse. Quapropter supplicamus tuæ humanitati, ut benignis auribus et sereno vultu nostros legatos intuearis, neque ad contumeliam mortuorum aliquid novi induci permittas; sed nos sinas institutis decretisque majorum permanere, quos magno ingenio, prudentia, et Spiritu sancto omnia fecisse, asseveravimus. Certe res novæ, quas isti moliuntur, credentibus incredulitatem, incredulis credulitatem inducunt.

24. « Iterum te nostris supplicationibus convenimus, ut jubeas episcopos peregre commorantes, quos et gravitas ætatis et paupertas affligit, quam facillime in patriam deduci, ne Ecclesiæ, absentibus episcopis, desertæ relinquantur. Id quoque nostris precibus addimus, quo nihil desit rerum priscarum, nihilque exuberet, sed omnia firma maneant, usque a temporibus beati patris tui in hodiernum diem observata; ne nos posthac vexari et a nostris diœcesibus segregari permittas; sed ut episcopi cum suis populis pacem ad preces cultusque divinos et otium habeant, orantes pro tuo imperio, salute, et pace, quam tibi in perpetuum Divinitas largiatur. Nostri porro legati subscriptiones salutationesque episcoporum afferunt, qui tuam sanctitatem de hac causa ex ipsis sacris litteris edocebunt. » Hucusque Syno-

[1] Athan. de Synod.

dalis ad Constantium epistola, in qua apud alios mendose (ut superius alia dictum est occasione) legitur circa medium, *Constantinus*, pro *Constante*. Hisce litteris acceptis, decem ex Synodo profecti sunt legati ex parte Catholicorum ad imperatorem, totidemque (ut ait Severus [1]) missi fuerunt ab Arianis, quod et litteræ Constantii ad eos redditæ indicant. In titulo autem dictæ Synodalis epistolæ ad Constantium imperatorem nequaquam orthodoxi Patres inscribere voluerunt *Constantium æternum*, ut Ariani facere consueverant : quod et Sozomenus tradit [2], qui et hæc subdit :

25. « Ursacius autem et Valens legatos a Concilio missos prævertentes, formulam fidei, quam in Concilio perlegerant, imperatori ostendere, Conciliumque falso insimulare cœperunt. Imperator vero graviter propterea fortasse commotus, quod formulam fidei, quæ se præsente Sirmii confirmata fuisset, rejecissent : hos duos in magno honore habere, legatos autem Concilii contemnere, eosque longa mora fatigatos negligere. Tandem vero, licet serius, scripsit ad Concilium, excusatione pro se allata, quod iter quoddam necessarium, quod quidem esset jam ad barbaros suscepturus, ipsum districtum teneret, et propterea se non potuisse legatos illius videre : itaque dedisse eis mandatum, ut Hadrianopoli ad suum reditum exspectarent, uti cum Reipub. negotia recte constituta essent, animo a curis vacuo, illorum legationem audiret diligenterque cognosceret : nam oportere eum, qui de rebus divinis disceptaret, animum ab aliis rebus penitus habere liberum : hæc fere ad Concilium scripsit imperator. » Isthæc quidem omnia consilio legatorum Arianorum : « Quod propterea ab istis, inquit Theodoretus [3], factum est, quod putabant episcopos, quia longinquam moram ægre essent laturi, desideraturique ad urbes sibi commissas redire, coactos fore, vallum, quod contra hæresin struxerant, subvertere disturbareque. Sed frustra hic conatus ab illis susceptus est : nam generosi illi fidei propugnatores aliam denuo scripsere ad imperatorem epistolam, oravereque ut tum reciperet legatos, tum ipsos a Concilio dimitteret, quam epistolam in historia etiam inseram. » At quoniam illa post litteras a Constantio ad eos missas data est, hic primum epistolam imperatoris ad eos scriptam describemus, quæ sic se habet [4] :

« Constantius Victor et Triumphator Augustus, omnibus episcopis, qui sunt Arimini coacti, salutem.

26. « Quanquam vestræ sanctitati minime obscurum est, nos maximam curam divinæ et venerandæ religionis Christi semper habuisse, tamen viginti episcopos, quos vestra prudentia ad legationem vestram obeundam misistis, hoc tempore ad nostrum conspectum admittendi, otium non erat ; nam expeditio, quam contra barbaros in præsentia suscipimus, nos districtos tenet ; et par est (uti nostis) ut ei, qui sit sacrosanctæ religionis negotia tractaturus, animus ab omni cura et perturbatione liber sit. Proinde episcopis mandavimus, ut Hadrianopoli nostrum reditum exspectent : uti, cum ea, quæ ad Rempub. pertinent, rite procurata fuerint; illa deinceps, quæ sint nobis propósituri, diligenter audire expendereque possimus. Vestræ autem gravitati interea ne molestum sit, eorum reversionem exspectare; ut cum redierint, nostraque retulerint ad vos responsa, illa quæ sint ex usu Ecclesiæ Catholicæ futura, possitis ad exitum perducere. » Hucusque Constantius ad Synodum Arimini congregatam. Has litteras cum accepissent episcopi, qui scilicet erant e partibus Catholicorum, hoc modo ad imperatorem rescripsere [1] :

27. « Tuæ clementiæ litteras accepimus, imperator sanctissime; ex quibus didicimus, tibi propter necessaria Reipub. negotia, eo tempore non satis suppetivisse otii legatos nostros in conspectum tuum admittendi; nobisque in mandatis dare, ut illorum reditum usque eo exspectemus, quoad tua prudentia intellexerit ea, quæ sunt a nobis convenienter majorum nostrorum institutis decisa decretaque. Cæterum jam per hasce litteras contitemur, tibique confirmamus, nos a nostro proposito et sententia nequaquam discessuros : legatis etiam nostris idem imperavimus. Quamobrem rogamus te, ut placido vultu litteras hasce, a nostra modestia ad te perscriptas, legendas cures : quin etiam ea, quæ nostris legatis obeunda imposuimus, æqui bonique consulas. Illud præterea tua benignitas ista nobiscum intelligit, quam tristis et acerba res sit, tot Ecclesias, in tuis istis beatissimis temporibus, episcopis suis destitutas esse : et propterea tuam clementiam iterum atque iterum obtestamur, imperator augustissime, ut ante hiemis asperitatem (modo tuæ pietati ita visum fuerit) nobis ad nostras Ecclesias revertendi facias potestatem, quo possimus Deo Patri omnipotenti, et Domino ac Salvatori nostro Christo Filio ejus unigenito, pro tuo regno consuetas preces cum populo fundere, sicut et ante semper fecimus, et adhuc facere non desistimus. » Hactenus Orthodoxorum litteræ ad Constantium imperatorem.

28. Sed quid interea a Constantio et legatis Arianorum ad obruendam Nicænam catholicam fidem actum est? Ridiculum quidem, sed tamen valde temerarium illud excogitatum commentum fuit, ut Nicææ Thraciæ, qui illic aderant, convenirent episcopi, jussu imperatoris, ibique novam fidei formulam ex ejusdem Constantii sententia scriberent, quam æque Nicænam appellarent : hæc enim his verbis Theodoretus [2] recenset : « Hac epistola ex Synodo Ariminensi ad imperatorem allata, Ariani, cum ejus animum ad iracundiam concitassent, perficiunt, ut plurimi episcopi Nicæam Thraciæ urbem inviti traducerentur : quorum partem propter animorum simplicitatem callide circumveniendo, partem minis deterrendo impellunt, ut eadem machina

[1] Sever. lib. II. — [2] Sozom. lib. IV. c. 16; ibid. c. 18. — [3] Theod. lib. II. c. 19. in fine. — [4] Apud Socrat. lib. II c. 29.

[1] Apud Socrat. lib. I. c. 29. — [2] Theod. lib. II. c. 21.

ad pietatem oppugnandam utantur, quam ipsi jampridem excogitarant : nimirum ut has voces, *substantia*, et, *consubstantialis*, ex fidei formula eximant, inque earum loco, *similis*, ponant. Fidei autem formulam ab istis editam, non ut quæ recte se habeat, sed ut quæ factionem arianam manifeste coarguat, hoc loco citare est animus : qua tamen impii hujus nostræ ætatis hæretici non contenti sunt; sed pro hac voce, *similis*, vocem, *dissimilis*, usurpare non verentur. Credimus in unum et solum verum Deum, » etc. Consentiens est per omnia Sirmianæ tertiæ recitatæ in Concilio Ariminensi; nisi quod hæc illa id minus habet, quod etiam ibi dicatur *Filius per omnia Patri similis ;* hic vero tantum, *Patri similis*, quod ex sententia Valentis factum est, istud ipsum olim tentantis in Concilio Sirmiensi, ut diximus; cui tunc ipsemet Constantius imperator fuerat refragatus.

Vides, quibus lapsibus Ariani, a fide catholica semel excidentes, præcipites deferantur ad ima, abjicientes primo vocem *consubstantialis*, ut exoticam et peregrinam, contenti verbo *substantiæ ;* sed et hanc ablegantes, *per omnia similis*, apposuere; modo vero tantum, *similis*, ac denique, *omnino dissimilis ;* atque proinde dixerit impius non tantum in corde suo, sed (quod majoris procaciæ est) scriptis suis, *Non est Christus Deus.* Quod non solum Orthodoxis visum est execrandum, sed hæreticis ipsis Orientalibus, qui Semiariani dicebantur, quorum Germinius præsens adversatus, diversam ab illis scripsit fidei professionem, quæ extat apud librum S. Hilarii Fragmentorum, ejusmodi inscriptione præposita [1] :

30. « Incipit epistola Germinii adversus Arianos, qui jam subscripserant in Concilio Ariminensi, scientes quod male fecerunt.

« Ego Germinius episcopus credo et profiteor esse unum verum Deum Patrem æternum omnipotentem ; et Christum Filium ejus unicum et Dominum nostrum, de vero Deo Patre verum Dei Filium ante omnia genitum, divinitate, charitate, majestate, virtute, claritate, vita, sapientia, scientia, Patri per omnia similem, utpote perfectum de perfecto genitum. Susceptionem etiam hominis ex virgine Maria, sicut prophetæ futurum prædixerant, et evangelicæ atque apostolicæ voces completum docent. Passiones quoque ejus et mortem et resurrectionem et in cælis ascensionem suscipimus, credimus, profitemur ; et quod in fine mundi de cælis descensurus sit judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera ejus. Et in Spiritum sanctum, id est, Paraclitum, qui nobis a Deo Patre per Filium datus est. Explicit.»

31. Sed et qui in Oriente erant semiariani episcopi, ubi audierunt decem legatos ad Constantium missos, pro confirmatione perfidiæ ab ipsis Arimini constitutæ, statim his pro viribus resistere laborarunt : quorum in hanc sententiam, hoc tempore, data reperitur epistola, cum notis exhibita ab edito volumine Hilarii Fragmentorum, quam hic tibi describimus : sic enim se habet [1] :

« Dilectissimis fratribus Ursacio, Valenti, Magdonio (Migdonio), Megasio, Gaio, Justino, Optato, Marciali, et cæteris Ariminensis Synodi legatis, Sylvanus, Sophronius, Neo, Herodianus, Patricius, Helpidius, Theophilus, Theodorus, Enmacius (Eumachius), Didimion, Ecdicius, Arsenius, Passumicus, Valentinus, Eucarpius, Leontius, Portasius (Protasius), et Macarius, in Domino salutem.

« Unitati et veræ paci studentes, et ex Synodi mandato hæresi renitentes, manifesta fieri vobis ea quæ circa Ecclesiam aguntur, justum putavimus, ne ignoratio vos socios tantæ impietatis efficeret. Et quanquam non cessare vos arbitremur, non sine totius Synodi legatis, episcoporum scilicet numero fere multo amplius centum nunc usque ingressu hujus Ecclesiæ nosmetipsos abstinere : ob quod instructos etiam vos esse volumus, ne penitus dominans jam intra Ecclesiam hæresis invalescat, quæ Dominum nostrum Jesum Christum vere Filium Dei unigenitum, Deum de Deo Patri similem ausa est denegare : ita quæ prædicationes blasphemiæ de unigenito Deo essentialiter ab his prædicetur, cognitum haberetis. Nam et piissimo imperatori Constantio hoc ipsum probavimus, et anathematizari hæc omnia commotus religiosissime voluit. Dolus autem hic præparatur, ut Ætius auctor hujus hæresis ipse potius, quam hæc impie dicta damnentur, magisque in hominem quam in doctrinam sententia lata esse videatur. Monemus ergo vos, fratres, ut hæc diligenter retractetis, detisque operam ut fides catholica maneat. Cæterum non ambigit charitas vestra, universa ita ut geruntur, Occidentalibus esse Ecclesiis nuntianda. Optamus vos, fratres, in Domino bene valere. » Hactenus Semiariani ad legatos ab Arianis ex Ariminensi Concilio ad Constantium missos. Sed tantum abest ut quicquam isti profecerint, ut hæresim confirmare etiam mentito nomine laborarent. Quod enim scirent apud omnes Orthodoxos Nicænam fidem magno haberi pretio, altisque fixam radicibus manere apud eos penitus inconvulsam, hoc quod dictum est, addiderunt, ut suam ipsorum professionem hæreticam, Nicænam fidem aliquo saltem, vel mentito colore appellare possent, ejusmodi extemporaneum coegerunt Nicææ Thraciæ conventiculum, ut superius est demonstratum.

32. De eorum quoque consilio Nicææ Thraciæ conveniendi, hæc Socrates [2] : « Fidei formulam, quæ Arimini perlecta erat, in græcum sermonem (sicuti antea scripsimus) conversam, cœpit Ursacius ratam facere, publicare, tanquam ex generali Concilio editam præconiis celebrare, et fidem Nicææ stabilitam appellare ; eo plane animo, ut homines imperitos, ac simplices, nominis similitudine in errorem raperet. Nam illi eam putabant fidem fuisse, quæ Nicææ urbis Bithyniæ erat olim confirmata. Verum istud

[1] Hilar. frag. lib. II. pag. 5. 6.

[1] Hilar. frag. lib. I. pag. 51. 52. — [2] Socrat. lib. II. c. 29.

commentum illis non magno adjumento fuit : nam non longo post tempore palefactum est, illique ipsi ludibrio habiti.»

33. Sed luctuosum illud tunc accidit, quod testatur Severus [1], legatos illic otiose agentes, a Constantio detentos, ab eodem quoque esse compulsos ad Arianorum perfidiam subscribendam, atque cum ipsis (proh nefas!) communicandum. Cæterum autem fuisse eos ætate juniores et parum cautos, idem auctor affirmat : sicque eos suæ ipsius communionis participes redditos Constantius dimisit, ut Ariminum, ubi expectabant episcopi, redirent. Quanta vero fuerit Constantii persecutio, ex his plane metiri licet, quod ei cesserit consolidata in fidei catholicæ confessione senectus in Osio, sed et juvenum legatorum ex quadringentis fide præstantium delectorum infracta constantia adeo turpiter fuerit inclinata. De eadem vi episcopis illata ad hanc stabiliendam perfidiam, ista in Auxentium S. Hilarius [2] : «Nam primum ea quæ Nicææ Thraciæ omnium impietas ex se exolevisset, sancta esse testatur; vim scilicet illatam episcopis, fidem veræ esse confessionis affirmans.» De eadem quoque vi adhibita sic Athanasius [3] : «Qui, inquit, Arimini exauctorati erant, profugientes ad Constantium, operam dedere, ut ii, quorum sententiis ceciderant, quam indignissime haberentur, minæque adderentur, ne in suas parœcias discederent : quibus etiam vim in Thracia per hiemem intulerunt, quo eos cogerent ad res novas; quas ipsi moliebantur, suscipiendas,» etc. Extant in nuper edito volumine S. Hilarii Fragmentorum, in posteriori libro hæc, ex Actis conventus Nicææ Thraciæ, de prævaricatione legatorum, qui missi sunt ab Orthodoxis, quibus ejusmodi inscriptio præposita legitur [4] :

34. «Gesta, ubi prævaricati sunt episcopi legati a fide vera, incipiunt.

«Eusebio et Hypatio coss., sexto idus Octobris.

«Dum consedissent episcopi mansionis Nicææ, quæ ante hac Ustodizo vocabatur in provincia Thracia, Restitutus, Gregorius, Honoratus, Athenius, Iginus, Justinus, Priscus, Primus, Taurinus, Lucius, Mustacius, Urbanus, Honoratus, Solutor, Restitutus episcopus Carthaginis dixit : Scit prudentia vestra, consacerdotes sanctissimi, quod cum apud Ariminum de fide tractatus haberetur, contentio sic dissidium fecerat, ut de sacerdotibus Dei, immittente diabolo, discordia fieret, atque exinde factum fuerit, ut in fratres nostros ego Restitutus et pars episcoporum, quæ sequebatur Ursacium, Valentem, Germinium et Gaium quasi in auctores mali intellectus sententiam promeremus, id est, ut a nostra communione segregarentur. Sed quia in cominus positi universa tractavimus, et universa discussimus; invenimusque quod nulli displicere debeat, id est, fidem in his catholicam, juxta professionem suam, cui et nos suscripsimus omnes, neque unquam hæreticos fuisse. Et ideo quia pacis concordia apud Deum res est maxima, placuit ut communi consensu nostro omnia quæ apud Ariminum tractata sunt, in irritum deducantur, et communio eorum, Deo favente, integra conveniret, nec quisquam in dissidium remaneat, quod eos aut maculare possit aut debeat. Et ideo, ut dixi, quia præsentes sumus, unusquisque debet dicere, an dictum sit, quod prosecutus sum, et manu sua subscribere. Ab universis episcopis dictum est : Placet; et subscripserunt.» Pergit auctor collectionis.

35. Quæ sit autem fidei confessio, cui postea subscripserunt, quam etiam Valens secum in Ariminum pertulit, ex infrascripto recognoscis.

«Incipit exemplum fidei epistolæ missæ ad Constantium imperatorem a perfidis episcopis.

«Domino merito gloriosissimo, victoriosissimo Augusto Constantio, Synodus Ariminensis Orientalibus consentiens, id est, Migdonius, Megasius, Valens, Epictetus, et cæteri qui hæresi consenserunt.

«Illustrati pietatis tuæ scriptis, maximas Deo retulimus et referimus gratias, quod nos beaveris, intimans nobis illa, quæ cum discursione pietatis tuæ facere deberemus, ne quis *usiæ*, vel *omousii* nomina Ecclesiæ Dei ignota aliquando nominet, quod scandalum inter fratres facere solet, plurimum gratulati sumus, quia id quod tenebamus recognovimus. O nos beatos quibus occurrit tanta felicitas, ut cognitione tuæ pietatis cæteris qui hæc nomina pro Deo et Dei Filio assumere solent, modum acceperint revicti! Nos igitur reddentes obsequium clementiæ tuæ, quod coram veritatis status eluxit, quæ quod nesciat vinci, et obtinuit victoriam, ut indignum Deo nomen, quod nusquam in legibus sanctis scriptum est, jam a nullo dicatur. Unde oramus pietatem tuam, quoniam in eo loco, ubi Synodus gesta est, unde responsum per nostros legatos dedimus, adhuc detinemur; jubeat nos qui integram in Orientalibus doctrinam retinemus, jam ad nostras plebes dimitti, ut ex hac parte appareant amatores veritatis, qui Deo non mutant nomen, nec cum eis qui perversa doctrina infecti sunt, diutius nos qui veritatem catholicam tenemus, detineamur.

36. «Unde impense oramus, domine, pietatem tuam ante Deum Patrem et Dominum nostrum Jesum Christum Deum et Dei Filium, facias nos qui subscripsimus sanæ doctrinæ, recedentes ab *usiæ* nomine, te imperante, et jubeas nos ad nostras plebes dimitti, ut lætetur Ecclesia, quæ immutare nomina Dei et Filii ejus non admittit, in toto imperio tuæ virtutis et gloriæ, cui tantum Divinitas contulit, ut appareat... dicationis sacrilegis jam *usiæ*, et *omousii* nomina recedant, quæ in divinis Scripturis de Deo et Dei Filio non inveniuntur scripta. Subveni, pie imperator, Dei summi cultoribus. Subveni eis qui per Christum Dei Filium, Deum Patrem omnipotentem orant. Subveni eis, qui judicio tuo devotus... offerunt omnes, qui nesciunt colere nisi Deum Patrem, per Dominum nostrum Jesum Christum gloriæ ejus Filium. Et præcipue, domine imperator,

[1] Sever. lib. II. — [2] Hilar. in Auxentium. — [3] Athan. epist. ad African. — [4] Hilar. Frag. lib. II. pag. 36. 37.

ad nostras nos plebes remeare, datis litteris ad... hunc præfectum prætorii Taurum, quia et nos in prædicatione nominis Dei, Orientalibus et tuæ dispositioni plenum reddidimus obsequium... inhærere in qua semper tenuimus, jam ad nostras plebes redire debemus. De hac autem re ad archiepiscopos nostros Orientales, litteras dedimus, ut sciant hoc semper tenuisse, et in fide catholica cum ipsis permanere. Domini pietas gloriosissimum te semper et ubique per omnia faciat vindicem, domine piissime imperator. Explicit. » Sed quæ post hæc secuta sunt, audi ex Severo, qui res tunc gestas Arimini fidelissime prosecutus est in hæc verba.

37. « Ita dimissis legatis, inquit Severus [1], imperator præfecto Tauro mandatum dat, ut Synodum non ante laxaret, quam conscriptæ fidei consentire se omnes subscriptionibus profiterentur : ac si qui pertinacius obsisterent, dummodo is numerus intra quindecim esset, in exilium pellerentur. Sed regressis legatis, licet vim regiam causantibus (deprecantibus), denegata est communio. » At lugubris casus incidit, dum exemplo legatorum quamplurimi alii ex Catholicis manus dederunt ; nam subdit : « Enimvero compertis quæ decreta erant, major rerum et consiliorum perturbatio. Deinde pautatim plerique nostrum, partim imbecillitate ingenii, partim tædio peregrinationis evicti, dedere se adversariis, jam post reditum legatorum superioribus, et Ecclesiam (nostris inde detrusis) obtinentibus. Factaque semel inclinatione animorum catervatim in partem alteram concessum, donec ad viginti usque numerus nostrorum imminutus est ; sed hi quanto pauciores, tanto validiores erant. Constantissimus inter eos habebatur noster Fægadius, et Servatio Tungrorum episcopus. Hos, quia minis et terriculis non cesserant, Taurus præfectus precibus aggreditur, ac lacrymans obtestatur, mitiora uti consulerent : Clausos intra unam urbem episcopos jam septimum mensem agere : injuria hiemis et inopia confectis nullam spem reversionis dari : quis tandem esset finis? sequerentur plurium exemplum, auctoritatem saltem ex numero sumerent. Etenim vero Fægadius paratum se exilio, atque ad omne supplicium, in quo deposceretur, profiteri, se ab Arianis conceptam fidem non recepturum. Ita in hoc certamine aliquot dies tracti, ubi parum ad pacem proficiebant ; paulatim et ipse infractior ad extremum proposita conditione evincitur. Namque Valens et Ursacius affirmantes (affirmabant) præsentem fidem catholica ratione conceptam ab Orientalibus, imperatore auctore prolatam, cum periculo repudiari : at quis discordiarum finis foret, si quæ Orientalibus placuisset, Occidentalibus displiceret? Postremo si quid minus plene præsenti fide editum videretur, ipsi adderent quæ addenda putarent ; præbituros se in his, quæ essent adjecta, consensum.

38. Favorabilis professio (promissio) pronis omnium animis excepta, nec ultra nostri repugnare ausi, jam quoquo modo finem rebus imponere cupientes. Deinde conceptæ a Fægadio et Servatione professiones edi cœpere ; in quibus primum damnatur Arius, totaque ejus perfidia. Cæterum non etiam Patri æqualis, et sine initio, sine tempore Dei Filius pronuntiatur. Tum Valens tanquam nostros adjuvans, subjecit sententiam, cui inerat occultus dolus ; Filium Dei non esse creaturam, sicut cæteras creaturas. Fefellitque audientes fraus professionis. Etenim his verbis, quibus similis esse cæteris creaturis Filius negabatur, creatura tamen potior tantum cæteris pronuntiabatur. Ita neutra pars vicisse se penitus, aut victam putare poterat : quia fides ipsa pro Arianis, professiones vero postea adjectæ pro nostris erant, præter illam quam Valens subjunxerat, quæ tum non intellecta, sero demum animadversa est. Hoc vero modo Concilium dimissum, bono initio fœdo exitu est consummatum. » Hactenus Severus.

39. Sed videamus quæ S. Hieronymus ex Actis ejusdem Concilii Ariminensis recitat [1] : « Sub rege, inquit, Constantio, Eusebio et Hypatio consulibus, nomine unitatis et fidei infidelitas scripta est, ut nunc agnoscitur. Nam illo tempore nihil tam pium, nihil tam conveniens servo Dei videbatur, quam unitatem sequi, et a totius mundi communione non scindi : præsertim cum superficies expositionis nihil jam sacrilegum præferret. Credimus, aiebant, in unum verum Deum Patrem omnipotentem : hoc etiam nos confitemur. Credimus in unigenitum Dei Filium, qui ante omnia sæcula, et ante omne principium natus est ex Deo : natum autem unigenitum solum ex Deo Patre, Deum ex Deo, similem genitori suo Patri secundum Scripturas : cujus nativitatem nullus novit, nisi qui solus eum genuit Pater. Numquid hic insertum est : *Erat tempus quando non erat?* vel : *De nullis extantibus creatura est Filius Dei?* Perfecta fides est, Deum de Deo credere. Et natum aiebant unigenitum solum ex Deo Patre. Quid est, natum ? certe, non factum : nativitas suspicionem auferebat creaturæ. Addebant præterea : Qui de cælo descendit, conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine : crucifixus a Pontio Pilato, tertia die resurrexit a mortuis, ascendit in cælum, sedet ad dexteram Patris, venturus judicare vivos et mortuos. Sonabant verba pietatem, et inter tanta illa præconia nemo venenum insertum putabat.

40. « De *usiæ* vero nomine abjiciendo, verisimilis ratio præbebatur ; quia in Scripturis, aiebant, non invenitur, et multos simpliciores novitate sua scandalizat, placuit auferri. Non erat curæ episcopis de vocabulo, cum sensus esset in tuto. Denique ipso in tempore, cum fraudem fuisse in expositione rumor populi ventilaret, Valens Mursensis episcopus, qui eam conscripserat, præsente Tauro prætorii præfecto, qui ex jusso regis Synodo aderat, professus est se arianum non esse, et penitus ab eorum blasphemiis abhorrere. Res secrete gesta opinionem

[1] Sever. lib. II.

[1] Hier. adversus Luciferianos.

vulgi non extinxerat. Itaque alia die in ecclesia quæ est apud Ariminum, et episcoporum simul et laicorum turbis concurrentibus, Musonius episcopus provinciæ Byzantinæ, cui propter ætatem primæ ab omnibus deferebantur, ita locutus est : Ea quæ sunt jactata per publicum, et ad nos usque perlata, aliquem e vobis sanctitati vestræ legere præcipimus : ut quæ sunt mala, et ab auribus et a cordibus nostris abhorrere debent, omnium una voce damnentur. Responsum est ab universis episcopis : Placet.

41. « Itaque cum Claudius episcopus provinciæ Piceni, ex præcepto, omnium blasphemias, quæ Valentis ferebantur, legere cœpisset ; Valens suas esse negans, exclamavit, et dixit : Si quis negat Christum Deum, Dei Filium, ante sæcula ex Patre genitum, anathema sit. Ab universis consonatum est : *Anathema sit.* Si quis negat Filium Patri similem, secundum Scripturas, anathema sit. Ab universis conclamatum est : *Anathema sit.* Si quis dixerit creaturam Filium Dei, ut sunt cæteræ creaturæ, anathema sit. Similiter dictum est : *Anathema sit.* Si quis dixerit, de nullis extantibus Filium, et non de Deo Patre, anathema sit. Omnes conclamaverunt : *Anathema sit.* Si quis dixerit, Erat tempus, quando non erat Filius, *Anathema sit.* In hoc vero cuncti episcopi et tota simul Ecclesia plausu quodam et tripudio Valentis vocem exceperunt. Quod si quis a nobis fictum putat, scrinia publica scrutetur ; plenæ sunt certæ Ecclesiarum arcæ, et recens adhuc rei memoria est ; supersunt homines, qui illi Synodo interfuerunt ; et quod veritatem firmet, ipsi Ariani hæc ita, ut diximus, gesta non denegant.

« Cum ergo cuncti Valentem ad cœlum laudibus tollerent et suam in eum suspicionem cum pœnitentia damnarent, idem Claudius, qui supra legere cœperat, ait : Adhuc sunt aliqua, quæ subterfugerunt dominum et fratrem meum Valentem ; quæ, si vobis videtur, ne quis scrupulus remaneat, in commune damnemus. Si quis dixerit, Filium Dei esse quidem ante omnia sæcula, sed non ante omne omnino tempus, ut ei aliquid anteferat, anathema sit. Dixerunt cuncti : *Anathema sit.* Multaque alia, quæ suspiciosa videbantur, ad pronuntiationem Claudii Valens condemnavit : quæ si quis plene discere cupit, in Ariminensis Synodi Actis reperiet, unde et nos ista libavimus. His ita gestis, Concilium solvitur : læti omnes ad provincias revertuntur : idem enim regi et bonis omnibus curæ fuerat, ut Oriens atque Occidens communionis sibi vinculo necterentur.

42. Sed diu scelera non latent, et cicatrix male obducta, incocto pure, dirumpitur. Cœperunt postea Valens et Ursacius, cæterique nequitiæ eorum socii, egregii scilicet Christi sacerdotes, palmas suas jactare, dicentes se Filium non creaturam negasse, sed similem cæteris creaturis. Tunc *usiæ* nomen abolitum est : tunc Nicænæ fidei damnatio conclamata est. Ingemuit totus orbis, et arianum se esse miratus est. Alii igitur intra suam communionem remansere : alii ad eos confessores, qui sub nomine Athanasii exulabant, cœperunt litteras mittere : nonnulli initam societatem meliorum desperatione planxerunt : pauci vero (ut se natura hominum habet) errorem pro consilio defensavere. Periclitabatur navicula Apostolorum ; urgebant venti ; fluctibus latera tundebantur ; nihil jam supererat spei, » etc. ; quæ autem inde sequuntur, post obitum Constantii acciderunt, nosque de iis suo loco.

43. Sed quod ad hæc spectat, hic illud apposite dictum Apostoli jure optimo usurpabo [1] : « Quid enim, si quidam illorum non crediderunt? Numquid incredulitas illorum fidem Dei evacuavit ? Absit. » Quid ? inquam : num, quia Valens in hæreticum sensum verba illa detorsit, fiet, ut quadringenti episcopi in optimam potioremque significationem eam sententiam interpretati, evaserint hæretici ex Catholicis? Absit : cum præsertim noscatur, quod explicatio illa Valentis fuerit subdola potius cavillatio, quam quæ posset ex regula illa fidei interpretatio germana deduci. Nam in quam deteriorem sententiam potuit Valens verba deflectere : « Si quis dixerit creaturam Filium Dei, ut sunt cæteræ creaturæ, anathema sit? » Cum nihil sit, quod eam ob causam creatura super alias creaturas dici potuisset Filius Dei ; de quo in eadem professione Valentis (ut ex S. Hieronymo recitavimus) ab eo appositum fuerit, eum nequaquam ex non extantibus, sed ex Deo Patre genitum, et ante omnia quæ concipi mente possint tempora, nec omnino fuisse tempus quando non erat? quæ quidem sententiæ omnes excludunt, ut Filius Dei, quovis modo accepta, dici creatura potuisset, cum omnem creaturam in tempore factam esse affirmare oporteat. Inanis igitur fuisse videtur jactantia ac petulantia effrontis hæretici, dicentis, se Filium Dei non creaturam negasse, sed similem cæteris creaturis : qua quidem sententia, se primo versipellem atque dolosum in illis verbis pronuntiandis ostendit ; deinde prorsus ineruditum et inconstantem : imperitum, inquam, dum sensum ex verbis illis elicuit contrarium plane cæteris ab ipso tunc pronuntiatis atque confirmatis anathematc regulis : inconstantem vero, cum una eademque fidei professione de Filii Dei coæternitate cum Patre affirmet et neget.

44. Cæterum sicut indignum est, tot Patres dicta ex causa aspergere quavis levi macula hæresis : ita nihilominus reprehensione minime caruerunt, quod passi sint, silentio sepeliri nomen *substantiæ*, et vocem illam *consubstantialitatis* in Nicæno Concilio stabilitam, tanquam ostentum et scandalum inferentem, omitti. Gravis quidem fuit illorum in eo culpa, quod colorato nomine pacis, non insistere impressis sanctorum Patrum vestigiis, et catholicam fidem novis contextam verbis ab hominibus impietate ubique famosis, nimis incaute suscipere adacti sunt, ex quorum sententia, turpis facta est illa de damnatione Nicænæ fidei conclamatio ; atque perinde ac iidem ipsi omnes verba illa

[1] Rom. III.

æque ut ipsi essent quadam necessitate compulsi interpretari, in arianam hæresin incidentes, fecissent una cum illis fidei veræ jacturam. Quod igitur ait S. Hieronymus, *orbem ingemuisse, seque arianum esse miratum ;* haud sic accipiendum est, ut quam adeo detestati erant, atque hactenus abominarentur, arianam hæresin crederent se invitos nolentesque esse complexos, cum tamen nonnisi volens quis effici possit hæreticus: sed quod in nova fidei regula, *consubstantialitatis* nomine prætermisso, atque *substantiæ* pariter ablegato, patefacto eam ob causam Arianis aditu ad invadendam catholicam fidem, iidem visi essent Nicænæ fidei proditores : disjecta enim munitione illa fortissima, qua Patres in magno illo consessu Nicæno summa industria adversus Arianorum impetus atque fallacias catholicam fidem munissent; hostium negotium egisse videbantur, atque cum Arianis connivisse in dispendium confirmatæ ac traditæ a Patribus catholicæ veritatis.

45. Sed tanto Catholicæ Ecclesiæ terræmotu, quo et montes ipsi e suis sedibus divulsi sunt, plane inconcussa mansit petra solidissima verbo Christi in fundamento firmiter collocata : Romani, inquam, antistitis, Petri apostoli successoris, fides enituit; cum, ferme omnibus in hunc modum captivis adductis, ipse Romanus episcopus se a novæ fidei subscriptione subtraxit. Testatur id S. Damasus papa litteris, quas una cum aliis sanctis episcopis ad Illyrici episcopos dedit : in quibus inter alia hæc conscripta leguntur [1] : « Numerus episcoporum qui erant Arimini in unum congregati, præjudicii vim habere non debet; præsertim cum formula illa composita sit, neque episcopo Romano, cujus sententia præ cæteris omnibus exspectanda erat, neque Vincentio, qui tot annis episcopatum integre gesserat, neque aliis eisdem consentientibus : cumque etiam (quod est omnium maximum) illi ipsi, uti antea diximus, qui in fraudem illecti a veritate deflexisse visi sunt, et post ad meliorem mentem denuo traducti, plane testentur, hanc formulam sibi magnopere displicere. » Ista quidem Damasus, consentientia illis, quæ nuper sunt ex S. Hieronymo recitata. At quisnam hic fuerit pontifex? Certe quidem Liberium extitisse, ea quæ diximus superius persuadent, et quæ mox dicturi sumus, facile docent.

46. Socrates [2] enim atque Sozomenus [3] post Ariminense Concilium, primum omnium Liberium tradunt ab Ecclesia exturbatum esse : licet Socrates erret, confundens exturbationem hanc cum exilio, in quod ante triennium (ut vidimus) a Constantio Mediolanum accersitus damnatus est. Diversam plane ab illa hanc fuisse Liberii vexationem, diversitas rerum, temporum et personarum declarat : nam illud exilium inflictum est in Liberium a Constantio Mediolani, post Mediolanense Concilium, quod noluisset adversus Athanasium subscribere; hæc autem posterior Liberii exagitatio, non exilium fuit, sed simplex ab Urbe expulsio, Romæ facta per Valentem episcopum arianum, qui eam potestatem ab imperatore acceperat, ejiciendi eos, qui Concilio Ariminensi subscribere recusarent. Sed et gravius in eo quoque errat Socrates, cum putat tunc Felicem loco Liberii in Romana Ecclesia subrogatum; quem, omnium sententia, ante triennium constat in locum Liberii fuisse suffectum. Longe quidem accuratius Sozomenus Liberii res prosecutus est, dum ejusdem pontificis duplicem vexationem recenset; priorem [1] scilicet (ut dictum est) post Mediolanense Concilium Mediolani factum, cum, exilio ab eo damnatus, amandatus fuit in Thraciam, et Felix in ejus locum intrusus [2], posteriorem vero, cum Liberium post Concilium Ariminense ejus regulæ fidei subscribere renuentem Valens episcopus mandato imperatoris ab Ecclesia exturbavit.

47. Ex his etiam non Socrates tantum, sed et Ruffinus [3] arguitur, qui, nulla in rebus gestis enarrandis habita temporum ratione, eodem lapsus errore post Ariminense Concilium Liberii recenset exilium, atque Felicis subrogationem. Cæterum in hac ultima Liberii exturbatione neminem reperimus in locum ejus fuisse substitutum episcopum, sed ab ipso Liberio Damasum presbyterum vicarium esse relictum, quem a Felicis partibus stantem (ut demonstratum est), illo defuncto, Liberius una cum reliquis, concordia inita, cum muneribus et honoribus recepit in clerum. Hæc quidem habent veterrima illa, antiquitate corrosa, in multis depravata, atque admixtione et additione aliqua labefactata Liberii papæ Acta : ex quibus illud saltem non obscure significatur, Liberium exturbatum ab Urbe habitasse in cœmeteriis suburbanis, Novellæ et Ostriano nuncupatis : quem ibi positum Damasus et alii ex clero Romano convenire solerent : ubi mansit usque ad Constantii obitum, qui contigit post annum sequentem ; quando (ut testatur S. Hieronymus) reddita est pax Ecclesiæ, et ad propria exturbati episcopi redierunt.

48. Nec vero est quod quis vexationem hanc Liberii, qua coactus est in suburbiis habitare, possit quoquo modo cum priore vexatione conjungere, qua constat, abreptum noctu ab Urbe, veloci cursu Mediolanum perductum esse : restitutus vero a Constantio nunquam in suburbanis commoratus est, sed (ut diximus) per Constantii ministros introductus quasi victor cum pompa in Urbem intravit : quamobrem moræ istæ in cœmeteriis Liberii ab Urbe extorris haud alii cuiquam tempori congruere possunt, quam exturbationi factæ post Ariminense Concilium. His igitur quæ sunt ex Damasi litteris recitata de Romano Pontifice, regulæ fidei Ariminensis subscribere renuente, atque iis quæ ex Sozomeno sunt recensita de Liberii exturbatione posteriore post Concilium Ariminense, ac denique accedentibus iis, quæ de expulsione Liberii ab Urbe et habitatione in cœmeteriis enarrata sunt, in unum consentientibus; sed et quod

[1] Apud Theod. lib. II. c. 13. — [2] Socrat. lib. II. c. 29. — [3] Idem. lib. IV. c. 13.

[1] Sozom. lib. IV. c. 10. — [2] Idem lib. IV. c. 18. — [3] Ruffin. lib. I. c. 22.

tacetur a Damaso nomen Pontificis, expressum habetur a Sozomeno; et quæ confusa reperiuntur Acta Liberii, hac ex parte tum ex Damaso, tum ex Sozomeno clarius elucidantur : his, inquam, adeo concinne sibi invicem fide cohærentibus, nullus de his jure dubitandi locus videtur esse relictus.

49. In fragmentis S. Hilarii de Synodo Ariminensi a Pithœo repertis, et a Fabro una cum ejus Vita editis, de damnato Liberio papa ab Arianis in eodem conciliabulo Ariminensi, haud est obscura mentio. Traditur enim, minime contineri potuisse illos ab ejus condemnatione, licet lectæ essent litteræ ejusdem Liberii nomine, quibus olim Athanasium condemnasset, et pacem cum Orientalibus iniissel. Hæc enim ibi leguntur : « Potamius et Epictetus, dum damnare Urbis Romæ episcopum gaudent (sicut in Ariminensi Synodo continetur) audire hæc noluerunt. Quin etiam Fortunatianus episcopus epistolam eamdem rursum diversis episcopis mittens, nihil profecit. » Ut manifestum sit argumentum, postquam solutus ab exilio Liberius fuit, ipsum ab eorum communione penitus recessisse.

50. Quod rursum pertinet ad Ariminense Concilium : illud accuratius animadvertendum est ab aliis damnatum ut impium, ab aliis vero commendatum atque probatum ut orthodoxum, quod illius considerandi diversa fuerit ratio diversorum. Rei tamen veritate perspecta, nonnisi catholicum et summa laude dignum idem Ariminense Concilium meruit appellari, in quo ariana fidei professio Sirmii edita, et Arimini in Concilio recitata, omnium Patrum sententia fuit explosa, et Nicæna confessio cunctorum suffragiis stabilita; ac demum ei adversantes cum Ariani omnes, tum denique qui præsto erant Ursacius, Valens, ac socii, omnium sententia, anathemate condemnati : quibus omnibus absolutis, quorum causa vocati essent, Concilium pariter perfectum est : cum Patres, qui convenerant, de rebus gestis, per legatos et Synodalem epistolam, certiorem reddentes Constantium imperatorem, ut ad suas Ecclesias sibi redire liceret, missionem petierunt. Hucusque progressa est legitima Synodus, dicta Ariminensis.

51. Quamobrem S. Athanasius jure hæc commendat, cum ait [1] : « Quis igitur non approbaverit piam prudentiam episcoporum Arimini congregatorum, qui tantum itineris laborem tantaque pericula maris sustinuerunt, ut arianam hæresin sapientes ab Ecclesia detraherent, et Patrum traditiones integras conservarent, sancta et canonica decreta facientes? Quisque enim eorum sibi persuadebat, si solveret aliquid ex decretis majorum, occasionem se daturum posteris, ut quod ipsi egissent rescinderetur.» Ac rursum alibi [2] : « Videntur autem illi, qui Ariminense Concilium in ore habent, » de Arianis intelligit, « ne illa quidem scire, quæ ibi acta sunt : quippe qui alioqui obticuissent. Vos contra, dilectissimi, compertum habetis ex iis, qui e vestro numero,» Africanos alloquitur, «ad Ariminense Concilium se contulerunt, quo modo Ursacius et Valens illic præsto fuere, et una cum illis Demophilus; eosque ideo depositos exauctoratosque esse, quod alia, quam quæ in Nicæno Concilio decreta essent, conscribere vellent. Quo tempore cum ab illis postularetur, ut arianam hæresin anathemate damnarent, postulata præstare recusarunt, malebantque se potius ejus hæreseos duces præfectosque videri. Episcopi contra vere legitimi Christi servi, et fide recta præditi, numero ferme ducenti (quadringenti), dicebant sufficere Nicæni Concilii dogmata; nec plus, nec minus aut quærendum, aut credendum esse. Hæc et Constantio significarunt, cujus jussu Concilium coierat. Verum qui Arimini exauctorati erant, profugientes ad Constantium, operam dedere, ut ii, quorum sententiis ceciderant, quam indignissime haberentur, » etc. Et inferius : « At citant pro se Concilium Ariminense, cum liqueat eos etiam ibi exauctoratos depositosque fuisse. » Hæc ipse; qui et sæpe repetit perperam ab Arianis Ariminense pro se citari Concilium, in quo sententiam condemnationis acceperant. Sed et S. Ambrosius [1] ad Valentinianum imperatorem : « Major, inquit, numerus, Arimini Nicæni Concilii fidem probavit, Ariani decreta damnavit. » etc.

52. Qua igitur post multos interlapsos menses, illata vi per tormenta legatis, et episcopis cæteris lato detentis carcere, nempe civitate Ariminensi, qua tenerentur inclusi, ab iisdem (ut vidimus) acta sunt; a legitimo Ariminensi Concilio a Patribus jure fuere discreta atque reputata nomine Concilii indigna, quod jam pie sancteque fuerat absolutum. Quæ enim post tantum temporis ibidem, vi adhibita, procurata fuissent, alterius plane rationis et nominis vocat ea Athanasius [2] : « Recentiora Arimini, cum ait : Quis non odio habeat illos, qui, quæ Patrum sunt, abrogant, recentiora vero Arimini per vim et metum extorta anteponunt? » Quæ detestatus est S. Ambrosius, et pii omnes, utpote quod in eis nomen CONSUBSTANTIALIS abdicatum esset, et Christus creatura ex prava Arianorum consequentia videretur assertus : de quibus Ambrosius in nuper citata epistola ad Valentinianum Augustum : « Cum iis, inquit, plane bene convenit ariano, qui creaturam Christum dicit, quod etiam Gentiles atque Judæi promptissime confitentur. Hoc scriptum est in Ariminensi Synodo : meritoque Concilium illud exhorreo, sequens tamen tractatum Concilii Nicæni, a quo me nec mors, nec gladius poterit separare. » Hæc Ambrosius.

53. Ariani igitur eodem ferme modo, quo olim æmulati gloriam Concilii Sardicensis, alterum ejusdem nominis celebrarunt : et qui nuper Nicænum aliud, ad abolendum prius sanctum et œcumenicum, collegerant; id ipsum pariter in Ariminensem catholicam Synodum præstiterunt, ut ad abolendam priorem rite vereque peractam, aliam ibidem per

[1] Athan. lib. de Synod. — [2] Athan. ad African.

[1] Ambr. epist. XXXII. — [2] Athan. ad African.

vim et metum haberent, atque abrogata priore, hanc ipsam Ariminensem Synodum nominarent : quam præconiis extollere et in ore semper habere consueverunt : cujus veritatis aperiendæ causa, S. Athanasius insignem illam epistolam scripsit ad Africanos, in cujus prope exordio hæc habentur : « Quia audivimus, nonnullos hujus Nicænæ fidei oppugnandæ cupidos, allegare Concilium Ariminense, quod ipsi jactitant auctoritatem obtinuisse ; necessario visum est, ut vos scripto certiores redditos admoneremus, ne istiusmodi homines tolerare velitis, » etc. Testatur quoque S. Augustinus[1] Arianos tanquam firmum sensum objicere consuevisse adversus Nicænæ fidei veritatem Concilium Ariminense, pro cujus professione postea per Justinam Augustam a Valentiniano imperatore rescriptum[2] iidem extorserunt, eo tempore, quo S. Ambrosius ab eadem hæretica imperatrice dirissima pateretur, consulibus Honorio et Evodio.

54. Sed et ad illustrandum ejusmodi conventiculum, et deliniendos animos episcoporum, Constantii favor accessit, dum collatum novum Ecclesiis in Synodo privilegium sustulit, anno sequenti rescribens ad eumdem, qui eidem præfuit Synodo, Taurum præfectum prætorio, his verbis[3] : « In Ariminensi Synodo super Ecclesiarum et clericorum privilegiis tractatu habito, usque eo dispositio progressa est, ut juga, quæ videntur ad Ecclesiam pertinere, a publica functione cessarent, inquietudine desistente quod nostra videtur dudum sanctio repulisse, » etc. Sed et rata habuit quæ statuta fuere ultimo loco Arimini, cum eadem, ad vim atque auctoritatem perpetuam obtinendam, allata sunt ad ipsum imperatorem Constantinopoli tunc agentem, quo ab illo confirmarentur : quod ipse præstitit in fine præsentis anni ; atque eis, qui ex Seleucia venerant, episcopis ex Synodo, de quo mox dicturi sumus, tradidit subscribenda ; id quidem Sozomenus testatur[4] his verbis : « Porro autem imperator ad hanc formam approbandam ideo inductus est, quod rationem duceret multitudinis episcoporum qui Arimini convenerant. » Et paulo post :

55. « Itaque cum in hac esset sententia, dat mandatum episcopis, ut fidei formulæ in Concilio Ariminensi editæ consentirent. Et quamvis se pararet postridie ad pompam celebrandam, quæ more Romano kalendis Januarii in creandis consulibus fieri solet ; tamen totum illum diem, et magnam partem noctis sequentis consumere decrevit, quoad episcopi, qui Seleucia illo venerant, formulæ fidei ex Concilio Ariminensi allatæ subscriberent. » Ista Sozomenus. De eadem confirmatione facta Constantinopoli, mentio habetur in superius citato Valentiniani Junioris rescripto, ubi hæc leguntur[5] : « Damus copiam colligendi his qui secundum ea sentiunt, quæ temporibus divæ memoriæ Constantii, sacerdotibus convocatis ex omni orbe Romano, expositaque fide ab iis ipsis, qui dissentire noscuntur, Ariminensi Concilio, Constantinopoli etiam confirmata, in æternum mansura, decreta sunt, etc. »

56. His de rebus gestis Arimini enarratis : qualis ejus temporis esset Ecclesiæ status, Ruffinus hisce coloribus tanquam in imagine repræsentat[1] : « Ea tempestate facies Ecclesiæ fœda admodum ac turpis erat : non enim, sicut prius, ab externis, sed a propriis vastabatur. Fugabat alius, alius fugabatur, et uterque de Ecclesia erat. Ara nusquam, nec immolatio, nec libamina ; prævaricatio tamen et lapsus erat, ac ruina multorum. Similis pœna, sed impar victoria. Similiter concionabantur, sed non similiter glorificabantur : quia dolebat Ecclesia etiam illius casum, qui impellebat ad lapsum. » Hæc Ruffinus ; qui subdit mox de Liberio ea de causa ab Urbe expulso ; de quo nos super egimus.

57. *Episcoporum catholicorum vexatio.* — Est locus inter Ariminum atque Pisaurum, idemque Vicus, cui *Catholica* nomen est, ad littus maris positus, cujus nominis ratio illa redditur, ex traditione a majoribus ad posteros propagata, quod post naufragium quod passa est fides catholica in Ariminensi conventu, perpauci orthodoxi episcopi simul convenientes, illic seorsum ab Arianis sacra facerent, et catholica communicatione Catholicos impertirent. Quod igitur illuc pergentes, se ire ad *Catholicam*, usitato more veteri loquendi, dicerent : inde factum est, ut semper idem nomen retinuerit locus ille, ut *Catholica* diceretur. Cæterum haud diu id facere concessum fuit, persecutione sæviente.

58. Etenim Arimini, ubi Concilium coactum est, tragœdia cœpit exordium. Nam Gaudentius Ariminensis episcopus, qui, ingruente tum impietate, imperatoria potestate, ad tempus excesserat, una cum quibusdam aliis episcopis, Synodo jam posteriore penitus absoluta, ad suam Ecclesiam rediens, quæ ab Arianis essent gesta damnavit, et Marcianum presbyterum eadem labe infectum ejecit : quam ob causam Marciani præsidis in se acre odium concitavit ; a cujus militibus ad suburbia foras adductus, fustibus ac lapidibus impetitus, martyr gloriosus effectus est. Sed hæc in ejus Actis fusius enarrantur ab illis diversa quæ spuria omnino habentur, in quibus ponitur S. Gaudentius ordinatus a Damaso papa, cum constet ipsum pontificem sedere cœpisse post Concilium Ariminense, cui Gaudentius interfuisse dicitur. Cum vero pro fide catholica una cum S. Gaudentio stetisse dicuntur sancti episcopi Rofilus Popiliensis, et Mercurialis episcopus Liviensis ; de Mercuriali certum est, falsum esse : etenim obiisse ipsum anno Domini centesimo quinquagesimo sexto, ex inscriptione ad ejus sepulcrum ante paucos annos reperta (ut diximus in notis ad Romanum Martyrologium novissime Antuerpiæ editis) certum est. Cæteri quoque episcopi qui justis de causis ad Synodum non venissent, diversis in locis,

[1] Aug. contr. Maxim. lib. I. c. 3. — [2] L. IV. de fide Cath. C. Theod. — [3] L. XV. de Episc. Cod. Theod. — [4] Sozom. lib. IV. c. 22. — [5] L. IV. de fide Cath. C. Theod.

[1] Ruffin. lib. I. c. 21.

a Valente ad hoc misso legato ad subscribendum Ariminensi impietati sollicitati sunt: renuentes vero, tum exilio, tum etiam aliis pœnis mulctati.

59. Inter alios autem Maximus episcopus Neapolis in Campania, id facere omnino renuens, quantumlibet stomachi morbo laborans, durum tamen exilium subire coactus est: qui nihil ob eam causam remittens vigoris sacerdotalis, in Zozimum, suo loco suffectum ab Arianis, anathematis sententiam tulit; quæ quidem justo Dei judicio, nequaquam in cassum abiit, sed invasorem alienæ sedis ita perculit, ut cæteris fieret in exemplum contempti numinis, fidei temeratæ, ac temeritatis præsumptæ.

60. Nam (ut Marcellinus [1] auctor est) ex eo tempore, cum coacto populo, peragere vellet ecclesiasticas functiones, atque obire sacra, « inter ipsa, inquit, verba sacerdotalia, ejus lingua protenditur, nec valuit eam amplius revocare intra oris meatum, eo quod contra modum naturæ extra os penderet, ut bovi anhelo. Qui ut vidit se linguæ officium perdidisse, egreditur basilicam: et (res mira) foris verum in officium lingua revocata est. Ac primum quidem intelligit, compleri in eum sententiam martyris et confessoris. Sed hoc ipsum toties passus est, quoties in basilicam diversis diebus intrare tentavit. Denique ob eam causam tandem cessit episcopatui, ut pristinum sibi officium linguæ integre redderetur. » Hæc Marcellinus, qui et addit: « Non res antiquas referimus, quæ solent quadam ratione in dubium venire: nam et Zozimus hodie in corpore est, usum linguæ non amittens, postquam maluit cum amissione episcopatus vivere dolens suis impietatibus. »

61. Subdit præterea hæc de Ruffino episcopo miræ simplicitatis, sed summæ constantiæ viro: « In eum, inquit, sæviit Epictetus episcopus Centumcellensis, Arianorum antesignanus et sævus illorum minister; qui enim deprehensum ante rhedam suam tamdiu currere coegit, quousque ruptis præcordiis, fuso sanguine, expiravit. Sciunt hoc, inquit, Neapolitani in Campania, ubi reliquiæ cruoris ejus in obsessis corporibus dæmonia affligunt. » Idem quoque Marcellinus ista adjungit de Potamone (hunc illum putamus, qui auctor ponitur una cum Osio perfidiæ Sirmianæ, quem Potamium S. Hilarius nominat) quod cum jam a fide catholica defecisset, et prædio ob egregiam impietatem a fisco donatus esset, dum ad ipsum prædium invisendum ire festinat, divinam mox ultionem, in via obitu repentino præventus, excepit.

62. Addit quoque de Florentio episcopo, quod, licet minime subscripsisset, tamen quia cum Arianis communicasset, cum in conventu plebis sederet in throno suo, repente divina virtute in terram elisus est, ac palpitans foras sublatus; at cum vires iterum resumpsisset, in thronum egressus eadem quoque passus est; et rursus foras ductus, ac tertio denique id ipsum obstinate pertentans, tertio elisus, ora distorquens, misere animam exhalavit. Hæc omnia ex Marcellino. In quibus autem ejusdem auctoris fides periclitetur, suo loco dicemus. Pugnavit pro defensione Nicænæ fidei signis atque prodigiis Deus, cum ejus prædicatores episcopi eamdem condemnassent silentio.

63. *Concilii Seleuciani Acta.* — Sed jam ad Concilium Seleuciæ, eodem tempore, quo Ariminense celebratum in Oriente, convertamus orationem; de quo in primis hæc Socrates [1]: « Seleuciæ urbis Isauriæ, quæ Aspera dicitur, conveniunt episcopi, scilicet Orientis. Ista uno eodemque anno, Eusebio et Hypatio consulibus confecta sunt. Episcopi, qui convenerunt, erant numero centum sexaginta. » Totidem quoque Athanasius [2] Seleuciæ episcopos convenisse tradit. At de numero episcoporum ibidem convenientium paulo diversa Theodoreti [3] sententia reperitur, dicentis centum quinquaginta episcopos interfuisse: quorum quadraginta tres Epiphanius [4] tradit fuisse ex parte Acacii: erant enim et Ariani in hac Synodo inter se divisi; quorum alii, nempe Acaciani, Ætianorum consortes, Christum omnis cum Patre substantiæ expertem esse, impie traderent: reliqui vero, Semiariani dicti, erant divinæ cum Patre substantiæ assertores.

64. Vocatum quoque ad hanc Synodum fuisse tradit Severus [5] S. Hilarium Pictaviensem episcopum, in Phrygia jam annum quartum in exilio agentem; quod nutu divino accidit, absque aliquo prævio imperatoris mandato; nam ait: « Interim, in Oriente, exemplo Occidentalium, imperator jubet cunctos fere episcopos apud Seleucium Isauriæ oppidum congregari; qua tempestate Hilarius quartum jam exilii annum in Phrygia agens inter reliquos episcopos, per vicarium ac præsidem data evectionis copia, adesse compellitur, cum tamen nihil de eo specialiter mandasset imperator: judices tantum generalem jussionem secuti, qua omnes episcopos ad Concilium cogere jubebantur; hunc quoque inter cæteros volentes miscere: ut ego conjicio, Dei nutu id ita gestum, ut vir divinarum rerum instructissimus, cum de fide disceptandum erat, interesset. »

65. Quid autem in itinere Seleuciam venturus fecerit memoria dignum, Fortunatus [6] narrat his verbis: « Dum quoddam castellum adiisset, die Dominico ingressus est templum: moxque Florentia, puella gentilis, irrumpens multitudinem populi, voce magna, servum Dei illuc advenisse testata est; et ad pedes ejus accurrens, non cessavit petere, nisi signum crucis ab ipso sibi fieri fideliter impetrasset: quam Florentius pater secutus est, et cuncta familia in nomine Domini meruerunt pariter baptizari. Quæ Florentia relictis parentibus, vestigiis ejus inhærens, usque Pictavos perducta est: patrem vero se habere, non a quo generata est, sed per quem regenerata est, prædicabat. Cumque Seleuciam Hilarius pervenisset, magno favore a cunctis exce-

[1] Marc. de schism. Urs. et Damas.

[1] Socrat. lib. II. c. 31. — [2] Athan. de Synod. — [3] Theod. lib. II. c. 27. — [4] Epiph. hæres. LXXIII. — [5] Sever. lib. II. vet. edit. — [6] Fortun. in Vita S. Hilarii.

ptus est, eo quod divina misericordia prudentissimum virum, et singulari eruditione confertum, in spectaculum mundi perduxerit, ubi erat de fide censendum. » Hæc Fortunatus.

66. Missi sunt ab imperatore duo comites, qui Synodo interessent; de quibus Socrates [1] : « Aderat, inquit, una cum illis Leonas, vir in aula imperatoris perquam illustris ; quo præsente, erat imperatoris edicto mandatum, ut de fide quæreretur. Lauricio etiam, militum, qui in Isauria versabantur, duci, erat imperatum, ut episcopis, si quod opus esset, suppeditaret. » Missum fuisse hoc anno Lauricium ducem, adjecta comitis dignitate, in Isauriam a Constantio imperatore ad compescendos latrones Isauricos. Ammianus est auctor [2] : « In eo igitur loco, subdit Socrates, ad quintum kalend. Octobris congregati, disputavere ; resque disputatæ per scribas in publicos commentarios relatæ fuere ; nam aderant scribæ manu celeri et exercitata, qui ea, quæ dicebantur, notarent ; quæ quidem in libro Sabini, qui, Collectio rerum in Concilio gestarum, inscribitur, uberius fusiusque explanata studiosus quisque poterit pro arbitratu evolvere : nos autem rerum capita duntaxat breviter perstringemus. » Chronographia vero hujus Synodi ab Athanasio [3] sic describitur : « Mensis erat a Romanis September, ab Ægyptiis Thoth, a Macedoniis Gorpeus nominatus : ejus autem mensis decima sexta secundum Ægyptios dies, in quam qui vocati fuerant, convenere, » secundum Romanos vicesima septima mensis Septembris.

67. Antequam in confessum irent episcopi, explorata est fides Hilarii ; nam jactabatur de eo, Sabellii una cum aliis Occidentalibus fidem fovere et hæresin. Peculiare quidem fuit hæreticorum, ut assertores consubstantialitatis Filii Dei cum Patre nominarent Sabellianos. Severus autem hæc de his scribit [4] : « Primum quæsitum est ab eo, quæ esset Gallorum fides : quia tum Arianis prava de nobis vulgantibus, suspecti ab Orientalibus habebamur, trionymam solitarii Dei unionem secundum Sabellium credidisse. Sed exposita fide sua, juxta ea quæ Nicææ erant a Patribus conscripta, Occidentalibus perhibuit testimonium. Ita absolutis omnium animis, intra conscientiam communionis, necnon etiam in societatem receptus, Conciliοque adscitus est. » Hæc de Hilario Severus : at non sic intelligendum, Hilarium ab illis acceptum in communionem, quod ipse cum Arianis communicaverit ; sed receptum esse ad dicendam sententiam in episcoporum consessu : communicasse tamen cum iis, qui erant Nicænæ fidei assertores : erant hi episcopi Ægypti, quorum ipse Hilarius scribens ad Constantium meminit. At de rebus diebus singulis gestis, in hunc modum Socrates [5] :

68. « Primo die, quo conveniebant, Leonas jussit, ut quod cuique videretur, id libere quisque proponeret. Verum qui aderant, non prius debere quicquam in quæstionem vocari, quam illi, qui in Concilio desiderabantur, adventarent. Desiderabantur enim Macedonius episcopus Constantinopolitanus, Basilius Ancyræ, et alii nonnulli, qui, suspicantes se in crimen adductum iri, dedita opera abfuerunt : Macedonius autem morbum causam absentiæ suæ attulit, Patrophilus lippitudinem ; et ob hanc causam sibi in suburbanis Seleuciæ necessario commorandum dixerunt. Singuli alii alias causas absentiæ afferunt. Cum vero Leonas diceret, etiam illis absentibus quæstiones oportere poni, responderunt episcopi, nihil ante in disputationem vocandum, quam in eorum vitam et mores, qui accusabantur, esset diligenter inquisitum. Fuerant enim jam ante in crimen vocati Cyrillus Hierosolymorum episcopus, Eustathius Sebastæ urbis Armeniæ, et quidam alii : ex qua re gravis contentio inter eos, qui aderant, orta est ; dum pars vitam eorum qui insimulabantur, ante excutiendam esse dicebant ; pars nihil prius quærendum, quam de fide disceptaretur. Contentionem illam anceps et ambigua imperatoris sententia excitavit : nam litteræ ab eo ad Concilium afferebantur, quæ nunc hoc, nunc illud primum quærendum præceperunt. De qua re contentio exorta, eos qui aderant, varie distraxit : quæ res origo et causa fuit, ut illud Concilium Seleuciæ in duas partes divideretur ; quarum alteri Acacius Cæsareæ Palæstinæ episcopus, Georgius Alexandriæ, Uranius Tyri, et Eudoxius Antiochiæ, cum quibus triginta alii solum conspirabant, præfuere : alteri Georgius Laodiceæ urbis Syriæ episcopus, Sophronius Pompeiopolis quæ est in Paphlagonia, et Eleusius Cyzici, cum quibus alii etiam complures consentiebant. »

69. Horum autem mutuæ inter se conflatæ discordiæ ab Athanasio sic describuntur [1] : « Ibi cum multi accusarentur, multi quoque accusarent et contra alios vociferarentur, Acacius Patrophilus, Uranius e Tyro, et Eudoxius, qui in Antiochenam Ecclesiam insiluit, Leontius, et Theodotus, Evagrius quoque, et Theodulus, et Georgius ex orbe terrarum abactus, rem callidam instituunt. Formidantes enim probationes suorum accusatorum, alios homines hæreticæ factionis sibi veluti mercenarios ad impietatem addictos, et a Secundo, per Synodum maximam exauctorato, ad ordines ecclesiasticos promotos, in societatem adjunxere : inter quos fuere Libyci homines, Stephanus, Syras (Seras), et Pollux, de diversis criminibus accusati : istis addidere Pancratium, Ptolemæum, et Meletianum quemdam, sub ea specie, quasi videlicet de fide inquirere vellent : verum non ita fallere potuerunt, quin intellectum sit eos metuere accusatores, et hæresin defendere. Postea secessione facta, discissi sunt ; aliique Acacio, sed pauci et suspecti, adhæsere ; alii vero, qui illum reliquerant, magno numero fuere. Acacius autem cum suis immani vecordia audaciaque plane abnegarunt Nicæni Concilii scripta, ipsam Synodum

[1] Socrat. lib. II. c. 31. — [2] Ammian. lib. XIX. in fine. — [3] Athan. lib. de Synod. — [4] Sever. lib. II vet. edit. — [5] Socr. lib. II. c. 31.

[1] Athan. de Synod.

diffamantes : alii vero, iique permulti, reliqua Synodi approbabant, tantummodo de voce *Consubstantialitatis,* quasi obscura, cavillantes. » Subdit his Socrates [1] : « Quare cum multum ipsi inter se usque ad vesperam digladiati fuissent ; tandem Silvanus Ecclesiæ Tarsensis antistes magnopere vociferabatur, nullam novam fidei formulam describendam esse ; sed eam, quæ Antiochiæ in dedicatione ecclesiæ descripta erat, debere integram servari. Quod cum dixisset, qui parti favebant Acacii se inde subducunt; qui autem in alteram partem propendebant, fidei formulam Antiochiæ editam proferunt, atque, illa perlecta, Concilium illo die dimissum est.

70. « Postridie vero in ecclesiam quæ est Seleuciæ (erat hæc S. Theclæ martyrium) foribus occlusis, fidei formulam perlectam subscriptionibus suis ratam fecere. Pro illis autem qui desiderabantur, eorum lectores et diaconi, ibi tum præsentes (nam qui aberant, per illos se fidei decisionem approbaturos significarunt) illi formulæ subscripserunt. Ab Acacio autem et ejus factione, ea quæ in illo Concilio confecta erant, propterea admodum reprehendebantur, quod, occlusis Ecclesiæ januis, illis subscripserant : Nam ea, inquit Acacius, quæ in occulto geruntur, ut neutiquam probari debent, ita sunt plena admodum suspicionis. Ista vero dicebat, quod esset illi in animo, alteram fidei formulam, quam habebat ibi paratam, introducere. Eam igitur coram principibus Lauricio et Leona pertegit : ad quam solam stabiliendam omni cura et cogitatione incubuit. Secundo die Concilii hæc acta sunt, præterea nihil.

71. « Tertio autem die Leonas dedit operam, ut pars utraque in unum conveniret. Quo quidem die tum Macedonius episcopus Constantinopolis, tum Basilius Ancyræ aderant. Et cum utrique isti in unam eamdemque partem, Acacio videlicet adversariam, convenissent, Acaciana factio ad Concilium accedere noluit : Oportere, inquiens, eos ante e conventu ejici, qui et jamdudum abdicati fuerant, et in præsentia erant insimulati. Ubi vero post multam contentionem hæc pars fuit superior, decedunt a Concilio hi qui erant accusati; in quorum loco Acacius cum suis succedit. Tum Leonas ait : Libellum quidem sibi ab Acacio datum; sed quod fidei formula esset, quæ eorum sententiam, qui partes contrarias tuebantur, partim clam, partim palam et aperte oppugnabat, eos prorsus celavit. Postquam illi qui aderant convenere, pro certo persuasi, libellum nihil minus quam fidei formulam in se complecti ; tandem fidei formula ab Acacio composita, cum procemio perlecta est, quæ se habet ad hunc modum :

72. « A nobis quidem, qui heri (hoc est, ad quintum kalendas Octobris) ex imperatoris edicto Seleuciæ urbis Isauriæ convenimus, summo studio laboratum est, ut pax in Ecclesia rite conservaretur; deque fide, sicut propheticæ evangelicæque voces nos docent (ita enim a sanctissimo imperatore Constantio imperatum est) tranquillis sedatisque animis disceptaretur; atque adeo nihil contra sacras Scripturas in fidem induceretur ecclesiasticam. Verum cum essent in Concilio nonnulli, qui hos contumeliis vexare, illis ora obturare, loquique prohibere, alios invitos excludere, quosdam ex variis provinciis, qui erant abdicati, sibi adjungere, eosque contra veterem Ecclesiæ canonem secum habere cœperint : ipsum Concilium (sicut Lauricius illustrissimus provinciæ præfectus suis ipsius oculis coram aspexit) gravissimo tumultu sane redundavit. Sed quorsum ista? Ut intelligatis, nos fidem in dedicatione ecclesiæ Antiochenæ celebrata expositam confirmatamque minime rejicere, sed eam hic in medium adducere : quandoquidem constat, patres nostros id temporis in hac proposita de fide controversia inter ipsos consensisse. Verum quoniam hæ voces, *consubstantiale* et *æquiconsubstantiale*, cum superioribus temporibus, tum adhuc nonnullorum animos magnopere conturbant ; atque adeo fides a quibusdam, qui Filium Patri dissimilem asserunt, innovari dicitur ; idcirco tum *consubstantiale*, tum *æquiconsubstantiale*, tanquam verba a Scripturis abhorrentia, rejicimus : tum verbum, *dissimile*, anathema judicamus ; omnesque qui illius verbi patrocinium suscipiunt, ab Ecclesia ducimus penitus alienos. Similitudinem autem cum Patre fatemur, manifesto Apostolum secuti, de Filio sic loquentem : Qui est imago Dei invisibilis.

73. « Confitemur igitur, et credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, effectorem cælorum et terræ, visibilium et invisibilium. Credimus quoque in Dominum Jesum Christum Filium ejus ab eo sine affectione ante omnia sæcula genitum, Dei Verbum, de Deo unigenitum, lumen, vitam, veritatem, sapientiamque; per quem omnia facta sunt, quæ in cælis, quæ in terra, sive visibilia sint, sive invisibilia. Hunc credimus in fine sæculorum carnem ex sancta Virgine Maria sumpsisse, » etc. Atque in fine hæc habent : « Eos autem, qui præter hanc fidem, aliam ullam prædicaverint, alienos ab Ecclesia Catholica esse decernimus. » Ista quidem fidei formula fuit ab Acacio edita, « cui tum Acacius, tum ejus factionis fautores, qui totidem erant numero, quot paulo ante commemoravi, subscripsere. Contra quam, cum erat perlecta, Sophronius Pompeiopolis, quæ est in Paphlagonia, episcopus, in hunc modum (ut ejus verbis utar) vociferatus est : Si nova in dies singulos nostræ ipsorum voluntatis et sententiæ prolatio, sit formula fidei ; fieri non potest, quin accuratam veritatis perceptionem simus brevi prorsus amissuri. Sic Sophronium locutum accepimus. Ac meo quidem judicio, si qui eum ætate anteirent, quique eodem tempore cum illo viverent, eadem semper de fide Concilii Nicæni in animos induxissent, omnis seditiosa et turbulenta concertatio prorsus extincta fuisset, hicque temerarius et inconsultus in Ecclesiis tumultus

[1] Socr. ubi sup. lib. II. c. 31 et 32.

minime dominatus esset. Verum quemadmodum istæ res se habeant, viderint illi, qui plus diligentia pollent et solertia. Ubi multa de hac re, deque illis qui essent in crimen vocati, ipsi inter se ultro citroque agitassent, tandem Concilium dimissum est.

74. « Quarto die in unum conveniunt omnes : iterum verbis digladiantur. Inter quos Acacius talem profert sententiam : Si fides Nicæna erat olim semel mutata, et postea sæpius, quid obstat, quo minus jam etiam nova fidei formula describatur? Ad hæc respondet Eleusius : Concilium in præsentia convocatum, non ut discat quæ didicerit, neque ut fidem accipiat, quam non habuerit; sed ut fide Patrum incedens, ab ea ad extremum vitæ diem non aliquando deflectat. Ejusmodi verbis Acacii sententiæ occurrit Eleusius, fidem Patrum, fidem Antiochiæ expositam appellans. At huic etiam poterit occurri : Quomodo, Eleusi, eos qui Antiochiæ convenerunt, Patres nominas; illorum autem majores, Patres esse inficiaris? Nam qui fuere Nicææ coacti, fideique consubstantialis consenserunt, magis proprie Patres vocari convenit, tum quod tempore antecesserint, tum quod qui convenerunt Antiochiæ, ab illis fuerint ad sacerdotii dignitatem delecti. Quod si, qui erant Antiochiæ congregati, suos ipsorum Patres e medio sustulerunt, isti illorum posteri parricidas imprudentes sequuntur. Et qua ratione, amabo te, eorum delectum et ordinationem tanquam probam et spectatam amplectuntur; fidem autem, tanquam parum sinceram et exploratam, irritam faciunt? Nam si illi Spiritum sanctum non habebant, qui per ordinationem in quemque descendit; isti sacerdotii functionem non acceperunt. Qui enim accipere potuerunt, cum daretur ab his qui eum non habuerunt? Ista certe contra Eleusii sententiam non inscite dici possunt.

75. « Rursus alia inter ipsos quæstio orta est. Cum enim factio Acaciana, in fidei formula perlecta, Filium Dei Patri similem assereret, quæsitum est, qua in re Filius similis esset Patri. Respondet Acacius, Filium non substantia, sed sola voluntate Patri similem esse. At pars adversaria, cum substantia Patri similem, constanter affirmavit. De hac controversia toto illo die certatum est : Acaciusque probe refutatus, cum quæreretur ab illo, qua ratione in libris, quos ediderat, Filium omnibus in rebus Patri similem affirmasset; jam tamen similitudinem, quæ est Filii cum Patre, per substantiam omnino denegaret; tum ille : Nemo, inquit, vel qui olim, vel qui recentiore memoria fuit, ex libris, quos scripserit, dijudicari solet. Cum multa essent de hac controversia in utramque partem accurate disputata, nec tamen posset de illa inter eos convenire, Leonas consurgens Concilium dimisit. Hunc igitur exitum habuit Concilium Seleuciæ congregatum.

76. « Postridie ejus diei, cum de eo continuando rogaretur, noluit denuo cum illis in unum locum convenire; sed dixit, se ab imperatore missum, ut Concilio concordi interesset; verum cum nonnulli inter se dissentiant, non possum, inquit, adesse. Abite ergo, et in ecclesia nugas agite. Quare confecta acaciana factio, occasionem, quam optabat, sibi datam existimans, ad Concilium denuo accedere recusavit. Qui autem alterius partis erant, in ecclesiam convenientes, accersunt Acacium cum suis, quo de Cyrillo Hierosolymorum episcopo decideretur. Hoc loco intelligamus oportet, Cyrillum jam antea accusatum fuisse (qua de re certe non habeo dicere) et ab episcopatu summotum, quod sæpenumero, ut de eo decerneretur, accersitus, jam per duos annos continuos, uti eo pacto criminatione elaberetur, non omnino comparuerit. Qui simulatque de gradu esset dejectus appellationis libello ad eos, qui eum dejecerant, misso, ad majores judices provocavit. Cui quidem appellationi Constantius imperator suffragatus est : atque a Cyrillo solo, ac primo, perinde ac si res apud laicos judices ageretur, contra ecclesiastici canonis consuetudinem, provocatum est. »

77. Quidnam vero his verbis sibi velit Socrates, haud sane percipio : nam quod dicit, provocare ad majores judices, fuisse contra regulas : ignorasse certe visus est canones Sardicensis Concilii, et alia antiquiora jura, atque Ecclesiæ consuetudinem. Et quid ait id primo actitatum a Cyrillo, cum constet de Athanasio ab Arianis damnato in conciliabulo Tyrio, et aliis, ad Romani Pontificis judicium confugisse? Si vero intelligit fortasse, Cyrillum ad Constantium provocasse (quod non liquet) certe nec id ipse primus tentavit, cum hoc sæculo plura sint exempla de Donatistis provocantibus a judicio episcoporum ad Constantinum. Quod vero nulla sit mentio, Cyrillum appellasse Romanum Pontificem, causa in promptu est : cum enim idem auctor dicat, damnationem Cyrilli accidisse ante biennium, satis liquet, eo tempore Germanum Ecclesiæ episcopum Liberium causa fidei exulasse. Sed ad Seleuciana Acta redeamus, hæc prosequentia de Cyrillo :

78. « Tandem [1] Seleuciam, uti de eo judicium fieret, adventavit : et ob eam causam episcopi Acacium cum suis (ut paulo ante dixi) accersivere : quo non solum de Cyrillo, verum etiam de illis reis qui ad partes Acacii confugissent, decideretur. At ubi sæpius accersiti non venerunt, illum ipsum Acacium, Georgium etiam episcopum Alexandriæ, Uranium Tyri, Theodorum Chæretaporum urbis Phrygiæ, Theodosium Philadelphiæ, quæ est in Lydia, Evagrium Mytilenes insulæ, Leontium Tripolis Lydiæ, et Eudoxium, qui primo Germaniciæ episcopus fuit, postea episcopatum Antiochiæ, quæ est in Syria, callide adeptus est, abdicarunt; quin etiam Patrophilum, quod a Dorotheo presbytero accusatus, et ab illis accersitus non morem gessisset : atque istos solos abdicarunt. Asterium autem, Eusebium, Abgarum, Basilicum, Phitum, Philedium, Eutychium, Magnum, et Eustathium excommunicarunt; decreveruntque, ut usque eo in illo manerent statu, quod ipsi pro se respondentes, sua cri-

[1] Socrat. lib. II. c. 32.

mina diluerent. Quibus rebus confectis, litterisque ad abdicatorum Ecclesias, quæ illas de ipsis certiores facerent, datis, Anianum loco Eudoxii episcopum Antiochiæ constituunt, quem factio acaciana comprehendens, Leonæ et Lauricio tradit: illi eum in exilium ejiciunt. Quo facto, episcopi, qui Anianum ordinaverant, contestatione apud Leonam et Lauricium contra acacianam factionem usi sunt; qua significabant, judicium Concilii violatum esse. Cæterum ubi nihil perfecere, Constantinopolim, quo de rebus in Concilio judicatis imperatorem docerent, recta contendunt. » Hactenus Socrates de Actis Seleuciæ: ex Sabino tamen Macedoniano, quem parum fidelem in recensendis rebus a professoribus Nicænæ fidei gestis, idem auctor superius testatus est; ut non mirum videatur, si de Hilario, qui interfuit eidem Synodo Seleuciensi, nullam visus sit habuisse mentionem. Cujus quænam partes fuerint, audiamus ab ipsomet Hilario de his agente adversus Constantium imperatorem; apud quem nonnulla leguntur, quæ apud Socratem desiderantur; ait itaque[1]:

79. « Quæ enim dicturus sum, non aliunde cognovi, sed ipse audivi, et præsens affui cum gerebantur (in Christo itaque non mentior, quia discipulus veritatis assisto) Orientalium in Seleucia Synodo, ubi reperi tantum blasphemorum, quantum Constantio placebat: nam post secessionem meam deprehendi, ut Christum centum quinque episcopi ὁμοιούσιον, id est, similis essentiæ, profiterentur; et soli Ægyptii, præter Alexandrinum hæreticum (Georgium videlicet) ὁμοούσιον constantissime obtinerent. Cogente itaque Leona comite, in unum omnes congregati sunt ex his, qui ὁμοιούσιον prædicabant. Aliqui eorum nonnulla pie verbis præferebant, quod et ex Deo esset, id est, de substantia Dei Filius, et semper fuisset. Qui vero ὁμοιούσιον defendebant, nihil nisi profanissimum asserebant, negantes quicquam substantiæ Dei simile esse posse, neque de Deo posse existere generationem, sed esse Christum creaturam. Itaque quod creatus esset, id ei nativitas deputaretur: ex nihilo autem esse, et idcirco non esse Filium, nec Deo similem. Loquor autem vobis, quod ipse recitari in conventu publice audivi; quod prædicatum ab episcopo Antiochiæ, exceptum habebatur. Hæc ergo ita dicta esse ab eo commemorantur: Erat Deus quod est. Pater non erat, quia neque ei Filius. Nam si Filius, necesse est ut femina sit, et colloquium sermonis, et compunctio conjugalis verbi et blandimentum, et postremo ad generandum naturalis machinula. O miseras aures meas, quæ tam funestæ vocis sonum audierunt, hæc de Deo ab homine dici, et de Christo in Ecclesia prædicari! Post multas autem istiusmodi impietates, cum Patrem et Filium ex nominibus potius quam ex natura comparasset, ait: Quantum enim Filius se extendit cognoscere Patrem, tantum Pater superextendit se, ne cognitus Filio sit. Quibus recitatis, tumultus exortus est.

80. « Cum autem intellexissent et hi qui dissimilem Deum dicunt, humanas aures tantæ impietatis verba suscepturas non esse; rursum hi ipsi palatii potius quam Ecclesiæ episcopi, fidem scribunt ὁμοούσιον, et ὁμοιούσιον dissimilitudinem damnant. Quod cum contrarium ipsi sensui audientium esset, ipse ego quemdam eorum, qui forte ad me pertentandum accesserat, quasi ignorans rerum gestarum, percunctatus sum quid sibi vellet istud, ut qui unam substantiam Filii esse cum Patre damnassent, vel esse similis substantiæ denegassent, dissimilitudinem damnarent. Tunc mihi ait, Christum Deo similem non esse, sed similem Patri esse. Rursus hoc obscurius mihi adhuc videbatur. De quo cum iterum interrogarem, tunc hæc ita locutus est: Dico enim dissimilem Deo esse, similem Patri posse intelligi, quia Pater voluisset creaturam istiusmodi creare, quæ similia sui vellet: et idcirco similem Patri esse, quia voluntatis esset potius Filius, quam divinitatis: dissimilem autem Deo esse, quia neque Deus esset, neque ex Deo, id est, de substantia Patris natus esset. Hæc audiens, hebui neque credidi, donec publice ex consensu omnium eorum profanissimæ hujus similitudinis ratio prædicaretur. Qui autem ὁμοιούσιον prædicabant, omnes, qui maxime sine aliquo impietatis pudore imprudentissima hæc loquebantur, condemnaverunt. Condemnati ad regem suum convolaverunt, » etc. Hucusque de Actis Seleuciæ Hilarius.

81. *Concilii eodem tempore habiti Constantinopoli Acta latius explanantur.*—Hoc eodem anno, dum adhuc penderet Ariminense Concilium, dum, inquam, episcopi Arimini congregati illic detinerentur licet inviti, agitur ab Acacianis præsente Constantio (quem hoc anno Constantinopolim rediisse, Ammianus[1] quoque testatur) Synodus Constantinopolitana. Antequam enim solveretur conventus ille Ariminensis, hanc actam esse Synodum, S. Athanasius non obscure significat, dum ait[2] novam fidei professionem scriptam esse Constantinopoli, atque eam missam ad eos qui Arimini convenerant. Sed ratio temporis hoc ipsum persuadet. Nam qui coiverant Seleuciæ (ut dictum est) quinto kalendas Octobris, atque ibi quatuor diebus, quatuor celebratis sessionibus, manserunt, et dissidentes inter se, concito gradu convolarunt ad imperatorem Constantinopolim: jam circa hujus anni ultimos menses hanc Constantinopoli Synodum celebrasse perspicue demonstrantur: cum et etiam constet de professione Ariminensi ab episcopis extorta, eam perlatam esse Constantinopolim ultima ferme (ut diximus) præsentis anni die.

82. His igitur hunc in modum de tempore hujus Synodi elucidatis, de ipsa modo agendum est. Dimissi jam erant qui convenerant Seleuciæ, et decem tantum ex parte Basilii Ancyrani ad imperatorem se legati contulerant: quos Acacius cum suis præverterunt, atque præoccupaverunt aures impe-

[1] Hilar. cont. Constant.

[1] Ammian. lib. XIX. — [2] Athan. l. de Synod.

ratoris : cum alioqui tum ex rebus gestis Seleuciæ, tum ex his quæ Constantinopoli facta sunt, ipse imperator semper sit visus propensior in Acacium. Ex sententia itaque Acacii a Constantio indicitur Synodus Constantinopoli, eademque festina : nam convocati sunt tantummodo ex proxima provincia (ut tradit Socrates [1]) episcopi Bithyniæ, inter quos advenit Mares Chalcedonensis, omnes numero quinquaginta. De festino horum adventu Seleucia Constantinopolim, fidem facit in primis S. Hilarius, cum ait [2] : « Condemnati ad regem suum advolarunt, exceptique honorifice, impietates suas quanta potuerunt ambitione confirmaverunt, similem Deo esse, vel ex Deo natum, vel naturalem esse Filium denegantes. » Et inferius quonam prætextu Constantius haud invitus passus sit ablegari nomen « Substantiæ, et Consubstantialis, » idem docet his verbis, cum eum redarguit :

83. « Utitur etiam nunc, ut in cæteris ante, artis suæ consuetudine, ut per recti speciem prava confirmet, et per rationis nomen insana constituat : Nolo, inquit, verba, quæ non scripta sunt, dici. Hoc tandem, rogo, quis episcopus jubeat? et quis Apostolicæ prædicationis vetet formam ? Dic prius, si recte dici putas : Nolo adversus nova venena novas medicamentorum comparationes : Nolo adversus novos hostes nova bella : Nolo adversus novas insidias consilia recentia. » Et paulo post : « Novitates vocum, sed profanas, devitari jubet Apostolus : Tu cur pias excludis ? » etc.

84. Ex sententia igitur Acacianorum scripta est tunc Constantinopoli in Synodo nova fidei formula, quam novam numerat Socrates earum quæ post Nicænum Concilium ab Arianis sunt diversis temporibus in hanc diem conscriptæ. Sed et ad hanc illud impietatis additum, ut, sicut abolitum est ab eis nomen substantiæ, ita etiam damnatum sit silentio nomen subsistentiæ. Unde S. Athanasius [3] : « Constantinopolim profecti, veluti ejus sententiæ pœnitudine affecti essent (eorum scilicet, quæ Seleuciæ scripsissent) suo more immutaverunt, additis nonnullis dictis; ut nefas esset, hypostasin dicere de Patre, Filio, et Spiritu Sancto : eaque transmiserunt ad eos qui Arimini convenerant : coegeruntque homines istarum provinciarum subscribere ; exactis per Constantium in exilium, quicumque auderent contradicere. Sunt autem ista : Credimus in unum Deum, » etc. Et post multa, hæc in eadem insunt professione : « Nomen autem substantiæ simplicius a Patribus editum, quia ignotum populis scandalum affert, et in sacris litteris non continetur, placuit de medio tolli, et omnino nullam ejus mentionem debere fieri : quoniam sacræ litteræ nusquam substantiæ Patris et Filii meminere, imo ne hypostasis quidem, sive substantia de Patre, et Filio, et Spiritu sancto, nominari debet. Similem autem dicimus Patri Filium, ut loquuntur et docent sacræ Scripturæ. Omnes porro hæreses, sive olim damnatæ, sive recens ortæ contrariæ huic promulgatæ scripturæ, anathema sunt. » Hæc illi.

85. Recitat hanc eamdem eorum impietatis regulam Epiphanius [1], et recenset cunctorum nomina qui subscripserunt, omnes numero quadraginta tres. Altercationes autem Acacianorum cum Basilide atque Silvano, ventilatæ coram ipso Constantio imperatore, Theodoretus [2] fusius narrat, cum ait : « Ex istorum numero, qui vocati sunt ab imperatore, fuerunt Eustathius Armenus, Basilius Ancyræ Galatiæ, Silvanus Tarsi, et Eleusius Cyzici episcopus. Isti accedentes ad imperatorem, obsecrabant, uti Eudoxii blasphemia et nequitia coerceretur. At imperator doctus ex adversariæ factionis sectatoribus, dicebat, de illis rebus primum disceptandum, quæ fidem attingunt ; deinde ejus causam accurate cognoscendam esse. Cum autem Basilius superiore sua consuetudine confidens, Constantium imperatorem, utpote doctrinæ Apostolicæ insidias tendentem, libere coargueret, Constantius iniquo tulit animo ; et Basilium, tanquam procellæ in Ecclesiis obortæ auctorem, tacere mandavit.

86. « Ubi vero Basilius dicendi finem fecerat, Eustathius : O imperator (inquit) quoniam placet de rebus fidei disceptari ; considera, quæso, blasphemias ab Eudoxio in unigenitum Dei Filium impudenter jactatas. Ac statim ut ista dixerat, formulam fidei ab Eudoxio scriptam tradidit imperatori ; in qua præter alia multa verba impia, hæc præterea fuere posita : Quæ dissimili ratione proferuntur, ea sunt essentia dissimilia. At unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, dissimilem habent prolationem, nimirum, *Ex quo* et *per quem ;* proinde Filius Patri dissimilis est. Quam fidei formulam cum recitari jussisset Constantius, et impietate in ea comprehensa, graviter commotus esset ; percontatur ab Eudoxio, utrum illam ipse scripsisset ? qui extemplo negavit se eam scripsisse : Nam Ætius (inquit) scripsit. Hic est idem ipse Ætius, quem Leontius olim, veritus accusationem Flaviani et Diodori, abdicavit diaconatu : quemque Georgius, qui Alexandrinis tendebat insidias, et socium impie dictorum, et scelerate factorum adjutorem habuit : qui tamen id temporis apud Eudoxium una cum Eunomio ætatem degit.

87. « Nam mortuo Leontio, et Eudoxio Ecclesiæ Antiochenæ præsulatum per ambitum nacto, rediit Ætius ab Ægypto, secumque Eunomium deduxit. Ac cum doctrina secum consentientem reperiret Eudoxium, et præter impietatem, sybariticam etiam mollitiem ac delicias consectantem, nullum locum Antiochia sibi commodiorem ad habitandum existimavit. Itaque simul cum Eunomio, Eudoxii toris velut clavo affixus inhærescens, vitæ modum, qui est assentatorum proprius, studiose excolere, et modo hujus, modo illius consuetudine uti, ventri denique et abdomini sedulo inservire cœpit. Tum imperator,

[1] Socrat. lib. II. c. 33. — [2] Hilar. cont. Constant. — [3] Athan. lib. de Synod.

[1] Epiph. hæres. LXXIII. — [2] Theod. lib. II. c. 27.

hac re cognita, jubet Ætium introduci. Cui ingresso illam fidei formulam ostendit; sciscitatur, num ipse esset ejusmodi verborum parens. Ætius, rerum quæ gerebantur, prorsus inscius, et quorsum ejus rogatum spectaret, ignarus, ratus tamen se ex confessione illa non parum laudis adepturum, se illorum verborum parentem esse dixit. Imperator igitur, immani ejus impietate perspecta, confestim mittit in exilium, et ad locum quemdam Phrygiæ duci jubet. Atque iste quidem ignominiam fructum suæ blasphemiæ accipiens, regia exturbatus est.

88. «Eustathius autem, Eudoxium quoque eadem sentire, affirmat : nam Ætium ejusdem cum eo domus et mensæ fuisse participem, et quo ejus inserviret voluntati, blasphemiæ scribendæ se socium præbuisse; satisque argumenti esse, cum illius formulæ præscriptæ conscium esse, quod Ætium dixerat ejus auctorem fuisse. Tum imperator : At in judicando (inquit) non est nitendum conjecturis; sed res gestæ sunt accurate pervestigandæ. Cui Eustathius : Proinde (inquit) fac Eudoxius nobis persuadeat, se non opinione cum Ætio consentire, sed formulæ ab eo conscriptæ anathema indicere. Quam postulationem imperator lubens amplexatus, ita fieri mandat. At Eudoxius tergiversari cœpit, multas etiam quærere vias, quibus postulatum illud effugeret. Ubi vero imperatorem illud graviter ferentem, et minantem se eum, utpote impiæ opinionis cum Ætio participem, in exilium itidem ejecturum, videt : suam doctrinam, quam needum id temporis, verum etiam postea defendebat, omnino inficiatus est. Atqui contra urgebat, Eustathium cum suis debere verbo, ὁμοουσίῳ, quia in Scriptura minime extaret, anathema denuntiare. Imo vero, inquit Silvanus, voces, *ex nihilo*, et *creatura*, et ἑτεροούσιον, id est, *alterius substantiæ*, quæ neque in sacris litteris repertæ sunt, neque oraculis Prophetarum, neque Apostolorum doctrinæ consentientes, rejiciendæ sunt, et ex omnibus divinis conventibus excludendæ. Cui assensit imperator, et illos his vocibus anathema indicere jussit. Illi etsi primo contradicere instituerunt; postea tamen, perspecta imperatoris ira, eas ipsas voces, quas Sylvanus ipsis proposuerat, licet ægre, penitus ejurarunt.

89. «Ac deinceps acrius instare cœperunt, ut verbum quoque ὁμοούσιον anathemate damnaretur. Cæterum Silvanus ratiocinatione rite vereque conclusa, cum illis, tum imperatori respondit : Si Deus Filius neque ex nihilo, neque creatura, neque ex ulla alia essentia existat, idcirco Deo Patri consubstantialis est, et Deus de Deo, lumen de lumine, et eamdem habet cum Genitore naturam. At vero quanquam ista et firma ratione et vera concludebat, tamen nemo eorum, qui aderant, ei obtemperavit : imo vero factio acaciana eudoxianaque contra Silvanum crebros clamores tollere, imperator etiam adeo ira exardescere cœpit, ut eum cum suis fautoribus in exilium pellere minaretur. Tum Eleusius et Silvanus cum aliis nonnullis dicunt, in ejus situm potestate supplicium de ipsis sumere; sed pietatem sectari, vel impietatem, penes se ipsos esse, et propterea nunquam Patrum doctrinam prodituros.

90. «Ibi Constantius, qui eorum sapientiam, fortitudinem, et in tuenda doctrina apostolica loquendi libertatem admirari debuerat, eos ejecit Ecclesiis, et alios in eorum loca substitui mandavit. Eo tempore Eudoxius sedem Ecclesiæ Constantinopolitanæ per tyrannidem occupavit. Eleusio etiam episcopatu Cyzici exturbato, ejus locum obtinuit Eunomius. His rebus in hunc modum gestis, imperator jubet per litteras Ætium abdicari. Unde ipsi Ætii impietatis confessores inducti, suæ ipsorum doctrinæ sectatorem abdicarunt, scripseruntque etiam ad Georgium Ecclesiæ Alexandrinæ antistitem epistolam, qua quid Ætio factum esset, significaverunt. » Hæc Theodoretus.

91. Sed antequam ipsas litteras de Ætii damnatione hic describamus, monendum putamus, quod ad hæc, quæ ex Theodoreto de Actis Synodi Constantinopolitanæ recitata sunt, spectat, nonnihil dubii animum pulsare, depravatum esse textum ipsum, ut loco ὁμοούσιον, οὔσιον tantum legendum sit : quandoquidem præteritarum Synodorum Actis illud exploratissimum habeatur, Silvanum et ejus collegas jam penitus ex tempore Synodi Antiochenæ in encæniis abjecisse vocem *consubstantialis*, et amplexatos esse in Filio divinam *substantiam* : quarum vocum diversitas jam superius ex Athanasio discriminata est : nisi dixerimus pro miraculo accidisse, ut, impellente numine, facti sint defensores vocis *consubstantialis* ipsi etiam, qui eam impugnabant; ut hoc ipso tempore, quo invalescebat acaciana impietas, non deessent qui eam veritatem defenderent, petita etiam ab inimicis confessione. Sed Synodalem ab eodem Satanæ conventiculo datam epistolam de Ætii damnatione hic describamus, hanc scilicet oblatam occasionem illis captantibus, ut damnando hæreticum, Catholici viderentur : quod Sirmii quoque fecerunt, condemnando Photinum. Recitatur autem a Theodoreto his verbis[1] :

92. « Sanctum Concilium Constantinopoli convocatum domino honoratissimo episcopo Alexandriæ Georgio S.

« Quod Ætius ob nefaria sua scripta, eaque σκανδάλων, id est, offendiculis referta, a Concilio condemnatus sit, in ipso certe episcopi aliud nihil, quam quod canones Ecclesiæ postulabant, effecerunt. Nam primum abdicatus est diaconatu, deinde Ecclesia exclusus; postremo adhortationes adhibitæ, ne quisquam sceleratas ejus legeret epistolas, sed ab omnibus propterea abjicerentur, quod inanitatis nonnihil et damni complexæ sunt. His accedit, quod illi, et iis qui in eadem opinione ac sententia cum eo perseverant, anathema denuntiamus. Atque consentaneum sane erat, ut omnes episcopi, qui in hoc Concilio convenerant, communi consensu eum, ut auctorem offendiculorum, turbarum, schismatum, tumultuosi sermonis per orbem terrarum grassantis, et mutuæ

[1] Theod. lib. II. c. 28.

denique in Ecclesiis seditionis, exsecrarentur, unoque ore de sententia contra eum pronuntiata concordarent.

93. « Attamen contra vota nostra, contraque omnem exspectationem, Seras, Stephanus, Heliodorus, Theophilus, ac eorum socii, neque nostris sunt suffragati sententiis, neque suffragiis de eo latis subscribere voluerunt. Idque cum Seras ipse aliud etiam arrogans facinus et plenum insaniæ prædicto Ætio criminis loco objectaret, eum nimirum temeraria audacia elatum, affirmasse, Deum sibi revelasse ea, quæ usque ab Apostolorum temporibus hactenus occultaverat. Post quæ insana et insolentia verba a Sera de Ætio pro testimonio citata, illi, quos supra posuimus, ne precibus quidem adduci persuaderique poterant, ut in judicio de illo ferendo nobis suffragarentur. Nos autem patientibus animis, eorum causa, ad prolixum temporis spatium ferre sententiam distulimus, nunc indignando, nunc adhortando, increpando interdum, aliquando obnixe orando, ut nobiscum convenirent, consentientemque toti Concilio sententiam pronuntiarent. Itaque expectavimus diu, si forte nos audire, si intelligere, si denique cedere vellent.

94. « Verum ubi longo tempore exspectando, nullo modo eos ad nostris de Ætio sententiis obsequendum inducere poteramus, canonem Ecclesiæ eorum amicitiæ anteponendum arbitrati, eos a communione Ecclesiæ excludendos decernimus : dato illis ad sententiam mutandam, ad resipiscendum, et ad alacri animo cum Concilio concordandum, consentiendumque, sex integrorum mensium spatio. Quod si intra præstitutum diem, mutato consilio, amplecterentur cum Patribus concordiam, et decretis ab illis de Ætio sententiis assentirentur; tum non solum ut reciperentur in Ecclesiam, verum etiam ut suam in Conciliis loquendi libertatem, et mutuam nobiscum charitatem recuperarent, statuimus. Sin autem in proposito susceptoque consilio per hominum facilitatem pertinaciter manerent, et canones ecclesiasticos contemnerent, episcopatus dignitate dimovendos esse. Quod si depositionem exspectaverint, alios in eorum loca episcopos substituendos; uti sacrosancta Ecclesia, ad ordinem sibi convenientem redacta, secum ipsa consentiat, vinculo charitatis ab omnibus omnium gentium episcopis eadem dicendo, eademque mente et sententia in unum cohærescendo, firme conservato. Quare ista ad tuam reverentiam scripsimus, ut intelligas decreta Concilii : quæ te observantem optamus, per gratiam Christi tuas Ecclesias tranquille legitimeque moderari. » Hactenus ad Georgium Synodus. Fuisse autem hos episcopos in Libya, Athanasius testatur [1].

95. De damnatione porro Ætii hæc Sozomenus [2]: « A nonnullis autem commemoratur, quod non ex animo, sed quo opinione de se ab imperatore concepta (accusabantur enim Arii doctrinæ favere) se penitus liberarent, istum abdicabant. » Damnato Ætio, subsecuta est quoque damnatio illorum episcoporum, qui tum Seleuciæ, tum ibi Constantinopoli Acacianis adversati erant; unde subdit Sozomenus : « Quinetiam occasione arrepta ex ira imperatoris, qua contra Macedonium ob eas causas, quas ante citavimus, exardescebat, eum, Eleusium episcopum Cyzici, Basilium episcopum Ancyræ, Portasium Sardensem, et Dracontium Pergami episcopum, de gradu dimovent : et quamvis de doctrina fidei ab istis dissentirent, tamen in illis abdicandis non fidem insimulabant, sed communiter quidem omnes criminabantur, quod Ecclesias conturbarant, et decreta ecclesiastica violaverant : privatim autem singulis singula objectabant crimina. » Hæc Sozomenus.

96. Primum autem omnium constat depositum esse Macedonium episcopum Constantinopolitanum; de quo sic Socrates [1] : « Qui stabant ab Acacio, iram imperatoris, quam cum contra alios, tum contra Macedonium in primis animo conceptam explere nitebatur, tanquam ansam opportune arripientes, primum Macedonium episcopatus dignitate dejiciunt; tum quod diaconum in stupro deprehensum recepisset in communionem. » Insimulatum eum quoque apud Constantium fuisse, quod corpus Constantini a templo Apostolorum in Acacii ecclesiam transtulisset, et aliorum criminum; quam ob causam Constantius eum immenso odio prosequebatur jam diximus ex Sozomeno [2]. Eo igitur abdicato, in locum ejus Eudoxius Antiochenus, fæx omnium hæreticorum, in sedem Constantinopolitanam subrogatus est.

97. De aliorum vero nonnullorum episcoporum depositione tunc in eadem Synodo facta, et criminibus in eos objectis, hæc habet Sozomenus [3] : « Basilio episcopo Ancyrano objectabant, quod Diogeni presbytero, Alexandria Ancyram adventanti, chartas abstulisset eumque verberasset; quinetiam quod mandasset magistratibus, ut clericos Antiochiæ, ut Cilices, etiam Galatas, et Asianos prope fluvium Euphratem accolentes, indicta causa, exilio et aliis suppliciorum generibus mulctarent : unde factum est, ut tum conjicerentur in vincula, tum propterea in milites qui eos abducebant, bona sua, ne qua ipsos afficerent contumelia, consumerent. Eum porro accusabant, quod cum imperator jussisset Ætium, et quosdam ejus fautores Cecropium usque abduci, quo criminibus ipsis illatis responderent; persuasisset ei, cui hanc rem mandasset imperator, ut, quæ ipsis placerent, ea exequeretur. Itemque, quod Hermogeni præfecto et principi Syriæ per litteras significasset, tum quinam, tum in quem locum essent relegandi : quod etiam cum imperator hos ab exilio revocaret, eos redire non permisisset, sed cum principibus, tum sacerdotibus restitisset.

98. Adjungebant præterea, quod clericos Sirmii ad seditionem contra Germanium conflandam incitasset, et per litteras eos apud episcopos Africæ

[1] Athan. de Synod. — [2] Sozom. lib. IV. c. 23.

[1] Sozom. lib. II. c. 35. — [2] Sozom. lib. IV. c. 20. — [3] Idem lib IV. c. 23.

insimulasset, quod cum Ursacio et Valente communicarant. His accedit, quod in crimen adductus, crimen negasset, deque eo pejerasset, et perspicue deprehensus perjurium per cavillationem eludere conatus esset; et non Illyricis modo, Italis et Afris, discordiæ et seditionis, verum etiam calamitatum, quæ in Ecclesia Romana accidissent, auctor et causa fuisset. Ad hæc, quod, cum ancillam ad vincula conjiciendam curasset, eam falsum testimonium contra veram dicere coegisset. Adde his, quod virum, qui turpem vitam et flagitiosam degebat, et non, ut lex postulat matrimonii, cum muliere rem habebat, cum sancto baptismalis tinxisset lavacro, tum ministerio divino præfecisset : quodque circulatorem, qui cædem patrarat, non ab Ecclesia segregasset. Postremo quod ad sacram mensam conjurationes fecisset, et cum jurejurando ipse se obstrinxisset, tum clericos quoque ad jurandum impulisset, ut se mutuo non accusarent; et quod hoc callide excogitasset ille ipse qui clero præerat, quo accusatorum criminationes effugeret. Atque hæc quidem sunt crimina, ut comprehendam brevi, pro quibus Basilius abdicatus fuit.

99. At hic opportune Davidicum illud, dum ista contemplor, in mentem venit [1] : « Magnus Dominus et terribilis in consiliis super filios hominum. » Qui enim a tempore Antiocheni Concilii ab eis celebrati, tam dira, tamque dura et aspera adversus Catholicos ubique locorum in hanc fere diem immaniter pertractassent, Macedonius, Basilius, et alii eorumdem factionis satellites; modo ex insperato, et a collegis suis, quibuscum adversus Orthodoxos convenerant, imo et ab ipso imperatore Constantio, in cujus gratiam tot tantaque scelera adversus Nicænæ fidei professores jugiter acervassent factis dignam, licet minorem illis sententiam damnationis accipiunt, atque a suis ipsorum sedibus perquam ignominiose pelluntur. E contra autem factum, ut S. Hilarius ipsis licet Acacianis infensus, in Constantium imperatorem zelo fidei vehementer invectus, tamen ab exilio liber cum honore fuerit in Provinciam restitutus. Sed hæc de Hilario, quod prolixiorem exigant orationem, dicturi sumus inferius. Prosequamur interea, quæ de damnatione reliquorum episcoporum hic Sozomenus subdit [2] :

100. « Eustathius autem accusabatur in primis, quod cum esset presbyter, a patre Eulalio episcopo Cæsareæ Cappadociæ condemnatus fuisset, et a precum communione separatus. Deinde, quod Neocæsareæ (quod est oppidum Ponti) a Concilio communione Ecclesiæ interdictus; et ab Eusebio episcopo Constantinopolitano, propterea quod quarumdam rerum male administratarum, quas habebat sibi commissas, condemnatus fuerat, abdicatus. Tum, quod a Concilio Gangrensi propterea episcopatus gradu dejectus erat, quod contra quam debuerat, docuisset, fecisset, sensissetque : quod etiam in Concilio Antiocheno perjurii convictus esset : quodque decreta Concilii Melitinæ coacti evertere aggressus fuisset; et cum multis criminibus teneretur implicatus, judicis parte suscipere, et eos, qui alterius erant opinionis, incusare non dubitasset. » S. Basilius [1] autem in epistola ad Orientales de Eustathio ait, depositum fuisse in Synodo Melitinensi, Constantinopoli vero consensisse cum hæreticis. En vides, lector, quibus essent imbuti moribus, qui Nicænæ fidei adversabantur, hi ipsi qui hæreticorum (ut dictum est) modestiores haberentur : quos frustra delinitos ad fidem catholicam Hilarius adducere laboravit.

101. Sed pergit de aliis Sozomenus [2] : « Eleusium vero abdicabant, quod Heraclium quemdam genere Tyrium, sacerdotem Herculis qui ibi colebatur, præstigiarum magicarum insimulatum (qui, cum de ipso esset habenda quæstio, se ea de re fugæ mandaverat, ætatemque degebat Cyzici) inconsiderate diaconum, quod se simularet fidem Christi amplecti, designarat; et cum postea intellexisset eum esse talem, non ab Ecclesia segregasset. Denique viros ab Ecclesia condemnatos, qui Cyzicum venerunt (qualis fuit Maris episcopus Chalcedonis, qui huic Concilio intererat) temere et sine judicio ministros Ecclesiæ instituisset. Portasium gradu movebant, quod sine consensu et approbatione episcoporum Lydiæ, Sardensis creatus fuisset episcopus. Dracontio denique Pergami adimebant episcopatum quod primum in Galatia, deinde Pergami episcopus contra leges constitutus esset.

102. « His rebus confectis, denuo in unum coacti, abdicant Silvanum episcopum Tarsi, Sophronium Pompeiopolis, quæ est urbs Paphlagoniæ, episcopum, Elpidium Satalorum, et Neonem Seleuciæ urbis Isauriæ episcopum. Abdicant autem Silvanum, quod non modo aliis tum Seleuciæ, tum Constantinopoli contumaciæ auctor extitisset, verum etiam Theophilum ante ab episcopis Palæstinæ episcopum Eleutheropolis ordinatum, et contra voluntatem jurejurando astrictum, se non alium episcopatum suscepturum, Ecclesiæ Castabalensi antistitem præfecisset. Abdicant Sophronium, quod Ecclesiam rebus ei oblatis defraudasset, easque ad suum quæstum vendidisset : quin etiam quod semel atque iterum ad Concilium vocatus vix aut ne vix quidem accessisset; quippe qui induxisset animum, criminibus sibi objectatis apud ipsos minime respondere, sed exteros judices ad suam causam cognoscendam deligere. Abdicant Neonem, quod dedisset operam, ut privatim in sua ecclesia Anianus crearetur Antiochiæ episcopus; quodque nonnullos sacrarum litterarum, legumque Ecclesiæ ignaros, et vitam inconsiderate dissoluteque instituentes, episcopos designasset; qui quidem postea possessionem pecuniæ sacerdotii administrationi anteponebant, et scriptis plane testabantur, se malle cum opibus ullo ecclesiastico ministerio fungi, quam sine illis episcopatum gerere. Denique Elpidium abdicant : pri-

[1] Psal LXV. — [2] Sozom. lib. IV. c. 23.

[1] Basil. ep. LXXIV. — [2] Sozom. ibid.

mum quod se socium Basilio, quo tumultus cieretur, adjunxisset, et auctor extitisset seditionis: deinde quod Eusebium gradu dimotum, contra decreta Concilii Melitinensis, ad presbyterii dignitatem restituisset; postremo quod Nectarium quemdam, cui propter pactum et jusjurandum violatum Ecclesiæ communione interdictum esset, ministerio Ecclesiæ præfecisset: idque cum per leges Ecclesiæ ei nullam dignitatem ecclesiasticam deferre liceret.

103. « Porro una cum istis Cyrillus episcopus Hierosolymitanus abdicatur, propterea quod cum Eustathio et Elpidio, qui Concilio Melitinensi (cui etiam ipse interfuisset) obnixe adversabantur, communicasset, quodque post abdicationem in Palæstina factam, veniret cum Basilio, et Georgio episcopo Laodiceæ in communionem: atque quod, cum episcopus Hierosolymorum constitutus esset, velut Sedis jam Apostolicæ antistes, cum Acacio Cæsareæ episcopo de jure metropolitano dissensisset: unde factum est, ut inimicitias inter se susciperent, et alter alterum, utpote non vere sincereque de Deo sentientem, criminaretur. Etenim uterque ante in suspicionem venerat: alter quod doctrinæ Arii faveret: alter (Cyrillus scilicet) quod eos, qui Filium Patri consubstantialem assererent, sequeretur. » Magnæ quidem Cyrilli laudi cedit, cum ab Acacio vel aliis Arianis in crimen vocatum esse, quod fidei regulam inter tot fluctus solide retineret, quam Patres Nicææ in Concilio ecclesiæ tradidissent. Sed subdit:

104. « Itaque Acacius cum hoc animo esset reliquis episcopis ejus gentis ejusque opinionis fautoribus in unum convocatis, ipse prius Cyrillum tali de causa abdicat: Cum fames agrum Hierosolymitanum occuparet, multitudo rebus ad victum necessariis destituta, ad Cyrillum, utpote episcopum, opis implorandæ causa confugit. Cui cum pecuniæ ad eam supplendam non suppeterent, thesaurum ecclesiæ et sacra aulæa vendidit. Qua re confecta, fama est, quamdam animadvertisse mulierem scenicam indumento pretioso, quod imperator ipse Ecclesiæ donaverat, amictam esse; curiose ab ea quæsivisse, unde illud haberet; comperisse, et mercatorem vendidisse, mercatori autem episcopum: Acacium vero, hac causa allata, Cyrillum abdicasse. Quam rem ita se habere, auditione quidem accepit.» Hæc ille. Porro de veste pretiosa ab ipso Cyrillo vendita, Theodoretus [1] paulo diverse eam historiam recitat his verbis: « Aiebat sacram stolam ex aureis filis contextam, quam excellentissimus imperator Constantinus, ad Ecclesiam Hierosolymitanam cohonestandam, Macario illius urbis episcopo donaverat, ut ea amictus sacrosancti baptismatis ministerium obiret, Cyrillum vendidisse: hancque mercatum esse quemdam eorum, qui in pulpito scenæ cantare solent, eam induisse, inter saltandum lapsum esse, et casu obtritum interiisse. » Hæc Theodoretus. « Porro, abdicato Cyrillo, inquit Sozomenus [2], episcopatum capessit Herennius: cui successit Heraclius: ei autem deinceps Hilarius; nam hos eo tempore illam rexisse Ecclesiam ad imperium usque Theodosii, accepimus; cujus temporibus Cyrillus ad eam dignitatis sedem revertit. » Hæc Sozomenus.

105. Rursum vero de abdicatis episcopis, et aliis in locum eorum suffectis, sic idem Sozomenus [1]: « Episcopos autem, quos abdicatos esse supra monstravimus, Acaciani Constantinopoli expulerunt. Aliis autem, qui una cum illis adhuc erant ad decem numero, qui abdicationi istorum episcoporum subscribere nolebant, mandatum dederunt, ut separatim ab aliis ad tempus ætatem degerent, et neque divino fungerentur ministerio, neque Ecclesias usque eo ministrarent, quoad abdicationi illi subscriberent. Quod si non intra sex menses resipiscerent, et omnibus hujus Concilii decretis actisque assentirentur: futurum esse, ut illi quoque abdicarentur, et episcopi cujusque gentis in unum convenientes, alios in eorum loco sufficerent. Ubi vero hæ res ab illis non deliberatæ solum, verum etiam reipsa perfectæ sunt, scribunt ad omnes omnium gentium episcopos clericosque, ut has observent atque adeo exequantur. » Hæc Sozomenus; qui præter illos, de quibus nuper mentio facta est, subdit ab Eudoxianis substitutos diversos episcopos; et inter alios, in locum Basilii Ancyræ episcopi, Athanasium quemdam, in locum vero Eustathii subrogatum esse Meletium, de quo sæpe inferius dicendum erit.

106. Dum istæc agerentur Constantinopoli extremo hujus anni tempore, perlata est a legatis Ariminensis Synodi professio fidei illic novissime scripta, cui jussu Constantii imperatoris (ut dictum est superius) pridie kalendas Januarii subscripserunt: adeo ut duplici fidei eidem episcopi subscripserint, Constantinopolitanæ et Ariminensi; cum tamen inter se diversæ essent: quarum alteram in Oriente, in Occidente alteram (quod ridiculum plane est) voluit observari.

107. Meminit quoque hujus Synodi Constantinopolitanæ S. Basilius [2], et de episcopis in ea damnatis, dum ait de Acacianis: « Cum ex aula regia omnes et reliquos, qui quamplurimum posse putarentur, ad se conscivissent, longe superiores impetu se in res omnes intulerunt. Ipsi accusatores, ipsi judices, ipsi ministri publici, ipsi denique cuncta poterant, quantum concupierant, alios ejicientes, alios in locum ipsorum substituentes, alios in periculum vitæ deducentes; ipsi magna cum potestate inter se civitates sortiebantur. Tunc e Syria etiam quidam expulsus Constantinopolim, quasi ad tyrannidem pervenit (hic erat Eudoxius episcopus Antiochiæ). Hic autem iste, nempe Eunomius, inexpugnabilis et gravis orator, in perversæ religionis præmium, Cyzicum obtinuit. Theosebio vero, post maximarum blasphemiarum redargutionem, Sardicensis Ecclesia devotata est. Taceo Bithyniam, Paphlagoniam, Ciliciam: prætermitto cæteros, quos

[1] Theod. lib. II. c. 27. — [2] Sozom. lib. IV. c. ult. in fine.

[1] Sozom. lib. IV. c. 24. — [2] Basil. advers. Eunom. lib. I

est depasta circulata improbitas. » Hucusque sanctus Basilius.

108. Lucifer quoque Calaritanus scriptis suis in Constantium, de his agens, sic invehitur[1] : « Deserens catholicam fidem, conversus ad fabulas, ut cancer, ita sermo tuus, quod serpere possit : cum prædixerit ore Apostoli Spiritus sanctus, Catholicos dicis hæreticos; et paulo post, ipsam quam catholicam dicebas, quamque suscipere cogebas, dicis esse blasphemiam : item post paululum, quam nunc adstruxeras apud Antiochenos, contra Eudoxium fatens fuisse blasphemiam, ipsam iterum nunc firmas catholicam : unde et Eudoxium Constantinopoli esse censueris, » etc. Pluribus enim eadem ex causa in ipsum agit. Sic igitur intra quatuor mensium spatium duæ scelestissimæ Synodi habitæ sunt in Oriente ab Arianis, Seleuciæ altera impia et clamorosa, altera vero Constantinopoli execrabilis atque tyrannica.

109. De ambabus Synodis, quas unum tamen Concilium vocat S. Gregorius Nazianzenus[2], loquitur, cum pluribus de his disserit; ac demum ingentem jacturam, quam ex hac Synodo universa Orientalis Ecclesia perpessa est, recenset; atque in primis sic ait : « Hujus factionis potentia illud peperit, quod Seleuciæ primum, ubi templum est S. Theclæ egregiæ virginis, deinde in hac amplissima civitate (nempe Constantinopoli) coactum est : quas urbes, pulcherrimis antea nominibus claras turpissimarum rerum notis celebres illustresque reddidit; sive Babylonis turrim, quæ linguas pulchre divisit (quemadmodum utinam illas quoque, ad malum nempe concordes) sive Caiphæ concilium, quo Christus condemnatur, sive quocumque tandem alio nomine conventus hic appellandus est, qui omnia evertit ac perturbavit. Piam enim et veterem doctrinam ac Trinitatis patronam, jacto vallo ac machinis impulsa ac labefactata consubstantiali voce, sustulit : impietati autem præscripti dogmatis ambiguitate fenestram aperuit; hoc quidem prætextu, quasi Scripturam vereretur ac vocum probatissimarum usum amplecteretur : re autem vera arianismum nullo Scripturæ loco proditum introducens. Hæc enim verba, *similis secundum Scripturas*, simplicioribus hominibus illecebra erat impietatis hamo circumjecta, statua ad omnes pertranseuntes sese obvertens, communis utriusque pedis cothurnus, cribratio ad omnem ventum accommodata; ex nefario edicto recens perscripto, consitioque adversus veritatem excogitato, licentiam atque auctoritatem assecuta. Sapientes[3] enim erant ad male agendum, ac benefacere non norunt.

110. « Hinc subdola illa et veteratoria hæreticorum condemnatio; ut speciosus ac probabilius esset quod conabantur, verbis quidem ab Ecclesia proscripserunt, reipsa autem in medium produxerunt, sic videlicet cum illis agentes, ut non infinitæ impietatis, sed scriptionis immodicæ crimen ipsis impingerent. Hinc profani sanctorum judices, et nova et inusitata mixtio, mysticæ nempe quæstiones spectante vulgo tractatæ, atque iniqua rerum gestarum inquisitio, et pretio conducti sycophantæ, et sententiæ stata mercede pronuntiatæ. Hinc alii ab Ecclesiarum thronis injuste pellebantur, alii in eorum locum subrogabantur; sic tamen ut ab ipsis impietatis chirographa, non secus atque aliud quippiam necessarium, exigerentur. Atque in promptu erat atramentum et calumniator a tergo. Ea res permultos e nobis, invictos alioqui viros in fraudem impulit; qui quamvis mente nequaquam prolapsi fuerint, subscriptione tamen transversi acti sunt; atque cum illis utroque nomine sceleratis consenserunt, ac si non flammæ, fumi quidem certe participes fuerunt. Quod quidem ipse multis sæpe lacrymis prosecutus sum, cum impietatem longe lateque se effundentem, et persecutionem ab ipsis Verbi patronis adversus orthodoxam doctrinam excitatam viderem.

111. « Nam proculdubio mentis errore pastores affecti sunt, et (ut cum Scriptura loquar[1]) pastores multi vineam meam pervastaverunt ac desiderabilem partem dedecorarunt, hoc est, Dei Ecclesiam, multis tum eorum qui Christum præcesserunt, tum eorum qui post Christum extiterunt, sudoribus ac cædibus, ac denique magni ipsius Dei pro salute nostra suppliciis doloribusque collectam. Nam si perpaucos exceperis, qui vel ob nominis obscuritatem contemptui habiti fuerunt, vel propter virtutem restiterunt, quos Israeli seminis ac radicis loco relinqui oportebat, ut de integro floreret, Spiritusque perflatione ad vitam revocaretur; omnes temporis iniquitate abrepti sunt. Hoc tantum inter eos discriminis fuit, quod alii citius, alii serius in eam noxam inciderunt : quodque alii duces impietatis et antesignani fuerunt, alii in secundo ordine locati sunt, vel timore perculsi, vel utilitate subacti, vel blanditiis inescati, vel ignorantia circumventi, atque in fraudem inducti, quod omnium levissimum est : si cui tamen id quoque ad eorum, quibus populi cura commissa est, purgationem sufficere videtur. » Et inferius, cum tam immensam cladem orbi illatam comparat terræmotui, hæc addit :

112. « Ego vero terræmotum hunc nostra tempestate coortum, nullo eorum, qui jam extiterunt, inferiorem esse existimo, per quem omnes monasticæ philosophiæ sectatores Deique amore præditi, atque ante tempus in cælis civium munere fungentes a nobis dimoventur. Qui tametsi alioqui pacis studiosi ac moderati sint, hac tamen in re leves ac faciles esse non sustinent, cum per silentium et quietem Dei causa proditur : verum hic admodum bellaces sunt, atque in confligendo acres atque feroces (hujusmodi enim zeli æstus est) citiusque aliquid, quod non oporteat, evomuerint, quam, quod ex officio sit, prætermiserint. Eodem motu non minima quoque populi pars abrumpitur, velut in

[1] Lucif. lib. moriendum esse pro Dei filio. — [2] Greg. Naz. orat. in laudem Athan. — [3] Jer. IV.

[1] Hier. XII.

avium grege, cum his, qui prius avolarant, avolans, ac ne nunc quidem avolandi finem faciens. Tantum nobis præsidii in Athanasio, egregio, inquam, Ecclesiæ columine erat, quandiu nobiscum versabatur : tantam rursus nobis ejusdem absentia calamitatem importavit, postquam sceleratorum insultibus cessit. » Hæc et alia de his Gregorius dum luget ingentem cladem ex eo Satanæ conventu universæ Orientali Ecclesiæ illatam. Cui si quis addat ruinam illam superius recensitam, quam Occidentalis Ecclesia passa est; facile judicabit, nullum unquam antea fuisse tempus, quo universus christianus orbis magis fuerit conturbatus, cunctis ferme pastoribus Ecclesiarum, paucis duntaxat exceptis, in præceps adactis ; nec tetriorem unquam esse visam Ecclesiæ Catholicæ faciem.

113. At quod rursus ad hanc, cujus gratia instituta est oratio, Orientalis Ecclesiæ stragem spectat, haud finis hic threnorum Gregorii, qui alibi domesticum privatumque damnum acceptum luget : quod scilicet parens ejus, itidem Gregorius nominatus, licet invitus nolensque, lapsus est tamen, quamvis prior omnium resurrexerit, atque aliis ad consurgendum manum porrexerit, collaborante in his egregie Gregorio ipso, qui ait [1] : « Quo tempore a ferventiore Ecclesiæ parte ob eam causam seditio in nos excitata est, quod litteris quibusdam subdolisque verbis in pravam societatem furtim pertracti fuissemus : solus illæsum cor habere, nec animum simul cum atramento fœdasse, et nigrore affecisse creditus est : tametsi per animi simplicitatem abreptus fuisset ; dolumque, homo doli expers, minime vitavisset. Quin etiam solus, aut certe primus, eos, qui a nobis ob pietatis zelum dissidebant, et sibi et cæteris reconciliavit, postremus a nobis separatus, et primus reversus, tum ob ipsius reverentiam, tum ob dogmatis puritatem. Ita gravis Ecclesiarum jactatio tempestasque sedata est, procellaque in auram redacta orationibus consiliisque illius (liceat enim audacter dicere) fracta atque sublata a nobis interim, et pietatis sociis, et actionis : qui cum in omni honesto negotio eum adjuvaremus, ac velut cursim assectaremur, tum hic quoque, Dei beneficio, multo maximam laboris studiique partem impendimus. » In hunc modum Gregorius. Sed quæ ait de pace consecuta, postea acciderunt, nosque suo loco dicemus, cum de conjunctione monachorum cum patre ipsius agemus; quo tempore Theologus egregiam illam habuit de pace orationem.

114. His addamus illud, optimos interdum viros et pios contigisse subscribere ejusmodi professioni fidei Concilii Constantinopolitani, quod scilicet (ut in Ariminensi quoque confessione accidisse dictum est) nullam expressam contineret impietatem. Nam quod dicebatur asserendum ex divinæ Scripturæ præscripto, Filium esse Patri similem, nullus catholicus id abnuerit. Neque, quod ob scandalum prætexebant tacendum de nomine essentiæ, sive substantiæ, atque subsistentiæ ; ob id ibi negabatur expresse, Filium divinæ esse substantiæ, et subsistentiam prædicandam esse de Patre, Filio et Spiritu sancto : neque ullum in ea professione inferebatur anathema in profitentes Nicænam fidem. Quamobrem illud (ut diximus) contingebat, ut complures pii viri ac probi, Nicænæque fidei professores putarent absque dispendio pietatis posse professioni Constantinopolitanæ subscribere, ac pariter retinere Nicænam ; licet longe ab his diversum esset Acacianorum consilium.

115. Porro id quidem non solum Gregorii Nazianzeni parenti accidisse videtur, sed et aliis religiosissimis viris, ut extat apud S. Basilium exemplum de Dianæo insigni viro, de quo hæc scribit ad Bosporium (Bosphorium) idem Basilius [1]. « Circa extrema quidem vitæ illius tempora (neque enim celabo veritatem) intolerabili mœrore propter ipsum cum aliis in patria, qui plurimi erant, Dominum timentibus, afficiebar; propterea quod fidei illi, quam ex Constantinopoli reportaverant qui ad Gregorium pertinebant, subscripserat. Ut vero erat ingenio mansueto et humano; omnibus ita satisfaciebat, ut paterno affectu toleraretur. Ubi vero decidit Dianæus in ægrotationem, ex qua et mortuus est; convocatis nobis dicebat, testem esse Dominum, quod simplici corde in scriptum Constantinopolitanæ fidei consenserit quidem, verum nulla in re irritam voluerit eam fidem, quæ Nicææ a sanctis Patribus exposita est : neque aliud in corde habuerit, quam quod ab initio traditum accepisset : imo precari se quoque, ut non separaretur a sorte beatorum illorum episcoporum trecentorum decem et octo, qui piam illam fidei prædicationem promulgaverint orbi. Atque ista satisfactione nos ita permovit, ut soluta omni cordium nostrorum hæsitatione, ad communionem illius accesserimus, et a concepto mœrore quieverimus. » Hæc S. Basilius.

116. Quod vero ad Gregorium seniorem spectat; monachi illi præstantissimi, quorum meminit Gregorius Nazianzenus, descivisse eos a patre ipsius, cum ille eidem scripto pariter subscripsisset, non sic quidem id fecerunt, quod putarent eum hæreticum esse, cujus mentis sinceritatem perspectam haberent : nam hæc de illis ipse Gregorius filius, cum postea reconciliarunt se cum eo : « Vos autem (sic præsentes alloquitur [2]) relicta sinistra suspicione, quam scriptum illud afferre potuit, ad spiritum recurristis : atque ut simplicitatem nostram ob eum sensum, quem verba præ se ferebant, minime probavistis; ita nobis impietatis crimen nunquam impegistis : perspectum videlicet habentes, firmam apud nos immotamque Trinitatem, non minus quam in sua natura manere, neque aliter existimare. » Hæc Gregorius : qui quidem paulo ante Athenis in patriam reversus erat una cum fratre Cæsario, quem Alexandria redeuntem Constantinopoli nactus erat, ut idem ipse Gregorius testatur in

[1] Greg. Nazianz. orat. in funere patris.

[1] Basil. epist. LXXXVI. — [2] Greg. Naz. in orat. 1. de pace.

oratione in funere ejus habita. Porro autem Cæsarius cum invisisset parentes, et præclarum de se specimen edidisset, ad imperatoris aulam, ad quam antea per legatos fuerat invitatus, ac pæne coactus, se contulit, cum ipse inter hæc hisce temporibus senio confectis parentibus assideret, donec ad Ponticam solitudinem divinæ contemplationis amore se contulit : quando autem id acciderit, suo loco dicemus.

117. *Schisma in omnibus Orientis civitatibus.* — Accessit etiam ad turbas Orientalis Ecclesiæ, quod episcopi, qui ab Acacianis Constantinopoli depositi erant, se haud abdicatos voluerunt cognosci, ob idque neque destiterunt munia obire episcoporum, atque clericos ordinare. Unde magna ac plane incredibilis illa fuit facta confusio, dum unius ejusdemque civitatis diversæ communionis essent episcopi, eodemque schismate et hæresi ad posteros propagato, mutuo perpetuoque bello, cum ipsi, tum populi inter se confligerent. Declarant id quidem, quæ idem S. Basilius [1] ad Evaisenos conscripsit, cum inter alia sic ait : « Non solum hac sibi ipsis contrarietate repugnant, scripto nos traducentes ; sed quod ab episcopis illis, qui Constantinopoli convenerant, communi decreto ab episcopali functione depositi, depositionem non agnoverunt ; Synodum eam appellantes Synodum reproborum ; nec passi quidem eos vocari episcopos, ne contra se latam sententiam confirmarent. Et causam adjecerunt, ob quam illi non sint episcopi : quoniam (ut inquiunt) præsunt hæresi. Hæc autem ante annos nondum plene exactos decem et septem facta sunt. Erant autem ductores eorum, a quibus isti depositi sunt, Eudoxius, Evippius, Georgius, Acacius, et reliqui nobis ignoti : qui vero jam Ecclesiis dominantur, illis successerunt, alii in illorum episcopatus ordinati, alii ab illis ipsis ad præsidentiam evecti. » Hæc et alia plura Basilius de hisce altercationibus post Synodum obortis etiam sub catholicis imperatoribus : at de his uberius suo loco. Verum novum quiddam et silentio minime prætereundum accidit, miro quidem Dei consilio, qui (quod alias inculcatum est) ne veritas christianæ fidei quavis ingruente tempestate periclitetur, ipsos catholicæ veritatis impugnatores convertit in prædicatores. Etenim ex his qui ab Acacianis ad sua vota explenda ordinati sunt in locum abdicatorum, nonnulli facti sunt Nicænæ fidei robustissimi propugnatores; ut inter alios Meletius, qui in locum Eustathii est subrogatus episcopus Sebastenus, de quo plurima tomo quarto dicturi sumus; ac ipsi non impar Athanasius Ancyranæ Ecclesiæ in locum Basilii abdicati suffectus; quem redditum plane catholicum S. Basilius summo laudis præconio celebravit [2]; de quo pariter suo loco agendum pluribus.

118. At e contrario, qui injuste videbantur ab Acacianis depositi (licet ob persecutionem in Catholicos per annos plures illatam gravioribus fuissent afficiendi suppliciis) in hæresi permansere, et, quod deterius est, alia addidere : siquidem Semiariani isti (sic dicti, quod, cum juxta suum ipsorum sensum profiterentur *substantiæ* nomen in Filio Dei, Nicænum tamen Symbolum explodebant, nec eum dici *consubstantialem* sunt passi) immanem illam addiderunt impietatem, ut Spiritus sancti divinitatem negarent : cujus quidem horrendæ blasphemiæ auctor extitit Macedonius episcopus Constantinopolitanus, postquam depositus est. Sed de his anno sequenti.

119. Ad hæc autem quæ dicta sunt de Synodis ad mutandas fidei regulas superioribus temporibus a Constantio sæpe vocatis, et hoc anno collectis ejus jussu Conciliis, atque toties fidei regulis mutatis et editis, nempe Arimini, Nicææ, Thraciæ, Seleuciæ, atque Constantinopoli ; addimus corollarium ex ethnico quoque scriptore, alias rebus nostris infenso, Ammiano, inquam, Marcellino, qui pravos Constantii mores recensens, inter alia adscribit illi hæc crimini, cum sic ait [1], et quidem egregie : « Christianam religionem absolutam et simplicem anili superstitione confundens; in qua scrutanda perplexus, quanquam componendi gratia, excitavit dissidia plurima; quæ progressa fusius aluit concertatio verborum; ut catervis antistitum jumentis publicis ultro citroque discurrentibus, per Synodos quas appellant, dum ritum omnem ad suum trahere conatur arbitrium, rei vehiculariæ succideret nervos. » Hæc Ammianus. Fuit quoque Juliani [2] Apostatæ de Constantio querela, ejus tempore cursus publicos nimium fatigatos.

120. Porro de eodem Constantio idem Ammianus [3] ait, hoc anno valde permotum esse adversus idololatras, contra leges ab eo sæpius latas sacrificantes, atque responsa quærentes; adeoque adversus ejusmodi scelus se vindicem severum præbuisse tradit, ut de illis quæ ad remedia quartanæ, vel alterius morbi, amuleta collo gestarent, vel per sepulcra errare comperti essent, juberet in quæstionem vocari, ac de eis sumi supplicia, dato rei negotio Paulo sævo homini; qui ad harum rerum cognitionem et judicia exercenda, civitatem elegit Scythopolim, mediam inter Antiochiam et Alexandriam, e quibus permulti criminosi ad supplicia trahebantur.

121. Hoc item anno vicesimo tertio Constantii imperatoris, S. Paulinum, ante annos quinque fidei causa exulem, apud Phrygiam vita functum, percepisse de fidei confessione coronam, S. Hieronymus [4] auctor est; quem anniversaria memoria adscriptum tabulis ecclesiasticis pridie kalendas Septembris Catholica Ecclesia celebrat. Migrasse quoque ex hac vita Rhodanium, quem Tolosanum episcopum fuisse, et una cum Hilario fidei causa exulem diximus, Severus affirmat [5]. Horum omnium atque aliorum malorum auctor et architectus Constantius

[1] Basil. epist. LXXII. — [2] Idem epist. LXXII.

[1] Ammian. Marcellin. lib. XXI. in fin. — [2] L. XII. de curs. pub. C. Theod. — [3] Ammian. lib. XIX. prope finem. — [4] Hieron. in Chron an. 23. Constant. — [5] Sever. lib. II.

imperator, in hanc diem, summa Dei patientia, in summa felicitate permissus est agere; adeo ut (quod dictum est superius) ex optatis rerum successibus sanciret perfidiæ fidem; qui jam ad imum impietatis, Acacianis dans manus, omnem substantiæ similitudinem cum Patre negans in Filio, et silentio damnans Concilii Nicæni memoriam, inversa rerum alea, omnibus in contrarium commutatis, usque in diem obitus habitus est posthac infelicissimus.

122. Ac primum quidem adversus Persas male pugnatum est; adeo ut, quæ primo occurrerunt regi Persarum, Romanorum propugnacula, Remam et Brosam confestim caperet : « Ubi, inquit Ammianus [1], inventas virgines, christiano ritu cultui divino sacratas, custodiri intactas, et religioni servire solito more, nullo vetante, præcepit. » Post hæc autem profligato iterum Romanorum exercitu, Amida fortissimum propugnaculum expugnatur. Sed funestiora his secuta sunt anno sequenti, de quibus suo loco dicemus. Agebantur hæc in Mesopotamia sub duce Sabiniano, hoc anno ab eodem imperatore illuc cum exercitu misso, licet (ut Ammianus testatur) ad bellicas functiones minus idoneo.

123. At dum cogito nomen et munus Sabiniani præfecti Orientis, et ducis exercitus in Mesopotamia militantis, in mentem venit opinari hunc ipsum esse, qui apud S. Hieronymum Sabinus in Mesopotamia dux Romani exercitus nominatur in rebus ab eo scriptis in Vita Malchi. Cui si assenserimus conjecturæ, dicendum quoque erit, perelegantem illam historiam, qua mira Dei providentia tum puniendo, tum miserando declaratur, hoc ipso anno contigisse. Digna quidem relatu esset historia, quæ intexeretur Annalibus; sed quod cunctis ferme nota sit, et præ manibus pæne omnium habeatur, consulto hic eam describere prætermittimus; cum, qui eam ignorat, Hieronymum, quem consulat, habeat. At jam hic statuatur finis rerum gestarum præsentis anni.

[1] Ammian. lib. XVIII. in fin.

Anno periodi Græco-Romanæ 5852. — Olymp. 284. an. 3. — Secundum Baronium 284. — Urb. cond. 1112. — secundum Baronium 1110 — Jesu Christi 359. — Liberii papæ 8. — Constantii 23.

1. *Coss. et V quinquennalia Constantii.* — Ad num. 1 et seqq. Coss. *Flavius Eusebius*, et *Hypatius*, ut liquet ex formula fidei Concilii Ariminensis ab Athanasio recitata lib. de Synodis pag. 875. Fratres erant germani et Constantii affines, ut docet Ammianus lib. 29, cap. 2, fratres nempe Eusebiæ Augustæ, ut testatur Ammianus lib. 21, cap. 6. Hinc discimus, *Constantium* Augustei imperii quinta quinquennalia exhibuisse. Si enim annis, quibus hujusmodi pompæ repræsentandæ erant, imperatores consulatum non sumerent, eum in propinquiores, aut personas illustriores de more transferebant. Horum solemnium manifesta supersunt alia vestigia, de quibus mox.

2. *Synodus Ariminensis.* — Quia annis, quibus imperatores *vicennalia* et id genus festa exhibebant, rebus ecclesiasticis de more providebant, *Constantius* ad controversias de fide componendas ŒCUMENICAM SYNODUM indixit, quæ ab Orientalibus Seleuciæ, ab Occidentalibus Arimini congregata est. Sic anno CCCXLI Concilium Antiochiæ, anno CCCXLII aliud Concilium Sardicæ, annoque CCCLV Concilium Mediolanense celebratum : imo et anno CCCLIII Concilium Arelatense habitum ; quibus annis alias hujusmodi festivitates editas esse in dubium revocari non posse videtur. Tertia fidei Sirmiensis formula ab Arianis condita rejecta est in hoc Concilio Ariminensi, uti fuse et recte Baronius hoc anno.

3. *Synodus Constantinopolitana.* — Ad num. 79 et seqq. Propter eamdem rationem celebrata hoc anno Synodus Constantinopolitana, quæ mense Decembri cœpit, et in annum sequentem continuata est. Sozomenus enim lib. 4, cap. 23, ait, primum de quæstione Ætii judicium ferre jussum esse Honoratum, « quem paulo antea Constantius primum omnium præfectum urbis Constantinopolitanæ creaverat. » Et paulo post subjungit : « Cumque postridie ad solemnem consulatus pompam se pararet, sicuti moris est apud Romanos kalendis Januariis. » Honoratus hoc anno creatus est præfectus urbis Constantinopolitanæ, ut docet Idacius in Fastis, Eusebio et Hypatio coss. « Ipso anno primum processit Constantinopoli præfectus urbi nomine Honoratus die III idus Decembris. » Idem habet Chronicon Alex. nisi quod pro Decembris mense, September in eo per errorem, ut videtur, ponitur. Quare cum Honoratus præfectus urbis Constantinopolitanæ, jussu imperatoris, huic Synodo præfuerit, ut testatur Sozomenus citatus, sub hujus anni finem ea Synodus inchoata. Interim notandus character quintorum quinquennalium Constantii in præfectura Honorati. Annis enim quibus hujusmodi solemnia edita, novitates de more inductæ.

4. *Eudoxius ad episcopatum Constantinopoleos translatus.* — Ad num. 105. Auctor Chronici Alex. sub anni sequentis consulibus scribit : « Hoc anno

mense Peritio (seu XV Februarii) Magna ecclesia Constantinopoli dedicata est. Macedonius episcopus Constantinopolitanus propter multa ipsius propria crimina exauctoratus est, et in locum ejus subrogatus Eudoxius mense Audynæo (seu Januario XXVII) præsentibus episcopis LXXII. » Sed de ea dedicatione anno sequenti, quo peracta est, agetur. Interim ex his verbis habemus, *Eudoxium* ante sequentem annum ad episcopatum Constantinopolitanum translatum non esse.

FINIS TOMI QUARTI.

BR
145
B37
1864
T.4
c.1
ROBA